СЛОВНИК
СТАРОУКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
XIV – XV СТ.

1

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ІНСТИТУТ СУСПІЛЬНИХ НАУК

СЛОВНИК СТАРОУКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

XIV–XVСТ.

ТОМ
А1М

КИЇВ
«НАУКОВА ДУМКА»
1977

4У(03)
С48

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

КАНД. ФІЛОЛ. НАУК Д. Г. ГРИНЧИШИН,
ДОКТ. ФІЛОЛ. НАУК Л. Л. ГУМЕЦЬКА (голова),
ДОКТ. ФІЛОЛ. НАУК І. М. КЕРНИЦЬКИЙ

ПЕРШИЙ ТОМ МІСТИТЬ 5701 СЛОВО

РЕДАКТОРИ ТОМУ
Л. Л. ГУМЕЦЬКА,
І. М. КЕРНИЦЬКИЙ

РЕДАКЦІЯ МОВОЗНАВСТВА

ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Перший том уклали кандидати філол. наук:
Д. Г. Гринчишин **(борзєскоул — боуть, Г, З)**,
У. Я. Єдлінська **(боухаичъ — бѫлкоє, волно—вѧчьковичь, Костєвъ — кюзнець, Л)**, В. Л. Карпова **(Б — борешениць, Д, М)**, Л. М. Полюга **(В — волнина, КГ, К — Косте)**, М. Л. Худаш **(А, Є, Ж, И, І)**, список джерел та умовних скорочень уклала Р. Й. Керста.
Технічний секретар Р. Й. Керста.
Оформляла рукопис М. І. Сенів.
Консультували: докт. філол. наук М. О. Баскаков (тюркізми), проф. Бухарестського університету Д. П. Богдан (грамоти молдавських канцелярій), канд. філол. наук А. П. Ванагас (литуанізми).
Окремі частини тому рецензували: **А, Б, В** — наукові співробітники групи Словника давньоруської мови XI—XIV ст. Інституту російської мови АН СРСР кандидати філол. наук Т. О. Сумникова, Г. М. Лукіна, Н. В. Чурмаєва; **Г, Д, З** — наукові співробітники Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР чл.-кор. АН УРСР О. С. Мельничук, кандидати філол. наук О. Б. Ткаченко, В. В. Німчук, Г. П. Півторак, О. Д. Пономарів; **З, И, К** —завідуючий сектором історії білоруської мови Інституту мовознавства ім. Якуба Коласа АН БРСР докт. філол. наук А. Й. Журавський.
Над виявленням і підбором пам'яток та складанням картотеки Словника працювали співробітники відділу мовознавства Інституту суспільних наук АН УРСР: А. І. Генсьорський, Д. Г. Гринчишин, У. Я. Єдлінська, В. Л. Карпова, Р. Й. Керста, Л. М. Полюга, М. Л. Худаш, частково Л. М. Григорчук. Технічну роботу виконували: В. М. Бутитер, Д. Г. Бучко, О. Ф. Захарків, А. К. Рибка. Керівник Л. Л. Гумецька.

С $\frac{70105\text{-}056}{M221(04)\text{-}77}$ 114—77

© Видавництво «Наукова думка», 1977

ПЕРЕДМОВА

Мова — це продукт творчості багатьох поколінь, неоціненне надбання кожного народу. У мові, як і в її носія — народу, — своя історія, своя історична доля.

Складний багатовіковий історичний шлях розвитку пройшла й українська мова. Належачи до східнослов'янської групи слов'янських мов, вона разом з російською та білоруською мовами бере свій початок від спільного предка — давньоруської мови, що у VII—VIII ст. розвинулася на грунті споріднених говорів праслов'янської мови. Відомі історичні фактори спричинилися до того, що єдина колись давньоруська народність у XIII—XIV ст. дала початок розвитку хоч і тісно спорідненим і завжди взаємопов'язаним між собою, але вже окремим народностям, а тим самим і окремим їх мовам — російській, українській та білоруській.

У XIV—XV ст. на східнослов'янській основі за відомих історичних обставин сформувалася спільна для українців і білорусів актова мова, що живилася з народних джерел. І в цей період, і пізніше вона визнавалася офіційною мовою Великого князівства Литовського, уживалася в адміністративно-юридичних документах і навіть у державному управлінні в Польщі та Молдавському князівстві.

У XVI—XVII ст. в українській та білоруській писемних мовах розвиваються нові стилі й жанри, з'являються видатні твори світського і конфесійного письменства. Але в умовах жорстокого соціального і національного гноблення українського і білоруського народів, релігійного переслідування, інтенсивної єзуїтсько-католицької та магнатсько-шляхетської експансії на українські й білоруські землі ці культурно-мовні досягнення були можливими лише завдяки патріотизмові і стійкості нижчих та середніх верств суспільства, постійним козацько-селянським рухам і повстанням народних мас, активній і самовідданій культурно-освітницькій діяльності міських братств, високопатріотичному подвигові діячів східнослов'янської культури й науки, братерській дружбі, взаємопідтримці та культурним зв'язкам всіх трьох східнослов'янських народів. Мови трьох братніх народностей — російської, української і білоруської — і в цей історичний період їх життя зберігали свою східнослов'янську основу і спорідненість.

Однак будь-які перспективи розвитку української мови, як писемно-літературної, так і усно-розмовної, за таких умов, звичайно, були неможливі. Історичний акт возз'єднання України з Росією у 1654 р. назавжди зв'язав єдинокровні народи-брати для спільної боротьби і спільного розвитку, що відкрило нові обрії для розвитку й української літературної мови. Незважаючи на великодержавницьку дискримінаційну політику царизму, український народ при підтримці братнього російського народу, його найкращих синів зміг розвивати далі свою мову, культуру й освіту. Спільна боротьба російського й українського народів проти внутрішніх експлуататорів та іноземних загарбників стала невід'ємною ознакою їхньої історичної долі. «Український народ, який пройшов з великим російським народом довгий шлях спільної революційної боротьби, перший слідом за російськими братами став на шлях Жовтневої соціалістичної революції, поклавши початок нової славної епохи своєї історії»[1].

Завдяки мудрій ленінській національній політиці нашої Комуністичної партії українська мова досягла тих вершин розвитку, які характеризують розвинені літературні мови нашого часу. «Демократична держава,— відзначав В. І. Ленін ще в дореволюційний час,— безумовно повинна визнати *повну свободу* рідних мов і відкинути *всякі* привілеї однієї з мов»[2]. «...Сприяння не тільки фактичній рівноправності, а й розвиткові мови, літератури трудящих мас пригноблюваних раніше націй для усунення всіх слідів успадкованого від епохи капіталізму недовір'я і відчуження»[3] В. І. Ленін розцінював як один із вирішальних принципів національної політики Комуністичної партії.

Українська мова розвивається в дружній сім'ї мов усіх народів великого Радянського Союзу. Під прапором

---

[1] Тези про 300-річчя возз'єднання України з Росією (1654—1954 рр.), схвалені ЦК КПРС. К., Політвидав УРСР, 1954, с. 17.

[2] *Ленін В. І.* Повне зібрання творів, т. 25, с. 69.

[3] *Ленін В. І.* Повне зібрання творів, т. 38, с. 108.

пролетарського інтернаціоналізму відбувається дедалі більше зближення соціалістичних націй, посилюється їх взаємовплив і взаємозбагачення. Л. І. Брежнєв у своїй доповіді «Про п'ятдесятиріччя Союзу Радянських Соціалістичних Республік» відзначав: «У нашій країні народилось і зміцніло велике братерство людей праці, об'єднаних, незалежно від їх національної приналежності, спільністю класових інтересів і цілей, склалися небувалі в історії відносини, які ми по праву називаємо ленінською дружбою народів»[4]. Колективізм, дружба всіх народів країни — це міцна запорука її успіхів в усіх ділянках комуністичного будівництва, у виконанні величних накреслень партії, прийнятих XXV з'їздом КПРС. «Атмосфера справжнього колективізму і товариськості, згуртованість, дружба всіх націй і народів країни, які міцніють день у день, моральне здоров'я, яке робить нас сильними, стійкими, такими є яскраві грані нашого способу життя, такими є великі завоювання соціалізму, що увійшли в плоть і кров нашої діяльності»[5].

Ці важливі фактори знаходять своє повне відображення і в розвитку мов соціалістичних націй на шляхах їх взаємодії та взаємозбагачення, вироблення певних рис спільності розвитку. Питання закономірностей розвитку національних мов у процесі розгорнутого комуністичного будівництва, ролі російської мови як мови міжнаціонального спілкування народів СРСР, яка щедро допомагає у збагаченні і розвитку всіх національних мов, перебувають у центрі уваги сучасного радянського мовознавства.

Велика увага приділяється створенню фундаментальних праць, присвячених лексичному складові, граматичній будові й функціонуванню мов народів СРСР, в тому числі української. Серед таких протягом останніх десятиріч у нашій республіці треба згадати шеститомний «Українсько-російський словник» (1953—1963), двотомний «Польсько-український словник» в трьох частинах (1958—1960), тритомний «Російсько-український словник» (1968), «Сучасна українська літературна мова» (у п'яти книгах) (1969—1973), багатотомний «Словник української мови», сім томів якого вже побачили світ, «Етимологічний словник української мови», укладання якого нещодавно завершено в Інституті мовознавства ім О. О. Потебні АН УРСР, та ін.

Відомо, що такі багатотомні праці, як перекладні і тлумачні словники, Діалектологічний атлас української мови, вимагають великої підготовчої роботи. Своїми досягненнями українське радянське мовознавство, як і мовознавча наука всіх братніх радянських республік, завдячує повсякденному піклуванню Комуністичної партії і Радянського уряду про розвиток української мови і українського мовознавства. Це є очевидним і незаперечним доказом брехливості буржуазно-націоналістичної і взагалі антирадянської пропаганди, яка перекручує факти розвитку української мови і замовчує успіхи радянської лінгвістичної науки.

Нове фундаментальне дослідження з українського мовознавства — двотомний Словник староукраїнської мови XIV—XV ст.—результат багаторічної праці колективу мовознавців Інституту суспільних наук АН УРСР у Львові. Цей труд можна було здійснити лише з належним знанням не тільки історії рідної мови і основ історичної лексикографії, але ще й палеографії, соціальної і культурної історії сусідніх слов'янських народів та їх мов. До його завершення необхідно було провести велику роботу по збиранню матеріалів, їх розписуванню і створенню багатотисячної належно систематизованої картотеки, а також різних перехресних картотек, інструкцій тощо.

Актуальність, наукове та загальнокультурне значення словників давньої мови кожного народу з багатою і багатовіковою традицією писемності — загальновідомі. Такі словники необхідні, з одного боку, для глибокого наукового вивчення історичного минулого конкретної мови, оскільки, як говорив Ф. Енгельс, «матерія і форма рідної мови» стають зрозумілими тільки тоді, коли простежується її виникнення і поступовий розвиток, а це неможливо, коли не приділяти уваги, по-перше, її власним відмерлим формам і, по-друге, спорідненим живим і мертвим мовам»[6], а з другого — для задоволення багатьох практичних потреб: з'ясування значення незрозумілих слів і словосполучень історичного минулого, а також тих чи інших понять і фактів суспільно-політичного, суспільно-економічного і культурного життя народу в минулому. Ось чому історичні словники різних мов розцінюються не лише як вузькогалузеве суто мовознавче наукове надбання, а як надбання загальнонаукове, загальнокультурне.

Над історичними словниками своїх мов працюють зараз учені майже всіх слов'янських народів. Нині вже можна вітати опубліковані перші три випуски «Словаря русского языка XI—XVII вв.» (М., «Наука», 1975—1976), сім томів «Słownika staropolskiego» (XIV—XV ст.) (Warszawa, 1953—1976) та вісім томів «Słownika polszczyzny XVI wieku» (Wrocław — Warszawa — Kraków, 1966—1974). Недавно був випущений для широкого обговорення груитовний пробний зошит Історичного словника словацької мови (Див.: Slovenský historický slovník z predpisovného obdobia. Ukázkový zošit. Bratislava, vyd-vo Slovenskej Akademie Vied, 1973).

Слід відзначити, що з виходом у світ історичних словників усіх слов'янських мов славістика й індоєвропеїстика в цілому одержать неоціненний науковий матеріал для різних аспектів порівняльного вивчення слов'янських і, ширше,— індоєвропейських мов.

Словник староукраїнської мови XIV—XV ст. є першим етапом у систематичному описі словникового складу давньої української мови. Продовженням її будуть історичні

[4] *Брежнев Л. І.* Про п'ятдесятиріччя Союзу Радянських Соціалістичних Республік. К., Вид-во політичної літератури України, 1973, с. 12.

[5] Матеріали XXV з'їзду КПРС. К., Вид-во політичної літератури України. 1976, с. 98.

[6] *Енгельс Ф.* Анти-Дюрінг. Переворот в науці, учинений паном Євгеном Дюрінгом.— Маркс К., Енгельс Ф. Твори, т. 20, К., 1965, с. 313—314.

словники наступних періодів розвитку староукраїнської мови в зв'язку з історією українського народу. Укладання історичного словника української мови за окремими періодами її розвитку дасть можливість якнайповніше використати в ньому матеріал писемних пам'яток, а також грунтовніше і всебічніше висвітлити історичну мовну дійсність з увагою до хронологічних, територіальних, а в пізніших періодах — і жанрово-стильових особливостей.

Обмеження словника хронологічними рамками XIV—XV ст. з умовно прийнятими початковою і кінцевою датами — 1300—1500 рр.— мотивується і особливістю цього періоду в історичному розвитку української мови (початок її відокремленого, оригінального розвитку), і жанрово-стильовою однотипністю мови збережених писемних пам'яток

У словнику подається не тільки максимально повний виклад усіх наявних значень, семантичних відтінків, словосполучень з докладною і в багатьох відношеннях оригінальною розробкою статей службових слів за всіма їх сиитаксичними функціями, причому вперше в лексикографічній практиці із зазначенням засвідченої фонетичної і навіть графічної варіантності слів, що матиме велике наукове і практичне значення для вивчення історичної граматики і фонетики української мови. Тут запроваджується цифрова статистика значень, семантичних відтінків і функцій засвідчених у пам'ятках слів, а також усіх наявних фонетичних і графічних варіантів у формах з різними деформаціями включно. Взаємопов'язування словотворчих варіантів синонімічних слів, застосоване в словнику, полегшує користування ним з науково-дослідною і практичною метою.

Поряд із загальними назвами Словник староукраїнської мови подає і різноманітні типи засвідчених у пам'ятках писемності XIV—XV ст. власних назв — особових і географічних. Крім суто лінгвістичної інформації словотворчого і фонетичного характеру, цей ономастичний матеріал суттєво доповнює і поширює наше уявлення про тогочасний словниковий склад мови, оскільки власні назви в багатьох випадках були утворені від таких загальних назв, що з різних причин не знайшли відображення у текстах документів.

Позитивною рисою словника є послідовне врахування мовних фактів з різних територій поширення староукраїнської мови, що має важливе значення не тільки для студій з історичної діалектології, а й для істориків, зокрема для дослідників історії середньовічного права та юриспруденції, економічних відносин, адміністративного поділу та ін.

Цінним є те, що при розробці статей-слів іншомовного походження у словнику вказується не тільки мова, з якої походить те чи інше слово, а й та мова, через посередництво якої воно у свій час потрапило до української.

Таким чином, Словник староукраїнської мови є не тільки інвентарем лексичного складу писемно-літературної мови XIV—XV ст., зафіксованого у строго і цілеспрямовано відібраному колі пам'яток. Він є базою і для етимологічних досліджень, і для порівняльного вивчення слов'янських мов, зокрема процесів взаємодії слов'янських мов та їх контактів з іншими слов'янськими та неслов'янськими мовами. Отже, маючи лінгвістичний характер, словник разом з тим є фундаментальною працею з історії українського народу, його писемності й культури.

Немає сумніву, що Словник староукраїнської мови XIV—XV ст. матиме широке наукове і загальнокультурне значення, служитиме надійним джерелом для дослідження різних питань історичного розвитку східнослов'янських мов і даватиме різноманітну історико-культурну інформацію. Адже він охоплює мовний матеріал писемних пам'яток початкового періоду розвитку окремих східнослов'янських мов і в ньому знайшли своє відбиття різні поняття, назви, найменування, значення, їх відтінки, пов'язані з побутом і суспільно-політичним та суспільно-економічним життям, успадковані безпосередньо із спільносхіднослов'янської давньоруської мови і не зникли в дальшій історії братніх мов. Оскільки словник базується на матеріалах актової мови, що сформуваласи на спільній українсько-білоруській мовній основі, то, цілком природно, він матиме величезне значення не тільки для українського мовознавства, історії й культури українського народу, а й для білоруського народу, для глибокого вивчення всієї спільності братніх мов — російської, української і білоруської. Важко переоцінити його значення і для різнобічного вжитку на молдавському і румунському науково-культурному грунті. Цінні інформації знайдуть собі в ньому і дослідники історії та культури Литви і Польщі.

Словник староукраїнської мови XIV — XV ст. побудований з урахуванням останніх досягнень вітчизняної і зарубіжної слов'янської історичної лексикографії. У ньому застосовано ряд специфічних оригінальних лексикографічних прийомів. Деякі з них, можливо, викличуть і дискусійні міркування. Але немає сумніву, що ця праця дозволить ввести в науковий обіг великий обсягом, належно систематизований і прокоментований матеріал і стане базою для подальших поглиблених досліджень у різних галузях сучасної науки про історію мови.

Та цим не вичерпується важливе наукове і загальнокультурне значення словника. Побудований на мовному матеріалі широкого кола писемних пам'яток, що в багатьох випадках раніше були в науці маловідомі або й зовсім не використовувались, він містить нові переконливі свідчення спільного походження східнослов'янських народів і їх мов від єдиної колись давньоруської народності й давньоруської мови. Цим саме матеріал словника спростовує антинаукові вигадки ідеологів і апологетів українського буржуазного націоналізму, що намагаються фальсифікувати історію східнослов'янських народів та їх мов, зокрема їх спільне походження. Безперечно, Словник староукраїнської мови XIV—XV ст. буде належно оцінений науковою громадськістю.

Академік *І. К. Білодід*

ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ «СЛОВНИКА СТАРОУКРАЇНСЬКОЇ МОВИ XIV — XV СТ.»

Історичний словник мови народу виконує подвійну функцію — суто наукову і загальнокультурну. Будучи інвентарем словникового складу попередніх сторіч, метрикою слова і його форм, дзеркалом його кількісного росту та смислової еволюції, історичний словник становить фундаментальну базу для всебічного вивчення мови минулого. Без нього багато проблем не можна вважати остаточно розв'язаними. Велике значення історичного словника і для історика широкого профілю в його роботі над давніми текстами, і для історика літератури стародавньої доби. Історичний словник — це водночас і важлива пам'ятка історії народу. Відбитий у ньому лексичний склад мови свідчить про ступінь розвитку народу досліджуваної епохи, про коло його духовних інтересів, про його звичаї, побут, рівень матеріальної культури.

З історії укладання Словника. До виходу в світ «Історичного словника українського язика» за ред. Є. Тимченка функції історичного словника української мови виконували певною мірою «Материалы для словари древнерусского языка» І. І. Срезневського [1], які містять чималий матеріал і з пам'яток української мови. Проте, незважаючи на свою монументальність, цей словник лише умовно міг служити довідником з лексики староукраїнської мови. Виходячи із застарілих на наш час методологічних позицій, І. І. Срезневський одним терміном «древнерусский» охоплює і пам'ятки періоду давньої Русі XI—XIII ст., і староукраїнські, старобілоруські, старороснйські джерела аж до XVIII ст. Отже, щоб установити, до складу якої мови належить слово — давньоруської чи староукраїнської, необхідно керуватися локалізацією і хронологією цитатного матеріалу. Широке охоплення пам'яток писемності, з XI по XVIII ст., відбилося негативно в словнику Срезневського на повноті вибраного матеріалу.

Першою спробою заповнити існуючу в українській науковій літературі прогалину—скласти історичний словник тільки на основі пам'яток української мови — була колективна праця за ред. Є. Тимченка «Історичний словник українського язика», перший зошит якого (А — В) вийшов друком 1930 р.[2] У 1932 р. було випущено другий зошит (Г — Ж) першого тому словника [3].

Комісія історичного словника УАН за програмою-максимум повинна була скласти реєстр словника на підставі всього мовного матеріалу пам'яток української мови від найдавніших часів до XIX ст. Безумовно, поставлене завдання було надто широким і тому комісія постановила видати зібраний уже матеріал в 4—5 томах. Як свідчить список джерел, доданий до першого тому, у словнику використано пам'ятки писемності XIV—XIX ст. Проте їх зіставлення показує, що історичний словник за ред. Є. Тимченка побудований в основному на матеріалах XVI—XVIII ст.

Питання розмежування українських і білоруських пам'яток писемності XV—XVII ст. у цьому словнику спиралося не на мовний, а на територіальний принцип. Виділення білоруського лексичного матеріалу Є. Тимченко уважав завданням майбутнього, коли вийде друком історичний словник білоруської мови.

Певні застереження викликає метод вибирання словникового матеріалу з пам'яток письменства, обминання слів іншомовного походження, які історичний словник за ред. Є. Тимченка без достатніх аргументів відніс до індивідуального стилю автора. Історичний словник української мови повинен відбити мову пам'яток писемності різних століть і різних стильових жанрів у всій складності їх лексичних компонентів.

Незважаючи на ті недоліки, що виникли як у процесі укладання, так і друкування словника, перший том «Історичного словника українського язика» становив значну подію в українському мовознавстві. Він і сьогодні залишається цінним надбанням української мовознавчої літератури і часто стає в пригоді дослідникам української мови.

Враховуючи досвід укладання історичних словників в інших слов'янських країнах та власні можливості, колек-

---

[1] Див. Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка, т. I—III, СПб., 1893—1912.

[2] Див. Історичний словник українського язика, т. I, зошит I, Харків — Київ, Державне вид-во України, 1930.

[3] Див. Історичний словник українського язика, т. I, зошит II, Харків — Київ, «Українська радянська енциклопедія», 1932.

тив відділу мовознавства Інституту суспільних наук приступив до створення першої ланки в серії історичних словників української мови — Словника староукраїнської мови XIV—XV ст. У 1957 р. почалося упорядковування переданих відділові Інститутом мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР матеріалів картотеки, які залишилися після роботи над словником за ред. Є. Тимченка. Після того як була встановлена їх непридатність і неможливість використання в роботі над новим Словником староукраїнської мови XIV—XV ст., постало завдання виявлення архівних матеріалів, що могли лягти в основу Словника, тобто складення докладної бібліографії пам'яток староукраїнського письменства XIV—XV ст., неопублікованих, рукописних і опублікованих. Науковими співробітниками відділу були обстежені архіви і рукописні відділи бібліотек Москви, Ленінграда, Києва, Вільнюса, Кишинева та ряду обласних центрів УРСР. Зважаючи на мовну близькість українських і білоруських пам'яток писемності XIV—XV ст., усі взяті на облік пам'ятки цього періоду були проаналізовані з погляду їх мовних особливостей. Наступним етапом підготовчих робіт було опрацювання попереднього проекту інструкції для укладання картотеки Словника і ознайомлення з ним усіх мовознавчих осередків УРСР. Укладання картотеки було завершено в 1962 р. Вона налічує близько 260 тисяч карток і містить до 12 тисяч слів.

Паралельно з укладанням картотеки Словника опрацьовувався проект інструкції для укладання Словника, в якій з'ясовувалися принципи його побудови. На її основі було укладено в 1963 р. пробний зошит Словника, що послужив підставою для широкої наради, яка відбулася в 1965 р. В основному схвалені, загальні принципи укладання історичного словника української мови були доповнені зауваженнями і побажаннями мовознавців УРСР, Москви, Ленінграда, Мінська, Вільнюса, Самарканда. Протягом 1964—1968 рр. був укладений перший том Словника староукраїнської мови XIV—XV ст. (А—М). Укладання другого тому Словника (Н — Ѳ) завершено в 1974 р.

Хронологічні рамки Словника. Історичний словник української мови повинен охоплювати проміжок часу від виділення української мови з давньоруської основи до утворення нової української літературної мови, тобто містити лексичний матеріал починаючи з пам'яток XIV ст., коли вже виразно і комплексно виступають риси української мови [4], до появи «Енеїди» Котляревського, отже, період XIV—XVIII ст. Проте створення такого словника було визнано нереальним: тільки підготовчі роботи для його укладання вимагали б десятків років. До того ж, як показав досвід слов'янської історичної лексикографії, словники, що повинні були відбити лексичний матеріал багатьох сторіч, як правило, залишалися незавершеними. Завдання створення історичного словника української мови, яке стоїть перед українським мовознавством, можна вважати здійсненним тільки за умови поступового або паралельного підготування словників за окремими періодами. З уваги на жанрову однотипність пам'яток писемності української мови XIV—XV ст., на їх суто юридичний характер, порівняно кількісну обмеженість, що дозволила застосування суцільного розписування пам'яток, як перший етап у розвитку староукраїнської писемно-літературної мови виділено період XIV—XV ст.

Тип Словника. Словник староукраїнської мови XIV—XV ст. задуманий за типом «тезауруса», тобто він містить всі слова всіх пам'яток указаного періоду, покладених у його основу [5]. Повне представлення лексики пам'яток XIV—XV ст. у Словнику зумовлене важливістю початкового етапу в розвитку української писемно-літературної мови, необхідністю виявлення лексичного фонду, з яким українська мова вступила на шлях самостійного розвитку. Як відомо, українська писемно-літературна мова вперше заявляє про себе в жанрі ділової мови. Бар'єр церковнослов'янської мови був прорваний у цій ділянці під впливом життєвої необхідності довести текст юридичного документа до розуміння контрагентів.

Джерела, використані при укладанні Словника. Оскільки Словник староукраїнської мови повинен представляти лексику української мови, його побудовано на основі пам'яток світського характеру, писаних тогочасною українською мовою. Пам'ятки культового характеру, писані церковнослов'янською мовою, не включені в список джерел. В основу Словника покладені всі пам'ятки, писані староукраїнською мовою, без уваги до їх територіального походження, починаючи з суцільних текстів, таких як переклад статуту Казимира III, описи замків, люстрації земель, грамоти, і кінчаючи окремими написами на різноманітних предметах, записами на полях книг тощо. Основну масу становлять грамоти. Не ввійшли до першого тому Словника матеріали декількох джерел, опублікованих і одержаних після завершення тому. Вони використані в роботі над другим томом Словника. Внаслідок цього в окремих випадках може виникнути невідповідність цифрових показників частоти в тих самих словосполученнях в обох томах. Слова, що повинні були ввійти до першого тому, будуть подані в додатку до Словника. Для складання картотеки Словника автори в усіх можливих випадках залучали фотокопії рукописів. Проте Словник побудований в основному на публікаціях джерел: з 939 одиниць, що послужили матеріалом для картотеки Словника, 132 одиниці розписані з фотокопій оригіналів та факсиміле, 85 з видань, звірених з оригіналами, і 722 одиниці з видань. Відмовитися від недосконалих у лінгвістичному відношенні видань означало б відмовитися взагалі від створення словника цього періоду.

В основу відбору пам'яток для Словника староукраїнської мови XIV—XV ст. покладено мовний принцип. Та-

---

[4] Див. Булаховський Л. А. Питання походження української мови, К., Вид-во АН УРСР, 1956, стор.37.

[5] Див. Щерба Л. В. Опыт общей теории лексикографии.— «Избранные работы по языкознанию и фонетике», т. I, Л., Изд-во ЛГУ, 1958, стор. 69.

ким чином розв'язано в Словнику складне питання розмежування староукраїнських і старобілоруських пам'яток писемності періоду XIV—XV ст. Генетична близькість обох народів, спільне перебування значної частини українських земель разом з білоруськими в межах однієї держави, Великого князівства Литовського, спільна праця українців і білорусів у тих самих урядових канцеляріях, однакові західнослов'янські впливи, спільний вклад у створення «західноруської» писемно-літературної мови зумовили мовну близькість пам'яток української і білоруської писемності того часу. Найбільш яскраві розбіжності між обома мовами на фонетичному рівні часто ховалися за традиційним етимологічним правописом, а також узусом і авторитетом великокнязівської канцелярії. У Словнику прийнято таку засаду: якщо пам'ятка виявляла українські мовні риси — сплутування етимологічних ѣ—и, ы—и, зміни о, е в новому закритому складі тощо,— вона вважалася належною до джерел української мови. І навпаки, коли пам'ятка характеризувалася білоруськими мовними особливостями — послідовним «аканням» — вона не включалася до джерел Словника. Виняток становить білоруська копія українського перекладу Вісліцького статуту з виразними слідами «акания», що виникла на переломі XV—XVI ст. Коли ж пам'ятка не виявляла ні специфічно українських, ні специфічно білоруських мовних рис, вона визначалася за територіальним принципом, за місцем написання. Питання мовної приналежності пам'яток, нейтральних за мовою і без місця написання, розв'язується у відповідності до їх змісту, до історичних даних.

Значну частину джерел Словника становлять грамоти, написані в канцеляріях Молдавського князівства, де «західноруська» мова вживалася в цей час у юриспруденції як єдина. Мовні особливості цих документів, незважаючи на певний процент у них молдаванізмів і середньоболгаризмів, виявляють повний збіг з рисами «західноруської» писемно-літературної мови, точніше з її українським варіантом. На фонологічному рівні в мові грамот, виготовлених у канцеляріях Молдавського князівства, виступають: 1) українські риси, спільні з усіма східнослов'янськими мовами (повноголосся, вокалізація ъ, ь, розвиток носових і т. ін.); 2) риси, в тій чи іншій мірі властиві всій українській мовній території (перехід давньоруського ѣ в и; зміна давньої якості о, е в новому закритому складі як результат подовження; сплутування етимологічних ы—и і т. ін.; сплутування ненаголошених е—и: имеиим замість имєнєм, istenuju замість istinnju і т. ін.); 3) риси, властиві південно-західним говорам української мови (сплутування ненаголошених о—у: уживали/оживали; перехід а в е в позиції після палатальних: узєти, зєть замість узяти, зять; протетичне в- перед початковим а-: ватаманъ і т. ін.).

На рівні словоформ мова грамот, писаних у канцеляріях Молдавського князівства, не відрізняється від мови інших пам'яток «західноруської» писемно-літературної мови. Майже всі форми словозміни в них є континуантами флексії давньоруської мови. Привнесені болгарськими і молдавськими писарями середньоболгарська орфографія (ы замість ѣ: оу Лєвовы), деякі молдавські форми словозміни (типу родового множини оулмилор з молдавською флексією -лор), а в сфері синтаксису сплутування відмінків як результат утрати відмінкової флексії в середньоболгарській і молдавській мовах, нарешті, деякі лексичні молдаванізми, головним чином у галузі ономастики і назв молдавських реалій, не є, звичайно, органічними рисами мови цих грамот.

Винятково Словник бере до уваги пізніші копії документів XIV—XV ст., як, наприклад, копію грамоти великого князя литовського Олександра на поновлення привілею Івашкові Гриньковичу на село Осекрово, писаної в 1498 р. (копія XVII ст.) (Державна публічна бібліотека АН УРСР II 22199).

Принципи побудови Словника. Реєстр Словника. Усі реєстрові слова в Словнику подаються «гражданкою», без виносних букв, титл і надрядкових знаків, але із збереженням орфографії оригіналу або видання. З метою спрощення набору укладачі відмовилися від таких кириличних і грецьких знаків, як ѕ, ѡ, ꙋ, ѯ, ѱ, ꙗ, ѥ, ѩ, ѭ, ꙋ (іжиця), і замінили їх сучасними буквами і сполученнями з, о, оу, кс, пс, я, є, у або и. Залишено нейотовані юси ѧ, ѫ та ѳ. В ілюстративному матеріалі вживаються поруч літери оу, у, а також і, ї, и та е, є, відповідно до графіки джерела, звідки взята цитата. Наведені в Словнику кириличні літери зберігаються тільки тоді, коли вони мають цифрове значення.

Кожне відмінюване слово, що виступає в реєстрі Словника, подається в його основній формі: іменники, займенники іменникового типу в називному однини, кількісні числівники в називному, прикметники та числівники й займенники прикметникової відміни в називному однини чоловічого роду, дієслова в інфінітиві. Якщо слово не засвідчене в основній формі або ж виступає з винесеною над рядок буквою, воно реконструюється і позначається зірочкою (***борковичь**). Слово, засвідчене лише в тексті, писаному латинським алфавітом, наводиться в тій самій графіці. Слова, зафіксовані і в латинському, і в кириличному алфавіті, виносяться в заголовне слово в латинському написанні тоді, коли вони, на відміну від кириличного, виступають в основній формі або ж коли латинське написання проливає світло на питання українсько-польської фонетичної субституції.

Крім повнозначних слів і їх фонетичних (**лѣсъ—лисъ**), словотворчих (**ловище — ловиско**), морфологічних (**воєводъ — воєвода**), орфографічних (**биръоу — бїровоу**) і графічних (**братѣи — братѧи**) варіантів, до реєстру Словника входять усі службові слова та їх варіанти. Поряд з загальними назвами у його реєстрі подаються і власні — особові і місцеві — назви, що зустрічаються в пам'ятках XIV—XV ст. Складені з двох і більше членів географічні назви — назви населених пунктів, річок, держав,— що становлять одиницю номінації, виносяться в реєстр так само, як одночленні власні назви (**Новоє Сєло, Малая Ивєнка, Вєликоє**

князство Литовское). Якщо один із членів складеної географічної назви є водночас заголовним словом іншої словникової статті, воно зв'язується з географічною назвою, компонентом якої він є **(Новый...** *Див. ще* **Новое Сѣло)**. З уваги на неусталеність найменування особи в XIV—XV ст., на перехідний період від одночленного до двочленного, тричленного та описового називання особи у реєстр Словника виносяться тільки одночленні особові назви.

Не виносяться як заголовні слова мікротопоніми (типу **лѣсъ дѣдьовъ)** і описові назви населених пунктів (типу **мѣсто луцкое** «Луцьк»), що подаються в Словнику на рівні стійких словосполучень у статті на перший член складеної назви. Якщо перший член складеного мікротопоніма не фігурує як заголовне слово словникової статті, то він виноситься як заголовне слово окремої словникової статті **(Трибѣсовскии: Трибѣсовскии коурганъ)**. Граматичні форми компонентів мікротопоніма і складеного ойконіма враховуються у відповідних статтях. Складені мікротопоніми і описові ойконіми наводяться, крім цього, в статтях на кожен із повнозначних компонентів і відсилаються до відповідної статті **(Трибѣсовскии коурганъ** у статті **коурганъ, мѣсто луцкое** у статті **луцкии)**.

Церковнослов'янські і староукраїнські варіанти церковних особових назв виносяться як окремі реєстрові слова в окремих словникових статтях, пов'язаних між собою **(Никита — Микита)**. Проте у випадку, коли на підставі форм непрямих відмінків не можна встановити, від якого варіанта вони походять, обидва подаються в одній словниковій статті **(Михаилъ — Михаило)**. Молдавські варіанти церковних особових назв, часто невідмінювані, виступають в окремих словникових статтях **(Николае)**. Якщо власна особова назва виступає в скороченій формі, на її походження вказує відсилання до повної форми співвідносної особової назви **(Адашъ...** *пор.* Адамъ**)**.

Морфологічні **(воєводъ — воєвода)** і словотворчі варіанти **(ловище — ловиско)** загальних назв виносяться в реєстр в окремих словникових статтях. У випадку збігу форм непрямих відмінків або наявності скорочених написань, з яких не можна встановити форми називного однини, вони подаються в одній словниковій статті **(а(п), апр, а(п)л: Априлїи — Априль)**.

У реєстр Словника включено всі іншомовні слова — загальні та власні назви,— які зустрічаються в пам'ятках української мови XIV—XV ст. і цим самим становлять складову частину лексичного фонду писемно-літературної мови того часу. На походження таких слів указують наведені поряд у дужках іншомовні паралелі. Коли іншомовне слово потрапило в мову українських пам'яток через посередництво іншої мови, як правило, поруч наводиться приклад з мови-посередника **(каньцлѣрии —** *стп.* kanclerzy, *лат.* cancellarius). У випадку запозичень із західнослов'янських мов укладачі Словника враховували і живіші контакти з польською мовою в розмовному плані, і вплив старочеських актів на мову українських грамот. Проте часто немає можливості з цілковитою певністю встановити, яким шляхом — усним чи писемним, безпосередньо з польської чи чеської мови — запозичене слово проникло в українську мову. Як правило, на першому місці подаються чеські відповідники, однак порядок подачі західнослов'янських паралелей не становить абсолютної вказівки на безпосередність чи небезпосередність запозичення **(Каповникъ —***стч.* kanovnik, *стп.* kanonik/kanownik, *лат.* canonicus). Іншомовні паралелі наводяться і при власних особових назвах **(Аврамєй —** *цсл.* Аврамии, *гр.* Ἀβράμιος, *гебр.* Abraham̄). На молдаванізми, тобто на загальні і власні назви, які з мови східнороманських племен, що населяли Молдавське князівство, або через її посередництво проникли в староукраїнську мову, а також на слова сучасної молдавської мови вказує позначка *молд.*

Нечленні форми прикметників подаються при членних формах, якщо вони засвідчені пам'ятками. Коли ж в основній формі засвідчені тільки нечленні прикметники, при них наводяться форми членних прикметників. Форми вищого і найвищого ступенів прикметників і прислівників виносяться як окремі заголовні слова і пов'язуються з формами інших ступенів порівняння. Прикметники, утворені від географічних назв, пов'язуються з топонімом-основою: в кінці статті, якщо він фігурує в реєстрі Словника, або в дужках, безпосередньо після цифри частоти фіксацій слова, коли топонім-основа не виступає в реєстрі Словника, але відомий. Поруч наводиться вказівка на його місцезнаходження **(Лавровьскыи...** *пор.* Лавровъ *у Перемишльській землі*). Ад'єктивовані дієприкметники наводяться як самостійні реєстрові слова **(Литыи... литое сѣребро)**.

Дієслова різного граматичного виду наведені як окремі заголовні слова, але пов'язані з своєю видовою парою **(Дати...** *Див. ще* **Давати)**. Префіксовані видові утворення пов'язуються з безпрефіксними дієсловами тільки у випадку, коли вони зберігають те саме основне значення **(оудилати...** *Див. ще* **Дѣлати)**. Дієслова з часткою **ся** вводяться окремо в реєстр і пов'язуються із співвідносними дієсловами без частки **ся**. Дієприслівники не виносяться окремо в реєстр і наводяться серед форм дієслова, що виступає в заголовному слові в інфінітиві. Якщо інфінітивна форма не засвідчена, вона відтворюється і позначається зірочкою. Неад'єктивовані дієприкметники виносяться в реєстр як заголовні слова тільки у випадку, коли вони є єдиними формами дієслова. Пасивні дієприкметники зі зв'язкою (типу **была написана)** трактуються в Словнику як особові форми пасиву і виступають у заголовному слові у формі інфінітива, засвідченого або відтвореного. Віддієслівні іменники виносяться в реєстр і пов'язуються із співвідносним дієсловом, якщо воно наявне в Словнику.

Прислівники, що виступають у функції сполучників, подаються в одній статті й позначаються римськими цифрами **(где...** I. *присл.;* II. *спол.*).

Прийменникові конструкції з прислівниковим і прийменниковим значенням виносяться в реєстр як омонімічні заголовні слова, без уваги до їх написання окремо чи разом **(Навєрхъ** [1] *присл.;* **Наверхъ** [2] *прийм.*). Так само подаються омонімічні сполучники і частки **(ани**[1] *спол.;* **ани**[2] *част.*).

Усі засвідчені в основній формі варіанти заголовного слова наводяться поряд з ним в порядку їх типовості. Вони також виступають і на відповідному за алфавітом місці та відсилаються до заголовного слова статті, хіба що розташовані в безпосередньому сусідстві з заголовним словом. Реконструйовані варіанти заголовного слова, тобто не засвідчені в пам'ятках, позначені зірочкою, подаються тільки один раз на відповідному за алфавітом місці з відсиланням до заголовного слова, але поруч з ним не наводяться. Через те різні варіанти того самого слова можуть зустрічатися в різних місцях реєстру за алфавітним порядком, але всі вони відсилаються до одного заголовного слова відповідної статті. Таким чином, Словник має суто документальний характер і не ставить собі за мету створення на підставі варіантів якогось єдиного для даного історичного періоду абстрактного типу слова.

Різноманітні написання віддієслівних іменників на **-ие, -ье, -є** (типу **благословение, благословенье, благословенє**) відбивають різні орфографічні прийоми писарів XIV—XV ст. і не дають підстави вважати їх морфологічними чи словотворчими варіантами заголовного слова і виносити в окремі словникові статті. Вони кваліфікуються в Словнику як правописні варіанти, тобто різні написання того самого слова. Навпаки, слова на **-овичъ, -евичъ** і т. ін., де чергування **о, е** втратило свою фонетичну позиційну обумовленість і які в XV ст. виступають уже як самостійні варіанти формантів (**Масковичъ — Маскевичъ, Крецовичъ — Крецевичъ**), вважаються словотворчими варіантами і вводяться в реєстр як заголовні слова окремих словникових статей. У реєстрі Словника за алфавітом подаються усі фонетичні, орфографічні і графічні варіанти заголовного слова.

Омоніми в Словнику виступають як окремі заголовні слова і позначаються вгорі арабськими цифрами. Питання про омоніми, яким у словнику пам'яток писемності більш відповідала б назва «омографи», розв'язано таким чином [6]: омонімами вважаються власні назви різних географічних об'єктів (**Бахна**[1] — назва села, **Бахна**[2] — назва річки); омографічні власні та загальні назви (**Береза**[1]— загальна назва, **Берєза**[2] — назва річки); тотожні за походженням слова, що виступають як різні частини мови (**Верхъ**[1] — іменник, **Верхъ**[2] — прийменник); омографи, що виникли внаслідок помилкового написання (**Господа**[1] — житло, **Господа**[2] замість **Господаръ**); слова різного походження, що збіглися в своєму фонемному складі внаслідок фонетичного розвитку (**Вєсть**[1] — дієслово, **Вєсть**[2] — іменник); омографи, що виникли внаслідок значеннєвої еволюції слова на метонімічній основі (**Апостолъ**[1] — людина, **Апостолъ**[2]— книга); значеннєво тотожні слова, проте різного граматичного роду (**Волынь**[1] *ж.*, **Волынь**[2] *ч.*); слова, утворені від однієї твірної основи незалежно одне від одного, але з утраченим значеннєвим зв'язком (**Головныи**[1] — стосовно голови, **Головныи**[2] — центральний); різні за значенням і за граматичними зв'язками префіксовані дієслова того самого походження, що виникли внаслідок розпаду полісемічного слова (**Выбрати**[1] ... обрати, вибрати; **Выбрати**[2] ... стягнути, зібрати); омографи, утворені внаслідок збігу з іншомовними запозиченнями (**Весь**[1] — займенник, **Весь**[2] — іменник, *стп.* wieś); омографи, що виникли внаслідок однакової графічної фіксації різних за походженням і значенням іншомовних запозичень (**Гдѣ коли**[1] — *стп.* gdykoli якщо, коли, **Гдѣ коли**[2] — *стп.* gdziekoli куди).

[6] Категорії омографів, що виступають у Словнику, перераховуються в порядку їх частоти.

У реєстрі Словника подаються із знаком оклику перед ними всі помилково написані слова і перекручення в такій граматичній формі, у якій вони засвідчені в пам'ятках. Якщо видавець пам'ятки вказує на помилкове написання даного слова в оригіналі, воно наводиться із знаком оклику і відсиланням до правильної форми слова (**! Праправою** *див.* **Правыи**[2]). Легкі для розшифрування описки писарів пам'яток відсилаються до відповідної словникової статті (**! Готило** *див.* **Гостилъ**). Якщо здеформоване слово можна реконструювати, то реконструйована форма вводиться поруч у ламаних дужках, документується цитатою і відсилається до відповідної словникової статті (**! Вєиьцоват** ⟨вєньци дѣцковати⟩... *Див.* **Дицковати**). Якщо контекст не дає підстави для зрозуміння слова ні для відтворення його правильної форми, воно залишається із знаком питання в ламаних дужках і супроводжується ілюстрацією (**! варейнинах** ⟨?⟩). Сигнал видавця «sic» або «так» після помилкових написань подається в дужках з позначкою «прим. вид.» (sic.— *Прим. вид.*). На помилки в ілюстративному матеріалі, помічені укладачами Словника, звертається увага знаком оклику в круглих дужках після даного слова; у формах — перед помилковим написанням.

Тлумачення реєстрового слова. Предметне значення повнозначного реєстрового слова і граматичне значення неповнозначного встановлюється на основі всіх контекстів, у яких воно виступає. На відміну від словника сучасної мови, історичний словник є словником текстів, має справу тільки з актуалізацією загального поняття, знаком якого є слово, отже, тільки з контекстуальним значенням слова. Оперуючи даним контекстом, документуючи слово даною цитатою, історичний словник не може привносити в тлумачення слова не засвідчене контекстом значення на тій підставі, що воно існує в сучасній мові і, отже, могло існувати в минулому. У цьому документальність історичного словника.

Значення реєстрового слова передається за допомогою еквівалента сучасної української літературної мови, навіть тотожного. Проте, якщо реєстрове слово є назвою якоїсь історичної реалії, його значення викладається тлумачним способом, напр.: **Квитацыя...** письмове доручення про видачу з митного збору певної грошової суми. При збереженні назви історичної реалії в історичному пласті сучасної лексики вона наводиться після відповідної пояснювальної ремарки; напр.: **Воєвода...** (*титул правителів Молдавського князівства та його синів*) воєвода. Значення дієслова доповнюється вказівкою на його синтаксичну сполучуваність,

напр.: **Лишити** (кого, що кому)—*(заповісти)* залишити; (про що на кому) — *(передати на вирішення кому)* залишити (що кому). Значення граматичних реєстрових слів — прийменників і сполучників — розкриваються викладом семантико-синтаксичних відношень і характеристикою зв'язку між членами речення і окремими реченнями, які вони виражають.

Географічні назви пояснюються вказівкою на рід назви (назва села, річки і т. ін.) та на місцезнаходження об'єкта за тогочасним державним і адміністративним поділом. Географічні назви з території північної частини історичної Буковини, яка в XIV—XV ст. входила до складу Молдавського князівства, а сьогодні є складовою частиною УРСР, кваліфікуються як назви «на Буковині». Географічні назви з південної частини історичної Буковини, що сьогодні входить до складу Соціалістичної Республіки Румунії, кваліфікуються як назви «в Молдавському князівстві». У всіх можливих для встановлення випадках подається сучасний відповідник названого населеного пункту. При особових назвах церковного походження, які беруть свій початок від церковнослов'янського, грецько-латинського чи гебрайського імені, наводиться церковнослов'янський відповідник тоді, коли засвідчене в пам'ятці ім'я будь-чим відрізняється від церковнослов'янської форми (**Андроникъ**, *цсл.* Анъдроникъ). У міру потреби перераховуються дальші відповідники, які вказують на походження й історію імені (**Аиица**, *цсл.* Аньна, *гр.* Ἄννα, *гебр.* Hannah). Особові назви литовського походження пояснюються наведеним литовським відповідником. При особових назвах тюркського походження дається етимологічна довідка. Молдавські особові назви церковного походження пояснюються вказівкою на відповідну церковнослов'янську, евентуально грецько-латинську назву (**Алєкса**, *цсл.* Алєксъ, *гр.* Ἀλέξιος); при молдавських особових назвах, що виникли на основі апелятивів, наводиться молдавський апелятив з викладом його значення (**Бълаурь**...*молд.* бала́ур «змій»). Сучасні відповідники особових назв наведені тільки у випадку, коли стара особова назва відрізняється від сучасної (**Алєксандръ**... Олександр). Гіпокористичні варіанти особових назв пов'язуються між собою. Присвійні прикметники, утворені від власних особових назв, не перекладаються, але пов'язуються з відповідною особовою назвою, коли вона засвідчена в Словнику (**Васьковъ**... *Пор.* **Васько**).

Побудова словникової статті. Кожне заголовне слово має лексико-граматичну характеристику. Вказівка на граматичний рід іменника визначає його одночасно і як частину мови. Позначками «зб.», «мн.», «невідм.» відмічаються збірні, множинні і невідмінювані іменники. Форми вищого і найвищого ступенів порівняння якісних прикметників і прислівників супроводжуються позначками «в. ст.» і «найв. ст.». Крім вказівки на вид дієслова, при перехідних дієсловах позначається керування: безприйменникове (пряме, непряме, подвійне) і прийменникове.

Безпосередньо після граматичної характеристики реєстрового слова подається в дужках арабською цифрою абсолютна частота слова, тобто число всіх його фіксацій у пам'ятках, що лягли в основу Словника. Частотність слова фіксується також після кожного його значення і відтінка значення.

При оформленні багатозначного реєстрового слова укладачі Словника керувалися, з одного боку, принципом історичності, з другого — принципом типовості значення, його поширеністю. Якщо дозволяє прозорість значеннєвого розвитку слова, у Словнику на першому місці виступає значення ближче до первинного, хоча б воно було засвідчене й незначною кількістю прикладів. Наступні, вторинні значення фіксуються звичайно в порядку їх типовості, частоти вживання. Проте значення слова навіть з найвищим показником частоти, але територіально обмежене, стоїть на останньому місці, напр.: **Вѣра** 1. віра (11); 2. вірність (25); 3. достовірність (3); 4. довір'я (3); 5. свідчення правдивості (8419). Останнє обмежене тільки грамотами, писаними в канцеляріях Молдавського князівства, отже, регіональне.

Ілюстративний матеріал, що наводиться при кожному слові та окремому його значенні, виконує подвійну функцію: служить документацією наявності слова в пам'ятках даного періоду та обгрунтуванням викладу значення. Проте у ряді випадків, коли реєстрове слово озиачає якусь історичну реалію, історичну подію, цитата не спроможна обгрунтувати тлумачення значення цього слова, яке стає зрозумілим тільки на підставі ознайомлення з історичною літературою предмета, напр.: **Ключъ**[2] — відомство, що займалося збором і зберіганням данини медом та іншими продуктами. Часто звичайна назва предмета чи явища дійсності стає зрозумілою тільки в зв'язку із змістом усього документа, який, проте, неможливо цитувати повністю. Трапляється, що в наведеній ілюстрації те саме заголовне слово, здебільшого службове, зустрічається декілька разів, проте в різних функціях. У такому разі слово, яке має ілюструвати дане значення, виділяється курсивом.

У Словнику перехрещуються хронологічний і територіальний принципи наведення ілюстративного матеріалу. З одного боку, подача ілюстрацій з певних часових відрізків, з другого — з певних територій в силу необхідності збільшує їх кількість при реєстровому слові. Як правило, наводяться та документуються ілюстраціями хронологічно перша й остання фіксації даного слова в пам'ятках.

Щодо ілюстративного матеріалу, то в Словнику представлена орфографія оригіналу або видання опублікованих пам'яток, за винятком графічних знаків, про які йшла мова вище. Надрядкові букви вводяться в рядок у круглих дужках, титла зберігаються над скороченими словами і буквеними цифрами. Діакритичний знак кендеми, який у графіці XIV—XV ст. позначав **и (і)**, пропускається, а його графічний еквівалент вводиться в рядок у круглих дужках, напр.: **добры(и)**. Пропущені з метою скорочення цитати слова позначаються трьома крапками. Крапки, а також різні позначки і уваги до тексту, введені видавцем

пам'ятки подаються в круглих дужках з приміткою «Прим. вид.». У ламані дужки вводяться реконструйовані авторами Словника здеформовані слова (**вєньцоват ⟨вєньци дѣцковати⟩**); знак питання біля здеформованих слів, що не піддаються реконструкції (**І варейнинахъ ⟨?⟩**); формально не виражені члени словосполучення (**⟨бояринъ⟩ малыи**); в ілюстративному матеріалі — реконструйовані видавцем слова і частини слів (**исъ тем штож к тому тѦгло из века и тепер ⟨к тому слушает⟩**).

Крапка в рукописах і надрядкові знаки, що не мають фонетичного значення, не беруться до уваги. Розділові знаки публікацій зберігаються. Коли текст фотокопії рукопису внаслідок його пошкодження не міг бути прочитаний укладачами Словника, про це сигналізує примітка редакторів «Прим. ред.». Після кожної ілюстрації наводиться в дужках місце і дата написання пам'ятки та шифр джерела, з якого взята цитата. Окремі значення багатозначного реєстрового слова позначаються арабськими цифрами і подаються з абзаца. У складних статтях, наприклад, на прийменники і сполучники, вводяться й римські цифри. Відтінки значення реєстрового слова виступають у межах основного значення також з абзаца.

Після викладу значень реєстрового слова з абзаца подаються фразеологізми за ромбом. Якщо фразеологізм зв'язаний лише з одним значенням багатозначного реєстрового слова, він наводиться після цього значення без ромба. Лексикалізовані та стійкі словосполучення розміщені відповідно до значень слова. В кінці словникової статті подаються словосполучення, що відсилаються до інших заголовних слів. При кожному словосполученні, фразеологізмі і т. ін. подається цифра частоти. Окремі слова, що входять до складу фразеологізмів і стійких словосполучень і, отже, викладаються в рамках словосполучення, не беруться вже до уваги при викладі значень співвідносних заголовних слів, враховуються, проте, при обчисленні кількості фіксацій слова в пам'ятках. Стягнені словосполучення з одним опорним словом і двома означеннями (**бояри великии и малыи**) виступають у формі двох окремих словосполучень. Формально не виражений член словосполучення, який подається в ламаних дужках, не береться до уваги при обчисленні частоти фіксацій даного слова (**⟨бояринъ⟩ малыи**). Усі фразеологізми і виділені словосполучення фіксуються в Словнику без скорочень і виносних букв.

При виділенні фразеологізмів укладачі Словника спиралися на критерії лексико-семантичні — цілісність значення, лексичну неподільність, еквівалентність слову — і структурні — більший або менший ступінь стійкості компонентів, що відтворюються в мовленні (контексті) як готові мовні одиниці (**крєстъное цѣлованье** — присяга). Допоміжним критерієм для виділення фразеологізмів та стійких словосполучень служила і їх частотність (**чинити знаменито, давати вѣдати** — повідомляти). Виділені в Словнику фразеологізми відрізняються різним ступенем невивідності значення словосполучення із значення окремих його компонентів. Найбільший ступінь ідіоматичності характеризує фразеологізми, що містять у своїй основі метафорично переосмислений образ, який і творить значення фразеологічного звороту (**бити чоломь** — просити). Плеонастичні фразеологічні звороти, поширені окремими словами (**по доброй воли, по доброю волею** — добровільно), не вважаються окремими фразеологічними одиницями. Як фразеологічні звороти у Словнику виділяються двочленні лексеми, що в сучасній мові можуть мати однослівний відповідник (**крывду дѣяти** — кривдити). До фразеологізмів віднесені двочленні й багаточлеині юридичні терміни (**вина головная**— пеня за вбивство; **дати по своєм животє** — заповісти), назви установ (**вєлїкыє рокы** —сесія судів вищої інстанції), назви чинів (**великыи вистѦрникъ** — головний скарбник), титулів (**великии кнѦзь**), церковних свят і обрядів (**великыи постъ**). У Словнику виділяються і варіанти фразеологічних одиниць, що відрізняються лексичними і граматичними різновидами перемінних складових частин фразеологічної одиниці (**дати вѣдати, дати знати, дати оузнаменьє**), їх порядком (**божиєи милости, милости божии**). Різні значення словосполучення виділяються і позначаються буквами, напр.: **дати (кого) в руки** (чиї, кому) **а)** підкорити (кого кому); **б)** видати (кого кому).

Словосполучення в словниковій статті подаються в алфавітному порядку, за першим повнозначним словом, не враховуючи займенників і числівників. При неповнозначних словах словосполучення не наводяться, за винятком конструкції прийменника з відмінковою формою імені або займенника (**на имя**), що виділяється й у статті на прийменник.

Форми. Крім повного словникового складу всіх староукраїнських пам'яток XIV—XV ст., у Словнику подається повний перелік усіх граматичних форм, що виступають у мові цих пам'яток. Форми прикметників, прикметникових займенників і порядкових числівників наводяться в такому порядку: в однині називний чоловічого роду, спільні для чоловічого й середнього роду родовий, давальний, орудний і місцевий; називний і знахідний середнього роду; відмінкові форми жіночого роду. У множині: форми, спільні для всіх трьох родів, форми чоловічого, жіночого і середнього роду. Кожна граматична форма слова локалізується в часі—перша і остання фіксація в джерелах— і умовним шифром пов'язується з пам'ятками. Проте, якщо вона засвідчена в багатьох джерелах, усі випадки її вживання не наводяться, а подається скорочення «і т. ін.» після останнього шифру. Як граничну кількість фіксацій тієї самої форми в Словнику прийнято число 10. Дублетні граматичні форми подаються і документуються окремо. Біля кожної з них указується число фіксацій у пам'ятках (**листа** 34; **листу** 49). Варіантні граматичні форми, що відбивають фонетичні зміни в розвитку української мови (**листи — листы**), так само подаються і документуються окремо. Цифра, що вказує на кількість варіантних форм, може не збігатися з кількістю поданих у дужках джерел, коли форми виступають у пам'ятках декілька разів на тій самій сторінці (*род. одн.* **боучача** 3 — 1434 *Cost.* II, 664; 1458 *Cost.* II, 815). Разом подаються

і документуються орфографічні й графічні варіанти. Виділяються і окремо документуються дієслівні форми на **-т**, спущені в рядок, що не дають змоги встановити твердість чи м'якість флексії, а також форми слів, взятих з пам'яток, видавці яких не позначали надрядкових букв **(имєє(т)—имєет)**. Те саме стосується слів з основою на шиплячі. У кінці каталога граматичних форм виступають з окремою позначкою скорочені написання слів, під титлом або без нього, які не дають змоги встановити граматичну форму слова. На помилку в написанні граматичної форми вказує знак оклику перед нею.

Під впливом середньоболгарської мови в грамотах XIV—XV ст., писаних в канцеляріях Молдавського князівства, виступає сплутування відмінків і поява типової для болгарської морфології «загальної форми» (casus generalis), за походженням форми називного — знахідного однини, що виступала у функції інших відмінків. На змішання відмінків у цих грамотах впливали й писарі, що переносили в староукраїнський текст властиві молдавській мові відмінки, з іменниковим артиклем включно. У випадках уживання відмінків, невластивих синтаксису староукраїнської мови, в Словнику дається позначка «зам.» (замість). Проте для увиразнення характеристичної і відомої ще в давньоруській мові конструкції форми називного відмінка однини основ на **-а** у функції прямого додатка до інфінітива, тобто у функції акузатива (типу **рыба ловити**), наводяться серед форм знахідного. При визначенні відмінків у пам'ятках, писаних в канцеляріях Молдавського князівства, враховуються помітні в них особливості середньоболгарської графіки, як, наприклад, сплутування ѧ — ѫ — ъ — ь, внаслідок чого форми типу **моушѫ** і **станѫ** в певних контекстах кваліфікуються як називний однини.

Відсильні позначки вказують на зв'язок між реєстровими словами і статтями Словника. Позначка «див.» пов'язує варіанти з заголовним словом статті, а також помилкові написання з правильною формою слова. Словникова стаття може закінчуватися позначками «Див. ще» і «Пор.». Позначка «Див. ще» пов'язує словотворчі **(ловище — ловиско)** або морфологічні **(монастирь—монастирѣ)** варіанти слова того самого значення; варіантні назви географічного об'єкта; словотворчі варіанти особової назви **(Ивашко — Иванко)**; іншомовну і українську форми загальної або власної назви **(краль — король, Ланчиця — Лучиця)**; дієслова недоконаного і доконаного виду з основним значенням дієслова; дієслова з часткою **-ся** і співвідносні дієслова без частки **-ся**; заголовне слово, що є членом складеної географічної назви, і цю складену географічну назву. Позначка «Пор.» пов'язує деривати з базисними основами: віддієслівні іменники із співвідносними дієсловами; присвійні відантропонімічні прикметники з особовими назвами; відтопонімічні прикметники з даними географічними назвами, скорочені, гіпокористичні особові назви з повними назвами, форми вищого і найвищого ступенів прикметників і прислівників з формою звичайного ступеня порівняння.

АЛФАВІТ

Давні букви	Цифрові значення букв	Написання букв у Словнику
А	1	А а
Б	—	Б б
В	2	В в
Г	3	Г г
КГ	—	КГ кг
Д	4	Д д
Є	5	Єє Ее
Ж	—	Ж ж
S З	6 7	З з
И	8	И и
І	10	Іі Її
К	20	К к
Л	30	Л л
М	40	М м
Н	50	Н н
О	70	О о
П	80	П п
Р	100	Р р
С	200	С с
Т	300	Т т
ОУ Ꙋ У	400	ОУ Уу
Ф	500	Фф
Х	600	Х х
Ѡ	800	О о
Ц	900	Ц ц
Ч	90	Ч ч
Ш	—	Ш ш
Ш Щ	—	Щ щ
Ъ	—	Ъ ъ
Ъі	—	Ы ы
Ь	—	Ь ь
Ѣ	—	Ѣ
Ю	—	Ю ю
Ꙗ	—	Я я
Ѥ	—	Є є
Ѧ	900	Ѧ
Ѫ	—	Ѫ
Ѩ	—	Ѧ
Ѫ	—	Ѫ
Ѯ	60	КС
Ѱ Ψ	700	ПС
Ѳ	9	Ѳ
Ѵ	400	І або У

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

акт.— активний
алб.— албанське
ар.— арабське
арам.— арамейське
б.— біля
баж.-ум. сп.—бажально-умовний спосіб
безос.— безособова форма, безособове дієслово
бл.— близько
б. м. н.— без місця написання
болг.— болгарське
виг.— вигук
відм.— відмінок
вірм.— вірменське
в ориг.— в оригіналі
в. ст.— вищий ступінь
гебр.— гебрайське
герм.— германське
гот.— готське
гр.— грецьке
дав.— давальний відмінок
дв.— двоїна
див.— дивись
діал.— діалектне
дієприкм.— дієприкметник
дієприсл.— дієприслівник
дієсл.— дієслово
док.— доконаний вид
ж.— жіночий рід
займ.— займенник
зам.— замість
зб.— збірний іменник
знач.— значення
знах.— знахідний відмінок
імп.— імперфект
інф.— інфінітив
іт.— італійське
кл. ф.— кличная форма
лат.— латинське
лит.— литовське
м.— місто
мад.— мадярське
майб.— майбутній час
мин.— минулий час
місц.— місцевий відмінок
мн.— множина
многокр.— многократне дієслово
молд.— молдавське
монг.— монгольське
наз.— називний відмінок
найв. ст.— найвищий ступінь
нак. сп.— наказовий спосіб
нвн.— нововерхньонімецьке
не відчит.— не відчитано
недок.— недоконаний вид
неперех.— неперехідне
нім.— німецьке
одн.— однина
одноч.— одночасний з основною дією
ор.— орудний відмінок
ос.— особа
ос. н.— особова назва
п.— після
пас.— пасивний
перев.— переважно
перед.— передуючий основній дії
перех.— перехідне
перс.—перське
перф.— перфект
пол.— польське
пперф.— плюсквамперфект
предик.— предикативне слово
прийм.— прийменник
прикм.— прикметник
прим. вид.— примітка видавця
присл.— прислівник
род.— родовий відмінок
рум.— румунське
с.— середній рід
свн.— середньоверхньонімецьке
сгр.— середньогрецьке

серб.— сербське
сканд.— скандінавське
ск. н.— скорочене написання
сл.— середньолатинське
слов.— слов'янське
слц.— словацьке
спол.— сполучник
спол. слово — сполучне слово
сполуч.— сполучення
ствн.— староверхньонімецьке
стн.— старонордійське
стп.— старопольське
стпр. — старопрусське
стфр.— старофранцузьке
стч.— старочеське
суп.— супін
суч.— сучасне
схсл.— східнослов'янське
схсн.— східносередньонімецьке
тат.— татарське
теп.— теперішній час
тур.— турецьке
тюрк.— тюркське
укр.— українське
ф.— форма
цсл.— церковнослов'янське
ч.— чоловічий рід
част.— частка
чеськ.— чеське
числ.— числівник

ДЖЕРЕЛА ТА ЇХ УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

AAR Analele Academiei Române, seria II, t. XXIX, Bucureşti, 1907, стор. 647.

AGZ Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego Bernardyńskiego, t. I, Lwów, 1868.

АКВ Оренда вруцьких корчем вруцьким міщанам на шість років, 1489 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. Литовська метрика, кн. зап. 4, арк. 35 зв.— 36.

АкВАК Акты, издаваемые Виленской археографической комиссией, т. III, Акты брестского гродского суда, Вильно, 1870; т. XI, Акты главного литовского трибунала, Вильно, 1880.

АкЮЗР Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией, т. I (1361—1598), СПб., 1863; т. II (1599—1637), СПб., 1865.

АЛМ Акты Литовской метрики, т. I, вып. 1 (1413—1498), собраны Ф. Н. Леонтовичем, Варшава, 1896; вып. 2 (1499—1507), Варшава, 1897.

АЛРГ Акты Литовско-русского государства, изданные М. Довиар-Запольским, вып. 1 (1390—1529 г.), М., 1900.

АМВ Оренда мита володимирського берестейським євреям на чотири роки, 1489 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. Литовська метрика, кн. зап. 4, арк. 38 зв.— 39.

АМЛ Оренда мита луцького євреям на три роки, 1487 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. Литовська метрика, кн. зап. 4, арк. 49—49 зв.

АРМ Album paleografic moldovenesc. Documente din secolele al XIV-iea, al XV-lea şi al XVI-lea adunate de Ioan Bogdan. Bucureşti — Paris, 1926, табл. № 34.

АрхЮЗР Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной Комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденной при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе, ч. I, т. VI, К., 1883; ч. 4, т. I, К., 1867; ч. 7, т. II, К., 1890; ч. 8, т. I, К., 1893; ч. 8, т. III, К., 1909; ч. 8, т. IV, К., 1907.

AS Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie, t. I, 1366—1506, Lwów, 1887; t. III, 1432—1534, Lwów, 1890.

АСД Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси, т. II, Вильна, 1867; т. VI, Вильна, 1869.

AUB D a m i a n P. B o g d a n, Doua acte emise de Ştefan şi Iliaş fili lui Alexandru cel Bun.— «Analele universităţii Bucureşti. Seria Ştiinţe sociale istorie», an. XV, 1966, стор. 84—85, 86—87

BAM D a m i a n P. B o g d a n, Acte moldoveneşti din anii 1426—1502.— «Institutul de istorie naţională din Bucureşti», Bucureşti, 1947.

BD Documentele lui Ştefan cel Mare, publicate de Ioan Bogdan, vol. I, Bucureşti, 1913; vol. II, Bucureşti, 1913.

БСКИ Лист намісника смоленського Олександра до Юрія Глібовича про призначення бояринові Курилу Івановичу частини його вотчини, 1495 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. Литовська метрика, кн. зап. 5, арк. 42 зв.

ВК Вирок у справі Курила Івановича з його братами за вотчину, 1495 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. Литовська метрика, кн. зап. 5, арк. 43.

ВМБС Судове рішення у справі розподілу маєтків Андрія Корсаковича між Борисом Семеновичем, Глібом Остафійовичем та Івашком Совичем, 1495 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. Литовська метрика, кн. зап. 5, арк. 58 зв.— 59. Частина грамоти має скорочення— *РИБ* 620—621.

ВМЗД Судове рішення про розмежування грунтів між дорогицькими землянами Водинськими і Погорільськими, 1495 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. Литовська метрика, кн. зап. 5, арк. 53—53 зв.

ВМКФС Угода між княгинею Федоровою Соколинською і її сином та між паном Богданом Сопичичем про маєтки Черею і Тухачево, 1496 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. 389 (Литовська метрика), оп. 1, кн. 6, арк. 75.

ВОРСР Описание русских и словенских рукописей Румянцевского музея, составленное Александром Востоковым, СПб., 1842.

ВС Статут Казимира Великого, XV ст., Москва, Державний історичний музей, збірка гр. Уварова, № 702.

ВСоб. Підтвердження литовського князя Олександра Богданові Собачці на володіння землею Чигиревщиною в Новгородському повіті, 1495 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. Литовська метрика, кн. зап. 5, арк. 58—58 зв.

ВФ Дозвіл Федьку Григоровичу на лови за Німаном у Новгородському повіті, 1499 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. Литовська метрика, кн. зап. 5, арк. 110—110 зв.

ГВКЛ Грамоты великих князей литовских с 1390 по 1569 год, К., 1868.

ГВКОО Грамота великого князя литовського Олександра на поновлення привілею Івашкові Гриньковичу на село Осекрово, 1498 р., Київ, Державна публічна бібліотека АН УРСР, від. II, № 22199.

ГГЯ Підтвердна грамота Грицка Яглищевича панові Сенку Хомековичу на володіння кутом поля з садком, 1463 р., Львів, Наукова бібліотека АН УРСР, відділ рукописів, ф. Inwentarz Dyplomatów zakładu narodowego imienia Ossolińskich, № 2088.

GL Dodatek tygodniowy przy «Gazecie Lwowskiej» z roku 1853, № 12, стор. 48; z roku 1854, № 44, стор. 176; z roku 1857, № 40, стор. 166.

ГМ Підтвердження дарчої грамоти Грушівському монастиреві, 1404 р.— «Научные записки Ужгородского госуниверситета», т. XIII, серия историко-филологическая, Львов, 1955, фотокоп.

ГОКІР Грамота Олександра Казимировича дворянину Івану Русиновичу на село Сомино, 1499 р., Ленінград, Бібліотека ім. Салтикова-Щедріна, відділ рукописів, «Западнорусские акты», № 8.

ГПМ Ставропігіальна грамота константинопольського патріарха Максима Києво-Печерському монастиреві, 1481 р., Київ, Державна публічна бібліотека АН УРСР, ф. 217.

ГПХМ Дарча грамота молдавського воєводи Петра Хоморському монастиреві на села Пратещі та Діонишево Селище, 1456 р., ЦДІА УРСР у Львові, ф. 201, оп. 45, спр. 134.

Gh. S. Gh. Ghibănescu, Surete şi izvoade, т. XVIII, Iaşi, 1927, № 8.

ГСПТЗ Грамота молдавського господаря Стефана III Великому князеві Івану III з пропозицією укласти договір проти турецьких загарбників, червень 1484 — березень 1486 р., Москва, Бібліотека АН СРСР, № 4.3.15, арк. 69—70.

DBAc Acte moldoveneşti dinainte de Ştefan cel Mare, publicate de Damian P. Bogdan, Bucureşti, 1938.

ДБСН Д. П. Богдан, Славянские надписи в Валахии, Молдове, Трансильвании и Добрудже.— ВЯ, 1961, № 6, стор. 72—82.

ДГАА Дарча грамота воєводи Олександра молдавській єпископії на села Аверовці і Грецкоє, 1403 р., Краків, Бібліотека АН, спр. № 25.

ДГВВ Дарча грамота литовського князя Вітовта на село Велієв, 1424 р., Краків, Бібліотека АН, спр. № 47.

ДГВІН Дарча грамота молдавського воєводи Іллі слузі Нікору з Тузаря на місто Тузар на р. Биці, 1432 р., Москва, ЦДАДА СРСР, Межевий відділ, ф. 1299, оп. 1, од. зб. 4202, арк. 1.

ДГВІС Дарча грамота воєводи Іллі слузі Стану, XV ст., Москва, ЦДАДА СРСР, Межевий відділ, ф. 1299, оп. 1, од. зб. 4202, арк. 6.

ДГМ Договірна грамота Івана Мирчі, воєводи і господаря Бессарабської землі, з польським королем Владиславом.— «Записки Одесского общества истории я древностей», т. IV, отд. второе и третье, Одесса, 1860, стор. 322.

ДГОБ Дарча грамота молдавського воєводи Олександра слузі Богушу на село Кучурів, 1422 р., Москва, Бібліотека ім. В. І. Леніна, кол. Маркевича і Лукашевича, ф. 159, № 4.

ДГОБК Дарча грамота молдавського воєводи Олександра бояринові Купчичу на села Купка і Нягівці, 1429 р., Москва, Бібліотека ім. В. І. Леніна, кол. Маркевича і Лукашевича, ф. 159, № 3.

ДГПМ Дарча грамота Олександра з Колков Печерському монастиреві на копу грошей, 1398 р., Київ, Державна публічна бібліотека АН УРСР, від. II 1517, № 88, арк. 347—348.

ДГПР Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра про звільнення сіл Рипчичани, Радівці, Добречинещі, Баланещі та ін. від усяких повинностей, 1448 р., Москва, ЦДАДА СРСР, Межевий відділ, ф. 1299, оп. 1, од. зб. 7226, арк. 15.

ДГСВМ Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Воронецькому монастиреві на вільний в'їзд за рибою, 1472 р., Москва, Бібліотека ім. В. І. Леніна, кол. Маркевича і Лукашевича, ф. 159, № 11.

ДГСВМЩ Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Воронецькому монастиреві на село Щилбиканії, 1488 р., Москва, Бібліотека ім. В. І. Леніна, кол. Маркевича і Лукашевича, ф. 159, № 8.

ДГСММ Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Молдовицькому монастиреві на дві сім'ї циган, 1434 р., Москва, Бібліотека ім. В. І. Леніна, кол. Маркевича і Лукашевича, ф. 159, № 5.

ДГСМПБ Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Путненському монастиреві на село Балківці, 1471 р., Москва, Бібліотека ім. В. І. Леніна, кол. Маркевича і Лукашевича, ф. 159, № 10.

ДГСОС Дарча грамота князя Семена Олександровича князеві Юрієві Борисовичу на селище Сераків,

1465 р., Київ, Державна публічна бібліотека АН УРСР, ф. Петрова, № 217.

ДГСПМ Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Путненському монастиреві на прибутки від Серетського Торгу, 1488 р., Москва, Бібліотека ім. В. І. Леніна, кол. Маркевича і Лукашевича, ф. 159, № 13.

ДГСПМН Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Побратському монастиреві на села на р. Побраті та Пруті, 1443 р., Москва, ЦДАДА СРСР, Межевий відділ, ф. 1299, оп. 1, од. зб. 7226, арк. 10.

ДГСХМ Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Хоморському монастиреві на село Глодяни, 1490 р., Москва, Бібліотека ім. В. І. Леніна, кол. Маркевича і Лукашевича, ф. 159, № 14.

ДГШХ Дарча грамота князя Свидригайла Ольгердовича слузі Хомякові молодому Сенкові на вотчину Смордів, 1451 р., Львів, Бібліотека АН УРСР, відділ рукописів, № 2086.

DIR Documente privind Istoria Romîniei. Introducere, vol. II. Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1956, № 8, 10a, 10b, fig. 35.

DIR «A» Documente privind Istoria Romîniei, veacul XIV, XV A. Moldova, vol. I (1384—1475). Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1954.

DC Cronica Episcopiei de Rădăuţi cu Apendice de documente slavone originale şi traduse şi mai multe ilustraţiuni de Dimitrie Dan, Viena, 1912.

ДПЖН Договір між писарем, жизморським намісником Федьком Янушевичем і берестейським бурмистром Марком Гавриловичем щодо меж їх фільварків, 1500 р., ЦДІА УРСР у Львові, ф. 201, оп. 4, спр. 1, арк. 21.

ЭСФ Энциклопедия славянской филологии. Издание ОРЯС императорской АН под ред. акад. И. В. Ягича. Приложение к выпуску 4_1—4_2, Пг., 1916, № 118.

ЗКЄ Запис на королівському євангелії, XV ст.— Мовознавство. № 1, 1968, стор. 68.

ЗЛЄІК Зобов'язання луцького єпископа Івана дати королеві Ягайлу 200 руських гривен і 30 коней за одержання галицької митрополії, 1398 р., Москва, Бібліотека ім. В. І. Леніна, ф. 256, карт. 68, од. зб. 1.

ЗНТШ Записки Наукового товариства імені Шевченка, Львів, т. V, стор. 3; т. XI, стор. 7, 10, 13; т. LI, стор. 4—5; т. LXXVI, стор. 139—142; т. CXV, стор. 19; т. CLII, фотокоп.

ЗОЄ Покрайній запис із рукописного євангелія з острожницької церкви, 1492 р., Науковий збірник, річн. VI, Ужгород, 1929, стор. 181.

ZPL Zbiór praw litewskich od roku 1389 do roku 1529. Tudzież rozprawy sejmowe o tychże prawach od roku 1544 do roku 1563, Poznań, 1841, стор. 103—109.

ЗРМ Запис про розподіл майна між Ваньком Чжусичем з Квасилова і його братаничем Олехном Чжусою, 1478 р., ЦДІА УРСР у Києві, Луцька гродська книга, ф. 25, оп. 1, од. зб. 124 (2127).

ЗХП W ł. K u r a s z k i e w i c z, Gramoty halicko-wołyńskie XIV—XV wieku. Studium Językowe, Kraków, 1934, стор. 134—136.

ИК Інвентар міста Кременця, XV ст., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. Литовська метрика, кн. зап. 4, арк. 122 зв.— 123.

CVD C o n s t a n t i n N. V e l i c h i, Documente inedite de la Ştefan cel Mare la Ieremia Movilă Văleniі-de-Munte Aşezământul tipografie «Datina Românească», 1934.

KE Запис у восьмигласнику, виданому Фіолем у Кракові 1491 р. Günter Zainer і Świętopełk Fiol przez Karola Estreichera, Warszawa, 1867.

CEV Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376—1430. Collectus opera Antonii Prochaska, Cracoviae, 1882.

KI Die Inschriften aus der Bukovina. Epigraphische Beiträge zur Quellenkunde der Landes- und Kirchengeschichte. Herausgegeben von dr. Eugen A. Kozak, Teil I, Wien, 1903, стор. 69.

Cost. Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare, publicate de Mihai Costăchescu, vol. I, Iaşi, 1931; vol. II, Iaşi, 1932.

Cost. D. M. C o s t ă c h e s c u, Documente dela Ştefan cel Mare, Iaşi, 1948.

Cost. S. Documente moldoveneşti dela Ştefan cel Mare, publicate de Mihai Costăchescu (Supliment la documentele lui Ştefan cel Mare, de I. Bogdan), Iaşi, 1933.

ЛКБВ Лист польського короля Казимира біскупові віленському та ін. з приводу переговорів з магістром хрестоносців, 1447—1492 р., Москва, Інститут російської мови АН СРСР, архів В. Розова, № 56, 3, 76.

ЛКЗ Люстрація Київської землі, бл. 1471 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. 389 (Литовська метрика), оп. 1, кн. 3, арк. 90—94.

ЛКНКВ Лист короля Казимира до намісників ковенського, вілкомирського та ін. із забороною держати без його відома німецьку челядь, 1447—1492 р., Москва, Інститут російської мови АН СРСР, архів В. Розова, № 32.

MB M. B o š n j a k, O štampariji, štamparu i izdavaču ukrajinskih inkunabula na narodnom jeziku. Bulletin Zavoda za likovne umjetnosti JAZU, godina 14 (1966) broj 1—3, Strana 92—109, XII, Zagreb, 1967, стор. 11.

МЭФ Молдавия в эпоху феодализма. Т. I. Славяно-молдавские грамоты (XV в.— первая четверть XVII в.), под ред. проф. Л. В. Черепнина, Кишинев, 1961, № 2, стор. 2—3.

Mih. P. Mihailovici, Opt documente moldovenești dinainte de Ștefan cel Mare, «Cercetări istorice», an. VIII—IX, № 1, Iași, 1933.

Mih. Alb. Album de documente moldovenești din veacul al XV-lea publicate de Paul Michailovici, Iași, 1934, фотокоп., № 1.

Mih. Doc. P. Mihailovici, Documentele moldovenești găsite la Costantinopol (1462—1755), «Cercetări istorice», an. X—XII, № 1, Iași, 1936.

Nic. Doc. Documente slavo-române, cu privire la relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ardealul în sec. XV și XVI, de St. Nicolaescu, București, 1905, стор. 325.

НРРГ Несколько русских и румынских грамот древних господарей молдавских. Издал Ф. И. Белоус, Коломыя, 1879, № 111.

ОБРН А. С. Орлов, Библиография русских надписей XI—XV вв., М.—Л., 1936.

ОЖДМ Підтвердна грамота про продаж Олехном Жюсичем Дробишу Мжюровичу села Конюхи з Рапотовим і з усім, що до нього належить, крім Озерян, 1458 р., Ленінград, Інститут історії АН СРСР, кол. Лихачова, к. 238/128.

ОКИВ Відмова Олександра великому князеві Івану Васильовичу укласти мир з Менглі-Гіреєм та Стефаном воєводою, 1496 р., Москва, Бібліотека ім. В. І. Леніна, ф. 256, № 74, арк. 27.

ОПВВ Відмова послам воєводи волоського у Вільні, 1493 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. 389 (Литовська метрика), оп. 1, кн. 5, арк. 152—152 зв.

ОПВВД Відмова послам воєводи волоського дворнику Джуржеві та писарю Матияшу, 1496 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. 389 (Литовська метрика), оп. 1, кн. 5, арк. 193.

ОПСВВ Відмова послам волоського воєводи Стефана дворнику Джуржеві та писарю Матияшу, 1496 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. 389 (Литовська метрика), оп. 1, кн. 6, арк. 61—62.

Пам. Памятники, изданные временной комиссией для разбора древних актов, т. I, изд. II, К., 1848, факсиміле.

ПВФЧ Посольство до волохів князем Федором Четвертинським, намісником брацлавським, та Федьком Гавриловичем, 1492—1493 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. 389 (Литовська метрика), оп. 1, кн. 5, арк. 148.

ПГАГ Продажна грамота Андрійка на село Гриньківці, 1420 р., Краків, Бібліотека АН, спр. 40.

ПГВСА Підтвердна грамота воєводи Стефана Аннушці і Марії на володіння спадковим по батькові майном, 1489 р., Державний історичний архів Молдавської РСР, ф. 220, спр. 278.

ПГВСП Підтвердна грамота воєводи Стефана Петру Дану, його братові Єрозавові і сестрі Марушці на продаж ними селища Данова Данчулові та його брату Драготу, 1493 р., Державний історичний архів Молдавської РСР, ф. 220, спр. 296.

ПГВСР Підтвердна грамота воєводи Стефана Тоадеру на володіння селом Ризини, купленим ним у Доні, Настиної дочки, за 70 золотих татарських, 1495 р., Державний історичний архів Молдавської РСР, ф. 220, спр. 278.

ПГОВ Підтвердна грамота воєводи Олександра Молдовицькому монастиреві на право перевозу без мита трьох возів товарів, 1453 р., Чернівецький державний обласний архів. Колекція документів румунського архіву. Грамоти молдавських князів, од. зб. 1.

ПГПММ Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра Молдовицькому монастиреві на чотири сім'ї циган, 1454 р., Москва, Бібліотека ім. В. І. Леніна, кол. Маркевича і Лукашевича, ф. 159, № 7.

ПГСММ Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Молдовицькому монастиреві на володіння селами, млинами і митом, 1443 р., Москва, Бібліотека ім. В. І. Леніна, кол. Маркевича і Лукашевича, ф. 159. № 6.

ПГСММЦ Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Молдовицькому монастиреві на чотири сім'ї циган, 1458 р., Москва, Бібліотека ім. В. І. Леніна, кол. Маркевича і Лукашевича, ф. 159, № 9.

ПГСПМР Підтвердна грамота воєводи Стефана Поляиському монастиреві на володіння селами Репчичани, Радівці, Русоніг, Балан, Доброчин та двома млинами і пасікою, 1446 р., Москва, ЦДАДА СРСР, Межевий відділ, ф. 1299, оп. 1, од. зб. 7226, арк. 5.

ПДВКА Посольство до великого князя литовського Олександра від воєводи волоського Стефана через дворника Джуржа та писаря Матияша, 1496 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. 389 (Литовська метрика), оп. 1, кн. 6, арк. 60—61.

ПДСВВ Посольство до волоського воєводи Стефана від Федька Гавриловича, 1496 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. 389 (Литовська метрика), оп. 1, кн. 5, арк. 196 зв.

ПИ Палеографический изборник. Материалы по истории южно-русского письма в XV—XVIII вв., изданные Киевской комиссией для разбора древних актов, вып. 1, К., 1899, № 2, 3, 9.

ПКИП Підтвердна грамота князю Івану Путятичу на володіння дворищами у Мельницькому повіті, 1497 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. 389 (Литовська метрика), оп. 1, кн. 6, арк. 74.

ПЛПС Промова литовського посла Стромилова в Москві про пропускання російського посла через Литву в Молдавію і про молдавсько-литовські відносини, 1495 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. 79, кн. 1, арк. 229—230 зв.

ПМВП Привілей молдавського воєводи Петра Арона львівським купцям на вільний проїзд у Молдавію і торгівлю з уплатою мита, 1456 р., ЦДІА УРСР у Львові, ф. 131, № 100.

ПМХ Дарча грамота панові Мартину Хребтовичу на два чоловіки осецького десятка в Новгородському повіті, 1497 р., Москва, ЦДАДА СРСР, № 389 (Литовська метрика), оп. 1, кн. 6, арк. 39.

ПОСВВ Посольство до великого князя литовського Олександра від Стефана, волоського воєводи, через Джуржа і Юрія Щербичів, 1493 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. 389 (Литовська метрика), оп. 1, кн. 5, арк. 151 зв.— 152.

ПСВВ Посольство від волоського воєводи Стефана до великого князя литовського Олександра через дворника Джуржа та питаря Михайла, 1496 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. 389 (Литовська метрика), оп. 1, кн. 5, арк. 192—192 зв.

ПСЧК Перемишльський суд визнає село Частровичі за дідичем з села Бишковичі Пінком Кунашевичем в його суперечці з Верещаком Бутевичем, 1369 р., ЦДІА УРСР у Львові, ф. 13, оп. 2, спр. 3, стор. 111.

ПЧФГ Посольство до волоського воєводи Стефана від чашника Федька Гавриловича, 1496 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. 389 (Литовська метрика), оп. 1, кн. 6, арк. 35—36.

Р В. Розов, Українські грамоти, т. I — XIV в. і перша половина XV в., К., 1928.

RA Revista Arhivelor, an. XII, № 1, Bucureşti, 1969.

РГС Розсудна грамота воєводи Стефана між Іваном, сином Васькова з Городник, і Марушкою, дочкою Івана Купчича, 1474 р., Москва, Бібліотека ім. В. І. Леніна, кол. Маркевича і Лукашевича, ф. 159, № 12.

РЕА Русско-еврейский архив. Документы и материалы для истории евреев в России, т. I. Документы и регесты к истории литовских евреев (1388—1550). Собрал и издал С. А. Бершадский, СПб., 1882; т. III. Документы к истории польских и литовских евреев (1364—1569), СПб., 1903.

Rev. Teodor T. Burada, O călătorie la muntele Athos, «Revista pentru istorie, archeologie şi filologie», an. 1, vol. 1, Bucureşti, 1883, стор. 397.

РИБ Русская историческая библиотека, т. XXVII. Литовская метрика, отд. I, ч. 1, СПб., 1910.

RIR Revista Istorică Română, vol. IV (без місця видання), 1934.

RS Romanoslavica, IV. Asociaţia slaviştilor din Republica Populară Română, Bucureşti, 1960, стор. 338.

РФВ Русский филологический вестник, т. LXXV, М., 1916, стор. 169—171.

СГЧА Собрание государственных и частных актов, касающихся истории Литвы и соединенных с ней владений (от 1387 до 1710 года), изданное Виленской археологической комиссией, под. ред. М. Круповича, ч. I, Вильно, 1858, стор. 20а.

SD Documente privitoare la Târgul şi Ţinutul orheiului publicate cu un studiu introductiv de Aurel V. Sava. Institutul de istorie Naţională din Bucureşti, Bucureşti, 1944, стор. 7—8.

SL Slavia. Časopis pro slovanskou filologii. S podporou ministerstva školstvi a narodní osvěty vydávají O. Hujer a M. Murko, ročnik XIV, Praha, 1936—1937, стор. 678—679.

СО А. Соболевский, Очерки из истории русского языка, ч. I (без року і місця видання), стор. 41.

СП А. Соболевский и С. Пташицкий, Палеографические снимки с русских грамот преимущественно XIV века, СПб., 1903, № 12, 13.

СПС Сборник палеографических снимков с древних грамот и актов, хранящихся в виленском центральном архиве и виленской публичной библиотеке. Издание Виленской Археографической комиссии, вып. 1 (1432—1548), Вильна, 1884, № 3.

СРК Wł. Kuraszkiewicz, Gramoty halicko-wołyńskie XIV—XV wieku. Studjum językowe, Kraków, 1934, стор. 135.

SCIM Academia Republicii Populare Române. Institutul de Istorie şi filosofie. Studii şi cercetări de istorie medie, I, an. II, Ianuarie — Iunie, 1951.

СЯ Статут Ягайла, XV ст., Москва, Державний історичний музей, збірка гр. Уварова, № 702.

UKP Die älteste Urkunde des Klosters Putna. Zur vierhundertjährigen Gedenkfeier des Todes Stephans des Grossen. Herausgegeben von prof. dr. Eugen A. Kozak, Czernowitz, 1904, стор. 4.

УКТ Упоминки, послані князеві Тверському, 1488 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. Литовська метрика, кн. 4, арк. 184.

ЧІАФ Чолобитна попа Ісидора і його синів Гриня та Дешка архімандритові печерському Філарету про надання їм церковної землі Міховщини у Поріччі, 1498 р., Москва, Інститут російської мови АН СРСР, архів В. Розова, № 14.

ШКН О. Шахматов, А. Кримський, Нариси з історії української мови та хрестоматія з пам'ятників письменської староукраїнщини XI—XVIII вв., К., 1922, стор. 164—166.

ЯМ Ярлик від царя Муртази, 1484 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. Литовська метрика, кн. зап. 4, арк. 112 — 112 зв., 113. Кінець грамоти має скорочення — *РИБ* 351.

ХРОНОЛОГІЧНИЙ СПИСОК ДЖЕРЕЛ

Фундушевий запис князя Любарта Гедиминовича про надання церкві св. Івана Богослова у Луцьку сіл Рожище, Теремное, Бущу, Мезоч та ін. 1322 р., 8 грудня, Луцьк.— *АрхЮЗР* 1/VI, 1—4.

Напис 1341 р. на Теребовлянському дзвоні, що висів у церкві св. Юра у Львові. б. м. н.— *ОБРН* 74—75.

Грамота великого князя литовського Кейстута та його брата волинського князя Любарта торуиським купцям. п. 1341 р., б. м. н.— *Р* 1—2.

Жалувана грамота польського короля Казимира Великого слузі своєму Івану на дворища Занево і Микитино з угіддями у Перемишльській волості. п. 1349 р., Казимир.— *Р* 2—4.

Дарча грамота Юрія Болковича церкві св. Николи, збудованій ним у Лаврашівському монастирі, на пашну і бортну землі та на торговельну клітку. бл. 1350 р., б. м. н.— *Р* 7—9.

Договірна грамота литовсько-руських князів Явнута, Кейстута, Любарта, Юрія Наримонтовича і Юрія Коріатовича з польським королем Казимиром Великим та мазовецькими князями Зимовитом і Казимиром. 1352 р., червень — вересень, б. м. н.— *Р* 4—7.

Купча грамота Петра Радціовського у Анни Радивонкової на землю з млином. корчмою і половиною ставу. 1359 р., Перемишль.— *Р* 9—10.

Підтвердна грамота короля Казимира Великого Ходкові Бибельському на володіння селом Бибел з присілками Пачковичі, Жасковичі, Комаровичі, Узворотвичі, Некловичі, Ворховичі. 1361 р., Судомир.— *AGZ* 6.

Договір волинського князя Димитрія (Любарта) з польським королем Казимиром Великим. 1366 р., поч. жовтня, б. м. н.— *Р* 13—14.

Купча грамота Петра Радціовського на Пнеколт у Хлипля і Захарії Шулжичів. 1366 р., Перемишль.— *Р* 11—12.

Купча грамота містича львівського Ганька Сварца в Олешка Малечковича на село на р. Щирці. 1368 р., 1 січня, Львів.— *Р* 15—16.

Перемишльський суд визнає село Частровичі за дідичем з села Бишковичі Пінком Кунашевичем в його суперечці з Верещаком Бутевичем. 1369 р., 15 листопада, б. м. н.— *ПСЧК*.

Купча грамота Вятслава Дмитровського на дворище у Василя і Генка Скибичів і їх племінника Оленка. 1370 р., вересень — листопад, Львів.— *Р* 16—18.

Жалувана грамота подільського князя Олександра Коріатовича Смотрицькому монастиреві на млин і різні привілеї. 1375 р., 17 березня, Смотрич.— *Р* 19—20.

Вкладна грамота князя Юрія Даниловича Холмського церкві Пресвятої Богородиці у м. Холмі на села Стрижево, Сліпче, Космово, Цуцнево на р. Буг. 1376 р., Холм.— *Р* 21—22.

Жалувана грамота князя Владислава Опольського своєму слузі Ладомиру Волошину на Годле поле і землю по р. Тернаві. 1377 р., 26—31 грудня, Бохур.— *Р* 23—24.

Дарча грамота князя Владислава Опольського Драгомиру і Некрі на села Старуню та Нове Село в Галицькій землі. 1378 р., Львів — *ЗНТШ* LI, 4—5.

Продажна грамота Хоньки Васкової, жінки Дядьковича, на Калеників монастир протодиякону Івану Губці та його братові Ходору. 1378 р., Перемишль.— *Р* 25—26.

Дарча грамота Чурили Бродовського князю Федору Даниловичу та його дітям на село Бродово. 1385 р., 8 квітня, б. м. н.— *Р* 27—28.

Присяжна грамота князя Федора Даниловича на вірність королеві Ягайлу. бл. 1386 р., б. м. н.— *Р* 29—30.

Напис на печатці, прикріпленій до грамоти заславського князя Михайла, якою він присягає на вірність польсько-

му королеві Владиславу. 1386 р., 1 березня, Краків.— *CEV* 8—9.

Закладна грамота Михайла Івановича Осташкові Григоровичу Давидовському на село Черепине. 1386 р., 27 липня, Львів.— *P* 30—31.

Дарча грамота князя Вітовта слузі Василю Карачевському на село Сем'яків. 1386 р., 15 серпня, б. м. н.— *АрхЮЗР* 8/I, 1—2.

Напис на печатці, прикріпленій до грамоти литовського князя Дмитра Корибута, якою він присягає на вірність польському королеві Владиславу. 1386 р., 23 листопада, Луцьк.— *CEV* 10.

Вкладна князя Димитрія Ольгердовича Корибута Лаврашівському монастиреві. 1386 р., б. м. н.— *P* 32—33.

Повідомлення перемишльського судді Костька королеві Ягайлу про збір податків і витрати королівських грошей у Перемишльській волості. між 1386—1418 р., б. м. и.— *P* 33—35.

Зобов'язання королівського слуги Панька повернути через рік князеві Скиргайлу 200 рублів. 1387 р., 9 листопада, б. м. н.— *СП* № 12.

Закладна короля Ягайла воєводі молдавському Петру на Галич з областю за 4000 рублів срібла. 1388 р., 27 січня, Луцьк.— *P* 36—37.

Поручна грамота південноруських князів і бояр королеві Ягайлу за сіверського князя Димитрія Корибута. 1388 р., 26 квітня, Лучиця.— *P* 38—39.

Присяжна грамота сіверського князя Димитрія Корибута на вірність королеві Ягайлу, його дружині Ядвизі і Короні польській. 1388 р., 18 травня, Краків.— *P* 40—41.

Поручна грамота князя Федора Даниловича та інших князів і бояр південноруських за Олехна. 1388 р., 10 жовтня, Луцьк.— *P* 41—42.

Присяжна грамота князя Димитрія Ольгердовича Брянського на вірність королеві Ягайлу, Ядвизі та Короні польській. 1388 р., 16 грудня, Молодечно.— *P* 42—44.

Привілей князя Олександра (Вітовта) литовським євреям. 1388 р., Луцьк.— *ZPL* 103—109.

Лист молдавського воєводи Петра до польського короля Владислава про сплату 4000 рублів. 1388 р., Сучава.— *SL* 678—679.

Привілей великого князя литовського Вітовта гродненським євреям. 1389 р., 18 червня, Луцьк.— *PEA* I, 26—28.

Замінна грамота Яна Тарновського на маєтки, дана Ігнатові і Самоїлу Черневичам та Мишу Мужиковичу. 1390 р., 23 травня, Перемишль.— *P* 175—176.

Грамота перемишльського воєводи Фебруна про продаж владикою Афанасієм двох дворищ панові Яшку Іспрувському. 1391 р., 1 січня, Перемишль.— *P* 44—45.

Поручна грамота князів і бояр західноруських князеві Скиргайлу за Гридка Костянтиновича. бл. 1392 р., б. м. н.— *P* 46—47.

Дарча грамота молдавського воєводи Романа Іванишу витязю на села Чурсачівці, Владимирівці і Букурівці. 1392 р., 30 березня, Роман.— *Cost.* I, 7—8.

Ярлик хана Золотої Орди Тохтамиша до польського короля Ягайла. 1392—1393 р., б. м. н.— *РФВ* 170—171.

Присяжна грамота молдавського воєводи Романа на вірність польському королеві Владиславу. 1393 р., 5 січня, Сучава.— *Cost.* II, 607—608.

Присяжна грамота сіверського князя Федора Любартовича на вірність королю Ягайлу і королеві Ядвизі. 1393 р., бл. 23 травня, Віслиця.— *P* 50—51.

Дарча грамота молдавського воєводи Романа синам Білого Драгомира Тодору, Дмитру, Петрові, Михайлові, Жюржі на село на р. Сучаві. 1393 р., 18 листопада, Сучава.— *Cost.* I, 13—14.

Роздільна грамота, видана Волчкові, племінникові Ходка Лоєвича, руським старостою Гнівошем. 1393 р., Вишня.— *P* 51—52.

Жалувана грамота короля Ягайла слузі Данилу Дажбоговичу Задеревецькому на кілька сіл в Галицькій і Зудечівській волостях. 1394 р., 29 червня, Краків.— *P* 53—54.

Поручна грамота молдавських бояр Братула, Станіслава, Михайла і Шандра за Стефана воєводу перед польським королем Владиславом. 1395 р., перед 6 січня, б. м. н.— *Cost.* II, 609—610.

Присяжна грамота молдавського воєводи Стефана і молдавських бояр на вірність польському королеві Владиславу. 1395 р., 6 січня, Сучава.— *Cost.* II, 611—613.

Дарча грамота польського короля Владислава Іванові, Дем'янові та їх синам на село Крушельницю у Тустанівській волості. 1395 р., Глиняни.— *GL* 166.

Підтвердна грамота литовського князя Вітовта князеві Федору Даниловичу на володіння містом Острог і на майно. 1396 р., 3 липня, Луцьк.— *AS* 1, 20.

Грамота галицького старости Бенка про забезпечення своїм маєтком — селами Толмач і Жюрков — віна своїй жінці Варварі. 1398 р., 13 вересня — 15 листопада, Коломия.— *P* 56—58.

Дарча грамота Олександра з Колков Печерському монастиреві на копу грошей. 1398 р., 21 листопада, Київ.— *ДГПМ*.

Зобов'язання луцького єпископа Івана дати королеві Ягайлу 200 руських гривен і 30 коней за одержання галицької митрополії. 1398 р., Опатів.— *ЗЛЄІК*.

Напис на печатці, прикріпленій до грамоти литовського князя Вітовта, якою він обіцяє великому магістрату побудувати два замки на литовських границях. 1398 р., 14 листопада, Ковно.— *CEV* 56.

Жалувана грамота короля Ягайла слузі Ходку Чемеричу на села Надієво і Кропивники. 1399 р., 1 жовтня, Львів.— *P* 58—59.

Напис на стінках мідного ковчега, який зберігався у ризниці Краківського кафедрального собору Богородиці. XIV—XV ст.— *ОБРН* 112.

Дарча грамота молдавського воєводи Юги панові Брая на місцевість на Страхотині. бл. 1400 р., б. м. н.— *Cost.* I, 26—27.

Поручна грамота волоського дідича Івашка, сина воєводи Петра, і пана Вилчі польському королеві Владиславу за воєводу Романа. 1400 р., перед 25 березня, Берестя.— *Cost.* II, 617—618.

Присяжна грамота Івашка, сина воєводи Петра, на вірність польському королеві Владиславу. 1400 р., 25 березня, Берестя.— *Cost.* II, 619.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра боярам Строє і Іванові на село Пояна на Тазлові та на село Гертань. 1400 р., 29 червня, б. м. н.— *Cost.* I, 36—37.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра боярині Никулі на село Берево. 1400 р., 4 серпня, б. м. н.— *DIR«A»* 433.

Присяжна грамота стародубського князя Олександра Патрикійовича на вірність (у разі смерті Вітовта) королеві Ягайлу і Короні польській. 1400 р., 31 грудня, б. озера Круди.— *P* 61—62.

Купча грамота львівського воєводи Мациии на село Шидлов і дворище Жаворонковича, придбані паном Клюсом у Ходора Шидловського. 1400 р., Львів.— *P* 60—61.

Вкладна Перфурія Кирдійовича у Луцький монастир св. Спаса на Краснім на Кудрявчицьку землю. поч. XV ст., б. м. н.— *P* 75—76.

Написи на іконі та євангелії, що зберігалися в Сорокинсько-Філаретівській колекції музею Київської духовної академії. поч. XV ст.— *ОБРН* 141.

Присяжна грамота князя Івана Олгимунтовича Голшанського на вірність (у разі смерті Вітовта) королеві Ягайлу і Короні польській. 1401 р., 5 лютого, Мереч.— *P* 63—64.

Дарча грамота молдавських господарів Олександра і Богдана вірменському єпископові Оганесу на вірменську сучавську єпископію. 1401 р., 30 липня, Сучава.— *RIR*.

Правова грамота галицького старости Петраша з приводу суперечки про границі між Васьком Мошенчичем і Кіндратом Борсничем. 1401 р., 24 серпня, Галич.— *P* 64—66.

Виписка з фундушевого запису Владислава IV на Кобринський монастир св. Спаса, видана з Великої канцелярії Великого князівства Литовського. 1401 р., Кобринь.— *АкВАК* III, 1—2.

Дарча грамота Стефана Винца (запис на королівському євангелії). 1401 р., б. м. н.— *ЗКЄ*.

Присяжна грамота молдавського воєводи Олександра на вірність польському королеві Владиславу. 1402 р., 12 березня, Сучава.— *Cost.* II, 621.

Присяжна грамота Кості Волошина на вірність польському королеві Владиславу. 1402 р., Щекерів.— *Cost.* II, 623.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра боярині Балиці Мудричці на Красний Потік і два села на ньому та село біля височини Мунтчел. 1403 р., 1 серпня, Сучава.— *RS* 388.

Договірна грамота Івана Мирчі, воєводи і господаря Бессарабської землі, з польським королем Владиславом. 1403 р., Чжюрзев.— *ДГМ*.

Дарча грамота воєводи Олександра молдавській єпископії на села Аверовці і Грецкоє. 1403 р., Сучава.— *ДГАА*.

Розмежувальна грамота галицького старости Петра Влодковича Схарбиновського між маєтками Грабовець Міхала Грабовецького і Тисмянчани Петраша Пиликовича. 1404 р. 24 травня, Галич.— *P* 67—68.

Присяжна грамота молдавського воєводи Олександра і молдавських землян на вірність польському королеві Владиславу. 1404 р., 1 серпня, Кам'янець.— *Cost.* II, 625.

Розсудна грамота галицьких єпископів і бояр у справі суперечки за місто Тичин і Заліську волость між королем Ягайлом і Ядвигою Пилецькою з донькою Алжбетою. 1404 р., 19 жовтня, Медика.— *P* 69—71.

Підтвердження дарчої грамоти Грушівському монастиреві. 1404 р., 1 травня, Сігет.— *ГМ*.

Дарча грамота короля Владислава слузі Ходкові на вічне володіння селом Єрмолинці у Смотрицькій волості. 1407 р., 1 березня, Краків.— *АрхЮЗР* 8/I, 3—4.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Попші Михайлові на села Скорцівці та Паньківці. 1407 р., 8 березня, Сучава.— *Cost.* I, 56—57.

Підтвердиа грамота молдавського воєводи Олександра і молдавських бояр на вірність польському королеві Владиславу. 1407 р., 6 жовтня, Львів.— *Cost.* II, 628—629.

Жалувана грамота короля Ягайла слузі Івану Волошиновичу на корчму Вербяж на р. Щерку. 1407 р., 8 жовтня, Медика.— *P* 71—72.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра церкві св. П'ятниці в Романовім Торзі на село Леукушівці Бра-

тіанова з млином та на село за Молдавою, де був Братул. 1408 р., 16 вересня, Сучава.— *Cost.* I, 60—61.

Привілей львівським купцям від молдавського воєводи Олександра. 1408 р., 8 жовтня, Сучава.— *Cost.* II, 630—633.

Жалувана грамота польського короля Владислава Ягайла Йосифу Бідуну на городище Кописно, на Покровську церкву та на пусті дворища в Перемишльській волості. 1408 р., Судомир.— *АкЮЗР* I, 6.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Журжі Унгурянулу на села Унгуряни, Прочещі, Сперлещі, Негрилещі. 1409 р., 28 січня, Сучава.— *Cost.* I, 64—65.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра монастиреві св. Николи, що на Сірятській Поляні, та на болота біля гирла Шумуза. 1409 р., 18 квітня, Сучава.— *Cost.* I, 69—70.

Грамота галицького старости Яна Щкотського на продаж Филем М'яковичем села Тростянця Колі Далюєвському. 1409 р., 11 серпня — 30 вересня, Галич.— *P* 73—75.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра монастиреві св. Вознесіння на р. Немцишорі на озеро Лучіул, що на Пруті. 1409 р., 7 листопада, Сучава.— *Cost.* I, 71—72.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Молдовицькому монастиреві на молдовицьке мито. 1409 р., 18 листопада, Сучава.— *DIR«A»* 437.

Привілей короля Олександра свислоцькому намісникові Григорію Ісайовичу Громиці на місце у Вільні біля церкви Рождества Христового. 1410 р., 8 жовтня, Люблін.— *АкВАК* XI, 5.

Дарча грамота воєводи Олександра Бистрицькому монастиреві на села Митюківці, Брашівці та щорічний оброк по 10 бочок вина і 10 колод пшениці. 1411 р., 6 січня, Сучава.— *Mih. Alb.*

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра польському королеві Владиславу про вірність і допомогу проти угорського короля. 1411 р., 25 травня, Дольний Торг.— *Cost.* II, 637—638.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра бояриові Плотуну на село Плотунещі. 1411 р., 28 червня, б. м. н.— *Cost.* I, 84—85.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Полянському монастиреві св. Николи на п'ять татарських дворів. 1411 р., 22 вересня, Сучава.— *Cost.* I, 95.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Петрові Шолдану, його жінці і дітям на село Тамерташевці та на село, що на Дупельній Могилі. 1411 р., 22 вересня, Сучава.— *DIR«A»* 439.

Розмежувальна грамота князя Федора Любартовича між селами Данила Дажбоговича Задеревецького і братів Облазницьких. 1411 р., 17 грудня, Зудечів.— *P* 77—80.

Грамота короля Ягайла молдавському воєводі Олександру про поновлення грошового зобов'язання, даного предкам Олександра (на 1000 рублів під заклад Снятина, Коломиї та Покутської землі). 1411 р., б. м. н.— *P* 76—77.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Журці Драготескулу на села Володівці та Вишню Чернавку. 1412 р., 5 квітня, Сучава.— *DIR«A»* 440.

Правова грамота руського старости Івана Срімського Войткові Сулимовському з приводу суперечки його з Хмелем Прибком про половину села Сулимова. 1412 р., 14 травня, Львів.— *P* 80—81.

Розмежувальна грамота князя Федора Любартовича між Татомиром Балицьким та Івашком Дідошицьким. 1413 р., 20 вересня, Зудечів.— *P* 82—84.

Розмежувальна грамота намісника старости Міклоша Олександровича між землянами сіл Пукасівці та Блудники. 1413 р., Галич.— *GL* 48.

Напис на стіні тюремного костьолу в Любліні. 1413 р., Люблін.— *ОБРН* 115.

Продажна грамота Махни Узвартовської на село Узвартово Яхні Кийській. 1414 р., 4 квітня, Львів.— *P* 84—85.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Тоадеру Питику на села: на р. Кобилі, в гирлі Жиравця, на Бирладі. 1414 р., 2 серпня, Сучава.— *DIR«A»* 441.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Крачуну Белческулу на село, що на Білому Потоці, та на село Негоещі. 1414 р., 20 грудня, Сучава.— *Cost.* I, 111—112.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Никиті та Добре Зографам на села Крайничещі і Левкушещі. бл. 1415 р., б. м. н.— *Cost.* I, 121—122.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Хоморському монастиреві на село «де був Татомир і Пертя» та на селище Дієнишево. 1415 р., 13 квітня, Сучава.— *Cost.* I, 116—117.

Дарча грамота польського короля Ягайла священику Михайлу Терлецькому на село Терло. 1415 р., 28 квітня, Медика.— *P* 86—87.

Розсудна грамота молдавського воєводи Олександра між Майколою, дочкою Стоянова, та Владом і Керстею з Солки за володіння селом Солки. 1418 р., 15 січня, Баня.— *Cost.* I, 126—127.

Підтвердна грамота галицького старости Михайла Бучацького на обмін маєтками між Іваном Тучняком і Маргаритою Росовою. 1418 р., 15 серпня, Галич.— *P* 88—89.

Роз'їзна грамота Осташка Давидовського, Корчака з Липиці, Спичника з Большева між маєтками Кутищі і Полагичі. 1419 р., 1 січня, б. м. н.— *P* 90—91.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Драгомирові та Іоанишу на села Некид, Пашкани і Драготещі. 1419 р., 8 квітня, Сучава.— *DIR«A»* 444.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра боярині Вені дворнику на села Корнещі, Миклушещі, Лознова, Секеряни, Дворничани, Думещі, Циганещі, Лаврещі, Садова і Хомичещі. 1420 р., 25 квітня, Сучава.— *Cost.* I, 135—136.

Дарча грамота литовського князя Вітовта слузі Павлові на села Новоставці, Камінь, Свинну, Гостру Руду у Волинській землі. 1420 р., 30 липня, Ужів.— *AS* I, 25—26.

Продажна грамота Андрійка на село Гриньківці. 1420 р., Кам'янець.— *ПГАГ.*

Напис на печатці, прикріпленій до грамоти князя Свидригайла, якою він зобов'язується дотримувати всіх пунктів поруки, даної литовському князеві Вітовту. 1420 р., 10 серпня, Ворони.— *CEV* 489.

Позикова грамота Васька Мошончича Іванові Гулевичу на сто кіп грошей. 1421 р., 3 січня, Львів.— *P* 91—92.

Правова грамота руського старости Івана Срімського Янові Білецькому з приводу суперечки його з Іваном Лопатичем за село Білки. 1421 р., 7—14 березня, Львів.— *P* 93—94.

Дарча грамота литовського князя Вітовта слузі Павлові на села Рідку, Соломень, Рудку-Туровку і Коров'є у Волинській землі. 1421 р., 21 серпня, Ужів.— *AS* I, 27.

Розмежувальна грамота князя Федора Любартовича між Облазничами Ігната Облазницького і Соколовим Юрія Дідошицького. 1421 р., 8—26 жовтня, Зудечів.— *P* 94—96.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра сестрі польського короля княгині Римгайлі на міста Серет і Волховець з селами і присілками, з млинами і ставами та на 600 золотих дукатів щорічно. 1421 р., 13 грудня, б. м. н.— *Cost.* I, 141—143.

Правова грамота самбірського старости Сташка Давидовського перемишльському єпископу Іллі з приводу суперечки його з стрілківцями за Лисичий брід. 1422 р., 21 січня, Погоничі.— *P* 96—98.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Бистрицькому монастиреві на мито від Бирладського Торгу та наказ своїм наступникам не порушувати її. 1422 р., 20 серпня, б. м. н.— *DIR* fig. 35.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра слузі Богушу на село Кучурів. 1422 р., 25 грудня, б. м. н.— *ДГОБ.*

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Батиню на три села на р. Путні. 1423 р., 12 березня, Сучава.— *Cost.* I, 153—154.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Вану Попші на села на р. Ребричі: Серби і Мойшево Філософа. 1423 р., 31 березня, Сучава.— *Cost.* I, 156—157.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра на межу від землі синів Ротомпана, надану ними ватаманові Веризі. 1423 р., 15 квітня, Сучава.— *DIR«A»* 447.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра попові Юзі і його братові Нанові на село Бучумяни коло Бані. 1424 р., 16 лютого, Сучава.— *Cost.* I, 161—162.

Жалувана грамота чернігівського князя Свидригайла Максимові Владу Драгосиновичу иа села Косово, Березово і Жаб'є в Галичині. 1424 р., 31 серпня, Снятин.— *P* 98—100.

Жалувана грамота чернігівського князя Свидригайла Юрію Козеняті иа с. Хватівці. 1424 р., 3 вересня, Коломия.— *P* 101—102.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Тодерові та Ліє на землю коло р. Тазлова. 1424 р., 9 жовтня, Сучава.— *Cost.* II, 956.

Дарча грамота литовського князя Вітовта на село Веліев. 1424 р., Олтушків.— *ДГВВ.*

Грамота галицького старости Михайла Бучацького про продаж Ходком Головенчичем половини села Переросле своєму братові Журжу Перерослъському. 1424 р., Галич.— *P* 105—106.

Роз'їзна грамота зудечівського старости Ленка між Островом пана Юрковського і Дроховичами Івашка Бориницького. 1424 р., б. м. н.— *P* 102—105.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Барбосулові иа село на р. Шумузі. 1424 р., 26 серпня — 1425 р., 4 вересня, Сучава.— *DBAc* 19—20.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Щефанові Зуграфу на села Беркишещі, Єремієщі, Попещі і «де є Жуде Пашко». 1425 р., 30 січня, б. м. н.— *Cost.* I, 168—169.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Стровчу на села Левошівці та Неполоківці. 1425 р., 12 травня, Сучава.— *Cost.* I, 173—174.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра ключнику Щефану на село Драгосинещі і на Добротворі також Драгосинеші. 1426 р., 22 травня, б. м. н.— *BAM* 21—22.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Журжу Стенгачу на села Попещі, Финтинеле, Міхнещі та Чолтяни. 1426 р., 12 серпня, Сучава.— *Cost.* I, 178—179.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра синам Щефана Стравича Тодерові і Петру на вислугу їх батька — на три села на Керлігатурі. 1426 р., Сучава.— *Cost.* I, 182—183.

Вкладна грамота князя Долголдата Долголдатовича монастиреві Николи Пустинського на землю Конона Толстоліського. 1427 р., 25 березня, Київ.— *P* 107—108.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Нямецькому монастиреві на село Керстіанещі та Темешещі. 1427 р., 14 вересня, Сучава.— *DIR«A»* 450.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Андрієві, Филипові і Михулові, синам протопопа Симеона, на селище Миково. 1427 р., 16 вересня, Сучава.— *Cost.* I, 193—194.

Жалувана грамота литовського князя Вітовта Єськові Нешевичу на дворище Ярополково у Подільській землі. 1427 р., 17 вересня, Острог.— *P* 108—109.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Оничці на село в Керлігатурі. 1427 р., вересень, Сучава.— *DBAc* 22—23.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Оанчі і його жінці Насті на село «де була вотчина Добречинова і Братула Плешескула». 1427 р., 15 жовтня, Сучава.— *Cost.* I, 196—197.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра синам Стана Лукавецького і синам Шербкова на володіння селами Лукавець і Панковці. 1428 р., 16 лютого, Сучава.— *Cost.* I, 201—202.

Підтвердна і дарча грамота молдавського воєводи Олександра Велчі, синові попа Захарія, на його вотчину і на володіння селом Калугери на Вулхові. 1428 р., 15 квітня, Сучава. — *Cost.* I, 206—207.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Драгомиру на володіння селами Корнії та Стримбії і на землю коло р. Кракова для заснування села. 1428 р., 22 квітня, Сучава.— *Cost.* I, 209—210.

Правова грамота князя Федора Любартовича Микові Дідошицькому з приводу суперечки його з Дмитром Даниловичем за село Сяхове, 1428 р., 5 липня, Зудечів.— *P* 109—111.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Нану на володіння селами Бучумяни і Стенижани. 1428 р., 29 липня, Сучава.— *Cost.* I, 218—219.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Станчулові на село Бенила, а Керсті і його жінці Марії на село Южинці. 1428 р., 17 серпня, Сучава.— *Cost.* I, 220—221.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра бояринові Фунді на володіння селом Фундяни на р. Албині. 1428 р., 3 вересня, Сучава.— *Cost.* I, 223—224.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра про надання Башотою Мануйлом села Башотяни Нямецькому монастиреві. 1428 р., 4 грудня, Сучава.— *Cost.* I, 228—229.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра синам Івана дворника — Лазару, Станчулу і Кості на володіння селищем Добриново, де є монастир, і ще на три села під високою дібровою. 1428 р., 28 грудня, Сучава.— *Cost.* I, 233—234.

Опис луцького Красноспаського монастиря, зроблений луцьким єпископом Олексієм. бл. 1429 р., б. м. н.— *P* 114.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Крачунові Пурчелескулу на володіння селом Пурчилещі та на половину млина у цьому ж селі. 1429 р., 10 січня, Сучава.— *Cost.* I, 239—240.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра бояринові Журжі Фратовському та синові Івашкові на володіння двома частинами села Викшинець. 1429 р., 1 лютого, Сучава.— *Cost.* I, 242—243.

Жалувана грамота литовського князя Вітовта Бедриху на село Сволочигачі й інші села у Смотрицькій волості. 1429 р., 1 лютого, Турейськ.— *P* 111—113.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра своїй дружині Марені на Вишневецький монастир та села Калинівці, Бренещі, Шендрещі і Прижолтяни та ін. 1429 р., 10 лютого, Сучава.— *Cost.* I, 248—249.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Радулу граматику на села Зубрнківці та Іванківці. 1429 р., 17 квітня, Сучава.— *Cost.* I, 258—259.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра бояринові Купчичу на села Купка і Нягівці. 1429 р., 27 травня, Сучава.— *ДГОБК.*

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра слузі Оникові на село на р. Жежіï. 1429 р., 1 червня, Сучава.— *Cost.* I, 266—267.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра синам Івана дворника — Лазареві, Станчулові і Кості на володіння селами, що на Тулові, на верхній частині Солонця, на Хоморі та ін. 1429 р., 3 червня, Сучава.— *Cost.* I, 269—270.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Дану Ункляту на володіння селами Полова, Зубрівці, Чулинещі, Дем'янівці та ін. 1429 р., 17 червня, Сучава.— *Cost.* I, 279—281.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Нямецькому монастиреві на озеро Загорне на Дністрі, пасіку на Загорному і на увесь прибуток. 1429 р., 31 серпня, б. м. н.— *DIR«A»* 455.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра панові Бену, його братам, сестрам та їхнім дітям на село, що на Васлуї, і на село «де був їх батько Петро». 1429 р., 24 вересня, Сучава.— *Cost.* I, 290—291.

Вкладна князя Олександра Володимировича церкві св. Богородиці у Лаврашівському монастиреві. 1429 р., Лаврашів. — *P* 113.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Данчулу на село на Бирладі, де впадає Хубална. 1429—1430 р., б. м. н.— *ВАМ* 25—26.

Дарча грамота князя Свидригайла слузі Іванові Мукосійовичу на села Малів, Охматків, Пашева, Золочів у Луцькому повіті та в Кременецькому повіті — Борщівка, Ридомль, Устя, Білка, Ожигівці. 1430 р., 30 березня, Луцьк.— *АрхЮЗР* 8/IV, 7—9.

Підтвердна грамота князя Свидригайла на межі маєтностей землянина брацлавського Карпа Івановича Микулинського. 1430 р., 21 травня, Новоселиця.— Грамота підтверджена у Вільні 1431 р.— *ГВКЛ* 6—9.

Розмежувальна грамота князя Федора Любартовича між селом Дідошичами Мика Дідошицького та селом Жирявою Дмитра Даниловича. 1430 р., 29 травня, Зудечів.— *Р* 115—116.

Напис Стефана воєводи, сина Богдана. 1430 р., Ясси.— *Rev.*

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра попові Юзі на села «на ім'я Мікля від Бахну» і «Балан від Стримба». 1431 р., 30 квітня, Баскаківці. — *Cost.* I, 315. Окремі слова документуються *DIR«A»* 457.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра бояринові Купчичу дворнику на володіння селом у Молдавському князівстві. 1431 р., 15 червня, Сучава.— *Cost.* I, 317—318.

Дарча грамота молдавського воєводи Олексаидра Бистрицькому монастиреві на дві пасіки, що на р. Лопашній і на р. Іткіль, та на дім Крачунов. 1431 р., 31 липня, Бистриця.— *Cost.* I, 325.

Дарча грамота молдавського воєводи Іллі Вану і його жінці Анні на села Кошилівці та Станулівці. 1432 р., 4 січня, Сучава.— *Cost.* I, 330—331.

Дарча грамота молдавського воєводи Іллі Драгошу з Стамника на село «де є його вотчина на Стамнику». 1432 р., 17 січня, Сучава.— *Cost.* I, 337—338.

Дарча грамота молдавського воєводи Іллі слузі Нікору з Тузаря на місто Тузар на р. Биці. 1432 р., 20 червня, Сучава.— *ДГВІН.*

Підтвердна грамота молдавського воєводи Іллі сестриничеві Улі і його братові Юзі на володіння селами Прочещі та Нягишещі. 1432 р., 29 червня, Сучава.— *Cost.* I, 342—343.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Балоту й Оанчі на володіння частиною села Тамерташинці. 1432 р., 20 грудня, Сучава.— *Cost.* I, 327.

Дарча грамота молдавського воєводи Іллі Матушиці та її родичам на село «де був Нягоє Генескул». 1433 р., 28 січня, Сучава.— *Cost.* I, 350.

Дарча грамота молдавського воєводи Іллі бояринові Дану дворнику, його дружині Марушці, її братові Іонулу і їхнім дітям на село на Тамаші «де був Петриц». 1433 р., 26 лютого, Сучава.— *Cost.* I, 353—354.

Присяжна грамота молдавського воєводи Іллі та бояр на вірність польському королеві Владиславу. 1433 р., 4 червня, Сучава.— *Cost.* II, 650—651.

Присяжна грамота молдавського воєводи Іллі на вірність польському королеві Владиславу. 1433 р., 5 червня, Сучава.— *Cost.* II, 652—653.

Дарча грамота молдавського воєводи Іллі Оні ключнику на село Доколиново на р. Бирладі. 1433 р., 15 червня, Сучава.— *Cost.* I, 358—359.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Іллі Петру Дурня та його братам Іванові і Журжу на володіння селом Дурнещі. 1433 р., бл. 15 червня, Сучава.— *Cost.* I, 361—362.

Лист Жигмонта Кейстутовича до польського короля Ягайла в справі приєднання великого князя Свидригайла до Ясеницького перемир'я. 1433 р., 25 вересня, Липнишки.— *ЗНТШ* LXXVI, 139—142.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Михайлові Керстіанескулу на володіння половиною села Керстіанещі. 1433 р., 3 листопада, Сучава.— *Cost.* I, 364.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Ходку Костичу на села Аннущин двір, Хуецяни, Синещі, Глодяни та на млин на р. Сереті. 1433 р., 16 листопада, Сучава.— *Cost.* II, 594.

Жалувана грамота великого князя Свидригайла Андрію Волотовичу на володіння селом Михлин у Луцькому повіті. 1433 р., 9 грудня. Київ.— *Р* 117—119.

Договірна грамота польських єпископів і вельмож з молдавським воєводою Стефаном. 1433 р., 13 грудня, Ланчиця.— *Р* 122—123.

Договірна грамота польського короля Ягайла з молдавським воєводою Стефаном. 1433 р., 13 грудня, Ланчиця.— *Р* 124—125.

Договірна грамота польського короля Ягайла з молдавським воєводою Стефаном. 1433 р., 13 грудня, Ланчиця.— *Р* 120—121.

Жалувана грамота великого князя Свидригайла Ленку Зарубичу на володіння селами в Луцькій та Кременецькій волостях. 1433 р., 27 грудня, Житомир.— *Р* 126—127

Запис молдавського воєводи Іллі про виплату жолду за військову службу Станіславу з Вронова, Пашкові Білому, Миколаєві та ін. 1433—1443 р., Сучава.— *АРМ.*

Лист шолтуза Херлі з Бирлада до бірова з Брашова. бл. 1434 р., Бирлад.— *Cost.* II, 675.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана польському королеві Владиславу на записи, присяги та голди молдавських воєвод Петра, Романа, Стефана та Олександра. 1434 р., 13 січня, Сучава.— *Cost.* II, 663—664.

Присяжна грамота молдавських бояр на вірність польському королеві та його намісникам і дідичам. 1434 р., 13 січня, Сучава.— *Cost.* II, 665—666.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана бояринові Блажу на село Рошіори, нижче під лісом село «де був Павел Болгарин» і на селище Мирлеково. 1434 р., 29 січня, Сучава.— *Cost.* I, 374.

Привілей молдавського воєводи Стефана львівським купцям. 1434 р., 18 березня, Сучава.— *Cost.* II, 667—670.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана попові Юзі на село Бучумяни і на два села на Тутові та на Побраті — селище Оцелово. 1434 р., 24 квітня, Сучава.— *DIR«A»* 463.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана попові Юзі на села Бучумяни, Тормитещі, Чорсечещі, Радешанн, Минзаці, Темешещі, Лелещі та ін. 1434 р., 24 квітня, Сучава.— *Cost.* I, 386—387.

Жалувана грамота великого князя Свидригайла Єсифу Чусі на Басово у Луцькій землі. 1434 р., 5 травня, Луцьк.— *P* 127—128.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана попові Іоілу на місце коло Балосина для побудови монастиря. 1434 р., 25 травня, Ясси.— *Cost.* I, 391.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Полянському монастиреві на циган Слава Херлов'яна, Костю Чорного зятя і Микулицу разом з сім'ями. 1434 р., 26 червня, Сучава.— *DIR«A»* 464.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Молдовицькому монастиреві на дві сім'ї циган. 1434 р., 12 липня, Дорогуня.— *ДГСММ.*

Присяжна грамота князя Федька Несвидського королеві Ягайлу і Короні польській. 1434 р., 7 вересня, Кременець.— *P* 129—131.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Керсті Ворнутаю на володіння селом «де є Романяса між Бахлуями». 1434 р., 8 жовтня, Сучава.— *Cost.* I, 395.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Журжеві Атоку на село, що у верхів'ї Серета «де є жуде Фет і Ілієе». 1434 р., 8 жовтня, Сучава.— *Cost.* I, 398.

Грамота молдавського воєводи Стефана всім боярам, дворникам, солтисам, євреям та ватаманам про те, щоб не брати застави у брашівських купців. бл. 1435 р., 5 березня, Сучава.— *Cost.* II, 692.

Грамота молдавського воєводи Стефана усім солтисам про те, що брашівським купцям дозволяється вільно торгувати у Молдавському князівстві. бл. 1435 р., 19 грудня, Сучава.— *Cost.* II, 694—695.

Жалувана грамота молдавського воєводи Стефана слузі Мику Войнягову на два села: на р. Тамаш «де був Мика і Сина» і на р. Дубровиці «де був Радул і Ориш», а також на половину броду на р. Сереті. 1435 р., 30 березня, Сучава.— *МЭФ.*

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Кинді та його синам Малі й Оанчі на володіння селом, де є їх вотчина, і на селище Драгоєво. 4 квітня 1435 р., Сучава.— *AUB,* фотокоп.

Присяжна грамота князя Федька Несвидського королеві Ягайлу і Короні польській. 1435 р., 6—13 квітня, Черняхів.— *P* 131—133.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Петру Худичі дворнику на село Миндрин Двір, пасіку у верхів'ї Огринчі, селище Лумиряни та на дві сім'ї циган. 1435 р., 14 квітня, Сучава.— *Cost.* I, 402—403.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Івашкові Подобиту на село на р. Керлігатурі. 1435 р., 12 травня, Сучава.— *Cost.* I, 409.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана брашівським купцям на привілеї, надані їм молдавським воєводою Олександром. 1435 р., 26 травня, Устя Башія.— *Cost.* II, 676—677.

Лист молдавського воєводи Стефана баківським та тотруським суддям з наказом не робити кривди брашівським купцям. 1435 р., 26 травня, Устя Башія.— *Cost.* II, 677—678.

Молдавський воєвода Стефан повідомляє польському королеві Владиславу про свої стосунки з старшим братом Ілляшем воєводою. 1435 р., 26 серпня, Бирлад.— *Cost.* II, 678—680.

Присяжна грамота молдавського воєводи Іллі та його брата Стефана на вірність польському королеві Владиславу. 1435 р., 1 вересня, Сучава.— *Cost.* II, 681—682.

Присяжна грамота молдавського воєводи Іллі на вірність польському королеві Владиславу. 1435 р., 1 вересня, Сучава.— *Cost.* II, 686—687.

Присяжна грамота молдавських бояр на вірність польському королеві Владиславу. 1435 р., 3 вересня, Сучава.— *Cost.* II, 689.

Дарча грамота молдавського воєводи Іллі бояринові Стану Бабичу на села Собранець, Васківці та Будинці. 1435 р., 18 жовтня, Хотин.— *DIR «A»* 465.

Дарча грамота молдавського воєводи Іллі попові Міку на два села: Краєщі на р. Ребричі і нижче «де був Стоян». 1435 р., 25 листопада, Сучава.— *Cost.* I, 424—425.

Постанова галицького віча про переслідування злочинців. 1435 р., Галич.— *P* 133—134.

Присяжна грамота молдавського воєводи Іллі на вірність великому князю Жигмонту. 1435 р., Сучава.— *Cost.* II, 691.

Дарча грамота молдавського воєводи Іллі Нямецькому монастиреві на село Темешещі і на 10 татарських хат у цьому ж селі. 1435 або 1436 р., 30 листопада, Сучава.— *Cost.* I, 494—495.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі і Стефана слузі Думі Чорному на села, що на р. Ребричі. 1436 р., 5 травня, Васлуй.— *BAM* 28—30.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Михайлу Стенгачу на села «на Богдані» і «де є Балан і сии Дражанов», на р. Смилі — селище Рощино, на р. Юбані — село Сусяни, село Манещі та ін. 1436 р., 13 червня, Васлуй.— *Cost.* I, 444—445.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Мойці, дворнику глотному, і його братові Тадору Спатару на село Брадичещі на р. Красній, на село на р. Кобилі «де був Інкаш» та на три місця коло пустелі. 1436 р., 15 червня, Васлуй.— *Cost.* I, 449—450.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Олександру спатару на володіння селами Глодяни, Болгари і Мунчел. 1436 р., 1 липня, Сучава.— *Cost.* I, 454—455.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Ходкові Крецовичу на два місця на Кулі біля нижньої Лужки і дві криниці. 1436 р., 17 липня, Васлуй.— *BAM* 33—34.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана бояринові Ванчі логофету на володіння селом Прокопинці з млином, Мачківці з пасікою, Козарівці, Оцелово місто та ін. 1436 р., 17 липня, Васлуй.— *Cost.* I, 459—460.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Петру Унгурянину з Драгошева на чотири села у Молдавському князівстві. 1436 р., 24 липня, Сучава.— *Cost.* I, 467—468.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана слузі Луці з Сихле на село Віадич та на село в усті Серета «де був Михаїл». 1436 р., 11 серпня, Васлуй.— *Cost.* I, 473—474.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана бояринові Оану Портарулу на володіння селами Брудурещі, Китещі, Ретезещі, Бозіяни, Якобещі, Бербоші та селищами Фундеве і Цолеве. 1436 р., 20 серпня, Васлуй.— *Cost.* I, 475—476.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Івашкові Баласиновичу та його братам Мику і Баді на село Круглик під Хотином. 1436 р., 27 серпня, Сучава.— *Cost.* I, 481—482.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Баді Плопескулу на чотири села на р. Тазлові. 1436 р., 8 вересня, Сучава.— *Cost.* I, 484—485.

Присяжна грамота воєводи Іллі на вірність польському королеві Владиславу. 1436 р., 19 вересня, Львів.— *Cost.* II, 697—698.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Іллі та бояр на вірність польському королеві Владиславу. 1436 р., 19 вересня, Львів.— *Cost.* II, 701—702.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Дану Месехну на вісім сіл у Молдавському князівстві. 1436 р., 19 вересня, Сучава.— *Cost.* I, 487—488.

Дарча грамота молдавського воєводи Іллі польському королеві Владиславу иа Шепинську землю з містами Хотинь, Цецунь і Хмелов. 1436 р., 23 вересня, Львів.— *Cost.* II, 706—707.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана протопопові Юзі і його синові Михайлові граматику на володіння селом Манзаці, на два кути «де були Темешещі», на дві жудечії та ін. 1436 р., 7 грудня, Васлуй.— *DIR«A»* 469.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Драгомиру та Симеону на село Каліанещі і монастир з виноградником в гирлі потоку. 1437 р., 7 лютого, Васлуй.— *Mih.* 202—203.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана купцям з Брашева і Бирса на привілеї, надані Олександром Добрим. 1437 р., 23 квітня, Васлуй.— *Cost.* II, 709.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Іллі брашівським купцям на привілеї, надані їм Олександром Добрим. 1437 р., 29 квітня, Дорохой.— *DIR* № 8.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Тофану на володіння п'ятьма селами на р. Ракові. 1437 р., 15 травня, Васлуй.— *Cost.* I, 515—516.

Дарча грамота молдавського воєводи Іллі Тодеру Побретянулу иа село Жулещі. 1437 р., 30 червня, Сучава.— *Cost.* I, 520.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Немирці Чорторийському і його братові Івашкові на володіння селом Немирчани. 1437 р., 19 серпня, Сучава.— *Cost.* I, 529—530.

Жалувана грамота великого князя Свидригайла Григорію Стреченовичу на Біликівці і Слободку в Летичівському повіті. 1437 р., 2 вересня, Острог.— *P* 135—137.

Дарча грамота великого князя Свидригайла слузі Каленикові Мишковичу на село Бурківці у Житомирському повіті і три слободища у Зв'яглі. 1437 р., 17 жовтня, Київ.— *AS* I, 33—34.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Іону Урекле на села Бергяни, Стенижани і Серби. 1437 р., 20 грудня, Сучава.— *Cost.* I, 536.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана бояринові Михайлу Дорогунському на володіння селами Киидинці, Печалівці, Угринівці, Рокитна, Миліянівці та ін. 1437 р., 20 грудня, Сучава.— *Cost.* I, 540—542.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Думі Нямецькому на володіння селом Рошнори над Молдавою. 1438 р., 17 січня, Сучава.— *AUB*, фотокоп.

Жалувана грамота великого князя Свидригайла Петрові Мишчичу на села Борщівку, Борок, Кандитів і ліс Дедів у Кременецькому повіті. 1438 р., 4 лютого, Луцьк.— *P* 137—139.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Комаричу на села Жудещі та Аверещі. 1438 р., 17 лютого, Сучава.— *Cost.* II, 7—8.

Дарча грамота молдавського воєводи Іллі Нямецькому монастиреві на село Севківці, пасіку на гирлі р. Татарки і млин на гирлі р. Жежії. 1438 р., 23 лютого, Сучава.— *DIR«A»* 472.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Нізі Піатриній на села Дякулово Село, Слевещі, на пустелю для заснування села та на половину села Могошева. 1438 р., 5 березня, Васлуй.— *Cost.* II, 14—15.

Жалувана грамота великого князя Свидригайла Тимофію Богушу. 1438 р., 23 квітня, Луцьк.— *P* 139—141.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Полянському монастиреві на пустелю для заснування села біля Херловських прикутків. 1438 р., 18 серпня, Сучава.— *DBAc* 27—28.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана слузі Тивадару на два села на р. Берхячі. 1438 р., 21 серпня, Васлуй.— *Cost.* II, 26—27.

Напис на дзвоні монастирської церкви в м. Дубно. 1438 р., б. м. н.— *ОБРН* 121.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Молдовицькому монастиреві на 10 бочок вина щорічно і на осаду на р. Молдаві. 1439 р., 12 березня, Сучава.— *Cost.* II, 31—32.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана боярину Станчулові постелнику на володіння половиною села Плишинець, купленою ним за 90 золотих в Івашка, сина Горайцева. 1439 р., 3 квітня, Сучава.— *Cost.* II, 35—36.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана протопопові Юзі та його синові Михайлу на володіння селами Бучумяни, Козарівці, Отхринчі, Жигеряни, Стреминоаса, Темешещі та ін. 1439 р., 2 липня, Сучава.— *Cost.* II, 41—42.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Городницькому монастиреві на володіння селом Баласинівці з млином на р. Сучаві. 1439 р., 15 липня, Сучава.— *Cost.* II, 46—47.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана панові Оані Рошку граматику та його братові Петру Кожі на володіння селами Калиманещі, Лалещі, Коцменещі, селищем Братаново та Микшиновою пасікою та ін. 1439 р., 30 липня, Васлуй.— *Cost.* II, 51—52.

Присяжна грамота воєводи Іллі на вірність польському королеві Владиславу. 1439 р., 8 вересня, Сучава.— *Cost.* II, 712—713.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Іллі Бистрицькому монастиреві на право збирання мита у Бакові. 1439 р., 13 вересня, Устя Кракова.— *Cost.* II, 59—60.

Присяжна грамота воєводи Стефана на вірність польському королеві Владиславу. 1439 р., 25 вересня, Бирлад.— *Cost.* II, 714.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана бояринові Івану Ускатулу на володіння селом на Білому Потоці. 1439 р., 26 жовтня, Сучава.— *Cost.* II, 61—62.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана бояринові Журжу Мояну на села Моєнещі, Татещі та Белегятову поляну. 1439 р., 28 жовтня, Сучава.— *Mih.* 205—206.

Дарча грамота молдавського воєводи Іллі панові Фетє на село Маржиняни біля Юкаша. 1440 р., 6 квітня, Сучава.— *Cost.* II, 65—66.

Лист київського митрополита Ісидора до урядників м. Холма, в якому просить їх не чинити кривд холмському священику Вавилі і не відбирати у нього церковного саду. 1440 р., 27 липня, Холм.— *АрхЮЗР* I/VI, 5.

Вкладна Микули Долзького церкві св. Николи у Долзькому монастирі на острів і озеро Мошне. 1440 р., 17 серпня, Перевали.— *P* 141—142.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Бистрицькому монастиреві на володіння селом Лукачещі на Солоному Тазлові, пожертвованим боярином Ванею Поркою. 1440 р., 4 жовтня, Сучава.— *Mih.* 208.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Ігнату на володіння селами Добромирещі і Балосинещі, одержаними від Івула та його племінника Негра. 1440 р., жовтень, б. м. н.— *DBAc* 31—32.

Запис Гринка Болобана про продаж маєтку Всекрово панові Федку Юнковичу. 1440—1492 рр., 26 вересня, Володимир.— *АкЮЗР* II, 105—106.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Іллі Полянському монастиреві на чотири сім'ї циган. 1441 р., 23 квітня, Сучава.— *DIR«A»* 477.

Дарча грамота воєвод Іллі та Стефана панові Владу Жикову на села Микушани, Мирославещі, Келинещі і селища Галино та Градино. 1441 р., 25 червня, Болгари.— *DBAc* 34—35.

Підтвердна грамота воєвод Іллі та Стефана панові Ігнату стольнику на володіння селами Добромирещі і Балоси-

нещі, подарованими йому Івулом та його непотом Негре. 1441 р., 7 липня, б. м. н.— *DBAc* 37—38.

Дарча грамота воєвод Іллі та Стефана слузі Калояну на село Ржавенці. 1441 р., 29 вересня, Сучава.— *DBAc* 39—40.

Дарча грамота князеві Сангушкові на села Коростичі, Олишковичі, Щаславичі. між 1441—1443 рр., б. м. н.— *AS* III, 2.

Договір молдавського воєводи Іллі з лнтовським князем Казимиром про дружбу і збройну допомогу. 1442 р., 9 лютого, Сучава.— *Cost.* II, 716—717.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана попові Андроніку і його синові Кості логофету на володіння селом Бучумяни, обміняним ними за половину села Гочменещі з синами Станіжиними. 1442 р., 24 лютого, Сучава.— *Cost.* II, 87—88.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Кресті Юкешянулу на села Кезенещі, Балосинещі, Милотинещі та ін. 1442 р., 8 березня, Сучава.— *Cost.* II, 92—93.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Міклушеві Распопу на володіння селами Левкушещі, Милещі, Хоржещі. 1442 р., 5 квітня, Сучава.— *Cost.* II, 96—97.

Договірна грамота князя литовського Казимира з воєводою Іллею про дружбу і військову допомогу на випадок небезпеки. 1442 р., 8 липня, Троки.— *Cost.* II, 718—719.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Маркові, синові Бонти, на володіння селом Бонтещі на Стебнику і селом на р. Бирладі. 1442 р., 30 серпня, Васлуй.— *Cost.* II, 100—101.

Підтвердна грамота князя Свидригайла на надання короля Ягайла церкві св. Івана в Городку. 1443 р., 1 січня, Городок.— *P* 143—145.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана панові Михулу писарю на володіння селом Сесені, селом «де був Юга Чорний» і Воробієвою пасікою. 1443 р., 6 березня, Нямц.— *Cost.* II, 119—121.

Дарча грамота воєводи Стефана слузі Тампі та його синам на села Русещі і Склипотещі. 1443 р., 16 квітня, Сучава.— *BAM* 40—42.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Побратському монастиреві на чотири сім'ї циган. 1443 р., 1 травня. б. м. н.— *Cost.* II, 126—127.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Полянському монастиреві на 9 сімей татар. 1443 р., 7 травня, Сучава.— *Cost.* II, 128—129.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана панові Михулові писарю на володіння половиною сіл Беленещі і Копосещі. 1443 р., 14 травня, Сучава.— *Cost.* II, 131—132.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Щефанові Бребу на володіння селом на потоці Ядричі. 1443 р., 18 травня, Сучава.— *Cost.* II, 138—139.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Тодору Вледескулу на володіння селом Вледещі на р. Сереті. 1443 р., 28 травня, Сучава.— *Cost.* II, 140—141.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана панові Михулу писарю і Тадору граматику на селище «де був Вана Бербече і Єремей» та млин на р. Милятині. 1443 р., 30 травня, Сучава.— *Cost.* II, 144—145.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Журжу Драгушанулу та його братові Олексі на володіння селом Драгушани і на пустелю для заснування села. 1443 р., 31 травня, Сучава.— *Cost.* II, 148—149.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана панові Іліяшу Шанзі на володіння селами Васієщі, Бесещі, половиною села Бедещі і поляною Борили. 1443 р., 8 червня, Сучава.— *Cost.* II, 155—156.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана панові Влашину Крецескулу на володіння селищем «де був дім його батька Стана Кречула» і чотирма полянами для заснування сіл. 1443 р., 20 червня, б. м. н.— *Cost.* II, 160.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана панові Мойці та його братові Тадору на володіння селами на р. Ребричі — Пожерещі і Петрилещі, на р. Ребричоарі — селом попа Микова, Марковим селищем, Никаровим селищем. 1443 р., 24 серпня, Сучава.— *Cost.* II, 179—180.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана ченцеві Саві на володіння виноградником, місцем для келії та Макаровою келією. 1443 р., 25 серпня, Дольний Торг.— *Cost.* II, 185.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Молдовицькому монастиреві на володіння селами, млинами і митом. 1443 р., 29 листопада, Сучава.— *ПГСММ*.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Побратському монастиреві на села на р. Побраті та Пруті. 1443 р., 29 листопада, Сучава.— *ДГСПМН*.

Жалувана грамота галицького князя Льва братам Тутенію і Мойжеку на село Добаневичі в Перемишльській волості, вписана у львівські гродські книги 1443—1446 рр., Львів.— *P* 146—147.

Князь Василій Федорович Острозький поновлює запис свого батька, який надав церкву Матки Божої на кляштор святого Домініка. 1443—1452 рр.. б. м. н. — *AS* I. 39.

Великий князь Свидригайло надає слузі своєму Михайлові Олехновичу села Цеценівці, Красилів, Захарівці і Котюжинці у Кременецькій волості. 1444 р., 16 січня, Луцьк.— *AS* I. 39—40

Дарча грамота молдавського воєводи Петра Побратському монастиреві на чотири сім'ї циган. 1444 р., 26 квітня, Дольний Торг.— *DIR«A»* 481.

Молдавський воєвода Стефан звільняє належне Городницькому монастиреві село Баласинівці від податків. 1444 р., 1 серпня, Сучава.— *Cost.* II, 207—208.

Вирок у справі суперечки між Федком канцлером і Данилом Волошиним за граничну землю Мощаницю. 1444 р., 15 серпня, Ступно.— *AS* I, 41—42.

Підтвердна грамота великого князя литовського Свидригайла Ольгердовича про давні фундуші на церкву у Володимирі, а саме: запис князя Романа Мстиславича на володіння селом Купечів і великого князя литовського Любарта Гедиминовича на с. Сушично. 1444 р., Луцьк.— *АрхЮЗР* I/VI, 7—9.

Показання Василя Микулинича королеві Казимиру Ягайловичу про те, які повинності відбували брушани великій княгині Вітовтовій. п. 1444 р., б. м. н.— *АкЮЗР* I, 17.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана панові Михайлу логофету на село Чумелещі на р. Сереті з двома кутами і млином та на села на потоці Милятині. 1445 р., 18 лютого, Сучава.— *Cost.* II, 211—212.

Жалувана грамота князя Свидригайла на володіння селом Ричегов Федорові Жуку, Ходору та Ігнату Чоботам. 1445 р., 3 березня, Луцьк.— *P* 147—149.

Князь Свидригайло надає слузі Радеві село Козлів і луки нижче Білих Берегів. 1445 р., 14 березня, Ольховець.— *СРК.*

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана панові Михулу логофету на володіння селищами Стенижещі, Гаврилівці та на села на р. Берзоті. 1445 р., 5 квітня, Сучава.— *Cost.* II, 218—219.

Стефан воєвода укладає договір з князем Казимиром про дружбу та військову допомогу на випадок небезпеки. 1445 р., 25 червня, Ясси.— *Cost.* II, 725—727.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана панові Оанчі логофету на села Прокоп'яни, Безхачі, Великосільці та на три сім'ї циган. 1445 р., 15 липня, Сучава.— *DIR«A»* 483.

Жалувана грамота великого князя Свидригайла пану Петрашку Ланевичу Мильському на маєток у Луцькому повіті. 1445 р., 24 липня, Луцьк.— *АкЮЗР* I, 17—18.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана панові Оану Уряклі на села на р. Путні. 1445 р., 8 серпня, Сучава.— *Cost.* II, 226.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана панові Тоадеру Генескулу на володіння селом «де був тесть його піп Оана» та селом Грумазещі, купленим ним у Стана посадника. 1445 р., 11 серпня, Сучава.— *Cost.* II, 230—231.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана митрополитові Кир Калисту романському на татарина Пашка з Нямца. 1445 р., 30 вересня, Дольний Торг.— *Cost.* II, 236.

Жалувана грамота князя Свидригайла Ольгердовича Івану Мушаті на село Склинь у Луцькому повіті. 1445 р., 5 листопада, Луцьк.— *P* 149—151.

Договірна грамота про дружбу між Стефаном воєводою і польськими панами. 1445 р., 26 листопада, Серет.— *Cost.* II, 728—730.

Дарча грамота литовського князя Свидригайла вірменському владиці на село Ціпорово під Луцьком. 1445 р., 22 грудня, Київ.— *ЗНТШ* CXV, 19.

Дарча грамота литовського князя Свидригайла слузі Петру Ланевичу Кирдейовичу Мильському на села Киселин. Твердинь, Мутвитище та ін. у Луцькому повіті. 1445—1452 рр., Луцьк.— *АрхЮЗР* 8/IV, 12—13.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана панові Михайлу логофету на село Ловці з прикутками на р. Бистриці, село Гаврилівці та на 6 сімей циган. 1446 р., 25 січня, Сучава.— *Cost.* II, 237—238.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Осташкові Огорилку на володіння селом Бугайчівці на р. Ревті. 1446 р., 26 січня, Сучава.— *Cost.* II, 241.

Дарча грамота воєводи Стефана Нямецькому монастиреві на щорічний доход — по дві мажі риби на три кантари чорної ікри. 1446 р., 19 лютого, Сучава.— *DIR«A»* 485.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Полянському монастиреві на володіння селами Репчичани, Радівці, Русоніг, Балан, Доброчин та двома млинами і пасікою. 1446 р., 25 лютого, Сучава.— *ПГСПМР.*

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана панові Драгомиру Оцелу на володіння селом Бозіани з монастирем і обома потічками. 1446 р., 5 березня, Сучава.— *Cost.* II, 247—248.

Грамота молдавського воєводи Стефана про звільнення сіл, належних Нямецькому монастиреві, від різного роду податків. 1446 р., 11 березня, Давидове Село.— *Cost.* II, 250—251.

Жалувана грамота князя Свидригайла Ходкові на села Миловши і Задиби. 1446 р., 15 травня, б. м. н.— *P* 151—153.

Дарча грамота воєводи Стефана Нямецькому монастиреві на монастир біля Боїщ, церкви у селах Телебечинцях, Башютянах, Баломирещах. 1446 р., 6 червня, Васлуй.— *Cost.* II, 263.

Духовна грамота київського князя Андрія Володимировича. 1446 р., 16 червня, Київ.— *Р* 153—155.

Дарча грамота великого князя Свидригайла слузі Олиферу на село Глухни і селище Стаї у Луцькому повіті. 1446 р., 14 липня, Луцьк.— *AS* I, 42—43.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Нямецькому монастиреві на володіння селом Дворинещі на р. Молдаві і на село Финтиряле на р. Побраті. 1446 р., 20 липня, Сучава.— *Cost.* II, 270—271.

Жалувана грамота великого князя Свидригайла Петрашку Ланевичу на маєтки Михалевичі, Пруси і Межиріччя в Луцькому і Острозькому повітах. 1446 р., 20 липня, Луцьк.— *АкЮЗР* I, 18.

Дарча грамота великого князя Свидригайла князеві Михайлові Васильовичу Чорторийському на села Алишів, Дерев'яне, Деків, Суховсь, Чаруковець. 1446 р., 29 грудня, Луцьк.— *AS* III, 5.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана бояринові Шандру спатару на володіння селами Колешівці, Рещинці, Дубова, Непоротова, Вишневці, Ожогів і селом на усті р. Кобилчина, де є млин. 1447 р., 14 січня, Сучава.— *Cost.* II, 273—274.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана про надання воєводою Олександром Молдовицькому монастиреві половини калугерського броду, а також 10 бочок вина щорічно. 1447 р., 11 лютого, Сучава.— *Cost.* II, 281—282.

Дарча грамота великого князя литовського Свидригайла слузі Петрашу Волковиї на землю у Луцькому повіті. 1447 р., 1 серпня, Луцьк.— *АрхЮЗР* 8/IV, 10—11.

Дозвіл воєводи Романа брашівським купцям торгувати у Молдавському князівстві. 1447 р., 4 серпня. Баків.— *Cost.* II, 731—732.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра Нямецькому монастиреві на володіння селами Темишещі, Дворинещі, Крестенещі, Білошещі, Жеминещі, Саучещі, Башотяни, Финтиняле, Думбравиця, Телебячинці, Клокочна та ін. 1447 р., 22 серпня, Сучава.— *Cost.* II, 288—289.

Лист польського короля Казимира біскупові віленському та ін. з приводу переговорів з магістром хрестоносців. 1447—1492 рр., Брест Куявський.— *ЛКБВ.*

Лист короля Казимира до намісників ковенського, вілкомирського та ін. із забороною держати без його відома німецьку челядь. 1447—1492 рр., Перемишль.— *ЛКНКВ.*

Дарча грамота молдавського воєводи Романа Петрі, синові Томи, на село Сторожинець на р. Сереті. 1448 р., 18 лютого, Сучава.— *Cost.* II, 299—300.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Романа старості Подільської землі Дітриху Бучацькому на володіння селами Василів, Борисово Село, Кучурів, Ленцовичово Село, Юрківці, Вербівці. 1448 р., 23 лютого, Коломия.— *Cost.* II, 305—306.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра про звільнення сіл Чюленещі, Берестяни, Рошка, належних Полянському монастиреві, від податків. 1448 р., 5 квітня, Поляна.— *DIR«A»* 491.

Продажна грамота князя Юрія Васильовича Острозького братові Іванові Васильовичу на села Мнятин, Головчичі, Підбірці, Дітиничі. 1448 р., 20 квітня, Берестя.— *AS* I, 44.

Дарча грамота молдавського воєводи Петра панові Михайлу логофету на місце, де були старі млини біля Бані, для збудування нових млинів. 1448 р., 23 квітня, Сучава.— *Cost.* II, 313—314.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра про звільнення сіл: Рипчичани, Радівці, Добречинещі, Баланещ та ін. від усяких повинностей. 1448 р., 5 травня, Побрата.— *ДГПР.*

Дарча грамота молдавського воєводи Петра панові Рошці та його братові Кожі на володіння селами Каліманещі, Брошяни, Станово, Божещі, селище Братаново та на Микшинову пасіку. 1448 р., 15 липня, Сучава.— *Cost.* II, 316—317.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра панові Чернату плоскару та його братові Щефулу на володіння селами, пустелями на ріках Короді, Сухолуї, Безоті, Пруті, Бирладі. 1448 р., 15 липня, Сучава.— *Cost.* II, 323—325.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра панові Івану Порці на володіння селами, що на Чорному Потоці і на р. Тутові, та на 11 циган. 1448 р., 27 липня, Сучава.—*Cost.* II, 342—343.

Присяжна грамота воєводи Петра на вірність польському королеві Казимиру. 1448 р., 22 серпня, Хотин.— *Cost.* II, 733—735.

Присяжна грамота бояр воєводи Петра на вірність польському королеві Казимиру. 1448 р., 22 серпня, Хотин.— *Cost.* II, 737—738.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра Нямецькому монастиреві на чотири сім'ї циган. 1448 р., 3 вересня, Сучава.— *Cost.* II, 352—353.

Дарча грамота молдавського воєводи Петра панові У на половину села Унгуряни і Сперлещі, на села Прочеі Негашещі, Башотяни, на селища Петрилово, Тисещі Будещі. 1448 р., 3 вересня, Сучава.— *Cost.* II, 355—3

Підтвердна грамота воєводи Петра брашівським купц про надання привілеїв на вільну торгівлю у Молдавськс князівстві. 1448 р., 11 вересня, Сучава.— *Cost.* II, 74 741.

Дарча грамота молдавського воєводи Петра панові Марку на село Панчещі на р. Бирладі, на Фірцину пасіку і на місце під млин на р. Ракові. 1448 р., 15 вересня, Сучава.— *Cost.* II, 359.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра панові Михайлу логофету та його братам на володіння селами «де був Драгуш Тямеш на усті Студенця» і «де був Старий Тямеш». 1448 р., 22 вересня, Сучава.— *Cost.* II, 361—362.

Дарча грамота молдавського воєводи Петра Полянському монастиреві на шість бочок вина щорічно і на віск від Красного Торгу. 1448 р., 5 жовтня, Поляна.— *Cost.* II, 365—366.

Підтвердна грамота воєводи Петра Нямецькому монастиреві на володіння селом Керничани, подарованим монастиреві боярином Крестя. 1448 р., 10 жовтня, Сучава.— *DIR* № 10a (початок грамоти до 5 цитати, далі *Cost.* II, 369).

Дарча грамота пана Крестя Нямецькому монастиреві на володіння селом Креничани. 1448 р., 10 жовтня, Сучава.— *DIR* № 10b.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Побратському монастиреві на віск від Красного Торгу та на 7 бочок вина щорічно. 1449 р., 8 квітня, Сучава.— *Cost.* II, 377—378.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Молдовицькому монастиреві на володіння посадом на р. Молдаві, подарованим Оаном Пинтечею. 1449 р., 26 травня, Дольний Торг.— *Cost.* II, 379—380.

Розсудна грамота молдавського воєводи Олександра між Костею паркалабом та Герге Херегарі. Костя паркалаб дав Герге Херегарі на збереження 800 золотих, які останній витратив і замість грошей віддає Кості паркалабу своє село біля Васлуя та сучавські доми. 1449 р., 5 червня, Сучава.— *Cost.* II, 385—386.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Полянському монастиреві на різні привілеї. 1449 р., 27 червня, Ясси.— *Cost.* II, 391—392.

Підтвердна грамота воєводи Олександра брашівським купцям на привілеї, надані їм його дідом воєводою Олександром. 1449 р., 3 серпня, Васлуй.— *Cost.* II, 742—744.

Лист Степана Кунацковича Гущі про надання частини маєтку Кольнятичі князю Федору Михайловичу Чорторизькому. 1449 р., 29 вересня, Луцьк.— *АЛМ* 8.

Договірна грамота про дружбу і військову допомогу на випадок потреби між воєводою Богданом і старостою каменецьким і подільським Дітрихом Бучацьким з Язловця. 1449 р., 2 грудня, Сучава.— *Cost.* II, 746—747.

Дарча грамота воєводи Іллі слузі Стану, XV ст., Сучава.— *ДГВІС.*

Підтвердна грамота князя Олександра Володимировича про звільнення слуги Ларивона Велавського від усяких повинностей і податків. 1450 р., 19 лютого, Овруч.— *ЗНТШ* XI, 7.

Запис пана Дмитра Порицького про забезпечення на своєму маєтку віна своїй жіниці Єлисаветі. п. 1450 р., б. м. н.— *ПИ* № 9.

Акт про продаж землі з угіддями у Волковийській волості Яном Корійвою Ядуговичем церкві св. Станіслава і віленському біскупу. 1451 р., 30 квітня, Вільна.— *АкЮЗР* II, 106.

Дарча грамота князя Олександра Володимировича боярам Івашкові і Петрові Григоровичам на селище Тачанчу. 1451 р., 8 травня, Київ.— *ЗНТШ* XI, 10.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Богдана Нямецькому монастиреві на двох татаринів — Пашка і Петрику. 1451 р., 31 липня, Дольний Торг.— *Cost.* II, 400.

Дарча грамота молдавського воєводи Богдана Молдовицькому монастиреві на 10 бочок вина щорічно. 1451 р., 13 вересня, Сучава.— *Cost.* II, 401.

Підтвердна грамота великого князя Свидригайла про надання панові Гринкові села Храпино у Туровському повіті. 1451 р., 24 вересня, Луцьк. — *AS* I, 44—45.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Богдана Петру Дурня на володіння місцем у пустелі коло р. Шаковець та на місце коло млина у руслі р. Шаковця. 1451 р., 17 жовтня, Сучава.— *Cost.* II, 402—403.

Дарча грамота великого князя Свидригайла слузі Петру Мишчичу на села Холунев, Холуневець, Підгаї, Силищево городище, дворище Гугнино і селище Бече. 1451 р., 22 грудня, Луцьк.— *АрхЮЗР* 8/IV, 16—17.

Жалувана грамота князя Свидригайла Митку, племіннику Немира, старости луцького, на село Липу в Перемишльському повіті та села Будятичі, Тишковичі, Дубровицю, Лішну і Стяги у Володимирському повіті. 1451 р., 31 грудня, Луцьк.— *Р* 157—159.

Жалувана грамота князя Свидригайла Пашкові Прокофійовичу на село Холоп'яч у Володимирському повіті. 1451 р., Луцьк.— *Р* 155—157.

Дарча грамота князя Свидригайла Ольгердовича слузі Хомякові молодому Сенкові на вотчину Смордів. 1451 р., Луцьк.— *ДГШХ.*

Жалувана грамота князя Свидригайла Єршу Терешковичу на село Смоліговичі у Мозирському повіті і села: Долгиї Шиї, Бор Брин, Посників, Микулин, Клишевське у Луцькому повіті. 1452 р., 9 січня, Луцьк.— *Р* 160—161.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Бистрицькому монастиреві на володіння потоком Ботна з усіма озерами та двома неводами на Дністрі. 1452 р., 24 лютого, Васлуй.— *DIR«A»* 500.

Підтвердна грамота воєводи Олександра брашівським купцям на привілеї, надані їм його дідом воєводою Олександром. 1452 р., 12 серпня, Васлуй.— *Cost.* II, 759—760.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Нямецькому монастиреві на володіння букатою землі за Сухим потоком. 1452 р., 7 вересня, Сучава.— *Cost.* II, 409—410.

Жалувана грамота великого князя Свидригайла Фетиніï Костюшковій на село Жасковичі у Володимирському повіті. 1452 р., 22 вересня, Луцьк.— *АкІОЗР* I, 20—21.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра панові Михайлу логофету на володіння селами Іванківці, Погорілівці, Хатчинці з прикутками, купленими ним у Маня Глобниковича за 120 золотих турецьких. 1452 р., 27 жовтня, Сучава.— *Cost.* II, 421—422.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра панові Оні Киндескулу на володіння селом Драгоєщі на усті р. Добротвора, половиною села Петрещі на Зелетині, селом Веришещі на усті р. Берхяча. 1452 р., 21 грудня, Сучава.— *Cost.* II, 425—426.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра панові Тришору, синові Шандра з Юкаша на володіння селами Оприщещі, Керна та Рекитищ. 1452 р., 21 грудня, Сучава.— *Cost.* II, 431—432.

Привілей князю Михайлу Васильовичу на село Холопи у Луцькому повіті. 1452 р., 29 грудня, Луцьк.— *АрхІОЗР* 8/IV, 60—61.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Нямецькому монастиреві на циган Нанула і його братів Михула, Войка і Радула, Луку, Олексу і Завида та ін. 1453 р., 22 січня, Сучава.— *DIR«A»* 503.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Побратському монастиреві на весь віск від Красного Торгу, шість бочок вина із своєї десятини, Бозову пасіку, 12 колод солоду щорічно і 4 колоди пшениці від банського млина, три сім'ї татар та ін. 1453 р., 26 січня, Сучава.— *Cost.* II, 444—446.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Молдовицькому монастиреві на 12 бочок вина щорічно з своєї десятини, посад на Молдові вище Бані та пасіку в Бохотині, надану паном Костею уришем. 1453 р., січень, Сучава.— *Cost.* II, 453—454.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Оані постельнику на володіння селом Строєщі з млином на усті р. Шімуза, подарованим йому Марушкою Строясовою. 1453 р., 8 лютого, Сучава.— *Cost.* II, 458—459.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Яцковому монастиреві коло Сучави на право осадити собі село у монастирських межах та на всякі привілеї поселенцям. 1453 р., 23 лютого, Сучава.— *Cost.* II, 461—462.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Побратському монастиреві на нямецьких татар. 1453 р., 3 квітня, Нямц.— *Cost.* II, 465—466.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Симі Тунсулу, Балошу Хоржескулу, Щефану Тунсулу, Іоану Хоржескулу на село Хоржещі на р. Богдані та на село Тунсещі також на р. Богдані, куплене у Юки. 1453 р., 12 червня, Сучава.— *Cost.* II, 467—468.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра панові Михайлу логофету, його братам Думі і Тадору на володіння селами на р. Бистриці: Ловці, Прокоп'яни з млином і пасіками, Рашківці, Гаврилівці та ін. 1453 р., 20 червня, Сучава.— *Cost.* II, 471—473.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Городницькому монастиреві на звільнення монастирського села Балосинещі від усяких податків. 1453 р., 8 липня, Сучава.— *Cost.* II, 491—492.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Нямецькому монастиреві на татар Понтя, Журжа та Іона. 1453 р., 20 липня, Сучава.— *Cost.* II, 493—494.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра панові Вітовту на володіння селом Лужани на Пруті, купленим у пана Костє Вранича. 1453 р., 7 вересня, б. м. н.— *Cost.* II, 495—496.

Договірна грамота воєводи Олександра з польським королем Казимиром про дружбу і військову допомогу. 1453 р., 23 вересня, Серет.— *Cost.* II, 765—766.

Підтвердна грамота воєводи Олександра Молдовицькому монастиреві на право перевозу без мита трьох возів товарів. 1453 р., 30 вересня, Сучава.— *ПГОВ.*

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Нямецькому монастиреві на Бранішу від Бохотина — шлях до Нуорецу Ковасна і на пасіку у Козії. 1454 р., 1 січня, Сучава.— *Cost.* II, 501—502.

Договірна грамота Мужила Бучацького, старости снятинського і коломийського, і його брата Бартоша Бучацького, старости подільського, з канцлером молдавським Михайлом. 1454 р., 24 березня, Снятин.— *P* 162—163.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра Молдовицькому монастиреві на чотири сім'ї циган. 1454 р., 25 серпня, Байчани.— *ПГПММ.*

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра Молдовицькому монастиреві на звільнення від оплати мита трьох монастирських возів та на звільнення банських татар. 1454 р., 25 серпня, Котнари.— *Cost.* II, 508—509.

Запис князем Семеном Романовичем Кобринським своїй дружині Уляні Семенівні Голшанській двох тисяч кіп грошей. 1454 р., 1 жовтня, Кобринь.— *AS* III, 9—10.

Дарча грамота молдавського воєводи Петра Хоморському монастиреві на звільнення від мита. 1454 р., 2 жовтня, Сучава.— *Cost.* II, 513.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра про звільнення від усяких повинностей сіл Нямецького монастиря: Дворинещі, Тимишещі, Манещі та ін. 1454 р., 8 грудня, Нямц.— *Cost.* II, 516—517.

Лист короля Казимира до каменецького намісника пана Федора Олізаровича з проханням дати дворянину Тишку Ходкевичу Струковицьке дворище. 1454 р., 10 грудня, Краків.— *АЛМ* 12.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Нямецькому монастиреві на володіння землею коло Нямца на Тополиці. 1455 р., 8 лютого, Ясси.— *Cost.* II, 525—526.

Воєвода Олександр обіцяє королеві польському поміч проти татар та їх ворогів. 1455 р., 14 (лютого або травня), Банилів.— *Cost.* II, 769—770.

Підтвердна грамота воєводи Петра брашівським купцям про надання їм привілеїв на вільну торгівлю. 1455 р., 2 червня, Сучава.— *Cost.* II, 771—772.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра Бистрицькому монастиреві на володіння Ботнею з усіма озерами і гирлами, усіма пасіками понад Дністром та двома бродами з усім митом. 1455 р., 6 червня, Сучава.— *Cost.* II, 531—532.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра панові Михайлу логофету на володіння селами Нігоєва, Пертеноші, на обидві Жудечії, Хячул, Сухий потік та ін. 1455 р., 2 липня, Сучава.— *Cost.* II, 539—541

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра панові Петру комісу на володіння селами Гредещі, Фауроане, Стенижещі, Хелмежещі та ін. 1455 р., 15 серпня, Сучава.— *Cost.* II, 543—544.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра панові Трифу Борзескулу на володіння селами Бецещі, Щефанещі, Болчещі та ін. 1455 р., 20 серпня, Сучава.— *Cost.* II, 549—550.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра панові Тадору Лінбедулчевичу на володіння селами Бранищари, Жулещі, Бербоші, Бешикуряни та ін. 1455 р., 23 серпня, Сучава.— *Cost.* I, 553—554.

Дарча грамота молдавського воєводи Петра панові Думі Микачу на місце у Бохотині для заснування села. 1455 р., 29 серпня, Сучава.— *Cost.* II, 558—559.

Присяжна грамота воєводи Петра на вірність польському королеві Казимиру. 1455 р., 1 жовтня, Хотин.— *Cost.* II, 773—775.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра Нямецькому монастиреві на володіння селом Балошещі. 1455 р., 20 грудня, Сучава.— *Cost.* II, 563—564.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра Нямецькому монастиреві на володіння селом Балошещі. 1455 р., 20 грудня, Сучава.— *Cost.* II, 563—564.

Напис у монастирі міста Дял. 1455 р., Дял.— *Nic. Doc*

Привілей молдавського воєводи Петра Арона львівським купцям на вільний проїзд у Молдавію і торгівлю з уплатою мита. 1456 р., 15 січня, Сучава.— *ПМВП.*

Дарча грамота молдавського воєводи Петра Хоморському монастиреві на села Пратещі та Діонишево Селище. 1456 р., 20 січня, Сучава.— *ГПХМ.*

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра протопопові Іоілу та його синові Журжу граматику на володіння селами Онещі, Воровещі, Арпешещі, Арменещі та ін. 1456 р., 18 лютого, Сучава.— *Cost.* II, 568—569.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра Нямецькому монастиреві на володіння озером Загорнеі з усіма гирлами. 1456 р., 1 березня, Нямц.— *DIR«A»* 511.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра панові Сину Хотинському на володіння селами Шизківці, Малинці, Замківці та ін. 1456 р., 8 червня, Сучава.— *Cost.* II, 577—578.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра на межі села на усті Бредецела, що належало Молдовицькому монастиреві. 1456 р., 13 червня, Сучава.— *Cost.* II, 582—583.

Підтвердна грамота воєводи Петра на привілеї львівським купцям. 1456 р., 29 червня, Сучава.— *Cost.* II, 788—791.

Підтвердна грамота воєводи Петра Журжі Іоіловичу на володіння селом Онещі з монастирем, селом Воровещі і пустелею для заснування села. 1456 р., 30 червня, Сучава.— *Mih.* 213—214.

Грамота молдавського воєводи Петра і його бояр про турецьку данину. 1456 р., Васлуй.— *ЭСФ.*

Грамота слуцького князя Михайла Олельковича бояринові Василію Царю з дозволом купити двір Івашка Гридковича і пожертвувати його слуцькому Троїцькому монастиреві. 1456—1481 р., Копиль.— *Р* 163—164.

Воєвода Петро видає Мужилові бучацькому та Бартошеві із Язловця зрадника і розбійника Льва і призначає двох старостів для нагляду за порядком. 1457 р., 1 квітня, Сучава.— *Cost.* II, 808—811.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Бистрицькому монастиреві на мито від Баківського Торгу. 1457 р., 8 вересня, Бистриця.— *BD* I, 3—5.

Воєвода Стефан прощає вину Михайлові логофету і дозволяє йому самому і всім його родичам повернутися до своїх маєтків. 1457 р., 13 вересня, Баків.— *BD* II, 257—258.

Підтвердна грамота воєводи Стефана на привілеї Симі Корчі на володіння селом Корчещі на р. Козанчі. 1457 р., 18 вересня, Сучава.— *UKP.*

Жалувана грамота київського князя Семена Олельковича Сеньку Скипорю на село Туліни. 1457 р., 1 жовтня, Київ.— *Р* 164—165.

Друга жалувана грамота київського князя Семена Олельковича Сенку Скипорю на село Туліни і людей в ньому. 1457 р., 1 жовтня, Київ. — *Р* 165—166.

Роз'їзна старости житомирського Жидимонта і пана Каленика Скипорю на село Туліно. бл. 1458 р., б. м. н.— *Р* 166—168.

Молдавський воєвода Петро дає розписку Михайлові з Бучача про те, що він одержав золоті гроші, які свого часу давав на жолд панові Бартошу з Бучача. 1458 р., 24 січня, Кам'янець.— *Cost.* II, 814—815.

Дарча грамота воєводи Стефана Нямецькому монастиреві на село Балошещі і двох татар Оанчу та Пантю з усім їх родом. 1458 р., 13 лютого, Сучава.— *BD* I, 6—7.

Підтвердна грамота воєводи Стефана брашівським та іншим купцям на право вільної торгівлі у Молдавському князівстві, надане його дідом воєводою Олександром. 1458 р., 13 березня, Сучава.— *BD* II, 261—263.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Бистрицькому монастиреві на володіння потоком Ботнею з усіма озерами, гирлами і озерцями. 1458 р., 10 квітня, Дольний Торг.— *BD* I, 8—9.

Підтвердна грамота воєводи Стефана митрополії міста Роман на володіння селами Леукушани з млином та Драгомирещі з поромом на р. Молдаві. 1458 р., 12 квітня, Сучава.— *DIR«A»* 512.

Підтвердна грамота про продаж Олехном Жюсичем Дробишу Мжюровичу села Конюхи з Рапотовим і з усім, що до нього належить, крім Озерян. 1458 р., 13 червня, Острог.— *ОЖДМ*.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Молдовицькому монастиреві на чотири сім'ї циган. 1458 р., 31 серпня, Дольний Торг.— *ПГСММЦ*.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Молдовицькому монастиреві на право збору воску в Бані з усіх трактирів. 1458 р., 31 серпня, б. м. н. — *DIR«A»* 513.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Оану Грамі на володіння селом, що на Никиді. 1458 р., 5 вересня, Сучава.— *BD* I, 18—19.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Бистрицькому монастиреві на межі старого заповідного лісу. 1458 р., 10 жовтня, Корочин Камінь.— *Mih. Doc.* 121—123.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Негулові і Татулові на володіння селами Руси і Редяни. 1458 р., 26 жовтня, Сучава.— *BD* I, 19—21.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Станчулу Синескулу на володіння селами Синещиї, Крептуряни, Щурнещиї та ін. 1458 р., 11 листопада, Сучава.— *BD* I, 24—25.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Лині Ружину на володіння селами Ружиняни, Тиуції, половиною Тележина, Стоборяни, Ботешани та озером Лаго. 1459 р., 3 січня, Сучава.— *Cost. S.* 21—22.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Івашкові Гоєнескулу на володіння селами Кононово, Никоарино та Журжа блідаря. 1459 р., 13 січня, Сучава.— *BD* I, 27—28.

Підтвердна грамота воєводи Стефана людям з Поляни і Оничан про заборону ходити по цих селах дорогунським урядникам. 1459 р., 16 лютого, Сучава.— *BD* I, 28—29.

Молдавський воєвода Стефан постановляє, що всі угорці з села Лукачещі повинні платити данину тільки Бистрицькому монастиреві і право на тих людей має тільки бистрицький ігумен. 1459 р., 20 травня, Сучава.— *DIR«A»* 514.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Іону Негоєскулу на володіння селами Береші, Дринжещі, Хавати, Нежещі. 1459 р., 12 червня, Ясси.— *BD* I, 31—32.

Жалувана грамота київського князя Семена Олельковича Іеремії Шашку на землі по притоках Дністра. 1459 р., 12 червня, Прилуки.— *Р* 170—172.

Дарча грамота князя Семена Олександровича бояринові Андрію Морозу на село Жердеву. 1459 р., 23 липня, Київ.— *ЗНТШ* XI, 13.

Дарча грамота воєводи Стефана Хоморському монастиреві на щорічний оброк по п'ять бочок вина. 1459 р., 30 серпня, Сучава.— *BD* I, 34—35.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Гостилу на володіння селами у Молдавському князівстві Гостилещі, Негоєщі, Бахна та ін. 1459 р., 3 вересня, Сучава.— *BD* I, 35—36.

Акт про розподіл маєтку і челяді між братами Богданом і Дмитром Холоневськими. 1459 р., 14 вересня, б. м. н.— *АрхЮЗР* 8/IV, 18—19.

Дарча грамота княгині Анастасії, дружини київського князя Олександра Володимировича, та її синів Семена і Михайла Троїце-Сергіївській Лаврі на села Передол і Почапод. 1459 р., Київ.— *Р* 173—174.

Зобов'язання Яна Бучацького з Литвинова щодо виплати 80 гривен Михайлові, канцлеру молдавського воєводи Олександра. 1459—1460 рр., Самбір. — *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.

Грамота короля Казимира про стягиення мита в маєтках волинських князів, панів, бояр і землян. 2-а пол. XV ст., Степань.— *АЛМ* 8—9.

Купча грамота Мартина Гастовтовича на селище Крехаєв з приналежними до нього бортними землями і 14 озерами у Волчка Боденковського та його сиiів Євлашка і Романа. 2-а пол. XV ст., 3 січня, Овруч.— *СПС.*

Дарча грамота князя Михайла Костянтиновича, старости володимирського, Спаському монастиреві під Луцьком на десятину від озимої пшениці, жита, ярини, гусей, курей, качок. 2-а пол. XV ст., Луцьк.— *СО.*

Підтвердна грамота воєводи Стефана про продаж Фреце Драгоше села Кецелещі за 70 золотих татарських Романові Темешескулу і про продаж Романом половини цього села Журжу Галбену за 35 золотих татарських. 1460 р., 13 квітня, Сучава.— *Cost. S.* 33—34.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Бистрицькому монастиреві на велике і мале мито у Бакові та мито у Тазлові. 1460 р., 23 квітня, Сучава.— *DIR«A»* 515.

Воєвода Стефан просить Михайла логофета повернутися до нього на службу, обіцяє не згадувати про сварку між ними і повертає йому усі села і маєтки. 1460 р., 12 червня, Сучава.— *BD* II, 269—270.

Підтвердна грамота воєводи Стефана львівським і подільським купцям про надання привілеїв на вільну торгівлю в Молдавському князівстві. 1460 р., 3 липня, Сучава.— *BD* II, 271—276.

Підтвердна грамота воєводи Стефана бояринові Івулу Войескулу на володіння селом Войнещі з монастирем, купленим в Іоана та Петрики за 50 золотих. 1460 р., 27 листопада, Сучава.— *Cost. S.* 40—41.

Дарча грамота воєводи Стефана Івашкові комісу на володіння селами Сасещі, Романещі. 1460 р., 5 грудня, Бирлад.— *BD* I, 40—41.

Підтвердна грамота воєводи Стефана про надання Івулом Солкою трьох сіл зятеві Богдану і онуці Стані. 1461 р., 8 серпня, Сучава.— *BD* I, 44—46.

Грамота Івашка Дичка Васильовича про продаж князеві Семену Васильовичу Несвизькому свого маєтку у Луцькому повіті. 1461 р., 22 грудня, Луцьк.— *AS* I, 53—54.

Воєвода Стефан присягає на вірність і вічний мир з польським королем Казимиром і відрікається від раніше укладених угод, спрямованих проти короля. 1462 р., 2 березня, Сучава.— *BD* II, 282—285.

Митрополит молдавський Феоктист з усією радою воєводи Стефана обіцяє вірність королеві Казимиру і Короні польській. 1462 р., 2 березня, Сучава.— *BD* II, 288—290.

Воєвода Стефан у присутності галицького старости пана Станіслава, каменецького пана Мужили, старости снятинського і коломийського Яна Ланки обіцяє вірність польському королеві Казимиру. 1462 р., 2 березня, Сучава.— *BD* II, 291—293.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Марті, пані Михули Аидройніка, на володіння селом Унгул. 1462 р., 20 квітня, Сучава.— *BD* I, 51—53.

Дарча грамота воєводи Стефана Романові та його дітям на 100 рублів чистого срібла. 1462 р., 22 квітня, Сучава.— *BD* I, 53—54.

Підтвердна грамота воєводи Стефана про те, що Марина, дочка Улина, дала половину села Сперлещі своїй тітці Стані. 1462 р., 15 травня, Баків.— *BD* I, 55—56.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Камінському монастиреві на володіння рядом сіл і млинами у Молдавському князівстві. 1462 р., вересень, Сучава.— *Cost. D.* 10—12.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Петру Глодінулу на володіння селом Глодяни. 1462 р., 5 жовтня, Сучава.— *BD* I, 61—62.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Петру Чориому на володіння селом Симещі в усті р. Тазлова і четвертою частиною села Филипещі. 1462 р., 6 жовтня, Сучава.— *BD* I, 63—64.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Нікору Сербескулу на володіння селами, де була вотчина Думи Чорного, Дрежещі, Борисещі, Мунчеї та ін. на р. Ребричі. 1462 р., 8 жовтня, Сучава.— *BD* I, 64—65.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Лацкові на володіння селами Драгоєщі, Лукачещі, Ботещі і Какачани. 1462 р., 3 грудня, Сучава.— *BD* I, 66—67.

Дарча грамота Ігнатія, вистіарника воєводи Стефана, церкві св. Благовіщення на р. Молдовиці на різні дорогі речі. 1462 р., Молдовиця.— *BD* I, 69—71.

Підтвердна грамота воєводи Стефана львівським купцям про надання привілею на вільну торгівлю в Молдавському князівстві. 1463 р., 25 січня, Ясси.— *BD* II, 294—295.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Шефулові Чернатескулу на володіння селом Мотишещі і селищем Татулово. 1463 р., 15 квітня, Сучава.— *BD* I, 73—74.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Нямецькому монастиреві на весь хотар у Загорній і всякі привілеї. 1463 р., 13 червня, Сучава.— *Cost. S.* 45.

Поділ маєтків князів Семена, Солтана і Василя Збаразьких. 1463 р., 9 липня, Луцьк.— *AS* I, 54—55.

Підтвердна грамота старости луцького Михайла Монтовтовича і маршалка Волинської землі пана Олізара про угоду між князями Василем і Семеном Збаразькими. 1463 р., 10 липня, Луцьк.— *AS* I, 55—56.

Продажна грамота острозького міщанина Дробиша Мжюровича князеві Іванові Васильовичу Острозькому на села Конюхи та Озеряни. 1463 р., 20 вересня, Острог.— *AS* I, 56.

Підтвердна грамота Грицька Яглищевича панові Сенку Хомековичу на володіння кутом поля з садком. 1463 р., б. м. н.— *ГГЯ*.

Дарча грамота короля Казимира Ягеллона Левину Шаломичу на заселені і незаселені землі у Берестейському воєводстві. 1463—1478 рр., Берестя.— *PEA* I, 35—36

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Луці, синові Петра логофета, та його дружині Марині на володіння селом Топорівці. 1464 р., 28 квітня, Сучава.— *Cost. S.* 59—60.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Муші, дружині пана Пантелея, на володіння селом Пантелієщі на Озері. 1464 р., 11 червня, Васлуй.—*DIR*«A» 517.

Продажна грамота Олехна Юрійовича Іванові Дробишу Мжюровичу на озеренське дворище. 1464 р., 25 червня, Острог.— *AS* I, 57.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Тодору Продану на володіння селом Грикове на р. Сереті, купленим ним за 300 золотих турецьких. 1464 р., 12 вересня, Сучава.— *BD* I, 83—84.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Андрейкові Чорторийському на володіння селами Чортория, Дубовцул, Ошихлеб. 1464 р., 2 листопада, Сучава.— *BD* I, 85—86.

Запис про купівлю Олександром, сином Стефана воєводи, євангелія з XIV ст., зроблений на тому ж євангелії. 1464—1496 рр., б. м. н.— *Gh. S.*

Продажна грамота Гринка Єловича князеві Іванові Васильовичу Острозькому на село Долотче. 1465 р., 25 січня, Острог.— *AS* I, 57.

Дарчий запис княгині Ульяни Кобринської слузі Іуді на церкву Петра і Павла у Кобрині. 1465 р., 19 лютого, Кобринь.— *АкВАК* III, 4.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Кандрі, синові Греула, на володіння половиною села Журжещі. 1465 р., 3 березня, Васлуй.— *BD* I, 87—88.

Дарча грамота князя Семена Олександровича князеві Юрієві Борисовичу на селище Сераків. 1465 р., березень. Київ.— *ДГСОС*.

Підтвердна грамота воєводи Стефана митрополитові Теоктисту на володіння селом Михаєщі, купленим ним у Журжа Ротомпана за 270 золотих турецьких. 1465 р., 11 квітня, Сучава.— *GL* 176.

Підтвердна грамота воєводи Стефана митрополії Дольного Торгу на сім циганських родин. 1465 р., 13 грудня, Сучава.— *DIR«A»* 518.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Іоанишу Ізварецу на володіння селом Мунтє, купленим ним за 90 золотих. 1466 р., 18 лютого, Сучава.— *DIR«A»* 519.

Підтвердна грамота воєводи Стефана про звільнення всіх мешканців села Негоєщі, що на Чорному Потоці, від різних податей. 1466 р., 13 березня, Сучава.— *BD* I, 94—96.

Підтвердна грамота про обмін Янком Чапличем села Голче на помістя Межиріччя, належне князю Івану Васильовичу Острозькому. 1466 р., 20 червня, Острог.— *AS* I, 60—61.

Продажна грамота Янка Чаплича князеві Івану Васильовичу Острозькому на село Голче. 1466 р., 20 червня, Острог.— *AS* I, 61—62.

Продажна грамота князя Юрія Васильовича Заславського Семену Олізаровичу на село Белашів. 1466 р., 26 червня, Берестя.— *AS* I, 62—63.

Запис воєводою Стефаном Побратському монастиреві вічного оброку на помин душі своїх родичів. 1466 р., 9 липня, Сучава.— *BD* I, 104—106.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Бені на володіння селами Мурджани, Ухирнещі. 1466 р., 28 серпня, Сучава.— *BD* I, 109—111.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Боді на володіння місцем для заснування села і пасіки, купленими ним за 40 золотих у Татула. 1466 р., 8 грудня, Дольний Торг.— *BD* I, 112—113.

Підтвердна грамота воєводи Стефана братам Мойкові і Кості на володіння місцем для заснування села на Керлігатурі. 1466 р., 8 грудня, Дольний Торг.— *BD* I, 114—115.

Напис на плащаниці в церкві села Сулимівкн Переяславського повіту або Борисполя Полтавської єпархії. 1466 р., б. м. н.— *ОБРН* 128.

Підтвердна грамота воєводи Стефана братам Мойкові і Кості на володіння селищем Шубеєва Криниця. 1467 р., 1 січня, Сучава.— *BD* I, 117—118.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Томі і Журжі, синам Мармуревим, на володіння селом Мармуряни. 1467 р., 10 січня, Сучава.— *BD* I, 118—119.

Підтвердна грамота про продаж братами Цеценівськими князеві Олександру Сангушку сіл Цеценівці і Баймаківці на Случі. 1467 р., 12 січня, Кременець.— *AS* I, 63.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана про звільнення сіл Бистрицького монастиря: Звижинці, Коголещі та ін. від сплати податків. 1467 р., 3 лютого, Сучава.— *Mih. Doc.* 125—126.

Грамота пересопницького ігумена Іларіона про обмін маєтками з луцьким старостою Петром Яновичем. 1467 р., 18 червня, Луцьк.— *СП* № 13.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Стойці та його синові Манчулу на володіння половиною села Урдещі, купленою ними за 45 золотих татарських у синів Флорини. 1467 р., 30 червня, Бирлад.— *Cost. S.* 68—69.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Хоморському монастиреві на володіння землями, подарованими йому Юрієм Шербичем. 1467 р., 11 вересня, Сучава.— *BD* I, 120—121.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Луці Кавтешу на володіння селом Кобилії Вишні. 1467 р., 2 жовтня, Сучава.— *BD* I, 122—123.

Львівський архієпископ Григорій, галицький староста Станіслав з Ходча, воєвода подільський Михайло Бучацький, не дійшовши згоди на сеймі, просять воєводу Стефана скликати другий сейм. 1467 р., 9 жовтня, під Хотином.— *BD* II, 296—298.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Драгошу на володіння селом Фауріє на р. Бистриці. 1468 р., 5 лютого, Сучава.— *BD* I, 125—126.

Воєвода Стефан разом з митрополитом і усім духовенством присягає на вірність польському королеві Казимирові та обіцяє не вступати у згоду з його ворогами. 1468 р., 28 липня, Сучава.— *BD* II, 300—303.

Воєвода Стефан прощає Михайла логофета, його брата пана Думу та їхніх слуг, обіцяє не згадувати про сварку між ними, повертає частину майна. 1468 р., 28 липня, Сучава.— *BD* II, 305—306.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слугам Франку, Трифу, Іванові, Ісаї на володіння селом Франчещі. 1468 р., 12 вересня, Сучава.— *BD* I, 127—128.

Підтвердна грамота воєводи Стефана пану Щефулові Чернатескулу на володіння селами Чернатещі, Мотишещі, Татулово. 1468 р., 24 вересня, Сучава.— *BD* I, 129—131.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Петру і його братам Оані і Думі на володіння селами Брудурещі, Сакалишещі, Андрієщі, Береші та ін. 1469 р., 9 лютого, Сучава.— *BD* I, 133—135.

Підтвердна грамота про продаж братами Цеценівськими князеві Олександру Сангушковичу маєтку Новосілці. 1469 р., 9 лютого, Кременець.— *AS* I, 64.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Владові Мурсі на володіння половиною села Албещі на Стебнику. 1469 р., 5 червня, Сучава.— *BD* I, 135—136.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Тоадеру Звищалу і його сестрам на володіння селами Звищелещі і Щербанещі. 1469 р., 20 жовтня, Ясси.— *BD* I, 138—139.

Напис на церкві Києво-Печерської Лаври. бл. 1470 р., Київ.— *ОБРН* 129—130.

Підтвердна грамота воєводи Стефана про дозвіл татаринові Оані і його дітям повернутися до Молдавського князівства і на звільнення їх від холопства. 1470 р., 8 лютого, Сучава.— *BD* I, 140—141.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Нямецькому монастиреві на володіння Киприяновою пасікою, монастирем з усіма полянами і пасіками, монастирськими селами і циганами. 1470 р., 1 квітня, Сучава.— *DIR«A»* 522.

Дарча грамота воєводи Стефана Нямецькому монастиреві на право торгувати трьома мажами у Молдавському князівстві без сплати мита. 1470 р., 1 квітня, Сучава.—*DIR«A»* 523.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Нямецькому монастиреві на Киприянову пасіку, записану на помин душі його тіткою Киіжною. 1470 р., 7 травня, Сучава.— *BD* I, 147—148.

Запис воєводою Стефаном Путненському монастиреві виноградника на помин душі його родичів. 1470 р., 28 травня, Сучава.— *BD* I, 149—151.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Бистрицькому монастиреві на володіння селами Хемеяни і Сирби, подарованими Юрієм, Петрашком і Тодором. 1470 р., 5 червня, б. м. н.— *BD* I, 152—153.

Продажна грамота Ванка Скердійовича з Квасилова князеві Семенові Васильовичу Збаразькому своїх сіл у Луцькому повіті. 1470 р., 4 липня, Володимир.— *AS* I, 64—65.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Барсу і його братові Шушману на володіння селами Коблчини і Білосівці на Дністрі. 1470 р., 18 липня, Сучава.— *BD* I, 155—156.

Воєвода Стефан обіцяє Михайлові логофету не згадувати про сварку між ними і повертає йому усі села. 1470 р., 10 серпня, Дольний Торг.— *BD* II, 309—310.

Запис князем Василем Юрійовичем церкві св. Богородиці в Смоленську данини від сіл Сова і Ріпиничі. 1470 р., 16 жовтня, б. м. н.— *AS* I, 67.

Люстрація Київської землі (копія XVI ст.). бл. 1471 р., б. м. н.— *ЛКЗ* 90—94.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Томі Бонтику на володіння селами «на Поляні» «де були князі Белош і Данчул» і млином на Молдаві. 1471 р., 13 серпия, Сучава.— *DIR«A»* 525.

Підтвердна грамота воєводи Стефана про звільнення Побратського монастиря від мита у Цоцорі за перевіз товарів. 1471 р., 15 серпня, Путна.— *BD* I, 158—159.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Путненському монастиреві на село Балківці. 1471 р., 10 вересня, Сучава.— *ДГСМПБ*.

Марія Вохнова видає дочку за сестринця пана Юшка Камки і укладає з ним угоду про надання віна молодим. 1471 р., 11 вересня, Володимир.— *АрхЮЗР* 8/III, 627—628.

Дарча грамота воєводи Стефана Зографському монастиреві на 500 аспр щорічно. 1471 р., 13 вересня, Сучава.— *DIR«A»* 527.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слугам Журжу Котецу і брату його Козмі Котецу на володіння селом Котечари, купленим ними за 80 золотих татарських. 1471 р., 24 жовтня, Сучава.— *BD* I, 163—165.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Кресті Негою на володіння селами Негоєщі, Унгуряни та млином на р. Васлуй. 1472 р., 17 січня, Сучава.— *Cost. D.* 26—27.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Воронецькому монастиреві на вільний в'їзд за рибою. 1472 р., 22 січня, Сучава.— *ДГСВМ*.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Шандру Тетеренулу на володіння селами Моймещі, Серби та Жамири. 1472 р., 25 січня, Сучава.— *DIR«A»* 528.

Дарча грамота воєводи Стефана Путненському монастиреві на село Острицю на Пруті. 1472 р., 25 квітня, Сучава.— *BD* I, 169—170.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Лазору і Вілошу на володіння третьою частиною села Петрещі і половиною поляни Микулициної, подарованими їм їх дідом Петром Вилною. 1472 р., 1 червня, Васлуй.— *Cost. S.* 87—88.

Підтвердиа грамота воєводи Стефана слузі Роману на володіння частиною села Міклушани. 1472 р., 5 червня, Васлуй.— *BD* I, 171—172.

Написи на печатках, прикріплених до грамоти воєводи Стефана, якою він підтверджує слузі Роману частину села Міклушани. 1472 р., 5 червня, Васлуй.— *BD* I, 172—173.

Підтвердна грамота воєводи Стефана про звільнення сіл Бодещі і Юркани, належних Полянському монастиреві, від різних податків, за виняток штрафу за викрадення дівчини. 1472 р., 19 серпня, Сучава.— *DIR«A»* 530.

Запис волинського землянина Волчка Хрінницького про забезпечення на своєму маєтку Лопавши віна своїй дочці Марині і зятю Пашку Посяговецькому. 1472 р., 15 вересня, Хріиники.— *АрхЮЗР* 8/III, 2—3.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Петру, синові Балка, на володіння селом Флочещі на Великому Тазлові. 1472 р., 8 жовтня, б. м. н.— *BD* I, 177—178.

Дарча грамота воєводи Стефана Молдовицькому монастиреві на володіння землею. 1473 р., 8 січня, Сучава.— *ШКН* 164—166.

Дарча грамота пана Данила Дамбоговича Задеревецького Шандрові та його рідні на дворище по р. Сукилі «де Доброславець сидів». 1473 р., 6 червня, б. м. н.— *ЗНТШ* V, 3.

Дарча грамота воєводи Стефана Путненському монастиреві на млини на р. Сереті. 1473 р., 3 вересня, Сучава.— *BD* I, 181—182.

Напис на печатці, прикріпленій до грамоти воєводи Стефана, якою він дарує Путненському монастиреві млини на р. Сереті. 1473 р., 3 вересня, Сучава.— *BD* I, 182.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Корлату на володіння селом Беркишещі на р. Молдаві. 1473 р., 13 вересня, Сучава.— *BD* I, 183—184.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Петрові, сину Андрици, на володіння селом Братієщі на Сереті. 1473 р., 14 жовтня, Сучава.— *BD* I, 186—187.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Станові Хоржі на володіння селом, що під кінцем Піска, і на Пеперигову криницю. 1473 р., 9 грудня, Сучава.— *BD* I, 189—191.

Брати Збаразькі обмінюються маєтками з своїм дядьком Семеном Збаразьким. 1473 р., б. м. н.— *АрхЮЗР* 8/IV, 102—103.

Розсудна грамота воєводи Стефана між Іваном, сином Васькова з Городник, і Марушкою, дочкою Івана Купчича. 1474 р., 26 серпня, Васлуй.— *РГС*.

Написи на печатках, прикріплених до розсудної грамоти воєводи Стефана між Іваном, сином Васькова з Хородник, і Марушкою, дочкою Івана Купчича. 1474 р., 26 серпня, Васлуй.— *BD* I, 193.

Продажна грамота Федка Козловського пану Андрушкові Федоровичу на село Ступно. 1474 р., Луцьк.— *AS* I, 69.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Михулу сулжару та його братам на володіння селом Дурнещі з монастирем. 1475 р., 14 квітня, Сучава.— *Cost. D.* 3—4.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Хородницькому монастиреві на володіння двома селами. 1475 р., 17 квітня, Дольний Торг.— *BD* I, 199—200.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Хоморському монастиреві на володіння селами Дворничани, Ставчани, Глодяни і Калугеряни. 1475 р., 25 квітня, Сучава.— *BD* I, 203—204.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Козмі, синові Балошева, на володіння селом Балошещі і половиною села Торторещі. 1475 р., 7 травня, Сучава.— *BD* I, 205—207.

Князі Олександр і Михайло Сангушковичі ділять між собою маєтки, одержані в спадок по матері. 1475 р., 17 червня, Хвалимичі.— *AS* III, 14.

Князі Михайло та Семен Збаразькі ділять між собою землі померлого князя Солтана і зобов'язуються дотримуватись складеної угоди. 1475 р., 4 липня, Луцьк.— *AS* I, 69—70.

Підтвердна грамота воєводи Стефана угорським купцям на право вільної торгівлі у Молдавському князівстві. 1475 р., 10 липня, Сучава.— *BD* II, 329.

Підтвердна грамота про те, що князі Семен і Михайло Збаразькі ділять майно померлого князя Солтана Збаразького. 1475 р., до 1 вересня, б. м. н.— *AS* I, 71.

Продажна грамота князя Михайла Івановича Роговицького панові Федору Оножку Витонізькому на село Дажєв. 1475 р., 11 жовтня, Володимир.— *AS* I, 72.

Воєвода Стефан доводить до відома брашов'ян, що він порозумівся про всі справи з жупаном Кашпаром і жупаном Міхалом, які торгуватимуть від його імені. 1475 р., 1 листопада, Дольний Торг.— *BD* II, 336.

Лист луцького старости Івана Ходкевича королеві Казимиру про охорону Свинюської королівської пущі від вторгнення сусідніх приватних власників. 1475—1480 рр., 30 червня, Луцьк.— *АрхЮЗР* 8/IV, 20—21.

Дарча грамота Ігнатія, званого Юга, вистіарника воєводи Стефана, Путненському монастиреві на різні речі. 1476 р., 25 січня, Путна.— *BD* I, 210—212.

Воєвода Стефан звертається з просьбою до брашівського шолтуза прислати йому збройну допомогу. 1476 р., 18 лютого, Васлуй.— *BD* II, 337.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Мушату на володіння селом Попринкани на р. Жежії, купленим ним у пана Щефула за 100 золотих татарських. 1476 р., 22 травня, Ясси.— *BD* I, 208—209.

Написи на печатках, прикріплених до грамоти воєводи Стефана, якою він підтверджує панові Мушату село Попринкани на р. Жежії. 1476 р., 22 травня, Ясси.— *BD* I, 209.

Дарча грамота Ігнатія, званого Юга, вистіарника воєводи Стефана, Путненському монастиреві на різні речі. 1476 р., 1 червня, Путна.— *BD* I, 215—216.

Дарча грамота Ігнатія, званого Юга, вистіарника воєводи Стефана, Путненському монастиреві на різні речі. 1476 р., 29 червня, Путна.— *BD* I, 216—217.

Запис про продаж Опанасом Бобиною Хмелевським маєтку Хмелев панові Волчку Жасковському. 1476 р., б. м. н.— *АрхЮЗР* 8/IV, 154.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Путненському монастиреві на володіння селом Ширівці за Прутом, подарованим вистіарником Югою. 1478 р., 11 лютого, Сучава.— *BD* I, 218—220.

Грамота князя Семена Васильовича і княгині Василевої про розмежування ділянки князя Солтана. 1478 р., 2 червня, Манів.— *AS* I, 75—76.

Запис про розподіл майна між Ваньком Чжусичем з Квасилова і його братаничем Олехном Чжусою. 1478 р., 5 серпня, Львів.— *ЗРМ*.

Написи на каплиці кафедрального собору при краківському королівському замку. 1478 р., Краків.— *ОБРН* 130—131.

Розмежувальна грамота Яна Кучука і Івашка Ілінича на володіння маєтком Зелви між Василевою Копачевича і Михайловою Нацевича. 1478 р., Луконица.— *AS* III, 16—17.

Дарча грамота короля Казимира Гридкові і Данилові Старчичам на землю Хомчинську. 1478 р., Люблін.— *АрхЮЗР* 4/I, 8.

Присяжна грамота воєводи Стефана на вірність польському королеві Казимиру. 1479 р., 22 січня, Новий Град.— *BD* II, 351—352.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана иямецькому паркалабові Дажбогу на володіиня селом Должещії. 1479 р., 4 березня, Сучава.— *BAM* 61—62.

Дарча грамота воєводи Стефана Авраму Франку на село Подоляни і один став з млином на р. Бистриці. 1479 р., 9 березня, Сучава.— *BD* I, 220—222.

Напис на печатці, прикріпленій до грамоти воєводи Стефана про те, що він дарує Авраму Франку село Подоляни і один став з млином иа р. Бистриці. 1479 р., 9 березия, Сучава.— *BD* I, 222.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слугам Тоадеру, Іону, Пую, Захарію і їх сестрі Тодорі на володіння селищем Дранкалєщі. 1479 р., 29 квітня, Сучава.— *BD* I, 223—224.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Думі на володіння двома селами Рогожани на р. Сереті. 1479 р., 14 травня. Сучава.— *BD* I, 226.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слугам Іллі, Думі і Козмі на володіння половиною села Хлапещі на Білому Потоці. 1479 р., 19 травня, Сучава.— *BD* I, 228—229.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Ханку на володіння селами Зубричани і Ванківці, купленими ним за 200 золотих татарських. 1479 р., 24 травня, Сучава.— *Cost. S.* 98—99.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Радовецькій митрополії на володіння селом Радовці та селами Коцманського округу. 1479 р., 30 серпня, Сучава.— *DC* 140—141.

Напис на могилі молдавського воєводи Романа. 1479 р., б. м. н.— *DC* 11.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Маркові Белауру на володіння половиною села, половиною млина та половиною ставу на Чорному Потоці, купленими за 150 золотих татарських у пана Крестишора. 1479—1480 р., 15 листопада, б. м. н.— *Cost. S.* 104—105.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Долзі на володіння селом Пашканії на р. Бистриці, купленим ним у синів Мирчі за 200 золотих татарських. 1480 р., 25 січня, Сучава.— *BD* I, 237—238.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Мирчі, синові Микули Оргони, на володіння селом Оргоєщі і Нігомирещі. 1480 р., 17 квітня, Сучава.— *BD* I, 238—240.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Щефулові на володіння трьома селами: Єкушани, Драгушани і Поприкани, 1480 р., 27 травня, Сучава.— *BD* I, 240—242.

Напис на печатці, прикріпленій до грамотн воєводи Стефана, про те, що він підтверджує панові Щефулу три села: Єкушани, Драгушани і Поприкани. 1480 р., 27 травня, Сучава.— *BD* I, 242.

Підтвердна грамота воєводи Стефана бояринові Харману на володіння селом Симиничани, а також на володіння татарином Костею та циганом Лалем. 1480 р., 29 серпня, Сучава.— *BD* I, 242—244.

Напис на печатці, прикріпленій до грамоти воєводи Стефана, якою він підтверджує Харману право на володіння селом Симиничани, а також право иа володіння татарином Костею та циганом Лалем. 1480 р., 29 серпня, Сучава.— *BD* I, 244.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Станці иа володіння селом Добрулещі, купленим иею у Анни, сестри логофета

Добрула за 100 золотих татарських. 1480 р., 11 вересня, Сучава.— *BD* I, 244—245.

Підтвердна грамота воєводи Стефана ключникові Думі, його жінці Насті, братові Юрієві, сестрам Федорі та Олушці на володіння селами Кандещі, Лозна, Максинещі. 1480 р., 15 вересня, Сучава.— *BD* I, 245—247.

Напис на могилі воєводи Богдана. 1480 р., б. м. н.— *DC* 8.

Напис на могилі молдавського воєводи Лацка. 1480 р., б. м. н.— *DC* 9.

Напис на могилі молдавського воєводи Іоанна Стефана. 1480 р., б. м. н.— *DC* 10.

Напис на могилі молдавського воєводи Богдана, брата воєводи Олександра. 1480 р., б. м. н.— *DC* 11.

Напис на могилі молдавського воєводи Богдана, сина воєводи Олександра. 1480 р., б. м. н.— *DC* 12.

Вистіарники і митники Кіракол та Бучум просять брашівського митника повернути незаконно взяті ним у Михалка 4 золотих угорських. 1480—1484 рр., 17 вересня, Сучава.— *BD* II, 369—370.

Повідомлення пана Триколича рідні про своє перебування в полоні у воєводи Басараба і розпорядження щодо власного майна. 1481 р., січень. Торговище.— *BD* II, 358.

Купча грамота воєводи Стефана на село Селівестри за 200 золотих татарських, яке пізніше обмінює на села Борилещі і Драготещі і дарує їх Тазлівському монастиреві. 1481 р., 1 лютого, Сучава.— *BD* I, 248—249.

Запис про заставлення Лукерією Ігнатовою Боровиковою свого села П'ян за 30 кіп широких грошей. 1481 р., 24 квітня, Острог.— *AS* I, 77—78.

Ставропігіальна грамота константинопольського патріарха Максима Києво-Печерському монастиреві (копія XIX ст.). 1481 р., 14 червня, б. м. н.— *ГПМ*.

Підтвердна грамота воєводи Стефана про надання селу Радовцям привілеїв митрополії. 1481 р., 23 серпня, Сучава.— *BD* I, 256—257.

Підтвердна грамота воєводи Стефана на достовірність показань свідків про те, що селом Рикичани до приходу Алібега і Скендербега володів Михул Бузат. 1481 р., 15 жовтня, Сучава.— *BD* I, 258—259.

Посольство молдавського воєводи Стефана до польського короля Казимира. 1481 р., б. м. н.— *BD* II, 364—365.

Напис на кам'яній плиті у Путненському монастирі. 1481 р., Путна.— *KI*.

Підтвердна грамота воєводи Стефана дякові Івулу на володіння селом Віляни, купленим ним у Анни, сестри Добрула, за 200 золотих татарських. 1482 р., 15 березня, Сучава.— *BD* I, 259—261.

Угода між князем Михайлом Збаразьким і княгинею Марією Семеновою Колоденською про поділ майна померлого князя Семена Васильовича Колоденського. 1482 р., 1 квітня, Вільна.— *AS* I, 79—80.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Козмі на володіння селом Кобилія на Дністрі, купленим ним за 160 золотих татарських у Щефула Спиняна. 1482 р., 15 квітня, Сучава.— *BD* I, 261—263.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Нямецькому монастиреві на володіння селами Дворинещі і Бузації на Молдаві та селом Финтанінеле на Побраті. 1482 р., 9 травня, Сучава.— *BD* I, 263—264.

Князі Михайло і Семен Васильовичі Збаразькі ділять між собою майно батька. 1482 р., 14 листопада, Вишнівець.— *AS* I, 80—81.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Тоадеру Рохату на володіння селом Кухнещі на Ребричі, купленим ним за 120 золотих татарських в Оана Кухне. 1482 р., б. м. н.— *BD* I, 265—266.

Напис на печатці, прикріпленій до грамоти воєводи Стефана, що підтверджує право на володіння селом Кухнещі на Ребричі, купленим ним в Оана Кухне за 120 золотих татарських. 1482 р., б. м. н.— *BD* I, 266.

Король Казимир записує житомирським і київським боярам волості. 1482—1491 рр., б. м. н.— *АрхЮЗР* 7/II, 9—10.

Запис князем Семеном Юрійовичем дружині Настасії на віно дві тисячі кіп грошей. 1483 р., 2 лютого, Ровно.— *AS* I, 82.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Журжу Оничанулу і його племінникові Іону Оничанулу на володіння половиною села Оничани. 1483 р., 17 лютого, Сучава.— *BD* I, 267—268.

Напис на печатці, прикріпленій до грамоти воєводи Стефана, що підтверджує Журжу Оничанулу і його племінникові право на володіння половиною села Оничани. 1483 р., 17 лютого, Сучава.— *BD* I, 268.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана на обмін селами між Вилкулом Пурчелескулом і Петром стольником. 1483 р., 12 квітня, Сучава.— *Cost. D.* 30—31.

Підтвердна грамота воєводи Стефана логофету Тутулові на володіння селищем Левкоції і пасікою Врабіа, купленими за 80 золотих татарських. 1483 р., 17 серпня, Сучава.— *BD* I, 269—270.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Іванові Думбраву і його братові Тоадеру Урдюгашу на володіння селами Обрашіа і Іванещі та половиною Малещів. 1483 р., 23 вересня, Сучава.— *BD* I, 272—273.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Ігнатові і його брату Іону Тинтилу на володіння половиною села Шоприляни, купленого ними у дочки Шоприла за 80 золотих татарських. 1483 р., вересень, Сучава.— *BD* I, 274—276.

Напис на печатці, прикріпленій до грамоти воєводи Стефана, що підтверджує Ігнатові і його брату Іону Тинтилу право на володіння половиною села Шоприляни, купленого ними у дочки Шоприла за 80 золотих татарських. 1483 р., вересень, Сучава.— *BD* I, 276.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Ониці Мушату на володіння селищем Ункетещі на Дністрі, купленим ним за 120 золотих татарських у Васка Унклята. 1483 р., 17 жовтня, Сучава.— *Cost. S.* 121—122.

Дарчий запис Олізара Кирдейовича Красносельському монастиреві на право володіння селом Доросин, вписаний у Луцьке євангеліє XV ст. 1483 р., б. м. н.— *ВОРСР* 177—178.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Оанові Тихулу на володіння селом Глодяни, купленим ним у Петра Глодянула за 120 золотих татарських. 1484 р., 13 травня, Сучава.— *BD* I, 276—277.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Драгошу на володіння селами Фундещі на ріках Албині і Лацкані. 1484 р., 13 травня, Сучава.— *BD* I, 278—279.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Іону Парава і Татулові Беривоєскулу на володіння селом Беривоєщі, купленим ними у Щефула Чернетескула за 37 золотих татарських. 1484 р., 14 травня, Сучава.— *BD* I, 282—283.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Станчулові на володіння місцевістю біля млина на р. Бредецел, купленою ним за 50 золотих татарських в онуків Коруя. 1484 р., 29 травня, Сучава.— *BD* I, 285—286.

Ярлик від царя Муртази (копія XVI ст.). 1484 р., серпень, б. м. н.— *ЯМ*. Кінець грамоти має скорочення *РИБ* 351.

Грамота молдавського господаря Стефана III великому князеві Івану III з пропозицією укласти договір проти турецьких загарбників. Червень 1484 — березень 1486 р., б. м. н.— *ГСПТЗ*.

Підтвердна грамота воєводи Стефана на вірність польському королеві Казимиру та Короні польській. 1485 р., 16 вересня, Коломия.— *BD* II, 370—372.

Запис князя Федора Васильовича Збаразького княгині Марії Семеновій Ровенській на право володіння його маєтками Студенкою і Ставком. 1485—1500 рр., 9 серпня, Черлехів.— *AS* I, 120—121.

Дарчий запис Івана Стретовича Лаврашівському монастиреві на тридцять кіп жита. 1486 р., 10 серпня, Березовець.— *АкЮЗР* I, 295.

Підтвердна грамота воєводи Стефана ключникові Думі і його братові Петру Брудуру на володіння селом Щефанещі, купленим ними. 1486 р., 14 вересня, Сучава.— *BD* I, 289—290.

Дарча грамота воєводи Стефана Радовецькій єпископії на володіння трьома сім'ями циган. 1486 р., 13 листопада, Сучава.— *DC* 143—144.

Підтвердна грамота воєводи Стефана братам Іванові, Андріяшу, Гаврилу і Петру на володіння селом Татарещі, купленим ними за 40 золотих татарських. 1487 р., 12 січня, Сучава.— *BD* I, 291—292.

Напис на печатці, прикріпленій до грамоти воєводи Стефана, що підтверджує братам Іванові, Андріяшу, Гаврилу і Петру право на володіння селом Татарещі, купленим ними за 40 золотих татарських. 1487 р., 12 січня, Сучава.— *BD* I, 292.

Запис княгині Федки Іванової Кобринської своєму чоловікові Івану Семеновичу 2000 золотих угорських. 1487 р., 25 січня, Добучини.— *AS* I, 239—240.

Лист овруцькому намісникові панові Роману Івашковичу про здачу в оренду вруцьких корчом на три роки вруцьким міщанам. 1487 р., 29 січня, Радомль.— *РИБ* 227—228.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Іванкові Бриличу на володіння селами Бригияни, Вербія і Корлетяни. 1487 р., 5 березня, Сучава.— *BD* I, 293—294.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Косте Грасулу на володіння селом Плевецещі. 1487 р., 5 березня, Сучава.— *BD* I, 295—296.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Тоадеру Тансі на володіння земельним наділом (шостою частиною від хотара Петрещилор). 1487 р., 6 березня, Сучава.— *BD* I, 296—298.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Журжу Кекеразі та його жінці Федці на володіння селом Немисничі, купленим ними у боярина Івана за 200 золотих татарських. 1487 р., 8 березня, Сучава.— *BD* I, 301—302.

Напис на печатці, прикріпленій до грамоти воєводи Стефана, що підтверджує Журжу Кекеразі право на володіння селом Немисничі, купленим ним у боярина Івана за 200 золотих татарських. 1487 р., 8 березня, Сучава.— *BD* I, 302.

Підтвердна грамота пані Тетяни Єнкової Чаплич князям Михайлові і Костянтинові Острозьким про заміну двору Голче на Межиріччя, проведену її чоловіком Єнком. 1487 р., 10 березня, Луцьк.— *AS* I, 85—86.

Князі Михайло та Костянтин Івановичі Острозькі віддають Тетяні Єнковій Чаплич село Межиріччя. 1487 р., 10 березня, Луцьк.— *AS* I, 86—87.

Лист київському воєводі Юрію Пацевичу про дозвіл Тишкові тимчасово користуватися землею, яка була власністю Карпа Лупандича. 1487 р., 22 травня, Краків.— *РИБ* 434—435.

Оренда мита луцького євреям на три роки (копія XVI ст.). 1487 р., 30 травня. Краків.— *АМЛ*.

Оренда мита берестейського, дорогицького, бельського та городенського луцьким євреям на три роки. 1487 р., 30 травня, Краків.— *РИБ* 225—227.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Томі Пригорчі на володіння половиною села Крижані на р. Сереті. 1487 р., 7 жовтня, Сучава.— *BD* I, 304—305.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Глизі Сербескулу на володіння селом Менелещі у Нямецькій волості. 1487 р., 8 жовтня, Сучава.— *Cost. D.* 6—7.

Підтвердиа грамота воєводи Стефана братам Луці, Оанчу і Тудорану на володіння селом Ончещі, купленим ними за 400 золотих татарських. 1487 р., 9 жовтня, Сучава.— *BD* I, 306—307.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Урсу на володіння половиною села Стерчещі, купленою ним у Михула з Феєрещ за 35 золотих. 1487 р., 9 жовтня, Сучава.— *BD* I, 308—309.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Бистрицькому монастиреві на володіння циганами Микулою з челяддю, Татулом з челяддю та ін. 1487 р., 1 листопада, Сучава.— *BD* I, 309—311.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Нямецькому монастиреві на циган, даних його дідом воєводою Олександром. 1487 р., 1 листопада, Сучава.— *BD* I, 311—313.

Князь Казимир дозволяє Федці Олізаровій Шиловича відписати маєток Любчо по її смерті кому-небудь із своїх рідних, звільняє цей маєток від оплати воловщини. 1487 р., 11 листопада, Луцьк.— *AS* I, 240—241.

Підтвердна грамота Казимира княгині Марії, пасербиці Олізара Шиловича, на володіння маєтком Хоцен. 1487 р., 18 листопада, Луцьк.— *AS* I, 87.

Напис на євангелії в Хоморському монастирі. 1487 р., б. м. н.— *AAR*.

Запис Олізара Кирдейовича, що підтверджує Красносельському монастиреві право на володіння десятиною з села Серники, вписаний на 205 листі Луцького євангелія XV ст. 1487 р., б. м. н.— *ВОРСР* 178.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Лупі на володіння місцевістю вище устя Серета, половиною села Хусіяни і криницею Градещеї та селом Вултурещі. 1487 р., Сучава.— *BD* I, 516—517.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Голею з Ребрича на куплене ним в Іванка Туркула село Голеєщі. 1488 р., 9 січня, Сучава.— *BD* I, 317—318.

Напис на печатці, прикріпленій до грамоти воєводи Стефана, що підтверджує слузі Голею з Ребрича право на володіння селом Голеєщі, купленим ним в Іванка Туркула. 1488 р., 9 січня, Сучава.— *BD* I, 318.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Івулу та його племінникові Манчулові на володіння половиною села Тодерещі з визначенням межі володінь. 1488 р., 12 січня, Сучава.— *Cost. S.* 127—128.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Дашку і його сестрі Малі на володіння селами Гостилещі та Будещі на Чорному Потоці. 1488 р., 29 лютого, Сучава.— *BD* I, 323—324.

Підтвердна грамота воєводи Стефана ключникові Думі на володіння половиною села Брудурещі, яку він обміняв за село Грозещі з додачею 270 золотих татарських. 1488 р., 1 березня, Сучава.— *BD* I, 324—325.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Путненському монастиреві на прибутки від Серетського Торгу. 1488 р., 3 квітня, Сучава.— *ДГСПМ*.

Підтвердиа грамота воєводи Стефана митрополії Романова Торга на володіння селом Левкушани з десятиною від капусти та селом Драгомирещі з поромом через р. Молдаву і десятиною від свіжої риби. 1488 р., 4 квітня, Сучава.— *BD* I, 341—343.

Дарча грамота воєводи Стефана Путненському монастиреві на володіння селом Грекове на р. Сереті, виміняним ним за село Громобитная в Марини, жінки Луки Єкубескула. 1488 р., 6 квітня, Сучава.— *BD* I, 346—349.

Дарча грамота воєводи Стефана бояринові Думі на володіння селом «де був Фетє» та селищем «де був Оана від Мойша». 1488 р., 5 квітня, Сучава.— *BD* I, 344—345.

Запис про заставу Грибом Івановичем князям Михайлові і Костянтинові Острозьким маєтку Тороканів за 80 кіп грошей широких. 1488 р., 16 червня, Острог.— *AS* I, 88.

Лист намісннку зв'ягольському Окушку Калениковичу про здачу на три роки в оренду мита і корчми луцьким євреям. 1488 р., 20 червня, Судомир.— *РИБ* 221—223.

Запис пані Федки, дочки Юршина, жінки Олізара Шиловича, що підтверджує сестринцеві Богданові Васильовичу право иа володіння маєтком Любчо. 1488 р., 17 липня, Ровно.— *AS* I, 241—242.

Лист луцькому старості Петру Яновичу про звільнення від військової та вій тівської служби війта володимирського Федька. 1488 р., 31 липня, Судомир.— *РИБ* 423—424.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Воронецькому монастиреві иа село Щилбиканії. 1488 р., 17 серпня, Сучава.— *ДГСВМЩ*.

Упоминки, послані князеві Тверському. 1488 р., 10 вересня і 1489 р., 10 травня, б. м. н.— *УКТ*.

Дарча грамота воєводи Стефана митрополії Романова Торга на села Негоєщі, Поляну, Тибещі, половину села Гостилещі, частину села Боташева. 1488 р., 15 жовтня, Сучава.— *BD* I, 353—357.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Данчулові Деля на володіння селом на р. Бирладі. 1488 р., 13 грудня, Сучава.— *BD* I, 361—362.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Тоадеру Герману на володіння селищем Лехов'яни, купленим ним у Дашка, сина Гостила, за 60 золотих татарських. 1488 р., Сучава.— *BD* II, 247—248.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Іону Фрунтешу на володіння селом Чорещі, купленим ним за 80 золотих татарських у паркалаба Няга та його дочки Маренки. 1488 р., Сучава.— *BD* I, 363—364.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Михулу Чокану на володіння половиною села Федещі, купленою ним за 50 золотих татарських у синів Івана Чумаля. 1489 р., 16 січня, Сучава.— *Cost. S.* 133—134.

Запис княгині Настасії Семенової, що підтверджує її чоловікові князеві Семенові Юрійовичу право на володіння

селами Заборол, Городок, Косків. 1489 р., 18 січня, Степань.— *AS* I, 89.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слугам Данчулу, його братові і сестрам, дітям Петра Брудура, на володіння половиною села Байківці, купленою ними у боярина Томи за 180 золотих татарських. 1489 р., 22 січня, Сучава.— *BD* I, 366—368.

Підтвердна грамота воєводи Стефана братам Гаврилу, Никиті та Іону, синам Негрити, на володіння селом Манзації. 1489 р., 25 січня, Сучава.— *BD* I, 371—372.

Ореида вруцьких корчом вруцьким міщанам на шість років. 1489 р., 22 лютого, Краків.— *AKB*.

Підтвердна грамота воєводи Стефана армашу Лупе на володіння частиною землі, купленою ним за 80 золотих у внуків Оани дворника, та селищем за Прутом, купленим ним у Станчула за 150 золотих. 1489 р., 13 березня, Сучава.— *BD* I, 372—374.

Дарча грамота воєводи Іоана Стефана Воронецькому монастиреві на село Владяни на р. Сереті, куплене ним за 350 золотих татарських у Муші, дочки Журжа, та її братів і племінників. 1489 р., 14 березня, Сучава.— *BD* I, 375—378.

Лист луцькому старості Петру Яновичу в справі маєтку Угриново, подарованого Івашковою Івлевича Угриновською прибраному синові Матвію. 1489 р., 23 березня, Краків.— *РИБ* 436—438.

Оренда мита володимирського берестейським євреям на чотири роки (копія XVI ст.). 1489 р., 12 травня, Петрків.— *AMB*.

Дарча грамота брацлавському намісникові Олександру на 30 кіп грошей з луцького мита і Олександру Сангушці на 20 кіп грошей з луцького мита. 1489 р., 20 травня, Краків.— *AS* III, 21—22.

Розгляд скарги єврея Єська Рабеєвича на Симшина, сина Нісана, про крадіжку грошей. 1489 р., 24 травня, Краків.— *РИБ* 430—432.

Лист дорогицькому намісникові Якубу Довойновичу про спір за землю між Литавором Хребтовичем та дорогицькими землянами Нагоркою і Шпицею. 1489 р., 27 травня, Краків.— *РИБ* 432—433.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Аннушці і Марії на володіння спадковим по батькові майном. 1489 р., б. м. н.— *ПГВСА*.

Підтвердна грамота воєводи Стефана на купівлю Івашком і Гаврилом села Вітовтещі у боярина Оне та його сестри Кристини за 105 золотих татарських. 1490 р., 9 січня, Сучава.— *BD* I, 384—385.

Підтвердна грамота воєводи Стефана на купівлю половини села Хендрещі Никоаром Роменескулом у боярина Іона Сакші і сестри його Кристини за 40 золотих татарських. 1490 р., 9 січня, Сучава.— *BD* I, 385—386.

Підтвердна грамота воєводи Стефана на продаж Єлисафтою, дочкою Васія Шанга, половини села Грозещі за 200 золотих татарських слузі комісу Петру. 1490 р., 10 січня, Сучава.— *RA* 254—255.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Тоадеру Мареле та його племінникам на володіння селом Бонтещі, купленим ними у Тоадера Херниша за 70 золотих татарських. 1490 р., 14 січня, Сучава.— *BD* I, 387—388.

Підтвердна грамота воєводи Стефана попові Симі, його братові Гаврилу та сестрі Марті на володіння селом в усті р. Ребричоари, купленим ними в Урити. 1490 р., 17 січня, Сучава.— *BD* I, 389—391.

Підтвердна грамота воєводи Стефана дітям Мирчі і Данчула Чуческула на володіння селами Мирчещі, Данчещі та Пашканії. 1490 р., 18 січня, Сучава.— *BD* I, 391—393.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Лазору Микшуну на володіння селом Гауреші, купленим ним у Сангура і сестри його Стани за 120 золотих татарських. 1490 р., січень — лютий, Сучава.— *BD* I, 393—394.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Іллі Нашфу на володіння селом Магдашани, купленим ним у Насті та її сестри Софії, дочок Стецка Даманкуша, за 80 золотих татарських. 1490 р., 7 березня, Сучава.— *BD* I, 396—397.

Підтвердна грамота воєводи Стефана братам Симі та Авру на володіння третьою частиною села Гигоєщі та частиною села Трудещі, купленими ними у Юсипа, сина Тоадера Урдугаша, за 80 золотих татарських. 1490 р., 9 березня, Сучава.— *BD* I, 397—398.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Юрію Шербичу на володіння селом Томинці, купленим ним у Кості Муроча за 100 золотих татарських. 1490 р., 12 березня, Сучава.— *BD* I, 399—401.

Підтвердна грамота воєводи Стефана вистіарнику Ісаку на володіння селами Фунтичани та Бучум'яни, купленими ним відповідно за 200 і 120 золотих татарських у Нягші, дочки Ханина, та у Марушки, дочки Михула логофета. 1490 р., 15 березня, Сучава.— *Cost. S.* 140—142.

Підтвердна грамота воєводи Стефана на розмежування сіл Хоржещі, Нанещі, Пенчещі, Голешещі між боярином Ісаєм та дітьми Стани і Данчула. 1490 р., 15 березня, Сучава.— *BD* I, 403—404.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Путненському монастиреві на володіння церквами у Сучавській та Чернівецькій волостях. 1490 р., 15 березня, Сучава.— *BD* I, 418—421.

Дарча та підтвердна грамота воєводи Стефана на володіння церквами у Сучавській та Чернівецькій волостях. 1490 р., 15 березня, Сучава.— *DC* 146—149.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Негрилу Батирескулу на володіння половиною села «де був Керстя», купленою ним у дітей Юрія Давидескула за 87 золотих татарських. 1490 р., 17 березня, Сучава.— *BD* I, 431—433.

Підтвердна грамота воєводи Стефана внукам Стояна Прочелника на володіння селами Прочелничі, Богданещі, Ховеещі, Меделяни, Ласлояни та ін. 1490 р., 14 жовтня, б. м. н.— *BD* I, 433—434.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Хоморському монастиреві на село Глодяни, куплене ним за 150 золотих татарських у Сими Пахарничела та його сестри Аннущки. 1490 р., 26 листопада, Сучава. — *ДГСХМ*.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Воронецькому монастиреві на володіння селом Поляна та Хоморському монастиреві на село Глодяни. 1490 р., 26 листопада, Сучава.— *BD* I, 435—437.

Оношко Внтонізький продає княгині Марії Семеновій Ровенській свій будинок у Луцьку. 1490 р., листопад, Луцьк.— *AS* I, 92.

Підтвердна грамота воєводи Стефана дяку Аврамові на володіння шостою частиною села Оничани з млином, купленою ним у попа Петра, непота Оники, і його дітей за 200 золотих татарських. 1490 р., 6 грудня, Сучава.— *BD* I, 442—443.

Запис пані Хведки Пашкової, дочки Дохновича, що підтверджує своєму чоловікові Василеві Хребтовичу право на володіння маєтками Яблонне і Полжі. 1490 р., 16 грудня, Луцьк.— *ЗХП* 134—136.

Обмінний лист луцького старости Петра Яновича ігуменові Пересопницького монастиря. 1490 р., Луцьк.— *Пам.*

Підтвердна грамота воєводи Стефана Мирчі і його сестрі Аннушці, Лазору і його братам і сестрам, Косте і його сестрі Федці, Стані, дочці Драгомира Кашота та ін. на володіння селами Братулещі, Феделешани, Гоещі та Верстаці. 1491 р., 7 січня, Сучава.— *BD* I, 444—446.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Могилі чашнику на володіння селом на р. Смилі, купленим ним у Стани, дочки Драгомира Кашота, за 130 золотих татарських. 1491 р., 16 січня, Сучава.— *BD* I, 446—448.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Міклушу і його братові Янку на володіння селом Урджичани, купленим ними у Мари, дочки Негина, за 52 золотих татарських. 1491 р., 16 січня, Сучава.— *BD* I, 448—450.

Дарча грамота воєводи Стефана Тазлівському монастиреві на поляну, що на Великому Тазлові, де було село Мичещі, село Флочещі з млином теж на Великому Тазлові. 1491 р., 16 січня, Сучава.— *BD* I, 450—453.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Петрі і його братові Іону на володіння селом Черетіяни, купленим нимн у Драголе, дочки Драгомира, за 133 золотих татарських. 1491 р., 17 січня, Сучава.— *BD* I, 456—457.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Пурече, його братові Іванкові Толочку і їх сестрі Олюшці на володіння селами Дрисливим і «де був Носко» н Дністрі. 1491 р., 26 лютого, Сучава.— *BD* I, 458—460.

Дарча грамота воєводи Стефана Тазлівському монастиреві на села Занещі, Столничі, Фаурії та Бурещі. 1491 р., 20 квітня, Сучава.— *BD* I, 463—464.

Вирок князів Семена Юрійовича і Андрія Михайловича у справі суперечки між землянами кременецькими Цеценівськими і князем Олександром Сангушковичем за село Новосілці. 1491 р., 2 вересня, Луцьк.— *AS* I, 94—95.

Продажна грамота Василя Волчковича та його брата Льва князеві Костянтину Острозькому на володіння землею обарицькою. 1491 р., 27 вересня, Ставків.— *AS* I, 96—97.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Михулові Пожару та його родичам на володіння селами на ріках Кобилі, Сереті, Жежії. 1491 р., 6 жовтня, Сучава.— *Cost. D.* 36—38.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Петру Селіщанулу на володіння селом Манещі і монастирем, купленими ним у Думи, сина Манева, і його племінників за 75 золотих татарських. 1491 р., 15 жовтня, Сучава.— *BD* I, 466—467.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Балші на володіння селом Драгушани, купленим ним у Насті, дочки Івана Бездеча. 1491 р., 15 жовтня, Сучава.— *BD* I, 468—469.

Дарча грамота воєводи Стефана Тазлівському монастиреві на половину села, що в усті Оарбикова. 1491 р., 15 жовтня, Сучава.— *BD* I, 472—473.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Нягое Орбескулу та його родичам на володіння селами Респопії, Ілієщі і Кецелещі. 1491 р., 16 жовтня, Сучава.— *Cost. S.* 152—153.

Андрій Олександрович визначає границі землі, подарованої королем Олександром Пустинському монастиреві. 1491 р., 22 жовтня, Київ.— *АрхЮЗР* 8/IV, 158.

Дарча грамота воєводи Стефана панові Іону Мургу на села Хинцещі та «де був Нягше Таурул». 1491 р., 31 жовтня, Сучава.— *Cost. S.* 156—157.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Луці Боцу на володіння половиною сіл Балосинещі та Ітринещі, а його племінницям Незі і Марині на володіння другою половиною цих же сіл. 1491 р., 2 листопада, Сучава.— *BD* I, 491—492.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Станчулові на володіння селом Драгишани на р. Жиравець, купленим ним в Авера, сина Івана, за 200 золотих татарських. 1491 р., 2 листопада, Сучава.— *CVD* 3—4.

Заголовок вказівника сигнатур до восьмигласника, виданого Фіолем. 1491 р., Краків.— *МВ*.

Запис у восьмигласнику, виданому Фіолем у Кракові. 1491 р., Краків.— *КЕ*.

Привілей короля Казимира пану Мишчичу на маєтки Хулев, Холуневець, Салищово Городище і Бече у Перемишльському повіті. 1492 р., 3 січня, Вільна.— *АЛМ* 30—31.

Підтвердна грамота воєводи Стефана нащадкам Журжа Миндрі та Щефула Жуметате на розподілене спадкове майно. 1492 р., 17 березня, Сучава.— *Cost. S.* 161—162.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Томі, синові Михна, на володіння селом Томещі. 1492 р., 10 жовтня, Сучава.— *BD* I, 504—505.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Тоадерові, його племіникові Симі і сестрі Миєрл на володіння половиною села Данчещі, купленою ними в Авра, сина вистіарника Івана, за 30 золотих татарських. 1492 р., 14 жовтня, Сучава.— *BD* I, 505—507.

Іван Тимофійович Куль продає князеві Василеві Андрійовичу Полубенському замок Микитино і людей в Лихиничах за 100 кіп грошей широких. 1492 р., 22 листопада Друцьк.— *AS* III, 23—24.

Дарча грамота воєводи Стефана Путненському монастиреві на село Щубеюл, куплене ним в онуків Ходка Костича і Льва за 250 золотих татарських. 1492 р., 24 листопада, Сучава.— *BD* I, 509—511.

Покрайній запис із рукописного євангелія з острожницької церкви. 1492 р., б. м. н.— *ЗОЄ*.

Посольство до волохів князем Федором Четвертинським, намісником брацлавськнм, та Федьком Гавриловичем (копія XVI ст.). 1492—1493 рр., б. м. н.— *ПВФЧ*.

Відмова послам воєводи волоського у Вільні (копія XVI ст.). 1493 р., 8 лютого, Вільна.— *ОПВВ* 152—152 зв.

Посольство до великого князя литовського Олександра від Стефана, волоського воєводи, через Джуржа і Юрія Щербичів (копія XVI ст.). 1493 р., 8 лютого, Вільна. — *ПОСВВ* 151 зв.— 152.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Стецькові на володіння частиною землі, купленою ним в онуків Іоанша Топора за 100 золотих татарських. 1493 р., 3 березня, Сучава.— *BD* II, 3—4.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана на розподіл маєтків між дочкамн Драгомира Юбана Мариною і Станою. 1493 р., 5 березня, Сучава.— *Cost. D.* 44—46.

Дарча грамота воєводи Стефана панові Симі Бахлуяну на селище Стецкани. 1493 р., 5 березня, Сучава.— *BD* II, 5—6.

Підтвердна грамота воєводи Стефана на володіння половиною села Батерещі Марушкою, а другою половиною — Негрилом, її непотом, і про продаж Марушкою своєї половини села Негрилові за 60 золотих татарських. 1493 р., 7 березня, Сучава.— *Cost. S.* 175—177.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Олексиним родичам на володіння селом на р. Винній і визначення меж їхніх володінь. 1493 р., 7 березня, Сучава.— *BD* II, 14—15.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Івулу Миндрі і його родичам на володіння селом Тивещі, купленим ними за 120 золотих татарських. 1493 р., 15 березня, Сучава.— *BD* II, 18—20.

Дарча грамота воєводи Стефана панові комісу Петриці на село Оничани. 1493 р., 15 березня, Сучава.— *BD* II, 21—22.

Підтвердна грамота воєводи Стефана дяку Олексі на володіння селищем «де був жуде Юга», купленим ним у Чорчолін, дочки Драгойчина, за 110 золотих татарських. 1493 р., 26 березня, Сучава.— *BD* II, 26—28.

Грамота великого князя Олександра вруцькому намісникові Горностаю Романовичу на чоловіка Дитятковича в Київському повіті. 1493 р., 7 травня, Вільна.— *АЛРГ* 55—56.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Стану Грама та його братам на володіння селом Сербиї на р. Сливній, купленим ними у Журжа, сина Банчі Проднескула, та інших родичів за 64 золотих татарських. 1493 р., 26 жовтня, Сучава.— *CVD* 5—7.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Настасії, доньці Маринииній, на володіння селами Станилещі, Алботещі, Керстещі та Хиреші. 1493 р., 4 листопада, Сучава.— *BD* II, 30—31.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Петру Дану, його братові Єрозавові і сестрі Марушці на продаж ними селища Данова Данчулові та його брату Драготу. 1493 р., Сучава.— *ПГВСП*.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Анні, дочці Бабула, на володіння частиною села Петрилещі на Білому Потоці, купленою нею у Луки за 50 золотих татарських. 1494 р., 27 лютого, Сучава.— *BD* II, 32—33.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слугам своїм Михайлу і його братові Гуцулу на володіння половиною села Кернещі. 1494 р., 11 березня, Сучава.— *BD* II, 34—35.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Томі на володіння селом «під Могилою», купленим ним за 110 золотих татарських. 1494 р., 11 березня, Сучава.— *BD* II, 36—37.

Землянин луцький Андрушко Русинович продає княгині Марії Семеновій Ровенській своє майно. 1494 р., 4 липня, Луцьк.— *AS* I, 101—102.

Вирішення судової справи боярині Мінського повіту Петрашкової та її невістки Ганки про маєтки у Мінському повіті. 1494 р., 25 липня, Троки.— *РИБ* 560—561.

Посольство великого князя литовського Олександра до молдавського воєводи Стефана через маршалків Войтеха Кучуковича та Федька Гавриловича. 1494 р., 8 вересня, Троки.— *BD* II, 386—387.

Привілей Федьку Гавриловичу на маєток Микуличі. 1494 р., 14 вересня, Кам'янець.— *АЛМ* 54.

Посольство великого князя литовського Олександра до молдавського воєводи Стефана. 1494 р., листопад, Вільна.— *BD* II, 388—389.

Напис про смерть Василя москвича Іванова сина, висічений на камені, що зберігається у підвалі Сучавського краєзнавчого музею. 1494 р., б. м. н.— *ДБСН.*

Підтвердна грамота воєводи Стефана Іванкові і його сестрам на володіння половиною села від Шекан, купленою ними за 60 золотих татарських. 1494 р., б. м. н.— *BD* II, 37—39.

Лічба ключника київського Сенька Полозовича про зібране мито. 1494—1495 рр., б. м. н.— *АЛРГ* 59—60.

Вирок у справі Курила Івановича з його братами за вотчину. 1495 р., 9 січня, Вільна.— *ВК.*

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі своєму Миклі і його сестрам на володіння селом на р. Київжі та на криницю Ампуциту. 1495 р., 10 січня, Васлуй.— *BD* II, 39—40.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Васкові та Микулові Бонті, Михайлові та Тодерику Довгим на володіння половиною села Фофешещі, купленою ними за 80 золотих татарських. 1495 р., 10 січня, Васлуй.— *BD* II, 40—41 (у I т. Словника); *SCIM,* pl. I (у II т. Словника).

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Марешу, Думі Малєскулу, Симі, Нікоару і Петриці на володіння селом Марєщиї. 1495 р., 11 січня, Васлуй.— *ВАМ* 70—71.

Дарча грамота воєводи Стефана Петрові Ущару на половину села Томчещі на Бирладі. 1495 р., 11 січня, Васлуй.— *BD* II, 41—42.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Келнау на володіння половиною села Пискуль і половиною млина на Бирладі. 1495 р., 11 січня, Васлуй.— *BD* II, 42—43.

Дарча грамота воєводи Стефана братам Олексі, Журці, Драгошеві та Журжі на село Циганяни. 1495 р., 12 січня, Васлуй.— *BD* II, 45—46.

Дарча грамота воєводи Стефана панові Єремії постелнику на половину села Пискул та половину млина на Бирладі. 1495 р., 12 січня, Васлуй.— *BD* II, 44—45.

Дарча грамота воєводи Стефана слузі Фрецилю та його внукам на село Ліещі. 1495 р., 12 січня, Васлуй.— *BD* II, 47—48.

Дарча грамота воєводи Стефана слузі Фетє і його братам на половину села Фундяни на Бирладі. 1495 р., 12 січня, Васлуй.— *BD* II, 48—49.

Дарча грамота воєводи Стефана Мариці, дочці Симина, і її племінникам на село Нанещі. 1495 р., 17 січня, Васлуй.— *BD* II, 52—54.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Негулові Думі та його братові Белошу на володіння четвертою частиною села Бузещі, купленою ними у Насті і її внуки Марини за 25 золотих татарських. 1495 р., 22 січня, Васлуй.— *BD* II, 54—56.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Миці, дочці Михайла Андрієскула, на володіння селом Пулпещі, купленим нею у Міхула Драгослава та його родичів за 80 золотих татарських. 1495 р., 22 січня, Васлуй.— *BD* II, 56—58.

Підтвердна грамота воєводи Стефана усім внукам глобника Ласлоа на володіння селами Ласлояни на Кракові, Шербещі, Мохориці, Драгоєщі, Петрещі, Плачинтяни та ін. 1495 р., 22 січня, Васлуй.— *BD* II, 58—60.

Воєвода Стефан визначає межі Бирладського Торгу і приєднує до нього селище «Іванча від Татарки», куплене ним за 100 золотих татарських. 1495 р., січень, Бирлад.— *BD* II, 62—64.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Журжі Керметі і його братові Драгоші та сестрам Драголині і Стані на володіння селом Мирещі на р. Сухолуї. 1495 р., січень — березень, б. м. н.— *BD* II, 87—88.

Підтвердна грамота воєводи Стефана братам Петулу, Петру, їх сестрі та іншим родичам на володіння селом Додещі, купленим ними за 100 золотих татарських. 1495 р., 3 лютого, Ясси.— *Cost. S.* 193—194.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Томі Салче на володіння селом «на Ялані у Салче», купленим ним за 70 золотих татарських. 1495 р., 4 лютого, Ясси.— *BD* II, 68—69.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Тоадеру на володіння селом Ризини, купленим ним у Доні, Настиної дочки, за 70 золотих татарських. 1495 р., 5 лютого, Ясси.— *ПГВСР.*

Лист намісника смоленського Олександра до Юрія Глібовича про призначення бояринові Курилу Івановичу частини його вотчини (копія XVI ст.). 1495 р., 9 березня, Вільна.— *БСКИ.*

Підтвердна грамота воєводи Стефана Козмі, його братові Владулу і їх сестрам Незі та Стані на володіння половиною села Флорещі, купленою ними в Магдалени, дочки спатаря Петра, за 36 золотих татарських. 1495 р., 13 березня, Сучава.— *BD* II, 73—74.

Підтвердна грамота воєводи Стефана про продаж Магдаленою, дочкою спатаря Петра, половини села Флорещі Марії, доньці Барсана, та її братаничам за 36 золотих татарських. 1495 р., 15 березня, Сучава.— *BD* II, 75—77.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Влашину і Чокану на володіння третьою частиною села Аржишани на Пруті, купленою ними в Костє Ореша за 160 золотих татарських. 1495 р., 15 березня, Сучава.— *BD* II, 77—79.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Журці Пинтече, його братові Петриманові, їх сестрі Софійці і іншим їхнім родичам на володіння половиною села Городничани, половиною млина і двома селами на Бирладі: Мерчещі та Грижливі. 1495 р., 16 березня, Сучава.— *BD* II, 248—249.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Симі Гурешу на володіння половиною села Серби на р. Ребричі. 1495 р., 17 березня, Сучава.— *BD* II, 79—80.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Тоадеру, сину Миклі Белческула, та Драготу Вулпескулу на володіння селом Хирова, купленим ними у Насті, дочки Росомака, за 55 золотих татарських. 1495 р., 17 березня, Сучава.— *BD* II, 81—83.

Підтвердна грамота воєводи Стефана на продаж паном Юрою половини села Тивещі панам Лупі, Данчулові та Томі за 60 золотих татарських. 1495 р., 17 березня, Сучава.— *SCIM* pl. II.

Дарча грамота воєводи Стефана Никиті, Марині, дітям Якима Пялпи, та іншим їхнім родичам на володіння селом Журкани і на визначення частини цього села кожному з них. 1495 р., 19 березня, Сучава.— *BD* II, 84—85.

Прибутково-видатковий запис з Берестейського ключа. 1495 р., 2 квітня, б. м. н.— *АЛРГ* 60.

Промова литовського посла Стромилова в Москві про пропускання російського посла через Литву в Молдавію і про молдавсько-литовські відносини. 1495 р., 16 травня, б. м. н.— *ПЛПС*.

Лист намісникy переломському і ожському князю Івану Львовичу про присудження людям господарським — бортникам Петку Станковичу та Петру Билтуновичу трьох слідів землі у Переломському повіті. 1495 р., 17 червня, Вільна.— *РИБ* 601—603.

Підтвердження литовського князя Олександра Богданові Собачці на володіння землею Чигиревщиною в Новгородському повіті. 1495 р., 18 червня, Вільна.— *ВСоб*.

Судове рішення про розмежування грунтів між дорогицькими землянами Водинськими і Погорільськими (копія XVI ст.). 1495 р., 24 червня, Вільна.— *ВМЗД*.

Грамота великого князя Олександра Богданові Сенковичу Гостському на торг в його маєтку Гощі Луцького повіту. 1495 р., 4 липня, Вільна.— *АЛРГ* 55.

Судове рішення у справі розподілу маєтків Андрія Корсаковича між Борисом Семеновичем, Глібом Остафійовичем та Івашком Совичем. 1495 р., 20 липня, Вільна.— *ВМБС*. Частина грамоти має скорочення.— *РИБ* 620—621.

Запис розсуду великого князя Олександра з приводу сварки між князем Костянтином Крошинським та Борисом Семеновичем. 1495 р., 10 серпня, Вільна.— *АЛМ* 83—84.

Судовий лист між берестейськими підданими Пужичанами і Токаревськими в справі пашних і бортних земель та сіножатей. 1495 р., 14 вересня, Кам'янець.— *АЛМ* 85.

Запис розсуду князя Костянтина Острозького з приводу сварки між луцькими шевцями та міщанами про купівлю шкур. 1495 р., 8 листопада, Луцьк.— *АЛМ* 88—89.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Оані і Федору та їх племінникові Албулу на володіння двома частинами села Деокяці на р. Сухолуї. 1495 або 1496 р., Васлуй.—*BD* II, 92—93.

Дарча грамота воєводи Стефана бояринові Іону Фрунтешу на половину села Чофрещі на Бирладі. 1496 р., 24 січня. Сучава.— *BD* II, 89—90.

Петро Боговитинович записує своєму братаничу Богданові Богушевичу маєток Тур'ю. 1496 р., 26 лютого, Боковичі.— *AS* I, 244—245.

Король Олександр відпускає Андрію Пряжовському відро меду, яке люди Шершневичі здавна давали на ключ Київський. 1496 р., 22 квітня, Мереч.— *АЛРГ* 69.

Грамота короля Олександра намісникові зв'ягольському Яцку Мезу на чоловіка Лазарка Мошкевича в Овруцькому повіті. 1496 р., 27 квітня, Мереч.— *АЛРГ* 71.

Відмова Олександра великому князеві Івану Васильовичу про укладання миру з Менглі-Гіреєм та Стефаном воєводою. 1496 р., п. 19 травня, б. м. н.— *ОКИВ*.

Лічба ключника київського Сенька Полозовича. 1496 р., 20 серпня, Вільна.— *АЛРГ* 72—73.

Лічба митників володимирських Луда, Сташка, Андрія Хотечевського і Петька. 1496 р., 10 листопада, Берестя.— *АЛРГ* 78.

Угода між княгинею Федоровою Соколинською і її сином та між паном Богданом Сопичичем про маєтки Черею і Тухачево. 1496 р., 12 листопада, Берестя.— *ВМКФС*.

Напис між актами про звіт перед королем берестейських митників Левка Боговитиновича і Немири. 1496 р., 2 грудня. Берестя.— *АЛМ* 128.

Посольство до волоського воєводи Стефана від Федька Гавриловича (копія XVI ст.). 1496 р., б. м. н.— *ПДСВВ*.

Посольство до волоського воєводи Стефана від чашника Федька Гавриловича (копія XVI ст.). 1496 р., б. м. н.— *ПЧФГ*.

Посольство до великого князя литовського Олександра від воєводи волоського Стефана через дворника Джуржа та писаря Матияша (копія XVI ст.). 1496 р., б. м. н.— *ПДВКА* 60—61.

Посольство від волоського воєводи Стефана до великого князя литовського Олександра через дворника Джуржа та питаря Михайла (копія XVI ст.). 1496 р., б. м. н.— *ПСВВ* 192—192 зв.

Посольство великого князя литовського Олександра через Петра Олехновича та Федька Гавриловича до молдавського воєводи Стефана. 1496 р., б. м. н.— *BD* II, 407.

Відповідь великого князя литовського Олександра послам молдавського воєводи Стефана питарю Іванові та Томашу дяку. 1496 р., б. м. н.— *BD* II, 405.

Посольство молдавського воєводи Стефана до великого князя литовського Олександра. 1496 р., б. м. н.— *BD* II, 401—403.

Відмова послам воєводи волоського дворнику Джуржеві та писарю Матияшу (копія XVI ст.). 1496 р., б. м. н.— *ОПВВД*.

Відмова послам волоського воєводи Стефана дворнику Джуржеві та писарю Матияшу (копія XVI ст.). 1496 р., б. м. н.— *ОПСВВ*.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Тоадеру, синові Гаврила, його племінникові панові Тоадеру та сестрі його Стані на володіння селом Недеяни, купленим ними в онуків Івашка Прочелника за 70 золотих татарських. 1497 р., 20 січня, Ясси.— *BD* II, 95—97.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Нягулові Келмецую на володіння половиною села Молещі під Орхеєм, купленою в Ілки, дочки Стана, за 90 золотих татарських. 1497 р., 20 січня, Ясси.— *BD* II, 97—98.

Купча грамота воєводи Стефана на пасіку на Керлігатурі, куплену ним у Драгоша Карембу та інших внуків Петра Бертя за 70 золотих татарських. 1497 р., 22 січня, Ясси.— *BD* II, 99—101.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Уляні і братаничу її Драготові Фреціяну на володіння селом Фреціенещі за Прутом. 1497 р., 25 лютого, Васлуй.— *BD* II, 102—103.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Іону Папі та його рідні на володіння селом Огринещі, купленим ним у синів Юги за 53 золотих татарських. 1497 р., 9 березня, б. м. н.— *Cost. S.* 208—209.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Марушці, дочці Стана Максина, на володіння половиною села Максинещі на Чорному Потоці та про визначення межі її володінь. 1497 р., 10 березня. Васлуй.— *Cost. S.* 212.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Журжі Пуцяну на володіння селом Пуцяни, селом «де були Мунтяни Пуцяни». 1497 р., 13 березня, Васлуй.— *BD* II, 106—108.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Микулові Мекеу на володіння половиною села Каліманещі на р. Путні, купленою ним в Іона Батина за 70 золотих татарських. 1497 р., 14 березня, Васлуй.— *BD* II, 108—109.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Борчі і його сестрі Драголі на володіння селом Бецещі, купленим ними в Івана, внука Тоадера Беці, за 100 золотих татарських. 1497 р., 15 березня, Васлуй.— *BD* II, 110—111.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Борчі, синові Трифула Борзескула, на село Бецещі і дарча на село Бербешани на р. Бистриці та половину села Ряд. 1497 р., 15 березня, Васлуй.— *BD* II, 112—113.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Іванові на володіння селом Іонешещі, купленим ним в Стани, дочки Мика Опинтяла, за 120 золотих татарських. 1497 р., 16 березня, Васлуй.— *BD* II, 114—115.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Тоадерові Думбрав та його жінці Муші на володіння селом Хедерещі на р. Бирладі, купленим ними в онуків Стана Хедерец за 200 золотих татарських. 1497 р., 19 березня, Васлуй.— *BD* II, 116—117.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Меденичару Міхулові на володіння селом Редяни з озером в усті Ялана, купленим ним за 200 золотих татарських в онуків Креца з Ялана. 1497 р., 20 березня, Васлуй.— *Cost. S.* 223—224.

Підтвердна грамота воєводи Стефана комісу Іллі на володіння половиною селища Гелещі. 1497 р., 20 березня, Васлуй.— *BD* II, 118—120.

Грамота Некраша Колчейовича та його братів Мацини і Мамая на продаж двох сіл Дубищ князеві Михайлові Олександровичу Сангушковичу. 1497 р., 21 серпня, Кременець.— *AS* I, 112.

Підтвердна грамота князю Івану Путятичу на володіння дворищами у Мельницькому повіті (копія XVI ст.). 1497 р., 19 листопада, Берестя.— *ПКИП*.

Підтвердна грамота боярину Івашку Полозовичу на володіння маєтками Теребенським, Кривчичі та іншими у Пінському повіті. 1497 р., 15 грудня, Городно.— *РИБ* 682—684.

Лічба митників берестейських Левка Боговитиновича і Немири. 1497 р., 22 грудня, Вільна.— *АЛРГ* 79.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Братулові та його братові Кості на володіння селом Керліг Данов, купленим ними за 50 золотих татарських в онуків Іоанешела апрода. 1497 р., б. м. н.— *BD* II, 123—124.

Напис на могилі молдавської княжни Анастасії. 1497 р., б. м. н.— *DC* 8.

Дарча грамота панові Мартину Хребтовичу на два чоловіки осецького десятка в Новгородському повіті (копія XVI ст.). 1497 р., Луцьк.— *ПМХ*.

Лічба ключника київського Сенька Полозовича і його товаришів. 1497—1498 рр., б. м. н.— *АЛРГ* 80.

Лічба митників володимирських війта Федька Лудовича і Сенюти. 1497 і 1498 рр., б. м. н.— *АЛРГ* 79.

Грамота короля Олександра на оренду на три роки мита і луцької ваги Лерину Герешу. 1498 р., 11 травня, Вільна.— *АЛРГ* 81—82.

Запис про продаж Яном Никлевичем Підгаєцьким села Підгайці старості володимирському Василю Хребтовичу. 1498 р., 14 травня, Володимир.— *АрхЮЗР* 8/IV, 141—142.

Грамота короля Олександра на оренду берестейського, дорогицького, бельського і городенського мита Генріху Карловичу. 1498 р., 27 травня, Вільна.— *АЛРГ* 82—83.

Запис розсуду короля Олександра між боярами Богданом Остафійовичем і Мартинцем, Федьковим сином. 1498 р., 4 червня, Вільна.— *АЛМ* 158—159.

Запис (без кінця) розповіді старости про долю скарбів його зятя Юрші. 1498 р., 25 червня, Вільна.— *АЛМ* 163.

Владика Іван дає глейт на вільний прохід послів воєводи Стефана через землі Великого князівства Литовського та московського князя Івана Васильовича. 1498 р., червень, Вільна.— *BD* II, 412.

Грамота володимирського намісника Василя Хребтовича про визначення меж маєтків пана Янчинського. 1498 р., 30 липня, Володимир.— *АрхЮЗР* 8/IV, 118—120.

Грамота великого князя литовського Олександра на поновлення привілею Івашкові Гриньковичу на село Осекрово (копія XVII ст.). 1498 р., 15 вересня, Троки.— *ГВКОО*.

Дарча грамота воєводи Стефана Васютці, дочці Ромашка, на села Драгоєщі, Лукечещі, Ботещі та Кекечани. 1498 р., 24 вересня, Сучава.— *BD* II, 125—126.

Підтвердна грамота великого князя литовського Олександра вруцькому землянину Федору Блищановичу на володіння землями Телешевщиною та Царевщиною (копія 1736 р.). 1498 р., 13 жовтня, Мозир.— *ГВКЛ* 22—23.

Посольство молдавського воєводи Стефана до великого князя московського Івана Васильовича. 1498 р., б. м. н.— *BD* II, 409—410.

Посольство великого князя литовського Олександра до молдавського воєводи Стефана через дяка Богуша. 1498 р., б. м. н.— *BD* II, 413—414.

Чолобитна попа Ісидора і його синів Гриня та Дешка архімандритові печерському Філарету про надання їм церковної землі Міховщини у Поріччі. 1498 р., б. м. н.— *ЧІАФ*.

Підтвердна грамота князя Олександра владиці луцькому і острозькому Єфрему на володіння землями, що були записані Любартом Гедиминовичем Соборній церкві в Луцьку. 1498 р., Городно.— *АрхЮЗР* I/VI, 1—4.

Запис розсуду короля між Михайлом Петругом і Богданом Сопіжичем у справі людей Дивеничів, Гордійовичів і Оболючан. 1498 р., б. м. н.— *АЛМ* 169.

Грамота Олександра Казимировича дворнику Івану Русиновичу на село Сомино. 1499 р., 17 травня, Вільна.— *ГОКІР*.

Дозвіл Федьку Григоровичу на лови за Німаном у Новгородському повіті (копія XVI ст.). 1499 р., 1 червня, Вільна.— *ВФ*.

Актикація жалуваної грамоти Костянтина Івановича Острозького Віленському Пречистенському соборові на дві копи грошей і 15 бочок жита з маєтку Здетели. 1499 р., 5 червня, Вільна.— *АСД* VI, 2—3.

Лист смоленському намісникові панові Миколаю Івановичу Іллініч про надання князю Олехну Глазині села Давидкова Сковородина. 1499 р., 7 червня, Вільна.— *РИБ* 776—777.

Звіт Мартина Янчелевича, відкупника мита в Мінську. 1499 р., 21 червня, Вільна.— *РЕА* III, 34—35.

Дарча грамота князя Олександра князеві Костянтинові Івановичу Острозькому на село Зв'яголь. 1499 р., 23 червня, Вільна.— *AS* I, 117—118.

Воєвода Стефан з сином Богданом та з усіма митрополитами і єпископами обіцяє мир польському королеві Яну Ольбрахту, литовському князю Олександру та угорським князям. 1499 р., 12 липня, Гирлов.— *BD* II, 417—426.

Дарчий запис паном Булгаком Лисицею половини села Івонинців Пустино-Никольському монастиреві. 1499 р., 4 серпня, Пустинька.— *ПИ* № 3.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Єфрему на володіння третьою частиною села Костещі в гирлі р. Чюхра. 1499 р., 15 серпня, Сучава.— *BD* II, 129—131.

Лист польського короля Олександра луцькому і кам'янецькому старості Семенові Юрійовичу з наказом ввести у володіння монастирем Пречистої Богоматері княгиню Марію Чорторийську. 1499 р., 12 вересня, Краків.— *АЛМ* вип. 2, 36.

Воєвода Стефан обіцяє литовському князеві Олександру підтримувати з ним вічний мир і виступати разом проти спільних ворогів. 1499 р., 14 вересня, Сучава.— *BD* II, 442—444.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Журжі гуменнику на володіння третьою частиною сіл Беєшещі, Мелин та млином. 1499 р., 15 вересня, Сучава.— *BD* II, 134—136.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Миндрі та його братові Драгою на володіння селом «де був Драгомир Грумазь» на Бахлуї. 1499 р., 7 листопада, Гирлов.— *RA* 257—259.

Дарча грамота воєводи Стефана панові Думі Брудуру на половину села Цепещі (нижню частину) та на четверту частину озера Лозова. 1499 р., 14 листопада, Гирлов.— *BD* II, 140—141.

Воєвода Стефан купує в Лупше, сина Івашка з Сирецела, село Жулещі і дарує його панові вистіарнику Єремії. 1499 р., 20 листопада, Гирлов.— *BD* II, 144—145.

Дарча грамота воєводи Стефана Воронецькому монастиреві на село Милчинещі на Керлігатурі і на три фалчі винограду. 1499 р., 20 листопада, Гирлов.— *BD* II, 146—149.

Воєвода Стефан купує село Ілієшевці і млини на Сереті та нижче Ілієшевців села Драгомирещі, Телвещі, одну фалчу і дві ферталі винограду і все це дарує Бистрицькому монастиреві. 1499 р., 23 листопада, Гирлов.— *BD* II, 152—156.

Дарча грамота князя Олександра старому війтові луцькому Трушу на 20 бочок землі у Луцькому повіті. 1499 р., 25 листопада, Вільна.— *АЛРГ* 94—95.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові комісу Іллі на володіння селищем Біле на Путній, купленим ним за 100

золотих татарських в Івула, сина Войки. 1499 р., 26 листопада, Гирлов.— *BD* II, 159—161.

Дарча грамота воєводи Стефана Добровецькому монастиреві на села Руси, Калугеряни, Думещі, виміняні ним в онуків Івана Даміановича. 1499 р., 26 листопада, Гирлов.— *BD* II, 161—163.

Посольство Стефана воєводи через Костю дяка до великого князя литовського Олександра. 1499 р., б. м. н.— *BD* II, 446—450.

Дарча грамота воєводи Стефана Таці, дочці Петра Дермана, та її племінниці Васці на село Дерманещі на Сучаві, на друге село Дерманещі на Жежії і третє село на Пруті. 1499 р., б. м. н.— *BD* II, 166—167.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Лупе Кешанулу на володіння селом Онцещі на Бирладі, купленим ним у Данчула Плеша і його сестри Неги за 60 золотих татарських. 1499 р., Сучава.— *BD* II, 168—169.

Судовий лист намісника волковийського пана Івашка Іллінича і пана Івашка Мелешковича про присудження спірної землі Мезкирові. XV ст., 19 квітня, Вільна.— *РИБ* 609—610.

Жалувана грамота княгині Анни Свидригайлової боярині Ходку на незаселену землю. XV ст., 10 квітня, Дворець.— *СГЧА*.

Запис ігумена Красносельського монастиря Феодосія про пошкодження срібної оправи на євангелії, поміщений на останній сторінці Луцького євангелія XV ст. б. м. н.— *ВОРСР* 179.

Інвентар міста Кременця. XV ст., б. м. н.— *ИК*.

Напис на гробі у Києво-Печерській лаврі. XV ст.— *ОБРН* 151.

Запис про розподіл маєтків між братами Андрієм і Яцком Барсанами. XV ст., Звиняче — *АрхЮЗР* 8/IV, 193—194.

Статут Казимира Великого. XV ст.— *ВС* 5 зв.— 39 зв.

Статут Ягайла. XV ст.— *СЯ* 9 —9 зв., 39 зв.— 43 зв.

Заповіт Якова Войни, сина Немири, матері, жінці і сестрі. XV ст., б. м. н.— *АрхЮЗР* 8/IV, 27—29.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Барбовському на володіння п'ятою частиною сіл Бербещі і Плешниці, куплених ним в Аннушки. XV ст., б. м. н.— *НРРГ*.

Дарчий запис Михайла Івановича, князя мстиславського, Пустинському монастиреві на землю Ізмайлівську. бл. 1500 р., 7 квітня, Мстиславль.— *АСД* II, № 4.

Запис про продаж київським міщанином Максимом Горкавим свого місця під крамницю у м. Києві Орині, Андрієвій жінці. бл. 1500 р., б. м. н.— *ПИ* № 2.

Купча грамота воєводи Стефана слузі Яцюлі Долха і його брату Влайкулу на село Пелетючещі за 200 золотих татарських. 1500 р., 10 лютого, Сучава.— *RA* 260—261.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Нямецькому монастиреві на озеро Загорна з гирлом, що впадає у Дніпро, Криве болото і озеро Дубровка. 1500 р., 17 березня, Ясси.— *Cost. S.* 230—231.

Воєвода Стефан обмінює села Слугани, Кикошещі, Калієпещі, Лацкани на села Бистрицького монастиря: Кауче-лещі, Гидинці, Бірайно, Велксаново, Мануїлещі. 1500 р., 22 березня, Ясси.— *BD* II, 172—174.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Симі і його братові Ониці, синам Ботиним, на володіння селом Ботещі, купленим ними в онуків Креца з Ялана за 70 золотих татарських. 1500 р., 25 березня, Ясси.— *BD* II, 174—176.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Глигору та його жінці Албі на володіння частиною села Решкани, купленою ними за 25 золотих татарських в онуків Думи. 1500 р., 27 березня, Сучава.— *Cost. S.* 233—235.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Думі Попшескулу і Мані на володіння селищем на потоці Іткиль, купленим ними за 220 золотих татарських в сина граматика Михайла і сестер його Крестини і Аннушки. 1500 р., 20 квітня, б. м. н.— *SD* 7—8.

Договір між писарем, жизморським намісником Федьком Янушевичем і берестейським бурмистром Марком Гавриловичем щодо меж їх фільварків. 1500 р., 3 травня, Тришин.— *ДПЖН*.

Дарчий запис князя Михайла Мстиславського Пустинському монастиреві на поселення селян на монастирській землі. 1500 р., 14 вересня, Мстиславль.— *АСД* II, № 3.

Привілей короля Олександра пану віленському, князю Олександру Юрійовичу на сім служб людей Шатрановичів у Скидельській волості. 1500 р., 22 вересня, Краків.— *АЛМ* вип. 2, 58—59.

А [1] *спол.* (6814) **І.** *(зв'язує члени речення)* (1638) **1.** *(перелічувальний)* і, та (655): А сє А король казимиръ... далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворищє заньво... а далъ єсмь и зємлю ролъную и съ сѣножатьми... о(т) брєховича дубья по долѣшьнии коньць дєрєчину гаику *а* по путь полъдъгаєцьскыи *а* по гостиньць по колъбаєвьскыи (Казимир, п. 1349 *Р* 3); Сє азь панъ радоуль... и жоупань ба(н)ко... даємо вѣдомо снмъ нащи(м) листомь... ажє балица воєвода... прѣ(д) нами дадошє о(т) своєго оурика три сєла монастирю и єдинъ млинъ єдно сєло тєрєсь а друго кривчичь а третіє кроушєво (Сігет, 1404 *ГМ*); а потолА заѣхали имъ по колтовєцкоє пєрєхрєстьє *а* по вєликую могилу *А* по зудєчовьскоє роспутьє (Зудечів, 1411 *Р* 79); и мы... даємъ и дали есмо и записали за его вѣрную службу села на имя Малов, а Охматковъ, а Пашева, а Золочов у Луцкомъ повѣте (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); А при том были свєтки наша рада: архимандритъ Пєчєрский Аврамей, *а* кнАз Иван ПутАта, *а* воєвода Киевский пан Юрша, *а* кнАз Борис Глинский, *а* пан Ластавский староста Камєницкий, *а* пан Петръ Войницкий, *а* пан Войдило, *а* пан Гринко Сурвилович, пан Єско Мишкович *а* пан Ромейко, *а* пан Михайло Мошенский (Київ, 1437 *AS* I, 34); а мыто имаю(т) плати(т) о(т) єдин(н)о (!) вига колонєва по вї гро(щ), *а* о(т) лєубїа по н̃і гро(ш), *а* бытъваръ по й, *а* чє(х) по (д̃) гро(ш) (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 759); Билъ намъ чоломъ панъ Виленскій... и просилъ въ насъ... трехъ чоловѣковъ, на имя Ганюса Шатроновича, а Олекса, а брата его Карпа, а въ Дубенской волости Ѳедора Денковича, а Данила, а Радивона, а Сидора (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

(чергується з сполучником и*)* і, та (45): тѣмъ мы... жаловали єсми єго особною нашєю мл(с)тию и дали єсми ємоу... єщє сєло доли на проути итовоєвци, а сєло радовци, а сєло вишнивци и сєло на(д)нистри ли(п)ни(к) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541); А при томъ были сведки наши верная рада: панъ Немира, староста луцкий, *а* панъ Федорко Малинский, *а* панъ Козаринъ, *а* панъ Суринъ писаръ, *а* панъ Федоръ дякъ, и старецъ Грецко и инныхъ людий досыть (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); пры (том) бы(ли) кн(з) во(и) би(с) ви(л) а воє(в) ви(л) п(н) м(к) ра(д) ка(н)... а ма(р) н(м) см(л) п(н) ми(к) и(л)ини(ч) и вси панове рада (Вільна, 1499 *ВФ*);

(у сполуч. а с є, а т о) а це, а то (6): а то свѣдци мѣстичи панъ кнєфль михно воитъ ярославьскии а сє бояре пѣтръ мошєнка ходко лоєви(ч) А сє попове дисни попъ юрко кропышєви(ч) попъ лои а сє сусѣдє околнии онисимъ А сє дьяци стєпанъ мєлєхови(ч) мєлєнтии куцєви(ч) сємєнъ понахиди(ч) иванъ кузми(ч) (Львів, 1370 *Р* 18).

2. *(єднальний)* і, та (605): я Любартъ Кгедеминовичъ... записакъ єсми и далъ село своє Рожысче святому Иоанну Богослову... зъ пусчами, зъ лесы... зъ ловы, погонными и осочъными нашими Жолобовомъ а Чудановомъ, ⟨што⟩ надъ Стыромъ седятъ а стерегутъ пущы нашое Ретовское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); А питъ могоричь оу анъдръка оу дому лысого за двѣ гривнѣ вѣснии мєду за гривну *а* пива за гривну (Перемишль, 1366 *Р* 12); а города луцьска блюсти ми *а* никому не дати (б. м. н., бл. 1386 *Р* 30); такъжє слюбуюмъ имъ острѣгати(!) ихъ во всомь(!), добру имъ раду радити, нє однымъ вєрємєнємъ противъ имъ нє быти, а мимо ихъ ни одны(х) г(с)дрєи собѣ нєискати (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); а ту исыпали могилу мєжи дубо(м)ъ *а* мєжи буко(м)ъ (Галич, 1404 *Р* 68); вєликии кн̃зь швитрикгаилъ... даємъ вѣдати... ижє видєвъ... службу намъ вѣрную а никды нє опущєную нашєго вѣрно (!) слуги пана андрѣя волотовича... дали єсмо тому... пану андрѣю... сєло михлинъ оу луцкомъ повѣтє (Київ, 1433 *Р* 118); А при томъ были могоричници: на имя Войтко... Пашко и Митко Ошеменци *а* Мацко Волковянинъ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); зємлю Дєръжати Маєтъ...Какъ Про(д)ковє Єго ДръжанъА И оуживанА Свои мѣли А пови(н)осо(ст)ь(!) и слоуж(боу) Про(д)комь Нашимь о(т)давали (Прилуки, 1459 *Р* 171—172); коли(ж) братїя рожєная боудоутъ в ыменїи а помроу(т) тогды на стре(ч)ноую братію именїе прїидѣ(т) (XV ст. *ВС* 36); у pan nemyra prysłał ko mni namisnyka swoieho nosowskoho Iwaszka a słuzebnyka swoieho tohoz mykłasza (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

(у сполуч. а ч) та й (2): И во всемъ бы еси мыту нашому и корчме былъ помочонъ... а и складовъ большей того не казалъ бы еси варити въ месте *а и* по селомъ (Судомир, 1488 *РИБ* 222); И ваша бы милость сихъ пословъ, нашого а и московъского, пропустили миръно чєрєзъ вашей милости зємли (б. м. н., 1499 *BD* II, 449);

(поєднує другорядний присудок з головним, перев. з повторним підметом) і, а, та (131): про то(ж) узрѣвшє сє(с) лис(т), а вы прїидѣтє к на(м) и до нашєи зємли съ усими своими торговлѣми и товаро(м) (Баків, 1447 *Cost.* II, 732); ино мы видѣвшє и(х) доброє произволєниє, а мы такожь дали пану михаилу тоє сєло вєрижанє (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472); И оутокмившє и заплатившє господство ми оусє съ готовими пинѣзми... а господство ми благопроизволих нашим благымь произволєнїємь... и оучинили єсми въ задоушїє свАтопочивших прєдков и родитєлєи наших... (Сучава, 1488 *BD* I, 355); И заплатившє оусє исполна, а господство мы повєрноух и тоє сєлищє да прислоухаєт к нашємоу тръгоу Бръладоу (Бирлад, 1495 *BD* II, 64); Ино мы видѣвши их доброи воли и токмєж и полноую заплатоу, а мы такождєрє и от нас єсмы дали и потвръдили слоугам нашим Сими и братоу єго оники тоє прАдрєчєнноє сєло на имА Ботєщи що на ЯланА (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

3. *(зіставно-протиставний)* а (154): Тые вси села... маетъ держати... владыка Луцкий и Острозский... а за насъ и чада наша Господа Бога молити ... благихъ миловати, *а* злобныхъ казнити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); тамъ же... засталисмо бояръ Хмельныцкихъ... которыи призналы по тую долыну Вирную грунтъ Мыкулынскій, а за долыною Багрыновскій (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ*); А даєм тому предречономоу пану Каленику вечно и непорушно єму, *а* по нєм и детєм єго и внучатом, єго ближним, щадком єго (Київ, 1437 *AS* I, 34); А писанъ въ Кобрыни, въ лѣто шесть тысячи девятьсотъ семдесятъ третего, кругъ слонца первого *а* луны девятьнадесятого (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); и єще дали єсми ã сто злат оугрьских, и ã село на имѣ Шировци оу Черновскои державы, яко да творѣт ми памѣть на вѣки вѣчниѧ ген. ã, вь день свѧтаго Василїя Великаго, вечерь парастас *а* заоутра свѧтаа литоургїѧ (Путна, 1476 *BD* I, 217); Билъ намъ чоломъ... князь Александро Юревичъ и просилъ въ насъ людей въ Городенскомъ повѣтѣ, у Скидельской волости, трехъ чоловѣковъ... *а* въ Дубенской волости Ѳедора Денковича, а Данила, а Радивона, а Сидора (Краків, 1500 *АЛМ*, вип. 2, 58).

4. *(приєднувальний) (приєднує до попереднього тексту зв'язані змістом окремі члени речення)* а (9): а дає(м) тому пре(д)реченому пану гринку стреченовичу всѧ тая верху именованая мѣста оу трехъ со(т) копа(х) широкы(х) грошеи *а* по не(м) ино єго дѣтемъ (Острог, 1437 *Р* 136); Иди(к) жалова(л) колї спа(л) на (до)розе прїшо(д) Ѳа(л)ко и оузѧлъ ємоу ме(ч) и тоболы а оу тоболе(х) три ско(т)ца гро(ш)и (XV ст. *ВС* 26 зв.); они обвели от Березоє к Бережкам к мостоу и къ Зъблѧномъ... а зъ дроугоє стороны от Милошевич з Ивашковцы по дорогоу, где была пани Михайловаѧ гоумно селит почела (Луконицяя, 1478 *AS* III, 17); виделосе намъ... штожъ по всему великомоу кня(з)ствоу нигде па(н)скии моужыки лововъ своихъ не мають а наболе(и) в ли(т)ве (Вільна, 1499 *ВФ*);

(у сполуч. а о с о б н о, а о с о б н є, а з о с о б н а, а н а и б о у л ш є, а н а и п є р в ы, а н а и в ы ш є *приєднує пояснюючі або уточнюючі члени речення)* а зокрема, а найбільше, а насамперед (12): мы иляшь воєвода... знаменито чинимо... како... рожложивъшы(!) щкоды, наияснеишему княжатю а пану, пану владисла(в)... а особно землѧмь роускимь... оучиненыѣ... за щкоды передьреченыхь зѣм(л)ь... землю шепиньскоую... дароуємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); Порозоумѣти можете в тои мѣре какъ много правды тыиго мистровы листы в собѣ мѣли а особне с первьши(х) наши(х) листо(в) (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А пань наш корол єго милость и Короуна имает подли нас стати, а наивыше подли нашего господарѧ Стефана воєводы (Сучава, 1462 *BD* II, 289);

(у сполуч. а є щ є) а ще, а іще (3): А при томъ были добрые люди королевые бояре... а къ тому бояре наши Кобрынскіе и Грушевскіе... а еще дворяне и мѣщане (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); а єще кн⟨ѧ⟩зю Семеноу досталъ сѧ дворъ Городок... *а єще* к томоу селце Студеноковци (б. м. н., 1475 *AS* I, 71); ино коли тому Петку а Петру тыи земли Крупшовы отчина и дѣдина естъ, а тотъ Вѣштортъ... не гораздо былъ тыи земли у отца нашого... за пусто выпросилъ, а еще тыи земли попродавалъ, а съ нихъ намъ службы не служылъ; и мы тыи земли Петку а Петру присудили (Вільна, 1495 *РИБ* 602);

(у сполуч. а к ъ т о м у) а до цього (2): А при томъ были... люди королевые бояре: Олександро Ходковичъ... Еліокимъ, князь Корецкій, бояринъ; а къ тому бояре наши Кобрынскіе и Грушевскіе (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); а кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Васильевой Збаразкой исъ с⟨ы⟩нми исъ єє... досталъ сѧ имъ Вишневець... а к тому Таражь, а Лопушнаѧ, а Влашиновци (Манів, 1478 *AS* I, 76).

5. *(зіставно-пояснювальний)* а (10): тогде воитекь положи(л) листь па(н) тернавского што жь пани ядвига хмелевая сно̃(м) с прибко(м) уздала пол села сулимова воиткови по своеи дчери а по прибкове сестре по алжбѣтѣ (Львів, 1412 *Р* 81); Се ѧ кнѧгини Ивановаѧ Семеновича Кобрыньскаѧ... пана Ивана Рогатинского дочка, а кн⟨ѧ⟩зѧ Андрѣѧ Володимировича вноука... чиню знакомито... записоую мужеви своемоу... двѣ тисѧчи золотых оугорских (Добучини, 1487 *AS* I, 239); двесте копъ записала єму по дочце своє(и) а по єго жоне (Берестя, 1496 *ВМКФС*); писалъ къ намъ Штефанъ воєвода ижъ хочеть пословъ своихъ послати до брата и чстя(!) нашого, до великого князя Ивана Васильевича а до своєго свата (Вільна, 1498 *BD* II, 412); Што прысылалъ єси къ намъ своєго посла Богуша дьяка... поведаючы намъ вашу прыгодоу, которая вамъ стала се отъ тьстя вашого а нашого свата великого князя московъского (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

6. *(зіставно-порівняльний, у сполуч.* к о л и... а к о л и) коли... а коли (2): коли имѣлъ й тесль на недѣ(л) А коли ѕ̃ тесль (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); Обычаи имею(т) лакоміи соудья, коли за вїну которого оубого (!) а коли шлѧ(х)тича закла(д) бероуть (XV ст. *ВС* 11).

7. *(розділовий)* або, чи (2): А такежъ мне сѧкъ говорачи и ты какъ єси цр̃а Ахмата виделъ мене потомоу жъ видь *а* хотѧ моєго слоугоу какъ єго слоугоу видь (б. м. н., 1484 *ЯМ*); и паки... въ тѧ(х) више писани(х) селахъ варе ко(л)ко сѣ приновлѣти прѧ(ж)де и ко(л)ко сѣ приновѧ(т) а прѧ(д) и причинѧ(т)... да прислоухаю(т) къ нашеи єпи(с)копїи о(т) радо(в)це(х) (Сучава, 1490, *DC* 148).

II. *(зв'язує речення)* (5176) **А.** *(сурядні)* (5037) **1.** *(розповідно-починальний)* (3195) **а)** *(у стандартних формулах грамот)* (1817) а: А писанъ листъ оу дн̃ь пѧдесѧтьны на городъ казимиръ (Казимир, п. 1349 *Р* 4); А питъ могоричь оу аньдръка оу дому лысого... А писалъ привилье се поповичь болестрашицкии именемь деячковичь василюзь сн̃ь поповь кость проузвищемь сорочичь (Перемишль, 1366 *Р* 12); а при томъ были старци Печерского манастыра а писалъ Филаретъ Полатникъ а писанъ у Печерскомъ монастирѣ мѣсяца ноемврія 21 на Воведеніе Богородица, въ лѣто 6906; индикта 5 въ втокъ (!) (Київ, 1398 *ДГПМ*); а на потвержѣньє сему листу привѣсили єсмо нашю печа(т) а то сѧ доконало оу коломыи (Коломия, 1424 *Р* 102); а надъто єще єсмо кн⟨ѧ⟩зю Александроу Санкгоушковичоу листъ свой дали записъный и печат свою приложили (Кременець, 1467 *AS* I, 63); а про оутвержѣнъє сего моєго листа и печат єсми свою приложила кь сємоу моємоу листоу (Добучини, 1487 *AS* I, 239—240); а хо⟨та(р)⟩ томоу о(т) половини половина село...да є(ст) по старому хотарю... а на бо(л)шеє крѣпо(с)т вѣлѣли нашем(у) вѣрном(у) пану, тъутулу ло(г)фетоу, писати и нашу печа(т) привѣсити к сему ли⟨сту⟩ нашемоу (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234—235);

(у сполуч. а є щ є) а ще, і ще (5): а еще над то потверженье сего нашого жалованья, про лепшое сведецство и твердость памети, и печат нащу казали есмо привесити къ сему нашому листу (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13); А єще надъ то надо все про лѣпшеє Сведоцьство И твердость И печать нашю казали єсмо привѣсити В(!) сємоу нашомоу листоу (Луцьк, 1452 *Р* 161);

(у сполуч. а п а к ъ) а ще, і ще (3): А пак хотар поустини що по тои сторони Подраги ... да єст колко оузмогоут оживати досит (Сучава, 1492 *BD* I, 510); А пак хотаръ Тлъвещ⟨є⟩м... да єст по коуда хота⟨рил пан...⟩ и пан Динга питарь и съ межїѧши (Гирлов, 1499 *BD* II, 155);

б) *(нанизує речення в послідовній розповіді)* а, і (1369): грань... до дороги Лисчинъское, *а* тою дорогою до перереского (!) гостинца съ Луцка до Олыки, *а* покинувъши гостинецъ Олышский въ право, а другую дорогу до Поддубецъ...ку полуносчы; ... *а* покинувъши гостинецъ Колковъский, взяти въ лево гостинцемъ до Жыдичына на западъ

летний, по левой руце Теременский, *а* едучи дорогою зъ полмили на западъ зимный на гостинецъ Луцкий-полеский (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2); А дали єсми имь та села у вѣки со всѣмь правомь и панствомь, и со всѣми плати... и с вокном и с рѣками. А то имь у вѣки належати волни продати, и замѣнити, отдати, у свои лѣпшиѣ ужитки оборотити. А с тих сель имат Драгомир и Нєкра сь братїею своєю... служити намь... трими стрѣлци (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); оучинили єсмо имъ границю... на второ(м)ъ полку а ту исыпали могилу мєжи дубо(м)ъ а мєжи буко(м)ъ на полку *а* о(т) ближьшєго реченого бука Ако стоить на брегъ долины простѣ на дубъ *а* о(т) дуба попрекъ лѣса простѣ оу горохолину *а* с ону строну могилы о(т) ближьшєго реченого дуба на букь *а* о(т) бука оукосомь на Аблонь *а* о(т) Аблони долиною до трибуковъ *а* о(т) трибуковъ простѣ оу быстрицю а горѣ рѣкою до оустьА туричєи (Галич, 1404 *Р* 68); а дал мнѣ кнАз... дворъ свои Межирѣчье, а к томоу ми придалъ тридцАт коп широких гроший. А я имаю кн⟨А⟩зю... с того имѣньА слоужити вѣчно до моего живота... а нє имаю отхиленъ быти никоуды с тым имѣньем от єго отчины от Острога; а нє имаю ни продати... ни замѣнити ни по доуши дати, нъжли маю кн⟨А⟩зю... с того вѣчно слоужити до моєго живота (Острог, 1466 *AS* I, 60); а маєть онъ съ того села службу панъцерную служыти; а дали то есмо у вотчыне вечно, ему и его жоне (Вільна, 1499 *РИБ* 777);

(*чергується з* та) а, та (1): хотарь Бълошєщим... до серед добровоу, та от толѣ повертаєт горѣ до конец доброви оу столпъ, а от толѣ оу дроугїи столпь оу дил, та от толѣ дилом долоу на коулми вишнїи градищи, та от толѣ право до потока Тоурбата (Сучава, 1475 *BD* I. 206)

2. (*приєднувальний*) (1544) **а)** (*приєднує до попереднього тексту складнопідрядні речення*) а, і (1099): што іестє просили насъ абыхомъ васъ пустили (до лучцька търговатъ) чєрез берєстиє... мы хочємъ ради то учинити вамъ нє блюдитесА ничего поидите а коли которыи торговець поидеть торговатъ ис торунА чєрез берєстиє до лучьска без пєчали будте (б. м. н., п. 1341 *Р* 2); воленъ панъ ганько продати воленъ о(т)дати воленъ самъ держати продалъ емоу добровольно нє надобѣ оуступати на то никому *А* кто на то оустанеть тотъ заплатить гривну золота вины а гривну золота послухомъ (Львів. 1368 *Р* 15—16); мы кнѣзь федоръ данильеви(ч) кнзь рома(н) федорови(ч)... поручАємсА по олехна што(ж) служи(т) єму спдрю своєму коро(л) вєрно... а толко измени(т) олєхно сюю поруку ино знати коро(л) на(с) поручнико(в) (Луцьк, 1388 *Р* 42); а по лєнкове животѣ и дѣтє(м) лєньковы(м)... таА села держати... *А* нє останут ли сА дѣти по лєнковє животѣ ино лєнькову ближему алюбо кому лєнко прикажеть по своє(м) животѣ тому тако жь таА села держати (Житомир, 1433 *Р* 127); К Житомироу жъ село роудники а в томъ селє дєвять члвка а всє новые люди тАглые єщо воли нє выседели *а* какъ волю выседять и они боудоуть подымъщиноу давати (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); а Клиноватой ниве границу положилъ есми уверхъ подлѣ малое долины... и грань той ниве положилъ есми с Собеиской землею. А которыи нивки в долине... то есми велелъ держати виноградником (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); нехай они людей за себе зовутъ и нановѣ за собою посадятъ на церковной земли. А кого коли они за себе людей прызовутъ и наново за собою посадятъ, ино нашымъ намѣстникомъ... не надобѣ у тыхъ ихъ людей вступать (Мстиславль, 1500 *ACD* II, № 3);

(*у сполуч.* а такєжь, а такижъ, а такожъ, а такжє, а тежъ, а тижъ) а також, а теж (43): а они имають держати так(о) долго доколА имо тыхо д̃ тисАчи рублиі исполна нє о(т)дамы а тижь коли бы которыі нєприАтель своєю силою облогло тото исныи гро(д) галичь тогда тото исныі воєвода и бра(т) єго... имають ис правою вѣрою... того исного города боронити (Луцьк, 1388 *Р* 37); а при то(м) былъ жоуржъ староста... и онє и фили(п) а такожъ кто о(т) ни(х) нє имѣтъ сиоу лагодоу о(т) ни(х) дръжати... то(т) ⟨н⟩амъ заплати(т) шесть десѣть роубли (Сучава, 1432 *Cost.* I, 343); прїгожаєтсА и(ж) зъ гнєвоу... то(г) то пана габають кмєти приказоуємь абы вина была на томъ которыи такъ габає(т) позовамъ пА(т)на(д)цє(т) а такєжь коли боудєть кмєти виновати а па(н) нє винова(т) такимъ(ж) оурАдомъ (XV ст. *ВС* 14—14 зв.); А которыи бы коли хотєли... мытоу нашомоу шкодити ты бы и(х) одъ ты(х) боронилъ, А тєжъ которыє бы хотєли мыта нашы володими(р)скиє объежъдчати инъшыми дорогами... и бы(л) бы єси мытоу нашомоу вовсємъ помочонъ абы сА мыто нашо не понижало (Петрків, 1489 *АМВ*); а єстли (*в ориг.* а єс(ᴗ)тли.— *Прим. вид.*) дорозоумїєм какоє зло от какых их милости непрїятелєв, мы имаєм им дати знати. А також прєреченнїи крал... ис прєреченнымы братїями... слюбили нам... иж нигде и николи нам ни жаднои шкоді... нє имают нам оудилати (Гирлов, 1499 *BD* II, 422);

(*у сполуч.* а пакъ, а пакли) а ще (31): Мы великии кнзь витовтъ дали єсмо сюю нашоу грамотоу янкоу анъдрѣиковоу сн̃у радевича што єсмо єму дали село вєлиєвъ а пкли быхо(м) имѣли оу нєго тоє село о(т)нАти и мы имаємъ дати сорокъ гривєнъ земъскими грошми (Олтушків, 1424 *ДГВВ*); а хо⟨та(р)⟩ томоу о(т) половини половина село... да є(ст) о(т) половини половина... *а* о(т) ин⟨ши(х) сто⟩роноу да є(ст) по старому хотарю, куда ⟨из вѣка⟩ оживали. а па(к) привилїє, що имали слоуга иа(ш)... калина... а они дали оу ру(к) слузѣ нашєму, глигорови (Сучава, 1500 *Cost. S* 234);

(*у сполуч.* апротоа протожъ) а тому, а через те (11): Мы кнАзь володиславъ... то єсмы вчинили взозрѣвши на нашего вѣрного слугу именємь рєкучи ладомиръ волошинъ што же єсть намъ вѣрно послужилъ и єщи служити будєть А прото... дали єсмы єму годлѣ поле, што же лєжитъ о(т) бохурА болше милѣ (Бохур, 1377 *Р* 23—24); koliżby nieczy tot wasz posoł iechał crerez naszuiu zemliu k niemu, ludiem by zdiesie mnoho serdcia upało mołwiliby korol za nim stoit a uże nas iemu widaiet. А protoż my... weleli iesmo iz bysia wernuli nazad (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); а спрєведливость (!) нашоу высвєтли⟨в⟩ши о(т) ровности нє хочє(м)сА выламавати вароуючисА розлиянья ⟨к⟩рови хрестьяньскои а прото єстли на первьшии ваши листы о(т) мистра о(т)писаное нє єсть к ва(м) принєсєно можетє ачьсА ва(м) оузвиди(т) радное на тыи то послѣднии мистровы листы такъ о(т)писать подлоугъ словъ того то нємецкого спискоу (Брест Куявський. 1447—1492 *ЛКБВ*); о часты(х) простжпка(х) борзость быває(т) добрая алє тая борзость о соудє(х).. имаєть быти разоумно ро(з)патрєна... а про то(ж) оуставлАємь ачь хто на дѣдични именїи жалобоу чинить первыи дроу(г)и трєтїи которы(ж) позванъ а на первє(и) нє станє(т) тогды пово(д) на трєємь (!) року дедичьство изыщє(т) (XV ст. *ВС* 17 зв.); С (!) я па(н) дмитръ порыцькии... оузА(л) єсми по своєи женѣ... (*не відчит.— Прим. ред.*) широки(х) гро(ш)и чє(с)кои монѣты а по(л)тора(с)та ко(п) выправою а про то(ж) єи записываю... при(с)(с)та(!) ко(п) широки(х) гро(ш)и чє(с)кои монѣты со (в)си(м) с ты(м) што... (*не відчит.— Прим. ред.*) слоушаєть (б. м. н., п. 1450 *ПИ* № 9);

(*у сполуч.* а єщ є) а ще (10): а на то свѣдковє, панъ жюржь староста... и панъ илїАшъ чашникъ а єще при томъ были послы съ львова, што съ нами сесє дѣло доконали (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); Teper pak peremiryie to imieło byty... a ieszcze bychmo i onych Dannikow wydali, szto nam dali sia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); ДосталосА кн⟨А⟩зю Семєноу: Манєвъ дворъ... а к томоу Манєвоу єщє село Лопоушноє; а єще кн⟨А⟩зю Семєноу

досталъ сѧ дворь Городок со всими тыми селы, што к томоу здавна тѧгнеть (б. м. н., 1475 *AS* I, 71);

(*у сполуч.* а тако, а також, а такъ, а такѣж) а так, а также (8): а сє я панъ мацина... освѣдчаю тъ... аже пришедъ предъ нашє обличье на имѧ ходоро шидловскыи... и продалъ пану клюсови свою дѣднину на імѧ шидловъ... а тако продалъ яко самъ держѧлъ (Львів, 1400 *P* 60—61); оддали єсмы тую истную дѣдину нашу на вѣки вѣкомъ А тако дали есми ему... со всѣмъ правомъ... зо всѣми ужитки.. што къ тому селу изъ вѣка прислушало (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); мы велики князь Швидригялъ... чинимъ знамєнито... ижъ видѣвъ и знаменавъ службу, намъ вѣрную... Оверкича Тимоха... которого намъ справы... князь Сендюшко оповѣдалъ... А такъ мы... оного прыймуємо и прыяли есмо, яко человѣка зацного... которому... зъ ласки нашое надаємо волности в⟨шеля⟩коѣ (Луцьк, 1438 *P* 140);

(*у сполуч.* а далєй, а далѣи) а далі (8): а на тоты всѣ рѣчи о гъ въѧзуємысѧ, ты(м)то листо(м)... ижєѧ хочемъ держати и тримати, на вѣки вѣко(м). а далѣи слюбоуємъ по(д) честью... за всѣ паны... котры(ж) тоутъ нынѣ, на то(т) ча(с) (н)нѣ(!) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738); а што єстє єго записъ отъ него къ намъ принесли, и мы тотъ записъ єсмо прыняли. А далей што єстє намъ говорыли, коли похочеть Стефанъ воєвода, або и тыми разы, кого всхочеть своихъ пословъ послати до свата своєго... абыхмо єго посломъ давали добровольное проєханье чєрезъ нашу землю (б. м. н., 1496 *BD* II, 405);

(*у сполуч.* а то) а то (6): и на болшю крѣпость нашего осуженіѧ помочное взѧли єсмы оу кролѧ... а то тако аже король заплативъ пѧ(т) сотъ гривєнъ тымъ панѧ(м) има вечисто держѧ(т) (Медика, 1404 *P* 70); Презъ вєлїкыи заклады частокро(т) оубогыи лю(ди) бываютъ оутїснєны а то тымъ же и(х) много у коупє єздило и мно(г) зло(г) людємъ чинили (XV ст. *ВС* 17); а хотарь тѣма двѣма поустынѣма по стары(м) хотаро(м) куда зоубрь ожива(л), що бы ємоу были оурикъ съ оуси(м) доходо(м) ємоу... и братїѧ(м) єго, кто боудє(т) ближнїи. а то єсмы ємоу дали оурн(к)... що бы они... за равасова села и за татарь, николи нє оупоминали (Сучава, 1425 *Cost.* I, 173);

(*у сполуч.* а и) а й (3): а коли жона твоѧ мовила пере(д) пано(м) воєводою... и тои де(и) трєтєє части нє повѣдала абы ивашку совѣ в то(м) запису записана была, а и ты пере(д) г(с)дре(м) тыми разы того нє повѣдалъ, а(ж) бы та(м) трєтѧя часть совє записана (Вільна, 1495 *ВМБС*); А пак хотарь Тлъвещ⟨є⟩м... да єст по коуда хота⟨рил пан...⟩ и пан Динга питарь и съ межїѧши. А от инш⟨их сто⟩ронъ да єст по старомоу хотароу, коуда из вѣка ожививали *А* и привилїє що имали Мароушка... ⟨а⟩ тота привилїѧ загибла (Гирлов, 1499 *BD* II, 155);

б) (*приєднує до попереднього тексту зв'язані змістом прості і складносурядні речення*) а, і, та (148): я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову... одъ границы Сениковъ... до Любецкого мосту... *а* потомъ пустивъши Чыжовку въ право, а въ лево Ретовъкою поступуючи, недалеко села нашого Своза, ажъ ку Пруднику идучи, увесь лесъ Ретовъ... до церкви Божое со всякими пожытками прыдаємо (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 1—2); и заѣхали имъ землѧнє и старцєвє по ихъ правому поколѧ держали ихъ предковє... А потолѧ заѣхали имъ по колтовецкое перехрестье (Зудечів, 1411 *P* 79); вєлможныи стефанъ... нѣшнии воєвода землѣ молдавскои... просилъ на(с) а быхомъ ємy о(т)пустили и ласкави были *а* наиболши абы то на дши оца єго нє зостало (Ланчиця, 1433 *P* 121); а они оуже имаю(т) и дроугы де(н) напре(д) оуложити, коли сѧ нама (по)сполу оузри(т), по(д)бно(г) бы сѧ и(м) право стало, *а* дотолѣ нє имаю(т) на(м), ни пано(м) наши(м) ничо(г) оупоминати (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); мы оуставлѧємь оу жалоба(х) оу деди(ч)ны(х)... нє смєєть венцьци брать адно(!) чєтыри гроши паме(т)но(г) а в малы(х) два гро(ш)и *а* венци нє имає(т) права брать (XV ст. *ВС* 22); ино съ того имѣнья своєго Здетелы записалъ есми на вѣчность на соборную Церковь... двѣ копѣ грошей, а съ пашни... пятнадцать бочокъ жита солянокъ, *а* то есми и въ Евангеліе уписалъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3);

(*у сполуч.* а таки, а тако, а такождє, а такождєрє, а такожє, а такожъ, а такъжє, а такѣ жь, а тєжь) а також (72): пак ли бы кто нагабалъ оу тои дѣдининѣ панюю росовую марєкрѣту... то имаєть отправи(т) тучєнѧ(к) а тако(ж) пани марєкорѣта росовоѧ да(л) своє сєло серно(к) тучнѧкови и мѧ ко(п) прида(л) за куропотеники (Галич, 1418 *P* 89); вло(д)славъ... кроль полскии... знамєнито чинимы... ижє даємы... листъ нашъ... стефанови воєводѣ землѣ молдавскои на потвержѣньє нашихъ первыхъ листовъ... а держали єсмы имь наши листы и николи єсмо ихъ нє о(т)ступали, а такѣ жь мы видѣвшє єго млєрдьє к намъ и добровольное пристанье дали єсмы приятелю нашому милому стефанови воєводѣ землѣ молдавскои нашѣ листы (Ланчиця, 1433 *P* 124); и варє ку(л)ко кожохарп соу(т) оу ты(х) се(л)... що бы монастирю был то(т) вє(с) прихо(д) а тако(ж) су(д)ци о(т) ясо(х)... щобы нє имали дила судити ты(х) лю(д) (Поляна, 1448 *DIR*«*A*» 491); а мы єсмо добрє зрозоумєли тымъ рєчамъ, а тєжъ, милостивый королю, имаємь вєльми великоую щкотоу отъ Каменъчанъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 365); а с тєго вѣра нашо и вѣра нашєго сына Богдана воєводї и вѣра наших бояр и покои стокмленїи жадным обичаем аби нє бил зламан, и нє имаєм в том быти виновати; а Тоурком, колико боудоум мочи, быти им непрїятели. А також коупцем от землѧх прєрєченаго кролѣ... вездє по нашеи земли молдавскои да єст им слободно... ходити и торговати (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

(*у сполуч.* а пакъ) а ще (18): А хотаръ тои пасицн: почєнши из долоу... до вєрха... та чєрєс Трънавкоу попєрєк на Кролани, опѧть до кнѣгинин хотарѣ. То є ємоу вес хотар. А пак єи да оучинѧтъ за то номѣноу оу монастыр на каждїи вторник коупно съ родителем єи Александром воєводом (Сучава, 1470 *BD* I, 148); И оустах азь господство мы и заплатих оуси вышєписанныи пинѣзи с злат татарскых оу роукы Мароушкы... а пак ꙋ злат татарскых заплатих оу роукы Мърини, дочци Оанца Брълича (Гирлов, 1499 *BD* II, 154);

(*у сполуч.* а єщ є) а ще (16): тѣмъ мы... дали єсмы ємy... Красныи потокъ... а от оустїя хотаръ ємy на Сретъ... а от Иляшєвци... дубровою до Сретъ на оустїє потока. А єщє єсмы ємy дали третїє село оу Слава на мунтчелъ тому хотаръ около оусего Буковина (Сучава, 1403 *RS* 338); А кнѧзю Михаилоу Сонкгоушковичоу досталос: Хвалимичи... со всєм ис тым, штож здавна к томоу прислоухало; а єщє кнѧзь Олександро придал сто коп широкых грошей, Чєской манєты братоу своємоу кнѧзю Михайлоу к тым имѣнем (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); а людеи похожи(х) шесть члвко(в) оу то(м) имє(н)и оу дѧ(д)ковичо(х)... а єщє на(д)то к тому имє(н)ю црквнмоу(!) прида(л) есми ємоу дєсѧ(т) ко(п) гро(ш)и широкоє ли(ч)би (Луцьк, 1490 *Пам.*);

(*у сполуч.* а и, а и єщ є) а й, а ще (13): а далъ єсмь и землю ролъную и съ сѣножатьми... а и єщє далъ єсмь нѣзы (!) на днѣстрѣ о(т) мутвичьного потока до степаньча перєвоза... а и єщє далъ єсмь ємy ловища оуюновоѧ ото изъбищьного перєвоза... до бєрегъ днѣстра (Казимир, п. 1349 *P* 3—4); а мыта со осмь ко(п) грошє(и) прѣ(н)дєть коли тихо а и то половица на цє(р)ковъ капланоу идєт

(б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); И во всемъ бы еси мыту нашому и корчме былъ помочонъ... не далъ бы еси никому ни въ чомъ имъ кривъды чинити, а и самъ бы еси имъ ни въ чомъ кривъды не чинилъ (Судомир, 1488 *РИБ* 222);

(*у сполуч.* а т о) а то (7): приехалъ клепачь на сто якуба дѣь дѣь лежалъ призирая тоѣ роботы коли имѣлъ й тесль на недѣ(л) а коли ѕ тесль а то на каждую недѣлю каждому теслѣ давалъ по с(и)ми грои(!) широкихъ (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); а мы есми дали нашемоу миломоу братоу... державу на имѣ, городъ келїю... а то є(ст) нашемоу миломоу братоу.. урикъ съ усими доходы непороушено николи (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); можеть панъ иванъ мушата и его дити и его ближнии тое имѣньє продати и заставити... или по дши дати а то есмо дали тое имѣньє вѣчно и непорушно (Луцьк, 1445 *Р* 150—151);

(*у сполуч.* а т а к о, а т а к ъ) а так, і так (3): а тако ему дае(м)... со млины с полми съ рольѦми (Снятин, 1424 *Р* 100); И оусетавши (!) пан Юга вистїѦр(н)ик и заплатил им оуси тоты вышеписанни пинѣзи, оусе готовими пинѣзми. А они також дали пану (Юг)и вистїѦрнику и великое прївилїе от... Александра воєводи... *А* та(ко) оу тот же час прѣ(д) нами и прѣд нашими бояри, пан Юга (вист)їѦрник... оучинил за свое з(дравї)є... (и дал...) село на имѣ Шировци за Проутомъ... манастирю нашемоу от Поутнои (Сучава, 1478 *BD* I, 219); Казимиръ... король Польскій... дали есмо пану Петру Мушчичу... тая имѣнія, на имя Хулевъ, а Холуневецъ... ничого на себе не вымѣняя; а можетъ собѣ тая имѣнія полепшивати... а на новомъ корени посадити. а такъ имѣня верху писаная дали есмо пану Петру Мышчичу и записали вѣчно и непорушно (Вільна, 1492 *АЛМ* 30—31);

(*у сполуч.* а д а л е й) а далі, і далі (2): И мы въ томъ князя Костантина оправили при чести есмо его оставили. А далей Борисъ примовилъ ку чсти дѣду, и отцу, и матцѣ князя Константиновои и широко о томъ передъ нами межи собою розмовляли (Вільна, 1495 *АЛМ* 83);

(*у сполуч.* а р о т о ż) а тому, а через те (1): a newestee naszoy... Julianie prysiahł... boronity ieie, ino unia u niatstwo weleł ieie umoryty... A pro toż nam nikakoho peremiryia ne nadobe s nim (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139);

(*з відтінком заключності*) то, то ж (45): Такжє што придали есмо кн(Ѧ)зю Федору село Бродов, а такжє Радоселки, Радогоща, Мєжиречьє... *А* то все первo выписаное держати кн(Ѧ)зю Федору вѣчно (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); а мы подлоугъ его милости слюбленїю и подлоугъ его милости записоу, въ що намъ добро чинилъ и записалъ сѦ чинити добро намы, *а* мы слюбили есмо и записали есмы сѦ... и дали есми ему от насъ... селы (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); а тото мыто татарскоє, що было оустановлєно оу билом городѣ, *а* мы тото мыто ливовчаном отпоустили (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); И пак тоты истины Седи-Ахматови сыновє, што соут нинѣчє... оу наших роуках... а мы имаємо их твердо и статочно держати, оу твердои и оу вѣрнои роуцѣ (Сучава, 1462 *BD* II, 292); И тиж за припасни що сѣ знаидоут оу Радовцехъ и оу Коцманє, оу тих селах що прислоухают от митрополию, а до тих припасни никто аби не имал ни жадное дило (Сучава, 1481 *BD* I, 257); А пак тота привилїа що єст от дѣда нашего от Александра воєводї на Полѣни на оба части, и пак дроугаа привилїа що єст оу оуиков наших от Илїаша воєводї и от Стефана воєводї... *а* господство мы єще есми их дали оба оу роуки молєбникоу нашемоу кирь Василїє епископоу от Романова тръга (Сучава, 1488 *BD* I, 356); а па(к) привилїе, що имали слоуга на(ш), (моуша и) калина... на тое половини о(т) ръшкани, *а* они дали оу ру(к) слузѣ нашему, глигорови (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

3. (*зіставно-протиставний*) а (159): у того гостынца кгрунтъ Теремеиский по левой руце, а по правой Поддубецъкий (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2); королеви держати лвовьскую землю исполна а намъ держати володимѣрьскую луцкую белзьскую холмьскую берестиискую исполна жь (б. м. н., 1352 *Р* 6); а о(т)мѣна противу крупска волкови(ч) а противу сАхова кнѦ(ж) лоука (Краків, 1394 *Р* 54); тако земАнє... вызнали... аже влдчни люде... оуздають тополничаномъ занєжє тополничанє имѣють с уладкою границю а стрѣлковци нє имѣють (Погоничі, 1422 *Р* 97—98); маеть панъ федко самъ и его пани и дѣти и его щадки того имѣня Всекрова со всякими вжытки вжывати, а я самъ. ни жона моя... ни щадки мои никако вже въ тое уступоватися не маемъ (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); А коуничнико(в) три по шести коуни(ц) дають два и(х), *а* трети(и) коуничникъ по три коуници (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90); охматъ царъ одинъ царъ былъ, а нинє два цари есмо з братомъ моимъ седихматомъ (б. м. н., 1481 *ЯМ*); Нагорка а Шъпица поведили передъ нами, ижъ они тыи земли покупили, и въ книгахъ земъскихъ тая речъ имъ оправена, *а* права ни одного, а ни гвердостей инъшихъ на то не мамы (Краків, 1489 *РИБ* 433); И Бори(с) рєкъ бы(л) в жоны моєє на єє вѣно запи(с) што е(и) му(ж) єє пе(р)вы(и) записа(л), а третєє части Ивашку Совичу в то(м) єє запи(с)у нє было (Вільна, 1495 *ВМБС*); и Мокрычане инъшие рекли: тут мает панъ Янчинский слидогонъ, а иншие рекли: далей маем; и в том реч свою подвоили (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); У Несвицы одъ накладного воза по полу грошу давати, а большей не надобе (Степань, 2-а пол. XV ст., *АЛМ* 9); ино повѣдали штож деи то отчина Ходкова, отець его держал за князя Глѣба Довковдовича, а Рянцю то не отчина (Дворець, XV ст. *СГЧА*); a pry tom były z moiey ruki zemiane Beresteyskiyi Bohdan a jakub Prynozczyczy a boiary kniahyny pynskoy szyrma *a* s papa markowy ruki służebnycі namisnyka beresteyskaho... a radcy mista beresteyskoho (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

4. (*єднальний*) і (131): I też sud'ja mesta naszoho źadnoho peresuda na nich ne majet' brati; ale my tolko albo nasz starosta, budietli ich suditi, a na nichby kotoraja wina abo prostupka priszła, tot sud majet' byti na nas zachowan (Луцьк, 1388, *ZPL* 104); даємъ вашеи мл(с)ти виданіе, аже мы и с нашимъ братомъ, стефано(м) воєводою, исъѣднали сѣ и помирили сѣ єсми и имаємъ на томь мироу стоати, на вѣкы вѣчныѫ, а вашеи мл(с)ти... имаємъ оба слоужити вѣрно, на вѣкы (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); И благословляю вашу милость... что бы и нынѣ вашимъ опѣканемъ та богомолъя стояла с покоемъ, а тотъ бы попъ отъ нее прочь къ иной церкьви не шелъ, жилъ бы тутo и молилъ Бога, никимъ не обиженъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5); в Житомири слоугъ пѦтьна(д)цать из гольтѦи *а* два чївка тѦглыхъ подымъщиноу дають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); а єстли мнѣ кн(Ѧ)г(и)ни Настаси с кн(Ѧ)зем его милостью бог дѣток нє дасть, *а* надомною станєт (сѦ) волѦ божѦ... ино тыи имѣньѦ вси кн(Ѧ)зю его милости... вѣчно и непорушно (Степань, 1489 *AS* I, 89); Ино сѦ на(м) видєло, што(ж) то негора(з)до смотрєно, а єму в то(м) кри(в)да вчынена и(ж) о(д)ного длѦ свѣтка о(т)далєно его о(т) о(т)чины (Вільна, 1495 *ВК*); и мы о то(м) сами очивисто опытывали намѣстника воло(ди)мирьского пана василья хрѣ(б)товича какоє то єсть село а што на(м) с нѣго пл(т)оу идеть (Вільна, 1499 *ГОКІР*);

(*зв'язує речення з дієприслівниковим зворотом*) і (8): а пакли бы панъ Васко нє далы тѣхъ ста купъ пану Ивашкови... тогда имаєть панъ Васко дати оувазаньє пану Ивашкови оу РоудѦнцѣ, со всѣмъ правомъ, яко самъ держалъ панъ Васко, *а* нє вынимая ничого с того села (Львів, 1421 *Р* 92); и за тымъ дей отецъ того Яцка Вѣшторть тыи ихъ земли выпросилъ за пусто у отца нашого, короля его милости, а въ тыхъ земль наслѣдковь нє поведаючи (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

Б. (*підрядні*) (139) (*вживається на початку головних речень з підрядними — у препозиції*). 1. (*умовними*)то (36):

аже самъ не можеть заплатити тотъ истинъныи што же оуложать его оу вину, хочеть ли самъ король заплатити за нь а его дѣдичьство собѣ оузѧти (б. м. н., 1352 *Р* 6); пак ли бы тото исныі гродо силою оузѧто а мы оужды имае(мо) ты исныі д̑ тисѧчи рублиі имо воротити иеполна (Луцьк, 1388 *Р* 37); пак ли не буде(т) фрѧзьского серебра, а мы литовьскые рубли дамы алюбо литое серебро, пак ли не будеть лито(г) серебра а мы заплатимы грошми по че(м) фрѧзьское серебро идеть (б. м. н., 1411 *Р* 77); а пак ли бы ватама(н) албо рѧдцѧ рѣклъ абы его оу селѣ не было а во(н) маетъ присѧ⟨ч⟩и ажъ того чоловѣка оу се⟨лѣ⟩ нѣтъ (Галич, 1435 *Р* 134); а естли бы дорозоумили с которои сторони от какых наших непріятелеи какое зло, або шкодї алибо прекаженіѧ, а их милость тогди нам и дѣтем нашим... тое имают нам оусе оуказати и оповѣсти (Гирлов, 1499 *BD* II, 422—423).

2. *(умовно-часовими)* то, тоді (36): а тако(ж) коли сѣ знаидоу(т) о(т) наши(х) татаръ межи манастырскыми татары що боудe(т) сѣ оумишали оу сеси розмирици, а мы имаемъ и(х) оузѣти опѧ(т) наза(д) (Сучава, 1435—1436 *Cost.* I, 495); a koli k Jeho Miłosti takoie dieło wczynisz, a Jeho Miłość... takimżo obyczaiem choczet k tobie utwerditi sia (Вільна, 1494 *BD* II, 389); коли нам богъ поможет та добоудем засѣ нашю очизноу землю молдавскоую, а тогды нам... да єст слободно... вѣити ис их милости землѧх (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

3. *(підметовими)* то (29): а по наши(м) животи кто боудетъ г(с)п(д)ръ... земли мо(л)давскои... а то(т) щоби емоу непороуши(л) нашего дааніе (Сучава, 1432 *ДГВІН*); кто о(т) ни(х) почне(т) иначе, або оусхоче(т) оуверноути ... а то(т) заплати(т) завѣзкоу ви(ш)писа(н)ноую (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); коли бы до⟨л⟩жникъ рекльт тое именіе што ты дрьжишь е(ст) мнѣ бли(ж)шее бо тотъ што тобѣ прода(л), *а* мнѣ бы(л) до(л)женъ первіе нижли ты купилъ (XV ст. *ВС* 35); але комоу сѣ оузри(т) кри(в)да аже имае(т) о(т) ти(х) люди и(с) тѧ(х) села(х) боу(д) оу че(м) или за велико дило или за мало а они да тѣжоуть и да иштоу(т) и(х) прѧ(д) єгоумене(м) (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530); а по наши(м) животи, кто буде(т) г(с)п(д)ръ нашеи земли, а то(т) а би и(м) оутвъ(р)ди(л) и оукрепи(л) (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234);

(з повторним підметом) (2): кто боудеть там оу тои свѧтои цркви, *а* они, покова боудемо мы от бога живи, *а* они да имают нам слоужити на въсѣких неделѣхъ оу четвръток вечерь параклис, а въ пѣток литоургію (Сучава, 1488 *BD I.* 356).

4. *(додатковими)* то (14): а што будеть вашеѣ державы под нами *а* мы за то не стоимъ вамъ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); а кто бы о(т) на(с) по правдѣ не слоужи(л) иліашю воеводе, *а* того иметь король, господарь, казнїти (Сучава, 1435 *Cost.* II, 689); а кто боуде(т) игоуме(н) илї брѧтиа оу томъ монастирю и не имоут ⟨грижа⟩ти сѧ о спасенїи нашемъ и о памѧти предко(в) наши(х), *а* имъ да є(ст) сѫдиа богъ и свѧты никола (Поляна, 1448 *Cost.* II, 366); а чо(г) бы сѧ лице(м) не знашло по нашеи земли, а они имаю(т) то(г) ожидати до по(д)бного часу, яко(ж) понапрѧ(д) имае(м) сказати (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); але таковаго чловѣка, где оучюють и изнаидоут оу их землѧх или боуд оу кого от их подданников, а их милости мают его вытнати и вѣпоудити проч из их милости землѧх (Гирлов, 1499 *BD* II, 420—421).

5. *(часовими)* то (11): и такижь тымъ то листомъ слюбуемъ... ижъ яко рыхло панъ кро(л), снъ, а любо намѣтки его до землъ рускы(х) приближатсѧ, *а* мы обличиѣ к нему пріидемъ... и безъ всѧкои о(т)молвы... при чти и при вѣрѣ нашои... слюбимы и присѧгнемы (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); коли кн⟨ѧ⟩зю Семену спустити вышнїй ставъ, а в тотже час кн⟨ѧ⟩зю Василью спустити свой ставъ нижнїй (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); коли пришолъ цесаръ тоурский на насъ и на нашоу земълю, *а* наши оубогии люди отъ Сачавы и они побегли до Каменъца, а оу нашихъ людей оубогихъ отъ Сачавы были паробъцы Кафинъскиѣ, и тиѣ вси окованы (б. м. н., 1481 *BD* II, 365); Николай жалова(л) на матея же емоу яко(ж) пріятелеви конѧ позычилъ здорово(г) на дорогѫ, а коли(ж) емоу засѧ вернѫ(л), *а* то(т) конь хрома(л) (XVст. *ВС* 23 зв.); Ратомскій свѣтчилъ тымъ обычаемъ: коли панъ Петръ пріехалъ до Станкова и съ панею своею до дѣлу своего, а я тогды намѣстникомъ былъ отъ пана старосты (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

6. *(пояснювальними)* то (5): а тако(ж) варе що за ку(п)ци и боу(д) о(т) колѣ пріиду(т) та иму(т) складати свои товаръ оу баковѣ *а* они с ни(х) да возмоу(т) великое мыто о(т) гривны а товаръ що проминe(т) *а* они да беру(т) о(т) еоза ка(к) право (Сучава, 1460 *DIR«A»* 515); Милостивый королю! Што еси прислалъ МатыѧСа бискоупа о щькодоу Каменицькоую до насъ, а мы есмо добре зрозоумели тымъ речамъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 365); а што с подворъѧ панеи Михайловы Руденский (!) ворота поставлѧны на тое подъворъе, *а* передтым зо веков через тыи подворѧ чаруковское до руденского подворѧ дороги жадное не бывало ани оулипи (Луцьк, 1494 *AS* I, 101—102).

7. *(міри або ступеня)* то (4): а отъ тїи куници колько будуть намъ надобни, *а* мы имемъ соби купити, а инїи имъ слободни (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); а от тыи коуници колко боудоут намъ надобни, *а* мы имемъ собѣ коупити, а иныи имъ слободни (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670); и пак колико беседе имахмо къ вашеи милости, а мы по рѣдоу въсе къ ним разброихмо (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

8. *(причини)* (*у сполуч.* а т о) а тому, а тому то, а через те (1): Іже оу доспе(ш)но(м) людоу честь королe(в)ская и оборонение всеи земли залежить *а*, то слоуши(т) (!) на ка(ж)до(г) рыцерьска(г) чл̃вка а на шлѧ(х)тича и на кажьно(г) поспо(л)наго чл̃вка абы ка(ж)дыи по(д)лоугъ великости именія своего бы(л) гото(в) къ слоу(ж)бѣ земъскои на валкоу (XV ст. *ВС* 34 зв.).

9. *(способу дії)* так (1): какъ оц̃ь нашь какъ оц̃и ваши были за одно послы сылали межи собою а мы такоже хочемъ с вами быти (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

А² *част.* (50) **1.** *(починальна) (у сполуч.* а с є *в стандартних початкових формулах грамот)* оце (40): А се ѧ король казимиръ краковьскии и куѧвьскии и господарь рускоѣ землѣ далъ есмь слузѣ своему иванови дворище заньо(!) матѣичича што жь слушаеть перемыскоѣ волости (Казимир, п. 1349 *Р* 3); а се я панъ михаило ивановичь заставилъ свое село черепыне григореву сн̃у двд̃вьского осташкови (Львів, 1386 *Р* 31); а се азъ влдка иванъ из луцка знаемо чиню всѣмъ аже да(л) ми г(с̃)дрь мои великыи король митрополью галицкую (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*); А се азь смѣреныи *(в ориг.* смрѣреныи.— *Прим. вид.)* игоумень честнѣи обитѣли свѧтаго благовѣщенїа и свѧщенномонах Анастасіе... видѣвше мы, сыноу цръковныи и добрыи нашь приѧтелю правыи, твое произволенїе, сътворихом о том що мы слюбихом твоеи милости, панe Игнатe... поколь боудет свѧтое мѣсто сїе, да от нас боудет⟨ь⟩ тое произволенїе, за ваше здравїе и за доушѧ ваша (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); А се я кназь (!) Олександро Сонкгоушковичь, а кнѧзь Михайло Сонкгоушковичь подилилис есмо отчизною нашою (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); А се я кнѧз Михайло и кнѧз Костентин Иванович⟨и⟩ Острозски⟨и⟩ записываем п⟨а⟩ни Єнковой Чаплича пани Татѧнe имѣне свое Межирече (Луцьк, 1487 *AS* I, 86).

2. *(підсилювальна)* ще, ще й, та, та й (9): I poszli na woynu a i sami iesmo uże na doroze, Boha wozmia na pomocz (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); а вонъ не досмотрѣвши моѣ вѣрънoѣ службы и велѣлъ мѧ имити и велѣлъ былъ мѧ горла моего избавити и жоны моѣ и дѣтокь моихъ и чти и имѣньѧ моего *а* безъ моѣ вины и безъ права чересъ намолву моихъ неприѧтелеи (Черняхів, 1435 *Р* 132); Тыми жъ

разы а другий записъ Романа Мстиславовича, на Купечовъ и инные села наданье святой Пречистой Володимерское епископии, осмотрели (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); а по нашемь животѣ *а* они да имают слоужити нам въ пѣток вечѣрь парастас, а оу соуботоу литоургїю (Сучава, 1488 *BD* I, 356);

(*у сполуч.* а в е д ж е) тож, але ж (1): ино мы послалы вижа замку Браславского, пана Хацка до земянъ Браславскихъ... абы до насъ прыиехалы изъ паномъ Карпомъ потокмылыся... а ведже мы, по долгу лысту господарского, зъ паномъ Карпомъ чыныты грани поехали (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

!А[3] ⟨О⟩ *див.* **О.**

ААВРАМ *див.* **АВРАМЬ.**

! АБА ⟨АБО⟩ *див.* **АБО.**

***АБЄГИНЪ** *ч.* (1) *(особова назва?)*: тыє свѣ(т)ки писали г(с)дрю Своємоу па(н)у скипорю того(ж) дєлА што(жь) они при старости ива(н) абєгина оу... (!) (б. м. н., бл. 1458 *Р* 168).

ФОРМИ: *род. одн.* **абєгина** (бл. 1458 *Р* 168).

АБИ[1] *див.* **АБЫ** [1].

АБИ[2] *див.* **АБЫ** [2].

АБО *спол.* (90) **І.** *(зв'язує члени речення)* (87) **1.** *(розділовий)* або, чи, чи то (69): toho czerez swoi listy, abo peczati doswiedcził by (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); завѣзкоу... поставили єсмы мє(ж) ними пА(т)десА(т) гривє(н) срєбра, кто о(т) ни(х) почнє(т) иначє, або оусхочє(т) оувєрноути... а то(т) заплати(т) завѣзкоу ви(ш)писа(н)ноую (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); продал єсми єму и на потом будоучим ближним єго так, ижет (!) он волєн або хто ближный єго кому оусхочєт продати (Берестя, 1466 *AS* I, 62); Чинимъ знаменито симъ нашимъ листомъ, хто на него посмотритъ, або чтучи его услышитъ (Краків, 1500, *АЛМ* вип. 2, 58).

2. *(розділово-перелічувальний)* або... або, чи... чи, чи то... чи то (12): czerez upad, pożohi, abo złodejstwa, abo czerez khwałt, reczi swoi zastawlenymi zastawami utratił... (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); продал єсми єму... так, ижет он волєн... кому оусхочєт продати або даровати або замєнити и на своє доброволно вжитки обєрнути (Берестя, 1466 *AS* I, 62); а єстлибы хто хотєл вступатисА оу моє сєло ПьАнъ... нєхайжє он... тыи наклады отложит *(в ориг.* отложити.— *Прим. вид.)* што кн⟨А⟩зи их м⟨и⟩л⟨о⟩сть на тоє имєнє ПьАн наложат: або став заставАт або иншим который наклад на тоє имєнє наложАт (Острог, 1481 *AS* I, 77); намѣстникъ мой нє жаловалъ на пана Петра, ижъ бы онъ печати рвалъ або замки отбывалъ, або листы бы бралъ изъ тое скрини (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); А також мы ... ани жаднои радї ани помочи Тоурком нє имаєм дати, вънѣвши коли бы нѣкотораА моц... тоурєцкого чъсарѣ, або єго санжак(а) або єго подданных, пришла бы (Гирлов, 1499 *BD* II, 423—424);

(чергується з а л и б о) (1): а єстли бы дорозоумили с которои сторони от какых наших непрїятєлєи какоє зло, або шкодї алибо прєкажєнїА, а их милость тогди ... имают нам оусє оуказати и оповѣсти (Гирлов, 1499 *BD* II, 422—423).

3. *(пояснювально-уточнюючий)* чи, чи то, або ж, тобто (5): I teź... sud'ja mesta naszoho źadnoho peresuda na nich ne majet' brati; ale my tolko... a na nichby kotoraja wina abo prostupka priszła, tot sud majet' byti na nas zachowan (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); продали есмо... землю пашноую... со всАкими... поплатки и податми которымъ колвєк именем могоут названы або мѣнены быти (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); А також мы... ани жаднои радї ани помочи Тоурком нє имаєм дати, вънѣвши коли бы нѣкотораА моц або сила тоурецкого чъсарѣ... пришла бы (Гирлов, 1499 *BD* II, 423—424).

II. *(зв'язує сурядні речення) (розділовий)* або, чи (3): źadin... nie majet' prisiahati na desiaterom bozi prikazani... tolko o welikoj reczi, kotoraja by była piatdesiat hriwen serebra litoho; abo budet' pered oblicznostiu naszoju wyznania (Луцьк, 1388 *ZPL* 105—106); Кто бжде(т) нєко(т)рыи добры(и) члвкъ на соу(д) позванъ о квалтъ тогды имєєть пово(д) на нєго досвє(т)чить або то(т) добры(и) имєє(т) самь своєю прїсАгою о(т)быть (XV ст. *ВС* 18); а о томъ дєлє коли А боудоу вєдати и тобє коли рать свою поущоу або отъ иноє стороны рать моА прибєгъши, твоимъ людАмъ зашкодА(т)... потомъ я ихъ только боудоу нє казнити а полонъ вашъ... к ва(м) нє о(т)шлю (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

Див. ще **АЛБО, АЛЄБО, АЛИ**[2]**, АЛИБО, АЛЮБО, ЛИБО, ЛЮБО** [1].

АБРИК *ч.* (1) *(особова назва)*: а на то свѣдковє... пан никєл абрик, пан юнь... пан миско писарь (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791).

ФОРМИ: *наз. одн.* **абрик** (1456 *Cost.* II, 791).

АБЫ[1]**, АБИ** *спол.* (230) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(додаткові — у постпозиції)* щоб, аби (114): што ієстє просили насъ абыхомь васъ пустили... чєрєз бєрєстиє абы вамъ нє закажали мы хочємь ради то учинити вамъ (б. м. н., п. 1341 *Р* 2); тогды пожадал єсть оу нас слуга нашъ вѣрныи ходко быбєлскыи, абихом потвердили кнАзА львовы листы (Судомир, 1361 *AGZ* I, 6); тогды они пришєдши вшитци... оуздали пану вАтславу со всѣми обьѣзды того дворища... и за иныѣ молвили абы в добромъ покои в(ж)ити тѣхъ вжковъ (!) пану вАтславу (Львів, 1370 *Р* 18); вєлможныи стєфанъ... воєвода... просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили и ласкави были (Ланчиця, 1433 *Р* 121); просилъ есьми господина владыки Володимерского, абы его милость печать свою прыложилъ къ сему моему листу (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106); а што было мыто, оу тєгєнАкичоу, то мы сказали, абы там ни гроша мыта нє было (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789); и просили єсмо ты(х) людєи добры(х)... которыи при то(м) свє(д)цє(м) (!) билн аби оны свои печа(ти) приложили (Луцьк, 1490 *Пам.*); билъ намъ чоломъ, абыхмо ему тые... имен⟨ь⟩ица и люди нашимъ привил⟨ь⟩емъ потвердили (Городно, 1497 *РИБ* 683); и писалъ и всказалъ къ намъ, просєчы и жадая насъ, абыхъмо тыхъ єго пословъ казали чєрєзъ нашы зємли добровольнє пропустити (Вільна, 1498 *BD* II, 412); Билъ намъ чоломъ. игуменъ Пречистей Богоматери зъ Пустынки, абыхмо мы призволили имъ людей за себе призвати (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

(повторюється перед присудком) (12): про то хочємь. абы соу(д)я алюбо по(д)соудокъ, абы вєньци нєслали одно двоу слоугъ слоу(жє)бнїковъ (XV ст. *ВС* 17); мы Стєфан воєвода... слоубоуємъ... и обецахомъ... абихом мы на того днє и на тъи час, що коли нам єго освєценною милость изАвлѣєть по єго милости посломь... абыхом сѣ съ єго милости видѣли и голдовали (Новый Град, 1479 *BD* II, 351);

а ж є а б ы х о м (1) *див.* **АЖЄ** [1];

(з відтінком припущення, сумніву) наче, начебто, буцім, буцімто (5): а пак ли бы ватама(н) албо рАдцА рѣклъ абы єго оу сєлѣ нє было а во(н) маєтъ присА⟨ч⟩и ажъ того чоловѣка оу сє⟨лѣ⟩ нѣтъ (Галич, 1435 *Р* 134); жаловалъ намъ... Литаворъ Хребътовичъ на земянъ Дорогицъкихъ, на Нагорку а на Шъпицу, абы они земли его забрали въ томъ его именьи, которое мы ему дали въ Дорогицъкомъ повете (Краків, 1489 *РИБ* 432—433); жаловалъ намъ князь Костентинъ Крошинскїй на Бориса, звалъ мя, господару, Борисъ татемъ, будучи въ Смоленску, абыхъ я семь волостей твоеи милости... закралъ безъ данины... вашое милости... и тежъ абыхъ переималъ былъ въ него въ Мошне (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

2. *(мети — у постпозиції)* щоб, аби (92): а на крѣпо(с)то(г) листа привѣ(с)ли єсмо наша печа(т) абы то крѣпко здєржа(т) (Молодечно, 1388 *Р* 43); тогды кроль господарь посла(л)ъ мнє а быхъ межи ними розьіха(л) и оуграничилъ (Галич, 1404 *Р* 68); ино мы послалы вижа замку Браславского, пана Хацка до зємянъ Браславскихъ... также до

бояръ Хмелницкихъ... абы до насъ прыиехалы и зъ панномъ Карпомъ потокмыlыся (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); а пак ли нє мочї имє(т) с то(г) спросити а вынѣти тогди дати и тоты двѣ тисѣчи зла(т) оугорскы(х) абы на(м) оупокои бы(л) абы зє(м)лѣ наша далє нє гыбла (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); што ваша милость мне очивисте приказали и дворанина своего пана Стецъка Шишку прислали, абыхъ отъ вашей милости князю Михайлу Санъкгушковичу приказалъ да и тымъ земяномъ... Ино я с тымъ двораниномъ... до князя Михайла посылалъ (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); а то(т) староста имєєть ємоу ласкы оу на(с) шоукать, абыхомъ прїпоустїлї єго ко справѣ (XV ст. *ВС* 38 зв.); Тогды имаєм с обох сторон послати своих панов, абы таковои рѣчи досмотрили и справєдливост оучинили (Гирлов, 1499 *BD* II, 424—425);

(повторюється перед присудком однорідного підрядного речення) (2): та(к) сѦ єднали и(ж)бы... па(н) мань з дѣтми своими да(л) по(д)бны дєнь паноу михаилоу, абы вышли с паны и межиаши и съ и(х) стары(м) привилиє(м), абы дали и оузнамєнали паноу михаилоу тоть оувє(с) хотарь (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422);

(у препозиції) (3): про(т) абы коро(л) бы(л) бзпєчнѣшии (так.— *Прим. вид.*) оу нашєи службѣ и оу правдѣ коли сѦ вороти(м) сложи(в) тои слю(б) тогда хочємъ кголдова(т) короле(в) и єго королици (Молодечно, 1388 *P* 43); Абы тогды тые речы вышъ выраженные на вечные часы и веки могъ тотъ листъ Нашъ (? — *Познач. вид.*), выразивши нижей именами светки при томъ былыхъ, онымъ дали есмо и печатью нашою змоцнили (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); Абы оусїльнїкомь смєлость о(т)нѦта оуставлѦємь колї шлѦ(х)тѦ шлѦ(х)тїча забьє(т) за головоу шестьдесѦ(т) гривєнъ (XV ст. *ВС* 24 зв.).

3. *(означальні — у препозиції)* буцім, ніби, що (1): И мы ...питали: маешъ ли на кимъ на него доводъ, абы онъ семъ волостей нашихъ закралъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

Див. ще **БЫ**[1]

АБЫ[2], **АБИ** *част.* (123) *(модальна)* щоб, аби (122): Jestliby waźnosti peniezej pozyczonych ne wczinila, aby... sudi swojemu, tuju zastawu okazał (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); а таки(ж) коли мєдоу привєзоу(т) о(т) свои(х) пасикъ абы нє платили мыта ино оу Ѧсо(х) (Сучава, 1453 *ПГОВ*); а до ти(х) припасни ни(к)кто (!) аби нє има(л) ни жадноє дило али аби има(л) дило єпископа нашего о(т) Радовце(х) или дворници и(х) (Сучава, 1479 *DC* 141); A hraniса naszomu hosudarstwu welikomu kniazstwu s twoieiu zemleiu aby była po dawnomu (Вільна, 1494 *BD* II, 389); коли похочєть Стєфанъ воєвода, або и тыми разы, кого всхочєть своихъ пословъ послати... наведити зъдоровъя дочки своєє... и внука своєго, абыхмо єго посломъ давали добровольное проєханьє (б. м. н., 1496 *BD* II, 405); абы ка(ж)ныи варовалъсѦ своємоу соусєдоу шкоды чїни(т) (XV ст. *ВС* 25); а ... кто боудє(т) г(с)п(д)рь нашєи зємли, а то(т) а би и(м) оутвъ(р)ди(л) (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234);

(повторюється перед присудком) (1): И тєжъ абы ихъ люди съ чоужыхъ зємль межы єго людей межы Волохъ абы нє было (Вільна, 1498 *BD* II, 412).

Див. ще **БЫ**[2], **ДАБЫ.**

АВА *спол.* (4) *(мад.* avagy*)* *(зв'язує члени речення — розділовий)* або ж, чи то: А коли привєзоут Ливовчанє соукна... а оу ных никто гвалтом бєз пинѣзєи ни один локот нє моглъ оузѣти, ни мытник, ани боѦрин, ава ни ми сами (Сучава, 1460 *BD* II, 275); и имают нас остерєгати и оборонити... от каждого на свѣти языка, и от Тоурковь и от Татар и от Оугорь, ава и от поганина и от христианина (Сучава, 1468 *BD* II, 302); Про тож ни один болѣрин, ани соудєц, ани мытник, ава ни один наш слоуга или болѣрин да нє смѣют брати мыто от товара монастирского (Путна, 1471 *BD* I, 159).

АВГУСТЪ, АВГУСТ, АУГОУСТЪ *ч.* (66) (*цсл.* авъгоустъ, *гр.* α'ὐγουστος, *лат.* augustus) *(назва місяця)* серпень: писань в лѣ(т)$_{\neq}$ s̃ци агоуста d̃ дн̃ь (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); оу сочавѣ влѣ(т)$_{\neq}$ sцкв м(с)ца августа в̃ дн̃ь (Сучава, 1414 *DIR«A»* 441); писань оу перєвалєхъ... мисѦца Авгоуста сємого на(д)цѦ(т) дн̃Ѧ (Перевали, 1440 *P* 142); На то єсми дали нашь листъ... оу Самборѣ мс̃цѦ авгус оу трєтии дєнь (Самбір, 1458 *P* 169); Писан оу Чєрлєховѣ, августа ϑ̃ дєн, индикт трєтий (Чєрлехів, 1485—1500 *AS* I, 121); Писанъ у Вильни, Августъ 10 день. Индиктъ 13 (Вільна, 1495 *АЛМ* 84); пса(н)... В лѣ(т)$_{\neq}$ ϑ̃ϑ м(с)ца авгоу(с) d̃ дн̃ь инди(к) в̃ (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **августъ, август** 5 (1440 *Cost.* II, 66; 1444 *AS* I, 42; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1495 *АЛМ* 84; 1496 *АЛРГ* 72); **аугоустъ** 1 (1436 *Cost.* I, 474); *зам. род.* мѣсѦца **авгауст** 1 (1494—1495 *АЛРГ* 59); **аугоуст** 1 (1499 *BD* II, 131); *род. одн.* **августа, Авгоуста, авъгоусъта** 11 (1413 *ОБРН* 115; 1414 *DIR«A»* 441; 1424 *ДГВВ*; *P* 100; 1438 *DBAc* 28; 1440 *P* 142; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1485—1500 *AS* I, 121; 1486 *АкЮЗР* I, 295; 1497 *AS* II, 112 і т. ін.); **авгоу(ст), авгоус(т)** 6 (1426 *Cost.* I, 179; 1428 *Cost.* I, 221; 1435 *Cost.* II, 680; 1444 *Cost.* II, 208; 1445 *Cost.* II, 226); **авгу(с), авгус** 4 (1422 *DIR«A»* 35; 1437 *Cost.* I, 530; 1447—1492 *ЛКНБ*; 1458 *P* 169; 1499 *ПИ* № 3); **аугуста** 4 (1403 *RS* 338; 1421 *AS* I, 27; 1436 *Cost.* I, 476; 1448 *Cost.* II, 738); **агоуста** 1 (1400 *DIR«A»* 433); **ауста** 1 (1478 *ЗРМ*); **ау(г)ста** 1 (1448 *Cost.* II, 735); **аугоу(с)** 1 (1472 *DIR«A»* 530); **аугс(т)** 1 (1436 *Cost.* I, 482); *ск. н.* **ау(г)**, **ауг** 24 (1429 *DIR«A»* 455; 1438 *Cost.* II, 27; 1443 *Cost.* II, 185; 1447 *Cost.* II, 289; 1455 *Cost.* II, 544; 1459 *BD* I, 35; 1469 *BD* I, 46; 1470 *BD* II, 310; 1479 *Cost. S.* 102; 1488 *ДГСВМЦ* і т. ін.); **ав(г)** 3 (1454 *Cost.* II, 509; *ПГПММ*; 1489 *ПГВСР*); **а(г)** 1 (1447 *Cost.* II, 732).

АВЄРЄЩИЄ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣ(м) мы... жаловали єсми єго особною нашею мл(с)тїю и дали єсми єму два сєла... на имѣ жидещїє и аверещиє (Сучава, 1438 *Cost.* II, 7).

ФОРМИ: *наз.* **авєрєщиє** (1438 *Cost.* II, 7).

Див. ще ***АВЄРОВЦИ.**

***АВЄРОВЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы алєксандръ воєвода... чинимы знаємо... оже єсмы оучинили с нашою... радою... и дали єсмы стѣи єп(с)кпии нашои... два села авєровци што на сучавѣ а другоє сєло гръцькоє (Сучава, 1403 *ДГАА*).

ФОРМИ: *знах.* **авєровци** (1403 *ДГАА*).

Див. ще **АВЄРЄЩИЄ.**

АВИВЪ *ч.* (1) *(особова назва, гр.* Ἄβιβος): фролъ, лаворъ... авивъ... святыи григории чюдотворец... все чюдотворци (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **авивъ** (XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

АВРААМЪ *див.* **АВРАМЬ.**

АВРАМЄЙ *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Аврамии, *гр.* Ἀβραάμιος, *гебр.* Abraham) Аврамій: А при томъ были свѣтки наша рада: архимандритъ печерский Аврамей, а кнѦз Иван ПутѦта (Київ, 1437 *AS* I, 34).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Аврамей** (1437 *AS* I, 34).

АВРАМОВИЧ *ч.* (1) *(особова назва)*: А при томъ была дочка моѦ... МарѦ СєменовоѦ РовєнскоѦ... пан Фєдко Аврамович дворанинъ (Ровно, 1488 *AS* I, 242).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Аврамович** (1488 *AS* I, 242).

***АВРАМОВЪ** *прикм.* (1): А пак привилїи Аврамово, що имал он на тоє село от нас жє... а тоты єго привилїи, ажє съ коли изьявѦт, а они да нє имают добоувати на сїє наше привилїє (Сучава, 1493 *BD* II, 22).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **Аврамово** (1493 *BD* II, 22).

Пор. **АВРАМЬ.**

АВРАМЬ, АВРАМ, АВРААМЪ, ААВРАМ *ч.* (13) *(особова назва, гр.* Ἀβραάμ, Ἀβράμ, *гебр.* Abraham) Аврам: а при томъ были старци Печерского манастыра Дублянски Іона Авраамъ ключникъ, Нифонтъ Святаго Михаила Златовер-

хого (Київ, 1398 *ДГПМ*); продали єсмо мыто володими(р)ское... єсю а товарышоу его Аврамоу (Петрків, 1489 *АМВ*); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... слоуга наш Сима Бєнѧ и сєстра єго Моуша и братанич их Боуда и плємєниковє их Аврам и плємєница єго Стана... и продали свою правоую отниноу (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Аврамь, Аврам** 5 (1490 *BD* I, 442; 1493 *BD* II, 22; 1497 *Cost. S.* 223; 1500 *BD* II, 175); **Авраамъ** 1 (1398 *ДГПМ*); *зам. род.* оу руки **Ааврам** 1 (1479 *BD* I, 221); *зам. дав.* слоузѣ ⟨Ав⟩**рам** 1 (1472 *BD* I, 221); *дав. одн.* **Аврамоу** (1489 *АМВ*; 1490 *BD* I, 442; 1497 *Cost. S.* 223; 1500 *BD* II, 175).

***АВЪГОУСЪТЪ** *див.* **АВГУСТЪ.**

АВЪРО *ч.* (5) *(особова назва, молд., цсл.* Авєркии, *гр.* 'Αβέρκιος) Оверкій: мы Стєфан воєвода... ⟨знамє⟩нито чиним... ожє прїиде прѧд... оусими нашими молдавскыми бояре слоуга наш Авъро... и продал свою правоую ⟨отн⟩иноу (Сучава, 1491 *CVD* 3); И оуставшє наши слоуги Тоадєр и плємєник єго Сима... та заплатили... ѣ злат татарскых... слоузѣ нашємоу Авъроу (Сучава, 1492 *BD* I, 506).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Авъро** (1491 *CVD* 3); *дав. одн.* **Авъру** (1490 *BD* I, 397; 1491 *CVD* 3; 1492 *BD* I, 506).

Див. ще **АВЪРОУ.**

АВЪРОУ *ч., невідм.* (2) *(особова назва, молд., цсл.* Авєркии, *гр.* 'Αβέρκιος) Оверкій: И заплатили наши слоуги Сима и брат єго Авъроу оуси тоти вишєписанни пинѣзи (Сучава, 1490 *BD* I, 397); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїиде прѧд нами... слоуга наш Авъроу... и продал свою правоую отниноу (Сучава, 1492 *BD* I, 505).

Див. ще **АВЪРО.**

АГАПИЄ *ч., невідм.* (1) *(особова назва, молд., цсл.* Агапии, *гр.* 'Αγάπιος) Агапій: тѣмъ мы... дали и потвръдили єсмо имъ... монастиръ, на оустиє брълъдецѣ, гдє агапиє (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324).

*** АГГЄЛЪ** *див.* *** АНГЕЛЪ.**

АГЪТА *ж.* (1) *(особова назва, цсл.* Агаѳа, *гр.* 'Αγάθη) Агата: и пак оу том... прїидє прѧд нами... Настѧ... и прода⟨ла⟩ свою правоую отниноу и выкоупленїє, єдноу фалчоу виноградa... що же была коупила тотоу фалчоу винограда от Агъта, жєна Кариак Леоуринци от Хрълова (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **(от) Агъта** (1499 *BD* II, 147).

Див. ще *** ОГАѲЬЯ.**

***АДАМАШЪКА** *ж.* (2) *(стп.* adamaszek, *лат.* adamascus) адамашка: А на кажъдыи годъ мають намъ дати чоломъбит⟨ь⟩я по сороку локотъ адамашъки (Краків, 1487 *РИБ* 226); послано кнѧзю... шоуба собольѧ волочонаѧ аксамитомъ або адамашъкою (б. м. н., 1488 *УКТ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **адамашъки** (1487 *РИБ* 226); *ор. одн.* **адамашъкою** (1488 *УКТ*).

АДАМЪ *ч.* (3) *(особова назва, гр.* 'Αδάμ, *гебр.* Ādām): А при томъ были... панъ адамъ орецкии, панъ михалъ оугринъ ваповецкии (Перемишль, 1391 *P* 45); пис(анъ) оу Сочавѣ, от Адама (Сучава, 1468 *BD* II, 303).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Адамъ** (1391 *P* 45; 1433 *P* 122); *род. одн.* **Адама** (1468 *BD* II, 303).

*** АДАШЪ** *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Адам): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тоты истиннїи наши слоуги... сыновє Лазора Адаша, и плємєник их Иванко... жаловали єсмы их особною нашєю милостїю (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

ФОРМИ: *род. одн.* **Адаша** (1495 *BD* II, 249).

АДНО *див.* **ОДНО.**

АЖ[1] *див.* **АЖЪ**[1].

АЖ[2] *див.* **АЖЪ**[2]

АЖБЫ[1]**, АЖЪБЫ, АЖБИ, АЖЬБЫ** *спол.* (33) *(приєднув підрядні речення)* **1.** *(додаткові — у постпозиції)* **щоб, аби** (15): Cocziemo (!) jestliby tak zaisto mytnik szto brał na nich, aż by jako rozbojnik karan był (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); возрєвшє єсмо на на (!) єго вѣрноую службу и хотѧчє по нємъ аж бы тымъ лѣпеи и вѣрнѣи намъ... послужилъ... даємъємоу... и оставлѧємь... при всѣмъ што коли коупилъ (Краків, 1394 *P* 54); мы возрѣвши на єго вєрну службу и хотѧчѐ по нѣмъ аж бы намъ вєрнѣи послужи(л)... дали єсмо и даємъ нашє сєло надѣєво (Львів, 1399 *P* 59); Про тожъ напоминаємъ твою милость твоєму съ нами запису и подълугъ прысяги нашоє, ажъ бы єси намъ рачылъ быти раденъ и помоцонъ напротивъ того нєпрыятєля нашого, въ нашу прыгодоу и потрєбу (б. м. н., 1498 *BD* II, 414); и мы о том писали до ключника луцкого... аж бы сѧ о том доведал (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94);

(з відтінком припущення, сумніву) ніби, буцім (4): И Костянтинъ рекъ... а рєкъ я то тобе, коли мовилъ, назвалъ татемъ, ажъ быхъ я господарскихъ семь волостей закралъ и сему въ тебе въ Мошнѣ переписалъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); И Глѣбъ рекъ... самъ же почалъ еси Совѣ свѣтчити на трєтюю часть, ажъ бы была въ томъ запису трєтяя часть ему записана (Вільна, 1495 *РИБ* 620).

2. *(мети — у постпозиції)* щоб, аби (4): А длѧ лепшое твердости того моего листа, я Степанъ Гуща билъ есми чоломъ господину владыцѣ... ажбы ихъ милость печати свои приложили къ сему моему листу (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); силовали сѣ есми, аж бихмо пришли на обичаи прєдков наших (Коломия, 1485 *BD* II, 371); и ты нмъ помочъ дава(л) в нашомъ мытє ажъ бы мыто нашо непонижалосѧ (Краків, 1487 *АМЛ*); А вы бы тежъ присѧгоу свою пере(д) его мл(с̃)тью вдєлали а(ж)бы г(с)дръ вашъ записъ сво(и) да(л) посломъ его мл(с)ти (б. м. н., 1496 *ОПСВВ*);

(у препозиції) (1): рѣчи которыи жь в часу бывають *аж бы* нє проминулы съ проминучими часы подобно єсть имѣлы ли бы приити къ будущои знаємости аж бы вѣчистью листовъ былы потвєржєны (б. м. н., 1424 *P* 99).

3. *(умовні — у препозиції)* якщо б, коли б, якби (5): а єго бо(г) нє даи аж бы воитко с дѣтками с того свѣта сшєль што ѣ имѣль с прибковою сєстрою с алжкою тогдѣ има хмѣль прибко писаныи положити воитковымь ближши(м) м̃ ко(п) а сулимовь имѣти (Львів, 1412 *P* 81): а єго, бжє нє даи, аж бы сѧ що стало над нами самыми, алибо над нашими паны, а зємлѧмъ миръ правы держати и вѣчны, нєроушєны (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); а до то(г) часу н до того днѣ, аж бы(х) сѧ па(к) нє могло на(м) стати тако(г) миру и тако(г) покоя, яко быхо(м) моглн имъ то(у)ю справє(д)ливо(ст) оучинити, а они оужє имаю(т) и другы дє(н) напрє(д) оуложити (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); а бож⟨е⟩ того не дай, ажбы сѧ што мѣло надо мною стати, тогды до моеѣ отчины до Голчѧ не имають ничого имѣти братя моя ни ближнии моѣ (Острог, 1466 *AS* I, 60—61);

(в інтерпозиції) (1): На котороумь соимѣ тоты пановє съ ⟨о⟩бох сторонь, одною волєю тоутож на том мѣстьцѧ под Хотинемь, аж бы била божїа волѣ и господарѣ кролѣ єго милостъ и господарѣ Стєфана воєводы на то, и дроугы снємь посполити оу тыждєнь по свѧтомь Юрїи наиближшимь положили (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

4. *(підметові — у постпозиції)* щоб (1): слушно єст ажбы вчинки людъскии которыижъ ⟨съ⟩ часомъ отходѧт достаточнымъ свєдєтствомъ листовъ и на потомъ будучимъ былибы явны (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

5. *(означальні — у постпозиції)* ніби, наче, неначе, мов, немов (1): далєи тыи то исътыи листы мистровы послѣднии мѣли в собѣ таковоую рѣчь... ажьбыхо(м) которыи сты(м) то мистро(м) хотѣли держати тадынки о єднанье покоя (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

АЖБЫ[2] *част.* (1) *(модальна, розпочинає спонукальне речення)* аби, щоб, хай, нехай: рѣчи которыи жь в часу бывають аж бы нє проминулы съ проминучими часы подобно єсть имѣлы ли бы приити къ будущои знаємости *аж бы* вѣчностью листовъ былы потвєржєны (б. м. н., 1424 *P* 99).

***АЖ-ГЄРИИ** *ч.* (1) *(особова назва, тюрк.* haǯi-girej): а мы имаємо их твєрдо... дєржати... и николи на волю **их** нє поустити, ани выдати их... ни до Литвы, ани до Басараб, ани цареви Аж-Гєриєви (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Аж-Гєриєви** (1462 *BD* II, 292).

АЖЄ[1], **АЖѢ** *спол.* (155) *(приєднує підрядні речення)* 1. *(додаткові — у постпозиції)* що (127): Мы кнѦ(з) Ѳедоръ любортови(ч) знаємо чннимъ... ажє г(с)дрь нашь... и єго кролєваѦ... дали ми зємлю... на имѦ сѣверскую (Віслиця, 1393 *P* 50—51); мы вѣликии коро(л) влодиславъ... знаємо чинимъ... ажє нашь вєрныи слоуга данило дажбогови(ч)... послужилъ намъ (Краків, 1394 *P* 53—54); а сє азъ влдка иванъ из луцка знаємо чиню всѣмъ ажє да(л) ми г(с)дрь мои вєликыи король митрополью галицкую (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*); Мы Владиславъ... коро(л) пол(с)ки... чинимы знаємо... ажє слуга нашь вєриыи па(н) ходко чємєреви(ч) послужи(л) на(м) вєрнє (Львів, 1399 *P* 59); а слюбуємь и слюбили єсмо за романа, ажє имаєть романъ служити нашєму г(с)дрю, кролю влодиславу (Берестя, 1400 *Cost.* II, 617—618); Мы... оу єдин(с)твѣ воли нашєи ... осудили єсмы и осужѦємъ ажє г(с)дрь нашь кроль влодиславъ... ближши єсть к тому мѣсту (Медика, 1404 *P* 69—70); даємо вѣдомо симъ наши(м) листомъ... ажє балица воєвода... съзидаше цр҃ковь въ имє сг҃о архагг҃ла Михаила (Сігет, 1404 *ГМ*); купець дасть свою вѣру, ажє нє имаєтъ заповѣданыи товаръ на свои возъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); мы кнѦ(з) Ѳедорь любортови(ч) чинїмы то знамєнїто ... *ажє* пр҃ише(д) прє(д) на(с) па(н) игна(т) облазнїцкии жалова(л) и позва(л) па(н) юрь дѣдошицкого кгоурь(гє)шєви(ч) ажє ємоу взѦ(л) вєпрѣ вь єго доубровѣ (Зудечів, 1421 *P* 95); и то и ѣщи вьзнали ажє влдчни люде слѣдъ гонѦть по лисичии бро(д) (Погоничі, 1422 *P* 98); и стали єсмо на томъ, ажє имаємъ записы держати наши(х) пєрє(д)ковъ вѣрнѦ (Серет, 1445 *Cost.* II, 729); и дали єсми Ива(н)кови... по обычаю аби пошо(л) ива(н) са(м) съ кд҃ присѣжници и щоби присѣгну(л) ис ними ажє ива(н) исъ своими братїами соу(т) оунуки ку(п)чичєви по и(х) матєри такождє ажє су(т) и марушки и ми(х)нови ти(ж) оунукы (Васлуй, 1474 *РГС*); Мы то знаємъ ажє они роскажоуть твоєй милости (б. м. н., 1496 *BD* II, 401);

(у сполуч. а ж є а б ы х о м) щоб, щоби, аби (1): мы Стєфаи воєвода... явно чиним... ажє мы слюбоуємь... то господарю... королєви полскомоу... аже абыхом єго милости вєрни и справєдливи были (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

2. *(умовно-часові — у препозиції)* якщо, коли, як (13): ажє поидєть оугорьскыи король на литву польскому королєви помагати (б. м. н., 1352 *P* 6); а до спсова дн҃є ажє нє выкупить єго на тотъ рокъ имѣєть держати то сєло опѦть до другого року (Львів, 1386 *P* 31); Ажє будєть ва(м) надобѣ помочь на кого иа ворога вашєго Ази самъ єсмь готовъ за того тобѣ на помочь (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171); Ажє що коли тыѦ вышєписаны, Ивоул и Негра, или боудї кто от их плѣмєнє имоут починати на пана Игната... да заплатит... завѣска й роу‹бли срєбра› (б. м. н., 1440 *DBAc* 32); а тоты єго привилїи, ажє сѣ коли изьявѦт, а они да нє имают добоувати на сїе наше привилїе николи иа вѣки (Сучава, 1493 *BD* II, 22);

(у сполуч. а ж є п а к ъ) якщо ж, коли ж (1): ажє пакъ тых ємоу нє достанетъ тогда що бы было братїѦмь єго (Сучава, 1429 *Cost.* I, 242);

(у сполуч. є с т ь л ї а ж є) (1) *див.* **ЄСТЛИ** 1;

(у постпозиції) якщо, коли (1): и николи того нє хочємъ порушити, а ни противъ тому быти, на вѣкы вѣчныѦ, ажє иамъ господарь нашь, король, кривды нє оучинитъ оу нашєи зємли и оу моєи отчины и оу моєи во всєи граници (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638).

3. *(підметові — у постпозиції)* що (4): Swidoczno budeth kaszdomu kto koly na sziy list vzozdrith, aze swidomo mny panu Miklvschowy Alexandrowiczu... oze priszodszy muzowe spasczenie załowali na Pana Mirosława szczoby on kurolowszczizny derzał pod soboyu (Галич, 1413 *GL* 48); комоу имє(т) сѣ видѣти, ажє имаєть кривда о(т) ты(х) людєи ис тѦ(х) сєла(х), а о(н) да и(х) ишчє(т) прѦ(д) игоумєно(м) о(т) нѣмца (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); ино тоу(т) были мно(г) рѣчи, заноу(ж) паноу кости сѦ видѣло ажє мало имає(т) за свои пинѣзи (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385).

4. *(означальні — у постпозиції)* що (5): исталасѦ торгувлѦ мєжи добрыми людми мєжи бояры и мєжи крилошаны сг҃го ивана ажє пани хонька васковая дѦдьковича жєна... продала єсть тотъ мунастырь за к҃ гривєнъ сєрєбра вѣсного (Перемишль, 1378 *P* 25—26); тѣмь мы... дали єсми ємоу оу нашєи зємли оу молдавскои сєла на имѣ собранєцъ... и васковцїи, мишино сєло, ажє мишѣ загубилъ своє имѣнїє оу хитлѣньствы и боудници михаила кошчїєвича ажє и онъ загубилъ оу хитлѣньствн (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465); але кому сѣ оузри(т) кри(в)да ажє имає(т) о(т) ти(х) люди и(с) тѦ(х) сєла(х) боу(д) оу чо(м)... а они да тѣжоуть и да иштоу(т) и(х) прѦ(д) игоумєнє(м) (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530).

5. *(способу дії — у постпозиції)* що (2): тогда аксакъ пришолъ такъ таино на насъ ажє нє было намъ никакоѣ вѣсти а ни слова алижь о(у)зрѣли єсмо єго оу нашои дєржавѣ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); и на болшю крѣпость нашего осужєниѦ помочноє взѦли єсмы оу кролѦ подлугъ нашєи зємли обычаѦ а то тако ажє король заплативъ пѦ(т) сотъ гривєнъ тымъ панѦ(м) има вєчисто, дєржѦ(т) (Медика, 1404 *P* 70).

Див. ще **АЖЄТ, АЖЪ**[1]**, ЄЖЄ, ЄЖЬ, ИЖЄ**[2]**, ИЖЄТЬ, ИЖЬ**[2]**, ОЖЄ, ОЖЬ, ѦЖЄ.**

АЖЄ[2] *част.* (2) *(підсилювальна)* (*у сполуч.* а ж є д о *вказує на межу в просторі або часі)* аж до: знаменитосто чинимы... ижє мы романъ воєвода молдавьскии и дѣдичь оусєи зємлѣ волошьскоі о(т) плонины ажє до брєгу морѦ... слюбили єсми... владиславови... королєви польскому (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); Мы... Іо Стєфан воєвода... слюбоуєм... иж от тых мѣсть напєред съ прѣрєченным... Яном Олбрахтом, кралем полскым... о... шкодї и кривды, под которим колвє (!) часом оучинєных, ажє до нинѣшнѣго днє, а мы имаємо имѣти ... мир (Гирлов, 1499 *BD* II 419—420).

Див. ще **АЖЄЛЄ, АЖЪ**[2]**, АЛИЖЬ**[2].

АЖЄБЫ *спол.* (2) *(приєднує підрядні додаткові речення — у постпозиції)* щоб, щоби, аби: а коли быхми то(г) нє пополнили и нє заплатили пан(у) михаилу на тоты дни вышепнса(н)ны(х), а мы сѦ по(д)даємь ажєбы оузѦ(л) оу нашємъ имєнии оу карловѣ пѦ(т)дєсѦтъ воловъ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); єсми била чолом... королю єго м‹и›л‹о›сти Казимеру, ажебы... допустил мєнє ко имєнѦм моим (Ровно, 1488 *AS* I, 241).

АЖЄЛЄ *част.* (1) *(підсилювальна)* (*у сполуч.* а ж є л є... д о *вказує на межу в просторі)* аж до: але коли... оусхоче(м) поєхати пєрє(д) нашєго милостивого пана... абы на(с) мирно глєитовали... и(с) нашеи граници до нашєго милостивого пана королѦ... и па(к) о(т) нашєго пана ажєле па(к) до нашеи граници (Серет, 1453 *Cost.* II, 766).

Див. ще **АЖЄ**[2]**, АЖЪ**[2]**, АЛИЖЬ**[2].

АЖЄТ *спол.* (1) (*стп.* ażeć) *(приєднує підрядні речення способу дії — у постпозиції)* що: так єсми єму продал, ажєт нихто з ближних моих... ани мои прирожоныи ближнии... нє мают в то сѦ вступати (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

Див. ще **АЖЄ**[1]**, АЖЪ**[1]**, ЄЖЄ, ЄЖЬ, ИЖЄ**[2]**, ИЖЄТЬ, ИЖЬ**[2]**, ОЖЄ, ОЖЬ, ѦЖЄ.**

***АЖОУДЪ** *ч.* (3) *(назва містечка у Молдавському князівстві)*: А кто повєзетъ соукно до Басараб, дати имет на головном мытѣ оу Сочавѣ от гривноу три гроши... а оу Ажоуда... от воза в҃ злати (Сучава, 1460 *BD* II, 274); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... Щербан и

Бръидоушє... продали свою правоую отниноу... половина сєло от Шєкан, вишнѣѧ част, по вишє Ажоуда (б. м. н., 1494 *BD* II, 38).

ФОРМИ: *род. одн.* **Ажоуда** (1460 *BD* II, 274; 1494 *BD* II, 38).

АЖЪ[1], **АЖЬ, АЖ** *спол.* (16) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(додаткові — у постпозиції)* що (11): будєть вєдомо оусємъ хто коли видитъ грамоту(с) а любо слышитъ чтучи ажъ Азъ панко... та(к) єсмь оумолвилъ... со кнѧзємъ скиригаиломъ... што жъ... дати ми двєстє рублєвъ кн҃зю скиригкаилу (б. м. н., 1387 *СП* № 12); вѣдомо даємъ нашєму бра(т) ажь єсмь сѣлъ на столѣ вєликого цр҃ства (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); а кажєть, ажъ онъ тому нє радъ былъ, што которыи дєла нинє вамъ съ нимъ такъ стали сє (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

(у сполуч. а ж ъ ш т о) що ж (1): Такє(ж) тыми часы г(с҃)дра нашого люди пришли с тоурє(ц)коє зємъли... и повєдили г(с҃)дрєви нашєму ажъ што тамъ слышали в зємли тоурє(ц)ко(и) (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).

2. *(умовно-часові — у препозиції)* якщо, коли, як (3): Тє(ж) ажь который мѧтє(л) алюбо иньшоую рє(ч) возмє(т) оу ко(г) своєю волєю имєє(т) ємѫ за сѧ вѣрнѫ(т) (XV ст., *ВС* 29 зв.— 30); А пак аж сѧ прилоучит та побѣгнєт нѣкоторїи боярин... кроулѣ єго милости до нас... тот бы имал одослати сѣ до своєго господарѣ до кролѣ єго милости (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

(в інтерпозиції) (1): и тыми разы ажъ богъ дасть по(д)ближаємъся та(м) по(д) оукраины к тымъ нашымъ панъствомъ (б. м. н., 1496 *ПДСВВ*).

Див. ще **АЖЄ**[1], **АЖЄТ, ЄЖЄ, ЄЖЬ, ИЖЄ**[2], **ИЖЄТЬ, ИЖЬ**[2], **ОЖЄ, ОЖЬ, ѦЖЄ.**

АЖЪ[2], **АЖ** *част.* (21) *(підсилювальна) (переважно у сполуч. з прийм., що виражають просторові або часові відношення)* аж (19): а потомъ пустивъши Чыжовку въ право, а въ лево Ротовъкою поступуючи, недалеко села нашого Своза, ажъ ку Пруднику идучи (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); грань... одъ леса ажъ до урочища Вирной долыны (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); ажъ тамъ есмо, при той долыни Кобелыку, засталы бояръ Хмельницкихъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); а обрубъ земленый тому именицу моему Лопавшомъ... у верхъ тое Смыжали посеред речки аж до веръхов тое Смыжали (Хрінники, 1472 *АрзЮЗР* 8/III, 3); а... король... писал до пана старосты и до нас, штобы сѧ тою дѣлницею... нє дєлили до того часоу, поки аж б⟨о⟩гъ дасть корол... боудєть оу кн⟨ѧ⟩зствѣ литовском (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); а тые Єсаки ажъ мєнє братомъ нарєчєшъ вєли дати (б. м. н., 1484 *ЯМ*); и они присѧгнули и завєли по рѣчку по мѣзноую, а по кривицоу а(ж) до камєного бродоу (Вільна, 1495 *ВМЗД*);

(у сполуч. а ж ъ и) аж (2): И тая Ганка мешкала на дѣльницы мужа своего на вдов⟨ъ⟩емъ стол⟨ь⟩цы до тыхъ часовъ, поки пошла замужъ... и какъ... вжо пошодшы... тую дѣл⟨ь⟩ницу... держала... ажъ и до тыхъ часовъ (Троки, 1494 *РИБ* 560); и зася... тыхъ єго пословъ... абы тєжъ добровольно єстє ихъ пропускали... дорогою ажъ и до границы волоскоє (Вільна, 1498 *BD* II, 412).

Див. ще **АЖЄ**[2], **АЖЄЛЄ, АЛИЖЬ**[2].

АЖЪБЫ *див.* **АЖБЫ**[1].

АЖЬ *див.* **АЖЪ**[1].

АЖЬБЫ *див.* **АЖБЫ**[1].

АЖѢ *див.* **АЖЄ**[1].

АЗЪ, АЗЬ, АЗ *займ.* (50) *(цсл.* азъ)я: а сє азъ вл҃дка иванъ из луцка знаємо чиню всѣмъ ажє да(л) ми г(с)д҃ръ мои... митрополью галицкую (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*); Азъ рабъ б҃жїи... стєфанъ по прозвищоу(ж) винцъ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); Сє азъ рабъ б҃жїи кн҃зь ан(д)рє(и) владимирови(ч) приѣз(д)илъ єсмь въ кїєвь (Київ, 1446 *Р* 154); И оустах азь господство мы и заплатих оуси... с҃ злат татарскых оу роукы Мароушкы (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **азъ, азь, аз, а(з)** (1398 *ЗЛЕІК;* 1401 *ЗКЄ*; 1433 *Cost.* I, 359; 1446 *Р* 154; 1453 *Cost.* II, 453; 1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 215; 1488 *BD* I, 347; 1490 *BD* I, 436; 1492 *BD* I, 509; 1499 *BD* II, 144, 147 і т. ін.).

Див. ще **Я, ЯЗЪ**[1].

* **АИНА** *ж.* (1) *(назва села у Віленському воєводстві)* Гайно: И о(т)писалъ єсмь своєи жєнѣ Кн҃гни марїи... имѣнїє пръвоє а иноу (!) словєнєскъ могылноє (Київ, 1446 *Р* 154).

ФОРМИ: *знах. одн.* **! а иноу** (1446 *Р* 154).

АКА (?) (1): тѣ(м) мы... дали єсми ємоу оу нашєи земли... сєла... балосинєщи и на поли на имѧ милотинєщїи... н на краковѣ гдє бы(л) са(с) да(н) и да(н) влѣкъ ака (? — *Прим. вид.*), обѣ жоудєчїи (Сучава, 1442 *Cost.* II, 93).

АКО *див.* **ЯКО.**

АКОЖЬ *див.* **ЯКОЖЬ.**

АКСАКЪ *ч.* (2) *(особова назва, тюрк.* aqsaq «кривий, кульгавий»): тогда аксакъ пришолъ такъ таино на насъ ажє нє было намъ никакоѣ вѣсти (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *наз. одн.* **аксакъ** (1392—1393 *РФВ* 170); *род. одн.* **аксака** (1392—1393 *РФВ* 170).

Див. ще **АКСАКЪ-ТЄМИРЬ.**

АКСАКЪ-ТЄМИРЬ *ч.* (2) *(особова назва, тюрк.* aqsaq «кривий, кульгавий», timur «залізо», «залізний»): по тыхъ посланию... вышолъ на мєнє аксакъ-тємирь жєлѣзнаѧ нога (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *наз. одн.* **аксакъ-тємирь** (1392—1393 *РФВ* 170); *род. одн.* **аксакъ тємирѧ** (1392—1393 *РФВ* 170).

Див. ще **АКСАКЪ.**

* **АКСАМИТЪ** *ч.* (1) *(стч., стп.* aksamit, *лат.* exametum, *гр.* ἑξάμιτον) оксамит: послано кнѧзю вєликомоу тѳє(р)скомоу шоуба собольѧ волочонаѧ аксамитомь (б. м. н., 1488 *УКТ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **аксамитомъ** (1488 *УКТ*).

* **АЛБА** *ж.* (5) *(особова назва, молд.* «біла»): И оуставшє слоуга наш Жоуржа Къкъразъ и съ своєю жєною *(в ориг. двічі.— Прим. вид.)* Фєдкою та заплатили оусє исполна тоти... пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу и сєстри єго Алби (Сучава, 1487 *BD* I, 301); а ми тако(ж)дєрє и о(т) на(с) єсми дали и потвєрдили слузѣ нашєму, глигору, и жєнѣ єго, а(л)бѣ, тоє прѣ(д)рєчєноє половина о(т) половина сєло (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

ФОРМИ: *дав. одн.* **А(л)бѣ** 2 (1500 *Cost. S.* 234); **Алби** 1 (1487 *BD* I, 301); *ор. одн.* **Албою** (1487 *BD* I, 301; 1500 *Cost. S.* 234).

* **АЛБАШЄВЪ** *прикм.* (1): тѣмь мы... дали єсмы єму... сєла... близь быку по тои сторонѣ, на долиноу што падає(т) проти(в) албашєва кєшєнєва, оу кръници (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **албашєва** (1436 *Cost.* I, 459).

Пор. **АЛБАШЪ.**

АЛБАШЪ *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор.* Албъ, Албоу): а оу то(м) сєли дєсѧтъ хыжъ татарскы(х), на имѧ мамаи съ своими дѣтми и албашъ съ дѣтми (Сучава, 1435—1436 *Cost.* I, 494).

ФОРМИ: *наз. одн.* **албашъ** (1435—1436 *Cost.* I, 494).

Див. ще * **АЛБОТЪ.**

* **АЛБЄЩЇИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы... дали и потвєрдили єсмо ємоу... сєла на имѣ: ⟨половина⟩ сєла от Албєщїи на Стєбникоу, и мѣсто от поустыни (Сучава, 1469 *BD* I, 135—136).

ФОРМИ: *род.* **Албєщїи** (1469 *BD* I, 136).

АЛБИНА *ж.* (8) *(назва річки у Молдавському князівстві):* а хота(р)... горѣ до обръшїє, та до води ⟨оу ал⟩бина (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224); Тѣм ми... дали... єсми ємоу оу нашєи зємли оу молдавскои... сєла на имѣ фоундєщїи на Албинѣ (Сучава, 1484 *BD* I, 278).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* оу **албина** (1428 *Cost.* I, 224); *род. одн.* **албини** 1 (1428 *Cost.* I, 224); **албынѣ** 1 (1479 *ВАМ* 61); *ор. одн.* **албинєю** 1 (1428 *Cost.* I, 224); **Албънєю** 1

(1446 *Cost.* II, 247); *місц. одн.* на **Албинѣ** 2 (1428 *Cost.* I, 223; 1484 *BD* I, 278); на **Албини** 1 (1484 *BD* I, 278).

***АЛБЇА** *ж.* (1) *(назва селища у Молдавському князівстві)*: тѣм мы... дали єсмн ємоу оу нашии зємли оу молдавскои... сєлищє дѣлино албїа на нарилоу (б. м. н., 1443 *Cost.* II, 160).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. знах.* **албїа** (1443 *Cost.* II, 160).

АЛБО, АЛЬБО, АЛ *спол.* (18) *(зв'язує члени речення) (розділовий)* або, чи, чи то: chrest'janin majet' zapłatiti albo prisiahoju sia oczistiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); знаменито бу(д) и свѣдочно каждо(м) добро(м) кто коли на то(т) листъ позрить албо услыши(т) єго чтучи (Львів, 1412 *P* 81); Слюбоуємъ такѣжъ и слюбили єсми и обѦзоуємы сѦ тимъ нашимъ листомъ, ижъ какъ рихло прєрєчєныи панъ владиславъ, кролъ полскы... приближитсѦ албо прїидєтъ до рускы(х) зємлъ, прєрє(ч)нны стєфанъ воєвода нашъ, имаєтъ прїихати обличивѣ (Сучава, 1434 *Cost.* II, 666); Я кн⟨А⟩зъ Юри Василевич Жаславский вызнаваю сим моим листом кому будєт потрєб єго вѣдати албо чтучи єго слышати, ижєт продал єсми пану Семєноу Олизаровичоу имєнє на Волыни своє власноє (Берестя, 1466 *AS* I, 62); а што колн кому буду чим должен, што будъ ⟨у⟩ кого узял пенезей ал(!) чимъ будъ бралъ в кого, ино тые долги мое поплати зять мой князъ Миханло (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); Я, Янъ Никлевичъ Подгаецъкий, сознаваю сим моимъ листом, кому будетъ его потреба ведати албо чтучи его слышати: Продал есми свое имѣнъе отъчистое... пану Василю Хребътовичу (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

Див. ще **АБО, АЛЄБО, АЛИ², АЛИБО, АЛЮБО, ЛИБО, ЛЮБО¹**.

АЛБОТЄЩЇИ *мн.* (4) *(назва селища у Молдавському князівстві)*: А хотар тои боукати зємли от хотара Алботєщилорь почєншн от оустїе Сърати долоув (*в ориг.* долоу(в).— *Прим. вид.*) по бєрєгь Проута (Сучава, 1489 *BD* I, 373); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали и потвърдили єсмы... оу нашєи зємли оу молдавскои... сєла на имѣ: Стънилєщїи, и єдноу сєлищоу оу томжє хотароу на имѣ Алботєщїи (Сучава, 1493 *BD* II, 30—31).

ФОРМИ: *наз.* **Алботєщїи** (1493 *BD* II, 31); *род. молд.* **Алботєщилорь** (1489 *BD* I, 373).

***АЛБОТЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор.* Албъ, Албоу): А на то єстъ... в. п. Станчюла... в. п. Албота... и вѣра оусих наших бояръ (Сучава, 1468 *BD* I, 126).

ФОРМИ: *род. одн.* **Албота** (1468 *BD* I, 126).

Див. ще **АЛБАШЪ**.

АЛБОУ *ч., невідм.* (1) *(особова назва, молд.* алб «білий»): А на то єст вєлика марторїа само (!) господства ми... и наши бояре: бил пан Доума Браєвича... пан Албоу... и инїн доситъ (Сучава, 1462 *BD* I, 52—53).

Див. ще **АЛБОУЛЪ, АЛБЪ**.

АЛБОУЛЪ, АЛБОУЛЬ, АЛБУЛ *ч.* (42) *(особова назва, молд.* алб «білий»): тѣмъ мы... дали єсми ємоу оу нашєи зємли сєла... на богданѣ... и на кєгѦчъ на пото(к) крънницамъ где былъ оана албоулъ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444); єдна част да єст Оани самомоу, а дроугаа част да єст Фъдороу и Албоулоу (Васлуй, 1496 *BD* II, 92).

ФОРМИ: *наз. одн.* **албоулъ, Албоуль, албоу(л), албоул** (1436 *Cost.* I, 444; 1449 *Cost.* II, 386; 1455 *Cost.* II, 562; 1460 *BD* I, 41; 1466 *BD* I, 113; 1469 *BD* I, 138; 1470 *BD* I, 141, 153; 1483 *BD* I, 269; 1496 *BD* II, 92 і т. ін.); *род. одн.* **албоула, а(л)боула** (1436 *Cost.* I, 450; 1438 *Cost.* II, 27; 1446 *Cost.* II, 241; 1453 *Cost.* II, 494; 1458 *BD* II, 262; 1459 *BD* I, 36; 1460 *Cost. S.* 41; 1465 *DIR«A»* 518; 1467 *BD* I, 121; 1470 *DIR«A»* 522 і т. ін.); *дав. одн.* **Албоулоу** (1496 *BD* II, 92).

Див. ще **АЛБОУ, АЛБЪ**.

АЛБЪ, АЛБЬ *ч.* (53) *(особова назва, молд.* алб «білий»): а на то є(ст)... вѣра пана алба чашника и вѣра въсѣ(х) боѦръ нашихъ молдавскы(х) (Сучава, 1433 *Cost.* I, 364); А на то єст... в. п. Алба паркалаба нѣмєцкаго... и вѣра въсѣхъ болѣр наших (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 310).

ФОРМИ: *наз. одн.* **албъ, албь, Аlb** (1434 *Cost.* II, 666; 1436 *Cost.* I, 449; 1453 *Cost.* II, 459; 1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* II, 276; 1463 *BD* I, 74; 1464 *DIR«A»* 517; 1465 *GL* 176; 1466 *DIR«A»* 519; 1470 *BD* I, 153 і т. ін.); *род. одн.* **алба** (1433 *Cost.* I, 364; 1434 *Cost.* I, 374; 1436 *Cost.* I, 473; 1439 *Cost.* II, 52; 1452 *Cost.* II, 426; 1453 *Cost.* II, 454; 1455 *Cost.* II, 540; 1458 *BD* I, 6; 1462 *BD* I 67; 1470 *BD* II, 310 і т. ін.); *дав. одн.* **Албоу** (1467 *BD* I, 122).

Див. ще **АЛБОУ, АЛБОУЛЪ**.

***АЛБЪНЯ** *див.* **АЛБИНА**.

***АЛБЫНА** *див.* **АЛБИНА**.

АЛБЬ *див.* **АЛБЪ**.

АЛЄ, АЛѢ *спол.* (209) **I.** *(зв'язує члени речення)* (130) **1.** *(протиставний)* (123) **а)** *(поєднує члени речення з заперечennям з членами речення без заперечення)* але, а (121):пак лн бы... хо(т)л бы коли о(т) стати тонъ (!) исны кнѦ(з) корнбу(т) а либо єго дѣти Ѧвно а либо таино тогда мы со всимъ поспольство(м) зємли єго... нє хочємъ послушни быти алє королѦ польско(г) володислава... и корунѣ польскои вѣрни хочємъ быти (Лучиця, 1388 *P* 39); мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ажє хотѦчи... вєликому королю полскому... оуказати нашє голдованїє и наши присѦгы... и нашє (!) листы... которыми сѦ єсмы єму записали... ижє быхомъ николи нє имѣли противъ єму быти, а ни противу єго корунѣ прорєченои полскои, алє быхомъ єму и єго корунѣ помагали (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 637); а по нашє(м) животѣ, кого бъ (!) избєрє(т) быти г(с)дарєм оу нашєи зємли... то(т) абы имь нєпоруши(л) нашего даанїа и потвырждєнїѦ, алє абы єму оутвырди (л) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 473); Сє мы паиовє Цєцєнєвъскыи... з доброю памѦтью, нє имѣючи жадных прикростєи ниоткогс, алє з доброю волею продали єсмо имѣньє отчиноу свою и дѣдиноу (Кременець, 1467 *AS* I, 63); И Зенко мовить: я не продавалъ, але продала наша матка (Вільна, XV ст. *РИБ* 610); соу(д)я соудѦчи соуды нє може(т) быти кора(н) (!) за зло(г) соуда бо нє о(н) самъ соудить алє пановѣ (XV ст. *ВС* 33 зв.); А по нашєм животѦ, кто боудєт господаръ нашєи земли... тот бы им нє пороушил нашєго даанїѦ и потвръжденїѦ, алє бы им оутвръдил ⟨и⟩ оукрѣпил (Ясси, 1500 *BD* II, 175—176);

б) *(поєднує члени речення без заперечення)* але, проте, однак (2): Бартолтъ жалова(л) на ондрея и(ж) ємоу сєножать покоси(л) а ондреи вызналъ алє рєклъ и(ж) коупилъ во єго владарѦ и заплатн(л) (XV ст. *ВС* 31); не поѣдемъ тамъ, бо мы о томъ ведаемъ, але своеи петки земли пылнуемо (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

2. *(протиставно-уточнюючий)* але, тільки, лише (7): просимо вашєі мл(с)ти што бы єстє оучинили иныі листо Ѧко н тото што писано оу луцки а(л) на ѓ тисѦчи (Сучава, 1388 *SL*); а отъ того времєни и до сєлє ты(х) вашы(х) пословъ до г(с)дра нашого до воєводы нєбыло то(л)ко бы(л) пришолъ фе(д)ко гаврыловичъ алє нє тымъ посє(л)ствомъ (б. м. и., 1496 *ПСВВ*); оуставлѦємь гдѣ коли на войноу идоу(т) абы нигдѣ оу своєй зємли оу сєлє(х) нє стоялі, алє на полі (XV ст. *ВС* 28); и втокъмєли єсмо исъ послы твоєй милости, абыхъ оучынилъ твоєй милости нашъ листъ и подъ нашою прысягою, алє по пєръвому копию (б. м. н., 1496 *BD* II, 401—402).

II. *(зв'язує речення)* (79) **А.** *(зв'язує сурядні речення)* (51) **1.** *(протиставно-уточнюючий)* (41) **а)** *(поєднує заперечно-спонукальні речення із стверджувальними)* але, тільки, лише (27): а у черновци, возы нє стрѦсти, алє купєць дасть свою вѣру, ажє нє имаєтъ заповѣданыи товаръ на свои возъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); и також ты(х) людєи и никто да нє смѣетъ соудити николи, але да и(х) соудѣть оурѣдники о(т) того монастирѣ, а иного соудцоу да нє имаютъ николи на вѣки (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); а тако(ж) ни ослоухарє да нє имаютъ ходити оу тѦ(х) сєла(х),

ни соудци никоторыи, да не имаютъ глобоу, коли имє(т) сѧ оучинити котораѧ смрѣти оу и(х) сєла(х), алє сами ка⟨лоу⟩гєрє да возмоу(т) глобоу (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); що бы наши рѣ(д)ци дила нє имали судити и(х) ло(д) (sic! — *Прим. вид.*), а ни грабити н(х), алє сами калугєри о(т) монастирѣ о(т) немцѣ съ єгумєномъ и с ки(м) они знаю(т), що бы соудили свои лю(д) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288); а ино(г) соу(д)ца да нє имають николи ни оу чоумъ алє да соудѧтъ сами своими люди о(т) ти(х) три(х) монастирски(х) сєла(х) (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530); а до ти(х) люди що соу(т) оу ти(х) сєла(х) аби нє имали дило ни єди(и) иа(ш) боѧри(н) ани старости о(т) Цѣцина ани глобници ани пєрєроу(б)ци. ни соудити и(х) ани глобоу оузѧти о(т) ии(х)... алє щоби и(х) соудили наши єпископи. или дворници (Сучава, 1479 *DC* 141);

б) *(поєднує ствердживально-спонукальні речення — з відтінком застереження)* але, однак, проте (7): и щобы имъ доброволно и слободно ходити, по въсеи зємли г(с)ва ми... продавати свою торговлю и соукна и плотна и бобовъ и бу(д) коли иму(т) имати. алє полотно и бобовъ локтємъ да продаю(т), а соукна съ вигомъ да продаю(т), с ки(м) иму(т) торговати сѧ (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); а на воиско то кто да идоу(т) тоти люди коли прилучит сѧ самому г(с)вами ити на вои(с)ко тогди и тоты люди да иду(т) на воску (!) а иногди николи алє(ж) то(т) прихо(д) и оуси службѣ о(т) то(г) сєло то оуси да прислухає(т) къ стои цркви о(т) м(л)давци (!) (Дольний Торг, 1458 *ПГСММЦ*); оури(к) да є(ст) съ оуси(м) доходо(м) муши жены пана пантєлєа и зєтоу єи пєтру оцєлескулу... алє о(т) тои части кму (!) є(ст) о(т)чина (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517);

в) *(поєднує ствердживально-розповідні речення)* але, а, однак, проте (6): а приписалъ єсмь микитино дворищє т кому жь (!) дворищю къ пєрємышьльскому ижь было двоє алє ѧ далъ за одино (Казимир, п. 1349 *P* 3); А єстли бы господаръ кроль ... того соимоу на тотъ дєнь... нє произволил, алє бы єго милостъ ины дєнь ... положиль томоу то соимови, тогды єго милость имаєть господарѧ Стєфана воєводоу своими послы... обыслати (під Хотином, 1467 *BD* II, 297—298); и листъ єсми на то г(с)дра королѧ єго мл̃сти мѣлъ алє ми на москвє взѧ(т) коли бы(л) єсми по(и)манъ (Вільна, 1495 *ВМБС*);

г) *(поєднує заперечні речення із ствердживально-розповідними)* але, а, лише (1): I też sud'ja mesta naszoho žadnoho peresuda pa nich ne majet' brati; ale my tolko, albo nasz starosta (Луцьк, 1388 *ZPL* 104).

2. *(протиставно-приєднувальний)* (10) а) *(приєднує ствердживально-розповідні до ствердживально-розповідних)* але, а, однак, проте (7): а пак ли бы ватама(н) албо рѧдцѧ рѣклъ абы єго оу селѣ нє было а во(н) маєтъ присѧ⟨ч⟩и ажъ того чоловѣка оу сє⟨лѣ⟩ нѣтъ але такѣ жъ право м⟨аєт⟩ъ быти (Галич, 1435 *P* 134); чини(м) знамєнито... ожє... дали и потвєрдили єсми митрополїю нашєму о(т) романова тръга... сєла... на имѣ лєоукоушани вы(ш) торгоу и драгомирещи съ пороумо(м) а лєоукоушани съ млиномъ алє поро(м) єсть на молдавѣ (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512); оузрѣвши лист господства ми, а ти прїиди к нам без никоторои боазни и оусымнѣниа, заноуж тѣ єсми простили... от въсєго нашєго сєрдца. Алє вас хочєм дєржати и оу великои милости и ласцѣ дєржати и чти (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 309);

б) *(приєднує заперечно-спонукальні до ствердживально-розповідних)* але, проте, однак (1): варє коли и оу которих днєх и часох ⟨боудет...к⟩то тѣгати или оупоминати на пана Лацка... за таа сєла... и на сїе ⟨привилї⟩є, тот нам заплатит... завєзкоу р̃ роубли сєребра. Алє да нє имают никто на вѣки добыва⟨т⟩и на сєе прївилиє ни съ одным своим привилиєм (Сучава, 1462 *BD* I, 67);

в) *(приєднує заперечно-спонукальні до заперечно-спонукальних)* але, а (1): тоты сє(л) оуси вышєписанны(х) и озєры що бы сѧ никто о(т)наши(х) пановъ нє оумѣша(л) ни оу чи(м) алє що бы нєплатили намъ да(н), ни поса(д), ни или(ш), ни по(д)во(д), ни оу жо(лду) що бы нє платили (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288);

г) *(приєднує ствердживально-спонукальні до ствердживально-розповідних)* але, проте, однак (1): пан Юрїи Шербич... дали от своєго оурика правою свою отниноу нашємоу монастирю от Хомора... половина от тоє полє на имѣ на Злътъроныи, межи бродовє под Бохотиномъ, повыше Ноуорещи, алє да єст томоу монастирє нижнѧѧ част (Сучава, 1467, *BD* I, 120).

Б. *(зв'язув підрядні речення)* (28) **1.** *(приєднує зв'язані вмістом складнопідрядні речення)* але, а, проте, однак (27): а кого коли исъпрѧчють людии к собѣ оу томъ мѣстѣ... тыѣ люди далъ єсмъ имъ со всѣмъ правомъ. Але то што жь коли вси боарє и зємлѧнє будуть городъ твєрдити тогды тии люди тако же имѣють твєрдити городъ (Смотрич, 1375 *P* 20); вло(д)славъ бжиєю мл(с)тью кроль полскии... знамєнито чинимы... иже какъ коли дьяволомъ... зъєднано было ижь нѣкгды преможныи панъ алєксандръ воєвода... присѧгъ слюбовъ голдувъ намъ и записовъ намъ оучинєныхъ... зломивши былъ напротиву намъ и на(с) розгнєвалъ алє ижь вєлможный стєфанъ снъ єго... просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили... а мы... про то жь єго... правого чинимы (Ланчиця, 1433 *P* 120—121); и такожє тоти люди ис тѧ(х) три(х) монастирски(х) сєлахъ да нє имає(т) никто о(т) наши(х) пано(х) и оурѧ(д)нико(х) соудити и(х) ни оу чє(м) а нє оу которо(м) дилѣ алє комоу сѣ оузри(т) кри(в)да аже имає(т) о(т) ти(х) люди... а они да тѣжоуть и да иштоу(т) и(х) прѧ(д) єгоумєнє(м) (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530); и въ посольствє... онъ на вашу милость сию (*в ориг.* сюю.— *Прим. вид.*) вину ставлаєть, рєкучы што онъ нє радъ бы былъ тому, што мєжы вашою милостью зъ вєликимъ князємъ московъскимъ таково дєло стало сѧ, алє коли посылали єстє... своихъ пановъ до великого князя... абы єстє оузяли... съ ннмъ любовъ и доконъчаньє... и любовъ и доконъчаньє съ нимъ взяли єстє (б. м. н., 1499 *BD* II, 447—448).

2. *(протиставно-уточнюючий)* але, тільки, лише (1): а на пєрєвозы от воза... по чєтири гроши, алє коли имоут возыты поромом (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

Див. ще **АЛИ**[1].

АЛѢБО *спол.* (1) *(зв'язує члени речення) (розділовий)* або, чи то: а коли бы па(н) на(ш) милостивы, коро(л) єго мл(с)тъ, обысла(л) на(с), абыхо(м) к тому выимєнованому мистцю и днєви были, а мы быхо(м) того какими лнци нє хотили попо(л)нити... нє имаючи котороу(ю) смєртн(у)ю болєс(т), бжє, того не даи, алєбо которую налогоу ис которои стороны, абы то было знаменито и пану нашєму королєви (Серет, 1453 *Cost.* II, 766).

Див. ще **АБО, АЛБО, АЛИ**[2]**, АЛИБО, АЛЮБО, ЛИБО, ЛЮБО**[1].

АЛѢКСА *ч.* (36) *(особова назва, молд., цсл.* Алєксъ, *гр.* Ἀλέξιος) Олекса: тѣмъ мы... дали єсми єму... єдну пасику на вѣрхъ огринчи, где є(ст) алєкса рышковинъ (Сучава, 1435 *Cost.* I, 403); Иванко и Алєкса пръкалаби орхєискїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Алєкса, алєкса** (1435 *Cost.* I, 403; 1443 *Cost.* II, 149; 1453 *DIR«A»* 503; 1462 *Cost. D.* II; 1470 *DIR«A»* 522; 1487 *BD* I, 310; 1490 *BD* I, 393; 1497 *BD* II, 107; *Cost. S.* 212; 1499 *BD* II, 425 і т. ін.); *род. одн.* **Алєксы** (1471 *ДГСМПБ*); *дав. одн.* **Алєкси** (1493 *BD* II, 14, 27).

Див. ще **АЛѢКСИЮ, ОЛЕКСА, *ОЛѢКСѢИ.**

АЛѢКСАНДЕРЪ *див.* **АЛѢКСАНДРЪ.**

АЛѢКСАНДРО *див.* **АЛѢКСАНДРЪ.**

АЛѢКСАНДРОВИЧЪ, ОЛѢКСАНДРОВИЧ, АЛѢКЪСАНДРОВИЧ, ОЛѢКСАНДРОВИЧЬ *ч.* (22) *(особова назва):* Swidoczno budeth kaszdomu... aze swidomo mny panu Mikl-

vschowy Alexandrowiczu... oze priszodszy muzowe spasczenie załowali na Pana Miroslawa szczoby on kurolowszcziznu derzał pod soboyu (Галич, 1413 *GL* 48); Мы кнѣзь семєнъ олєкса(н)дрови(ч) дали єсмо слузѣ нашєму па(н)у сєнку скипорю... село нашо тулины (Київ, 1457 *P* 165); Мы кнѣзь Сємєнъ алєкса(н)дрови(ч) Вєлико(г) КнА(з)ства Своє(г) Киє(в)ского (Прилуки, 1459 *P* 171); А при том были люди добрыи: Пан Михайло олєксандрович Загоровскии, а пан Сємєн Петров (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); А при томь нашємь єднаньи были: кнАзь Михайло Олєксандровичь, а пан Янъ Довойновичь (Вільна, 1482 *AS* I, 80); Се я панъ Иванъ Олександровичь Стретовичь... записалъ есми... тридцатъ копъ жита къ церкви пречистое Богоматере (Березовець, 1486 *АкЮЗР* I, 295); и з ласки нашое, подле данины кнегини Семеновое Александровича... то потвержаемъ симъ нашнмъ листомъ (Городно, 1497 *РИБ* 683).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Олєксандровичь, олєксаи(д)ровичь, олєкса(и)дрови(ч), олєксандрович** 8 (1456—1481 *P* 164; 1457 *P* 165, 166; 1475 *AS* III, 14; 1482 *AS* I, 80; 1486 *АкЮЗР* I, 295; 1487 *AS* I, 87, 241); **алєксандровичъ, алє(к)са(н)дрови(ч), Алекъсаидрович, ! алєксаидрович, алєкса(н)дрови(ч)** 7 (п. 1450 *ПИ* № 9; бл. 1458 *P* 168; 1459 *ЗНТШ* XI, 13; *P* 171; 1465 *ДГСОС*; 1480—1500 *AS* I, 121; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *род. одн.* **Алєксанъдровича, Алєксанъдровича** (1497 *РИБ* 683); *дав. одн.* **Олєксандровичу** 1 (1497 *AS* I, 112); **Alexandrowiczu** 1 (1413 *GL* 48); *знах. одн.* **олєксандровича** (1482 *AS* I, 80); *ор. одн.* **Алєкса(н)дровичє(м)** (1459 *P* 174).

*** АЛЄКСАНДРОВЪ** *прикм.* (3): а на то вѣра моА юги воєводы и вѣра дити моихъ... вира олєкса(н)дрова, вира богданова (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27); а на то є(ст) вѣра... сна г(сд)ва мн пєтрова и алєксандрова (Сучава, 1429 *Cost.* I, 258); основана быс црковь... при вєликом короли казимирѣ благовѣрн. кнзєм сємєоном алєксандрові отчичи кіевском прі архімандритѣ іоан (Київ, бл. 1470 *ОБРН* 129—130).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **алєксандрова** 2 (1429 *Cost.* I, 258; 1429—1430 *ВАМ* 25); **олєкса(н)дрова** 1 (бл. 1400 *Cost.* I, 27); *місц. одн. ч.* **при алєксандрові** (отчичи) (бл. 1470 *ОБРН* 129).

Пор. **АЛЄКСАНДРОУ, АЛЄКСАНДРЪ.**

АЛЄКСАНДРОУ *ч., невідм.* (4) *(особова назва, молд., цсл.* Алєксандръ, *гр.* 'Αλέξανδρος) Олександр: а на то є(ст) вѣра нашєго г(сд)ва вышєписаннаго алєксандроу воєводы (Сучава, 1429 *Cost.* I, 258); А пак до того вєрємєнє... крал полекїи, и Алєксандроу... тако слюбили нам (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

Див. ще **АЛЄКСАНДРЪ.**

АЛЄКСАНДРЪ, АЛЄКСАНДРО, ОЛЄКСАНДРЪ, ОЛЄКСАНДРО, АЛЄКСАНЪДРЪ, АЛЄКСАНЪДРО, АЛЄКЪСАНЪДРО, АЛЄКЪСАНДРО, АЛЄКСАНДЄРЪ, ОЛЄКСАНЪДРО, АЛЄКСАНДРЬ *ч.* (626) *(особова назва, гр.* 'Αλέξανδρος) Олександр: Мы кнА(з) литовьскии кнА(з) олєксанъдро корьАтовичь чинимъ свѣдочно... штожь былъ братъ нашь... придалъ млинъ къ црквн... оу смотричи то и мы кнАзь олєксанъдро потвєрживаємъ того своимъ листомъ (Смотрич, 1375 *P* 20); їо романь воєвода обладаА землею молдавьскою... даль єсмь исмоимъ (!) сынъми олєксанъдро и богданъ слузѣ нашєму иванышю витАзю... села на сєретѣ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); а сведци цнии пановє па(н) глѣбъ романовскыи... олєксандро ледАнскыи (Львів, 1412 *P* 81); а и тоє провинѣньє и шкоду оучиненую алєксандромъ воєводою... нє оупоминати (Ланчиця, 1433 *P* 123); а при то(м) бы(л)... боАринъ нашъ алєксан(д)ро самотєчи(ч) (Київ, 1446 *P* 154); Алєкса(н)дръ бо(ж)ю мл(ст)ю (Вільна, 1495 *БСКИ*); Божью милостію и господара нашого здоровьємь вєликого короля Алєксандра (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Алєксандръ, Алєксандрь, алєксанъдръ, Алєкса(н)дръ** 147 (1388 *ZPL* 103; 1389 *PEA* I, 26; 1400 *DIR«A»* 433; 1414 *DIR«A»* 441; 1421 *Cost.* I, 141; 1432 *Cost.* I, 327; 1448 *Cost.* II, 353; 1469 *BD* I, 138; 1487 *BD* I, 310; 1492—1493 *ПВФЧ*; 1495 *АЛМ* 83; 1499 *BD* II, 162 і т. ін.); **Алєксандро, Алєксанъдро, Алєкъсандро, Алєкъсанъдро, алєксан(д)ро** 19 (1388 *P* 42; 1402 *Cost.* II, 621; 1411 *Cost.* I, 84; 1435 *Cost.* I, 454; 1450 *ЗНТШ* XI, 7; 1470 *BD* I, 150; 1494 *BD* II, 387; 1495 *РИБ* 621; 1497 *РИБ* 684; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **олєксандро, олєксаиъдро** 15 (1375 *P* 20; 1401 *RIR*; 1412 *P* 81; 1429 *P* 113; 1434 *P* 128; п. 1450 *ПИ* № 9; 1465 *АкВАК* III, 4; 1475 *AS* I, 69; III, 14; 1491 *AS* I, 94 і т. ін.); **Алєксаидєръ** 5 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1497 *РИБ* 683; 1498 *АЛМ* 159; *АрхЮЗР* 1/VI, 1; *ГВКОО*); **олєксандръ** 4 (1401 *RIR*; 1433 *P* 119; 1468 *BD* II, 301; 1499 *AS* I, 117); **!алєксандъ** ! (1400 *P* 62); *ск. н.* **але(к)** 1 (1499 *ВФ*); *зам. ор. одн.* ис **олєксанъдро** 1 (1392 *Cost.* I, 7); *род. одн.* **Алєксаидра, Алекьсаидра** 364 (1400 *Cost.* I, 37; 1409 *DIR«A»* 437; 1420 *Cost.* I, 136; 1432 *Cost.* I, 327; 1443 *Cost.* II, 126; 1462 *BD* I, 66; 1472 *Cost. S.* 88; 1486 *BD* I, 290; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1497 *BD* II, 109; бл. 1500 *АСД* II, № 4 і т. ін.); **Олєксандра** 7 (1401 *RIR*; 1448 *Cost.* II, 733, 734; 1449 *Cost.* II, 746; 1456 *Cost.* II, 788; 1462 *BD* II, 283; 1468 *BD* II, 301); **!алєксан** 1 (1456 *DIR«A»* 511); **Аликсандра** 1 (1495 *BD* II, 41); *зам. місц. одн.* **при алєксандра** 1 (1435 *Cost.* II, 695); *дав. одн.* **Алєксандроу** 19 (1411 *P* 76, 77; 1433 *P* 123; 1467 *AS* I, 63; 1496 *ПСВВ*; 1499 *BD* II, 419, 425, 426, 443 і т. ін.); **олєксаидроу** 6 (1475 *AS* I, 71; III, 14; 1491 *AS* I, 94); **Алєксандрови** 1 (1403 *RS* 388); *знах. одн.* **Алєксандра** 4 (1398 *ДГПМ*; 1411 *Cost.* II, 638; 1436 *Cost.* II, 706; 1455 *Cost.* II, 770); **олєксаидра** 4 (1449 *Cost.* II, 746; 1468 *BD* II, 302; 1491 *AS* I, 94); *ор. одн.* **алєксандромъ, Алєксанъдромъ, Алєксаидром** 7 (1433 *P* 123; 1470 *BD* I, 148; 1498 *BD* II, 409, 410; 1499 *BD* II, 420, 442); **Алєксаидрєм** 1 (1499 *BD* II, 419); **Олєксандромъ** 1 (1393 *Cost.* I, 13); *місц. одн.* **при (иа) Алєксандрѣ** 2 (1437 *Cost.* II, 708; 1499 *АСД* VI, 2); **пры алєкса(и)дре** 1 (1496 *ПСВВ*).

Див. ще **АЛЄКСАНДРОУ.**

***АЛЄКСАНЪДРОВИЧ** *див.* **АЛЄКСАНДРОВИЧЪ.**

АЛЄКСАНЪДРЪ *див.* **АЛЄКСАНДРЪ.**

АЛЄКСИН *прикм.* (4): почьнши ⟨х⟩отар тои бранищи... до Фалкъоа, та горѣ фалкъом до стєжки где гроб Алєксин (Сучава, 1490 *BD* I, 420); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прАд нами... Магда... н оуноуковє єи... и дали... од оурика дѣда их пана Нєгри... єдно сєло на Виннои, иа имѣ где бил дом Алєксин (Сучава, 1493 *BD* II, 14).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Алєксин** (1490 *BD* I, 420; 1493 *BD* II, 14—15); *дав. мн.* **Алєксиним** (1493 *BD* II, 14).

Див. ще ***АЛЄКСОВЪ.**

Пор. **АЛЄКСА.**

АЛЄКСИЮ *ч., невідм.* (1) *(особова назва, молд., цсл.* Алєксъ, *гр.* 'Αλέξιος) Олексій: пис(а) Алєксию въ Соуч(а)вѣ (Сучава, 1479 *BD* I, 222).

Див. ще **АЛЄКСА, ОЛЕКСА, *ОЛЄКСЄИ.**

*** АЛЄКСОВЪ** *прикм.* (1): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє благопроизволи господство ми... и оучинили єсмо въ задоушїє... прєдков и родїтелен наших... и дали єсми... монастироу... цигане на имѣ: ... Марко н Крѣчюн, сыны Алєксови (Сучава, 1487 *BD* I, 311—312).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **Алєксови** (1487 *BD* I, 312).

Див. ще **АЛЄКСИН.**

Пор. **АЛЄКСА.**

АЛЄКЪСАНДРОВИЧ *див.* **АЛЄКСАНДРОВИЧЪ.**

***АЛЄКЬСАНДРЪ** *див.* **АЛЄКСАНДРЪ.**

АЛЖБѢТА *ж.* (4) *(особова назва, стч.* Alžběta, *стп.* Alżbieta) Єлизавета: а мы то єму осужАє(м) а панАмъ Адвизъ и алжбѣтє вечноє молчАниє чинимы (Медика, 1404 *P* 70); тогдє воитєкъ положи(л) листь па(н) тернав-

ского што жъ пани ядвига хмєлєвая... уздала пол сєла сулимова воиткови по своєи дчєри а по прибковє сестрє по алжбѣтѣ (Львів, 1412 *P* 81).

ФОРМИ: *наз. одн.* **алжбѣта** (1404 *P* 70); *дав. одн.* **алжбѣтє** (1404 *P* 78); *ор. одн.* **алжбѣтою** (1404 *P* 70); *місц. одн.* **по алжбѣтѣ** (1412 *P* 81).

Див. ще ***ЄЛИЗАВЕТА, *ЄЛИСАѲЬ.**

***АЛЖКА** *ж.* (2) *(особова назва, стп.* Alżka, *пор.* Алжбѣта): аж бы воитко с дѣтками с того свѣта сшель што ѣ имѣль с прибковою сєстрою с алжкою тогдѣ има хмѣль прибко писаныи положити воитковымь ближши(м) м̃ ко(п) (Львів, 1412 *P* 81).

ФОРМИ: *ор. одн.* **алжкою** (1412 *P* 81).

Див. ще ***ГАЛЗЬКА.**

АЛИ[1], **АЛЇ** *спол.* (264). **I.** *(зв'язує члени речення)* (232) **I.** *(протиставний — поєднує члени речення з запереченням з членами речення без заперечення)* але, а (228): знаменитосто чинимы... иже мы романъ воєвода... и(з) доброи волѣ, а никимъ нє принуженъ, али з доброі и з мудроі рады своїх слугъ и пановъ... слюбили єсми и слюбуємъ, обѣщєваючи чистою вѣрою ⟨и⟩ чистою правдою вѣрна служьба служити (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); а тако(ж) кого бъ избєрє(т) господарє(м) быти, оу нашєи зємли... то да єм(оу) нєпороуши(т) али єм(оу) пот(в)ръди(т) нашє данїє (Сучава, 1448 *Cost.* II, 300); н гдє иму(т) класти рибоу, оу ти(х) возо(х)... а мито да нє даду(т) нигдє, оу нашєи зємли, али да иду(т) доброво(л)но бє(з) въсѣко(і) забави (Сучава, 1454 *Cost.* II, 513); Сим листом слюбоуєм, мы и наши сыновє... кролю єго милости... жадного иного пана нє искати... али єго милости кролю... помагати (Коломия, 1485 *BD* II, 371—372); А по нашєм животѣ, кто боудєть господарь нашєи зємли, от дѣтєи наших или от нашєго родоу... тот бы нє пороушилъ нашєго дааніа, али бы оутвръдиль и оукрѣпиль (Ясси, 1500 *BD* II, 173—174).

2. *(протиставно-уточнюючий)* але (2): али по старомоу хотарю... да прислоухае(т) увє(с) то(т) хотаръ нашє(г) монастирѦ о(т) нємца, *али* и съ грълами и с полѣни, вєздє по старому хотарю, що є(ст) монастирскїи хотаръ (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45); А пак наияснѣишїи Ян Олбрахть, крол полскїи, ис прѣрєченою братію єго милости, тогди имали би перєвозити сѣ також на зємли тоурєцкого чъсарѣ чєрєс Доунаи, али оу брод що сѣ зовет Облоучица (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

(у сполуч. а л и о п р о ч є) але крім (1): да єст ємоу от нас оурик и съ въсєм доходом, али опроче сестри єго Олюшки и братаник єго Данчюла и Пєтримана, сыновє Иванка гоумєнника, и сєстричич єго Михъилаша и Копача, сыновє Василиси (Сучава, 1491 *BD* I, 459);

(у сполуч. а л и є д н о) але тільки (1): А хотар тои трєтои вышєписаннои части от Бъєшєщи, али єдно оу село, почєнши от бєрєг Молдавѣ мало ниже от гдє выходит топлица от Молдави (Сучава, 1499 *BD* II, 136).

II. *(зв'язує сурядні речення)* (32) **1.** *(протиставно-уточнюючий)* (23) **а)** *(зв'язує заперечно-спонукальні речення із стверджувально-спонукальними)* але, а (12): а вы и(х) товаръ да не смѣє(т) становити али становите о(т) то(г) сто(л)ца гдє ва(м) щкодє (!) оучинили (Дорохой, 1437 *DIR* № 8); а тарканъ никто щобы нє былъ, али да платѣтъ мито каждыи (Устя Кракова, 1439 *Cost.* II, 59); а иного соудъца да ие имаю(т), николи на вѣк⟨и⟩, ни оу чи(м), али да соуди(т) са(м) свои люди и да довидаю(т) и(х) о оуси(м) (Ясси, 1449 *Cost.* II, 391); а до ти(х) припасни ни(к)кто (!) аби нє има(л) ии жадноє дило али аби има(л) дило єпископа нашего о(т) Радовцє(х) или дворници и(х) (Сучава, 1479 *DC* 141); И такождєрє, варє колико сєла соут оу Коцманє... а до тих люди що соут от тѣх сєла (!) аби нє имали дило ни єдин наш боАрин... али щоби их соудили наши єпископи, или дворници их (Сучава, 1481 *BD* I, 257); А митници от Романова тръга да нє имають дило до того мита, али да бєрєть тото мито єпископь... от Романова тръга (Сучава, 1488 *BD* I, 342);

б) *(зв'язує стверджувально-спонукальні речення з відтінком застереження)* але, а (11): да єст нм от нас оурик съ въсѦм доходом имь, али да єсть Мърини и Федки сєло Мирчещїи (Сучава, 1490 *BD* I, 392); тоє въсєвишєписа(н)ноє (!) да є(ст) и(м) о(т) на(с) оури(к), съ въсе(м) доходо(м) али да є(ст) и(м) на чєтири части (Сучава, 1491 *Cost. D.* 37); да єст им от нас оурик и съ въсєм доходом; **али да** єст половина от того сєла слоузѣ нашємоу Тоадєроу самомоу, а дроугаа половина... да єст попоу Тоадєроу (Ясси, 1497 *BD* II, 96).

2. *(протиставно-приєднувальний) (приєднує зв'язані змістом прості стверджувально-розповідні речення)* а, але (6): щобы имъ ⟨оури⟩къ съ оусѣмъ доходомъ, имъ и дѣтемъ и⟨х⟩ али тоє ⟨вышєпис⟩анноє сєло брадичещи тоє тадороу опро⟨ч⟩ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 450); а чо(г) бы сѦ лице(м) нє знашло по нашєи зємли, а они имаю(т) то(г) ожидати до по(д)бного часу, яко(ж) понапрѦ(д) имае(м) сказати, али и дотолѣ имае(м) сѦ причинити (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); Ино мы выдѣвшє их доброю волю и токмєж и полнїи заплат, а мы такождє и от нас єсми дали и потвръдили тоє прѦдрєченоє сєло на имѣ Нъмисничїи слоузѣ нашємоу Жоуржа Къкъразъ и жени єго Фєдки Али половина того прѦдрєченого села от Вад, вышноую част, да єст слоузѣ нашємоу Жоуржи Къкъразъ от нас оурик и съ въсєм доходом (Сучава, 1487 *BD* I, 302).

3. *(протиставний)* (3) **а)** *(зв'язує стверджувально-розповідні речення)* але, а, однак (2): а на болшєє потвєржєнїе велѣли єсмы привѣсити нашоу пєчать малоую къ семоу листоу нашємоу, али тѣмь потвєржєнїєм потвєржаємь, яко и вєликою печатью (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 122); и гєрге... рє(к) прѣ(д) на(с): правда, єси да(л) оу мои(х) роу(к) твои злати, на подєржанїє, али я єсмъ хоти(л) сєбѣ зискъ оучинити твоими пинѣзми (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385);

б) *(зв'язує заперечно-спонукальне речення із стверджувально-спонукальним)* але (1): Також и мы... нє имаєм такового чловѣка *(в ориг.* чл̃ка.— *Прим. вид.)* прїимити... оу нашєи зємли, ани оу кого от подданних наших; али такового чловѣка *(в ориг.* чл̃ка.— *Прим. вид.)*... мы да имаюм єго въгнати и въпоудити проч ис нашєи зємли (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

Див. ще **АЛЄ.**

АЛИ[2] *спол.* (2) **1.** *(зв'язує члени речення — розділовий)* або, чи (1): Мы дмитрии... корибу(т) кнѦ(з) литовскии чинимъ то знаємо всѣмъ кто коли на тои листъ оузрить али оуслыши(т) иже... вєлєбному г(с̃)пдрю володиславу королеви польскому... слюбили єсмо и слюбуємъ (Краків, 1388 *P.* 40—41).

2. *(зв'язує сурядні речення — розділовий)* або, чи, чи то (1): ако (ж) кто коли имє(т) познати оу ни(х) кони или волы... и доведє(т) на(ш) чл̃къ на брашовѣни из добрими лю(д)ми, а они брашовѣни не мочи иму(т) поставити содыша за то(т) конъ алибо за то(т) во(л), а брашовѣни да стратѣтъ того конѣ али во(л) буде(т) (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743).

Див. ще. **АБО, АЛБО, АЛЄБО, АЛИБО, АЛЮБО, ЛИБО, ЛЮБО**[1].

АЛИ-БЄГ *ч.* (2) *(особова назва, ар.* ali «великий», *тюрк.* beg — титул людини знатного походження): а он загоубил тота привилїє коли пришли Али-бєг и брат єго Скєидерь-бєг и съ Цапалоушєм и попленили нашоу зємлю до поуд вєликою лоугоу (Сучава, 1481 *BD* I, 258).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Али-бєг** (1481 *BD* I, 258).

АЛИБО, АЛИБЪ *спол.* (115). **I.** *(зв'язує члени речення)* (112) **1.** *(розділовий)* або, чи, чи то (91): пак ли бы єго жь бъ нє даи хо(т)л бы коли о(т)стати гонъ исны кнѦ(з) корибу(т) а либо єго дѣти... тогда мы со всимъ поспольство(м)

земли єго хочємы єго о(т)стати (Лучиця, 1388 *Р* 39); Бжъєю мл(с̃)тью А па(н) пт̃ръ влодковичь... свѣдчю и познава(м)ъ тым то листомъ каждому добро(м)у кому надобѣ кто на тотъ листъ позритъ а либо оуслыши(т) єго чтучи... аже миха(л) грабовецкии а па(н) пт̃рашь пиликовичь просили кролѧ о границю промежи грабовцѧ а тисмѧнча(н)ъ (Галич, 1404 *Р* 67—68); мы... слюбоуємъ имаємъ... вѣрнѣ голдовати, а то тако иже пре(д)реченыи па(н) кро(л) и єго короуна полска имае(т) на(с) пре(д) ты(м) днємъ голдованиѧ два алибо три м(с)цѣ обыслати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734); а ливовчанє що имоут ходити до браилова, а либо до кїлїи по рыбоу, на краинєм мыти, оу бакови, а либо оу бєрлади имает давати мыто от гривны по полтора гроша (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); я хве(д)ка пашкова до(ч)ка дохновича сознаваю си(м) мои(м) листо(м) хто на нє(г) посмотри(т) алибо чтучи є(г) оуслыши(т) (Луцьк, 1490 *ЗХП* 134); Також и мы... жадного непрїятелѣ кролѣ єго милости... мы нє имаєм такового чловѣка *(в ориг.* чл̃ка.— *Прим. вид.)* прїимити... али такового чловѣка *(в ориг.* чл̃ка.— *Прим. вид.)* гдє сѣ оучюєт и знаидет оу нашеи земли, алибо боуд оу кого от наших подданников, мы да имаюм єго вгнати и вѣпоудити проч ис нашеи земли (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

2. *(розділово-перелічувальний)* або... або, чи... чи, чи то... чи то (14): а мыто оу баковѣ, а либо оу бръладѣ, а либо уо бани один грош (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); Пак ли бы тот дєн так намѣнєнны, нам, землѣм нашим молдавскым нѣкотора потребизна знакомита, яко валка алибо воина с Татары, алибо инших наших непріателєи, алибо парсоунѣ нашои немоч, алибо инша котора потребизна нам пригодила сѣ, а то бы наияснѣишєму королю єго милостї и свѧтои єго Короунѣ а то бы єго послом было явно (Сучава, 1462 *BD* II, 285); И також єстли бихом мы имали которїи ричи алибо записоу алибо присѣгоу съ которим чловѣком против єго милости... тоє оусє казимо и оуморѣємо ис сим нашим листом (Коломия, 1485 *BD* II, 372);

(чергується із спол. л и б о, л ю б о, а б о) (5): але коли па(н) на(ш) коро(л) єго мл(с)тъ приближи(т) сѧ до рускои земли, а мы имае(м) пере(д) єго мл(с)ть выехати на выименованоє мистцє, либо до камє(н)цѧ, алибо до снѧтина (Серет, 1453 *Cost.* II, 765); а хтобы мєл того имѣнѧ под ки⟨є⟩г⟨и⟩нєю искати либо дѧдки мои, любо сєстры мои, або ближныи мои, такжє либо хотєл ли бы пан Василєи Хрибтович, которою мѣрою подлє подвурѧ своєго мою отчизну стиснути алибо кн⟨є⟩г⟨и⟩нѧ Иванова Кропотчина або пани Михайлова Руденска, ино кн⟨є⟩г⟨и⟩ни єє милости *(в ориг.* мл̃.— *Прим. вид.)* нєнадобє ничого с тыми мовити (Луцьк, 1494 *AS* I, 101); а єстли бы дорозоумили с которои сторони от какых наших непрїятєлеи какоє зло, або шкодї алибо прєкажєнїѧ, а их милость тогди нам и дѣтем нашим и земли нашеи молдавскои тоє имают нам оусє оуказати и оповѣсти (Гирлов, 1499 *BD* II, 422—423).

3. *(пояснювально-уточнюючий)* або, тобто (2): мы алєксандръ воєвода... знаємо чини(м) ... и(ж) єсмы дали... кнѧгини ри(м)гаилѣ, бывшои жонѣ нашои, до єи живота и к гому на каж(д)ыи го(д) ше(с)тсо(т) золоты(х) дукато(в) а либо чє(р)лены(х) золоты(х) оугорскы(х) (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); И такиж потвержаем и далеи слюбоуєм и обецѣєм (!) иж єст было старыи записи *алибо* завєзанѧ пригодло (!) бы сѣ нам оучинити которыи былви (!), алибо на потоум могли бы быти, а противкоу паноу нашємоу кролю и свѧтои єго Короунѣ полскои, тоты записы оумарѣмо тым то листомъ (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

II. *(зв'язує сурядні речення — розділовий)* або, чи, чи то (3): а тако(ж) коли коро(л) єго мл(с)тъ то(т) будє(т) оу коруна, а либо иншїи коро(л) єго мл(с)тъ будєтъ оу коруна, тог(д)ы... имаємъ хо(л)довати кролєви єго мл(с)ти по(л)скому (Серет, 1445 *Cost.* II, 729); а коли боудет лед а либо имоут ходити оу брод, тогды пєрєвоза ни гроша да нє дадоут (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); А пак наиясиѣишїи Ян Олбрахтъ,... ис прѣреченою братїю єго милости, тогди имали би пєрєвозити сѣ також на земли тоурецкого чъсарѣ чєрєс Доунаи, али оу брод що сѣ зовєт Облоучица, алибо порозоумивши *(в ориг.* пороузоумивши.— *Прим. вид.)* сѣ оба прєрєчєнїи кралєвє... ис нами, прєрєчєным Стєфаном воєводою, по коуда сѣ им и нам боудєт видити маиполипшеи, маипожиточнѣи, тоуда пєрєвозити сѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

Див. ще **АБО, АЛБО, АЛЄБО, АЛИ², АЛЮБО, ЛИБО, ЛЮБО¹**.

АЛИЖЬ¹, АЛИЖ *спол.* (3) *(приєднує підрядні речення) (часові — у постпозиції)* аж, доки, поки: а города луцьска блюсти ми а никому нє дати алижь осподарь мо (!) великии король возметь коли оусхочеть (б. м. н., бл. 1386 *Р* 30); па(к)ли ⟨бы мы⟩ нє д(б)али платити исти(н)ныи золоты(х) и други(х) пришлы(х) шєсти со(т) золоты(х), тогда коро(л) господа(р) на(ш)... имиє(т) ихъ брати и встѧгати та(к) долго, али(ж) жонѣ нашеи бывшеи кнѧгини ри(м)гаили попо(л)нимы истинну и прибылыи золоты (б. м. и., 1421 *Cost.* I, 142).

АЛИЖЬ², АЛИЖ *част.* (6) *(підсилювальна) (перев. у сполуч.* а л и ж ь д о) аж: тогда аксакъ пришолъ такъ таино на насъ аже нє было намъ никакоѣ вѣсти а ни слова алижь о(у)зрѣли єсмо єго оу нашои дєржавѣ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); тако смы мы опытали старцєвъ кунцѣрєвы(х)... оучини(л) єсмъ вѣчную границю и закопали по пєрєхрєстныи путь што на долинѣ подли попєлєва али(ж) до ло(з) (б. м. н., 1419 *Р* 90—91); а межи тыми городы и межи нашею землею рускою то границѣ будуть вѣчныи... о(т) рѣчи (!) колючина прѧмо попєрекъ полѧ болохова али жь до великои рѣки днѣстра (Ланчиця. 1433 *Р* 125); я єщє будучи в добром здоровю... дала єсми єму... имєнє... ограничоноє почонши посєред Мухотолок... до соколскоє дороги, соколскою дорогою алиж оу Мохотолоки (Ровно, 1488 *AS* I, 242); крал... нам вьси мєрзѧчкы и шкоды и кривды... отпоустиль... през нас и през наши подданнїи и єго милости и подданным єго милости прєминоулих часов алиж до сєго днє оучинєныхъ (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

Див. ще **АЖЄ², АЖЄЛЄ, АЖЪ²**.

! АL̃UBA *див.* **АЛЮБО.**

АЛХАТАРЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А на то послуси... о(т) мѣстичовъ короткии павелъ григорь павелъ писарь панъ вахно танча алхатаръ русъ никель (Львів, 1368 *Р* 16).

ФОРМИ: *наз. одн.* **алхатаръ** (1368 *Р* 16).

***АЛЫШОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Голишів: и мы... дали єсмо ємоу имєнє в Лоуцкомъ повєте оу Жоукове сєло Алышовъ, на рєце на Стоублє (Луцьк, 1446 *AS* III, 5).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Алышовъ** (1446 *AS* III, 5).

Див. ще ***ГОЛЄШЄВЪ.**

АЛЬБО *див.* **АЛБО.**

АЛѢ *див.* **АЛЄ.**

***АЛѢКСАНДРОВСКИИ** *прикм.* (1): продали єсмо пану мартину кгасто(в)товичю сѣлища наши на имѧ крѣхае(в) а к тому сѣлищю зѣмли бортные алѣкса(н)дро(в)ская игнато(в)ская и грицева а морозова а оушако(в)ская а мотовилово (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Алѣкса(н)дро(в)ская** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

Пор. **АЛЄКСАНДРЪ.**

АЛЮБО, АЛЮБЪ, АЛЮБЬ *спол.* (275) **I.** *(зв'язує члени речення)* (269) **1.** *(розділовий)* або, чи, чи то (230): а поидєть ли царь на лѧхи а любо кнѧзи тємнии кнѧземъ литовьскымъ помагати (б. м. н., 1352 *Р* 6); А што оу нѣмєцкихъ правѣхъ сѣдѧть на ланохъ хотѧ бы трие чл̃вци сѣдили на лану а любо д̃ одну колоду дають ись ла-

ну а по два гроша широкая (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); тогды ты(х) н҃ копъ имаєть быти дано слузѣ нашєму юркови а любо по нє(м) єго дѣтє(м) (Коломия, 1424 *Р* 102); А нє останут ли сѧ дѣти по лєнковє животѣ ино лєнькову ближєму а любо кому лєнко прикажєть по своє(м) животѣ тому тако жь таѧ сєла дєржати (Житомир, 1433 *Р* 127); и такижь тымъ то листомъ слюбуємь... ижъ яко рыхло панъ кро(л), снъ, а любо намѣсткы єго до зємлъ русвыхъ (!) приближатсѧ, а мы обличнѣ к нєму прїидємъ (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); А боудѣ(т) хто злостївє алюбо нєправа иє хотѧчи къ правоу стати а събѣжить алюбо съидѣть а имєть щкоды чинити зємли алюбо зємълѧномъ тогды є(г) имѣнїє дѣди(ч)ство вынѧвни (!) вѣно жєньскоє имєєть бытї вѣ(ч)но на на(с) оузѧто (XV ст. *ВС* 38 зв.— 39); а тоє имє(н)є чємєри(н), маю подати игоумєноу пєрєсопницкомоу, ларионоу, алюбо по нє(м) боудоучємоу (Луцьк, 1490 *Пам.*).

2. (*розділово-перелічувальний*) або... або, чи... чи, чи то... чи то (26): а пак ли бы хотѣ(л) хто по(д) пано(м) гринко(м) стрєчєновичо(м) тыхъ имѣнєи добывати... тогды пєрвѣє имаєть дати триста ко(п) широки(х) грошєи пану гринку а любо єго дѣтє(м) а любо внучато(м) и ближни(м) єго (Острог, (1437 *Р* 136); Колї хто прїчиною оумрє(т) алюбо оутонє(т) алюбо с дрєва спадѣть о томъ нє(т) жадноє жалобы оу правє (XV ст. *ВС* 24); а хто бы хотє(л) игоумєноу пєрєсопницкомоу ларивоноу оу тє(м) имє(н)и оу дѧ(д)ковичо(х) кривдоу вчинити в людє(х) а любо в зє(м)ли, а любо в граница(х), я по(д)нимаюсѧ о(т) вси(х) кривдъ єго боронити (Луцьк, 1490 *Пам.*);

(*чергується з* л ю б о) (4): оучинит(ь) которыи добрыи чл҃вкъ кривду, любо воєвода а любо панъ оучинити исправу ис нимь (б. м. н., 1352 *Р* 6); тогды ємоу кондратъ нє хотѣлъ отповѣдити олижь пришєдъ вотчичь далъ свою рѣчь васковѣ в роуцѣ любо стратить а любо добоудєть васко (Галич, 1401 *Р* 65).

3. (*пояснювально-уточнюючий*) або, чи, чи то, тобто (9): а пакъ ли бы нашь г(с)подарь нынѣшнии и потомъ будушчии што бы мыслили, а любо хотѣли починати противъ г(с)подарѧ кролѧ коруны пол(с)коѣ, тогды мы имамы нашихъ г(с)подарии о(т) того виимати... и бронити (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); хоче(м) откоуль изыскъ а любо прїбытокъ прїхо(ди)ть о(т)тоуле тє(ж) и казнь имєєть быти (XV ст. *ВС* 29 зв.); И иоучили(с) (!) нєкоторы(и) лю(ди) потварью иньши(х) людєи о моужєбоиство обьмо(л)вѧ(т) а для давности алюбо зашли(х) часовъ нє можєтсѧ оу то вымовить (XV ст. *ВС* 33); никды мєжи радою кролє(в)ства нашєго такова рѣчь нє была гадана... ижбы... в то(м) кн҃зьствѣ вєлико(м) литовско(м) в таковыи тадынки оустоупити варовалибысѧ алюбо стєрєгли (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

II. (*зв'язує сурядні речення*) (6) 1. (*приєднувальний*) або (3): а николи нєхочєми (!) быти оу ради смо(л)вы снѣтїю, чєрє(с) сѧ, а любо чєрє(с) кого иного, *а любо* иныи гдє бы коли того исного пана нашєго, наимл(с)тниишого кролѣ полского, и короуны єго, намѣстко(м) лихоє оу волотство ражєно, а любо молвєно и овшємъ мили зъ и(х) оусѣ(х) противны(х) рєчїи... оуставичнїи обыслати и выстєрєчи (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); а таѧ рать и (з)дє ко мнє при(и)дєть потомъ я ихъ только боудоу нє казнити а полонъ вашъ оу нихъ отънємъ к ва(м) нє о(т)шлю а любо отъ иноє стороны гдє моѧ сила нє стєчєть а рать на конь оузъсѧдєтъ а я о томъ оузъвєдаю а к тобє исъ птичєю языкъ вєсти нє пошлю (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

2. (*розділово-перелічувальний*) або ... або, чи ... чи, чи то... чи то (2): мн своєю ра(до)ю оуставлѧємь ижь вєлїє соусѣдъ посполито нє можє(т) поитї изъ однс(г) сєла да (!) дроугого одно оди(н) алюбо два а то с волєю па(н)скою вынѧвши оу нєкоторы(х) члонка(х) колї па(н)у своємоу сєлѧиниоу до(ч)коу ємоу оусїлоуєть алюбо жєноу *алюбо* колї ємоу имєньє сїлою бєрє(т) *алюбо* колї боудє(т) панъ у клѧтвє чєрє(с) го(д) но нѣ толко три алюбо чотыри но вси могоуть поити про(ч) гдѣ коли комоу любо (XV ст. *ВС* 26—26 зв.).

3. (*розділовий*) або, чи, чи то (1): а коли бых я хотѣлъ от кн⟨ѧ⟩зѧ єго м⟨и⟩л⟨о⟩сти проч ѣхати, алюбо дѣти моѣ нє хотѣли бы єго дѣтєм слоужити, тогды я и дѣти моѣ мають ѣхати коуды хотѧт (Острог, 1466 *AS* I, 61).

Див. ще **АБО, АЛБО, АЛЄБО, АЛИ**[2], **АЛИБО, ЛИБО, ЛЮБО**[1].

АМЄНЪ, АМЄНЬ *виг.* (3) («істинно», *стч.*, *стп.* amen, *лат.* amen, *гебр.* amen) (*заключне слово в інвокації — зачині грамоти*) амінь (2): во имя б҃жьє амєнь коу вѣчьнои памѧти тоито рѣчи (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); Во имя Боже, аменъ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106);

(*заключне слово в апрекації— кінцівці грамоти*) амінь (1): Писанъ листъ... по оузвежени чесного Хреста, подъ лѣты Рожества Христова А҃. лѣтъ Д҃. сто лѣт трєцєго лѣта. Амень (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*).

Див. ще **АМИНЬ.**

АМИНЬ, АМИН, АМІН, АМЇНЪ, АМЫНЬ *виг.* (57) («істинно», *цсл.* аминь, *гр.* ἀμήν, *гебр.* amen) (*заключне слово в інвокації — зачині грамоти*) амінь (31): Во имя отца и сына и свѧтого духа амин (Судомир, 1361 *AGZ* 6); Во имѧ оц҃ѧ и с҃на и с҃тго д҃ха аминь (Смотрич, 1375 *Р* 20); Во имѧ оц҃а и с҃на и с҃тго д҃ха Аминь (Бохур, 1377 *Р* 23); Въ имя Отца и Сына и Святого Духа. Аминь (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4); Въ ыме Панское, аминь (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26); Во имѧ г(д)нє аминь (Житомир, 1433 *Р* 126); въ имѧ б҃жїє, ами(н) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737); Во имя Светое и нераздѣльное Троицы. Аминь (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

(*заключне слово в апрекації — кінцівці грамоти*) амінь (16): а при томь былъ попо пєчѣрєскии пєтръ а коръчмитъ олєхновичь сємєнъ оу вѣки вѣкомъ Аминь (Перемишль, 1359 *Р* 10); а да(н) оу чєрнѧховє оу сєрє(д) ѕ҃ нд҃(ли свт(г)о вєликого посту по(д) лѣты розтва хрс҃това а ≠ лѣ(т) и ѹ҃ лѣ(т) Л҃ Є҃ лѣ(т) аминь (Черняхів, 1435 *Р* 133); Здравствоуитє о господи, амин (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 370); И милїи богь да оумножит вам лєта, амин (Торговище, 1481 *BD* II, 358);

(*заключне слово в санкції — формулі документу, що містить погрозу покарання за порушення постанови, сформульованої в документі*) амінь (10): А кто о(т)имєть о(т) ц҃ркви с҃тго николы судитсѧ со мною пєрєдъ б҃гмь єгда придєть правєдиыи судии хотѧ судити живимь и м҃ртвымь и оуздати комуждо противу дѣломь єго ами(н) (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8—9); да прєбудуть жє нєпорушно подъ анаѳємою за што здє даи г(с҃)ди намъ побытъ и з(д)рвіє а по сємъ и дєтємъ нашимъ вєчную памѧть аминь (Холм, 1376 *Р* 22); А кто бы хотѣль тоє пороушити, таковыи да єст проклѣть от господа бога... и да єст подобєнь Іюдѣ и проклѣтомоу Арїи, и да имаєт оучастїє съ онѣми Іюдєє єжє възъпиша на господа христа: кръвь єго на них и на чєдох их, єжє и єст и бъдєт въ вѣкы, аминь (Гирлов, 1499 *BD* II, 163).

Див. ще **АМЄНЪ.**

АМПОУЦИТА *ж.* (1) (*назва водного джерела у Молдавському князівстві*): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тоти истиннїи слоуга наш миклѣ и сєстри єго... жаловали єсмы их особною нашєю милостїю, дали и потвърдили єсмы им... єдно сєло на Кнѣжа на имѣ гдє бил дом дѣда их Ивана, и оу томжє хотароу кръницѣ на имѣ Ампоуцита (Васлуй, 1495, *BD* II, 39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ампоуцита** (1495 *BD* II, 39).

АМЫНЬ *див.* **АМИНЬ.**

АНА *ж.* (2)(*особова назва,болг.* Ана, *цсл.* Аньна, *гр.*'Αννα, *гебр.* Hannah) Анна, Ганна: ана продала пєтрашкови радъцѣовьскому свою дѣднину... оу вѣки (Перемишль, 1359 *P* 10); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... Ана, сєстра Доброулова... и дала своимъ плємєником... два сєла (Сучава, 1470 *BD* I, 155).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ана** (1359 *P* 10; 1470 *BD* I, 155).

Див. ще **АННА.**

АНАНЇЄ *ч., невідм.* (1) (*особова назва, молд., цсл.* Анания, *гр.* 'Ανανίας, *гебр.* Chanania) Ананій: а такожє єсми потвєрдили монастироу нашємоу ⟨оуси татаровє⟩... и циганє, на имѣ татаро(м) илѣ ватама(н) съ чєлѣдъю си, ананїє и(с) чєлѣдъю си и съ оуноучати и праоуноучаты (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

Див. ще **ОНАНЬѦ.**

АНАСЇА *ж.* (2) (*особова назва, молд., цсл.* Анисия, *гр.* 'Ανυσία) Онисія: И оуставшє слоуга наш Иванка и сєстри єго Нѣгша и Анноушка и Анасїа и братанича их Соръ та заплатили оуси тоти вишєписанїи пинѣзи (б. м. н., 1494 *BD* II, 38).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Анасїа** (1494 *BD* II, 38); *дав. одн.* **Анасїи** (1494 *BD* II, 38).

Див. ще ***АНИСЇА.**

АНАСТАСИЄ, АНАСТАСЇЄ *ч., невідм.* (3) (*особова назва, молд., цсл.* Анастасии, *гр.* 'Αναστάσιος) Анастасій, Анастас: А сє азь смѣреныи (*в ориг.* смрѣреныи.— *Прим. вид.*) игоумень... и свѧщєнномонах Анастасїє и съ въсѣм братство⟨м⟩ яжє о христѣ... сътворихом... да от нас боудєт⟨ь⟩ тоє произволєнїє, за ваше здравїє (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); мы, Стєфан воєвода... ⟨знамени⟩то чинимь... яко да оутвръдимь и оукрѣ⟨пимь⟩ нашь монастирь от Молдавица... где есть игумень, нашь молебникь, попа Анастасіе (Сучава, 1473 *ШКН* 164).

***АНАСТАСЇА** *див.* **АНАСТАСЬЯ.**

АНАСТАСЬЯ *ж.* (2) (*особова назва, гр.* 'Αναστασία) Анастасія: Мы алєксандръ воєвода... знаємо чинимъ... ожє єсмы оучинили с наши(м) добры(м) оумысло(м)... и дали єсмы цркви стои пѧтници що на романовє торгу гдє лєжи(т) стопочившаѧ мти (!) наша кнѧгынѧ анастасья... двѣ селѣ (Сучава, 1408 *Cost.* I, 60—61); Іо Стєфа(н) воєво(д)... оукраси гро(б) своєи прѣдѣдици кнѧжни анастасїі (б. м. н., 1497 *DC* 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **анастасья** (1408 *Cost.* I, 61); *дав. одн.* **анастасїі** (1497 *DC* 8).

Див. ще **НАСТАСЇѦ.**

АНАФЄМА, АНАТЄМА, ANATHEMA, АНАѲТЄМА *ж.* (6) (*гр.* ἀνάθεμα) (*прокляття*) анафема: да прєбудуть жє нєпорушно подъ анаѳємою (Холм, 1376 *P* 22); а коли которы господаръ порушитъ таковыи да єстъ проклѧтъ... и да єстъ таковыи анаѳєма (Сучава, 1403 *ДГАА*); а кто бы хоти(л) пороушити имъ нашє данїє то(т) оузри(т) казни г(с)вами и да є(ст) анаѳєма (Поляна, 1448 *DIR«A»* 491); а хто учнє(т) устоупатися и пакастити (!) митрополитъ алибо хто инны да боуди на нємъ о(т) иа(с) кля(т)ва в сє(и) вѣ(к) и в боудоущєй ана(ѳ)тєма и маранаѳта свты(х) апосто(л) (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **анафєма, анатєма, anathema, анаѳтєма** 4 (1403 *ДГАА*; 1435 *DIR«A»* 465; 1448 *DIR«A»* 491; 1449 *Cost.* II, 392); **ана(ѳ)тєма** 1 (1481 *ГПМ*); *ор. одн.* **анаѳємою** (1376 *P* 22).

***АНГЄЛЪ** *ч.* (3) (*цсл.* анъгелъ, аггєлъ, *гр.* ἄγγελος) ангел: и боуди ємоу клѧтва о(т) всѣ(х) сты(х) ангєлъ (Київ, 1446 *P* 154).

ФОРМИ: *род. мн.* **о(т)... ангєлъ** (1446 *P* 154); *ор. мн.* **агглы** 1 (1401 *ЗКЄ*); **аггєли** 1 (1476 *BD* I, 216).

***АНДОНЇЄВЪ,** *прикм.* (1) ◇ к а м є н ь а н д о н ї є в ъ *див.* **КАМЄНЬ**[1].

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **андонїє(в)** (1490 *ДГСХМ*).

Пор. ***АНДОНЇИ.**

***АНДОНЇИ** *ч.* (2) (*особова назва, молд., цсл.* Антоиии, *гр.* 'Αντώνιος) **Антоній:** И оуставшє слоуга нашь пань Аврам дїякь та заплатиль оуси тоти с̃ злат татарских оу роуки... Андонїю и Анни (Сучава, 1490 *BD* I, 442).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Андонїю** (1490 *BD* I, 442); *ор. одн.* **Андонїємь** (1490 *BD* I, 442).

Див. ще ***АНТОНЇИ.**

АНДРЕЕВЪ *див.* **АНДРѢЄВЪ.**

АНДРЄИ *див.* **АНДРѢИ.**

АНДРЄИКА *ч.* (6) (*особова назва, пор.* Андрѣи) Андрійко: Пис⟨а⟩ Андрєика оу Соуч(а)вѣ (Сучава, 1473 *BD* I, 184); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тоти истиннїи наши слоуги Тоадєр Юкаш и братаничь єго Фарко... и плємєниковє их Андрєика и братїа єго... жаловали єсми их особною нашєю милостїю (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Андрєика** 5 (1473 *BD* I, 184; *ШКН* 166; 1475 *BD* I, 207; 1491 *BD* I, 452; 1495 *BD* II, 59); *зам. дав.* **Андрєика** 1 (1491 *BD* II, 452).

Див. ще **АНДРЄИКО, *АНДРИЦЯ, АНДРОУШКО, АНДРѢ, *АНЬДРЪКО.**

АНДРЄИКО, АНДРѢИКО, АНДРѢІКО, АНЪДРЄИКО *ч.* (85) (*особова назва, пор.* Андрѣи) Андрійко: а при томъ оуздаванъѣ были боярє зємлѧнє панъ ходько быбєльскии со двѣма сн̃ма андрѣико и васко (Перемишль, 1378 *P* 26); мы кн̃зь фєдоръ данильєви(ч)... єско романкови(ч) васко кирдѣєви(ч) андрѣико романкови(ч) поручѧємсѧ по олєхна (Луцьк, 1388 *P* 42); прїидє прѧ(д) нами и прѧ(д) нашими болѣры панъ андрєико и бра(т) єго лоука по своєи доброи воли (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131); А на то єст... в. п. Андрєика Чорторовского (Ясси, 1497 *BD* II, 100).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Андрєико, анъдрєико** 4 (1443 *Cost.* II, 131; 1460 *Cost. S.* 41; 1464 *BD* I, 85; 1466 *BD* I, 96); **андрѣико, андрѣіко** 4 (1378 *P* 26; 1388 *P* 42; 1404 *P* 70; 1420 *ПГАГ*); *зам. род.* пана **Андрєико** 1 (1488 *BD* I, 325); *род. одн.* **Андрєика, анъдрєика** (1460 *Cost. S.* 33; 1479 *BD* I, 222; 1486 *BD* I, 290; *DC* 144; 1488 *BD* I, 318; 1489 *BD* I, 367; 1490 *BD* I, 384; 1491 *BD* I, 446; 1493 *BD* II, 4; 1495 *BD* II, 43; *ПГВСР*; 1497 *Cost. S.* 224 і т. ін.); *дав. одн.* **Андрєикоу** (1464 *BD* I, 85).

Див. ще **АНДРЄИКА, *АНДРИЦЯ, АНДРОУШКО, АНДРѢ, *АНЬДРЪКО.**

АНДРЄИКОВЪ *прикм.* (3): тѣмъ. мы... потвєрдили єсми єго... сєла... и млинъ о(т) полѣ що былъ андрєиковъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє благопроизволн господство ми... и дали єсми... монастироу... циганє на имѣ... Сима съ чєлѣдми, и Никита и Оницъ, сыны Андрєикови (Сучава, 1487 *BD* I, 312).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **андрєиковъ** (1448 *Cost.* II, 342); *род. одн. ч.* **андрєикова** (1474 *РГС*); *наз. мн. ч.* **Андрєикови** (1487 *BD* I, 312).

Пор. **АНДРЄИКО.**

***АНДРИЦЄВЪ** *прикм.* (2): Ино Илка нє заприла сѧ за ⟨т⟩отоу съмрътъ Андрицєва, що єго оубил Пєтроу Понич (Сучава, 1473 *BD* I, 186).

ФОРМИ: *наз. одн. ж. зам. знах.* **Андрицєва** (1473 *BD* I, 186).

Пор. ***АНДРИЦЯ.**

***АНДРИЦЯ** *ч.* (2) (*особова назва, молд. пор.* Андрѣи): прїидоша прѧд нами... наш столник, сынъ Андрици, и тѣгал на дочкоу пана Пєтра Понича, на Илцѣ, за съмрътъ отцѣ єго Андрицѣ (Сучава, 1473 *BD* I, 186).

ФОРМИ: *род. одн.* **Андрици** 1 (1473 *BD* I, 186): **Андрицѣ** 1 (1473 *BD* I, 186).

Див. ще **АНДРЄИКА, АНДРЄИКО, АНДРОУШКО, АНДРѢ, *АНЬДРЪКО.**

АНДРИЮ *ч., невідм.* (1) (*особова назва, молд., цсл.* Аньдрєи, *гр.* 'Ανδρέας) Андрій: тѣмъ мы... дали и потвръдили єсми имъ и(х) сєла... гдє бы(л) стоѧ(н) фолѣ и пониже марково сєлищє и никорово сєлищє и на вас⟨луя⟩... и на

текучѧ где бы(л) андрию ватама(н) (Сучава, 1443 *Cost.* II, 179).

АНДРИЯШЪ *див.* **АНДРѢЯШЬ.**

АНДРИѦШ *див.* **АНДРѢЯШЬ.**

***АНДРИѦШЪ** *див.* **АНДРѢЯШЬ.**

АНДРИѦШЬ *див.* **АНДРѢЯШЬ.**

АНДРЇАШЪ *див.* **АНДРѢЯШЬ.**

***АНДРЇЄСКОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* та продали тоє сєло Мика, дочци Михъилъ Андрїєскоула, за п̃ злат татарских (Васлуй, 1495 *BD* II, 57).

ФОРМИ: *род. одн.* **Андрїєскоула** (1495 *BD* II, 57).

***АНДРЇЄШЪ** *див.* **АНДРѢЯШЬ.**

АНДРЇЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы... жаловали єсмо их особною нашєю милостїю и дали и потвєрдили єсмо им... сєла на имѣ Броудоу⟨рєщїи⟩... и Андрїєщїи на Бръл⟨адѣ⟩ (Сучава, 1469 *BD* I, 134).

ФОРМИ: *наз.* **Андрїєщїи** (1469 *BD* I, 134).

***АНДРЇИ** *див.* **АНДРѢИ.**

***АНДРЇЯШЄВЪ** *прикм.* (2): а на то вѣра моѧ... вѣра паиа драгоєва вѣра аньдриѧшєва (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); а на то вѣра моа... и вѣра андрїяшєва (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **андрїяшєва, аньдриѧшєва** (1392 *Cost.* I, 8; 1411 *Cost.* I, 84).

Пор. **АНДРѢЯШЬ.**

***АНДРОВАШЪ** *див.* ***ОНДРОВОШЪ.**

***АНДРОИНИКОВИЧЪ** *див.* ***АНДРОНИКОВИЧЪ.**

АНДРОИНИКЪ *див.* **АНДРОНИКЪ.**

***АНДРОНИКОВИЧЪ** *ч.* (17) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана кости андронниковича (Сучава, 1437 *Cost.* I, 529—530); а на то є(ст)... вѣра наши(х) болѣръ, вѣра пана нѧгоѧ... вѣра пана кости андрониковича (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365).

ФОРМИ: *наз. одн.* **андроиникови(ч)** 2 (1448 *Cost.* II, 362, 737); **андронникови(ч)** 1 (1445 *Cost.* II, 218); *род. одн.* **Андрониковича** 9 (1438 *DIR«A»* 472; *DBAc* 28; 1439 *Cost.* II, 32, 35, 42, 47, 62; 1445 *Cost.* II, 236; 1448 *Cost.* II, 365); **андроиниковича** 3 (1439 *Mih.* 206; 1447 *Cost.* II, 281; 1448 *Cost.* II, 314); **андроиниковича** 1 (1437 *Cost.* I, 530); **андроиникови(ч)** 1 (1448 *Cost.* II, 359).

АНДРОНИКОВЪ *прикм.* (4): а на то є(ст)... вѣра пана костѣ вистѣрника, вѣра пана кости андроникова... и вѣра оусихъ болѣръ нашихъ молдавскы(х) (Сучава, 1443 *Cost.* II, 180); а на то є(ст)... вѣра пана кости андрониковъ... и вѣра въсѣхъ болѣръ наши(х) молдавскы(х) (Сучава, 1446 *Cost.* II, 270).

ФОРМИ: *наз. одн. ч. зам. ж.* вѣра... **Андрониковъ** (1445 *DIR«A»* 483; 1446 *Cost.* II, 241, 270); *наз. одн. ж.* **андроникова** (1443 *Cost.* II, 180).

Пор. **АНДРОНИКЪ.**

АНДРОНИКЪ, АНДРОИНИКЪ *ч.* (14) *(особова назва, цсл.* Анъдроникъ, *гр.* Ἀνδρόνικος) Андронік: и мн видѣвшє доброє и(х) произволєнїє, такожь даємь и о(т) на(с) тоє сєло вышєписанноє, на имѧ боучоумѣни, нашимь вѣрнымь болѣромь паноу андроникоу и сноу єго паноу кости логоѳєтоу (Сучава, 1442 *Cost.* II, 87); и оуставши Марта, паны (!) пана Михоула Андроиника, та заплатила оуси тоти вишєписаны пинѣзи (Сучава, 1462 *BD* I, 52); а при томъ были старци пє(ч)рскиє полатни(к) пє(ч)рскы Васья(н) коувѧ(з) а ключни(к) пє(ч)рскы андрони(к) а оуставни(к) пє(ч)рскы лаврєнтєи (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **андроиникъ, андроини(к)** 2 (1445 *Cost.* II, 730; 1449 *Cost.* II, 386); **андрони(к)** 1 (1498 *ЧІАФ*); *род. одн.* **Андроиника** 7 (1446 *Cost.* II, 248; 1449 *Cost.* II, 380; 1462 *BD* I, 52; 1488 *BD* I, 355); **андроника** 3 (1443 *Cost.* II, 156; 1447 *Cost.* II, 273; 1448 *Cost.* II, 353); *дав. одн.* **андроникоу** (1442 *Cost.* II, 87).

***АНДРОННИКОВИЧЪ** *див.* ***АНДРОНИКОВИЧЪ.**

АНДРОУШКО, ОНДРЮШКО *ч.* (11) *(особова назва, пор.* Андрѣи): пєрвыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч)... Фєдоръ осташкови(ч) рикаило охрѣмъ братьѧ єго тєрєшко ондрюшко, никонъ (б. м. н., бл. 1392 *P* 46—47); Я пань микоула дѣди(ч) до(л)зскии и пєрєва(л)скии из жоною моєю огаѳьєю и з сынми моими гоурко(м) и з стєцко(м) и Андроушко(м)... придалъ єсми своєго имѣнья дользска дєсѧтиноу озимины и вєснины дєсѧтоую копоу (Перевали 1440 *P* 142); а пановє наши по имєню... па(н) шєндрика толочко пань лазѧ пити(к) пань андроушко пань ионь боучоу(м) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); А на твєрдост вєрху писаных рѣчий я Андрушко Русинович и пєчат єсми привѣсил к сєму моєму листу (Луцьк, 1494 *AS* I, 102); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тоты истиннїи наши слоуги Жоурка Пинтєчє и брат єго Петримань ... и плємєник их оана и брат єго Андроушко... жаловали єсмы их особною нашєю милостїю (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Андроушко** 6 (1456 *ЭСФ*; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1491 *BD* I, 445; 1494 *AS* I, 101, 102; 1495 *BD* II, 249); **ондрюшко** 1 (бл. 1392 *P* 47); *зам. дав. одн.* єсми дали... **Андроушко** 2 (1493 *BD* II, 14); *дав. одн.* **Андрушкоу** (1474 *AS* I, 69); *ор. одн.* **Андрушко(м)** (1440 *P* 142).

Див. ще **АНДРЄИКА, АНДРЄИКО, *АНДРИЦЯ, АНДРѢ, *АНЬДРЪКО.**

АНДРѢ *ч., невідм.* (2) *(особова назва, молд., пор.* Андрѣи): и єщє єсми потвєпотвєрдили (!) нашєм(оу) монастирю... циганє на имѣ... наноуль... и андрѣ (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522); а хота(р) тои половина сєло о(т) а(н)дрѣ поче(н)шє, о(т) старого става (Сучава, 1488 *Cost. S.* 127).

Див. ще **АНДРЄИКА, АНДРЄИКО, *АНДРИЦЯ, АНДРОУШКО, *АНЬДРЪКО.**

АНДРѢЄВИЧ, АНЬДРѢЄВИЧЬ *ч.* (6) *(особова назва):* а на то послуси иванъ владычинъ зѧть... васько аньдрѣєвичь (б. м. н., 1385 *P* 28); а при то(м) были свєдоки наша рада вл(д)ка луцкии ѳєо(д)сии... а к̃нзь василєи андрѣєви(ч) маршалокъ нашъ (Острог, 1437 *P* 136); взѧли єсмо въ кнѧзѧ Василѧ Єго Милости Андрѣєвича Полоубєнского тридцат коп грошєй широких на дворѣць наш на рєцѣ Дрюти (Друцьк, 1492 *AS* III, 23): А при том было добрых людей досит: был брат мой пан Левъ Боговитинович... а кнѧз Василєй Андрѣєвич Полоубєнскій (Боковичі, 1496 *AS* I, 245).

ФОРМИ: *наз. одн.* **аньдрѣєвичь, Андрѣєвич, андрѣєви(ч)** 3 (1385 *P* 28; 1437 *P* 136; 1496 *AS* I, 245); **ондрѣєви(ч)** 1 (1451 *ДГШХ*); *род. одн.* **Андрѣєвича** (1492 *AS* III, 23); *дав. одн.* **ондрѣєвичю** (1466 *ОБРН* 128).

АНДРѢЄВЪ, АНДРЕЕВЪ *прикм.* (7): приказъ па(н) андрѣєвъ дчюсина маршалковъ (Київ, 1433 *P* 119); а понѧ(л) єсми тую єго нєвѣстку а(н)дрѣєву жону с при(з)волєньємъ доброє памєти г(с)дра королѧ єго млсти со всими имє(н)и мужа єє (Вільна, 1495 *ВМБС*); мы слышачи ондрєво (!) вызнаньє а то(г) оумєрлъ(г) сказоуємь ондрєєви абы то досвє(ч)лъ жєбы то є(г) коуплєноє (XV ст. *ВС* 31); прода(л) єсми мѣстцо своє коморноє... оринѣ андрѣєвѣ жєнѣ (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **андрѣєвъ** 1 (1433 *P* 119); **Андреевъ** 1 (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *знах. одн. с.* ! **ондрєво** (XV ст. *ВС* 31); *дав. одн. ж.* **андрѣєвѣ** (бл. 1500 *ПИ* № 2); *знах. одн. ж.* **а(н)дрѣєву** (1495 *ВМБС*); *ор. одн. ж.* ! **аньдрѣєво** (1413 *ОБРН* 115).

Пор. **АНДРѢИ.**

АНДРѢИ, АНДРЄИ, ОНДРЄЙ, ОНДРѢИ, АНЪДРЕЙ, АНЬДРѢИ, АНЬДРИЙ *ч.* (56) *(особова назва, цсл.* Аньдрєи, *гр.* Ἀνδρέας) Андрій: пєрвыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч) кнѧ(з) василии михаилови(ч)... ондрѣн митковъ пасыно(к) (б. м. н., бл. 1392 *P* 46—47); А на то были свѣдци, добрии пановє: панъ Котлиньскиѣ воєвода илвъвски... панъ Андрѣи... панъ Глѣбъ соу(д)ѣчь (Львів, 1421 *P* 92); мы алєксандръ воєвода... чинымъ знамєнито... ожє тоты истинны слоуги нашн по(п) андрєи и филипъ

и михоулъ... слоужили намъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1427 *Cost.* I, 193); а даємъ тому предъ писаному пану андрѣю волотовичю верху менованая места (Київ, 1433 *P* 119); а при то(м) были свѣдоки наша рада вл(д̃)ка луцкии... а кнзь андрѣи васильевичь (Острог, 1437 *P* 136); мы Олександръ *(в ориг.* Оксандръ.— *Прим. вид.)*... чинимъ знамєнито... иж... ємоу имѣнє н⟨а⟩ше имєнємъ ЗвѦгол... в повѣтє киевскомъ, што держал первѣй сего кн⟨А⟩зь Василєй а кн⟨А⟩зь Андрѣй Семеновичи ЗвѦголские, дали єсмо (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *наз. одн.* **андреи, Анъдрей, andrei** 16 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1427 *Cost.* I, 193; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *P* 154; 1451 *AS* I, 45; 1455 *Cost.* II, 769; 1463 *AS* I, 55; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1495 *ВМБС*; 1496 *АЛРГ* 69 і т. ін.); **андрѣи, аньдрѣи, Аньдрѣй** 12 (1421 *P* 92; 1433 *P* 119, 122; 1437 *P* 136; 1451 *P* 159; 1466 *AS* I, 61; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **Ондрей** 5 (1441—1443 *AS* III, 2; XV ст. *ВС* 31; 1492 *АЛМ* 31; 1496 *АЛРГ* 78); **ондрѣи** 2 (1392 *P* 47; 1491 *AS* I, 94); ! **одреи** 1 (XV ст. *ВС* 31); *род. одн.* **андрѣя, андрѣѦ** 4 (1433 *P* 118, 119; 1454 *AS* III, 10; 1487 *AS* I, 239); **андрєя, ан(д)реа** 3 (1401 *ЗКЄ*; 1432 *Cost.* I, 330; 1481 *ГПМ*); **андрїа** 1 (1455 *Cost.* II, 550); *дав. одн.* **Андрею** 4 (1401 *АкВАК* III, 2; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1489 *AS* III, 21; 1496 *АЛРГ* 69); **андрѣю** 3 (1433 *P* 118, 119; 1459 *ЗНТШ* XI, 13); **ондрєєви** 1 (XV ст. *ВС* 31); **Анъдрѣеви** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *знах. одн.* **ондрея** 1(XV ст. *ВС* 31); **ондрѣѦ** 1 (1491 *AS* I, 94); *ор. одн.* **Анъдреемъ** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103).

АНДРѢИКО *див.* **АНДРЄИКО**.

АНДРѢІКО *див.* **АНДРЄИКО**.

АНДРѢЯШЬ, АНДРИѦШ, АНЪДРѢЯШЬ, АНДРИЯШЪ, АНДРИѦШЬ, АНДРЇѦШЪ *ч.* (16) *(особова назва, пор.* Андрѣи): панъ анъдрѣяшь староста рускии (Бохур, 1377 *P* 24); пань Андрѣяшь староста Рускои землѣ (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); а на то... вѣра пана юрьѦ столникова и брата єго пана анъдриѦша (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14); мы Стефан воєвода ... знамєнито чиним... ож(є)... Мърєна и Титиана... продали тое село слоугам нашим Иваноу и братїам ⟨є⟩го АндриѦшоу и Гаврилоу и Петроу за м̃ злат татарскых (Сучава, 1487 *BD* I, 291).

ФОРМИ: *наз. одн.* **андриящъ, андриѦшь, андриѦш, андрїашъ** 5 (1398 *P* 57; 1429 *Cost.* I, 269; 1442 *Cost.* II, 87; 1445 *Cost.* II, 226; 1487 *BD* I, 291); **Андрѣяшь, Анъдрѣяшь** 2 (1377 *P* 24; 1378 *ЗНТШ* LI, 5); *род. одн.* **андрїаша, андрїѦша, андрїа(ш), анъдриѦша** 5 (1393 *Cost.* I, 14; 1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 37; 1429 *Cost.* I, 280; 1445 *Cost.* II, 226); **а(н)дрїєша** 1 (1459 *Cost. S.* 22); *дав. одн.* **АндриѦшоу** 2 (1487 *BD* I, 291); **андрїашеви** 1 (1414 *Cost.* I, 111).

!АНЄ *див.* **АНИ**[1].

***АНЄПСЄИ** *ч.* (1) *(гр.* 'ανεψιός) племінник: а оу то(м) сели дєсѦтъ хыжъ татарскы(х), на имѦ мамаи съ своими дѣтми... и зорѣ съ анєпсеи своими (Сучава, 1435—1436 *Cost.* I, 494).

ФОРМИ: *ор. мн.* **анєпсеи** (1435—1436 *Cost.* I, 494).

АНИ[1]**, АНЇ, АН, АНЫ,** *спол.* (503) **I.** *(зв'язує члени речення)* (494) **1.** *(єднальний)* ні, ані (249): Мы дмитрии инѣмъ имєнємъ корибу(т) кнѦ(з) литовскии чиннмъ то знаємо... иже... слюбуємы ... иже о(т) ты(х) мѣстъ... чистаѦ вѣрность и полна будемъ держа(т) тому истому королеви... а николи ни в одно вереме не о(т)ставати а ни о(т)ступити и на вѣки (Краків, 1388 *P* 40—41); мы кнѦ(з) дмитрии... чинимъ знамени(т)... иже... хотѦчи... кору(н) по(л)скои службу... оуказати... слюбуємъ держати цѣлую правду... а николи... о(т) ни(х) ани о(т) коруны по(л)скоѣ никоторою хитростью о(т)стати (Молодечно, 1388 *P* 43); Съ которого того копища... жадныхъ податковъ а ни повинности до скарбу нашого давати не маютъ (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27); а того нѦтсва романъ нє имаєть оуспомина(т), а ни жѦловати, ни пред однымъ чоловѣкомъ (Берестя, 1400 *Cost.* II, 618); нє оставлю на тыхъ городѣхь иного воєво(д) а ни буръкрабъ а никоторого старьшєго по собѣ толико того которыи жь бы присѦглъ вѣрє(н) быти королеви єго м̃лсть (Кременець, 1434 *P* 131); Нє єсть то ди(в) ани новина иже писа(л) такии рѣчи (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а тые земли продалъ есми... конецнѣ (!) со всѣми ужитки... ни одного права собѣ, ани своимъ послѣткомъ у тыхъ земляхъ не заховывая (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); Слоуги г̃ на(и)мѦ Олизаровичи из веко(в) слоужать о двоу конє(х) и(з) слоугою а иноє слоужбы никоторое нєслоуживали ани побороу нєдаивали (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); а мои(м)... дѣтємъ ани мои(м) ближи(м) (!) оу тую дѣлницю... нєнадобѣ въступоватисє (Львів, 1478 *ЗРМ*); а иншим ближним кн⟨А⟩зѦ его милости ани моим нєнадобє сѦ в тыи имѣньѦ вступати (Степань, 1489 *AS* I, 89); прїидоша... оуноукове доумини по и(х) доброи воли и ники(м) нєпоноужєни а ниприсиловани и продали свою правою о(т)нину, о(т) своєго праваго оурика (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234);

(у сполуч. а н и т є ж ь, а н и т ѣ ж ь) ані теж, ані також (4): Слоужєбнікъ за віноу пановѪ нє има(т) позывати кметѦ є(г) ани те(ж) пана за вїнѪ кметєвоу (XV ст. *ВС* 6); а с певного вѣданья иашего никды мєжи радою кроле(в)ства нашего такова рѣчь нє была ѓадана ани тѣжь скончана (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

(у сполуч. а н и п а к) ані теж, ані також (1): мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидє прѦд нами... слоуга наш пан Щефоул питарюл... по своеи доброи воли, никым нєпоноужєн ани пак присилован, и продал он... свою правоую отниноу (Ясси, 1476 *BD* I, 208).

2. *(єднально-перелічувальний)* ні... ні, ані ... ані (92): а пакли бы воєвода нѣкоторыми чѦсы хотѣлъ... оуста(т) противу г(с)дрѦ... мнѣ с ни(м) нє оустати, а ни почина(т), а ни по нємь стати, противу своєго г(с)дрѦ (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623); а выволилъ то па(н) колѣ филь мѦковичь и своєю братьею и своими всѣми ближьшими ижь оу тои половици дѣднины и оу другои... нь можь(т) габати филь а ни єго братьѦ а ни єго ближьши (Галич, 1409 *P* 74); сами порозоумѣти можетє коли ани в короунѣ ани въ кнѦзьствѣ велико(м) объличнє нєбыли быхо(м) иже в таковы(х) рѣча(х) великая бы была нєлацьность а зъмешканье (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); и оучинили есми въ задоушїе свѦтопочивших предков и родителїе наших, а за здравїс и спасенїе нашє... на то яко да нє имаєт ни єдин наш боѦрин, ани старости, ани шолтоузи и пръгари Соучавскыи, ани шолтоузи и пръгари от Серетского тръга, ани дворници от тих двох тръгох, ани глобници от волости Соучавскои, да нє имают дило до тих наши (!) люди от Радовци (Сучава, 1481 *BD* I, 256); а я сам Иван, ани моѦ жона, ани дети наши, ани наши близкии нє мают сѦ в то оустоупати (Друцьк, 1492 *AS* III, 23—24); А намъ ся вже не надобѣ уступати въ тое, ани ближнимъ зъ роду нашого, ани иншимъ наслѣдкомъ нашимъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3);

(чергується з н и) ні ... ні, ані ... ані (148): а вживаючи того дворища нє надобѣ ни воина ни Ѧловицѣ платити а н (!) поѣздьниства ни грамоты иосити (Казимир, п. 1349 *P* 4); а нє имаєть тои коръчмы от не(г) отнѦти ни одинъ староста а ни одинъ воєвода бєз нашєи волѣ (Медика, 1407 *P* 72); прото(ж) ни єдинъ болѣринъ, ни дворникъ, ни ослоухарь, ни жолдоунарь, ни посадникъ, ни глобникъ, ни илишарь, а нї инъ никто о(т) наши(х) оурѣдниковъ, да нє їмаєтъ ни постати до того сєла (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); а нєнадобє вступатисѦ в тоє имѣньє никому, ни братьи моє⟨й⟩, ни жонѣ моей, ни дѣтємъ моимъ, ани ближнимъ моимъ (Луцьк, 1461 *AS* I, 54); так єсми єму продал, ажєт ннхто з ближних моих ни жона моѦ, ни дети мои, ани мон прирожоныи ближнии, нихто з нихъ нє мают в то сѦ вступати (Берестя, 1466 *AS* I, 62); а мнѣ еси ни одного листа, ни королева, а ни шурина моего, не вказывалъ (Вільна, 1495

РИБ 620); а в тыи пѣнѧзи... нєнадобѣ сѧ мнѣ оустоупати, ии моей женѣ, ани дѣтємъ моим, ани ближним моим (Боковичі, 1496 *AS* I, 244); И також жадного нєпрїятелѣ нашєго, которїи... хотѧл бы назвати сѣ господарєм нашєи земли... нє имают таковаго чловѣка прїимити... але таковаго чловѣка... вънати и въпоудити проч из их милости землѧх, абы нє мєшкал... ни явно ани потаємно (Гирлов, 1499 *BD* II, 420—421).

II. *(зв'язує сурядні речення)* (9) 1. *(єднальний)* ні, ані (б): а тако(ж), никто да нє смѣю(т) (!) сижы оучинити оу и(х) хотаръ, на днистри, или оу озєры или плоты, а ни ловити никто, оу ихъ хотаръ (Сучава, 1455 *Cost.* II, 531); Ино, господару, княз Михайло отъказалъ: я дей самъ ничимъ ся в ловы господаръские не вступую, а ни мои люди с поля старого пяди в дуброву Свинюскую без упроса не идуть (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21);

(у сполуч. а н и т є ж ъ) ані теж (1): микоула о(т)повѣда(л) и(ж) бы нє по правдѣ на нє(г) жалова(л) ани тєжь бы тыи пенѣзи ис(т)рачоны (XV ст. *ВС* 32).

Див. ще **НИ** [1], **NYŻE** [2].

АНИ [2] *част.* (1) *(підсилювальна)* навіть: мы илящь воєвода... знамєнито чинимо... како... рожложивьшы щкоды... пану владисла(в)... кролєви... оучинєныѣ... смиловавьшы ся, а ни на сердци своѣмь то(г) имити памятоуючи досить оучынинїє... па(н) владисла(в)... кролеви полскому... землю шєпиньскоую... ворочаємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706).

Див. ще **НИ** [2].

***АНИСЇА** *ж.* (1) *(особова назва, гр.* Ἀνυσία) Онисія: а мы такождєрє и от нас єсмы дали и потвъръдили слоузѣ нашємоу Иванка и сєстрам єго Нѣгши и Аниоу⟨шции⟩ Анисїи... половина сєло от Шєкан (б. м. н., 1494 *BD* II, 38).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Анисїи** (1494 *BD* II, 38).

Див. ще **АНАСЇА.**

АНЇ *див.* **АНИ** [1].

***АНКА** *ж.* (3) *(особова назва, пор.* Анна): мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... оуноуки Нана ключника... и дали свою правоую отниноу... половина сєло на Полочинєх... и половина от млина племєником своим слоузѧ нашемоу паноу Или комисоу и сестри єго Анки и братаничи их Мъріи (Васлуй. 1497 *BD* II, 118).

ФОРМИ: *род. одн.* **Анки** (1497 *BD* II, 119); *дав. одн.* **Анки** (1497 *BD* II, 118).

Див. ще **АННОУШКА, ГАНКА.**

АННА, АННЪ *ж.* (37) *(особова назва, цсл.* Аньна, *гр.* Ἄννα, *гебр.* Hannah) Ганна, Анна: купилъ панъ петрашь дѣдицтво в анъны радивонъковоѣ (Перемишль, 1359 *Р* 10); Я Семенъ сколковъ по повелѣнію господина цтя моего уписалъ есми въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастыру родители наши Іоана... Артемія, Анну (Київ, 1398 *ДГПМ*); Жаловала намъ бояриня Мѣнского повѣту, на имя Анна Петрашовая, на невестку свою Ганку (Троки, 1494 *РИБ* 560); Мы Кнегини Швитрикгаиловая Кнегини Анна жаловали есмо слугу нашого Ходка землею его отчиною (Дворець, XV ст. *СГЧА*); и оучинили єсмо въ задоушїє свѧтопочившых дѧтеи господства мы Александра воєводи и дъщери нашєи Анны (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Анна** 17 (1432 *Cost.* I, 330; 1470 *BD* I, 155; 1482 *BD* I, 260; 1489 *BD* I, 373; 1490 *BD* I, 403; 1491 *Cost. D.* 37; 1494 *BD* II, 34; XV ст. *СГЧА*; 1497 *BD* II, 102 і т. ін.); **Аннъ** 1 (1480 *BD* I, 244); *род. одн.* **Анны, анъиы** 3 (1359 *Р* 10; 1499 *BD* II, 154, 155); ! **анн** 1 (1401 *ЗКЄ*); *дав. одн.* **Анни** 10 (1480 *BD* I, 244; 1482 *BD* I, 260; 1489 *BD* I, 373; 1490 *BD* I, 403, 442; 1491 *Cost. D.* 37; 1493 *BD* II, 32; 1494 *BD* II, 34, 36); **Анне** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); *знах. одн.* **Анну, аниѫ** 2 (1398 *ДГПМ*; 1401 *ЗКЄ*); *ор. одн.* **Анною** (1490 *BD* I, 442).

Див. ще **АНА.**

***АННИНЪ** *прикм.* (2): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... прїидоша прѧд нами... наши слоуги Онє и брат єго Костє, сыновє Аннини ... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1493 *BD* II, 3); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... слоугы наши Тоадєрь Тоуркоул и брат єго Михоуца... и плємєница их Армѣнка, дочка Аннина... и продали их правоую отниноу (Васлуй, 1497 *BD* II, 107).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Аннина** (1497 *BD* II, 107); *наз. мн. ч.* **Аниини** (1493 *BD* II, 3).

Пор. **АННА.**

АННОУШКА, АНОУШКА *ж.* (54) *(особова назва, пор.* Анна): а по єго животѣ, жон⟨ы єго⟩ Марєиы, и оуиукамъ єи Анушцѣ и Станѣ... и въсєму роду их, непороушєно николиже на вѣкы (Сучава, 1424—1425 *DBAc* 19); и оуставшє наши слоуги доума попшєскоу и мани ⟨и заплатиль оуси исполна тоты вышєписанїи пинезы оу роукы слоуз (!) нашємъ якоб⟩ сын михаила оцела граматика и сестра єго крестина и аноушка (б. м. н., 1500 *SD* 7).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Аноушка** 13 (1467 *BD* I, 120; 1479 *BD* I, 223 ;1483 *Cost. D.* 30; 1493 *Cost. S.* 176; 1495 *BD* II, 59; 1499 *BD* II, 130; XV ст. *НРРГ;* 1500 *SD* 7 і т. ін.); **Анноушка** 10 (1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ;* 1491 *BD* 1,445, 447; *Cost. D* 37; 1492 *BD* I, 509; 1494 *BD* II, 38; 1495 *BD* II, 64; 1499 *BD* II, 153); *зам. род. одн.* от **Аниоушка** 2 (1490 *BD* I, 437; *ДГСХМ*); отъ **Аноушка** 1 (1488 *BD* I, 325); *род. одн.* **Аноушки** (1493 *BD* II, 18); *дав. одн.* **Аноушци** 7 (1479 *BD* I, 223; 1484 *BD* I, 278; 1487 *BD* I 294; 1489 *BD* I, 376, 1493 *BD* II, 14; 1497 *BD* II, 103); **Анноушци** 6 (1483 *Cost. D.* 30; 1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ*; 1491 *BD* I, 447; 1494 *BD* II, 38); **Аноушки** 3 (1491 *Cost. D.* 37; 1493 *BD* II, 14; 1494 *BD* II, 38); **Аиоушки** 3 (1481 *BD* I, 248; 1487 *BD* I, 306; 1495 *BD* II, 59); **Анушцѣ** 1 (1424—1425 *DBAc* 19); **Аиоушкы** 1 (1499 *BD* II, 154); *ор. одн.* **Аноушкою** 3 (1470 *BD* I, 153; 1480 *BD* I, 241; 1487 *BD* I, 306); **Аноушкоую** 1 (1470 *BD* I, 152); **анноушкою** 1 (1483 *Cost. D.* 30); **Аноушкои** 1 (1483 *BD*, I, 269).

Див. ще. ***АНКА, ГАНКА.**

***АННОУШЧИНЪ** *прикм.* (5): **И оу том також прїидоша** прѧд намы... слоуга наш Гоурбан... **и сестричича** єго Настѣ... дочка Анноушчина... **и продали свою** правоую отниноу (Сучава, 1499 *BD* II, 135).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Аниоушчина** (1499 *BD* II, 134, 135, 162); *дав. одн. ж.* **Анноушчини** (1499 *BD* II, 135).

Див. ще **АННОУШЧИНЪ ДВОРЬ.**

Пор. **АННОУШКА.**

АННОУШЧИНЬ ДВОРЬ *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* **тѣмъ мы**... жаловали **єсмы** єго особною мл(с)тїю и дали **єсми** ємоу, оу нашєи землн, села на воронѣ *(в ориг.* вороворонѣ.— *Прим. вид.)* на имѧ анноушчинь дворь и хоуецѣны и синєщи (Сучава, 1433 *Cost.* II, 594).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Анноушчинь дворь** (1433 *Cost.* II, 594).

Див. ще **АННОУШЧИНЪ.**

АННЪ *див.* **АННА.**

АНО *спол.* (2) (*стп.* ano) **I.** *(зв'язує сурядні речення) (єднальний)* і, та (1): которыи будє(т) право(м) добувати, тому имає(т) сѣ шкода є(г) заплатити та(м), ано опѧ(т) имає(т) быти наложено (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

II. *(приєднує підрядне умовне речення — у преповиції)* то (1): ино **коли** бы єго богъ нє даи воите (!) **с** того свѣта сшєдъ (!) ано на єго дѣти сулимовь има сполна спасти (Львів, 1412 *Р* 81).

АНТОНИДА *ж* (1) *(особова назва)* Антонида: **ми** стефанъ воєвода... знамєнито **чинимь**... ожє далъ свѧтопочившыи

родитєль нашь... **монастирю** свѧтомоу въздвиженїю... где єст антонида старица, єдно село на сочавѣ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 46).

ФОРМИ: *наз. одн.* **антонида** (1439 *Cost.* II, 46).

***АНТОНЇИ** *ч.* (4) (*особова назва, цсл.* Анътонии, *гр.* Ἀντώνιος) Антоній, Антон: и оуказалсѧ намъ правыми листы воселєньского патрїарха, Антонїа Костантинополѧ (Сучава, 1401 *RIR*); и поклонили сѧ єсмы пр(с)томоу образоу єѧ и прп(д)бны(м) оцѣ(м) антонїю и ѳео(до)сїю (Київ, 1446 *P* 154).

ФОРМИ: *род. одн.* **антонїа** (1401 *RIR*; 1446 *P* 154, 155); *дав. одн.* **антонїю** (1446 *P* 154).

Див. ще ***АНДОНЇИ.**

***АНТОНОВЪ** *прикм.* (1) ◇ **озєро Антоново** *див.* **ОЗЄРО.**

ФОРМИ: *місц. одн.* с. **Антоновы** (1430 *ГВКЛ* 9).

***АНТЫМИСЪ** *ч.* (1) (*гр.* ’αντιμήνσιον) *(посвячений плат, що розстелюють на престолі під час літургії)* антиминс: а соблазмы творясчыхъ изверзати, церкви освесчати, антымисы благословити, еретыковъ и непослушныхъ клясти (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *знах. мн.* **антымисы** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

АНОУШИН *прикм.* (1): Мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша прѧд намн... Лазоръ Пискоу сынь Аноушин... съ своими братїами... и продали свою правою отниноу (Сучава, 1483 *BD* I, 269).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Аноушин** (1483 *BD* I, 269).

АНОУШКА *див.* **АННОУШКА.**

***АНХИМАНДРИТЪ** *див.* **АРХИМАНДРИТЪ.**

АНЪДРЕЙ *див.* **АНДРѢИ.**

АНЪДРЄИКО *див.* **АНДРЄИКО.**

***АНЪДРѢИКОВЪ** *прикм.* (1): Мы великии кнзь витовть дали єсмо сюю нашоу грамотоу янкоу анъдрѣиковоу сну радевиɔа што єсмо єму дали село чєлиєвъ (Олтушків, 1424 *ДГВВ*).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **анъдрѣиковоу** (1424 *ДГВВ*).

Пор. **АНДРЄИКО.**

АНЪДРѢЯШЬ *див.* **АНДРѢЯШЬ.**

***АНЪНА** *див.* **АННА.**

АНЫ *див.* **АНИ**[1].

АНЬДРИЙ *див.* **АНДРѢИ.**

***АНЬДРИѧШЄВЪ** *див.* ***АНДРЇЯШЄВЪ.**

***АНЬДРЪКО** *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Андрѣи): А питъ могоричь оу аньдрька оу дому лысого за двѣ гривнѣ вѣснии (Перемишль, 1366 *P* 12).

ФОРМИ: *род. одн.* **аньдрька** (1366 *P* 12).

Див. ще **АНДРЄИКА, АНДРЄИКО, *АНДРИЦЯ, АНДРОУШКО, АНДРѢ.**

АНЬДРѢЄВИЧЬ *див.* **АНДРѢЄВИЧ.**

***АНЬДРѢЄВЪ** *див.* **АНДРѢЄВЪ.**

АНЬДРѢИ *див.* **АНДРѢИ.**

АОАША *ж., невідм.* (2) *(назва гори у Молдавському князівстві)*: А хотарь Бълошещим да єст почєнши от кръницѣ Влъканова до кръницѣ Корнина, та от толѣ... горѣ до Аоаша, та черес Аоаша та право на доброви до серед добровоу (Сучава, 1475 *BD* I, 206).

***АПА** *ж.* (1) (*молд.* апэ) вода: хота(р)... о(т) доуба... на велїкое о(л)хоу, а о(т) толѣ ... на доамна и до апь гь(р)чїа до обрьшїе (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121—122).

ФОРМИ: *род. мн.* **апь** (1458 *Mih. Doc.* 121—122).

***АПОСТОЛСКИЙ** *прикм.* (2) ◇ **апостолскоє сѣдалищє** (1) (*лат.* sedes apostolica) апостольський престол, престол папи римського: Благословенье Ісидора, митрополита Киевского и всея Руси, легатоса и отъ ребра апостолского сѣдалища Лятъского и Литовъского и Немецъкого (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); **столєцъ апоустольскии** (1) *див.* ***СТОЛЄЦЪ.**

ФОРМИ: *род. одн. ч., с.* **апостолского, апоустольского** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1447—1492 *ЛКБВ*).

***АПОСТОЛЪ** [1] *ч.* (43) (*гр.* ἀπόστολος) апостол: а доконалосѧ тоє дѣло оу годѣ (!) лучици в ндлю по (с)тмь ап(с)лѣ марку євнглстѣ (Лучиця, 1388 *P* 39); А коли ⟨кото⟩рыи господарь имъ порушитъ таковыи да єстъ проклѧтъ от... вї апостолъ (Сучава, 1403 *RS* 338); да(н) ли(с) оу нашємъ дворѣ оу зоудєчевѣ по ст(с̃)мъ (!) ап(с)лѣ пєтрѣ оу пєрвыи понєдѣлокъ (Зудечів, 1428 *P* 111); и боуди ємоу клѧтва о(т) ба оца и сна и ста(г) дха... и о(т) всѣ(х) сты(х) ангєлъ и о(т) пр(о̃)ркь и ап(с)лъ (Київ, 1446 *P* 154); Я, княгини Семеновая, Ульяна Кобрынская, и съ сыномъ своимъ Иваномъ княземъ Семеновичемъ, жаловали есьмо и дали слузѣ нашому на имя Іудѣ: у Кобрыни на городи — церковь святыхъ апостолъ Петра и Павла (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того вышеписаннаго нашєго даанїѧ и потвърж(д)єнїѧ, таковїи да єсть проклѧ(т) о(т) га ба... и о(т) вї сты(х) връховны(х) ап(с)ль и прочїи(х) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *род. одн.* **ап(с)ла** (1400 *Cost.* I, 37; 1421 *Cost.* I, 142); *місц. одн.* **по ап(с)лѣ** (1388 *P* 39; 1428 *P* 111); *род. мн.* **апостолъ, ап(с)лъ, апостоль, ап(с)ль, апостол, аплъ, апль, апосто(л)** (1401 *ЗКЄ*; 1403 *RS* 338; 1409 *DIR«A»* 437; 1435 *Cost.* II, 680; 1438 *DIR«A»* 472; 1444 *Cost.* II, 208; 1457 *BD* I, 5; 1465 *АкВАК* III, 4; 1488 *BD* I, 343; 1499 *BD* II, 149; 1500 *Cost. S.* 231).

***АПОСТОЛЪ**[2] *ч.* (1) *(церковна книга)* апостол: застали єсмо оу стго спса на красно(м) д̃ иконы кованы(х)... єваньгелье кованоє ап(с)лъ половина прилога (!) осмогла(с)ни(к) вє(с) оуста(в) (б. м. н., бл. 1429 *P* 114).

ФОРМИ: *знах. одн.* **ап(с)лъ** (бл. 1429 *P* 114).

***АПРИЛЇИ** *див.* **АПРИЛЬ.**

АПРИЛЬ, АПРЫЛЬ, АПРѢЛЬ, АПРИЛ *ч.* (64) (*гр.* ἀπρίλιος, *лат.* aprilis) *(назва місяця)* квітень: оу сочавѣ влѣ(т) sцзі (!) априлья иі (Сучава, 1409 *Cost.* I, 70); п⟨и⟩сан оу Берєсти, м⟨ѣ⟩с⟨ѧ⟩ца април⟨ѧ⟩ к ден (Берестя, 1448 *AS* I, 44); Pisan w Lubline, Aprila dwadcat dewiatoho dnia (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); Данъ во Мстиславли. Апрыль семы день (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **априль** 2 (XV ст. *РИБ* 610; 1496 *АЛРГ* 71); **април** 2 (1481 *AS* I, 78; 1496 *АЛРГ* 69); **апрѣль** 1 (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9); **Апрыль** 1 (бл. 1500 *АСД* II, № 4); *род. одн.* **апри(л)** 8 (1415 *Cost.* I, 117; 1419 *DIR«A»* 444; 1434 *DIR«A»* 463; *Cost.* I, 386; 1448 *AS* I, 44; 1449 *Cost.* II, 378; 1470 *DIR«A»* 522; 1482 *AS* I, 80); **априлїа, априлїя, априліѧ** 7 (1412 *DIR«A»* 440; 1429 *Cost.* I, 259; 1439 *Cost.* II, 36; 1441 *DIR«A»* 477; 1475 *BD* I, 204; *Cost. D.* 4; 1488 *ДГСПМ*); **априля, Aprila** 6 (1438 *P* 141; 1443 *BAM* 42; 1451 *АкЮЗР* II, 106; XV ст. *СГЧА*; 1478 *АкЮЗР* 4/I, 8); **априлья** 1 (1409 *Cost.* I, 70); *ск. н.* **а(п)** 31 (1423 *DIR«A»* 447; 1428 *Cost.* I, 210; 1435 *Cost.* I, 403; 1444 *DIR«A»* 481; 1453 *Cost.* II, 466; 1470 *DIR«A»* 523; 1480 *BD* I, 240; 1491 *BD* I, 464; 1497 *DC* 8 і т. ін.); **апр** 4 (1420 *Cost.* I, 136; 1445 *Cost.* II, 219; 1464 *Cost. S.* 60; 1495 *АЛРГ* 60); **а(п)л** 1 (1431 *Cost.* I, 315).

Див. ще **АПРЇЛИЄ.**

АПРИШОВЬСКИИ *ч.* (1) *(особова назва)*: а тому свѣдъци панъ миколаи спичникъ... панъ шанъдро апришовьскии (Галич, 1424 *P* 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **апришовьскии** (1424 *P* 106).

АПРЇЛИЄ *ч., невідм.* (1) (*молд.* априлиє) *(назва місяця)* квітень: писа ивашко брътѧеви(ч) оу соучавѣ в лто sцл̃s апрїлиє еі (Сучава, 1428 *Cost.* I, 207).

Див. ще **АПРИЛЬ.**

АПРОД *ч.* (12) (*молд.* апрод) судовий пристав: и єще єсми дали нашему вѣрному пану, думѧ апроду, брату пана михула писарѧ, єдно сєло на саннои що было вла(д) матусово (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131); ⟨и оус⟩тавши наши слоуги Братоул и брат єго Костє та заплатили тоти вишєписаннїи пинѣзи и злат татарских оу роуки Іоноу сыноу Іо⟨нъшел⟩а апрода (б. м. н., 1497 *BD* II, 123—124).

ФОРМИ: *наз. одн.* **апрод, апро(д)** (1449 *Cost.* II, 386; 1479 *BD* I, 223; 1495 *BD* II, 59); *род. одн.* **апрода, апро(д)** (1448 *Cost.* II, 300; 1449 *Cost.* II, 380; 1497 *BD* II, 123, 124); *дав. одн.* **апродоу** (1443 *Cost.* II, 131; 1494 *BD* II, 33; 1495 *BD* II, 59).

АПРЫЛЬ *див.* **АПРИЛЬ.**

АПРѢЛЬ *див.* **АПРИЛЬ.**

***АПОУСТОЛЬСКИИ** *див.* ***АПОСТОЛСКИИ.**

***АРБИКОВЪ** *див.* ***ОАРБИКОВЪ.**

АРБОУРЄ *ч.* (36) (*особова назва, молд.* арборе «дерево»): а на то є(ст) вѣра... іо Стефа(н) воєвода... вѣра па(н) щефоула вѣра па(н) лоука арбоурє портарь соучавска(г) (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122); А на то єсть... вѣра наших боярь в. п. Доумы... в. п. Лоука Арбоурє портарь сочавского (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Арбоурє** (1471 *ДГСМПБ*; 1472 *BD* I, 170, 172; *Cost. S.* 88; 1473 *BD* I, 187; 1474 *РГС*; 1476 *BD* I, 209; 1479 *BD* I, 228; 1499 *BD* II, 425, 444); *род. одн.* **Арбоурє** 21(1458 *Mih. Doc.* 122; 1471 *BD* I, 164; 1472 *Cost. D.* 26; 1473 *BD* I, 184; 1498 *BD* II, 126; 1499 *BD* II, 130, 136, 140, 144; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **Арбоурѧ** 3 (1473 *BD* I, 190; 1475 *BD* I, 204; *Cost. D.* 4); **Арбоурь** 2 (1472 *DIR«A»* 528; 1475 *BD* I, 206).

***АРБОУРЄВЪ** *прикм.* (1): А на то єст вѣра... бояр наших: в. п. Збѣри... в. п. Лоукы Арбоурєва портарь соучавского (Сучава, 1486 *BD* I, 290).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Арбоурєва** (1486 *BD* I, 290).

Пор. **АРБОУРЄ.**

***АРДАНОВИЧЪ** *ч.* (3) *(особова назва):* пи(с), оу васлоуи, петръ арданови(ч) (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 760); писа петры ардануви(ч) (б. м. н., 1458 *DIR«A»* 513).

ФОРМИ: *наз. одн.* **арданови(ч)** (2) (1452 *Cost.* II, 760; 1456 *Cost.* II, 583); **ардануви(ч)** (1) (1458 *DIR«A»* 513).

***АРДАНОУВИЧЪ** *див.* ***АРДАНОВИЧЪ.**

АРДЄВОВИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва):* а на розъѣздѣ были зємлѧнє... панъ манько ардєвовичь а осташь голобутъ (Зудечів, 1411 *P* 79); а при то(м) были свѣдци... па(н) манко ардєвови (!) па(н) прокопъ нѧнєви(ч) (Зудечів, 1412 *P* 83).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ардєвовичь** 1 (1411 *P* 79); **! ардєвови** 1 (1413 *P* 83).

***АРЖИШАНЫ** *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотар тои трєтои част от сєло от Аржишан... почєнши из долоу от похрєбь та прости на дил оу глод (Сучава, 1495 *BD* II, 78).

ФОРМИ: *род.* **Аржишань, Аржишан** (1495 *BD* II, 77, 78).

***АРЗОУЛ** *ч.* (2) *(назва річки у Молдавському князівстві):* А хотар томоу выш⟨є⟩реченомоу сєло Стецканїи, нижє въ оусти Арзоул, оу вадоу Негоуцъторюви (Сучава, 1493 *BD* II, 6).

ФОРМИ: *род. одн.* **Арзоул** 1 (1493 *BD* II, 6); **Арзула** 1 (1493 *BD* II, 6).

***АРИИ** *ч.* (29) (*особова назва, гр.* 'Ἄρειος) Арій: а кто пороуш⟨ить та⟩ковы да єсть проклѣть о(т) га ба и о(т) прѣчистыѧ єго мтрє и о(т) тиї сты(х) о(т)ць никеискы(х) и да єсть подобникъ арїоу ⟨и⟩ їоудѣ (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); А кто сѣ покоусит тое пороушить, тот да єст проклѧт от господа бога... и да єст подобєн Иоудѣ и проклѣтомоу Арїю (Сучава, 1490 *BD* I, 421).

ФОРМИ: *дав. одн.* **арїю, арию** 22 (1407 *Cost.* I, 57; 1409 *DIR«A»* 437; 1411 *Cost.* I, 95; 1435 *Cost.* II, 689; 1438 *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 32; 1454 *Cost.* II, 502; 1457 *BD* I, 5; 1466 *BD* I, 106; 1490 *BD* I, 421 і т. ін.); **арїоу, ариоу** 3 (1400 *Cost.* I, 37; 1403 *ДГАА;* 1415 *Cost.* I, 117); **арїєви** 1 (1448 *Cost.* II, 306); *знах. одн.* **ариа, арїа** (1443 *ДГСПМН*; *ПГСММ*; 1448 *Cost.* II, 366).

Див. ще **АРИѦ.**

АРИѦ *ч.* (16) *(особова назва, цсл.* Арии, *гр.* 'Ἄρειος) Арій: а кто по⟨роу⟩ши⟨ть таковы да єст⟩ проклѣть о(т) га ба... и да є подобникь арїи (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того вышєписаннаго нашєго даанїѧ... таковїи да єсть проклѧ(т) о(т) га ба... и да єсть подобнь іоудѣ и проклѣтомоу арїи (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. дав.* проклѣтому **АриѦ** (1479 *BD* I, 222); *дав. одн.* **арїи** (1400 *DIR«A»* 433; 1435 *DIR«A»* 465; 1453 *Cost.* II, 466; 1460 *DIR«A»* 515; 1486 *DC* 144; 1488 *BD* I, 343; 1492 *BD* I, 511; 1499 *BD* II, 149; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); *ор. одн.* **Арїєю** (1499 *BD* II, 155).

Див. ще ***АРИИ.**

***АРЇИ** *див.* **АРИИ.**

АРМАШ *ч.* (6) (*молд.* армаш) чиновник вищого рангу, наділений адміністративними і судовими функціями: И заплатил слоуга наш Лоупє армаш та заплатил оуси тоти пинѣзи п злат оу роуки Настѣ и братоу єи Тома (Сучава, 1489 *BD* I, 373); А хотар тои вышєписаннои сєлищи да єст от Драгоєщи, коуда хотарил пан Братоул армаш (Сучава, 1493 *BD* II, 27).

ФОРМИ: *наз. одн.* **армаш** (1489 *BD* I, 373; 1493 *BD* II, 27); *дав. одн.* **армашоу** (1489 *BD* I, 373).

***АРМѢНЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* И дали и потвердили єсми и(м), оу нашєи земли, оу молдавскои... сєла на имѣ онєщи... и армѣн⟨єщи⟩, подли соучавѣ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 568—569).

ФОРМИ: *наз.* **армѣн⟨єщи⟩** (1456 *Cost.* II, 569).

АРМѢНКА, АРМѦНКА *ж.* (9) *(особова назва, молд., болг.* арме́нка): мы Стефан воєвода знаменито чиним ис сим листом нашим... оже тоти истинїи... Дръгоуш и сестри єго Баницъ и Армѣнка, сыновє Мари, жаловали єсми их особною нашею милостїю (Сучава, 1490 *BD* I, 391—392); прїидоша прѦд нами... Иванко Лєвич... пан Щефоул... и плємєници их АрмѦнка и Васка и Анна... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1492 *BD* I, 509); И оуставше слоуга наш Жоуржа Поуцѣноул та заплатил оуси тоти пинѣзи р злат оу роуки слоугам нашим Тоадероу Тоуркоулоу и братоу єго Михоуци... и плємєници их Армѣнки (Васлуй, 1497 *BD* II, 107).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Армѣнка** 3 (1490 *BD* I, 391; 1491 *Cost. S.* 156; 1497 *BD* II, 107); **АрмѦнка** 1 (1492 *BD* I, 509); *зам. дав.* сєстра(м) єго... васи(л)ка и **армѣнка** 1 (1491 *Cost. S.* 156); сєстрам их Параска и **АрмѦнка** 2 (1493 *BD* II, 14); *дав. одн.* **Армѣнки** (1490 *BD* I, 392; 1497 *BD* II, 107).

***АРМѢНЧИНЪ** *прикм.* (1): а на то, коли єсми хотарили то(т) хотаръ, былъ са(м) г(сд)ва ми и былъ... па(н) ивашко армѣнчи(н) (Сучава, 1456 *Cost.* II, 583).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **армѣнчи(н)** (1456 *Cost.* II, 583).

Пор. **АРМѢНКА.**

АРМѢНЧИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* И такождєре оусталь Ивашко Армѣнчич прѣд нами... и даль с⟨вя⟩тому монастирю нашему от Молдавици половина села (Сучава, 1473 *ШКН* 165).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Армѣнчич** (1473 *ШКН* 165).

АРМѦНКА *див.* **АРМѢНКА.**

***АРПАШЪ** *прикм.* (1): тѣ(м) мы... дали и потвєрдили єсми и(м), оу нашєи земли, оу молдавскои, и(х) правоѦ отнина... сєла на имѣ... арпъщєщи арпашєви... и тодєрещи (Сучава, 1456 *Cost.* II, 568—569).

ФОРМИ: *знах. мн.* **арпашєви** (1456 *Cost.* II, 569).

АРПЪШЄЩИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... дали и потвєрдили єсми и(м), оу нашєи

зємли, оу молдавскои... сєла на имѣ онєщи... и арпъшєщи арпашеви (Сучава, 1456 *Cost.* II, 568—569); тѧм, мы... ⟨дали⟩ и потвръдили єсми и(м), оу нашєи зємли, оу мо(л)давскои... село... на имѣ половина о(т) тодєрєщи, вишнє⟨а⟩ ча(ст), о(т)... арпъш⟨єщїи арпашєви⟩ (Сучава, 1488 *Cost. S.* 127).

ФОРМИ: *наз.* **арпъшєщи** (1456 *Cost.* II, 569); *род.* **арпъш⟨єщїи⟩** (1488 *Cost. S.* 127).

АРСЄНИИ *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Арсєнии, *гр.* Ἀρσένιος) Арсеній, Арсен: а на то єсм(ь) приложилъ свою пєчать и оц҃ь мои Вл҃(д)ка лучьскыи арсєнии (б. м. н., 1366 *P* 14).

ФОРМИ: *наз. одн.* **арсєнии** (1366 *P* 14).

***АРСОУРИ** *с., невідм.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві)*: почьнши ⟨х⟩отар тои бранищи от обръшїи Лаоури... до самїи шипот, от толѣ... до Арсоури (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

***АРТЕМІИ** *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Артємии, *гр.* Ἀρτέμιος) Артемій, Артем: Я Семенъ с колковъ... уписалъ есми въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастыру родители наши Іоана Ірину... Артемія, Анну (Київ, 1398 *ДГПМ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Артемія** (1398 *ДГПМ*).

***ARTYKUŁ** *ч.* (1) *(стч.* artikul, *стп.* artykuł, *лат.* articulus) *(стаття, параграф юридичного документа)* артикул: I też, wsi kotoryje artykuły dalijesmo im na tom priwili naszom wypisany, potwerżajem to im na wecznyje czasy (Луцьк, 1388 *ZPL* 108).

ФОРМИ: *знах. мн.* **artykuły** (1388 *ZPL* 108).

***АРХАГГЕЛЪ** *ч.* (3) *(цсл.* архаггелъ, *гр.* ἀρχάγγελος) архангел: балица воєвода и драгь (!) мєщєрь съзидашє цр҃ковь въ имє ст҃го архаг҃гла михаила на зємли тєрєсовскои (Сігет, 1404 *ГМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **архаг҃гла** (1404 *ГМ*); *дав. одн.* **архаг҃глоу** (1404 *ГМ*).

АРХИЄПИСКОПЬ, АРХЇЄПИСКОПЬ, АРХЇЄПИСКОУПЪ *ч.* (6) *(гр.* ἀρχιεπίσκοπος) архієпископ: на... соимоу кончанїє и дѣланїє и рѣжєнїє и справлєнїє наоучтѧвѣишїи (!) оу бозѧ отєць кнѣзь Григориє, божїєю милостїю и свѧтои церквє Илвовскои архиєпископь, и також вєлєможны пановє... соуть сосланы и налицєны и намѧнєны (під Хотином, 1467 *BD* II, 297); А на болшоую крѣпост и потвръжденїє сталои вѣри, нашоу пєчат болшоую... и пєчати архїєпископов і єпископов... вєлѣли єсмы привѣсити к сємоу листоу нашємоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *наз. одн.* **архиєпископь, архїєпископь** 2 (1467 *BD* II, 297; 1499 *BD* II, 425); **Архїєпископоупъ** 1 (1481 *ГПМ*); *род. мн.* **архїєпископов** (1499 *BD* II, 425); *ор. мн.* **архиєпископи, архїєпископи** (1499 *BD* II, 419, 425).

Див. ще **АРЦИБИСКУПЪ.**

***АРХИЄРАРХЪ** *ч.* (5) *(гр.* ἀρχιεράρχης) архієрарх, архієпископ: мы пєтръ воєвода... знамєнито чини(м)... ожє благопроизволи господство ми... и дали єсми нашємоу монастирю о(т) полѧны, идє(ж) є(ст) хра(м) стаго архїєрарха и чудотворца николы, на въсѧкои (!) лѣто, по шєсти бочо(к) вина, о(т) нашєи дєсѧтины (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365); мы Стєфа(н) воєвода... знамєнито чиним и(с) симь листом нашим... ѧко да оутвръдим и оукрѣпмь (!) нашє єп(с̃)коупїє о(т) Радовцє(х) идєжє є(с) храм стго (!) архиєра(р)ха и чюдотворца Николаа (Сучава, 1486 *DC* 143—144).

ФОРМИ: *род. одн.* **архиєрарха, архиєра(р)ха, архїєрарха** 4 (1448 *Cost.* II, 365; 1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 256; 1486 *DC* 144); ! **архистрарха** 1 (1443 *Cost.* II, 128).

***АРХИЄРѢИ** *ч.* (2) *(цсл.* архиєрей, архиєрѣи, *гр.* ἀρχιερεύς) архієрей: Г(с̃)и помози рабу своєму юрью болковичю создавшєму цр҃квь и олтарь ст҃аго архиєрѣя х(с̃)ва николы (б. м. н., бл. 1350 *P* 8); ми пєтръ воєво(д)а... знамѣнито чины(м)... ажє бл҃гопроизволихо(м) нашы(м) бл҃гы(м) произволѣныє(м)... и дали єсмы нашємоу манастырю о(т) побраты гдѣ єсть хра(м) ст҃го архыєрєа и чюдотворца николы... чєтиры чєля(ди) циганъ (Дольний Торг, 1444 *DIR«A»* 481).

ФОРМИ: *род. одн.* **архиєрѣя, архыєрєа** (бл. 1350 *P* 8; 1444 *DIR«A»* 481).

***АРХИМАНДРИДЪ** *див.* **АРХИМАНДРИТЪ.**

***АРХИМАНДРИТА** *ж.* (1) *(монастир, очолюваний архімандритом)* архімандрія: прєдѣлы єго єпа(р)хїи а(р)хима(н)дриты пєчє(р)скоє (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **а(р)хима(н)дриты** (1481 *ГПМ*).

АРХИМАНДРИТЪ, АРХИМАНДРИТЬ, АРХИМАНДРИТ *ч.* (32) *(гр.* ἀρχιμανδρίτης) архімандрит: Тые вси села... маетъ держати... владыка Луцкий... архимандрыты благословити, игумены наставляти, попы и дьяконы совершати, какъ в нашой области, въ богоспасаемыхъ городахъ въ Луцку и въ Острозе (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); А при том были свєтки наша рада: архимандритъ Печерский Аврамей, а кнѧз Иван Путѧта (Київ, 1437 *AS* I, 34); мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимь... ожє прїидоша прѣд нами... молєбникь нашь кир попь Григорїє, ігоумєнь и архимандрить Бистричъскаго монастира... и измѣнили съ господство мы правоую монастирскоую отниноу (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз. одн.* **архимандритъ, архимандрит, архимандри(т), а(р)хїма(н)дри(т), архимандрить** 16 (1437 *AS* I, 34; 1446 *P* 154; 1458 *Mih. Doc.* 121; 1476 *BD* I, 211, 215; 1481 *ГПМ;* 1488 *BD* I, 348; 1490 *BD* I, 419; 1492 *BD* I, 510; 1499 *BD* II, 153; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **архимандры(т)** 1 (1467 *Mih. Doc.* 125); **архима(д)ридъ** 1 (1462 *Cost. D.* 10); *род. одн.* **архимандрита** (1446 *P* 154; 1455 *Cost.* II, 540, 544); *дав. одн.* **архимандритоу** (1498 *ЧІАФ;* 1499 *BD* II, 154); *знах. одн.* **архима(н)дрита** (1481 *ГПМ*); *ор. одн.* **архимандритом, архїимѫдритомь** 4 (1446 *P* 154; 1470 *BD* I, 150, 153; 1481 *ГПМ*); **а(н)химандрито(м)** 1 (1459 *P* 174); *місц. одн.* **прі архімандритѣ** (бл. 1470 *ОБРН* 130); *знах. мн.* **архимандрыты** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***АРХИМАНДРЫТЪ** *див.* **АРХИМАНДРИТЪ.**

! **АРХИСТРАРХЪ** ⟨АРХИЄРАРХЪ⟩ (1): и дали єсми нашємоу монастрю (!) о(т) полѣны гдє є(ст) хра(м) стаго архистрарха и чоудотворца николы ѳ҃ тата(р) (Сучава, 1443 *Cost.* II, 128).

Див. ***АРХИЄРАРХЪ.**

***АРХИСТРАТИГЪ** *ч.* (1) *(цсл.* архистратигъ, *гр.* ἀρχιστρατυγος) *(титул св. Михаїла)* архістратиг: лѣ (!) 6974 княини (!) олена вышила сии вздоухъ великомоу архистратигоу михаілоу (б. м. н., 1466 *ОБРН* 128).

ФОРМИ: *дав. одн.* **архистратигоу** (1466 *ОБРН* 128).

АРХЇЄПИСКОПЬ *див.* **АРХИЄПИСКОПЬ.**

АРХЇЄПИСКОУПЪ *див.* **АРХИЄПИСКОПЬ.**

***АРХЇЄРАРХЪ** *див.* ***АРХИЄРАРХЪ.**

***АРХЫЄРЄИ** *див.* ***АРХИЄРѢИ.**

АРЦИБИСКУПЪ, ЯРЦИБИСКУПЪ *ч.* (3) *(стч., стп.* arcybiskup, *лат.* archiepiscopus) католицький архієпископ: а при то(м) свѣдци были кнѧзь ѧнъ арцибискупъ льв⟨овс⟩ки... па(н) петръ зхарбинови(ч) (Медика, 1415 *P* 87); мы Стєфань воєвода... слюбоуємь... королєвѣ полскомоу... и оусим ярцибискоупом... абыхомь мы их милости вєрни и подьдани были (Сучава, 1468 *BD* II, 301).

ФОРМИ: *наз. одн.* **арцибискупъ** 1 (1415 *P* 87): **ярцибискупъ** 1 (1433 *P* 122); *дав. мн.* **ярцибискоупом** (1468 *BD* II, 301).

Див. ще **АРХИЄПИСКОПЬ.**

АРЪМЄЩИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы... дали и потвєрдили єсми єго очи(н)оу... сєла на имѣ... сръби н аръмєщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342);

А хотар томоу сєлоу... оу краи доуброви от БрощАн, от толѣ... до хотарѣ Аръмещилорь (Сучава, 1491 *BD* I, 449).

ФОРМИ: *наз.* **аръмещи** (1448 *Cost.* II, 342); *род. молд.* **Аръмещилорь** (1491 *BD* I, 449).

***АСАНЪ** *ч* (2) *(особова назва, ар.* hasan «красивий»): иыиѣ послалъ єсмь к вамъ слуги наши асана и тулу очжю то повѣдати вамь нашєму брату абы то вѣдали вы (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Асана** (1392—1393 *РФВ* 170).

***АСПРАТА** *ж.* (1) *(гр.* ἄσπρα «гроші») *(назва дрібної срібної монети)* аспр: И мы давали за тоую к̃ паробъковъ за пАть по девАти тисАчъ, а за иного по пАти аспратъ за одного паробъка (б. м. н., 1481 *BD* II, 365).

ФОРМИ: *род. мн.* **аспратъ** (1481 *BD* II, 365).

Див. ще ***АСПРЪ.**

***АСПРЪ** *ч.* (2) *(гр.* ἄσπρου «гроші») *(назва дрібної срібної монети)*: и да є(ст) о(т) на(с) тои бо(л)ници на каждоую годиноу ф̃ аспра обретаАщи(м)сА в тои бо(л)ници (Сучава, 1471 *DIR«A»* 527).

ФОРМИ: *наз. дв.* **аспра** (1471 *DIR«A»* 527).

Див ще ***АСПРАТА.**

АТОКЪ *ч.* (1) *(особова назва)*: мы стефанъ воєвода... чиниmь знамєнито... оже тоты истиннїи жоуржь атокъ дали єсми ⟨ємоу єдно село⟩ на вьрхъ саратѣ гдѣ є(ст) жоудє фътъ и илїє (Сучава, 1434 *Cost.* I, 398).

ФОРМИ: *наз. одн.* **атокъ** (1434 *Cost.* I, 398).

АУГОУСТЪ *див.* **АВГУСТЪ.**

***АОУРАРЬ** *ч.* (4) *(молд.* аурар) золотар: мы Стєфан воєвода... знамєнито чиннм... ож(є) прїидоша прАд нами... слоуга иаш Холоватіи и съ своими падчерицами... и продали тоє мисто от млин слоузѣ нашємоу Станчюлоу аоурарю (Сучава, 1484 *BD* I, 285); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиниmь... ожє тота истинна Васоутка... жєна Станчюла аоурарА, жаловали єсмы єи особною нашєю милостїю (Сучава, 1498 *BD* II, 125—126).

ФОРМИ: *род. одн.* **аоурарА** (1498 *BD* II, 126); *дав. одн.* **аоурарю** (1484 *BD* I, 285, 286).

***АХМАТЪ** *див.* **ОХМАТЪ.**

АЧБЫ, АЧЬБЫ *спол.* (8) *(приєднує підрядні речення) (умовні — у препозиції)* якщо б, коли б (7): ач быхомъ самъ своимъ животомъ нє поспѣшни были ку єго мл(с)ти потрєбизностъ єхати... тогди мы пошлємы помоцъ своА (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714); ач бы был которы отдалєнны, тых засѣ прАзискати хочємо и имамо (Сучава, 1462 *BD* II, 284); *(у постпозиції)* (1): и слюбуємъ заАть сѣто слюбуємъ выправить єго б̃ъ нє даи ачь бы сА кому пригоднло (Сучава, 1433—1443 *APM*).

Див. ще **АЧЬ, АЩЄ, АЩЄБИ, АЩЄЛИ.**

АЧЄИ *част.* (3) *(модальна)* ачей, чей: того дилѣ ра(д)ли єсмы оуси посполоу поднѣти собє нєволю... и похилити соби головоу томоу поганствоу... докоу(л) ачє и сѣ Б̃ъ м̃лы смилоує(т) абыхо(м) ти(ж) могли о(т) Б̃а помо(ч) имѣти и стороны свои наити ка(к) и наши прє(д)ци имѣл(и) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); ино за то далъ вашо(и) мл(с)ти просить абы вша (!) мл(с)ть просили братью вашоє мл(с)ти... и... вашоє мл(с)ти прыятели... абы вси оберънули лица своєго к поганству и ваша мл(с)ть тєжъ с ними ачє(и) да(л) бы богъ то бы нє загибло хрестиянъство межы вашоє мл(с)ти днехъ (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152); Про тожъ єстли ваша милость такъ чынили.. дєлайте яко знаєтє. какъ мєжи васъ доконъчанье было; а чей быхмо могли оучынити промєжи вами любовъ и миръ и доконъчанье, якъ и перъвєй было (б. м. н., 1499 *BD* II, 448—449).

***АЧИБКОВЪ** *прикм.* (1) ◇ п а с и к а а ч и б к о в а *див.* **ПАСИКА.**

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **ачибковы** (1420 *Cost.* I, 135).

АЧЬ, АЧЪ *спол.* (17) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(умовні — у препозиції)* якщо, коли (12): Ачь рыцєрь алюбо шлА(х)тА шлА(х)тїчю раноу оучини(т) до крови имѣє(т) ємж платїти за ранж єі̃ (XV ст. *BC* 29 зв.); тє(ж) ачь слоуга рє(ч)ныи оуломокъ соусєдоу пана своєго щкодоу алюбо кри(в)доу оучини(т) тогды па(н) имєєть за нєго досы(т) оучини(т) (XV ст. *BC* 30); ачъ нє дастъ имъ Богъ детокъ, ино.. волныи собе продати и ближнымъ своимъ дати (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627);

(в інтерпозиції) (1): а прото єстли на пєрвьшии ваши листы о(т) мистра о(т)писаноє нє єсть к ва(м) принесєно можетє ачьсА ва(м) оузвиди(т) радноє на тыи то послѣднии мистровы (листы) такъ о(т)писать подлоугъ словъ того то нємецкого спискоу которыи оу сє(м) нашє(м) листоу замыкамы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

2. *(допустові)* (2) хоч, хоча *(в інтерпозиції)* (1): Хочє(м) того ачь имь гнєвъ нашь о(т)поуще(н) алѣ ты(х) што щкоды почінилї што (!) и(м) право(м) досы(т) о(т)повєдалї (XV ст. *BC* 28 зв.).

(у сполуч. а ч ъ п а к ъ — *у препозиції)* (1): ачъ пакъ хотА и ты(х) пословъ о(т) себє о(т)поустилъ буде(т) и о(н) ихъ наза(д) можє(т) к собє вє(р)нути (б. м. н., 1496 *ПДВКА*).

3. *(причини — у препозиції)* оскільки (1): Ачь по(д)лоугъ часовъ розны(х) обыча(и) и учи(н)кы чл̃вчи измены (!)... а протожь мы казимиръ... коро(л) по(л)скы(и)... выдаваємы и оуставлАємы права кгорая жь вшистци в нашєи зємли имають соудить (XV ст *BC* 9 зв.— 10).

Див. ще **АЧБЫ, АЧЬКОЛИ, АЩЄ, АЩЄБИ, АЩЄЛИ.**

АЧЬБЫ *див.* **АЧБЫ.**

АЧЬКОЛИ *спол.* (1) *(зв'язує підрядне речвння) (допустове — в інтерпозиції)* хоч, хоча: а тѣжь дАдинаА моА кнАгини Сємєноваа МарьА и зАть єи кнАзь Сємєнъ Юрьєвичь слюбовали ми и подьвАзали сА подь го, ачь коли на тотъ час нє было дочки єи, а жоны пнАзА (!), сємєновы, а сєстры моєи кнАжны Настасьи, ижь єй того имѣньА подь мною нє искати (Вільна, 1482 *AS* I, 79).

Див. ще **АЧЬ.**

І АЧЬ НАШЬ ⟨А ЧИНШЂ⟩ (1): тотъ кмєть имє(т) платї(т) па(н)у своємоу вїноу г̃ гривны ачь нашь (!) ро(ч)ныи имєє(т) ємоу платить ка(к) и ... платїлъ (XV ст. *BC* 39).

Див. **А[1]**, ***ЧИНШЬ.**

АЩЄ, АЩИ *спол.* (19) *(цсл.* аще) *(приєднує підрядні речення) (умовні — у препозиції)* якщо (3): а на томъ хотарѣ ащє мочи имоу осадити села, да осадАть съ тѣмъ вышєписаннымъ потвєръж(д)єнїємь (б. м. н., 1415 *Cost* I, 122); а а(щ) сєго они знаидоуть тамо о(т) тоє прѣ(д) рєченоє мѣсто а они да имають имъ възѣти сіе что они боудоут има (!) прї себѣ (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc* 122);

(у постпозиції) (1): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним ⟨ис⟩ сим листом... каждомоу добромоу ащє комоу потрєбизна ⟨боудєт⟩ (Сучава, 1499 *BD* II, 442);

(у сполуч. к о л и ... а ш є) (15) *див.* **КОЛИ.**

Див. ще **АЧБЫ, АЧЬ, АЩЕБИ, АЩЕЛИ.**

АЩЄБИ *спол.* (2) *(приєднує підрядні умовні речення — у препозиції)* якщо б: и ащє би инны млинъ оучинилсА оу томъ потоцѣ такожъ да боудєтъ половина отнина (Сучава, 1429 *Cost.* I, 239); тоє вышєписаноє ащє кто би хотѣ(л) пороушити о(т) наши(х) дѣтєи или нашєго плѣмєнє таковъ да є(ст) проклА(т) о(т) г̃а б̃а (Сучава, 1448 *DIR* № 10 b).

Див. ще **АЩЄ, АЩЄЛИ, АЧБЫ.**

АЩЄЛИ *спол.* (2) *(приєднує підрядні умовні речення — у препозиції)* якщо, коли ж: Ащели хто... повеления княжения нашего переступитъ дерзнетъ... да казнится и отъ Бога проклятъ будетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); ащє ли кто пр(ѣ)стжпить заповѣ(д) сіж... да є(ст) прокла(т) (!) о(т) б̃а (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

Див. ще **АЧЬБЫ, АЧЬ, АЩЄ, АЩЄБИ.**

АЩИ *див.* **АЩЄ.**

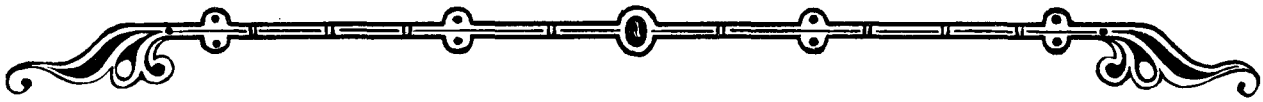

Б *див.* **БЫ**[1].

БАБИНСКИЙ, БАБИНЬСКИЙ *ч.* (5) *(особова назва):* А при том был... панъ Ивашко Бабинский (Острог, 1465 *AS* I, 57); А при том был... пан Ивашко Бабиньский, пан Пашко Бабинский (Острог, 1466 *AS* I, 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бабинский, Бабиньский** (1465 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 60, 61).

***БАБИНЬ** *прикм.* (1) ◇ Бабинь потокь (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* тѣм мы видѣвш⟨є⟩ єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали и потвѣрдили єсми ємоу... села на имѣ лѣвкоушещи... на бабини потока (!) (Сучава, 1442 *Cost.* II, 96).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **на бабинии** (1442 *Cost.* II, 96).

БАБИНЬСКИЙ *див.* **БАБИНСКИЙ.**

БАБИЧ *ч.* (2) *(назва річки у Вітебській землі):* и за тоую сто коп грошєй широких продали єсмо Єго Милости дворец наш... а... землю пашноую... з сєножатми и з лѣсы, оу гранех, почонши: по Митин роубєж Чирчинский... а в в(!) озере и в реце Бабичи є(зы) и в Тоухоу, а тамже на озере зємлю бортъноую на имѧ Рогозноу а Бабичиноу, такжє оу в оброубє грани, гдѣ Бабич снѧл сѧ с Чорнороуєм (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бабич** (1492 *AS* III, 23); *місц. одн.* **в Бабичи** (1492 *AS* III, 23).

***БАБИЧИНА** *ж.* (1) *(назва земельної ділянки у Вітебській землі):* и за тоую сто коп грошєй широких продали єсмо Єго Милости дворец наш... а... зємлю пашноую... з сєножатми и з лѣсы, оу гранех, почонши: по Митин роубеж Чирчинский... а в в(!) озере и в реце Бабичи є(зы) и в Тоухоу, а тамже на озере зємлю бортъноую на имѧ Рогозноу а Бабичиноу (Друцьк, 1492 *AS* II, 23).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Бабичиноу** (1492 *AS* III, 23).

БАБИЧЪ *ч.* (5) *(особова назва):* мы илїа воєводѣ... знаємо чинимь... оже тотъ истинныи слоуга нашь вѣрныи боярин пань стань бабичъ... служитъ намъ правою и вѣрною слоужбою (Хотин, 1435 *DIR*«*A*» 465); а на ⟨то⟩ є(ст)... вѣра пана ⟨стана⟩ бабича (Сучава, 1436 *Cost.* I, 468); Мы Стєфан воєвода... знамєнїто чиным... оже... боѧрин пан Албоул... продал и отстоупил село Бабишево на имѣ Кобълїеи Вишныи, гдє бил дом Стана Бабиша (Сучава, 1467 *BD* I, 122).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бабичъ** (1435 *DIR*«*A*» 465); *род одн.* **бабича** I (1436 *Cost.* I, 468); **Бабиша** 3 (1467 *BD* I, 122).

***БАБИШЄВЬ** *прикм.* (3): мы Стєфан воєвода.. знамєнїто чиным... оже прїидє пред нами... пан Албоул... и продал... сєло Бабишево на имѣ Кобълїеи Вишныи... та продал зетоу Стана Бабиша... и женє єго, дочци Бабишевѣ... и братоу єи, снноу Бабишевоу Иванкоу (Сучава, 1467 *BD* I, 122).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **Бабишєвоу** (1467 *BD* I, 122); *знах. одн. с.* **Бабишево** (1467 *BD* I, 122); *дав. одн. ж.* **Бабишевѣ** (1467 *BD* I, 122).

Пор. **БАБИЧЪ.**

***БАБИШЪ** *див.* **БАБИЧЪ.**

***БАБОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд.* бабэ, *слов.* баба): мы стєфа(н) воєвода... чини(м) знамєнито... оже... дали и потвръдили єсмы нашєи митрополїи... єи питомы циганы на имѣ... бабоу(л) и своими дѧ(т)ми и чєлѧ(д)ю (Сучава, 1465 *DIR*«*A*» 518).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бабоу(л)** (1465 *DIR*«*A*» 518).

***БАВОВСКИИ** *прикм.* (1) ◇ Бавовскиє дворы (1) *(назва садиби у Молдавському князівстві):* И пак дадох... господство ми... сєло имєним Боурєщїи... що тото сєло Боурєщїи прислоушно бѣ къ Бавовских дворов (Сучава, 1491 *BD* I, 464).

ФОРМИ: *род. мн.* **Бавовских** (1491 *BD* I, 464).

***БАВОЛНА** *ж.* (4) (*стп.* bawełna, *стч.* bavlna, *свн.* boumwol(l)e) бавовна: а што привезетъ изъ бесарабъ или перець, или баволну, или будь што, оть вї кантари, у баковѣ, полърубєль сєребра (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а що привезоутъ из басарабъ или перецъ, или боволноу или боуд што... полъ роублъ сєребра (Сучава, 1434 *Cost.* II, 668); А що привезоут от Басараб или от Тоуркох, или перецъ, или баволноу или боуд що, оу Баковѣ... от воза по в златы тоурскых (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

ФОРМИ: *знах. одн.* **баволноу, баволну** 3 (1408 *Cost.* II, 631; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 274); **боволноу** 1 (1434 *Cost.* II, 668).

БАГАВЬСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва):* а при то(м) бы(л) оуроженыи панъ григорь багавьскыи и панъ Ѧкушь сєкиринскыи... а иншихъ много было при томъ добры(х) (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **багавьскыи** (1420 *ПГАГ*).

БАГАЄТСКЫИ *ч.* (1). *(особова назва):* мы пановє господарѣ нашего... на имѧ... панъ вилча о(т) липникы... панъ станчоу(л) багаєтскыи... вызнаваємь тымъ то... листомъ... колижь... илїашъ воєвода... владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь вырности... є(ст) оучини(л)... мы такожє... обицоуємъ и слюбоуємъ... тотъ истинныи голдъ... стєречи и... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702).

ФОРМИ: *наз. одн.* **багаєтскыи** (1436 *Cost.* II, 701).

БАГЛОВ *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Буглів: кн⟨ѧ⟩зю Василью осталсѧ город Збараж, а к тому села Янковцы... Баглов (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Баглов** (1463 *AS* I, 54).

***БАГЛОУИ** *див.* **БАХЛОУИ.**

***БАГНО** *с.* (1) багно: я хвє(д)ка пашкова до(ч)ка дохновича... даровала єсми... моужа своє(г)... своими име(н)и о(т)чизными на имѧ ѧ(б)лон(ь)ны(м) а по(л)жами з боры з лєсы з болоты с по(л)ми исъ сєножа(т)ми з рєками с потоки и з багны (Луцьк, 1490 *ЗХП*).

ФОРМИ: *ор. мн.* **багны** (1490 *ЗХП*).

БАГОВСЌЫИ *ч.* (2) *(особова назва):* мы алєксандръ воєвода... знамєнито чини(м)... ожъ єсмо просили вєлєможны(х) паны и шлѧ(хо)тини (!) пано(в) ра(дї) кролєвскои... пана яна баговского и иныи пановє русци, ижє мы слюбуємъ... служити королю єго мл(с)ти... ажбы коли имала нєволю землѧ королѧ єго мл(с)ти роускаа и подолскаа о(т) татаръ... помо(ч) давати (Банилів, 1455 *Cost.* II, 769—770); А на то свѣдковє... пан Халєцкыи и пан Баговскыи (Сучава, 1460 *BD* II, 276).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Баговскыи** (1460 *BD* II, 276); *знах. одн.* **баговского** (1455 *Cost.* II, 769).

***БАГОВЪ РОГЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правою... слоужбою... дали єсми ємоу... єщє силище гдє ста(в) по (!) баговы(м) рого(м) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *ор. одн.* **баговы(м) рого(м)** (1437 *Cost.* I, 541).

БАГРАМЪ *ч.* (2) *(особова назва):* а на то свѣдоци... панъ баграмъ соцкии лвовьскии (Львів, 1386 *P* 31); а на тъ свѣдци... баграмъ соцкыї (Львів, 1400 *P* 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **баграмъ** (1386 *P* 31; 1400 *P* 61).

***БАГРИНОВСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* просил єсми... кнѧзѧ Григорѧ Ивановича Багриновского, абы их милость печати свои приложили к сємоу моємоу листоу (Друцьк, 1492 *AS* III, 24).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Багриновского** (1492 *AS* III, 24).

***БАГРЫНОВСКІЙ** *прикм.* (1) *(пор.* Багриново *у Вітебській землі):* тамъ же въверхъ Кулыги просто до (ро)гу леса, а одъ леса ажъ до урочища Вирной долыны, где засталысмо бояръ Хмельныцкихъ... которыи призналы по тую долыну Вирную грунтъ Мыкулынскій, а за долыною Багрыновскій (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8—9).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Багрыновскій** (1430 *ГВКЛ* 9).

БАДЄВ *прикм.* (1): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали єсми... томоу... монастироу, цигане на имѣ... Бад(ѣ) съ чєлѣдєю, и сынь Бадєв Микоула съ чєлѣдєю (Сучава, 1487 *BD* I, 309—310).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Бадєв** (1487 *BD* I, 310).

Пор. **БАДѢ.**

***БАДЄВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы боѦрє... алєксандра воєводы па(н) михаило дорогу(н)скыи... думитръ бадєви(ч)... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... сестрѣ господарѧ нашего королѧ по(л)ского (б. м. п., 1421 *Cost.* I, 141—142).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бадєви(ч)** (1421 *Cost.* I, 141—142).

БАДЄВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* били дани тоти ѝ ц҃ркви ис попи... ла ц҃рко(в) оу бадєвци и(с) попо(м)... (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *наз. зам. місц.* **оу бадєвци** (1490 *DC* 147).

БАДИКА *ч.* (1) *(особова назва, молд.* баде «дядя»): а на имѣ цигано(м)... бадика и съ чєлѣдъю єи (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бадика** (1462 *Cost. D.* 11).

БАДОУ *ч.* (1) *(особова назва, молд.* баде «дядя»): мы стефанъ воєвода... знамєнито чини(м)... єжє... дали є(с)ми ст҃ои ц҃рвки (!)... тоти цигани на имѣ хръма(н) и бєра бадоу (Дольний Торг, 1458 *ПГСММЦ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бадоу** (1458 *ПГСММЦ*).

Див. ще **БАДѢ.**

***БАДЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвше правоую... єго слоужбоу... дали єсмы ємоу оу нашєн зємли молдавскои осємъ сєлъ на имѧ... лнєщи... ба(д) (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ба(д)** (1436 *Cost.* I, 488).

БАДѢ *ч.* (17) *(особова назва, молд.* баде «дядя»): а на то вѣра... боѦръ молдавскыхъ... вѣра пана бадѣ сучавского (Сучава, 1403 *ДГАА*); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ож(є) тоти истиннїи наши слоуги Фрѣциль... и Бъди слоужили нам право и вѣрно (Васлуй, 1495 *BD* II, 47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бадѣ** (1436 *Cost.* I, 484; 1440 *DBAc* 32; 1443 *Cost.* II, 120; 1487 *BD* I, 310); *род. одн.* **бади, Badi** 6 (1403 *ДГАА*; 1443 *Cost.* II, 156; 1445 *DIR«A»* 483; 1446 *Cost.* II, 241, 248, 270); **бадѣ, ба(дѣ)** 4 (1411 *Cost.* I, 85; 1438 *Cost.* II, 15; 1443 *ДГСПМН*; *Cost.* II, 141); *дав. одн. зам. наз.* **Бъдн** (1495 *BD* II, 47); *знах. одн.* **бадю** (1454 *ПГПММ*); *ор. одн.* **бадєю** (1436 *Cost.* I, 481).

Див. ще **БАДОУ.**

БАИЌО *ч.* (4) *(особова назва, молд., болг.* бай «дядько»): и дали и потвръдили єсми... нашє(м)у монастири о(т) побрати... татары, на имѣ баико и съ чєлѣ(д)ю... (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... Шандроу и братїа єго Юрїи Баико и Сава... жаловали єсмы их особною нашею милостїю (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

ФОРМИ: *наз. одн.* **баико** (1453 *Cost.* II, 445, 446; 1465 *BD* I, 88; 1495 *BD* II, 249).

***БАИЌОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* а на то єст... вѣра пана Ивана Баиковича (Сучава, 1441 *DBAc* 40).

ФОРМИ: *род. одн.* **Баиковича** (1441 *DBAc* 40).

БАИЌОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мы також и от нас єсми дали и потвръдили... тоє прѦдрєчєноє половина сєло на имѣ от Баиковци (Сучава, 1489 *BD* I, 367).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* **от Баиковци** (1489 *BD* I, 367).

***БАИЌОУЛ** *ч.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* хота(р)... прости чєрє(с) бїстрїца на грохотиш и баикоул (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

ФОРМИ: *знах. одн.* **баикоул** (1458 *Mih. Doc.* 122).

БАИМАЌОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* сє мы пановє Цецєнєвъскыи... продали єсмо имѣньє отчиноу свою и дѣдиноу... на имѧ Цецєнєвъци а Баимаковци на рєци на Слоучи (Кременець, 1467 *AS* I, 63).

ФОРМИ: *наз.* **Баимаковци** (1467 *AS* I, 63).

***БАИНЦИ** *мн.* (1) *(назва села на Буковині):* Сє азь ра(б) вл(д)ки моєго їу ха їо Стєфа(и) воєвода... знамєнито чини(м)... оже... дали и потвръдили єсми ст҃ои нашєи єпископїи о(т) радъвцє(х)... а ц҃рко(в) на лоукавци и(с) попо(м)... гі ц҃рко(в) оу баи(н)ци и(с) попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *наз. зам. місц.* **оу баи(н)ци** (1490 *DC* 147).

БАИЧАН *див.* **БАЛЧАН.**

***БАИЧАНОУЛЪ** *ч.* (7) *(особова назва):* а на то є(ст) вѣра... ивана баичаноула (Сучава, 1453 *Cost.* II, 494); а на то єс(т) вѣра... пана баичаноула (Сучава, 1455 *Cost.* II, 559).

ФОРМИ: *род. одн.* **баичаноула** 6 (1453 *Cost.* II, 494; 1455 *Cost.* II, 540, 550, 553, 559. 564); **! бличаноула** 1 (1454 *Cost.* II, 501).

Див. ще **БАЛЧАН.**

***БАИЧАНЫ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* пи(с) жоуржь ноилєви(ч) оу баичанє(х) (Байчани, 1454 *ПГПММ*).

ФОРМИ: *місц.* **оу баичанє(х)** (1454 *ПГПММ*).

***БАКОВСКИЙ** *прикм.* (2) ◇ Баковскии тръгъ (2) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Бакеу: мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито... оже... даєм и потвръждаєм... мито от Баковскаго тръга (Бистриця, 1457 *BD* I, 3—4).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Баковскаго** (1457 *BD* I, 4).

Пор. ***БАЌОВЪ.**

***БАКОВЪ** *ч.* (44) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Бакеу: а кто повєзєтъ сукно до бєсарабъ, дати имєтъ... у баковѣ, отъ гривну два гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимь... ожє прїидоша прѣд нами... попь Григорїє, Ігоумєнь и архимандрить Бистричъскаго монастира, и съ въсѣми яжє о христѣ братїами... и измѣнили съ господство мы правоую монастирскоую отниноу... и дали господствоу мы пєть сєль... три на Бистрици, вышє Бакова (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *род. одн.* **Баковѣ** 5 (1435 *Cost* II, 677; 1457 *BD* I, 4; 1459 *DIR«A»* 514; 1462 *Cost. D.* 10); **Бакова** 4 (1409 *Cost.* I, 64; 1460 *DIR«A»* 515; 1499 *BD* II, 162; 1500 *BD* II, 173); *місц. одн.* **оу Баковѣ, у баковѣ** 32 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1439 *Cost.* II, 59; 1456 *Cost.* II, 789; 1457 *BD* II, 258; 1460 *BD* II, 274, 275, 276; *DIR«A»* 515; 1462 *BD* I, 56; *Cost. D.* 10 і т. ін.); **оу Бакови** 1 (1456 *Cost.* II, 790); **оу Бако(в)** 1 (1447 *Cost.* II, 732); **оу Баков** 1 (1460 *BD* II, 274)

Див. ще ***БАКОВСКИЙ** (Баковскии тръгъ).

БАКОТА *ж.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Бакоти: а кн⟨А⟩зю Солтану оу лоуцком повѣтє... сєла... Бакота... Лопушнаѧ (Луцьк, 1463 *AS* I, 55).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бакота** (1463 *AS* I, 55; 1482 *AS* I, 81).

БАКОТСКИЙ, ВАКОТНКІ *ч.* (2) *(особова назва):* a przi thim bili swidczy... pan Piotr Bakothki stharostha podolski (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/1, 4); а при томъ были и свѣдци п(н)ъ пєтрашь бакотский (Ольховець, 1445 *СРК*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бакотский** 1 (1445 *СРК*); **Bakothki** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

***БАКШИНЪ** *прикм.* (2) ◇ Бакшина гора (2) *(назва урочища у Волинській землі):* к тому село нашое Теремъное подъ Луцкомъ, почонъ... отъ того конъца... къ Бакшиной горе... а отъ Бакъшыны горы до дороги Лисчиньское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Бакъшыны** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *дав. одн. ж.* **Бакшиной** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***БАКЪШЫНЪ** *див.* ***БАКШИНЪ.**

***БАЛАКѢРОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы... ива(н) балакѣрови(ч)... чинимы знамєни(т)... како... мы... ислюбуємы за нєго (Лучиця, 1388 *Р* 38—39).

ФОРМИ: *наз одн.* **балакѣрови(ч)** (1388 *Р* 38).

***БАЛАМУТОВЪ** *прикм.* (1): а къ тому дали єсмо ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ка у Теребени жъ, на имя Баламутова сына (Городно, 1497 *РИБ* 683).

ФОРМИ: *знах. одн ч.* **Баламутова** (1497 *РИБ* 683).

***БАЛАНЄЩИ** *див.* **БЪЛЪНЄЩИ.**

БАЛАНЪ[1] *ч.* (4) *(особова назва, молд., болг.* Бала́н, Бълан): Тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою (!) до на(с).. дали єсми ємоу... сєла... гдє є(ст) миклѧ о(т) бахноу и гдє є(ст) баланъ о(т) стрымба (Сучава, 1434 *DIR«A»* 463); тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвшє правоую и вѣрноую и(х) слоужбоу до на(с)... дали єсми и(м)... сєла... и пониже єдно мѣсто на имѧ стръминоаса и гдє є(ст) баланъ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **баланъ** (1434 *DIR«A»* 463; 1436 *DIR«A»* 469; *Cost.* I, 444; 1439 *Cost.* II, 41).

БАЛАНЪ[2] *ч.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* Мы Стєфанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ожє... даємъ... монастирю... села... на имѧ грабовци... и бєрєсци и на... тєлици... баланъ (Сучава, 1443 *ДГСПМН*); мы стєфанъ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... потвръж(д)аємъ сєла на имѣ рєпчичаны исъ оусими прикоуткы на имѣ гдє ватаманъ дави(д) и радовци и баланъ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **баланъ** (1446 *ПГСПМР*); *знах. одн.* **баланъ** (1443 *ДГСПМН*)

БАЛАСИНЄЩИ *див* **БАЛОСИНЄЩИ.**

***БАЛАСИНОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы илїа воєвода... чини(м) знаємо... ажє тотъ истиныи на имѧ панъ ивашко баласиновичи (!) и съ своими братїами... слоужили прєжє стопочившємоу род⟨и⟩тєлю нашємоу (Сучава, 1436 *Cost.* I, 481).

ФОРМИ: *наз. одн.* ! **баласиновичи** (1436 *Cost.* I, 481).

БАЛАСИНОВЦИ, БАЛОСИНОВЦИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы илїа воєвода... знамєнито чинимь... ожє далъ свѧтопочившыи родитель нашь... монастирю... єдно сєло на сочавѣ, на имѧ баласиновци и съ млиномь (Сучава, 1439 *Cost.* II, 46); мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми сє(с) ли(ст) нашь мои(м) людє(м)... о(т) балосиновци (Сучава, 1453 *Cost.* II, 492).

ФОРМИ: *наз.* **баласиновци** 2 (1439 *Cost.* II, 46; 1444 *Cost.* II, 207); *зам. род.* **о(т) балосиновци** 1 (1453 *Cost.* II, 492).

Див. ще **БАЛОСИНЄЩИ.**

БАЛАЧ, БАЛАЧЬ *ч.* (2) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... Стана... и братаничи єи... и продали... єдно сєло на Смилои на имѣ гдє бил Балач (Сучава, 1491 *BD* I, 447).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Балач, Балачь** (1491 *BD* I, 447).

БАЛАЧАНИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Сє азь ра(б) вл(д)ки моєго і҃у х҃а і҃о Стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали и потвръдили єсми с҃тои нашєи єпископупїи о(т) радъвцє(х)... тоти н҃ ц҃ркви ис попи... м҃г ц҃рковь оу балачани и(с) попомь... (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *наз. зам. місц.* **оу балачани** (1490 *DC* 147).

БАЛАЧЬ *див.* **БАЛАЧ.**

***БАЛИЛОВСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Балила *у Молдавському князівстві):* Сє азь ра(б) вл(д)ки моєго і҃у х҃а і҃о Стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали и потвръдили, єсми с҃тои нашєи єпископупїи о(т) радъвцє(х)... тоти н҃ ц҃ркви ис попи... к҃є ц҃рко(в) балиловска (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **балиловска** (1490 *DC* 147).

БАЛИНА *ж.* (2) *(назва соляного джерела у Львівській землі):* побраль па(н) татомирь вєпрѣ оу чєрно(м) лѣсѣ коло тоурьи оу балины... лѣсь и балина вокно солноє и полє и доубровы то є(ст) балицкоє (Зудечів, 1413 *Р* 83).

ФОРМИ: *наз. одн.* **балина** (1413 *Р* 83); *род. одн.* **балины** (1413 *Р* 83).

***БАЛИНОВСКИИ** *прикм.* (1): Сє азь ра(б) вл(д)ки моєго і҃у х҃а і҃о Стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали и потвръдили єсми с҃тои нашєи єпископупїи о(т) радъвце(х)... тоти н҃ ц҃ркви ис попи... є҃ ц҃рко(в) балиновска и(с) попо(м) Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **балиновска** (1490 *DC* 147).

Пор. **БАЛИНЦИ.**

***БАЛИНОЄ** *с.* (1) ◇ кръница балиноє *див.* **КРЪНИЦА.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **балиноє** (1448 *Cost.* II, 324).

БАЛИНЦИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* и достало сѣ мъринки... сєло на имѣ мъндрєщїи, на сирєтѣ, гдє били балинци... тиж на сирєтѣ (Сучава, 1492 *Cost. S.* 161).

ФОРМИ: *наз.* **балинци** (1492 *Cost. S.* 161).

БАЛИЦА[1] *ч.* (7) *(особова назва):* мы алєксандръ воєвода... знаємо чинимъ... ожє тотъ истинныи слуга и бояринъ нашъ панъ Балица мудричка... служитъ намъ правою и вѣрною службою (Сучава, 1403 *RS* 338); балица воєвода.. съзидашє ц҃рковь (Сігет, 1404 *ГМ*); коли єси своихъ пословъ до насъ прысылалъ, Ивана Бєрсєиа и Балицоу дьяка и они намъ отъ тєбє говорыли: намъ взять

миръ зъ вєликимъ князємъ... литовъскимъ... бо ты съ нимъ миръ... взялъ єси (б. м. н., 1498 *BD* II, 409—410).

ФОРМИ: *наз. одн.* **балица** 3 (1403 *RS* 338; 1404 *ГМ*; *Cost.* II, 625); *зам. род.* вѣра... **Балица** 3 (1411 *Cost.* I, 85; 1495 *BD* II, 53); *знах. одн.* **Балицоу** (1498 *BD* II, 409).

***БАЛИЦА**[2] *ж.* (1) *(назва гори у Молдавському князівстві):* хота(р)... оу пискоул балиц(и) долѣ мєжду таркъоу и бистри(ц) (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

ФОРМИ: *род. одн.* **балиц(и)** (1458 *Mih. Doc.* 122).

БАЛИЦКИИ[1], **БАЛИЦКИ, БАЛІЦКІИ** *ч.* (8) *(особова назва):* а на розъѣздѣ были зємлѦнє и панъ ленько зарубичь воєвода зудечовьскии панъ короваи процевичь... панъ татомиръ балицкии (Зудечів, 1411 *P* 79); а при томъ боули свѣдоци, Панъ Татомиръ Балицки, панъ ивашко Голєшєвски (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **балицкии, баліцкіи** 5 (1411 *P* 79, 80; 1413 *P* 83; 1424 *P* 104); **Балицки** 1 (1473 *ЗНТШ* V, 3); *дав. одн.* **балицкомоу** (1413 *P* 84); *знах. одн.* **балицко(г)** (1413 *P* 83).

***БАЛИЦКИИ**[2] *прикм.* (1) изниже ты(х) врочищь лѣсь и балина вокно солноє и полє и доубровы то є(ст) балицкоє (Зудечів, 1413 *P* 83).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **балицкоє** (1413 *P* 83).

Пор. ***БАЛИЧИ.**

***БАЛИЦОВЪ** *прикм.* (1) ◇ г р є б л я б а л и ц о в а *див.* ***ГРЄБЛЯ.**

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **на балицовы** (1434 *DIR«A»*, 463).

***БАЛИЧИ** *мн.* (2) *(назва села у Львівській землі)* Баличі: тоти старци... вызнали... староую границю и врочища межи дѣдошичи и межи баличи (Зудечів, 1413 *P* 83).

ФОРМИ: *род.* **баличь** (1413 *P* 83); *ор.* **баличи** (1413 *P* 83).

***БАЛИЧИНЪ** *прикм.* (2): а на то вѣра... пана балѣчина сына бырлича (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14); а на то... вѣра баличина (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **баличина** 1 (бл. 1400 *Cost.* I, 27); **балѣчина** 1 (1393 *Cost.* I, 14).

Пор. **БАЛИЦА**[1].

БАЛІЦКІИ *див.* **БАЛИЦКИИ**[1].

***БАЛКАНЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., болг.* балкан «гора»): а на то є(ст) вѣра... пана тадора балкана (Сучава, 1453 *DIR«A»* 503).

ФОРМИ: *род. одн.* **балкана** (1453 *DIR«A»* 503).

БАЛКОВЦИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мы за тымъ... дали єсми тому ~свтому нашєм(у) монастирю о(т) пу(т)ноu тоє вишєписа(н)ноє нашє село на имѣ ба(л)ковци (Сучава, 1471 *ДГСМПБ*); Сє азь... Іо Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали и потвръдили єсми... монастироу от Поутноu... ~є цръков от Балковци (Сучава, 1490 *BD* I, 419).

ФОРМИ: *наз.* **ба(л)ковци** (1471 *ДГСМПБ*); *зам. род.* **от Балковци** (1490 *BD* I, 419).

***БАЛОМИРЄЩИ** *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* хота(р) томоу селоу фоундѣнє(м) да єс(т) почєнши о(т)... баломирєщи (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224); єщє єсми дали... цръковъ из ТрєстїѦна и о(т) баломирєщє(х) (Васлуй, 1446 *Cost.* II, 263).

ФОРМИ: *род.* **баломирєщи** (1428 *Cost.* I, 224); *місц. зам. род.* **о(т) баломирєщє(х)** (1446 *Cost.* II, 263).

БАЛОСИНЄЩИ, БАЛАСИНЄЩИ, БАЛОСИНЄЩЇИ *мн.* (9) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стефанъ воєвода... чиним знамєнито... ожє... Ивоул... и съ нєпотомъ єго... дали... села... на Си⟨мил⟩и на имѦ Добромирєщи и Балосинєщи (б. м. н., 1440 *DBAc* 31); тѣ(м) мы видѣвше єго правою... слоужбою до на(с) жаловали єсми єго... и дали єсми ємоу... села... на имѦ балосинєщи и на поли на имѦ милотинєщїи (Сучава, 1442 *Cost.* II, 93); на имѣ ~цркwамъ... ~д ~црко(в) оу баласинєщи и(с) попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 148); на имѣ ~цръквам... ~є цръков оу Балосинєщ с попом (Сучава, 1490 *BD* I, 420); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тот⟨ъ ис⟩тинніи слоуг(а) наш Лоука Боц и плємєници єго.. дали и потвръдили єсмы им... двѣ села на имѣ Балосинєщїи и Итринєщїи оу Нємєцкои волости (Сучава, 1491 *BD* I, 491).

ФОРМИ: *наз.* **Балосинєщи** 3 (1440 *DBAc* 31; 1441 *DBAc* 37; 1442 *Cost.* II, 93); **Балосинєщїи** 1 (1491 *BD* I, 491); *зам. місц.* **оу баласинєщи** 1 (1490 *DC* 148); *род.* **Балосинєщи** (1491 *BD* I, 491); *знах.* **балосинєщи** (1453 *Cost.* II, 492); *місц.* **оу Баласинєщ** (1490 *BD* I, 420).

Див. ще **БАЛАСИНОВЦИ.**

БАЛОСИНОВЦИ *див.* **БАЛАСИНОВЦИ.**

***БАЛОСИНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стефанъ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє то(т) истинныи попъ Иоилъ дали єсми ємоу єдноу поустыню на кырлигътоури гдє є(ст) кырница близъ балосина (Ясси, 1434 *Cost.* I, 391).

ФОРМИ: *род. одн.* **балосина** (1434 *Cost.* I, 391).

***БАЛОТА** *ч.* (3) *(особова назва):* Мы алєксандръ воєвода... знаємо чинимь... ожє... маиколѦ дъщи стоѦнова... съ балотою... тѦгали на влада... ажє имь была очина тото сєло о(т) солка (Баня, 1418 *Cost.* I, 126—127); а мы єсмы жаловали наши слугы, балотоу и оанча и дали єсмы имъ тоє сєло тамръташи(н)ци (Сучава, 1432 *Cost.* I, 327).

ФОРМИ: *дав. одн.* **балотѣ** (1432 *Cost.* I, 327); *знах. одн.* **балотоу** (1432 *Cost.* I, 327); *ор. одн.* **балотою** (1418 *Cost.* I, 127).

БАЛОШЄЩИ, БЪЛОШЄЩИ, БЪЛОШЄЩЇИ *мн.* (11) *(назва села у Молдавському князівстві):* єщє єсми дали прѦдрєчєнномоу монастирю... цръковъ о(т) балошеще(х) (Васлуй, 1446 *Cost.* II, 263); дали єсми сє(с) ли(ст)... сєламъ... на имѣ... бълошєщи и жєминєщи (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288); и дали и потвръдили єсми монастырю... о(т) нємца... сєло на имѣ балошєщи, на нємца (Сучава, 1455 *Cost.* II, 564); Тѣм мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... дали... єсми ємоу... сєла на имѣ Бълошєщїи на Юкаши (Сучава, 1475 *BD* I, 205—206).

ФОРМИ: *наз.* **балошєщи** 3 (1455 *Cost.* II, 561, 564; 1458 *BD* I, 6); **бълошєщи,** ⟨**б**⟩**ълошєщи** 3 (1446 *Cost.* II, 251; 1447 *Cost.* II, 288; 1454 *Cost.* II, 517); **Бълошєщїи** 1 (1475 *BD* I, 206); *дав.* **Бълошєщим** (1475 *BD* I, 206); *знах.* **балошещи** (1455 *Cost.* II, 561, 562); *місц. зам. род.* **(от) балошєщє(х)** (1446 *Cost.* II, 263).

БАЛОШЪ *див.* **БЪЛОШ.**

БАЛЧАН, БАЛЧАНЪ, БАИЧАН *ч.* (64) *(особова назва, молд., мад.* balkánu «болото»): а на то є(ст) вѣра... пана ивана балчана чѦшника (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 476); а на то єст вѣра... Ивана Баичана (Васлуй, 1436 *BAM* 29); а на то є(ст) вѣра... пана ивана балчина (sic.— *Прим. вид.*) чашника (Васлуй, 1442 *Cost.* II, 101); а пановє наши по имєню... па(н) ива(н) ба(л)ча(н) па(н) оана пынтєчє (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Балчан, ба(л)чанъ, ба(л)ча(н), балчанъ** 5 (1440 *DBAc* 32; 1443 *Cost* II, 120; 1445 *Cost.* II, 730; 1452 *Cost.* II, 422; 1456 *ЭСФ*); **баичан, баича(н)** 4 (1449 *Cost.* II, 386; 1453 *Cost.* II, 458; 1455 *Cost.* II, 562; 1456 *Cost.* II, 791); *род. одн.* **балчана,** ⟨**балч**⟩**аиа, ба(л)чана** 35 (1436 *DIR«A»* 469; 1438 *Cost.* II, 15; 1441 *DBAc* 35; 1445 *DIR«A»* 483; *Cost.* II, 219; 1448 *DIR* № 10 а; *Cost.* II, 317; 1452 *Cost.* II, 432; 1453 *Cost.* II, 462; 1455 *Cost.* II, 544 і т. ін.); **баичана** 18 (1436 *BAM* 29; 1446 *Cost* II, 248; 1448 *Cost.* II, 314; 1452 *Cost.* II, 426; 1453 *DIR«A»* 503; *Cost.* II, 446, 454; 1456 *Cost.* II, 569, 578; *Mih.* 213 і т. ін.); **балчѦна** 1 (1439 *Cost.* II, 52); **! балчина** 1 (1442 *Cost.* II, 101).

Див. ще ***БАИЧАНОУЛЪ.**

! БАЛЧИНА *див.* **БАЛЧАН.**

***БАЛЧѦНЪ** *див.* **БАЛЧАН.**

БАЛШЄ *ч.* (4) (*особова назва, молд., слов.* балия «чари»): Сє азъ... Іоан Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша... Балше и братъ єго Юга, сыновє Олюшка, непотовє Шендра... и продали свою правою очиноу (Сучава, 1489 *BD* I, 376); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидє... Настѣ... и дала плємєникоу своємоу слоузѣ нашємоу Балши єдно сєло (Сучава, 1491 *BD* I, 468).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Балшє** (1489 *BD* I, 376); *дав. одн.* **Балши** 2 (1491 *BD* I, 468); **балшє** 1 (1489 *BD* I, 377).

***БАЛЪТРОМѢИ** *ч.* (1) (*особова назва, стп.* Bartłomiej, *стч.* Bartolomej, *лат.* Bartholomaeus, *гебр.* bar-Tholmaj) Варфоломій: а писана... оу дє(н) сѵАтого балътромѣА (Галич, 1401 *P* 66).

ФОРМИ: *род. одн.* **балътромѣА** (1401 *P* 66).

Див. ще ***ВАЛФРОМѢИ.**

***БАЛѢЧИНЪ** *див.* ***БАЛИЧИНЪ.**

***БАНИЛОВЪ** *ч.* (1) *(назва села на Буковині)* Банилів: пи(с), оу баниловѣ (Банилів, 1455 *Cost.* II, 770).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу баниловѣ** (1455 *Cost.* II, 770).

Див. ще **БЪНИЛА.**

БАНИЦЪ *ж.* (2) (*особова назва, молд., мад.* ban «намісник»): мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє... Дръгоуш и сєстри єго Баницъ и Армѣнка... жаловали єсми их особною нашєю милостїю (Сучава, 1490 *BD* I, 391—392); а Дръгоушоу и сєстрам єго Баници и Армѣнки да єст им ⟨сєло⟩ (Сучава, 1490 *BD* I, 392).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Баницъ** (1490 *BD* I, 391); *дав. одн.* **Баници** (1490 *BD* I, 392).

БАНКА *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до насъ... дали и потвєрдили єсми ємоу єго от⟨ни⟩ны... на оусти пожєриты оу банка (Сучава, 1452 *Cost.* II, 426).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* оу **банка** (1452 *Cost.* II, 426).

***БАНКО** *ч.* (1) (*особова назва, молд., мад.* ban «намісник»): Сє азь пань радоуль вицашпань марамоуре(ш)-скы(м) (!) и жоупань ба(н)ко... даємо вѣдомо... ажє балица воєвода и драгь мєщерь съзидаще цр҃ковь (Сігет, 1404 *ГМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ба(н)ко** (1404 *ГМ*).

БАНОВСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва):* Мы панове... на имА панъ вилча о(т) липникы и пань исаїа бановскыи вызнаваємь... колижь... илїашъ воєвода... владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь вырности... оучини(л)... мы такожє... слюбоуємъ... тотъ... голдъ... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бановскыи** (1436 *Cost.* II, 701).

***БАНСКИИ** *прикм.* (3): ⟨а⟩ хотаръ томоу сєлу... дорого⟨ю⟩ що идєтъ до бани, до хотарѣ банского (Сучава, 1424 *Cost.* I, 162); и потвръждаємъ тому прѣ(д)рєчєнном(у) монастирю ис сѣмъ нашимъ листо(м)... два млины що су(т) оу банѣ та є(ст) имъ на полы съ банскими пръгари (Сучава, 1443 *ПГСММ*);

дорога банская (1) *див.* **ДОРОГА** 1.

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **банского** (1424 *Cost.* I, 162); *ор. одн. ж.* **банскою** (1423 *DIR«A»* 447); *ор. мн.* **банскими** (1443 *ПГСММ*).

Пор. ***БАНЯ.**

БАНТОВАТИ *дієсл. недок.* (13) (*мад.* bántani) непокоїти, турбувати; паки име(т) кто бантовати ты(х) люди или оузѣти о(т) ни(х) боу(д) що, бєз и(х) воли, томоу шїа плати(т) (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); и дали єсмы тым сєлам... сєс лист... на то, щобы... ни глобники ни припашари да нє бантоватъ их (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200).

ФОРМИ: *інф.* **бантовати** (1444 *Cost.* II, 208; 1447 *Cost.* II, 288; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760; 1455 *Cost.* II, 531; 1456 *ГПХМ;* 1458 *BD* I, 9; 1467 *Mih. Doc.* 125); *майб. 3 ос. одн.* **имєт бантовати** (1444 *Cost.* II, 208; 1475 *BD* I, 200); *нак. сп. 3 ос. мн.* **да нє бантоватъ** (1475 *BD* I, 200).

***БАНЧА** *ч.* (1) (*особова назва, молд., мад.* ban «намісник»): мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша... слоуга наш Жоуржа сынь Банчи Продънєскоула и оуноука єго Мика... и продали... єдно сєло на нмѣ Сръбїи (Сучава, 1493 *CVD* 5—6).

ФОРМИ: *род. одн.* **Баичи** (1493 *CVD* 6).

Див. ще **БАНЧОУЛЪ.**

***БАНЧИНЪ** *прикм.* (1): И оуставшє... Стан Грама и братїА єго... та заплатили... пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу Жоуржи сыноу *(в ориг.* сноу.— *Прим. вид.)* Банчиноу Продънєскоула (Сучава, 1493 *CVD* 6).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **Банчиноу** (1493 *CVD* 6).

Пор. ***БАНЧА.**

БАНЧОУЛЪ *ч.* (18) (*особова назва, молд., мад.* ban «намісник»): а на то є(ст)... вѣра пана банчоула (Сучава, 1433 *Cost.* I, 364); а на то є(ст) вѣра... пана банчю(л) (Сучава, 1443 *Cost.* II, 156).

ФОРМИ: *наз. одн.* **банчоулъ** (1434 *Cost.* II, 666); *род. одн.* **банчоула, Банчула** 13 (1433 *Cost.* I, 364; 1434 *DIR«A»* 463; *Cost.* I, 395; 1435 *МЭФ;* 1436 *BAM* 29; *Cost.* I, 445; 1437 *Mih.* 203; 1438 *Cost.* II, 15; 1439 *Cost.* II, 52; 1441 *DBAc* 35 і т. ін.); **банчюла** 3 (1433 *Cost.* II, 594; 1434 *Cost.* I, 386; 1436 *DIR«A»* 469); **банчю(л)** 1 (1443 *Cost.* II, 156).

Див. ще ***БАНЧА.**

***БАНЧЮЛЪ** *див.* **БАНЧОУЛЪ.**

БАНЬ *ч.* (1) (*мад.* ban) намісник: И сътвори си камєнь въ дни іо нѣгоє воєвода: сътвори Барбоу(л) бань и Пръвоул дворник и съ братїам ихъ (Дял, 1455 *Nic. Doc.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бань** (1455 *Nic. Doc.*).

***БАНЯ** *ж.* (41) *(назва міста у Молдавському князівстві):* а коли сА воротАтъ изъ угоръ... у бани отъ каждого терху по два гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); писа їсаїа логофєть оу бани (Баня, 1418 *Cost.* I, 127); и да є(ст) прихо(д) к ты(м) млино(м) ис нашєго мѣста о(т) бани (Сучава, 1448 *Cost.* II, 313); хотар... на поут що идєт до Бани (Сучава, 1499 *BD* II, 136).

ФОРМИ: *род. одн.* **бани** 17 (1424 *Cost.* I, 161, 162; 1448 *Cost.* II, 313; 1453 *Cost.* II, 445, 453; 1454 *Cost.* II, 509; 1458 *DIR«A»* 513; 1499 *BD* II, 134, 135, 136); **банѣ** 1 (1445 *Cost.* II, 218); *місц. одн.* **оу бани** 21 (1408 *Cost.* II, 631; 1418 *Cost.* I, 127; 1434 *Cost.* II, 668, 669, 670; 1454 *Cost.* II, 509; 1456 *Cost.* II, 789; 1458 *DIR«A»* 513; 1460 *BD* II, 274 і т. ін.); **оу банѣ** 2 (1443 *ПГСММ*).

***БАРАНИНА** *ж.* (3) бараняча шкіра: а тые малые кожи телятины, баранины и козлины маютъ шевци купити по старому, как передъ тымъ бывало (Луцьк, 1495 *АЛМ* 89).

ФОРМИ: *знах. мн.* **баранины** (1495 *АЛМ* 88, 89).

***БАРАНОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* а на тои сторонѣ ставоу в смордо)вѣ дворище барановича... єсмо ємоу дали (Луцьк, 1451 *ДГШХ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **барановича** (1451 *ДГШХ*).

БАРАНОВСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* а при том были... мещане берестейскии... Ян Барановский, а Пресмыцкии Станислав (Берестя, 1466 *AS* I, 62—63).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Барановский** (1466 *AS* I, 63).

***БАРАНЪ**[1] *ч.* (5) баран: а кто имѣтъ купити скотъ или бараны... нє надобѣ нигдѣ мыто дати (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); А кто оусхочєт ... мито от них брати от оусєго их товароу... или воли или Аловици или барановъ или кони или кобили... а имъ ничто да *(в ориг.* никто даа.— *Прим. вид.)* не заборонено... (Сучава, 1466 *BD* I, 96).

ФОРМИ: *род. мн.* **барановъ** (1466 *BD* I, 96); *знах. мн.* **бараны** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 274).

***БАРАНЪ**[2] *ч.* (2) *(назва землеволодіння у Віленському воєводстві):* Сє язъ кн⟨А⟩зь Василеи Юревичъ... дал єсми и записал... вдѣл (!) отчизны моєй на Барани сєло на имА Совоу (б. м. н., 1470 *AS* I, 67); я кн⟨А⟩зь Семєн Юрьевич чиню знаменито... записую жонѣ своєи... двѣ тисАчи коп

на своихъ имѣньАх на Барани на Глуску (Ровно, 1483 *AS* I, 82).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Барани** (1470 *AS* I, 67; 1483 *AS* I, 82).

***БАРБОВСКИИ** *ч.* (3) *(особова назва):* мы алєксандръ воєвода... знамєнито чинимъ... ожє прїйдє прѣд нами... аноушка дочка марєнина вавкармана барбовского... и продала свою правоую отниноу (б. м. н., XV ст. *НРРГ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **барбовского** (XV ст. *НРРГ*); *дав. одн.* **барбовскомоу** (XV ст. *НРРГ*).

БАРБОСИ *див.* **БАРБОСЬ.**

БАРБОСОУЛЪ *ч.* (1) *(особова назва, молд.* барбэ «борода»): мы Алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... оже тот истинныи слу⟨га⟩ нашъ Барбосоулъ служилъ нам ⟨правою и⟩ вѣрною службою (Сучава, 1424—1425 *DBAc* 19).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Барбосоулъ** (1424—1425 *DBAc* 19).

Див. ще **БАРБОСЬ, *БАРБОУЛЪ, БАРБЪ.**

БАРБОСЬ, БАРБОСИ *ч.* (2) *(особова назва, молд.* барбэ «борода»): а при томь были... оана барбось (Баия, 1418 *Cost.* I, 127); мы алєксандръ воєвода... чинымъ знамєнито... оже... дали єсмы имь... три сєла... на имА гдє єс(т) шєрба паоушєскоулъ и лазоръ, дроугоє гдє єс(т) нѣгъ барбоси (Сучава, 1426 *Cost.* I, 182).

ФОРМИ: *наз. одн.* **барбось** 1 (1418 *Cost.* I, 127); **барбоси** 1 (1426 *Cost.* 1, 182).

Див. ще **БАРБОСОУЛЪ, *БАРБОУЛЪ, БАРБЪ.**

***БАРБОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд.* барбэ «борода»): И сътвори си камєнь въ дни Їо Нѣгоє воєвода: сътвори Барбоу(л) бань и Пръвоул дворник (Дял, 1455 *Nic. Doc.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Барбоу(л)** (1455 *Nic. Doc.*).

Див. ще **БАРБОСОУЛЪ, БАРБОСЬ, БАРБЪ.**

БАРБЪ *ч.* (4) *(особова назва, молд.* барбэ «борода»): тѣмь мы... видѣвшє єго... службою... далижє и потвердили єсми... сєла... где є(ст) барбъ станъ и станчюлъ (Васлуй, 1436 *DIR«A»* 469); мы пєтръ воєвода... чини(м) знамєнито... оже... дали єсми монастырю нашємоу... сє(с) нашъ лис(т)... а дали єсми на то варє кол⟨ко⟩ сє(л)... на имѣ... гдє былъ барбъ джамыръ (Нямц, 1454 *Cost.* II, 516—517).

ФОРМИ: *наз. одн.* **барбъ, ⟨б⟩арбъ** (1436 *DIR«A»* 469; 1439 *Cost.* II, 41; 1446 *Cost.* II, 251; 1454 *Cost.* II, 517).

Див. ще **БАРБОСОУЛЪ, БАРБОСЬ, *БАРБОУЛЪ.**

БАРКЬ *ч.* (1) *(особова назва, молд.* баркэ «барка»): а на то свѣдковє... пан цорим баркь (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791).

ФОРМИ: *наз. одн.* **баркь** (1456 *Cost.* II, 791).

БАРСАНЪ, БАРЪСАНЪ, БОРЪСАНЪ *ч.* (7) *(особова назва):* а мы... єсми дали и потвръдили мърїи, дочки Брѣсана... тоє прАдрєчєнноє половина сєло от Флорєщи (Сучава, 1495 *BD* II, 76); просили нас два братя рожоная: старейшый панъ Баръсанъ на имя Анъдрей, а другий Баръсанъ панъ Яцко, менъшый братъ, пана Маськовы сыны и просили насъ, быхъмо ихъ розделили ку ихъ отчини (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Баръсанъ, Барсанъ** 3 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); **Боръсанъ** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *род. одн.* **Бръсана** (1495 *BD* II, 76); *дав. одн.* **Барсану** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

БАРСОУ *ч.* (6) *(особова назва):* того радї мы видѣвши доброє произволєнїє и данїе, що дает Анна слоугам нашим паноу Барсоу комисоу и братоу эго Шоушманоу... Ино мы такожде єсми дали им тих прАдрєчєных сєл (Сучава, 1470 *BD* I, 155); А на то вєликаА марториє... боАрє мол⟨давскы⟩н: пан Станчоул... пан Барсоу столник (Ясси, 1476 *BD* 1, 209).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Барсоу** 1 (1476 *BD* I, 209); *зам. род.* **пана барсоу, барсу** 2 (1475 *BD* I, 204; *Cost. D.* 4); *род. одн.* **барса** (1475 *BD* I, 206); *дав. одн.* **Барсоу** (1470 *BD* I, 155).

БАРТОЛТЪ *ч.* (2) *(особова назва, стч.* Berchtolt, *свн.* berchtolt): Бартолтъ жалова(л) на Ондрея и(ж) ємоу сєножать покоси(л) (XV ст. *BC* 31).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бартолтъ** (XV ст. *BC* 31).

БАРТОШ *див.* **БАРТОШЪ.**

БАРТОШОВЬСКІИ *ч.* (1) *(особова назва):* а закопы копали Панъ михалъ малєховьскіи панъ григорь бартошовьскіи (б. м. н., 1424 *P* 104).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бартошовьскіи** (1424 *P* 104).

БАРТОШЪ, БАРТОШ *ч.* (11) *(особова назва, стч.* Bartoš, *стп.* Bartosz, *пор.* Бальтромѣи): а при то(м) свѣдци были... па(н) барто(ш) схарбинови(ч) подкомории судомирски, па(н) васко тєптюкови(ч) (Медика, 1415 *P* 87); мы пєтръ воєвода... вызнаваюмъ... оужє тоты... пинѣзи, котори єсмы были дали на жолдь оурожєномоу паноу бартъшови з боучача, старостѣ зємли подолскомоу... панъ михаило з боучача... намъ вернюулъ (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 814—815); а при томъ была дочка моА... а... пан Бартош Юшкович (Ровно, 1488 *AS* I, 242); при то(м) были... па(н) поунь па(н) станисла(в) ба(рт)ошє (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ *наз. одн.* **барто(ш), Бартош, Бартошъ, ба(рт)ошє** (1415 *P* 87; 1454 *P* 162, 163; 1457 *Cost.* II, 809; 1488 *AS* I, 242; 1499 *ГОКІР*); *род. одн.* **бартоша** (1451 *АкЮЗР* II, 106; 1458 *Cost.* II, 815); *дав. одн.* **бартъшови** (1458 *Cost.* II, 815); *знах.* одн. **бартоша** 1 (1455 *Cost.* II, 769); **бартоуша** 1 (1458 *Cost.* II, 815).

***БАРТОУШЪ** *див.* **БАРТОШЪ.**

***БАРТЪШЪ** *див.* **БАРТОШЪ.**

***БАРХАТЪ** *ч* (2) *(свн.* barchât) бархат, оксамит: а отъ крамных рѣчєи, што соуть розмаиты рѣчи поченши полотно, бархаты, початоє соукно ... от того от оусєго абы платили... мыто (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); и от бархатоу, и от початого соукна... щобы платили... мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *род. одн.* **бархатоу** (1460 *BD* II, 273); *знах. мн.* **бархаты** (1456 *Cost.* II, 788).

БАРЪСАНЪ *див.* **БАРСАНЪ.**

***БАСАРАБА** *ч.* (1) *(особова назва, молд.* «бессарабець»): даю вам вєданїє, аже... пал єсмъ въ ръцА господиноу Басарабє воєводє, та мє дръжит окован (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Басарабє** (1481 *BD* II, 358).

***БАСАРАБСКИИ** *прикм.* (7): мы пановє и боАрє зємлѣ молдав(с)кои... слюбуюмъ (!)... помагати... противъ кролА оугорьского, противъ воєводы басарабьского, противъ турковъ (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); Иоанъ Мирча Воєвода милостия Божіа Господарь Б. (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*); Такє(ж) тыми часы г(ѣ)дра нашого люди пришли с тоурє(ц)кое зємъли а иныє з басарабскоє и поведили г(ѣ)дрєви нашєму ажъ што тамъ слышали в зємли тоурє(ц)ко(и) и в басарабско(и) (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61); и тогди... крал оугорьскіи и чъскіи... имал бы проити чєрєс Басарабскоую зємлю (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **басарабьского, басарабьско(г)** (1395 *Cost.* II, 612); *род. одн. ж.* **Бесарабъскоѣ** 1 (1403 *ДГМ*); **басарабскоє** 1 (1496 *ПДВКА* 61); *знах. одн. ж.* **Басарабскоую** (1499 *BD* II, 423); *місц. одн. ж.* **в басарабско(н)** (1496 *ПДВКА* 61); *ск. н.* **Б.** (1403 *ДГМ*).

Пор. ***БАСАРАБЫ.**

***БАСАРАБЫ** *мн.* (15) Бессарабська земля, Бессарабія: а до угоръ и до бєсарабъ слободно имъ вывозити сукна... а што привєзєтъ изъ бєсарабъ или пєрєць, или баволну, или будь што, отъ вї кантари, у баковѣ, полърубєль сєрєбра (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); А за никотори нє оуспомнѣныи ръчи, щож колижъ *(в ориг.* голижъ.— *Прим. вид.)* състали оу Басарабєхъ или боуд гдє... нє имаєм оусъпомѣноути (Сучава, 1460 *BD* II, 270); а мы имаємо их твєрдо и статочно дєржати... и николи на волю их нє поустити... ни до Литвы, ани до Басараб (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

ФОРМИ: *род.* **басарабъ, Басараб, басара(б)** 11 (1434 *Cost.* II, 668; 1456 *Cost.* II, 789; 1457 *Cost.* II, 809; 1460

BD II, 274; 1462 *BD* II, 292); **бесарабъ** 3 (1408 *Cost.* II, 631); *місц.* **оу Басарабєхъ** (1460 *BD* II, 270).

***БАСАРАБЬСКИИ** *див.* ***БАСАРАБСКИИ.**

***БАСИНЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Сє азь ра(б) вл(д)ки моєго їу ха їо Стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали и потвръдили єсми стои нашєи єпископуїи... црко(в)... и(с) попо(м) оу баси(и)ци (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *наз. зам. місц.* **оу баси(н)ци** (1490 *DC* 147).

БАСКАКОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* пи(с) оанча оу баскаковце(х) (Баскаківці, 1431 *DIR«A»* 457).

ФОРМИ: *місц.* **оу баскаковце(х)** (1431 *DIR«A»* 457).

!БАСЛОУИ *див.* **ВАСЛОУИ[1]**

***БАСОВО** *с.* (2) *(назва маєтку у Волинській землі):* даємъ и записуємъ пану чуси имєнья оу луцкомь повѣте Басово со всими сєлы и приселки (Луцьк, 1434 *P* 128).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Басово** (1434 *P* 128); *місц. одн.* **оу басови** (1434 *P* 128).

***БАСОВЪ КУТЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Басів Кут: мнѣ пноу ванкоу досталосє на мою дѣлницю квасилово А басовъ ку(т)... со вси(м) с ты(м) што к ты(м) сєло(м) слоушає(т) (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **басовъ ку(т)** (1478 *ЗРМ*).

БАСОЄ *с.* (1) *(назва села у Волинській землі):* Сє я Ванко Скєрдѣєвич ... вызнаваю, иж я... продал єсми... отчизну... а то єстъ на имѧ... Басоє (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Басоє** (1470 *AS* I, 65).

! БАТА ⟨БРАТА⟩ *див.* **БРАТЪ.**

БАТИН, БАТИНЬ *ч.* (4) *(особова назва):* мы алєксандръ воєвода... чинимь знамєнито... ожє тоть истинныи слуга нашь вирныи батинь служи(л) на(м) правою и вирною службою (Сучава, 1423 *Cost.* I, 153—154); И оуставшє... Микоуль Мъкъоу та заплатил оуси тоты вишєписаннїи пинѣзи... оу роукы Іоноу Батиноу от Соучавѣ (Васлуй, 1497 *BD* II, 109).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Батин, батинь** (1423 *Cost.* I, 154; 1497 *BD* II, 108); *род. одн.* **Батина** (1497 *BD* II, 109); *дав. одн.* **Батиноу** (1497 *BD* II, 109).

БАТИНОВ *прикм.* (1): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... прїидє... Іон Батин от Соучавѣ, оуноукь Батинов... и продал свою правоую отниноу (Васлуй, 1497 *BD* II, 108).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Батинов** (1497 *BD* II, 108).

Пор. **БАТИН.**

БАТИНЬ *див.* **БАТИН.**

***БАТИРЄСКУЛЪ** *ч.* (4) *(особова назва):* И оуставшє слоуга наш Нєгрилъ Бати(рєс)коул и заплатил оуси тоти пинѣзи (Сучава, 1490 *BD* I, 432); мы стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша... мароушка, сєстра влъчи батърєскоула и братанич єи, нєгрило... и жаловали нам, ажє привилїє великоє... они загоубили (Сучава, 1493 *Cost. S.* 175).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бати⟨рєс⟩коул** (1490 *BD* I, 432); *род. одн.* **батърескоула** (1493 *Cost. S.* 175); *дав. одн.* **Батирєскоулоу** (1490 *BD* I, 432).

БАТОСЪ *ч.* (1) *(особова назва):* тъмъ мы видѣвшє єго... слоужбою... потвєрдили єсми єго очи(н)оу... и цигани на имѣ... доума и батосъ (Сучава, 1448 *Cost.* II. 342).

ФОРМИ: *наз. одн.* **батосъ** (1448 *Cost.* II, 342).

***БАТЪРЄСКОУЛЪ** *див.* ***БАТИРЄСКУЛЪ.**

***БАТЪРЄЩИ** *див.* **БАТЪРЄЩЇИ.**

БАТЪРЄЩЇИ *мн.* (5) *(назва села у Молдавському князівстві):* Мы стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша... мароушка... и... нєгрило... и жаловали нам... сєло наимѣ батърещїи (Сучава, 1493 *Cost. S.* 175).

ФОРМИ: *наз.* **батърещїи** (1493 *Cost. S.* 175); *род.* **батърещи** (1493 *Cost. S.* 176); *див.* **батърєщим** (1493 *Cost. S.* 176); *знах.* **батърєщїи** (1493 *Cost. S.* 175).

***БАТЬКО** *ч.* (1) батько: И Борисъ передъ нами рекъ: мовилъ деи ему противъ его словъ, што мя онъ назвалъ лихого батька сыномъ зрадичомъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *род. одн.* **батька** (1495 *АЛМ* 83).

***БАХЛОУЄЦЬ** *ч.* (2) *(назва річки у Молдавському князівстві):* и тиж єсми ємоу дали и потвръдили она (!) сєлищчє, на бахлоуєцѣ на имѣ сєлишчє мъкъоу влада и съ мистом от млина, на бахлоуєцѣ, где бил млин оничковъ (Сучава, 1493 *Cost. S.* 176).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на бахлоуєцѣ** (1493 *Cost. S.* 176).

Див. ще. ***МАЛЫИ БАХЛОУЄЦЬ.**

БАХЛОУИ *ч.*(16)*(назва річки у Молдавському князівстві):* а хотарь томоу сєлоу о(т) чиреша поперєкы простѣ полемъ на бахлоую (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84); тѣ(м) мы видѣвше правоую и вѣрноую єго слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... сєла... на имѧ попєщїи... и михнещи на Бахлоуи (Сучава, 1426 *Cost.* I, 178); А хотар да єст... почъншци от пискоу Бахлоуи гори Бахлоуєм, и против сєлоу мѣсто от млина, и от толѣ гори Баглоуємъ до млина Косицина, и от толѣ гори Баглоуєм до Камѣнои кръници (Сучава, 1468 *BD* I, 127); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша... Иван и съ... Албою... та продали... єдно сєло на имѣ Нъмиснич⟨їи⟩ на Бахлоуи (Сучава, 1487 *BD* I, 301).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **Бахлоуи** (1462 *Cost. D.* 10; 1468 *BD* I, 127); *род. одн.* **БахлоуѦ** (1468 *BD* I, 128); *знах. одн.* **бахлоуи** (1453 *Cost.* II, 445; 1456 *Cost.* II, 569); *ор. одн.* **Бахлоуєм, бахлоуємъ** 2 (1411 *Cost.* I, 84; 1468 *BD* I, 127); **Баглоуєм, Баглоуємъ** 2 (1468 *BD* I, 127); *місц. одн.* **на Бахлоуи, ба(х)лоуи** 5 (1426 *Cost.* I, 178; 1431 *Cost.* I, 317; 1443 *ДГСПМН*; 1456 *Mih.* 213; 1487 *BD* I, 301); *зам. знах* **на бахлоую** 1 (1411 *Cost.* I, 84); *ор. мн. зам. одн.* **бахлоуими** (1434 *Cost.* I, 395).

Див. ще **БАХЛОУИ ВЄЛИКЫ.**

БАХЛОУИ ВЄЛИКЫ *ч.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* хотар... от толѣ прости оу ⟨ло⟩зоу оу маткоу Бахлоуи Вєликы, и маткою БахлоуѦ прости долоув до столпа (Сучава, 1468 *BD* I, 128).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* оу маткоу **Бахлоуи Великы** (1468 *BD* I, 128).

Див. ще **БАХЛОУИ.**

БАХЛОУЯНЬ *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стєфань *(в ориг.* Стєфана.— *Прим. вид.)* воєвод(а)... знамєнито чиним... ож(є) тот истиныи слоуга и бояр нашь вѣрныи пань Сима Бахлоуянь слоужил нам правою вѣрною слоужбою (Сучава, 1493 *BD* II, 5).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бахлоуянь** (1493 *BD* II, 5).

БАХМАТОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* а за проуто(м) на дєрєнико(х) да єстъ мѣсть (!) гдє... стоудєиаѦ кръницѦ и гдє андрїашъ и бахматовци (Сучава, 1429 *Cost.* I. 269).

ФОРМИ: *наз.* **бахматовци** (1429 *Cost.* I, 269).

БАХНА [1] *ж.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві, молд.* бахнэ «багно»): мы алєксандръ воєвода... дали єсми попу нашєму... два села на имѧ миклѦ о(т) бахну (!) на тутовѣ и баланъ о(т) стрымба (Баскаківці, 1431 *Cost.* I, 315); тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвше правоую и вѣрноую и(х) слоужбоу до на(с)... дали єсми и(м)... єдно мѣсто на имѧ стръминоаса и гдє є(ст) баланъ и михнѣ о(т) бахнѣ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 41).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **от бахна** (1436 *DIR«A»* 469); *род. одн.* **бахнѣ** I (1439 *Cost.* II, 41); **!бахну, бахиоу** 2 (1431 *Cost.* I, 315; 1434 *DIR«A»* 463).

БАХНА [2] *ж.* (4) *(назва річки у Молдавському князівстві, молд.* бахнэ «багно»): а хотаръ тои поустыни... прости чєрєс бахноу (Сучава, 1438 *DBAc* 27); А хотарь тои половина сєло... до оустїє Бахни (Сучава, 1488 *BD* I, 356).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* оустъ **Бахна** (1468 *BD* I, 125, 126); *род. одн.* **Бахни** (1488 *BD* I, 356); *знах. одн.* **бахноу** (1438 *DBAc* 27).

БАЧАНИЦА *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Бочаниця: А пану Оле(х)ну на єго до(л)ницю (!) досталосє бачаница а тєсово (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бачаница** (1478 *ЗРМ*).

БАЧИТИ *дієсл. недок.* (3) (*стп.* bаczyć) пильнувати, уважати: оучинили є(с)ми къ сєи слоужбѣ... паноу владиславоу. кролєви... и єго намѣстко(м)... обицоуючи и слюбоуючи... съ вьсєю пилностїю бачити, противъ каждомоу непрїятєлєви, а любо непрїятєле(м) и(х) приклонити помочи (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); обицоуємъ... присѣгы... господарѣ нашего мл(с)тивого при тоу(м)то голдѣ вызнанныи єго листомъ потвєрженныи оуставичнии бєзъ прєстанїє вѣчнии бачити стєрєчи и вирнныи (!) накаждыи ча(с) ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 702).

ФОРМИ: *інф.* **бачити** (1436 *Cost.* II, 698, 702).

БАЧЮЛ *ч.* (1) *(особова назва, молд., болг.* бачо «брат»): И такождєрє єсми дали и потвръдили тои сѧтои нашєи цръкви... татаре на имѣ Бачюл съ чєлѣдєю (Сучава, 1488 *BD* I, 342).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бачюл** (1488 *BD* I, 342).

БАША [1] *ч.* (1) *(особова назва, молд., болг.* баша «батько»): а за (т)аѧ вышєписаннаа сєла тѣгалсѧ па(н) шєндрика... ис пано(м) нєгрило(м) и съ пано(м) баша (Сучава, 1447 *Cost.* II, 273).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. ор.* **съ баша** (1447 *Cost.* II, 273).

Див. ще **БАШИ.**

***БАША** [2] *див.* **БАШЇА.**

БАШИ *ч.* (1) *(особова назва, молд., болг.* баша́ «батько»): тѣмъ мы... дали єсмы имъ... сєлищє добрїиново... и гдє былъ Баши (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Баши** (1429 *Cost.* I, 269).

Див. ще **БАША** [1].

БАШЇА *ж.* (12) *(назва річки у Молдавському князівстві):* а хотаръ томоу сєлоу... по старомоу хотарєви на баши (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196); А хотар томоу вышєписанномоу сєлоу на имѣ Щоубєюл на Башїоу по обѣ сторонѣ *Башїа*, да єст коуда хотарили пан Яцко Хоудич и пан Динга питар (Сучава, 1492 *BD* I, 510).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* оустїє **башїа, Башїа** (1435 *Cost.* II, 677, 678; 1492 *BD* I, 509, 510); *дав. одн.* къ **БашїѦ** (1492 *BD* I, 510); *місц. одн.* **на баши** (1427 *Cost.* I, 196; 1434 *DIR«A»* 463; 1437 *Cost.* I, 541).

Див. ще **БАШЇОУ.**

БАШЇОУ, БАШЇЮ *ч., невідм.* (5) *(назва річки у Молдавському князівстві):* А хотар томоу вышєписанномоу сєлоу на имѣ Щоубєюл на Башїоу... чєрєс полє и чєрєс Башїоу право на вєлнкоую могилоу... та повєрноувше къ Башїоу на дѦл на копаноу могнлоу (Сучава, 1492 *BD* I, 510).

Див. ще **БАШЇА.**

БАШҚИРТОВИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а на то послуси... иванъ башкиртовичь хватковичь (б. м. н., 1385 *P* 28).

ФОРМИ: *наз. одн.* **башкиртовичь** (1385 *P* 28).

БАШОТА *ч.* (1) *(особова назва, молд., болг.* ба́чо): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... оже то(т) истинныи башота маноуило прїидє прѣ(д) нами ... и дадє єдно сєло... манастырю о(т) нѣмца (Сучава, 1428 *Cost.* I, 228).

ФОРМИ: *наз. одн.* **башота** (1428 *Cost.* I, 228).

БАШОТѢНИ *мн.* (8) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... оже то(т) истинныи башота маноуило прїидє... и дадє єдно сєло своє оурю(ч)ноє на имѦ башотѣни манастырю о(т) нѣмца (Сучава, 1428 *Cost.* I, 228); и єще єсми потвердили монастирю... сєла... на имѣ... башотѣни фєнтырѣлє (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *наз.* **башотѣии** (1428 *Cost.* I, 228); *знах.* **башотѣни, башотѦни, бъшотѣни, башотѣ(н)** (1428 *Cost.* I, 228; 1446 *Cost.* II, 251; 1447 *Cost.* II, 288; 1448 *Cost.* II, 355; 1454 *Cost.* II, 517; 1470 *DIR«A»* 522); *місц. зам. род.* **о(т) башотѦне(х)** (1446 *Cost.* II, 263).

***БАШОТѦНИ** *див.* **БАШОТѢНИ.**

БДЄШИЦКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ оуздаванъѣ были... панъ гаврилъко дробышєвичь... стєцко бдєшицкин (Перемишль, 1378 *P* 26).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бдєшицкии** (1378 *P* 26).

***БЄГАТИ** *дієсл. недок.* (1) (від чого) тікати (від чого), уникати (чого): А єщо моихъ иесколько єсачныхъ людє(и) отъ єсака бєгаючи к тобе прихилилисѧ а моихъ пошлиив мнє нєдають (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **бєгаючи** (1484 *ЯМ*).

Див. ще ***ЗАБЄЖАТИ, *ПОБЄЖАТИ, *ПОБѢГНОУТИ, *ПОБѢЧИ, *СЪБѢЖАТИ.**

БЄГОНЬ *ч.* (1) *(назва селища у Волинській землі)* Бегень: досталъ сѦ дєверю моємоу... Городокъ, а к двору присєлки и сєлища: Бєгонь, Караєвичи, Добринь (Манів, 1478 *AS* I, 76).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бєгонь** (1478 *AS* I, 76).

***БЕГЪ** *див.* ***БѢГЪ** [1].

***БЄДРИХЪ** *ч.* (1) *(особова назва, стч.* Bedřich; *стп.* Biedrzych, *свн.* vriderîch): мы вєликии кнѣзь витовтъ дали єсмо сюю нашу грамоту бєдриху што дєржить о(т) насъ двѣ сєлищи (Турейськ, 1429 *P* 112).

ФОРМИ: *дав. одн.* **бєдриху** (1429 *P* 112).

БЄЗ, БЄЗЪ, БЄЗЬ, БѢЗЪ, БЄЗО *прийм.* (281) **1.** *(з род.)* (280) **1.** *(виражає модальні відношення)* без (203): а за вєлкого кнѦзѦ олькѣрта... мы ислюбоуємъ (!) тотъ миръ держати вѣлми твєрдо бєзо всѦкоѣ хитрости (б. м. н., 1352 *P* 5); а мы слюбуємъ єму при нашєи вѣрѣ заплатити бєзъ никотороє о(т)волокы о(т) сєго вєлика ~дни за два рокы (б. м. н., 1411 *P* 77); я илїа воєвода... присѣгаю и обицоую сѦ... съ... лю(д)ми моими... слоужбы и обѣтници нашєи... бєзь о(т)молвы и бєзь противлинѦ... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); а то дали єсмо єму на вѣки на вєчныи бєз всѦкого подвиженя до єго живота (Луцьк, 1444 *AS* I, 40); А мы имає(м) тоє оусє полнити и дилати... бєз жадного оумышлинѦ и нагабанѦ (Сучава, 1462 *BD* II. 293); коли крѣстѣ с конѣ оупа(л) и оумєра(л) бєзь язика и о привиліе на(м)... нє мо(г) пови(с̃)ти гдє є(ст) (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517); мои люди с поля старого пяди в дуброву Свинюскую без упроса не идуть (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); звалъ мя, господару, Борисъ гатемъ... абыхъ я семь волостей ... закралъ безъ данины отца вашое милости (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); Пѣрвы(х) обычаевъ сѦды бывали соужены безъ часу... а такъ негдѣ сільный оубогъ премоглъ, зань(ж) не по(д)лоугъ часовъ соудъ бывалъ (XV ст. *ВС* 13); да єст слободно и доброволно и отворєнно и безпечнє и без жаднои шкодї вѣити ис их милости зємлѦх (Гирлов, 1499 *BD* II, 422);

(у грамотах молдавських канцелярій— з іншими відмінками) без (3): про тожъ мы... вѣдаюмъ ижє... зємлѦ молдавскаѦ своѦ панствы здавны(х) часовъ коу кролєвствоу полском(оу) прислоушаютъ, одною волєю и спєвного вѣданьѦ всѣхъ на(с), што єсмы нинѣ тоута слюбоуємъ... бє(з)льсти и *бє(з)* израдо(м)... иже хочємъ... королеви полскому... вѣрнє... дєржати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738); и па(к̃) бы имъ доброво(л)но и слобо(д)но и засѣ поихати съ оусими своими грьговлѣми бє(з) никоторою забаву и бє(з) никоторою шко(ду) (Сучава. 1456 *ПМВП*).

2. *(виражає умовно-часові відношення)* без (42): а по нашємъ животѣ, кто боудє(ть) господарє(мь) оу зємли, да ємоу нє во(з)ме(т) нашєго приданиѦ и нашихъ записо(в) бєзъ єго вины (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27); а нє имаєть тои коръчмы от нє(г) отнѦти ни одинъ староста а ни одинъ воєвода без нашєи волѣ (Медика, 1407 *P* 72); и мы тоую зє(м)лю чыгирєвщину богдану єсмо присудили за(н)жє нємогуть татарове зє(м)ль свои(х) продава(тн) вѣчно

бѣ(з) призволєньѧ о(т)ца нашого, и нашого (Вільна, 1495 *ВСоб.*); О то(м) же слоу(ж)бнїкъ не има(т) нико(г) габа(т) бѣ(з) прїказанїя соуда єго (XV ст. *ВС* 6); А також мы... ани жаднои... помочи Тоурком не имаєм дати, вънѣвши коли бы нѣкотораѧ моц або сила тоурецкого чъсарѣ... пришла бы, и нас понєволили бы соби на помоч, и были быхом им на помоч бѣз нашєи воли (Гирлов, 1499 *BD* II, 423—424);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) (2): Здє нам жалоует слоуга наш Михалко, ажє єстє єго промытили бѣз виноу (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 369); А ин никто бѣз єгоумєновоу волоу (!)... да нє смѣет оу тотоу бранищоу ни рибоу ловити ни товар пасти (Сучава, 1490 *BD* I, 421).

3. *(у сполуч. з числівниками або словами на означення міри виражає кількісні відношення)* без (12): а сє я панъ михаило ивановичь заставилъ своє сєло... во к̃ гривєнъ бѣз одноѣ гривны (Львів, 1386 *Р* 31); и мы... винъны... сенькоу момо(т)ливомоу девєносто копъ бѣ(з) копы (Краків, 1487 *АМЛ*); Приходъ положили полшеста ста копъ грошей и три копы грошей безъ девети грошей (Берестя, 1496 *АЛМ* 128); взѧли есмо полтрети копы грошей без дву грошей (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).

4. *(виражає об'єктні відношення)* без (8): а о(т) сєго часоу отъ насъ к вамъ котори(и) посолъ при(и)дєть бѣ(з) листа а бѣ(з) нашє(и) печати, и вы того нєпочътиво отъпоуститє зану(ж) то ложъ єстъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*); И то(т) курило рѣ(к), што(ж) дє(и) они бѣз о(т)ца моєго и бѣ(з) мєнє в королѧ єго мл(с)ти были и вкрачили (!) Вільна, 1495 *БСКИ*); коли(ж) дєтї молодыи ни(ж) двоуна(д)цєтї лє(т) изостаноутъ по мѣри, алюбо бѣ(з) бца на(м) сѧ какаѧ кри(в)да оучини(т) прїидоуть в розоумъ и в лєта своя могоутьсѧ правова(т) о сво(и) кри(в)ды (XV ст. *ВС* 26 зв.); А иныи квитанціи, што не въ его году... тыи квитанцыи за ся ему вернуты; а иныи безъ подъписей писарей старшихъ, тыи тежъ за ся ему вернуты (Вільна, 1499 *РЄА* III, 35);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) (2): А кто оусхочєт тих люди соудити... или мито от них брати... а имъ ничто да *(в ориг.* никто даа.— *Прим. вид.)* нє заборонєно, и бѣз мито, боуди гдє и оу котором мѣстѣ... вєздє да єст имъ слободно и без мито (Сучава, 1466 *BD* I, 96).

5. *(виражає означальні відношення)* без (5): а хто бортное дрєво зроубить бѣ(з) пчо(л) то по(л) гривны заплатїть а соудови др(г)оую полъгривны (XV ст. *ВС* 37—37 зв.); гостэмъ путь чистъ и вашимъ и нашимъ торговцємъ бѣзъ приимъ бѣз пакости (б. м. н., 1392—1393 *РВФ* 170);

◇ б ѣ з ъ т о г о (3) *(виражає приєднання до чого, доповнення, вказує на наявність чого-небудь поруч з іншим, подібним до нього)* крім, зверх, до того (3): тыє имаю(т) на(м) заплатити її рубли чисто(г) срєбра а бѣз то(г) єщє оузри(т) казнь г(с̃)твами (Сучава, 1446 *DIR«A»* 485); И тот боудет под нашею казнию и оргию господства ми, без того (Дольний Терг, 1458 *BD* I, 9).

II. *(із знах.) (виражає об'єктні відношення, вказує на посередника дії)* через (1): а небж̃де(т) ли розделены братїя и сєстры во очине, тогды бе(з) слж̃жебнїка имаю(т) быти зазваны по(д)лоугъ права (XV ст. *ВС* 22 зв.).

***БѢЗБОЖНЫИ** *прикм.* (3) безбожний, нечестивий: да є(ст) проклѧтъ... о(т) тѣї о(т)цъ иже въ никєи събравшїи(х) сѧ на бѣзбожнаго арїа (Сучава, 1443 *ДГСПМН*); да є(ст) проклѧ(т)... о(т) ти и иї (sic.— *Прим. вид.*) богоносны(х) отецъ никїискы(х) събравши(х) сѧ на бѣзбожнаго ариа (Поляна, 1448 *Cost.* II, 366).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **безбожнаго, безбжиаго** (1443 *ДГСПМН; ПГСММ;* 1448 *Cost.* II, 366).

БѢЗВИННЄ *присл.* (1) без причини: я кн⟨ѧ⟩зь Семен Юрьєвич... и я кн⟨ѧ⟩зь Ондрєи Михайлович... Смотрєли єсмо того... штож жаловали... зємлѧнє *(в ориг.* зємилѧнє.— *Прим. вид.)* крємѧнєцкии... на кн⟨ѧ⟩зѧ Олександра Сонкгушковича, штож бы он в них взѧл имѣнє бєзвиннє оу винах оу своих (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

***БѢЗИЗМѢННО** *присл.* (1) неодмінно, обов'язково: собравши всю тую че(лѧ)дь̃ въ шполи поставите на сто̃ михаила дє(н) бѣ(з)измѣнно прє(д) паномъ радивиломъ остиковичомъ (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*).

***БѢЗИН** *див.* ***БѢЗИНЪ**.

***БѢЗИНЪ** *ч.* (3) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* а хотар... долоу лопатна до оусти лопатнои гдє оупадаєтъ з (!) бєзинъ оу ставоу поченши отъ усти лопатнои бєзинємъ отъ дола до столпа (б. м. н., 1500 *SD* 7).

ФОРМИ: *знах. одн.* **бєзин, безинъ** (1500 *SD* 7); *ор. одн.* **бєзинємъ** (1500 *SD* 7).

***БѢЗКОНЄЧНЫИ** *прикм.* (3) безконечний: да иматъ чѧ(ст) съ онѣми иже възъпиша на вл(д)кж̃ х(ст)а и кръвъ єго на ни(х) и на чѧдѣ(х) и(х) є(ст) и бж̃дєтъ въ бєзконєчныя вѣкы (Сучава, 1438 *DIR«A»* 472); кръвъ єго на них и на чадах их, иже єст и бъдєтъ въ безконечныа вѣкы (Сучава, 1466 *BD* I, 106).

ФОРМИ: *знах. мн. ч.* **безконєчныя, безконєчныа** (1438 *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 32; 1466 *BD* I, 106).

БѢЗМЄЗДЬНИЦКИИ *прикм.* (1) який стосується титулу деяких святих: а при томъ оуздаванъѣ были... попъ микулиньскии фєдуть а другии попъ бєзмєздьницкии кость (Перемишль, 1378 *Р* 26).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **безмєздьницкии** (1378 *Р* 26).

Пор. ***БЕЗМЕЗНИКЪ**.

***БЕЗМЕЗНИКЪ** *ч.* (1) *(цсл.* бєзмьздьникъ) *(титул деяких святих)* той, хто не бере плати (мзди) за свою працю: Кузьма, пантелѣимонъ, демьянъ, киръ иоанъ, самсонъ, фалелѣй... то все безмезници (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

ФОРМИ: *наз. мн.* **безмезници** (XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

***БѢЗМѢНА** *ж.* (1) ◇ б ы т и в б ѣ з м ѣ н у *див.* **БЫТИ**[1] 10.

ФОРМИ: *знах. одн.* **бѣзмѣиу** (1442 *Cost.* II, 719).

Див. ще ***ИЗМѢНА**[2].

***БѢЗНОСЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Бє(з)но(с) дє(р)жить зємлю занєє(в)щиноу а с тоє зємли дани даєть по(л)копы грошє(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бє(з)но(с)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

БѢЗО *див.* **БѢЗ.**

БЕЗПЄЧНЄ *присл.* (2) (*стч.* bezpečně) безпечно, спокійно: мы и... наши дѣдичи... маєм... пановати на пришлыи часы цѣло и безпєчнє (Гирлов, 1499 *BD* II, 419); а тогды нам... да єст слободно и доброволно и отворєнно и бєзпєчнє и бѣз жаднои шкодї въити ис их милости землѧх (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

***БЕЗПЄЧНѢШИИ** *прикм. в. ст.* (1) *(спокійний)* певний: а ѧко ко(л) тако(ж) ислюбили бы(л) єсмо кнѧ(з) дмитрию московьско(м)... оужь ѣдє(м) и хочє(м) сѧ порожни оучинити... абы коро(л) бы(л) бзпечнѣшии (!) оу нашеи слоужбѣ и оу правдѣ (Молодечно, 1388 *Р* 43).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **! бзпечнѣшии** (1388 *Р* 43).

Пор. ***БЕЗЪПЄЧНЫИ.**

БЕЗПРАВНЄ *присл.* (1) (*стч.* bezprávně, *стп.* bezprawnie) беззаконно, протизаконно: я в них того имѣнѧ бєзправнє не брал, нижли маю тоє имѣнє от них справнє а купил єсми... за шєстьдєсѧт коп широких гроши (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

***БЕЗХАЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѧмъ мы видѣвше єго... вѣрною слоужбоу... дали єсми ємоу... села на имѣ прокопѧни на рєвтѧ... и близь шумуза бєзхачи (Сучава, 1445 *DIR«A»* 483).

ФОРМИ: *знах.* **бєзхачи** (1445 *DIR«A»* 483).

***БЕЗХЕБИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* а къ тому дали есмо... ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ка, на имя Безхебича (Городно, 1497 *РИБ* 683).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Безхебича** (1497 *РИБ* 683).

БѢЗЪ *див.* **БѢЗ.**

***БѢЗЪОТЧЬСТВО** *с.* (1) (*цсл.* безочьство) безсоромність, нечестивість: аще ли кто пр(ѣ)стѫпить заповѣ(д) сію бѣзъо(т)чьство(м), или небр(ѣ)женіе(м) и полакомитсѧ добыткоу книгы сѐѧ, и прода(ст) ѭ, да є(ст) проклѧ(т) о(т) ба̃, и о(т) прч(с)тыѧ его мт̃ре (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **бѣзъо(т)чьство(м)** (1401 *ЗКЄ*).

БѢЗЪ ПѢРЄСТАНИ *присл.* (2) безперестанно, не перестаючи: про тъ жь ѧзъ... хочю вѣрно и пилно служить королю... бѣзъ пєрєстани до моего живота (Кременець, 1434 *Р* 130); ѧ... присѧглъ єсмъ... ижь... хочу... служить крулєви... до моєго живота бѣзъ пєрєстани (Черняхів, 1435 *Р* 133).

Див. ще **БѢЗЪ ПРЄСТАНЇЄ.**

***БѢЗЪПЄЧНЫЙ** *прикм.* (1) *(забезпечений)* певний: мы илїа воєвода... знамєнито чини(м)... како намисковъ наши(х) наслидоуючи... пану владиславовы... ко бєзъпєчною вири ч(с)тою и оуставичнои слоужбы завѣзати хотѣчи томоу исномоу пану нашємоу... владиславовы, кролєвы... виры правои голдь... оучинили є(с)ми (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698).

ФОРМИ: *ор. одн. ж. зам. дав.* ко **безъпєчною** вири (1436 *Cost.* II, 697).

Пор. ***БѢЗПЄЧНѢШИИ.**

БѢЗЪ ПРЄСТАНЇЄ *присл.* (1) безнастанно, без перестанку, постійно: мы такоже... обицоуємъ и слюбоуємъ... тотъ истинныи голдъ, приєбгы... оуєѣкыи слюбы наияснѣишємоу паноу нашємоу, владиславови, королєви полскомоу... бєзъ пєрєстанїє вѣчнии бачити стерєчи и вирныи (!) накаждыи (!) ча(с) ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702).

Див. ще **БѢЗЪ ПѢРЄСТАНИ.**

БѢЗЬ *див.* **БѢЗ.**

БЄКБУЛАТЪ *ч.* (3) (*особова назва, тюрк.* bek «пан», *перс.* bulat «сталь, булат»): нашь плємєньни(к) Бєкбула(т)ъ и Хожа Мєдинъ оучинилсѧ намъ ворогъ и оуста(ли) на на(с) (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бєкбула(т)ъ, Бєкбула(т), Бєкбулатъ** (1392—1393 *РФВ* 170).

БЄКГИЧЬ *ч.* (1) (*особова назва, тюрк.* bek «пан» + слов'янський суфікс **-ич**): нашь плємєньни(к) Бєкбула(т)ъ и Хожа Мєдинъ оучинилсѧ намъ ворогъ и оуста(ли) на на(с) и ѣще к тымъ Бекгичь и Турдучакъ Бєрди (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бекгичь** (1392—1393 *РФВ* 170).

***БЄКОВЪ** *прикм.* (1): И також оустала Настѧ, дочка Бєкова, жена Дѣлина и дала она... одно мѣсто ⟨о⟩т ⟨полѣны на⟩ имѣ «Ла фынтыницє»... Жоуржоу Котєцоу (Сучава, 1471 *BD* I, 164).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Бекова** (1471 *BD* I, 164).

БЄЛАШОВ *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Білашів: я кн⟨ѧ⟩зъ Юри Василєвич Жаславский вызнаваю... ижет продал єсми... имене на Волыни... реченое Бєлашов за тридцат коп широких грошєи (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бєлашов** (1466 *AS* I, 62).

***БЄЛГОРОДЪ**[1] *ч.* (1) *(назва міста у Київській землі)* Білогородка: Сєло Глєвака а в томъ сєле и чл̃вка а тые люди на толокоу хоживали до бєлагорода (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

ФОРМИ: *род. одн.* **бєлагорода** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

***БЄЛГОРОДЪ**[2] *ч.* (1) *(назва міста на нижній течії Дністра)* Білгород-Дністровський: и тако(ж) варє колко товаръ провадѧ(т) до бєлагорода или товаръ г(с)вами или возы или на(ш) или боярєкы (Побрата, 1448 *ДГПР*).

ФОРМИ: *род. одн.* **бєлагорода** (1448 *ДГПР*).

Див. ще **БЄЛОГОРОД, *БИЛГОРОДЪ, *БИЛЫИ ГОРОДЪ, *БѢЛОГРАДЪ, *БѢЛЫИ ГРАДЪ, ТЪРГОУЛ АЛБОУ, ЧЄТАТЄ АЛБЪ.**

***БЄЛЄВСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Бѣлєвъ *у Чернігово-Сіверській землі):* Иванъ зємлю дє(р)жить Бєлє(в)скоую и да(н) идеть с тоє зємли чотыри ведра... мєдоу а две коуници ловчомоу чотыри гроши (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **Бєлє(в)скоую** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

***БЄЛЄГѢТЄВЪ** *прикм.* (1) ◇ полѣна бєлєгѣтєва *див.* **ПОЛѢНА**[1].

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **бєлегѣтєвоу** (1439 *Mih.* 205).

***БЕЛЕНСКИИ** *прикм.* (1): бояринъ нашъ Ивашко Полозовичъ... поведилъ... штожъ... кнегиня Маря Пинская, и сынъ ее... дали ему имен⟨ь⟩ице на имя Теребенское... з Беленскими дан⟨ь⟩ми (Городно, 1497 *РИБ* 683).

ФОРМИ: *ор. мн.* **Беленскими** 1497 (*РИБ* 683).

***БЄЛЗКИИ** *див.* **БЄЛЗЬСКИИ.**

БЄЛЗЬСКИИ *прикм.* (5) (*пор.* Белзъ): королеви дєржати лвовьскую зємлю иєполна а намъ держати володимѣрьскую. луцкую. бєлзьскую. холмьскую. бєрєстиискую иєполна жь (б. м. н., 1352 *Р* 6); А на то послуси кнѧзь юрьии глѣбовичь бєлзьскии. панъ ота пилєцькии староста русьскоѣ зємлѣ (Львів, 1368 *Р* 16); сє я кнѧзъ юріа холмъскии... придали єсмо к цркви... сєла... при бг̃олюбєзномь калисти єп(с)пи холмъскомъ и бєлъзскомъ (Холм, 1376 *Р* 22); прислал паи иашь кроль... свои послы и свои паны, на имѣ пана Добка з Бышова, пана Бєлзкого (Сучава, 1468 *BD* II, 305); також и сими рази, по жданїю... кролѣ єго милости, що коли к нам прислал по єго милости вирного и шлѣхотнєго посла, по пана Добєка из Бишов, пана Бєлского... абихом мы... съ єго милости видѣли и голдовали (Новий Град, 1479 *BD* II, 351).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **бєлзьскии** (1368 *Р* 16); *знах. одн. ч.* **Бєлзкого** 1 (1468 *BD* II, 305); **Бєлского** 1 (1479 *BD* II, 351); *місц. одн. ч.* **при бєлъзскомъ** (1376 *Р* 22); *знах. одн. ж.* **бєлзьскую** (1352 *Р* 6).

БЄЛИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* пакъ господство мы даль съм имъ... сєла... єдно Доумбравѣнє, где быль Бєличь, дроугоє Радотєщи, где быль Борта (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бєличь** (1499 *BD* II, 162).

БЕЛКА *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Білка: и мы... дали есмо... села... в Кремянецком повѣте: Борщовка... Белка (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Белка** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8).

БЄЛКО *див.* **БЪЛКО.**

***БЄЛКОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Сє азь пань радоуль... и леока бєлковн(ч)... даємо вѣдомо... аже балица воєвода и драгь мещєрь съзидашє црковь (Сігет, 1404 *ГМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бєлкови(ч)** (1404 *ГМ*).

БЄЛОГОРОД *ч.* (1) *(назва міста на нижній течії Дністра)* Білгород-Дністровський: а кто нє идетъ до Бєлогород, а он абы дал оу Лапоушноу мыто Былогородское (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* идетъ **до Бєлогород** (1460 *BD* II, 273).

Див. ще ***БЄЛГОРОДЪ**[2], ***БИЛГОРОДЪ, *БИЛЫИ ГОРОДЪ, *БѢЛОГРАДЪ, *БѢЛЫИ ГРАДЪ, ТЪРГОУЛ АЛБОУ, ЧЄТАТЄ АЛБЪ.**

БЄЛОГОРОДСКІИ, БЄЛОГОРОДСКИ *прикм.* (8): А на то єст вѣра... пана Юргича Бєлогородского (Сучава, 1443 *ВАМ* 41); а он абы дал оу Лапоушноу мыто Былогородское, колко имал давати оу Былом городѣ (Сучава, 1460 *BD* II, 273); а на то є(ст) вєликаа мартоурїѧ... па(н) доума и па(н) хръма(н) билогоро(д)ски(х) (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **бєлогород⟨ски⟩** 1 (1470 *BD* I, 156); *зам. род. одн. ч.* в. п. Станчоула **бєлогородски** 1 (1467 *BD* I, 121); **в. п. збѧри бєлогородскїи** 1 (1467 *BD* I, 121); *род.*

одн. ч. **билогоро(д)ского** 1 (1443 *Cost.* II, 120); **Бєлогородского** 1 (1443 *ВАМ* 41); *знах. одн. с.* **билогородскоє** 1 (1456 *Cost.* II, 789); **Былогородскоє** 1 (1460 *BD* II, 273); *род. мн.* **билогоро(д)ски(х)** (1479 *Cost. S.* 98).

Див. ще **БЄЛОГРАДСКЫ.**

Пор. **БЄЛОГОРОД.**

***БЄЛОГРАД** *див.* ***БѢЛОГРАДЪ.**

***БЄЛОГРАДСКИ** *див.* **БЄЛОГРАДСКЫ.**

***БЄЛОГРАДСКЇИ** *див.* **БЄЛОГРАДСКЫ.**

БЄЛОГРАДСКЫ, БѢЛОГРАДСКЫ *прикм.* (60): на то є(ст) вѣра... пана юргича бѣлогра(д)ского (Сучава, 1443 *Cost.* II, 144—145); а на то є(ст) вѣра... па(н) ⟨пєтра⟩ пръкалаба билогра(д)ско(г) (Дольний Торг, 1449 *Cost.* II, 379—380); а на то є(ст) вѣра... пръкалабовє бєлогра(д)ски(х) (б. м. н., 1489 *ПГВСА*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **бѣлоградскы** 3 (1469 *BD* I, 138; 1470 *BD* I, 141); **бєлоградскы** 1 (1469 *BD* I, 138); **бєлоград⟨ски⟩** 2 (1470 *BD* I, 150); **б⟨ѣлог⟩радскїи** 1 (1480 *BD* I, 242—243); **бѣ⟨лоградски⟩** 1 (1472 *Cost. S.* 88); *род. одн. ч.* **бѣлоградского, бѣлогра(д)ского, бѣлогра(д)ско(г), ⟨бѣло⟩градского** 6 (1443 *Cost.* II, 145; 1468 *BD* II, 130; 1470 *DIR«A»* 522; 1478 *BD* I, 219; 1480 *BD* I, 243); **Бєлоградского** 4 (1466 *BD* I, 106; 1468 *BD* I, 130; 1475 *BD* I, 206); **бєлоградскаго** 3 (1467 *BD* I, 117; 1469 *BD* I, 134, 136); **бѣлоградскаго, бѣлогра(д)скаго** 2 (1453 *Cost.* II, 446; 1470 *BD* I, 148); **билогра(д)ско(г)** 1 (1449 *Cost.* II, 380); **билогра(д)скаго** 1 (1459 *Cost. S.* 22); *знах. одн. ч.* **бѣлоградского** (1468 *BD* II, 305); *наз. мн. ч.* **бѣлоградски** 1 (1472 *BD* I, 170); **бєлоградскы** 2 (1472 *BD* I, 172; 1473 *ШКН* 165); **бєлоградскыи** 3 (1475 *BD* I, 204; *Cost. D.* 4; 1476 *BD* I, 209); **бєлоградскїи** 2 (1473 *BD* I, 184; 1479 *BD* I, 224); **бєлоградски, бєлогра(д)ски** 4 (1472 *Cost. D.* 26; 1480 *BD* I, 241; 1482 *BD* I, 262, 264); **бѣлоградсци, бѣлогра(д)сци** 2 (1471 *BD* I, 164; *DIR«A»* 525); *род. мн.* **бєлоградских, бєлогра(д)ски(х), бєлоградскихъ, бєлогра(д)ск⟨и(х)⟩** 15 (1473 *BD* I, 182; 1479—1480 *Cost. S.* 105; 1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 249; 1482 *BD* I, 260; 1483 *BD* I, 268; *Cost. D.* 30; 1484 *BD* I, 279; 1489 *ПГВСА* і т. ін.); **бєлоградскых** 2 (1457 *BD* I, 4; 1484 *BD* I, 283); **бѣлоградских** 2 (1479 *ВАМ* 62; *BD* I, 228).

Див. ще. **БЄЛОГОРОДСКЇИ.**

Пор. ***БѢЛОГРАДЪ.**

***БЄЛОГРАДСКЫИ** *див.* **БЄЛОГРАДСКЫ.**

***БЄЛОШЄВЪ** *прикм.* (1) ◇ б є л о ш є в а з а п о д ї а (1) *(назва плоскогір'я у Молдавському князівстві):* а хотаръ оуси(м) ти(м) четырємь сєломь почєншє о(т) гдє падає(т) (!) бєлошєва заподїа оу милѣти(н) (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **бєлошєва** (1425 *Cost.* I, 168).

Див. ще **БЪЛОШЄВ.**

Пор. **БЪЛОШ.**

***БЄЛОШЪ** *див.* **БЪЛОШ.**

***БЄЛСКИИ**[1] *див.* **БЄЛЗЬСКИИ.**

***БЄЛСКИИ**[2] *див.* ***БЕЛЬСКИИ.**

***БЄЛУХА** *ж.* (1) *(особова назва):* Ино я послє пана своєго живота при том остала Мєжирєчи, што пан мой мєнѦл со кн⟨Ѧ⟩зєм Иваном Острозким, подлуг оурѦду пана моєго и⟨зъ⟩... зѦтем своим с паном Ивашком Охрємовичом и з дочкою своєю Бєлухою (Луцьк, 1487 *AS* I, 85).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Бєлухою** (1487 *AS* I, 85).

***БЄЛЪЗСКИИ** *див.* **БЄЛЗЬСКИИ.**

***БЕЛЫИ** *див.* ***БѢЛЫИ**[1].

***БЕЛЬСКИИ** *прикм.* (2) *(пор.* Бѣльскъ *у Троцькому воєводстві):* Продали есмо мыто Берестейское и Дорогицъкое, и Бельское, и Городенъское... Остачыку а Онатану Ильичичомъ... на тры годы (Краків, 1487 *РИБ* 226); Продали есмо мыто берестейское, и дорогицкое, и белское, и городеньское краковѦнину Гендрыху Карловичу на тры годы за тисѦчу копъ грошей и за чотыриста копъ грошей (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82—83).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **Бельское, белское** (1487 *РИБ* 226; 1498 *АЛРГ* 82).

БЄНА *див.* **БЄНѦ.**

***БЄНЄВЪ** *прикм.* (1): почьнши ⟨х⟩отар тои бранищи от обръшїи Лаоури... до дом Бєнєв (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Бєнєв** (1490 *BD* I, 420).

Пор. **БЄНѦ.**

БЄНКО *див.* **БѢНКО.**

БЄНѦ, БЄНА, БЄНѢ *ч.* (4) *(особова назва, молд., пор.* Бєнєдикътъ, *лат.* Benedictus): мы алєксандръ воєвода... чины(м) знамєнито... ожє тоть истинны слоуга нашъ панъ бєна слоужилъ намъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1429 *Cost.* I, 290); мы Стєфан воєвода... ⟨чи⟩нимъ знамєнито... ожь тот истинныи слоуга наш вѣрныи пань Бєнѣ... слоужилъ нам право и вѣрно (Сучава, 1466 *BD* I, 110); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша... слоуга наш Сима БєнѦ и сєстра єго Моуша... и продали... єдно сєло... на имѦ Ботєщи (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бєна** 1 (1429 *Cost.* I, 290); **Бєнѣ, БєнѦ** 2 (1466 *BD* I, 110; 1500 *BD* II, 175); *дав. одн.* **бєнѣ** (1500 *BD* II, 175).

Див. ще **БѢНКО.**

БЄРА, БЪРА *ч.* (2) *(особова назва, молд., пор. слов.* Беривои, Беримир, Берислав): мы пєтръ воєвода... знамєннто чинн(м)... ожє то(т)... калоугєри... принєсли привилїє... що дали наши родитєлє... храмоу... цигани на имѣ Бъра и бадю и комана и съ дѣтм(и) (Байчани, 1454 *ПГПММ*); да соу(т)... к тои стои цркви тоти цигани на имѣ хръма(н) и бєра (и) бадоу (Дольний Торг, 1458 *ПГСММЦ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бєра, Бъра** (1454 *ПГПММ;* 1458 *ПГСММЦ*).

***БЄРБЄНИЦА** *ж.* (2) *(молд.* бэрбынцэ, *мад.* berbence «діжка», «бочонок») бербениця: да нє смѣ брати дєсѦтиноу от пчєл, ани бєрбєницю мєдоу (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 8—9); да имают на каждїи год от нас... оусы бєрбєницы мєдоу от дєсєтиноу що боудєт от сєлах их (Сучава, 1466 *BD* I, 105).

ФОРМИ: *знах. одн.* **бєрбєницю** (1458 *BD* I, 9); *знах. мн.* **бєрбєницы** (1466 *BD* I, 105).

***БЄРБЄНИЦИИ** *прикм.* (1) ◇ б є р б є н и ц а я к р ъ н и ц я (1) *(назва джергла у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы видѣвши и(х) правую и вѣрноую слоужбоую до на(с)... дали и потвєрдили єсми и(м)... оу бєрбєницои кръници єдно мѣсто о(т) поустини, да осадитъ собѣ сєло (Сучава, 1456 *Cost.* II, 568—569).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **бєрбєницои** (1456 *Cost.* II, 569).

***БЄРБЄНИЦЯ** *див.* ***БЄРБЄНИЦА.**

***БЄРБЄШТИ** *мн.* (1) *(назва села на Буковині)* Брусниця: воєводови пєта часть сєла от бєрбєшти (б. м. н., XV ст. *НРРГ*).

ФОРМИ: *род.* **бєрбєшти** (XV ст. *НРРГ*).

БЄРБѢЧЄ *ч., невідм.* (1) *(особова назва):* тѣм мы... дали єсми... селищє гдє бы(л) вана бєрбѣчє (Сучава, 1443 *Cost.* II, 144).

БЄРДИ *ч.* (1) *(особова назва, перс.* xuda, *тюрк.* berdi «богом даний»): и ѣщє к тымъ Бєкгичь и Турдучакъ Бєрди Давыдъ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бєрди** (1392—1393 *РФВ* 170).

***БЄРЄВОЄВЪ** *прикм.* (1) ◇ с є л и щ є б є р ⟨є⟩ в о ⟨є⟩ в о *див.* **СЄЛИЩЄ** 1.

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **бєр⟨є⟩во⟨є⟩во** (1448 *Cost.* II, 324).

БЕРЕГ, БЄРЄГЬ *ч.* (29) **1.** берег (25): Ѧ король казимиръ... далъ єсмь слузѣ своєму... дворищє... а и єщє далъ єсмь єму ловища... поколѦ дунино дєржить до бєрєгъ днѣстра (Казимир, п. 1349 *Р* 3—4); Сє я кнѦзъ юріа... придали єсмо к цркви... сєла стрижово слєпчє космово цуцнєво з обєма бєрєги обаполъ бугу (Холм, 1376 *Р* 22);

А хотар... почєнши от бєрєг Сирєта (Сучава, 1488 *BD* I, 348); poczonszy od toiey wełykoyi dorohy szto od mista ydet berehom muchawca (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

2. *(кінець)* край (1): грань... подъ Чорный лесокъ нашъ, Бродницею берегъ леса подъ Белую гору (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

3. урвище, круча (1): ми, дорадивъшися з нашими князи... дали есмо... село... с полми, з ролями, з гаи... и с потоки, и з береги, и з бережищи, и з боры, и з бортъными землями (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

дєсѦтинныи бєрєг (1) *див.* ***ДЄСѦТИННЫИ;** крутый берег (1) *див.* ***КРУТЫЙ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **бєрє(г)** 1 (XV ст. *ВС* 10 зв.); *зам. род.* **от (до) берег, берегь** 3 (1493 *BD* II, 3; 1495 *BD* II, 63; 1499 *BD* II, 136); *дав. одн.* **бєрєгу** (1445 *Р* 150; 1458 *ОЖДМ*); *знах. одн.* **берегъ, бєрєгь.бєрєг, бєрє(г)** 12 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1489 *BD* I, 374; 1495 *BD* II, 63, 64, 78; XV ст. *ВС* 10 зв.; 1499 *BD* II, 136); **бѣрє(г)** 1 (XV ст. *ВС* 10 зв.); *ор. одн.* **berehom** (1500 *ДПЖН*); *місц. одн.* **на бєрєзи** (1490 *AS* I, 92); *род. мн.* **бєрєгъ, бєрєг** 2 (п. 1349 *Р* 4; 1488 *BD* I, 348); **бєрьговъ** 1 (1445 *СРК*); *ор. мн.* **береги, бєрги** (1376 *Р* 22; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1451 *Р* 159; 1475 *BD* I, 206).

Див. ще ***БРѢГЪ, *БѢЛЫИ БЄРЬГИ.**

БЄРЄЖАНЫ *мн.* (2) *(назва села у Волинській землі):* Сє я Ванко Скєрдѣєвич... вызнаваю, иж я... продал єсми... отчизну... а то єстъ на имѦ... Бєрєжаны... в Луцком повѣтє (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65); мнѣ... досталосє на мою дѣлницю Квасилово А басовъ ку(т) а бєрєжаны... со вси(м) с ты(м) што к ты(м) сєло(м) слоушає(т) (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз.* **Бєрєжаны** (1470 *AS* I, 65; 1478 *ЗРМ*).

***БЕРЕЖИЩЕ** *с.* (1) смуга землі уздовж берега: и мы... дали есмо... село... с полми, з ролями, з гаи... и с потоки, и з береги, и з бережищи, и з боры, и з бортъными землями (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

ФОРМИ: *ор. мн.* **бережищи** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

***БЄРЄЖКИ** *мн.* (1) *(назва села у Троцькому воєводстві):* казали єсмо свєтком присѦгноути, они обвєли от Бєрєзоє (!) к Бєрєжкам к мостоу (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ *дав.* **Бєрєжкам** (1478 *AS* III, 17).

***БЕРЕЗА**[1] *ж.* (1) береза: а болото от Новаго ставу, мимо Бѣйче, около городища, мимо Галичаны, по похилую березу брату моему (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *знах. одн.* **березу** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

***БЄРЄЗА**[2] *ж.* (1) *(назва річки у Троцькому воєводстві):* они обвєли от Бєрєзоє (!) к Бєрєжкам к мостоу (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *род. одн.* ! **Бєрєзоє** (1478 *AS* III, 17).

***БЄРЄЗКИЙ** *прикм.* (1) ◇ дворєц Бєрєзкий *див.* **ДВОРЄЦ.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Бєрєзкии** (1478 *AS* III, 17).

Пор. ***БЄРЄЗА**[2].

***БЄРЄЗНИКЪ** *ч.* (2) березник, березовий гай: а хотар тому сєлу... чєрєсь полє на могилу от толѣ скузѣ бєрєзникъ на другую могилу (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); Про то(ж) мы швитрикгаило ннако болєславъ... на знамость то чинимы... ажє взозрѣвшє єсмо на вѣрную службу нашєго вѣрно(г) слуги на имѦ максима... дає(м) и дали єсмо єму сєло... съ лѣсы съ гаи сь дубровами сь чащи сь дубники съ бєрєзники (Снятин, 1424 *Р* 99—100).

ФОРМИ: *знах. одн.* **бєрєзникъ** (1393 *Cost.* I, 13); *ор. мн.* **бєрєзники** (1424 *Р* 100).

***БЕРЕЗОВЕЦЪ** *ч.* (2) *(назва села у Смоленській землі):* Сє я панъ Иванъ Олександровичь стретовичь... записалъ єсми съ своего имѣнья, зъ Березовца, тридцатъ копъ жита къ церкви (Березовець, 1486 *АкЮЗР* I, 295).

ФОРМИ: *род. одн.* **Березовца** (1486 *АкЮЗР* I, 295); *місц. одн.* **у Березовци** (1486 *АкЮЗР* I, 295).

***БЄРЄЗОВО** *с.* (1) *(назва поляни у Галицькій землі):* мы швитрикгаило... дає(м) и дали єсмо єму... двѣ полѦнѣ бєрєзово а жабьє (Снятин, 1424 *Р* 99).

ФОРМИ: *знах. одн.* **бєрєзово** (1424 *Р* 99).

***БЕРЕЗЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Бережці: въ Березцохъ не надобе... давати мыта (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц.* **въ Березцохъ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***БЄРЄЗЫНА** *ж.* (1) *(назва річки у Віленському воєводстві):* король... да(л)... п̃ну ма(р)тиноу сєльцо любєцъкоє на бєрєзыни (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на бєрєзыни** (1499 *ВФ*).

***БЄРЄНДѢИ** *див.* **БЄРИНДѢИ.**

***БЄРЄСТ** *ч.* (4) берест: а хотарь... дорогою... на бєрє(ст) на коровієво потоци (Сучава, 1488 *ДГСПМ*); А хотар... на єдин бєрєсть знамєнан... от това на єдин доуб знамєнан (Сучава, 1489 *BD* I, 373—374); А хотар... от доуба на бєрєст що єст на краи лѣ(с)а (Ясси, 1497 *BD* II, 100).

ФОРМИ: *знах. одн.* **бєрєст, бєрєсть, бєрє(ст)** (1488 *ДГСПМ;* 1489 *BD* I, 374; 1497 *BD* II, 100).

***БЄРЄСТЄ** *див.* ***БЄРЄСТЬЄ.**

БЄРЄСТЄЙСКИЙ, БЕРЕСТЕЙСКІЙ, БЄРЄСТЇЙСКЇЙ, БЄРЄСТѢИСКИИ, BERESTEJSKIJ *прикм.* (37): королєви дєржати лвовьскую зємлю исполна а намъ дєржати володимѣрьскую луцкую бєлзьскую холмьскую бєрєстиискую исполна жь (б. м. н., 1352 *Р* 6); My Alexandr, abo Witolt z boži łaski welikij kniaź Litowskij i dedicz Horodenskij, Berestejskij, Dorohickij... znamenito czinim... (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); А при томъ былъ господинъ отецъ нашъ, владыка Володимерскій и Берестейскій Васьянъ и панъ Левъ Боговитиновичъ, ключникъ Берестейскій (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); a pry tom były z moiey ruki zemiane Beresteyskiyi Bohdan a jakub Prynozczyczy a boiary kniahyny pynskoy szyrma a s pana markowy ruki słuzebnyci namisnyka beresteyskaho (Тришин, 1500 *ДПЖН*); misto Beresteyskoie (3) *див.* **МѢСТО**[1] **3.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **бєрєстєйскнй, Берестейскій, Berestejskij** 8 (1388 *ZPL* 103; 1389 *РЕА* I, 26; 1401 *АкВАК* III, 2; 1492 *АЛМ* 31; 1495 *АЛМ* 85; *АЛРГ* 60; 1497 *AS* I, 112); **Бєрєстѣискии** 1 (1496 *AS* I, 245); **Бєрєстїйскїй** 2 (1458 *ОЖДМ;* 1487 *AS* I, 239); *род. одн. ч. с.* **Берестейского** 6 (1495 *АЛМ* 85; 1497 *АЛРГ* 79; *AS* I, 112; 1500 *ДПЖН*); **Beresteyskaho** 1 (1500 *ДПЖН*); *дав. одн. ч.* **бєрєстєискомоу** (1487 *РИБ* 226; 1489 *АМВ*; 1498 *АЛРГ* 82); *ор. одн. ч.* **Берестейскимъ** (1496 *АЛМ* 128; 1497 *АЛРГ* 79); *знах. одн. с.* **Бєрєстєйскоє** (1487 *РИБ* 226; 1496 *АЛМ* 128; 1497 *АЛРГ* 79; 1498 *АЛРГ* 82); *знах. одн. ж.* **бєрєстиискую** (1352 *Р* 6); *наз. мн.* **Бєрєстєискии, Beresteyskiyi** (1466 *AS* I, 63; 1500 *ДПЖН*); *род. мн.* **Берестейскихъ** (1495 *АЛМ* 85; 1497 *АЛРГ* 79); *дав. мн.* **Берестейскимъ** (1389 *РЕА* I, 27).

Пор. ***БЄРЄСТЬЄ.**

БЄРЄСТЇА *с.* (1) *(назва села на Буковині)* Берестє: тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали... єсми єму... сєла на имѣ шизкоуци... и по(д) хотинѣ бєрєстїа (Сучава, 1456 *Cost.* II, 577).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бєрєстїа** (1456 *Cost.* II, 577).

***БЄРЄСТИЄ** *див.* ***БЄРЄСТЬЄ.**

***БЄРЄСТИИСКИИ** *див.* **БЄРЄСТЄИСКИИ.**

БЄРЄСТЇЙСКЇЙ *див.* **БЄРЄСТЄИСКИИ.**

***БЄРЄСТОВЪ** *прикм.* (1) ◇ кръница Берестова *див.* **КРЪНИЦА.**

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Берестова** (1473 *ШКН* 164).

***БЄРЄСТОКЪ** *ч.* (1) берестовий гайок: А хотар... да єст... чєрєс полє та на долиноу бєрєсткєм (!) на копаноу могилоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

ФОРМИ: *ор. одн.* ! **бєрєсткєм** (1499 *BD* II, 148).

***БЄРЄСТЬ** *див.* ***БЄРЄСТ.**

***БЄРЄСТЬЄ** *с.* (17) *(назва головного міста у Берестейській землі)* Брест: а коли которыи торговєць поидєть

торговать ис торунѧ черезъ бєрестиє до лучьска без печали будте (б. м. н., п. 1341 *Р* 2); в городѣ берестьи подлѣты роз(с)тва х(с)ва тисѧчѧ лѣтъ и чотыри ста (Берестя, 1400 *Cost.* II, 618); Pryszed z Łucka około Berestia, około Kamenca wse pusto wczynili (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); у Берестьи. Левону Шаломичу два жеребьи пустыхъ, а на третемъ два человѣки, даютъ сорокъ грошей (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 35); Пса(н) в бєре(ст)и в ле(т) ѯ̃є м̃ца ноя(б) θz̃ день (Берестя, 1497 *ПКИП*).

ФОРМИ: *род. одн.* **Berestia 1** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); **Берестья** 1 (1497 *АЛРГ* 79); *знах. одн.* **бєрестиє** (п. 1341 *Р* 2); *місц. одн.* **оу (въ) Берести, бєре(ст)и** 6 (1448 *AS* I, 44; 1466 *AS* I, 63; 1494 *BD* II, 36; 1496 *АЛМ* 128; 1497 *ПКИП*); **в (у) Берестьи, берестьи** 5 (1400 *Cost.* II, 618; 1463—1478 *РЕА* I, 35; 1496 *АЛРГ* 78; *ВМКФС;* 1497 *АЛРГ* 79); **в бєрестью** 1 (1400 *Cost.* II, 619).

Див. ще **МѢСТО**[1] 3 (m i s t o B e r e s t e y s k o j e).

БЄРЄСТѢИСКИИ *див.* **БЄРЄСТЄИСКИИ.**

БЄРЄСТѢНИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы пєтръ воєвода... знамєнито чинимъ... оже... дали єсми се(с) ли(ст)... людемъ о(т) чюлинєщи и о(т) бєрестѣни (Поляна, 1448 *DIR«A»* 491).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* о(т) **бєрестѣии** (1448 *DIR«A»* 491).

БЄРЄЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стефанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... оже... даємъ... тому... монастирю... села... на проутѣ на имѧ грабовци, и чюленещи и бересци (Сучава, 1443 *ДГСПМН*).

ФОРМИ: *наз.* **бєрєсци** (1443 *ДГСПМН*).

***БЄРЄЩИ**[1] *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві б. Серета):* а хотар... о(т) бєрещи, близ сирѣтѣ, могила що їоанъшь поставил (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162).

ФОРМИ: *род.* **бєрещи** (1492 *Cost. S.* 162).

БЄРЄЦИ[2] *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві б. Васлуя):* Ивашко... тѣгал сѧ съ непотом своим... за села именоуєма Береци и Дринжещи и Хавати (Ясси, 1459 *BD* I, 31—32); тѣм мы... дали и потвердили єсмо... одно селищє где был дом дида их... и Берещїи пониже Сохолєцїи (Сучава, 1469 *BD* I, 134).

ФОРМИ: *наз.* **Бєрещи** (1459 *BD* I, 32); *знах.* **Бєрещїи** (1469 *BD* I, 134).

***БЄРЄЩЇИ** *див.* **БЄРЄЩИ**[2].

***БЄРЗИНЄЦЪ** *ч.* (2) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* а хотарь ти(м) село(м)... дєло(м) до бєрзинца гори бєрьзинцомъ до выше полѣноу на ⟨доуб⟩ь (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37).

ФОРМИ: *род. одн.* **бєрзинца** (1400 *Cost.* I, 37); *ор. одн.* **бєрьзиицомъ** (1400 *Cost.* I, 37).

БЄРИВОЄСКОУЛ *ч.* (3) *(особова назва, молд., слов.* Беривои): И оуставше наши слоуги Іон Парава и Татоул Беривоєскоул и заплатил⟨и⟩ оусе исполна тоти вышєписаннїи пинѣзи (Сучава, 1484 *BD* I, 282).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Беривоескоул** (1484 *BD* I, 282); *дав. одн.* **Беривоєскоулоу** (1484 *BD* I, 282).

БЄРИВОЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже прїидє... пан Щефоул Чернѣтєскоул... та продал... єдино селищє на имѣ Беривоещїи на Сърата (Сучава, 1484 *BD* I, 282).

ФОРМИ: *наз.* **Беривоещїи** (1484 *BD* I, 282).

***БЄРИНДЄЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и тако(ж) потвержаємь ему єго праваѧ села... на дроугои сторонѧ серета, на имѣ побрата и бери(н)дєещи (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472).

ФОРМИ: *наз.* **бери(н)дєещи** (1453 *Cost.* II, 472).

БЄРИНДѢИ *ч.* (26) *(особова назва, тюрк.* berendeii): а иа то є(ст) вѣра... пана бери(н)дѣа сто(л)ника (Сучава, 1432 *ДГВІН*); мы... панъ бериндѣи столника (!)... вызнаваємь тымъ то наши(м) листомъ... колижь вєлємѫжнїи илїашъ воєвода... кролю по(л)скомоу... голдь вырности... є(ст) оучини(л)... мы такоже иже повынни єсмы єго воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701); а на то є(ст) вѣра... пана бєрєндѣя столника (Сучава, 1442 *Cost.* II, 88).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бєриндѣи** (1436 *Cost.* II, 701); *род. одн.* **бєрєндѣя, бєрєндѣѧ, бєре(ндѣя)** 15 (1435—1436 *Cost.* I, 494; 1436 *Cost.* I, 455, 468; 1437 *Cost.* I, 530; 1438 *DBAc* 27—28; *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 32; *Mih.* 206; 1442 *Cost.* II, 88 і т. ін.); **бєриндѣя, бєриндѣѧ, бєри(н)дѣѧ, бє⟨рин⟩дѣя, бєриндѣа** 10 (1432 *ДГВІН;* 1435 *DIR«A»* 465; *Cost.* I, 424; 1436 *Cost.* I, 484; 1437 *Cost.* I, 536; 1438 *Cost.* II, 8; 1439 *Cost.* II, 35; 1440 *Cost.* II, 66; 1441 *DBAc* 40; 1442 *Cost.* II, 93).

***БЄРИНЪ** *прикм.* (1): дали наши родитєлє за свою м̃шоу монастироу вышеписа(н)номоу храмоу... цигани на имѣ бъра и бадю... и карамана брата бєрина (Байчани, 1454 *ПГПММ*).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **бєрина** (1454 *ПГПММ*).

Пор. **БЄРА.**

БЄРИЧКА *ч.* (2) *(особова назва, молд., слов.* Беривои, Беримир, Берислав): а мы такождєрє и от нас єсмо дали и потвърдили... чєтврътоую част от село на Сърать на имѣ Боузещїи, где бил Беричка (Васлуй, 1495 *BD* II, 55).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бєричка** (1495 *BD* II, 55).

БЄРКИШЄЩЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... дални єсми ему... четыри села на милѣтини, на имѧ бєркищещїи и єремїещи (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168); А хотарь тому селоу на имѣ Беркишещем... поченше от блота Мъстакиноулоуи... до обиршїа потока (Сучава, 1473 *BD* I, 183).

ФОРМИ: *наз.* **бєркишєщїи** (1425 *Cost.* I, 168; 1473 *BD* I, 183); *дав.* **Беркишещєм** (1473 *BD* I, 183).

***БЄРҀѢЗЄВ** *прикм.* (1) ◇ р о у н к ъ Б є р к ѣ з є в *див.* ***РОУНКЪ.**

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Бєркѣзєв** (1490 *BD* I, 420).

***БЄРЛАД**[1] *див.* **БРЪЛАД**[1].

***БЄРЛАД**[2] *див.* ***БРЪЛАД**[2].

***БЄРЛАДЪСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* а на то вѣра... негра берладъского и вѣра прочелникова и вѣра костѣ братиловича (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84—85).

ФОРМИ: *род. одн.* **берладъского** (1411 *Cost.* I, 85).

БЄРНАТЪ *ч.* (1) *(особова назва, стп.* Biernat, *свн.* berenhard) Бернард: а при то(м) были... Па(н) бернатъ маршалко а ины(х) мно(г) добры(х)... было (Луцьк, 1445 *Р* 149).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бєрнатъ** (1445 *Р* 149).

***БЄРОВО** *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* ти... *(не відчит.— Прим. ред.)* же мы дали єсмы емоу... село бєрово (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433).

ФОРМИ: *знах. одн.* **берово** (1400 *DIR«A»* 433).

***БЄРСЄНЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* коли еси своихъ пословъ до насъ прысылалъ, Ивана Бєрсєна и Балицоу дьяка, и они намъ отъ тебє говорыли: намъ взятъ миръ зъ великимъ княземъ Александромъ литовъскимъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 409—410).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Берсєна** (1498 *BD* II, 409).

***БЄРТЯ** *ч.* (4) *(особова назва, молд., пор.* Балътромѣи): мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша... оуси оуноукове Петра Бертѣ ... и продали свою правоую отниноу (Ясси, 1497 *BD* II, 99); мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша... оуноукове Пєтра Берти... и продали свою правоую отниноу... от оурика оуика их Петра Берти (Гирлов, 1499 *BD* II, 146—147).

ФОРМИ: *род. одн.* **Берти** 3 (1499 *BD* II, 147); **Бєртѣ** 1 (1497 *BD* I, 99).

***БЄРХѢЧЬ** *ч.* (5) *(назва річки у Молдавському князівстві):* Тѣмь мы видѣвше п(р)авоую и вѣрную єго слоужбоу до нас... дали єсмы емоу... єдно село на Бръхечи (б. м. н., 1426 *BAM* 21); тѣ(м) мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до насъ... дали и потвердили єсмн

ємоу... на оусти берхѣча веришещи (Сучава, 1452 *Cost.* II, 426); Трєтєе село єсми имь дали на Берхѣчи, на имѣ Давидещи (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *род. одн.* **берхѣча** (1452 *Cost.* II, 426); *місц. одн.* **на Берхѣчи** 1 (1499 *BD* II, 162); **на берхѦчѣ** 1 (1438 *Cost.* II, 26); **на Брьхьчи, Брьхечи** 2 (1426 *BAM* 21, 22).

***БЄРХѦЧЬ** *див.* ***БЄРХѢЧЬ.**

БЕРЪДОХОВЪСКЬИ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ свѣдоци были кнѦзь Иванъ Чорьторыискьи... воєвода Городецькыи Беръдоховъскьи (Городок, 1443 *P* 145).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Беръдоховъскьи** (1443 *P* 145).

***БЄРЪНАДЫНЪ** *ч.* (1) (*стп.* bernardyn) *(монах францісканського ордену)* бернардинець: къ дочєры єго прыслалъ єси отмєтьника греческого закону, владыку Смоленского, да бискупа Виленъского и черънъцовъ Беръналыновъ, съ тымъ штобы она выступила зъ греческого закону и прыступила бы къ рымъскому закону (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

ФОРМИ: *знах. мн.* **Беръналыновъ** (1499 *BD* II, 448).

***БЄРЬГЪ** *див.* **БЄРЄГ.**

***БЄРЬЗИНЄЦЪ** *див.* ***БЄРЗИНЄЦЪ.**

***БЄСАРАБЪСКИИ** *див.* ***БАСАРАБСКИИ.**

***БЄСАРАБЫ** *див.* ***БАСАРАБЫ.**

***БЄСЄДА** *ж.* (1) ◇ б е с е д у и м а т и (къ кому) мати розмову, розмовляти (з ким): а мы въсємоу добрѣ оуразоумєхмо, въсє по дробноу; и пак колико беседе имахмо къ вашеи мнлости, а мы по рѣдоу въсє къ ним разброихмо (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

ФОРМИ: *знах. мн.* **бєсєде** (1475 *BD* II, 336).

БЄЦЄЩИ, БЄЦЄЩЇИ *мн.* (5) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали и потвръдили єсми єму села, на имѣ бєцещи... и щефанещи (Сучава, 1455 *Cost.* II, 549); да єст ємоу от нас оурик тоє сел(о) Бецещїи (Васлуй, 1497 *BD* II, 112).

ФОРМИ: *наз.* **бєцещи** 1 (1455 *Cost.* II, 549); **Бецєщїи** 4 (1497 *BD* II, 111, 112).

БЄЦИН *прикм.* (2) ◇ м л и н Б є ц и н *див.* **МЛИНЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Бецин** (1497 *BD* II, 111).

Пор. ***БЄЦЯ.**

***БЄЦЯ** *ч.* (6) *(особова назва):* тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали и потвръдили єсми єму села... що... скупи(л) о(т) бецѣ... и... що проминѣли съ бецею (Сучава, 1455 *Cost.* II, 549); мы Стєфан воєвода... знаменито чиними... оже прїидє... слоуга наш Иван, сынъ Данчоула, оуноук Тоадера Бецѣ... и продал свою правоую отниноу от... оурика дѣдов єго Тоадера Бецѣ и Миклѣ (Васлуй, 1497 *BD* II, 110—111).

ФОРМИ: *род. одн.* **Бецѣ, бецѣ** (1455 *Cost.* II, 549; 1497 *BD* II, 110, 111, 112); *ор. одн.* **бєцею** (1455 *Cost.* II, 549).

БЕЧЕ *див.* **БѢЙЧЕ.**

БЄШИКОУРѢНИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣм мы... дали и потвръдили єсми ємоу отниноу єго, села, на имѣ... бєшикоурѣни и фратещи, на чорно(м) потоцѣ (Сучава, 1455 *Cost.* II, 553).

ФОРМИ: *наз.* **бешикоурѣни** (1455 *Cost.* II, 553).

! БЗПЄЧНѢШИИ ‹БЄЗПЄЧНѢШИИ› *див.* ***БЄЗПЄЧНѢШИИ.**

БИ *див.* **БЫ** [1].

***БИБАРЦОВЪ** *прикм.* (1) ◇ Б и б а р ц о в о с е л и щ є (1) *(назва селища у Молдавському князівстві):* и еще єсми им дали... єдно селище на имѣ Бибарцово сєлище (Сучава, 1493 *BD* II, 19).

ФОРМИ: *наз. одн.* с. **Бибарцово** (1493 *BD* II, 19).

***БИВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) *(із значенням повторюваної дії)* полювати (на що): какъ они новгородокъ деръжали... завжды в тыхъ ловєхъ звєръ бивали (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **бивали** (1499 *ВФ*).

БИЗИЛЪ *ч.* (2) *(особова назва):* мы Стєфанъ воєвода... чини(м) знаменито... оже... дали єсми нашємоу монастирю о(т) побраты... четири чєлѣди циганъ, щобы (!) на имѣ микоула... и кълима(н)... и бизилъ и съ оусєю єго челѣдию и славъ (б. м. н., 1443 *Cost.* II, 126); мы петръ воєво(д)а... дали єсмы нашєм(оу) манастирю о(т) побраты... четиры чєля(ди) цыганъ прьвы на имѣ микоула... и кѣльманъ... и бизилъ... и славъ (Дольний Торг, 1444 *DIR«A»* 481).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бизилъ** (1443 *Cost.* II, 126; 1444 *DIR«A»* 481).

Див. ще **БЫЗЫЛА.**

***БИКЪ** *див.* ***БЫКЪ.**

***БИЛАВА** *ч.* (2) *(особова назва, молд., слов.* бѣлъ): а на то єс(т) вѣра... пана билавы чашника кнАгина (Сучава, 1428 *Cost.* I, 202); а на то є(ст) вѣра... пана билавы (Сучава, 1436 *Cost.* I, 484—485).

ФОРМИ: *род. одн.* **билавы** (1428 *Cost.* I, 202; 1436 *Cost.* I, 485).

***БИЛАЯ КРЪНИЦЯ** *див.* **БѢЛАѦ КРЪНИЦѦ.**

***БИЛГОРОДЪ** *ч.* (2) *(назва міста на нижній течії Дністра)* Білгород-Дністровський: а кто нє идет на *билгородъ* (!), а он абы дал оу лапоушном билогородское мыто, колко имал дати оу биломгородѣ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789).

ФОРМИ: *знах. одн.* идет на ! **билгородѣ** (1456 *Cost.* II, 789).

Див. ще ***БѢЛГОРОДЪ** [2], **БѢЛОГОРОД, *БИЛЫИ ГОРОДЪ, *БѢЛОГРАДЪ, *БѢЛЫИ ГРАДЪ, ТЪРГОУЛ АЛБОУ, ЧЄТАТЄ АЛБЪ.**

БИЛИК *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* бѣлъ): а на то свѣдкове... пан станчоул... пан билик (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791).

ФОРМИ: *наз. одн.* **билик** (1456 *Cost.* II, 791).

***БИЛИЦЯ** *див.* ***БѢЛИЦЯ.**

БИЛЇИ *ч.* (1) *(назва озера у Молдавському князівстві):* дали... єсми... и монастиръ... и съ озеро(м) билїи и съ оусими грълами, що извєка прїслоухае(т) ботноu (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10—11).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. ор.* **билїи** (1462 *Cost. D.* 11).

БИЛКА *ж.* (1) *(особова назва, молд., слов.* бѣлъ): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже... Жоурка Пинтече и... Петримань... и сестричича ихь Мъріє Билка, дочка Настина... жаловали єсмы их особною нашею милостїю (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Билка** (1495 *BD* II, 249).

***БИЛОГОРОДСКИИ** *див.* **БѢЛОГОРОДСКЇИ.**

***БИЛОГРАДСКИИ** *див.* **БѢЛОГРАДСКЫ.**

БИЛОСОВЦИ *мн.* (2) *(назва села на Буковині)* Білоусівці: мы петръ воєво(д)... чинимъ знаменито... оже... дали єсми се(с) ли(ст) нашъ селамъ... на имѣ... билосовци ‹и› драгомирещи (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288); мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша... Ана, сєстра Доброулова... и дала своимъ плємєником... два села на имѣ Коблъчин(и) и Билосовци, на Днистри (Сучава, 1470 *BD* I, 155).

ФОРМИ: *наз.* **билосовци** (1447 *Cost.* II, 288; 1470 *BD* I, 155).

БИЛТУНОВИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва):* Жаловали намъ очивисто люди нашы бортеве, на имя Петко Станковичъ а Петръ Билтуновичъ (Вільна, 1495 *РИБ* 601—602).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Билтуновичъ** (1495 *РИБ* 602).

БИЛЦОУ *ч., невідм.* (1) *(особова назва, молд.* білк «болото»): мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоше... Тоадєръ Хърниш и съ своими непоти съ Билцоу и съ Никоаръ Шєремет... и продал(и)... едино село... Тоадєроу Мареле (Сучава, 1490 *BD* I, 387).

***БИЛЫИ** *див.* ***БѢЛЫИ** [1].

***БИЛЫИ ГОРОДЪ** *ч.* (12) *(назва міста на нижній течії Дністра)* Білгород-Дністровський: а кто идетъ... у бѣлыи городъ полъ рубель серебра (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а кто нє идетъ до Белогород, а он абы дал... колко имал давати оу Былом городѣ (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *знах. одн.* **бѣлыи городъ** 2 (1408 *Cost.* II, 631); **бѣлы городъ, бѣлы город** 2 (1434 *Cost.* II, 668); *місц. одн.* **оу Билом городѣ** 4 (1456 *Cost.* II, 789, 790; 1460 *BD* II, 273); **у бѣломъ городѣ** 2 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668); **оу Былом городѣ** 2 (1460 *BD* II, 273, 274).

Див. ще **БѢЛОГОРОД, *БѢЛГОРОДЪ**[2], ***БИЛГОРОДЪ, *БѢЛОГРАДЪ, *БѢЛЫИ ГРАДЪ, ТЪРГОУЛ АЛБОУ, ЧЄГАТЄ АЛБЪ.**

БИЛѢКОВО *с.* (1) *(назва пасіки у Молдавському князівстві):* Тѧм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали єсми єму... сєла... и сухы потокъ... и пасику єго на (д)нистри, на имѣ билѣково (Сучава, 1455 *Cost.* II, 540).

ФОРМИ: *наз. одн.* **билѣково** (1455 *Cost.* II, 540).

БИЛЮРМИНЪ *ч.* (1) *(особова назва, тюрк.* bilür «знаючий»): мы кнѧ(з) двдъ... хома билюрминъ... чинимы знамени(т)... како кєды... коли кнѧ(з) вєлєбныи дмитрни инѣмъ имєнє(м) коribу(т)... голдованиє и вѣрность и послушьство и такѣ(ж) служба... славнєму володиславу... вѣрность праваѧ... слюби(л) а мы... ислюбуємы за него... иже... вѣре(н) будє(т) королєви (Лучиця, 1388 *P* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **билюрминъ** (1388 *P* 38).

БИНЄВА *ж., невідм.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсми ємоу... село где роспо(п) доли оу бинева и село коухаревци, а дроугоє сєла коуничєє по(д) бинева (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

БИРАВИЧЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и привилїе... єщє єсмо имь дали... на тоти сєла, що... дѧд нашь Алєксандръ... Бистричъскомоу монастироу даль три сєла на Бистрици... на имѣ Биравичєщи, где быль Бираи, и Влъксанещи, и Маноилещи (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз.* **Биравичєщи** (1499 *BD* II, 162).

Див. ще ***БИРАИНО.**

БИРАИ *ч.* (1) *(особова назва):* и привилїе ... єщє єсмо имь дали... на тоти сєла, що... дѧд нашь Александръ... Бистричъскомоу монастнроу даль... сєла... на имѣ Биравичєщи, где былъ Бираи (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бираи** (1499 *BD* II, 162).

***БИРАИНО** *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стефан воєвода... знаменито чинимь... ожє... ігоумєнь и архимандрить Бистричъскаго монастира, и съ въсѣми яжє о христѣ братїами... измѣнилн съ господство мы... село Бираино, и село Влъксаново (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Бираино** (1500 *BD* II, 173).

Див. ще. **БИРАВИЧЄЩИ.**

***БИРИНЪ** *ч.* (1) *(назва волості у Київській землі)* Буринь: Што король е. м. волости давалъ... Макару Володковичу волость Биринъ на годъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Бириъ** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

!БИРЪОУ ‹БИРОВОУ› *див.* ***БЇРОВЪ.**

БИСКУП *див.* **БИСКУПЪ.**

***БИСКУПИЦЬКИЙ** *прикм.* (1) *(пор.* Бискупичи *у Волинській землі):* вєлили єсмо заставити пану ивану мушати к десѧтинному бєрегу к бискупицькому (Луцьк, 1445 *P* 150).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **бискупицькому** (1445 *P* 150).

***БИСКОУПОВЪ** *прикм.* (2) *(належний єпископу)* єпископський: аби оуси оугрове... платили бискоупо(в) да(н) нашєм(оу) монастирю о(т) бистрици (Сучава, 1459 *DIR«A»* 514); да не смѣю(т) оузѧти о(т) ни(х) бискоупово (!) да(н) ни оди(н) гро(ш) (Сучава, 1459 *DIR«A»* 514).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **бискоупо(в)** 1 (1459 *DIR«A»* 514); **! бискоупово** 1 (1459 *DIR«A»* 514).

Пор. **БИСКУПЪ.**

***БИСКУПСТВО** *с.* (1) (*стч.* biskupstvo, *стп.* biskupstwo) єпископство: влодиславъ выбраныи ку бнскупству влоцлавскому (Ланчиця, 1433 *P* 122).

ФОРМИ: *дав. одн.* **бискупству** (1433 *P* 122).

Див. ще ***ПИСКОУПЪСТВО.**

БИСКОУПЪ, БИСКУП *ч.* (19) *(стч., стп.* biskup, *свн.* bischof, *лат.* episcopus) єпископ: мы бискупи мацѣи премыски(и) и офанасѣи... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь мєжи наши(м) г(с)дрмъ кролє(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с одной строны мєжи панею Адвигою отиною пилєцкою... с другоѣ строны о волость о залѣсиє и о тычи(н) мѣсто... пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70); далєи тыи то исътыи листы мистровы послѣднии мѣли в собѣ таковую рѣчь как быхо(м) мы кнзѧ бискоупа роудолѳа полца (!) апоустольского лекгата а тоу(т) жо и ва(с) тѣжь оузгордѣли (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Будеть ли хто у тыхъ земляхъ бискупа и церковь нагабати, я хочью у то уступитися и боронити (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); А при томъ были шлѧхетнє вроженыи панове рада н(а)ша кн(А)зь Вой(тє)х бискуп виленскии (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бискоупъ, бнскуп, бискоу(п)** (1459 *DIR«A»* 514; 1492 *АЛМ* 31; 1495 *РИБ* 621; XV ст. *ВС* 9; 1499 *AS* I, 118); *ск. н.* **би(с)** (1499 *ВФ*); *дав. одн.* **бискоупоу** (1447—1492 *ЛКБВ;* 1451 *АкЮЗР* II, 106; XV ст. *ВС* 38; 1496 *АЛРГ* 72); *знах. одн.* **бискупа, бискоупа** (1447—1492 *ЛКБВ;* 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1481 *BD* II, 365; 1499 *BD* II, 448); *наз. мн.* **бискупове** 2 (1433 *P* 122; 1451 *АкЮЗР* II, 106); **бискупи** 1 (1404 *P* 69); *дав. мн.* **бискоупом** (1468 *BD* II, 301).

Див. ще **ЄПИСКОПЪ, *ІЄПИСКОУПЬ, *ПИСКОУПЪ.**

БИСТРИЦА, БЇСТРИЦА, БЇСТРЇЦА *ж.* (63) *(назва річки у Молдавському князівстві)* Бистрица: мы александръ воєвода... чинимъ знаменито... ожє... дали єсмы монастирєви оуспенїю прч(с)тои бци што на быстрици два села (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*); того ра(дї) мы видѣвше єго правую и вѣрную службоу до на(с)... даємь и дали єсми єму села, оу нашєи зємли, оу мо(л)давскои, єдно село на бистрицѣ (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472); хота(р)... на оустїе потока где падае(т) оу бїстры(ц) (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121); А хотарь тоє сєло... почєньшє от рѣцѣ Бистрица (Сучава, 1479 *BD* I, 221); И господство мы... по их воли оучинили єсми и дали смо... чътири села на Бистрици ж(є) (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз. одн. зам.род.* от **Бистрица** 1 (1479 *BD* I,221); *зам. знах.* чєрє(с) **Бїстрїца, бїстрица** 2 (1458 *Mih. Doc.* 122); *род. одн.* **бистрици** 17 (1457 *BD* I, 4; 1459 *DIR«A»* 514; 1467 *Mih. Doc.* 125, 126; 1470 *BD* I, 150, 153; 1479 *BD* I, 221; 1487 *BD* I, 312); **быстрици** 7 (1422 *DIR fig.* 35; 1439 *Cost.* II, 59; 1452 *DIR«A»* 500; 1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 8; 1467 *Mih. Doc.* 125); **Бистрицїи** 1 (1470 *BD* I, 153); **бы(с)трьїци** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122); **бїстри(ц)** 1 (1458 *Mih. Doc.* 123); *зам. знах.* чєрє(с) **бїстрїци** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122); *знах. одн.* **бистрицоу** 3 (1468 *BD* I, 125; 1491 *BD* I, 472); **бистри(ц), бїстры(ц)** 3 (1458 *Mih. Doc.* 121, 122); *зам. род.* от **бистрицоу** 2 (1475 *BD* I, 205, 206); *ор. одн.* **! бистриц** (1458 *Mih. Doc.* 122); *місц. одн.* **иа Бистрици** 15 (1429 *Cost.* I, 269; 1431 *Cost.* I, 325; 1446 *Cost.* II, 238, 251; 1460 *DIR«A»* 515; 1462 *Cost. D.* 10; 1468 *BD* I, 125; 1487 *BD* I, 310; 1491 *BD* I, 464; 1499 *BD* II, 155; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **на Быстрици** 4 (1411 *Mih. Alb*; 1440 *Mih.* 208; 1459 *BD* I, 35; 1499 *BD* II, 154); **иа Бистрице** 3 (1480 *BD* I, 237; 1491 *BD* I, 463, 464); **иа бистрицѣ** 1 (1453 *Cost.* II, 472).

Див. ще ***МАЛАЯ БЫСТРИЦЯ.**

БИСТРИЦКЇИ, БИСТРИЧЄСКЇИ *прикм.* (12): а на то є(ст) вѣра... архимандрита наше(г), ку(р) єустатїє быстрицскаго (Сучава, 1455 *Cost.* II, 540); да соуть томоу сватомоу нашємоу монастироу Бистричъскомоу от нас оурикъ (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **бистрическїи** 1 (1459 *DIR«A»* 514); **Бистрицкїи** 1 (1464 *BD* I, 84); *род. одн. ч.* **Бистричъскаго**

2 (1499 *BD* II, 162; 1500 *BD* II, 173); **быстрицскаго** 1 (1455 *Cost.* II, 540); **Бистрьїческаго, Бистричєскаго** 2 (1458 *Mih. Doc.* 121; 1487 *BD* I, 312); *дав. одн. ч.* **Бистрнчъскомоу** (1499 *BD* II, 162; 1500 *BD* II, 173); *род. одн. ж.* **Бистрицскои** (1470 *BD* I, 153); *дав. одн. ж.* **бы(с)трїческои** (1458 *Mih. Doc.* 122).

Пор. ***БИСТРИЦЯ** [2].

***БИСТРИЦСКИИ** *див.* **БИСТРИЦКЇИ.**

***БИСТРИЦЯ** [1] *див.* **БИСТРИЦА.**

***БИСТРИЦЯ** [2] *ж.* (4) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Бистриця: а кто имєтъ повєзти сукно, до быстрици, до угоръ, у сочавѣ, отъ гривну по три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а кто имєт повєзти соукно до бистрици и до оугорь, оу сочавѣ, от гривны три грош (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789); А кто иметъ повєзсти ⟨с⟩оукно до Быстрици... оу Бани от гривны полфтора грош(а) (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

ФОРМИ: *род. одн.* **бистрици** 2 (1434 *Cost.* II, 668; 1456 *Cost.* II, 789); **быстрици** 2 (1408 *Cost.* II, 631; 1460 *BD* II, 274).

БИСТРИЧЄСКЇИ *див.* **БИСТРИЦКЇИ.**

***БИСТРИЧЪСКИИ** *див.* **БИСТРИЦКЇИ.**

***БИСТРЬЇЧЄСКИИ** *див.* **БИСТРИЦКЇИ.**

***БИТЄ** *див.* ***БИТЬЄ.**

ВІТІ *дієсл. недок. і док.* (48) **1.** *(завдавати побоїв)* бити (1): Петръ гони(л) Яна на оулици, а би(л) и рани(л) єго (XV ст. *BC* 18 зв.).

2. *(умертвляти)* убивати, убити (2): Жаловала сѧ пани Василєваѧ Копачєвича на пани Михайловоую Нацєвича, мовєчи, ижъ она... звєр поужаєт, бобры оукрадомъ бьют (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); О слоужебнико(х) што не имаю(т) изь биты(х) чл҃вко(в) одежи бра(т) (XV ст. *BC* 24 зв.— 25);

◇ бити чоломь (кому) звернутися до кого з проханням, скаргою, бити чолом (41): Билъ намъ чоломъ писарь нашъ... панъ Григорей Исаевичъ Громыка, о тымъ, што перво сего дали есьмо ему мѣстце... на будованье двора его... и билъ намъ чоломъ, абыхмо то ему подтвердили листомъ нашимъ на вѣчность (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); А для лепшое твердости того моего листа, я Степанъ Гуща билъ есми чоломъ господину владицѣ е. м. и княземъ и паномъ ихъ мил., которые въ семъ моемъ листу выписаны, ажбы ихъ милость печати свои приложили къ сему моему листу (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); Сє ѧ панн Фєдка... чиню знакомито... будучи єсмо в добром здоровю, єсми била чолом г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩ру вєликому королю єго м⟨и⟩л⟨о⟩сти Казимєру, ажєбы єго м⟨и⟩л⟨ость⟩ допустил мєнє ко имєнѧм моим (Ровно, 1488 *AS* I, 241); Билъ на(м) чоло(м) ключникъ лу(ц)ки(и), кнѧ(з) ива(н) поутѧти(ч)... и би(л) на(м) чоло(м) абы(х)мо тыє дворища потвє(р)дили ємоу навєчность (Берестя, 1497 *ПКИП*); Билъ намъ чоломъ окол⟨ь⟩ничый Смоленъскій... и просилъ въ насъ въ Смоленъскомъ повете, въ Катанской волости, села, на имя Давыдкова Сковородина (Вільна, 1499 *РИБ* 776); Билъ намъ чоломъ игуменъ Пречистей Богоматери зъ Пустыики, абыхмо мы произволили имъ людей за себе призвати и нановѣ за собою посадыти на церковнои земли (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3); челомъ бити а) *(без додатка) (вітати кого, засвідчувати шану кому, кланятися)* чолом бити (3): Brat Wasz menszyj Welikyy kniaz Żykhimont czełom biet (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142); Слуга вашей милости Иванъ Ходкевичъ, староста луцъкий нын., челом бьет (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); б) (кому чим) дати кому (що) (1): winnyj... majet' winy zapłatiti, czim majet' nam czołom biti, a rannomu majet' dosyt' wcziniti, podłuh ran jeho, jako szlachticzu (Луцьк, 1388 *ZPL* 104).

ФОРМИ: *інф.* **biti** (1388 *ZPL* 104); *теп. 3. ос. одн.*. **biet, бьетъ, бьет** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); *перф. 1 ос. одн. ч.* **билъ есми** 1 (1449 *АЛМ* 8); **би(л)** 1 (бл. 1500 *ПИ* № 2); *1 ос. одн. ж.* **єсми била** 1 (1488 *AS* I, 241); **била єсми** 1 (1490 *ЗХП* 136); *3 ос. одн. ч.* **билъ, би(л)** 16 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1430 *ГВКЛ* 7; 1440 *АрхЮЗР* 1/ VI, 5; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9; 1497 *РИБ* 683; 1498 *АЛМ* 159; *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1499 *РИБ* 776; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); **былъ** 1 (1498 *ГВКЛ* 22); *3 ос. одн. ж.* **била** (1487 *AS* I, 87, 241); *1 ос. мн.* **били єсмо** (1491 *AS* I, 97; 1498 *ЧІАФ*); *3 ос. мн.* **били, bili** (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1487 *РИБ* 227; 1498 *ГВКЛ* 22; *ГВКОО*); *дієприкм. пас. мин. ч. род. мн.* **биты(х)** (XV ст. *BC* 25).

Див. ще **ЗАБИТЬ, *ЗАБЇВАТИ, *ПОБИТИ, *ОУБИТИ.**

БИТИ *див.* **! БЫТИ** [2].

***БИТЬЄ** *с.* (2) бійка: О бїтьи рыцєрьскомоу (XV ст., *BC* 7 зв.); О бити рыцєскомъ (!) ... Ачь рыцєрь алюбо шлѧ(х)тѧ шлѧ(х)тїчю раноу оучини(т) до крови имѣє(т) ємѫ платїти за ранѫ ѥі (XV ст. *BC* 29 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о бїтьи** 1 (XV ст. *BC* 7 зв.); **о бити** 1 (XV ст. *BC* 9 зв.).

Пор. **ВІТІ.**

БИЦѢ *ч., невідм.* (1) *(особова назва):* а єщє ⟨и б⟩ратоу єго жоуржоу бицѣ сєло єго о(т) милѣ⟨тина⟩ (? — *Прим. вид.*) (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444).

***БИШОВ** *ч.* (2) *(назва села у Польщі, пор.* Byszów): прислал пан нашь кроль... свои послы и свои паны на имѣ пана Добка з Бышова, пана Бєлзкого, и пана Станислава с Танчина, подкоморнєго Холмского (Сучава, 1468 *BD* II, 305); також... по жаданїю... господарѣ нашєго... що... к нам прислал по єго милости... посла по пана Добєка из Бишов, пана Бєлского а милє пак слоубоуємъ... господарєви нашємоу... абыхом сѣ съ єго милости видѣли (Новий град, 1479 *BD* II, 351).

ФОРМИ: *род. одн.* **Бишов** 1 (1479 *BD* II, 351); **Бышова** 1 (1468 *BD* II, 305).

***БЇРОВЪ** *ч.* (4) *(молд.* биръоу, *серб.* биров, *мад.* biró*)* начальник фортеці: нїскоє поклонєнїє бїровоу о(т) брашова, о(т) меншаго прїятєлѣ г(с)ва ти, шо(л)тоуза хърлѣ о(т) бръла(д) (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675); пишєм много здравиє и любовно поклонєнїє братиѧм нашим, паноу биръоу и паноу митникоу от Брашєва (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 369).

ФОРМИ: *дав. одн.* **бїровоу** 2 (1434 *Cost.* II, 675); **биръоу** 2 (1480—1484 *BD* II, 369, 370).

БЇСТРИЦА *див.* **БИСТРИЦА.**

БЇСТРЇЦА *див.* **БИСТРИЦА.**

***БЛАГИИ** *див.* ***БЛАГЫИ.**

***БЛАГОВЕЩЕНЇЄ** *див.* **БЛАГОВѢЩЄНЇЄ.**

***БЛАГОВѢРНЫЙ** *прикм.* (2) *(цсл.* благовѣрьныи, *гр.* εὐλαβής) благовірний, благочестивий: А повєлѣньємь бл҃говѣрнаго ї хр(с)толюбиваго кнѧзѧ вєликого михаїла кєдиминовича Сє жє придалъ юрьиї болковичь... к цр҃кви ст҃му николѣ зємлю пашную (б. м. н., бл. 1350 *P* 8); основана быс. црквь... при вєликом короли казимирѣ блговѣрн. кнзем семеоном алєксандрові отчичи кієвском (Київ, бл. 1470 *ОБРН* 129).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **бл҃говѣрнаго** (бл. 1350 *P* 8); *ор. одн. ч. ск. н.* **блговѣри.** (бл. 1470 *ОБРН* 129).

БЛАГОВѢЩЄНЇЄ *с.* (15) *(цсл.* благовѣщєниє, *гр.* εὐαγγέλιον) *(назва храму, монастиря на честь церковного свята)* благовіщення: мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсмы мыто молдовицкоє монастирєви блговѣщєнїю прч҃(с)тои б҃ци што на молдовици оурикъ со оусимъ доходо(м) на вѣкы вѣчныѧ (Сучава, 1409 *DIR«A»* 437); да оутвръдимь и оукрѣ⟨пимь⟩ нашь монастирь от Молдавица, идеже есть храмь с⟨вя⟩т⟨а⟩го Благовещеніа и где есть игумень, нашь молебникь, попа Анастасіе (Сучава, 1473 *ШКН* 164).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **благовѣщєнїе, блгвѣщєніе** (1451 *Cost.* II, 401; 1454 *Cost.* II, 508); *род. одн.* **благовѣщєнїа, бл҃говѣщєниа, блговѣщєнїа** 7 (1439 *Cost.* II, 31, 32; 1443 *ПГСММ*; 1447 *Cost.* II, 281; 1453 *Cost.* II, 453; 1454 *ПГПММ*; 1462 *BD* I, 70); **Благовещєниа** 1 (1473 *ШКН* 164); *дав. одн.* **бл҃говѣщєнїю** (1409 *DIR«A»* 437; 1449 *Cost.* II, 379; 1458 *DIR«A»* 513; *ПГСММЩ*).

***БЛАГОДАТЬ** *ж.* (1) *(цсл.* благодать*)* благодать: И того ради приймете отъ вседержителя Бога благодать и милость (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *знах. одн.* **благодать** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

***БЛАГОИЗВОЛИТИ** *дієсл. док.* (2) *(цсл.* благоизволити, *гр.* εὐδοκεῖν*)* ласкаво (милостиво) зволити: Сє азъ... Юга, великїи вистѣрникъ... оже благоизволихом благымь нашимь произволенїемь... кь сѧтому мѣстоу... иже на Поутнои, дали єсми ā кадел(ни)цоу (Путна, 1476 *BD* I, 215).

ФОРМИ: *аор. 3. ос. одн.* **бл҃гоизволи** (поч. XV ст. *ОБРН* 141); *1 ос. мн.* **благоизволихом** (1476 *BD* I, 215).

Див. ще ***БЛАГОПРОИЗВОЛИТИ.**

***БЛАГОІЗВОЛЕНИЕ** *с.* (1) *(цсл.* благоизволеніе, *гр.* εὐδοκία*)* ласкаве (милостиве) зволення: бл҃гоізволениемъ мудрътію бга оца всемогущаго по(д)писана бысть сия капли(ца) повелѣніемъ великодержавного короля пресветлого казимира (Краків, 1478 *ОБРН* 130).

ФОРМИ: *ор. одн.* **бл҃гоізволениемъ** (1478 *ОБРН* 130).

Пор. ***БЛАГОИЗВОЛИТИ.**

Див. ще ***БЛАГОПРОИЗВОЛЄНЇЄ.**

***БЛАГОПРОИЗВОЛЄНЇЄ** *с.* (5) ласкаве (милостиве) зволення: мы стефанъ воєво(д)... чинимъ знаменито... понеже ... благопроизволи господство ми благымь благопроизволенїе(м)... потвръждаємъ нашъ монастиръ о(т) нѣмца (Васлуй, 1446 *Cost.* II, 263); мы стефанъ воєво(д)... знаменито чини(м)... оже произволи господство ми нашимь благимъ благопроизволенїемъ... яко да оутвръдимъ ... монастирю нашемоу о(т) молдавици... даанїе... родителѣ нашего (Сучава, 1447 *Cost.* II, 281).

ФОРМИ: *ор. одн.* **благопроизволенїемъ, благопроизволенїе(м), бл҃гопроизволенїемь** (1446 *Cost.* II, 250, 263, 270; *ПГСПМР;* 1447 *Cost.* II, 281).

Пор. ***БЛАГОПРОИЗВОЛИТИ.**

Див. ще ***БЛАГОІЗВОЛЕНИЕ.**

***БЛАГОПРОИЗВОЛИТИ** *дієсл. док.* (75) *(цсл.* благопроизволити, *гр.* εὐδοκεῖν*)* ласкаво зволити: мы александръ воевода... чины(м) знаменито... понеже бл҃гопроизволи гєвоми бл҃гымь моимь произволениемь и въ задшиє стопочившємь родителемъ нашимь... дадо(х) монастироу... єдно сєло (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); мы стефанъ воєвода... чини(м) знаменито... оже бл҃гопроизволи г(с)во ми наши(м) бл҃гимъ произволениемъ... и дали есмы... митрополитоу... єдного татарина (Дольний Торг, 1445 *Cost.* II, 236); мы петръ воєвода... знаменито чини(м)... оже бл҃гопроизволи г(с)во ми... и оучинихо(м) въ задшїе стопочившихъ родителеи наши(х) (Побрата, 1448 *ДГПР*); мы петръ воєвода... знаменито чини(м)... иже бл҃гопроизволи г(сд)вами и съ вѣсѣми боѧри г(сд)вами, прирадили сѣ єсми и дали и потвръдили есми хотаръ... монастирю о(т) молдавици (Сучава, 1456 *Cost.* II, 582); а господство мы оу том благопроизволих... и дали єсми томоу сѧтому мо(нас)тироу тотоу вышеписанноую пасикоу (Ясси, 1497 *BD* II, 99—100); а аз господство мы... въстах и благопроизволих господство мы... и оучинили єсмо въ задоушїе ... дъщери нашеи Анны (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *аор. 1. ос. одн.* **благопроизволих, бл҃гопроизволи(х)** (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211; 1488 *BD* I, 347, 355; *ДГСВМЩ;* 1489 *BD* I, 377; 1491 *BD* I, 452; 1492 *BD* I, 509; 1497 *BD* II, 99; 1499 *BD* II, 147 і т. ін.); *3 ос. одн. зам. 1 ос.* **благопроизволи, бл҃гопроизволи** (1415 *Cost.* I, 116; 1427 *DIR«A»* 450; 1445 *Cost.* II, 236; 1454 *Cost.* II, 501; 1462 *Cost. D.* 10; 1472 *ДГСВМ;* 1482 *BD* I, 263; 1488 *BD* 1, 342; 1499 *BD* II, 162 і т. ін.); *1 ос. мн.* **бл҃гопроизволихо(м)** (1444 *DIR«A»* 481); *перф. 1 ос. мн.* **благопроизволили** 1 (1467 *BD* I, 120); **бл҃гопроизволили єсми** 1 (1446 *DIR«A»* 485).

Див. ще ***БЛАГОИЗВОЛИТИ.**

***БЛАГОСЛОВЕНЕ** *див.* **БЛАГОСЛОВЕНЬЕ.**

***БЛАГОСЛОВЕНИЕ** *див.* **БЛАГОСЛОВЕНЬЕ.**

***БЛАГОСЛОВЕНЇЄ** *див.* **БЛАГОСЛОВЕНЬЕ.**

БЛАГОСЛОВЕНЬЕ *с.* (9) *(цсл.* благословеніе, *гр.* εὐδοξία*)* благословення: Тые вси села... маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый... а всими церквями... радити... архимандрыты благословити, игумены наставляти, попы и дьяконы совершати... никакоже паче благословеня его церкви созиждатн, или самовласте разорити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а иванъ губъка... купилъ єсть тотъ мунастырь... изъ бл҃г(с)влѣнъемь пискупа ларивона (Перемишль, 1378 *Р* 26); Благословенье Ісидора, митрополита Киевского и всея Руси (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); И еще єсми дали... мы и пак съ благословенїем молебника и родїтелѣ нашего Іоаникїа єпископа от Радовцєх, еще s цръков и с попми (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *наз. одн.* **благословенье** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *род. одн.* **благословеня** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); **благословенїѧ** 1 (1481 *ГПМ*); *знах. одн.* **благословеиье** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *ор. одн.* **бл҃г(с)влѣиъемь** 1 (1378 *Р* 26); **благословенїем, бл(с)вєнїемь, благословениемъ** 4 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1490 *BD* I, 419, 420; *DC* 148).

Пор. **БЛАГОСЛОВИТИ, *БЛАГОСЛОВЛЯТИ.**

БЛАГОСЛОВИТИ *дієсл. недок.* (3) *(цсл.* благословити, *гр.* εὐδοκεῖν*)* **1.** (кого на що) наставляти на церковний сан (кого) (2): яко самъ отъ Христа Спаса власть господинъ отецъ владыка маетъ; архимандрыты благословити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

2. (що) *(освячувати)* благословити, хрестити (1): власть господинъ отецъ владыка маетъ... антымисы благословити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *інф.* **благословити** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *дієприкм. пас. мин. знах. мн.* **благословеиныхъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

Див. ще ***БЛАГОСЛОВИТИ СѦ, *БЛАГОСЛОВЛЯТИ.**

***БЛАГОСЛОВИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (в кого) одержати благословення (від кого), благословитися (в кого): Сє азъ... ан(д)ре(и) владимирови(ч)... съ своєю женою и съ своими дѣтками... бл(с)вили сѧ єсмы оу оца нашего архиман(д)рита николы и оу всѣ(х) сты(х) старцевъ (Київ, 1446 *Р* 154).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **бл(с)вили сѧ єсмы** (1446 *Р* 154).

Див. ще **БЛАГОСЛОВИТИ, *БЛАГОСЛОВЛЯТИ.**

***БЛАГОСЛОВЛѢНЪЄ** *див.* **БЛАГОСЛОВЕНЬЕ.**

***БЛАГОСЛОВЛЯТИ** *дієсл. недок.* (1) *(цсл.* благословляти, гр. εὐλογεῖν*)* (кого) *(напучувати)* благословляти: И благословляю вашу милость, чтобы есте о томъ опѣканье имѣли, какъ бы церковь Божая и тотъ попъ никимь были необидны (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **благословляю** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

Див. ще **БЛАГОСЛОВИТИ, *БЛАГОСЛОВИТИ СѦ.**

***БЛАГОЧЬСТИВЫИ** *прикм.* (7) *(цсл.* благочьстивыи, *гр.* εὐσεβής*)* благочестивий: а по нашє(м) жив‹отѣ›, кто боудє(т) о(т) благочстиви(х) господар‹еи› и боудє(т) господарь нашеи земли... т‹отъ що› бы имь непороуши(л), нашего даанїа (Поляна, 1448 *Cost.* II, 366); мл(с)тїѫ бжїеѧ

блгочьстивыи г(д)нь (!) на(ш) Ію Стєфа(н) воєво(д) господа(р) въсеи зємли молдавскои... оукраси гробъ съ своємоу прѣдѣдоу (б. м. н., 1479 *DC* 11); Блгочьстивыи и... Стєфа(н) воєвода... оукраси гро(б) съи оункоу (!) своємоу (б. м. н., 1480 *DC* 12).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **блгочьстивыи, блгочьстивыи** 5 (1479 *DC* 11; 1480 *DC* 9, 10, 11, 12); **блгочтивьи** 1 (1481 *KI*); *род. мн.* **благочстиви(х)** (1448 *Cost.* II, 366).

***БЛАГЫИ** *прикм.* (88) *(цсл.* благыи*)* **1.** ласкавий, милостивий (87): мы олександръ воєвода... чины(м) знамєнито... понєжє блгопроизволи гєвоми блгымь моимь пронзволєниємь... и дадо(х) монастироу... єдно сєло (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); мы илїа воєвода... чини(м) знамєнито... аже оумыслили єсми блгымъ нашимъ оумысломъ и дали єсми нашємоу манастыри... єдно сєло (Сучава, 1438 *DIR«A»* 472); мы пєтръ воєвода... знамєнито чини(м)... оже блгопроизволи г(с)вои наши(м) блгы(м) и ч(с)тымъ и свѣтлы(м) ср(д)цємъ и добры(м) промысло(м) и оучинихо(м) въ задшїє стопочившихъ роднтєлєи наши(х) (Побрата, 1448 *ДГПР*); Смѣрєнїи архимандрит Іоасафь, игоумєн Поутєнски, и сь вьсѣми яже о христѣ братїам⟨и⟩ видѣвшє мы сыновство и прїателство и благоє произволєніє твоє, сътворихом и о том слюбихом тво⟨є⟩и милостн... поколи боудет свѦтоє мѣсто сїе, да боудет от нас благоє твоє изволєніє (Путна, 1476 *BD* I, 215—216); И оутокмивш⟨и⟩ и заплативши господство мы въсє вышепнсанноє, а аз господство мы оу том въстах и благопроизволих господство мы нашим благым произволєніем... и оучинили єсмо въ задоушїє... дъщєри пашеи Анны... и дали єсмо... села що на СєретѦ... монастири що на Быстрици (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

2. *(у знач. ім.)* благочестивий (1): маєтъ ... богомолецъ нашъ Климентый... благихъ миловати, а злобныхъ казнити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **благоє** (1476 *BD* I, 216, 217); *знах. одн. с.* **благоє** (1476 *BD* I, 217); *ор. одн. с.* **благымъ, благымь, благым, благы(м), блгымъ, бгы(м), блгы(м)**55 (1415 *Cost.* I, 116; 1438 *DIR«A»* 472; 1446 *Cost.* II, 250; 1453 *DIR«A»* 503; 1458 *DIR«A»* 512; 1465 *DIR«A»* 518; 1470 *DIR«A»* 522; 1479 *DC* 140; 1488 *BD* I, 342; 1499 *BD* II, 147 і т. ін.); **благимъ, благимь, благим, благи(м), блги(м) блгимъ** 29 (1443 *Cost.* II, 126; 1447 *Cost.* II, 281; 1451 *Cost.* II, 400; 1458 *BD* I, 8; 1471 *BD* I, 158; 1475 *BD* I, 200; 1482 *BD* I, 263; 1486 *DC* 143; 1488 *BD* I, 347; 1492 *BD* I, 509 і т. ін.); *знах. мн.* **благихъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***БЛАЖАРИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*:тѣмъ мы... дали и потвръдили єсмо имъ... на брълад блажари (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324).

ФОРМИ: *знах.* **блажари** (1448 *Cost.* II, 324).

***БЛАЖЕНИКЪ** *ч.* (7) *(назва села у Волинській землі)* Блаженик: и оттол приехали есмо к дорожцѣ, што от Блаженика идеть в лѣсъ Кгоперецкий (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *род. одн.* **Блаженика** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *дав. одн.* **Блаженику** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV 119, 120).

***БЛАЖЕНИЦКИИ** *прикм.* (2): Я, Василей Хребтовичъ... розежчалъ есми землю пану Янъчинскому от господаря нашого великого князя людми з Мокрычаны и з игуменомъ Блаженицким (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118—119); а што Блаженицкии пропаши и сеножати, то есми казал Блаженичаномъ робити (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **Блаженицким** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *наз. мн. ж.* **Блаженицкии** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

Пор. ***БЛАЖЕНИКЪ.**

***БЛАЖЕНИЧАНЕ** *мн.* (2) *(назва людей за місцем проживання, пор.* Блаженикъ*)* блаженичани: на первей повел нас пан Янчинский по своимъ гранямъ долиною, што от Блаженика идет подле реки, и рекъ панъ Янчинскнй: на той долине мои люде маютъ слидогоиъ и з Блаженичаны (Володимир, 1498 *АрхЮЗР*, 8/IV, 119).

ФОРМИ: *дав.* **Блаженичаномъ** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *ор.* **Блаженичаны** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

БЛАЖЪ *ч.* (1) *(особова назва, молд., лат.* Blasius*)*: мы стефанъ воєвода... чинымъ знамєнито... оже тотъ истиниы слоуга и боѦринъ нашъ вѣрны панъ блажъ слоужилъ свѦтопочившомоу отцоу нашємоу правою и вѣрною службою (Сучава, 1434 *Cost.* I, 374).

ФОРМИ: *наз. одн.* **блажъ** (1434 *Cost.* I, 374).

БЛАИҀОУЛ *див.* **ВЛАИҀОУЛ.**

БЛАТО *с.* (4) *(цсл., болг.* блато*)* болото: на то варє коли имє(т) послати монастиръ тъи два вози по рибу на дунавъ или на єзера или на блатє(х) или на (д)ннстри или боу(д) куда пошлю(т) (Сучава, 1454 *Cost.* II, 513); щобы не ходилъ никто безъ и(х) воли ни оу блато(х) ни оу чи(м) да сѦ не смѣеть оумишати никто (Нямц, 1456 *DIR«A»* 511); А хотарь... право д⟨о⟩ оустї⟨а⟩ Чєрленои, идєже єст блато МъстекжЂноул (Сучава, 1473 *BD* I, 183—184).

ФОРМИ: *наз. одн.* **блато** (1473 *BD* I, 184); *знах. мн.* **блата** (1454 *Cost.* II, 508); *місц. мн.* **на блатє(х)** 1 (1454 *Cost.* II, 513); **оу блато(х)** 1 (1456 *DIR«A»* 511).

Див. ще ***БЛОТО, БОЛОТО.**

***БЛЄЖНЫИ** *див.* **БЛИЖНЇИ.**

***БЛИДАРЬ** *ч.* (2) *(особова назва, молд.* блидар «гончар»*)*: тѣмъ мы... дали... єсми имъ... села на ребричи... н... где бы(л) стоѦ(н) и жоуржъ (? — *Прим. вид.*) блидарѣ (? — *Прим. вид.*) (Сучава, 1443 *Cost.* II, 179); Тѣм мы... дали и потвръдили єсми ємоу... селищє Никооарино и селище Жоуржа блидарѣ, що коупил обѣ селищи оу Бълы и оу дочкы Иванови (Сучава, 1459 *BD* I, 27).

ФОРМИ: *род. одн.* **блидарѣ** (1459 *BD* I, 27); *наз. мн.* **блидарѣ** (1443 *Cost.* II, 179).

БЛИЖЄ *присл. в. ст.* (2) *(цсл.* ближе*) (про ступінь споріднення)* ближче: мы александръ воєвода... чини(м) знамєнито... оже тоты истинныи слоугы нашѦ никыта и добрє зографи дали єсмы имь... два села... штобы имь оурикь... и плємєню и(х) кто сѦ избєрєть ближе нєпороушєно николиже (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121); тоє въсє што бы имъ оурикъ... и въсємоу родоу и(х) кто сѦ избєретъ ближє (Сучава, 1429 *Cost.* I, 270).

Пор. **НАИБЛИЖЄ.**

***БЛИЖИИ** *ч.* (2) родич, близький: А нє останут ли сѦ дѣти по ленковє животѣ ино ленькову ближему... таѦ села держати вѣчно (Житомир, 1433 *P* 127); А мон(м) пна ва(н)ковы(м) дѣтємъ ани мои(м) ближи(м) оу тую дѣлницю оу пноу оле(х)новоу... нє надобѣ въступоватисє (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **ближєму** (1433 *P* 127); *дав. мн.* **ближи(м)** (1478 *ЗРМ*).

Див. ще **БЛИЖНЇИ** 5, **БЛИЖШЇИ** 5,***БЛИЗКІИ** 2.

! БЛИЖНЄ *див.* **БЛИЖНЇИ.**

***БЛИЖНИИ** *див.* **БЛИЖНЇИ.**

БЛИЖНЇИ, БЛИЖЬНИИ, БЛИЖНЫ, БЛИЖНЫИ *прикм.* (92) **1.** такий, що в силу близького спорідненя має найбільше право на що (11): тѣмъ мы... дали єсмы ему... єдно село... щобы ему было оурикъ... и брату єго... и дитимь ваниомь и... оунучатомь єго и прѣунучато(м) єго н пращуратомь єго и братїАмь ⟨єго⟩ кто буде(т) ближнїи (Сучава, 1423 *Cost.* I, 156—157); А дали єсмо... паней Костюшковой Ѳєтимъи... зверху выписаное имѣнье ей самой вѣчно и непорушно, и дѣтемъ ее, и ближнему ее, которыи жо будеть *ближніи* къ тому имѣнью братъ ее (Луцьк, 1452 *АкЮЗР* I, 21); Билъ намъ чоломъ часникъ (!) нашъ, Федко Гавриловичъ, и положилъ

передъ нами листъ отца нашого... которымъ ему далъ и дозволилъ выкупити имѣніе, на имя Микуличи, у Дмитра Холиневского, што была ему жена его записала у своемъ вѣнѣ въ сту копахъ, а ближнихъ къ тому имѣнію никого не мѣла (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54).

2. *(про ступінь споріднення)* близький (2): И дали есмо тому предписаному пану Ивану Мукосѣевичу верхуменова⟨ныя⟩ мѣста вѣчно и непорушно ему, и его дѣтямъ, и его внучатомъ, и его ближнымъ счетькомъ (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); а даємъ... пану андрѣю вслотовичю верху мѣнованая мѣста вѣчно и непорушно ему а по немъ ино его дѣтемъ и его внучато(м) и его ближнимъ счѣткомъ (Київ, 1433 *Р* 119).

3. *(про дружні взаємини)* близький (2): мы оуставлАємь за тоє моужобо(и)ство городоу томоу д̃ гривны а пріятелемь ближьнимь шесть гривенъ (XV ст. *ВС* 24).

4. *(про часові відношення)* найближчий (1): Єстли бы мистръ... с нами оу которыи хотѣлъ оустоупати тадынки о еднаньє покоя ижбыстє з ва(с) некоторыи паны радныи выбравши к на(м) рачили зослати... кдѣжь южь тАгнє(м) оу ближьни(х) днє(х) по с̃том яне (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

5. *(у знач. ім.)* родич, близький (76): A tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu na imie Jermolinczi... na wiki wieczni iemu, y ieho dithem, i ieho namiesthkom, i ieho blizniem, ze wszim prawem (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/1, 4); А даем тому пречоному пану Каленнку вечно и непорушно ему, а по нем и дѣтем его и внучатом, его ближним, щадкомъ его (Київ, 1437 *AS* I, 34); а по моємъ животѣ ненадобѣ сА оу тоє моє сєло оустоупати ни дѣтем моим, ни кровным моим, ни брати, ни которомоу ближнємоу моємоу, штожь єсми то продал вѣчно кнАзю его м⟨и⟩л⟨о⟩сти (Острог 1466 *AS* I, 61); тогды его бли(ж)нїи алюбо племенникъ пре(д) нашимъ соу(д)єю... имаєть осве(т)ченїе оучини(т) (XV ст. *ВС* 20 зв.); мнѣ вже максимоу и женѣ моєи и бли(ж)ни(м) наши(м) не надобѣ того мѣстца коморно(г) по(д) оринєю по(д)искива(ти) (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **ближнїи, ближьнии, бли(ж)нїи** 9 (1423 *Cost.* I, 154, 157; 1425 *Cost.* I, 173; 1427 *Cost.* I, 196; 1429 *Cost.* I, 267; 1446 *Р* 152; 1452 *АкЮЗР* I, 21; XV ст. *ВС* 20 зв.; 1488 *AS* I, 88); **ближны** 2 (1429 *Cost.* I, 290; 1431 *Cost.* I, 317); **ближныи** 2 (1466 *AS* I, 62; 1497 *AS* I, 112); **! ближнє** 1 (1436 *Cost.* I, 484); *дав. одн. ч.* **ближнєму, ближнємоу, ѣлижнему** 4 (1451 *Р* 159; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1466 *AS* I, 61; 1488 *AS* I, 242); **ближномоу** 1 (1452 *Р* 161); *наз. мн.* **ближнии, бли(ж)нии, бьлижнии, бъли(ж)нии** 11 (1433 *Р* 119; 1438 *Р* 138; 1445 *Р* 151; п. 1450 *ПИ* № 9; 1451 *Р* 156; 1466 *AS* I, 61, 62; 1487 *AS* I, 85; 1490 *Пам;* 1496 *AS* I, 245); **ближніе, ближнъие** 3 (1445 *АкЮЗР* I, 18; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *АкЮЗР* I, 18); **ближни** 1 (1470 *AS* I, 65); **блєжныи** 1 (1494 *AS* I, 101); **ближниѣ** 1 (1487 *AS* I, 239); **ближныи** 1 (1437 *AS* I, 34); *зам. род. мн.* pana Mirosławowo... i dithy ioho i **bliznіy** ioho 1 (1413 *GL* 48); *род. мн.* **ближнихъ, ближних** (1466 *AS* I, 62; 1491 *AS* I, 97; 1494 *АЛМ* 54); *дав. мн.* **ближиимъ, ближьнимъ, ближьнимь, ближънимь, ближним, бли(ж)ни(м), ближнїмь, ближни(м), бьлижьни(м), ближънимь** 38 (1433 *Р* 119; 1438 *Р* 138; 1445 *АкЮЗР* I, 18; 1461 *AS* I, 54; 1466 *AS* I, 62; 1487 *ВОРСР* 178; 1490 *AS* I, 92; 1496 *AS* I, 244; XV ст. *ВС* 23 зв.; бл. 1500 *ПИ* № 2 і т. ін.); **ближнымъ, ближным, бли(ж)ны(м), бьлижным** 5 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1446 *AS* I, 43; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1451 *AS* I, 44; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); **blizniem** 2 (1407 *АрхЮЗР* 8/1, 3); *знах. мн.* **ближныи** (1497 *AS* I, 112); *ор. мн.* **ближними** (1437 *Р* 136; 1438 *Р* 138; 1470 *AS* I, 67); *місц. мн.* **оу ближьии(х)** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***БЛИЖИИ, БЛИЖЊЇИ, *БЛИЗКІИ.**

Пор. **НАИБЛИЖНЇИ, *НАИБЛИЖШИИ.**

БЛИЖНЫ *див.* **БЛИЖНЇИ.**

БЛИЖНЫИ *див.* **БЛИЖНЇИ.**

БЛИЖШЇИ, БЛИЗШЇЙ, БЛИЖШИ *прикм. в. ст.* (22) **1.** (к чому) такий, що в силу споріднення або з інших причин має більше право (на що) (5): г(с̃)дрь нашь кроль влодиславъ... ближши єсть к тому мѣсту к тычину и к тымъ сєломъ... нижли тыи пани Адвига и єи дѣвка алжбѣта (Медика, 1404 *Р* 70); Про тожъ, коли она его въ тое нменье приняла за сына место своею доброю волею, а онъ къ тому именью близшій, а инъшого близъшого къ тому именью никого нетъ, только онъ одинъ, и мы ему тое именье дали (Краків, 1489 *РИБ* 438);

(про об'єкт володіння) (кому) такий, щодо якого хтось має більше право (1): тоє имєнїє што ты дрьжишь є(ст) мнѣ бли(ж)шєє, бо тотъ што тобѣ прода(л), а мнѣ бы(л) до(л)женъ первїє ни(ж)ли ты коупилъ (XV ст. *ВС* 35).

2. *(про часові відношення)* найближчий (2): писа(н) во лвови, оу неди(л)ю блишую по с̃томь матфвиѣ, єоуваньгєли(с)ты (Львів, 1436 *Cost.* II, 707).

3. *(про просторові відношення)* найближчий (2): а ту исыпали могилу межи дубо(м)ъ а межи буко(м)ъ на полку а о(т) ближьшєго реченого бука Ако стоить на брєгъ долины простѣ на дубъ (Галич, 1404 *Р* 68).

4. близько споріднений (2): а в то ся имѣнъе не мают вступовати ни дѣти мои, а ни близъшии мои прирожоные, бо то есть моя вѣрная выслуга (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); коли(ж) братїя рожєная боудоуть вымєнїи а помроу(т) тогды на стре(ч)ноую братїю имєнїє прїидѣ(т), а помроу(т) стре(ч)ныи бра(т)я тогды на блїшьє племА имєнїє прїидѣ(т) (XV ст. *ВС* 36).

5. *(у знач. ім.)* родич, близький (10): а выволилъ... колѣ... филь мАковичь и своєю братьею и своими всѣми ближьшими ижь оу тои половици дѣднины... нь можь(т) габати филь а ни єго братьА, а ни єго ближьшн (Галич, 1409 *Р* 74); и оузАли єсмы на янѣ бѣлєцкомъ помочное а лопатичь ива(н) юриєвъ сынъ, своєю братиєю стратилъ на вѣки и єго ближшии (Львів, 1421 *Р* 94); И то єсмо дали на вѣкы вѣчныи и дѣтєм и(х) и(х) ближши(м) по ихъ животѣ (Луцьк, 1445 Р 148); а продали єсмо то вѣчно и непорухомо єго мл(с)ти и дѣтє(м) єго и є(г) пото(м) будучи(м) и ближши(м) (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **ближши** 1 (1404 *Р* 70); **ближшіи** 1 (1487 *AS* I, 239); **близшій** 1 (1489 *РИБ* 438); *род. одн. ч.* **ближьшєго** 1 (1404 *Р* 68); **близшого, близъшого** 2 (1489 *РИБ* 437, 438); *знах. одн. ч.* **блишыи** (1436 *Cost.* II, 706); *наз. одн. с.* **бли(ж)шєє** (XV ст. *ВС* 35); *знах. одн. с.* **блїшьє** (XV ст. *ВС* 36); *знах. одн. ж.* **блишую** (1436 *Cost.* II, 707); *наз. мн.* **ближшии, ближьши** 3 (1409 *Р* 74; 1413 *Р* 83; 1421 *Р* 94); **близъшии** 1 (1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); *род. мн.* **ближьшихъ, ближьши(х)** (1409 *Р* 74); *дав. мн.* **ближши(м)** (1412 *Р* 81; 1445 *Р* 148; 1453 *Cost.* II, 495; 2-а пол. XV ст. *СПС*); *ор. мн.* **ближьшими** (1409 *Р* 74).

Див. ще ***БЛИЖИИ, БЛИЖЊЇИ, *БЛИЗКІИ.**

Пор. **НАИБЛИЖНЇИ, *НАИБЛИЖШИИ.**

***БЛИЖЪНИИ** *див.* **БЛИЖНЇИ.**

***БЛИЖЬШИ** *див.* **БЛИЖШЇИ.**

***БЛИЖЬШИИ** *див.* **БЛИЖШЇИ.**

БЛИЗ, БЛИЗЪ, БЛИЗЬ *прийм.* (19) (*цсл.* близъ, близь). *(з род.) (виражає просторові відношення)* (17) біля, близько: дали есмы ему... едно сєло близь бани на имА бучумьни (Сучава, 1424 *Cost.* I, 162); дали єсми... селище... и съ великы(м) гаемъ що є(ст) бли(з) милѣтина (Сучава, 1443 *Cost.* II, 144); А хотар... о(т) поянъ о(т) лѣсов рог, що близ поутъ, лип, о(т) тои лип чєрєс поут (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) (2): а хота(р)... до могилоу що є(ст) близ дорога

(Сучава, 1428 *Cost.* I, 224); А хотарь... оу єдна могила близ дорохою (Сучава, 1479 BD I, 221).

***БЛИЗЬКІИ** *прикм.* (8) **1.** (к чому) такий, що в силу споріднення або з інших причин має більше право (на що) (1): Ино мы тое вышейписаное имен⟨ь⟩ицо... взяли къ своей руце отъ всихъ тыхъ, которіе бы мели близкіе къ тому имен⟨ь⟩ицу быти (Городно, 1497 *РИБ* 683).

2. *(у функції іменника)* родич, близький (7): волни во въсехъ тыхъ именъяхъ кому отдати, и продати, и променити пан Иван Мукосѣевичъ и его близкии по немъ будучии (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); А дали есмо... у верхуписаное село вечъно и непорушно ему самому князю Михаилу, и его детям, и его близкимъ, и его щадкомь (Луцьк, 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61); и то потвержаемъ... Ивашку Полозовичу и его жоне, и ихъ детемъ, и его близкимъ, вечно (Городно, 1497 *РИБ* 684).

ФОРМИ: *наз. мн.* **близкіе** 1 (1497 *РИБ* 683); **близкии** 2 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1492 *AS* III, 24); *дав. мн.* **близкимъ, близким** (1446 *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1492 *АЛМ* 31; 1497 *РИБ* 684).

Див. ще ***БЛИЖИИ, БЛИЖНЇИ,** 1, 5, **БЛИЖШЇИ** 1, 5.

Пор. **НАИБЛИЖНЇИ.**

БЛИЗКО *прийм.* (4) *(з род.) (виражає просторові відношення)* близько: тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали єсми и(м)... селище... и съ въсѣмъ тръніе(м) що соу(т) близко милѣтина и на поли (Сучава, 1443 *Cost.* II, 144); а хотарь... на єди(н) боу(к) знамєна(н) що є(ст) бли(з)ко великои дороги где въходи(т) дорога из лѣса (Сучава, 1490 *ДГСХМ*).

***БЛИЗЬКОСТЬ** *ж.* (5) право одержання у спадщину маєтку,що випливало з близького споріднення: А которое будеть дело Якубу до него близкостью къ тому именью, и онъ нехай передъ нами на немъ ищетъ (Краків, 1489 *РИБ* 438); Коли хто коупїть деди(ч)ство а то держїть г̃ лѣта и три мєсАци со покоємъ бє(з) нагабанія, а коли(ж) некоторыи прїєтель а лю (!) прїрожены по ты(х) тре(х) лѣтѣ(х) бли(з)кость (!) хотєлъ бы выкоупить тогды мы право оуставлАємъ коли (ж) ты три лѣта и трї м̃(с)ца мо(л)ча(л), тогды имеє(т) на векы вѣчныи молъча(т) (XV ст. *ВС* 34 зв.— 35); Глѣбову жону Остаѳьевича оставили есмо близкост⟨ь⟩ю при тыхъ имѣньяхъ всихъ отчины ее, што отецъ ее держалъ Василей Корсаковичъ... и што былъ Глѣбъ Борисовой жонѣ за вѣно далъ дворецъ свой, на имя Старинки... и мы въ тогъ дворецъ... Глѣбу дали увязанье по близкости жоны его (Вільна, 1495 *РИБ* 620—621).

ФОРМИ: *дав. одн.* **близкости** (1495 *РИБ* 620); *ор. одн.* **близкост⟨ь⟩ю, близкостью** 2 (1489 *РИБ* 438; 1495 *РИБ* 620); **! бли(з)кость** 1 (XV ст. *ВС* 34 зв.).

***BLIZNIJ** *див.* **БЛИЖНЇИ.**

***БЛИЗЧАТА** *мн.* (2) близнята: хотар... на два доуби близчата и знамєнани (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *знах.* **близчата** (1495 *BD* II, 63).

БЛИЗШЇИ *див.* **БЛИЖШЇИ.**

БЛИЗЪ *див.* **БЛИЗ.**

***БЛИЗЪШИИ** *див.* **БЛИЖШЇИ.**

БЛИЗЬ *див.* **БЛИЗ.**

***БЛИНЯ** *ж.* (1) *(назва річки у Смоленській землі)*: мы князь Михайло Ивановичь Юрьевичь прыдалисмо... землю бортную Измаловскую на Блинѣ (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Блинѣ** (бл. 1500 *АСД* II, № 4).

***БЛИСЧАТУЛЬ** *див.* **БЛИСЧѢТУЛ.**

***БЛИСЧЕЦЕЛЪ** *ч.* (1) *(назва озера у Молдавському князівстві):* и дали и потвърдили єсми... монастирю... єдно озеро на имѣ Блисчѣтул исъ блисче целомь малымь озеромь (Сучава, 1473 *ШКН* 164—165).

ФОРМИ: *ор. одн.* **блисче целомь** (1473 *ШКН* 165).

БЛИСЧѢТУЛ *ч.* (3) *(назва озера у Молдавському князівстві)*: мы стефанъ воєво(д)... знамєнито чини(м)... оже произволи господство ми нашимъ благимъ благопроизволенїемъ... яко да оутвръдимь... даанїє... на проутѣ єдно озєро, на имѣ блишчатоу(л) и съ оусими своими грълами (Сучава, 1447 *Cost.* II, 281); и дали и потвърдили єсми... монастирю... на Прутѣ едно озеро на имѣ Блисчѣтул... и выше озера Блисчатула другое озеро на имѣ Будоеле (Сучава, 1473 *ШКН* 164—165).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Блисчѣтул** 1 (1473 *ШКН* 165); **блишчатоу(л)** 1 (1447 *Cost.* II, 281); *род. одн.* **Блисчатула** (1473 *ШКН* 165).

! БЛИЧАНОУЛА ⟨БАИЧАНОУЛА⟩ *див.* ***БАИЧАНОУЛЪ.**

***БЛИШЧАТОУЛЪ** *див.* **БЛИСЧѢТУЛ.**

***БЛИШЬИ** *див.* **БЛИЖШЇИ.**

***БЛЇШЬИ** *див.* **БЛИЖШЇИ.**

БЛОГАРЫ *див.* **БЛЪГАРЄ.**

***БЛОТИШЄВЬСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* тогды они... молвили абы в добромъ покои в(ж)ити тѣхъ вжковъ (!) пану вАтславу яко въздали при пану блотишевьскомъ воєводѣ илвовьскомъ (Львів, 1370 *P* 18).

ФОРМИ *місц. одн.* **при блотишєвьскомъ** (1370 *P* 18).

Див. ще **БЛОТИШОВСКИИ.**

БЛОТИШОВСКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* А на то послуси... панъ воєвода лвовскии блотишовскии (Львів, 1368 *P* 16).

ФОРМИ: *наз. одн.* **блотишовскии** (1368 *P* 16).

Див. ще ***БЛОТИШЄВЬСКИИ.**

***БЛОТО** *с.* (1) (*стп.* błoto) болото: А хотарь томоу сєлоу... почєнше от блота Мъстакиноулоуи на злїн брод (Сучава, 1473 *BD* I, 183).

ФОРМИ: *род. одн.* **блота** (1473 *BD* I, 183).

Див. ще **БЛАТО, БОЛОТО.**

***BLUDNIKI** *мн.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Блюдники: tedy... Oleszko Pukossowicz y so staremy liudmy wiwył zemliu sczo ko Poukossowczom panu Mirosławu od Bludnik hranicza (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *род.* **Bludnik** (1413 *GL* 48).

***БЛУДОВЪ** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Блудів: што была землА о(т)шла о(т) склѣнА къ блудову оу дєсАтину ино то есмо опАть привернули къ Склиню (Луцьк, 1445 *P* 150).

ФОРМИ: *дав. одн.* **блудову** (1445 *P* 150).

БЛЪГАРЄ, БЛОГАРЫ *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы илїа воєвода... чини(м) знамєнито... аже... панъ алєксандро *(в ориг.* алєксандо.— *Прим. вид.)* спатарь... добылъ на ⟨п⟩аноу мындри свою отчиноу на имѣ... блогары (Сучава, 1436 *Cost.* I, 454); и(н)и никто да несмѣетъ ты(х) монастирски(х) люди о(т)... блъгарє... соудити ани глобоу ис ни(х) брати (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125).

ФОРМИ: *наз.* **блъгарє** 1 (1462 *Cost. D.* 10); **блогары** 1 (1436 *Cost.* I, 454); *зам. род.* о(т) **блъгарє** 1 (1467 *Mih. Doc.* 125); *місц.* **оу Блъгарєх** (1441 *DBAc* 35).

БЛЪГАРИНЪ *ч.* (2) болгарин: тѣмъ мы... дали єсмы... села... на имА рошїори где є(ст) негрило и пониже по(д) лѣсомъ где є(ст) павелъ блъгаринъ (Сучава, 1434 *Cost.* I, 374); А такоже єсми потвєрдили монастироу... ⟨...оуси татарове⟩... и оуси бо(л)гарє (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *наз. одн.* **блъгаринъ** (1434 *Cost.* I, 374); *знах. мн.* **бо(л)гарє** (1462 *Cost. D.* 11).

БЛЪЖЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы... дали есмы емоу оу нашєи земли молдавскои... села на имѣ... парчино село и блъжещи (Сучава, 1436 *Cost.* I, 467).

ФОРМИ: *наз.* **блъжєщи** (1436 *Cost.* I, 467).

БЛЪҀО *див.* **БѢЛКО.**

БЛЪҀОЄ *див.* **БѢЛКОЄ.**

БЛЪЦАЦИ, БЛЪЦАЦЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы алєксандръ воєвода... чинымъ знаменито... ожє... дали єсмы имъ... села на кръли҃тоури на имА где єст шерба паоушескоулъ... и блъцаци (Сучава,

1426 *Cost.* I, 182); и дали и потвърдили єсми ... монастирю... едно село оу гърли Гътури на имѣ Блъцаціи (Сучава, 1473 *ШКН* 164—165).

ФОРМИ: *наз.* **блъцаци** 1 (1426 *Cost.* I, 182); **Блъцаціи** 1 (1473 *ШКН* 165).

БЛЫЩАНОВИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва):* Былъ намъ чоломъ земенынъ Вруцкий, на имя Ѳедоръ Блыщановичъ (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Блыщановичъ** (1498 *ГВКЛ* 22).

БЛЮВИНИЧИ *мн.* (1) *(назва земельної ділянки у Волинській землі):* А жеребьемь имя: Вороновъ, Быковъ, Блювиничи (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 35).

ФОРМИ: *наз.* **Блювиничи** (1463—1478 *РЕА* I, 35).

БЛЮСТИ *дієсл. недок.* (1) *(цсл.* блюсти) (чого) оберігати, стерегти (що): а города луцьска блюсти ми а никому не дати (б. м. н., бл. 1386 *Р* 30).

ФОРМИ: *інф.* **блюсти** (бл. 1386 *Р* 30).

Див. ще **БЛЮСТИ СѦ.**

***БЛЮСТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) *(цсл.* блюсти сѧ) (чого) остерігатися, боятися: не блюдитесѧ ничєго поидите (б. м. н., п.1341 *Р* 2).

ФОРМИ: *нак. сп. 2 ос. мн.* **блюдитесѧ** (п.1341 *Р* 2).

Див. ще **БЛЮСТИ.**

БО[1] *спол.* (25) *(зв'язує підрядні речення) (причинні — у постпозиції)* (23) бо, тому що, через те що: оставили єсмы воитка при сулимовѣ бо воите(к) за другую половину да(л) м̃ ко(п) (Львів, 1412 *Р* 81); не поѣдемъ тамъ, бо мы о томъ вєдаємъ, але своеи петки земли пылнуемо (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); а не оустоупатисѧ оу тое имѣньє ни дѣтем моим ани жадномоу природъкоу нашомоу, бо продали єсмо тое имѣньє кн(ѧ)зю Александроу Санъкгоушьковичоу вѣчьно и непороушно (Кременець, 1467 *AS* I, 63); И такъ абы єстє знали ваша милость, бо исъ тымъ вашымъ посломъ и великого князя московъского посолъ до насъ прышолъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447);

(із сполучником на другому місці) бо (2): а намъ... достоитъ исполняти Божия церкви и ихъ свещенъниковъ, а не обидети; есмо бо нини... одино братя християне латыни и Русь (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); не оубоися малая мое стада бл̃гоизволи бо оц̃ мои небесныі (б. м. н., поч. XV ст. *ОБРН* 141).

Див. ще **ИБО.**

БО[2] *част.* (2) *(підсилювальна)* ж, же, бо: мы Стєфан воєвода... знакомито чинимъ... яко хотѧ... предкоув наших... наслидова(ти)... сє бо достаточнѣ и свои по тоумъ боудоучи записали и заобвѧзали так и мы... их воли... послоухати заоужды винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 283—284); А далей Борисъ на князя Костантина передъ нами рекъ: вѣдаю бо я ещо на тебе и иныхъ рѣчей много, але какъ того часъ будетъ, тогды буду мовити (Вільна, 1495 *АЛМ* 83—84).

***БОАЗНЬ** *див.* **БОЯЗНЬ.**

! BOAJEWYCZ ⟨BRAJEWYCZ⟩ *див.* **БРАЄВИЧЬ.**

***БОБОВЪ** *ч., невідм.* (6) (*молд.* бобоў) рід тканини: але полотно и бобовъ локтемъ да продаю(т), а соукна съ вигомъ да продаю(т) (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743).

***БОБОТЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* а хотарници были панъ мынзу(л) и пєтришоръ... и око(л)ныи межїаши боботещи... ивашко жоудє и михаилъ скоу(м)поу(л) (Сучава, 1446 *ПГСПМР*).

ФОРМИ: *род.* **боботєщи** (1446 *ПГСПМР*).

***БОБОШЄВЪ** *прикм.* (1): а от Бобошева хотарѧ, доловъ Шоумузомъ до устїа его (Сучава, 1424—1425 *DBAc* 19).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Бобошєва** (1424—1425 *DBAc* 19).

Пор. ***БОБОШЪ.**

***БОБОШЪ** *ч.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* А хотаръ томоу селу от Бобоша по старому хотару (Сучава, 1424—1425 *DBAc* 19).

ФОРМИ: *род. одн.* **Бобоша** (1424—1425 *DBAc* 19).

***БОБРОВНИКЪ** *ч.* (14) *(феодально залежний селянин, обов'язком якого було полювання на бобрів і нагляд за бобровими гонами)* бобровник: давывали пятдесятъ куницъ княгини великой Витовтовой, съ дыма по куницы... а бобровникъ одинъ съ конемъ и со псомъ, а дохода ему грошъ (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); а с тоє зємли даеть сорокъ гроше(и) и полюдьѧ двє вєдрє мєдоу а двє коуници... а бобровнику пѧ(т) гроше(и) а пѧть восковъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *дав. одн.* **бобровнику, бобро(в)никоу, бобро(в)нику** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93,93 зв.); *знах. одн.* **бобровникъ** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

***БОБРОВЫЙ** *прикм.* (45) **1.** *(з хутра бобра)* бобровий (1): Я князь Михайло Иванович Роговицкий чиню знаменито... продал єсми тоє имєнє... за двєстє коп... грошей... и за кожух бобровый сукномъ порѣпрыяномъ крытый (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

2. *(де водяться бобри)* бобровий (1): грань... зъ леса Лютыцею подъ задний островъ нашъ Росохи въ стависче бобровое, къ Соколю (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2);

◇ бобровые гоны (41) угіддя, де водилися бобри: Я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село... зъ людми данными и бобровыми гоны по Стыру (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); мы великии кн̃зь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... иже... даемъ и дали єсмо... сєло михлинъ оу луцкомъ повѣте... со всими оуходы и приходы... и з бобровыми гоны (Київ, 1433 *Р* 118—119); а имѣеть лєнько заруби(ч) тые сєла держати вѣчно... съ гаи и з бобровыми гоиы (Житомир, 1433 *Р* 126—127); и мы порадивши сѧ из нашою радою... дали єсмо єму село... из бобровыми гоны (Луцьк, 1451 *AS* I, 44); Я пан Янько Чаплич променіл єсми... село свóє... ис бобровыми гоны (Острог, 1466 *AS* I, 60); Я еще будучи в добром здоровю... дала єсми... имєнє... з бобровыми гоны (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242); Видѣвши есмо службу намъ вѣрную... пана Петра Мушчича... дали єсмо пану Петру Мушчичу... тая имѣнія... и зъ бобрыми (!) гоны (Вільна, 1492 *АЛМ* 30); будутъ воны тое село... держати... и зъ бобровыми гоны (Троки, 1498 *ГВКОО*); гоны бобровыє гонивати (1) *див.* ***ГОНЫ**; ловы бобровыє (1) *див.* **ЛОВЫ.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **бобровый** (1475 *AS* I, 72); *знах. одн. с.* **бобровое** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *знах. мн. ч.* **бобровыє** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); *ор. мн.* **бобровыми** 39 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1438 *Р* 138; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1465 *AS* I, 57; 1470 *AS* I, 65, 67; 1487 *AS* I,86; 1497 *РИБ* 684; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **бобровими** 1 (1493 *АЛРГ* 56); **! бобрыми** 1 (1492 *АЛМ* 30).

! BOBROK ⟨БОБРУЙСЬК?⟩ *ч.* (1) *(назва міста у Троцькому воєводстві):* i słonimskoie wołosty zaczepili; Łachom, Bobrok, Łypeck (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Bobrok** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

***БОБРУЙСКІИ** *прикм.* (1) *(пор.* Бобруйськ *у Віленському воєводстві):* и што былъ Глѣбъ Борисовой жонѣ за вѣно далъ дворецъ свой... а двои данники Жомойтскіи а Бобруйскіи... и мы въ тотъ дворецъ и въ данники Глѣбу дали увязанье по близкости жоны его (Вільна, 1495 *РИБ* 620—621).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Бобруйскіи** (1495 *РИБ* 620).

***БОБРЪ** *ч.* (5) **1.** бобер (4): а о суды межа головщина, о сокольее гнѣздо, о бобры, зъ еремя (!) (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); и мы... дали єсмо... село... и з боры з бортъными землѧми и зъ бобры з бобровыми гоны и зъ зєремѧны (Луцьк, 1451 *Р* 156); Жаловала сѧ пани Василевѧ Копачевича на пани Михайловоую Нацевича, мовечи, ижъ она... оу доубровы, поущоу и оу входы оуєжъдчает, звєр поужает, бобры оукрадомъ бьют (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

2. *(шкура бобра як рід податі)* бобер (1): а иде(т) с не(г) колода мєдоу и съ всєми пошлинами з бобры и с куницами и с полю(д)ємь (Київ, 1427 *P* 108).

ФОРМИ: *знах. мн.* **бобры** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1478 *AS* III, 17); *ор. мн.* **бобры** (1427 *P* 108; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1451 *P* 156).

БОБРЫКОВИЧ *ч.* (1) *(особова назва)*: а при томъ были свѣткы: ...пан Федко Бобрыкович, войтъ луцкый Вацюта (Луцьк, 1461 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бобрыкович** (1461 *AS* I, 54).

***БОБОУЛОВЪ** *прикм.* (3): И оуставше Анна, дочка Бобоулова, та заплатила оуси тоти вишеписанніи нинѣзи (!) (Сучава, 1494 *BD* II, 32).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Бобоулова** (1494 *BD* II, 32); *дав. одн. ж.* **Бобоулови** (1494 *BD* II, 32).

***БОБЪ** *ч.* (1) *(особова назва, пор. слов.* Богдан, Боян, Борис): мы боАре... станисла(в) милишевъ, бо(б) оприша(к)... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... серє(т) място... кнАгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бо(б)** (1421 *Cost.* I, 142).

БОБЫНА *ч.* (1) *(особова назва)*: Я се есми я пан Опанасъ Бобына Хмелевский продал есми свою верную выслугу Хъмелевъ (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бобына** (1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).

***БОВБЛИ** *мн.* (3) *(назва села у Волинській землі)* Боблі: поехали есмо дорожкою, што от Блаженика идеть кг Бовбломъ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *род.* **Бовбол** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119, 120); *дав.* **Бовбломъ** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

БОВБЛЯНЕ *мн.* (2) *(назва людей за місцем проживання, пор.* Бовбли): Мы Бовблян опытали, и Бовбляие рекли вси (Володимир, 1498 *Арх*ЮЗР 8/IV, 119).

ФОРМИ: *наз.* **Бовбляне** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *знах.* **Бовбляи** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

!БОВОЛНОУ ⟨БАВОЛНОУ⟩ *див.* ***БАВОЛНА.**

БОГ *див.* **БОГЪ**[1].

БОГАТА *ж.* (2) *(назва потоку у Молдавському князівстві)*: тє(м) мыи (!)... дали и потвръдили єсмы ємоу... єго о(т)нни (!) и сєла(м) (!)... съ гри(н)дь о(т) богата, до(л)неи о(т) рєн⟨т⟩є богата до оустіє грьла а(н)дрїеша (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* (от) **богата** (1459 *Cost. S.* 22).

***БОГАТЫИ** *прикм.* (4) **1.** багатий (2): А сєт мы Θєоктисть, митрополит молдавскїи, и съ оусими доуховными и пак и свѣцкими паны молдавскими, и богатыми и оубогими... вызнавами... аже мы слюбоуємь... вєлебномоу Казимирови (Сучава, 1462 *BD* II, 288—289); а колї оу немецькомъ правѣ кмєть осАдѣ(т) тогды нє можєть о(т)итї о(т) пана одно дѣди(ч)ство прода(в)ши а оу мѣсто себѣ кметА такъ богато(г) ка(к) себѣ о(т) са(ди)ть (XV ст. *BC* 39).

2. *(у функції іменника)* багатий, багач (2): а коли(ж) оубогый бгато(г) зовє(т) о квал(т)ь, бгаты(и) о то(т) квалтъ имєєтсА очистити свѣ(т)кы алюбо имєєть быть осоуженъ (XV ст. *BC* 30).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **бгаты(и)** (XV ст. *BC* 30); *знах. одн. ч.* **бгато(г)** 1 (XV ст. *BC* 30);**богато(г)** 1 (XV ст. *BC* 39); *ор. мн.* **богатыми** (1462 *BD* II, 289).

БОГАЧЬ *ч.* (1) *(назва озера у Чернігівській землі)*: Я волчько боде(н)ковьскии Исвоими де(т)ми... вызнавае(м)... и(ж)... продали єсмо... сѣлища наши... ис тыми озѣры... на имА озѣро нѣже(и) а богачь (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **богачь** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

БОГДАН *див.* **БОГДАНЪ.**

БОГДАНА[1] *ж.* (8) *(назва річки у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы... дали єсми ємоу оу нашеи земли сєла на имА, на богданѣ гдє є(ст) баланъ и сынъ дражановъ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444); Тѣм мы... дали и потвръдили єсми ємоу... єдино сєло от наших сєлах, на нмѣ гдє бил Фетє на Богдана (Сучава, 1488 *BD* I, 345).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* **на Богдана** (1488 *BD* I, 345); *місц. одн.* **на богданѣ** (1436 *Cost.* I, 444; 1453 *Cost.* II, 467, 468; 1468 *BD* I, 130; 1469 *BD* I, 138).

! БОГДАНА[2] *див.* **БОГДАНЪ.**

БОГДАНЄЩИ, БОГДЪНЄЩЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві)*: Тѣм мы ⟨(ви)дѣвше их право⟩ (!)ю службою до нас ⟨...от⟩ дѣда нашего от Ал⟨єксандра воеводи... села⟩ на Крълигътоурѣ, на имѣ Прочелничи... и Богданєщи (б. м. н., 1490 *BD* I, 434); слоузѣ нашємоу, михоулоу пожароу, да є(ст) сєло, на имѣ богдънещїи (Сучава, 1491 *Cost. D.* 37).

ФОРМИ: *наз.* **богдънєщїи** 2 (1491 *Cost. D.* 37); **Богдаиєщи** 1 (1490 *BD* I, 434).

БОГДАНОВ *див.* **БОГДАНОВЪ.**

БОГДАНОВИЧ, БОГДАНОВИЧЪ, БОГДАНЪВИЧЪ *ч.* (5) *(особова назва)*: а при томъ были свѣдъци... па(н) васко бъ(г)дановьчь (Погоничі, 1422 *P* 98); А при томъ былъ князь Иванъ Путятичъ... а панъ Немера Богдановичъ (Луцьк, 1495 *АЛМ* 89).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бъ(г)даиовьчь, Богданъвичъ, Богданович, Богдановичъ** (1422 *P* 98; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103; 1487 *AS* I, 87; 1495 *АЛМ* 89); *знах. одн.* **Богдановича** (1492 *AS* III, 24).

БОГДАНОВЪ, БОГДАНОВ *прикм.* (6): а на то вѣра... брати єго, вира олекса(н)дрова, вира богданова (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27); А при тых моих умовеных речах... были... пан Семашъко... а братанич мой родный пана Богдановъ сын Немѣра (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); А при томъ были... Ивашко Литавор Богдаиов сын Хребтовича, а писар наш Ивашко Ацкович Владыка (Луцьк, 1487 *AS* I, 241).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Богданов, Богдановъ** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1487 *AS* I, 241); *наз. одн. ж.* **богданова** (бл. 1400 *Cost.* I, 27; 1401 *RIR;* 1411 *Cost.* I,84; 1432 *Cost.* I, 338).

Пор. **БОГДАНЪ.**

БОГДАНЪ, БОГДАН, БОГДАНЬ, БОГДАНА *ч.* (304) *(особова назва, пор. гр.*Θεόδωρος): а сє землАнє панъ ходько быбєльскии... богданъ тивунъ (Перемишль, 1359 *P* 10); а на то свѣдоци... панъ бданъ лАшковьскии (Львів, 1386 *P* 31); а при то(м) былъ... богда(н) дїа(к) (Сучава, 1432 *Cost.* I, 343); А иа то єст вѣра иашего господства... и вѣра прѣвзлюблених господства ми Алєксандра и Богдана-Влада (Сучава, 1479 *BD* I, 221—222); А при ⟨томъ⟩ *(в ориг.* а при мл были.— *Прим. вид.)* были: ключникъ луцкий Богдан Сенковичъ Гоский (Луцьк, 1494 *AS* I, 102); Билъ намъ чоломъ бояринъ Полоцкій Богданъ Остафьевичъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 159); А на то єст вѣра... Богдана воєводи (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *наз. одн.* **богдан, богданъ, богдань, Bohdan, богда(и), бдаиъ** 43 (1359 *P* 10; 1386 *P* 31; 1400 *DIR«A»* 433; 1421 *Cost.* I, 142; 1445 *Cost.* II, 730; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1470 *AS* I, 65; 1484 *ЯМ;* 1496 *ВМКФС;* 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **! богдана** 1 (1451 *Cost.* II, 402); *зам. род.* **вѣра... богданъ** 1 (1451 *Cost.* II, 400); *зам. ор.* **ис моимъ сыньми олєксанъдро и Богданъ** 1 (1392 *Cost.* I, 7); *род. одн.* **богдана, Bohdana, бо(г)даиа, богда(н), Богдаи(а), бог(д)ана, Богдан⟨а⟩** (1393 *Cost.* I, 14; 1400 *DIR«A»* 433; 1430 *Rev*; 1437 *Cost.* I, 516; 1446 *Cost.* II, 238; 1458 *Mih. Doc.* 121; 1473 *BD* I, 182; 1478 *BD* I, 219; 1479 *BD* I, 226; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); *дав. одн.* **Богдану, Бог(д)аиоу** (1461 *BD* I, 45; 1465 *АкВАК* III, 4; 1479 *BD* I, 222; 1480 *DC* 8, 11; 1493 *CVD* 6; 1495 *ВСоб;* 1496 *AS* I, 244; 1480 *DC* 12; 1498 *АЛМ* 159); *знах. одн.* **Богдана** (1488 *AS* I, 242;

1495 *ВСоб;* 1496 *ВМКФС;* 1498 *АЛМ* 159, 169); *ор. одн.* **Богданом, Богданомъ, богдано(м)** (1401 *RIR,* 1411 *Cost.* I, 84; 1456 *Cost.* II, 583; 1496 *BD* II, 402; 1499 *BD* II, 419, 425).

БОГДАНЪВИЧЪ *див.* **БОГДАНОВИЧ.**

БОГДАНЬ *див.* **БОГДАНЪ.**

БОГДЪНЄЩІИ *див.* **БОГДАНЄЩИ.**

БОГОВИТИН *див.* **БОГОВИТИНЪ.**

БОГОВИТИНОВИЧ, БОГОВИТИНОВИЧЪ, БОГОВИТИНОВИЧЬ *ч.* (17) *(особова назва):* А при томъ былъ господинъ отецъ нашъ, владыка Володимерскій и Берестейскій Васьянъ и панъ Левъ Боговитиновичъ, ключникъ Берестейскій (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Я Пєтръ Боговитинович сознаваю симъ моим листом... иж... дал єсми братаничоу своємоу ... имѣньє (Боковичі, 1496 *AS* I, 244); делал єго милость личбу с ключником берестейским Левкомъ Боговитиновичомъ (Вільна, 1497 *АЛРГ* 79).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Боговитинович, Боговитиновичъ, Боговитиновичь, Б⟨о⟩говитинович** (1401 *АкВАК* III, 2; 1466 *AS* I, 61; 1467 *AS* I, 63; 1478 *AS* I, 76; 1482 *AS* I, 80; 1483 *AS* I, 82; 1487 *AS* I, 239; 1491 *AS* I, 97; 1496 *AS* I, 244, 245; 1497 *AS* I, 112); *знах. одн.* **Б⟨о⟩говитиновича** (1497 *AS* I, 112); *ор. одн.* **Боговитиновичомъ** 1 (1497 *АЛРГ* 79); **! Боготиновичомъ** 1 (1496 *АЛМ* 128).

БОГОВИТИНЪ, БОГОВИТИН *ч.* (2) *(особова назва):* А при томъ были сведъки. наша верная рад(а): ...пан Боговитин (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); а при том были светки, наша верная рада: владыка луцкий Феодосий... пан Боговитинъ (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Боговитин, Боговитинъ** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV 11).

***БОГОЛЮБЄЗНЫЙ** *прикм.* (1) (*цсл.* боголюбьзнъ, *гр.* θεόφιλος, φιλόθεος) угодний богові: Се я кнАзъ юріа холмъскии... придали єсмо к цркви бжои... села стрижово слєпче... к столцу єп(с)пїи холмъскоє при бголюбезномъ калисти єп(с)пи холмъскомъ и белъзскомъ (Холм, 1376 *Р* 22).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **при бголюбезномъ** (1376 *Р* 22)

***БОГОМАТИ** *ж.* (27) (*цсл.* богомати) **1.** божа мати, богомати (20): Милостию Божею и светое его Богоматери, и светого Иоанъна Богослова, я Любартъ Кгедеминовичъ... изгадалъ есми самъ о своюй души (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того... даанїА... таковїи да єсть проклА(т) о(т) га ба и спса нашєго їу ха, и о(т) прѣч(с)тыА єго бгомтрє (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

2. церква на честь божої матері (7): и я дамъ на прч(с)тую бо(г)мтрь десАтую бочку ис того Става (Луцьк, 1445 150); Билъ намъ чоломъ игуменъ Пречистей Богоматери *Р* зъ Пустынки (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *род. одн.* **богоматери, бгомтри** 10 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1376 *Р* 22; 1398 *ДГПМ,* 1429 *Р* 114; 1489 *BD* I, 378; 1499 *АЛМ* вип. 2, 36; *BD* II, 149, 155; 1500 *АСД* II, № 3); **богоматєрє, бгомтрє** 9 (1486 *АкЮЗР* I, 295; 1488 *BD* I, 343, 357; *ДГСПМ;* 1490 *BD* I, 437; *ДГСХМ;* 1499 *АСД* VI, 3; 1500 *Cost. S.* 231); **богоматеры** 2 (1500 *АСД* II, № 3, № 4); *дав. одн.* **б⟨о⟩гоматери** (1470 *AS* I, 67); *знах. одн.* **богоматєрь, бо(г)мтрь** 2 (1445 *Р* 150; 1499 *АСД* VI, 2); **богоматєръ** 1 (1499 *АСД* VI, 3); *зам. род. от* **богоматєрь,** о(т) **бгоматєрь** 2 (1488 *BD* I, 349; *ДГСВМШ*).

***БОГОМОЛЄ** *с.* (1) *(цсл.* богомолиє*)* молитва за помин душі: Се я кнАзъ юріа холмъскии... придали єсмо к цркви бжои пред(с)тои бгомтри на бгомолє вечистоє села стрижово слєпче космово (Холм, 1376 *Р* 22).

ФОРМИ: *знах. одн.* **бгомолє** (1376 *Р* 22).

***БОГОМОЛЄБНИКЪ** *ч.* (1) *(епітет духовної особи)* богомолець: коли єсми хотарили то(т) хотаръ, былъ... на(ш) бгомолебни(к) по(п) роуси(н) съ свои(м) сно(м) богдано(м) (Сучава, 1456 *Cost.* II, 583).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бгомолебни(к)** (1456 *Cost.* II, 583).

Див. ще **БОГОМОЛЕЦЪ.**

БОГОМОЛЕЦЪ *ч.* (4) *(цсл.* богомольць*) (епітет духовної особи)* богомолець: Тые вси села... маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый, владыка Луцкий и Острозский (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); Билъ намъ чоломъ богомолецъ нашъ Єфремъ, владыка Луцкий и Острозский (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1).

ФОРМИ: *наз. одн.* **богомолецъ** 2 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); **бгомолєць** 1 (1481 *ГПМ*); *знах. одн.* **бгомо(л)ца** (1467 *СП* № 13).

Див. ще ***БОГОМОЛЕБНИКЪ.**

БОГОМОЛЪЯ *ж.* (1) (*цсл.* богомолиє) *(місце, де відбуваються моління)* церква: и что-бы и нынѣ вашимъ опѣканемъ та богомолъя стояла с покоемъ, а тотъ бы попъ отъ нее прочь къ иной церкьви не шелъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *наз. одн.* **богомолъя** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

***БОГОНОСЄЦЪ** *ч.* (1) (*цсл.* богоносьць, *гр.* θεοφόρος) *(титул святого Ігнатія)* богоносець: въ днь (!) стго игнатіа бгоно(с)ц(а) (Сучава, 1414 *Cost.* I, 112).

ФОРМИ: *род. одн.* **бгоно(с)ц(а)** (1414 *Cost.* I, 112).

***БОГОНОСНЫЙ** *прикм.* (21) (*цсл.* богоносьнъ, *гр.* θεοφόρος) *(який носить бога в серці)* богоносний, благочестивий: а коли которы господарь порушитъ таковыи да єсть проклАтъ о(т) га ба... и о(т) тиі стхъ и бгоносныхъ о(т)цъ никєискыхъ и о(т) усѣхъ стхъ (Сучава, 1403 *ДГАА*); поклонили сА есмы... антонїю и Θєо(до)сїю и прочи(м) прп(д)бны(м) и бгоносны(м) оце(м) печерьскы(м) (Київ, 1446 *Р* 154); А кто сА покоусит пороушити нашего даанїА... тот да єст проклАт... от свАтых тиі богоносных отець иже въ Никеи (Гирлов, 1499 *BD* II, 155).

ФОРМИ: *род. мн.* **богоносныхъ, богоносных, богоносны(х), бгоносиыхъ, бгоносны(х), бого⟨но⟩сны(х), бого⟨носных⟩** 14 (1403 *ДГАА;* 1429 *Cost.* I, 249; 1435 *Cost.* II, 679; 1438 *DIR«A»* 472; 1443 *ПГСММ;* 1446 *Р* 154; 1448 *Cost.* II, 366; 1454 *Cost.* II, 502; 1455 *Cost.* II, 531; 1499 *BD* II, 149 і т. ін.); **богоносиих, богоносии(х)** 6 (1455 *Cost.* II, 564; 1458 *BD* I, 9; 1489 *BD* I, 378; 1490 *BD* I, 437; 1492 *BD* I, 511; 1497 *BD* II, 100); *дав. мн.* **бгоносны(м)** (1446 *Р* 154).

БОГОРОДИЦА *ж.* (74) (*цсл.* богородица, *гр.* θεοτόκος) **1.** богородиця (61): а иванъ губъка... купилъ єсть тотъ мунастырь именемь калениковъ цркъвь стоѣ бци оуспѣнье причистоѣ (!) (Перемишль, 1378 *Р* 26); А хто сію грамоту мою порушитъ... тому судитъ Богъ и Святая Богородица (Київ, 1398 *ДГПМ*); мы александръ воєвода... знаємо чины(м)... понєже... дали єсмы монастироу оуспенїоу прѣ(с)тѣи богородици што є(ст) на бистрици... двѣ пасѣкы (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325); азъ... александрь воєвода... зиамєнито чини(м)... оже... дали и потвердили єсми обро(к) нашемоу монастирю о(т) молдавице, идеже є(ст) хра(м) стаго блговѣщениа прѣстѣи бци (Сучава, 1453 *Cost.* II, 453); И оутокмивш⟨и⟩ и заплативши господство мы въсе вышеписанное, а аз господство мы оу том въстах... и оучииили есмо въ задоушіе... дъщери нашеи ... и дали есмо... села... свАтомоу монастири що на Быстрици, идеже єст храм оуспенїє прѣсвАтыА владычици нашеи богородицн и приснодѣвѣи Марїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

2. церква, побудована на честь богородиці (3): Се язъ великыї кнѧ(з) дмитриї олгирдовичь помолилсѧ єсмъ бо҃у... далъ єсмь сто(ї) бц҃и гнидковича лукно (б. м. н., 1386 *Р* 33); Се язъ кнѧзь олександъро володимировичь... далъ єсмь десѧтину с(с)тѣ (!) бц҃и оу лаврошевъ манастырь (Лаврашів, 1429 *Р* 113); а на(м) тое земли о(т) пр(с)то(и) бц҃и ие о(т)води(ти) (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*);

◇ Воведеніе Богородици (2) *див.* ***ВОВЕДЕНІЕ;** pokrowa Bohorodiczi (1) *див.* **ПОКРОВА;** покровъ богородици (2) *див.* ***ПОКРОВЪ;** рождєство богородици (2) *див.* **РОЖДЄСТВО;** свѧтая богородица (2) *див.* **СВѦТЫЙ** 1; оуспєньє богородици (1) *див.* **ОУСПЄНІЄ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **Богородица** 1 (1398 *ДГПМ*); **б(д)цѧ** 1 (1422 *DIR* фотокоп. 35); *род. одн.* **богородици, бц҃и, Bohorodiczi** 9 (1378 *Р* 26; 1395 *GL* 166; 1399 *Р* 59; 1415 *Р* 87; 1449 *Cost.* II, 379; 1470 *BD* I, 150; 1498 *ЧІАФ;* 1499 *BD* II, 154); **богородица, бц҃а, бдца** 9 (1398 *ДГПМ;* 1443 *ПГСММ;* 1446 *Р* 154, 155; 1470 *ОБРН* 129; 1473 *BD* I, 181; 1488 *ДГСПМ*); **богородицѧ, бц҃ѧ, бцѣ, ! богородиц҃, бц҃** 7 (1352 *Р* 6; 1434 *Р* 131; 1440 *Mih. Doc.* 208; 1443 *ДГСПМН;* 1459 *BD* I, 34; 1470 *BD* I, 153); *дав. одн.* **богородици, бц҃и, бци, б(д)ци** 44 (1386 *Р* 33; 1409 *DIR«A»* 437; 1415 *Cost.* I, 116; 1439 *Cost.* II, 59; 1447 *Cost.* II, 281; 1455 *Cost.* II, 544; 1457 *BD* I, 4; 1467 *BD* I, 120; 1490 *BD* I, 436; 1492 *BD* 1, 510 і т. ін.); **богородицє, бц҃е** 3 (1453 *Cost.* II, 461; 1458 *Mih. Doc.* 121; 1491 *BD* I, 473).

***БОГОРОДИЦѦ** *див.* **БОГОРОДИЦА.**

***БОГОСЛОВЪ** *ч.* (4) *(цсл.* богословъ, *гр.* θεολόγος*) (титул євангеліста Іоана)* богослов (3): Милостию Божею и светое его Богоматери, и светого Иоанъна Богослова, я Любартъ Кгедеминовичъ... изгадалъ есми самъ о своюй души (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 1); мы стефа(н) воєво(д)а... знаменїто чини(м)... оже...дали и потвердили єсми томоу сто҃моу монастироу села... и... монастиръ, где є(ст) хра(м) сто҃ бго҃слова (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10—11); Билъ намъ чоломъ богомолецъ нашъ Єфремъ... и покладалъ передъ нами листъ данины певныхъ маетностей на Волыню, ку церкви соборной Луцкой святого Иоанна Богослова, отъ киязя Луцкого и Володимерского Люборта Кгедиминовича (Городно, 1498 *АрхЮЗР* I/VI, 1);

святыи Иоаннъ Богословъ (1) див. **СВѦТЫЙ** 1.

ФОРМИ: *род. одн.* **Богослова, бго҃слова** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 1; 1462 *Cost. D.* 11; 1498 *АрхЮЗР* I/VI, 1); *дав. одн.* **Богослову** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 1).

***БОГОСПАСАЄМЫЙ** *прикм.* (2) благоденствуючий; такий, що знаходиться під опікою бога: Тые вси села... маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый... а всими церквями... радити... въ богоспасаемыхъ городахъ въ Луцку и въ Острозе (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); а (з)нати и(м) тимъ а(р)хима(н)дрито(м)... нашего патрїа(р)шеского благословєнїѧ, а велики(х) господарей свои(х) владѣющи(х) велики(м) княженїе(м) роускимъ и кїево(м) бго҃спасаемымъ градо(м) (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **бго҃спасаемымъ** (1481 *ГПМ*); *місц. мн.* **въ богоспасаемыхъ** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3).

!БОГОТИНОВИЧОМЪ ‹БОГОВИТИНОВИЧОМЪ› *див.* **БОГОВИТИНОВИЧ.**

***БОГОТИНЪ** *див.* **БОХОТИНЪ.**

БОГОТИНЬСКЫИ *прикм.* (1): а єще монастирь боготиньскыи имаетъ слухати о(т) того монастирѧ (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **боготиньскыи** (1411 *Mih. Alb.*). *Пор.* **БОХОТИНЪ.**

***БОГОѦВЛѢНЬЄ** *с.* (2) *(цсл.* богоявленіе, *гр.* θεοφάνεα*) (назва церковного свята, також календарна дата)* богоявлення, водохрещі: на крѣпость сему нашему листу нашю печѧть привѣсили єсмъ, в нашемъ городѣ, в сочѧвѣ, въ дєнь свѧтго богоѦвлѣньѧ кр(с)шчѣньѧ г(с)ьиѧ (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612).

ФОРМИ: *род. одн.* **богоѦвлѣньѧ** (1395 *Cost.* II, 612, 613).

БОГОУШ, БОГОУШЪ, БОГОУШЬ *ч.* (35) *(особова назва, стч.* Boĥuš, *пор.* Богуславъ): мы алєксандръ воєвода... чиии(м) знаменито... оже... слуга иашъ вѣрныи па(н) богу(ш) служи(л) на(м), правою и вѣрною службою (Сучава, 1422 *ДГОБ*); мы... князь Швидрикгялъ... чинимъ знамєнито... ижъ... видѣвъ... службу... пана Богуша Оверкича Тимоха... надаємо волности в(шеля)ковъ... ему (Луцьк, 1438 *Р* 140); А при том был... пан Богоушь Боговитинович (Острог, 1466 *AS* I, 61); А при томъ былъ... дъякъ князя великого панъ Богушъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Богуш, Богоуш, Богушъ, богоушъ, Богушь, Богоушь, богу(ш)** (1422 *ДГОБ;* 1434 *Cost.* II, 666; 1445 *Cost.* II, 730; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1466 *AS* I, 61; 1478 *AS* I, 76; 1482 *AS* I, 81; 1487 *AS* I, 239; 1491 *AS* I, 97; 1499 *BD* II, 450 і т. ін.); *род. одн.* **богоуша, Богуша, богу(ш)** (1432 *Cost.* I, 338; 1436 *Cost.* I, 455; 1438 *Р* 140; 1443 *ДГСПМН; Cost.* II, 120, 129, 156, 180; *ПГСММ* і т. ін.); *дав. одн.* **Богушеви** (1499 *BD* II, 450); *знах. одн.* **Богуша** (1499 *BD* II, 447); *ор. одн.* **Богушомъ** (1499 *BD* II, 447).

***БОГОУШОВЪ** *прикм.* (1): Я Петръ Боговитинович сознаваю симъ моим листом... иж... дал есми братаничоу своємоу Богданоу, пана Богоушовоу сыноу, имѣньє (Боковичі, 1496 *AS* I, 244).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **Богоушовоу** (1496 *AS* 1, 244). *Пор.* **БОГОУШ.**

БОГОУШЪ *див.* **БОГОУШ.**

БОГОУШЬ *див.* **БОГОУШ.**

БОГЪ[1]**, БОГЬ, БОГ** *ч.* (636) бог (496): А ще ли хто... сия... повеленія... переступитъ дерзнетъ... отъ Бога проклятъ будетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); просити му б҃а за короля и за королевы намѣстъкы (Казимир, п. 1349 *Р* 4); А хто сію грамоту мою порушитъ... тому судитъ Богъ и Святая Богородица во второе и страшное Христово пришествіе (Київ, 1398 *ДГПМ*); мы Стєфанъ воєво(да)... знаменито чини(м)... оже... оумыслихмо съ нашеѧ доброѧ волеѧ и о(т) б҃а помощиа да оутвърдимо на(ш) монастиръ єже є(ст) на молдавици (Сучава, 1443 *ПГСММ*); отъколе далъ милый богъ оу роуки Стєфаноу воєводє отъчиноу его... а онъ слоужилъ и слоужитъ господароу своємоу (б. м. н., 1481 *BD* II, 364); А по нашем животѣ, кто боудетъ господарь нашеи земли, от дѣтеи наших или от нашего родоу, или пакъ боуд кого богъ избереть господаремъ быти нашеи земли молдавскои, тот бы не пороушиль нашего даанїа (Ясси, 1500 *BD* II, 173—174);

◇ бога и правду знаючи (1) по правдѣ і совісті: тогды... мно(г) добры(х) люди ис право(м) оумѣючи(х) рады оуживши(х) и оу єдин(с)твѣ воли нашеи б҃га и правду знаю(ч) осудили есмы... аже г(с)дрь нашь кроль влодиславъ... ближши єсть к тому мѣсту.... нижли тыи пани Ѧдвига и єи дѣвка алжбѣта (Медика, 1404 *Р* 70); з бога милостїю (1) *(титул)* з ласки бога: мы Стєфаи воєвода... знаменито чиним... оже слоубоуєм... господарєви нашемоу миломоу Кизимировѣ, з бога милостїю кролєвѣ полскомоу (Новий Град, 1479 *BD* II, 351); пєредъ бога поити (1), поити пєред бог (1) померти: и я, познав по соби, иже с тое раны маю пойти перед Бог, записую Пресвятой Божей Матери Земенского

села по своей души Марков Ставъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); а вы хотѧ и сами отъ царя о(т)ца моего котори(и) же передъ бога пошолъ черес трєта потому жъ присѧги хотели были єстє, нинє пакъ сего годоу потомужъ и отъ насъ о томъ дєлє оусказали єстє поправъде пє(р)вє(и) (б. м. и., 1484 *ЯМ*); б о г ъ н є д а и (9), б о ж є н є д а в а й (4), б о ж є н є д а и (13) *(вставні слова)*: не дай бог, не дай боже, не призведи господи: пак ли бы єго жь б̃ъ не даи хо(т)л бы коли о(т)стати тонъ (!) исны кнѧ(з) корибу(т)... тогда мы... хочємы єго о(т)стати... а ни в чємъ єго не хочемъ послушни быти (Лучиця, 1388 *Р* 39); а єго, бжє не даи, аж бы сѧ що стало над нами самыми, алибо над нашими паны, а землѧмъ миръ правы держати и вѣчны (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); А боже того не давай, если по нашомъ животѣ наслѣдниковъ нашихъ къ тому имѣнью ко Здетелѣ не будеть тое имѣне Здетелъ ⟨дер⟩жати и они мають тые двѣ копѣ грошей давать и пятнадцать бочокъ жита солянокъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3); б о г ъ д а с т ь (6), д а с т ь б о г ъ (10) *(вставні слова) (уживаються при вираженні надії, сподівання на добре завершення чого)* бог дасть: а коли бъ дасть стану митрополитомъ я за то слюбоую и хочю дати ожє б̃ъ дасть моєму милому г(с)дрю королю двѣ стѣ гривенъ рускихъ (Опатів, 1398 *ЗЛЄІК*); И мы были тое именье ему дали во опеканье до нашого, ажъ дасть богъ щасного, прыеханья (Краків, 1489 *РИБ* 437); ажъ богъ дасть по(д)ближаємъся та(м) по(д) оукраины к тымъ нашымъ панъствомъ и отътоуль дасть богъ выправимъ и шлємъ до тебе нш̃ы(х) пословъ (б. м. н., 1496 *ПДСВВ*); Б о г д о п о у с т и л ъ (**що на кого**) (1) сталася божа воля (**над ким**), помер (**хто**): Ино єстлибы што на мене Бог допоустил и жена моѧ кнѧгини Улиѧна маєт седети на вдовим столци (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); б о г ъ о т ъ с є г о с в є т а в з я л ъ (1), б о г ъ с т о г о с в є т а в з я л ъ (кого) (1), б о г ъ с т о г о с в є т а с о б р а л ъ (кого) (1) помер (хто), богові душу віддав (хто): Казалъ єго мл(с)ть твоє(и) мл(с)ти прыятелю своему поклонитисе а каза(л) твоє(и) мл(с)ти поведити прыгодоу нашу... ижъ о(т)ца нашого прыятеля вашое мл(с)ти Казимера короля по(л)ского... богъ доушу єго мл(с)ти с того свєта собралъ (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*); богъ милы(и) о(т)ца нашого короля єго мл(с)ти с того свєта взялъ (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152); к а к б о г ъ п о р о у ч и л (1) як бог дав, як судилося: и пал єсмъ въ ръцѧ господиноу Басарабе воєводе, та ме дръжит окован, как ми богъ поручил (Торговище, 1481 *BD* II, 358); п р о б о г ъ (1) ради бога: возми, пане костє, тое, бо иное ничо(г) не имаю, а що боудеть болше, ты ми про бъ о(т)поусти (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); б о ж є в х о в а й (2) *(вставні слова)* не дай боже, не доведи господи: А естли бы сѧ, Боже вховай, тыи мыта надказили, тогды мает он... тыи мыта нам спустити (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83); б о ж є з а х о в а и т о г о (1), ч о г о Б о ж е з а х о в а й (1) *(вставні слова)* не доведи господи (до чого), боже сохрани, боронь боже (від чого): а тако(ж) да сѧ не станови(т)... наши(м) тръговце(н) (!) тръговлю... хотѧ размирїе боу(де)тъ, б̃е заховаи то(г) (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709); а чого Б⟨о⟩же заховай што сѧ надомною пригодит, по моємъ животѣ не вступати сѧ в тую землю жонѣ моей (Луцьк, 1490 *AS* I, 92); б о г ъ м є н є п о б и и (1) побий мене сила божа: алюбо отъ иное стороны где моѧ сила нестечеть а рать на конь оузъсѧдеть, а я о томъ оузъведаю а к тобе исъ птичею языкъ вести не пошлю землю и небо котори(и) и створи(л) богъ менє поби(и) (б. м. н., 1484 *ЯМ*); в и д ѧ ч и б о г а п р е д о о ч и м а (1) *див.* **ВИДѢТИ 3**; в ъ в ѣ д а т и с ѧ п е р е д ъ б о г о м ъ (1), о у в ѣ д а т и с ѧ п е р є (д) б о г о м ъ (1) *див.* ***ОУВѢДАТИ СѦ**; г о с п о д ь б о г ъ (73) *див.* **ГОСПОДЬ**; д а и б о ж е (1) *див.* **ДАТИ 1**; д а л ъ Б о г ъ (1) *див.* **ДАТИ 1**; д а л ъ б ы б о г ъ (1) *див.* **ДАТИ 1**; д ѧ к у ю ч и б о г у (1) *див.* ***ДЯКОВАТИ**; и м а ю ч и б о г а п р е д ъ о ч и м а (2) *див.* **ИМАТИ** [2]; и м є т и б о г а п р е д ъ о ч и м а (1) *див.* **ИМѢТИ**; п о и т и к ъ б о г у (1) *див.* **ПОИТИ** [1] **1.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **богъ, богь, бог, бо(г), boh** 197 (1398 *ДГПМ;* 1420 *Cost.* I, 136; 1429 *Cost.* I, 243; 1435 *МЭФ;* 1443 *ВАМ* 41; 1454 *AS* III, 10; 1460 *Cost. S.* 41; 1470 *BD* I, 148; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); *ск. н.* **бъ, бь, бг̃ъ, бг̃ь, бг̃, бъ, бь** 175 (бл. 1350 *Р* 8; 1386 *Р* 30; 1398 *ЗЛЄІК;* 1400 *Cost.* II, 619; 1414 *Cost.* I, 112; 1422 *DIR* № 35; 1427 *Cost.* I, 194; 1433 *Cost.* I, 350; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); *род. одн.* **бога** 66 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1403 *ДГАА;* 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1456 *ГПХМ;* 1470 *BD* I, 147; 1479 *BD* II, 351; 1481 *BD* I, 256; 1487 *BD* I, 310; 1490 *BD* I, 419; 1499 *BD* II, 162 і т. ін.); *ск. н.* **бг̃а, бга, ба, бга** 82 (1386 *Р* 30; 1400 *DIR«A»* 433; 1414 *DIR«A»* 441; 1427 *Р* 108; 1440 *Mih.* 208; 1445 *Cost.* II, 726; 1449 *Cost.* II, 392; 1455 *Cost.* II, 525; 1460 *DIR«A»* 515; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); *дав. одн.* **богоу, богу** 15 (1401 *АкВАК* III, 2; 1431 *Cost.* I, 325; 1457 *BD* I, 5; 1467 *BD* I, 120; 1487 *BD* I, 311, 313; 1489 *BD* I, 378; 1490 *BD* I, 421; 1493 *ПОСВВ* 151 зв.; 1497 *BD* II, 101; 1499 *BD* II, 163 і т. ін.); *ск. н.* **бо̃у, бго̃у, бг̃у** 14 (1386 *Р* 30, 33; 1434 *Р* 130; 1446 *Р* 154; 1453 *Cost.* II, 454; 1455 *Cost.* II, 774; 1486 *DC* 144; 1488 *ДГСПМ;* 1490 *ДГСХМ; DC* 149; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); *зам. ор. одн.* перед **Богови** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *знах. одн.* **бога, boha** 19 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1421 *Р* 94; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1458 *BD* I, 9; 1484 *ЯМ;* 1489 *BD* I, 378; 1499 *BD* II, 149; 1500 *АСД* II, № 4 і т. ін.); **Бог** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); *ск. н.* **бг̃а, ба, бг̃а** 11 (п. 1349 *Р* 4; 1404 *Р* 70; 1453 *Cost.* II, 766; 1454 *Cost.* II, 502; 1455 *Cost.* II, 531, 564; 1456 *ЭСФ;* 1488 *ДГСВМЩ; ДГСПМ;* 1490 *DC* 149; XV ст. *ВС* 33 зв.); *ор. одн.* **богомъ, богом, bohom, богомь, б⟨ог⟩омь** 9 (1401 *АкВАК* III, 2; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1462 *BD* II, 290; 1465 *АкВАК* III, 4; 1470 *AS* I, 67; 1476 *BD* I, 216, 217; 1497 *BD* II, 100); **! быгомъ** 1 (1443—1446 *Р* 147); *ск. н.* **бго̃(м), бго̃мъ, б̃(г)мъ, бгмъ, б(г)мь, бо̃мъ, бго̃мь, бм̃ъ** 11 (бл. 1350 *Р* 8; 1385 *Р* 28; 1386 *Р* 33; 1390 *Р* 176; 1427 *Р* 108; 1435 *Р* 132; 1446 *Р* 154; 1483 *ВОРСР* 178; 1487 *ВОРСР* 178; поч. XV ст. *Р* 76 і т. ін.); *місц. одн.* **по бозѣ** 4 (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 215, 216); **оу бозѧ** 1 (1467 *BD* II, 297); *кл. ф.* **божє, Б⟨о⟩же** 14 (1442 *Cost.* II, 716, 719; 1449 *Cost.* II, 747; 1462 *BD* II, 289; 1466 *AS* I, 60; 1468 *BD* II, 302; 1490 *AS* I, 92; 1493 *ПОСВВ* 151 зв; 1499 *BD* II, 421, 423; *АСД* VI, 3 і т. ін.); *ск. н.* **бжє, бж̃е, бе̃** 8 (1437 *Cost.* II, 709; 1445 *Cost.* II, 726; 1453 *Cost.* II, 766; 1454 *Р* 162; 1455 *Cost.* II, 769, 770); **бо(г), богь** 2 (1412 *Р* 81); *ск. н.* **бъ, бъ** 6 (1388 *Р* 39; 1401 *Р* 64; 1411 *Cost.* II, 638; 1433—1443 *АРМ;* 1436 *Cost.* II, 707; 1457 *Cost.* II, 811).

***БОГЪ** [2] *ч.* (1) *(назва річки)* Південний Буг: и мы єсмо ему и записали... сѣла оу кременєцкой волости на имѧ: Цеценовци, а Красилов на Случи, а Захаровци на Богу (Луцьк, 1444 *AS* I, 40).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Богу** (1444 *AS* I, 40).

***БОГЪДАНЪ** *див.* **БОГДАНЪ**.

БОГЬ *див.* **БОГЪ** [1].

БОДАКИ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Бодаки: А мнѣ... достали сѧ тые сєла на имѧ: Олєксинєць... а Бодаки (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81).

ФОРМИ: *наз.* **Бодаки** (1482 *AS* I, 81).

БОДЄ *див.* **БОДѢ**.

***БОДЄНЌОВЬСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* я волчько бодє(н)ковьскии исвоими дє(т)ми... вызнаває(м) си(м)

свои(м) листо(м)... и(ж) єсмо то оучинили... длѧ бо(л)шаго оужитку нашего (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бодє(и)ковьскии** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

БОДЄЩИ, БОДЄЩЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві)*: того ради и г(с)во ми, даємъ... именуємаа села на побратѣ три села на имѧ нѣгомирещи и юрчещи и бодещи (Сучава, 1443 *ДГСПМН*); мы стефа(н) воєво(д)... знаменито чини(м)... ожє... дали єсми сє(с) ли(ст)... на то оу трїе(х) монастирски(х) села що прислоухаю(т) къ монастирю именемъ селамъ бодещїи и татарїи и юрканїи на побратѧ... а оу ти(х)... г села(х) да нє смѣетъ... ходити ни единъ на(ш) оурѧ(д)ни(к) (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530).

ФОРМИ: *наз.* **бодєщи** 1 (1443 *ДГСПМН*); **бодєщїи** 1 (1472 *DIR«A»* 530); *род.* **Бъдещи** (1443 *Cost.* II, 155).

***БОДНАРСКИЙ** *прикм.* (1) ◇ дворищє Боднарскоє *див.* **ДВОРИЩЄ**.

ФОРМИ: *знах. мн. с.* **Боднарская** (1408 *АкЮЗР* I, 6).

БОДѢ, БОДЄ *ч.* (34) *(особова назва, молд., пор. болг.* Бода): а на то є(ст) вѣра... пана боди (Сучава, 1443 *Cost.* II, 180); да осадит Бодѣ соби село и да оучинит соби пасикоу (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 113); И оуставше наши слоуги Стан Грама и братїа єго Сима и Бодѣ и Богдан та заплатили... пинѣзи (Сучава, 1493 *CVD* 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бодѣ** 13 (1466 *BD* I, 113; 1469 *BD* I, 138; 1470 *BD* I, 141; 1471 *ДГСМПБ;* 1472 *BD* I, 170; *Cost. S.* 88; 1473 *BD* I, 187; 1474 *РГС;* 1476 *BD* I, 209; 1493 *CVD* 6 і т. ін.); **Бодє** 1 (1470 *BD* I, 153); *род. одн.* **боди** 13 (1443 *Cost.* II, 180; 1470 *BD* I, 148; *BD* II, 310; *DIR«A»* 522; 1471 *BD* I, 164; 1472 *DIR«A»* 528; *Cost. D.* 26; 1473 *BD* I, 182; 1475 *BD* I, 204; *Cost. D.* 4 і т. ін.); **Бодѣ** 2 (1489 *BD* I, 374); **бодъı** 1 (1471 *DIR«A»* 525); *дав. одн.* **Боди** 3 (1466 *BD* I, 113; 1493 *CVD* 6); **Бодѣ** 1 (1493 *CVD* 6).

***БОЄРИНЪ** *див.* **БОЯРИНЪ**.

БОЖЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѧ(м) мы видѣвш(є) и(х)... слоужбою до на(с)... дали єсми и(м)... села на имѣ кълимънещи... и божещи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316).

ФОРМИ: *наз.* **божєщи** (1448 *Cost.* II, 316).

***БОЖИИ** *див.* **БОЖЇИ**.

БОЖЇИ *прикм.* (848) **а)** *(який походить від бога)* божий (32): своимъ тывуномъ приказуемъ судовъ церковъныхъ не судити. ибо мирскимъ не просчено отъ закона Божыя доступоватыся въ тые рады (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); тогды мы имѣемъ на єго землю потѧгнути, на землю королѧ оугоръского, з бжиєю помочїю. и чинити што коли буде(м) болше мочи оучинити нашего господарѧ, королѧ польского дѣлѧ (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); єстли бы сѣ пригодило с которого допоущенїѧ божїего... иж бы мы от нѣкоторого непрїятелѣ моцнего... та въидемо ис нашеи земли... тогди их милости земли да соут отворени нам (Гирлов, 1499 *BD* II, 421—422);

божа воля станет ся (2), станет сѧ волѧ божѧ (2) (над ким) хтось помре: а б(о)же того не давай єстли сѧ станет надо мною волѧ божѧ, ино кто ближний мой отложит тии гроши... а имене возмет... (Острог, 1488 *AS* I, 88); А если ся надъ нами Божья воля станеть, ино коли хто по нашом животѣ съ наслѣдниковъ нашихъ будеть тое имѣньe... держати, и они маютъ тые двѣ копѣ грошей давати (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3); з божиои воли (1) з божої волі; так и мы, з божиои воли, их власного дѣдичеваня поживами, их воли вѣрным наслидованем послоухати заоужды винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 284);

божиєи милости (12), милости божии (5), з (из, съ) божєи милости (16), из милости божии (1), божїею милостїю (100), милостїю божїєю (550), за божьею милостию (1), з божїєю милостїю (3) *(формула, що додавалася до титулу або імені світських і церковних правителів)* божою милістю, милістю божою: Милостию божею и светое его Богоматери, и светого Иоанъна Богослова, я Любартъ Кгедеминовичъ, Луцкий и Володимерский князь, изгадалъ есми самъ о своюй души... хотечи душу спасти (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); Бжіи мл(с)ти мы кнѧзь федоръ любортовичь чинимъ свѣдочно и знаемо... аже што панъ данило задеревецкии дажбоговичь замѣнилъсѧ селы ис воитомъ исъ зудечовьскимъ (Зудечів, 1411 *P* 78—79); мы болеславъ инако швитрикгайло з божьеи мл(с)ти кнѧзь черниговскии и ины(х) знаемо то чини(м)... аже даровали єсмо и даємъ слузѣ нашему юркови козенѧти на своємъ селѣ на хватовцехъ и копъ рускои личбы краковскои монѣты (Коломия, 1424 *P* 102); прєна(і)ѧснѣишее кнѧжѧ и па(н) казимирѣ (!), з бжїею мл(с)тїю, коро(л) полски, господаръ нашъ мл(с)тивыи, иа(с) напомѧноу(л) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733); по(д)писана бысть сия капли (ца повелѣнї)емъ великодержавного короля пресветлого казимира за божьею мл̃тию короля польского (Краків, 1478 *ОБРН* 130); Божыю милостїю и господара нашого здоровьемъ великого короля Александра, мы князь Михайло Иванович Юрьевичь прыдалисмо на храмъ Пречистой Богоматеры землю бортную Измаловскую (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4); desiatero bożi prikazani (!) *див.* ***DESIATERO**;

б) *(присвячений богові)* божий (22): Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой приданые, маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый, владыка Луцкий и Острозский (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); Билъ намъ чоломъ игуменъ Пречистей богоматери зъ Пустынки, абыхмо мы призволили имъ людей за себе призвати и нановѣ за собою посадыти на церковнои земли, которая къ той Церкви Божей Пречыстей Богоматеры прислухаетъ (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

божая служба (1) богослужіння, відправа: Про то я... записала есми... к манастыру... село Корчичи... и зо всими тыми доходы, што коли предкомъ нашимъ тые Корчичане давали и намъ самимъ, а по тому игумену Спаскому Андрею... ижъ бы себѣ держалъ попа, ижъ бы кождого дня не вмешкала Божая служба (Кобриив, 1401 *АкВАК* III, 2);

в) *(про рік християнського літочислення)* божий (6): на то жъ дали єсмы грамоту (с)и... подъ лѣты бьими а. ю и т. п. з. є м(с)цѧ ноѧбрѧ оу ѳ и днь (!) (б. м. н., 1387 *СП* № 12); А псанъ у Вилни, априля мѣсяця 30 день, индиктъ 14, лѣта Божего тысячного чотыриста пятдесятного и первого (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); Пса(н) оу вилни лѣта б(ж)иєго... чотыриста девѧтьдесѧтъ девѧтого (Вільна, 1499 *ГОКІР*);

г) *(у присвійному значенні)* божий, бога (33): wo ime Bożie stansia (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); про тъ жь ѧзъ... присѧглъ єсмъ бгу и мтцѣ божиюи и оусѣ(м) свѧтымъ (Кременець, 1434 *P* 130); мы... Іо Стефан воєвода... съ вьсѣмы паны радными... присьгаемь и слюбоуем... през бога живаго и матци божїи... иж от тых мѣсть наперед съ... кралем полскым... и из землѣмы их... а мы имаемо имѣти и ховати вѧчнїи... мир и покоуи (Гирлов, 1499 *BD* II, 419—420);

д) *(який виступав від імені бога)* божий (2): А пак кто сѣ перекоусит (раздр)оушити нашего даанїѧ и потвръжденїѧ, тот да єст проклѧт от господа бога... и от кд пророк божїих (Сучава, 1488 *BD* I, 348—349); а кто сѧ перекоуси(т) раздрушити... дааиїа ... то(т) да є(ст) проклѧ(т) о(т) га ба... и о(т) кд проро(к) бжїи(х) (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*);

е) *(про хрест)* святий (1): Ино єсми оучынилъ мой листъ твоей милостн... и прысєгалъ єсми самъ... на святоє єванъгєлиє и на кръсту божомь, и на томъ листє прысєгаю, которою намъ дали послы твоєй милости, тою присєгою єсмо прысягали твоєи милости... и зємяномъ твоєй милости (б. м. н., 1496 *BD* II, 402);

божиє дєрєво (2), дрєво божїє (1) святий хрест: присѧглъ єсмъ б҃гу и м҃тцѣ б҃ожиюи и оусѣ(м) свѧтымъ и на б҃жиє дєрєво и поцѣлова(л) єсмъ б҃жиє дєрєво (Кременець, 1434 *P* 130); мы илїа воєвода... знамєнито чини(м)... како намисковъ наши(х) наслидоуючи... пану владиславовы, по(л)скомоу кролювы... оучєра... виры правои голдь прѣзь оурѣдь присѣги, тыми слови, доткноувшисѧ с҃тго крижа и дрєва б҃жїа я илїа воєвода... присѣгаю и обицоую сѧ... вѣрєнъ хочю быти (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698);

є) *(відданий богові)* божий, бога (2): Азъ рабь б҃жїи... имєнємъ стєфанъ по прозвищоу винцъ коупи(х) съ тєтраєу(г)ль за своѫ д҃шѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); Сє азъ рабъ б҃жїи кн҃зь ан(д)рє(и) владимирови(ч) приѣз(д)илъ єсмь въ кїєвь (Київ, 1446 *P* 154);

◇ Божая мати (1) церква, побудована на честь богоматері: и я... записую Пресвятой Божей Матери Земенского села по своей души Марков Ставъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); божєє нарожєниє[1] (19), нарожѣниє божєє[1] (2), божоє нарождєнїє (1) *(початок християнського літочислення)* народження Хрнста: а писана грамота... оу дєнь свѧтого якуба по божии нарожєни, тисѧча лѣтъ, т҃ лѣт, шєстьдєсѧт а҃ лѣта (Судомир, 1361 *AGZ* 6); писанъ в Троцохъ подъ лѣты Божиего нарожения тысеча чотыриста деветдесятъ осмое месеца Сентебрий (!) пятнадцатый денъ (Троки, 1498 *ГВКОО*); божєє нарожєньє[2] (3), нарожѣньє божєє[2] (1) *(назва церковного свята, також календарна дата)* різдво: Коли бы сѧ то дѣяло около свѧта нарожѣнья бо(ж)єго оуже проминоулого тогды коли єсмо очивистє с вами оу кнѧзьствѣ вєлико(м) были (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Ино от того днѧ до Божего нароженья взѧли есмо полтрети копы грошей без дву грошей, а от Божяго нароженя до середопостья мыто взѧли есмо дванадцать копъ и осмъ грошей (б. м. п., 1497 і 1498 *АЛРГ* 79); божьє рожєство (3) *(початок християнського літочислення)* народження Христа: А писана грамота тисѧча лѣ(т҃) по б҃жьмъ рожєствѣ т҃ лѣ(т҃) о҃ лѣ(т҃) и одно лѣ(т҃) (Львів, 1370 *P* 18); оу лѣто б҃ожєєго (!) рожєства а҃ чноє г҃ и п҃ и и҃ писано листо оу луцкоу (Луцьк, 1388 *P* 37); а писано листо... оу лѣто б҃жоєго рожєства а҃ и т҃п҃и (Сучава, 1388 *SL*); Bożeie tiło (1) причастя, святі дари: Kak że i tymi razy, kudy Rattia szłab ich, cerkwi naszy zhli, Bozeie tiło wyymaia, mecza na ziemliu, nohamy toptali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); другая матка божья (2) *див.* **МАТКА**[1]; изчѧтьѧ матки божьєи (1) *див.* ***ИЗЧѦТЬЄ**; матка божья (2) *див.* **МАТКА**[1]; матки божии (3), матки божии пєрвоє (5), пєрвоѣ матъки божиѣ (1) *див.* **МАТКА**[1]; нарожєниє сына божого (4) *див.* ***НАРОЖЄНИЄ**; Покрова Матере Божое (1) *див.* **ПОКРОВА**; рожєство матки божии (1) *див.* **РОЖДЄСТВО**; оучинити правду божїю (1) *див.* **ОУЧИНИТИ 1**; чєловѣкъ божии (1) *див.* **ЧОЛОВѢКЪ**.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Божіи, б҃жїи** (1446 *P* 154); *род. одн. ч., с.* **божьєго, б(ж)ьєго, божъєго** 6 (1388 *P* 41; 1400 *P* 62; 1401 *P* 64; 1478 *ОБРН* 131; 1492—1493 *ПВФЧ*); **bożeho, Божего, бо(ж)єго, бо(ж)є(г)** 6 (1388 *ZPL* 108; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1490 *ЗХП* 136; 1497 *AS* I, 112; 1497 і 1498 *АЛРГ* 79); **божиего, божїєго, бжїєго б(ж)иєго** 4 (1448 *Cost.* II, 733; 1498 *ГВКОО;* 1499 *BD* II, 421; *ГОКІР*); **божьѧ, б҃ьѧ, б҃жья** 5 (1366 *P* 12; 1375 *P* 20; 1398 *ЗЛЄІК;* 1411 *P* 80; 1478 *AS* I, 76); **божія** 1 (1438 *ОБРН* 121); **божыя** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); **б҃жоєго** 1 (1388 *SL*); **б҃жєєго** 1 (1388 *P* 37); **Божяго** 1 (1497 і 1498 *АЛРГ* 79); **Божого** 1 (1389 *РЕА* I, 28); **Бжїѧ, бжїа** 2 (1436 *Cost.* II, 698; 1473 *ЗНТШ* V, 3); *ск. н.* **б҃ж** 1 (1388 *P* 39); *дав. одн. ч., с.* **б҃жьему** 1 (XV ст. *ВС* 15); **Божыю** 1 (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *ор. одн. ч., с.* **божїємъ, божїємь, божїєм, бжїємь, бжїємъ** 5 (1453 *Cost.* II, 453; 1457 *Cost.* II, 809; 1472 *BD* I, 170; 1485 *BD* II, 371); **б(ж)ьимъ** 1 (1401 *P* 66); **божиімь** 1 (1393 *Cost.* II, 608); **б҃жимъ** 1 (1370 *P* 18); *місц. одн. ч., с.* **по б҃жьюмъ** 5 (1377 *P* 24; 1378 *P* 26; 1390 *P* 176; 1391 *P* 45; 1393 *P* 52); **по б҃ьимъ, б҃жьїмъ** 2 (1375 *P* 20; 1400 *P* 61); **по божии** 2 (1361 *AGZ* 6; 1412 *P* 81); **на божомъ, по божомь** 2 (1378 *ЗНТШ* L1, 5; 1496 *BD* II, 402); **по б҃жьи** 1 (1368 *P* 15); **по б҃жьмъ** 1 (1370 *P* 18); ! **кожиєм** (1491 *КЄ*); *наз. одн. с.* **бжїє** (1473 *ЗНТШ* V, 3); *знах. одн. с.* **божоє, божъе, бжьє, бж(с)ьє** 12 (1388 *P* 44; 1399 *P* 59; 1403 *ДГМ;* 1412 *P* 81; 1415 *P* 86; 1424 *P* 99; 1433 *P* 124; 1436 *Cost.* II, 706; 1461 *AS* I, 53; 1487 *РИБ* 227 і т. ін.); **божиє, б҃жиє, Bożie** 10 (1388 *ZPL* 103; 1393 *Cost.* II, 607; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1433 *P* 120; 1434 *P* 130; 1448 *Cost.* II, 737; 1462 *BD* II, 283; 1485 *BD* II, 371; 1499 *BD* II, 419); **божє** 6 (1451 *АкЮЗР* II, 106; 1454 *AS* III, 9; 1463 *AS* I, 54; 1492 *AS* I, 244; 1499 *AS* I, 117; *АСД* VI, 2); **божоє** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); **Bozeie** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *наз. одн. ж.* **божїа** 1 (1467 *BD* II, 297); **Божая, божаѧ** 3 (1401 *АкВАК* III, 2; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1488 *AS* I, 241); **божъя, Божья** 2 (1493 *ОПВВ* 152; 1499 *АСД* VI, 3); **божѧ** 3 (1488 *AS* I, 88; 1489 *AS* I, 89); *род. одн. ж.* **божїєи, б҃жиєи, бжіеи, б҃жиєї** 9 (1402 *Cost.* II, 621; 1411 *P* 76; 1433 *P* 122, 123, 124; XV ст. *ВС* 10; 1499 *BD* II, 419); **б(ж)ьєи, божьєи** 8 (1388 *P* 39, 42; 1400 *Cost.* II, 619; 1404 *Cost.* II, 625; 1424 *P* 99, 102); **божии, божїи, б҃жіи** 6 (1404 *Cost.* II, 625; 1411 *P* 78; 1439 *Cost.* II, 712, 713; 1453 *Cost.* II, 453); **божоє** 4 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1389 *РЕА* I, 26; 1408 *АкЮЗР* I, 6); **божьѣ** 2 (1403 *ДГМ;* 1421 *P* 92); **бжьєѣ** 1 (1436 *Cost.* II, 706); **Божей, божей** 3 (1393 *Cost.* II, 607; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); **bozey** 2 (1395 *GL* 166; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3); **божиои** 2 (1462 *BD* II, 283, 284); **божиѣ, б҃жиѣ** 2 (1409 *P* 75; 1418 *P* 89); **bozi, б҃жи** 3 (1388 *ZPL* 103; 1392 *Cost.* I, 7; 1497 і 1498 *АЛРГ* 79); **божєєі** 1 (1393 *Cost.* II, 607); **бо(ж)єє** 2 (1492—1493 *ПВФЧ;* 1498 *АЛРГ* 83); *ск. н.* **б҃ьє** 2 (1393 *P* 51; 1394 *P* 53); **б҃(ж)ьє** 2 (1399 *P* 59; 1402 *Cost.* II, 623); **б(ж)а** 1 (1433—1443 *АРМ*); *дав. одн. ж.* **Божей, бо(ж)єи, б҃жєи** 11 (1435 *P* 133; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1467 *СП* № 13; 1470 *AS* I, 67; 1488 *AS* I, 241, 242; 1489 *AS* I, 89; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1500 *АСД* II, № 3); **божой, б҃жой** 4 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2, 3; 1376 *P* 22; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); **божїи, б҃жїи** (1446 *DIR«A»* 485; 1458 *P* 169; 1462 *BD* II, 292; 1499 *BD* II, 420); **божиюи** 1 (1434 *P* 130); **Бжїеи** 2 (1471 *DIR«A»* 527; 1472 *АрхЮЗР* 1/IV, 5; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *ск. н.* **бьи** 1 (1375 *P* 20); *знах. одн. ж.* **б(ж)ию, б҃жїю** 4 (1457 *Cost.* II, 809; 1498 *ЧІАФ;* 1499 *ГОКІР*); **божую** 1

(1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); **б⟨о⟩жею** 1 (1443—1452 *AS* I, 39); **божью** 1 (1421 *P* 92); *ск. н.* **бжї** 1 (1440 *P* 142); *ор. одн. ж.* **божїею, бжиею, бжиєю, бжїею, бжїеѫ, bozi** 450 (1361 *A GZ* 6; 1378 *ЗНТШ* LI 4; 1398 *ДГПМ;* 1407 *Cost.* I, 56; 1415 *Cost.* I, 116; 1426 *Cost.* I, 178; 1443 *Cost.* II, 126; 1473 *BD* I, 186; 1489 *Cost. S.* 133; 1500 *Cost. S.* 233 і т. ін.); **божїю, бжию, бжию** 120 (1409 *Cost.* I, 64; 1428 *Cost.* I, 209; 1441 *DBAc* 34; 1452 *Cost.* II, 425; 1456 *Cost.* II, 582; 1458 *DIR«A»* 513; 1459 *P* 174; 1499 *BD* II, 130; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); **божьею, бьею, бжьею** 18 (1375 *P* 20; 1378 *P* 25; 1395 *Cost.* II, 611; 1408 *Cost.* II, 630; 1427 *P* 108; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; *P* 150; 1447—1492 *ЛКНКВ;* 1451 *ДГШХ;* 1478 *ОБРН* 130 і т. ін.); **божею, бо(ж)єю, бжєю** 18 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1388 *P* 36; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1447—1492 *ЛКББ;* 1451 *AS* I, 44; 1483 *AS* I, 82; 1489 *AS* I, 89; 1496 *ПСВВ* 192 зв.; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **божю, бо(ж)ю, бжю** 21 (бл. 1429 *P* 114; 1444 *AS* I, 39; 1487 *AS* I, 87; 1495 *ВК;* 1496 *ВМКФС; ПЧФГ;* 1498 *ГВКОО;* 1499 *АЛРГ* 94 і т. ін.); **божъю, бо(ж)ъю** 11 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1487 *АМЛ;* 1489 *АКВ; АМВ;* 1493 *АЛРГ* 55; 1494 *РИБ* 560; 1495 *РИБ* 601; 1496 *BD* II, 407; 1497 *РИБ* 683); **божъею** 7 (1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1452 *АкЮЗР* I, 20; 1493 *ОПВВ* 152; *ПОСВВ* 151 зв.; 1494 *BD* II, 387; 1498 *BD* II, 409); **божою, bozoiu** 7 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1438 *P* 140; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 16; 1459 *ЗНТШ* XI, 13; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1487 *AS* I, 240; 1498 *ГВКЛ* 22); **божїєѧ** 1 (1436 *Cost.* I, 454); **в⟨о⟩žyjeju** 1 (1403 *GL* 156); **Божїа** 1 (1403 *ДГМ*); **бжїєн** 1 (1455 *Cost.* II, 549); **бжїи** 1 (1467 *Mih. Doc.* 125); **божее** 1 (1498 *АЛРГ* 83); **Бо..ыю** 1 (1500 *АСД* II, № 4); **бєею** 1 (1388 *SL* 678); *род. мн.* **божїих, бжїи(х)** 2 (1488 *BD* I, 349; *ДГСВМЩ*); ! **bozi** 1 (1388 *ZPL* 105); *знах. мн. ж.* **Божия** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *ор. мн.* **бьими** (1387 *СП* № 12).

БОЖНИЦА *ж.* (2) божниця, синагога: На которыхъ тыхъ плацахъ над Городницею божница ихъ... стоитъ (Вільна, 1389 *РЕА* I, 27).

ФОРМИ: *наз. одн.* **божница** (1389 *РЕА* I, 27); *род. одн.* **божницы** (1389 *РЕА* I, 27).

***БОЖОВСКИИ** *прикм.* (2) *(пор.* Божовъ *у Подільській землі):* а сеножати от Божовское границы до Олзаровское границы (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

Божовский ставъ (1) *(назва ставка у Подільській землі):* под Божовскимъ ставомъ половина болота (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **Божовскимъ** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *род. одн. ж.* **Божовское** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

***БОЖОКЪ** *ч.* (1) *(назва лівої притоки Південного Бугу):* мы вєликий кн⟨я⟩зь Швитрикгаил... чиним знаменито... иж оузрєвше єсмо вєрност... н⟨а⟩ш⟨о⟩го... слуги... мы єсмо єму и записали... сєла оу кременецкой волости на имѧ... Котюжинци на Божку (Луцьк, 1444 *AS* I, 39—40).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Божку** (1444 *AS* I, 40).

***БОЖЪИ** *див.* **БОЖЇИ.**

***БОЖЫИ** *див.* **БОЖЇИ.**

***БОЖЬИ** *див.* **БОЖЇИ.**

***БОЗИАНЄ** *див.* **БОЗЇАНЇИ.**

***БОЗЇАНЄ** *див.* **БОЗЇАНЇИ.**

БОЗЇАНЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы... далиже и потвръдили єсми ємоу... села... ретєзещи и на връ(х) брълазєла бозїанє (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 475); А хотарь томоу сєлоу да єст по оусимь старым хотаремь... и от Бозиан (Сучава, 1467 *BD* I, 119).

ФОРМИ: *наз.* **бозїаиїи** (1446 *Cost.* II, 247); *род.* **Бозиан** (1467 *BD* I, 119); *знах.* **бозїанє** (1436 *Cost.* I, 475).

***БОЗЇОВЪ** *прикм.* (1) ◇ роункъ Бозїовъ *див.* ***РОУНКЪ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **Бозїова** (1491 *BD* I, 473).

! **БОЗО** *див.* **БЄЗ.**

***БОЗОВЪ** *прикм.* (1) ◇ пасика бозова *див.* **ПАСИКА 1.**

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **бозова** (1453 *Cost.* II, 445).

БОИЌОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стефан воєвода... знаменито чним... ожє прїидо⟨ша⟩... Тома и сєстра єго Сорицъ... и продали... половина сєло на имѣ Боиковци (Сучава, 1489 *BD* I, 366—367).

ФОРМИ: *наз.* **Боиковци** (1489 *BD* I, 367).

***БОИЩЄ** *с.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... понеже... потвръждаємъ нашъ монастиръ о(т) нѣмца... и дали єсми прадреченномоу монастирю єдинъ монастиръ оу боищи, гдє была кєлїа влдкѫ иосифова (Васлуй, 1446 *Cost.* II, 263).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу боищи** (1446 *Cost.* II, 263).

! **БОКОВИНОУ** ⟨БУКОВИНОУ⟩ *див.* **БУКОВИНА.**

***БОКОВИЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* Писан оу Боковичох (Боковичі, 1496 *AS* I, 245).

ФОРМИ: *місц.* **оу Боковичох** (1496 *AS* I, 245).

***БОЛБОСѣ** *ч.* (1) *(особова назва):* а панове наши по имєню... па(н) бо(л)босъ постє(л)нн(к) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бо(л)босѣ** (1456 *ЭСФ*).

***БОЛВАНЄЦЬ** *ч.* (1) *(назва річки у Подільській землі):* мы великии кнзь витовтъ дали єсмо сюю нашу грамоту бедриху што держить о(т) насъ двѣ селищи одно сволочигачи а другоє вєрхъ болванцѧ оу смотрицкои волости (Турейськ, 1429 *P* 112).

ФОРМИ: *род. одн.* **болванцѧ** (1429 *P* 112).

***БОЛГАРИНЪ** *див.* **БЛЪГАРИНЪ.**

***БОЛДА** *ч.* (1) *(особова назва, молд.* болд «верх»): А хотарь томоу сєлоу... до пояна Болди (Сучава, 1473 *BD* I, 183—184).

ФОРМИ: *род. одн.* **Болди** (1473 *BD* I, 184).

Див. ще **БОЛДОРЪ.**

БОЛДОРЪ, БОЛДОР, БОЛДОРЬ, БОЛДОУР *ч.* (139) *(особова назва):* тѣмъ мы видѧвше правоую и вѣрноу(ю) єго слоужбоу до на(с)... дали єсми ємоу... сєло... що ємоу продалъ слоуга на(ш) панъ ива(и) болдоръ (Нямц, 1443 *Cost.* II, 119); Боѧрїн аноуме... Болдоур вист... Шандрѣ комисоул (Сучава, 1491 *BD* I, 453); А на то єст... в. п. Болдора дворника (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Болдор, болдоръ, Болдорь** 4 (1443 *Cost.* II, 119; 1487 *BD* I, 312; 1499 *BD* II, 425, 444); **Болдоур** 2 (1491 *BD* I, 453, 464); *род. одн.* **Болдора, бо(л)дора** 104 (1486 *BD* I, 290; 1487 *BD* I, 292; 1488 *BD* I, 318; 1489 *BD* I, 367; 1490 *Cost. S.* 142; 1491 *BD* I, 459; 1492 *BD* I, 511; 1493 *BD* II, 6; *Cost. S.* 176; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **Болдоура, бо(л)доура** 28 (1479 *BD* I, 222; 1489 *Cost. S.* 133; 1490 *BD* I, 388; 1491 *BD* I, 449; 1492 *BD* I, 506; 1494 *BD* II, 37; 1495 *ПГВСР;* 1497 *BD* II, 109; 1499 *BD* II, 136; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); ! **бо(н)дора** 1 (1488 *ДГСВМЩ*).

Див. ще ***БОЛДА.**

БОЛЄ, БОЛЕЙ, БОЛѣ, БОЛѣЙ *присл. в. ст.* (6) більше (5): Юреи пыталъ фра(и)цика ка(к) бы давно ємоу позычилъ фра(н)ци(к) о(т)поведа(л) ємоу болє нижьли четыри лѣта (XV ст. *BC* 22); мы оуставлѧємь абы то(г) болє нє было (XV ст. *BC* 25);

тымъ болѣи (1) тим більше, тим паче, ще більше: Мы велики князь Швидрикгялъ... чинимъ знаменито... ижъ видѣвъ... службу ... пана Богуша Оверкича Тимоха, которыи будучи... роду зацного ... а хотѣчи тымъ болѣи рыцерства своего доказовати, до земли и панства нашого... зиачне и оказа(ле) выѣхалъ... А такъ мы... его... прыймуемо

и прыяли есмо, яко человѣка зацного, родовитого и рыцерского (Луцьк, 1438 *Р* 140).

Див. ще **БОЛШЄ.**

Пор. **НАБОЛЄИ, НАИБОЛШЄ.**

БОЛЄСЛАВЪ *ч.* (2) *(особова назва):* Мы болєславъ инако швитрикгайло з божьєи мл(с)ти кнѧзь чєрниговскии и ины(х) знаємо то чини(м) ... аже даровали єсмо... слузѣ нашєму... н копъ рускои личбы (Коломия, 1424 *Р* 102).

ФОРМИ: *наз. одн.* **болєславъ** (1424 *Р* 99, 102).

БОЛЄСТРАШИЦКИИ *прикм.* (3): А писалъ привильє сє поповичь болєстрашицкии имєнємь дєячковичь василювь снъ поповъ кость проузвищємь сорочичь (Перемишль, 1366 *Р* 12); А писалъ грамоту костько дьякъ болєстрашицкии (Перемишль, 1378 *Р* 26).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **болєстрашицкии** (1366 *Р* 12; 1377 *Р* 24; 1378 *Р* 26).

Пор. ***БОЛЄСТРАШИЧИ.**

***БОЛЄСТРАШИЧИ** *мн.* (1) *(назва міста у Перемишльській землі):* а писалъ грамоту писарь пана старостынъ дьякъ изъ болєстрашичь имєнємь дьячковичь (Перемишль, 1359 *Р* 10).

ФОРМИ: *род.* **болєстрашичь** (1359 *Р* 10).

***БОЛЄСТЬ** *ж.* (1) ◇ имати смєртную болєсть *див.* **ИМАТИ**[2].

ФОРМИ: *знах. одн.* **болєс(т)** (1453 *Cost.* II, 766).

БОЛКОВИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва):* Сє жє придалъ юрьиї болковичь и своєю братьєю к цркви стму николѣ зємлю пашную (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **болковичь** (бл. 1350 *Р* 8); *дав. одн.* **болковичю** (бл. 1350 *Р* 8).

***БОЛКОУНОВЩИНА** *ж.* (10) податок на вола (бовкуна): а вси тыє люди... бо(л)коуно(в)щиноу дають с вола по три гроши (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ФОРМИ: *знах. одн.* **бо(л)коуно(в)щиноу, бо(л)коуновъщиноу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 91, 91 зв., 92).

***БОЛНИЦА** *див.* ***БОЛЬНИЦЯ.**

***БОЛНИЦКИИ** *прикм.* (1) що стосується монастирського притулку для хворих: Я макси(м) харитонови(ч) горкавы(и) мѣщани(н) киє(в)ски(и)... прода(л) єсми мѣстцо своє коморноє на мѣстє подлє болницкоє коморы Оринѣ андрѣєвѣ жєнѣ (б. м. и., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **болницкоє** (бл. 1500 *ПИ* № 2).

БОЛОБАНЪ *ч.* (2) *(особова назва):* Я Гринко Болобанъ вызнаваю то симъ моимъ листомъ... штожъ продалъ есми имѣне свое... пану Федку Юнковичу (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); приеждчалъ (и) (!) къ намъ земяие наши... Васко и Ивашко Гринковичи Болобаны (Троки, 1498 *ГВКОО*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Болобанъ** (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); *наз. мн.* **Болобаны** (1498 *ГВКОО*).

БОЛОДОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше єго... службу... жаловали єсмы єго особною нашєю мл(с)тїю и дали єсмы ємоу... двѣ селѣ на имѧ болодовци и въшнѧа чєриавъка (Сучава, 1412 *DIR«A»* 440).

ФОРМИ: *наз.* **болодовци** (1412 *DIR«A»* 440).

***БОЛОНЪЄ** *див.* ***БОЛОНЬЄ.**

***БОЛОНЬЄ** *с.* (2) оболоння, оболонь: пришодъши пєрє (!) нашє обличьє... фанасии (так.— *Прим. вид.*) влдка пєрємышльскии... продалъ єсть... два дворища... яко самъ дєржалъ и зємлєю и сѣиожатьми и с лугомъ и з болонъємь (Перемишль, 1391 *Р* 45); а поля єсмь ему дали... от могилы к Стырову болонью (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

ФОРМИ: *дав. одн.* **болонью** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); *ор. одн.* **болонъємь** (1391 *Р* 45).

БОЛОТО *с.* (52) болото (48): я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село... зъ лесы и болоты подъ лесомъ... а стерегутъ пущы нашое ... на болоте речъки Лютыцы (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); пани хонька... оуздала єсть тотъ мунастыръ... и зємлєю... и з болоты и сь рѣками (Перемишль, 1378 *Р* 26); мы алєксандръ воєвода ... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсмы монастирєви... о(т) оусти шоумоуза болота що би никто смѣль ловити (Сучава, 1409 *Cost.* I, 69); мы... швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... иже ... даємъ и дали єсмо... сєло... пану андрѣю... и со млины и с мыты И з болоты (Київ, 1433 *Р* 118—119); а хотар томоу сєло... вышє брод могила коупана, та на болото под лис столпь (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162);

болото волчискоє (1) *(назва місцевості у Волинській землі):* А коу томоу придаль єсми... зємлю пашноую и бортноую и з синожатми... и болото волчискоє попоу косити до граници и до конца лѣса волчиского (Перевали, 1440 *Р* 142); болото криваѧ (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* пакь оу то(м)...дали и приложили єсмы о(т) на(с)... монастироу о(т) нємца болото криваѧ и озєро, на имѣ по(д) доубровка (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230); bołoto Polechowaja (1) *(назва місцевості у Волинській землі):* My Witold... czynemy znamenito... iż dali iesmo słuzi naszomu Pawłuku Nowostawcom zemłey wołynskoy Rydkuiu na ryce Semenowce y na bołoti Polechowyi (Ужів, 1421 *AS* I, 27); Ситноє Болото (1) *див.* ***СИТНЫИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **болото** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *род. одн.* **болота** 6 (1409 *Cost.* I, 69; 1429 *Cost.* I, 269; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 19; 1492 *Cost. S.* 162); *знах. одн.* **болото, бо(л)то** (1429 *Cost.* I, 280; 1440 *Р* 142; 1443 *Р* 145; 1478 *AS* I, 76; 1492 *Cost. S.* 162; 1500 *Cost. S.* 230); *ор. одн.* **болотомъ** (1429 *Cost.* I, 280; 1443 *Р* 145); *місц. одн.* **на Bołoti** 2 (1420 *AS* I, 25; 1421 *AS* I, 27); **на болоте** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *род. мн.* **болот** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); *ор. мн.* **болоты** 30 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1361 *AGZ* 7; 1377 *Р* 24; 1390 *Р* 176; 1418 *Р* 89; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1445 *Р* 150; 1465 *AS* I, 57; 1490 *ЗХП;* 1492 *АЛМ* 30 і т. ін.); **болотами** 1 (1491 *BD* I, 404); *місц. мн.* **на (по, оу) болотах** (1453 *ПГОВ*).

Див. ще **БЛАТО, *БЛОТО.**

***БОЛОХОВЪ** *прикм.* (1) ◇ полє болохово *див.* **ПОЛЄ** 1.

ФОРМИ: *род. одн. с.* **болохова** (1433 *Р* 125).

***БОЛОШЪ** *див.* **БЪЛОШ.**

***БОЛУТАНЕ** *мн.* (1) ⟨?⟩: Пишетъ король... абы Петругъ не вступалъ ся въ тыи люди, на имя... въ Мартына зъ дѣтьми Гордеевичовъ, а въ Селивона, а въ Турка зъ дѣтьми Болутанъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *род.* **Болутанъ** (1498 *АЛМ* 169).

***БОЛЧЄЩИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє... єго слоужбоу... дали єсмы ємоу... сєла на имѣ... блъжєщи... и б⟨о⟩лъчєщи (Сучава, 1436 *Cost.* I, 467); тѣ(м) (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвшє є(г) правою и вѣрною службою (!) до на(с)... дали и потвръдили єсми єму сєла, на имѣ бєцєщи... и щєфанєщи, що проминѣли съ бєцєю и да(л) чѧ(с)ти жони є(г) о(т) маришєщи, за щєфанєщи, и болчєщи (Сучава, 1455 *Cost.* II, 549).

ФОРМИ: *наз.* **б(о)лъчєщи** (1436 *Cost.* I, 467); *знах.* **болчєщи** (1455 *Cost.* II, 549).

БОЛШЄ, BOLSZE, БОУЛШЄ, БОЛШЕЙ, БОЛЬШЄЙ, БОЛШЪ, БОЛЬШЪ, БОЛЪШЫ, БОЛЬШЫ *присл. в. ст.* (39) більше (32): а што можє причинити болшє мєжи тѣми вжитки то на своє полѣпшѣньє (Львів, 1370 *Р* 18); дали єсмы єму годлѣ полє што жє лєжитъ о(т) бохурѧ болшє милѣ (Бохур, 1377 *Р* 24); oni bolsze ludey sobe nabyli protiw nas (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); да нє смѣю(т) булшє бантовати и(х) (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 760); а маю(т) они только жъ ко(р)чомъ мєти колько пєрєдъ тымъ бывало, а болшъ имъ тамъ ко(р)чомъ нємє(ти) (Краків, 1489 *АКВ*); А маєть онъ съ тыми своими послы посълати люди слугъ

паръсунами только сорокъ; а больщы бы нє было (Вільна, 1498 *BD* II, 412);

б о л ш є т о г о (6) більше того, крім того: щобы платили волоскым законом, как єст волоскы законь, а боулше того ничего никомоу щобы нє давал⟨и⟩ *(в ориг.* давал, был.— *Прим. вид.)* и нє платили (Сучава, 1470 *BD* I, 140); И я есми з людми добрыми порозумелъ, ижбы тые люди господарскин Мокрычане с паномъ Янчинским ото болшеи того тяжи не мели (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); А нинє болъшы того, нє вчалъ єси єму правити и къ дочєры єго прыслалъ єси отмєтъника грєческого закону... съ тымъ штобы она выступила зъ грєческого закону (б. м. н., 1499 *BD* II, 448); б о л ш є о т т о г о (1) крім того, більше того: а бо(л)ше о(т) того нє имаемъ перепустити зло оу⟨чи⟩нити нашимъ лю(д)мъ оу коруна (Серет, 1445 *Cost.* II, 729).

Див. ще **БОЛЄ.**

Пор. **НАБОЛЄИ, НАИБОЛШЄ.**

***БОЛШЄВО** *с.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Бовшів: а осташко давыдовскии корчакъ з липицъ спичникъ з болшєва знаємо чини(м) симо (!) нашимъ листомъ... аже кроль... казалъ намъ розъѣхати границю... межи кутищи и межи полаги(ч) (б. м. н., 1419 *P* 90).

ФОРМИ: *род. одн.* **болшєва** (1419 *P* 90).

БОЛШЕЙ *див.* **БОЛШЄ.**

***БОЛШИИ** *прикм. в. ст.* (450) **1.** *(кращий, ліпший)* більший (446): їо роман воєвода... чинимъ то вѣдомо... оже... сыновє бѣлого драгомира... слоужили намъ ис правою вѣрою и слоужатъ и єщє по них болшєє службы надѣємсА (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); я волчько боде(н)ковьскии Исвоими де(т)ми... вызнавае(м)... и(ж) єсмото оучинили ни жа(д)ны(м) припужєниє(м) анизведє(н)є(м) ни(ж)ли своєє доброє воли длА бо(л)шаго оужитку нашего (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*); а на болшоую крѣпость и потвърж(д)єнїе томоу въсємоу вышєписанномоу велѣли єсмы нашємоу вѣрномоу паноу, тъоутоулови логофетоу, писати и намоу (!) печа(т) привѣсити к сємоу нашємоу листоу (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

2. *(розміром)* більший (3): и тотъ записъ свой зъ болшою своєю печатью и съ печатьми пановъ рады своєє тымижъ нашыми послы рачилъ бы твоя милость къ намъ его прислати (б. м. н., 1496 *BD* II, 407); А на болшоую крѣ⟨пост⟩ и потвръжденїе томоу въсємоу вышєписанномоу, нашоу печат *болшоую* и печат сына нашего Богдана... велѣли єсми завѣсити к сємоу нашємоу листоу (Сучава, 1499 *BD* II, 443).

3. *(інтенсивніший)* більший (1): zemlia nasza pusta ot nich a tym w bolszoj żałosti budet (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **бо(л)шаго** (2-а пол. XV ст. *СПС*); *знах. одн. ч.* **боулшєго** (1438 *Cost.* II, 8); *наз. одн. с.* **болшєє** (1499 *AS* I, 118); *знах. одн. с.* **болшєє, болъшєє, болш⟨єє⟩, bolszeje, bolszeje** 213 (1393 *Cost.* II, 607; 1403 *ДГАА;* 1424 *Cost.* I, 162; 1433 *Cost.* I, 350; 1443 *Cost.* II, 180; 1453 *Cost.* II, 446; 1467 *Cost. S.* 69; 1479 *BD* II, 352; 1489 *Cost. S.* 134; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **болше** 22 (1400 *DIR«A»* 433; 1414 *DIR«A»* 441; 1426 *Cost.* I, 178; 1435 *Cost.* II, 689; 1445 *Cost.* II, 226; 1458 *Cost.* II, 815; 1463 *Cost. S.* 45; 1475 *BD* I, 200; 1489 *BD* I, 372 і т. ін.); **боулшєє** 19 (1442 *Cost.* II, 101; 1453 *Cost.* II, 496; 1464 *BD* I, 84; 1467 *Mih. Doc.* 51; 1471 *DIR«A»* 525; 1483 *Cost. S.* 122; 1486 *DC* 144; 1487 *BD* I, 307; 1488 *Cost. S.* 128; 1490 *BD* I, 397; 1491 *BD* I, 457 і т. ін.); **боулшє, боу(л)ше** 2 (1428 *Cost.* I, 207; 1490 *DC* 149); *наз. одн. ж. зам. знах.* **на болша, бо(л)ша** (1458 *Mih. Doc.* 123; 1489 *ПГВСА*); *род. одн. ж.* **болшоє** (1393 *Cost.* I, 13; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4); *знах. одн. ж.* **болшоую** 120 (1433 *P* 121; 1443 *Cost.* I, 127; 1455 *Cost.* II, 775; 1468 *BD* II, 302; 1479 *BD* I, 222; 1486 *BD* I, 290; 1489 *BD* I, 368; 1490 *BD* I, 385; *ДГСХМ;* 1500 *BD* II, 174 і т. ін.); **болшєю** 25 (1429 *Cost.* I, 240; 1443 *Cost.* II, 156; 1452 *DIR«A»* 500; 1459 *BD* I, 28; 1466 *BD* I, 96 1472 *BD* I, 172; 1473 *BD* I, 184; *ШКН* 166; 1475 *BD* I, 204; 1476 *BD* I, 209 і т. ін.); **болшєи** 14 (1445 *Cost.* II, 231; 1446 *Cost.* II, 241; 1448 *Cost.* II, 306; 1451 *Cost.* II, 400; 1457 *UKP;* 1462 *BD* I, 54; 1468 *BD* I, 126; 1479 *BAM,* 62; *BD* I, 229; *Cost. S.* 99 і т. ін.); **боулшєи** 12 (1446 *Cost.* II, 238; 1452 *Cost.* II, 760; 1456 *Cost.* II, 583; 1458 *ПГСММЦ;* 1462 *BD* I, 56; 1465 *DIR«A»* 518; 1468 *BD* I, 306; 1470 *BD* I, 141; 1471 *BD* I, 165; 1497 *BD* II, 113 і т. ін.); **боулшєю** 5 (1409 *Cost.* I, 65; 1458 *DIR«A»* 513; 1459 *DIR«A»* 514; 1464 *Cost. S.* 60; 1465 *BD* I, 88); **болшїи** 3 (1434 *ДГСММ;* 1435 *МЭФ;* 1441 *DBAc* 35); **боулшоую** 1 (1452 *Cost.* II, 422); **болшоу** 1 (1491 *CVD* 4); **болшю** 1 (1404 *P* 70); **боулши** 1 (1442 *Cost.* II, 93); **! боую** 1 (1435 *Cost.* I, 424); **болшою** 1 (1496 *BD* II, 407); **болши** 1 (1453 *Cost.* II, 468); *місц. одн. ж.* **w bolszoj** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *знах. мн.* **болшїє** (1472 *Cost. S.* 88).

Пор. **ВЄЛИКИЙ[1], *НАИБОЛШИИ.**

***БОЛШЇИ** *див.* ***БОЛШИИ.**

БОЛШЪ *див.* **БОЛШЄ.**

БОЛЪБАСОВИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были пановє... пан Дашко Каленикович, а... пан Олехно Болъбасовичь (Кременець, 1469 *AS* I, 64).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Болъбасовичь** (1469 *AS* I, 64).

***БОЛЪЧЄЩИ** *див.* ***БОЛЧЄЩИ.**

***БОЛЪШИИ** *див.* ***БОЛШИИ.**

***БОЛЪШЫ** *див.* **БОЛШЄ.**

***БОЛЬНИЦЯ** *ж.* (6) (*цсл.* больница) монастирський притулок для хворих: маетъ... господиинъ богомолець нашъ Климентый... всими церквами и ихъ свесченъниками, нищихъ обителми, болницами, странноприемницами радити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); и да є(ст) о(т) на(с) тои бо(л)ници на каждоую годиноу ф̃ аспра обрєтаАщи(м) (!) сА в тои бо(л)иици (Сучава, 1471 *DIR«A»* 527).

ФОРМИ: *дав. одн.* **бо(л)ници** (1471 *DIR«A»* 527); *знах. одн.* **бо(л)ницю** (1471 *DIR«A»* 527); *місц. одн.* **в бо(л)ници** (1471 *DIR«A»* 527); *ор. мн.* **болницами** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3).

БОЛЬШЄЙ *див.* **БОЛШЄ.**

БОЛЬШЪ *див.* **БОЛШЄ.**

БОЛЬШЫ *див.* **БОЛШЄ.**

БОЛѢ *див.* **БОЛЄ.**

БОЛѢЙ *див.* **БОЛЄ.**

БОЛѢРИН *див.* **БОЯРИНЪ.**

БОЛѢРИНЪ *див.* **БОЯРИНЪ.**

БОЛѢРИНЬ *див.* **БОЯРИНЪ.**

***БОЛЯРЇНЪ** *див.* **БОЯРИНЪ.**

! БОНДОРА ⟨БОЛДОРА⟩ *див.* **БОЛДОРЪ.**

БОНТА *ч.* (1) (*особова назва, молд.* бонт «куций»): и мы выдѣвше єго... слоужбу... жаловали єсмы єго особиою нашєи (!) мл(с)тїю и дали и потвръдили *(в ориг.* потвръди.— *Прим. вид.)* єсмы єму... єго правою о(т)нину... що выслужи(л) отецъ єго илїАщъ бонта, оу родителѣ нашего (Васлуй, 1442 *Cost.* II, 101).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бонта** (1442 *Cost.* II, 101).

Див. ще **БОНТѢ.**

БОНТЄЩЇИ, БОНТЄЩИ *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві):* и мы выдѣвше єго правою и вѣрною слоужбоу до на(с)... дали и потвръдили *(в ориг.* потвръди.— *Прим. вид.)* єсмы... єго правою о(т)нину, наимѣ бонтєщїи на стєбнику (Васлуй, 1442 *Cost.* II, 101); а ми також и от нас єсми дали и потвръдили тоє прѣдрєчєноє сєло на имѣ Бонтєщи (Сучава, 1490 *BD* I, 387).

ФОРМИ: *наз.* **бонтєщїи** 3 (1442 *Cost.* II, 101; 1490 *BD* I, 387); **Бонтєщи** 1 (1490 *BD* I, 387).

Див. ще **НИЖНЇИ БОНТЄЩИ.**

БОНТИКА *ч.* (1) (*особова назва, молд.* бонт «куций»): мы Стєфа(н) воєво(д)... чини(м) знамєнито... оже... слоуга

нашь вѣрны пань тома бонтика слоужиль на(м) право и вѣрно (Сучава, 1471 *DIR«A»* 525).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бонтика** (1471 *DIR«A»* 525).

***БОНТИНЪ** *прикм.* (1): мы илїа воєвода... чини(м) знамєнито... ожє то(т) истинныи слоуга на(ш) марко снъ (!) бонти(н) служи(л) на(м) правою вѣрно (Васлуй, 1442 *Cost.* II, 100—101).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **бонти(н)** (1442 *Cost.* II, 101).

Пор. **БОНТА, БОНТѢ.**

БОНТѢ *ч.* (3) (*особова назва, молд.* бонт «куций»): И оуставшє нашє слоуги Васко и Михоул Бонтѣ... та заплатили оусє исполна (Васлуй, 1495 *BD* II, 40).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бонтѣ** (1495 *BD* II, 40); *зам. дав.* слоугам нашим Васкови и Михоул **Бонтѣ** 1 (1495 *BD* II, 40); *дав. одн.* **Бонти** (1495 *BD* II, 41).

Див. ще **БОНТА.**

БОНЧАК, БОНЧАКЬ *ч.* (6) (*особова назва, тюрк.* bončaq «намисто»): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша... слоуга наш Бончак и сєстри єго Анна и Роуска... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1494 *BD* II, 36); А привилїє староє що имал Бончакь... оно єст оу роуки Тома (Сучава, 1494 *BD* II, 35).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бончак, Бончакь** (1494 *BD* II, 34, 35, 36, 37); *дав. одн.* **Бончакоу** (1494 *BD* II, 34, 36).

***БООРѢНУЛЪ** *див.* ***БОУОРѢНОУЛЪ.**

БООРЯН *див.* **БОУОРѢНЪ.**

БОРАНІЙ *прикм.* (1) баранячий: хто коли ємоу... нагани(т) имєєть положить лоупєжь бораній (XV ст. *BC* 34).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **бораній** (XV ст. *BC* 34).

БОРДЗО, БОРЪЗДО *присл.* (2) швидко (1): Люцкые справы, еслибы не были стверженны голосомъ светковъ, албо сведецьтвомъ писма, бордзо бываютъ въ запомненю (Луцьк, 1389 *PEA* I, 26);

как боръздо (1) *див.* **КАКЪ.**

Пор. **МАИБОРЗО.**

***БОРДИНОВЪ** *ч.* (1) (*назва села у Київській землі*): къ Житомироу сєло бо(р)диновъ а в томъ сєлє чотыри слоуги (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бо(р)диновъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

! **БОРЄШЄНИЦЬ** *див.* ***БОРШНИЦЬ.**

БОРЗЄСКОУЛ *ч.* (3) (*особова назва, молд., мад.* borz «борсук»): мы пєтръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє тотъ истинны слуга нашъ... трифу борзєску(л) служилъ намъ право и вѣрно (Сучава, 1455 *Cost.* II, 549); жаловали єсми єго особною нашєи милостїю, дали єсми... ємоу... єдно сєло... оу млин, щожє коупил отєць єго Триф Борзєскоул от Тоадєра Бєцѣ (Васлуй, 1497 *BD* II, 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Борзєскоул, борзєску(л)** (1455 *Cost.* II, 549; 1497 *BD* II, 112); *род. одн.* **Борзєскоула** (1497 *BD* II, 112).

БОРЗОСТЬ *ж.* (2) поспіх: О часты(х) простѫпка(х) борзость бываєт(т) добрая, алє тая борзость о соудє(х) и в жалоба(х) имаєть быти разоумно ро(з)патрєна (XV ст. *BC* 17 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **борзость** (XV ст. *BC* 17 зв.).

БОРИЛА *ж.* (1) (*назва поляни у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы видѣвшє єго право (!) и вѣрною службу до на(с)... дали єсми єму оу нашєи зємли... єдна полѣна, на имѣ борнла (Сучава, 1443 *Cost.* II, 155).

ФОРМИ: *наз. одн.* **борила** (1443 *Cost.* II, 155).

***БОРИЛЄСКОУЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор. болг.* Борил): Мърина Лолкъ, дочка Іоаныша Борилєскоула... проминѣла съ господство ми своа праваа отнина (Сучава, 1481 *BD* I, 248).

ФОРМИ: *род. одн.* **Борилєскоула** (1481 *BD* 1, 248).

***БОРИЛЄЩИ** *див.* **БОРИЛЄЩЇИ.**

БОРИЛЄЩЇИ *мн.* (5) (*назва села у Молдавському князівстві*): А тоє сєло бил коупил Трифо Гълкошъ от Борилѣщи (Сучава, 1480 *BD* I, 237—238); Мърина Лолкъ... проминѣла съ господство ми... два сєла на имѣ Борилєщїи и Дръготєщїи (Сучава, 1481 *BD* I, 248).

ФОРМИ: *наз.* **Борилєщїи** (1481 *BD* I, 248); *род.* **Борилѣщи** (1480 *BD* I, 238); *знах.* **Борилєщїи** 2 (1481 *BD* 1, 248); **Борилєщи** 1 (1481 *BD* I, 249).

***БОРИЛѢЩИ** *див.* **БОРИЛЄЩЇИ.**

***БОРИНЪ** *прикм.* (2) ◇ кръниця борина *див.* **КРЪНИЦА.**

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **бориноу** (1448 *DIR* № 10 a, № 10 b).

БОРИНЬСКИИ *ч.* (1) (*особова назва*): а прї томь были свѣдци. па(н) лєнко староста зоудєчовскии... па(н) ивашко бориньскии (Зудечів, 1421 *P* 96).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бориньскии** (1421 *P* 96).

! **BORIROVICZ** ⟨БОРИСОВИЧ⟩ *див.* **БОРИСОВИЧ.**

БОРИС *див.* **БОРИСЪ.**

БОРИСЄЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): Тѣмъ ми видѣвшы єго правоую и виръноую слоужбоу д⟨о⟩ нас... дали и потвєръдили єсми ємоу... сєла єго праваѧ отнина, на имѣ сєлам... Дръжєщи, и Борисєщи, (Сучава, 1462 *BD* I, 64—65).

ФОРМИ: *наз.* **Борисєщи** (1462 *BD* I, 65).

БОРИСКОВЪСКІЙ *ч.* (1) (*особова назва*): а при томъ были свядъцы: пан Михайло Масковичъ, пан Гришко Борисковъскій (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Борисковъскій** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

***БОРИСКОУЦИ** *мн.* (1) (*назва села на Буковині*): тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвшє є(г) правою и вѣрною службою до на(с)... дали и потвръдили єсми єму о(т)ниноу жони є(г)... сєла на имѣ шизкоуци... на прутѣ... и вышнивєцъ и на граници борн(с)коуци (Сучава, 1456 *Cost.* II, 577).

ФОРМИ: *знах.* **бори(с)коуци** (1456 *Cost.* II, 577).

Див. ще **БОРИСОВО СЄЛО.**

БОРИСОВ *див.* **БОРИСОВЪ.**

БОРИСОВИЧ *ч.* (4) (*особова назва*): a prythom switcowie bily... pan Danylo Zaderewaczky y pan Stepan Borirovicz (!) (Глиняни, 1395 *GL* 166); Мы кн҃зь сємєнъ алєкандрович (!) дали єсми слоузи н҃шє(м) кн҃зю юрью борисовичю сєлищє... сєрако(в) (Київ, 1465 *ДГСОС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Борисович** 1 (1461 *AS* I, 54); **борисови(ч)** 1 (2-а пол. XV ст. *СПС*); ! **Borirovicz** 1 (1395 *GL* 166); *дав. одн.* **борисовичю** (1465 *ДГСОС*).

БОРИСОВО СЄЛО *с.* (1) (*назва села на Буковині*): а мы, подлоугъ єго милости слюблєнїю и... записоу... дали єсми єму от насъ... сєлы, на имѧ василовъ на дънистрѣ и борисово сєло и коучоуровъ (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305).

ФОРМИ: *наз. одн.* **борисово сєло** (1448 *Cost.* II, 305).

Див. ще ***БОРИСКОУЦИ.**

БОРИСОВЪ, БОРИСОВ *прикм.* (8): Приказ кн⟨ѧ⟩зѧ Борисов⟨а⟩ (Київ, 1437 *AS* I, 34); прика(з) кн҃зѧ борисо(в) по(д)канъцнѣрєго (!) (Луцьк, 1438 *P* 139); а жонѣ Борисовой присудили есмо венецъ шляхецкій (Вільна, 1495 *РИБ* 621).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Борисовъ, Борисов, борисо(в)** (1438 *P* 139; 1446 *АкЮЗР* I, 18; *AS* I, 43); *род. одн. ч.* **Борисов⟨а⟩** (1437 *AS* I, 34); *дав. одн. ж.* **Борисовой, борисово(и)** (1495 *ВМБС; РИБ* 620, 621).

Пор. **БОРИСЪ.**

БОРИСЪ, БОРИС *ч.* (50) (*особова назва*): а при томъ были свѣдци панъ миколаи спичникъ... панъ борисъ хомѣковичь (Коломия, 1398 *P* 57); я Семенъ сколковъ... уписалъ есми... Печерскому монастыру родители наши Іоана Ірину... Бориса (Київ, 1398 *ДГПМ*); а тои рѣчи свѣдъци панъ стриєць... борисъ хомѣковичь (Галич, 1409 *P* 74); мы боѧрє... па(н) бори(с) головаты, па(н) бори(с) браєви(ч)... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... сєстрѣ...

короля по(л)ского... алєксандра (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); А при том был: пан Дениско Мукосѣевич... **а** кн(А)г(и)ни Сатыевское боЯрин Борис Олибовский (Острог, 1465 *AS* I, 57); Потомъ Борисъ того ничого на него **не** довелъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); мы Стєфан воєвода... **знаменито** чиним... оже прїиде прЯд намы... Олюшка... **и продала**... трєтоую част сєло от Костєщ... що юи были **дали** прЯд нами ж(є) слоуга наш Юрїю Браєвич, сынь Бориса Браєвича (Сучава, 1499 *BD* II, 130).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Борисъ, борнсъ, Борис, Бори(с), бори(с)** (1398 ДГПМ; *Р* 57; 1409 *Р* 74; 1421 *Cost.* I, 142; 1433 *Р* 119; 1434 *Cost.* II, 666; 1436 *ВАМ* 29; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1465 *AS* I, 57; 1495 *АЛМ* 83; *РИБ* 620 і т. ін.); *род. одн.* **Бориса** (1495 *ВМБС;* 1499 *BD* II, 130); *дав. одн.* **Борису** (1495 *РИБ* 621); *знах. одн.* **Бориса, бориса** (1398 *ДГПМ;* 1495 *АЛМ* 83, 84; *ВМБС*); *ор. одн.* **Борисомъ** (1495 *АЛМ* 83; *ВМБС*); *місц. одн.* **на Борисе** (1495 *РИБ* 621); *кл. ф.* **Борисе** (1495 *АЛМ* 83).

***БОРКОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были **землАне** и свѣдъци... панъ васко шепъчичь, мичко **боркови(ч)** (Перемишль, 1391 *Р* 45).

ФОРМИ: *наз. одн.* **боркови(ч)** (1391 *Р* 45).

БОРОВИК *див.* **БОРОВИКЪ.**

БОРОВИКОВАА *ж.* (1) *(особова назва):* Я пани Лукєрьа, **пани** ИгнатоваА Боровиковаа сознаваю сим моим листом... **заставила** єсми сєло своє... кн(А)зю Михаилу и кн(А)зю Костянтину Ивановичом Острозским (Острог, 1481 *AS* I, 77).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Боровиковаа** (1481 *AS* I, 77).

БОРОВИКЪ, БОРОВИК *ч.* (5) *(особова назва):* а **заставила** єсми тое сєло своє ПъАнь кн(А)зєм их м(и)л(о)сти **по** томуж, в чом мнє пан мой Игнат Боровик записал оу **моєм** вєнє (Острог, 1481 *AS* I, 77).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Боровик, Боровикъ** (1481 *AS* I, 77); *род. одн.* **Боровика** (1481 *AS* I, 77).

***БОРОКЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Борки: **и мы** порадивше с нашими кнзи и с паны... дали єсмо ємy... **сєла** оу кремєнецко(м) повѣтє боръщовку а борокъ (Луцьк, 1438 *Р* 138).

ФОРМИ: *знах. одн.* **борокъ** (1438 *Р* 138).

БОРОНИТИ, БОРОНЇТЬ *дієсл. недок.* (30) **1.** (кого — **чого,** кого — що) обороняти, боронити, захищати (кого, що від кого) (27): коли бы которыі непріАтель своєю силою облогло тото исныи гро(д) галичь тогда тото исныі воєвода **и** бра(т) єго... имають... того исного города боронити (Луцьк, 1388 *Р* 37); Будеть ли хто у тыхъ земляхъ бискупа **и** церковь нагабати, я хочью у то уступитися и боронити **и** очистити тые земли (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); а **хто** бы ихъ хотєлъ габати до рокоу, и ты бы ихъ о(т) тыхъ **боронилъ** (Краків, 1487 *АМЛ*); крал... и братія єго... **землю** нашю молдавскоую... мечєм и радою и людмы... **завжды**... боудоут боронити (Гирлов, 1499 *BD* II, 420).

2. (чого) охороняти, стерегти, пильнувати (що) (2): а **бЖде**(т) лї ранє(н) тотъ алюбо заби(т) што жита борони(л) тогды имеєть дѣтємъ єго алюбо прїетелємь єго раны **платн**(т) (XV ст. *ВС* 29).

3. (що кому) забороняти, боронити (1): И тые Токаревскіе рекли: мы дей вамъ не боронимъ стада господарского паствити тамъ (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85).

ФОРМИ: *інф.* **боронити, boronity** 11 (1388 *Р* 37; 1411 *Cost.* II, 638; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; *Р* 123, 125; 1435 *Cost.* II, 687; 1442 *Cost.* II, 717; 1456 *ГПХМ;* 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1490 *Пам.;* 1499 *BD* II, 420); **боронїть** 3 (XV ст. *ВС* 10 зв., 29; *СЯ* 42); *теп. 3 ос. одн.* **боронить** (XV ст. *ВС* 16 зв.); *1 ос. мн.* **боронимъ** (1495 *АЛМ* 85); *перф. 3 ос. одн. ч.* **боронилъ, борони(л)** (XV ст. *ВС* 19, 29); *майб. 1 ос. одн.* **хочью бороннти** (1451 *АкЮЗР* II, 106); *1 ос. мн.* **choczem boroniti** (1388 *ZPL* 106); *3 ос. мн.* **боудоут бороиити** (1499 *BD* II, 420); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... боронилъ 6** (1487 *АМЛ; РИБ* 226; 1489 *АМВ;* 1495 *РИБ* 602; 1498 *АЛРГ* 82, 83); **бы(штобы) єси... боронилъ** 3 (1487 *АМЛ;* 1488 *РИБ* 222; 1489 *АМВ*).

Див. ще **БОРОНИТИ СѢ, БРОНИТИ, ЗАБОРОНЯТИ, ОБОРОНИТИ, ОБРОНИТИ, ПРОТЇВЪБОРОНЇТИ СА.**

БОРОНИТИ СѢ, БОРОНЇТИ СА *дієсл. недок.* (2) оборонятися, боронитися, захищатися: оуставлАємъ ачь боудє(т) нєгдѣ жалоба на нихъ оу нємецькомь правє **а** они нє держа(т) тогды они стратили своє право, а могоуть **сА** протївъ боронїтисА (XV ст. *ВС* 26); ино мы недоу(ж) быхо(м) дати єи а боронити сѣ на(м) ника(к) заноу(ж) помо(ч) и по(д)поры жаднои нє имає(м) ни о(т)колѣ ка(к) прє(д)ци наши имѣли (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ФОРМИ: *інф.* **боронити сѣ, боронїтисА** (XV ст. *ВС* 26; 1456 *ЭСФ*).

Див. ще **БОРОНИТИ** 1, **БРОНИТИ** 2, **ОБОРОНИТИ, ОБРОНИТИ, ПРОТЇВЪБОРОНЇТИ СА.**

БОРОНЇТЬ *див.* **БОРОНИТИ.**

БОРРА *ч., невідм.* (2) *(особова назва):* а на то є(ст) **великаа** мартоурїА, са(м) г(сд)вови... и боярє наши, па(н) станчю(л)... па(н) борра шандро (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98).

***БОРСНИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* а сє Азъ па(н) пєтрашь староста галицкыи... свѣдочю (!) то своимъ листомъ... иже пришедъ пєрєд мА васко мошєнчичь и позвалъ коундрата борснича о границю о вашичиньскоую (Галич, 1401 *Р* 65).

ФОРМИ: *знах. одн.* **борснича** (1401 *Р* 65).

***БОРСОУКОВЦИ** *див.* **БУРСУКОВЦЫ.**

***БОРСЧОВСКИИ** *прикм.* (1) ◇ дворысче Борсчовское *див.* **ДВОРИЩЄ.**

ФОРМИ: *ор. одн. с.* **Борсчовскимъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

БОРТА *ч.* (1) *(особова назва, молд.* бортэ «дупло»): Пакь господство мы даль съм имь чътири села... двѣ соуть на Боужорѣ, єдно Доумбравѣне... дроугоє Радотєщи, где быль Борта (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Борта** (1499 *BD* II, 162).

***БОРТЕВЪ** *прикм.* (1) ◇ люди бортеве *див.* **ЛЮДИ.**

ФОРМИ: *наз. мн.* **бортеве** (1495 *РИБ* 602).

! БОРТИКЪ ‹БОРТНИКЪ› *див.* ***БОРТНИКЪ.**

***БОРТИНЪ** *ч.* (1) *(феодально залежний селянин, який доглядав господарські борті)* бортник: Жаловали намъ очивисто люди нашы бортеве, на имя Петко Станковичъ а Петръ Билтуновичъ, на бортина жъ, на Яцка Вѣштортовича (Вільна, 1495 *РИБ* 601—602).

ФОРМИ: *знах. одн.* **бортина** (1495 *РИБ* 602).

Див. ще. ***БОРТНИКЪ.**

***БОРТНИКЪ** *ч.* (5) *(феодально залежний селянин, який доглядав господарські борті)* бортнік: а сє бортници пашко бортикъ (!) и съ ємєлина юрко мошничь (Львів, 1370 *Р* 18); чотыри бо(р)тнпки на горо(д) дають да(н) а чотыри на цє(р)кви да(н) дають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ФОРМИ: *наз. одн.* **! бортикъ** (1370 *Р* 18); *наз. мн.* **бортници** 2 (1370 *Р* 18; бл. 1471 *ЛКЗ* 92); **бо(р)тники** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); *род. мн.* **бортниковъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

Див. ще ***БОРТИНЪ.**

***БОРТНЫИ** *прикм.* (49) бортьовий, з бортями (2): тою жь дорогою зоудечєвскою къ котєшєвоу къ бортномоу доубью (Зудечів, 1413 *Р* 83);

бортная зємля (25), зємля бортная (16) ділянка землі, перев. в лісі, призначена для розведення бджіл в бортях: Сє жє придалъ юрьиі болковичь и своєю братьєю к цркви стму николѣ зємлю пашную и зємлю бортную (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8); и мы, подумав с нашими князи и с паны... дали есмо и записали за его вѣрную службу села... с пашнями, и з лесы, и з дубровами, и зъ бортными землями (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); даємъ и дали єсмо тому прє(д)рєченому пану андрѣю... **сєло**

мнхлинъ... со всими оуходы и приходы... з дубровами и з борътными землѧми и с пасѣками и з гаи (Київ, 1433 *P* 118); А коу томоу придаль єсми на тоую црквь островь мошное и озєро мошное и землю пашноую и бортноую (Перевали, 1440 *P* 142); Ино мы, выслухавши тыхъ листовъ, конецъ тому вчинили и тые земли пашные, а бортные, и сѣножать тымъ Токаревскимъ есмо присудили (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); будутъ воны тое село Осекрово какъ отчизну свою держати и уживати зо всими людми и со всѣми землями пашными и бортными (Троки, 1498 *ГВКОО*); И потвержаемъ тые люди симъ нашимъ листомъ вѣчно и непорушно ему самому, и его жонѣ... со всими ихъ землями пашными и бортными (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2,58); бортноє дерєво (2), бортноє дерєвьє (1), бортноє дрєво (1), дерєво бортноє (2) *(дерево з дуплом для рою бджіл)* дерево з бортю: а имѣєть ленько заруби(ч) тые сєла держати вѣчно... съ гаи и з бобровыми гоны... з бортны(м) дерєвьє(м) (Житомир, 1433 *P* 126—127); а хто бортноє дрєво зроубить бє(з) пчо(л) то по(л) гривны заплатіть (XV ст. *ВС* 37—37 зв.); и за тоую сто коп грошей широкихъ продали єсмо Єго Милости дворец наш... а на озєрє землю пашноую... з бортным дѣрєвом и с пашнею и з сєножатми (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **борьтное** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *род. одн. с.* **бортного** (1413 *P* 83); *дав. одн. с.* **бортномоу** (1413 *P* 83); *знах. одн. с.* **бортноє** (XV ст. *ВС* 37; 1478 *AS* III, 17); *ор. одн. с.* **бортным, бортны(м)** (1433 *P* 127; 1492 *AS* III, 23); *род. одн. ж.* **бортное** (1499 *РИБ* 777); *знах. одн. ж.* **бортную, бортноую, бортъноую** (бл. 1350 *P* 8; 1440 *P* 142; 1492 *AS* III, 23; бл. 1500 *АСД* II, № 4); *ор. одн. ж.* **бортною** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1483 *ВОРСР* 178; 1499 *РИБ* 777); *знах. мн. ж.* **бортные** (2-а пол. XV ст. *СПС;* 1495 *АЛМ* 85); *ор. мн.* **бортными, борътными, бортъными** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *P* 118; 1437 *AS* I, 34; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1457 *P* 165; 1470 *AS* I, 65; 1492 *АЛМ* 30; 1496 *АЛРГ* 71; 1498 *ГВКОО;* 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.).

***БОРТЪ** *див.* ***БОРТЬ.**

***БОРТЪНЫИ** *див.* ***БОРТНЫИ.**

***БОРТЬ** *ж.* (10) *(видовбане в дереві дупло для рою бджіл)* борть (9): то всє єсмо потвердили... исъ земею (!)... исъ дубровами, исъ лѣсом, исъ бортми, исъ пчолами (Судомир, 1361 *AGZ* 6); коупилъ панъ пєтръ радцѣовьскии дѣдицтво пнеколътъ... и сь лѣсомь и з бортъми и с вепеты за рѣкою (Перемишль, 1366 *P* 12); мы возрѣвши на єго верну службу... дали єсмо... сєло надѣєво... с лѣсомъ и с дубровами с полємъ с бортми (Львів, 1399 *P* 59); О кметѣ(х) которыи(ж) дєржать борти в запоустє (XV ст. *СЯ* 9 зв.); имѣнє н(а)ше именємъ Звѧгол ... даємъ и записуємъ... из гаи, из боры, из борътѧмн (Вільна, 1499 *AS* I, 117);

◇ борти драти (!) виймати мед з бортей: И мы пытали пани Михайловое, по чомоубы она оу поущоу за рєкоу оуєждчала, сєножати косила и борти драла, дерєво возила на оселєнє? (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *знах. мн.* **борти** (XV ст. *СЯ* 9 зв.; 1478 *AS* III, 17); *ор. мн.* **бортми, бортъми** 7 (1361 *AGZ* 6; 1366 *P* 12; 1378 *P* 26; 1399 *P* 59; 1415 *P* 87; 1424 *P* 100; 1451 *АкЮЗР* II, 106); **борътѦми** 1 (1499 *AS* I, 117).

БОРХИНЄЩИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* а тако(ж) дали єсми слобозию селу манастир(с)кому на имѣ борхинєщи (Дольний Торг, 1458 *ПГСММЦ*); a my także jesmi dały ot nas toje wysze pysannoje seło Mychajeszczyi na Bradeceli powysze Borchyneszczyi (Сучава, 1465 *GL* 176).

ФОРМИ: *наз.* **Борхиннєщи** (1458 *ПГСММЦ*); *род.* **Borchyneszczyi** (1465 *GL* 176).

БОРЧА *див.* **БОРЧѢ.**

БОРЧЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоую до на(с)... дали и потвєрдили єсми єму... сєло... на имѣ... борчєщи (Сучава, 1455 *Cost.* II, 543—544).

ФОРМИ: *наз.* **борчєщи** (1455 *Cost.* II, 544).

***БОРЧОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор. болг.* Борчо): а на то єстъ вѣра... боѦръ молдавскыхъ... вѣра пана борчоула и вѣра пана пєтра вистїарника (Коломия, 1448 *Cost.* II, 306).

ФОРМИ: *род. одн.* **борчоула** (1448 *Cost.* II, 306).

Див. ще **БОРЧѢ.**

БОРЧѢ, БОРЧА, БОРЧѦ *ч.* (16) *(особова назва, молд., пор. болг.* Борчо): пи(с) борчѣ оу со(ч)вѣ (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530); мы Стєфан воєвода... чиннм знамєнито... ожє тот истынїи слоуга наш БорчѦ... слоужил нам правою вѣрною слоужбою (Васлуй, 1497 *BD* II, 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **борчъ, Борчѣ** 8 (1472 *DIR«A»* 530; 1479 *DC* 141; 1480 *BD* I, 242; 1481 *BD* I, 249, 259; 1482 *BD* I, 261, 263, 264); **Борча** 4 (1479 *BD* I, 224; 1480 *BD* I, 244, 247; 1497 *BD* II, 111); **БорчѦ** 1 (1497 *BD* II, 112); *дав. одн.* **Борчи** 2 (1497 *BD* II, 111); **Борчѣ** 1 (1497 *BD* II, 112).

Див. ще ***БОРЧОУЛЪ.**

***БОРШНИЦЬ** *ч.* (2) *(особова назва):* Мы... иванъ клєцки францєкъ борш(н)иць... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь мєжи наши(м) г(с)дрмъ кролє(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с одноі строны мєжи панєю Ѧдвигою отиною пилєцкою... с другоѣ строны о волость о залѣсиє... на многи(х) роцѣхъ прєд на(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70); а тому свѣдъци панъ миколаи стпиченикъ... панъ фрѦнєцикъ борєшєниць (!) (Галич, 1418 *P* 89).

ФОРМИ: *наз. одн.* **борш(н)иць** 1 (1404 *P* 70); **! борєшєнниць** 1 (1418 *P* 89).

***БОРШЧАРЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до нас... дали єсми єго (sic.— *Прим. вид.*) двѣ мѣстѣ от поустини на Коулѣ мєждоу Боршчарємъ и мєждоу Дѣтєлева (Васлуй, 1436 *BAM* 33).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Боршчарємъ** (1436 *BAM* 33).

БОРЩОВКА *ж.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Борщівка: и мы, подумав с нашими князи и с паны... дали есмо и записали за его вѣрную службу села на имя Малов... а в Кремянецкомъ повѣте: Борщовка, Рыдомлъ, Устье (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); и мы порадившє с нашими кнзи и с паны... дали єсмо єму и записали за єго вѣрноую службу сєла оу кремєнецко(м) повѣтє борыщовку а борокъ (Луцьк, 1438 *P* 138).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Борщовка** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); *знах. одн.* **боръщовку** (1438 *P* 138).

***БОРЪ** *ч.* (18) *(хвойний ліс)* бір: Ино мы, въ то угленувши... дали есмо и записали, за его вѣрную къ намъ службу, тое село... Сенно... зъ лѣсы, и зъ дубровами, и зъ боры (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17); и за тоую сто коп грошей широкихъ продали єсмо Єго Милости дворец наш... а на озєрє землю пашноую... з бортным дѣрєвом... и з доубровами и з боры и лѣсы (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); Которыи находи(т) оу чюжїи лѣ(с) илї гаи илї в боръ (XV ст. *ВС* 37); имѣнє н(а)ше... даємъ и записуємъ... из ролѦми, из гаи, из боры (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *дав. одн.* **бору** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118); *знах. одн.* **боръ** (XV ст. *ВС* 37); *ор. мн.* **боры** 15 (1445 *АкЮЗР* I, 17; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; *АкЮЗР* I, 21; *P* 161; 1466 *AS* I, 62; 1490 *ЗХП* 135; 1491 *AS* I, 97; 1492 *AS* III, 23; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **борми** 1 (1451 *АкЮЗР* II, 106); **борамн** 1 (1498 *ГВКОО*).

***БОРЪ БРИНЪ** *ч.* (1) *(назва присілка у Волинській землі)* Борбин: И мы дорадивши сѦ с наши кнзи... дали Єсмо Ємоу сєло долъгиє шии в лоуцкомъ повѣтє А к томоу присєлокъ боръ бринъ (Луцьк, 1452 *P* 161).

ФОРМИ: *знах. одн.* **боръ бринъ** (1452 *P* 161).

БОРЪЗДО *див.* **БОРДЗО.**

БОРЪСАНЪ *див.* **БАРСАНЪ.**
***БОРЪТНЫЙ** *див.* ***БОРТНЫИ.**
***БОРЪТЬ** *див.* ***БОРТЬ.**
***БОРЪЩОВКА** *див.* **БОРЩОВКА.**
***БОРЫЛОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор. болг.* Борил): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє тїи истїныи ѣновє пана щефана борыловичѧ... слоужили... предкомь нашимь правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1419 *DIR«A»* 444).
ФОРМИ: *род. одн.* **борыловичѧ** (1419 *DIR«A»* 444).
***БОРЫНИЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Львівській землі)* Бориничі: а при то(м) были свѣдци па(н) дмитръ ходоровскыи... па(н) ивашко з борыни(ч) (Зудечів, 1428 *P* 111).
ФОРМИ: *род.* **борыни(ч)** (1428 *P* 111).
***БОРЫНІЦКИЙ** *ч.* (1) *(особова назва):* А сє Я панъ ленко староста Зоудечовьскіи Свѣдчю сімъ своимъ лістомъ... ажє єсмо розъѣхалі границю межи паномъ юрковьскімъ и паномъ ивашкомъ борыніцкимъ Межі острова и дроховічь (б. м. н., 1424 *P* 104).
ФОРМИ: *ор. одн.* **борыніцкимъ** (1424 *P* 104).
***БОРЬТНИКИ** *мн.* (2) *(назва села у Львівській землі)* Бортники: а при то(м) были свѣдци... па(и) сенко процеви(ч) па(н) грицко из борьтиикъ (Зудечів, 1428 *P* 111); а при то(м) были свѣдцї па(н) дмитръ ходоровьскыи... па(н) грицко з борьтникъ (Зудечів, 1430 *P* 116).
ФОРМИ: *род.* **борьтникъ** (1428 *P* 111; 1430 *P* 116).
***БОРЬТНЫИ** *див.* ***БОРТНЫИ.**
***БОСИОКЪ** *див.* ***БОСЇОКЪ.**
***БОСЇОКЪ** *ч.* (3) *(особова назва, молд.* бусуйок «васильок городній»): и оуставши наши слоуги да(н)чоу(л) и бра(т) єго драготъ и тєсть єго мълаю и тома босїо(к) та заплатилн оуси испо(л)на тоти бишеписа(н)нїи пинѣзи (Сучава, 1493 *ПГВСП*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **босїо(к)** (1493 *ПГВСП*); *дав. одн.* **босїокоу, босиокоу** (1493 *ПГВСП*).
***БОСНА** *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор. лат.* Bosnia): єщє два цигани на имѣ лалоу и съ чєлѣ(д)ми своими и бо(с)на съ чєлѣ(д)ми... єсми дали (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).
ФОРМИ: *наз. одн.* **бо(с)на** (1453 *Cost.* II, 445).
БОТЄЩИ *мн.* (6) *(назва села у Молдавському князівстві):* Ино мы єсми осмотрили с нашими паны... дални и потвєрдили єсми ємоу оу нашєи зємли... вишєписанна села Дрѣгоєщи... и Ботєщи (Сучава, 1462 *BD* I, 67); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... оуноукове Крєца от Ялана... и продали... єдно сєло на Яланѣ на имѧ Ботєщи (Ясси, 1500 *BD* II, 175).
ФОРМИ: *наз.* **Ботєщи** (1498 *BD* II, 126; 1500 *BD* II, 175); *дав.* **Ботєщимь** (1500 *BD* II, 175); *знах.* **Ботєщи** (1462 *BD* I, 66, 67).
***БОТИНЪ** *прикм.* (1): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... слоуга наш Сима Бенѧ и сєстра єго Моуша... та продали тоє сєло слоугам нашим Сими и братоу єго Оники, сыном Ботинимь (Ясси, 1500 *BD* II, 175).
ФОРМИ: *дав. мн.* **Ботинимь** (1500 *BD* II, 175).
БОТНА *ж.* (9) *(назва потоку у Бессарабії):* тѣмъ мы видѣвше и(х) правую и вѣрную службоу до на(с)... потвръдили єсми имъ и(х) села... на ребричи на имѧ пожерещи и петрилещи... и на ботни мєста о(т) пустиниѣ на оустиє (Сучава, 1443 *Cost.* II, 179); А такожъ що била их пасика оу Ботнє на имѣ Висока, аби нє имал никто до нєи дило, ани до их людїи (Сучава, 1466 *BD* I, 106).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Ботна** 4 (1452 *DIR«A»* 500; 1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 8; 1462 *Cost. D.* 11); *зам. род.* **о(т) ботна** 1 (1452 *DIR«A»* 500); *дав. одн.* **ботнои** (1462 *Cost. D.* 11); *місц. одн.* **оу Ботнє** 2 (1466 *BD* I, 105, 106); **на ботни** 1 (1443 *Cost.* II, 179).
Див. ще ***БОТНИ.**
***БОТНИ** *мн.* (8) *(назва потоку у Бессарабії):* також‹є› єсмн дал‹и› сєл‹о› к‹ръ›стѣ на имѧ калиновци гдє є(ст) головка ‹и пасика(? — *Прим. вид.*) оу› ботнє(х) (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248); и такожъ дали єсми ємоу и дроугоє сєло по(д) ботнѣми подли влъкана (Нямц, 1443 *Cost.* II, 120); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїдоша прѧд нами... слоуги наши... и продали... єдно сєлище оу Ботнєх Левкоціи (!) (Сучава, 1483 *BD* I, 269).
ФОРМИ: *ор.* **ботнѣми** (1443 *Cost.* II, 120); *місц.* **оу Ботнєх, ботнє(х)** 6 (1429 *Cost.* I, 248; 1448 *Cost.* II, 342; 1470 *BD* I, 147, 148; *DIR«A»* 522; 1483 *BD* I, 269); **на ботнѣ(х)** 1 (1443 *ДГСПМН*).
Див. ще **БОТНА.**
БОТЪШ *ч.* (2) *(особова назва):* И також прїидє прѧд нами... Нѣгша... нєпота Ботъша... и продала... єдно сєло... на имѣ част Ботъшова, гдє бил дєд єи Ботъш, самомоу господствоу ми (Сучава, 1488 *BD* I, 355).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Ботъш** (1488 *BD* I, 355); *род. одн.* **Ботъша** (1488 *BD* I, 355).
***БОТЪШАНИ** *див.* **БОТЬШѦНЇИ.**
***БОТЪШОВЪ** *прикм.* (2): И також прїидє прѧд нами... Нѣгша... нєпота Ботъша... и продала... єдно сєло на Молдавѣ на гроушово поле, на имѣ част Ботъшова (Сучава, 1488 *BD* I, 355).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Ботъшова** (1488 *BD* I, 355, 356).
Пор. **БОТЪШ.**
БОТЬШѦНЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тє(м) мыи видє(в)ше єго правою слоу(ж)бо (!) до на(с)... дали и потвръдили єсмы ємоу оу нашїи зємли мо(л)да(в)ской єго о(т)нни (!) и сєла(м) (!), на имѧ роужінѣнїи... и ботьшѦнїи (Сучава, 1459 *Cost. S.* 21—22); Сє азь Іо Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали и потвръдили єсми... монастироу от Поутнои... оуси цръкви и с попи... з цръков оу Ботъшан с попом (Сучава, 1490 *BD* I, 419).
ФОРМИ: *наз.* **ботьшѦнїи** (1459 *Cost. S.* 22); *род.* **Ботъшан** (1490 *BD* I, 419).
***БООУЛЪ** *ч.* (4) *(особова назва, молд.* боу «бик»): А иа то єст вѣра ... бояр наших: в. п. Збїарн... в. п. Драгошє Бооула дворника (Сучава, 1487 *BD* I, 305).
ФОРМИ: *род. одн.* **Бооула** (1487 *BD* I, 302, 305, 308; *Cost. D.* 7).
БОХОТИНЪ *ч.* (10) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы алєксандрь воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали и потвръдили єсми... нашєм(у) монастири о(т) побрати... шестъ бочкы вина... и єщє пасика оу нашєи бранищє, оу бохотинъ, на имѣ бозова (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... даєм и дали єсми... нашємоу монастироу от Хомора... под Бохотиином єдноу пасикоу (Сучава, 1475 *BD* I, 203).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от (оу) **бохотинъ** (1453 *Cost.* II, 445; 1454 *Cost.* II, 501); *род. одн.* **боготи(н)** 2 (1462 *Cost. D.* 11); **бохотина** 1 (1454 *Cost.* II, 508); *знах. одн.* **бохоти(н)** (1454 *Cost.* II, 501); *ор. одн.* **Бохотином, Бохотиномь** (1467 *BD* I, 120; 1475 *BD* I, 203); *місц. одн.* **оу бохотинѣ** (1453 *Cost.* II, 454; 1455 *Cost.* II, 559).
***БОХУРЬ** *ч.* (2)*(назва села у Перемишльській землі):* а дана єсть грамота оу бохури (Бохур, 1377 *P* 24).
ФОРМИ: *род. одн.* **бохурѧ** (1377 *P* 24); *місц. одн.* **оу бохури** (1377 *P* 24).
БОЦЪ, БОЦЬ, БОЦ *ч.* (5) *(особова назва, молд., пор. болг.* Боцо): мы боѦрє... па(н) драгу(ш), па(н) журжъ... па(н) лацко бо(ц) и бра(т) єго миклоушъ... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... серє(т) мисто... кнѦгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); А пак привилїє що имал дѦд их Боц Лацко на таа села от дѣда нашєго от Алєксандра воєводї, а тоє прївилїє загибло (Сучава, 1491 *BD* I, 491).
ФОРМИ: *наз. одн.* **боцъ, Боц, бо(ц)** 4 (1421 *Cost.* I, 142; 1433 *Cost.* II, 650; 1491 *BD* I, 491); *зам. дав.* слоуз‹ѣ наш›ємоу Лоука **Боць** 1 (1491 *BD* I, 491).
***БОЧКА** *див.* **БОЧЪКА.**

БОЧЪКА *ж.* (31) **1.** *(посудина для зберігання або перевезення рідини, зерна і т. ін.)* бочка (4): мы петръ воєвода... знамєнито чинимъ... оже... дали єсми сє(с) ли(ст) на(ш) сєламъ монастирски(м) людємъ о(т) чюлинєщи и о(т) берєстѣни... на то щобы нє платили да(н)... ни бочки наши щобы нє возили (Поляна, 1448 *DIR«A»* 491); Въ Хотячевѣ одъ накладного возя (!) по грошу давать, а одъ порожнего воза и одъ бочекъ не надобе давати (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

2. *(міра місткості)* бочка (21): а єщє єсмы дали оброкъ тому монастирєви из нашєго двора каждыи годъ цѣлыи по дєсѧть бочокъ вина и по дєсѧть колоды пшеничны(х) (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*); я дамъ на прч(с)тую бо(г)мтрь дєсѧтую бочку ис того Става (Луцьк, 1445 *Р* 150); а ис тых людєй дани идєт три кади мєдоу бєз поуда, а копа грошей, и пол шоста гроша, а жита сєм бочок (б. м. н., 1470 *AS* I, 67); Кнѧзю Андрею, Брѧславскомоу наместникоу... сто бочокъ ржи з дворовъ, што под ключомъ (Краків, 1489 *AS* III, 21—22);

б о ч к а с о л я н к а (3) *(міра місткості сипучих тіл)* бочка з-під солі: они мають тые двѣ копѣ грошей давати и петнадцать бочокъ жита солянокъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

3. *(площа землі, міра якої визначалась бочкою засіяного на ній зерна)* бочка (3): И повєла нас пани Василєвиѧ верхъ рєчки Бродноє поущою, ловы своими ажъ къ сєлоу коу Всємероу и къ боѧром и приве⟨ла⟩... ⟨по⟩лєм Малєєвским, што кнѧз вєликий Витовт, єдоучи до Стародоуба... паноу Нацоу на пєтдесѧт бочок, ино там полѧ розъробила пани Нацовиѧ за дорогоу Слонимскоую и Клєпачовскоую, показала то ново розроблєно (Луконица, 1478 *AS* III, 17); И он о том до насъ отписал, штож то есть так, какъ он намъ поведал, иж только тое землицы мало болши двадцать бочокъ (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бочъка** (XV ст. *ИК*); *знах. одн.* **бочку** (1445 *Р* 150); *наз. мн. зам. род.* дєсѣтъ **бочкы, бочки** (1447 *Cost.* II, 281; 1451 *Cost.* II, 401; 1453 *Cost.* II, 445, 453; 1459 *BD* I, 34; 1466 *BD* I, 105; 1473 *BD* I, 181); *род. мн.* **бочок, бочокъ** 11 (1411 *Mih. Alb.*; 1439 *Cost.* II, 31; 1448 *Cost.* II, 365; 1449 *Cost.* II, 378, 747; 1470 *AS* I, 67; 1478 *AS* III, 17; 1488 *УКГ;* 1489 *AS* III, 22; 1499 *АСД* VI, 3; *АЛРГ* 94); **бочекъ** 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); *знах. мн.* **бочки** (1448 *DIR«A»* 491; 1449 *Cost.* II, 747; 1466 *BD* I, 95).

БОЯЗНЬ *ж.* (2) боязнь: А коли(ж) оу жалоба(х) оу праведлива(г) соу(д) нє иєть (!) гнєвъ имѣсца имєєть анї зазрасть помысты ани тє(ж) боязнь о правдоу имєсть соу(д) каково(г) имєти в роуцє а ба прє(д) очима (XV ст. *ВС* 33 зв.); оузрѣвши лист господствы, а ти прїиди к нам бєз никоторои боазни и оусымнѣниа, заноуж тѣ єсми простили и вєс гнѣв єсми тобѣ отпоустили (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 309).

ФОРМИ: *наз. одн.* **боязнь** (XV ст. *ВС* 33 зв.); *род. одн.* **боазни** (1470 *BD* II, 309).

БОЯР *ч.* (1) *(у Молдавському князівстві — великий землевласник або служила людина, яка займала високе суспільне становище)* боярин: мы Стєфань *(в ориг.* Стєфана.— *Прим. вид.)*... знамєнито чиним... ож(є) тот истиныи слоуга и бояр нашь вѣрныи пань Сима Бахлоуянь слоужил нам правою вѣрною слоужбою (Сучава, 1493 *BD* II, 5).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бояр** (1493 *BD* II, 5).

Див. ще **БОЯРИНЪ.**

БОЯРИНЪ, БОѦРИН, БОѦРИНЪ, БОЯРИН, БОЛѢРИНЪ, БОѦРИНЬ, БОЛѢРИНЬ, БОЯРИНЬ, БОЛѢРИН, БОѦРЫН, БОѦРЪНЪ *ч.* (1496) (*цсл.* боляринъ) *(у Молдавському князівстві — великий землевласник або служила людина, яка займала високе суспільне становище; у Литовській державі — дрібний землевласник)* боярин (982): Тые вси села ... маетъ держати... владыка Луцкий... и о добромъ посполитомъ... пры насъ и пры советахъ князевъ и бояръ нашихъ, радити и советовати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а сє боярє пѣтръ мошєнка ходко лоєви(ч) (Львів, 1370 *Р* 18); исталаѧ торгувлѧ мєжи добрыми людми мєжи бояры и мєжи крилошаны стго ивана (Перемишль, 1378 *Р* 25); а при то(м) бы(л) боѦрє бра(т)ша минигаило кнѧ(з) юрьи кожшно (!) иванови(ч) (Молодечно, 1388 *Р* 44); а на то вѣра моѧ... вѣра оусѣхъ боѦръ молдавьскихъ *(в ориг.* молда молдавьскихъ.— *Прим. вид.)* (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); А при томъ былъ господинъ отецъ нашъ, владыка Володимерскій... а бояре Кобринскіе (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); ины боѦрє наши и слоугы при то(м) были (Київ, 1446 *Р* 154); и на то дали есмо ему се(с) нашъ листъ з нашою печатю, потверджаючи ею к бояромъ (Овруч, 1450 *ЗНТШ* XI, 7); а тыи пѣнѦзи брали єсмо чєрєз роуки боѦрина Єго Милости Рамана Митковича (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); и оуставши слуга на(ш), глигоръ, и съ своєю женою, а(л)бою, и заплатили и(м) оуси тоти... пинѣзи... перє(д) нами и перє(д) нашими болѣри (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234);

б о я р и н ъ в є л и к и и (509), в є л и к и и ⟨б о л ѣ р и н ъ⟩ (1), ⟨б о я р и н ъ⟩ м а л ы и (504), м а л ы и б о л ѣ р и н ъ (4), ⟨б о я р и н ъ⟩ м о л о д ы и (8), б о я р и н ъ с т а р ї и (1), ⟨б о я р и н ъ, б о л ѣ р и н ъ⟩ с т а р ы и (6), с т а р ы и б о я р и н ъ (1) *(вищий або нижчий за родовим старшинством, впливовістю та ін.)* великий або малий боярин: А на то вѣра моа, вышєписаннаго Олєксандра воєводы... и вѣра оусѣхъ бояръ молдавскыхъ, и малыхъ и вєликыхъ (Сучава, 1401 *RIR*); мы бояре, оуса рада молдавскаѧ, старїи и молодии... чинимъ знамєнїто... ажє имаємъ вѣрно слоужити королю и стои короунѣ полскои (Сучава, 1435 *Cost.* II, 689); мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито... ожє прїидє прѣд нами и прѣд оусими нашими вєликыми и малыми болѣре пан Ивоул Солка и зѣтъ их Богдан... и токмили сѣ за их отниноу (Сучава, 1461 *BD* I, 44—45); а на то єсть... вѣра вѣсѧ(х) бояр наши(х) молдавскы(х) и вєликы(х) и мали(х) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бояринъ, боѦринъ, бояринь, боѦринь, боярин, боѦрин, боѦри(н), бояри(н)** 75 (1403 *RS* 338; 1411 *Cost.* I, 84; 1420 *Cost.* I, 135; 1429 *ДГОБК;* 1432 *Cost.* I, 330; 1446 *Р* 154; 1453 *Cost.* II, 453; 1465 *AS* I, 57; 1479 *BD* I, 221; 1488 *BD* I, 345; 1499 *BD* II, 140 і т. ін.); **болѣринъ, болѣринь, болѣрин, болѣри(н)** 19 (1400 *Cost.* I, 36; 1435 *Cost.* I, 454; 1439 *Cost.* II, 61; 1443 *Cost.* II, 119; 1444 *Cost.* II, 208; 1446 *Cost.* II, 238; 1448 *Cost.* II, 342; 1455 *Cost.* II, 540; 1471 *BD* I, 159; 1472 *ДГСВМ* і т. ін.); **боѦрын** 1 (1467 *BD* I, 122); **боѦрънъ** 1 (1452 *Cost.* II, 760); *род. одн.* **боѦрина, боярина** 2 (1492 *AS* III, 23; 1498 *АЛМ* 169); *зам. наз.* прїидє прѣ(д) нами... **болѣрина...** и далъ 1 (1449 *Cost.* II, 379); *дав. одн.* **бояриноу, боѦриноу** 31 (1439 *Cost.* II, 35; 1442 *Cost.* II, 717; 1448 *Cost.* II, 306; 1452 *Cost.* II, 422; 1456—1481 *Р* 164; 1459 *ЗНТШ* XI, 13; 1462 *BD* I, 64; 1472 *DIR«A»* 530; 1483 *Cost. S.* 122; 1499 *BD* II, 450 і т. ін.); **болѣриноу** 29 (1441 *DIR«A»* 477; 1445 *Cost.* II, 218; 1457 *BD* II, 257; 1462 *Cost. D.* 12; 1467 *Mih. Doc.* 126; 1470 *BD* I, 151; 1472 *BD* I, 172; 1475 *Cost. D.* 4; 1484 *BD* I, 279 і т. ін.); *знах. одн.* **боярына** 1 (1499 *BD* II, 450); **болѣрина** 1 (1456 *ЭСФ*); *ор. одн.* **болѣриномь** (1442 *Cost.* II, 87); *наз. мн.* **боѦрє, бояре, бояре** 57 (1370 *Р* 18; 1388 *Р* 44; 1401 *АкВАК* III, 2; 1421 *Cost.* I, 141; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1435 *Cost.* II, 689; 1443 *Cost.* II, 144; 1446 *Р* 154; 1457 *BD* I, 5; 1469 *BD* I, 138; 1485 *BD* II, 371; 1495 *АЛМ* 83 і т. ін.); **болѣрє** 7 (1443 *Cost.* II, 179; 1462 *BD* I, 54; 1467 *Cost. S.* 69; 1471 *ДГСМПБ;* 1473 *BD* I, 187; 1486 *BD* I, 289); **бояри** 14 (1436 *Cost.* II, 701; 1448 *Cost.* II, 362; 1464 *BD* I, 84; 1466 *BD* I, 113; 1472 *BD* I, 170; 172; *Cost. S.* 88; 1479 *BD* I, 224; 1480 *BD* I, 241); **боѦры, boiary** 2 (1474 *РГС;* 1500 *ДПЖН*); **боѦрїи** 1 (1491 *BD* I, 464); **болѣри** 1 (1448 *Cost.* II, 362); **болѣры** 1 (1462

BD I, 56); **боѧрове** 1 (1448 *Cost.* II, 737); *зам. род.* вѣра **бояри, боєри** 5 (1458 *DIR«A»* 513; 1459 *Cost. S.* 22; 1472 *Cost. D.* 26; 1482 *BD* I, 260; 1491 *BD* I, 473); вѣра **болѣри** 3 (1458 *Mih. Doc.* 122; 1484 *BD* I, 279; 1500 *Cost. S.* 234); вѣра **бояры** 2 (1442 *Cost.* II, 101; 1472 *DIR«A»* 530); вѣра **боѧрє** 2 (1466 *BD* I, 96; 1495 *Cost. S.* 194); **о(т)... болѣры** 1 (1456 *DIR«A»* 511); *вам. дав.* вѣрным **болѣре** 1 (1486 *BD* I,289); *род. мн.* **бояръ, боѧръ, боярь, боѧрь, боѧр, бояр, боя(р)** 719 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3; 1388 *P* 39; 1392 *Cost.* I, 8; 1401 *RIR;* 1424 *Cost.* I, 162; 1440 *Cost.* II, 65; 1458 *BD* I, 6; 1475 *BD* I, 206; 1490 *BD* I, 388; 1497 *BD* II, 96; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **болѣръ, болѣрь, болѣр, болѣ(р)** 110 (1400 *Cost.* I, 37; 1425 *Cost.* I,173; 1437 *Cost.* I, 536; 1445 *Cost.* II, 219; 1458 *Cost.* II, 815; 1468 *BD* I, 128; 1480 *BD* I, 245; 1484 *BD* I, 279; 1495 *BD* II, 82; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **!болѣрѣрь** 1 (1422 *DIR* fig.35); *зам.знах.* прѣ(д) нашѣ **боярь** 1 (1435 *Cost.* I, 454); *дав. мн.* **бояромъ, боѧром, бояром, бояро(м)** 17 (1435 *Cost.* II, 692; 1446 *P* 154; 1450 *ЗНТШ* XI, 7; 1461 *BD* I, 45; 1478 *AS* III, 17; 1490 *BD* I, 434; 1491 *BD* I, 491; 1492 *Cost. S.* 162; 1495 *BK;* 1499 *BD* II, 155 і т. ін.); **болѣром, болѣромь** 2 (1442 *Cost.* II, 87; 1491 *BD* I, 445); **боярамь** 1 (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9); *знах. мн.* **бояръ, боѧрь** 11 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3; 1423 *DIR«A»* 447; 1430 *ГВКЛ* 7, 9; 1435 *Cost.* I, 454; 1445 *P* 150; 1449 *Cost.* II, 746; 1468 *BD* II, 305; 1478 *AS* III, 17; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1495 *АЛМ* 83); **боѧры** 3 (1448 *Cost.* II, 738; 1454 *АЛМ* 12; 1468 *BD* II, 305); **бояре** 2 (1495 *АЛМ* 83; 1499 *BD* II, 422); **бояровь** 1 (1436 *Cost.* II, 706); *ор. мн.* **боѧрє, бояре** 224 (1436 *Cost.* II, 698; 1449 *Cost.* II, 385; 1458 *BD* II, 261; 1467 *BD* I, 122; 1475 *BD* I, 199; 1482 *BD* I, 265; 1490 *BD* I, 397; 1495 *BD* II, 87; 1497 *BD* II, 102; 1500 *BD* II, 173, 175 і т. ін.); **болѣре** 9 (1458 *BD* I, 20; 1460 *BD* I, 41; 1461 *BD* I, 45; 1462 *BD* I, 66; 1471 *ДГСМПБ;* 1473 *BD* I, 186; 1478 *BD* I, 218; 1486 *BD* I, 289, 290); **боѧри, бояри** 55 (1435 *Cost.* II, 679; 1444 *АрхЮЗР* I/VI, 8; 1452 *Cost.* II, 759; 1457 *BD* II, 257; 1464 *BD* I, 83; 1472 *BD* I, 169; 1487 *BD* I, 306; 1491 *BD* I, 452; 1493 *Cost. D.* 45; 1495 *BD* II, 40 і т. ін.); **боѧры, бояры** 40 (1378 *P* 25; 1400 *Cost.* II, 619; 1423 *DIR«A»* 447; 1430 *ГВКЛ* 7; 1444 *АрхЮЗР* I/VI, 8; 1453 *Cost.* II, 453; 1466 *BD* I, 114; 1473 *BD* I, 190; 1488 *BD* I, 324; 1499 *BD* II, 448 і т. ін.); **болѣри, болярї** 18 (1449 *Cost.* II, 379; 1459 *Cost. S.* 22; 1464 *BD* I, 83; 1470 *BD* I, 147; 1472 *BD* I, 172; 1479 *BD* I, 221; 1481 *BD* I, 258; 1484 *BD* I, 277; 1490 *BD* I, 387; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **болѣры** 5 (1443 *Cost.* II, 131; 1462 *BD* I, 55; 1470 *BD* II, 309; 1471 *ДГСМПБ;* 1473 *BD* I, 186); **боярми** 1 (1485 *BD* II, 371).

Див. ще **БОЯР.**

БОЯРИНЯ *ж.* (1) *(дружина боярина)* бояриня: Жаловала иамъ бояриня Мѣнского повѣту, на имя Анна Петрашовая, на невестку свою Ганку (Троки, 1494 *РИБ* 560).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бояриня** (1494 *РИБ* 560).

***БОЯРСКЫ** *див.* ***БОЯРЬСКИІ**.

***БОЯРЬСКИИ** *прикм.* (3) боярський (1): и тако(ж) варє колко товаръ провадѧ(т) до бѣлагорода или товаръ г(с)вами или возы или на(ш) или боярскы да нє имаютъ тоты... люди никоторои помощи давати никому николи (Побрата, 1448 *ДГПР*);

б о я р ь с к а я р о у д а (2) *(назва місцевості у Київській землі):* поше(д)ши горѣ боярьскою роудою прише(д)ши к ива(н)ко(в)скимъ к закопамъ... то єсть зємлѧ пана скилорєва объѣханая (б. м. н., бл. 1458 *P* 168).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **боярскы** (1448 *ДГПР*); *знах. одн. ж.* **боярьскоую** (бл. 1458 *P* 168); *ор. одн. ж.* **боярьскою** (бл. 1458 *P* 168).

***БОЯТИ СѦ** *див.* ***БОѦТИ СѦ.**

БОѦ *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор. болг.* Боя): И такождєрє єсми дали и потвръдили тои свѧтои нашєи цръкви... циганє на имѣ Боѧ съ чєлѣдєю, и Дадоуль съ чєлѣдєю (Сучава, 1488 *BD* I, 342).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Боѧ** (1488 *BD* I, 342).

БОѦРИН *див.* **БОЯРИНЪ.**

БОѦРИНЪ *див.* **БОЯРИНЪ.**

БОѦРИНЬ *див.* **БОЯРИНЪ.**

БОѦРЪНЪ *див.* **БОЯРИНЪ.**

БОѦРЫН *див.* **БОЯРИНЪ.**

***БОѦТИ СѪ** *див.* ***БОѦТИ СѦ.**

***БОѦТИ СѦ** *діесл. недок.* (5) (кого, від чого; робити що) боятися (кого, чого; робити що): а слушати ми господарѧ своєго великого коро(л) во всємъ как ми повєлить и боѧтим(с)ѧ (!) єго какъ ба (б. м. н., 1386 *P* 30); а бѫдє(т) па(к) то(т) панъ силє(н) што бѫдє(т) соу(д)я боялъ сѧ сла(т) до нє(г) закла(д)у бра(т) тогды має(т) намь заплатити виноу о у нашь скарбъ (XV ст. *ВС* 16 зв.— 17); про то(ж) узрѣвшє сє(с) лис(т), а вы пріидѣтє к на(м) и до нашеи зємли съ усими своими торговлѣми и товаро(м), нє боѧчи сѣ ни о(т) котории шкоды (Баків, 1447 *Cost.* II, 732).

ФОРМИ: *інф.* **! боѧтим(с)ѧ** (1386 *P* 30); *теп. 3 ос. мн.* **боятсѧ** (XV ст. *ВС* 15); *майб. II 3 ос. одн.* **бѫдє(т)... боялъ сѧ** (XV ст. *ВС* 16 зв.); *дієприсл. одноч.* **боячисѧ, боѧчи сѣ** (XV ст. *ВС* 33 зв.; 1447 *Cost.* II, 732).

Див. ще ***ОУБОЯТИ СЯ**.

! БПЄЛ ⟨БЧЄЛ⟩ *див.* **БЧОЛА**[2].

! БРАВИЧѢ ⟨БРАЄВИЧѢ⟩ *див.* **БРАЄВИЧЬ.**

***BRADECEL** *див.* **БРЪДЪЦЄЛЪ.**

БРАДИЧЄШИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тоє ⟨вышєпис⟩анное село брадичещи тоє тадороу опро⟨ч⟩ и дѣтємъ тадоровомъ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 450).

ФОРМИ: *наз.* **брадичєщи** (1436 *Cost.* I, 450).

***БРАДЪ** *ч.* (3) *(молд.* брад «ялина, смерека») ялина, смерека: а хотарь... до кръници доумитрови о(т)толѣ попоу(д) оубочи на єди(н) бра(д) знамєна(н) межи два зъподіи (Сучава, 1490 *ДГСХМ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **бра(д)** (1490 *ДГСХМ*).

БРАЄВИЧЬ, БРАЄВИЧ *ч.* (90) *(особова назва, молд., пор. болг.* Брайо): мы боѧрє... алєксандра воєводы... па(н) бори(с) браєви(ч), па(н) да(н)чу(л) жули(ч)... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... серє(т) мисто... кнѧгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); и мы єсми пришо(д)ши прє(д) кнѧгиню илияша воєводиноую и прє(д) и(х) паны мо(л)давскии прє(д) паномъ браєвичемъ... и єсми смирилисѧ и сътокмилисѧ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже пріидє прѧд намы... Олюшка... и продала... трєтоую част сєло от Костещ... що юи были дални... слоуга наш Юрїю Браєвич, сынь Бориса Браєвича, и сєстричичи єго (Сучава, 1499 *BD* II, 130).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Браєвич, браєви(ч)** 20 (1421 *Cost.* I, 142; 1443 *Cost.* II, 120, 1448 *Cost.* II, 362; 1452 *Cost.* II, 422; 1455 *Cost.* II, 769; 1460 *BD* I, 41; 1462 *BD* I, 56; 1464 *BD* I, 84; 1466 *DIR«A»* 519; 1499 *BD* II, 130 і т. ін.); **! Boajewycz** 1 (1465 *GL* 176); **Браєвичь** 1 (1462 *BD* I, 54); *род. одн.* **Браєвича, Браєвыча** 65 (1441 *DBAc* 35; 1445 *Cost.* II, 212; 1448 *Cost.* II, 314; 1453 *Cost.* II, 446; 1455 *Cost.* II, 526; 1459 *BD* I, 28; 1462 *BD* I, 62; 1464 *BD* I, 86; 1465 *BD* I, 88; 1499 *BD* II, 130 і т. ін.); **браєвнчи, браєвн(ч)** 5 (1445 *Cost.* II, 226; 1448 *Cost.* II, 359; 1452 *Cost.* II, 760; 1458 *Cost.* II, 466; 1460 *Cost. S.* 41); **браєвичѣ** 1 (1456 *Cost.* II, 578); **! бравичѣ** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122); *ор. одн.* **браєвичемъ** (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.).

Див. ще **БРАЄВИЧЮ**.

БРАЄВИЧЮ *ч., невідм.* (1) *(особова назва, молд., пор. болг.* Брайо): мы пєтръ воєвода... исъ своимы панове, ис паномъ доумѣ браєвичю, ис паномъ станчюломъ... и съ оусєю нашею радою волоскою, вызиваюмъ... оужє тоты златии пиивзи, котори єсмы были дали на жолдь... паноу бартъшовы з боучача... оурожєны панъ михаило з боучача... намъ вєрноулъ (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 814—815).

Див. ще **БРАЄВИЧЬ.**

***БРАИЛО** *с.* (1) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Бреїла: А Ливовчанє що имоут ходити до Браила или до Кєлеи по рибоу... имают давати мыто от гривны полтора гроша (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *род. одн.* **Браила** (1460 *BD* II, 275).

Див. ще **БРАИЛОВО.**

БРАИЛОВО *с.* (3) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Бреїла: а львовчѦнє што имуть поити до браилово, по рыбы... тамъ имуть дати, отъ гривну по полъвтора гроша (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а ливовчанє що имоут ходити до браилова, а либо до кїлїи по рыбоу, на краинєм мыти, оу бакови, а либо оу бєрлади имает давати мыто от гривны по полтора гроша (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **до браилово** (1408 *Cost.* II, 632); *род. одн.* **браилова** 1 (1456 *Cost.* II, 790); **браиловѣ** 1 (1434 *Cost.* II, 669).

Див. ще ***БРАИЛО.**

БРАИНЦИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині):* мы стєфанъ воєво(да)... знаменито чини(м)... ожє... потвръждаємъ тому прѣ(д)речєнном(у) монастирю... одно село... вакулинци по(д)ли браинци (Сучава, 1443 *ПГСММ*).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* подли **браинци** (1443 *ПГСММ*).

БРАН *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы видѣвше єго правою и вирною слоужбою до нас... дали и потвръдили єсми ємоу... села на имѣ Гостилещи... и иа Кнѣжѣ Бран (Сучава, 1459 *BD* I, 35).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бран** (1459 *BD* I, 35).

***БРАНИЩА** *див.* **БРАНЇЩА.**

БРАНИЩАРСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва):* Мы панове господарѣ нашєго, илїи воєводы, на имѦ панъ вилча о(т) липникы... и пань доума бранищарскыи... вызнаваємъ тымъ то наши(м) листомъ... колижь вєлемѪжнїи илїашъ воєвода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... до(с)тоинныи голдь вырности... є(ст) оучини(л)... мы такожє... повынни єсмы єго воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бранищарскыи** (1436 *Cost.* II, 701).

БРАНИЩЄ *с.* (5) *(молд., болг.* бранище «заповідний ліс») лісові угіддя: тако(ж) прїидє прѦ(д) нами... на(ш) бѪри(н), па(н) костє оуры(ш)... и да(л) свою пасикоу, що є(ст) оу наше(м) бранищоу, оу бохотинѣ... нашємоу монастирю о(т) молдавици (Сучава, 1453 *Cost.* II, 453—454); и испроси(л) о(т) на(с) сєбє потвръжденїє съ оури(к) на и(х) староє бранище (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бранище** (1458 *Mih. Doc.* 123); *знах. одн.* **бранище, бранїще** (1458 *Mih. Doc.* 121, 122); *місц. одн.* **оу бранищоу** (1453 *Cost.* II, 454; 1455 *Cost.* II, 559).

Див. ще **БРАНЇЩА.**

БРАНИЩѢ *див.* **БРАНЇЩА.**

***БРАНИЩѢРЄВЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: а хотарь ємоу є(ст) на могилы що на чоунго(х)... о(т)толѣ прости на чрѣны потокъ та по потокоу горѣ до моста драгомира браницѣрева (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433).

ФОРМИ: *род. одн.* **бранищѣрєва** (1400 *DIR«A»* 433).

БРАНИЩѢРИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали и потвръдили єсми ємоу отниноу єго, села, на имѣ гдє дворъ єго, бранищѣри, и жоулещи и шкѣи (Сучава, 1455 *Cost.* II, 553).

ФОРМИ: *наз.* **браиищѣри** (1455 *Cost.* II, 553).

БРАНИЩѢРЪ *ч.* (1) *(молд.* бранштар) лісник: того радї ни єди(н) бранищѣръ, боу(д) кто боудетъ о(т) на(с) бохоти(н) дєржати, да нє имаю(т) ни жадного примѣсоу к тои пасикоу и до и(х) люди (Сучава, 1454 *Cost.* II, 501).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бранищѣръ** (1454 *Cost.* II, 501).

***БРАНЇЄ** *див.* ***БРАНЬЄ.**

***БРАНЇЧЄСКИИ** *прикм.* (1) ‹?›: и но ми съ нашими болѣри искахом и обрѣтохом и чїнїхомь хотарь и бранїщє стѣи бы(с)трїческои монастирю како є(ст) бранїческои обїчна нїпороушєна нїколиже на вѣкї вѣ(ч)нїя (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

ФОРМИ: *дав. одн. ж.* **бранїческои** (1458 *Mih. Doc.* 122).

БРАНЇЩА, БРАНИЩѢ *ж.* (9) *(молд., болг.* бранище «заповідний ліс») лісові угіддя: мы алєксандрь воєвода... чнни(м) знаменито... ожє... дали и потвръдили єсми... нашєм(у) монастири о(т) побрати... шєсть бочкы вина ис нашєи десѣтины и єщє пасика оу нашєи бранищє (Сучава, 1453 *Cost.* II, 444—445); То єст вєс хотар тои вишеписаннои бранищии (Сучава, 1491 *BD* I, 473).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бранищѣ** 1 (1490 *BD* I, 421); *зам. ор.* **сь бранїща** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122); *род. одн.* **бранищи** 1 (1454 *Cost.* II, 501); *дав. одн.* **бранищи** 1 (1490 *BD* I, 420); **бранищии** 1 (1491 *BD* I, 473); *знах. одн.* **бранищоу** 2 (1490 *BD* I, 420, 421); **бранищю** 1 (1491 *BD* I, 473); *місц. одн.* **оу бранищє** (1453 *Cost.* II, 445).

Див. ще **БРАНИЩЄ.**

***БРАНЇЩЄ** *див.* **БРАНИЩЄ.**

***БРАНЬЄ** *с.* (5) забирання (4): О бранїю стоговъ тѣ(ж) сто(г) жита алюбо пшенїци хто удень возмє(т) сѪдоу за виноу ѕ̃ гривєнъ, а чїя щкода томоу ѥ̃і а боудє(т) ли вночи тогды соудимъ за злодѣис(т)во (XV ст. *BC* 30); з а к л а д ъ б р а н ї є (1) *див.* ***ЗАКЛАДЪ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **бранїя** (XV ст. *BC* 6); *місц. одн.* **о браньи** 2 (XV ст. *BC* 5 зв., 11); **о бранью** 1 (XV ст. *BC* 8); **о бранїю** 1 (XV ст. *BC* 30).

***БРАСЛАВЛЬ** *ч.* (4) *(назва міста у Подільській землі)* Брацлав: про тъ жь Ѧзъ про тото добродѣиство прорєченыхъ пановъ... приступилъ єсмъ ку... королю польско(м)... ис тыми горо(д) исъ кремѦницємъ и съ братславлємъ (Кременець, 1434 *P* 130); Ино мы... прыказоуємъ вамъ... штобы єстє тыхъ єго пословъ изъ ихъ слугами добровольнє пропускали по нашому господаръству... отъ границы отъ Браславля тою дорогою на Вєльницоу (!) на Корецъ (Вільна, 1498 *BD* II, 412).

ФОРМИ: *род. одн.* **Браславля** (1498 *BD* II, 412); *знах. одн.* **браславль** (1496 *ПЧФГ* 36); *ор. одн.* **братславлємъ** 1 (1434 *P* 130); **брѦславлємъ** 1 (1435 *P* 133).

БРАСЛАВСКІЙ, БРѦСЛАВСЌИИ, БРАТСЛАВЬСКИИ, БРѦЦСЛАВСЌИЙ *прикм.* (17): Мы, Свыдрыгайло, Великій Князь, чинымо знамєнито... ижъ... Карпъ Ивановичъ Микулинскій, билъ чоломъ, покладалъ передъ нами лыстъ отъ князя Василія Сангушковича, державцы нашого Браславского и дворанъ нашихъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); а сє Ѧ кїнзь федко нєсвидьскии староста крѦмѦницкии и брѦславскии вызнаваємъ то си(м) наши(м) листомъ... како єсмъ Ѧ вѣрнє служилъ освѦоному кнѦ(з) швитригаилу (Черняхів, 1435 *P* 132); Я, Костентинъ Ивановичъ Острожскій... староста Луцкій, Браславскій и Веницкій (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88); Я князь Константынъ Ивановичь Озтрозкій (!) будучи... намѣстникомъ Браславскимъ и Веницкимъ, чиню знакомнто... штожъ придалъ есми... имѣнье... на... Церковъ... у Вилни (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Браславскій** 3 (1430 *ГВКЛ* 7; 1495 *АЛМ* 88); **брѦславскии** 1 (1435 *P* 132); **братславьскии** 1 (1434 *P* 129); **брѦцславский** 1 (1482 *AS* I. 80); *ск. н.* **бл.** 1 (1496 *АЛРГ* 69); *род. одн. ч.* **Браславского** 4 (1430 *ГВКЛ* 7); **брѦславского** 1 (1499 *AS* I, 117); *дав. одн. ч.* **брѦславскомоу, брѦславъскому** (1484 *AS* III, 21; 1491 *AS* I, 97); *ор. одн. ч.* **Браславскимъ** (1499 *АСД* VI, 2); *род. мн.* **Браславскихъ** (1430 *ГВКЛ* 7). *ор. мн.* **Браславскими** (1430 *ГВКЛ* 7).

Пор. ***БРАСЛАВЛЬ.**

БРАТ *див.* **БРАТЪ.**

***БРАТАЄВИЧЪ** *див.* **БРАТѢЄВИЧЪ.**

***БРАТАНИК** *ч.* (1) *(син брата)* племінник, небіж: да єст ємоу от нас оурик и съ въсєм доходом, али опроче сєстри єго Олюшки и братаник єго Данчюла и Пєтримана (Сучава, 1491 *BD* I, 459).

ФОРМИ: *род. мн.* **братаник** (1491 *BD* I, 459).

Див. ще **БРАТАНИЧЬ.**

БРАТАНИЧ *див.* **БРАТАНИЧЬ.**

БРАТАНИЧА, БРАТАНИЧѣ *ж.* (15) *(дочка брата)* племінниця, небога: мы стефа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє прїидоша, прA(д) нами... па(н) пътроу сто(л)ни(к), и ⟨наши вѣрнїи слоуги, влъкоу(л) поурчелєскоу(л) и дѣти єго и съ своєю⟩ братаничєю, а(н)ноушкою... ⟨и проминѣли свои правїи о(т)нини⟩ (Сучава, 1483 *Cost. D.* 30); И оуставшє пан Жоуржь гоумєнник та заплатилъ оуси тоты вышеписаннїи пинѣзи... оу роукы слоузъ нашємоу Гоурбакоу... и сєстричичи єго Насти... и тыж братаничи тогож Гоурбана Насти (Сучава, 1499 *BD* II, 135).

ФОРМИ: *наз. одн.* **братанича** 5 (1494 *BD* II, 38; 1495 *BD* II, 74, 249; 1497 *BD* II, 102; 1499 *BD* II, 134); **братаничѣ** 1 (1495 *BD* II, 57); *зам. род.* от **братанича**... Мърїє 1 (1497 *BD* II, 119); *зам. дав.* продали... сєло... слоузъ нашємоу Иванка... и **братанича** их Сори 1 (1494 *BD* II, 38); *дав. одн.* **братаничи** (1494 *BD* II, 38; 1495 *BD* II, 57; 1497 *BD* II, 103, 118; 1499 *BD* II, 135); *ор. одн.* **братаничєю** (1483 *Cost. D.* 30).

БРАТАНИЧЬ, БРАТАНИЧ *ч.* (54) *(син брата)* племінник, небіж: тоє всє щобы емоу оури(к) съ всѣмъ доходомь и дѣтємъ єго и братїамъ єго и сєстричичє(м) єго и братаничємь єго (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459); А при тых моих умовеных речах... были панове люде добрые: пан Семашъко, пан Гринко Мукосѣевич, а братанич мой родный пана Богдановъ сын Немѣра (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); кн⟨A⟩зь Семєн дал на обираньє братничыо (!) своєм⟨у⟩ кн⟨A⟩зю Михайлоу... Вишнєвєць город со всѣми приселки (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); Я панъ ванъко чжоусичъ... чинимъ знамєнито... и(ж) своимъ братаничо(м) с пано(м) олє(х)но(м) чжоусою... пмяли є(с)мо дъ(л) оу нашо(и) деди(ч)но(и) о(т)чизнє (Львів, 1478 *ЗРМ*); Билъ намъ чоломъ окол⟨ь⟩ничый Смоленъскій... князь Олехно Василевичь Глазына и просилъ въ насъ... села, на имя Давыдкова Сковородина и братаничовъ его, Єроѳеевыхъ детей (Вільна, 1499 *РИБ* 776); И оуставши наши слоуги Сима и брат єго Оника та заплатили оуси тоти вышеписаннїи пинѣзи... оу роуки слоузъ нашємоу Сими Бєнь... и братаничю их Боудн (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *наз. одн.* **братанич, братани(ч)** 6 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1490 *BD* I, 4 ?; 1491 *Cost. D.* 36; 1493 *Cost. S.* 175; 1497 *BD* II, 107; 1500 *BD* II, 175); **братаничь** 4 (1495 *BD* II, 59; 1497 *Cost. S.* 223; 1499 *ГОК[Р*); *зам. ор.* и **съ братанич** 1 (1490 *BD* I, 387); *дав. одн.* **братаничю** 6 (1490 *BD* I, 387, 403; 1493 *BD* II, 18, 19; 1497 *BD* II, 107; 1500 *BD* II, 175); **братаничоу, братанїчоу** 5 (1463 *BD* I, 73; 1493 *Cost. S.* 176; 1496 *AS* I, 244; 1497 *BD* II, 103; *Cost. S.* 223); **братаничєви** 2 (1495 *BD* II, 74); ! **братничью** 1 (1475 *AS* I, 70); *ор. одн.* **братаннчо(м)** 1 (1478 *ЗРМ*); **братаничєм** 1 (1495 *BD* II, 76); *наз. мн.* **братаничи** 7 (1491 *BD* I, 447; *Cost. S.* 152; 1492 *BD* I, 509; *Cost. S.* 161; 1499 *BD* II, 134, 135); **братаничєве** 2 (1491 *BD* I, 458; 1495 *BD* II, 64); **бра⟨та⟩ничіе** 1 (1497 *РИБ* 683); *род. мн.* **братаничовъ** (1499 *РИБ* 776); *дав. мн.* **братаничєм, братаничємь, братанїчєм** 12 (1436 *Cost.* I, 459; 1491 *BD* I, 447, 458, 459; 1492 *Cost. S.* 161; 1493 *BD* II, 14; 1495 *BD* II, 59, 76; 1499 *BD* II, 135); **братаничам** 1 (1499 *BD* II, 135); *ор. мн.* **братаничи** (1493 *BD* II, 19; 1496 *АЛРГ* 71).

Див. ще ***БРАТАНИК.**

БРАТАНИЧѣ *див.* **БРАТАНИЧА.**

***БРАТАНЇЧЬ** *див.* **БРАТАНИЧЬ.**

БРАТАНОВЪ *прикм.* (3) ◇ б р а т а н о в о ⟨с є л и щ є⟩ (1), с є л и щ є б р ъ т а н о в о (1) *(назва хутора у Молдавському князівстві)*: и мы видѣвшє и(х) ⟨правою и вѣрною слоуж⟩бою до на(с)... потвєрдили єсми имъ... сєлищє брътаново и гдє бы(л) братановъ млинъ (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 51—52); т A(м) мы видѣвш⟨є⟩ и(х) правоую и вѣрноую слоужбою до на(с)... дали єсми и(м)... села... пони(ж) ⟨м⟩икъ и съ братано⟨во сєлищє и⟩ микшинова пасика (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316); б р а т а н о в ъ м л и н ъ (1) *(назва млина у Молдавському князівстві)*: и мы видѣвшє и(х) ⟨правою и вѣрною слоуж⟩бою до на(с)... потвєрдили єсми имъ... сєлищє брътаново и гдє бы(л) братановъ млинъ (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 51—52).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **братановъ** (1439 *Cost.* II, 52); *наз. одн. с.* **братано⟨во⟩** (1448 *Cost.* II, 316); *знах. одн. с.* **брътаново** (1439 *Cost.* II, 52).

***БРАТАША** *мн.* (2) ⟨брати, браття?⟩: а при то(м) бы(л) боAрє бра(т)ша минигаило кнA(з) юрьи кожшно (!) иванови(ч) (Молодечно, 1388 *Р* 44); поручили(с) кнA(з) вєлико(м) скирьгаилу за гридка за костAнтинови(ч)... пєрвыи поручни(к) кнA(з) михаило євнутеви(ч)... кнA(з) федоръ миркли бра(т) єго дмитрии ли(пA)та бра(т)ша кнA(з) юрьи кожюшно (б. м. н., бл. 1392 *Р* 46).

ФОРМИ: *наз.* **бра(т)ша** (1388 *Р* 44; бл. 1392 *Р* 46).

! **БРАТЄВИЧУ** ⟨БРАТЄЄВИЧУ⟩ *див.* **БРАТѣЄВИЧЪ.**

***БРАТЄИ** *див.* **БРАТѣИ.**

***БРАТЄНИКЪ** *ч.* (4) брат: тогды облазничєвє триє братєници оучинили с даниломъ розъѣздъ (Зудечів, 1411 *Р* 79); Ѳра(н)ци(к) а Ѳа(л)ко индри(х) три братєнїкы держали одно(г) млынарA (XV ст. *ВС* 23); мы стефа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє тоти истинны сновє флорины, на имѣ ио(н) и данчю(л) и михалко и сина(т) и тома и сими(о)н, оуси братиници (!), прїидоша прєд нами... и продали слоуга(м) наши(м)... половина сєла о(т) оурдєщїи (Бирлад, 1467 *Cost. S.* 68—69).

ФОРМИ: *наз. мн.* **братєници** 1 (1411 *Р* 79); ! **братиннци** 1 (1467 *Cost. S.* 68); **братєникн** 1 (бл. 1458 *Р* 167); **братєнїкы** 1 (XV ст. *ВС* 23).

Див. ще ***БРАТѣНЄЦЬ.**

***БРАТЄНЇКЪ** *див.* ***БРАТЄНИКЪ.**

***БРАТЄСКОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* братъ): а при то(м) былъ жоуржъ староста... и пєтръ братєскоу(л) (Сучава, 1432 *Cost.* I, 343).

ФОРМИ: *наз. одн.* **братєскоу(л)** (1432 *Cost.* I, 343).

***БРАТЄШЄВЪ** *прикм.* (1) ◇ г р ъ л о б р а т є ш є в о *див.* **ГЫРЛО.**

ФОРМИ: *знах. одн. с* **братєшево** (1448 *Cost.* II, 324).

БРАТИ, БРАТЬ *дієсл. недок.* (135) **I.** (що кому, що з кого, на кому, кому від чого) *(мито, податок, данину, десятину і т. ін.)* брати (що від кого, з кого), стягати (що з кого) (75): што оу рускомь правѣ сѣдAть кмєти оу зѣмьскомь ис тѣхъ брали єсмы ис подимъя по колодѣ вовса (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); а тако(ж) оу тA(х) села(х) да нє имаютъ ходити ни глобници, ни припашари... ни соудити и(х), а ни глобоу ис ни(х) нє брати (Нямц, 1454 *Cost.* II, 517); Про тож ни один болѣрин, ани соудєц... да нє смѣют брати мыто от товара манастирского (Путна, 1471 *BD* I, 159); а мыто нмъ брати по давномоу (Краків, 1487 *АМЛ*); Тежъ паномъ владычнымъ десятникомъ не надобѣ въ ты люди уступатися въ монастырскіе, а владыцѣ Полоцкому того игумена у Пречыстой Пустынской не судити, ни радити, ни пошлинъ ни якихъ на нихъ не брать (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

(кого — що, що в кого) *(заволодівати ким, чим)* брати, забирати (24): а и слугъ нє брали єсмы нє дадуть землAнє и слугъ брати (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); И благословляю вашу милость, чтобы есте о томъ опѣканье имѣли, какъ бы церковь Божая и тотъ попъ никимъ были необидны и садовъ бы церковныхъ у него не обивали и ничего церъковного не брали (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I,VI, 5); ино мы недоу(ж) быхо(м) дати єи а боронити сѣ на(м) ника(к) заноу(ж) помо(ч) и по(д)поры жадиои нє имає(м) ни о(т)колѣ... а нє да(в)ши и(м) сами собѣ возмоу(т) ка(к) и дотоу(л) брал(и) жоны и дѣти братєи наши(х) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); а игдѣ коли слоужебникъ бєрє(т) волы а па(н) свои(м) село(м) и зъ свои кмети боронить, а нє хоче(т) выда(т) тогды на(м) маєть заплатить винA й а ты волы прє(д) нами постави(т) (XV ст. *ВС* 16 зв.); и кн⟨A⟩зь Олєксандро рєк так: я в них того имѣнA безправнє нє брал... а купил єсми вѣчно и нєпорушно за шєстьдєсAт коп широких **гроши**

(Луцьк, 1491 *AS* I, 94); а коли панъ Петръ ѣзлилъ (!) по тымъ имѣнямъ, тогды намѣстникъ мой не жаловалъ на пана Петра, ижъбы онъ печати рвалъ або замки отбывалъ, або листы бы бралъ изъ тое скрини, которая была незамкнена (Вільна, 1498 *АЛМ* 163);

(одержувати що в кого) брати (21): А два(д)цать копъ грошє(и) в кажъды(и) годъ має(т) єсь собє брати за до(л)гъ што єсъмо ємоу виньни (Петрків, 1489 *АМВ*); а тыи пѣнѧзи брали єсмо чєрєз роуки боѧрина Єго Милости Рамана Митковича (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); А коли есми у пана Василя пенязи брал за тое имѣнъе, при том был владыка володимерский Иона, а панъ Яцко Хвалелѣй (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); брати личбу (4) брати в когось рахунок, фінансовий звіт: Панъ Андрей подскарбий а Ивашко Владыка писар брали личбу у ключника киевского у Сенька Полозовича (б. м. н., 1494—1495 *АЛРГ* 59); Панъ Литаворъ Хребътовичъ, маршалокъ, а панъ Ѳедко, писаръ, брали личбу въ мытника Менъского въ Мартина Янъчелевича (Вільна, 1499 *РЕА* III, 34);

(що) орендувати, брати в оренду (1): а другїи годъ ново придалъ его мил. ему тую волость выбрати на окупъ женѣ его и дѣтямъ, а кому первѣй его было дано, тыи маютъ послѣ его брати (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10).

2. (що) *(красти)* брати (3): О злодѣиствѣ жїта на поли колї которо(г) пана алюбо мєщанїна... слѫга оу ночї нєкоторо(г) кметѧ жїто бѣрє(т), годитсѧ г(с)дрю то(г) жїта боронїть своєго (XV ст. *ВС* 29).

3. (кого) задержувати, затримувати (1): а такъжє коли быхомъ имъ жолъду нє поплатили и щькодъ тогды имъ поволєваємъ (!) и тымъ што суть с ними насъ оупоминати намъ лаѧти нашихъ куп(ц)єхъ брати нашихъ людєхъ доколи свои записъ о(т) нихъ выправимы (Сучава, 1433—1443 *АРМ*).

4. (що в кого) *(позичати)* брати (1): А што коли кому буду чим должен, што будъ (у) кого узял пенезей, ал чимъ будъ бралъ в кого, ино тые долги мое поплати зять мой князъ Михайло (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

5. (що) *(жолуді)* збирати (1): а боудѣ(г) ли паства вєлїкая оу то(м) лѣсѣ чєрє(с) которыи лє(с) маєть гна(т) оу свои лѣ(с), тогды то(т) па(н) чїи то лѣ(с) имєєть своє жалоудиє братї алюбо спаствїть на три(д)ца(т) лако(т) обапо(л) дорогы (XV ст. *ВС* 38);

закладъ брати (4) *див.* ***ЗАКЛАДЪ.**

ФОРМИ: *інф.* **брати, братї, brati** 44 (1386—1418 *Р* 35; 1388 *ZPL* 104, 108; 1421 *Cost.* I, 142; 1443 *Cost.* II, 185; 1454 *Cost.* II, 517; 1460 *BD* II, 275; 1471 *BD* I, 159; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1487 *АМЛ*; 1489 *АМВ;* 1498 *АЛРГ* 82, 83; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); **бра(т)** 8 (XV ст. *ВС* 17, 25, 28 зв., 35; *СЯ* 9 зв., 43, 43 зв.); **брать** 6 (1489 *АМВ;* 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; XV ст. *ВС* 22; *СЯ* 9; 1500 *АСД* II, № 3); **! братїя** 1 (XV ст. *ВС* 41); *теп. 3 ос. одн.* **бєрє(т), бѣрє(т)** 6 (XV ст. *ВС* 16 зв., 17, 26 зв., 29); **бєрєть, бѣрєть** 2 (XV ст. *ВС* 8, 30); *3 ос. мн.* **бєроуть, бѣроуть** 5 (XV ст. *ВС* 11, 11 зв., 17, 27 зв., 28); **бєроу(т)** 1 (1456 *ЭСФ*); *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсми... брал** (1494 *AS* I, 101; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); *3 ос. одн. ч.* **бралъ, брал, бра(л)** (1487 *AS* I, 85; 1491 *AS* I, 94; XV ст. *ВС* 21; 1497—1498 *АЛРГ* 79; 1498 *АЛМ* 163); *3 ос. одн. ж.* **брала** (XV ст. *СЯ* 40); *1 ос. мн.* **брали єсмы** 1 (1386—1418 *Р* 35); **єсмы... брали** 1 (1386—1418 *Р* 35); **брали єсмо** 1 (1492 *AS* III, 23); *3 ос. мн.* **брали, бралї, брал(и)** (1456 *ЭСФ;* 1491 *AS* I, 94; XV ст. *ВС;* 16 зв., 17, 22; 1494—1495 *АЛРГ* 59; 1497—1498 *АЛРГ* 80; 1498 *АЛМ* 169; 1499 *РЕА* III, 34); *майб. 3 ос. одн.* **имє(т) брати** (1458 *DIR«A»* 513; 1463 *Cost. S.* 45); *3 ос. мн.* **будуть брати** (1456 *DIR«A»* 511); *майб. II 1 ос. одн. ч.* **будъ бралъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); *3 ос. одн. ч.* **будє(т) бра(л)** (1457 *Cost.* II, 810); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы бралъ** 1 (1498 *АЛМ* 163); **jestliby... brał** 1 (1388 *ZPL* 105); *2 ос. мн.* **бы есте... брали** 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); **штобы есте... ! брати** 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); *3 ос. мн.* **бы (абы, щобы)... брали, бралї** 6 (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1448 *DIR«A»* 491; 1453 *Cost.* II, 454; XV ст. *ВС* 28; 1496 *BD* II, 405; 1498 *АЛРГ* 83); **бы (абы) иє брали** 2 (XV ст. *ВС;* 1496 *BD* II, 405); **брали бы** 1 (1496 *BD* II, 405); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да бєрєть, бєрє(т)** 3 (1452 *DIR«A»* 500; 1456 *DIR«A»* 511; 1488 *BD* I, 342); **нєхай... бєрєт** 2 (1496 *АЛРГ* 82, 83); *2 ос. мн.* **да бєрєтє** (1437 *DIR* № 8); *3 ос. мн.* **да бєроутъ** 6 (1437 *Cost.* II, 711; 1448 *Cost.* II, 365; 1449 *Cost.* II, 378; 1458 *DIR«A»* 513; 1459 *DIR«A»* 514; 1460 *DIR«A»* 515); **нєхаи бєроу(т)** 1 (1444 *Cost.* II, 208); *дієприсл. одноч.* **бѣроучи** (XV ст. *ВС* 34); *баж. ум. сп. пас. 3 ос. одн. ж.* **што бы... брана** (1431 *Cost.* I, 325); *предик. пас. дієприкм.* **brano** (1388 *ZPL* 105).

Див. ще **ВЫБРАТИ²**, ***ЗАБРАТИ**, ***ПОБРАТИ.**

БРАТИА *див.* **БРАТЇЯ¹.**

***БРАТИЛОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* братъ): а на то вѣра... нєгра бєрладъского... и вѣра костѣ братиловича (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84—85).

ФОРМИ: *род. одн.* **братиловича** (1411 *Cost.* I, 85).

! БРАТИНИЦИ ⟨БРАТЄНИЦИ⟩ *див.* ***БРАТЄНИКЪ.**

***БРАТИ СѢ** *дієсл. недок. пас.* (1) *(про мито, данину)* братися, стягатися: да сѣ бєрє(т) воскъ о(т) бани о(т) оуси кръчма(х) ка(к) и стєфа(н) воєвода да(л) к тои с҃тои цр҃ви (б. м. н., 1458 *DIR«A»* 513).

ФОРМИ: *нак. сп. 3 ос. одн.* **да сѣ бєрє(т)** (1458 *DIR«A»* 513).

БРАТИЯ *див.* **БРАТЇЯ ¹.**

БРАТИѦ *див.* **БРАТЇЯ ¹.**

БРАТЇА *див.* **БРАТЇЯ ¹.**

БРАТЇЄЩИ, БРЪТЇЄЩЇИ, БРЪТЇЄЩИ *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшї єго правою и вѣрною слоу⟨жбою до на(с)⟩... далї єсми ємоу... сєла на тазловѣ... братїєщи и дохтана (Сучава, 1436 *Cost.* I, 484); и заплатила Илка съмрътъ Андрицєва... и дала ємоу єдно сєло своє та Сєрєтѧ имєнємъ Бръгїєщїи (Сучава, 1473 *BD* I, 186).

ФОРМИ: *наз.* **Бръгїєщїи** 2 (1473 *BD* I, 186, 187); **бръгїєщи** 1 (1473 *BD* I, 187); **братїєщи** 1 (1436 *Cost.* I, 484).

БРАТЇЯ¹, БРАТИЯ, БРАТИА, БРАТЇА, БРАТЬЯ, БРАТЬѦ, БРАТИѦ, БРАТѦ, БРАТЯ *ж., зб.* (106) *(цсл.* братия) **1.** *(рідні, двоюрідні)* брати, браття (85): Сє жє придалъ юрьиї болковичь и своєю братьєю к цр҃кви с҃тму николѣ зємлю пашную и зємлю бортную (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8); А с тих сель имат Драгомир и Некра сь братїєю своєю, и сь их дѣтми и мают (!) служити намь, и нашимь намѣсником трими стрѣлци (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); а выволилъ то па(н) колѣ филь мѧковичь и своєю братьєю... ижь оу тои половици дѣднины... нь можь(т) габати филь а ни єго братьѧ... пана колы и єго дѣтии и єго ближьшихъ (Галич, 1409 *Р* 74); и помыслилъ єсмь помалѣ и на(м) тамо поити гдє оц҃и и братїа нашѧ (Київ, 1446 *Р* 154); Я пан Янько Чаплич промєнїл єсми кн⟨ѧ⟩з⟨ю⟩ Иваноу Василєвич⟨у⟩ Остроскомоу сєло своє Голчє, отчиноу свою правоую отдѣлєноую от моєѣ братѣ (Острог, 1466 *AS* I, 60); Былъ намъ чоломъ земенынъ Вруцкий, на имя Ѳедоръ Блыщановичъ, зъ братїєю своєю... штожъ панъ Мартынъ Гаштолтовичь пооднымалъ былъ у ныхъ земли отчизные (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22); Такь иж мєжи нами и мєжи прєрєчєным... паном Яном Олбрахтом, кралєм полскым, и освѣцонимы кнєжати панєм Алєксандрєм, вєликым кнѧзєм литовскым, и кнєжатєм Жигмонтом, братїю єго милости... имаєт быти покоуи и мир вѣчнїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

2. родичі (8): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... глєитоуємь сим нашим... глєитом наших вирных и почтєных боѧрь, на имѣ пана Михаила логоѳєта и брата єго пана Доумоу и оусю иншю єго братию и оусы их слоугь, от мала до вєлика (Сучава, 1468 *BD* II, 305); жалова(л) на(м) боѧринъ смолє(н)ски(и) на (и)мѧ Курило Иванови(ч) на бра(т)ю свою на стєпана є(р)молича а на старого Мисю-

тича а на Ивашка И(л)ича, што(ж) они нє хотѧ(т) єму оу во(т)чинє дѣленицы дати (Вільна, 1495 *БСКИ*).

3. *(люди одного суспільного середовища)* брати, браття (5): А панъ костѧ влаши(н) слюбоую и слюбилъ єсмь... своєму г(с)дрю, кролю полскому, влодиславу... служити ми єму вѣрнє, своєю братьєю которы(х) ко(л) прємогу к собѣ (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623); Мы панъ моужыло боучацски... па(н) бартошъ боучацкі... Вызнаваємъ... и(ж)... хотячы пана михаила канцлиря молдавско(г) намъ братомъ и приятелємъ вѣчнымъ оучынити и єго братю и инныє єго приятелѣ къ на(м) приклонити дали єсми ємоу... оу снятинѣ оу горо(д) мєшканє (Снятин, 1454 *Р* 162—163); Іо Стєфан воєвод... пишєт господство ми приѧтєлєм господства ми, въсѣмь Брашовѣном. И по сєм да знат ваша милость за работоу що стє поустили къ нам поклисари, братию вашоу жоупана Кашпара и жоупана Михалѣ (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

4. *(члени монастирської общини)* братія, монахи (5): а кто боудє(т) игоуме(н) илї братиа оу томъ монастирю и нє имоут (!) ⟨грижа⟩ти сѧ о спасєнїи нашємъ и о памѧти прєдко(в) наши(х), а имъ да є(ст) сѫдиа богъ и свѧты никола (Поляна, 1448 *Cost.* II, 366); присылалъ да (!) на(с) Бѣомолець нашь архима(н)дри(т) Пече(р)скїи с кїева и вся братїя мн(с)тыря пече(р)ского чє(р)нцы крылошанѣ... жалоующися на митрополита кїєвского и всея роусїе што(ж) и(м) насилїе чини(т) (б. м. н., 1481 *ГПМ*); Гѣоу и бцу нашємоу ѳиларєтоу архимандритоу пєчєрскомоу єжє о хѣ из братиєю старци пє(ч)рска(г) монастырѧ (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

5. приятелі, друзі (2): Порозоумѣти можєтє в той мѣрє какъ много правды тыито мистровы листы в собѣ мѣли... которыми(ж) оузъявили єсмо ва(м) кроле(в)ства нашєго рады жаданьє чистоє а оуполнѣ дооуѳаньє которое к ва(м) яко братьи и приятєле(м) свои(м) мають бєзо всєє роспачи приязнь чистоую (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

6. *(прихильники одного віровизнання)* братія, брати (1): а намъ сущимъ православнымъ християномъ Ляхомъ и Руси достоитъ исполняти Божия церкви и ихъ свещенъниковъ, а не обидети; есмо бо нини... одино братя християне Латыни и Русь (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5).

ФОРМИ: *наз.* **братїя, братия, братїѧ, братиѧ** 12 (1433 *Cost.* I, 361; 1462 *BD* II, 289; 1479 *BD* I, 228; 1481 *ГПМ;* 1487 *BD* I, 312; 1489 *BD* I, 371; XV ст. *ВС* 35 зв., 36; 1491 *BD* I, 445); **братїа, братиа** 9 (1442 *Cost.* II, 88; 1446 *Р* 154; 1448 *Cost.* II, 3625 366; 1449 *Cost.* II, 386; 1470 *DIR«A»* 522; 1495 *BD* II, 9, 248); **братя, братѧ, бра(т)я** 4 (1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5;1465 *AS* I, 57; XV ст. *ВС* 32 зв.; 1466 *AS* I, 61); **братья, братьѧ** 4 (1366 *Р* 14; бл. 1392 *Р* 47; 1409 *Р* 74; 1448 *Cost.* II, 737); *род.* **брати, бра(т)и** 4 (1466 *AS* I, 61; XV ст. *СЯ* 9, 41; 1482 *AS* I, 80); **братїи, братии** 3 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; XV ст. *ВС* 22 зв., 24 зв.); **братѣ** 1 (1466 *AS* I, 60); **братьѣ** 1 (1366 *Р* 14); **братїѧ** 1 (1497 *BD* II, 113); *вам. знах.*; быхом простили... иншоую **братїи** 1 (1468 *BD* II, 305); *дав.* **братьи** 6 (1366 *Р* 14; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1448 *Cost.* I, I734; 1461 *AS* I, 54; 1489 *AMB*); **брати** 4 (1463 *AS* I. 55; 1466 *AS* I, 61; 1470 *AS* I, 67; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141). **братии, братїи** 2 (1473 *ЗНТШ* V, 3; 1481 *ГПМ*); *знах* **братию, братїю** 6 (1448 *Cost.* II, 362; 1449 *Cost.* II, 386; 1455 *Cost.* II, 771; 1468 *BD* II, 305; XV ст. *ВС* 36; 1475*BD* II, 336); **братю, бра(т)ю** 4 (1454 *Р* 162; 1495 *БСКИ; ВК*); **братью** 3 (1484 *ЯМ;* 1493 ПОСВВ 152; 1494 *BD* II, 387); **братею** 1 (1495 *АЛМ* 85); *ор.* **братьєю** 14 (бл. 1350 *Р* 8; 1388 *Р* 38; 1402 *Cost.* II, 623; 1409 *Р* 74; 1433 *Cost.* II, 652; 1475 *AS* I, 71; 1484 *ЯМ;* 1493 *ОПВВ* 152; 1495 *БСКИ;* 1497 *AS* I, 112); **братиєю, братіею** 9 (бл. 1350 *Р* 8; 1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1393 *Cost.* I, 13; 1421 *Р* 93, 94, 1435 *Cost.* II, 686; 1462 *BD* II, 289; 1498 *ГВКЛ* 22; *ЧІАФ*); **братею, бра(т)єю** 7 (1470 *AS* I, 67; 1482 *AS* I, 80; 1495 *БСКИ;* XV ст. *ВС* 12, 30 зв.; 1498 *АЛМ* 169); **братїю** 3 (1499 *BD* II, 419, 423); *місц.* **на (о) братїи** 5 (XV ст. *ВС* 6 зв., 8 зв., 23, 36; 1457 *Cost.* II, 809); **о бра(т)и** 1 (XV ст. *ВС* 7).

! **БРАТЇЯ**[2] ⟨БРАТИ⟩ (1): мы оуставлѧємь такыи моужь имєєт ли пенєзи братїя (!) любо пороукоу оу ты(х) пѣнєзєх алюбо нєкоторыи слюбъ оумо(л)вєныи мы то всє о(т)зываємъ (XV ст. *ВС* 41).

Див. **БРАТИ.**

***БРАТЇЯНОВЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* братъ): мы алєксандръ воєвода... знаємо чинимъ... ожє... дали єсмы цр҃кви тои двѣ сєлѣ... єдно єстъ леукушовци братїянова... а другоє єстъ за молдавою (Сучава, 1408 *Cost.* I, 60—61).

ФОРМИ: *род. одн.* **братїянова** (1408 *Cost.* I, 61).

БРАТКО *ч.* (1) *(особова назва):* а при то(м) были свѣдцї... па(н) грицко з борьтникъ... па(н) братко из доулѣбъ (Зудечів, 1430 *Р* 116).

ФОРМИ: *наз. одн.* **братко** (1430 *Р* 116).

! **БРАТНИЧЬЮ** ⟨БРАТАНИЧОУ⟩ *див.* **БРАТАНИЧЬ.**

***БРАТСЛАВЛЬ** *див.* ***БРАСЛАВЛЬ.**

БРАТСЛАВЬСКИИ *див.* **БРАСЛАВСКІЙ.**

БРАТСТВО, БРАТЪСТВО *с.* (17) **1.** дружні взаємини, дружба (12): А онъ длѧ тебє и насъ што бы промєжи насъ бра(ц)ство повышалосѧ того длѧ много голодоу и томли тє(р)пелъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*); Прото г(с)дрь нашъ Стєфанъ воєвода и тоє тєпєръ о(т) вашоє мл(с)ти жадаєть тєжъ по томоу жъ бра(т)ству и прыятельство и любовъ оутвє(р)жаєть мєжы єго мл(ст) и мєжы вашу мл(с)ть (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152); прысла(л) насъ г(с)дръ нашъ воєвода до ваше(и) мл(с)ти вспоминаючы ваше(и) мл(с)ти єстли ваше(и) мл(с)ти воля оучынити и потвє(р)дити бра(т)ство и прыятє(л)ство и ми(р) мєжы вами (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

2. *зб. (члени монастирської общини)* братія (3): А сє азь смѣрєныи *(в ориг.* смрѣрєныи.— *Прим. вид.)* игоумєнь честнѣи обитѣли ... и свѧщєнномонах Анастасіе и съ въсѣм братство(м) яже о христѣ... сътворихом... тоє произволєніє, за ваше здравіє и за доушѧ вашѧ (Молдавиця, 1462 *BD* I, 70); Смѣрєніи архимандрит Иоасафь, игоумєн ч⟨ь⟩стнѣи обитѣли Поутєнскои, и въсѣ братство яжє о христѣ, видѣвше ми сыновство и пріятелство, твоє произволєніє сътворихом и о том слюбихом твоєи милости (Путна, 1476 *BD* I, 217);

братьство мєстьскоє (1) *(об'єднання ремісників однієї або близьких професій)* цех: О братьствє мєстьско(м) и о таварєхъ (!) и(х) што староста имаєть уставить (XV ст. *СЯ* 9 зв.); мєти братство (1) *див.* **ИМѢТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **братство, братъство** 2 (1476 *BD* I, 217; 1484 *ЯМ*); **бра(ц)ство** 1 (1484 *ЯМ*); *зам. ор. мн.* исъ вьсѣмы **бра⟨т⟩ство** 1 (1476 *BD* I, 211); *род. одн.* **брацства** 3 (1484 *РИБ* 351; ЯМ); **братъства** 1 (1484 *ЯМ*); *дав. одн.* **бра(т)ству** (1493 *ПОСВВ* 152); *знах. одн.* **бра(т)ство** (1496 *ПСВВ* 192, 192 зв.); *ор. одн.* **братство⟨м⟩** (1462 *BD* I, 70); *місц. одн.* **в(о, оу) бра(т)ствє, бьратъствє, братьствє** (1484 *ЯМ;* XV ст. *СЯ* 9 зв.; 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

! **БРАТОУ** *див.* **БРАТЪ.**

БРАТОУЛ *див.* **БРАТОУЛЪ.**

***БРАТУЛОВЪ** *прикм.* (2): а иа то... вѣра братулова нѧтєдулова вѣра станиславова (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); а на то вѣра моѧ юги воєводы и... вѣра братоулова (*б.* м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **братулова, братоулова** (1392 *Cost.* I, 8; бл. 1400 *Cost.* I, 27).

Пор. **БРАТОУЛЪ.**

БРАТОУЛЪ, БРАТОУЛ *ч.* (75) *(особова назва, молд., слов.* братъ): а на то вѣра... жюпана братула нѧтєдоула (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14); мы алєксандръ воєвода... ис нашими зємлѧны, паны молдавскыми, на имѧ, панъ жюржь староста... панъ брату(л) страовичь... потвержѧє(м)... тотъ листъ (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... слоуга наш Іон... и братовє єго Іон и Драготъ... и продали... єдно сєло на Кородѣ... слоугам нашим Братоулоу и братоу єго Костє (б. м. н., 1497 *BD* II, 123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Братоулъ, братулъ, братоул, братоу(л), брату(л), бра(т)лъ** (1395 *Cost.* II, 609; 1407 *Cost.* II, 625; 1408 *Cost.* I, 61; 1427 *Cost.* I, 193; 1448 *Cost.* II, 737; 1455 *Cost.* II, 562; 1462 *BD* I, 52; 1487 *BD* I, 312; 1493 *BD* II, 27; 1497 *BD* II, 123 і т. ін.); *род. одн.* **братоула, братула, братоул(а)** (1393 *Cost.* I, 14; 1400 *Cost.* I, 37; 1403 *ДГАА;* 1412 *DIR«A»* 440; 1428 *Cost.* I, 228; 1441 *Cost.* II, 138; 1451 *Cost.* II, 400; 1456 *Cost.* II, 569; 1462 *BD* I, 52; 1491 *BD* I, 445 і т. ін.); *дав. одн.* **Братоулоу** 2 (1497 *BD* II, 123, 124); **Братоул** 1 (1488 *BD* I, 354).

БРАТЪ, БРАТЬ, БРАТ *ч.* (1016) **1.** *(рідний, двоюрідний)* брат (975): я кнѧзь єоунутии и кистютии и любартъ юрьии наримонътовичь... чинимы миръ твердыи ис королемь казимиромь польскъмь (!)... и съ єго братомь казимиромь мазовьскымь (б. м. н., 1352 *P* 5); а на то послуси... панъ нѣвъступъ столпувьскии и братъ єго фанислављ (Перемишль, 1366 *P* 12); Мы кнѧ(з) литовскии кнѧ(з) олєксанъдро корьѧтовичь... чинимъ свѣдочно... што жь былъ братъ нашь кнѧ(з) юрьни корьѧтови(ч) придалъ млинъ къ цркви къ матцѣ бьи (Смотрич, 1375 *P* 20); а на то вѣра моѧ... вѣра жюпана стецькова и съ братиѧми єго (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); а тому свѣдъци панъ миколаи стпиченикъ панъ зубрь Анєчни... воитоко (!) пана старостинъ бра(т) (Галич, 1418 *P* 89); мы илїа воєвода и бра(т) гєства ми стєфанъ воєвода... чинимъ знаменито... оже то(т) истинныи слоуга нашъ панъ михаило стънгачъ... днє(с) намъ слоужитъ правою и вѣрною слоужбою (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444); И просил єсми дѧди своє⟨го⟩ кнѧзѧ Санкгоушка Федковича, а брата своє⟨го⟩ кнѧзѧ Александра Санкгоушковича, абы Их Милост печати свои приложили къ сей моєй грамотє (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); сє я Гринко Єлович продал єсми кн⟨ѧ⟩зю Ивану Васильевичу Острозскому отчину свою правую, отдѣленую от моєго брата, село Долотчє (Острог, 1465 *AS* I, 57); а мнѣ кн⟨ѧ⟩зю Михайлу нє вступати сѧ в тыє имєньѧ, што сѧ досталы брату моєму мѣншому (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80—81); мужъ тое Ганки Миклашъ... вмеръ, ее оставившы на своей дѣл⟨ь⟩ницы, которою жъ ся былъ поделилъ со братомъ своимъ Петрашомъ (Троки, 1494 *РИБ* 560); Искалъ Мезкир⟨ъ⟩ на брате на своемъ, на Зенку отчины своее (Вільна, XV ст. *РИБ* 609); И оуставши наши слоуги Сима и брат єго Оника та заплатили оуси тоти вышеписаннїи пинѣзи (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

2. *(перев. у листуванні між людьми одного суспільного середовища)* брат (24): слово тактамышєво къ королєви польскому вѣдомо даємъ нашєму бра(т) ажь єсмь сѣлъ на столѣ великого црства (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); Мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣзденскии збыкгнѣвъ краковскии станиславъ познанскии... слюбуємы... ижь вшитки оурѧды и зъеднанья и записы што... миха(л) бучатски панъ истароста галицкии посолъ и братъ нашь милыи... мєжи... вло(д)славомъ з бжиєи мл(с)ти кролемъ полскимъ... с однои стороны а мєжи прєможнымъ стєцкомъ воєводою землѣ молдавскои... з другои стороны прєрє(ч)ныи владиславъ кроль и дѣти єго... боронити дєржати непорушно на вѣки ховати имѣють (Ланчиця, 1433 *P* 122—123); Мы панъ моужыло боучацски... па(н) бартошъ боучацски староста по(д)лски посполиты Вызнаваємъ... и(ж(... хотячы пана миханла канцлиря молдавско(г) намъ братомъ и приятелємъ вѣчнымъ оучынити... дали єсми ємоу... оу снятинѣ оу горо(д) мешканє (Снятин, 1454 *P* 162—163); Пан Триколич дворник пишет... вѣсѧм моим милнм братїямъ и прїателєм (Торговище, 1481 *BD* II, 358); Тыми разы прысылалъ и писалъ къ намъ Штефанъ воєвода ижъ хочєть пословъ своихъ послати до брата и чстя (!) нашого до великого князя Ивана Васильевича а до своєго свата (Вільна, 1498 *BD* II, 412).

3. *(член монастирської общини)* брат, монах (17): и такождрє варє кто боуде(т) игоуме(н) оу то(м) прѧдрєченно(м) монастирю и єлико бжде(т) братєи а они имаю(т) грижати за спасєниє доуши господства ми въсегда (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365); знаменито чинимь... оже прїндоша прѣд нами... ігоумєнь и архимандрить Бистричъскаго монастира, и съ въсѣми яже о христѣ братїами (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз. одн.* **братъ, брать, брат, бра(т)** 204 (1361 *AGZ* 6; 1366 *P* 12; бл. 1392 *P* 46; 1407 *Cost.* I, 56; 1418 *P* 89; 1421 *Cost.* I, 142; 1436 *Cost.* I, 444; 1448 *Cost.* II, 323; 1465 *АкВАК* III, 4; 1482 *AS* I, 81; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **! братоу** 1 (1497 *Cost. S.* 208); *зам. дав.* дали... ємоу и **братмоу** 2 (1400 *DIR«A»* 433); *род. одн.* **брата, бра(т)** 274 (1366 *P* 12; 1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1393 *Cost.* I, 14; 1415 *Cost.* I, 116; 1428 *Cost.* I, 202; 1439 *Cost.* II, 32; 1449 *Cost.* II, 380; 1454 *AS* III, 10; 1475 *AS* I, 70; 1490 *ДГСХМ;* 1498 *BD* II, 412; 1499 *РИБ* 776 і т. ін.); **! бата** 1 (1480 *DC* 11); *зам. род. мн.* о(т) **брата** наши(х) 1 (1443 *Cost.* II, 156); *дав. одн.* **братоу** 140 (1378 *P* 26; 1390 *P* 175; 1414 *DIR«A»* 441; 1423 *Cost.* I, 156; 1443 *Cost.* II, 131; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1465 *AS* I, 57; 1475 *AS* III, 14; 1482 *AS* I, 80; 1494 *BD* II, 34; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **бра(т)** 3 (1388 *P* 40; 1392—1393 *РФВ* 170; 1453 *Cost.* II, 766); **! броутоу** 1 (1491 *BD* I, 458); *зам. род.* вѣра **брату** 2 (1433 *Cost.* I, 361; 1445 *Cost.* II, 219); *знах. одн.* **брата, бра(т)** (1352 *P* 6; 1435 *Cost.* II, 679; 1442 *Cost.* II, 719; 1445 *Cost.* II, 726; 1454 *ПГПММ;* 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1468 *BD* II, 305; 1478 *AS* III, 17; 1484 *ЯМ;* XV ст. *ВС* 7 зв., 29 зв.; 1493 *ПОСВВ;* 1500 *АЛМ* вип. 2, 58); *ор. одн.* **братомъ, братомь** (1352 *P* 5; 1378 *P* 26; бл. 1392 *P* 47; 1411 *Cost.* I, 84; 1433 *P* 123; 1443 *Cost.* II, 128; 1454 *P* 162; 1463 *AS* I, 55; 1482 *AS* I, 80; 1494 *РИБ* 560 і т.ін.); **!братомонмь** 1 (бл.1386 *P* 30); *місц. одн.* **на брате** (XV ст. *РИБ* 609); *наз. мн.* **братїя, братиа** 16 (1460 *BD* I, 41; 1475 *Cost. D.* 3; 1487 *BD* I, 291, 306; 1488 *BD* I, 355; 1491 *BD* I, 458; 1493 *CVD* 6; XV ст. *ВС* 22 зв., 35 зв.; 1499 *BD* II, 420, 421, 422, 423); **братове** 5 (1493 *BD* II, 14; *ПОСВВ* 151 зв., 152; 1495 *BD* II, 48; 1497 *BD* II, 123); **брати, бра⟨ти⟩** 3 (1439 *Cost.* II, 36; 1442 *Cost.* II, 716; 1487 *BD* I, 310); **братьѧ** 2 (бл. 1392 *P* 47); **братя** 2 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1496 *ПСВВ* 192 зв.); **братїє** 1 (XV ст. *ВС* 35 зв.); *зам. род.* вѣра **братїа,** о(т) єго (оусїх) **братїа** 3 (1432 *Cost.* I, 338; 1470 *BD* I, 155; 1474 *РГС*); *род. мн.* **братїи** 83 (1400 *Cost.* I, 37; 1407 *Cost.* I, 57; 1427 *Cost.* I, 197; 1436 *ВАМ* 29; 1445 *Cost.* II, 231; 1448 *Cost.* II, 366; 1449 *Cost.* II, 392; 1453 *Cost.* II, 458; 1456 *ПМВП;* 1471 *BD* I, 159 і т. ін.); **братєи** 24 (1407 *Cost.* I, 56; 1419 *DIR«A»* 444; 1438 *Cost.* II, 27; 1441 *DBAc* 38; 1443 *ПГСММ;* 1445 *Cost.* II, 219; 1446 *Cost.* II, 238; 1447 *Cost.* II, 274; 1448 *Cost.* II, 313; 1456 *ЭСФ* і т. ін.); **брати** 7 (бл. 1400 *Cost.* I, 27; 1403 *ДГАА; RS* 338; 1425 *Cost.* I, 174; 1454 *AS* III, 10); **братїє, братнє** 2 (1428 *Cost.* I, 218; 1453 *Cost.* II, 446); **братьи** 1 (1448 *Cost.* II, 733); **братьн(и)** 1 (1484 *ЯМ*); *дав. мн.* **братїамъ, братиямъ, братїямъ, братїямь** 130 (1407 *Cost.* I, 56; 1418 *Cost.* I, 127; 1427 *Cost.* I, 196; 1434 *Cost.* I, 374; 1445 *DIR«A»* 483; 1456 *Cost.* II, 577; 1468 *BD* I, 130; 1481 *BD* II, 358; 1489 *BD* I, 376; 1495 *BD* II, 76; 1499 *BD* II, 154 і т. ін.); **братїємь, братиє(м)** 2 (1437 *Cost.* I, 520; 1451 *Cost.* II, 400); **б⟨ра⟩тїмь** 1 (1455 *Cost.* II, 544); **братюм** 1 (1493 *CVD* 6); **братом** 1 (1497 *BD* II, 124); *знах. мн.* **братїи** 1 (1433 *Cost.* II, 651); **братиа** 1 (1460 *BD* I, 41); *ор. мн.* **братїами, братїями, братиѧмн, братиа(м)** 29 (1392 *Cost.* I, 8; 1429 *Cost.* I, 249; 1436 *Cost.* I, 481; 1448 *Cost.* II, 362; 1462 *Cost. D.* II; 1474 *РГС;* 1488 *BD* I, 317; 1490 *BD* I, 436; 1499 *BD* II, 153; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **братнѧмы, братїямы** 2 (1457 *BD* II, 257; 1499 *BD* II, 422); **братьѧми** 1 (1395 *Cost.* II, 612); **братни** 1 (1429 *Cost.* I, 249); **брати** 1 (1462 *Cost. D.* 11); *місц. мн. зам. род.* **от(оу) братїях** (1476 *BD* I, 212, 216, 217; 1499 *BD* II, 420, 421, 423, 424); *наз. дв. зам. ор. мн.* съ четири **брата** (1487 *BD* I, 310).

БРАТЪСТВО *див.* **БРАТСТВО.**

БРАТЬ[1] *див.* **БРАТЪ.**

БРАТЬ[2] *див.* **БРАТИ.**

***БРАТЬСКИИ** *прикм.* (1) братерський, дружній: противоу радѣ кролевъства нашего братьскоую приязнь которои они зазрѧ(т) хотѣлибы зроушити а розорвати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **братьскоую** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***БРАТЬСТВО** *див.* **БРАТСТВО.**

БРАТЬЯ *див.* **БРАТЇЯ** [1].

БРАТЬѦ *див.* **БРАТЇЯ** [1].

БРАТѢЄВИЧЪ *ч.* (7) *(особова назва, молд., слов.* братъ): а на потверж(д)енїе тѣ(м) оуси(м) велѣли єсмы нашемоу вѣрному ивашку братаєвичу писати и привѣсити печать (Сучава, 1419 *DIR«A»* 444); писалъ ивашко братѣевичъ (Сучава, 1428 *Cost.* I, 202); а на потвръжденїе... семоу листоу нашемоу велѧли єсмы слоузѣ нашемоу ивашкови братѧвичоу (!) писати и привѣсити печат (Сучава, 1429 *Cost.* I, 243).

ФОРМИ: *наз. одн.* **братѣевичъ** 1 (1428 *Cost.* I, 202); **братѣеви(ч)** 1 (1429 *Cost.* I, 259); **бръташеви(ч)** 1 (1428 *Cost.* I, 207); *дав. одн.* **братаєвичу** 1 (1419 *DIR«A»* 444); **братѧєвичоу** 1 (1427 *Cost.* I, 197); **! братєвичу** 1 (1429 *Cost.* I, 281); **! братѧвичоу** 1 (1429 *Cost.* I, 243).

***БРАТѢЄВЪ** *прикм.* (1): а писано оу Соучавѣ, под нашєю печатїю... роукою Братѣевою (Сучава, 1401 *RIR*).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **Братѣевою** (1401 *RIR*).

Пор. **БРАТѢИ.**

БРАТѢИ, БРАТѦИ *ч.* (13) *(особова назва, молд., слов.* братъ): ⟨А на болшєє⟩ потверженїе тѣмъ, велѣли єсмы слузѣ нашему Братѣю логоѳєту писати и привѣсити печать (Сучава, 1403 *RS* 338); писа братѣи логоѳєтъ (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 85); а на потвержєниє томоу въсемоу велили єсмы нашему вѣрному братєю логофету писати и привѣсити печатъ (Сучава, 1412 *DIR«A»* 440).

ФОРМИ: *наз. одн.* **братѣи** 2 (1404 *Cost.* II, 625; 1411 *Cost.* I, 85); *зам. дав.* вирному **братѧи** 1 (1409 *Cost.* I, 70); *род. одн.* **братѧя** (1408 *Cost.* I, 61); *дав. одн.* **братѧю** 5 (1407 *Cost.* I, 57; 1408 *Cost.* II, 633; 1411 *DIR«A»* 439; *Cost.* I, 95; *Mih. Alb.*); **братѣю, Братѣю** 3 (1403 *ДГАА; RS 338;* 1409 *DIR«A»* 437); **братєю** 1 (1412 *DIR«A»* 440).

Див. ще **БРАТѦЮ.**

***БРАТѢНЄЦЬ** *ч.* (1) брат: А сє А кнѦ(з) лєвъ вызвали єсмы с литовъскоѣ зємлѣ два братѣньцѧ тутєниѦ амоижѣка (Львів, 1443—1446 *P* 147).

ФОРМИ: *знах. дв.* **братѣньцѧ** (1443—1446 *P* 147).

Див. ще ***БРАТЄНИЌЪ.**

БРАТЯ *див.* **БРАТЇЯ**[1].

БРАТѦ *див.* **БРАТЇЯ**[1].

! БРАТѦВИЧОУ ⟨БРАТѦЄВИЧОУ⟩ *див.* **БРАТѢЄВИЧЪ.**

***БРАТѦЄВИЧЪ** *див.* **БРАТѢЄВИЧЪ.**

БРАТѦИ *див.* **БРАТѢИ.**

БРАТѦЮ *ч., невідм.* (1) *(особова назва, молд., слов.* братъ): лиса(н) оу соча(в)... рукою братѦю логоѳєта (Сучава, 1409 *Cost.* I, 72).

Див. ще **БРАТѢИ.**

***БРАЦСТВО** *див.* **БРАТСТВО.**

БРАШЄВСКЫ, БРАШЄВЪСКЫИ *прикм.* (2): а мунтѦньскыи воскъ и брашєвъскыи слободно имъ єсть (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а моунтѦнскыи воскъ и брашевскы слободно им єст (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **брашевъскыи** 1 (1408 *Cost.* II, 632); **брашєвскы** 1 (1434 *Cost.* II, 670).

Див. ще ***БРАШОВСКИИ.**

Пор. ***БРАШЄВЪ.**

***БРАШЄВЪ** *ч.* (7) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Брашов: а кто имєт повєзти соукно до брашєва, на головноє мыто, оу сочавѣ, от гривноу три гроши (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669); Паноу биръоу и паноу мытникоу от Брашєва, приѦтєлєм нашим добрим (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 370).

ФОРМИ: *род. одн.* **брашєва, Брашєва** (1434 *Cost.* II, 669; 1437 *Cost.* II, 709; 1460 *BD* II, 274; 1476 *BD* II, 337; 1480—1484 *BD* II, 369, 370).

Див. ще ***БРАШОВЪ.**

БРАШЄВЪСКЫИ *див.* **БРАШЄВСКЫ.**

БРАШЄОУЦИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнїто чини(м)... оже... дали и потвердили єсми томоу сѣомоу монастироу села... на имѣ... васкооуци и брашєоуци (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10); и(н)и никто да нєсмѣетъ ты(х) монастирски(х) люди... о(т) брашєоуци... соудити ани глобоу ис ни(х) братн (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125).

ФОРМИ: *наз.* **брашєоуци** 1 (1462 *Cost. D.* 10); *зам. род.* **от брашєоуцн** 1 (1467 *Mih. Doc.* 125).

Див. ще **БРАШОВЦИ.**

***БРАШОВЛѢНИНЪ** *див.* ***БРАШОВѢНИНЪ.**

***БРАШОВСКИИ** *прикм.* (2): а кто своєго должника лицє(м) ⟨познал⟩, а оусхоче(т) права жадати о своємъ долгу, що бы пошо(л) до брашова, та що бы оучинили имъ право рѦ(д)ци брашовстїи на єго должника (Сучава, бл. 1435 *Cost.* II, 692); мы алєксандръ воєвода... знаменито чини(м)... оже... дали єсми сє(с) ли(ст) нашъ... оусєи зємлн бръсовскои (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 742).

ФОРМИ: *дав. одн. ж.* **бръсовскои** (1449 *Cost.* II, 742); *наз. мн. ч.* **брашовстїи** (бл. 1435 *Cost* II, 692).

Див. ще **БРАШЄВСКЫ.**

Пор. ***БРАШОВЪ.**

БРАШОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы алєксандръ воєвода... чинимъ знаменито... оже... дали єсмы монастиреви... што на быстрици два сєла на имѦ митюковци и брашовхи (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*).

ФОРМИ: *наз.* **брашовци** (1411 *Mih. Alb.*).

Див. ще **БРАШЄОУЦИ.**

***БРАШОВЪ** *ч.* (10) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Брашов: а кто имѣтъ повезти сукно до брашова, на головноє мыто, у сучавѣ, отъ гривну три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а кто имєт повєзти соукно до брашова, на головном мытѣ, оу сочавѣ, от гривны по три грош (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789).

ФОРМИ: *род. одн.* **брашова** (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 675; 1435 *Cost.* II, 692; 1437 *DIR* № 8; 1456 *Cost.* II, 789); *місц. одн.* **оу брашовѣ** (1435 *Cost.* II, 692).

Див. ще **БРАШЄВЪ.**

***БРАШОВѢНИНЪ** *ч.* (24) *(назва особи за місцем проживання, пор.* *Брашовъ) брашов'янин: Стєфанъ воєвода... даємъ сє(с) нашъ листъ всѣмъ брашовлѣномъ (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 676); пишєт господство ми приѦтелєм господства ми, въсѣмь Брашовѣном (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

ФОРМИ: *знах. одн.* **брашовѣнина** (1452 *Cost.* II, 760); *наз. мн.* **брашовѣни** 8 (1435 *Cost.* II, 695; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760; 1458 *BD* II, 262); **брашовѣнє** 2 (1452 *Cost.* II, 760; 1458 *BD* II, 262); **брашовлѣнє** 1 (1435 *Cost.* II, 677); *дав. мн.* **брашовѣномъ, брашовѣномь, Брашовѣном** 8 (1435 *Cost.* II, 692; 1448 *Cost.* II, 741; 1449 *Cost.* II, 742; 1452 *Cost.* II, 759; 1455 *Cost.* II, 771; 1458 *BD* II, 261; 1475 *BD* II, 336); **брашовлѣномъ** 2 (1435 *Cost.* II, 676, 677); *знах. мн.* **брашовѣнн** 1 (1449 *Cost.* II, 743); **Брашовѣнє** 1 (1458 *BD* II, 262).

БРАѦ *ч.* (2) *(особова назва, молд., пор. болг.* Браян): мы юга воєвода... знаємо чини(мь)... оже тъ(и) истыннїи слоуга нашъ панъ брѦ... слоужи(т) на(мъ) правою и вѣрною слоужбою (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 26).

ФОРМИ: *наз. одн.* **брѦ** (бл. 1400 *Cost.* I, 26); *дав. одн.* **браєви** (бл. 1400 *Cost.* I, 27).

БРЄБЪ *ч.* (1) *(особова назва):* мы стєфанъ воєвода... чини(м) знамєнито... оже тотъ истинны слуга нашъ щефанъ брєбъ служилъ намъ право и вѣрно (Сучава, 1443 *Cost.* II, 138).

ФОРМИ: *наз. одн.* **брєбъ** (1443 *Cost.* II, 138).

***БРЄГЪ** *див.* ***БРѢГЪ.**

БРЄЗЄНСКИЙ *прикм.* (1) *(пор.* Brzeziny *в Польщі):* Мы вонцехъ... ярцибискупъ гнѣздєнскии...мацѣи з бѣлАвъ брєзєнскии... слюбуємы и записуємы сѦ... воєводѣ землѣ молдавскои... безо лсти и без хитрости (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **брєзєнскин** (1433 *P* 122).

***БРЄХОВИЧЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* а далъ єсмь и землю ролъную и съ сѣножатьми... о(т) бѣлошевъ сѣножати по куцєву ниву, а по бреховича дубье (Казимир, п. 1349 *P* 3).

ФОРМИ: *род. одн.* **брєховича** (п. 1349 *P* 3).

***БРИНДИНЪ** *прикм.* (2): мы Стефан воєвода... знамєиито чиним... ожє пріидоша прѣд нами... слоуга наш Жоуржа сынь Банчи Продънескоула и оуноука єго Мика дочка Вриндина (!)... и продали... едно сєло на имѣ Сръбїи (Сучава, 1493 *CVD* 5—6).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **! Вриндиина** 1 (1493 *CVD* 6); **! Врындина** 1 (1493 *CVD* 6).

***БРЛИЧЪ** *див.* **БЫРЛИЧЬ.**

***БРОВАРЪ** *ч.* (2) (*стп.* browar, *свн.* brouwer) торгівля пивом: алє оу томь домоу абы корчмы нє дєржали, ани ятки, ани бровара (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); алє оу том домоу абы корчмоу нє дєржали, ани яткы, ани бровара (Сучава, 1460 *BD* II, 276).

ФОРМИ: *род. одн.* **бровара** (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 276).

БРОД *див.* **БРОДЪ.**

***БРОДЄЦЬ**[1] *ч.* (1) невеличкий брід: а хотаръ єи долоу нистро(м)... исъ пасикою иванковы... и три бро(д)цє на (д)нистрѣ (Нямц, 1456 *DIR«A»* 511).

ФОРМИ: *наз. мн.* **бро(д)цє** (1456 *DIR«A»* 511).

Див. ще ***БРОДОКЪ, БРОДЪ.**

БРОДЄЦЬ[2] *ч.* (1) *(назва озера у Чернігівській землі):* я волчько бодє(н)ковьскии... вызнаває(м) си(м) свои(м) листо(м)... и(ж)... продали єсмо пану мартину кгасто(в)товичю сѣлища наши на имѦ крѣхає(в)... ис тыми озѣры которыи слоухаю(т) к тому сѣлищю... на имѦ озѣро нѣжє(н) а богачь... а бродєць (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бродєць** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

***BRODISCZE** *с.* (1) місце, де був брід: Tohdy Burgrabia... iechał so zemliany na thot uyesd... y so staremy liudmy wiwył zemliu sezo ku Pokossowczom panu Mirosławu od Bludnik hranicza, po Lipowy Lissok... a od Czeczwe ku Dnistru thanewicz (!) brodisezu i khanewicz Dworu (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *дав. одн.* **brodisczu** (1413 *GL* 48).

***БРОДНАЯ** *ж.* (1) *(назва річки у Троцькому воєводстві):* И повєла нас пани Василєва Ѧверхъ речки Бродноє поуцою, ловы своими (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *род. одн.* **Бродноє** (1478 *AS* III, 17).

***БРОДНИНА** *ж.* (3) плата за користування бродом: а ктобы хотѣлъ оузѣти о(т) ни(х) мыто или бро(д)нииоу... таковыи да боудє(т) проклѦ(т) (б. м. н., 1429 *DIR«A»* 455); а таки(ж) коли мєдоу привезоу(т) о(т) свои(х) пасикъ... бродниноу щобы нє платили ни оу которо(г) брода (Сучава, 1453 *ПГОВ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **бродниноу, бро(д)нииоу** (1429 *DIR«A»* 455; 1448 *ДГПР;* 1453 *ПГОВ*).

***БРОДНИЦЯ** *ж.* (1) *(назва річки у Волинській землі):* грань... зъ леса Лютыцею... къ Соколю... черезъ пусчу нашу и ловисча, подъ Чорный лесокъ нашъ, Бродницею берегъ леса подъ Белую гору (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Бродницею** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***БРОДОВ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Бродів перший: Также што придали єсмо кн⟨Ѧ⟩зю Федору сєло Бродов (Луцьк, 1396 *AS* I, 20).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Бродов** (1396 *AS* I, 20).

Див. ще ***БРОДОВО.**

***БРОДОВО** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Бродів перший: а сє Ѧзъ чюрило бродовьскии далъ єсм(ъ) сєло сво(є) бродово кнѦзу федору данильєвичю (б. м. н., 1385 *P* 28).

ФОРМИ: *знах. одн.* **бродово** (1385 *P* 28).

Див. ще ***БРОДОВ.**

БРОДОВЬСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* а сє Ѧзъ чюрило бродовьскии далъ єсм(ъ) сєло сво(є) бродово кнѦзу федору данильєвичю (б. м. н., 1385 *P* 28).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бродовьскии** (1385 *P* 28).

***БРОДОКЪ** *ч.* (1) невеличкий брід: я Любартъ Кгеде миновичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку... почонъ отъ Песчанъки бродку... до Любецкого мосту на болоте речъки Лютыцы (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).

ФОРМИ: *род. одн.* **бродку** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

Див. ще ***БРОДЄЦЬ**[1]**, БРОДЪ.**

БРОДЪ, БРОД *ч.* (51) брід (31): а хотарь ти(м) село(м)... потокомь до тазлова... на вєликы пѪ(т)... гори поутє(м) до вєликы бродъ (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); тыи старци... оуказали староую границю и врочища межи дѣдошичи а межи жирѦвою почєнши о(т) малого криховца о(т) потока о(т) бродоу дорогою што идєть о(т) зоудечєва к дѣдошичємъ (Зудечів, 1430 *P* 116); а коли боудєт лед илї имоут ходити оу брод, тогди перевоза ни гроша да нє дадоут (Сучава, 1460 *BD* II, 275); А пак наияснѣишїи Ян Олбрахть... ис прѣрєчєною братїю єго милости, тогди имали би перєвозити сѣ також на земли тоурецкого чъсарѣ черєс Доунаи, али оу брод що сѣ зовєт Облоучица (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

бродъ калугєрскии (1), калоугєрскии бродъ (2) *(назва броду у Молдавському князівстві):* и такожде дали єсмї имъ мы (!) о(т) на(с) половина о(т) калоугєрского бродоу (Сучава, 1447 *Cost.* II, 281); а мыто нигде да нє имаю(т) платити ни по тръгом ни по село(м)... ни оу калоугєрски(м) бро(ду) (Сучава, 1470 *DIR«A»* 523); камєнныи брод (5), камєныи брод (2) *див.* **КАМЕНИ; Кълимановь брод** (1) *див.* **КЪЛИМАНОВЬ;** лисичии бродъ (5) *див.* ***ЛИСИЧИИ;** пѣсчаныи бродъ (2) *див.* ***ПѢСЧАНЫИ;** цоцоринъ бродъ (2) *див.* ***ЦОЦОРИНЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **бро(д)** 1 (1423 *Cost.* I, 154); **броу(д)** 1 (1437 *Cost.* I, 541); *зам. род.* **до бродъ** 1 (1400 *Cost.* I, 37); *род. одн.* **бродоу, броду** 10 (1366 *P* 14; 1430 *P* 116; 1431 *Cost.* I, 317; 1437 *Cost.* I, 541; 1447 *Cost.* II, 281; 1461 *BD* I, 45; 1495 *ВМЗД*); **брода** 5 (1435 *МЭФ;* 1453 *ПГОВ;* 1473 *BD* I, 183, 184); **брод** 4 (1488 *BD* I, 356; 1492 *Cost. S.* 162; 1497 *BD* II, 109; 1499 *BD* II, 135); *знах. одн.* **бродъ, брод** (1366 *P* 14; 1400 *Cost.* I, 37; 1408 *Cost.* I, 61; 1409 *Cost.* I, 65; 1422 *P* 97; 1448 *ДГПР;* 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275; 1473 *BD* I, 183; 1495 *ВМЗД;* 1499 *BD* II, 423 і т. ін.); *ор. одн.* ⟨**бро**⟩**домъ** (1448 *Cost.* II, 342); *місц. одн.* **на (оу) броду, бро(ду)** 4 (1446 *DIR«A»* 485; 1454 *Cost.* II, 508; 1470 *DIR«A»* 523; 1471 *BD* I, 159); **на (у) бро(д)** 2 (1429 *DIR«A»* 455; 1454 *Cost.* II, 508); *наз. мн. зам. ор.* межи **бродовє** (1467 *BD* I, 120); *дав. мн.* **брода(м)** (1453 *ПГОВ*); *знах. мн.* **броды** (1455 *Cost.* II, 531); *місц. мн.* **на бродо(х)** (1454 *Cost.* II, 513).

Див. ще ***БРОДЄЦЬ**[1]**, *БРОДОКЪ, *ПЄЩАНЫИ БРОДЪ.**

БРОНИТИ *дієсл. недок.* (2) (*стп.* bronić) **1.** (кому) боронити, забороняти (1): а пакъ ли бы нашь г(с)подарь нынѣшнии и потомъ будушчии што бы мыслили, а любо хотѣли починати противъ г(с)подарѦ кролѦ коруны пол(с)коѣ, тогды мы имамы нашихъ г(с)подарии о(т) того внимати и нє дати имъ и бронити (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613).

2. (кого проти кого) обороняти, боронити, захищати (кого від кого) (1): а мы такожъ подлугъ єго слюбоу... записали сѦ єсмы и присѦгли прєр(ч)нному паноу владиславови, кролєви... помагати и бронити єго на противоу каж-

дому нєпрїАтелю єго и короуны полскои (Сучава, 1434 *Cost.* II, 666).

ФОРМИ: *інф.* **бронити** (1395 *Cost.* II, 613; 1434 *Cost.* II, 666).

Див. ще **БОРОНИТИ 1, 3, БОРОНИТИ СѢ, ЗАБОРОНЯТИ, ОБОРОНИТИ, ОБРОНИТИ, ПРОТЇВЪБОРОНЇТИ СѦ.**

БРОННѢ *присл.* (1) (*стп.* bronnie) збройно, зі зброєю: то (!) прибѣжїть на чюжїи домъ броннѣ а уране(н) (XV ст. *ВС* 6 зв.).

Див. ще **ОБРОННѢ.**

БРОЩѢНИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѦ(м) мы видѣвш(є) и(х) правоую и вѣрноую слоужбоую до на(с)... дали єсми и(м), оу нашєи зємли, сєла на имѣ кълимънєщи... и на тоутовѣ, брощѣни (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316); А хотар томоу сєлоу Оурджичѣнилорь почєнши от конєць полє... оу краи доуброви от БрощѦн (Сучава, 1491 *BD* I, 449).

ФОРМИ: *наз.* **брощѣни** (1448 *Cost.* II, 316); *род.* **БрощѦн** (1491 *BD* I, 449).

БРОУДОУР *див.* **БРОУДОУРЬ.**

БРОУДОУРЄЩИ *мн.* (5) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвше єго правоую и вѣрною слоужбою до на(с)... потвръдили єсми ємоу... оу нашєи зємли сєла на васлоуя на имѦ броудоурещи гдє домь єго и сєлище фоундєвоу (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 475); И оуставши наши слоуги... та дали свою част сєло половина от Броудоурещи... паноу Доума ключникоу (Сучава, 1488 *BD* I, 325).

ФОРМИ: *наз.* **броудоурєщи** 1 (1436 *Cost.* I, 475); **Броудоу⟨рещїи⟩** 1 (1469 *BD* I, 134); *род.* **Броудоурєщи** (1488 *BD* I, 325).

***БРОУДОУРЪ** *див.* **БРОУДОУРЬ.**

БРОУДОУРЬ, БРОУДОУР *ч.* (21) *(особова назва, молд., слов.* бродъ): И оуставшє сѦ наш⟨и⟩ вѣрни болѣрє пан Доумѣ ключник и брат єго Пътроу Броудоур та заплатили оуси тоты выш(є)писанїи пинѣзи... оу роукы слоугам нашим (Сучава, 1486 *BD* I, 289); А на то єсть... вѣра наших боярь: в. п. Доумы... в. п. Доумы Броудоура (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Броудоур, Броудоурь** 4 (1486 *BD* I, 289; 1499 *BD* II, 140, 425, 444); *зам. дав.* потвръдили... Пътроу **Броудоурь** тоє... сєло 2 (1486 *BD* I, 289, 290); *род. одн.* **Броудоура** (1489 *BD* I, 367; 1498 *BD* II, 126; 1499 *BD* II, 130, 136, 144, 148, 155, 160, 163, 167; 1500 *BD* II, 173, 175; *Cost. S.* 231; *SD* 7).

***БРУДЦОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Польщі, пор.* Brudzew): Мы воицєхъ... ярцибискупъ гнѣзденскии... марцинъ с калинова сирадскии... ярантъ з брудцова влоцлавскии... слюбуємы и записуємы сѦ стецку воєводѣ... безо лсти и без хитрости (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *род. одн.* **брудцова** (1433 *P* 122).

***БРОУДЪ** *див.* **БРОДЪ.**

***БРУМАРЕВЪ** *прикм.* (3) ◇ броумарєва пасика (1), пасика Брумарева (1) *(назва пасіки у Молдавському князівстві):* яко да оутвръдимъ... монастирю... на кигѦчи єдна пасика, на имѣ броумарєва пасика, и съ полѣною (Сучава, 1447 *Cost.* II, 281); мы, Стефан воєвода... ⟨знамени⟩то чинимь... оже... дали и потвърдили єсми тому свѣтомоу нашему монастирю от Молдавица... єдна пасика, где была пасика Брумарева (Сучава, 1473 *ШКН* 164); Пояна Брумарева (1) *див.* **ПОѦНА** [1].

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Брумарева, броумарєва** (1447 *Cost.* II, 281; 1473 *ШКН* 164).

***БРУНАТЪНЫИ** *прикм.* (1) (*стч.* brunatny, *стп.* brunatny, *свн.* brunat, *лат.* brunaticus) темно-коричневий: А губка далъ шюбу свою куничюю дорогимъ сукномъ брунатънымъ пошита за ѥ гривенъ пани хоньци (Перемишль, 1378 *P* 26).

ФОРМИ: *ор. одн. с.* **брунатънымъ** (1378 *P* 26).

БРУНОВИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* А на то послусн... русъ ганко петько бруновичь (Львів, 1368 *P* 16).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бруновичь** (1368 *P* 16).

! БРОУТОУ ⟨БРАТОУ⟩ *див.* **БРАТЪ.**

***БРУШАНЕ** *мн.* (1) *(назва людей за місцем проживання)* брушани: Што твоя милость пишешъ, господаръ мой, до мене о тыхъ людѣхъ о Брушанѣхъ, о пошлинахъ, иио я, господару, Олькирда не помню (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *місц.* **о Брушаиѣхъ** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

***БРЪГАРЪ** *див.* ***БОУРГАРЪ.**

БРЪГОВЪ *див.* **БЫРГОВЪ.**

***БРЪГЪѦНИ** *мн.* (1) *(назва села на ріці Бирладі у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше правоую и вѣрноую єго слоужбоу до на(с)... дали єсми ємоу оу нашєи зємли оу молдавскои сєла бръгъѦни ⟨на бръладѣ и стънижани⟩ и срѣби на тєкоу(ч) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 536).

ФОРМИ: *знах.* **бръгъѦнн** (1437 *Cost.* I, 536).

БРЪГЪѦНЇИ *мн.* (2) *(назва села на ріці Молдаві у Молдавському князівстві):* Тѣм мы видѣвше єго правоую и вѣрною слоужбоу до нас... дали и потвєрдили єсми ємоу оу нашєи зємли оу молдавскои... сєла на имѣ БрѣгъѦнїи на Молдавѣ, и Вєрбїѧ на Жєжию (Сучава, 1487 *BD* I, 294).

ФОРМИ: *наз.* **БръгъѦнїи** (1487 *BD* I, 294).

***БРЪДЄЩИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* хотар... дорогою що идєт мєжи Брѣдєщи и мєжи Лїєщи (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *род.* **Брѣдєщи** (1495 *BD* II, 63); *ор.* **Брѣдєщи** (1495 *BD* II, 63).

БРЪДЪЦЄЛЪ, БРЪДЪЦЄЛ *ч.* (9) *(назва річки у Молдавському князівстві):* мы пєтръ воєвода... знаменито чини(м)... иже... потвръдили єсми хотарь стому монастирю о(т) молдавици сєлоу и(х), на оусти брѣдъцєлъ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 582); А митрополит наш Θєоктист коупил па(к) на тих пинѣзи... дроугоє сєло на имѣ Михъєщїи на Брѣдъцєл (Сучава, 1488 *BD* I, 347).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Брѣдъцєл** 1 (1484 *BD* I, 285); *зам. род.* **на** оусти **брѣдъцєлъ** 1 (1456 *Cost.* II, 582); *род. одн.* **брѣдєц(л)** (1456 *Cost.* II, 582); *місц. одн.* **на Брѣдѣцєл** 3 (1484 *BD* I, 285, 286; 1488 *BD* I, 347); **па Bradeceli** 2 (1465 *GL* 176); **на Брѣдьцєлѣ** 1 (1464 *BD* I, 84).

БРЪЄСКОУЛ *ч.* (5) *(особова назва, молд., пор. болг.* Брайо): коупил тоє сєло пан Пєтроу Брѣєскоул (Сучава, 1480 *BD* I, 246).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Брѣєскоул** (1480 *BD* I, 246); *род. одн.* **Брѣєскоула** (1480 *BD* I, 246).

БРЪЖОВѢНИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше єго правоую и вѣрною слоужбою до на(с)... дали и потвєрдили єсми єго очи(н)оу... сєла на имѣ... коучоулътєщи и бръжовѣни (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

ФОРМИ: *наз.* **бръжовѣни** (1448 *Cost.* II, 342).

***БРЪЗЄТА** *див.* ***БРЪЗОТА.**

***БРЪЗОТА** *ж.* (4) *(назва річки у Молдавському князівстві):* и єще єсми дали пръ(д)реченном(у) болѣрин(у)... сєла на бръзетѣ (Сучава, 1445 *Cost.* II, 218); мы стефан воєвода... чиним знаменито... ожє прїидошѦ прѦд нами... слоуга наш Татоул... и продал... єдно мѣсто от поустинн на Бръзотѣ (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 113); тѦм мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до нас... далї и потвєрдили єсми ємоу... селище Татоулово... и на верх Бырзотѣ оу кръници калоугєровѣ (Сучава, 1468 *BD* I, 130).

ФОРМИ: *род. одн.* **бръзотѣ** 1 (1448 *Cost.* II, 323); **Бырзотѣ** 1 (1468 *BD* I, 130); *місц. одн.* **на Бръзотѣ** 1 (1466 *BD* I, 113); **на бръзетѣ** 1 (1445 *Cost.* II, 218).

БРЪЗОТЄЩИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы видѣвше єго правою и вирною слоужбою до нас... дали и потвръдили єсми ємоу... сєла на имѣ Гостиєщи... и Бръзотєщи иа Быстрици (Сучава, 1459 *BD* I, 35).

ФОРМИ: *наз.* **Бръзотєщн** (1459 *BD* I, 35); *дав.* **Бръзотещєм** (1459 *BD* I, 35—36).

БРЪЗОТЪ *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито *(в ориг.* знаменимто.— *Прим. вид.)*... оже прїидошѧ прѧд нами... слоуга наш Татоул от *Бръзотъ*... и продал от своєго оурика и от своєго хотара єдно мѣсто от поустини на Бръзотѣ (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 113).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **от Бръзотъ** (1466 *BD* I, 113).

***БРЪКАЧЄ** *ч.* (2) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* А хотарь томоу сєлоу... почѣнше... от моста Хасниш право до обрѣшїа потока Брькачелоуи, и от обрѣшїа Брькачєлоуи до обрѣшїа потока Лоупои (Сучава, 1473 *BD* I, 183).

ФОРМИ: *род. одн. молд.* **Брькачєлоуи** (1473 *BD* I, 183).

БРЪЛАД [1] *ч.* (47) *(назва ріки у Молдавському князівстві)* Бирлад: тѣмь мы видѣвши єго правую и вѣрную слоужбу до на(с)... дали єсмы ємоу... три сєла єдино сєло на кобылѣ... дроугоє сєло на оустїи жеравцѣ... а трєтїе сєло на брълади (Сучава, 1414 *DIR«A»* 441); Тѧм мы видѧвше єго правою и вѣрною слоужбою до нас... дали и потвръдили єсмы ємоу... половина сєло на Брълади (Гирлов, 1499 *BD* II, 140).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. ор.* сєло... мєжи **Брълад** и мєжи Стєбник (1490 *BD* I, 387); *род. одн.* **Брълада, брьла(д)** (1448 *Cost.* II, 324, 359; 1495 *BD* II, 63, 64); *знах. одн.* **Брълад, брьла(д)** (1414 *DIR«A»* 441; 1429—1430 *BAM* 25; 1495 *BD* II, 63, 64); *ор. одн.* **бєрладо(м)** (1433 *Cost.* I, 359); *місц. одн.* **на (оу) Брълади, брълади, Брълади** 27 (1414 *DIR«A»* 441; 1429—1430 *BAM* 25; 1433 *Cost.* I, 359; 1442 *Cost.* II, 101; 1448 *Cost.* II, 324; 1460 *BD* I, 41; 1469 *BD* I, 134; 1488 *BD* I, 362; 1495 *BD* II, 41; 1499 *BD* II, 140 і т. ін.); **на (оу) брьла(д), Брълад** 3 (1442 *Cost.* II, 101; 1449 *Cost.* II, 385; 1495 *BD* II, 43); **иа Бєрладѣ** 1 (1488 *BD* I, 363); **на Бєрлад** 1 (1490 *BD* I, 394); **⟨оу⟩ Бърлад** 1 (1490 *BD* I, 394); **оу Брълдоу** 1 (1495 *BD* II, 41).

***БРЪЛАД** [2] *ч.* (21) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Бирлад: а львовчѧне што имуть поити до браилово... или у баковѣ или у берладѣ, тамъ имуть дати, отъ гривну по полъвтора гроша (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); пи(с), оу брьла(д) (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714); И тиж пак оу том промыслили єсмо та смо пожаловали... оуси оубогїи людї от наш тръг от Брълад (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

ФОРМИ: *род. одн.* **Брълада, Брьла(д), Брълад** (1429—1430 *BAM* 25; 1434 *Cost.* II, 675; 1495 *BD* II, 63, 64); *дав. одн.* **Брълдоу** (1495 *BD* II, 63, 64); *місц. одн.* **оу Бєрладѣ, берладѣ** 4 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1460 *BD* II, 274, 275); **оу Брълади, брьладѣ** 3 (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* I, 41; 1495 *BD* II, 64); **оу Бєрлади** 2 (1435 *Cost.* II, 680; 1456 *Cost.* II, 790); **оу бєрла(д), Берлад** 2 (1460 *BD* II, 275; 1467 *Cost. S.* 69); **оу брьла(д), Брълад** 2 (1439 *Cost.* II, 714; 1495 *BD* II, 64).

Див. ще ***БРЪЛАДСКИИ** (брълдскии тръгъ).

***БРЪЛАД** [3] *ч.* (2) *(назва озера у Молдавському князівстві):* А пак оу озеро оу Брълад, що на оустїе Жєроула, да нмает съ паном Тоадєром писарем нашим оба чътврътоую част (Сучава, 1496 *BD* II, 89).

ФОРМИ: *род. одн.* **Брълада** (1496 *BD* II, 89); *місц. одн.* **оу Брълад** (1496 *BD* II, 89).

***БРЪЛАДСКИИ** *прикм.* (3): дає⟨м⟩ виданїе твоеи мл(с)ти, ажє останѧ ваши людїе... оу виноу прѣ(д) соу(д)ци брьла(д)ски (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675);

брълдскии тръгъ (1), **тръгъ брълдъскыи** (1) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Бирлад: дали єсми монастырю о(т) быстрици... мыто о(т) брълдского тръга (б. м. н., 1422 *DIR* fig. 35); а мы єсми дали нашємоу миломоу братоу, стєфаноу воєводи... городъ кєлїю... и державоу о(т) тоутовоу и тръгъ брълдъскыи съ усєю волостию (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **брълдского** (1422 *DIR* fig. 35); *знах. одн. ч.* **брълдъскыи** (1435 *Cost.* II, 682); *ор. мн.* **брьла(д)ски** (1434 *Cost.* II, 675).

Пор. ***БРЪЛАД** [2].

***БРЪЛАДСКЪ** *див.* ***БРЪЛАДСКИИ.**

***БРЪЛАДЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* єще єсмы ємоу дали шесть чєлѣ(д) циганскы(х), на имѣ брълада и доумитра и боуздоугана и костє и микоулица и пичорога (Сучава, 1446 *Cost.* II, 238).

ФОРМИ: *знах. одн.* **брълада** (1446 *Cost.* II, 238).

***БРЪЛАДЪСКИИ** *див.* ***БРЪЛАДСКИИ.**

***БРЪЛАЗЄЛЪ** *див.* ***БРЪЛЪЗЄЛЪ.**

***БРЪЛЄЩЫ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* а хота(р) тѣмь сєла(м) *(в ориг.* селала(м).— *Прим. вид.)*... на могилоу оу гл⟨одъ⟩, та о(т) толѣ... до хотарь брълєщы(м) (Сучава, 1428 *Cost.* I, 209).

ФОРМИ: *дав.* **брълєщы(м)** (1428 *Cost.* I, 209).

***БРЪЛИНСКИЙ** *прикм.* (5) *(пор.* Брълинци *у Молдавському князівстві):* били дани тоти н̃ цр̃кви ис попи... н̃ цр̃ко(в) брьли(н)скаѧ (Сучава, 1490 *DC* 147);

Брълинскии потокъ (3), **потокъ Брълинскии** (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* А хотар Драгомирєщєм, що соут на оустїе Брълинского потока, из верха... става Кръличжаном, да єст оусє долоув потоком Брълинскым (Гирлов, 1499 *BD* II, 154—155).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Брълинского** (1499 *BD* II, 153, 154); *ор. одн. ч.* **Брълинскым** (1499 *BD* II, 155); *наз. одн. ж.* **брьли(н)скаѧ** (1490 *DC* 147).

***БРЪЛИЧКА** *ч.* (1) *(особова назва):* мы боѧрє... александра воєводы... па(н) гораєцъ и бра(т) єго станисла(в), па(н) брьли(ч)ка... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєре(т) мисто... кнѧгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142).

ФОРМИ: *наз. одн.* **брьли(ч)ка** (1421 *Cost.* I, 142).

БРЪЛИЧЪ *див.* **БЫРЛИЧЬ.**

БРЪЛИЧЬ *див.* **БЫРЛИЧЬ.**

БРЪЛЪДЄСКОУЛ *ч.* (2) *(особова назва):* А такождє прїиде прѧд нами... слоуга наш Бълко Брълъдєскоул... и продал одноу пасикоу... слоугам нашим (Сучава, 1483 *BD* I, 274—275).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Брълъдєскоул** (1483 *BD* I, 274); *дав. одн.* **Брълъдєскоул** (1483 *BD* I, 275).

***БРЪЛЪДЄЦЬ** *ч.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали и потвръдили єсмо имъ... монастиръ, на оустиє брълъдєцѣ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324).

ФОРМИ: *род. одн.* **брълъдєцѣ** (1448 *Cost.* II, 324).

***БРЪЛЪЗЄЛЪ** *ч.* (4) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... потвръдили єсми ємоу... села... на имѧ броудоурєщи... и на вр(х) брълазєла бозїанє (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 475); Тѣм мы видѣвше их правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... потвєрдили єсмо им... сєла на имѣ Броудоу⟨рещїи⟩... и Сакалышещїи на Бырлъзєлоу (Сучава, 1469 *BD* I, 134).

ФОРМИ: *род. одн.* **брълазєла** (1436 *Cost.* I, 475; 1467 *BD* I, 118); *місц. одн.* **на Брълъзєлѣ** 1 (1467 *BD* I, 119); **на Бырлъзєлоу** 1 (1469 *BD* I, 134).

БРЪЛЪЛЄЩЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* и досталосѣ мърини, оу єи ча(ст), сєла, на доумитрѣ, на имѣ шо(л)дѣнїи и брълълєщїи (Сучава, 1493 *Cost. D.* 45).

ФОРМИ: *наз.* **брълълєщїи** (1493 *Cost. D.* 45).

***БРЪЛЯ** *див.* **БЫРЛѦ.**

БРЪНДОУШЄ *ж., невідм.* (2) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже прїидоша прѧд нами... слоуга наш Шербан и Бръндоуше, нєпоата Жоуржа Шеканоула...и продалн свою правоую отниноу (б. м. н., 1494 *BD* И, 38).

***БРЪНЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* також⟨є⟩ єсми дал⟨и⟩ сєл⟨о⟩... на имѧ... брънє⟨щ⟩и (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248).
ФОРМИ: *наз.* **брънє⟨щ⟩и** (1429 *Cost.* I, 248).
***БРЪНЗА** *ж.* (1) *(назва села на Буковині):* били дани тоти н҃ цр҃кви. . Є҃І цр҃ко(в) ис попо(м) оу брънзи (Сучава, 1490 *DC* 147).
ФОРМИ: *місц. одн.* **оу брънзи** (1490 *DC* 147).
***БРЪСА** *ж.* (4) *(назва адміністративно-територіальної одиниці у Молдавському князівстві):* прїидє къ г(с)во ми посо(л) о(т) брашєва и о(т) бръсѣ... и просили оу г(с)ва ми миръ и мыто (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709); мы Стєфанъ воєвода... чиним знамєнито... оже... дали єсми сєс наш лист прїѧтєлєм нашим, оусим Брашовѣном и оусим коупцєм и оусєи зємли от Бръсѣ (Сучава, 1458 *BD* II, 261).
ФОРМИ: *род. одн.* **бръсѣ, Бръсѣ** (1437 *Cost.* II, 709; 1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 261).
***БРЪСАНОВЪ** *прикм.* (2): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже прїидє прѧд нами... дочка Пєтра спътарѣ... и продала... половина сєло... Мърїи, дочки Бръсанова (Сучава, 1495 *BD* II, 76).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Бръсанова** 1 (1495 *BD* II, 76); *зам. дав.* продала Мърїи, дочки **Бръсанова** 1 (1495 *BD* II, 76).
Пор. **БАРСАНЪ.**
***БРЪСАНЪ** *див.* **БАРСАНЪ.**
***БРЪСОВСКИИ** *див.* ***БРАШОВСКИИ.**
***БРЪСОМѢНЄ** *див.* **БЪРСОМѢНЄ.**
***БРЪТАНОВЪ** *див.* **БРАТАНОВЪ.**
БРЪТЇЄЩИ *див.* **БРАТЇЄЩИ.**
БРЪТЇЄЩЇИ *див.* **БРАТЇЄЩИ.**
БРЪТОУЛЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито... оже... дали и потвръдили єсми им оу нашєи зємли... сєла на имѣ Брътоулєщїи и Фєдєлєшанїи (Сучава, 1491 *BD* I, 445).
ФОРМИ: *наз.* **Брътоулєщїи** (1491 *BD* I, 445).
***БРЪТѦЄВИЧЪ** *див.* **БРАТѢЄВИЧЪ.**
***БРЪХЄЧЬ** *див.* ***БЄРХѢЧЬ.**
БРЫЛѦРЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были судьѣ и свѣдци панъ ходко чємєрь... и голобутъ и брылѧрь (Зудечів, 1411 *P* 80).
ФОРМИ: *на . одн.* **брылѧрь** (1411 *P* 80).
***БРЫЧНОЕ** *с.* (1) *(назва урочища у Подільській землі):* тамъ же есмо копецъ усыпалы, грани на лыпи вытесаты велилы: одътоль уверхъ рички Дидовки до гостынця Винницкаго, а гостынцемъ... до рики Згару, нижей урочнща Брычнаго (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).
ФОРМИ: *род. одн.* **Брычнаго** (1430 *ГВКЛ* 8).
***БРЬДЬЦЄЛЪ** *див.* **БРЪДЪЦЄЛЪ.**
***БРЬЛАДЪ** [1] *див.* **БРЪЛАД** [1].
***БРЬЛАДЪ** [2] *див.* ***БРЪЛАД** [2].
***БРЬЛИЧЪ** *див.* **БЫРЛИЧЬ.**
***БРЬХЄЧЬ** *див.* ***БЄРХѢЧЬ.**
***БРѢГЪ** *ч.* (5) (*цсл.* брѣгъ) **1.** берег (4): мы романъ воєвода молдавьскии и дѣдичь оусєи зємлѣ волошьскоі о(т) плонины аже до брєгу морѧ... слюбили єсми и слюбуємъ... вѣрна служьба служити (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); ⟨а хо⟩тарь ємоу почавши о(т) лѣвѣтѣ на брѣгъ пото⟨ка м⟩огила копана (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111).
2. кінець, край (1): а ту исыпали могилу мєжи дубо(м)ъ а мєжи буко(м)ъ на полку а о(т) ближьшєго рєчєного бука ѧко стоить на брєгъ долины простѣ на дубъ (Галич, 1404 *P* 68).
ФОРМИ: *род. одн.* **брєгу** (1393 *Cost.* I, 13; *Cost.* II, 607); *знах. одн.* **брѣгъ** 2 (1414 *Cost.* I, 111); **брєгъ** 1 (1404 *P* 68).
Див. ще **БЄРЄГ.**
БРѢСТЬСКИИ *прикм.* (2) *(пор.* Brześć Kujawski *у Польщі):* Мы воицєхъ з б҃жиєи мл(с)ти ярцибискунъ гнѣздєнскии... янъ з лихинѧ брѣстьскии ярантъ з брудцова влоцлавскии... слюбуємы и записуємы сѧ стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои и дѣтємъ єго (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **брѣстьскии** (1433 *P* 122).
БРЯН *див.* **БРѦН.**
БРЯНСКИ *прикм.* (1) *(пор.* Брянськ *у Чернігово-Сіверській землі):* а то(т) дє манасты(р) пєчє(р)скїи з придєлами своими... и з ынши(ми) трємя монастыри Сивє(р)скои зємли чє(р)ниговски, брянски, новгоро(д)ка сивє(р)ского... былъ з вєко(в)... самъ в сєбѣ ставропигїя (б. м. н., 1481 *ГПМ*).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **брянски** (1481 *ГПМ*).
БРѦН, БРЯН *ч.* (2) *(особова назва):* а при том был кн⟨ѧ⟩зь Василєй Лукомский... а пан Дорг, а пан Брѧн (Берестя, 1448 *AS* I, 44); А при том былъ: княз Михайло Сенъкгушковичъ... панъ Андрушко Матецкий, панъ Брян Радовицкий (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Брѧн, Брян** (1448 *AS* 1,44; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).
***БРѦСЛАВЛЬ** *див.* ***БРАСЛАВЛЬ.**
БРѦСЛАВСКИИ *див.* **БРАСЛАВСКІЙ.**
***БРѦСЛАВЪСКИИ** *див.* **БРАСЛАВСКІЙ.**
БРѦЦСЛАВСКИЙ *див.* **БРАСЛАВСКІЙ.**
***БУБЄЛСКИИ** *див.* **БЫБЄЛЬСКИИ.**
БУБЕНЪ *ч.*(2)*(особова назва):* И князь Костянтинъ перед нами рекъ: правда есть, служатъ въ мене бояре Смоленскіе Бубенъ, а Дуденковъ Суморокъ доброволно зъ сукни безъ имѣней (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Бубенъ** (1495 *АЛМ* 83); *род. одн.* **Бубна** (1495 *АЛМ* 83).
***БУБНОВ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Бубнів: **н** я, познав по соби, иже с тое раны маю пойти перед Бог... записую жонѣ своей Мари: Стволовичи... Бубнов, Горѣчов (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Бубнов** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).
***БУБНОВЫЦЯ** *ж.* (2) *(назва долини у Подільській землі):* а одъ долыны Бубновыци черезъ лисъ стежкою до долыны Лоточное, где также есмо грань на явори вытесалы и копецъ учыныты велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).
ФОРМИ: *род. одн.* **Бубновыци** (1430 *ГВКЛ* 8).
***БУГАЄВЪ** *прикм.* (1) ◇ ⟨л ѣ с ъ⟩ б у г а є в ъ *див.* **ЛѢСЪ.**
ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **бугаєвомъ** (1459 *P* 171).
БУГАИЧОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною службою до на(с)... дали єсми єму... єдно сєло... на имѣ бугаичовци (Сучава, 1446 *Cost.* II, 241).
ФОРМИ: *наз.* **буганчовци** (1446 *Cost.* II, 241).
***БУГДАНЪЧИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* **н** мы єсмы тому исному мишєви и єго дѣтємъ дали єсмы фєцєви(ч) дворищє и бугданъчича оу новосѣльцєхъ на вѣки (Перемишль, 1390 *P* 175—176).
ФОРМИ: *род. одн.* **бугданъчича** (1390 *P* 176).
***БУГЪ** *ч.* (1) *(назва річки)* Західний Буг: сє я князъ юріа холмъскии... придали єсмо к ц҃ркви б҃жои... сєла стрижово... цуцнєво з обєма бєрєги обаполъ бугу (Холм, 1376 *P* 22).
ФОРМИ: *род. одн.* **бугу** (1376 *P* 22).
БОУД, БОУДИ *спол.* (2) *(зв'язує члени речення) (розділово-перелічувальний, чергується із сполучниками* а л ю б о, и л и) або, чи то: Ино хто исказить тотъ обычаи злостивыи прїказоуємы... абы каждыи соудья и староста... колї за соудовыи вїны оу ко(г) заклады бероуть боуди сє конї алюбо волы алюбо што иноє абы того межї собою нє дєлали (!) (XV ст. *BC* 11—11 зв.); А кто би хотил пороушити сїє нашє данїє, *боуд* ми сами или боѧрє наши или боуд кто, таковыи да єст проклѧтъ от господа бога (Бистриця, 1457 *BD* I, 5).
БОУДА *ч.* (6) *(особова назва, молд.* будэ «буда»): а на то єстъ вѣра ... пана тадора постєлника и вѣра пана боуда столника (Коломия, 1448 *Cost.* II, 306); И оуставши наши слоуги... та заплатили оуси тоти... пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу Сими Бєнѣ и сєстри єго Моуши и братаничю их Боуди (Яссн, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Боуда** 3 (1488 *BD* I, 361; 1497 *Cost. S.* 223; 1500 *BD* II, 175); *зам. род.* вѣра пана **боуда** 1 (1448 *Cost.* II, 306); *дав. одн.* **Боуди** (1497 *Cost. S.* 223; 1500 *BD* II, 175).

БОУД ГДЄ, БОУДИ ГДЄ *присл.* (12) **1.** *(вказує на невизначене місце)* будь-де, де-небудь (10): тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвшє правоую и вѣрноую и(х) слоужбоу до на(с)... дали єсми и(м) обомъ... селищє... и съ вѣсѣмъ трънїє(м) що соу(т) близко милѣтина и на поли боу(д) где оу томъ хотари вєздє (Сучава, 1443 *Cost.* II, 144); А кто оусхочєт тих люди соудити, или дицковати, или мито от них брати... а имъ ничто да *(в ориг.* никто даа.— *Прим. вид.)* нє заборонено, и бєз мито, боуди гдє и оу котором мѣстѣ (Сучава, 1466 *BD* I, 96); мы Стефа(н) воєво(д)а... чини(м) знамєнито... оже... дали єсми... листь... на то яко да є(ст) во(л)но и слобо(д)но послати свои в̃ мажи по рыбу... или на озера или боу(д) гдє оу нашєи зємли (Сучава, 1472 *ДГСВМ*).

2. *(вказує на напрям дії)* будь-куди, куди-небудь (2): А пак аж сѧ прилоучит та побѣгнєт нѣкоторїи боярин или слоуга кроулѣ єго милости до нас, или боуд гдє до нашєи зємли... тот бы имал одослати сѣ до своєго господарѣ... просѣчи соби мироу (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

Див. ще **ВАРЄ ГДЄ.**

***БОУДЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмжє мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу, оу нашєи зємли... сєла на ковръслоую... и боудєщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 355).

ФОРМИ: *знах.* **боудєщи** (1448 *Cost.* II, 355).

БОУДЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* А також єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу Дашкоу... дроугоє сєло на имѣ Боудєщїи, тиж на Чорном потоцѣ (Сучава, 1488 *BD* I, 323).

ФОРМИ: *наз.* **Боудєщїи** (1488 *BD* I, 323); *род.* **Боудєщи** (1488 *BD* I, 323).

БОУДИ *див.* **БОУД.**

БОУДИ ГДЄ *див.* **БОУД ГДЄ.**

***БУДИ КОТОРЫИ** *див.* ***БОУДЬ КОТОРЫИ.**

БОУДИ КТО *див.* **БОУДЬ КТО.**

***БОУДИЛЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Будилів: и тако(ж) потвєржаємь єму єго сєла... по(д)ли снѦтина, на имѦ гавриловци, и вышє о(т) боуди(л)чи, на имѦ половина шировци (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* о(т) **боуди(л)чн** (1453 *Cost.* II, 472).

БОУДИНЦИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині)* Буденець: тѣмжє мы видѣвши єго правоую и вѣрноюслоужбоу до на(с)... дали єсми ємоу... сєла на имѣ собранєцъ... и боудинци (Хотин, 1435 *DIR* «*A*» 465).

ФОРМИ: *наз.* **боудинци** (1435 *DIR*«*A*» 465).

БОУДЇ КТО *див.* **БОУДЬ КТО.**

***БОУДЇ ЩО** *займ.* (41) будь-що, що-небудь: а што привєзєтъ изъ бєсарабъ или пєрець, или баволну, или будь што, отъ В̃ї кантари, у баковѣ, полърубель сєрєбра (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); да платѦ(т) о(т) таръ по Д̃ гро(ш) по всєи нашєи зємли и по всѣ(х) мыто(х) боу(дї) що боудє(т) оу таръ опро(ч) соукна (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709); варє кого он пошлєт от слоуг монастирских... с потрѣбами монастирскими до Кєлїи, или житомъ, или мєдомъ, или по рибоу, или пак боуд ис чимъ, а мито да нє имают платити (Путна, 1471 *BD* I, 159); А кто имєт бантовати тых люд от тыхъ сєл, боуд оу чем... тот оузрит вєликоє казни господства ми (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200).

ФОРМИ: *наз. одн.* **боу(дї) що** (1437 *Cost.* II, 709); *дав. одн.* **бу(д) чємоу** (1463 *Cost. S.* 45); *знах. одн.* **боуд що, боу(д) що** 20 (1443 *ПГСММ;* 1447 *Cost.* II, 289; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759, 760; 1455 *Cost.* II, 531; 1456 *Cost.* II, 789; 1458 *BD* I, 9; *BD* II, 262; 1460 *BD* II, 274; 1466 *BD* I, 96 і т. ін.); **будь што** 1 (1408 *Cost.* II, 631); **боуд што** 1 (1434 *Cost.* II, 668); *ор. одн.* **боудї чимъ** 1 (1440 *DBA* 32); **боу(д) чимъ** 1 (1448 *Cost.* II, 362); **боуд нс чимъ** 1 (1471 *BD* I, 159); *місц. одн.* **боуд, боу(д) оу чєм (чємъ, чємь, чє(м)** 12 (1444 *Cost.* II, 208; 1446 *Cost.* II, 251; 1449 *Cost.* II, 391; 1452 *Cost.* II, 760; 1454 *Cost.* II, 517; 1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 9; 1463 *Cost. S.* 45; 1472 *DIR*«*A*» 530; 1475 *BD* I, 200); **бу(д) оу чєму** 1 (1449 *Cost.* II, 743—744).

Див. ще **ВАРЄ ЩО, *ШТО БУДЪ.**

!БУД КАКАКОЄ ⟨БУДЬ КАКОЄ⟩ *див.* ***БОУДЬ КАКЫИ.**

***БОУД КАКЇИ** *див.* ***БОУДЬ КАКЫИ.**

***БОУД КАКЫ** *див.* ***БОУДЬ КАКЫИ.**

***БОУД КОЛВЄ КТО** *займ.* (1) будь-хто, хто-будь, хто-небудь: єстли бы сѣ пригодїло нѣкоторомоу подданномоу, или боуд комоу от зємлѦх кролѣ єго милости и предреченых братїях єго милости, боуд колвє комоу котораѦ кривда и шкода от подданников наших... таковїи... да имаєт жадати справєдливост от старост хотинскых и чєрновскых (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

ФОРМИ: *дав. одн.* **боуд колвє комоу** (1499 *BD* II, 424).

Див. ще **БОУДЬ КТО, ВАРЄ КТО.**

***БОУД КОТОРИИ** *див.* ***БОУДЬ КОТОРЫИ.**

***БОУД КОТОРЫИ** *див.* ***БОУДЬ КОТОРЫИ.**

БОУД КТО *див.* **БОУДЬ КТО.**

***БУДОВАНЄ** *див.* ***БУДОВАНЬЕ.**

***БУДОВАНЬЕ** *с.* (2) **1.** *(дія)* будування (1): Билъ намъ чоломъ писарь нашъ... панъ Григорей Йсаевичъ Громыка, о тымъ, што перво сего дали єсьмо ему мѣстце городское и зъ малою улочкою на будованье двора его въ мѣстѣ Виленскомъ... и билъ намъ чоломъ, абыхмо то ему потвердили листомъ нашимъ на вѣчность (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5).

2. ⟨?⟩ (1): Пани МихайловаѦ повєдила, ижъ за великого кнѦзѦ Швитрикгайла коли мой пан сына крєстил оу пана ВасилѦ, Яцка, дозволил чєрєз мост оу боудованє, оу дерєво, сєножати єздит (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *знах. одн.* **будованье** 1 (1410 *АкВАК* XI, 5); **боудованє** 1 (1478 *AS* III, 17).

БУДОЕЛЕ *с.* (1) *(назва озера у Молдавському князівстві):* мы, Стєфан воєвода...⟨знамєни⟩то чинимь... оже... дали и потвърдили есми... нашему монастирю... на Прутѣ едно озеро... на имѣ Будоеле (Сучава, 1473 *ШКН* 164—165).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Будоеле** (1473 *ШКН* 165).

***БУДОРОЖЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Будераж: Паки же, снаднейшого ради отправованя хвалы Божое пры церкви соборной, даемо надто подъ Острогомъ тому господину отцу владыце... село ... Будорожъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Будорожъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI,3).

БОУД ТО *част.* (1) *(підсилювальна)* навіть: а тє(ж) бы кто имє(л) твєрдостї наши алюбо наши(х) пре(д)ковъ, а на то спѪскаютсѦ нє хотєли бы къ правоу стати боу(д) то во дѣди(ч)ны(х) ре(ч)хъ, тогды мы ты(и) твєрдостї о(т)зывавы (!) а нї во што оборочаи (!) (XV ст. *ВС* 15 зв.).

БУДУЛЪ *ч.* (2) *(особова назва, молд., слов.* боудити): мы боѦрє господарѦ нашего алєксандра воєводы... па(н) иваны(ш)... па(н) буду(л) знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... кнѦгини ри(м)гаилѣ (*б. м. н.*, 1421 *Cost.* I, 141—142); тѦм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвшє є(г) правою и вѣрною службою до на(с)... дали єсми ємy... сєла, на имѣ... прокопѣни съ млиномъ и избищчу, где є(ст) данило и будулъ (Сучава, 1455 *Cost.* II, 540).

ФОРМИ: *наз. одн.* **будулъ, буду(л)** (1421 *Cost.* I, 142; 1455 *Cost.* II, 540).

***БУДУЧИ** *див.* **БУДУШЧИИ.**

***БУДУЧИИ** *див.* **БУДУШЧИИ.**

***БУДУЧЇЙ** *див.* **БУДУШЧИИ.**

БУДУШЧИИ, БУДУЧЫ *прикм.* (120) майбутній, будучий (5): а записали єсьмо тые дѣла вѣчне и непорушне въ сій вѣкъ и въ будучїй (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2);

А кто имъ пороушит и разорит, того да побиетъ богъ зде тѣлом, а въ бъдъщым (*в ориг.* бъдъдѣщым.— *Прим. вид.*) вѣцѣ доушеа (Сучава, 1466 *BD* I, 106); а хто учнѣ(т) устоупатися... до боуди на немь о(т) на(с) кля(т)ва в сѣ(и) вѣ(к) и в боудоущей (б. м. и., 1481 *ГПМ*);

н а п о т о м ъ б у д у ч и и (25) *див* **НАПОТОМЪ**; н а п о т ы м ъ б у д у ч и и (1) *див.* **НАПОТЫМЪ**: п о т ѣ м ъ б ѫ д у ч н и (1) *див.* **ПОТѢМЪ**; п о т о м ъ б у д у ч и и (б у д у щ и и) (66) *див.* **ПОТОМЪ**; п о т ы м ъ б у д у ч и и (1) *див.* **ПОТЫМЪ**.

2. (*у знач. іменника*) нащадок (1): А мнѣ кн⟨А⟩зю Семѣну мѣншому нѣ вступати сА в тые имѣньА, ни дѣтемъ моимъ... ни будущым моимъ иѣ вступати сА в тые имѣньА, што сА достали брат⟨у⟩ моєму кн⟨А⟩зю Михайлу (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81);

п о т о м ъ б у д у ч н и (20) *див.* **ПОТОМЪ**.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **будушчии** 2 (1395 *Cost.* II, 613); **будучы** 1 (бл. 1500 *АСД* II, № 4); *род. одн. ч.* **будучого** (1389 *РЕА* I, 26); *знах. одн. ч.* **будучій** 1 (1401 *АкВАК* III, 2); **боудоущєй** 1 (1481 *ГПМ*); *місц. одн. ч.* **въ** ! **бъдъдещым** (1466 *BD* I, 106); *дав. одн. ж.* **будущои** (1424 *Р* 99); *наз. мн.* **боудоучїи** 4 (1499 *BD* II, 420, 421, 422); *наз. мн. ч.* **боудоущїи** 2 (1436 *Cost.* II, 698, 702); **боудоучи** 2 (1485 *BD* II, 371; 1491 *AS* I, 97); *род. мн.* **боудоучих** (1499 *BD* II, 419); *дав. мн.* **будучнм, будучнмъ, будучимь** 63 (1388 *ZPL* 103; 1393 *Cost.* II, 607; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1421 *Р* 95; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1452 *АкЮЗР* I, 20; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1492 *АЛМ* 30; *AS* III, 23; 1500 *АЛМ* вип. 2,58 і т. ін.); **будущимъ, будущимь, боудоущнм** 21 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1413 *Р* 82; 1424 *Р* 99; 1437 *AS* I, 33; *Р* 136; 1438 *Р* 138; 1439 *Cost.* II, 712; 1443 *Р* 144; 1446 *AS* I, 42; 1466 *AS* I, 60 і т. ін.); **будущымъ, будущым** 4 (1482 *AS* I, 80, 81); **будучымъ** 2 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1499 *РИБ* 777); ! **будучи** 1 (1445 *Р* 150); ! **бѫдацемъ** 1 (1439 *Cost.* II, 714); *зам. ор. мн.* **ис**... дѣтьми нинишними и потомъ **будучимъ** 1 (1393 *Cost.* II, 607); с намѣсникы потомъ **будучнмъ** 1 (1395 *Cost.* II, 612); тѣми разы и потомъ **будучнм** ! (1403 *ДГМ*); *знах. мн.* **боудоучнх** 1 (1499 *BD* II, 420); *знах. мн. ч.* **боудоучиих** ! (1458 *Cost.* II, 815); **боудоучіе** 1 (1459 *Р* 172); *ор. мн* **будучими** 2 (1395 *Cost.* II, 612; 1470 *AS* I, 67); **боудоучимы** 1 (1499 *BD* II, 419); *місц. мн.* **на боудоучих** (1499 *BD* II, 424).

***БУДУЩИИ** *див.* **БУДУШЧИИ.**

***БОУДОУЩЇИ** *див.* **БУДУШЧИИ.**

***БУДУЩЫЙ** *див.* **БУДУШЧИИ.**

***БОУД ШТО** *див.* **БОУДЇ ЩО.**

***БОУД ЩО** *див.* **БОУДЇ ЩО.**

БУДЪ КТО *див.* **БОУДЬ КТО.**

***БОУДЬ ГДЄ** *див.* **БОУД ГДЄ.**

***БОУДЬ КАКИ** *див.* ***БОУДЬ КАКЫИ.**

***БОУДЬ КАКЇИ** *див.* ***БОУДЬ КАКЫИ.**

***БОУДЬ КАКОВЪ** *займ.* (1) будь-хто, хто-небудь: и оузвѣдаетъ нашъ милы приатєль панъ дєтрихъ о наше злоє, боудь от ⟨как⟩ова и от которои стороны (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **боудь от ⟨как⟩ова** (1449 *Cost.* II, 746).

***БОУДЬ КАКЫ** *див.* ***БОУДЬ КАКЫИ.**

***БОУДЬ КАКЫИ** *займ.* (25) будь-який, який-небудь: а которы мытныкъ и двори(к) (!) или боу(д) каки рА(д)ца бы оучини(л) чере(с) иа(ш) ли(ст) ина(к) томоу шиа плати(т) (Дорохой, 1437 *DIR* № 8); а коли бы хотѣ(л) бу(д) какіи бояри(н) нашъ, или дворни(к)... или бу(д) каки рѣ(д)цѣ, оузѣти о(т) ни(х) бу(д) що, или бантовати и(х).. то(т) оузри(т) великои казни и оургїю г(с)ва ми (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743—744); А коли привєзоут Ливовчане соукна алибо боуд какы товаръ, а оу ных никто гвалтом бєз пинѣзеи ни один локот нє моглъ оузѣти (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **боу(д) какы** 4 (1448 *ДГПР;* 1453 *Cost.* II, 461; 1458 *DIR*«*A*» 512); **боу(д) каки** 2 (1437 *DIR* № 8; 1449 *Cost.* II, 743); **боу(д)**.. **какы** ! (1448 *ДГПР*); **бу(д) какїн** 3 (1444 *Cost.* II, 208; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760); **боу(д) какын** 3 (1439 *Cost.* II, 59; 1453 *ПГОВ*; 1455 *Cost.* II, 770); ! **бу(д) каки(х)** 1 (1452 *Cost.* II, 760); *знах. одн. ч.* **боуд какы** 2 (1437 *DIR* № 8; 1460 *BD* II, 275); **боуд какїн** 1 (1456 *Cost.* II, 791); *наз. одн. с.* **бу(д) какое** 2 (1448 *DIR*«*A*» 491; 1449 *Cost.* II, 391); ! **бу(д) какакое** 1 (1447 *Cost.* II, 288); *зам. наз. одн. ж.* ! **боу(д) какое** 1 (1454 *Cost.* II, 517); *наз. мн. ч.* **бу(д) какии** 1 (1448 *DIR*«*A*» 491); **боу(д) каки** 1 (1456 *ГПХМ*); *род. мн.* **боу(д) о(т) какы(х)** (1455 *Cost.* II, 769); *знах. мн. ж.* **боу(д) какыи** (1439 *Cost.* II, 59).

Див ще ***ВАРЄ КАК**[1].

***БОУДЬ КОЛИ** *присл.* (11) будь-коли, коли-небудь: а кто о(т) ни(х) почнє(т) за то(т) хотарь бу(д) которою лихотою или свадою бу(д) коли то(т) заплати(т) завАзку сто золоты(х) оухоскы(х) (!) (Сучава, 1423 *DIR*«*A*» 447); то(т) да заплати(т) завѣзкоу сто рубли срєбра, кто име(т) оуспомѣноути на калоугєри, за балошєщи, боу(д) коли и оу которы(х) днє(х) и часо(м) (!) (Сучава, 1455 *Cost.* II, 562).

Див. ще **ВАРЄ КОЛИ.**

***БОУДЬ КОЛКО** *числ.* (1) *(неозначено-кількісний)* скільки-небудь: такожъ дали єсми ємоу одноу пасикоу... и такожъ варє где име(т) мочи поставити соби млины на котовцА, онъ да постави(т) боу(д) колко (Нямц, 1443 *Cost.* II, 120).

Див. ще **ВАРЄ КОЛИКО**[1], **ВАРЄ КОЛКО**[1].

***БУДЬ КОТОРИИ** *див.* ***БОУДЬ КОТОРЫИ.**

***БОУДЬ КОТОРЫИ** *займ.* (23) будь-котрий, будь-який, котрий-небудь, який-небудь: кто почнє(т) свадою или тєжєю или бу(д) которою лихотою... тоть заплатить завѣску тѣ(х) и роубли чистого срєбра (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); а кто сѣ покуси(т) тєгати бу(д) оу которы(х) днє(х) и часо(х)... то(т) тогди да заплати(т) завѣзск(у) (Васлуй, 1474 *РГС*); ⟨нєпрїятєл⟩... да нє имает ни оу нас и иигдє оу нашєи зємли. жадного пожившєніа. ⟨али⟩ боуд которим ⟨прїятєлем прїАтєлѣ нашєго великого кнѣзѣ и дѣтем єго... мы и дѣти наши⟩ и поддан⟨нїи наши⟩ да смо добри и прави ⟨при⟩ятели (Сучава, 1499 *BD* II, 442).

ФОРМИ: *род. одн ч., с.* **боуд... которого** 1 (1490 *BD* I, 420); **боу(д)... котораго** 1 (1448 *Cost.* II, 365); *дав. одн. с.* **боу(д).. которомоу** (1429 *DIR*«*A*» 455); *знах. одн. ч.* **боуд которого** 2 (1490 *BD* I, 392; 1492 *Cost. S.* 162); **боу(д)... которо(г)** ! (1448 *Cost* II, 362); *місц. одн. с.* **боуд о котором** 1 (1470 *BD* I, 140); **буди... оу котором** 1 (1466 *BD* I, 96); *знах одн. с.* **боуд которое** (1458 *BD* I. 9); *род. одн. ж.* **боудь... которои** (1449 *Cost.* II, 746); *знах одн. ж* **боуд... которою** 2 (1468 *BD* II, 301; 1496 *ПСВВ* 192 зв.); ! **боу(д) ...которою** 1 (1470 *DIR*«*A*» 523); *ор. одн. ж.* **бу(д) которою** (1415 *Cost.* I, 116; 1418 *Cost.* I, 127; 1423 *DIR*«*A*» 447); *род. мн* **боу(д)... которы(х)** (1439 *Cost.* II, 59); *дав. мн.* **боуд которим** (1499 *BD* II, 442); *знах. мн. с.* **бу(д)... которр(а)я** (1454 *Cost* II, 508); *місц. мн* **боуд, бу(д) оу которых (которы(х)** 2 (1459 *BD* I, 32; 1474 *РГС*); **боуд оу которих** ! (1460 *BD* II, 270).

БОУДЬ КТО, БУДЪ КТО, БОУД КТО, БОУДИ КТО, БОУДЇ КТО *займ* (281) будь-хто, хто-будь, хто-небудь (280): ⟨А по⟩ нашемъ животѣ кто иметъ быти господарь оу зємли Молдавскои, братїи нашихъ или от нашє плємА намъ будь кто то имъ да нєпорушать нашєго данья (Сучава, 1403 *RS* 338); А по нашємь животА, кто боудет господаръ нашеи зємли, от дѣтеи наших или от нашєго рода, или пак боуд кого богъ избєрєть господарєм быти... тот бы им нє пороушил нашєго даанїА и потвръжденїА (Ясси, 1500 *BD* II, 175—176);

б у д ь к т о и н (1) будь-хто інший, хто-небудь інший, хтось інший: а по нашємъ животѣ, кто будєт гспдрь

нашєи зємли, от дѣтєи наших или от нашєго плємєнє или пак буд кто ин кого бъ изберєт быти гєпдрємъ, у нашєи земли... тот щобы им нєпорушил нашєго дааниа (Сучава, 1472 *Cost. S.* 77).

ФОРМИ: *наз. одн.* **боуд (будь, будъ, буд) кто** 95 (1403 *RS* 338; 1407 *Cost.* I, 57; 1419 *DIR«A»* 444; 1427 *Cost.* I, 197; 1438 *Cost.* II, 27; 1442 *Cost.* II, 93; 1452 *Cost.* II, 426; 1462 *BD* I, 62; 1471 *BD* I, 165; 1472 *Cost. S.* 77 і т. ін.); **боудї кто** 6 (1436 *BAM* 29, 34; 1440 *DBAc* 32; 1441 *DBAc* 35, 38; 1443 *BAM* 41); *зам. знач.* богъ изберєтъ... **боудь кто** 17 (1420 *Cost.* I, 136; 1437 *Cost.* I, 530; 1438 *DBAc* 28; 1439 *Cost.* II, 32; 1440 *Cost.* II, 66; 1441 *DBAc* 40; 1442 *Cost.* II, 88; 1443 *Cost.* II, 145; 1452 *Cost.* II, 410; 1455 *Cost.* II, 526 і т. ін.); *род. одн.* **боуд... кого** (1457 *Cost.* II, 809, 811; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1499 *BD* II, 420, 421, 424); *дав. одн.* **боуд комоу** (1499 *BD* II, 424); *знах. одн.* **боуд кого** 147 (1422 *Cost.* I, 150; 1432 *ДГВІН;* 1445 *Cost.* II, 226; 1456 *Cost.* II, 577; 1465 *DIR«A»* 518; 1471 *DIR«A»* 525; 1487 *Cost. D.* 7; 1495 *BD* II, 42, 43; 1498 *BD* II, 126; 1500 *BD* II, 176; *Cost. S.* 231 і т. ін.); **боуди кого** 3 (1479 *BAM* 62; *BD* I, 222; 1495 *BAM* 71); **будь кого** 1 (1486 *BD* I, 290); **боудоу кого** I (1458 *Mih. Doc.* 123); **боу(д)... ко(г)** 1 (1449 *Cost.* II, 386).

Див. ще ***БОУД КОЛВЄ КТО, ВАРЄ КТО.**

***БОУДЬ КУДА** *присл.* (1) будь-куди, куди-небудь: на то варє коли име(т) послати монастиръ тъи два вози по рибу на дунавъ или на єзера или на блатє(х) или на (д)нистри или боу(д) куда пошлю(т), а тотїе вози да нє имаю(т) дати мыта нигдє (Сучава, 1454 *Cost.* II, 513).

***БОУДЬ ОТЪ КОЛѢ** *присл.* (1) звідки-небудь: а тако(ж) варє що за ку(п)ци и боу(д) о(т) колѣ прїиду(т) та иму(т) складати свон товаръ оу баковѣ а они с ни(х) да возмоу(т)... мыто о(т) гривны (Сучава, 1460 *DIR«A»* 515).

***БОУДЬ ЧИИ** *займ.* (1) будь-чий, чий-небудь: а тако(ж) оу тон хота(р) десѦтиноу о(т) пчоли бу(д) чии буде(т) да имає(т) берє(т) десѦтину монастирском(у) рѣ(д)ци (Нямц, 1456 *DIR«A»* 511).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **бу(д) чни** (1456 *DIR«A»* 511).

***БОУДЬ ШТО** *див.* **БОУДЇ ЩО.**

***БОУДЬ ЩО** *див.* **БОУДЇ ЩО.**

БУДЯТИЧИ *мн.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Будятичі: И мы дора(д)вши (!) сѦ с наши(м) кнїзи... дали єсмо Ємоу Сєло... оу воло(д)мерьскомъ повѣтє боудѦтичи (Луцьк, 1451 *P* 158—159); а панъ Юшко Камка далъ пану Стецку Шишкиничу... сєло... на ймя Будятичи (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

ФОРМИ: *наз.* **Будятичи** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); *знах.* **боудѦтичи** (1451 *P* 159).

БУЖОР *ч.* (5) *(назва річки у Молдавському князівстві):* мы Стефан воєвода... знаменито чиним... ожє прїидоша прѦд нами... иаши слоуги Іон Сакша и непот єго Онє... и продали... половина сєло от Хъндрєщ, межи Боужор и межи Сѣка (Сучава, 1490 *BD* I, 385); Пакь господство мы даль съм имь чътири села... двѣ соуть на Боужорѣ, єдно Доумбравѣнє... дроугоє Радотєщи (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. ор.* межи **Боужор** (1490 *BD* I, 385, 386); *род. одн.* **Боужора** (1490 *BD* I, 384); *місц. одн.* **на Боужорѣ** (1499 *BD* II, 162).

БОУЗ *див.* **БОУЗѢ.**

БОУЗАТ *ч.* (3) *(особова назва, молд.* бузат «товстогубий», *болг.* буза «щока»): Ино оу том оуставши слоуга наш Михоул Боузат и привел оуси свои околни межїащи (Сучава, 1481 *BD* I, 258).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Боузат** (1481 *BD* I, 258); *дав. одн.* **Боузатоу** (1481 *BD* I, 258).

БОУЗАЦИ, БОУЗАЦЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* и єщє єсми потвєрдили монастирю ~ ншем(у)... сєла моиастирска на имѣ телєбѣчинци на сєрѣти... и на мо(л)давѣ боузаци (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522); мы стефан воєвода... знамєнито чинимъ... ожє... даєм и потвєрждаєм... монастирю от Нємца... сєла на имѣ: Дворенєщи на Молдавѣ, и Боузацїи тиж на Молдавѣ (Сучава, 1482 *BD* I, 263).

ФОРМИ: *наз.* **боузацн** I (1470 *DIR«A»* 522); **Боузацїи** 1 (1482 *BD* I, 263).

***БОУЗДОУГАНЪ** *ч.* (1) *(особова назва, тур.* buzdaγan/baztaγan «палиця»): єщє єсмы ємоу дали шєсть челѣ(д) циганскы(х), на имѣ брѣлада и доумитра и боуздоугана и костє и микоулица и пичорога съ жєиами и дѦ(т)ми и(х) (Сучава, 1446 *Cost.* II, 238).

ФОРМИ: *знах. одн.* **боуздоугана** (1446 *Cost.* II, 238).

Див. ще ***БЪЗДЫГЪ.**

БОУЗЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы такождєрє и от нас єсмо дали и потвърдили слоугам нашим... тотоу прѦдрєчєноую четврътоую част от сєло на Съратѣ на имѣ Боузєщїи (Васлуй, 1495 *BD* II, 55).

ФОРМИ: *наз.* **Боузещїи** (1495 *BD* II, 55).

БОУЗѢ, БОУЗЬ, БОУЗИ, БОУЗЪ, БОУЗ *ч., невідм.* (8) *(особова назва, молд.* бузэ «губа», *болг.* буза «щока»): мы Стефан воєвода... знаменито чиним... ожє... дали єсми... томоу свѦтомоу нашємоу монастироу... циганє на имѣ: Микоула съ челѣдєю... и Боузѣ съ челѣдєю (Сучава, 1487 *BD* I, 309—310); И оуставшє слоуга наш Тома Салче та заплатил оуси тоти... пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу Іон Боузъ (Ясси, 1495 *BD* II, 69).

***БОУЌАТА** *ж.* (17) *(молд.* букатэ «шматок») діляика: ино мы видѣвшє и(х) доброє произволєнїє и лагодоу, также и мы єсми дали томоу (!) боукатоу землю (!) монастырю нашємоу о(т) нѣмца (Сучава, 1452 *Cost.* II, 410); А пак оу том також прїидє прѦд нами... слоуга наш Тома... и продал свою правоую отниноу... єдноу боукатоу земли (Ясси, 1497 *BD* II, 99).

ФОРМИ: *дав. одн.* **боукати** 3 (1489 *BD* I, 373; 1493 *BD* II, 3; 1497 *BD* II, 100); **боукатѣ** 1 (1497 *BD* II, 99); *знах. одн.* **боукатоу** 12 (1452 *Cost.* II, 410; 1487 *BD* I, 297; 1489 *BD* I, 373; 1493 *BD* II, 3; 1497 *BD* II, 99, 100); *зам. дав.* хотарь тои **боукатоу** 1 (1487 *BD* I, 297).

BUҠGRABIA *див.* ***БУРЪКРАБЪ.**

БУКОВИНА *ж.* (25) буковина, буковий ліс (24): а хотарь имъ нижни о(т) марышєвъци валъ... о(т) толѦ простѣ оу буковину могила а о(то)лѦ по краи боуковины горѣ до шєръбовьского хотарѦ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); а хотарь... на верхъ хлоубокою долиноу... та оу ли(с) межи двама (!) полѣнами та боуковиною долоу до лоуковицкоє хотарѣ (Сучава, 1488 *ДГСПМ*); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѦд нами... наши слоугы... и продали... єдноу пасикоу на Кръличътоури, на краи боуковинн (Ясси, 1497 *BD* II, 99);

Лахова боукоувина (1) *див.* ***ЛАХОВЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* около (от)... **буковина** (1403 *RS* 338; 1488 *ДГСПМ*); *род. одн.* **боуковины** 4 (1392 *Cost.* I, 7, 8; 1426 *Cost.* I, 178); **боуковини** 3 (1495 *BD* II, 63; 1497 *BD* II, 99, 100); *зам. знах.* по ! **боуковини** и... поток 1 (1491 *BD* I, 449); *знах. одн.* **боуковину, буковину** 8 (1392 *Cost.* I, 7; 1414 *Cost.* I, 111; 1428 *Cost.* I, 209, 224; 1491 *BD* I, 472; 1492 *Cost. S.* 162); ! **боковиноу** 2 (1414 *Cost.* I, 111; 1492 *Cost. S.* 162); *зам. род.* до, о(т) **боуковину** 3 (1428 *Cost.* I, 224; 1491 *BD* I, 456); *зам. дав.* къ **боуковиноу** I (1492 *Cost. S.* 162); *ор. одн.* **буковиною** 5 (1403 *RS* 338; 1431 *Cost.* I, 317; 1439 *Cost.* II, 41; 1443 *ПГСММ*; 1488 *ДГСПМ*); **боукоувин(о)ю** I (1495 *BD* II, 63).

Див. ще ***БОУКОВИНЌА.**

***БОУЌОВИНЌА** *ж.* (1) буковина, буковий ліс: (а хо)тарь ємоу... на краи доубровѣ... та на нижнюю боуковиноу, та о(т) конець тою боук(ов)инкы иснижє доловь дѣло(м) до иижє поутѣ что идє(т) о(т) хлапещи (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111).

ФОРМИ: *род. одн.* **боук⟨ов⟩нкы** (1414 *Cost.* I, 111). *Див. ще* **БУКОВИНА.**

***БОУКОВѢНА** *ж.* (1) *(назва села на Буковині):* Там мы видѣвши его правою и вѣрною слоужбою до нас... далї и потвердили єсми... села... и на верх Смилѣ млин где был млин Дѣлцагь Петра, оу Боуковѣнє (Сучава, 1468 *BD* I, 130).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу Боуковѣнє** (1468 *BD* I, 130).

***БОУКОУВИНА** *див.* **БУКОВИНА.**

***БОУКОУРЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* то є(ст) хотарь о(т) боукоурєщь (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450).

ФОРМИ: *род.* **боукоурєщь** (1427 *DIR«A»* 450).

БУКУРОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* іо романь воєвода... даль єсмъ... слузѣ нашему иванышю витазю... г села на серетѣ... имена селомъ чюрсачвъцы (!) и владимировъци и букуровци (Роман, 1392 *Cost.* I, 7).

ФОРМИ: *наз.* **букуровцн** (1392 *Cost.* I, 7).

***БУКЪ** *ч.* (5) бук: а ту исыпали могилу мєжи дубо(м)ъ а межи буко(м)ъ (Галич, 1404 *P* 68); а хотарь... на єди(н) топо(л)... о(т)толѣ... на єди(н) боу(к) знамєна(н) що є(ст) бли(з)ко великои дороги (Сучава, 1490 *ДГСХМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **бука** (1404 *P* 68); *знах. одн.* **букь, боу(к)** (1404 *P* 68; 1490 *ДГСХМ*); *ор. одн.* **буко(м)ъ** (1404 *P* 68).

***БОУЛБОАКЪ** *ч.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві, молд.* булбоакэ «вир, коловорот, яма»): а хота(р) томоу селоу... да ес(т)... прости до албиии... и чере(с)... боуковиноу оу боулбоакъ (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224).

ФОРМИ: *знах. одн.* **боулбоакъ** (1428 *Cost.* I, 224).

Див. ще ***БОУЛБОКА.**

***БОУЛБОКА** *ж.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві, молд.* булбоакэ «вир, коловорот, яма»): А хотар томоу... селоу... да єст... на копаноу могилоу, от толѣ чересъ цариноу на копаиоу могилоу, що єст над боулбокоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

ФОРМИ: *знах. одн.* **боулбокоу** (1499 *BD* II, 148).

Див. ще ***БОУЛБОАКЪ.**

***БОУЛГАКЪ** *ч.* (1) *(особова назва, тюрк.* bulγaq «заколотник»): Я боулга(к) лисичи(н) сы(н) а михаило во(л)чкови(ч) чини(м) знаменито... што(ж) нєбожчикъ бщь мои па(н) лисица записа(л) бы(л) стомоу николє поусты(н)скомоу манастырю половиноу селища ивоии(н)цо(в) (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **боулга(к)** (1499 *ПИ* № 3).

***БУЛХАКОВЪ** *прикм.* (1) ◇ г р ъ л а Б у л х а к о в а *див.* **ГРЪЛА.**

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Булхакова** (1473 *ШКН* 165).

БОУЛШЄ *див.* **БОЛШЄ.**

***БОУЛШИИ** *див.* ***БОЛШИИ.**

***БОУНГА** *ч.* (9) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана боуиги комиса (Сучава, 1443 *Cost.* II, 129); а на то є(ст)... вѣра пана бунгы комиса (Сучава, 1446 *Cost.* II, 238).

ФОРМИ: *род. одн.* **боунги** 6 (1443 *Cost.* II, 120, 129, 132, 141; *ВАМ* 41; *ПГСММ*); **боунгы, бунгы** 3 (1443 *ДГСПМН; Cost.* II, 145; 1446 *Cost.* II, 238).

! БОУО ⟨БОУОРЪ?⟩ (1): а хотар... почєнши отъ оусти лопатнои... иа доубъ а что опа с боуо (!) на нємъ та врѣхомъ дѣла (б. м. и., 1500 *SD* 7).

БОУОРИ *мн., невідм.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* И єщї єсмо дали и потвръдили томо⟨у⟩... монастир⟨оу⟩ от Тазлова и бранищю, що єст около монастир, починши от верх Никида... на верх дила от Рачила, та дѣлом долоу до Боуори, где били лозници (Сучава, 1491 *BD* I, 473).

BUORINUŁ *див.* ***БОУОРѢНОУЛЪ.**

БОУОРОУ *ч., невідм.* (1) *(молд.* боур «зубр») вирізаний на дереві межовий знак: а хотарь... чере(с) долиноу на сто(л)поу та на доу(б) знамєиа(н) що є(ст) на не(м) боуороу (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

Див. ще **БОУОРЪ.**

БОУОРЪ *ч., невідм.* (2) *(молд.* боур «зубр») вирізаний на дереві межовий знак: А хотарь тоє село... да єст по коуда хотарил... пан ⟨Мик⟩отъ... поченьше от рѣцѣ Бистрица оу єдн⟨а⟩ могилъ копана... от толѣ горъ оу єдинь доуб съ боуоръ (Сучава, 1479 *BD* I, 221); а хотарь... до крънищи доумитрови о(т) толѣ попоу(д) оубочи... на еди(н) ли(п) що є(ст) на нє(м) боуо(р) (Сучава, 1490 *ДГСХМ*).

Див. ще **БОУОРОУ**

***БОУОРѢНОУЛЪ** *ч.* (9) *(особова назва, молд.* боур «зубр»): А на то єст... вѣра болѣр наших: в. п. Маноила... в. п. Боуорѣноула комиса (Сучава, 1458 *BD* I, 20); а на то є(ст)... вѣра пана боуорѣноула (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Buorinuł** 1 (1465 *GL* 176); **боорѣну(л)** 1 (1467 *Cost.* 69); *род. одн.* **Боуорѣиоула, боуорѣноула** (1458 *BD* I, 20; 1459 *BD* I, 28, 36; 1465 *BD* I, 88; 1469 *BD* I, 134; 1470 *BD* I, 148; *DIR«A»* 522).

Див. ще **БОУОРѢНЪ.**

БОУОРѢНЪ, БОУОРѢНЬ, БОУОРѦН *ч.* (18) *(особова назва, молд.* боур «зубр»): и на тоє... вѣра пана їона боуорѣна (Котнари, 1454 *Cost.* II, 509); А при том марторіа сам господства ми выш(є) писанны Стефан воєвода, и наши боярє... пан Боуорѣнь комис, и ины боярє (Ясси, 1459 *BD* I, 32); А на то єст... вѣра бояр наших... в. п. боуорѣна, в. п. Стецка Дъмъкоуша (Сучава, 1468 *BD* I, 130).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Боуорѣнъ, Боуорѣнь** 5 (1459 *BD* I, 32; 1462 *BD* I, 52, 56; 1466 *BD* I, 113, 115); **БоуорѦн, боуорѦ(н)** 2 (1462 *BD* I, 54; 1466 *DIR«A»* 519); **Боорян** 1 (1468 *BD* I, 126); *род. одн.* **боуорѣна** 9 (1454 *Cost.* II, 509; *ПГПММ;* 1458 *BD* I, 6; *DIR«A»* 512; 1464 *Cost. S.* 60; 1465 *DIR«A»* 518; 1467 *BD* I, 117, 119; 1468 *BD* I, 130); **БоуорѦ(н)** 1 (1467 *BD* I, 121).

Див. ще ***БОУОРѢНОУЛЪ.**

БОУРАЄ *ж., невідм.* (1) *(особова назва):* мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже тоти истиннїи слоуга наш Миклѣ и сестри єго Мълинъ и Боурае... жаловали єсмы их особною нашєю милостїю (Васлуй, 1495 *BD* II, 39).

***БОУРГАРЪ** *ч.* (4) *(свн.* burger) **1.** *(житель міста)* міщанин, громадянин (3): мы петръ воєвода... знаменито чиним... оже пришли перед нась наши приАтелєвє, боургарє Ливовскїи... и просили нас, абыхом имь мыта полєхчнли (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); мы Стефанъ воєвода... чиним знаменито... оже пришли перед нас наши прїАтєлєвє, боургарє Ливовскии... и просили нас абыхом имъ мыта полєхчили (Сучава, 1460 *BD* II, 272).

2. міський радник (1): а ли(ст) єсми дали бръгароу михаєви (Дорохой, 1437 *DIR* № 8).

ФОРМИ: *дав. одн.* **бръгароу** (1437 *DIR* № 8); *наз. мн.* **боургарє** 2 (1456 *Cost.* II, 788; 1460 *BD* II, 272); **бръгарє** I (1460 *BD* II, 276).

Див. ще **БОУРГОУРЪ, *ПРЪГАРЪ.**

БОУРГОУРЪ *ч.* (1) *(свн.* burger) міський радник: прїидє къ г(с)во ми посо(л) о(т) брашева... на имА па(н) дє(к) хано(с) (!) и па(н) боургоуръ михи(л) и просили оу г(с)ва ми миръ и мыто (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709).

ФОРМИ: *наз. одн.* **боургоуръ** (1437 *Cost.* II, 709).

Див. ще ***БОУРГАРЪ** 2, ***ПРЪГАРЪ.**

***БОУРГЪМИСТРЪ** *див.* **БОУРЪМИСТРЪ.**

***БУРЕМЛЯ** *ж.* (1) *(назва містечка у Волинській землі)* Баремель: у Несвицы одъ накладного воза по полу грошу давати, а большей не надобє... Въ Золочовѣ не надобе, у Смыковѣ не надобе, въ Буремли не надобе (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ Буремли** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

БУРЄМСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* а при ⟨томъ⟩ были:

ключникъ луцкий Богдан Сенкович Гоский... кн⟨А⟩зь Лєв Буремский (Луцьк, 1494 *AS* I, 102).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Буремский** (1494 *AS* I, 102).

БОУРЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* И пак дадох... господство ми... свАтеи монастири Тазлове сь єдино сєло именим Боурещїи на Сърет (Сучава, 1491 *BD* I, 464).

ФОРМИ: *наз.* **Боурещїи** (1491 *BD* I, 464).

***БУРКОВЦЫ** *мн.* (1) *(назва села у Київській землі)* Бурківці: и мы порадив сА з нашими кн⟨А⟩зи и п⟨а⟩ны... дали єсмо тому предреченому Каленику оу житомирском повєте сєло Бурковцы (Київ, 1437 *AS* I, 33—34).

ФОРМИ: *знах.* **Бурковцы** (1437 *AS* I, 34).

***БОУРМИСТРЪ** *див.* **БОУРЪМИСТРЪ.**

БУРСУКОВЦЫ *мн.* (3) *(назва села у Волинській землі)* Борсукн: матка н⟨а⟩ша держит отчину н⟨а⟩шу и села Манєв... Бурсуковцы... РАшнєвка (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); записалъ былъ мнѣ дАдА мой имѣньє... Передмиркоу, а Борсоуковци (Вільна, 1482 *AS* I, 79).

ФОРМИ: *наз.* **Бурсуковцы** (1463 *AS* I, 55); *знах.* **Борсоуковци** (1482 *AS* I, 79).

***БУРЧИКЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* и ещє єсми єму дали и потвърждаємъ єм(у) сєла на милѣтинѣ... где є(ст) ходо(р) бурчи(к) и пониже бурчика, где бы(л) бѣрки(ш) (Сучава, 1445 *Cost.* II, 211—212).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бурчи(к)** (1445 *Cost.* II, 212); *род. одн.* **бурчика** (1445 *Cost.* II, 212).

Див. ще ***БОУРЧОУКЪ.**

***БОУРЧОУКЪ** *ч.* (1) (*особова назва, тюрк.* burčuq «зморщений», *тур.* burčaq «кучерявий»): тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвше правоую и вѣрноую и(х) слоужбоу до на(с)... дални єсми и(м)... обомъ... селище... и млинъ на милѣтинѣ... где бы(л) ходор боурчоу(к) (Сучава, 1443 *Cost.* II, 144).

ФОРМИ: *наз. одн.* **боурчоу(к)** (1443 *Cost.* II, 144).

Див. ще ***БУРЧИКЪ.**

***БОУРЧОУЛЪ** *ч.* (3) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана боурчоула комиса и вѣра вьсѣ(х) болѣръ наши(х) мо(л)давскы(х) (Сучава, 1442 *Cost.* II, 88).

ФОРМИ: *род. одн.* **боурчоула** 2 (1442 *Cost.* II, 88, 97); **боурчюла** 1 (1442 *Cost.* II, 93).

***БУРЪКРАБЪ** *ч.* (5) (*стп.* burgrabia, *свн.* burc+grave) *(заступник кастеляна — наглядача замку, пізніше старости в місті)* бургграф: Tohdy Burgrabia Michał iechał so zemliany na thot vyesd (Галич, 1413 *GL* 48); ино хто исказить тотъ обычаи злостивыи прїказоуємы... абы каждыи соудья и староста и воєвода боуръкропА и оправъца колї за соудовыи вїны оу ко(г) заклады бєроуть... абы того межї собою не дєлали (!) (XV ст. *BC* 11—11 зв.); а дасть ли ми коро(л) єго мїсть... держАниє пророчєныхъ гродовъ и зємль до моєго живота и Азъ ислюбую... ижь нє оставлю на тыхъ городѣхь иного воєво(д) а ни буръкрабъ а никоторого старьшего по собѣ толико того которыи жь бы присАглъ вѣре(н) быти королєви єго мїсть и корунѣ польскои и мнѣ ихъ слузѣ (Кременець, 1434 *P* 131).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Burgrabia** 1 (1413 *GL* 48); **Bukgrabia** 1 (1413 *GL* 48); **боуръкропА** 1 (XV ст. *BC* 11); *знах. одн.* **Burgrabiv** 1 (1413 *GL* 48); **буръкрабъ** 1 (1434 *P* 131).

БОУРЪКРОПА *див.* ***БУРЪКРАБЪ.**

***БУРЪКУЛАБЪ** *див.* **ПАРКАЛАБЪ.**

БОУРЪМИСТРЪ *ч.* (4) (*стп.* burmistrz, burgmistrz, *свн.* bürge-, burge-, bürger-, burgermeister) *(виборний голова міської ради середньовічних міст за магдебурзьким правом)* бургомістр: мы Стефан, воєвода... свѣдомо чинимь... ожє... даєм и дали єсми сєс наш лист глєитовный... паноу боургъмистроу и оусим паном и чесником радцАм и оусим коупцєм з мѣста Ливовского... на то яко да єст им волно... прїити к нам до нашєи зємли (Ясси, 1463 *BD* II, 295); а они стали и боурьмистръ исъ старшими оузАли тыє паробъцы (б. м. н., 1481 *BD* II, 365); zemlam tych folwarkow hranycia mne iest z burmystrom mista Beresteyskaho z panom Markom hawryłowyczom z folwarki ieho kotory ze on maiet podle mista Beresteyskaho (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **боурьмистръ** (1481 *BD* II, 365); *дав. одн.* **боургъмистроу** (1463 *BD* II, 295); *ор. одн.* **burmystrom** (1500 *ДПЖН*); *дав. мн.* **боурмистро(м)** (бл. 1500 *ПИ* № 2).

БОУРѢ *ч.* (1) (*особова назва, молд., слов.* буря): а на то свѣдковє... пан прокоп... пан мартин боурѣ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791).

ФОРМИ: *наз. одн.* **боурѣ** (1456 *Cost.* II, 791).

БОУСТѢНОУЛ *ч.* (1) *(особова назва)* мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїдоша прАд нами... слоуги наши Лазоръ Пискоу... и Лазоръ, с нъ Мъроушчин, съ своими братїами: Михоул, и Мирча, и Марко, и Козма Боустѣноул... и продали свою правою отнноу (Сучава, 1483 *BD* I, 269).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Боустѣноул** (1483 *BD* I, 269).

***БУСЧА** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Буща: даємо надто подъ Острогомъ тому господину отцу владыце... село наше Бусчу, зъ дворысчомъ Борсчовскимъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Бусчу** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

БУТ *ч.* (2) *(особова назва):* А при том былъ... пан Бут, а пан Тохрин (Ровно, 1483 *AS* I, 82); па(н) ма(р)тинъ хребтови(ч)... проси(л) в насъ дву(х) чївковъ... на (и)мА боутА а дробышъца (Луцьк, 1497 *ПМХ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бут** (1483 *AS* I, 82); *знах. одн.* **боутА** (1497 *ПМХ*).

***БУТАШЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* тѣмь мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбоу(ю) до на(с)... дали... єсми ємоу... на кра(с)нои щоувєАни о(т)нина єго, що сѣ да(л) бута(ш) по своєю доброю волею (Сучава, 1456 *Mih.* 213).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бута(ш)** (1456 *Mih.* 213).

БУТИН *ч.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Бутин: а кн⟨А⟩зю Солтану... в збаразском повѣте: Олєксинєц, Островєц, Бакота, два Бутины (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); а к город(у) к Вишнѣвцю достали сА тыє сєла на имА: Олєксинѣць... а Бакота, а Бутин (Вишнівець, 1482 *AS* 1, 81).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бутин** (1482 *AS* I, 81); *наз. мн.* **Бутины** (1463 *AS* I, 55).

***БУТЫР** *ч.* (1) *(назва місцевості у Волинській землі):* а здес по Бутыр и по Виноградную гору (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Бутыр** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

***БОУТЬ** *див.* **БУТ.**

***БОУХАИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва, молд., укр.* бугай, *тюрк.* buγa): мы Стефа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє... оуси непотовє ласлъоа боухаича, жаловали єсмы и(х), особною нашею мї(с)тїю (Сучава, 1491 *Cost D.* 36—37).

ФОРМИ: *род. одн.* **боухаича** (1491 *Cost. D.* 37).

БОУХТѢ, БОУХТА, БОУХТЄ, БУХТА, BUCHTI *ч.* (61) (*особова назва, перс.* puchtā «економний»): мы алєксандръ воєвода... и с нашими паны, ... панъ бухта коми(с)... знамєнито чини(м)... ижє мы слюбуємъ ... служити королю (Банилів, 1455 *Cost.* II, 769); А на то єст... в. п. Боухти пръкалаба килїискаго (Сучава, 1468 *BD* I, 130); А на то вєликаА марториє... и боАрє мол(давскы)и:... пан Пашко, пан БоухтА (Ясси, 1476 *BD* I, 209).

ФОРМИ: *наз. одн.* **боухтѣ, БоухтА** 18 (1460 *BD* I, 41; 1461 *BD* I, 45; 1462 *BD* I, 52; 1464 *BD* I, 84; 1466 *BD* I, 115; 1467 *Cost. S.* 69; 1470 *BD* I, 141; 1471 *ДГСМПБ;* 1472 *BD* I, 170; 1476 *BD* 1, 209 і т. ін.); **Боухтє** 3 (1460 *Cost. S.* 34; 1463 *BD* I, 74; 1467 *BD* I, 123); **бухта** 1 (1455 *Cost.* II, 769); **Buchti** 1 (1465 *GL* 176); *род. одн.* **Боухти** 31 (1458 *BD* I, 20; 1460 *DIR«A»* 515; 1462 *BD* I, 63; 1464 *Cost. S.* 60; 1466 *BD* I, 110; 1468 *BD* I, 130; 1470 *BD* I, 148; 1472 *DIR«A»* 528; 1473 *BD* I, 182; 1475 *BD* I, 204 і т. ін.); **боухты** 3 (1457 *UKP* 4; 1460 *Cost. S.* 41; 1464 *BD* I, 86);

боухтѦ, Боухтѣ 3 (1467 *BD* I, 119, 121; 1468 *BD* I, 126); **боухтє** 1 (1458 *BD* I, 19).

БОУХЪИЧАНЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* а насти да є(ст) боухъичанїи (Сучава, 1491 *Cost. D.* 37).

ФОРМИ: *наз.* **боухъичанїи** (1491 *Cost. D.* 37).

Див. ще **БОУХЪИЧЄЩЇИ.**

БОУХЪИЧЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє... дали... єсми и(м)... сєла, на кобылє(х), на имѣ съкоуянїи... боухъичєщїи (Сучава, 1491 *Cost. D.* 36—37).

ФОРМИ: *наз.* **боухъичєщїи** (1491 *Cost. D.* 37).

Див. ще **БОУХЪИЧАНЇИ.**

***БУЦЄВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Перемишльській землі)* Буців: А што єсмы казалъ сѣна насѣчи досыть и на твои приєздъ и на стадо твоє то на буцєви насѣчєно єго досыть, за Д҃ гривны (б. м. н., 1386—1418 *P* 35).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на буцєви** (1386—1418 *P* 35).

БОУЦКАТЬ *ч.* (1) *(особова назва, молд.* Buţa<Iacobaţa): мы Стєфа(н) воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали... єсмо томоу ст҃моу нашємоу єп(с҃)коупїю циганєна (!) имѣ пандрѣ сь чєлѣдєю... и боуцкать сь чєлѣдєю (Сучава, 1486 *DC* 143—144).

ФОРМИ: *наз. одн.* **боуцкать** (1486 *DC* 144).

БОУЧАЦКИИ, БОУЧАСКЫИ, БУЧАТСКИ, БОУЧАТЬСКИИ, БУЧАТЬЦЬКИИ, БУЧАЦЄКИИ, БУЧѦЦИКИИ, БУЧАЦКЫИ, БОУЧАЦСКИ, БУЧАЧЄКИИ, БОУЧАЧСКЫ, БУЧѦТСКИИ *ч.* (17) *(особова назва):* а Ѧ па(н) михалъ бучачєкии староста галицєки даю сии свои листъ (Галич, 1418 *P* 89); па(н) миха(л) бучѦцикии чєстьникъ и староста галицикии и с ыными пасаными (!)... паны... выбавили мѦ... ис того Ѧтсва (Кременець, 1434 *P* 130); а панъ дидрихъ боучаскыи щоби волєнъ брати на наши коупци (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); А сє мы панъ янъ боучацкии исъ литвинова визнавамъ ... ажє што коли єсми имали мєжи нами мєрзѦчку... и єсми смирилисѦ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); На которого соимоу кончанїє... вєлєможны пановє... пань Михаило Боучачскы... пань Влаикоуль... соуть сосланы (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *наз. одн.* **боучаскыи** 2 (1448 *Cost.* II, 305); **боучацски** 2 (1454 *P* 162), **бучацєкии** 1 (1418 *P* 88); **бучачєкии** 1 (1418 *P* 89); **боучатьскии** 1 (1424 *P* 106); **бучатьцькии** 1 (1424 *P* 106); **бучатски** 1 (1433 *P* 123); **бучѦцикии** 1 (1434 *P* 130); **бучѦтскии** 1 (1435 *P* 132); **бучацкыи** 1 (1435 *P* 134); **боучацкии** 1 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **Боучачскы** 1 (1467 *BD* II, 297); *род. одн.* **бучацского** (1457 *Cost.* II, 808); *ор. одн.* **бучатскимъ** 1 (1433 *P* 123); **боучацкимъ** 1 (1449 *Cost.* II, 746).

***БОУЧАЦКОВЬ** *прикм.* (1): мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимъ... ожє прїидоша прѦд нами... дъщєрѣ пана Ѧкоуша вистїарника... и съ своими нєпоти, сыновє Боучацкови Июрїєви, и тѣгали сѣ за свои отнини (Сучава, 1480 *BD* I, 241).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **Боучацкови** (1480 *BD* I, 241).

БУЧАЦКЫИ *див.* **БОУЧАЦКИИ.**

БОУЧАЦСКИ *див.* **БОУЧАЦКИИ.**

БУЧАЧЄКИИ *див.* **БОУЧАЦКИИ.**

***БОУЧАЧНЫИ** *прикм.* (3) ◇ д о л ы н а Б о у ч а ч н а я (1), ⟨д о л и н а⟩ Б у ч а ч н а я (2) *див.* **ДОЛИНА**[1].

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Бучачиой** (1430 *ГВКЛ* 8); *знах. одн. ж.* **Бучачную** (1430 *ГВКЛ* 8).

БОУЧАЧСКЫ *див.* **БОУЧАЦКИИ.**

***БУЧАЧЪ** *ч.* (5) *(назва міста у Подільській землі)* Бучач: Я панъ дѣтри(х) изъ бучѦ(ч)... вызнаваємъ... како пришє(д) андрѣіко сынъ гриньковъ... єсть прє(д)лъ (!) сєло гринковцѣ (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*); тоты златии пинѣзи, котори єсми были дали на жолдь оурожєномоу паноу бартъшовы з боучача... панъ михаило з боучача... намъ вєрноулъ (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 814—815).

ФОРМИ: *наз. одн.* **буча(ч)** (1457 *Cost.* II, 811); *род. одн.* **боучача** 3 (1434 *Cost.* II, 664; 1458 *Cost.* II, 815); **бучѦ(ч)** 1 (1420 *ПГАГ*).

BUCZIUŁ *ч.* (1) *(особова назва, тюрк.* bücül «бабки для гри»): a na to jest... martorya... bojar naszych... Jon Bucziuł Parkałab (Сучава, 1465 *GL* 176).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Bucziuł** (1465 *GL* 176).

БОУЧОУМ, БОУЧЮМ *ч.* (13) *(особова назва, молд.* бучум «рід трембіти», *тюрк.* puč «незграбний» + афікс um): а пановє наши по имєню... пань андроушко пань ионь боучоу(м) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); А на то єст вєликаѦ марторїѦ... пан Радоул Пискь, пан Ион Боучоум (Сучава, 1464 *BD* I, 84); от пана Боучоума, вистиѦрника и митника, пишєм много здравиє... братиѦм нашнм (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 369).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Боучюм, Боучю(м)** 4 (1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* I, 41; 1461 *BD* I, 45; 1466 *DIR«A»* 519); **Боучоум, боучоу(м)** 3 (1456 *ЭСФ*; 1464 *BD* I, 84; *DIR«A»* 517); *род. одн.* **Боучоума** 5 (1464 *BD* I, 86; 1465 *BD* I, 88; *DIR«A»* 518; 1466 *BD* I, 106; 1480—1484 *BD* II, 369); **бучюма** 1 (1460 *DIR«A»* 515).

БОУЧОУМѢНИ, БОУЧЮМѢНИ, БОУЧОУМѢНЄ, БОУЧОУМѢНЇИ, БОУЧЮМѢНЇИ *мн.* (11) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє єго правую и вѣрную службу до нас... дали єсмы єму оу нашєи зємли єдно сєло близь бани на имѦ бучумѣни (Сучава, 1424 *Cost.* I, 161—162); и оу томжє ча(с)... ⟨прїидє, прѣ(д)⟩ нами... мъроушка... и драгошє стън⟨иц⟩єскоу... и продали... єдно сєло, на имѣ боучюмѣнїи (Сучава, 1490 *Cost. S.* 141).

ФОРМИ: *наз.* **боучоумѣни, бучумѣии** 4 (1424 *Cost.* I, 162; 1434 *DIR«A»* 463; 1442 *Cost.* II, 87); **боучюмѣни** 2 (1434 *Cost.* I, 386); **боучюмѣиїи** 1 (1490 *Cost. S.* 141); **боучоумѣнїи** 1 (1428 *Cost.* I, 218); **боучоумѣнє** 1 (1442 *Cost.* II, 88); *род.* **боучюмѣии** (1434 *Cost.* I, 386); *знах.* **боучюмѦ(н)** (1490 *Cost. S.* 141).

БОУЧЮМ *див.* **БОУЧОУМ.**

БОУЧЮМѢНИ *див.* **БОУЧОУМѢНИ.**

БОУЧЮМѢНЇИ *див.* **БОУЧОУМѢНИ.**

***БОУЧЮМѦНИ** *див.* **БОУЧОУМѢНИ.**

БУЧѦТСКИИ *див.* **БОУЧАЦКИИ.**

БУЧѦЦИКИИ *див.* **БОУЧАЦКИИ.**

***БУЧѦЧЬ** *див.* ***БУЧАЧЪ.**

***БЧЄЛА** *див.* ***БЧОЛА**[2].

***БЧОЛА**[1] *ж., зб.* (4) колоди, дуплянки, вулики з бджолами (3): А такожє от того сєла да нє дадоут намъ ни сторожи, и ни дєсѣтиноу от пчєлы (Сучава, 1438 *DBAc* 28); а тако(ж) оу тои хота(р) дєсѦтину о(т) пчоли бу(д) чии буди(т) да имає(т) бєрє(г) дєсѦтину монастирском(у) рѣ(д)ци (Нямц, 1456 *DIR«A»* 511);

б ч о л а в о д и т и (1) займатися бджільництвом, розводити бджіл: далъ есми ему у пулъ гаю за манастыремъ Помостича, потреб ему бчола водити (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

ФОРМИ: *род.* **пчєлы** 1 (1438 *DBAc* 28); **пчоли** 1 (1456 *DIR«A»* 511); **бчолы** 1 (XV ст. *BC* 19); *знах.* **бчола** водити (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

Див. ще ***БЧОЛА**[2].

***БЧОЛА**[2] *ж.* (24) **1.** бджола (5): а хто кому дѣрєво зроубить со пчєлами имѣєтъ заплатити гривъноу чїи пчолы (XV ст. *BC* 37); хто боудє(т) ожалованъ о злодѣиствє бчо(л) алю(б) мд(оу) (XV ст. *BC* 6 зв.);

п ч є л ы в о д и т и (1) займатися бджільництвом, розводити бджіл: а на(м) тоє зємли о(т) пр(с)то(и) б҃ци нєо(т)води(ти) ани знамєни своє ни п(ч)лє (!) нє води(ти) (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

2. *(тільки в мн.)* колоди, дуплянки, вулики з бджолами (17): то всє єсмо потвєрдили... съ всѣми границями... исъ

лѣсом, исъ бортми, исъ пчолами (Судомир, 1361 *AGZ* 6); што бы въ тѣхъ пасѣкахь дєсѦтина не брана о(т) монастирскы(х) пчелъ (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325); и кто коли имє(т) оу тои пасици ставити свои бчолы, а десѣтиноу бы калоугєры о(т) молдавицє брали, а и(н) никто (Сучава, 1453 *Cost.* II, 454); а в томъ жє селє пасека єстъ, а в то(и) пасецє сто бчо(л) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.);

б ъ ч о л ы д є р т и (!) виймати мед з бортей: Жаловала сѦ пани ВасилєваѦ Копачевича на пани Михайловоую Нацєвича, мовечи, ижъ она з ымєнѦ своєго Зелви за мост переходечи, сеножати косит и попасю пасет... бобры оукрадомъ бьют, дєрево бортное, бъчолы дєроут и шкоды великиє чинѦт (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *наз. мн.* **бчолы** 2 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 91); **пчолы** 1 (XV ст. *BC* 37); *род. мн.* **бчо(л)** 7 (1454 *Cost.* II, 517; 1455 *Cost.* II, 531; 1458 *ПГСММЦ;* 1459 *DIR«A»* 514; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; XV ст. *BC* 6 зв., 19); **пчо(л), пчолъ** 2 (1446 *Cost.* II, 251; XV ст. *BC* 37); **бчє(л)** 3 (1453 *Cost.* II, 461; 1463 *Cost. S.* 45); **пчелъ, пчел** 2 (1431 *Cost.* I, 325; 1458 *BD* I, 9); **! п(ч)лє** 1 (1498 *ЧІАФ*); **! бпе(л)** 1 (1453 *Cost.* II, 492); *знах. мн.* **бчолы, бъчолы** (1453 *Cost.* II, 454; XV ст. *BC* 19; 1478 *AS* III, 17); *ор. мн.* **пчолами** 1 (1361 *AGZ* 6); **пчелами** 1 (XV ст. *BC* 37).

Див. ще ***БЧОЛА** [1].

БЪ *див.* **БЫ** [1].

***БЪГДАНОВЬЧЬ** *див.* **БОГДАНОВИЧ.**

***БЪДЄЩИ** *див.* **БОДЄЩИ.**

***БЪДѦ** *див.* ***БАДѢ.**

БЪЄШЄСКОУЛ, БЪЄШЄСКОУЛЬ *ч.* (13) *(особова назва, молд., пор. болг.* Бай *і тюрк.* bay): мы Стєфан воєвода ...знамєнито чиним... ожє прїидоша прѦд намы... наш слоуга Гоурбан... и сєстра єго Стана... и продали свою правоую отниноу... ис привилїє що имал дѦд их Оана Бъешєскоуль от дѣда нашєго (Сучава, 1499 *BD* II, 134—135).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бъешєскоул, Бъешєскоуль** (1499 *BD* II, 135); *род. одн.* **Бъешєскоула** (1499 *BD* II, 134, 135, 136).

***БЪЄШЄЩИ** *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мы такождерє и от нас єсмы дали... слоузѣ нашемоу... тоую прѦдрєченноую трєтоую част села от Бъешєщи (Сучава, 1499 *BD* II, 135).

ФОРМИ: *род.* **Бъешєщи** (1499 *BD* II, 135, 136).

***БЪЗДЫГЪ** *ч.* (3) *(особова назва, молд., тур.* buzdaγan/buztaγan «палиця»): а на то єстъ... вѣра пана ивана бъздыга (Коломия, 1448 *Cost.* II, 306); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидє... дочка Ивана Бъздъга... и дала плємєникоу своємоу... село... Дрѣгоушанїи (Сучава, 1491 *BD* I, 468).

ФОРМИ: *род. одн.* **бъздыга, Бъздъга** (1448 *Cost.* II, 306; 1491 *BD* I, 468); *знах. одн.* **бызды́га** (1465 *DIR«A»* 518).

Див. ще ***БОУЗДОУГАНЪ.**

***БЪИЛЪ** *ч.* (2) *(особова назва, тюрк.* bojly «високий на зріст, ставний»): И також прїидє прѦд нами... Нѣгша, дочка Бъила... и продала свою правоую отниноу (Сучава, 1488 *BD* I, 355).

ФОРМИ: *род. одн.* **Бъила** (1488 *BD* I, 355).

***БЪКСЪНЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... на бръладѣ єдно мѣсто междоу лєоуринцємъ и бъксънєщъ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444).

ФОРМИ: *род.* **бъксъиєщъ** (1436 *Cost.* I, 444).

***БЪКЪ** *див.* ***БЫКЪ.**

***БЪЛА** *ч.* (1) *(особова назва):* Тѣм мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбоу до нас... дали... єсми ємоу... селищє Никоoарино и селище Жоуржа блидарѣ, що коупил обѣ селищи оу Бълы (Сучава, 1459 *BD* I, 27).

ФОРМИ: *род. одн.* **Бълы** (1459 *BD* I, 27).

***БЪЛАУРЬ** *ч.* (1) *(особова назва, молд.* балáур «змій»): ⟨Тѣ(м)⟩ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбоу до на(с)... дали... єсми ємy... ⟨село...⟩... щожє куп(и(л) тоє сє)ло ⟨бъ)лаурь о(т) пана кръстишо(р) (б. м. н., 1479—1480 *Cost. S.* 105).

ФОРМИ: *наз. одн.* ⟨**бъ**⟩**лаурь** (1479—1480 *Cost. S.* 105).

***БЪЛИЖНИИ** *див.* **БЛИЖНЇИ.**

***БЪЛИЖНЫИ** *див.* **БЛИЖНЇИ.**

БЪЛКО, БЛЪКО, БЄЛКО *ч.* (20) *(особова назва, молд., пор. болг.* Бáлко): А на то єст вѣра... бояр наших... в. п. Блъка пръкалаба кєлїиского (Сучава, 1468 *BD* I, 130); А на то єст вєлика мартоурїа... и оуси наши боѦрє... пань Белко з ⟨Б⟩ело⟨град⟩ (Сучава, 1470 *BD* I, 150—151); И єщє єсмо дали... кир поп Тимофтєоу... тоє превелїє (!) що дал оу нашє роуки Пътроу, сынъ Бєлко (Сучава, 1491 *BD* I, 453).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бълко, Бєлко, блъко** 9 (1470 *BD* I, 151, 156; 1471 *ДГСМПБ;* 1472 *BD* I, 170, 172; *Cost. S.* 88; 1473 *BD* I, 187; 1474 *РГС;* 1483 *BD* I, 274); *зам. род.* Пътроу, сынъ **Бєлко** 1 (1491 *BD* I, 453); *зам. дав.* ⟨пан⟩оу **Бълко** 1 (1483 *BD* I, 275); *род. одн.* **Блъка, бє(л)ка, Бълка** (1468 *BD* I, 130; 1471 *BD* I, 164; *DIR«A»* 525; 1472 *DIR«A»* 528; *Cost. D.* 26; 1473 *BD* I, 182, 184, 190; *ШКН* 165).

БЪЛКОВ, БЪЛКОУ *прикм.* (2): ож(є) тотъ истиннии и вернїи слоуга наш Пєтръ, синъ Бълков, слоужил нам право и вєрно (б. м н., 1472 *BD* I, 177); прїидоша прѣ(д) нами... слоуга наш Пътроу, сынъ Бълкоу, и съ своими дєтми... и продали свою... отниноу (Сучава, 1491 *BD* I, 452).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Бълков** 1 (1472 *BD* I, 177); **Бълкоу** 1 (1491 *BD* I, 452).

Пор. **БЪЛКО.**

БЪЛОТЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы видѣвшє єго правою и вирною слоужбою до нас... дали... єсми ємоу... села на имѣ Гостилещи... и Бълотєщи (Сучава, 1459 *BD* I, 35).

ФОРМИ: *наз.* **Бълотєщи** (1459 *BD* I, 35).

БЪЛОШ, БЪЛОШЬ, БЬЛОШЪ, БАЛОШЪ *ч.* (45) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана бълоша чашника (Сучава, 1432 *Cost.* I, 338); а мы такождерє и от нас єсмо дали... слоугам нашим Нѣгоулоу ДоумїѦ и братоу єго Бълошоу... чєтврътоую част от село на Сѫратѣ на имѣ Боузєщїи (Васлуй, 1495 *BD* II, 55).

ФОРМИ: *наз. одн* **Бълош, бъло(ш)** 3 (1453 *Cost.* II, 467; 1488 *BD* I, 355; 1495 *BD* II, 55); **балошъ, бълошъ** 2 (1433 *Cost.* II. 650; 1436 *Cost.* II, 701); **бълошь** 1 (1471 *DIR«A»* 525); *род. одн.* **бълоша, бьлоша** 27 (1432 *Cost.* I, 331; 1433 *Cost.* I, 354; 1435 *Cost.* I, 424; 1436 *Cost.* I, 460; 1437 *Cost.* I, 530; 1438 *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 32; 1442 *Cost.* II, 88; 1448 *Cost* II, 306; 1459 *BD* I, 27 і т. ін.); **белоша** 4 (1437 *Cost.* I, 515; 1440 *Cost.* II, 66; 1441 *DBAc* 40; *DIR«A»* 477); **болоша** 2 (1436 *Cost.* I, 455, 482); **бѣлоша** 1 (1433 *Cost.* I, 350); **! вълоша** 1 (1437 *Cost.* I, 536); *дав. одн.* **Бълошоу, бълошоу** (1472 *Cost. S.* 88; 1495 *BD* II, 55).

БЪЛОША *ж* (1) *(назва могили у Молдавському князівстві):* а хотаръ оуси(м) ти(м) четырємь селомь почєнше о(т) гдє падае(т) бєлошєва заподїа оу милѣти(н), тои заподїею гори до мохилоу (!) що є(ст) имѦ бълоша (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бълоша** (1425 *Cost.* I, 168).

БЪЛОШЄВ *прикм.* (5) мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнїто чини(м)... ожє... дали... єсми томоу стомоу монастироу села... що онї коупили о(т) козми, сна бълошєва (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10); а тота их привилїа пожєгла оу дом Бълошєв от Боудещи (Сучава, 1488 *BD* I, 323).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Бълошев** (1475 *BD* I, 205; 1487 *BD* I, 297; 1488 *BD* I, 323); *зам. дав.* сыноу **Бълошев** (1487 *BD* I, 297); *род. одн.* **бълошева** (1462 *Cost. D.* 10).

Див. ще ***БЄЛОШЄВЪ.**

Пор. **БЪЛОШ.**

БЪЛОШЄЩИ *див.* **БАЛОШЄЩИ.**

БЪЛОШЄЩЇИ *див.* **БАЛОШЄЩИ.**

БЪЛОШЬ *див.* **БЪЛОШ.**

***БЪЛЧЄСКОУЛЪ** *ч.* (4) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидє... НастѦ... и продала свою правоє отнина... Тоадєроу сыноу Миклѣ Бълчєскоула (Сучава, 1495 *BD* II, 81—82).

ФОРМИ: *род. одн.* **Бълчєскоула** (1495 *BD* II, 82).

! БЪЛЪНАЩЄ(М) ⟨БЪЛЪНЄЩЄМ⟩ *див.* **БЪЛЪНЄЩИ.**

БЪЛЪНЄЩИ *мн.* (5) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стєфанъ воєво(да)... знамєнито чини(м)... ожє прїидє... панъ андрєико и бра(т) єго лоука... и продали... половина одного сєла... на имѦ бълънєщи (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131); мы пєтръ воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали єсми сє(с) листъ на(ш) людє(м) о(т) рыпчича(н)... и о(т) баланєщи... на то да... нє даю(т) дани (Побрата, 1448 *ДГПР*).

ФОРМИ: *наз.* **бълънєщи** (1443 *Cost.* II, 131, 132); *род.* **баланєщи** (1448 *ДГПР*); *дав.* **! бълънащє(м) бълънє(щ)єм** (1443 *Cost.* II, 131, 132).

БЪНИЛА *ж.* (2) *(назва села на Буковині)* Банилів: тѣмъ мы видѣвшє и(х) правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсми имъ... двѣ сєлѣ на имѦ бънила и южинци (Сучава, 1428 *Cost.* I, 221).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бънила** (1428 *Cost.* I, 221); *зам. род.* опро(ч) **бънила** (1428 *Cost.* I, 221).

Див. ще ***БАНИЛОВЪ.**

***БЪНИЛОВЪ** *прикм.* (2): а мы такождєрє и от нас єсми дали и потвръдили Мърїи, дочки Бръсана, и бр⟨атан⟩ичєм єи Томи Бънилъ и братоу єго Пєтри... сыном Бъниловом... тоє... половина сєло (Сучава, 1495 *BD* II, 76).

ФОРМИ: *дав. мн.* **Бъниловом** (1495 *BD* II, 76).

Пор. **БЪНИЛЪ.**

БЪНИЛЪ *ч.* (2) *(особова назва, молд., мад.* ban «намісник»): а дроуга част от тои половини сєла да єст братаничєм єи Томи Бънилъ и братоу єго Пєтри (Сучава, 1495 *BD* II, 76).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. дав.* да єст... Томи **Бънилъ** (1495 *BD* II, 76).

БЪРА *див.* **БЄРА.**

***БЪРАТЪСТВО** *див* **БРАТСТВО.**

БЪРБОШИ, БЪРБОШЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... далижє... єсми ємоу... сєла... на имѦ... на проутѣ якобєщи и бърбошїи (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 475); тѣ(м) мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали... єсми ємоу... сєла, на имѣ... шкѣи и бърбоши... (Сучава, 1455 *Cost.* II, 553).

ФОРМИ: *наз.* **бърбошїи** 1 (1436 *Cost.* I, 475); **бърбоши** 1 (1455 *Cost.* II, 553).

БЪРБЪШАНЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* И такождєрє дали... єсми слоузѣ на⟨шєм⟩оу Борчѣ... сєло на имѣ Бърбъшанїи (Васлуй, 1497 *BD* II, 112).

ФОРМИ: *наз.* **Бърбъшанїи** (1497 *BD* II, 112).

***БЪРЛАД** *див.* **БРЪЛАД** [1].

***БЪРЛИНЪ** *прикм.* (1): а на то... вѣра бърлина хърловскаго (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **бърлина** (бл. 1400 *Cost.* I, 27).

Пор. **БЫРЛѦ.**

БЪРСОМѢНЄ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* и ми єсми дали ємоу два сєлищи... на имѣ бърсомѣнє и доумитрѣни пониже бръсомѣ(н) (Сучава, 1439 *Cost.* II, 35).

ФОРМИ: *наз.* **бърсомѣнє** (1439 *Cost.* II, 35); *род.* **бръсомѣ(н)** (1439 *Cost.* II, 35).

БЪСЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвшє єго право и вѣрною службу до на(с)... дали єсми єму... сєла на имѣ въсиєщи... и на тазловѣ бъсєщи (Сучава, 1443 *Cost.* II, 155).

ФОРМИ: *наз.* **бъсєщи** (1443 *Cost.* II, 155).

***БЪХНИЦА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* А хотарь тои половина сєло от Гостилєщ... долоув до оустїє Бахни, та Бъхницою горѣ до могилоу (Сучава, 1488 *BD* I, 356).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Бъхницою** (1488 *BD* I, 356).

БЪХНѢНИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотар тѣмъ вышєписанїє за отнини, части от сєла Фаоури и Бъхнѣни въ оустъ Бахна (Сучава, 1468 *BD* I, 125—126); А хотарь тои половина сєло от Гостилєщ почєнши от лиса... до гдє сѣ снимаєть хотарь Гостилєщилорь съ Бъхнѣнилорь (Сучава, 1488 *BD* I, 356).

ФОРМИ: *наз.* **Бъхнѣни** (1468 *BD* I, 126); *род. молд. зам. ор.* **Бъхнѣнилорь** (1488 *BD* I, 356); *знах.* **Бъхнѣни** (1468 *BD* I, 125).

***БЪЧЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотарь томоу сєлоу да єст... от Бъчєщи (Сучава, 1467 *BD* I, 119).

ФОРМИ: *род.* **Бъчєщи** (1467 *BD* I, 119).

***БЪЧОЛА** *див.* ***БЧОЛА** [2].

***БЪШОТѢНИ** *див.* **БАШОТѢНИ.**

БЫ [1], **БИ, Б, БЪ** *част.* (1722) *(модальна)* **1.** *(надає бажально-спонукального відтінку)* би, б (316): I też żeby myncare w kniażstwe naszom ustaweny... s fałsziwymi penezmi, abo z reczmi inszimi, sami... czerez meczczan, kotorym kolwe obyczajem, takowych imati ne smeliby (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); а по нашемь животѣ кого богъ избєрєтъ быти господаремъ нашєи зємли... тоть щобы ємоу нєпороушилъ нашєго данїѦ, али бы ємоу потвєрдилъ и оукрѣпилъ (Сучава, 1420 *Cost.* I, 136); Takto nam trudno peremiryia ta i Waszab miłost żałowali, syły by ieste nam w tom ne czynili, iżby nam peremiryie s nim derżat (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); и что-бы и нынѣ вашимъ опѣканемъ та богомолъя стояла с покоемъ, а тотъ бы попъ отъ нее прочь къ иной церкьви не шелъ, жилъ бы туто и молилъ Бога, никимъ не обиженъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); мы князь Семенъ Алєксандровичъ дали єсмо село Жердеву боярину нашому пану Андрѣю Морозови... а иный бы ся в то нихто не въступалъ (Київ, 1459 *ЗНТШ* XI, 13); а хто бы ихъ хотєлъ габати до рокоу, и ты *бы* ихъ о(т) тыхъ боронилъ (Краків, 1487 *АМЛ*); и ты бы ихъ въ тыи зємли увязалъ и ихъ отъ кривдъ боронилъ (Вільна, 1495 *РИБ* 602); А по нашємъ животѦ, кто боудєт господаръ нашєи зємли... тот бы им нє пороушил нашєго даанїѦ (Ясси, 1500 *BD* II, 175—176).

2. *(надає відтінку умовності)* би, б (204): пак ли бы єго жь б҃ъ нє даи хо(т҃)л *бы* коли о(т)стати тонъ исны кнѦ(з) корибу(т)... тогда мы со всимъ поспольство(м) зємли єго хочємы єго о(т)стати (Лучиця, 1388 *Р* 39); пакъ ли тотъ кто имєть жити, у томъ домѣ, бы хотѣлъ нѣшто отъ тѣхъ дєржѣти, тогды мусить съ мѣстомъ тєрпѣти (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); пак ли бы кто нагабалъ оу тои дѣдининѣ панюю росовую марєкрѣту... то иваноко тучнѦкъ имає заступити оправи(т) или бы кро(л) нагаба(л) то имаєть оправи(т) тучєнѦ(к) (Галич, 1418 *Р* 89); а пак ли тоє пєрворє(ч)ноє сєло намъ сѦ бы слюбило а любо которому нашєму слузѣ поволили быхо(м) є выкупити (Коломия, 1424 *Р* 102); а дасть ли ми коро(л)... гродовъ... и Ѧзъ ислюбую... ижь нє оставлю на тыхъ городѣхь иного воєво(д)... по собѣ толико того которыи жь бы присѦглъ вѣрє(н) быти королєви (Кременець, 1434 *Р* 131); сами порозоумѣти можєтє коли ани в короунѣ ани въ кнѦзьствѣ вєлико(м)... объличнє нє были быхо(м) иже в таковы(х) рѣча(х) вєликая бы была нєлацьность а зъмєшканьє (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Мы кн҃зь Сємєнъ Алєкса(н)дрови(ч)... о(з)на(і)моуємо Си(м) Листо(м) Наши(м) Хто бы На нє(го) Посмотрити Любо Чтоучи єго Слоухати боудє(т) хотѣ(в) комоу бы того вѣдати потреба. И(ж)... при (в)сюи о(т)чи(з)нѣ... є(го) зоставоую (Прилуки, 1459 *Р* 171); а кто-бы тоє єднаньє з насъ с обоу сторонь оузроушилъ, тотъ маєт заплатити королю пѦть сотъ копъ гроший (Вільна, 1482 *AS* I, 79); А також мы... ани жаднои радї ани помочи тоурком нє имаєм

дати, вънѣвши коли бы нѣкотораѦ моц або сила тоурєцкого чъсарѣ... пришла бы, и нас понєволили бы соби на помоч (Гирлов, 1499 *BD* II, 423—424)

3. *(надає відтінку припущення, ймовірності)* нібито (9): И потомъ говорилъ намъ дворенинъ нашъ Якубъ Домотъкановичъ, што жъ бы тая Угрыновъская ему тежъ тетъка была, а тое именье ему полетила во опеканье (Краків, 1489 *РИБ* 437); смотрѣли єсмо того со кн⟨Ѧ⟩зьми и паны волынскими, штож жаловали г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рю королю єго м⟨и⟩л⟨о⟩сти зємлѦнє кремѦнєцкии... на кн⟨Ѧ⟩зѦ Олєксандра Сонкгушковича, штож бы он в них взѦл имѣнє бєзвиннє оу винах оу своих (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); жаловали намъ кн҃гни Фєдоровая Фєдоровича Соколи(н)ская исъ сыномъ свои(м) кн҃зємъ фєдоро(м) фєдоровичо(м)... на намєстника... любу(ц)кого пана богдана сопєжича рєкомо бы онъ и(х) выгна(л) зымєнє(и) и(х) о(т)чинъны(х) (Берестя, 1496 *ВМКФС*); а коли панъ Петръ ѣзлилъ (!) по тымъ имѣнямъ, тогды намѣстникъ мой не жаловалъ на пана Петра, ижъ бы онъ печати рвалъ або замки отбывалъ, або листы бы бралъ изъ тоє скрини (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

Див. ще частку **БЫ** *у складі:* **АБЫ** [1], **АБЫ** [2], **АЖБЫ** [1], **АЖБЫ** [2], **АЖЄББІ, АЧБЫ, АЩЄБИ, ГДЄ БЫ, ДАБЫ, ЄСТЛИ БЫ, ИЖЄББІ, ИЖБЫ, KHDYBY, КАКО БЫ, КАКЪ БЫ, КДЄ БЫ, КОЛИ БЫ, НИЖЛИБЫ, OLIŻBY, ПАК БЫ, ПАКЛИБЫ, ХОТѦ БЫ, ШТОБЫ** [1], **ШТОБЫ** [2].

БЫ[2], **BY** *спол.* (12) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(додаткові — у постпозиції)* щоб, щоби (10) **а)** *(без співвідносного слова в головному реченні)* (7): алє вжды хвала милому богу што ваша мл(с)ть зостали оу вашоє мл(с)ти стольцы оу вєликомъ кня(з)ствє литовъскомъ... да(и) божє бы в добры(и) часъ (Вільна, 1493 *ПОСВВ*); Такєжъ и пановє рада наша намъ повєдали штожъ ты писалъ о томъ къ намъ, абы намъ мовили, быхъ были съ тобою въ жытьи (Троки, 1494 *BD* II, 387); просили нас два братя рожоная: ... быхъмо ихъ роздєлили ку ихъ отчини (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); и (в)сказывалъ єси к намъ абыхмо с тобою были в прыязни... и записовъ бы(х)мо стары(х) потвє(р)дили (б. м. н., 1496 *ПДСВВ* 196 зв.);

б) *(із співвідносним словом у головному реченні)* (3): Милостивый королю! Прошоу твою милость за кнѦжъноу Штєфаны воєводы: о томъ бы король єго милость росмотривши, штобы пропоустилъ мои послы чєрєзъ свою зємлю до кнѦзѦ московъского (б. м. н., 1481 *BD* II, 365); Про тожъ г(с)дръ нашъ Стєфанъ воєвода нами вашо(и) мл(ст)и приказа(л) абы ваша мл(с)ть ємоу записъ вписали по сєму списку што до вашє(и) мл(с)ти по насъ присла(л) и на то бы єстє ваша мл(с)ть ємоу присѦгоу вдєлали пєрє(д) нами и то(т) листъ присѦ(ж)ны(и) намъ дали (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 60).

2. *(мети — у постпозиції)* *(без співвідносного слова в головному реченні)* щоб, щоби (2): Tohdy osz ia pan Miklovsz starostin namistnik posłał yesmy swoiho Burgrabiv pana Michaiła so zemliany, by rosprawil mezy nymy tho thu zemliu (Галич, 1413 *GL* 48); другоє па(к) ти(ж) оучинили єсмо и(м) кра(с)ную прав(д)у, бы(х) сѣ и(м) оувєрнули ишкоду и казали єсми вєрнути всє, що коли сѦ знаидє(т) лнцє(м) оу нашєи зємли, бо(д) оу ко(г) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

ББІБЄЛ *ч.* (1) *(назва села у Перемишльській землі)* Библо: тогды мы... потвєрдили єсмо, єго правого всєго имѣнїа, пєрвоє, имєнєм рєкучн, сєло быбєл (Судомир, 1361 *AGZ* 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **быбєл** (1361 *AGZ* 6).

БЫБЄЛЬСКИИ, БЫБЄЛСКЫИ, БЫБЄЛЪСКИИ *ч.* (10) *(особова назва):* А на то послуси панъ староста рускоѣ зємли... а сє зємлѦнє панъ ходько быбєльскии кадолъфовичь друздъ (Перемишль, 1359 *P* 10); то всє єсмо потвєрдили, нєпорушно на вѣкы слузѣ нашому вѣрному ходкови быбєлскому (Судомир, 1361 *AGZ* 6); Мы... волчко прєслюжи(ч) андрѣико бубєл(с)ки... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь мєжи... кролє(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с однои строны мєжи панєю Ѧдвигою отиною пилецкою... с другоѣ строны о волость о залѣсиє... водила(с) (Медика 1404 *P* 69—70).

ФОРМИ: *наз.* одн. **быбєльскин, быбєлъскии** 6 (1359 *P* 10; 1366 *P* 12; 1378 *P* 26; 1390 *P* 176; 1391 *P* 45; 1393 *P* 52); **быбєлскыи** 2 (1361 *AGZ* 6); **бубєл(с)ки(и)** 1 (1404 *P* 70); *дав. одн* **быбєлскому** (1361 *AGZ* 6).

***БЫБИЦКИЙ** *ч.* (1) *(особова назва):* А пнтъ могоричь оу быбицкого оу дому за копу гроший (Перемишль, 1359 *P* 10).

ФОРМИ: *род. одн.* **быбицкого** (1359 *P* 10).

***БЫВАННА** *мн.* (1) минуле ⟨?⟩: Колиж всєго прирожєня постат своєго пєрєдкоу видѣ на быванна (!) наслѦдовати, про тож и мы, иж инша звѣрѦта розоумом и смыслом проходимо, от родитєлєв наших обычаєв цнотами ошлѦхтєных и похвалных отстоуповати нє имаємо (Сучава, 1462 *BD* II, 283).

ФОРМИ: *знах.* **! быванна** (1462 *BD* II, 283).

***БЫВАТИ** *дієсл. недок* (44) **I.** *(повнозначне дієслово)* (31) **1.** траплятися, бувати (11): рѣчи которыи жь в часу бывають аж бы нє проминулы съ проминучими часы (б. м. н., 1424 *P* 99); Єсть въ обычаи зємлї нашой, колї и мт҃рь умре, тогды дєти бѣроуть половиноу о(т) оц҃а оусєго имєнїя, а прїгожаєтсѦ такымъ дѣтемь оу моло(до)стї частокро(т) свою дѣ(л)нїцю истратїть, а тако(ж) о(т) обою стороноу бывають нє(до)ста(т)кы вєлїкыи, про то мы оуставлѦємь своєю ра(до)ю, абы дєти нє бралї дѣ(л)нїци о(т) оц҃а докоу(л) дроугоую жоноу поймє(т) (XV ст. *ВС* 28);

(у безособовій формі) водиться, буває (15): хочємъ кголдова(т) королє(в)... вѣрноє послу(ш)ство дєржа(т) подъ присѦгою и по(д) ч(с)тью подлугъ обычаѦ Ѧко ко(л) быває(т) при голдованию (Молодечно, 1388 *P* 43); продал єсми... имєнє... зо всими залєжностми.. ис чинши как жє ⟨ис⟩ стародавна бывало с того имєнѦ (Берестя, 1466 *AS* I, 62); а брати имъ мыто постаромоу какъ здавна бывало за дѦди нашого за вєлико(г) кнѦзя вито(в)та (Петрків, 1489 *АМВ*); тые малые кожи телятины, баранины и козлины маютъ шєвци купити по старому, какъ передъ тымъ бывало (Луцьк, 1495 *АЛМ* 89); твоя милость присылалъ къ намъ своихъ пословъ... напоминаючы насъ, абыхмо съ тобою прыязънь и миръ вєчный взяли... подлугъ давного обычая, какъ пєръвєй того зъдавна за прєдъковъ нашыхъ бывало (б. м. н., 1496 *BD* II, 407).

2. *(із словами* б р а т с т в о, л ю б о в, м и р, п р и я т е л ь с т в о) перебувати з ким-небудь у якихось стосунках (3): Ино мы памятаючы давныи дєла, какъ прєдъковє нашы исъ твоими прєдъками пєръвшими воєводами бывали оу прыязни и въ любви, то єсмо вчынили на жаданьє твоє миръ вєчный и прыязънь съ тобою єсмо взяли (б. м. н., 1496 *BD* II, 407); Ино бываючы ваша мл(ст) мєжи нами в бра(т)ствє и в добро(м) мироу и приятє(л)ствє яко повышє(и) рєкли єсмо а ваша мл(ст) можєтє сами порозоумєти якъ боудоуть мыслити вашє(и) мл(с)ти и приятєли и нєпрыятєли (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

3. (за ким) належати (кому) (1): Се здѣся просилъ у насъ дворянинъ нашъ Тишко Ходкевичъ землицъ пустныхъ у Каменецкои волости, Степановскихъ селищъ, што дей за великого князя Витовта бывали за бояры (Краків, 1454 *АЛМ* 12);

◇ б ы в а т и в ъ з а п о м н е н ю (1) забуватися, відходити в забуття: Люцкые справы, еслибы не были ствержены голосомъ свєтковъ, албо свєдецьтвомъ писма, бордзо бываютъ въ запомненю (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26).

II. *(дієслово-зв'язка)* *(у складеному присудку)* бувати (13) **а)** *(з предикативним членом — іменником у наз. відм.)* (1): и Ѳє(д)ко мови(л) пєрє(д) нами штожъ тыи люди зъдавна осочники бывали того двора любєцъкого (Вільна, 1499 *ВФ*);

б) (*з предикативним членом — прикметником*) (2): О часты(х) простѧпка(х) борзость быває(т) добрая, але тая борзость о соуде(х) и в жалоба(х) имаєть быти разоумно, розпатрена (XV ст. *ВС* 17 зв.);

в) (*з предикативним членом — пасивним дієприкметником*) (10): Прєзъ вєлїкыи заклады частокро(т) оубогыи лю(ди) бываютъ оутїснєны (XV ст. *ВС* 17); кто коли баваєть (!) ожалова(н) о злодѣистве (XV ст. *ВС* 18).

ФОРМИ: *теп.* 3 *ос. одн.* **бывае(т)** 2 (1388 *Р* 43; XV ст. *ВС* 17 зв.); **бываєть** 3 (XV ст. *ВС* 6 зв., 25 зв; *СЯ* 40 зв.); *як складова частина пасивних форм різних дієслів:* **бываєть** (оутїснєна) 1 (XV ст. *ВС* 19 зв.); **! баваєть** (ожалова(н) 1 (XV ст. *ВС* 18); **быває(т)** (соужена) 1 (XV ст. *ВС* 12 зв.); *3 ос. мн.* **бываютъ** 1 (1389 *РЕА* I, 26); **бываю(т)** 1 (XV ст. *ВС* 26); **бывають** 3 (1424 *Р* 99; XV ст. *ВС* 28; *СЯ* 42 зв.); *як складова частина пасивних форм різних дієслів:* **бывають** (утїснены і т. ін.) 3 (XV ст. *ВС* 15, 17, 25 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **бывалъ** (XV ст. *ВС* 13); *3 ос. одн. ж.* **бывала** (XV ст. *ВС* 10 зв.); *3 ос. одн. с.* **бывало** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1466 *AS* I, 62; бл. 1471 *ЛКЗ* 90; 1489 *АКВ*; *АМВ;* 1494 *AS* I, 102; 1495 *АЛМ* 88; XV ст. *СЯ* 39, 42 зв.; 1496 *BD* II, 407; *ПДВКА* 61); *3 ос. мн.* **бывали, бывалі** (1496 *BD* II, 407; *ОПВВД*; XV ст. *ВС* 10 зв., 14, 42 зв.; 1499 *ВФ*); *як складова частина пасивних форм різних дієслів:* **бывали** (соужены і т. ін.) (XV ст. *ВС* 10, 13); *дієприсл. одноч.* **бываючы** (1496 *ПСВВ* 192 зв.).

Див. ще **БЫТИ**[1].

! БЫГОМЪ ⟨БОГОМЪ⟩ *див.* **БОГЪ** [1].

БЫДКГОСЦКИЙ *прикм.* (1) (*пор.* Bydgoszcz *у Польщі*): мы войцехъ з бжиєи мл(ѣ)ти ярцибискупъ гнѣзденскии... ...миколаи быдкгосцкии... слюбуємы и записуємы сѧ стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **быдкгосцкии** (1433 *Р* 122).

*** БЫДЛО** *с., зб.* (1) (*стп.* bydło) худоба: Волно резникомъ... быдло купуючы, в рынку и в клетках своихъ тушами и чвертями, и на шроты рубаючы, кому хотя продавати волно, не даючы до скарбу Нашого жадное повинности, плечкового и лоеваго (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27).

ФОРМИ: *знах.* **быдло** (1389 *РЕА* I, 27).

! БЫЗДНО ⟨быти здано?⟩ (1): Оуставлѧємь колі которая панна (замоу(ж) поидѣть, вѣно пѣнєзьное оу готовизне, што(ж) боудѣть дано пре(д) приєтельми, на томъ имєєть досыть а именїє дѣди(ч)ное, имєєть быздно (!) на королѧ (XV ст. *ВС* 31 зв.).

***БЫЗДЫГЪ** *див.* ***БЪЗДЫГЪ**.

БЫЗЫЛА *ч.* (1) (*особова назва*): мы илїа воєвода... чини(м) знамєнито ... ажє дали єсми... нашємоу манастирю... чєтири чэлѣ(д) циганскыи и на имѣ славъ хорловѣ(н) с челѣдєю... и бызыла с челѣдєю (Сучава, 1441 *DIR«A»* 477).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бызыла** (1441 *DIR«A»* 477).

Див. ще **БИЗИЛЪ**.

***БЫКОВЄЦЬ** *ч.* (2) (*назва річки у Молдавському князівстві*): а хотары тѣмь сєломь що соуть на быковци почєнши ⟨от⟩ вързарева манастырѣ на вєрхъ пасикѣ ачибковы (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на быковци** (1420 *Cost.* I, 135).

БЫКОВСКІЙ *ч.* (1) (*особова назва*): А с нами в тот часъ были... дворяне гдря нашего великого короля Александра: Петръ Шостовскій, а Тиша Быковскій (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Быковскій** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

БЫКОВЪ *ч.* (1) (*назва земельної ділянки у Волинській землі*): Левону Шаломичу два жеребьи пустыхъ, а на третемъ два человѣки, даютъ сорокъ грошей а три ручки меду. А жеребьемъ имя: Вороновъ, Быковъ, Блювиничн (Берестя, 1463—1478, *РЕА* I, 35).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Быковъ** (1463—1478 *РЕА* I, 35).

***БЫКЪ** *ч.* (9) (*назва річки у Молдавському князівстві*): тѣм ми видѣвши єго правою и вѣрною слоужбоу до на(с)... дали.. єсми ємоу... єдино мисто на имѣ тоузара... на бѣци (Сучава, 1432 *ДГВІН*); мы Стєфан воєвода... знамєнито чинымъ... оже... дали... єсмо вичныи оброк томоу свѣтомоу монастыроу от Побратѣ... сзєро от оустиа Бъка и съ оусимы гырламы, и пасика Давидова на Бицы, и противъ оустиа Бъка на Днистри да оучинѣтъ соби в̃ сѣтникы (Сучава, 1466 *BD* I, 105—106).

ФОРМИ: *род. одн.* **Бъка** 2 (1466 *BD* I, 105, 106); **Быку** I (1436 *Cost.* I, 459); *місц. одн.* **иа быци, бъци** 2 (1432 *ДГВІН*); **на быкоу** 2 (1436 *Cost.* I, 450; 1448 *Cost.* II, 342); **на быцѣ** 1 (1438 *Cost.* II, 14); **на Бицы** 1 (1466 *BD* I, 106).

***БЫЛГАРСКИЙ** *прикм.* (1) болгарский: Тѧм мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до нас... далї.. єсми ємоу... сєло... на имѣ Рѣдичєщїи, и повышє гдє било сєло былгарскоє (Сучава, 1468 *BD* I, 130).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **былгарскоє** (1468 *BD* I, 130).

***БЫЛОГОРОДСКИЙ** *див.* **БѢЛОГОРОДСКЇЙ**.

***БЫЛЫЙ ГОРОДЪ** *див.* ***БИЛЫИ ГОРОДЪ**.

БЫРГОВЪ, БРЪГОВЪ *ч.* (3) (*особова назва, молд., пор. нім.* Berg): А на то... вѣра пана Бырговъ Штефанова и дѣти єго (Сучава, 1403 *RS* 338); а на то... вѣра манєва и вѣра брѣговъ щєфана (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84—85).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* пана **Бырговъ** 2 (1403 *RS* 338; *ДГАА*); **бръговъ** 1 (1411 *Cost.* I, 85).

***БЫРЗОТА** *див.* ***БРЪЗОТА**.

БЫРЛИЧЬ, БРЪЛИЧЪ, БРЪЛИЧЬ *ч.* (65) (*особова назва*): а на то... вѣра пана балѣчина сына бырлича (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша... Мароушка... и плємєница єи... и продали свою правоую отниноу... ис привилїѧ що ималь дѧд их Стан Брличь (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бырличь** 4 (1404 *Cost.* II, 625, 629, 701); **бръличъ** 2 (1433 *Cost.* II, 650, 666); **Бръличь** 1 (1499 *BD* II, 153); **брьли(ч)** 1 (1421 *Cost.* I, 142); *род. одн.* **брълича, брьлича, брлича** 27 (1409 *Cost.* I, 65; 1415 *Cost.* I, 116; 1423 *Cost.* I, 157; 1426 *Cost.* I, 178; 1428 *Cost.* I, 224; 1433 *Cost.* I, 364; 1435 *Cost.* I, 403; 1437 *Cost.* I, 536; 1438 *Cost.* II, 7; 1499 *BD* II, 153 і т. ін.); **бырлича** 23 (1393 *Cost.* I, 14; 1403 *RS* 338; 1407 *Cost.* I, 56; 1411 *Cost.* I, 85; 1436 *Cost.* I, 455; 1437 *Cost.* I, 529; 1438 *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 32, 35, 42 і т. ін.); **бырличѧ, бырлїчѧ** 7 (1408 *Cost.* I, 61; 1409 *DIR«A»* 437; 1411 *DIR«A»* 439; *Cost* I, 95; 1419 *DIR«A»* 444).

***БЫРЛЪЗЄЛЪ** *див.* **БРЪЛЪЗЄЛЪ**.

БЫРЛѦ *ч.* (6) (*особова назва*): а на то... вѣра брьли хрѣловского... (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); мы панъ александръ воєвода молдавскы и... зємлѧны молдавьскыя... панъ шандръ нѣмецкы, панъ бырлѧ хорловскы... королю польскому... го(л)довали єсмы (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); а на то... вѣра бырлѣ хорловского (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84—85).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бырлѧ** (1404 *Cost.* II, 625); *род. одн.* **брьли** 2 (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 37); **бырли** 1 (1403 *RS* 338); **бырлѣ** 1 (1411 *Cost.* I, 85); **Бырла** 1 (1403 *ДГАА*).

***БЫСТРИЦСКИЙ** *див.* **БИСТРИЦКЇЙ**.

***БЫСТРИЦЯ**[1] *див.* **БИСТРИЦА**.

***БЫСТРИЦЯ**[2] *див.* ***БИСТРИЦЯ**[2].

***БЫСТРИЦЯ**[3] *ж.* (1) (*назва річки у Галицькій землі*): тог(д)ѣ... оучинили єсмо имъ границю повышє манастырѧ... о(т) трибуковъ простѣ оу быстрицю а горѣ рѣкою до оустьѧ туричєи (Галич, 1404 *Р* 68).

ФОРМИ: *знах. одн.* **быстрицю** (1404 *Р* 68).

***БЫСТРЇЧЄСКИЙ** *див.* **БИСТРИЦКЇЙ**.

***БЫСТРЬЇЦЯ** *див.* **БИСТРИЦА**.

БЫТИ [1]**, БИТИ, БЫТЬ, БИТЫ, БЫТЇ, БЫТІ** *дієсл. недок. і док.* (7556) **І.** (*повнозначне дієслово*) (2594) **І.** бути, існувати; бути наявним (1033) **а)** (*у стверджувальній формі*) (1011): то всє єсмо потвєрдили... ходкови быбєлскому... со всѣми оужитки што нынѣки *сут,* и потом могуть *быти* (Судомир, 1361 *AGZ* 6); мы влодиславъ коро(л) полски... знає(м)ъ чини(м)... ажє... оставили єсмо попа м⟨ихаил⟩а...

при цер҃кви свто(г) рожс҃тва бц҃и оу дѣдинѣ оу терлѣ при всемъ при т⟨о(м) што⟩ прислушало... цер҃кви... а такъ(ж) оставлѧемъ ⟨его⟩ ѧко за кнѧ(з) льва были (Медика, 1415 *Р* 86—87); а на то є(ст) вѣра господства ми... и вѣра въсѣхъ боѧръ наши(х) (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325); и варє ку(л)ко кожохари *соу(т)* оу ты(х) сє(л) или боу(д) какии мастєры щобы монастирю бы(л) то(т) вє(с) прихо(д) (Поляна, 1448 *DIR«A»* 491); Я кн⟨ѧ⟩зъ Юри Василевич Жаславский вызнаваю... ижет продал єсми... имєнє... так долго и так широко... как ис стародавна *єст* (Берестя, 1466 *AS* I, 62); а єстли ѧ ис тоєи мєны выстоуплю, а любо нєкоторыи по мнѣ боудоучии, тєпєрь и на пото(м)... тогды ѧ а любо по мнѣ боудоучии, королю двєстє роублє(в) заплати(т) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); и да єсть... кръ(в) его на ни(х) и иа чєдѧ(х) и(х), єжє єсть и бъдє(т) въ вѣкы (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231);

б) *(у заперечній формі)* (22) **α.** *(у реченнях безособових з додатком)* (14): пак ли нє будє(т) фрѧзьского сєрєбра, а мы литовьскыє рубли дамы (б. м. н., 1411 *Р* 77); а пак ли бы збѣглъ чоловѣкъ а николи єго нє бы⟨ло⟩ бы тогды тому истцєви маєєтъ (!) па(н) того сєла запла⟨ти⟩ти имѣнъємъ того збѣгло⟨г⟩о (Галич, 1435 *Р* 134); а што было мыто, оу тєгєнѧкичоу, то мы сказали, абы там ни гроша мыта нє было але оу лапоушном, абы тото мыто было (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789); єсли по нашомъ животѣ наслѣдниковъ нашихъ къ тому имѣнью ко Здетелѣ не будеть... они мають тые двѣ копѣ грошей давать (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3);

(без додатка) (5): а кто бы позабави(л) или задръжа(л) тыє вози нс си(м) листо(м) то(т) на(м) имає(т) намъ (!) заплатити К҃ золоты(х) иначє нє боудє(т) (Сучава, 1446 *DIR«A»* 485); А которїи, по нашєм животѣ от наставник... кто нє бъдєт стоати въ сєм нашєм токмѣжєм, таковїи да даст отвѣть прѣд богом. А инак и нє *бьдєт* (Путна, 1476 *BD* I, 217); мы оуставлѧємь за тоє моужобо(й)ство городоу томоу Д҃ грнвны... а нєбоудє(т) ли чимь заплатїть, а имоуть є(г), и о(н) головою своєю заплати(т) (XV ст. *ВС* 24); А маєть онъ съ тыми своими послы посълати люди слугъ паръсунами только сорокъ; а большы бы нє было (Вільна, 1498 *BD* II, 412);

β. *(у реченнях особових з наявним підметом)* (3): А такожъ оу тнхъ вишєписаных митахъ от камєнъ воскоу ни єдин тарканъ да нє боудєт, ни великаго ани малого (Бистриця, 1457 *BD* I, 4); А только такъ *нє боудєть* братъство нашє почомоу знакомито боудєть какъ рєкоучи ярълыкъ послали єсмо (б. м. н., 1484 *ЯМ*); хочомъ о томъ мыслити абы нє былъ втискъ хрєстиянъству о(т) поганъства (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152).

2. бути, знаходитися; *(про людей)* жити, проживати; *(тимчасово)* перебувати; *(про село, поселення)* бути розташованим (716): Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые, маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый, владыка Луцкий и Острозский... Ктому и куницы отъ поповъ по всемь городомъ и погостомъ и по свободамъ, где суть хрестиане (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); и полѧ всѧ што *суть* по рѣцѣ тои... то всє далъ єсмь ладомирови (Бохур, 1377 *Р* 24); хочю о(т)ступи(т) нашєму г(с)дрю... тоѣ зємли шєпин(с)коѣ и тыхъ городовъ, што суть в нєи (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); кто мєжи ими оукажєть твєрдѣишимъ листомъ и знамєны што соуть на листѣ тотъ зыскал (Галич, 1401 *Р* 65); мы дворане господарскіе... былысмо у земянына повету Браславского (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); и тако(ж) кь и(х) татаромь що соу(т) оу бани, щобы нє имали сасовє о(т) бани ни єдино дѣло (Контари, 1454 *Cost.* II, 509); а на то свѣдковє... пан соудомирскїи што был тыми часы оу нас, оу посолствѣ от нашєго пана, от королѧ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); Тыє имѣ⟨н⟩ѧ достали сѧ брату моєму... со всими ставы што оу тых сєлѣхъ сут (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80); пани его позвала мене и пытала мене, есть ли полотна, и я исповѣдилъ полотна въ тои клѣти в которои скарбъ былъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); даль съм имь чътири сєла измѣноу за тоти сєла: двѣ соуть на Боужорѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 162); мы то сказоуємь жє Лоуцєя боудоучи своимъ моужемъ три годы и три м(с҃)ци, а єго нєзазывала, ани сѧ ємоу оупомїнала а далє навєкы нє имєтсѧ оупомина(т) (XV ст. *ВС* 21 зв); и дали господствоу мы пєть сєль: єдно на краковѣ на имѣ каоучєлєщи, гдє были жоудєвє Михаиль и Дїєнишь (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(при кому) бути вірним (кому) (1): Мы кнѧ(з) дмитрии олгѣрдови(ч) чинимъ знамєни(т)...ижє королєви володиславови... слюбуємь... при нємъ и на вѣ(к) бы(т) (Молодечно, 1388 *Р* 43).

3. (кому, у кого, з родовим приналежності) бути (чиїм, у кого); належати (кому, до кого); мати (що); *(про закон)* стосуватися (кого) (508) **а)** *(у стверджувальній формі)* (501): Азъ... стєфанъ... коупи(х) съ тєтраєу҃(г)ль за своѫ дшѫ... и дадо(х) єго п(о)поу никїтѣ... и по съмръти єго да є(ст) дѣца(м) єго (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); а тия сєла... да боудоуть манастироу (Сігет, 1404 *ГМ*); да су(т) волныи и слобо(д)ны продавати и свои крамарїа, ка(к) *било* имъ зако(н)... алєксандра воєводы (Сучава, бл. 1435 *Cost.* II, 695); да боудє(т) ємоу... и виногра(д) и мѣсто о(т) кєлїи (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185); дали єсми и(м)... сєлищє... и млинъ... що былъ щєфана зоуграфа (Сучава, 1443 *Cost.* II, 144); а пак ли нє мочї имєт... тогди дати и тоты двѣ тисѣчи зла(т) оугорскы(х) абы на(м) оупокои бы(л) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); тоє сєло Голчє маєт кн⟨ѧ⟩зѧ єго м⟨и⟩л⟨о⟩сти вѣчно быт и єго дѣтий (Острог, 1466 *AS* I, 61); а єстли мнѣ... с кн⟨ѧ⟩зєм... бог дѣток нє дасть... ⟨а⟩ по моєм животє кн⟨ѧ⟩зь єго милость оусхочєт собѣ иную жону понѧти, будут-ли оу них дѣтки, ино тыи имѣньѧ вси кн⟨ѧ⟩зю єго милости и дѣтєм єго милости вѣчно и нєпорушно (Степань, 1489 *AS* I, 89); а дроугая половина от того млина да єст паноу Клънъоу спътароу (Васлуй, 1495 *BD* II, 44); а чого есмы сестреницамъ своимъ не отдалъ ихъ скарбу, тое и тєпере(!) у мене есть (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); y zemlam tych folwarkow hranycia mne iest z burmystrom mista Beresteyskaho (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

б) *(у заперечній формі)* (кому) бути (у кого), мати (що) (7): Тогда Аксакъ пришолъ такъ таино на насъ ажє нє было намъ никакоѣ вѣсти (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); па(к) ли нє боудоу(т) дѣти ємоу, тоє да боудє(т) братїа(м) єго и дѣтє(м) и(х)... по єго съмрти (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168); повєдали намъ, штож оумовили мєжи собою... обадва ставы в одинъ час спустити и в одинъ час заставити длѧ того абы нє было шкоды киѧзю Сємєну (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); И мы Бориса Семеновича пытали: маешь ли ты, Борисе, о томъ на него доводъ, штобы онъ наши бояре забралъ моцне за себе съ имѣни, и намъ службы не было (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

4. *(бути присутнім)* (при кому, при чому, к чому) бути (при кому, при чому) (232) **а)** *(у стверджувальній формі)* (218): а при томь былъ попо пєчѣрєскии пєтръ (Перемишль, 1359 *Р* 10); А то свѣдци: пань Андрѣяшь... и иних к тому много было (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); Пры томъ были люди зацные... (Луцьк, 1389 *РЕА* 28); а при томъ были старци Печерского монастыра (Київ, 1398 *ДГПМ*); а при томь были мартуриѧ па(н) оана дворникь, пань журжь о(т) ⟨ф⟩ратевци (Баня, 1418 *Cost.* I, 127); А при том был дѧдѧ мой кнѧзь Санкгоушко Фєдкович (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); a pry tom były z moiey ruki zemiane Beresteyskiyi (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

б) *(у заперечній формі)* (14) **α.** *(у реченнях безособових)* (7): а пак ли бы ⟨є⟩щє єго нє *было* тогды тогды (!) коли чоловѣкъ то(т) обвинєныи домовъ приѣдє приѣдє(т) (!) тогды по єго оуѣханъѣ трєтии дн҃ъ право має(т) быти (Галич, 1435 *Р* 134); а тѣжъ дѧдинаѧ моѧ кнѧгини Сємєноваѧ Марьѧ и зѧть єи... слюбовали ми и подьвѧзали сѧ подъ то, ачь коли на тотъ час нє было дочки єи... ижь єй того имѣньѧ подь мною иє искати (Вільна, 1482 *AS* I, 79); а тыми разы

до тебє твоими послы о(т)казали єсмо што пановъ рады нашює пры насъ супо(л)на нє было (б. м. н., 1496 *ПДСВВ* 196 зв.);

β. *(у реченнях особових з наявним підметом)* (7): тогды па(н) пѣрашь пиликовичь нє моглъ быти к тому розьизду (Галич, 1404 *Р* 68); а мы з нашимї паны, з нашею ра(до)ю маєть (!) того досмотрети, а єстьлї аже нє боудемъ тамъ тогды... прїлоучаємъ... по(д)соу(д)ковъ, што имають тоую рє(ч) осоуди(т) нашею моцью (XV ст. *ВС* 12 зв.); а тото мыто татарскоє, що было оустановлено оу биломгородѣ, а мы тото мыто ливовчаном отпоустили, абы нє давали ни пинАза, хотѣ от тисАч коп, хотА боуд там татарскїи царевич, хотА нє боудь (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790).

5. *(мати місце)* бути; *(несподівано)* трапитися; *(про сойм)* відбуватися (43) **а)** *(у стверджувальній формі)* (40): Мы великий кн⟨А⟩зь Витовт чиним знаємо... иж... записали єсмо кн⟨А⟩зю Федору Данилєвичу Острогъ... как при Отцы єго было (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); а коли бы была отъ нѣкоторыхъ нашихъ непріятелей налога на нашу землю Перемыскую, тогды имаетъ слуга нашъ Бѣдунъ... самъ своимъ животомъ полагати... на оборонѣня нашей землѣ Премыской (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); хотѣ буде(т) ме(ж) тѣми лю(д)ми дшегу(б)ство, хотѣ татбу... що бы наши рѣ(д)ци дила нє имали судити и(х) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288); покоуль вода сА взольѣть пото(л) панъ дробы(ш) маєть сѣножѣтими своими о(т)мѣнити волбырєвце(м) какъ было за отца моєго при витовтѣ (Острог, 1458 *ОЖДМ*); Въ соуботоу... снемь послолиты зємль маистатоу господарѣ кролѣ ... под Хотинєм был (під Хотнном, 1467 *BD* II, 297); маеть настоятель того монастыра Светое Пречыстое въ Пустынцѣ нинѣшны и напотомъ будучы тую землю верху писанную, какъ здавна *было,* по тому завѣдати (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 4);

б) *(у запереченій формі)* (3) **α.** *(у реченнях безособових)* (2): Частокро(т) прїгожаєтсА, и(ж) нєкоторыи за свои племєнємь алюбо за слоугами приходАть моцью на сЖ(д)... про то прїказоуємь мы абы того далА нє было (XV ст. *ВС* 15);

β. *(у реченнях особових з наявним підметом)* (1): а мы знаємь иже въ дворцє нє имаеть быти жа(д)ная рана (XV ст. *ВС* 31).

6. (від кого, звідки) походити (від кого); бути родом (звідки) (10): що бы имъ оурикь съ оусѣмъ доходомъ и дѣтємъ єго що имаетъ и дѣтємъ настинымъ що съ добрѣчино(м) и сноу єи що є(ст) о(т) дроуга єи моужа (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196); мы велики князь Швидригялъ ... чинимъ знаменито... ижъ видѣвъ и знаменавъ службу, намъ вѣрную... пана Богуша Оверкича Тимоха, который будучи зъ земли Сиверскоѣ отъ Новагородка, роду зацного, великого... до земли и панства нашого... выѣхалъ (Луцьк, 1438 *Р* 140); А коли... нє имоут робити що требѣ боудет томоу монастнрю ⟨...⟩ мы знати⟨...⟩ тым людєм, що *соут* съ тих сєл вишєписанних (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200).

7. *(бути зв'язаним з чим)* (до чого, к чому) належати (до чого) (9): а тако дали єсмы мишєви та дворища оу новосѣльце(х) ... со всѣми оужитки яко коли из вѣка вѣчного было к тѣмъ дворищюмъ (Перемишль, 1390 *Р* 176); да боудє(т) пану михулови на полы съ лоукою шетраре(м) и и(!) съ оуси(м) прїходо(м), що *є(ст)* до того села (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131); даємь и потвержаємь матери нашеи... серецкіи торгъ и с мыто(м) и с млины и съ оусими доходы, што є(ст) к томоу торгови (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); продал єсми єму зо всим: з боры, з лесы... и зо всими *(в ориг.* свими.— *Прим. вид.)* залежностми, которыеж єст ис стародавна к тому имєню (Берестя, 1466 *AS* I, 62); мы Олєксандръ... великии кн⟨А⟩зь литовскии... чинимъ знаменито... иж... мы... ємоу имѣнє... даємъ ... зо всими доходы и зо всими потребами, которыи которымколве *(в ориг.* колвєкоторым.— *Прим. вид.)* именємъ званы будут слышаючи к ве⟨р⟩хоу *(в ориг.* квєрхгоу.— *Прим. вид.)* писаномоу тому имѣню, которымъ коли обычаємъ съ стародавна прислухали и нинє сут (Вільна, 1499 *AS I,* 117—118).

8. *(про час, стан, пору)* настати (8): И коли... боудет потрєбнаА хвилА и час, абыхомь єго милости помоч и послоушенство оудилали... а мы имаємь оудилати (Сучава, 1468 *BD* II, 301); продали были єсмо ко(р)чмы вроуцъкиє мещаномъ вроуцъки(м)... на три годы за сто копъ и за десєть копъ широкихъ грошє(и)... а рокъ *было* имъ какъ тыє ко(р)чмы варити початы на мАсныє запоусты (Краків, 1489 *АКВ*); вѣдаю бо я єщо на тебе и иныхъ рѣчей много, але какъ того часъ будетъ, тогды буду мовити (Вільиа, 1495 *АЛМ* 83—84); люди пришли... и поведили... што(ж) вєздє... кличу(т) и(ж)бы... люди вси которыє доужи на кони всєсти кони бы добрыє и зброи дє(р)жа(ли) и какъ тепъло боудє(т) маю(т) на кони всѣсти и потАгнути (б. м. н., 1496 *ПДВКА*).

9. (від кого, від чого) належати, припадати (з кого, з чого) (6): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєинто... оже... дали єсми монастирю о(т) нѣмца... озєро... и пасикоу... оури(к) съ въсѣ(м) доходомъ що боудє(т) о(т) ни(х) (б. м. н., 1429 *DIR«A»* 455); мы Стефан воєвода... знаменито чинымъ... оже... далн... єсмо вичныи оброк томоу свѣтомоу монастироу от Побратѣ, да имают на каждїи год от нас по Ї бочкы вина... и оусы бербєницы мєдоу от десєтиноу що боудєт от сєлах их (Сучава, 1466 *BD* I, 105).

10. (к чому, у чому) прибути (куди) (4): а коли бы... коро(л) єго мл(с)тъ, обысла(л) на(с), абыхо(м) к тому выименованому мистцю и днєви *были,* а мы быхо(м) того... нє хотили попо(л)нити... то(г)ды на(ш) милостивыи па(н)... имає(т) на(с) казнити (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); а... король єго м⟨и⟩л⟨о⟩сть писал до пана старосты и до нас, штобы сА тою дѣлницею брата нашого... нє дєлили до того часоу, поки аж б⟨о⟩гъ дасть корол его м⟨и⟩л⟨о⟩сть боудєть оу кн⟨А⟩зствѣ литовском (Луцьк, 1475 *AS* I,70).

◇ **б ы т и з а к и м** (2) бути замужем за ким, бути чиею дружиною: а тотъ нєбо(ж)чикъ бра(т) мо(и) а(н)дре(и) о(т)ходА з сєго свѣта... записалъ жонѣ своє(и) вѣно, котораА тыми разы за борисо(м) єсть (Вільна, 1495 *ВМБС*); **б ы л о к о м у** (зробити що) хтось повинен був (зробити що) (6): а кто имєт повезти кони или кобыли до каменци, што было ємоу дати оу сєрєти, то имєтъ дати оу дорогоуни, а што было ємоу дати оу черновцєх то имєтъ дати оу хотини (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669); а кто ⟨повєдєт⟩ кони или кобыли до Каменцѣ, що было ємоу дати оу Сєретѣ, то имєт датї оу Дорогоунѣ, а що было ємоу дати оу Черновци, то имєт дати оу Хотини (Сучава, 1460 *BD* II, 274); **б ы т и в б є з м ѣ н у** (1) бути віроломно порушеним: оу томъ записы наши и присАги нє ⟨боу⟩дуть противъ приАтелю нашому в бєзмѣну (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); **б ы т и у в е н е** (1) володіти майном, одержаним у віно: ОуставлАємь коли (ж) моу(ж) оумрє о(т) жены а дѣти боудоуть, она маєть быти оу своє(м) вєне (XV ст. *ВС* 31 зв.); **б о у д є т ъ в о л є н ъ** (чого над ким) (1) матиме владу (у чому над ким): Тѣмъ мы придали єсмы пискоупови ворменьскомоу Оганєсови церквы ворменъскыА и попы ихъ. По оусєи нашєи землн боудетъ волєнъ надъ Вормєны своєго права пискоупъского (Сучава, 1401 *RIR*); **б ы т и з а м о у ж ь** (1) бути замужем, бути заміжньою: Коли хто оучинитсА опѣкалнїко(м) о нєко(т)рои дѣвце... а она боудѣть го(д) замоужь а о(н) єє нє хочеть выдать... мы сказоуємь и(ж) такая дѣвка бѣзъ волї обпѣкальнїка (l) своєго имєєть собѣ моужа оузА(т) (XV ст. *СЯ* 41 зв.); **б ы т и в ъ и з м ѣ н о у** (4) бути віроломно порушеним: в томъ нашы записи и нашы прысѣги да нє боудеть нашомоу старшомоу противъ въ измѣноу, въ томъ нашъ миръ да нє роушыт сА (Троки, 1442 *Cost.* II, 716); а єго запис и присАги, оу томъ, нє боудєт против намъ и оу измѣноу, и миръ нє роушитсА (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); **б ы т и в и м є н ї и** (2) мати, посідати маєток: коли (ж) братія

роженая боудоуть вымєнїи а помроу(т) тогды на стре(ч)ноую братїю имєнїє прїидѣ(т), а помроу(т) стре(ч)ныи бра(т)я тогды на блїшьє плємѧ имєнїє прїидѣ(т), а кажды(и) ис ты(х) боудоуть лї сестры в томь имєнїи, имѣють и(х) виномъ о(т)правлѧ(т) (XV ст. *ВС* 36); быти казни (1), быти под казни (казнию) (5) бути покараним: а кто нє боудє(т) послушєнъ нашємоу повєлѣнїю и запису, то(т) имаєтъ быти по(д) вєликои казни г(с)вами (Сучава, бл. 1435 *Cost.* II, 692); И тот боудєт под нашєю казнию (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 9); а тот єст противник нам... и... боудєт нашє казни (Сучава, 1466 *BD* I, 96); бити оусєю ласкою (кому) (1) ставитися доброзичливо (до кого): силовали сѣ єсми аж бихмо пришли на обичаи прєдков наших яко били и прєдковє наши оусєю... ласкою... кнѧзєм (Коломия, 1485 *BD* II, 371); быти напротиву (кому) (1) виступити проти (кого): вло(д)славъ бж҃иєю мл(с)тью кроль полскни... знамєнито чинимы... ижь... алєксандръ воєвода... присѧгъ слюбовъ голдувъ намъ и записовъ намъ оучинєныхъ и о(т) єго по(д)данныхъ в коруною нашєю пєрєступивши и зломивши былъ напротиву намъ и на(с) розгнѣвалъ (Ланчиця, 1433 *Р* 120—121); быти оу нємоци (1) бути хворим, хворіти: боудєм ли тогди оу которои нємоци, та нє мочи мєм єхати заєдно с ными, он бы тогди имал єхати заєдно с ными сынъ иаш Богдан всєвода (Гирлов, 1499 *BD* II, 423); быти нєсмѣрєнъ (противко кому) (1) не миритися, не перебувати в мирних стосунках (з ким): И маєть онъ намъ вѣрнымъ быти: а съ кимъ мы будемо смирни, и онъ зъ нами, а съ кимъ не смирни, ино и (онъ) противко тому маеть быти несмѣренъ (Луцьк, 1438 *Р* 140—141); быти помочонъ (помоченъ, помоцонъ) (7), быти помоцни (2) помагати: и во всемъ бы єси мыту нашому былъ помочонъ (Краків, 1487 *РИБ* 227); а мы такєжъ твоєи милости хочомъ быти... помоцни (б. м. н., 1498 *BD* II, 414); быти противу (кого) (1), противу (кого) быти (1), быти противу (кому) (1), противу (кому, чому) быти (2), противъ (кому) быти (5) виступати проти (кого, чого): коли... буду господарємъ... слубую... аже хочю служи(т)... кролю пол(с)кому... и... кнѧ(з) витовту... противу ихъ нє быти (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); слюбую... противу имъ никды нє быти (Вишня, 1393 *Р* 5); слюбуюмъ... протнвъ имъ нє быти (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); бити против (кого, чого) (1) виступати проти (кого, чого): слюбоуєм... николи нє бити... против кролѣ єго милости (Коломия, 1485 *BD* II, 372); быти противъ (чому) (4) суперечити (чому), бути несумісним (з чим): а то є(с) противъ прїказань(ю) бж҃ьєму и противъ правоу цр҃комоу (XV ст. *ВС* 15); быти радъни (3) сприяти: а мы такєжъ твоєй милости хочомъ быти радъни... оу твою прыгодоv и потрєбу, на всякого твоєго нєпрыятєлѧ (б. м. н., 1498 *BD* II, 414); а мы имаємо... мир... съ въсєю моцю и силами... колико боудоум (!) мочи радни... быти... (Гирлов, 1499 *BD* II, 420); быти в руках (оу роуки) (чиїх, кого) (7) **а)** скоритися владі (чиїй) (1): и пак тоты истини Сєди-Ахматови синовє... што соут... оу наших роуках... а мы имаємо их твєрдо... дєржати (Сучава, 1462 *BD* II, 292); **б)** бути, знаходитися (в кого) (6): а таа привилиа была оу роуках пана Короуя (Сучава, 1462 *BD* I, 66—67); А пак привилїє що имал Лоука... а она єст оу роуки... Юрши (Сучава, 1494 *BD* II, 33); быти оу роуцѣ (чиїй, кому) (2) **а)** належати (кому) (1): А пану Олє(х)ну... досталосє бачаница а тєсово... со вси(м) ты(м) што к ты(м) сєло(м) слоушає(т) нижли што єстъ дани мєдовоє оу пна олє(х)новои роуцѣ (Львів, 1478 *ЗРМ*); **б)** бути виданим (кому) (1): хочємъ... бы такыи... имєєть быти в роуцє своємоу сътѧжьцю (б.м.н., XV ст., *ВС* 11); быти смирни (1). ⟨быти⟩ смирни (з ким) (1) бути в мирних стосунках: И маеть онъ намъ вѣрнымъ быти: а съ кимъ мы будемо смирни, и онъ зъ нами, а съ кимъ не смирни, ино и (онъ) противко тому маеть быти несмѣренъ (Луцьк, 1438 *Р* 140—141); быти оу соромотѣ (1) бути позбавленим честі: а боудѣ(т)ли ємоу прїсоужєно свїдє(ч)ствомъ сѧ очистїть а оди(н) свѣток нє боудѣт зго(д)ныи длѧ то(г) нє боудѣ(т) оу соромотѣ (XV ст. *ВС* 36 зв.); быти в соромотоу (кому) (1) бути позбавленим честі: а нє наидѣть ли тоє ласка (!) в на (!) ... длѧ того нє є(ст) ємоу в соромотоу (XV ст. *ВС* 38 зв.); то єсть (11) тобто: штожє сєло Старуня. то осадил отець Некринь пустиню, то єсть село Некриново, и братии єго, и дѣтий єго (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); мы иляшь воєвода... знамєнито чинимо... како... зємлю шєпиньскоую... з городы тоѣ то исти(н)ноѣ земли шєпиньскоѣ, то єсть хотѣнь, цєцюнь и хмєловъ... даваємы, дароуємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); и я жєнє своєй кнѧгини Улиѧнє записоую против єє тисѧчн коп дроугоую тисѧч коп, ино т⟨о⟩ ⟨є⟩ст двѣ тисѧчи коп, на своих имѣнѧхъ отчизных (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); єсмо просили вєлєможны(х) паны и шлѧ(хо)тини пано(в) ра(дї) кролєвскои, то є(ст), панъ андрєи ондръво(ш) исъ игровоѧ... судїа подо(л)ского, пана яна баговского и иныи пановє русци, ижє мы слюбуємъ н слюби(л) єсми служнтн королю єго мл(с)ти (Банилів, 1455 *Cost.* II, 769); Се азъ па(н) олиза(р) кирдѣеви(ч) марша(л)ко волы(н)ско(и) зємлѣ староста лоуцкии с жєною своєю ѳедосъєю записоувае(м)... имѣ(н)е о(т)чизны нше(и) то єсъ (!) село доросы(н) (б. м. н., 1483 *ВОРСР* 177—178); поспѣшни быти (1) *див.* ***ПОСПѢШЬНЪ;** во оупокои быти (1) *див.* **ОУПОКОИ.**

II. *(дієслово-зв'язка* (1392) **А.** *(у складеному присудку)* (1056) **1.** *(з предикативним членом — іменником)* (427) **а)** *(у називному відм.)* (414): Бєкгичь и Турдучакъ Бєрди Давыдъ Ти кнѧ(з) головнии мои были слуги и тии стали намъ ворогъ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); мы оусудившє и оуправившє с нашими землѧны што жє были судьѣ и оставили єсмы облазничѣ при томъ дворищи пысковича (Зудечів, 1411 *Р* 79); а хто будєть нашъ приѧтєль, тотъ ильи воєводє приѧтєль, а хто будєть наш нєприѧтєль, тотъ ильи воєводє нєприѧтєль (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); А по нашєм животѣ, кто боудєт господаръ нашєи зємли... тот щоби нє пороушил нашєго даанїа (Бистриця, 1457 *BD* I, 4—5); и дали єсми ива(н)кови... как є(ст) право и зако(н) по обычаю аби пошол ива(н) са(м) съ К҃Д присѣжници н щоби присѣгну(л) ис ними аже ива(н) исъ своими братїами *соу(т)* оунуки ку(п)чичєви по и(х) матєри такождє аже *су(т)* и марушки и ми(х)нови ти(ж) оунукы (Васлуй, 1474 *РГС*); протожъ што бы єси самъ въ мыто нашо и въ промытоу нєвъстоупа(л)сѧ... бо то єсть нашъ ска(р)бъ (Петрків, 1489 *АМВ*); И мы, промєжи нихъ всихъ тыхъ речей выслухавшы и съ паны радою нашею то помысливщы, ижъ то єст⟨ъ⟩ речъ неслушная... вчинили такъ (Вільна, 1495 *РИБ* 620); ива(н) васи(л)єви(ч) вєлики(и) кнѧ(з) моско(в)ски(и) г(с)дрєви нашому воєводє є(ст) сва(т) а вашє(и) мл(с)ти тєсть (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.);

(із сполучниками какь, яко *у складеному присудку)* (2): А коли(ж) по(до)дны(м) пано(м) лю(д) одно имєє(т) быть, а од(н҃)го права поживать, абы не были какъ морьскы(и) дивъ, потрєбно єсть абы однакїи соудъ былъ (XV ст. *ВС* 34 зв.); а що єсмо имѣли листы записани о(т) нашєго господарѧ, о(т) королѧ, и о(т) єго пановъ... противъ нашєго брата старшєго, илїѧша воєводы, що єсть на(м) яко нашь о҃ць, ты(х) листовь... нє можє(м) и(х) наити (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679);

б) *(в орудному відм.)* (10): такжє коли ми бг҃ъ поможє(т) ку моєи отнинѣ буду господарємъ и воєводою, оу зємли валаскои... хочю тымъ лєпѣи служи(т) нашєму милому г(с)дрю (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); а що єсмо имѣли листы... ты(х) листовь, яко и(х) к на(м) принєсєно... о(т)

пана коупчича, що былъ на(м) дворнико(м)... нє можє(м) (их) наити (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); А по Васьковѣ животѣ хто попомъ оу свѦтого Ивана будєтъ, тотъ по тому жъ имаєть свѦтого Ивана зємьлю дєрьжати (Городок, 1443 *P* 145); коли панъ Петръ пріѣхалъ до Станкова... а я тогды намѣстникомъ былъ отъ пана старости (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); y zemlam tych folwarkow hranycia mne iest z burmystrom mista Beresteyskaho... y perwo sieho słuzebnyka pana nemiryn na imia Mykłasz kotory ze był namisnykom (Тришнн, 1500 *ДПЖН*);

(із зв'язкою у формі інфінітива в складі тричленного складеного присудка) (1): а родитєлъ нашъ, кнѦзъ вєликыи, та⟨к⟩о ⟨жє им⟩а ⟨є⟩ть намъ приятєлємь быти (Сучава, 1435 *Cost.* II, 691).

2. *(з предикативним членом — прикметником)* (193): **а)** *(у називному відм.)* (192) **α.** *(у нечленній формі)* (112): будєть ли ялъ єго король по кривдѣ... и я кнѦзь кистютии *буду* правъ пєрєдъ въгорьскимь королємь (б. м. н., 1352 P 6); По оусєи нашєи зємли боудєтъ волєнъ надъ Вормены своего права пискоупъского (Сучава, 1401 *RIR*); просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили и ласкави были (Ланчиця, 1433 *P* 121); А тыи люди што оу тулинахъ што бы єго были послушни ка(к) то осподарѦ съвоиго (Київ, 1457 *P* 166); слушно єст ажбы вчинки людъскии которыижь ⟨съ⟩ часомъ отходѦт достаточнымъ свєдєтствомъ листов и на потомъ будучимъ *былыбы явны* (Вільна, 1499 *AS* I, 117); да єсть подобнь іоудѣ и проклѣтомоу арїи (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231);

(із зв'язкою у формі інфінітива в складі тричленного складеного присудка) (48): а пакъ ли бы нашь г(с)подарь... в томъ насъ нє хотѣли послушни быти, мы имамы... при корунѣ кролєв(с)т(в)а польско(г) остати (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); слюбили єсмо... ажє имаєть романъ служити нашєму г(с)дрю... и вєрєнъ быти (Берестя, 1400 *Cost.* II, 617—618); О зємлѦнє(х) к ва(л)це явнои имаю(т) быти готовы (XV ст. *BC* 34 зв.); нє имаєм в том быти виновати (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

β. *(у членній формі)* (80): хочє(м) сѦ порожни оучинити тоѣ прав(д)ы про(т) абы коро(л) бы(л) бзпєчнѣшии оу нашєи службѣ (Молодечно, 1388 *P* 43); па(н) татомирь балицкии приганиль листо(м) па(н) ивашковы(м) дѣдошицко(г) ижє соуть листовє нєправии фалшєвнии (Зудечів, 1413 *P* 83); а тоти наши дєсѣтници... щоби нє имали жа(д)ного дила до хотарѣ монасти(р)ского, или до пасики, или бу(д) к чємоу, що є(ст) монастирскоє (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45); И онъ имаєть дєржати тыѣ двѣ дѣлници мои дѣдины... до тых мѣстъ, докол ємоу отложит двѣ тисѦчи золотых, кто боудєт ближшїй к тым двѣма дѣлницам дѣдины... моєѣ (Добучини, 1487 *AS* I, 239); сни томоу записоу приганили, рєкли и(ж) бы то(т) записъ бы(л) фа(л)шовы(и) (Берестя, 1496 *ВМКФС*);

(із зв'язкою у формі інфінітива в складі тричленного складеного присудка) (1): Ино мы тое... имен⟨ь⟩ицо... взяли къ своей руце отъ всихъ тыхъ, которіе бы мели близкіе къ тому имен⟨ь⟩ицу быти (Городно, 1497 *РИБ* 683);

б) *(в орудному відм.) (із зв'язкою у формі інфінітива в складі тричленного складеного присудка)* (1): И маеть онъ намъ вѣрнымъ быти (Луцьк, 1438 *P* 140).

3. *(з предикативним членом — прислівником або предикативним словом)* (250): будєть вєдомо оусємъ хто коли видить грамоту (б. м. н., 1387 *СП* № 12); znamienito czinim tym naszim listom, ninisznim i potom buduczim, komu budet' potreba toho wedati (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); А сє знамєнито будь и свѣдочно всѣмъ добрымъ людємъ (Перемишль, 1391 *P* 45); а ис того имають намъ служи(т)... гдѣ коли намъ будєть надобно (Львів, 1399 *P* 59); чини(м) знакомито... симъ нашимъ листомъ... кому ж то коли єго будєть потрєбизна (Київ, 1433 *P* 118); а мы имає(м) пєрє(д) єго мл(с)ть выєхати... гдє боудє(т) пану нашєм(у) любо (Серет 1453 *Cost.* II, 765); знамєнито чини(м) ис сѣмь листомь нашымъ въсѣмь... коли жє того комоу потрєбизна боудє(т) (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517); слушно *єст* ажбы вчинки людъскии которыижь ⟨съ⟩ часомъ отходѦт достаточнымъ свєдєтствомъ листов и на потомъ будучимъ былибы явны (Вільна, 1499 *AS* I, 117);

(із зв'язкою у формі інфінітива в складі тричленного складеного присудка) (3): а... зъ нашимъ господарємъ, маємъ быти по давномоу (Сучава, 1442 *Cost* II, 717); а они... имаю(т) слоужити на въсѦкоую срѣдоу... и тоє имаєтъ быти нєпрѣмѣнно, по въсѦ нєдєли (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365).

4. *(з предикативним членом — прийменниковою конструкцією)* (72): а коли которыи торговєць поидєть торговатъ ис торунѦ чєрєз бєрєстиє до лучьска бєз пєчали будтє (б. м. н., п. 1341 *P* 2); приступилъ єсмъ ку... королю польско(м)... ис тыми горо(д)... што жь... оу моюмъ дєржѦнию су(т) (Кременець, 1434 *P* 130); а єго милости да ми будєтъ въ мѦсто отца (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); то є(ст) противъ прїказань(ю) бжьєму (XV ст. *BC* 15); ани жаднои радї ани помочи Тоурком нє имаєм дати, вънѣвши коли бы нѣкотораѦ моц або сила тоурєцкого чъсарѣ... пришла бы, и нас понєволили бы соби на помоч, и были быхом им на помоч бєз нашєи воли (Гирлов, 1499 *BD* II, 423—424).

5. *(з предикативним членом — займенником)* (39): а коли па(к) потомъ коли намъ бы надобѣ вы намъ таковижє будтє (б. м. н., п. 1393 *P* 49); дали єсмо вл҃дцѣ листъ и нашєю пєчатью потвєрдили єсмъ єму ажє *єсть* єго по лисичи бро(д) (Погоничі, 1422 *P* 98); мы оуставлѦємъ на нїхъ виноу Є҃І томѫ па(и)у чїи гаи є(ст) (XV ст. *BC* 29); дали и потвърдили... єдно озєро на днистрѣ... що оупадаєть оу днистрь и съ пасикою, що єсть и(х) жє (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

6. *(з предикативним членом — безособовою формою на* -но, -то) (18): тако єсмо оуѣхали... по лисичии бро(д), яко было из вѣка и вызнано (Погоничі, 1422 *P* 98); ино мы тую грамоту въ книгу Дьякови нашому упысаты велилы и такъ е напысано (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); вло(д)славъ.., кроль полскии... знамєнито чиннмы... ижє какъ коли дьяволомъ... нєприятєлємъ людского поколѣнья зъєднано *было* ижь... алєксандръ воєвода зємлѣ молдавскои... былъ напротиву намь (Ланчиця, 1433 *P* 120—121); А кто имєт бантовати тых люд (!) от тыхь сєл, боуд оу чєм, яко єст вишє писанно, тот оузрит вєликои казни господства ми (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200);

(із зв'язкою у формі інфінітива в складі тричленного складеного присудка) (2): Teź jestliby... nekotoroho... umerłoho... wezli by czerez myta, niczoho na nich myta ne majet' brano byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); тогды ты(х) н҃ копъ имаєть быти дано слузѣ нашєму юркови (Коломия, 1424 *P* 102).

7. *(з предикативним членом — кількісно-іменним словосполученням)* (4): Teź ustawilijeśmo, iź źadin.. nie majet' prisiahati na desiaterom boźi prikazani... tolko o welikoj reczi, kotoraja by była piatdesiat hriwen serebra litoho (Луцьк, 1388 *ZPL* 105—106); али да єст тоє половина сєло от Флорєщ на три части (Сучава, 1495 *BD* II, 76).

8. *(дієслівний складений присудок)* (49): Ажє *будєть* ва(м) надобѣ помочь на кого на ворога вашєго Ѧзъ самъ єсмь готовь за того тобѣ на помочь всєю моєю силою (б. м. н., п. 1393 *P* 49); да *су(т)* волныи и слобо(д)ны продавати и свои крамаріа, ка(к) било имъ зако(н) (Сучава бл. 1435 *Cost.* II, 695); волєнъ єсть панъ пашько Прокофьевичь во всємъ оу томъ имѣньи... продати и промєнити и заставити и по д҃ши на ц҃рквь дати (Луцьк, 1451 *P* 156); чомъ коли єсми могъ до живота, и я єсми давалъ, а тєпєръ *єсми* нєдоужъ ничого давати бєзъ вашоє милости (б. м. н., 1481 *BD* II, 364); а тогды нам, Стєфаноу воєводї, да єст слободно

и доброволно и отворенно и безпечне и без жаднои шкодї въити ис их милости землѧх (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

Б. *(у складі додатка)* (336): **1.** *(у сполуч. з іменником)* (321): **а)** *(у називному відм.)* (49): мы илїа воє⟨вода⟩... ⟨ч⟩инимь знаменито... аже слюбили єсми и слюбоуємь нашємоу родителю, кнѧзоу великомоу, жигмонтоу, ємоу прїятелємь быти и подли єго стояти противь каждого єго неприѧтелѣ и приятеле(м) єго *приятель быти*, а неприятеле(м) єго *неприѧтель* (Сучава, 1435 *Cost.* II, 691); слюбуєм... ⟨и⟩ оуказати *(в ориг.* оуказазати.— *Прим. вид.)* сѣ явно и *быти* прїятелєм єго милости *прїятел*, а непрїятелєм єго милости *непрїятел* (Коломия, 1485 *BD* II, 371—372); А по нашєм животѣ, кто боудет господарь нашєи зємли, от дѣтєи наших или от нашєго родоу, или пак боуд кого богъ избєрєть *господарь быти* нашєи зємли молдавскои, тот бы нє пороушиль нашєго даанїа (Гирлов, 1499 *BD* II, 163);

(з пропущеним іменником) (89): а по нашємь животѣ кто будєть господаръ нашєи зємли или о(т) дѣтєи наши(х) или о(т) нашєго плємєна или кого бъ избєрєть *быти*, тоть, що бы нє пороушилъ нашєго даиїа (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); А по нашєм животѣ, кто боудет господаръ нашєи ⟨зємли, или от⟩ дѣтєи наших, или кого богъ избєрєт *бити*, тот ⟨щобы⟩ нє пороушил сїє даанїє (Сучава, 1478 *BD* I, 219—220);

б) *(в орудному відм.)* (183): а по нашємь животѣ кого богъ избєрєтъ быти господарємъ нашєи зємли молдавскои или оть нашихъ дѣтєи или отъ нашєго плємєни или боудь кто, тоть щобы ємоу нєпороушилъ нашєго данїѧ (Сучава, 1420 *Cost.* I, 136); мы илїа воє⟨вода⟩ ... ⟨ч⟩инимь знаменито... аже слюбили єсми и слюбоуємь нашємоу родителю, кнѧзоу великомоу, жигмонтоу, ємоу прїятелємь быти (Сучава, 1435 *Cost.* II, 691); а по нашєм животѧ кто боудет господарєм нашєи зємли от дѣтєи наших или от нашєго рода или пак боуд кого б҃ь избєрєт господарєм *быти* нашєи зємли молдавскои, тот бы ємоу нєпороушил нашєго даанїа (б. м. н., 1500 *SD* 8).

2. *(у сполуч. з прикметником)* (15) **а)** *(у називному відм.)* (10) **α.** *(у нечленній формі)* (6): тогды ѧ слюбою (!) имъ вєрєнъ быти (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); на тыхъ городѣхъ и оу томъ дєрьжѧнью нє имаи никаки(х) иныхъ оурѧдниковъ поставити толко такии што бы присѧгли вѣрни быти королю полскому (Черняхів, 1435 *P* 133); наи пєрвоє схюбоує(м)(!) иже нєимаємь жа⟨д⟩ного... пана собѣ имѣти... одно... кролєви по(л)ском(оу), и короунѣ єго и имъ вѣрєнъ быти чистою вѣрою (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734);

β. *(у членній формі)* (4): тоє ємоу оурикъ съ въсємь доходомь... и въсємоу родоу єго кто сѧ избєрєть быти ємоу наиближнїи (Сучава, 1479 *ВАМ* 61—62);

б) *(у давальному відм.)* *(у нечленній формі)* (1): про то слюбую и слюбили єсмо нашєму г(с҃)дрю кролю влодиславу... служити вѣрну быти и послушну (Віслиця, 1393 *P* 51);

в) *(в орудному відм.)* (3): слюбуюмъ и слюбили єсми... кролєви володиславу... вєрнымъ быти (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); И слухи насъ єщє тыи доходять... ижє... людємъ своимъ всимъ казалъ готовымъ быти (б. м. н., 1498 *BD* II, 414).

III. *(допоміжне дієслово в аналітичних формах дієслова)* (3570) **1.** *(у складі перфекта)* (2755): я Любартъ Кгедеминовичъ... изгадалъ есми самъ о своюй души (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); тогды мы... дали єсмо и потвєрдили єсмо... сєло быбєл (Судомир, 1361 *AGZ* 6); Мы панъ янъ дѣдичь тарнувъскии.... королѧ влодислава єго приказанъємь то єсмы вчинили (Перемишль, 1390 *P* 175); слюбили єсмы... што єсмы дали єго мл(с)ти... што быхомъ то вѣчно оуздєржѧли, яко сѧ єсмы тогда голдували и записали (Львів, 1407 *Cost.* II, 629); мы єсмо на потвєржѣньє ты(х) границь розьѣханьє далї єсмо ємоу лїстъ (Зудечів, 1421 *P* 96); тамже копцы значныи усыпатысмо велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); мы вєликиї к҃нзь швїтрикга(л) Свѣдомо чинимъ всѧкому симъ нашимъ листомъ... иже дали єсмо н запїсали лєнькови зарубнчю таѧ сєла в луцкої зємли (Житомир, 1433 *P* 126); Сє азъ рабъ б҃жїи к҃нзь ан(д)рє(и) владимирови(ч) приѣз(д)илъ єсмь въ Кїєвь съ своєю жєною и съ своими дѣтками и были єсмо въ домоу прч(с)тыѧ и поклонили сѧ єсмы пр(с)томоу образоу єѧ... и бл(с)вили сѧ єсмы оу оц҃а нашєго архиман(д)рита николы (Київ. 1446 *P* 154); и мы... єсми смирилисѧ и сътокмилисѧ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); а запису єсми и листа г(с҃)дра королєва нєвида(л) (Вільна, 1495 *ВМБС*); и дали и приложили єсмы о(т) на(с) томоу(ж)... монастироу... болото криваѧ (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

2. *(у складі дієприслівникового звороту)* (29): Узрѣвши *єсми* на вѣрную службу Драгумиру и на Некрину, дали єсми имь двѣ селѣ (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5); возрєвшє *єсмо* на на (!) єго вѣрноую службу и хотѧчє по нємъ аж бы тымъ лѣпєи... намъ... послужилъ... оставили єсмо єго... при томъ при всѣмъ што коли коупилъ (Краків, 1394 *P* 54); тако *єсмъ* подлугъ того вызнанья исмовивши сѧ и зємѧны и дали єсмо вл҃дцѣ листъ (Погоничі, 1422 *P* 98); мы вєликий кнѧзь Алєксандро... чинимъ знамєнито... ижєт видєвъ *єсми* знамєнитоую слоужбоу намъ... кнѧзѧ Михайла Васильєвича и мы порадивши сѧ с нашими кнѧзи... дали єсмо ємоу имєнє (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); и мы *єсми* пришо(д)ши прє(д) кнѧгиню илияша воєводиноую... и єсми смирилисѧ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); мы к҃нгины (!) олєска(н)доваѧ (!) наста(с)я киє(в)скаѧ подоумавши *єсмо* с нашими дѣ(т)ми... придали єсмо оу до(м) С҃тыя тр(о)ци ... двѣ волости (Київ, 1459 *P* 174); и потомь *єсмо* нє даючи сѧ оу право пристоупили єсмо с обоу *(в ориг.* собоу.— *Прим. вид.)* сторонъ оу єднаньє промєжи старшихь приѧтєлєй нашихь (Вільна. 1482 *AS* I, 79); Я Василєй Волчкович из братомъ своим Лвомъ... вызнаваєм... штож... продали єсмо... зємлю пустовъскую... зо всимъ с тым, как сѧ тыє вышє мѣнєныи зємли со стародавна в собѣ... мают *(в ориг.* дают.— *Прим. вид.)* и как *єсмо* на сєбє дєржавши и єго милости продали (Ставків,1491 *AS* I, 96—97); и зъє(д)навшисѧ є(с)мо и запи(с) мєжы собою вдѣлалн, и г(с҃)дру єго мл(с)ти и(з)явили (Вільна, 1495 *ВМБС*).

3. *(у складі плюсквамперфекта)* (91) **а)** *(допоміжне дієслово у формі перфекта 3 ос. одн. або мн.)* (68): Мы... кнѧ(з) алєксанъдро корьѧтовичь... чинимъ свѣдочно... што жь былъ братъ нашь кнѧ(з) юрьии корьѧтови(ч) придалъ млинъ къ ц҃ркви къ матцѣ б҃ьи оу смотричи (Смотрич, 1375 *P* 20); Што былъ мой мужъ, князь Иванъ Семеновичъ Кобрынскій, небощикъ, змыслилъ былъ со мною и хотѣлъ былъ записати десетину къ манастыру... ино онъ... зъ свѣта того изшолъ (Кобрннь, 1401 *АкВАК* III, 2); а вонъ... вєлѣлъ мѧ имить ... и вєлѣлъ мѧ былъ избавить горла моєго (Кременець, 1434 *P* 129—130); и про о(т)цѧ нашєго жбавьлинїє души єго, абы тымъ вятьшая вѣра, котораѧ николи оу на(с) нє была жгасла, тому истино(м) па(н) владисла(в)... зємлю шєпиньскоую... даваємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); тѣмъ мы... дали єсми ємоу... єщє силищє... гдє сили били коскови сновє (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541); и мы, дорадившисе изъ нашою княгинею... подлугъ даня продковъ нашихъ, што былъ придалъ вєликии князь Любартъ Кгидоминовичъ Сушичъно (Луцьк 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); а тотъ дей Крупша сыновъ въ себе не мѣлъ, тол⟨ь⟩ко одно двѣ дочцѣ, и тые свои дочки подавалъ былъ за ихъ дѣдовъ (Вільна, 1495 *РИБ* 602); петръ позналъ ижє єго ранилъ, алє то и (!) єго початъкоу ижь би(л) пєрвєєй ранилъ (XV ст. *ВС* 18 зв.); Я боулга(к) лисичи(н) сы(н) а михаило во(л)чкови(ч) чини(м) знамєнито... што(ж)... о҃ць мои... запи-

са(л) бы(л)... манастырю половиноу сєлища ивони(н)цо(в) (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3);

б) *(допоміжне дієслово у формі перфекта 1 і 2 ос. одн. або мн.)* (23): а ѧко ко(л) тако(ж) ислюбили бы(л) єсмо кнѧ(з) дмитрию... и правду дали... и хочє(м) сѧ порожни оучинити тоѣ прав(д)ы (Молодечно, 1388 *Р* 43); коли єсмь пєрвоє сѣлъ на цр҃ьскомъ столѣ тогда єсмь послалъ былъ к вамъ Асана (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); вло(д)славъ... кроль полскии... знамєнито чинимы... ижє... дали єсмы листъ нашь нашєму... приятєлю стєфанови... какъ были єсмо дали пєтру роману стєфану и алєксандру (Ланчиця, 1433 *Р* 124); а староє Ставнщє вєлили были єсмо заставити паиу данку мукосѣєвичю (Луцьк, 1445 *Р* 150); Се я Янъ... продалъ есмы... землью свою... которуюжто зємлью купилъ есми былъ у Бартоша (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); мы пєтръ воєвода... тоты златии пинѣзи, котори єсмы были дали на жолдь... панъ михаило... намъ вєрноулъ (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 814—815); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє слоубоуєм и слоубили єсми... господарєви нашємоу... на то якожє єсми били слоубили и обѣцали и записали и пєрєж(є) сєго господарєви нашємоу (Новий Град, 1479 *BD* II, 351); Што и пєрєдъ тымъ посылали были єсмо до васъ нашого посла... и вы... до насъ прыслали єстє (б. м. н., 1498 *BD* II, 409).

4. *(у складі майбутнього I)* (104) **а)** *(від дієслів недоконаного виду)* (96): Мы кнѧзь володиславъ... то єсмы вчинили взозрѣвши на нашєго... слугу имєнємь рекучи ладомиръ волошинъ штожє єсть намъ вѣрно послужилъ и єщи (!) служити будєть (Бохур, 1377 *Р* 23—24); обѣчюємы... ижє... чистаѧ вѣрность и полна будємъ дєржа(т) тому истому королєви (Краків, 1388 *Р* 41); А... мы... надаемо волности... такоѣ, какъ иншыи князи... зажывають и зажыяти будуть (Луцьк, 1438 *Р* 140); а коли мы такожъ отъ нашого прыѧтєлѧ старшого боудємъ какои помочи на нашы нєпрыѧтєли жєдати... вєликїи кнѧзь Казимиръ... маєтъ намъ помочь дати (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716—717); имає(т) дєржати со въсими доходы и приходы... доколи боудє(т) мєшкати (Снятин, 1454 *Р* 163); А єстли боудємо слышати и видати никотороє нєпрїятєлство... имаємо єго милости дати виданїє (Коломия, 1485 *BD* II, 372); наместнику Смолєнъскому... и инымъ наместъникомь... хто потомъ будеть отъ насъ Смоленъскъ держати (Вільна, 1499 *РИБ* 776);

б) *(від дієслів доконаного виду)* (8): а панъ дидрихъ бучаскыи щоби волєнъ брати на наши коупци... коли нє боудємъ ємоу заплатиты що єсми ємоу записали (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); И єщє варє колко цръкви и с попми боудоут сѣ оучинити и поновити... и поповє боудоут сѧ поставити оу оусих тих... сєл ... а они оуси да слоухают того... монастира (Сучава, 1490 *BD* I, 420); а коли бы обадва змерли... то тое село Осекрово на насъ прийти будетъ (Троки, 1498 *ГВКОО*).

5. *(у складі майбутнього II)* (26) **а)** *(від дієслів недоконаного виду)* (14): казали єсмо оуси(м) людє(м) воротити, кто що будє(т) бра(л) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); а воды(н)скому єстли будє(т) о то котороє дѣло, и о(н) того нєха(и) на су(д)ѧ(х) нашы(х) ... они єго буду(т) нєгора(з)до судили (Вільна, 1495 *ВМЗД*); а колижь такый боудѣ(т) колї христіяни(н)... молчалъ... тогды ємоу мо(л)чаны твори(м) на вєкы вѣчныи (XV ст. *ВС* 35); Естли она ... тотъ лнстъ очиститъ... Петругъ нє гораздо будетъ тому листу ганилъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169);

б) *(від дієслів доконаного виду)* (12): а тако(ж) коли сѣ знаидоу(т) о(т) наши(х) татаръ... що боудє(т) сѣ оумишали оу сєсн розмнрици, а мы имаємъ и(х) оузѣти опѧ(т) наза(д) (Сучава, 1435 або 1436 *Cost.* I, 495); А тыи, которымъ будеть тотъ Яцко земли ихъ попродалъ, п⟨е⟩н⟨е⟩зей своихъ иехай смотрять (Вільна, 1495 *РИБ* 602); г(с)дръ нашъ вєлє(л) до сєбє о томъ вєдати дати... ачъ пакъ хотѧ и ты(х) пословъ о(т) сєбє о(т)поустилъ будє(т) и о(н) ихъ наза(д) можє(т) к собє вє(р)нути (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61); а которым слугамъ тыи вєрху писанны кн⟨ѧ⟩жата *будут подавали* имєнѧ... єстли будут ему хотѣт служити и он ихъ с тых имѣнєй нє маєт рухати (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

6. *(у складі форм бажально-умовного способу)* (154) **а)** *(допоміжне дієслово у формі аориста)* (27): пак ли быхо(м) імо нє воротили на і дє(н) ѧко ту написано тогда гродо на(ш) галичь... заставити имаємы (Луцьк, 1388 *Р* 37); а што коли быхъ слышѧ(л) што бы сѧ тыкало к моєму г(с)дрю... имамъ єго остєрєгати (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623); пакли быхъ я самъ а любъ жона, дѣти или щадки мои похотѣли тую продажу мою какъ зрушыть, тогды внноватый я и воны (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105—106); єсли быхоумъ тыхъ то Сад-Ахматовичюв... нє выдали, тогды нам корол... нє имаєть ни в чюм винєн быти (Сучава, 1462 *BD* II, 293); а єстли я кнѧз Сємєнъ хотѣл быхъ тот дѣл порушыт⟨и⟩... и я имаю отложыти оспод⟨а⟩рю королю двѣ тысѧчы рублов (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81); а рекъ я то тобе, коли мовилъ, назвалъ татемъ, ажъ быхъ я господарскихъ семь волостей закралъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83);

(допоміжне дієслово з особовим закінченням теперішнього часу) (13): Teper pak peremiryie to imieło byty; tohdyby pro wsi tyie nakłady naszyie zemli a ieszcze bychmo i onych Dannikow wydali, szto nam dali sia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); а пакли быхмо тыхь записовъ пєрєдь рєчєныхь... нє дали... тогды тыѣ оусѣ записы... чинимо симь нашимь листомь скажєныѣ (Львів, 1436 *Cost.* II, 707); а коли быхми молвили, то быхми молвили противъ нашєи чти (Самбір, 1458 *Р* 169); дєлайтє яко знаєтє, какъ мєжи васъ доконъчаньє было; а чєй быхмо моглн оучынити промєжы вами любовъ и миръ... якъ и пєръвєй было (б. м. н., 1499 *BD* II, 449);

(релікт аориста при сполучниках і частці «бы», виступає як особове закінчення) (59): што ієстє просили насъ абыхомъ васъ пустили ⟨до лучцька търговатъ⟩ чєрєз бєрєстиє... мы хочємъ ради то учинити (б. м. н., п. 1341 *Р* 2); тогды пожадал єсть, оу нас слуга нашъ... абихом потвєрдили кнѧзѧ львовы листы (Луцьк, 1361 *AGZ* 6); тогды кроль господарь посла(л)ъ мнє а быхъ мєжи ними розыха(л) (Галич, 1404 *Р* 68); просилъ на(с) а быхомъ ему о(т)пустили и ласкави были (Ланчиця, 1433 *Р* 121); а мои мили отєцъ и мы такождє щобихми нє могли молвити пєрєдъ нашємъ... королємъ (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); оучинили єсмо и(м) кра(с)ную прав(д)у, бы(х) сѣ и(м) уовєрнули ишкоду (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); панъ воєвода... жадаєть насъ абы(х) и мы такимъ жо обычаємъ то мєжы нами потвєръдили (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152); Билъ намъ чоломь игуменъ... зъ Пустынки, абыхмо мы призволили имъ людей за себе призвати (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

б) *(допоміжне дієслово в теперішньому часі)* (49): просимо вашєі мл(с̃)ти што бы єстє оучинили иныі листо (Сучава, 1388 *SL* 678); Waszab miłost żałowali, syły by ieste nam w tom ne czynili (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); И благословляю вашу милость что-бы есте о томъ опѣканье имѣли (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); И щоби сѣ єстє нє сварили за моєю имєнїю (Торговище, 1481 *BD* II, 358); Протожъ што бы єси ихъ о(д) кривдъ боронилъ, и нє далъ бы єси тамъ инъшомоу никомоу ко(р)чмы варити (Краків, 1489 *АКВ*); И просилъ насъ, абысмо ему тыє наданя потвєрдили (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); алє коли посылали єстє ваша милость своихъ пановъ до вєликого князя московъского, абы *єстє* оузяли ваша милость съ нимъ любовъ и доконъчаньє, и дочєръ бы свою за тєбє далъ, и любовъ и доконъчаньє съ нымъ взяли єстє, и крєстъ єстє цєловали (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

в) *(допоміжне дієслово у формі імперфекта)* (6): а по нашємъ животѣ кто имєтъ быти господарь оу зємли

молдавскои о(т) братїи нашєхъ или о(т) нашєго плємєнє или будь кто то имъ шго быху нєпорушили нашєго данья (Сучава, 1407 *Cost.* I, 57); а по нашємъ животѣ кто иметъ быти господаръ нашєи зємли... ⟨тотъ⟩ що быхоу ⟨нєпо⟩роушилъ нашєго данїя (Сучава, 1427 *Cost.* I, 197).

7. *(у складі пасивних форм)* (710): Аще ли хто... сня предания отческая и повеления княжения нашего переступитъ дерзнетъ... да казнится и отъ Бога проклятъ будетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); а дана єсть грамота оу бохури (Бохур, 1377 *Р* 24); А сє А панъ бєнко староста галицькии и снАтиньскии свѣдчю то своимъ лнстомъ каждому доброму кто на сєи листъ оузрить или перед кымъ будєть чтюнъ (Коломия, 1398 *Р* 57); Мы ива(н) па(н) срѣмскии а староста рускии вызнавамы тым то листо(м)... иже кролевскимъ приказаниемъ сѣдѣли єсм(ы) на судѣ с тыми паны што суть далѣи подписани (Львів, 1421 *Р* 93); И благословляю вашу милость, что-бы есте о томъ опѣканье имѣли, какъ бы церковь Божая и тотъ попъ никимъ были необидны (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5); а с пєвного вѣданья нашєго никды мєжи радою кроле(в)ства нашего такова рѣчь нє была гадана (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Мєжи которыми панми пань Миколаи Гримало, вижь господарА кролѣ єго милости, особно был съсланы, абы оусым сторонам била справєдливостъ, абы одно смотрыль (пiд Хотином, 1467 *BD* II, 297); б҃лгоізволениємъ мудртію бга оц҃а всемогущаго по(д)писана бысть сия капли⟨ца повелѣни⟩емъ великодержавного короля пресветлого казимира (Краків, 1478 *ОБРН* 130); и коли есмы прiѣхалъ до Станкова и нашолъ есмы тую клѣть не запечатану ничимъ... и скрынка тая была не замкнена въ тои клѣти (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того вышеписаннаго нашего даанїА и потвърж(д)енїА, таковїи да єсть прокляА(т) о(т) г҃а б҃а и сп҃са нашего, і҃у х҃а (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *інф. акт.* **быти, бити, быты, биты, бытї, быті, byti, bity, byty** 427 (1361 *AGZ* 6; 1393 *Cost.* II, 607; 1404 *Р* 68; 1427 *DIR«A»* 450; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1457 *Cost.* II, 810; 1462 *BD* II, 293; 1482 *BD* I, 264; 1491 *Cost. S.* 157; 1500 *BD* II, 176 і т. ін.); **бы(т), быт** 6 (1388 *Р* 43; 1409 *Р* 74; 1418 *Р* 89; 1466 *AS* I, 60; 1495 *БСКИ*); **быть** 5 (1434 *Р* 130; 1440 *Mih.* 208; XV ст. *ВС* 38 зв.; 1456 *Mih.* 214); *як складова частина пасивних форм різних дієслів:* **быти, byti** (зламаны, казненъ і т. ін.) 61 (1388 *ZPL* 103; 1415 *Р* 87; 1424 *Р* 102; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1466 *AS* I, 60; 1475 *AS* I, 71; 1487 *AS* I, 86; 1492 *AS* III, 23; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **быть** (осоуженъ) 1 (XV ст. *ВС* 30);

теп. 1 ос. одн. **єсми** 6 (1457 *Cost.* II, 810; 1458 *ОЖДМ;* 1460 *BD* I, 41; 1463 *AS* I, 56; 1481 *BD* II, 364; 1488 *AS* I, 241); **єсмъ** 3 (1449 *Cost.* II, 385; 1481 *BD* II, 358); **єсмь** 1 (1392—1393 *РФВ* 171); **єсм̃(м)** 1 (1434 *Cost.* II, 675); *як складова частина перфекта різних дієслів:* **єсми, есьми, yesmy** 181 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 1; 1398 *ДГПМ;* 1427 *Р* 108; 1432 *ДГВІН;* 1440 *Р* 142; 1455 *Cost.* II, 769; 1465 *AS* I, 57; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1488 *AS* I, 242; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **єсмь, єсмъ** 73 (1349 *Р* 3; 1385 *Р* 28; 1401 *Р* 64; 1419 *Р* 90; 1429 *Р* 113; 1434 *Р* 130; 1446 *Р* 154; 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1488 *BD* I, 347; 1491 *Cost. S.* 156 і т. ін.); **єсмы, есмы** 7 (1386—1418 *Р* 35; 1443—1446 *Р* 147; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1476 *BD* I, 211; 1498 *АЛМ* 163); **єсмо** 3 (1392 *Cost.* I, 8; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1500 *ДПЖН*); *болг.* **съм** 2 (1490 *BD* I, 436); **ємъ, ємь** 2 (1386—1418 *Р* 35; 1492 *ЗОЄ*); *у складі дієприслівникового звороту:* дорадивши сА **єсмъ** 1 (1419 *Р* 90); *2 ос. одн.* **єси** (1496 *BD* II, 402); *як складова частина перфекта різних дієслів:* **єси, еси, iesi** (писалъ і т. ін.) (1386—1418 *Р* 34; 1449 *Cost.* II, 385; 1481 *BD* II, 365; 1487 *РИБ* 434; 1489 *РИБ* 437; 1494 *BD* II, 387; 1495 *ВМБС;* 1496 *BD* II, 401; 1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 447 і т. ін.); *у складі баж.-ум. сп. різних дієслів:* **єси, iesi** (1476 *BD* II, 337; 1484 *ЯМ;* 1487 *АЛМ;* 1488 *РИБ* 222; 1489 *АКВ;* 1494 *BD* II, 387; 1496 *BD* II, 402; *ПЧФГ* 36; 1498 *АЛРГ* 82, 83 і т. ін.); *у складі дієприслівникового звороту:* **еси** пристрашивши (1495 *РИБ* 620; 1496 *ПДСВВ*); *3 ос. одн.* **є(ст)** 502 (1400 *DIR«A»* 433; 1404 *ГМ;* 1413 *Р* 83; 1422 *ДГОБ;* 1433 *Cost.* II, 594; 1453 *ПГОВ;* 1462 *Cost. D.* 10; 1479 *DC* 140; 1488 *Cost. S.* 128; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **єст, єстъ** 469 (1388 *ZPL* 106; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1424—1425 *DBAc* 19; 1438 *DBAc* 27; 1449 *Cost.* II, 746; 1458 *BD* I, 20; 1466 *AS* I, 62; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1487 *AS* I, 86; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **єсть** 109 (1377 *Р* 24; 1388 *ZPL* 107; 1408 *Cost.* II, 632; 1422 *Р* 98; 1436 *Cost.* II, 706; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1463 *BD* II, 295; 1479 *BAM* 62; 1489 *BD* I, 377; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **є** 5 (1411 *Cost.* I, 84; 1419 *DIR«A»* 444; 1434 *DIR«A»* 463; 1470 *BD* I, 148; 1491 *BD* I, 449); **есъ** 1 (1483 *ВОРСР* 178); *як складова частина пас. форм різних дієслів:* **єст, єстъ** (оуставлєно і т. ін.) 34 (1388 *ZPL* 109; 1403 *RS*; 1435 *Cost.* II, 679; 1448 *Cost.* II, 306; 1460 *BD* II, 275; 1479 *BD* I, 222; 1487 *BD* I, 311; 1492 *BD* I, 510; 1497 *BD* II, 100; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **є(ст)** (привишєна і т. ін.) 34 (1401 *ЗКЄ;* 1415 *Cost.* I, 117; 1429 *Cost.* I, 249; 1439 *Cost.* II, 59; 1448 *Cost.* II, 300; 1453 *Cost.* II, 466; 1458 *Mih. Doc.* 122; 1488 *ДГСПМ;* 1490 *ДГСХМ;* 1496 *ПСВВ* 192 зв. і т. ін.); **єсть** (дана і т. ін.) 10 (1377 *Р* 24; 1400 *Cost.* I, 37; 1433 *Р* 121; 1447—1492 *ЛКБВ;* бл. 1458 *Р* 168; XV ст. *ВС* 19; *СЯ* 40; 1499 *AS* I, 118; 1500 *Cost. S.* 231); **е** (написано) 2 (1400 *Cost.* I, 27; 1430 *ГВКЛ* 7); *як складова частина перфекта різних дієслів:* **єсть, сть** (послужилъ і т. ін.) 14 (1361 *AGZ* 6; 1377 *Р* 24; 1378 *Р* 26; 1391 *Р* 45; 1400 *Р* 61; 1424 *Р* 99, 100; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1499 *AS* I, 117); **є(ст)** 4 (1415 *Cost.* I, 122; 1436 *Cost.* II, 701; 1437 *Cost.* I, 541; 1453 *Cost.* II, 765); **естъ** 1 (1438 *DBAc* 27); *у складі дієприслівникового звороту:* **єсть** (видев єсмо і т. ін.) 2 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1484 *ЯМ*); **естъ** 1 (1484 ЯМ); *у складі баж.-ум. сп. різних дієслів:* **есть** 1 (1401 *АкВАК* III, 2); *1 ос. мн.* **єсмо** 7 (1433 *ЗНТШ* XXVI, 139; 140; 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5; 1448 *Cost.* II, 733; 1449 *Cost.* II, 746; 1484 *ЯМ;* 1485 *BD* II, 371); **єсмы** 3 (1411 *Р* 76; 1448 *Cost.* II, 738); **есми** 2 (1457 *Cost.* II, 809; 1462 *BD* II, 284); **смо** 1 (1475 *BD* II, 336); **єсмь** 1 (1419 *Р* 90); *як складова частина пас. форм різних дієслів:* (нєпринужєни) **єсмы** 1 (1404 *Cost.* II, 625); **єсмо** (...нагабани) 1 (1448 *Cost.* II, 734); (обольщоны) **смы** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *як складова частина перфекта різних дієслів:* **есми, єсмї,** ! **исми** (дали і т. ін.) 1177 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1393 *Cost.* I, 13; 1400 *DIR«A»* 433; 1420 *Cost.* I, 135; 1436 *Cost.* I, 482; 1447 *Cost.* II, 282; 1465 *ДГСОС;* 1475 *BD* I, 204; 1488 *ДГСПМ;* 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **єсмо, есьмо** 614 (1361 *AGZ* 6; 1403 *ДГМ;* 1412 *Р* 81; 1422 *Р* 98; 1444 *AS* I, 40; 1456 *Cost.* II, 788; 1467 *AS* I, 63; 1478 *ЗРМ;* 1487 *АМЛ;* 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **єсмы** 579 (1352 *Р* 7; 1377 *Р* 24; 1390 *Р* 176; 1400 *Cost.* I, 37; 1411 *Р* 80; 1421 *Р* 94; 1437 *Cost.* I, 530; 1455 *Р* 150; 1462 *BD* I, 70; 1488 *ДГСПМ;* 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); *скорочена форма:* **смо** 19 (1430 *ГВКЛ* 8; 1471 *DIR«A»* 527; *МВСЗ;* 1490 *BD* I, 420; 1492 *BD* I, 510, 511; 1494 *BD* II, 35; 1495 *BD* II, 64; 1499 *BD* II, 162; 1500 *BD* II, 173; *SD* 7); **есмъ** 12 (1395 *Cost.* II, 612; 1403 *ДГМ;* 1407 *Р* 72; 1409 *Cost.* I, 64; 1412 *DIR«A»* 440; 1419 *Р* 91; 1422 *Р* 97, 98; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10, 11; 1473 *ЗНТШ* V, 3); **єсмь,** ! **єсємь** 4 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1467 *Cost. S.* 69; 1479 *BAM* 62; *BD* I, 222); *скорочена форма:* **смы, сьмы** 3 (1419 *Р* 90; 1430 *ГВКЛ* 8); **сми** 1 (1490 *BD* I, 420); **есмА** 1 (1459 *Р* 174); *як складова частина дієприслівникового звороту:* **єсмо** (возрєвшє і т. ін.) 17 (1394 *Р* 54; 1424 *Р* 99; 1444 *AS* I, 40; 1451 *ДГШХ;* 1459 *Р* 174; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1475 *AS* I, 70; 1491 *AS* I, 97; 1495 *ВМБС; РИБ* 620 і т. ін.); **есми** 5 (1378 *ЗНТШ* LI, 4; 1446 *AS* III, 5; 1450 *АрхЮЗР* 8/IV, 59; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); **єсмы**

1 (1448 *Cost.* II, 738); **єсмъ** 1 (1422 *P* 98); *як складова частина баж.-ум. сп. різних дієслів:* **єсмо** 3 (1448 *Cost.* II, 733, 734); *скорочена форма:* **смо** 2 (1430 *ГВКЛ* 7; 1498 *АрхЮЗР* I/VI, 3); *2 ос. мн.* **єстє** (1496 *ПСВВ* 192 зв.); *як складова частина перфекта різних дієслів:* **єстє, іестє** 20 (п. 1341 *P* 2; 1401 *RIR;* 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1447 *Cost.* II, 732; 1480—1484 *BD* II, 369; 1484 *ЯМ;* 1496 *BD* II, 405; 1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 448); **є, єстє** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *скорочена форма:* **стє** 1 (1475 *BD* II, 336); *у складі баж.-ум. сп. різних дієслів:* **єстє** 23 (1388 *SL* 678; 1433 *ЗНТШ* XXVI, 141; 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1480—1484 *BD* II, 370; 1481 *BD* II, 358; 1484 *РИБ* 351; 1496 *ПСВВ* 192 зв.; 1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 447 і т. ін.); *скорочена форма:* **стє** 2 (1435 *Cost.* II, 692; 1447—1492 *ЛКБВ*); *3 ос. мн.* **сут, соутъ** 40 (1361 *AGZ* 6; 1413 *GL* 48; 1434 *Cost.* II, 669; 1458 *BD* I, 8; 1467 *BD* I, 119; 1476 *BD* I, 209; 1482 *AS* I, 80; 1495 *BD* II, 78; 1497 *BD* II, 98; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **суть** 35 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3; 1370 *P* 18; 1393 *Cost.* II, 607; 1400 *Cost.* II, 619; 1418 *P* 89; 1428 *P* III, 1433—1443 *АРМ;* 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1462 *BD* I, 52; 1488 *BD* I, 355; 1499 *BD* II, 162; 449 і т. ін.); **су(т)** 31 (1418 *P* 89; 1425 *Cost.* I, 169; 1434 *P* 130; 1442 *Cost.* II, 101; 1453 *Cost.* II, 495; 1458 *DIR«A»* 512; 1474 *РГС;* 1479 *DC* 141; 1490 *DC* 148; 1496 *ПСВВ* 192 зв. і т. ін.); **!соу(д)** 1 (XV ст. *BC* 29 зв.); *як складова частина пас. форм різних дієслів:* **соут** (писаны і т. ін.) 7 (1361 *AGZ* 6; 1434 *Cost.* II, 666; 1436 *Cost.* II, 702; 1495 *BD* II, 63; 1499 *BD* II, 154, 422); **соуть** (сосланы і т. ін.) 7 (1388 *ZPL* 103; 1421 *P* 93; 1442 *Cost.* II, 88; 1467 *BD* II, 297; XV ст. *СЯ* 9 зв.; 1490 *DC* 148); **соу(т)** (привѣшены і т. ін.) 4 (1454 *P* 163; XV ст. *BC* 20, 22; 1490 *DC* 148); осѫжены ! **соу(д)** 1 (XV ст. *BC* 22); *як складова частина перфекта різних дієслів:* **суть** (прода(л) і т. ін.) 3 (1400 *Cost.* II, 619; 1409 *P* 74; 1421 *P* 93); **су(т), соу(т)** 3 (1437 *DIR* № 8; 1453 *Cost.* II, 765); **szuth** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); *1 ос. дв. як складова частина перфекта:* **єсва** (1386 *P* 30); *3 ос. дв. як складова частина перфекта:* **ста** (1419 *P* 91);

релікти аориста 1 ос. одн. у складі баж.-ум. сп. різних дієслів і при сполучниках: **быхъ, бих** 10 (1402 *Cost* II, 623; 1404 *P* 68; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1466 *AS* I, 60; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1481 *BD* II, 358; 1482 *AS* I, 81; 1495 *АЛМ* 83; 1496 *BD* II, 402); *3 ос. одн.* **бѣ** (1491 *BD* I, 464); *як складова частина пасивної форми різних дієслів:* пописана **бысть** (1478 *ОБРН* 130); **бы(с)** (1341 *ОБРН* 75; 1470 *ОБРН* 129); *релікт аориста у складі баж.-ум. сп. різних дієслів:* **бы(х)** (1457 *Cost.* II, 810); *1 ос. мн.* **быхо(м)** (1456 *ЭСФ*); *релікт аориста у складі баж.-ум. сп. різних дієслів і при сполучниках:* **быхо(м), бихомъ** 50 (п. 1341 *P* 2; 1388 *P* 37; 1407 *Cost.* II, 629; 1421 *Cost.* I, 142; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139—140; 1448 *Cost.* II, 738; 1456 *ЭСФ;* 1462 *BD* II, 292; 1470 *BD* I, 140; 1485 *BD* II, 372 і т. ін.); **быхмо, быхъмо, бихмо** 31 (1422 *P* 97; 1436 *Cost.* II, 707; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1485 *BD* II, 371; 1489 *АКВ;* 1491 *AS* I, 94; 1497 *РИБ* 683; 1498 *ДГПМ;* 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); **быхми, бихми** 4 (1448 *Cost.* II, 305; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **бы(х)** 2 (1457 *Cost.* II, 809; 1493 *ОПВВ* 152); **быхомо** 1 (1388 *P* 37); *3 ос. мн.* **бышє** (1491 *BD* I, 463);

імп. у складі баж.-ум. сп. різних дієслів, 3 ос. одн.: **быхоу** (1427 *Cost.* I, 197); *3 ос. мн.* **быху** (1407 *Cost.* I, 57; 1411 *DIR«A»* 439; *Mih. Alb*; 1412 *DIR«A»* 440; 1414 *Cost.* I, 112);

перф. 1 ос. одн. ч. **был єсми** 1 (1485—1500 *AS* I, 120); **былъ** (1498 *АЛМ* 163); *як складова частина пперф. інших дієслів:* **єсмь... былъ** 1 (1392—1393 *РФВ*, 170); **єсми былъ** 1 (1451 *АкЮЗР* II, 106); (штом) **был** (узялъ) 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *як складова частина пперф. різних дієслів баж.-ум. сп.:* **абыхъ** (переималъ) **былъ** 1 (1495 *АЛМ* 83); *3 ос. одн. ч.* **былъ, быль, билъ, биль, бы(л)** 294 (1359 *P* 10; 1401 *P* 66; 1408 *Cost.* I, 61; 1422 *ДГОБ;* 1433 *ЗНТШ* CXXVI, 139; 1442 *Cost.* II, 93; 1454 *AS* III, 10; 1466 *AS* I, 61; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1489 *AS* I, 89; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **є(ст) быль, є(ст) былъ** 2 (1414 *DIR«A»* 441; 1415 *Cost.* I, 116); **єст был** 1 (1468 *BD* II, 301); **є быль** (1497 *Gh. S.*); *як складова частина пасивних форм різних дієслів:* **былъ, бил, быль** (каган, зламан і т. ін.) (1388 *ZPL* 105, 107; 1467 *BD* II, 297; XV ст. *СЯ* 39 зв., 41 зв.; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); *як складова частина пасивних форм різних дієслів баж.-ум. сп.:* (щоби прошчень і т. ін.) **бил, былъ** 9 (1407 *Cost.* I, 57; 1408 *Cost.* I, 61; 1409 *DIR«A»* 437; 1411 *Mih. Alb.*; 1423 *DIR«A»* 447; 1470 *BD* I, 140; XV ст. *BC* 13; 1499 *BD* II, 424); **byłby** (najden) 4 (1388 *ZPL* 105, 106, 108); **бы бы(л)** (проклѧть) 1 (1411 *Cost.* I, 95); *як складова частина пперф. різних дієслів:* **былъ, быль** 32 (1375 *P* 20; 1386 *P* 31; 1401 *АкВАК* III, 2; 1434 *P* 130; 1435 *P* 132; 1448 *Cost.* II, 353; 1453 *DIR«A»* 503; 1482 *AS* I, 79; 1495 *РИБ* 602; 1499 *ПИ* № 3 і т. ін.); **бил** 3 (1475 *BD* I, 206; 1480 *BD* I, 237; 1484 *BD* I, 286); *у складі баж.-ум. сп. різних дієслів:* щобы не давал **был** (1470 *BD* I, 140); *3 ос. одн. ж.* **была** 22 (1418 *Cost.* I, 127; 1437 *Cost.* I, 541; 1442 *Cost.* II, 87; бл. 1458 *P* 168; 1462 *BD* I, 66; 1472 *DIR«A»* 528; 1488 *AS* I, 242; 1489 *РИБ* 437; 1495 *РИБ* 560; 1499 *BD* II, 166 і т. ін.); **била** 6 (1466 *BD* I, 106; 1483 *BD* I, 275; 1489 *BD* I, 367; 1490 *BD* I, 442; 1497 *Cost. S.* 212); *як складова частина пасивних форм різних дієслів:* **была** (записана, незамкнена і т. ін.) 10 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1495 *ВМБС;* XV ст. *BC* 10, 12, 20; 1498 *АЛМ* 163); *як складова частина пперф. різних дієслів:* **была, била** 6 (1436 *Cost.* II, 706; 1445 *P* 150; бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.; 1478 *AS* III, 17; 1494 *АЛМ* 54; 1499 *BD* II, 147); **била** 1 (1491 *BD* I, 459); *у складі баж.-ум. сп. різних дієслів, пасивна форма:* **бы, абы** і т. ін. **была, była** (wziata, записана) 3 (1388 *ZPL* 104; 1495 *ВМБС; РИБ* 620); *3 ос. одн. с.* **было** 92 (1349 *P* 3; 1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1393 *P* 52; 1424 *P* 106; 1435 *P* 132; 1449 *АЛМ* 8; 1463 *AS* I, 55; 1481 *BD* II, 365; 1491 *AS* I, 95; 1500 *АСД* II, № 4 і т. ін.); **било** 7 (1435 *Cost.* II, 695; 1491 *BD* I, 451, 452; 1492 *Cost. S.* 161; 1494 *BD* II, 37; 1495 *BD* II, 63); **єст было** 1 (1462 *BD* II, 285); **будетъ было** 1 (1495 *АЛМ* 88); *як складова частина пасивних форм різних дієслів:* **было** (вызнано, дано і т. ін.) 6 (1422 *P* 98; 1433 *P* 120; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 274; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10; 1494—1495 *АЛРГ* 59); *у складі баж.-ум. сп. різних дієслів, пасивна форма:* **абы...** о(т)нѧло (!) **было** 1 (1408 *Cost.* I, 61); *1 ос. мн.* **были єсмо, єсмо ... были** 4 (1446 *P* 154; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1489 *РИБ* 431, 432); **былысмо** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *як складова частина пперф. різних дієслів:* **были єсмо, єсмо были** 10 (1388 *P* 43; 1433 *P* 124; 1445 *P* 150; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1487 *РИБ* 227; 1489 *АКВ;* 1495 *БСКИ;* 1496 *BD* II, 401; XV ст. *СГЧА;* 1498 *BD* II, 409); **єсмо были** 1 (1491 *BD* I, 452); **были єсмы, єсмы были** 2 (1411 *P* 77; 1458 *Cost.* II, 815); **єсми были** 1 (1479 *BD* II, 351); **мы были** 3 (1489 *РИБ* 433, 437); *у складі баж.-ум. сп. різних дієслів:* **бы єсмо были** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *2 ос. мн. як складова частина пперф. різних дієслів:* **были єстє** 2 (1484 *ЯМ*); *у складі баж.-ум. сп. різних дієслів:* **ижбы... єстє... были** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *3 ос. мн.* **были, былы** 167 (1361 *AGZ* 6; 1389 *РЕА* I, 28; 1392—1393 *РФВ* 170; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1421 *P* 96; 1430 *P* 116; 1451 *AS* I, 44; 1467 *AS* I, 63; 1488 *AS* I, 88; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **били** 35 (1459 *BD* I, 35; 1460 *Cost. S.* 34; 1463 *BD* I, 74; 1464 *DIR«A»* 517; 1467 *BD* I, 123; 1470 *BD* I, 151; 1480 *BD* I, 241; 1485 *BD* II, 371; 1487 *AS* I, 87; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **боули** 1 (1473 *ЗНТШ* V, 3); **соут были** 1 (1468 *BD* II, 301); **была** 1 (1445 *Cost.* II, 212); *як складова частина пасивних форм різних дієслів:* **были** (забиты і т. ін.) 4 (1468 *BD* II, 301; XV ст. *BC* 25, 33; 1496 *ПДСВВ*); **били** (дани) 2 (1490 *DC* 147, 148); (таяя (!) права... пріиманы) **была** (XV ст. *BC* 10); *як складова частина пперф. різних дієслів:* **были, byli** (1411 *P* 76; 1433 *P* 123; *ЗНТШ* LXXVI, 140,

141; 1437 *Cost.* I, 541; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1457 *Cost.* II, 809; 1475 *BD* I, 199; 1499 *BD* II, 130, 162); *у складі баж.-ум. сп. різних дієслів:* **бь были** (1447—1492 *ЛКБВ*); *у складі баж.-ум. сп. різних дієслів у пасивній формі:* **были, былы** (потвержены, захованы і т. ін.) (1389 *РЕА* I, 26; 1424 *Р* 99; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1448 *Cost.* II, 734; XV ст. *ВС* 14, 34; 1496 *ПДВКА* 61);

майб. 1 ос. одн. **буду** 3 (1352 *Р* 6; 1400 *Cost.* II, 619; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); **хочю быть** 1 (1434 *Р* 131); **хочю бути** 1 (1436 *Cost.* II, 698); *у складі майб. інших дієслів:* **боудоу, буду** (1484 *ЯМ;* 1495 *АЛМ* 84); *2 ос. одн.* **будешъ** (1487 *РИБ* 435); *у складі майб. інших дієслів:* **боудєшъ** (1484 *ЯМ;* 1492—1493 *ПВФЧ;* 1494 *BD* II, 387); *3 ос. одн.* **боудетъ, бѫдєтъ, бъдєтъ, ! боудєто, бьдет, боудѧт** 350 (1401 *RIR;* 1414 *Cost.* I, 112; 1429 *ДГОБК;* 1443 *Р* 145; 1451 *AS* I, 44; 1468 *BD* II, 301; 1476 *BD* I, 217; 1490 *AS* I, 92; 1495 *АЛМ* 88; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); **будє(т), будь(т), бѫде(т), бъдє(т), ! боде(т)** 202 (1388 *Р* 39; 1415 *Р* 87; 1424 *Р* 99; 1437 *Cost.* I, 516; 1449 *Cost.* II, 391; 1459 *Cost. S.* 22; 1467 *Mih. Doc.* 126; 1476 *BD* I, 212; 1490 *Cost. S.* 142; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **будеть, бѫдєть** 139 (1352 *Р* 6; 1387 *СП* № 12; 1400 *Cost.* I, 37; 1421 *Р* 95; 1433 *Р* 124; 1451 *Р* 156; 1464 *BD* I, 83; 1475 *AS* I, 70; 1487 *АМЛ;* 1490 *ЗХП* 136; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **имѣтъ бьіти, имѣть бъти, име(т) бити, имаєтъ быти, имеетъ быть, име(т) быти** 12 (1403 *RS;* 1409 *Cost.* I, 70; 1411 *DIR«A»* 439; *Cost.* I, 95; *Mih. Alb.*; 1412 *DIR«A»* 440; 1419 *DIR«A»* 444; 1428 *Cost.* I, 202, 207; 1435 *Cost.* II, 692; XV ст. *ВС* 30 зв., 34 зв.); **будє** 8 (1404 *Р* 68; 1418 *Р* 89; 1424 *Р* 104; 1433 *Cost.* II, 653; 1448 *Р* 148; 1460 *Cost. S.* 40; 1466 *BD* I, 95; 1499 *АСД* VI, 2); **боуд** 1 (1460 *BD* II, 276); *як складова частина пасивних форм різних дієслів:* **боудє(т)** (ранен, жалован і т. ін.) 44 (1422 *Cost.* I, 150; 1429 *DIR«A»* 455; XV ст. *ВС* 6 зв., 17 зв., 22 зв., 25 зв., 36 зв.; *СЯ* 43 зв.; 1455 *Cost.* II, 531 і т. ін.); **будеть, budet'** (чтюнъ, позванъ і т. ін.) 30 (1388 *ZPL* 104; 1398 *Р* 57; 1435 *Cost.* II, 689; XV ст. *ВС* 6,6 зв., 10 зв., 15 зв., 19 зв., 26 зв., 38 і т. ін.); **будетъ, бѫдєтъ, боудєт** (проклатъ) 6 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1435 або 1436 *Cost.* I, 495; 1438 *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 32; 1454 *Cost.* II, 502; 1499 *BD* II, 149); *як складова частина майб. і майб. II різних дієслів:* **боудє(т)** 22 (1432 *Cost.* I, 343; 1447—1492 *ЛКНКВ;* 1452 *DIR«A»* 500; 1454 *Р* 163; 1457 *Cost.* II, 810; 1472 *DIR«A»* 530; 1479 *DC* 140; XV ст. *ВС* 15; *СЯ* 9 зв.; 1496 *ПДВКА* і т. ін.); **боудет, бѫдет, бѫдетъ** 20 (1388 *ZPL* 104; 1445 *Cost.* II, 726; 1454 *Cost.* II, 501; 1462 *BD* I, 70; 1470 *BD* I, 140; 1488 *AS* I, 88; 1496 *АЛРГ* 69; 1498 *АЛМ* 169; *ГВКОО;* 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **будеть** 20 (1352 *Р* 6; 1377 *Р* 24; 1442 *Cost.* II, 719; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1451 *АкЮЗР* I, 106; 1488 *РИБ* 222; 1495 *РИБ* 601; 1496 *АЛРГ* 71; 1498 *BD* II, 413; XV ст. *ВС* 13 зв.; 1499 *РИБ* 776 і т. ін.); *як складова частина майб. різних дієслів у баж.-ум. сп.:* хто бы... слухати... **боудє(т) хотѣ(в)** (1459 *Р* 171); *1 ос. мн.* **хочємъ быти, хочеми быти, choczom byti** 5 (1388 *ZPL* 106; *Р* 39; 1392—1393 *РФВ* 171; 1411 *Cost.* II, 638; 1436 *Cost.* II, 698); **будемъ** 5 (1455 *Cost.* II, 774; 1487 *РИБ* 435; 1489 *РИБ* 438; XV ст. *ВС* 12 зв.; 1499 *BD* II, 423); **будемо** 2 (1438 *Р* 140; 1488 *BD* I, 356); **имаємъ бы(т)** 1 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); *у складі майб. різних дієслів:* **будемъ, будумъ** 26 (1388 *Р* 41; 1411 *Cost.* II, 638; 1442 *Cost.* II, 716; 1447—1492 *ЛКНКВ;* 1456 *ПМВП;* 1457 *Cost.* II, 809; 1468 *BD* II, 306; 1480—1484 *BD* II, 370; 1499 *AS* I, 118; *BD* II, 420 і т. ін); **боудемо** 2 (1485 *BD* II, 372; 1496 *BD* II, 405); *2 ос. мн.* **боудетє** (1447—1492 *ЛКБВ*); *у складі майб. різних дієслів:* **будетє** (1447 *Cost.* II, 732); *3 ос. мн.* **будуть** 15 (1395 *Cost.* II, 610; 1408 *Cost.* II, 633; 1433 *Р* 125; 1433—1443 *АРМ;* 1442 *Cost.* II, 719; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1496 *ОПВВД;* XV ст. *ВС* 14; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **боудоутъ, боудоут** 5 (1429 *Cost.* I, 280; 1434 *Cost.* II, 670; 1436 *Cost.* II, 701; 1445 *Cost.* II, 726; 1489 *AS* I, 89); **боудоу(т)** 5 (1390 *Р* 175; 1425 *Cost.* I, 168; 1449 *Cost.* II, 391; XV ст. *ВС* 17; 1459 *DIR«A»* 514); **иму(т) быти, ! иму(т) бы** 2 (1453 *Cost.* II, 461); **боудоуть бьіти** 1 (XV ст. *ВС* 24 зв.); *як складова частина пасивних форм різних дієслів:* **будут** (званы) 1 (1499 *AS* I, 118); **боудоуть** (проданы і т. ін.) 12 (XV ст. *ВС* 15, 16, 18, 25 зв., 29 зв., 33, 33 зв., 35, 36; 1494 *BD* II, 387); **боудоу(т)** (проклѣтъ і т. ін.) 2 (1439 *Cost.* II, 60; 1454 *Cost.* II, 513); *у складі майб. і майб. II різних дієслів:* **будуть** 13 (1392—1393 *РФВ* 170; 1438 *Р* 140; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1456 *DIR«A»* 511; бл. 1471 *ЛКЗ* 91, 91 зв., 92 зв.; 1487 *АМЛ;* 1488 *BD* I, 342; 1495 *В. Соб.; РИБ* 602; 1496 *ПСВВ* 192 зв.); **будутъ, боудоут** 11 (1401 *АкВАК* 111, 2; 1429 *Cost.* I, 258; 1458 *Mih. Doc.* 122; 1466 *BD* I, 96; 1490 *BD* I, 420; 1495 *BD* II, 64; 1498 *ГВКОО;* 1499 *AS* I, 118, *BD* II, 420); **боудоу(т)** 2 (1448 *Cost.* II, 737; 1495 *ВМЗД*);

баж.-ум. сп. 2 ос. одн. ч. **бы єси... бы(л)** 4 (1487 *АМЛ; РИБ* 227; 1492—1493 *ПВФЧ;* 1498 *АЛРГ* 83); **бы(л) бы єси** 1 (1489 *АМВ*); *3 ос. одн. ч.* **абы (аби, ажбы, ач бы) былъ, биль, бил(ъ)** 13 (1388 *Р* 43; 1402 *Cost.* II, 623; 1435 *Cost.* II, 678; 1446 *Cost.* II, 238; 1451 *Cost.* II, 403; 1456 *ЭСФ;* 1457 *Cost.* II, 610; 1462 *BD* II, 284; 1493 *ОПВВ* 152; 1496 *ОПВВД*); **щобы (щоби, штобы) былъ, билъ** 10 (1407 *Cost.* I, 57; 1409 *DIR«A»* 437; 1411 *Mih. Alb.* 1439 *Cost.* II, 46, 59; 1441 *DIR«A»* 477; 1443 *Cost.* II, 155; 1448 *DIR«A»* 491; 1458 *BD* II, 262; 1469 *BD* I, 138); **бы былъ** 3 (1434 *Cost.* II, 666; 1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 447); **былъ бы** 1 (1494 *BD* II, 387); **! был ви** 1 (1462 *BD* II, 285); **и(ж) бы... бы(л)** 1 (1496 *ВМКФС*); *як складова частина пасивних форм різних дієслів:* **штобы былъ** (проклят. 5 (1407 *Cost.* I, 57; 1408 *Cost.* I, 61; 1409 *DIR«A»* 437, 1411 *Cost.* I, 95; *Mih. Alb.*); **byłby** (pozwan і т. ін.) 4 (1388 *ZPL* 105, 106, 108); *ж.* **щобы (чтоб, што бы) была, била** 4 (1426 *ВАМ* 21; 1452 *Cost.* II, 760; 1454 *Cost.* II, 501; 1471 *BD* I, 164); **абы была, била, była** 4 (1467 *BD* II, 297; 1470 *AS* I, 67; XV ст. *ВС* 14; 1494 *BD* II, 389); **бы (by) была, była** 2 (1388 *ZPL* 106; 1447—1492 *ЛКБВ*); **была бы** 1 (1463 *AS* I, 55); **коли бы была** 1 (1408 *АкЮЗР* I, 6); **аж бы била** 1 (1467 *BD* II, 297); **jestliby... była** 1 (1388 *ZPL* 107); *с.* **щобы (щоби, штобъ, штобы) было, било** 20 (1423 *Cost.* I, 156; 1433 *Cost.* I, 361; 1447 *Cost.* II, 289; 1449 *Cost.* II, 743; 1455 *Cost.* II, 771; 1458 *BD* II, 262; XV ст. *ВС* II; 1469 *BD* I, 138; 1470 *AS* I, 67; 1495 *АЛМ* 83 і т. ін.); **абы было, било** 13 (1392—1393 *РФВ* 171; 1435 *Р* 134; 1453 *Cost.* II, 766; 1456 *Cost.* II, 582; 789; 1462 *BD* I, 55; 1463 *AS* I, 55; 1489 *АМВ;* XV ст. *ВС* 15; 1498 *BD* II, 412); **бы было** 7 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1448 *Cost.* II, 734; 1462 *BD* II, 285; 1484 *ЯМ;* 1495 *АЛМ;* 1498 *BD* II, 410, 412); **было бы** 2 (1435 *Р* 134; 1496 *ПСВВ* 192 зв.); **где бы... было** 1 (1462 *BD* II, 284); **дабы... было** 1 (XV ст. *ВС* 25); **какъ бы... было** 1 (1496 *ПЧФГ* 36); **кдѣ бы... было** 1 (1434 *Cost.* II, 664); **коли бы было** 1 (1462 *BD* II, 284); **пак ли бы... было** 1 (1435 *Р* 134); **хот бы... было** 1 (1484 *ЯМ*); *як складова частина пасивної форми дієслова;* **бы было** (оувѣдено) 1 (1495 *БСКИ*); *1 ос. мн.* **абыхмо (абыхомь, ач быхомъ) были** 11 (1433 *Р* 121; 1439 *Cost.* II, 714; 1453 *Cost.* II, 765, 766; 1462 *BD* II, 292; 1468 *BD* II, 301; 1494 *BD* II, 387; 1496 *ПДСВВ;* 1499 *BD* II, 420); **были быхом** 2 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1499 *BD* II, 424); **быхъ были** 1 (1494 *BD* II, 387); *як складова частина пасивної форми дієслова:* **що быхо(м) били** (осажени) 1 (1435 *Cost.* II, 679); *2 ос. мн.* **абы єстє были** (1496 *ПСВВ* 192 зв.); *3 ос. мн.* **щобы (што бы) были, били** 10 (1423 *Cost.* I, 154; 1425 *Cost.* I, 173; 1438 *Cost.* II, 7; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759, 760; 1454 *Cost.* II, 509; 1457 *Р* 166; 1470 *BD* I, 140); **абы (аби) были, билы, били** 5 (1453 *Cost.* II, 494; 1457 *BD* I, 4; 1462 *BD* II, 289; XV ст. *ВС* 34 зв.; 1476 *BD* II, 337); **были бы** 1 (1499 *AS* I, 117); *як складова частина пасивної форми дієслова:* **byliby** (wymoweni) 1 (1388 *ZPL* 103); **by byli...** (zastaweny) 1 (1388 *ZPL* 103);

нак. сп. 2 ос. одн. **боу(д)** (1449 *Cost.* II, 385); *3 ос. одн.*

у формі теперішнього часу: да **єст, єстъ** 417 (1400 *Cost.* I, 27; 1412 *DIR«A»* 440; 1440 *DBAc.* 31; 1459 *BD* I, 27; 1470 *BD* I, 150; 1479 *BD* I, 221; 1487 *BD* I, 517; 1490 *BD* I, 437; 1495 *BAM* 71; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); да **є(ст)** 219 (1409 *Cost.* I, 64; 1423 *Cost.* I, 157; 1431 *Cost.* I, 325; 1443 *ПГСММ;* 1455 *Cost.* II, 531; 1466 *DIR«A»* 519; 1475 *Cost. D.* 3; 1483 *Cost. S.* 122; 1490 *ДГСХМ;* 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); да **єсть** 34 (1400 *Cost.* I, 37; 1420 *Cost.* I, 135; 1456 *Mih.* 213; 1471 *DIR«A»* 527; 1479 *BD* I, 228; 1481 *ГПМ;* 1488 *ДГСПМ;* 1490 *BD* I, 392, 442; 1497 *Cost. S.* 223; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); да **є** 3 (1466 *BD* I, 106; 1479 *DC* 141; 1486 *DC* 144); *як складова частина пасивних форм різних дієслів:* да **є(ст)** (проклѧтъ) 31 (1415 *Cost.* I, 116; 1429 *Cost.* I, 249; 1435 *DIR«A»* 465; *Cost.* II, 682; 1440 *Mih.* 208; 1449 *Cost.* II, 392; 1455 *Cost.* II, 564; 1488 *ДГСПМ;* 1496 *ПСВВ* 192 зв. і т. ін.); да **єст** (проклѧтъ) 24 (1403 *RS* 338; 1435 *Cost.* II, 679; 1448 *Cost.* II, 306; 1457 *BD* I, 5; 1460 *DIR«A»* 515; 1479 *BD* I, 222; 1487 *BD* I, 311, 313; 1489 *BD* I, 378; 1490 *BD* I, 421, 437; 1499 *BD* II, 155 і т. ін.); да **єсть** (проклѣть) 2 (1400 *Cost.* I, 37; 1500 *Cost. S.* 231); да **є** (проклѣтъ) 1 (1400 *Cost.* I, 27); *у формі майбутнього часу:* да **боуде(т), бѫдє(т)** 36 (1411 *Cost.* I, 84; 1422 *Cost.* I, 150; 1428 *Cost.* I, 228; 1433 *Cost.* I, 361; 1437 *Cost.* I, 520; 1445 *Cost.* II, 212; 1448 *Cost.* II, 741; 1455 *Cost.* II, 772; 1479 *DC* 141 і т. ін.); да **боудєт, бѫдєтъ** 32 (1424 *Cost.* II, 593; 1429 *Cost.* I, 239; 1433 *Cost.* II, 594; 1441 *DBAc.* 40; 1443 *Cost.* II, 144; 1448 *Cost.* II, 305; 1457 *BD* I, 4; 1462 *BD* I, 52; 1476 *BD* I, 211; 1499 *BD* II, 149 і т. ін.); да **боудєть** 11 (1415 *Cost.* I, 116; 1424 *Cost.* II, 956; 1432 *Cost.* I, 327, 338; 1435 *Cost.* II, 689; 1437 *Cost.* I, 529; 1439 *Cost.* II, 35; 1442 *Cost.* II, 716; XV ст. *ДГВІС;* 1462 *BD* I, 70; 1473 *BD* I, 184); **будь, бу(д)** 3 (1391 *P* 45; 1393 *P* 52; 1412 *P* 81); **боуди** 1 (1446 *P* 154); да **боуди** 1 (1481 *ГПМ*); *форма нак. сп. у сполученні з* х о т ѧ: **хотѧ боуд... хотѧ иє боудь, хотѣ боуд... хотѣ иє буд** 4 (1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275); *як складова частина пасивних форм різних дієслів:* да **боудєт, бѫдетъ, бѫдєтъ** (проклѧтъ) 6 (1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 3; 1435 — 1436 *Cost.* I, 495; 1438 *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 32; 1454 *Cost.* II, 502; 1499 *BD* II, 149); да **буде(т), бъде(т)** (проклѣтъ) 3 (1422 *DIR* № 35; 1429 *DIR«A»* 455; 1455 *Cost.* II, 531); да **боудєть** (проклѧтъ) 2 (1435 *Cost.* II, 689); *1 ос. мн.* да **смо** (1499 *BD* II, 442); *2 ос. мн.* **будте** (1341 *P* 2; 1392—1393 *РФВ* 171); *3 ос. мн. у формі теперішнього часу:* да **соутъ** 14 (1454 *Cost.* II, 517; 1458 *BD* I, 20; 1459 *BD* I, 32; 1462 *BD* I, 67; 1487 *BD* I, 517; 1489 *BD* I, 373; 1491 *BD* I, 453; 1495 *BD* II, 59; 1497 *BD* II, 107; 1498 *BD* II, 126 і т. ін.); да **соу(т)** 8 (1435 *Cost.* II, 695; 1456 *ГПХМ;* 1458 *ПГСММЦ;* 1479 *Cost. S.* 98; 1490 *Cost. S.* 141; 1490 *DC* 148; 1491 *Cost. S.* 156); да **соуть** 6 (1465 *DIR«A»* 518; 1486 *DC* 144; 1490 *BD* I, 404; 1495 *ПГВСР;* 1499 *BD* II, 163; 1500 *BD* II, 173); *як складова частина пасивної форми різних дієслів:* да **соут** (отворени) (1499 *BD* II, 422); *у формі майбутнього часу:* да **боудоутъ** 3 (1434 *DIR«A»* 464; 1437 *Cost.* I, 541; 1443 *Cost.* II, 126); да **боудоу(т)** 3 (1443 *Cost.* II, 128; 1444 *DIR«A»* 481; 1456 *ГПХМ*); да **боудоуть** 1 (1404 *ГМ*); *як складова частина пасивної форми різних дієслів:* да **боудоу(т)** (проклѣтъ (!) (1439 *Cost.* II, 60);

дієприкм. акт. теп. наз. одн. ч. **боудоучии** 2 (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); **сущь** 1 (1388 *P* 38); *род. одн. ч.* **будучого** (1499 *AS* I, 117); *дав. одн. ч.* **боудоучємоу** 3 (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); **боудоучомоу** 2 (1452 *P* 161; 1490 *Пам.*); **боудоучомъ** 1 (1451 *P* 159); *наз. мн.* **будучіи, будучии** 4 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1451 *P* 156; 1486 *АкЮЗР* I, 295; 1499 *BD* II, 419); **будучіе, будучие** 4 (1437 *AS* I, 34; 1445 *АкЮЗР* I, 18; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *АкЮЗР* I, 18); **будущии** 2 (1433 *P* 119; 1438 *P* 138); **buduczi** 1 (1388 *ZPL* 109); **боудоучиѣ** 1 (1448 *Cost.* II, 738); **будущєи** 1 (1423 *Cost.* I, 143); *род. мн.* **будучи(х)** (1395 *Cost.* II, 612); *дав. мн.* **будучимъ, боудоучим, будучи(м)** 13 (1393 *Cost.* II, 607; 1451 *P* 156; 1485 *BD* II, 371; 1487 *AS* I, 240; 1488 *AS* I, 241; 1496 *AS* I, 244; 1497 *AS* I, 112; 2-а пол. XV ст. *СПС;* 1499 *AS* I, 117; *BD* II, 425); **будущимъ** 4 (1421 *P* 93; 1445 *P* 150); **буоущимъ** 1 (1393 *Cost.* II, 607); **сущимъ** 1 (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *знах. мн.* **боудоучи** (1462 *BD* II, 284); *ор. мн.* **боудоучими** (1459 *P* 172); *акт. мин. наз. одн. ч.* **бы(в)ши(и)** 1 (XV ст. *ВОРСР* 179); **бившыи** 1 (1467 *BD* I, 122); *род. одн. ч.* **бывшаго** 7 (1443 *BAM* 41; *Cost.* II, 120; 1445 *Cost.* II, 212; 1454 *ПГПММ;* 1458 *BD* I, 25; 1459 *BD* I, 28; 1495 *BD* II, 57); **бившаго** 4 (1439 *Cost.* II, 52; 1443 *BAM* 41; 1457 *BD* I, 4; 1495 *BD* II, 57); *знах. одн. ч.* **бывшего** (1468 *BD* II, 302); *дав. одн. ж.* **бывшои** 1 (1421 *Cost.* I, 142); **бывшєи** 1 (1421 *Cost.* I, 142); *род. мн.* **бывших** 3 (1446 *P* 154; 1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 292); **былыхъ** 1 (1389 *PEA* I, 27); *дав. мн.* **бывшимь** (1468 *BD* II, 301; 1487 *AS* I, 86);

дієприсл. одноч. **будучи** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1438 *P* 140; 1487 *AS* I, 239, 240; 1488 *AS* I, 241; 1489 *AS* I, 89; 1495 *АЛМ* 83; XV ст. *ВС* 14 зв., 21 зв., 32 зв.; 1499 *АСД* VI, 2); **будучи єсмо** (1467 *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64; 1488 *AS* I, 241).

Див. ще ***БЫВАТИ.**

! **БЫТИ**[2] ‹ВЫТИ› (!): И да єст нам слободно и доброволно из их милости зємлѧх опєт быти (!) и дсбывати нашю очизноу зємлю молдавскоую (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

Див. **ВЫИТИ.**

***БЫТЛЄНІЄ** *с.* (!) (*стч.* bytelnost/bytedlnost, *стп.* bydlenie) репутація: Оуставлѧємъ з ра(до)ю наши(х) пано(в) коліжь которыи рыцерь, алюбо которыи шлѧ(х)тный (!) чл҃вкъ нє боудєть пєрєсоудомъ оважонъ алюбо ожалова(н) о злодейство, алюбо о разбои, а боуде(т) однова длѧ єго добро(г) бытлєнїя имєєтсѧ своєю роукою о(т)присѧ(ч) и очистїть (XV ст. *ВС* 26 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **бытлєнія** (XV ст. *ВС* 26 зв.).

БЫТНОСТЬ *ж.* (!) (*стч.* bytnost, *стп.* bytność) перебування: О пане(х) алюбо о панна(х) которыи(ж) позываютъ ко(г) алюбо которыи Панєи и паненъ бытность длѧ крєпостї (!) и(х) вынєты соуть о(т) зброа лю(д)ска(г) и моузького, абы нє мелі оутїскоу музьско(г) (XV ст. *ВС* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бытность** (XV ст. *ВС* 12).

БЫТЪВАРЪ *ч.* (3) вид тканини, що вироблялася в місті Битвар, в Угорщині: а мыто имаю(т) платити о(т) одного постава колонїю по в҃і гро(ш) а о(т) лєоубїю по и҃і гроши, а бытъваръ по й, а чє(х) по д҃ гро(ш) (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); А мыто имаютъ платити от єдиного вига... а от Леоубїа по осмьнадєсѣтє гроши, а Бытъваръ по й, а Чех по д҃ грош(и) (Сучава, 1458 *BD* II, 261—262).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бытъваръ** (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 262).

***БЫШКОВИЧИ** *мн.* (!) *(назва села в Перемишльській землі)* Бісковичі: пришодъши пєрє (!) нашє обличьє... фанасии влдка пєрємышльскии... продалъ єсть оу бышковичихъ два дворища пану яшкови испрувъскому (Перемишль, 1391 *P* 45).

ФОРМИ: *місц.* **оу бышковичихъ** (1391 *P* 45).

***БЫШКУВЪСКИИ** *прикм.* (!): пришодъши пєрє (!) нашє обличьє... фанасии влдка пєрємышльскии... продалъ єсть оу бышковичихъ два дворища ... со всѣми оужитки што му прислуша (!) оу бышкувъскуи граници (Перемишль, 1391 *P* 45).

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **оу бышкувъскуи** (1391 *P* 45).

Пор. ***БЫШКОВИЧИ.**

***БЫШОВЪ** *див.* **БИШОВ.**

***БЬЛИЖНИИ** *див.* **БЛИЖНЇИ.**

***БЬЛИЖЬНИИ** *див.* **БЛИЖНЇИ.**

БЬЛОШЪ *див.* **БЪЛОШ.**

***БѢГЛЄЦЪ** *ч.* (!) утікач: О бѣглецо(х) што разбои чїнѧть (XV ст. *ВС* 7).

ФОРМИ: *місц. мн.* **о бѣглєцо(х)** (XV ст. *ВС* 7).

***БѢГЪ**[1] *ч.* (3) ◇ б ѣ г и в о д н ы е (3) проточні води: мы великии кнзь швитрикгаилъ олькгирдовичь... дали єсмо ємоу... село холопѧчь... з рѣками с озѣры со млыны и съ ставы и съ ставищи Со всѣми бѣги водными з болоты... с крыницами с потоки (Луцьк, 1451 *Р* 156); мы великій князь Швитригайло, чинимъ знамѣнито... ижъ... дали єсмо село Жасковичи... и зъ рѣками, съ озеры, со млыны, и зъ ставы, и зъ ставищи, съ криницами, съ потоки, со всѣми бѣги водными, и зъ болоты, и зъ рудами (Луцьк, 1452 *АкЮЗР* I, 20—21).

ФОРМИ: *ор. мн.* **бѣги** 2 (1451 *Р* 156; 1452 *АкЮЗР* I, 21); **беги** 1 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

***БѢГЪ**[2] *ч.* (1) ◇ н а б ѣ г ъ п о в ѣ р н у т и с ѧ (1) кинутися тікати: Коли тои лихии бѣкбула(т) побѣглъ тогда вси люди всѧ рать на бѣгъ повѣрнулисѧ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *знах. одн.* **бѣгъ** (1392—1393 *РФВ* 170).

БѢДУНЪ *ч.* (5) *(особова назва):* А той нстный слуга нашъ Бѣдунъ, на имя Єсифъ, имаетъ служити намъ... изъ того села двѣма стрѣлци (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бѣдуиъ** (1408 *АкЮЗР* I, 6); *дав. одн.* **Бѣдуну** (1408 *АкЮЗР* I, 6).

***БѢЄЦЪКИЙ** *прикм.* (3) ◇ Б ѣ е ц ъ к и й с т а в ъ (1), Б ѣ ц ъ с к и й с т а в ъ (1), Б ѣ с ц ъ к и й с т а в о к ъ (1) *(назва ставу у Волинській землі):* А сє я, Богдан Холоневский Мышчичъ... делилъ есми з братомъ своимъ и з Дмитромъ отчизною нашою Холоневомъ... селище за его дворомъ отъ Нового ставу до Бѣцъского ставу, от лѣса, што сеножат от моего ставъка до Бѣсцъкого ставъка и до Бѣйча... (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV,18).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Бѣсцъкого, Бѣцьского** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *знах. одн. ч.* **Бѣецъкий** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

Пор. **БѢЙЧЕ.**

***БѢЖАТИ** *дієсл. недок.* (1) протікати: тыи старцѣ... вызналї и вказали староую границю и врочища мєжи облазнїчи и межи дѣдошичи по тотъ пото(к) малыи крїховєць што бѣжи(т) по(д)лѣ гоугнины доубровы (Зудечів, 1421 *Р* 96).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **бѣжи(т)** (1421 *Р* 96).

БѢЗНА *ч.* (1) *(особова назва):* а на то послуси... панъ ожегъ солнѧчковичь глѣбъбъко (1) и братъ єго костько бѣзна (Перемишль, 1366 *Р* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бѣзиа** (1366 *Р* 12).

БѢЗЪ *див.* **БЄЗ**

БѢЙЧЕ, БЕЧЕ *с.* (5) *(назва селища у Волинській землі):* порадившися з нашою вѣрною радою... дали єсмо ему имене... село Холуневъ, а къ тому... селище Бѣче (Луцьк, 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); дали есмо пану Петру Мушчичу... тая имѣнія на имя Хулевъ... а Бече (Вільна, 1492 *АЛМ* 30).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бече** (1492 *АЛМ* 30); *вам. род.* **мимо Бѣйче** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *род. одн.* **Бѣйча** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *знах. одн.* **Бѣче** (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); *ор. одн.* **Бѣйчемъ** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

БѢЛАѦ КРЪНИЦѦ *ж.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвши єго правоую и вѣрноую службоу до на(с)... дали єсмы ему... села на рєвтѣ, на имѧ... козаровци и бѣлаѧ кръницѧ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459); и тако(ж) потвєржаємь ему єго села... на рєвтѣ... и пониже рєвтомь, оу билои кръници (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бѣлаѧ кръницѧ** (1436 *Cost.* I, 459); *род. одн.* **билои кръиици** (1453 *Cost.* II, 472).

***БѢЛАЯ ОРДА** *ж.* (1) *(назва феодальної держави на території Казахстану)* Біла Орда: давали выходъ бѣлои ордѣ то намъ нашє даитє (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *дав. одн.* **бѣлон ордѣ** (1392—1393 *РФВ* 170).

Див. ще ***ОРДА.**

БѢЛЄЦКИИ *ч.* (5) *(особова назва):* тако янъ бѣлєцкии положилъ листъ кролевскии (Львів, 1421 *Р* 94).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бѣлєцкии** (1421 *Р* 94); *дав. одн.* **бѣлєцкому** (1421 *Р* 94); *знах. одн.* **бѣлєцко(г)** I (1421 *Р* 93); I **бѣлєцко** 1 (1421 *Р* 94); *місц. одн.* **на бѣлєцкомъ** (1421 *Р* 94).

БѢЛИКОВИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* А при том моємь записном листу был: от(є)ць нашь Дамїанъ... а боѧре наши: Соугакь Бѣликовичь, Сенко Простоупчичь (Добучини, 1487 *AS* I, 239).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бѣликовичь** (1487 *AS* I, 239).

БѢЛИКОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Подільській землі)* Біликівці: и мы пораднвше с нашімн кнзи... дали єсмо єму... села оу летическо(м) повѣтє на имѧ бѣликовци а слободка (Острог, 1437 *Р* 136).

ФОРМИ: *наз.* **бѣликовци** (1437 *Р* 136).

БѢЛИКЪ *ч.* (2) *(особова назва):* мы кнѧ(з) двдъ дмитриеви(ч)... макса(к) кгирдиви(д) бѣликъ... чинимы знамєни(т)... како... мы ... ислюбуємы за него (Лучиця, 1388 *Р* 38—39); записали єсмо... тую зємьлю... поколѣ панъ Сєнько Сєновъскый, панъ Ильвъскыи тую зємьлю розъѣхалъ, а панъ Казаринъ Рєзановичь а Бѣликъ (Городок, 1443 *Р* 145).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бѣликъ** (1388 *Р* 38; 1443 *Р* 145).

***БѢЛИЦЯ** *ж.* (5) *(шкурка білки як товар)* білка: а кто идетъ до илвова, на головное мыто, у сочавѣ... отъ сто бѣлиць одинъ грошъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); А кто оусхочет... мито от них брати от оусєго их товароу... или пак боуд що за товаръ, или звири: или коуници нли билиц(и)... вездє да єст имъ слободно и бєз мито (Сучава, 1466 *BD* I, 96).

ФОРМИ: *род. мн.* **бѣлиць** 2 (1408 *Cost.* II, 631; 1456 *Cost.* II, 789); **бѣлицъ** 1 (1434 *Cost.* II, 668); **билицъ** 1 (1460 *BD* II, 273); *знах. мн.* **билиц(и)** (1466 *BD* I, 96).

***БѢЛКА** *ж.* (4) *(назва села у Львівській землі)* Білка: Мы ива(н) па(н) срѣмскии... вызнавамы тым то листо(м)... ижє лопатичь ива(н)... исъ єго братиєю... позвали суть яна бѣлєцко(г) о дѣдину о бѣлку лежѧчию (1) оу влости оу лвовскои (Львів, 1421 *Р* 93).

ФОРМИ: *знах. одн.* **бѣлку** (1421 *Р* 93, 94); *місц. одн.* **при бѣлцѣ** (1421 *Р* 94).

***БѢЛОГРАДСКИИ** *див.* **БЄЛОГРАДСКЫ.**

***БѢЛОГРАДСКЇИ** *див.* **БЄЛОГРАДСКЫ.**

БѢЛОГРАДСКЫ *див.* **БЄЛОГРАДСКЫ.**

***БѢЛОГРАДЪ** *ч.* (6) *(назва міста на нижній течії Дністра)* Білгород-Дністровський: мы Стєфа(н) воєвода... чини(м) знамєнито... ожє даємь и дали єсми сє(с) ли(ст) нашь монастирю нашємоу о(т) нѣмца... на то яко да є(ст) имь слобо(д)но и доброволно послати свои три мажи по рибоу или до келию... илн до бѧлограда (Сучава, 1470 *DIR«A»* 523); И тиж єсми ємоу дали... одного татарина на имѣ Костѧ, щожє он коупиль того татарина от Ивашко и от Юрїи, сыновє Кълиянови от Белоградѣ (Сучава, 1480 *BD* I, 243).

ФОРМИ: *род. одн.* **бѧлограда, бѣлограда, бѣлогра(д)** 3 (1470 *DIR«A»* 523; 1471 *ДГСМПБ;* 1472 *DIR«A»* 528); **Белоградѣ** 1 (1480 *BD* I, 243); **бєлоград** 1 (1470 *BD* I, 156); **бѣлогра(ду)** 1 (1474 *РГС*).

Див. ще ***БЄЛГОРОДЪ**[2], **БЄЛОГОРОД, *БИЛГОРОДЪ, *БИЛЫЙ ГОРОДЪ, *БѢЛЫИ ГРАДЪ, ТЪРГОУЛ АЛБОУ, ЧЄТАТЄ АЛБЪ.**

БѢЛОШЄВЪ *прикм.* (1) ◇ б ѣ л о ш є в а с ѣ н о ж а т ь (1) *(назва місцевості в Перемишльській землі):* А сє ѧ король казимиръ... далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворище заньво... а далъ єсмь и зємлю ролъную... и зємлѧ ролнаѧ о(т) бѣлошевъ (1) сѣножати по куцеву ниву (Казимир, п. 1349 *Р* 3).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* I **бѣлошєвъ** (п. 1349 *Р* 3).

Пор. **БЪЛОШ.**

***БѣЛОШЪ** *див.* **БѢЛОШ.**

***БѣЛСКИЙ** *прикм.* (2) **1.** *(пор.* Бѣльскъ *у Берестейській землі):* казали є(с)мо на тое дѣло выєхати... намѣстнику ме(л)ии(ц)кому су(д)и бѣлскому пану рачку пучицкому слушати присѧги ты(х) свѣтко(в) (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

2. *(пор.* Bielsk *у Польщі):* Колї хто нагани(т) алюбо нарє(ч) сказанїю старосты краковъска(г) имеєть ємоу о(т)кладать: лоупежмы гор(н)остаиными а старостє соудомирьскомоу алюбо бѣ(л)скомоу ласицами (XV ст. *ВС* 30 зв.).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **бѣ(л)скомоу, бѣлскому** (XV ст. *ВС* 30 зв.; 1495 *ВМЗД*).

***БѣЛЫИ**[1] *прикм.* (14) ◇ бѣлыи потокъ (12) *(назва потоку на Буковині) :* тѣмь мы видѣвше правою и вѣрноую слоужбоу єго до на(с)... дали єсмы ємоу... два сєл(а)... на бѣло(м) потоцѣ (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111); а тота привилїе а они загоубили, коли пришли тоурци, на намоу (!) землю, на бѣлом потоци (Сучава, 1493 *Cost. S.* 175); Бѣлая гора (2) *(назва урочища у Волинській землі):* грань... зъ леса... подъ Белую гору (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **бѣлого** 3 (1414 *DIR«A»* 441; *Cost.* I, 111; 1415 *Cost.* I, 116); **бѣла(г)** 2 (1458 *Mih. Doc.* 122); **Билого** 1 (1483 *BD* I, 272); *місц. одн.* **на билом, биломь** 3 (1479 *BD* I, 228; 1493 *BD* II, 32); **на бѣломъ, бѣло(м)** 2 (1414 *Cost.* I, 111; 1439 *Cost.* II, 62); **иа белом** 1 (1493 *Cost. S.* 175); *род. одн. ж.* **белое** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); *знах. одн. ж.* **Белую** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2).

Див. ще ***БИЛЫЙ ГОРОДЪ, БѢЛАѦ КРѢНИЦА, *БѢЛАЯ ОРДА, *БѢЛЫИ БЄРЬГИ, *БѢЛЫИ ГРАДЪ.**

***БѢЛЫИ**[2] *ч.* (5) *(особова назва):* їо роман воєвода... чинимъ то вѣдомо ... оже тотъ слуга наш тодоръ исъ своєю братиєю, сыновє бѣлого драгомира... слоужили намъ ис правою вѣрою (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); Мы ильѦшь воєвода... записуємъсѧ тымъ пношѦмъ што к намъ з литъвы приєхали на нашю службу... пноу пашьку бѣлому... єжь имаємъ и слюбуємъ имъ жолъдъ платити (Сучава, 1433—1443 *АРМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **бѣлого** (1393 *Cost.* I, 13; 1403 *ДГАА; RS* 338; 1411 *Cost.* I, 85); *дав. одн.* **бѣлому** (1433—1443 *АРМ*).

***БѣЛЫИ БЄРЬГИ** *мн.* (1) *(назва села в Подільській землі):* мы кньз швитригаило... знамєнито чинимъ... ажє... дали єсмо слузѣ нашьму радєви ... на имѦ тоє сьло... луку нижє бѣлыхъ бєрьговъ (Ольховець, 1445 *СРК*).

ФОРМИ: *род.* **бѣлыхъ бєрьговъ** (1445 *СРК*).

***БѣЛЫИ ГОРОДЪ** *див.* ***БИЛЫИ ГОРОДЪ.**

***БѣЛЫИ ГРАДЪ** *ч.* (2) *(назва міста на нижній течії Дністра)* Білгород-Дністровський: а имъ ничто да *(в ориг.* никто даа.— *Прим. вид.)* нє заборонєно, и бєз мито, боуди гдє и оу котором мѣстѣ: ... или на Днистри, или оу Бѣломъ Гродѣ, или оу Кїєлии (Сучава, 1466 *BD* I, 96); а мыто нигдє да нє имаю(т) платити... или имоуть що продавати или коуповати или оу келїю или на дунавѣ или оу озєра(х) или оу бѣло(м) градѣ (Сучава, 1470 *DIR«A»* 523).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу Бѣломъ**[1] **Градѣ, бѣло(м) градѣ** (1466 *BD* I, 96; 1470 *DIR«A»* 523).

Див. ще ***БЄЛГОРОДЪ**[2]**, БЄЛОГОРОД, *БИЛГОРОДЪ, *БИЛЫИ ГОРОДЪ, *БѢЛОГРАДЪ, ТЪРГОУЛ АЛБОУ, ЧЄТАТЄ АЛБЪ.**

БѢЛѢ *ж.* (2) *(назва селища у Молдавському князівстві):* мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... оже пріидє... слоуга наш Ивоуль... и продал... єдино селищє на Поутнои на имѣ Бѣлѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 160).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бѣлѣ** (1499 *BD* II, 160).

***БѢЛѦВЫ** *мн.* (1) *(назва містечка в Польщі, пор.* Bielawy): Мы воицехъ з бжиєи мЇ(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскии... мацѣи з бѣлѦвъ брезєнский... слюбуємы и записуємы сѦ стецку воєводѣ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *род.* **бѣлѦвъ** (1433 *Р* 122).

БѢНКО, БЄНКО *ч.* (3) *(особова назва, пор.* Бенедикътъ, *лат.* Benedictus): А сє А панъ бєнко староста галицькии и снѦтиньскии свѣдчю то своимъ листомъ... ижє пришедъ пєрєдъ насъ панъ гервасъ... и оправилъ своюи женѣ варварѣ сто гривєнъ на своюмъ сєлѣ на толъмачи (Коломия, 1398 *Р* 57); а свѣдковє на то... панъ пашко скотницки панъ бєнко старосто (!) галицки (Львів, 1399 *Р* 59); Мы бискупи мацѣи прємыски... па(н)... бѣнко жѦбокрицки... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь мєжи наши(м) г(с)дрмъ кролє(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с однои строны мєжи панею Ѧдвигою отиною пилецкою... с другоѣ строны о волость о залѣсиє... пред иа(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бѣико** 2 (1399 *Р* 59; 1404 *Р* 69); **бєнко** 1 (1398 *Р* 57).

Див. ще **БЄНѦ.**

***БѢРЄГ** *див.* **БЄРЄГ.**

БѢРЄЗОВИЦА *ж.* (1) *(назва озера в Чернігівській землі):* Я волчько бодє(н)ковьскии и своими дє(т)ми... вызнаваєм)... и(ж)... продали єсмо... сѣлища наши на имѦ крѣхае(в)... Ис тыми озѣры... на имѦ озѣро нѣже(н)... а бѣрезовица (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бѣрєзовица** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

БѢРКИШЪ *ч.* (2) *(особова назва, молд., мад.* berek «чагар»): тѣм мы видѣвшє правоую и вѣрноую и(х) слоужбоу до на(с)... дали єсми и(м)... млинъ на милѣтинѣ... и понижє, гдє бы(л) бѣркишъ (Сучава, 1443 *Cost.* II, 144); и єще єсми єму дали... села на милѣтинѣ... гдє є(ст) ходо(р) бурчи(к) и понижє бурчика, гдє бы(л) бѣрки(ш) (Сучава, 1445 *Cost.* II, 211—212).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бѣркишъ** 1 (1443 *Cost.* II, 144); **бѣрки(ш)** 1 (1445 *Cost.* II, 212).

***БѢСЦЪКИЙ** *див.* ***БѢЄЦЪКИЙ.**

БѢЦКИИ *прикм.* (1) *(пор.* Biecz *у Польщі)* ◇ па(н) бѣцкии (1) кастелян з Б'єча, б'єцький кастелян: а при то(м) свѣдци были кнѦзь Ѧнъ арцибискупъ льв(овс)ки... (домаратъ с ко)былѦнъ па(н) бѣцкии (Медика, 1415 *Р* 87).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **бѣцкии** (1415 *Р* 87).

***БѢЦЪСКИЙ** *див.* ***БѢЄЦЪКИЙ.**

***БѢЧЕ** *див.* **БѢЙЧЕ.**

***БЮЛАВА** *ч.* (1) *(особова назва):* на то вєра... пана якоуша чєреватого и вера паиа бюлави (Сучава, 1436 *Cost.* I, 481—482).

ФОРМИ: *род. одн.* **бюлави** (1436 *Cost.* I, 482).

***БѦЛОГРАДЪ** *див.* ***БѢЛОГРАДЪ.**

***БѪДИ КЫИ** *займ.* (1) будь-який, який-небудь: а изшє(д)шє о(т) того корєнє и плѣмєнѣ или сїлоѪ, или плѣнєнїємъ или бѪди коєѪ коєѪ (!) нѪж(д)єѪ никто да нѣ воленъ продаті Ѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **бѪди коєѪ** (1401 *ЗКЄ*).

БѪЛКОЄ, БЛЪКОЄ *с., невідм.* (2) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* А хотарь томоу селоу на имѣ Беркишещем... чєрезь Молдавоу... до оустїа БѪлкоє, и от там долѣ потоком Блъкоє до поєница Тодерєщем (Сучава, 1473 *BD* I, 183—184).

В

В[1] *див.* **ВЪ.**

! В[2] ⟨К⟩ (1): печать нашю казали єсмо привѣсити В (!) сємоу нашомоу листоу (Луцьк, 1452 *Р* 161).

Див. **КЪ**[1].

ВАВИЛА *ч.* (1) *(особова назва, гр.* Βαβύλαξ) Вавило: Пишемъ вашей милости, ижъ билъ намъ чоломъ попъ Вавила отъ светого Спаса отъ Столъпа (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вавила** (1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5).

***ВАВКАРМАНЪ** *ч.* (2) ⟨*молд.* вакар «пастух»?⟩: мы алєксандръ воєвода... знаменито чинимъ... ожє прїйде прѣд нами и прѣдъ нашими болѣри аноушка дочка маренина вавкармана барбовского... и продала свою правоую отниноу (б. м. н., XV ст. *НРРГ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **вавкармана** 1 (XV ст. *НРРГ*); **! ваоукарма** 1 (XV ст. *НРРГ*).

ВАВРѢНЄЦЬ *ч.* (1) (*особова назва, стч.* Vavřinec, *стп.* Wawrzyniec, *лат.* Laurentius) Лаврентій: Мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣзденскии... ваврѣнєць заруба сирадскии... слюбуємы и записуємы сѧ стєцку воєводѣ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ваврѣнєць** (1433 *Р* 122).

ВАГА *ж.* (10) **1.** *(прилад для зважування)* вага (1): А кол̃и(ж) оу жалоба(х) оу праведлива(г) соу(д) нє и̃еть гневъ... о правдоу имєєть соу(д) како во(г) (!) имєти в роуце... а сказанїя бы чинилъ справедливо (XV ст. *ВС* 33 зв.).

2. право стягати податок від зважування товару (6): Продали єсмо мыто луцкое и вагу краковѧнину Лерину Герешу на тры годы за полторы тисѧчи копъ грошей (Вільна, 1498 *АЛРГ* 81—82).

3. податок від зважування товару (3): А брати ему тое мыто и вагу по давному (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вага** (1498 *АЛРГ* 82); *знах. одн.* **вагу** 8 (1498 *АЛРГ* 81—82); **! во(г)** 1 (XV ст. *ВС* 33 зв.).

ВАГАНОВИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва)*: мы... даемъ и дали есмо ему у Луцькомъ повете село Холопы на Случи, што Вагановичъ держалъ (Луцьк, 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вагановичъ** (1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60).

***ВАД** *ч.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: Али половина того прѧдречєного села от Вад, вышноую част, да єст слоузѣ нашємоу Жоуржи Къкъразъ от нас оурик (Сучава, 1487 *BD* I, 302).

ФОРМИ: *род. одн.* **Вад** (1487 *BD* I, 302).

***ВАДИТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) ◇ правомъ вадити сѧ *див.* **ПРАВО**[1].

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **сѧ... вади(т)** (XV ст. *СЯ* 42).

***ВАДЪ** *ж.* (2) (*молд.* вад «брід») ◇ вад Нєгоуцъторювъ (2) *(назва броду в Молдавському князівстві)*: А хотар томоу виш(є)рєченомоу село Стєцканїи, ниже въ оусти Арзоул, оу вадоу Негоуцъторюви (Сучава, 1493 *BD* II, 6).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу вадоу** (1493 *BD* II, 6).

***ВАЖИТИ**[1] *дієсл. недок.* (1) *(мати певну вагу)* важити: Я θедо(с)н игумє(н)... сребро зваживъ и... важило по тре(т)и гривны сребра (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. с.* **важило** (XV ст. *ВОРСР* 179).

***WAŻYTI**[2] *дієсл. недок.* (1) ◇ ważyti horłom (1) ризикувати життям: A ważyli iesmo swoim horłom s waszym pryzwoleniem, na was nadieia sia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141—142).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **ważyli iesmo** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

***ВАЖИТИ СѦ** *дієсл. недок.* (4) *(мати вагу)* важити: а кто идєт до татарскои стороны, от дванадесѧт кантари, што сѧ важит, оу сочавѣ, один роубль сєребра (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789); А що привєзоут от Басараб или от Тоуркох... на головном мытѣ оу Сочавѣ от B̃I кантари що имоут сѧ важити ā роубль *(в ориг.* роубли.— *Прим. вид.)* сєребра (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **сѧ важит, сѣ важит** (1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 273); *майб. 3 ос. мн.* **сѧ имоут важити** 1 (1456 *Cost.* II, 789); **имоут сѧ важити** 1 (1460 *BD* II, 274).

Див. ще ***ЗВАЖИТИ.**

***WAŻNOST** *ж.* (2) вартість: prisiahszi na ważnosti onoje zastawy... doswetcziłby to na neho majet' jemu to zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103).

ФОРМИ: *род. одн.* **ważnosti** (1388 *ZPL* 107): *місц. одн.* **na ważnosti** (1388 *ZPL* 103).

ВАКУЛИНЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы стефанъ воєво(да)... знаменито чини(м)... оже... потвръждаемъ ... одно село и съ млино(м) именємъ сѣшчори и за буковиною вакулинци по(д)ли браинци (Сучава, 1443 *ПГСММ*).

ФОРМИ: *наз.* **вакулинци** (1443 *ПГСММ*).

ВАЛАСКИ *див.* **ВОЛОСКЫ.**

! ВАЛАТИ *див.* ***ВОЛАТИ.**

***ВАЛАШИНЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: А панъ костѧ валащи(н) слюбоую... вєрєнъ быти своєму г(с)дрю (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623).

ФОРМИ: *наз. одн.* **валаши(н)** (1402 *Cost.* II, 623).

Див. ще **ВЛАШИНЪ, ВОЛОШИНЪ.**

***ВАЛЕНТИНЪ** *ч.* (1) (*особова назва, лат.* Valentinus): писанъ въ Городне, въ день святого Валентина (Городно, 1498 *АрхЮЗР* I/VI, 4).

ФОРМИ: *род. одн.* **Валентиниа** (1498 *АрхЮЗР* I/VI, 4).

ВАЛЄСѣКЪ, ВАЛѣ СѣКЪ *ч.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* и тако(ж) потвєржаємь єму єго правоа села, що и(х) купи(л) за свои правы пинАзи... на имѣ... валєсѣкъ и хА(ч) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472); И отнины села єсми тобѣ оувєрноули, на имѣ... Прътъноуши и Валѣ Сѣкъ (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 309—310).

ФОРМИ: *наз. одн.* **валєсѣкъ** I (1453 *Cost.* II, 472); **Валѣ Сѣкъ** I (1470 *BD* II, 310).

***ВАЛИЛО** *с.* (4) *(млин-сукновальня)* валило: да оучини(т) собѣ млины и що коли боуде(т) єго волѣ, или жерствило, или валила (Сучава, 1448 *Cost.* II, 313); da jest' uryk s usym dochodom s młynom i s wałyłamy szczo k tomu selu prisłuchajet (Сучава, 1465 *GL* 176).

ФОРМИ: *род. мн.* **валилъ** (1448 *Cost.* II, 324); *знах. мн.* **валила** (1448 *Cost.* II, 313); *ор. мн.* **валилами, wałyłamy** (1458 *DIR«A»* 512; 1465 *GL* 176).

ВАЛКА *ж.* (12) (*стч.* válka, *стп.* walka) війна: и азъ теж записываю тую ц(є)рков на клашторъ по отца своєго записаню, занеж отца моєго запис в тыи валки изгыблъ (б. м. н., 1443—1452 *AS* I, 39); А також ни с ким не имаємо ни жодноі валкы починати (Коломия, 1485 *BD* II, 372); яко коли от давного а преминоулєго часоу нѣкотораА иєприязнь и знамєнитаа нєзгода и валка была межи нами и межи... кралєм полскым... и тыми часы... крал... нам въси мєрзАчкы... отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

ФОРМИ: *наз. одн.* **валка** (1444 *AS* I, 42; 1462 *BD* II, 285; 1499 *BD* II, 419); *род. одн.* **валки** (1485 *BD* II, 372); *дав. одн.* **валце** (XV ст. *BC* 34 зв.); *знах. одн.* **валку** (XV ст. *BC* 11 зв., 12, 34; 1485 *BD* II, 372); *місц. одн.* **иа валце** I (XV ст. *BC* 10 зв.); **в валки** I (1443 —1452 *AS* I, 39); *ор. мн.* **валками** (1448 *Cost.* II, 734); *місц. мн. зам. дав. одн.* **кг валце(х)** явны(х) (XV ст. *BC* 8 зв.).

***ВАЛКОВИЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Київській землі):* мы вєликий кнАз Швитрикгайл... чиним знамєнито... иж... мы... даєм и дали єсмо тому предреченому Калєнику... в Овруцком повєтє сєло Остафъєво на Норинє как Остафей держал, а Валковичи (Київ, 1437 *AS* I, 33—34).

ФОРМИ: *знах.* **Валковичи** (1437 *AS* I, 34).

***ВАЛФРОМѣИ** *ч.* (2) (*особова назва, цсл.* Варѳоломєи, *гр.* Βαρθολομαίος, *гебр.* bar-Tholmaj) Варфоломій: Г(с̃)и помози рабу своєму юрью болковичю создавшєму црквь и олтарь с̃таго архиєрѣя х̃(с)ва николы перенєсѣньє ч(с)тныхъ єго мощни сну своєму валфромѣю (б. м. н., бл. 1350 *P* 8).

ФОРМИ: *дав. одн.* **валфромѣю** (бл. 1350 *P* 8); *знах. одн.* **валфромѣя** (бл. 1350 *P* 8).

Див. ще ***БАЛЪТРОМѣИ.**

ВАЛЧИТИ *дієсл. недок.* (1) (*стч.* válčiti, *спт.* walczyć) вести війну, воювати: без вѣданиА и без рады и наоуки пана нашего королА єго милости и Короуны ничого не имаємь починати, ани валчити (Сучава, 1468 *BD* II, 302).

ФОРМИ: *інф.* **валчити** (1468 *BD* II, 302).

ВАЛѢ *ч.* (5) вал, насип: а хотарь имъ... по краи буковины дѣломъ доловь до валу (Роман, 1392 *Cost.* I, 7—8); а межи Вишнєвца и Манєва граница... по тоу стороноу рѣки Горинѣ по вал (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* о(т) **валъ** (1392 *Cost.* I, 7); *род. одн.* **валу** (1392 *Cost.* I, 8; 1432 *Cost.* I, 330); *знах. одн.* **вал** (1475 *AS* I, 71); *ор. одн.* **вало(м)** (1432 *Cost.* I, 330).

ВАЛѢ СѣКЪ *див.* **ВАЛЄСѣКЪ.**

ВАНА *ч.* (54) (*особова назва, молд., пор.* Иванъ): мы алєксандръ воєвода, господарь зємли мо(л)давскои... и мы боАрє... па(н) ста(н) бръли(ч) и брат єго вана... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєре(т) мисто... кнАгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141); а на то свѣдковє... пан баичан, пан вана пынтичь (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вана** 12 (1421 *Cost.* I, 142; 1423 *Cost.* I, 156; 1432 *Cost.* I, 343; 1436 *BAM* 29; 1440 *Mih.* 208; 1443 *Cost.* I, 120, 144; 1448 *Cost.* II, 737; 1453 *Cost.* II, 458; 1456 *Cost.* II, 791 і т. ін.); **ва(и)** I (1421 *Cost.* I, 141); *род. одн.* **ваны** 22 (1443 *Cost.* I, 121; *ПГСММ;* 1447 *Cost.* II, 273; 1448 *Cost.* II, 365; 1451 *Cost.* II, 400; 1452 *Cost.* II, 426; 1453 *Cost.* II, 454; 1454 *ПГПММ* і т. ін.); **вани** 10 (1438 *Cost.* II, 15; 1441 *DBAc* 35; 1443 *Cost.* II, 156; 1448 *Cost.* II, 317, 343; 1453 *DIR«A»* 503; *Cost.* II, 446; 1455 *Cost.* II, 526, 564); **ваиѣ** 9 (1423 *Cost.* I, 157; 1425 *Cost.* I, 173; 1435 *Cost.* I, 403; *МЭФ;* 1438 *Cost.* II, 15; 1439 *Cost.* II, 52; 1441 *DBAc* 37; 1448 *Cost.* II, 317, 343).

Див. ще **ВАНЦА, ВАНЧА, ВАНЪ, ВАНЬКО.**

ВАНДРУГА *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі) суч.* Зелене: мы вєликиі кнзь швітрикга(л) свѣдомо чинимъ... иже дали єсмо и запісали ленькови зарубичю таА села в луцкоі зємли олыку... А в кремАнецкои волости вандруга (Житомир, 1433 *P* 126).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вандруга** (1433 *P* 126).

***ВАНИНЪ** *прикм.* (2): дали єсмы єму.... два села... щобы єму было оурикъ съ оусимь доходомь. . и дитимь ваниномь и братіАмь ваниномь (Сучава, 1423 *Cost.* I, 156).

ФОРМИ: *дав. мн.* **ваниномь** (1423 *Cost.* I, 156).

Пор. **ВАНА.**

ВАНКО *див.* **ВАНЬКО.**

ВАНКОВЦІИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стефа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє прїидошА... живєрть и рома(н)... и продали... сєла на имѣ зоубричанїи и оу їномьже хотари ванковцїи (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98).

ФОРМИ: *наз.* **ванковцїи** (1479 *Cost. S.* 98); *знах.* **ваньковци** (1479 *Cost. S.* 98).

! ВАННОУ ⟨ВИННОУ⟩ (1): А хотар томоу сєлоу... прости оу Винноу *(в ориг.* Ванноу.— *Прим. вид.)* (Сучава, 1493 *BD* II, 15).

Див. ***ВИННА.**

ВАНЦА *ч.* (2) (*особова назва, молд., пор.* Иванъ): тѣмъ мы видѣвш(и) єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... сєла на имА... чоулинєщи и где былъ ванца (Сучава, 1429 *Cost.* I, 280); тАмъ мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбоу до нас жаловали єсми єго обною (!) нашєю мл(с)тію и дали єсми ємоу... сєла на имѣ прокопАни на ревтА и за прутомъ противъ по(д)лАнє(х)... где є(ст) ванца (Сучава, 1445 *DIR«A»* 483).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ваица** (1429 *Cost.* I, 280; 1445 *DIR«A»* 483).

Див. ще **ВАНА, ВАНЧА, ВАНЪ, ВАНЬКО.**

ВАНЧА *ч.* (6) (*особова назва, молд., пор.* Иванъ): мы илїа воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... панъ ванча логоѳєть служилъ... а днє(с) служить на(м) правою и вѣрною службою (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459); а на то є(ст) вѣра... наши(х) боА(р), вѣра пана нАгоя ...вѣра пана юргича и зѣта єго, пана ванчи логоѳєта, вѣра пана ⟨кости⟩ вистиарника (Сучава, 1447 *Cost.* II, 273).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ванча** (1436 *Cost.* I, 459; 1442 *Cost.* II, 87); *род. одн.* **ванчи** (1443 *Cost.* II, 141; 1447 *Cost.* II, 273); *дав. одн.* **ваичи** (1442 *Cost.* II, 87, 88).

Див. ще **ВАНА, ВАНЦА, ВАНЪ, ВАНЬКО.**

ВАНЪ *ч.* (9) (*особова назва, молд., пор.* Иванъ): а на то є(ст) вѣра... боАръ наши(х) вѣра пана михаила вѣра пана вана дворника (б. м. н., 1422 *ДГОБ*); ми боАрове... вши пєци посполу и кажды особно, на имА па(н) нѣгои... и па(н)

ванъ порка... Авно чини(м)... гды(ж)... пєтръ воєво(д)... королєви полском(у)... по винною слоужбою вѣчнє записа(л) сѧ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738); а на то єст... вѣра бояръ наших... вѣра пана вана жулича, вѣра пана козма шандровича (Сучава, 1455 *Cost.* II, 549—550).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ваиъ** (1432 *Cost.* I, 330; 1448 *Cost.* II, 737); *род. одн.* **вана** (1422 *ДГОБ;* 1425 *Cost.* I, 169; 1438 *Cost.* II, 27; 1443 *Cost.* II, 138; 1446 *Cost.* II, 241; 1454 *Cost.* II, 501; 1455 *Cost.* II, 549).

Див. ще **ВАНА, ВАНЦА, ВАНЧА, ВАНЬКО.**

ВАНЪКО *див.* **ВАНЬКО.**

***ВАНЪКОВЪ** *прикм.* (2): а по животѣ пна Ванъковѣ тая да(н) мєдовая оу сєлє оу новгоро(д)чичо(х) пноу олє(х)ноу вечно нєпороушно а мои(м) пна ва(н)ковы(м) дѣтємъ... оу тоую дѣлницю... нє надобѣ въступоватисє (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* по **Ванъковѣ** (1478 *ЗРМ*); *дав. мн.* **ва(н)ковы(м)** (1478 *ЗРМ*).

Пор. **ВАНЬКО.**

ВАНЬКО, ВАНКО, ВАНЪКО *ч.* (11) (*особова назва, пор.* Иванъ): а при томъ оуздаванъѣ были бояре землѧнє панъ ходько быбєльскии... панъ глѣбъ дворъскови(ч) со двѣма снма ванько А лєхно (Перемишль, 1378 *Р* 26); Мы Стєфанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... аже єсмо оумолвили и с прє(д)речєными паны и с коруны по(л)скоѧ, которыиже сѧ иснимали с нами, оу серѣтѧ, на имѣ, панъ янъ с чижєва... панъ ванко с квасилова, панъ хо(л)мскы (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729); Я панъ ванъко чжоусичъ с квасилова па(н) хо(л)мски(и) чинимъ знамєнито симъ нашимъ ли(с)то(м)... и(ж) своимъ братаничо(м)... имяли є(с)мо дѣ(л) оу нашо(и) дєди(ч)но(и) о(т)чизнє (Львів, 1478 *ЗРМ*); Я пєтръ янови(ч)... вызнаваю... с господарѧ королѧ... дозволе(н)є(м)... мєнѧ(л) єсми с ыгумєно(м) пересопницки(м). з ларионо(м) ты(м) всє(м) своимъ имє(н)є(м) на имѧ дѧ(д)ковичи, которое жь єсми купи(л) оу землѧнина волы(н)ского оу ва(н)ка ста(н)ковича дѧ(д)ко(в)ского (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ванко** 3 (1424 *Р* 100; 1445 *Cost.* II, 729; 1470 *AS* I, 64); **ванько** 3 (1378 *Р* 26; 1443 *Р* 145; 1461 *AS* I, 54); **ванъко** 1 (1478 *ЗРМ*); **ва(н)ко** 1 (1478 *ЗРМ*); *род. одн.* **ва(н)ка** (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); *дав. одн.* **ванкоу** (1478 *ЗРМ*).

Див. ще **ВАНА, ВАНЦА, ВАНЧА, ВАНЪ.**

***ВАНЬКОВЦИ** *див.* **ВАНКОВЦЇИ.**

ВАПОВЄЦКИИ *ч.* (1) (*особова назва*): А при томъ были землѧнє исвѣдъци панъ ходько быбєльскин... панъ михалъ оугринъ ваповєцкии (Перемишль, 1391 *Р* 45).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ваповєцкии** (1391 *Р* 45).

***ВАРВАРА** *ж.* (2) (*особова назва, гр.* Βαρβάρα): А сє ѧ панъ бєнко... свѣдчю то... иже пришєдъ пєрєдъ насъ панъ гєрвасъ и вѣновалъ и оправилъ своюи женѣ варварѣ сто гривєнъ на своюмъ селѣ на толъмачи (Коломия, 1398 *Р* 57); (тое вѣсе вышєпис)аное да є(ст) слузѣ нашєм(у) марку, о(т) на(с) ури(к) єму и сєстра(м) єго, варвари и насти (б. м. н., 1479—1480 *Cost. S.* 105).

ФОРМИ: *дав. одн.* **варварѣ** 1 (1398 *Р* 57); **варвари** 1 (1479—1480 *Cost. S.* 105).

ВАРВАРИНЬСКИИ *ч.* (1) (*особова назва*): а при томъ были свѣдци панъ миколаи спичникъ воєвода снѧтиньскии... панъ хролъ варваринъскии воронко воитъ коломыискии рускин (Коломия, 1398 *Р* 57).

ФОРМИ: *наз. одн.* **варвариньскии** (1398 *Р* 57).

ВАРЄ ГДЄ *присл.* (1) будь-де, де-небудь: и такожъ варє гдє имє(т) мочи поставити соби млины на котовцѧ, онъ да постави(т) боу(д) колко (Нямц, 1443 *Cost.* II, 120).

Див. ще **БОУД ГДЄ** 1.

! ВАРЕЙНИНАХ (?) (1): и то господару, помню... къ жниву три дни, а на яръ трижъ дни, а сѣна четыры стырты ставять, и иа Усоячи ѣзъ забивають старына жъ, а варейнинахъ не бывало, то имъ, господару, новина жъ (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

***ВАРЄ КАК**[1] *займ.* (2) будь-який, який-небудь, який би не був: и варє ка(к) было право *(в ориг.* прово.— *Прим. вид.)* и(х), при отцѣ нашєго, такоже и мы по тому даємъ и потвръждаємъ имъ ис си(м) листомъ нашимъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 741); и варє ка(к) было прєво (!) и(х) при оцѣ нашєго, тако(ж) и мы (по) том(у) даємъ и потверждаємъ и(м) ис симъ листомь нашимь (Сучава, 1455 *Cost.* II, 771—772).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **варє ка(к)** (1448 *Cost.* II, 741; 1455 *Cost.* II, 771—772).

Див. ще ***БОУДЬ КАКЫИ.**

ВАРЄ КАК[2] *присл.* (1) будь-як, як-небудь: И такождєрє мєнє нє забиваєтє, але варє как сѣ вам видит наилипше, так оучиниті (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ВАРЄ КОЛИ *присл.* (8) будь-коли, колн-будь, коли-небудь: варє коли бы оусталъ поѧна ста(н)... на пана михаила логофє(та)... за тота сєла... то(т) заплати(т) вышєписанную завѣзкоу (Сучава, 1448 *Cost.* II, 362); А по нашєм животѧ, кто боудет господарь нашєи земли, от дѣтєи наших... или пак варє коли кого богъ изберєт господарємь бⷭыти нашєи земли⟩ молдавскои, ⟨тот⟩ аби нє пороушил нашєго дааніа (Сучава, 1475 *BD* I, 204).

Див. ще ***БОУДЬ КОЛИ.**

ВАРЄ КОЛИКО[1] *числ.* (3) *(неозначено-кількісний)* скільки-небудь: а тако(ж) варє колико люди слоухають къ митрополїю да нє имає(т) и(х) соудоути (!) ни шолтоузы ани пр(и)гарє (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512); И такождєрє, варє колико сєла соут оу Коцманє, що прислоухают от нашєго митрополїю от Радовцєх, а до тих люди що соут оу тѣх сєла абн нє ималн дило ни єдин наш боѧрин (Сучава, 1481 *BD* I, 275).

ФОРМИ: *наз.* **варє колико** (1458 *DIR«A»* 512; 1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 257).

Див. ще **ВАРЄ КОЛКО** [1], ***БОУДЬ КОЛКО.**

ВАРЄ КОЛИКО[2] *присл.* (1) скільки: мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито... оже прїидє прѧд нами... Стана, дочка Миклъоуша дворника... и дала... слоузѣ нашємоу Романоу Спатарєлоу, част єи от Миклъоушани, варє колико она дръжала (Васлуй, 1472 *BD* I, 171—172).

Див. ще **ВАРЄ КОЛКО** [2].

ВАРЄ КОЛКО[1] *числ.* (8) *(неозначено-кількісний)* скільки-небудь: И дали єсми на то варє колко сє(л) прислоухаютъ к нашємоу монастирю, на имѣ гдє є(ст) ⟨с⟩амоилъ ватаманъ на бистрици (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); И єщє варє колко цръкви и с попми боудоут сѣ оучинити и поновити от сева (!) на прєд... а они оуси да слоухают того свѧтого нашєго монастира от Поутнои (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *наз.* **варє колко** 6 (1446 *Cost.* II, 251; 1448 *ДГПР;* 1449 *Cost.* II, 391; 1454 *Cost.* II, 516; 1490 *BD* I, 420); **варє ку(л)ко** 1 (1448 *DIR«A»* 491); *знах.* **варє ко(л)ко** (1490 *DC* 148).

Див. **ВАРЄ КОЛИКО** [1], ***БОУДЬ КОЛКО.**

ВАРЄ КОЛКО[2] *присл.* (3) скільки-небудь: и тѣмъ сєло(м) о(т) милѣтина тако(ж) да є(ст) съ вѣсѣми старыми хотари о(т) тополиа долу, варє колко оузмогу(т) оужывати тота сєла досы(т) (Сучава, 1445 *Cost.* II, 212); тако(ж) варє ко(л)ко припа(с) боудє(т) оу ти(х) сєло(х) тако(ж) монастирю да боудоу(т) (Сучава, 1456 *ГПХМ*).

Див. ще **ВАРЄ КОЛИКО** [2].

ВАРЄ КТО *займ.* (19) будь-хто, хто-небудь: стєфанъ воєвода... г(с)п(д)ръ земли молдавскои, пише(м) вѣсѣмъ бояромъ и дворнико(м)... и вѣсему поспо(л)ству, варє кто имаєтъ должника оу брашовѣ, що бы ни єдинъ залогъ нє оузѧлъ на торговчѧны о(т) брашова (Сучава, бл. 1435 *Cost.* II, 692); А по нашємь животѣ, кто боудєть господарь нашєи земли, от дѣтєи наших... или пак варє кого богъ изберєть господарємь быти... тот аби... нє пороушиль нашєго

дааніа (Сучава, 1473 *BD* I, 184); варє кто придєт от ваших людєи до нас, а ми возмєм ис них тоти наши пинѣзи (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 370).

ФОРМИ: *наз. одн.* **варє кто** (бл. 1435 *Cost.* II, 692; 1446 *DIR«A»* 485; 1448 *Cost.* II, 353; 1453 *DIR«A»* 503; *Cost.* II, 458; 1463 *Cost. S.* 45; 1466 *BD* I, 95, 110; 1480—1484 *BD* II, 370 і т. ін.); *род. одн.* **варє кого** (1467 *BD* I, 118; 1468 *BD* I, 128; 1469 *BD* I, 134, 136; 1471 *BD* I, 158; 1473 *BD* I, 184).

Див. ще **БОУДЬ КТО, *БОУД КОЛВЄ КТО.**

***ВАРЄ КУЛКО** *див.* **ВАРЄ КОЛКО**[1].

ВАРЄ ЩО *займ.* (2) який-небудь, будь-який: а тако(ж) варє що за ку(п)ци и боу(д) о(т) колѣ прїиду(т) та иму(т) складати свои товаръ оу баковѣ а они с ни(х) да возмоу(т) вєликоє мыто о(т) гривны (Сучава, 1460 *DIR«A»* 515).

ФОРМИ: *наз. одн.* **варє що** (1460 *DIR«A»* 515; *Cost. S.* 41).

Див. ще ***БОУДЇ ЩО, *ШТО БУДЪ.**

ВАРИТИ, ВАРЫТИ *дієсл. недок.* (14) *(виготовляти хмільні напої)* варити (13): а єщє єсмы имъ дали волю штобы собѣ дєржѧли, у сочавѣ, одинъ домъ, а у томъ дому корчьму нє дєржѧти, ни пива варити, ни мєду (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); а почати имъ тыє ко(р)чмы варити на рокъ на мѧсныє запоусты вєликого поста какъ трєти(и) годъ вы(и)дєть пє(р)воє ихъ коупли и варити имъ тыє ко(р)чмы до тогожъ годоу, какъ шєсть годовъ вы(и)дєть (Краків, 1489 *AKB*);

исклады варити (1) *див.* ***СКЛАДЪ.**

ФОРМИ: *інф.* **варити** 9 (1408 *Cost.* II, 633; 1434 *Cost.* II, 630; 1488 *РИБ* 222; 1489 *AKB*); **варыти** 3 (1487 *РИБ* 227, 228); *перф. 3 ос. мн.* **варили** (1489 *AKB*).

***ВАРЛААМЪ** *ч.* (1) *(особова назва, гр.* Βαρλαάμ) Варлам: мы Стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє блгопроизволи г(сд)во ми... Яко да оутвръдимь и оукрѣпимь на(ш) монастир... глаголємыи зоугра(ф) и гдє є(ст) иєг(оу)мєн молєбни(к) на(ш) ки(р) по(п) иєромона(х) варлаа(м) (Сучава, 1471 *DIR«A»* 527).

ФОРМИ: *наз. одн.* **варлаа(м)** (1471 *DIR«A»* 527).

***ВАРОВАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (3) (*стч.* varovati se, *стп.* warować się) (чого, робити що) остерігатися: а особно ижє мы доброую завжды мѣли єсмо... волю... коу покоєви а коу єднотѣ а спрєвєдливость (!) нашоу высвєтливши о(т) ровности нє хочє(м)сѧ выламавати вароуючисѧ розлиянья крови хрєстьяньскои (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); в то(м) кнзьствѣ вєлико(м) литовско(м) в таковыи тадынки оустоупити варовалибысѧ алюбо стєрєгли алє мистрови а законови єго нє вѣрили (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы... варовалъся** (XV ст. *ВС* 25); *3 ос. мн.* **варовалибысѧ** (1447—1492 *ЛКБВ*); *дієприсл. одноч.* **вароуючисѧ** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***ВАРШОВЬСКИЙ** *ч.* (1) *(особова назва):* чини(м) свѣдомо вєлєбноі твоєі мл(с)ти жє єсми дали тому истиному пану варшовьскому ѳ тисѧчѣ фрѧ(ж)кого (!) сєрєбра (Сучава, 1388 *SL* 678).

ФОРМИ: *дав. одн.* **варшовьскому** (1388 *SL* 678).

ВАРЫТИ *див.* **ВАРИТИ.**

ВАСИЛЄВАѦ *див.* **ВАСИЛЬЄВАѦ.**

ВАСИЛЄВИЧ *див.* **ВАСИЛЬЄВИЧЬ.**

ВАСИЛЄВИЧЪ *див.* **ВАСИЛЬЄВИЧЬ.**

***ВАСИЛЕВСКИИ** *прикм.* (1) ◇ дворъ Василевскии *див.* **ДВОРЪ**.

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Василевского** (1499 *АЛРГ* 94).

***ВАСИЛЄВЩИНА** *ж.* (1) *(назва земельного володіння у Київській землі):* Игна(т) дє(р)жить зємлю василє(в)щиноу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **василє(в)щиноу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ВАСИЛЄИ *ч.* (29) *(особова назва, цсл.* Василии, *гр.* Βασίλειος) Василь: пєрвыи поручни(к) кнѦ(з) михаило євнутєви(ч)... василєи дмитриєви(ч) (б. м. н., бл. 1392 *P* 46—47); а при том был кн⟨Ѧ⟩зь Василей Лукомскии, а пан Василей Хребтович (Берестя, 1448 *AS* I, 44); а при то(м) бы(л) вл(д)ка лоуцкии... кнѦ(з) василєи козечи(ч) (Луцьк, 1490 *Пам.*); мы Олєксандръ... кн⟨Ѧ⟩зь литовскии... чинимъ знамєнито... иж... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє именємъ ЗвѦгол зо всими єго присєлки в повѣтє киевскомъ, што дєржал пєрвѣи сєго кн⟨Ѧ⟩зь Василєи... дали єсмо ласкавє чєрєс сєс н⟨а⟩шъ листъ (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Василєи, василєи, Василей, василє(и)** (бл. 1392 *P* 47; 1437 *P* 136; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1448 *AS* I, 44; 1449 *АЛМ* 8; 1463 *AS* I, 54; 1467 *СП* № 13; 1470 *AS* I, 67; 1490 *Пам.;* 1494 *AS* I, 101; 1495 *РИБ* 620; 1499 *ГОКІР* і т. ін.).

Див. ще **ВАСИЛИИ, ВАСИЛЇЄ, ВАСИЛЬ, ВАСІЛИА.**

ВАСИЛИЄВ *див.* **ВАСИЛЬЄВЪ.**

***ВАСИЛИЄВИЧЬ** *див.* **ВАСИЛЬЄВИЧЬ.**

ВАСИЛИЄВЬ *див.* **ВАСИЛЬЄВЪ.**

ВАСИЛИИ, ВАСИЛЇИ, ВАСЫЛЫИ, ВАСИЛЬИ *ч.* (24) *(особова назва, гр.* Βασιλειος) Василь: Мы кнѦ(з) двдъ дмитриєви(ч)... василии данильєви(ч)... тым то листомъ чинимы знамєни(т) како кєды в то врємѧ коли кнѦ(з) вєлєбныи дмитрии... голдованиє и вѣрность... королєви польскому... слюби(л) а мы... ислюбуємы за него (Лучиця, 1388 *P* 38—39); Я семєнъ сколковъ... уписалъ есми въ домъ Пречистои Богоматери Печерскому монастыру родители наши Іоана Ірину Ѳеодосію Василія Іоана (Київ, 1398 *ДГПМ*); И єщє дали єсми ѧ сто злат оугрьских... яко да творѣт ми памѣть... вь дєнь свѦтаго Василїя Вєликаго (Путна, 1476 *BD* I, 217); и мы о то(м) сами очивисто опытывали намѣстника воло(ди)мирьского пана василья хрѣ(б)товича какоє то єсть сєло а што на(м) с нѣго пла(т)у идеть (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **василии, Василїи** 5 (1388 *P* 38; бл. 1392 *P* 46; 1430 *ГВКЛ* 7; 1445 *P* 151; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103); **васылыи** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); **васильи** 1 (1451 *ДГШХ*); *род. одн.* **василиѦ, Василїя, Василїа, васїлїа** 5 (1419 *P* 91; 1430 *ГВКЛ* 7; 1454 *Cost.* II, 502; 1476 *BD* I, 215, 217); **василья** 1 (1391 *P* 45); *дав. одн.* **Василью** (1456—1481 *P* 164; 1463 *AS* I, 54, 55); *знах. одн.* **Василія** 1 (1398 *ДГПМ*); **василья** 1 (1499 *ГОКІР*); *ор. одн.* **Васильемъ, Васильєм** (1475 *AS* I, 69, 70).

Див. ще **ВАСИЛЄИ, ВАСИЛЇЄ, ВАСИЛЬ, ВАСІЛИА.**

***ВАСИЛИСА** *ж.* (2) *(особова назва, гр.* βασίλισσα) Василина: мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѣд нами... Станчюл Стъростєскоул и братїѦ єго... и продали свою правоую отниноу... слоугам нашим паноу Поурєчє спътароу и братоу єго Иванкоу Толочко... и сєстричичєм их Михъилашоу и Копачю, сыновє Василиси (Сучава, 1491 *BD* I, 458).

ФОРМИ: *род. одн.* **Василиси** (1491 *BD* I, 458, 459).

***ВАСИЛИСИНЪ** *прикм.* (2): а на то вира... дѣтєи госпо(д)ства ми романова и василисина (Сучава, 1408 *Cost.* I, 61); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами и прѧд нашими молдавскими бояре... Дръгълинь, дочка Настина, и сєстричича єи Тоудора, дочка Василисина... и дали свою правоую отниноу... плємєником своим (Васлуй, 1497 *BD* II, 118).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **василисина, Василисина** (1408 *Cost.* I, 61; 1497 *BD* II, 118).

Пор. ***ВАСИЛИСА.**

ВАСИЛЇЄ *ч., невідм.* (5) *(особова назва, молд., цсл.* Василии, *гр.* Βασίλειος) Василь: мы алєксандръ воєвода... знаємо чины(м)... понєжє изволили єсмы добрїимъ нашимъ оумысломъ и дали єсмы монастироу оуспєнїоу прѣ⟨с⟩тѣи богородици... гдє є(ст) старєцъ ку(р) василїє двѣ пасѣкы (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325); Мы Георгїє архїєпископь Соучавскыи и зємли молдавскои, Василїє єпископь Долнѣи єпискоупїи Романова тръга... слюбили єсмо и слюбоу-

єм... въси рѣчи вишєписаннїи кролєви полскомоу... въсємоцнє а нєпороушєнно дръжати и ховати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425—426).

Див. ще **ВАСИЛЄИ, ВАСИЛИИ, ВАСИЛЬ, ВАСІЛИА.**

***ВАСИЛЇЄВЪ** *див.* **ВАСИЛЬЄВЪ.**

ВАСИЛЇИ *див.* **ВАСИЛИИ.**

ВАСИЛКА *ж.* (2) (*особова назва, пор.* Василиса): мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє прїидоша прѧ(д) нами и прѧ(д) оусимы нашимы мо(л)давскыми бояри слоуга иа(ш): оана зѣмь, и сєстри єго, васи(л)ка и армѣнка и нѣгша... и продали свою правоую о(т)ниноу (Сучава, 1491 *Cost. S.* 156).

ФОРМИ: *наз. одн.* **васи(л)ка** 1 (1491 *Cost. S.* 156); *зам. дав.* оу роуки... **василка** 1 (1491 *Cost. S.* 156).

Див. ще **ВАСКА, ВАСОУТКА.**

ВАСИЛОВЪ *ч.* (1) (*назва села на Буковині*) Василів: а мы... дали єсми єму от насъ... сєлы, на имѧ василовъ на дънистрѣ и борисово сєло (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305).

ФОРМИ: *наз. одн.* **василовъ** (1448 *Cost.* II, 305).

ВАСИЛЧѢ *ч.* (1) (*особова назва*): и мѣсти(ч) добри люди, при то(м) были, имєноує(м) ихъ василчѣ мытни(к), ники(л) вои(т), сєрки(з) вои(т) ормѣнскы (Сучава, 1449 *Cost.* II, 386).

ФОРМИ: *наз. одн.* **василчѣ** (1449 *Cost.* II, 386).

ВАСИЛЬ *ч.* (21) (*особова назва, гр.* Βασίλειος): купилъ панъ вѧтславъ оу вѣки оу василѧ єму жь рѣчють скибичь и въ єго брата на имѧ оу гѣнка и въ єхъ сновцѧ оу олєнка ижє купилъ панъ вѧтславъ во всѣхъ трии то жь ту имєновани (Львів, 1370 *P* 18); а при том были панове: пан Ивашко Калєниковичь... а Василь Поповичь мєщанин крємѧнєць⟨ки⟩ (Кременець, 1467 *AS* I, 63); А коли есми у пана Василя пенязи брал за тое имѣнъе, при том был владыка володимерский Иона (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

ФОРМИ: наз. одн. **Василь, васи(л)** (1436 *Cost.* I, 459; бл. 1458 *P* 167; 1467 *AS* I, 63; бл. 1471 *ЛКЗ* 93; 1490 *Пам.*); *род. одн.* **Василѧ, василѧ, Василя** 8 (1370 *P* 18; 1449 *АЛМ* 8; 1478 *AS* III, 17; 1492 *AS* III, 23; 1497 *РИБ* 683; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); **Васила** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *дав. одн.* **Василю** (1449 *АЛМ* 8; 1490 *ЗХП;* 1492 *AS* III, 24; 1495 *ВК;* 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); *знах. одн.* **василя** (1490 *ЗХП*).

Див. ще **ВАСИЛЄИ, ВАСИЛИИ, ВАСИЛЇЄ, ВАСІЛИА.**

ВАСИЛЬЄВАѦ, ВАСИЛЄВАѦ *ж.* (9) (*особова назва*): Жаловала сѧ пани Василєваѧ Копачєвича на пани Михайловоую Нацєвича, мовєчи, ижъ она з ымєнѧ своєго Зєлви за мост пєрєходєчи, сєножати косит... и шкоды вєликиє чинѧт (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Васильєваѧ, Василєваѧ** (1478 *AS* III, 17; *AS* I, 75); *род. одн.* **Василєвоє** (1478 *AS* III, 17); *дав. одн.* **Васильєвой** (1478 *AS* I, 76); *знах. одн.* **Василєвоую** (1478 *AS* III, 17).

ВАСИЛЬЄВИЧЬ, ВАСИЛЬЄВИЧЪ, ВАСИЛЬЄВИЧ, ВАСИЛЄВИЧЪ, ВАСИЛЄВИЧ *ч.* (73) (*особова назва*): а при то(м) были свєдоки наша рада в҃л(д)ка луцкии ѳєо(д҃)сии... а к҃нзь а҃ндрѣи васильєвичь маршало(к) нашь (Острог, 1437 *P* 136); а пры томъ были и того добрє свѣдомы люди добрыє: княз Иван Василєвич Курцєвич, а панъ Тихъно Кисєл (Володимир, 1475 *AS* I, 72); Билъ намъ чоломъ окол(ь)ничый Смоленъскій, наместъникъ Лучина Городка, князь Олехно Василевичъ Глазына (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Васильєвичь, васильєвичь** 13 (1437 *P* 136; 1445 *P* 151; 1451 *P* 156, 159; 1452 *АкЮЗР* 1, 21; *P* 161; 1478 *AS* I, 75; 1482 *AS* I, 79, 80, 81 і т. ін.); **Василевичъ, Василєвич** 11 (1446 *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1466 *AS* I, 62; 1470 *AS* I, 65; 1475 *AS* I, 72; 1485—1500 *AS* I, 120; 1491 *AS* I, 95; 1496 *ПДВКА* 60; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1499 *РИБ* 776); **Васильевичъ, Васильєвич** 9 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1451 *AS* I, 44; 1461 *AS* I, 53; 1475 *AS* I, 69, 71; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1483 *AS* I, 82; 1494 BD II, 387); **васильєви(ч)** 2 (1446 *P* 152; 1451 *ДГШХ*); **васи(л)єви(ч)** 1 (1496 *ПСВВ* 192 зв.); *род. одн.* **Васильєвича** 9 (1446 *AS* III, 5; 1452 *АкЮЗР* I, 21; *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1496 *BD* II, 405; *ПСВВ* 192 зв.; *ПЧФГ* 36; 1498 *BD* II, 412); **Василєвича** 6 (1488 *AS* I, 242; 1490 *AS* I, 92; 1495 *ВМБС;* 1496 *ОПВВД; ПЧФГ* 35; 1499 *АЛМ* 36); **Васи(л)єви(ч)** 1 (1451 *P* 159); *дав. одн.* **Васильєвичоу** 8 (1446 *AS* III, 5; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1463 *AS* I, 56; 1465 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 61; 1482 *AS* I, 79, 81; 1498 *BD* II, 409); **Василєвичу** 5 (1448 *AS* I, 44; 1466 *AS* I, 60; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1470 *AS* I, 65); **Васильєвичю** 2 (1461 *AS* I, 53; 1475 *AS* I, 70); *знах. одн.* **Васильєвича** (1475 *AS* I, 69); *ор. одн.* **Василиевичомъ** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); *наз. мн.* **Васильевичи** 1 (1463 *AS* I, 55); **Василєвичи** 1 (1463 *AS* I, 54); **Василиєвичи** 1 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

ВАСИЛЬЄВЪ, ВАСИЛИЄВ, ВАСИЛИЄВЬ, ВАСИЛЮВЬ *прикм.* (7): А писалъ привильє сє поповичь болєстрашицкии имєнємь дєячковичь василювь с҃нъ поповь кость проузвищємь сорочичь (Перемишль, 1366 *P* 12); и оуставшє наши слоуги, пьтюль и брать єго пєтръ... та заплатили... пинѣзи... оу роукы слоузѣ нашємоу, їоноу боуз... и дроугомоу їоноу, с҃ноу василїєвоу (Ясси, 1495 *Cost. S.* 193).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **василиєвь, василиєв** 3 (1495 *BD* II, 68, 69; *Cost. S.* 193); **васильєвъ** 1 (1392 *P* 46); **василювь** 1 (1366 *P* 12); *дав. одн. ч.* **василїєвоу** (1495 *Cost. S.* 193); *знах. одн. ж.* **васи(л)єву** (1495 *ВМБС*).

Пор. **ВАСИЛЄИ, ВАСИЛИИ, ВАСИЛЇЄ, ВАСИЛЬ.**

ВАСИЛЬИ *див.* **ВАСИЛИИ.**

ВАСИЛЮВЬ *див.* **ВАСИЛЬЄВЪ.**

ВАСІАНЪ, ВАСЬЯНЪ *ч.* (3) (*особова назва, цсл.* Васиянъ, *гр.* Βασιανὸς): А при томъ былъ господинъ отецъ нашъ, владыка Володимерскій и Берестейскій Васьянъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); и господинъ владыка Васіанъ печать свою прыложилъ къ сєму моему листу (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106); а при томъ были старци пє(ч)рскиє полатни(к) пє(ч)рскы васья(н) коувѧ(з) а ключни(к) пє(ч)рскы андрони(к) (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Васьянъ, васья(н)** 2 (1401 *АкВАК* III, 2; 1498 *ЧІАФ*); **Васіанъ** 1 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106).

ВАСІЛИА *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Василии, *гр.* Βασίλειος) Василь: в лѣто ξ҃ В м҃ца сє(п) к҃и прѣстависѧ Васілиа москвічь ивановь с҃нь всѧково (б. м. н., 1494 *ДБСН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Васілиа** (1494 *ДБСН*).

Див. ще **ВАСИЛЄИ, ВАСИЛИИ, ВАСИЛЇЄ, ВАСИЛЬ.**

***ВАСЇЛЇИ** *див.* **ВАСИЛИИ.**

ВАСКА *ж.* (4) (*особова назва, пор.* Василиса): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... Иванко Лєвич... пан Щєфоул... и плємєници их Армѧнка и Васка и Анна... по их доброи воли... продали свою правоую отниноу (Сучава, 1492 *BD* I, 509); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тоты истиннїи Тацѣ, дочка Пєтра Дръмана, и плємєница єи Васка, дочка Настасїина... жаловали єсмы их особною нашєю милостію (б. м. н., 1499 *BD* II, 166).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Васка** (1492 *BD* I, 509; 1499 *BD* II, 146, 166); *род. одн. зам. дав.* заплатнх... пинѣзи... сєстри єго **Васкы** (1499 *BD* II, 147).

Див. ще **ВАСИЛКА, ВАСОУТКА.**

***ВАСКАНЪ** *ч.* (12) (*особова назва*): а иа то є(ст) вѣра... наши(х) боѧ(р) ... вѣра пана диєниша спаѳарѣ, вѣра пана васкана столника (Сучава, 1447 *Cost.* II, 273); то и(м) вє(с) хота(р) а хотарни⟨ци⟩ были па(н) тадора васка(н) и па(н) ива(н) къцєлѣ(н) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445); а на то є(ст) вѣра... бояръ наши(х), вѣра пана браєвича дворника... вѣра пана тадора васкана, вѣра пана тадора моики (Сучава, 1454 *Cost.* II, 501).

ФОРМИ: *наз. одн.* **васка(н)** (1449 *Cost.* II, 386; 1452 *Cost.* II, 422; 1453 *Cost.* II, 445); *род. одн.* **васкана** (1447 *Cost.* II, 273; 1448 *Cost.* II, 356; 1452 *Cost.* II, 426, 432; 1453 *Cost.* II, 446, 454, 473, 496; 1454 *Cost.* II, 501).

ВАСКО *див.* **ВАСЬКО.**

***ВАСКОВИЧЬ** *ч.* (28) *(особова назва):* а на то є(ст) вѣра... наши(х) бояръ, вѣра пана кръстѣ... вѣра пана тадора васковича (Сучава, 1443 *Cost.* II, 138); а тыи люди о(т)чичи мои на имѧ микоула ильѧ Юрець... богда(н), васкови(ч)... мають ємy потому служити ка(к) єсть в тои зємли обычаи (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **васкови(ч)** (1448 *Cost.* II, 737; 1490 *Пам.*); *род. одн.* **васковича** 21 (1443 *BAM* 41; *Cost.* II, 120, 138; *ПГСММ;* 1445 *DIR«A»* 483; *Cost.* II, 219; 1446 *Cost.* II, 238; 1447 *Cost.* II, 281; 1448 *Cost.* II, 317, 343, 365; 1453 *Cost.* II, 468 і т. ін.); **васкови(ч)** 4 (1443 *Cost.* II, 156; 1446 *Cost.* II, 241; 1448 *Cost.* II, 314, 324, 359); **васковичѧ** 1 (1446 *Cost.* II, 270); **! вскoвича** 1 (1448 *DIR* № 10 а).

ВАСЌОВЦИ[1]**, ВАСКОВЦЇИ, ВАШЌОВЦИ, ВАСКООУЦИ** *мн.* (5) *(назва села на Буковині)* Вашківці: тѣмъ мы видѣвше єго правоую и вѣрноую слоужбоу... дали єсмы ємоу... сєла... на имѧ... полѧноу... и васковци оба коуты што ємоу далъ богданъ пєре(д) нами (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317); никто да нєсмѣєтъ ты(х) монастирски(х) люди... и о(т) васкооуци и о(т) блъгаре... соудити ани глобоу ис ни(х) брати (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125).

ФОРМИ: *наз.* **васковци, васкооуци** 2 (1431 *Cost.* I, 317; 1462 *Cost. D.* 10); **васковцїи** 1 (1435 *DIR«A»* 465); **Вашковци** 1 (1431 *Cost.* I. 317); *зам. род.* о(т) **васкооуци** 1 (1467 *Mih. Doc.* 125).

***ВАСЌОВЦИ**[2] *мн.* (1) *(назва села у Подільській землі):* а васковци стєцку воєводѣ о(т)писали єсмы к волоскои зємли (Ланчиця, 1433 *P* 125).

ФОРМИ: *знах.* **васковци** (1433 *P* 125).

ВАСЌОВЦЇИ *див.* **ВАСЌОВЦИ**[1].

ВАСЌОВЪ *див.* **ВАСЬЌОВЪ.**

***ВАСЌОВЫИ** *див.* **ВАСЬЌОВЪ.**

***ВАСЌОВЬЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* и с своеи дѣлници поступили ся есмо... Васковьци, къде Онацко сидѣлъ, а Опрѣловци и ставомъ (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

ФОРМИ: *знах.* **Васковьци** 1 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

ВАСКООУЦИ *див.* **ВАСЌОВЦИ**[1].

ВАСЛОУИ[1] *ч.* (59) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Васлуй: а на то єс(т) вѣра г(сд)вами вышєписанна(г) алєксандра воєводы... вѣра пана шербѣ о(т) васлуѧ (Сучава, 1423 *Cost.* I, 157); писаль шандроу кръжевич, оу васлоуи (Васлуй, 1497 *Cost. S.* 224).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **Васлоуи** (1481 *BD* II, 358); *род. одн.* **васлоуѧ** (1423 *Cost.* I, 157; 1449 *Cost.* II, 385; 1487 *BD* I, 304); *знах. одн.* **Васлоуи** (1435 *Cost.* II, 682); *ор. одн.* **васлоуїмъ** (1449 *Cost.* II, 385); *місц. одн.* **оу васлоуи** 42 (1436 *BAM* 34; *DIR«A»* 469; 1439 *Cost.* II, 52; 1446 *Cost.* II, 263; 1449 *Cost.* II, 744; 1452 *DIR«A»* 500; 1460 *BD* II, 274; 1465 *BD* I, 88; 1474 *РГС;* 1495 *BAM* 71; 1497 *BD* II, 103 і т. ін.); **оу Васлоую** 4 (1436 *Cost.* I, 476; 1454 *Cost.* II, 508; 1497 *BD* II, 113, 115); **оу васлоуя** 3 (1436 *BAM* 30; 1442 *Cost.* II, 101; 1443 *Cost.* II, 179); **! оу Баслоуи** 1 (1479 *BD* II, 337); **! оу вѣслоуи** 1 (1436 *Cost.* I, 460).

Див. ще ***ВАСЛОУИСКИИ** (в а с л о у и с к и и т р ъ г ъ).

***ВАСЛОУИ**[2] *ч.* (3) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше єго правоую... слоужбоу... дали єсмы ємоу оу нашеи зємли... єдно сєло на васлоуи (Сучава, 1429 *Cost.* I, 290); тѣ(м) видѣвше єго, правою... слоу(ж)бою, до нас... дали и потвръдили є(с)ми ємоу... сєла, на имѣ нєгоєщи... и оу(н)гоурѣни и мли(н), на васлоуѧ (Сучава, 1472 *Cost. D.* 26).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на васлоуя, васлоуѧ** 2 (1436 *Cost.* I, 475; 1472 *Cost. D.* 26); **на васлоуи** 1 (1429 *Cost.* I, 290).

***ВАСЛОУИСКИИ** *прикм.* (2) ◇ в а с л о у и с к и и т р ъ г ъ (2) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Васлуй: сима пи(с) оу васлоуискомь тръгоу (Васлуй, 1437 *Cost.* I, 516); тѣм мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсми ємоу... єдна пасика... на имѣ фѣрцина, пасика, оу васлуиского тръгоу хотари (Сучава, 1448 *Cost.* II, 359).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **васлуиского** (1448 *Cost.* II, 359); *місц. одн. ч.* **оу васлоуискомь** (1437 *Cost.* I, 516).

Пор. **ВАСЛОУИ**[1].

ВАСОУТКА *ж.* (6) *(особова назва, пор.* Василиса): тоє вѣсє щобы имъ оурикъ и женѣ єго, васютцѣ, и дѣтемъ ихъ... нєпороушєно, николижє, на вѣкы (Сучава, 1433 *Cost.* II, 594); мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимь... ожє тота истинна Васоутка... жаловали єсмы єи особною нашею милостїю (Сучава, 1498 *BD* II, 125—126).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Васоутка** (1481 *BD* I, 248; 1492 *BD* I, 509; 1498 *BD* II, 126); *дав. одн.* **Васоутци** 1 (1481 *BD* I, 248); **васютцѣ** 1 (1433 *Cost.* II, 594); *ор. одн.* **Васоуткою** (1480 *BD* II, 241).

Див. ще **ВАСИЛЌА, ВАСКА.**

ВАСЫЛЫИ *див.* **ВАСИЛИИ.**

ВАСЬКО, ВАСКО, WASZKO *ч.* (73) *(особова назва, пор.* Василии): а при том были свѣдци, пан пєтръ нєоря... пан васко кузмич (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а на то послуси ~влдка ларивунъ... друздъ кадолъфовичь васько кузмычь (Перемишль, 1366 *P* 12); мы ~кнзь фєдоръ данильєви(ч)... васко кирдѣєви(ч)... поручѧємсѧ по олєхна (Луцьк, 1388 *P* 42); A na to swidczy pan Michał Bukgrabia Haliczkj... Waszko Hołowenczicz, Jhnat krechowicz (Галич, 1413 *GL* 48); а писа васко грамати(к) оу со(ч)вѣ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 378); Сє мы пановє Цєцєнєвъскыи: панъ Васко Цєцєнєвъскый, а пан Нѣмєць... продали єсмо имѣньє... на имѧ Цєцєнєвъци (Кременець, 1467 *AS* I. 63); приездчалъ(и) (!) къ намъ земяне наши зъ володимерского повету Васко и Ивашко Гринковичи Болобаны (Троки, 1498 *ГВКОО*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Васко, васко** 52 (1361 *AGZ* 6; 1385 *P* 28; 1401 *P* 65; 1415 *P* 87; 1421 *P* 92; 1445 *СРК;* 1456 *ЭСФ;* 1467 *AS* I, 63; 1483 *Cost. S.* 121; 1498 *ГВКОО* і т. ін.); **Васько, васько** 3 (1366 *P* 12; 1385 *P* 28; 1401 *АкВАК* III, 2); **Waszko** 1 (1413 *GL* 48); *род. одн.* **Васка** (1465 *BD* I, 88; 1467 *BD* I, 118; 1492 *BD* I, 509); *дав. одн.* **Васкоу** 2 (1491 *BD* I, 447; 1495 *БСКИ*); **Ваську** 2 (1443 *P* 145); **Васкови** 2 (1495 *BD* II, 40, 41); **васковѣ** 1 (1401 *P* 65); *знах. одн.* **Васка** (1430 *ГВКЛ* 7; 1491 *AS* I, 94; 1495 *BK*); *ор. одн.* **Васкомъ** (1458 *Cost.* II, 814; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

Див. ще **ВАСЮТА.**

ВАСЬЌОВЪ, ВАСЌОВЪ *прикм.* (7): а сталасѧ торгувлѧ межи добрыми людми... аже пани хонька васковая дѧдьковича жена... сама то вчинила (Перемишль, 1378 *P* 25—26); А по Васьковѣ животѣ хто попомъ оу свѧтого Ивана будєть, тоть по тому жь имаєть свѧтого Ивана зємьлю дерьжати (Городок, 1443 *P* 145); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє прїидошѧ пре(д) нами и пєре(д) оусими нашими мо(л)давскыми бояре... васко... и юра шоури(н) васко(в)... и продали... сєла на имѣ зоубричанїи и... ванковцїи (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **васковь, васко(в)** 4 (1474 *РГС;* 1479 *Cost. S.* 98); **васьковъ** 1 (поч. XV ст. *P* 75); *місц. одн. ч.* **по васьковѣ** (1443 *P* 145); *наз. одн. ж.* **васковаи** (1378 *P* 25).

Пор. **ВАСЬКО.**

ВАСЬЯНЪ *див.* **ВАСІАНЪ.**

ВАСЮТА *ч.* (2) *(особова назва, пор.* Василии): А при томъ были свѣдки наша рада вѣрная: владыка Луцкїй Ѳеодосей, панъ Иванъ Гулевичъ, панъ Васюта Тептюковичъ...

панъ Дениско Мукосѣевичъ (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 18); А при томъ были свѣдки наша рада вѣрная владыка Луцкій Ѳеодосей... панъ Васюта Тептюковичъ (Луцьк, 1446 *АкЮЗР* I, 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Васюта** (1445 *АкЮЗР* I, 18; 1446 *АкЮЗР* I, 18).

Див. ще **ВАСЬКО.**

***ВАСЮТКА** *див.* **ВАСОУТКА.**

ВАТАМАНЪ, ВАТАМАНЬ, ВАТАМАН *ч.* (36) виборний сільський старшина, представник сільської общини на руському праві, тіун: тѣ(м) мы, видѣвши єго правою и вѣрную службою до на(с)... дали єсмы єму єдно село... кучуровъ гдє бы(л) ватама(н) гє(р)ма(н) (б. м. н., 1422 *ДГОБ*); а пак ли бы ватама(н) албо рАдцА рѣклъ абы єго оу сєлѣ нє было а во(н) маєтъ присА⟨ч⟩и ажъ того чоловѣка оу сє⟨лѣ⟩ нѣтъ (Галич, 1435 *Р* 134); мы... єсмы дали и потвърдили слоузѣ ... паноу тоадероу... село ризина гдє биль алєкса ватамань (Ясси, 1495 *ПГВСР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ватаманъ, ватамань, ватамаи, ватама(н)** 20 (1422 *ДГОБ;* 1428 *Cost.* I, 233; 1435 *Р* 134; 1438 *DIR«A»* 472; 1443 *Cost.* II, 179; 1445 *DIR«A»* 483; 1454 *Cost.* II, 517; 1462 *Cost. D.* 11; 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1495 *ПГВСР* і т. ін.); **отамо(н)** 12 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 90 зв., 91 зв.); **въгъман(ъ)** 2 (1473 *ШКН* 165); *ор. одн.* **отамано(м)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90); *дав. мн.* **ватаманомъ** (1435 *Cost.* II, 692).

! WATHNYNU ⟨ВОТНИНУ⟩ (1): Tohdy Burgrabia Michał iechał so zemliany na thot vyesd, tedy oczicz toho sieła Pokosowczow sztho panu Miroslawv swoiv wathnynu prodał... y so staremy liudmy wiwył zemliu (Галич, 1413 *GL* 48).

Див. **ОТНИНА.**

! ВАОУКАРМА *див.* ***ВАВКАРМАНЪ.**

ВАХНО *ч.* (1) *(особова назва):* о(т) мѣстичовъ короткии павелъ григорь павелъ писарь панъ вахно танча алхатаръ (Львів, 1368 *Р* 16).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вахно** (1368 *Р* 16).

ВАЦЮТА *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были свѣткы: кн⟨А⟩зь Иванъ Борисович ЗвАгольскый... пан Фєдко Бобрыкович, войтъ луцкый Вацюта (Луцьк, 1461 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вацюта** (1461 *AS* I, 54).

***ВАШИЧИНЬСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Васічин *у Галицькій землі):* а сє Азъ па(н) пєтрашь староста галицкыи и снАтинскы свѣдочю (!) то своимъ листомъ... ижє пришедъ пєред мА васко мошенчичь и позвалъ коундрата борснича о границю о вашичиньскоую (Галич, 1401 *Р* 65).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **вашичиньскоую** (1401 *Р* 65).

WASZKO *див.* **ВАСЬКО.**

ВАШКОВЦИ *див.* **ВАСКОВЦИ**[1].

ВАШЪ *займ.* (199) **1.** *(множинний, вказує на те, що належить багатьом або стосується багатьох)* ваш (21): И тѣжь како вєлико вєсєлиласА єсть рада кроле(в)ства коли чєрєс (!) посрѣдокъ вашь то(т) то мистръ о тыи тадынки нашоу оусхотѣлъ вѣдати волю (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А нє вєрнєтє ли, а ви аби єстє знали ажє... варє кто придет от ваших людеи до нас, а ми возмєм ис них тоти наши пинѣзи (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 370); А коли панъ Петръ понялъ сестриницу моу (!) у Крозахъ и я мовилъ пану Петру: тамъ въ имѣнехъ вашихъ кривды великіи одъ сусѣдъ, поѣдь ты по тымъ имѣнемъ и кривдъ осмотри (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

2. *(шанобливий, вказує на те, що належить або стосується однієї особи)* ваш (47): кто к намо принєсеть записо на ѓ тисАчѣ тому мы дамы вашь листо што писано на Д̃ тисАчи (Сучава, 1388 *SL* 678—679); Brat wasz mențszyy Welikyy kniaź Żykhimont czełom biet (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142); И такъ абы єстє знали ваша милость, бо исъ тымъ *вашымъ* посломъ и вєликого князя московъского посолъ до насъ прышолъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447);

◇ ваша милость (130) *див.* **МИЛОСТЬ;** освичєность ваша (1) *див.* ***ОСВѢЦЄНОСТЬ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **вашъ, wasz** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139, 140, 142; 1493 *ОПВВ* 152; 1496 *ОПВВД; ОПСВВ* 61, 62; 1498 *BD* II, 409); *род. одн. ч., с.* **вашого** 4 (1496 *ОПВВД; ОПСВВ* 61; 1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 447); **вашєго** 3 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1435 *Cost.* II, 682; 1436 *Cost.* II, 698); *дав. одн. ч.* **вашємоу** (1496 *ОПСВВ* 62); *знах. одн. ч.* **вашего** 2 (1392—1393 *РФВ* 170, 171); **вашь** 2 (1388 *SL* 678; 1447—1492 *ЛКБВ*); **вашъ** 2 (1484 *ЯМ*); *ор. одн. ч., с.* **вашимъ, вашим** 5 (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1475 *BD* II, 329, 336; 1496 *ОПСВВ* 61, 62; 1498 *BD* II, 409); **вашымъ, waszym** 4 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142; 1496 *ОПВВД* 193; 1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 447); **! ваша** 1 (1476 *BD* I, 211); *знах. одн. с.* **вашо** (1495 *ВМБС*); *наз. одн. ж.* **ваша** 39 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1435 *Cost.* II, 678, 682; 1475 *BD* II, 336; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1491 *AS* I, 94; 1493 *ПОСВВ* 151 зв.; 1496 *BD* II, 403; *ПДВКА* 61; *ПСВВ* 192 зв.; 1499 *BD* II, 447 і т. ін.); **! ваше** 1 (1435 *Cost.* II, 679); *род. одн. ж.* **вашей, waszey, ваше(и)** 25 (1388 *SL* 678; 1457 *Cost.* II, 810; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20, 21; 1496 *ПДВКА* 60, 61; *ПСВВ* 192, 192 зв., 193; 1499 *BD* II, 449 і т. ін.); **вашоє, waszoie** 21 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139, 141, 142; 1481 *BD* II, 364; 1492—1493 *ПВФЧ* 148; 1493 *ПОСВВ* 151 зв., 152; 1494 *BD* II, 387; 1495 *АЛМ* 83; 1499 *BD* II, 447 і т. ін.); **вашой** 4 (1499 *BD* II, 449, 450); **вашєє** 2 (1496 *ПДВКА* 60; 1499 *BD* II, 449); **вашеѣ** 1 (1392—1393 *РФВ* 170); *дав. одн. ж.* **вашєи, ваше(н), waszey, вашєі** 8 (1388 *SL* 678; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1435 *Cost.* II, 682; 1436 *Cost.* II, 698; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1475 *BD* II, 336; 1496 *ПДВКА* 60; *ПСВВ* 192 зв.; 1499 *BD* II, 447, 449); **вашо(и), waszoy, waszoi** 8 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139, 140, 141; 1493 *ПОСВВ* 151 зв., 152; 1496 *ПДВКА* 60); **waszoie** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142); *знах. одн. ж.* **вашу, waszu** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1475 *BD* II, 336; 1493 *ПОСВВ* 151 зв., 152; 1496 *ПДВКА* 61; 1499 *BD* II, 447); *ор. одн. ж.* **вашою, waszoiu** 5 (1494 *BD* II, 387, 388; 1495 *АЛМ* 83; 1499 *BD* II, 447, 449); **вашею** 2 (1496 *ПДВКА* 60, 61); *місц. одн. ж.* **оу вашєи** (1435 *Cost.* II, 694); *кл. ф.* **ваша, wasza** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1496 *BD* II, 403; *ПСВВ* 192 зв.; 1499 *BD* II, 447, 448); *наз. мн.* **ваши** (1392—1393 *РФВ* 171; 1434 *Cost.* II, 675; 1475 *BD* II, 336; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1496 *ПСВВ* 192 зв.); *наз. мн. ч.* **вашы** 1 (1496 *ПСВВ* 192 зв.); **waszy** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *род. мн.* **ваших** 2 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142; 1480—1484 *BD* II, 370); **вашы(х)** 1 (1496 *ПСВВ* 192 зв.); *дав. мн.* **вашимъ** 3 (1392—1393 *РФВ* 170; 1434 *Cost.* II, 675; 1496 *ПДВКА* 61); **! вашАм** 1 (1476 *BD* I, 212); **! ваша** 1 (1476 *BD* I, 212); *знах. мн. ч.* **ваши** (1447—1492 *ЛКБВ*); *ор. мн.* **вашими** 2 (1484 *ЯМ;* 1447—1492 *ЛКБВ*); **вашы(ми)** 1 (1496 *ПСВВ* 192 зв.); **waszymi** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); *місц. мн.* **оу вашихъ** 1 (1498 *АЛМ* 163); **waszych** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

***ВБАЧИТИ** *дієсл. док.* (2) (що, чого) зважити (на що): И мы, вбачивши вѣрную службу его къ намъ, тое имѣніе на имя Микуличи дали есмо ему (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); Мы Олєксандръ... вєликии кн⟨А⟩зь литовскии ... чинимъ знамєнито... иж вбачивши вѣрныи службы... кн⟨А⟩жати Костєнтина Ивановича Острозского... ємоу имѣнє н⟨а⟩ше имєнємъ звАгол... дали єсмо (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **вбачивши** (1494 *АЛМ* 54; 1499 *AS* I, 117).

***ВБОГИИ** *див.* **УБОГЫИ.**

В ВЄРХ, УВЄРХЪ *присл.* (2) увєрх, вгору: Вєдаєм гораздо в границах и в соусєцствє до рєкоу Зєлвоу к Дєрєчиноу в низъ и в вєрх и тое полє Малеєвское розъроблено, на том хочєм завєдши, присАгноути (Луконица, 1478 *AS* III, 17); а Клиноватой нивє границу положилъ есми уверхъ подлѣ малое долины и замєжокъ малое нивки, котораяж

посполито с Клиноватою (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

Пор. **ВЪ ВЄРХОУ.**

В ВѢКЫ, ВЪ ВѢКЫ, V WIKY, V WIEKY, ОУ ВѢКЫ, ОУ ВѢКИ *присл.* (24) навіки, назавжди: ана (!) продала пєтрашкови радъцѣовьскому свою дѣднину и вотнину оу вѣки (Перемишль, 1359 *Р* 10); A pokolie thy tho hraniczi... po kolie iemu toth woiczicz wiwił z starimy ludmy, po tolie pana Mirosławowo v wiky i dithy ioho i blizniy ioho (Галич, 1413 *GZ* 48); и да єсть подобнь іоудѣ и проклѣтомоу аріи и да има(т) оучастіє и съ онѣмы іоудєиє, єжъ възъпиша на ~ ~ га ха, кръ(в) єго на ни(х) и на чєдѦ(х) (!) и(х), єже єсть и бъде(т) въ вѣкы (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

Див. ще ***ВѢКЪ, ДО ВЄКА, НАВѢКИ, НАВѢКЪ, ОУВѢКЪ.**

***ВГОРСКИИ** *див.* **ОУГОРЪСКЫИ.**

ВГОРУ, УГОРУ *прийм.* (2) *(з род.) (виражає просторові відношення — вказує на напрямок дії)* угору, уверх: а ведже мы по долгу лысту господарского, зъ паномъ Карпомъ чыныты грани поехали, а колы есмо проихалы черезъ лісъ Почапинский до долыни Кобелыка, вгору рички Згару, где насъ панъ Карпъ припроводылъ, указуючи одъколя грунтъ его починаетъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

***ВГОРЪСКИИ** *див.* **ОУГОРЪСКЫИ.**

***ВДАВНИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) за давністю втратити чинність, стати надто давнім: єстли бы сѦ таѦ рє(ч) такъ вда(в)иила, то(г)ды бы тоє дѣло мѣло вжо во оупокои бы(т) (Вільна, 1495 *БСКИ*).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп.* **3** *ос. одн. ж.* **естли бы сѦ... вда(в)нила** (1495 *БСКИ*).

WDARITI *дієсл. док.* (3) (кого) ударити: I teź jestliby... wdarił tak, jakoby kriwi nerozlił, majet na nem wina byti wodłuh obyczaja naszoje ziemli (Луцьк, 1388 *ZPL* 104—105).

ФОРМИ: *інф.* **wdariti** (1388 *ZPL* 106); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **jestliby... wdarił** (1388 *ZPL* 104); *дієприкм. пас. мин. дав. одн. ч.* **wdarenomu** (1388 *ZPL* 104).

ВДЄЛАТИ *див.* **ОУДИЛАТИ.**

***ВДЄЛИТИ** *див.* ***УДЕЛИТИ.**

WDEN *див.* **ВЪ ДЄНЬ.**

ВДОВА *ж.* (9) удова: Розво(д) єсть мєжи лю(д)ми ка(к) моужєвє є(ст) глава а жоны и(м) по(д)даны а дроу(г)и оудовы волны прото мы оуставлѦємь моужомъ запи(с) ро(ч)ныи а оудовамъ за мєсть лѣ(т), а моужа(т)комъ за дѣсѦ(т) лѣ(т) (XV ст. *ВС* 33).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вдова** (XV ст. *ВС* 36); *дав. одн.* **оудовє** (XV ст. *СЯ* 40 зв.); *місц. одн.* **о оудовє** (XV ст. *ВС* 21; *СЯ* 9); *наз. мн.* **оудовы** (XV ст. *ВС* 33); *дав. мн.* **оудовамъ** (XV ст. *ВС* 33); *місц.* **о оудова(х)** (XV ст. *ВС* 8, 33).

***ВДОВИИ** *прикм.* (5) вдовин, вдовиний (1): О женє которои моужь умрєть а она на оу(до)въе(м) (XV ст. *СЯ* 9); вдовии столецъ (1) шестимісячний строк, на протязі якого вдова після смерті чоловіка не могла виходити заміж, щоб не втратити віна, яке він їй записав: и тая Ганка мешкала на той дѣльницы мужа своего на вдов⟨ъ⟩ємъ стол⟨ь⟩цы до тыхъ часовъ, поки пошла замужъ за Юшка Можейковича (Троки, 1494 *РИБ* 560); сєдити иа вдовим столцы (2) *див.* **СЄДИТИ**; сѣсти на оудовьємъ стольци (1) *див.* **СЄСТИ.**

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **на вдовим** 2 (1454 *AS* III, 10); **на оудовьємъ, оу(до)въе(м)** 2 (XV ст. *СЯ* 9, 10); **на вдов⟨ъ⟩ємъ** 1 (1494 *РИБ* 560).

Див. ще ***УДОВИНЫИ.**

ВДОЛОЖЬ *прийм.* (1) *(з род.) (виражає просторові відношення)* уздовж: а тако продалъ яко самъ дєржѦлъ и с нивами и сѣножатми і ставы и со лѣсы і з дубровами і с пасиками, со всѣми границѦми і вдоложь і пупєрєкъ того існого сєла (Львів, 1400 *Р* 61).

ВДѢЛАТИ *див.* **ОУДИЛАТИ.**

***ВДѢЛЪ** *див.* ***ОУДѢЛЪ.**

ВДЯЧНО *присл.* (1) ◇ єстъ вдячно (кому) хтось радий (чому): Тєжъ всказалъ к намъ ижъ єстъ ємоу вдячно да(л) намъ богъ сєсти на сто(л)цы о(т)ца нашого на о(т)чынє нашо(и) (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152).

ВЄ *див.* **ВЪ.**

***ВЄДАНІЄ** *див.* ***ВѢДАНИЄ.**

ВЄДАТИ [1] *див.* **ВѢДАТИ**[1].

***ВЄДАТИ** [2] *див.* **ВѢДАТИ**[2].

***ВЄДАТИ**[3] *див.* **ВѢДАТИ**[3].

***ВЄДЄТИ** *див.* **ВИДѢТИ.**

ВЄДЖЄ *спол.* (3) *(зв'язує сурядні речення)* **1.** *(протиставний)* а, але (1): ино мы послалы... до зємянъ Браславскихъ... также до бояръ Хмелныцкихъ... абы до насъ прыехалы... ведже оны не хотилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

2. *(протиставно-приєднувальний — у сполуч. з* а ведже*)* однак, проте (1): Мы, Свыдрыгайло, Великій Князь, чинымо знаменито... ижъ, прышовшы передъ насъ... Карпъ Ивановичъ Микулинскій ... покладалъ передъ нами лыстъ отъ князя Василія Сангушковича... и просилъ иасъ, абы есмо ему тое потвердылы... ино мы послалы... до земянъ Браславскихъ... также до бояръ Хмелныцкыхъ... абы до насъ прыиехалы (!) и зъ паномъ Карпомъ потокмылыся, ведже оны не хотилы... *а ведже* мы, по долгу лысту господарского, зъ паномъ Карпомъ чыныты грани поехали (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

3. *(наслідковий)* отже (1): Мы, Свыдрыгайло, Великій Князь, чинымо знаменито... ижъ... Карпъ Ивановичъ Микулинскій... покладалъ передъ нами лыстъ... дворанъ нашихъ... што есмо имъ... велилы именя его... объихаты... и крывду его... розсудыты; ведже оны тое все учннылы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ВЄДОМО *див.* **ВѢДОМО.**

***ВЕДОМОСТЬ** *ж.* (1) ◇ до вєдомости (1) до відома: Про то Мы Александръ, або Витолдъ... ведомо чынимо тымъ теперешнимъ, яко и на потомъ будучого вєку людемъ, до которыхъ ведомости тотъ Нашъ листъ прыдетъ (Вільна, 1389 *РЕА* I, 26).

ФОРМИ: *род. одн.* **ведомости** (1389 *РЕА* I, 26).

***ВЄДОМЪ** *див.* ***ВѢДОМЪ.**

***ВЕДОМЫЙ** *прикм.* (1) точно встановлений, точно визначений: Иже из многы(х) соудовъ одна жалоба быває(т) розно соужена, прото мы хотѦчї имєти вєдомыи соудья (!) уставлѦємъ одинъ у краковъской зємлї, а дроу(г)и у соудомїрьскыи (!) нашь соудья имєєть быти (XV ст. *ВС* 12 зв.).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **вєдомыи** (XV ст. *ВС* 12 зв.).

ВЄДРО *с.* (52) *(міра місткості)* відро: ива(н) окоуличь даєть из очины двѣ вєдрѣ мєдоу из новича трєтєє (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167); къ Житомироу сєло КрошнѦ а в томъ сєлє данънико(в) три а дани дають колодоу мєдоу бє(з) двоу вєдє(р) а два вєдра мєдоу залєгло на поустовъско(и) зємли (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); А поведалъ намъ, штож дей с них одна служъба, а дани они дают двадцать ведер меду и чотыры ведра (Мереч, 1496 *АЛРГ* 71).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вєдро** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93); *род. одн.* **вєдра** (бл. 1458 *Р* 167; бл. 1471 *ЛКЗ* 92; 1496 *АЛРГ* 69, 71); *знах. одн.* **вєдро** (бл. 1458 *Р* 167; бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв., 93, 93 зв.; 1496 *АЛРГ* 69); *наз. мн.* **вєдра** 4 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв., 93, 93 зв.); **вєдры** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *род. мн.* **вєдер, вєдє(р)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 92 зв., 93, 93 зв., 94; 1496 *АЛРГ* 71); *знах. мн.* **вєдра** 2 (бл. 1458 *Р* 167; бл. 1471 *ЛКЗ* 93); **вєдры** 2 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93, 93 зв.); *наз. дв.* **вєдрє** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); *знах. дв.* **вєдрє** 6 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв., 93, 93 зв.; 1493 *АЛРГ* 56); **вєдрѣ** 5 (бл. 1458 *Р* 167).

ВЕЖГАЙЛО *ч.* (1) *(особова назва, лит.* Visgailas*)*: Пысанъ у Вылни, мая двадцать первого дня, индыкта девятого. Вежгайло Діякъ, рука (Вільна, 1431 *ГВКЛ* 9).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вежгайло** (1431 *ГВКЛ* 9).

ВѢЗДЄ *присл.* (11) скрізь, всюди: Тѣм мы видѣвше правоую и вѣриоую и(х) слоужбоу до на(с)... далн єсми

и(м) обомъ посполно оу нашєи зємли оу молдавскои, на милѣтинѣ, сєлищє... съ вєликы(м) гаємъ що є(ст) бли(з) милѣтина и съ въсѣмъ трънїє(м) що соу(т) близко милѣтина и на поли боу(д) гдє оу томъ хотари вєздє (Сучава, 1443 *Cost.* II, 144); А також крал єго милость и кнѧз вєликїи литовскїи да имают лишити коупцєм нашим, вєздє по зємлѧх и панством их, абы ходили и торговали слободно и доброволно (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

***ВЄЗТИ** *дієсл. недок.* (3) (що) везти: umerłoho ot mesta do mesta... wezliby czerez myta, niczoho na nich myta ne majet brano byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); а с того млына тєжъ на городъ жито вєзоуть (б. м. н., XV ст. *ИК*).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **везоуть** (XV ст. *ИК*); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **by... wez** (1388 *ZPL* 105); *3 ос. мн.* **wezliby** (1388 *ZPL* 105).

Див. ще **ПОВЄЗТИ, *ПРИВЄЗТИ.**

***ВЄКЪ** *див.* ***ВѢКЪ.**

! ВЄКЫИ *див.* **ВЄЛИКИЙ[1].**

***ВЕЛАВСКИЙ** *ч.* (1) *(особова назва)*: Мы Александро Володимеровичъ пожаловали есмо н(а) то(го) слугу Ларивона Вела(в)ского: не надобе ему нам з слугами службы служити а поплатовъ платити (Овруч, 1450 *ЗНТШ* XI, 7).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Вела(в)ского** (1450 *ЗНТШ* XI, 7).

***ВЕЛБИЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)*: мы вєликиї кн҃зь швїтрикга(л) Свѣдомо чинимъ... ижє дали єсмо и запїсали лєнькови зарубичю таѧ сєла в луцкої зємли олыку на рєцѣ олыцѣ... А вєлбичи (Житомир, 1433 *P* 126).

ФОРМИ: *знах.* **вєлбичи** (1433 *P* 126).

***ВЄЛЄБНОСТЬ** *ж.* (1) (*стч.* velebnost, *стп.* wielebność) *(у сполуч. з присвійним займенником — титул)* достойність: мы романь воєвода... чинимо знамєнито... ожє... панъ дидрихъ боучаскыи... прїѧлъ мѧ къ єго вєлєбности въ мѧсто сына (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305).

ФОРМИ: *дав. одн.* **вєлєбности** (1448 *Cost.* II, 305).

ВЄЛЄБНЫИ *прикм.* (31) (*стч.* velebný, *стп.* wielebny) **1.** *(шанобливий епітет)* достойний (29): Божією милостию мы кроль казимир... корол вєлєбныи... явно повѣдают (Судомир, 1361 *AGZ* 6); А на то дали єсмы грамоту нашю и печать привѣсѣли вєлєбного кнѧзъства нашєго (Бохур, 1377 *P* 24); а дан(н) сєи листъ чєрєз руки вєлѣбно(г) мужа донина подканслѣрєго кролєвства ⟨по⟩лско(г) пробоща (с)в҃того ⟨флорїѧ⟩на прєдъ краковомъ (Медика, 1415 *P* 87); мы Ѳєоктисть, митрополнт молдавскїи... явно чиним... ажє мы слюбоуємь... вєлєбномоу Казимирови, королєви полскомоу (Сучава, 1462 *BD* II, 288—289).

2. *(у знач. іменника)* достойник (2): мы па(н) ива(н) срѣ(м)скыи староста рускыи вызнава(м) то... ис ты (!) вєлєбными што с на(м) у то(т) ча(с) сѣдили ижє пришєдши прєд на(с)... пани махна узвєртовская и отступила узвартова панѣ яхнѣ кыинскои (Львів, 1414 *P* 85).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **вєлєбныи** 4 (1361 *AGZ* 6; 1388 *P* 39; 1400 *Cost.* II, 619); **! вєлє** 1 (1377 *P* 23); *род. одн. ч., с.* **вєлєбного** 4 (1361 *AGZ* 6; 1377 *P* 24; 1395 *Cost.* II, 611; 1400 *Cost.* II, 617); **вєлѣбно(г)** 1 (1415 *P* 87); *дав. одн. ч.* **вєлєбному, вєлєбномоу, вєлєбио(м)** (1388 *P* 40; 1393 *Cost.* II, 607; 1395 *Cost.* II, 613; 1400 *Cost.* II, 619; 1403 *ДГМ;* 1407 *Cost.* II, 629; 1411 *Cost.* II, 637; 1433 *Cost.* II, 650; 1435 *Cost.* II, 689; 1462 *BD* II, 289 і т. ін.); *дав. одн. ж.* **вєлєбиої** 4 (1388 *P* 40; *SL* 678; 1395 *Cost.* II, 612); **вѣлєбної** 1 (1393 *Cost.* II, 607); *род. мн.* **вєлєбиыхъ** (1414 *P* 85); *ор. мн.* **вєлєбиыми** (1414 *P* 85).

ВЄЛЄИ *див.* **ВЄЛѢ.**

ВЄЛЄМОЖНЫ *див.* **ВЄЛМОЖНЫИ.**

***ВЄЛЄМУЖНИИ** *див.* **ВЄЛМОЖНЫИ.**

ВЄЛЄМѪЖНІИ *див.* **ВЄЛМОЖНЫИ.**

***ВЄЛЄТИ** *див.* ***ВЄЛѢТИ.**

ВЄЛИ *див.* **ВЄЛѢ.**

!ВЄЛИВЫХ *див.* **ВЄЛИКИЙ[1].**

***ВЄЛИКАЯ ИВНИЦЯ** *ж.* (2) *(назва річки у Київській землі)*: тоє свѣ(т)чили два братєники... покоуль єсть г(с)дрѧ нашє(г) тоули(н)скоє зємли... а о(т) калинова коуста по вєликоую ивницю (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *знах. одн.* **вєликоую ивиицю** (бл. 1458 *P* 167); *ор. одн.* **вєликою ивиицєю** (бл. 1458 *P* 167).

***ВЄЛИКАЯ ФРОУМОАСА** *ж.* (3) *(назва річки у Молдавському князівстві)*: И єщї єсмо дали... монастир⟨оу⟩... бранищю... починши от вєрх Никида... на оустиє Вєлико⟨и⟩ Фроумоаси, та Вєликою Фроумоасою гори до роунка, що єст на вєрх Вєликои Фроумоаси (Сучава, 1491 *BD* 1,473).

ФОРМИ: *род. одн.* **Вєликои Фроумоаси, Вєлико⟨и⟩ Фроумоаси** (1491 *BD* I, 473); *ор. одн.* **Вєликою Фроумоасою** (1491 *BD* I, 473).

***ВЄЛИКАѦ СОУХА** *ж.* (4) *(назва річки на Буковині)*: и дали и похилили и потвє(р)дили єсмо того сєло на имѣ щи(л)биканїи оу стоудєнои топлици на вєликои соухи и соуха вєликаѧ о(т) оустїѧ до самого вє(р)ха (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **соуха вєликаѧ** (1488 *ДГСВМЩ*); *місц. одн.* **на вєликои соухи** (1488 *ДГСВМЩ*).

Див. ще ***СОУХА ВЄЛИКАѦ, *СУХАЯ.**

ВЄЛИКИЙ[1], ВЄЛИКЇИ, ВЄЛІКІИ, ВЄЛИКЫИ, ВЄЛИКИИ, ВЄЛИКИ, ВЄЛИКЫ *прикм.* (1069) **1.** *(який визначається за розміром)* великий, значний (47): Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову... со всякими пожытками прыдаемо; к тому село нашое Теремъное подъ Луцкомъ, почонъ отъ того копъца при дорозе, грани Теременьское и отъ того копъца къ великому копъцу Грицевы могилы (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); а хотарь ти(м) сєло(м)... долоу потокомь до тазлова... до вєликы бродъ (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); А потолѧ заѣхали имъ по колтовєцкоє пєрєхрєстьє а по вєликоую могилу (Зудечів, 1411 *P* 79); и о(т)рѣчи (!) колочина прѧмо попєрєкъ полѧ болохова али жь до вєликои рѣки днѣстра (Ланчиця, 1433 *P* 125); а хота(р) тои поустини на вєрхъ долины... на могилоу вєликою (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445); я... границу есми положилъ Плоской ниве... межею великою по конецъ Вздвнженское нивы (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); а боудѣтъ ли до(ч)ка старостіна а имєніє вєликоє тогды сто гривє(н) братіє єи мѣюти (!) дати за вѣно (XV ст. *BC* 35 зв.); у hranyciu y mezu samy iesmo promezy sebe połozyły y kopcy zasypały poczonszy od toiey wełykoyi dorohy... u *wełykuiu* sosnu (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

В є л и к а я Д о л и н а (3) *(назва місцевості у Молдавському князівстві)*: А хотаръ тои поустыни почєншє от Вєликои Долины прости чєрєс полє на трънїє (Сучава, 1438 *DBAc* 27); а хотаръ... є(ст)... попрѧкъ чєрє(с) полѧ та чєрє(с) вєликою долиноу (Сучава, 1446 *ПГСПМР*); в є л и к и и д и л (1) *(назва вершини у Молдавському князівстві)*: Ино мы єсмо им досмотрили и познамєнали коуда ⟨б⟩ило и прислоухало издавна: почънши ис вєрха от бєрєгь Бръладa... та чєрєс ровню на вєликы дил (Бирлад, 1495 *BD* II, 63); в є л и к а я д о р о г а (10), д о р о г а в є л и к а я (2) битий шлях, тракт: а хотаръ ємоу... на дорогоу на вєликоую гори дорогою онъ до ворловои могилы (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 27); почєншє хотаръ тому сєлу, почєнши о(т) вєликои дорогъ (!) со(ч)въскои... прости долиною долоу до панкова става (Сучава, 1456 *Cost.* II, 582); и я... границу есми положилъ Плоскои ниве подле дороги великое (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); Y hranyciu y mezu samy iesmo promezy sebe połozyły y kopcy zasypały poczonszy od toiey wełykoyi dorohy (Тришин, 1500 *ДПЖН*); в є л и к ы и д р у м ъ (2) битий шлях, тракт: а хотаръ тѧмъ сєломъ да є(ст) о(т) вєликыи друмъ... право на дѧлъ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*); в є л и к и и л о у г ъ (2) *(назва місцевості у Молдавському князівстві)*: ино оу том оуставши слоуга наш Михоул Боузат и привєл оуси свои околни мєжіаши, нно они єщє знали и свєдєтєлство-

вали о том, аже загоубил слоуга нашъ Михоулъ Боузат своа привилїа... коли пришли Алибєг и брат єго Скєндєрьбєг и съ Цапалоушєм та поплєнили наша зємлѣ до поуд вєликою лоугоу (Сучава, 1481 *BD* I, 258); в є л и к и и м о х ъ (2) *(назва місцевості в Київській землі):* а ло(в)ко(в)скою дорогою по вєликии мохъ (б. м. н., бл. 1458 *P* 167); в є л и к ї и п о у т (4) битий шлях, тракт: а хотарь ти(м) сєло(м)... на поуть могила ⟨и чрѣзь⟩ тазло(в) на вєликы пѫ(т) (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); а хотарь монастироу о(т) воронє(ц) почє(н)ши о(т) мо(л)довоу о(т) проти(в) воронєца гдє падає(т) оу мо(л)дови та о(т)толѣ поутє(м) до гдє оупадає(т) оу вєликїи поу(т) на копаноую могилоу (Сучава, 1490 *ДГСХМ*); в є л и к а я р о у д а (6) *(назва місцевості в Київській землі):* а о(т) кодє(н)скоє дороги по(дъ) кодню по вєликоую роудоу (б. м. н., бл. 1458 *P* 168); к р ъ н и ц а в є л и к а ѧ (1) *див.* **КРѢНИЦА.**

2. *(який проявляється за силою, ступенем вияву)* великий (24): Teź jestliby... niekotoryj pripuźonyj welikoju potrebiznoju, czasu nocznoho wołałby, a jestliby... jemu ku pomoźeniu ne pribehli, ku wołaniu wsiakij sused, ... tridcat szelahow majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); а прото яко и пєрвѣи тако и тыми листы ва(с) рада короуны жаданьє(м) вєлики(м) проси (!)... яко з вєликоє с цѣлоє приязни дооуѳаньємъ рада короуны васъ тѣжь приимє всѧкоє чти ва(м) яко сами собѣ зыча (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); прото(ж) ни єди(н) на(ш) оурѣ(д)ни(к) щобы сѣ нє смѣль покоусити(с) оузѣти мыто о(т) ты(х) вышєписани(х) возовь, при нашєи вєликоє казни (Котнари, 1454 *Cost.* II, 508—509); Прїгожаєтсѧ частокро(т) и(ж) из наши(х) зємлѧ(н) нє о(т)бываю(т) своєи чти чинѧтсѧ разбоинїци и своєю доброю волєю а оу на(ш) у вєлїкы(н) гнѣвъ оупадаю(т) (XV ст. *BC* 28—28 зв.); Алє хочоумъ єго миловати и оу чти *(в ориг.* чти.— *Прим. вид.)* и оу вєликои ласцѣ дєржати (Сучава, 1460 *BD* II, 270).

3. *(за значенням)* великий, важливий (26): Też ustawilijeśmo, iź źadin... nie majet' prisiahati na desiaterom boźi prikazani... tolko o welikoj reczi (Луцьк, 1388 *ZPL* 105—106); Мы кн҃зь Сємєнъ... О(з)на(ї)моуємо... И(ж) мы дєи змилова(в)шисѧ Нод(!) слоугою Наши(м) оурожоны(м) Єрємиєю Ша(ш)ко(м) Которои На(м)ъ Вєликїє оуслоуги своє И ко(ш)то(м) нємали(м) о(т)дає(м) (!) (Прилуки, 1459 *P* 171); Писал Костє въ Соучавѣ, въ свѧтїи вєликїи дєнъ Пасхи (Сучава, 1488 *BD* I, 349);

в є л и к а я м а р т о р и ѧ (26) урочисте свідчення: а на то є(ст) вєликаѧ марториѧ нашєго г(сд)ва, вишєписаннаго стєфана воєводи (Сучава, 1460 *Cost. S.* 34); а на то є(ст) вєликаа мартоурїѧ, са(м) г(сд)воми, вышєписанныи стєфана воєводы, и прѣвъзлюблєнни(х) сно(в) г(сд)вами (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98); в є л и к а я п є ч а т ь (4), п є ч а т ь в є л и к а я (6) велика печать молдавського воєводи: а н⟨а⟩ крѣпость тому и на памѧть вєлѣлъ єсмо нашю пєчатъ вєликую привѣсити (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); А къ сему нашему листу на крѣпость казали есмо нашу печать великую привѣсити (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); Ино єсми оучынилъ мой листъ твоєй милости и подъ вєликою нашою пєчатью (б. м. н., 1496 *BD* II, 402); в є л и к о є п о т в є р ж є н ї є (4) урочисте підтвердження: на крѣпость томоу и на вєликоє и на вѣчноє потвєржєнїє вєлѣли єсмы нашоу пєчать вєликоую привѣсити к сємоу листоу (Сучава, 1402 *Cost.* II, 621); а на крѣпость тому всємоу вышє писанномоу и на вєликоє потвръж(д)єнїє вѣчноє вєлѣли єсмо привѣсити нашоу пєчать к сємоу листоу нашему (Сучава, 1433 *Cost.* II, 653); в є л и к о є п р и в и л и є (4), п р и в и л ї є в є л и к о є (2) **а)** документ з великою печаткою власника, що стверджує право власності (на що) (4): а мы имає(м) то(г)ды потвєрдити вєликы(м) привилиє(м) по(д)лоу(г) справє(д)ливости и зє(м)ли нашєи обычаѧ (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); и жаловали нам, аже привилїє вєликоє, що имал влъча батърєскоула от дѣда нашєго... а тота привилїє а они загоубили, коли пришли тоурци (Сучава, 1493 *Cost. S.* 175); **б)** документ з великою печаткою власника про надання пільг (на що) (2): мы пєтръ воєвода... знамєнито чиним... ожє пришли пєрєд насъ наши приѧтєлєвє, боургарє ливовскїи, и принєсли вєликоє привилиє... и просили нас, абыхом имь мыта полєхчили (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); мы Стєфанъ воєвода... чиним знамєнито... ожє пришли пєрєд нас наши прїѧтєлєвє... и принєсли привилїє вєликоє... и просили нас абыхом имь мыта полєхчили (Сучава, 1460 *BD* II, 272); в є л ї к ы є р о к ы (1), р о к ы в є л ї к и е (2) сесія судів вищої інстанції за участю короля або вищих достойників: а єстьли жє сѧ ємоу нє поздоровить тогды чєтвєртыи можє(т) отложить... на вєлїкі(х) роковъ пєрвоє маєть о(т)ложить правою нємоцью а на малы(х) одно простою нємоцью (XV ст. *СЯ* 40); в є л ї к ы й с о и м (2) *(загальнодержавний з'їзд)* великий сойм: Головныи пановѣ зємль наши(х) на вєлїкы(х) соимє(х) сєдаю(т) о(т) на(с) на соудѣ(х) (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

4. *(значний за кількістю)* великий, чималий (17): и тако(ж) оу ты(х) вышєписанны(х) сє(л) да сѧ нє оумѣшаю(т) соу(д)ци о(т) я(с)... ни глобы брати ни трєпєтину (!) ни о которои винѣ ни о вєликои ни о малои (Побрата, 1448 *ДГПР*); Жаловаласѧ пани Василєваѧ Копачєвича на пани Михайловоую Нацєвича, мовєчи, ижъ она з ымєнѧ своєго Зєлви за мост пєрєходєчи, сєножати косит и попасю пасєт... бъчолы дєроут и шкоды вєликиє чинѧт (Луконицяя, 1478 *AS* III, 17); прїгожаєтсѧ такымъ дѣтємъ оу моло(до)стї частокро(т) свою дѣ(л)нїцю истратїть а тако(ж) о(т) обою стороноу бывають нє(до)ста(т)кы вєлїкыи (XV ст. *BC* 28); Што прысылалъ єси къ намъ своєго посла Богуша дьяка... повєдаючы намъ вашу прыгодоу, которая вамъ стала сє отъ... вєликого князя московъского, што жъ онъ... люди свои моцно вослалъ оу вашу зємлю и шкоды вамъ *вєликии* подєлалъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

5. *(який має широку славу, популярність)* славетний (5): Писанъ въ великомъ Луцку, лета отъ создания мира 6830 (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); мы Стєфань воєвода... чиним знамєнито... ожє прїидє прѧд нами... митрополит сочавскїи кир Ѳєоктисть... съ произволєнїєм въсѧх наших вєликих монастирєи молдавских... и продал нашємоу вѣрномоу паноу Тадороу Проданоу... одно сєло митрополскоє (Сучава, 1464 *BD* I, 83).

6. *(який належить до привілейованих верств суспільства)* великий, знатний (7): рома(н) воєво(д)... г(с)п(д)ръ зємли мо(л)давскои, пишє(м) прїѧтєли(м) (!) наши(м) мылимъ су(д)цємъ и шо(л)тузу и пръгарє(м) и оуси(м) купцє(м) вєлыкы(м) и малы(м) (Баків, 1447 *Cost.* II, 731—732); Оурѧ(д) шє(л)тїискїи пано(м) оу слоу(ж)бѣ є(ст) оужїто(ч)но а длѧ то(г) вѣлїкыи пановѣ добывають собѣ шьтїсо(в) (XV ст. *BC* 32); мы Стєфанъ воєвода... вызнавамы... каждомоу добромоу, и доуховномоу и свєцкомоу, и вєликомоу и маломоу (Сучава, 1468 *BD* II, 301).

7. *(який має значну силу)* могутній (1): Вѣдомо даємъ нашєму бра(т) ажь єсмь сѣлъ на столѣ вєликого цр҃ства (б. м. н., п. 1393 *P* 48);

в є л и к о є к н я ж є н ї є (1) велике князівство: а (з)нати и(м) тимъ а(р)хима(н)дрито(м) пєчє(р)скимъ Ста(р)цомъ и братїи нашєго патрїа(р)шєского благословєнїѧ, а вєликн(х) Господарєй Свои(х) владѣющи(х) вєлики(м) княжєнїє(м) роускимъ (б. м. н., 1481 *ГПМ*); в є л и к о є к н я з с т в о (5), к н я з ь с т в о в є л и к о є (4) велике князівство: А на потвєржєнїє тому листови велѣли єсми привѣсити печат нашего великаго князства (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); видєлосє намъ и паномъ радє нашо(и) штожъ по всєму вєликомоу кня(з)ствоу нигдє па(н)скии моужыки лововъ своихъ нє мають (Вільна, 1499 *ВФ*).

8. *(який виступає у складі титулу)* великий (43): исталосѧ подъ дєржавою вєликого кролѧ краксвьского кази-

мира (Львів, 1370 *Р* 18); Вѣликии коро(л) влодиславъ Бьє мл(с)ти польски... знаємо чинимъ ажє... данило дажбогови(ч)... послужилъ намъ и оуказалъ прѣд нами свою вѣрноую слоужбу (Краків, 1394 *Р* 53—54); А при том был вєликого королѧ зємѧнин пан Мишко Глоускій (Острог, 1463 *AS* I, 56); А с нами в тот часъ были... дворяне гдря нашего великого короля Александра (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); Божью милостію и господара нашого здоровьемъ великого короля Александра, мы князь Михайло Ивановичь Юрьевичь прыдалисмо на храмъ Пречистой Богоматеры землю бортную Измаловскую (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 4);

вєликыи вистѧрникъ (5) головний скарбник у Молдавському князівстві: сє азъ... пань Игнатїє, реком⟨ь⟩и Юга, вєликыи вистѧрникь Іоанна Стефана воєводы... дали єсмы трои двєри от дамаскы чрьвєнои съ златом, и єдинь покровєць (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); Боѧрїи аноуме: Тъоутоул вєл логофът... Болдоур вєл. вист. (Сучава, 1491 *BD* I, 464); вєликии дворникъ (1), дворникъ вєликии (1) придворний чин у Молдавському князівстві: а на то є(ст) вѣра... бояръ наши(х), вѣра пана оны дворника вєликого и вѣра пана маноила (Сучава, 1448 *Cost.* II, 300); вєликаѧ кнѧгини (3), кнѧгини вєликаѧ (2) велика княгиня: Кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни вєликаѧ правил(а) (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); a newestee (!) naszoy welikoy knehini Julianie prysiahł po żywote brata naszeho Welikoho Kniazia Witowta boronity ieie (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); и тако(ж) даємь и потвєржаємь матєри нашеи, вєликои кнѧгини *(в ориг.* кнѧшни.— *Прим. вид.)* маріи... серецкїи торгь и с мыто(м) (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); коли похочєть Стєфанъ воєвода, або... кого всхочєть своихъ пословъ послати до свата своєго вєликого князя Ивана Васильевича навєдити зъдоровъя дочки своєє вєликоє кнѧгини и внука своєго, абыхмо єго посломъ давали добровольноє проєханьє чєрєзъ нашу землю до Москвы и отъ толь зася до єго зємли (б. м. н., 1496 *BD* II, 405); вєликии кнѧзь (190), кнѧзь вєликии (57) великий князь: А повєлѣньемь блговѣрнаго ї хр(с)толюбиваго кнѧзѧ великого(ф) (!) михаїла кєдиминовича (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8); Александеръ... король польскїй, великїи князь Литовскій... Чинимъ знаменито симъ нашимъ листомъ, хто на него посмотритъ, або чтучи его услышитъ (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); мы вєликый кнѧзь Швитрикайло олькиръдовичь чинимъ... знаменито... ижь потьверьдили брата нашого єсмо даньє королѧ Владислава свѧтому Ивану церкви и попу Ваську Ивановъскомоу (Городок, 1443 *Р* 144—145); мы великии князь Швитрикгал литовскии, рускии и иных. Чинимъ знаменито... Дали есмо... владицѣ орменьскому под Луцкомъ, село... на имя Цѣпорово (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); ⟨а⟩ кто боудетъ намъ нєпрїѧтел, тот и кнѧзю вєликому нє прїѧтєлъ (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); мы вєликии кнзь швитрикаило олкєрдови(ч) чыни(м) знамєнито симъ нашы(м) листо(м) и даємъ вѣдати каждомоу добромоу хто нань оузрить (Луцьк, 1451 *ДГШХ*); Тымжє обичаєм и мы оудилали... видѣчи и знаючи ласкоу и доброволєніє наяснѣишаго кнѧзѧ пана Казимира, кролѣ полского и вєликого кнѧзѧ литовского... (Коломия, 1485 *BD* II, 371); Казимиръ... король Польскій, великїй князь Литовскій... Чинимъ знаменито и даемъ вѣдати... Симъ нашимъ листомъ... хто на нею (!) узритъ (Вільна, 1492 *АЛМ* 30); Ja Fedko Janusz(k)owicz Pysar Wełykoho Kniazia Alexandra namisnyk Zyzmorski szto iesmy kupył ymineyco w namysnyka melnyckoho papa nemiry hrymayłowycza (Тришин, 1500 *ДПЖН*); вєликии логофътъ (2), логофєтъ вєликии (1) *(великий канцлер у Молдавському князівстві)*: а на болшєє потвърж(д)єніе том(у) въсему вышєписанному вєлѣли єсми нашєму вѣрному пану симѣ логоѳєту великому писати и прівѣсити нашу пєчатъ к сєму листу нашєму (Сучава, 1443 *Cost.* II, 180); Боѧріи аноуме: Тъоутоул вєл. (!) логофът, Доума, Гангоур (Сучава, 1491 *BD* I, 464); вєликии панъ (2), панъ вєликии (5) *(великий феодал у Молдавському князівстві)* великий боярин: алє коли тыми часы оусхоче(м) поєхати пере(д) нашєго милостивого пана приєхати, а на(ш) наяснєиши и милостивыи па(н) имає(т) на(с) глєитовати своими чотырми вєликими паны и радцами и(с) короуны (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); а мы подлоуг прозбы кролѣ єго милость... и за тым и паноув наших, вєликых и малых, а мы єсмы простили пана Михаила логоѳєта (Сучава, 1468 *BD* II, 305—306); вєликий постелникъ (2) придворний чин у Молдавському князівстві: Боѧрїи аноуме Тъоутоул вєл. логофът... Єримиє вєл. пост. (Сучава, 1491 *BD* I, 464); вєликии спатар (1) командуючий військами у Молдавському князівстві: Боѧрїи аноуме Тъоутоул вел. логофът... Клънъоу вєл. спат. (Сучава, 1491 *BD* I, 453); бояринъ вєликии (509), вєликии ⟨болѣринъ⟩ (1) *див.* **БОЯРИНЪ**; посолъ вєликии (1) *див.* **ПОСОЛЪ;**

(який вживається як епітет до імені святого) великий (5): лѣ 6974 княини(!) олена вышила сии вздоухъ великомоу архистратигоу михаілоу (б. м. н., 1466 *ОБРН* 128); Я, Андрей Александровичъ... державца кіевскій на тот часъ што гдрь нашъ король его млсть далъ игумену и старцом стого великого Николы мнстря Пустынского двѣ нивки городское земли Плоскую а Клиноватую и листъ свой на то им его млсть далъ (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); пса(н) оу сто великого чю(до)творца николы в манастыри оу поусты(н)цє (Пустинка, 1499, *ПИ* № 3);

◇ от вєлика и до мала (1), от мала до вєлика (1) від малого до великого, поголовно: Мы пє(т)ро воєво(да)... и с наши(м) митрополито(м) ки(р) Θєктисто(м) и съ всѧми паны о(т) велика даже и до мала радили єсмы... о оутисненїє и погибєли зємли нашеи (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... глєитоуємь сим нашим... глєитом наших вирных и почтєных боѧрь... и оусы их слоугь, от мала до вєлика (Сучава, 1468 *BD* II, 305); вєлїкая полща (2) *(назва історичної області Польщі)* Великопольща: Зємскыи пїсари во всє(х) зємлѧ(х) королѣвъства нашєго во вєлїкои по(л)ще в їира(д)зю (!) вланъчицє коуявѣ оу добрынї за запи(с) имєю(т) бра(т) яко пїсари краковъскыи и соудомирьскыи за одноу жалобоу за пїсанѫ вєньци нетъ одинъ гро(ш) (XV ст. *СЯ* 43 зв.); вєлїке польско (1) *(назва історичної області Польщі)* Великопольща: такоже кєды коли бы сѧ пригодило помочи оу кролєвъствѣ пол(с)кому на далєкиѣ стороны, далеи кракова, далеи вєликого польска, ку нємъцємъ и ку крижевникомъ... тогды мы имамы помагати подлугу (!) всєѣ нашєѣ мочи (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); вєликыи постъ (7) *(назва релігійного обряду, також календарна дата)* великий піст: писанъ листъ оу соучавѣ, вєликого поста пѧтоѣ нєдѣли (Сучава, 1402 *Cost.* II, 621); а то сѧ дѣяло и дано оу вовѣ (!) оу пѧтокъ пѧтоѣ нєдѣлѣ оу вєликомъ постѣ (Львів, 1421 *Р* 94); а почати имъ тыє ко(р)чмы варити на рокъ на мѧсныє запоусты вєликого поста какъ трети(и) годъ вы(и)дѣть пє(р)воє ихъ коупли (Краків, 1489 *AKB*); жаловати вєликою жалобою (2) *див.* **ЖАЛОВАТИ**[3]; запусты великіи (1) *див.* ***ЗАПУСТЫ;** от малыхъ и до великыхъ (1) *див.* ***МАЛЫЙ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **вєликий, вєликїи, вєлики(и), вєлики, вєлїкїи, welikiy** 109 (1356 *Р* 30; 1388 *ZPL* 103; 1394 *Р* 53; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1427 *Р* 109; 1437 *Р* 136; 1446 *AS* I, 42; 1487 *AS* I, 87; 1492 *АЛМ* 30; 1499 *АЛМ* 38 і т. ін.); **вєликыи** 12 (1366 *Р* 14; 1386 *Р* 33; 1398 *ЗЛЕІК*; 1434 *Р* 128; 1435 *Cost.* II, 691; 1438 *Р* 138; 1443 *Р* 144; 1446 *ПГСПМР;* 1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211); **вєлики**

8 (1392 *Cost.* I, 7; 1393 *Cost.* I, 13; 1398 *P* 58; 1438 *P* 140; 1442 *Cost.* II, 717; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1447—1492 *ЛКБВ*); **великы** 5 (1400 *Cost.* I, 37; 1448 *Cost.* II, 306; 1467 *BD* II, 297; 1476 *BD* I, 216; 1498 *BD* I, 128); **wełyki** 2 (1420 *AS* I, 25; 1421 *AS* I, 27); *ск. н.* **вел.** 6 (1491 *BD* I, 453, 464); *род. одн. ч., с.* **великого** 119 (бл. 1350 *P* 8; 1370 *P* 18; 1392—1393 *РФВ* 170; 1421 *Cost.* I, 142; 1435 *P* 133; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1453 *Cost.* II, 765; 1462 *BD* I, 66; бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV,158; 1500 *АСД* II, № 4 і т. ін.); **великаго** 9 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1442 *Cost.* II, 97; 1457 *BD* I, 4; 1462 *BD* I, 66; 1476 *BD* I, 215, 217; 1488 *ДГСВМЩ*; 1496 *BD* II, 89; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1499 *АСД* VI, 3); **велика** 2 (1456 *ЭСФ;* 1468 *BD* II, 305); **велыкого, Wełykoho** 3 (1430 *ГВКЛ* 7; 1500 *ДПЖН*); **! велыкою** 2 (1481 *BD* I, 258); **! великои** 1 (1479 *BD* I, 221); *дав. одн. ч., с.* **великому, вєликомоу, welikomu** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1386 *P* 30; 1388 *P* 39; 1401 *P* 64; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1442 *Cost.* II, 716; 1462 *BD* II, 289; 1475 *AS* I, 70; 1488 *AS* I, 241; 1499 *BD* II, 443 і т. ін.); *знах. одн. ч.* **великїи, великии** 5 (бл. 1458 *P* 167; 1488 *BD* I, 348, 349; 1490 *ДГСХМ*); **вєликы** 2 (1400 *Cost.* I, 37; 1495 *BD* II, 63); **великыи, велїкы(и)** 2 (1446 *ПГСПМР*; XV ст. *ВС* 28); **велики** 1 (1453 *Cost.* II, 445); **! велїи(ки)** 1 (1458 *Mih. Doc.* 121); **вєли(к)** 1 (1491 *Cost. S.* 157); *ор. одн. ч., с.* **великимъ, велики(м), великим** 16 (1442 *Cost.* II, 716; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1445 *Cost.* II, 725; 1447 *АкЗР* I, 60; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1481 *ГПМ*; 1488 *AS* I, 242; 1496 *ОПСВВ;* 1498 *АЛМ* 169; *BD* II, 410; 1499 *BD* II 448 і т. ін.); **великы(м), великым** 3 (1443 *Cost.* II, 144; 1452 *Cost.* II, 422; 1499 *BD* II, 419); *зам. род. ч.* до поуд **великою** логоу 1 (1481 *BD* I, 258); *місц. одн. ч., с.* **на (о, при, оу) великом, велико(м), великомъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1421 *P* 94; 1438 *P* 140; 1446 *P* 154; 1451 *ДГШХ;* 1453 *Cost.* II, 492; 1470 *BD* I, 140; 1491 *BD* I, 456; 1493 *ПОСВВ* 151 зв.; 1499 *АСД* VI, 2 і т. ін.); *кл. ф. одн. ч.* **великии** (1444 *AS* I, 42); *наз. одн. с.* **великоє** 5 (1408 *АкЮЗР* I, 6; XV ст. *ВС* 35 зв., 36; 1447 *Cost.* II, 288); **вѣликоє** 1 (2-а пол. XV ст. *СПС*); *знах. одн. с.* **великоє** 25 (1402 *Cost.* II, 621; 1433 *Cost.* II, 653; 1449 *Cost.* II, 391; 1454 *Cost* II, 517; 1456 *Cost.* II, 788; 1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* II, 272; 1472 *DIR«A»* 530; 1479 *DC* 140, 141; 1493 *Cost. S.* 175 і т. ін.); **! великою** 1 (1466 *BD* I, 95); *наз. одн. ж.* **велика** 15 (1462 *BD* I, 52; 1463 *BD* I, 74; 1466 *BD* I, 113; 1467 *Cost. S.* 69; 1469 *BD* I, 138; 1470 *BD* I, 155; 1471 *ДГСМПБ;* 1472 *BD* I, 170; 1473 *BD* I, 187; 1474 *РГС* і т. ін.); **великѧ, велїкаѧ, великая, wełykaja** 11 (1396 *AS* I, 20; 1436 *Cost.* I, 444; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1460 *Cost. S.* 34; 1464 *BD* I, 84; 1465 *GL* 176; 1466 *BD* I, 115; 1467 *BD* I, 123; 1476 *BD* I, 209; 1488 *ДГСВМЩ* і т. ін.); **великаа** 3 (1461 *BD* I, 45; 1464 *DIR«A»* 517; 1479 *Cost. S.* 98); **вѣлика** 1 (1470 *BD* I, 141); *наз. одн. ж. зам. знах.* привѣсити печѧть... **великѧ** (1408 *Cost.* II, 633); да ⟨им⟩єтъ **великѧ** казни (1446 *Cost.* II, 251); *род. одн. ж.* **великои** 17 (1392 *Cost.* I, 7; 1420 *Cost.* I, 135; 1433 *P* 125; 1448 *ДГПР*; 1452 *Cost.* II, 760; 1459 *DIR«A»* 514; 1466 *BD* I, 114; 1488 *ДГСПМ*; 1492 *BD* I, 510; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **великое, великое** 3 (1447—1492 *ЛКБВ*; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1496 *BD* II, 405); **wełykoy** 1 (1500 *ДПЖН); дав. одн. ж.* **великои** (1433 *ЗНТШ* LXXVI 139; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1454 *Cost.* II, 501; 1455 *Cost.* II, 774; бл. 1458 *P* 168); *знах. одн. ж.* **великою, великую** 22 (1392 *Cost.* I, 8; 1393 *Cost.* I, 14; 1400 *Cost.* I, 27; 1411 *P* 79; 1415 *Cost.* I, 122; 1424 *Cost.* I, 162; 1454 *Cost.* II, 513; 1466 *BD* I, 114; 1481 *BD* II, 365 і т. ін.); **великою** 9 (1446 *ПГСПМР*; 1447 *Cost.* II, 289; 1453 *Cost.* II, 445; 1458 *DIR«A»* 513; *Mih. Doc.* 122; 1466 *BD* I, 95, 96; 1488 *ДГСПМ*; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1499 *BD* II, 148); **велїкоє, великоє** 2 (1458 *Mih. Doc.* 122; 1475 *BD* I, 200); **welikuiu** 1 (1500 *ДПЖН); зам. місц.* **при** нашєи **великоє** казни 1 (1454 *Cost.* II, 509); *ор. одн. ж.* **великою** 11 (1388 *ZPL* 108; 1415 *Cost.* I, 122; 1457 *BD* I, 4; 1458 *Mih. Doc.* 122; бл. 1458 *P* 167, 168; 1480 *BD* I, 239; 1488 *ДГСПМ*; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1496 *BD* II, 402); *місц. одн. ж.* **на (о, при, оу, во) великои, велїкои** 9 (1388 *ZPL* 106; 1429 *DIR«A»* 455; 1445 *P* 148; 1448 *ДГПР*; 1457 *BD* II, 257; 1458 *BD* II, 262; 1460 *BD* II, 270; 1470 *BD* II, 309; XV ст. *СЯ* 43 зв.; 1488 *ДГСПМ*); **при великоє** 1 (1454 *Cost.* II, 509); **! оу велїко(м)** по(л)ще (XV ст. *СЯ* 43); *наз. мн.* **велїкым** 1 (XV ст. *ВС* 10 зв.); *наз. мн. ч.* **велици** 11 (1421 *Cost.* I, 142; 1449 *Cost.* I, 386; 1459 *BD* I, 32; 1460 *Cost. S.* 34; 1461 *BD* I, 45; 1464 *BD* I, 84; *DIR«A»* 517; 1467 *BD* I, 123; 1472 *BD* I, 172; *Cost. S.* 88; 1476 *BD* I, 209); **великыи, велїкыи** 7 (1463 *BD* I, 74; 1466 *BD* I, 113; 1473 *BD* I, 187; XV ст. *ВС* 28; 1474 *РГС*); **великіи** 3 (1466 *BD* I, 115; 1479 *BD* I, 224; 1498 *АЛМ* 163); **велики** 3 (1472 *BD* I, 170; *DIR«A»* 530; 1480 *BD* I, 241); **велиціи, wełycyi** 2 (1465 *GL* 176; 1471 *ДГСМПБ*); **великы** 1 (1467 *BD* II, 297); **вѣлїкыи** 1 (XV ст. *ВС* 32); *наз. мн. ч. зам. род.* в. бояръ **великыи** и малих 1 (1468 *BD* I, 126); *зам. місц. мн. ч.* **при** наши(х) боярь **велици** и малы 1 (1449 *Cost.* II, 389); *наз. мн. ж.* **великии, великіи** 3 (1492—1493 *ПВФЧ*; 1498 *АЛМ* 163); **великыи, велїкыи** 2 (XV ст. *СЯ* 42 зв.); **! вєкыи** 1 (XV ст. *СЯ* 39 зв.); *наз. мн. с.* **вѣлїкая** (XV ст. *СЯ* 42 зв.); *род. мн.* **великих, велики(х), великихъ, великихь** 217 (1428 *Cost.* I, 210; 1438 *Cost.* II, 8; 1449 *Cost.* II, 744; 1454 *Cost.* II, 509; 1462 *BD* I, 52; 1472 *ДГСВМ*; 1480 *BD* I, 239; 1486 *DC* 144; 1490 *BD* I, 443; 1497 *BD* II, 113; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **великы(х), великых, великыхъ, великыхь, велїкы(х), wełykych** 204 (1401 *RIR* 45; 1414 *DIR«A»* 441; 1420 *Cost.* I, 136; 1433 *Cost.* I, 350; 1439 *Cost.* II, 32; 1453 *DIR«A»* 503; 1462 *BD* I, 54; 1473 *BD* I, 184; 1484 *BD* I, 277; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **великыи(х), великыих** 5 (1425 *Cost.* I, 173; 1436 *Cost.* I, 488; 1441 *DBAc* 38; 1444 *DIR«A»* 481; 1467 *BD* I, 121); **! велїкы, великы** 3 (1443 *ДГСПМН*; 1456 *DIR«A»* 511; 1487 *ВОРСР* 178); **великыи** 1 (1468 *BD* I, 126); **! великых** 1 (1435 *Cost.* I, 424); *дав. мн.* **великим** 1 (1463 *BD* II, 295); **великы(м)** 1 (1447 *Cost.* II, 732); **великцѣ(м)** 1 (1433 *Cost.* I, 362); *знах. мн.* **великїи** 1 (1498 *АЛМ* 169); **великыи** 1 (XV ст. *ВС* 14 зв.); *знах. мн. ч.* **велїкыи** (XV ст. *ВС* 17); *знах. мн. ж.* **великии, великїи** 3 (1493 *BD* II, 15; 1498 *BD* II, 413; 1499 *BD* II, 447); **великіе, великиє** 3 (1459 *P* 171; 1478 *AS* III, 17; 1495 *АЛМ* 89); **велїкыи** 1 (XV ст. *СЯ* 40); *ор. мн.* **великими, wełykymy** 59 (1453 *Cost.* II, 766; 1460 *Cost. S.* 33; 1467 *BD* I, 120; 1470 *AS* I, 65; 1478 *BD* I, 218; 1482 *BD* I, 260; 1484 *BD* I, 282; 1489 *BD* I, 376; 1493 *ПГСВП*; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **великыми** 22 (1461 *BD* I, 44; 1467 *Cost. S.* 68; 1470 *BD* I, 150; 1473 *BD* I, 186; 1474 *РГС*; 1476 *BD* I, 208; 1479 *Cost. S.* 98; 1495 *BD* II, 81; 1497 *BD* II, 97; 1499 *BD* II, 144); **великимы** 4 (1467 *BD* I, 122; 1491 *BD* I, 448; 1495 *BD* II, 68; 1499 *BD* II, 130); *зам. род.* вєра вьсе(х) боєри (!) наши **великими** і малими 1 (1459 *Cost. S.* 22); *місц. мн.* **на (о, вы) великы(х)** 4 (XV ст. *ВС* 12 зв., 22; *СЯ* 40, 42 зв.); (!) **иа велих** 1 (1458 *Mih. Doc.* 121).

Див. ще **БАХЛОУИ ВЄЛИКЫ, *ВЄЛИКАЯ ИВНИЦЯ, *ВЄЛИКѦѦ СОУХА, *ВЄЛИКАЯ ФРОУМОАСА, *ВЄЛИКИИ ДОЛЖОКЪ, *ВЄЛИКИИ КРИХОВЪ, *ВЄЛИКОЄ КНЯЗСТВО ЛИТОВСКОЄ, *ВЄЛКИИ, ВѢЛИКЇИ ТАЗЛОВ, *МЕЗОЧЪ ВЕЛИКИЙ, *ОГОРОЖЄНАЯ ВЄЛИКАЯ.**

Пор. ***БОЛШИИ, *НАИБОЛШИИ.**

***ВЄЛИКИЙ**[2] *ч.* (6) *(особова назва):* А на то єст... вѣра болѣръ наших... вѣра пана Кръсти Вєликого, вѣра пана Доумы Чорного (Сучава, 1441 *DBAc* 40); ⟨тѣ(м)⟩ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбоу до на(с)... дали ⟨и потвръдил⟩и єсми єму... ⟨сєло на имѣ⟩ вър⟨топъ(?)⟩... щоже куп⟨и(л) тое сє⟩ло ⟨бъ⟩лаурь о(т)... нєпо(т) пана кръсти вє⟨лико⟩го (б. м. н., 1479—1480 *Cost. S.* 105).

ФОРМИ: *род. одн.* **Великого, вє⟨лико⟩го** 4 (1441 *DBAc* 40; 1442 *Cost.* II, 88; 1455 *Cost.* II, 540; 1479—1480 *Cost. S.* 105); **великаго** 2 (1442 *Cost.* II, 97; 1448 *Cost.* II, 300).

***ВЄЛИКИИ ДОЛЖОКЪ** *ч.* (1) *(назва села у Київській землі):* а вєлики(м) до(л)жко(м) по ло(в)ко(в)скоу доро(гоу) (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

ФОРМИ: *ор. одн.* **вєлики(м) до(л)жко(м)** (бл. 1458 *Р* 167).

Див. ще ***ДОЛЖЄКЪ.**

***ВЄЛИКИИ КРИХОВЪ** *ч.* (2) *(назва річки у Львівській землі):* тоти старци... стали оу великого крихова, кдє пєрєходить дорога зоудєчєвскаѦ (Зудечів, 1413 *Р* 83); а тыи старци... вызнали и оуказали староую границю и врочища межи дѣдошичи а межи жирѦвою почеши о(т) малого криховца о(т) потока о(т) бродоу дорогою... до рѣкы до великого крихова до бродоу (Зудечів, 1430 *Р* 116).

ФОРМИ: *род. одн.* **вєликого крихова** (1413 *Р* 83; 1430 *Р* 116).

***ВЄЛИКИИ ТАЗЛОВЪ** *див.* **ВѢЛИКЇИ ТАЗЛОВ.**

ВЄЛИКЇИ *див.* **ВЄЛИКИЙ[1].**

ВЄЛИКО *присл.* (1) вельми, дуже: И тѣжь како вєлико весєлилаСѦ Єсть рада кроле(в)ства коли чєрєс посрѣдокъ вашь то(т) то мистръ о тыи тадынки нашоу оусхотѣлъ вѣдати волю (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

***ВЄЛИКОДЄРЖАВНЫИ** *прикм.* (1) *(який стоїть на чолі великої держави)* великодержавний: по(д)писана бысть сия капли(ца повєлѣні)емъ великодержавного короля пресвєтлого казимира (Краків, 1478 *ОБРН* 130).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **великодєржавного** (1478 *ОБРН* 130).

***ВЄЛИКОЄ КНЯЗСТВО ЛИТОВСКОЄ** *с.* (17) Велике князівство Литовське: А такъ мы... оного прыймуемо и прыяли есмо, яко человѣка зацного, родовитого... которому... надаемо волности в⟨шеля⟩коѣ въ здѣшнемъ панствѣ нашомъ, великомъ князствѣ Литовскомъ заживати (Луцьк, 1438 *Р* 140); И тѣ(ж) имъ тая люба была новина которая на(м) тогды коли єсмо єхали з вєликого литовьского кнзьства была повѣдєна (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А какъ дасть Богъ будемъ у вотчине нашой, у великомъ княжъстве Литовъскомъ... и мы тогъды, доведавшися гораздъ о томъ, и тому делу конецъ вчинимъ (Краків, 1487 *РИБ* 435); мы Олєксандръ *(в ориг.* Оксандръ.— *Прим. вид.)*... чинимъ знамєнито... иж вбачивши вѣрныи службы... кн⟨Ѧ⟩жати Костєнтина Ивановича Острозского вышшого гетмана великого кн⟨Ѧ⟩зьства литовского... ємоу имѣнє н⟨а⟩ше именємъ ЗвѦгол... дали єсмо ласкавє (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *род. одн.* **великого князства Литовского, великого кнѦзъства литовъского, великого князства Литовъского, вєлнкого кн⟨Ѧ⟩зьства литовского** 4 (1475 *AS* I, 72; 1481 *BD* II, 365; 1489 *РИБ* 433; 1499 *AS* I, 117); **великого кнзьства литовьского** 2 (1447—1492 *ЛКБВ*); **великого князтва Литовского** 1 (1438 *Р* 140); *дав. одн.* **великому князъству литовъскому, вєликому кнѦзъству литовъскомоу** 2 (1498 *BD* II, 412); **кнзьствоу вєликомоу литовьскомоу** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *місц. одн.* **у (оу, на) великомъ князстве Литовъскомъ, велико(м) кня(з)ствє литовъскомъ** 4 (1489 *РИБ* 438; 1492—1493 *ПВФЧ;* 1493 *ОПВВ* 152; *ПОСВВ* 151 зв.); **въ великомъ кнзтвѣ Литовскомъ** 1 (1438 *Р* 140); **у великомъ княжъстве Литовъскомъ** 1 (1487 *РИБ* 435); **в кнзьствѣ велико(м) литовско(м)** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*).

***ВЄЛИКОМОУЧЄНИКЪ** *ч.* (9) великомученик: яко да творѦт ми памѦть, на вѣкы вѣчныѦ, єдинь день въ годь в чє⟨тврѣто⟩к прѣд свѦтым великомѫчєником Димитрїємь (Молдавиця, 1462 *BD* I, 70); Тоє въсє вышєписанноє да єст томоу свѦтомоу нашємоу монастири що на Воронєц, идеже єст храм свѦтаго и славнаго великомоученика и побѣдоносца Геогрїя (Гнрлов, 1499 *BD* II, 148).

ФОРМИ: *род. одн.* **великомоученика, великом(ч)ника, вєликомъчєніка** (1471 *DIR«A»* 527; 1472 *ДГСВМ*; 1489 *BD* I, 377; 1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ*; 1497 *BD* II, 100; 1499 *BD* II, 147, 148); *ор. одн.* **вєликомѫчєником** (1462 *BD* I, 70).

ВЄЛИКОПОЛЬСКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* а сє бортници пашко бортикъ (!) и съ ємєлина юрко мошничь, тихно вєликопольскии, голко залѣскии (Львів, 1370 *Р* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вєликопольскии** (1370 *Р* 18).

ВЄЛИКОСИЛЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѦмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбоу до на(с)... дали єсми ємоу оу нашеи земли оу молдавскои села на имѣ прокопѦни на рєвтѦ... и на сочавѣ вєликосилци (Сучава, 1445 *DIR«A»* 483).

ФОРМИ: *наз.* **вєликосилци** (1445 *DIR«A»* 483).

***ВЄЛИКОСТЬ** *ж.* (2) *(розмір)* величина: Іжє оудоспє(ш)но(м) людоу чєсть короле(в)ская и оборонєниє всей зємли залєжитъ... абы ка(ж)дый по(д)лоугъ вєликостї именїя своєго бы(л) гото(в) къ слоу(ж)бѣ зємъской (XV ст. *ВС* 34 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **великостї, вєлїкостї** (XV ст. *ВС* 13, 34 зв.).

***ВЄЛИКЪ ДЄНЬ** *ч.* (3) *(назва церковного свята, також календарна дата)* великдень: а мы слюбуємъ єму при нашєи вѣрѣ заплатити безъ никотороє о(т)волокы о(т) сєго вєлика дни за два рокы (б. м. н., 1411 *Р* 77); оу нашо(м) ⟨сєлѣ⟩ оу мєдыцѣ оу ндлю оу чєтвєртую по вєлицѣ дни под лѣты рожства бци (ты)сѦ(ч) лѣтъ д ста (лѣтъ єі) лѣто (Медика, 1415 *Р* 87); А сєго годоу пє(р)вого маю(т) намъ да(ти) на (с)вєтого михаила дєнь пѦ(т) сотъ золотыхъ што при(и)дєть А по велицедни в сєредоу толькожъ пѦть сотъ золотыхъ (Краків, 1487 *АМЛ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **велика дии** (1411 *Р* 77); *місц. одн.* **по велицедни** 1 (1487 *АМЛ*); **по вєлицѣ дни** 1 (1415 *Р* 87).

ВЄЛИКЫ *див.* **ВЄЛИКИЙ[1].**

ВЄЛИКЫИ *див.* **ВЄЛИКИЙ[1].**

***ВЄЛИМУЖИНИИ** *див.* **ВЄЛМОЖНЫИ.**

***ВЄЛИТИ** *див.* ***ВЄЛѢТИ.**

***ВЄЛИЦКИИ** *прикм.* (1) ◇ вєлицкии ставъ *(назва ставу у Волинській землі):* Я... дала єсми єму... имєнє... так как г⟨о⟩спо(да)рь мой пан Олизар зо мною посполите держал... почєнши от Мосора половицею рєки минуючи Сведники аж до вєлицкого ставу по грєблю до соколскоє дороги (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **велицкого** (1488 *AS* I, 242).

ВЄЛІЄ *див.* **ВЄЛѢ.**

! ВЕЛІИКИ *див.* **ВЄЛИКИЙ[1].**

ВЄЛІКІИ *див.* **ВЄЛИКИЙ[1].**

***ВЄЛЇКОСТЬ** *див.* ***ВЄЛИКОСТЬ.**

***ВЄЛЇТИ** *див.* ***ВЄЛѢТИ.**

***ВЄЛКИИ** *прикм.* (1) (*стч.* velký, *стп.* wielki) ◇ вєлкии кнѦзь (1) великий князь: а за вєлкого кнѦзѦ олькѣрта и за корьята и за патрикия и за ихъ сыны мы ислюбоуємъ тотъ миръ держати вѣлми твєрдо бєзо всѦкоѣ хитрости (б. м. н., 1352 *Р* 5).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **вєлкого** (1352 *Р* 5).

Див. ще **ВЄЛИКИЙ[1].**

ВЄЛМИ *див.* **ВЄЛЬМИ.**

ВЄЛМОЖНЫИ, ВЄЛЄМОЖНЫ, ВЄЛЄМѪЖНІИ *прикм.* (22) (*стч.* velmožný, *стп.* wielmożny) вельможний: алє ижь вєлможныи стєфанъ... воєвода зємлѣ молдавскои пришолъ за сѦ ку доброи памѦти нє хотѦчи зостати оу винѣ оца своєго... просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили и ласкави были (Ланчиця, 1433 *Р* 121); ино оузрєвшо невиность мою вєлємужнии пановє свтоє коруны полскоє рада... нє хотѦчо дати загинути мнѣ вѣрному кнѦжѦти... выбавили мѦ... ис того нѦтъства (Черняхів, 1435 *Р* 132); мы пановє господарѣ нашєго... вызнаваємъ... колижь вєлємѪжнїи илїашъ воєвода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь вырности... є(ст) оучини(л)... мы та-

коже иже повынни єсмы єго воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701); А на вѣроу вышеписанних рѣчеи, печати наши и съ печатїю прѧдречєнаго вєлможнаго господарѣ нашєго Іо Стєфана воєводї, господарѣ зємли молдавскои, къ нинѣшнємоу листови привѣсити вєлѣли єсмо (Гирлов, 1499 *BD* II, 426).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **нєлможныи** 3 (1433 *P* 121; 1448 *Cost.* II, 737; 1474 *AS* I, 69); **вєлєможны** 1 (1467 *BD* II, 297); **вєлємѫжнїи** 1 (1436 *Cost.* II, 701); *род. одн. ч.* **вєлможного, вєлможно(г)** 2 (1448 *Cost.* II, 737; 1487 *AS* I, 86); **вєлєможного** 1 (1467 *BD* II, 297); **вєлможнаго** 1 (1499 *BD* II, 426); **вєлємѫжного** 1 (1436 *Cost.* II, 702); **вєлємѫжнаго** 1 (1436 *Cost.* II, 701); *знах. одн.* **вєлєможного, вєлєможно(г)** 2 (1436 *Cost.* II, 706; 1467 *BD* II, 297); *ор. одн. ч.* **вєлможным** (1499 *BD* II, 425); *наз. мн. ч.* **вєлєможны** 2 (1467 *BD* II, 297); **вєлємужнии** 1 (1435 *P* 132); **вєльможьныи** 1 (XV ст. *BC* 15 зв.); **вєлимужинии** 1 (1434 *P* 130); *род. мн.* **вєлможныхъ, вєлможиы(х)** (1448 *Cost.* II, 733; 1462 *BD* II, 283); *знах. мн. ч.* **вєлєможны(х)** (1455 *Cost.* II, 769).

***ВѢЛУНСКИИ** *прикм.* (2) *(пор.* Wieluń *у Польщі):* Мы кнѧзь володиславъ опольскоѣ зємли и вєлунъскоѣ зємли и рускоѣ зємли господарь и дѣдичь вѣчныи зємлѧмь тѣмъ... то єсмы вчинили (Бохур, 1377 *P* 23—24); ми княз Володиславь Опольскои зємлѣ господарь, Вєлунскои зємлѣ, Рускои зємлѣ господарь... Узрѣвши єсми на вѣрную службу Драгумиру и на Нєкрину, дали єсми имь двѣ селѣ (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **вєлунъскоѣ** 1 (1377 *P* 23); **Вєлунскои** 1 (1378 *ЗНТШ* LI, 4—5).

***ВѢЛУНЪСКИИ** *див.* ***ВѢЛУНСКИИ.**

ВѢЛЬМИ, ВѢЛМИ, ВѢЛЪМИ, ВѢЛМИ *присл.* (10) вельми, дуже: а за вєлкого кнѧзѧ олькѣрта и за корьята и за патрикия и за ихъ сыны мы ислюбоуємъ тотъ миръ дєржати вѣлми твєрдо (б. м. н., 1352 *P* 5); слубуємо... велебному Владиславу... нашему великому и велми милому приятелеви сдержати и полнити ты-то листы и записы нашѣ (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*); Пишемъ вашей милости, ижъ билъ намъ чоломъ попъ Вавила отъ светого Спаса отъ Столъпа, а сказываетъ, что же дей обидъ чинитъся ему велъми много (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5); алє вжды хвала милому богу што ваша мл(с)ть зостали оу вашоє мл(с)ти стольцы оу вєликомъ кня(з)ствє литовъскомъ я за то вє(л)ми г(с)дроу нашому стєфану воєводє доброси видить (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 151 зв.); А какъ повєтрее почалосѧ велми от последнее Матки Божи, ино дьякъ умер, писати было некому (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).

! **ВѢЛЬНИЦОУ** *див.* ***ВѢНИЦЯ.**

***ВѢЛЬМОЖЬНЫЙ** *див.* **ВѢЛМОЖНЫЙ.**

ВѢЛѢ, ВѢЛИ, ВѢЛІЄ, ВѢЛЄИ *присл.* (5) (*стп.* wiele) багато: а при томъ были и свѣдъци панъ ходько быбѣлъскии панъ мичко мжюрувъскии... и вели было добрыхъ при томъ (Перемишль, 1390 *P* 176); пан Албоул... продал и отстоупил село Бабишєво на имѣ Кобълїєи Вишныи, где бил дом Стана Бабиша, та продал зєтоу Стана Бабиша, паноу Лоукы Кавтєшоу... оу циноу за ѣ конї добрих, так вєлєи как сп златих татарскых (Сучава, 1467 *BD* I, 122).

***ВѢЛѢБНЫЙ** *див.* **ВѢЛЄБНЫЙ.**

***ВѢЛѢТИ** *дієсл. недок. і док.* (519) (що) веліти: а кто поидеть съ сею грамотою чєрєз дорогычинъ... до лучьска торговатъ ис торунѧ ѧзъ киѧзь кєстути нє велю ихъ заимати (б. м. н., п. 1341 *P* 2); А на потвєрженіе тому листови вєлѣли єсми привѣсити печат нашего великаго княжства (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); тамъ же есмо копецъ усыпалы, грани на лыпи вытесаты велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); а вонъ иє досмотрѣвши моѣ вѣрънноѣ службы и вєлѣлъ мѧ имити и вєлѣлъ былъ мѧ горла моєго избавити (Черняхів, 1435 *P* 132); А на потвєржєнє того н(а)шого жалованѧ, про лепшую памет и твердость, печат н(а)шу велели есмо привесити к сему н(а)шомоу листоу (Київ, 1437 *AS* I, 34); а старое Ставище велили были єсмо заставити пану данку мукосѣевичю (Луцьк, 1445 *P* 150); протожъ што бы єси самъ въ мыто нашо и въ промытоу нєвъстоупа(л)сѧ и никомоу нє вєлє(л) въстоупатисѧ (Петрків, 1489 *АМВ*); И пани вошла въ клѣть со мною посполу и вєлѣла мнѣ передъ собою полотна подѣлити на нолы (!) и я подѣлилъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); а на болшоую крѣпость и потвърж(д)єніе томоу въсємоу вышеписанномоу, вєлѣли єсмы нашємоу вѣрномоу паноу, тъоутоулови логофетоу, писати и намоу (!) печа(т) привѣсити к сємоу нашемоу листоу (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **вели(т)** (1493 *ПОСВВ* 151 зв.); *перф. 1 ос. одн. ч.* **вєлѣлъ єсмо** 1 (1392 *Cost.* I, 8); **есми вєлелъ** 1 (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); **вєлѣлъ** 1 (1498 *АЛМ* 163); *3 ос. одн. ч.* **вєлелъ, велеѣ** 10 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1444 *AS* I, 42; 1496 *BD* II, 401; *ПДВКА* 61; 1498 *BD* II, 402, 409, 410; 1499 *BD* II, 449); **вєлѣлъ** 5 (1434 *P* 129; 1435 *P* 132; 1494 *АЛМ* 54; XV ст. *РИБ* 610; 1498 *АЛМ* 163); *3 ос. одн. ж.* **вєлѣла** 3 (1498 *АЛМ* 163); **велєла** 1 (1496 *ВМКФС); 1 ос. мн.* **вєлѣли (вєлѣлї) єсми (єсмї)** 302 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1388 *P* 37; 1393 *Cost.* II, 607; 1420 *Cost.* I, 136; 1428 *Cost.* I, 207; 1440 *Cost.* II, 66; 1453 *Cost.* II, 454; 1469 *BD* I, 84; 1475 *BD* I, 204; 1489 *Cost. S.* 134; 1500 *BD* II, 174 і т. ін.); **вєлѣли єсмы, вєлѣ(л) єсмы** 99 (1402 *Cost.* II, 621; 1409 *DIR«A»* 437; 1419 *DIR«A»* 444; 1429 *Cost.* I, 270; 1444 *DIR«A»* 481; 1459 *BD* I, 28; 1468 *BD* II, 306; 1479 *BD* I, 229; 1491 *BD* I, 450; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **вєлѣли єсмо** 29 (1388 *P* 39; 1433 *Cost.* II, 653; 1438 *P* 139; 1443 *P* 145; 1448 *Cost.* II, 366; 1453 *Cost.* II, 496; 1466 *BD* I, 106; 1475 *AS* I, 70; 1487 *BD* I, 305; 1499 *BD* II, 426 і т. ін.); **вѣлѣли єсмн** 10 (1428 *Cost.* I, 219, 224; 1441 *DIR«A»* 477; 1443 *Cost.* II, 129; 1446 *Cost.* II, 248; 1456 *Cost.* II, 578; 1457 *BD* II, 258; 1460 *BD* II, 270; 1480 *BD* I, 245; 1484 *BD* I, 279); **велили єсми** 8 (1423 *Cost.* I, 157; 1425 *Cost.* I, 169; 1434 *DIR«A»* 463; 1436 *Cost.* I, 455; 1438 *DIR«A»* 472; 1449 *Cost.* II, 744; 1464 *Cost. S.* 60; 1468 *DC* 144); **есмо... велилы** 4 (1430 *ГВКЛ* 7, 8, 9); **вєлєли єсмо, weleli iesmo** 4 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1437 *AS* I, 34; 1446 *AS* I, 43); **велили єсмо** 3 (1434 *P* 128; 1445 *P* 150; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); **вєлѧли єсмы** 3 (1409 *Cost.* I, 65; 1429 *Cost.* I, 243; 1499 *BD* II, 156); **єсмо велилы** 2 (1430 *ГВКЛ* 8, 9); **вєлєли єсми, вєлєлї єсми** 2 (1400 *DIR«A»* 433; 1435 *Cost.* II, 689); **велилы** 2 (1430 *ГВКЛ* 7, 8); **вєлѣли єсмь** 2 (1467 *Cost. S.* 69; 1479 *ВАМ* 62); **велилѣ єсми** 2 (1436 *Cost.* I, 482; 1490 *BD* I, 443); **weliły jesmy** (1403 *GL* 160); **вєлѣлы єсмы** 1 (1425 *Cost.* I, 174); **велели єсмы** 1 (1400 *Cost.* I, 37); **вѣлѧли єсми** 1 (1463 *Cost. S.* 45); **вєлнли єсмы** 1 (1412 *DIR«A»* 440); **велилѣ єсмы** 1 (1411 *DIR«A»* 439); **вѣлѣли єсмо** 1 (1469 *BD* I, 136); **вѣлели єсми** 1 (1473 *BD* 1, 182); **вєлѣли** 1 (1396 *AS* I, 20); **вѣлѣли** 1 (1500 *Cost. S.* 234); **велєли** 1 (1450 *ЗНТШ* XI, 7); **велилы** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); **смо велилы** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); **велѣхмо** 1 (1449 *Cost.* II, 378); *3 ос. мн.* **вєлѣли** (1490 *ЗХП* 136); *пперф. 3 ос. одн. ч.* **вєлѣлъ былъ** (1434 *P* 130; 1435 *P* 132); *1 ос. мн.* **велили были єсмо** (1445 *P* 150); *майб. 1 ос. одн.* **велю** (п. 1341 *P* 2); *3 ос. одн.* **вєліть** (XV ст. *BC* 25); *баж.-ум.сп. 2 ос. одн. ч.* **(то) бы єси вєлє(л)** 1 (1484 *ЯМ*); **што бы єси... нє вєлє(л)** 1 (1489 *АМВ*); *3 ос. мн.* **абы... вєлѣли** (1490 *ЗХП* 136); *нак. сп. 2 ос. одн.* **вели** (1484 *ЯМ*).

Див. ще ***ПОВѢЛЄВАТИ, *ПОВЕЛѢТИ, *ОУЗВЄЛЄТИ.**

ВѢНА *ч.* (1) *(особова назва):* мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... оже тоть истинны слоуга и вѣрнїи боѧринъ панъ вєна дворникъ слоужилъ прѣжде свѧтопочившимь нашимь прѣдкомь (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вєна** (1420 *Cost.* I, 135).

ВЕНЕЦЪ *ч.* (1) забезпечення від чоловіка, що належить законно удові, яка, виходячи заміж, не одержала віна:

и што былъ Глѣбъ Борисовой жонѣ за вѣно далъ дворецъ свой... а къ тому придалъ былъ ему семдесятъ копъ грошей, и мы въ тотъ дворецъ... Глѣбу дали увязанье... а жонѣ Борисовой присудили есмо венецъ шляхецкій тридцать гривенъ съ тыхъ п⟨е⟩н⟨е⟩зей, што былъ Глѣбъ Борису далъ семдесятъ копъ грошей (Вільна, 1495 *РИБ* 620—621).

ФОРМИ: *знах. одн.* **венецъ** (1495 *РИБ* 621).

ВЄНИЦКІЙ *див.* **ВѢНИЦКИЙ.**

***ВЄНИЦЯ** *ж.* (2) *(назва міста у Подільській землі)* Вінниця: В городє оу вєници поушка а двє пищали (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); прыказоуємъ вамъ... штобы єстє тыхъ єго пословъ изъ ихъ слугами добровольнє пропускали по нашому господаръству... почонъшы отъ границы отъ Браславля тою дорогою на Вєльницоу (!)... на границу московъскую (Вільна, 1498 *BD* II, 412).

ФОРМИ: *знах. одн.* ! **Вєльницоу** (1498 *BD* II, 412); *місц. одн.* **оу вєници** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

ВЄНО *див.* **ВѢНО.**

ВЕНЦИ, ВЕНЬЦИ, ВѢНЦИ, ВѢНЬЦИ, ВЄНЬЦІ *присл. в. ст.* (10) (*стп.* więce) більше: мы рада наша оуставлѦє(м)... нє имаю(т) вєньцї бра(т) на (нєдѣ)лю толко дєсѦты пєнєзь (XV ст. *ВС* 28 зв.).

! **ВЄНЬЦОВАТ** ⟨ВЄНЦИ ДѢЦКОВАТИ⟩ (!) (*стп.* więce dzieckować): Соудья не имєєть вєньцова(т) сла(т) одно два слоугы (XV ст. *ВС* 17).

Див. **ДИЦКОВАТИ.**

***ВЄПРЄВЪЩИНА** *ж.* (1) *(назва земельного володіння у Київській землі):* Иванъ зємлю дє(р)жить вєпрєвъщиноу а с тоє земли данн хоживоло (!) чоты(р)надъцать вєдє(р) мєдоу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **вєпрєвъщиноу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

***ВЄПРЬ** *ч.* (10) кабан, вепр: мы кнѦ(з) фє(д)оръ любортови(ч) чинимо то знамєнито... аже прийда прє(д) насъ и прє(д) паны па(н) нвашко дѣдошицкии милѣичичь жаловалъ и позваль па(н) татомира балицко(г) аже ємоу побраль па(н) татомирь вепрѣ оу черно(м) лѣсѣ (Зудечів, 1413 *Р* 82—83); а и гдѣ коли тыи вепрї забьють оу лесѣ тогды имєєть знамѦ на дєрєве оучинїть (XV ст. *ВС* 37 зв.); и тє(ж) повѣди(л) пере(д) иами што с того села сомина хоживало на(м) чотыри колоды о(в)са а... за вепра по два(д)ца(ть) грошєи (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **вепрѦ** 2 (XV ст. *ВС* 9,38); **вєпра** 1 (1499 *ГОКІР*); **вѣпрѦ** 1 (XV ст. *ВС* 37 зв.); *наз. мн.* **вєпрї** (XV ст. *ВС* 37 зв.); *знах. мн.* **вєпрѣ** 3 (1413 *Р* 83; 1421 *Р* 95; 1430 *Р* 116); **вепрї** 1 (XV ст. *ВС* 37 зв.).

ВЄРА *див.* **ВѢРА.**

***ВЄРБА** *ж.* (4) верба: а хотарь тѣмъ сєломъ почєнши о(т) молдави чєрє(с) лоугъ... на вербоу а о(т) връби чєрє(с) полє иа могилоу (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450); Ино мы єсмо им досмотрили и познамєнали коуда ⟨б⟩ило и прислоухало издавна: почъншн нс верха от берєгь Брълада от єдноу вербоу... на могилоу копаноу (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *род. одн.* **връби** (1427 *DIR«A»* 450); *знах. одн.* **вербоу** 2 (1427 *DIR«A»* 450; 1495 *BD* II, 64); *зам. род.* от єдноу **вербоу** 1 (1495 *BD* II, 63).

***ВЄРБІЄ** *с., зб.* (1) верб'я: ⟨а⟩ хотаръ томоу селу... на доубъ што є(ст) на д⟨орог⟩оу... а о(т) то(л) на вербїе (Сучава, 1424 *Cost.* I, 162).

ФОРМИ: *знах. одн.* **вербїе** (1424 *Cost.* I, 162).

ВЕРБЇѦ *ж.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотарь ⟨тѣм вишєписа⟩нным селам, на имѣ БрътъѦнїи на Молдавѣ и Вєрбїѧ, част их, и Корлътѣнїи, да єст по старомоу хотароу... коуда из вѣка ожевали (!) (Сучава, 1487 *BD* I, 294).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ВєрбїѦ** (1487 *BD* I, 294).

ВЄРБОВЄЦЬ *ч.* (3) *(назва села у Волинській землі)* Вербовець: а што матка н⟨а⟩ша держит отчину н⟨а⟩шу и села Манев, и... Вербовец... то всє брату н⟨а⟩шому Солтану послє матки н⟨а⟩шоє живота (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); а к моєй роуцѣ мнѣ постоупила дАдинаѦ моѦ кнѦгини СємєноваѦ МарьѦ... имѣньє на имѦ... Вєрбовєць (Вільна, 1482 *AS* I, 79).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вербовець** (1482 *AS* I, 79); *знах. одн.* **Вербовєц** (1463 *AS* I, 55).

ВЕРБОВСКИЙ *прикм.* (1): А при мнѣ былъ... панъ Литаваровъ, намесникъ вербовский Сидоръ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **вербовский** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

Пор. ***ВЕРБОЯ.**

ВЄРБОВЦИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині)* Вербівці: а мы... дали єсми ему от насъ... селы, на имѦ василовъ на дънистрѣ... и вербовци (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305).

ФОРМИ: *наз.* **вєрбовци** (1448 *Cost.* II, 305).

ВЄРБОТА *ч.* (1) *(особова назва):* а притом были свѣдци... пан лѣсота, воєвода крємєнецкыи, и єго брат пан вербота ставишин (Судомир, 1361 *AGZ* 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вєрбота** (1361 *AGZ* 6).

ВЄРБОТИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* а при том был... пан Пєтраш Вєрботич (Острог, 1463 *AS* I, 56).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Верботич** (1463 *AS* I, 56).

***ВЕРБОЯ** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Верба: Одложили єсьмо на Гнидовѣ не надобе мыта давати... у Вербои не надобе (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **у Вербои** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***ВЕРБЯЕВ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Вербаїв: и мы... дали есмо ему... село Вербяев въ Луцькомъ повете, со всими тыми приходы, и доходы (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Вербяев** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

ВЄРБѦЖЬ *ч.* (1) *(назва корчми у Львівській землі)* Вербіж: ин̃(х)ъ мног̃(х)ъ зѣмль го(с)подарь знаємо чинимъ... аже даємъ и дали єсмы нашю коръчму на имѦ вєрбѦжь на рици на счирчи оу счирєцкои во̃(л) слузѣ нашемоу иваноу волошиновичю и єго дѣтемъ (Медика, 1407 *Р* 72).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вєрбѦжь** (1407 *Р* 72).

***ВЄРДОУНОКЪ** *ч.* (2) (*стп.* wiardunk/wierdunek, *стч.* verdunk, *свн.* vierdung) *(назва грошової одиниці)* чверть гривні: А тако(ж) оуста о по(д)соу(д)ко(х), коли ємоу нєхто нагани(т) имєєть положи(т) любо три вѣрдоунъкы алюбо лоупежь лїсичїй (XV ст. *ВС* 34).

ФОРМИ: *знах. мн.* **вєрдоунькы** 1 (XV ст. *ВС* 37); **вѣрдоунъкы** 1 (XV ст. *ВС* 34).

***ВЄРЄМѦ** *с.* (13) час (3): A to weremia siechalisia byli k nam kniazi, Panowe, Boiare i wsia zemlia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); А пак до того вєрємєнє и до того часоу наияснѣ⟨и⟩шїи вишєписаннїи кралєвє... тако слюбили нам, Стєфаноу воєводи, оборонити нас завжды (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

◇ б є з ъ в є р є м є н ї и (1) невчасно, невчас: а скоугтоулъ и козма нє имаю(т) добыти на иоила съ привилїємь що они оучинили о(т) алєксандра воєво(д) оу иоиловѣ бє(з) вєремєнїи (Сучава, 1456 *Mih.* 213); н и к о т о р ы м ъ в є р є м є н є м ъ (6) ніколи: такоже кєды коли бы сѦ пригодило помочи оу кролевъствѣ пол(с)кому... тогды мы имамы помагати... а никоторымъ вєрємєнємъ противъ имъ нє быти (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); нє имаєть о(т) нихъ то отоити никоторымъ вєремѦнємъ (Львів, 1399 *Р* 59); а воєводу имѣю дєржѦ(т) и ему ради(т), ажбы никоторымъ вєремєнє(м) нє былъ противу кролєви (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623); н и в о д н о в є р є м Ѧ (1) ніколи: Мы дмитрии... кнѦ(з) литовскии чинимъ то знаємо... иже о(т) ты(х) мєстъ с нашими дѣтми чистаѦ вѣрность и полна будємъ дєржа(т) тому истому королєви... а николи ни в одно вєремѦ нє о(т)ставати а ни о(т)ступити (Краків, 1388 *Р* 40—41); н и (н є) о д н ы м ъ в є р є м Ѧ н є м ъ (2) ніколи: про то слюбую и слюбили єсмо нашему г(с)дрю... служити вѣрну быти... а противу имъ никды нє быти ни

одиымъ верємѧнемъ (Віслиця, бл. 1393 *Р* 51); такъже слюбуюмъ (!) имъ... не однымъ верємєнємъ противъ имъ не быти (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612).

ФОРМИ: *род. одн.* **верємєнїи** I (1456 *Mih.* 213); **верємени** I (1496 *ПСВВ* 192 зв.); **верємєнє** I (1499 *BD* II, 423); *знах. одн.* **верємѧ, weremia** (1388 *Р* 41; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *ор. одн.* **верємєнємъ, верємєнє(м)** 6 (1395 *Cost.* II, 612, 613; 1400 *Р* 62; *Cost.* II, 619; 1401 *Р* 64; 1402 *Cost.* II, 623); **верємѧнємъ** 2 (бл. 1393 *Р* 51; 1399 *Р* 59).

Див. ще ***ВРѢМѧ.***

***ВЄРЄНЪ** *див.* **ВѢРНЫИ.**

ВЄРЄСЧАКЪ** *див.* ***ВЄРЄШЧАКЪ.

***ВЄРЄШЧАКЪ** *ч.* (17) (*особова назва, молд., мад.* vörös «червоний» і verés «білий»): тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбоу... дали єсми ємоу... села на воронѣ *(в ориг.* вороворонѣ.— *Прим. вид.)* на имѧ... синещи, близь верєшчѣка, и глодѣнє (Сучава, 1433 *Cost.* II, 594); а на то є(ст) вѣра... пана томы верєшчака... и вѣра въсѧ(х) болѣрь наши(х) мо(л)да(в)ски(х) (Сучава, 1446 *Cost.* II, 238).

ФОРМИ: *род. одн.* **верєшчака, верєсчака, верєшака** 13 (1441 *Cost.* II, 138; 1443 *ВАМ* 41; *Cost.* II, 120, 126, 129, 132, 141, 145, 156, 180; *ПГСММ;* 1446 *Cost.* II, 238); **веришчака** 2 (1440 *Cost.* II, 66; 1441 *Cost.* 40); **вѣрєшчака** I (1443 *ДГСПМН*); **верєшчѣка** 1 (1433 *Cost.* II, 594).

Див. ще **ВЕРЕЩАКА.**

ВЄРЄШЧѢКЪ** *див.* ***ВЄРЄШЧАКЪ.

ВЕРЕЩАКА *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ были добрые люди королевые бояре: Олександро Ходковичъ... бояринъ... Іосифъ Верещака (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Верещака** (1465 *АкВАК* III, 4).

Див. ще ***ВЄРЄШЧАКЪ.***

ВЄРЄЩАКЪ** *див.* ***ВЄРЄШЧАКЪ.

ВЄРЗЬСТЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а єщє при томъ были послы съ Львова, што съ нами сєсє дѣло доконали... ханысъ верзьсть и русъ никлюсъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633).

ФОРМИ: *наз. одн.* **верзьсть** (1408 *Cost.* II, 633).

ВЄРИГА *ч.* (2) *(особова назва):* алєксандръ воєвода... чинимь знамєнито... ожє то(т) истинныи верига ва(та)манъ тАгальсѧ (!) съ ротымпановы сыны за хотарь (Сучава, 1423 *DIR«A»* 447).

ФОРМИ: *наз. одн.* **верига** (1423 *DIR«A»* 447); *дав. одн.* **веризи** (1423 *DIR«A»* 447).

ВЄРИЖАНЄ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а ешчє прїидє прѧ(д) иами... па(н) пєтрь гуди(ч) и сы(н) єго, яцко... и продали єдно сєло, що є(ст) на мо(л)давѣ, на имѧ верижанє (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472).

ФОРМИ: *наз.* **верижанє** (1453 *Cost.* II, 472); *знах.* **верижанє** (1453 *Cost.* II, 472).

ВЄРИТИ *дієсл. недок.* (6) (кому) *(бути пересвідченим у правдивості чого, не сумніватися в чому)* вірити (4): a chrest'janin by jemu ne chotel weriti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); и воды(н)ски(и) ты(м) свѣтко(м) нє хотє(л) вєрити (Вільна, 1495 *ВМЗД*);

(мати довір'я до когось) вірити (2): а вєримы твоє(и) мл(с)ти приятелю нашому ижъ тоє нашоє прыгоды и жалости боудешъ жаловати (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*).

ФОРМИ: *інф.* **верити, weriti** (1388 *ZPL* 103; 1495 *МВЗД*); *теп. 1 ос. одн.* **вѣрю** (1475 *AS* I, 70); *1 ос. мн.* **веримы** 1 (1492—1493 *ПВФЧ*); **веры(м)** 1 (1492—1493 *ПВФЧ*); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **бы... вѣрили** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **ВЄРОВАТИ.**

***ВЄРИШЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до насъ... дали и потвєрдили єсми ємоу єго от⟨ни⟩ны дрѣгоєщи... и вєришещи (Сучава, 1452 *Cost.* II, 426).

ФОРМИ: *знах.* **вєришещи** (1452 *Cost.* II, 426).

ВЄРИШЧАКЪ** *див.* ***ВЄРЄШЧАКЪ.

ВЄРНЄ *див.* **ВѢРНѢ.**

ВЄРНЇИ *див.* **ВѢРНЫИ.**

ВЄРНО *див.* **ВѢРНО.**

***ВЄРНОСТ** *див.* ***ВѢРНОСТЬ.**

ВЄРНУТИ, ВЄРНУТЫ, ВѢРНОУТИ, ВѢРНОУТЬ *дієсл. док.* (23) **1.** (що кому) *(віддати назад)* повернути (22): порадившесѧ єсмо с нашыми кнѧзми и паны с нашею вѣрною радою верноули єсмо слоузѣ нашємоу хомѣковн молодому на имѧ сєнкови єго очыноу смордовь (Луцьк, 1451 *ДГШХ*); мы пєтръ воєвода... вызнаваюмъ... оуже (!) тоты златии пинѣзи, котори єсмы были дали на жолдь оуроженому паноу бартъшовы з боучача... оурожены панъ миханло з боучача, староста подолскон посполитои... намъ верноулъ н заплатилъ неполною (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 814—815); И за тим ли пак оуставши слоуга наш Козма и вєрноул тоти вышєписанних пинѣзи свѧтомоу монастирю от Бистрицоу (Сучава, 1475 *BD* I, 206); А иныи квитанціи, што не въ его году, индикъ 5, іюнь 14, тыи квитанцыи за ся ему вернуты (Вільна, 1499 *РЕА* III, 35).

2. (кого) *(змусити повернутися)* завернути (1): хотѧ и ты(х) пословъ о(т) сєбє о(т)поустилъ буде(т) и о(н) ихъ наза(д) можє(т) к собє вє(р)нути (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).

ФОРМИ: *інф.* **вернути, вє(р)нути** 5 (1457 *Cost.* II, 809; 1495 *РИБ* 621; 1496 *ПДВКА* 61; 1498 *АЛМ* 169); **вернуты** 2 (1499 *РЕА* III, 35); **вѣрноути** 1 (1467 *СП* № 13); **вѣрноуть** 2 (XV ст. *ВС* 26, 33 зв.); **вернѫ(т)** 1 (XV ст. *ВС* 30); *перф. 3 ос. одн. ч.* **верноу(л), вєрноулъ, вєрноул, вернѫ(л)** (1458 *Cost.* II, 815; XV ст. *ВС* 26 зв., 27; 1475 *BD* I, 206); *1 ос. мн.* **верноули** єсмо 1 (1451 *ДГШХ*); **єсми... верноули** 1 (1468 *BD* II, 306); *майб. 2 ос. одн.* **вє(р)нєшъ** 1 (1484 *ЯМ*); *3 ос. одн.* **вѣрнє(т)** (XV ст. *ВС* 36 зв.); *2 ос. мн.* **вернєтє** (1480—1481 *BD* II, 370); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн.* **абы... верноулъ** (XV ст. *ВС* 32); *нак. сп. 2 ос. мн.* **вернитє** (1480—1484 *BD* II, 370).

Див. ще **ВОРОТИТИ, ВОРОЧАТИ, *ВРАТИТИ, *ВРОТИТИ, ОБЄРНУТИ 3, ПОВЄРНОУТИ 1, 2, ПРИВЄРНУТИ 2, ОУВЄРНОУТИ, *ОУВЄРНОУТИ СѢ.**

ВЄРНОУТИ СѢ *дієсл. док.* (7) вернутися, повернутися: A protoż my... weleli iesmo izby sia wernuli nazad (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); ємоу бы слободно... верноути сѣ до нас (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

ФОРМИ: *інф.* **верноути сѣ** 2 (1499 *BD* II, 421); **сѧ... верноуть** 1 (XV ст. *ВС* 39); *перф. 3 ос. одн. ч.* **ся верънулъ** (1498 *BD* II, 413; 1499 *BD* II, 447); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **izby sia wernuli** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *дієприсл. перед.* **верноувшисѣ** (1499 *BD* II, 136).

Див. ще **ВЕРНУТИ 2, ПОВЄРНОУТИ 1, *ПОВЄРТАТИ, ПРИВЄРНУТИ 1, *ПРИВЄРНОУТИ Сѧ, *ОУВЄРНОУТИ СѢ.**

ВЄРНУТЫ *див.* **ВЄРНУТИ.**

ВЄРНЫ *див.* **ВѢРНЫИ.**

ВЄРНЫИ *див.* **ВѢРНЫИ.**

ВЄРНѢИ *див.* **ВѢРНѢИ.**

ВЕРНѦКОВЦЫ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Верняки: кн⟨ѧ⟩зю Василью остался город Збараж, а к тому села: Янковцы... Вернѧковцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Вернѧковцы** (1463 *AS* I, 54).

***ВЄРНѪТИ** *див.* **ВЄРНУТИ.**

ВЄРОВАТИ *дієсл. недок.* (2) (кого, без додатка) вірити (кому): И єлико нзрекѫт вашеи милости от господства ми, а вы о въсєм вѣроунте их (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336); и тєперъ просимо такожъ отъ твоєє милости, и абы єсн намъ потверъдилъ прысягою твоя милость, абыхмо могли веровати, ажє єси намъ со всєю правъдою твоя милость (б. м. н., 1496 *BD* II, 402).

ФОРМИ: *інф.* **веровати** (1496 *BD* II, 402); *нак. сп. 2 ос. мн.* **вѣроуитє** (1475 *BD* II, 336).

Див. ще **ВЄРИТИ.**

! ВЄРХИИ *див.* **ВЄРЬХНИИ.**

***ВЕРХОВИНА** *ж.* (5) верхня течія ріки: А перешедши верховину Ровця, на другую сторону той верховины, за-

сталисмо пана Максыма Тымковича, который повидилъ, же одъ той верховины на полудень у право грунтъ мой, а влево лисъ Мыховъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); И о(т) вєръховины єє Которая Впадаєтъ В днѣстръ з обоу двоухъ Сторонъ тоє рѣчки Камєници зємлю Деръжати Маєтъ (Прилуки, 1459 *Р* 171).

ФОРМИ: *род. одн.* **верховины, вєръховины** 3 (1430 *ГВКЛ* 8; 1459 *Р* 171); **верховыны** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); *знах. одн.* **верховину** (1430 *ГВКЛ* 8).

***ВЄРХОВНИИ** *див.* ***ВЄРХОВНЫИ.**

***ВЄРХОВНЫИ** *прикм.* (35) *(титул кожного з-поміж 12 перших апостолів)* верховний: а коли ⟨кото⟩рыи господарь имъ порушитъ таковыи да єстъ проклѦтъ... от свѣтыхъ **н** вєрховнѣхъ ВІ апостолъ (Сучава, 1403 *RS* 338); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того... нашєго даніѦ... таковїи да єсть проклѦ(т)... о(т) ВІ сты(х) връховны(х) ап(с)ль (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *род. мн.* **връховныхъ, връховъныхъ, връховных, върховны(х)** 13 (1429 *Cost.* I, 249; 1435 *Cost.* II, 682; 1438 *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 32; 1443 *ДГСПМН;* 1448 *Cost.* II, 306; 1457 *BD* I, 5; 1497 *BD* II, 100; 1499 *BD* II, 149; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **връховни(х), връховнихъ, връховних, врхъховнихь, върховних, върховни(х)** 13 (1435 *Cost.* II, 689; 1444 *Cost.* II, 208; 1479 *BD* I, 222; 1488 *ДГСВМЩ;* 1490 *BD* I, 421; 1492 *BD* I, 511; 1499 *BD* II, 163 і т. ін.); **верховныхъ, верховны(х), вєрховнъхъ** 6 (1403 *ДГАА; RS* 338; 1407 *Cost.* I, 57; 1409 *DIR«A»* 437; 1411 *Mih. Alb.*; *Cost.* I, 95); **верховни(х)** 2 (1408 *Cost.* I, 61; 1489 *BD* I, 378); **врыховны(х)** 1 (1448 *Cost.* II, 366).

***ВЕРХОВЩИНА** *ж.* (1) вид податі: Володимерскихъ капных пенезей и верховщины а циншовыхъ литовижзких пѦтдесѦтъ копъ и чотыри копы и полтретѦдцать грошей (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).

ФОРМИ: *род. одн.* **верховщины** (1497—1498 *АЛРГ* 79).

***ВЕРХОВЫЙ** *ч.* (1) вершник, верховий: Въ Степани одъ верхового а одъ пѣшого не надобе, коли водою провадятъ (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *род. одн.* **верхового** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***ВЕРХОВЫНА** *див.* ***ВЕРХОВИНА.**

***ВЕРХОВЬ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Верхів: у Верхови въ Кунинѣ не надобе, а у Воложѣ мыто и промыто брать по старому (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **у Верхови** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ВЄРХОМЬ *присл.* (2) верхом, горою: а хотары тѣмь сєломь що соуть на быковци... на великоую кръницоу, а отъ великои кръницы вєрхомь на терновскоу полѣноу (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

***ВЄРХОУВЫПИСАНЫИ** *прикм.* (3) вищевказаний, вищезазначений: а мнѣ тѣжь кнѦзю Михайлоу Васильєвичоу Збаражскомоу ненадобѣ того имѣньѦ вєрхоу выписаного, Городка... искати подь дѦдиною моєю кнѦгинею Семеновою Марьєю (Вільна, 1482 *AS* I, 79); Я хвє(д)ка... дала єсми моужоу своємоу... тыи имє(н)я... вѣрхоу выписаныи (Луцьк, 1490 *ЗХП*).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **вєрхоу выписаного** (1482 *AS* I, 79); *знах. мн. с.* **вѣрхоу выписаныи** (1490 *ЗХП*).

Див. ще ***ВЄРХОУОПИСАНЫЙ, *ВЄРХУПИСАНЫЙ, *ВЄРХУПСАНЇЙ, ВЫШЄПИСАННЫЙ, *ЗВЄРХУВЫПИСАНЫЙ, *НАВЄРХПИСАННЫЙ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇЙ, *ПЕРВЕИВЫПИСАННЫЙ, *ПЕРВЕЙПИСАНЫЙ, *ПЄРВОВЫПИСАНЫЙ, *ПЄРВОИНАПИСАНЫЙ, *ПЕРВОНАПИСАНЫЙ, *ПЄРВОПИСАНЫЙ, *ПЄРВѢИНАПИСАНЫЙ, *ПЕРЕДЪПИСАНЫЙ, *ПРЄДЪПИСАНЫЙ, ПРѢЖЄНАПИСАНЫЙ, *СВЄРХАВЫПИСАНЫЙ, *УВЄРХУВЫПИСАНЫЙ.**

***ВЄРХУИМЄНОВАНЫЙ** *прикм.* (5) *(стч.* svrchujmenovaný*)* вищеназваиий, вищезгаданий: а дає(м) тому пре(д)рєченому пану гринку стрєченовичу всѦ тая вєрху именованая мѣста оу трєхъ со(т) копа(х) широкы(х) грошєи (Острог, 1437 *Р* 136); А длѦ твердости... вєрхуименованых рєчей и печать єсми свою приложили к семоу листоу (Луцьк, 1474 *AS* I, 69).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **вєрхоу именованое** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1451 *Р* 156); *род. мн.* **вєрхуимєнованых** (1474 *AS* I, 69); *знах. мн. с.* **вєрху имєнованая** 1 (1437 *Р* 136); **оувєръхуимєнованѦ** 1 (1446 *Р* 152).

Див. ще ***ВЄРХУМЄНОВАНЫЙ, *ВЄРХЬМЄНЄНЫЙ, *ВЄРЪХУПОМЄНЄНЫЙ, *ПРВИМѢНЄННЫЙ, *ПРОМѢНЄННЫЙ.**

***ВЄРХУМЄНОВАНЫЙ** *прикм.* (5) *(стч.* svrchujmenovaný*)* вищеназваиий, вищезгаданий: И дали есмо тому предписаному пану Ивану Мукосѣевичу верхуменова⟨ныя⟩ мѣста вѣчно и непорушно (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); а даємъ тому предъписаному пану андрѣю волотовичю верху менованая мѣста вѣчно и непорушно (Київ, 1433 *Р* 119); А дали есмо напередреченому Петру Ланевичу Кирдеевичу мылскому верхуменованые именъя и села (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13).

ФОРМИ: *знах. мн. с.* **вєрху мєнованая** 2 (1433 *Р* 119; 1446 *АкЮЗР* I, 18); **вєрхуменованые** 1 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13); **верхуменова⟨ныя⟩** 1 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); **верху менованныя** 1 (1445 *АкЮЗР* I, 18).

Див. ще ***ВЄРХУИМЄНОВАНЫЙ, *ВЄРХЬМЄНЄНЫЙ, *ВЄРЪХУПОМЄНЄНЫЙ, *ПРВИМѢНЄННЫЙ, *ПРОМѢНЄННЫЙ.**

***ВЄРХОУОПИСАНЫЙ** *прикм.* (1) вищеназваний, вищезгаданий: и мы ємоу дали и записали за єго верную службоу тыє села вєрхоу описаныє (Київ, 1437 *AS* I, 34).

ФОРМИ: *знах. мн. с.* **вєрхоу описаныє** (1437 *AS* I, 34).

Див. ще ***ВЄРХОУВЫПИСАНЫЙ, *ВЄРХУПИСАНЫЙ, *ВЄРХУПСАНЇЙ, ВЫШЄПИСАННЫЙ, *ЗВЄРХУВЫПИСАНЫЙ, *НАВЄРХПИСАННЫЙ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇЙ, *ПЕРВЕИВЫПИСАННЫЙ, *ПЕРВЕЙПИСАНЫЙ, *ПЄРВОВЫПИСАНЫЙ, *ПЄРВОИНАПИСАНЫЙ, *ПЕРВОНАПИСАНЫЙ, *ПЄРВОПИСАНЫЙ, *ПЄРВѢИНАПИСАНЫЙ, *ПЕРЕДЪПИСАНЫЙ, *ПРЄДЪПИСАНЫЙ, ПРѢЖЄНАПИСАНЫЙ, *СВЄРХАВЫПИСАНЫЙ, *УВЄРХУВЫПИСАНЫЙ.**

***ВЄРХУПИСАНЫЙ** *прикм.* (16) *(стч.* svrchupsanú*)* вищезазначений, вищезгаданий: А тыє вєрхоу писаныє мѣсьца придаль єсми... к дольсзкои цркви вѣчно и нєпороушно (Перевали, 1440 *Р* 142); а мои(м) пна ва(н)ковы(м) дѣтємъ ани мои(м) ближи(м) оу тую дѣлницю оу пноу олє(х)новоу што вє(р)хоу писаноую нє надобѣ въступоватисє (Львів, 1478 *ЗРМ*); А для лѣпшое справедливости и потверженья сего моего листу просилъ есми ихъ милостей верхуписаныхъ на свидство (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3); маеть настоятель того монастыра Светое Пречыстое въ Пустынцѣ... тую землю верху писанную, какъ здавна было, по тому завѣдати (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4).

ФОРМИ: *дав. одн. с.* **верхоуписаномоу** (1499 *AS* I, 118); *знах. одн. с.* **верху писаное** 1 (1445 *АкЮЗР* I, 17); **уверхуписаное** 1 (1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61); *знах. одн. ж.* **верху писанную** 1 (бл. 1500 *АСД* II, № 4); **вє(р)хоу писаноую** 1 (1478 *ЗРМ*); **оувєрьхуписаную** 1 (1443 *Р* 145); *наз. мн. с.* **верхуписаныи** 1 (1489 *AS* I, 89); **верху писаны** 1 (1499 *AS* I, 118); *род. мн.* **верху писаных, верхуписаныхъ** (1489 *AS* I, 89; 1491 *AS* I, 95; 1494 *AS* I, 102); *знах. мн. ж.* **верху писаныи** 1 (1490 *AS* I, 92); **верхупнсаныхъ** 1 (1499 *АСД* VI, 3); *знах. мн. с.* **верхоу писаные** 1 (1440 *Р* 142); **верху писаная** 1 (1492 *АЛМ* 31).

Див. ще ***ВЄРХОУВЫПИСАНЫЙ, *ВЄРХОУОПИСАНЫЙ, *ВЄРХУПСАНЇЙ, ВЫШЄПИСАННЫЙ, *ЗВЄРХУВЫПИСАНЫЙ, *НАВЄРХПИСАННЫЙ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇЙ, *ПЕРВЕИВЫПИСАННЫЙ, *ПЕРВЕЙПИСАНЫЙ, *ПЄРВОВЫПИСАНЫЙ, *ПЄРВОИНАПИСАНЫЙ,**

***ПЕРВОНАПИСАНЫИ, *ПЄРВОПИСАНЫИ, *ПЄРВѢИНАПИСАНЫИ, *ПЕРЕДЪПИСАНЫИ, *ПРЄДЪПИСАНЫИ, ПРѢЖЄНАПИСАНЫИ, *СВЄРХАВЫПИСАНЫИ, *УВЄРХУВЫПИСАНЫИ.**

***ВЄРХУПСАНЇИ** *прикм.* (1) (*стч.* svrchupsaný) вищезазначений, вищезгаданий: а мы боѦрє... яко истци и рукоимѣ слюбуємы... и(ж) на(ш) господа(р) алєксандръ воєвода... а по нє(м) будущєи имѣю(т) по(л)нити и мы слугы ихъ вє(р)ху псанїи оу сє(м) листи (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142—143).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **вє(р)ху псанїи** (1421 *Cost.* I, 143).

Див. ще ***ВЄРХОУВЫПИСАНЫИ, *ВЄРХОУОПИСАНЫИ, *ВЄРХУПИСАНЫИ, ВЫШЄПИСАННЫИ, *ЗВЄРХУВЫПИСАНЫИ, *НАВЄРХПИСАННЫИ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇИ, *ПЕРВЕИВЫПИСАННЫИ, *ПЕРВЕЙПИСАНЫИ, *ПЄРВОВЫПИСАНЫИ, *ПЄРВОИНАПИСАНЫИ, *ПЕРВОНАПИСАНЫИ, *ПЄРВОПИСАНЫИ, *ПЄРВѢИНАПИСАНЫИ, *ПЕРЕДЪПИСАНЫИ, *ПРЄДЪПИСАНЫИ, ПРѢЖЄНАПИСАНЫИ, *СВЄРХАВЫПИСАНЫИ, *УВЄРХУВЫПИСАНЫИ.**

***WERCHUSZICZA** *ж.* (2) *(назва річки у Подільській землі):* A tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu na imie Jermolinczi na riczi Werchusziczi v Smothriczkowi wolosthi (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3).

ФОРМИ: *місц. одн.* **na Werchusziczi** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3); **na Werchuszicze** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3).

ВЄРХЪ [1] *ч.* (117) **1.** *(найвища частина чого)* верх, *(гори)* вершина, верхів'я (29): y k tomuż prydali iesmo swinnuiu i Ostruiu Rudu, a z druhoiey storony tych sełyszcz po Rudu Swiatec... do werchu Zbornych Mohył (Ужів, 1420 *AS* I, 25); Тємжє видєвшє єго правою н вєрною слоужбо (!) до нас, дали ємоу и потвръдили ємоу єго отнина сєла єго... и половина долгои полѣна, и на връх дѣла роункоушороул (Сучава, 1458 *BD* I, 19); а хотар виш⟨єписани...⟩ и долоу лопатна (!) до оусти лопатнси... на врѣхъ дѣла... та врѣхомъ дѣла о исписили єго на ротоу (б. м. н., 1500 *SD* 7).

2. *(річки)* верхів'я (88): А тєрнаву рѣку имивши с убою стороною оли жє до вєрха рѣки тоѣ и полѦ всѦ што суть по рѣцѣ тои (Бохур, 1377 *P* 24); а Ѧко сѦ замѣнившє сєлы тогды панъ данило инѦлъ сѦ оубивати... оу пысковича дворищє што навєрхъ любшѣ на гугнинѣ (Зудечів, 1411 *P* 79); А хотаръ тои пасици: почєнши из долоу гдє оупад⟨а⟩єть Моловатєцъ оу Вышнивєцъ, та гори Вишнивцєм до вєрха, и полѣни по (!) вєрха Вишнивца въси до хотарѣ кнѣгинина (Сучава, 1470 *BD* I, 148); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє прїидоша прѣ(д) нами... иаши слоуги... и продали свою правою о(т)ниноу, о(т) своєго правого оурика... що на вєрхъ потока тєлѣжинова (Сучава, 1500 *Cost. S.* 233—234).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* до (от) **вєрхъ** потока 14 (1403 *RS* 338; 1420 *Cost.* I, 135; 1437 *Cost.* I, 541; 1446 *ПГСПМР;* 1479 *BD* I, 228; 1490 *BD* I, 398; 1491 *BD* I, 467, 473; *Cost. S.* 156; 1493 *BD* II, 27); до **врѣх** 1 (1500 *SD* 7); *род. одн.* **верха, връха** 20 (1377 *P* 24; 1393 *Cost.* I, 13; 1409 *Cost.* I, 65; 1429 *Cost.* I, 248; 1434 *Cost.* I, 386; 1458 *BD* I, 19; 1470 *BD* I, 148; 1473 *ШКН* 164; 1483 *BD* I, 272; 1499 *BD* II, 154 і т. ін.); **werchu** 1 (1420 *AS* I, 25); *зам. знах.* по **вєрха** Вишнивца 1 (1470 *BD* I, 148); *знах. одн.* **вєрхъ, вєрхь, вєрх, връх, verch** 73 (1411 *P* 79; 1420 *Cost.* I, 135; 1434 *Cost.* I, 398; 1446 *ПГСПМР;* 1455 *Cost.* II, 544; 1463 *BD* I, 73; 1475 *BD* I, 203; 1487 *BD* I, 295; 1492 *BD* I, 510; 1495 *BD* II, 78; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **вѣрхъ** 2 (1435 *Cost.* I, 403; 1445 *Cost.* II, 231); **врѣхъ** 1 (1500 *SD* 7); **!вєрхо** 1 (1428 *Cost.* I, 209); **! вєрхоу** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122); *ор. одн.* **врѣхомъ** (1500 *SD* 7); *род. мн.* **веръхов** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ВЄРХЪ [2] *прийм.* (4) *(з род.) (виражає просторові відношення — вказує на напрям дії)* поверх, вище: Мы вєликии кнзь витовтъ дали єсмо сюю нашу грамоту бєдриху што дєржить о(т) насъ двѣ сєлищи одно сволочигачи а другоє вєрхъ болванцѦ оу смотрицкои волости (Турейськ, 1429 *P* 112); а што матка н⟨а⟩ша дєржит отчину н⟨а⟩шу и сєла Манєв, и другий старый Манєв, Тараж... а вєрхъ попова ставу сєлищо... то всє брату н⟨а⟩шому Солтану послє матки н⟨а⟩шоє живота (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); И повєла нас пани ВасилєваѦ вєрхъ рєчки Бродноє поущою, ловы своими ажъ къ сєлоу коу Всємєроу и къ боѦром (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

Див. ще **ПОВЕРХЬ.**

***ВЄРХЬМЄНЄНЫИ** *прикм.* (1) вищезгаданий, вищезазначений: мы вєликый кнзь швитригайло... чинимъ знамєнито... ижє видивь и знамєнавь службу нашого вѣрного слуги пана єсиѳа чусы... даємъ и записуємъ пану чуси имѣнья оу луцкомъ повѣтє басово... со всими пошлинами какь тая всѦ вєрхь мєнєная имѣнья сама в собѣ... маєть (Луцьк, 1434 *P* 128).

ФОРМИ: *наз. мн. с.* **вєрхь мєнєная** (1434 *P* 128).

Див. ще ***ВЄРХУИМЄНОВАНЫИ, *ВЄРХУМЄНОВАНЫИ, *ВЄРЪХУПОМЄНЄНЫИ, *ПРВИМѢНЄННЫИ, *ПРОМѢНЄННЫИ.**

ВЄРШНѦКОВИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* А на то были свѣдци, добрии пановє: панъ Котлиньскиѣ воєвода нлвъвски... панъ Ивашко ВєршнѦковичь, панъ Глѣбъ соу(д)єчь (Львів, 1421 *P* 92).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ВєршнѦковичь** (1421 *P* 92).

ВЕРЪБСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А писалъ листъ пупъ Левко Веръбский (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Веръбский** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628).

***ВЄРЪНУТИ СЯ** *див.* **ВЄРНОУТИ СѢ.**

***ВЕРЪНИ** *див.* **ВѢРНЫИ.**

***ВЄРЪХОВИНА** *див.* ***ВЕРХОВИНА.**

***ВЄРЪХУПОМЄНЄНЫИ** *прикм.* (1): вищезгаданий, вищезазначений: И просил єсми их милости вєръху помєнєных п⟨а⟩нов, штобы пєчати своє к сєму моєму листу прывєсили (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

ФОРМИ: *знах. мн. ч.* **вєръху помєнєных** (1475 *AS* I, 72).

Див. ще ***ВЄРХУИМЄНОВАНЫИ, *ВЄРХУМЄНОВАНЫИ, *ВЄРХЬМЄНЄНЫИ, *ПРВИМѢНЄННЫИ, *ПРОМѢНЄННЫИ.**

***ВЄРЪХЪ** *див.* **ВЄРХЪ** [1].

***ВЕРЫГОДНЫЙ** *прикм.* (1) (*стп.* wiarygodny) гідний довір'я: Пры томъ были люди зацные... И при многихъ людей веры годныхъ светковъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 28).

ФОРМИ: *род. мн.* **веры годныхъ** (1389 *РЕА* I, 28).

ВЄРЬХНИИ *прикм.* (2) верхній, горішній: а и єщє далъ єсмь єму ловища оуюноваѦ ото изьбищьного пєрєвоза попєрєкъ вольшины вєрьхнии конєць обьѣздомь (Казимир, п. 1349 *P* 3—4); а хотаръ зубрєвцємъ из долоу... та на вєрхии (!) конєцъ полѦнъ скоумповы(х) (Сучава, 1429 *Cost.* I, 280).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **вєрьхнии** (п. 1349 *P* 4); *знах. одн. ч.* **!вєрхии** (1429 *Cost.* I, 280).

Див. ще **ИВАЧЄВ ВЄРХНИЙ.**

ВЄС *див.* **ВЄСЬ** [1].

***ВЄСЄЛИТИ** *дієсл. док.* (1) (кого) звеселити: И богъ ви вєсєли, амин (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

ФОРМИ: *нак. сп. 3 ос. одн.* **вєсєли** (1475 *BD* II, 336).

Див. ще ***ВЄСЄЛИТИ СѦ.**

***ВЄСЄЛИТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) радуватися: И тѣжь како вєлико вєсєлиласѦ єсть рада кролє(в)ства, коли чєрєс (!) посрѣдокъ вашь то(т) то мистръ о тыи тадынки нашоу оусхотѣлъ вѣдати волю (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* **вєсєлиласѦ єсть** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***ВЄСЄЛИТИ.**

ВЕСНА *ч.* (1) *(особова назва):* Поручили(с)... кнѧ(з)... за гридка за костѧнтинови(ч)... кнѧ(з) михаило євнутєви(ч)... Фєдоръ вєсна (б. м. н., бл. 1392 *Р* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вєсна** (бл. 1392 *Р* 47).

***ВЄСНИНА** *ж.* (1) *(збіжжя, посіяне весною)* ярина: Я пань микоула дѣди(ч) до(л)зскии и пєрєва(л)скии... што(ж) єсми сороужи(л) цр҃квь ст҃го николы на старо(м) манастыри оу дользкоу и придаль єсми своєго имѣнья дользска дєсѧтиноу озимины и вєснины дєсѧтоую копоу (Перевали, 1440 *Р* 142).

ФОРМИ: *род. одн.* **вєснины** (1440 *Р* 142).

***ВЄСТИ СѦ** *дієсл. недок.* (2) ◇ в є с т и с ѧ к и г р ѣ (1) приступати до гри, починати грати: О косторє(х) што(ж) частокро(т) находѧ(т) на пьяны(и) люд(и) вєдоу(т)сѧ к игрѣ а бєроуть пєнѧзи на заклады алюбо нєгдѣ на очиноу (XV ст. *ВС* 27 зв.); в є с т и с ѧ п о д л о у г п р а в а (1) керуватися правом: єсть болєи пановъ штожь имєють права нємєцькая оу свои(х) сєлєхъ о(т) на(с) позычєны, алюбо о(т) наши(х) прє(д)ковъ а онї о(т)поущають нємєцькоє право, а вєдоутсѧ по(д)лоугъ по(л)скаго права (XV ст. *ВС* 26).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **вєдоутсѧ** 1 (XV ст. *ВС* 26); **вєдоу(т)сѧ** 1 (XV ст. *ВС* 27 зв.).

ВЄСТЬ[1] *дієсл. недок.* (7) *(доставляти кого куди)* приводити (4): мы право чинимъ коли(ж) которымъ свє(т)комъ боудє(т) выроучєна (!) клѧтва тогды то(т) которыи свє(т)кы вєдє(т) бє(з) оуразоу жалобы своєя имєєть моць иньшїи свє(т)кы имєновать и вєсть (XV ст. *ВС* 19 зв.);

в є с т и н а с о у д ъ (2), н а с о у д ъ в є с т и (1) позивати: о дєтє(х) которы(и) нє имаю(т) лє(т) розоумоу своєго а вєдоуть и(х) на соу(д) а о(т)повєданїє дєдичьны(х) (XV ст. *ВС* 33); а оу ты(х) двоу годє(х) нєоупомїнають анї на соу(д) вєдоу(т) (XV ст. *ВС* 28 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **вєсть** (XV ст. *ВС* 19 зв.); *теп. 3 ос. одн.* **вєдє(т)** 2 (XV ст. *ВС* 18 зв., 19 зв.); **вєдѣ** 1 (XV ст. *ВС* 20); *3 ос. мн.* **вєдоуть** 2 (XV ст. *ВС* 8, 33); **вєдоу(т)** 1 (XV ст. *ВС* 28 зв.).

Див. ще **ПОВЄСТИ.**

***ВЄСТЬ**[2] *див.* ***ВѢСТЬ.**

ВЄСЬ[1], **ВЄСЪ, ВЄС** *займ.* (4315) *1.* весь (4293): Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые, маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый... и вси наступъннки его (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); тогды они пришєдши вшитци и своимъ плємєнємъ оуздали пану вѧтславу со всѣми обьѣзды того дворища (Львів, 1370 *Р* 18); Алє то што жь коли вси боѧрє и зємлѧнє будуть городъ твєрдити тогды тии люди тако жє имѣють твєрдити городъ смотричь (Смотрич, 1375 *Р* 20); а про то та пани хонька... и своємъ со всѣмъ плємєиємь оуздала єсть тотъ мунастыръ калєниковъ иванови губцѣ... со всѣмъ объѣздомь и со всѣми границѧми (Перемишль, 1378 *Р* 26); а тия сєла дадошє... и с полємь и съ лѣсомь и съ водою и съ въсѣмь прижитко(м) (Сігет, 1404 *ГМ*); имаємы єму служити и помагати на усѣхъ (!) єго нєприѧтєли (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); волин во всихъ тыхъ имѣньяхъ кому о(т)дати и продати и променити панъ андрѣи волотовичь и єго бьлижнии по нємъ будущии (Київ, 1433 *Р* 119); а мои мили отєцъ и мы такождє щобнхми нє могли молвити... ⟨пєрєдъ⟩ оусѣмъ зємлѣномъ и пєрєдъ оусєю полскою радою (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305—306); При чомъ всюмъ Єго Самого жону дєти И напотомъ Боудоучїє Исча(д)ки Єго При томъ всю(м)ъ зоставоую И мѣти хочоу Какъ Продъковє Єго заживали што бы И оунъ тоє о(т)чи(з)ни И дидизъни Своє заживалъ И по нє(м)ъ Сча(д)ки Єго (Прилуки, 1459 *Р* 172): продали єсмо имѣньє ... с полми, з доубровами, исъ сєножатми... и зъ инъшими со всѣ (!) достатки, што к томоу имѣнью прислоухаєть (Кременець, 1467 *AS* I, 63); и ихь м⟨и⟩л⟨о⟩сть промєжи нами такь нашли: штожь я кнѧзь Михайло Васильєвичь постоупилъ єсми дѧдиной своєй... имѣньє на имѧ Городокь со всѣми тыми присєлки, што здавна кь Городкоу прислоушають, со всѣми пожитки (Вільна, 1482 *AS* I, 79); будутъ воны тое сєло... дєржати... и зъ даню грошовою и медовою и со всими доходы и вжитки и со всѣмъ потому що здавна къ тому селу вышей писаному Осекрову прислухаетъ (Троки, 1498 *ГВКОО*); мы стєфа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... въсѧ(м), кто нань оузры(т)... ожє дали... єсмы... ст҃моу монастироу... єдно озєро (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

2. всякий (5): слюби(ли) єсмы нашому милому приятєлю стєфану воєводѣ... о(т) всєго нагабанья и о(т) всѣхъ кривдъ и о(т) всєго насилства... боронити (Ланчиця, 1433 *Р* 124—125); а далѣи хочємъ и слюбоуємъ вшитки записы прє(д)рєчєны(х) прє(д)ковъ наши(х)... бє(з) зрады и бєзь всєи хитро(с)ти, дєржати и тримати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734—735); а им да єст слободно засѣ до оугоръ поєхати съ оусим их товаром, бєз никоторои забавѣ и пагоубѣ (Сучава, 1475 *BD* II, 329).

3. *(з прийм.* б е з*)* жодний (3): Порозоумѣти можєтє в тои мѣрє какъ много правды тыи то мистровы листы в собѣ мѣли а особнє с пєрвьши(х) наши(х) листо(в) которыми(ж) оузъявили єсмо ва(м) кролє(в)ства нашєго рады жаданьє чистоє... котороє к ва(м) яко братьи а приятєлє(м) свои(м) мають бєзо всєє роспачи приязнь чистоую (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Алє яко оузрѧт сєс нашь листъ, так тым часом щоби до нас съ оусим пришли, бєз оусєго страхоу и бєз оусєго оусъмнѧниа (Сучава, 1468 *BD* II, 306);

з о в с и м ъ н а в с є (4) зовсім, назавжди: Продал єсми зо всимъ на всє как єсми самъ дєржал (Володимир, 1475 *AS* I, 72); продали єсмо єго Милости дворєц наш... которыйжє дворєц и зємли выслоужил отєць мой... зъ зємлѧми своими и со всим на всє, как сѧ в собє мают (Друцьк, 1492 *AS* III, 23);

н а в с ѣ х ъ м ѣ с т є х ъ (3) *див.* **МѢСТО**[1]; н а д ъ т о н а д о в с є (1), н а д т о м ъ, н а д о у с ѣ м ъ (1) *див.* **ТОТЪ;** о т ъ о у с є г о с є р д ц а (4) *див.* ***СЄРДЦЄ;** с ъ о у с и м с є р д ц є м ь (1) *див.* ***СЄРДЦЄ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **вєсъ, вєсь, вєс, вє(с)** 53 (1393 *Cost.* I, 13; 1400 *Cost.* I, 27; 1411 *Cost.* I, 84; 1424 *Cost.* I, 162; 1438 *DBAc* 27; 1453 *Cost.* II, 445; 1475 *BD* I, 206; 1490 *ДГСХМ;* 1500 *SD* 7 і т. ін.); **оувє(с), увє(с)** 4 (1449 *Cost.* II, 378; 1453 *Cost.* II, 462; 1454 *Cost.* II, 501; 1463 *Cost. S.* 45); **! оусє** 1 (1455 *Cost.* II, 531); *род. одн. ч., с.* **оусєго, оусє(г), усєго** 50 (1403 *RS* 338; 1434 *Cost.* II, 669; 1447 *Cost.* II, 281; 1456 *Cost.* II, 788; 1472 *Cost. S.* 88; 1487 *BD* I, 297; 1490 *BD* I, 386; 1499 *BD* II, 130; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **всєго, всего, въсєго** 19 (1361 *AGZ* 6; 1433 *Р* 125; 1435 *Р* 132; 1460 *BD* I, 41; 1462 *BD* II, 285; 1470 *BD* II, 309; 1483 *BD* I, 275; 1495 *АЛМ* 84; XV ст. *СЯ* 64; 1496 *ВМКФС* і т. ін.); **всѣго** 1 (1394 *Р* 54); **въсєга** 1 (1475 *BD* II, 336); **вшєго** 1 (1388 *Р* 39); *зам. місц. одн.* на томъ хотарѣ **оусєго,** што бы осадилъ сєбѣ дєсѧтъ сєлъ 1 (1429 *Cost.* I, 269); *дав. одн. ч., с.* **всему, всємоу, въсєму, въсємоу, вьсємоу, всємоу, вьсємоу, въсєм(оу), въсєм(у)** 670 (1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 3; 1409 *Cost.* I, 65; 1424 *Cost.* I, 162; 1433 *Р* 121; 1448 *Cost.* II, 325; 1466 *BD* I, 113; 1476 *BD* I, 209; 1488 *BD* I, 318; 1490 *BD* I, 384; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **оусєму, оусємоу** 46 (1418 *Cost.* I, 127; 1428 *Cost.* I, 228; 1447 *Cost.* II, 274; 1460 *Cost.* I, 41; 1465 *BD* I, 88; 1468 *BD* I, 130; 1470 *BD* I, 148; 1473 *BD* I, 182; 1474 *РГС* і т. ін.); **въсѣмоу, всѣму** 4 (1429 *Cost.* I, 249; 1448 *Cost.* II, 738; 1457 *BD* I, 5; II, 258); **въсимоу** 1 (1490 *DC* 149); **высємоу** 1 (1436 *ВАМ* 34); **! въсє** 1 (1429 *ДГОБК*); *знах. одн. ч.* **оувес, увесь, оувє(с), увє(с)** 10 (1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 2; 1448 *Cost.* II, 365; 1452 *Cost.* II, 422; 1456 *Cost.* II, 582; 1457 *BD* II, 257; 1461 *BD* I, 45; 1463 *Cost. S.* 45; 1467 *Mih. Doc.* 125; 1474 *РГС;* 1490 *BD* I, 420); **вєс, вє(с)** 8 (1429 *Р* 114; 1448 *DIR«A»* 491; 1452 *DIR«A»* 500; *Cost.* II, 422; 1453 *Cost.* II, 445; 1460 *BD* I, 41; 1470 *BD* II, 309; 1472 *DIR«A»* 528); *ор. одн. ч., с.* **всѣмъ, въсѣмь, всѣ(м), вьсѣмъ, въсѧмь,**

вьсѧмъ, всѧмъ, вьсѧ(м) 245 (1359 *Р* 10; 1375 *Р* 20; 1393 *Р* 51; 1404 *ГМ;* 1415 *Cost.* I, 116; 1424 *Cost.* I, 162; 1434 *DIR«A»* 464; 1445 *Р* 148; 1460 *BD* I, 41; 1472 *BD* I, 170; 1499 *BD* II, 140 і т. ін.); **всемъ, вьсемь, вьсе(м), вьсемъ, всем, вьсем, вьсе(м)** 187 (1414 *DIR«A»* 441; 1420 *Cost.* I, 135; 1432 *ДГВІН;* 1445 *Cost.* II, 726; 1453 *Cost.* II, 466; 1459 *Cost. S.* 22; 1465 *ДГСОС;* 1479 *ВАМ* 61; 1487 *BD* I, 291; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **всимъ, вси(м), всим** 65 (1388 *Р* 39; 1395 *GL* 166; 1407 *Р* 72; 1433 *Р* 118; 1442 *Cost.* II, 716; 1451 *ЗНТШ* XI, 10; 1466 *AS* I, 62; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1478 *ЗРМ;* 1488 *AS* I, 242; 1490 *ЗХП* 136; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); **оусимъ, оусимь, оуси(м)** 52 (1400 *Cost.* I, 26; 1409 *Cost.* I, 69; 1425 *Cost.* I, 168; 1434 *Cost.* I, 386; 1443 *Cost.* II, 131; 1457 *Cost.* II, 809; 1470 *BD* I, 150; 1475 *BD* I, 203; 1490 *DC* 148 і т. ін.); **усѣмъ, оусѣмъ, оусѣмь, оусѣ(м)** 32 (1392 *Cost.* I, 7; 1407 *Cost.* I, 56; 1411 *Cost.* I, 84; 1414 *Р* 85; 1421 *Р* 94; 1432 *Cost.* I, 327; 1434 *ДГСММ;* 1436 *Cost.* I, 450; 1448 *Cost.* II, 306; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102 і т. ін.); **оусымъ, оусым, оусы(м)** 8 (1457 *UKP* 4; 1462 *BD* I, 65; 1464 *BD* I, 85; 1465 *GL* 176; *DIR«A»* 518; 1466 *BD* I, 106; 1467 *BD* I, 123); **оусемь, оусемъ, оусем** 7 (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 36, 37; 1443 *Cost.* II, 126; 1460 *Cost. S.* 41); **wszim** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/1, 3); **всы(м)** 1 (1444 *DIR«A»* 481); *зам. род.* о(т) **вси(м)** 1 (1453 *Cost.* II, 492); *місц. одн. ч., с.* **во (на, въ) всемъ, все(м), всемь, всем, вьсемъ** 24 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3; 1386 *Р* 30; 1415 *Р* 87; 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5; 1451 *Р* 156; 1454 *Cost.* II, 517; 1475 *AS* I, 72; 1487 *АМЛ;* 1488 *РИБ* 222; 1499 *BD* II, 442 і т. ін.); **на (при, о) всѣмъ, всѣм** 5 (1394 *Р* 54; 1448 *Cost.* II, 737; 1457 *BD* II, 257; 1460 *BD* II, 269); **на (о) оусемъ, оусем** 3 (1463 *BD* II, 295; 1466 *BD* I, 95; 1472 *DIR«A»* 530); **во (при) всюмъ** 2 (1459 *Р* 172; 1498 *АрхЮЗР* I/IV, 3); **на (о) усимъ, оуси(м)** 2 (1449 *Cost.* II, 391; 1456 *ПМВП*); **во всомъ** 1 (1395 *Cost.* II, 612); *наз. одн. с.* **все, вьсе, вьсе** 177 (1395 *Cost.* II, 612; 1415 *Cost.* I, 116; 1428 *Cost.* I, 218; 1442 *Cost.* II, 93; 1451 *Cost.* II, 403; 1467 *BD* I, 117; 1475 *BD* I, 203; 1487 *BD* I, 310; 1499 *BD* II, 167 і т. ін.); **оусе, усе** 28 (1436 *Cost.* I, 455; 1443 *Cost.* II, 131; 1452 *Cost.* II, 432; 1456 *DBAc* 46; 1462 *BD* I, 63; 1465 *BD* I, 88; 1468 *BD* I, 130; 1474 *РГС;* 1499 *BD* II, 154 і т. ін.); **вьсѣ** 4 (1429 *Cost.* I, 249; 1443 *ДГСПМН;* 1448 *ДГПР;* 1474 *РГС*); **! выса** 1 (1441 *DBAc* 35); **! въ** 1 (1447 *Cost.* II, 289); **! свѣ** 1 (1457 *BD* II, 257); **! въкѣ** 1 (1500 *Cost. S.* 230); *знах. одн. с.* **оусе, оусе, use, усе, усе** 72 (1393 *Cost.* II, 607; 1403 *ДГМ;* 1411 *Mih. Alb.*; 1421 *Cost.* I, 142; 1446 *DIR«A»* 485; 1460 *BD* I, 41; 1475 *BD* II, 329; 1481 *BD* I, 248; 1490 *BD* I, 436; 1495 *BD* II, 40; 1499 *BD* 147 і т. ін.); **все, все, вьсе, wse** 65 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3; 1361 *AGZ* 6; 1377 *Р* 24; 1392 *Р* 46; 1400 *Cost.* II, 619; 1415 *Cost.* I, 122; 1430 *ГВКЛ* 7; 1448 *Cost.* II, 314; 1456 *ПМВП;* 1463 *BD* II, 295; 1472 *ДГСВМ;* 1483 *ВОРСР* 178; 1499 *BD* II, 147 і т. ін.); **вьсѣ** 1 (1435 *Cost.* II, 692); **wsie** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); *наз. одн. ж.* **всѧ, вся, вьсѣ** 6 (1392—1393 *РФВ* 170; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; *Р* 123; 1445 *Р* 150; *Cost.* II, 725; 1481 *ГПМ*); **оусѧ, usja** 4 (1435 *Cost.* II, 689; 1443 *Р* 145; 1492 *BD* I, 497; *Cost. S.* 162); **оусѣ, усѣ** 2 (1435 *Cost.* II, 687; 1453 *Cost.* II, 445); *род. одн. ж.* **вьсеѧ, вьсеѧ, всея, всєя, вьсея, вьсеа, всеѣ** 22 (1392—1393 *РФВ* 170; 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5; 1455 *Cost.* II, 564; 1460 *DIR«A»* 515; 1465 *DIR«A»* 518; 1470 *BD* I, 150; 1472 *ДГСВМ;* 1481 *BD* I, 256; 1482 *BD* I, 263; 1488 *BD* I, 347; 1495 *Cost.* II, 612 і т. ін.); **оусеї, оусєи, усеи** 13 (1393 *Cost.* II, 607; 1408 *Cost.* II, 633; 1434 *Cost.* II, 670; 1435 *Cost.* II, 679; 1455 *Cost.* II, 769; 1456 *Cost.* II, 791; *ПМВП;* 1460 *BD* II, 276); **вьсеѫ** 6 (1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 6; 1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 215, 216); **всеи, вьсеи, всеи** 6 (1404 *Р* 70; 1448 *Cost.* II, 735; 1464—1496 *Gh. S.* 6; 1479 *DC* 11; XV ст. *BC* 34; 1481 *KI*); **всєе, всее** 4 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1470 *AS* I, 67; 2-а пол. XV ст. *CO;* 1487 *ВОРСР* 178); **вьсеѫ** 2 (1455 *Cost.* II, 525; 1457 *BD* I, 4); **оусеѧ** 1 (1473 *BD* I, 181); **всѣе** 1 (1482 *AS* I, 80); **!** о(т) **вьсе** торговлю 1 (1448 *Cost.* II, 741); *дав. одн. ж.* **оусеи, усеи** 6 (1401 *RIR;* 1435 *Cost.* II, 679, 687; 1449 *Cost.* II, 742; 1452 *Cost.* II, 799; 1458 *BD* II, 261); **вьсеи** 1 (1499 *BD* II, 448); **wsej** 1 (1388 *ZPL* 103); **вше** 1 (1404 *Р* 70); *знах. одн. ж.* **всю** 6 (1433 *Р* 124; 1447—1492 *ЛКНКВ;* 1457 *Cost.* II, 810; XV ст. *BC* 13 зв., 16 зв.; 1489 *AMB*); **оусю** 3 (1468 *BD* II, 305; 1478 *ЗРМ*); *ор. одн. ж.* **всею, вьсею, всею, вьсеѫ** 45 (1386 *Р* 30; 1392—1393 *РФВ* 170; 1415 *Cost.* I, 116; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142; 1442 *Cost.* II, 716; 1449 *Cost.* II, 742; 1459 *Р* 171; 1472 *BD* I, 169; 1485 *BD* II, 371; 1499 *BD* II, 420 і т. ін.); **оусею, усею** 32 (1388 *Р* 37; 1435 *Cost.* II, 682; 1443 *Cost.* II, 126; 1449 *Cost.* II, 746; 1458 *BD* II, 261; 1462 *BD* II, 288; 1481 *BD* I, 258; 1490 *ДГСХМ;* 1492 *Cost. S.* 161; 1499 *BD* II, 420 і т. ін.); **оусеѧ** 10 (1486 *DC* 143; 1487 *BD* I, 310, 312; 1488 *BD* I, 342, 355; 1489 *BD* I, 377; 1490 *BD* I, 419; 1491 *BD* I, 452; 1492 *BD* I, 510; 1499 *BD* II, 162); **вьсея, вьсеѧ, всеѧ** 6 (1444 *Cost.* II, 207; 1445 *Cost.* II, 236; 1488 *ДГСВМЩ;* 1499 *BD* II, 147, 154, 420); **вьсѣю** 1 (1436 *Cost.* II, 698); **вьсѧ** 1 (1448 *Cost.* II, 365); **оусъѧ** 1 (1491 *BD* I, 472); **всю** 1 (1490 *DC* 146); **всеи** 1 (1448 *Cost.* II, 305); *місц. одн. ж.* **во (въ, по) всеи, вьсеи, все(и)** 8 (1411 *Cost.* II, 638; 1436 *Cost.* II, 698; 1437 *Cost.* II, 709; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 261; 1495 *BK*); **усей** 2 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1472 *ДГСВМ*); **всюи** 1 (1459 *Р* 171); **! все** (1453 *ПГОВ*); *наз. мн.* **оуси** 19 (1436 *Cost.* II, 701; 1448 *Cost.* II, 353; 1453 *DIR«A»* 503; *Cost.* II, 461; 1467 *BD* II, 297; 1469 *BD* I, 138; 1478 *AS* I, 76; 1487 *BD* I, 310; 1490 *BD* I, 420; 1495 *BD* II, 63 і т. ін.); **вси, въси** 14 (1393 *Р* 49; 1429 *Cost.* I, 248; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1437 *Cost.* I, 541; 1446 *Р* 154; бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 92 зв.; 1487 *BD* I, 310; 1493 *ПОСВВ;* XV ст. *BC* 26 зв.; 1496 *ОПСВВ*); **оусы** 1 (1456 *ЭСФ*); **всє** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); **всѧ** 1 (1448 *Cost.* II, 738); *наз. мн. ч.* **оуси, уси** 53 (1404 *Cost.* II, 625; 1421 *Cost.* I, 142; 1433 *Cost.* II, 651; 1443 *Cost.* II, 128; 1459 *DIR«A»* 514; 1473 *BD* I, 187; 1485 *BD* II, 371; 1495 *BD* II, 57; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **вси, въси** 28 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3; 1375 *Р* 20; 1433 *Cost.* II, 651; 1467 *Cost. S.* 69; 1470 *AS* I, 65; 1476 *BD* I, 209; 1481 *BD* II, 365; 1495 *АЛМ* 88; 1499 *ВФ* і т. ін.); **все** 5 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.; XIV—XV ст. *ОБРН* 112); **оусы, usy** 3 (1465 *GL* 176; *DIR«A»* 518; 1472 *BD* I, 172); **вьсѧ** 1 (1456 *DIR«A»* 511); **оусѣ** 1 (1497 *BD* II, 99); **! нши** 1 (1488 *Cost.* II, 737); **все(и)** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91); *ж.* **вьси, всн** 2 (1470 *BD* I, 148; XV ст. *BC* 22); **оусы** 1 (1467 *BD* II, 298); **всєе** 1 (1498 *BD* II, 410); *зам. род.* о(т) **оуси** кръчма(х) 3 (1455 *Cost.* II, 772; 1458 *DIR«A»* 513); *с.* **вьси, вси, всї** 7 (1388 *ZPL* 105; 1489 *AS* I, 89; XV ст. *BC* 10, 12; 1499 *BD* II, 425); **вьсѣ, вьсѣ** 3 (1429 *Cost.* I, 269; 1446 *Cost.* II, 251; 1476 *BD* I, 217); **всѧ, wsia** 3 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; XV ст. *BC* 5 зв.; 1434 *Р* 128); **все** 1 (XV ст. *BC* 9 зв.); *род. мн.* **оусихъ, оуси(х), оусих, уси(х)** 297 (1400 *Cost.* I, 37; 1425 *Cost.* I, 169; 1432 *ДГВІН;* 1445 *Cost.* II, 729; 1452 *Cost.* II, 432; 1460 *BD* II, 270; 1475 *BD* I, 203; 1487 *BD* I, 292; 1494 *BD* II, 33; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **всѣхъ, вьсѣхь, вьсѣхъ, всѣх, вьсѣх, всѣ(х), вьсѣ(х), вьсѧхь, вьсѧх, всѧх, вьсѧ(х)** 358 (1370 *Р* 18; 1388 *Р* 40; 1395 *Cost.* II, 612; 1409 *Р* 74; 1424 *Cost.* I, 162; 1440 *Cost.* II, 66; 1446 *Cost.* II, 238; 1451 *Cost.* II, 400; 1467 *BD* I, 118; 1470 *BD* II, 310; 1488 *ДГСПМ;* 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **оусѣхъ, усѣхъ, оусѣхо, оусѣ(х)** 37 (1388 *SL* 678; 1392 *Cost.* I, 8; 1403 *RS* 338; 1407 *Cost.* I, 57; 1411 *DIR«A»* 439; 1419 *DIR«A»* 444; 1427 *Cost.* I, 197; 1433 *Cost.* I, 354; 1439 *Cost.* II, 712 і т. ін.); **всих, вснхъ, вьсих, вси(х)** 23 (1388 *Р* 43; 1452 *Cost.* II, 422; 1470 *AS* I, 67; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV. 21; 1481 *BD* II, 365; 1485—1500 *AS* I, 121; 1495 *РИБ* 620; 1499 *РИБ* 776 і т. ін.); **оусы(х), оусых, usych** 9 (1457 *UKP;* 1462 *BD* I, 63, 65; 1464 *Cost. S.* 60; 1465 *GL* 176; 1466 *BD* I, 105, 106; 1467 *BD* I, 123); **вьсех, всехъ, вьсе(х)** 4 (1424—1425 *DBAc* 19; 1440 *Mih.* 208; XV ст. *BC* 16 зв.; 1459 *Cost. S.* 22);

вшн(х) 1 (1388 *P* 39); *зам. дав.* знамѥнито **чнни(м) въсѣ(х)** кто на(и) възри(т) (1428 *Cost.* I, 209); *зам. знах.* вольни они **всихъ** тыхъ имѣней кому отдати (1446 *АкЮЗР* I, 18); на **оуси(х)** сторо(н) (1451 *Cost.* II, 403); и заплатили **оусех** исполна тоты... пинѣзи (1495 *BD* II, 87); ! **оувси(х)** 1 (1454 *ПГПММ*); **!оубѧх**(1476 *BD* I, 209); *дав. мн.* **всѣмъ, всѣмь, въсѣмъ, всѣм, вьсѣм, въсѣмь, въсѣ(м), въсѧм, въсѧмъ, вьсѧмь, всѧм, въсѧ(м), всѧ(м)** 410 (1370 *P* 18; 1388 *P* 40; 1402 *Cost.* II, 623; 1420 *Cost.* I, 135; 1433 *P* 121; 1444 *Cost.* II, 207; 1452 *Cost.* II, 759; 1466 *BD* I, 113; 1471 *BD* I, 158; 1495 *BD* II, 53; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **оусимь, оусимъ, оусим, оуси(м)** 89 (1400 *DIR«A»* 433; 1407 *Cost.* I, 56; 1409 *DIR«A»* 437; 1423 *DIR«A»* 447; 1442 *Cost.* II, 87; 1453 *Cost.* II, 766; 1463 *BD* II, 295; 1468 *BD* II, 301; 1488 *BD* I, 354; 1495 *BD* II, 39 і т. ін.); **усѣмъ, оусѣмо, оусѣмъ, оусѣ(м), оусѣмь, оусѧм** 56 (1378 *ЗНТШ* LI, 4; 1388 *P* 36; 1408 *Cost.* II, 630; 1419 *DIR«A»* 444; 1432 *Cost.* I, 330; 1434 *P* 130; 1446 *Cost.* II, 247; 1451 *Cost.* II, 402 і т. ін.); **всим, всимъ, въси(м), вси(м) всї(м)** 19 (1388 *P* 38; 1396 *AS* I, 20; 1435 *Cost.* II, 691; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1454 *AS* III, 9; 1479 *ПГВСА;* 1496 *BD* II, 402; XV ст. *ВС* 10, 34 зв.; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **въсемъ, всемь, въсемь, въсем, всемъ, въсе(м), вьсе(м)** 11 (1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 3; 1436 *Cost.* I, 454, 455; 1458 *ПГСММЦ;* 1459 *Cost. S.* 21, 22; 1475 *BD* I, 199; 1481 *ГПМ;* 1490 *BD* I, 394; XV ст. *ВС* 11 зв.; 1491 *BD* I, 451, 472); **оусемъ** 2 (1387 *СП* № 12; 1496 *BD* II, 402); **оусым** 1 (1467 *BD* II, 297); ! **оуссѣмъ** 2 (1433 *Cost.* I, 361; 1435 *DIR«A»* 465); ! **нашимь оуси** листомь 1 (1400 *DIR«A»* 433); ! **оувси(м)** 1 (1454 *ПГПММ*); ! **сьвьм** 1 (1458 *Mih. Doc.* 121); ! **нашим въсѧ** 1 (1491 *CVD* 3); ! **ко оусѣхъ** 1 (1411 *Cost.* II, 638); *зам. род.* **вѣра оуси(м)** ...бо**ѧ**ри велики(х) (1458 *DIR«A»* 513); от **оусим** сторо(н) 1 (1472 *Cost. D.* 26); *знах. мн.* **оуси** 2 (1436 *Cost.* II, 698; 1495 *BD* II, 64); **вси(х)** 1 (XV ст. *ВС* 14 зв.); ! **оузи** 1 (1489 *BD* I, 373); *знах. мн. ч.* **уси, оуси** 100 (1435 *Cost.* II, 679; 1446 *Cost.* II, 263; 1453 *Cost.* II, 766; 1462 *Cost. D.* 11; 1470 *DIR«A»* 522; 1480 *BD* I, 239; 1490 *BD* I, 436; 1491 *BD* I, 451; 1495 *BD* II, 64; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **въси, вси** 14 (1388 *ZPL* 108; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1467 *ПС* № 13; 1476 *BD* I, 208; 1488 *ДГСПМ;* 1490 *Пам.;* 1498 *АЛМ* 163; *АЛРГ* 73, 82; 1499 *BD* II, 144); **всѧ, вся, всѣ** 5 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 4; 1433 *Cost.* II, 653; 1448 *Cost.* II, 734—738); **всихъ, вси(х)** 2 (1392—1393 *РФВ* 170; 1495 *ВМЗД*); **все** 1 (1496 *АЛРГ* 72); **оусых** 1 (1468 *BD* II, 305); **оусы** 1 (1468 *BD* II, 305); **оусѣ** 1 (1393 *Cost.* II, 607); *ж.* **оуси** 14 (1447 *Cost.* II, 732; 1448 *Cost.* II, 313; 1453 *Cost.* II, 766; 1455 *Cost.* II, 531; 1456 *Cost.* II, 582; 1458 *BD* I, 8; 1462 *BD* I, 52; 1467 *BD* II, 297; 1488 *ДГСВМЩ;* 1490 *BD* I, 419 і т. ін.); **всн** 8 (1487 *РИБ* 227; 1496 *ПДВКА;* XV ст. *ВС* 17 зв.; 37 зв.; 1499 *BD* II, 419, 426; *РИБ* 777); **оусѣ** 3 (1436 *Cost.* II, 707; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **всѧ, всѣ** 3 (1448 *Cost.* II, 365, 733, 738); **оусѧ** 1 (1457 *BD* II, 257); **оусы** 1 (1466 *BD* I, 105); *знах. мн. с.* **вси, въси** 6 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1388 *ZPL* 105; 1489 *АМВ;* 1496 *ОПВВД;* 1498 *АЛРГ* 83; 1499 *BD* II, 154); **всѣ** 5 (1462 *BD* II, 285; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); **вся, въсѧ** 5 (1377 *P* 24; 1437 *P* 136; 1448 *Cost.* II, 365; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1446 *P* 157); **оусѣ, оусѧ** 5 (1446 *P* 152; 1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* II, 270; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1474 *РГС*); **оуси** 4 (1447 *Cost.* II, 288; 1472 *BD* I, 177; 1488 *BD* I, 356; 1491 *Cost. D.* 37); ! **оусих** 1 (1485 *BD* II, 371); ! **усѣхъ** 1 (1404 *Cost.* II, 625); *ор. мн.* **оусими, усими** 203 (1409 *Cost.* I, 65; 1421 *Cost.* I, 142; 1443 *Cost.* II, 125; 1452 *DIR«A»* 500; 1461 *BD* I, 44; 1470 *BD* I, 147; 1481 *BD* I, 258; 1494 *BD* II, 34; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **всѣми, вьсѣми, въсѣми, въсѧми, всѧми** 193 (1361 *AGZ* C; 1370 *P* 18; 1390 *P* 176; 1409 *Cost.* I, 65; 1414 *DIR«A»* 441; 1429 *ДГОБК;* 1445 *Cost.* II, 211; 1456 *Cost.* II, 582; 1464 *BD* I, 83; 1475 *AS* I, 70; 1480 *BD* I, 241; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **всими, въсими** 96 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1401 *АкВАК* III, 2; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1442 *Cost.* II, 716; 1451 *AS* I, 44; 1454 *P* 163; 1469 *AS* I, 64; 1475 *AS* I, 71; 1487 *AS* I, 86; 1489 *AS* I, 89; 1491 *AS* I, 97; 1495 *ВМБС;* 1500 *АЛМ* 58 і т. ін.); **оусимы** 16 (1458 *Cost.* II, 814; 1460 *Cost. S.* 33; 1466 *BD* I, 106; 1491 *BD* I, 448; 1495 *BD* II, 55; 1497 *BD* II, 108; 1499 *BD* II, 134 і т. ін.); **всеми, въсеми, вьсеми** 12 (1395 *Cost.* II, 513; 1427 *P* 108; 1437 *AS* I, 34; 1443 *Cost.* II, 160; 1446 *AS* I, 42, 43; 1474 *AS* I, 69; 1478 *AS* I, 76; 1493 *АЛРГ* 56; 1496 *АЛРГ* 71; *BD* II, 407); **въсѣмы, вьсѣмы** 11 (1476 *BD* I, 211; 1495 *BD* II, 74; *ПГВСР;* 1499 *BD* II, 144, 167, 419, 420, 422, 425); **оусѣми** 10 (1393 *Cost.* II, 607; 1403 *RS* 338; 1407 *Cost.* I, 56; 1411 *Mih. Alb.* 1414 *P* 85; 1436 *Cost.* I, 484; 1443—1446 *P* 147; 1449 *Cost.* II, 385; 1473 *ЗНТШ* V, 3); **usymy** 3 (1395 *GL* 166; 1465 *GL* 176); **вси(м)** 2 (1388 *P* 39; 1407 *P* 72); **оусыми** 1 (1425 *Cost.* I, 173); **оусѣмы** 1 (1443 *Cost.* II, 131); **всемы** 1 (1499 *BD* II, 167); **всимы** 1 (1444 *DIR«A»* 481); **всыми** 1 (1453 *Cost.* II, 495); **wszimy** 1 (1413 *GL* 48); ! **со всѣ** 2 (1393 *P* 51; 1467 *AS* I, 63); **воусеми** 1 (1436 *Cost.* I, 455); ! **вѣсѣми** (1418 *P* 89); *місц. мн.* **на (по, о, оу) оуси(х)** 10 (1443 *Cost.* II, 119; 1453 *ПГОВ;* 1456 *Cost.* II, 791; 1457 *Cost.* II, 809; 1460 *BD* II, 276; 1490 *BD* I, 419, 420); **во (при, въ, по, о, на) всѣхъ, всѣ(х), всѧх, въсѧх** 12 (1399 *P* 59; 1400 *Cost.* II, 619; 1411 *Cost.* II, 638; 1433 *P* 124; 1437 *Cost.* II, 709; 1438 *P* 138; 1459 *P* 171; 1462 *BD* II, 284; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1499 *BD* II, 425 і т. ін.); **во (при, о) всихъ, всих** 9 (1433 *P* 119; 1437 *АкЮЗР* 12; *AS* I, 34; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *AS* I, 43; 1466 *BD* I, 62; 1495 *РИБ* 620; 1496 *ОПВВД*); **во (о) всехъ въсехъ** 3 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; XV ст. *ВС* 13; *СЯ* 43 зв.); **по оусѣх, усѣхъ** 2 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668); **при всю(м)ъ** 1 (1459 *P* 172); **по вѣсо(м)** 1 (1445 *Cost.* II, 231).

ВѢСЬ[2] *ж.* (2) (*стп.* wieś) село: мы оуставлѧемь, абы ка(ж)ны(и) велікыи па(н), а никоторый иньши и(х) не коупова(л) собѣ ше(л)тиинства (!) нїкоторыи вси кромѣ па (!) своєго чїя вєсь а коупи(ть) ли хто, тогды тоє коуплѣнїе нї во(ш)то нє идє(т) (XV ст. *ВС* 32 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вєсь** (XV ст. *ВС* 32 зв.); *род. одн.* **вси** (XV ст. *ВС* 32 зв).

! **ВѢСѢМИ** ‹ВЬСЬМИ› *див.* **ВѢСЬ**[1].

***ВѢТХЫИ** *прикм.* (1) старий: А хотарь тои половина сєло от Гостилєщ почєнши от лиса... а от толѣ по должи нивам на могилоу, що єст оу зли вєтхыи поут (Сучава, 1488 *BD* I, 356).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **вєтхыи** (1488 *BD* I, 356).

***ВѢЦИН** *прикм.* (1) ◇ мость Вєцин *див.* ***МОСТЪ.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Вєцин** (1488 *BD* I, 356).

ВЕЧЕРА *ж.* (1) ◇ тайная вечера *див.* ***ТАИНЫИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **вечера** (1478 *ОБРН* 130).

ВѢЧЄРЪ, ВѢЧЄРЬ *присл.* (8) увечері: и такождєрє варє кто боуде(т) игоуме(н) оу то(м) прѧдрєчєнно(м) монастирю а они... имаю(т) слоужити на въсѧкоую срѣдоу вече(р) паракли(с) (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365); а по нашємь животѣ а они да имают слоужити нам въ пѣток вечерь парастас (Сучава, 1488 *BD* I, 356).

ВѢЧИСТО *див.* **ВѣЧИСТО.**

***ВѢЧИСТЫИ** *див.* ***ВѣЧИСТЫИ.**

ВѢЧНЄ *див.* **ВѣЧНЄ.**

ВѢЧНО *див.* **ВѣЧНО.**

***ВЕЧНОСТЬ** *див.* ***ВѣЧНОСТЬ.**

***ВѢЧНЫИ** *див.* **ВѣЧНЫИ.**

ВѢЧЬНЄ *див.* **ВѣЧНЄ.**

ВѢЧЬНО *див.* **ВѣЧНО.**

***ВѢШЄНЬСКЫЙ** *прикм.* (1) ◇ гостинєць Вєшєньскый *див.* ***ГОСТИНЄЦЪ.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Вєшєньскый** (1443 *P* 145).

ВЖДЫ *див.* **ОУЖДЫ.**

ВЖЄ *див.* **УЖЄ.**

ВЖИВАТИ *див.* **ОУЖИВАТИ.**

***ВЖИТИ** *дієсл. док.* (2) (*стч.* uźití, *стп.* uźyć) (чого) спожити (що) (1): тогды они пришедши вшитци и своимъ плємєнємъ оуздали пану вѦтславу со всѣми обьѣзды того дворища по своєи доброи воли и за иныѣ молвили абы в добромъ покои в(ж)ити тѣхъ вжковъ (!) пану вѦтславу (Львів, 1370 *Р* 18);

◇ р а д ы о у ж и т и (1) *див.* **РАДА.**

ФОРМИ: *інф.* **в(ж)ити** (1370 *Р* 18); *дієприкм. акт. мин. род. мн.* **оуживши(х)** (1404 *Р* 70).

***ВЖИТОКЪ** *див.* ***ОУЖИТОКЪ.**

***ВЖИТОЧНЄ**[1] *с.* (7) пожиток: Воленъ то онъ продати, отдати... и къ своему вжиточному и лѣпшому обернути, какъ самъ найлѣпѣй розумѣючи (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); и волєн пан вѣлєнский кн⟨А⟩зь Костентинь єго милость... тыє земли... отдати и продати, заменити... къ своєму лѣпшемоу вжиточному обєрнути сами налепей розоумѣючи (Ставків, 1491 *AS* I, 97); Воленъ онъ то отдати и продати, и заменити... и къ своему вжыточному оберънути, какъ самъ налепей розумеючы (Вільна, 1499 *РИБ* 777); Воленъ онъ то отдати, и продати, и замѣнити... и къ своєму лѣпшому и вжиточному обернути, какъ самъ налѣпѣй розумѣючи (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 59).

ФОРМИ: *дав. одн.* **вжиточному, вжиточномоу** 5 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1491 *AS* I, 97; 1492 *AS* III, 24; 1499 *ГОКІР;* 1500 *АЛМ* вип. 2, 59); **вжыточному** 1 (1499 *РИБ* 777); **оужиточному** 1 (1497 *AS* I, 112).

ВЖИТОЧНЄ[2] *присл.* (1) (*стп.* użytecznie) пожиточно, корисно: а тоє выше писанноє чєрез шлах⟨о⟩тнє врожєного кн⟨А⟩зѦ Костентина... маєт быти продано, и замєнено... как єму и єго властнымъ наследкомъ лепей а вжиточнє взвидит сѦ (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

ВЖО *див.* **УЖЄ.**

***ВЖЫВАТИ** *див.* **ОУЖИВАТИ.**

***ВЖЫТОКЪ** *див.* ***ОУЖИТОКЪ.**

***ВЖЫТОЧНЄ** *див.* ***ВЖИТОЧНЄ**[1].

***ВЗВИДИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) *(уявитися)* здатися, видатися: а тоє выше писанноє чєрез шлах⟨о⟩тнє врожєного кн⟨А⟩зѦ Костентиина... ⟨маєть⟩ быти дєржано и поживано спокойне... как єму и єго властнымъ наследкомъ лепей а вжиточне взвидит сѦ (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **взвидит сѦ** (1499 *AS* I, 118).

***ВЗГОРОКЪ** *ч.* (1) (*стп.* wzgórek) пагорок: и я... тые нивки отехалъ... и границу есми положилъ Плоской ниве... в долину стѣшкою просто на взгорокъ к Клиноватой ниве (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ФОРМИ: *знах. одн.* **взгорокъ** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

***ВЗДАВАТИ** *дієсл. недок.* (1) ◇ х в а л у в з д а в а т и *див.* **ХВАЛА.**

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **вздаєть** (1493 *ПОСВВ*).

***ВЗДВИЖЕНСКИЙ** *прикм.* (1) ◇ В з д в и ж е н с к а я н и в а (1) *(назва ниви у Київській землі):* и я... тые ннвки отехалъ... и границу есми положилъ Плоской ниве... по конецъ Вздвиженское нивы (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Вздвиженское** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ВЗДЛУЖЪ *присл.* (1) (*стп.* wzdłuż) удовж: До того копища ихъ, гдѣ змерлыхъ своихъ ховаютъ... а ждовжъ до пляцу пана Ивана Федоровича, а з другое стороны вздлужъ до улочки и до пляцовъ костелныхъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27).

Див. ще **ЖДОВЖЪ.**

***ВЗДОУХЪ** *ч.* (1) (*цсл.* въздоухъ) *(покров для церковного посуду з причастям)* воздух: лѣ 6974 княинн (!) олена вышила сии вздоухъ великоиоу архистратигоу михаілоу (б. м. н., 1466 *ОБРН* 128).

ФОРМИ: *знах. одн.* **вздоухъ** (1466 *ОБРН* 128).

***ВЗЕТИ** *див.* **ОУЗѦТИ.**

***VZITNOK** *див.* ***ОУЖИТОКЪ.**

***ВЗЛИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) *(вийти з берегів)* розлитися: но коли панъ дробышь ставъ завить (!) но покоуль вода сѦ взольеть, пото(л) панъ дробы(ш) маєть сѣножатими своими о(т)мѣнити волбырєвце(м) (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **сѦ взольєть** (1458 *ОЖДМ*).

***ВЗНАТИ** *див.* ***ВЫЗНАТИ.**

***YZOZDRITHI** *див.* ***ВЗОЗРѢТИ.**

***ВЗОЗРѢТИ** *дієсл. док.* (6) (*цсл.* възьрѣтн) **1.** (на що) поглянути (4): а сє знаменито бу(т)ду (так.— *Прим. вид.*)... всѣмъ добрымъ што на тотъ листъ оузоздрѦть (Перемишль, 1390 *Р* 175); А сє знаменито будь... всѣмъ добрымъ што на тотъ листъ оузоздрѦть ожє мы... то познавали (Вишня, 1393 *Р* 52).

2. (що) побачити (1): Swidoczno budeth kaszdomu kto koły nasziy list wzozdrith (Галич, 1413 *GL* 48).

3. (на кого, на що) зглянутися, зважити (2): Мы кнѦзь володиславъ опольскоѣ земли... то єсмы вчинили взозрѣвши на нашєго вѣрного слугу (Бохур, 1377 *Р* 23—24); мы швитрикгаило... кнѦзь чєрниговскии... на знамость то чиними... ажє взозрѣвшє єсмо на вѣрную службу нашего вѣрно(г) слуги... дає(м)... єму сєло (Снятин, 1424 *Р* 99).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **wzozdrith** (1413 *GL* 48); *3 ос. мн.* **оузоздрѦть** (1390 *Р* 175; 1391 *Р* 45; 1393 *Р* 52); *дієприсл. перед.* **взозрѣвши єсмы** 1 (1377 *Р* 23); **взозрѣвшє єсмы** 1 (1424 *Р* 99).

Див. ще ***ВОЗРѢТИ, *ПОЗРѢТИ, *ОУЗРѢТИ.**

ВЗЯТИ *див.* **ОУЗѦТИ.**

WZIATI *див.* **ОУЗѦТИ.**

ВЗЯТЪ *див.* **ОУЗѦТИ.**

ВЗЯТЬ *див.* **ОУЗѦТИ.**

ВЗЯЧЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ были добрые люди: панъ Взячъ, земениинъ Володимеръский: а панъ Ласко (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627—628).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Взячъ** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628).

ВЗѦТИ *див.* **ОУЗѦТИ.**

ВЗѦТЇ *див.* **ОУЗѦТИ.**

ВЗѦТЬ *див.* **ОУЗѦТИ.**

ВИ *див.* **ВЫ**[1].

***WIADY** *мн.* (1) *(назва села у Троцькому воєводстві):* Pryszed z Łucka około Berestia, około Kamenca wse pusto wczynili a jiszcze wołosty ty Pruszanuiu, Kobryn, Zdiłow, Wiady i Słonimskoie wołosty zaczepili (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *знах.* **Wiady** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

***WIWESTY** *дієсл. док.* (3) *(межі)* визначити: A pokolio thy tho hraniczi po tolie imyet pan Mirosław i ślid priimathy y odhonithy, po kolie, iemu toth woiczicz wiwił z starimy ludmy (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **wiwył, wiwił** (1413 *GL* 48).

ВИВОЗЫТИ *див.* **ВЫВОЗИТИ.**

***ВИГШАНИ** *див.* ***ВИКШАНИ.**

***ВИГЪ** *ч.* (5) (*мад.* vég) *(міра довжини тканини)* сувій: але полотно и бобовъ локтемъ да продаю(т), а соукна съ вигомъ да продаю(т) (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); А мыто имаютъ платити от єдиного вига ⟨Колонєва⟩ по дванадесѣтє гроши (Сучава, 1458 *BD* II, 261—262).

ФОРМИ: *род. одн.* **вига** (1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 262); *ор. одн.* **вигомъ, вигом, виго(м)** (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 261).

***ВИДАНЇЄ** *див.* ***ВѢДАНИЄ.**

***ВИДАТИ**[1] *дієсл. недок.* (2) (що) бачити: и глѣбъ рє(к), ты мнѣ ты(х) записе(и) нє давалъ ани єсми очима своима и(х) вида(л) (Вільна, 1495 *ВМБС*).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсми... вида(л)** (1495 *ВМБС*).

ВИДАТИ[2] *див.* **ВѢДАТИ**[1].

ВИДЄТИ *див.* **ВИДѢТИ.**

***ВИДЄТИ СЄ** *див.* ***ВИДѢТИ СѢ.**

***ВИДЄТИ СЯ** *див.* ***ВИДѢТИ СѢ.**

***ВИДЄТИ СѦ** *див.* ***ВИДѢТИ СѢ.**

***ВИДИТИ** *див.* **ВИДѢТИ.**

***ВИДИТИ СѢ** *див.* ***ВИДѢТИ СѢ.**

ВИДОМО *див.* **ВѢДОМО.**

ВИДОМЯ *присл.* (1) свідомо, з наміром: ведже оны тое все учинылы, грамоту свою видомя дали ему (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ВИДѢТИ, ВИДѢТИ *дієсл. недок. і док.* (377) **1.** (що) бачити (8): тако будєть вєдомо оусємъ хто коли видить грамоту(с) а любо слышитъ чтучи ажъ Азъ панко слуга королєвъ та(к) єсмь оумолвилъ и договорилъ со кнАземъ скиригаиломъ (б. м. н., 1387 *СП* № 12); Usłyszawsza to wsi zapłakali i mołwili; «woleli bychmo, sztob i nas korol sam kaznił, kak ieho wolia, niż bychmo to wideli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); И соу(д)я пыта(л) пєтра нє однова моглъ ли бы досвє(т)чи(т) на нє(г) хтобы видѣлъ тогды пєтръ о(т)повєдалъ жє не маєть кимъ досвєтъчи(т) (XV ст. *ВС* 19); абы видєли оуси наши межыяшы, ажє єсми оусємъ прыятєлємъ твоєй милости прыятєлъ а нєприятєлємъ *(в ориг.* нєприятєль.— *Прим. вид.)* всимъ твоєй милости и зємлямъ твоєи милости нєприятєль (б. м. н., 1496 *BD* II, 402—403);

(що) *(брати до уваги)* зважати (на що), бачити (що) (349): тѣмъ мы видѣвшє єго вѣрною слоужбоу... дали єсми ємоу а (!) мѣсто на страхотинїє (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 26); мы вєликии кнзь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... ижє видєвъ и знамєнавъ службу намъ вѣрную... пана андрѣя волотовича и мы... даємъ и дали єсмо тому пре(д)речєному пану андрѣю... село михлинъ оу луцкомъ повѣтє (Київ, 1433 *Р* 118); мы вєликии кнАзь швитригаило олькърдовичь чинимъ знамєнито... ижє видивъ а знамєнавъ намъ Службу єго вѣрную... пана ивана мушаты... и даємъ и дали єсмы єму сєло склѣнь оу луцкомъ повѣти (Луцьк, 1445 *Р* 150); И мы видєчи рєчъ справєдливоую... казали єсмо свєтком присАгноути... и... заложили гран и зароуки сто роублев грошей, абы за рєкоу Зєльвоу нє пєрєходила (Луконица, 1478 *AS* III, 17); видѣвши есмо службу намъ вѣрную... пана Петра Мушчича... дали есмо пану Петру Мушчичу у Перемилскомъ повѣтѣ тая имѣнія (Вільна, 1492 *АЛМ* 30); И господство мы видѣвши их волю, мы по их воли оучинили єсми (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(що) *(пересвідчуватися в чому)* бачити (12): Сє я кнАзь Сємєн Романович Кобринский чиню твєрдост сєю моєю грамотою... всим добрым комоу тоє моєє грамоты боудет надобє видєти (Кобринь, 1454 *AS* III, 9); А сє я пан Гриб Ивєшєневич сознаваю *(в ориг.* созноваю — *Прим. вид.)* и записываю сим моим листомъ каждому доброму кому потрєб будєт того листа видєти (Острог, 1488 *AS* I, 88); Я князь Константынъ Ивановичъ Озтрозкій... чиню знакомито симъ моимъ листомъ кождому, кому буде потреба єго видѣти... штожъ придалъ есми и записалъ зъ выслуги своее... съ того имѣнья своего Здетелы... на соборную Церковъ на Пречистую Богоматеръ у Вилни... пѣнезей двѣ копѣ грошей (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).

2. (що) відчувати, зазнавати (що, чого) (4): иио я видячи ласку и призреніе князя е. м., на себе далъ есми зъ с. м. (!) зъ моее воли, третюю часть того именія отчизны моее Кольнятичъ (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); А кто схочєт єго или дѣти єго оувєсти опАт оу холопство, чєрє (!) сес иашь лист, тот имаєт на сА видѣти вєликоую казнь и оргию господства ми (Сучава, 1470 *BD* I, 141).

3. (кого) ставитися (до кого) (3): А такєжъ мие сАкъ говорачи хотА и ты какъ єси цра Ахмата видєлъ мєнє потомоужъ видь а хотА моєго слоугоу какъ єго слоугоу видь (б. м. н., 1484 *ЯМ*);

видАчи бога прєдо очима (1) як перед богом, щиросердно: тако мы с паны оглАдавши его листовъ ижє суть шлАхєтнии листовє и смолвивши сА видАчи єдного бога прєдо очима и подлугъ смолвы оставили єсмы бѣлєцко при бѣлцѣ (Львів, 1421 *Р* 94).

ФОРМИ: *інф.* **видєти** 9 (1454 *AS* III, 9; 1461 *AS* I, 53; 1467 *СП* № 13; 1481 *AS* I, 77; 1488 *AS* I, 88; 1490 *AS* I, 92; *Пам.;* 2-а пол. XV ст. *СПС;* 1495 *ВМБС*); **видѣти** 2 (1487 *AS* I, 239; 1499 *АСД* VI, 2); *теп. 1 ос. мн.* **видимо** 1 (1496 *BD* II, 401); **! видимъ** 1 (1446 *АкЮЗР* I, 18); *перф. 2 ос. одн. ч.* **єси... видєлъ** (1484 *ЯМ*); *1 ос. мн.* **видили єсмо** 1 (1435 *Cost.* II, 679); **єсми... видили** 1 (1490 *BD* I, 392); *майб. 1 ос. одн.* **имоу видєти** (1481 *BD* II, 365); *3 ос. одн.* **имает... видѣти** 1 (1470 *BD* I, 141); **маєтъ видѣти** 1 (1458 *DIR«A»* 513); **имає(т) видѣти** 1 (1453 *Cost.* II, 492); **видить** 1 (1387 *СП* № 12); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы видѣлъ, видѣ(л)** (XV ст. *ВС* 19, 19 зв.); *1 ос. мн.* **bychmo... wideli** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *3 ос. мн.* **абы видєли** (1496 *BD* II, 402); *нак. сп. 2 ос. одн.* **видь** (1484 *ЯМ*); *дієприсл. одноч.* **видАчи, видячи** 2 (1421 *Р* 94; 1449 *АЛМ* 8); **видєчи** 2 (1478 *AS* III, 17; 1499 *AS* I, 117); **выдєчи** 1 (1488 *AS* I, 241); **видѣчи** 1 (1485 *BD* II, 371); **видѣ** 1 (1462 *BD* II, 283); *дієприсл. перед.* **видѣвше, видАвше** 211 (1400 *DIR«A»* 433; 1414 *Cost.* I, 111; 1425 *Cost.* I, 173; 1439 *Cost.* I, 41; 1448 *Cost.* II, 300; 1459 *BD* I, 27; 1473 *BD* I, 190; 1484 *BD* I, 282; 1489 *BD* I, 371; 1491 *BD* I, 468; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **видѣвши, видѣвшї, видАвши** 88 (1414 *DIR«A»* 441; 1422 *ДГОБ;* 1432 *Cost.* I, 338; 1441 *DBAc* 40; 1451 *Cost.* II, 403; 1460 *Cost. S.* 33; 1472 *BD* I, 169; 1480 *BD* I, 239; 1490 *BD* 1, 387; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **выдѣвше** 8 (1409 *Cost.* I, 64; 1460 *Cost. S.* 41; 1484 *BD* I, 266; 1487 *BD* I, 302, 308; 1488 *BD* I, 317; 1489 *BD* I, 373; 1494 *BD* II, 32); **видєвше** 6 (1429 *Cost.* II, 290; 1458 *BD* I, 19; 1459 *Cost. S.* 21; 1472 *BD* 1,177; 1497 *BD* II, 116); **видѣв, видѣвъ** 5 (1437 *Р* 136; 1438 *Р* 138, 140; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *Р* 152); **видєвъ, видєв** 5 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7; 1433 *Р* 118; 1437 *AS* I, 33; 1446 *AS* I, 42; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); **видивъ, видивь** 2 (1434 *Р* 128; 1445 *Р* 150); **видѣвшы** 2 (1462 *BD* I, 64; 1464 *DIR«A»* 517); **вѣдѣвше** 2 (1403 *RS* 338; 1411 *Cost.* I, 84); **видєвши** 2 (1493 *BD* II, 12; 1499 *BD* II, 130); **видєвъ (видєв) есмо** 2 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 16; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60); **видєвъ есми** 2 (1446 *AS* III, 5; 1450 *АрхЮЗР* 8/IV, 59); **видѣвши есмо** 1 (1492 *АЛМ* 30); **вєдєвше** 1 (1479 *BD* I, 226); **видевшы** 1 (1495 *РИБ* 620); **видивши** 1 (1436 *Cost.* I, 455); **widiwszy** 1 (1465 *GL* 176).

***ВИДѢТИ СѢ** *дієсл. недок. і док.* (16) **1.** *безос.* (кому) здаватися, видаватися (13): далє комоу имє(т) сѣ видѣти, ажє имаєть кривда о(т) ты(х) людєи... а о(н) да и(х) ишче(т) прА(д) игоумєно(м) (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); жалова(л) на(м) боАринъ смолє(н)ски(и) на (и)мА курило Иванови(ч), на бра(т)ю свою... што(ж) они нє хотА(т) єму оу во(т)чинє дѣленицы дати... и видєлосє на(м) што(ж) курилоу в то(м) кривдасА дѣє(т) (Вільна, 1495 *БСКИ*); Ot neho w tych folwarkach hranyciu tym zemlam słuham moyim zawodył y mnisia w tom kryuda wydeła iż by namispuk Papa nemiryn Mykłasz zaweł zemli moiey Panu Marku (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

добро ся видит (1) *див.* **ДОБРО** [2].

2. (з ким) зустрічатися, бачитися (2): мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє... слоубоуємъ и обецахомъ... абыхом сѣ съ его милости видѣли и голдовали (Новий Град, 1479 *BD* II, 351).

ФОРМИ: *теп. 3. ос. одн.* **видить сА** 1 (1496 *BD* II, 402); **сѣ видит** 1 (1481 *BD* II, 358); **ся видить** 1 (1493 *ПОСВВ*); *перф. 3 ос. одн. ж.* **sia wydeła** (1500 *ДПЖН*); *3 ос. одн. с.* **видєлосє** 2 (1495 *БСКИ*; 1499 *ВФ*); **сА видєло** 1 (1495 *ВК*); **сА видѣло** 1 (1449 *Cost.* II, 385); **вїдѣлосА** 1 (XV ст. *СЯ* 41 зв.); **є(сь) сА...вїдѣло** 1 (XV ст. *ВС* 39 зв.); *майб. 3 ос. одн.* **имє(т) сѣ видѣти** 1 (1446 *Cost.* II, 251); **сА имє(т) видѣти** 1 (1449 *Cost.* II, 391); **сА будєт видети** 1 (1466 *AS* I, 62); **сѣ боудєт видити** 1 (1499 *BD* II, 423); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абыхом сѣ ... видѣли** (1479 *BD* II, 351).

***ВИДѢТИ СА** *див.* ***ВИДѢТИ СѢ.**

ВИЖНИЧА *ж.* (1) (*назва міста у Польщі, пор.* Wyżniса) Вижниця: приєхали су(т) па(н) прєдбо(р) с конєцьполА, па(н) соудомирскіи и староста пєрємышлскїи и па(н) янь кмита з вижнича (Серет, 1453 *Cost.* II, 765).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **вижинича** (1453 *Cost.* II, 765).

ВИЖНѦНСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва)*: а при то(м) были шлѧхетни панове ... па(н) волчко переслюжичь... па(н) клю(с) вижнѧнскыи (Львів, 1414 *Р* 85).
ФОРМИ: *наз. одн.* **вижнѧнскыи** (1414 *Р* 85).

***ВИЖНѦНЫ** *мн.* (1) *(назва села у Львівській землі)* Вижняни: а при то(м) были свѣдцї па(н) дмитръ ходоровьскыи па(н) клюсъ из вижнѧнъ (Зудечів, 1430 *Р* 116).
ФОРМИ: *род.* **вижнѧнъ** (1430 *Р* 116).

ВИЖЬ *ч.* (2) **1.** слуга старости-державця, обов'язком якого було офіційне свідчення різних фактів у межових спорах (1): иио мы послалы вижа замку Браславского, пана Хацка до земянъ Браславскихъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

2. *(арбітр у суперечці)* посередник (1): Мєжи которыми панми панъ Миколаи Гримало, вижь господарѧ кролѣ єго милости, особио был съсланы, абы оусым сторонам била справедливость, аби одно смотрыль (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).
ФОРМИ: *наз. одн.* **вижь** (1467 *BD* II, 297); *знах. одн.* **вижа** (1430 *ГВКЛ* 7).

***ВИЗВОЛИТИ** *дієсл. док.* (1) (що) *(винести постанову)* вирішити: На котороумь соимѣ тоты панове съ ⟨о⟩бох сторонь, одною волєю... оу тыждєнь по свѧтомь Юрїи наиближшимь положили, и визволили и оуставили, иа том соимѣ оуси рѣчи, о которыи сѣ нє моглы изгодити промєж собою (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **визволили** (1467 *BD* II, 297).

***ВИЗНАНИЄ** *див.* ***ВЫЗНАНЬЄ.**

***WIYMOWATI** *див.* ***ВЫИМОВАТИ.**

***WIK** *див.* ***ВѢКЪ.**

***ВИКОЛЄ** *с.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві)*: а хотаръ оуси(м) ти(м) четырємь селомь поченше о(т) гдє падає(т) бєлошева заподїа оу милѣти(и)... та чере(с) мохи(л) на виколє (б. м. и., 1425 *Cost.* I, 168).
ФОРМИ: *знах. одн.* **виколе** (1425 *Cost.* I, 168).

***ВИКОПАТИ** *див.* ***ВЫКОПАТИ.**

***ВИКОУПЛЄНЇЄ** *див.* ***ВЫКОУПЛЄНЇЄ.**

***ВИКШАНИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: И єщє єсми дали... монастироу... s̃ цръков (!)... от волости Соучавскон, на имѣ цръквам... D̃ цръков (!) оу Викшан с попом (Сучава, 1490 *BD* I, 420); та єсми дали тоти s̃ цркви (!) и съ s̃ попи... на имѣ црквамь... B̃ црко(в) (!) оу ви(г)шаии и(с) попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 148).
ФОРМИ: *наз. зам. місц.* оу **ви(г)шани** (1490 *DC* 148); *род. зам. місц.* оу **Викшан** (1490 *BD* I, 420).

ВИКШИНЕЦЬ *ч.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві)*: а мы по єго воли и єго данїю пожаловали есмы ивашка особною нашєю милостїю, за нєжє єсмы ємоу дали томоу (!) половиноу села викшинєць (Сучава, 1429 *Cost.* I, 242).
ФОРМИ: *наз. одн.* **викшинєць** (1429 *Cost.* I, 242).

ВИЛАВЧЄ *с.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Коритне: а межи нашими селы замостье и вилавчє (Ланчиця, 1433 *Р* 125).
ФОРМИ: *наз. одн.* **вилавчє** (1433 *Р* 125).

! ВИЛЄИСКИИ *див.* **ВИЛЕНСКИЙ.**

ВИЛЕНСКИЙ, ВИЛЕНСКІЙ, ВѢЛЄНСКИЙ *прикм.* (36): Билъ намъ чоломъ писарь нашъ, ключникъ Виленскій, намѣстникъ свислоцкій, панъ Григорей Исаевичъ Громыка (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); При томъ были: во(евода) Вил(енскій), панъ Мих(аило) Рад(ивиловичъ) (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); Билъ намъ чоломъ панъ Виленскій, староста Городенскій, князь Александро Юревичъ и просилъ въ насъ людей въ Городенскомъ повѣтѣ (Краків, 1500 *АЛМ*, вип. 2, 58);
◇ мѣсто Виленское (1) *див.* **МѢСТО**[1].
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Вилеискій, Виленский, Вил(енскій)** 11 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1492 *АЛМ* 31; 1494 *АЛМ* 54; 1495 *РИБ* 621; 1497 *РИБ* 684; 1499 *AS* I, 118; 1500 *АЛМ*, вип. *2*, 58); **вѣленскнй** 1 (1491 *AS* I, 97); **Виленьск(ій)** 1 (1451 *АкЮЗР* II, 106); **wyłenski** 1 (1420 *AS* I, 26); **! вилєискии** 1 (1499 *AS* I, 118); *ск. н.* **вн(л), в(л), ви(л)** 7 (1493 *АЛРГ* 56; 1495 *ВК;* 1496 *ВМКФС;* 1499 *ВФ; ГОКІР*); *род. одн. ч.* **виленъского** 1 (1499 *ВФ*); **Виленского** 1 (1498 *АЛМ* 169); *дав. одн. ч.* **внленскомоу, виленскому** 4 (1491 *AS* I, 96; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1494—1495 *АЛРГ* 59; 1495 *ВМБС*); **виленьскомоу, Виленьскому** (1451 *АкЮЗР* II, 106; 1447—1492 *ЛКБВ*); *знах. одн. ч.* **Виленъского** (1499 *BD* II, 448; *ВФ*); *місц. одн. ч.* **Виленскомъ** (1410 *АкВАК* XI, 5); *род. одн. ж.* **Виленской** (1445 *АкЮЗР* I, 17); *дав. одн. ж.* **Виленьской** (1451 *АкЮЗР* II, 106).
Пор. ***ВИЛЬНА.**

***ВИЛЄНЪСКИИ** *див.* **ВИЛЕНСКИЙ.**

***ВИЛЄНЬСКИИ** *див.* **ВИЛЕНСКИЙ.**

***ВИЛКА** *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* вълкъ): а на то є(ст) вѣра г(сд)вами вышєписанна(г) алєксандра воєводи... вѣра пана вилки (Сучава, 1423 *Cost.* I, 157).
ФОРМИ: *род. одн.* **вилки** (1423 *Cost.* I, 157).

***ВИЛКИИСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Вилькея *в Жомоїтській землі)*: Нашимъ намѣстникомъ ковєнскому вилкомирскому... вилкиискому... и боѧромъ нашимъ (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*).
ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **вилкиискому** (1447—1492 *ЛКНКВ*).

***ВИЛКОМИРСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Вилькомир *у Віленській землі)*: Нашимъ намѣстникомъ ковєнскому вилкомирскому оутенскому... и боѧромъ иашимъ (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*).
ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **вилкомирскому** (1447—1492 *ЛКНКВ*).

***ВИЛНА**[1] *див.* ***ВИЛЬНА.**

***ВИЛНА**[2] *див.* ***ВИННА.**

ВИЛНА[3] *ч.* (1) *(особова назва)*: мы стєфанъ воєвода... чиним знамєнито ... ожє прїидє прѧд нами... слоуга иаш пєтръ *вилна*... и дал своим оуноуком... трєтїю част... от єго сєло, от пєтрещи на вилнои (Васлуй, 1472 *Cost. S.* 87—88).
ФОРМИ: *наз. одн.* **вилна** (1472 *Cost. S.* 87).

ВИЛЧА *див.* **ВЛЪЧА.**

***ВИЛЧИНЪ** *див.* **ВЛЪЧИН.**

***ВИЛЧУ** *ч., невідм.* (2) *(особова назва, молд., слов.* вълкъ): а на то есть... вѣра пана влъчѫ *(в ориг.* вѣра пана навлъчѫ. *— Прим. вид.)* (Сучава, 1420 *Cost.* I, 136); а на то є(ст)... вѣра пана ви(л)чу (б. м. и., 1422 *ДГОБ*).
Див. ще **ВЛЪЧА.**

ВИЛЧѦ *див.* **ВЛЪЧА.**

***ВИЛЬНА** *ж.* (37) *(назва столиці Великого князівства Литовського)* Вільнюс: Пысанъ у Вылни (Вільна, 1431 *ГВКЛ* 9); Псанъ оу вильни июнѧ ā̃ днь, инъдикъ ѣ̃ (Вільна, 1499 *ВФ*).
ФОРМИ: *род. одн.* **Вилнн** (1496 *АЛРГ* 72; 1499 *АСД* VI, 3); *дав. одн.* **Вильии** (1481 *BD* II, 365); *місц. одн.* **у Вилии** 21 (1451 *АкЮЗР* II, 106; 1482 *AS* I, 80; 1492 *АЛМ* 31; 1493 *АЛРГ* 56; 1495 *АЛРГ* 55; 1496 *АЛРГ* 72; 1498 *АЛМ* 169; 1499 *AS* I, 118; *АЛРГ* 95; *АСД* VI, 3; *РЕА* III, 34 і т. ін.); **оу Вилнн, вильни** 7 (1495 *АЛМ* 84; 1496 *ПДВКА;* 1498 *АЛМ* 168; *BD* II, 412; 1499 *АСД* VI, 3; *ВФ*); **у Ви(л)ии** 5 (1494 *BD* II, 389; 1495 *БСКИ*; *ВК; В. Соб.; ВМЗД*); **у Вылни** 1 (1431 *ГВКЛ* 9).

***ВИЛЬЯ** *ж.* (1) (*стп.* wilia, *лат.* vigilia) переддень, передодень: писанъ листъ оу галичи ...на вилью оушестьѧ свѧтого ḋха (Галич, 1404 *Р* 68).
ФОРМИ: *знах. одн.* **вилью** (1404 *Р* 68).

ВИНА *ж.* (110) **1.** *(проступок)* вина, провина (33): sudja mesta naszeho źadnoho peresuda na nich ne majet' brati, ale my tolko, albo nasz starosta ich suditi, a na nichby kotoraja wina abo prostupka priszła, tot sud majet' byti na nas zachowan (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); а вонъ нє досмо-

трѣвши моѣ вѣръноѣ службы и вєлѣлъ мѦ имити... а бєзъ моѣ вины (Черняхів, 1435 *P* 132); али да соуди(т) са(м) свои люди и да довидаю(т) и(х) о оуси(м) и оу глоба(х) и оу вьсѣкы(х) внна(х), що коли боудоу(т) сѦ чинити на и(х) людє(х) (Ясси, 1449 *Cost.* II, 391); Здє нам жалоуєт слоуга наш Михалко, ажє єстє єго промытили без виноу, та єстє ємоу оузѦли Д̃ злат(и) оугръскїи (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 369);

виноу дати (кому, кому о чім) (3) звинуватити (кого в чому): тогди имає(м) звати до на(с) наше(г) мл̃го оцъ и прїателѣ, пана мужила, и оучинити єму прав(д)у бж̃ію на ти(х) оуси(х), кому иму(т) они вину дати, яко(ж) на листо(х) глєитовны(х) стои(т) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809—810); оли па(н) своємоу владарєви алюбо своємоу слоузє о нєкоторой рєчи, а любо о кри(в)дѣ виноу дасть, тогды имєєтсѦ своєму пану о(т)присѦ(ч) самь сєдмь (XV ст. *BC* 32); вину ставлять (на кого) (1) складати (звалювати) вину (на кого); И такъ... онъ на вашу милость сию вину ставляєть, рєкучы што онъ нє радъ бы былъ тому, што мєжи вашою милостью зъ великимъ князємъ московъскимъ таково дєло стало сѦ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447—448); бєзъ вины (1) не винний: которы(и) боудє(т) бє(з) виины а соу(д)и в далєкы(х) стародиа(х) (!) имєє(т) ли о(т)повє(д) (XV ст. *BC* 16); сказовати оу винѫ (1) *див.* ***СКАЗОВАТИ.**

2. грошовий штраф (52): аже самъ нє можєть заплатити тотъ истиньныи што жє оуложать єго оу вину хочєть ли самъ король заплатити за нь а єго дѣдичьство собѣ оузѦти (б. м. н., 1352 *P* 6); А кто на то оустанєть тотъ заплатить гривну золота вины а гривну золота послухомъ (Львів, 1368 *P* 16); пакли быхъ я самъ а любъ жона, дѣти или щадки мои похотѣли тую продажу мою какъ зрушыть, тогды виноватый я и воны, по нимъ и щадки ихъ, по иихъ вины господарю королю заплатити сто копъ грошей (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105—106); а тїѦ цркви и попи оуси да прислоухаю(т) к нашїи епископїи о(т) радо(в)цє(х) из данєю из поклони и съ вьсѣми вииами (Сучава, 1490 *DC* 148);

вина головиаѦ (2) пеня за вбивство: мы оуставлѦємь коли хто ко(г) о моужебоиство оба(ди)ть а вины головьноє собѣ добываєть а въ три лѣта къ праву нє прїводи(л) а по трєхъ лєтѣ(х) на самомъ изостаие(т) тая вина головнаѦ (XV ст. *BC* 33); квалтовная вина (1) *див.* ***KHWAŁTOWNYJ.**

3. судова справа (1): ОуставлѦємь абы соудъ штобы израна да *(!)* обѣда алюбо да (!) полудна о всє(х) жалоба(х) соуды соудилї а є(ст)ли жє нє могоуть вси(х) соудо(в) осоудити того днѦ тогды хочємь то(г) абы бєзъ коуплєнїя віны абы дроугого днѦ соудъ скончанъ (XV ст. *BC* 13).

4. оплата за суд (1): а нє надобѣ оу єго люди никому оуступати сѦ а єму своѣ люди судити и вину и пєрьсудъ ис нихъ имати (Ольховець, 1445 *CPK*).

5. *(загроза)* кара покарання (1): прїказоуємь мы тымъ то слоужебнїко(м) по(д) виною сєдєнїя(!) оурѦдоу и(х) и о бранїя имєнїя и(х) бєзъ прїказанїя ихъ соуда нє позывали нїко(г) а бж̃де(т) ли то чини... тогды вина на ни(х) прє(д)рє(ч)єная и про(ж)жєна (XV ст. *BC* 15);

подъ виною (чого) (4) під загрозою покарання (чим): Тє(ж) ажь которыи мѦте(л) алюбо иньшоую рє(ч) возмє(т) оу ко(г) своєю волею имєє(т) ємѫ за сѦ вѣрнѫ(т) по(д) виною шєсть гривинъ (XV ст. *BC* 29 зв.— 30); мати вину (1) *див.* **ИМАТИ**[2].

6. *(позичені гроші)* борг (2): и мы того видѣвши що(ж) гєргє з доброи воли да(л), за свою виноу, сєло и домы свои и мы тако(ж) дає(м) и дали єсмо нашємоу вѣрномоу паиоу кости пръкалабоу тоє прѣ(д)рєченноє сєло по(д) васлоуімь (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385—386); Смотрѣли єсмо того со кн⟨А⟩зьми и паны волынскими, штож жаловали г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рю... зємлѦнє *(в ориг.* зємлѦнє.—*Прим. вид.)* крємѦнєцкии на имѦ Цєцєнєвскии на кн⟨А⟩зѦ Олєксандра Сонкгушковича, штож бы он в них взѦл имѣнє бєзвиннє оу винах оу своих (Луцьк, 1491 *AS* I, 94);

зостати оу винѣ (1), изостати винѣ (1) *див.* **ЗОСТАТИ**[1]; оупадати оу виноу (2) *див.* ***ОУПАДАТИ;** оупасти оу виноу (2) *див.* ***ОУПАСТИ.**

7. *(зобов'язання)* повинність (1): и оучинили єсми нашєи вѣрности голдъ и с нашими по(д)даными зємли мо(л)давскои, яко наши прє(д)ковє чинили по винѣ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712).

8. *(основа для вчинку)* причина (1): Частокро(т) бываю(т) сєла поуста пановъ коли сєлѦнѦ идоу(т) про(ч) о(т) свои(х) пановъ бє(з) виныы (XV ст. *BC* 26);

остати оу виноу (1) *див.* **ОСТАТИ;** поустити сѦ вины (1) *див.* **ПОУСТИТИСѦ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **вина, віна** (1388 *ZPL* 104, 105; XV ст. *BC* 6, 14, 15, 15 зв., 17, 37); *род. одн.* **вины, віны** 24 (1368 *P* 16; 1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 27; 1403 *RS* 338; 1407 *Cost.* I, 57; 1414 *DIR«A»* 441; 1434 *P* 129; 1435 *P* 132; 1436 *Cost.* II, 706; XV ст. *BC* 7 зв.; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105 і т. ін.); **вини** 1 (XV ст. *BC* 129); **винѣ** 1 (1448 *ДГПР*); *дав. одн.* **винѣ** (1439 *Cost.* II, 712); *знах. одн.* **вину, віну, вінѫ, виноу** (1352 *P* 6; 1388 *ZPL* 107; 1434 *Cost.* II, 675; 1445 *CPK;* 1449 *Cost.* II, 385; 1457 *Cost.* II, 809; 1475 *AS* I, 70; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106; XV ст. *BC* 14 зв.; 1499 *BD* II, 447 і т. ін.); *зам. род. одн.* без **виноу** (1480—1484 *BD* II, 369); *ор. одн.* **виною, winoju, віною** (1388 *ZPL* 107; XV ст. *BC* 10, 11 зв., 13, 15 зв., 19, 28, 30, 33 зв.); *місц. одн.* **о вине, wine** 3 (1388 *ZPL* 105; XV ст. *BC* 17, 28); **оу винѣ** 3 (1433 *P* 121; XV ст. *BC* 17 зв.; 1488 *ДГПР*); *знах. мн.* **вины, віны** (1388 *ZPL* 104; XV ст. *BC* 11 зв.); *ор. мн.* **винами, віиами, вина(м)** (1443—1446 *P* 147; XV ст. *BC* 29; 1490 *DC* 148); *місц. мн.* **оу винах, вина(х)** (1449 *Cost.* II, 391; 1472 *DIR«A»* 530; 1491 *AS* I, 94).

ВИНЄН *прикм.* (6) **1.** *(повинен)* зобов'язаний (2): єсли быхоум тыхъ то Сад-Ахматовичюв ис ыными темники и оуланы нє выдали, тогды нам корол єго милость нє имаєть ни в чюм винєи быти, и можєть нам своих записоув нє дєржати (Сучава, 1462 *BD* II, 293).

2. *(який має борг)* винний (4): Я кнѦзь Фєдор Василєвич Збаразский сознаваю сим моимъ листомъ, штож был єсми винєн дѦдинои сво(є)й кн⟨А⟩г(и)ии Сємєновой Ровєнской тисѦчу коп грош⟨єй⟩ (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 120); а тєжъ какъ дє(р)жали они о(т) насъ пє(р)во сєго мыто лоуцъкое и личъбоу иамъ дали с трє(х) годовъ, и мы имъ двєма остали винъны ша(х)ноу сто копъ грошє(и) и три(д)ца(т) копъ и шєсть копъ А сєнькоу момо(т)ливомоу дєвєносто копъ бє(з) копы (Петрків, 1489 *АМЛ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **винєн, винєиъ** (1462 *BD* II, 293; 1485—1500 *AS* I, 120); *наз. мн.* **виньни, винъиы, винни** (1462 *BD* II, 284; 1489 *АМЛ; АМВ*).

Див. ще **ВИНОВАТЫИ** 2, 3; ***ПОВИНЄНЪ.**

ВИНИЦКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были шлѦхетнии пановє олешко судия илвскии панъ янъ виницкии па(н) янъ зубрскии... иныхъ много было добрыхъ (Львів, 1421 *P* 94).

ФОРМИ: *наз. одн.* **виницкии** (1421 *P* 94).

***ВИННА** *ж.* (7) *(назва річки у Молдавському князівстві):* И такожъ прїидє прѣ(д) нами... грозавъ снъ могошєловъ о(т) виннѣ... и продалъ своѦ чѦ(ст), половина сєла оу ⟨могошєва що на вин⟩нѣ панїи нѣги пана пїатр(и)иои (!) (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 14); А хотар томоу сєлоу... почєнши от Винни от тополи та на могилоу от Могоша... та прости оу Винноу *(в ориг.* Ванноу.— *Прим. вид.)* на мо⟨гилоу⟩... та прости оу Винноу на тополю (Сучава, 1493 *BD* II, 15).

ФОРМИ: *род. одн.* **виннѣ** 1 (1438 *Cost.* II, 14); **Винни** 1 (1493 *BD* II, 15); *знах. одн.* **Винноу** 1 (1493 *BD* II, 15);

! **Ванноу** 1 (1493 *BD* II, 15); *місц. одн.* **на Вииной** 1 (1493 *BD* II, 14); ! **на Вилиой** (1472 *Cost. S.* 88).

***ВИННИЦКИИ** *див.* **ВѢНИЦКИЙ.**

WINNYJ *прикм.* (2) *(який провинився)* винний: Ktomu, jestliby... ranu nekotoruju zadał, winnyj takowyj, majet winy zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 104).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **winnyj** (1388 *ZPL* 104).

Див. ще **ВИНОВАТЫИ** 1.

ВИНО[1] *с.* (22) вино: а єщє єсмы дали оброкъ тому монастиреви из нашего двора иа каждыи годъ цѣлыи по десѧть бочокъ вина (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*); и єщє придали єсмо от нас оброк томоу свѧтомоу нашємоу монастирю от Поутнои на каждїи год по В҃І бочки вина (Сучава, 1473 *BD* I, 181).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вино** (1448 *Cost.* II, 365); *род. одн.* **вина** (1411 *Mih. Alb.*; 1438 *DBAc* 28; 1443 *Cost.* II, 185; 1447 *Cost.* II, 281; 1448 *Cost.* II, 365; 1449 *Cost.* II, 378, 747; 1451 *Cost.* II, 401; 1459 *BD* I, 34; 1466 *BD* I, 105; 1473 *BD* I, 181); *знах. одн.* **вино** (1444 *Cost.* II, 207; 1451 *Cost.* II, 401; 1453 *Cost.* II, 492; 1458 *ПГСММЦ*).

***ВИНО**[2] *див.* **ВѢНО.**

***ВИНОВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого) обвинувачувати: О владарь (!) алюбо о слоузє што и(х) панъ виноуєть (XV ст. *BC* 32).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **виноуєть** (XV ст. *BC* 32).

ВИНОВАТЫИ, ВЇНОВАТЫИ, ВИНОВАТЫ, ВИНОВАТЪ *прикм.* (28) **1.** винуватий (12): а которыи бы нє хотилъ на томъ изьєднанию стоати и миръ пороушити, а ваша мл(ст)ъ и каждыи добрыи на того стояти и казнити, яко виноватого и яко прѣстоупника (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); а в том делу закладъ межы собою заложыли: хтобы хотелъ той делъ порушити, то на том господару королю сто копъ, а межы собою собѣ заложыли на виноватомъ другую сто копъ правому (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); хто колї будєть позваный на соудъ имєєть о(т)поведать а бѫдє(т) ли виноватo(т) имєєть быти казнєнъ вїною (XV ст. *BC* 15 зв.); и покои стокмлєнїи жадным обичаєм аби нє бил зламан, и нє имаєм в том быти виновати (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

2. *(повинен)* зобов'язаний (2): пакли быхъ я самъ а любъ жона, дѣти или щадки мои похотѣли тую продажу мою какъ зрушыть, тогды виноватый я и воны... вины господарю королю заплатити сто копъ грошеи (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105—106); мы... виновати єсмо вѣрнє ихъ волѣ и учинковъ наслѣдовати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733).

3. *(який має борг)* винний, винен (3): и кнѧз вєликий послал нас, а на виноватом дал нам дєсѧт копъ (Ступно, 1444 *AS* I, 42); и гєргє... рє(к) прѣ(д) на(с): правда, єси да(л) оу мои(х) роу(к) твои злати, на подєржанїє, али я... твои пинѣзи єсмъ страви(л) и тєпєръ єсмъ тобѣ винова(т) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385).

4. *(у знач. іменника) (позваний до суду)* обвинувачений (11): пово(д), а любо віноватый, имєю(т) быти позваны к соудоу (XV ст. *BC* 13).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **виноватый, вїноватыи** 8 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; XV ст. *BC* 10, 13, 17 зв., 25, 30 зв.); **винова(т)** 4 (1449 *Cost.* II, 385; XV ст. *BC* 14, 15 зв.); **виноватъ** 2 (XV ст. *BC* 14, 17); **виноваты** 1 (1445 *Cost.* II, 729); **виноваты(и)** 1 (XV ст. *BC* 18); ! **воноватыи** 1 (XV ст. *BC* 17 зв.); *дав. одн. ч.* **вїноватомоу** (XV ст. *BC* 25); *знах. одн. ч.* **виноватого, вїноватого, вїновато(г)** 4 (1435 *Cost.* II, 679, 682; XV ст. *BC* 17 зв., 27); ! **вінова(т)то(г)** 1 (XV ст. *BC* 25); *місц. одн. ч.* **на виноватомъ, виноватом** (1444 *AS* I, 42; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *наз. мн.* **виновати** 3 (1448 *Cost.* II, 733; XV ст. *BC* 14; 1499 *BD* II, 424); **виноваты** 1 (XV ст. *BC* 14).

Див. ще **ВИНЄН, WINNYJ, *ПОВИНЄНЪ.**

***ВИНОГРАДНИКЪ** *ч.* (1) виноградар: А которыи нивки в долине... то есми велелъ дєржати виноградиикoм, а ігумену и старцом не казалъ есми в тое вступатися (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ФОРМИ: *дав. мн.* **виноградником** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

***ВИНОГРАДНЫЙ** *прикм.* (1) ◇ Виноградная гора (1) *(назва урочища у Волинській землі)*: а здєс по Бутыр и по Виноградную гору, а за рекою по крутый берегъ против двухъ грушъ; потуль ему волно сено косити и рыба ловити (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10—11).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **Виноградную** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

ВИНОГРАДЪ *ч.* (31) **1.** виноградник (30): а єшчє єсмы дали томоу монастиреви мѣсто г(д)є любить собє содити (!) виногра(д) и имати на вѣкы вѣчныѧ со оусимъ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 69); прїидє прѧд нами... Настѧ, кнѧгинѧ пана Юга вистѧрника... и продала... єдноу фалчоу и В҃ фєртал(и) винограда на Хръловскоу гороу повышє Поутєнскых виноградовь (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).

2. *(плоди)* виноград (1): и є(ст) виногра(д) вышє нємєцкого города и є(ст) мѣсто гдє є(ст) тѣскъ того *виногра(д)* (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185).

ФОРМИ: *наз. одн.* **виногра(д)** (1429 *Cost.* I, 269; 1443 *Cost.* II, 185); *род. одн.* **винограда, виноград(а), виногра(д)** (1443 *Cost.* II, 185; 1453 *Cost.* II, 461; 1476 *BD* I, 215; 1499 *BD* II, 147, 153); *дав. одн.* **винограду, виноградоу** (1437 *Mih.* 203; 1443 *Cost.* II, 185; 1470 *BD* I, 150); *знах. одн.* **виноград, виногра(д)** (1409 *Cost.* I, 69; 1436 *Cost.* I, 475; 1443 *Cost.* II, 185; 1462 *Cost. D.* 10; 1470 *BD* I, 150; 1476 *BD* I, 215; 1499 *BD* II, 148); *ор. одн.* **виноградомъ** (1437 *Mih.* 203); *наз. мн. зам. род.* пооузли вышєписанных **виноградовє** (1499 *BD* II, 154); *род. мн.* **виноградов, виноградовь** (1499 *BD* II, 147, 148, 153).

ВИНЦЪ *ч.* (1) *(особова назва)*: Азъ рабь бжїи... имєнємъ стєфанъ по прозвищоу (ж) винцъ коупи(х) съ тєтраєу(г)ль за своѫ д҃шѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **виицъ** (1401 *ЗКЄ*).

***ВИПИСАТИ** *див.* ***ВЫПИСАТИ.**

***ВИПИСОВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) *(детально викладати)* описувати: мы алєксандръ воєво(д)... свѣдомо чини(м)... ажє пришє(д)ши прє(д) нами... па(н) мань... и продали сєлишча своа поу(с)таа... коуды на и(х) старое при вилиє виписоує(т) (Сучава, 1452 *Cost.* II, 421—422).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **виписоує(т)** (1452 *Cost.* II, 422).

ВИРА *див.* **ВѢРА.**

ВИРЄН *див.* **ВѢРНЫИ.**

ВИРИШЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмь мы видѣвшє правоую и вѣрноую єго слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу оу нашєи зємли молдавскои осємъ сєлъ на имѧ роз⟨к⟩а... виришєщїи (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488).

ФОРМИ: *наз.* **виришєщїи** (1436 *Cost.* I, 488).

ВИРИШЪ, ВѢРИШЬ *ч.* (2) *(особова назва, молд., мад.* vörös «червоний» і verés «бій»): тѣмь мы видѣвши єго правую и вѣрную слоужбу до на(с)... дали єсмы ємоу... єдино сєло на кобылѣ... гдє є(ст) былъ вѣришь станиславь (Сучава, 1414 *DIR«A»* 441); а при то(м) былѣ жоуржъ староста и... вана виришъ (Сучава, 1432 *Cost.* I, 343).

ФОРМИ: *наз. одн.* **виришъ** 1 (1432 *Cost.* I, 343); **вѣришь** 1 (1414 *DIR«A»* 441).

ВИРНЄ *див.* **ВѢРНѢ.**

ВИРНО *див.* **ВѢРНО.**

***ВИРНОСТЬ** *див.* ***ВѢРНОСТЪ.**

ВИРНЫИ *див.* **ВѢРНЫИ.**

ВИРЪНО *див.* **ВѢРНО.**

***ВИРЪНЫИ** *див.* **ВѢРНЫИ.**

***ВИСЛИЦА** *ж.* (3) *(назва міста у Польщі, пор.* Wislica): и на крѣпость сєму нашєму листу нашю пєчѧть привѣсили єсмо оу вислици (Віслиця, 1393 *P* 5!); мы оуставлѧємь ижє краковъскый староста на трє(х) мєсцє(х) имєєтъ

соуды соудити, оу краковє во Ондрєєвѣ оу вїслици (XV ст. *ВС* 13 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу вислици, вїслици, вїслїци** (1393 *Р* 51; XV ст. *ВС* 10, 13 зв.).

ВИСЛИЦКИИ, ВИСЛИЦКІЙ *прикм.* (4): А przi thim bili swidczy; pan Jan krakowski... pan Climoth s Corewa — wisliczki, pan Andrei s Thenczina, podstoli krakowski (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); А сє А панъ Анъ щькотьскии паиъ вислицкии староста галцкии (!) свѣдчю... ижь прида пьрьдъ на(с)... филь мАковичь и своєю братьею ... познали то ижь суть прода(л) и оузда(л) пьрьдъ нами па(и) колѣ далюєвьско(м) остаточную свою половиу дѣдьнины тристАньць (Галич, 1409 *Р* 74).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вислицкии, Вислицкій** 3 (1408 *АкЮЗР* 1, 6; 1409 *Р* 74); **wisliczki** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

Пор. ***ВИСЛИЦА.**

ВИСЛОУЖЄНЇЄ *с.* (22) земельне володіння, одержане за службу: мы алєксандръ воєвода... чинымъ знамєнито... ожє тоты истинны слоугы наши сыновє щефана стравича... потвръдили єсмы право вѣрное выслоужєнїє отца и(х) щефана и дали єсмы имъ оу нашєи зємли три сєла (Сучава, 1426 *Cost.* I, 182); и тако(ж) потвєржаємь єму єго сєла и выслоужєниа... що(ж) имаєть о(т) наши(х) пере(д)ков, на рєвтѣ, на имѣ прокопѣнє (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472); мы стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... оуноукове креца ... продали... выслоужєнїє дѣда их... єдно сєло... на имА рѣдАнїи (Васлуй. 1497 *Cost. S.* 223).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **от вислоужєнїє** (1461 *BD* I, 45); *род. одн.* **выслоужєнїа, выслужєниа** (1432 *Cost.* I, 343; 1445 *Cost.* II, 218); *знах. одн.* **выслоужєнїє, выслужєнїє, выслужєниє, выслужєнїє, выслужєньє** 15 (1426 *Cost.* I, 182; 1431 *Cost.* I, 317; 1436 *DIR«A»* 469; 1439 *Cost.* II, 52; 1443 *Cost.* II, 179; 1455 *Cost.* II, 540; 1467 *BD* I, 117; 1478 *BD* I, 219; 1497 *Cost. S.* 223 і т. ін.); **выслоужєиїє** 2 (1434 *DIR«A»* 463; 1436 *BAM* 29); *знах. мн.* **выслужєнна, выслоужєнїа** (1453 *Cost.* II, 472; 1456 *Cost.* II, 568).

Див. ще **ВЫСЛУГА.**

Пор. ***ВЫСЛУЖИТИ.**

***ВИСОВИДОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Поручнли(с) кнА(з) вєлико(м) скирьгаилу за гридка за костАнтинови(ч)... пєрвыи поручни(к) кнА(з) михаило євнутєви(ч)... дани(л) висовидови(ч) (б. м. н., 1392 *Р* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **висовидови(ч)** (1392 *Р* 47).

ВИСОКА *ж.* (3) *(назва пасіки у Молдавському князівстві):* мы пєтръ воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали єсми сє(с) листъ на(ш) людє(м)... о(т) давыдовци... **и о(т)** пасыки о(т) високои (Побрата, 1448 *ДГПР*); А такожъ що била их пасика оу Ботнє на имѣ Висока (Сучава, 1466 *BD* I, 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Висока** (1466 *BD* I, 106); *род. одн.* **високои** (1448 *ДГПР*); *ор. одн.* **високою** (1446 *ДГСПМР*).

Див. ще **ВЫСОКЫИ** (в и с о к а п а с и к а).

***ВИСОКИИ** *див.* ***ВЫСОКЫИ.**

ВИСТИАРНИКЪ, ВИСТЇАРНИКЪ, ВИСТИЯРНИК, ВИСТИАРНИКЬ, ВИСТИАРНИК, ВИСТЇАРНИКЬ, ВИСТѢРНИКЪ, ВИСТѢРНИКЬ, ВИСТЯРНИК, ВИСТАРНИКЪ *ч.* (379) (*молд.* вистиер) скарбник (374): а иа то вѣра моа выше⟨писанаго⟩ алєксандра воєводы... хораєца вистирника и дѣтїи єго... вѣра оусихь болѣръ нашихь (б. м. и., 1400 *Cost.* I, 37); мы боАрє молдавскы... пань михаило дорогоунскы... панъ мирча вистїарникъ... и вси боАре... знамєнито чинимъ... **ижъ панъ нашъ** воєвода прере(ч)нныи, слюбилъ... кролеви полскому... а мы такожъ... записали сА єсмы... паноу владиславови... вѣрнѣ служити (Сучава, 1434 *Cost.* II, 665—666); мы ⟨Стефан во⟩євода... чиним знамєнито ... ожє тоты истиныы слоуги наши Михъило и Пицоурко... прїндошѣ прАд иами... та продали наш⟨є⟩моу вѣрномоу паноу Юзи вистїАрникоу, оу циноу за т̃златы татарски (Сучава, 1478 *BD* I, 218—219); а на то єсть... вѣра пана исака выстѣрника (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231); в є л и к ы и в и с т А р н и к ъ (5) *див.* **ВЄЛИКИЙ**[1] 8.

ФОРМИ: *наз. одн.* **вистиАрникъ, вистїарникъ, вистїАрник, вистиярник, вистиарникь, вистиариик, вистиарни(к), вистїарии(к), вистиа(р)ни(к), вистїарникь** 38 (1404 *Cost.* II, 625; 1434 *Cost.* II, 666; 1448 *Cost.* II, 362; 1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* I, 41; 1466 *BD* I, 113; 1470 *BD* I, 141; 1474 *РГС;* 1480 *BD* I, 241; 1499 *BD* II, 148 і т. ін.); **вистѣрни(к), вистѣрникъ, вистѣрникь, вистАрни(к), вистярник, вистАрникъ** 15 (1433 *Cost.* II, 650; 1443 *Cost.* II, 120; 1464 *BD* I, 84; 1467 *Cost. S.* 69; 1476 *BD* I, 211, 215; 1490 *Cost. S.* 140, 141; 1499 *BD* II, 426, 444); **wystiarnyk** 1 (1465 *GL* 176); *зам. род.* вѣра пана Юга **вистѣрникъ** 2 (1467 *BD* I, 121; 1468 *BD* I, 126); *ск. н.* **вист.** 4 (1458 *BD* I, 19; 1470 *BD* I, 153; 1491 *BD* I, 453, 464); *род. одн.* **вистиариика, вистїарника, вистиарнїка, вистиАрнпка, вїстиАрника, вистїАрника, вистиАрника, вистьАрника, вистїярника, вистиярника, ви(с)тїарника, вистиарник(а)** 181 (1400 *DIR«A»* 433; 1409 *DIR«A»* 437; 1415 *Cost.* I, 116; 1423 *Cost.* I, 157; 1434 *DIR«A»* 463; 1443 *Cost.* II, 149; 1460 *Cost. S.* 34; 1470 *DIR«A»* 522; 1481 *BD* I, 259; 1493 *CVD* 6; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **вистѣрника, вїстѣрнїка, вистАрника** 123 (1428 *Cost.* I, 224; 1437 *Mih.* 203; 1443 *Cost.* I, 202; 1464 *Cost. S.* 60; 1484 *BD* I, 277; 1490 *BD* I, 386; 1494 *BD* II, 35; 1497 *BD* II, 107; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **вистерника, ви(с)тє(р)ника** 3 (1459 *Cost. S.* 22; 1472 *Cost. D.* 26; 1495 *BD* II, 42); **выст(и)ярника** 1 (1459 *BD* I, 28); **выстѣрника** 1 (1500 *Cost. S.* 231); **вистирника** 1 (1400 *Cost.* 1, 37); **вистїаарника** 1 (1428 *Cost.* I, 219); *дав. одн.* **вистїАрникоу, вистїарникоу** 5 (1478 *BD* I, 219; 1490 *Cost. S.* 140, 141); **вистѣрникоу** 2 (1490 *Cost. S.* 141); *знах. одн.* **вистѣрника** 1 (1499 *BD* II, 144).

ВИСТѢРѢ *ж., невідм.* (2) (*молд.* вистиерие) державна скарбниця: Ино мы видѣвше ихь доброи воли и токмєж и полноую заплатоу, а мы такожь и от нас єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу паноу Аврамоу дїякоу от вистѣрѣ тотоу прАдрєченоую шєстоую част сєло (!) от Оничан (Сучава, 1490 *BD* II, 442).

ВИСТЯРНИК *див.* **ВИСТИАРНИКЪ.**

ВИСТАРНИКЪ *див.* **ВИСТИАРНИКЪ.**

ВИТЕБСКІЙ *прикм.* (2) *(пор.* Витебскъ, *головне місто у Вітебській землі):* А при томъ были свѣдоки, рада наша: отецъ нашъ, князь Матей, бискупъ Виленскій... панъ Ивашко Гойцевичъ, намѣстникъ Витебскій (Вільна, 1492 *АЛМ* 31); П(р) бы(л) воє(в) ви(л) ка(н) па(н) ми(к)... п(н) г(р) с(т) о(ст) м(р) и(ш) ви(т) (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Витебскій** (1492 *АЛМ* 31); *ск. н.* **ви(т)** (1496 *ВМКФС*).

***ВИТЄЗЄЩИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... **дали**... єсмо имъ... села на кородѣ... межи мотосещи **и** межи **витєзєщи**, єдио мѣсто о(т) поустини... **и** поиижє витєзещи, оу кръници, мѣсто о(т) поустини (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323).

ФОРМИ: *род.* **витєзещи** (1448 *Cost.* II, 323); *ор.* **витєзєщи** (1448 *Cost.* II, 323).

***ВИТЄЗЪ** *див.* **ВИТАЗЬ.**

***WITEKTY** *дієсл. док.* (1) *(взяти початок)* витекти: A tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu na imie Jermolinczi na riczi Werchusziczi v Smothriczkowi wolosthi na wiki wiecznі... i s kriniczami, stho szuth ys toho lisza Haczysczy witekli (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3—4).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* szuth... **witekli** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3).

ВИТОВТ *див.* **ВИТОВТЪ.**

***ВИТОВТОВАЯ** *ж.* (1) *(особова назва):* и то, господару, помню: давывали пятдесятъ куницъ княгини великой Витовтовой, съ дыма по куницы, а по тры гроши житщины (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Витовтовой** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

***ВИТОВТОВЪ** *прикм.* (*1*): Дроугоє вспоминаєть г(с)дръ нашъ воєвода ваше(и) мл̃(с)ти... яко были пре(д)ки дєда нашого алєкса(н)дра воєводы волоского,и пре(д)ки вито(в)то(в) великого князя лито(в)ского яко они мєли межи собою бра(т)ство и прията(л)ство, и ми(р) (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **вито(в)то(в)** (1496 *ПСВВ* 192).

Пор. **ВИТОВТЪ.**

ВИТОВТЪ, ВИТОВТ, ВИТОВЪТЪ, ВИТОЛДЪ, WITOLT *ч.* (83) (*особова назва, лит.* Výtautas): My Alexandr, abo Witolt z boźi łaski welikij kniaź Litowskij... znamenito czinim tym naszim listom... komu budet' potreba toho vedati (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); Сє А кнзь долголдатъ долголдатови(ч)... што єсми выслоужи(л) оу бга и оу вєлико(г) кизА внтовта... даю о(т) своєє выслоуги вѣрноє по своєи дши... стмоу николє поустыньскомоу иониноу манастырю тоую зє(м)лю (Київ, 1427 *P* 108); а на то є(ст)... вѣра пана жоуржа фратовска⟨го⟩... вѣра пана витолта... вѣра вѣсѣхъ болѣръ наши(х) молдавскы(х) и вєликы(х) и ма⟨лы(х)⟩ (Сучава, 1437 *Cost.* I, 536); А сє мы панъ Янъ Боучацкии исъ литвинова вызнава(м) то симъ листомъ нашимъ... аже што коли єсми имали мєжи нами мєрзАчку ис паномъ Михаиломъ канцлѣрємъ Алєксандра воєводины(м). и мы єсми пришо(д)ши пре(д) кнАгиню Илияша воєводиною и пре(д) и(х) паны мо(л)давскии... пре(д) паномъ пръкалабомъ и пре(д) паномъ Вытолтомъ... и єсми смнрилисА и сътокмилисА (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); Жаловали намъ очивисто люди нашы бортеве... штожъ великій князь Витовтъ далъ былъ прадеду ихъ Крупшу земли три слѣды въ Переломскомъ повѣте (Вільна, 1495 *РИБ* 601—602); якъ было при пре(д)нихъ (!) г(с)дре(х) воєво(д) волоски(х), и кнзє(и) лито(в)ски(х) пры алєкса(н)дрє воєводе и пры витовзѣ кнзн абы знали вси и прыятєли и непрыятє(ли) вашн (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Витовт, Витовтъ, витовзѣ** 9 (1396 *AS* I, 20; 1400 *Cost.* II, 619; 1424 *ДГВВ;* 1427 *P* 109; 1429 *P* 112; 1478 *AS* III, 17; 1495 *РИБ* 602; 1496 *ОПВВД*); **Witolt, вито(л)тъ** 3 (1388 *ZPL* 103; 1436 *Cost.* II, 701; 1453 *Cost.* II, 458); **Witold, Витолдъ** 3 (1389 *РЕА* I, 26; 1420 *AS* I, 25; 1421 *AS* I, 27); *род. одн.* **витолта, Витольта** 26 (1435 *DIR«A»* 465; 1436 *BAM* 29; 1437 *Cost.* I, 536; 1438 *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 32; 1440 *Cost.* II, 66; 1441 *DBAc* 40; 1442 *Cost.* II, 97; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1453 *DIR«A»* 503 і т. ін.); **вптовта, Witowta** 20 (1400 *P* 62; 1401 *P* 64; *RIR;* 1421 *Cost.* I, 142; 1427 *P* 108; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1454 *АЛМ* 12; бл. 1471 *ЛКЗ* 90; 1489 *АМВ* і т. ін.); *дав. одн.* **витовту, Witowtu, витовтоу** 11 (1400 *Cost.* II, 619; 1401 *P* 64; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 91, 91 зв.); **вито(л)тоу** 2 (1453 *Cost.* II, 495, 496); *знах. одн.* **Витовта** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); *ор. одн.* **Витовтомъ** 1 (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); **Вытолтомъ** 1 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); *місц. одн.* **на (при) витовтѣ** 3 (1446 *P* 154; 1451 *ДГШХ;* 1458 *ОЖДМ*); **пры витовзѣ** 1 (1496 *ПСВВ* 192 зв.); **Витольтѣ** 2 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ВИТОЛТЄСКОУЛ *ч.* (1) *(особова назва):* мы стєфан воєвод... чиним знаменїто... оже приидоша прѣд нами и прѣд наших болѣрє Мълинъ и Выша и зАт их Ивашко Витолтєскоул... и дали и отстоупили слоугам нашим Нѣгоулови и Татоулови... сєла що имъ дал и лишил оу⟨и⟩ко их Пояна Стан (Сучава, 1458 *BD* I, 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Витолтєскоул** (1458 *BD* I, 20).

ВИТОЛТЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мы також и от нас єсми дали и потвръдили слоугам иашим Иванкоу и Гаврилоу тоє прАдрєчєноє сєло на оустїє Боужора, на имѣ Витолтєщїи (Сучава, 1490 *BD* I, 384).

ФОРМИ: *наз.* **Витолтєщїи** (1490 *BD* I, 384).

***ВИТОЛТЪ** *див.* **ВИТОВТЪ.**

***ВИТОЛЬТЪ** *див.* **ВИТОВТЪ.**

ВИТОНИЗКИЙ *ч.* (3) *(особова назва):* продал єсми тоє имєнє Дажев п⟨а⟩ну Фєдору Оножку Витонизкому за двєстє коп широкихъ грошей монєты чєскоє (Володимир, 1475 *AS* I, 72); а надъ тыи рѣчи верху писаныи про лепшую твєрдост я Оношко Витонизкий печат свою приложил к сему моємоу листу (Луцьк, 1490 *AS* I, 92).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Витонизкий** (1490 *AS* I, 92); *дав. одн.* **Витонизкому** (1475 *AS* I, 72).

***ВИТѦЗЬ** *див.* **ВИТѦЗЬ.**

ВИТѦЗЬ *ч.* (14) *(титул бояр, які брали участь у бойових походах)* витязь, воїн: їо романь воєвода... даль єсмъ ис моимъ сынъми... слузѣ нашєму иванышю витАзю... г сєла на серєтѣ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); мы панъ алєксандръ воєвода молдавскы и иаши слугы панъ Ануш витАзь, панъ станнславъ ротомпанъ... владиславу... королю польскому... слюбуємы (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); мы Стефан воєвода... чиним знамєнито... ожє тоти истинныи слоуга наш Мирча... и Стана, дочка Драгомира Кашотъ, и... сыновє Мирча Кашотъ, нєпотовє Братоула витѣзѣ,— жаловали єсми их особною нашею милостію (Сучава, 1491 *BD* I, 445).

ФОРМИ: *наз. одн.* **витАзь** (1395 *Cost.* II, 612; 1404 *Cost.* II, 625); *род. одн.* **витєза** 3 (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 37); **витѣзА** 2 (1481 *BD* I, 248); **витѣзѣ** 1 (1491 *BD* I, 445); **ВитАза** 1 (1403 *RS* 338); **вѣтАза** 1 (1428 *Cost.* I, 202); *дав. одн.* **витАзю** (1392 *Cost.* I, 7).

ВИЦАШПАНЬ *ч.* (1) (*слц.* vicišpaň) заступник жупана: Сє азь пань радоуль вицашпань марамоурє(ш)скы(м) (!) ижоупань ба(н)ко... даємо вѣдомо... аже балица воєвода и драгъ мєщерь... дадошє о(т) своєго оурика три сєла монастирю (Сігет, 1404 *ГМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вицашпань** (1404 *ГМ*).

***ВИЧНЫИ** *див.* **ВѢЧНЫИ.**

***ВИШАТИ** *дієсл. недок.* (1) ⟨кого⟩ *(позбавляти життя через повішення)* вішати: и ти(ж) имає(м) с вашєи мл(с)ти и наши пановє такую справє(д)ливо(ст) дръжати мє(ж) нами и землѣми, яко быхо(м) могли злодїевъ нмєновани(х) або лицє(м) нѣты(х) вишали на обѣ сторонѣ (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп.* 1 *ос. мн.* **быхо(м)... вишали** (1457 *Cost.* II, 810).

Див. ще **ВѢСИТИ.**

ВИШЄ *див.* **ВЫШЄ** [1].

***ВИШЕНКИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Вишеньки: я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку... противъ острова Кобуча до Белое горы, Стыромъ подъ Вишеики (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 1—2).

ФОРМИ: *знах.* **Вишенки** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2).

ВИШЄПИСАНЇИ *див.* **ВЫШЄПИСАННЫИ.**

ВИШЄПИСАННЇИ *див.* **ВЫШЄПИСАННЫИ.**

***ВИШЄПИСАННЫИ** *див.* **ВЫШЄПИСАННЫИ.**

***ВИШЄПИСАНЪНЫИ** *див.* **ВЫШЄПИСАННЫИ.**

ВИШЕРЄЧЕННЇИ *див.* **ВЫШЕРЄЧЕННЇИ.**

ВИШНЄВЄЦКИЙ *ч.* (2) *(особова назва):* А при томъ были: кн⟨А⟩зь Михайло Вишнєвецкий, а пан Петръ Боговитинович (Кременець, 1497 *AS* I, 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вишнєвецкий** (1497 *AS* I, 112); *род. одн.* **Вишневецкого** (1497 *AS* I, 112).

***ВИШНЄВЄЦЪ** *див.* **ВИШНЄВЄЦЬ.**

ВИШНЄВЄЦЬ, ВИШНѢВЄЦЬ, ВИШНЄВѢЦЬ *ч.* (12) *(назва міста і села у Волинській землі)* Вишнівець: а мыта... кн⟨А⟩зю Солтану оу Вишнєвцы пол гроша из збаразского мыта (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); А мнѣ кнА⟨зю⟩ Михаилу Васильєвич⟨у⟩ Избаразкому достал сА город Вишнѣвєць (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вишиевєць** 2 (1475 *AS* I, 71; 1478 *AS* I, 76); **Вишнѣвєць** 1 (1482 *AS* I, 81); **Вишнєвѣць** 1 (1482

AS I, 81); *род. одн.* **Вишнєвца** (1475 *AS* I, 71; 1478 *AS* I, 76); *дав. одн.* **Вишнєвцю** 1 (1478 *AS* I, 76); **Вишнѣвцю** 1 (1482 *AS* I, 81); *знах. одн.* **Вишнєвець** 1 (1475 *AS* I, 70); *місц. одн.* **в Вишнѣвци** 1 (1482 *AS* I, 81); **оу Вишнєвцы** 1 (1463 *AS* I, 55); *наз. мн.* **Вишиєвцы** (1463 *AS* I, 55).

***ВИШНЄВСКИИ** *прикм.* (1): а тот город Вишнєвѣць и со всими тыми сєлы, какъ оу вєрху писано и со всими с тыми ставы, што сут ставы в тых сєлѣхъ, и з вишнєвским мытомъ и со всими пожыткы... достали сѧ брат⟨у⟩ моєму старшєму кн⟨А⟩зю Михайлу (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81).

ФОРМИ: *ор. одн. с.* **вишнєвским** (1482 *AS* I, 81).

Див. ще ***ВЫШНѢВѢЦКИИ.**

Пор. **ВИШНЄВЄЦЬ.**

ВИШНЄВЦИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині):* тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою... дали єсми, оу нашєи зємли, оу молдавскои, сєла на днистри, ⟨на⟩ имѣ колєшєвци... и вишнєвци (Сучава, 1447 *Cost.* II, 273).

ФОРМИ: *наз.* **вишнєвци** (1447 *Cost.* II, 273).

ВИШНЄВѢЦЬ *див.* **ВИШНЄВЄЦЬ.**

***ВИШНИВЦИ** *мн.* (1) *(назва села на Буковині):* тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... єщє... сєло вишнивци (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *знах.* **вишнивци** (1437 *Cost.* I, 541).

***ВИШНИИ** *див.* **ВЫШНІИ.**

ВИШНЇИ ЖИҠОВ *ч.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* є ц҃рко(в) о(т) вишнїи жико(в) (Сучава, 1490 *DC* 148).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* о(т) **вишиїи жико(в)** (1490 *DC* 148); *вам. місц.* цръков... **оу Вишиїи Жиков** (1490 *BD* I, 420).

Див. ще ***ЖИҠОВЪ ², НИЖНЇИ ЖИҠОВ.**

***ВИШНЇИ ҠОБЪЛЇЄИ** *див.* **ҠОБЪЛЇЄИ ВИШНЫИ.**

***ВИШНЇИ ЛОУГЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсми имъ оу нашєи зємли сєла... и ⟨три⟩ мѣстъ о(т) поустини єдно на красноu повыше никорещи, дроугоє на ло⟨ханъ? по⟩выше пїатриua мѣста, а третїє на быкоу оу вишнїи лоугъ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 449—450).

ФОРМИ: *знах. одн.* **вишнїи лоугъ** (1436 *Cost.* I, 450).

ВИШНѢВЄЦЬ *див.* **ВИШНЄВЄЦЬ.**

***ВИЩИҠУСОВИЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Вищикуси: мы вєликий кнѧз Швитрикгайл литовский... чиним зиамєнито... иж... даєм и дали єсмо тому предрєченому Ҁалєнику... в овруцком повєте сєло Остафьєво иа Норинє... а под Полоным Вищикусовичи (Ҁиїв, 1437 *AS* I, 33—34).

ФОРМИ: *знах.* **Вищикусовичи** (1437 *AS* I, 34).

***ВЇАДИЧЬ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє єго вѣрною слоужбою до на(с)... **н** дали єсми ємоу оу нашєи зємли двѣ сєлѣ, єдно... на имѧ вїади(ч), дроугоє... гдє былъ Михаилъ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 473).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вїади(ч)** (1436 *Cost.* I, 473).

***ВЇДѢТИ СѦ** *див.* ***ВИДѢТИ СѢ.**

! ВЇДѢВШЇ ⟨ВІНѢВШІ⟩ (1): Нихто **не** има(т) нїкимъ позыва(т) толко слоужєбникомъ вїдѣвшї о простоупкоу прї дворє (XV ст. *BC* 6).

Див. **ВЫНѢТИ.**

***ВЇЄЗОУРЇИ** *мн.* (2) *(назва селища у Молдавському князівстві):* А хотар томоу... сєлоу... чєрєс Башїоу право на вєликоую могилоу близ поутѣ, ниже Вїєзоурїи (Сучава, 1492 *BD* I, 510); А хотар томоу... сєлоу, що на Ҁрълигатоурѣ на имѧ Милчинєщїи... да єст почєнши от Томнна хотара от новою могилоу що єст выше Вїєзоурїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

ФОРМИ *род.* **Вїєзоурїи** (1492 *BD* I, 510; 1499 *BD* II, 148).

ВЇНОВАТЫИ *див.* **ВИНОВАТЫИ.**

ВҠАЗАТИ *див.* **ОУҠАЗАТИ.**

ВҠАЗОВАТИ *дієсл. недок.* (3) (що) *(давати дивитися)* вказувати, показувати: тогды вл҃дка почалъ вказовати и рѣклъ стана такъ милин пановє то єсть цр҃квная зємлѧ с҃тго с҃спса по лисичии бро(д) (Погоничі, 1422 *P* 97); и колы есмо проихалы черезъ лїсъ Почапинскии до долыни Кобелыка, вгору рички Згару, где насъ панъ Ҁарпъ припроводылъ, указуючи одъколя грунтъ его починаетъ, ажъ тамъ есмо... засталы бояръ Хмельницкихъ (Новоселиця, 1430 *ГВҠЛ* 7).

ФОРМИ: *інф.* **вказовати** (1422 *P* 97); *теп. 1 ос. одн.* **указую** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *дієприсл. перед.* **указуючи** (1430 *ГВҠЛ* 7).

Див. ще ***ВҠАЗЫВАТИ, *ПОҠАЗАТИ, *ПОҠАЗОВАТИ, ОУҠАЗАТИ.**

***ВҠАЗЫВАТИ** *дієсл. недок.* (8) (що кому) *(подавати для підтвердження)* пред'являти, показувати: алє ижь вєлможныи стефанъ... хотѧчи и слюбуючи намъ... такую и болшую вѣру какъ намъ передковє єго воєводы оуказывали служити... иж бы такъ вѣрнѣ служити помагати и пристати хотѣлъ а с нами... вѣрнѣ... жити (Ланчиця, 1433 *P* 121); И онъ того листа передъ нами не положилъ, а вказывалъ єго подскарбєму нашому дворному, наместнику Утенъскому, пану Литавору а писару нашому ѳедьку (Краків, 1489 *РИБ* 431); И панъ ольбры(х)тъ повєдилъ пєрє(д) нами штожъ отецъ нашъ король єго мл(с)ть да(л) о(т)цоу єго пну ма(р)тиноу сєльцо любєцькоє на бєрєзыни иа (и)мя тє(р)пичово з лю(д)ми и привнлє(и) о(т)ца нашого короля єго мл(с)ти на тоє сє(л)цо вказывалъ (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *перф. 2 ос. одн. ч.* **еси... вказывалъ** (1495 *РИБ* 620); *3 ос. одн. ч.* **вказывалъ** (1489 *РИБ* 431; 1498 *АЛМ* 159; 1499 *ВФ*); *3 ос. мн.* **вказывали** 2 (1495 *ВҠ; ВМЗД*); **оуказывали** 1 (1433 *P* 121); *дієприсл. перед.* **оуказоуючи** (XV ст. *СЯ* 42).

Див. ще **ВҠАЗОВАТИ, *ПОҠАЗАТИ, *ПОҠАЗОВАТИ, ОУҠАЗАТИ.**

***ВҠИНУТИ** *дієсл. док.* (3): (що в що) вкииути: и па(и)ива(н) то **н** пєрє(д) г(с)дрє(м) тобѣ свѣтчи(л) оу вочы и жє ты са(м) тотъ запи(с) зрєза(в)шы и в ого(н) вкину(л) (Вільна, 1495 *ВБМС*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **вкину(л)** 2 (1495 *ВМБС*); **укину(л)** 1 (1495 *ВМБС*).

! ВҠРАЧИЛИ ⟨ВҠРОЧИЛИ⟩ *див.* ***ВҠРОЧИТИ.**

***WKRASTI** *див.* ***ОУКРАСТИ.**

***ВҠРОЧИТИ** *дієсл. док.* (1) вторгтися, вдертися (?): жалова(л) на(м) боѦринъ смоле(н)ски(и) на (и)мѧ курило Иванови(ч) на бра(т)ю свою... што(ж) они нє хотѦ(т) єму оу во(т)чинє дѣлєницы (!) дати ... И то(т) курило рѣ(к), што(ж) дє(и) они бє(з) о(т)ца моєго и бє(з) мєнє в королѧ єго мл(с)ти были и вкрачили (!) (Вільна, 1495 *БСКИ*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **! вкрачили** (1495 *БСКИ*).

ВҠУПЕ, УҠОУПЄ *присл.* (2) укупі, разом: Тые вси села... маетъ держати... владыка Луцкий и Острозский... а за насъ и чада наша Господа Бога молити и о добромъ посполитомъ, вкупе зъ сынъклитомъ нашимъ... радити и советовати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); Прєзъ вєлїкыи заклады частокро(т) оубогы(и) лю(ди) бываютъ оутїснєны, а то тымъ жє и(х) много у коупє єздило и мно(г) зло(г) людемъ чинили (XV ст. *ВС* 17).

ВЛАД *див.* **ВЛАДЪ.**

ВЛАДАРЬ *ч.* (4) (*стч.* vladař, *стп.* włodarz, władarz) управитель маєтку короля або феодала: О владарь (!) алюбо о слоузє што и(х) панъ виноуєть оли (!) па(н) своємоу владарєви алюбо своємоу слоузє о нєкоторой рєчи, алюбо о кри(в)дѣ виноу дасть, тогды имєєтсѧ своєму па(н)у о(т)присѦ(ч) самь сєдмь (XV ст. *ВС* 32).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* **о владарь** (XV ст. *BC* 32); *род. одн.* **владарѧ** (XV ст. *BC* 31); *дав. одн.* **владареви** (XV ст. *BC* 32); *місц. одн.* **о владарю** (XV ст. *BC* 32).

Див. ще **ВЛОДАРЬ.**

! VLADI⟨?⟩ (!): a pry thom switcowie bily ⟨... — *Прим. вид.*⟩ lohy (!) Kurowski nasz pan... Danylo Zaderewaczky y pan Stepan Borirowicz (!) vladi (!) kolo ⟨... — *Прим. вид.*⟩ y ynnich mnoho dobrych ludij bylo pry tom (Глинянн, 1395 *GL* 166).

ВЛАДИКА *див.* **ВЛАДЫКА**[1].

***ВЛАДИМИРОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Сє азъ рабъ б҃жїи к҃изь ан(д)рє(и) владимирови(ч) приѣз(д)илъ єсмъ въ кїєвъ съ своєю женою и съ своими дѣтками (Київ, 1446 *P* 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **владимирови(ч)** (1446 *P* 154).

Див. ще **ВОЛОДИМИРОВИЧЬ.**

ВЛАДИМИРОВЪЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* їо романь воєвода... даль єсмъ ис моимъ сынъми... слузѣ нашєму иванышю витѧзю... сєла на сєрєтѣ... имєна сєломъ... владимировъци и букуровци (Роман, 1392 *Cost.* I, 7).

ФОРМИ: *наз.* **владимировъци** (1392 *Cost.* I, 7).

***ВЛАДИМИРЪ** *ч.* (1) *(особова назва)* Володимир: Сє азъ... ан(д)рє(и) владимирови(ч) приѣз(д)илъ єсмь въ Кїєвь съ своєю женою и съ своими дѣтками... и поклонихом сѧ оц҃а своє(г) гробоу к҃нзѧ вла(ди)мира ольѫгєрдови(ч) и дѧдь своихь гробо(м) (Київ, 1446 *P* 154).

ФОРМИ: *род. одн.* **вла(ди)мира** (1446 *P* 154).

ВЛАДИСЛАВЪ, ВЛАДИСЛАВ, ВЛЪДИСЛАВ, ВЛЪДИСЛАВЬ, *ч.* (51) *(особова назва, стч.* Vladislav, *стп.* Władysław): Мы Владиславъ б(ж)ьє м҃л(с)ти коро(л) пол(с)ки... чиннмы знаємо... аже слуга нашь вєрныи па(н) ходко чємєрєви(ч) послужи(л) на(м) вєрнє (Львів, 1399 *P* 59); мы вєликыи кнѧзь Швитрикаило олькиръдовичь чинимъ... знамєнито... ижь потьвєрьдили брата нашого єсмо даньє королѧ Владислава свѧтому Ивану цєркви (Городок, 1443 *P* 144—145); и тыми часы єго милость вишєрєчєннїи крал за волю и на причиноу наияснѣишего кнѧжатє паиа и пана Владислава... брата єго милости наимилєишаго, нам въси мєрзѧчкы и шкоды и кривды... отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Владиславъ, Владислав, Władisław** 8 (1399 *P* 59; 1407 *АрхЮЗР* 8/1, 3; 1408 *АкЮЗР* 1, 6; 1433 *P* 123; 1434 *Cost.* II, 666; 1499 *BD* II, 423); **Влъднславь, Влъдислав** 2 (1455 *Nic. Doc.*); *род. одн.* **Владислава, владислава** (1436 *Cost.* II, 698, 702; 1443 *P* 145; 1445 *P* 148; 1499 *BD* II, 419); *дав. одн.* **Владиславу, владнславоу** 17 (1400 *Cost.* II, 618; 1403 *ДГМ;* 1404 *Cost.* II, 625; 1386—1418 *P* 35; 1433 *Cost.* II, 652; 1435 *Cost.* II, 689; 1436 *Cost.* II, 702; 1439 *Cost.* II, 712; 1448 *Cost.* II, 735 і т. ін.); **владиславови** 12 (1393 *Cost.* II, 607; 1407 *Cost.* II, 629; 1411 *Cost.* II, 637; 1433 *Cost.* II, 651, 652; 1434 *Cost.* II, 666; 1436 *Cost.* II, 701, 702; 1439 *Cost.* II, 714; 1448 *Cost.* II, 735); **владиславовы** 2 (1436 *Cost.* II, 697); **владисла(в)** 3 (1436 *Cost.* II, 706); **Владславоу** 1 (1462 *BD* II, 285); *ор. одн.* **владиславомь** (1434 *Cost.* II, 664).

Див. ще **ВЛОДИСЛАВЪ, ВОЛОДИСЛАВЪ.**

ВЛАДИЧИЦА *ж.* (21) (*цсл.* владычица) *(епітет до богородиці)* владичиця: мы Стєфанъ воєво(д) г(с҃)дръ зємли молдавско(и) знамєнито чини(м)... ожє... оучинили єсми въ задшиє стопочивши(х) родитєлє(и) наши(х) и за нашє здравиє... да оутвърдимо на(ш) монастиръ єжє є(ст) на молдавици храмъ с҃таго б҃лговѣщєниа прѣс҃тыѧ вл(д)чицѧ (!) нашѧ б҃ца и прїснодѣвы м҃рїа (Сучава, 1443 *ПГСММ);* и боуди ємоу клѧтва, о(т) б҃а о҃ца и с҃на и с҃та(г) д҃ха и о(т) пр҃ч(с)тыѧ вл(д)чцѧ нашєа б҃ца и при(с)д҃вы м҃рїа (Київ. 1446 *P* 154); Сє азь... Іо Стєфан воєвода... знамєнїто чинимь... ожє... оумислихьмо яко да оутвръдимь и оукрѣпимь наш питомїи монастиръ от Поутнои, идєжє єст храмь оуспєнїє прєчистїѫ наша владичнца богородица и прнснодєваа Марїа (Сучава, 1473 *BD* I, 181); И оутокмивш⟨и⟩ и заплативши господство мы въсє вышєпнсанноє, а аз... дали єсмо въси вышєпнсанныи сєла що на Сєрєтѧ... та єсмо дали вышєписанноє нашєм⟨оу⟩ свѧтомоу монастири що на Быстрици идєжє єст храм оуспєнїє прѣсвѧтыѧ владычици нашєи богородици и приснодѣвѣи Марїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *род. одн.* **владычици** 1 (1499 *BD* II, 154); **вл(д)чицѧ, ! вл(д)чцѫ** 3 (1443 *ПГСММ; ДГСПМН;* 1446 *P* 154); **владнчица, вл(д)чца** 2 (1473 *BD* I, 181; 1488 *ДГСПМ*); *дав. одн.* **владычици, вл(д)чици, вл(д)чци** 12 (1462 *BD* I, 70; 1475 *BD* I. 203; 1476 *BD* I, 211, 215; 1488 *BD* I, 347; 1490 *BD* I, 419, 436; *ДГСХМ;* 1491 *BD* I, 452; 1492 *BD* I, 509—510); **владычицє** 1 (1491 *BD* I, 473); **вла(дї)чицє** 1 (1458 *Mih. Doc.* 121); **владичицєи** 1 (1491 *BD* I, 464).

***ВЛАДОВСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Владъ Чорныи *у Молдавському князівстві):* били дани тоти н҃ ц҃ркви ис попн о(т) дєда нашєго о(т) алєксандра... и҃ї ц҃рко(в) владовскаа нс попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **владовскаа** (1490 *DC* 147).

***ВЛАДОВЪ** *прикм.* (5): А на то вѣра моѧ и моихъ сыно (!)... вѣра пана оуладова (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); и єщє єсми потвєпотвєрдили (!) нашєм(оу) монастирю оуси монастирски цигаиє на имѣ с҃ны владови наноуль и братїа єго (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **владо(в)** (1453 *DIR«A»* 503); *наз. одн. ж.* **владова** 2 (1403 *RS* 338; 1411 *Cost.* I, 85); **оуладова** 1 (1392 *Cost.* 1. 8); *наз. мн. ч.* **владови** (1470 *DIR«A»* 522).

Пор. **ВЛАДЪ.**

***ВЛАДСЛАВЪ** *див.* **ВЛАДИСЛАВЪ.**

***ВЛАДОУЛЪ** *ч.* (2) *(особова назва, молд., пор.* Владимиръ або Владиславъ): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидє прѧд нами... Мъгдълинъ, дочка Пєтра спътарѣ... и продала... половина сєло на имѣ половина от Флорєщи на Полочинє... слоугам нашим Козми и братоу єго Владоулоу (Сучава, 1495 *BD* II, 73—74).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Владоулоу** (1495 *BD* II, 74).

Див. ще **ВЛАДЪ.**

ВЛАДЪ, ВЛАДЬ, ВЛАД *ч.* (191) *(особова назва, пор.* Владимиръ або Владиславъ): а на то вѣра моѧ... вѣра пана юрьѧ столникова и брата єго пана анъдриѧша вѣра пана оулада дворникова (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14); мы панъ алєксандръ воєвода молдавскы и наши слугы, пановє воласкыя(!), зємлѧны молдавьскыя... панъ балица... панъ владъ дворникъ... чинимы знаємо освѣцєному и вєлєбному и вєликому владиславу... королю польскому... слюбуємы и ислюбили єсмы... имаємы єму вѣрни быти (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); а на то єст вѣра нашєго господства вышєписаннаго мы стєфана воєводи, и вѣра прѣвъзлюблєннаго сына господства ми, богдана влада (Васлуй, 1497 *Cost. S.* 223).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Владъ, владъ, Влад** 17 (1395 *Cost.* II, 612; 1404 *Cost.* II, 625; 1418 *Cost.* I, 127; 1424 *P* 100; 1441 *DBAc* 34; 1445 *Cost.* II, 231; 1469 *BD* I, 135; 1489 *BD* I, 376; 1491 *Cost. S.* 152; 1495 *BD* II, 74 і т. ін.); **Владь** 1 (1488 *BD* I, 377); *род. одн.* **влада, вла(д)** 170 (1400 *Cost.* I, 37; 1411 *DIR«A»* 439; 1424 *P* 99; 1443 *Cost.* II, 131; 1479 *BD* I, 222; 1483 *Cost. S.* 122; 1493 *BD* II, 15; 1497 *Cost. S.* 223 і т. ін.); **оулада** 1 (1393 *Cost.* I, 14); *дав. одн.* **владови** (1418 *Cost.* I. 127); *знах. одн.* **влада** (1418 *Cost.* I, 127).

Див. ще ***ВЛАДОУЛЪ.**

***ВЛАДЪ ЧОРНЫИ** *ч.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* били дани тоти ѝ цркви ис попи о(т) дєда нашєго о(т) алєксандра... ли црко(в) и(с) попо(м) на солонци оу чорного влада (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *род. одн.* **чорного влада, влада чорного** (1490 *DC* 147).

ВЛАДЫКА[1], **ВЛАДИКА** *ч.* (79) (*цсл.* владыка) **1.** *(архієрей)* владика (56): Тыи вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые, маеть держати господинъ богомолець нашъ Климентый, владыка Луцкий и Острозский (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); а сє азъ влдка иванъ из луцка знаємо чиню всѣмъ аже да(л) ми г(с)дрь мои вєликыи король митрополью галицкую (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*); тако єсмъ подлугъ того вызнанья нсмовивши сА и зємАны и дали єсмо влдцѣ листъ и нашєю печатью потвєрдили єсмъ єму аже єсть єго по лисичи бро(д) (Погоничі, 1422 *Р* 98); Протож иенадобѣ никому въступати ся и еден вѣдаеть тое село владика орменьскии (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знаменито... понеже... благопроизволи господство ми... и дали єсми прАдрєченномоу монастирю єдинъ монастнръ оу бонци, где была кєліа влдкѫ (!) иосифова (Васлуй, 1446 *Cost.* II, 263); Тєжъ паномъ владычнымъ десятникомъ не надобѣ въ ты люди уступатися въ монастырскіе, а владицѣ Полоцкому того игумена у Пречыстой Пустынской не судити... нижли которое дѣло будетъ владыцѣ до игумена, тое судити намъ посполъ... владыкою (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

2. господь (23): а кто бы того нє задєржаль или радиль на порошєніє(!), таковы... да є(ст) подобє(н) їюда и проклАтомоу арію, и оучєстіе да имаєть сь онѣми, єжє възьпишє на владыка х(ст)а (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679—680); Сє аз раб владыкы моемоу исоу христа, Ио Стєфан воєвод... знамєнито чинпм... ож... Нєгша, дочка Жоуржї и съ єи дѣтми... продали свою правою и питомоую отниноу (Сучава, 1491 *BD* I, 451).

ФОРМИ: *наз. одн.* **владыка, влдка** 32 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3; 1366 *Р* 12; 1391 *Р* 45; 1398 *ЗЛЕІК*; 1404 *Р* 69; 1422 *Р* 97; 1445 *АкЮЗР* I, 18; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1470 *AS* I, 65; 1490 *Пам.*; 1498 *АрхЮЗР* I/VI, 1 і т. ін.); **владика** 1 (1445 *ЗНТШ* CXV, 19); *зам. род.* где была кєліа **! влдкѫ** 1 (1446 *Cost.* II, 263); *зам. знах.* възпиша на **владыка** 3 (1435 *Cost.* II, 680; 1448 *Cost.* II, 366; 1457 *BD* I, 5); *род. одн.* **владыкы** 12 (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 215, 216; 1488 *BD* I, 342, 347; *ДГСВМЩ; ДГСПМ;* 1489 *BD* I, 376; 1490 *BD*, I, 419; *ДГСХМ;* 1491 *BD* I, 451); **владыки** 11 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106; 1453 *Cost.* II, 453; 1467 *СП* № 13; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1473 *BD* I, 181; 1490 *DC* 146; *Пам.;* 1494 *AS* I, 102; XV ст. *ВОРСР* 179; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); *дав. одн.* **владыцѣ** 5 (1422 *Р* 98; 1449 *АЛМ* 8; 1475 *AS* I, 71; 1500 *АСД* II, № 3); **владыце** 2 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); **владицѣ** 1 (1445 *ЗНТШ* CXV, 19); **влдцѣ** 1 (1422 *Р* 98); *знах. одн.* **владыку, владыкѫ** (1435 *Cost.* II, 682, 689; 1438 *DIR«A»* 472; 1487 *BD* I, 311, 313; 1499 *BD* II, 448); *ор. одн.* **владыкою** 2 (1422 *Р* 97; 1500 *АСД* II, № 3); **улдкою** 1 (1422 *Р* 98).

ВЛАДЫКА[2], **ВЛЪДИКА, ОУЛАДЫКА** *ч.* (9) *(особова назва):* Пис(а) Иванко ⟨В⟩лъдика оу Соучавѣ (Сучава, 1469 *BD* I, 136); А при том был... пан Хведко Оуладыка дъАк королєв (Луцьк, 1487 *AS* I, 86); Ключникъ киевъский Сенько Полозовичъ личбу делал мне Ивашку Владыце у Вилни (Вільна, 1496 *АЛРГ* 72).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Владыка, вл(д)ка** 4 (1487 *AS* I, 87, 241; 1494—1495 *АЛРГ* 59; 1495 *ВМБС*); **Оуладыка** 2 (1487 *AS* I, 85, 86); ⟨В⟩лъдика 1 (1469 *BD* I, 136); *дав. одн.* **Владыце, владыцє** (1495 *ВМБС;* 1496 *АЛРГ* 72).

ВЛАДЫЧИН *ч.* (3) *(особова назва):* Пнс(а) Иван Владычин оу Соч(а)вѣ (Сучава, 1467 *BD* I, 118): Пис(а) Иванко Владычин оу Соучавѣ (Сучава, 1469 *BD* I, 135).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Владычин** (1467 *BD* I, 118; 1468 *BD* I, 128; 1469 *BD* I, 135).

***ВЛАДЫЧИНЪ**[1] *прикм.* (1) архієрейський: а на то послуси влдка ларивунъ ис кри(лошаны) перємышльскии и печать єго... влдчнъ тивунъ иванько губка (Перемишль, 1366 *Р* 12).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **влдчиъ** (1366 *Р* 12).

Див. ще ***ВЛАДЫЧНЫИ.**

ВЛАДЫЧИНЪ[2] *прикм.* (1): а на то послуси иванъ владычинъ зАть васко голыи Ахн(о) онисимъковьчь (б. м. н., 1385 *Р* 28).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **владычинъ** (1385 *Р* 28).

Пор. **ВЛАДЫКА**[2].

***ВЛАДЫЧИЦА** *див.* **ВЛАДИЧИЦА.**

***ВЛАДЫЧНЫИ** *прикм.* (2) (*цсл.* владычьнии) архієрейський: и то и ѣщн вьзнали аже влдчни людє слѣдъ гонѣть по лисичин бро(д) и оуздають тополничаномъ занєжє тополничанє имѣють с уладкою границю (Погоничі, 1422 *Р* 98); Тєжъ паномъ владычнымъ десятникомъ не надобѣ въ ты люди уступатися въ монастырскіе (Мстиславль, 1500 *АСД* II. № 3).

ФОРМИ: *наз. мн.* **влдчни** (1422 *Р* 98); *дав. мн.* **владычнымъ** (1500 *АСД* II, № 3).

Див. ще ***ВЛАДЫЧИНЪ**[1].

ВЛАДЬ *див.* **ВЛАДЪ.**

ВЛАДѢНЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* и дали... єсми томоу свАтомоу нашємоу монастироу тоє сєло на имѣ Владѣнїи на Сиретѣ, где быль Ориш Владь (Сучава, 1489 *BD* I, 377).

ФОРМИ: *наз.* **Владѣнїи** (1489 *BD* I, 376, 377).

***ВЛАДѢЮЩИИ** *дієприкм.* (1) який володіє: а (з)нати и(м) тимъ а(р)хима(н)дрито(м) печє(р)скимъ Ста(р)цомъ и братїи нашего патрїа(р)шєского благословєнїА а велики(х) Господарей свои(х) владѣющи(х) вєлики(м) княжєніє(м) роускимъ и кїєво(м) (б. м.н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *акт. теп. род. мн.* **владѣющи(х)** (1481 *ГПМ*).

Див. ще **ВОЛОДѢТИ.**

***ВЛАИКО** *ч.* (1) (*особова назва, молд., болг., серб.* Влайко): А на то єст... в. п. Станчюла, в. п. Влаика, оуика нашего... и вѣра въсѣх бояръ наших молдавскых (Сучава, 1467 *BD* I, 117—118).

ФОРМИ: *род. одн.* **Влаика** (1467 *BD* I, 117).

Див. ще **ВЛАИКОУЛ.**

ВЛАИКОУЛ, ВЛАИКОУЛЬ *ч.* (103) *(особова назва, молд., пор. болг., серб.* Влайко*):* А на то єст... вѣра и доуша пана Козма Шандровича... в. и д. п. Влаикоула паркалаба... вѣра и доуша всѣхъ боАр наших молдавскых (Баків, 1457 *BD* II, 258); А на то єст вєликаа мартоурїА сам господства ми вышєписанны Стєфан воєвода и наши бояри на имѣ: пан Маноило, и пан Станчюл, пан Влаикоул... и ины наши бояри (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 113); пєчать пана доуми влаикоул (Сучава, 1499 *BD* II, 444).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вланкоул, Влаикоуль, Wlaikul** 31 (1459 *BD* I, 32; 1461 *BD* I, 45; 1463 *BD* I, 74; 1467 *BD* I, 123; 1469 *BD* I, 138; 1472 *Cost. S.* 88; 1476 *BD* I, 209; 1480 *BD* I, 241 і т. ін.); **! Блайкоул** 1 (1472 *BD* I, 172); *зам. род.* пєчатъ... **влаикоул** 2 (1476 *BD* I, 209; 1499 *BD* II, 444); *род. одн.* **Влаикоула** 68 (1457 *BD* II, 258; 1460 *BD* II, 270; 1464 *Cost. S.* 59; 1465 *DIR«A»* 518; 1470 *BD* I, 148; 1472 *BD* I, 177; 1475 *BD* I, 203; 1478 *BD* I, 219; 1480 *BD* I, 243; 1482 *BD* I, 263; 1483 *BD* I, 270; 1484 *BD* I, 277 і т. ін.); **Влаикола** 1 (1468 *BD* I, 126).

Див. ще ***ВЛАИКО.**

***ВЛАИКОУЛОВИЧ** (2) (*особова назва, молд., болг., серб.* Влайко): Мы боярє зємли молдавскои, рада господарѣ нашего Стєфана воєводы: Іон Тъоутоул логофєт, Доума Влаик⟨оул⟩ович паркалаб... и иныи боярє що при том были (Сучава, 1499 *BD* II, 443—444).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Влаик⟨оул⟩ович** 1 (1499 *BD* II, 444); 1 **Клаикоулович** 1 (1499 *BD* II, 425).

ВЛАИКОУЛЬ *див.* **ВЛАИКОУЛ.**

ВЛАКОИ *ч.* (1) *(особова назва):* а тому свѣдьци панъ миколаи спичникъ... панъ влакои драгомирєцькии (Галич, 1424 *P* 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **влакои** (1424 *P* 106).

***ВЛАСНОСТЬ** *ж.* (1) (*стч.* vlasnost, *стп.* włos(t)ność) *(належність кому чого з правом повного розпорядження)* власність: а тоє вышє писанноє *(в ориг.* вышє писанного. — *Прим. вид.)* чєрєз шлах⟨о⟩тнє врожєиого кн⟨А⟩зА Костєнтина... и зо всим правом панством и власностю ⟨маєть⟩ быти дєржано (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

ФОРМИ: *ор. одн.* **власностю** (1499 *AS* I, 118).

***ВЛАСНЫИ** *прикм.* (7) (*стч.* vlastni, *стп.* włastny) **1.** *(чий на підставі права власності)* власний (2): так и мы, з божиои воли, их власного дѣдичєваня поживами, их воли вѣрным наслидованєм послоухати заоужды винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 284); я кн⟨А⟩зъ Юри Василєвич Жаславский вызнаваю... ижєт продал єсми пану Сємєноу Олизаровичоу имєнє на Волыни своє власноє (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

2. *(свій, не чужий)* власний (2): а тоє вышє писанноє *(в ориг.* вышє писанного.— *Прим. вид.)* чєрєз шлах⟨о⟩тнє врожєного кн⟨А⟩зА Костєнтина и тєж на єго наслєдъки власныи и зо всим правом панством и власностю ⟨маєть⟩ быти дєржано... как єму и єго властнымъ наслєдкомъ лєпєй... взвидит сА (Вільна, 1499 *AS* I, 118);

(зв'язане смислом з підметом, підсилювальне слово у знач. сам) власний (2): włastnoju prisiahoju oczistitisia majet' (Луцьк, 1388 *ZPL* 108).

3. справжній, правдивий (1): и волно ему въ здѣшнемъ панъствѣ нашомъ жону пояти, и титулу вшелякого и волности шляхецкоѣ, яко властному шляхтичови, тубылцови, заживати (Луцьк, 1438 *P* 141).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **власного** (1462 *BD* II, 284); *дав. одн. ч.* **властному** (1438 *P* 141); *знах. одн. с.* **власноє** (1466 *AS* I, 62); *ор. одн. ж.* **włastnoju** (1388 *ZPL* 104, 108); *дав. мн.* **властнымъ** (1499 *AS* I, 118); *знах. мн. ч.* **власныи** (1499 *AS* I, 118).

Див. ще ***ВЛОСТНЫИ.**

***ВЛАСТЄЛЬ** *ч.* (1) володар, пан: Прѣстави сА Іо Влъдиславь воєводь в лѣ(т) ҂SЦЗГ, м(с)ца Авгоу(ст) кв днь И сътвори си камєнь въ дни Іо Нѣгоє воєвода сьтвори Барбоу(л) бань и Пръвоул дворник и съ братїам ихъ, снови Нѣгоє КраАвскы, понєжє и Влъдислав воєвода и подигноу(л) властєли (Дял. 1455 *Nic. Doc.*).

ФОРМИ: *знах. мн.* **властєли** (1455 *Nic. Doc.*).

***ВЛАСТНЫИ** *див.* ***ВЛАСНЫИ.**

***ВЛАСТЬ** *ж.* (2) (*цсл.* власть) *(право підпорядковувати своїй волі кого або що)* влада: Тые вси села... маетъ держати... а за насъ и чада наша Господа Бога молити... яко самъ отъ Христа Спаса власть господинъ отецъ владыка маетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а болшє того никакоє власти да нє имає(т) на(д) тє(м) мн(с)тырє(м) пєчє(р)скимъ и прєдѣлы єго єпа(р)хїи а(р)хима(н)дриты пєчє(р)скоє (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **власти** (1481 *ГПМ*); *знах. одн.* **власть** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ВЛАХЇНЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* влахъ): а на то є(ст)... вѣра пана (!) влахїна (Сучава, 1436 *Cost.* I, 484—485).

ФОРМИ: *род. одн.* **влахїна** (1436 *Cost.* I, 485).

ВЛАШИНОВЦИ *мн.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Влашинці: а што матка и⟨а⟩ша дєржит отчину н⟨а⟩шу и сєла Манєв, и... Влашиновцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); а кн⟨А⟩г⟨и⟩ни Васильєвой Збаразкой исъ с⟨ы⟩нми исъ єє... досталъ сА имъ Вишнєвєць... а к тому... Влашиновци (Манів, 1478 *AS* I, 76).

ФОРМИ: *наз.* **Влашиновци** (1478 *AS* I, 76); *знах.* **Влашиновцы** (1463 *AS* I, 55).

***ВЛАШИНОВЪ** *прикм.* (2): А хотарь томоу сєлоу на имѣ Бєркишєщєм... почєншє от блота Мъстакиноулоуи... чєрєзь Молдавоу оу щазоу Влашиновоу, и от щаза Влашинови право до оустїа БѪлкоє (Сучава, 1473 *BD* I, 183).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Влашинови** (1473 *BD* I, 183); *знах. одн. ж.* **Влашиновоу** (1473 *BD* I, 183).

Пор. **ВЛАШИНЪ.**

ВЛАШИНЪ, ВЛАШИНЬ *ч.* (15) *(особова назва, молд., слов.* влахъ): а на то є(ст)... вѣра пана влашина спътарѣ... и вѣра всѣхъ боАръ наши(х) (Сучава, 1435 *Cost.* I, 424); И оуставшє наши слоуги Влашинь и нєпот єго Чокан та заплатили оуси тоты вишєписанїи пинѣзи... оу роукы слоузѣ нашємоу Костє Оръшь (Сучава, 1495 *BD* II, 78).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Влашинъ, Влашинь** (1443 *Cost.* II, 160; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1495 *BD* II, 78, 248); *род. одн.* **влашина** (1435 *Cost.* I, 424; 1437 *Cost.* I, 530; 1438 *DIR«A»* 472; 1452 *Cost.* II, 426, 432; 1453 *Cost.* II, 454); *дав. одн.* **Влашиноу** (1493 *BD* II, 14; 1495 *BD* II, 78).

Див. ще ***ВАЛАШИНЪ, ВОЛОШИНЪ.**

ВЛЕВО, ВЪЛЕВО, УЛЕВО *присл.* (10) уліво, наліво: а покинувъши гостинецъ Колковъский, взяти въ лево гостинцемъ до Жыдичына (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 2); а одъ Сиквы долыны, до Мыскова горба, и з Мыскова горба до потоку и долыны Бучачной — усе у лево грунтъ до Почапынець (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

***ВЛИЦА** *див.* **ОУЛИЦА.**

ВЛОДАРЬ *ч.* (1) (*стп.* włodarz) управитель маєтку короля або феодала: Бартолтъ жалова(л) на Ондрея и(ж) ємоу сєножать покоси(л), а Ондрей вызналь алє рєклъ и(ж) коупилъ во єго владарА и заплати(л) а то(т) влодарь оумерлъ (XV ст. *BC* 31).

ФОРМИ: *наз. одн.* **влодарь** (XV ст. *BC* 31).

Див. ще **ВЛАДАРЬ.**

ВЛОДЄКЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а свєдци цнии пановє па(н) глѣбъ романовскыи... алєксандро лєдАнскыи влодєкь воєвода лвовскыи (Львів, 1412 *P* 81).

ФОРМИ: *наз. одн.* **влодєкь** (1412 *P* 81).

***ВЛОДИМЕРСКИИ** *прикм.* (1): И мы великий князь Швыдригайло Олкгердовичъ, сее осмотрилъ у светомъ евангелиеи Влодимерское церкви тые записы и обыскали есмо съ нашою княгинею... которое какъ было село и земли... приданы святой церкви Володимерской епископии, подлугъ записовъ продка нашого, опять церкви Божей потвердили есмо (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Влодимерское** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

Див. ще **ВОЛОДИМИРСКИИ.**

***ВЛОДИСЛАВОВЪ** *прикм.* (2): мы Стєфан, воєвода... знакомито чинимъ... яко хотА... памАти... прєдкоув наших... наслидова⟨ти⟩, и тиж их вѣры, пилнои заслоугы коу наияснѣишои з божиои памАти наияснАиших кнАжат и панов кролюв полскыхъ, на нмѣ коу наияснѣишємоу и коу наивышшємоу паноу Влодславовоу отцю и дроугомоу пана Влодиславовоу, сыноу єго, кролюмъ полскимъ... посвѣдчити и потвєрдити... так и мы... их воли вѣрным наслидованєм послоухати заоужды винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 283—284).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **Влодиславовоу** 1 (1462 *BD* II, 283); **Влодславовоу** 1 (1462 *BD* II, 283).

Пор. **ВЛОДИСЛАВЪ.**

ВЛОДИСЛАВЪ *ч.* (34) (*стп.* Włodzisław, Włodsław) Владислав: Влодиславу божьєи млти коро(л) полско(м) (Луцьк, 1388 *P* 42); господарА нашєго милостивого, королА влодислава єго приказанъємь то єсмы вчинили (Перемишль, 1390 *P* 175); А ивашко... знаємо чиню... ажє вєлєбныи г(с)дрь, влодиславъ, из божьєи мл(с)ти кроль пол(с)ки и вєлєбныи кнА(з), витовтъ литов⟨с⟩ки, смиловали(с) надо мною, принАли суть мєнє собѣ слугою (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); А далєи слюбоуєм, иж въсѣ... обвєзанА... прєд-

ков наших воєвод молдавскых... которым сѣ промѣноунномоу (!) Владславоу кролю полскомоу и дроугомоу Влодславоу сыноу его записал сѣ и обвезал сѣ... с полностию здержим и заховамо (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

ФОРМИ: *наз. одн.* **владиславъ, Влодисла(в), вло(д)славъ** (1388 *P* 36; 1394 *P* 53; 1395 *Cost.* II, 610, 612; 1400 *Cost.* II, 619; 1404 *P* 70; 1415 *P* 86; 1433 *P* 120, 122, 124); *род. одн.* **влодислава** (1390 *P* 175; 1395 *Cost.* II, 610, 611; 1400 *P* 62; 1401 *P* 64; XV ст. *СЯ* 9; 1402 *Cost.* II, 623); *дав. одн.* **Владиславу, вло(д)славу, влодиславоу** 9 (1388 *P* 42; *SL* 678; 1393 *P* 51; 1402 *Cost.* II, 621, 623; 1404 *P* 70; 1434 *Cost.* II, 664); **вло(д)славови, влодиславови** 4 (1393 *Cost.* II, 607; 1433 *P* 121; 1434 *Cost.* II, 663, 664); **Влодславоу** 2 (1462 *BD* II, 285); *ор. одн.* **вло(д)славомъ, влодиславомъ** (1404 *P* 70; 1433 *P* 123).

Див. ще **ВЛАДИСЛАВЪ, ВОЛОДИСЛАВЪ.**

ВЛОДКОВИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва):* А па(н) птръ влодковичь дѣдичь схарбиновскии староста галицкии свѣдчю и познава(м)ъ... аже миха(л) грабовецкии а па(н) пт̃рашь пиликовичь просили кролѧ о границю промежи грабовцѧ а тисмѧнча(н)ъ (Галич, 1404 *P* 67—68); а мы слюбоуемъ ему при нашеи вѣрѣ заплатити безъ никоторое о(т)волоκы о(т) сего велика дни̃ за два рокы яко были есмы послали нашего посла пана петра влодкови(ч) старосту теребовльско(г) подъстольѣ(г) судомирьско(г) до александра воево(д) (б. м. н., 1411 *P* 77).

ФОРМИ: *наз. одн.* **влодковичь** (1404 *P* 67); *знах. одн.* **влодкови(ч)** (1411 *P* 77).

***ВЛОДСЛАВОВЪ** *див.* ***ВЛОДИСЛАВОВЪ.**

***ВЛОДСЛАВЪ** *див.* **ВЛОДИСЛАВЪ.**

***ВЛОДЫКА** *ч.* (1) *(особова назва):* Што король е. м. волости давалъ боярамъ Житомирскимъ въ Клодовѣ, апрѣль 2 дн., индиктъ 5 ... Влодыцѣ Попковичу волость Жолвяжъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Влодыцѣ** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II,9).

***ВЛОЖЄНЫИ** *див.* **ОУЛОЖИТИ.**

***WŁOŻYTY SIA** *дієсл. док.* (1) (в що) *(вмішатися)* втрутитися: Takto nam trudno peremiryia ta i waszab milost żałowali, syły by iesto nam w tom ne czynili, iżby nam peremiryie s nim derżat, zaniaz ne czoho dla iesmo to wczynili i w to sia włożyli, niż wiry dla Chrestyianskoie i waszoie dla soromoty, szto was soromotył (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **sia włożyli** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

***ВЛОСТНЫИ** *прикм.* (6) (*стп.* włostny) *(чий на підставі права власності)* власний: а про лѣпшую справедливость и свѣдотство печат свою влостную завѣсили ⟨есмо⟩ к сему н⟨а⟩шому листу (Володимир, 1470 *AS* I, 65); Янъ ... ре(к) зъ своѥ зь влостное бчолы мед несъ до своего домоу (XV ст. *BC* 19); жаловали на(м) погоре(л)скии на него, што(ж) о(т)нѧ(л) в ни(х) зе(м)лю и(х) влостную (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **влостного** (XV ст. *BC* 23 зв.); *род. одн. ж.* **влостное** (XV ст. *BC* 19); *знах. одн. ж.* **влостную** (1470 *AS* I, 65; 1487 *AS* I, 240; 1495 *ВМЗД*); *місц. одн. ж.* **оу !влоустєноуи** (1462 *BD* II, 284).

Див. ще ***ВЛАСНЫЙ** 1.

***ВЛОСТОВСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* а пакы бихомъ тако нє задержали, яко сѧ есмо записали на то(м) сниму, прї наши(х) пановъ ... при паноу андровашу, воєводы подолскомоу, старости самборскомоу, и при пану влостовскомоу, старости подолскомоу... що быхо(м) били осажени нашеи чти (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679).

ФОРМИ: *місц. одн.* **при влостовскомоу** (1435 *Cost.* II, 679).

***ВЛОСТЬ** *ж.* (1) (*стп.* włość) *(територіально-адміністративна одиниця)* волость: Мы ... вызнавамы ... иже лопатичь ива(н) юриевъ сынъ исъ єго братиєю посполною рукою позвали суть яна бѣлецко(г) о дѣдину о бѣлку лежѧчию оу власти оу лвовскои (Львів, 1421 *P* 93).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу власти** (1421 *P* 93).

Див. ще **ВОЛОСТЬ** 1.

ВЛОЦЛАВСКИИ *прикм.* (2) *(пор.* Włodsław, Włocławek *у Польщі):* Мы воицехъ з бжнеи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскии ... бискупове влодиславъ выбраныи ку бискупству влоцлавскому миколаи з михалова... ярантъ з брудцова влоцлавскии... слюбуемы и записуемы сѧ стецку воєводѣ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **влоцлавскии** (1433 *P* 122); *дав. одн. с.* **влоцлавскому** (1433 *P* 122).

! **ВЛОУСТЄНОУИ** ⟨ВЛОСТНОЙ⟩ (1): Тиж... слюбуем... Казимироу кролю... противко каждомоу непріятелеви их пристати и помагати, оу влоустєноуи парсоунѣ (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

Див. ***ВЛОСТНЫИ.**

***ВЛОУСЪ** *див.* ***ОУЛОУСЪ.**

***ВЛЧА** *див.* **ВЛЪЧА.**

***ВЛЪДЄСКУЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор. слов.* владати): мы стефанъ воєвода... чинимъ знаменито... оже тоть истины слуга нашъ тадоръ влъдєску(л) слоужилъ намъ право и вѣрно (Сучава, 1443 *Cost.* II, 140—141).

ФОРМИ: *наз. одн.* **влъдєску(л)** (1443 *Cost.* II, 141).

ВЛЪДЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше єго право(ю) и вѣрною службою до на(с) ... дали єсми єм(у)... єго очину село на серетѣ, на имѧ влъдещи (Сучава, 1443 *Cost.* II, 141).

ФОРМИ: *наз.* **влъдещи** (1443 *Cost.* II 141).

ВЛЪДИКА *див.* **ВЛАДЫКА** [2].

ВЛЪДИСЛАВ *див.* **ВЛАДИСЛАВЪ.**

ВЛЪДИСЛАВЬ *див.* **ВЛАДИСЛАВЪ.**

***ВЛЪКАНОВЪ** *прикм.* (2) ◇ крѣница Влъканова *див.* **КРЪНИЦА.**

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Влъканова** (1475 *BD* I, 206).

***ВЛЪКАНЪ** *ч.* (1) *(назва джерела):* и такожъ дали єсми ємоу и дроугоє село по(д) ботнѣми подли влъкана (Нямц, 1443 *Cost.* II, 120).

ФОРМИ: *род. одн.* **влъкана** (1443 *Cost.* II, 120).

ВЛЪКСАНЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и привилїе от Алєксандра воєводї дѣда нашего єщє єсмо имь дали що на тоти села ... на имѣ Биравичєщи ... и Влъксанєщи (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз.* **Влъксанєщи** (1499 *BD* II, 162).

Див. ще ***ВЛЪКСАНОВО.**

***ВЛЪКСАНОВО** *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и дали господствоу мы пєть сєль... три на Бистрици, выше Бакова: село Бираиио, и село Влъксаново и село Маноуилєщи (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Влъксаново** (1500 *BD* II, 173).

Див. ще **ВЛЪКСАНЄЩИ.**

ВЛЪСЪНЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стефа(н) воєво(д)а... знаменїто чини(м)... оже... дали и потвєрдили єсми томоу стомоу монастироу села, оу нашеи зємли мо(л)давскои, на имѣ село(м)... влъсънєщїи по вишє о(т) баковѣ ... и лоукъчещїи (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10).

ФОРМИ: *наз.* **влъсънєщїи** (1462 *Cost. D.* 10).

***ВЛЪХОВЄЦКИИ** *прикм.* (1): билн дани тоти̃ и̃ цр̃кви ис попи о(т) дѣда нашего... лѕ цр̃ко(в) ис попо(м) влъховецка (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **влъховецка** (1490 *DC* 147).

Пор. **ВЛЪХОВЄЦЬ.**

ВЛЪХОВЄЦЬ *ч.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві)* Волховець: билн дани тоти̃ и̃ цр̃кви ис попи о(т) дѣда нашего ... лѕ цр̃ко(в) и(с) попо(м) на влъховець (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* на **влъховєць** (1490 *DC* 147).

ВЛЪЧА, ВЫЛЧА, ВИЛЧА, ВИЛЧА *ч.* (100) *(особова назва, молд., слов.* влъкъ): А ивашко, снъ пєтровъ, дѣди(ч) валаски, и па(н) вилчА поручАємъ и выручили єсмо оу нашего господарА, оу велебного кролА пол(с)кого, романа (Берестя, 1400 *Cost.* II, 617); мы стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша прАд нами... и жаловали нам, аже привилїе великоє, що имал влъча батърєскоула от дѣда нашего... на своє отниноу, сєло на имѣ батърещїи... они загоубили (Сучава, 1493 *Cost. S.* 175).

ФОРМИ: *наз. одн.* **влъча** 4 (1428 *Cost.* I, 206; 1476 *BD* I, 209; 1479 *BD* I, 228; 1493 *Cost. S.* 175); **вылчА** 3 (1433 *Cost.* II, 650; 1434 *Cost.* II, 665, 670); **вилчА** 2 (1400 *Cost.* II, 617; 1421 *Cost.* I, 141); **вилча** 1 (1436 *Cost.* II, 701); *зам. род.* вѣра пана **влъча** 3 (1414 *Cost.* I, 112; 1428 *Cost.* I, 221; 1438 *Cost.* II, 26); вѣра пана **вилча** 1 (1425 *Cost.* I, 169); вѣра пана **влъчА** 1 (1415 *Cost.* I, 122); вѣра пана **вылчА** 1 (1407 *Cost.* I, 57); *род. одн.* **влъчи, влъчи, влчи** 41 (1409 *Cost.* I, 65; 1414 *DIR«A»* 441; 1428 *Cost.* I, 202; 1431 *Cost.* I, 318; 1433 *Cost.* I, 359; 1438 *Cost.* II, 7; 1476 *BD* I, 209; 1488 *BD* I, 345; 1493 *Cost. S.* 175 і т. ін.); **вылчи** 24 (1422 *DIR* 35; 1432 *Cost.* I, 331; 1434 *DIR«A»* 463; 1436 *Cost.* I, 468; 1435—1436 *Cost.* I, 494; 1437 *Cost.* I, 536; 1438 *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 46; 1475 *BD* I, 206 і т. ін.); **вилчи** 7 (1425 *Cost.* I, 173; 1428 *Cost.* I, 228; 1435 *Cost.* II, 679; 1436 *Cost.* I, 455, 481, 484; 1437 *Cost.* I, 515); **Вылчѣ** 6 (1436 *BAM* 29, 33; *Cost.* I, 444, 450, 460; 1437 *Mih.* 203); **влъчѣ** 5 (1435 *Cost.* I, 403; *МЭФ;* 1436 *DIR«A»* 469; *Cost.* I, 473, 476); *ор. одн.* **вилчєю** (1400 *Cost.* II, 619).

Див. ще ***ВИЛЧУ.**

ВЛЪЧИН *прикм.* (7): и на то на все слюбили єсмо цѣлова(л) крєстъ с паномъ вилчею и печА(т) вилчина привѣше(н) с моею (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); мы стефан воєвода... знамєнито чиним... оже прїидоша прАд нами... мароушка, сєстра влъчи батърескоула, и братанич єи, нєгрило, снъ влъчин ... и жаловали нам, аже привилїе... на своє отниноу ... загоубили (Сучава, 1493 *Cost. S.* 175).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **влъчин** (1493 *Cost. S.* 175); *наз. одн. ж.* **вилчина** (1400 *Cost.* II, 619; 1409 *Cost.* I, 70; 1411 *DIR«A»* 439; *Cost.* I, 95); **Вылчина** 1 (1411 *Mih. Alb.*); **влъчина** 1 (1493 *Cost. S.* 176).

Пор. **ВЛЪЧА.**

ВЛѢКЪ *ч.* (1) *(особова назва):* мы илїа воєво(д)... знаменито чини(м)... оже... дали єсми ємоу оу нашєи зємли оу молдавскои села... на имА балосинєщи... и на краковѣ где бы(л) са(с) да(н) и да(н) влѣкъ (Сучава, 1442 *Cost.* II, 93).

ФОРМИ: *наз. одн.* **влѣкъ** (1442 *Cost.* II, 93).

***ВЛѢЧИ СА** *дієсл. недок.* (1) тривати, продовжуватися: и дадо(х) его п(о)поу никїтѣ да слоужи(ть) въ нє(м) до живота своєго и по съмрѣти єго да є(ст) дѣца(м) єго оставши же дѣца(х) да є(ст) вноучАто(м) єго и прѣвноучАтомь дондеже сА влѣче(ть) съмА є(г) и корєнъ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **сА влѣче(ть)** (1401 *ЗКЄ*).

***ВМЄРТИ** *див.* ***ОУМЄРТИ.**

***ВМЕШКАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* omieszkać) *(з заперечною часткою)* затримуватися: а запнсала есми по души его князя небощика... къ манастыру Светого Спаса въ Кобрыню село Корчичи... ижъ бы кождого дня не вмешкала Божая служба (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ж.* **бы... не вмешкала** (1401 *АкВАК* III, 2).

ВНИЗ *прийм.* (1) *(в род.) (виражає просторові відношення — вказує на напрям дії)* вниз, наниз (чим, по чому): а черезъ тую Бучачную, вниз Ровця, припровадылъ насъ панъ Ярмола до долыны, где указалъ по той сторони тылько грунтъ Почапынскій (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

В НИЗЪ *присл.* (1) вниз, наниз: Она поставила боАр, моужей многих, которыи перед нами поведили: Ведаєм гораздо в границах и в соусецстве по рєкоу Зелвоу к Дєрєчиноу в низъ и в верх и тоє поле Малєєвскоє розъроблєно (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

ВНИМАТИ *дієсл. недок.* (1) (кого від чого) *(не давати зробити що)* стримувати, здержувати: а пакъ ли бы нашь г(с)подарь нынѣшнии и потомъ будучии што бы мыслили, а любо хотѣли починати противъ г(с)подарА кролА коруны пол(с)коѣ, тогды мы имамы нашихъ г(с)подарии о(т) того внимати и не дати имъ и бронити (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613).

ФОРМИ: *інф.* **внимати** (1395 *Cost.* II, 613).

В НОЧИ, ОУНОЧІ *присл.* (6) уночі: Нагло(д) кмє(т) жалова(л) на сво(и) сЖсє(ди) ижь ємоу в ночи конь украде(н) (XV ст. *ВС* 22 зв.).

ВНОУК *див.* **ОУНОУК.**

ВНОУКА *див.* **ОУНОУКА.**

ВНУКЪ *див.* **ОУНОУК.**

***ВНУЧА** *див.* ***ОУНОУЧА.**

ВНУЧКО *ч.* (1) *(особова назва):* мы стефанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... аже єсмо оумолвили и с пре(д)рєчеными паны и с коруны по(л)скоА, которыиже сА иснимали с нами, оу сєрєтА, на имѣ, панъ янъ с чижева... панъ внучко с коутнА (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729).

ФОРМИ: *наз. одн.* **внучко** (1445 *Cost.* II, 729).

***ВНОУЧА** *див.* ***ОУНОУЧА.**

ВО *див.* **ВЪ.**

ВОБЄЛ *див.* **ОБЄЛ.**

***ВОВЕДЕНІЕ** *с.* (2) ◇ Воведеніє Богородиц и (2) *(назва релігійного свята, також календарна дата)* введення богородиці: а писанъ у Печерскомъ монастырѣ мѣсяца ноємврія 21 на Воведеніе Богородица (!) въ лѣто 6906: индикта 5 въ втокъ (!) (Київ, 1398 *ДГПМ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Воведеніе** (1398 *ДГПМ*).

***ВОВЄСЪ** *див.* ***ОВЄСЪ.**

! ВОВЛКОВЛЯНИНЪ *див.* **ВОЛКОВЯНИНЪ.**

***ВОВРУЧИИ** *див.* ***ВРУЧИИ.**

! ВОГ ‹ВАГУ› (1): А коли(ж) оу жалоба(х) оу праведлива(г) соу(д) нє иєть гнєвъ о правдоу имєєть соу(д) како во(г) (!) имєти в роуце... а сказанїя бы чинилъ справедливо (XV ст. *ВС* 33 зв.).

Див. **ВАГА.**

! ВОГДАНОВИЧЬ *див.* **БОГДАНОВИЧ.**

ВОДА *ж.* (35) **1.** *(перев. у множині)* водні угіддя (16): а даємъ и дали єсмо со всѣми оужитки с лесомъ, съ дубровами, с водою, и съ зѣмлею и ставы (Краків, 1394 *Р* 54); а тия сєла дадошє прѣ(д) нами и на нашє вѣ(данїє) исполємь и съ лѣсомь и съ водою и съ въсѣмь прижитко(м) да боудоуть манастироу (Сігет, 1404 *ГМ*); а та(к) оузда(л) Ако самъ имѣ(л) и с полємъ и зємєлею (!) и с луками и с водами и с рѣками и с луги и с гаи и с лѣсы и с дубровами и со вєсѣми (!) оужитъки што нининѣ (!) су(т) (Галич, 1418 *Р* 89); а имѣєть лєнько заруби(ч) тые сєла держати вѣчно нєпорушо (!) Со всимъ што к ты(м) селомъ прислушаєть С полми с нївами съ сєножатми съ водами с рєками с крыницАми... и со всими оуходы и приходы (Житомир, 1433 *Р* 126—127); мы кнгииы олєкса(н)доваА (!) наста(с)я киє(в)скаА ... придали єсмо оу до(м) Стыя тр(о)ци к манастырю Сєргиєвоу, двѣ волости наши(х)... съ зємлАми и(з) водами. С озеры и с рѣкамы, и с рѣчками и С потокы и(з) бобровыми Гоны (Київ, 1459 *Р* 174); продал есми свое имѣнъе отъчистое и дедичное Подгайцн у Володимерскомъ повете своєю доброю волею... пану Василю Хребътовичу... с полми, и сеножатми, и с гаем, и с дубровою, и с водами, и с потоки (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

2. *(річка, потік)* вода (12): а хота(р)... до ди(л) нєг‹рє›ще(м) оу могилоу та о(т) толѣ на краи ли‹с›а... та до води ‹оу ал›бина (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224); А хотарь тим вы-

шєписаниимь трєм. сєламь по водоу Добровєцом долоу до оусти Коуцитнои, та пакь по водоу Коуцитнои гори до хотара Ромашкова (Гирлов, 1499 *BD* II, 163).

3. *(вміст водоймища)* вода (2): но коли панъ дробышь ставъ завить (!) но покоуль вода сѧ взольєть, пото(л) панъ дробы(ш) маеть сѣножѣтими своими о(т)мѣнити волбыревце(м), какъ было за отца моєго при витовтѣ (Острог, 1458 *ОЖДМ*); коли кн⟨ѧ⟩зю Семену спустити вышнїй ставъ, а в тотжє час кн⟨ѧ⟩зю Василью спустити свой ставъ нижнїй обадва ставы в одинъ час спустити и в одинъ час заставити, длѧ того абы нє было шкоды кнѧзю Семену, штобы гораздо вода съшла ловити рыбы (Луцьк, 1463 *AS* I, 55);

в о д о ю (1) водним шляхом, водою: На Мощєницы нє надобе Въ Степани одъ верхового а одъ пѣшего не надобе, коли водою провадятъ (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); п о в о д ѣ (4) водним шляхом, по воді: и по тои сторонѣ ставоу да оучинѣтъ жєрствило, и о(т) ста(в) доловъ проуто⟨мь⟩, о(т) оу⟨сєи⟩ тръ⟨го⟩вли, да є(ст) имъ въсє тоє мыто и по водѣ и по соу(х) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 324); яко да оутвръдим цръковъ... и съ оусими озерами и гырлами и озєрками, и от Чєрлєного Кєшенєва до дил Загорни... и съ митом и по соухоу и по водѣ (Дольний Торг. 1458 *BD* I, 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вода** (1458 *ОЖДМ;* 1463 *AS* I, 54, 55; 1470 *DIR«A»* 522); *род. одн.* **води** I (1428 *Cost.* I, 224); **воды** I (1446 *Cost.* II, 270); *дав. одн.* **водѣ** (1448 *Cost.* II, 324; 1458 *BD* I, 8); *знах. одн.* **водоу** (1433 *Cost.* I, 359; 1453 *Cost.* II, 445; 1499 *BD* II, 163); *ор. одн.* **водою** (1394 *P* 54; 1404 *ГМ;* 1446 *Cost.* II, 270; 1493 *BD* II, 6; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1495 *BD* II, 63); *місц. одн.* **по (на) водѣ** (1429 *Cost.* I, 258; 1448 *Cost.* II, 324; 1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 8); *ор. мн.* **водами** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1418 *P* 89; 1424 *P* 100; 1433 *P* 127; 1459 *P* 174; 1466 *AS* I, 60; 1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

Див. ще **ДОБРАѦ ВОДА.**

ВОДИТИ *дієсл. недок.* (3) ◇ в о д ы т и п о д в о д у (1) *(вид натуральної повинності селян)* давати підводу на вимогу правителя або феодала-землевласника (1): мы Стєфа(н) воєвода... знамєнито чины(м)... ожє... дали (є)сми сє(с) на(ш) листь нашємоу монастирю... на то абн оуси и(х) люди... нєводыли по(д)водоу а также наши паркалаби о(т) нѣмца боу(д) кто боудеть о(т) на(с) (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125); б ч о л а в о д и т и (1) *див.* ***БЧОЛА** [1]; п ч є л ы в о д и т и (1) *див.* ***БЧОЛА** [2].

ФОРМИ: *інф.* **водити** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1498 *ЧІАФ*); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **аби водыли** (1467 *Mih. Doc.* 125).

Див. ще ***ВОДИТИ СЯ.**

***ВОДИТИ СЯ** *дієсл. недок.* (1) *пас.* (перед ким) розглядатися: Мы бискупи ... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь... о тыч(и)н мѣсто... на многи(х) роцѣхъ пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* **водила(с)** (1404 *P* 70).

Див. ще **ВОДИТИ.**

***ВОДИЧКА** *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбоую до на(с)... дали... єсми ємоу... воровєщи, и на ба(х)луи мє(ж) водичкою и мє(ж) дринжещи єдно мѣсто о(т) поустини (Сучава, 1456 *Mih.* 213).

ФОРМИ: *ор. одн.* **водичкою** (1456 *Mih.* 213).

ВОДЛЄ *прийм.* (1) *(стч.* vedle, *стп.* wedle) *(з род.) (виражає модальні відношення)* відповідно (до чого, чому), згідно (з чим): Продал єсми имєнє... с людми, с полми... вынявши за трєтию част зо всихъ имєнєй моих отчизныхъ, выслуженыхъ и купленых в зємъли тутошней волынской лежачихъ водлє права посполитого и статуту великого князства литовского (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

Див. ще **ВОДЛУГ, ПОДЛЄ, ПОДЛУГЪ.**

ВОДЛУГ *прийм.* (4) *(стп.* według) *(з род.) (виражає модальні відношення)* відповідно (до чого, чому), згідно (з чим): winu sud'i swojemu wodłuh obyczaja zemskoho, zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); и мы во(д)лу(г) и(х) листу судового погоре(л)ски(х) жє в то(м) єсмо оправили и се(с) нашъ листъ на то и(м) дали (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

Див. ще **ВОДЛЄ, ПОДЛЄ, ПОДЛУГЪ.**

***ВОДНЫИ** *прикм.* (6) ◇ б ѣ г и в о д н ы е (3) *див.* ***БѢГЪ** [1]; п о т о к и в о д н ы е (3) *див.* ***ПОТОКЪ** [1].

ФОРМИ: *ор. мн.* **водными** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; *P* 156; 1452 *АкЮЗР* I, 21; *АрхЮЗР* 8/IV, 61).

ВОДОРАЦКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* Про памет: Водорацкии вышей дани взѦл 100 судновъ и судно Индикъ 14 (Вільна, 1496 *АЛРГ* 73).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Водорацкии** (1496 *АЛРГ* 73).

ВОДОТЫИНЪ *ч.* (1) *(назва села у Київській землі)* Водотиїв: Село водотыинъ а в томъ селе дєвєть слоу(г) ко(н)ми слоужать (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **водотыинъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

***ВОДОХРЄЩИ** *мн.* (1) *(назва релігійного свята, також календарна дата)* водохрещі: писанъ листъ оу сочавѣ, оу нѣделю, на канунѣ водохрщь (Сучава, 1393 *Cost.* II, 608).

ФОРМИ: *род.* **водохрщь** (1393 *Cost.* II, 608).

***ВОДЫНСКИИ** *прикм.* (7): што пє(р)во сего стоѦли пере(д) нами очивисто вправе зємѦнє дороги(ц)кии воды(н)ски(и) с погоре(л)скими (Вільна. 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **воды(н)ски(и)** (1495 *ВМЗД*); *дав. одн. ч.* **воды(н)скому** (1495 *ВМЗД*); *наз. мн. ч.* **воды(н)ски(и)** (1495 *ВМЗД*).

***ВОДЫТИ** *див.* **ВОДИТИ.**

***ВОЄВАНЫИ** *прикм.* (1) ◇ ш к о д а в о є в а н н а я *див.* **ШКОДА.**

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **воєваную** (1433 *P* 121).

***ВОЄВАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) сплюндрувати, спустошити: а на(ш) господаръ, кролъ, о(т)поустилъ намъ тотъ гнивъ, що о(т)цъ нашъ, алєксандръ воєвода, воєвалъ коломыю и снѣти(н) (Сучава, 1435 *Cost.* II, 687).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **воєвалъ** (1435 *Cost.* II, 687).

ВОЄВОДА, ВОЄВОДѢ *ч.* (1639) **1.** *(титул правителів Молдавського князівства та його синів)* воєвода (1558): Влодиславу... кролю польскому... оусєсєрд(є)ч(н)є (!) покланѦніе о(т) пєтра воєво(д) молдавьского (Сучава, 1388 *SL* 678); а тижь коли бы которыі непріѦтель своєю силою облогло тото исныи гро(д) галичь тогда тото исныі воєвода и бра(т) єго... имають... того исного города боронити (Луцьк, 1388 *P* 37); такжє коли ми бгъ поможе(т) ку моєи отнинѣ буду господаремъ и воєводою... слубую и сеи листъ на сєбє даю, аже хочю тымъ лєпѣи служи(т)... кролю пол⟨с⟩кому (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); мы пановє господарѣ нашего, илїи воєводы... вызнаваємъ... колижь велємѪжнїи илїашъ воєвода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь выркости... оучини(л)... мы такожє иже повынни єсмы єго воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701); а нєпріѦтелѦ нашого ильи воєводѣ оу єго зємли противъ насъ нє дєржати, а намъ такожъ нєпріѦтелѦ ильи воєводы, оу нашои зємли, противъ єго нє дєржати (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); а на то єстъ вѣра господствами романа воєводы вышєписаннаго, и вѣра въсѣхъ боѦръ молдавскыхъ (Коломия, 1448 *Cost.* II, 306); Korol Jeho Miłość s twoimi predki perwymi woiewodami, mieli pryiatelstwo i lubow (Вільна, 1494 *BD* II, 388); а на то єсть вѣра нашєго г(сд)ва вышєписаннаго, мы стєфана воєводы, и вѣра прѣвъзлюбленнаго сѣа г(сд)ва мы, богдана воєводы (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

2. *(у Польському королівстві і Литовській державі намісник короля або великого князя)* воєвода (81): оучинит(ь) которыи добрыи чловкъ кривду, любо воєвода а любо панъ оучинити исправу ис нимь (б. м. н., 1352 *P* 6); А на

то послуси кнѧзь юрьии глѣбовичь бєлзьскии панъ ота пилєцькии староста русьскоѣ зємлѣ... панъ воєвода лвовскии блотишовскии соцкии юско (Львів, 1368 *P* 16); A pritomo byli tyje swetkowe kniaź Fedor wojewoda Łuckij, buduczi toho czasu Zimont rycere a Łuba (!) bojare z Litwy (Луцьк, 1388 *ZPL* 108—109); а при томъ были свѣдци панъ спытокъ воєвода краковьски панъ ѧшко тарновьскии панъ ликоза воєвода панъ гофмистръ крщ҃нъ (Краків, 1394 *P* 54); а при томъ были свѣдци панъ миколаи спичникъ воєвода снѧтиньскии панъ гѣрко панъ андриѧшь (Коломия, 1398 *P* 57); а дасть ли ми коро(л) єго мл҃сть и потвердє(т) (!) дєржѧниє прорєчєныхъ гродовъ и зѣмль до моєго живота и ѧзъ ислюбую... ижь нє оставлю на тыхъ городѣхь иного воєво(д) а ни буръкрабъ а никоторого старьшєго по собѣ толико того которыи жь бы присѧглъ вѣрє(н) быти королєви (Кременець, 1434 *P* 131); А при томъ были добрые люди королевые бояре: Олександро Ходковичь, Тышко братъ его... Данило, воєвода Грушовскій (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); И на(д)то єщє θє(д)ко сла(л)ся на п҃на миколая радивиловича воєводоу вилєнъского канъцлєра нашого (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воєвода, воевода, wojewoda** 735 (1352 *P* 6; 1390 *P* 176; 1400 *P* 60; 1421 *Cost.* I, 141; 1443 *P* 145; 1468 *BD* II, 300; 1470 *BD* II, 309; 1484 *BD* I, 282; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **воєво(д)** 54 (1388 *P* 36; 1404 *P* 69; 1435 *Cost.* II, 694; 1448 *Cost.* II, 359; 1458 *BD* I, 20; 1470 *BD* I, 140; 1479 *BD* I, 223; 1486 *BD* I, 289; 1491 *BD* I, 451; 1497 *DC* 8 і т. ін.); **воєводѣ** 1 (1435 *DIR«A»* 465); *ск. н.* **воє(в)** 3 (1496 *ВМФКС;* 1498 *ГВКОО;* 1499 *ВФ*); **! во** 2 (1495 *ВК;* 1499 *ГОКІР*); *род. одн.* **woiewody, воєводы** 384 (1388 *ZPL* 108; 1395 *Cost.* II, 612; 1407 *Cost.* I, 56; 1421 *Cost.* I, 141; 1433 *Cost.* I, 361; 1447 *Cost.* II, 273; 1468 *BD* II, 306; 1479 *Cost. S.* 98; 1490 *BD* I, 398; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **воєводи, воєводі** 254 (1400 *Cost.* I, 27; 1409 *Cost.* I, 65; 1428 *Cost.* I, 218; 1438 *Cost.* II, 26; 1456 *BD* I, 456; 1460 *Cost. S.* 34; 1475 *BD* I, 203; 1489 *BD* I, 367; 1494 *BD* II, 37; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **воєво(д)** 78 (1388 *SL* 678; 1411 *P* 77; 1432 *Cost.* I, 331; 1442 *Cost.* II, 93; 1452 *Cost.* II, 759; 1468 *BD* I, 126; 1472 *BD* I, 177; 1490 *ДГСХМ;* 1499 *BD* II, 444 і т. ін.); **воєводѣ** 18 (1429 *Cost.* I, 242; 1433 *Cost.* I, 353; 1436 *DIR«A»* 469; 1439 *Cost.* II, 60; 1441 *DBAc* 37; 1442 *Cost.* II, 719; 1443 *BAM* 41; 1448 *ДГПР;* 1460 *Cost. S.* 41; 1467 *BD* I, 121; 1473 *BD* I, 181 і т. ін.); *род. зам. наз.* іо олєксандрь **воєводы** 2 (1400 *Cost.* I, 36; 1442 *Cost.* II, 87); *зам. місц.* при **воєводы** 1 (1435 *Cost.* II, 695); *дав. одн.* **воєводѣ** 18 (1411 *P* 77; 1433 *P* 125; 1435 *Cost.* II, 679; 1442 *Cost.* II, 719; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1479 *DC* 11; 1480 *DC* 11; 1497 *DC* 12; 1499 *BD* II, 422 і т.ін.); **воєводє** 15 (1435 *Cost.* II, 689; 1442 *Cost.* II, 719; 1481 *BD* II, 358; 1487 *РИБ* 434; 1490 *ЗХП;* 1493 *ОПВВ* 152 зв.; *ПОСВВ* 151 зв.; 1495 *ВМБС;* 1496 *АЛРГ* 72 і т. ін.); **воєводи, воєводі** 6 (1435 *Cost.* II, 682; 1499 *BD* II, 420, 422, 423); **воєво(д)** 3 (1388 *P* 37; 1411 *P* 77); **воєводови** 1 (XV ст. *НРРГ*); **воєводы** 1 (1435 *Cost.* II, 679); *ск. н.* **во** 1 (1493 *АЛРГ* 56); *зам. род.* снь Стєфан **воєводє** (1497 *Gh. S.* 6); *знах. одн.* **воєводоу** 13 (1395 *Cost.* II, 610; 1402 *Cost.* II, 623; 1411 *Cost.* II, 638; 1433 *P* 125; 1436 *Cost.* II, 706; 1455 *Cost.* II, 770; 1462 *BD* II, 289; 1467 *BD* II, 298; 1468 *BD* II, 302; 1499 *BD* II, 422; *ВФ* і т. ін.); *зам. ор.* ! нашим **воєв(о)доу** 1 (1462 *BD* II, 289); *ор. одн.* **воєводою** 20 (1400 *Cost.* II, 619; 1433 *P* 123; 1435 *Cost.* II, 689; 1442 *Cost.* II, 718; 1449 *Cost.* II, 386; 1455 *Cost.* II, 228; 1462 *BD* II, 289; 1496 *ОПВВД;* XV ст. *ВС* 33 зв.; 1499 *BD* II, 419 і т. ін.); *місц. одн.* при **воєводѣ** 2 (1370 *P* 18; 1437 *Cost.* II, 709); пры **воєводє** 1 (1496 *ПСВВ*); при **воєводы** 1 (1435 *Cost.* II, 679); *наз. мн.* **воєводы** 7 (1395 *Cost.* II, 610; 1433 *P* 121, 122; 1455 *Cost.* II, 774; XV ст. *ВС* 13 зв.; 1462 *BD* II, 289); *зам. род.* о(т) илїаша и о(т) стєфана **воєводовє** 1 (1500 *Cost. S.* 234); *род. мн.* **воєводъ, воєвод, воєводь** (1433 *P* 121; 1434 *Cost.* II, 663; 1448 *Cost.* II, 734; 1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 283, 285; 1496 *ПСВВ* 192); *дав. мн.* **воєводамъ** (1433 *P* 123, 124; 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5; 1498 *BD* II, 412); *знах. мн.* **воєводъ** (1395 *Cost.* II, 613); *ор. мн.* **воєводами, woiewodami** (1395 *Cost.* II, 613; 1494 *BD* II, 387, 388; 1496 *BD* II, 407); *місц. мн.* при **воєво(д)** (1496 *ПСВВ* 192 зв.).

Див. ще **ВОЄВОДЪ.**

ВОЄВОДИНЪ *прикм.* (9) воєводин: мы пановє и боѧрє зємлѣ молдав(с)кои, па(н) михаль, бра(т) воєводинъ, па(н) бра(т)лъ нѧтєду(л)... слюбуюмъ и слюбили єсми... вєлєбному кролєви, володиславу... вєрнымъ быти и помагати... противъ кролѧ оугорьского (Сучава, 1395 *Cost.* II 612); А сє мы панъ янъ боучацкии исъ литвинова вызнава(м) то симъ листомъ нашимъ... ажє што коли єсми имали мєжи нами мєрзѧчку и с паномъ Михаиломъ канцлѣрємъ Алєксандра воєводины(м) и мы єсми пришо(д)ши прє(д) кнѧгиню илияша воєводиноую и прє(д) и(х) паны мо(л)давскии... и єсми смирилисѧ и сътокмилисѧ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); и мы ты(х) прывилєю(в) на обє сторонє выслоухали и свєдєцътва п҃на воєводина а пана юръева (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **воєводинъ** (1395 *Cost.* II, 612; 1443 *Cost.* II, 119); *род. одн. ч.* **воєводина** (1443 *Cost.* II, 141); *ор. одн. ч.* **воєводины(м)** (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); *знах. одн. ж.* **воюводин** 1 (1442 *Cost.* II, 419); **! воєводиноую** (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); *наз. мн. ж.* **воєводины** (1456 *DIR«A»* 511); *знах. мн. с.* **воєводина** (1499 *ВФ*).

***ВОЄВОДИЧЪ** *ч.* (1) син воєводи: Стояли пєрє(д) нами очєвисто жалова(л) намъ писаръ нашъ намєстъникъ Стоклишъски(и) θєдько григоръєвичъ на воєводича троцкого на п҃на о(л)бры(х)та ма(р)тиновича кгасто(л)товича штожъ о(н) встоупається въ єго ловы любєцъкии за нємъно(м) (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **воєводича** (1499 *ВФ*).

***ВОЄВОДСТВО** *с.* (1) ◇ с ѣ с т и н а в о є в о д с т в ѣ *див.* **СЄСТИ.**

ФОРМИ: *місц. одн.* **на воєвод(с)твѣ** (1395 *Cost.* II, 612).

ВОЄВОДЪ, ВОЄВОДЬ *ч.* (54) *(титул правителів Молдавського князівства та його синів)* воєвода: Пєчать Іо Олєксандр Воєводь Г⟨оспод⟩ин зємлѣ Молдавскої (Сучава, 1401 *RIR* 45); а на то є(ст) вѣра нашєго гп(д)ва вышєписа(н)наго мы бо(г)дана воєвода (Сучава, 1451 *Cost.* II, 403); а на то є(ст) вѣра нашєго г(сд)ва вишєписа(н)наго, ми стєфана воєво(д)а (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Воєводь, воєводь** 2 (1401 *RIR* 45; 1455 *Nic. Doc.*); *зам. род.* а на то ⟨є(ст)⟩ вѣра... Стєфана **воєводъ** 2 (1451 *Cost.* II, 400; 1454 *Cost.* II, 509); *род. одн.* **воєвода, воєво(д)а** 46 (1428 *Cost.* I, 209; 1436 *Cost.* I, 468; 1458 *Mih. Doc.* 121; 1470 *BD* I, 147; 1480 *BD* I, 241; 1486 *DC* 144; 1490 *DC* 148; 1493 *BD* II, 15; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **воєводоу** 3 (1430 *Rev.* 397; 1480 *BD* I, 239); *ор. одн.* **воєводом** (1470 *BD* I, 148).

Див. ще **ВОЄВОДА** 1.

ВОЄВОДѢ *див.* **ВОЄВОДА.**

***ВОЕННЫИ** *прикм.* (1) військовий: а онъ намъ маеть... службу военную отправовати (Луцьк, 1438 *P* 141).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **военную** (1438 *P* 141).

ВОЖДЫ *див.* **ОУЖДЫ.**

ВОЖИКЪ *ч.* (1) *(особова назва):* а свѣдковє на то... панъ мичко кухмистръ вожикъ иныхъ много было при томъ добрыхъ люди (Львів, 1399 *P* 59).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вожикъ** (1399 *P* 59).

***ВОЗДАНЇЄ** *с.* (1) (*цсл.* възданиє) юридична передача маєтку: а тєжь пєрє(д) тымї паны имєнїя вѣлїкая бывають, воз(д)ано такоє воз(д)анїє иньшїи жалобы вєликый имають бытї въ прошєнїю книгы зємьскы пїсаны (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воз(д)анїє** (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

Див. ще ***ОУЗДАВАНЪЄ.**

Пор. ***ВОЗДАТИ.**

***ВОЗДАТИ** *дієсл. док.* (3) (*цсл.* въздати) (що) юридично передати: мы сказоуємь, по смрти мужьнє, женє только вѣно оузѧ(т) а остатокъ всего именїя дѣтємъ воздасть (XV ст. *СЯ* 40).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **воздасть** (XV ст. *ВС* 39; *СЯ* 40); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. с.* **воз(д)ано** (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

ВОЗИТИ, ВОЗЫТЫ *дієсл. недок.* (14) **1.** (кого, що) возити (4): и тако(ж) щобы нє давали мыто и(х) возовє, коли имє(т) возити мє(д) о(т) бохотина (Котнари, 1454 *Cost.* II, 508); И мы пытали пани Михайловое, по чомоубы она оу поущоу за рекоу оуежджала... дерево возила на оселене (Луконица, 1478 *AS* III 17); абы нє платили... мыто... ни от єдиной тръговли; развѣ которіи боудоут возити рибоу он абы давал от єдноу мажоу єдноу рибоу (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

2. (чого і без додатка) *(повинність)* доставляти натуральну данину (6): ни на мли(н) да нє робѣтъ... ни вино да нє возѣтъ (Сучава, 1444 *Cost.* II, 207); Мы Стєфан воєвода... чиним знаменито *(в ориг.* знаменитом.— *Прим. вид.)* оже тот истини *(в ориг.* истиних.— *Прим. вид.)* нашъ митрополит кир Тарасиє от Романова тръгоу даємъ и дали єсми сєє лист наш оусим єго людем... а они да имают от нас великою тарканство и великою слобозию... и да нє даст нам ни илиш... ани бочки да нє возѧт (Сучава. 1466 *BD* I, 95); повозъ возити (1) *див.* ***ПОВОЗЪ;** подводу возити (1) *див.* ***ПОДВОДА.**

3. (чим) *(через ріку)* перевозити (2): а на перевози от воза, илї от немєцких илї от ормєнских по чєтири гроши, але коли имоут возити поромомь (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); а на перевозы от воза, или от немєцкых или ормєнскых по чєтири гроши, алє коли имоут возыты поромом (Сучава. 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* **возила** (1478 *AS* III, 17); *майб. 3 ос. одн.* **имѣтъ возити** I (1448 *Cost.* II, 314); **имє(т) возити** I (1454 *Cost.* II, 508); *3 ос. мн.* **боудоут возити** I (1495 *BD* II, 64); **имоут возити** I (1456 *Cost.* II, 790); **имоут возыты** I (1460 *BD* II, 275); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **щобы возили** (1448 *DIR«A»* 491); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да... возѧтъ, возѣтъ** 4 (1438 *DBAc* 28; 1444 *Cost.* II, 207; 1453 *Cost.* II, 492; 1458 *ПГСММЦ*); **да... возѧт** I (1466 *BD* I, 95); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ж.* **вожоиа** (XV ст. *СЯ* 40 зв.).

***ВОЗЛЮБЛЄННЫЙ** *див.* **ВЪЗЛЮБЛЄНЫ.**

***ВОЗНЄСЄНЬЄ** *див.* **ВЪЗНЄСЄНЇЄ.**

***ВОЗНИИ** *прикм.* (1) ◇ дроумъ возниии *див.* **ДРУМЪ.**

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **возним** (1473 *BD* I, 183).

***ВОЗНИКЪ** *ч.* (2) (*стп.* woźnik) запряжний кінь: продал єсми тоє имєнє Дажев п(а)ну Федору Оножку Витонизкому за двєстє коп широкихъ грошей монєты чєское и за кожух бобровый сукномъ порѣпрыяномъ (!) крытый и за два возники серые (Володимир, 1475 *AS* I, 72); мы оуставлѧє(м) и(ж) такая невѣста имѣєть изостать прї жївотїнѣ и прї винѣ и прї вознико(х) которыми вожона прї моужи, выныѧвъши кони оу цєнє трє(х) гривєнъ, которыи(ж) то на дѣ(л) поидоуть то оудовє с тымі дѣтъками (XV ст. *СЯ* 40—40 зв.).

ФОРМИ: *знах. мн.* **возники** (1475 *AS* I, 72); *місц. мн.* **прї вознико(х)** (XV ст. *СЯ* 40 зв.).

ВОЗОВАѦ *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі):* Кн(ѧ)зю Семѣну Избаразкому, брату моєму мѣншому достал сѧ Ивачовъ... а Возовоѧ (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Возовоѧ** (1482 *AS* I, 80).

***ВОЗОВЪ** *прикм.* (1) ◇ Возовъ потокъ (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* И єщє ємоу потвєрдили єсми село на имѣ Нєжєщи на Возовѣ потоцѣ, що их коупил от Тадора Фофыша (Ясси, 1459 *BD* I, 32).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **на Возовѣ** (1459 *BD* I, 32).

ВОЗОК *ч.* (1) візок: абы нє платили... мыто... ни от єдинои тръговли; развѣ которїи боудоут возити рибоу, он абы давал от єдноу мажоу єдноу рибоу, а от єдин возок також єдноу рибоу, дроуго нищо (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от єдин **возок** (1495 *BD* II, 64).

***ВОЗРѢТИ** *дієсл. док.* (37) (*цсл.* възрѣти) **1.** (на що) зглянути (33): Мы кнѧ(з) Федоръ любортови(ч) знаємо чинимъ симъ нашимъ листомъ кто коли на нь возри(т) или пакъ оуслыши(т) ажє г̃(с)дрь нашь король пол(с)кии... и єго кролєваѧ... дали ми землю (Віслица, 1393 *P* 50—51); мы стєфанъ воєвода землѣ молдав(с)кои знаємо и чинимъ симъ нашимъ листомъ, кто нань коли возрить... ажъ изъ бжьєю помочью велєбного кро(л) влодислава... сѣли єсмь на воєвод(с)твѣ земли молдав(с)кои (Сучава, 1395 *Cost.* II, 611—612); Мы Владиславъ... коро(л) пол(с)ки... чинимы знаємо симъ нашимъ листомъ кто ко(л) на(н) возри(т) или па(к) оуслыши(т) ажє слуга нашь верныи па(н) ходко чємєреви(ч) послужи(л) на(м) вернє (Львів, 1399 *P* 59); мы великии кнзь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито и даємъ вѣдати симъ нашимъ листомъ каждому доброму... хто на нь возрить... ижє... даємъ и дали єсмо тому пре(д)рєченому пану андрѣю... село михлинъ оу луцкомъ повѣтє (Київ, 1433 *P* 118); мы, великий княз Алєксандро... чинимъ знаменито и даємъ вѣдати симъ нашимъ листомъ кождому доброму хто на н воизрит... даємъ и дали єсмо ему имене у Перемилскомъ повете (Луцьк, 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 16—17); Мы панъ моужыло боучацски... Вызнаваємъ симь нашымъ листомъ каждомоу... кто на(н) возри(т) или его чтоучы оуслышытъ и(ж)... дали єсми ємоу... оу снятинѣ оу горо(д) мєшканє (Снятии 1454 *P* 162—163).

2. (на що) *(врахувавши що)* зглянутися (4): мы Вєликии коро(л) влодиславъ... возрєвше єсмо на на (!) єго вѣрноую службу... оставлѧємъ и оставили єсмо єго... при томъ при всѣмъ што коли коупилъ (Краків, 1394 *P* 53—54); мы возрѣвши на єго вєрну службу... дали єсмо и даємъ наше село надѣево (Львів, 1399 *P* 59); Władislaw Bozey milosthi korol polski... Czyniemy znamienitho... aze dale iesmo sluze naszimu chodkowi szelo na imie Jermolinczi na ricze Werchuszicze v Smotriczkoi wołosthi, woirziwszy (!) na ieho wiernuiu szluzbu (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* cz(i)om... **wozriły** 1 (1395 *GL* 166); *майб. 3 ос. одн.* **возрить** 15 (1394 *P* 53; 1395 *Cost.* II, 611; 1401 *P* 64; 1404 *Cost.* II, 625; 1415 *P* 86; 1433 *P* 118; 1438 *P* 138; 1445 *АкЮЗР* I, 17; *ЗНТШ* CXV, 19; 1446 *АкЮЗР* I, 18 і т. ін.); **возри(т)** 5 (1393 *P* 50; 1399 *P* 59; 1404 *P* 69; 1411 *P* 76; 1454 *P* 162); **возрит** 5 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7; 1437 *AS* I, 33; 1444 *AS* I, 39; 1446 *AS* I, 42; *AS* III, 5); **возритъ** 3 (1402 *Cost.* II. 621; 1438 *P* 140; 1445 *Cost.* II. 728); **возрыть** 1 (1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60); **воизрит** 1 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); **wozdryth** 1 (1395 *GL* 166); **! woyrzith** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3); **! возрь** 1 (1401 *P* 65); *дієприсл. перед.* **возрѣвши** 1 (1399 *P* 59); **! woirziwszy** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3); **возрєвше єсмо** 1 (1394 *P* 54).

Див. щє ***ВЗОЗРѢТИ, *ПОЗРѢТИ, *ОУЗРѢТИ.**

***ВОЗЪ** *ч.* (76) віз (67): A tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu na imie Jermolinczi... y s plathi, y z dochodi... y z mythom... od kozdoho woza po hrosik, a ys kupieczkich wozow po dwa hrosziki (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3—4); Въ Хотячевѣ одъ накладного воэя (!) по грошу давать, а одъ порожнего воза и одъ бочекъ не надобе давати (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); сего ради ни єдинь нашь бояри(н) или мытни(к) да нє имаю(т) нигдє позабавити монастирски возове ни оу чє(м) ни сучавски мытници (Сучава, 1470 *DIR«A»* 523);

нѣмєцкии возъ (4) *див.* ***НѢМЄЦКИИ;** ормѣнскии возъ (4) *див.* **ОРМЕНЬСКИИ;** фоурманскии возъ (1) *див.* ***ФОУРМАНСКИИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **воза, woza** 45 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668, 669, 670; 1456 *Cost.* II, 789, 790; 1460 *BD* II, 274 275; *DIR«A»* 515 і т. ін.); **! возя** 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); *знах. одн.* **во(з)** 1 (XV ст. *ВС* 30); *зам. місц.* нє имаєтъ заповѣданыи товаръ на свои **возъ** 1 (1408 *Cost.* II, 632); *місц. одн.* **на вози** 1 (1456 *Cost.* II, 790); **на возѣ** 1 (1434 *Cost.* II, 669); **на возы** 1 (1460 *BD* II, 275); *наз. мн.* **возовє** 3 (1454 *Cost.* II, 508); **вози** 1 (1454 *Cost.* II, 513); *зам. род.* ис ти(х) три **возы** 1 (1453 *ПГОВ*); ис ти(х) вишєпи(с)ны(х) два **возы** 1 (1454 *Cost.* II, 513); *род. мн.* **возовъ, wozow** 3 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1429 *DIR«A»* 455; 1454 *Cost.* II, 509); **возъ** 2 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669); *знах. мн.* **возы** 7 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1448 *ДГПР;* 1453 *ПГОВ;* 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275); **вози** 3 (1446 *DIR«A»* 485; 1454 *Cost.* II, 513); **возове** 1 (1470 *DIR«A»* 523); *ор. мн.* **возы** (1453 *ПГОВ*); *місц. мн.* **оу возо(х)** (1454 *Cost.* II, 513).

ВОЗЫТЫ *див.* **ВОЗИТИ.**

ВОЙДАТОВИЧЬ, ВОЙДАТОВИЧ *ч.* (3) *(особова назва):* А при том были рада н⟨а⟩ша: кн⟨А⟩зь Михайло Васильєвич... а пан Юшко Войдатович (Луцьк, 1451 *AS* I, 44—45); А при томъ были свѣтки рада наша кнзь михайло васильевич... А панъ юшко войдатовичь (Луцьк, 1452 *P* 161).

ФОРМИ: *наз. одн.* **войдатовичь** 2 (1451 *P* 157; 1452 *P* 161); **Войдатович** 1 (1451 *AS* I, 45).

ВОЙДИЛО *ч.* (1) *(особова назва):* А при том были свѣтки наша рада: архимандритъ печєрский Аврамєй... а панъ Петръ Войницкий, а панъ Войдило, а пан Гринко Сурвиловичь (Київ, 1437 *AS* I, 34).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Войдило** (1437 *AS* I, 34).

***ВОИЗРѢТИ** *див.* ***ВОЗРѢТИ.**

ВОИКА[1] *ч.* (2) *(особова назва, молд., пор. болг.* Войко): мы алєксандръ воєвода... дали єсми томоу стому... монастырю челѣди циганскыи на имѣ наноу(л)... воика и раду(л) (Сучава, 1453 *DIR«A»* 503); и єщє єсми потвєпотвердили (!) нашємоу монастирю оуси монастирски цигане на имѣ сны владови наноуль и братїа єго воика и михоулъ и съ челѣ(д)ми своими (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воика** 2 (1453 *DIR«A»* 503; 1470 *DIR«A»* 522).

Див. ще **ВОИКО.**

ВОИКА[2] *ж.* (1) *(особова назва, молд., пор. болг.* Войка): Тиж єсми ємоу дали и потвєрдили одного циганина на имѣ Лаль, щоже он коупиль т⟨ого⟩ циганина от Воика, дочка пана Понича старого (Сучава, 1480 *BD* I, 243).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **Воика,** дочка пана Понича (1480 *BD* I, 243).

ВОИКО *ч.* (1) *(особова назва, молд.. пор. болг.* Войко): тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали и потврѣдили єсмо имъ оу нашєи зємли, оу молдавскои, сєла на кородѣ... где бы(л) воико и щефоуль (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воико** (1448 *Cost.* II, 324).

Див. ще **ВОИКА**[1].

ВОИКЫИ *прикм.* (1) мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... оже пріидє прАд нами... слоуга наш Ивоуль, сынъ Воикыи... и продал свою правоую отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 160).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Воикыи** (1499 *BD* II, 160).

Пор. **ВОИКА**[1].

***ВОИЛОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы кнА(з) двдъ дмитриєви(ч)... кгирдиви(д) бѣликъ снъ єго сємє(н) воилови(ч) гриць с брато(м) степано(м)... чинимы знамени(т) всимъ которы(м) того трѣба како кєды в то врємА коли кнА(з) вєлєбныи дмитрии... голдованиє... володиславу... королєви польскому... слюби(л) а мы имєнємъ и моча вши(х) зємлАнъ єго... ислюбуємы за нєго (Лучиця, 1388 *P* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воилови(ч)** (1388 *P* 38).

! ВОИМУЮЧИ *див.* ***ВЫИМОВАТИ.**

ВОИНА[1] *ж.* (35) війна: а имать мишь служити кролєви стрѣльцємъ на каждую воину (Перемишль, 1390 *P* 176); А с того на(м) Имаю(т) слоужнти И наши(м) Намѣстко(м) В. ма стрѣлцєма На заволаноую воиноу яко инии зємлАнє слоужа(т) (Луцьк, 1445 *P* 148); Пак ли бы тот дєн так намѣнєнны, нам, зємлѣм нашим молдавскым нѣкотора потрєбизна знакомита, яко валка алибо воина с Татары, алибо инших наших нєприатєли... а то бы... имает єго милостъ дєн и мѣсцє отложити (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воина** (1462 *BD* II, 285); *знах. одн.* **воиноу, воину** 32 (1390 *P* 176; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1445 *P* 148; 1458 *ОЖДМ;* бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 91, 92 зв.; XV ст. *ВС* 12, 27 зв.; 1488 *РИБ* 424 і т. ін.); **во(и)н** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90); *місц. одн.* **на войнє** (XV ст. *ВС* 12).

ВОЙНА[2] *ч.* (2) *(особова назва):* А при том былъ княз Михайло Сенъкгушковичъ... панъ Война Немѣричъ (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Война** (1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

***ВОИНАВА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* а (є)щє єсми дали ємоу на воинавѣ половина сєло (!) где є(ст) пашко ватаманъ (Сучава, 1445 *DIR«A»* 483).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на воинавѣ** (1445 *DIR«A»* 483).

***ВОИНАВКА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною службою до на(с)... дали єсми єму оу нашєи зємли... єдно мѣсто о(т) пустини на воинавцѣ (Сучава, 1435 *Cost.* I, 402—403).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на воинавцѣ** (1435 *Cost.* I, 403).

ВОИНЄСКОУЛ *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* воина): мы стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє тотъ истинны слоуга наш, вѣрни панъ ивоул воинєскоул, слоужил нам право и вѣрно (Сучава, 1460 *Cost. S.* 40—41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воинєскоул** (1460 *Cost. S.* 41).

ВОИНЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣм ми выдѣвше єго право и вѣрною слоужбо (!) до нас... дали и потвєрдили єсмы єго правою отнина. сєло на имѣ воинєщїи (Сучава, 1460 *Cost. S.* 41).

ФОРМИ: *наз.* **воинєщїи** (1460 *Cost. S.* 41).

ВОИНИКОУЛ *ч.* (2) *(особова назва, молд., слов.* воина): а четврътаа част от того сєла да єст плємєникоу их Мирчи Поурчєлоу соурларюл, сыноу Станин(оу), и плєминники єго Доброиноу воиникоул (Васлуй, 1495 *BD* II, 53).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воиникоул** (1495 *BD* II, 53); *дав. одн.* **воиникоул** (1495 *BD* II, 53).

***ВОЙНИНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Войнин: А тые, господару, земяне всн тоежъ отъказали и тыхъ всихъ новинъ коло рачовъ, коло войнина отреклнся (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

ФОРМИ: *род. одн.* **войниа** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

ВОИНИЦКИИ *ч.* (4) *(особова назва):* Мы бискупи мацѣи прємыски и офанасѣи владыка прємыски... па(н) миколаи воиницки(и) па(н) твориАнъ подчАши(и)... чинимы знаємо симъ нашимъ листо(м)... како ко(л) та рѣчь межи наши(м) г(с)дрмъ кролє(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с однои строны межи панєю Адвигою отиною пнлєцкою и єи дѣвкою алжбѣтою с другоѣ строны о волость о залѣсие... на многи(х) роцѣхъ пред на(м) водила(с) (Меднка, 1404 *P* 69—70); Мы воицехъ з бжиєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскии збыкгнѣвъ краковскии... домаратъ воиницкии вАнценць съ шамотулъ мєжирѣцкии... слюбуємы и записуємы сА стецку воєводѣ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *P* 122—123); А при том были свєтки наша рада: архимандритъ печєрский Аврамєй... а пан Петръ Войницкий (Київ, 1437 *AS* I, 34); а при то(м) были свєдоки наша рада, а па(н) мониви(д) староста подольскии и крємєнецкии... а па(н) я(н) воиницкии староста луцкии и олєскии (Луцьк. 1438 *P* 138).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воиницкии, Войницкий, воиницки(и)** (1404 *Р* 69; 1433 *Р* 122; 1437 *AS* I, 34; 1438 *Р* 138).

***ВОИНЪ** *ч.* (1) *(вид повинності)* військова земська служба: а вживаючи того дворища нє надобѣ ни воина ни Ѧловицѣ платити (Казимир, п. 1349 *Р* 4).

ФОРМИ: *род. одн.* **воина** (п. 1349 *Р* 4).

ВОИНѢГОВЪ *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* воинѣгъ): мы, Стефанъ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє тотъ истинныи слуга наш Микъ Воинѣговъ служилъ намъ право и вѣрно (Сучава, 1435 *МЭФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Воинѣговъ** (1435 *МЭФ*).

! WOYRZITH *див.* ***ВОЗРѢТИ.**

! WOIRZIWSZY *див.* ***ВОЗРѢТИ.**

***ВОИСКА** [1] *ж.* (2) *(болг.* войска, *серб.* војска) військо: тако слюбили нам, Стефаноу воєводи, оборонити нас завжды и зємлю нашю зємлю молдавскоую от чъсарѣ тоурєцкого и от єго воиски (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

ФОРМИ: *род. одн.* **воиски** 1 (1499 *BD* II, 423); **воиске** 1 (1499 *BD* II, 423).

Див. ще ***ВОИСКО** [1].

***ВОИСКА** [2] *ж.* (1) війна: А пак коли оусхочєт наияснѣиши Владислав, крал оугръскїи и чъскїи... и прєрєченїи иаияснѣиши Ян Олбрахть, крол полскїи... и оучинѦт воиска и, из божїєю помощїю, поидоут сами своими парсоунамы... на тоурєцкого чъсарѣ и на єго зємли и тогды наияснѣиши Владислав... имал бы проити чєрєс Басарабскоую зємлю (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

ФОРМИ: *знах. мн.* **воиска** (1499 *BD* II, 423).

Див. ще ***ВОИСКО** [2].

***ВОИСКО** [1] *с.* (4) військо (2): а мы имаємь вѣрно и знамєнито єго мл(с)ти слоужити и воиско єго мл(с)ти на помо(ч) давати (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); А пан наш наимилостивѣиши корол и Короуна имаєт нас оборонити и остєрєчи и послы своими и ороужиємь своимь и воисками своими (Сучава, 1468 *BD* II, 302);

оу воискоу ходити (2) виконувати військову повинність: ни вино да нє возѦтъ тоты лю(дї)... ни оу воиско да нє ходѦ(т), николи (Сучава, 1453 *Cost.* II, 492); И дали єсмы тым сєлам вишєписанним сєс лист нашъ на то, щобы нє платили нам дан... ни оу воискоу да нє ходѣтъ (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200).

ФОРМИ: *знах. одн.* **воиско** (1453 *Cost.* II, 492; 1455 *Cost.* II, 774); *місц. одн.* **оу воискоу** (1475 *BD* I, 200); *ор. мн.* **воисками** (1468 *BD* II, 302).

Див. ще ***ВОИСКА** [1].

***ВОИСКО** [2] *с.* (5) війна: да нє да(ст) тоє сєло ни да(н), нї илиша, ни подводоу, ни дєсѣтиноу... ни вино да нє возѣтъ, ии на воиско и нїколи да нє ходѣтъ (Сучава, 1444 *Cost.* II, 207—208); а на воиско то кто да идоу(т) тоти люди прилучитсѦ самому г(с)вами ити на воиско тогди и тоты люди да иду(т) на воску (!) (Дольний Торг, 1458 *ПГСММЦ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **воиска** (1447 *Cost.* II, 289); *знах. одн.* **воиско** 2 (1444 *Cost.* II, 207; 1458 *ПГСММЦ*); **! воску** 1 (1458 *ПГСММЦ*).

Див. ще ***ВОИСКА** [2].

***ВОИСЛАВИНЪ** *прикм.* (1): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѣд нами... Кръстина, дочка Воиславина, и сєстричича Кръстинина НастасїѦ... и дали господствоу мы три сєла на Добровєць (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Воиславина** (1499 *BD* II, 162).

ВОЙТ *див.* **ВОИТЪ.**

ВОИТЄКЬ *ч.* (6) (*особова назва, стп.* Wojtek, *пор.* Воитѣхъ): тогдє воитєкь положи(л) листъ па(н) тєрнавского што жь пани ядвига хмєлєвая сно(м) с прибко(м) уздала пол сєла сулимова воиткови по своєи дчери а по прибкове сєстрє по алжбѣтѣ (Львів, 1412 *Р* 81).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воитєкь** 2 (1412 *Р* 81); **! воитє** 1 (1412 *Р* 81); *дав. одн.* **воиткови** (1412 *Р* 81); *знах. одн.* **воитка** (1412 *Р* 81); *місц. одн.* **на воитку** (1412 *Р* 81).

Див. ще **ВОЙТКО.**

***ВОИТЄХ** *див.* ***ВОИТѢХЪ.**

***ВОИТИ** *дієсл. док.* (2) увійти: И пани вошла въ клѣть со мною посполу (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); Тѣ(ж) оуставлѦємь хто скоимъ имєєть границю о лѣ(с) а войдѣ(т) чєрє(с) границю оу лє(с), а то(т) єго застанєть, має(т) оу нєго оузѦ(т) за первоє застатье сокироу а въ дроугоє застанѫт любо мѦтєль а любо соукню (XV ст. *ВС* 37).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* **вошла** (1498 *АЛМ* 163); *майб. 3 ос. одн.* **войдѣ(т)** (XV ст. *ВС* 37).

ВОИТИН *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и дали... єсми... монастироу от Поутнои... оуси цръкви и с попи... на имѣ цръкви оу Соучавскои волости... г̃ цръков от Воитин с попом (Сучава, 1490 *BD* I, 419).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **Воитин** (1490 *BD* I, 419).

ВОЙТКО, ВОИТОКО *ч.* (4) (*особова назва, стп.* Wojtek, *пор.* Воитѣхъ): А при томъ были свѣдци... панъ Клєментъ Вислицкій, панъ Войтко, Судомирскій судья (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); а єго бо(г) нє даи аж бы воитко с дѣтками с того свѣта сшєль... тогдѣ има хмѣль прибко писаныи положити воитковымь ближши(м) м̃ ко(п) а сулимовь имѣти (Львів, 1412 *Р* 81); а тому свѣдъци... панъ фрѦнєцикъ борєшениць воитоко пана старостинъ бра(т) никлєсъ (Галич, 1418 *Р* 89); А при томъ были могоричници: на имя Войтко, конюшій Волковискій, и сь сыномъ Миколаемъ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Войтко, воитко** 3 (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1412 *Р* 81; 1451 *АкЮЗР* II, 106); **воитоко** 1 (1418 *Р* 89).

Див. ще **ВОИТЄКЬ.**

***ВОИТКОВЪ** *прикм.* (3): а єго бо(г) нє даи аж бы воитко с дѣтками с того свѣта сшєлъ... тогдѣ има хмѣль прибко писаныи положити воитковымь ближши(м) м̃ ко(п) а сулимовь имѣти (Львів, 1412 *Р* 81).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **воитковь** (1412 *Р* 81); *знах. одн. ж.* **воиткову** (1412 *Р* 81); *дав. мн.* **воитковымь** (1412 *Р* 81).

Пор. **ВОИТЄКЬ, ВОЙТКО.**

***ВОИТОВЪ** *прикм.* (2) війтів: тогды панъ данило приида пред насъ и тѦгалъ на воита зоудєчовьского на сулка о дворище о пысковича... и положили пред нами кролєвьскоє привильє воитово и оуздавалныѣ листы (Зудечів, 1411 *Р* 79).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **на воитовѣ** (1411 *Р* 79); *знах. одн. с.* **воитово** (1411 *Р* 79).

***ВОЙТОВЪСТВО** *с.* (1) територія міського або сільського самоврядування, підлегла війтові: Отъпустили есмо войту Володимирскому Иванову сыну, на имя Ѳедьку, зъ войтовъства Володимирского и Литовижъского на войну не ходити до его живота ни со однымъ старостою Луцъкимъ (Судомир, 1488 *РИБ* 424).

ФОРМИ: *род. одн.* **войтовъства** (1488 *РИБ* 424).

ВОИТОКО *див.* **ВОИТКО.**

ВОИТЪ, ВОЙТ, ВОІТЪ *ч.* (33) (*стп.* wojt, *свн.* voget, *лат.* vocatus, advocatus) *(у містах на німецькому праві голова місцевого самоврядування і міського суду)* війт: а сє зємлѦне панъ ходько быбєльскии... панъ воитъ пєрємышльскии (Перемишль, 1359 *Р* 10); а то свѣдци мѣстичи панъ кнєфль михно воитъ ярославьскии (Львів, 1370 *Р* 18); а при томъ были свѣдци панъ миколаи спичникъ воєвода снѦтиньскии... панъ хролъ варвариньскии воронко воитъ коломыискыи рускии (Коломия, 1398 *Р* 57); а на то, коли єсми хотарили то(т) хотаръ, былъ са(м) г(сд)ва ми и былъ на(ш) митрополи(т), ки(р) ѳєо(к)тистъ... и па(н) тадоръ сюлжарю, па(н) сєркизы воитъ о(т) со(ч)вѣ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 583); и тєжъ просилъ есми пана войта Володимерского Федка Лудовича, штобы печать свою прыложилъ къ сему моему листу, и панъ войтъ печать свою прыложилъ (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106); а про лѣпшою твєрдость я макси(м) би(л) чоло(м) н̃(н)оу воитоу и боурмистро(м) и рѦдца(м) штобы и(х) мл̃(с)ть приложи(ли) пєча(т) мѣстицкоую к сємоу листу (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воитъ, воит, вои(т), воітъ, woith** (1359 *Р* 10; 1370 *Р* 18; 1390 *Р* 176; 1398 *Р* 57; 1400 *Р* 61; 1413 *GL* 48; 1418 *Р* 89; 1449 *Cost.* II, 386; 1456 *Cost.* II, 583; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1490 *AS* I, 92; 1496 *АЛРГ* 94 і т. ін.); *род. одн.* **войта** (1497—1498 *АЛРГ* 79); *дав. одн.* **воиту, воитоу** (1488 *РИБ* 424, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; бл. 1500 *ПИ* № 2); *знах. одн.* **воита** (1411 *Р* 79; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106; 1495 *АЛМ* 88); *ор. одн.* **воитомъ** (1411 *Р* 89); *місц. одн.* **на воитѣ** (1411 *Р* 79).

ВОЙТѢХЪ *ч.* (8) (*особова назва, стч.* Vojtěch, *стп.* Wojciech, *лат.* Adalbertus): А при томъ были панове рада наша: князь Войтѣхъ, бискупъ Виленскій... панъ Петръ Яновичъ и ины⟨е⟩ панове, маршалки нашы (Вільна, 1495 *РИБ* 621); Пры (том) бы(ли) кн(з) во(и) би(с) ви(л) а воє(в) ви(л)... и вси панове рада (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Войтѣхъ** 1 (1495 *РИБ* 621); **Вой⟨тє⟩х** 1 (1499 *AS* I, 118); *ск. н.* **во(и)** 1 (1499 *ВФ*); **Вт.** 1 (1496 *АЛРГ* 69); *знах. одн.* **во(и)тєха** (1496 *ПДВКА; ПДСВВ; ПСВВ* 192 зв.); *ор. одн.* **Войтєхомъ** (1496 *BD* II, 401).

Див. ще **ВОИЦЄХЪ.**

***ВОЙТЯНЬЕ** *с.* (1) ⟨?⟩: Нине пакъ для нашего брацства, какъ наше слово почастовавше, намъ отъ васъ войтянье вчинишъ (б. м. н., 1484 *РИБ* 351).

ФОРМИ: *знах. одн.* **войтянье** (1484 *РИБ* 351).

ВОИЦЄХЪ *ч.* (2) (*особова назва, стп.* Wojciech, *лат.* Adalbertus): Мы воицехъ з б̃жиєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскии збыкгнѣвъ краковскии... воицехъ з малого ланчицкии... слюбуємы и записуємы сѧ стецку воєводѣ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воицехъ** (1433 *Р* 122).

Див. ще **ВОЙТѢХЪ.**

WOICZICZ *див.* **ОТЧИЧ.**

ВОІТЪ *див.* **ВОИТЪ.**

ВОКНО *с.* (3) отвір соляної шахти (1): А дали єсми имь та села у вѣки со всѣмь правомь и панствомь... и со всѣми доходи... с полем, и с лѣсомь, и с вокном и с рѣками (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5);

◇ вокно солное (1), окно соли (1) соляна шахта: изниже ты(х) врочищь лѣсь и балина вокно солное и поле и доубровы то є(ст) балицкое (Зудечів, 1413 *Р* 83); да имаю(т) о(т) три возы таркани велики(х) оу всє земли г(с)вами и по тръго(м) и села(м) по оуси(х) болота(х) и озера(х) и по оуси(х) мыта(х) и по оуси(х) окна(х) соли (Сучава, 1453 *ПГОВ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вокно** (1413 *Р* 83); *ор. одн.* **вокном** (1378 *ЗНТШ* LI, 5); *місц. мн.* **по окна(х)** (1453 *ПГОВ*).

***ВОКО** *див.* ***ОКО**[1].

***WOŁANIE** *с.* (1) поклик: jestliby chrest'jane jemu ku pomożeniu ne pribehli, ku wołaniu wsiakij sused... tridcat szelahow majet zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 108).

ФОРМИ: *дав. одн.* **wołaniu** (1388 *ZPL* 108).

Пор. ***ВОЛАТИ.**

! **ВОЛАСКЫЯ** *див.* **ВОЛОСКЫ.**

***ВОЛАТИ** *дієсл. недок. і док.* (3): **1.** *недок. (голосно просити допомоги)* кликати (1): Теź jestliby... niekotoryj pripużonyj, welikoju potrebiznoju, czasu nocznoho wołałby, a jestliby... jemu ku pomożeniu ne pribehli, ku wołaniu wsiakij sused... tridcat' szelahow majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 108).

2. *док.* оголосити судовий позов (2): а боудє(т) ли то(т) панъ виноватъ и кмети єго тогды то(т) слоужєбникъ имєє(т) каж(д)ого кметѧ до вро(т) посохо(м) дотъкноутсѧ и вала(т) (!) тымъ оурѧдомь, хто кого позываєть а о што позываєть (XV ст. *ВС* 14); а про то(ж) соудъ колижь... оузри(т) ча(с) по(до)бный, имєєть дать вола(т) слоужебнїкомъ явнє ижа (!) подъ такы(м) повѣтомъ а на коємъ мѣстѫ оу такыи днь книгы правыи положєны о(т)варєны (XV ст. *СЯ* 43).

ФОРМИ: *інф.* **вола(т)** 1(XV ст. *СЯ* 43); ! **вала(т)** 1(XV ст. *ВС* 14); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **wołałby** (1388 *ZPL* 108).

***ВОЛБЫРЄВЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* но коли панъ дробышь ставъ завить (!) но покоуль вода сѧ взольєть пото(л) панъ дробы(ш) маєть сѣножѣтими своими о(т)мѣнити волбырєвце(м) (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

ФОРМИ: *дав.* **волбырєвце(м)** (1458 *ОЖДМ*).

ВОЛЄН *див.* **ВОЛНЫИ.**

ВОЛЄНЪ *див.* **ВОЛНЫИ.**

***ВОЛИНСКИИ** *див.* ***ВОЛЫНСКИИ.**

***WOLITY** *дієсл. недок.* (2) воліти: lipszi wasza miłost sami nas kaznite, wolim ot waszoie miłosti terpieti, niżby tomu nas prywodite (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **wolim** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **woleli bychmo** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

ВОЛКАНЪ *ч.* (1) *(особова назва):* а тому свѣдци па(н) Ањ количь па(н) волканъ оугорницкии (Галич, 1404 *Р* 68).

ФОРМИ: *наз. одн.* **волканъ** (1404 *Р* 68).

ВОЛКОВИСКІЙ *див.* **ВОЛКОВЫЙСКИЙ.**

***ВОЛКОВИЦЪКИИ** *прикм.* (1): а которого моего человека волковицъкого заечицъкого в дуброве имуть, нехай его узвесять, мене не допускаючи (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **волковицъкого** (1475 — 1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

Пор. **ВОЛКОВИЧИ**[2].

***ВОЛКОВИЧИ**[1] *мн.* (1) *(назва села у Галицькій землі):* даємъ ємоу и дали єсмо и оставлѧємъ и оставили єсмо єго... при томъ при всѣмъ што коли коупилъ или пакъ о(т)мѣну єсмо єму дали а о(т)мѣна противу крупска волкови(ч) а противу сѧхова кнѧ(ж) лоука (Краків, 1394 *Р* 54).

ФОРМИ: *наз.* **волкови(ч)** (1394 *Р* 54).

ВОЛКОВИЧИ[2] *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* а кнѧзю Михайлоу Соникгоушковичоу досталос: Хвалимичи... Волковичи со всєм ис тым, штож здавна к томоу прислоухало (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14).

ФОРМИ: *наз.* **Волковичи** (1475 *AS* III, 14).

***ВОЛКОВЫЕЧЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* Билъ нам чолом старый войт места Луцкого Трушъ и просил в нас землицы в Луцкомъ повете подле двора Василевского по дорогу по Подгаецкую от дворца, а по границу по Волковыеча от Стыра (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94).

ФОРМИ: *род. одн.* **Волковыеча** (1499 *АЛРГ* 94).

***ВОЛКОВЫИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* у Волковыяхъ не надобе (Степань, 2-а пол. XVст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц.* **у Волковыяхъ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ВОЛКОВЫЙСКИЙ, ВОЛКОВИСКІЙ *прикм.* (7) (*пор.* Волковыискъ *у Троцькому воєводстві):* А при томъ были могоричници: на имя Войтко, конюшій Волковискій, и сь сыномъ Миколаемъ, Пашко и Митко Ошеменци а Мацко Волковянинъ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); Што твоя мл(с)ть присла(л) єси свои(х) пословъ ма(р)шалъка своєго во(и)тєха коучуковина (!) наместника во(л)ковы(и)ского и чашника своєго пана Фє(д)ка гавриловича межи нами миром вечного делати и записы чинити (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 60).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **волковыйскнй, Волковыйскій** 2 (1482 *AS* I, 80; XV ст. *РИБ* 609); **Волковискій** 1 (1451 *АкЮЗР* II, 106); *ск. н.* **во(л)** 1 (1496 *ВМКФС*); **вл.** 1 (1496 *АЛРГ* 69); *знах. одн. ч.* **во(л)ковы(и)ского** (1496 *ПДВКА* 60); *місц. одн. ж.* **у Волковиской** (1451 *АкЮЗР* II, 6).

***ВОЛКОВЫЯ** *ч.* (2) *(особова назва):* А даемъ ему, предописанному пану Петрашу Волковыи, ловцу, верху именованое место вѣчне, непорушъно ему и жоне его (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11).

ФОРМИ: *род. одн.* **Волковыя** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); *дав. одн.* **Волковыи** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11).

ВОЛКОВЯНИНЪ *ч.* (13) *(назва особи за місцем проживання, пор.* Волковыи *у Волинській землі)* волков'янин:

А коли есмо тые земли заводилъ, было при томъ иныхъ добрыхъ людей много Волковянъ и иныхъ сторонныхъ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Волковянинъ** (1451 *АкЮЗР* II, 106); *род. одн.* ! **Вовлковлянина** (1451 *АкЮЗР* II, 106); *род. мн.* **Волковянъ** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

***ВОЛНА** *ж.* (4) вовна: колко давали на сочавѣ, половина отъ того мыта имуть дати, на сирѦтъ, отъ оусего и отъ кожи и отъ волны и отъ овчины (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); та колко мыта давали оу Сочавѣ, того половина имаютъ дати оу Серети от оусего, и от кож, и от волны, и от овчин (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *род. одн.* **волны** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275).

ВОЛНЄ *присл.* (1) (*стп.* wolnie) добровільно: и врозумивши то пани ОлизароваѦ, штож мы слугу нашого п(а)на єєй п(а)на Олизара мели во чти и в ласцѣ нашой... волнє даровала нас и дала и записала тые двє именѦ оу Волыни (Луцьк, 1487 *AS* I, 240).

Див. ще **ВОЛНО** II.

ВОЛНИНА ‹?› (2): и дворанинъ вашей милости перед нами то князю Михайлу говорилъ и тымъ земяномъ, абы в дуброву свинюскую не ездили и не пустошили лововъ, и в топылехъ зверинъныхъ по волнину стад и черед не пили, и новинъ с пол старыхъ не причинивали (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20—21).

ВОЛНО, ВОЛЬНО (26) **I.** *предик.* (25) вільно, можна: Волно резникомъ... быдло купуючы, в рынку и в клеткахъ своихъ тушами и чвертями, и на шроты рубаючы, кому хотя продавати волно, не даючы до скарбу Нашого жадное повинности, плечкового и лоеваго (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 127): а съ тѣми гроши волно имъ ходити и торгувати соби, по усѣхъ торгахъ нашихъ, што коли изнаидуть (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а тако(ж) хочемъ о єзере(х) коли(ж) обапо(л) єзера лю(ди) жївоуть ижь во(лно) имъ рыба ловить (XV ст. *ВС* 10 зв.); естлибы онъ не хотѣлъ ему служити, тогды ему вольно пойти отъ него прочъ и кому хотѣлъ, тому бы служилъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 159).

II. *присл.* добровільно, не з примусу (1): А сє Ѧ король казимиръ краковьскии... далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворищє... далъ єсмь єму волно и слободно (Казимир, п. 1349 *Р* 3—4).

Див. ще **ВОЛНЄ.**

***ВОЛНОСТЬ** *див.* ***ВОЛЬНОСТЬ.**

ВОЛНЫИ, ВОЛЄНЪ, ВОЛЬНЪ, ВОЛѢНЪ, ВОЛЄН (75) **I.** *предик.* *(у нечленній формі)* (63) має право, може, вільно (робити що): а воленъ продати и за даръ да (!) кому коли хочєть (Казимир, п. 1349 *Р* 4); А то имь у вѣки належати — волни продати, и замѣнити, отдати, у свои лѣпшиѣ ужитки оборотити (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); волни во всихъ тыхъ имѣньяхъ кому о(т)дати и продати и променити панъ андрѣи волотовичь и єго ближнии по немъ будущии (Київ, 1433 *Р* 119); и да є(ст) волєнъ панъ михаи(л) логофєтъ казнити и брати ис того, кто є(ст) оу єго хотари и нє иметь возити на тоты млины (Сучава, 1448 *Cost.* II, 314); по своєм животє волна она тоє имѣнє Хоцєн дати, записати дочце своей кн(Ѧ)г(и)ни Семеновой Ровенской (Луцьк, 1487 *AS* I, 87); Воленъ онъ то отдати и продати, и заменити, и на церковъ записати, и къ своєму вжыточному оберънути, какъ самъ налепей розумеючы (Вільна, 1499 *РИБ* 777); Воленъ онъ то отдати, и продати, и замѣнити и прибавити, и розширити, и къ своему лѣпшому и вжиточному обернути (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 59).

II. *прикм.* (12) **1.** звільнений від податків і повинностей (5): и зходечи зъ того свѣта, князь Иванъ небощикъ... казалъ записати по души своей къ манастыру Святому Спасу въ Кобрыни... двѣ корчмѣ вольныхъ въ Кобрыни (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Ино мы... тое мѣстце подле Рожества Христова и зъ малою улочкою и зъ корчмою вольною потвержаемъ симъ листомъ нашимъ вѣчно (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); мы вєликыи кнѦзь Швитрикаило олькирьдовичь чинимъ... знамєнито... ижъ... свѦтому Ивану церкви... дали єсмо и записали землю црьковъную и ланъ вольный (Городок, 1443 *Р* 144—145);

(звільнений від рабства) вільний (1): а по єго смрти или єго лиши(т) цркви или єго комоу да(ст) или єго ослободи(т) а о(н) є(ст) воленъ (Дольний Торг, 1445 *Cost.* II, 236).

2. вільний від заборони, від обмежень (робити що) (3): про то(ж)... що бы єсте нє становили и(х), алє да су(т) волныи и слобо(д)ны продавати и свои крамаріа (Сучава, 1435 *Cost.* II, 695); ачь не дастъ имъ Богъ детокъ... волныи собе продати и ближнымъ своимъ дати (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

3. *(незалежний)* вільний (1): Розво(д) єсть мєжи лю(д)ми, ка(к) моужєвє є(ст) глава а жоны и(м) по(д)даны а дроу(г)и оудовы волны (XV ст. *ВС* 33);

б о у д є т ъ в о л є н ъ (чого над ким) (1) *див.* **БЫТИ.**

4. *(залежний від чиєї волі)* довільний (1): Прото(ж) уставлѦє(м)ъ абы оу правє(х) нашеє зємлї всѦкыи чловкъ которого колї права имеєть собє нметї ре(ч)нїка во(л)но(г) о соуде(х) ко(л)ко ка(ж)на(Ѧ) землѦ имеєть соудья и(м) (XV ст. *ВС* 12 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **волєнъ, волє(н), волєн** 39 (п. 1349 *Р* 4; 1377 *Р* 24; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1424 *Р* 100; 1445 *Cost.* II, 236; 1463 *AS* I, 56; 1487 *AS* I, 239; 1491 *AS* I, 97; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59 і т. ін.); **волѣнъ** 1 (1394 *Р* 54); **вольнъ** 1 (1409 *Р* 74); **волныи** 1 (1442 *Cost.* II, 719); *знах. одн. ч.* **вольный** 1 (1443 *Р* 145); **во(л)но(г)** 1 (XV ст. *ВС* 12 зв.); *наз. одн. ж.* **волна** (1487 *AS* I, 87, 240, 241; 1488 *AS* I, 241; 1490 *AS* I, 92); *знах. одн. ж.* **вольную** (1410 *АкВАК* XI, 5); *ор. одн. ж.* **вольною** (1410 *АкВАК* XI, 5); *наз. мн.* **волни, вольни, вълни, во(л)ни** 16 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1437 *AS* I, 34; 1445 *АкЮЗР* I, 18; 1452 *Cost.* II, 759; 1454 *Cost.* II, 509; 1456 *ГПХМ;* 1458 *BD* II, 262 і т. ін.); **волны** 2 (XV ст. *ВС* 33; *СЯ* 41); **волныи** 2 (1435 *Cost.* II, 695; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); **волнѣ** 1 (XV ст. *СЯ* 41); *знах. мн.* **вольныхъ** (1401 *АкВАК* III, 2).

***ВОЛОВЕЦЬ** *ч.* (1) *(назва річки у Галицькій землі):* а тако єсмо єму дали... тото перво ре(ч)ноє село... Ѧко коли єсть оу свои(х) объѣханы(х) граница(х)... о(т) пѣстынѣ на верхъ воловцѣ (б. м. н., 1424 *Р* 99—100).

ФОРМИ: *род. одн.* **воловцѣ** (1424 *Р* 100).

***ВОЛОВЩИНА** *ж.* (1) назва податку від волового плуга: такеж з нашей ласки пожаловали єсмо и отпустили с того именѦ Любча воловщину нашу на вєки, вечныє (Луцьк, 1487 *AS* I, 241).

ФОРМИ: *знах. одн.* **воловщину** (1487 *AS* I, 241).

***ВОЛОВЫИ** [1] *прикм.* (5) воловий: а у которомъ торгу имѣтъ купити, тамъ имѣтъ дати... отъ сто кожи воловыхъ десѦть гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); Жаловали намъ вси шевци Луцкіе на мѣщанъ... Луцкихъ, штожъ деи они купуютъ въ мѣстѣ кожи малые неварунковые телятины, баранины, козины, а передъ тымъ деи здавна того не бывало, ижбы мѣщане... мѣли тые кожи малые купити, кромъ великихъ кожъ воловыхъ и яловичихъ (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88).

ФОРМИ: *род. мн.* **воловыхъ, воловых** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1495 *АЛМ* 88); *знах. мн. ж.* **воловые** (1495 *АЛМ* 89).

***ВОЛОВЫИ** [2] *ч.* (1) *(назва потоку в Галицькій землі):* а тако єсмо єму дали... тото... село... Ѧко оуѣхана к нему границѦ о(т) рознова черє(с) поле попєре(к) на оустье волово(г) (б. м. н., 1424 *Р* 99).

ФОРМИ: *род. одн.* **волово(г)** (1424 *Р* 99).

ВОЛОДАВА *ж.* (1) *(назва міста у Польщі, пор.* Włodawa): КнѦзю Олександроу Сонкгоушковича достало сѦ Сошно, Володава, Шоумино со всєм ис тым, штож здавна к томоу прислоухало (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Володава** (1475 *AS* III, 14).

ВОЛОДИМЄРЄЦКИИ *ч.* (2) *(особова назва):* а на розъѣздѣ были землѧнє и панъ ленько зарубичь... панъ драгомиръ володимєрецкии (Зудечів, 1411 *P* 79).

ФОРМИ: *наз. одн.* **володимєрецкии** (1411 *P* 79, 80).

ВОЛОДИМЕРОВИЧЪ *див.* **ВОЛОДИМИРОВИЧЬ.**

ВОЛОДИМЕРСКИЙ *див.* **ВОЛОДИМИРСКИИ.**

ВОЛОДИМЄРСКІЙ *див.* **ВОЛОДИМИРСКИИ.**

ВОЛОДИМЄРСКЫЙ *див.* **ВОЛОДИМИРСКИИ.**

***ВОЛОДИМЄРЪ** *див.* ***ВОЛОДИМИРЪ.**

ВОЛОДИМЄРЪСКИИ *див.* **ВОЛОДИМИРСКИИ.**

ВОЛОДИМЄРЬСКИИ *див.* **ВОЛОДИМИРСКИИ.**

ВОЛОДИМИРОВИЧЬ, ВОЛОДИМЕРОВИЧЪ *ч.* (5) *(особова назва):* Сє язъ кнѧзь слєксанъдро володимировичь... далъ єсмъ дєсѧтину стѣ бцѣ оу лаврошєвъ манастырь (Лаврашів, 1429 *P* 113); Мы, князь Александро Володимеровичь дали есмо бояромъ нашимъ... селищо (Київ, 1451 *ЗНТШ* XI, 10); А при томъ были свѣдоки, рада наша... князь Андрей Володимеровичь, князь Юрей Семеновичь (Вільна, 1492 *АЛМ* 31).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Володимеровичь** 3 (1450 *ЗНТШ* XI, 7; 1451 *ЗНТШ* XI, 10; 1492 *АЛМ* 31); **володимировичь** 1 (1429 *P* 113); *род. одн.* **Володимировича** (1487 *AS* I, 239).

Див. ще ***ВЛАДИМИРОВИЧЬ.**

ВОЛОДИМИРСКИИ, ВОЛОДИМЕРСКИЙ, ВОЛОДИМИРСКІЙ, ВОЛОДИМЄРЬСКИИ, ВОЛОДИМЄРЪСКИИ, ВОЛОДИМЄРСКІЙ, ВОЛОДИМЄРСКЫЙ *прикм.* (58): я Любартъ Кгедеминовичъ, Луцкий и Володимерский князь, изгадалъ есми самъ о своюй души (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); Отъпустили есмо войту Володимирскому Иванову сыну, на имя ѳедьку, зъ войтовъства Володимирского и Литовижъского на войну не ходити до его живота ни со однымъ старостою Луцькимъ... ани з наместникомъ Володимирскимъ, а ни зъ зємъляны Волынъское и Володимерское земли (Судомир, 1488 *РИБ* 424); Я, Василей Хребтовичъ, намесникъ володимерский, сознавамъ симъ моимъ листомъ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118); Би(л) на(м) чоло(м) дворѧни(н) на(ш) ивашко роусиновичь и проси(л) в на(с) оу воло(ди)мирьско(м) повѣтє села на имѧ сомина (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Володимерский, володимєрьскии, володимєръскии, володнмєрскій** 13 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1388 *ZPL* 103; 1401 *АкВАК* III, 2; 1446 *P* 152; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1463 *AS* I, 55; 1470 *AS* I, 65; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 2-а пол. XV ст. *СО* 41; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118, 141); **володимирскии, володимирскїй, воло(ди)мирьски(й), воло(ди)мирьски(и)** 5 (1475 *AS* I, 69; 1487 *AS* I, 239. 240; 1496 *АЛРГ* 78; 1499 *ГОКІР*); **володимерскый** 1 (1461 *AS* I, 54); *ск. н.* **вол(ди)** 1 (1499 *ГОКІР*); *род. одн. ч.* **володимерского** 10 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1496 *АЛРГ* 78; 1497—1498 *АЛРГ* 79; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 8/IV, 141—142; *ГВКОО*); **Володнмирского, воло(ди)мирьского** 2 (1488 *РИБ* 424; 1499 *ГОКІР*); *дав. одн. ч.* **володимерьскомоу, володимєрскому** 5 (1475 *AS* I, 71, 72; 1489 *АМВ;* 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 8; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); **володими(р)скомоу, Володимирскому** 3 (1488 *РИБ* 424; 1489 *АМВ*); *ор. одн. ч.* **володимирскимъ** (1488 *РИБ* 424); *місц. одн. ч.* **оу (в) володимєрьскомъ, володнмерскомъ, воло(д)мєрьскомъ** 5 (1429 *P* 113; 1451 *P* 156, 159; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); **оу воло(ди)мирьско(м)** 1 (1499 *ГОКІР*); *знах. одн. с.* **володими(р)ское** (1489 *АМВ*); *род. одн. ж.* **Володимерское** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1488 *РИБ* 424); *дав. одн. ж.* **володимерской** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); *знах. одн. ж.* **володимѣрьскую** (1352 *P* 6); *наз. мн. ч.* **Володимерские** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628); *род. мн.* **володими(р)ски(х), володимирскихъ** 2 (1488 *УКТ;* 1496 *АЛРГ* 78); **Володимерскихъ** 1 (1497—1498 *АЛРГ* 79); *знах. мн. с.* **володими(р)скиє** (1489 *АМВ*).

Див. ще ***ВЛОДИМЕРСКИИ.**

Пор. ***ВОЛОДИМИРЪ.**

***ВОЛОДИМИРЪ** *ч.* (10) *(назва міста у Волинській землі)* Володимир-Волинський: А сє докончанье межи королємь польскымь и кнѧзємь дмитриємь къ володимирю о(т)ступаєтьсѧ потолѣ по оуимицю по пѣсчаныи бродъ (б. м. н., 1366 *P* 14); Самъ Казимиръ Старосте Луцькому, маршалъку Волынъское земъли, пану Петру Яновичу... и инымъ, хто потомъ будеть отъ насъ Лучоскъ и маршалъство Волынъское земли и Володимиръ деръжать (Судомир, 1488 *РИБ* 424); писанъ у Володимери (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 142); и о(т)цъ на(ш) король єго мл(с)ть тое село привєрноу(л) к воло(ди)мирю к двороу нашомоу тоуриискоу (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **володимирю, воло(ди)мирю** (1366 *P* 14; 1499 *ГОКІР*); *знах. одн.* **Володимиръ** (1488 *РИБ* 424); *місц. одн.* **у Володимери** 5 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106; 1470 *AS* I, 65; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120, 142); **у Володимиры** 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); **у Володимєры** 1 (1475 *AS* I, 72).

***ВОЛОДИМѢРЬСКИИ** *див.* **ВОЛОДИМИРСКИИ.**

ВОЛОДИСЛАВЪ, ВОЛОДИСЛАВЬ, VULODISLAW *ч.* (17) *(особова назва)* Владислав: Мы кнѧзь володиславъ опольскоѣ земли... господарь... то єсмы вчинили (Бохур, 1377 *P* 23—24); про тъ жь ѧзъ про тото добродѣйство проречєныхъ пановъ приступаю и приступилъ єсмь ку... пану... володиславови бжиею мл̃стью королю польско(м)... ис тыми горо(д) исъ крємѧницємъ и съ братславлємъ (Кременець, 1434 *P* 130); мы стефанъ воєво(д)... чинимъ знаменито... ажє єсмо оумолвили ис пр̃е(д)речеными паны и с коруны по(л)скоѧ... оу сєрєтѧ, на имѣ, панъ янъ с чижєва, панъ и староста краковскы, на мѣсце володислава, королѣ по(л)ского (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729).

ФОРМИ: *наз. одн.* **володиславъ, Володиславь** 4 (1377 *P* 23; 1378 *ЗНТШ* LI, 4; 1395 *Cost.* II, 613; 1411 *P* 76); **Vulodislaw** 1 (1395 *GL* 166); *род. одн.* **володислава** (1388 *P* 39; 1445 *Cost.* II, 729); *дав. одн.* **володиславу** 6 (1388 *P* 39, 40, 41, 43; 1395 *Cost.* II, 612; 1433 *Cost.* II, 651); **володиславови** 3 (1388 *P* 43; 1434 *P* 130; 1435 *P* 132); *ор. одн.* **володиславомь** (1402 *Cost.* II, 623).

Див. ще **ВЛАДИСЛАВЪ, ВЛОДИСЛАВЪ.**

***ВОЛОДКО** *ч.* (1) *(особова назва):* а на то(м) ро(з)ѣздѣ бы(л)... па(н) воло(д)ко (б. м. н., бл. 1458 *P* 168).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воло(д)ко** (бл. 1458 *P* 168).

***ВОЛОДКОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Што король е. м. волости давалъ боярамъ Житомирскимъ въ Клодовѣ... Макару Володковичу волость Биринъ на годъ, послѣ пєрвыхъ (б. м. и., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Володковичу** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ВОЛОДѢТИ *дієсл. недок.* (2) (чим) **1.** *(держати у своїй владі)* володіти (1): а тые земли продалъ есми... предреченому бискупу и которые потомъ будуть бискупове тыми землями имь володѣти и держати на вѣки (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

2. *(у власність)* мати (що) (1): продалъ Зенко, братъ мой, отчину, нашу дѣл(ь)ницу, а тыми пѣнезми володѣеть (Вільна, XV ст. *РИБ* 609).

ФОРМИ: *інф.* **володѣти** (1451 *АкЮЗР* II, 106); *теп. 3 ос. одн.* **володѣеть** (XV ст. *РИБ* 609).

Див. ще ***ВЛАДѢЮЩИИ.**

***ВОЛОЖА** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Волоша: Жаловали намъ мѣщане Луцкіе, штожъ они много мытъ установили... Одложили есьмо... у Воложѣ мыто и промыто брать по старому (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **у Воложѣ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***ВОЛОКА** *ж.* (1) багниста низина, мочар(?): тоє свѣ(т)чили два братєники васи(л) а гринь покоуль єсть г(с)дрѧ

наше(г) тоули(н)ское земли... а о(т) дороги(н)ки волокою к мокрицю (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

ФОРМИ: *ор. одн.* **волокою** (бл. 1458 *Р* 167).

ВОЛОКТОВИЧИ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* А пану оле(х)ну на его до(л)ницю досталосе бачаница... А волоктовичи (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз.* **волоктовичи** (1478 *ЗРМ*).

ВОЛОСКЫ, ВАЛАСКИ *прикм.* (35) *(що стосується Молдавського князівства)* молдавський: А ивашко, снъ петра воєводы, дѣди(ч) земли валаскоѣ... слубую... аже хочю... служи(т) нашему милому г(с)дрю, кролю пол⟨с⟩кому (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); мы петръ воєвода, господаръ земли молдавскои... съ оусею нашею радою волоскою вызнаваюмъ... оуже тоты златии пинѣзи... панъ михаило з боучача... намъ верноулъ (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 814—815); Што естѣ намъ говорили отъ прыятѣля нашого Стефана воєводы волоского о записъ нашъ... абыхмо казали его переписати (б. м. н., 1496 *BD* II, 405); маеть онъ съ тыми его послы єхати черезъ нашо паиъство до границы московъское и зася отъ границы московъское тоюжъ дорогою до волоское границы (Вільна, 1498 *BD* II, 412); волоскы законъ (5) волоське право: а о(н) где имѣтъ жити, оу нашеи земли, тамъ да живе(т) слободно, на волоско(м) законѣ, а про холопство никто да емоу несмѣетъ оуспоминати (Дольний Торг, 1445 *Cost.* II, 236); мы Стефан воєвод... чиным знаменито... оже ...дали есмы сес нашь лист нашемоу татариноу... на то... щобы сидил оу нашеи земли... слободно... какже сидѣть... оуси Волохове своим волоскы⟨м⟩ закономь (Сучава, 1470 *BD* I, 140); земля волоская (11), волоская земля (5) Молдавія, Молдавське князівство: то же село пото(к) к волоскои земли тАгнѣть (Ланчиця, 1433 *Р* 125); А сет *(в ориг.* се(т).— *Прим. вид.)* мы Стефань воєвода... вызнавамы... аже мы и слюбоуемь и слюбили есми... съ оусимь посполствомь волоскои земли... королевѣ полскомоу... абыхомь мы их милости верии... были на веки (Сучава, 1468 *BD* II, 301); А што всказалъ ижъ шлеть своего посла до свата своего до великого кнзя ивана васи(л)евича жадаючы абы г(с)дръ нашъ далъ его послу добровольное проѣханье чере(з) его мл(с)ти панъства до москвы и о(т)толе зася до волоское земли (б. м. н., 1496 *ОПВВД*); волоськое право (1), право волоское (1) волоське право: то все далъ есмь ладомирови садити село оу волоское право (Бохур, 1377 *Р* 24); а тое село перво ре(ч)ное имѣють на(м) давати подлу(г) пра(в) волоско(г) ты то доходы што(ж) с по(л)нинъ... аю(т) (!) (Снятии, 1424 *Р* 100).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **волоскы** 2 (1470 *BD* I, 140); **валаски** 1 (1400 *Cost.* II, 617); *род. одн. ч., с.* **волоского, волоско(г)** (1424 *Р* 100; 1496 *BD* II, 405; *ОПВВД; ПСВВ* 192); *ор. одн. ч.* **волоскы⟨м⟩** 3 (1470 *BD* I, 140); **волоскимъ** 1 (1496 *ОПВВД*); **!волоскы** 1 (1470 *BD* I, 140); *місц. одн. ч.* **на волоско(м)** (1445 *Cost.* II, 236); *знах. одн. с.* **волоськое** (1377 *Р* 24); *род. одн. ж.* **волошьскоі** 5 (1393 *Cost.* II, 607); **волоскои** 4 (1433 *Р* 125; 1468 *BD* II, 301); **волоское** 3 (1496 *ОПВВД;* 1498 *BD* II, 412); **валаскоѣ** 1 (1400 *Cost.* II, 619); *знах. одн. ж.* **волоскую** (1433 *Р* 124); *ор. одн. ж.* **волоскою** 2 (1433 *Р* 125; 1458 *Cost.* II, 814); **валаскою** 1 (1400 *Cost.* II, 619); *місц. одн. ж.* **оу валаскои** (1400 *Cost.* II, 619); *наз. мн. ч.* **!воласкыя** (1404 *Cost.* II, 625); *ор. мн.* **валаскими** (1400 *Cost.* II, 619); *місц. мн.* **о (при) волоскихъ, волоски(х)** (1496 *ПСВВ* 192, 192 зв.).

ВОЛОСТЬ *ж.* (116) **1.** *(територіально-адміністративна одиниця)* волость, *(велика)* земля (84): А се А король казимиръ краковьскии... далъ есмь слузѣ своєму иванови дворищє заньво (!) матѣичича што жь слушаеть перемыскоѣ волости (Казимир, п. 1349 *Р* 3); Узрѣвши есми имь двѣ селѣ... а тая села лежат в Галицкой волости (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5); Мы великии кнзь витовтъ дали есмо сюю нашу грамоту бедриху што держить о(т) насъ двѣ селищи... оу смотрицкон волости (Турейськ, 1429 *Р* 112); мы великиі кнзь швїтрикга(л) Свѣдомо чинимъ... иже дали есмо... ленькови зарубичю таА села... в кремАнецкои волости вандруга, А семеновка (Житомир, 1433 *Р* 126); И такождє ни паркалабове от Немцѣ, ани старости от тою волости... да не смѣют их соудити, лишє сам митрополит (Сучава, 1466 *BD* I, 95); Билъ намъ чоломъ окол⟨ь⟩ничый Смоленъскій... и просилъ въ насъ въ Смоленъскомъ повете, въ Катанской волости, села (Вільна, 1499 *РИБ* 776); Ино мы, зъ ласки нашое, за его службу, тые люди, семь служобъ, у Скидельской волости, на имя: Гануса Шатрановича, а Олексу, а Карпа, а въ Дубенской волости Ѳедора Денковича а Данила, а Радивона, а Сидора Комеля, ему дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2 58).

2. *(великий маєток)* волость (32): (а) што межи твоєѣ землѣ суть кнА(ж)ниА волости давали выходъ бѣлои ордѣ то намъ нашє даите (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); Мы бискупи... чинимы зиаемо симъ нашимъ листо(м)... како ко(л) та рѣчь межи наши(м) г(с)дрмъ кроле(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с однои строны межи панею Адвигою отиною пилецкою... с другоѣ строны о волость о залѣсие... пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 70); пак ли коро(л) его млсть не оусъхочеть мА оставить при держАнию ты(х) городовъ и волостии... тогды А хочю тоѣ присАги моеѣ пороже(н) быть (Кременець, 1434 *Р* 130—131); мы кнгины олєска(н)довоА (!) наста(с)я киє(в)скаА... придали есмо... к манастырю Сергиєвоу двѣ волости наши(х) передо(л) а почАпо(д) (Київ, 1459 *Р* 174); Билъ чоломъ Королю е. м. бояринъ кіевскій Пирхайло, штожъ давно ему дана волость Олевско, и онъ тое волости ещо и до тыхъ мѣстъ не держалъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9); Билъ намъ чоломъ... князь Олехно Василевичъ Глазына... и поведилъ передъ нами, штожъ... коли стадо Глушыцкое гонять у волость въ Дубровенъскомъ пути, и они въ тыхъ селехъ ночъ ночюють (!) (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *наз. одн.* **волость** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9); *род. одн.* **волости** (1377 *Р* 24; 1404 *Р* 70; 1408 *Cost.* I, 61; 1466 *BD* I, 95; 1472 *DIR«A»* 530; 1481 *BD* I, 256; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9; 1490 *BD* I, 419; *DC* 146; 1499 *РИБ* 776 і т. ін.); *дав. одн.* **волости** (п. 1349 *Р* 3; 1404 *Р* 70); *знах. одн.* **волость, волостъ** (1404 *Р* 70; 1435 *Cost.* II, 682; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9, 10; 1499 *РИБ* 776); *ор. одн.* **волостию** 2 (1388 *Р* 37; 1435 *Cost.* II, 682); **волостью** 1 (1434 *Р* 128); *місц. одн.* **у(в) волости, v volosthi** 44 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1393 *Р* 52; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1424 *Р* 99; 1433 *Р* 126; 1444 *AS* I, 40; 1451 *АкЮЗР* II, 106; бл. 1471 *ЛКЗ* 92; 1488 *ДГСПМ;* 1499 *BD* II, 144; 1500 *АЛМ* вип. 2,58 і т. ін.); **при волость** 3 (1434 *Р* 130); **оу** перемыскоѣ **волость** 1 (1443—1446 *Р* 147); *ск. н.* оу **во(л)** 1 (1407 *Р* 72); *наз. мн.* **волости, wołosty** (1392—1393 *РФВ* 170; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, I41); *род. мн.* **волостии** 3 (1386—1418 *Р* 35; 1434 *Р* 131; 1436 *Cost.* II, 706); **волостей, wołostey** 7 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1494—1495 *АЛРГ* 60; 1495 *АЛМ* 83; 1496 *АЛРГ* 73); *дав. мн.* **волостямь** 2 (1436 *Cost.* II, 706); **волостєм** 1 (1459 *Р* 174); *знах. мн.* **волости, wołosty** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1436 *Cost.* II, 706; 1449 *Cost.* II, 746; 1459 *Р* 174; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9; 1498 *BD* II, 413); *ор. мн.* **волостми, волостьми** (1433 *Р* 125; 1436 *Cost.* II, 706).

Див. ще ***ВЛОСТЬ.**

***ВОЛОСЪ** *ч.* (1) ◇ хотА за единъ волосъ (1) хоч трохи, хоч якоюсь мірою, хоча на одну волосинку: а кто тое наше даниє пороуши(т), хотА за еди(н) волосъ, да є(ст) проклѣ(т) о(т) ба (Ясси, 1449 *Cost.* II, 392).

ФОРМИ: *знах. одн.* **волосъ** (1449 *Cost.* II, 392).

***ВОЛОСЬКИЙ** *див.* **ВОЛОСКЫ.**

ВОЛОСѢНИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбою до нас... потвердили єсми єго очи(н)оу... села на имѣ... волосѣни и оу крецоула и оу клима (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

ФОРМИ: *наз.* **волосѣни** (1448 *Cost.* II, 342).

ВОЛОТОВИЧЬ, ВОЛОТОВИЧЪ, ВОЛОТОВИЧ *ч.* (13) *(особова назва):* А при томъ были сведъки, наша вѣрная рад(а)... пан Казарин, маршалок Луцкое землѣ, пан Иванъ Волотовичъ (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); а даємъ тому предъ писаному пану андрѣю волотовичю верху мєнованая мѣста (Київ, 1433 *Р* 119); А прї томъ были свєтки ра(д) наша кнзь Ива(н) васильєвичь... а па(н) андрѣи волотови(ч) (Луцьк, 1451 *Р* 159).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Волотовичъ, Волотович** 4 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1446 *AS* I, 43; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); **Волотовичь, волотовичь** 3 (1433 *Р* 119; 1445 *АкЮЗР* I, 18; 1446 *АкЮЗР* I, 18); **волотови(ч)** 2 (1438 *Р* 139; 1451 *Р* 159); *род. одн.* **волотовича** 1 (1433 *Р* 118); **волотови(ч)** 1 (1433 *Р* 119); *дав. одн.* **волотовичю** 1 (1433 *Р* 119); **Волотовичу** 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***ВОЛОХИ** *мн.* (3) Молдавїя, Молдавське князівство: то границѣ будуть вѣчныи наиперѣи межи нашимъ городо(м) снАтиномъ а межи шепинци которыи жь шепинци к волохомъ прислушають (Ланчиця, 1433 *Р* 125); Господаръ вашъ Стєфанъ воєвода... всказалъ ижъ шлеть своєго посла до свата своєго до великого кнзя ивана васи(л)євича жадаючы абы г(с)дръ нашъ далъ єго послу добровольное проєханье чєре(з) єго мл(с)ти панъства до москвы и о(т)толє зася до волоское земли и г(с)дръ єго мл(ст) великн(и) кнА(з) да(л) єго послу проєханье чєре(з) свою зємлю до москвы и отъто(л) засА до ихъ зємли до волохъ (б. м. н., 1496 *ОПВВД*).

ФОРМИ: *род.* **волохъ** (1487 *РИБ* 434; 1496 *ОПВВД*); *дав.* **волохомъ** (1433 *Р* 125).

ВОЛОХОВЄ *мн.*(3)*(жителі Молдавського князівства)* молдавани, волохи: мы Стєфан воєвод, господаръ зємли молдавскои, чиным знамєнито... оже... дали єсмы сєс нашь лист нашємоу татариноу... щобы сидил оу нашєи зємли... слободно... какжє сидѣть... оуси Волоховє своим волоскы(м) закономь (Сучава, 1470 *BD* I, 140); оу вашое милости суть люди Волоховє што отъ єго зємли отъ зємли молъдавъскоє (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

ФОРМИ: *наз.* **Волоховє** (1470 *BD* I, 140; 1499 *BD* II 449); *род.* **Волохъ** (1498 *BD* II, 412).

ВОЛОЧЄКО *див.* **ВОЛЧКО.**

ВОЛОЧЄНЇЄ *с.* (3) ◇ в о л о ч є н ї є д и в к ы (3) умикання, викрадання дівчини: а оу ти(х) монастирски(х) г села(х) да нє смѣєтъ ходити ни єдинъ на(ш) оурА(д)ни(к) ани глобникь... тоу(л)ко да имаю(т) наши гло(б)нїц(и) оузАти на(м) нашоу глобоу о(т) дшєгоубство и о(т) волочєнїє дивкоу (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530); да нє имают дило до тих наши люди от Радовци... ни соудити их... ни за доушєгоу(б)ство, ни за волочєніе дивкоу, що сѣ боудєть оучинити оу того села оу Радовцєх (Сучава, 1481 *BD* I, 256—257).

ФОРМИ: *наз. одн. вам. род.* о(т) **волочєнїє** (1472 *DIR«A»* 530); *знах. одн.* **волочєніе** (1481 *BD* I, 257).

Пор. **ВОЛОЧИТИ.**

ВОЛОЧИТИ *дієсл. недок. і док.* (10) **1.** *док.* (що чим) *(матеріалом)* покрити (3): Отписую Пречистой до Печерского монастыра паицыр и кожух куний, сєрою кувтѣрою волоченъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); З нового места послано кнАзю вєликомоу тθе(р)скомоу шоуба собольА волочонаА аксамитомъ або адамашъкою (б. м. н., 1488 *УКТ*).

2. *недок.* (що і без додатка) *(неводом)* ловити рибу (2): а под моимъ млыномъ не маютъ волочити (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); продали єсмо пану мартину кгасто(в)товичю сѣлища наши... опрочє крыниць што неводо(м) волочать (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС* № 3);

д и в к а в о л о ч є н а я (3), в о л о ч є н а я д и в к а (2) викрадена дівчина: хо(т)є прилоу(чт)сє та(т)ба или доушегоубина или дивка волочєна и тоє оусє щоби монастирю би(ло) оуси глоби и прихо(д) вєсъ (Сучава, 1456 *ГПХМ*); а до ти(х) люди що соу(т) оу ти(х) села(х) аби нє имали дило ни єди(н) на(ш) боАри(н)... ни соудити и(х)... ни за доушегоу(б)ство ни за волочєнїю (!) дивкоу (Сучава, 1479 *DC* 141).

ФОРМИ: *інф.* **волочити** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *теп. 3 ос. мн.* **волочать** (2-а пол. XV ст. *СПС* № 3); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. ч.* **волоченъ, волочеи** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *наз. одн. ж.* **волочена** 1 (1456 *ГПХМ*); **волочонаѦ** 1 (1488 *УКТ*); *род. одн. ж. зам. знах.* за дїоукоу **волочєнои** (1467 *Mih. Doc.* 125); *знах. одн. ж.* 1 **волочєнїю** (1466 *BD* I, 95; 1479 *DC* 140, 141).

ВОЛОЧИЩА *мн.* (2) *(назва села у Волинській землі):* ки(А)зю Семену достална город Колоден а села... МедынА, Волочища (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Волочища** (1463 *AS* I, 54).

ВОЛОШИН *див.* **ВОЛОШИНЪ.**

ВОЛОШИНОВИЧЬ *ч.* (3) *(особова назва):* инъ(х) многъ(х) зѣмль го(с)подарь знаємо чинимъ... ажє даємъ и дали єсмы нашю коръчму на имА вербАжь... слузѣ нашємоу ивaиоу волошиновичю (Медика, 1407 *Р* 72).

ФОРМИ: *наз. одн.* **волошиновичь** (1407 *Р* 72); *дав. одн.* **волошиновичю** (1407 *Р* 72).

ВОЛОШИНЪ, ВОЛОШИН *ч.* (7) *(особова назва):* а сє зємлАнє... богданъ тивунъ, щепанъ волошинъ риботицкии (Перемишль, 1359 *Р* 10); жаловал перед нами пан фєдко канцлєр господару н(а)шомоу, кн(А)зю вєликому Швитрыкгайлоу, на Данила на Волошина (Ступно, 1444 *AS* I, 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **волошинъ, волошин, волоши(н)** (1359 *Р* 10; 1377 *Р* 24; 1404 *Р* 70; 1444 *AS* I, 41, 42); *знах. одн.* **Волошиина** (1444 *AS* I, 41); *місц. одн.* **на Волошиине** (1444 *AS* I, 42).

Див. ще ***ВАЛАШИНЪ, ВЛАШИНЪ.**

***ВОЛОШЬСКИИ** *див.* **ВОЛОСКЫ.**

ВОЛОУЄВЬ *прикм.* (2) ◇ п о т о к ъ в о л о у є в ь *див.* ***ПОТОКЪ**[1].

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **волоуєвь** (1413 *Р* 83); *ор. одн. ч.* **волоуєво(м)** (1413 *Р* 83).

***ВОЛУИКА** *ж.* (2) *(назва річки у Галицькій землі):* а тако єсмо єму дали... Ако оуѣхана к нєму границА о(т) рознова чєре(с) полє... горѣ к волуицѣ подлѣ дубины по нижнии конець дубиины на верхъ волуицѣ (б. м. н., 1424 *Р* 99).

ФОРМИ: *род. одн.* **волуицѣ** (1424 *Р* 99); *дав. одн.* **волуицѣ** (1424 *Р* 99).

***ВОЛХА** *див.* ***ОЛХА.**

***ВОЛХОВЄЦЬ** *ч.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы алєксандръ воєвода... и мы боАре... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... серє(т) мисто а волховецъ... кнАгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142).

ФОРМИ: *дав. одн.* **во(л)ховцю** (1421 *Cost.* I, 142); *знах. одн.* **волховецъ** (1421 *Cost.* I,142).

***ВОЛХОВЄЦЬКИИ** *ч.* (2) *(особова назва):* А на то вѣра моя выше писаннаго алєксандра воєводы... вѣра пана Жюржа Волховецького (Сучава, 1403 *RS* 338).

ФОРМИ: *род. одн.* **Волховецького** (1403 *ДГАА; RS* 338).

***ВОЛХОВСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* а на то вѣра моа вышеписаннаго їоанна алєксандра воєводы... и вѣра жюржѣ волховского (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84—85).

ФОРМИ: *род. одн.* **волховского** (1411 *Cost.* I, 85).

***ВОЛЧИНЄЦЬ**[1] *ч.* (1) *(назва річки на Буковині):* тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую службоу до на(с)... дали

єсмы ємy... сєла на рєвтѣ... и на оустіе волчинцѦ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459).

ФОРМИ: *род. одн.* **волчинцѦ** (1436 *Cost.* I, 459).

***ВОЛЧИНЄЦЬ**[2] *ч.* (!) *(назва села на Буковині)* Вовчинець: били дани тоти н̃ цркви ис попи о(т) деда нашего о(т) алєксандра... почє(н)ши о(т) соучавскои волости а̃ црко(в) на лоукавци и(с) попо(м)... аі̃ црко(в) на во(л)чинци (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *місц. одн.* **иа во(л)чинци** (1490 *DC* 147).

***ВОЛЧИСКИЙ** *прикм.* (2) ◇ болото волчиское (1) *див.* **БОЛОТО;** лѣсъ волчискии (1) *див.* **ЛѢСЪ.**

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **волчиского** (1440 *P* 142); *знах. одн. с.* **волчиское** (1440 *P* 142).

ВОЛЧКЄВИЧИ *мн.* (1) *(назва людей за місцем проживання, пор.* Волчки *у Троцькому воєводстві)* Вовчковичі: они поведили, ижъ з нами соуграничники Волчкевичи и Ивашковцы и Клєпачи, поущи нам, ловы, дерєво бортное з одного (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *наз.* **Волчкєвичи** (1478 *AS* III, 17).

Див. ще ***ВОЛЧКОВИЧИ.**

ВОЛЧКО, ВОЛЪЧКО, ВОЛЧЪКО, ВОЛЧЬКО, ВОЛЪЧЪКО, ВОЛОЧЄКО *ч.* (18) *(особова назва):* а пришодъши прєдъ наше обличье и перєдъ зємлѦны панъ волъчко пана ходьковъ сыновець лоєвича ис пани ходьковою женою... поєдналисѦ о сєла (Вишня, 1393 *P* 52); а при том были свѣтки: вл(а)дыка володимєрскии Порфирей... пан Волчко Кн(Ѧ)зьскии... (Володимир, 1470 *AS* I, 65); А пры томъ были свѣтки добрые: былъ панъ Немира Цевовъский, панъ Волъчъко Ощовский (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); i pewedił (!) nam namesnik urucki, Wołczko Romanowicz, sztoż dey tuju zemlu derżyt nini Jakow Owdeiewicz (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/1, 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Волчко, волъчко, во(л)чко, Волчъко, волчько, Волъчъко, Wołczko** 12 (1393 *P* 52; 1404 *P* 70; 1414 *P* 85; 1415 *P* 87; 1458 *P* 168; 1470 *AS* I, 65; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 2-а пол. XV ст. *СПС* № 3; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1478 *АрхЮЗР* 4/1, 8); **Волочєко** 1 (1418 *P* 89); *дав. одн.* **Волчку, Волъчку, во(л)чько(у)** 3 (2-а пол. XV ст. *СПС* № 3; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); **волъчкови** 1 (1393 *P* 52); *знах. одн.* **волъчка** (1393 *P* 52).

ВОЛЧКОВИЧ *див.* **ВОЛЧКОВИЧЬ.**

***ВОЛЧКОВИЧИ** *мн.* (!) *(назва людей за місцем проживання, пор.* Волчки *у Троцькому воєводстві)* Вовчковичі: И поставила передъ нами пани ВасилєвѦ Озєрничанъ и Милошєвичъ и Волчковичов (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *знах.* **Волчковичов** (1478 *AS* III, 17).

Див. ще **ВОЛЧКЄВИЧИ.**

ВОЛЧКОВИЧЬ, ВОЛЧКОВИЧ *ч.* (4) *(особова назва):* А то свѣдци: панъ Андрѣяшь староста Рускои зємлѣ... пань Васко Волчковичь (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); а прї томь были свѣдци па(н) лєнко староста зоудечовскии па(н) дмитрь волчкови(ч) (Зудечів, 1421 *P* 96); Я Василєй Волчкович из братомъ своим Львомъ... вызнаваєм сами на себе... штож... продали єсмо... отчизну нашу (Ставків, 1491 *AS* I, 96—97); Я боулга(к) лисичи(н) сы(н) а михаило во(л)чкови(ч) чини(м) знамєнито... што(ж) нєбожчикъ оць̃ моі... записа(л)... поусты(н)скомоу манастырю половиноу сєлища ивони(н)цо(в) (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Волчковичь** 1 (1378 *ЗНТШ* LI, 5); **Волчкович** 1 (1491 *AS* I, 96); **волчкови(ч), во(л)чкови(ч)** 2 (1421 *P* 96; 1499 *ПИ* № 3).

ВОЛЧЪКО *див.* **ВОЛЧКО.**

ВОЛЧЬКО *див.* **ВОЛЧКО.**

***ВОЛШЇИ** *прикм.* (1) ◇ потокъ волшїи *див.* ***ПОТОКЪ**[1].

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **волшїємь** (1479 *BD* I, 228).

***ВОЛЪ** *ч.* (44) вІл: тако(ж) по д̃ гро(ш), да платѣ(т), ка(к) старїи законъ бы(л) , а с(т) вола що бы по в̃ гро(ш) платили (Сучава, 1448 *Cost.* II, 741); а коли быхми то(г) нє пополнили и нє заплатили пан(у) михаилу на тоты дни̃ вышеписа(н)ны(х), а мы сѦ поддаємъ ажє бы оузѦлъ оу нашємъ имѣнии оу Карловѣ пѦ(т)дєсѦтъ воловъ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); Грєжаны дво(р) а в томъ дворє шестъ чл̃вка а осмь воло(в) чотыри коровы (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *наз. одн.* **во(л)** (1449 *Cost.* II, 743); *род. одн.* **вола** (1448 *Cost.* II, 741; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1455 *Cost.* II, 771; 1458 *BD* II, 262; бл. 1471 *ЛКЗ* 92); *дав. одн.* **волоу** (XV ст. *BC* 16 зв.); *знах. одн.* **вол, во(л), волъ** 7 (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759, 760; 1458 *BD* II, 262); **вола, вол(а)** 4 (1452 *Cost.* II, 760; XV ст. *BC* 37; 1458 *BD* II, 262); *наз. мн.* **волы** (XV ст. *BC* 11 зв., 16 зв.; *ИК*); *род. мн.* **воловъ, воло(в)** (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.; XV ст. *BC* 16 зв., 30; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92, 92 зв., 93); *знах. мн.* **волы** 13 (1449 *Cost.* II, 743; 1458 *BD* II, 262; 1459—1460 *ЗНТШ*, CLIII, фотокоп.; XV ст. *BC* 8, 16 зв., 17, 30); **воли** 1 (1466 *BD* I, 96); *ор. мн.* **волы** (XV ст. *BC* 17 зв.).

***ВОЛЪБЫРОВСКИИ** *прикм.* (1): А панъ олєхно юрьєвичь жюсичь продалъ єсмъ дѣдиноу и отьчиноу свою... и з сѣножатми и ставы а ставъ нижьнии к волъбыровскому берегоу ставленъ (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **волъбыровскомоу** (1458 *ОЖДМ*).

Пор. ***ВОЛБЫРЄВЦИ.**

ВОЛЪЧКО *див.* **ВОЛЧКО.**

ВОЛЪЧЪКО *див.* **ВОЛЧКО.**

***ВОЛЫНСКИИ** *прикм.* (34): My Witold, wełyki kniaż łytowskiy ... czinim znaminito... iż dali iesmo słuzi naszomu Pawłu seliszcze naszo Nowosławce y druhoie sełyszcze Kameń w zemli wołynskoiey na rycі Pełtwi (Ужів, 1420 *AS* I, 25); Я ларио(н) игоумє(н) пересопницки(и)... вызнаваю... што(ж)... мѣнѦ(л) єсми с пано(м) пєтро(м) яновичо(м)... ты(м) свои(м) имє(н)є(м)... на имѦ чємєри(н)... на єго имє(н)є на дѦ(д)ковичи которое жь о(н) коупи(л) оу зємлѦнина волы(н)волы(н)ского (!) на имѦ оу ва(н)ка ста(н)ковичѦ дѦ(д)ко(в)ского (Луцьк, 1467 *СП* № 13); Старостѣ Луцкому и Каменецкому, маршалку Волынское земли, князю Семену Юревичу (Краків, 1499 *АЛМ* вип. 2, 36).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **волы(н)ского** 1 (1490 *Пам.*); **! волы(н)волын(с)кого** 1 (1467 *СП* № 13); *род. одн. ж.* **Волынское, волын(с)кое, волы(н)ское, волынъское** 24 (1466 *AS* I, 62; 1467 *СП* № 13; 1487 *АМЛ;* 1488 *AS* 1, 241; 1489 *РИБ* 437; 1491 *AS* I, 97; 1494 *AS* I, 102; 1495 *АЛМ* 88; 1498 *АЛРГ* 81; 1499 *АЛМ* вип. 2, 36 і т. ін.); **волинскои, wołynskoy, волы(н)ско(и)** 3 (1421 *AS* I, 27; 1463 *AS* I, 55; 1483 *ВОРСР* 177); **волинскоѣ** 1 (1475 *AS* I, 69); *ск. н.* **вол** 1 (1498 *ГВКОО*); *місц. одн. ж.* **в волынской** 1 (1475 *AS* I, 72); **w wołynskoiey** 1 (1420 *AS* I, 25); *ор. мн.* **волынскими** (1491 *AS* I, 94).

Пор. ***ВОЛЫНЬ**[1], ***ВОЛЫНЬ**[2].

***ВОЛЫНЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Київській землі):* та(м) г(с)дрю нашемоу по волы(н)ци по ивницькоую дорогоу а по калиновъ коустъ (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *знах.* **волы(и)ци** (бл. 1458 *P* 167).

***ВОЛЫНЬ**[1] *ж.* (2) *(Волинська земля)* Волинь: Я кн(Ѧ)зъ Юри Василєвич Жаславский вызнаваю... ижєт продал єсми пану Семєноу Олизаровичоу имєнє на Волыни (Берестя, 1466 *AS* I, 62); врозумивши то пани ОлизаровѦ... волнє даровала нас и дала и записала тыє двє имєнѦ оу Волыни (Луцьк, 1487 *AS* I, 240).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на (оу) Волыни** (1466 *AS* I, 62; 1487 AS I, 240).

Див. ще ***ВОЛЫНЬ**[2].

***ВОЛЫНЬ**[2] *ч.* (1) *(Волинська земля)* Волинь: Билъ намъ чоломъ богомолецъ нашъ Єфремъ, владыка Луцкий и Острозский, и покладалъ передъ нами листъ данины певныхъ маетностей на Волыню (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Волыню** (1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1).

Див. ще ***ВОЛЫНЬ**[1].

ВОЛЬНО *див.* **ВОЛНО.**

***ВОЛЬНОСТЬ** *ж.* (7) **1.** *(лише в множині) (звільнення від якихось повинностей)* пільги (5): Umyslili jesmo s pany radami naszimi i dali prawa i wolnosti... meszkajuczim w tom panstwie naszom (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); дали есмо ему... две дворища тяглыхъ... со всими тыми приходы, и доходы, и волностями, и уезды, што къ тымъ селомъ слушаеть (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

2. *(виняткове право)* привілей (2): А такъ мы хотѣчи єго въ здѣ(шнемъ) панствѣ нашомъ, при дворѣ нашомъ заховати, оного прыймуемо и прыяли есмо, яко человѣка зацного... которому, яко человѣку рыцерскому, зъ ласки нашое надаемо волности в(шеля)коѣ въ здѣшнемъ панствѣ нашомъ... заживати... и волно ему... титулу вшелякого и волности шляхецкоѣ, яко властному шляхтичови, тубылцови, заживати (Луцьк, 1438 *Р* 140—141).

ФОРМИ: *род. одн.* **волности** (1438 *Р* 140, 141); *знах. мн.* **вольности, волности, wolnosti** (1388 *ZPL* 103; 1389 *РЕА* I, 26, 27); *ор. мн.* **волностями** 1 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); **вольностьми** 1 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13).

ВОЛЬНЪ *див.* **ВОЛНЫИ.**

***ВОЛЬНЫЙ** *див.* **ВОЛНЫИ.**

***ВОЛЬШИНА** *ж.* (1) *(вільховий лісок)* вільшина: а и єще далъ єсмь єму ловища оуюноваѧ ото изьбищьного перевоза поперекъ вольшины (Казимир, п. 1349 *Р* 3—4).

ФОРМИ: *род. одн.* **вольшины** (п. 1349 *Р* 4).

ВОЛѢ *див.* **ВОЛЯ.**

ВОЛѢНЪ *див.* **ВОЛНЫИ.**

ВОЛЯ, ВОЛѦ, ВОЛѢ *ж.* (537) **1.** *(бажання)* воля (140): а мы по єго воли и єго данїю пожаловали єсмы ивашка особною нашєю милостїю (Сучава, 1429 *Cost.* I, 242); za to waszej miłosti diakuiem, rady iesmo, waszu wolu czynim z Nimcy peremiriie derżat (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); про тожъ мы кторою зь єго волию повинни єсмы сѧ згодити, а вѣрною слоужбою послоушни быти... хочємъ вшитки ... слюбы... держати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738); а кн⟨ѧ⟩зь Сємєн Василєвич волєн тыи имѣньѧ продати... и што волѧ єго над тыми имѣньи вдѣлати (Володимир, 1470 *AS* I, 65); Ино мы видѣвши их доброи воли... а мы такождєрє и от нас єсмы дали и потвръдили слоугам нашим... тоє прѧдрєчєнноє сєло на имѧ Ботєщи (Ясси, 1500 *BD* II, 175);

волѣю доброю (1), доброю волєю (30) добровільно: Мы кнѧзь володиславъ опольскоѣ зємли... нашєю доброю волєю... то єсмы вчинили (Бохур, 1377 *Р* 23—24); и я єсми подѣлил сѧ з братомъ своимъ мѣншымъ со кн⟨ѧ⟩з⟨є⟩мъ Сємѣномъ Избаразким самъ своєю волѣю доброю (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80); Продал есми свое имѣнье... Подгайци... своею доброю волею, безъ кажъдого примушенъя (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); з воли доброє (1), з доброи воли (6) з власної волі, добровільно: знамєнитосто чинимы... иже мы романъ воєвода молдавьскии... иже и(з) доброи волѣ, а никимъ нє принуженъ... слюбили єсми... вѣрна служьба служити... королєви польскому (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); Вызнаваємъ симъ нашымъ листомъ... и(ж) съ нашєи доброєи воли и розмыслоу хотячы пана михайла канцлиря молдавско(г) намъ братомъ... оучынити... придали єсми ємоу по(л) мыта (Снятин, 1454 *Р* 162—163); и врозумивши то пани олизароваѧ... з воли своєєй доброє ани жадного примушєнѧ, волнє даровала нас и дала и записала тыє двє имєнѧ оу Волыни (Луцьк, 1487 *AS* I, 240); своєю во́лєю (2) **а)** добровільно, з власної волі (1): и да(л) ємоу гєргє своєю волєю тоє сєло вы(ш)писанноє, що є(ст) по(д)ли васлоуя (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); **б)** самовільно, на свій розсуд (1): Те(ж) ажь который мѧтє(л) алюбо иньшоую рє(ч) возмє(т) оу ко(г) свсєю волєю имєє(т) ємѫ за сѧ вѣрнѫ(т) по(д) виною шєсть гривинъ (XV ст. *ВС* 29 зв.— 30); добрая воля (1), доброє воли (1) *див.* **ДОБРЫИ** III; от доброѧ волєѧ (27) *див.* **ДОБРЫИ** III; по доброи воли, по добрих воли, по доброю воли, по доброю волєю, по доброю (доброи) волю (191) *див.* **ДОБРЫИ** III; из (з, съ) доброю волєю (32) *див.* **ДОБРЫИ** III; добрую мѣти волю (1) *див.* **ДОБРЫИ** III;

(схвалення) воля, згода (33); волєнъ продати: волєнъ замѣнити тако доброму яко єсть самъ исо кнѧжєю волєю (Бохур, 1377 *Р* 24); а нє имаєть тои коръчмы от нє(г) отнѧти ни одинъ староста... бєз нашєи волѣ (Медика, 1407 *Р* 72); паки имє(т) кто бантовати ты(х) люди оузѣти о(т) ни(х) боу(д) що, бєз и(х) воли, томоу шїа плати(т) (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); Ино князь федоръ его милость Михайловичъ Чорторыскій, староста Луцкій, тое мое имѣніе въ пана Василя выкупилъ зъ моее воли (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); и тыми часы єго милость вишєрєчєннїи крал, за волю и на причиноу наияснѣишєго кнѧжатє пана и пана Владислава... нам въси мєрзѧчкы и шкоды и кривды... отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

одною волєю (3) одностайним стремлінням, одностайно, згідно: одною волєю... обицоуємъ и слюбоуємъ... королєви полскомоу... вирнныи (!) на каждыи ча(с) ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); На котороумь соимѣ тоты пановє съ обох сторонь, одною волєю... и дроугы снємь посполиты... положили (під Хотином, 1467 *BD* II, 297);

(рішення) воля (14): а сложилъ єщо на королѧ ка(к) єго волѧ чнмъ король пожалуєть (б. м. н., 1387 *СП* № 12); Usłyszawsza to wsi zapłakali i mołwili: «woleli bychmo, sztob i nas korol sam kaznił, kak ieho wolia, niżbychmo to wideli, zaniaż to wże nas iemu wydaiet, koli peremiryia s nim czynił (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); так и мы... их воли вѣрным наслидованєм послоухати засужды винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 284); Во имѧ свєтыѧ тройца стан сѧ божаѧ волѧ (Ровно, 1488 *AS* I, 241); и тєпєръ бо(ж)єю волєю былобы и подобро зань жє кто єстъ, ива(н) васи(л)єви(ч) вєлики(и) кнѧ(з) мєско(в)ски(и) г(с҃)дрєви нашому воєводє є(ст) сва(т) а вашє(и) мл(с)ти тєсть (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

2. намір, замисел (5): Мы кнѧ(з) дв҃дъ дмитриєви(ч)... чинимы знамєни(т)... како кєды в то врємѧ коли кнѧ(з) вєлєбныи дмитрии инѣмъ имєнє(м) корибу(т)... голдованиє и вѣрность и послушьство... нє принєволєни а никотораѧ зла волѧ примучєни вєлико(м) и славнєму володиславу... со вси(м) своими зємлѧмы... вѣрность праваѧ и нє изрушистаѧ слюби(л) а мы имєнємъ и моча вши(х) зємлѧнъ... ислюбуємы за нєго (Лучиця, 1388 *Р* 38—39); И тѣжь како вєлико вєсєлиласѧ єсть рада кролє(в)ства коли чєрєс посрѣдокъ вашь то(т) то мистръ о тыи тадынки нашоу оусхотѣлъ вѣдати волю (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); и мы тогды вашєй милости... нашого посла до вєликого князя московьского послали, напоминаючы єму, штобы онъ отъ того оумыслу и воли своєє повъстягнулъ и зъ вами бы миръ ималъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

3. *(свобода, можливість здійснювати що)* право (1): а покоул оусхочєт кн⟨ѧ⟩зь Сємєнъ тои грєбли дєржати высоко, тоє єсть оу єго воли (б. м. н., 1475 *AS* I, 71);

давати волю (1) *див.* **ДАВАТИ** 3; дати волю (4) *див.* **ДАТИ** 4; имати волю (4) *див.* **ИМАТИ**[2]; имати собє свою волю (1) *див.* **ИМАТИ**[2].

4. *(стан того, хто перебуває на волі)* воля (1): И пак тоты истины Сєди-Ахматови сыновє, што соут нинѣче по божїи милостї оу наших роуках... а мы имаємо их твєрдо и статочно дєржати, оу твєрдои и оу вѣрнои роуцѣ, и николи на волю их не поустити (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

5. погляд, думка (1): мно(г) добры(х) люди ис право(м) оумѣючи(х) рады оуживши(х) и оу єдин(с)твѣ воли нашеи бга и правду знаю(ч) осудили єсмы... аже г(с)дрь нашь кроль... ближши єсть к тому мѣсту к тычину... нижли тыи пани Ѧдвига и єи дѣвка (Медика, 1404 *Р* 70).

6. тимчасове звільнення новосельців від феодальних повинностей і податків (2): О волї колї панъ которы(и) волю даєть (XV ст. *СЯ* 9 зв.);

во (на) воли сѣдѣти (2) бути звільненим від повинностей і податків: А изъ рѦшювъскои волости приходитъ полъ тритъя ста коло(д) опроче волѦнъ што на воли сѣдѦть (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); А три члвк новыхъ во воли нє седѣли трє(х) годъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90); волю (воли) высѣдѣти (14), ⟨воли⟩ высѣдѣти (1), высѣдѣти волю (1), высѣдѣти ⟨волю⟩ (2) вибути строк звільнення від повинностей і податків: а в томъ селє чотыри слоугы... єщо воли нєвысѣдѣли а коли волю выседять они мають слоужити (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.);

◇ до воли (чиєї) (5) тимчасово, залишаючи за собою право відкликання: Мы кнѦ(з) федоръ любортови(ч) знаємо чинимъ... ажє... король пол(с)кии... и єго королєваѦ... дали ми зємлю до своеи воли на имѦ сѣверскую (Віслиця, 1393 *Р* 50—51); позволяю зятю моему и дочце моей на потребу имъ самим на селидбу з ведомомъ моим у дуброве моей Хренницкой дерева утяти и травы укосити... до всли моей (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); а кому будєт от⟨є⟩цъ н⟨а⟩шъ або мы того имєнѦ зємли або люди дали до н⟨а⟩шєй воли, то и теперъ в нашои воли (Вільна, 1499 *AS* I, 118); у (в) (чиї й) воли ⟨быти⟩ (4): підлягати кому, бути в чийому розпорядженні: Земно у матки моее воли, у подани и в опекани, якже было и у моей во(ли) (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); а боудѣ(т) хто злостївє алюбо иєправа (!) нєхотѦчи къ правоу стати... тогды є(г) имѣнїє... имєєть бытї вѣ(ч)но на на(с) оузѦто а боудѣ(т) лї инѦ(т) тогды то оу нашо (!) волї боудѣть (XV ст. *ВС* 38 зв.— 39); а кому будєт от(є)цъ н⟨а⟩шъ або мы того имєнѦ зємли або люди дали до н⟨а⟩шєй воли, то и теперъ в нашои воли (Вільна, 1499 *AS* I, 118); божа воля станєт ся (2), станєт сѦ волѦ божѦ (2) *див.* **БОЖЇИ**; з божиои воли (1) *див.* **БОЖЇИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **волѦ, воля, wolia** 15 (1387 *СП* № 12; 1403 *ДГМ;* бл. 1415 *Cost.* I, 122; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1470 *AS* 1, 65; 1488 *AS* I, 241; 1490 *ЗХП* 136; 1493 *ОПВВ* 152; 1496 *ПСВВ* 192 зв.; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **волѣ** 2 (1448 *Cost.* II, 313; 1467 *BD* II, 297); *род. одн.* **воли, волї** 47 (1393 *Р* 51; 1404 *Р* 70; 1444 *Cost.* II, 208; 1454 *Р* 162; 1458 *BD* I, 8; 1462 *BD* II, 284; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1475 *AS* I, 71; 1484 *ЯМ;* 1499 *BD* II, 424 і т. ін.); **волєѫ** 9 (1455 *Cost.* II, 525, 531, 564; 1457 *BD* I, 4; 1458 *BD* I, 8; 1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 215, 216); **волєѦ, волѦ** 15 (1458 *BD* I, 6; 1460 *DIR«A»* 515; 1465 *DIR«A»* 518; 1470 *BD* I, 150; 1473 *BD* I, 181; 1481 *BD* I, 256; 1482 *BD* I, 263; 1488 *BD* I, 347; *ДГСПМ;* 1490 *DC* 146 і т. ін.); **волеа, волея** 3 (1462 *Cost. D.* 10; 1466 *BD* I, 105; 1473 *ШКН* 164); **волѣ** 3 (1393 *Cost.* II, 607; 1407 *Р* 72; 1448 *Cost.* II, 734); **воле** 1 (1448 *Cost.* II, 734); *вин. знах.* видѣвше их доброи **воли** 59 (1464 *BD* I, 84; 1479 *BD* I, 224; 1480 *BD* I, 241; 1483 *Cost. D.* 30; 1487 *BD* I, 291; 1488 *BD* I, 325; 1490 *BD* I, 384; 1495 *BD* II, 57; 1500 *SD* 7 і т. ін.); *дав. одн.* **воли** (1436 *Cost.* II, 698, 701; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1500 *BD* II, 173, 175); *знах. одн.* **волю, woliu, wolu** 75 (1408 *Cost.* II, 631; 1432 *Cost.* I, 343; 1443 *Cost.* II, 120; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1456 *Cost.* II, 789; 1476 *BD* I, 208; 1484 *BD* I, 277; 1491 *BD* I, 449; 1495 *BD* II, 41; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **волоу** 2 (1463 *BD* I, 74; 1473 *BD* I, 190); *вин. род.* бєз єгоуменовоу **волоу** 1 (1490 *BD* I, 421); *ор. одн.* **волєю, волѣю, волеѦ, волєѫ** 67 (1377 *Р* 24; 1391 *Р* 45; 1415 *Cost.* I, 116; 1424 *Р* 106; 1435 *Cost.* II, 687; 1443 *ДГСПМН;* 1451 *Cost.* II, 401; 1461 *AS* I, 53; 1487 *BD* I, 310; 1499 *BD* II, 154 і т. ін.); **волєя** 3 (1443 *ПГСММ;* 1444 *Cost.* II, 207; 1499 *BD* II, 147); **волью** 2 (1400 *Р* 61; 1409 *Р* 74); **волию** 1 (1448 *Cost.* II, 738); **волѦ** 1 (1388 *Р* 39); своєю... **волю** 11 (1438 *Cost.* II, 14; 1453 *Cost.* II, 467; 1461 *BD* I, 45; 1472 *BD* I, 172; 1479 *BD* I, 221; 1482 *BD* I, 265; 1484 *BD* I, 276; 1487 *BD* I, 306; 1490 *BD* I, 387; 1495 *BD* II, 40 і т. ін.); **! воѦ** 1 (1444 *Cost.* II, 207); *зам. дав.* по єго доброю **волєю** 8 (1438 *Cost.* II, 14; 1449 *Cost.* II, 379; 1456 *Cost.* II, 569; *Mih.* 213; 1459 *BD* I, 32; 1465 *BD* I, 88; 1466 *BD* I, 113; 1478 *BD* I, 218); *місц. одн.* **у (оу, в, во, на) воли, wоły, волї** (1370 *Р* 18; 1386—1418 *Р* 35; 1436 *Cost.* II, 698; 1447—1492 *ЛКНКВ;* 1452 *Cost.* II, 410; 1460 *Cost. S.* 33; 1487 *BD* I, 304; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1494 *BD* II, 32 і т. ін.)

***ВОЛѦНИНЪ** *ч.* (1) новоселець, тимчасово звільнений від повиниостей і податків: А изъ рѦшювъскои волости приходитъ полъ тритъя ста коло(д) опроче волѦнъ што на воли сѣдѦть (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35).

ФОРМИ: *род. мн.* **волѦнъ** (1386—1418 *Р* 35).

***ВОНИСТЫЧИНЪ** *ч.* (1) *(назва селища у Волинській землі):* на Гнидовѣ не надобе мыта давати... у Вонистычинѣ не надобе (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **у Вонистычинѣ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ВОНЪ[1] *див.* **ОНЪ**[1].

ВОНЪ[2] *присл.* (3) **І.** геть, назовні (2): а хотаръ... є⟨ст⟩... на доубъ роубѣжїе где поутъ о(т) млины выході ть во(и) ис лѣса (Сучава, 1446 *ПГСПМР*); и пошолъ съ клѣти вонъ передъ мною, а не бралъ изъ тое клѣти ничого (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

2. *(зовсім)* геть чисто (1): Ино дє(и) свє(т)чи(л)... Мѣщанинъ смоленскии... што(ж) дє(и) коли дє(д) и(х) семе(н) Плошєвичъ смотрєвшы межы дєтє(и) свои(х) о(т)цо(в) и(х) и казалъ з доуховницы своєє дѣ(л)ницоу о(т)ца єго иванову выгладити во(н) (Вільна, 1495 *ВК*).

***ВООТГНАТЬ** *дієсл. док.* (1) увігнати, загнати (?): о закладє(х) иже ти можєть вобороу старостиноу воо(т)гнать Тє(ж) гдѣ колї соуть дворы наши далека (!) тогды землѦнѦ наши могоуть заклады бѣроучи запира(т) оуборою старостїнѫ (XV ст. *ВС* 33 зв.— 34).

ФОРМИ: *інф.* **воо(т)гнать** (XV ст. *ВС* 34).

ВО ПЕРВЫХЪ *присл.* (1) передусім, насамперед: Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые, маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый... и о добромъ посполитомъ... во первыхъ яко пастырь и отецъ нашъ, пры насъ и пры советахъ князевъ и бояръ нашихъ, радити и советовати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ВОРЛОВЫЙ** *прикм.* (2) ◇ ворловая могила (2) *(назва могили у Молдавському князівстві):* а хотаръ ємоу... жежиею на ворловоую могилоу (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **ворловои** (бл. 1400 *Cost.* I, 27); *знах. одн. ж.* **ворловоую** (бл. 1400 *Cost.* I, 27).

Див. ще ***ОРЛИЙ.**

ВОРМЄНСКЫИ *див.* **ОРМЕНЬСКИИ.**

***ВОРМЄНЪСКЫЙ** *див.* **ОРМЕНЬСКИИ.**

***ВОРМЄНЫ** *мн.* (2) вірмени: По сусеи нашеи земли боудетъ волєнъ надъ Вормєиы своєго права пискоупъского (Сучава, 1401 *RIR*).

ФОРМИ: *род.* **Вормєнъ** (1404 *RIR*); *ор.* **Вормєны** (1401 *RIR*).

***ВОРМЄНЬСКЫИ** *див.* **ОРМЕНЬСКИИ.**

***ВОРНИКЪ** *ч.* (2) (*молд.* вориик, *слов.* дворникъ) *(придворний чин у Молдавському князівстві)* управитель двора, дворник: а на то єст... вѣра пана нєгрилаша ворника и дѣтеи єго (Сучава, 1439 *Cost.* II, 46); БоѦрїи аноуме: Тъоутоул вєл логофът... Драгош вор (Сучава, 1491 *BD* I, 464).

ФОРМИ: *наз. одн. ск. н.* **вор** (1491 *BD* I, 464); *род. одн.* **ворника** (1439 *Cost.* II, 46).

Див. ще **ДВОРНИКЪ, ДВОРНИКОУЛ.**

ВОРНОУТАИ *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор. лат.* voluntarius): мы стєфанъ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... слоуга нашъ панъ кръстѦ ворноутаи слоужилъ прѣжде стопочившому отцоу нашємоу право и вѣрно (Сучава, 1434 *Cost.* I, 395).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ворноутаи** (1434 *Cost.* I, 395).

***ВОРОБИЄВЪ** *прикм.* (1) ◇ воробиєва пасика (1) (*назва пасіки у Молдавському князівстві*): и такожъ дали єсми ємоу одноу пасикоу... на имѦ воробиєва пасика (Нямц, 1443 *Cost.* II, 120).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **воробиєва** (1443 *Cost.* II, 120).

ВОРОВЄЩИ *мн.* (3) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбоую до нас... дали и потвердили єсми ємоу оу нашеи земли села... на имѣ онєщи... и воровещи (Сучава, 1456 *Mih.* 213); Тѣм мы видѣвше єго правою и вирною слоужбою до нас... дали и потвръдили єсми ємоу... села на имѣ Гостилєщи... и... Воровєщи (Сучава, 1459 *BD* I, 35).

ФОРМИ: *наз.* **воровєщи** (1456 *Mih.* 213; *Cost.* II, 569; 1459 *BD* I, 35).

! ВОРОВОРОНѢ *див.* ***ВОРОНА** [2].

ВОРОГЪ *ч.* (7) ворог: нашь племєньни(к) бєкбула(т)ъ И хожа Мєдинъ оучинилсѦ намъ ворогъ и оуста(ли) на на(с) (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); На то єсмо прысягали, яко и самн оуйзрыте ваша милость, штобы богъ далъ наши ворози подъ нашыми ногами и подъ нашыми шаблями (б. м. н., 1496 *BD* II, 403).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ворогъ** (1392—1393 *РФВ* 170); *знах. одн.* **ворога** (1392—1393 *РФВ* 171); *знах. мн.* **ворози** 2 (1392—1393 *РФВ* 170; 1496 *BD* II, 403); **ворого(в)** 1 (1457 *Cost.* II, 809).

***ВОРОЖАЙ** *ч.* (1) (*стп.* rodzaj) (*ряд поколінь*) рід: а хто сѦ мени(т) шлѦ(х)тичо(м), а нє зродоу шлѦхо(т) (!) о шлѦхотный ворожай имєє(т) пово(д) нмєти о(т) корєнѦ (XV ст. *ВС* 18 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **ворожай** (XV ст. *ВС* 18 зв.).

Див. ще ***РОЖАЙ.**

ВОРОНА [1] *ч.* (2) (*особова назва*): а на то(м) ро(з)ѣздѣ бы(л)... па(н) ворона (б. м. н., бл. 1458 *Р* 168); Што король е. м. волости давалъ боярамъ Житомирскимъ... Воронѣ Ивашку волость Хотень на годъ, послѣ первыхъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вороиа** (бл. 1458 *Р* 168); *дав. одн.* **Воронѣ** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

***ВОРОНА** [2] *ж.* (2) (*назва річки у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбоу до на(с)... дали єсми ємоу, оу нашеи земли, села на воронѣ (*в ориг.* вороворонѣ.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1433 *Cost.* II, 594); Ино сѣ зостали нашемоу вѣрномоу паноу Щєфоулови... три сєла, одино сєло на имѣ Єкоушанїи на обрѣшїе Воронѣ (Сучава, 1480 *BD* I, 241).

ФОРМИ: *род. одн.* **Воронѣ** (1480 *BD* I, 241); *місц. одн.* **! иа вороворонѣ** (1433 *Cost.* II, 594).

ВОРОНА [3] *ж.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): а на то... вѣра пана йона старого о(т) ворона (Сучава, 1403 *ДГАА*).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* о(т) **вороиа** (1403 *ДГАА*).

ВОРОНЄЦЬ, ВОРОНЄЦЪ, ВОРОНЄЦ *ч.* (15) (*назва річки у Молдавському князівстві*): мы Стєфа(н) воєво(д)а... чини(м) знамєнито... ожє... дали єсмн сє(с) на(ш) листъ нашємоу манастирю о(т) воронец идеже є(ст) хра(м) сто великом(ч)ника и побѣдоносца хр(с)ва гео(р)гїа (Сучава, 1472 *ДГСВМ*); и оучинили єсми и въ задоушїе... предков и родитєлеи наших... яко да оутвръдим и оукрѣпим наш сѦтыи монастир що на Воронєць (Ясси, 1497 *BD* II, 100); Тое въсе... да єст томоу сѦтомоу нашемоу монастири що на Воронец (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **Воронєць, Воронєцъ, воронец** 5 (1472 *ДГСВМ*; 1488 *ДГСВМЩ*; 1489 *BD* I, 377); *зам. місц.* **на Вороиєць** 1 (1497 *BD* II, 100); *род. одн.* **воронє(ц), вороиец** 4 (1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ*); **вороиеца** 2 (1490 *ДГСХМ*); **воронецоу** 1 (1488 *ДГСВМЩ*); *місц. одн.* **на Воронец** (1499 *BD* II, 147, 148).

ВОРОНИЦЪСКЫИ *прикм.* (1) (*пор.* Воронєць *у Молдавському князівстві*): Мы пановє господарѣ нашєго, илїи воєводы, на имѦ... пань станъ бырличь вороницъскыи... вызнаваємь тымъ то наши(м) листомъ... колижь... илїашъ воєвода... владиславовн, кролю по(л)скомоу... голдь вырности... є(ст) оучини(л)... мы такоже... обицоуємъ и слюбоуємъ... тотъ истнныи голдъ... стєречи и... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **вороницъскыи** (1436 *Cost.* II, 701).

ВОРОНКО *ч.* (1) (*особова назва*): а при томъ были свѣдци... панъ хролъ варвариньскии воронко воитъ коломыискыи рускии (Коломия, 1398 *Р* 57).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вороико** (1398 *Р* 57).

ВОРОНОВИЧЪ *ч.* (1) (*особова назва*): а при томъ были добрые люди... панъ Яцко Ранъдиничъ а Лєвъ Вороновичъ (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627—628).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вороновичъ** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628).

***WORONOW** *прикм.* (1) ◇ sełyszcze Woronowo *див.* **СЄЛИЩЄ** 1.

ФОРМИ: *род. одн. с.* **Woronowa** (1420 *AS* I, 25).

ВОРОНОВЪ *ч.* (1) (*назва земельної ділянки у Волинській землі*): Левону Шаломичу два жеребьи пустыхъ, а на третемъ два человѣки, даютъ сорокъ грошей а три ручки меду, А жеребьемъ имя: Вороновъ, Быковъ, Блювиничи (Берестя, 1463—1478 *PEA* I, 35).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вороновъ** (1463—1478 *PEA* I, 35).

ВОРОТА *мн.* (3) ворота: а РуденскаѦ маєт оу подворѦ своєго ворота поставити на влицу што з вєком оулица промєж подворей положєна (Луцьк, 1494 *AS* I, 102).

ФОРМИ: *наз.* **ворота** (1494 *AS* I, 101); *знах.* **ворота** (1494 *AS* I, 102).

Див. ще ***ВРОТА.**

ВОРОТИТИ *дієсл. док.* (8) (що кому) (*віддати назад*) повернути: а мы слубоуємо (так.— *Прим. вид.*) єму при нашеі вѣри... тѣхо д тисѦчи рублиі воротити исполна (Луцьк, 1388 *Р* 37); а такожє слоубоуємы и имаємы воротити оусѣ записы тому истино(м) королєвн полскому и єго короуни, што передькове нашы имили о(т) королєвьства полско(г) (Львів, 1436 *Cost.* II, 707); и села, имєниа твоя оусѣ єсми тоби воротили, на що имеш поставити привнлиѦ ис права (Сучава, 1460 *BD* II, 270).

ФОРМИ: *інф.* **воротити** (1388 *Р* 37; 1436 *Cost.* II, 707; 1457 *Cost.* II, 810); *перф. 1 ос. мн.* **єсмы... воротили** 1 (1457 *BD* II, 257); **єсми... воротили** 1 (1460 *BD* II, 270); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **пак ли быхо(м)... нє воротили** (1388 *Р* 37); *2 ос. мн.* **що бы стє... воротили** (1435 *Cost.* II, 692).

Див. ще **ВЄРНУТИ** 1, **ВОРОЧАТИ, *ВРАТИТИ, *ВРОТИТИ, ПОВЄРНОУТИ** 2, **ПРИВЄРНУТИ** 2, **ОУВЄРНОУТИ** 1.

***ВОРОТИТИ СѦ** *дієсл. док.* (9) (*приїхати назад*) повернутися: коли сѦ вороти(м) сложи(в) тои слю(б) тогда хочемъ кголдова(т) королє(в)... вѣрноє послу(ш)ство держа(т) (Молодечно, 1388 *Р* 43); А кто иметь повезти ⟨с⟩оукио до Быстрици и до Оугоръ, оу Сочавѣ от гривны три гроши... А коли сѦ воротит ис Оугоръ, оу Молдавици от каждого тєрха по В̃ гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **сѦ воротит** 1 (1460 *BD* II, 274); **сѦ воротить** 1 (1456 *Cost.* II, 789); *1 ос. мн.* **сѦ вороти(м)** (1388 *Р* 43); *3 ос. мн.* **сѦ имоу(т) (имоутъ) воротити** 2 (1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 789); **сѦ имуть воротити** 1 (1408 *Cost.* II, 631); **имоут ⟨сѦ⟩ воротити** 1 (1460 *BD* II, 274);

сѧ воротѧтъ, сѧ воротѧт 2 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 669).

ВОРОЧАТИ *дієсл. недок.* (2) (що кому) *(віддавати назад)* повертати: землю шепиньскоую, котороую молдавьская земла (!) о(т) короуны имила... дароуємы а ворочаємы ж нашыхъ пановъ и бояровь вѣданєїмь (!), рады и волею особьни, на вѣкь вѣкомь имити, дє(р)жати со вьсѣми приходы, оужитьки (Львів, 1436 *Cost.* II, 706—707); И дворь пана Мнхоулов, що єст на сєрети, и к томоу ѣ сєла... єсми им их верноули; а коли оузримє их справедливоую слоужбоу, и мы им и боулшє боудем ворочати (Сучава, 1468 *BD* II, 306).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **ворочаємы** (1436 *Cost.* II, 706); *майб. 1 ос. мн.* **боудем ворочати** (1468 *BD* II, 306).

Див. ще **ВѢРНУТИ** 1, **ВОРОТИТИ**, ***ВРАТИТИ**, ***ВРОТИТИ**, **ПОВѢРНОУТИ** 2, **ПРИВѢРНУТИ** 2, **ОУВѢРНОУТИ** 1.

***ВОРОШГЕЧИНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)*: не надобе мыта давати... въ Перемили войту не надобе, у Ворошгечинѣ не надобе (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **у Ворошгечинѣ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***ВОРОШИТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) торкатися (чого, до чого): и пошолъ съ клѣти вонъ передъ мною, а не бралъ изъ тое клѣти ничого, ани скрини ты не ворошилъ, которая стояла не замкнена зъ листы и съ списки (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **ворошилъ** (1498 *АЛМ* 163).

ВОРХОВИЧѢ *мн.* (1) *(назва села у Перемишльській землі)*: тогды мы... потвердили єсмо, єго правого всєго имѣнїа, первоє, именєм рєкучи, село быбел и со присѣлкы... ворховичѣ село, што в тых дѣдин (Судомир, 1361 *AGZ* 6).

ФОРМИ: *наз.* **ворховичѣ** (1361 *AGZ* 6).

***ВОСѢЛѢНЬСКИЙ** *див.* ***ВСѢЛѢНСКЇИ.**

! ВОСКУ *див.* ***ВОИСКО** ².

***ВОСКОВЫЙ** *прикм.* (1) ◇ восковыи грошн (1) оплата, що збиралася від купців, які привозили віск: Ключникъ берестейскнй господару личбу делал з восковых грошей, што (!) ему дано на воскъ 2 сте копъ и 70 копъ и 2 копе (б. м. н., 1495 *АЛРГ* 60).

ФОРМИ: *род. мн.* **восковых** (1495 *АЛРГ* 60).

ВОСКЪ *ч.* (31) **1.** *(тільки в одн.)* віск (15): а львовчѧнє што имуть принєсти сами изъ угоръ сєрєбро жьжєноє, отъ того сєрєбра што быхомъ мы купили собѣ колко будетъ намъ надобно... а мунтѧньскыи воскъ и брашєвьскыи слободно имъ єсть (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); и дали єсми томоу стомоу нашємоу монастироу о(т) поутнои на(ш) правїи прихо(д) вьси камєни о(т) воскоу о(т) нашего сєрецкого тръга (Сучава, 1488 *ДГСПМ*); Ключникъ берестейский господару личбу делал з восковых грошей, што ему дано на воскъ 2 сте копъ и 70 копъ и 2 копе (б. м. н., 1495 *АЛРГ* 60).

2. *(тільки в одн.)* воскове мито (9): и тако(ж) дали єсмо томоу прѧдрєченному монастирю воскъ о(т) краснаго тръга оувє(с), да бєроу(т) калоугери, на вьсѧкоє лѣто, о(т) вьсѧ(х) кто имє(т) (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365); а тако(ж) шолтоузи и пръгари и дворници или кто имє(т) брати о(т) на(с) воскъ по инши(х) тръго(х) а оу бани никто о(т) ты(х) о(т) оуси(х) да сѣ нє оумишаєтъ ни оу чє(м) алє сами калоугери да бєроутъ воскъ о(т) бани о(т) оуси(х) кръ(ч)мъ (б. м. н., 1458 *DIR«A»* 513).

3. *(одиниця міри)* кружало воску (7): Олисє(и) землю дє(р)жить Матъѳєєвъщиноу а с тоє земли даєть дєсѧтъ ведє(р) медоу дани а полюдья двє ведрє медоу а двє коуници а ловчому чотыри гроши а бобровиикоу пѧ(т) восковъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воскъ, вос(к)** (1448 *Cost.* II, 365; 1449 *Cost.* II, 378; 1458 *DIR«A»* 513); *род. одн.* **воскоу** (1457 *BD* I, 4; 1466 *BD* I, 96, 105; 1488 *ДГСПМ*); *знах. одн.* **воскъ, воскь** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669, 670; 1448 *Cost.* II, 365; 1449 *Cost.* II, 378; 1453 *Cost.* II, 445; 1456 *Cost.* II, 790, 791; 1458 *DIR«A»* 513; 1460 *BD* II, 275; 1495 *АЛРГ* 60); *род. мн.* **восковъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93, 93 зв., 94).

***ВОСЛАТИ** *дієсл. док.* (2) (кого в що) *(з метою нападу)* наслати, напустити (кого на що): посылали єсмо къ тобє нашого посла, повєдаючы нашоу прыгодоу, которая жъ сє намъ стала отъ... вєликого князя московъского, штожъ намъ... люди свои моцъно въслалъ въ нашу землю... и... шкоды намъ вєликии подєлалъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 413); послалъ єси своихъ пословъ до насъ, повєдаючы... вашу прыгодоу, которая вамъ стала сє отъ... вєликого князя московъского, што жъ онъ... люди свои моцно вослалъ оу вашу землю (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн.* **въслалъ, вослалъ** (1498 *BD* II, 413; 1499 *BD* II, 447).

***ВОСПРЫЕМИНИКЪ** *ч.* (1) *(продовжувач діяльності)* наступник, наслідник: даемо надто подъ Острогомъ тому господину отцу владыце и воспрыеминикомъ его село наше Бусчу (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *дав. мн.* **воспрыемнникомъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ВОСТАВАТИ** *дієсл. недок.* (1) вставати, підніматися (від чого): а коли (ж) сѧдоуть на соудѣ тогды тыи(ж) жалобы штосѧ прє(д) ними дѣють имаю(т) тоутъ соуди(т) а индѣ (!) вставаючи съ соуда (XV ст. *СЯ* 43).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **вставаючи** (XV ст. *СЯ* 43).

***ВОСТОЧНЫЙ** *прикм.* (1) східний: ї то(т) мн(с)ты(р) пєче(р)скїи былъ з вєко(в)... самъ в себѣ Ставропигїя о(т) вєлики(х) кнѣзєй роуски(х) и Святы(х) потрїа(р)хъ (!) ко(н)стє(н)тинаполски(х) (!) нового рима Сѣтоє каѳголическоє восточные цркви хр(с)товы (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **восточные** (1481 *ГПМ*).

***ВОТНИНА** *див.* **ОТНИНА.**

***ВОТПИТИ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* wątpić) (у чім) сумніватися (в чому), вагатися (щодо чого): мы алєксандръ воєвода... знаменито оузѧвлѧми... оже до на(с) приехали соу(т) оу посо(л)ство пановє и рада... королѧ казимира... и жадали на(с)... абыхо(м) пєрє(д) єго мл(с)тїю повины(и) гол(д) оудилали... а мы и с нашими паны и радою ничого оу то(м) нє во(т)пили, алє к том(у) ра(дї) єсмо пристали (Серет, 1453 *Cost.* II, 765).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **во(т)пили** (1453 *Cost.* II, 765).

***ВОТПѢНЬЄ** *с.* (1) (*стп.* wątpienie) ◇ оувєсти оу вотпѣньє *див.* **ОУВЄСТИ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **вотпѣньє** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***ВОТЧИЗНА** *див.* ***ОТЧИЗНА.**

***ВОТЧИНА** *див.* **ОТЧИНА.**

ВОТЧИЧЬ *див.* **ОТЧИЧ.**

***ВОТЧЫНА** *див.* **ОТЧИНА.**

***ВОТЪЧИНА** *див.* **ОТЧИНА.**

ВОХНО *ч.* (1) *(особова назва)*: а при том были свѣтки... пан Федко Козловскии, а пан Вохно (Володимир, 1470 *AS* I, 65).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вохно** (1470 *AS* I, 65).

ВОХНОВА *ж.* (2) *(особова назва)*: Се я пани Вохнова пани Мария з своими детми... посваталися есмо с паномъ Юшкомъ Камкою (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вохнова** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627, 628).

Пор. **ВОХНО.**

WOCZICZ *див.* **ОТЧИЧ.**

***ВОЧЫ** *див.* ***ОКО** ¹.

***ВОЩИНАРЬ** *ч.* (1) воскобійник: и дали єсми томоу стомоу нашємоу монастироу о(т) поутнои на(ш) правїи прихо(д) вьси камєни о(т) воскоу о(т) нашєго сєрецкого тръга и шєсть вощинарє єще о(т) сєрецкога (!) тръга (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

ФОРМИ: *знах. мн.* **вощинарє** (1488 *ДГСПМ*).

ВОЮТИНСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А при том былъ... панъ Васко Воютинский (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Воютинский** (1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).

! **ВОѦ** *див.* **ВОЛЯ.**

***ВПАДАТИ** *див.* ***ОУПАДАТИ.**

***ВПАМЯТАТИ** *дієсл. док.* (2) взяти до уваги: Ино мы, впамятавшы его верънную а пил⟨ь⟩ную службу доброе памяти ку отцу нашому... и къ намъ, з ласки нашое, тыи сельца... дали есмо ему (Вільна, 1499 *РИБ* 777).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **впамятавшы** 1 (1499 *РИБ* 777); **впамата(в)ши** 1 (1499 *ГОКІР*).

ВПИСАТИ, УПЫСАТЫ *дієсл. док.* (14) **1.** (кого, що в що, до чого) *(занести в книги, список)* вписати, записати (10): Я Семенъ с колковъ... уписалъ есми въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастыру родители наши (Київ, 1398 *ДГПМ*); ино и на кролєвьскомъ листѣ на воитовѣ и на оуздавныхъ листохъ нє стоить оуписано тоє дворищє пысковича што на любши и на гугни алє тоє дворищє пысковича стоить оуписано на кролєвьскомъ листѣ и на оуздавныхъ листохъ што оу сєлѣ оу ловчичохъ (Зудечів, 1411 *Р* 79); ино мы тую грамоту въ книгу Дьякови нашому упысаты велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); Я князь Константынъ Ивановичъ Озтрозкій... чиню знакомито... штожъ придалъ есми и записалъ... имѣнье Здетелу... на соборную церковъ на Пречистую Богоматеръ у Вилни... а то есми и въ Євангеліе уписалъ, которое лежить на престолѣ у Церкви у Пречистоє Богоматере (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).

2. (кого в що) залучити (кого до чого) (1): Piszete wasza miłost, iż ieste s Niemcy wziali peremirie do rożenstwa (!) Chrystowa, a nas ieste u toż peremirie upsali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139);

з а п и с ъ в п и с а т и (3) *див.* **ЗАПИСЪ.**

ФОРМИ: *інф.* **вписати** 2 (1496 *ПДВКА* 60, 61); **упысаты** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *перф. 1. ос. одн. ч.* **уписалъ есми** 1 (1398 *ДГПМ*); **есми... уписалъ** 1 (1499 *АСД* VI, 3); *3 ос. одн. ж.* **оуписала** (1496 *ВМКФС*); *2 ос. мн.* **ieste... upsali** (1433 *ЗНТШ* LXXVI 139); *майб. 3 ос. мн.* **впишют** (поч. XV ст. *Р* 76); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **абы... вписали** (1496 *ПДВКА* 60); *теп. пас. 3 ос. одн. ч.* **вписа(н) єсть** (1495 *ВК*); *1 ос. мн.* **въписаны** (1499 *ВФ*); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. с.* **оуписано** (1411 *Р* 79).

Див. ще **ЗАПИСАТИ, ПИСАТИ** 5.

***ВПОКОЙ** *див.* **ОУПОКОИ.**

***WPOMETANIE** *с.* (1) нагадування: A jestliby k tretemu wyznaniu (!) ne priszoł, wina kotoraja połoźona dla wpometania, sud'i majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105).

ФОРМИ: *род. одн.* **wpometania** (1388 *ZPL* 105).

***ВПОМИНАНЬЄ** *с.* (1) (*стп.* upominanie) вимога, претензія: и они повєдали пєрє(д) нами што жъ какъ они новгородокъ дєръжали отъ о(т)ца нашого и тогды любъчо к новоугоро(д)ку слоушало завжды в тыхъ ловехъ звєръ бивали а о(т) пани марътиновоє никоторого впоминаньѦ коу о(т)цоу нашому и намъ нє было (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **впоминаньѦ** (1499 *ВФ*).

Пор. **ОУПОМИНАТИ** 3, **ОУПОМѦНУТИ** 2.

***ВПОМИНАТИ** *див.* **ОУПОМИНАТИ.**

ВПРАВО, ВЪПРАВО, УПРАВО *присл.* (8) вправо, направо: а покинувъши гостинецъ Олышский въ право... поехати гостинцомъ, который идеть до Колковъ ку полуносчы (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); засталисмо Пана Євсея зъ людмы его, который намъ поведалъ: жє по тую могилу и по ричку Вышню мой грунтъ Якушински управо, а влево грунтъ Мыкулински (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ВРАБЇА *ж.* (1) *(назва пасіки у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїдоша прѦд нами... слоуги наши... и продали свою правою отниноу... єдно сєлищє... и єдноу пасикоу... на имѣ Врабїа (Сучава, 1483 *BD* I, 269).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Врабїа** (1483 *BD* I, 269).

***ВРАЖЄНЇЄ** *с.* (1) поранення: Жалова(л) ди(к) на Ѳа(л)ка и(ж) у є(г) домоу у вєчєрѦ стало(с) (!) свада прїшє(д)ши фа(л)ко и загасилъ свєчю а в томь то загашєнїи дика нє вєда(л) кто оуранїлъ Ѳа(л)ко позна(л) ижє свєчи погаси(л) а вражєнїя запрє(л) (XV ст. *ВС* 27).

ФОРМИ: *род. одн.* **вражєнїя** (XV ст. *ВС* 27).

Пор. ***ВРАЗИТИ.**

***ВРАЗИТИ** *дієсл. док.* (3) (кого і без додатка) поранити: О томъ хто ко(г) вы грє вразить (XV ст. *ВС* 31); коли(ж) кмє(т)ь бѫдє(т) ранє(н) до крови алюбо оуражо(н) срамотнє, тогды ємоу прїидєть двє частї за раны, а третья часть сѫдоу (XV ст. *ВС* 29).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **вразить** (XV ст. *ВС* 31); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... оурази(л)** (XV ст. *ВС* 27); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **бѫдє(т)... оуражо(н)** (XV ст. *ВС* 29).

***ВРАЗУМѢТИ** *див.* ***ОУРАЗОУМѢТИ.**

***ВРАНИНЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* вранъ): и даємь томоу монастирю сєс лист нашь на.. в҃ сєла: Петра Вранина... и дроугоє сєло що тиж слоухаєт кь томоу монастирю (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200).

ФОРМИ: *род. одн.* **Вранина** (1475 *BD* I, 200).

***ВРАНИЧЬ** *ч.* (2) *(особова назва, молд., слов.,* в҃ранъ): мы боѦрє... алєксандра воєводы... па(н) драгоми(р) врани(ч)... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... кнѦгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); мы алєкса(н)дръ воєвода... чини(м) знамєиито.. ожє то(т)... па(н) костє врани(ч) прїидє прѣ(д) нами... и прода(л) своє сєло (б. м. н., 1453 *Cost.* II, 495).

ФОРМИ: *наз. одн.* **враии(ч)** (1421 *Cost.* I, 142; 1453 *Cost.* II, 495).

***ВРАНЦАНЬ** *див.* **ВРЪНЧАН.**

***ВРАНЧА** *ж.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* тѣм мы видѣвшє правоу... єго слоужбоу до нас... дали єсми ємоу оу нашии зємли оу молдавскои... четири полѣны оу томжє хотари... и на вранчи сєлищє дѣлино албїа (б. м. н., 1443 *Cost.* II, 160).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на вранчи** (1443 *Cost.* II, 160).

***ВРАНЧАНЪ** *див.* **ВРЪНЧАН.**

***ВРАТИТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* вратити) (що) *(віддати назад)* повернути: ...тѣмь мы видивши правдоу и слоужбоу вѣрноую нашєго вѣрного слоуги пана ⟨алєксандра спатара⟩ вратили єсми єго отчиноу, ты(х) двѣ сєли вышєп⟨иса⟩нны(х) (Сучава, 1436 *Cost.* I, 455).

ФОРМИ: *перф. 1. ос. мн.* **вратили єсми** (1436 *Cost.* I, 455).

Див. ще **ВЄРНУТИ** 1, **ВОРОТИТИ, ВОРОЧАТИ, *ВРОТИТИ, ПОВЄРНОУТИ** 2, **ПРИВЄРНУТИ** 2, **ОУВЄРНОУТИ** 1.

***ВРЕМѦ** *див.* **ВРѢМѦ.**

***ВРЄЧЄННЫИ** *див.* ***ОУРЄЧЄННЫИ.**

!**ВРИНДИНА** *див.* ***БРИНДИНЪ.**

***ВРОЖЕНЫИ** *див.* **ОУРОЖЄНЫЙ.**

***ВРОЗУМѢТИ** *дієсл. док.* (4) (що, чому) зрозуміти (що): а мы такѣ жь оурозумѣвши єго такоє обѣцованьє и слюбы а познавши ижъ прєрє(ч)нии стєфанъ воєвода помочи и рады напротиву намъ и коруны нашєи нє чинилъ... про то жь єго... о тую исную мєрзѦчку и шкоду воєваную намъ и корунѣ нашои оучинєную о(т) єго о҃ца правого чинимы и о(т)пущаємы єму всє тымъ нашимъ листомъ (Ланчиця, 1433 *Р* 121); и врозумивши то пани ОлизароваѦ штож мы слугу нашого п⟨а⟩на єєй п⟨а⟩на Олизара мєли во чти и в ласцѣ нашой... волнє даровала нас и дала и записала тыє двє имєнѦ оу Волыни (Луцьк, 1487 *AS* I, 240); И мы посольству вашоє милости, што до насъ посломъ вашоє милости Богушомъ дьякомъ, гораздо єсмо врозоумєли (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* єсмо **врозоумєли** (1499 *BD* II, 447); *дієприсл. перед.* **оурозумѣвши** 2 (1433 *P* 121; 1457 *Cost.* II, 810); **врозумивши** 1 (1487 *AS* I, 240).

Див. ще ***ЗРОЗОУМЄТИ, ПОРОЗОУМѢТИ** 1, ***ОУРАЗОУМѢТИ** 1.

***ВРОКЪ** *ч.* (2) *(натуральна або грошова данина феодалові)* **оброк** (1): Село слобода а в томъ сєлє дєсѦть слоугъ на во(и)ноу идоуть а врокоу даю(т) чотыри копы грошє(и) а подымъщиноу недають а ины(х) никоторы(х) пошли(н) нєзнають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.);

сєдити на вроце (1) *див.* **СЄДИТИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **врокоу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); *місц. одн.* **на вроцє** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

Див. ще ***ОБРОКЪ.**

***ВРОНОВО** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Воронів: Мн ильѦшь воєвода... записуємъ сѦ тымъ ~пношамъ што к намъ з литъвы приєхали на нашю службоу прєжерє(ч)ному ~пну станиславу з вронова ~пноу пашьку бѣлому (Сучава, 1433—1443 *APM*).

ФОРМИ: *род. одн.* **вронова** (1433—1443 *APM*).

***ВРОТА** *мн.* (1) (*стп.* wrota) ворота: а боудє(т) ли то(т) панъ виноватъ и кмєти єго тогды то(т) слоужєбникъ имєє(т) каж(д)ого кмєтѦ до вро(т) посохо(м) дотъкноутсѦ и вала(т) (!) тымъ урѦдомъ хто кого позываєть (XV ст. *BC* 14).

ФОРМИ: *род.* **вро(т)** (XV ст. *BC* 14).

Див. ще **ВОРОТА.**

***ВРОТИТИ** *дієсл. док.* (1) (*стп.* wrócić) (що) *(віддати назад)* повернути: а тєжь штожь мои отець... позычи(л) пѣнѦзи моєму... г(с)дрю, кролю пол(с)кому, и тыхъ сѦ о(т)ступлю и листы хочю тыи вроти(т) (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619).

ФОРМИ: *майб. 1 ос. одн.* **хочю... вроти(т)** (1400 *Cost.* II, 619).

Див. ще **ВЄРНУТИ** 1, **ВОРОТИТИ, ВОРОЧАТИ, *ВРАТИТИ, ПОВЄРНОУТИ** 2, **ПРИВЄРНУТИ** 2, **ОУВЄРНОУТИ** 1.

***ВРОЧИЩЄ** *див.* ***ОУРОЧИЩЄ.**

***ВРОЧНЫЙ** *прикм.* (2) ◇ врочныи гроши (2) *(феодальна грошова повинність)* оброк, чинш: Сєло Щє(р)бовъ а в томъ сєлє слоугъ трина(д)цать а чоты(р)надъцаты(и) отамо(н) а половица мєжи и(х) оубоги(х) а вро(ч)ны(х) грошє(и) дають двє копє грошє(и) а которыє врочны(х) грошє(и) нєдають тыє подымъщину дають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

ФОРМИ: *род. мн.* **вро(ч)ны(х), врочны(х)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

***ВРУЙКИЦА** *ж.* (1) *(назва селища у Волинській землі)*: нє надобє мыта давати... у Вруйкицы (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **у Вруйкицы** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ВРУСЪ *ч.* (1) *(особова назва)*: Дали есмо... владицѣ орменьскому под Луцком сєло, што Врусъ держалъ (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Врусъ** (1445 *ЗНТШ* CXV, 19).

ВРУЦКИИ, URUCKI *прикм.* (15): i pewedił (!) nam namesnik urucki, Wołczko Romanowicz, sztoż dey tuju zemlu derżyt nini Jakow Owdeiewicz (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); што пє(р)во сєго продали были єсмо ко(р)чмы вроуцькиє мєщаномъ вроуцьки(м)... а рокъ было имъ какъ тыє ко(р)чмы варити початы на мѦсныє запоусты (Краків, 1489 *AKB*); а при то(м) были... тиву(н) вруцкии костушко а васко олѣшковичь (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*); Былъ намъ чоломъ земєнынъ Вруцкии на имя Ѳедоръ Блыщановичъ (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **вруцкии** 3 (2-а пол. XV ст. *СПС;* 1493 *АЛРГ* 55; 1498 *ГВКЛ* 22); **urucki** 1 (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); *дав. одн. ч.* **вроуцъкомоу, вруцъкому** (1487 *РИБ* 227; 1489 *AKB;* 1496 *АЛРГ* 71); *місц. одн. ч.* **во Вруцъком** (1496 *АЛРГ* 71); *наз. мн. ч.* **Вруцъкіе, вроуцъкиє** (1487 *РИБ* 227; 1489 *AKB*); *дав. мн.* **вроуцъки(м)** (1489 *AKB*); *знах. мн. ж.* **Въруцъкіє, вроуцъкиє, Вруцъкіе** (1487 *РИБ* 227, 228; 1489 *AKB*); *ор. мн.* **вруцкими** (1498 *ГВКЛ* 23).

Див. ще ***ОВРУЦКИИ.**

Пор. ***ВРУЧИИ.**

***ВРУЧЕЙ** *див.* ***ВРУЧИИ.**

***ВРУЧИИ** *ч.* (3) *(назва міста у Київській землі)* Овруч: И писан у Вовручомъ (Овруч, 1450 *ЗНТШ* XI, 7); Намєстнику вруцъкому князю Григорю Глинъскому и инымъ намєстникомъ нашимъ, хто потомъ будеть отъ нас Вручей держати (Мереч, 1496 *АЛРГ* 71).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Вручей** (1496 *АЛРГ* 71); *місц. одн.* **у Вовручомъ** 1 (1450 *ЗНТШ* XI, 7); **во вручє(м)** 1 (2-а пол. XV ст. *СПС*).

Див. ще ***ОВРУЦКИИ** (Овруцкое место).

***ВРЪБА** *див.* ***ВЄРБА.**

***ВРЪЗАРЄВЪ** *прикм.* (2) ◇ врѣзарєвъ монастырь (2) *(назва монастиря у Молдавському князівстві)*: а хотары тѣмъ сєломъ що соуть на быковци почєнши от вързарєва монастырѣ на вєрхъ пасикѣ ачибковы (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **връзарєва, вързарєва** (1420 *Cost.* I, 135).

!ВРЪНДИНА *див.* ***БРИНДИНЪ.**

***ВРЪНИЧАНЪ** *див.* **ВРЪНЧАН.**

ВРЪНЧАН *ч.* (8) *(особова назва)*: а на то є(ст) вєлика марториа са(м) г(д)во ми... Стєфа(н) воєво(д)а... и наши болѣрє... па(н) вра(н)ча(н) спатар... па(н) дажбо(г) чашни(к) (Сучава, 1471 *ДГСМПБ*); А на то єст⟨ь⟩... Вѣра пана Врьничана — спътарѣ (Сучава, 1473 *ШКН* 165).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вра(н)ча(н), Врьнчан** 2 (1471 *ДГСМПБ;* 1472 *BD* I, 172); **Вранц⟨ань⟩** 1 (1472 *BD* I, 170); *род. одн.* **вра(н)чана, Вранчана, врнъчана, връ(н)чана, Врьничана** (1471 *BD* I, 164; *DIR«A»* 525; 1472 *DIR«A»* 528; *Cost. D.* 26; 1473 *ШКН* 165).

Див. ще **ВРЪНЧАНУЛ.**

ВРЪНЧАНУЛ *ч.* (1) *(особова назва)*: а на то єст вєлика марторіа... пан врънчанул спатар (Васлуй, 1472 *Cost. S.* 88).

ФОРМИ: *наз. одн.* **врънчаиул** (1472 *Cost. S.* 88).

Див. ще **ВРЪНЧАН.**

***ВРЪСТАТЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито... ожє тоти истинныи слоуга наш Мирча... и сыновє Иванка Врьстата... жаловали єсми их особною нашею милостїю (Сучава, 1491 *BD* I, 445).

ФОРМИ: *род. одн.* **Врьстата** (1491 *BD* I, 445).

ВРЪСТАЦЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: и дали и потвръдили єсми им... села на имѣ Брътоулещїи... и Врьстацїи (Сучава, 1491 *BD* I, 445).

ФОРМИ: *наз.* **Врьстацїи** (1491 *BD* I, 445).

***ВРЪТОАПЄ** *с.* (1) (*молд.* выртоп «вибоїна») яр: А хотар тои... сєлищи да єст... на могилоу на врьх дѣла, от толѣ право чєрєс врътоап ⟨є и право⟩ на могилоу оу поток що сѣ зовєт Рѣча (Сучава, 1493 *BD* II, 27).

ФОРМИ: *знах. одн.* **врътоап⟨є⟩** (1493 *BD* II, 27).

***ВРЪХ** *див.* **ВЄРХЪ**[1].

***ВРЪХОВНИИ** *див.* ***ВЄРХОВНЫИ.**

***ВРЪХОВНЫИ** *див.* ***ВЄРХОВНЫИ.**

***ВРЪХОВЪНЫИ** *див.* ***ВЄРХОВНЫИ.**

***ВРЫХОВНЫИ** *див.* ***ВЄРХОВНЫИ.**

***ВРѢДНИКЪ** *див.* **ОУРѢДНИК.**

***ВРѢМѦ** *с.* (4) (*цсл.* врѣмѧ) час (1): Мы кнѦ(з) дѣдъ дмитриеви(ч) кнѦ(з) русанъ плакси(ч)... чинимы знамєни(т)... како кєды в то врємѦ коли кнѦ(з) вєлебныи дмитрии... голдованіє и вѣрность и послушьство... королєви польскому... вѣрность праваѦ и нє изрушистаѦ слюби(л) а мы... ислюбуємы за нєго (Лучиця, 1388 *P* 38—39);

◇ никоторымъ врѣмєнємъ (2) ніколи: имаємы єму добрую раду радити, а противъ єму никоторымъ

врѣменемъ не быти (Кам'яиець, 1404 *Cost.* II, 625); и имаемь доброую раду радити, а противоу ємоу никоторы(м) врѣменемь не быти (Сучава, 1433 *Cost.* II, 653); на которыхъ врѣменахъ (1) будь-коли, у будь-який час: а ктобы хотѣлъ оузѣти о(т) ни(х) мыто или бро(д)ннноу боу(д) коли на которыхъ врѣме(н) таковыи да боуде(т) проклѧ(т) о(т) гѣ бѣ (б. м. н., 1429 *DIR«A»* 455).

ФОРМИ: *знах. одн.* **времѧ** (1388 *P* 39); *ор. одн.* **врѣменемъ, временемь** (1404 *Cost.* II, 625; 1433 *Cost.* II, 653); *род. мн. зам. місц.* **врѣме(и)** (1429 *DIR«A»* 455).

Див. ще ***ВЄРЄМѦ.**

***ВРѢХ** *див.* **ВЄРХЪ**[1].

!ВРѦДИКѦ *див.* **ОУРѢДНИК.**

***ВРѦДЪ** *див.* ***ОУРѦДЪ.**

***ВСАКИИ** *див.* **ВСЯКЫИ.**

ВСЄ *див.* **ОУСЄ.**

***ВСЄАКЪ** *див.* **ВСЯКЫИ.**

***ВСЄВЫШЄПИСАННЫИ** *прикм.* (2) вищевказаний: а на боулши (!) крѣпос(т) томоу въсємоу всєвышєписанномоу велѣли єсми... печа(т) привѣсити к сємоу листоу нашємоу (Сучава, 1442 *Cost.* II, 93).

ФОРМИ: *дав. одн.* с. **всєвышєписанномоу, въсєвышєписанному** (1442 *Cost.* II, 93, 101).

ВСЄГДЫ *присл.* (2) завжди: мы великии кн⟨я⟩зь швитрикгаил... чнним знаменито... иж оузревше єсмо верност а службу всєгды нє омєшканную н⟨а⟩ш⟨о⟩го верного слуги Михайла Олєхновича, и мы єсмо єму и записали... сѣла оу кремєнєцкой волости (Луцьк, 1444 *AS* I, 40); Пово(д) вїнова(т)то(г) (!) правомъ всєгды ищеть (XV ст. *BC* 25).

Див. ще **ВЪСЄГДА.**

ВСЕДЕРЬЖИТЕЛ *ч.* (6) (*цсл.* вьседрьжитєль) вседержитель: И того ради приймете отъ вседерьжителя Бога благодать и милость (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI 5); А кто бы хотил пороушити сиє наше даание... таковы да єст проклѧт от господа бога въседръжителѣ (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 9).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вседерьжител** (поч. XV ст. *ОБРН* 141); *род. одн.* **въседръжителѧ, вседерьжителя, въседръжителѣ** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; *Mih.* 208; 1443 *ПГСММ;* 1453 *Cost.* II, 454; 1458 *BD* I, 9).

! ВСЄИ ⟨СЄМЫИ⟩ *див.* **СЄМЫЙ.**

***ВСЄКРЕВО** *с.* (1) *(назва маєтку у Волинській землі):* Я гринко Болобанъ вызнаваю... штожъ продалъ есми имѣне своє набытое Всекрево пану Федку Юнковичу (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Всекрево** (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105).

Див. ще ***ВСЕКРОВО, ОСЕКРОВО.**

***ВСЕКРОВО** *с.* (1) *(назва маєтку у Волинській землі):* маеть панъ Федко самъ и его пани и дѣти и его щадки того имѣня Всекрова со всякими вжытки вжывати (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105).

ФОРМИ: *род. одн.* **Всекрова** (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105).

Див. ще. ***ВСЕКРЕВО, ОСЕКРОВО.**

***ВСЄЛЄНСКЇИ** *прикм.* (4) *(титул константинопольського патріарха)* вселенський (3): мы Олєксандро воєвода... знаємо чинимъ... оже тотъ истинныи Оганесъ єпископоуъ ворменскын пришелъ к намъ... и оуказалсѧ намъ правыми листы воселєньского патрїярха, Антоніа Костантинополѧ (Сучава, 1401 *RIR*); Максимъ Мл(с)тїю Бжїею Архїепископоуъ косте(н)тинаполя нового рима и всєле(н)скїи Патрїа(р)хъ (б. м. н., 1481 *ГПМ*);

соборъ всєлєнскии (1) *див.* ***СОБОРЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **вселе(н)скїи** (1481 *ГПМ*); *род. одн. ч.* **воселеньского** 1 (1401 *RIR*); **въселенъскаго** 1 (1408 *Cost.* I, 61); *род. мн.* **всєле(н)ски(х)** (1481 *ГПМ*).

***ВСЄМЄРЪ** *ч.* (1) *(назва села у Троцькому воєводстві):* И повела нас пани ВасилєваѦ верхъ речки Бродноє поущою, ловы своими ажъ къ сєлоу коу Всємєроу (Луконіця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Всемєроу** (1478 *AS* III, 17).

***ВСЄМОГУЩИИ** *прикм.* (1) всемогучий: блгоізволениемъ мудртію бга оца всемогущаго по(д)писана бысть сия капли⟨ца⟩ (Краків, 1478 *ОБРН* 130).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **всемогущаго** (1478 *ОБРН* 130).

ВСЄСТИ *див.* **ВСѢСТИ.**

***ВСКАЗАТИ** *дієсл. док.* (28) (о чім, к кому, до кого, кому, що) сповістити, повідомити (кого про що), *(офіційно — ще)* заявити (кому про що) (21): А вы хотѦ и сами отъ цара о(т)ца моєго... чересъ трета потомужъ присѦги хотели были єсте, нине пакъ сего годоу потомужъ и отъ иасъ о томъ деле оусказали есте поправъде пє(р)ве(н) (б. м. н., 1484 *ЯМ*); Тежъ вскасалъ к намъ ижъ єстъ емоу вдячно да(л) намъ богъ сести на сто(л)цы о(т)ца нашого на о(т)чыне нашо(и) на великомъ кня(з)стве литовъскомъ г(с)дромъ єсмо зоста(ли) с того паноу воєводе дякуємъ яко прыятелєвы нашому (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152); Про то господаръ нашъ великий князь Алєксанъдро вскасалъ и твоєй милости абы єси зъ єго милост⟨ью⟩ оутвєръдилъ ся (Троки, 1494 *BD* II, 387); Господа(р) нашъ велики(и) кнѦ(з) алекса(н)дръ... вскасалъ што єси прысылалъ к намъ своихъ пословъ (б. м. н., 1496 *ПДСВВ*); какъ же розоумеємъ на томъ твоєе милости посольстве, отъ него ничого се намъ не стало, и въ тыхъ речахъ о чомъ твоя милость до него вскасалъ, того намъ ничого не оправилъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 413);

(що через кого кому, о чім до кого через кого, що ким, що через кого до кого) передати через кого, переказати що (4): а што колы та(и)ны свои чере(с) табина мнє оускажи (б. м. н., 1484 *ЯМ*); ино мы... о тыхъ делехъ до пана воєводы чере(з) нашы послы вскажемъ (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152—152 зв.); што єси писа(л) до насъ листъ сво(и) и дяко(м) свои(м) лоукою всказа(л) жадаючи насъ абы(х)мо дали поуть чистъ послоу твоєму чере(с) нашу землю... до москвы (б. м. н., 1496 *ПЧФГ* 35);

(що кому, як) *(розпорядитися)* наказати, веліти (що) (3): а што мн оускаже(т) осподарь мои тоє радъ чиню (б. м. н., 1386 *P* 30); и дали єсми имъ того и(с)того зра(д)цѣ лєва с тѣми то лихо(т)иикы, и оучинили они на(д) ними по(м)ста, яко(ж) то право и(м) оусказали (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); и мы того со кн⟨А⟩зми и паны досмотрѣвши и в том єсмо кн⟨А⟩зѦ Олєксандра знашли правого и вскасали єсмо так: єстли г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рь король его м⟨и⟩л⟨о⟩сть допустит Цєцєнєвских отчины их, тогды они мают кн⟨А⟩зю Олєксандру Сонкгушковичоу отложити пѣнѦзи шестьдєсѦт коп широких гроши (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

ФОРМИ: *перф. 2 ос. одн. ч.* **въсказалъ єси** (1496 *BD* II, 407); *3 ос. одн. ч.* **вскасалъ, всказа(л), въсказалъ, wskazał, wskazal** (1493 *ОПВВ* 152; 1494 *BD* II, 387, 388, 389; 1496 *BD* II, 407; *ОПВВД; ОПСВВ* 61; *ПДСВВ; ПЧФГ* 35, 36; 1498 *BD* II, 413, 414); *1 ос. мн.* **оусказали** 1 (1457 *Cost.* II, 809); **вскасали єсмо** 1 (1491 *AS* I, 94); *2 ос. мн.* **оусказалн естє** (1484 *ЯМ*); *майб. 3 ос. одн.* **оускаже(т)** (1386 *P* 30); *1 ос. мн.* **вскажємъ** (1493 *ОПВВ* 152 зв.); *нак. сп. 2 ос. одн.* **оускажи** (1484 *ЯМ*).

Див. ще **ВСКАЗЫВАТИ, *ҀАЗАТИ** 1, ***ПРИҀАЗЫВАТИ, *ПРЫКАЗАТИ, РОСКАЗАТЬ, *РОСКАЗЫВАТИ, СКАЗАТИ, *СКАЗЫВАТИ.**

ВСКАЗЫВАТИ *дієсл. недок.* (9) **1.** (що к кому, до кого, що через кого до кого, о чім к чому, кому) передавати, переказувати (що через кого) (8): а половицю тѣхъ пѣнѦзии иаложили єсмы на твоѣ роботы яко же твоя мл(с)ть оусказовалъ до нас слуги своєго и листы своєми казалъ єси, на домъ на медицкии (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); Ино... вєликий князь Иванъ Васильєвичъ, о томъ къ намъ вскасывалъ, абыхмо были съ тобою въ миру (Троки, 1494 *BD* II, 386—387); и (в)сказывалъ єси к намъ абыхмо с тобою были в прыязни и в мироу какъ пре(д)ки нашы... с твои(ми) пре(д)ки были в прыязни и в мироу (б. м. н., 1496 *ПДСВВ*);

И на то мы с тыми ваше(и) мл(с̃т)и послы которые были в насъ говори(ли) єсмо вси наши є потрєбные рєчи и списки имъ вказали и ваше(и) мл(с̃т)и по нихъ всказывали (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 60).

2. (що кому) *(виносити рішення про передачу чого кому)* присуджувати (1): И мы, промежи нихъ всихъ тыхъ рєчей выслухавшы и съ паиы радою нашею то помысливщы, ижъ то ест⟨ъ⟩ речъ неслушная, не видевшы записовъ, всказывати третюю часть Совѣ або вѣио Борисовой жонѣ на его поведанье (Вільна, 1495 *РИБ* 620).

ФОРМИ: *інф.* **всказывати** (1495 *РИБ* 620); *перф. 2 ос. одн. ч.* **(в)сказывалъ еси, wskazywał iesi** (1494 *BD* II, 386, 388; 1496 *ПДСВВ*); *3 ос. одн. ч.* **всказывалъ, wskazywał** 2 (1494 *BD* II, 387, 388); **оусказовалъ** 1 (1386—1418 *Р* 35); *1 ос. мн.* **всказывали** (1496 *ПДВКА* 60).

Див. ще ***ВСКАЗАТИ, *КАЗАТИ** 2, ***ПРИКАЗЫВАТИ, *ПРЫКАЗАТИ, РОСКАЗАТЬ** 3, ***РОСКАЗЫВАТИ, СКАЗАТИ. *СКАЗОВАТИ, *СКАЗЫВАТИ.**

***ВСКОВИЧЪ** *див.* ***ВАСКОВИЧЬ.**

***ВСЛЫШАТИ** *див.* ***ОУСЛЫШАТИ.**

***ВСПЄРТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (*стп.* wesprzeć się) (в чому) заперечити (проти чого): жаловали иа(м) погорє(л)скии на него, што(ж) о(т)нѦ(л) в ни(х) зє(м)лю и(х) влостную... погорє(л)скиє дали на то пѦ(т)дєсѦ(т) свѣтковъ... и воды(н)ски(и) ты(м) свѣтко(м) нехотє(л) верити... и мы... росказали єсмо воды(н)скому с ты(х) свѣтковъ осмина(д)ца(ти) чл̃вко(в) выбрати, кого бы о(н) межы ними хотѣлъ... и воды(н)ски(и) в то(м) вспє(р)сѦ, а рекучы иже оди(н) с ты(х) свѣтко(в) неприсѦгъ, н поча(л)сѦ позыва(ти) до на(с) (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **вспє(р)сѦ** (1495 *ВМЗД*).

***ВСПОМЄНОУТИ** *див.* **ОУСПОМѢНОУТИ.**

***ВСПОМИНАТИ** *див.* **ОУСПОМИНАТИ.**

***ВСПОМЯНОУТИ** *див.* **ОУСПОМѢНОУТИ.**

***ВСПЫТАТИ** *дієсл. док.* (1) (кого) запитати: И мы Бориса вспытали: вѣдаешь ли што на него какіе рѣчи, мовъ на него теперъ передъ нами (Вільна, 1495 *АЛМ* 84).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **вспытали** (1495 *АЛМ* 84).

Див. ще ***ПОПЫТАТИ** 1, ***ПЫТАТИ, *РОСПЫТАТИ, *СПЫТАТИ.**

ВСТУПАТИ, ОУСТУПАТИ, ВСТУПАТЬ *дієсл. недок.* (4) **1.** (у що) *(насильно входити)* вторгатися, вдиратися (1): А зятю моему и дочцѣ моей и их дѣтем и никому ие иадобе через тот обруб и границу з Лопавшъ у мою землю Хренницькую уступати и переходити иколи (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

2. (на що, в що) оспорювати право власиості (иа що) (2): коупилъ панъ ганько сварць... в олєшка оу оу (!) малечковича дѣдичьство на щирку... продалъ ємоу доброволно нє иадобѣ оуступати на то никому (Львів, 1368 *Р* 15—16); а хотя бы есть мѣлъ иншій вступати въ тые дѣла и той рушати нашъ записъ, тотъ ся розсудить со мною на ономъ страшномъ судѣ передъ Милостивымъ Богомъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2);

(у кого) займати, чіпати (кого) (1): А кого коли они за себе людей прызовутъ и наново за собою посадятъ, ино нашимъ намѣстникомъ и тивуномъ и иншымъ нашымъ урадникомь не надобѣ у тыхъ ихъ людей вступать, судити, ни радити и никоторыхъ пошлиив иамъ на тыхъ людехъ не брати (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *інф.* **оуступати, уступати** 2 (1368 *Р* 16; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); **вступать** 1 (1500 *АСД* II, № 3); **вступати** 1 (1401 *АкВАК* III, 2).

Див. ще **ВСТУПАТИ СѦ, ВСТУПИТИ СѦ, ВСТУПОВАТИ СѦ, ОУСТОУПОВАТ.**

ВСТУПАТИ СѦ, ВЪСТУПАТИ СѦ, ВСТУПАТЬ СЯ, ОУСТУПАТИ СѦ *дієсл. недок.* (69) **1.** (в що) *(насильно входити)* вторгатися (4): Иио, господару, княз Михайло отъказалъ: я дей самъ иичимъ ся в ловы господаръские не вступую, а ни мои люди с поля старого пяди в дуброву Свинюскую без упроса не идуть (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); А тымъ Пужичаномъ не казали есмо въ тые земли вступать ся, нижли только стадо маютъ паствити (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); жалова(л) намъ писаръ нашъ намєстьникъ Стоклишъски(и) Θедько Григорьєвичъ на воєводича троцкого на пѣа о(л)бры(х)та ма(р)тиновича кгасто(л)товича штожъ о(н) встоупається въ єго ловы любецъкии за иємъно(м) (Вільна, 1499 *ВФ*).

2. (в що) оспорювати право власності (на що) (46): ана продала пєтрашкови радъцѣовьскому свою дѣднину и вотнину... а в то нє иадобѣ оуступатисѦ ни оунукумъ єѣ ни плємєню єѣ (Перемишль, 1359 *Р* 10); А не вступатисе въ тые дѣла и иншому никому, што жъ есьмо записали по души князя небощика, мужа своего, къ манастыру Светому Спасу у Кобрыни (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а хто сѦ имє(т) оустоупа(т) оу моє прида(н)є што А да(л) с̃тмоу николє... соу(ди)тсѦ со мною пєрє(д) б̃гомъ (Київ, 1427 *Р* 108); Милостью Божьєю мы вєликыи кнѦзь Швитрикаило олькиръдовичъ чинимъ... зиамєнито... ижь... дали єсмо и записали зємьлю црьковъноую... свѦтому Ивану цєркви и попу Ваську... А нєнадобѣ оу тую зємьлю никому оустоупатисѦ, ани съ лану чиньшу никому давати (Городок, 1443 *Р* 145); ино съ того имѣнья своего Здетелы записалъ есми на вѣчность на соборную Церковъ на Пречистую Богоматеръ у Вилни... двѣ копѣ грошей... А намъ ся вже не надобѣ уступати въ тое, ани ближнимъ зъ роду нашого, ани иншимъ наслѣдкомъ нашимъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).

3. (в що, без додатка) *(вмішуватися в чиї справи)* втручатися (15): и азъ тєж записываю тую ц⟨є⟩рков на клаштор по отца своєго записаню... а по сємоу записаню иєнадобє вступати сѦ свєтским попом в тот клѦштур, лише миихом (Острог, 1443—1452 *AS* I, 39); а тєжъ што бы еси и самъ в мыто нашо и въ промытоу нє встоупалъсѦ, нєха(и) заведаю(т) мыто нашо и промытоу мытники наши (Краків, 1487 *АМЛ*); А которыи нивки в долине... то есми велелъ держати виноградником, а ігумену и старцом не казалъ есми в тое вступатися (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); Волен кн⟨Ѧ⟩зь Михайло на тых селищах люди садити и прибавити и розширити и к своєму лєпшому оужиточному обєрнути, как сам налєпей розоумєючи, а нам ужє самым... нєнадобє сѦ ничим оуступати (Кременець, 1497 *AS* I, 112); и сам бы еси в мыта наши и в промыты не вступалсѦ и ни судилъ его, ни рѦдил, и намєстнику своему не казал вступатисѦ и ни судити его, ни рѦдити: нехай он мыта и промыты ведаетъ по давному (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83);

(у кого) займати, чіпати (кого) (3): а нє надобѣ оу єго люди никому оуступатисѦ а єму своѣ люди судити и вину и пєрьсудъ ис нихъ имати (Ольховець, 1445 *СРК*); Тежъ паномъ владычнымъ десятникомъ не надобѣ въ ты люди уступатися въ монастирскіе (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

◇ оуступати сѦ на (чиє) слово (1) ламати, порушувати (чий) заповіт: иє надобѣ оуступати сѦ на моє слово нико(м) (Львів, 1443—1446 *Р* 147).

ФОРМИ: *інф.* **вступатисѦ, въступатисѦ, встоупатисѦ, въступати ся, въстоупати ся, вступатися** 21 (1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1461 *AS* I, 54; 1463 *AS* I, 55; 1467 *СП* № 13; 1481 *AS* I, 77; 1489 *АМВ;* 1490 *AS* I, 92; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1495 *ВСоб.;* 1498 *АЛРГ* 82 і т. ін.); **оустоупатисѦ, оуступати сѦ** 13 (1359 *Р* 10; 1434 *Р* 128; 1448 *AS* I, 44; 1445 *СРК;* 1467 *AS* I, 63; 1481 *AS* I, 77; *ГПМ;* 1487 *ВОРСР* 178; 1494 *РИБ* 561; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); **сѦ... оустоупати** 7 (1440 *Р* 142; 1466 *AS* I, 61; 1491 *AS* I, 97; 1492 *AS* III, 24; 1496 *AS* I, 244; 1497 *AS* I, 112; 1499 *АСД* VI, 3); **сѦ... вступати, сѦ... въступати** 4 (1465 *AS* I, 57; 1489 *AS*

I, 89; 2-а пол. XV ст. *СПС* № 3; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); **сѧ вступати, ся встоупати** 2 (1466 *AS* I, 62; 1499 *ВФ*); **сѧ оуступати, ся оустоупати** 2 (п. 1450 *ПИ* № 9; 1489 *AS* I, 89); **вступатисе** 1 (1401 *АкВАК* III, 2); **! оустяпатися** 1 (1487 *ВОРСР* 178); **се... въступати** 1 (1451 *ЗНТШ* XI, 10); **вступать ся** 1 (1495 *АЛМ* 85); *теп. 1 ос. одн.* **ся... вступую** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); *3 ос. одн.* **встоупаѥться** (1499 *ВФ*); *майб. 3 ос. одн.* **сѧ имѥ(т) оустоупа(т)** 1 (1427 *Р* 108); **начнетъ уступатисе** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); **имѣ(т)... въстоупати сѧ** 1 (1446 *Р* 154); **имет сѧ оустоупати** 1 (1459 *Р* 174); **учиѥ(т) устоупатися** 1 (1481 *ГПМ*); *баж.-ум.сп. 2 ос. одн. ч.* **што бы єси... въстоупа(л)сѧ, штобы єси... встоупалъсѧ, штобы єси... вступалъся, бы еси... вступалсѧ** 5 (1487 *АМЛ;* 1488 *РИБ* 222; 1489 *АМВ;* 1498 *АЛРГ* 82, 83); **бы еси... уступался** 1 (1487 *РИБ* 226); *3 ос. одн.* **бы ся... въступалъ** 1 (1459 *ЗНТШ* XI, 13); **абы... вступался** 1 (1498 *АЛМ* 169); *3 ос. мн.* **бы ся ... вступали** (1495 *РИБ* 602).

Див. ще **ВСТУПАТИ, ВСТУПИТИ СѦ, ВСТУПОВАТИ СѦ, ОУСТОУПОВАТ.**

ВСТУПАТЬ *див.* **ВСТУПАТИ.**

ВСТУПАТЬ СЯ *див.* **ВСТУПАТИ СѦ.**

ВСТУПИТИ *дієсл. док.* (2) ◇ въступити у еднанье (з ким) (1) укласти полюбовну угоду: И Нагорка и Шпица ие хотели того ждать и въступили съ иимъ у еднан⟨ь⟩е передъ добрыми людьми, и з⟨ъ⟩едналися съ нимъ, и листомъ ся записали, какъ тая речъ маеть межи ними стояти (Краків, 1489 *РИБ* 433); вправо вступити (1) *див.* **ПРАВО**[1].

ФОРМИ: *інф.* **вступити** (1482 *AS* I, 81); *перф. 3 ос. мн.* **въступили** (1489 *РИБ* 433).

Див. ще ***ПРИСТУПАТИ, ПРИСТОУПОВАТИ, ПРЫСТУПИТИ** 2.

ВСТУПИТИ СѦ, УСТУПИТИ СЯ *дієсл. док.* (3) (в що) *(вмішатися в чиї справи)* втрутитися (2): А се А кнА(з) левъ вызвали есмы с литовъскоѣ землѣ два братѣньцА тутенiА а моижѣка да(л) есмы ѣма оу переемыскоѣ волость село добаиевичь... иѥ надобѣ оуступати сѧ иа моѥ слово нико(м) а кто сѧ оуступи(т) тотъ оувѣдаѥть сѧ со мною пере(д) быгомъ (!) (Львів, 1443—1446 *Р* 147); Будеть ли хто у тыхъ земляхъ бискупа и церковь иагабати, я хочью у то уступитися и боронити и очистити тые земли (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106);

вправо вступити сѧ (1) *див.* **ПРАВО**[1].

ФОРМИ: *інф.* **вступити сѧ**(1482 *AS* I, 81); *майб. 1 ос. одн.* хочью... **уступитися** (1451 *АкЮЗР* II, 106); *3 ос. одн.* **сѧ оуступи(т)** (1443—1446 *Р* 147).

Див. ще **ВСТУПАТИ СѦ** 3, **ВСТУПОВАТИ СѦ** 2.

ВСТУПОВАТИ СѦ, ВСТУПОВАТИСЬ, ВЪСТУПОВАТИ СѢ, УСТУПОВАТИ СЯ *дієсл. недок.* (6) **1.** (в що) оспорювати право власиості (иа що) (5): маеть панъ Федко самъ и его пани и дѣти и его щадки того имѣня Всекрова со всякими вжытки вжывати, а я самъ, ни жона моя и ни дѣти мои и ии щадки мои никако вже въ тое уступоватися ие маемъ (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); А по животѣ пѣа Ванъковѣ тая да(и) медовая оу селе оу новгоро(д)чичо(х) пѣоу оле(х)иоу вечно непороушно а мои(м) пѣа ва(н)ковы(м) дѣтемъ ани мои(м) ближи(м) оу тую дѣлницю оу пѣоу оле(х)новоу што ве(р)хоу писаноую иѥ надобѣ въступоватисе (Львів, 1478 *ЗРМ*); я еще будучи в добром здоровю... дала есми ему по своем животе имене оу вотчизну на имА Любчо... а ненадобе в тое имене никому вступовати сѧ, ни брату моему родному, ии дочце моеей (!), ии внучатомъ моим, ани ближним моимъ (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242).

2. (в що) *(вмішуватися в чиї справи)* втручатися (1): А по семъ иенадобе вступоватись ии детемъ моимъ, ни внучатомъ, ни всему роду моему до века, ии въ люды церковъныя, ии во вся суды ихъ, — то все далъ есми церкви Божой (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *інф.* **вступоватись** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); **ся вступовати, ся... вступовати** 2 (1475 *AS* I, 72; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); **уступоватися** 1 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); **вступовати сѧ** 1 (1488 *AS* I, 242); **въступоватисе** 1 (1478 *ЗРМ*).

Див. ще **ВСТУПАТИ** 2, **ВСТУПАТИ СѦ** 2, 3, **ВСТУПИТИ СѦ.**

ВСТѦГАТИ *дієсл. недок.* (3) **1.** (що иа кім) *(вимагати сплати)* стягати (1): па(к) ли⟨бы мы⟩не д(б)али платити исти(н)ныи золоты(х) и други(х) пришлы(х) шести со(т) золоты(х), то(г)да коро(л) господа(р) на(ш) имиѥ(т) истигати ты(х) дванаицА(т) со(т) золоты(х) иа иаши(х) купце(х) и иа землѦно(х), имиѥ(т) ихъ брати и встѦгати та(к) долго, али(ж) жонѣ иашеи бывшеи кнѦгини рн(м)гаили попо(л)нимы истинну и прибылыи золоты (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142).

2. (кого) притягати до відповідальиості, переслідувати судом (2): А которыи бы купцы хотели мыто объежчати иовыми дорогами, ажбы еси ему на тых помоч давал, иехай он их встѦгает и мыто иа них берет по давному (Вільиа, 1498 *АЛРГ* 82).

ФОРМИ: *інф.* **встѦгати** (1421 *Cost.* I, 142); *нак. сп. 3 ос. одн.* **нехай... встѦгает** 1 (1498 *АЛРГ* 82); **нехай... встѦгаеть** 1 (1498 *АЛРГ* 83).

Див. ще **ИСТИГАТИ.**

***ВСХОДЪ** *ч.* (1) схід: к тому село нашое Теремъное подъ Луцкомъ, почоиъ отъ того копъца при дорозе... на всходъ слонца зимиый (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *знах. одн.* **всходъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ВСХОТѢТИ** *див.* ***ВЪСХОТѢТИ.**

***ВСХОТѢТИ СѦ** *дієсл. док., безос.* (1) (робити що) схотітися, захотітися: Я пани ЛукерьА, пани ИгнатовА Боровиковa сознаваю сим моим листом каждому доброму кому сѧ его всхочет видети або чтучи его слышати (Острог, 1481 *AS* I, 77).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **сѧ... всхочет** (1481 *AS* I, 77).

Див. ще ***ВХОТѢТИ, *ВЪСХОТѢТИ, *ПОХОТѢТИ, *СХОТѢТИ, *ХОТѢТИ** 1.

ВСѢСТИ, ВСЄСТИ *дієсл. док.* (2) (на що) сісти: г(с̃)дра нашого люди пришли с тоурє(ц)коє земъли... и повєдили г(с̃)древи нашему... што(ж) вєздє по всимъ городо(м) и по мєстомъ кличу(т) и(ж)бы добрые юиаки и люди вси которые доужи иа кони всєсти кони бы добрые и зброи дє(р)жа(ли) и какъ тєпъло боудє(т) маю(т) иа кони всѣсти и потѦгнути (б. м. и., 1496 *ПДВКА* 61).

ФОРМИ: *інф.* **всѣсти** 1 (1496 *ПДВКА* 61); **всєсти** 1 (1496 *ПДВКА* 61).

Див. ще **СЄСТИ.**

ВСЯКЫИ *займ.* (64) **1.** кожний, *(рідше)* всякий (22): а кнАзю дмитрию помагати королєви на всАкого неприятелА опроче своеѣ братьѣ (б. м. н., 1366 *Р* 14); Сє азь панъ радоуль вицашпань марамоуре(ш)скы(м) (!) и жоупань ба(н)ко... даємо вѣдомо симъ наши(м) листомъ въсѣкомоу кто посмотрить на сесь листъ аже балица воєвода и драгь мещерь съзидаше цр̃ковь... на земли терєсовскои (Сігет, 1404 *ГМ*); мы петръ воєвода... знаменито чиии(м)... оже... дали есми иашемоу монастирю о(т) полАны... на въсАкои лѣто, по шести бочо(к) вина (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365); А пак вышеписанны іегоумєи кір поп Григорїє и съ въсАми братїАмн... да им слоужАт на въсАкоу неделю литоургїю. иа день съботиыи (Гирлов, 1499 *BD* II, 156);

(з прийменником **без***)* усякий, жодиий (21): мы ислюбоуємъ тотъ миръ держати вѣлми твердо бєзо всАкоѣ хитрости (б. м. н., 1352 *Р* 5); мы обличиѣ к нему прїидемъ... и бєзъ всАкои о(т)молвы (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); а то дали єсмо єму на вѣки на вечныи без всАкого подвижеия до его живота (Луцьк, 1444 *AS* I, 40); Тоє въсє... слюбоуем... Яноу Олбрахтоу... здержати и наполнити, без въсѣкого

хитлѣнства и бєз жадиои зрадї и бєз въсѣкои хитрости (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

2. *(без винятку)* весь (15): увесь лесъ Ретовъ, за Ретовъкою къ Рожысчомъ, на западъ слонца,— до церкви Божое со всякими пожытками прыдаемо (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2); Про то я... записала есми... десятую копу въ Кобрыни, и отъ ярины всякое — десятую копу у Кобрыии жъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а иного соудъца да иє имаю(т)... али да соуди(т) са(м) свои люди и да довидаю(т) и(х) о оуси(м) и оу глоба(х) и оу въсѣкы(х) вина(х), що коли боудоу(т) сѦ чинити иа и(х) людє(х) (Ясси, 1449 *Cost.* II, 391); продали єсмо... зємлю бортъиоую... з бортным дѣревом и с пашиею... из бобровыми гоны и со всѦкими иными поплатки (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

3. *(різноманітний)* вселякий (4): I теź moh by... wziati imenem zastawy, wsiakije reczi, kotoryje by byli jemu zastawenу, kotorym kolwe imenem byliby wymoweni (Луцьк, 1288 *ZPL* 103); а данииковъ и данъныхъ зємль оу чоудиовє бо(р)тниковъ осмъ чотыри бо(р)тиики на горо(д) дають да(н) а чотыри на цє(р)кєи да(и) дають а вси тыє данъники слоужбоу всякоую слоужать на горо(д) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); моудрым и племєиитым и въсѣкои чести достоиным нам жє драгим приѦтєлем, въсѣмь Брашовѣиомъ (Дольиий Торг, 1475 *BD* II, 336).

4. *(цілий)* весь (1): а хотарь имъ нижии о(т) марышєвъци... а отолѦ (!) по краи буковииы дѣломъ доловь до валу то єму хотарь всєак⟨ъ⟩ (Романи, 1392 *Cost.* I, 7—8).

5. *(у знач. іменника, в часткою* не*)* ніхто (1): Teź jestliby czerez upad, poźehi, abo złodejstwa, abo czerez khwałt, reczi swoi zastawlenymi zastawami utratił by... wsiakij ne majet'... habati (Луцьк, 1388 *ZPL* 104).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **wsiakij** 2 (1388 *ZPL* 104, 108); **всякыи** 1 (XV ст. *ВС* 12 зв.); **всєак⟨ъ⟩** 1 (1392 *Cost.* I, 8); *род. одн. ч., с.* **всякого, всѦкого, въсѣкого** (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106; 1444 *AS* I, 40; XV ст. *СЯ* 42; 1499 *BD* II, 425); *дав. одн. ч.* **всѦкому, wsia(komu), всякомоу, въсѣкомоу** 6 (1375 *P* 20; 1392—1393 *РФВ* 170; бл. 1400 *Cost.* I, 27; 1404 *ГМ;* 1433 *P* 126; 1465 *GL* 176); **оусѦкому** 1 (1453 *Cost.* II, 766); *знах. одн. ч.* **всѦкого, всякого** 2 (1366 *P* 14; 1498 *BD* II, 414); **оусѣкого** 1 (1402 *Cost.* II, 621); *наз. одн. с.* **всѦкоѦ** (1448 *Cost.* II, 733); *знах. одн. с.* **въсѦкои** 1 (1448 *Cost.* II, 365); **въсѦкоє** 1 (1448 *Cost.* II, 365); *місц. одн. с.* **о въсѣком** (1466 *BD* I, 95); *наз. одн. ж.* **wsiakaia** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *род. одн. ж.* **всѣкои, въсѣкои, всѦкои, въсѦкои** 14 (1434 *Cost.* II, 664; 1437 *Cost.* II, 709; 1445 *Cost.* II, 729; 1454 *Cost.* II, 513; 1457 *BD* II, 258; 1460 *BD* II, 270; 1463 *BD* II, 295; 1479 *BD* II, 352; 1499 *BD* II, 425 і т. ін.); **всякоє, всякое, всѦкоє** 3 (1401 *АкВАК* III, 2; 1447—1492 *ЛКББ;* 1498 *BD* II, 413); **всѦкоѣ** 3 (1352 *P* 5; 1366 *P* 14); **оусѣкои** 1 (1475 *BD* II, 329); **въсѣкоа** 1 (1435 *Cost.* II, 682); *дав. одн. ж.* **уосѣкои** (1468 *BD* II, 300); *знах. одн. ж.* **въсѣкоую, всякоую, въсѦкоую, wsiakuju** 4 (1388 *ZPL* 108; 1436 *Cost.* II, 701; 1448 *Cost.* II, 365; бл. 1471 *ЛКЗ* 92); **въсѦкоу** 1 (1499 *BD* II, 156); *наз. мн. ж.* **wsiakije** (1388 *ZPL* 103, 104); *знах. мн. ч.* **оусѣкии** (1436 *Cost.* II, 701); *знах. мн. ж.* **оусѦкїи** (1401 *RIR*); *ор. мн.* **всякими, всѦкими, всѦки(м), ! въсѣками** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2, 3; 1424 *P* 100; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1490 *DC* 148; 1492 *AS* III, 23); *місц. мн.* **оу всѦки(х)** 1 (1472 *DIR«A»* 530); **иа въсѣких** 1 (1488 *BD* I, 356); **оу въсѣкы(х)** 1 (1449 *Cost.* II, 391).

***ВСѦКОВЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* в лѣто ≠ зв мца сє(п) ки прѣстави сѦ василиа москвїчь ивановь сн҃ь всѦкова (б. м. н., 1494 *ДБСН*).

ФОРМИ: *род. одн.* **всѦкова** (1494 *ДБСН*).

***ВТЄЧИ** *дієсл. док.* (1) (в що) влитися, втекти: и за тоую сто коп грошей широких продали єсмо... землю бортъноую... в оброубє грани, гдѣ Бабич снѦл сѦ с Чорнороуєм а Рогозиа **втекла** в Чарнороуй (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* **втекла** (1492 *AS* III, 23).

ВТИСКЪ *ч.* (5) *(гоніння)* утиск (2): А далє(и) казалъ єго мл(с)ть твоє(и) мл(с)ти поведити ижъ о(т)чыне єго мл(с)ти зємля(м) граничъным҃ъ и поданъиымъ єго мл(с)ти великии крывды и втиски деються отъ твоєє мл(с)ти зємли (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*); ино мы яко паиъ хрєстияиъски(и)... хочомъ о томъ мыслити аби иє былъ втискъ хрєстияиъству о(т) поганъства (Вільиа, 1493 *ОПВВ* 152);

вТИСКЪ ДЄЯТИ (кому) (1) утискувати, пригнічувати (кого): Прото єго мл(с)ть казалъ твоє(и) мл(с)ти мовити ажъ бы твоя мл(с)ть то намъ казалъ оправити такъ какъ бы граиицамъ и по(д)даиымъ нашимъ крывды и втиски иє дєяли (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*); УТИСКЪ УЧИНИТИ (чому) (1) утиснути, пригнітити (що): а хто бы хотѣлъ зємъли нашой утискъ учииити, то и маем посполъ боронити (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18);

◇ МЄТИ ОУТЇСКЪ (1) *див.* **ИМѢТИ I.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **втискъ** (1493 *ОПВВ* 152); *род. одн.* **оутїскоу** (XV ст. *ВС* 12); *знах. одн.* **утискъ** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *наз. мн.* **втиски** (1492—1493 *ПВФЧ*); *знах. мн.* **втиски** (1492—1493 *ПВФЧ*).

Див. ще ***НАТИСКЪ, *ПРИТИСКЪ.**

! ВТОКЪ *див.* ***ВЬТОРОКЪ.**

***ВТОКЪМЄТИ** *див.* ***ОУТОКМИТИ.**

***WTHOREK** *ч.* (1) (*стп.* wtorek) вівторок: W naszom horodi Krakowi, we wthorek wielikoho postha (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

ФОРМИ: *знах. одн.* **wthorek** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

Див. ще ***ВТОРНИКЪ, *ВЬТОРОКЪ.**

***ВТОРНИКЪ** *ч.* (3) (*цсл.* вторьникъ) вівторок: а пса(и) в олтушъковѣ во втории(к) оу тыи жо дн҃ь по оуспєньи стѣи бци (Олтушків, 1424 *ДГВВ*); а пак єи да оучинѦтъ за то помѣноу оу монастыр на каждїи вториик (Сучава, 1470 *BD* I, 148).

ФОРМИ: *знах. одн.* **вторни(к), вторник, вторникъ** (1424 *ДГВВ;* 1434 *P* 131; 1470 *BD* I, 148).

Див. ще ***WTHOREK, *ВЬТОРОКЪ.**

ВТОРЫЙ, УТОРЫИ *числ.* (7) другий (6): оучинили єсмо имъ границю повыше манастырѦ свѦто(г) михаила прєзъ крииичину на второ(м)ъ полку (Галич, 1404 *P* 68); оу сочавѣ... м(с)цѦ сєктєбрѦ (!) оу двадєсѦтє и вторыи днь (Сучава, 1411 *Cost.* I, 95); Писан в Луцку, месяца декабра двадцат второго дня (Луцьк, 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); Даио оу Вилин, в лѣто сем тисѦч семоє, м⟨ѣ⟩с⟨Ѧ⟩ца июнѦ кг҃ дєи, индикт вторый (Вільна, 1499 *AS* I, 118);

◇ ВТОРОЕ ПРИШЕСТВІЄ (1) *див.* ***ПРИШЕСТВІЄ I.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **вторый** 1 (1499 *AS* I, 118); **уторыи** 1 (XV ст. *ВС* 13 зв.); *род. одн. ч.* **второго** (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1499 *АСД* VI, 3); *знах. одн. ч.* **вторыи** (1411 *Cost.* I, 95); *місц. одн. ч.* **иа второ(м)ъ** (1404 *P* 68); *знах. одн. с.* **второе** (1398 *ДГПМ*).

***ВТОРЫИНАДЦАТ** *числ.* (1) двиадцятий: Писанъ в лето семое тисеча шестсотъ девятдесят семого року, месяца сенътебра четвертогонадцат дня, индикта второгонадцат (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18—19).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **второгонадцат** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 19).

ВУ *див.* **ВЪ.**

***ВОУЗЛЮБЛЄНЫИ** *див.* **ВЪЗЛЮБЛЄНЫ.**

***ВОУКРЄПИТИ** *див.* ***ОУКРѢПИТИ.**

VULODISLAW *див.* **ВОЛОДИСЛАВЪ.**

ВОУЛПАШ *див.* **ВОУЛПАШЬ.**

***ВОУЛПАШЄВЬ** *прикм.* (1) ◇ МЛИНЪ ВОУЛПАШЄВЬ *див.* **МЛИНЪ.**

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **Воулпашєвѣмъ** (1468 *BD* I, 130).

Пор. **ВОУЛПАШЬ.**

ВОУЛПАШЬ, ВОУЛПАШЪ, ВОУЛПАШ *ч.* (18) *(особова назва, молд.* вулпэ «лис»): пи(с) ву(л)пашъ граматикъ

(Дольний Торг, 1449 *Cost.* II, 380); и на то ли(ст) на(ш) дали єсмы... съ оусими нашими паны... а панове наши по имєню... кръстѣ и па(и) воу(л)па(ш) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); Пис(а) Воулпаш оу Соучавѣ (Сучава, 1478 *BD* I, 220).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воу(л)па(ш), воулпа(ш), ву(л)па(ш), Воулпаш, воу⟨л⟩па⟨ш⟩** 11 (1452 *Cost.* II, 422; 1453 *Cost.* II, 492, 494; 1455 *Cost.* II, 559; 1456 *Cost.* II, 569; *ЭСФ*; *Mih.* 214; 1458 *DIR«A»* 512; 1459 *BD* II, 32; 1470 *DIR«A»* 522; 1478 *BD* I, 220); **Воулпашь, воу(л)пашь, ву(л)пашь** 4 (1455 *Cost.* II, 544, 772; 1470 *DIR«A»* 523; 1472 *BD* I, 170); **Воулпашъ, ву(л)пашъ** 2 (1449 *Cost.* II, 380; 1466 *BD* I, 113); *дав. одн.* **Воулпашоу** (1458 *BD* II, 262).

ВОУЛПЄ *ч., невідм.* (2) (*особова назва, молд.* вулпэ «лис»): мы Стєфан воєвода... знамєиито чиим... ожє тоти истиннїи наши слоуги Тоадер Юкаш и братаничь Єго Фарко... и тиж плємєник их Жоуржа Воулпе... жаловали єсми их особною нашею милостїю (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ВОУЛПЄСКОУЛЬ *ч.* (4) (*особова назва, молд.* вулпэск «лисячий»): И оуставшє наши слоуги Тоадерь... и Драготь Воулпєскоуль и заплатили оусє исполна тоты... пинѣзи (Сучава, 1495 *BD* II, 82).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Воулпєскоуль** 1 (1495 *BD* II, 82); *вам. дав.* слугам... Тоадероу... и... **Воулпєскоуль** 2 (1495 *BD* II, 82); *род. одн.* **Воулпєскоула** (1495 *BD* II, 82).

ВОУЛТОУРЄЩЇИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): И такождєрє ⟨прїи⟩дє ⟨прАд иами⟩ Соръ, дочка Ланка от МоисїА... и продала... єдино сєло на МоисїА, на имѣ Воултоурешїи, тиж слоузѣ иашємоу паиоу Лоупе (Сучава, 1487 *BD* I, 516).

ФОРМИ: *наз.* **Воултоурєщїи** (1487 *BD* I, 516).

***ВОУЛХОВА** *ж.* (1) (*назва річки на Буковині*): и дали єсмы ємоу оу нашєи зємли єдно сєло на имА кълоу)гъри на воулховѣ, где є(ст) домъ єго (Сучава, 1428 *Cost.* I, 206).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на воулховѣ** (1428 *Cost.* I, 206).

***ВОУШКОВИЧЬ** *ч.* (1) (*особова назва*): продали єсмо... часть свою, которою маю половиноу от дАдков моих от Игната, и от Ходора, а от Ничипора Воушковичов (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *род. мн.* **Воушковичов** (1492 *AS* III, 23).

***ВХОВАТИ** *див.* **ОУХОВАТИ.**

***ВХОДИТИ** *дієсл. недок.* (1) (із запереченим) (чого), підлягати (чому), підпадати (під що): О косторє(х) што(ж) частокро(т) находА(т) на пьяны(и) лю(ди) ведоутсА к игрѣ а бероуть пенАзи на заклады алюбо иєгдѣ иа очиноу, а проигравши прїходА(т) оу спа(ч) (!) а любо во оубо(ж)ство, а такїи нє входА(т) нашє(г) осоуженїя по(д)лоугъ заслоугы (XV ст. *ВС* 27 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **входА(т)** (XV ст. *ВС* 27 зв.).

***ВХОДЫ** *мн.* (15) право вільного вступу в господарські ліси і води: мы великии кнзь швитрикгаилъ... чиии(м) знакомито... иже... дали єсмо... пану андрѣю... сєло михлинъ... со всими оуходы и приходы... и с лесы и з дубровами (Київ, 1433 *P* 118); мы великыи кнзь швитригаило... чинимь знамєнито... иже... записуємъ пану чуси имѣиья оу луцкомъ повѣтє басово... со всими входы и приходы с нивами сєножатми з дубровами (Луцьк, 1434 *P* 128); И в томъ привильи стоить ижъ отє(ц) нашъ пану ма(р)тиноу далъ тыи люди и(з) ихъ зємълями пашъиыми и(з) борътными и(з) сєножатьми и(з) ихъ входы и ловы (Вільиа, 1499 *ВФ*); И потвєржаемъ тые люди симъ иашимъ листомъ вѣчно и непорушно... и какъ они сами своихъ земль и входовъ въ держани были (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58—59).

ФОРМИ: *род.* **входовъ** (1500 *АЛМ* вип. 2, 58); *знах.* **входы** (1478 *AS* III, 17); *ор.* **входы** 8 (1434 *P* 128; 1437 *AS* I, 34; *P* 136; 1446 *АкЮЗР* I, 18; *AS* I, 42; *P* 152; 1499 *ВФ;* 1500 *АЛМ* вип. 2, 58); **оуходы, уходы** 5 (1433 *P* 118, 127; 1438 *P* 138; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11).

Див. ще ***УХОДЪ.**

***ВХОТѢТИ** *дієсл. док.* (2) (що і без додатка) схотіти, захотіти: а єстли похочєт за моуж пойти, дѣти оставивши, а нє вхочєт сєдити на вдовим столцы, тогды дѣти мои мают пєнєзи єи отдати (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); И мы о томъ межи ними досмотрѣвши, и того Мартиица есмо оправили и приказали есмо Богдану Остафієвичу, абы ему въ томъ далъ впокой; вольио ему, кому вхочетъ, тому служитъ (Вільиа, 1498 *АЛМ* 159).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **вхочєт, вхочетъ** (1454 *AS* III, 10; 1498 *АЛМ* 159).

Див. ще ***ВСХОТѢТИ СА, *ВЪСХОТѢТИ, *ПОХОТѢТИ, *СХОТѢТИ, *ХОТѢТИ** 1.

ВЧЄРАШНЄЄ *с.* (1) (*назва села у Київській землі*) Вчорайше: Сєлищє вчєрашнєє а на томъ сєлищи отамо(и) сєдить (б. м. и., бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вчєрашнєє** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

ВЧИНИТИ *див.* **ОУЧИНИТИ.**

! ВЧИНИТЬ ⟨ВЧИНИЛЪ⟩ *див.* **ОУЧИНИТИ.**

***ВЧИНОКЪ** *див.* ***ОУЧИНОКЪ.**

ВЧЫНИТИ *див.* **ОУЧИНИТИ.**

***ВШЕЛЯКИИ** *займ.* (6) (*стч.* všelijaký, *стп.* wszelaki) вселякий: До того позволяемъ имъ в домихъ своихъ вшелякіи пожитки собе привласщати и вшелякіе напое, дома робечы и привозиые купуючи, въ домахъ своихъ шиковать, оддаючы до скарбу нашого повинность дорочную (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27); А такъ мы хотѣчи его въ... панствѣ нашомъ... заховати оного прыймуемо... которому... надаемо волиости в(шеля)коѣ въ здѣшнемъ панствѣ нашомъ... заживати... обѣцуючи ему... и опатренье вшелякое... и волно ему... титулу вшелякого... заживати (Луцьк, 1438 *P* 140—141).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **вшелякого** (1438 *P* 141); *знах. одн. с.* **вшелякое** (1438 *P* 140); *род. одн. ж.* **в(шеля)коѣ** (1438 *P* 140); *знах. мн. ч.* **вшелякіе** 1 (1389 *PEA* I, 27); **вшелякіи** 1 (1389 *PEA* I, 27); *знах. мн. с.* **вшелякія** (1389 *PEA* I, 27).

***ВШИСТОКЪ** *див.* ***ВШИТОКЪ.**

***ВШИТОКЪ** *займ.* (14) (*стп.* wszytek) весь: тогды они пришедши вшитци и... оуздали пану вАтславу... того дворища (Львів, 1370 *P* 18); панъ волъчко... ис пани ходьковою женою... поєдиалисА о сєла вшитка о дѣлницю (Вишня, 1393 *P* 52); мы ннѣ слюбуємы... ижь вшитки оурАды... прерє(ч)ныи владиславъ кроль и дѣти єго... на вѣки ховати имѣють (Ланчиця, 1433 *P* 123); гды(ж) покоА и сладкостъ, ижь є(ст) на(д) вшытки смыслы, жадни сьА иєо(т)хилоАє(т), єдно о всѣмъ, члкъ нєславиыи то по дѣлА, ми боАровє... Авно чини(м)... иже хочємъ вшитки... слюбы... держатн (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **вшитокъ** (1386—1418 *P* 34); *наз. одн. с.* **вшитко** (1370 *P* 18); *знах. одн. с.* **вшитко** (1386—1418 *P* 34); *наз. мн. ч.* **вшитци** 3 (1370 *P* 18; 1433 *P* 123); **вшистци** 1 (XV ст. *ВС* 10); *дав. мн.* **вшиткымъ** (1434 *Cost.* II, 666); *знах. мн.* **вшитки, вшытки** (1388 *P* 39; 1433 *P* 123; 1448 *Cost.* II, 734, 737, 738); *знах. мн. с.* **вшитка** (1393 *P* 52).

ВЩОВСЌИЙ *ч.* (1) (*особова назва*): А при том былъ... пан Вщовский (Ровно, 1483 *AS* I, 82).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вщовскый** (1483 *AS* I, 82).

Див. ще **ОЩОВСЌИЙ.**

ВЪ, ВЬ, В, ВО, ВЄ, ВУ, ВЫ *прийм.* (1951) I. (*із знах.*) (1068) **1.** (*виражає часові відношення*) в, у (що) (729) а) (*вказує на обмежений відрізок часу, в якому відбувалася дія*) (59): Nadto, choczem, iżby żadnyj... k zapłate zastawy jeho w deń swietyj ne pripużał (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); тогды на роцѣ напре(д) рєчєнымъ стронамъ в мєдыцѣ *в* нєдѣлю... осудили єсмы... ажє г(с)дрь иашь кроль владиславъ... ближши єсть к тому мѣсту... нижли тыи пани Адвига и єи дѣвка алжбѣта (Медика, 1404 *P* 70); Яко да творАт ми памАть, на вѣкы вѣчныА, єдинь день *въ* годъ *в* чє(тврто)к прѣд свАтым великомчєником Димитрїємь,

в срѣд(ѣ) вечерь парастась, а *в* чє(тврто)к свѦтаа литоургїа, за доушѦ нашѦ и за подроужіє кнѣгыиѣ Настѣ (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); Я киязь Коистантыиъ Иваиовичъ Острозкій будучи въ тотъ часъ гетмаиомъ у господара моего великого киязя Алексаидра... чиню зиакомито... штожъ придалъ есми и записалъ... имѣиье Здетелу... на соборную Церковъ... у Вилии (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2);

б) *(вживається при датуванні із словами «л ѣ т о», «д е н ъ» тощо)* (649): въ лѣ(т) 6849 сольянъ бы(с) колокъ(л) сиі стму юрью (б. м. н., 1341 *ОБРН* 75); а писанъ у Печерскомъ моиастырѣ мѣсяца иоемврія 21 на Воведеиіе Богородица, въ лѣто 6906; индикта 5 въ втокъ (!) (Київ, 1398 *ДГПМ*); писано въ ливовѣ, оу срѣ(д) по въз(д)вижєніє ч(с)тнаго кр(с)та, *в* лѣ(т) С҃Ц҃М҃Д҃ сє(п) 0ї (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); Въ суботоу, въ дєнь свѦтого Францишка, в лѣто ⁜СЦОЄ, сиємь посполиты зємль маистатоу господарѣ кролѣ єго милостъ роускых и подолскых и молдавскых на полиоумь мѣстьци под Хотинєм был и сталь и чинєнь (під Хотиином, 1467 *BD* II, 297); П⟨и⟩саи оу Луцку в лѣт⟨о⟩ С҃Ц҃Ч҃Д҃ (Луцьк, 1490 *AS* I, 92); Писанъ у Краковѣ, въ лѣто 7009, мисяца Сеитября 22 день. Индиктъ 5 (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 59);

в) *(вказує на тривалість дії)* (18): вѣрии хочемъ быти а ииколи(ж) нє хочемъ о(т)става(т) и на вѣки и во вшитки часы нникол ихъ нє о(т)стати (Лучнця, 1388 *Р* 39); и дали єсми сє(с) ли(ст) нашъ прїАтєлемъ нашимъ, оусимъ брашовѣномъ, на то абы имали, оу нашєи зємли, тотъ закоиъ, що имали въ дни родитєлѣ нашєго, але(к)сандра воєво(д) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 741); А кто имъ пороушит и разорит, того да побиєтъ богъ здє тєлом... и да єст подобєнъ Июдѣ предатєлю и проклѣтому Арию... кръвъ єго на иих... иже єст и бъдєтъ въ безконєчныа вѣкы, амии (Сучава, 1466 *BD* I, 106); а хто учнє(т) устоупатися и пакостити митрополитъ алибо хто иины да боуди иа нємъ о(т) иа(с) кля(т)ва в сє(и) вѣ(к) и в боудоущєи ана(θ)тема и маранаθта сѣты(х) апосто(л) (б. м. н., 1481 *ГПМ*);

г) *(вказує на явище, яке співпадає щодо часу з дією)* (3): А хто сію грамоту мою порушитъ родителей моихъ кто или пакъ иншій хто, тому судитъ Богъ и Святая Богородица во второе и страшное Хрнстово пришествіе (Київ, 1398 *ДГПМ*); Про тожъ напомииаємъ твою милость твоєму съ нами запису и подълугъ прысяги нашое, ажъ бы єси иамъ рачылъ быти раденъ и помоцонъ иапротивъ того иєприятеля нашого, въ нашу прыгодоу и потрєбу (б. м. и., 1498 *BD* II, 414).

2. *(виражає об'єктні відношення)* в, у (що) (128): А по семъ иенадобе вступоватись ни детемъ моимъ... ии въ люды церковъиыя, ни во вся суды ихъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); а в то нє надобѣ оуступатисѦ... єѣ (Перемишль, 1359 *Р* 10); а кто сє слово нашє пороуши(т) а имѣ(т) въ тыє имѣниа въстоупати сѦ разсоудит сѦ съ мною прѣ(д) бгомь (Київ, 1446 *Р* 154); А мають в тоє мыто оувєзатисѦ за неделю перє(д) свѦтъки (Петрків, 1489 *АМВ*); и што былъ Глѣбъ Борисовой жонѣ за вѣио далъ дворецъ свой, на имя Старинки, а двои данники... и мы въ тотъ дворецъ и въ даиники Глѣбу дали увязанье по близкости жоиы его (Вільна, 1495 *РИБ* 620—621); Тежъ паиомъ владычнымъ десятиикомъ нє иадобѣ въ ты люди уступатися въ монастырскіе, а владыцѣ Полоцкому того игумеиа у Пречыстой Пустынской ие судити (Мстиславль, 1500 *ACD* II, № 3).

3. *(виражає модальні відношення)* в, у (що) (89): Во имя отца и сыиа и свѦтого духа амин (Судомир, 1361 *AGZ* 6); то єму оурнк⟨ъ съ оу⟩сѣмъ доходомъ... николи нє въ порушаи⟨іє⟩ (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56); Я паи Дробышь Мжюрович мѣстич острозкіи коупил єсми оу паиа Олєхна Чоускы имѣньє єго... оу вотчиноу и в дѣдиноу (Острог, 1463 *AS* I, 56); одио ж позволяю зятю моему и дочцє моей на потребу нмъ самим иа селидбу з ведомомъ моим у дуброве моей Хреиицкой дерева утяти... а дубровы мсей Хреницкой ие копати и сѣна въ стоги ие кидати (Хріиники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); Во имя Светое и иераздѣльное Троицы Аминь (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

4. *(виражає відношення мети)* на (що) (70): Іо Стєфа(и) воєвода... оукраси гро(б) съ дѣдоу своємоу... въ вѣчиаа ємоу п⟨а⟩мѦ(т) (б. м. н., 1480 *DC* 11); Коли хто оучинитсѦ опѣкалиїко(м) о иєко(т)рои дѣвцє а возмєть єє собѣ во опѣканіє исъ єє очииою... а она боудѣть го(д) замоужь а о(н) єє нє хочеть выдать длѦ того штобы єє имєиїе пожіВать мы сказоуємь и(ж) такая дѣвка бѣзъ волї обпѣкальиїка (!) своєго имєєть собѣ моужа оузѦ(т) (XV ст. *СЯ* 41 зв.); и мы были тое именье ему дали во опекаиье до иашого, ажъ дасть Богъ щасного, прыеханья (Краків, 1489 *РИБ* 437).

5. *(виражає просторові відношення, вказує на місце, куди спрямована дія)* в, у (що) (66): по половиие зъ Любчемъ грань, куды речъка идетъ... болоты голыми до Камеия леса, зъ леса Лютыцею подъ задний островъ нашъ Росохи въ стависче бобровое (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2); Сє азъ рабъ бжїи кизь ан(д)рє(и) владимирови(ч) приѣз(д)илъ єсмъ въ кіевъ съ своєю женою (Київ, 1446 *Р* 154); Надаю... Городищє И з лєсами Драгоушо(в)скими... И рє(ч)ками Малими *В* роусавоу Впадаючими — И какъ ТаѦ роусава... *в* днѣстръ оупадаєтъ (Прилуки, 1459 *Р* 171); и курило послалъ сѦ о то(м) до книгъ зє(м)ски(х), што(ж) в книги таѦ рє(ч) вышє(и) писанаѦ неоувєдєна (Вільна, 1495 *БСКИ*); y opu tuju hranyciu mni zawodyły y tyi moyi lude dałey hranyciu zaweły... w papa markowa zemlu (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

6. *(виражає кількісні відношення)* за, на (що) *(або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції)* (6): а сє я панъ михаило иваиовичь заставилъ своє сєло черепыиє... во к҃ гривєиъ бєз одиоѣ гривны (Львів, 1386 *Р* 31); А на третій годъ такожъ *(в ориг.* двічі.— *Прим. вид.)* мають намъ дати тисячу золотыхъ въ тыи жъ роки, по пятисотъ золотыхъ, *въ* тую жъ личъбу тры тисячы копъ грошей и *въ* трыста копъ грошей (Краків, 1487 *РИБ* 226); А кому коли отпустили мыта луцкого з ласки нашое в тых его трех годех, мает он то записати, штобы мѦло того мыта прийти: то маем ему оттрутитн в наши пенезн *в* тую ж суму (Вільна. 1498 *АЛРГ* 82).

Див. ще **У II.**

II. *(з місц.)* (774) **1.** *(виражає просторові відношення)* в, у (чім) (538) **а)** *(вказує на місце, де відбувається дія)* (333): Тые вси села... маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климеитый... а за насъ и чада иаша Господа Бога молити... архимандрыты благословити... какъ въ нашой области, въ богоспасаемыхъ городахъ въ Луцку и въ Острозе, и въ селахъ до иихъ прислухаючихъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); *во* Львовѣ в дн҃ь покрова бци под лѣты ро҃ства хва тисѦчѦ лѣтъ дєвѦиосго дєвѦто(г) лѣ(т) (Львів, 1399 *Р* 59); А пса(и) в градє житомири (Житомир, 1433 *Р* 127); А писаиъ листъ въ Холъмѣ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5); зємлю Дєржъати Маєтъ по самоую Соухоую камеиицю... И изъ стѣнъками И ярами Долинами По на дънестромъ и въ полѦхъ боудоучими зо всѣмъ тымъ Какъ Про(д)кове Єго ДрЪжаиъѦ И оуживанѦ свои мѣли (Прилуки, 1459 *Р* 171—172); дроугоє сєло Тєтєро(в)ка а в томъ сєлє дєсѦть чл҃вковъ подымъщциноу дають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); Писал Костє *въ* Сучавѣ, въ свѦтїи великіи дєнъ Пасхи (Сучава, 1488 *BD* I, 349); отецъ дей мой Рабей сховалъ былъ тисячу золотыхъ Вгорскихъ въ пивницы (Краків, 1489 *РИБ* 431); Писанъ въ Каменци (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); И тыми разы оии засє к на(м) приє(ж)джали н жалова(л) иа(м) тотъ Степа(и) є(р)моличъ збра(т)єю своєю на курила и повєдили на(м), што(ж) дє(и) пє(р)во сего о(т)цы и(х) право мѣли пєрє(д) королємъ єго мл(ст)ю

оу лѦсе(х) в радомли (Вільна, 1495 *БСКИ*); а онъ такєжъ хочеть прыказати въ своей зємли своимъ буръкулабомъ, ажъ бы нашимъ людемъ справедливость по томужъ дєлали (б. м. н., 1496 *BD* II, 405); О ты(х) которыи(ж) дєлаю(т) дерево в лесє (XV ст. *СЯ* 9 зв.); Ot neho w tych folwarkach hranyciu tym zemlam słuham moyim zawodył (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

б) *(вказує на місце, в якому хтось або щось знаходиться)* (205): а тая села лежат в Галицкой волости, иа Малой Быстрици (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); а записала есми... къ манастыру Светого Спаса въ Кобрыню село Корчичи, и зе всими доходы (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Мы бискупи мацѣи прємыски и сфаиасѣи владыка прємыски па(н) Анъ дѣди(ч) тарнов(с)ки староста ру(с)ки... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь межи наши(м) г(с)дрмъ кроле(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с одиои строны межи панею Ѧдвигою... с другоѣ строны о волость о залѣсиє и о тычи(н) мѣсто и о ты села што к тому мѣсту прислушѦє(т) в зємли саноцкои на многи(х) роцѣхъ прєд на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70); Сє азъ... ан(д)рє(и) владимирови(ч)... съ своєю жєною... поклонихом сѦ... всѣхь стыхъ старцевъ гробо(м) въ пєчєрѣ (Київ, 1446 *Р* 154); оузрѣвши єсмо знаменитоую намъ слоужбоу... Слоуги нашого вѣрного пана Єрьша терешковича... дали єсмо ємоу село долъгиє шии в лоуцкомъ повѣтє (Луцьк, 1452 *Р* 160—161); в томъ же приселъкоу зємлѦ поустаѦ Михоио(в)шина (б. м. и., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); Што перъво сего жаловалъ намъ... панъ Литавороъ Хребътовичъ иа земянъ Дорогицъкихъ... аби они земли его забрали въ томъ его имеиьи, которое мы ему дали *въ* Дорогицъкомъ повете (Краків, 1489 *РИБ* 432—433); а Бори(с) в то(т) ча(с) на мо(с)квє бы(л) *в* по(и)маньи (Вільна, 1495 *ВМБС*); а в городе поушечъного пороху полъбочъки (б. м. н., XV ст. *ИК*); таковіи да єсть проклѦ(т)... о(т)... прочіи(х) и о(т) сты(х) тѣі о(т)шь, ижє въ никєи (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

2. *(виражає об'єктні відношення)* (149): Тые вси села отъ насъ ку церкви Божой прыданые, маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентыи, владыка Луцкии и Острозскии... никакоже паче благословеня его церкви созиждати... или свесченъниковъ отъ иего благословенныхъ отъ церкви отганяти, или дидаскалию основати... но ѥо ѥсемъ ему, яко настоятелю, повииоватись (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); пан юрьии пра(в) вь свои(х) граиица(х) и помочное да(л) (Зудечів, 1421 *Р* 96); волни во всихъ тыхъ имѣньяхъ кому о(т)дати и продати и промєиити панъ андрѣи волотовичь (Київ, 1433 *Р* 119); А можеть собе в томъ именю полепшати и ширити и на новом корени садити (Луцьк, 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61); а такожъ штобы єси ихъ кривдъ боронилъ, и мытоу бы єси нашомоу во всемъ бы(л) помочєнъ (Краків, 1487 *АМЛ*); И мы князя Костентииа въ томъ оправили (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); А тымъ Пужичаномъ не казали есмо въ тые земли вступать ся, нижли только стадо маютъ паствити, а шкоды ни *въ* чомъ не велѣли есмо чинити (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); а в том делу закладъ межы собою заложыли (Звииияче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); y mni sia w tom kryuda wydeła (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

3. *(виражає модальні відношення)* (67): тогды они пришѣдши вшитци и своимъ плємєнємъ оуздали паиу вѦтславу со всѣми обьѣзды того дворища по своєи доброи воли и за иныѣ молвили абы *в* добромъ покои в(ж)ити тѣхъ вжковъ пану вѦтславу (Львів, 1370 *Р* 18); а тыхъ всѣхъ записовъ потвержаємъ симъ иашимъ листо(м) ижь имѣєть нашь милыи приятѣль стефанъ всєвода... свою зємлю волоскую всю держати во всѣхъ своихъ границахъ (Ланчиця, 1433 *Р* 124); а которыижь то листы и записы хочемъ имѣти въ оусѣхъ рѣче(х) и члонкохъ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712—713); Я ки(Ѧ)зъ Юри Василєвич Жаславский вызиаваю сим моим листом... ижєт продал єсми пану Семєноу Олизаровичоу имєнє иа Волыни... так долго и так широко какжє єсми сам держал во есих границах и во всих околицах (Берестя 1466 *AS* I, 62); Которыи съ соуда избєгаютъ во гиѣвѣ (XV ст. *ВС* 5 зв.); а кому будетъ от(є)цъ н(а)шъ або мы того имєнѦ зємли або люди дали до н(а)шей воли, то и тєпєръ в нашои воли (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

4. *(виражає часові відношення)* (12): И иншые права и волности, в привилиях отъ Насъ ... *въ* року тисеча трыста осмдесятъ осмомъ наданыхъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); рѣчи которыи жь в часу бываютъ аж бы нє проминулы съ проминучими часы подобно єсть имѣлы ли бы приити къ будущой знаємости (б. м. н., 1424 *Р* 99); и коръчмы бы еси своей ие держалъ въ месте... иижъли бы нехай только мели два разы, або три *въ* году склады (Судомир, 1488 *РИБ* 222); А кому коли отпустили мыта луцкого з ласки нашое в тых его трех годех, мает он то записати, штобы мѦло того мыта прийти (Вільиа, 1498 *АЛРГ* 82).

5. *(виражає кількісні відношення)* (8): Я, Степанъ Кунацковичъ, вызнаю самъ на себе симъ моимъ листомъ... которое имене отчииа и дедина моя, на имя Кольнятичи, было въ заставѣ у пана Василя Семашковича *въ* чотырнадцати копахъ грошей (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); и билъ намъ чоломъ Федко Гавриловичъ, абыхмо ему тєе имѣніе дали вѣчно въ тыхъ пенязехъ его (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); и Богда(н) пєрє(д) иами рєкъ што(ж) тєща єго кѩгни ма(р)я исъ сыномъ свои(м) кѩзе(м) федоромъ подавали и записали єму тые двє имє(н)и свои вєчно в чотырс(х) сотъ копа(х) грошє(и) (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

Див. ще **У III.**

III. *(з род.)* (109) **1.** *(виражає об'єктні відношення)* в, у (кого, чого) (107) **а)** *(вказує на особу, якої стосується дія або в якої щось знаходиться)* (97): Ф корната князѦ новогоро(д)ского (б. м. н., бл. 1350 *Р* 9); купилъ панъ вѦтславъ оу вѣки оу василѦ єму жь рѣчють скибичь и въ єго брата иа имѦ оу гѣика и въ єхъ сновцѦ оу олєика (Львів, 1370 *Р* 18); А питъ моричь (!) в олеша, оу дому за полъ гривны грошювъ (Перемишль, 1378 *Р* 26); Ино князь Федоръ его милость Михайловичъ Чорторыскій, староста луцкій тое мое имѣніе въ пана Василя выкупилъ зъ мсее воли (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); а по его животѣ въ жоны его и въ дѣтей нихто не мѣлъ того имѣнія выкупати, нижли отецъ иашъ е. м., коли бы его ему потребъ (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); нижло што се тычетъ Моревича, въ того есмы купилъ землю (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); Билъ намъ чоломъ панъ Виленскій, староста Городенскій, князь Александро Юревичъ и просилъ *въ* насъ людей въ Городенскомъ повѣтѣ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

б) *(вказує на предмет, в якому щось знаходиться або якому щось властиве)* (10): тогды мы, исъ нашею вѣрною радою дали єсмо и потвєрдили єсмо, его правого всего имѣніа... што (!) в тых дѣдин, оу граничях (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а в того привиля тых панов Цєцєневских и печат єсть и тых свѣтков печати єсть (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); И за тымъ дей отецъ того Яцка Вѣштортъ тыи ихъ земли выпросилъ за пусто у отца нашого, короля его милости, а *въ* тыхъ земль наслѣдковъ не поведаючы (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

2. *(виражає часові відношення)* в, у (чому) (2): а заплативши заруки, прєдся сєс лист мои пры моцы захован быти маєт в кождого права (Володимир, 1475 *AS* I, 72); Во давны(х) часо(в) обычаи бы(л) коли кме(т) кмѣтѦ забилъ тогды давші три гривъны гро(ш)и бы(л) порожєнъ моужабойства (XV ст. *ВС* 24).

Див. ще **У I.**

ВЪ ВЄРХОУ, ОУ ВЄРХУ *присл.* (7) вище: Тыє имѣ(н)Ѧ достали сѦ брату моєму мѣншому князю Семѣну... со всими доходы якъ в верху писано (Вишиівець, 1482 *AS* I, 80); а тогды маю(т) мнѣ тоє име(и)є дѦ(д)ковскоє подати та(к) доброє и нарѦжьноє и сто(л)кими(ж) лю(д)ми моимн о(т)-

чизними... ка(к) я и(м) да(л) и въ вєрхоу выписано стои(т) (Луцьк, 1490 *Пам.*).

Пор. **В ВЄРХ.**

ВЪ ВЕРХЪ, УВЕРХЪ *прийм.* (4) *(з род.) (виражає просторові відношення, вказує на напрям межової лінії)* уверх (чого): тамъ же есмо копецъ усыпалы, грани иа лыпи вытесаты велилы; отътоль уверхъ рички Дидовки до гостынця Вииницкаго (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); а обрубъ земленый... именицу моему Лопавшомъ по старине: от именя моего Хреиникъ... краем нив церковных Хренницких у Смыжаль... у верхъ... Смыжали посеред речки аж до Веръхов тое Смыжали (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

***ВЪВѢДАТИ СѦ** *див.* ***ОУВѢДАТИ СѦ.**

ВЪ ВѢКЫ *див.* **В ВѢКЫ.**

ВЪГНАТИ *див.* **ВЫГНАТИ.**

***ВЪГОРЬСКИИ** *див.* **ОУГОРЪСКЫИ.**

ВЪ ГОТОВЄ *присл.* (1) напоготові: И слухи насъ єщє тыи доходять отъ туль зъ єго зємли, ижє вєсь вжо въ готовє, и людємъ своимъ всимъ казалъ готовымъ быти (б. м. н., 1498 *BD* II, 414).

ВЪ ДЄНЬ, WDEN, У ДЄНЬ *присл.* (4) удень: źem toho konia w deń wział, kotoryjźe za peniazi moi jest zastawen (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); идіи о(т)повєда(л) жє то(т) фра(н)ци(к) бы(л) с нимь во одно(м) сєлє вночи и въ дн҃ь (XV ст. *BC* 21).

ВЪДРОУГОЄ, ОУ ДРУГОЄ *присл.* (5) вдруге, у другий раз: И тые Токаревскіе рекли... а то земли наши и васъ дей о томъ смотрѣли межи насъ намѣстникъ Берестейскій панъ Янъ Пасутичъ... а потомъ у другое смотрѣлъ того панъ Якубъ Немеровичъ (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); єстли пакъ видить сѦ тяжъко твоєй милости оу другоє иамъ листу дати... и оу другоє прысягати, а твоя милость намъ дай опѦть листъ... што єстъ подъ прысягою твоєй милости (б. м. н., 1496 *BD* II, 402).

Див. ще **ДРУГОЄ.**

ВЪ ЄДНО *присл.* (1) одностайно: мы Іоан Стєфан воєвода... знамєнито чиним... силовали сѣ єсми аж бихмо пришли на обичаи прєдков наших, яко били и прєдковє наши оусєю вирою и слоужбою... Короуни кролєвства полского; оудїѦчии били сами и зємлѣ молдавскаѦ и тоты оуси подданиїи оусєю подданости записовали и въ єдио оучинили (Коломия, 1485 *BD* II, 371).

***ВЪЄХАТИ** *дієсл. док.* (1) (у що) в'їхати: какъ бы были мистровы пословє оу кн҃зьство вєликоє въєхали ижбы єстє з ни(х) порозоумѣли были которыми дорогами алюбо посрєдки оу такии тадынки с нами хотѣли бы были оустоупити (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **какъ бы были... въєхали** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***ВЪЗВАТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* възъвати) *(зробити що)* покликати, призвати: а далѣи слюбоуємъ... ижє... котрыижє то снє(м) нашъ г(с)п(д)ръ, пєтръ воєво(да), възовє(т) оучинити, ижє тоты всѣхъ рѣчєи на вєр(х)писанны(х) тако(ж) якъ и мы по(д) присѦгою на ст҃ы хр(с)тъ оучинєною обьвоѦжутсѦ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **възовє(т)** (1448 *Cost.* II, 738).

! ВЪЗВИДЖЄНИЄ *див.* ***ВЪЗДВИЖЄНЇЄ.**

***ВЪЗВѢДАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) розвідати, вивідати: мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра крижєвницкого... гдѣ жо толко проси(л) обыстє възвѣдавши радами и помоцами вашими оу на(с) нашоу волю єстли быхо(м) коу єднанью покоя сты(м) то мистро(м) которыи хотѣли дєржати тадынки (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **възвѣдавши** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **ВѢДАТИ**[1] 2, ***ОУЗЪВЄДАТИ.**

***ВЪЗДАТИ** *див.* **ОУЗДАТИ.**

***ВЪЗДВИЖЄНЇЄ** *с.* (6) (*цел.* въздвижениє) ◇ въздвижєнїє чєстнаго крєста (5), чєснаго въздвижєнїє крєста (1) *(назва церковного свята, також календарна дата)* здвиження чесного хреста: Писан листъ оу нашем городе оу Чжюрзеве оу иедел по святом Мацѣи, а по руску по оузвеженн чесного Хреста (Чюрзев, 1403 *ДГМ*); писано въ ливовѣ, оу срѣ(д), по въз(д)вижєнїє ч(с)тнаго кр(с)та (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); Писан оу Сочавѣ, в лѣто‡зз, мѣсѦца сєптєврїа д҃і дєнь, на дєнь въздвижєнїа чєстнаго крєста (Сучава, 1499 *BD* II, 444);

(назва храму, монастиря на честь свята) (2): мы илїа воєвода... знамєнито чинимъ... ожє далъ свѦтопочившыи родитєль нашь ... монастирю свѦтомоу въздвижєнїю чстинаго (!) крста... єдио сєло... на имѦ баласиновци (Сучава, 1439 *Cost.* II, 46); мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми сє(с) ли(ст) нашъ мои(м) людє(м), монастирю о(т) горо(д)ника, идє(ж) є(ст) хра(м) чєснаго и животвор⟨и⟩щаго възви(д)жєниє кр(с)та (Сучава, 1453 *Cost.* II, 491—492).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* хра(м) чєснаго... **! възви(д)жєниє** кр(с)та 1 (1453 *Cost.* II, 492); *зам. місц.* **по въз(д)вижєнїє** ч(с)тнаго кр(с)та 2 (1436 *Cost.* II, 698, 702); *род. одн.* **въздвижєнїа** (1499 *BD* II, 444); *дав. одн.* **въздвижєнїю** (1439 *Cost.* II, 46); *місц. одн.* **по оузвежени** (1403 *ДГМ*).

***ВЪЗЛЮБЛЄННѢИШИИ** *прикм. найв. ст.* (1) найулюбленіший: а на то є(ст) вѣра г(с)ва ми вышєписаинаго алєкса(и)дра воєводы и вѣра възлюблєннѣишаго сиа г(с)ва ми илїаша воєводы (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 169).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **възлюблєннѣишаго** (1425 *Cost.* I, 169).

Див. ще **ПРѢВЪЗЛЮБЛЄНИ.**

Пор. **ВЪЗЛЮБЛЄНЫ.**

ВЪЗЛЮБЛЄНЫ *прикм.* (101) (*цсл.* възлюблєныи) улюблений: а на то вѣра нашєго... алєксандра воєводы и вѣра возлюблєинаго ми сн҃а ілїаша воєводы (Сучава, 1414 *DIR«A»* 441); А на то єст вѣра... ⟨Стєфана⟩ воєводы, и вѣра възлюблєним сыном господства ми Алєксаидра ⟨и Пє⟩тра и Богдана (Сучава, 1478 *BD* I, 219).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **възлюблєны** (1469 *BD* I, 138); *род. одн. ч.* **възлюблєннаго, вь(з)люблєннаго** 69 (1415 *Cost.* I, 116; 1427 *DIR«A»* 450; 1429 *Cost.* I, 242; 1435 *DIR«A»* 465; 1438 *DIR«A»* 472; 1440 *Cost.* II, 65; 1445 *Cost.* II, 212; 1451 *Cost.* II, 400; 1467 *BD* I, 117; 1470 *BD* I, 148 і т. ін.); **възлюблєнаго** 13 (1429 *Cost.* I, 249; 1436 *Cost.* I, 481; 1439 *Cost.* II, 60; 1441 *DIR«A»* 477; 1443 *BAM* 41; 1451 *Cost.* II, 403; 1466 *BD* I, 110; 1468 *BD* I, 126; 1471 *BD* I, 164; *DIR«A»* 525 і т. ін.); **возлюблєинаго** 1 (1414 *DIR«A»* 441); **възлюблєиого** 1 (1435 *Cost.* I, 424); **воузлюблєного** 1 (1436 *Cost.* I, 455); **възлюблєина** 1 (1420 *Cost.* I, 136); *дав. одн. ч.* **възлюблѣиомоу** (1429 *Cost.* I, 248); *род. мн.* **възлюблєнных, възлюблєнны(х) възлюблєнныхъ** 11 (1429 *ДГОБК; Cost.* I, 291; 1429—1430 *BAM* 25; 1431 *Cost.* I, 318, 325; 1438 *DBAc* 27; *DIR«A»* 472; 1466 *BD* I, 105; 1472 *BD* I, 170; 1473 *BD* I, 182; 1475 *BD* I, 206); **възлюблєныхъ** 1 (1429 *Cost.* I, 270); *дав. мн. зам. род.* вѣра **възлюблєним** (1478 *BD* I, 219).

Пор. ***ВЪЗЛЮБЛЄННѢИШИИ, ПРѢВЪЗЛЮБЛЄНИ.**

***ВЪЗМОЧИ** *дієсл. док.* (8) (*цсл.* възмощи) змогти: а хотаръ сєлищи, и поустины колко възмогоутъ оживати два сєла досытъ (Сучава, 1434 *DIR«A»* 463); тѣмь мы... далижє и потвєрдили єсми правовѣрноє єго выслужєнїє... сєла... колко възможєть собѣ сєла и прикоуткы осадити (Васлуй, 1436 *DIR«A»* 469); а хо⟨таръ⟩ пустинѣмъ колко възмогу(т) оживати досыт (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 52).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **възможєть** 1 (1436 *DIR«A»* 469); **възможєт** 1 (1436 *BAM* 33); *3 ос. мн.* **възмогоутъ, възмогутъ** 3 (1434 *DIR«A»* 463; 1436 *Cost.* I, 450; 1438 *Cost.* II, 15); **възмогоу(т), възмогу(т)** 2 (1436 *Cost.* I, 444; 1439 *Cost.* II, 52); **! възмугутъ** 1 (1435 *Cost.* I, 403).

Див. ще ***МОЧИ** 1, ***ОУЗМОЧИ.**

! ВЪЗМУГУТЪ *див.* ***ВЪЗМОЧИ.**

ВЪЗНАВАТИ *дієсл. недок.* (1) (кого) визнавати, признавати: Сим листом слюбоуєм, мы и наши сыновє... кролю єго милости... жадного иного паиа не искати, ани имати ани възиавати (Коломия, 1485 *BD* II, 371).

ФОРМИ: *інф.* **възнавати** (1485 *BD* II, 371).

ВЪЗНЄСЄНІЄ *с.* (36) (*цсл.* възнесєниє) *(назва церковного свята, також календарна дата)* вознесения, вшестя (4): писано... оу пнє(д)лни(к) по оузие(с)ни гйи (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); а то сѧ дѣѧло оу нашемъ дворѣ оу зоудечевѣ по оузиєсєиии пєрвыи пне(д) (Зудечів, 1430 *P* 116); и нє мєлъ вашой милости посолъ чымъ заплатити... алє поручылъ за сєбє нашого боярыиа Федора... сто и двадъцать золотыхъ оугоръскихъ чєрълєныхъ, и имєлъ ихъ послати къ нємоу до Хотєнѧ на день вознесенья христова (б. м. н., 1499 *BD* II, 450);

(назва храму, монастиря на честь свята) (31): мы алєксандръ воєвода... чинимъ зиамєнито... ожє... дали єсмы монастырєви стго оузиєсєнїа христова... одно озєро на прутѣ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 71); мы стефа(и) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє дали... єсмы нашємоу стмоу монастироу о(т) иѣмца, идєжє єсть хра(м) възнє(с)нїѧ га ба и спса нашего, їу ха... даанїе и потвърж(д)еиїѧ дѣда иашего алєкса(и)дра воєводы (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230);

сѧтоє вознєсєнїє (1) *див.* **СѦТЫИ 1.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **възнесєиїе** 10 (1446 *Cost.* II, 270; 1447 *Cost.* II, 288; 1448 *Cost.* II, 352; 1451 *Cost.* II, 400; 1453 *DIR«A»* 503; *Cost.* II, 494; 1470 *BD* I, 147, 155; *DIR«A»* 522, 523); *зам. род.* хра(м) стого **вознєсєнїе** 3 (1446 *Cost.* II, 251, 263; 1454 *Cost.* II, 516); *род. одн.* **възиесєнїа, възнесєнїѧ, възнє(с)нїѧ, вознєсенья, оузнєсенїа** (1409 *Cost.* I, 71; 1446 *DIR«A»* 485; 1463 *Cost. S.* 45; 1487 *BD* I, 312; 1499 *BD* II, 450; 1500 *Cost. S.* 230); *дав. одн.* **възнє(с)нїю, вознесєиїю** (1428 *Cost.* I, 228; 1429 *DIR«A»* 455; 1438 *DIR«A»* 472; 1448 *DIR* № 10а; 1452 *Cost.* II, 410; 1454 *Cost.* II, 501; 1455 *Cost.* II, 525, 564; 1458 *BD* I, 6; 1482 *BD* I, 263); *місц. одн.* **по оузиє(с)ии, узиесеиьи, оузиєсении** (1411 *Cost.* II, 638; 1412 *P* 81; 1430 *P* 116).

***ВЪЗОПИТИ** *див.* ***ВЪЗЪПИТИ.**

***ВЪЗРѢТИ** *див.* ***ОУЗРѢТИ.**

***ВЪЗЪПИТИ** *дієсл. док.* (31) (*цсл.* възъпити) (на кого) закричати: или бы радилъ иа пороу⟨шенїе⟩ таковы... оучѧстїе да има(т) съ оиѣми иже възъпишѧ на ⟨исоуса⟩ христа кровъ єго на ны(х) и на чѧдо(х) и(х) (Сучава, 1429 *Cost.* I, 249); а кто имє(т) порушитн сіе нше (!) данїе, то(т) да е(ст) проклѣ(т)...о(т) въсѧ(х) сты(х) и(ж) възълища кро(в) єго на ни(х) и на чадѧ(х) и(х) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 462); па(к) кто съ покоуси(т) пороушити того... нашєго даанїѧ... да имат оучастїе и съ онѣмы іоудеиє, єжъ възъпиша иа га ха, кръ(в) єго на ни(х) и на чєдѧ(х) и(х) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *аор. 3 ос. мн.* **възопиша, възъпиша, вьзьпиша, вьзпиша, възъпишѧ** 27 (1429 *Cost.* I, 249; 1435 *Cost.* II, 689; 1448 *Cost.* II, 366; 1457 *BD* I, 5; 1479 *BD* I, 222; 1489 *BD* I, 378; 1492 *BD* I, 511; 1499 *BD* II, 149; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **възъпишѫ** 2 (1435 *Cost.* II, 682; 1443 *ДГСПМН*); **вьзьпишє** 1 (1435 *Cost.* II, 680); **възѧпиша** 1 (1458 *BD* I, 9).

ВЪЗѢТИ *див.* **ОУЗѦТИ.**

***ВЪЗѦПИТИ** *див.* ***ВЪЗЪПИТИ.**

ВЪЗѦТИ *див.* **ОУЗѦТИ.**

ВЪИТИ *див.* **ВЫИТИ.**

! ВЪКЄ ⟨ВЪСЄ⟩ *див.* **ВѢСЬ [1].**

***ВЪКОУПЛЄННЫИ** *дієприкм.* (1) куплений: тѣ⟨м⟩ мы видѣвше єго правою и верною слоужбою до нас дали и потвърдили єсми ємоу єго правою отнинноу и вькоуплєнною, сєло на имѣ Пъшканїи иа Бистрице (Сучава, 1480 *BD* I, 237).

ФОРМИ: *пас. мин. знах. одн. ж.* **вькоуплєниою** (1480 *BD* I, 237).

ВЪЛЕВО *див.* **ВЛЕВО.**

***ВЪЛЄНЇИ** *див.* **ВЪЛѢНЇИ.**

***ВЪЛЄНЪ** *див.* **ВОЛНЫИ.**

ВЪЛЄШОАЄ *ж.* (2) *(особова назва):* А такожде прїидє прѧд нами... слоуга наш Бълко Брълъдєскоул... и продал одиому пасикоу... оу лѧс, где била Вълєшоае, тиж слоугам нашим Игнатоу и братоу єго Іоноу Тинтюлоу (Сучава, 1483 *BD* I, 274—275).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вълєшоае** (1483 *BD* I, 275).

! ВЪЛОША *див.* **БЪЛОШ.**

ВЪЛѢНЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвод(а)... знамєнито чинимъ... ожє прїидоша пєред иами... Анна ... и съ с⟨во⟩имъ непотомъ... и продали... сєло на имѣ Вълѣнїи (Сучава, 1482 *BD* I, 260).

ФОРМИ: *наз.* **Вълѣнїи** (1482 *BD* I, 260); *дав.* **Вълѣном** (1482 *BD* I, 260); *знах.* **Вълєнїи** (1482 *BD* I, 260).

ВЪМѢСТО, ВЪМѦСТО, ОУМѢСТО, ОУМЄСТО *прийм.* (5) *(з род.) (виражає об'єктні відношення, вказує на заміну одного предмета іншим)* замість: мы романь воєвода... чиимо знамєнито... ожє... панъ дидрихъ боучаскыи, старостѣ (!) подолскою (!) зємли... прїѦлъ мѦ къ єго вєлєбности въ мѦсто сына, а єго милости да ми будетъ въ мѦсто отца (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); а колї оу иємецькомъ правѣ кметь осѦдѣ(т) тогды нєможетъ о(т)ити о(т) пана одно дѣди(ч)ство прода(в)ши а оумѣсто себѣ кметѦ такъ богато(г) ка(к) сєбѣ о(т)са(ди)ть (XV ст. *BC* 39); А пак єпископїи сѧтои иашєи от Радовцех мы єсмо єи дали и потвръдили, въ мѣсто тих вышєпнсанних s̃ цръков **н** с попми, дроугїи s̃ цръков исъ s̃ попи оу черновскои волости (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

Див. ще **МѢСТО [2].**

***ВЪНГРЫ** *див.* ***ОУГРОВЄ.**

***ВЪНѢТИ** *див.* **ВЫНѢТИ.**

***ВЪПАСТИ** *див.* ***ОУПАСТИ.**

***ВЪПИСАТИ** *див.* **ВПИСАТИ.**

ВЪПОЛНѢ, ОУПОЛНѢ *присл.* (2) цілком, вповні: Нє єсть то ди(в) ани новина иже писа(л) такии рѣчи... ка(к) нашь непріятєль... жадая а хотѦ... мысли ваши о которы(х) жо непороушоны въ вѣрє оуставичиѣ а въполнѣ мы дооуфамы а надѣю мамы нѣкоторое о на(с) оувести оу вотпѣньє (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ВЪПРАВО *див.* **ВПРАВО.**

ВЪПОУДИТИ *дієсл. док.* (2) (*стч.* vypuditi, *стп.* wypędzić) вигиатн: И також жадного непріятєлѣ нашего... вышєреченіїи крал и братїя єго милости... нє имают... прїимити... алє таковаго чловѣка, где оучюють и изнаидоут оу их зємлѦх... мают єго вѣгнати и въпоудити проч из их милости зємлѦх, абы нє мєшкал ни жадного часоу под их панством (Гирлов, 1499 *BD* II, 420—421).

ФОРМИ: *інф.* **въпоудити** (1499 *BD* II, 421).

***ВЪРЗАРЄВЪ** *див.* ***ВРЪЗАРЄВЪ.**

***ВЪРУЦЪКИИ** *див.* **ВРУЦКИИ.**

***ВЪРХОВНИИ** *див.* ***ВЄРХОВНЫИ.**

***ВЪРХОВНЫИ** *див.* ***ВЄРХОВНЫИ.**

***ВЪСЄБЛАГЫИ** *прикм.* (1) (*цсл.* вьсєблагъ) найласкавіший, наймилостивіший: мы и (!) алєксанъдръ воєвода... чиимъ знамєнито... ожє произволи господство ми вьсе благы(м) произволєниєм и вьсєсвѣтлы(м) и чисты(м) наши(м) сръдце(м) за дша наши(х) родитєлєи... єжє дае(м) и потвержаемъ данїе наши(х) родителии нашємоу монастирю о(т) побраты (Сучава, 1449 *Cost.* II, 377—378).

ФОРМИ: *ор. одн. с.* **вьсе благы(м)** (1449 *Cost.* II, 377).

***ВЪСЄВЫШЄПИСАННЫЙ** *див.* ***ВСЄВЫШЄПИСАННЫИ.**

ВЪСЄГДА *присл.* (1) (*цсл.* вьсєгда) завжди: **и** такождере варє кто боудє(т) игоумє(н) оу то(м) прѦдрєчєнио(м) монастирю **и** єлико бжде(т) братеи **а они** имаю(т) грижати за

спасєние доуши господства мн въсегда (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365).

Див. ще **ВСЄГДЫ.**

***ВЪСЄДРЪЖИТЄЛЬ** *див.* **ВСЕДЕРЬЖИТЕЛ.**

***ВЪСЄЛЄНЪСКИИ** *див.* ***ВСЄЛЄНСКЇИ.**

***ВЪСЄОСВЯЩЄННЫЙ** *прикм.* (1) преосвященний: мы стєфаиь воєвода... чини(м) знамєиито... ожє... дали єсмы въсєосщенномоу митрополитоу киръ калистоу романскомоу єдиого татарина на имѣ пашка (Дольний Торг, 1445 *Cost.* II, 236).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **въсєосщенномоу** (1445 *Cost.* II, 236).

***ВЪСЄСВѢТЛЫЙ** *прикм.* (1) щирий, чистий: мы и(!) алєксаиъдръ воєвода... чинимъ знамєиито... ожє произволи господство ми въсє благы(м) произволениємъ и въсєсвѣтлы(м) и чисты(м) наши(м) сръдцє(м) за дша наши(х) родителеи... єжє дає(м) и потвєржаємъ данїє наши(х) родитєлии нашємоу моиастирю о(т) побраты (Сучава, 1449 *Cost.* II, 377—378).

ФОРМИ: *ор. одн. с.* **въсєсвѣтлы(м)** (1449 *Cost.* II, 377).

Див. ще ***СВѢТЛЫИ** 1, ***СВѢТЛѢИШИИ.**

***ВЪСЄХВАЛНЫЙ** *прикм.* (1) (*цсл.* вьсєхвальнъ) преславний, славетний: а кто сѦ перекоуси(т) роздрушити... даанїа... то(т) да є(ст) проклѦ(т) о(т)... сти(х) сла(в)ни(х) и въсєхвалны(х) и връховни(х) апл петра и павла (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*).

ФОРМИ: *род. мн.* **въсєхвалиы(х)** (1488 *ДГСВМЩ*).

ВЪСИЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше єго право и вѣрною службу до на(с)... дали єсми єму оу нашєи зємли, оу молдавскои, сєла на имѣ въсиєщи... и... бъсещи (Сучава, 1443 *Cost.* II, 155).

ФОРМИ: *наз.* **въсиєщи** (1443 *Cost.* II, 155).

ВЪСЇЮ *ч., невідм.* (1) *(особова назва, пор.* Василіє) Василь: мы Стєфаи воєвода... знамєнито чииим... ожє тоти истиннии наши слоугы фетє и братовє єго Въсїю и Татоул слоужили нам право и вѣрио (Васлуй, 1495 *BD* II, 48).

***ВЪСКАЗАТИ** *див.* ***ВСКАЗАТИ.**

***ВЪСКРЪСЄНЇЄ** *с.* (1) ◇ **въскръсєнїє христово** (1) *(назва церковного свята, також календарна дата)* великдень: пи(с) тома, оу сочавѣ... у дє(н) въскръсенїѦ хри(с)това (Сучава, 1460 *Cost. S.* 34).

ФОРМИ: *род. одн.* **въскръсеиїѦ** (1460 *Cost. S.* 34).

***ВЪСЛАТИ** *див.* ***ВОСЛАТИ.**

***ВЪСЛЫШАТИ** *див.* ***ОУСЛЫШАТИ.**

***ВЪСПОМѢНѪТИ** *див.* **ОУСПОМѢНОУТИ.**

***ВЪСТАТИ** *див.* **ОУСТАТИ.**

ВЪСТУПАТИ СѦ *див.* **ВСТУПАТИ СѦ.**

***ВЪСТУПИТИ** *див.* **ВСТУПИТИ.**

ВЪСТУПОВАТИ СЄ *див.* **ВСТУПОВАТИ СѦ.**

***ВЪСОУТЧИНЪ** *прикм.* (1): тоє въсє щобы имъ оурикъ и женѣ єго, васютцѣ, и дѣтємъ ихъ... и въсоутчиии (!) братїамъ... непороушєно, николиже, на вѣкы (Сучава, 1433 *Cost.* II, 594).

ФОРМИ: *дав. мн.* ! **въсоутчиии** (1433 *Cost.* II, 594).

Пор. **ВАСОУТКА.**

***ВЪСХОТѢТИ** *дієсл. док.* (32) (*цсл.* въсхотѣти) схотіти, захотіти: а коли будєть по миру, кто нє оусхочєть далѣи миру дєржати тотъ о(т)повѣсть (б. м. н., 1352 *P* 6); а нє оусъхочєт ли мѦ король єго млсть при соколнци оставить ино имаєть ми єго млсть дать ми о(т)мѣиу за соколець (Кременець, 1434 *P* 130); а кто въсхочєть женѣ моєи и дѣте(м) мои(м) слоужи(т) и они слоужа(т) съ ты(х) имєнїи женѣ моєи и дѣтє(м) мои(м) (Київ, 1446 *P* 154); а коли оусхотѣ(т) выгнатн волы о(т) нашє(и) зємли до оугоръ, тогди имаютъ платити о(т) каждого вола по В гроши (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); а коли наза(д) оусхочє(т) поити до зємли мо(л)давскоєи имає(т) поити доброволиє съ своєю панею съ своими дитками (Сиятин, 1454 *P* 163); продал єсми єму и на потом будоучим ближним єго так, ижєт он волен або хто ближный єго кому оусхочєт продати або даровати або замєиити и на своє доброволно вжитки обєрнути (Берестя, 1466 *AS* I, 62); А пак коли оусхочєт наиясиѣишїи Владислав, крал оугръскїи и чъскїи, господаръ наш ласкавїи, и прєрєченїи наияснѣишїи Ян олбрахть, крол полскїи... и оучинѦт воиска и... поидоут... на тоурецкого чъсарѣ... и тогди наияснѣишїи Владислав... имал бы проити чєрєс Басарабскоую зємлю (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **оусхотѣлъ** (1447—1492 *ЛКБВ*); *майб. 3 ос. одн.* **оусхоче(т)** 6 (1435 *Cost.* II, 692; 1448 *Cost.* II, 353; 1452 *Cost.* II, 422; 1453 *DIR«A»* 503; *ПГОВ;* 1454 *P* 163); **усхочєть, оусхочєть** 4 (1352 *P* 6; 1386 *P* 30; 1434 *P* 130); **оусъхочєт, оусхочет** 6 (1434 *P* 130; 1466 *AS* I, 62; *BD* I, 96; 1475 *AS* I, 71; 1489 *AS* I, 89; 1499 *BD* II, 423); **въсхочєть, всхочєть** 3 (1446 *P* 154; 1496 *BD* II, 405); **всхочет** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); **въсхочетъ** 1 (1486 *АкЮЗР* I, 295); *1 ос. мн.* **оусхоче(м)** (1453 *Cost.* II, 766); *3 ос. мн.* **оусхотѣтъ** 2 (1449 *Cost.* II, 743; 1458 *BD* II, 262); **оусхотѦт, оусхотѣт** 3 (1458 *BD* II, 262; 1488 *AS* I, 88); **оусхотѣ(т)** 1 (1449 *Cost.* II, 743); ! **оусхотю(т)** 1 (1490 *Пам.*); **въсхотять** 1 (1496 *BD* II, 405); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **па(к) ли бы оусхоти(л)** (1454 *P* 163).

Див. ще ***ВСХОТѢТИ СѦ, *ВХОТѢТИ, *ПОХОТѢТИ, *СХОТѢТИ, *ХОТѢТИ** 1.

***ВЪСѢКИИ** *див.* **ВСЯКЫИ.**

***ВЪСѢКЫИ** *див.* **ВСЯКЫИ.**

***ВЪСѦКИИ** *див.* **ВСЯКЫИ.**

ВЪ ТРЄТЄЄ, ОУ ТРЄТЄЄ *присл.* (3) утретє: Тѣ(ж) оуставлѦємь хто скоимъ имєєть граиїцю о лѣ(с) а воидѣ(т) чєрє(с) граиїцю оу лє(с) а то(т) єго застанєть має(т) оу нєго оузѦ(т) за первоє застатье сокироу... а въ трєтєє застанє(т) маєть взѦтї любо вола алюбо коиѦ а то бѣ(з) виины (XV ст. *BC* 37).

***ВЪТЪМАНЪ** *див.* **ВАТАМАНЪ.**

***ВЪХОДИТИ** *див.* ***ВЫХОДИТИ.**

***ВЪЧАТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* **вьчѦти**) (робити що) почати: А нинє болъшы того, нє въчалъ єси єму правити и къ дочєры єго прыслалъ єси отмєтъника грєческого закоиу, владыку Смолєнского... съ тымъ штобы она выступила зъ грєческого закону и прыступила бы къ рымъскому закону (б. м. и., 1499 *BD* II, 448).

ФОРМИ: *перф. 2 ос. одн. ч.* **въчалъ єси** (1499 *BD* II, 448).

Див. ще ***НАЧАТИ** 1, **ПОЧАТИ** 1, ***ПОЧАТИ СѦ, ПОЧИНАТИ** 1, ***ПОЧИНАТИ СЯ.**

***ВЪШЄПИСАНЫИ** *див.* **ВЫШЄПИСАННЫИ.**

ВЪШНѦА ЧЄРНАВЪКА *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєиито... ожє... дали єсмы ємоу оу нашєи зємли оу молдавскои двѣ сєлѣ на имѦ болодовци и въшнѦа чєрнавъка (Сучава, 1412 *DIR«A»* 440).

ФОРМИ: *наз. одн.* **въшиѦа чєрнавъка** (1412 *DIR«A»* 440).

***ВЪШПОЛЄ** *с.* (1) *(назва містечка у Віленській землі)* Ушполе: Каждыи хтоньколи буда собравши всю тую че⟨ла⟩дь (!) въшполи (!) поставитє на сто Михаила де(и) (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **!въшполи** (1447—1492 *ЛКНКВ*).

***ВЪШПОЛСКИИ** *прикм.* (1): Нашимъ намѣстникомъ ковенскому вилкомирскому... и въшполскому (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **въшполскому** (1447—1492 *ЛКНКВ*).

Пор. ***ВЪШПОЛЄ.**

***ВЪѦЗОВАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (на що чим) зобов'язуватися (зробити що): а на тоты всѣ рѣчи о гь въѦзуємысѦ ты(м)то листо(м), и по(д)даваємь(с) и иашоѦ всѦ по то(м)

боудоучнѦ, ижеѦ хочемъ держати и тримати, на вѣки вѣко(м) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).

ФОРМИ: *тер. 1 ос. мн.* **въѦзуємысѦ** (1448 *Cost.* II, 738).

Див. ще **ЗАВѢЗАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ СѦ, *ЗАВѦЗАТИ СѦ, *ЗАОБВѦЗАТИ, *ОБВѢЗАТИ, *ОБВѢЗОВАТИ, *ОБОВѦЗАТИ СѦ, *ОБѦЗОВАТИ СѦ.**

ВЫ[1], **ВИ** *займ.* (123) **1.** *(множинний, вживається при звертанні до декількох осіб)* ви (76): о(т) кнѦзѦ о(т) кєстутѦ и о(т) кнѦзѦ о(т) либорта у торунь к мѣстычемъ што ієстє просили иасъ абыхомъ васъ пустили (до лучцька търговатъ) чєрєз бєрєстиє абы вамъ нє закажали мы хочемъ ради то учинити вамъ (б. м. н., п. 1341 *P* 2); рома(и) воєво(д)... пишє(м)... су(д)цемъ и шо(л)тузу и пръгарє(м) и оуси(м) купце(м) вєлыкы(м) (sic.— *Прим. вид.)* и малым вѣдомо да є(ст) вамъ, ажє помоглъ на(м) бъ и добили єсми нашу очизну правою (Баків, 1447 *Cost.* II, 731—732); Казимиръ бжьєю мло(с)тю король полскии... Нашимъ намѣстникомъ... и боѦромъ нашимъ даємъ ва(м) вѣда(т) всѣмъ... и(ж) хто будє(т) ва(с) (l) держа(т) чєлѦ(д) нємєцкую... бы єстє при нашєи мл(с̃)ти воли (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*); Мы пытали, по чомоу вы свѣдоми? Они повѣдили, ижъ з намн соуграничники Волчкєвичи (Лукоииця, 1478 *AS* III, 17); Про тожъ, єстли ваша милость такъ чыиили, ваша милость дєлайтє яко знаєтє, какъ мєжи васъ доконъчанье было *(в ориг.* были.— *Прим. вид.);* а чей быхмо могли оучынити промежи вами любовъ и миръ и доконъчаиье (*б. м. н.*, 1499 *BD* II, 448—449).

2. *(шанобливий, вживається при звертанні до одної особи)* ви (47): Слово тактамышево къ королєви польскому вѣдомо даємъ нашєму бра(т) ажь єсмь сѣлъ на столѣ великого цр̃ства Коли єсмь пєрвоє сѣлъ на цр̃ьскомъ столѣ тогда єсмь послалъ былъ к вамъ асана и котлубугу вамъ дати вѣдаиие и иаши посли нашли ва(с) под городомъ под троки стоѦчи (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); Welikomu Korolu Polskomu... A ważyli iesmo swoim horłom s waszym pryzwoleniem, na was nadieia sia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141—142); и твоя милость къ намъ всказывалъ, абыхмо и мы зъ вашою милостью по томужъ мели прыятельство и любовъ и оутвєрьдили быхмо ся зъ вами (Троки, 1494 *BD* II, 387); И тотъ иашъ посолъ отъ толє ся вєрънулъ и до насъ прыехалъ, и ваша милость, какъ жє розоумєєтє съ того посольства ничого нє стало вамъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

ФОРМИ: *наз.* **вы** 20 (1392—1393 *РФВ* 170, 171; 1437 *DIR* № 8; 1447 *Cost.* II, 732; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1463 *BD* II, 295; 1475 *BD* II, 336; 1478 *AS* III, 17; 1484 *ЯМ;* 1489 *РИБ* 433; 1496 *ОПСВВ* 62; *ПСВВ* 192 зв.; 1498 *BD* II, 409); **ви** 1 (1480—1484 *BD* II, 370); *род.* **васъ, ва(с), was** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1484 *РИБ* 351; *ЯМ;* 1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 449); *дав.* **вамъ, вам, ва(м)** (п. 1341 *P* 2; 1392—1393 *РФВ* 170, 171; 1437 *DIR* № 8; 1447 *Cost.* II, 732; 1447—1492 *ЛКБВ; ЛКНКВ;* 1460 *BD* II, 276; 1463 *BD* II, 295; 1481 *BD* II, 358; 1484 *ЯМ;* 1495 *АЛМ* 85; 1498 *BD* II, 409, 412; 1499 *BD* II, 447, 448, 449); *знах.* **васъ, вас, ва(с), was** 19 (п. 1341 *P* 2; 1392—1393 *РФВ* 170; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141, 142; 1447 *Cost.* II, 732; 1447—1492 *ЛКБВ; ЛКНКВ;* 1470 *BD* II, 309; 1480—1484 *BD* II, 370; 1481 *BD* II, 358; 1495 *АЛМ* 85; 1496 *ПДВКА* 61; 1499 *BD* II, 448, 449); **ви** 1 (1475 *BD* II, 336); *ор.* **вами, wami** (1392—1393 *РФВ* 171; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1457 *Cost.* II, 810; 1484 *ЯМ;* 1494 *BD* II, 387, 388; 1496 *BD* II, 405; *ОПСВВ* 62; *ПСВВ* 192 зв; 1498 *BD* II, 409; XV ст. *ДГВІС;* 1499 *BD* II, 447, 448, 449); *наз. дв.* **ва** (1378 *P* 26).

ВЫ[2] *див.* **ВЪ.**

***ВЫБАВИТИ** *дієсл. док.* (3) (*стп.* wybawić) **1.** (кого з чого) (звільнити кого від чого) визволити, внбавити (2): ино оузрѣвши невиность мою вєлимужинни паиови свѦтоѣ коруиы польскоѣ рада... выбавили мѦ... ис того Ѧтства и с того оусєго злого (Кремеиець, 1434 *P* 130); ино оузрєвшо нєвиность мою вєлємужнии пановє с̃товє коруны полскоє рада... выбавилн мѦ... ис того нѦтьства и со всєго злого (Черняхів, 1435 *P* 132).

2. (кого від чого) *(від відповідальності)* звільнити (l): a tot... ot toje reczi, budet wybawen (Луцьк, 1388 *ZPL* 108).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **выбавили** (1434 *P* 130; 1435 *P* 132); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **budet wybawen** (1388 *ZPL* 108).

ВЫБИРАТИ *дієсл. недок.* (2) (кого, кого між ким) *(віддавати перевагу кому)* обирати, *(виділяти одного з-поміж багатьох — ще)* вибирати: я илїа воєвода господаръ земли молдавскои, присѣгаю и обицоую сѦ ... николи инъшєго собѣ пана мимо прѣ(д)рєчєниого, наияснѣшєго пана мл(с)тивого владислава, кролѣ, и єго короунї кролевства по(л)ского искати и выбирати (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); н ти(ж) слюбує(м) нмъ дати и поставити и дали на граници оу хотини и оу чєрновскои воло(с)ти два паны справє(д)ливы(х) и именовании(х), которы имутъ они межи нашимн паны мо(л)давскымн выбирати, абы єди(н) бы(л) иа(м) старостою хоти(и)скы(м) а дроугы чєрно(в)скы(м) оустави(ч)ны(м) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

ФОРМИ: *інф.* **выбирати** (1436 *Cost.* II, 698; 1457 *Cost.* II, 810).

Див. ще **ВЫБРАТИ**[1].

ВЫБРАТИ[1] *дієсл. док.* (4) (кого з кого, к чому і без додатка) *(віддати перевагу кому)* обрати, *(виділити що з-поміж багатьох можливостей або кого з-поміж багатьох осіб — ще)* вибрати: Теź jestliby... hde sobe wybrali, u szkole abo hde kolwe, tam majut suźony byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); Мы воицехъ з бжиєи мл(с)ти ярцибискупъ гиѣздєискии збыкгнѣвъ краковскии станиславъ познанскии яиъ холмъскии бискуповє влодиславъ выбраиыи ку бискупству влоцлавскому... слюбуємы и записуємы сѦ стецку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *P* 122—123); Єстли бы мистръ съ свои(м) законом подлоугъ свои(х) ты(х) трои(х) листовъ што к ва(м) посла(л) с нами оу которыи хотѣлъ оустоупити тадынки о єднаньє покоя ижбыстє з ва(с) нѣкоторыи паны радиыи выбравши к иа(м) рачили зослати к мариборкоу коу поражѣнью посполоу з радою короуны о єднаньє покоя (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); и мы того сами мєжи ними смо(т)рѣли и росказали єсмо воды(и)скому с ты(х) свѣтковъ осмиа(д)ца(ти) чловко(в) выбрати, кого бы о(и) мєжы ними хотѣлъ (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *інф.* **выбрати** (1495 *ВМЗД*); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **jestliby... wybrali** (1388 *ZPL* 106); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ч.* **выбраныи** (1433 *P* 122); *дієприсл. перед.* **выбравши** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **ВЫБИРАТИ.**

ВЫБРАТИ[2] *дієсл. док.* (4) **1.** (що на ким, що з чого) стягнути, зібрати (що з кого) (2): што єси милостивыи королю казалъ пописати овесъ вшитокъ што єсмы выбрали на зємлѦнохъ, и мы то вчинили твою казнь, пописали єсмы вшитко што жє єсмы выбрали ис перємышльскоѣ волости изъ ярославльскоѣ волости (б. м. н., 1386—1418 *P* 34—35).

2. (що) взяти в оренду (2): Билъ чоломъ королю е. м. бояринъ Кіевскій Пирхайло, штожъ давно ему даиа волость Олевско, и онъ тое волости ещо и до тыхъ мѣстъ не держалъ н билъ чоломъ королю его м., абы далъ ему тотъ годъ выдержати, отодвинувши иншихъ, а другій бы годъ къ тому придалъ на окупъ, што жона его и дѣти у Ордѣ. Ино король е. м. тотъ годъ его первый далъ ему тую волость выбрати на сесь годъ, какъ часъ прїйдетъ, отодвнувши иныхъ; а другій годъ ново придалъ его мил. ему тую волость выбрати на окупъ женѣ его и дѣтямъ, а кому первѣи его было дано, тыи маютъ послѣ его братн (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9—10).

ФОРМИ: *інф.* **выбрати** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10); *перф. 1 ос. мн.* **єсмы выбрали** (1386—1418 *Р* 34).

Див. ще **БРАТИ** 1.

***ВЫВЄДѢНЬЄ** *с.* (1) *(встановлення границі)* визначення, виведення: тогды я па(н) староста пєтрашь с землѦны оучииили єсмы межи ими завитыи рокъ на (вы)вєдѣньє граници кто межи ими оукажєть твєрдѣишимъ листомъ и знамены што соуть на листѣ тотъ зыскалъ (Галич, 1401 *Р* 65).

ФОРМИ: *знах. одн.* **(вы)вєдѣньє** (1401 *Р* 65).

ВЫВЄЗТИ, ВЫВЄСТИ *дієсл. док.* (7) (що) вивезти: а от тых коуниц боудєт ли намь надоби, а мы коупим за готовы а остаиок слободно имь вывєзти (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); А моунтѣнскыи воскъ и оугорскыи имъ слободно ис зємли вывєсти (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *інф.* **вывєзти** 5 (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 27ъ, 276); **вывєсти** 2 (1460 *BD* II, 274, 275).

Див. ще **ВЫВОЗИТИ.**

***ВЫВЄСТИ**[1] *дієсл. док.* (4) **1.** (кого) *(як свідків)* привести (3): тогды облазничєвє триє братєници оучинили с даниломъ розъѣздъ и вывєли облазничєвє много добрыхъ людии на дуброву и зємлѦнъ и старцевъ (Зудечів, 1411 *Р* 79); тако смы мы господарєски(м) казаниємъ кролєвски(м) и кнѦ(з) федушковымъ выиха(л) та(м) а кунцѣрє игнатъ вывєли старцѣ (б. м. н., 1419 *Р* 90).

2. *(з-під права)* вилучити (1): мы оуставляємь съ своимы паны где боудє(т) знаидены боудоуть в сєлє(х) алюбо в мєстє(х) нємецькы(х) имають быти инѦты и вывєдены а имають быти по(л)скымъ правомь осоу(жє)н(и) (XV ст. *ВС* 25 зв.).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **вывєли** (1411 *Р* 79; 1419 *Р* 90); *інф. пас.* **быти... вывєдены** (XV ст. *ВС* 25 зв.).

ВЫВЄСТИ[2] *див.* **ВЫВЄЗТИ.**

***ВЫВОДИТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) *(встановляти границі чого)* визначати, виводити: мы оуставлѦємь и хочо(м) коли хто продаває(т) дѣди(ч)ство своєм(оу) комѫ тогды тотъ што коупїть имєєть слоужебнїко(м) соусєды того имєнїя позвать абы прї томъ были какъ то(т) имєнїя ємоу выводи(т) што продоваєтъ (!) (XV ст. *СЯ* 42—42 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **выводи(т)** (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

Див. ще **ЗАВЄСТИ, *ЗАВОДИТИ.**

ВЫВОЗИТИ, ВИВОЗЫТИ *дієсл. недок.* (5) (що) вивозити: а до угоръ и до бєсарабъ слободно имъ вывозити сукна (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); А оугорскыи коуници слободно имъ вывозити *(в ориг.* вивозыти.— *Прим. вид.)* (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *інф.* **вывозити** 3 (1408 *Cost.* II, 631; 1456 *Cost.* II, 789, 791); **вивозыти** 1 (1460 *BD* II, 275); **! выивозити** 1 (1434 *Cost.* II, 668).

Див. ще **ВЫВЄЗТИ.**

***ВЫВОЛИТИ** *дієсл. док.* (1) (*стч.* vyvoliti, *стп.* wywolić) (що) застерегти: А сє А панъ Ѧнъ щькотьскии панъ вислицкии староста галцкии (!) свѣдчю то и познаваю... ижь прида пьрьдъ иа(с)... филь мѦковичь и своєю братьєю... познали то ижь суть прода(л) и оузда(л) пьрьдъ нами па(н) колѣ далюєвьско(м) остаточную свою половину дѣдьнины тристѦньць... а выволилъ то па(н) колѣ филь мѦковичь... ижь оу тои половици дѣднины... иь можь(т) габати филь а ни єго братьѦ (Галич, 1409 *Р* 74).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **выволилъ** (1409 *Р* 74).

ВЫГЛАДИТИ *дієсл. док.* (1) (що з чого) *(викреслити)* витерти, стерти: Ино дє(и) свє(т)чы(л) о то(м) пєрє(д) ии(м) мещанинъ смоленски(и) сымо(н) татарино(в) ты(м) обычає(м), што(ж) дє(и) коли дє(д) и(х) семє(н) площевичъ смотрєвшы межы дєте(и) свои(х) о(т)цо(в) и(х), и казалъ з доуховницы своєє дѣ(л)ницоу о(т)ца єго иваиову выгладити во(н) (Вільна, 1495 *ВК*).

ФОРМИ: *інф.* **выгладити** (1495 *ВК*).

ВЫГНАТИ, ВЪГНАТИ *дієсл. док.* (6) **1.** (кого) вигнати, прогнати (3): Жаловали намъ кѫгни федоровая фєдоровича Соколи(н)ская исъ сыномъ свои(м)... на намєстника мцє(н)ского... пана богдана сопєжича рєкомо бы онъ и(х) выгна(л) з ымєне(и) и(х) о(т)чинъны(х) (Берестя, 1496 *ВМКФС*); И також жадного нєпрїятєлѣ нашєго... крал и братїя єго милости... нє имают... прїимити... алє таковаго чловѣка... а их милости мают єго въгнати и въпоудити проч из их милости зємлѦх, абы нє мешкал ни жадного часоу под их панством (Гирлов, 1499 *BD* II, 420—421).

2. (кого від чого) *(вивести)* погнати (кого з чого) (3): а коли оусхотѣ(т) выгнати волы о(т) наше(і) зємли до оугоръ тогды имаютъ платити о(т) каждого вола по ѭ гроши (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); А коли оусхотѣтъ выгнати волы от нашєи зємли до Оугоръ, тогди имают платити от каждого вола по ѭ грош(и) (Сучава, 1458 *BD* II, 262).

ФОРМИ: *інф.* **въгнати** 3 (1452 *Cost.* II, 759; 1499 *BD* II, 421); **выгнати** 2 (1449 *Cost.* II, 743; 1458 *BD* II, 262); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... выгна(л)** (1496 *ВМКФС*).

***ВЫГОНЪ** *ч.* (1) вигін: а имѣєть лєнько заруби(ч) тыє сєла дєржати... со всимъ што к ты(м) сєломъ прислушаєть С полми с нівами съ сєножатми... съ выгоны и со всими оуходы и приходы (Житомир, 1433 *Р* 126—127).

ФОРМИ: *ор. мн.* **выгоны** (1433 *Р* 127).

***ВЫДАВАТИ** *дієсл. недок.* (7) **1.** (що) *(вживати гроші на що)* витрачати (1): А што пакъ ты єсмы пѣнѦзи выдавали панъ староста творъянъ взѦлъ на твоє потрєбы л̃ гривєнъ и полъ тритъє гривны (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35).

2. (кого кому) *(передавати кого в чиє розпорядження)* видавати (2): Zaniużby perwo seho poczali iesmo słychati posoł wasz iedet i howoryt dey o tom peremiryi, szto so kniaziem Szwitrykhayłom. A to weremia siechalisia byli k nam Kniazi, Panowe, Boiare i wsia zemlia. Usłyszawsza to wsi zapłakali i mołwili: «woleli bychmo, sztob i nas Korol sam kaznił, kak ieho wolia, niżbychmo to wideli, zaniaż to wże nas iemu wydaiet, koli peremiryia s nim czynił (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

3. (що) *(обнародувати закони)* видавати (1): про то (ж) б̃гоу коу хвалє и єго прч̃(с)тои мтри а к оужиткоу нашимъ по(д)данымъ што учинїть конєць жалобамъ выдаваємы и оуставлѦємы права котораяжь вшистци в нашєи зємли имають соудить и по(д) виною дєржать (XV ст. *ВС* 10);

◇ **выдавати замоужъ** (кого) (3) видавати заміж: братїя роженая выдаючи свои сєстры замоу(ж) имє(т) каж(д)ыи дати шестьдѣсѦ(т) гривєнъ боудѣ(т) ли вєлїкоє имєнїє а боудѣ(т) ли мало ино по(д)лоугъ имѣнїя братїя платѦть пенѦзи (XV ст. *ВС* 35 зв.— 36).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **wydaiet, widaiet** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *1 ос. мн.* **выдаваємы** (XV ст. *ВС* 10); *3 ос. мн.* **выдають** (XV ст. *ВС* 8 зв., 36); *перф. 1 ос. мн.* **єсмы... выдавали** (1386—1418 *Р* 35); *дієприсл. одноч.* **выдаючи** (XV ст. *ВС* 35 зв.).

Див. ще **ВЫДАТИ** 1, 2.

ВЫДАТИ, ВЫДАТЬ *дієсл. док.* (40) **1.** (що, що на кого, що на що) *(вжити гроші, засоби на що)* витратити (6): namistnikowe i starcowe tych wołostey w nas, zaniuzsia nepryiateli naszuiu zemliu iskażali a ieszcze hosti, szto ich derżym u ziemli, szto iesmo derżali pry duszy wse iesmo na nich wydali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); Сє А кнѦгини ИвановаА Семєновича КобрыиськаА... записоую мужеви своємоу... на тых двух дѣлницах дѣдины и отчизны моєѣ... двѣ тисѦчи золотых оугорских, штож мужь мой кнѦзь Иван выдал двѣ тысѦчи золотых на таѦ моѦ имѣиьѦ (Добучини, 1487 *AS* I, 239); Панъ Литаворъ Хребътовичъ, маршалокъ, а панъ Θедко, писаръ, брали лнчбу въ мытнѣка Менъского въ Мартѣна Янъчелевича: Съ первого году положилъ на личбѣ, што выдалъ 200 копъ и 40 копъ и 3 копы, и 16 грсшей (Вільна, 1499 *PEA* III, 34).

2. (кого кому) *(передати в чиє розпорядження)* видати (17): ажє побѣгнѣть русинъ а любо руска или во льговъ или холопъ чии или роба выдати єго (б. м. н., 1352 *Р* 6); Teper pak peremiryie to imieło byty; tohdyby pro wsi tyie nakłady naszyie zemli a ieszcze bychmo i onych Dannikow wydali, szto nam dali sia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); а хто погадаєть на вєликого кнАзА животъ, а забъжыть въ нашїоу зємлю, того зрадуоу маємъ вєликомоу кнАзю, зъ нашоѣ зємли, выдати (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); а тако(ж) коли бы вышо(л) андрєи тру(ш)кови(ч) или боу(д) какыи ишкодни(к) покутскы до нашєи зємли, а мы што быхо(м) и(х) выдали (Банилів, 1455 *Cost.* II, 770); ‹А кто бы погадал на живот пріятелѣ нашєго› Алєксандра ‹великого кнАзА литовского и забєжит в нашоу зємлю, мы маєм того зрадцоу› выдати с нашєи зємли пріателєви нашємоу Алєксандроу вєликомоу ‹кнАзю литовскомоу› (Сучава, 1499 *BD* II, 443).

3. (*відпустити що кому*) видати (3): А комоу дамо в нихъ гроши земАномъ и двораномъ наши(м) з мыта нашого и тыи бы ждали рокоу... иижли комоу в ни(х) дамо иа истравоу тымъ они маю(т) выдати нєжъдоучи рокоу (Краків, 1487 *АМЛ*); а и гдѣ коли слоужєбникъ бєрє(т) волы а па(н) свои(м) село(м) изъ свои кмєти боронить а нє хочє(т) выда(т) тогды на(м) маєть заплатить винѫ̃ ЄI а ты волы прє(д) нами постави(т) (XV ст. *ВС* 16 зв.); А иное на листы твоее милости давал пану Станиславу Глебовичу а иное выдал князю Дмитрею ПутАтичу, воєводе Киевскому (Вільна, 1496 *АЛРГ* 72).

4. (кого) *(зрадити)* видати (1): Оу другомъ пакъ лѣтѣ стала мєжи на(с) замАтнА нашь плємєньни(к) Бєкбула(т)ъ и Хо(ч)жа Мєдинъ оучинилсА намъ ворогъ и оуста(ли) на на(с)... тъи исиыи бекбулатъ нашь ворогъ насъ выдалъ и побѣглъ о(т) насъ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

5. (кого) видати заміж (1): Коли хто оучинитсА опѣкалнїко(м) о нєко(т)рои дѣвцє а возмєть єє собѣ во опѣканїє исъ єє очиною алюбо изъ дѣди(ч)ствомь а она боудѣть го(д) замоужь а о(н) єє нєхочєть выдать длА того штобы єє имєнїє пожївать мы сказоуємь и(ж) така дѣвка бѣзъ волї обпѣкальнїка своєго имєєть собѣ моужа оузА(т) (XV ст. *СЯ* 41 зв.);

◇ в ы д а т и з а м о у ж ь (1), з а м о у ж ъ в ы д а т и (5) видати (віддати) заміж: а коли оць̃ за своєго живота дѣвкоу замоужь выдасть а о(т)прави(т) вѣномъ тогды по смр̃тї єго иная братїя є̃(г) нє могоу(т) иньшє(г) изыска(т) алѣ в то имєнїє имѣтї досыть в чомъ о(т)прави(т) оць̃ (XV ст. *ВС* 36); в ы д а т и л и ч б у (на чім) (1) виписати рахунок (на що): Ключникъ берестейский господару личбу делал з восковых грошей, што ему дано на воскъ 2 сте копъ и 70 копъ и 2 копе. Выдал личбу на немъ 11 копъ без шести грошей (б. м. н., 1495 *АЛРГ* 60); в ы д а т и в о п р а в о (1) в ы д а т и ‹в о п р а в о› (1) віддати під суд: Өра(н)ци(к) а Өа(л)ко индри(х) три братєнїки держали одно(г) млынарА индри(х) трєтїи бра(т) о нєкотыи (!) простоупкы выда(л) во право пріше(д)ши дроу(г)и бра(т) Өа(л)ко жаловалъ на индриха и(ж) бы ємоу млыиарА нєисправєдливє выда(л) (XV ст. *ВС* 23—23 зв.); в и д а т и с ъ п р а в а (кого кому) (1) віддати за законом: Пишетъ король е. м. въ листѣ своемъ до пана Олехна, впоминаючи судъ свой, што е. м. смотрѣлъ со всими паны радою своею подлѣ жалобы паиа Остафя боярина Полоцкого тыи люди, которыи выдалъ съ права кнегини Өедоровои (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169); к л А т в о у в ы д а т и (1) *див.* **КЛАТВА**; н а с м є р т ь в ы д а т ь (1) *див.* **СМРЪТЪ.**

ФОРМИ: *інф.* **выдати** 14 (1352 *Р* 6; 1442 *Cost.* II, 716, 719; 1445 *Cost.* II, 726; 1457 *Cost.* II, 810; 1462 *BD* II, 292; 1468 *BD* II, 302; 1487 *АМЛ;* 1499 *BD* II, 443); **выдать** 3 (XV ст. *ВС* 38 зв.; *СЯ* 41, 41 зв.); **выда(т)** 1 (XV ст. *ВС* 16 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **выдалъ, выдал, выда(л)** (1392—1393 *РФВ* 170; 1487 *AS* I, 239; 1495 *АЛРГ* 60; 1496 *АЛРГ* 72; 1498 *АЛМ* 169; XV ст. *ВС* 20, 21 зв., 23 зв.; 1499 *РЕА* III, 34, 35); *1 ос. мн.* **iesmo... wydali** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *3 ос. мн.* **выдали** (1494—1495 *АЛРГ* 60; 1497—1498 *АЛРГ* 80); *майб. 3 ос. одн.* **выдасть** (XV ст. *ВС* 8, 11, 35 зв., 36); *3 ос. мн.* **выдадоуть** (XV ст. *ВС* 31 зв.); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **иже бы... выдалъ** (XV ст. *ВС* 23 зв.); *1 ос. мн.* **bychmo... wydali** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); **што быхо(м)... выдали** 1 (1455 *Cost.* II, 770); **єсли быхоумъ... выдали** 1 (1462 *BD* II, 293).

Див. ще ***ВЫДАВАТИ** 1, 2.

***ВЫДЕЛАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) закарбувати: и пан Янъчинский рек: тот дуб стоит на моей земли а словет Дягилев дуб; мой чоловек Дягил выделал его своею рукою, потому словет Дягилевъ дубъ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **выделал** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ВЫДЕРЖАТИ *дієсл. док.* (13) (*стп.* wydzierżeć) (що) орендувати: Билъ чоломъ королю е. м. бояриив Кіевскій Пирхайло, штожъ давно ему дана волость Олевско, и онъ тое волости ещо и до тыхъ мѣстъ не держалъ и билъ чоломъ королю его м., абы далъ ему тотъ годъ выдержати, отодвинувши иншихъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9—10); а дє(р)жати имъ тоє мыто до того жъ року за нєдєлю пере(д) свАтъки какъ чоты(ры) годы вы(и)доуть а мають намъ въ кажъды(и) годъ давати готови(з)ною выдє(р)жавшы по(л) года шєстьдєсАтъ копъ шыроки(х) грошє(и) а дроугоую по(л) года выдє(р)жавшы такєжъ намъ маю(т) дати шє(ст)дєсАтъ копъ грошє(и) (Петрків, 1489 *АМВ*); Продали есмо мыто берестейское... краковАнину Гендрыху Карловичу на тры годы... Первый год выдержавши, маеть нам дати чотыриста копъ грошей, а другий год выдержавши, маеть нам дати пАт сот копъ грошей, а третий год выдержавши, мает нам дати тежъ пАт сот коп грошей (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82—83).

ФОРМИ: *інф.* **выдержати** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10); *майб. 3 ос. одн.* **выдержить** (1498 *АЛРГ* 82); *3 ос. мн.* **выде(р)жать** (1487 *АМЛ*); *дієприсл. перед.* **выдержавши** 8 (1498 *АЛРГ* 82, 83); **выде(р)жавшы** 2 (1489 *АМВ*).

Див. ще **ДЄРЖАТИ** 4.

ВЫДРАТЬ *дієсл. док.* (1) (що на кому) *(силою взяти)* видерти (що в кого): Тѣ(ж) которы(и) соу(д)я алюбо которы(и) старшїи алюбо и(х) намеснїкъ хотАчи кого оутєгать нє имаючи на нихъ жалобы ни одноє ани вины разъмовитоє позовы на нє(г) чинА(т) а хотАчи на ни(х) нєшто выдрать (XV ст. *ВС* 15 зв.— 16).

ФОРМИ: *інф.* **выдрать** (XV ст. *ВС* 16).

***ВЫДѢТИ** *див.* **ВИДѢТИ.**

***ВЫЄЗДИТИ** *дієсл. недок.* (2) *(подаватися куди з певною метою)* виїжджати, виїздити: и мы нє(р)во сєго высылали та(м) того мєжы ними смотрѣти, ма(р)шалъка нашого намѣстника ли(д)ского, пана станислава пє(т)рашковича а намѣстника дороги(ц)кого пана якуба дово(и)новича, и они та(м) выє(з)дили и того мєжы ними смотрєли (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **выє(з)дили** (1495 *ВМЗД*).

Див. ще **ВЫЄХАТИ** 1, **ЄЗДИТ, *ЄЗЪДЖИВАТИ, ѢХАТИ** 1.

ВЫЄХАТИ *дієсл. док.* (9) **1.** *(податися куди з певною метою)* виїхати, поїхати (7): а сє Азъ па(н) пєтрашь староста галицкыи и снАтинскы свѣдочю то своимъ листомъ... иже пришєдъ пєрєд мА васко мошєнчичь и позвалъ коундрата борснічА о границю о вашичиньскоую... тогды я па(н) староста пєтрашь с зємлАны оучинили єсмы мєжи ими завитыіі рокъ на (вы)ведѣньє граници... тогды А па(н) староста на тои рокъ своимъ животомъ выѣхалъ на тоу границю (Галич, 1401 *Р* 65); жаловали на(м) погорє(л)скии на нєго, што(ж) о(т)нА(л) в ни(х) зє(м)лю и(х) влостную... и мы того сами мєжы ними смо(т)рѣли и росказали єсмо

воды(н)скому с ты(х) свѣтковъ осмина(д)ца(ти) чл҃вко(в) выбрати... а тыи мѣли свѣтки присAгнувшы свѣтчити и та(м) казали є(с)мо на тоє дѣло выєхати, намѣстнику дороги(ц)кому па(н)у я(к)убу дово(и)новичу... слушати присAги ты(х) свѣтко(в) (Вільна, 1495 *ВМЗД*); Ja Fedko Janusz(k)owicz pysar wełykoho kniazia alexandra... szto iesmy kupył ymineyco... y zemlam tych folwarkow hranycia mne iest z burmystrom mista Beresteyskoho z panom Markom hawryłowyczom... ot neho w tych folwarkach hranyciu tym zemlam słuham moyim zawodył y mni sia w tom kryuda wydeła iz by namisnyk pana nemiryn Mykłasz zaweł zemli moiey panu Marku y ia o tom obsyłał pana nemiru y pan nemyra prysłał ko mni namisnyka swoieho... a słuzebnyka swoieho... y kazał im mni hranyciu zawesty y ia tam na tuiu zemlu wyiechał pospołu z panom Markom (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

2. (до чого) прибути, приїхати (1): мы велики князь Швидрикгялъ Руски... чинимъ знамєнито... ижъ видѣвъ и знаменавъ службу... пана Богуша Оверкича Тимоха, который... хотѣчи... рыцерства своего доказовати, до земли и панства нашого, великого князства Литовского, зиачне и оказа(ле) выѣхалъ (Луцьк, 1438 *Р* 140).

3. (перед кого) виїхати назустріч (кому) (1): алє коли па(н) на(ш) коро(л) єго мл(с)тъ приближи(т) сA до рускои земли, а мы имає(м) пере(д) єго мл(с)ть выєхати на выимєиованое мистцє (Серет, 1453 *Cost.* II, 765).

ФОРМИ: *інф.* **выєхати** (1453 *Cost.* II, 765; 1495 *ВМЗД*); *перф. 1 ос. одн. ч.* **выѣхалъ, wyiechał** (1401 *Р* 65; 1500 *ДПЖН*); *3 ос. одн. ч.* **выѣхалъ** (1438 *Р* 140); *1 ос. мн.* **єсмо выиха(л)и** 1 (1404 *Р* 68); **єсмо... выѣхали** 1 (1422 *Р* 97); **смы... выиха(л)** 1 (1419 *Р* 90); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **а быхмо выѣхали** (1422 *Р* 97).

Див. ще ***ВЫЄЗДИТИ, ЄЗДИТ, *ЄЗЪДЖИВАТИ, *ПРИЄЖДЖАТИ, ПРИЄХАТИ, *ПРИѢЗДИТИ, *SIECHATU SIA, *СЪЄХАТИ, ѢХАТИ.***

***ВЫЖЄЧИ** *дієсл. док.* (1) (що) выпалнти: Такъ жє напоминає(м) тєбє што єси приславши люди свои горо(д) нашъ браславль зжоґь и мєсто выжоґъ и люди наши... оу свою землю звелъ (б. м. н., 1496 *ПЧФГ*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **выжоґъ** (1496 *ПЧФГ*).

Див. ще ***ŻECZY, *ЗЖЄЧИ, *ПОЖЄЧИ, *ПОЖИГАТИ.***

***WYZWANIE** *с.* (2) (*стп.* wezwanie) *(вимога з'явитися куди)* виклик: A jestliby k tretemu wyznaniu (!) ne priszoł, wina kotoraja położona dla wpometania, sudi majet zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105).

ФОРМИ: *дав. одн.* **! wyznaniu** (1388 *ZPL* 105); *внах. одн.* **! wyznanie** (1388 *ZPL* 105).

***ВЫЗВАТИ** *дієсл. док.* (1) (кого) викликати, запросити: А сє A кнA(з) левъ вызвали єсмы с литовъскоѣ зємлѣ два братьньцA тутєниA а моижъка (Львів, 1443—1446 *Р* 147).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **вызвали єсмы** (1443—1446 *Р* 147).

Див. ще **ЗВАТИ** 2, **ПОЗВАТИ** 1.

***ВЫЗВОЛИТИ** *дієсл. док.* (2) (що від кого, що кому) викупити, взяти назад із застави: I też jestliby... chrestianin, zastawu swoju wyzwolił, tak, kak by jemu lichwy ne zapłatił; a tych to lichw, jestliby czerez mesiec nedał, i onym primnożajut' druhij lichwy (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); нижли зять мои князь Михаило маетъ отложити за тые Горки Станиславу Недоспѣлскому осмъдесят коп грошей и осмъ копъ, а половину тую вызволит Горокъ собѣ, што оиъ держитъ у своих пенезех (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **вызволит** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **jestliby... wyzwolił** (1388 *ZPL* 106).

***ВЫЗВОЛЯТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого з чого) звільняти (кого від чого): А што есми на брата своего мовилъ, штобы ие з делного платилъ за Мнкуличы, ино ся єсми доведалъ, што и з делъного платилъ иио я ис того брата своего вызволяю, иж єсть невиненъ (б. м. и., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **вызволяю** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

***ВЫЗНАВАТИ** *дієсл. недок.* (29) **1.** (що, що чим, що з чим) *(офіційно повідомляти)* заявляти (25): мы па(н) ива(н) срѣ(м)скыи староста рускыи вызнава(м) то си(м) наши(м) листо(м)... иже пришєдши пред на(с)... пани махна узвертовская и о(т)ступила узвартова панѣ яхнѣ кыяскои и уздала на вѣкы (Львів, 1414 *Р* 85); мы богданъ воєвода... вызнавами ис тымъто нашимъ листомъ... ожє пришли єсмо... оу сердєчноую приазнъ... ис паномъ детрихомъ боучацкимъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746); панъ моужыло боучацски... Вызнаваємъ симъ нашымъ листомъ... и(ж)... хотячы пана михаила канцлиря молдавско(г) намъ братомъ оучынити... дали єсми ємоу... оу снятинѣ... мєшканє (Снятин, 1454 *Р* 162—163); Я кн(A)зъ Юри Василєвич Жаславский вызнаваю сим моим листом... ижет продал єсми пану Семєноу олизаровичоу имєнє иа Волыни (Берестя, 1466 *AS* I, 62); Сє я Ванко Скердѣєвич... вызнаваю, иж я... кн(A)зю Семену Василєвичу... продал єсми вѣчную отчизну свою (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65); Я Андрушко Русинович зємлAнин луцкий вызнаваю сим моим листом... продал єсми чаруковъского подворA мѣстъцє в околном городѣ в Луцку, отчиину и дѣдиноу свою, кн(є)г(и)ни Мари Семєновой Ровенской на вєчность (Луцьк, 1494 *AS* I, 101);

(на кого) *(давати показання)* свідчити (про що) (3): Я, Степанъ Кунацковичъ, вызнаю самъ на себе симъ моимъ листомъ... которое имеие отчина и дедиа моя, на имя Кольнятичи, было въ заставѣ у пана Василя Семашковича въ чотырнадцатн копах грошей (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); Я Иван Тимофєевич Коуль, боAрин господарский Тетеринский з женою моєю Марѣєю Хламотинною и сыньми иашими Гришком а Кмитою вызнаваєм сами на себе сим нашим листом штож взAли єсмо въ киAзA ВасилA Єго Милости Андрѣевича Полоубенского тридцат коп грошей широких (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

2. (що) *(підтверджувати)* визнавати (1): и Богда(н) пєре(д) нами рєкъ што(ж) тєща єго кнїгни ма(р)я исъ сыномъ свои(м) кнзє(м) федоромъ подавали и записали єму тые двє име(н)и свои вечно в чотыро(х) сотъ копа(х) грошє(и) двєстє копъ записала єму по дочце своє(и) а по єго жонє а дроугую двєстє копъ взAла в нєго на свои потребы и тоую двєсте копъ грошє(и) записали ємоу вы(з)наваючи на ты(х) свои(х) именьяа(х) (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **вызиаваю** 7 (1434 *Р* 129; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1466 *AS* I, 62; 1467 *СП* № 13; 1470 *AS* I, 65; 1490 *Пам.;* 1494 *AS* I, 101); **вызнавамъ, вызнава(м)** 2 (1414 *Р* 85; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **вызнаю** 1 (1449 *АЛМ* 8); *1 ос. мн.* **вызнаваємъ, вызиаваємь, вызнаває(м), вызнаваєм** 9 (1420 *ПГАГ;* 1435 *Р* 132; 1436 *Cost.* II, 701; 1445 *Р* 148; 1448 *Cost.* II, 734; 1454 *Р* 162; 1455 *Cost.* II, 773; 1491 *AS* I, 96; 2-а пол. XV ст. *СПС;* 1492 *AS* III, 23); **вызиавамы** 4 (1421 *Р* 93; 1435 *Р* 134; 1462 *BD* II, 284; 1468 *BD* II, 301); **вызнавами** 3 (1449 *Cost.* II, 746; 1462 *BD* II, 289, 292); **вызнаваюмъ** 1 (1458 *Cost.* II, 814); *дієприсл. одноч.* **вы(з)наваючи** (1496 *ВМКФС*).

Див. ще ***ВЫЗНАТИ** 1, *ПОЗНАВАТИ, *ПОЗНАТИ* 2, ***ПРИЗНАТИ, *ОУЗНАВАТИ, *ОУЗНАТИ* 1.

***ВЫЗНАНЬЄ** *с.* (5) *(показання)* свідчення (3): тако зємAнє исмовивши сA н старци и вызнали ажє по лисичии бро(д) зємлA цркваая стго спса... тако... подлугъ того вызнаиья... дали єсмо влдцѣ листъ и нашею пєчатью потвєрднли єсмъ єму ажє єсть єго по лисичи бро(д) (Погоннчі, 1422 *Р* 97—98); Иио оу том оуставши слоуга наш Михоул Боузат и привел оуси свои околни межїаши, иио они єще знали и свєдєтєлствовали о том, ажє загоубил слоуга нашъ Михоулъ Боузат своа привилїа... иио мы видѣвши доброє

и правоє их вызнанїє и правоє ⟨с⟩вєдєтєлство, а ми такождєрє и от нас єсми дали и потвердили слоузѣ нашємоу Михоулоу *(в ориг.* Моухоулоу.— *Прим. вид.)* Боузатоу тоє сєло (Сучава, 1481 *BD* I, 258);

(признання в чому) зізнання (в чому), визнання (чого) (2): Бартолтъ жалова(л) на Ондрея и(ж) ємоу сєножать покоси(л), а Ондрєй вызналъ алє рєклъ и(ж) коупилъ во єго владарѧ и заплати(л) а то(т) влодарь оумєрлъ мы слышачи ондрєво вызнанье а то(г) оумєрлъ(г) сказоуємъ ондрєєви абы то досвє(ч)лъ жєбы то є(г) коупленоє (XV ст. *BC* 31).

ФОРМИ: *род. одн.* **вызнанья** (1422 *P* 98); *знах. одн.* **вызнанье, вызнаиїє, визнаниє** (XV ст. *BC* 31; 1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 258).

Пор. ***ВЫЗНАТИ.**

! WYZNANIE ⟨WYZWANIE⟩ *див.* ***WYZWANIE.**

! WYZNANIU ⟨WYZWANIU⟩ *див.* ***WYZWANIE.**

***ВЫЗНАТИ** *дієсл. док.* (15) **1.** (що) *(підтвердити)* визнати, посвідчити (10): Teź ustawili jeśmo, iź źadin... nie majet prisiahati na desiaterom bożi prikazani... tolko o welikoj reczi, kotoraja by była piatdesiat hriwen serebra litoho; abo budet pered oblicznostiu naszoju wyznania (!) a majet' prisiahati pered szkołoju w dwerej (Луцьк, 1388 *ZPL* 105—106); мы єсмо выслали нашего оурѧдника па(н) лєика старостоу зоудєчєвско(г) иа тоу то границю па(н) ивашко дѣдошицкии постави(л) старцѣ обьчии па(н) татомирь постивиль (!) старцѣ обьчии тоти старци сгодили сѧ с обою стороноу на одино слово вызнали оуказали староую границю и врочища межи дѣдошичи и межи баличи (Зудечїв, 1413 *P* 83); тако зємѧнє исмовивши сѧ и старци и вызнали аже по лисичии бро(д) зємлѧ црквная сто спса из вѣка из давного (Погоничі, 1422 *P* 97—98); Ино ми... оучинили єсми ємоу закон... аби он привєл оуси свои околии межіаши перед нами... аби и они вызнали и свєдетелствова⟨ли⟩ о том, а же єст так (Сучава, 1481 *BD* I, 258);

(дати показання) посвідчити (1): Гдѣ колї дѣвка, алюбо жонъка алюбо вдова боудѣ(т)... оусилована... а лю(ди) то перє(!) соудо(м) вызнають... тогды то(т) имеєть казнєнъ по(д)лоу(г) вины пїсаны о сїльствє (XV ст. *BC* 36—36 зв.);

(визнати свою провинність) признатися (2): Барто(л)тъ жалова(л) на ондрея и(ж) єго рани(л) а одреи (!) вызналъ а рєклъ оу дворцє сѧ стало (XV ст. *BC* 31).

2. (що, без додатка) *(обітницю, присягу)* дати, скласти (2): мы такожє... обицоуємь и слюбоуємь... оусѣкыи слюбы... владиславови, королєви полскомоу... нлїаша воєводы... при тоу(м) то голдѣ вызнанныи... оуставичнии бєзъ престанїє вѣчнии бачити стерєчи и... иа каждыи ча(с) ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); про тожъ мы... слюбоуємь... ижє хочемь вшитки слоужбы... и иншьѧ слюбы, которыѧжъ... петръ воєво(д)... королєви полском(у)... оучини(л) взна(л) и записа(л) ... на вѣкы, дєржати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **вызиалъ** 2 (XV ст. *BC* 31); **взиа(л)** 1 (1448 *Cost.* II, 738); *3 ос. мн.* **вызнали, вызналї** 6 (1413 *P* 83; 1421 *P* 96; 1422 *P* 98; 1430 *P* 116; 1480 *BD* I, 239); **вьзнали** 1 (1422 *P* 98); *майб. 3 ос. мн.* **вызнають** (XV ст. *BC* 36); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **аби... вызнали** (1481 *BD* I, 258); *майб. пас. 3 ос. одн. ж.* **! budet... wyznania** (1388 *ZPL* 106); *дієприкм. пас. мин. знах. мн.* **вызнанныи** (1436 *Cost.* II, 702); *предик. пас. дієприкм.* **было... вызнано** (1422 *P* 98).

Див. ще ***ВЫЗНАВАТИ** 2, ***ПОЗНАВАТИ, *ПОЗНАТИ** 2, ***ПРИЗНАТИ, *ОУЗНАВАТИ, *ОУЗНАТИ** 1.

! ВЫИВОЗИТИ *див.* **ВЫВОЗИТИ.**

***ВЫИМАТИ** *дієсл. недок.* (5) **1.** (що) виймати (1): kak że i tymi razy, kudy Rattia szłab ich, cerkwi naszy zhli, Bozeie tito wyymaia, mecza na ziemliu, nohamy toptali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

2. (що на кого, що кому) залишати (що кому), зберігати за ким право (на що) (2): мы алєксандръ воєвода... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали своєю доброю волєю... серє(т) мисто а волховецъ исъ селы... и съ оусими оужи(т)кы, що(ж) к тому мисту к серету и во(л)ховцю слухаєть ничого собѣ наза(д) и напєрє(д) нє выимаючи... кнѧгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); Я Иван Тимофєєвич Коуль... продали єсмо... зємлю... со всим пожитком, ничого на себє нє вымаючи (!), ани оставлѧючи (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

3. *(у формі дієприслівника, у знач. прийменника)* (кого) за винятком (кого), виключаючи (кого) (1): и былъ бы твоя милость зъ нашымъ господаремъ зъ єго милостью въ добромъ прыятельстве за одинъ на кожъдого єго милости непрыятєля, и на Татаръ, выймаючы братью єго милости (Троки, 1494 *BD* II, 387);

(із запереченням) (без винятку) не виключаючи (1): записуємъ... влодиславови, кролєви польскому... вѣрно служити... посполу стати противу іхъ нєприѧтелємъ ни одного нє вымаючи (!) (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607—608).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **! вымаючи** 2 (1393 *Cost.* II, 608; 1492 *AS* III, 23); **выимаючи** 1 (1421 *Cost.* I, 142); **выймаючы** 1 (1494 *BD* II, 387); **wyymaia** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

Див. ще ***ВЫИМОВАТИ, *ВЫНИМАТИ** 3, 4, **ВЫНѢТИ** 1, 2, ***ВЫѦТИ.**

***ВЫИМЄНОВАНЫИ** *прикм.* (4) названий, згаданий: алє коли па(н) на(ш) коро(л) єго мл(с)тъ приближи(т) сѧ до рускои земли, а мы имає(м) перє(д) єго мл(с)ть выєхати на выимєноваюе мистцє (Серет, 1453 *Cost.* II, 765); Тоє оусє вышєписанноє и выименованноє имаємь издержати и по⟨л⟩нити (Сучава, 1468 *BD* II, 302).

ФОРМИ: *дав. одн. с.* **выимєнованому** 1 (1453 *Cost.* II, 766); **выимєнованном(у)** 1 (1453 *Cost.* II, 765); *знах. одн. с.* **выимєнованноє** 1 (1468 *BD* II, 302); **выимєнованоє** 1 (1453 *Cost.* II, 765).

***ВЫИМЄНОВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) залишати (що кому), зберігати за ким право (на що): я єщє будучи в добром здоровю... дала єсми ему... имєнє оу вотчизну на имѧ Любчо... зо всим тымъ, што к тому имєню з вєка прислухаєт, ничого нє выимєнуючи (Ровно, 1488 *AS* I, 242).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **выимєнуючи** (1488 *AS* I, 242).

Див. ще ***ВЫЙМЄНЫВАТИ, *ВЫМЄНИВАТИ, *ВЫМЄНѦТИ** 1.

***ВЫЙМЄНЫВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що на кого) залишати (що кому): и мы... даемъ и дали єсьмо у въ Острозскомъ повѣтѣ Межиръчье... со всимъ съ тымъ, што къ нимъ зъ вѣка и здавна слушало... ничого на себѣ не выйменывая (Луцьк, 1446 *АкЮЗР* I, 18).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **выймєнывая** (1446 *АкЮЗР* I, 18).

Див. ще ***ВЫИМЄНОВАТИ, *ВЫМЄНИВАТИ, *ВЫМЄНѦТИ** 1.

***ВЫИМЕНЯТИ** *дієсл. недок.* (1) *(у формі дієприслівника, у знач. прийменника)* за винятком (чого), виключаючи (що): И мы ему того человека ДитѦтъковича дали вечно ему, и его жоне... со всими платы и доходы потому, какъ и отцу нашему служивалъ и дан даивал, выимеиеѦ конѦ маеть ставить на неделю в Чернобыли подавному (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **выименеѦ** (1493 *АЛРГ* 56).

Див. ще ***ВЫМЄНѦТИ** 2.

***ВЫИМОВАТИ** *дієсл. недок.* (26) (*стч.* vyjmovati) **1.** (що на кого, що кому) залишати (що кому), зберігати за ким право (на що): A tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu na imie Jermolinczi... ze wszim prawem, y s plathi, y z dochodi, szobi niczoho ni wiymuiuczi (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3—4); и мы... дали есмо ему... две дворища тяглыхъ... со всими пожитъки и вольностьми, ничого иа себе не выймуючи и не оставуючи (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12—13).

2. *(у формі дієприслівника, у знач. прийменника)* за винятком (чого), виключаючи (що) (2): а коли мы пожадаємъ какоую помоч оу вєликого киАзА, на наши нєпрїАтєли, а кнАз вєликїи имаєтъ намъ дати такоую помоч, бєз лъсти и хитрости, выимоуючи єго милости, брата нашєго, господарѣ, кролА полского и оугорского и црА татарского против тых намъ помоч нє дати (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); Тє(ж) то(г) хочє(м) штобы каж(д)ыи соу(д)я оу своємь соудє... мєлъ оуставнаго слоужєбнїка чєресъ которо(г) имєть позывати... выимоуючи бы сА хто поустилъ вины пєрє(д) соудомъ тогды то(г) можє(т) посла(ти) которымъ коли (XV ст. *ВС* 15 зв.);

(із запереченням) не виключаючи (22): и слубили єсми н слубуємъ вѣрнє быти а ни иного господарА шюкати, анє имати, алє королєви... на єго оусѣ неприАтєлѣ помагати, ни одного нє воимуючи (!) (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); а стєцко... присАглъ и записалъ сА кролєви... помагати противу каждого непріятєлА никого нє выимуючи (Ланчиця, 1433 *P* 123); и присАглъ єсмъ бгу... ижь хочу вѣрнє... служить крулєви полско(м)... и хочу стоАти при нихъ вѣрно своєю радою и помочью противу кажтому (!) чл҃вку и неприАтєлю нико(г) нє выимуючи (Черняхів, 1435 *P* 133); И такиж имаємь быти каждомоу королєвскомоу приАтєлю приАтєлє, а нєприАтєлєвѣ королевскомоу имаємь быти нєприАтєлє, жадного нє выимоуючи (Сучава, 1468 *BD* II, 301—302).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **выимуючи, ! воимуючи, wiymuiuczi** (1393 *Cost.* II, 607; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1433 *P* 123; 1434 *Cost.* II, 664; 1435 *P* 133; 1439 *Cost.* II, 712; 1442 *Cost.* II, 717; 1449 *Cost.* II, 746; 1455 *Cost.* II, 770; 1468 *BD* II, 301—302 і т. ін.).

Див. ще ***ВЫИМАТИ** 2, 3, ***ВЫНИМАТИ** 3, 4, **ВЫНѢТИ** 2, ***ВЫѦТИ.**

***ВЫИМОЛВА** *ж.* (1) відмовка: а то слюбоуємы при чти, при вѣрѣ держати и полнити бєз выимолвы (Сучава, 1434 *Cost.* II, 666).

ФОРМИ: *род. одн.* **выимолвы** (1434 *Cost.* II, 666).

Див. ще ***ВЫМОЛВА.**

***ВЫИНЯТИ** *див.* **ВЫНѢТИ.**

***ВЫИСЛОУЖЄНЇЄ** *див.* **ВИСЛОУЖЄНЇЄ.**

ВЫИТИ, ВЫТИ, ВЪИТИ *дієсл. док.* (25) **1.** *(вибратися звідки)* виїхати; *(вимушено — ще)* покинути (що) (11): а мыто имаю(т) платити о(т) таръ по д҃ гроши, коли пріиду(т), оу нашєи зємли, и коли пакъ выиду(т) о(т) нашєи зємли, тако(ж) по д҃ гро(ш), да илатѣ(т) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 741); н да(л) имъ панъ михаиль чА(ст) пинѣзєн напрє(д), а остато(к) имає(т) имь дати, коли оны выидоу(т) и оуздадоу(т) ємоу вє(с) хотарь стары тА(х) то єлишчь (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); Мы панъ моужыло боучацки староста снятински... Вызнаваємъ... и(ж)... хотячы пана михаила канцлиря молдавско(г)... приятєлємъ вѣчнымъ оучынити... дали єсми ємоу... коли бы ся ємоу пригодило выти исъ зємли мо(л)давскоєи пєрє(д) каки(м) натискомъ оу снятинѣ оу горо(д) мєшканє (Снятин, 1454 *P* 162—163); И також слюбыл нам наияснѣишїи Ян Олбрахтъ, крал полскїи... иж бы мы от нѣкоторого нєпрїятєлѣ моцнєго, которомоу бы мы отпєрєты нє моглы, та въидємо ис нашеи зємли, либо до Угор, алибо до их милости кролевства полскаго, тогди их милости зємли да соут, отворєни иам (Гирлов, 1499 *BD* II, 421—422);

(покинути приміщення) вийти (1): И пани вошла въ клѣть со мною посполу и велѣла мнѣ передъ собою полотна подѣлити на нолы (!) и я подѣлилъ;... а какъ полотна подѣливши, нани (!) ещо зъ клѣти не вышла (Вільна, 1498 *АЛМ* 163);

(визволитися) звільнитися, вийти на волю (1): а Бори(с) в то(т) ча(с) на мо(с)квє бы(л) в по(и)маныи, а ка(к) дє(и) Бори(с) му(ж) мо(и) о(т) то(л) вы(и)дєть и я запи(с) положу (Вільна, 1495 *ВМБС*).

2. *(повернути куди)* вийти (1): а хотарь имъ нижии о(т) марышєвъци... а отолА (!) ⟨чрѣзъ⟩ серетъ горѣ до вєликої буковины кдє вышєлъ путь оть добрѣно⟨вц⟩ь на конєц полА (Роман, 1392 *Cost.* I, 7).

3. *(прибути куди)* прийти (2): а остато(к) имає(т) имь дати, коли оны... оуздадоу(т) ємоу вє(с) хотарь... заиоу(ж) та(к) сА єдиали и(ж) бы прАдрєчє(н)ны, па(н) мань з дѣтми своими да(л) по(д)бны дєнь паноу михаилоу, абы вышли с паны и мєжиаши и съ и(х) стары(м) привилиє(м), абы дали и оузнамєнали паноу михаилоу тоть оувє(с) хотарь (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); а тако(ж) коли бы вышо(л) андрєи тру(ш)кови(ч) или боу(д) какыи ишкодни(к) покутскы до нашєи зємли, а мы што быхо(м) и(х) выдали (Банилів, 1455 *Cost.* II, 770).

4. (на кого) *(збройно виступити)* напасти (1): по идикгиєву посольству вышолъ на мєнє аксакъ темирь желѣзнаА нога о(т) чорного пѣска. Тогда аксакъ пришолъ такъ таино на насъ аже нє было намъ никакоѣ вѣсти а ни слова (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

5. (з кого) народитися (від кого) (1): мы Стєфаиъ воєвода ...чинимъ знаменито... ожє... дали єсми монастирю о(т) молдавици двѣ чєлѣди циганскыи... и ни єдинъ о(т) наши(х) рАдца примѣса къ тѣмъ вышєписаннымъ циганомъ да не имаєтъ такожде и... къ дѣтємъ и(х) и къ вѣсєму плємєню и(х), що из тѣ(х) двѣ вышєрє(ч̃)нны(х) чєлѣдє(х) выидєтъ (Дорогуня, 1434 *ДГСММ*).

6. пройти, минути (5): А держати имъ тое мыто до того жъ року — две недели по семой суботе, какъ выйдуть тры годы (Краків, 1487 *РИБ* 226); а почати имъ тыє ко(р)чмы варити на рокъ на мАсныє запоусты вєликого поста какъ трєти(и) годъ вы(и)дєть пє(р)вое ихъ коупли и варити имъ тыє ко(р)чмы до того жъ годоу, какъ шєсть годовъ вы(и)дєть (Краків, 1489 *АКВ*);

◇ **выити з рукъ** (кого) (1) *(про документ)* бути складеним (ким): а то(т) листъ вышо(л) єсть з рукъ ивашка по(д)скарбєго а пса(л) ванко (Снятин, 1424 *P* 100); **и с обычаєв выити** (1) *див.* **ОБЫЧАИ 1.**

ФОРМИ: *інф.* **выити** 3 (1449 *Cost.* II, 747; 1457 *Cost.* II, 811); **выти** 2 (1454 *P* 163); **въити** 1 (1499 *BD* II, 422); **! быти** (1499 *BD* II, 422); *перф. 3 ос. одн. ч.* **вышолъ, вышо(л)** 2 (1392—1393 *РФВ* 170; XV ст. *СЯ* 42); **вышєлъ** 1 (1392 *Cost.* I, 7); **вышо(л) єсть** 1 (1424 *P* 100); *3 ос. одн. ж.* **вышла** (1498 *АЛМ* 163); *майб. 3 ос. одн.* **вы(и)дєть** 3 (1489 *АКВ;* 1495 *ВМБС*); **выидєтъ** 1 (1434 *ДГСММ*); *1 ос. мн.* **въидємо** (1499 *BD* II, 422); *3 ос. мн.* **выиду(т), выидоу(т)** 3 (1448 *Cost.* II, 741; 1452 *Cost.* II, 422; 1455 *Cost.* II, 771); **выйдуть, вы(и)доуть** 2 (1487 *РИБ* 226; 1489 *АМВ*); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы... вышол** 1 (1462 *BD* II, 289); **коли бы вышо(л)** 1 (1455 *Cost.* II, 770); *3 ос. мн.* **абы вышли** (1452 *Cost.* II, 422).

***ВЫИХАТИ** *див.* **ВЫЄХАТИ.**

***ВЫКЛАДАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) викладати, з'ясовувати: мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра крижєвницкого... Которыми(ж) напрє(д) оузновлАєть и оуспоминаєть свои пєрвѣишии листы. Выкладаючи оны нѣ в которы(х) члонцє(х) (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **выкладаючи** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***ВЫКОПАТИ** *дієсл. док.* (3) зорати: Я кн⟨А⟩зь Юри Василєвич Жаславскии вызиаваю... ижєт продал єсми пану Семєноу Олизаровичоу имєнє на Волыни... зо всими ролАми выкопаными и нє викопаными и со всими сѣножатми, которыє ж єст тєпєр и которыеж и на потом мают быти выкопаны (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

ФОРМИ: *інф. пас.* **быти выкопаны** (1466 *AS* I, 62); *дієприкм. пас. мин. ор. мн.* **выкопаными, викопаными** (1466 *AS* I, 62).

***ВЫКОРЄНИТИ** *дієсл. док.* (1) викоренити: оуставлАємь и сказоуємь коли(ж) нєкоторы(и) ищєпы са(до)вы во огородѣ боудоуть щиплєны а боудоуть выкорєны (!) алюбо

вырваны маєть заставить во огородѣ щепы а вїны шєсть гривєнъ на томъ (XV ст. *ВС* 29 зв.).

ФОРМИ: *майб. пас. 3 ос. мн.* **боудоуть** ! **выкорєны** (XV ст. *ВС* 29 зв.).

ВЫКУПАТИ *дієсл. недок.* (3) (що, що в кого) *(маєток, відданий у заставу)* викуповувати: а што наложит кнѦз Михайло и кнѦз Костєнтин Ивановичи Острозкии на тоє имєнє по звѣдом⟨у⟩ людей добрых, а кто будет тоє имєнє выкупати и он мает тот наклад отложити кн⟨А⟩зю Михайлоу и кн⟨А⟩зю Костєнтиноу Ивановичом (Острог, 1488 *AS* I, 88); а по єго животъ въ жоны єго и въ дѣтєй нихто не мѣлъ того имѣиія выкупати, нижли отецъ нашъ е. м. коли бы его ему потребъ (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54).

ФОРМИ: *інф.* **выкупати** (1488 *AS* I, 88; 1494 *АЛМ* 54); *майб. 3 ос. одн.* **будет выкупати** (1488 *AS* I, 88).

Див. ще **ВЫКУПИТИ, ОКОУПИТИ, *ОТКОУПИТИ.**

ВЫКУПИТИ, ВЫКОУПИТЬ *дієсл. док.* (11) **1.** (що, що кому, що від кого, що в кого) *(маєток, відданий у заставу)* викупитн (10): а сє панъ михаило ивановичь заставилъ своє сєло чєрєпынє григорєву сну двдвьского осташкови... во к гривєнъ бєз одноѣ гривны а рокъ о(т) спсва днє а до спсова днє аже нє выкупить єго на тотъ рокъ имѣєть держати то село опАтъ до другого року (Львів, 1386 *Р* 31); а пак ли тоє пєрворє(ч)ноє сєло намъ сА бы слюбило а любо которому нашєму слузѣ поволили быхо(м) є выкупити тогды ты(х) Й копъ имаєть быти дано слузѣ нашєму юркови (Коломия, 1424 *Р* 102); Мы вєликии кнѣзь витовтъ дали єсмо єську нєшєвичю дворище Арополково... а коли быхомъ хотѣли любо сами взАти в него то сєлище єго... или кому быхо(м) приволили выкути (!) тогды имаємъ заплатити єму пАтьдєсАть гривє(н) полугрошки (Острог, 1427 *Р* 109); и прода(л) ⟨косте⟩... єдно сєлище на име отънижєщи... що єго па(н) костє выкупи(л) о(т) стъниговы(х) сыно(в) (Сучава, 1445 *Cost.* II, 218); Билъ намъ чоломъ часникъ (!) нашъ федко Гавриловичъ, и положилъ передъ нами листъ отца нашого, короля е. м. которымъ ему далъ и дозволилъ выкупити имѣніе, на имя Микуличи, у Дмитра Холиневского (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54).

2. *(заплативши викуп, звільнити кого з полону)* викупити (1): коли вашей милости посолъ, Богушъ дьякъ, былъ оу насъ, онъ ту знашолъ... одну паню отъ Татаръ выкуплена (*б. м. н.*, 1499 *BD* II, 450).

ФОРМИ: *інф.* **выкупити** 3 (1424 *Р* 102; 1429 *Р* 112; 1494 *АЛМ* 54); **выкоупить** 2 (XV ст. *ВС* 34 зв., 35); ! **выкути** 1 (1427 *Р* 109); *перф. 3 ос. одн. ч.* **выкупилъ, выкупи(л)** (1445 *Cost.* II, 218; 1449 *АЛМ* 8); *майб. 3 ос. одн.* **выкупить** (1386 *Р* 31); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ж. зам. знах.* знашолъ... паню... **выкуплена** (1499 *BD* II, 450); *знах. одн. ж.* **выкоуплєноую** (1484 *BD* I, 285).

Див. ще **ВЫКУПАТИ, ОКОУПИТИ, *ОТКОУПИТИ.**

***ВЫКОУПЛЄНЇЄ** *с.* (7) куплений маєток, придбання: тѣ(м) мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до нас... дали и потвєрдили єсми ємоу... правоє єго о⟨т⟩ниноу и выкоупленіе, сєло на имѣ бозїанїи (Сучава, 1446 *Cost.* II, 247); И пак оу том и оу тотжє час пріидє прАд нами... НастА, кнѣгинА пана Юга вистАрника... и прода⟨ла⟩ свою правоую отниноу и выкоупленіе, єдноу фалчоу винограда (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).

ФОРМИ: *знах. одн.* **выкоуплєнїе, викуплєніе, викоуплєнїе** (1446 *Cost.* II, 247; 1471 *ДГСМПБ;* 1479 *BD* II, 221, 228; 1480 *BD* I, 246; 1499 *BD* II, 147).

Див. ще ***ВЫКОУПЛЄНЇЯ.**

Пор. **ВЫКУПИТИ.**

***ВЫКОУПЛЄНЇЯ** *ж.* (3) куплений маєток, придбання: Тѣм мы... жаловали єсми єго особною нашєю милостїю и дали и потвєрдили єсмн ємоу... правоє єго отниноу и выкоупленїю, одино сєло на имѣ Сниминчанїи ... що жє ои коупиль... от Костє Грама (Сучава, 1480 *BD* I, 243); жаловали єсми єго особною нашєи мнлостїю, дали єсми и потвръдили єсми ємоу... правїи єго отни⟨ни⟩ и выкоуплєиїи: єдно сєло...щоже коупил отець єго (Васлуй, 1497 *BD* II, 112).

ФОРМИ: *знах. одн.* **выкоуплєнїю** (1480 *BD* I, 243; 1488 *BD* I, 347); *знах. мн.* **выкоуплєиїи** (1497 *BD* II, 112).

Див. ще ***ВЫКОУПЛЄНЇЄ.**

Пор. **ВЫКУПИТИ.**

***ВЫЛАМАВАТИ СА** *дієсл. недок.* (1) (*стч.* vylamovati se, *стп.* wyłamować się) (від чого) ухилятися: а особно иже мы доброую ⟨з⟩авжды мѣли єсмо яко и нинє мамы волю тако яко коро(л) хрєстья(н)⟨с⟩кии коу покоєви и коу єднотѣ а справєдливость нашоу высвєтли⟨в⟩ши о(т) ровности нє хоче(м) сА выламавати вароуючисА розлиянья ⟨к⟩рови хрєстьяньскои (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *інф.* **сА выламавати** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***ВЫЛНА** *див.* ***ВИЛЬНА.**

***ВЫЛЧИНЪ** *див.* **ВЛЪЧИН.**

ВЫЛЧА *див.* **ВЛЪЧА.**

! **ВЫМАТИ** *див.* ***ВЫИМАТИ.**

***ВЫМЕЛОКЪ** *ч.* (2) *(оплата за помел зерна)* мірчук: будутъ воны тое село ... держати... зъ млынами зъ млынисчами изъ ихъ вымелками (Троки, 1498 *ГВКОО*); и мы... ємоу имѣнє н⟨а⟩ше... даємъ и записуємъ... из млины и их вымилки, а посполитє мовАчи зо всими доходы и зо всими потрєбами (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).

ФОРМИ: *ор. мн.* **вымелками** 1 (1498 *ГВКОО*); **вымилки** 1 (1499 *AS* I, 117).

Див. ще ***ВЫМОЛОТОКЪ.**

***ВЫМЄНИВАТИ** *дієсл. недок.* (4) (*стч.* vyměňovati) (що на кого) залишати (що кому): и мы... дали єсмо пану Андрѣю за єго вѣрную службу сєло михлинъ... со всими оуходы и приходы ничого на себе нє выменивая (Київ, 1433 *Р* 118); А дали есмъ ему вѣчне то непорушъно зо всѣми уходы и приходы, ничого на себе не выменевая (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **вымєнивая, вымєниваѦ** 2 (1433 *Р* 118); **выменевая** 1 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV. 11); **вымѣниваючи** 1 (1445 *АкЮЗР* I, 17).

Див. ще ***ВЫИМЄНОВАТИ, *ВЫЙМЄНЫВАТИ, *ВЫМЄНАТИ** 1

***ВЫМЄНАТИ** *дієсл. недок.* (10) (*стч.* vyměňovati) **1.** (що на кого, що кому) залишати (що кому) (8): мы, вєликий князь Швитрикгаил... чинимъ знамєнито... иже видєв и зиамєиав службу намъ вѣрную... Ивана Мукосѣевича... дали есмо и записали за его вѣрную службу сєла... зо всимъ с тым, што к тымъ селамъ звѣка здавна слушало и тыми разы слушаетъ, ничого на нас не выменяя (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7—8); дали єсмо Ємоу Сєло липоую... Со всѣми правы Со всѣми пожитки нічого собѣ нє вымєнАючи (Луцьк, 1451 *Р* 158—159); продал есми своє имѣнъе... пану Василю Хребътовичу... со всим с тым и по тому, какъ к тому имѣнъю слушаетъ... ничого на себе не выменяя (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

2. *(у формі дієприслівника, у знач. прийменника)* за винятком (чого), виключаючи (що) (2): а пакъли бы самихъ насъ нашъ милыи прыАтєль на помочь жадалъ, и мы сами нашомоу прыАтєлю маємъ быти, со всимъ жывотомъ, до помочы, вымѣнАючы то, чого божє не даи, нижъли боудємъ имѣти какоую налогоу, на нашоу зємлю, Или нємощь отъ бога на насъ (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **выменяя, вымєнАя, вымєнАА, вымѣняя** 5 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1451 *Р* 156; 1461 *AS* I, 54; 1492 *АЛМ* 30; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); **вымєнАючи** 2 (1451 *Р* 159; 1452 *Р* 161); **вымѣняючи** 1 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); **вымѣнАючы** 1 (1442 *Cost.* II, 716); ! **вымєнАюго** 1 (1442 *Cost.* II, 719).

Див. ще ***ВЫИМЄНОВАТИ, *ВЫЙМЄНЫВАТИ, *ВЫИМЕНЯТИ, *ВЫМЄНИВАТИ.**

***ВЫМИЛОКЪ** *див.* ***ВЫМЕЛОКЪ.**

***ВЫМОВА** *ж.* (1) змова: а николи нє имаєм быти в ради, алибо оу вымовѣ, прѦз сѦ алибо прѦз кого иного, гдє бы врєченного Казимира кролѣ и Короуны єго нєпожиточнє алибо оувлочство было бы мовєно, алибо правовано (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу вымовѣ** (1462 *BD* II, 284).

WYMOWITY *дієсл. док.* (3) **1.** *(висловити)* вимовити, сказати (1): toje u sweje prisiahi wymowiti majet, kak jemu taja zastawa zastawena (Луцьк, 1388 *ZPL* 104).

2. *(іменем)* назвати (1): I też moh by... wziati imenem zastawy, wsiakije reczi, kotoryje by byli jemu zastaweny, kotorym kolwe imenem byliby wymoweni (Луцьк, 1388 *ZPL* 103).

3. *(висловлюючи умову)* застерегти (1): мы, хотѦчи єго освѣценост... оу... полности вѣры нашои оупєвнити вызнавамы тнм то листом... быти повинни и обвєзаноу коу дєржаню зоуполна чєсти и вѣры нашєи, коу оуставичнои слоужбѣ и тиж помочи пристаиности, а то под обычаєм тиж вымовєннѣмъ на долѣ писанным (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *інф.* **wymowiti** (1388 *ZPL* 104); *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. мн.* **byliby wymoweni** (1388 *ZPL* 103); *дієприкм. пас. мин. ор. одн. ч.* **вымовєннѣмъ** (1462 *BD* II, 284).

***ВЫМОВИТЬ СЯ** *дієсл. док.* (1) (у що) *(довести свою невинність)* виправдатися (в чому): ниоучили(с) (!) нєкоторы(и) лю(ди) потварью иньши(х) людєи о моужєбойство обьмо(л)вѦ(т) а длѦ давности, алюбо зашли(х) часовъ, нєможєтсѦ оу то вымовить (XV ст. *BC* 33).

ФОРМИ: *інф.* **сѦ... вымовить** (XV ст. *BC* 33).

***ВЫМОВЛѦТИ** *дієсл. недок.* (2) (що на кого) залишати (що кому): я ларио(н)... промєни(л) єсми па(н)у пєтроу яновичоу... тоє своє имѣнье... со вси(м) с ты(м) ка(к) и са(м) єсми тоє име(н)є чємери(н) дрьжа(л), нє оставлѦючи, ани вымо(л)влѦючи на себѣ ничого (Луцьк, 1467 *СП* № 13); а промєни(л) єсми єму тоє име(н)є дѦ(д)ковичи... со всє(м) с ты(м), ка(к) Ѧ в него коупи(л) и са(м) дрьжа(л), нє оставлѦючи, ани вымовлѦючи на себє ничого (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **вымовлѦючи** 1 (1490 *Пам.*); **вымо(л)влѦючи** 1 (1467 *СП* № 13).

***ВЫМОВЛѦТИ СЯ** *дієсл. недок.* (2) (чим) відговорюватися, відмовлятися: Иже дховныи и свє(т)скыи имєнїя дєржать, а намъ сѦ тымъ вымовлѦють, а нашєи слоужбы на воинє не чїнѦ(т), про (то) хочємь и прїказоуємь штобы такыи по(д)лоугъ сїлы и вси имєнїя своє (!) с намї на воиноу хо(ди)ли (XV ст. *BC* 12); имаємь хо(л)довати кролєви єго мл(с)ти по(л)скому, та(к), какъ коли наши пєрє(д)ци хо(л)дъ чинили и служили, ничи(м) сѦ нє вымовлѣючи (Серет, 1445 *Cost.* II, 729).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **ся... вымовлѦють** (XV ст. *BC* 12); *дієприсл. одноч.* **сѦ... вымовлѣючи** (1455 *Cost.* II, 729).

Див. ще **ВЫМОЛВИТИ СѦ, *ВЫМОЛЪВѦТИ.**

***ВЫМОВЛѢТИ СЯ** *див.* ***ВЫМОВЛѦТИ СЯ.**

***БЫМОЛВА** *ж.* (2) ◇ вымолву имєти (1) мати виправдання: мы оуставлѦємь и прїказоуємь хто колї боудѣть позваныи на соудъ имєѣть о(т)повєдать а бѫдє(т) ли винова(т) имєѣть быти казнєнъ вїною а жа(д)ное вымо(л)вы нє имєѣть (XV ст. *BC* 15 зв.); имати вымолву (1) *див.* **ИМАТИ 2.**

ФОРМИ: *род. одн.* **вымо(л)вы** (XV ст. *BC* 15 зв.).

Див. ще ***ВЫИМОЛВА.**

ВЫМОЛВИТИ СѦ *дієсл. док.* (1) (з чого) відмовитися, вимовитися (від чого): И коли боудєт пана иашєго королѦ приказаниє, и боудєт потрєбнаѦ хвилѦ и час, абыхомь єго мнлости помоч и послоушєнство оудилали... И ис того нє имаємь єго милости вымолвити сѦ, анн короунѣ полскои нн оу чєм (Сучава, 1468 *BD* II, 301).

ФОРМИ: *інф.* **вымолвити сѦ** (1468 *BD* II, 301).

Див. ще ***ВЫМОВЛѦТИ СЯ, *ВЫМОЛЪВѦТИ.**

***ВЫМОЛВЛѦТИ** *див.* ***ВЫМОВЛѦТИ.**

***ВЫМОЛОТОКЪ** *ч.* (1) *(оплата за помел зерна)* мірчук: И то єсмо дали... съ всѣми пожиткы... сь млины и с ты(х) млиновъ вымолоткы (Луцьк, 1445 *P* 148).

ФОРМИ: *ор. мн.* **вымолоткы** (1445 *P* 148).

Див. ще ***ВЫМЕЛОКЪ.**

***ВЫМОЛЪВѦТИ** *дієсл. недок.* (1) (ким) відмовлятися, вимовлятися: ПригожаєтсѦ и(ж) о нєкоторыи простоупкы, позывани боудоуть прє(д) насъ, а они вымолъвѦють своими старшими, а любо паны своими, а изъ и(х) жє прїказанія то чинѦ(т) (XV ст. *BC* 15).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **вымолъвѦють** (XV ст. *BC* 15).

Див. ще ***ВЫМОВЛѦТИ СЯ, ВЫМОЛВИТИ СѦ.**

***ВЫМЫСЛИТИ** *дієсл. док.* (1) видумати: а тые земли продалъ есми... со всѣми ужитки, которые нинѣчи суть или напотомъ могуть быти людскимъ розумемъ вымыслены (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *інф. пас.* **быти вымыслены** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

Див. ще ***ВЫМЫШЛЯТИ.**

***ВЫМЫШЛЯТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) видумувати: Пла(ч)лївыи жалобы прє(д) на(с) прїшли ка(к) слоужєбнїци по зємли єздѦ(т)... оубогыя кмєти алюба (!) сєла дховныхъ алюбо оубогы(х) землѦны утїскають новая права на нєго вымышлѦють (XV ст. *BC* 14 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **вымышлѦють** (XV ст. *BC* 14 зв.).

Див. ще ***ВЫМЫСЛИТИ.**

***ВЫМѢНИВАТИ** *див.* ***ВЫМЄНИВАТИ.**

***ВЫМѢНИТИ** *дієсл. док.* (1) (*стп.* wymienić) (що) відмітити, відзначити: Пак ли бы тот дєн так намѣненны, намъ... нѣкотора потрєбизна... пригодила сѣ, а то бы... королю єго милостї... было явно, на инши час подобны имает єго милостъ ден и мѣсце отложити... а то зособна вымѣнивши, иж корол єго милостъ... имает напрєд намѣненное тот дєн и мѣсце двома алибо трєма мѣсѦцъма обвѣстити (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **вымѣнивши** (1462 *BD* II, 285).

***ВЫМѢНЯТИ** *див.* ***ВЫМЄНѦТИ.**

***ВЫНИМАТИ** *дієсл. недок.* (5) **1.** (кого) *(робити винятком)* виключати (1): мы илїа воє‹вода›, господа(р) ‹зємл›и молдавскои... слюбоуємь нашємоу родитєлю, кнѦзоу вєликомоу, жигмонтоу, ємоу прїятєлємь быти... а нєприятєлє(м) єго нєприѦтель... єдно вынимаємь, нашєго господарѣ, королѣ полского, противь єго и противъ короунѣ, нє имаємь николи стояти (Сучава, 1435 *Cost.* II, 691).

2. (що) *(відбирати)* вилучати (1): а пакли бы панъ Васко нє далы тѣхъ ста купъ пану Ивашкови... тогда имаєть панъ Васко дати оувазаньє пану Ивашкови оу РоудѦнцѣ, со всѣмъ правомъ... а нє вынимая ничого с того сєла (Львів, 1421 *P* 92).

3. (що кому) залишати (1): о(т)ступили тоѣ дѣднины пану колѣ тако Ако сами дьржали и со всѣмъ правомъ и с всѣ(м) обиѣздо(м) (!) ничьго собѣ нь вынимаючи ни зоставлѦючи (Галич, 1409 *P* 74).

4. *(у формі дієприслівника, у знач. прийменника)* за винятком (2): такє(ш) кєды коли бы сѦ пригодило помочи оу кролевъствѣ пол(с)комъ на далєкиѣ стороны... тогды коли на(с) обошлють и оупомѦнуть кро(л) влодисла(в) и ихъ последнии, имамы помагати подлу(г) всєѣ иашєѣ мочи, противу всѣхъ ихъ нєприѦтелии, нє вынимуючи ни одны(х) (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); видѣвше мл(с)ти нашєго милого господарѦ, кролѦ, до насъ и слюбоуємы... слоужити вѣрно и приѦѦти, доброую радоу радити до иашєго живота, на оусѣкого єго нєприѦтєлѦ, нєвынимающи николи никогоже (Сучава, 1402 *Cost.* II, 621).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **вынимаємь** (1435 *Cost.* II, 691); *дієприсл. одноч.* **вынимающи** 1 (1402 *Cost.* II, 621); **вынимаючи** 1 (1409 *P* 74); **! вынимуючи** 1 (1395 *Cost.* II, 612); **вынимая** 1 (1421 *P* 92).

Див. ще ***ВЫИМАТИ, *ВЫИМОВАТИ, ВЫНѢТИ** 2, 3, ***ВЫѦТИ**.

! ВЫНИМУЮЧИ *див.* ***ВЫНИМАТИ**.

ВЫНѢТИ *дієсл. док.* (20) **1.** (що) *(дістати звідки)* вийняти (4): Мы Пєтро воєво(д)... с пани радою нашєю... просили єсмы нашєго болѣрина... абы пошє(л) до тоурко(в) по(д)нѣти нашоу тѣготоу... мочї имєт ли ниже що та(к) и добро и пак ли нє мочї имє(т) с то(г) спросити а вынѣти тогди дати и тоты двѣ тисѣчи зла(т) оугорскы(х) абы на(м) оупокои бы(л) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); Мы Бовблян опытали, и Бовбляие рекли вси: «правда ест, тые грани сам княз великий Швитригайло привернулъ свой кон и, вынемши кордъ, своею рукою тые грани зарубал (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

2. *(у формі дієприслівника, у знач. прийменника)* (чого, що, о що, за що) за винятком (чого), виключаючи (що) (11): Ot tych to reczej źadnoho habania neczineczi, wyniawszi odnoje kriwawoje, mokroje chusty swietoje, kostelnoje, kotorych źadnym obyczajem ni odin prijmowati ne majet (Луцьк, 1388 *ZPL* 103—104); Коли ~мти оу дѣтєи оумре(т) опѣка(л)нїкъ и(х) нє можєть дѣди(ч)ства прода(т) ани граничи(т) до колѣ дѣти прїидоуть лѣ(т) до розоумоу тогды всє имѣнїє о(т) опѣка(л)ника возмоуть а боудоуть ли позванї иє имають алѣ и(х) лѣ(т) соудья имєєть смотрєти выиѦвши ты(х) члонъковъ напїсаны(х) (XV ст. *ВС* 35); Нихто нєима(т) нїкнмъ позыва(т) толко слоужебникомъ вїдѣвшї (!) о простоупкоу прї дворє, которыи исправлѦєть позовъ протївъ ко(г) бє(з) правого повода (XV ст. *ВС* 6); Продал єсми имєнє... с людми... из дубровами — вынявши за третию част зо всихъ имєней моих отчизныхъ (Володимир, 1475 *AS* I, 72); А також мы, Стєфан воєвода... ани жаднои радї ани помочи Тоурком иє имаєм дати, вънѣвши коли бы нѣкотораѦ моц або сила тоурєцкого чъсарѣ... пришла бы н нас понєволили бы соби на помоч, и были быхом им на помоч бєз нашєи воли (Гирлов, 1499 *BD* II, 423—424).

3. (від чого) вилучити, відокремити (1): О панє(х) алюбо о паниа(х) которыи(ж) позывають ко(г) алюбо которыи Панєи и паиєнъ бытность длѦ крєпостї (!) и(х) вынєты соуть о(т) збора лю(д)ска(г) и моузького абы нє мелї оутїскоу моузьско(г) (XV ст. *ВС* 12).

4. (із чого) забрати, взяти (1): Мартинъ жалова(л) на миқоулоу и(ж) ємоу вынѦ(л) ис калиты осмь копъ гро(ш)и квалъто(м)ъ на (до)броволнои дорозѣ оу торговоую днноу (XV ст. *ВС* 31 зв.);

◇ в ы н Ѧ т и н а р у к н (!) взяти иа поруки: Поручили(с) кнѦ(з) велико(м) скнрьгаилу за гридка за костѦнтинови(ч) вынѦли єго на свои ру(к) за побѣгъ и за всє лихоє (б. м. н., *бл.* 1392 *Р* 46); л ї ц о м ъ в ы и н я т н (!) *див.* ***ЛИЦЄ**.

ФОРМИ: *інф.* **вынѣти** (1456 *ЭСФ*); *перф. 3 ос. одн. ч.* **вынѦ(л)** (XV ст. *ВС* 31 зв.); *3 ос. мн.* **вынѦли** (бл. 1392 *Р* 46); *майб. 3 ос. одн.* **выимєть** (XV ст. *ВС* 17 зв.); *3 ос. мн.* **выимоу(т)** (XV ст. *ВС* 36 зв.); *дієприсл. перед.* **вынѦвши, вынявши, wyniawszi** 6 (1388 *ZPL* 103; XV ст. *ВС* 15 зв., 26 зв., 35; *СЯ* 41; 1475 *AS* I, 72); **вынемши** 2 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); **вънѣвши** 1 (1499 *BD* II, 424); **вынѦмьши** 1 (XV ст. *ВС* 11); **винѦвъши** 1 (XV ст. *СЯ* 40 зв.); **! вынѦвни** 1 (XV ст. *ВС* 39); 1 **вышавши** 1 (XV ст. *ВС* 27 зв.); 1 **вїдѣвшї** 1 (XV ст. *ВС* 6); *теп. пас. 3 ос. мн.* **вынєты соуть** (XV ст. *ВС* 12).

Див. ще ***ВЫИМАТИ** 1, 3, ***ВЫИМЕНЯТИ**, ***ВЫИМОВАТИ** 2, ***ВЫМЄНѦТИ** 2, ***ВЫНИМАТИ** 2, 4, ***ВЫѦТИ**.

***ВЫПИСАНЬЄ** *с.* (2) **1.** *(заява про що на письмі)* написання (1): а то такъ ач прєрє(ч)ныи воєвода... корунѣ вѣрою прнстаиєть яко єго передъковє вѣрни были и служили ~подлугъ выписаиья и зрѦжеиья первыхъ листовъ ~оца и предковъ єго воєводъ молдавскихъ (Ланчиця, 1433 *Р* 121).

2. *(передача маєтку)* запис (1): о выпїсанїю именїю (XV ст. *СЯ* 9).

ФОРМИ: *род. одн.* **выписанья** (1433 *Р* 121); *місц. одн.* **о выпїсанїю** (XV ст. *СЯ* 9).

Пор. ***ВЫПИСАТИ** 1.

***ВЫПИСАТИ** *дієсл. док.* (17) **1.** *(викласти що в письмовій формі)* написати (9): пак ли нє имѣємъ ~єму заплатити на тотъ ~днь яко ту выписано тогды мы в то(т) ~днь бєзъ никоторые о(т)волокы имаємъ єму дати нашь городъ снѦти(н) (б. м. н., 1411 *Р* 77); але ижь вєлможиыи стєфаиъ ... воєвода зємлѣ молдавскои... просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили... слюбуючи намъ... служити прияяти чинити ~по(д)лугъ листовъ оца первыхъ и перєдковъ єго яко жь на нихъ досыть явно єсть выписано (Ланчиця, 1433 *Р* 121); а то на вѣкы слюбую по(д) чъстью и по(д) вѣрою тою, яко выписанно (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); а тогды маю(т) мнѣ тоє имє(и)є дѦ(д)ковскоє подати та(к) доброе... ка(к) я и(м) да(л), и въ вєрхоу выписано стои(т) (Луцьк, 1490 *Пам.*).

2. *(перелічити що в письмовій формі)* назвати, вказати (7): Umyslili jesmo s pany radami naszimi i dali prawa i wolnosti... kotoryi sut' niżej w tom liste naszom wypisany (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); тоє въсє выписанноє да будє(т) имъ непорушєнно, до нашєго живота (Сучава, 1448 *Cost.* II, 741); А сє(т) мы Стєфань воєвода... вызиавамы и оузѦвлѦмы ис тым то нашимъ... милє выписанымь маистатомь... аже мы и слюбоуємь... Казимировѣ... королєвѣ полскомоу... абыхомь мы их милости вєрни... были на вєки (Сучава, 1468 *BD* II, 301).

3. (з чого) *(зробити витяг)* вписатн (1): и мы казали и(мъ) тотъ листъ судовы(и) пана ивано(в) вѦжєвича перє(д) нами положити, н онн того лнста судового перє(д) нами нєположыли, ии(ж)ли повѣдили на(м), што(ж) дє(и) тотъ листъ вписа(н) єстъ в книги судовыи н минуту выписаную с тыхъ кни(г) перє(д) нами вказывали (Вільна, 1495 *ВК*).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **выписавши** (1484 *ЯМ*); *3 ос. мн. теп.* **sut wypisamy** 1 (1388 *ZPL* 103); **выписаиы** 1 (1404 *Р* 68); *дієприкм. пас. мин. ор. одн. ч.* **выписанымъ** (1468 *BD* II, 301); *наз. одн. с.* **выписано** (1490 *Пам.*); **выписанноє** 1 (1448 *Cost.* II, 741); *знах. одн. ж.* **выписаную** (1495 *ВК*); *наз. мн. ч.* **wypisany, выписаны** (1388 *ZPL* 108; 1449 *АЛМ* 8); *род. мн.* **выписаны(х)** (1448 *Cost.* II, 734); *предик. пас. дієприкм.* **выписано** 4 (1411 *Р* 77; 1433 *Р* 121, 124; 1499 *АЛМ* 8); **випсано** 1 (1482 *AS* I, 81); **выписанно** 1 (1434 *Cost.* II, 664).

Див. ще ***ВЫПСАТИ, ЗАПИСАТИ, *ЗАПИСОВАТИ** 5, ***ЗАПИСЫВАТИ** 1, **ИСПИСАТИ, *НАПИСАТИ, *НАПИСАТИ, *ОТПИСАТИ** 2, **ПИСАТИ, ПОПИСАТИ** 2, ***ПОПИСОУВАТИ** 2, ***ПСАТИ**.

***ВЫПОВѢДАНЇЄ** *с.* (2) позбавлення прав: о выповѣданїю кого выповѣдають с права. Запїсы оучинєны длѦ пано(в) а длѦ исправѣдлнвостї прото мы оуставлѦємь и запї~соуємь колн(ж) которыи члвкъ домънн имаєтьсѦ (!) имаєть право ко деди(ч)ствѪ што(ж) иньшїи держать а оу три годы н за три мєсеци нє габаєть єго жаднымь правомъ тогды мы сказоуємь томоу первомоу заисканиоє (XV ст. *ВС* 20 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о выповѣданїю** 1 (XV ст. *ВС* 20 зв.); **о выповѣданьи** 1 (XV ст. *ВС* 6 зв.).

Пор. ***ВЫПОВЄДАТИ**.

***ВЫПОВЄДАТИ** *дієсл. недок.* (2) (*стп.* wypowiadać) ◇ в ы п о в є д а т и с п р а в а (кого) (2) позбавляти права: о выповѣданію кого выповѣдають с права. Запїсы оучинєны длѦ пано(в) а длѦ исправѣдливостї прото мы оуставлѦємь и запїсоуємь колн(ж) которыи ~члвкъ домъниимаєтьсѦ имаєть право ко деди(ч)ствѪ што(ж) иньшїи дєржать а оу три годы н за трн мєсеци нє габаєть єго жаднымь правомъ тогды мы сказоуємь томоу первомоу заисканиоє (XV ст. *ВС* 20 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **выповѣдають** 1 (XV ст. *ВС* 20 зв.); **выповѣдаю(т)** 1 (XV ст. *ВС* 6 зв.).

***ВЫПРАВА** *ж.* (1) придане, виправа: С (!) я па(н) дмнтръ порыцькии... сознаваю... оузA(л) єсми по своєи жеиѣ... ⟨полтораста коп⟩ широки(х) гро(ш)и ч҆е(с)кои монѣты а по(л)тора(с)та ко(п) выправою (б. м. н., п. 1450 *ПИ* № 9).

ФОРМИ: *ор. одн.* **выправою** (п. 1450 *ПИ* № 9).

! ВЫПРАВИТЬ *дієсл. док.* (4) **1.** (кого до кого) *(послати)* вирядити, виправити (2): Прото мы помнечы прыязии и маючы записы пр҆є(д)ковъ твоєє мл҃(с)ти з нш҃ыми пр҆є(д)ки и твоєє мл҃(с)ти з нашымъ отъцємъ... послали и выправнлн єсмо нашыхъ пословъ до твоєє мл҃(с)ти (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*); И тыми разы ажъ богъ дасть по(д)ближаємъся та(м) по(д) оукраинны к тымъ нашымъ панъствомъ и отъ-тоуль дасть богъ выправимь и шлємъ до тєбє нш҃ы(х) пословъ и о прыя(з)ни и о мироу (б. м. н., 1496 *ПДСВВ*).

2. (що від кого) видобути (2): а такъжє коли быхомъ имъ жолъду нє поплатили и щькодъ тогды имъ поволєваємъ (!) и тымъ што суть с ними насъ оупоминати намъ лAти нашихъ купцєхъ брати нашихъ людєхъ доколи свои записъ о(т) нихъ выправимы (Сучава, 1433—1443 *АРМ*).

ФОРМИ: *інф.* **! выправитъ** (1433—1443 *АРМ*); *перф. 1 ос. мн.* **выправили єсмо** (1492—1493 *ПВФЧ*); *майб. 1 ос. мн.* **выправимы** 1 (1433—1443 *АРМ*); **выправимъ** 1 (1496 *ПДСВВ*).

ВЫПРОВОДЇТЬ *дієсл. док.* (1) (кого) вивести, випровадити: а нє можеть ли тотъ староста в иа(с) того о(т)рима(т) што мы нє хочємъ дати ємоу справы абы сA очисти(л) томоу в чомъ ємоу виноу дано тогды то(т) староста имєє(т) єго выпроводїть до грaнїци зємьскоє (XV ст. *ВС* 38 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **выпроводїть** (XV ст. *ВС* 38 зв.).

***ВЫПРОСИТИ** *дієсл. док.* (4) (що в кого) випросити: и за тымъ дей отецъ того Яцка Вѣштортъ тыи ихъ зємли выпросилъ за пусто у отца нашого, короля его милости (Вільна, 1495 *РИБ* 602); паклибы он в г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рA вєликого кн⟨A⟩зA тоє имѣньє выпросил на вѣчность, ино A ємоу тоє имѣньє записываю вѣчнѣ (Боковичі, 1496 *AS* I, 245).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **выпросилъ** (1495 *РИБ* 602); *пперф. 3 ос. одн. ч.* **былъ... выпросилъ** (1495 *РИБ* 602); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **паклибы выпросил** (1496 *AS* I, 245).

Див. ще **ПРОСИТИ, *ПРАШАТИ, СПРОСИТИ 2, ОУПРОСИТИ.**

***ВЫПСАТИ** *дієсл. док.* (2) (*стч.* vypsatí) (на чому) *(викласти що в письмовій формі)* написати (в чому) : а по лєнковє животѣ и дѣтє(м) лєньковы(м) тако жь таA сєла дєржати Со вси(м) какъ на сємъ листу выпсано вѣчно нєпорушно (Житомир, 1433 *Р* 127).

ФОРМИ: *предик. пас. дієприкм.* **выпсано** (1433 *Р* 127).

Див. ще ***ВЫПИСАТИ, ЗАПИСАТИ, *ЗАПИСОВАТИ 5, *ЗАПИСЫВАТИ 1, ИСПИСАТИ, *НАПИСАТИ, *НАПСАТИ 2, *ОТПИСАТИ 2, ПИСАТИ 1, ПОПИСАТИ 2, *ПОПИСОУВАТИ 2, *ПСАТИ.**

***WYPUSTOSZYTY** *дієсл. док.* (1) (що) спустошити: A i toho wasza milost (!) ne smotryte, szto nam i onoie peremiryie wczyniło, szto waszy s Łuczany wziali Pryszed z Lucka około Berestia, około Kamenca wse pusto wczynili a jiszcze wołosty ty Pruszanuiu, Kobryn... to wse wypustoszyli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **wypustoszyli** *(*1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

Див. ще ***ПУСТОШИТИ.**

***ВЫРАЖАТИ** *дієсл. недок.* (1) викладати, формулювати: Про то Мы Александръ... Княжа Литовское... ведомо чынимо... Ижъ... права и вольности имъ самымъ и потомкомъ ихъ надаемъ и позволяемъ, яко нижей описано такъ выражаемъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **выражаемъ** (1389 *РЕА* I, 26).

Див. ще ***ВЫРАЗИТИ.**

***ВЫРАЗИТИ** *дієсл. док.* (1) назвати: Абы тогды тые речы вышъ выраженные на вечные часы и веки могъ тотъ листъ иашъ, выразившы инжей имеиами светкн при томъ былыхъ, онымъ дали есмо и печатью Нашою змоцнили (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **выразившы** (1389 *РЕА* I, 27).

Див. ще ***ВЫРАЖАТИ.**

***ВЫРАХОВАТИ** *дієсл. док.* (1) (що кому) віддати готівкою: а што коли A наложю на тоє име(н)є на чємери(н) дрьжачи Єго в сєбє, тогды вси ты(и) мои иаклады має(т) мнѣ игуме(н) пєрєсопницкыи ларио(н)... поплатити а дєсA(т) ко(п) гро(ш)и приданоую выраx҃ва(т)и (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *інф.* **выраx҃ва(т)и** (1490 *Пам.*).

***ВЫРВАТИ** *дієсл. док.* (!) вирвати: коли(ж) нєкоторы(и) ищєпы са(до)вы во городѣ боудоуть щиплєны, а боудоуть выкорєиы, алюбо вырваны, маєть заставить во огородѣ щепы, а вїны шєсть гривєнъ на томъ (XV ст. *ВС* 29 зв.).

ФОРМИ: *майб. пас. 3 ос. мн.* **боудоуть... вырваны** (XV ст. *ВС* 29 зв.).

***ВЫРЄЧИ** *дієсл. док.* (2) (*стп.* wyrzec) (що) *(анафему)* виголосити, проголосити: коли(ж) которымь свє(т)комъ боудє(т) выроучєна (!) клAтва тогды то(т) которыи свє(т)кы вєдє(т) бє(з) оуразоу жалобы своєя имєєть моць иньшїи свє(т)кы именовать и вєсгь а нє мо(ж)ть ли иньши(х) свє(т)ко(в) именова(т) одно тыи што имъ клAтва выре(ч)на а хочємь абы то(т) которыи клAтвоу выдалъ... абы да(л) разрєшенїє тымъ свє(т)комъ штобы правда нє была оутїснєна (XV ст. *ВС* 19 зв.— 20).

ФОРМИ: *теп. пас. 3 ос. одн. ж.* **вирє(ч)на** (XV ст. *ВС* 20); *майб. пас. 3 ос. одн. ж.* **боудє(т) ! выроучєиа** (XV ст. *ВС* 19 зв.).

Див. ще ***ВЫРѢКАТИ, РЄЧИ 1.**

***ВЫРНОСТЬ** *див.* ***ВѢРНОСТЬ.**

***ВЫРУЧИТИ** *дієсл. док.* (1) (кого у кого) звільнити, вибавити (кого від кого): A ивашко, сн҃ъ пєтровъ, дѣди(ч) валаски,и па(н) вилчA поручAємъ и выручили єсмо оу нашего господарA... романа (Берестя, 1400 *Cost.* II, 617—618).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **выручили єсмо** (1400 *Cost.* II, 617).

***ВЫРѢКАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* wyrzekać) *(оголошувати рішення)* постановляти: И такиж потвєржаєм... иж єст было старыи записы алибо завєзанA пригодло бы сѣ нам оучинити которыи былви (!) алибо на потоум могли бы быти, а противкоу паноу нашємоу кролю... тоты записы оумарѣмо тым то листомъ, скажєно и оуморено чиимъ, вырѣкаючи от сєго часоу на потоум жаднои моци нє имѣти ани твєрдости (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **вырѣкаючи** (1462 *BD* II, 285).

Див. ще ***ВЫРЄЧИ, РЄЧИ 1.**

! ВЫСА ⟨ВСЄ⟩ *див.* **ВЄСЬ**[1].

***ВЫСВЕТЛИТИ** *дієсл. док.* (1) з'ясувати, вияснити: а ...иже мы доброую ⟨з⟩авжды мѣли єсмо яко и нинє мамы волю тако яко коро(л) хрестья(н)⟨с⟩кии коу покоєви а коу єднотѣ а справєдливость нашоу высвєтли⟨в⟩ши о(т) ровности нє хочє(м)сA выламавати варoуючисA розлиянья ⟨к⟩рови хрестьяньскои (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **высвєтливши** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***ВЫСЄДЄТИ** *дієсл. док.* (19) ◇ ⟨в о в о л и⟩ в ы с є д є т и (1) вибути строк звільнення від повинностей і податків: А три ч҃лвк новыхъ во воли нє седели трє(х) годъ а два высєдєли (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90); в о л ю (в о л и) в ы с є д є т и (14), ⟨в о л и⟩ в ы с є д є т и (1), в ы с є д є т и в о л ю (1), в ы с є д є т и ⟨в о л ю⟩ (2) *див.* **ВОЛЯ** 6.

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **высєде(л)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91); *3 ос. мн.* **высєдели** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 90 зв., 91, 91 зв.,

92 зв.); *майб. 3 ос. мн.* **высєдять** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92 зв.); *дієприсл. перед.* **высєдє(в)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

***ВЫСЛАТИ** *дієсл. док.* (6) (кого) відрядити, послати (4): пришедъ пєрєд мА васко мошєнчичь и позвалъ коундрата борснічА о границю... тогды коундратъ оу(ка)залъ свою границю... а васко мошєнчичь на тои рокъ нє сталъ на завитыи а ни людии нє выслалъ тогды (Галич, 1401 *Р* 65—66); мы єсмо выслали нашєго старосту зоудечєвско(г) па(н) лєнка с паны на тоую границю (Зудечів, 1430 *Р* 116); *(виселити кого звідки)* вислати (2): Ино которого єсмо чоловєка вєдали въ нашой земли, што ємоу добра нє хотєлъ, а какъ съ нимъ миръ взємъшы, того єсмо тогдыжъ зъ зємли нашює выслали (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **выслалъ** (1401 *Р* 66); *1 ос. мн.* **єсмо выслали, єсмо... выслали** (1413 *Р* 83; 1421 *Р* 95; 1430 *Р* 116; 1496 *BD* II, 405); *3 ос. мн.* **выслали** (1497 *АЛРГ* 79).

Див. ще ***ВЫСЫЛАТИ, ЗОСЛАТИ, ОДОСЛАТИ СѢ, *ОТОСЛАТИ, ПОСЛАТИ 1, ПОСЫЛАТИ, *ПРЫСЫЛАТИ, *СЛАТИ, СЪСЛАТИ, *СЫЛАТИ.**

***ВЫСЛО-УХЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* и король его милость нашого суда не пересужывалъ, велѣлъ таки его милость Мезкиру тую землю держати и увяжчого ему далъ Выслоуха (Вільна, XV ст. *РИБ* 610).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Выслоуха** (XV ст. *РИБ* 610).

ВЫСЛУГА *ж.* (8) земельне володіння, одержане за службу: Сє А кн҃зь долголдатъ долголдатови(ч)... што єсми выслоужи(л) оу б҃га и оу велико(г) кн҃зА витовта г(с)дрА своєго даю о(т) своєє выслоугы вѣрноє по своєи дши ись своєю кн҃гинєю сѣмоу николє поустыньскомоу ионииноу манастырю тоую зє(м)лю (Київ, 1427 *Р* 108); а мєнє... при моюи вотинѣ при исбаразискои волость... при моюи выслузѣ имаєть мА єго мѣсть оставить (Кременець, 1434 *Р* 130); а в то ся имѣнъе не мают вступовати ни дѣти мои, а ни близъшии мои прирожоные, бо то естъ моя вѣрная выслуга (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); и за тоую сто коп грошей широких продали єсмо Єго Милости дворец наш, выслоугоу отца мєєго которыйжє дворєц и зємли выслоужил отець мой (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); Я князь Константынъ Ивановичъ Озтрозкій... чиню знакомито... штожъ... зъ выслуги своее, штомъ выслужилъ на господари моемъ, на великомъ Князи Александрѣ Литовскомъ имѣнье Здетелу, ино съ того имѣнья своего Здетелы записалъ есми... на... церковъ... двѣ копѣ грошей (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **выслуга** (1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); *род. одн.* **выслоуги** (1427 *Р* 108; 1499 *АСД* VI, 2); *знах. одн.* **выслоугоу, выслугу** (1446 *Р* 154; 1451 *ДГШХ;* 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1492 *AS* III, 23); *місц. одн.* **при выслузѣ** (1434 *Р* 130).

Див. ще **ВИСЛОУЖЄНІЄ.**

***ВЫСЛУЖЄНИЄ** *див.* **ВИСЛОУЖЄНІЄ.**

***ВЫСЛОУЖЄНІЄ** *див.* **ВИСЛОУЖЄНІЄ.**

***ВЫСЛУЖЄНЬЄ** *див.* **ВИСЛОУЖЄНІЄ.**

***ВЫСЛУЖИТИ** *дієсл. док.* (8) (що на кому, у кого) *(придбати службою)* вислужити (що в кого): Сє А кн҃зь долголдатъ долголдатови(ч) мл(с)тыю бжьєю што єсми выслоужи(л) оу б҃га и оу велико(г) кн҃зА витовта г(с)дрА своєго даю о(т) своєє выслоугы вѣрноє по своєи дши... сѣмоу николє поустыньскомоу ионииноу манастырю тоую зє(м)лю (Київ, 1427 *Р* 108); и дали и потвръдили єсмы єму ⟨оу нашєи⟩ зємли єго правою о(т)нину, на имѣ бонтєщїи... и мѣсто о(т) млинъ иа брѣла(д) що выслужи(л) отєцъ єго илїАшъ бонта, оу родитєлѣ нашего, оу александра воєво(д)а (Васлуй, 1442 *Cost.* II, 101); а на тои сторонѣ ставоу в смордвѣ дворище барановича выслоугоу оца єго штожь бць єго выслужылъ на вєлико(м) кн҃зн витовтѣ и то єсмо ємоу дали (Луцьк, 1451 *ДГШХ*); Я князь Константынъ Ивановичъ Озтрозкій... чиню знакомито... штожъ придалъ есми и записалъ зъ выслуги своее, штомъ выслужилъ на господари моемъ на великомъ князи Александрѣ Литовскомъ, имѣнье Здетелу, ино съ того имѣнья своего Здетелы записалъ есми на вѣчность на соборную Церковъ на Пречистую Богоматеръ у Вилни... двѣ копѣ грошей (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсмь выслоужи(л), єсмь... выслоужи(л)** 2 (1446 *Р* 154, 154—155); **єсми выслоужи(л)** 1 (1427 *Р* 108); **штомъ выслужилъ** 1 (1499 *АСД* VI, 2); *3 ос. одн. ч.* **выслужи(л), выслоужил** 2 (1442 *Cost.* II, 101; 1492 *AS* III, 23); **выслужылъ** 1 (1451 *ДГШХ*); *дієприкм. пас. мин. род. мн.* **выслужєныхъ** (1475 *AS* I, 72).

***ВЫСЛОУХАНЬЄ** *с.* (1) вислухання, заслухання: Коли бы сА то дѣяло...тогды коли єсмо очивистє с вами оу кнАзьствѣ вєлико(м) были ижбыхо(м) длА того о(т)сюль певныи паны рады кролє(в)ства к на(м) до литвы призвали были коу выслоуханью обычаєвъ доро(г) и посрѣдковъ которыми оу таковыи тадынки мѣли бы были початы быти (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **выслоуханью** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Пор. ***ВЫСЛУХАТИ.**

***ВЫСЛУХАТИ** *дієсл. док.* (6) (чого, що) *(уважно прослухати)* вислухати, заслухати (що): И мы... тотъ записъ его выслухавши, и иа то есмо дали Нисану Симъсичу нашъ листъ зъ нашою печетью (Краків, 1489 *РИБ* 432); Я Василей Волчкович из братомъ своим Львомъ... вызнаваєм сами на себє сим и⟨а⟩шим листомъ хто на нєго посмотрить або чтучи єго выслухат (!)... штож... продали єсмо кн⟨А⟩зю Костєнтину... Острозскомоу... зємлю пустовъскую (Ставків, 1491 *AS* I, 96—97); и мы ты(х) прывилею(в) на обє сторонє выслоухали и свєдцътва пѣа воєводина а пана юрѣєва (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **выслоухали** (1499 *ВФ*); *майб. 3 ос. одн.* **! выслухат** (1491 *AS* I, 96); *дієприсл. перед.* **выслухавши** 2 (1489 *РИБ* 432; 1495 *АЛМ* 85); **выслухавшы** 2 (1495 *БСКИ; РИБ* 620).

Див. ще ***ВЫСЛУШАТИ, *ВЫСЛЫШАТИ, СЛОУХАТИ 1, СЛУШАТИ 1.**

***ВЫСЛОУХЪ** *див.* ***ВЫСЛО-УХЪ.**

***ВЫСЛУШАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) *(уважно прослухати)* вислухати, заслухати: и мы єсмы єсмы (!) выслушали листь па(н) воитковь што єму писа(н) и оставили єсмы воитка при сулимовѣ (Львів, 1412 *Р* 81).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **єсмы єсмы (!) выслушали** (1412 *Р* 81).

Див. ще ***ВЫСЛУХАТИ, *ВЫСЛЫШАТИ, СЛОУХАТИ 1, СЛУШАТИ 1.**

***ВЫСЛЫШАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) *(уважно прослухати)* вислухати, заслухатн: тогдѣ єсмо выслышали рѣчь обою зо обоу стороиу н прнбкову н воиткову (Львів, 1412 *Р* 81).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **єсмо выслышали** (1412 *Р* 81).

Див. ще ***ВЫСЛУХАТИ, *ВЫСЛУШАТИ, СЛОУХАТИ 1, СЛУШАТИ 1.**

***ВЫСЛѫЖЄНІЄ** *див.* **ВИСЛОУЖЄНІЄ.**

ВЫСОКО *присл.* (1) високо: а покоул оусхочєт кн⟨А⟩зь Сємєнъ тои грєбли держатн высоко, тоє єсть оу єго воли (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).

Пор. **ВЫШЄ[1], НАИВЫШЄ, ПОВЫШЄ[1].**

***ВЫСОКЫИ** *прикм.* (9) *(який має велику відстань знизу догори)* високий (2): пытали єсмо Старыхъ боярь и мужєи старыхъ што была зємлА о(т)шла о(т) склѣнА къ блудову оу дєсАтину иио то єсмо опАтъ привєриули къ Склнию по высокую могилу (Луцьк, 1445 *Р* 150); а хотаръ тАмъ сєломъ да є(ст) о(т) вєликыи друмъ... а о(т)толА на высокыи дѣлъ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*);

высокая доуброва (4) *(назва діброви у Молдавському князівстві):* и ещє єсмы придали имъ к томоу монастнрєви три сєла по(д) высокою доубровою (Сучава,

1428 *Cost.* I, 233); и дали єсми ємоу... єще силище поу(д) (sic.— *Прим. вид.*) мѣятинами... и оу вишнїи конєцъ грабо(в) на баши гдє маѳєи сиди(т) и по(д) високою добровою гдє миклоушъ сиди(т) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541); в и с о к а п а с и к а (3) *(назва пасіки у Молдавському князівстві):* того ради и ѓ(с)во ми, даємъ и потвръждаємъ... именуємаа села на побратѣ... и съ млино(м) на телнцн и висока пасика (Сучава, 1443 *ДГСПМН);* мы пєтръ воєвода... знаменито чини(м)... ожє... дали єсми сє(с) листъ на(щ) людє(м)... о(т) пасыки о(т) високои (Побрата, 1448 *ДГПР*).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **высокыи** (1446 *ПГСПМР*); *наз. одн. ж.* **висока** (1443 *ДГСПМН*); *род. одн. ж.* **високои** I (1448 *ДГПР*); ! **высокою** I (1446 *ПГСПМР*); *знах. одн. ж.* **высокую** (1445 *Р* 150); *ор. одн. ж.* **високою, высокою** (1428 *Cost.* I, 233; 1437 *Cost.* I, 541); *місц. одн. ж.* **на высокои** (1429 *Cost.* I, 269).

Пор. ***ВЫШШИИ, НАЙВЫШИИ.***

ВЫСОЦЪКО *с.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Высоцьк: досъталося пану Барсану Анъдрѣеви Жоравъникн и Высоцъко селище и съ тымъ, што к Журавъникомъ и къ Высоцъку селищу изъ вѣка вечного тягъло (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Высоцъко** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *дав. одн.* **Высоцъку** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

ВЫСТЄРЄГАТИ *дієсл. недок.* (2) (кого, кого від чого) перестерігати, остерігати: и также имаємы єго выстерєгати о(т) всѣхъ злы(х) речєи (Сучава, 1433 *Cost.* II, 653); слюбуємъ томоу паноу Казимироу кролю... правоу вѣроу ховати... алибо их всѦх противности, которїи пришли коу нашємоу вѣдомоу, маєм оуставично выстєрєгати (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *інф.* **выстерегати** (1433 *Cost.* II, 653; 1462 *BD* II, 284).

Див. ще **ВЫСТЄРЄЧИ.**

WYSTEREHAT SIA *дієсл. недок.* (1) (*стп.* wystrzegać się, *стч.* vystříháti se) (від чого) остерігатися (чого): pospolityje majut utiahati i wysterehat sia (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).

ФОРМИ: *інф.* **wysterehat sia** (1388 *ZPL* 107).

Див. ще ***СТЕРЄЧИ СѦ.***

ВЫСТЄРЄЧИ *дієсл. док.* (1) (кого) перестерегти, остерегти: я илїа воєвода... оучинили є(с)ми къ сєи слоужбѣ... паноу владиславоу, кролевн... слоужбы... ховати... где бы коли того нєного пана нашего... лихоє оу волотство ражєно, а любо молвєно и овшємь мили зъ и(х) оусѣ(х) противны(х) речїи которы бы коли коу нашєи знаємости пришли оуставичнїи обыслати и выстерєчи (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

ФОРМИ: *інф.* **вистерєчи** (1436 *Cost.* II, 698).

Див. ще **ВЫСТЄРЄГАТИ.**

***ВЫСТИЯРНИКЪ** див.* **ВИСТИѦРНИКЪ.**

ВЫСТОЯТИ СѦ *дієсл. док.* (1) *(про маєток)* перейти у власність кредитора за давністю користування: Имѣнїя дѣди(ч)но которыи(ж) то оу пєнѦзѦ(х) запїсоують нєкоторы(х) оу наши(х) сторона(х) дѣржано до їи лѣ(т) а потомъсѦ выстояло (XV ст. *СЯ* 41 зв.).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. с.* **сѦ выстояло** (XV ст. *СЯ* 41 зв.).

ВЫСТОУПИТИ *дієсл. док.* (12) (з чого) відмовитися, відступитися (від чого) (8): Пришолъ перед нас кн⟨Ѧ⟩зь Василей из братом своимъ... а поведали намъ, штож оумовили межи собою о ивачєвьскии ставы... и рукоу дали собѣ с того нє выступити, тверъдо держати (Луцьк, 1463 *AS* I, 55—56); а єстли Ѧ ис тоєи мены выстоуплю, а любо нєкоторыи по мнѣ боудоучии... тогды Ѧ а любо по мнѣ боудоучии, королю двєстє роубле(в) заплати(т) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); а с того дѣлоу нє выстоупити з нас никоторомоу... бо єсмо тоє подѣлили соб⟨є⟩ вѣчнє и нєпороушно, а котрыи з нас выстоупить с того дѣлоу, тогдѣ осподарю королю... п Ѧтсоть кон (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); А нинє.... къ дочєры єго прыслалъ єси отмєтъника грєчєского закоиу, владыку Смолєнского... съ тымъ штобы она выступила зъ грєческого закону и прыступила бы къ рымъскому закону (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

◇ з ъ д о к о н ч ъ ч а н ь я в ы с т у п и т и (2) *див.* **ДОКОНЧАНЬЄ;** з ъ к р ѣ с т ъ н о г о (х р ѣ с т ъ н о г о) ц ѣ л о в а н ь Ѧ ⟨в ы с т у п и т и⟩ (2) *див.* ***КРЄСТЪНЫИ.***

ФОРМИ: *інф.* **выстоупити, выступити** (1463 *AS* I, 56; 1475 *AS* I, 70, 71; *AS* III, 14; 1478 *AS* I, 76); *перф. 3 ос. одн. ч.* **выступилъ** (1498 *BD* II, 413; 1499 *BD* II, 447); *майб. 1 ос. одн.* **выстоуплю** (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); *3 ос. одн.* **выстоупить** (1475 *AS* III, 14); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **хто-бы... выстоупил** (1475 *AS* I, 70); *3 ос. одн. ж.* **штобы... выступила** (1499 *BD* II, 448).

Див. ще ***ОТСТУПАТИ, ОТСТОУПИТИ** 3,* **ОТСТУПОУВАТИ.**

***ВЫСУМОВАТИ** дієсл. док.* (1) вирахувати, вичислити: Продал єсми имєнє... вынявши за трєтию част зо всихъ имєнєй моих отчизныхъ, выслуженыхъ и куплєных в зємъли тутошнєй волынской лєжачихъ... высумовавши што болшъ нє стоит за трєтию част всих имєнєй моихъ (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **высумовавши** (1475 *AS* I, 72).

***ВЫСЧОПЪ** ч.* (1) *(назва урочища у Волинській землі):* я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ єсми и далъ село своє Рожысче святому Иоанну Богослову... противъ островов нашихъ: Переделокъ и Струги, Глимєнца и Высчопа, и Тополного (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 1—2).

ФОРМИ: *род. одн.* **Высчопа** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2).

***ВЫСЫЛАТИ** дієсл. недок.* (1) (кого) відряджати, посилати: и мы пє(р)во сєго высылали та(м) того межы ними смотрѣти, ма(р)шалъка нашого намѣстника ли(д)ского... а намѣстника дороги(ц)кого (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **высылали** (1495 *ВМЗД*).

Див. ще ***ВЫСЛАТИ, ЗОСЛАТИ, ОДОСЛАТИ СѢ, *ОТОСЛАТИ, ПОСЛАТИ** 1,* **ПОСЫЛАТИ, *ПРЫСЫЛАТИ, *СЛАТИ, СЪСЛАТИ, *СЫЛАТИ.***

***ВЫТЕБСК** ч.* (1) *(назва головного міста у Вітебській землі)* Вітебськ: помню... хоживали подъ княземъ великимъ Витовтомъ дяди твоего отъ Вытебска до Смоленска (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *род. одн.* **Вытебска** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ВЫТЕСАТЫ *дієсл. док.* (3) (що на чому) вирізати, витесати: тамъ же есмо подле рики згару конецъ (!) усыпаты велилы и на граби грань вытесаты (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *інф.* **вытесаты** (1430 *ГВКЛ* 7, 8); *перф. 1 ос. мн.* **есмо... вытесалы** (1430 *ГВКЛ* 8).

ВЫТИ *див.* **ВЫИТИ.**

***ВЫТОЛТЪ** див.* **ВИТОВТЪ.**

***ВЫХОДИТИ** дієсл. недок.* (10) **1.** (із чого, від чого) *(про дорогу)* вести (від чого), виходити (з чого) (8): а хотаръ тѦмь селомь де є(ст)... право на дѦлъ... а о(т) толѣ... на доубъ роубѣжїє где поутъ о(т) млины выходнть во(н) нс лѣса (Сучава, 1446 *ПГСПМР*); а хотарь... на єди(н) боу(к) знамєна(н) що є(ст) бли(з)ко великои дороги где *въходи(т)* дорога из лѣса... на єдноу во(л)хоу знамєнаноу о(т)толѣ потоко(м) долоу до где въходи(т) пото(к) из лѣса (Сучава, 1490 *ДГСХМ*); А хотар томоу сєлоу... оу кран доуброви... от толѣ... чєрєс Лихїи поток опѦт оу конєць полє, где въходит поут от леса (Сучава, 1491 *BD* I, 449).

2. (з чого) *(брати початок — про річку)* випливати, витікати (3): и дали и потвръдили єсми... нашему монастирю... на Прутѣ едно озеро... и една гръла, що сѣ зоветь гръла Булхакова, и другая гръла, що выходить изь озера долу до мосту (Сучава, 1473 *ШКН* 164—165); и дали и приложили єсмы... монастироу о(т) нємца болото кривоѦ и озеро... съ грълою, на имѣ кышчина, що єсть исверха, о(т) по(д) конєць писка, о(т) где выходить гръла из днистра н тєчє(т) долоу (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **выходит, выходи(т), въходит, входи(т)** 7 (1484 *BD* I, 285; 1488 *ДГСПМ;* 1490 *ДГСХМ;* 1491 *BD* I, 449; 1499 *BD* II, 136); **выходить** 2 (1473 *ШКН* 165; 1500 *Cost. S.* 230); **выходитъ** 1 (1446 *ПГСПМР*).

***ВЫХОДЪ** *ч.* (3) **1.** оплата феодалові за право виходу з села або переходу до іншого господаря (2): а люди которыи осаднт кнѦз Михайло и кнѦз Костентин... на том имени, ино которыи оусхотѦт осести оу том имени, тыи мают дати кн⟨Ѧ⟩зем их м⟨и⟩л⟨о⟩сти по копє грошей выходоу (Острог, 1488 *AS* I, 88); а незаседѣлыи, коли оусхотя(т) о(т) нє(г) про(ч) поити, ка(к) в зє(м)ли обычаи єсть, выхо(д) о(т)да(в)ши волноємоу поити гдѣ хочє(т) (Луцьк, 1490 *Пам.*).

2. данина (1): (а) што межи твоєѣ землѣ суть кнѦ(ж)ниѦ єолости давали выходъ бѣлои ордѣ то намъ наше даитє (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *род. одн.* **выходоу** (1488 *AS* I, 88); *знах. одн.* **выходъ, выхо(д)** (1392—1393 *РФВ* 170; 1490 *Пам.*).

ВЫШ *див.* **ВЫШЄ** [1].

ВЫША *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* выше): мы Стєфан воєвод... чиним знамєнїто... ожє приидоша прѣд нами... болѣре Мълинъ и Выша... и дали и отстоупнлн слоугам нашим Нѣгоулови и Татоулови... села... на имѣ Роуси... и... Редѣни (Сучава, 1458 *BD* I, 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Выша** (1458 *BD* I, 20).

ВЫШЄ [1]**, ВЫШЄЙ, ВЫШЬШЄ, ВИШЄ, ВЫШ** *присл. в. ст.* (50) **1.** *(викладений раніше на письмі)* вище, раніше (48): и мы пановє... слюбуємъ... влодиславови, кролєви польскому...вѣрно служити, а николи сѦ роздѣлити на вѣкы и с кроллвьствомъ польскимъ, Ѧкоже вышьше писано (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607—608); тоє вьсє што бы имъ оурикъ съ вьсѣмъ доходомъ имъ и дѣтємъ и(х) каж(д)ому своѦ ча(ст), якоже в⟨ыше⟩ стоитъ (Сучава, 1428 *Cost.* I, 221); Ино я, Стєпанъ Куначковичъ Гуща вышей писаный, записую князю Федору... тую третюю часть отчизны именія моего... якъ въ семъ моемъ листу вышей выписано (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); мы сами с нашимь живото(м) бoуде(м) пере(д) єго мл(с)тїю, яко выше на то(м) листоу проѦвлѦемъ (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774—775); Іо Стєфан воєвода... на тыє слюбы и присѣгы, що выше пишем... слюбоуєм посполоу и съ сыном нашим Богданом (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

2. *(в напрямі до верхньої частини чого)* вгору, уверх (2): яко да оутвръ⟨димъ⟩ на(ш) цръковъ монастырю о(т) быстрици... на имѣ ботна и съ оусими озєрами... и о(т) чєрвлєного кєшєнєва до дн(л) загорни, а выше нистромъ и пои(ж) и оуси пасикы (Сучава, 1455 *Cost.* II, 531); яко да оутвръдим цръковъ... съ оусими озєрами... от Чєрвлєного Кєшєнєва до дил Загорни, и вишє Днистром и пониже оуси пасики (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 8).

Див. ще **З ВЫШЄ** [1]**, ПОВЫШЄ** [1].

Пор. **ВЫСОКО, НАИВЫШЄ.**

ВЫШЄ [2]**, ВЫШЄЙ** *прийм.* (45) *(з род.)* **1.** *(виражає просторові відношення, вказує на місцезнаходження чого)* вище (43): а хотаръ ємоу выше страхотѣнѣ гори жежиєю на ворловоую могилоу (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27); а межи тыми городы и межи нашєю землєю рускою то границѣ будуть вѣчныи... али жь до великои рѣки днѣстра выше села потока (Ланчиця, 1433 *P* 125); и є(ст) виногра(д) выше немєцкого города (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185); и даємъ стомоу монастирю молдавици посадоу, що є(ст) на молдавѣ, вышє о(т) бани (Сучава, 1453 *Cost.* II, 453); а мы також... єсми дали и потвръдили слоузѣ нашемоу... тотоу сєлищоу за Проутом, гдє бил тръгъ Сърати, по выше оустїе Сърати (Сучава, 1489 *BD* I, 373); Пакь господство мы даль съм имь... привиліе от Алєксандра воєводї... на тоти села, що... дѦд нашь Алєксандръ воєвода... даль три села на Бистрицн, выше Бакова (Гирлов, 1499 *BD* II, 162); и дали господствоу мы петь сель... три на Бистрици, выше Бакова (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

2. *(виражає кількісні відношення)* більше, понад (1): Оуро(д)нїци соу(д)и коморникы о жало(б) малы(х) которыхъ то поклодаємь (!) о(т) трнцати гнївєнъ (!) ажь нїже нє (имє)ють вѣньци бра(т) памє(т)но(г) одна два гро(ш)а выше три(д)цатї гривєнъ д̄ гро(ш)и (XV ст. *СЯ* 43—43 зв.).

3. *(виражає об'єктні відношення, вказує на перевищення норми)* зверх, крім (чого) (1): Про памєт: Водорацкий вышей дани взѦл 100 суднов и судно (Вільна, 1496 *АЛРГ* 73).

Див. ще **З ВЫШЄ** [2]**, ПОВЫШЄ** [2].

***WYSZEJ MENENYJ** *див.* ***ВЫШЄМѢНЄНЫЙ.**

ВЫШЄЙПИСАНЫЙ *див.* **ВЫШЄПИСАННЫЙ.**

***ВЫШЄМѢНЄНЫЙ** *прикм.* (5) вищеназваний, вищезгаданий: Umyslili jesmo ... i dali prawa i wolnosti... wyszej menenoj meszkajuczim w tom panstwie naszom (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); и волєн пан вѣлєнский кн⟨Ѧ⟩зь Костєнтинь... тыє земли выше мѣнєныє отдати и продати (Ставків, 1491 *AS* I, 97); и мы... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє... даєм... так широко и долго... как же и перво того держали тыи выше мєн⟨є⟩ныи кн⟨Ѧ⟩жата: кн⟨Ѧ⟩зь Василей а кн⟨Ѧ⟩зь Андрѣй (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).

ФОРМИ: *дав. одн. ж.* **wyszej menenoj** (1388 *ZPL* 103); *наз. мн. с.* **выше мєи⟨є⟩ныи** (1499 *AS* I, 118); *наз. мн. ж.* **выше мѣиеныи** (1491 *AS* I, 97); *знах. мн. ж.* **выше мѣненые** (1491 *AS* I, 97); *ор. мн.* **вышемеиеиыми** (1499 *ГОКІР*).

ВЫШЄПИСАННЫИ, ВЫШЄПИСАННЇИ, ВИШЄПИСАННЇИ, ВИШЄПИСАНЇИ, ВЫШЄПИСАННЫ, ВЫШЄПИСАНЫ, ВЫШЄЙПИСАНЫЙ *прикм.* (1354) *(попередньо зазначений)* вищеназваний, вищезгаданий (909): а на то оусє и слюбуємъ безъ льсти и безъ хитрости и с тѣми со оусѣми вышєписаными вѣчныи тонъ (!) записъ твєрдо держѦти (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); а хотаръ тѣмъ вышєписаннымъ сєломъ и сєлищє(м) да є(ст) съ вьсѣмы старыми хотари куда из вѣка оуживали (Сучава, 1443 *ПГСММ*); а коли быхмн то(г) нє пополнили и нє заплатили пан(у) Михаилу на тоты дни вышєписа(н)ны(х), а мы сѦ по(д)даємъ ажєбы оузѦ(л) оу нашємъ имѣнии оу Карловѣ пѦ(т)дєсѦтъ воловъ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); И оу том оуставши наш вѣрныи пан Моушат дворник и заплатил он вьси тоты вышєписанныи пинѣзи р̄ злат татарских оу роуки слоузѦ нашємоу паноу Щєфоулоу питарю (Ясси, 1476 *BD* I, 208); и тыи вси пошлины ему єсмо отпустили съ того села панъцерного тыхъ пошлинъ вышей писаныхъ не надобе ему давати (Вільна, 1499 *РИБ* 777); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того вышєпнсаннаго нашєго даанїѦ и потвърж(д)єнїѦ, таковїи да єсть проклѦ(т) о(т) г̃а б̃а (Ясси, 1500 *Cost. S.*, 231);

(попередньо з'ясований) вищевикладенній (445): ⟨а н⟩а булшєю крѣпости всє въшєписаному вєлѦли єсмы нашєму в⟨ѣрно⟩му пану псаию логоѳєту писати и привѣсити нашу ⟨пє⟩чатъ к сємоу листу нашєму (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65); а на болшєє потвєрженїє велѣли єсмы привѣсити нашоу печать малоую къ сємоу листоу нашємоу, але тѣмь потвєрженїємь потвєржаємь, яко и великою печатью до колѣ нмуть съвръшити нашє дѣло вышєписанноє (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 122); а то всє выше писаноє слюбоує(м) здержати и попо(л)нити при н̃шои чти и при хри(с̃)анскои вѣрѣ (Снятин, 1454 *P* 163); а про лѣпшую справєдливость и на твєрдость выше писаных рєчей и печати свои привѣсєли (!) єсмо к сему н⟨а⟩шому листоу (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); И курило послалъ сѦ о то(м) до книгъ зє(м)ски(х), што(ж) в книги таѦ ре(ч) выше(и) писажаѦ нєоувєдєна (Вільна, 1495 *БСКИ*); Мы Георгїє архїєпнскопь Соучавскои и земли молдавской, Василіє Єпископь Долнѣи єпископїи Романова тръга... слюбили єсмо... о вьси рѣчи *више писаннїи* въ вьсѦхсловѦх, вышєписанномоу наияснѣишомоу паноу Яноу Олбрахтоу... кролєви полскомоу... нєпороушенно дръжати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425—426); А на болшоую крѣпость и потвръжденїє томоу вьсємоу вышєписанномоу, вєлѣли єсмы нашємоу вѣрномоу паноу Тъоутоулови логофєтоу

писати и нашоу пєчат завѣсити к семоу листоу нашємоу (Ясси, 1500 *BD* II, 176).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **вышєписаиы** 8 (1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* I, 41; 1466 *BD* I, 113; 1469 *BD* I, 138; 1470 *BD* I, 150; 1473 *BD* I, 187; 1474 *РГС;* 1499 *BD* II, 156); **вышєписаиы** 5 (1462 *BD* I, 54; 1467 *Cost. S.* 69; 1470 *BD* I, 141, 155; 1472 *BD* I, 172); **вышєписанный, вишєписа(н)ны(и)** 5 (1471 *ДГСМПБ; DIR«A»* 527; 1473 *ШКН* 165; 1479 *Cost. S.* 98; 1499 *BD* II, 422); **вышєписаннїи, вишєписаннїи** 2 (1499 *BD* II, 425, 443); **вишєписанїи** 1 (1470 *BD* I, 153); **вышей писаный** 1 (1449 *АЛМ* 8); *род. одн. ч., с.* **вышєписаниаго, вишєписаииаго, вышєписанна(г), вышписаина(г), вы(ш)писанна(г), вы(ш)писаинаго, вишєписанънаго** 357 (1400 *DIR«A»* 433; 1408 *Cost.* I, 61; 1420 *Cost.* I, 136; 1434 *ДГСММ;* 1448 *Cost.* II, 324; 1457 *UKP;* 1469 *BD* I, 134; 1479 *BD* I, 224; 1484 *BD* I, 286; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **вишєписанаго, вышєписанаго, вишєпи(с)наго** 34 (1400 *Cost.* I, 37; 1411 *P* 77; 1432 *Cost.* I, 338; 1441 *DIR«A»* 477; 1454 *Cost.* II, 513; 1466 *BD* I, 110; 1479 *Cost. S.* 102; *ПГВСА;* 1492 *BD* I, 506; 1495 *BD* II, 39 і т. ін.); **вышєписанного, вишєписаиого, вышєписанно(г)** 17 (1409 *Cost.* I, 65; 1436 *BAM* 29; 1445 *Cost.* II, 729; 1447 *Cost.* II, 289; 1452 *Cost.* II, 432; 1456 *Cost.* II, 582; 1458 *DIR«A»* 513; 1464 *BD* I, 84; 1468 *BD* I, 128; 1491 *BD* I, 467 і т. ін.); **вышєписаиого, вишєписаиого** 4 (1414 *Cost.* I, 111; 1436 *Cost.* I, 484; XV ст. *НРРГ*; 1490 *DC* 148); **вышєпи(с)ннааго, вышєписаинааго** 2 (1444 *DIR«A»* 481; 1448 *Cost.* II, 342); **! вы(ш)писа(н)нго, ! вишєписаниго** 2 (1453 *Cost.* II, 462; 1467 *Mih. Doc.* 126); **! вышписаиаго** 1 (1460 *Cost. S.* 41); **! вишєписаино** 1 (1468 *BD* I, 126); **! вишєписа(н)ио(м)** 1 (1459 *Cost. S.* 22); *дав. одн. ч., с.* **вышєписаиномоу, вишєписаинномоу, вы(ш)писанномоу, вы(ш)пи(с)иием(у), вышьписанному, вышєпи(с)нномоу, вышеписсаииомоу, wyszepysannomu, ! вышєписаиием** 421 (1411 *Cost.* I, 95; 1420 *Cost.* I, 136; 1439 *Cost.* II, 32; 1445 *Cost.* II, 219; 1454 *ПГПММ;* 1467 *BD* I, 119; 1479 *BD* I, 224; 1483 *Cost. D.* 31; 1490 *BD* I, 388; 1500 *BD* II, 176 і т. ін.); **вышєписаномоу, вишєписаиому, ви(ш)писаиомоу, ви(ш)пи(с)иомоу, въшєписаному** 52 (1409 *Cost.* I, 65; 1433 *P* 121; 1443 *Cost.* II, 145; 1456 *Cost.* II, 583; 1468 *BD* I, 131; 1479 *DC* 141; 1489 *Cost. S.*134; 1490 *BD* I, 404; 1491 *BD* I, 467; 1495 *ПГВСР* і т. ін.); **вышей писаному** 3 (1442 *Cost.* II, 717; 1498 *ГВКОО*); **вышєписанноумоу** 2 (1438 *Cost.* II, 8; 1458 *BD* I, 20); **вышєписааномоу** 1 (1460 *Cost. S.* 41); *знах. одн. ч.* **вышєписани** (1470 *BD* I, 150); *ор. одн. ч., с.* **вышєписаниымъ, вышєписаннымь** 4 (1415 *Cost.* I, 122; 1426 *BAM* 22; 1431 *Cost.* I, 317; 1443 *Cost.* II, 131); **вышєпис⟨аномъ⟩** 1 (1436 *Cost.* I, 444); *місц. одн. ч.* **о вышєписаиномъ** 1 (1443 *Cost.* II, 132); *наз. одн. с.* **вышєписанное, вишєписаиное, вы(ш)писанное, вишєпи(с)нное, ! вышєписаннае** 127 (1428 *Cost.* I, 218; 1432 *ДГВІН*; 1446 *DIR«A»* 485; 1455 *Cost.* II, 531; 1464 *Cost. S.* 59; 1470 *DIR«A»* 523; 1475 *Cost. D.* 3; 1480 *BD* I, 246; 1495 *BAM* 71; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **вишєписаиое, вышєписаное, вы(ш)писаное** 19 (1449 *Cost.* II, 392; 1453 *Cost.* II, 445; 1459 *DIR«A»* 514; 1463 *Cost. S.* 45; 1468 *BD* I, 130; 1474 *РГС;* 1480 *BD* I, 243; 1490 *BD* I, 403; 1495 *BD* II, 46; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **вышєписанко, вышпи(с)ино** 3 (1445 *Cost.* II, 219; 1449 *Cost.* II, 386; 1493 *Cost. S.* 176); **ви(ш)писано** 1 (1453 *Cost.* II, 468); **вышєписсааное** 1 (1448 *Cost.* II, 342); **! вышєписаны** 1 (1429 *Cost.* I, 249); *зам. род. ч.* **вышєписаиное** Петра воєводы 1 (1448 *DIR* № 10a); *зам. дав.* на боулшєю крѣпо(ст) все **вишєписаиное** вєлѣли є(сми)... привѣсити... печа(т) 1 (1458 *DIR«A»* 513); *знах. одн. с.* **вышєписаниое, вншєписанное, вы(ш)писаиное, wysze wypysannoje** 54 (1415 *Cost.* I, 122; 1435—1436 *Cost.* I, 494; 1446 *Cost.* II, 251; 1457 *Cost.* II, 811; 1468 *BD* II, 302; 1475 *BD* II, 329; 1481 *BD* I, 249; 1499 *BD* II, 147 і т. ін.); **вышєписаное, вишєписаное** 5 (1448 *DIR* № 10 b; 1454 *P* 163; 1457 *BD* II, 257; 1499 *ГОКІР*); **вышейписаное** 1 (1497 *РИБ* 683); *зам. наз. мн.* **вышєписанное...** села... да соуть 1 (1500 *BD* II, 173); *наз. одн. ж.* **выше(и)писанаѧ** 1 (1495 *БСКИ*); **вышєписанна, вышєписанн⟨а⟩** 2 (1440 *DBAc* 32; 1497 *BD* II, 119); *род. одн. ж* **вышєписаниои** (1497 *BD* II, 99, 100); *дав. одн. ж.* **вышєписаниои, вишєписаинои, вишєписа(н)но⟨и⟩** 10 (1476 *BD* I, 209; 1491 *BD* I, 473; 1493 *BD* II, 27; 1497 *BD* II, 109, 119; *Cost. S.* 212; 1499 *BD* II, 136, 156, 160); **! вишєписанною** 2 (1488 *BD* I, 325; 1493 *ПГВСЦ*); **вишєписаннъи** 1 (1491 *BD* I, 464); *знах. одн. ж.* **вышєписаииоую, вишєписанною, ви(ш)писа(н)ною** 5 (1425 *Cost.* II, 422; 1448 *Cost.* II. 362; 1460 *BD* I, 41; 1462 *BD* I, 67; 1497 *BD* II, 100); **вишєписаннною** 1 (1491 *BD* I, 452); *наз. мн.* **вышєписанный** 1 (1448 *ДГПР*); **вышєписаннїи** 1 (1499 *BD* II, 425); **вышєписанїе** 1 (1468 *BD* I. 126); **! вышписаны(х)** 1 (1437 *Cost.* I, 541); *наз. мн. ч.* **вышєписаины, вишєписанны** 2 (1443 *Cost.* II, 128; 1465 *DIR«A»* 518); **вышєписаны** 1 (1440 *DBAc* 32); **вишєписаинїи** 1 (1499 *BD* II, 423); *наз. мн. с.* **вишєписаннаа, вышєписаниаѧ, вишєписаннаѧ** 6 (1446 *Cost.* II, 251; 1454 *Cost.* II, 517; 1462 *BD* I, 63, 65; *Cost. D.* 11; 1464 *BD* I, 85); *род. мн.* **вышєписанных, вышєписаины(х), вишєписа(н)ны(х)** 12 (1436 *DIR«A»* 469; *Cost.* I, 473, 476; 1437 *Cost.* I, 515; 1438 *Cost.* II, 26; 1447 *Cost.* II, 288; 1448 *ДГПР;* 1464 *DIR«A»* 517; 1499 *BD* II, 154, 156); **вышєписанних, вишєписаниих** 10 (1438 *Cost.* II, 15; 1441 *DBAc* 35; 1442 *Cost.* II, 101; 1458 *BD* I, 19; 1475 *BD* I, 200; 1482 *BD* I, 263; 1490 *BD* I, 420; 1499 *BD* II, 130, 426); **вышєписаны(х), вышєписаиых, вишєпи(с)ны(х)** 4 (1454 *Cost.* II, 513; 1463 *AS* I, 55, 56; 1467 *СП* № 13); **вышєписани(х), вишєписаиихъ** 3 (1454 *Cost.* II, 508—509; 1458 *Cost.* II, 815; 1490 *Пам.*); **вышейписаныхъ** 2 (1492 *АЛМ* 31; 1499 *РИБ* 777); **вышєписаиы** 1 (1437 *Mih.* 203); **вышєписа(и)ни** 1 (1472 *ДГСВМ*); **вышєписанныхъ** 1 (1441 *DBAc* 37); **! вышєписаниы(м)** 1 (1438 *Cost.* II, 7); *дав. мн.* **вишєписаиим, вышєписанним, ви(ш)писанни(м)** 18 (1470 *DIR«A»* 522; 1475 *BD* I, 200, 1479 *Cost. S.* 98; 1488 *BD* I, 342; 1490 *BD* I, 434; 1491 *Cost. D.* 37; 1493 *BD* II, 19; 1495 *BD* II, 59; 1497 *BD* II, 107; 1499 *BD* II, 163 і т. ін.); **вышєписаным, вышєписаинымъ, вышєписаниымь, вишєписанным** 13 (1434 *ДГСММ;* 1435 *Cost.* II, 691; 1436 *DIR«A»* 469; 1443 *ПГСММ*; 1446 *ПГСПМР*; 1448 *Cost.* II, 314; 1473 *ШКН*; 1490 *BD* I, 392; 1495 *ПГВСР*; 1499 *BD* II, 167 і т. ін.); **вишєписаним, вишєписанимъ, вышєписаиимь** 4 (1443 *BAM* 41; 1480 *BD* I, 239; 1488 *BD* I, 356; 1490 *BD* I, 404); **вышєписаны(м), вишєписаным** 2 (1453 *Cost.* II, 766; 1495 *BD* II, 249); **! вышєписаны(х)** (1437 *Cost.* I, 541); *знах. мн.ч.* **вышєписаиіїи, вишєписаниїи** 36 (1484 *BD* I, 276; 1487 *BD* I, 291; 1488 *BD* I, 317; 1490 *BD* I, 400; 1491 *BD* I, 449; 1492 *BD* I, 506; 1493 *ПГВСП;* 1494 *BD* II, 32; 1497 *Cost. S.* 223; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **вышєписанныи, вишєписаиныи** 12 (1467 *BD* I, 122; 1476 *BD* I, 208; 1481 *BD* I, 248; 1487 *BD* I, 30; 1488 *BD* I, 354; 1495 *Cost. S.* 193; 1497 *BD* II, 98, 102; *Cost. S.* 208; 1499 *BD* II, 147, 154, 168); **вишєписанїи, вышєписанїи** 13 (1483 *BD* I, 269; 1484 *BD* I, 285; 1486 *BD* I, 289; 1488 *ДГСВМЩ;* 1490 *BD* I, 396; 1491 *BD* I, 456; 1494 *BD* II, 38; 1495 *BD* II, 55 і т. ін.); **вишєписаныи** 2 (1466 *DIR«A»* 519; 1483 *Cost. S.* 121); **вишєписанних, вышєписаиних** 4 (1475 *BD* I, 206; 1482 *BD* I, 262; 1493 *Cost. S.* 176; 1500 *Cost. S.* 234); **вышєписаниыхъ, вы(ш)писаниы(х)** 2 (1453 *Cost.* II, 466; 1459—1460 *ЗНТШ*, CLIII, фотокоп.); **вишєписаних** 2 (1480 *BD* I, 244; 1482 *BD* I, 260); **вишєписаини, вышєписании** 3 (1478 *BD* I, 219; 1479 *BD* I, 221; 1490 *BD* I, 397); **вишєписани** 2 (1487 *BD* I, 297; 1490 *BD* I, 387); **вишєписаны** 1 (1462 *BD* I, 52); *знах. мн. ж.* **вишєписаниїи, вышєписаинїи** 3 (1495 *BD* II, 92; 1499 *BD* II, 419, 425—426); **вышєписаныи** 1 (1453 *Cost.* II, 766); **вышєписаиы** 1 (1453 *Cost.* II, 766); *знах. мн. с.* **вышєписаиїи, вишєписанїи** 2 (1493 *Cost. D.* 45; 1499 *BD* II, 163); **вышєписаннїи, вишєписа(н)нїи** 2 (1491 *Cost. D.* 37; 1500 *BD* II, 173); **вышєписанныи** 1 (1499 *BD* II, 154); **вышєпи-**

саныи 1 (1499 *РИБ* 777); **вышєписаны** 1 (1447 *Cost.* II, 273); **вышєписаина, вишєписанна** 3 (1459 *BD* I, 32; 1462 *BD* I, 67); **вышєписаннаа, вишєписаннаа** 3 (1447 *Cost.* II, 273; 1462 *BD* I, 67; 1472 *DIR«A»* 528); **вышєписанных, вышєписанны(х), вышєп(иса)нны(х)** 3 (1436 *Cost.* I, 455; 1447 *Cost.* II, 288; 1490 *BD* I, 392); **вышєписаниые** 1 (1441 *DBAc* 37); **вышейписаиые** 1 (1497 *РИБ* 683); *ор. мн.* **вышєписанными** (1393 *Cost.* II, 607); *місц. мн.* **оу вы(ш)писаны(х), вишєписаных** 2 (1449 *Cost.* II, 391; 1457 *BD* I, 4); **оу вишєписани(х)** 1 (1490 *DC* 148); **на вышєписанных** 1 (1490 *BD* I, 392); **на вышєписанних** 1 (1492 *Cost. S.* 162).

Див. ще ***ВЄРХОУВЫПИСАНЫЙ, *ВЄРХОУОПИСАНЫЙ, *ВЄРХУПИСАНЫЙ, *ВЄРХУПСАНЇИ, *ЗВЄРХУВЫПИСАНЫЙ, *НАВЄРХПИСАННЫЙ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇИ, *ПЄРВЕИВЫПИСАННЫЙ, *ПЄРВЕЙПИСАНЫЙ, *ПЄРВОВЫПИСАНЫЙ, *ПЄРВОИНАПИСАНЫЙ, *ПЄРВОНАПИСАНЫЙ, *ПЄРВОПИСАНЫЙ, *ПЄРВѢИНАПИСАНЫЙ, *ПЕРЕДЪПИСАНЫЙ, *ПРЄДЪПИСАНЫЙ, *ПРѢЖЄНАПИСАНЫЙ, *СВЄРХАВЫПИСАНЫЙ, *УВЄРХУВЫПИСАНЫЙ.**

ВЫШЄРЄЧЄННЇИ, ВИШЄРЄЧЄННЇИ *прикм.* (8) вищеназваний, вищезгаданий: мы Стєфанъ воєвода... чинимъ знаменито... ожє... дали єсми монастирю о(т) молдавицн двѣ челѣди циганскыи... и ни єдиниъ о(т) наши(х) рѧдца примѣса къ тѣмъ вышєписаннымъ цигаиомъ да нє имаєтъ такождє и къ дѣтємъ и(х) и къ въсєму племєню и(х), що из тѣ(х) двѣ вышерє(ч)нны(х) челѣдє(х) выидєтъ (Дорогуня, 1434 *ДГСММ*); И також жадного непрїятєлѣ нашєго, которїи колвє непрїятел наш хотѧл бы назвати сѣ господарєм нашєн зємлн молдавскои, и оупадноул бы оу кролѣ его милости... а вышєреченнїи крал и братїя єго милости... нє имают таковаго чловѣка прїимити (Гирлов, 1499 *BD* II, 420); Ино мы впамата(в)ши (!) єго к на(м) вѣрную слоужбоу з ласки нашоє тоє село вышєреченноє сомино... дали єсмо ивашкоу роусиновичоу (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **вышереченнїи, вишереченнїи** (1499 *BD* II, 419, 420); *дав. одн. с.* **виш(є)реченому** (1493 *BD* II, 6); *знах. одн. с.* **вышерєчєиное, (выше)реченное** (1478 *BD* I, 219; 1499 *ГОКІР*); *род. мн.* **вышерє(ч)ныы(х)** (1434 *ДГСММ*); *дав. мн.* **вышерєчены(м)** (2-а пол. XV ст. *СПС*); *ор. мн.* **вышерече(н)ными** (1481 *ГПМ*).

Див. ще ***НАПЄРЄДРЄЧЄНЫЙ, *НАПРЄДЪРЄЧЄНЫЙ, *ПЄРВОРЄЧЄНЫЙ, *ПЕРЄДЬРЕЧЄНЫЙ, ПРЄДРЕЧЄННЇИ, *ПРЄЖЕРЕЧЄНЫЙ, ПРЄРЕЧЄНЫЙ, *ПРОРЕЧЕНЫЙ.**

! ВЫШИПИСАНЫХ *див.* **ВЫШЄПИСАННЫЙ.**

***ВЫШИТИ** *дієсл. док.* (1) (що) вишити: кнѧнни (!) олена вышила сни вздоухъ великомоу архистратигоу михаилоу (б. м. н., 1466 *ОБРН* 128).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* **вышила** (1466 *ОБРН* 128).

***ВЫШНЄВЄЦЪ** *ч.* (9) *(назва річки у Молдавському князівстві):* понєжє оумыслили єсмы добро(ю на)шею мислїю... и дали єсми жонѣ нашєи кнѧ(гини) марєны монастиръ иа вышнєвцѣ (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248); а хотаръ тои пасници: поченши из долоу где оупад(а)єть Моловатецъ оу Вышнивецъ, та гори Вишнивцем до верха, и полѣни по верха Вишнивца въси до хотарѣ кнѣгнинна (Сучава, 1470 *BD* I, 148).

ФОРМИ: *род. одн.* **вишиивца** 2 (1470 *BD* 1, 148; *DIR«A»* 522); **вышнєвца** 1 (1429 *Cost.* I, 248); *дав. одн.* **вишнивцу** (1470 *DIR«A»* 522); *знах. одн.* **вышнєвецъ** 1 (1429 *Cost.* I, 248); **вышнивецъ** 1 (1470 *BD* I, 148); *ор. одн.* **вышнєвцемъ** 1 (1429 *Cost.* I, 248); **Вишнивцем** 1 (1470 *BD* I, 148); *місц. одн.* **на вышнєвцѣ** (1429 *Cost.* I, 248).

***ВЫШНЄВЪ** *ч.* (1) *(назва міста у Белзькій землі)* Вишнів: мы алєксандръ воєвода... знаменито чнни(м)... ожъ єсмо просилн... пано(в) ра(дї) кролевскои, то є(ст)... по(д)столи лвовскы, пана штнбора изъ выш(н)єва, ... и иныи пановє русци, иже мы слюбуємъ и слюби(л) єсми служити королю єго мл(с)ти (Банилів, 1455 *Cost.* II, 769).

ФОРМИ: *род. одн.* **выш(н)єва** (1455 *Cost.* II, 769).

ВЫШНИВЄЦЪ *ч.* (1) *(назва села на Буковині):* тѣм мы видѣвшє є(г) правою и вѣрною слоужбою до нас... дали... єсми єму... сєла на имѣ шизкоуци... и вышнивєцъ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 577).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вышнивецъ** (1456 *Cost.* II, 577).

ВЫШНІИ *прикм.* (51) 1. верхній, горішній (47): тѣмъ мы... дали єсми ємоу... єще силище поу(д) мъятинами где роужи(ч) сиди(т)... и оу вишніи конецъ грабо(в) на баши где маѳєи сиди(т) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541); коли кн(ѧ)зю Семену спустити вышній ставъ, а в тотжє час кн(ѧ)зю Василью спустити свой ставъ нижнїи (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); а хо(та(р)) томоу о(т) половини половина сєло, о(т) ръшкани, ви(ш)наа ча(ст), да є(ст) о(т) половини половина, о(т) оусе(г) хотарѣ (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

2. *(про бога)* всевишній (1): а кто нє съдєржитъ нашъ записъ, тотъ да єстъ проклѧтъ *(в ориг.* покрѧтъ.— *Прим. вид.)* от вышнаго бога (Коломия, 1448 *Cost.* II, 306).

3. вищевказаний, вищенаведений (1): А... корол єго милость и Короуна абы нам полнили и здержали, подлоуг слюбов и записов... што их проѧвлѧємь оу вышнєм писмени (Сучава, 1462 *BD* II, 292);

◇ в ы ш н я я д о у б р о в а (1) *(назва діброви у Молдавському князівстві):* а хотарь ємоу є(ст)... горѣ до моста... о(т) того моста прости...на краи вышнеи доубровоу (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); в и ш н ї и м о я т и н и (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* и дали єсмн ємоу... єще... оу вишнїи мояти(н) сєла що кнѣгинина была (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **вышнін, вышнии** 3 (1446 *ПГСПМР;* 1480 *BD* I, 243); *род. одн. ч.* **вышиаго** (1448 *Cost.* II, 306); *дав. одн. ч.* **вишнємоу** (1475 *BD* I, 206); *знах. одн. ч.* **вишніи** 4 (1437 *Cost.* I, 541; 1475 *BD* I, 206); **вышнін** 2 (1463 *AS* I, 55; 1489 *BD* I, 373); *місц. одн. с.* **оу вышнєм** (1462 *BD* II, 292); *наз. одн. ж.* **вишнѣѧ** 11 (1490 *BD* I, 432; 1494 *BD* II, 38; 1495 *BD* II. 41, 74, 77, 78; 1497 *BD* II, 109; *Cost. S.* 212); **вишнѣа, ви(ш)нѣа** 3 (1495 *BD* II, 43; 1497 *Cost. S.* 209; 1500 *Cost. S.* 234); **вишнаа, ви(ш)иаа** 2 (1500 *Cost. S.* 234); **вишнєѧ** 2 (1491 *BD* I, 472); **вышнаѧ** 2 (1467 *BD* I, 121; 1483 *BD* I, 274); **вышнѣа** 2 (1469 *BD* I, 134; 1497 *BD* II, 119); **вишнѧа** 1 (1497 *BD* II, 119); **вишнє(а)** 1 (1488 *Cost. S.* 127); **вышнѣѧ** 1 (1495 *BD* II, 74); **вѣшнѣѧ** 1 (1490 *BD* I, 432); *род. одн. ж.* **вишнои** 3 (1494 *BD* II, 38; 1495 *BD* II, 78; 1497 *BD* II, 119); **вышнєи** 1 (1400 *DIR«A»* 433); **вышнои** 1 (1497 *Cost. S.* 212); **вишнєи** 1 (1465 *BD* I, 88); **вишнии** 1 (1491 *BD* I, 472); *знах. одн. ж.* **вышноую** 2 (1487 *BD* I, 302; 1488 *BD* I, 354); **вышнію, вышниию** 2 (1473 *ШКН* 165); **вишнїє** 1 (1491 *BD* I, 473); *род. мн.* **вышиих** (1499 *BD* II, 147); *знах. мн.* **вишніи** (1475 *BD* I, 206).

Див. ще **ВИШНЇИ ЖИКОВ, *ВИШНЇИ ЛОУГЪ, КОБЪЛЇЄИ ВИШНЫЙ.**

***ВЫШНѢВѢЦКИЙ** *прикм.* (1): А мнѣ кн(ѧ)зю Михайлу Васильевич(у) Избаразкому достал сѧ город Вишнѣвєць... и з мытомъ вышнѣвѣцким (Вишневець, 1482 *AS* I, 81).

ФОРМИ: *ор. одн. с.* **вышнѣвѣцким** (1482 *AS* I, 81).

Див. ще ***ВИШНЄВСКИИ.**

Пор. **ВИШНЄВЄЦЬ.**

***ВЫШНЯ**[1] *ж.* (2) *(назва річки у Подільській землі):* тамъ же одъ той могылы у гору рички Вышни, где пришлисмо... засталысмо пана Даныла (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *род. одн.* **Вышни** (1430 *ГВКЛ* 8); *знах. одн.* **Вышню** (1430 *ГВКЛ* 8).

***ВЫШНЯ**[2] *ж.* (1) *(назва міста у Львівській землі)* Судова Вишня: а писанъ листъ оу вышни (Вишня, 1393 *Р* 52).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу вышни** (1393 *Р* 52).

***ВЫШПИСАННЫЙ** *див.* **ВЫШЄПИСАННЫЙ.**

***ВЫШШЄПИСАЧЫИ** *див.* **ВЫШЄПИСАННЫЙ.**

***ВЫШШИИ** *прикм. в. ст.* (4) **1.** *(Більший за значенням)* виший (2): про то мы сказоуємь ажь которын соу(д)я ко(г) не исправедливо осоуди(т) нєбоячисѧ бга то(т) имєє(т) на вышъшєє право о(т)озвать имєѣть ємоу пєрвоє о(т)ложи(т) три гривны а коли(ж) соу(д)ю пєрємо(ж)мь вышшимь правомь маеть ємоу вѣрноуть за сѧ три гривны за соромотоу из виною єї (XV ст. *ВС* 33 зв.).

2. *(у часовому відношенні)* давніший (1): абы тоє што к ва(м) писали бєзо льсти писали. Бо ровными таковыми хитростѧми а льстѧми пред мистра и законъ лѣтъ вышьши(х) проминоулы(х) частокро(т) обольщоныємы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

◇ в ы ш ш и и г є т м а н (1) великнй гетьман: мы Олєксандръ, божею милостью вєликии кн⟨ѧ⟩зь литовский... чинимъ знамєнито... иж вбачивши вѣрныи службы и шлѧхотнє врожєного кн⟨ѧ⟩жати Костентина Ивановича Острозского вышшого гєтмана вєликого кн⟨ѧ⟩зьства литовского... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє нмєнємъ Звѧгол... дали єсмо ласкавє (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **вышшого** (1499 *AS* I, 117); *знах. одн. с.* **вышъшєє** (XV ст. *ВС* 33 зв.); *ор. одн. с.* **вышшимъ** (XV ст. *ВС* 33 зв.); *род. мн.* **вышьши(х)** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Пор. *** ВЫСОКЫИ, НАИВЫШИИ.**

***ВЫШЪ ВЫРАЖЕННЫИ** *прикм.* (1) вищевикладений, вищесформульований: Абы тогды тые речы вышъ выраженные на вечные часы и веки могъ тотъ листъ Нашъ (? — *Прим. вид.*), выразившы нижей именами светки при томъ былыхъ, онымъ дали есмо и печатью Нашою змоцнили (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27).

ФОРМИ: *знах. мн. ж.* **вышъ выражеиные** (1389 *РЕА* 1, 27).

ВЫШЪКОВО *с.* (2) *(назва села у Берестейській землі)* Вишків: Што перъво сего жаловалъ намъ подскарбій нашъ дворный... на земянъ Дорогицькихъ... абы они земли его забрали... на имя Вышъково а Мукободы (Краків, 1489 *РИБ* 432—433).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вышъково** (1489 *РИБ* 433); *знах. одн.* **Вышъково** (1489 *РИБ* 433).

***ВЫШЪШИИ** *див.* ***ВЫШШИИ.**

***ВЫШЬПИСАННЫИ** *див.* **ВЫШЄПИСАННЫИ.**

ВЫШЬШЄ *див.* **ВЫШЄ** [1].

***ВЫШЬШИИ** *див.* ***ВЫШШИИ.**

***ВЫѢЗДИТИ** *дієсл. док.* (1) об'їздивши якусь територію, визначити межі землеволодіння: исталосѧ при державѣ пана оты старосты рускоѣ злѣ (!) оже купилъ панъ вѧтславъ дмитровьскии дворище исъ зємєю (!)... А выѣздилъ ту зємлю ходоръ чєолчи(ч) (Львів, 1370 *Р* 18).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **выѣздилъ** (1370 *Р* 18).

Див. ще ***ЗАѢХАТИ, ОБЪИХАТИ, *ОБЬѢЗДИТИ, ОТЄХАТИ, *РОЗЕЖЧАТИ, РОЗЪѢХАТИ, *ОУѢХАТИ.**

***ВЫѢХАТИ** *див.* **ВЫЄХАТИ.**

***ВЫѦТИ** *дієсл. док.* (1) *(у формі дієприслівника, у знач. прийменника)* (що) за винятком (чого), виключаючи (що): знаменитосто чинимы... иже мы романъ воєвода молдавьскии... слюбили єсми н слюбуємъ... владиславови из божєєі мл(с)ти королєви польскому... на єго оусѣ нєприѧтєлѣ помагати, ни одного нє воимуючи подлугъ чти и нашеі правды, выѧвъши зємлю пруськую и литовьскую (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **выѧвъши** (1393 *Cost.* II, 607).

Див. ще ***ВЫИМАТИ 3, *ВЫИМОВАТИ 2, *ВЫНИМАТИ 4, ВЫНѢТИ 2.**

ВЬ *див.* **ВЪ.**

***ВЬЗЛЮБЛЄННЫИ** *див.* **ВЪЗЛЮБЛЄНЫ.**

***ВЬЗНАТИ** *див.* ***ВЫЗНАТИ.**

***ВЬТОРОКЪ** *ч.* (3) вівторок: а писанъ... нндикта 5 въ втокъ (!) (Київ, 1398 *ДГПМ*); писанъ лнстъ оу галичи (Втрк) на вилью оушєстьѧ сватого дха (Галич, 1404 *Р* 68); про тожь мы иляшь воєвода и господарь зємль мольдавъскихъ знамєнито чинимо... како... рожложивьшы щкоды... пану владисла(в)... кролєви... а особно... коломы(и)скимь и снятиньскнмь волостямь презь вєлєможно(г) алєксандра воєводу... бєзь вины, оучинєныѣ, которихь щкодь оу голду, тоуто, во лвови, во вьторокъ блишыи... королю полскому... оучинєно(г) ... дароуємы а ворочаємы ж (Львів, 1436 *Cost.* II, 706).

ФОРМИ: *знах. одн.* **! втокъ, ! Втрк** 2 (1398 *ДГПМ;* 1404 *Р* 68); **вьторокъ** 1 (1436 *Cost.* II, 706).

Див. ще ***WTHOREK, *ВТОРНИКЪ.**

***ВѢДАНИЄ** *с.* (15) ◇ б є з в ѣ д а н и ѧ (3) без відома: Ino u zapisach Waszych i w naszych, sztoż waszoi miłosti a bez naszeho wedaniia nessyłaty sia so kniaziem Szwitrykhayłom, ani posłow k nemu słat (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); И такожь бєз вѣданиѧ и бєз рады и наоуки пана нашєго королѧ єго милости и Короуны ничого нє имаємь починати (Сучава, 1468 *BD* II, 302); А також ни с ким нє имаємо ни жаднои валки починати, ани покои оусмотрити, ни оуєднати сѣ бєз виданїѧ кролѣ єго милости (Коломия, 1485 *BD* II, 372); н с в ѣ д а н ь ѥ м ъ (2) з відома, за згодою: а при томъ при всѣмъ оставлѧємъ єго... на вѣки вѣкомъ нєпороухомо никимъ ис нашимъ вѣданьємъ (Краків, 1394 *Р* 54); про тожь мы иляшь воєвода... знамєнито чинимо... како... зємлю шєпиньскоую... даваємы, дароуємы а ворочаємы ж нашыхь пановь и бояровь вѣданєїмь (!) (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); н а в ѣ д а н ї є (1) з відома: а тия села дадоше прѣ(д) нами и на нашє вѣданїє... да боудоуть манастироу (Сігет, 1404 *ГМ*); с в ѣ д а н ь ѧ (4) з відома: колижь... иліашъ воєвода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь вырности... оучини(л)... мы такоже... одною волею исплъного виданїа оуси(х) на(с) обицоуємъ и слюбоуємъ... тотъ истинныи голдъ... королєви полскомоу... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); а с певного вѣданья нашєго никды межи радою кроле(в)ства нашєго такова рѣчь нє была гадана ани тѣжь скончана (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); гды(ж) пєрєчєныи (!) вєлможныи пєтръ воєво(д)... паноу казимировѣ... королєви полском(у)... с пєвного нашє(г) вѣданьѧ... коу чистои вѣрности... записа(л) сѧ и обовѧзалъ, про тожъ мы... слюбоуємъ... слюбы... держати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738); д а в а т и в ѣ д а н ї є (3) *див.* **ДАВАТИ;** д а т и в ѣ д а н и є (2) *див.* **ДАТИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **вѣданья, вѣданьѧ** 3 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1448 *Cost.* II, 738); **виданїа, виданїѧ** 2 (1436 *Cost.* II, 701; 1485 *BD* II, 372); **wedaniia** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); **вѣданиѧ** 1 (1468 *BD* II, 302); *знах. одн.* **виданїе** 3 (1434 *Cost.* II, 675; 1435 *Cost.* II, 682; 1485 *BD* II, 372); **вѣданиє, вѣданїє** 2 (1392—1393 *РФВ* 170; 1404 *ГМ*); **веданїе** 1 (1481 *BD* II, 358); *ор. одн.* **вѣданьємъ** 1 (1394 *Р* 54); **! вѣданєїмь** 1 (1436 *Cost.* II, 706).

Пор. **ВѢДАТИ** [1] 1.

ВѢДАТИ [1], **ВЄДАТИ, ВИДАТИ** *дієсл. недок.* (65) **1.** (кого, що, о чім) знати (кого, що, про що) (45): Вѣдаи то каждыи чловъкъ кто на тыи листъ посмотрить оже я кнѧзь Єоунутии и Кистютии... чинимы миръ твердыи ис королємь казимиромь польскъмь (б. м. н., 1352 *Р* 5); тако єсмо... выѣхали и зємѧны самборьскыми и старьци што жь о томъ добрє вѣдають (Погоничі, 1422 *Р* 97); Мл(с)тию божию мы великыи кнзь швитригайло... чинимь знамєнито симъ наши(м) листомъ комуждо потрєбизна єго вѣдати иже... даємъ и записуємъ пану чуси имѣнья оу луцкомь повѣте (Луцьк, 1434 *Р* 128); Мы пытали по чомоу вы свєдоми, штобы то было пани Василєвое Копачєвича, они повєдали: Вєдаєм гораздо, коли держал Слоним пан Копач (Луконица, 1478 *AS* III, 17); А далей Борисъ на князя Костантина передъ нами рекъ: вѣдаю бо я ещо на тебе и иныхъ рѣчей много, але какъ того часъ будетъ, тогды буду мовити (Вільна, 1495 *АЛМ* 83—84); Ино которого єсмо чоловєка

вєдали въ нашой земли, што ємоу добра нєхотєлъ, а какъ съ нимъ миръ взємъшы, того єсмо тогды жъ зъ земли нашоє и выслали (б. м. н., 1496 *BD* II, 405); Чинимъ знамєнито симъ нашимъ листомъ... кому того потребъ будетъ вѣдати (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

в є д а т и д а т и (до кого о чім) (1), д а т и в ѣ д а т и (кому) (1) повідомити (кого про що), довести до відома: (кого): и єстли похочєтє ... ми(р) и записъ к намъ вделати намъ г(с)дръ нашъ вєлє(л) до себє о томъ вѣдати дати (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61); А також мы, Стєфан воєвода, до того часоу коли оуслышим о ихани тоурєцком на земли ...кроулєв оугрьскаго и полскаго... тогди им обом кралєм и братіям их имаєм дати вѣдати оуказати, како мочи моум маиборзо (Гирлов, 1499 *BD* II, 423); д а в а т и в ѣ д а т и (17) *див.* **ДАВАТИ;** ч и н и т и в е д а т и (1) *див.* **ЧИНИТИ 2.**

2. (що) *(дізнатися)* розвідати, вивідати (1): И тѣжь како вєлико вєсєлилаѧ єсть рада кролє(в)ства коли чєрес посрѣдокъ вашь то(т) то мистръ о тыи тадынки нашоу оусхотѣлъ вѣдати волю (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *інф.* **вѣдати** 23 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1433 *Р* 118; 1444 *AS* I, 39; 1449 *АЛМ* 8; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 16; 1459 *Р* 171; 1466 *AS* I, 62; 1487 *AS* I, 87; 1494 *АЛМ* 54; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); **ведати, vedati** 15 (1388 *ZPL* 103; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7; 1437 *AS* I, 33; 1446 *AS* III, 5; 1451 *AS* I, 44; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1487 *AS* I, 85; 1493 *АЛРГ* 55; 1496 *ПДВКА* 61; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV 141 і т. ін.); **вѣда(т)** 2 (1447—1492 *ЛКНКВ;* 1499 *ГОКІР*); **widaty** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *теп. 1 ос. одн.* **вѣдаю** 1 (1495 *АЛМ* 83); **ведаю** 1 (1484 *ЯМ*); *2 ос. одн.* **вѣдаешъ** 1 (1495 *АЛМ* 84); **вѣдаешь** 1 (1495 *АЛМ* 84); **ведаешъ** 1 (1484 *ЯМ*); *3 ос. одн.* **вѣдаетъ** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *1 ос. мн.* **ведаєм, ведаємъ** 3 (1430 *ГВКЛ* 7; 1478 *AS* III, 17); **вѣдаємъ** 1 (1448 *Cost.* II, 738); *2 ос. мн.* **ведаєтє, wedaiete** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1484 *ЯМ*); *3 ос. мн.* **вѣдають** 1 (1422 *Р* 97); **ведаю(т)** 1 (XV ст. *ВС* 24 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **вєда(л), wedał** (1388 *ZPL* 104; XV ст. *ВС* 23 зв., 27); *1 ос. мн.* **єсмо...** ведали (1496 *BD* II, 405); *3 ос. мн.* **ведали** (XV ст. *ВС* 14 зв.); *майб. 1 ос. одн.* **боудоу ведати** (1484 *ЯМ*); *1 ос. мн.* **боудємо... видати** (1485 *BD* II, 372); *баж.-ум. сп. 2 ос. мн.* **абы вѣдали** (1392—1393 *РФВ* 170); *нак. сп. 2 ос. одн.* **вѣдаи** (1352 *Р* 5); *дієприсл. одноч.* **вѣдаючи** (XV ст. *СГЧА*).

Див. ще ***ВЪЗВѢДАТИ, *ОУЗЪВЄДАТИ.**

***ВѢДАТИ**[2] *дієсл. док.* (2) бачити, видáти: Мартинъ жалова(л) на микоулоу колї ора(л) своє полѧ тогды оупоустїлъ мошьноу а в нєи три ско(т)ци микоула сєючи тоє полѧ и нашолъ тоую мошноу с тыми гро(ш)ми, марти (!) оупомина(л) абы ємоу вєрноулъ а о(н) то(г) прєлъ мы сказоуємь микѫлє самомоу о(т)прїсѧчь и(ж) иє вѣда(л) ты(х) гро(ш)и ани мошны (XV ст. *ВС* 32).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **вѣда(л)** 1 (XV ст. *ВС* 32); **вєда(л)** 1 (XV ст. *ВС* 26).

***ВѢДАТИ**[3] *дієсл. недок.* (5) (що) відатн, завідувати (чим): Протож ненадобѣ никому въступати ся и еден вѣдаеть тоє село владика орменьскии (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); а въ мыто бы еси нашо и въ промыту не уступался, нехай мыто и промыту нашу ведають они, мытники нашы (Краків, 1487 *РИБ* 226); И сам бы еси в мыто нашо и в промыту и у вагу не вступалсѧ... нехай он мыто нашо и промыту и вагу ведаеть по давному (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **вѣдаеть** (1445 *ЗНТШ* CXV, 19); *нак. сп. 3 ос. одн.* **нехай... вѣдаеть** 1 (1498 *АЛРГ* 82); **нехай... ведаетъ** 1 (1498 *АЛРГ* 83); *3 ос. мн.* **нехай... ведають** 1 (1487 *РИБ* 226); **нехай... вѣдають** 1 (1488 *РИБ* 222).

Див. ще **ЗАВѢДАТИ.**

ВѢДИНЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы... дали єсмы ємоу... землю о(т) пустини осадити сєбѣ сєла на имѧ козарєвци и ползаловцн и вѣдинци (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *наз.* **вѣдинци** (1431 *Cost.* I, 317).

ВѢДОМО, ВЄДОМО, ВИДОМО *предик.* (15): відомо (9): будєть вєдомо оусємъ хто коли видить грамоту а любо слышитъ чтучи ажъ Азъ панко слуга королєвъ та(к) єсмь оумолвилъ и договорилъ со кнѧзємъ скиригаиломъ и срокъ єсмь оучинилъ на розтво х(с)во (б. м. н., 1387 *СП* № 12); вѣдомо да є(ст) вамъ, ажє помоглъ на(м) ~ъ и добили єсми нашу очизну правою (Баків, 1447 *Cost.* II, 732); А и привилїє що имали Мароушка... и плємєница єи... на тоє сєло на Илїєшевци... тота привилїѧ загибла, како єст видомо нам и бояром (Гирлов, 1499 *BD* II, 155);

◇ в ѣ д о м о д а в а т и (1), д а в а т и в ѣ д о м о (1) повідомляти, доводити до відома: Вѣдомо даємъ нашєму бра(т) ажь єсмь сѣлъ на столѣ вєликого цр҃ства (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); Сє азь панъ радоуль вицашпань марамоуре(ш)скы(м) (!)... даємо вѣдомо... ажє балица воєвода... съзидашє цр҃ковь... на земли терєсовскои (Сігет, 1404 *ГМ*); в ѣ д о м о ч и н и т и (2), ч и н и т и в ѣ д о м о (2) повідомляти, доводнти до відома: Про то Мы Александръ, або Витолдъ, з ласки Божоє Княжа Литовскоє... ведомо чынимо... ижъ... права и волности... надаємъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26); їо роман воєвода земл молдавскої... ис нашими боѧры чинимъ то вѣдомо... ожє тотъ слуга наш тодоръ, исъ своєю братиєю... слу жили намъ ис правою вѣрою (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); А сє я панъ данило, дамбоговичъ (!), Задерєвєцки. Вѣдомо чинимо... Дали єсмъ на имѧ Шандрови... дворищ... кдє доброславєц сидѣлъ (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3).

Див. ще **СВѢДОМО, СВѢДОЧНО.**

***ВѢДОМЪ** *ч.* (5) ◇ з (с ь) в ѣ д о м о м (кого) (3) з відома: Се я Янъ... продалъ есмы... сь вѣдомомъ осподарья королья Казимира землью свою питомую (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); Продал есми своє имѣнъе отъчистое... з своєи жены и дѣтий вѣдомом, пану Василю Хребътовичу (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); к о у в ѣ д о м о у (1) до відома: а николи нє имаєм быти в ради... гдє бы врєченного Казимира кролѣ... нєпожиточнє... было бы мовєно... алибо их всѧх противиости которїи пришли коу нашємоу вѣдомоу, маєм оуставично выстерєгати (Сучава, 1462 *BD* II, 284); н ѣ т ъ в ѣ д о м а (1) невідомо: И повѣдилъ ми Репа, штожъ в то (!) въ тои клети не остало ся ничого скарбу, только зброи остались, а мнсы зламаныи, а котлы зломаныи, и скрыня не замкнена зъ листы и списки, нѣтъ вѣдома съ какими (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *род. одн.* **вѣдома** (1498 *АЛМ* 163); *дав. одн.* **вѣдомоу** (1462 *BD* II, 284); *ор. одн.* **вѣдомомъ, вѣдомом** 2 (1451 *АкЮЗР* II, 106; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); **вєдомомъ** 1 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

Див. ще ***СВѢДОМЪ**[1].

***ВѢДѢТИ** *див.* **ВИДѢТИ.**

!ВѢЖИ ⟨ВѢКИ⟩ (1): а право имаєть єго мєть имаєть да(т) мнѣ и моимъ дѣтємъ и землѧномъ оусѣмъ тыхъ то зѣмль польскоє оу вѣжи (!) како инымъ землѧмъ польскимъ (Кременець, 1434 *Р* 130).

Див. ***ВѢКЪ.**

* **ВѢЖНѧНСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы бискупи мацѣи премыски(и)... Ашєкъ мазовшѧни(н) мичко кулыков(с)ки(и) клюсъ вѣжнѧн(с)ки(и)... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчъ... о волость о залѣсиє... на многи(х) роцѣхъ прєд на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вѣжнѧн(с)ки(и)** (1404 *Р* 70).

***ВѢКЪ** *ч.* (199) **1.** *(надзвичайно тривалий час)* вік, вічність (7): Абы тогды тые речы вышъ выраженные на вечные часы и веки могъ тотъ листъ нашъ (? — *Прим. вид.*) выразившы нижей именамы светки при томь былыхъ, онымъ дали єсмо и печатью Нашою змоцнили (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); Мы, Свыдрыгайло, Великій Князь,

чинымо знаменито нынешнымь и потомъ будучимь веку людемь, ижъ... Карпъ Ивановичъ Микулинскій, билъ чоломъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); А кто имъ пороушит и разорит... и да єст подобєнъ Июдѣ прєдателю и проклѣтомоу Арию... кръвъ єго на них и на чадах их, иже єст и бъдєтъ въ бєзконєчныа вѣкы, амин (Сучава, 1466 *BD* I, 106);

во вѣки вѣковъ (1) навіки-віків, навічно: Богу нашому слава во вѣки вѣковъ, Аминь (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); въ вѣкы вѣчныє (1) навіки, навіки-віків: ⟨тѣм⟩же мы видѣвшє єго правою и вєрною службоу до на(с)... дали єсмы ємоу... ā сєло... въ вѣкы вѣчныє (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); до вѣка вѣчнаго (1) довіку, навічно: Сє азь рабь... ісу христа Игнатїє... дали єсми ā кадєл⟨ни⟩цоу ... яко да творѣт ми памєть... прѣждє жє сьмръти нашєи и по сьмръти до вѣка вѣчнаго (Путна, 1476 *BD* I, 215); из вѣка вѣчного (21), ис вѣчного вѣка (1), из вѣка из давного (1) одвіку, споконвіку: а про то та пани хонька... оуздала єсть тотъ мунастыръ калєниковъ иванови губцѣ... яко из вѣка вѣчного слушало к тому мунастырєви (Перемишль, 1378 *P* 26); мы влодиславъ коро(л) полски... знає(м)ъ чини(м)... аже оставлѧєм(ъ)... попа м(ихаил)а... при всємъ при т(о)м (што) прислушало и слушаєть из вѣку вѣчно(г) цєркви с҃втому р(ожс)тву манастырю тєрлєц(кому) (Медика, 1415 *P* 86—87); а пану Яцъку... досъталося Гуговъ и съ тымъ, штожъ изъ вѣка вечного тягъло к Гугову (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); тако зємѧнє исмовивши сѧ и старци и вызнали аже по лисичии бро(д) зємлѧ цр҃квная с҃тго с҃пса из вѣка из давного (Погоничі, 1422 *P* 97—98); а хотарь тои ⟨сєлищю⟩ да є(ст) по старомоу хотароу, коуда из вѣка вѣчного о⟨живали⟩ (Сучава, 1483 *Cost. S.* 122); на вѣки вѣка (1), на вєки вєкома (2), на вѣки вѣкомъ (12), на вѣку вѣкомъ (1), на вѣкъ вѣкомъ (2) навічно, навіки-віків, назавжди: Мы дмитрин... кнѧ(з) литовскии чинимъ то знаємо... иже... на вѣки вѣкомъ... обѣчюємы наша присѧга (Краків, 1388 *P* 40—41); а то даємъ тако на вѣку вѣкомъ (так.— *Прим. вид.*) єму (Львів, 1399 *P* 59); а мы... имаємъ вѣрнѣ приаяти и слоужити королю... на вѣкъ вѣкомъ (Сучава, 1435 *Cost.* II, 687); да єст томоу монастирю от Хомора от нас оурик, нєпороушєнно николи на вѣки вѣка (Сучава, 1467 *BD* I, 121); И боудєт ли нам оусилно... тогды... корол... подли нас имаєть стати, а никомоу нас и зємлю нашоу нє выдати ⟨ни⟩коли на вєки вєкома (Сучава, 1468 *BD* II, 302); Тоє оусє вышєписанноє слюбоуєм и присѣгаєм здєржати... на вѣкы вѣком (Колємия, 1485 *BD* II, 372); на вѣки вѣчныѣ (131) навічно, назавжди, навіки-віків: записалъ есми и далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову на веки вечъные соборной церкви у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); со всѣмъ ис тѣмъ оузда(л) росовои на вѣки вѣчєныѣ (Галич, 1418 *P* 89); И мы... тое имѣніе на имя Микуличи дали єсмо ему... на вѣки вѣчные (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); тоє въкє (!) вышєписанноє да єсть томоу... монастироу... на вѣкы вѣчноѧ (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230—231); на вѣкы вѣчнїи часы (1) навічно, назавжды, навіки-віків: тако... оучинили є(с)ми къ сєи слоужбѣ... паноу владиславоу, кролєви... на вѣкы вѣчнїи часы (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); оу вѣки вѣкомъ (1) навіки, навіки-віків: оу вѣки вѣкомъ аминь (Перемишль, 1359 *P* 10); оу вѣкы вѣчныѧ (3) навіки, навіки-віків: то єстъ оурикъ со оусѣмъ доходомъ с҃тѣи єп(с)кпии нашои оу вѣкы вѣчныѧ (Сучава, 1403 *ДГАА*); то ємоу оурикъ со оусѣмъ доходомъ оу вѣкы вѣчныѧ (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84); вѣчнє (н) на вѣки (6) *див.* **ВѢЧНЄ;** вѣчно (и) на вѣки (4) *див.* **ВѢЧНО.**

2. життя (2): А кто имъ пороушит и разорит, того да побиєтъ богъ здє тєлом, а въ бъдъщым (*в ориг.* бъдъдєщым.— *Прим. вид.*) вѣцѣ доушєа (Сучава, 1466 *BD* I, 106); а хто учнє(т) устоупатися и пакастити митрополитъ алибо хто инны да боуди на нємъ о(т) на(с) кля(т)ва в сє(и) вѣ(к) и в боудоущєй анаѳтєма и маранаѳта с҃вты(х) апосто(л) (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **вѣка** 21 (1378 *P* 26; 1390 *P* 176; 1407 *Cost.* I, 56; 1435 *DIR«A»* 465; 1442 *Cost.* II, 88; 1458 *BD* I, 20; 1463 *BD* I, 74; 1475 *BD* I, 203; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1483 *Cost. S.* 122 і т. ін.); **вика, wika** 2 (1464 *BD* I, 86; 1465 *GL* 176); **вєка** 1 (1464 *DIR«A»* 517); **вєку** 2 (1389 *PEA* I, 26; 1430 *ГВКЛ* 7); **вѣку** 1 (1415 *P* 87); *знах. одн.* **вѣкъ, вѣкь, вѣ(к)** (1401 *АкВАК* III, 2; 1435 *Cost.* II, 687; 1436 *Cost.* II, 706; 1481 *ГПМ*); *місц. одн.* **въ вѣцѣ** (1466 *BD* I, 106); *род. мн.* **вѣковъ** (1401 *АкВАК* III, 2); *дав. мн.* **вѣкомъ, вѣкомь, вѣком, вѣко(м)** 12 (1359 *P* 10; 1388 *P* 41; 1394 *P* 54; 1399 *P* 59; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1409 *P* 74; 1435 *Cost.* II, 687; 1436 *Cost.* II, 702; 1448 *Cost.* II, 738; 1485 *BD* II, 372 і т. ін.); **вєком, вєко(м)** 3 (1470 *AS* I, 65; 1483 *ВОРСР* 178); *знах. мн.* **вѣкы** 89 (1400 *DIR«A»* 433; 1407 *Cost.* I, 56; 1415 *Cost.* I, 116; 1429 *Cost.* I, 280; 1435 *Cost.* II, 682; 1448 *Cost.* II, 365; 1459 *BD* I, 35; 1473 *BD* I, 187; 1482 *BD* I, 263; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **вѣки, ! вѣжи, вѣкї, wiki** 52 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1359 *P* 10; 1389 *PEA* I, 27; 1401 *АкВАК* III, 2; 1415 *P* 87; 1433 *P* 123; 1434 *P* 130; 1445 *P* 148; 1462 *Cost. D.* 11; 1482 *BD* I, 263; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **wiki** 3 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1420 *AS* I, 25; 1421 *AS* I, 27); **вєки, wyeki** 10 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1389 *PEA* I, 27; 1395 *GL* 166; 1415 *P* 87; 1440 *P* 142; 1468 *BD* II, 301, 302; 1470 *AS* I, 65; 1487 *AS* I, 241); **вєкы** 4 (XV ст. *BC* 12, 22, 35); **! вѣку** 1 (1399 *P* 59); *дав. дв.* **вєкома** (1468 *BD* II, 301, 302); *знах. дв.* **вѣка** (1448 *Cost.* II, 365; 1467 *BD* I, 121).

Див. ще **В ВѢКЫ, ДО ВЄКА, З ВЄКОМ, З ВѢКА, ЗО ВЄКОВ, ИЗ ВЄКОВЪ, ИЗ ВѢКА, ИЗ ВѢКУ, ИЗЪ ВѢКИ, НАВѢКИ, НАВѢКЪ, ОТ ВѢКА, SWYKU, ОУВѢКЪ.**

***ВѢЛЄБНЫИ** *див.* **ВЄЛЄБНЫИ.**

ВѢЛЄНСКИЙ *див.* **ВИЛЕНСКИЙ.**

***ВѢЛЄТИ** *див.* ***ВЄЛѢТИ.**

***ВѢЛИКИЙ** *див.* **ВЄЛИКИЙ**[1].

ВѢЛИКЇИ ТАЗЛОВ, ТАЗЛОВЪ ВЄЛИКО *ч.* (17) (*назва річки у Молдавському князівстві*): єдно сєло на солономъ тазловѣ на имѧ провозєщи и полѣ на опришина о(т) кърова на велико(м) тазловѣ (Сучава, 1419 *DIR«A»* 444); А хотар томоу виш⟨є⟩рєчєномоу сєло Стєцканїи... оу вадоу Нєгоуцъторюви, гдє коуплѣ⟨є⟩т сѧ Тазловь Вєлико съ Тазловь Солиноу (Сучава, 1493 *BD* II, 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тазловъ (Тазловь) Вєлико** 2 (1493 *BD* II, 6); *зам. род.* от **Вѣликїи Тазлов** 2 (1491 *BD* I, 452, 453); *род. одн.* **Вєликого Тазлова** (1491 *BD* I, 452); *місц. одн.* **на Вєликом Тазловє** 9 (1472 *BD* I, 177; 1491 *BD* I, 451, 452, 453, 463); на **Вєлико(м) Тазловѣ** 3 (1419 *DIR«A»* 444; 1470 *BD* I, 153).

Див. ще ***СЛАНЫИ ТАЗЛОВЪ, *СОЛОНЫИ ТАЗЛОВЪ, *ТАЗЛОВЪ**[1], ***ТАЗЛЪВЬ СОЛИНЪ.**

ВѢЛМИ *див.* **ВЄЛЬМИ.**

***ВѢЛЬЯ** *ж.* (1) (*назва річки у Волинській землі*) Вілія: Сє мы пановє Цєцєнєвъскии... продали єсмо имѣньє отчиноу свою... на имѧ Новосѣльци на рєцѣ на Вѣльи (Кременець, 1469 *AS* I, 64).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Вѣльи** (1469 *AS* I, 64).

***ВѢЛѢТИ** *див.* ***ВЄЛѢТИ.**

***ВѢЛѦТИ** *див.* ***ВЄЛѢТИ.**

***ВѢНЕЦЪ** *ч.* (1) вінець: застали єсмо оу с҃тго с҃пса на красно(м) д҃ иконы кованы(х) а г҃ икони з вѣньци (б. м. н., бл. 1429 *P* 114).

ФОРМИ: *ор. мн.* **вѣньци** (бл. 1429 *P* 114).

ВѢНИЦКИЙ, ВЄНИЦКІЙ *прикм.* (6): а мєиє... при вѣнницикои (!) волость... при моюи выслузѣ имаєть мѧ єго мл҃сть оставить (Кременець, 1434 *P* 130); Я князь Кон-

стантынъ Ивановичъ Озтрозкій, будучи въ тотъ часъ... намѣстникомъ Браславскимъ и Веницкимъ, чиню знакомито симъ моимъ листомъ... штожъ прндалъ есми... имѣнье Здетелу... на соборную Церковъ... у Вилнн (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2);

гостынець Виннцкии (1) *див.* ***ГОСТИНЄЦЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **вѣницкии** 1 (1485—1500 *AS* I, 121); **Веницкій** 1 (1495 *АЛМ* 88); *род. одн. ч.* **Виницкаго** (1430 *ГВКЛ* 8); *дав. одн. ч.* **вѣницкомоу** (1491 *AS* I, 97); *ор. одн. ч.* **Веницкимъ** (1499 *АСД* VI, 2); *місц. одн. ж.* **при І вѣинициkои** (1434 *Р* 130).

Пор. ***ВЄНИЦЯ.**

І ВѢННИЦИКОИ ⟨ВѢННИЦКОИ⟩ *див.* **ВѢНИЦКИЙ.**

ВѢНО, ВЄНО *с.* (38) **1.** *(маєток жінки, одержаний нею при одруженні від батьків)* віно, придане (15): оуставлѦємь тѣ(ж) колї хто наши(х) зємлѦнъ до(ч)коу свою замоу(ж) заживота выдасть а єй вѣно запїшеть коли(ж) о(н) оумре(т) тогды братїя вѣнци не маю(т) дати одно вено а боудѣтъ ли до(ч)ка старостїна а имєнїе великое тогды сто гриве(н) братїе є (!) имѣюти (!) дати за вѣно (XV ст. *ВС* 35 зв.); Я пан Волчко Хренницкій... отдал есми... дочку мою Марину за пана Пашка Посяговецкого ему за жону и поступил есми ему у вѣне... именейцо мое Лопавши (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2—3); Билъ намъ чоломъ часникъ нашъ, Федко Гавриловичъ, и положилъ передъ нами листъ отца нашого... которымъ ему далъ и дозволилъ выкупити имѣніе, на имя Микуличи, у Дмитра Холиневского, што была ему жена его записала у своемъ вѣнѣ въ сту копахъ, а ближнихъ къ тому имѣнію никого не мѣла (Кам'янець. 1494 *АЛМ* 54).

2. *(довічне забезпечення приданого жінки грошовою сумою або частиною маєтку чоловіка)* віно (20): Сє я кнѦзь Семен Романовичъ Кобринский... записоую жене своей, кнѦгини УлиѦне Семеновне Голшанских на своих именѦхъ... тоую тисѦч коп, штож она принесла от брати своих из Голшан... за мене идоучи... и я жене своей кнѦгини УлиѦне записоую против ее тисѦчи коп дроугоую тисѦч коп... Ино єстлибы што на менє Бог допоустил и жена моѦ кнѦгини УлиѦна... не вхочет сєдити на вдовим столцы, тогды дѣти мои мают пенези єй отдати, вено єє двѣ тисѦчи коп (Кобринь, 1454 *AS* III, 9—10); я кн⟨А⟩зь Семен Юрьевич... записую жонѣ своєй кн⟨А⟩г⟨и⟩ни Настасьи против єє отчизны оу вѣне двѣ тисѦчи коп на своихъ имѣньѦх (Ровно, 1483 *AS* I, 82); а тотъ нєбо(ж)чикъ бра(т) мо(й) а(н)дре(и) о(т)ходѦ з сего свѣта о(т)писа(л) мнѣ име(н)є о(т)чины своєє трєтюю часть, нмѣ(н)є оуздоу, а на дву часте(х) име(н)Ѧ своєго записалъ жонѣ своє(и) вѣно, котораѦ тыми разы за борисо(м) єсть (Вільна, 1495 *ВМБС*);

◇ виномъ отправлѦти (1), отправити вѣномъ (1) (кого) давати, дати віно (кому), вінувати (кого): коли(ж) братїя роженая боудоуть вымеиїи а помроу(т) тогды *на стре(ч)ною братїю* имєнїе прїидѣ(т) *а* помроу(т) стре(ч)ныи бра(т)я гогды наблїшье племѦ имєнїе прїидѣ(т) а кажды(и) ис ты(х) боудоуть лї сестры в томъ имєнїи имѣють и(х) виномъ о(т)правлѦ(т) (XV ст. *ВС* 36); быти у вєнє (1) *див.* **БЫТИ**[1].

ФОРМИ: *наз. одн.* **вѣио** 2 (XV ст. *ВС* 31 зв.; 1495 *ВМБС*); **вено** 1 (1495 *ВМБС*); *род. одн.* **вѣна** 2 (1494 *РИБ* 561); **вена** 1 (XV ст. *ВС* 35 зв.); *знах. одн.* **вѣно** 13 (1494 *АЛМ* 54; XV ст. *ВС* 35 зв., 39; *СЯ* 40, 41; 1495 *ВМБС; РИБ* 620); **вено** 3 (1454 *AS* III, 10; XV ст. *ВС* 35 зв.; 1495 *ВМБС*); *ор. одн.* **вѣиомъ** 1 (XV ст. *ВС* 36); **виномъ** 1 (XV ст. *ВС* 36); **веномь** 1 (XV ст. *ВС* 21); *місц. одн.* **оу, у, въ вѣне** 4 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1483 *AS* I, 82; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1494 *РИБ* 561); **оу, у вене** 4 (XV ст. *ВС* 31 зв.; 1481 *AS* I, 77); **прї виниѣ** 1 (XV ст. *СЯ* 40 зв.); **у ви(н)** 1 (XV ст. *ВС* 21); **у вѣни** 1 (1494 *РИБ* 560); **у вѣнѣ** 1 (1494 *АЛМ* 54); **во вен(ѣ)** 1 (XV ст. *ВС* 6 зв.); **оу вену** 1 (1488 *AS* I, 241).

***ВѢНОВАТИ** *дієсл. док.* (1) (що кому) забезпечити довічно придане жінки грошовою сумою або частиною маєтку чоловіка: А сє ~~А~~ панъ бєнко староста галицькии и снѦтиньскии свѣдчю... иже пришедъ передъ насъ панъ гервасъ и вѣновалъ и оправилъ своюи женѣ варварѣ сто гривєнъ на своюмъ селѣ на толъмачи и жюрковѣ на своюи вотнинѣ (Коломия, 1398 *Р* 57).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **вѣновалъ** (1398 *Р* 57).

ВѢНЦИ *див.* **ВЕНЦИ.**

ВѢНЬЦИ *див.* **ВЕНЦИ.**

***ВѢПРЬ** *див.* ***ВЄПРЬ.**

ВѢРА, ВЄРА, ВИРА, ВѦРА *ж.* (8522) **1.** *(віросповідання)* віра (11): слубуемо... сдержати и полнити ты-то листы и записы нашѣ, якося есмо предъ тым оу нашихъ листехъ записали... Владиславу Крол Полскому... подлугъ хрестьяньскоѣ веры (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*); і Waszab miłost żałowali, syły by ieste nam w tom ne czynili, iżby nam peremiryie s nim derżat, zaniaż ne czoho dla iesmo to wczynili... niż wiry dla chrestyianskoie i waszoie dla soromoty, szto was soromotył (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); томоу исномоу пану нашемоу... владиславовы, кролєви... оучера, тоу, у лєвовы, посполоу съ въсєю радою нашею... намъ по(д)данными лю(д)ми виры правои голдь... оучинили є(с)ми (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698); мы вишеписанніи Іо Стєфан воєвода... на тыє слюбы и присѣгы... на наше право и на нашю вѣроу христіянскоую, слюбоуєм посполоу и съ сыном нашим Богданом воєводою (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

2. *(відданість)* вірність (25): а тижь коли бы которы неприѦтєль своєю силою облогло тото исныи гро(д) галичь тогда тото исныі воєвода и бра(т) єго... имають ис правою вѣрою... того исного города боронити (Луцьк, 1388 *Р* 37); вєлможныи стєфанъ... воєвода... просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили и ласкави были... хотѦчи и слюбуючи намъ... такую и болшую вѣру какъ намъ передковє єго воєводы оуказывали (Ланчиця, 1433 *Р* 121); Нє єсть то ди(в)... иже писа(л) такии рѣчи... ка(к) нашь неприятель... хотѦ... мысли ваши противоу намъ завжды чистє а вѣрны о которы(х) жо непороушоны въ вѣрє оуставичиѣ... нѣкоторое о на(с) оувести оу вотпѣнье (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а про тожъ гды(ж)... казимирѣ... коро(л) полски... на(с) напомѦноу(л), абы єсмо єм(оу)... чистою вѣрою и певною, Ако и пре(д)ковє наши тримали и держали, прото(ж), мы... вызнаває(м)... иже єсмо сѦ о(бо)вѦзали... иже єм(оу)... боудє(м)... помо(ч) оуставѣчныѦ чинити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733—734); Сим листом слюбоуєм, мы и наши сыновє... кролю єго милостн... въсєю вирою... помагати (Коломия, 1485 *BD* II, 371).

вѣроую пристати (кому) (1) бути вірним: а то такъ а(ч) прере(ч)ныи воєвода з дѣтми... намъ и дѣтємъ нашимъ и наместкумъ и корунѣ вѣрою пристанєть яко єго передъковє вѣрии были и служили (Ланчиця, 1433 *Р* 121).

3. достовірність (3): А я самъ князъ Михайло Иванович Роговицкий для лепшоє веры и твердости к печатямь ихъ милости и свою печат єсми к сему моєму листу привєсил (Володимир, 1475 *AS* I, 72); А на вѣроу вышеписанних рѣчеи, печати наши... къ нинѣшнємоу листови привѣсити велѣли єсмо (Гнрлов, 1499 *BD* II, 426).

4. довір'я (3): а сведци цнии пановє па(н) глѣбъ романовскыи па(н) осташко давыдовскыи... иныхъ велѣ при томь добрыхъ было им же честь и вѣра лежить (Львів, 1412 *Р* 81); а при томъ были шлѦхетнии панове олешко судия илвскии (!) панъ янъ виницкии... иныхъ много было добрыхъ им же чьсть н вѣра лежить (Львів, 1421 *Р* 94).

5. свідчення правдивості (8419): а на то вѣра моѦ и моихъ сыно (!) вѣра вѣра (!) жупана юги жю(р)жевича вѣра жюпана стєцькова и съ братиѦми єго вѣра братулова нѦтедулова вѣра станиславова вѣра пана драгоєва (Роман,

1392 *Cost.* I, 8); а на то єст вѣра нашєго господства вишєписаннаго мы Стєфана воєводы, и вѣра възлюбленнаго ми сына Алєксандра, и вѣра бояр наших (Васлуй, 1465 *BD* I, 88); А на то єст вѣра нашєго господства вышєписаннаго мы Стєфана воєводи, и вѣра прѣвъзлюбленнаго сына господства мы Богдана воєводи, и вѣра бояр наших (Ясси, 1500 *BD* II, 175);

вѣрою и правдою (4), (со) правдою и вѣрою (2), вѣра и чтью (1), под вирою (1), при вѣри (1) *(формула присяги)* вірою і правдою, вірою і честю: а мы слубуємо єму при нашєї вѣри... тѣхо д̃ тисѧчи рублиі воротити исполна (Луцьк, 1388 *P* 37); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ⟨иж изєднали сѧ єсмо...⟩...съ... Алєксандром... велик⟨им кнѧзєм литовс⟩ким...⟨...на то как от сєго днє⟩ наперед да ⟨и⟩має⟨м⟩ єму быти добріи и правіи ⟨пріѧтєль, со всим срѣдцом и со⟩ всєю... прав⟨д⟩ою и вѣрою (Сучава, 1499 *BD* II, 442); дати вѣру (2) *див.* **ДАТИ**; подъ чєстию и вѣрою (4), при чєсти и вѣри (44) *див.* **ЧЄСТЬ** 1; оучинити вѣру (1) *див.* **ОУЧИНИТИ** 1.

ФОРМИ: *наз. одн.* **вѣра** 8405 (1392 *Cost.* I, 8; 1403 *RS* 338; 1412 *DIR«A»* 440; 1427 *DBAc* 23; 1434 *Cost.* I, 398; 1453 *Cost.* II, 462; 1465 *BD* I, 88; 1481 *BD* I, 249; 1493 *Cost. S.* 176; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **вєра** 15 (1435 *Cost.* I, 424; 1436 *Cost.* I, 455; 1457 *BD* II, 258; 1458 *BD* I, 9; 1459 *Cost. S.* 22; 1462 *BD* I, 65; 1473 *BD* I, 182; 1479 *BD* I, 226; 1491 *BD* I, 453; 1495 *BD* II, 55 і т. ін.); **внра** 21 (бл. 1400 *Cost.* I, 27; 1408 *Cost.* I, 61; 1425 *Cost.* I, 169); **вѧра** 4 (1443 *Cost.* II, 129, 141; 1497 *Cost. S.* 223, 224); *зам. знах.* держати **вѣра** I (1388 *P* 43); *зам. ор.* обѣчюємы **вѣра** и ч⟨єс⟩тью I (1388 *P* 41); под **вѣра** I (1403 *ДГМ*); *род. одн.* **веры** 4 (1389 *РЕА* I, 28; 1403 *ДГМ;* XV ст. *ВС* 28 зв.; 1475 *AS* I, 72); **вѣры** I (1462 *BD* II, 284); **вири** 2 (1436 *Cost.* II, 697; 1499 *BD* II, 425); **wiry** I (1436 *ЗНТШ* LXXVI, 141); **виры** I (1436 *Cost.* II, 698); *знах. одн.* **вѣроу** (1400 *Cost.* I, 37; 1408 *Cost.* II, 632; 1433 *P* 121; 1434 *Cost.* II, 664, 669; 1436 *Cost.* II, 698; 1462 *BD* II, 284; 1499 *BD* II, 425, 426); *зам. місц.* **при вѣроу** I (1458 *Cost.* II, 815); *ор. одн.* **вѣрою** 19 (1388 *P* 37; 1403 *ДГМ*; 1411 *Cost.* II, 637; 1433 *P* 121; 1448 *Cost.* II, 300; 1457 *Cost.* II, 811; 1462 *BD* II, 285; 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1499 *BD* II, 425, 442 і т. ін.); **вирою** 2 (1485 *BD* II, 371, 420); **вѣроую** I (1436 *Cost.* II, 698); *місц. одн.* **при вѣрѣ** 31 (1395 *Cost.* II, 612; 1407 *Cost.* II, 629; 1411 *P* 77; 1421 *Cost.* I, 142; 1433 *Cost.* II, 651; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1454 *P* 163; 1463 *BD* II, 295; 1470 *BD* II, 310; 1485 *BD* II, 372 і т. ін.); **при вѣри** 6 (1388 *P* 37; 1445 *Cost.* II, 729; 1457 *BD* II, 725; 1460 *BD* II, 270; 1475 *BD* II, 329; 1499 *BD* II, 443); **при вири** 2 (1423 *Cost.* I, 143, 290); **при вѣрѧ** 2 (1456 *ПМВП;* 1479 *BD* II, 352); **при вѣры** 2 (1435 *Cost.* II, 687; 1457 *Cost.* II, 811); **при вери** I (1436 *Cost.* II, 701); **при (въ) вѣрє** 2 (1411 *Cost.* II, 638; 1447—1492 *ЛКБВ*).

ВѢРБИЛОВЪ *ч.* (1) *(назва озера у Чернігівській землі):* Я волчько бодє(н)ковьскии и своими дє(т)ми... вызнаває(м)... иже... продали єсмо пану мартину кгасто(в)товичю сѣлища наши на имѧ крѣхае(в)... ис тыми озѣры... на имѧ озѣро... вѣрбиловъ а глушки (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС* № 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вѣрбиловъ** (2-а пол. XV ст. *СПС* № 3).

***ВѢРДОУНОКЪ** *див.* ***ВЄРДОУНОКЪ.**

ВѢРЄНЪ *див.* **ВѢРНЫИ.**

***ВѢРЄШЧАКЪ** *див.* ***ВЄРЄШЧАКЪ.**

ВѢРИШЬ *див.* **ВИРИШЪ.**

ВѢРНЄ *див.* **ВѢРНѢ.**

ВѢРНИ *див.* **ВѢРНЫИ.**

ВѢРНЇИ *див.* **ВѢРНЫИ.**

ВѢРНО, ВЄРНО, ВИРНО, ВИРЪНО *присл.* (140) *(віддано)* вірно (137): Мы кнѧзь володиславъ... рускоѣ земли господарь... то єсмы вчинили взозрѣвши на нашего вѣрного слугу... што же єсть намъ вѣрно послужилъ (Бохур, 1377 *P* 23—24); Мы дмитрии... кнѧ(з) литовскии чинимъ то знаємо... иже... корунѣ польскои голдовали єсмо вѣрно и право (Краків, 1388 *P* 40—41); Мы кн̃зь ѳедоръ данильєви(ч) кн̃зь рома(н) ѳедорови(ч)... поручѧємсѧ по олєхна што(ж) служи(т) єму спдрю своєму коро(л) вєрно (Луцьк, 1388 *P* 42); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ож(є)... боярии наш вѣрнїи пан Доума Броудоурь слоужил нам право и вѣрно (Гирлов, 1499 *BD* II, 140);

(згідно з умовою) точно (3): мы алєксандро воєвода... слюбоуємы нашею доброю волєю... слоужити и приѧѧти и доброую радоу радити... владиславоу, кролю польскомоу... имаємо вѣрно издєржати... подлоугъ нашєго хр(с)ти-ѧньства и нашєи чьсти (Сучава, 1402 *Cost.* II, 621); тоє оусє вышєписанноє слоубоуємо здєржати при нашєи чти и при вѣрѣ хр(с)тїанскои и попо(л)нити вѣрно и стато(ч)но по(д)ло(г) (!) того нашего листоу (Хотин, 1455 *Cost.* II, 775).

Див. ще **ВѢРНѢ.**

Пор. **ВѢРНѢИ.**

***ВѢРНОСТЬ** *ж.* (13) *(відданість)* вірність: Мы дмитрии... кнѧ(з) литовскии чинимъ то знаємо... иже... володиславу королєви польскому... голдовали єсмо вѣрно и право нє изрушєною вѣрностью... слюбуємы... иже о(т) ты(х) мѣстъ с нашими дѣтми чистаѧ вѣрность и полна будемъ дєржа(т) (Краків, 1388 *P* 40—41); илїашъ воєвода... кролю по(л)скомоу... до(с)тоинныи (!) голдь вырности... оучини(л)... мы такоже... обицоуємъ... оусѣкыи слюбы... владиславови, королєви полскомоу... вириныи (!)... хоВати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); мы вєликии кн⟨я⟩зь Швитрикгаил... чиним знамєнито... иж оузрєвшє єсмо вєрност... н⟨а⟩ш⟨о⟩го вєрного слуги Михайла Олєхновича, и мы єсмо єму и записали за єго вєрную службу сѣла оу крємєнєцкой волости (Луцьк, 1444 *AS* I, 39—40); прото(ж), мы хотьѧчи... кролѧ казимира... из вѣрности наше оупєвнити, вызнаває(м)... иже єсмо сѧ о(бо)вѧзали... иже єм(оу)... чистою вѣроу и пєвною боудє(м) дєржати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733—734); мы Стєфан, воєвода... знакомито чинимъ... яко хотѧ... прєдкоув наших... наслидова⟨ти⟩... абы яко тыи то пєрєдкове... кролюм полскым... вѣчною вѣрностъ... записали и заобвѧзали так и мы... их воли вѣрным наслидованєм послоухати заоужды винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 283—284).

ФОРМИ: *род. одн.* **вѣриости, вѣрио(с)ти** 3 (1448 *Cost.* II, 733, 734, 738); **вырности** I (1436 *Cost.* II, 701); *дав. одн.* **вѣриости** (1439 *Cost.* II, 712; 1448 *Cost.* II, 738); *знах. одн.* **вѣриость, вѣриостъ** 4 (1388 *P* 39, 41; 1462 *BD* II, 284); **вєрност** I (1444 *AS* I, 40); **вирностъ** I (1436 *Cost.* II, 701); *ор. одн.* **вѣрностью** (1388 *P* 41).

ВѢРНОУТИ *див.* **ВЄРНУТИ.**

ВѢРНОУТЬ *див.* **ВЄРНУТИ.**

ВѢРНЫИ, ВѢРНЇИ, ВѢРНЫ, ВѢРНИ, ВѢРЄНЪ, ВЄРЄНЪ, ВЄРНЇИ, ВЄРНЫИ, ВЄРНЫ, ВИРНЫИ, ВИРЄН *прикм.* (1171) *(відданий)* вірний (1164): колиж то пришєдши прєд наше обличє слуга нашъ вѣрныи ходко быбелскыи, и оуказал єсть кнѧзѧ львовы листы... тогды пожадал єсть, оу нас слуга нашъ вѣрныи ходко быбелскыи, абихом потвєрдили кнѧзѧ львовы листы (Судомир, 1361 *AGZ* 6); и слубили єсми... корунѣ польскоі вѣрнє служити... ѧкоже слуша (!) вѣрному служѣ (!) оучинити (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); мы Вєликии коро(л) владиславъ... знаємо чинимъ ... ажє нашь вєрныи слоуга данило дажбогови(ч) задєрѣвєцкии... оуказалъ прѣд нами свою вѣрноую слоужбу (Краків, 1394 *P* 53—54); а такъ приступилъ єсмъ ку крулєви... и присѧглъ єсмъ вѣрє(н) быть (Кременець, 1434 *P* 130); И маеть онъ намъ вѣрнымъ быти: а съ кимъ мы будемо смирни, и онъ зъ нами, а съ кимъ не смирни, ино и (онъ) противко тому маеть быти несмѣренъ (Луцьк, 1438 *P* 140—141); и нє имаємъ ты(х)... мєрзѧчо(к) помина(т) на вѣки али имаємъ бы(т) и слюбуємъ ис паномъ михаиломъ оу вѣрной приязни (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); мы кн̃гины олєска(н)довѧ (!) наста(с)я

кие(в)скаѦ подоумавши єсмо... с нашею Вѣрною радою... придали єсмо оу до(м) Сѣыя тр(б)ци к манастырю Сергиєвоу двѣ волости наши(х) (Київ, 1459 *P* 174); мы Олєксандръ... вєликий кн(Ѧ)зь литовский... чинимъ знаменито... иж вбачивши вѣрныи службы... кн(Ѧ)жати Костєнтина Ивановича Острозского... ємоу имѣнє н(а)ше именємъ ЗвѦгол... дали єсмо ласкавє (Вільна, 1499 *AS* I, 117); а на болшоую крѣпость и потвърж(д)єнїє томоу въсємоу вышєписанномоу, вєлѣли єсмы нашємоу вѣрномоу паноу, тъоутоулови логофетоу, писати и намоу (!) пєча(т) привѣсити к сємоу нашємоу листоу (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231);

◇ Вирная долына (1), долына Вирная (1) *(назва долини в Подільській землі):* а одъ леса ажъ до урочища Вирной долыны, где засталысмо бояръ Хмельныцкихъ... которыи призналы по тую долыну Вирную грунтъ Мыкулынскій, а за долыною Багрыновскїй (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8—9); верны листъ (2) договірна грамота: А сєт мы Стєфань воєвода... вызнавамы... каждомоу добромоу... кто коли на тоть наш вєрны листь позрить ажє мы и слюбоуємь... королєвѣ полскомоу... абыхомь мы их милости вєрни и подъдани были на вєки (Сучава, 1468 *BD* II, 300—301); къ вѣрнон руцѣ (2) *(юридична формула в документах про збір мита)* за дорученням господаря: Дѣлалъ его милость личбу съ ключникомъ Берестейскимъ Левкомъ Боготииовичомъ (!) а зъ Немирею, што держали отъ е. м. мыто Берестейское къ вѣрнон руцѣ (Берестя, 1496 АЛМ 128); делал его милость личбу с ключником берестейским Левкомъ Боговитиновичомъ а з Немирею, што держали от его милости мыто берестейское к верной руце (Вільна, 1497 *АЛРГ* 79); держати оу твєрдои и оу вѣрнои роуцѣ (1) *див.* **ДЄРЖАТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **вѣрныи, вѣриы(и)** 48 (1361 *AGZ* 6; 1422 *ДГОБ;* 1438 *P* 140; 1443 *Cost.* II, 119; 1445 *DIR«A»* 483; 1448 *Cost.* II, 313; 1455 *Cost.* II, 540; 1464 *Cost. S.* 59; 1475 *Cost. D.* 3; 1493 *BD* II, 5 і т. ін.); **вѣрны** 28 (1426 *BAM* 21; 1431 *Cost.* I, 317; 1438 *Cost.* II, 7; 1443 *Cost.* II, 160; 1452 *Cost.* II, 426; 1462 *BD* I, 52; 1469 *BD* I, 135; 1471 *DIR«A»* 525; 1472 *DIR«A»* 528; 1497 *Gh. S.* 6 і т. ін.); **вѣрнїи** 20 (1420 *Cost.* I, 135; 1428 *Cost.* I, 209; 1437 *Cost.* I, 540; 1459 *BD* I, 27; 1468 *BD* I, 130; 1480 *BD* I, 241; 1488 *BD* I, 317; 1493 *BD* II, 21; 1495 *BD* II, 43; 1499 *BD* II, 140 і т. ін.); **вѣреиъ, вѣрє(н)** 6 (1388 *P* 39; 1434 *P* 130, 131; 1436 *Cost.* II, 698; 1448 *Cost.* II, 734; 1457 *Cost.* II, 810); **вєрєнъ** 4 (1400 *Cost.* II, 618, 619; 1402 *Cost.* II, 623); **вернїи** 4 (1458 *BD* I, 18; 1472 *BD* I, 177; 1479 *BD* I, 226; 1497 *Cost. S.* 223); **вирныи, wirnyj** 3 (1423 *Cost.* I, 154, 156; 1465 *GL* 176); **вєрныи** 2 (1394 *P* 53; 1399 *P* 59); **вѣрни** 2 (1460 *Cost. S.* 41; 1467 *BD* I, 120); **вєрны** 1 (1449 *Cost.* II, 746); **виреи** 1 (1462 *BD* II, 289); *род. одн. ч.* **вѣрного, вѣрно(г)** 15 (1424 *P* 99; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *P* 118; 1434 *P* 128; 1436 *Cost.* I, 455; 1438 *P* 138; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1451 *P* 156; 1452 *P* 160 і т. ін.); **вєрного, вєръного** 9 (1437 *AS* I, 33; 1444 *AS* I, 40; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1446 *AS* I, 42; *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; *AS* I, 44; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1468 *BD* II, 302); **вирного** 1 (1449 *Cost.* II, 379); *дав. одн. ч.* **вѣрномоу, вѣрно(м), вѦриомоу, !вѣрюоумоу** 445 (1361 *AGZ* 6; 1393 *Cost.* II, 607; 1400 *Cost.* I, 31; 1423 *Cost.* I, 154; 1434 *Cost.* II, 387; 1448 *Cost.* II, 306; 1458 *Mih. Doc.* 123; 1467 *BD* I, 118; 1483 *Cost. D.* 30; 1500 *BD* II, 176 і т. ін.); **вєрномоу** 6 (1436 *Cost.* I, 455; 1446 *AS* I, 42; 1459 *Cost. S.* 22; 1466 *DIR«A»* 519; 1499 *BD* II, 135); **вирномоу, wirnomu** 5 (1409 *DiR«A»* 437; *Cost.* I, 70; 1411 *DIR«A»* 439; *Cost.* I, 95; 1465 *GL* 176); **вѣрну** 1 (1393 *P* 51); *знах. одн. ч.* **вѣрного** 2 (1377 *P* 24; 1495 *АЛМ* 84); **вирного** 1 (1479 *BD* II, 351); **вєрны** 1 (1468 *BD* II, 301); *ор. одн. ч., с.* **вѣрнымъ** 3 (1395 *Cost.* II, 612; 1438 *P* 140; 1462 *BD* II, 284); **вєрнымъ, вєриым** 3 (1395 *Cost.* II, 612; 1462 *BD* II, 289, 292); *знах. одн. с.* **вѣрное** 2 (1388 *P* 43; 1429 *Cost.* I, 267); **вирное** 1 (1436 *Cost.* II, 701); **wirne** 1 (1420 *AS* I, 25); *наз. одн. ж.* **вѣрная, вѣрнаѦ** 7 (1445 *АкЮЗР* I, 18; *P* 151; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1448 *P* 149; 1451 *P* 156; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); **вєрная** 5 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1444 *АрхЮЗР* I/VI, 8; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *AS* I, 43; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); **вѣрна** 2 (1393 *Cost.* II, 607; 1487 *BD* I, 295); **вѣрнаа** 1 (1435 *Cost.* II, 682); *род. одн. ж.* **вѣрноѣ** 2 (1434 *P* 129; 1435 *P* 132); **вѣрное** 1 (1427 *P* 108); **Вирной** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); *род. одн. зам. знах.* за его правои и **вѣрнои** слоужбоу 1 (1464 *Cost. S.* 59); видѣвшє его правою и **вѣрнои** слоу(ж)бою 1 (1472 *Cost. D.* 26); **за... вѣрное** их слоужбоу 1 (1484 *BD* I, 279); *дав. одн. ж.* **вѣриои** 1 (1496 *АЛМ* 128); **верной** 1 (1497 *АЛРГ* 79); *знах. одн. ж.* **вѣриоую, вѣрную** 210 (1377 *P* 24; 1412 *DIR«A»* 440; 1426 *BAM* 21; 1437 *P* 136; 1445 *P* 150; 1458 *BD* I, 25; 1469 *BD* I, 136; 1479 *BAM* 62; 1483 *BD* I, 270; 1499 *ГОКІР* і т. ін.); **вѣрною** 120 (1409 *Cost.* I, 65; 1420 *Cost.* I, 135; 1428 *Cost.* I, 209; 1436 *Cost.* I, 144; 1447 *Cost.* II, 273; 1456 *Cost.* II, 577; 1464 *Cost. S.* 60; 1472 *Cost. D.* 27; 1488 *BD* I, 345; 1499 *BD* II, 160 і т. ін.); **вєрную, веръную, wiernuiu** 15 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1436 *Cost.* I, 455; 1444 *AS* I, 40; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1457 *UKP;* 1462 *BD* I, 65; 1472 *BD* I, 177; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1479 *BD* I, 226; 1499 *РИБ* 777 і т. ін.); **вєрною** 5 (1400 *Cost.* I, 36; 1435 *Cost.* I, 424; 1458 *BD* I, 19; 1475 *Cost. D.* 3; 1480 *BD* I, 237); **вирную, вирною, вирыоиою** 10 (1425 *Cost.* I, 169; 1430 *ГВКЛ* 9; 1457 *UKP;* 1460 *BD* II, 270; 1462 *BD* I, 63, 64; 1464 *BD* I, 85, 86); **вириою** 2 (1459 *BD* I, 35, 36); **вѣрну, вѣрноу** 4 (1403 *RS* 338; 1431 *Cost.* I, 318; 1462 *BD* I, 62; 1493 *BD* II, 27); **вєрну** 1 (1399 *P* 59); **! вѣрно** 2 (1432 *ДГВІН;* 1468 *BD* I, 125); **! вѣрноуи** 1 (1429 *Cost.* I, 270); *ор. одн. ж.* **вѣрною, вѣрною** 97 (1361 *AGZ* 6; 1400 *Cost.* I, 26; 1407 *Cost.* I, 56; 1419 *DIR«A»* 444; 1426 *Cost.* I, 178; 1437 *P* 136; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *P* 152; 1451 *P* 156; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1459 *P* 174; 1479 *BAM* 61; 1497 *BD* II, 112 і т. ін.); **вєриою, вєръною** 14 (1400 *DIR«A»* 433; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1436 *Cost.* I, 484; 1437 *AS* I, 33; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1446 *AS* I, 42; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1468 *BD* II, 301; 1480 *BD* I, 237 і т. ін.); **вирною** 4 (1423 *Cost.* I, 154, 156; 1425 *Cost.* I, 168; 1449 *Cost.* II, 746); *місц. одн. ж.* **оу вѣрнои** 2 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.; 1462 *BD* II, 292); *наз. мн.* **вѣрни** 8 (1388 *P* 39; 1404 *Cost.* II, 625; 1433 *Cost.* II, 652; *P* 121; 1435 *P* 133; 1436 *Cost.* II, 698; 1472 *BD* I, 169; 1486 *BD* I, 289); **вѣрны** 6 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1467 *BD* I, 117, 118; 1468 *BD* I, 127; 1471 *BD* I, 164); **вѣрны(и), вѣрныи** 3 (1443 *Cost.* II, 144, 179; 1448 *Cost.* II, 316); **вєрни** 3 (1462 *BD* II, 292; 1468 *BD* II, 301); **вирни** 1 (1462 *BD* II, 289); **вєриы** 1 (1455 *Cost.* II, 775); **вирнѣ** 1 (1436 *Cost.* II, 701); **вѣриїи** 1 (1469 *BD* I, 134); **! вѣрнє** 1 (1393 *Cost.* II, 607); *наз. мн. ч.* **вѣрная** 1 (1433 *P* 119); *род. мн.* **! вѣринхъ** (1393 *Cost.* II, 607); *дав. мн.* **вѣрнымъ, вѣрнымъ, вѣрнымъ, вѣриы(м)** (1433 *Cost.* I, 359; 1436 *Cost.* I, 481; 1442 *Cost.* II, 87; 1486 *BD* I, 289, 290); *знах. мн. ч.* **вирныхъ** 1 (1468 *BD* II, 305); **вирны** 1 (1468 *BD* II, 305); *знах. мн. ж.* **wirnуіе** 1 (1421 *AS* I, 27); **вирнныи** 1 (1436 *Cost.* II, 702); **wyernу** 1 (1395 *GL* 166); **вѣрныи** 1 (1499 *AS* I, 117); *ор. мн.* **вѣриыми** 2 (1434 *P* 130; 1435 *P* 132); **вирнимы** 2 (1457 *BD* II, 257; 1468 *BD* II, 306); **вѣриими** 1 (1460 *BD* II, 270); *місц. мн.* **оу вєрныхъ** (1468 *BD* II, 302).

ВѢРНѢ, ВѢРНЄ, ВИРНЄ, ВЄРНЄ, ВѢРНѦ *присл.* (30) *(віддано)* вірно (24): слюбуємы... иже... чистаѦ вѣрность и полна будемъ держа(т) тому истому королеви... а лихого вѣрнѣ остєрєгати (Краків, 1388 *P* 41); а сєѦзькнѦ(з) Федико нєсвидискии староста кремѦнєцкии... вызнаваю то...Ако жь Ѧвно было... какъ єсмъ вѣрнѣ служилъ... кнѦ(з) швидригаилови (Кременець, 1434 *P* 129); а кто сє слово иашє пороуши(т) а имѣ(т) въ тые имѣніа въстоупатн сѦ разсоудит сѦ съ мною прѣ(д) бгомь... иже єсмь то вѣрнѣ выслоужи(л) оу свои(х) господареи (Київ, 1446 *P* 154—

155); и далѣи слюбоуємъ имаємъ коли намъ... коро(л) казимиръ... дє(н) и мѣстцє намени(т), єму... вѣрнѣ голдовати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734); Сим листом слюбоуєм... быти пріятелєм єго милости пріятєл, а непріятелєм єго милости непріятєл, вирнє и право (Коломия, 1485 *BD* II, 371—372);

(згідно з умовою) точно (6): а по моюмъ животѣ имають вѣрнѣ испустить ты то горо(д) и землѣ королеви єго мл̃сть (Кременець, 1434 *P* 131); и стали єсмо на томъ, аже имаємъ записы держати наши(х) пере(д)ковъ вѣрнѧ, ка(к) коли наши пере(д)ци записали королеви єго мл(с)ть (Серет, 1446 *Cost.* II, 729); мы Стєфан, воєвода... знакомито чинимъ... яко хотѧ... предкоув наших воєвод молдавских... обычаєм... наслидова⟨ти⟩, и тиж их вѣры, пилнои заслоугы коу... кролюмъ полскимъ... вѣрнѣ наслидованным... потвердити... так и мы... поживами (Сучава. 1462 *BD* II, 283).

Див. ще **ВѢРНО.**

Пор. **ВѢРНѢИ.**

ВѢРНѢИ, ВЄРНѢИ *присл. в. ст.* (5) *(більш віддано)* вірніше: возрєвше єсмо на на (!) єго вѣрноую службу и хотѧче по нємъ аж бы тымъ лѣпєи и вернѣи намъ... послужилъ... оставнли єсмо єго... при томъ при всѣмъ што коли коупилъ (Краків, 1394 *P* 54); мы возрѣвши на єго верну службу и хотѧче по нѣмъ аж бы намъ вернѣи послужи(л) ...дали єсмо и даємъ наше сєло Надѣєво (Львів, 1399 *P* 59); а такѣ жь того исного стєцка воєводу хотѧчи особною мл̃(с)тью оутѣшити абы намъ... вѣрнѣи служилъ... тыи городы цецунь а хмєловъ... даємы и дали єсмы єму на вѣки (Ланчиця, 1433 *P* 125).

Пор. **ВѢРНО, ВѢРНѢ.**

***ВѢРОУВАТИ** *див.* **ВЄРОВАТИ.**

***ВѢРХОУВЫПИСАНЫЙ** *див.* ***ВЄРХОУВЫПИСАНЫИ.**

***ВѢРЪНЫЙ** *див.* **ВѢРНЫЙ.**

ВѢСИТИ *дієсл. док.* (1) (кого) *(стратити через повішення)* повісити: а кторы бы на(ш) непріѧтє(л) оутєклъ на и(х) сторону или злодіи, то(г) имає(т) вѣсити, або на(м) наза(д) выдати (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

ФОРМИ: *інф.* **вѣсити** (1457 *Cost.* II, 810).

Див. ще ***ВИШАТИ.**

! ВѢСЛОУИ *див.* **ВАСЛОУИ**[1].

***ВѢСНЫЙ** *прикм.* (5) *(вимірюваний вагою)* ваговий, на вагу (3): далъ имъ панъ вѧтслъвъ S (т) копъ гро(ш) вѣсного срѣбра (Львів, 1370 *P* 18); продала єсть тотъ мунастырь за к̃ гривєнъ сєребра вѣсного (Перемишль, 1378 *P* 26);

г р и в н а в ѣ с н а я (2) *див.* **ГРИВНА** 2.

ФОРМИ: *род. одн. с.* **вѣсного** (1370 *P* 18; 1378 *P* 26); *род. мн.* **вѣсиихъ** (1366 *P* 12); *знах. мн. ж.* **вѣснии** (1366 *P* 12).

***ВѢСТЬ** *ж.*(4) вістка, повідомлення (2): тогда аксакъ пришолъ такъ таино на насъ аже нє было намъ никакоѣ вѣсти а ни слова али жь оузрѣли єсмо єго оу нашои державѣ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); гдє моѧ сила нєстечєть а рать на конь оузъсѧдєть а я о томъ оузъведаю а к тобє исъ птичею языкъ вєсти нєпошлю... богъ менє поби(и) (б. м. н., 1484 *ЯМ*);

в ѣ с т ь д а в а т и (кому) (1) повідомляти (кого): а тижь коли бы которыі нєприѧтєль своєю силою облогло тото исныи гро(д) галичь тогда тото исныі воєвода и бра(т) єго... имають... того исного города боронити а намо оу ты часы вѣсть давати штобыхомо пособлѧли (Луцьк, 1388 *P* 37); в ѣ с т ь д а т и (кому) (1) повідомити (кого): аже будєть ва(м) надобѣ помочь на кого... Азъ самъ єсмь готовъ за того тобѣ на помочь всєю моєю силою а толко вѣсть намъ даите (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171).

ФОРМИ: *род. одн.* **вѣсти** I (1392—1393 *РФВ* 170); **вести** I (1484 *ЯМ*); *знах. одн.* **вѣсть** (1388 *P* 37; 1392—1393 *РФВ* 171).

***ВѢСЪ** *ч.* (1) *(система мір, застосовувана при зважуванні)* вага: чини(м) свѣдомо велєбної твоєі мл(с)ти же єсми дали тому истиному пану варшовьскому ѓ тисѧчѣ фрѧ(ж)кого сєребра тѣмо вѣс(о)мо што єсми почали давати оу луцкн (Сучава, 1388 *SL*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **вѣс(о)мо** (1388 SL).

***ВѢТЬ** *ж.* (1) (*цсл.* вѣть) *(гілка)* вітка, віть: коли тѣ(ж) хто оукрадѣ(т) доубъ... маєть платіти шесть скотъ... а колї толко вѣ(т) о(т)роуби(т) ино четыри ско(т)ци маєть платить (XV ст. *ВС* 37).

ФОРМИ: *знах. одн.* **вѣ(т)** (XV ст. *ВС* 37).

***ВѢТѦЗЄВЪ** *прикм.* (1) витязів: а на то вѣра моѧ и моихъ сыно (!) вѣра вѣра (!) жупана юги жю(р)жевича... вѣра пана драгуша вѣтѧзєва... (Роман, 1392 *Cost.* I, 8).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **вѣтѧзєва** (1392 *Cost.* I, 8).

***ВѢТѦЗЪ** *див.* **ВИТѦЗЬ.**

***ВѢЧЄНЫЙ** *див.* **ВѢЧНЫЙ.**

ВѢЧИСТЕ *присл.* (1) (*стп.* wieczyście) довічно: и то єсми продал пану Волчку Жасковскому вѣчисте (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV. 154).

Див. ще **ВѢЧИСТО, ВѢЧНЄ, ВѢЧНО.**

ВѢЧИСТО, ВЄЧИСТО *присл.* (8) (*стп.* wieczyście) довічно: присудили єсмы... аже король заплативъ пѧ(т) сотъ гривєнъ тымъ панѧ(м) има вечисто держѧ(т) (Медика, 1404 *P* 70); мы великии кнѣзь швитригкаилъ... чини(м) знакомито... ижє... дали єсмо... пану андрѣю сєло михлинъ... вечисто а нєпорушно (Київ, 1433 *P* 118); а нє маєт быти отхил⟨є⟩на нигдє от острог⟨а⟩, нижли мают нам с того имєнѧ служити вечисто (Луцьк, 1487 *AS* I, 86).

Див. ще **ВѢЧИСТЕ, ВѢЧНЄ, ВѢЧНО.**

***ВѢЧИСТЫИ** *прикм.* (6) (*стп.* wieczysty) **1.** *(здавна встановлений)* віковічний, споконвічний (3): оуздали и о(т)ступили тоѣ дѣдинны пану колѣ тако ѧко сами держали... со всѣми границами вѣчистымъ (!) (Галич, 1409 *P* 74); а та(к) оузда(л) ѧко самъ имѣ(л)... со всѣми границами вѣчистыми што изє вѣка к тои дѣдининѣ прислушало (Галич, 1418 *P* 89).

2. *(який повинен завжди бути, відбуватися)* вічний, повсякчасний (2): Сє я кнѧзь юріа холмъскии... придали єсмо к цр̃кви бж̃ой преч(с)тои бг̃омт̃ри на бг̃омолє вечистоє сєла стрижово слєпче (Холм, 1376 *P* 22); тамъ же противъ той долыни... для вечистого знаку паль забыты казалы єсмо и тую границю скончылы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9);

◇ в ѣ ч и с т о и п а м я т и (1) блаженної пам'яті: про тожь мы иляшь воєвода... знамєнито чинимо... како пилни оу розюми и оу сердьци своѣмь, рожложивьшы щкоды... пану владисла(в), щаснои а вѣчистои памяти кролєви... а особно землѧмь роускимь... безь вины оучиненыѣ... землю шєпиньскоую... даваємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **вечистого** (1430 *ГВКЛ* 9); *знах. одн. с.* **вечистоє** (1376 *P* 22); *род. одн. ж.* **вѣчистои** (1436 *Cost.* II, 706); *ор. мн.* **вѣчистыми** I (1418 *P* 89); **! вѣчистымъ** I (1409 *P* 74).

Див. ще **ВѢЧНЫЙ.**

ВѢЧНА *див.* **ВѢЧНО.**

ВѢЧНЄ, ВЄЧЪНЄ, ВЄЧНЄ, ВѢЧНѢ *присл.* (14) навічно (8): а записали есьмо тые дѣла вѣчне и непорушне въ сій вѣкъ и въ будучій (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); ми боѧровє и рада вєлможно(г) пєтра воєво(д) ... ѧвно чини(м)... гды(ж) пєрєчєныи вєлможныи пєтръ воєво(д)... королеви полском(у)... коу чистои вѣрности, по виниою слоужбою вѣчнє записа(л) сѧ... про тожъ мы... повинни есмы... вѣрною слоужбою послоушни быти (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738); Я кн⟨ѧ⟩зъ Юри Василєвич Жаславский вызнаваю сим моим листом... ижєт продал єсми пану Семєноу Олизаровичоу имєнє на Волыни... вечнє и нєпороушнє (Берестя, 1466 *AS* I, 62); а с того дѣлоу нє выстоупити з нас никоторомоу... бо єсмо тоє подѣлили соб⟨є⟩ вѣчнє и нєпороушно (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14);

в ѣ ч н є (и) н а в ѣ к и (6) навіки-віків: Тыми жъ разы а другий записъ Романа Мстиславовича, на Купечовъ

и инные села наданье святой Пречистой Володимерское епископии, осмотрели въ томъ светомъ евангелии, и то такъ же потвержаемъ вѣчие и на вѣки (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); а тоє вышє писанноє чєрез шлах⟨о⟩тнє врожєного кн⟨ѧ⟩зѧ Костєнтина и тєж на єго наслєдъки власныи и зо всим правом панством и власностю ⟨маєть⟩ быти дєржано... вѣчнє на вѣки (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

Див. ще **ВѢЧИСТЕ, ВѢЧИСТО, ВѢЧНО.**

ВѢЧНЇИ *див.* **ВѢЧНЫИ.**

ВѢЧНО, ВЄЧНО, ВѢЧЬНО, ВѢЧЪНО, ВЄЧЪНО, ВѢЧНА *присл.* (131) навічно, назавжди (100): Ино мы... тоє мѣстце... потвержаемъ симъ листомъ нашимъ вѣчно (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); записали єсмо оу вєрьху писаную тую зємьлю... свѧтому Ивану цєрькви... вѣчьно (Городок, 1443 *Р* 145); и я єсми тоє своє имѣньє... продал... кн⟨ѧ⟩зю Иваноу Васильєвич⟨у⟩ Острозком⟨у⟩... с тым... с чим єсми оу нєго коупил вѣчно (Острог, 1463 *AS* I, 56); А продали єсмо то Єго Милости вобел вєчно (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); а коли дѣти пєрвоє жоны оц҃а часть свою... в ро(з)дѣ(л) вѣчно возмоуть тогды дѣ(л)ница дроугоє жоны на єє дѣти сполна прїидоуть (XV ст. *СЯ* 41); И потвєржаємъ тые люди симъ нашимъ листомъ вѣчно и непорушно (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

в ѣ ч н о (и) н а в ѣ к и (4) навіки-віків: А которые три лезива Виленской земли держали панъ Сенько Гостскій, а панъ Андрей Чапличъ, а панъ Ивашко Подолянскій, очевистѣ передъ нами и устнѣ повѣдили, штожъ тые три лезива вѣчно и на вѣки продали пану Петрашку Ланевичу Мылскому (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17); тоє имєнє Любчо по своєм животє волна она отдати... комубы хотєла вєчно на вєки (Луцьк, 1487 *AS* I, 241);

постійно, повсякчас (25): Тые вси села... маетъ держати господинъ богомолєцъ нашъ Климентый... вечъно и непорушоно (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); потвєржѧє(м)... королєви польскому... тотъ листъ, што єсмы дали єго мл(с)ти в камѧнци, коли сѧ єсмы голдували и записали єго мл(с)ти, што быхомъ то вѣчно оуздєржѧли, яко сѧ єсмы тогда голдували и записали вѣчно (Львів, 1407 *Cost.* II, 629); и тєж посли отца н⟨а⟩шого кому будєм того имѣнѧ або зємли и люди дали и листы н⟨а⟩шими на вѣчност будємъ потвєрдили, то маєт вѣчно дєржано быти (Вільна, 1499 *AS* I, 118);

до кінця життя (1): А я имаю кн⟨ѧ⟩зю єго м⟨и⟩л⟨о⟩сти с того имѣньѧ слоужити *вѣчно* до моєго живота и дѣти моѣ мають єго дѣтєм слоужити вѣчно (Острог, 1466 *AS* I, 60);

споконвіку (1): то всє єсмо потвєрдили... слузѣ нашому вѣрному ходкови быбелскому... съ всѣми границями яко из вѣка, вѣчно прислушало к тым сєлумъ (Судомир, 1361 *AGZ* 6).

Див. ще **ВѢЧИСТЕ, ВѢЧИСТО, ВѢЧНЄ.**

***ВѢЧНОСТЬ** *ж.* (12) довічне збереження документом юридичної сили (2): рѣчи которыи жь в часу бывають аж бы нє проминулы съ проминучими часы подобно єсть имѣлы ли бы приити къ будущой знаємости аж бы вѣчностью листовъ былы потвєржєны (б. м. н., 1424 *Р* 99); а про лѣпшоую справє(д)ливость и вѣчность и пєчати єсмо свои приложили к сємоу нашємоу листоу (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3);

◇ в ѣ ч н о с т ь и м ѣ т и (о що) (1) мати право на довічне володіння (чим): и кн⟨ѧ⟩зь Сємєн противъ того рєклъ: жадноѣ я вѣчности з братом моимъ кнѧзємъ Васильєм нє имѣл о дѣлницю брата моєго кн⟨ѧ⟩зѧ Солтана, нижли єсмо такъ дєржали тоую дѣлницю осподарьскоѣ воли и пожитки собѣ имѣли на полы (Луцьк, 1475 *AS* I, 69—70); н а в ѣ ч н о с т ь (9) навічно, назавжди: Билъ намъ чоломъ писарь нашъ... панъ Григорей Исаевичъ Громыка, о тымъ, што перво сего дали есьмо ему мѣстце городское и зъ малою улочкою на будованье двора его... и тежъ дозволили есьмо ему въ томъ дворѣ его корчму вольную пиво и медъ держати, и билъ намъ чоломъ, абыхмо то ему подтвердили листомъ нашимъ на вѣчность (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); Продал єсми имєнє моє отчизноє Дажєв на вєчност (Володимир, 1475 *AS* I, 72); ино съ того имѣнья своего Здетелы записалъ есми на вѣчность на соборную Церковъ... двѣ копѣ грошей (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).

ФОРМИ: *род. одн.* **вѣчности** (1475 *AS* I, 69); *знах. одн.* **вѣчность, вѣчност** 5 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1496 *AS* I, 245; 1499 *AS* I, 118; *АСД* VI, 2; *ПИ* № 3); **вечность, вєчност** 5 (1475 *AS* I, 72; 1494 *AS* I, 101; 1496 *АЛРГ* 69; 1497 *ПКИП*; 1499 *AS* I, 118); *ор. одн.* **вѣчностью** (1424 *Р* 99).

***ВѢЧНЫ** *див.* **ВѢЧНЫИ.**

ВѢЧНЫИ, ВѢЧНЇИ *прикм.* (220) **1.** *(безконечний у часі)* вічний (1): и да моу дароує живот вѣчны и здє многлѣтны живот (б. м. н., 1464—1496 *Gh. S*);

в є ч н а я п а м ѧ т ь (1) вічна пам'ять: ~ сє я кнѧзъ юріа холмъскии ... придали єсмо к цр҃кви бж҃ои прєч(с)тои бг҃омтри... сєла стрижово слєпчє... за што здє даи г(с҃)ди намъ побытъ и з(д)рвіє а по сємъ и дєтємъ нашимъ вєчную памѧть аминь (Холм 1376 *Р* 22); в ъ в ѣ ч н а а п ⟨ а⟩м ѫ (т) (кому) (1) на вічну пам'ять: Бл҃гочьстивыи и х(с҃)олюбивыи Іо Стєфа(н) воєвода г(с)п(д)ръ зємли мо(л)давскои снъ Бог(д)ана воєводы оукраси гро(б) съ дѣдоу своємоу Іо Бог(д)аноу воєводѣ... въ вѣчнаа ємоу п⟨а⟩мѫ(т) (б. м. н., 1480 *DC* 11); в ѣ ч н о и п а м ѣ т и (1) *(церковна служба на помин душі)* вічне поминання: и тако(ж) прїидє прѧ(д) нами... па(н) костє оуры(ш)... и оучини(л) радї божїи млстї, абы ємоу вѣчнои памѣти и да(л) свою пасикоу... нашємоу монастирю о(т) молдавици (Сучава, 1453 *Cost.* II, 453—454); к (к о у) в ѣ ч н о и п а м ѧ т и (9) на вічну пам'ять (кому, чого, про що): Мы па(н) сташко исъ давыдова староста самборьскыи приводимо то ку вѣчнои памѧти нинѣшнимъ и потомъ бу(д)чимъ илья вл҃дка прємышлєскыи и самборьскыи жаловалъ сѧ прє(д) кролємъ на стрѣлковцѣ ажє оубивають сѧ оу зємлю оу ц҃рквную ст҃го сп҃са (Погоничі, 1422 *Р* 97); Во имѧ бжиє стан сѧ к вѣчной рѣчи памѧти (Ланчиця, 1433 *Р* 120); во имя б҃жьє амєнь коу вѣчьнои памѧти тоито рѣчи (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); длѧ того ку вѣчныи рѣчи памєти мы Олєксандръ... вєликии кн⟨ѧ⟩зь литовский... чинимъ знамєнито... иж... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє имєнємъ Звѧгол... дали єсмо (Вільна, 1499 *AS* I, 117); в є ч н ы м и ч а с ы *(в заперечному реченні)* (1) ніколи: в котороєж то имєнє Дажєв вжо я сам ани мои дєти... нє маємо ся вступовати и никоторы пєрєказы в томъ имєню чинити вєчными часы (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

2. *(не обмежений строком)* вічний (24): и на вѣчнаѧ крѣпость к сєму листу пєчати нашѣ вєлѣли єсмо привѣти (!) (Лучиця, 1388 *Р* 39); и на вѣчноє потвєржєнїє вєлѣли єсмы нашоу пєчать вєликоую привѣсити к сємоу листоу (Сучава, 1402 *Cost.* II, 621); заплативъ имъ тыи пѣнѧ(з) пѧ(т) сотъ гривєнъ полки(х) (!) єго жь мѣста тычина и тыхъ сєлъ и всєи волости залѣскоѣ дєржѧниє вѣчноє правымъ судомъ напрє(д) рєчєно(м) г҃(с)дрю коро(л) влодиславу пол(с)кому и єго послѣдко(м) присудили єсмы (Медика, 1404 *Р* 70); а мы єсми поставили владови и крьсти завѧзку вѣчноую осымь дєсѧть роубли литого сєрєбра (Баня, 1418 *Cost.* I, 127); мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимъ... ожє... дали и потвєрдили єсмо вичныи оброк томоу свѣтомоу монастироу от Побратѣ да имают на каждїи год от нас по ї бочкы вина (Сучава, 1466 *BD* 1, 105—106); Такь иж мєжи нами и мєжи прєрєчєным наияснѣишим паном Яном Олбрахтом, кралєм полскым... из обохъ сторон, имаєт быти покоуи и мір вѣчнїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

(постійний) вічний, повсякчасний (5): а мы... панѧмъ ѧдвизѣ и алжбѣтє вєчноє молчѧниє чинимы (Медика, 1404 *Р* 70); и дорадивши сѧ єсмъ ты(х) старцо(в) и... оучини(л) єсмъ вѣчную границю и закопали по пєрєхрєстныи путь што на долинѣ подли попєлєва али(ж) до ло(з) (б. м. н., 1419

Р 90—91); а мєжи тыми городы и мєжи нашєю зємлєю рускою то границѣ будуть вѣчныи (Ланчица, 1433 *Р* 125);

на вѣчныє часы (3), на вєчныє часы и вєки (1) *(назавжди)* навіки: І теź, wsi kotoryie artykuły dalijesmo im na tom priwili naszom wypisany, potwerźajem to im na wecznyje czasy (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); и присѦгли єсми... а которыижь то листы и записи хочємъ... на вѣчныи часы моцнѣ держѦти (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712—713); и тоую Ста(в)ролигїю мн(с)тырю печє(р)ско(му) спрєдѣлами єго ствє(р)жаємъ и (з)моцняє(м) на вѣчныє часы (б. м. н., 1481 *ГПМ*); въ вѣкы вѣчныє (1) *див.* ***ВѢКЪ;** до вѣка вѣчнаго (1) *див.* ***ВѢКЪ;** на вѣки вѣчныѣ (131) *див.* ***ВѢКЪ;** на вѣкы вѣчнїи часы (1) *див.* ***ВѢКЪ;** оу вѣкы вѣчныѦ (3) *див.* ***ВѢКЪ.**

3. *(до кінця життя)* довічний (7): мы кроль казимир краковскои зємлѣ... господарь и дѣдичь вѣчныи зємлѦм тым... явно повѣдают, колиж то пришедши прєд наше обличє слуга нашъ вѣрныи ходко быбелскыи, и оуказал єсть кнѦзѦ львовы листы... тогды мы... потвєрдили єсмо, єго правого всєго имєнїа (Судомир, 1361 *AGZ* 6); Мы кнѦзь володиславъ... рускоѣ зємли господарь и дѣдичь вѣчныи зємлѦмъ тѣмъ самодєржєць... то єсмы вчинили (Бохур, 1377 *Р* 23—24); мы богданъ воєвода... вызнавами... ожє пришли єсмо оу вєчноую єдность и оу христианскоую лагодоу... ис паномъ дєтрихомъ боучацкимъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746); Про то господаръ нашъ великий князь Александро всказалъ и твоєй милости абы єси зъ єго милост‹ью› оутвєрѣдилъ ся... и мєлъ бы єси зъ єго милостью прыязнь вєчную (Троки, 1494 *BD* II, 387).

4. *(давно встановлений)* споконвічний (3): знаємо чинимъ ... ажє... дали єсмы нашю коръчму... иваноу волошиновичю... со вси(м) оужиткы с вѣчными границѦми... што к тои коръчмѣ из вѣку слушѦло и слоушѦєть (Медика, 1407 *Р* 72); А тако дали єсмы єму и єго дѣтемъ... зо всѣми ужитки и зъ вѣчными границами, што къ тому селу изъ вѣка прислушало и слушаєтъ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); И то єсмо дали... съ всѣми пожиткы... И съ вѣчными границами (Луцьк, 1445 *Р* 148);

из вѣка вѣчного (21), ис вѣчного вѣка (1) *див.* ***ВѢКЪ** 1.

5. *(незмінний)* остаточний (1): а бѫдє(т) ли хто иньшии мєни(л)сѦ право имє(т) къ тои очинє имєє(т) прїити прє(д) соу(д)єю а ouказа(т) своє право а замє(ш)кає(т) лї а нє прїидє(т) на ро(к) а соудья осоудить алюбо очистить очиноу тогды то(т) соу(д) єсть вє(ч)ныи (XV ст. *ВС* 22 зв.);

◇ вѣчная очизна (отчизна) (3) маєток, одержаний після батька з правом спадкової власності: съ приказаниє(м) кралѦ вла(д)слава... взѦли єсмо вѣчноую очизноу въ огороженои въ великои къ кролевьско(м)у двороу шлѦхєтны(м) чобото(м)ъ (Луцьк, 1445 *Р* 148); Се я Ванко Скєрдѣєвич... вызнаваю иж я... кн‹Ѧ›зю Семену Василевичу дѣдѣчу Збаразскому продал єсми ємоу вѣчную отчизну свою (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **вѣчныи** 2 (1361 *AGZ* 6; 1377 *Р* 23); **вє(ч)ныи** 1 (XV ст. *ВС* 22 зв.); **вѣчнїи** 1 (1499 *BD* II, 419); *род. одн. ч.* **вѣчного, вѣчно(г)** 11 (1378 *Р* 26; 1390 *Р* 176; 1407 *Cost.* I, 56; 1415 *Р* 87; 1435 *DIR«A»* 465; *Cost.* I, 424; 1442 *Cost.* II, 88; 1458 *BD* I, 20; 1463 *BD* I, 74; 1476 *BD* I, 209; 1483 *Cost. S.* 122); **вѣчнаго** 5 (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1467 *BD* I, 117; 1469 *BD* I, 134; 1475 *BD* I, 203; 1476 *BD* I, 215); **вєчиого** 3 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1496 *ПДВКА* 60); **вичного, ви(ч)ного** 3 (1464 *DIR«A»* 517; 1464 *BD* I, 86; 1472 *BD* I, 170); **вечиаго** 1 (1469 *BD* I, 136); **wicznaho** 1 (1465 *GL* 176); *зам. знах. мн.* **на вѣки вѣчиого** 3 (1438 *Cost.* II, 7; 1456 *Cost.* II, 582; 1482 *BD* I, 263); **на вѣкіи вечнаго** 1 (1458 *BD* I, 19); *знах. одн. ч.* **вечный, вечны(и)** 6 (1496 *BD* II, 402, ‹07; *ОПСВВ; ПДВКА* 60); **вѣчны** 4 (1445 *Cost.* II, 726; 1464—1496 *Gh. S*; 1473 *BD* I, 187); **вѣчныи** 2 (1393 *Cost.* II, 607; 1499 *BD* II, 419); **вичиыи** 1 (1466 *BD* I, 105); **вѦчнїи** 1 (1499 *BD* II, 420); *ор. одн. ч.* **вѣчиымъ** (1454 *Р* 162); *знах. одн. с.* **вѣчноє** 4 (1402 *Cost.* II, 621; 1404 *Р* 70; 1421 *Р* 94; 1433 *Cost.* II, 653); **вечноє** 1 (1404 *Р* 70); *наз. одн. ж. зам. знах.* въ **вѣчнаа** ємоу п(а)мѪ(т) (1480 *DC* 11); *род. одн. ж.* **вѣчнои** 1 (1453 *Cost.* II, 453); **вечноє** 1 (1474 *AS* I, 69); *дав. одн. ж.* **вѣчнои, вѣчьнои** 8 (1422 *Р* 97; 1433 *Р* 120, 124; 1436 *Cost.* II, 706; 1448 *Cost.* II, 733, 737; 1462 *BD* II, 283; 1485 *BD* II, 371); **вѣчныи** 2 (1448 *Cost.* II, 733; 1499 *AS* I, 117); *знах. одн. ж.* **вѣчноую** 6 (1418 *Cost.* I, 127; 1419 *Р* 90; 1445 *Р* 148; 1462 *BD* II, 283; 1470 *AS* I, 65); **вечную, wecznuiu** 4 (1376 *Р* 22; 1449 *Cost.* II, 746; 1494 *BD* II, 387, 388); **вѣчнаѦ** 1 (1388 *Р* 39); *наз. мн. ж.* **вѣчиыи** (1433 *Р* 125); *знах. мн. ч.* **вѣчныѦ, вѣчныа, вѦчныѦ, вѣчиыя, вѣчиыѪ, вѣчьиыѦ** 78 (1403 *RS* 338; 1411 *Cost.* I, 95; 1427 *DIR«A»* 450; 1435 *Cost.* II, 682; 1448 *Cost.* II, 365; 1453 *Cost.* II, 454; 1465 *DIR«A»* 518; 1475 *BD* I, 203; 1488 *BD* I, 356 і т. ін.); **вѣчныи, вѣчьныи** 19 (1415 *Р* 87; 1424 *Р* 104; 1428 *Cost.* I, 202; 1429 *Cost.* I, 242; 1433 *Р* 123; 1436 *Cost.* II, 707; 1439 *Cost.* II, 32; 1442 *Cost.* II, 87; XV ст. *ВС* 22; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **вѣчииѦ, вѣчнїѦ, вѣчниа, вѦ(ч)иїѦ, вѣчнїа** 15 (1409 *Cost.* I, 65; 1448 *Cost.* II, 353; 1453 *Cost.* II, 446; 1458 *Mih. Doc.* 122; 1459 *BD* I, 35; 1463 *BD* I, 74; 1467 *Cost. S.* 69; 1470 *DIR«A»* 522; 1476 *BD* I, 215; 1490 *DC* 148 і т. ін.); **вѣчнїи, вѣчнии** 4 (1435 *Cost.* II, 679; 1436 *Cost.* II, 698, 702; 1439 *DIR«A»* II, 62); **вѣчиыє** 4 (1400 *DIR«A»* 433; 1444 *DIR«A»* 481; 1481 *ГПМ;* 1494 *АЛМ* 54); **вечные, вечъныє** 4 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1389 *РЕА* I, 27; 1440 *Р* 142; 1487 *AS* I, 241); **вѣчны** 4 (1400 *Cost.* I, 37; 1415 *Cost.* I, 116; 1429 *Cost.* I, 258; 1435 *Cost.* I, 424); **вѣченыѣ, вѣчьиыѣ, вѣчиыѣ** 4 (1395 *Cost.* II, 612; 1418 *Р* 89; 1424 *Р* 106); **wicznyie** 2 (1420 *AS* I, 25; 1421 *AS* I, 27); **вечныи** 2 (1444 *AS* I, 140; XV ст. *ВС* 12); **wyeczney** 1 (1395 *GL* 166); **вечнии** 1 (1479 *BD* I, 226); **wecznyje** 1 (1388 *ZPL* 108); **wicznya** 1 (1465 *GL* 176); **вѣчноѦ** 1 (1500 *Cost. S.* 231); **wieczni** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3); **! вѣчны(м)** 1 (1435 *Cost.* II, 679); *ор. мн.* **вѣчными** 3 (1407 *Р* 72; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1445 *Р* 148); **вечиыми** 1 (1475 *AS* I, 72).

Див. ще ***ВѢЧИСТЫИ.**

***ВѢЧНѢ** *див.* **ВѢЧНЄ.**

***ВѢЧЪНО** *див.* **ВѢЧНО.**

***ВѢЧЬНО** *див.* **ВѢЧНО.**

***ВѢЧЬНЫИ** *див.* **ВѢЧНЫИ.**

***ВѢШНѢИ** *див.* **ВЫШНІИ.**

***ВѢШТОРТОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Жаловали намъ очивисто люди нашы бортеве... на бортина жъ, на Яцка Вѣштортовича, штожъ великій князь Витовтъ далъ былъ прадеду ихъ Крупшу земли три слѣды въ Переломскомъ повѣте (Вільна, 1495 *РИБ* 601—602).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Вѣштортовича** (1495 *РИБ* 601—602).

ВѢШТОРТЪ *ч.* (3) *(особова назва, лит.* Vistartas): и за тымъ дей отецъ того яцка Вѣштортъ тыи ихъ зємли выпросилъ за пусто у... короля его милости, а въ тыхъ земль наслѣдковъ ие поведаючы (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вѣштортъ** (1495 *РИБ* 602).

***ВЯТЬШИИ** *прикм. в. ст.* (1) *(сл.* вѦщии) більший: мы иляшь воєвода... знамєнито чинимо... како... рожложивьшы шкоды... владисла(в) ... кролеви... прєзь... о(т)цѦ нашє(г)... оучинєныѣ... памятоуючи... про о(т)цѦ нашєго жбавьлинїє души єго, абы тымъ вятьшая вѣра, котораѦ николи оу на(с) нє была жгасла... владисла(в), нинєишему кролєви полскому... зємлю шєпиньскоую... дароуємы а ворочаємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706—707).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **вятьшая** (1435 *Cost.* II, 706).

***ВѦЖЄВИЧЪ** *ч.* (4) *(особова назва):* коли дє(д) и(х) сємє(н) площевичъ смотрєвшы мєжы дєтє(и) свои(х) о(т)цо(в) и(х), и казалъ з доуховницы своєє дѣ(л)ницоу о(т)ца єго иванову выгладити во(н) и па(и) ива(н) вѦжеви(ч) для дє(и) того сведє(ц)ства о(т)дали(л) бы(л) о(т)ца єго о(т) о(т)чыны (Вільна, 1495 *ВК*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вѦжеви(ч)** (1495 *ВК*); *род. одн.* **вѦжевича** (1495 *БСКИ; ВК*); *ор. одн.* **вѦжевичо(м)** (1495 *ВК*).

ВѦНЦЄНЦЬ, ВѦЦЄНЬЦЬ, ! ВѦЦНЄЦЬ *ч.* (3) *(особова назва, стп.* Więceńc, *стч.* Vincenc, *лат.* Vicentius*)* Вікентій: Мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣзденскии... домаратъ воиницкии вѦнценць съ шамотулъ мєжирѣцкии... слюбуємы и записуємы сѦ стецку воєводѣ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123); ино оузрєвшо (!) невиность мою вєлємужнии панове... на имѦ па(н) вѦцнєць (!) староста руски наивышыи и па(н) михалъ бучѦтскии староста галицкии... выбавили мѦ бг̃мь... ис того нѦтъства (Черняхів, 1435 *Р* 132).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вѦнценць** 1 (1433 *Р* 122); **вѦценьць** ! (1434 *Р* 130); ! **вѦцнєць** 1 (1435 *Р* 132).

ВѦРА *див.* **ВѢРА.**

***ВѦРНЫИ** *див.* **ВѢРНЫИ.**

ВѦТСЛАВЪ, ВѦТСЛЪВЪ *ч.* (6) *(особова назва):* исталосѦ при державѣ пана Оты старосты рускоѣ злѣ (!) ожє купилъ панъ вѦтславъ дмитровьскии дворищє исъ зємєю(!) (Львів, 1370 *Р* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вѦтславъ, вѦтслъвъ** (1370 *Р* 18); *дав. одн.* **вѦтславу** (1370 *Р* 18).

ВѦЦЄНЬЦЬ *див.* **ВѦНЦЄНЦЬ.**

! ВѦЦНЄЦЬ *див.* **ВѦНЦЄНЦЬ.**

ВѦЧКОВИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва):* С я па(и) дмитръ порыцькии пана ильинъ сы(н) вѦчьковичѦ... оузѦ(л) єсми по своєи женѣ по панєй га(л)зьцє... полтораста коп широки(х) гро(ш)й че(с)кои монѣти (б. м. н., п. 1450 *ПИ* № 9); а на то свѣдкы при то(м) были тогды землѦнє королєвскыи на имѦ панъ онаньѦ вѦчковичь и кн̃зь поутѦта (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вѦчковичь** (1458 *ОЖДМ*); *род. одн.* **вѦчьковичѦ** (п. 1450 *ПИ* № 9).

***ВѦЧНЇИ** *див.* **ВѢЧНЫИ.**

***ВѦЧНЫИ** *див.* **ВѢЧНЫИ.**

***ВѦЧЬКОВИЧЬ** *див.* **ВѦЧКОВИЧЬ.**

***HABANIE** *с.* (1) *(стп.* gabanie*)* нападки: Ot tych to reczej żadnoho habania neczineczi, wyniawszi odnoje kriwawoje, mokroje chusty swietoje kostelnoje, kotorych żadnym obyczajem ni odin prijmowati ne majet' (Луцьк, 1388 *ZPL* 103—104).

ФОРМИ: *род. одн.* **habania** (1388 *ZPL* 103).

Див. ще ***НАГАБАНЇЄ.**

Пор. **ГАБАТИ.**

ГАБАТИ, ГАБАТЬ *дієсл. недок.* (21) (*стп.* gabać) **1.** (кого, чим і без додатка) напастувати, турбувати (кого), вимагати силоміць (що від кого) (18): Też jestliby czerez upad, pożohi, abo złodejstwa, abo czerez khwałt, reczi swoi zastawlenymi zastawami utratił by wsiakij ne majet'... habati (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); а хто бы ихъ хотѣлъ габати до року, и ты бы ихъ о(т) тыхъ боронилъ (Краків, 1487 *АМЛ*); Протож кому коли подаемъ в него пенѧзи з мыта, тыи бы нехай року ждали, а до року бы его не габали (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83).

2. (кого) позивати до суду (3): а выволилъ то па(н) колѣ филь мѧковичь... ижь оу тои половици дѣднины и оу другои што пьрвоє купилъ панъ кола нь можь(т) габати филь а ни єго братьѧ (Галич, 1409 *Р* 74); а мы имъ слюбоуємъ... аже нє имаємъ пана мыхаила староста прѧдрєчєного и єго намѧсниковъ по томъ боудоучиихъ оупоминати, ани габати оу вѣкы (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 815); а єстли бы єго в том имѣныи нѣкако хотѣли гадати (!) тыи Тоурьѧнскии, тогды ѧ ємоу тыи пѣнѧзи маю очистити (Боковичі, 1496 *AS* I, 245).

ФОРМИ: *інф.* **габати** 8 (1388 *ZPL* 104; 1409 *Р* 74; 1458 *Cost.* II, 815; 1487 *АМЛ; РИБ* 266; XV ст. *СЯ* 41 зв.; 1498 *АЛРГ* 82, 83); **габать** 2 (XV ст. *ВС* 14 зв.; *СЯ* 42 зв.); **габа(т)** 1 (XV ст. *ВС* 6); **! гадати** 1 (1496 *AS* I, 245); *теп. 3 ос. одн.* **габаєть** (XV ст. *ВС* 14, 20 зв., 21); *3 ос. мн.* **габаютъ** (XV ст. *ВС* 14); *пперф. 3 ос. мн.* **былї... габалї** (XV ст. *СЯ* 42); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **бы... габали** (1487 *РИБ* 226; 1498 *АЛРГ* 82, 83); *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. мн.* **абы... были габаии** (XV ст. *ВС* 14).

Див. ще **НАГАБАТИ.**

! ГАВЛИЛ *див.* **ГАВРИЛ.**

ГАВРИЛ, ГАВРИЛО *ч.* (25) (*особова назва, цсл.* Гавриилъ, *гр.* Γαβριη'λ, *гебр.* gabhri'ēl) Гаврило: А при томъ были сведъки... пан Боговитин, панъ Гаврило Шило (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); а кнѕа юрьєвы(х) боѧръ бы(л) при то(м) пань патрикѣи краєвскии и па(н) га(в)рило маршалко к (!) єго (Острог, 1458 *ОЖДМ*); И оуставшє наши слоуги Иван и братїа єго Андриѧш и Гаврил и Пєтрь и заплатили оусє исполна тоти вышєписаннїи пинѣзи (Сучава, 1487 *BD* I, 291); и тыми разы тыє мєщанє вроуцъкиє... на (и)мѧ иванъ а гаврило... просили насъ абыхмо єщо имъ тыє ко(р)чмы на колько годо(в) продали (Краків, 1489 *АКВ*); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїиде прѧд нами... Оурига... та продала тоє сєло попоу Сими и братоу єго Гаврилоу (Сучава, 1490 *BD* I, 389—390).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гаврил** 7 (1487 *BD* I, 291, 312; 1489 *BD* I, 371; 1490 *BD* I, 384, 390, 400); **Гаврило, га(в)рило** 7 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1438 *Р* 141; 1445 *АкЮЗР* I, 18; *Р* 151; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1458 *ОЖДМ;* 1489 *АКВ*); **! Гавлил** 1 (1483 *BD* I, 269); *дав. одн.* **Гаврилоу** 9 (1487 *BD* I, 291; 1489 *АКВ;* 1490 *BD* I, 384, 390, 400); **Гаврылу** 1 (1487 *РИБ* 228).

Див. ще **ГАВРИЛА.**

ГАВРИЛА *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Гавриилъ, *гр.* Γαβριη'λ, *гебр.* gabhri'el) Гаврило: Гаврила дє(р)жить цє(р)ковноую зє(млю) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 94).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гаврила** (бл. 1471 *ЛКЗ* 94).

Див. ще **ГАВРИЛ.**

ГАВРИЛО *див.* **ГАВРИЛ.**

ГАВРИЛОВИЧЪ, ГАВРИЛОВИЧ, ГАВРЫЛОВИЧЪ *ч.* (13) *(особова назва):* а при томъ были свѣтки: кн(ѧ)зь Иванъ Борисович Звѧгольскый, пан Олизаръ Гаврилович староста володимєрскый (Луцьк, 1461 *AS* I, 54); а при том были... мєщанє берєстєйскии: Марко Гаврилович и Мишко Товдикинович (Берестя, 1466 *AS* I, 62—63); и билъ намъ чоломъ Федко Гавриловичъ, абыхмо ему тое имѣніе дали вѣчно (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); zemlam tych folwarkow hranycia mnie iest... z panom Markom hawryłowyczom z folwarki ieho (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гаврилович** 2 (1461 *AS* I, 54; 1466 *AS* I, 63); **Гавриловичъ** 2 (1494 *АЛМ* 54); **Гаврыловичъ** 2 (1494 *BD* II, 387; 1496 *ПСВВ* 192 зв.); *дав. одн.* **Гавриловичу** (1494 *АЛМ* 54); *знах. одн.* **Гаврыловича** 3 (1496 *BD* II, 401; *ПДСВВ; ПСВВ* 192 зв.); **Гавриловича** 1 (1496 *ПДВКА* 60); *ор. одн.* **Гаврыловичомъ, hawryłowyczom** (1496 *BD* II, 401; 1500 *ДПЖН*).

ГАВРИЛОВЦИ *мн.* (5) *(назва села на Буковині)* Гаврилівці: и єщє єсми дали пръ(д)рєчєнном(у) болѣрин(у)... на имѣ сєлищє гавриловци (Сучава, 1445 *Cost.* II, 218—219); тѧм *(sic.—Прим. вид.)* мы видѣвшє є(г) правою и вѣрною службою до на(с)... дали єсми єму и потврѣдили... сєла на имѣ... гавриловци и пони(ж) того иванковци (Сучава, 1455 *Cost.* II, 540).

ФОРМИ: *наз.* **гавриловци** (1445 *Cost.* II, 219; 1446 *Cost.* II, 238; 1453 *Cost.* II, 472; 1455 *Cost.* II, 540); *дав.* **гавриловце(м)** (1445 *Cost.* II, 219).

***ГАВРИЛОВЪ** *прикм.* (2): а мы такождєрє и от нас єсми дали и потврѣдили слоузѣ нашємоу Тоадероу, сыноу Гавриловоу... (тоє) прѧдрєчєннoє сєло на имѣ Нєдєяни (Ясси, 1497 *BD* II, 96).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **Гавриловоу** (1497 *BD* II, 96).

Пор. **ГАВРИЛ.**

ГАВРИЛЪКО *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Гаврил*):* а при томъ оуздаванъѣ были бояре зємлѧнє панъ ходько быбєль-

скии... панъ гаврилъко дробышевичь со двѣма сѫма (Перемишль, 1378 *Р* 26).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гаврилъко** (1378 *Р* 26).

***ГАВРЫЛО** *див.* **ГАВРИЛ.**

ГАВРЫЛОВИЧЪ *див.* **ГАВРИЛОВИЧЪ.**

ГАВСЪ *ч.* (1) *(особова назва):* Мы кнѧ(з) дв҃дъ дмитриєви(ч) кнѧ(з) русанъ плакси(ч) гавсъ климѧнтъ... чинимы знамєни(т) всимъ которы(м) того трѣба кто коли тонъ (!) листъ увиди(т) или оуслыть (!) (Лучиця, 1388 *Р* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гавсъ** (1388 *Р* 38).

ГАДАТИ[1] *дієсл. недок.* (2) гадати, передбачати (1): а с пєвного вѣданья нашєго никды мєжи радою кролє(в)ства нашєго такова рѣчь нє была гадана ани тѣжь скончана (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

◇ **и а л и х о г а д а т и** (1) *див.* ***ЛИХО.**

ФОРМИ: *інф.* **гадати** (1388 *Р* 42); *перф. пас. 3 ос. одн. ж.* **была гадана** (1447—1492 *ЛКБВ*).

! ГАДАТИ[2] ⟨ГАБАТИ⟩ *див.* **ГАБАТИ.**

ГАЖА *ч.* (6) *(особова назва, молд., тюрк.* хоҗа, *перс.* хаҗа «пан, старець, старшина, багатий купець»): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... наши слоугы Драгоуш Каръмбоу... и брать єго Іон и плємєник их Гажа... и продали свою правоую отниноу (Ясси, 1497 *BD* II, 99); И оустах аз господство мы и заплатих оуси исполна тоты вышєписанныи пинѣзи...оу роукы... Дръгоушоу Каръмбоу... и братоу єго Іоноу и сєстри их Фєди и оуноуком их Нистороу Гажи и сєстри єго Васкы (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гажа** 2 (1497 *BD* II, 99; 1499 *BD* II, 146); *зам. род.* сыном старого **Гажа** 2 (1499 *BD* II, 147); *дав. одн.* **Гажи** (1497 *BD* II, 99; 1499 *BD* II, 147).

Див. ще *** ОЧЖѦ.**

ГАИ *ч.* (51) гай (48): даємо... тому господину отцу владыце... село наше Бусчу... зъ гаями (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3); то всє єсмо потвєрдили... слузѣ нашому вѣрному ходкови быбєлскому... исъ га(я)ми, исъ дубровами (Судомир, 1361 *AGZ* 6); пани хонька... оуздала єсть тотъ мунастыръ калєниковъ иванови губцѣ... и зъ гаими и зъ дубровами (Перемишль, 1378 *Р* 26); а та(к) оузда(л) ѧко самъ имѣ(л)... и с гаи и с лѣсы и с дубровами (Галич, 1418 *Р* 89); мы вєликии кн҃зь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... ижє... дали єсмо... пану андрѣю... сєло михлинъ... с лєсы и з дубровами... и з гаи (Київ, 1433 *Р* 118); тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвшє правоую и вѣрноую и(х) слоужбоу до на(с)... дали єсми и(м)... сєлищє... и съ вєликы(м) гаємъ що є(ст) бли(з) милѣтина (Сучава, 1443 *Cost.* II, 144); А сє ѧ кнѧ(з) левъ... да(л) єсмы ѣма оу пєрємыскоѣ волость (!) сєло добанєвичь... и съ гаѣ и съ дубровами (Львів, 1443—1446 *Р* 147); Я ки⟨ѧ⟩зъ Юри Василєвич Жаславский вызнаваю... ижєт... продал єсми єму зо всим: з боры, з лєсы, з доубровами... зъ гаймы (Берестя, 1466 *AS* I, 62); Я Василей Волчкович из братомъ своим Львомъ... вызнаваєм... штож... продали єсмо... зємлю пустовъскую обарицкую... з боры и лесы, з доубровами и гаи (Ставків, 1491 *AS* I, 96—97); мы Олєксандръ *(в ориг.* Оксандръ.— *Прим. вид.)*... чинимъ знамєнито... иж... ємоу имѣнє в⟨ѧ⟩ше имєнємъ Звѧгол... даємъ и записуємъ... из гаи, из боры (Вільна, 1499 *AS* I, 117);

Л и с и ч ы и г а и (1) *див.* ***ЛИСИЧИИ;** **о у т в и н ъ г а и** (2) *див.* ***ОУТВИНЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **гаи** (XV ст. *ВС* 29, 37); *род. одн.* **гая** 1 (бл. 1458 *Р* 168); **гаю** 1 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); *дав. одн.* **гаю** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; бл. 1458 *Р* 168); *знах. одн.* **гаи** (XV ст. *ВС* 8 зв., 28 зв., 37, 37 зв.); *ор. одн.* **гаем, гаємъ** (1443 *Cost.* II, 144; *Р* 145; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); *місц. одн.* **у(въ) гаи** 4 (XV ст. *ВС* 7 зв., 28 зв.; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); **оу гаю** 1 (XV ст. *ВС* 37); *ор. мн.* **гаи** 24 (1413 *GL* 48; 1418 *Р* 89; 1424 *Р* 100; 1433 *Р* 118; 1437 *AS* I, 34; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1499 *AS* 1, 117 і т. ін.); **гаими, гаймы** 3 (1378 *Р* 26; 1390 *Р* 176; 1466 *AS* I, 62); **гаями, га(я)ми** 2 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1361 *AGZ* 6); **гаѣ** 2 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1443—1446 *Р* 147); *місц. мн.* **в гаехъ** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

Див. ще **СѢЄНЫИ ГАИ.**

***ГАИОКЪ** *ч.* (1) ◇ **д є р є ч и н ъ г а и о к ъ** *див.* ***ДЄРЄЧИНЪ**[1].

ФОРМИ: *дав. одн.* **гаику** (п. 1349 *Р* 3).

***ГАЛБЄНЪ** *див.* ***ГАЛБИНЪ.**

ГАЛБИНОУЛ *ч.* (1) *(особова назва, молд.* галбен «жовтий»): А хотар томоу сєлоу... по старым хотаром, коуда ємоу хотарил... пан Жоуржъ Галбиноул и съ мєжїѧшїи (б. м. н., 1470 *BD* I, 153).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Галбиноул** (1470 *BD* I, 153).

Див. ще ***ГАЛБИНЪ.**

***ГАЛБИНЪ** *ч.* (3) *(особова назва, молд.* галбен «жовтий»): а пановє наши по имєню... па(н) доума мика(ч) па(н) доума га(л)би(н) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); а у то(м) лєпа(к) оуста(л) рома(н) тємєшєску(л)... и прода(л) половина сєла о(т) кєцєлєщъ... слузѣ нашєм(у) паноу жоуржа галбєноу (Сучава, 1460 *Cost. S.* 33).

ФОРМИ: *наз. одн.* **га(л)би(н)** (1456 *ЭСФ*); *дав. одн.* **галбєноу** (1460 *Cost. S.* 33).

Див. ще **ГАЛБИНОУЛ.**

ГАЛЄШ *ч.* (2) *(особова назва, молд.* галеш «сумний»): И достало сѣ слоузѣ ⟨на⟩шємоу Исаю... половина от Нънєщи, гдє бил Галєш (Сучава, 1490 *BD* I, 403).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Галєш** (1490 *BD* I, 403).

***ГАЛЄШОВЪ** *прикм.* (1): а господство мы аз оу том оустах та пожаловах... Єрємїю вистѣрника, сына Галєшова, и дадох ємоу тоє прѧдрєчєнноє сєло (Гирлов, 1499 *BD* II, 144).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Галєшова** (1499 *BD* II, 114).

Пор. **ГАЛЄШ.**

***ГАЛЗЬКА** *ж.* (1) *(особова назва, стп.* Halszka, *пор.* Алжбѣта): я па(н) дмитръ порыцькии... оузѧ(л) єсми по своєи жєнѣ по панєи га(л)зьцє... по(л)тора(с)та ко(п) выправою (б. м. н., п. 1450 *ПИ* № 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **по... га(л)зьцє** (п. 1450 *ПИ* № 9).

Див. ще ***АЛЖКА.**

ГАЛИЦКИИ, ГАЛИЦЬКИИ, ГАЛИЦКЫИ, ГАЛИЦКИ, ГАЛИЦЬКЫ, ГАЛИЦСКЫ, ГАЛИЧСКЫ, ГАЛЦКИИ, ГАЛИЦЄКИ, ГАЛИЦЄКИИ, ГАЛИЦИКИИ, HALICZKJ *прикм.* (29): а тая села лежат в Галицкой волости (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); А сє ѧ панъ бєнко староста галицькии и снѧтиньскии свѣдчю то своимъ листомъ... иже пришєдъ пєрєдъ насъ панъ гєрвасъ и вѣновалъ и оправилъ своюи жєнѣ варварѣ сто гривєнъ на своюмъ сєлѣ на толъмачи (Коломия, 1398 *Р* 57); а сє азъ вїдка иванъ из луцка знаємо чиню... аже да(л) ми г(с)дрь мои... митрополью галицкую (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*); а сє ѧзъ па(н) пєтрашь староста галиц҃кыи (!) и снѧтинскы свѣдочю то своимъ листомъ... иже пришедъ пєрєдъ мѧ васко мошєнчичь и позвалъ коуидрата борснича о границю о вашичиньскоую (Галич, 1401 *Р* 65); и па(н) миха(л) бучѧцикии чєстьникъ и старєста галицикии и с ыными... паны... выбавили мѧ... ис того ѧтєва (!) (Кременець, 1434 *Р* 130); а мы такижь слюбили єсмы... в руцѣ писанного *(в ориг.* пасанного.— *Прим. вид.)* пана михаила з бучача, панъ а староста галицкы (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); мы Стєфан воєвода... явно чиним... аже... мы слюбоуємь... подлоуг нинѣиших записов и слюбов, што сѧ конали мєжи нами и мєжи королєвскими паны и чєсники, пєрєд паном Ливовским паном Станиславом, старостою Галицким (Сучава, 1462 *BD* II, 292); На которого соимоу кончанїє и дѣланїє... вєлєможны пановє: пань Станиславь с Ходча, воєвода зємли роускои, посполитои староста Галицскы, и пань Михаило Боучачскы... соуть сосланы и налицены и намѧнєны (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **галицкии** 7 (1404 *Р* 67, 68; 1409 *Р* 74; 1418 *Р* 88; 1433 *Р* 122, 123; 1435 *Р* 132); **галицкыи,**

!галиц҃кыи 3 (1401 *Р* 65; 1435 *Р* 134); **галицькии** 3 (1398 *Р* 57; 1424 *Р* 106); **Haliczkj** 2 (1413 *GL* 48); **галицки** 2 (1399 *Р* 59; 1409 *Р* 74); **галицкы** 1 (1434 *Cost.* II, 664); **галицєки** 1 (1418 *Р* 89); **галицєкии** 1 (1418 *Р* 89); **галицикии** 1 (1434 *Р* 130); **Галицскы** 1 (1467 *BD* II, 297); **галичскы** 1 (1445 *Cost.* II, 729); **галцкии** 1 (1409 *Р* 74); *род. одн. ч.* **галицкого** (1455 *Cost.* II, 769); *дав. одн. ч.* **Haliczkomu** (1413 *GL* 48); *ор. одн. ч.* **Галицким** (1462 *BD* II, 292); *знах. одн. ж.* **галицкую** (1398 *ЗЛЕІК*); *місц. одн. ж.* **в Галицкой** (1378 *ЗНТШ* LI, 5).

Пор. ***ГАЛИЧЬ.**

***ГАЛИЧАНЫ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Галичани: а болото от Новаго ставу, мимо Бѣйче, около городища, мимо Галичаны, по похилую березу брату моему (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *знах.* **Галичаны** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

HALICZKJ *див.* **ГАЛИЦКИИ.**

ГАЛИЧСКЫ *див.* **ГАЛИЦКИИ.**

***ГАЛИЧЬ** *ч.* (9) *(назва міста у Галицькій землі)* Галич: а тижь коли бы которыі непріатєль своєю силою облогло тото исныи гро(д) галичь тогда тото исныі воєвода и бра(т) єго... имають... того исного города боронити (Луцьк, 1388 *Р* 37); о(т)мѣну єсмо єму дали на имѧ подъ галичємъ чѧгрово (Краків, 1394 *Р* 54); писанъ листъ оу галичи (Галич, 1424 *Р* 106).

ФОРМИ: *знах. одн.* **галичь** (1388 *Р* 37); *ор. одн.* **галичємъ** (1394 *Р* 54); *місц. одн.* **оу галичю** 3 (1401 *Р* 66; 1409 *Р* 75; 1418 *Р* 89); **оу галичи, Haliczy** 3 (1404 *Р* 68; 1413 *GL* 48; 1424 *Р* 106).

ГАЛЦКИИ *див.* **ГАЛИЦКИИ.**

ГАНГОР *див.* **ГАНГОУР.**

! ГАНГОУЛА ⟨ГАНГОУРА⟩ *див.* **ГАНГОУР.**

ГАНГОУР, ГАНГОУРЬ, ГАНГОР *ч.* (133) *(особова назва, молд.* гангур «іволга»): а пановє иаши по имєню... па(н) михоу(л) сто(л)ни(к) па(и) гангоу(р) спатарь (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); А на то єстъ... в. п. Боухтѧ, в. п. Гангор (Сучава, 1468 *BD* I, 126); А на то єст вѣра нашєго господства... мы Стефана воєводі... и вѣра бояр наших: в. п. Доума, в. п. Гангоура орхеиского (Сучава, 1493 *BD* II, 19).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гаигоур, Гангоурь, гангоу(р)** 16 (1456 *ЭСФ*; 1467 *Cost. S.* 69; 1470 *BD* I, 141; 1471 *ДГСМПБ;* 1472 *BD* I, 170; 1473 *BD* I, 187; 1474 *РГС*; 1479 *BD* I, 224; 1480 *BD* I, 241; 1491 *BD* I, 453 і т. ін.); **! гаоугоурь** 1 (1479 *Cost. S.* 98); *зам. род.* в. п. **Гаигор** 1 (1468 *BD* I, 126); *род. одн.* **Гаигоура, Ганъгоура** 110 (1467 *BD* I, 118; 1470 *BD* I, 148; 1472 *DIR«A»* 528; 1475 *BD* I, 204; 1480 *BD* I, 239; 1484 *BD* I, 277; 1488 *BD* II, 247; 1490 *BD* I, 384; 1492 *BD* I, 506; 1493 *BD* II, 19; *Cost. S.* 176 і т. ін.); **! гаоугоура** 3 (1470 *DIR«A»* 522; 1478 *BD* I, 219; 1479 *BD* I, 229); **! Ганкоура** 1 (1473 *BD* I, 184); 1 **га(н)гоула** 1 (1493 *ПГВСП*).

***ГАНДЕЛЬ** *ч.* (1) *(свн.* handel) торгівля: Гандле и куплю в рынку и в клеткахъ, и по улицахъ з мещаны заровно отправовати и усжывати мають (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27).

ФОРМИ: *знах. мн.* **гаидле** (1389 *PEA* I, 27).

***HANEWCI** ⟨?⟩ *мн.* (2) *(назва села у Галицькій землі)* Ганнівці: Tohdy Burgrabia Michał iechał so zemliany na thot uyesd... y so staremy liudmy wiwył zemliu sczo ku Pokossowczom panu Mirosławu od Bludnik hranicza... po pothok, a thym pothokom... prosti ku Dnistru thanewicz (!) brodisczu i khanewicz (!) Dworu (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *род.* **hanewicz** (1413 *GL* 48).

***ГАНИТИ** *дієсл. недок.* (3) *(стч.* haniti, *стп.* ganić*)* (чому) оскаржувати (що): єстли бы воды(и)ски(и) судоу и(х) гани(л), тогды они хотѧ(т) сами с ни(м) о то мовити а сво(и) су(д) очистити (Вільна, 1495 *ВМЗД*); Петругъ рекъ: я тому листу ганю, штожъ тотъ листъ не добрый фальшевный (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **ганю** (1498 *АЛМ* 169); *майб. II 3 ос. одн.* **будетъ... ганилъ** (1498 *АЛМ* 169); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **єстли бы... гани(л)** (1495 *ВМЗД*).

Див. ще ***НАГАНИТИ, *ПРИГАНИТИ.**

ГАНКА *ж.* (6) *(особова назва, пор.* Анна): и тая Ганка передъ нами повѣдила, штожъ тыи два слѣды дала ей небожчыца пани Сенковая Кгедикгелдовича, коли замужъ ее отдавала (Троки, 1494 *РИБ* 560).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ганка** (1494 *РИБ* 560, 561); *род. одн.* **Гаики** (1494 *РИБ* 560); *дав. одн.* **Ганци** (1494 *РИБ* 560); *знах. одн.* **Ганку** (1494 *РИБ* 560).

Див. ще ***АНКА, АННОУШКА.**

ГАНКО, ГАНЬКО *ч.* (6) *(особова назва, пор.* Ганусъ*)*: коупилъ панъ ганько... дѣдичьство на щирку (Львів, 1368 *Р* 15); А с нами... были панъ Олехно Скорута... и мещанинъ кіевскій Ганко (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ганко, гаиько** (1368 *Р* 15, 16; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *дав. одн.* **хаикоу** (1479 *Cost. S.* 98).

! ГАНҀОУРА ⟨ГАНГОУРА⟩ *див.* **ГАНГОУР.**

ГАНУСОВИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ была дочка моѧ кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩нѧ Марѧ Семеновѧ Ровєнскаѧ... пан Шимко Ганусович (Ровно, 1488 *AS* I, 242).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ганусович** (1488 *AS* I, 242).

ГАНОУСОВЪ *прикм.* (1): а при первомъ соудѣ былъ... па(н) михалко... ганоусовъ зѧть (Галич, 1401 *Р* 66).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **гаиоусовъ** (1401 *Р* 66).

Пор. ***ГАНУСЪ.**

***ГАНУСЪ** *ч.* (2) *(особова назва, стч.* Hanuš, *лат.* Johannes*)*: Ино мы, зъ ласки нашое, за его службу, тые люди... на имя: Гануса Шатрановича, а Олексу, а Карпа... ему дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Гануса** 1 (1500 *АЛМ* вип. 2, 58); **Ганюса** 1 (1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

Див. ще **ХАНИШЬ, *ХАНОСЪ, ХАНЫСЪ.**

***ГАНЪГОУРЪ** *див.* **ГАНГОУР.**

ГАНЬКО *див.* **ГАНКО.**

***ГАНЮКЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* а тыи люди... на имѧ... марко, ганю(к) тимо(ш)ко... мають єму потому служити ка(к) єсть в тои земли обычаи (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ганю(к)** (1490 *Пам.*).

***ГАНЮСЪ** *див.* ***ГАНУСЪ.**

ГАРБОРТОВСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва):* а при первомъ соудѣ былъ па(н) васко тѧптюковичь... па(н) Ѧцко гарбортовскыи (Галич, 1401 *Р* 66).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гарбортовскыи** (1401 *Р* 66).

ГАРДОУ *ч., невідм.* (2) *(особова назва, молд.* гард «загата»*)*: сє азь ... стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє пріидоша пєрє(д) нами... шандроу гардоу и плємєникъ єго... и продали свою правою о(т)ниноу (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*).

***ГАРЕЛЬ** *ч.* (1) *(стч.* háleř, *стп.* halerz, *свн.* haller*) (дрібна срібна монета, що дорівнює* 1/12 *широкого чеського гроша)* галер: Приходу мыта: пѧтдесѧт коп и пол осмы копы грошей и два гроша и сем гарели (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).

ФОРМИ: *род. мн.* **гарели** (1497—1498 *АЛРГ* 79).

***ГАРМАНОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* какжє тот Єго Милости боѧрин Рамаи о тыи пѣнѧзи мѧл со мною право пѣред... Тораномъ Гармановичом и тою тридцат коп грошей широких правом поискал (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Гармановичом** (1492 *AS* III, 23).

! ГАОУГОУРА ⟨ГАНГОУРА⟩ *див.* **ГАНГОУР.**

! ГАОУГОУРЬ *див.* **ГАНГОУР.**

ГАОУРѢНЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* ⟨...села⟩ на Кръligътоурѣ. на имѣ Прочелничи... и Гаоурѣнїи (б. м. н., 1490 *BD* I, 434).

ФОРМИ: *наз.* **Гаоурѣниїи** (1490 *BD* I, 434).

HACZISCZA *ж.* (2) *(назва лісу в Подільській землі):* A tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu oidinu na imie Jermolinczi... y z thom liszom imienuyczy Haczisczа, i s kriniczami, stho szuth ys toho lisza Haczyszczy witekli (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3—4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Haczisczа** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); *род. одн.* **Haczyszczy** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

***ГАЧИЩА** *мн.* (1) *(назва села у Львівській землі):* мы великыи кнѧзь Швитрикаило олькиръдовичь чинимь... знамєнито... ижь... дали єсмо и записали зємьлю црьковъноую и лаиъ вольный а сѣножать оу Гачищєхъ (Городок, 1443 *Р* 144—145).

ФОРМИ: *місц.* **оу Гачищєхъ** (1443 *Р* 145).

ГАШПАР, КАСПАРЬ *ч.* (4) *(особова назва, молд., пор. болг.* Гаспар, *гр.* Γάσπαρης): а иа то свѣдковє... радци ливовскїи, што тыми часы оу нас были и с нами тотоу рѣчь єднали, на имѣ, пан билик, паи фридрих... пан каспарь, пан миско писарь (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); також прїидє прѧд нами... Олах Іоаныш и Гашпар, мѣсчанє от Хрълова... и продалѫ... отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 153—154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гашпар** 1 (1499 *BD* II, 154); **каспарь** 1 (1456 *Cost.* II, 791); *род. одн.* **Кашпара** (1475 *BD* II, 336); *дав. одн.* **Гашпароу** (1499 *BD* II, 154).

ГАШТОЛТОВИЧЪ *ч.* (5) *(особова назва):* namisniku kiiowskomu, panu Martynu Gasztołtowiczu (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); и на то передъ намы лыстъ отца нашего, короля его мылости, показовалы и тежъ пана Мартына Гаштолтовича (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22); жалова(л)... намъ... намѣстъникъ Стоклишъски(и) Ѳедько григоръевичъ на воєводича троцкого на пн̃а о(л)бры(х)та ма(р)тиновича кгасто(л)товича штожъ о(н) встоупається въ єго ловы (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гаштолтовичъ** (1498 *ГВКЛ* 22); *род. одн.* **Гаштолтовича** (1498 *ГВКЛ* 22); *дав. одн.* **кгасто(в)товичю** 1 (2-а пол. XV ст. *СПС*); **Gasztołtowiczu** 1 (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); *знах. одн.* **кгасто(л)товича** (1499 *ВФ*).

ГВАЛТОМ *див.* **КГВАЛТОМЪ.**

***ГВОЗДЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Отписую... пану Гвоздю кожух куний, рабою камъкою волочен (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Гвоздю** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

ГДЄ[1], **ГДѢ** (565) **I.** *присл.* (4) будь-де (3): Теż, jestliby... hde sobe wybrali, u szkole abo hde kolwe, tam majut' sužony byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); пак ли нє имал бы прощєнїѧ, нам нє дєржати єго ни оу нас, ани гдє оу нашєи зємли нє мешкати ємоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

кудись, куди-небудь (1): Нижъли коли мы сами гдє своею головою потягнемъ, тогды онъ съ нами тамъ маеть пойти подле обычая (Судомир, 1488 *РИБ* 424).

II. *спол.* (561) *(приводнує підрядні речення)* **1.** *(означальні з відтінком місця)* де (474) *(у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* (290): к тому и куницы отъ поповъ по всемъ городомъ и погостомъ и по свободамъ, где суть хрестиане (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); мы алєксандръ воєвода... знаємо чинимъ... ожє... дали єсмы цр̃кви тои двѣ селѣ оу нашои зємли оу молдавскои єдно єстъ леукушовци... а другоє єстъ за молдавою гдє былъ братулъ (Сучава, 1408 *Cost.* I, 60—61); а одъ леса ажъ до урочища Вириой долыны, где засталыємо бояръ Хмелъныцкихъ... которыи призналы по тую долыну Вирную грунтъ Мыкулынскій, а за долыною Багрыновскій (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8—9); И мы видєчи рєчъ справєдливоую... казали єсмо свѣтком присѧгноути, они обвєли... от Милошєвич з Ивашковцы по дорогоу, гдє была пани Михайловаѧ гоумно селит почела (Луконица, 1478 *AS* III, 17); а єстли сѧ надомною божѧ волѧ станет, и я просила мужа своєго... абы єго милость што записал к цєркви божей к свѧтому Иоанну к Голшаном, гдѣ маєт и тѣло моє лєжати (Степань, 1489 *AS* I, 89); оуставлѧємы бы кєлїхъ оучиненъ за по(л)торы гривны къ цркви гдѣ прїбѣга(л) (XV ст. *ВС* 23 зв.); и дали господствоу мы пѣть сєль: єдно на Краковѣ на имѣ Каоучєлєщи, где были жоудевє Михаиль и Дїєнишь... дроугоє на Сєрєтѣ на имѣ Гыдинци, гдє былъ дворъ Негринь, три на Бистрици (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(з пропущеним членом головного речення, до якого відноситься підрядне) (93): тѣмь мы выдѣвшє єго правою и вѣрную службу до на(с) ... дали єсмь (sic.— *Прим. вид.*) єму оу нашєи зємли... сєла на имѣ прочєщїи и спєрлєщи... и... пониже гдє є(ст) команъ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64); а к город(у) к Вишнѣвцю достали сѧ тыє сєла на имѧ: Олєксинѣць, а Островєць... а гдѣ Мишко жывѣт, а гдѣ Юхно жывєт (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81); А хотар тои трєтои вышєписаннои части от Бъєшєщи... почєнши от берєг Молдавѣ мало ниже от гдє выходит топлица от Молдави (Сучава, 1499 *BD* II, 136); пакь оу то(м) оучинили єсмы

въ за дшїє с̃топочившн(х) прє(д)ко(в)... наши(х)... дали и приложили єсмы о(т) на(с)... монастироу о(т) нємца болото кривоѧ и озєро... що єсть исвєрха, о(т) по(д) конєць писка, о(т) гдє выходить гръла из днистра и тече(т) долоу, до язєроу доубровка (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230);

(в інтерпозиції — без співвідносного слова у головному реченні) (78): мы алєксандръ воєвода... знаємо чинимъ... ожє... дални єсмы цркви сѣои пѧтници що на романовє торгу, где лежи(т) сѣопочившаѧ мти наша... двѣ селѣ (Сучава, 1408 *Cost.* I, 60—61); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє дали и потвръдили єсмы нашємоу сѣмоу монастироу о(т) нѣмца, идєжє єсть хра(м) възнє(с)нїѧ г̃а б̃а... и гдє єсть єгоумєнь *(sic.— Прим. вид.)* молєбникь нашь... даанїє и потвърж(д)єнїѧ дѣда нашєго, алєкса(н)дра воєводы (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230);

(із співвідносним словом у головному реченні) (13): До того копища ихъ, гдѣ змерлыхъ своихъ ховаютъ, подле пляцовъ... надъ Городницею до самое речки Городиицы (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); досталася ему сторона тая, где его дворъ, люди и каждое поле и маева (sic.— *Прим. вид.)* на полы (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); А хотар томоу вышєписанномоу сєлоу... гдє был Милчин Щефан, да єст почєнши от Томина хотара... на копаноу могилоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

2. *(місця)* де (86) *(у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* (40): а отъ монастыра речкою Чолницею до мосту, на дорозе зъ Дубисчъ до Своза, где се Чолница зъ Ретовкою сходитъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); Сє азь пань радоуль вицашпань... и жоупань ба(н)ко... даємо вѣдомо... ажє балица воєвода... дадошє о(т) своєго оурика... єдинъ млинъ... що є(ст)... на сопоункы гдє падаєть съпъпца оу тисоу (Сігет, 1404 *ГМ*); а одъ тоеи долыны Кобелыкой (!) на полудень грунтъ Хмелницкій вправо, а до Почапинце влево, пускаючи до головы и верховыны Ровця, где также копецъ усыпалы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7—8); а кто имєт коупити скот илі бараны... боуд гдє оу нашєи зємли, нє надобѣ нигдє мыто дати, лишє гдє коупит (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); и за тоую сто коп грошєй широких продали єсмо Єго Милости... зємлю пашноую... оу гранєх, почонши: по Митин роубеж Чирчинский, а по Торокан и Полонкоу и гдѣ снєлас с Тороканоу (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); а въ трєтєє застанє(т) маєть взѧтї любо вола алюбо конѧ... и має(т) знамєнїє оучини(т) на дѣревѣ гдѣ то(т) оузѧлъ закладъ (XV ст. *ВС* 37); а хотар... до оусти лопатнои гдє оупадаєтъ з бєзинъоу ставоу (Сучава, 1500 *SD* 7);

(із співвідносним словом у головному реченні) (4): а кто имѣтъ купити скотъ или бараны, у баковѣ... либо у иыхъ торгохъ нашихъ, нє надобѣ нигдѣ мыто дати, нижъ тамъ гдѣ купилъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); Сє азъ... ан(д)рє(и) владимирови(ч)... помыслилъ єсмь помалѣ и на(м) тамо поити гдє оц̃и и братїа нашѧ (Київ, 1446 *Р* 154); Ино чтобы есте нигдѣ на новыхъ мытехъ... мыта на нихъ не брати... нижли бы есте тутъ мыто брали, гдѣ было здавна... при великомъ князи Витольтѣ (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9);

(в інтерпозиції — без співвідносного слова в головному реченні) (28): тѣмь мы видѣвши єго правую и вѣрную слоужбу до на(с)... дали єсмы ємоу... три сєла єдино сєло на

кобылѣ... а дроугоє сєло на оустїи жєравцѣ *гдє* оупа(д)єть на брьла(д) на имє гдє быль лиє (Сучава, 1414 *DIR«A»* 441); одътоль уверхъ рички Дидовки до гостынця Винницкаго, а гостынцемъ... у лево, пускаючи черезъ поле до рики Згару, иижей урочища Брычнаго, *гдє* впадаетъ ричка Кулыка, гдє есмо засталы пана Кмыту, который призналъ: же по левой рички Кулыгы грунтъ Мыкулынскій, а по правой мой до Лытына (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); А хотар тои трєтои сєрєднои части сєло от Костєщи що на оустїє Чюхра, гдє оупадаєт оу Проут, да єст от оу⟨сє⟩го хотара трєтаѦ част (Сучава, 1499 *BD* II, 130);

(із співвідносним словом у головному реченні) (7): а коли имуть купити татарьскыи товаръ у иныхъ торгохъ нашихъ, тамъ имуть дати гдѣ єго купѦть, отъ гривну два гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630—631); и пришедши тамъ гдє впадаетъ ричка Дидовка и тамъ засталысмо пана Даныла, который поведылъ: же грунтъ мой по правой сторони, а по левой до Мыкулынець (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); А коли имоут коупити татарскыи товар оу иных тръгох наших, а они имоут тамъ давати гдє коупѦт от гривны два гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273);

(у препозиції — без співвідносного слова у головному реченні) (3): и гдє иму(т) класти рибоу, оу ти(х) возо(х)... а мито да нє даду(т) нигдє, оу нашеи зємли (Сучава, 1454 *Cost.* II, 513); мы оуставляємь съ своимы паны гдє боудє(т) знаидены боудоуть в сєлє(х) алюбо в мєстє(х) нємецькы(х) имають быти инѦти и выведены а имають быти по(л)скымь правомъ осоу(жє)н(и) (XV ст. *BC* 25 зв.); и гдє надобє боудєть имъ помочь и ты имъ помочь дава(л) в нашомъ мытє ажъ бы мыто нашо нєпонижалосѦ (Краків, 1487 *АМЛ*);

(при дієсловах руху) куди (4) *(у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* (2): тогды можєть поити гдѣ хочеть (XV ст. *BC* 39); волно ємоу поити гдѣ хочє(т) (Луцьк, 1490 *Пам.*);

(в інтерпозиції — із співвідносним словом у головному реченні) (2): тамъ же одъ той могылы у гору рички Вышни, гдє пришлисмо... тамъ засталысмо пана Даныла, который поведылъ: же грунтъ мой по правой сторони (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

3. *(додаткові — у постпозиції)* де (1): коли кръстъ с коиь оупа(л) и оумера(л) бєзь язика и о привилїє на(м) о нашоу правую о(т)чиноу нє мо(г) пови(с)ти гдє є(ст) (Васлуй, 1461 *DIR«A»* 517).

Див. ще **КДЄ.**

ГДЄ [2] *див.* **ГДѢ** [1].

ГДЄ БЫ *спол.* (2) *(приєднує підрядні речення місця) (у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* де[б]: а николи нєхочємы быти оу ради смо(л)вы снѣтїю, чєрє(с)сѦ, а любо чєрє(с) кого иного... гдє бы коли того исного пана нашєго, наимл(с)тниишого кролѣ полского... лихоє оу волотство ражєно, а любо молвєно (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); а николи нє имаєм быти в ради, алибо оу вымовѣ... гдє бы врєченного Казимира кролѣ... оувлочство было бы мовєно, алибо правовано (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

Див. ще **КДЄ БЫ.**

ГДЄЖ *див.* **ГДЄЖЬ.**

ГДЄЖЪ *див.* **ГДѢЖЬ.**

ГДЄЖЬ, ГДЄЖ *спол.* (7) *(приєднує підрядні умовно-часові речення) (у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* якщо[ж], коли[ж]:мы богданъ воєвода... вызнавами ис тымъто нашимъ листомъ... гдєж того комоу боудєтъ потрєбно ожє пришли єсмо оу вєчноую єдность... ис паномъ дєтрихомъ боучацкимъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746): мы Стєфан воєвода... зиамєнито чиним ис сѣмь ⟨нашимъ листомь⟩... гдєж того комоу боудєт потрєбизна ожє прїидоша прѣд нами... слоуги наши... Попычка и... Микоул... и продали... одно мѣс⟨то⟩ на поустини (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 114).

ГДЄ ИНДЄ *присл.* (1) куди-небудь: а єстлибы дєти мои нє хотєли кн⟨Ѧ⟩зєм... служити а гдєбы индє поєхали проч, тогды тыи имєнѦ... кн⟨Ѧ⟩зєм... вєчисто (Луцьк, 1487 *AS* I, 85).

ГДЄ КОЛВЄ *присл.* (2) (*стп.* gdziekolwie) де-небудь, будь-де: Też, jestliby... hde sobe wybrali, u szkole abo hde kolwe,tam majut' sużony byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); єстли бы сѣ пригодило ... иж бы мы... въидємо ис нашєи зємли... тогди их милости зємли да соут отворєни нам, Стєфаноу воєводї... гдє колвє оу предрєченом кролєвствѣ их милости боудєм хотити мєшкати (Гирлов, 1499 *BD* II, 421—422).

***ГДЄ КОЛЄТЪ БЫ** *спол.* (1) *(стп.* gdziekole*) (приєднує підрядне речення місця) (у постпозиції — із співвідносним словом у головному реченні)* де [б]: мы стєфанъ воєвода... чини(м) знамєнито... оже слюбуєми... владиславови, кролєви полскому... по(д)лє єго мл(с)ти стати противъ каждого єго нєпрїателѦ... ту гдє колє(т) бы кролєви єго мл(с)ти трєба (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714).

ГДЄ КОЛИ [1] *спол.* (1) *(стп.* gdziekoli*) (приєднує підрядне речення місця) (у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* де [б]: да имаю(т) о(т) на(с) три возы таркани велики(х) оу всє(и) зємли г(с)вами... гдє коли иму(т) покласти на ты(х) три возы или рыбоу или соли (Сучава, 1453 *ПГОВ*).

ГДЄ КОЛИ [2] *див.* **ГДѢ КОЛИ** [1].

***GDZURDZOW** *прикм.* (1) ◇ d o l i n a G d z u r d z o w a *див.* **ДОЛИНА** [1].

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Gdzurdzowy** (1386 *АрхЮЗР* 8/I, 1).

GDI KOLI *див.* **ГДѢ КОЛИ** [1].

ГДЫЖЬ *спол.* (5) (*стп.* gdyż) *(приєднує підрядні речення причини — у препозиції)* тому що: гды(ж) всѦкоѦ прирожыньє наслѣдоує(т) свои(х) прє(д)ко(в), мы... иѣ имаємъ шлѦхєтны(м) обычаємь наши(х) прє(д)ко(в) противити сѦ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733); гды(ж) перєчєныи вєлможныи пєтръ воєво(д)... королєви полском(у)... повинною слоужбою вѣчнє записа(л) сѦ и обовѦзалъ про тожъ мы которою зъ єго волию повинни єсмы сѦ згодити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738).

Див. ще **КДЫЖЬ.**

ГДѢ [1], **ГДЄ** *спол.* (6) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(умовно-часові)* якщо, коли (4) *(у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* (2): волєн... моу(ж) мои па(н) василеи тыи имє(н)я... да(ти) и прода(ти)... и коу своємоу лє(п)шомоу є(г) обєриоу(ти) гдѣ є(г) до(б)рая воля боудєть (Луцьк. 1490 *ЗХП* 136);

(у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні) (1): а гдє приидє(т) за ни(т) (!) до к⟨о⟩торого сєла а которого чоло⟨вѣк⟩а обвини(т) злодѦ своєго оу ⟨селѣ⟩ тогды право єму маєт⟨ъ быти тр⟨⟩тии дн(с)ъ (!) по єго оуѣ⟨х⟩а⟨нъѣ оу сє⟩ло бє(з) о(т)волоки (Галич, 1435 *P* 134);

(без співвідносного слова у головному реченні) (1): Иже сѭвє со оїи соу(т) одно(г) права прото оуставлєнїє чинїмъ гдѣ єсть имъ потрєбїзна жебы оїєвою пєча(т)ю пєчатотї(!) а иньшєє своєя нє мєлї анї смєлї имєти (XV ст. *BC* 11 зв.).

2. *(часові)* коли (2) *(у препозиції — без співвідносного слова у головному реченні)*: гдѣ на оулици пєтръ яна гонилъ и ранилъ нє боронилъ пєтръ своєго живота алє мьстѪ учинилъ (XV ст. *BC* 19); гдє що мо(ч) мє(м) добувати о(т) и(х) шкоды, тоє имає(м) имъ вернути бо сѦ єсмо им(л)и на то по(д) присѣгою (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

Див. ще **ИГДѢ. KHDY.**

ГДѢ [2] *див.* **ГДЄ** [1].

ГДѢ БЫ *спол.* (1) *(приєднує підрядне речення місця) (в інтерпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* де[б]: колїї который бѪдє(т) па(н) позванъ на ро(к), а нє стане(т) к рокѪ, за винѪ гдѣ бы оузѦти шєсть воло(в) тѪ(т) брали три(д)цать алюбо сорокъ (XV ст. *BC* 16 зв.).

ГДѢЖЬ, ГДѢЖО, ГДЄЖЪ *спол.* (3) *(приєднує підрядні означальні речення в відтінком місця) (у постпозиції —*

без співвідносного слова в головному реченні) де, де [ж]: а коли кого обвинѧ(т), оу нашеи земли, того имаємъ поставити, ку праву, оу нарочитомъ мѣстци, гдежъ наши пєрє(д)ци положили мѣстцє, на колочини (Серет, 1445 *Cost.* II, 729); мы великии кнѣзь швитрикаило олкердови(ч)... вєрноули єсмо слоузѣ нашємоу хомѣкови... двѣ дворицы... на имѧ пєчєнчына дворище а дроугоє гдѣжь былъ старшынъ дворець (Луцьк, 1451 *ДГШХ*); Мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра крижєвницкого послѣднє ва(м) посланыи Которыми(ж) напрє(д) оузновлѧєть н оуспоминаєть свои пєрвѣишии листы... гдѣжо толко проси(л) абыстє възвѣдавши... нашоу волю Єстли быхо(м) коу єднанью покоя с ты(м) то мистро(м) которыи хотѣли держати тадынки (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **ИГДЄЖЬ, ИДЄЖЄ.**

ГДѢ КОЛИ[1], ГДЄ КОЛИ, GDI KOLI *спол.* (8) (*стп.* gdykoli) *(приєднує підрядні умовно-часові речення)* якщо, коли *(у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* (4): mayuth nam y nasym dythem... yz... thoho szela trema strilczi... sluzithy gdi koli nadoby nasym dytem y nasym scžathkom (Глиняни, 1395 *GL* 166); а ис того имають намъ служи(т)... копиємъ и шєстью стрѣлцевъ гдѣ коли намъ будеть надобно к нашеи потрѣбѣ (Львів, 1399 *P* 59): я илїа воєвода... присѣгаю... съ вьсѣми землѣми и лю(д)ми моими... съ вьсєю пилностїю бачити, противъ каждомоу непрїятєлєви, а любо непрїятєле(м) и(х) приклонити помочи... гдє коли, боудєтъ потрѣбизна чинити (Львів, 1436 *Cost.* II, 698);

(у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні) (3) Гдѣ колї дѣвка алюбо жонъка... боудѣ(т) на поли алюбо в селѣ боудѣ(т) оусиловаиа... а повала а знамена неизнадѣны боудоуть а лю(ди) то пєрєсоудо(м) вызнаютъ которыми она свє(т)чена тогды то(т) имеєть казненъ по(д)лоу(г) вины (XV ст. *BC* 36);

(без співвідносного слова у головному реченні) (1): гдѣ коли на воиноу идоу(т) абы нигдѣ оу своєи зємли оу селє(х) нє стоялї (XV ст. *BC* 28).

ГДѢ КОЛИ[2] *спол.* (1) (*стп.* gdziekoli) *(приєднує підрядне речення місця) (у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* куди: колї па(н)у (!) своєму сєлѧниноу до(ч)коу ємоу оусїлоуєть алюбо женоу... алюбо колї боудє(т) панъ у клѧтвє чєрє(с) го(д)... вси могоуть поити про(ч) гдѣ коли комоу любо (XV ст. *BC* 26 зв.).

ГДѢХОНЄЦЪ *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)*: кн⟨ѧ⟩зю Василью осталсѧ город Збараж, а к тому села: Янковцы, Обаринцы... Гдѣхонєцъ (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гдѣхонєцъ** (1463 *AS* I, 54).

! ГЄДЄОК *див.* ***ГЄДЄОНЪ.**

***ГЄДЄОНЪ** *ч.* (12) (*особова назва, гр.* Γεδεών, *гебр.* gid'om): пи(с) гедєо(н) писа(р) кнєгининъ (Сучава, 1428 *Cost.* I, 219); пи(с) гедєо(к) (!) (Сучава, 1459 *DIR«A»* 514); И оу том також... прїидоша прѧд нами... Мърина... и плєменица єи Илка... и... Гидїон и брат єго Петрѧ... и продали свою правоую отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).

ФОРМИ: *наз. одн.* гедєо(н) 8 (1428 *Cost.* I, 219, 224; 1432 *Cost.* I, 327, 338; 1433 *Cost.* I, 359; *Cost.* II, 653; 1434 *Cost.* I, 386; 1436 *Cost.* I, 460); **Гидїон** 1 (1499 *BD* II, 153); **! гедєо(к)** 1 (1459 *DIR«A»* 514); **! годео(н)** 1 (1428 *Cost.* I, 210); *дав. одн.* **Гидїоноу** (1499 *BD* II, 154).

ГЄНАДІЄ *ч., невідм.* (3) (*особова назва, цсл.* Генадии, *гр.* Γεννάδιος) Геннадій: Пис(а) оу свѧтом монастири... Гєнадіє ієрмонах (Путна, 1476 *BD* I, 217); а господство мы съм дал и повєрноул тоє сєлище на имѣ Полѣна... гдє єст ієгоумєн... поп Гєнадіє (Сучава, 1490 *BD* I, 436).

***ГЄНАРИИ** *див.* ***ГЄНВАРЬ.**

***ГЄНАРЬ** *див.* ***ГЄНВАРЬ.**

ГЄНВАРІЄ *ч., невідм.* (1) (*молд.* генарне) *(назва місяця)* січень: Писал Шандроу Кръжє... мѣсѧца гєнваріє ВІ (Васлуй, 1495 *BD* II, 48).

Див. ще ***ГЄНВАРЬ.**

***ГЄНВАРЇИ** *див.* ***ГЄНВАРЬ.**

***ГЄНВАРЪ** *див.* ***ГЄНВАРЬ.**

***ГЄНВАРЬ** *ч.* (86) (*цсл.* гєнварь, *гр.* γενοθάριος, *лат.* jānuārius) *(назва місяця)* січень: а на болшєє потвержєньє велѣли єсмы привѣсити печать нашу... у сучавѣ городѣ въ лѣто ✠ S̃ЦАІ гєнуарїа м(с)ца въ з̃ днь (Сучава, 1403 *ДГАА*); а писана грамота... м(с)ца гєнъварѧ оу кā дн̃ь (Погоничі, 1422 *P* 98); а п⟨и⟩сан... м⟨ѣ⟩с⟨ѧ⟩ца гєнвара S̃І дєн (Луцьк, 1444 *AS* I, 40); П⟨и⟩сан... гєн⟨варѧ⟩ K̃Е дєн (Острог, 1465 *AS* I, 57); П⟨и⟩сан... м⟨ѣ⟩с⟨а⟩ца гєн⟨вара⟩ K̃Е (Добучини, 1487 *AS* I, 240); А данъ... въ лѣто 6960, мца Ген.3 день (Вільна, 1492 *АЛМ* 31); пса(н) вовруче(м) гє(н) Г̃ д̃нь (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*); Тоадєр писа... в лѣто‡ ЗЄ, геноуар K̃В (Ясси, 1497 *BD* II, 101).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гєнъвар⟨ъ⟩** (1487 *РИБ* 228); *род. одн.* **гєнварѧ, гєнъварѧ, ген⟨варѧ⟩, Генваря, генваря, геи(вая)** 9 (1422 *P* 98; 1443 *P* 145; 1452 *P* 161; 1463—1478 *PEA* I, 36; 1465 *AS* I, 57; 1467 *AS* I, 63; 1473 *ШКН* 166; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9; 1489 *AS* I, 89); **гєноуар, гєноуа⟨р⟩** 3 (1497 *BD* II, 97, 98, 101); **гєивара, гєн⟨вара⟩** 2 (1444 *AS* I, 40; 1487 *AS* I, 240); **гєиар, гєна(р)** 2 (1472 *Cost. D.* 27; 1496 *BD* II, 90); **гєиария** 1 (1495 *BAM* 71); **гєиварїа** 1 (1495 *BD* II, 43); **гєнарѣ** 1 (1409 *Cost.* I, 65); **гєиуарїа** 1 (1403 *ДГАА*); *ск. н.* **Ген., гєн, гє(н)** 63 (1411 *Mih. Alb.*; 1418 *Cost.* I, 127; 1425 *Cost.* I, 169; 1434 *Cost.* II, 374; 1446 *Cost.* II, 238; 1453 *DIR«A»* 503; 1467 *BD* I, 118; 1472 *DIR«A»* 528; 1487 *BD* I, 292; 1497 *DC* 12 і т. ін.).

Див. ще **ГЄНВАРЇЄ.**

***ГЄНДРЫХЪ** *ч.* (1) (*особова назва, стч.* Hendrich, *стп.* Hendryk, *свн.* heinrich) Генріх: Продали есмо мыто берестейское... краковѧнину Гендрыху Карловичу на тры годы за тисѧчу копъ грошей (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82—83).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Гендрыху** (1498 *АЛРГ* 82).

***ГЄНУАРЇИ** *див.* ***ГЄНВАРЬ.**

***ГЄНЪВАРЪ** *див.* ***ГЄНВАРЬ.**

***ГЄНЪВАРЬ** *див.* ***ГЄНВАРЬ.**

ГЄОРГЇЄ *ч., невідм.* (4) (*особова назва, молд., цсл.* Георгии, *гр.* Γεώργιος) Юрій, Георгій: пи(с) гєоргїє сръби(н) и певє(ц) (Сучава, 1454 *Cost.* II, 513); Третєє сєло єсми имь дали на Бєрхѣчи... що смо коупили тоє сєло от Георгїє... за с̃м злат татарскы(х) (Гирлов 1499 *BD* II, 162).

Див. ще ***ГЄОРГЇИ, ГЄОРГЇОУ.**

***ГЄОРГЇИ** *ч.* (12) (*особова назва, цсл.* Георгии, *гр.* Γεώργιος) Юрій, Георгій: da jest' uryk s usym dochodom... mytropołyi naszei ot Suczawi ideże jest' chram sw(ia)t(o)ho muczenyka Heorhia neporuszanno... na wiky wicznya (Сучава, 1465 *GL* 176); Тоє вьсє вышєписанноє дали єсмо свѧтомоу нашємоу монастирю що на Воронєц, идежє єст храм свѧтаго... великомоученика и побѣдоносца Георгїѧ (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).

ФОРМИ: *род. одн.* **Георгїѧ, Георгїа, Heorhia** (1465 *GL* 176; 1471 *DIR«A»* 527; 1472 *ДГСВМ;* 1488 *ДГСВМЩ*; 1489 *BD* I, 377; 1490 *BD* I, 419, 436; *ДГСХМ;* 1497 *BD* II, 100; 1499 *BD* II, 147, 148); *ор. одн.* **гєоргєє(м)** (1490 *DC* 146).

Див. ще **ГЄОРГЇЄ, ГЄОРГЇОУ.**

ГЄОРГЇОУ *ч., невідм.* (1) (*особова назва, молд., цсл.* Георгии, *гр.* Γεώργιος) Юрій, Георгій: пи(с) иса(и) шу(ш)манови(ч) у су(ч)вѣ... на де(н) сѣого гєоргїоу (Сучава, 1460 *DIR«A»* 515).

Див. ще **ГЄОРГЇЄ, *ГЄОРГЇИ.**

***ГЄРАСИМЪ** *ч.* (1) (*особова назва, гр.* Γεράσιμος) Герасим, Герасим: а при то(м) бы(л) оцѣ иашь никола архиман(д)ритъ пєчєрскыи... ключникъ двдъ кєларь гераси(м) (Київ, 1446 *P* 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гераси(м)** (1446 *Р* 154).

ГЄРВАСЪ *ч.* (1) (*особова назва, гр.* Γερβάσιος) Гервасій: А сє А панъ бєнко... свѣдчю... нже пришєдъ пєредъ насъ панъ гєрвасъ и вѣновалъ и оправилъ своюи женѣ варварѣ сто гривенъ на своюмъ селѣ на толъмачи (Коломия, 1398 *Р* 57).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гєрвасъ** (1398 *Р* 57).

ГЄРГЄ *ч., невідм.* (8) (*особова назва, молд., мад.* Gyõrgy, *пор.* Γεωργίε, Γεωργίου) Юрій, Георгій: и да(л) ємоу гєрге своєю волею тоє сєло (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385).

Див. ще **ЖОУРЖА**[1], ***ЖОУРЖИКА, ЖОУРЖОУ, ЖОУРЖЪ, ЖОУРКА, ЖОУРКОВЬ, ЖОУРѢ.**

***ГЄРГЄВЪ** *прикм.* (1): и мы... дає(м) и дали єсмо нашемоу вѣрномоу паноу кости пръкалабоу... домы гєргєви соучавскы (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385—386).

ФОРМИ: *знах. мн. ч.* **гєргєви** (1449 *Cost.* II, 385).

Пор. **ГЄРГЄ.**

***ГЄРЕШЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Продали есмо мыто луцкое и вагу краковѦнину Лерину Герешу на три годы за полторы тисѦчи копъ грошей (Вільна, 1498 *АЛРГ* 81).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Герешу** (1498 *АЛРГ* 81).

ГЄРМАН *ч.* (29) (*особова назва, цсл.* Германъ, *гр.* Γερμανός, *лат.* Germanus) Герман: тѣ(м) мы видѣвши єго правою и вѣрную службою до на(с)... дали єсмы єму єдно сєло... где бы(л) ватама(н) гє(р)ма(н) (б. м. н., 1422 *ДГОБ*); А на то єст... мартоурїа... пан Юга вистїарник, пан Гєрман постєлник (Сучава, 1479 *BD* I, 224); ⟨та⟩кождєрє и от нас єсми дали и потвръдили слоузѣ нашемоу Тоадероу Гєрманоу тоє ... сєлищє (Сучава, 1488 *BD* II, 247).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Герман, гє(р)ма(н)** (1422 *ДГОБ;* 1479 *BD* I, 224; *Cost. S.* 99; 1480 *BD* I, 241); *род. одн.* **Германа** (1478 *BD* I, 219; 1479 *BAM* 62; 1479—1480 *Cost. S.* 105; 1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 249, 259; 1482 *BD* I, 260, 262; 1483 *BD* I, 268; 1484 *BD* I, 277 і т. ін.); *дав. одн.* **Германоу** (1488 *BD* II, 247).

Див ще. **ХЪРМАНЬ.**

ГЄРОНДЇЄ *ч., невідм.* (5) (*особова назва, молд., цсл.* Геронтии, гр. Γερόντιος) Геронтій: мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали єсми свѦтомоу нашємоу монастироу от Хомора... идежє єст игоумєн молєбник нашь коур поп Гєрондїє, правїи и питомїи села того свѦтого монас⟨ти⟩рѦ (Сучава, 1475 *BD* I, 203); а оу том оу тот же час пріидоша прѦд нами... молєбник наш кур попь Гєрондїє іегоумєн и съ въсѣми яжє о христѣ братїѦми... и дали господствоу мы... одно сєлищє (Сучава, 1490 *BD* I, 436).

ГЕТМАНЪ *ч.* (5) (*стп.* hetman, *стч.* hejtman, *схсн.* hetman, *свн.* häuptmann) *(найстарший над військом)* гетьман (4): тоуть снимали сѦ єсми... ис полскими паны, ис пано(м) о(н)дровошємь, воєводою руски(м), гєтмано(м) королєвскимь, и съ иншими паны (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); Я Василей Волчкович из братомъ своим Львомъ... вызнаваєм... штож... продали єсмо кн⟨А⟩зю Костєнтину єго милости Ивановичу Острозскомоу... гєтману єго милости... землю пустовъскую обарицкую (Ставків, 1491 *AS* I, 96—97); Я, Костентинъ Ивановичъ Острожскій, гетманъ господара, короля е. м. (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88); Я князь Константынъ Ивановичь Остроэкій, будучи въ тотъ часъ гетманомъ у господара моего великого князя Александра... чиню знакомито... штожъ придалъ есми... имѣнье Здетелу (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2);

в ы ш ш и и г е т м а н ъ (1) *див.* ***ВЫШШИИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **гетманъ** (1495 *АЛМ* 88); *род. одн.* **гетмана** (1499 *AS* I, 117); *дав. одн.* **гєтману** (1491 *AS* I, 96); *ор. одн.* **гетманомъ, гєтмано(м)** (1455 *Cost.* II, 774; 1499 *АСД* VI, 2).

ГЄОУРОЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы видѣвше єго правою и вирною слоужбою до нас... дали и потвръдили єсми ємоу... села на имѣ Гостилєщи... и Гєоуроєщи (Сучава, 1459 *BD* I, 35).

ФОРМИ: *наз.* **Гєоуроєщи** (1459 *BD* I, 35).

***ГИБНОУТИ** *див.* ***ГЫБНОУТИ.**

ГИГОЄЩЇИ *мн.* (5) *(назва села у Молдавському князівстві):* ⟨И та⟩кождєрє єсми дали и потвръдили слоузѣ наше⟨моу Т⟩оадєрю Оурдюгашоу... сєло на нмѣ Гигоєщїи (Сучава, 1483 *BD* I, 272); мы Стєфан воєвода... знамєнито чинним... оже прїидє прѦд нами... слоуга наш Юсип... и продал... трєтїю част сєла от Гигоєщ (Сучава, 1490 *BD* I, 397).

ФОРМИ: *наз.* **Гигоєщїи** (1483 *BD* I, 272); *род.* **Гигоєщ** 3 (1490 *BD* I, 397, 398); *род. молд.* **Гигоєщилор** 1 (1490 *BD* I, 398).

***ГИДЄВОВЪ** *прикм.* (1): а на то вѣра мсѦ и моихь сыно(!)... вѣра пана оуладова пана гидєвова (Роман, 1392 *Cost.* I, 8).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **гидєвова** (1392 *Cost.* I, 8).

Пор. **ГИДЄВЪ.**

ГИДЄВЪ *ч.* (1) *(особова назва):* мы пановє и боАрє землѣ молдав(с)кои, па(н) михаль... иванишь витѦзь, па(н) гидєвъ... слюбили єсми... кролєви, володиславу... вернымъ быти (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гидєвъ** (1395 *Cost.* II, 612).

ГИДЇОН *див.* ***ГЄДЄОНЪ.**

ГИДѢ *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор.* Гедеонъ) Гедеон: Того радї мы видѣвши доброє произволєнїє и данїє, що дает Анна слоугам нашим... тих прѦдрєчєнных сєл, що их коупил сынъ єи Гидѣ (Сучава, 1470 *BD* I, 155).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гидѣ** (1470 *BD* I, 155).

ГИНДА *ж.* (3) *(особова назва):* тако(ж) прїидоша прѦ(д) нами... фєдка и сестри єи мърина и гинда... и продали... єдино сєло (Ясси, 1495 *ПГВСР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гинда** 2 (1495 *ПГВСР*); *зам. дав.* **заплати(л)**... мърини и **гинда** 1 (1495 *ПГВСР*).

ГИНДЄ, ГЫНДЄ *ч., невідм.* (5) (*особова назва, молд.* гиндэ «жолудь»): а на то є(ст)... вѣра пана томѣ гынде (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512); А на то єст... в. п. Томи Гиндє (Сучава, 1462 *BD* I, 63).

ГИНОУТЬ *дієсл. недок.* (1) *(умирати)* гинути, погибати: Знамєнїто намъ єсть ис права цєсарьско(м) и(ж) пожєгъци имають злою смртїю гиноуть (XV ст. *ВС* 25 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **гиноуть** (XV ст. *ВС* 25 зв.).

Див. ще ***ГЫБНОУТИ.**

ГИНШТОВЦЫ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* а кн⟨А⟩зю Семєну достался город Колодєн а сєла: Чернєхов... Гиншговцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54—55).

ФОРМИ: *наз.* **Гиншговцы** (1463 *AS* I, 55).

***ГИРИЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* а в конюхи и в конокормци наши оу басови оу ко(ст)ковчи а на ровномь оу дички а в лѦховє оу гиричи пану чусє нє надобє оуступати сѦ (Луцьк, 1434 *Р* 128).

ФОРМИ: *знах.* **гиричи** (1434 *Р* 128).

ГИЦОУЛ *ч.* (3) (*особова назва, молд., пор.* Георгїи, Георгїу): И оуставше наши слоуги Михъилъ и брат єго Гицоул та заплатили оуси тоти вишеписаннїи пинѣзи (Сучава, 1494 *BD* II, 34).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гицоул** (1494 *BD* II, 34); *дав. одн.* **Гицоулоу** (1494 *BD* II, 34).

ГЛАВА *ж.* (2) (*цсл.* глава) *(старший за становищем у сім'ї, в домі)* голова (1): Розво(д) єсть межи лю(д)ми ка(к) моужевє є(ст) глава а жоны и(м) по(д)даны а дроу(г)и оудовы волны (XV ст. *ВС* 33);

◇ о у с ѣ к н о в ѣ н ь е г л а в ы с в я т о г о и в а н а (1) *див.* ***ОУСѢКНОВѢНЬЄ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **глава** (XV ст. *ВС* 33); *род. одн.* **главы** (1424 *Р* 102).

ГЛАГОЛЄМЫИ *дієприкм.* (1) (*цсл.* глаголємыи) званий, на ім'я: яко да оутвръдимь и оукрѣпимь на(ш) монастир о(т) сѣои горѣ идежє є(ст) хра(м) сѣго и сла(в)наго великомъченїка и побєдоносца гєо(р)гиа глаголємыи зоугра(ф) (Сучава, 1471 *DIR«A»* 527).

ФОРМИ: *пас. теп. наз. одн. ч.* **глаголємыи** (1471 *DIR«A»* 527).

***ГЛАЗОВЩИНА** *ж.* (1) *(назва земельного володіння у Київській землі):* Павє(л) зємлю де(р)жить глазо(в)щиноу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **глазо(в)щиноу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ГЛАЗЫНА *ч.* (1) *(особова назва):* Билъ намъ чоломъ окол⟨ь⟩ничый Смоленъскій... князь Олехно Василевичъ Глазына и просилъ въ насъ ... села, на имя Давыдкова Сковородина (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Глазына** (1499 *РИБ* 776).

***ГЛЄБОВИЧЪ** *див.* **ГЛѢБОВИЧЬ.**

ГЛЄВАКА *ж.* (1) *(назва села у Київській землі)* Глеваха: Село Глєвака а в томъ селє й чл҃вка (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Глєвака** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

ГЛЄИТОВАТИ *дієсл. недок.* (6) (*стч.* glejtovati, *стп.* glejtować, *свн.* geleiten) (кого чим, кому чим) гарантувати безпеку охоронною грамотою (кому) (4): и глєитуємъ имъ симъ наши(м) листо(м) прави(м) и хр(с)тїанскымъ глєито(м)... абы имъ доброволно и слобо(д)но прїихати до нашєи зємли съ оусими своими тръговлѣми (Сучава, 1456 *ПМВП*); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним сѧм лис⟨то⟩мь... ожє... глєитоуємь сим нашим правым и христианскым лис⟨то⟩мь и глєитом наших вирных и почтєных боѧрь (Сучава, 1468 *BD* II, 305);

(кого, кого ким) гарантувати безпечний проїзд у супроводі (кому) (2): алє коли тыми часы оусхочє(м) поєхати пере(д) нашєго милостивого пана приєхати, а на(ш) ... па(н) имає(т) на(с) глєитовати своими чотырми вєликими паны и радцами и(с) короуны... абы на(с) мирно глєитовали... и(с) нашєи граници до нашєго милостивого пана короля єго мл(с)ти и па(к) о(т) нашєго пана ажєлє па(к) до нашєи граници (Серет, 1453 *Cost.* II, 766).

ФОРМИ: *інф.* **глєитовати** (1453 *Cost.* II, 766); *теп. 1 ос. мн.* **глєнтоуємъ, глєитуємъ, глєитоуємь** (1456 *ПМВП;* 1460 *BD* II, 269; 1468 *BD* II, 305); *перф. 1 ос. мн.* **глєитовали єсми** (1460 *BD* II, 269); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **абы... глєитовали** (1453 *Cost.* II, 766).

***ГЛЄИТОВНЫИ** *прикм.* (3) ◇ листъ глєитовныи *див.* **ЛИСТЪ** I.

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **глєитовныи, глєитовъныи** (1457 *BD* II, 257; 1463 *BD* II, 295); *місц. мн.* **на глєитовны(х)** (1457 *Cost.* II, 810).

***ГЛЄИТОВЪНЫИ** *див.* ***ГЛЄИТОВНЫИ.**

***ГЛЄИТЪ** *ч.* (4) (*стч.* glejt/klejt, *стп.* glejt/glet, *свн.* geleite) охоронна грамота: глєитуємъ имъ симъ наши(м) листо(м) прави(м) и хр(с)тїанскымъ глєито(м)... абы имъ доброволно и слобо(д)но прїихати до нашєи зємли съ оусими своими тръговлѣми (Сучава, 1456 *ПМВП*); мы Стєфаи воєвода... знамєнито чиним... оже... глєитоуємь сим нашим правым и христианскым лис⟨то⟩мь и глєитом наших вирных и почтєных боѧрь (Сучава, 1468 *BD* II, 305).

ФОРМИ: *ор. одн.* **глєитом, глєито(м)** (1456 *ПМВП;* 1457 *BD* II, 257; 1460 *BD* II, 269; 1468 *BD* II, 305).

ГЛИГА *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор.* Григоръ): мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... оже то(т) истинїи слоуга на(ш), глига сръбєскоу(л), слоужи(л) на(м), право и вѣрно (Сучава, 1487 *Cost. D.* 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **глига** (1487 *Cost. D.* 6).

ГЛИГОР *див.* **ГРИГОРЪ.**

ГЛИГОРЪ *див.* **ГРИГОРЪ.**

***ГЛИМЕНЕЦЪ** *ч.* (1) *(назва урочища у Волинській землі):* я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову... противъ островов нашихъ: Переделокъ и Струги, Глименца и Высчопа, и Тополного (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).

ФОРМИ: *род. одн.* **Глименца** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ГЛИНАРЬ** *ч.* (2) той, хто обмазує глиною хату: *А* глнарюмъ што лѣпѣли около дому а клєпачь наємалъ 3 єхъ лѣпило (б. м. и., 1386—1418 *Р* 35).

ФОРМИ: *дав. мн.* **глинарюмъ** (1386—1418 *Р* 35).

***HLYNIENI** *мн.* (1) *(назва села у Львівській землі)* Глиняни: a na kriposth szemu listhu nasemu nasu peczath priwisilijesmo w nasom sely w Hlynienich za Lwowom cztiry myly (Глиняни, 1395 *GL* 166).

ФОРМИ: *місц.* **w Hlynienich** (1395 *GL* 166).

***HŁYNYSZCZA** *мн.* (1) *(назва маєтку в Берестейській землі):* y hranyciu y mezu samy iesmo promezy sebe położyły y korcy zasypały poczonszy od toiey wełykoyi dorohy... po połowyne chworyszcz y hłynyszcz y odtuł prosto w mezu ieho (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *род.* **hłynyszcz** (1500 *ДПЖН*).

***ГЛИННОЄ**[1] *с.* (1) *(назва села у Турово-Пінській землі):* и мы... дали єсмо єму сєло оу туровском повѣтє Храпино подлє Глинного (Луцьк, 1451 *AS* I, 44).

ФОРМИ: *род. одн.* **Глинного** (1451 *AS* I, 44).

***ГЛИННОЄ**[2] *с.* (1) *(назва села у Київській землі):* а тая зємлѧ пошла харько(в)ская по кодє(н)скоую роудоу за трибѣсовъ о(т) кодє(н)скоє роуды до гли(нно)го тєснъ пѧтъ (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

ФОРМИ: *род. одн.* **гли(нно)го** (бл. 1458 *Р* 167).

ГЛИНСКИЙ *див.* **ГЛИНЬСКИИ.**

ГЛИНСКІЙ *див.* **ГЛИНЬСКИИ.**

***ГЛИНЪСКИИ** *див.* **ГЛИНЬСКИИ.**

ГЛИНЬСКИИ, ГЛИНСКИЙ, ГЛИНСКІЙ *ч.* (4) *(особова назва):* а при томъ были свѣдоки... кн҃зь олєксандръ иванови(ч) носъ... кн҃зь борисъ глиньскии (Київ, 1433 *Р* 119); а при то(м) были докторъ с кракова кн҃зь янъ рєкгула а кн҃зь иванъ борисови(ч) глиньскии (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*); Наместнику вруцькому князю Григорю Глинъскому (Мереч, 1496 *АЛРГ* 71).

ФОРМИ: *наз. одн.* **глиньскии, Глинскій, Глинский** (1433 *Р* 119; 1437 *AS* I, 34; 2-а пол. XV ст. *СПС*); *дав. єдн.* **Глинъскому** (1496 *АЛРГ* 71).

ГЛОБА *ж.* (37) (*болг.* глоба, *серб.* глòба, *молд.* глоабэ) судовий штраф, судове стягнення: а они єго искоупили о(т) тои глобы (Сучава, 1432 *Cost.* I, 327); сами ка⟨лоу⟩гєрє да возмоу(т) глобоу (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); а до тих люди що соут оу тѣх сєла (!) аби нє имали дило ни єдин наш боѧрин... ани перєроубци, ни соудитн их, ани глобоу оузѧти от них (Сучава, 1481 *BD* I, 257).

ФОРМИ: *наз. одн.* **глоба** (1456 *ГПХМ*); *род. одн.* **глобы** (1432 *Cost.* I, 327; 1448 *ДГПР*); *знах. одн.* **глобоу** 27 (1432 *Cost.* I, 327; 1446 *Cost.* II, 251; 1452 *Cost.* II, 760; 1456 *ГПХМ;* 1459 *BD* I, 29; 1467 *Mih. Doc.* 125; 1472 *DIR«A»* 530; 1479 *DC* 140, 141; 1481 *BD* I, 256, 257 і т. ін.); **гло(б)** 2 (1448 *DIR«A»* 491); ! **гло** 1 (1458 *DIR* «*A*» 512); *ор. одн.* **глобою** (1447 *Cost.* II, 288); *наз. мн.* **глоби** (1456 *ГПХМ*); *місц. мн.* **оу глоба(х)** (1449 *Cost.* II, 391; 1472 *DIR«A»* 530).

! **ГЛОБИЦИ** ⟨ГЛОБНИЦИ⟩ *див.* **ГЛОБНИК.**

ГЛОБНИК, ГЛОБНИКЬ, ГЛѢОБЪНИК *ч.* (31) збирач судових штрафів, судових стягнень: а хотаръ томоу мѣстоу да боудєть... коуда ємоу хотарилъ панъ жоуржь глобни(к) (Сучава, 1424 *Cost.* II, 956); а також оу тѧ(х) сєла(х) да нє имаютъ ходити ни глобникы, ни припашаре... а ни инъ никто о(т) наши(х) оурѧднико(х) (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже... потвръдили єсми им... села, що били дѣда их Ласлъоа глобника (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *наз. одн.* **глобникь, глобни(к), глобиик, глобъник** (1424 *Cost.* II, 956; 1444 *Cost.* II, 208; 1449 *Cost.* II, 391; 1457 *BD* I, 4; 1459 *BD* I, 29; 1472 *DIR«A»* 530); *род. одн.* **глобника** (1425 *Cost.* I, 169; 1455 *Cost.* II, 540; 1495 *BD* II, 59); *наз. мн.* **глобници, гло(б)нїци** 17 (1438 *DBAc* 28; 1447 *Cost.* II, 288; 1453 *Cost.* II, 492; 1454 *Cost.* II, 517; 1458 *DIR«A»* 512; 1466 *BD* I, 95; 1472 *DIR«A»* 530; 1479 *DC* 140, 141; 1481 *BD* I, 256, 257 і т. ін.); **глобники** 1 (1475 *BD* I, 200); **глобникы** 1 (1446 *Cost.* II, 251); **!глобици** 1 (1458 *ПГСММЦ*); *род. мн.* **глобии(к)** (1437 *Cost.* II, 709).

***ГЛОБНИКОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы алєксандръ воєво(д)... свѣдомо чини(м)... аже пришє(д)ши прє(д) намн.. па(н) мань глобннкови(ч) из дѧтми своими... н продалн сєлишча своа поу(с)таа (Сучава, 1452 *Cost.* II, 421—422).

ФОРМИ: *наз. одн.* **глобникови(ч)** (1452 *Cost.* II, 422).

ГЛОБНИКЬ *див.* **ГЛОБНИК.**

***ГЛОБНЇКЪ** *див.* **ГЛОБНИК.**

ГЛОБЪНИК *див.* **ГЛОБНИК.**

***ГЛОДОВЄ** *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы видѣвши н(х) правую и вѣрноую слоужбоую до на(с)... дали н потвєрдили єсми н(м)... сєла на имѣ онєщи, на крълигьтоурѣ... и по вы(ш) воровєщи... и арпъшєщи арпашєви и чєрє(с) бахлоуи, оу глодовє, о(т) вєликои мог⟨ы⟩лоу (Сучава, 1456 *Cost.* II, 568—569).

ФОРМИ: *знах. одн.* **глодовє** (1456 *Cost.* II, 569).

***ГЛОДЪ**[1] *ч.* (13) *(молд.* глод «грязь») болото (12): а хотаръ оуси(м) тн(м) чєтырємь сєломь почєншє о(т) гдє падає(т) бєлошєва заподїа оу милѣти(н), тои заподїєю горн до мохнлоу... от толѣ заподїєю вышє пашка на гло(д), та оу милѣтини (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168—169); А хотар тои трєтои част от сєло от Аржишан... та прости на дил оу глод (Сучава, 1495 *BD* II, 78);

к р о у г л и г л о д ъ (1) *див.* ***КРОУГЛЫИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **глода** 2 (1491 *BD* I, 473); **гло(д)** 2 (1428 *Cost.* I, 209, 224); *знах. одн.* **глод, гло(д)** (1425 *Cost.* I, 169; 1428 *Cost.* I, 209; 1453 *Cost.* II, 445; 1492 *BD* I, 510; 1495 *BD* II, 78); *наз. мн. молд. зам. род.* от **глодоурє** (1494 *BD* II, 35); *род. мн.* **глодов** (1492 *BD* I, 510); *знах. мн. молд.* **глодоурє** (1494 *BD* II, 35).

***ГЛОДЪ**[2] *ч.* (2) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы видѣвшє правоую и вѣрноую єго слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу оу нашєи зємли чєтири сєла на крълигѫтоурѧ на имѧ попєщїи... и фынтынѣлє и михнєщи на бахлоуи ⟨и⟩ чолтанїи оу глода (Сучава, 1426 *Cost.* I, 178); тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали и потвєрдили єсми єго очи(н)оу... сєла на имѣ... сръби и аръмєщи... и оу гло⟨д⟩ъ... волосѣни (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* сєла... оу **гло⟨д⟩ъ** (1448 *Cost.* II, 342); *род. одн.* **глода** (1426 *Cost.* I, 178).

ГЛОДѢНЄ[1] *мн.* (1) *(назва села на р. Вороні у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсми ємоу, оу нашєи зємли, сєла на воронѣ *(в ориг.* вороворонѣ.— *Прим. вид.)*, на имѧ анноушчинь дворь и хоуєцѣны... и глодѣнє (Сучава, 1433 *Cost.* II, 594).

ФОРМИ: *наз.* **глодѣнє** (1433 *Cost.* II, 594).

ГЛОДѢНЄ[2] *мн.* (1) *(назва села на р. Ставниці у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы выдѣвшє ихь правою и вѣр⟨ною слоуж⟩бою до на(с)... дали єсми имъ єдно мѣсто о(т) пасыкы (!) о(т) глодѣнє (Сучава, 1443 *Cost.* II, 149).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* о(т) **глодѣнє** (1443 *Cost.* II, 149).

ГЛОДѢНИ[1] *див.* **ГЛОДѢНЇИ**[1].

ГЛОДѢНИ[2] *див.* **ГЛОДѢНЇИ**[2].

ГЛОДѢНИ[3] *мн.* (1) *(назва села на р. Тутові у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... дали и потвєрдили єсми єму... сєло на тутовѣ, на имѣ гръдєщи... и глодѣни (Сучава, 1455 *Cost.* II, 543).

ФОРМИ: *наз.* **глодѣни** (1455 *Cost.* II, 543).

ГЛОДѢНЇИ[1], **ГЛОДѢНИ** *мн.* (8) *(назва села біля Ставчан у Молдавському князівстві);* мы Стєфан воєвода... знамєнито чнним... ожє... дали єсмн... нашємоу монастироу... сєла... на имѣ сєлам: Дворничанїи... н Глодѣни (Сучава, 1475 *BD* I, 203); мы Стєфан воєвода... знамєнито чнннм... ожє... прїидоша прѧд нами... слоуга наш Сима... и сєстра єго... и продали свою правоую отниноу... єдно сєло на имѣ Глодѣнїи, гдє бил Стан, подли Стъвчан (Сучава, 1490 *BD* I, 436).

ФОРМИ: *наз.* **Глодѣнїи** 7 (1490 *BD* I, 436, 437; *ДГСХМ*); **Глодѣни** 1 (1475 *BD* I, 203).

ГЛОДѢНЇИ[2], **ГЛОДѢНИ** *мн.* (3) *(назва села на р. Тележній у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... ⟨чи⟩нимъ знамєнито... ожє... потвєрдили єсми ємоу оу нашєи зємли... сєло на имѣ Глодѣни на Тєлѣжни (Сучава, 1462 *BD* I, 61); мы Стєфан воєвода... знамєнито чииим... ожє прїидє прѣд нами... Пътроу Глодѣноул... и продал свою правоую и пнтомоую отниноу... єдно сєло на имѣ Глодѣнїи, на вєрхъ Тєлѣжин⟨ов⟩ѣ потока (Сучава, 1484 *BD* I, 276).

ФОРМИ: *наз.* **Глодѣнїи** 2 (1484 *BD* I, 276, 277); **Глодѣни** 1 (1462 *BD* I, 61).

ГЛОДѢНОУЛ *ч.* (3) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... ⟨чи⟩нимъ знамєнито... ожє тот истинныи наш слоуга... Пєтръ Глодѣноул жаловали єсмы єго особною нашєю милостию (Сучава, 1462 *BD* I, 61); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидє прѣд нами... слоуга наш Пътроу Глодѣноул... и продал... єдно сєло на имѣ Глодѣнїи (Сучава, 1484 *BD* I, 276).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Глодѣноул** (1462 *BD* I, 61; 1484 *BD* I, 276); *дав. одн.* **Глодѣноулоу** (1484 *BD* I, 276).

ГЛОТЇИСКИ *прикм.* (1) ◇ д в о р н и к ъ г л о т ї и с к и *див.* **ДВОРНИКЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **глотїиски** (1456 *Mih.* 213).

Див. ще **ГЛОТНЫИ.**

ГЛОТНЫИ *прикм.* (1) ◇ д в о р н и к ъ г л о т н ы и *див.* **ДВОРНИКЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **глотныи** (1436 *Cost.* I, 449).

Див. ще **ГЛОТЇИСКИ.**

ГЛУБОЧЄК НИЖНЫЙ *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Великий Глибочок: кн⟨ѧ⟩зю Сємєну досталсѧ город Колодєн а сєла: Чернєхов, Ивачєв вєрхний... Глубочєк нижный, Ронєв (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Глубочєк нижный** (1463 *AS* I, 54).

ГЛУСКИЙ, ГЛОУСКІЙ, ГЛОУСКЫИ *ч.* (7) *(особова назва):* а при том был кн⟨ѧ⟩зь Василєй Лукомский... а пан Мишко Глуский (Берестя, 1448 *AS* I, 44); а при том был вєликого королѧ зємлѧнин пан Мишко Глоускій (Острог, 1463 *AS* I, 56); пытали єсмо свѣтков: кн⟨ѧ⟩зѧ Поутѧты Иванович⟨а⟩... пана Мишка Глоуского (Луцьк, 1475 *AS* I, 70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Глуский, Глоуский, Глоускій** 5 (1448 *AS* I, 44; 1463 *AS* I, 56; 1465 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 61); **Глоускыи** 1 (1458 *ОЖДМ*); *род. одн.* **Глоуского** (1475 *AS* I, 70).

***ГЛУСКЪ** *ч.* (1) *(назва містечка у Віленському воєводстві)* Глуськ: записую жонѣ своєй кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Настасьи против єє отчизны оу вѣнє двѣ тисѧчи коп на своихъ имѣньѧх на Барани на Глуску (Ровно, 1483 *AS* I, 82).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Глуску** (1483 *AS* I, 82).

ГЛОУСКЫИ *див.* **ГЛУСКИЙ.**

***ГЛУХНИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* суч. Ново-Малин: мы вєликии ки⟨ѧ⟩зь Швитрикгаилъ... чиним знамєнито... иж... дали єсмо тому вєрномоу нашому слоузє Олфєроу (!)... сєло Глухни... оу лоуцкомъ повѣтє (Луцьк, 1446 *AS* I, 42).

ФОРМИ: *знах.* **Глухни** (1446 *AS* I, 42).

ГЛУШКИ *мн.* (1) *(назва озера у Чернігівській землі):* Я волчько бодє(н)ковьскии и своими дє(т)ми... вызнаває(м)... ижє... продали єсмо пану мартину кгасто(в)товичю сѣлища наши на имѧ крѣхає(в) а к тому сѣлищю... озѣро нѣжє(н)... а вѣрбиловъ а глушки (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз.* **глушки** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

***ГЛУШЫЦА** *ж.* (3) *(назва села у Смоленській землі):* и съ тое земли бортное маеть онъ дань давати Светому Михайлу по давъному... и съ пошлинами... што къ двору нашому, къ Глушыцы, шло (Вільна, 1499 *РИБ* 777).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Глушыцы** (1499 *РИБ* 776, 777); *місц. одн.* **на Глушыцы** (1499 *РИБ* 776).

***ГЛУШЫЦКИИ** *прикм.* (1): а коли стадо Глушыцкое гонять у волость въ Дубровенъскомъ пути, и они въ тыхъ селехъ ночъ ночують (!)... и къ двору нашому, къ Глушыцы, насадку меду дають (Вільна, 1499 *РИБ* 776—777).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **Глушыцкое** (1499 *РИБ* 776).

Пор. ***ГЛУШЫЦА.**

***ГЛЪВЪШАНИ** (?) *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* також⟨є⟩ єсми дал⟨и⟩ сел⟨о⟩... на имѧ калиновци... и пржолтьни ⟨...глъв⟩ъшани (? — *Прим. вид.*) (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248).

ФОРМИ: *наз.* ⟨**глъв⟩ъшани** (1429 *Cost.* I, 248).

ГЛѢБОВИЧЬ *ч.* (6) *(особова назва):* А на то послуси кнѧзь юрьии глѣбовичь бѣлзьскии панъ ота пилѣцькии староста русьскоѣ зємлѣ (Львів, 1368 *Р* 16); Пр⟨авилъ⟩ м⟨а⟩р⟨шалокъ⟩, н⟨а⟩м⟨естникъ⟩ М⟨е⟩р⟨ецкій⟩, п⟨а⟩нъ Ст⟨анславъ⟩ Гл⟨ебовичъ⟩ (Троки, 1494 *РИБ* 561); А иное на листы твоее милости давал пану Станиславу Глебовичу, а иное выдал князю Дмитрею Путѧтичу (Вільна, 1496 *АЛРГ* 72).

ФОРМИ: *наз. одн.* **глѣбовичь** 1 (1368 *Р* 16); **Гл⟨ебовичъ⟩** 1 (1494 *РИБ* 561); *ск. н.* **г(л)** 1 (1496 *ВМКФС*); *дав. одн.* **Глѣбовичу** (1495 *БСКИ;* 1496 *АЛРГ* 72); *знах. одн.* **Глѣбовича** (1495 *АЛМ* 83).

***ГЛѢБОВЪ** *прикм.* (2): Глѣбову жону Остаѳъевича оставили есмо близкост⟨ь⟩ю при тыхъ имѣньяхъ всихъ отчины ее (Вільна, 1495 *РИБ* 620).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **Глѣбову** (1495 *РИБ* 620); *ор. одн. ж.* **глѣбовою** (1495 *ВМБС*).

Пор. **ГЛѢБЪ.**

ГЛѢБЪ, ГЛѢБЬ *ч.* (25) *(особова назва, стн.* Gudleifr) Гліб: и на то свѣдци панъ дмтръ (!)... панъ глѣбъ дворьскович (Казимир, п. 1349 *Р* 4); а при томъ оуздаванъѣ были бояре зємлѧне панъ ходько быбєльскии... панъ глѣбъ дворъскови(ч) (Перемишль, 1378 *Р* 26); а свѣдци цнии пановє па(н) глѣбъ романовскыи па(н) осташко давыдовскыи (Львів, 1412 *Р* 81); а при то(м) бы(л) оїѣ нашь никола архиман(д)ритъ печерскыи... и наши боѦрє и наши моршалкы (!) кнѧзь глѣбъ дмитрїеви(ч) боѦринъ нашь алєксан(д)ро самотєчи(ч) (Київ, 1446 *Р* 154); и бори(с) рє(к) коли(м) сѧ з глѣбомъ зъе(д)на(л) то(г)ды тыи записы глѣбу о(т)да(л) (Вільна, 1495 *ВМБС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Глѣбъ, глѣбъ, глѣбь** (п. 1349 *Р* 4; 1361 *AGZ* 6; 1378 *Р* 26; 1388 *Р* 38; 1404 *Р* 70; 1412 *Р* 81; 1421 *Р* 92; 1446 *Р* 154; 1463 *ГГЯ;* 1495 *ВМБС* і т. ін.); *род. одн.* **Глѣба** (XV ст. *СГЧА*); *дав. одн.* **Глѣбу, глѣбоу** (1446 *Р* 154; 1495 *ВМБС; РИБ* 620, 621); *ор. одн.* **Глѣбомъ, глѣбомъ, глѣбо(м)** (1463 *ГГЯ;* 1495 *ВМБС; РИБ* 620).

! ГЛѢББЪКО ⟨ГЛѢББЪКО⟩ *див.* ***ГЛѢБЪКО.**

***ГЛѢБЪКО** *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Глѣбъ): а на то послуси вѣдка ларивунъ ис кри(лошаны) перємышлъскии... глѣбъбъко (!) и братъ єго костько бѣзна соудья орєфѣрько (!) (Перемишль, 1366 *Р* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **! глѣбъбъко** (1366 *Р* 12).

ГЛѢБЬ *див.* **ГЛѢБЪ.**

ГЛЯДЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ были добрые люди королевые бояре... Ходко Евсеевичъ, Глядъ, братъ Ходковъ (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Глядъ** (1465 *АкВАК* III, 4).

ГЛѦДЄТИ *дієсл. недок.* (1) (чого) оглядати (що): А тамъ є(з)ди(л) єсми до коузмина ставовъ глѧдєти (б. м. н., XV ст. *ИК*).

ФОРМИ: *інф.* **глѦдєти** (XV ст. *ИК*).

Див. ще ***ОГЛѦДАТИ.**

ГНАТИ, ГНАТЇ *дієсл. недок.* (5) (що) гнати: колї хто имєє(т) лѣ(с) алюбо доубровоу далєко о(т) сєбѣ а хоче(т) лї свон свиньи гнати оу то(т) лѣ(с) чєрє(с) чюжоє имѣнїє, тогды нє може(т) то(г) оучини(т) одно поутємь правымъ што идєть о(т) того лѣсоу (XV ст. *ВС* 38).

ФОРМИ: *інф.* **гна(т)** 3 (XV ст. *ВС* 25 зв., 38); **гиати, гнатї** 2 (XV ст. *ВС* 37 зв., 38).

Див. ще **ГОНИТИ** 1, **ПОГНАТИ, *ПРЇГОНИТИ, ОУГОНИТЬ.**

***ГНЄВАНЬЄ** *с.* (1) гнів: а боудѣ(т) ли паства вєлїкая оу то(м) лѣсѣ чєрє(с) которыи лє(с) маєть гна(т) оу свои лѣ(с) тогды то(т) па(н) чїи то лѣ(с) имєєть своє жалоудиє братї алюбо спаствїть на три(д)ца(т) лако(т) обапо(л) дорогы што бы томоу волно гна(т) бєзъ є(г) щкоды и бєзъ є(г) гнєваньє (!) до своє(г) лѣса (XV ст. *ВС* 38).

ФОРМИ: *род. одн.* **! гнєваньє** (XV ст. *ВС* 38).

Див. ще **ГНЄВЪ.**

***ГНЄВЛЇВЫИ** *прикм.* (1) (*стп.* gniewliwy) розгніваний, гнівний: Которыи из соуда избєгаю(т) да... хто кого можєть то(т) том... нїтъ нєкоторыи длѧ нє(до)ст... изъ ср(д)ца зъ гнєвлїваго збѣга... (XV ст. *ВС* 11).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **гнєвлїваго** (XV ст. *ВС* 11).

ГНЄВЪ *ч.* (10) гнів (4): прїгожаєтсѧ н(ж) зъ гнєвоу алюбо з зависти то(г) то пана габають кмєти (XV ст. *ВС* 14);

◇ **гнѣвъ отпустити** (4), **отпоустити гнивъ** (кому) (1) перестати гніватнсь (на кого): а гнѣвъ имъ имаєть о(т)пустить (Кременець, 1434 *Р* 130); а на(ш) господаръ о(т)поустилъ гнивъ, що о(т)цъ нашъ, алєксандръ воєвода, воєвалъ коломыю и снѣти(н) (Сучава, 1435 *Cost.* II, 687); а ти прїиди к нам бєз никоторои боазни и оусымнѣниа, заноуж тѣ єсми простили и вєс гнѣв єсми тобѣ отпоустили (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 309); оу **гнѣвъ оупадати** (чий) (1) викликати гнів (у кого): Прїгожаєтсѧ частокро(т), и(ж) из наши(х) зємлѧ(н) нєо(т)бываю(т) своєи чти чинѧтсѧ разбоинїци и своєю доброю волєю, а у на(ш) у вєлїкы гнѣвъ оупадаю(т) (XV ст. *ВС* 28—28 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гиєвъ** (XV ст. *ВС* 28 зв., 33 зв.); *род. одн.* **гневоу** 1 (XV ст. *ВС* 14); **гиѣва** 1 (XV ст. *ВС* 39); *знах. одн.* **гнѣвъ, гнѣв** 4 (1434 *Р* 130; 1457 *BD* II, 257; XV ст. *ВС* 28 зв.; 1470 *BD* II, 309); **гнивъ** 1 (1435 *Cost.* II, 687); *місц. одн.* **во гнѣвѣ** (XV ст. *ВС* 5 зв.).

Див. ще ***ГНЄВАНЬЄ.**

ГНЄЗДИЧНАѦ *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Гніздичне: а кн⟨А⟩зю Семєну достался город Колоден а села... ГнєздичнаѦ, Шимковцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ГнєздичнаѦ** (1463 *AS* I, 54).

***ГНЄЗДО** *див.* ***ГНѢЗДО.**

***ГНИВЪ** *див.* **ГНЄВЪ.**

***ГНИДКОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* далъ єсмь сѣтоі бѣи гнидковича лукйо (б. м. н., 1386 *Р* 33).

ФОРМИ: *род. одн.* **гнидковича** (1386 *Р* 33).

***ГНИДОВА** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Гнідова: на Гнидовѣ не надобе мыта давати (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Гнидовѣ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***ГНИЛЄЦКИИ** *прикм.* (1) ◇ **лѣсъ Гнилєцкии** *див.* **ЛѢСЪ.**

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **Гнилєц(ки)мъ** (1459 *Р* 171).

ГНИЛИЦА *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Гнилиці: кн⟨А⟩зю Василью осталсѧ город Збараж, а к тому сєла: Янковцы... Гнилица (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гнилица** (1463 *AS* I, 54).

! ГНЇВЄНЪ ⟨ГРІВЄНЪ⟩ *див.* **ГРИВНА.**

***ГНѢВ** *див.* **ГНЄВЪ.**

ГНѢВИОВЧИ *мн.* (1) *(назва села у Перемишльській землі):* А купилъ єстъ иванъ губъка изъ братомъ своємъ на вѣки и ко сѣму їо(н)у єп(с)пи к селу гнѣвновчи дали єі гривєнъ серебра вѣсного (Перемишль, 1378 *Р* 26).

ФОРМИ: *наз.* **гнѣвновчи** (1378 *Р* 26).

ГНѢВОШЬ *ч.* (3) *(особова назва, стп.* Gniewosz): А сє знамєнито будь... ожє мы панъ гнѣвошь староста рускоѣ зємли то познавами нашимъ листомъ (Вишня, 1393 *Р* 52); а свѣдковє на то панъ хрщєнъ судомирски... панъ гнѣвошь подкомории (Львів, 1399 *Р* 59); Мы ... бѣнко жѦбокрицки гнѣво(ш) подкомори... чинимы знаємо... ажє г(с)дрь нашь кроль владиславъ ближши єсть к тому мѣсту к тычину...

нижли тыи пани Адвига и єи дѣвка алжбѣта (Медика, 1404 *Р* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гнѣвошь** 2 (1393 *Р* 52; 1399 *Р* 59); **гнѣво(ш)** 1 (1404 *Р* 69).

***ГНѢВЪ** *див.* **ГНЄВЪ.**

ГНѢЗДЄНСКИИ *прикм.* (1) (*пор.* Gniezno в Польщі): Мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣздєнскии збыкгнѣвъ краковскии станиславъ познанскии янъ холмьскии... слюбуємы и записуємы сѧ стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **гнѣздєнскии** (1433 *Р* 122).

***ГНѢЗДО** *с.* (5) гніздо (3): а о суды межа, головщина, о сокольее гнѣздо, о бобры, зъеремя (!) (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); Я... дала єсми єму... имєнє... з бобровыми гоны и соколими гнєзды (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242); Ино мы... тоє сєло вышєрєчєнноє сомино... со всими... зємлѧми пашными и бортными исъ сокольи(м) **гнѣздо**(м)... дали єсмо ивашкоу роусиновичоу (Вільна, 1499 *ГОКІР*);

орлєє гнєздо (2) *див.* ***ОРЛИИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **гнѣзда** (бл. 1458 *Р* 167); *дав. одн.* **гнєздоу** (бл. 1458 *Р* 167); *знах. одн.* **гнѣздо** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); *ор. одн.* **гнѣздо(м)** (1499 *ГОКІР*); *ор. мн.* **гнєзды** (1488 *AS* I, 242).

ГОВОРИТИ, ГОВОРЫТИ *дієсл. недок. і док.* (23) **1.** (що і без додатка) *(усно висловлювати думки)* говорити, мовити (3): колї шлѧ(х)тичь шлѧ(х)тичю лаєть до мѣри а за того того (!) нє о(т)зовєть алюбо нє доканаєть што говори(л) имєє(т) плати(т) за соромотоу ка(к) за головоу шєсть дєсѧ(т) ко(п) гро(ш)и (XV ст. *ВС* 29); а то єсмы ємоу дали оури(к) за равасова сєла о(т) сочавѣ и о(т) жєжїи и за татары що бы они и и(х) плємѧ за равасова сєла и за татарь, николи нєоупоминали а инь говорили бы нищо николи (Сучава, 1425 *Cost.* I, 173); на памѧть посломъ говорить (б. м. н., 1481 *BD* II, 364).

2. (кому що, о чім) *(повідомляти про щось)* казати, говорити (що) (15): Zaniuźby perwo seho poczali iesmo słychati posoł wasz iedet i howoryt dey o tom peremiryi, szto so kniaziem Szwitrykhayłom (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); А такєжъ мнє сѧкъ говорачи хотѧ и ты какъ єси ӣра Ахмата видєлъ мєнє потомоужъ видь а хотѧ моєго слоугоу какъ єго слоугоу видь (б. м. н., 1484 *ЯМ*); И потомъ говорилъ намъ дворенинъ нашъ Якубъ Домотъкановичъ, што жъ бы тая Угрыновъская ему тежъ тетъка была, а тое именье ему полетила во опеканье (Краків, 1489 *РИБ* 437); Господаръ мой Стєфанъ воєвода вєлєлъ твоєй милости говорыти (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

3. (з ким, що) *(вєсти бесіду)* говорити, розмовляти (про що) (2): И єлико изрєкѫт вашєи милости от господства ми, а вы о въсєм вѣроуитє их, яко быхмо самы съ вашим милостїом говорили (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336); И на то мы с тыми ваше(и) мл(ст)и послы которыє были в насъ говори(ли) єсмо вси нашиє потрєбныє рєчи (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 60).

4. (кому) намовляти (кого) (1): Такъжо и ко княземъ и къ паномъ рускимъ и ко въсей Руси, которыи дєръжать грєчєский законъ, посылалъ єси тогожъ владыку Смолєнского да бискупа Виленъского, да говорылъ имъ отъ тебе штобы прыступили къ рымъскому закону (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

5. (кому) наказувати (1): и дворанинъ вашей милости перед нами то князю Михайлу говорилъ и тымъ земяномъ, абы в дуброву Свинюскую не ездили и не пустошили лововъ (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20—21).

6. (кому) *(висловлювати передсмертну волю)* заповідати (1): и зходечи зъ того свѣта, князь Иванъ небощикъ, мужъ мой. говорилъ намъ и казалъ записати по души своей къ манастыру Святому Спасу въ Кобрыни — село Корчичи (Кобринь. 1401 *АкВАК* III, 2).

ФОРМИ: *інф.* **говорыти** (1496 *BD* II, 401, 402; 1498 *BD* II, 409, 410; 1499 *BD* II, 449); *теп. 3 ос. одн.* **howoryt** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); **говорить** 1 (1481 *BD* II, 364); *1 ос. мн.* **говоримъ** (1484 *ЯМ*); *перф. 3 ос. одн. ч.* **говорилъ, говори(л)** 4 (1401 *АкВАК* III, 2; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20—21; XV ст. *ВС* 29; 1489 *РИБ* 437); **говорылъ** 1 (1499 *BD* II, 448); *1 ос. мн.* **говори(ли) єсмо** (1496 *ПДВКА* 60); *2 ос. мн.* **єстє... говорыли** 3 (1496 *BD* II, 405); **єстє... говорили** 1 (1496 *BD* II, 405); *3 ос. мн.* **говорыли** (1498 *BD* II, 409); *майб. 1 ос. мн.* **боудєм говорити** (1480—1484 *BD* II, 370); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **быхмо... говорили** (1475 *BD* II, 336); *3 ос. мн.* **говорили бы** (1425 *Cost.* I, 173); *дієприсл. одноч.* **говорачи** (1484 *ЯМ*).

ГОГА *ч., невідм.* (3) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* А хотарь томоу сєлоу на имѣ Бєркишєщєм... потоком Гога горѣ до обиршїа потока Гога (Сучава, 1473 *BD* I, 183).

ГОГОШАТ *ч.* (1) (*особова назва, молд.* гогоашэ «кокон»): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали єсми... томоу свѧтомоу нашємоу монастироу... цыганє на имѣ... Микоула съ челѣдєю... и Гогошат (Сучава, 1487 *BD* I, 310).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гогошат** (1487 *BD* I, 310).

***ГОД**[1] *див.* **ГОДЪ.**

! ГОД[2] ⟨ГОДНА⟩ *див.* ***ГОДНЫИ.**

***ГОДБНЫИ** *див.* ***ГОДНЫИ.**

! ГОДЄОНЪ *див.* ***ГЄДЄОНЪ.**

***ГОДИНА** *ж.* (2) (*болг.* година, *серб.* гòдина) рік: да є(ст) о(т) на(с) тои бо(л)ници на каждоую годиноу ф аспра (Сучава, 1471 *DIR*«*A*» 527); А пак... они сѧ обѧщали за вышєписанноє наше дааніє и потвръждєніє... помѧн на годиноу оу ⟨єди⟩н день (Гирлов, 1499 *BD* II, 156).

ФОРМИ: *знах. одн.* **годиноу** (1471 *DIR*«*A*» 527; 1499 *BD* II, 156).

***ГОДИТИ СѦ** *дієсл. недок.* (5) **1.** *(бути придатним)* годитися (1): а потомъ коли по(д) прїсѧгою свидо(ч)ство чинили тогды тотъ доминикъ оставилъ того якоуба длѧ коумовъства єгожє бы сѧ нє го(ди) (!) свидо(ч)ство є(г) (XV ст. *ВС* 20—20 зв.).

2. *безос.* годиться, слід, треба (4): колї которо(г) пана... слѫга оу ночї нєкоторо(г) кмєтѧ жїто бѣрє(т) годи(т) сѧ гсдрю то(г) жїта боронїть (XV ст. *ВС* 29); присла(л) єси свои(х) пословъ... межи нами мироу вєчного дєлати... яко сѧ и годи(т) мєжи двєма г(с)дрєма хрє(с)тия(н)скима (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 60).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **го(ди)тсѧ** 2 (XV ст. *ВС* 23 зв.; *СЯ* 42 зв.); **годи(т) сѧ** 1 (XV ст. *ВС* 29); **сѧ...годи(т)** 1 (1496 *ПДВКА* 60); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. с.* **! бы сѧ нє го(ди)** (XV ст. *ВС* 20 зв.).

***ГОДЛѢ ПОЛЄ** *с.* (1) *(назва місцевості в Перемишльській землі):* А про то єго вѣрную службу дали єсмы єму годлѣ поле, що жє лєжить о(т) бохурѧ болшє милѣ то полє пустынѧ (Бохур, 1377 *Р* 24).

ФОРМИ: *знах. одн.* **годлѣ полє** (1377 *Р* 24).

***ГОДНЫИ** *прикм.* (3) **1.** придатний, годящий (до чого, на що, для чого) (1): а в городє поушечъного порохоу полъбочъки а шиповъ го(д)ныхъ бочъка (б. м. н., XV ст. *ИК*).

2. встановлений, визначений (1): а тако(ж)... коли коро(л) єго мл(с)тъ на(с) обышлє(т) на го(д)бномъ мѣстци, имаємъ хо(л)довати кролеви єго мл(с)ти по(л)скому (Серет, 1445 *Cost.* II, 729);

◇ годна замоужь (1) доросла. на відданні: Коли хто оучинитсѧ опѣкалнїко(м) о нєко(т)рои дѣвцє а возмѣть єє собѣ во опѣканїє исъ єє очиною... а она боудѣть го(д) (!) замоужь а о(н) єє нє хочєть выдать длѧ того штобы єє имєнїє пожївать мы сказоуємь и(ж) такая дѣвка бѣзъ волї опѣкальнїка своєго имєєть собѣ моужа оузѧ(т) (XV ст. *СЯ* 41 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **! го(д)** (XV ст. *СЯ* 41 зв.); *місц. одн. с.* **на го(д)бномъ** (1445 *Cost.* II, 729); *род. мн.* **годныхъ** (XV ст. *ИК*).

ГОДОВАТИ СѢ *дієсл. недок.* (1) годуватися: а тако(ж) ты(х) люди да є(ст) и(м) слобо(д)но... ходити съ хорнцо(м) или с солею или по рибу или живы(м) товаро(м) име(т) ходити или мртвы(м) чи(м) мочї иму(т) годовати сѣ вездѣ, по нашєи зємли (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461—462).

ФОРМИ: *інф.* **годовати сѣ** (1453 *Cost.* II, 462).

Див. ще **ХОДОВАТИ.**

***ГОДОУВЛЯ** *ж.* (1) прогодування: мы стєфа(н) воєво(д)а... чини(м) знамєнито... ожє... дає(м) и дали єсми... на(ш) листь... на то яко да є(ст) во(л)но и слобо(д)но послати свои в мажи по рыбу на кажды го(д) щобы на годоувлю братиа(м) или до кєлїи или на озєра (Сучава, 1472 *ДГСВМ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **годоувлю** (1472 *ДГСВМ*).

ГОДЪ *ч.* (152) рік (146): а мнѣ королєви помагати оль на годъ минєть дмитриєвъ дн҃ь (б. м. н., 1366 *Р* 14); имаєть то(г) иванъ волошиновичь ouуживати... а намъ с тои коръчмы имаєть давати сто грошиковъ малыхъ каждъи годъ (Медика, 1407 *Р* 72); а єще єсмы дали оброкъ тому монастиреви из нашєго двора на каждыи годъ цѣлыи по дєсѧть бочокъ вина (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*); пса(н) в лоуцкоу... ⸗ а лѣ(т),и ў лѣ(т) и ⸗ лѣ(т), ⸗ го годоу (Луцьк, 1467 *СП* № 13); подымъщиноу даивали за вєликого кн҃зѧ вито(в)та на трєти(н) годъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91); дє(р)жати имъ тоє мыто о(т) сихъ свѧтокъ што при(н)доуть на три годы (Краків, 1487 *АМЛ*); а лїхвы не дають два годы (XV ст. *ВС* 28 зв.); н прєз год да им слоужѧт на въсѧкоу нєдєлю литоургїю (Гирлов, 1499 *BD* II, 156); Съ первѣго году положилъ на личбѣ, што выдалъ 200 копъ и 40 копъ и 3 копы, и 16 грошей (Вільна, 1499 *РЕА* III, 34);

◇ въ годъ же въ годъ (2) щорічно, рік у рік: а записалъ есми на своемъ имѣнїи въ домъ Пречистой въ годъ же въ годъ, копу гроши (Київ, 1398 *ДГПМ*); а то єсми... далъ къ ц⟨є⟩ркви божей на памѧт доуши своей и родитєлєм моим, абы с того была памѧт в годже в год (б. м. н., 1470 *AS* I, 67); з годоу на годъ (1) щорічно, рік у рік: а на(м) дава(т) с тоє зємли на црквь бж҃ю з годоу в го(д) пѧ(т)дєсѧ(т) гро(ш)и (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **годъ, го(д)** (XV ст. *ВС* 18; 1489 *АКВ*); *род. одн.* **годоу, году** 12 (1467 *СП* № 13; 1484 *ЯМ;* 1487 *АМЛ; РИБ* 226; 1489 *АКВ;* 1497—1498 *АЛРГ* 80; 1498 *ЧІАФ;* XV ст. *ВС* 23; 1499 *РЕА* III, 34, 35); **года** 3 (1489 *АМВ*; 1496 *АЛРГ* 78); *знах. одн.* **годъ, год, годь** (1366 *Р* 14; 1398 *ДГПМ;* 1407 *Р* 72; 1411 *Mih.* Alb.; 1421 *Cost.* I, 142; 1439 *Cost.* II, 31; 1447 *Cost.* II, 281; 1451 *Cost.* II, 401; 1470 *AS* I, 67; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9, 10; 1499 *АСД* VI, 3; *BD* II, 156 і т. ін.); *місц. одн.* **въ году** (1488 *РИБ* 222; 1499 *РЕА* III, 35); *наз. мн.* **годы** (1487 *РИБ* 226; 1489 *АМВ*); *род. мн.* **годовъ, годов, го(д)въ** 9 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.; 1487 *АМЛ;* XV ст. *ВС* 20 зв., 21; *СЯ* 41 зв.; 1489 *АКВ*); **годъ** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90); *знах. мн.* **годы** (1487 *АМЛ; РИБ* 226, 227; 1488 *РИБ* 222; 1489 *АКВ; АМВ;* 1498 *АЛРГ* 81, 82, 83; *ЧІАФ* і т. ін.); *місц. мн.* **в (у, по) годех, годє(х)** (XV ст. *ВС* 28 зв.; 1498 *АЛРГ* 82).

І **ГОДѢ** ⟨ГОРОДѢ⟩ (1): а доконалосѧ то дѣло оу годѣ (!) лучици (Лучиця, 1388 *Р* 39).

Див. **ГОРОДЪ.**

***ГОДѦЧИЙ** *прикм.* (1) *(придатний для чого-небудь)* годящий: коли(ж) оди(и) г(с)дрь вси(х) єсть тогды од(н)а маиита (!) маєть быти... которая(т) (!) имєєть быти вѣчно и добраѧ и годѧчая а была любапрїимна вси(м) людє(м) (XV ст. *ВС* 34 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **годѧчая** (XV ст. *ВС* 34 зв.).

ГОЄ *ч.* (2) *(особова назва, молд., пор.* Нѣгоє, Нѣгомиръ): а на то є(ст) ... вѣра пан гоѧ дворнїка вѣра па(н) щефоула (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122); А на то єст вєлика мартоурїѧ... Тома логоф. ... и Влаикоул старостє дє Хотин... и Гоє пърк. дє Килїя (б. м. н., 1470 *BD* I, 153).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гоє** (1470 *BD* I, 153); *род. одн.* **гоѧ** (1458 *Mih. Doc.* 122).

Див. ще **ГОѦН.**

ГОЄНЄСКОУЛ *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стєфан воєвод(а)... чиним знамєнито... ожє тот истиннии слоуга наш вѣрнїи Ивашко Гоєнєскоул слоужил нам право и вѣрно (Сучава, 1459 *BD* I, 27).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гоєнєскоул** (1459 *BD* I, 27).

ГОЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито... ожє... дали и потвръдили єсми им оу нашєи зємли... сєла на имѣ... Гоєщїи и Врѣстаціи (Сучава, 1491 *BD* I, 445).

ФОРМИ: *наз.* **Гоєщїи** (1491 *BD* I, 445).

ГОЙЦЕВИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ были свѣдоки... панъ Олехно Довойновичъ, староста Берестейскій панъ Ивашко Гойцевичъ (Вільна, 1492 *АЛМ* 31).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гойцевичъ** (1492 *АЛМ* 31).

***ГОЛД** *див.* ***ГОЛДЪ.**

***ГОЛДОВАНИЄ** *с.* (7) (*стч.* holdování, *стп.* hołdowanie) васальна присяга на вірність; церемонія принесення такої присяги: коли сѧ вороти(м) сложи(в) тон слю(б) тогда хочємь... вѣрноє послу(ш)ство дєржа(т) подъ присѧгою и по(д) ч(с)тью подлугъ обычаѧ ѧко ко(л) быває(т) при голдованию (Молодечно, 1388 *Р* 43); такѣжъ слюбуємъ за тыхъ штожь будуть дома, нєприѣдуть с нашимъ г(с)дрмъ, стєфаномъ, ку голдованию (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610); а то бы кролєви єго мл(с)ти прє(з) єго послы исныѧ знамєнито было, тогды коро(л) и єго короуна имає(т) прє(д)рєчєныи дє(н) голдованьѧ, на инын ча(с) прєложити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734).

ФОРМИ: *род. одн.* **голдованьѧ** 1 (1448 *Cost.* II, 734); **голдованиѧ** 1 (1448 *Cost.* II, 734); *дав. одн.* **голдованию** (1395 *Cost.* II, 610); *знох. одн.* **голдованїє** (1388 *Р* 39; 1411 *Cost.* II, 637, 638); *місц. одн.* **при голдованию** (1388 *Р* 43).

Пор. **ГОЛДОВАТИ.**

ГОЛДОВАТИ, ОЛДОВАТИ *дієсл. недок. і док.* (22) (*стч.* holdovati, *стп.* hołdować, *свн.* holden) (кому і без додатка) приносити (принести) присягу на вірність, присягати (присягти) на вірність: Мы дмитрии... киѧ(з) литовскии чинимъ то знаємо всѣмъ ... иже... володиславу королєви польскому... голдовали єсмо вѣрно и право (Краків, 1388 *Р* 40—41); коли сѧ вороти(м) сложи(в) тои слю(б) тогда хочємъ кголдова(т) королє(в) (Молодечно, 1388 *Р* 43); а кого коли г(с)дрь нашь, кроль владиславъ, пошлєть своихъ слугъ, пановъ, до нашєи зємли, тогды тии имають прєдними (sic.— *Прим. вид.*) голдовати, слюбити, тако ѧко и мы слюбили и голдовали прєднашимъ (!) господарємъ, кролємъ (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610); а тако(ж)... коли коро(л) єго мл(с)тъ на(с) обышле(т) на го(д)бномъ мѣстци, имаємъ хо(л)довати кролеви єго мл(с)ти по(л)скому, та(к), какъ коли наши пєрє(д)ци хо(л)дъ чинили и служили, ничи(м) сѧ нє вымовлѣючи (Серет, 1445 *Cost.* II, 729); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє слоубоуєм и слоубили єсми... якожє єсми били слоубили и обѣцали... кролѣ єго милости, абихом сѣ съ єго освѣценои милость видѣли и голдовали, мы и съ оусими нашими боѧры, подлоуг старого оби⟨ча⟩ѧ (Новий Град, 1479 *BD* II, 351).

ФОРМИ: *інф.* **голдовати** 5 (1395 *Cost.* II, 610; 1435 *Р* 133; 1448 *Cost.* II, 734; 1455 *Cost.* II, 774); **олдовати** 1 (1462 *BD* II, 284); **хо(л)довати** 1 (1445 *Cost.* II, 729); *теп. 1 ос. мн.* **голдоуємъ** (1435 *Cost.* II, 687); *перф. 3 ос. одн. ч.* **голдовалъ** 1 (1433 *Р* 123); **є(ст) го(л)дова(л)** 1 (1453 *Cost.* II, 765); *1 ос. мн.* **голдовали єсмы** 2 (1404 *Cost.* II, 625; 1433 *Cost.* II, 652); **голдовали єсмо** 1 (1388 *Р* 40); **голдовали** 1 (1395 *Cost.* II, 610); **олдовали** 1 (1434 *Cost.* II, 664); *3 ос. мн.* **голдовали** 1 (1395 *Cost.* II, 610); **олдовали** 1 (1434 *Cost.* II, 663); *майб. 1 ос. одн.* **хочю голдовати** (1400 *Cost.* II, 619); *1 ос. мн.* **хочємъ кголдова(т)** (1388 *Р* 43); *баж.-ум.*

сп. 1 ос. мн. **абыхом... голдовали** (1479 *BD* II, 351); *дієприсл. перед.* **голдовавши** (1455 *Cost.* II, 774).

Див. ще ***ГОЛДОВАТИ СѦ.**

***ГОЛДОВАТИ СѦ** *дієсл. недок. і док.* (9) (*стч.* holdovati, *стп.* hołdować, *свн.* holden) (кому) приносити (принести) присягу на вірність, присягати (присягти) на вірність: **мы алєксандръ воєвода ... потвєржѦє(м)... владиславови, королєви польскому... тотъ листъ, што єсмы дали... коли сѦ єсмы голдували и записали єго мл(с)ти** (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); **мы илїа воєвода... знаємо чинимъ... аже мы... вєлєбномоу владиславоу... голдоуємъ... тако яко наши прєдкове голдовалисѣ и записовалисѣ... тако и мы голдовалисѣ єсми** (Сучава, 1435 *Cost.* II, 686—687).

ФОРМИ: *тер. 3 ос. одн.* **голдоуєтсѣ** 1 (1435 *Cost.* II, 687); **голдоу(є)ть сѦ** 1 (1435 *Cost.* II, 689); *1 ос. мн.* **сѦ голдоуємъ** (1435 *Cost.* II,689); *перф. 1 ос. мн.* **голдовалисѣ (голдовалисѦ) єсми** 3 (1435 *Cost.* II, 687, 689); **сѦ єсмы голдували** 1 (1407 *Cost.* II, 629); *3 ос. мн.* **голдовалисѣ** (1435 *Cost.* II, 687).

Див. ще **ГОЛДОВАТИ.**

***ГОЛДОВНИКЪ** *ч.* (2) васал, ленник: **мы иляшь воєвода... знамєнито чинимо... како... оу розюми** (!) **и оу сердьци своємь, рожложивьшы щкоды, наияснєишємоу... пану владисла(в)... прєзь вєлєможно(г) алєксандра воєводу... о(т)цѦ нашє(г)... короуны полскоѣ голдовъника... оучинєныѣ... пану нинєишєму владисла(в)... зємлю шєпиньскоую... даваємы... а ворочаємы** (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); **а па(н) на(ш) коро(л) єго мл(с)тъ абы на(с) милова(л)... яко свои голдовники** (Серет, 1453 *Cost.* II, 765).

ФОРМИ: *знах. одн.* **голдовъника** (1436 *Cost.* II, 706); *знах. мн.* **голдовники** (1453 *Cost.* II, 765).

***ГОЛДОВЪНИКЪ** *див.* ***ГОЛДОВНИКЪ.**

***ГОЛДОУВАТИ СѦ** *див.* ***ГОЛДОВАТИ СѦ.**

***ГОЛДЪ** *ч.* (21) (*стч.* hold, *стп.* hołd, *свн.* hold) васальна присяга на вірність (9): **мы стєфа(н) воєвода... знамєнито чинымъ... какь то... потвєръжаємы записы, присѦгы и олды наши(х) пєрє(д)ковъ** (Сучава, 1434 *Cost.* II, 663); **я илїа воєвода... оучинили є(с)ми... паноу владиславоу, кролєви... слюбоуючи... иже голдь прѣ(д)рєчєнныи... на каждыи ча(с), ховати** (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); **и наипєрвое слюбоуємо и по(д)даємо сѦ, коли на(с) позовє(т) господарь нашь... на оурєчєноє мистцє, гдє пєрвїишїи воєводы коу голду хожєвали, а мы на тоть дє(н) и на тоє оурєчєноє мистцє имаємь поставити сѦ прє(д) єго мл(с)тию** (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774);

г о л д ъ о у д и л а т и (5) принести васальну присягу: **н жадали на(с)... абыхо(м) пєрє(д) єго мл(с)тїю повины(и) гол(д) оудилали** (Серет, 1453 *Cost.* II, 765); **А мы єго милости и єго Короуни славнои полскои... голд. оудилали єсмо** (Коломия, 1485 *BD* II, 371); г о л д ъ о у ч и н и т и (4), о у ч и н и т и г о л д ъ (2) принести васальну присягу: **вло(д)славъ... кроль полскии... знамєнито чинимы... ижь нѣкгды пръможныи панъ алєксандръ воєвода зємлѣ молдавскои... присѦгъ слюбовъ голдувъ намъ... оучинєныхъ... пєрєступивши... былъ напротиву намъ и на(с) розгнѣвалъ** (Ланчнця, 1433 *P* 120—121); **и такижь тымъ то листомъ слюбуємъ, якожъ єсмы саюбили** (!) **и присѦгли и олдь пєвныи оучинили** (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); **мы панове господарѣ нашего... вызнаваємь... колижь вєлємѪжнїи илїашъ воєвода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... до(с)тоинныи голдь вырности и присѣгы оучєра тоутъ оу лївовѣ є(ст) оучини(л)... мы такоже... повынни єсмы єго воли пристати и заоуждыи вирнѣ послоушни быти** (Львів, 1436 *Cost.* II, 701); **и оучинили єсми нашєи вѣрности голдъ... яко наши прє(д)ковє чинили** (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712); х о л д ъ ч и н и т и (1) приносити васальну присягу: **тог(д)ы, коли коро(л) єго мл(с)тъ на(с) обышлє(т) на го(д)бномъ мѣстци, имаємъ хо(л)довати кролеви єго мл(с)ти по(л)скому, та(к), какъ коли наши пєрє(д)ци хо(л)дъ чинили и служили** (Серет, 1445 *Cost.* II, 729).

ФОРМИ: *род. одн.* **олду** (1434 *Cost.* II, 666); *дав. одн.* **голду** (1455 *Cost.* II, 774); *знах. одн.* **голдъ, голдь, голд, гол(д)** 11 (1436 *Cost.* II, 698, 701; 1439 *Cost.* II, 712; 1453 *Cost.* II, 765; 1468 *BD* II, 302; 1485 *BD* II, 371); **олдь** 2 (1434 *Cost.* II, 664); **хо(л)дъ** 1 (1445 *Cost.* II, 729); *місц. одн.* **оу (при) голду** 2 (1436 *Cost.* II, 706; 1439 *Cost.* II, 712); **при голдѣ** 1 (1436 *Cost.* II, 702); *род. мн.* **голдувъ** (1433 *P* 121); *знах. мн.* **олды** (1434 *Cost.* II, 663).

Див. ще ***ХОЛДОУНОК.**

ГОЛЄНКА *ч.* (1) *(особова назва):* **А при том были свѣтки: намѣсник путивльский Митко Голенка, а намѣсник вѣницкий пан Кмита Алєкъсандрович** (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 121).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Голєнка** (1485—1500 *AS* I, 121).

ГОЛЄНЧИН *прикм.* (1): **А при том были свѣтки: намѣсник путивльский Митко Голенка... а пан Голенчин сын Юхно** (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 121).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Голєнчин** (1485—1500 *AS* I, 121).

Пор. **ГОЛЄНКА.**

! ГОЛЕСЕВѢ ‹ГОЛЄШЄВѢ› *див.* ***ГОЛЕШЕВЪ.**

ГОЛЄШЄВСЬКИ *ч.* (1) *(особова назва):* **а при томъ боули свѣдоци, Панъ Татомиръ Балицки панъ ивашко Голєшєвски** (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Голєшєвски** (1473 *ЗНТШ* V, 3).

***ГОЛЕШЕВЪ** *ч.* (1) *(назва поселення у Волинській землі)* **Голишів: Одложили есьмо: на Гнидовѣ не надобе мыта давати... въ Голесевѣ** (!) **не надобе** (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ ! Голесевѣ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

Див. ще ***АЛЫШОВЪ.**

ГОЛКО *ч.* (1) *(особова назва):* **а сє бортници пашко бортикъ... голко залѣскии** (Львів, 1370 *P* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **голко** (1370 *P* 18).

ГОЛОБУТЪ *ч.* (2) *(особова назва):* **а на розъѣздѣ былн землѦнє и панъ ленько зарубичь воєвода зудєчовьскии... а осташь голобутъ** (Зудечів, 1411 *P* 79).

ФОРМИ: *наз. одн.* **голобутъ** (1411 *P* 79, 80).

ГОЛОВА *ж.* (12) **1.** *(одиниця лічби людей)* особа, чоловік (2): **и воды(н)ски(и) с ты(х) свѣтко(в) обра(л) осмна(д)ца(т) головами и они присѦгнули и завєли по рѣчку по мѣзноую** (Вільна, 1495 *ВМЗД*); **Такъжє напоминає(м) тебє што єси... люди наши головами з жонами з дѣтьми со всими ихъ статъки оу свою зємлю звєлъ** (б. м. н., 1496 *ПЧФГ* 36).

2. убитий (3): **Колї шлѦ(х)тичь шлѦ(х)тичю лаєть до мѣ̄ри а за того того** (!) **нє о(т)зовєть алюбо нє доканаєть што говори(л) имєє(т) плати(т) за соромотоу ка(к) за головоу шєсть дєсѦ(т) ко(п) гро(ш)и** (XV ст. *ВС* 29).

3. *(початок ріки)* верхів'я (2): **а одъ тоеи долыны Кобелыкой** (!) **на полудень грунтъ Хмелницкій вправо, а до Почапинце влево, пускаючи до головы и верховыны Ровця, гдє также копецъ усыпалы** (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); **Надаю... такъ жє Городища на(д) рєкою Коусницею И з головою Коусници** (Прилуки, 1459 *P* 171).

4. розум, розсудок (1): **а нє лишаитє имъ кривды быти ни о(т) кого, що бы намъ болшє нє жаловали, за нужє мы знаюмъ ваша голова, а бы намъ покои былъ** (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 678);

◇ г о л о в о ю з а п л а т и т и (1) бути покараним на смерть: **мы оуставлѦємь за тоє моужобо(и)ство городоу томоу д̄ гривны а прїятєлємь ближьнимь шєсть гривєнъ а нє боудє(т) ли чимь заплатїть а имоуть є(г) н о(н) головою своєю заплати(т)** (XV ст. *ВС* 24); г о л о в о ю н а ш є ю (1) особисто: **Сим листом слюбоуєм, мы и наши сыновє... кролю єго милости... помагати, головою нашєю и людми и моцами нашими, против каждомоу нєпрїятєлю кролѣ єго милости** (Коломия, 1485 *BD* II, 371—372); с в о є ю г о л о в о ю (1) особисто: **Нижъли коли мы сами где своєю головою потягнемъ, тогды онъ съ нами тамъ маєть**

пойти подле обычая (Судомир, 1488 *РИБ* 424); похилити головоу (1) *див.* **ПОХИЛИТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **голова** (XV ст. *ВС* 24 зв.; 1435 *Cost.* II, 678); *род. одн.* **головы** (1430 *ГВКЛ* 7); *знах. одн.* **головоу** (XV ст. *ВС* 24 зв., 29; 1456 *ЭСФ*); *ор. одн.* **головою** (1459 *Р* 171; XV ст. *ВС* 24; 1485 *BD* II, 372; 1488 *РИБ* 424); *ор. мн.* **головами** (1495 *ВМЗД;* 1496 *ПЧФГ* 36).

***ГОЛОВАЖНЯ** *ж.* (1) *(одиниця вимірювання солі)* голова: Въ Семашка на Пусто мытѣ по двадцати и по пяти головажень соли (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *род. мн.* **головажень** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ГОЛОВАТЫ *ч.* (1) *(особова назва):* мы боАрє... алєксандра воєводы... па(н) бори(с) головаты, па(н) бори(с) браєви(ч)... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... серє(т) мисто... сєстрѣ... королА по(л)ского... кнАгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142).

ФОРМИ: *наз. одн.* **головаты** (1421 *Cost.* I, 142).

Див. ще **ХОЛОВАТЇИ.**

ГОЛОВЄНЧИЧЬ, ГОЛОВЄНЬЧИЧЬ *ч.* (3) *(особова назва):* а ти доконали и осоудили па(н) хр(с)чєнъ мартиновскы... костько головєнчичь (Галич, 1401 *Р* 66); а сє я панъ михаило боучатьскии... свѣдчю... ажє пришолъ пєрєдь насъ пєрєдь зємлАны панъ ходько головєньчичь и своимъ братомъ (Галич, 1424 *Р* 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **головєнчичь, головєньчичь, Hołowenczicz** (1401 *Р* 66; 1413 *GL* 48; 1424 *Р* 106).

! **ГОЛОВИНИТЪСТВО** *див.* ***ГОЛОВЬНИТЪСТВО.**

HOŁOWICZ *ч.* (1) *(особова назва):* A na to swidczy pan Michał Bukgrabia Haliczkj... pan Drobisz Sczethen Hołowicz (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Hołowicz** (1413 *GL* 48).

ГОЛОВКА *ч.* (1) *(особова назва):* також⟨є⟩ єсми дал⟨и⟩ сєл⟨о⟩ к⟨ръ⟩стѣ на имА калиновци гдє є(ст) головка (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248).

ФОРМИ: *наз. одн.* **головка** (1429 *Cost.* I, 248).

***ГОЛОВНИИ** *див.* ***ГОЛОВНЫЙ** [2].

***ГОЛОВНОЄ** *с.* (1) штраф за вбивство: а бѫдє(т) лї ранє(н) тотъ алюбо забі(т) ито жита борони(л) тогды имєєть дѣтємъ єго алюбо прїєтєлємъ єго раны платн(т) алюбо головноє (XV ст. *ВС* 29).

ФОРМИ: *знах. одн.* **головноє** (XV ст. *ВС* 29).

Див. ще **ВИНА** (вина головнаА), **ГОЛОВЩИНА,** ***ГОЛОВЬНИТЪСТВО.**

***ГОЛОВНЫЙ**[1] *прикм.* (3) *(який стосується голови як частини тіла)* головний (1): а протожъ мы Казимиръ... узнали єсмо и(ж) по(д)лоугъ стары(х) в зємли нашои жалобы на суде(х) нє бывали, сужены єдностаино, алє по(д)лоугъ розоума головного, и по(д)лоугъ прїятєльства, а в томь жалобы нє бывали исконьчаны (XV ст. *ВС* 10);

вина головнаА (2) *див.* **ВИНА 6.**

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **головного** (XV ст. *ВС* 10); *наз. одн. ж.* **головнаА** (XV ст. *ВС* 33); *род. одн. ж.* **головъноє** (XV ст. *ВС* 33).

***ГОЛОВНЫЙ**[2] *прикм.* (37) **1.** *(центральний)* головний (35): а кто повезєтъ сукно до бєсарабъ, дати имєтъ, на головноє мыто, у сочавѣ, отъ гривну по три гроши, а на краи, у баковѣ, отъ гривну два гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); А кто имєтъ повезти соукна до Брашева, а оу головном мытѣ оу Сочавѣ от грывны по три гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

2. *(старший за становищем)* головний (2): и ѣще к тымъ бєкгичь и турдучакъ бєрди давыдъ ти кнА(з) головнии мои были слуги и тии стали намъ ворогъ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); Головныи пановѣ зємль наши(х) на вєлїкы(х) соиме(х) седаю(т) о(т) на(с) (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **головноє** (1456 *Cost.* II, 788; 1460 *BD* II, 273); *знах. одн. с.* **головноє** (1408 *Cost.* II, 630, 631; 1434 *Cost.* II, 668, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 274, 275); *місц. одн. с.* **иа (оу) головномъ, головном, головно(м)** 13 (1408 *Cost.* II, 632; 1456 *Cost.* II, 788, 789; 1460 *BD* II, 273, 274); **иа головнѣмъ** 2 (1434 *Cost.* II, 669, 669—670); *наз. мн. ч.* **головнии, головныи** (1392—1393 *РФВ* 170; XV ст. *СЯ* 42 зв.).

***ГОЛОВЧА** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі):* а при томъ были свѣтки добрыи людє кнзь глѣбъ ивановичь... а кнзА юрьєвь слоуга изь головчи поузило (б. м. н., 1463 *ГГЯ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **головчи** (1463 *ГГЯ*).

ГОЛОВЧИНЪ *ч.* (1) *(назва села у Київській землі):* Сєло Головчинъ а в томъ сєлє шєсть чївковъ всє слоуги на во(и)ноу ходя(т) в ловы ходять (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Головчиичъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

***ГОЛОВЧИЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Головчичі: Сє я кн⟨А⟩зь Юри Василєвич Острозского продал єсми дѣлницоу свою... сєло Головчичи (Берестя, 1448 *AS* I, 44).

ФОРМИ: *знах.* **Головчичи** (1448 *AS* I, 44).

ГОЛОВЩИНА *ж.* (1) штраф за вбивство: а о суды межа, головщина, о сокольее гнѣздо, о бобры, зъереми (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **головщина** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

Див. ще **ВИНА** (вина головнаА), ***ГОЛОВНОЄ, *ГОЛОВЬНИТЪСТВО.**

***ГОЛОВЪНЫИ** *див.* ***ГОЛОВНЫЙ** [1].

***ГОЛОВЬНИТЪСТВО** *с.* (1) штраф за вбивство: А сє А кнА(з) лєвъ... да(л) єсмы ѣма оу пєрємыскоѣ волость (!) сєло добаневичь и съ зємлею... и с вина(м) и съ головництъство(м) (!) н сєрпо(м) (Львів, 1443—1446 *Р* 147).

ФОРМИ: *ор. одн.* **! головинитъство(м)** (1443—1446 *Р* 147).

Див. ще **ВИНА** (вина головнаА), ***ГОЛОВНОЄ, ГОЛОВЩИНА.**

***ГОЛОДЪ** *ч.* (1) голод: а онъ длА тєбє и насъ штобы промєжи насъ бра(ц)ство повышалосА того длА много голодоу и томли тє(р)пєлъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **голодоу** (1484 *ЯМ*).

***ГОЛОСЪ** *ч.* (1) показання, свідчення: Люцкые справы, еслибы не были створжены голосомъ светковъ, албо сведецьтвомъ писма, бордзо бываютъ въ запомненю (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26).

ФОРМИ: *ор. одн.* **голосомъ** (1389 *РЕА* I, 26).

***ГОЛТЯЄВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Се здѣся просилъ у насъ дворянинъ нашъ Тишко Ходкевичъ землицъ пустныхъ у Каменецкон волости, Степановскихъ селищъ... на имя: Струковицкого дворища... а Добровтричъ дворища, а Голтяевичъ дворища, а повѣдалъ намъ, што пусты (Краків, 1454 *АЛМ* 12).

ФОРМИ: *род. мн.* **Голтяевичъ** (1454 *АЛМ* 12).

***ГОЛТѦИ** *див.* ***ГОЛЬТѦИ.**

ГОЛУБОВИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* А сє я пан Панаско Голубович, а я пан Михайло Цєлович... сознаваєм симъ нашимъ листом — жаловал пєрєд нами пан Фєдко канцлер господароу н⟨А⟩шомоу, кн⟨А⟩зю вєликому Швитрыкгаилоу, на Данила, на Волошина (Ступно, 1444 *AS* I, 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Голубович** (1444 *AS* I, 41).

ГОЛЧЄ *с.* (9) *(назва села у Волинській землі)* Гільча: Я пан Янько Чаплич променїл єсми кн⟨А⟩з⟨ю⟩ Иваноу Василевич⟨у⟩ Остроскомоу сєло своє Голчє (Острог, 1466 *AS* I, 60); у Цурковѣ, въ Гольчи не надобе... а у Воложѣ мыто и промыто брать по старому, якъ было при великомъ князѣ Витольтѣ (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); А сє я кнАз Михайло и кнАз Костєнтин Иванович⟨и⟩ Острозски⟨и⟩ записываєм п⟨а⟩ни Єнковой Чаплича... имѣнє своє Мєжирєчє... што пан Єнко Чаплич мєнАл с отцєм н⟨а⟩шим Голчєм на двор свой на Мєжирєчє (Луцьк, 1487 *AS* I, 86).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Голчє** (1466 *AS* I, 60); *род. одн.* **ГолчА** 1 (1466 *AS* I, 60); **Голча** 1 (1487 *AS* I, 85); *знах. одн.* **Голчє, Гольчє** (1466 *AS* I, 60, 61; 1487 *AS* I, 85); *ор. одн.* **Голчєм** (1487 *AS* I, 85, 86); *місц. одн.* **въ Гольчи** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***ГОЛШАНСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* Записоую женє своєй, кнѧгини Улиѧнє Семєновнє Голшанских на своих именѧхъ отчизнихъ на Кобрини... тоую тисѧч коп, штож она принєсла от брати своих из Голшан (Кобринь, 1454 *AS* III, 9—10).

ФОРМИ: *род. мн.* **Голшанских** (1454 *AS* III, 10).

***ГОЛШАНЫ** *мн.* (3) *(назва містечка у Віленському воєводстві):* Записоую женє своєй, кнѧгини Улиѧнє Семєновнє Голшанских... тоую тисѧч коп, штож она принесла от брати своих из Голшан (Кобринь, 1454 *AS* III, 9—10); А я кн(ѧ)зь Семєн Юрьєвнч маю придати ку св(ѧ)тому Иоанну к Голшаном полумєрокъ мєду (Степань, 1489 *AS* I, 89).

ФОРМИ: *род.* **Голшан** (1454 *AS* III, 10); *дав.* **Голшаном** (1489 *AS* I, 89).

ГОЛЪЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє пріидоша прѣд нами... наш вѣрнїи пан Иванко Тоуркоул... и съ своими братїами... и продали... єдно сєло на Рєбричи на имѣ Голъєщїи (Сучава, 1488 *BD* I, 317).

ФОРМИ: *наз.* **Голъєщїи** (1488 *BD* I, 317).

ГОЛЪИ *ч.* (3) *(особова назва):* И оуставшє слоуга наш Голъи от Рєбрича та заплатил оусє сполна тоти вышєписаннїи пинѣзи (Сучава, 1488 *BD* I, 317).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Голъи** (1488 *BD* I, 317); *дав. одн.* **Голъю** (1488 *BD* I, 317).

***ГОЛЫГОРЫ** *мн.* (1) *(назва села у Львівській землі)* Гологори: мы алєксандръ воєвода... знамєнито чини(м)... ожъ єсмо просили... пано(в) ра(дї) кролєвскои... пана павла столника ливо(в)ского, пана мико(ла)я з голыгоръ, по(д)сголи лвовскы... иже мы слюбуємъ и слюби(л) єсми служити королю єго мл(с)ти и сѣои коруни (Банилів, 1455 *Cost.* II, 769).

ФОРМИ: *род.* **голыгоръ** (1455 *Cost.* II, 769).

***ГОЛЫЙ** [1] *прикм.* (1) голий, не покритий рослинністю: я Любартъ Кгедиминовичъ... записалъ есми... село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку... зъ... пусчею, болоты голыми до Каменя леса (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).

ФОРМИ: *ор. мн.* **голыми** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ГОЛЫЙ [2] *ч.* (1) *(особова назва):* а на то послуси... васко голыи Ахно онисимъковьчь (б. м. н., 1385 *P* 28).

ФОРМИ: *наз. одн.* **голыи** (1385 *P* 28).

ГОЛЫМБОАНЇЄ *с., невідм.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали и потвєрдили єсми єго очи(н)оу... сєла на имѣ... марконє и оу голымбоанїє съ ⟨бро⟩домъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

***ГОЛЬТѦИ** *ч.* (3) безземельний селянин: А коуничнико(в) три по шести коуни(ц) дають два и(х), а трєти(и) коуничникъ по три коуници а вси три го(л)тѧи (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

ФОРМИ: *наз. мн.* **го(л)тѧи** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90); *род. мн.* **го(л)тѧєъ** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93); **гольтѧи** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

***ГОЛЬЧЄ** *див.* **ГОЛЧЄ.**

***ГОНИВАТИ** *дієсл. недок.* (1) ◇ г о н ы б о б р о в ы є г о н и в а т и *див.* ***ГОНЫ.**

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **гонивали** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

Див. ще **ГОНИТИ 6.**

ГОНИТИ, ГОНЇТЬ *дієсл. недок.* (13) **1.** (що, кого) гонити, гнати (4): а заимє(т)ли на своєй пастві, тогды нє имаєть оу свой дворъ гонїть на г(с)дрьскы(и) дворъ гнатї на оброоу (XV ст. *BC* 37 зв.); а коли стадо Глушыцкое гонять у волость въ Дубровенъскомъ пути, и они въ тыхъ селехъ ночъ ночюють (!) и опять, з волости гонячы, и они другую ночъ ночюють (Вільна, 1499 *РИБ* 776—777).

2. (кого) гонитися (за ким) (2): яново свидє(ч)ство имєє(т) свиди (!) припоущєно и(ж) гдѣ на оулици пєтръ яна гонилъ и ранилъ нє боронилъ пєтръ своєго живота але мьстѫ учинилъ (XV ст. *BC* 19).

3. (кого) переслідувати (1): И такожь ни одинь наш нєприѧтєл... абы нє имал жаднои ласки и пожывлєния ни оу дворѣ пана нашєго кролѧ... ани оу Короунѣ, але имают гонєни ⟨и⟩ кажнєни быти (Сучава, 1468 *BD* II, 302).

4. (кого) *(посилати)* ганяти, гонити (2): и ти(ж) наши слоуги перєроубци аби нє гонили тоти люди о(т) коцмани ни на горо(д) ни на млины ни на наши дворовє съ иними зємлѣнє (Сучава, 1479 *DC* 141).

5. *(рибу)* ловити (1): аєт (пошкоджено.— *Прим. вид.*) тамо овцї пасїти илї рїбоу гонити илї роубати оу лѣсоу дрѣвь (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

6. *(звірину)* полювати (кого і на кого) (1): в томъ сєлє в Тє(тє)рєвъцє гоны бобровыє два на(и)момъ гонивали оспода(р)скимъ а и(н)дє бо(р)тници гонѧть оу чюдно(в)ско(и) жє волости (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.— 92);

с л ѣ д ъ г о н и т и (1), с л и д ъ з л о д и и с к ы и г о н и т и (1) *див.* ***СЛѢДЪ.**

ФОРМИ: *інф.* **гонити** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122); **гонїть** 1 (XV ст. *BC* 37 зв.); *теп. 3 ос. одн.* **гони(т)** (XV ст. *BC* 38); *3 ос. мн.* **гоиѧть, гонять** (1422 *P* 98; бл. 1471 *ЛКЗ* 92; 1499 *РИБ* 776); *перф. 3 ос. одн. ч.* **гонилъ** (XV ст. *BC* 18 зв., 19); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **аби нє гонили** (1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257); *нак. сп. 3 ос. мн.* **да нє гонѣтъ** (1458 *ПГСММЦ*); *дієприсл. одноч.* **гонячы** (1499 *РИБ* 776); *інф. пас.* **гонєни быти** (1468 *BD* II, 302).

Див. ще **ГНАТИ, *ГОНИВАТИ, ПОГНАТИ, *ПРЇГОНИТИ, ОУГОНИТЬ.**

***ГОНЫ** *мн.* (42)◇ г о н ы б о б р о в ы е г о н и в а т и (1) займатися бобровим промислом: в томъ сєлє в Тє(тє)рєвъцє гоны бобровыє два на(и)момъ гонивали оспода(р)скимъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.— 92); б о б р о в ы е г о н ы (41) *див.* ***БОБРОВЫЙ.**

ФОРМИ: *знах.* **гоны** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); *ор.* **гоны** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1457 *P* 165; 1469 *AS* I, 64; 1487 *AS* I, 86; 1492 *АЛМ* 30; 1499 *ГОКІР* і т. ін.).

***ГОРА** [1] *ж.* (26) гора (10): а хотарь тѣмь два сєломь почєнше о(т) горъ на два доуба расохата (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121); а тако єму дає(м) и дали єсмо... съ горами и съ малыми горками (б. м. н., 1424 *P* 100); А хотар томоу... сєлоу... да єст... на дорогоу Корлатєм ⟨оу⟩ великою гороу (Гирлов, 1499 *BD* II, 148);

Б а к ш и н а г о р а (2) *див.* ***БАҚШИНЪ;** Б е л а я г о р а (2) *див.* ***БѢЛЫИ** [1]; В и н о г р а д н а я г о р а (1) *див.* ***ВИНОГРАДНЫЙ;** к а м є н а г о р а (2) *див.* **КАМЄНИ;** л и с ь я г о р а (1) *див.* ***ЛИСИИ;** с в я т а я г о р а (2) *див.* **СВѦТЫИ 2;** Х р ъ л о в с к а г о р а (6) *див.* ***ХОРЛОВСҚЫ** [1].

ФОРМИ: *род. одн.* **горы** 4 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1443 *P* 145; *бл.* 1458 *P* 167); **горѣ** 4 (1415 *Cost.* I, 121; 1471 *DIR«A»* 527; 1479 *BD* I, 228); *дав. одн.* **горе** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *знах. одн.* **гору, гороу** 11 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; бл. 1458 *P* 167; 1459 *BD* I, 27; 1499 *BD* II, 147, 148); *зам. дав.* къ тои **гороу** 3 (1454 *Cost.* II, 501; 1458 *Mih. Doc.* 122); *род. мн.* **горь** (1493 *BD* II, 6); *ор. мн.* **горами** (1424 *P* 100).

ГОРА [2] *див.* **ГОРѢ.**

ГОРАЄЦЪ, ХОРАЄЦЬ *ч.* (8) *(особова назва):* а на то... вѣра микь хораєць... вѣра хораєца вистиарника (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); ми боѦрє... алєксандра воєводы... па(н) Ѧки(м) калїѦнови(ч), па(н) гораєць... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... сєстрѣ господарѦ нашєго королѦ по(л)ского... кнѧгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гораєць** 2 (1404 *Cost.* II, 625; 1421 *Cost.* I, 142); *зам. род.* вѣра микь **хораєць** 1 (1400 *DIR«A»* 433); *род. одн.* **хораєца** 3 (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 37); **гораєца** 2 (1403 *ДГАА;* 1411 *Cost.* I, 85).

ГОРАЗДО, ГОРАЗДЪ *присл.* (16) (*цсл.* гораздо) гаразд, добре, як слід: и мы того досмотрєвши и овызрєвши (!) гораздъ, п⟨а⟩на Федка єсмо в том оправили (Ступно, 1444 *AS* I, 42); Пришолъ перед нас кн⟨А⟩зь Василей из братом своимъ... а поведали намъ, штож оумовили межи собою... обадва ставы в одинъ час спустити и в одинъ час заставити, длА того абы не было шкоды кнАзю Семену, штобы гораздо вода съшла ловити рыбы (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); И мы тому всему гораздъ розоумели есмо и до зятя вашого, великого князя Алексанъдра литовъского, посла послали есмо (б. м. н., 1498 *BD* II, 409); а колї оу немецькомъ правѣ кметь осАдѣ(т) тогды не можеть о(т)итї о(т) пана одно... полА емоу изорать исправить гораздо и осеє(т) озимоую и ярово(м) и воздасть па(н)у своем(оу) (XV ст. *BC* 39); мы Олексанъдръ... великий кн⟨А⟩зь литовский... чинимъ знамєнито... иж вбачивши вѣрныи службы и шлАхотне вроженого кн⟨А⟩жати Костентина Ивановича Острозского... которыи службы гораздо служил есть... емоу имѣнє н⟨а⟩ше именемъ ЗвАгол... дали єсмо (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ГОРАИЦЄВЪ *прикм.* (3): тѣмъ мы видѣвше єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали есмы емоу... села... на имА... вашковци... и на жежїя землю осадити о(т) оусти любана(м) горѣ... до хораецевы(х) комаричъ (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317); а тако(ж) ивашко снъ гораицевъ и єго бра⟨ти... да⟩ не имаю(т) оуспоминати за тоую половина села николи на вѣкы (Сучава, 1439 *Cost.* II, 36).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **гораицевъ** (1439 *Cost.* II, 35, 36); *род. мн.* **хораєцевы(х)** (1431 *Cost.* I, 317).

Пор. **ГОРАЄЦЪ.**

***ГОРАНОВЪ** *прикм.* (1) ◇ рѣдь Горановъ *див.* ***РѢДЬ.**

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Горанова** (1489 *BD* I, 374).

***ГОРБАКОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Горбаків: Въ Горбаковѣ одъ воза по грошу, въ Корцы одъ накладного воза по два гроши (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ Горбаковѣ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***ГОРБАЧЄВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы кнА(з) двдъ дмитриєви(ч)... сасъ горбачєви(ч) со всею братьею... тым то листомъ чинимы знамєни(т) всимъ которы(м) того трѣба кто коли тонъ (!) листъ оувиди(т) или оуслыть (!) (Лучиця, 1388 *P* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **горбачєви(ч)** (1388 *P* 38).

***ГОРБЪ** *ч.* (2) ◇ Мысковъ горбъ *див.* ***МЫСКОВЪ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **горба** (1430 *ГВКЛ* 8).

***ГОРДЕЕВИЧЪ** *ч.* (3) *(особова назва):* Пишетъ король... абы Петругъ не вступалъся... въ Мартына зъ дѣтьми Гордеевичовъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *род. мн.* **Гордеевичовъ** (1498 *АЛМ* 169); *знах. мн.* **Гордеевичи** (1498 *АЛМ* 169).

***ГОРДИНЯ** *ж.* (1) гординя, гордість: Аще ли хто подъ областию нашою въ епархией Луцкой и Острозской, гординею превозносяйся, сия предания отческая... переступитъ дерзнетъ, десять тисечей рублей на насъ и на епископа (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *ор. одн.* **гординею** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ГОРИ *див.* **ГОРѢ.**

***ГОРИНЬ** *ж.* (4) *(назва річки у Волинській землі)* Горинь: а на горинє ставъ што нєбожъчикъ семенъ заставилъ (б. м. н., XV ст. *ИК*); а кн⟨А⟩зю Михайлоу з братьею достал сА Вишневець твержа со всими тыми селы горѣ Горинею (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).

ФОРМИ: *род. одн.* **Горинѣ** (1475 *AS* I, 71); *ор. одн.* **Горинею** (1475 *AS* I, 71); *місц. одн.* **на Горини** 1 (1475 *AS* I, 71); **на горинє** 1 (XV ст. *ИК*).

***ГОРКА** *ж.* (1) гірка: а тако ему дає(м) и дали єсмо... съ горами и съ малыми горками (б. м. н., 1424 *P* 100).

ФОРМИ: *ор. мн.* **горками** (1424 *P* 100).

***ГОРКАВЫИ** *ч.* (1) *(особова назва):* Я макси(м) харитонови(ч) горкавы(и)... сознаваю симъ мои(м) листо(м) прода(л) єсми мѣстцо своє коморноє... оринѣ андрѣевѣ женѣ вѣчно єи и нєпороу(ш)но (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *наз. одн.* **горкавы(и)** (бл. 1500 *ПИ* № 2).

ГОРКИ *мн.* (9) *(назва села у Волинській землі)* Горки: Я, Война, пана Немиринъ сынъ... записую... моимъ сестренцомъ... Горки, а Олеско (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27—28).

ФОРМИ: *наз.* **Горки** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); *род.* **Горокъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); *знах.* **Горки** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); *місц.* **на Горках** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

***ГОРЛО** *с.* (6)◇ до горла, до горль (3) до смерті: I choczem rady stoiaty podle was i podle waszych detey i podle koruny do naszeho horła so wsieiu naszeiu ziemleiu (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142); А мы имае⟨м⟩ тое оусе полнити и дилати, по воли пана и господарА нашего королА его милости и по воли свАтои Короуны... без лести и хитрости, до нашего горла и до нашеи смерти (Сучава, 1462 *BD* II, 293); горла избавити (1), избавить горла (1) позбавити життя, умертвити (кого): а вонъ не досмотривши моєѣ вѣрноѣ служибы... и велѣлъ мА былъ избавить горла моего (Кременець, 1434 *P* 129—130); и велѣлъ былъ мА горла моего избавити (Черняхів, 1435 *P* 132); ważyti horłom (1) *див.* ***WAŻYTI²**.

ФОРМИ: *род. одн.* **горла, horła** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142; 1434 *P* 130; 1435 *P* 132; 1462 *BD* II, 293); *ор. одн.* **horłom** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142); *род. мн.* **горль** (1462 *BD* II, 289).

***ГОРНЄЦЬ** *ч.* (2) **1.** горщок (1): А кто оусхочет тих люди соудити, или дицковати, или мито от них братн от оусєго их товароу: или от риба свижаа... или от желѣзо или от плавъ или от горнци... вєзде да єст имъ слободно и бєз мито (Сучава, 1466 *BD* I, 96).

2. *зб.* горшки (1): а тако(ж) ты(х) люди да є(ст) и(м) слободно о(т) доброво(л)но ходнти съ хорнцо(м) или с солею или по рибу (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461).

ФОРМИ: *ор. одн.* **хорнцо(м)** (1453 *Cost.* II, 461); *наз. мн. зам. род.* от **горнци** (1466 *BD* I, 96).

ГОРНОСТАЙ *ч.* (4) *(особова назва):* а при то(м) были докторъ с кракова кнѣзь янъ рєкгула... а горностай ключни(к) киє(в)скни (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*); Намєстъникоу вроуцъкомоу паноу го(р)ностаю романовичоу (Краків, 1489 *АКВ*); Билъ намъ чоломъ наместникъ вруцкий панъ Горностай Романовичъ (Вільна, 1493 *АЛРГ* 55).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Горностай, гориостай** (2-а пол. XV ст. *СПС;* 1493 *АЛРГ* 55, 56); *дав. одн.* **го(р)ностаю** (1489 *АКВ*).

***ГОРНОСТАИНЫЙ** *прикм.* (1) горностаєвий: Колї хто нагани(т) алюбо нарє(ч) сказанїю старосты краковъска(г) имеєть емоу о(т)кладать лоупежмы гор(н)остаиными (XV ст. *BC* 30 зв.).

ФОРМИ: *ор. мн.* **гор(н)остаиными** (XV ст. *BC* 30 зв.).

ГОРОД *див.* **ГОРОДЪ.**

ГОРОДЕНСЬКІЙ, ГОРОДЄНСЬКИЙ *прикм.* (15): My Alexandr, abo Witolt... welikij kniaź Litowskij i dedicz Horodenskij... znamenito czinim tym naszim listom (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); и тыхъ... Городенскихъ при томъ же праве зоставуемъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); При томъ был⟨и⟩: панъ Вилен⟨скій⟩, нам⟨естникъ⟩ Городен⟨скій⟩ (Городно, 1497 *РИБ* 684); Билъ намъ чоломъ панъ Виленскій, староста Городенскій, князь Александро Юревичъ и просилъ въ насъ людей въ Городенскомъ повѣтѣ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Городенскій, Городенский** 6 (1388 *ZPL* 103; 1389 *РЕА* I, 26; 1478 *AS* III, 16; 1492 *АЛМ* 31; 1495 *РИБ* 621; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58); **Городен⟨скій⟩** 1 (1497 *РИБ* 684); *ск. н.* **го(р)** 1 (1499 *ВФ*); *род. одн. ч.*

Городенского (1389 *РЕА* I, 26); *місц. одн. ч.* **въ Городенскомъ** (1500 *АЛМ* вип. 2, 58); *знах. одн. с.* **городеньское, Городенъское** (1487 *РИБ* 226; 1498 *АЛРГ* 82); *наз. мн. ч.* **Городенскіе** (1389 *РЕА* I, 26); *дав. мн.* **Городенскимъ** (1389 *РЕА* I, 26); *знах. мн. ч.* **Городенскнхъ** (1389 *РЕА* I, 27).

Пор. ***ГОРОДНО.**

***ГОРОДЕНЪСКИИ** *див.* **ГОРОДЕНСКІЙ.**

***ГОРОДЕНЬСКИИ** *див.* **ГОРОДЕНСКІЙ.**

ГОРОДЄЦЬКИИ, ГОРОДЄЦКИЙ *ч.* (3) *(особова назва):* Поручили(с) кнѧ(з) вєлико(м) скирьгаилу за гридка за костѧнтинови(ч)... за побѣгъ и за всє лихоє пєрвыи поручии(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч)... кнѧ(з) иванъ городєцькии (б. м. н., бл. 1392 *Р* 46); А при том был: пан Михайло Цѣдилович хороужи лоуцкий... пан Патрикѣї Городєцкий (Острог, 1466 *AS* I, 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Городєцкий** 2 (1466 *AS* I, 61); **городєцькии** 1 (бл. 1392 *Р* 46).

ГОРОДЄЦЬКЫИ *прикм.* (1): А при томъ свѣдоци были кнѧзь Иванъ Чоръторыискьи... воєвода Городєцькыи Бєръдоховъскьи (Городок, 1443 *Р* 145).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Городєцькыи** (1443 *Р* 145).

Пор. ***ГОРОДОКЪ**[2].

***ГОРОДИТИ** *дієсл. недок.* (3) (що) городити: Кто у чюжємь имєньи плоты собє горо(ди)ть (XV ст. *ВС* 6 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **горо(ди)ть** 1 (XV ст. *ВС* 6 зв.); **!горо(ди)** 1 (XV ст. *ВС* 21); *перф. 3 ос. одн. ч.* **горо(ди)лъ** (XV ст. *ВС* 21).

***ГОРОДИЩЄ**[1] *с.* (13) *(місце, де було укріплене поселення)* городище: и мы... даемъ, и дали есмы слузѣ нашему Бѣдуну, на имя Єсифу, наше городище Копыстно (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); а хотары тѣмь сєломь що соуть на быковци почєнши ⟨от⟩ вързарєва монастырѣ... по вєрхь городища (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135); Про (т)о нагорожаючи Ємоу Самомоу... При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ И диди(з)нѣ Єго зємлѧной И при (в)сѣхъ Городищо(х)... Є(го) зоставоую (Прилуки, 1459 *Р* 171); Тѧм мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до нас... далї и потвєрдили єсми ємоу... сєлищє Татоулово... и на вєрх Бырзотѣ оу кръници калоугєровѣ оу городищє *(в ориг.* оу горододищє.— *Прим. вид.)* (Сучава, 1468 *BD* I, 130).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* сєлищє... **оу ! горододищє** (1468 *BD* I, 130); *род. одн.* **городища** (1420 *Cost.* I, 135); *дав. одн.* **городищу** (1408 *АкЮЗР* I, 6); *знах. одн.* **городище** (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1459 *Р* 171); *ор. одн.* **городищємъ** (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1429 *Cost.* I, 269); *знах. мн.* **городища** (1459 *Р* 171); *ор. мн.* **городищами** (1459 *Р* 171); *місц. мн.* **при Городищо(х)** (1459 *Р* 171).

ГОРОДИЩЄ[2] *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣм мы... дали и потвръдили єсми єму о(т)ниноу жоии є(г)... сєла на имѣ шизкоуци... и городищє (Сучава, 1456 *Cost.* II, 577).

ФОРМИ: *наз. одн.* **городищє** (1456 *Cost.* II, 577).

***ГОРОДИЩЕ**[3] *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Городище: а болото от Новаго ставу, мимо Бѣйче, около городища... брату моему (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *род. одн.* **городища** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

Див. ще **САЛИЩОВО ГОРОДИЩЕ.**

***ГОРОДИЩЕ САЛИЩОВО** *див.* **САЛИЩОВО ГОРОДИЩЕ.**

ГОРОДНИКЪ, ХОРОДНИКЪ *ч.* (8) *(назва села в Молдавському князівстві):* мы илїа воєвода... знамєнито чинимъ... ожє далъ свѧтопочившыи родитєль нашь... монастирю свѧтомоу въздвижєнїю чстинаго (!) крста що єсть на городникъ... єдио сєло (Сучава, 1439 *Cost.* II, 46); и також(д)єрє ива(н) сн҃ъ васко(в) о(т) хородни(к) исъ своими братїами да нє имаю(т) тѣгати на марушку (Васлуй, 1474 *РГС*); Ино мы потврьждаємъ... тот прєдрєчєнны монастир от Хородникъ (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **Хородникъ** 1 (1475 *BD* I, 200); *зам. місц.* **на городникъ** 1 (1439 *Cost.* II, 46); *род. одн.* **хороднн(к)** 3 (1474 *РГС*); **Хородника** 2 (1444 *Cost.* II, 207; 1475 *BD* I, 199); **горо(д)ника** 1 (1453 *Cost.* II, 492).

***ГОРОДНИЦА**[1] *ж.* (4) *(назва річки у Троцькому воєводстві):* А з другое стороны улицы до цмынтару, а поперокъ до цмынтара а пляцовъ костелныхъ аж до речки Городницы (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27).

ФОРМИ: *род. одн.* **Городницы** (1389 *РЕА* I, 27); *ор. одн.* **Городницею** (1389 *РЕА* I, 27).

ГОРОДНИЦА[2] *ж.* (1) *(назва присілка у Волинській землі):* Мы вєликий кн⟨ѧ⟩зь Витовт чиним знаємо... што придали єсмо кн⟨ѧ⟩зю Фєдору сєло Бродов, а такжє... Свищово ис присєлки: Озєрѧны, Городница (Луцьк, 1396 *AS* I, 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Городинца** (1396 *AS* I, 20).

***ГОРОДНИЦЯ** *див.* ***ГОРОДНИЦА**[1].

ГОРОДНИЧИЙ, ГОРОДНИЧІЙ *ч.* (4) *(службова особа, яка наглядала за міськими укріпленнями і спорудами)* городничий: А при томъ былъ е. м. господинъ отецъ нашъ владыка Луцкій(и) (!) Остроскій Кирилъ, а князь Петръ е. м. Михайловичъ, городничій Троцкій (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); А при том былъ вл⟨а⟩дыка луцкий Ярофѣй, архимандрит житичинский Тихон, кн⟨ѧ⟩зь Путѧта Ивановичъ городничий луцкий (Ровно, 1483 *AS* I, 82).

ФОРМИ: *наз. одн.* **городничий, городничій** (1449 *АЛМ* 8; 1467 *СП* № 13; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1483 *AS* I, 82).

***ГОРОДНО** *с.* (4) *(назва міста у Троцькому воєводстві)* Гродно: оув озєра оу круды мєжи городна и мєрє(ч) (б. озера Круди, 1400 *Р* 62); Писанъ въ Городне (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4).

ФОРМИ: *род. одн.* **городна** (1400 *Р* 62); *місц. одн.* **въ (у) Городне** 2 (1497 *РИБ* 684; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4); **въ Городнѣ** 1 (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

***ГОРОДНЫИ** *прикм.* (1) міський, городський: Колї хто нагани(т) алюбо нарє(ч) сказанїю старосты краковъска(г) имєєть ємоу о(т)кладать лоупєжмы гор(н)остаиными... коморнїко(м) по шєстї ско(т) соу(д)ямь горо(д)ны(м) по полоу гривны (XV ст. *ВС* 30 зв.).

ФОРМИ: *дав. мн.* **горо(д)ны(м)** (XV ст. *ВС* 30 зв.).

! ГОРОДОДИЩЄ *див.* ***ГОРОДИЩЄ**[1].

ГОРОДОК *див.* **ГОРОДОКЪ**[1].

ГОРОДОКЪ[1], **ГОРОДОКЬ, ГОРОДОК** *ч.* (11) *(назва села у Волинській землі)* Городок: I poszli rati od Horodka (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); а кн⟨ѧ⟩зь Сємєн Городок оузѧл и Манєвъ со всѣми присєлки, што к томоу здавна слоушало и тѧгло (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); записую мужу своєму кн⟨ѧ⟩зю Сємєну Юрьєвнчу, оу отчинє моєй имѣньѧ Заборол, а Городок (Степань, 1489 *AS* I, 89).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Городокъ, Городокь, Городок** (1463 *AS* I, 55; 1475 *AS* I, 71; 1478 *AS* I, 76; 1482 *AS* I, 79); *род. одн.* **Городка, Horodka** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1482 *AS* I, 79); *дав. одн.* **Городкоу** (1482 *AS* I, 79); *знах. одн.* **Городок** (1475 *AS* I, 70; 1489 *AS* I, 89).

***ГОРОДОКЪ**[2] *ч.* (1) *(назва містечка у Львівській землі)* Городок: Данъ оу Городку (Городок, 1443 *Р* 145).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу Городку** (1443 *Р* 145).

ГОРОДОКЬ *див.* **ГОРОДОКЪ**[1].

***ГОРОДСКИИ** *прикм.* (4) **1.** *(який знаходиться в гóроді, місті)* городський, міський (3): Билъ намъ чоломъ писарь нашъ, ключникъ Виленскій... о тымъ, што перво сего дали єсьмо ему мѣстце городское и зъ малою улочкою на будованье двора его въ мѣстѣ Виленскомъ (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); Я, Андрей Александровичъ, намѣстннкъ лидскій, державца кіевскій на тот часъ што... король его млсть далъ игумену и старцом стого великого Николы мнстря Пустынского двѣ нивки городское земли... и я подлугъ листу гдрского обедвѣ тые нивки отехалъ к цркви Бжіей (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

2. *(який належить замку)* замковий (1): хто заимє(т) жївотїноу чюжоую иа своємь збожю а чєрє(с) но(ч) боудє(т)

оу себѣ ховать... на заоутрєє имєєтъ гна(т) да оборы городьскєє (XV ст. *ВС* 25 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **городское** (1410 *АкВАК* XI, 5); *род. одн. ж.* **городьскєє** 1 (XV ст. *ВС* 25 зв.); **городское** I (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *місц. мн.* **о горо(д)скы(х)** (XV ст. *ВС* 34).

ГОРОДЪ, ГОРОД *ч.* (117) **1.** *(укріплене місце з оборонними спорудами)* го́род, замок (50): а городовъ оу рускои земли иовыхъ нє ставити... доколѧ миръ стоить за В̃ лѣ(т) (б. м. н., 1352 *Р* 6); нє о(т)лучитисѧ ми... о(т) моєго г(с)дрѧ вєликого киѧ(з) витовта с городми с мѣсты и с землѧми (Мереч, 1401 *Р* 64); землю шєпиньскоую... дароуємы а ворочаємы... на вѣкь вѣкомь имити... со вьсѣми... городы, волости, мѣста и села... тому истино(м) королеви... оу дерьжанїє и триманїє на вѣки вѣчьныя слоубоуємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706—707); и нє имает оу себѣ кормити ани ховати оу своихъ... городихъ... ни одного нашего нєприателѧ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746); Горо(д) житоми(р) а на городє чотыри поушки вєлики(х) а пѧть торасни(ц) (б. м. и., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); И дали єсмы тым сєлам вишєписанним сєс лист иашъ на то, щобы нє платили нам дан... ни на город ⟨д⟩а нє робѣтъ (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200); а в городє поушєчъного порохоу полъбочъки (XV ст. *ИК*); Такъжє напоминає(м) тєбє што єси... горс(д) нашъ браславль зжогъ и мєсто выжогъ (б. м. н., 1496 *ПЧФГ* 36); городъ робити (2) будувати укріплення: а в то(м) сельци дєвєть чѣвковъ подымъщиноу дають а городъ робѧть (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); городъ рубити (2) будувати дерев'яні укріплення: а кремѧнєць дєржати юрью наримонътовичю... а города нє рубити (б. м. н., 1352 *Р* 6); городъ твєрдити (1), твєрдити городъ (1) будувати укріплення: Але то што жь коли вси боѧрє и землѧнє будуть городъ твєрдити тогды тии люди тако жє имѣють твєрдити городъ смотричь (Смотрич, 1375 *Р* 20).

2. *(великий населений пункт, перев. на Магдебурзькому праві)* місто (60): К тому и куницы отъ поповъ по єсемъ городомъ и погостомъ и по свободамъ, где суть хрєстиане (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); А писанъ листъ... на городѣ Казимирѣ (Казимир, п. 1349 *Р* 4); а мы имєнємъ и моча вши(х) землѧнъ єго... ислюбуємы за него... иже со всєю своєю землєю и с городы вѣрє(н) будє(т) королеви (Лучиця, 1388 *Р* 39); а писано листо оу городѣ сочавѣ (Сучава, 1388 *SL* 679); такжє хочю о(т)ступи(т) нашєму г(с)дрю, кро(л) пол(с)кому, тоѣ землн шєпин(с)коѣ и тыхъ городовъ, што суть в неи, по старую границю (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); на крєпость тому и на вєликое потвєрженьє сєму нашомоу листу привѣсили єсмо наши печати оу городи, оу камѧнци (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); а по моюмъ животѣ имають вѣрнѣ испустить ты то горо(д) и землѣ королєви єго мѣсть (Кременець, 1434 *Р* 131); и щобы имъ доброволно и слободно ходити, по вьсеи земли г(с)ва ми, и по городамъ (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); а к город⟨у⟩ к Вишнѣвцю достали сѧ тыє села на имѧ: Олексинѣць, а Островєць (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81).

3. населення города, кріпості (1): тымъ млыномъ може(т)се городъ живити хлєбомъ (б. м. н., XV ст. *ИК*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **городъ, город, горо(д)** (1462 *BD* I, 65; 1463 *AS* I, 54; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92; XV ст. *ВС* 13; *ИК;* 1482 *AS* I, 81); *род. одн.* **города** (1352 *Р* 6; бл. 1386 *Р* 30; 1388 *Р* 37; 1443 *Cost.* II, 185; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1453 *Cost.* II, 472; XV ст. *ИК;* бл. 1458 *Р* 167); *дав. одн.* **городоу, город⟨у⟩** (1435 *Cost.* II, 682; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; XV ст. *ВС* 24; 1482 *AS* I, 81); *знах. одн.* **городъ, город, горо(д)** (1375 *Р* 20; 1411 *Р* 77; 1434 *Р* 131; 1444 *Cost.* II, 207; 1453 *Cost.* II, 461; 1466 *BD* I, 95; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; 1475 *AS* I, 70; 1481 *BD* I, 257; XV ст. *ИК;* 1496 *ПЧФГ* 36 і т. ін.); *ор. одн.* **городомъ, городо(м)** (1392—1393 *РФВ* 170; 1433 *Р* 125; 1457 *Cost.* II, 809); *місц. одн.* **оу (на, в, въ) городѣ** 16 (п. 1349 *Р* 4; 1388 *SL* 679; 1392 *Cost.* I, 8; 1394 *Р* 54; 1395 *Cost.* II, 612; 1401 *Р* 64; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1427 *Р* 109; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1494 *AS* I, 101 і т. ін.); **на (в, оу) городє** 7 (1403 *ДГМ;* XV ст. *ИК;* бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92); *безприйм.* **городє** 1 (1490 *ЗХП* 136); **оу (на) городи** 3 (1404 *Cost.* II, 625; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1465 *АкВАК* III, 4); **! оу годѣ** 1 (1388 *Р* 39); **оу горо(д)** 1 (1454 *Р* 163); *наз. мн.* **городы** (1433 *Р* 125; 1457 *Cost.* II, 811); *род. мн.* **городовъ** (1352 *Р* 6; 1400 *Cost.* II, 619; 1434 *Р* 131); *дав. мн.* **городомъ, городо(м)** 2 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1496 *ПДВКА* 61); **городумъ** 1 (1433 *Р* 125); **городамъ** I (1449 *Cost.* II, 743); *знах. мн.* **городы** (1433 *Р* 125; 1435 *Р* 133; 1436 *Cost.* II, 706); *ор. мн.* **городы** 9 (1388 *Р* 39, 41; 1433 *Р* 125; 1434 *Р* 130; 1435 *Р* 133; 1436 *Cost.* II, 698, 706; 1449 *Cost.* II, 747); **городмн** 2 (1393 *Р* 51; 1401 *Р* 64); **горо(д)** 1 (1434 *Р* 130); *місц. мн.* **на городѣхъ** 2 (1434 *Р* 131; 1435 *Р* 133); **въ городахъ** I (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); **оу городихъ** 1 (1449 *Cost.* II, 746); **въ городехъ** 1 (1484 *РИБ* 351).

Див. ще ***ГРАДЪ, *ГРОДЪ.**

***ГОРОДЬСКЫЙ** *див.* ***ГОРОДСКИИ.**

***ГОРОЖЄНЇЄ** *с.* (1) огороджена земельна ділянка: идїи о(т)повєда(л) жє то(т) фра(н)ци(к) бы(л) с нимь во одно(м) сєлє в ночи и въ дн̃ь, а за двє лєтє николї єм̃ нє упомина(л) сѧ ни однымь словомь о тоє гороженїє (XV ст. *ВС* 21)

ФОРМИ: *знах. одн.* **гороженїє** (XV ст. *ВС* 21).

Див. ще ***ОГОРОЖЄНЬЄ.**

Пор. ***ГОРОДИТИ.**

***ГОРОХОВ** *ч.* (2) *(назва маєтку у Волинській землі)* Горохів: и врозумивши то пани ОлизаровоѧА... волнє даровала нас и дала и записала тыє двє имєнѧ оу Волыни... на имѧ Здолбицу... а... Горохов ис приселки (Луцьк, 1487 *AS* I, 240).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Горохов** 1 (1487 *AS* I, 240); **Горухов** 1 (1487 *AS* I, 240).

***ГОРОХОЛИНА** *ж.* (1) *(назва річки у Галицькій землі):* а о(т) ближьшего рєчєного бука... простѣ оу горохолину (Галич, 1404 *Р* 68).

ФОРМИ: *знах. одн.* **горохолину** (1404 *Р* 68).

***ГОРОХЪ** *ч.* (1) горох: се я па(н) олизарь кирдеевичь... и съ своєю женою ѳеодосіею, запи(соу)вае(м)... десятиноу... съ жита и съ пшеници... и съ гороховь и съ всее ярины... къ сѣмоу спсоу на красное (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178).

ФОРМИ: *род. мн.* **гороховь** (1487 *ВОРСР* 178).

ГОРОЮ *присл.* (1) верхом, горою: а хотаръ тѣмъ селомъ... горою до дурни чѧтарѧ (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

***ГОРСКИЙ** *ч.* (1) *(особова назва):* А на твердо (!) того моєго листоу просил єсми кнѧзѧ Семѣна Богдановича (!) Одинцевича, а кнѧзѧ Федора Дмитреєвича Горского... абы Их Милость пєчати свои приложили к сємоу моємоу листоу (Дрyцьк, 1492 *AS* III, 24).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Горского** (1492 *AS* III, 24).

***ГОРОУНЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали и потвръдили єсмо имъ... села... на имѣ пѣткъещи... и понижє, гороунещи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323).

ФОРМИ: *знах.* **гороунєщи** (1448 *Cost.* II, 323).

***ГОРУХОВЪ** *див.* ***ГОРОХОВ.**

ГОРЧИЦА *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ были... мешчане Володимерские: панъ Тинъ Горчица а панъ Маско (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627—628).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Горчица** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628).

ГОРШЕЙ *присл. в. ст.* (1) гірше: хто хотелъ бы кому лихо вчинити, собѣ горшей вдѣлаеть (Вільна, 1495 *РИБ* 620).

***ГОРЩИНА** *ж.* (1) даниина від свиней: да нє даду(т) да(н)... ни горщину о(т) свини да нє дадоу(т) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 492).

ФОРМИ: *знах. одн.* **горщину** (1453 *Cost.* II, 492).

ГОРѢ, ГОРИ, ГОРѦ, ГОРА, ХОРѢ *присл.* (86) **1.** *(вказує на напрям)* уверх, угору, наверх (85): А ко млиину границѦ горѣ смотричємъ до мосту (Смотрич, 1375 *P* 20); а хотарь имъ нижни о(т) марышєвъци валъ... до сєрєта... а о(то)лѦ по краи боуковины горѣ до шєръбовьского хотарѦ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); а от оустїя хотаръ єму на Срєть, а от курты буковина та гора буковиною до вєрхъ потока (Сучава, 1403 *RS* 338); о(т) трибуковъ простѣ оу быстрицю а горѣ рѣкою до оустьѦ туричєи (Галич, 1404 *P* 68); попєрє(к) рѣки тоурьи горѣ солотвиною (Зудечів, 1413 *P* 83); А от толѣ хорѣ дѣломъ... на коиєцъ доубровы на стлъпъ (Сучава, 1438 *DBAc* 27); а кн⟨Ѧ⟩зю Михайлоу з братьєю достал сѦ Вишнєвєць твєржа со всими тыми сєлы горѣ Горинєю олиж до самои граници олєскои (б. м. н., 1475 *AS* I, 71); А хотарь тим... сєламъ... гори до хотара Ромашкова (Гирлов, 1499 *BD* II, 163).

2. *(вказує на місцезнаходження)* наверху, угорі (1): тѣмъ мы видѣвшє и(х) правою и вѣрноую слоужбою до иасъ... дали єсмы имъ оу нашєи зємли двѣ сєлѣ... и съ оусими полѣнами и съ лѣсы и съ потокы и сєрєтомъ горѣ (Сучава, 1428 *Cost.* I, 202).

***ГОРѢЧОВ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Горичів: Я, Война, пана Немиринъ сынъ... записую жонѣ своей Мари: Стволовичи, село... Горѣчов (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Горѣчов** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

***ГОРЮХОВЪСКИИ** *прикм.* (1) ◇ г е р ю х о в ъ с к а я д о р о г а (1) *(назва дороги)*: а доброва всѦ нс нашими ловы по горюховъскую дорогу (Луцьк, 1445 *P* 150).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **горюховъскую** (1445 *P* 150).

Пор. ***ГОРОХОВ.**

ГОРѦ *див.* **ГОРѢ.**

***ГОРѦЧИИ** *прикм.* (1) ◇ г о р Ѧ ч и м ъ п ы т о м ъ (1) по гарячих (свіжих) слідах: колик⟨о⟩ сѦ пригодитъ ижъ поидєтъ к⟨то⟩ за своѣмъ злодѣємъ горѦчи(м) пыто(м) а гдє прнидє(т) за ни(т) (!) до к⟨о⟩торого сєла а которого чоло⟨вѣк⟩а обвини(т) злодѣѦ своєго оу⟨сєлѣ⟩ тогды право єму маєт⟨ъ быти⟩ ⟨трє⟩тни дн(с)ъ (!) по єго оуѣ⟨х⟩а⟨нъѣ оу сє⟩ло бє(з) о(т)волокы (Галич, 1435 *P* 134).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **горѦчи(м)** (1435 *P* 134).

! ГОСВАТИ ⟨ГОСПОДСТВОВАТИ⟩ *див.* ***ГОСПОДСТВОВАТИ.**

ГОСКИЙ *див.* **ГОСТСКИЙ.**

***ГОСПОДА**[1] *ж.* (1) житло: а при то(м) бы(л) оц҃ь нашь никола архиман(д)ритъ пєчєрскын оуставни(к), іона философь ключникь дв҃дъ кєларь гєраси(м) и иныхь г(с)ды нашєє старцєвъ много (Київ, 1446 *P* 154).

ФОРМИ: *род. одн.* **г(с)ды** (1446 *P* 154).

! ГОСПОДА[2] ⟨ГОСПОДАРЪ⟩ (1): Мл(с)тїю бж҃їєю мьї стєфа(н) воєво(да), г(с)п(да) (!) зємлє мо(л)да(в)скои... знамєнито чини(м)... о(ж) прїидо(ш) прѣ(д) нами... мл҃бныкь наши (!) ки(р) є(р)моиа(х) є(в)статїє їєгоумє(н)... и испроси(л) о(т) на(с) сєбє потвръждєнїє съ оури(к) на и(х) староє браиищє (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121).

Див. **ГОСПОДАРЬ.**

ГОСПОДАР *див.* **ГОСПОДАРЬ.**

***ГОСПОДАРЄСКИИ** *див.* **ГОСПОДАРСКИЙ.**

!ГОСПОДАРИ *див.* **ГОСПОДАРЬ.**

ГОСПОДАРСКИЙ *прикм.* (28) *(що стосується господаря, верховного правителя)* господарський, королівський: тако смы мы господарєски(м) казаниємъ кролєвски(м) и киѦ(з) фєдушковымъ выиха(л) та(м) (б. м. н., 1419 *P* 90); мы, по долгу лысту господарского, зъ паномъ Карпомъ чыныты граии поехали (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); тогды што на(м) єго мл(с)ть повєли(т)... яко на(ш) милостивы г(с)дарь, а мы тоє имаємь оучинити по(д)лу(г) милосєрдиѦ господарского (Хотин, 1455 *Cost.* II, 775); в томъ сєлє в Тє(тє)рєвъцє гоиы бобровыє два иа(и)момъ гонивали оспода(р)скнмъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.— 92); Я Василєй Волчкович из братомъ своим Лвомъ боѦрє г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рьскии мѣиского повѣта, вызиаваєм сами иа сєбє... штож... продали єсмо... зємлю пустовъскую (Ставків, 1491 *AS* I, 96); и яну(ш)ко рє(к) та(к) вл(д)ка ива(ш)ко свѣтчи(л), што пришо(л) до иєго бори(с) длѦ листу потвє(р)жєного г(с)дръского и приие(с) тотъ запи(с) (Вільна, 1495 *ВМБС*); а заимєт ли на своєй паствѣ, тогды нє имаєть оу свой дворъ гонїть на г(с)дрьскы(и) дворь гнатї на обороу (XV ст. *ВС* 37 зв.); И я есми з людми добрыми порозумелъ, ижбы тые люди господарскии Мокрычане с паномъ Янчинским о то болшей того тяжи не мели (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **господарский** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.; 1492 *AS* III, 23); *род. одн. ч., с.* **господарского, г⟨о⟩сп⟨о⟩д⟨а⟩рьского, г(с)дръского, гдрского** (1430 *ГВКЛ* 7; 1455 *Cost.* II, 775; 1475 *AS* I, 70; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1495 *АЛМ* 85; *ВМБС*); *дав. одн. ч.* **г(с)дрскому** (1495 *ВМБС*); *знах. одн. ч.* **г(с)дрьскы(и)** (XV ст. *ВС* 37 зв.); *ор. одн. ч., с.* **господарским** 2 (1468 *BD* II, 302; 1495 *РИБ* 620); **оспода(р)скимъ** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); **господарєски(м)** 1 (1419 *P* 90); *род. одн. ж.* **господарское** 3 (1475 *AS* I, 72; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4); **осподарьскоѣ** 1 (1475 *AS* I, 70); *наз. мн.* **господарскнн, г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рьскин** 3 (1448 *Cost.* II, 313; 1491 *AS* I, 96; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); **господарскіе** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *род. мн.* **господарскнх** (1491 *BD* I, 463; 1495 *АЛМ* 83); *знах. мн. ч.* **господаръскии, господарскии** 2 (1494—1495 *АЛРГ* 59, 60); **господаръские** 1 (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

Див. ще ***ОСПОДАРЄВЪ.**

! ГОСПОДАРСТВА ⟨ГОСПОДСТВА⟩ (3): А на то єст⟨ь⟩ вѣра г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨арст⟩ва (!) ми — вишєписанныи Стєфан воєвода,— и прѣвъзлюбленныхь дѣтей г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨арст⟩ва (!) ми — Александра и Петра (Сучава, 1473 *ШКН* 165).

Див. **ГОСПОДСТВО.**

! ГОСПОДАРСТВО ⟨ГОСПОДСТВО⟩ *див.* **ГОСПОДСТВО.**

ГОСПОДАРЪ *див.* **ГОСПОДАРЬ.**

***ГОСПОДАРЪСКИИ** *див.* **ГОСПОДАРСКИЙ.**

***ГОСПОДАРЪСТВО** *с.* (3) **1.** держава (2): прыказоуємъ вамъ: которыхъ онъ пословъ своихъ пошлєть до вєликого князя Ивана Васильєвича, штобы єстє тыхъ єго пословъ изъ ихъ слугами добровольнє пропускали по нашому господаръству (Вільна, 1498 *BD* II, 412).

2. *(керівництво державою)* панування (1): при осподаръствѣ королѦ казимира при єпискоупѣ... євфѣмьи (Луцьк, 2-а пол. XV ст. *СО*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **господаръству** (1498 *BD* II, 412); *місц. одн.* **прн осподаръствѣ** (2-а пол. XV ст. *СО*).

Див. ще ***HOSUDARSTWO.**

ГОСПОДАРЬ, ГОСПОДАРЪ, ГОСПОДАР, ОСПОДАРЬ *ч.* (1569) **1.** *(титул верховних правителів)* господар, володар (1559): А сє Ѧ король казимиръ краковьскии и куѦвьскии и господарь рускоѣ зємлѣ далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворищє заньво матѣичича (Казимир, п. 1349 *P* 3); исталосѦ подъ дєржавою вєликого кролѦ краковьского казимира и господарѦ рускоѣ зємлѣ (Львів, 1370 *P* 18): Мы кнѦ(з) литовьскии кнѦ(з) олєксанъдро корьѦтовичь... кнѦзь и гд҃рь подольскои зємли чинимъ свѣдочно... што жь былъ братъ нашь... придалъ млинъ къ цр҃кви... оу смотричи (Смотрич, 1375 *P* 20); Влодисла(з)... кроль польски литовьскиі рускиі дѣдичь и инѣ(х) многы(х) зѣмлѣ (!) господарь чинимо то свѣдо(м)... ожє пано пєтр воєво(д) молдавьі... пожичило на(м) д҃ гисѦчѣ рублиі фрѦжьского сєрєбра (Луцьк, 1388 *P* 36—37); из бж҃ьєи мл(с)ти королю польскому, литовскому, рускому, и ииыхъ многыхъ зємлъ господарю... ислюбили єсмы и цѣловали єсмы кр(с)тъ н го(л)довали єсмы (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); Сє Ѧ кн҃зь долголдатъ долголдатови(ч)... што єсми выслоужи(л) оу бг҃а и оу вєлико(г) кн҃зѦ витовта г(с)дрѦ своєго даю о(т) своєє выслоуги... ст҃моу нниколє поустыньскомоу иониноу

манастырю тоую зє(м)лю на имѧ то(л)столѣсько(г) конона (Кіів, 1427 *Р* 108); А єстли я кн⟨ѧ⟩зь Михайло Васильєвичь хотѣл⟨бы⟩ тотъ дѣл порушыти... и я имаю оспод⟨а⟩рю королю отложыти двѣ тысѧчы рубловъ шырокими грошми (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81); А при томъ былъ князь Ѳедоръ Ивановичъ Ярославичъ... а панъ Яиушъ, писаръ господара нашого вєликаго князя Александра (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3); Милостїю божїею мы Стєфан воєвода, господарь земли молдавскои, знамєнито чинимь... ожє пріидоша прѣд нами... кир попь Григоріє... и измѣнили съ господєтво мы правоую монастирскоую отниноу (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

2. *(землевласник, хазяїн, власник)* господар, володар, пан (7): А тын люди што оу тулинахъ што бы єго были послушни ка(к) то осподарѧ съвоиго (Кіів, 1457 *Р* 166); колї которо(г) пана алюбо мєщанїна алюбо которо(г) чл҃вка слѫга оу ночї нєкоторо(г) кметѧ жїто бр҃є(т) годи(т)сѧ г(с)дрю то(г) жїта боронїть своєго (XV ст. *ВС* 29); тоє свѣ(т)чили два братєники васи(л) а гринь покоуль єсть г(с)дрѧ наше(г) тоули(н)ское земли (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

3. *(муж)* чоловік (3): будучи єсмо в добром здоровю, єсми била чолом г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩ру вєликому королю єго м⟨и⟩л⟨о⟩сти Кязимєру, ажєбы єго м⟨и⟩л⟨ость⟩ допустил менє ко именѧм моим, што мой *г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рь* пан Олизар записал мнє отчизные свои имєнѧ оу моємъ вену (Ровно, 1488 *AS* I, 241).

ФОРМИ: *наз. одн.* **господаръ, господарь, господар, гспо̃дарь, г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рь, гдрь, г(с)дръ, г(с)дрь, г(с)п(д)рь** 1025 (п. 1349 *Р* 3; 1361 *AGZ* 6; 1375 *Р* 20; 1388 *Р* 36; 1394 *Р* 53; 1400 *Cost.* II, 619; 1418 *Р* 89; 1434 *Cost.* I, 398; 1464 *BD* I, 86; 1488 *AS* I, 241; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **осподарь** 4 (1386 *Р* 30; 1482 *AS* I, 80); **! ог(с)дрь** 1 (1467 *СП* № 13); **! господари** 1 (1458 *ПГСММЦ*); **! г(с)п(да)** 1 (1458 *Mih. Doc.* 121); *род. одн.* **господарѧ, господарѣ, г(с)дрѧ, гдря** 97 (1370 *Р* 18; 1386 *Р* 30; 1400 *Cost.* II, 617; 1427 *Р* 108; 1434 *Cost.* II, 665; 1448 *Cost.* II, 734; 1455 *Cost.* II, 774; бл. 1458 *Р* 167; 1479 *BD* II, 351; 1498 *АЛМ* 169; 1499 *BD* II, 421 і т. ін.); **господара, г(с)дра** 25 (1430 *ГВКЛ* 7; 1456 *Cost.* II, 791; 1478 *AS* III, 16; 1495 *АЛМ* 83; *ВМБС;* 1496 *ОПВВД; ПДВКА* 60, 61; *ПСВВ* 192 зв.; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **осподарѧ, осподаря** 10 (1419 *Р* 90; 1433 *Cost.* II, 651; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1457 *Р* 166; 1470 *ЗНТШ* LI, 9; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1474 *AS* I, 69; 1475 *AS* I, 69; 1478 *ОБРН* 130); **ог(с)дрѧ** 1 (1467 *СП* № 13); **h(osp)d(a)га** 1 (1465 *GL* 176); *дав. одн.* **господарєви** 39 (1386 *Р* 30; 1395 *Cost.* II, 612; 1407 *Cost.* II, 629; 1421 *Cost.* I, 142; 1433 *Cost.* II, 652; 1448 *Cost.* II, 734; 1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 292; 1479 *BD* II, 351; 1496 *ПДВКА* 61 і т. ін.); **господарю, г⟨о⟩с⟨по⟩дрю, г(с)дрю** 39 (1388 *Р* 40; 1395 *Cost.* II, 612; 1404 *Cost.* II, 625; 1411 *Р* 77; 1435 *Cost* II, 689; 1448 *Cost.* II, 735; бл. 1458 *Р* 167; 1462 *BD* II, 292; 1475 *AS* I, 70; XV ст. *ВС* 29; 1496 *ОПСВВ* 62 і т. ін.); **господару, г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩ру, г(с)дроу** 15 (1444 *AS* I, 41; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1481 *BD* II, 364; 1488 *AS* I, 241; 1493 *ПОСВВ* 151 зв.; 1494 *BD* II, 387; 1495 *АЛМ* 83; *АЛРГ* 60; 1496 *ОПВВД; ОПСВВ* 61 і т. ін.); **осподарю, осподарю, осподарю** 9 (1388 *Р* 42; 1411 *Р* 77; 1433 *Cost.* II, 651; п. 1450 *ПИ* № 9; 1463 *AS* I, 56; 1475 *AS* III, 14; 1482 *AS* I, 81; 1487 *AS* I, 239); **господарєвѣ** 2 (1448 *Cost.* II, 738; 1468 *BD* II, 301); **косподареви** 1 (1386 *Р* 30); **осподареви** 1 (1386 *Р* 30); **господарѣви** 1 (1448 *Cost.* II, 734); **спдрю** 1 (1388 *Р* 42); **! сдроу** 1 (1496 *ОПСВВ* 61); *знах. одн.* **господарѧ, господарѣ, господаря, г(с)дрѧ** 9 (1386 *Р* 30; 1395 *Cost.* II, 609, 610; 1411 *Cost.* II, 638; 1435 *Cost.* II, 691; 1445 *Cost.* II, 726; 1462 *BD* II, 289; 1467 *BD* II, 298); **госнодара** 2 (1430 *ГВКЛ* 9; 1475 *AS* I, 72); *ор. одн.* **господарємъ, господарємь, г(с)дрємъ, господарє(м)** 206 (1393 *Cost.* II, 607; бл. 1400 *Cost.* I, 27; 1420 *Cost.* I, 136; 1432 *Cost.* I, 331; 1445 *Cost.* II, 226; 1453 *Cost.* II, 494; 1469 *BD* I, 136; 1473 *BD* I, 182; 1490 *BD* I, 401; 1495 *АЛМ* 83; 1500 *BD* II, 174 і т. ін.); **г(с)дрмъ** 4 (1395 *Cost.* II, 610; 1402 *Cost.* II, 623; 1404 *Р* 70); **г(с)дромъ, господаромъ** 3 (1493 *ОПВВ;* 1495 *АЛМ* 83, 84); **господаръмъ** 2 (1435 *Cost.* I, 424; 1458 *BD* I, 20); **осподарємь** 2 (1442 *Cost.* II, 719; 1475 *AS* I, 69); **! господаръремь** 1 (1473 *BD* I, 190); **г(с)п(д)рьм** 1 (1458 *Mih. Doc.* 123); *місц. одн.* **на (при) господари** 3 (1446 *Р* 154; 1495 *ВМБС;* 1499 *АСД* VI, 2); **при г(с)подарю** 1 (1395 *Cost.* II, 613); *кл. ф.* **господару** 6 (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1495 *АЛМ* 83); **г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рю** 1 (1444 *AS* I, 42); **господаръ** 1 (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); *наз. мн.* **господарїє, г(с)п(д)рїе** 10 (1436 *DIR«A»* 469; *Cost.* I, 475; 1437 *Cost.* I, 515; *Mih.* 202; 1438 *Cost.* II, 14, 26; 1439 *Cost.* II, 51; 1440 *Mih.* 208; 1441 *DBAc* 37; 1442 *Cost.* II, 92); **господари** 9 (1395 *Cost.* II, 613; 1436 *BAM* 29, 33; *Cost.* I, 444, 449, 459, 473; 1441 *DBAc* 34; 1448 *Cost.* II, 738); **господарїи** 1 (1442 *Cost.* II, 100); **господареве** 1 (1498 *BD* II, 410); *род. мн.* **господареи** 5 (1395 *Cost.* II, 612; 1403 *ДГАА;* 1433 *Cost.* II, 651; 1446 *Р* 154; 1448 *Cost.* II, 366); **господаревъ** 4 (1400 *Cost.* II, 619; *Р* 62; 1401 *Р* 64; 1462 *BD* II, 292); *дав. мн.* **господаремъ** 6 (1395 *Cost.* II, 612; 1403 *RS* 338; 1411 *Cost.* I, 84; 1435 *Cost.* II, 687, 689; 1493 *ПОСВВ* 152); *зам. род.* дѣлѧ... **господаремъ...** наши(х) 1 (1408 *Cost.* I, 60); *знах. мн.* **г(с)подарии** 2 (1395 *Cost.* II, 613); **господарей** 1 (1481 *ГПМ*); *ор. мн.* **господари** 2 (1395 *Cost.* II, 612; 1499 *BD* II, 155); **господары** 1 (1498 *BD* II, 410); **г(с)дрмн** 1 (1395 *Cost.* II, 612); *місц. мн.* **на (о, при) г(с)дарехь** 3 (1446 *Р* 154; 1496 *ПСВВ* 192, 192 зв.); *зам. ор.* ни пере(д) нами ани пере(д) инны(х) **г(с)п(д)рєх** 2 (1474 *РГС*); *ор. дв.* **г(с)дрема** (1496 *ПДВКА* 60).

Див. ще **HOSUDAR.**

***ГОСПОДАРЬСКЫИ** *див.* **ГОСПОДАРСКИЙ.**

***ГОСПОДЄНЪ** *див.* ***ГОСПОДЬНЬ.**

ГОСПОДИНЪ *ч.* (45) **1.** *(форма звертання або називання стосовно до осіб чоловічої статі — верховних правителів, світських і духовних достойників)* пан (44): Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые, маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый, владыка Луцкий и Острозский (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); вєлики самодєржѧвнъи мл(с)ти бжи гнъ іо романь воєвода... даль єсмъ... иванышю витѧзю... села на сєретѣ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); А при томъ былъ господинъ отецъ нашъ, владыка Володимерскій и Берестейскій Васьянъ и панъ Левъ Боговитиновичъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); А оповѣдал єсми тое господинови своєму п⟨а⟩ну Федору Янушєвичу старостє володимєрскому (Володимир, 1475 *AS* I, 72); Отъ господина Стефана воєводы иа пєрво поклонъ (б. м. и., 1481 *BD* II, 364); Гн҃оу и оу҃оу нашємоу Филаретоу архимаидритоу пєчєрскомоу (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

2. *(ввічлива форма звертання або називання)* пан (1): Я Семенъ с колковъ по повелѣнію господина цтя моего уписалъ есми въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастыру родители наши (Київ, 1398 *ДГПМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **господинъ, г(с)п(д)нъ, г(с)нъ, гнь, гнъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1392 *Cost.* I, 7; 1401 *АкВАК* III, 2; 1443 *Cost.* II, 155; 1449 *АЛМ* 8; 1470 *BD* II, 310; 1476 *BD* II, 337; 1480 *BD* I, 242; 1485 *BD* II, 372; 1497 *DC* 8 і т. ін.); *род. одн.* **господина** (1398 *ДГПМ;* 1401 *RIR;* 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106; 1481 *BD* II, 364; 1489 *BD* I, 89; 1494 *AS* I, 102; 1496 *ПСВВ* 192); *дав. одн.* **господину, Гн҃оу** 11 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2, 3; 1435 *Cost.* II, 679; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1449 *АЛМ* 8; 1481 *BD* II, 358; 1490 *ЗХП* 136; 1498 *ЧІАФ*); **господинови** 1 (1475 *AS* I, 72); *знах. одн.* **г(д)на** (1435 *Cost.* II, 679); *кл. ф.* **г(с)нє** (1445 *Р* 150).

ГОСПОДСТВА *ч.* (21) *(титул молдавських воєвод)* величність: мы илїа ⟨воєвод⟩а... чинимъ знамєнито... ожє то(т) истинныи ивашко... пріидє прѣ(д) господствами и продалъ... половина своєго села плишинецъ (Сучава, 1439

Cost. II, 35); А иа то єст вєликаа мартоурїѧ сам господства ми вышєписанны Стєфаи воєвода и наши бояри (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 113); мы Стєфа(н) воєвода гсп(д)арь зємли мо(л)давскои знамєнито чиним... ожє благопроизволи господствами... и оучиинили єсмо вь задшиє сто почившихъ прє(д)ковь и родитєлєи наших (Сучава, 1486 *DC* 143—144).

ФОРМИ: *наз. одн.* **господства** 16 (1453 *ПГОВ;* 1459 *BD* I, 32; 1462 *BD* I, 52; 1466 *BD* I, 113; 1470 *BD* I, 150; 1476 *BD* I, 209; 1479 *BD* I, 224; 1480 *BD* I, 241; 1481 *BD* I, 248; 1486 *DC* 143—144 і т. ін.); *зам. дав.* прилучитсѧ самому **г(с)ва** ми итн 1 (1458 *ПГСММЦ*); *зам. ор.* прє(д) **г(с)ва** ми стояти, прїидє прѣ(д) **господствами** 3 (1439 *Cost.* II, 35; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760); *род. одн.* **г(сд)вы** (1455 *Cost.* II, 549).

Див. ще **ГОСПОДСТВО.**

ГОСПОДСТВО *с.* (1029) *(титул молдавських воєвод)* величність: мл(с)тїєю бжїєю мы ї҃о алєксандрь воєводы (!) г(сд)иь зєм⟨ли мол⟩давск⟨ои⟩ и брать гсп(дс)тва ми жоупань богдань знаємо чинимь... ожє... слоуга и болѣринь нашь строє и ивань... слоужитъ намь... вєрною слоужбою (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 36); И оустах господствоу (!) ми та заплатих оуси исполна тоти вишєписанни пинѣзи... оу роуки Богдан⟨оу⟩ столник⟨оу⟩ (Сучава, 1479 *BD* I, 221); И заплатих аз господство ми оуси тоти рк҃ злат оу роуки Нєгшєи (Сучава, 1491 *BD* I, 451); А на то єст вѣра нашєго господства вышєписаннаго мы Стєфана воєводи (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *наз. одн.* **господство, г(сд)во, г(с)во, гсво, гво, гвво, г(с)п(д)во, господво, г(с)тво, гдство, гп(д)во** 149 (1415 *Cost.* I, 116; 1427 *DIR«A»* 450; 1434 *DIR«A»* 464; 1447 *Cost.* II, 281; 1455 *Cost.* II, 525; 1460 *BD* I, 41; 1479 *Cost. S.* 98; 1488 *BD* I, 342; 1495 *BD* II, 64; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **! господствоу** 3 (1479 *BD* I, 221, 222; 1499 *BD* II, 147); **г(сд)в** 1 (1454 *Cost.* II, 509); **! г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨арст⟩во** 1 (1473 *ШКН* 164); *зам. род.* на то єст вѣра... **г(с)во ми, г(сд)во, господство** 5 (1437 *Cost.* I, 520; 1441 *DIR«A»* 447; 1467 *BD* I, 121; *Mih. Doc.* 126; 1488 *ДГСВМЩ*); *зам. дав.* прїидє къ **г(с)во ми** 1 (1437 *Cost.* II, 709); дала (продали)... самому **господство, г(сд)во мн** 2 (1481 *BD* I, 248; 1488 *ДГСВМЩ*); дала... оу руки **господство** ми 1 (1488 *BD* I, 348); *зам. ор.* прєд **господство** ми 1 (1458 *BD* I, 9); торговали сѣ (проминѣла, проминѣли, измѣнили) съ **господство** ми 8 (1472 *BD* I, 169; 1481 *BD* I, 248, 249; 1488 *BD* I, 347; 1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ;* 1499 *BD* II, 162; 1500 *BD* II, 173); *род. одн.* **господства, господъства, господьства, г(с)ва, гсва, г(сд)ва, гсдва, г(с)два, г(с)п(д)ва, г(спд)ва, спдва, гсства, гс(ст)ва, г(с)ства, гва, г(д)ва, г(с)тва, г(ст)ва, гп(д)ва, г(с)тва, г(с)п(д)ства, гспдства, г(сд)ства, г(сп)ва, г(ос)пва, го(с)пва, господва, г(с)п(дс)ва, гос(д)ва, гп(сд)ва, гтва, гп(с)ва, г(с)птва, гсп(дс)тва** 814 (1400 *Cost.* I, 36; 1414 *DIR«A»* 441; 1423 *Cost.* I, 157; 1435 *Cost.* I, 409; 1448 *Cost.* II, 306; 1457 *BD* I, 4; 1470 *BD* I, 140; 1483 *BD* I, 270; 1495 *Cost. S.* 194; 1500 *BD* II, 173, 175 і т. ін.); **г(сд)в, г(с)в, г(д)в, гсп(дс)в** 6 (1439 *Cost.* II, 62; 1448 *Cost.* II, 300; 1451 *Cost.* II, 401; 1452 *DIR«A»* 500; 1454 *Cost.* II, 509; 1459 *Cost. S.* 22); **! г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨арст⟩ва** 2 (1473 *ШКН* 165); **! г(с)воу** 1 (1427 *DIR«A»* 450); *дав. одн.* **господствоу, г(сд)воу** (1401 *RIR;* 1479 *BD* I, 221; 1489 *BD* I, 376; 1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ;* 1491 *BD* I, 451; 1492 *BD* I, 509; 1495 *BD* II, 64; 1497 *BD* II, 99; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); *знах. одн.* **гсство, г(с)во** (1432 *Cost.* I, 342; 1436 *Cost.* I, 454; 1442 *Cost.* II, 87).

Див. ще **ГОСПОДСТВА.**

***ГОСПОДСТВОВАТИ** *дієсл. недок.* (1) *(здійснювати верховну владу)* панувати: іо алєксандрь воєвода... знамєннто чини(м)... ожє... дали и потвєрдили єсми обро(к) нашємоу монастирю о(т) молдавицє... доколѣ дасть намъ бъ госвати (!) въ молдавѣ (Сучава, 1453 *Cost.* II, 453).

ФОРМИ: *інф.* **! госватн** (1453 *Cost.* II, 453).

! ГОСПОДСТВОУ *див.* **ГОСПОДСТВО.**

ГОСПОДЬ *ч.* (85) (*цсл.* господь) господь, бог (12): Г(с)н помози рабу своєму юрью болковичю (б. м. н., бл. 1350 *P* 8); да прєбудуть жє нєпорушно подъ анаѳємою за што здє даи г(с)ди иамъ побытъ и з(д)рвіє (Холм, 1376 *P* 22); а кто бы хотѣлъ тоє пороушити, таковы да є(ст) проклѧтъ о(т) господа (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325); Здравствоуитє о господи, амин (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 370); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити... нашєго дааиїѧ... да има(т) оучастїє и съ онѣмы їоудєиє, єжъ възъпиша на г҃а х҃а, кръ(в) єго на ни(х) и на чєдѧ(х) и(х) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231);

г о с п о д ь б о г ъ (73) господь бог: Тые вси села... маетъ держати... Климентый, владыка Луцкий... а за насъ и чада наша Господа Бога молити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а кто пороуш⟨ить та⟩ковы да єсть проклєть о(т) г҃а б҃а (б. м. и., 1400 *Cost.* I, 37); а по нашомъ животѣ... кого господь бъ избѣрєтъ быти щобы имъ нєпороушили нашєго данїѧ (Сучава, 1428 *Cost.* I, 202); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити... нашєго даанїѧ и потвърж(д)єнїѧ таковїи да єсть проклѧ(т) о(т) г҃а б҃а (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *наз. одн.* **господь, г҃ь** (1428 *Cost.* I, 202; поч. XV ст. *ОБРН* 141; 1467 *BD* I, 119); *род. одн.* **господа, г҃а, га** (1368 *P* 15; 1400 *Cost.* I, 37; 1407 *Cost.* I, 57; 1429 *DIR«A»* 455; 1431 *Cost.* I, 325; 1438 *DIR«A»* 472; 1452 *Cost.* II, 462; 1460 *DIR«A»* 515; 1479 *BD* I, 222; 1492 *BD* I, 511; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); *знах. одн.* **господа, г҃а, га** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1454 *Cost.* II, 502; 1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 9; 1488 *BD* I, 349; *ДГСВМЩ;* 1489 *BD* I, 378; 1492 *BD* I, 511; 1499 *BD* II, 149; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); *кл. ф.* **господн, г(с)ди, г(с)и** 3 (бл. 1350 *P* 8; 1376 *P* 22; 1480—1484 *BD* II, 370); **осподи** 1 (XIV—XV ст. *ОБРН* 112); **о гь** 1 (1448 *Cost.* II, 738).

***ГОСПОДЬНЬ** *прикм.* (8) господній, божий (7): на крѣпость сєму нашєму листу нашю пєчѧть привѣсили єсмъ... въ дєнь свѧтго богоѧвлѣньѧ кр(с)шчѣньѧ г(с)ьнѧ (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); Во имѧ г(д)нє аминь (Житомир, 1433 *P* 126); таиная вечера гдна омочивый со мною въ соль руку той мя предасть (Краків, 1478 *ОБРН* 130);

р о ж е с т в о г о с п о д ъ н е (1) *див.* **РОЖДЄСТВО.**

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **господиє** (1446 *Cost.* II, 251; 1454 *Cost.* II, 516); *род. одн. с.* **г(с)ьнѧ** (1395 *Cost.* II, 612, 613); *знах. одн. с.* **го(с)днє, г(д)нє** (1395 *Cost.* II, 613; 1433 *P* 126); *місц. одн. с.* **по г҃ни** (1411 *Cost.* II, 638); *наз. одн. ж.* **гдна** (1478 *ОБРН* 130).

***ГОСПОЖА** *ж.* (2) *(форма звертання або називання дружини володаря чи представниці панівного класу)* пані: вєлєбнои г(с)жи ѧдвизѣ королици польскои... голдовали єсмо вѣрно и право нє изрушєною вѣрностью (Краків, 1388 *P* 40—41); а приказал єсми къ спожи (!) и матцє моєй и къ брати моєй, абы их м⟨и⟩л⟨о⟩сть... свои пєчати привєсилн к сєму моємоу листу (б. м. н., 1470 *AS* I, 67).

ФОРМИ: *дав. одн.* **г(с)жи** 1 (1388 *P* 40); **! спожи** 1 (1470 *AS* I, 67).

Див. ще **ГОСПОЖДА.**

ГОСПОЖДА *ж.* (13) (*цсл.* госпожда) *(форма звертання або називання дружини володаря чи представниці панівного класу)* пані: мы алєксандръ воєвода... чинымъ знамєнито... понєжє бл҃гопроизволи г(с)воми и сътворн(х) въ задшїє ст҃опочившїимъ родитєлємъ моимъ и за здравїє и задшїє г(с)воуми, и гж(д)и г(с)вами марєны, и дѣтєи г(с)вами и дадо(х) монастироу о(т) нѣмца... двѣ сєлѣ на оусти нѣмца (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450); мы пєтръ воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... оучинили єсми въ за дшиє стопочивши(х) родитєлєи наши(х), алєксандра воєводы, и матєри нашєи, госпожди марїи, и дали єсми нашємоу монастирю о(т) полѧны... на въсѧкои лѣто, по шєсти бочо(к) вина (Поля-

на, 1448 *Cost.* II, 365); пакь оу то(м) оучинили єсмы въ за дшіе сѓопочивши(х) пре(д)ко(в), дѣдо(в) и родителеи наши(х), и за наше здравіе и сп(с)єніе и за здравіе и сп(с)єніе г(с)пж(д)н нашєи, мріи (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* исъ радою отьца... и маткы моєи маренѣ **госпожда** 1 (1448 *Cost.* II, 305); стоАлъ подли моєи маткы ... маренѣ **госпожда** 1 (1448 *Cost.* II, 305); *род. одн.* **госпожди** 5 (1448 *Cost.* II, 365; 1492 *BD* I, 510; 1497 *BD* II, 100; 1499 *BD* II, 147, 162); **госпожде** 1 (1491 *BD* I, 452); **! госпоспождн** 1 (1446 *DIR«A»* 485); **гж(д)н, г(с)ж(д)и, г(с)пж(д)и** 3 (1427 *DIR«A»* 450; 1490 *ДГСХМ;* 1500 *Cost. S.* 230); *дав. одн.* **госпожди** 1 (1470 *BD* I, 148).

Див. ще ***ГОСПОЖА.**

! ГОСПОСПОЖДИ ‹ГОСПОЖДИ› *див.* **ГОСПОЖДА.**

ГОСТИЛЄЩИ, ГОСТИЛЄЩЇИ *мн.* (7) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тъм мы... дали и потвръдили єсми ємоу... села на имѣ Гостилєщи... и Бръзотєщи на Быстрици (Сучава, 1459 *BD* I, 35); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали и потвръдили єсми им оу нашєи зємли оу молдавскои... едно сєло на имѣ Гостилєщїи на Чорном потоцѣ (Сучава, 1488 *BD* I, 323).

ФОРМИ: *наз.* **Гостнлєщи** 1 (1459 *BD* I, 35); **Гостилєщїн** 1 (1488 *BD* I, 323); *род.* **Гостилєщ, Гостилєщь** 3 (1488 *BD* I, 354, 356); **Гостилєщи** 1 (1488 *BD* I, 356); *род. молд.* **Гостилещилорь** 1 (1488 *BD* I, 356); *знах.* **Гостилєщ** (1488 *BD* I, 323).

ГОСТИЛЪ, ГОСТИЛО *ч.* (10) *(особова назва):* мы петръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє прїидє прѣ(д) нами и прѣ(д) нашими бояры го‹с›тило *(в ориг.* готило.— *Прим. вид.)* и тѣгали на калоугери о(т) немца за єдно сєло (Сучава, 1455 *Cost.* II, 561); А також єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу Дашкоу и сестри єго Мали... дроугое сєло иа имѣ Боудєщїи... що коупил тое сєло отець их Гостилъ (Сучава, 1488 *BD* I, 323).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гостилъ** 2 (1459 *BD* I, 35; 1488 *BD* I, 323); **гостнло** 2 (1455 *Cost.* II, 561); **! готило** 1 (1455 *Cost.* II, 561); *зам. род.* Дашко, сынъ **Гостилъ** (1488 *BD* II, 247); *род. одн.* **Гостила** (1488 *BD* I, 323, 354, 355).

***ГОСТИЛЂСА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* А хотарь тои половина сєло от Гостилєщ почєнши от лиса... Гостилѣсою долоув до Чорном потокоу (Сучава, 1488 *BD* I, 356).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Гостилѣсою** (1488 *BD* I, 356).

***ГОСТИНЄЦЪ** *ч.* (14) битий шлях (7): у того гостыица кгрунтъ Теременский по левой руце, а по правой Поддубецъкий (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); дала єсми єму... имєнє... ограничоное почонши посєред Мухотолок рекою Лютицею до мосту и великому гостинцу (Ровно, 1488 *AS* I, 242);

гостинєць Вєшєньскый (1) *(назва битого шляху у Львівській землі):* мы великыи кнАзь Швитрикаило олькиръдовичь чинимъ... знамєнито... ижь... дали єсмо и записали зємьлю црьковъноую... по ланы а по гостинєць по Вешеньскый по старый (Городок, 1443 *P* 144—145); гостынець Вининцкии (1) *(назва битого шляху в Подільській землі):* одътоль уверхъ рички Дидовки до гостынця Винницкаго (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); гостинецъ Колковъский (1) *(назва битого шляху у Волинській землі):* а покинувъши гостинецъ Колковъский, взяти въ лево... на западъ летний, по левой руце Теременский (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); гостиньць колъбаєвьскыи (1) *(назва битого шляху в Перемишльській землі):* А сє А король казимиръ... далъ єсмь и землю ролъную и съ сѣножатьми... о(т) бреховича дубья... по гостиньць по колъбаєвьскыи (Казимир, п. 1349 *P* 3); гостинецъ Луцкий — полескый (1) *(назва битого шляху у Волинській землі):* а едучи дорогою зъ полмили иа западъ зимный иа гостинецъ Луцкий — полескый... по левой стороне Теременское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); гостинецъ Олышский (1) *(назва битого шляху у Волинській землі):* а покинувъши гостинецъ Олышский въ право... поехати гостинцомъ, который идетъ до Колковъ ку полуночы (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); переоскии гостинецъ (1) *див.* ***ПЕРЕРОСКИЙ**[1].

ФОРМИ: *род. одн.* **гостинца** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); **гостынца** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); **гостынця** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); *дав. одн.* **гостинцу** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1488 *AS* I, 242); *знах. одн.* **гостинецъ** 3 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); **гостинєць** 1 (1443 *P* 145); **гостиньць** 1 (п. 1349 *P* 3); *ор. одн.* **гостиицемъ** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); **гостынцем** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); **гостинцомъ** 2 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1488 *AS* I, 242).

***ГОСТИНЄЦЬ** *див.* ***ГОСТИНЄЦЪ.**

***ГОСТИНЬЦЬ** *див.* ***ГОСТИНЄЦЪ.**

ГОСТСКИЙ, ГОСТЬСКИЙ, ГОСКИЙ *ч.* (7) *(особова назва):* А которые три лезива Виленской земли держали панъ Сенько Гостскiй, а панъ Андрей Чапличъ... тые три лезива вѣчно и на вѣки продали пану Петрашку Ланевичу Мылскому (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17); А при томъ была дочка моА ки‹А›г(и)нА МарА СємєноваА РовєнскаА, а пан Богдан Гостский Сенковичь ключникъ луцкий (Ровно, 1488 *AS* I, 242); Бил нам чолом пан Богдан Сенкович Гостский и просил насъ, абыхмо ему дозволили торгъ мѣти выймени его в Гощы (Вільна, 1495 *АЛРГ* 55).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гостский, Гостскій, Гостьский** 6 (1445 *АкЮЗР* I, 17; 1483 *AS* I, 82; 1487 *AS* I, 85, 86; 1488 *AS* I, 242; 1495 *АЛРГ* 55); **Гоский** 1 (1494 *AS* I, 102).

***ГОСТЫНЄЦЪ** *див.* ***ГОСТИНЄЦЪ.**

***ГОСТЫНЄЦЬ** *див.* ***ГОСТИНЄЦЪ.**

ГОСТЬ *ч.* (7) **1.** купець, найчастіше іноземний (6): а сє зємлАнє панъ ходько быбельскии кадолъфовичь друздъ... панъ воитъ перємышльскии канътуръ из угоръ гость панъ гутаръть (Перемишль, 1359 *P* 10); а по старымъ дорогамъ гостємъ поити куда хочєть (б. м. н., 1366 *P* 14); Namistnikowe i starcowe tych wołostey w nas, zaniuzsia neprviateli naszuiu zemliu iskażali a ieszcze hosti, szto ich derżym u ziemli, szto iesmo derżali prv duszy wse iesmo na nich wydali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); А которыи бы гости хотели мыто нашо объежъдчати новыми дорогами, минаючы мыто нашо, и ты бы ихъ отъ того устегалъ, нехай бы ездили старыми дорогами и мыто нашо платили по старому (Краків, 1487 *РИБ* 226—227).

2. гість (1): Teź źadnoho w domu... ne choczem hostem meti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гость** (1359 *P* 10); *род. одн.* **гостА** (1366 *P* 14); *ор. одн.* **hostem** (1388 *ZPL* 106); *наз. мн.* **гости, hosti** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1487 *РИБ* 226); *дав. мн.* **гостємъ** (1366 *P* 14; 1392—1393 *РФВ* 170).

ГОСТЬСКИЙ *див.* **ГОСТСКИЙ.**

HOSUDAR *ч.* (3) *(титул верховних правителів)* володар, велитель, государ: Pro to hosudar nasz welikiy kniaź Alexandr wskazal k Twoiey Miłosti, aby iesi k Jeho Miłosti utwerdił (!) sia i zapisał sia, i miel by k Jeho Miłosti pryiaźń wecznuiu i lubow (Вільна, 1494 *BD* II, 388).

ФОРМИ: *наз. одн.* **hosudar** (1494 *BD* II, 388, 389).

Див. ще **ГОСПОДАРЬ** 1.

***HOSUDARSTWO** *с.* (1) держава: A hranica naszomu hosudarstwu welikomu kniazstwu s twoieiu zemleiu aby byłs po dawnomu (Вільна, 1494 *BD* II, 389).

ФОРМИ: *дав. одн.* **hosudarstwu** (1494 *BD* II, 389).

Див. ще ***ГОСПОДАРЪСТВО** 1.

! ГОТИЛО *див.* **ГОСТИЛЪ.**

ГОТКЪ, ГОТКЬ *ч.* (17) *(особова назва):* А на то єст вєлика марториа... пан Фетє Готкъ... пань Бодѣ спатарь (Ясси, 1469 *BD* I, 138—139); А на то єсть вѣра... боАрь наших... в. п. Влаикоула пръкалаба орхєиского... в. п. Фетє Готкъ (Сучава, 1484 *BD* I, 286).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Готкъ, Готкь** 4 (1469 *BD* I, 139; 1470 *BD* I, 151, 153, 156); *зам. род.* в. п. Фєтє **Готкъ** 16 (1469 *BD* I, 134; 1481 *BD* I, 249, 259; 1482 *BD* I, 262, 264; 1483 *BD* I, 268, 270, 272; 1484 *BD* I, 277, 279, 283, 286); *род. одн.* **Готка** (1482 *BD* I, 260).

***ГОТОВЄЦЪ** *ч.* (4) *(назва річки у Молдавському князівстві):* да осади(т) соби сєло... ставъ и мли(н) на готовцѣ (Сучава, 1432 *ДГВІН*); а хотаръ тѦмъ сєломъ да є(ст) о(т) вєликыи друмъ що о(т) готовца ходитъ право надѦлъ гдє роубѣжїє на дрѣвѦ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*).

ФОРМИ: *род. одн.* **готовца** 1 (1446 *ПГСПМР*); **готовцѦ** 1 (1446 *ПГСПМР*); *місц. одн.* **на готовци 1** (1432 *ДГВІН*); **на готовцѣ** 1 (1432 *ДГВІН*).

***ГОТОВИЗНА** *ж.* (4) (*стп.* gotowizna) готівка: ОуставлѦємъ колї которая панна замоу(ж) поидѣть вѣно пѣнєзьноє оу готовизнє што(ж) боудѣть дано прє(д) приєтєльми на томь имєєть досыть (XV ст. *BC* 31 зв.); а мають намъ въ кажъды(и) годъ давати готови(з)ною выдє(р)жавшы по(л) года шєстьдєсѦтъ копъ шыроки(х) грошє(и) (Петрків, 1489 *АМВ*); а маєть нам в каждый годъ вси тыи гроши готовизною давати (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83).

ФОРМИ: *ор. одн.* **готови(з)ною** (1489 *АМВ;* 1498 *АЛРГ* 82, 83); *місц. одн.* **оу готовизнє** (XV ст. *BC* 31 зв.).

Див. ще **ГОТОВЪ** 3.

***ГОТОВИИ** *див.* **ГОТОВЪ.**

***ГОТОВИТИ СЯ** *дієсл. недок.* (1) готовитися, готуватися: вси королєвє и вси хрєстиянъскии господарєвє, колько ихъ суть, и всєє стороны западоу и италєйскихъ стронъ, єднають ся и готовять ся и хотєли бы напротивъ поганъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 410).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **готовять ся** (1498 *BD* II, 410).

***ГОТОВЦЇИ** *мн.* (1) *(назва села у Бессарабській землі):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїдоша прѦд нами... слоуги наши ... и продали свою правою отниноу... єдно сєлищє оу Ботнєх Лєвкоцїи (!) на Готовцїи (Сучава, 1483 *BD* I, 269).

ФОРМИ: *знах.* **Готовцїи** (1483 *BD* I, 269).

ГОТОВЪ *прикм.* (41) **1.** *(у предикативній функції) (який підготувався до чого-небудь)* готовий (6): ажє будєть ва(м) надобѣ помочь на кого на ворога вашєго Ѧзъ самъ єсмь готовъ за того тобѣ на помочь всєю моєю силою (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171); о зємлѦнє(х) к ва(л)цє явиои имаю(т) быти готовы (XV ст. *BC* 34 зв.); наяснєищїи па(н) на(ш) кро(л) єго мл(с)тъ... имає(т)... на(с) обыслати дєсѦтми нєдилѦми пєрє(д) ты(м), абыхо(м) знали и готови были на то(т) дє(н) и на имєнитоє мистцє (Серет, 1453 *Cost.* II, 765—766); И слухи иасъ... доходять ... ижє... людємъ своимъ всимъ казалъ готовымъ быти (б. м. и., 1498 *BD* II, 414).

2. *(доведений до повного порядку)* готовий (1): а хтобы мєл того имѣнѦ под кн⟨є⟩гинєю искати... ино кн⟨є⟩г⟨и⟩ни єє милости нєнадобє ничого с тыми мовити, нижли я маю зо всими тыми о отчизнє своєй мовити и оправовати єи, кн⟨є⟩г⟨и⟩ни єє милости толко готового смотрєти (Луцьк, 1494 *AS* I, 101).

3. *(тільки у множині) (у знач. іменника або у сполуч. в назвою грошових одиниць)* готівка, готові гроші (3): и да(л) ємоу гєргє... тоє сєло вы(ш)писанноє... паноу кости пръкалабоу за єго питомы товаръ за осємъ со(т) зла(т) готовы(х) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); а от тых коуниц боудєт ли намь надоби, а мы коупим за готовы. а останок слободно имь вывєзти (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито *(в ориг.* знамєнимто.— *Прим. вид.)*... ожє прїидошѦ прѦд нами... слоуга наш Татоул... и продал... єдно мѣсто от поустини... слоузѣ нашємоу Боди... за чєтири дєсѦт златы готовы (Дольний То , 1466 *BD* I, 113);

г о т о в ы и г р о ш и (3), г р о ш и г о т о в ы и (2) готівка, готові гроші: пакъ ли жона моя Маря пойдет замужъ, **нно** зять мой князь Михайло Василевич и сестра моя княгиня Маря... отложать за вся тая именя триста копъ гроший готовых широких, а тые именя, што есми ен записал, усѣ собѣ возмуть (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); а што бы наложилъ кнзь Семенъ на тыя имѣния... то быхмо ему имѣли тое усе отложити готовыми грошми (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102—103); запродал єсми имєнє своє на имѦ Торокановъ... кн⟨Ѧ⟩зю Михайлу... во осми дєсѦт копах готовых грошей широкой личбы чєской манєты (Острог, 1488 *AS* I, 88); г о т о в ы и п и н ѣ з и (26) готові гроші, готівка: Я панъ дѣтри(х) изъ бучѦ(ч)... вызнаваємъ... како пришє(д) андрѣіко сынъ гриньковъ прє(д) на(с)... єсть прє(д)лъ (!) сєло гринковцѣ пану Ѧнушєви кирьдѣєви за соро(к) ко(п) готовы(х) пѣнѦзѣи (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*); и ст(р)авы имъ слюбуємъ дати ихъ конємъ а у полыныє щкодъ готовыми пинѦзми заплатити имамы (Сучава, 1433—1443 *АРМ*); прото прїказоуємь абы зємлѦнинъ на(ш) нє игра(л) изъ жа(д)ны(м) такы(м) чюжозємьцо(м) косто(к) алюбо костарємь анї жа(д)ны(и) заклады ани на пороукы вышавши (!) готовы(и) пєнѦзи (XV ст. *BC* 27 зв.); И оутокмивщє и заплативщє господство ми оусє съ готовимн пинѣзми, єлико вышє пищємь (Сучава, 1488 *BD* I, 355).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **готовъ, гото(в)** (1392—1393 *РФВ* 171; XV ст. *BC* 34 зв.); *род. одн. с.* **готового** (1494 *AS* I, 101); *наз. мн.* **готовы** 2 (XV ст. *BC* 34 зв.; 1466 *BD* I, 113); **готови** 1 (1453 *Cost.* II, 675); **! готовъ** 1 (XV ст. *BC* 8 зв.); *род. мн.* **готовых, готовы(х)** (1420 *ПГАГ;* XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1449 *Cost.* II, 385; 1481 *AS* I, 77; 1488 *AS* I, 88); *дав. мн.* **готовымъ** (1498 *BD* II, 414); *знах. мн.* **готовы** 1 (1456 *Cost.* II, 791); **готовы(и)** 1 (XV ст. *BC* 27 зв.); **готовїи** 1 (1463 *BD* I, 74); **готовых** 1 (1460 *BD* II, 276); *ор. мн.* **готовими** 13 (1460 *BD* II, 275; 1463 *BD* I, 74; 1470 *BD* I, 150; 1476 *BD* I, 208; 1478 *BD* I, 219; 1479 *BD* I, 223; 1481 *BD* I, 248; 1482 *BD* I, 262; 1488 *BD* I, 355 і т. ін.); **готовыми** 6 (1433—1443 *АРМ;* 1456 *Cost.* II, 791; 1467 *Cost. S.* 69; 1471 *ДГСМПБ;* 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103; 1479 *Cost. S.* 98); **готовми** 2 (1472 *BD* I, 169; 1483 *Cost. S.* 121); **готови** 2 (1470 *BD* I, 150; 1481 *BD* I, 249).

Див. ще ***ГОТОВИЗНА.**

***ГОТОВЫИ** *див.* **ГОТОВЪ.**

ГОТОВѢИ *присл. в. ст.* (1) охочіше, радше: а такѣ жь того исного стєцка воєводу хотѦчи особною мл(с)тью оутѣшити абы намъ потомъ тымъ готовѣи и вѣрнѣи служилъ... тыи городы цєцунь а хмєловъ... даємы и дали єсмы єму на вѣки (Ланчиця, 1433 *P* 125).

ГОФМИСТРЪ *ч.* (1) (*стч.* hofmistr, *стп.* hofmistrz, *свн.* hovemeister) *(управляючий двору короля)* гофмейстер: а при томъ были свѣдци панъ спытокъ воєвода краковьски... панъ ликоза воєвода панъ гофмистръ кр҃щнъ (Краків, 1394 *P* 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гофмистръ** (1394 *P* 54).

***ГОЧМАНЄЩИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а пань костє логофє(т) даль ванчи и или за и(х) очиноу половина гочмънєщи (Сучава, 1442 *Cost.* II, 87).

ФОРМИ: *род.* **гочмънєщи** (1442 *Cost.* II, 87); *знах.* **гочманєщи** (1442 *Cost.* II, 88).

***ГОЧМАНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє и(х) правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы имъ... загорѣны вышє гочмана (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *род. одн.* **гочмана** (1429 *Cost.* I, 269).

***ГОЧМЪНЄЩИ** *див.* ***ГОЧМАНЄЩИ.**

***ГОЩА** *ж.* (2) *(назва містечка у Волинській землі)* Гоща: Бил нам чолом пан Богдан Сенкович Гостский и просил иасъ, абыхмо єму дозволили торгъ мѣти выймєни єго в Гощы (Вільна, 1495 *АЛРГ* 55).

ФОРМИ: *місц. одн.* **в Гощы** (1495 *АЛРГ* 55).

ГОѦН, ГОЯН, ГОЯНЪ, ГОѦНЪ, ГОѦНЬ *ч.* (70) *(особова назва, пор.* Нѣгоє): а на то є(ст)... вѣра пана гоѦна комиса (Сучава, 1448 *Cost.* II, 324); А при том марторїа

сам господства ми... Стєфан воєвода, и наши бояре: пан Влаикоул, пан Гоѧн дворник (Ясси, 1459 *BD* I, 32); А на то єст... в. п. Гояна паркалаба кєлиискаго (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 310).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гоѧн, Гоянъ, Гоян, Гоѧнъ, Гоѧнь, Гоѧ(н)** 19 (1456 *ЭСФ;* 1459 *BD* I, 32; 1462 *BD* I, 54; 1464 *BD* I, 84; 1466 *BD* I, 113, 115; 1467 *BD* I, 123; *Cost. S.* 69; 1469 *BD* I, 138; 1470 *BD* I, 141, 156 і т. ін.); *зам. род.* вѣра пана **гоѧнъ** 1 (1448 *Cost.* II, 353); *род. одн.* **Гояна, гоѧиа, гояиа, гоѧ(и)** 49 (1448 *Cost.* II, 324; 1452 *Cost.* II, 426; 1457 *BD* I, 4; 1459 *BD* I, 28; 1462 *BD* I, 62; 1464 *BD* I, 86; 1467 *BD* I, 117; 1468 *BD* I, 126; 1470 *BD* II, 310; *DIR«A»* 522 і т. ін.); **гоѧноу** 1 (1460 *DIR«A»* 515).

Див. ще **ГОЄ.**

ГРАБ *ч.* (3) граб: тамъ же есмо подле рики Згару конецъ (!) усыпаты велилы и на граби грань вытесаты (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); а хотарь... на копаноую могилоу о(т)толѣ... на єди(н) хра(б) знамєна(н) (Сучава, 1490 *ДГСХМ*); а хотар томоу сєло... простѣ къ дроугомоу лисоу, на краи лиса граб (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162).

ФОРМИ: *наз. одн.* **граб** (1492 *Cost. S.* 162); *знах. одн.* **хра(б)** (1490 *ДГСХМ*); *місц. одн.* **на граби** (1430 *ГВКЛ* 7).

ГРАБИТИ *дієсл. недок.* (4) (кого) накладати секвестр (на що), описувати майно (чиє): що бы наши рѣ(д)ци дила нє имали судити и(х) ло(д) (sic.— *Прим. вид.*), а ни грабити и(х) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288); а которыи бѫдєть соудомь осоужєнъ а любо виноватъ и зна(и)дє(н) абы такы(х) нє граблєно (XV ст. *BC* 17); а тако(ж) соу(д)ци о(т) со(ч)ви, или дворници... що би нє смѣли ба(н)товати ти(х) лю(ди)... ани граби(т) (Сучава, 1456 *ГПХМ*).

ФОРМИ: *інф.* **грабити** 2 (1447 *Cost.* II, 288; 1448 *DIR«A»* 491); **граби(т)** 1 (1456 *ГПХМ*); *баж.-ум. сп. пас.3 ос. одн. с.* **абы... граблєно** (XV ст. *BC* 17).

Див. ще ***ПОГРАБИТИ.**

ГРАБОВЄЦЄКИ *див.* **ГРАБОВЄЦЬКИИ.**

ГРАБОВЄЦКИИ *див.* **ГРАБОВЄЦЬКИИ.**

ГРАБОВЄЦКЫИ *див.* **ГРАБОВЄЦЬКИИ.**

***ГРАБОВЄЦЬ** *ч.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Грабовець: ѧ па(н) пт҃ръ влодковичь... свѣдчю... аже миха(л) грабовєцкии а па(н) пт҃рашь пиликовичь просили кролѧ о границю промєжи грабовцѧ а тисмѧнча(н)ъ (Галич, 1404 *P* 67—68).

ФОРМИ: *род. одн.* **грабовцѧ** (1404 *P* 68).

ГРАБОВЄЦЬКИИ, ГРАБОВЄЦКИИ, ГРАБОВЄЦКЫИ, ГРАБОВЄЦЄКИ, ГРАБОВЬЦКИИ *ч.* (5) *(особова назва):* а ти доконали и осоудили па(н) хр(с)чєнъ мартиновскы... па(н) мнхалко грабовєцкыи (Галич, 1401 *P* 66); а тому свѣдьци панъ миколаи спичникъ... панъ михаило грабовєцькии (Галич, 1424 *P* 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **грабовєцкии, грабовьцкии, грабовєцькии** 3 (1404 *P* 68; 1409 *P* 74; 1424 *P* 106); **грабовєцкыи** 1 (1401 *P* 66); **грабовєцєки** 1 (1418 *P* 89).

***ГРАБОВО** *с.* (3) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу и жєнѣ єго насти... єдно сєло иа грабовы(х) (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196); тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... оу грабови сєло гдє ста(н) снди(т) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *род. одн.* **грабо(в)** (1437 *Cost.* I, 541); *місц. одн.* **оу грабови** (1437 *Cost.* I. 541); *місц. мн.* **на грабовы(х)** (1427 *Cost.* I, 196).

ГРАБОВЦИ[1] *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стєфанъ воєво(д)... чииимъ знамєнито... ожє... даємъ и потвръждаємъ... тому прѣ(д)рє(ч)ниому монастирю... сєла... иа проутѣ иа имѧ грабовци и чюлєнєщи и бєрєсци (Сучава, 1443 *ДГСПМН*).

ФОРМИ: *наз.* **грабовци** (1443 *ДГСПМН*).

ГРАБОВЦИ[2] *мн.* (1) *(назва людей за місцем проживання):* тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣриою слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... єщє сєло оу иижнїи моятини гдє никита и сєло гдє грабовци сидѧ(т) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз.* **грабовци** (1437 *Cost.* I, 541).

ГРАБОВЬЦКИИ *див.* **ГРАБОВЄЦЬКИИ.**

***ГРАДА** *ж.* (2) *(особова назва, молд., слов.* градъ і Градомиръ): дал(а) Град(а) и своими оуноукы сєстр⟨и своєи Ч⟩єрни от вислоужєнїє отца их сєло на Чорном потоцѣ (Сучава, 1461 *BD* I, 45).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Град(а), ⟨Гра⟩да** (1461 *BD* I, 45).

***ГРАДИНА** *ж.* (1) (*болг., серб.* градина) сад, горо́д: и тако(ж) дали єсми єму макариєвоу кєлию, що є(ст) пониже нємєцкого моиастирѣ, да боудє(т) ємоу и єго градиною и съ въсѣмъ намѣстиємъ (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185).

ФОРМИ: *ор. одн.* **градиною** (1443 *Cost.* II, 185).

***ГРАДИНЪ** *прикм.* (1) ◇ Градино сєлищє (1) *(назва селища у Молдавському князівстві):* И мы видѣвши єго правовѣрноую слоужбоу до нас... дали єсми ємоу оу нашєи зємли... сєлищє Гал⟨ино⟩ и Градиио сєлищє (Болгари, 1441 *DBAc* 34—35).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **Градино** (1441 *DBAc* 35).

Пор. ***ГРАДА.**

***ГРАДИЩА** *ж.* (1) ◇ кръница Градищєи *див.* **КРЪНИЦА.**

ФОРМИ: *род. одн. молд.* **Градищєєн** (1487 *BD* I, 516).

***ГРАДИЩЄ** *с.* (2) пагорок: А хотарь Бълощєщим... до сєрєд добровоу... та от толѣ дилом долоу на коулми вишнїи градищи... та потокою долоу до коулми нижнїю градищи (Сучава, 1475 *BD* I, 206).

ФОРМИ: *род. мн.* **градищи** (1475 *BD* I, 206).

***ГРАДЪ** *ч.* (9) (*цсл.* градъ) **1.** *(укріплене місце з оборонними спорудами)* го́род, замок (3): а мито имаю(т) дати о(т) тару по Д҃ гроши, яко(ж) было староє право, дано и(м) о(т) наши(х) прє(д)ковє, и щтобы и(м) доброволно и слобо(д)но ходити по всєи зємли г(с)вами, и по градо(м) и по тръго(м) (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 759); а мыто нигдє да нє имаю(т) платити ни по тръго(м) ни по сєло(м) ии... на дунавѣ... ни на градо(в) о(т) портоу (Сучава, 1470 *DIR«A»* 523).

2. *(великий населений пункт, перев. на Магдебурзькому праві)* місто (6): сє язъ сомирєнын єп(с)пь олк(с)ѣи бг҃о(м) сп҃саємаго вєликого града лоу(ц)ка застали єсмо оу ст҃го сп҃са на красно(м) д҃ иконы кованы(х) (б. м. н., бл. 1429 *P* 114); А п҃са(н) в градє житомири (Житомир, 1433 *P* 127); иного соу(д)ца да нє имаєтъ развѣ г(сд)воми и къ нашємоу градоу къ сочавѣ (Сучава, 1437 *Cost.* I, 520); а (з)нати и(м) тимъ а(р)хима(н)дрито(м)... нашєго патрї-а(р)шєского благословенїѧ а вєлики(х) Господарєй Свои(х) владѣющи(х) вєлики(м) княжєнїє(м) роускимъ и кїєво(м) бг҃оспасаємымъ градо(м) онъ жє нарєчєтсѧ мати Градово(м) роускїє зємли, а нє инако (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **града** (бл. 1429 *P* 114); *дав. одн.* **градоу** (1437 *Cost.* I, 520); *ор. одн.* **градо(м)** (1481 *ГПМ*); *місц. одн.* **в градє** (1433 *P* 127); *род. мн. зам. місц.* на дунавѣ... ни на **градо(в)** о(т) портоу (1470 *DIR«A»* 523); *дав. мн.* **градом, градо(м)** 2 (1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 261); **градово(м)** 1 (1481 *ГПМ*); *знах. мн.* **грады** (1481 *ГПМ*).

Див. ще **ГОРОДЪ, *ГРОДЪ.**

ГРАМА[1] *ч., невідм.* (5) *(особова назва):* тот истиннїи нашѣ вєрнїи слоуга и боярин паи Оана Грама слоужил нам право и вєрно (Сучава, 1458 *BD* I, 18—19); а мы такождєрє и от иас єсмо дали и потвръдили слоугам нашим Станоу Грама и братїѧм єго... тоє прѧдрєчєноє сєло (Сучава, 1493 *CVD* 6).

***ГРАМА**[2] *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* били дани тоти н҃ цр҃кви ис попи о(т) дєда нашєго о(т)

алєксандра воєводи почє(н)ши о(т) соучавскои волости... к҃s ц҃рко(в) оу грами ис попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу грами** (1490 *DC* 147).

ГРАМАТИК *див.* **ГРАМАТИКЪ.**

! ГРАМАТИКА *див.* **ГРАМАТИКЪ.**

ГРАМАТИКУ *ч., невідм.* (1) (*цсл.* граматикъ, *гр.* γραμματικός) писар, дяк: писа(л)... граматику оу сочавѣ (Сучава, 1445 *Cost.* II, 231).

Див. ще **ГРАМАТИКЪ.**

ГРАМАТИКЪ, ГРАМАТИКЬ, ГРАМАТИК *ч.* (63) (*цсл.* граматикъ, *гр.* γραμματικός) писар, дяк: писа(л) михаилъ грамати(к) (б. м. н., 1422 *ДГОБ*); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже прїид(є прѧд нами...)... синъ Михаила оцела граматика и сестри єго...(и продали свою правою отнинсу...) отъ оурика оан михаила оцела граматика єдно селище (б. м. н., 1500 *SD* 7).

ФОРМИ: **граматикъ, граматик, граматнкь, грамати(к)** 46 (1422 *ДГОБ;* 1424 *Cost.* II, 956; 1429 *Cost.* I, 258; 1434 *Cost.* I, 395; 1439 *Cost.* II, 47; 1445 *DIR «A»* 483;1456 *Cost.* II, 568; 1470 *DIR«A»* 523; 1493 *BD* II, 4; *Cost. S.* 177 і т. ін.); **! грамати(т)** 1 (1434 *DIR«A»* 464); **! граматика** 1 (1443 *Cost.* II, 120); *род. одн.* **граматика** (1443 *Cost.* II, 120; 1490 *BD* I, 400; 1500 *SD* 7); *дав. одн.* **граматнку** (1424 *Cost.* I, 162; 1424—1425 *DBAc* 20; 1425 *Cost.* I, 169; 1428 *Cost.* I, 229; 1429 *Cost.* I, 267; 1434 *ДГСММ;* 1436 *DIR«A»* 469; *Cost.* I, 476; 1438 *Cost.* II, 27).

Див. ще **ГРАМАТИКУ.**

! ГРАМАТИТ *див.* **ГРАМАТИКЪ.**

ГРАМОТА *ж.* (42) (*цсл.* грамота, *гр. мн.* γράμματα) *(письмовий документ юридичного характеру)* грамота (36): И на то єсми далъ господину отцу владыце сию грамоту мою (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а вживаючи того дворища нє надобѣ ни воина ни ѦловицѢ платити... ни грамоты носити (Ѧазимир, п. 1349 *Р* 4); а писалъ грамоту писарь пана старостынъ дьякъ изъ болестрашичь (Перемншль, 1359 *Р* 10); а дана єсть грамота оу бохури (Бохур, 1377 *Р* 24); А писана грамота вь Львовѣ (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); а дана грамо(т) в молодечнѣ (Молодечно, 1388 *Р* 44); А хто сію грамоту мою порушитъ родителей моихъ... тому судитъ Богъ (Київ, 1398 *ДГПМ*); ино мы тую грамоту въ книгу Дьякови нашому упысаты велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); мы стєфанъ воєвода... чинимъ знамєиито... оже пришли прѣд нами мѣстичи илвовстїи и принесли грамотоу сѧтопочившаго отца моєго, алєксандра, воєводы, о мытах (Сучава, 1434 *Cost.* II, 667); и я свою печат приложил на твердость сеє моє(є) грамоты (Ѧобринь, 1454 *AS* III, 10);

(письмове повідомлення) лист, грамота (3): Z hramotami waszymi Michałko wasz pryiechał k nam (Липнишкн, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); На то єсмо грамоту нашу послали (б. м. н., 1484 *РИБ* 351);

грамота оутвєрѣжоная (1), оутвєрѣжоная грамота (1) підтвердна грамота: да и грамотоу твою оутверѣжоную на то далъ, што єго дочеры дерѣжати свой законъ грєческий и къ рымъскому закону єє нє нудити (б. м. н., 1499 *BD* II, 448); И ты, по своєй оутвєрѣжоной грамотє... ємy ни въ чомъ нє исправляєшь (б. м. н., 1499 *BD* II, 448); доконѣчальная грамота (1) *див.* ***ДОКОНЪЧАЛЬНЫИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **грамота, грамо(т)** (1361 *AGZ* 6; 1370 *Р* 18; 1377 *Р* 24; 1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1388 *Р* 41, 44; 1391 *Р* 45; 1422 *Р* 98); *род. одн.* **грамоты** (п. 1349 *Р* 4; 1454 *AS* III, 9, 10); *дав. одн.* **грамотє** 1 (1454 *AS* III, 10); **грамо(т)** 1 (1388 *Р* 42); *знах. одн.* **грамоту, грамотоу** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1359 *Р* 10; 1377 *Р* 24; 1390 *Р* 176; 1398 *ДГПМ*; 1429 *Р* 112; 1430 *ГВКЛ* 7; 1434 *Cost.* II, 667; 1484 *РИБ* 351; 1499 *BD* II, 448 і т. ін.); *ор. одн.* **грамотою** 3 (п. 1341 *Р* 2; 1429 *Р* 112; 1454 *AS* III, 9); **! грамою** 1 (1427 *Р* 109); *місц. одн.* **на (по) грамотє** 2 (1387 *СП* № 12; 1499 *BD* II, 448); **грамотѣ** 1 (1352 *Р* 7); *знах. мн.* **грамоты** (XV ст. *BC* 15 зв.); *ор. мн.* **hramotami** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); *місц. мн.* **въ грамотахъ** (1499 *BD* II, 448).

***ГРАМОТНЫИ** *прикм.* (1) що має силу грамоти: и тоую ста(в)ропигїю мн(с)тырю пєчє(р)ско(м) с предѣлами єго ствє(р)жаємъ и (з)моцняє(м) на вѣчные часы по(д)лоугъ листоу и характїи (!) писме(н)ныи грамотноє (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **грамотноє** (1481 *ГПМ*).

! ГРАМОЮ ‹ГРАМОТОЮ› (1): а на то дворищє запсали єсмо єму сею нашєю грамою (!) пѦтьдєсѦть гривєнъ подольскими полугрошки (Острог, 1427 *Р* 109).

Див. **ГРАМОТА.**

***ГРАН** *див.* **ГРАНЬ.**

ГРАНИЦА *див.* **ГРАНИЦѦ.**

***ГРАНИЦЯ** *див.* **ГРАНИЦѦ.**

ГРАНИЦѦ, ГРАНИЦА, ГРАНІЦА *ж.* (138) *(природна або умовна лінія, що відмежовує одне володіння від іншого)* границя, межа (120): я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ єсми и далъ село свое Рожысче... почонъ отъ Песчаиъки бродку, одъ граници Сениковъ... до Любецкого мосту (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); тогды мы... дали єсмо и потвєрдили єсмо... ворховичѣ сєло, щто (!) в тых дѣдин, оу граничях (Судомир, 1361 *AGZ* 6); А ко млину границѦ горѣ смотричємъ до мосту (Смотрич, 1375 *Р* 20); А дали єсми имь та села... со всѣми доходи, яко извѣка к тимь селомь у ихь границях прислушают (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); а тако вѣдка продалъ єсть... со всѣми оужитки што му прислуша (!) оу бышкувъскуи граници (Перемишль, 1391 *Р* 45); тамъ же противъ той долыны, в рици Згару... для вечистого знаку паль забыты казалы есмо и тую граньщю скончылы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9); А зятю моему и дочцѣ моей... не надобе через тот обруб и границу з Лопавщъ у мою землю Хренницъкую уступати и переходити николи (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); а Клиноватой ниве границу положилъ есми уверхъ подлѣ малое долины (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); y zemlam tych folwarkow hranycia mne iest z burmystrom mista Beresteyskaho... z folwarki ieho (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

(природна або умовна лінія, що відокремлює одну державу від іншої) границя, кордон (18): такжє хочю о(т)ступи(т) нашему г(с)дрю... тоѣ зємли шепин(с)коѣ и тыхъ городовъ, што суть в нєи, по старую границю (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); и єщє єсми дали... михаилу логофет(у)... єдино мѣсто о(т) пустини близко граници лѣ(д)цкои (Сучава, 1445 *Cost.* II, 218—219); маєть онъ съ тыми єго послы єхати черезъ нашо панъство до границы московъское и зася отъ границы московъское тоюжъ дорогою до волоское границы (Вільна, 1498 *BD* II, 412); нашим старо(ст)ам и врѣдни(ком) граничним ‹...изєх)ати сѣ на границах (Сучава, 1499 *BD* II, 443).

ФОРМИ: *наз. одн.* **граница, граніца** 4 (1475 *AS* I, 71; XV ст. *BC* 10 зв.; 1494 *BD* II, 389); **границѦ, hranycia** 3 (1375 *Р* 20; 1424 *Р* 99; 1500 *ДПЖН*); **hranicza** 1 (1413 *GL* 48); *род. одн.* **граници, граніци** 10 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 140! *Р* 65; 1440 *Р* 142; 1445 *Cost.* II, 219; 1449 *Cost.* II, 746; 1453 *Cost.* II, 766; XV ст. *BC* 38 зв.; *СЯ* 42; 1475 *AS* I, 71); **границы** 7 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1498 *BD* II, 412); **границѣ** 2 (1411 *Р* 79; 1430 *Р* 116); *дав. одн.* **границы** (1488 *AS* I, 242); *знах. одн.* **границю, граиыцю, граніцю** 37 (1400 *Cost.* II, 619; 1404 *Р* 68; 1413 *Р* 83; 1421 *Р* 95, 96; 1430 *ГВКЛ* 9; 1440 *Р* 142; 1455 *Cost.* II, 774; 1478 *AS* I, 76; XV ст. *BC* 37; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **границу** 8 (1464 *AS* I, 57; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1498 *BD* II, 412; 1499 *АЛРГ* 94); *ор. одн.* **границею** (1433 *Р* 125); *місц. одн.* **на (во, оу, по) граници** (1391 *Р* 45; 1401 *Р* 66; 1411 *Cost.* II, 638; 1430 *Р* 116; 1446 *Cost.* II, 238; 1452 *Cost.* II, 422; 1455 *Cost.* II, 540; 1456 *Cost.* II, 577; 1457 *Cost.* II, 810; 1475 *AS* I, 71; 1478 *AS* I, 76); *наз. мн.* **границѣ** 1 (1433 *Р* 125); **hraniczi** 1 (1413 *GL* 48);

род. мн. **границь** (1413 *Р* 83, 84; 1421 *Р* 96); *дав. мн.* **границамъ, границам** (1492—1493 *ПВФЧ;* 1499 *BD* II, 424); *знах. мн.* **границы** 2 (1495 *ВМЗД*); **граныци** 1 (1430 *ГВКЛ* 9); *ор. мн.* **границѧми, границями** 9 (1361 *AGZ* 6; 1377 *Р* 24; 1378 *Р* 26; 1399 *Р* 59; 1400 *Р* 61; 1407 *Р* 72; 1414 *Р* 85; 1421 *Р* 94); **границами** 7 (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1409 *Р* 74; 1411 *Р* 77; 1418 *Р* 89; XV ст. *СЯ* 42 зв.; 1445 *Р* 148); **hraniczamy** 1 (1395 *GL* 166); *місц. мн.* **у (во, вь, о, въ, на) границахъ, границах, граиїца(х)** 20 (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1421 *Р* 96; 1433 *Р* 124; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1466 *AS* I, 62; 1478 *AS* III, 17; 1489 *РИБ* 433; 1490 *Пам.;* 1498 *ГВКОО*; 1499 *AS* I, 118; *BD* II, 443 і т. ін.); **у (увъ) границяхъ, границях** 2 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1451 *АкЮЗР* II, 106); **оу граничях** 1 (1361 *AGZ* 6).

***ГРАНИЧИТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) встановлювати границі, межі (чого): Коли мѣи оу дѣтєи оумрє(т) опѣка(л)нікъ н(х) нє можєть дѣди(ч)ства прода(т) ани граничи(т) доколѣ дѣти прїидоуть лѣ(т) до розоумоу (XV ст. *ВС* 35).

ФОРМИ: *інф.* **граничи(т)** (XV ст. *ВС* 35).

Див. ще ***ОГРАНИЧИТИ.**

***ГРАНИЧНЫЙ** *прикм.* (4) пограничний, прикордонний (2): А далє(и) казалъ єго мл(с)ть твоє(и) мл(с)ти повєдити ижъ о(т)чыиє єго мл(с)ти зємля(м) граничънымъ... великии крывды и втиски дєіоться отъ твоєє мл(с)ти зємли (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*); А коли бы сѧ пригодили которїи кривди людем... прїатєлѣ наше(го Але)ксандра... нашим старо(ст)ам и врѣдни(ком) граничним (обославши сѧ съ обоу сторон изех)ати сѣ на границах, и прав(о)... (ч)и(ни)ти... (бєс отволоки) (Сучава, 1499 *BD* II, 443); листъ граничныи (2) *див.* **ЛИСТЪ** I.

ФОРМИ: *дав. мн.* **граничънымъ** 1 (1492—1493 *ПВФЧ*); **граничним** 1 (1499 *BD* II, 443); *знах. мн. ч.* **граиичныи, граиїчныи** (1413 *Р* 83; 1421 *Р* 95).

Див. ще ***ПОГРАНИЧЪНЫЙ.**

***ГРАНИЧЪНЫЙ** *див.* ***ГРАНИЧНЫЙ.**

***ГРАНИЧЯ** *див.* **ГРАНИЦѦ.**

ГРАНІЦА *див.* **ГРАНИЦѦ.**

***ГРАНЇЧНЫЙ** *див.* ***ГРАНИЧНЫЙ.**

***ГРАНЫЦЯ** *див.* **ГРАНИЦѦ.**

ГРАНЬ *ж.* (26) **1.** *(природна або умовна лінія, що відмежовує одне володіння від іншого)* границя, межа (15): по половине зъ Любчемъ грань, куды речъка идетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2); Мы, Свыдрыгайло, Великій Князь, чинымо знаменито... ижъ... покладалъ передъ намы лыстъ господара єго мылости, Велнкого Князя Швыдрыгайла, которымъ пышетъ, абысмо крывду его зъ земяны Браславскими и бояры Хмелныцкнмы разсудылы, и грани около маетностей его учинылы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); и то есми привернулъ к той ниве Клиноватой и грань той ниве положилъ есмн с Совєйскою землею (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); на первей повел нас пан Янчинский по своимъ гранямъ долиною, што от Блаженика идет подле реки (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

2. *(вирізаний на дереві межовий знак)* зарубина, зарубка, карб (11): тамъ же есмо подле рики Згару конецъ (!) усыпаты велилы и на граби грань вытесаты (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); и я есми того половицу отехал и грань перъвую есми зарубал в дубѣ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119—120).

ФОРМИ: *наз. одн.* **грань** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2); *род. одн.* **грани** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2; 1492 *AS* III, 23; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *знах. одн.* **грань** 6 (1430 *ГВКЛ* 7, 8; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); **гран** 1 (1478 *AS* III, 17); *місц. одн.* **въ грани** (1445 *АкЮЗР* I, 17); *дав. мн.* **гранямъ, граням** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *знах. мн.* **грани** 8 (1430 *ГВКЛ* 7, 8; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); **кграни** 1 (1478 *AS* III, 17); *місц. мн.* **въ гранѣхъ** 1 (1445 *АкЮЗР* I, 17); **оу граиєх** 1 (1492 *AS* III, 23).

ГРАСОУЛЬ *ч.* (1) *(особова назва, молд.* грас «жирний»): мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє тоть истїныи слоуга наш Костє Грасоуль... слоужил нам право и вѣрно (Сучава, 1487 *BD* I, 295).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Грасоуль** (1487 *BD* I, 295).

ГРАШЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали и потвръдили єсми ємоу отниноу єго, сєла, на имѣ... грашїи и моишещи (Сучава, 1455 *Cost.* II, 553).

ФОРМИ: *наз.* **грашїи** (1455 *Cost.* II, 553).

***ГРЄБЛЯ** *ж.* (4) гребля (3): а покоул оусхочєт кн(А)зь Семєнъ тои гребли дєржати высоко, тоє єсть оу єго воли (б. м. н., 1475 *AS* I, 71); едучи от Бовбол к Блаженику... по левои руце подле самой дороги тот дуб стоит, и оттоль через гребли конецъ пропаханых нив (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120);

гребля балицова (1) *(назва греблі у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы.... дали єсми ємоу... єдно мѣсто о(т) поустыни на баши ниже гребльı балицовы (Сучава, 1434 *DIR«A»* 463).

ФОРМИ: *род. одн.* **гребльı** 1 (1434 *DIR«A»* 463); **гребли** 1 (1475 *AS* I, 71); *знах. одн.* **гребліо** (1488 *AS* I, 242); *знах. мн.* **гребли** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

Див. ще ***ГРОБЛѦ.**

***ГРЄВОУЛЪ** *див.* ***ГРЄОУЛЪ.**

***ГРЄЖАНЪСКИЙ** *прикм.* (1): Павє(л) зємлю дє(р)жить глазо(в)щиноу... грєжанъски(и) Ѳєдько да(л) єму на полоукопьи (!) онъ тоє даєть (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **грєжанъски(и)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

Пор. **ГРЄЖАНЫ.**

ГРЄЖАНЫ *мн.* (5) *(назва села у Київській землі):* Къ грєжаномъ приселокъ Солодыре(в)ци а в томъ сєлє дє(и) оди(и) слоуга а три данъники (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *наз.* **Грєжаны** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93); *дав.* **грєжаномъ** 2 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); **грєжоиомъ** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); **крєжаномъ** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

***ГРЄЖОНЫ** *див.* **ГРЄЖАНЫ.**

ГРЄКОВЄ, ГРИКОВЄ *мн.* (10) *(назва села на Буковині)* Грекове: Тѣмъ ми видѣвшы єго правоую и виръноую слоужбоу д(о) иас... дали и потверъдили єсми ємоу... сєла... на имѣ... гдє бил дворъ Доумы Чорънного, и повишє гдє били Грєковє Чорънного Доумы (Сучава, 1462 *BD* I, 64—65); и дали они господствоу ми свою правоу отниноу и выкоупленїю, єдино сєло на имѣ Грєковє на Сиретѣ, подли Сєретского тръга (Сучава, 1488 *BD* I, 347); Сє азь... Іо Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали и потвръдили єсми томоу сѵАтомоу нашємоу монастироу от Поутноu... оуси цръкви... на имѣ... S̃ цръков оу Греч (!) с попом (Сучава, 1490 *BD* I, 419).

ФОРМИ: *наз.* **Гриковє** 2 (1464 *BD* I, 83, 84); **Грєковє** 2 (1462 *BD* I, 65; 1488 *BD* I, 347); *род.* **! Греч** (1490 *BD* I, 419); *дав.* **Грєком** (1488 *BD* I, 348); *знах.* **Грєковє** (1465 *GL* 176; 1488 *BD* I, 347, 348).

ГРЄОУЛОВ *прикм.* (1): мы Стєфанъ воєвода... чиним знамєнито... ожє тот истинныи слоуга наш пань Кандрѣ, сынъ Грєоулов, слоужил нам право и вѣрно (Васлуй, 1465 *BD* I, 87—88).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Грєоулов** (1465 *BD* I, 88).

Пор. ***ГРЄОУЛЪ.**

***ГРЄОУЛЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* а па то єстъ... вѣра пана миклѣ грєоула и вѣра пана бълоша чашника (Коломия, 1448 *Cost.* II, 306).

ФОРМИ: *род. одн.* **грєоула** 1 (1448 *Cost.* II, 306); **грєвоула** 1 (1448 *Cost.* II, 300).

***ГРЄЦКЇИ** *див.* ***ГРЄЦКЫИ.**

ГРЕЦКО *див.* **ГРИЦКО.**

***ГРЄЦКЫ** *див.* ***ГРЄЦКЫИ.**

***ГРЄЦКЫИ** *прикм.* (4) ◇ грєцкыи квасъ (4) гатунок грецького вина: а коли имуть купити татарскыи товаръ, у сочавѣ, или шолкъ, или перецъ... или темьѧнъ, или грєцкыи квасъ, отъ гривну, у сочавѣ, по три гроши

(Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); А коли имоут коупити татарскыи товаръ или заморскыи оу Сочавѣ: или шолкоу, и пєрєць, и камхи... или грєцкы кфас... а они абы платили от гривноу три гроши мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **грєцкы** 2 (1434 *Cost.* II, 668; 1460 *BD* II, 273); **грєцкыи** 1 (1408 *Cost.* II, 630); **грєцкїи** 1 (1456 *Cost.* II, 788).

***ГРЄЧЄСКИЙ** *прикм.* (5) ◇ г р є ч є с к и й з а к о н ъ (4), з а к о н ъ г р є ч є с к и й (1) православне віросповідання: а о дочєръ єго твои пановє изъ єго бояры оуговорыли, какъ єго дочєры быти и грєчєский законъ дєръжати; да и грамотоу твою оутвєръжоную на то далъ, што єго дочєры дєръжати своє законъ грєчєский, и къ рымъскому закону єє нє нудити (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **грєчєского** (1499 *BD* II, 448); *знах. одн. ч.* **грєчєский** (1499 *BD* II, 448).

! ГРЄЧ ⟨ГРЄКЪ⟩ *див.* **ГРЄКОВЄ.**

ГРИБ *ч.* (1) *(особова назва):* А сє я пан Гриб Ивєшєнєвич сознаваю и записываю сим моим листомъ каждому доброму кому потрєб будєт того листа видєти алибо чтучи єго слышати (Острог, 1488 *AS* I, 88).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гриб** (1488 *AS* I, 88).

ГРИБОВИЦА *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Грибовиця: Я, Война, пана Немиринъ сынъ ... записую матце своей пане Анне Немириной: Мстишин... Грибовица (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Грибовица** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

***ГРИБОВИЧЬ** ⟨?⟩*ж.* (2) *(назва джерела у Львівській землі):* о(т) оустьѧ тєплицѣ грибови(ч) попєрє(к) рѣки свѣчѣ и попєрє(к) полѧ къ чорному лѣсоу (Зудечів, 1413 *P* 83).

ФОРМИ: *род. одн.* **грибови(ч)** (1413 *P* 83); *дав. одн.* **грибови(ч)** (1413 *P* 83).

***ГРИВЄНЬКА** *ж.* (1) підвісок до ікони: застали єсмо оу ст҃го сп҃са на красно(м) Д҃ иконы кованы(х) а Г҃ иконы з вѣньци В҃ гривєньцє золоты(х) (б. м. н., бл. 1429 *P* 114).

ФОРМИ: *знах. дв.* **гривєньцє** (бл. 1429 *P* 114).

ГРИВНА, ГРИВЪНА *ж.* (168) **1.** *(грошова одиниця)* гривия (159): а купилъ панъ пєтрашь за сорокъ гривєнъ (Перемишль, 1359 *P* 10); А сє ѧ панъ бєнко... свѣдчю... ижє пришєдъ пєрєдъ иасъ панъ гєрвасъ и вѣновалъ и оправилъ своюи жєнѣ варварѣ сто гривєнъ на своюмъ сєлѣ на толъмачи (Коломия, 1398 *P* 57); а на то дворище запсали єсмо єму сєю нашєю грамою (!) пѧтьдєсѧть гривєиъ подольскими полугрошки (Острог, 1427 *P* 109); а кто би сє знашо(л) ловити рибоу или роубати лисъ оу и(х) хотарю, бєз и(х) воли, на то(м) глоба В҃І гривни (Сучава, 1456 *ГПХМ*); а жонѣ Борисовой присудили есмо венецъ шляхецкій тридцать гривенъ (Вільна, 1495 *РИБ* 621);

г р и в н а л ѧ д ъ ц к а я (3) польська гривня: взѧлъ оу мєнє клєпачь Й҃І гривєнъ лѧцкихъ (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); мы ильѧшь воєвода... записуємъсѧ тымъ п҃ношѧмъ... єжь имаємъ и слюбуємъ имъ жолъдъ платити на каждыи мѣсѧць по є҃ гривєнъ лѧдьскихъ на копьє (Сучава, 1433—1443 *АРМ*); г р ы в н а п о д о л ь с к а я (1) подільська гривня: и тую границю скончылы, и, штобы ее никто не иарушилъ, заруку на Господара его мылосты чотыриста грывенъ Подольскихъ (sic.— *Прим. вид.*) заложилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9); г р ы в н а п о л с к а я (1) польська гривня: заплативъ имъ тыи пѣнѧ(з) пѧ(т) сотъ гривєнъ полки(х) (!)... всєи волости залѣскоѣ дєржѧниє вѣчноє ... коро(л) влодиславу... присудили єсмы (Медика, 1404 *P* 70); г р и в н а р у с к а я (1) *(назва грошової одиниці в староукраїнських землях)* руська гривня: а коли б҃ъ дасть стану митрополитомъ я за то слюбоую и хочю дати... моєму милому г҃дрю королю двѣ стѣ гривєнъ рускихъ а тридцѧть кониі бєзъ хитрости (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*).

2. *(одиниця ваги)* гривия (1): тое сребро зваживъ и ... важило по тре(т)и гривны сребра (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179);

г р и в н а в ѣ с н а я (2) вагова гривня, гривня на вагу: А питъ могоричь оу аньдръка оу дому лысого за двѣ гривиѣ вѣснии мєду за гривну а пива за гривну (Перемишль, 1366 *P* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гривна, гривъиа** (XV ст. *ВС* 29 зв., 37 зв.); *род. одн.* **гривны** 43 (1386 *P* 31; 1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 670; 1435 *Cost.* II, 676; 1456 *Cost.* II, 788; XV ст. *ВОРСР* 179; *ВС* 23 зв.; 1460 *BD* II, 273; *DIR«A»* 515 і т. ін.); **грывны** 2 (1460 *BD* II, 274, 275); *знах. одн.* **гривиу, гривъноу** 7 (1366 *P* 12; 1368 *P* 16; XV ст. *ВС* 37; 1433—1443 *АРМ*); *зам. род.* отъ сукна, отъ **гривиу** 37 (1408 *Cost.* II, 630, 631, 632, 633; 1434 *Cost.* II, 668, 669, 670; 1460 *BD* II, 273, 275, 276); *наз. мн.* **гривни** (1456 *ГПХМ*); *род. мн.* **гривєнъ, гривєи, гривє(н), гривєнь, грівє(н)** 56 (1359 *P* 10; 1366 *P* 12; 1386—1418 *P* 35; 1388 *ZPL* 106; 1398 *ЗЛЕІК; P* 57; 1404 *P* 70; 1424 *P* 106; 1427 *P* 109; 1458 *BD* I, 8; 1494 *РИБ* 561; 1495 *РИБ* 621 і т. ін.); **грывенъ** 1 (1430 *ГВКЛ* 9); **гривинъ** 1 (XV ст. *ВС* 30); **! гнївєнъ** 1 (XV ст. *СЯ* 43); *знах. мн.* **гривны, гривъны, грівны** 13 (1386—1418 *P* 35; 1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 669; 1435 *P* 134; 1456 *Cost.* II, 789; XV ст. *ВС* 24, 31, 33 зв., 34, 36 зв., 37, 39; 1460 *BD* II, 274); **гривни** 1 (1460 *BD* II, 274); *місц. мн.* **въ гривиахъ** (1494 *РИБ* 560); *знах. дв.* **гривнѣ** (1366 *P* 12; 1386—1418 *P* 35).

! ГРИВНОУ ⟨РАНОУ⟩ (1): Абы оусїльнїкомь смєлость о(т)нѧта оуставлѧємь колї шлѧ(х)та шлѧ(х)тїча забьє(т) за головоу шєстьдєсѧ(т) гривєнъ за жьны (!) члонокъ оутѧтыи три(д)ца(т) гривєиъ за простоую гривиоу (!) Й҃ гривєнъ (XV ст *ВС* 24 зв.).

Див. **РАНА.**

ГРИВЪНА *див.* **ГРИВНА.**

***ГРИГОРЕВИЧЪ** *див.* **ГРИГОРЬЄВИЧ.**

***ГРИГОРЄВЪ** *прикм.* (1): а сє я паиъ миханло иваиовичь заставилъ своє сєло чєрєпынє григорєву с҃ну дв҃дьского осташкови (Львів, 1386 *P* 31).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **григорєву** (1386 *P* 31).

Пор. **ГРИГОРЪ.**

ГРИГОРЄИ *ч.* (7) (*особова назва, цсл.* Григории, *гр.* Γρηγόριος) Григорій: Билъ намъ чоломъ писарь нашъ... панъ Григорей Исаевичъ Громыка, о тымъ, што перво сего дали есьмо ему мѣстце городское... на будованье двора его въ мѣстѣ Виленскомъ (Любліи, 1410 *АкВАК* XI, 5); а па(н) григорєи стрєчєнови(ч) имаєть, служити с того имѣнья копьє(м) игдѣ будєть на(м) потрєбно (Острог, 1437 *P* 136); При томъ былъ марш(алокъ) дворн(ый)... панъ Григорей Остыковичъ (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); А при томъ были... воєвода троцкий маръшалок зємъский пан Ян Юрьєвич, маршалок дворный... паи Григорєй Станкович Остиковича (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

ФОРМИ: *наз. одн.* **григорєи, Григорей, Григорє(и)** (1410 *АкВАК* XI, 5; 1437 *P* 136; 1489 *AS* I, 89; 1495 *АЛМ* 85; *ВМБС;* 1499 *AS* I, 118); *род. одн.* **григорья** (1437 *P* 136).

Див. ще **ГРИГОРИИ, ГРИГОРЇЄ, ГРИГОРЪ.**

ГРИГОРИЄ *див.* **ГРИГОРЇЄ.**

ГРИГОРИИ, ГРИГОРІЙ *ч.* (3) (*особова назва, гр.* Γρηγόριος) Григорій: Мы кнѧ(з) дв҃дъ дмитриєви(ч) кнѧ(з) русанъ плакси(ч)... григории да ива(н) нєсвизьскии ... тым то листомъ чинимы знамєни(т)... како... мы имєнємъ и моча вши(х) зємлѧнъ єго ... ислюбуємы за нєго (Лучиця, 1388 *P* 38—39); фролъ, лаворъ... елисѣи пророк, святыи григории чюдотворец по тои сторонѣ все чюдотворци (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112); При томъ были: во(евода) Вил(енскій) панъ Мих(аило) Рад(ивиловичъ)... мар(шалокъ) двор(ный) нам(ѣстникъ) Они(кштенскій) панъ Гр(игорій) Ос(тиковичъ) (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **григории, Гр(игорій)** (1388 *Р* 38; XIV—XV ст. *ОБРН* 112; 1494 *АЛМ* 54).

Див. ще **ГРИГОРЄИ, ГРИГОРЇЄ, ГРИГОРЪ.**

ГРИГОРЇЄ, ГРИГОРИЄ *ч., невідм.* (4) (*особова назва, цсл.* Григории, *гр.* Γρηγόριος) Григорій: На которого соимоу кончанїе... наоучтАвѣшїи оу бозА отєць кнѣзь Григориє... и також вєлєможны пановє... соуть сосланы (під Хотином, 1467 *BD* II, 297); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиимь... оже прїидоша прѣд нами... молебникь нашь кир попь Григорїе... и съ вѣсѣми яжє о христѣ братїами... и измѣнили съ господство мы правоую монастирскоую отчиноу (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

Див. ще **ГРИГОРЄИ, ГРИГОРИИ, ГРИГОРЪ.**

ГРИГОРІЙ *див.* **ГРИГОРИИ.**

ГРИГОРОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... сєла оу нашєи зємли на имА хєнцовци... и григоровци (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *наз.* **григоровци** (1431 *Cost.* I, 317).

ГРИГОРЪ, ГРИГОРЬ, ГЛИГОРЪ, ГЛИГОР *ч.* (22) (*особова назва, гр.* Γρηγόριος) Григорій, Григор: о(т) мѣстичовъ короткии павелъ григорь павелъ писарь панъ вахно танча алхатаръ (Львів, 1368 *Р* 16); мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ажє єсмо умолвнли ис пре(д)речеными паны... которыиже сА иснимали с нами, оу сєрєтА, на имѣ, панъ янъ с чижєва ... панъ григоръ стромило (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729); А на твердо (!) того моєго листоу просил єсми кнАзА Семѣна Богдаиовича (!) Одинцевича... а кнАзА ГригорА Ивановича Багриновского, абы Их Милость печати свои приложили к семоу моємоу листоу (Друцьк, 1492 *AS* III, 24); Наместнику вруцькому князю Григорю Глинъскому и инымъ наместникомъ нашимь, хто потомъ будеть отъ нас Вручей держати (Мереч, 1496 *АЛРГ* 71); и оуставши слуга на(ш), глигоръ, и съ своєю жєною... и заплатили и(м) оуси тоти вишєписа(и)ни(х) пинѣзи (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Григорь, григорь, григоръ** 6 (1368 *Р* 16; 1420 *ПГАА;* 1424 *Р* 104; 1445 *Cost.* II, 729; 1488 *BD* I, 354); **Глигор, глигоръ** 2 (1495 *BD* II, 53; 1500 *Cost. S.* 234); *скл. н.* **Гр.** 6 (1496 *АЛРГ* 69, 71; *ВМКФС;* 1497 *ПКИП;* 1499 *ВФ; ГОКІР*); *род. одн.* **григо(р)А** (1495 *ВМБС*); *дав. одн.* **Глигороу, глигору** 3 (1495 *BD* II, 53; 1500 *Cost. S.* 234); **глигорови** 1 (1500 *Cost. S.* 234); **григорєви** 1 (1386 *Р* 31); **Григорю** 1 (1496 *АЛРГ* 71); *знах. одн.* **ГригорА** (1492 *AS* III, 24).

Див. ще **ГРИГОРЄИ, ГРИГОРИИ, ГРИГОРЇЄ.**

ГРИГОРЪЄВИЧЪ *див.* **ГРИГОРЬЄВИЧ.**

ГРИГОРЬ *див.* **ГРИГОРЪ.**

ГРИГОРЬЄВИЧ, ГРИГОРЪЄВИЧЪ *ч.* (3) *(особова назва):* Мы, князь Алексаиъдро Володимеровичъ дали есмо бояромъ нашимъ, Григоревичом Ивашку а брату его Петру на имя Тачанчу селищо (Київ, 1451 *ЗНТШ* XI, 10); жалова(л) намъ писаръ нашъ намєстьникъ Стоклишъски(и) Ѳедько григоръєвичъ на воєводича троцкого... штожъ о(н) встоупається въ єго ловы любєцькии за нємъно(м) (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Григорьєвич** 1 (1482 *AS* I, 80); **григоръєвичъ** 1 (1499 *ВФ*); *дав. мн.* **Григоревичом** (1451 *ЗНТШ* XI, 10).

HRYDKO *ч.* (3) *(особова назва):* Поручили(с) кнА(з) велико(м) скирьгаилу за гридка за констАнтинови(ч)... первыи поручни(к) кнА(з) мнхаило євиутєви(ч) киА(з) василии михаилови(ч) (б. м. н., бл. 1392 *Р* 46); Bili nam czołom tyie Uryczane, na imia; Hrydko a Daniło Starczyczy i prosili u nas zemli (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Hrydko** (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); *дав. одн.* **Hrydku** (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); *знах. одн.* **гридка** (бл. 1392 *Р* 46).

***ГРИДКОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы кизь михаило олєксан(д)ровичь произволи (!) єсмо боАриноу нашємоу... коупити дворєць ивашка гри(д)ковича (Копиль, 1456—1481 *Р* 164).

ФОРМИ: *род. одн.* **гри(д)ковича** (1456—1481 *Р* 164).

ГРИЖАТИ *дієсл. недок.* (1) (*болг.* грижа се) (за що) дбати, турбуватися, піклуватися (про що): и такождєрє варє кто боудє(т) игоуме(н) оу то(м) прАдрєчєнно(м) монастирю и єлико бЖде(т) братєи а они имаю(т) грижати за спасєниє доуши господства ми (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365).

ФОРМИ: *інф.* **грижати** (1448 *Cost.* II, 365).

Див. ще ***ГРИЖАТИ СѦ.**

***ГРИЖАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (*болг.* грижа се) (о що) дбати, турбуватися (про що): а кто боудє(т) игоуме(н) илї братиа оу томъ монастирю и нє имоут ⟨грижа⟩ти сА о спасєнїи нашємъ... а имъ да є(ст) сЖдиа богъ (Поляна, 1448 *Cost.* II, 366).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* **имоут ⟨грижа⟩ти сѦ** (1448 *Cost.* II, 366).

Див. ще **ГРИЖАТИ.**

ГРИЖЛИВЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... зиамєнито чиним... оже... дали и потвърдили єсмы им... два сєла на Бръладѣ на имѣ Мърчещїи и Грижливїи (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

ФОРМИ: *наз.* **Грижливїи** (1495 *BD* II, 249).

ГРИКОВЄ *див.* **ГРЄКОВЄ.**

***ГРИКОВИЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* а про то(ж) єи записываю иа свои(х) имѣньє(х)... гриковичє(х) три(сс)та (!) ко(п) широки(х) гро(ш)и чє(с)кои монѣты (б. м. н., п. 1450 *ПИ* № 9).

ФОРМИ: *місц.* **иа гриковичє(х)** (п. 1450 *ПИ* № 9).

***HRYMAYŁOWYCZ** *ч.* (1) *(особова назва):* Ja Fedko Januszkowicz... szto iesmy kupył ymineyco w namysnyka melnyckoho pana nemiry hrymayłowycza... y zemlam tych folwarkow hranycia mne iest z burmystrom Mista Beresteyskaho (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *род. одн.* **hrymayłowycza** (1500 *ДПЖН*).

ГРИМАЛО *ч.* (1) *(особова назва):* Мєжи которыми паими пань Миколаи Гримало, вижь господарА кролѣ єго милости, особно был съсланы, абы оусым сторонам била справєдливостъ, абы одно смотрыль (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гримало** (1467 *BD* II, 297).

ГРИНДЬ *ч., невідм.* (1) (*молд.* гринд) горб, пагорок, підгірок: тє(м) мыи (!) виде(в)шє єго правою слоу(ж)бо (!) до на(с)... дали и потвръдили єсмы емоу... єго о(т)нни (!) и сєла(м)... сь... єзѣро(м) лахо(м), сь гри(и)дь о(т) богата (Сучава, 1459 *Cost. S.* 21—22).

ГРИНЄВЪЦИ *мн.* (1) *(назва села у Київській землі)* Гринівці: къ чоудновоу жъ сє(л)цоу гринєвъци а в томъ сє(л)ци три члвки подымъщииоу дають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ФОРМИ: *наз.* **гринєвъци** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ГРИНКО, ХРИНКО *ч.* (37) (*особова назва, пор.* Григории) Гринько: А свѣдци на то гринко панъ староста подольскии смотрицкии воєвода рогозка прокопъ семєнко карабчѣєвьскии (Смотрич, 1375 *Р* 20); мы алєксаидрь воєвода... ис нашими землАиы... на имА, паиъ жюржь староста... панъ гринко... потвержАє(м)... господарєви нашєму... тотъ листъ (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); А при том были свєтки наша рада... пан Войдило, пан Гринко Сурвилович (Київ, 1437 *AS* I, 34); а при том был ки(А)зь Василєй Лукомский... а пан Гринко МоукосєА (Берестя, 1448 *AS* I, 44); А при тых моих умовеных речах... были панове люде добрые: пан Семашъко, паи Гринко Мукосѣевич (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); мы Стєфан воєвода... зиамєнито чиним... оже прїидоша прАд нами... слоуга наш Иваико Левич и братаничи єго Фєдора и Милка... и плємєиикь их Хриико от Лоуковицє и продали свою правоую отиииоу (Сучава, 1492 *BD* I, 509); а при ⟨томъ⟩ были: ключникъ луцкии Богдан Сєнкович Гоский... пан Гринко Козинский (Луцьк, 1494 *AS* I, 102).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гриико, гринко, гри(н)ко** 15 (1375 *Р* 20; 1404 *Р* 70; 1407 *Cost.* II, 628; 1421 *Cost.* I. 141; 1437 *AS* I, 34; 1448 *AS* I, 44; 1456 *Cost.* II. 583; 1465 *AS* I, 57; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1494 *AS* I, 102 і т. ін.); **Хринко, хри(н)ко** 2 (1456 *ЭСФ;* 1492 *BD* 1, 509); *род. одн.* **Гринка, гринка, гри(н)ка** 13 (1415 *Cost.* I, 122; 1420 *Cost.* I, 136; 1422 *ДГОБ;* 1423 *Cost.* I, 154; 1424 *Cost.* I, 162; 1424—1425 *DBAc* 19; 1425 *Cost.* I, 169; 1451 *AS* I, 44; 1475 *AS* I, 70; 1491 *AS* I, 94 і т. ін.); **хринка, хринъка** 3 (1414 *Cost.* I, 111; 1415 *Cost.* I, 116; 1419 *DIR«A»* 444); *дав. одн.* **гринку** (1437 *Р* 136); *ор. одн.* **гринко(м), гринько(м)** (1409 *Р* 74; 1437 *Р* 136).

Див. ще **ГРИНЬ, ГРИЦКО, ГРИЦЬ, ГРИШКО.**

ГРИНКОВИЧЪ, ХРИНКОВИЧ *ч.* (30) *(особова назва):* мы боАрє молдавскы... панъ богоушъ и братъ єго, панъ пашко, панъ бори(с) гринковичъ... знамєнито чиимъ... ижъ панъ нашъ, воєвода прєрє(ч)иныи, слюбилъ паиоу нашємоу мл(с)тивомоу... кролєви полскому (Сучава, 1434 *Cost.* II, 665—666); А на то вєликаА марториє... пан Яцко Хоудич, пан ‹И›вашко Хринкович (Ясси, 1476 *BD* I, 209); Самъ Александеръ... великий киязь литовский... чинимо ведати... приєждчалъ(и) (!) къ намъ зємяне наши зъ володимерского повету Васко и Ивашко Гринковичи Болобаны (Троки, 1498 *ГВКОО*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Хриикович, Хринкови(ч), Хри(н)кови(ч)** 12 (1456 *ЭСФ;* 1470 *BD* I, 141, 151, 153, 156; 1471 *ДГСМПБ;* 1472 *BD* I, 170, 172; *Cost. S.* 88; 1473 *BD* I, 187; 1474 *РГС;* 1476 *BD* I, 209); **гринковичъ** 1 (1434 *Cost.* II, 666); *род. одн.* **Хринковича, Хри(н)ковича, Хриковича(а)** 15 (1467 *BD* I, 119; 1468 *BD* I, 131; 1469 *BD* I, 134; 1471 *BD* I, 164; 1472 *DIR«A»* 528; 1473 *BD* I, 182, 190; 1475 *BD* I, 204, 206; *Cost. D.* 4; 1478 *BD* I, 219 і т. ін.); **Хринковичѣ** 1 (1473 *ШКН* 165); *наз. мн.* **Гринковичи** (1498 *ГВКОО*).

***ГРИНКОВЦѢ** *мн.* (1) *(назва села у Подільській землі)* Гринківці: Я панъ дѣтри(х) изъ бучА(ч)... вызиаваємъ... како прише(д) андрѣіко сынъ гриньковъ прє(д) на(с)... єсть прє(д)лъ (!) сєло гринковцѣ пану Анушєви кирьдѣеви за соро(к) ко(п) готовы(х) пѣнАзѣи (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*).

ФОРМИ: *знах.* **грииковцѣ** (1420 *ПГАГ*).

***ГРИНКОВЪ** *див.* **ГРИНЬКОВЪ.**

! ГРИНКОКА ‹ГРИНКОВА› *див.* **ГРИНЬКОВЪ.**

ГРИНЬ *ч.* (13) (*особова назва, пор.* Григории) Гринь: а на то є(ст)... вѣра паиа хринѣ спатарь (Сучава, 1448 *Cost.* II, 317); гринь даєть ведро медоу (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167); Гринь дє(р)жить зємлю Тищи(н)скоую (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93); а тыи люди о(т)чичи мои, на имА микоула... гри(н)... мають єму потому служити ка(к) єсть в тои зємли обычаи (Луцьк, 1490 *Пам.*); Я по(п) порѣчкы на имА исидо(р) ис своими с сынми на имА з грине(м) а з дешко(м) били єсмо чєло(м) є(г) мл(с)ти штобы є(г) мл(с)ть пожалова(л) на(с) зємлею црковною оу порѣчьи (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гриинь, Гринь, гри(н)** 4 (бл. 1458 *Р* 167; бл. 1471 *ЛКЗ* 93; 1490 *Пам.*); **Хри(и)** 1 (1448 *Cost.* II, 737); *род. одн.* **хриинѣ, хриинА** (1448 *Cost.* II, 317, 324, 343, 355, 359, 365); *дав. одн.* **Гриню** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93); *ор. одн.* **грине(м)** (1498 *ЧІАФ*).

Див. ще **ГРИНКО, ГРИЦКО, ГРИЦЬ, ГРИШКО.**

***ГРИНЬКО** *див.* **ГРИНКО.**

ГРИНЬКОВЪ *прикм.* (9): а на то вѣра моА... алєксандра воєводы... и вѣра пана гринкова (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56); а на то вѣра моА... алєксандра воєводы... и вѣра пана хринкова (Сучава, 1409 *Cost.* I, 69—70); Я панъ дѣтри(х) изъ бучА(ч)... вызиаваємъ... како прише(д) андрѣіко сынъ гриньковъ прє(д) на(с)... єсть прє(д)лъ (!) сєло гринковцѣ пану Анушєви кирьдѣеви за соро(к) ко(п) готовы(х) пѣнАзѣи (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **гриньковъ** (1420 *ПГАГ*); *наз. одн. ж.* **гринкова** 6 (1407 *Cost.* I, 56; 1409 *DIR«A»* 437; *Cost.* I, 65; 1411 *DIR«A»* 439; 1412 *DIR«A»* 440; 1414 *DIR«A»* 441); **хринкова** 1 (1409 *Cost.* I, 70); **! гринкока** 1 (1411 *Cost.* I, 95).

Пор. **ГРИНКО.**

***ГРИЦЄВЪ** *прикм.* (2): Я волчько бодє(н)ковьскии и своими дє(т)ми... визиаває(м)... и(ж)... продали єсмо пану мартину кгасто(в)товичю сѣлища иаши иа имА крѣхае(в) а к тому сѣлищю зѣмли бортные... игнато(в)ская а грицева (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*);

Грицева могила (1) *(назва урочища у Волинській землі):* увесь лесъ Ретовъ... до церкви Божое... прыдаемо; к тому село нашое Теремъное подъ Луцкомъ, почонъ отъ того копъца при дорозе... къ великому копъцу Грицевы могилы (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **грицева** (2-а пол. XV ст. *СПС*); *род. одн. ж.* **Грицевы** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

Пор. **ГРИЦЬ.**

ГРИЦКО, ГРЕЦКО, ГРѢЦКО, ХРИЦКО *ч.* (11) (*особова назва, пор.* Григории) Грицько: Мы бискупи мацѣи прємыски и офанасѣи владыка прємыски па(н) Анъ дѣди(ч) тариов(с)ки... грицко кирдѣеви(ч)... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь... о волость о залѣсиє... на многи(х) роцѣхъ прє(д) на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70); а при томъ были свѣдъци... па(н) грицко ловчии кролєвъ сметанъка и намѣстникъ лавровьскыи єфтимни (Погониче, 1422 *Р* 98); а при томъ были сведоки... панъ грицко кирдѣевичь панъ иванъ чорныи (Київ, 1433 *Р* 119); А при томъ были сведки наши... панъ Федоръ дякъ, и старецъ Грецко и инныхъ людий досыть (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); мы стефанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... аже єсмо умолвили и с прє(д)речеными паны... которыиже сА иснимали с нами, оу серетА, на имѣ, панъ янъ с чижева... панъ хрицко кєрдіевичъ с поморАнъ (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729); А при том были люди добрыи: пан Михайло Олєксандрович Загоровскии... а пан Грѣцко Иванцкый (!) из братом (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14).

ФОРМИ: *наз. одн.* **грицко** 8 (1404 *Р* 70; 1419 *Р* 91; 1422 *Р* 98; 1428 *Р* 111; 1430 *Р* 116; 1433 *Р* 119; 1463 *ГГЯ*); **Грєцко** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); **Грѣцко** 1 (1475 *AS* III, 14); **хрицко** 1 (1445 *Cost.* II. 729).

Див. ще **ГРИНКО, ГРИНЬ, ГРИЦЬ, ГРИШКО.**

ГРИЦЬ, ХРИЦЬ *ч.* (2) (*особова назва, пор.* Григории) Гриць: Мы кнА(з) двдъ дмитриеви(ч)... гриць с брато(м) степано(м)... тым то листомъ чинимы знамєни(т) всимъ которы(м) того трѣба кто коли тонъ (!) листъ оувиди(т) или оуслыть (!) (Лучиця, 1388 *Р* 38—39); мы сгефанъ воєво(д)... знамєнито чини(м)... ожє... дали єсми нашємоу монастирю о(т) полѣны... ѳ тата(р), на имА иванчоу(к)... и хрицъ съ чєлАдми своими (Сучава, 1443 *Cost.* II, 128).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гриць** 1 (1388 *Р* 38); **хрицъ** 1 (1443 *Cost.* II, 128).

Див. ще **ГРИНКО, ГРИНЬ, ГРИЦКО, ГРИШКО.**

***ГРИЦЬКОВЪ** *прикм.* (1): С (!) я па(н) дмитръ порыцькии... оузА(л) єсми по своеи жєнѣ по панеи га(л)зьце по пана грицькови доцьце ‹полтараста коп› широки(х) гро(ш)н чє(с)кои монѣты (б. м. н., п. 1450 *ПИ* № 9).

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **по... грицьковои** (п. 1450 *ПИ* № 9).

Пор. **ГРИЦКО.**

***ГРИЧИНЪ** *див.* ***ГРЪЧИНЪ**[1].

***ГРИШАНЫ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стефан воєвода... знаменито чиним... ожє прїиде прАд нами... НастА... и продала... єдио село... на имѣ Хирова, межи Дерєневь и межи Гришан (Сучава, 1495 *BD* II, 81—82).

ФОРМИ: *род.* **Гришаи** (1495 *BD* II, 82).

ГРИШКО *ч.* (2) *(особова назва, пор.* Григории*)*: А при томъ были свядъцы: пан Михайло Масковичъ, пан Гришко Борисковъскій (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); Я Иван Тимофєевич Коуль... з женою моєю Марѣею Хламотинною и сыньми нашими Гришком а Кмитою вызнаваєм сами на себе... штож взѦли єсмо въ кнѦзѦ Василѧ... тридцат коп грошей широких (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гришко** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *ор. одн.* **Гришком** (1492 *AS* III, 23).

Див. ще **ГРИНКО, ГРИНЬ, ГРИЦКО, ГРИЦЬ.**

***ГРЇВНА** *див.* **ГРИВНА.**

***ГРЇЄЛЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы Стєфан воєвода ... знаменито чинимь... оже прїидоша прѣд нами... молєбникь нашь кир попь Григорїе... съ въсѣми яже о христѣ братїами... и дали господству мы петь сель: єдно на Краковѣ на имѣ Каоучєлєщи... междоу Грїєлєщь и междоу Лоупшею, дроугоє на Серетѣ на имѣ Гыдинци... три на Бистрици (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *род.* **Грїєлєщь** (1500 *BD* II, 173).

ГРОБ *ч.* (12) гробница, могила: Сє азъ... ан(д)рє(и) владимирови(ч)... съ своєю женою... поклонихом сѦ оца своє(г) гробоу кнѕѦ вла(ди)мира олькгєрдови(ч) и дѦдь своихь гробо(м) (Київ, 1446 *P* 154); блгочьстивыи г(д)иь на(ш) Іо Стєфа(н) воєво(д) господа(р) въсєи зємли молдавскои... оукраси гробъ съ(и) своємоу прѣдѣдоу Іо Романоу воєводѣ (б. м. и., 1479 *DC* 11); почьвши ⟨х⟩отар тои бранищи от обрѣшїи Лаоури... до стєжки гдє гроб Алєксии оу шипот (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гроб** (1490 *BD* I, 420); *дав. одн.* **гробоу** (1446 *P* 154); *знах. одн.* **гробъ, гробь, гробь, гроб, гро(б)** (1479 *DC* 11; 1480 *DC* 9, 10, 11, 12; 1497 *DC* 8); *род. мн.* **гробовъ** (1446 *P* 154); *дав. мн.* **гробо(м)** (1446 *P* 154); *знах. мн.* **гробы** (1480 *DC* 8).

***ГРОБЛѦ** *ж.* (1) гребля: а кн⟨А⟩зь Семен дѣдич и отчич Збаразский имает мѣти, держати и поживати ис полми и гроблѦми... што к тым сєлом слушают (Володимир, 1470 *AS* I, 65).

ФОРМИ: *ор. мн.* **гроблѦми** (1470 *AS* I, 65).

Див. ще ***ГРЄБЛЯ.**

***ГРОБЪ** *див.* **ГРОБ.**

***ГРОБЬ** *див.* **ГРОБ.**

! ГРОДО *див.* ***ГРОДЪ.**

***ГРОДЪ** *ч.* (6) *(стп.* gród*)* *(укріплене місце з оборонними спорудами)* го́род, замок: а тижь коли бы которыї непріАтель своєю силою облогло тото исныи гро(д) галичь тогда тото исниі воєвода и бра(т) єго... имають ис правою вѣрою и со оусєю своєю силою безо лсти того исного города боронити (Луцьк, 1388 *P* 37); а такъ приступилъ єсмь ку крулєви... и присѦглъ єсмъ вѣрє(н) быть ижь круль єго млсть имаєть ми дать и потвердить тыхъ гродовъ и зѣмль дєржѦніе до моєго живота (Кременець, 1434 *P* 130).

ФОРМИ: *наз. одн.* **! гродо** (1388 *P* 37); *знах. одн.* **! гродо, гро(д)** (1388 *P* 37); *род. мн.* **гродовъ** (1434 *P* 130, 131); *ор. мн.* **! гро(д)** (1388 *P* 39).

Див. ще **ГОРОДЪ, *ГРАДЪ.**

ГРОЗА *ж.* (1) *(цсл.* гроза*)* кара, покарання: а не испра(ви)ва судить намъ бъ и чєстныи кр(с)тъ и осподарева казнь и гроза (б. м. н., бл. 1386 *P* 30).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гроза** (бл. 1386 *P* 30).

ГРОЗАВЪ, ГРОЗАВЬ *ч.* (2) *(особова назва, молд., болг.* грозав, *слов.* гроза*)*: и такожъ прїиде прѣ(д) нами... грозавъ снъ могошєловъ о(т) виннѣ ... и продалъ своѦ чѦ(ст), половина сєла (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 14); мы Стєфа(н) воєвода... знаменито чини(м)... оже прєидоша прѦ(д) нами... наши слоуги пѣтроу дънъоу и брать єго грозавь... и продали и(х) правоую о(т)ниноу (Сучава, 1493 *ПГВСП*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **грозавъ, грозавь** (1438 *Cost.* II, 14; 1493 *ПГВСП*).

ГРОЗЄ *див.* **ГРОЗѦ.**

***ГРОЗЄВЪ** *прикм.* (1): мы Стєфа(н) воєвода... знаменито чини(м)... оже прєидоша прѦ(д) нами... наши слоуги пѣтроу дънъоу и брать єго грозавь и... сиовє грозєви дънъоу... и продали и(х) правоую о(т)ниноу (Сучава, 1493 *ПГВСП*).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **грозєви** (1493 *ПГВСП*).

Див. ще ***ГРОЗИНЪ.**

Пор. **ГРОЗѦ.**

ГРОЗЄЩИ, ГРОЗЄЩЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы ... потвєрдили єсми єго очи(н)оу... сєла на имѣ... грозєщи и марконє (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342); а он имь дал за тотоу половина от Броудоуреши єдино сєло на имѣ Грозєщїи (Сучава, 1488 *BD* I, 325).

ФОРМИ: *наз.* **грозєщи** 1 (1448 *Cost.* II, 342); **Грозєщїи** 1 (1488 *BD* I, 325); *знах.* **Грозєщи** (1488 *BD* I, 325).

***ГРОЗИМЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: а тотъ дей Крупша сыновъ въ себе не мѣлъ, тол⟨ь⟩ко одно двѣ дочцѣ, и тые свои дочки подавалъ былъ за ихъ дѣдовъ, за Петра а Грозима (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Грозима** (1495 *РИБ* 602).

***ГРОЗИНЪ** *прикм.* (3): а на то вѣра моѦ и моихь сыио (!)... вѣра пана оуладова пана гидєвова пана грозина (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); мы стєфа(н) воєво(д)а... чины(м) знаменито... оже прїидоша... ива(н)... исъ своими братїами и тѣгали на кнѣгиню... и на оуну(к) єи на ми(х)ио сѣъ грози(н) ку(п)чича (Васлуй, 1474 *РГС*).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **грозина** (1429 *ДГОБК*); *знах. одн. ч.* **грози(н)** (1474 *РГС*); *наз. одн. ж.* **грозина** (1392 *Cost.* I, 8).

Див. ще ***ГРОЗЄВЪ.**

Пор. **ГРОЗѦ.**

HROZNE *присл.* (1) *(стч.* hroznĕ, *стп.* groźnie*)* суворо: Też podłuh ustaw papeźskich... hrozne prikazujem... iź... pospolityje majut' utiahati i wysterehat sia, ot pospolitoje krowi (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).

ГРОЗѦ, ГРОЗѢ, ГРОЗЄ *ч.* (87) *(особова назва, молд.* гроазэ «страх», *слов.* гроза*)*: мы пановє и боАрє землѣ молдав(с)кои, па(н) михаль... па(н) грозѦ витѦзь... слюбили єсми... нашему... г(с)подареви... вєрнымъ быти (Сучава, 1495 *Cost.* II, 612); а иа то є(ст) вєликаа мартоурїѦ, са(м) г(сд)вои, вышеписаныи стєфана воєводы... и бояре наши... па(н) пєтръ столникь, па(н) грозѣ коми(с) (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98—99); И оу том також прїидоша прѦд нами... Мърина, дочка Оанца Брълича, и племеница єи Илка... и оуноукове их Мърина, дочка Грози Коуфта... и продали свою правоую отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ГрозѦ, грозѦ, Грозѣ, грозѣ** 5 (1395 *Cost.* II, 612; 1479 *BD* I, 224; *Cost. S.* 99; 1480 *BD* I, 241; 1491 *BD* I, 464); **Грозє** 2 (1491 *BD* I, 451, 453); *род. одн.* **Грози** 43 (1431 *Cost.* I, 317; 1478 *BD* I, 219; 1480 *BD* I, 239; 1483 *BD* I, 270; 1486 *BD* I, 290; 1487 *BD* I, 294; 1488 *BD* I, 345; 1489 *BD* I, 372; 1490 *BD* I, 386; 1491 *BD* I, 445; 1499 *BD* II, 153 і т. ін.); **Грозѣ, ГрозѦ** 36 (1479 *BD* I, 222; 1482 *BD* I, 262; 1483 *BD* I, 268; 1486 *DC* 144; 1488 *BD* I, 318; 1489 *BD* I, 367; *Cost. S.* 133; 1490 *BD* I, 384; 1491 *BD* I, 447; 1499 *BD* II, 154 і т. ін.); *дав. одн.* **Грози** (1491 *BD* I, 451).

! ГРОИ ⟨ГРОШИ⟩ *див.* **ГРОШЪ.**

***ГРОМНИЦИ** *мн.* (1) *(стч.* hromnice, *стп.* gromnice*)* *(назва церковного свята, також календарна дата)* стрітення: в опатовѣ прѣдъ громницѦми оу лѣта нароженья сѣа бжья тисѦ(ч) и триста дєвѦносто осмого лѣта (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*).

ФОРМИ: *ор.* **громницѦми** (1398 *ЗЛЕІК*).

ГРОМОБИТНАА *ж.* (2) *(назва селища у Молдавському князівстві)*: а азь господство ми єсмъ дал Мърини... єдиоу нашоу селищоу близ Нистра, на имѣ Громобитнаа (Сучава, 1488 *BD* I, 347).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Громобитиаа** (1488 *BD* I, 347); *ор. одн.* **Громобитною** (1488 *BD* I, 347).

ГРОМЫКА *ч.* (1) *(особова назва):* Билъ намъ чоломъ писарь нашъ... панъ Григорей Исаевичъ Громыка, о тымъ, што перво сего дали есьмо ему мѣстце городское (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Громыка** (1410 *АкВАК* XI, 5).

***HROSIK** *див.* ***ГРОШИКЪ.**

***ГРОХОТИШ** *ч.* (1) (*молд.* грохотиш) осип гірської породи: хота(р)... о(т)толѣ... прости чере(с) бѣстріца на грохотиш (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121—122).

ФОРМИ: *знах. одн.* **грохотиш** (1458 *Mih. Doc.* 122).

ГРОШ *див.* **ГРОШЪ.**

ГРОШИ *мн.* (32) гроші (22): а записала есми... къ манастыру Светого Спаса въ Кобрыню село Корчичи, и зе всими доходы, и зъ данью и зъ полюдьемъ и зъ грошми (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а съ тѣми гроши волно имъ ходити и торгувати соби, по усѣхъ торгахъ нашихъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а комоу дамо в нихъ гроши зємѦномъ и двораномъ наши(м) з мыта нашого и тыи бы ждали рокоу (Краків, 1487 *АМЛ*); а я кн⟨А⟩зь Семєн Юрьевич маю придати ку св⟨А⟩тому Иоанну к Голшаном полумєрокъ меду из людми и з грошми (Степань, 1489 *AS* I, 89); мы Олєксандръ *(в ориг.* Оксандръ.— *Прим. вид.)*... великий кн⟨А⟩зь литовский... чинимъ знамєнито... иж вбачивши вѣрныи службы... кн⟨А⟩жати Костентина Ивановича Острозского... ємоу имѣнє... даємъ и записуємъ... с платы и цынши и з мытом и зо всими иными доходы грошєй и теж меду данми (Вільна, 1499 *AS* I, 117); восковыи гроши (1) *див.* ***ВОСКОВЫИ;** врочныи гроши (2) *див.* ***ВРОЧНЫИ;** готовыи гроши (3), гроши готовыи (2) *див.* **ГОТОВЪ;** зємъскии гроши (1) *див.* **ЗЄМСКИЙ;** цыншовыи гроши (1) *див.* ***ЦИНШОВЫИ.**

ФОРМИ: *наз.* **гроши** (1496 *АЛРГ* 73); *род.* **грошеи, грошей, грошє(и)** 11 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91; 1481 *AS* I, 77; 1488 *AS* I, 88; 1489 *AS* III, 21; 1495 *АЛРГ* 60; XV ст. *СЯ* 43; 1499 *AS* I, 117); **грощи, гро(ш)и** 4 (XV ст. *ВС* 6 зв., 27, 32; *СЯ* 9); **грощий** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); *знах.* **гроши** (1487 *АМЛ; AS* I, 85, 86; 1488 *AS* I, 88; XV ст. *ВС* 27; 1498 *АЛМ* 163; *АЛРГ* 82, 83); *ор.* **грошми** 7 (1401 *АкВАК* III, 2; 1424 *ДГВВ;* 1434 *Cost.* II, 668; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103; 1489 *AS* I, 89; XV ст. *ВС* 32; 1494—1495 *АЛРГ* 60); **гроши** 1 (1408 *Cost.* II, 631); *місц.* **оу гро(ш)хъ** (XV ст. *ВС* 27).

***ГРОШИКЪ** *ч.* (3) (*стч.* grošik/hrošik, *стп.* grosik) грошик (2): kotory iduth k torzowi (!) czerez ieho didinu — od kozdoho woza po hrosik, a ys kupieczkich wozow po dwa hrosziki (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4);

грошикъ малыи (1) *(на противагу до широкого гроша чеського)* малий грошик: имаеть то(г) иванъ волошиновичь ouживати и своими дѣтми а намъ с тои коручмы имаѣть давати сто грошиковъ малыхъ каждыи годъ (Медика, 1407 *Р* 72).

ФОРМИ: *знах. одн.* **hrosik** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); *род. мн.* **грошиковъ** (1407 *Р* 72); *знах. мн.* **hrosziki** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

***ГРОШОВЫИ** *прикм.* (9) грошовий, грішми (2): Узривъши есмо знаменитую намъ служъбу... пана Петра Ланевича Кирдеевича Мылского... дали есмо ему село Киселинъ... со всими грошовыми платы и с цынъши (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12—13); мы великии кнѣзь швитригаилъ... оузрѣвшї єсмо знамєнитою намъ слоужбоу... пана пашка прокофьевича... дали єсмо емоу... село ХолопѦчь... с мыты И со всѣми платы грошовыми (Луцьк, 1451 *Р* 156);

дань грошовая (6) *див.* ***ДАНЬ[1];** ⟨дачка⟩ грошовая (1) *див.* ***ДАЧКА.**

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **грошовое** (1496 *АЛРГ* 73); *ор. одн. ж.* **грошовою** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1470 *AS* I, 67; 1493 *АЛРГ* 56; 1498 *ГВКОО*); *ор. мн.* **грошовыми** (1401 *АкВАК* III, 2; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1451 *Р* 156; 1490 *ЗХП* 136).

ГРОШЪ, ГРОШ *ч.* (549) (*стч.* groš, *стп.* grosz, *лат.* (dēnārius) grossus) *(монета різної чеканки і різної вартості)* гріш (490): А питъ могоричь оу быбицкого оу дому за копу грошин (Перемишль, 1359 *Р* 10); а записалъ есми на своемъ имѣніи въ домъ Пречистой въ годъ же въ годъ, копу гроши (Київ, 1398 *ДГПМ*); а коли имуть купити татарскыи товаръ, у сочавѣ, или шолкъ, или перецъ... или грецкыи квасъ, отъ гривну, у сочавѣ, по три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); и мы того досмотрєвши и овызрєвши (! — *Прим. вид.*) гораздъ, п⟨а⟩на Федка єсмо в том оправили и послѣ оу его людєй оузѦли єсмо осмъдєсѦт грошєй (Ступно, 1444 *AS* I, 42); А кто идєт до Львова на головном мытѣ оу Сочавѣ от скотыны ā грош... а от конѣ или от кобылоу по шєсти хроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273); Продали есмо мыто Берестейское и Дорогицъкое... на тры годы за тры тисячы копъ грошей и за трыста копъ грошей, и на годъ по тысечы копъ и по сту копъ грошей (Краків, 1487 *РИБ* 226); и отецъ нашъ е. м., зъ ласки своее, подалъ Федку Гавриловичу за его службу 50 копъ грошей на томъ имѣни (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54) а маеть намъ в каждый год давати по пѦти сот коп грошей (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82);

грошъ польскии (1) *(назва срібної монети, яка дорівнювала* $^1/_{48}$ *гривні)* польський гріш: а тоє сєло перво рє(ч)ное имѣють на(м) давати подлу(г) пра(в) волоско(г) ты то доходы што(ж) с по(л)нинъ аю(т) (!) а с каждо(г) кметѦ по $\bar{B}$ гро(ш) польски(х) краковско(г) разу оу каждыи го(д) (б. м. н., 1424 *Р* 100); грошъ широкии (13), широкии грошъ (41) *(назва срібної монети, яка дорівнювала чверті гривні)* широкий чеський гріш: А осадивши ис каждого кметѦ по два гроша широкая оу кнѦжю комору давати на каждыи рокъ (Бохур, 1377 *Р* 24); пришодъши пере (!) наше обличье, и передъ землѦны Фанасии (!) вѣдка перемышльскии... продалъ єсть оу бышковичихъ два дворища пану яшкови испрувъскому на вѣки за $\bar{I}$ гривєнъ широкихъ грошии (Перемишль, 1391 *Р* 45); а не маємь оуступати сѦ оу тыи имѣнья оли жь заплативши триста копь широки(х) грошєи пану чусє або потомь будучимь (Луцьк, 1434 *Р* 128); Я кн⟨А⟩зъ Юри Василєвич Жаславский вызнаваю сим моим листом... ижет продал єсми пану Семєноу Олизаровичоу имєнє на Волыни своє власноє... за тридцат коп широких грошей (Берестя, 1466 *AS* I, 62); Продали єсмо мыто володими(р)скоє и перємыльскоє и литовижъскоє... за пѦть сотъ копъ грошє(и) и за ше(ст) десѦтъ копъ грошє(и) шыроки(х) (Петрків, 1489 *АМВ*); єстли г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рь корол єго м⟨и⟩л⟨о⟩сть допустит Цєценевских отчины их, тогды они мают ки⟨А⟩зю Олександру Сонкгушковичоу отложити пѣнѦзи шєстьдєсѦт коп широких гроши (Луцьк, 1491 *AS* I, 94);

хотѦ за єдинъ грошъ (3), хотѦ и один грош (1) хоч трохи, хоч на гріш: а коли бы хоти(л) бу(д) какїи бояри(н) на(ш)... разорити тотъ законъ... бу(д) оу че(м), хоте за еди(н) гро(ш), то(т) оузри(т) великои казни и оургїю г(с)ва ми (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 760); А кто сѣ покоусит, черес сес наш листъ, оузѦти мыто, хотѦ и один грош, тот оузрит нашоу казнъ (Путна, 1471 *BD* I, 159).

ФОРМИ: *наз. одн.* **грошъ, грош** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790, 791; 1460 *BD* II, 275; 1463 *AS* I, 55; бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.; 1497—1498 *АЛРГ* 80); *род. одн.* **гроша, грош(а)** 32 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1452 *Cost.* II, 760; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 274; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1470 *AS* I, 67 і т. ін.); **гро(ш)** 1 (1463 *Cost. S.* 45); *дав. одн.* **грошу** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); *знах. одн.* **грошъ, грош, гро(ш)** (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1452 *Cost.* II, 760; 1456 *Cost.* II, 778; 1458 *BD* II, 262; 1466 *BD* I, 96; 1471 *BD* I, 159; XV ст. *ВС* 25; 1492 *AS* III, 23 і т. ін.); *наз. мн.* **гроши** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669;

1460 *BD* II, 275; бл. 1471 *ЛКЗ* 93, 93 зв.; 1495 *РЕА* III, 33; 1497 *АЛРГ* 79); *род. мн.* **грошєи, грошей, г(р)шє(и), грош⟨єй⟩, грошє(и)** 166 (1434 *Р* 128; 1438 *Р* 138; 1444 *AS* I, 42; 1451 *АкЮЗР* II, 106; бл. 1458 *Р* 167; 1466 *AS* I, 62; бл. 1471 *ЛКЗ* 91; 1487 *РИБ* 226; 1489 *АМВ;* 1490 *AS* I, 92; 1494 *АЛМ* 54; 1498 *АЛРГ* 82; 1499 *АСД* VI,3 і т. ін.); **гроши, гро(ш)и** 66 (1398 *ДГПМ;* 1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1449 *АЛМ* 8; 1458 *BD* II, 261, 262; 1467 *СП* № 13; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1491 *AS* I, 94; XV ст. *ВС* 22; 1498 *ЧІАФ* і т. ін.); **грошь, грош, гро(ш)** 11 (1370 *Р* 18; 1408 *Cost.* II, 631; 1437 *Cost.* II, 709; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1456 *Cost.* II, 789, 790; 1460 *BD* II, 273); **грошии, гроши(и)** 9 (1359 *Р* 10; 1391 *Р* 45; 1466 *AS* I, 60, 61; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1482 *AS* I, 79; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; *ВОРСР* 179; 1491 *AS* I, 94); **хроши** 1 (1460 *BD* II, 273); **грошювь** 1 (1378 *Р* 26); **! грои** 1 (1386—1418 *Р* 35); *знах. мн.* **гроши** 65 (1408 *Cost.* II, 630; 1434 *Cost.* II, 668; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1449 *Cost.* II, 743; 1455 *Cost.* II, 771; 1458 *BD* II, 261; бл. 1471 *ЛКЗ* 92; 1496 *АЛРГ* 71; XV ст. *ВС* 22; 1497 *АЛРГ* 79 і т. ін.); **грош, гро(ш)** 26 (1424 *Р* 100; 1437 *DIR* № 8; *Cost.* II, 709; 1448 *Cost.* II, 741; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1455 *Cost.* II, 771; XV ст. *СЯ* 43 зв., 1456 *Cost.* II, 789, 790; 1460 *BD* II, 274, 275); *ор. мн.* **грошми, грошъми** (1411 *Р* 77; 1482 *AS* I, 81; 1487 *АМЛ;* 1494 *AS* I, 101); *наз. дв.* **гроша** (1497—1498 *АЛРГ* 79); *знах. дв.* **гроша** (1377 *Р* 24; 1386—1418 *Р* 35).

***ГРОУБЄШОВЪСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Гроубєшовъ): Продали єсмо мыто володими(р)ское... гроубєшовъско(моу) єськоу... на чотыры годы (Петрків, 1489 *АМВ*).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **гроубєшовъско(моу)** (1489 *АМВ*).

ГРУДКОВИЧЬ *ч.* (3) *(особова назва):* А на то послуси кнѦзь юрьии глѣбовичь бєлзьскии... пан петръ мошенка грудковичь (Львів, 1368 *Р* 16); Мы бискупи мацѣи премыски(и) и офанасѣи владыка премыски(и)... Ѧцко судьѦ саноцки(и) олєшко грудкови(ч)... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь межи... кролє(м) влодиславомъ... межи панею... пилецкою... пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **грудковичь** 1 (1368 *Р* 16); **грудкови(ч)** 1 (1404 *Р* 70); **грюдкови(ч)** 1 (1370 *Р* 18).

ГРОУЄЦЪ *ч.* (2) *(назва пагорка у Молдавському князівстві):* тѣм (sic.— *Прим. вид.)* мы видѣвши єго правои и вѣрною слоужбоу до на(с)... дали и потвєрдили єсми ємоу... мѣсто о(т) пасикоv... где оупадає(т) гроуєць на шаковци (Сучава 1451 *Cost* II, 403).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гроуєць** (1451 *Cost.* II, 403); *род. одн.* **гроуєцѣ** (1451 *Cost.* II, 403).

ГРОУМАЗ *ч.* (2) *(особова назва, молд.* грумаз «шия», «вершина»): Мы бояре зємли молдавскои... Іон Тъоутоул логофет... Іон Гроумаз староста ⟨чєрнов⟩скїи... и иныи бояре що при том были (Сучава, 1499 *BD* II, 443—444).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гроумаз** (1499 *BD* II, 425, 444).

ГРОУМАЗЄЩИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* и ⟨тако(ж) прїидо⟩шѣ прѣ(д) нами стаиѣ посадникъ... ⟨и прода(л)⟩... єдно сєло на имѣ гроумазєщи (Сучава, 1445 *Cost.* II, 231).

ФОРМИ: *наз.* **гроумазєщи** (1445 *Cost.* II, 231); *знах.* **гроумазєщи** (1445 *Cost.* II, 231).

ГРУНТЪ, КГРУНТЪ *ч.* (16) *(стч.* grunt, *стп.* grunt, *свн.* grunt) *(земельні угіддя)* грунт: у того гостынца кгрунтъ Теременскнй по левой руце, а по правой Поддубецький (Луцьк. 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); Кгрунтовъ оромыхъ и сеножатныхъ, которыи теперъ маютъ и напотомъ набудутъ, заровно з мещаны.. заживати маютъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); а одъ леса ажъ до урочища Вирной долыны, где засталысмо бояръ Хмельныцкихъ... которыи призналы по тую долыну Вирную грунтъ Мыкулынскій, а за долыною Багрыновскій (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8—9).

ФОРМИ: *наз. одн.* **груитъ** 11 (1430, *ГВКЛ* 7, 8); **кгрунтъ** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *знах. одн.* **грунтъ** (1430 *ГВКЛ* 8, 9); *род. мн.* **кгрунтовъ** (1389 *РЕА* I, 27).

***ГРОУНЬ** *ч.* (1) горб, пагорок: ТѦмъ ми... дали и потвръдили єсми ємоу ... млии на матки Малом Бахлоуецѣ, и пасикоу на конец гроуиѣ от Шаковци, на потока Крьницѣмъ (Сучава, 1458 *BD* I, 24).

ФОРМИ: *род. одн.* **гроунѣ** (1458 *BD* I, 24).

***ГРУША** *ж.* (2) *(дерево)* груша: а здес по Бутыр и по Виноградную гору, а за рекою по крутый берегъ против двухъ грушъ; потуль ему волио сено косити и рыба ловити (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10—11); А хотар тои... части... повыше гроушах на столпь що на берег Молдавѣ (Сучава, 1499 *BD* II, 136).

ФОРМИ: *род. мн.* **грушъ** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); *місц. мн. зам. род.* повыше **гроушах** (1499 *BD* II, 136).

***ГРУШЕВСКІЙ** *прикм.* (1): А при томъ были... бояре наши Кобрынскіе и Грушевскіе (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **Грушевскіе** (1465 *АкВАК* III, 4).

Див. ще **ГРУШОВСКІЙ.**

Пор. ***ГРОУШОВА.**

***ГРОУШОВА** *ж.* (1) *(назва села у Троцькому воєводстві):* Записоую жєиє своєй... на своих именѦхъ отчизнихъ иа Кобрини, на Чєрєвачицах и на Гроушовой тою тисѦч коп, штож она принєсла от брати своих из Голшан (Кобринь, 1454 *AS* III, 9—10).

ФОРМИ: *місц. одн.* **иа Гроушовой** (1454 *AS* III, 10).

ГРУШОВСКІЙ *прикм.* (2): А при томъ были люди... Іосифъ Верещака, Данило, воевода Грушовскій, и Петръ, бояриъ Грушовскій (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Грушовскій** (1465 *АкВАК* III, 4).

Див. ще ***ГРУШЕВСКІЙ.**

Пор. ***ГРОУШОВА.**

***ГРОУШОВЪ** *прикм.* (3) ◇ г р о у ш о в о п о л є (3) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* И також... продали... єдно сєло на имѣ Чорсъчєщїи... на Молдавѣ оу гроушово полє (Сучава, 1488 *BD* I, 355).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **гроушово** (1488 *BD* I, 355, 356).

ГРЬБОВОЛЪ** *див. **ГРЪБОВОУЛЪ.**

***ГРЬБОВОУЛЪ** *ч.* (5) (*особова назва, молд.* гырбов «сутулий», *слов.* гръбъ): а на то є(ст)... вѣра пана маноила гръбовоула (Сучава, 1440 *Cost.* II, 65—66); а на то є(ст)... вѣра паиа маноунла гръбовола (Нямц, 1443 *Cost.* II, 120).

ФОРМИ: *род. одн.* **гръбовоула, Гърбовоула** 4 (1440 *Cost.* II, 66; 1441 *DBAc* 40; 1443 *BAM* 41; *Cost.* II, 145); **гръбовола** 1 (1443 *Cost.* II, 120).

Див. ще **ГРЪБОВЪ.**

ГРЪБОВЪ *ч.* (7) *(особова назва, молд.* гырбов «сутулий», *слов.* гръбъ): а на то є(ст)... вѣра пана маноила гырбова (Сучава, 1442 *Cost.* II, 88); а на то є(ст)... вѣра пана маноила гръбова (Сучава 1445 *Cost.* II, 231).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* вѣра пана мано⟨ила⟩ **гръбовъ** (1443 *Cost.* II, 156); *род. одн.* **гръбова** 5 (1443 *ДГСПМН; Cost.* II, 180; *ПГСММ;* 1445 *DIR«A»* 483; *Cost.* II, 231); **гырбова** 1 (1442 *Cost.* II, 88).

Див. ще ***ГРЬБОВОУЛЪ.**

ГРЪБОВЪЦ *ч.* (2) *(особова назва, молд.* гырбов «сутулий», *слов.* гръбъ): мы Стєфаи воєвода... знамєнито чиним... ож(є) прїиде прѣд нами... слоуг⟨а⟩ наше Пътроу Гръбовъц ... и продал... полоувина сєло на Коуцитнои (Васлуй, 1495 *BD* II, 40).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гръбовъц** 1 (1495 *BD* II, 40); *зам. дав.* заплатили... слоузѣ нашємоу Пътроу **Гръбовъц** 1 (1495 *BD* II, 41)

ГРЪДЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... дали и потвєрдили єсми єму... село на тутовѣ, на имѣ гръдєщи (Сучава, 1455 *Cost.* II, 543).

ФОРМИ: *наз.* **гръдєщи** (1455 *Cost.* II, 543).

***ГРЪДОВИЧЬ** *ч.* (2) *(особова назва, молд., слов.* **градъ**

і Градомир): а на болшєє потвєрьж(д)єнїє томоу вьсємоу вышєписанномоу велѣли єсмы слоузѣ нашемоу исаїи гръдовичю писати и привѣсити нашоу пєчать (Сучава, 1414 *Cost.* I, 112).

ФОРМИ: *дав. одн.* **гръдовичю** (1414 *DIR«A»* 441; *Cost.* I, 112).

ГРЪДѢ *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* градъ і Градомир): тѣмъ мы... потвєрдили єсми єго очи(и)оу... села... и цигани на имѣ... нанъ и гръдѣ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гръдѣ** (1448 *Cost.* II, 342).

ГРЪЛА *ж.* (18) гирло, рукав (ріки) (17): мы стефанъ воєво(д)... знамєнито чини(м)... оже произволи господство ми... яко да оутвръдимъ... монастирю... о(т) молдавици... данїє... алєксандра воєво(д)... на проутѣ єдно озєро, на имѣ блишчатоу(л) и съ оусими своими грълами (Сучава, 1447 *Cost.* II, 281); мы стефа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... оже дали и потвърдили єсмы нашємоу стмоу монастироу о(т) нѣмца... єдио озеро, на днистрѣ, на имѣ захорна, и съ грълою, що оупадаєть оу днистрь (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230);

гръла Булхакова (1) *(назва гирла у Молдавському князівстві):* мы, Стефан воевода... ⟨знамени⟩то чинимь... оже... дали и потвърдили есми... нашему моиастирю от Молдовица... една гръла, що сѣ зоветь гръла Булхакова, и другая гръла, що выходить изь озера долу до моету (Сучава, 1473 *ШКН* 164—165).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гръла** 2 (1473 *ШКН* 165; 1500 *Cost. S.* 230); *зам. знах.* дали... една **гръла** 4 (1448 *Cost.* II, 324; 1473 *ШКН* 165); *род. одн.* **гръли, гърли** (1463 *Cost. S.* 45; 1473 *ШКН* 165); *ор. одн.* **грълою** (1448 *Cost.* II, 324; 1500 *Cost. S.* 230); *наз. мн.* **гръли** (1456 *DIR«A»* 511; 1462 *Cost. D.* 11); *дав. мн.* **гръламъ** (1462 *Cost. D.* 11); *ор. мн.* **грълами** (1447 *Cost.* II, 281; 1456 *DIR«A»* 511; 1462 *Cost. D.* 11; 1463 *Cost. S.* 45).

Див. ще **ГЫРЛО.**

***ГРЪЛАНИЧЬ** *прикм.* (1) ◇ мостъ гръланичь *див.* ***МОСТЪ.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **гръланичь** (1420 *Cost.* I, 135).

ГРЪЛЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* да є(ст) имъ... грълєщи... отчина и(х) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 324).

ФОРМИ: *наз.* **грълєщи** (1448 *Cost.* II, 324).

***ГРЪЛО** *див.* **ГЫРЛО.**

ГРЪТАНЬ *ч.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тамже мы видѣвше єго правою и вєрною слоу(ж)боу до на(с)... дали єсмы єм(оу) оу нашєи землu оу молдавскои В сели... єдно село на имѧ поѧна... а дроугоє село на имѧ грътань (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 36—37).

ФОРМИ: *наз. одн.* **грътань** 1 (1400 *Cost.* I, 37); *зам. род.* выше **грътань** 1 (1400 *Cost.* I, 37).

***ГРЪЦЬКОЄ** *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы алєксандръ воєвода... чинимы знаємо... оже... дали єсмы стѣи еп(с)копии нашои... два села аверовци... а другоє сєло гръцькоє (Сучава, 1403 *ДГАА*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **гръцькоє** (1403 *ДГАА*).

ГРЪЧИНЄЩЪ *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... потвърди⟨ли⟩ єсмы ємоу... пѧ(т) селъ на раковѣ, на имѣ поунжєщъ ... дроугоє сєло повы(ш) гръчинєщь (Васлуй, 1437 *Cost.* I, 515).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гръчииєщъ** (1437 *Cost.* I, 515).

***ГРЪЧИНЪ**[1] *ч.* (6) *(особова назва, молд., слов.* гръчинъ): а иа то є(ст)... вѣра пана маноила гръчина (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488); а на то є(ст)... вѣра пана маноила гръчина (Сучава, 1438 *Cost.* II, 7—8); а на то є(ст)... вѣра пана маноила гричина (sic.— *Прим. вид.)* (Сучава, 1447 *Cost.* II, 281).

ФОРМИ: *род. одн.* **гръчииа** 5 (1436 *Cost.* I, 468, 488; 1437 *Cost.* I, 536, 542; 1438 *Cost.* II, 8); **гричина** 1 (1447 *Cost.* II, 281).

***ГРЪЧИНЪ**[2] *ч.* (1) *(назва людини за етнічною приналежністю)* грек: а тако(ж) тоты люди да имаю(т) слободу... или руси(н) или гръчи(н) или бу(д) какы Азы(к) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гръчи(и)** (1453 *Cost.* II, 461).

***ГРЫВНА** *див.* **ГРИВНА.**

***ГРЬЛО** *див.* **ГЫРЛО.**

ГРѢКА *ж.* (4) *(особова назва, молд.* грякэ «грецька», *слов.* гръкъ): Там мы... дали и потвръдили єсми имь... село на имѧ Котечарыи, що оны коупили от Грѧкы (Сучава, 1471 *BD* I, 164); мы Стефаи воєвода... знамєнито чиним... оже тоти истинніи слоуга наш Миклѣ и сестри єго Мълинъ и Боурае и Грѣка... жаловали єсмы их особиою нашею милостїю (Васлуй, 1495 *BD* II, 39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Грѣка** (1491 *BD* I, 472; 1495 *BD* II, 39); *род. одн.* **Грѧкы** (1471 *BD* I, 164); *дав. одн.* **Грѣчи** (1491 *BD* I, 472).

ГРѢЦКО *див.* **ГРИЦКО.**

***ГРЮДКОВИЧЬ** *див.* **ГРУДКОВИЧЬ.**

***ГРѧКА** *див.* **ГРѢКА.**

ГУБКА, ГУБЪКА *ч.* (6) *(особова назва):* а на то послуси влдка ларивунъ ис кри(лошаны) пєрємышльскии... влдчнъ тивунъ иванъко губка (Перемишль, 1366 *P* 12); А купилъ єсть иванъ губъка изъ братомъ своємъ на вѣки (Перемишль, 1378 *P* 26).

ФОРМИ: *наз. одн.* **губка, губъка** (1366 *P* 12; 1378 *P* 26); *дав. одн.* **губцѣ** (1378 *P* 26).

***ГУГНИНА** *ж.* (1) *(назва місцевості у Львівській землі):* а Ако сѧ замѣнивше сєлы тогды панъ данило и пѧлъ сѧ оубивати... оу пысковича дворище што навєрхъ любиѣ на гугниѣ (Зудечів, 1411 *P* 79).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на гугниѣ** (1411 *P* 79).

Див. ще ***ГОУГНИНЪ** (гоугнина доуброва), ***ГУГНЯ.**

***ГОУГНИНЪ** *прикм.* (2) ◇ гоугнина доуброва (1) *(назва місцевості у Львівській землі):* а тыи старцѣ... вызналї и вказали староую границю и врочища межи облазнїчи и межи дѣдошичи по тотъ пото(к) малыи крїховєць што бѣжи(т) по(д)лѣ гоугнины доубровы (Зудечів, 1421 *P* 96); дворище Гугниио (1) *див.* **ДВОРИЩЄ.**

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **гоугнины** (1421 *P* 96); *знах. одн. с.* **Гугииио** (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17).

Див. ще ***ГУГНИНА,** ***ГУГНЯ.**

***ГУГНЯ** *ж.* (6) *(назва місцевості у Львівській землі):* тогды панъ данило нє добылъ на воитѣ того дворища што на гугни занужь нє оу своє оубивалъ сѧ (Зудечів, 1411 *P* 79).

ФОРМИ: *місц. одн.* **иа гугни** (1411 *P* 79).

Див. ще ***ГУГНИНА,** ***ГОУГНИНЪ** (гоугнина доуброва).

ГУГОВЪ *ч.* (2) *(назва села у Волинській землі):* а пану Яцъку... досталося Гуговъ и съ тымъ, што[ж] изъ вѣка вечиого тягъло к Гугову (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гуговъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *дав. одн.* **Гугову** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

***ГУГОВЪСКИИ** *прикм.* (1) ◇ Гуговъскии ставъ (1) *(назва ставу у Волинській землі):* а еще подънялся ему панъ Барсанъ... ставъ засъставити ниже Гуговъского ставу у подобномъ месъци (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Гуговъского** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

Пор. **ГУГОВЪ.**

! **ГОУДИКА** ⟨ГОУДИЧА⟩ *див.* **ХОУДИЧЪ.**

ГОУДИЧ *див.* **ХОУДИЧЪ.**

ГУДИЧЪ *див.* **ХОУДИЧЪ.**

ГОУДИЧЬ *див.* **ХѲУДИЧЪ.**

ГОУИВА *ж.* (4) *(назва річки у Київській землі)* Гуйва:

о(т) тєтєреви тєснъ гоуива (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167); пошє(д)ши горѣ боярьскою роудою... ива(н)ко(в)скими законами пришє(д)ши к гоуивє то єсть зємлѧ пана скипорєва объѣхаиая (б. м. н., бл. 1458 *Р* 168).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гоуива** (бл. 1458 *Р* 167); *дав. одн.* **гоуивє** (бл. 1458 *Р* 167, 168).

ГУЛЄВИЧ, ГУЛЕВИЧЪ, ГУЛЄВИЧЬ *ч.* (13) *(особова назва):* а сє я панъ Васко Мошонъчьчи (!) свѣдчю то... ожє оузѧлъ єсмъ оу пана Ивашка сто купъ оу Гулєвича (Львів, 1421 *Р* 92); а при томъ были свєдоки... панъ иванъ гулєвичь панъ грицко кирдѣєвичь (Київ, 1433 *Р* 119); а при ⟨томъ⟩ были: ключникъ луцкии Богдан Сєнкович Гоский... пан Зброх Гулєвич (Луцьк, 1494 *AS* I, 102).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гулєвич** 7 (1438 *Р* 138, 139; 1446 *AS* I, 43; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1451 *Р* 159; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1494 *AS* I, 102); **Гулевичъ** 4 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1445 *АкЮЗР* I, 18; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1452 *АкЮЗР* I, 21); **гулєвичь** 1 (1433 *Р* 119); *род. одн.* **Гулєвича** (1421 *Р* 92).

***ГУЛНЕВЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Дали есмо монастыръ Пречистое Богоматери на Пересопницы кнегини Михайловои Василевича Чорторыскои... а увязати ее въ тотъ монастырь велѣли есмо дворенину нашому Федку Гулневу (Краків, 1499 *АЛМ* вип. 2, 36).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Гулневу** (1499 *АЛМ* вип. 2, 36).

***ГОУЛЯЛНИКИ** *мн.* (1) *(назва села у Київській землі):* Сєло Гоуля(л)ники а в томъ сєлє аї чл҃вка а отамо(н) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

ФОРМИ: *наз.* **Гоуля(л)ники** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

ГОУМЄННИК *ч.* (7) *(боярський чин)* гуменник, гуменний: А на то єст... в. п. Хєрман ключник, в. п. Жоуржоу гоумєнник (Сучава, 1469 *BD* I, 136); И оуставшє пан Жоуржь гоумєнник та заплатиль оуси тоты вышєписаннїи пинѣзи... оу роукы слоузѣ нашємоу Гоурбаноу (Сучава, 1499 *BD* II, 135).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гоумєниик** 1 (1499 *BD* II, 135); *зам. род.* в. п. Жоуржоу **гоумєнник** 1 (1469 *BD* I, 136); *род. одн.* **гоумєнника** (1491 *BD* I, 458, 459); *дав. одн.* **гоумєнникоу** (1499 *BD* II, 135).

***ГОУМНО** *с.* (2) гумно, стодола, клуня: О пожьгльцо(х) домовъ алюбо гоумна (XV ст. *ВС* 7); И мы видєчи рєчъ справєдливоую... казали єсмо свєтком присѧгноути, они обвєли... от Милошєвич з Ивашковцы по дорогоу, гдє была паии Михайловаѧ гоумно сєлит почєла, мы єго знєти казали (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *род. одн.* **гоумна** (XV ст. *ВС* 7); *знах. одн.* **гоумно** (1478 *AS* III, 17).

ГУРБА *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі):* великій князь Швитригайло... чинимъ знаменито... ижъ даемъ и дали есмо въ Луцкомъ повѣтѣ Сенио село... в гранѣхъ, какъ се въ собѣ маеть сама отчина... а отъ Яблонна Лескова, отъ Моквина Гурба (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гурба** (1445 *АкЮЗР* I, 17).

ГОУРБАН *ч.* (6) *(особова назва, молд., лат.* Urbanus): И оу том також прїидоша прѧд намы... слоуга наш Гоурбан... и сєстричича єго Настѣ... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1499 *BD* II, 135).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гоурбаи** (1499 *BD* II, 134, 135); *род. одн.* **Гоурбана** (1499 *BD* II, 134, 135); *дав. одн.* **Гоурбаноу** (1499 *BD* II, 135).

ГОУРЄШЬ *ч.* (2) *(особова назва, молд.* гурэ «рот»): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ож(є) тот истиннїи слоуга наш Сима Гоурєшь слоужил нам право и вѣрно (Сучава, 1495 *BD* II, 79).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гоурєшь** (1495 *BD* II, 79); *дав. одн.* **Гоурєшоу** (1495 *BD* II, 80).

***ГОУРКО** *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Гоурии*):* Я пань микоула дѣди(ч) до(л)зскии и пєрєва(л)скии из жоною моєю огаѳьєю и з сынми моими гоурко(м) и з стєцко(м) и андроушко(м) што(ж) єсми сороужи(л) цр҃квь ст҃го николы... придаль єсми своєго имѣнья дользска дєсѧтиноу (Перевали, 1440 *Р* 142).

ФОРМИ: *ор. одн.* **гоурко(м)** (1440 *Р* 142).

ГОУСИ *мн.* (4) гуси: Сє я кнѧзь михаил... придаю с(в)томоу сп(с)у и своєго дворьца и змиинца дєсѧтиноу озими пшєници и рьжи о(т) всєє ѧрины и што коли пригодоуєст(о)ѧ (!) оу дворѣ о(т) животины и о(т) гоусии с(т) коуръ... и о(т) всєго приплодъка дєсѧтоє (Луцьк, 2-а пол. XV ст. *СО*); Грєжаны дво(р) а в томъ дворє шесть чл҃вка а осмь воло(в) чотыри коровы... сємєро свинє(и) а гоусє(и) двана(д)цать а пашнѧ єстъ жито (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *наз.* **гоуси** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); *род.* **гоусє(и)** 2 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 93); **гоусии** 1 (2-а пол. XV ст. *СО*).

ГУТАРЪТЪ *ч.* (1) *(особова назва, стч.* Hotart, *свн.* gothard): а сє зємлѧнє панъ ходько быбельскии... панъ гутаръть кость соковичь гань кѣраховичь (Перемишль, 1359 *Р* 10).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гутаръть** (1359 *Р* 10).

ГОУЦИНѢ *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Нѣга [2]): И такождєрє єсми дали и потвръдили тои свѧтои нашєи цръкви, митрополїи от Романова тръга... цигаиє на имѣ Боѧ съ чєлѣдєю... и Гоуцинѣ съ чєлѣдєю (Сучава, 1488 *BD* I, 342).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гоуциинѣ** (1488 *BD* I, 342).

ГУЩА *ч.* (2) *(особова назва):* я Степанъ Гуща билъ есми чоломъ господину владыцѣ е. м. и княземъ и паномъ ихъ мил... ажбы ихъ милость печати свои приложили къ сему моему листу (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гуща** (1449 *АЛМ* 8).

ГУЩИНЦЫ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Гущанки: кн⟨ѧ⟩зю Василью осталсѧ город Збараж, а к тому сєла... Гущинцы, Новоє-сєло (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Гущинцы** (1463 *AS* I, 54).

ГОУЩИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были свѣтки... слоуги королєвы ильѧ гоущичь братъ єго єско ростpасъ (б. м. н., 1463 *ГГЯ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гоущичь** (1463 *ГГЯ*).

ГЪДИНЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсмы имъ сєла и(х) на имѧ... строннци... и гъдиици (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *наз.* **гъдинци** (1429 *Cost.* I, 269).

ГЪЖОАНЄ *ж., невідм.* (2) *(особова назва, молд., тюрк.* хоѯа, *перс.* хаѯа «пан, старець, старшина, багатий купець»): а мы такождєрє и от нас єсмы дали и потвърдили слоузѣ нашємоу Томи Салчє... тоє прѧдрєчєноє сєло... мєжи Иоаньш (!) Триколєскоул и мєжи Гъжоанє (Яссн, 1495 *BD* II, 69).

ГЪЛЄСКОУЛ, ГЪЛЄСКОУЛЬ *ч.* (3) *(особова назва, молд., лат.* gallius): а мы такождєрє... потвръдили слоузѧ нашємоу... половина от Гълєщи, гдє был Мик Гълєскоул (Васлуй, 1497 *BD* II, 119).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гълєскоул** 2 (1497 *BD* II, 119); **Гълєскоуль** 1 (1497 *BD* II, 119).

ГЪЛЄШЄЩЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѣд нами... слоуга наш Исаю... и сєстричич єго... и роздєлили своѧ праваѧ отнина, сєла на имѣ Гълєшєщїи... и Пънчєщїи (Сучава, 1490 *BD* I, 403).

ФОРМИ: *наз.* **Гълєшєщїи** (1490 *BD* I, 403); *род.* **Гълєшєщи** (1490 *BD* I, 403).

***ГЪЛЄЩИ** *мн.* (3) *(назва хутора у Молдавському князівстві):* А пак хотарь тои вишєписаннои половини сєлищи... на имѧ половини от Гълєщи гдє был Мик Гълєскоул (Васлуй, 1497 *BD* II, 119).

ФОРМИ: *род.* **Гълєщи** (1497 *BD* II, 119).

***ГЪЛКЪВА** *ч.* (1) *(особова назва):* Тѣ⟨м⟩ мы... дали и потвръдили єсми ємоу... сєло на имѣ Пъшканїи... що жє он коупил тоє сєло от оуноуки Трифа Гълкъви (Сучава, 1480 *BD* I, 237).

ФОРМИ: *род. одн.* **Гълкъви** (1480 *BD* I, 237).

Див. ще **ГЬЛКОШЪ.**

ГЪЛЦЬ *ч.* (2) *(особова назва):* мы стєфан воєвода... знамєнито чинимъ... ожє пріидоша прѧд ними... пътрь гълць и сєстра єго, моуша... и продали свою правою отниноу (Ясси, 1495 *Cost. S.* 193).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гълць** (1495 *Cost. S.* 193); *дав. одн.* **гьлцоу** (1495 *Cost. S.* 193).

***ГЪНЄСКОУЛЪ** *ч.* (4) *(особова назва, молд., пор. болг.* Гана): мы илїа воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали єсми юи оу нашєи зємли єдно сєло... на имѧ гдє был нѣгоє гънєскоу(л) (Сучава, 1433 *Cost.* I, 350); мы стєфанъ воєвода... чини(м) знамєниито (!)... ожє тотъ истиниы слоуга иа(ш) па(н) тоадеръ гънєскоу(л) слоужи(л) намъ право и вѣрно (Сучава, 1445 *Cost.* II, 230).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гъиєскоу(л)** (1433 *Cost.* I, 350; 1445 *Cost.* II, 230); *дав. одн.* **гънєскоулоу** (1445 *Cost.* II, 231).

ГЪНЄЩИ[1], **ГЪНЄЩЇИ** *мн.* (5) *(назва села в Ясському повіті Молдавського князівства):* То им вес хотарь от тои стороны; а от Гънєщи да єст имь по старомоу хотарю (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 115); Тѣм мы... дали и потвєрдили єсмо им оу нашєи зємли оу молдавскои... одно сєлище щож гдє сѣ зовєт Щюбєєва кръница, мєжи Гъиєщїи и мєжи Роусканїи (Сучава, 1467 *BD* I, 117).

ФОРМИ: *наз. зам. дав.* идє⟨т к⟩ъ **Гъиєщи** (1466 *BD* I, 115); *род.* **Гънєщи** (1466 *BD* I, 115); *ор.* **Гъиєщи** 2 (1466 *BD* I, 114); **Гъиєщїи** 1 (1467 *BD* I, 117).

ГЪНЄЩИ[2] *мн.* (1) *(назва села у Фелчиуському повіті Молдавського князівства):* И єще єсми им дали и потврѣдили их правоую отниноу... єдно сєло на имѣ Гънєщи (Сучава, 1493 *BD* II, 19).

ФОРМИ: *наз.* **Гъиєщи** (1493 *BD* II, 19).

ГЪНЄЩЇИ *див.* **ГЪНЄЩИ**[1].

***ГЪНѦ** *див.* ***ГЫНѦ.**

***ГЪРБОВОУЛЪ** *див.* ***ГРЪБОВОУЛЪ.**

***ГЪРЛА** *див.* **ГРЪЛА.**

***ГЪРНЇЦЬ** *ж.* (1) *(молд.* гырняцэ) гірський дуб: хота(р)... оу пъигъраць на єдна гърнїць (Корочии Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

ФОРМИ: *знах. одн.* **гърнїць** (1458 *Mih. Doc.* 122).

***ГЪТУРА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* мы Стєфаи воєвода... знамєнито чинымъ... ожє... дали и потвърдили есми... нашему моиастирю... едно сєло оу гърли Гътури (Сучава, 1473 *ШКН* 164—165).

ФОРМИ: *род. одн.* **Гътури** (1473 *ШКН* 165).

ГЪОУНОСА *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали и потвръдили єсмо имъ... єдна пасика, оу кръници... и проти(в) козаєщи, гдє была пасика рошкова, и гъоуноса, о(т) обр⟨ъшї⟩а до оустиѧ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323).

ФОРМИ: *наз. одн. вам. знах.* **дали... гъоуиоса** (1448 *Cost.* II, 323).

ГЪОУРЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ож прїид⟨оша⟩ пред ними... слоуга нашь Съигоур и сєстра єго Стаиа... и продали... єдино сєло... на имѣ Гъоурещїи (Сучава, 1490 *BD* I, 394).

ФОРМИ: *наз.* **Гъоурещїи** (1490 *BD* I, 394).

***ГЪОУРИКА** *ч.* (1) *(особова назва, молд.* гаурэ «отвір»): а на то є(ст)... вѣра пана жоуржа гъоурики (sic.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1452 *Cost.* II, 432).

ФОРМИ: *род. одн.* **гъоурики** (1452 *Cost.* II, 432).

Див. ще ***ГЪОУРИКЪ,** ***ГЪОУРИЧЪ.**

***ГЪОУРИКЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд.* гаурэ «отвір»): а иа то є(ст)... вѣра паиа браєвича дворника... вѣра пана ⟨гъоур⟩ика (Сучава, 1453 *Cost.* II, 468).

ФОРМИ: *род. одн.* ⟨**гъоур⟩ика** (1453 *Cost.* II, 468).

Див. ще ***ГЪОУРИКА,** ***ГЪОУРИЧЪ.**

***ГЪОУРИЧЪ** *ч.* (5) *(особова назва, молд.* гаурэ «отвір»): а на то є(ст) вѣра... наши(х) боѧрь, вѣра пана доумы браєвича дворника... вѣра паиа жоуржа гъоурича (Сучава, 1452 *Cost.* II, 426); а на то є(ст)... вѣра пана доумы браєвича дворника... вѣра паиа жоуржи гъоурича (б. м. н., 1453 *Cost.* II, 496).

ФОРМИ: *род. одн.* **гъоурича** (1452 *Cost.* II, 426; 1453 *Cost.* II, 446, 454, 473, 496).

Див. ще ***ГЪОУРИКА,** ***ГЪОУРИКЪ.**

***ГЫБНОУТИ** *дієсл. недок.* (2) (*цсл.* гыбнѫти) *(руйнуватися)* гинути, занепадати: просили єсмы нашєго болєрииа паиа михаила ло(г)фета абы пошє(л) до тоурко(в)... оучинити иа(м) миръ ка(к) бы наша зе(м)лѣ нє гибла далє (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ж.* **бы... гибла, гыбла** (1456 *ЭСФ*).

Див. ще **ГИНОУТЬ.**

ГЫДИНЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и дали господствоу мы пєть сєль: єдно на Краковѣ... дроугоє на Сєрєтѣ на имѣ Гыдинци... три иа Бистрици (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз.* **Гыдиици** (1500 *BD* II, 173).

***ГЫНДЄ** *див.* **ГИНДЄ.**

***ГЫНѦ** *ч.* (2) *(особова назва, молд., пор. болг.* Гана): а на то є(ст)... вѣра пана гыни вистїарника (Сучава, 1446 *Cost.* II, 270); а на то єстъ... вѣра пана гынѣ (Коломия, 1448 *Cost.* II, 306).

ФОРМИ: *род. одн.* **гыии** 1 (1446 *Cost.* II, 270); **гынѣ** 1 (1448 *Cost.* II, 306).

***ГЫРБОВЪ** *див.* **ГРЪБОВЪ.**

ГЫРЛО *с.* (10) гирло, рукав (ріки) (9): тѣмъ мы... дали и потвръдили єсмо имъ... отчина и(х) ... съ въсѣ(м) гръло⟨м⟩ о(т) бръла(д) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324); Тѧм мы... далї... єсми ємоу... половина озера Ковоурлоуиское и половина гырло (Сучава, 1468 *BD* I, 130);

гръло братєшєво (1) *(назва гирла у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали и потвръдили єсмо имъ... гръло братєшево (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324).

ФОРМИ: *наз. одн. вам. род.* половииа **гырло** 1 (1468 *BD* I, 130); *зам. ор.* съ **гырло** 1 (1455 *Cost.* II, 540); *род. одн.* **грьла** (1459 *Cost. S.* 22); *знах. одн.* **гръло** (1448 *Cost.* II, 324); *ор. одн.* **гръломъ, гръло⟨м⟩** (1448 *Cost.* II, 324); *ор. мн.* **гырлами** 2 (1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 8); **гырламы** 1 (1466 *BD* I, 105—106).

Див. ще **ГРЪЛА.**

ГЬЛКОШЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А тоє сєло бил коупил Трифо Гьлкошъ от Борилѣши (Сучава, 1480 *BD* I, 237—238).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гълкошъ** (1480 *BD* I, 237).

Див. ще ***ГЪЛКЪВА.**

***ГЬЛЦЬ** *див.* **ГЪЛЦЬ.**

***ГЬРЧЇИ** *ч.* (1) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* хота(р) ... на оустїє пошока (!) зовоми стъжароу(л)... о(т) оустїе сьрата чєрє(с) бїстрїци на доамна и до апь гьрчїя (Корочии Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121—122).

ФОРМИ: *род. одн.* **гьрчїя** (1458 *Mih. Doc.* 122).

***ГѢНКО** *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Генадии): купилъ панъ вѦтславъ дмитровьскии дворищє... оу вѣки оу василѦ ему жь рѣчють скибичь и въ єго брата на имѦ оу гѣнка (Львів, 1370 *Р* 18).

ФОРМИ: *род. одн.* **гѣика** (1370 *Р* 18).

ГѢРКО *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были свѣдци панъ миколаи спичникъ воєвода снѦтиньскии панъ гѣрко (Коломия, 1398 *Р* 57).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гѣрко** (1398 *Р* 57).

ГѢРЦѢ *ж.* (1) *(назва села на Буковині)* Герца: тѣмъ мы... дали єсми ємоу и поновили єсми и потвєрдили сєла єго... на имѣ село кинди(н)ци и село гѣрцѣ на протѦ (Сучава, 1437 *Cost.* I, 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гѣрцѣ** (1437 *Cost.* I, 541).

ГЮРИИ *див.* **ЮРЇИ.**

КГ *див.* **КЪ** [1].

***КГАСТОВТОВИЧЬ** *див.* **ГАШТОЛТОВИЧЪ.**

КГАСТОВТЪ, КГАСТОЛТЪ, КГАШТОВТЪ *ч.* (3) *(особова назва, лит.* Góstautas): первыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч)... стєпанъ зазъба, кгастовтъ кердути (б. м. п., 1392 *Р* 46—47); Левону Шаломичу Корница село, што Пятковскій держалъ, Панъ Кгастолтъ (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 36).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кгастовтъ** 1 (1392 *Р* 47); **Кгастолтъ** 1 (1463—1478 *РЕА* I, 36); **Кгаштовтъ** 1 (1463—1478 *РЕА* I, 36).

***КГАСТОЛТОВИЧЪ** *див.* **ГАШТОЛТОВИЧЪ.**

КГАСТОЛТЪ *див.* **КГАСТОВТЪ.**

КГАШТОВТЪ *див.* **КГАСТОВТЪ.**

***KHWAŁTOWNYJ** *прикм.* (2) (*стп.* gwałtowny) ◇ квалтовная вина (1) штраф за насильство: а коли(ж) оубогыи б҃гато(г) зовє(т) о квал(т)ъ б҃гаты(и) о то(т) квалтъ имєєтсѧ очистити свѣ(т)кы алюбо имєєть быть осоужєнъ ква(л)товноую виноу (XV ст. *ВС* 30); г u - k o j u k h w a ł t o w n o j u (1) *див.* **РУКА.**

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **ква(л)товноую** (XV ст. *ВС* 30); *ор. одн. ж.* **khwałtownoju** (1388 *ZPL* 106).

КГВАЛТОМЪ, КВАЛЪТОМЪ, КВАЛЪТОМЬ, КВАЛТОМЪ, ГВАЛТОМ, KHWAŁTOM *присл.* (12) (*стч.* kvaltem, *стп.* gwałtem) насильно, силою (7): пе wedał koli jemu wkradeno, abo khwałtom wziato (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); А тако(ж) хто комоу возмє(т) во(з) сєна ква(л)томъ имаєть платити Г҃ гро(ш)и (XV ст. *ВС* 30); А коли привєзоут Ливовчанє соукна алибо боуд какы товаръ, а оу ных никто гвалтом бєз пинѣзєи ни один локот нє моглъ оузѣти (Сучава, 1460 *BD* II, 275);

k h w a ł t o m n a c h o d i t i (1) нападати: Teź jestliby chrest'janin kopiszcza ich kaził, abo khwałtom nachodił; choczemo, iźby podłuh obyczaja naszoje zemli praw naszich, był karan (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); п р и и т и к в а л ъ - т о м ь (1) *див.* **ПРЇИТИ;** п р и х о д и т и к в а л ъ т о м ъ (2) *див.* ***ПРИХОДИТИ;** у с и л о в а т и к в а л ъ т о м ь (1) *див.* ***О УСИЛОВАТИ.**

***КГВАЛТЪ** *ч.* (11) (*стч.* kvalt, *стп.* gwałt, *свн.* gewalt) **1.** насильство (9): I teź jestliby chto... khwałt w domu by... wczinił, jako rozprawca skarbu naszoho okrutne majet' byti karan (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); а коли(ж) оубогыи б҃гато(г) зовє(т) о квал(т)ъ б҃гаты(и) о то(т) квалтъ имєєтсѧ очистити свѣ(т)кы алюбо имєєть быть осоужєнъ ква(л)товноую виноу (XV ст. *ВС* 30).

2. напад (1): и пришєлъ квалътомь нароко(м) на єго домъ а оу томь *квалътє* ранилъ єго м҃трь (XV ст. *ВС* 19);

к в а л т ъ д о м о в ы и (1) напад на житло: прото мы оуставлѧємь которыи чло(н)кы имєютъ соуди(т) напѣрвѣи о соуди(л)ство (!) жєньскоє дроу(г)є о разбои доброволноє дорогы трєтєє о пожогоу чотвєртоє (!) о квалтъ домовы(и) а въ (инь)ши(х) жалобахъ нє маю(т) соуди(т) (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

ФОРМИ: *дав. одн.* **khwałtowi** (1388 *ZPL* 106); *знах. одн.* **кгвалтъ, квалтъ, ква(л)тъ, квал(т)ъ, khwałt** (1388 *ZPL* 104, 107; XV ст. *ВС* 6, 18, 30; *СЯ* 43 зв.); *місц. одн.* **оу квалътє** (XV ст. *ВС* 19).

KHDY, КДЫ *спол.* (2) (*стч.* kdy, *стп.* kdy/gdy) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(причини — у постпозиції)* тому що, бо ж (1): Tez... hrozne prikazujem, aby... meli byti obwinenу, iź poźiwajut' człoweczeje krowi, khdy to jest ' na protiwku zakonu i ustawy (Луцьк, 1398 *ZPL* 107).

2. *(часові — у постпозиції)* коли (1): Во имѧ божьє знамєнито бу(д) и свѣдочно каждо(м) добро(м) кто коли на то(т) листь позрить албо услыши(т) єго чтучи кды єго будє(т) потрєбно (Львів, 1412 *Р* 81).

Див. ще **ГДѢ** [1] 2.

KHDYBY *спол.* (1) (*стч.* kdyby, *стп.* gdyby) *(приєднує підрядні умовно-часові речення — у препозиції):* коли ж, якщо: a khdyby... był poswetczon, tohdie... winoju majet' byti karan za prostupok (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).

КГЕДЕМИНОВИЧЪ, КГИДОМИНОВИЧЪ *ч.* (4) *(особова назва):* Я Любартъ Кгедеминовичъ, Луцкий и Володимерский князь... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... церкви у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); Билъ намъ чоломъ богомолецъ нашъ Ефремъ, владыка Луцкий и Острозский, и покладалъ передъ нами листъ данины певныхъ маетностей на Волыню... отъ князя Луцкого и Володимерского Люборта Кгедиминовича (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Кгедеминовичъ** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); **Кгидоминовичъ** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); *род. одн.* **Кгедиминовича** 1 (1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); **кедимииовича** 1 (бл. 1350 *Р* 8).

***КГЕДИКГЕЛДОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* и тая Ганка передъ нами повѣдила, штожъ тыи два слѣды дала ей небожчыца пани Сенковая Кгедикгелдовича, коли замужъ ее отдавала (Троки, 1494 *РИБ* 560).

ФОРМИ: *род. одн.* **Кгедикгелдовича** (1494 *РИБ* 560).

***КГЕДИМИНОВИЧЪ** *див.* **КГЕДЕМИНОВИЧЪ.**

***КГЕЗКГАИЛОВИЧЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* Кн҃зю николаю бискоупоу вилєньскомоу И воєводѣ вилє(н)скомоу паноу михаилоу кєзькгаиловичоу каньслѣрю нашємоу (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); и Ѳє(д)ко... посла(л)ся на прывилє(и) пана миха(и)ловъ кгє(з)кга(и)ловича воєводы вилєнъского (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **кгє(з)кга(и)ловича** (1499 *ВФ*); *дав. одн.* **кєзькгаиловичоу** (1447—1492 *ЛКБВ*).

КГИДОМИНОВИЧЪ *див.* **КГЕДЕМИНОВИЧЪ.**

***ҀГИРДИВИДЪ** *ч.* (1) *(особова назва, лит.* Girdivydas): Мы кнѦ(з) дв҃дъ дмитриєви(ч)... макса(к), кгирдиви(д) бѣликъ сн҃ъ єго семє(н) воилови(ч)... чинимы знамєни(т)... како кєды в то врємѦ коли кнѦ(з) вєлєбныи дмитрии... вєлико(м) и славнєму володиславу... вѣрность праваѦ и нє нзрушистаѦ слюби(л) а мы имєнємъ... вши(х) зємлѦнъ єго... ислюбуємы за нєго (Лучиця, 1388 *Р* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кгирдиви(д)** (1388 *Р* 38).

ҀГЛОВАЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* Мы воицєхъ з б҃жиєи мл҃(с)ти ярцибискупъ гнѣзднєнскии... янъ кгловачь кролєвства полского маршалокъ... слюбуємы... и записуємысѦ стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кгловачь** (1433 *Р* 122).

***ҀГОЛДОВАТИ** *див.* **ГОЛДОВАТИ.**

***ҀГОПЕРЕЦКИЙ** *прикм.* (1) ◇ лѣсъ Кгоперецкий *див.* **ЛѢСЪ:**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Кгоперецкий** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

***ҀГРАНЬ** *див.* **ГРАНЬ.**

ҀГРУНТЪ *див.* **ГРУНТЪ.**

***ҀГОУРЬГЕШЕВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы кнѦ(з) ѳєдорь любортови(ч) чинїмы то знамєнїто... аже... па(н) игна(т) облазнїцкии жалова(л) и позва(л) па(н) юрья дѣдошицкого кгоурь(гє)шєви(ч) аже ємоу взѦ(л) вєпрѣ вь єго доубровѣ чєрєсь границю (Зудечів, 1421 *Р* 95).

ФОРМИ: *знах. одн.* **кгоурь(гє)шєви(ч)** (1421 *Р* 95).

ДА[1] *част.* (1339) *(утворює описові форми нак. сп.)* хай, нехай *(з формами 3 ос. теп.)* (1020): а кто пороуш‹ить та›ковы да єсть проклѣть о(т) га̃ ба̃... и да єсть подобникъ арїоу ‹и› їоудѣ (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); А коли ‹кото›рыи господарь имъ порушитъ таковыи да єстъ проклѧтъ (Сучава, 1403 *RS* 338); А хотаръ тѧм сєлом да єст съ оусих сторон по старомоу хотароу, коуда из вєка ‹ожив›али (Сучава, 1462 *BD* I, 67); да є(ст) и(м) о(т) на(с) оури(к) и съ въсємъ доходо(м) (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234);

(у сполученні к а к о д а) (33): тоє въсє вишєписа(н)ноє како да є(ст) о(т) на(с) ємоу оури(к) (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22); они сѧ обѧщали за вышєписанноє нашє даанїє и потвръжденїє, како да чинѧт свѧтопочивших вышєписанных дѧтєи наших... помѧн на годиноу оу ‹еди›н дєнь, за єдно обом (Гирлов, 1499 *BD* II, 156); а мы... єсмы дали и потвръдили слоугам нашим... тоє прѧдреченноє сєло... како да єст им от нас оурик и съ въсем доходом (Ясси, 1500 *BD* II, 175);

(у сполученні я к о д а) (18): Стєфанъ воєвода... даємъ сє(с) нашъ листъ всѣмъ брашовлѣномъ... яко да ходѧтъ съ своєю торговлєю доброволно у нашєи зємли (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 676); и оучинили єсми въ задоушїє свѧтопочивших прєдков и родитєлїє наших... на то яко да нє имаєт ни єдин наш боѧрин... дило до тих наши люди от Радовци (Сучава, 1481 *BD* I, 256);

(з формами 1 ос. мн. теп.) (3): али такового чловѣка *(в ориг.* чл҃ка.— *Прим. вид.)*, гдє сѣ оучюєт и знаидєт оу нашєи зємли... мы да имаюм єго вънати и въпоудити проч ис нашєи зємли (Гирлов, 1499 *BD* II, 421); ‹али› боуд которим ‹прїятєлем прїѧтєлѣ нашєго великого кнѣзѣ и дѣтем єго›... ‹мы и дѣти наши›... да смо добри и прави ‹при›ятєли (Сучава, 1499 *BD* II, 442);

(з формою 2 ос. мн. теп.) (1): а вы да имъ бєрєтє по д҃ гро(ш) о(т) тару (Дорохой, 1437 *DIR* № 8);

(з формами 3 ос. одн. майб.) (218): аще ли хто... повеления княжения нашего перестѹпитъ дерзнетъ... да казнится и отъ Бога проклятъ будетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); да прєбудутъ жє нєпорушно подъ анаѳємою (Холм, 1376 *Р* 22); И тоє сєло да боудетъ ємоу оурик съ въсѣмъ доходомъ (Сучава, 1441 *DBAc* 40); Тоє да боудєт нєпрѣмѧнно до их живота (Гирлов, 1499 *BD* II, 156);

(з формою 1 ос. мн. майб.) (1): н оумыслихмо съ нашєѧ доброѧ волєя и о(т) ба̃ помощиа да оутвърдимо на(ш) монастиръ єжє є(ст) на молдавици (Сучава, 1443 *ПГСММ*);

(у сполученнях к а к о д а) (2): мы Стефа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... оже бл҃гопроизволи гва(д)ми (!)... како да оутвърди(м) и оукрѣпимъ стоую (!) цр҃ковь нашоу митрополєю о(т) Радовце(х) (Сучава, 1479 *LC* 140); мы Стефан воєвода... знамєнито чинимъ... оже благопроизволи господство ми нашим благым произволєнїємъ... како да оутвръдим свѧтоую цръковь нашоу митрополїю от Радовцех (Сучава, 1481 *BD* I, 256);

(у сполученнях я к о д а) (40): мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... оже... оучинили єсми въ задшїє сто̃почивши(х) родитєлеи наши(х)... яко да оутвръдимъ и оукрѣпи(м) монастиръ о(т) побратѣ (Сучава, 1443 *ДГСПМН*); пакь оу то(м) оучинили єсмы въ за дшїє сто̃почивши**н(х)** прє(д)ко(в)... наши(х)... яко да оутвърди(м) и оукрѣпи**(м)** на(ш) сты̃и монастыр о(т) немца (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230);

(з формами 3 ос. баж.-ум. сп.) (2): а по нашємь животѧ кто бь дать (!) господарь нашеи зємли молдавскои... тотъ щобы имь нєпороушилъ нашєго записанїа и оутвръждєнїа али да имь оутвръдиль и оукрѧпиль (Сучава, 1429 *Cost.* I, 242—243); а сучавскоє мито нигдє да нє платѣтъ лишє оу сучавѣ, хотѣ бы за морє(м) ходили и па(к) вънгрє(х) *да* пєрєшли бы съ тръговлєю своєю (Васлуй. 1452 *Cost.* II, 759);

(у сполученні з інф.) (1): И дали єсмы тым сєлам... сєс лист нашъ на то, щобы... ни глобники ни припашари да нє бантоватъ их (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200).

ДА[2] *спол.* (26) **I.** *(зв'язує члени речення)* (19) *(єднальний)* та, і (18): мы кнѧ(з) дѣдъ дмитриєви(ч)... григории да ива(н) нєсвизьскии... чинимы знамєни(т)... како... кнѧ(з)... дмитрии... голдованиє и вѣрность... королєви польскому... слюби(л) (Лучиця, 1388 *Р* 38—39); мы илїа воєвод ‹а›.. чини(м) знамєнито... аже... произволило гввоми... дали єсми монастырю нашємоу... да даваєми на каждыи го(д) по дєсѣтъ бочокъ вина (Сучава, 1439 *Cost.* II, 31); а к тому селу два ч‹є›л‹о›в‹є›ки тѧгнут Онос да Ювсѧник (б. м. н., 1470 *AS* I, 67); половицу стада жона моя продай да по души моей дай (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); Юреи прїнесъ тыи пєнѧзи да хоте(л) заплатїть (XV ст. *ВС* 21 зв.— 22); посылалъ єси тогожъ владыку Смоленского да бискупа Виленъского, да говорилъ имъ отъ тебє штобы прыступили къ рымъскому закону (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

(у сполученні д а **и**) та й (1): Што ваша милость мне... приказали... абыхъ отъ вашей милости князю Михайлу Санькгушковичу приказалъ да и тымъ земляномъ, которые именя свои маютъ под ловы свинюские, пригрозилъ (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

II. *(зв'язує сурядні речення)* (7) **1.** *(приєднувальний — у сполученні* д а и) та й (4): ажъ нє станєть ся промежы вами... миръ, ты и до насъ прысылаєшъ, да и я по доконъчалъныхъ записехъ и по крєстъному цєлованью вамъ иа нихъ помогалъ и наступилъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 409); а о дочєръ єго твои пановє изъ єго бояры оуговорыли, какъ єго дочєры быти и грєчєский законъ дєржати; да и грамотоу твою оутвєръжоную на то далъ, што єго дочєры

дерѣжати свой законъ грѣческий и къ рымъскому закону єє нє нудити (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

2. *(перелічувальний — у сполученні* д а и) та й, і (2): а къ нєдругомъ єго къ охъматовымъ дєтємъ посылаешъ а наводишъ ихъ на єго, да и къ инымъ нєдругомъ єго на єго лихо посылаєшъ, да и въ ыныхъ дєлєхъ во многихъ по доконъчанью и по крєстъному цєлованью ему иє исправляєшъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

3. *(єдиальний — у сполученні* д а и) та й (1): Пишемъ вашей милости, ижъ былъ намъ чоломъ попъ Вавила... а сказываетъ, что же дей обидъ чинитъся ему велъми много, да и садъ дей церковный у него обираютъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

!ДА[3] *див.* **ДО.**

!ДАА *див.* **ДА**[1].

***ДААНЄ** *див.* **ДААНЇЄ**[1].

ДААНЇЄ[1] *с.* (299) *(цсл.* даяниє) дарування, надання, пожалування: а по нашємъ животѣ... ⟨будъ кто що бы имъ нєпор⟩ушилъ нашє даанїѧ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65); а кто би хотилъ пороушити нашего даанїа и потвержєнїа, то(т) да є(ст) проклѣ(т) (Устя Кракова, 1439 *Cost.* II, 59); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє дали и потвърдили єсмы нашємоу сѣмоу моиастироу... даанїє и потвърж(д)єнїѧ дѣда нашего, алєкса(н)дра воєводы (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

ФОРМИ: *наз. одн.* **! даанї** 1 (1458 *DIR«A»* 513); **!ниє** 1 (1439 *Cost.* II, 32); *зам. род. одн.* от **даанїє** 1 (1499 *BD* II, 130); *зам. місц.* о въсѣкомъ наше **дааиїє** 1 (1466 *BD* I, 95); *род. одн.* **дааиїа, дааниа** 163 (1424—1425 *DBAc* 20; 1439 *Cost.* II, 59; 1453 *Cost.* II, 494; 1462 *BD* I, 67; 1473 *ШКН* 166; 1483 *BD* I, 275; 1488 *Cost. S.* 128; 1492 *BD* I, 506; 1495 *BD* II, 43; 1500 *BD* II, 174 і т. ін.); **даанїѧ, дааниѧ** 54 (1443 *Cost.* II, 121; 1452 *Cost.* II, 426; 1470 *BD* I, 148; 1487 *BD* I, 517; 1489 *BD* I, 372; 1491 *Cost. S.* 157; 1494 *BD* II, 35; 1497 *BD* II, 117; 1499 *BD* II, 131; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **даѧнїа** 1 (1436 *Cost.* I, 460); **даанѧ, дааия** 2 (1491 *CVD* 4; 1493 *ПГВСП*); *знах. одн.* **даанїє, дааниє** (1428 *Cost.* I, 210; 1435 *Cost.* I, 403; 1443 *ПГСММ;* 1448 *Cost.* II, 353; 1455 *Cost.* II, 531; 1459 *DIR«A»* 514; 1464 *BD* I, 86; 1469 *BD* I, 134; 1479 *BD* I, 222; 1500 *Cost. S.*, 230 і т. ін.); *наз. мн.* **даанїѧ** (1497 *BD* II, 120); *род. мн.* **дааии** (1456 *ГПХМ*); *знах. мн.* **даанїа** 5 (1434 *Cost.* I, 386; 1439 *Cost.* II, 59; 1453 *Cost.* II, 496; 1488 *ДГСВМЩ; ДГСПМ*); **дааніѧ** 1 (1409 *Cost.* I, 65).

Див. ще **ДАНЇЄ, *ДАНИНА, *НАДАНЬЕ, *ПРИДАНИЄ.**

***ДААНЇЄ**[2] *с.* (4) ◇ **даанїє имати** (4) платити данину, виконувати різні трудові повинності: да иє да(ст) тое сєло ни да(н), иї илиша, ни подводоу, ни дєсѣтиноу, ни ослоу(х), ни посадоу, ни на мли(н) да нє робѣтъ, ии на горо(д), ии вино да иє возѣтъ... и ни иноую никотороую нашоу слоужбоу и даанїє нє имаютъ, николи на вѣки (Сучава, 1444 *Cost.* II, 207—208); и да нє даст нам ии илиш, ни подводоу, ни посадоу, ни жолдъ, ани на город да нє робѣти, ани на млини, ани бочки да иє возѧт... аии иноє наше даание или слоужбѣ да иє имает (Сучава,1466 *BD* I, 95).

ФОРМИ: *знах. одн.* **даанїє, даание** (1444 *Cost.* II, 208; 1446 *Cost.* II, 251; 1453 *Cost.* II, 492; 1466 *BD* I, 95).

Див. ще ***ДАНЬ**[1], ***ДАЧА, *ДАЧКА.**

ДАБИ *див.* **ДАБЫ.**

!ДАБОУТИ *див.* ***ДОБУТИ.**

ДАБЫ, ДАБИ *част.* (3) *(модально-вольова, утворює форми баж.-ум. сп.)* щоб: а по наше(м) животѣ кто боуде(т) господарь оу нашєи зємли оу молдовскои... тои даби ємоу нє пороушиль нашего данїа (Сучава, 1414 *DIR«A»* 441); а по нашємъ жи⟨вотѣ⟩ кого бъ избєрєтъ господаремъ быти оу нашєи зємли мо(л)давскои... то(т) да бы имъ оутвердилъ и оукрѣпилъ (Сучава, 1436 *Cost.* I, 468).

Див. ще **АБЫ**[2], **БЫ**[1], **ШТОБЫ**[2].

ДАВАТИ, ДАВАТЬ *дієсл. недок.* (349) **1. а)** (що, що кому, без додатка) *(податок, данину, мито і т. ін.)* давати, *(грошима — ще)* сплачувати (167): коли вси зємлѧнє имуть давати дань оу татары то серєбро имѣють тако жє тии люди дати (Смотрич, 1375 *P* 20); Съ... того копища... жадныхъ податковъ а ни повинности до скарбу нашого давати не маютъ (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27); колко давали иа сочавѣ, половиии отъ того мыта имуть дати, на сирѧтъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а иенадобѣ... съ лану чиньшу никому давати (Городок, 1443 *P* 145); А коли на во(и)ноу ходять тогды подымъщиины нє дають (*б. м. н., бл.* 1471 *ЛКЗ* 90); а маютъ намъ на кожъдый годъ давати по трыдцати копъ и по шести копъ, и по сороку грошей (Радомиль, 1487 *РИБ* 228); а маеть нам вси тыи гроши давати на каждый год готовизиою (Вільиа, 1498 *АЛРГ* 82); У Несвицы одъ великии воза по полу грошу давати, а большей не иадобе (Степаиь, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); и съ тое земли бортиое маеть онъ давати... по давъному (Вільна, 1499 *РИБ* 777);

б) (що кому) иадавати, дарувати, давати (80): даємо... тому господину отцу владыце... село наше Бусчу (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а то на каждую недѣлю каждому тєслѣ давалъ по с'ми грои (!) широкихъ и єщи (!) к тому истраву всѣмъ *дава(л)* (*б. м. н.*, 1386—1418 *P* 35); My tohdy chotyeczy po nich lepsey sluzby dajemo ym y daliiesmo szelo v tustanskoy volosthy Kruselniczu (Сучава, 1395 *GL* 166); мы великии кнѣзь швидрикгаилъ литовьскии и рускии... чини(м) знакомито... ижє... даємъ... пану андрѣю волотовичю верху мєноваиая мѣста вѣчно и нєпорушно (Київ, 1433 *P* 118—119); такжє и г(с)во ми даємъ воскъ о(т) оусн кръчма(х) о(т) баии да прислоухае(т) к тои стои манастиръ (*б. м. н.*, 1458 *DIR«A»* 513); и мы... ємоу имѣнє... даємъ и записуємъ зо всими людми (Вільна, 1499 *AS* I, 117);

(що, що кому) подавати, надавати, давати (13): а мы... познавши ижь прєрє(ч)ныи стєфанъ воєвода помочи и рады напротиву намъ и коруны иашеи нє чииилъ а ии давалъ... про то жь єго со всѣми под(д)аннымн о тую исную мєрзѧчку и шкоду воєваную намъ... о(т) єго оца правого чинимы и о(т)пущаємы єму всє тымъ нашимъ листомъ (Ланчиця, 1433 *P* 121); А такъ мы... єго... прыймуемо и прыяли есмо... обѣцуючи єму... опатреньє вшелякое якое значное дати, какъ иншой шляхтѣ... даємо и опатруемо (Луцьк, 1438 *P* 140); прото мы... оуставлѧє(м) абы... што... на лїховоу пєнѧзї даю(т) нє имаю(т) вєньцї бра(т) на (недѣ)лю толко дєсѧтьї пєнєзь (XV ст. *BC* 28 зв.); Також и мы... ани мѣстца ани пожившленїѧ иигде иє имаюм ємоу давати оу нашєи зємли (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

д а в а т и и а н є п р и ѧ т є л ѧ (1) надавати допомогу проти ворога: а мы имаємо служити и посылати и давати иа каждого єго мл(с)ти нєприѧтєлѧ (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774);

(кому, за що, на що) жертвувати (2): мы богданъ воєвода... чинимь знамєнито... ажє... даємь за дшѧ родити(л) наши(х) и ⟨за наше здравиє⟩ и за здравьє дѣтеи наши(х) (Сучава, 1451 *Cost.* II, 401); А иное давал на рускии церкви и бискупу киевъскому и каноиикамъ и иным давалъ (Вільна, 1496 *АЛРГ* 72);

(як винагороду за що) давати (1): а на то каждую недѣлю каждому тєслѣ *давалъ* по с'ми грои (!) широкихъ и єщи к тому истраву всѣмъ дава(л) и єсти и пити (б. м. н., 1386—1418 *P* 35);

в) (що кому) давати в борг, позичати (5): штобы нє давали хрѣтїяно(м) пєнє(з)єи (XV ст. *BC* 9).

2. *(видавати юридичний документ)* давати (29): вло(д)славъ з бжиєи (!) мл(с)ти кроль полскии... знамєнито чинимы... ижє даємы и дали єсмы листъ нашь нашему милому приятєлю стефаиови воєводѣ... на потвєржѣньє нашихъ пєрвыхъ листовъ (Ланчиця, 1433 *P* 124); мы Стєфаи воєвода... свѣдомо чиным... ажє... даєм и дали єсмы сєс наш лист глєитовъиыи... нашємоу вѣрномоу болѣриноу паноу ми-

хаилоу логоѳєтоу (Баків, 1457 *BD* II, 257); я тому листу ганю, штожъ тотъ листъ не добрый...; господарь нашъ, король... того листу не давалъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169); листъ на сєбє давати (1) *див.* **ЛИСТЪ.**

3. *(дозволяти)* (що, робити що) давати (5): тые дей Токаревскіе... стада господарского паствити намъ не даютъ (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); и мы... даємъ єго посломъ добровольное проєханье чєрєзъ нашу зємлю (б. м. н., 1496 *BD* II, 405); ино мы... твоємоу послу дає(м) поуть чи(ст) чєрє(з) нашу зємлю (б. м. н., 1496 *ПЧФГ* 35—36); давати волю (кому) (1) дозволяти: и щобы во(л)ни были они купити собѣ волы и коровы и па(к) що купили, ли товара или бу(д) що, въ дни нашего дѣда... тако(ж) и мы даємъ имъ тоє право и тоє волю (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); давати вѣданїє (3) повідомляти: дає(м) виданїе твоєи мл(с)ти, ажє осташA ваши людіе... оу виноу прѣ(д) соу(д)ци бръла(д)ски (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675); И о сєм даю вам вєданїє, аже до нинѣшного часъ єще єсмъ жив (Торговище, 1481 *BD* II, 358); давати вѣдати (17) повідомляти: мы великии князь Швитрикгаил... чинимъ знаменито и даємъ ведати... иже видев и знаменав службу намъ вѣрную... пана Иваиа Мукосѣєвича... дали єсмо... за его вѣрную службу села... у луцкомъ повѣте (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7—8); мы великии кнѣзь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито и даємъ вѣдати... иже видевъ... службу намъ вѣриую... пана андрѣя волотовича... дали єсмо... пану андрѣю... село михлинъ (Київ, 1433 *Р* 118); мы великии кнѣзь швитрикга(л) олькгирдовичь чинимъ знамєнито... и даємъ вѣдати кожномоу добромоу... оузрѣвши єсмо знамєнитоую намъ слоужбоу... пана єрьша терешковича... дали єсмо ємоу сєло долъгиє шии (Луцьк, 1452 *Р* 160); чинимъ знамєнито и даємъ вѣдати кождому доброму... Видѣвши єсмо службу иамъ вѣрную... пана Петра Мушчича... дали есмо пану Петру Мушчичу у Перемилскомъ повѣтѣ тая имѣнія (Вільна, 1492 *АЛМ* 30).

4. (що кому) *(термін судової справи)* призначати (1): новая права на нєго вымышлAють... позывають а рокы имъ даваю(т) по(д)лоугъ своєя воли (XV ст. *ВС* 14 зв. — 15); давати намѣстництво (кому) (1) призначати управителем (кого): а коли Павєлъ давалъ мнѣ намѣстництво въ тыхъ дворехъ, а тая клѣть не запечатана была ничимъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163);

◇ давати замоужъ (1) давати, видавати заміж: опѣкалнїко(х) сіро(т) которыи(ж) дава(!) замоу(ж) (XV ст. *ВС* 6 зв.); давати личбу (1), личбу давать (2) давати фінансовий звіт, складати рахунок: и какъ они тие три годы выдє(р)жать и боудоуть намъ личъбоу давать, и мы маємъ имъ тыи пєнAзи на личъбе положи(ти) (Краків, 1487 *АМЛ*); Панъ Андрей подскарбий а Ивашко Владыка писар брали личбу у ключника киевского у Сенька Полозовича а в Самоделчина сына, што в тыи часы брали мыто после личбы тое, какъ давали личбу у Троцех господару великому князю Александру (б. м. н., 1494—1495 *АЛРГ* 59); мы... оуставлAємь ни с чого ли(ч)бы нє (до)вать (!) ємоу (XV ст. *ВС* 35 зв.); божє нє давai (4) *див.* **БОГЪ**[1]; вѣдомо давати (1), давати вѣдомо (1) *див.* **ВѢДОМО;** вѣсть давати (1) *див.* ***ВѢСТЬ;** ласкоу давати (1) *див.* ***ЛАСКА** 1; лїхву давати (1) *див.* ***ЛИХВА;** помочъ давати (5), помочи давати (1) *див.* **ПОМОЧЬ;** раду давати (1) *див.* **РАДА;** слоужбоу давати (1) *див.* **СЛОУЖБА** 2; хвалоу давати (2) *див.* **ХВАЛА.**

ФОРМИ: *інф.* **давати** 50 (1377 *Р* 24; 1388 *SL* 678; 1407 *Р* 72; 1424 *Р* 100; 1443 *Р* 145; 1460 *BD* II, 273; бл. 1471 *ЛКЗ* 93; 1481 *BD* II, 364; 1496 *АЛРГ* 69; 1499 *РИБ* 777 і т. ін.); **давать** 5 (1486 *АкЮЗР* I, 295; 1489 *АМВ;* 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1499 *АСД* VI, 3); **дава(т)** 2 (XV ст. *СЯ* 9 зв.; 1498 *ЧІАФ*); **! довати** 2 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93); **! (до)вать** 1 (XV ст. *ВС* 35 зв.); *теп. 1 ос. одн.* **даю** 7 (1400 *Cost.* II, 619; 1409 *Р* 74; 1418 *Р* 89; 1424 *Р* 106; 1427 *Р* 108; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1481 *BD* II, 358); **давамъ** 1 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); ***3 ос. одн.* даєть** 21 (бл. 1458 *Р* 167; XV ст. *СЯ* 9 зв.; бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 91, 92, 92 зв., 93, 93 зв., 94); **даєт, дає(т)** 2 (1470 *BD* I, 155; бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); *1 ос. мн.* **даємъ, даємь, дає(м), даєм** 109 (1392—1393 *РФВ* 170; 1399 *Р* 59; 1407 *Р* 72; 1424 *Р* 102; 1434 *Cost.* II, 675; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1455 *Cost.* II, 774; 1459 *DIR«A»* 514; 1467 *Mih. Doc.* 125; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **даємы, dayemy** 3 (1395 *GL* 166; 1433 *Р* 124, 125); **даєми** 1 (1449 *Cost.* II, 743); **даємо, dajemo, daiemo** 5 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1395 *GL* 166; 1404 *ГМ;* 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1438 *Р* 140); **даваємы** 1 (1436 *Cost.* II, 707); **даваєми** 6 (1439 *Cost.* II, 31); *3 ос. мн.* **дають** 41 (1386—1418 *Р* 35; 1388 *ZPL* 105; 1445 *СРК;* бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 91, 91 зв., 92, 92 зв., 93 зв.; 1484 *ЯМ;* 1499 *РИБ* 776 і т. ін.); **даютъ** 2 (1463—1478 *РЕА* I, 35; 1495 *АЛМ* 85); **даю(т)** 6 (1449 *Cost.* II, 392; XV ст. *ВС* 15, 28 зв.; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92, 92 зв.); **даваю(т)** 2 (XV ст. *ВС* 14 зв., 28 зв.); **дают** 1 (1496 *АЛРГ* 71); **! дава** 1 (XV ст. *ВС* 6 зв.); **да(т)** 1 (XV ст. *СЯ* 43 зв.); *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсми давалъ** 1 (1481 *BD* II, 364); **ємъ давалъ** 1 (1386—1418 *Р* 35); *2 ос. одн. ч.* **давалъ** (1495 *ВМБС*); *3 ос. одн. ч.* **давалъ, дава(л), давал** (1386—1418 *Р* 35; 1433 *Р* 121; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9; 1487 *АМЛ;* 1494—1495 *АЛРГ* 59; 1495 *РИБ* 602; 1496 *АЛРГ* 72; 1498 *АЛМ* 163, 169); *1 ос. мн.* **давали** (1481 *BD* II, 365); *3 ос. мн.* **давали** 10 (1392—1393 *РФВ* 170; 1401 *АкВАК* III, 2; 1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275; бл. 1471 *ЛКЗ* 90; 1494—1495 *АЛРГ* 59); **су(т) давали** 1 (1437 *DIR* № 8); *майб. 3 ос. одн.* **имєт давати** (1456 *Cost.* II, 790); *3 ос. мн.* **боудоуть давати** 2 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91, 92 зв.); **боудоуть давать** 1 (1487 *АМЛ*); **имоут давати** 2 (1456 *Cost.* II, 788, 790); **имуть давати** 1 (1375 *Р* 20); *майб. II 3 ос. мн.* **боудоуть давали** (1495 *В Соб; РИБ* 602); *баж.-ум. сп. 2 ос. одн. ч.* **штобы еси... дава(л)** 1 (1487 *АМЛ*); **бы...дава(л)** 1 (1489 *АМВ*); **ажьбы еси... давал** 2 (1498 *АЛРГ* 82, 83); *3 ос. одн. ч.* **абы давал** 1 (1495 *BD* II, 64); **бы... дова(л)** 1 (XV ст. *ВС* 39 зв.); **щобы... давал был** 1 (1470 *BD* I, 140); *1 ос. мн.* **абыхмо... давали** (1496 *BD* II, 405); *3 ос. мн.* **щобы (щоби, штобы) давали, що бы (щоби, штобы)... давали** 10 (1408 *Cost.* II, 630; 1434 *Cost.* II, 668; 1446 *DIR«A»* 485; 1453 *Cost.* II, 445; 1454 *Cost.* II, 508; 1456 *ГПХМ;* 1470 *BD* I, 140; XV ст. *ВС* 9; 1486 *АкЮЗР* I, 295); **а бы... давали** 3 (1456 *Cost.* II, 789, 790; 1460 *BD* II, 275); *нак. сп. 2 ос. одн.* **давай** (1488 *AS* I, 88; 1499 *АСД* VI, 3; *BD* II, 421, 423); *3 ос. одн.* **да давает** (1453 *Cost.* II, 453); *3 ос. мн.* **да... дає(т)** 2 (1458 *ПГСММЦ*); **да давают** 1 (1437 *DIR* № 8); **да даю(т)** 1 (1448 *ДГПР*); **нехай дають** 1 (1495 *РИБ* 602); *дієприсл. одноч.* **даючы** (1389 *РЕА* I, 27).

Див. ще ***ДАВЫВАТИ, *ДАИВАТИ, ДАТИ, *НАДАВАТИ, ОТДАТИ** 1, 3, ***ПОДАВАТИ**[1], ***ПРИДАВАТИ, ПРИДАТИ** 1, 3.

***ДАВАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) ◇ давати сѦ оу право (1) позивати до суду: и потомъ єсмо нє даючи сѦ оу право пристоупили єсмо с обоу *(в ориг.* собоу.— *Прим. вид.)* сторонъ оу єднанье промежи старшихъ приАтєлей нашихъ (Вільна, 1482 *AS* I, 79).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **даючи сѦ** (1482 *AS* 1, 79).

ДАВАТЬ *див.* **ДАВАТИ.**

ДАВИД *див.* **ДАВЫДЪ.**

ДАВИДЄЩИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині)* Давидівці: Трєтєє сєло єсми имь дали на Бєрхъчи, на имѣ Давидєщи, где быль Давид (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз.* **Давидєщи** (1499 *BD* II, 162).

Див. ще **ДАВЫДОВЦИ.**

***ДАВИДОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* а при то(м) бы(л)... иванко да(д)вдови(ч) (!) (Київ, 1446 *Р* 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **! да(д)вдови(ч)** (1446 *Р* 154).

***ДАВИДОВО СЄЛО** *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* пи(с) оу давидово ⟨сєло, в лѣто⟩ S̃Ц̃ÑД̃ мѣсѧца м(р)а аї (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* **оу давидово ⟨сєло⟩** (1446 *Cost.* II, 251).

***ДАВИДОВЦИ** *див.* **ДАВЫДОВЦИ.**

***ДАВИДОВЪ**[1] *прикм.* (1) ◇ п а с и к а Д а в и д о в а *див.* **ПАСИКА** 1.

ФОРМИ: *наз. одн. ж. зам. знах.* **Давидова** (1466 *BD* 1, 106).

Див. ще ***ДАВИДОВО СЄЛО.**

Пор. **ДАВЫДЪ.**

***ДАВИДОВЪ**[2] *ч.* (1) *(особова назва):* а при то(м) былъ... станчоу(л) д⟨а⟩в⟨и⟩д⟨о⟩въ (Сучава, 1432 *Cost.* I, 343).

ФОРМИ: *наз. одн.* **д⟨а⟩в⟨и⟩д⟨о⟩въ** (1432 *Cost.* I, 343).

! ДАВИЧА ⟨ДАНОВИЧА⟩ *див.* **ДАНОВИЧ.**

ДАВНО *присл.* (5) давно: ино таѧ зємлѧ вє(л)ми давно запоустєла была (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); Юрєи пыталъ фра(н)цика ка(к) бы давно ємоу позычилъ (XV ст. *BC* 22).

***ДАВНОСТЬ** *ж.* (1) давність: а длѧ давности алюбо зашли(х) часовъ нє можєтсѧ оу то вымовить (XV ст. *BC* 33).

ФОРМИ: *род. одн.* **давности** (XV ст. *BC* 33).

***ДАВНЫИ** *прикм.* (18) **1.** *(що здавна існує)* давній (10): мы алєксандръ воєвода... чинимы знаємо... ожє... дали єсмы стѣи єп(с)кпии нашои... два сєла... со оусѣми своими старыми и давными хотарьми (Сучава, 1403 *ДГАА*); а который бы сѧ купец промытил, то промыта нам с нимъ напол, подлугъ давного обычая (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83);

з д а в н ы х д а в є н (1) з давніх давен: и старцы... сознали пєрєд нами, аж з давных давєн єсть ступєнское (Ступно, 1444 *AS* I, 42).

2. *(який стосується, походить з давніх часів)* давній, минулий (5): про тожъ мы... повинни єсмы сѧ згодити... гды(ж) вѣдаюмъ ижє... зємлѧ молдавскаѧ своѧ панствы здавны(х) часовъ коу кролєвствоу полском(оу) прислоушаютъ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738); ино мы памятаючы давныи дєла... то єсмо вчынили иа жаданьє твоє миръ вєчный и прыязънь съ тобою єсмо взяли (б. м. н., 1496 *BD* II, 407); мы Іо Стєфан воєвода... знаємо чиним... яко коли от давного а прєминоулєго часоу... валка была мєжи нами и мєжи... паном Яном Олбрахтом... кралєм полскым... и... єго милость... крал... нам въси мєрзѧчкы... отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

и з в ѣ к а и з д а в н о г о (1) *див.* ***ВѢКЪ.**

3. *(той, хто був раніше)* колишній, попередній (1): а на то вѣра... пана Влада давного дворника (Сучава, 1403 *ДГАА*).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **давного, давъного** (1403 *ДГАА;* 1422 *P* 98; 1494 *BD* II, 387, 389; 1496 *BD* II, 407; *ОПСВВ* 61; 1498 *АЛРГ* 82, 83; 1499 *BD* II, 419); *дав. одн. ч.* **давиому** (1493 *АЛРГ* 56; 1498 *АЛРГ* 82, 83); *дав. одн. ж.* **давной** (1475 *AS* I, 71); *род. мн.* **давиых, давны(х)** 3 (1444 *AS* I, 42; XV ст. *BC* 24; 1448 *Cost.* II, 738); **давєн** 1 (1444 *AS* I, 42); *дав. мн.* **давнымъ** (XV ст. *BC* 23); *знах. мн. с.* **давныи** 1 (1496 *BD* II, 407); **давиыє** 1 (1481 *ГПМ*); *ор. мн.* **давными** (1403 *ДГАА*).

***ДАВЪНЫИ** *див.* ***ДАВНЫИ.**

***ДАВЫВАТИ** *дієсл. недок., многокр.* (1) не один раз давати, давати: и то, господару, помню: давывали пятдесятъ куницъ княгини великой Витовтовой, съ дыма по куницы (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **давывали** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

Див. ще **ДАВАТИ** 1, ***ДАИВАТИ, ДАТИ** 1, ***НАДАВАТИ.**

***ДАВЫДКОВЪ** *прикм.* (1): Олехно Василевичъ Глазына просилъ в насъ... села, на имя Давыдкова Сковородина и братаничовъ его, Єроѳеевыхъ детей, а Деменътисова Ковалева (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **Давыдкова** (1499 *РИБ* 776).

ДАВЫДОВСКИИ, ДАВЫДОВСКЫИ *ч.* (4) *(особова назва):* а сє я панъ михаило ивановичь заставилъ своє сєло чєрєпынє григорєву с̃ну дв̃двьского осташкови (Львів, 1386 *P* 31); ѧ осташко давыдовскии корчакъ з лнпицѣ... знаємо чини(м)... ажє кроль господарь нашь казалъ намъ розъѣхати границю игнатови с кунцырє(м) (б. м. н., 1419 *P* 90).

ФОРМИ: *наз. одн.* **давыдовскыи** 2 (1412 *P* 81; 1414 *P* 85); **давыдовскии** 1 (1419 *P* 90); *род. одн.* **дв̃двьского** (1386 *P* 31).

ДАВЫДОВЦИ *мн.* (2) *(назва села на Буковині)* Давидівці: мы пєтръ воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали єсми сє(с) листъ на(ш) людє(м)... о(т) давыдовци (Побрата, 1448 *ДГПР*); мы алєксандръ воєво(д)... свѣдомо чини(м)... ажє пришє(д)ши прє(д) нами... па(н) мань глобникови(ч) из дѧтми своими... и продали сєлишча своа... опро(ч) давидовєць (Сучава, 1452 *Cost.* II, 421—422).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* о(т) **давыдовци** (1448 *ДГПР*); *род.* **давидовєць** (1452 *Cost.* II, 422).

Див. ще **ДАВИДЄЩИ.**

***ДАВЫДОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Львівській землі)* Давидів: Мы па(н) сташко исъ давыдова староста самборьскыи приводимо то ку вѣчнои памѧти (Погоничі, 1422 *P* 97).

ФОРМИ: *род. одн.* **давыдова** (1422 *P* 97).

***ДАВЫДОВЬСКИИ** *див.* **ДАВЫДОВСКИИ.**

ДАВЫДЪ, ДАВИД *ч.* (16) *(особова назва, гр.* Δαυίδ Δαβίδ, *гебр.* iubit): Мы кнѧ(з) дв̃дъ дмитрнєви(ч) кнѧ(з) русанъ плакси(ч)... чинимы знамєни(т)... како... кнѧ(з)... дмитрии... голдованиє... володиславу... королєви польскому... слюби(л) (Лучиця, 1388 *P* 38—39); и ѣщє к тымъ бєкгичь и турдучакъ бєрди Давыдъ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); Трєтєє сєло єсми имь дали на Бєрхѣчи, на имѣ Давидєщи, гдє былъ Давид (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Давид, Дави(д)** 3 (1446 *ПГСПМР;* 1448 *Cost.* II, 737; 1499 *BD* II, 162); **Давыдъ** 1 (1392—1393 *РФВ* 170); дв̃дъ 3 (1388 *P* 38; 1446 *P* 154); *род. одн.* **давида** 8 (1448 *DIR* № 10а.; *Cost.* II, 314, 317, 324, 343, 355, 359, 365); дв̃да 1 (1444 *DIR«A»* 481).

ДАДАУКШИСЪ *ч.* (1) *(особова назва, лит.* Daukšỹs): А при томъ были тые панове:... Дякгордъ Дадаукшисъ и иныхъ много добрихъ людей (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дадаукшисъ** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

! ДАДВДОВИЧ ⟨ДАВИДОВИЧЬ⟩ *див.* ***ДАВИДОВИЧЬ.**

! ДАДОМОУ ⟨ДОДОМОУ⟩ *див.* ***ДОДОМУ.**

ДАДОУЛЪ, ДАДОУЛЬ, ДАДОУЛ *ч.* (4) *(особова назва):* тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали и потвєрдили єсми... цигани иа имѣ... Дадоулъ и доума (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342); и потокмившє и заплатившє оусє вышєписанное, господство мы... дали єсми... нашємоу монастироу... сєло Доумєщи, гдє быль Дадоуль (Гирлов, 1499 *BD* II, 162—163).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дадоуль, Дадоулъ, Дадоул** (1448 *Cost.* II, 342; 1488 *BD* I, 342; 1499 *BD* II, 162, 163).

ДАЖБОГ, ДАЖБОГЬ *ч.* (103) *(особова назва):* а на то ест... в. п. Дажбога чашника (Сучава, 1471 *BD* 1, 164); а на то єст... в. п. Дажбога (Сучава, 1491 *BD* I, 449).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дажбог, Дажбогь, Дажбо(г)** (1471 *ДГСМПБ;* 1472 *BD* I, 170, 172; *Cost. S.* 88; 1474 *РГС;* 1479 *ВАМ* 61; *BD* I, 224; *Cost. S.* 98; 1480 *BD* I, 241); *род. одн.* **Дажбога** (1471 *BD* I, 164; 1473 *ШКН* 165; 1478 *BD* I, 219; 1482 *BD* I, 260; 1486 *DC* 144; 1488 *BD* I, 318; 1489 *BD* I, 367; 1490 *DC* 148; 1491 *Cost. D.* 37; *CVD* 3 і т. ін.).

ДАЖБОГОВИЧЬ, ! ДАМБОГОВИЧЪ *ч.* (3) *(особова назва):* мы Вѣликии коро(л) влодиславъ... знаємо чинимъ...

аже нашь вєрныи слоуга данило дажбогови(ч) задєрѣвєцкии... послужилъ намъ (Краків, 1394 *Р* 53—54); мы кнѦзь фєдоръ любортовичь чинимъ свѣдочно... Аже што паиъ данило задєревєцкии дажбоговичь замѣнилъ сѦ сєлы (Зудечів, 1411 *Р* 78—79); А сє н паиъ данило дамбоговичъ (!) Задєрєвєцки Вѣдомо чинимо... Аже... Дали Єсмъ... Шаидрови... дворищ (!) (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дажбоговичь** 1 (1411 *Р* 79); **дажбогови(ч)** 1 (1394 *Р* 53); **! дамбоговичъ** 1 (1473 *ЗНТШ* V, 3).

ДАЖБОГЪ *див.* **ДАЖБОГ.**

ДАЖЄ *част.* (1) *(підсилювальна)* аж: Мы пє(т)ро воєвода... съ всѦми паны о(т) вєлика даже и до мала радили єсмы (Заслуй, 1456 *ЭСФ*).

ДАЖЄВ *ч.* (2) *(назва маєтку у Волинській землі):* Я кнѧз Михайло Иванович Роговицкий чиню знаменито... Продал єсми имєнє моє отчизноє Дажєв само в себє и в обыходєхъ ⟨маєть⟩ (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дажєв** (1475 *AS* I, 72); *знах. одн.* **Дажєв** (1475 *AS* I, 72).

***ДАИВАТИ** *дієсл. недок., многокр.* (28) давати, не один раз давати: а вси слоуги на во(и)ноу хоживали а подымъщиноу даивали на трєти(и) годъ а бо(л)коуно(в)щиноу даивали на приє(з)дъ кнѧзю вєликому витовтоу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91); А тотъ панъ богданъ лєвковичъ Што Люди заведаєть почонъ отъ вєликого цара и досюлѦ намъ єсакъ даивали (б. м. н., 1484 *ЯМ*); Бил намъ чолом земѦнин киевский... и поведил перед нами, штож люди его... издавна даивали в ключъ Киевъский ведро меду пресного (Мереч, 1496 *АЛРГ* 69).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **даивал, даивалъ** (1493 *АЛРГ* 56); *3 ос. мн.* **даивали** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 90 зв., 91, 91 зв.; 1484 *ЯМ;* 1496 *АЛРГ* 69); *дієприкм. пас. мин. род. одн., ч.* **даиваного** (1496 *АЛРГ* 69).

Див. ще **ДАВАТИ** 1, ***ДАВЫВАТИ, ДАТИ** 1, ***НАДАВАТИ.**

ДАЛАТИНСКИ *див.* **ДАЛѦТИНЬСКИИ.**

ДАЛЄЙ, ДАЛѢИ, ДАЛЄ, DALEU, ДАЛИЄ, ДАЛѦ, !ДАЛЪ *присл. в. ст.* (39) **1.** *(у часовому відношенні) (продовжуючи попередньо сказане)* далі, ще (18): далє комоу име(т) сѣ видѣти, аже имаєтъ кривда о(т) ты(х) людєи ис тѦ(х) сєла(х), а о(н) да и(х) ишчє(т) прѦ(д) игоуменю(м) (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); И далєй била нам чолом и жедала нас, абыхмо єєй (!) дали и призволили имєнє на имє Любчо... по єєй (!) животє отдати и записати прирожоным своим (Луцьк, 1487 *AS* I, 241); А далєй што єстє намъ говорыли коли похочєть стєфанъ воєвода... своихъ пословъ послати до свата своєго вєликого князя Ивана Васильєвича... абыхмо єго посломъ давали добровольноє проєханьє (б. м. н., 1496 *BD* II, 405);

(продовжуючи дію в майбутньому) надалі (8): кто нє оусхочєть далѣи миру дєржати тотъ о(т)повѣсть (б. м. н., 1352 *Р* 6); просили єсмы нашєго болѣрина пана Михаила ло(г)вѳєта абы пошє(л) до тоурко(в)... оучинити на(м) миръ ка(к) бы наша землѣ нє гибла далє (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); И мы ему приказали, абы далєй на честь его не сягалъ и далъ ему въ томъ покой (Вільна, 1495 *АЛМ* 84); мы то сказоуємь жє лоуцєя боудоучи своимъ моужємъ три годы и три м(с)ци а єго нє зазывала ани сѦ ємоу оупомінала а далє на вєкы нє имєтсѦ оупомина(т) (XV ст. *ВС* 21 зв.);

(у сполуч. з формою іменника з числівником, що виражає часове поняття) пізніше (4): о которы(х) колї жалоба(х) вєлїкыхъ илї малы(х) алюбо тєжь дьдичьны(х) а рокоу а о(т) трєхъ нєдє(л) далєи нє имаю(т) о(т)клада(т) (XV ст. *ВС* 12 зв.).

2. *(у просторовому відношенні)* далі (8): коли бы сѦ пригодило помочи оу кролевъствѣ пол(с)комъ на далєкиѣ стороны, далєи кракова и далєи пол(с)ки... имамы помагати подлу(г) всєѣ нашєѣ мочи (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); и ие мают далей у доброву мою Хренницкую уходу по дерево и по траву мети, одно по Роскопаницу — могилу (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); и Мокрычане инъшие рекли: тут маєт панъ Янчинскии слидогонъ, а иншие рекли: далей маем (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); y ony tuiu hranycіu mni zawodyly y tyi moyi lude daley hranycіu zawely (Тришии, 1500 *ДПЖН*);

(у дальшій частині документа) нижче (1): мы ива(н) па(н) срѣмскии а староста рускии вызнавамы... иже... сѣдѣли єсм(ы) на судѣ с тыми паны што суть далѣи подписани (Львів, 1421 *Р* 93).

Дие. ще **НАИДАЛИ.**

Пор. **ДАЛЄКО, ДАЛЄЧЄ.**

!ДАЛЄКА *див.* **ДАЛЄКО.**

***ДАЛЄКИИ** *прикм.* (4) *(у просторовому відношенні)* далекий: такожє кєды коли бы сѦ пригодило помочи оу кролєвъствѣ пол(с)кому на далєкиѣ стороиы... тогды мы имамы помагати (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); которы(и) боудє(т) бє(з) виныа соу(д)и в далєкы(х) старона(х) (!) имєєт ли о(т)повє(д) (XV ст. *ВС* 16).

ФОРМИ: *знах. мн. ж.* **далєкиѣ** (1395 *Cost.* II, 612, 613); *місц. мн.* **в далєкы(х)** 1 (XV ст. *ВС* 16); **во !(до)лєкы(х)** 1 (XV ст. *ВС* 6).

Пор. ***ДАЛШЇИ.**

ДАЛЄКО, !ДАЛЄКА *присл.* (3) *(у просторовому відношенні)* далеко: пан Богдан Сенкович Гостский... просил насъ, абыхмо ему дозволили торгъ мѣти... в Гощы; а повѣдил... штож в Луцку торгу и мыту нашому то нешкодно естъ, а от Луцка далеко (Вільна, 1495 *АЛРГ* 55); колї хто имєє(т) лѣ(с) алюбо доубровоу далєко о(т) себѣ а хочє(т) лї свои свиньи гнати оу то(т) лѣ(с) чєрє(с) чюжоє имѣніє тогды нє можє(т) то(г) оучини(т) (XV ст. *ВС* 38).

Див. ще **ДАЛЄЧЄ.**

Пор. **ДАЛЄЙ** 2, **НАИДАЛИ.**

***ДАЛЄКОСТЬ** *ж.* (1) віддаленість: знаменитосто чинимы... иже мы романъ воєвода... иже... слубили єсми и слюбуємъ... королєви... на єго оусь нєприАтєлѣ помагати... выАвъши землю пруськую и литовьскую и с ону сторону кракова про далєкость нашего люда (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607).

ФОРМИ: *знах. одн.* **далєкость** (1393 *Cost.* II, 607).

***ДАЛЄКЫИ** *див.* ***ДАЛЄКИИ.**

***ДАЛЄОВЪ** *ч.* (1) *(назва села в Сяноцькій землі)* Далійова: кола судъя галицкыи дѣди(ч)ъ з далєова (Галич, 1435 *Р* 134).

ФОРМИ: *род. одн.* **далєова** (1435 *Р* 134).

ДАЛЄЧЄ *присл.* (1) (*цсл.* далєче) *(у просторовому відношенні)* далеко: а болшє того никакоє власти да нє имає(т) на(д) тє(м) мн(с)тырє(м) печє(р)скимъ... понє(жє) далєчє о(т) иа(с) о(т)стои(т) констє(н)тинополя патрїа(р)ховъ (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

Див. ще **ДАЛЄКО.**

Пор. **ДАЛЄЙ** 2, **НАИДАЛИ.**

ДАЛИЄ *див.* **ДАЛЄЙ.**

***ДАЛШЇИ** *прикм. в. ст.* (1) *(у часовому відношенні)* пізніший, дальший: Тиж от сего часоу и на потоум далшїи часы слюбоуєм... правоу вѣроу ховати (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *знах. мн. ч.* **далшїи** (1462 *BD* II, 284).

Пор. ***ДАЛЄКИИ.**

!ДАЛЪ *див.* **ДАЛЄЙ.**

ДАЛѢИ *див.* **ДАЛЄЙ.**

***ДАЛЮЄВЬСКИИ** *ч.* (2) *(особова назва):* К тому А панъ Анъ щькотьскии... даю сии свои листъ пану колѣ далюєвьскому на свѣдоцьство (Галич, 1409 *Р* 74).

ФОРМИ: *дав. одн.* **далюєвьскому** 1 (1409 *Р* 74); **далюєвьско(м)** 1 (1409 *Р* 74).

ДАЛѦ *див.* **ДАЛЄЙ.**

ДАЛѦТИНЬСКИИ, ДАЛАТИНСКИ *ч.* (2) *(особова назва):* а тому свѣдци па(н) Анъ количь... па(н) стецько далатински (Галич, 1404 *Р* 68); а тои рѣчи свѣдьци панъ стриєць

воєвода галицкий... стьцко далАтиньскии (Галич, 1409 *P* 74).

ФОРМИ: *наз. одн.* **далатиискы** 1 (1404 *P* 68); **далАтиньскии** 1 (1409 *P* 74).

ДАМАКОУШЪ, ДАМАКОУШ, ДОМОКОУШЪ, ДОМОКОУШ, ДАМАНКОУШ, ДЪМЪКОУШЬ, ДЪМЪКОУШ, ДЬМЬКОУШ *ч.* (99) *(особова назва, молд., пор.* Доминикъ): а на то є(ст) вѣра... пана домокоуша столника (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидє прѣд нами Настѣ и сєстра єи СофїА, дочки Стєцка Дъмъкоуша... и продали... єдино сєло... на имѣ Мъгдъшаніи (Сучава, 1490 *BD* I, 396).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дамакоушъ, Дамакоуш, Дамаку(ш)** 5 (1421 *Cost.* I, 142; 1433 *Cost.* II, 650; 1436 *Cost.* II, 701; 1462 *BD* I, 56; 1468 *BD* I, 126); **дъмъкоушь, Дъмъкоуш, дъмъкоу(ш), Дьмькоуш** 7 (1418 *Cost.* I, 127; 1460 *BD* I, 41; *BD* II, 276; 1461 *BD* I, 45; 1466 *BD* I, 115; *DIR«A»* 519; 1467 *Cost. S.* 69); **Даманкоуш, Дамаикоу(ш), Damankusz** 4 (1463 *BD* I, 74; 1464 *DIR«A»* 517; 1465 *GL* 176; 1467 *BD* I, 123); **Домокоуш, домокоушъ** 3 (1434 *Cost.* II, 666; 1458 *BD* I, 19; 1464 *BD* I, 84); *зам. род.* вѣра пана **Стєцко Дъмъкоуш** 1 (1460 *Cost. S.* 41); вѣра пана Стєцко **Дъмъкоушь** 1 (1467 *BD* I, 121); *род. одн.* **Домонкоуша** 25 (1409 *DIR«A»* 437; 1411 *DIR«A»* 439; 1412 *DIR«A»* 440; 1415 *Cost.* I, 122; 1419 *DIR«A»* 444; 1424—1425 *DBAc* 20; 1427 *DBAc* 23; 1428 *Cost.* I, 207; 1429 *Cost.* I, 239; 1433 *Cost.* I, 361 і т. ін.); **Дъмъкоуша, дъмъкуша** 19 (1422 *DIR* fig. 35; 1425 *Cost.* I, 169; 1432 *Cost.* I, 331; 1433 *Cost.* I, 359; 1458 *BD* I, 25; 1459 *BD* I, 34; 1460 *DIR«A»* 515; 1467 *BD* I, 117; 1468 *BD* I, 131; 1490 *BD* I, 396 і т. ін.); **Дъмькоушѣ** 1 (1466 *BD* I, 110); **домокоуша** 13 (1409 *Cost.* I, 65; 1420 *Cost.* I, 136; 1428 *Cost.* I, 220; 1429 *Cost.* I, 242, 259, 267, 280; 1429—1430 *BAM* 26; 1464 *Cost. S.* 60; 1465 *BD* I, 88 і т. ін.). **дамакуша, Дамакоуша** 10 (1422 *ДГОБ;* 1427 *Cost.* I, 197; 1428 *Cost.* I, 228; 1433 *Cost.* I, 350, 354; 1435 *Cost.* I, 403; 1437 *Cost.* I, 530; 1457 *UKP;* 1458 *BD* I, 6; 1465 *DIR«A»* 518); **Даманкоуша, даманкуша** 5 (1462 *BD* I, 63, 65; *Cost. D.* 11; 1464 *BD* I, 86; 1466 *BD* I, 106); **дьмокуша** 1 (1459 *Cost. S.* 22); **доминкоуша** 1 (1414 *DIR«A»* 441); **дъмоикоуша** 1 (1429 *Cost.* I, 249); **домакоуша** 1 (1436 *Cost.* I, 482); *зам. дав.* паноу **домоикоуша** столнику 1 (1434 *Cost.* I, 374).

***ДАМАСЌА** *ж.* (1) *(рід узористої грубої шовкової тканини)* адамашка: къ свАтомоу мѣстоу... дали єсмы трои двери от *дамаскы* чръвєноі съ златом, и єдинь покровєць, и нарѧквици от тожде камхы дамаскы (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70).

ФОРМИ: *род. одн.* **дамаскы** (1462 *BD* I, 70).

***ДАМАСЌЪ** *прикм.* (1) ◇ камха дамаска *див.* ***КАМЌА**[1].

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **дамаскы** (1462 *BD* I, 70).

!ДАМБОГОВИЧЪ *див.* **ДАЖБОГОВИЧЬ.**

***ДАМЇАНОВИЧЬ** *ч.* (3) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... Кръстина... и... НастасїА... измѣнили съ господство мы свои... отнини... от оурика и ис привилїа дѣда ихь Ивана Дамїановича... и дали господствоу мы три сєла... що оу ихь част были достали сѣ тоти три сєла от сєль дѣда ихь Ивана Дамїановича (Гирлов, 1499 *BD* II, 161—162).

ФОРМИ: *род. одн.* **Дамїановича** (1499 *BD* II, 162).

ДАМЇАНЪ, ДЕМЬЯНЪ *ч.* (6) *(особова назва, гр.* Δαμιανός) Дем'ян: Vulodislaw... Korol Polski... znajemo czinimi... cz(t)om yakze wozrily na naszy wyerny slugy Ivana y Demiana y na ich syny... Dajemo ym... szelo (Глиняни, 1395 *GL* 166); от⟨є⟩ць Дамїанъ вл⟨а⟩д⟨ы⟩ка володимирскїи свою печат приложил (Добучини, 1487 *AS* I, 240); мы стєфа(н) воєво (да)... знамєнито чини(м)... ожє прїидоша прА(д) нами... тоадєрь и бра(т) єго, дъмїя(н)... и продали... єдно сєло (*б.* м. н., 1497 *Cost. S.* 208).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дамїанъ** 2 (1487 *AS* I, 239, 240); **дъмїя(н)** 1 (1497 *Cost. S.* 208); **демьянъ** 1 (XIV—XV ст., *ОБРН* 112); *дав. одн.* **дъмїяноу** (1497 *Cost. S.* 208); *знах. одн.* **Demiana** (1395 *GL* 166).

ДАМНѢЦѦ *ж.* (1) *(назва потоку в Перемишльській землі):* тогды мы... потвєрдили єсмо, єго правого всєго имѣнїа... съ всѣми границями... исъ потоки, дамнѣцѦ, и путниця, со всѣми оужитки (Судомир, 1361 *AGZ* 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дамнѣцѦ** (1361 *AGZ* 6).

***ДАМЪНКОУШЄВЫЧЬ** *див.* ***ДОУМОУНКОУШЄВИЧ.**

ДАН *див.* **ДАНЪ.**

***ДАНЄ** *див.* **ДАНЇЄ.**

***ДАНЄВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* а на то є(ст) марто(р)їа г(сд)во ми стєфа(н) воєво(д)а и панове наши... па(н) костє данєви(ч) па(н) пєтроу пони(ч) (Сучава, 1466 *DIR«A»* 519).

ФОРМИ: *наз. одн.* **данєви(ч)** (1466 *DIR«A»* 519).

Див. ще **ДАНОВИЧ.**

***ДАНИЄ** *див.* **ДАНЇЄ.**

***ДАНИЛЄВИЧЬ** *див.* **ДАНИЛЬЄВИЧЬ.**

ДАНИЛИИ *ч.* (2) *(особова назва, цсл.* Даниилъ, *гр.* Δανιήλ, *гебр.* Danihel) Данило: а иа то єсм(ь) приложилъ свою пєчать... кнАзь данилии (*б.* м. н., 1366 *P* 14); Сє я кнАзъ юріа холмъскии сЇъ даниліа холмского... придали єсмо к цр҃кви бжои... сєла стрижово слепчє космово (Холм, 1376 *P* 22).

ФОРМИ: *наз. одн.* **данилии** (1366 *P* 14); *род. одн.* **даниліа** (1376 *P* 22).

Див. ще **ДАНИЛО.**

***ДАНИЛІЙ** *див.* **ДАНИЛИИ.**

ДАНИЛО *ч.* (22) *(особова назва, цсл.* Даниилъ, гр. Δανιήλ, *гебр.* Danihel) Данило: первын поручни(к) кнА(з) михайло євнутєви(ч) кнА(з) василии михаилови(ч)... дани(л) висовидови(ч) (*б.* м. н., бл. 1392 *P* 46—47); мы Вєликии коро(л) влодиславъ... знаємо чинимъ... аже нашь вєрныи слоуга данило дажбогови(ч) задєрѣвєцкии... послужилъ намъ (Краків, 1394 *P* 53—54); тогды панъ данило нє добылъ на воитѣ того дворища што на гугни (Зудечів, 1411 *P* 79); и пришедши тамъ где впадаетъ ричка Дидовка и тамъ засталысмо пана Даныла (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); а тыи люди о(т)чичи мои, на имА... данило, богда(н)... мають єму потому служити как єсть в тои зємли обычаи (Луцьк, 1490 *Пам.*); Ино мы... тые люди... на имя ... Данила, а Радивона... єму дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Даиило, Daniło, Danyło** 14 (1394 *P* 53; 1395 *GL* 166; 1404 *P* 70; 1411 *P* 79; 1455 *Cost.* II, 540; 1465 *АкВАК* III, 4; 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1490 *Пам.* і т. ін.); **даии(л)** 1 (бл. 1392 *P* 47); *дав. одн.* **Daniłu** (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); *знах. одн.* **Даиила** 3 (1444 *AS* I, 41; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58); **Даныла** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); *ор. одн.* **даииломъ** (1411 *P* 79); *місц. одн.* **на Даиилє** (1444 *AS* I, 42).

Див. ще **ДАНИЛИИ.**

ДАНИЛОВИЧЬ *ч.* (10) *(особова назва):* право такь нашло аже па(н) дмитръ данилови(ч) з роуды рѣчь свою стратилъ о полє и о доубровоу (Зудечів, 1428 *P* 111); а па(н) дмитръ данилови(ч) з роуды нє могль свои(х) листовъ по(д)перєти (Зудечів, 1430 *P* 116).

ФОРМИ: *наз. одн.* **данилови(ч)** 7 (1428 *P* 111; 1430 *P* 116); **даниловичь** 1 (1430 *P* 116); *род. одн.* **даниловича** (1428 *P* 111; 1430 *P* 116).

Див. ще **ДАНИЛЬЄВИЧЬ.**

ДАНИЛЬЄВИЧЬ *ч.* (5) *(особова назва):* а сє Аазъ чюрило бродовьскии далъ єсм(ъ) сєло сво(є) бродово кнАзу Фєдору данильєвичю (*б.* м. н., 1385 *P* 28); мы великий кн⟨А⟩зь Витовт чиним знаємо... иж записуєм и записали єсмо кн⟨А⟩зю Фєдору Данилєвичу Острогъ (Луцьк, 1396 *AS* I, 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **данильєви(ч)** 2 (1388 *P* 38, 42); **данильєвичь** 1 (1386 *P* 30); *дав. одн.* **даниильєвичю** 1 (1385 *P* 28); **Данилєвичу** 1 (1396 *AS* I, 20).

Див. ще **ДАНИЛОВИЧЬ.**

***ДАНИНА** ж. (7) дарування, надання, пожалування: а хто бы то порушилъ после его живота и начнетъ уступатисе у тую данину, да судитсе зъ нымъ передъ милостывымъ Богомъ (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* I/VI, 8); Ино мы... згадавши... тую даиину во всюмъ ему ... потвержаемъ (Городно, 1498 *АрхЮЗР* I/VI, 3—4).

ФОРМИ: *род. одн.* **даинны** (1494 *РИБ* 560; 1495 *АЛМ* 83; *ВСоб.;* 1497 *РИБ* 683; 1498 *АрхЮЗР* I/VI, 1); *знах. одн.* **данину** (1444 *АрхЮЗР* I/VI, 8; 1498 *АрхЮЗР* I/VI, 4).

Див. ще **ДААНЇЄ[1], ДАНЇЄ, *НАДАНЬЕ, *ПРИДАНИЄ.**

ДАНЇЄ *с.* (115) (*цсл.* даниє) дарування, надання, пожалування: ⟨А по⟩ нашємъ животѣ кто имѣтъ быти господарь оу земли Молдавскои... то имъ да непорушать нашего данья (Сучава, 1403 *RS* 338); А сє я киѦз Михаило и кнѦз Костентин Иванович⟨и⟩ Острозски⟨и⟩ записываєм п⟨а⟩ни Єнковой Чаплича пани ТатѦне имѣне своє межиречє подлуг отца н⟨а⟩ш⟨о⟩го данѦ (Луцьк, 1487 *AS* I, 86); а по нашє(м) животѣ, кто боудє(т) г(с)п(д)ръ иашеи земли... то(т) би и(м) непороуши(л) нашего данїѦ (Сучава, 1491 *Cost. S.* 153).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **даиїе** (1429 *Cost.* I, 270); *род. одн.* **данїа, данна** 46 (1408 *Cost.* I, 61; 1414 *DIR«A»* 441; 1424 *Cost.* I, 162; 1429 *Cost.* I, 291; 1434 *Cost.* I, 374; 1437 *Cost.* I, 530; 1440 *Cost.* II, 66; 1453 *DIR«A»* 503; 1454 *Cost.* II, 502; 1486 *DC* 144 і т. ін.); **данїѦ, даниѦ, данїя** 24 (1411 *DIR«A»* 439; 1419 *DIR«A»* 444; 1422 *ДГОБ;* 1428 *Cost.* I, 202, 207, 228; 1429 *Cost.* I, 259, 267, 280; 1436 *Cost.* I, 455; 1465 *BD* I, 88; 1468 *BD* I, 131; 1487 *BD* I, 296; 1491 *Cost. S.* 153 і т. ін.); **даиья** 2 (1403 *RS* 338; 1407 *Cost.* I, 57); **данѦ, даня** 2 (1444 *АрхЮЗР* I/VI, 8; 1487 *AS* I, 86); *дав. одн.* **данїю** (1428 *Cost.* I, 228; 1429 *Cost.* I, 242; 1440 *Mih.* 208); *знах. одн.* **даниє, данїе** (1403 *ДГАА;* 1411 *Mih. Alb.*; 1428 *Cost.* I, 202; 1435 або 1436 *Cost.* I, 494; 1440 *Mih.* 208; 1452 *Cost.* II, 426; 1462 *Cost. D.* 12; 1467 *BD* I, 121; 1470 *BD* I, 147; 1473 *BD* I, 182 і т. ін.); *знах. мн.* **даниа** (1439 *Cost.* II, 46, 47; 1456 *DIR«A»* 511).

Див. ще **ДААНЇЄ[1], *ДАНИНА, *НАДАНЬЕ, *ПРИДАНИЄ.**

Пор. **ДАТИ.**

ДАНКО *ч.* (5) (*особова назва, пор.* Данилий): мы пановє... на имѦ панъ вилча о(т) липникы... пань данко жоуржевичъ фратовскыи... вызнаваємь тымъ то наши(м) листомъ... колижь вєлємжжнїи илїашъ воєвода... кролю по(л)скомоу... голдь вырности... є(ст) оучиии(л)... мы такожє... слюбоуємъ... вириостъ повинноую... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); a pry tom byly... radcy mista beresteyskoho danko a snezko (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **данко, danko** (1436 *Cost.* II, 701; 1481 *BD* I, 248; 1500 *ДПЖН*); *дав. одн.* **Данку** (1445 *P* 150; 1481 *BD* I, 248).

Див. ще ***ДАНОУЛ, ДАНЧОУЛЪ, ДАНЪ.**

***ДАНЌОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє прїидє прѦд нами... Мара... и продала свою правоую отниноу... слоугам иашим Мнклъоуш и братоу єго Янкоу, сыновє Дан⟨ко⟩вич⟨и⟩ (Сучава, 1491 *BD* I, 448—449).

ФОРМИ: *наз. мн.* **Даи⟨ко⟩вич⟨н⟩** (1491 *BD* I, 449).

***ДАННИКЪ** *ч.* (17) (*особисто вільний селянин, який володів власною ділянкою землі і замість військової служби зобов'язаний був давати дань, переважно натурою*) данник: tohdyby pro wsi tyje naklady naszyje zemli a ieszcze bychmo i onych Dannikow wydali, szto nam dali sia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); къ Житомироу сєло КрошнѦ а в томъ сєле данъника(в) три а дани даютъ колодоу мєдоу бє(з) двоу вєдє(р) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); и што былъ Глѣбъ... далъ дворецъ свой... а двои данники... и мы... въ данники Глѣбу дали увязанье (Вільна, 1495 *РИБ* 620—621).

ФОРМИ: *наз. мн.* **данъники** 4 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 93 зв.); **да(и)ник** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); *род. мн.* **даинниковъ, данъиико(в), данъниковъ, да(и)никовъ, Dannikow** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 92 зв., 93); *знах. мн.* **данники, даньиики** (1452 *P* 161; 1470 *AS* I, 67; 1474 *AS* I, 69; 1495 *РИБ* 620).

***ДАННЫИ** *прикм.* (8) з якого платять данину феодалові (6): I jakże iesmo k waszoy milosty ne odnowa psali, sztoż dannaia mista wsia otniata w nas; med, srebro, kunicy, wsiakaia dań (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); а данниковъ и данъныхъ земль оу чоудновє бо(р)тниковъ осмъ чотырн бо(р)тники на горо(д) дають да(н) а чотыри на цє(р)кви да(н) дають (б. м. и., бл. 1471 *ЛКЗ* 92);

д а н ъ н ы є л ю д и (1), л ю д и д а н н ы е (1) *(особисто вільні селяни, які володіли власною ділянкою землі і замість військової служби зобов'язані були давати дань, переважно натурою)* данники: Я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку, зъ людми данными (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 1); а в томъ сєлє дєсѦть данънико(в)... а нє данъны(х) людє(и) што поле пашуть осмъна(д)цать чѰвка (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* **dannyie** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *наз. мн. с.* **dannaia** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *род. мн.* **данъныхъ, данъиы(х), да(н)иы(х)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 92 зв., 93); *ор. мн.* **даннными** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 1).

ДАНОВИЧ *ч.* (51) *(особова назва):* а при то(м) были... па(н) шєндрико апро(д), па(н) костє данови(ч) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 386); и пак... прїидошє прѦд нами... сыновє Кости Дановича... и продали... єдно сєлище на Тоутовѣ... (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Данович, данови(ч), Danowycz** 20 (1449 *Cost.* II, 386; 1453 *Cost.* II, 458; 1455 *Cost.* II, 769; 1456 *ЭСФ;* 1460 *BD* I, 41; 1461 *BD* I, 45; 1463 *BD* I, 74; 1465 *GL* 176; 1466 *BD* I, 113; 1467 *Cost. S.* 69 і т. ін.); *зам. род.* вѣра пана костє **данович** 1 (1460 *Cost. S.* 41); *род. одн.* **дановича** 27 (1452 *Cost.* II, 426; 1454 *Cost.* II, 501; 1457 *UKP;* 1460 *DIR«A»* 515; 1464 *BD* I, 86; 1465 *BD* I, 88; 1466 *BD* I, 106; 1467 *BD* I, 118; 1468 *BD* I, 126; 1495 *BD* II, 64 і т. ін.); **!давича** 1 (1453 *DIR«A»* 503); *ор. одн.* **Даиовичємъ** (1458 *Cost.* II, 814; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII фотокоп.).

Див. ще ***ДАНЄВИЧЬ.**

***ДАНСЛАВИЧЬ** *див.* ***ДАНЪСЛАВИЧЬ.**

ДАНОУКА *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стефан воєвода... зиаменито чиним... ожє... дали єсми... циганє на имѣ Микула... и Татоул... и Яким... и Даноука съ чєлѣдєю (Сучава, 1487 *BD* I, 309—310).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Даиоука** (1487 *BD* I, 310).

***ДАНОУЛ** *ч.* (2) *(особова назва, молд., пор.* Данилий): Мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє прїидоша прѣд нами... Мънъилъ ⟨и брат єго Д⟩аноул... и продали... половина сєло... слоузъ нашємоу Негрилъ (Сучава, 1490 *BD* I, 432).

ФОРМИ: *наз. одн.* **⟨Д⟩аноул** (1490 *BD* I, 432); *дав. одн.* **Даиоулоу** (1490 *BD* I, 432).

Див. ще **ДАНКО, ДАНЧОУЛЪ, ДАНЪ.**

ДАНЧИНЪ *ч.* (1) *(назва урочища у Волинській землі):* великій князь Швитригайло, Литовскій, Рускій и иных. Чииимъ знаменито... Ижъ... даемъ и дали есмо... Сєиио село... въ грани Хобовщина отъ Шупкова, Данчинъ, а отъ Котова Осовъ, а отъ Пескова Купля (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Даичинъ** (1445 *АкЮЗР* I, 17).

ДАНЧОУЛЪ, ДАНЧОУЛЬ, ДАНЧОУЛ, ДАНЧЮЛ *ч.* (62) (*особова назва, молд., пор.* Данилий): мы алєксандръ воєвода... и мы боѦрє... па(н) бори(с) браєви(ч), па(н) да(н)чу(л) жули(ч)... знаємо чини(м)... и(ж) єсми дали... серє(т) мисто... сєстрѣ... королѦ по(л)ского... кнѦгиии ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); и оуставшє

слоуга иашь Лоупє Кєшѣноул н заплатиль оуси тоти ... пинѣзи... слоузъ нашємоу Данчюлоу Плєши (Сучава, 1499 *BD* II, 168).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Данчюл, Данчю(л)** 13 (1440 *DBAc* 31; 1455 *Cost.* II, 769; 1467 *Cost. S.* 68; 1487 *BD* I, 310, 312; 1488 *BD* I, 355; 1489 *BD* I, 367; 1491 *BD* I, 458; 1495 *BD* II, 248; 1499 *BD* II, 168); **данчоулъ, Данчоул, да(и)чу(л), даичоуль** 10 (1421 *Cost.* I, 142; 1428 *Cost.* I, 221; 1429—1430 *BAM* 25; 1448 *Cost.* II, 362, 737; 1455 *Cost.* II, 540; 1456 *ЭСФ; Cost.* II, 791; 1471 *DIR«A»* 525; 1493 *ПГВСП*); *зам. дав.* єсми дали и потвръдили слоузѣ нашемоу **Данчюл** 4 (1488 *BD* I, 361—362; 1491 *BD* I, 458, 459); *род. одн.* **Даичоула** 17 (1438 *Cost.* II, 15; 1440 *DBAc* 31; 1441 *DBAc* 37; 1448 *Cost.* II, 314; 1453 *Cost.* II, 493, 496; 1455 *Cost.* II, 526; 1456 *Cost.* II, 578; 1458 *Mih. Doc.* 123; 1497 *BD* II, 110 і т. ін.); **данчюла** 10 (1448 *DIR* № 10а.; *Cost.* II, 317, 356; 1455 *Cost.* II, 544, 559; 1456 *Cost.* II, 569; *Mih.* 213; 1462 *BD* I, 65; 1490 *BD* I, 403; 1491 *BD* I, 459); *дав. одн.* **Данчюлоу** 4 (1467 *Cost. S.* 69; 1489 *BD* I, 367; 1499 *BD* II, 168); **да(и)чоулоу** 2 (1493 *ПГВСП*); *зам. наз. одн.* **Даичоулоу** 1 (1495 *BD* II, 47); *зам. род. одн.* **Данчоулоу** 1 (1490 *BD* I, 391).

Див. ще **ДАНЌО, *ДАНОУЛ, ДАНЪ.**

***ДАНЧЮЛОВЪ** *прикм.* (2): мы Стєфанъ воєвода... чиним знамєнито... ожє... Иваноул, брат пана Данчоула столникова... пр҃їидошє пр҃ед нами... и дали... паноу Игнатоу сєла столникова Данчюлова (б. м. н., 1440 *DBAc* 31); Тѣмь мы... потвръдили єсмы ємоу ... сєла... що онь коупиль... єдна част от Моуша... а дроугаѧ чѧст от жєна Данчюлова (Сучава, 1479 *BAM* 61).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Даичюлова** (1479 *BAM* 61); *знах. мн. с.* **Данчюлова** (1440 *DBAc* 31).

Пор. **ДАНЧОУЛЪ.**

ДАНЪ, ДАНЬ, ДАН *ч.* (71) *(особова назва, молд., пор.* Данилий): Сє азь пань радоуль... драгомир и брать єго дань... даємо вѣдомо... аже балица воєвода... съзидаше црковь (Сігет, 1404 *ГМ*); мы илїа воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... панъ данъ дворникъ слоужилъ намъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1433 *Cost.* I, 353); и оуставшє слоуга наш Тоадєрь Доумбравъ и жєна єго Моуша ч заплатили оуси... пинѣзи... Жоуржи и сєстри их Добри, сыновом Дана (Васлуй, 1497 *BD* II, 116).

ФОРМИ: *наз. одн.* **данъ, дань, Дан** (1404 *ГМ;* 1418 *Cost.* I, 127; 1421 *Cost.* I, 142; 1429 *Cost.* I, 280; 1431 *Cost.* I, 317; 1433 *Cost.* I, 353; 1434 *Cost.* II, 665; 1436 *Cost.* I, 487; 1442 *Cost.* II, 93; 1478 *BD* I, 219 і т. ін.); *род. одн.* **Дана, Дан** (1414 *Cost.* I, 112; 1420 *Cost.* I, 136; 1422 *DIR fig.* № 35; 1424—1425 *DBAc* 19; 1427 *DBAc* 22; 1429 *Cost.* I, 239; 1431 *Cost.* I, 318; 1434 *DIR«A»* 463; 1478 *BD* I, 219; 1497 *BD* II, 116 і т. ін.); *дав. одн.* **дънъоу** 3 (1493 *ПГВСП*); **даноу** 1 (1473 *BD* I, 190).

Див. ще **ДАНЌО, *ДАНОУЛ, ДАНЧОУЛЪ.**

***ДАНЪНИКЪ** *див.* ***ДАННИКЪ.**

***ДАНЪНЫИ** *див.* ***ДАННЫИ.**

***ДАНЪСЛАВИЧЬ** *ч.* (3) *(особова назва):* бжьєю мл҃тью... исталасѧ торгувлѧ... аже пани хонька... ис паномъ ивашкомъ данъславичємь... продала єсть тотъ мунастырь (Перемишль, 1378 *Р* 25—26); А при томъ были исвѣдъци... ивашко данъслави(ч), рекънолтъ (Вишня, 1393 *Р* 52); мы бискупи мацѣи прємыски и офанасѣи владыка... па(н) твориѧнъ подчѧши(и)... ива(н) данслави(ч)... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь... пр҃ед на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **данъслави(ч), данслави(ч)** (1393 *Р* 52; 1404 *Р* 70); *ор. одн.* **данъславичємь** (1378 *Р* 26).

***ДАНЫЛО** *див.* **ДАНИЛО.**

***ДАНЬ**[1] *ж.* (91) данина, дань (80): коли вси зємлѧнє имуть давати дань оу татары то сєрєбро имѣють тако жє тии люди дати (Смотрич, 1375 *Р* 20); а записала єсмн по души его... село Корчичи, и зе всими доходы, и зъ данью и зъ полюдьемъ и зъ грошми, и зо всими... доходы (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); А тыи роботы и дани и поплатки имаетъ робити и давати къ нашей потребизнѣ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); I jak że iesmo k waszoy mieosty ne od nowa psali, sztoż dannaia mista wsia otniata w nas; med, srebro, kunicy, wsiakaia dań newidaty czymbysia i do zimy żywity (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); да нє да(ст) тоє сєло ни да(н), нї илиша, ни подводоу, ни десѧтиноу (Сучава, 1444 *Cost.* II, 207); а с тоє зємли дани идєть сорокъ грошє(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); и съ тое земли бортное маєть онъ дань давати Светому Михайлу по давъному (Вільна, 1499 *РИБ* 777);

д а н ь г р о ш о в а я (6) данина від орних земель, що сплачувалася грішми: и мы, дорадившнсе изъ нашою княгинею... подлугъ даня продковъ нашихъ, што былъ придалъ великий князь Любартъ Кгидоминовичъ Сушичъно и зъ даню медовою и грошовою (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* I/VI, 8); и мы ему того чоловєка... дали... из зємлѧми, из водами, з бобровыми гоны, нз данью медовою и грошовою (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56); будутъ воны тое село... держати... и зъ даню грошовою и медовою (Троки, 1498 *ГВКОО*); д а н ь м ѣ д о в а я (4), ‹д а н ь› м ѣ д о в а я (4), м е д о в а я д а н ь (1) данина від угідь, що сплачувалася медом: и мы, дорадившисе изъ нашою княгинею... подлугъ даня продковъ нашихъ, што былъ придалъ великий князь Любартъ Кгидоминовичъ Сушичъно изъ даню медовою и грошовою (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* I/VI, 8); кн‹А›зь Сємєн... имаєт мѣти, держати и поживати ис полми и гроблѧми, из дубровами, из лесы, из гаи, из данми медовыми (Володимир, 1470 *AS* I, 65); а по животѣ пѣа Ванъковѣ тая да(н) медовая... пѣу олє(х)ноу (Львів, 1478 *ЗРМ*); будутъ воны тое село... держатн... и зъ даню грошовою и медовою и со всими доходы и вжитки (Троки, 1498 *ГВКОО*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **даи́, да(н)** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; бл. 1471 *ЛКЗ* 93; 1478 *ЗРМ*); *род. одн.* **даии** 32 (1448 *ДГПР;* 1470 *AS* I, 67; бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 92 зв., 93; 1478 *ЗРМ;* 1489 *AS* III, 22; 1493 *АЛРГ* 56; 1496 *АЛРГ* 71; 1498 *ЧІАФ* і т. ін.); **даны** 2 (1456 *ЭСФ); знах. одн.* **дань, да(н), данъ, дан** (1375 *Р* 20; 1444 *Cost.* II, 207; 1453 *Cost.* II, 461; 1459 *DIR«A»* 514; 1470 *BD* I, 140; 1475 *BD* I, 200; 1478 *ЗРМ;* 1490 *BD* I, 420; 1493 *АЛРГ* 56; 1499 *РИБ* 777 і т. ін.); *ор. одн.* **данью, даню** 9 (1401 *АкВАК* III, 2; 1434 *ДГСММ;* 1444 *АрхЮЗР* I/VI, 8; 1452 *Р* 161; 1470 *AS* I, 67; 1474 *AS* I, 69; 1493 *АЛРГ* 56; 1496 *АЛРГ* 71; 1498 *ГВКОО*); **данєю** 2 (1490 *DC* 148); *знах. мн.* **дани** (1408 *АкЮЗР* I, 6); *ор. мн.* **данми, даньми, да(н)ми** (1421 *Cost.* I, 142; 1446 *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1465 *АкВАК* III, 4; 1466 *AS* I, 62; 1470 *AS* I, 65; 1490 *ЗХП* 136; 1497 *РИБ* 683; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.).

Див. ще ***ДААНЇЄ**[2], ***ДАЧА, *ДАЧКА.**

ДАНЬ[2] *див.* **ДАНЪ.**

***ДАНЬЄ** *див.* **ДАНЇЄ.**

***ДАНЬНИКЪ** *див.* ***ДАННИКЪ.**

! ДАПОУЩАТИ СѦ *дієсл. недок.* (1) (чого) допускатися (чого), чинити (що): которы(и) сѧ дапоущаю(т) (!) нєкоторы(и) простоупкы пр҃їказанїє пано(в) свои(х) (XV ст. *ВС* 6).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **!сѦ дапоущаю(т)** (XV ст. *ВС* 6).

! ДАРАДИТИ СѦ *див.* ***ДОРАДИТИ СЯ.**

***ДАРИТИ** *дієсл. недок.* (1) давати дарунки: а онї боятсѧ того нєкотыи (!) ро(ди)ть (!) алюбо пє(нє)зи даю(т) о(т)коупаю(т)сѧ того нагованья (!) (XV ст. *ВС* 15).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **! ро(ди)ть** (XV ст. *ВС* 15).

Див. ще **ДАРОВАТИ, *ПОДАРОВАТИ.**

ДАРОВАТИ *дієсл. док.* (10) (що кому, кого, кого чим) подарувати, дати, пожалувати (що кому): а на то вѣра... въсѣхъ мои(х) дѣтєи дарованны(х) ми о(т) бг҃а (Сучава,

1414 *DIR«A»* 441); Мы болєславъ... кнѦзь чєрниговский... знаємо то чини(м)... ажє даровали єсмо и даємъ слузѣ нашєму юркови козєнѦти на своємъ сєлѣ на хватовцєхъ й копъ рускои личбы краковскои монѣты (Коломия, 1424 *P* 102); А моуж мои кн⟨Ѧ⟩зь Иванъ Семєновичь, оузѦвши тых двѣ тисѦчи золотых, воленъ даровати и отдати и на ц⟨є⟩рковь дати и коуды хотѦ обєрноути кь своємоу пожиткоу (Добучини, 1487 *AS* I, 239); пани ОлизароваѦ... даровала нас и дала и записала тыє двє имєиѦ оу Волыни по своємъ животє (Луцьк, 1487 *AS* I, 240); а к ты(м) мои(м) имє(н)я(м) къ ябло(н)ноу а к по(л)жа(м) даровала єсми моужа своє(г) пана васи(л)я хрє(б)товича по(д)ворьє(м) свои(м) о(т)чизны(м) отовоко(л)нє(м) городє в лоуцкоу вѣ(ч)но и нєпороушно (Луцьк, 1490 *ЗХП* 136).

ФОРМИ: *інф.* **даровати** (1466 *AS* I, 62; 1487 *AS* I, 239); *теп. 1 ос. мн.* **дароуємы** (1436 *Cost.* II, 706); *перф. 1. ос. одн. ж.* **даровала єсми** (1490 *ЗХП* 134, 136); *3 ос. одн. ч.* **даровал** (1487 *AS* I, 240); *3 ос. одн. ж.* **даровала** (1487 *AS* I, 240); *1 ос. мн.* **даровали єсмо** (1424 *P* 102); *нак. сп. 3 ос. одн.* да... **дароує** (1464—1496 *Gh. S.*); *дієприкм. пас. мин. род. мн.* **дароваииы(х)** (1414 *DIR«A»* 441).

Див. ще ***ДАРИТИ, *ПОДАРОВАТИ.**

***ДАРЪ** *ч.* (4) **1.** благодіяння, ласка (1): а АкосѦ они записали прєр⟨ч⟩ны(м) кроле(м) коу... пєвным слюбо(м), мы ктори иже з бжїєго дароу пони(ж) на ты(х) панствѣхъ зостали, виновати єсмо вѣрнє ихъ волѣ и оучинковъ наслѣдовати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733).

2. *(лише в мн.)* приносини (1): я кн⟨Ѧ⟩зъ Юри Василевич Жаславский вызнаваю... ижєт продал єсми... имєнє... со всими данми: из дары, ис поклоны, ис чинши какже ⟨ис⟩ стародавна бывало с того имєнѦ (Берестя, 1466 *AS* I, 62);

◇**за даръ дати** (2) дарувати, даром віддати: а воленъ продати и за даръ да (!) кому коли хочєть (Казимир, п. 1349 *P* 4); вълни продати или за даръ дати на своє лѣпшєє оберноути (Луцьк, 1445 *P* 148).

ФОРМИ: *род. одн.* **дароу** (1448 *Cost.* II, 733); *знах. одн.* **даръ** (п. 1349 *P* 4; 1445 *P* 148); *ор. мн.* **дары** (1466 *AS* I, 62).

!ДАСВѢТЧИТИ *див.* ***ДОСВѢТЧИТЬ.**

ДАСКАЛ *ч.* (8) *(молд.* даскэл «учитель», *гр.* διδάσκαλος*) (дяк-учитель церковної або монастирської школи)* дидаскал: пи(с) іо(н) даска(л), оу соучавѣ (Сучава, 1475 *Cost. D.* 4); Пис(а) Тоадєр, брат Іона даскала, оу сочавѣ (Сучава, 1484 *BD* I, 277).

ФОРМИ: *наз. одн.* **даскал, даска(л)** (1475 *Cost. D.* 4; 1476 *BD* I, 209); *род. одн.* **даскала, даскал(а)** 5 (1482 *BD* I, 266; 1483 *BD* I, 270, 273; 1484 *BD* I, 277, 283); **даска(л)** 1 (1483 *Cost. D.* 31).

ДАТИ, ДАТІ, ДАТЬ *дієсл. док.* (1739) **1.** (кого, що кому, къ чому) дати, надати, дарувати, *(на церкву, на помин душі і т. ін.— ще)* пожертвувати (1087): я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); А сє А король казимиръ... далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворищє заньво (так.— *Прим. вид.*) матѣичича (Казимир, п. 1349 *P* 3); дали єсмо на вѣки тои млинъ и мѣсто оу млнна къ цр̃кви и тымъ мнихомъ казатєлєвого закону (Смотрич, 1375 *P* 20); тѣмъ мы видѣвше є⟨го прав⟩ую и вѣрную службу до насъ... дали єсмы єму оу нашєи зємли оу молдавскои два сєла (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56); мы кнзь семєнъ олєкса(н)дрови(ч) дали єсмо сълузѣ нашєму пану сє(н)ку съкипорю сєло нашє тулины (Київ, 1457 *P* 166); Ино мы, зъ ласки нашое... тыє люди... ему дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

за даръ дати (2) *див.* ***ДАРЪ;**

(що кому) *(пільги, права, прибутки)* дати, надати, визнати (що за ким) (34): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знаменито... оже... дали єсми мыто молдовицкое монастиреви блговѣщєнїю прч(с)тои бц̃и што на молдовици (Сучава, 1409 *DIR«A»* 437); а єщє єсми дали оброкъ тому монастиреви из нашєго двора на каждыи годъ цѣлыи по дєсѦть бочокъ вииа и по дєсѦть колоды пшєиичны(х) (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*); мы Стєфан воєвода... знамєнито чинымъ... оже дали и потвєрдили єсмо вичныи оброк томоу свѣтомоу монастироу от Побратѣ (Сучава, 1466 *BD* I, 105); сє азь ра(б) вл(д)кы моєго іс̃ х̃а і̃о стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... оже... дали єсми томоу с̃томоу нашємоу монастироу о(т) поутнои на(ш) правїи прихо(д) въси камєни о(т) воскоу о(т) нашєго сєрецкого тръга (Сучава, 1488 *ДГСПМ*); ⟨И пак⟩ привилїє, що имал оуико их Тома на тоє сєло на Онцещи от нашєго оуика от Стєфана ⟨воє⟩води, єще дали оу роуки слоузъ нашємоу (Сучава, 1499 *BD* II 168);

(що кому) *(підтримку, допомогу і т. ін.)* виявити, дати, подати (15): Umyslili jesmo s panu radami naszimi i dali prawa i wolnosthi ... meszkajuczim w tom panstwie naszom (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); а коли мы ⟨к⟩акоє помочи пожадаємъ в ильи воєводы... и ильѦ воєвода такую помочь намъ имаєть дати, безъ хитрости (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); А також мы... ани жаднои радї ани помочи Тоурком нє имаєм дати (Гирлов, 1499 *BD* II, 423—424);

дати по своєм животє (3), **по своєм животѣ дати** (2) (що кому) відписати, відказати: волно ему во всемъ томъ именю отдати и променяти, и по своем животѣ дати (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); я єщє будучи в добром здоровю... дала єсми єму по своєм животє имєнє оу вотчизну на имѦ Любчо (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242);

(кого, що кому) *(про божество)* дарувати, дати (14): да прєбудуть жє нєпорушно подъ анаѳємою за што здє даи г̃(с)ди намъ побытъ и з(д)рвїє а по сємъ и дєтємъ нашимъ вечную памѦть (Холм, 1376 *P* 22); мы романь воєвода... чинимо знаменито... оже... панъ дидрихъ боучаскыи... слюбилъ ми... стоѦти подли насъ... съ оусєю своєю моци, что єго милости милыи богь далъ (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); ачъ не дастъ имъ Богъ детокъ, ино... вольныи собе продати (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); На то єсмо прысягали, яко и сами оузрытє ваша милость, штобы богъ далъ наши ворози подъ нашыми ногами и подъ нашыми шаблями (б. м. н., 1496 *BD* II, 403); а господство мы... оучинили єсми... за здравїє и спасєнїє богом данних наших чєд (Ясси, 1497 *BD* II, 100);

(вставні слова) **даи божє** (1) дай боже: хвала милому богу што ваша мл̃(с)ть зостали оу вашоє мл(с)ти стольцы... да(и) божє бы в добры(и) часъ (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 151 зв.); **далъ Богъ** (1) дав бог: а намъ сущимъ православнымъ християномъ... достоитъ исполняти Божия церкви и ихъ свещенъниковъ, а не обидети; есмо бо нини, далъ Богъ, одино братя християне Латыни и Русь (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); **далъ бы богъ** (1) дав би бог: да⟨л⟩ бы богъ то бы нє загибло хрєстиянъство межы вашоє мл̃(с)ти днєхъ (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152); **богъ дасть** (6), **дасть богъ** (10) *див.* **БОГЪ**[1]; **богъ нє даи** (9), **божє нє даи** (13) *див.* **БОГЪ**[1].

2. (що кому) *(повернути)* віддати, дати (8): (а) што межи твоєѣ зємлѣ суть кнѦ(ж)ниѦ волости давали выходъ Бѣлои Ордѣ то намъ нашє даитє и што будєть вашєѣ державы под нами... а мы вамъ *дамо* (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); да⟨л⟩ єсмъ тобѣ оу роука(х) осмъ со(т) зла(т) на подєржанїє, ка(к) прїѦтєлю, *даи* ми и(х) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); а оу нашихъ людєй оубогихъ отъ Сачавы были паробъцы Кафинъскиє... а цєсаръ тоурецъкий прислалъ до насъ и просилъ тыхъ паробковъ Кафинъскихъ. И мы дали колько въ насъ было всихъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 365);

(що кому) *(відступити)* віддати, дати (72): а города луцьска блюсти ми а никому нє дати (б. м. н., бл. 1386 *Р* 30); пак ли нє имѣемъ єму заплатити на тотъ дѣь яко ту выписано тогды мы в то(т) дѣь безъ никоторыє о(т)волокы имаємъ єму дати нашь городъ снѦти(н) (б. м. н., 1411 *Р* 77); и *да(л)* ємоу гєргє своєю волею тоє сєло вы(ш)писанноє... за єго питомы товаръ за осємъ со(т) зла(т) готовы(х)... и мы того видѣвши що(ж) гєргє з доброи воли *да(л)*, за свою виноу, сєло и домы свои и мы тако(ж) дає(м) и дали єсмо нашємоу вѣрномоу паноу кости пръкалабоу тоє прѣ(д)речєнноє сєло (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385—386); а даю и дала есми... зятю нашому... и дотце своей... мужа своего дидину и отчину (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); а волен он в томъ именю продати, заменити и ближнєму своєму дати (Ровно, 1488 *AS* I, 242); мы Стєфан воєвода... знаменито чинимь... ожє прїидоша прѣд нами... молєбникь нашь... попь Григорїє... и съ вьсѣми яжє о христѣ братїами... и дални господствоу мы пєть сєль (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(вручити, надіслати через кого) дати, передати (6): штом был узелъ пенезей тридцать гривенъ у Игнатка Путивельского за мой стат... и я тых пенезей не взялъ у Игнатка, ино тые пенези возми, князь Михаило, зет мой, а даи матци моей (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); Господаръ мой Стєфанъ воєвода вєлєлъ намъ твоєй милости говорыти: прыслалъ єси до насъ своихъ пословъ, пана Пєтра кухъмистра и пана Фєдька Гаврыловича, абыхмо дали нашъ листъ твоєй милости и подъ нашою прысягою ку противъ листу твоєй милости, которого єси намъ далъ и прислалъ (б. м. н., 1496 *BD* II, 401);

(довірити) (що кому) дати (1): Иди(к) жалова(л)сѦ на постоуха (!) и(ж) да(л) ємоу овцю во ста(до) єго паствитї а опѦть овци засѦ нє мєлъ о(т) пастоуха (XV ст. *ВС* 27);

дати на подєржанїє (що кому) (2) віддати на схов: и гєргє... рє(к)... правда, єси да(л) оу мои(х) роу(к) твои злати, на подержанїє, али я... твои пинѣзи єсмъ страви(л) и тєперъ єсмъ тобѣ винова(т) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385);

(відпустити) (що кому) видати, дати (1): а они... имаю(т) слоужити иа вьсѦкоую сръду, вєчє(р) паракли(с)... и братиа(м) дати по чирпѦлу на трапєзѦ (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365);

(кого кому) видати, віддати (5): будеть ли король правъ, намъ своєго брата любарта дати оугорьскому королєви оу ятьство (б. м. н., 1352 *Р* 6); и дали єсми нмъ того и(с)того зра(д)цѣ лєва с тѣми то лихо(т)никы, и оучинили они на(д) нимѣ по(м)ста, яко(ж) то право и(м) оусказали (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); коли нас о то... корол... иапомєнєт, а мы абыхом их дали оу роуци... королєви єго милости (Сучава, 1462 *BD* II, 292);

(що кому) *(податок, данину, мито, заплату за що)* дати, *(грішми — ще)* заплатити (142): исталосѦ при дєржавѣ пана оты старосты рускоѣ злѣ ожє купилъ панъ вѦтслав дмитровьскии дворище исъ зємєю (!)... далъ имъ панъ вѦтслъвъ (!) S̃(т) копъ гро(ш) вѣсного срѣбра (Львів, 1370 *Р* 18); а кто повєзєтъ сукно до бєсарабъ, дати иметъ, на головноє мыто, у сочавѣ, отъ гривну по три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); да нє дадоутъ тоты люди ис тѦ(х) села(х) ни да(н), ни посадоу, ни илиша, ни подводоу, ни дєсѣтиноу о(т) пчо(л), ани о(т) свини (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); а коли боудєт лєд илї имоут ходити оу брод, тогди пєрєвоза ни гроша да нє дадоут (Сучава, 1460 *BD* II, 275); а єщо моихъ нєсколько єсачныхъ людє(н) отъ єсака бєгаючи к тобє прихилилисѦ а моихъ пошлинъ мнє нє дають, то бы єси вєлє(л) дати (б. м. н., 1484 *ЯМ*); А на кажъдыи годъ мають намъ дати чоломъбит(ь)я по сороку локотъ адамашъки (Краків, 1487 *РИБ* 226); коли кмє(т) кмѣтѦ забилъ тогды давшї три гривъны гро(ш)и бы(л) пороженъ моужабоиства (XV ст. *ВС* 24); а маєть намъ в каждый год давати по пѦти сот коп грошей: первыи год выдержавши маеть намъ дати пѦт сотъ копъ грошей, а другий год выдержавши маєт нам дати пѦт сотъ грошей (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82);

дати личбу (1), личъбоу дати (1) скласти рахунок, дати фінансовий звіт: а тєжъ какъ дє(р)жали они о(т) насъ пє(р)во сєго мыто лоуцъкоє и личъбоу намъ дали с трє(х) годовъ (Краків, 1487 *АМЛ*); Дал личбу всего сто копъ грошей и две копе грошей (б. м. н., 1494—1495 *АЛРГ* 59);

(що за що) дати взамін (6): а пан жоуржь далъ сыноу пєтрови, манчоулови, за єго чѦст сєла викшинєць, одно сєло своє (Сучава, 1429 *Cost.* I, 242); а Т(є)одоръ дал им тиж правоую монастирскою отниноу за тоє сєло (б. м. н., 1470 *BD* I, 153); и што былъ Глѣбъ Борисовой жонѣ за вѣно *далъ* дворецъ свои... и мы въ тотъ дворецъ... Глѣбу дали увязанье (Вільна, 1495 *РИБ* 620—621);

дати измѣноу (за що) (8) дати що взамін чого: а господство мы съм дал измѣноу за тотоу сєлищоу... тоє нашє сєло (Сучава, 1490 *BD* I, 436); И господство мы... дали смо томоу нашємоу свѦтомоу монастироу Бистричъскомоу измѣноу за тоти вышєписаннїи сєла наши (Ясси, 1500 *BD* II, 173); дати отмѣну (4), отмѣну дати (за що) (1) дати що взамін чого: игнаткови чєрнєви(ч) дали єсмы о(т)мѣну за пєкули(ч) (Перемишль, 1390 *Р* 175); мы Вѣликии коро(л) влодиславъ... знаємо чинимъ... ажє... оставлѦємъ и оставили єсмо єго... при томъ при всѣмъ што коли коупилъ или пакъ о(т)мѣну єсмо єму дали на имѦ подъ галичємъ чѦгрово (Краків, 1394 *Р* 53—54); того ра(дї) мы... жаловали єсмо єго особноу нашею мл(с)тїю и даємь и дали єсми єму села... що(ж) мы и(х) сами дали о(т)миноу, за єго сєло, за чумалєщи (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472).

3. (кому робити що) звеліти, наказати (10): осподарь мои вєликии король дал ми намѣстничати оу лоуцьску (б. м. н., бл. 1386 *Р* 30); того ра(ди) ми єсми смотрили и судили ис нашими боѦры и дали єсми ива(н)кови и братїамъ єго... аби пошо(л) ива(и) са(м) съ к̃д присѣжници и щоби присѣгну(л) ис ними (Васлуй, 1474 *РГС*); а прото(ж) соудъ... имєєть дать вола(т) слоужебнїкомъ явнє ижа (!)... оу такыи дѣь книгы правыи положєны о(т)варєны комоу потрєбно боудєть спїсъковъ то(т) поидє(т) (XV ст. *СЯ* 43); иио за то далъ вашо(и) мл(с)ти просить абы вша (!) мл(с)ть просили братью вашоє мл(с)ти... абы вси обєрънули лица своєго к поганъству (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152).

4. (кому робити що) дозволити (23): а и слугъ нє брали єсмы нє дадуть зємлѦнє и слугъ брати (б. м. и., 1386—1418 *Р* 35); а пакъ ли бы нашь г(с)подарь... хотѣли починати противъ г(с)подарѦ кролѦ коруны пол(с)коѣ, тогды мы имамы нашихъ г(с)подарии о(т) того внимати и нє дати имъ и бронити (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); а ешчє єсми дали ливовчаном, абы дєржали соби один домь торговским обычаємь, оу сочавѣ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); а тая зємлѦ пуста лєжала в сии(ж) годъ дали ивану на трєтинє да(н) давати што бы таѦ зємлѦ пуста нє лєжала (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); Протожъ штобы єси ихъ о(д) кривдъ боронилъ, и нє далъ бы єси тамъ инъшомоу никомоу ко(р)чмы варити (Краків, 1489 *АКВ*); пакли бы которыи... хотєли его в том габати... и ты бы его от тых боронил и не дал бы єси ему никому ии в чом кривды чинити (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83);

дати волю (кому) (4) дозволити: а єщє єсми имъ дали волю што бы собѣ дєржали, у сочавѣ, одинъ домъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); а єщє єсми имъ дали волю што бы собѣ дєржати, оу сочавѣ, одии домъ, а оу том домоу корчмоу нє дєржати (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670); и па(к) що коупили, ли товара ли бу(д)що, въ дни нашєго дида, алєкса(н)дра воєво(д), тако(ж) и мы дали єсми и(м) тоє право и тоє волю (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 759); також и мы дали єсми им тоє право и тоє волю (Сучава, 1458

BD II, 262); д а т и н а о б и р а н ь є (кому) (1) дати на вибір: кн⟨ѧ⟩зь Сємєн дал на обираньє братнничью своєм⟨у⟩ кн⟨ѧ⟩зю Михайлоу, и кн⟨ѧ⟩зь михайло оузѧл Вишнєвєць (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); д а т и р а з р є ш є н ї є (1), р а з р є ш є н ї є д а т и (кому) (1) дати розгрішення, відпустити гріхи: а нє мо(ж)ть ли иньши(х) свє(т)ко(в) имєнова(т) одно тыи што имъ клѧтва вырє(ч)на а хочємь абы то(т) которыи клѧтвоу выдалъ... абы да(л) разрєшєнїє тымъ свє(т)комъ (XV ст. *BC* 20); д а т и с п р а в у (кому) (1) дати можливість виправдатися: а нє можєтьли тотъ староста в на(с) того о(т)рима(т) што мы нє хочємь дати ємоу справы абысѧ оочисти(л) (!) томоу в чомъ ємоу виноу дано. тогды то(т) староста имєє(т) єго выпроводїть до гранїци зємьскоє (XV ст. *BC* 38 зв.).

5. (кого, кого ким) *(для виконання певних функцій)* призначити (6): даи мнє г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рю розєздъцы з дєсѧти копъ (Ступно, 1444 *AS* I, 42); и ти(ж) слюбує(м) имъ дати и поставити и дали на граници оу хотини и оу чєрновскои воло(с)ти два паны справє(д)ливы(х)... которы имутъ они... выбирати (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); И тєжъ нашого дворанина прыставомъ дали єсмо тымъ єго посломъ (Вільна, 1498 *BD* II, 412); велѣлъ... его милость Мезкиру тую землю держати и увяжчого ему далъ Выслоуха (Вільна, XV ст. *РИБ* 610); И тежъ нашого дворанина прыставомъ дали єсмо тымъ єго посломъ (Вільна, 1498 *BD* II, 412);

д а т и м и т р о п о л ь ю (кому) (1) призначити митрополитом (кого): а сє азъ вл҃дка иванъ из луцка знаємо чиню всѣмъ ажє да(л) ми г(с҃)дрь мои вєликыи король митрополью галицкую (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*);

(що кому) *(точно окреслити)* дати, призначити (11): То столъ дали єсмы ємоу оу Соучавѣ, оу нашємъ городѣ (Сучава, 1401 *RIR*); ино ротымпанови сыновє пєрє(д) тими нашими боѧры дали вєризи хота(р) своєи зємли съ своєю доброю волєю (Сучава, 1423 *DIR«A»* 447); Мы панъ моужыло боучацски... вызнаваємъ... и(ж) съ нашєи доброєи воли... дали єсми ємоу... оу снятинъ оу горо(д) мєшканє (Снятин, 1454 *P* 162—163); мы пєтръ воєвода... знамєнито чини(м)... ижє... прирадили сѣ єсми и дали и потвръдили єсми хотаръ стому монастирю о(т) молдавици сєлоу и(х) (Сучава, 1456 *Cost.* II, 582); нєкоторы(и) из наши(х) пано(в) коли(ж) то на ва(л)цє є(ст) имъ мєсцо дано боудє(т) а онї того мєсца нє смотрѧть нє дєръжа соромоу а инъде (с) становѧ(т) (XV ст. *BC* 10 зв.); а такы(и) ро(к) имѣє(т) ємоу да(т) староста на(ш) алюбо дн҃ь за два м(с҃)ци (XV ст. *BC* 38—38 зв.); мы пєтръ воєвода... знамєнито чини(м) ...ижє... дали и потвръдили єсми хотаръ стому (!) монастирю о(т) молдавици сєлоу и(х), на оусти бръдъцєлъ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 582);

(що) *(у сполуч. з формою іменника з часовим значенням) (визначити термін)* дати (1): оуставлѧємь коли(ж) боудєть у нашомь дворє пєрє(д) на(с) позванъ алюбо прє(д) соудьи тогды пово(д) алюбо соудья... имєєть дати на о(т)повєданїє три нє(д)ли (XV ст. *BC* 14 зв.).

6. (кого, що) *(для свідчення)* представити (4): пе dawszi swetkow (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); погорє(л)скиє дали на то пѧ(т)дєсѧ(т) свѣтковъ зємлѧ(н) дороги(ц)ки(х) и людє(и) нашы(х) дороги(ц)кого повѣта (Вільна, 1495 *ВМЗД*); И Борисъ передъ нами о томъ на него жадного доводу не далъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

7. *(видати юридичний документ)* дати (161): И на то есми далъ господиноу отцу владыце сию грамоту мою (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); А на то дали єсмо свои листъ (Смотрич, 1375 *P* 20); потвєржѧє(м)... королєви польскому... тотъ листъ, што єсмы дали єго мл(с)ти в камѧнци (Львів, 1407 *Cost.* II, 629); Пса(н) и да(и) при дєржавє г(с)дрѧ вєликого кн҃зѧ витовта (Київ, 1427 *P* 108); отєц мои кн⟨ѧ⟩зь Фєдоръ... дал запис кн⟨ѧ⟩зю Яну мнихоу Чєхоу (б. м. н., 1443—1452 *AS* I, 39); мы алєкса(н)дръ воєвода... знамєнито чини(м)... о(ж)... дали єсми сє(с) лї(ст) нашъ... оусн(м) людє(м) и оусн(м) коупцє(м), на то да нмаю(т) о(т) на(с) тоть зако(н) и тоє право що имали о(т) нашє(г) дида (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 759); и мы длѧ потвєржєнѧ вышшє писаных рѣчєи дали єсмо кн⟨ѧ⟩зю Сємєну сєи листъ за нашими пєчатьми (Луцьк, 1463 *AS* I, 56); и мы... погорє(л)ски(х) жє в то(м) єсмо оправили и сє(с) нашъ листъ на то и(м) дали (Вільна, 1495 ВМЗД); Данъ во Мстиславли (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 4);

д а т и п є ч а т и (1) прикласти печать, скріпити печаттю: а на то єсмы дали своѣ пєчати (б. м. н., 1352 *P* 7); д а т и т в є р д о с т (1) підтвердити: а на потвєржєньє тым дѣдинам, дали єсмо твєрдост нашу пєчат привѣсили вєлєбного королювства нашєго (Судомир, 1361 *AGZ* 6); л и с т ъ н а с є б є д а т и (1) *див.* **ЛИСТЪ.**

8. (кого за кого) *(заміж)* видати, віддати (1): коли посылали єстє... своихъ пановъ до вєликого князя московъского, абы єстє оузяли ваша милость съ нимъ любовъ и доконъчанъє, и дочєръ бы свою за тєбє далъ... а о дочєръ єго твои пановє... оуговорыли, какъ єго дочєры... грєчєский законъ дєръжати (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

з а м о у ж ь д а т и (2) *див.* **ЗАМОУЖЪ.**

9. (що по кому) дати в придане (що за ким) (1): купилъ панъ пєтрашь дѣдицтво в анъны радивонъковоѣ дѣдиину єє и вотнину што по нюи о҃ць далъ (Перемишль, 1359 *P* 10);

◇ д а т и в ѣ д а н и є (2) повідомити, подати до відома: коли єсмь пєрвоє сѣлъ на цр҃ьскомъ столѣ тогда єсмь послалъ былъ к вамъ Асана и Котлубугу вамъ дати вѣданиє (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); А єстли боудємо слышати и видати никотороє нєпрїятєлство от которои стороноу на королѣ... имаємо єго милости дати видаиїє (Коломия, 1485 *BD* II, 372); д а т и в ѣ р у (2) запевнити: а у чєрновци, возы нє стрѧсти, алє купєць дасть свою вѣру, ажє нє имаєтъ заповѣданыи товаръ на свои возъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а оу чєрновци возы нє стрѣсти, алє коупєцъ дати свою вѣроу, ажє нє имаєт заповѣданны товаръ на своємъ возѣ и коуници, сєрєбро, воскъ и кони (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669); д а т и о у з н а м є н ь є (1) повідомити, дати знати: И паки дати оу знамєньє про поганъство про Тоурцы, какъ сє оукрєплѧють на хрєстиѧнъство (б. м. н., 1481 *BD* II, 364); д а т и з н а т и (4) повідомити, дати знати: А коли сѣ прилоучит нѣкотораа... низгода мєжи старостами, тогды мы имаєм дати знати кролєви... а крал... також имаєт нам дати о том знати (Гирлов, 1499 *BD* II, 424); д а т и о т в ѣ т ъ (3) (перед ким за що) відповісти, понести відповідальність: А которїи, по нашєм животѣ, от наставник и от братїях свѧтого мѣста сєго, кто нє бъдєт стоати вь сєм нашєм токмѣжєм, таковїи да даст отвѣть прѣд богом (Путна, 1476 *BD* I, 217); А кто пороушит или въ забвєнїє оставит, таковыи да даст отвєт въ дєнь страшнаго съда христова *(в ориг.* х(с)ва.— *Прим. вид.)* (Гирлов, 1499 *BD* II, 156); д а т и п о к о й (в п о к о й) (кому) (3): **а)** не зачіпати (кого), залишити в спокої (кого) (1): а што проробили новины по рачвамъ и под волнинъ, тымъ бы дали покой (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); **б)** не займати, не турбувати (кого) (2): И мы ему приказали, абы далей на честь его не сягалъ и далъ ему в томъ покой (Вільна, 1495 *АЛМ* 84); И мы... того Мартинца есмо оправили и приказали есмо Богдану Остафіевичу, абы ему въ томъ далъ впокой: вольно ему, кому вхочетъ, тому служитъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 159); д а т и п о р о у к о у (за кого) (1) дати поручителя: Николай позычилъ матєєви дєсѧ(т) гривє(н) а да(л) за сєбѣ пороукоу лаврина (XV ст. *BC* 31); д а т и п р а в д у (1), п р а в д у д а т и (1) (кому) поклястися, присягнутися: Сє ѧзъ Фєдоръ данильєвичь исъ братомъ своимъ михаиломъ дала єсва правду господарєви наш(є)му... королю польскому (б. м. н., бл. 1386 *P* 30); а ѧко... ислюбили бы(л) єсмо кнѧ(з) дмитрию московьско(м) и правду дали оужь ѣдє(м) и хочє(м) сѧ порожии оучинити тоѣ прав(д)ы (Молодечно, 1388 *P* 43); д а т и

своє право (2) запевнити: а оу чєрновцєх возы не трѦсти, алє коупєць абы дал своє право, аже нє имаєть заповѣданы товарь на своємь вози (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); дати прємїрїє (1) дати законну охорону, гарантувати безпеку: Бискоупъ краковъскыи и староста крако(в)скыи и соудомїрьскыи староста могоу (!) да(ти) прємїрїє (XV ст. *ВС* 9); дати (що) оу роуки (кому) (5) **а)** передати що кому (2): вотчичь далъ свою рѣчь васковѣ в роуцѣ (Галич, 1401 *Р* 65); отъколє далъ... богъ оу роуки Стєфаноу воєводє отъчиноу єго ... а онъ... слоужить господароу своємоу (б. м. н., 1481 *BD* II, 364); **б)** вручити, передати у власні руки (3): пань костє... далъ своє привилїє... оу роукы сномь... ванчн (Сучава, 1442 *Cost.* II, 88); и свои(х) привїлїи да(л) оу руки пану михаилу (Сучава, 1445 *Cost.* II, 218); дати (кого) в руки (чиї, кому) (2) **а)** підкорити кого кому (1): богъ... наши... ворози далъ намъ... оу наши руки (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); **б)** видати кого кому (1): мы имаєва того исного романа... дати в руцѣ... кролю (Берестя, 1400 *Cost.* II, 618); дати слободы (1) тимчасово звільнити від феодальних повинностей: а доко(л) мы тоую зємлю очисти(м) и є(г) мл(с)ти дати на(м) слободы на да (!) годы (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*); дати слобозию (2) тимчасово звільнити від феодальних повинностей: и та(к) жє єсми дали сєлоу манастирскомоу слобозію абы нє ималн дила до того сєла ни гло(б)ници и ни илишарє и ни по(д)водоу да нє дадоу(т) о(т) того сєла и ни да(н) и ни посадоу и ни на млино(х) да нє робѣ(т) и ни иноє ничого нє имаю(т) на(м) слоужити и ни дати николи (Байчани, 1454 *ПГПММ*); мы стєфанъ воєвода... дали... сєлу манастир(с)кому на имѣ борхинєщи яко да нє ходѣтъ оу ту(м) сєли ни глобици (!)... и ни (и)лишари (Дольний Торг, 1458 *ПГСММЦ*); дати увязаньє (в що кому) (2) ввести (кого) у володіння (чим): а пакли бы панъ Васко нє далы тѣхъ ста купъ пану Ивашкови... тогда имаєть панъ Васко дати оувазаньє пану Ивашкови оу РоудѦнцѣ (Львів, 1421 *Р* 92); и што былъ Глѣбъ Борисовой жонѣ за вѣно далъ дворецъ свои... и мы въ тотъ дворецъ... Глѣбу дали увязаньє (Вільна, 1495 *РИБ* 620—621); вєдати дати (1), дати вѣдати (1) *див.* **ВѢДАТИ** 1; виноу датн (3) *див.* **ВИНА;** вѣсть дати (1) *див.* ***ВѢСТЬ;** помочъ дати (9) дати помоч (2)*див.* **ПОМОЧЬ;** напороукоу датн (1) *див.* ***ПОРОУКА** 2; право дати (2) *див.* **ПРАВО**[1]; приганоу дати (1) *див.* ***ПРИГАНА;** раду дати (1) *див.* **РАДА;** рукоу дати (1) *див.* **РУКА;** исъ своєи роуки дати (1) *див.* **РУКА;** хвалу дати (1) *див.* **ХВАЛА.** холдоунок дати (1) *див.* ***ХОЛДОУНОК;** чест дати (1) *див.* **ЧЄСТЬ** 3.

ФОРМИ: *інф.* **дати, датї, да(ти)** 148 (1352 *Р* 6; 1375 *Р* 20; бл. 1386 *Р* 30; 1392—1393 *РФВ* 170; 1400 *Cost.* II, 618; 1411 *Р* 77; 1442 *Cost.* II, 716; 1470 *AS* I, 65; 1495 *БСКИ;* 1499 *BD* II, 424 і т. ін.); **дать** 4 (XV ст. *ВС* 9, 14 зв., 37; *СЯ* 43); **да(т)** 6 (XV ст. *ВС* 38 зв.; *СЯ* 41, 43 зв.; 1434 *Р* 130); **!дал** (п. 1349 *Р* 4); *аор. 1 ос. одн.* **дадох, дадо(х)** 5 (1415 *Cost.* I, 116; 1427 *DIR«A»* 450; 1479 *BD* I, 221; 1491 *BD* I, 464; 1499 *BD* II, 144); *зам. 3 ос. одн.* и привилїє, что имал пан Богдан столник ⟨от⟩ оуикоу наших, от Стєфана воєвода, єщє жє ємоу **дадох** оу роуки Лаврам Фрънкоуль 1 (1479 *BD* I, 221); *3 ос. одн.* **дадє** (1428 *Cost.* I, 228; 1429 *Cost.* I, 242; 1497 *DC* 8); *1 ос. мн.* **дадохом, дадохомь** (1479 *BD* I, 221, 222; 1491 *BD* I, 463); *3 ос. мн.* **дадошѦ** 1 (1441 *DBAc* 37); **дадошє** 3 (1404 *ГМ*); *перф. 1 ос. одн. ч.* **далъ (дал, даль) єсмь (єсмъ)** 21 (п. 1349 *Р* 3, 4; 1375 *Р* 20; 1385 *Р* 28; 1392 *Cost.* I, 7; 1401 *Р* 66; 1429 *Р* 113; 1446 *Р* 154; 1449 *Cost.* II, 385; поч. XV ст. *Р* 75: 1481 *BD* I, 249 і т. ін.); **єсмь (єсмъ) далъ (да(л), дал)** 6 (1393 *ЗЛЕІК;* 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1488 *BD* I, 347; 1490 *ДГСХМ;* 1491 *Cost. S.* 156); **далъ (дал, да(л) єсми** 8 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1449 *АЛМ* 8; *Cost.* II, 379; п. 1450 *ПИ* № 9; 1470 *AS* I, 67; 1495 *ВМБС;* 1496 *AS* I, 244); **єсми далъ (дал)** 4 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1492 *AS* III, 24; 1495 *АЛМ* 89); **єсми... далъ (дал)** 4 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1449 *АЛМ* 8; 1466 *AS* I, 63; 1470 *AS* I, 67); **даль (дал) єсмы** 3 (1443—1446 *Р* 147; 1476 *BD* I, 211); **даль съм** 1 (1499 *BD* II, 162); **съм дал** 2 (1490 *BD* I, 436); **далъ, да(л)** 5 (п. 1349 *Р* 3; 1427 *Р* 108; 1446 *Р* 154; 1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); *1 ос. одн. ж.* **дала єсми** 3 (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1488 *AS* I, 242; 1490 *ЗХП* 136); **єсми... дала** 1 (1481 *AS* I, 77); *2 ос. одн. ч.* **далъ єси** 1 (1496 *BD* II, 401); **єси да(л)** 1 (1449 *Cost.* II, 385); **єси далъ** 1 (1496 *BD* II, 401); **далъ, да(л)** 3 (1487 *РИБ* 434; 1495 *ВМБС;* 1499 *BD* II, 448); *3 ос. одн. ч.* **є(ст) далъ** 1 (1437 *Cost.* I, 541); **далъ, дал, даль, да(л)** 110 (1359 *Р* 10; 1370 *Р* 18; бл. 1386 *Р* 30; 1400 *Cost.* I, 37; 1429 *Cost.* I, 242; 1435 або 1436 *Cost.* I, 494; 1449 *Cost.* II, 386; 1465 *BD* I, 88; 1473 *ШКН* 165; 1499 *ВФ* і т. ін.); *3 ос. одн. ж.* **дала** (1431 *Cost.* I, 317; 1461 *BD* I, 45; 1473 *BD* I, 186; 1481 *BD* I, 248; 1490 *BD* I, 390; 1491 *BD* I, 468, 469; 1499 *BD* II, 130 і т. ін.); *3 ос. одн. с.* **дало єст** (1438 *DBAc* 27); *1 ос. мн.* **дали (далї) єсми (єсмї)** 205 (1378 *ЗНТШ* LI 4, 5; 1393 *Cost.* I, 13; 1420 *Cost.* I, 135; 1435 *DIR«A»* 465; 1446 *DIR«A»* 485; 1455 *Cost.* II, 540; 1475 *BD* I, 203; 1481 *BD* I, 248; 1490 *ДГСХМ;* 1499 *BD* II, 162 і т. ін.); **дали (далї)... єсми** 90 (1428 *Cost.* I, 209; 1436 *DIR«A»* 469; 1443 *Cost.* II, 138; 1448 *Cost.* II, 342; 1455 *Cost.* II, 549; 1462 *BD* I, 63; 1465 *BD* I, 110; 1472 *BD* I, 170; 1479 *BD* I, 226; 1497 *BD* II, 112 і т. ін.); **єсми дали (далї), jesmi daly** 137 (1388 *SL*, 678; 1425 *Cost.* I, 169; 1434 *Cost.* I, 387; 1442 *Cost.* II, 93; 1448 *Cost.* II, 356; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.; 1468 *BD* I, 126; 1476 *BD* I, 208; 1495 *BD* II, 76; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **єсми... дали (далї)** 122 (1423 *Cost.* I, 154; 1432 *ДГВІН;* 1440 *Cost.* II, 66; 1452 *Cost.* II, 426; 1458 *BD* I, 25; 1466 *BD* I, 110; 1472 *DIR«A»* 528; 1483 *Cost. D.* 30; 1490 *BD* I, 398; 1500 *BD* II, 174 і т. ін.); **дали єсмы, daly jesmy** 120 (1377 *Р* 24; 1390 *Р* 175; 1400 *DIR«A»* 433; 1411 *DIR«A»* 439; 1419 *DIR«A»* 444; 1428 *Cost.* I, 207; 1456 *ЭСФ;* 1468 *BD* II, 305; 1475 *BD* II, 329; 1493 *BD* II, 6 і т. ін.); **дали... єсмы** 27 (1442 *Cost.* II, 101; 1459 *Cost. S.* 22; 1468 *BD* I, 125; 1479 *BAM* 61; 1491 *BD* I, 491; 1495 *BD* II, 41, 46, 47, 249; 1497 *Cost. S.* 212; 1498 *BD* II, 126; 1499 *BD* II, 140, 145, 166; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **єсмы... дали** 51 (1403 *RS* 338; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1411 *Cost.* I, 85; 1422 *ДГОБ;* 1429 *Cost.* I, 259; 1446 *Cost.* II, 238; 1462 *BD* I, 64; 1475 *BD* I, 207; 1493 *BD* II, 6; 1500 *BD* II, 176 і т. ін.); **єсмы дали, jesmy daly** 48 (1352 *Р* 7; 1403 *ДГАА;* 1411 *Р* 80; 1421 *Cost.* I, 142; 1429 *Cost.* I, 243; 1435 *DIR«A»* 465; 1459 *BD* I, 29; 1469 *BD* I, 138; 1482 *BD* I, 265; 1491 *BD* I, 449; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **дали єсмо, дали єсьмо, dali esmo, dali jesmo** 92 (1361 *AGZ* 6; 1375 *Р* 20; 1394 *Р* 54; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1420 *AS* I, 25; 1424 *Р* 99; 1443 *Р* 145; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1465 *АкВАК* III, 4; 1499 *BD* II, 154 і т. ін.); **дали... єсмо** 10 (1424 *ДГВВ;* 1448 *Cost.* II, 323; 1466 *BD* I, 105; 1467 *BD* I, 117; 1469 *BD* I, 134, 135; 1486 *DC* 144; 1488 *ДГСВМЩ;* 1492 *BD* I, 504; 1499 *РИБ* 777); **єсмо... дали, jesmo (iesmo)... dali** 38 (1388 *ZPL* 103; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1424 *Р* 99; 1430 *Р* 116; 1451 *ДГШХ;* 1465 *АкВАК* III, 4; 1490 *BD* I, 420; 1497 *BD* II, 98; 1499 *BD* II, 131 і т. ін.); **єсмо дали** 31 (1445 *Р* 148; 1466 *BD* I, 106; 1488 *BD* I, 357; 1489 *BD* I, 377; 1491 *BD* I, 468, 473; 1493 *CVD* 6; 1495 *BD* II, 41, 55, 74, 78; 1496 *BD* II, 407; 1497 *BD* II, 98; 1499 *BD* II, 147, 154 і т. ін.); **єсмо... дали єсмо** 1 (1421 *Р* 96); **дали єсмъ** 5 (1403 *ДГМ;* 1409 *Cost.* I, 64; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10, 11; 1473 *ЗНТШ* V, 3); **єсмъ (єсмь)... дали** 2 (1412 *DIR«A»* 440; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); **єсмъ дали** 1 (1407 *Р* 72); **дали смо** 2 (1500 *BD* II, 173); **dale iesmo, daleszmo** 2 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3); **смо дали** 1 (1492 *BD* I, 511); **сми дали** 2 (1436 *Cost.* I, 482; 1470 *BD* I, 153); **дали єсмѦ** 1 (1459 *Р* 174); **!єми дали** 1 (1453 *Cost.* II, 445);

!дами єсми 1 (1470 *BD* II, 309); **єсми да(л)** 1 (1460 *Cost. S.* 33); **дали, dali** 40 (1378 *P* 26; 1413 *P* 83; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1455 *Cost.* II, 540; 1458 *BD* I, 19; *DIR«A»* 513; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1496 *АЛРГ* 71; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); **да(л)** 1(1455 *Cost.* II, 549); *3 ос. мн.* **дали** (1378 *P* 26; 1393 *P* 52; 1423 *DIR«A»* 447; 1435 або 1436 *Cost.* I, 495; 1440 *DBAc* 31; 1457 *Cost.* II, 810; бл. 1471 *ЛКЗ* 93; 1483 *Cost. D.* 30; 1493 *BD* II, 14; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); *1 ос. дв.* **дала єсва** (1386 *P* 30); *пперф. 3 ос. одн. ч.* **далъ былъ, да(л) бы(л), далъ бы(л)** 5 (1448 *Cost.* II, 353; 1453 *DIR«A»* 503; 1487 *РИБ* 434; 1495 *РИБ* 602; 1499 *ВФ*); **был дал, бил дал** 2 (1493 *BD* II, 14; 1499 *BD* II, 148); **былъ... далъ** 2 (1495 *РИБ* 620, 621); *1 ос. мн.* **дали были есмо** 1 (XV ст. *СГЧА*); **были єсмо дали** 1 (1433 *P* 124); **єсмы были дали** 1 (1458 *Cost.* II, 815); **были... дали** 1 (1489 *РИБ* 437); *3 ос. мн.* **были дали** (1499 *BD* II, 130); *майб. 1 ос. одн.* **дамъ** (1445 *P* 150); *3 ос. одн.* **дасть** 21 (1352 *P* 6; 1434 *P* 131; 1445 *P* 150; 1468 *BD* II, 302; 1475 *AS* I, 70; 1487 *РИБ* 435; 1493 *ОПВВ* 152; XV ст. *ВС* 20, 32; 1496 *ПДСВВ* і т. ін.); **дастъ, даст, да(ст)** 4 (1445 *Cost.* II, 236; 1457 *Cost.* II, 811; 1460 *BD* II, 275; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); **!дать** 1 (1429 *Cost.* I, 242); *1 ос. мн.* **дамо** 4 (1392—1393 *РФВ* 170; 1487 *АМЛ;* 1499 *BD* II, 449); **дамы** 2 (1388 *SL;* 1411 *P* 77); **дами** 1 (1437 *Cost.* I, 520); *3 ос. мн.* **дадуть** (1386—1418 *P* 35); *майб. 1 ос. одн.* **хочю дати** (1398 *ЗЛЄІК*); *3 ос. одн.* **имаєть... дать** 2 (1434 *P* 130); **имаєть да(т)** 1 (1434 *P* 130); **маетъ... дати** 1 (XV ст. *ВС* 35 зв.); *1 ос. мн.* **будєм дати, !будумъ дати** (1456 *ПМВП;* 1468 *BD* II, 305); *3 ос. мн.* **иму(т)... дати** (1457 *Cost.* II, 809); *майб. II 1 ос. мн.* **будетъ** (от⟨є⟩ц нашъ або) **мы... дали** 1 (1499 *AS* I, 118); **будєм... дали** 1 (1499 *AS* I, 118); *баж.-ум. сп. 2 ос. одн. ч.* **далъ бы єси, дал бы єси** 4 (1488 *РИБ* 222; 1489 *АКВ;* 1498 *АЛРГ* 82, 83); **што бы еси... далъ** 1 (1496 *BD* II, 402); *3 ос. одн. ч.* **абы дал, абы далъ** 6 (1456 *Cost.* II, 789, 790; 1460 *BD* II, 273, 275; XV ст. *ВС* 20; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10); **абы... далъ, абы... да(л)** 3 (1495 *АЛМ* 84; 1496 *ОПВВД;* 1498 *АЛМ* 159); **а(ж) бы... да(л)** 1 (1496 *ОПСВВ* 62); **би... далъ, бы... далъ** 2 (1446 *DIR«A»* 485; 1449 *Cost.* II, 378); **би да(л)** 1 (1499 *BD* II, 448); **да(л) бы** 1 (1493 *ПОСВВ* 152); **штобы... далъ, што бы да(л)** 2 (1455 *Cost.* II, 770; 1496 *BD* II, 403); **jestliby... dał** 1 (1388 *ZPL* 106); *1 ос. мн.* **абыхмо... дали** 4 (1487 *AS* I, 241; 1489 *РИБ* 437; 1493 *АЛРГ* 56; 1494 *АЛМ* 54); **абыхмо дали** 2 (1496 *BD* II, 401; *ПЧФГ* 35); **быхо(м)... дали, абыхом... дали** 3 (1421 *Cost.* I, 142; 1434 *Cost.* I, 391; 1462 *BD* II, 292); **быхмо... дали** 1 (1436 *Cost.* II, 707); *2 ос. мн.* **абы єсте... дали** 1 (1496 *ПСВВ* 192 зв.); **бы єсте... дали** 1 (1496 *ПДВКА* 60); *3 ос. мн.* **бы далы** 3 (1421 *P* 92; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1496 *ОПВВД*); **абы дали** 1 (1452 *Cost.* II, 422); **штобы дали** 1 (1411 *Mih. Alb.*); *нак. сп. 2 ос. одн.* **даи, да(н)** (1376 *P* 22; 1388 *P* 39; 1401 *P* 64; 1411 *Cost.* II, 638; 1433—1443 *АРМ;* 1442 *Cost.* II, 716, 719; 1453 *Cost.* II, 766; 1455 *Cost.* II, 769, 770; 1457 *Cost.* II, 811; 1462 *BD* II, 289; 1468 *BD* II, 302; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1496 *BD* II, 402 і т. ін.); *3 ос. одн.* **да... даст, да да(ст)** 6 (1444 *Cost.* II, 207; 1453 *Cost.* II, 461, 462; 1466 *BD* I, 95); **да даст** 3 (1476 *BD* I, 216, 217; 1499 *BD* II, 156); *2 ос. мн.* **даитє** (1392—1393 *РФВ* 171); *3 ос. мн.* **да... далоутъ, да... дадоут** 6 (1438 *DBAc* 28; 1446 *Cost.* II, 251; 1454 *Cost.* II, 517; 1456 *Cost.* II, 790; 1459 *BD* I, 29; 1460 *BD* II, 275); **да... дадоу(т)** 7 (1453 *Cost.* II, 492; 1454 *Cost.* II, 513; *ПГПММ;* 1458 *DIR«A»* 512; 1459 *DIR«A»* 514; 1472 *ДГСВМ*); **да даду(т)** 1 (1455 *Cost.* II, 771); *дієприсл. перед* **давщи, да(в)ши, давшї, dawszi** (1388 *ZPL* 103; 1452 *Cost.* II, 422; XV ст. *ВС* 24; 1456 *ЭСФ*); *перф. пас. 3 ос. одн. ч.* **данъ, да(н), дан, да(н)н** 32 (1390 *P* 179; 1412 *P* 81; 1421 *P* 92; 1433 *P* 121; 1435 *P* 133; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1451 *P* 157; 1456—1481 *P* 164; 1459 *ЗНТШ* XI, 13; 1492 *АЛМ* 31; 1500 *АСД* II, № 4 і т. ін.); **да(т)** 1 (1433—1443 *АРМ*); *3 ос. одн. ж.* **дана** (1377 *P* 24; 1388 *P* 41, 44; 1459 *P* 174; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9); *3 ос. мн.* **были дани** (1490 *DC* 147, 148); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **боуде(т)... даиъ** (XV ст. *ВС* 14); *дієприкм. пас. мин. род. одн. ч.* **даного** (1481 *ГПМ*); *знах. одн. ч.* **данныи** (XV ст. *ВС* 12); *род. мн.* **данних** 1 (1497 *BD* II, 100); **даных** 1 (1462 *BD* II, 290); *предик. пас. дієприкм.* **дано** (1388 *ZPL* 108; 1421 *P* 94; 1424 *P* 102; 1448 *Cost.* II, 314; 1452 *Cost.* II, 759; 1456 *DIR«A»* 511; 1488 *УКТ;* 1494 *BD* II, 389; XV ст. *ВС* 10 зв.; 1499 *AS* I, 118).

Див. ще **ДАВАТИ, *ДАВЫВАТИ, *ДАИВАТИ, *НАДАВАТИ, ОТДАТИ** 1, 3, ***ПОДАВАТИ¹, ПОДАТИ, *ПРИДАВАТИ, ПРИДАТИ.**

***ДАТИ СѢ** *див.* ***ДАТИ СѦ.**

***ДАТИ СѦ** *дієсл. док.* (6) (кому) **1.** піддатися, датися (2): a ieszcze bychmo i onych Dannikow wydali, szto tam dali sia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

2. дістатися (2): мы алєксандръ воєвода... дали єсми попу нашєму юзѣ два сєла... що бы єму чє(ст) оурикъ нєпорушєно и по(д) оурикъ да сѦ нє дадутъ иному никому николиже на вѣки (Баскаківці, 1431 *Cost.* I, 315); да боудєтъ имъ жоудечіѦ оурикъ и по(д) оурикъ да сѦ нє да(ст) никомоу (Сучава, 1434 *Cost.* I, 398).

3. дати (що) (2): а пань костє логоѳє(т) даль ванчи и или за и(х) очиноу половина гочмънещи, що была частъ єго, що сѣ дали ємоу по свсєи доброи воли андрияшъ и чорра (Сучава, 1442 *Cost.* II, 87); тѣмь мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбоую до на(с)... дали... єсми ємоу... о(т)нина єго, що сѣ да(л) бута(ш) по своєю доброю волею... пре(д) нами и пре(д) нашими бояри (Сучава, 1456 *Mih.* 213).

ФОРМИ: *перф. 3. ос. одн. ч.* **сѣ да(л)** (1456 *Mih.* 213); *3 ос. мн.* **dali sia** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); **сѣ дали** 1 (1442 *Cost.* II, 87); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да сѦ... да(ст)** (1434 *Cost.* I, 398); *3 ос. мн.* **да сѦ... дадутъ** (1431 *Cost.* I, 315); *дієприсл. перед.* **dadsia** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ДАТЇ *див.* **ДАТИ.**

***DATI SIA** *див.* ***ДАТИ СѦ.**

ДАТЬ *див.* **ДАТИ.**

***ДАЧА** *ж.* (1) данина, дань: а нам ему и с тои земли служить конем, а иншеи службы никоторои незнат, никоторои дачи, одно конем (Дворець, XV ст. *СГЧА*).

ФОРМИ: *род. одн.* **дачи** (XV ст. *СГЧА*).

Див. ще ***ДААНЇЄ², *ДАНЬ¹, *ДАЧКА.**

***ДАЧКА** *ж.* (2) данина, дань (1): и мы тыє два чл҃вки и(з) и(х) жонами и(з) ихъ дѣтьми изъ и(х) зємлѦми исъ сєножа(т)ми и со всими и(х) дачками... дали ємоу... вѣчно и нєпороушно (Луцьк, 1497 *ПМХ*);

⟨д а ч к а⟩ г р о ш о в а я (1) данина від орної землі, що сплачувалася грішми: и зходечи зъ того свѣта, князь Иванъ небощикъ ... казалъ записати... къ манастыру... село Корчичи и зо всими дачками, зъ медовыми и грошовыми (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); д а ч к а м е д о в а я (1) данина від угідь, що сплачувалася медом: и зходечи зъ того свѣта, князь Иванъ небощикъ... казалъ записати... къ манастыру... село Корчичи и зо всими дачками, зъ медовыми и грошовыми (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2).

ФОРМИ: *ор. мн.* **дачками** (1401 *АкВАК* III, 2; 1497 *ПМХ*).

Див. ще ***ДААНЇЄ², *ДАНЬ ¹, *ДАЧА.**

ДАШКО, ДАШЬКО *ч.* (12) *(особова назва):* а при том были... пан Дашько Калениковичь (Кременець, 1467 *AS* I, 63); А також єсми дали и потвръдили слоузѣ нашемоу Дашкоу... дроугоє сєло на имѣ Боудєшїи (Сучава, 1488 *BD* I, 323); и мы почали тых печатєй смотрѣти, которыиж привѣшены в того листу; ино тых свѣтков которыижъ в том привили написаны: пана... Дашка Калениковича ... паиа Гринка МжѦчича, всих печати привѣшоны к томоу листоу (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дашко, Дашько** 7 (1467 *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64; 1478 *AS* I, 76; 1488 *AS* I, 88; *BD* I, 323,

354; *BD* II, 247); *зам. дав.* слоузѣ нашємоу **Дашко** 2 (1488 *BD* I, 355; *BD* II, 247); *род. одн.* **Дашка** (1491 *AS* I, 94); *дав. одн.* **Дашкоу** (1488 *BD* I, 323); *ор. одн.* **Дашкомъ** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103).

***ДБАТИ** *діесл. недок. і док.* (3) *(із запереченням)* **1.** (робити що) занедбувати, занедбати (1): па(к) ли ⟨бы мы⟩ нє д(б)али платити исти(н)ныи золоты(х) и други(х) пришлы(х) шєсти со(т) золоты(х), то(г)да коро(л) господа(р) на(ш) имиє(т) истигати ты(х) дванаицѦ(т) со(т) золоты(х) на наши(х) купце(х) (б. м. и., 1421 *Cost.* I, 142).

2. (чого і без додатка) не зважати (на що) (2): коли хто бѫдє(т) осѫженъ но (!) досытьоучиненїя алюбо на роукоимъство а они нє(т)бають изъ соудоу идоу(т) про(ч) (XV ст. *ВС* 17 зв.); мы такоже ... обицоуємъ и слюбоуємъ... присѣгы... бачнти стєрєчи... а николи о(т) того исного пана иашєго мл(с)тиваго владислава, кролѣ по(л)ского... о(т)стоупити ни одни(х) натисковъ алибо намолвенїа о(т) кого коли нє дбаючи (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **(т)бають** (XV ст. *ВС* 17 зв.); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **бы... д(б)али** (1421 *Cost.* I, 142); *дієприсл. одноч.* **дбаючи** (1436 *Cost.* II, 702).

Див. ще ***ОТБАТИ.**

ДВА *числ.* (375) два: даемо... село наше Бусчу... зъ лесами, подъ Дубно на две мили и ку Дерманю (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3); А питъ могоричь... за двѣ гривнѣ вѣсиии (Перемишль, 1366 *Р* 12); ис каждого кметѦ по два гроша широкая... давати на каждыи рокъ (Бохур, 1377 *Р* 24); а кто имѣтъ погнати скотъ до хотаръ... у сочавѣ, отъ скота четыри гроши, а у Ѧсы два гроши, а на тѦгАнАкѦчю два гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); А хотар тим двом вышєписанним сєлам да єст от оусих сторои по старомоу хотароу (Сучава, 1491 *BD* I, 459); идїк о(т)поведа(л) же то(т) фра(н)ци(к) бы(л) с иимъ во одно(м) сєлє... а за двє лєтє николї ємѫ нє упомина(л)сѦ ни одиымь словомъ (XV ст. *ВС* 21); и они мають тые двѣ копѣ грошей давать (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *наз. ч.* **два** 32 (1378 *Р* 26; 1386 *Р* 30; 1404 *Р* 68; 1446 *ПГСПМР;* 1458 *BD* I, 19; 1463—1478 *РЕА* I, 35; 1470 *AS* I, 67; 1484 *ЯМ;* XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1497 і 1498 *АЛРГ* 79 і т. ін.); *зам. род.* ис ти(х)... **два** вози 1 (1454 *Cost.* II, 513); *зам. дав.* **два** селомь 1 (1415 *Cost.* I, 121); *зам. ор.* съ **два** полѣнци 1 (1458 *Mih. Doc.* 122); мєжоу ! **два** пѫть1 (1400 *Cost.* I, 37); *наз. ж.* **двє** 13 (1463 *AS* I, 54; XV ст. *ВС* 29; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92, 92 зв., 93, 93 зв.); **дви** 1 (1425 *Cost.* I, 169); **двѣ** 1 (1454 *AS* III, 10); *зам. род.* оу **дви** кръиици 1 (1436 *ВАМ* 33); из тѦ(х) **двѣ** чєлъдє(х) выидєть 1 (1434 *ДГСММ*); *наз. с.* **двє** 4 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93, 93 зв.); **двѣ** 3 (1436 *ВАМ* 33; 1451 *ДГШХ;* 1499 *BD* II, 162); **два** 1 (1434 *DIR«A»* 463); *род.* **двох, двохъ, дво(х)** 5 (1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 256; 1491 *BD* I, 459; 1494 *РИБ* 560); **двоу** 5 (1400 *Р* 61; бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.; 1472 *ДГСВМ;* XV ст. *ВС* 36 зв.; 1497 і 1498 *АЛРГ* 79); **двух, двухъ** 2 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1487 *AS* I, 239); *дав.* **двом, двомъ, двомь, дво(м)** 12 (1412 *DIR«A»* 440; 1425 *Cost.* I, 173; 1435 *Cost.* I, 424; 1483 *BD* I, 267; 1488 *BD* I, 323; 1491 *BD* I, 459; 1495 *BD* II, 249; *ПГВСР;* XV ст. *ДГВІС;* 1496 *BD* II, 93 і т. ін.); **dwum** 1 (1388 *ZPL* 103); **двѣма** 2 (1425 *Cost.* I, 173; 1487 *AS* I, 239); **двєма** 1 (1487 *АМЛ*); **двома** 1 (1423 *Cost.* I, 157); *зам. род.* оу **дво(м)** кърници 1 (1442 *Cost.* II, 101); *знах. ч.* **два, dwa, дъва** 97 (1377 *Р* 24; 1388 *ZPL* 105; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1415 *Cost.* I, 121; 1430 *ГВКЛ* 8; 1443 *ПГСММ;* 1460 *BD* II, 273; 1475 *AS* I, 72; 1489 *BD* I, 374; 1499 *BD* II, 153 і т. ін.); **двѣ** 2 (1453 *Cost.* II, 445; 1479 *BD* I, 221); **двоу, двѫ** 2 (XV ст. *ВС* 17, 18 зв.); **дву(х)** 1 (1497 *ПМХ*); І да 1 (1498 *ЧІАФ*); *знах. ж.* **двѣ** 38 (1366 *Р* 12; 1401 *АкВАК* III, 2; 1424 *Р* 99; 1434 *ДГСММ;* 1449 *АЛМ* 8; 1454 *AS* III, 10; 1470 *AS* I, 67; 1483 *AS* I, 82; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **две** 21 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; бл. 1471 *ЛКЗ* 91, 92; 1487 *РИБ* 226; 1493 *АЛРГ* 56; XV ст. *ВС* 11 зв., 23 зв., 30 зв.; *ИК;* 1494—1495 *АЛРГ* 59 і т. ін.); **два** 11 (1425 *Cost.* I, 173; 1446 *ПГСПМР;* 1462 *Cost. D.* 10; 1466 *BD* I, 105; бл. 1471 *ЛКЗ* 90; 1473 *ШКН* 164; 1483 *BD* I, 267; 1499 *BD* II, 147, 154 і т. ін.); **дви** 2 (1488 *BD* I, 348; 1495 *BD* II, 92); **двѦ** 1 (1497 *Cost. S.* 209); **дву** 1 (1457 *Cost.* II, 810); *знах. с.* **двѣ** 43 (1378 *ЗНТШ* LI, 4; 1408 *Cost.* I, 61; 1412 *DIR«A»* 440; 1426 *ВАМ* 21; 1434 *DIR«A»* 463; 1441 *DBAc* 37; бл. 1458 *Р* 167; 1475 *BD* I, 199; 1488 *BD* I, 342; 1499 *BD* II, 162 і т. ін.); **два, dwa** 25 (1391 *Р* 45; 1403 *RS* 338; 1411 *Mih. Alb;* 1423 *Cost.* I, 156; 1435 *Cost.* I, 424; 1448 *Cost.* II, 362; 1470 *BD* I, 155; 1479 *BD* I, 226; 1495 *BD* II, 249; 1499 *BD* II, 153 і т. ін.); **двє, две** 16 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв., 93, 93 зв.; 1487 *AS* I, 240; 1493 *АЛРГ* 56; 1496 *ВМКФС;* XV ст. *ВС* 21; 1497 *AS* I, 112; *ПКИП* і т. ін.); *ор.* **двѣма** 5 (1378 *Р* 26; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1424 *Р* 100); **двєма** 5 (1394 *Р* 54; 1438 *Р* 138; XV ст. *ВС* 16 зв., 17 зв.; 1496 *ПДВКА* 60); **двома** 2 (1462 *BD* II, 285; 1487 *BD* I, 292); **dwima** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); **двама** 1 (1488 *ДГСПМ*); *місц.* **у (иа) дву, дъвоу** 7 (1387 *СП* № 12; п. 1450 *ПИ* № 9; бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.; 1487 *РИБ* 226; XV ст. *ВС* 28 зв., 29 зв.; 1495 *ВМБС*); **двух** 1 (1487 *AS* I, 239); *зам. знах.* хотарь... от толѣ прости иа **двох** яблони 1 (1497 *BD* II, 119).

Див. ще ***ДВОИ.**

ДВАДЄСѦТЄ *числ.* (2) (*цєл.* дъва дєсѦти) двадцять: м(с)цѦ сєктєбрѦ (!) оу двадєсѦтє и вторыи днь (Сучава, 1411 *Cost.* I, 95); мы алєксандръ воєво(д)... свѣдомо чини(м)... ажє... па(н) манъ глобникови(ч) из дѦтми своими... продалн сєлишча своа... за сто и два дєсѦ(т) зла(т) тоурєцскы(х) (Сучава, 1452 *Cost.* 421—422).

ФОРМИ: *наз.* **двадєсѦтє** (1411 *Cost.* I, 95); *знах.* **два дєсѦ(т)** (1452 *Cost.* II, 422).

Див. ще **ДВАДЦАТЬ.**

ДВАДЦАТЬ, ДВАДЦАТ *числ.* (29) двадцять: мая двадцать первого дня (Вільна, 1431 *ГВКЛ* 9); всєє дани пѦт кадей мєдоу... а двадцат бочок жита (б. м. н., 1470 *AS* I, 67); а тогды маю(т) мнѣ тоє имє(н)єи... подати... и сто(л)кими (ж) лю(д)ми моими о(т)чизними, чѣвко(в) два(д)цѦ(т) и пѦ(т)... ка(к) я и(м) да(л) (Луцьк, 1490 *Пам.*); Въ семашка на Пустомытѣ по двадцати и по пяти головажень соли (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); и нє мєлъ вашой милости посолъ чымъ заплатити тоту паню отъ того ...алє поручылъ за сєбє нашого боярына... сто и двадъцать золотыхъ оугоръскихъ чєрълєныхъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 450).

ФОРМИ: *наз.* **двадцать, два(д)цать** 11 (1431 *ГВКЛ* 9; 1438 *Р* 141; 1459 *ЗНТШ* XI, 13; XV ст. *ИК;* бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 91 зв., 92, 92 зв., 93 зв.); **двадцат, dwadcat** 3 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1470 *AS* I, 67; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); **dwadciat** 1 (1421 *AS* I, 27); *зам. род.* мало болши **двадцать** бочокъ 1 (1499 *АЛРГ* 94); *дав.* **двадцати, (д)ва(д)цати, два(д)ца(ти), два(д)цати** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; 1489 *АМВ;* 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1499 *ГОКІР*); *знах.* **двадцать, двадъцать, два(д)цать** 5 (1487 *АМЛ;* 1489 *АМВ;* 1496 *АЛРГ* 71; 1499 *АЛРГ* 94; *BD* II, 450); **два(д)цѦ(т)** 2 (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*) **двацять** 1 (1451 *АкЮЗР* II, 106); **два(д)цє(т)** 1 (XV ст. *ВС* 22).

Див. ще **ДВАДЄСѦТЄ.**

***ДВАДЦЄТЬ** *див.* **ДВАДЦАТЬ.**

***DWADCIATYJ** *числ.* (2) двадцятий: Pysan... w lito szesty tysiacznoie dewiatsotnoye dwadciatoie osmoie (Ужів, 1420 *AS* I, 25—26); Pysan... misiacia auhusta dwadciatoho dnia perszoho (Ужів, 1421 *AS* I, 27).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **dwadciatoho** (1421 *AS* I, 27); *знах. одн. с.* **dwadciatoie** (1420 *AS* I, 26).

***ДВАДЦѦТЬ** *див.* **ДВАДЦАТЬ.**

***ДВАДЪЦАТЬ** *див.* **ДВАДЦАТЬ.**

***ДВАНАДЄСЄ̀ТЄ** *див.* **ДВАНАДЄСѦТ.**

***ДВАНАДЄСЄ̀ТЬ** *див.* **ДВАНАДЄСѦТ.**

ДВАНАДЄСѦТ *числ.*(7) (*цєл.* дъва на дєсѦтє) дванадцять: а кто нє идетъ на бѣлыи городъ... имѣтъ дати...

отъ каждого воза по дванадєсѦтє грошь (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); А кто идетъ до татарскои стороиы, от дванадєсѦт кантари що сѣ важит оу Сочавѣ одии роубль *(в ориг.* роубли.— *Прим. вид.)* сєрєбра (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* от **дванадєсѦт** 2 (1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 273); **дванадєсѣ(т)** 1 (1439 *Cost.* II, 59); *знах.* **дванадєсѦт** 1 (1434 *Cost.* II, 668); **дванадєсѦ(т)** 1 (1453 *Cost.* II, 445); **дванадєсѣтє** 1 (1458 *BD* II, 262); **дванадєсѦтє** 1 (1408 *Cost.* II, 631).

Див. ще **ДВАНАДЦАТЬ.**

***ДВАНАДЄСѦТЄ** *див.* **ДВАНАДЄСѦТ.**

! ДВАНАДПАТЬ *див.* **ДВАНАДЦАТЬ.**

ДВАНАДЦАТЬ *числ.* (8) дванадцять: па(к) ли ⟨бы мы⟩ нє д(б)али платити исти(н)ныи золоты(х)... то(г)да коро(л) господа(р) на(ш) имиє(т) истигати ты(х) дванаицѦ(т) со(т) золоты(х) на наши(х) купцє(х) и на зємлѦно(х) (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142); а къ томоу дво(р)цоу двана(д)цать чl̃вка.. ни дають колодоу мєдоу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); а от Божяго нароженя до середопостья мыто взѦли есмо дванадцать копъ и осмъ грошей (б. м. и., 1497 і 1498 *АЛРГ* 79).

ФОРМИ: *наз.* **дванадцать, двана(д)цать** 3 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92 зв., 93); **!дванадпать** 1 (1494—1495 *АЛРГ* 60); *род.* **двоуна(д)цєтї** 1 (XV ст. *ВС* 26 зв.); **дванаицѦ(т)** 1 (1421 *Cost.* I, 142); **дванадцать** 1 (1497 і 1498 *АЛРГ* 79); *ор.* **двєна(д)цє(т)ма** (XV ст. *ВС* 32).

Див. ще **ДВАНАДЄСѦТ.**

***ДВАНАИЦѦТЬ** *див.* **ДВАНАДЦАТЬ.**

***ДВАЦЯТЬ** *див.* **ДВАДЦАТЬ.**

ДВЄ *див.* **ДВА.**

***ДВЄНАДЦЄТЬ** *див.* **ДВАНАДЦАТЬ.**

***ДВЄРИ** *мн.* (2) **1.** двері (1): a majet prisiahati pered szkoloju u dwerej (Луцьк, 1388 *ZPL* 106).

2. *(в церкві — царські врата)* завіса (1): къ свѦтомоу мѣстоу... дали єсмы трои двери от дамаскы чрьвєноиѕ съ златом (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70).

ФОРМИ: *род.* **dwerej** (1388 *ZPL* 106); *знах.* **двєри** (1462 *BD* I, 70).

ДВЄСТЄ *числ.* (23) (*цсл.* дъвѣ сътѣ) двісті (22): будєть вєдомо оусємъ... ажъ Ѧзъ... та(к) єсмь оумолвилъ и договорилъ... што жъ нинє(ч)... придєть оу дву нєдєлѦ(х) по розтвє х(с)вє дати ми двєстє роублєвъ кl̃зю скиригкаилу (!) (б.м.н., 1387 *СП* № 12); а коли б̃ъ дасть стану митрополитомъ я за то слюбоую и хочю дати... королю двѣ стѣ гривєнъ рускихъ (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*); мы Стефанъ воєвода... чиннм знамє⟨ни⟩то... ожє... пан Тъбоуч от Кобылєх и брат єго Пожарь... продали нам тое село... за двѣ стѣ златы татарски (Сучава, 1472 *BD* I, 169); Я князь Михайло Иванович Роговицкий чиню знаменито... продал єсми тоє имєнє ... за двєстє коп широкихъ грошей монєты чєскоє (Володимир, 1475 *AS* I, 72); Єфрєм... заплатил... двѣ ста злат татарскых оу роуки олюшци (Сучава, 1499 *BD* II, 130);

(з першим компонентом, вираженим цифрою) (1): Ключникъ берестейский господару личбу делал з восковых грошей, што ему дано на воскъ 2сте копъ и 70 копъ и 2 копе (б. м. н., 1495 *АЛРГ* 60).

ФОРМИ: *наз.* **двєстє** (XV ст. *ИК;* 1494—1495 *АЛРГ,* 60); *знах.* **двєстє** 8 (1387 *СП* № 12; 1467 СП № 13; 1475 *AS* I, 72; 1478 *AS* I, 76; 1496 *АЛРГ* 72; *ВМКФС*); **двѣстє** 5 (1485—1500 *AS* I, 121; 1490 *Пам.;* XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; *СПС*); **двѣ стѣ** 3 (1398 *ЗЛЕІК;* 1472 *BD* I, 169; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV,102); **двѣ стѦ** 1 (1479 *ВАМ* 61); **двѣ ста** 1 (1499 *BD* II, 130); *2* **сте** 1 (1495 *АЛРГ* 60); *ор.* **двема сты** (1485—1500 *AS* I, 120); *місц.* **оу двоу сот** (1485—1500 *AS* I, 120).

ДВОЄ *числ. зб.* (3) двоє: а приписалъ єсмь микитино дворище т кому (!) жь дворищю къ перемышльскому ижь было на двоє алє Ѧ далъ за одино (Казимир, п. 1349 *Р* 3); а в томъ селє дєсѦть чl̃вковъ подымъщиноу дають а на толокоу на одноу ходять а двоє робѦть (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.— 92); Ино мы видѣвшє их доброи воли и токмєж... ѣа мы такождє (⟨рє...⟩.— *Познач. вид.*)... тоти вышєписаннїи дви части от сєло от Дєокъци... двѣ части на двоє: єдна част да єст Оани самомоу, а дроугаа част да єст Фъдороу и Албоулоу (Васлуй, 1495 *BD* II, 92).

ФОРМИ: *наз.* **двоє** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); *знах.* **двоє** (п. 1349 *Р* 3; 1495 *BD* II, 92).

***ДВОИ** *числ.* (1) два: и што былъ Глѣбъ Борисовой жонѣ за вѣно далъ дворецъ свой... а двои данники... и мы въ тотъ дворецъ и въ данники Глѣбу дали увязанье по близкости жоны его (Вільна, 1495 *РИБ* 620—621).

ФОРМИ: *знах.* **двои** (1495 *РИБ* 620).

Див. ще **ДВА.**

ДВОР *див.* **ДВОРЪ.**

ДВОРАНИНЪ *див.* **ДВОРЯНИНЪ.**

ДВОРЄНЄЩИ, ДВОРИНЄЩИ *мн.* (7) *(назва села у Молдавському князівстві):* єще єсми дали... цръковъ о(т) дворинєщє(х) (Васлуй, 1446 *Cost.* II, 263); мы Стєфан воєвода... знаменито чинимъ... оже... даєм и потвєрждаємъ... сєла на имѣ: Дворєнещи на Молдавѣ, и Боузаціи тиж на Молдавѣ (Сучава, 1482 *BD* I, 263).

ФОРМИ: *наз.* **Дворєнєщи** 4 (1446 *Cost.* II, 270; 1447 *Cost.* II, 288; 1454 *Cost.* II, 517; 1482 *BD* I, 263); **дворииєщи** 1 (1446 *Cost.* II, 251); *дав.* **дворєнєщи(м)** (1446 *Cost.* II, 270); *місц. зам. род.* **о(т) дворинещє(х)** (1446 *Cost.* II, 263).

ДВОРЕНИНЪ *див.* **ДВОРЯНИНЪ.**

ДВОРЄЦ, ДВОРЄЦЬ *ч.* (17) садниба (15): Мы кнзь михаило олєксан(д)ровичь произволи єсмо боѦриноу нашємоу пану василью цр̃ю коупитн дворєць ивашка гри(д)ковича... и коупивъ то(т) дворєць придати сt̃ѣи тр(о)ци оу слоуцкоу (Копиль, 1456—1481 *Р* 164); и за тоую сто коп грошей широких продали єсмо єго милости дворєц наш... который же дворєц и зємли выслоужил отєць мой (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); и што былъ Глѣбъ Борисовой жонѣ за вѣио далъ дворецъ свой... и мы въ тотъ дворецъ... Глѣбу дали увязанье (Вільна, 1495 *РИБ* 620—621); Ja iemu inszoho pola swoieho uhoł y tez postupyłsia mnie druhoho pola uhoł swoieho do dorohy kotoraja ydet od mista k moiemu dworcu (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

дворєц Бєрєзкий (1) *(назва земельної ділянки у Троцькому воєводстві):* они поведали: Вєдаєм гораздо... мы єзъдживали тоут в ловы, коли дворєц Бєрєзкий над рєкою Зелвою на стадо своє панъ Копач сєлит почал (Луконица, 1478 *AS* III, 17); старищыиъ дворєць (1) *див.* **СТАРИЩЫНЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **дворєц** 1 (1492 *AS* III, 23); **дворець** 1 (1451 *ДГШХ*); *род. одн.* **дворца, дворьца** (1499 *АЛРГ* 94; 2-а пол. XV ст. *СО*); *дав. одн.* **дво(р)цоу, dworcu** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.; 1500 *ДПЖН*); *знах. одн.* **дворец, дворецъ** 5 (1478 *AS* III, 17; 1492 *AS* III, 23; 1495 *РИБ* 620); **дворець** 2 (1456—1481 *Р* 164); **дворѣць** 1 (1492 *AS* III, 23).

***ДВОРЄЦЪ** *див.* **ДВОРЄЦ.**

***ДВОРЄЦЬ**[1] *ч.* (2) ⟨?⟩: о томъ хто ко(г) вы грє (!) вразить Барто(л)тъ жалова(л) на ондрєя и(ж) его рани(л) а одрєи (!) вызналъ а рєклъ оу дворцє сѦ стало... а мы знаємь иже въ дворцє нє нмаєть быти жа(д)ная рана (ска)зоуємь мы заплатить раноу (XV ст. *ВС* 31).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу(въ) дворцє** (XV ст. *ВС* 31).

ДВОРЄЦЬ[2] *див.* **ДВОРЄЦ.**

***ДВОРЄЦЬ**[3] *ч.* (1) *(назва села у Турово-Пінському князівстві):* писан у Дворци Априля десятого дня (Дворець, XV ст. *СГЧА*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **у Дворци** (XV ст. *СГЧА*).

ДВОРИНЄЩИ *див.* **ДВОРЄНЄЩИ.**

!ДВОРИСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва):* мы пановє господарѣ нашєго, илїн воєводы, на имѦ панъ вилча о(т) липникы... и панъ ивашко дворнскыи (!)... особно каждїи а посполито оуси вызиаваємь (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702).

ФОРМИ: *наз. одн.* **1дворискыи** (1436 *Cost.* II, 701).

ДВОРИЩЄ *с.* (76) *(земельна ділянка селянина у Волинській землі та на Поліссі, що була одиницею оподаткуван-*

ня) дворище (17): а на то дворище запсали єсмо єму... пѧть-десѧть гривєнъ подольскими полугрошки (Острог, 1427 *Р* 109); и мы ему дали и записали за его верѣную службу у гаи и на усей стороне от города семъ дворыщъ (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); Я пан Олєхно Юрєвич чиню знакомито... продал єсми отчину и дєдиноу на имѧ Ивану Дробишоу Мжуровичоу озєрєнскоє дворищо, што Жилчич дєржал, и со всим с тым, што к тому *дворищу* слушит (Острог, 1464 *AS* I, 57); Ино мы имъ тые земли ихъ отчизные и дворища подтверждаемъ нинейшимъ лыстомъ, нехай оны тые земли свои держатъ со всимъ тымъ, як ся тыи земли и дворища во всемъ маютъ, а намъ службу земскую служатъ конно, збройно, посполу зъ иншими земями вруцкими (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22—23);

дворище служебъное (1) ⟨дворище⟩ служебъное (1) *(дворище, власники якого несли військову службу або виконували певні феодальні повинності)* дворище службове: и мы, дорадивъшися з нашими князи и паны... дали есмо ему... две дворища служебъныхъ (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); дворище тяглое (1) *(дворище, власники якого мусили давати підводу на двір феодала та виконувати інші повинності)* дворище тягле: и мы, дорадивъшися з нашими князи и паны... дали есмо ему... две дворища тяглыхъ, а третее служебъное (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); дворищо церковъное (1), цєрковное дворищо (1) *(дворище, власники якого платили податки і виконували повинності на користь церкви)* дворище церковне: и мы, дорадивъшися з нашими князи и паны... дали есмо ему... село... а церъков и з дворищомъ церковънымъ (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); дали єсмо ємоу имєнє... сєло Алышовъ... а манастыр светого Николы на Клєвани над Стоублємжє ис цєрковнымъ дворищомъ (Луцьк, 1446 *AS* III, 5);

(земельна ділянка з садибою) дворище (40): а вживаючи того дворища нє надобѣ ни воина ни ѧловицѣ платити (Казимир, п. 1349 *Р* 4); ана продала петрашкови радъцѣовьскому свою дѣднину и вотнину... полъ става и со млиномъ и сь коръчмою и землею и сь з дворищи и со всѣмъ што колн оца єѣ прислушало (Перемишль, 1359 *Р* 10); А тако дали єсмы мишєви та дворища оу новосѣльцє(х) и зємлею и сѣножатьми и зъ гаими и ставомъ и з болоты и со всѣми оужитки яко коли из вѣка вѣчного было к тѣмъ дворищюмъ (Перемишль, 1390 *Р* 176); тогды панъ данило нє добылъ на воитѣ того дворища што на гугни занужь нє оу своє оубивалъ сѧ (Зудечів, 1411 *Р* 79); и мы... дали есмо ему тыи дворища — самому пахати и люди садити у въ отчнчовъ мѣста на тыхъ пустыхъ земляхъ (Краків, 1454 *АЛМ* 12); а хотар томоу сєло... о(т) дворище, гдє пєрєходит поут поток, вышє брод могила коупана, та на болото под лис столпь (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162);

дворищє Боднарскоє (1) *(назва земельної ділянки у Перемишльській землі)*: и мы оузрѣвши на єго вѣрную службу... даемъ и дали есмы слузѣ нашєму... наша дворища пустая Боднарская (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); дворысче Борсчовскоє (1) *(назва земельної ділянки у Волинській землі)*: Паки же... даемо надто... господину отцу владыце... село наше Бусчу, зъ дворысчомъ Борсчовскимъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3); дворище Гугнино (1) *(назва земельної ділянки у Волинській землі)*: и мы... даемъ и дали есмо... дворищє Гугнино (Луцьк, 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); дворищє кълиманово (2) *(назва земельної ділянки у Молдавському князівстві)*: а мърини... сѣ достало... село... на жежїи, гдє было дворище кълиманово (Сучава, 1492 *Cost. S.* 161); дворищє Лѧхово (1) *(назва земельної ділянки у Волинській землі)*: а обрубъ земленый тому имениду моему... межою мимо нивы дворища Лѧхова (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); дворищє ѧрополково (1) *(назва земельної ділянки у Подільській землі)*: мы вєликии кнѣзь витовтъ дали єсмо єську нєшєвичю дворищє ѧрополково пустоє осаживати єму собѣ и роспахивати собѣ (Острог, 1427 *Р* 109); Дїєнишєво дворищє (1) *див.* ***ДЇЄНИШЄВЪ;*** микитино дворищє (1) *див.* ***МИКИТИНЪ;*** озєрєнскоє дворищо (1) *див.* ***ОЗЄРЄНСКИИ;*** Охрємово дворищє (1) *див.* ***ОХРЄМОВЪ;*** Струковицкоє дворищє (1) *див.* ***СТРУКОВИЦКИИ;*** тулчино дворищє (1) *див.* ***ТУЛЧИНЪ;*** Чєрниково дворищє (1) *див.* ***ЧЄРНИКОВЪ;*** Якимово ⟨дворищє⟩ (1) *див.* ***ЯКИМОВЪ.***

ФОРМИ: *наз. одн.* **дворищє** 4 (1394 *Р* 54; 1411 *Р* 79; 1451 *ДГШХ;* 1492 *Cost. S.* 161); *зам. род.* о(т) **дворищє** 1 (1492 *Cost. S.* 162); *род. одн.* **дворища** (п. 1349 *Р* 4; 1370 *Р* 18; 1400 *Р* 61; 1411 *Р* 79; 1451 *ДГШХ;* 1454 *АЛМ* 12; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *дав. одн.* **дворищю** 4 (п. 1349 *Р* 3; 1370 *Р* 18; 1411 *Р* 80); **дворищу** 1 (1464 *AS* I, 57); *знах. одн.* **дворищє** 15 (п. 1349 *Р* 3; 1370 *Р* 18; 1390 *Р* 176; 1400 *Р* 61; 1411 *Р* 79; 1418 *Р* 89; 1427 *Р* 109; 1446 *AS* III, 5; 1451 *ДГШХ;* 1475 *BD* I, 203 і т. ін.); **дворищо** 1 (1464 *AS* I, 57); **!дворищ** 1 (1473 *ЗНТШ* V, 3); *ор. одн.* **дворищємъ** 2 (1411 *Р* 79; 1497 *РИБ* 683); **дворищомъ** 2 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV. 12; 1446 *AS* III, 5); **дворысчомъ** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 3); **!** дворищє 1 (1411 *Р* 79); *місц. одн.* **при дворищи** (1411 *Р* 79); *наз. мн.* **дворища** (1498 *ГВКЛ* 22); *род. мн.* **дворищь** 1 (1390 *Р* 176); **дворыщъ** 1 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); *дав. мн.* **дворищамъ** 1 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); **дворищомъ** 1 (1408 *АкЮЗР* I, 6); **дворищюмъ** 1 (1390 *Р* 176); *знах. мн.* **дворища** (1390 *Р* 175, 176; 1391 *Р* 45; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12, 13; 1454 *АЛМ* 12; 1497 *ПКИП;* 1498 *ГВКЛ* 22); *ор. мн.* **дворищи** (1359 *Р* 10); *наз. дв.* **дворищы** (1451 *ДГШХ*); *знах. дв.* **дворищи** 1 (1497 *ПКИП*); **дворище** 1 (1497 *РИБ* 683).

***ДВОРИЩО** *див.* **ДВОРИЩЄ.**

ДВОРНИК *див.* **ДВОРНИКЪ.**

***ДВОРНИКОВИЧЪ** *ч.* (2) *(особова назва)*: а на то є(ст) вє⟨ра п⟩ана лазарѣ дворниковича (Сучава, 1436 *Cost.* I,455).

ФОРМИ: *род. одн.* **дворниковича** (1436 *Cost.* I, 455, 481).

***ДВОРНИКОВЪ** *прикм.* (1): а на то вѣра... пана оулада дворникова (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **дворникова** (1393 *Cost.* I, 14).

ДВОРНИКОУЛ *ч.* (1) *(придворний чин у Молдавському князівстві)* дворник: А на то єст... вѣра бояр наших. Боарїи аноуме: Тъоутоул... Драгош дворникоул... Шандрѣ комисоул (Сучава, 1491 *BD* I, 453).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дворникоул** (1491 *BD* I, 453).

Див. ще ***ВОРНИКЪ, ДВОРНИКЪ.**

ДВОРНИКЪ, ДВОРНИК, ДВОРНИКЬ, ДВОРНЫК *ч.* (535) **1.** *(придворний чин у Молдавському князівстві)* дворник (512): мы пановє и боарє землѣ молдав(с)кои, па(н) михаль, бра(т) воєводинъ... па(н) владъ дворникъ... слюбуюмъ и слюбили... есми вєлєбному кролєви, володиславу вернымъ быти (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); а на то свѣдковє, панъ вылчѧ... панъ коупчич дворникъ (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670); и оу том оуставши наш вѣрныи пан моушат дворник и заплатил он въси тоты вышєписанныи пинѣзи (Ясси, 1476 *BD* I, 208); а то єсть... вѣра пана болдоура дворника (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

2. сільський староста (9): Стєфанъ воєвода, бжїєю мл(с)тїю г(с)п(д)ръ зємли молдавскон, пишє(м) въсѣмъ бояромъ и дворнико(м) и шо(л)тузомъ и пръгарємъ... и въсєму поспо(л)ству, варє кто имаєтъ должника оу брашовѣ, що бы ни єдинъ залогъ нє оузѧлъ на торговчѧны о(т) брашова (Сучава, бл. 1435 *Cost.* II, 692); а тако(ж) соу(д)ци о(т) Со(ч)ви, или дворници, или боу(д) каки оурє(д)ни(к) или припашарє, или ослоухарє що би нє смѣли ба(н)товати ти(х) лю(д) а ни соудн(т) и(х) ни оу чо(м) (Сучава, 1456 *ГПХМ*); мы Стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... оже... оутвръди(м)... стоую (!) цркоовь нашоу митропо лею

о(т) Радовце(х)... нато ѧко да не имає(т) ни єди(н) на(ш) боѧри(н)... ани дворници... до ти(х) наши (!) ⟨люди⟩ (Сучава, 1479 *DC* 140).

3. управитель маєтку митрополита або єпископа; митрополичий або єпископський урядник (7): а до ти(х) припасни ни(к)то єби не има(л) ни жадное дило, али аби има(л) дило єпископа нашего о(т) Радовце(х), или дворници и(х) (Сучава, 1479 *DC* 141); И да имает их соудити оуси тоти попи єгоумєн от Поутєнскои монастири... или дворници боуд от которого митрополита или єпископа (Сучава, 1490 *BD* I, 420);

◇ дворникъ глотїиски (1), дворникъ глотныи (1) ополченський староста: мы илїа воєвода... чинимъ знамєнито... оже... панъ мо⟨и⟩ка дворникъ глотныи и братъ єго панъ тадоръ спътаръ слоужили намъ право и вѣрно (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 449); а на то є⟨с⟩⟨ть⟩... вѣра пана ми(к) кралю дворни(к) глотїиски (Сучава, 1456 *Mih.* 213); дворници тєрговски (1), дворници торговскои (1), дворници от тръгох (1) торгові старости: да не имає(т) ни єди(н) на(ш) боѧри(н)... соудити их... то(л)ко за свадоу торговскою и за та(т)боу що сѣ застанє(т) лицємъ оу тръгоу аби соудили дво(р)ници тєрго(в)ск(н) то(т)и люди (Сучава, 1479 *DC* 140); Толко за свадоу торговскою и за татбоу... аби соудили дворници торговскои тоти люди от Радовци (Сучава, 1481 *BD* I, 257); да нє имает ни єдин наш боѧрин... ани дворници от тих двох тръгох... да не имают дило до тих наши люди от Радовци (Сучава, 1481 *BD* I, 256—257); вєликии дворникъ (1), дворникъ вєликии (1) *див.* **ВЄЛИКИЙ**[1] 8.

ФОРМИ: *наз. одн.* **дворник, дворникъ, дворникь, дворви(к), ⟨д⟩ворник, двор⟨ник⟩**66 (1395 *Cost.* II, 612; 1404 *Cost.* II, 625; 1418 *Cost.* I, 127; 1431 *Cost.* I, 317; 1448 *Cost.* I, 362; 1460 *BD* I, 41; 1474 *PFC;* 1499 *BD* II, 425, 444 і т. ін.); **дворыкъ** 1 (1467 *BD* I, 123); *ск. н.* **дво(р)** 1 (1497 *ПКИП*); **!двори(к)** 1 (1437 *DIR* № 8); **!дворни** 1 (1479 *DC* 140); *зам. род. одн.* а на то єст в. п. костє пєрєчкїѧ, вєликы **дворникъ** 1 (1448 *Cost.* II, 306); *род. одн.* **дворника, дворнїка, дво(р)ника, ⟨д⟩ворника, двор⟨ника⟩, дворъника, дворьника, dworпyka** (1400 *Cost.* I, 37; 1415 *Cost.* I, 116; 1426 *BAM* 22; 1443 *BAM* 41; 1455 *Cost.* II, 544; 1470 *BD* I, 148; 1481 *BD* I, 259; 1488 *BD* I, 343; 1493 *BD* II, 15; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); *дав. одн.* **дворникоу** (1476 *BD* I, 208; 1483 *Cost. S.* 121); *знах. одн.* **дво(р)ника, дворъника** 2 (1496 *BD* II, 407; *ПДСВВ*); **!дво(р)ка** 1 (1496 *ПСВВ*); *ор. одн.* **дворнико(м)** (1435 *Cost.* II, 679); *наз. мн.* **дворници, дво(р)ници** (1453 *Cost.* II, 462; 1454 *Cost.* II, 509; 1456 *ГПХМ;* 1458 *DIR«A»* 513; 1479 *DC* 140, 141; 1481 *BD* I, 256, 257; 1490 *BD* I, 420); *дав. мн.* **дворнико(м)** (1435 *Cost.* II, 692).

Див. ще ***ВОРНИКЪ, ДВОРНИКОУЛ.**

ДВОРНИЧАНЇИ, ДВОРНИЧАНИИ *мн.* (2) *(назва села на Буковині):* тѣмъ мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбою до нас... дали єсми ємоу... сєла на имѧ корнещїи... и дворничании (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже... даєм и дали єсми сѵѧтомоу нашємоу монастироу от Хомора... сєла... на имѣ сєлам: Дворничанїи под ⟨висо⟩коую доуб⟨ровою⟩ и Ставчан⟨и⟩ (Сучава, 1475 *BD* I, 203).

ФОРМИ: *наз.* **дворничании, Дворичанїи** (1420 *Cost.* I, 135; 1475 *BD* I, 203).

***ДВОРНИЧЄЛЪ** *ч.* (4) заступник дворника — сільського старости: а на то є(ст) вѣра... пана щєфоула дворничєла (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224); а на то є(ст)... вѣра пана стєцка и томы дворничєлома (Сучава, 1433 *Cost.* I, 359).

ФОРМИ: *род. одн.* **дворничєла, дворичє(л)** (1428 *Cost.* I, 210, 224; 1432 *Cost.* I, 331); *ор. дв. зам. род.* вѣра пана стєцка и томы **дворничєлома** (1433 *Cost.* I, 359).

***ДВОРНЇКЪ** *див.* **ДВОРНИКЪ.**

ДВОРНЫИ *прикм.* (14) *(який стосується поміщицького двора)* двірський (1): Што на крємєнъцы подано... чєлѧди дво(р)ное што в городє ѓ паробъки а чотыри жонъки а двє дєвъце (б. м. н., XV ст. *ИК*);

канцлѣрь дворныи (1) *див.* **КАНЦЛЄРЪ;** конюшии дворныи (1) *див.* **КОНЮШЇИ;** маршалокъ дворныи (9) *див.* **МАРШАЛОКЪ;** подскарбій дворный (2) *див.* **ПОДСКАРБИЙ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **дворныи, дво(р)ны(и)** 6 (1489 *РИБ* 432; 1494 *АЛМ* 54; 1495 *АЛМ* 85; 1497 *ПМХ;* 1499 *AS* I, 118; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59); *ск. н.* **дво(р), двор** 5 (1496 *АЛРГ* 69, 71; *ВМКФС;* 1498 *ГВКОО;* 1499 *ГОКІР*); *дав. одн. ч.* **дворному** (1489 *РИБ* 431); *род. одн. ж.* **дво(р)ное** (XV ст. *ИК*).

ДВОРНЫК *див.* **ДВОРНИКЪ.**

ДВОРСКОВИЧ *див.* **ДВОРЬСКОВИЧЬ.**

ДВОРЪ, ДВОРЬ, ДВОР *ч.* (92) 1. *(господарство селянської сім'ї, що було одиницею оподаткування)* двір (13): а о(т) того сєла што сѧ словєтъ тамръташовци оузѧли єсмы пѧть дєоры татаръ и дали єсмы ихъ монастирєви сто николы (Сучава, 1411 *DIR«A»* 439); а Ступлѧнє сами тут дворы своими сєдєли на той Мощаницы (Ступно, 1444 *AS* I, 42); К Житомироу дво(р) с пашнєю (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); кнѧзю Андрєю... сто бочокъ ржи з дворовъ, што под ключомъ (Краків, 1489 *AS* III, 21—22); а оу волєсти чоловєковъ по(л)чєтвє(р)та ста а на мєстє дворовъ тридъцать (б. м. н., XV ст. *ИК*); а съ того двора з местомъ ему не служит⟨и⟩ (Городно, 1497 *РИБ* 684).

2. *(поміщицький будинок разом з господарськими службами і землею)* двір, садиба (18): Билъ намъ чолємъ писарь нашъ... панъ Григорей Исаевичъ Громыка, о тымъ, што перво сего дали есьмо ему мѣстце городское и зъ малою улочкою на будованье двора его въ мѣстѣ Вилеискомъ... и тежъ дозволили есьмо ему въ томъ дворѣ его корчму вольную держати (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); тѣмъ мы видѣвше єго правою и вѣрною службою до на(с)...дали єсми єм(у)... єдно сєло на Сєрєтѣ... да оучини(т) собѣ дворъ оу то(м) селѣ и млины на сєретѣ (Сучава, 1445 *Cost.* II, 211); а сеножати от Божовское границы до Олзаровское границы и селище за его дворомъ отъ Нового ставу до Бѣцъского ставу... брату моему (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); жаловалъ намъ подскарбій нашъ дворный... на земянъ Дорогицъкихъ... абы они земли его забрали въ томъ его именьи... и двори собе порадили, и пашни розпахали у границахъ того именья его (Краків, 1489 *РИБ* 432—433); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже прїидоша... оуноукы Иваиа Дамїановича... и дали господству мы... сєла... єдно на имѣ Роуси, где быль дворъ Станов Поповича, дроугоє село Калоугърѣнє... трєтєє сєло Доумєщи (Гирлов, 1499 *BD* II, 161—162).

3. *(поміщицьке землеволодіння)* маєток (39): а єще єсмы дали оброкъ тому монастирєви из нашего двора на каждыи годъ цѣлыи по дєсѧть бочокъ вина (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*); послѣ небощикове смерти, пана Юршины, послалъ мене панъ староста намѣстникомъ быти у тыхъ дворехъ пана юршиныхъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); Билъ намъ чоломъ окол⟨ь⟩ничый Смоленъскій... и поведилъ передъ нами, штожъ... на Глушыцы съ тыхъ селецъ къ двору нашому меру ржы сеють а меру овса (Вільна, 1499 *РИБ* 776);

дворъ Василевскии (1) *(назва маєтку у Волинській землі):* Билъ нам чолом старыи войт места Луцкого Трушъ и просил в нас землицы в Луцкомъ повете подле двора Василевского (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94); дворъ Нєгринь (1) *(назва маєтку у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимъ ... оже прїидоша... попъ Григоріє... и съ въсѣми яже о христѣ братіами... и дали господствоу мы петь сель: єдно... на имѣ Каоучєлєщи... дроугоє... на имѣ Гыдинци, где быль дворъ Негринь, три на Бистрици (Ясси, 1500 *BD* II, 173); дворъ Чєрнатовъ (1) *(назва маєтку в Молдавському князівстві):* А оу томже пак оустал пан Хєрман... и продал

тоє вишєписанноє сєло... на вєрхь Кородa, повищ(є) двора Чєрнатова (Сучава, 1463 *BD* I, 74); Бавовскиє дворы (1) *див.* ***БАВОВСКИЙ;** костєшовъ дворъ (1) *див.* ***КОСТЄШОВЪ;** нѣтєдоуловъ дворъ (1) *див.* **НѢТЄДОУЛОВЪ;** юрїєвъ дворъ (1) *див.* **ЮРЬЄВЪ.**

4. *(місце перебування або проживання володаря)* двір (11): оу нашюмъ дворѣ оу медыцѣ оу де(н) свѧто(г) мучєника дмитриѧ (Медика, 1407 *P* 72); да(н) ли(с̃) оу нашємъ дворѣ оу зоудєчєвѣ по с(с̃)тымъ (!) ап(с̃)лѣ пєтрѣ оу пєрвыи понєдѣлокъ (Зудечів, 1428 *P* 111); А такъ мы хотѣчи его въ здѣ(шнемъ) панствѣ нашомъ, при дворѣ нашомъ захованти оного прыймуемо (Луцьк, 1438 *P* 140); а заиме(т) ли на своєи пастве тогды нє имаєть оу свои дворъ гонїть на г(с)дрьскы(й) *дворь* гнатї на обороу (XV ст. *BC* 37 зв.); И такожь ни одинь наш нєприѧтєл, што сѧ назовет господарским имєнєм, абы нє имал жадноі ласки и поживлєниа ни оу дворѣ пана нашєго королѧ єго милости, ани оу короунѣ (Сучава, 1468 *BD* II, 302);

(зібрання при монархові під час його виїзду для розгляду справ) двір (3): О ты(х) которы(ж) наглѣ позывають прї дворѣ королевъско(м) алюбо при соудѣ (XV ст. *BC* 6); а колї сѧ на(м) прїгодить прїєха(т) до которое зємлі тогды соудья тоє зємли имєєть соудити прї нашомъ дворє (XV ст. *BC* 12 зв.);

(особи, які складають найближче оточення володаря) двір (1): мы па(к) нє поспѣли єсмо и спрѧтати всєѣ силы нашєѣ толко што около на(с) нашь дворъ єсть с тыми стали єсмо противъ того Аксака (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дворъ, дворь, дво(р), двор** (1392—1393 *РФВ* 170; 1429 *Cost.* I, 269; 1436 *Cost.* I, 467; 1448 *Cost.* II, 342; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1466 *AS* I, 60; бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв., 93; 1487 *AS* I, 85; 1499 *BD* II, 162; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); *род. одн.* **двора** 9 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1411 *Mih. Alb.*; 1434 *Cost.* I, 398; 1453 *Cost.* II, 472; 1463 *BD* I, 74; 1487 *ВОРСР* 178; 1497 *РИБ* 684; 1499 *АЛРГ* 94; *ВФ*); *зам. наз.* где бы(л) юрїєва **двора** 1 (1456 *Cost.* II, 577); *дав. одн.* **двороу, двору, dworu** (1413 *GL* 48; 1445 *P* 148; 1461 *AS* I, 54; бл. 1471 *ЛКЗ* 93; 1475 *AS* I, 71; 1478 *AS* I, 76; 1499 *ВФ; ГОКІР; РИБ* 776, 777 і т. ін.); *знах. одн.* **дворъ, дворь, дво(р), двор** (1445 *Cost.* II, 211; 1461 *AS* I, 53; 1466 *AS* I, 60; 1468 *BD* II, 306; бл. 1471 *ЛКЗ* 94; 1487 *AS* I, 85, 86; 1497 *РИБ* 683; XV ст. *BC* 37 зв.; 1499 *ВФ*); *ор. одн.* **дворомъ** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *місц. одн.* **оу (въ, прї, при) дворѣ** 9 (1407 *P* 72; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1413 *P* 84; 1421 *P* 96; 1428 *P* 111; 1438 *P* 140; 2-а пол. XV ст. *CO;* XV ст. *BC* 6; 1468 *BD* II, 302); **в (прї) дворє** 6 (XV ст. *BC* 6, 12 зв., 14 зв.; бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв., 93); **оу двори** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93); **при дво(р)** 1 (XV ст. *BC* 15 зв.); *наз. мн.* **дворы** (XV ст. *BC* 34); *род. мн.* **дворовъ, дворов** 4 (1488 *УКТ;* 1489 *AS* III, 22; XV ст. *ИК;* 1491 *BD* I, 463); *зам. дав.* **къ Бавовских дворов** 1 (1491 *BD* I, 464); *знах. мн.* **дворы** 2 (1458 *BD* I, 8; 1481 *ГПМ*); **двори** 1 (1489 *РИБ* 433); **дворовє** 2 (1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257); *зам. род.* оузѧли єсмы пѧть **дворы** 2 (1411 *DIR«A»* 439; *Cost.* I, 95); *ор. мн.* **дворы** (1444 *AS* I, 42); *місц. мн.* **у дворехъ** (1498 *АЛМ* 163).

Див. ще **МЫНДРИНЬ ДВОРЪ.**

***ДВОРЪНИКЪ** *див.* **ДВОРНИКЪ.**

***ДВОРЪСКОВИЧЬ** *див.* **ДВОРЬСКОВИЧЬ.**

***ДВОРЫСЧЕ** *див.* **ДВОРИЩЄ.**

***ДВОРЫЩЕ** *див.* **ДВОРИЩЄ.**

ДВОРЬ *див.* **ДВОРЪ.**

***ДВОРЬНИКЪ** *див.* **ДВОРНИКЪ.**

ДВОРЬСКОВИЧЬ, ДВОРСКОВИЧ *ч.* (3) *(особова назва):* и на то свѣдци... панъ судьѧ сяноцькыи панъ глѣбъ дворьсковичь (Казимир, п. 1349 *P* 4); а при томъ оуздаванъѣ были боярє зємлѧнє... панъ глѣбъ дворъскови(ч) со двѣма сн̃ма ванько а лєхно (Перемишль, 1378 *P* 26).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дворьсковичь** 1 (п. 1349 *P* 4); **дворсковичь** 1 (1361 *A GZ* 6); **дворъскови(ч)** 1 (1378 *P* 26).

ДВОРѢНОВЪ *прикм.* (1) ◇ лѣсокъ дворѣновъ *див.* **ЛѢСОКЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **дворѣновъ** (1427 *DIR«A»* 450).

***ДВОРѢЦЬ** *див.* **ДВОРЄЦ.**

ДВОРЯНИНЪ, ДВОРАНИНЪ, ДВОРЕНИНЪ, ДВОРѦНИН, ДВОРѦНИНЪ, ДЬВОРѦНИНЬ, ДЬВОРѦНИНЪ *ч.* (29) *(представник служилих людей королівського, князівських і боярських дворів, також при воєводах і старостах, що одержували в умовне користування невеликі земельні володіння)* дворянин: А при томъ былъ... панъ Завиша, дворенинъ королевскій (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); мы дворане господарскіе... былысмо у земянына повету Браславского, пана Карла Ивановыча мыкулынского (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); А при томъ были... пана Шиловича дворянинъ панъ Яцко Ранъдиничъ (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627—628); А при том был... пан Мартин Хребтович дворѧнин королєв... а пан Матфей дворѧнин пана старостин (Луцьк, 1487 *AS* I, 86—87); Дали есмо монастыръ... на Пересопницы... княгини Маріи, а увязати ее въ тотъ монастырь велѣли есмо дворенину нашому Федку Гулневу (Краків, 1499 *АЛМ* вип. 2, 36).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дворѧнин, дворѧниниъ, дьворѧнинь, дворяниинъ, дворини(н)** 11 (1454 *АЛМ* 12; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1485—1500 *AS* I, 121; 1487 *AS* I, 85, 86, 87, 239; 1499 *ГОКІР*); **дворанинъ** 2 (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1488 *AS* I, 242); **дворенииъ** 3 (1401 *АкВАК* III, 2; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1489 *РИБ* 437); *дав. одн.* **дворенину** (1499 *АЛМ* вип. 2, 36); *знах. одн.* **дворанина** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1494 *РИБ* 561; 1496 *ПДСВВ;* 1498 *BD* II, 412); *ор. одн.* **дворанином** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); *наз. мн.* **дворяне, дьворѧне** 3 (1465 *АкВАК* III, 4; 1475 *AS* III, 14; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); **дворане** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *род. мн.* **дворанъ** (1430 *ГВКЛ* 7); *дав. мн.* **дворанома** (1487 *АМЛ*); *знах. мн.* **дворанъ** (XV ст. *BC* 14 зв.).

***ДВОУНАДЦЄТЬ** *див.* **ДВАНАДЦАТЬ.**

ДВѢ *див.* **ДВА.**

***ДВѢСТА** *див.* **ДВЄСТЄ.**

***ДВѢСТЄ** *див.* **ДВЄСТЄ.**

***ДВѢСТѢ** *див.* **ДВЄСТЄ.**

***ДВѢСТѦ** *див.* **ДВЄСТЄ.**

***ДВѦ** *див.* **ДВА.**

ДЄ *прийм.* (8) *(молд.* де*) (з род.) (виражає просторові відношення)* з, із: А на то єст вєлика мартоурїѧ... Станчюл пъркълаб дє Търгоул Албоу (б. м. н., 1470 *BD* I, 153); Боѧрїи аноумє... Микота и рѣцеша пър. де Нямцоу... и Гроза пър. дє орхєю (Сучава, 1491 *BD* I, 464).

Див. ще **ДЄЛА.**

ДЄБЄСЛАВЬ *див.* **ДОБЄСЛАВЪ.**

ДЄВЄНОСТО *див.* **ДЄВѦНОСТО.**

***ДЄВЄРЬ** *ч.* (2) дівер: досталъ сѧ дєвєрю моємоу кн(ѧ)зю Сємєну... Городокъ (Манів, 1478 *AS* I, 76).

ФОРМИ: *дав. одн.* **дєвєрю** (1478 *AS* I, 76); *ор. одн.* **дєвєремъ** (1478 *AS* I, 76).

ДЕВЕТДЕСЯТЪ *див.* **ДЕВЯТДЕСЯТ.**

***ДЄВЄТНАДЦАТЬ** *числ.* (1) дев'ятнадцять: Сєло Онътоно(в) а в томъ сєлє дєвє(т)на(д)цать чл̃вко(в) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дєвє(т)на(д)цать** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

ДЄВЄТСОТ *див.* **ДЕВЯТЬСОТЪ.**

ДЄВЄТЬ *див.* **ДЄВЯТЬ.**

***ДЕВЕТЬСОТНЫЙ** *див.* ***ДЄВѦТЄСОТНЫИ.**

***DEWIATDESIATHYJ** *числ.* (1) дев'яностий: stało poth liethy narozenya Chrystowa tysiacza lith trista lith dewiatdesiatho lito pyetoho litha (Глиняни, 1395 *GL* 166).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **dewiatdesiatho** (1395 *GL* 166).

***DEWIATSOTNYJ** *див.* ***ДЄВѦТЄСОТНЫИ.**

ДЄВКА *див.* **ДѢВКА.**

***ДЄВЪКА** *див.* **ДѢВКА.**

***ДЄВѢНОСТО** *див.* **ДЄВѦНОСТО.**

ДЕВЯТДЕСЯТ, ДЕВЕТДЕСЯТЪ, ДЄВЯТЬДЄСѦТЪ *числ.* (5) дев'яносто: Писанъ в лето семое тисеча шестсотъ девятдесят семого року (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18—19); Писанъ... року тисеча чотырысто деветдесятъ осмого (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4); Пса(н) оу вилни лѣта б(ж)иего т... *(не відчит.— Ред.)* чотыриста девятьдесѦтъ девятого м(с)ца мая (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *наз.* **деветдесятъ** 2 (1498 *АрхЮЗР* 1/IV, 4; *ГВКОО*); **девятдесят** 1 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 19); **дєвятьдесѦтъ** 1 (1499 *ГОКІР*); **девѦтьдесѦ(т)** 1 (1491 *КЕ*).

Див. ще **ДЄВѦНОСТО.**

ДЕВЯТЫЙ *числ.* (11) дев'ятий: деялосе въ Луцку... року отъ нароженя Сына Божого тысеча трыста осмъдесятъ девятого (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27—28); во Львовѣ... под лѣты розтва хва тисѦчѦ лѣтъ девѦносто девѦто(г) лѣ(т) (Львів, 1399 *Р* 59); Пысанъ у Вылни, мая двадцать первого дня, индыкта девятого (Вільна, 1431 *ГВКЛ* 9); Pisan w Lubline, Aprila dwadcat dewiatoho dnia (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); Писан... в лето шест тисѦчное девѦтое девеносто пѦтое (Луцьк, 1487 *AS* I, 241); Пса(н)... ⟨т...⟩ чотыриста девятьдесѦтъ девѦтого (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **девитыи, девяты(и)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); *род. одн. ч., с.* **девятого, dewiatoho, девѦтого, девѦто(г)** (1389 *РЕА* I, 28; 1399 *Р* 59; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1431 *ГВКЛ* 9; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1499 *ГОКІР*); *знах. одн. с.* **девѦтое, dewiatoie** (1421 *AS* I, 27; 1451 *AS* I, 45; 1487 *AS* I, 241).

***ДЕВЯТЫИНАДЦЯТ** *числ.* (1) дев'ятнадцятий: писан... февраля девятогонадцят дня (Овруч, 1450 *ЗНТШ* XI, 7).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **девятогоиадцят** (1450 *ЗНТШ* XI, 7).

Див. ще ***ДЄВЯТЬНАДЄСЯТЫИ, *ДЕВЯТЬНАДЦАТЫЙ.**

ДЄВЯТЬ, ДЕВѦТЬ, ДЄВЄТЬ *числ.* (9) дев'ять: а еще єсмы дали оброкъ тому монастирєви... по десѦть колоды пшеничны(х) и по девѦть поставычєхъ (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*); село водотыинъ а в томъ селе деветь слоу(г) ко(н)ми слоужать (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); Приходъ положили полшеста ста копъ грошей и три копы грошей безъ девети грошей (Берестя, 1496 *АЛМ* 128); Приходу шесть сот копъ и пѦтдесѦтъ копъ и девѦть копъ н грошъ (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 80).

ФОРМИ: *наз.* **деветь** 3 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 92); **девять, девѦть** 2 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.; 1497—1498 *АЛРГ* 80); *род.* **девети** (1496 *АЛМ* 128; 1497 *АЛРГ* 79); *дав.* **девѦти** (1481 *BD* II, 365); *знах.* **девѦть** (1411 *Mih. Alb.*).

ДЕВЯТЬДЕСѦТЬ *див.* **ДЕВЯТДЕСЯТ.**

***ДЄВЯТЬНАДЄСЯТЫЙ** *числ.* (2) дев'ятнадцятий: писано... оу лѣто шестотысѦчное девѦтьсотъ н девѦтнадесѦте лѣто (Дольнй Торг, 1411 *Cost.* II, 638); А писанъ... въ лѣто шесть тысячи девятьсотъ семдесятъ третего, кругъ слонца первого а луны девятьнадесятого (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **девятьнадесятого** (1465 *АкВАК* III, 4); *знах. одн. с.* **девѦтиадесѦте** (1411 *Cost.* II, 638).

Див. ще ***ДЕВЯТЫИНАДЦЯТ, *ДЕВЯТЬНАДЦАТЫЙ.**

***ДЕВЯТЬНАДЦАТЫЙ** *числ.* (1) дев'ятнадцятий: А писанъ... мѣсеца Февруарія девятьнадцатого, на серкизной недѣли (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **девятьиадцатого** (1465 *АкВАК* III, 4).

Див. ще ***ДЕВЯТЫИНАДЦЯТ, *ДЕВЯТЬНАДЄСЯТЫЙ.**

ДЕВЯТЬСОТЪ, ДЄВѦТСОТ, ДЕВѦТЬСОТЪ, ДЕВѦТЬ СОТЪ, ДЄВЄТСОТ *числ.* (9) дев'ятсот (8): П⟨и⟩сан в Луцку... в лѣто ⊹ S̃ девѦт сот чєтвертое (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); у сочавѣ, у лѣто шестотысѦчное девѦтъ сотъ и шестьнадесѦтое лѣто (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); П⟨и⟩сан оу Ровном, лето шест тисѦчное деветсот девеносто шосто (Ровно, 1488 *AS* I, 242);

(з першим компонентом, вираженим буквою) (1): П⟨и⟩сан в Луцку, в лето шостое тисѦчи θ̃ сот пв̃ (Луцьк, 1474 *AS* I, 69).

ФОРМИ: *наз.* **дєвѦт сот, девѦ(т) со(т)** 2 (1440 *Р* 142; 1451 *AS* I, 45); **девятьсотъ, девѦтьсотъ** 3 (1407 *Cost.* I, 57; 1411 *Cost.* II, 638; 1465 *АкВАК* III, 4); **дєвєтсот** 1 (1488 *AS* I, 242); *знах.* **девѦ стот, девѦтъ сотъ** 2 (1396 *AS* I, 20; 1408 *Cost.* II, 633); θ̃ **сот** 1 (1474 *AS* I, 69).

ДЄВѦНОСТО, ДЄВЄНОСТО *числ.* (10) дев'яносто: Въ лѣто шеститисѦчное и ѡ й сотное девѦносто трєтєе (б. м. н., 1385 *Р* 28); а данъ листъ по бжьюмъ нарожѣнъе ā лѣ(т) и т̄ лѣ(т) и девѦносто лѣ(т) (Перемишль, 1390 *Р* 176); а писанъ листъ... подь лѣты ржства хв̃а, ‡ ā лѣ(т) и т̄ лѣ(т) и девѦносто лѣ(т) и осмое лѣ(т) (Коломия, 1398 *Р* 57—58); во львовѣ... под лѣты розт̃ва хва тисѦчѦ лѣтъ девѦносто девѦто(г) лѣ(т) (Львів, 1399 *Р* 59); Мы илїа ⟨воєвод⟩а... чинимъ знамєнито... ожє то(т) истинныи ивашко... прїидє прѣ(д) господствами и продалъ... половина своєго села... за девѣносто златы(х) (Сучава, 1439 *Cost.* II, 35); и мы имъ двема остали винъны ша(х)ноу сто копъ грошє(й)... а сенькоу момо(т)ливомоу девєносто копъ бє(з) копы (Краків, 1487 *АМЛ*); Писан оу ровном, лето шест тисѦчное девєтсот девєносто шосто (Ровно, 1488 *AS* I, 242); П⟨и⟩сан оу КрємѦньцы под лєт⟨ы⟩ бож⟨єго⟩ нарож⟨єн⟩А ‡ ā лєт⟨а⟩и чотыриста и девѦносто (Кременець, 1497 *AS* I, 112).

ФОРМИ: *наз.* **девѦносто** 6 (1385 *Р* 28; 1390 *Р* 176; 1398 *ЗЛЄІК; Р* 58; 1399 *Р* 59; 1497 *AS* I, 112); **девєносто** 2 (1487 *AS* I, 241; 1488 *AS* I, 242); *знах.* **девѣносто** 1 (1439 *Cost.* II, 35); **девєносто** 1 (1487 *АМЛ*).

Див. ще **ДЕВЯТДЕСЯТ.**

***ДЕВѦТЄСОТНЫЙ** *числ.* (4) дев'ятисотий: Pysan... w lito szesty tysiacznoie dewiatsotnoye dwadciatoieo osmoie (Ужів, 1420 *AS* I, 25—26); да(н)... в лѣ(т) ⊹ S̃ девѦтє сотное й фє инд(к) єї̃ (Луцьк, 1451 *ДГШХ*); Писанъ... тисечи деветьсотное осмъдесятое (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **девѦтє сотное** 1 (1451 *ДГШХ*); **деветьсотное** 1 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); **dewiatsotnoie, dewiatsotnoye** 2 (1420 *AS* I, 25—26; 1421 *AS* I, 27).

***ДЕВѦТНАДЄСѦТЫИ** *див.* ***ДЕВЯТЬНАДЄСЯТЫИ.**

ДЄВѦТСОТ *див.* **ДЕВЯТЬСОТЪ.**

ДЄВѦТЪ СОТЪ *див.* **ДЕВЯТЬСОТЪ.**

***ДЄВѦТЫИ** *див.* **ДЕВЯТЫИ.**

ДЕВѦТЬ *див.* **ДЕВЯТЬ.**

ДЄВѦТЬСОТЪ *див.* **ДЕВЯТЬСОТЪ.**

ДЄД *див.* **ДѢДЬ.**

***ДЄДИЗНА** *див.* ***ДИДИЗНА.**

ДЄДИНА *див.* **ДѢДИНА.**

DEDICZ *див.* **ДѢДИЧЬ.**

***ДЄДИЧНЫЙ** *див.* ***ДѢДИЧНЫЙ.**

***ДЄДИЧСТВО** *див.* ***ДѢДИЧЬСТВО.**

ДЄДИЧЪ *див.* **ДѢДИЧЬ.**

***ДЄДИЧЬНЫЙ** *див.* ***ДѢДИЧНЫЙ.**

***ДЄДИЧЬСТВО** *див.* ***ДѢДИЧЬСТВО.**

***ДЄДНИНА** *див.* ***ДѢДНИНА.**

DEDYHOŁDA *ч.* (1) *(особова назва, лит.* Gedigaudas): Prykazał Pan Dedyhołd *(в ориг.* Dedyhołda.— *Прим. вид.)* woiewoda wyłenski (Ужів, 1420 *AS* I, 26).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Dedyhołda** (1420 *AS* I, 26).

***ДЄДЬОВЪ** *прикм.* (1) ◇ лѣсъ дєдьовъ *див.* **ЛѢСЪ.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **дєдьовъ** (1438 *Р* 138).

ДЕЙ, ДЄИ, DEY, DEJ *вставне слово* (45) мов, мовляв: Zaniużby perwo seho poczali iesmo słychati posoł wasz iedet i howoryt dey o tom peremiryi, szto so kniaziem Szwitrykhayłom (Липнншкн, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); Пишемъ вашей милости ижъ билъ намъ чоломъ попъ Вавила... а сказываетъ, что же дей обидъ чииитъся ему велъми много, да и садъ дей церковный у него обираютъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/IV, 5); Мы князь Семєнъ Алєкса(н)дрови(ч)... о(з)на(і)моуємо... и(ж) мы дей змилова(в)ши сѦ Но(д) (!) слоугою Наши(м) оурожоны(м) Єремиєю Ша(ш)ко(м) Ко-

торои иа(м)ъ Великіє оуслоуги свое и ко(ш)то(м) немали(м) о(т)дае(м) (!)... и при (в)сѣхъ Городищо(х) и оурочища(х) Є(го) зоставоую (Прилуки, 1459 *Р* 171); А подымъщиноу дє(и) даивали за великого кн҃зѧ витовта на трєти(и) годъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90); княз Михайло отъказалъ: я дей самъ ничимъ ся в ловы господаръские не вступую (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); а коли то роспытали штож деи то Ходкова отчина и мы Ходкоу дали тоую землю (Дворець, XV ст. *СГЧА*); А поведалъ намъ, штож дей только тое землицы иа двадцать бочокъ (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94).

***ДЄКАБРЪ** *див.* ***ДЄКАБРЬ.**

***ДЄКАБРЬ** *ч.* (39) (*цсл.* дєкѧбрь, *гр.* δεκέμβριος, *лат.* December) (*назва місяця*) грудень: Писанъ... месеца декабря 8 дня (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 3); а дана грамо(т) в молодєчнѣ в сєреду дєкабрѧ Ѕ҃і дн҃ь (Молодечно, 1388 *Р* 44); а пса(н)... мѣсѧца дєкабрѧ (Київ, 1433 *Р* 119); Писанъ... м⟨есе⟩ца дек⟨абра⟩ 15 день (Городно, 1497 *РИБ* 684).

ФОРМИ: *род. одн.* **дєкабрѧ, декабря** 9 (1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 3; 1388 *Р* 44; 1433 *Р* 119, 127; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1446 *AS* III, 5; 1451 *Р* 159; 1454 *АЛМ* 12; 1496 *АЛМ* 128); **дєкабра, дек⟨абра⟩** 4 (1431 *ГВКЛ* 9; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1461 *AS* I, 54; 1497 *РИБ* 684); *ск. н.* **дек., дє(к)** 26 (1414 *Cost.* I, 112; 1428 *Cost.* I, 229, 234; 1437 *Cost.* I, 536; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1462 *BD* I, 67; 1466 *BD* I, 113, 115; 1473 *BD* I, 191; 1479 *DC* 11; 1497 *АЛРГ* 79 і т. ін.).

Див. ще ***ДЄКЄМВРЇИ.**

***ДЄКАНЪ** *ч.* (2) (*нижчий адміністративний чин*) десятник: прїидє къ г(с)во ми посо(л) о(т) брашєва и о(т) бръсѣ, на имѧ па(н) дє(к) хано(с) и па(н) боургоуръ михи(л) и просили оу г(с)ва ми миръ и мыто, щобы на томъ правѣ было, яко было при оци нашє(м) (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дє(к)** 1 (1437 *Cost.* II, 709); *зам. дав. одн.* **дє(к)** 1 (1437 *DIR* № 8).

***ДЄКЄМВРЇИ** *ч.* (1) (*цсл.* дєкѧврии, *гр.* δεκέμβριος, *лат.* December) (*назва місяця*) грудень: писанъ... мѣсѧца дєкємврїа в҃ день (Сучава, 1449 *Cost.* II, 747).

ФОРМИ: *род. одн.* **дєкємврїа** (1449 *Cost.* II, 747).

Див. ще ***ДЄКАБРЬ.**

***ДЄКОВ** *ч.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Диків: мы вєликии кнѧзь Алєксандро... чинимъ знамєнито... ижєт... дали єсмо ємоу... сєло Алышовъ... а Дєков на Стоублєжъ (Луцьк, 1446 *AS* III, 5).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Дєков** (1446 *AS* III, 5).

***ДЕКСЕНЕВИЧЬ** *ч.* (2) (*особова назва*): И Солега рекъ: былъ жо мнѣ о томъ судъ и зъ зятемъ его княземъ Романомъ Лукомскимъ, о тыи люди о Дексеневичи, а о Гордеевичи (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *знах. мн.* **Дексеневичи** 1 (1498 *АЛМ* 169); **Дексеневичовъ** 1 (1498 *АЛМ* 169).

ДЄЛА *прийм.* (1) (*молд.* дэла) (*з род.*) (*виражає просторові відношення*) з, із: А на то єст велика мартоуріѧ... збїєра пърк. де чєтатє Албъ... ⟨Бел⟩ко дєла чєтатє Албъ (б. м. н., 1470 *BD* I, 153).

Див. ще **ДЄ.**

!ДЄЛАЛИ ⟨ДѢЛИЛИ⟩ (1): прїказоуємы... абы каждыи соудья и староста и воєвода... колї за соудовыи вїны оу ко(г) заклады бероуть боуди се конї алюбо волы алюбо што иноє абы того мєжї собою не делали (!) (XV ст. *ВС* 11—11 зв.).

Див. ***ДѢЛИТИ.**

ДЄЛАТИ, ДИЛАТИ *дієсл. недок.* (15) (що) робити, чинити, виконувати (3): А мы имає⟨м⟩ тое оусє полиити и дилати, по воли пана и господарѧ нашєго королѧ его милости (Сучава, 1462 *BD* II, 293); И мы то жєданье єго ⟨милости⟩ при⟨я⟩теля нашого дєлаємъ, даємъ его посломъ добровольноє проєханьє чєрєзъ нашу зємлю (б. м. и., 1496 *BD* II,405); (*без додатка*) (*діяти*) робити, чинити (1): Про тожъ єстли ваша милость такъ чынили, ваша милость дєлайте яко знаєте (б. м. н., 1499 *BD* II, 448—449);

д є л а т и д є р є в о (1) рубати дерево: о ты(х) которыи(ж) дєлаю(т) дєрєво в лєсе (XV ст. *СЯ* 9 зв.); д ѣ л а т и л и ч б у (3), л и ч б у д є л а т и (3) робити підрахунки. складати фінансовий звіт (з чого і без додатка): Ключникъ киевъский Сенько Полозовичъ делалъ личбу с ключа (б. м. н., 1494—1495 *АЛРГ* 60); делал єго милость личбу с ключником берестейским Левкомъ Боговитиновичомъ а з Немирею, што держали от его милости мыто берестейское к верной руце (Вільна, 1497 *АЛРГ* 79); з а п л а т о у д и л а т и (2) *див.* **ЗАПЛАТА;** м и р о у д є л а т и (1) *див.* **МИРЪ** 4; к р и в д у д є л а т и (1) *див.* **КРИВДА;** ш к о д у д ѣ л а т и (1) *див.* **ШКОДА** 1.

ФОРМИ: *інф.* **дєлати** 1 (1496 *ПДВКА* 60); **дилати** 1 (1462 *BD* II, 293); *теп. 1 ос. мн.* **дєлаємъ** (1496 *BD* II, 405); *3 ос. мн.* **дєлаю(т)** (XV ст. *СЯ* 9 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **делалъ, делал** 4 (1494—1495 *АЛРГ* 60; 1495 *АЛРГ* 60; 1496 *АЛРГ* 72; 1497 *АЛРГ* 79); **дєлалъ** 1 (1496 *АЛМ* 128); *3 ос. мн.* **дєлали** (1496 *АЛРГ* 78); *майб. 3 ос. одн.* **будєть... дєлати** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *баж.-ум. сп. 3 сс. мн.* **бы... дєлали** (1496 *BD* II, 405); *нак. сп. 2 ос. мн.* **дєлайтє** (1499 *BD* II, 449); *дієприсл. перед.* **дилавши** (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 275).

Див. ще ***ПОДЄЛАТИ, ОУДИЛАТИ.**

***ДЄЛЄНОВЇИ** *прикм.* (1) ◇ Д є л є н о в ї и л и с (1) (*назва лісу в Молдавському князівстві*): А хотар томоу сєлоу... на Дєлєновїи лис (Сучава, 1493 *BD* II, 15).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Дєлєновїи** (1493 *BD* II, 15).

***ДЕЛИТИ** *див.* ***ДѢЛИТИ.**

***ДЄЛИТИ СѦ** *див.* ***ДѢЛИТИ СѦ.**

***ДЕЛНОЕ** *с.* (2) (*плата за поділ маєтку*) дільне: а што есми на брата своего мовилъ, штобы не з делного платилъ за Микуличы, ино ся есми доведалъ, што и з делъного платилъ (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *род. одн.* **делъного, делного** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

DELNO *присл.* (1) (*стч.* dělný «працьовитий») старанно, ретельно: y mayuth nam y nasym dythem y nasym sczathcom słuzithi yz... thoho szeła trema striłczi y jeho dytem y yeho sczatkom deino i maiet nam słuzithy gdi koli nadoby nasym dytem y nasym sczatkom (Глиняни, 1395 *GL* 166).

ДЄЛО *див.* **ДѢЛО.**

***ДЄЛЦАГЪ** *див.* ***ДЄЛЦАГЬ.**

***ДЄЛЦАГЬ** *ч.* (2) (*особова назва, молд., мад.* deleség, délceg «ставний»): Тѧм мы видѣвши єго правєю и вѣрною слоужбою до нас... и далї... єсми ємоу... сєла на имѣ... гдє бил Пътроу ⟨Д⟩є⟨л⟩цагъ... и на вєрх Смилѣ млин где был млин Дєлцагь Пєтра (Сучава, 1468 *BD* I, 130).

ФОРМИ: *наз. одн.* **⟨Д⟩є⟨л⟩цагъ** 1 (1468 *BD* I, 130); *зам. род.* млин **Дєлцагь** Петра 1 (1468 *BD* I, 130).

***ДЄЛЪ**[1] *див.* **ДѢЛ.**

***ДЄЛЪ**[2] *див.* **ДѢЛЪ**[1].

***ДЕЛЪНОЕ** *див.* ***ДЕЛНОЕ.**

***ДЄЛЬНИЦЯ** *див.* ***ДѢЛЬНИЦА.**

***ДЄЛЬНЇЦЯ** *див.* ***ДѢЛЬНИЦА.**

ДЄЛѦ *див.* **ДѢЛѦ.**

ДЄМЄКОУШЪСКОУЛ *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор.* Доминикъ): мы ⟨Стєфань воєвода⟩... знамєнито чиним... ож(є) прїидош⟨а⟩... пан Пєтрашко... и съ тєжчєю своєю старои кнѣгини Ст⟨єцка, оуноу⟩ковою Дємєкоушъскоул, Аиоушкоую... и мѣнили сєла своа (б. м. н., 1470 *BD* I, 152—153).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род. одн.* ⟨оуноу⟩ковою **Дємєкоушъскоул** (1470 *BD* I, 152).

***ДЕМЕНСКИИ** *прикм.* (1) (*пор.* Демена *у Смоленській землі*): Стояли передъ нами въ правѣ казначей Смоленскій, князь Костянтинъ Крошинскій зъ намѣстникомъ Деменскимъ, зъ Борисомъ Семеновичомъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **Демеискимъ** (1495 *АЛМ* 83).

***ДЕМЕНЪТИСОВЪ** *прикм.* (1): Билъ намъ чоломъ... князь Олехно Василевичъ Глазына и проснлъ въ насъ... села, на имя Давыдкова Сковородина и братаничовъ его, Єроѳеевыхъ детей, а Деменътисова Ковалева на селищохъ и брата его Митька... што въ тыхъ сел⟨ь⟩цахъ седять (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **Деменътисова** (1499 *РИБ* 776).

***ДЄМИДКОВИЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Київській землі):* мы великий кнѧз Швитрикгайл... чиним знаменито... иж видев... нам службоу вериую... н⟨а⟩шого верного слуги п⟨а⟩на Калєника Мишковича и мы... даєм и дали єсмо тому прєдрєченому Калєнику... Дємидковичи (Київ, 1437 *AS* I, 33—34).

ФОРМИ: *знах.* **Дємидковичи** (1437 *AS* I, 34).

***ДЕМИДОВЪ** *прикм.* (1) ◇ Демидовъ ровъ (1) *(назва місцевості у Волинській землі):* а обрубъ земленый тому именицу моему... от Пропастищъ до Демидова рову (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Демидова** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ДЄМИѦНОВЦИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині):* тѣмъ мы видѣвш⟨и⟩ єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... сєла на имѧ... зубрєвци... и... дємиѧновци (Сучава, 1429 *Cost.* I, 280).

ФОРМИ: *наз.* **дємиѧновци** (1429 *Cost.* I, 280).

ДЕМЬЯНЪ *див.* **ДАМЇАНЪ.**

ДЄН *див.* **ДЄНЬ.**

***ДЄНЄСЬ** *див.* **ДНЄСЬ.**

ДЕНИСКО, ДѢНИСКО, ДИНИСКО *ч.* (8) *(особова назва, пор.* Дѣнисъ): А при томъ были свєдъки... пан Миско Гулевичъ, пан Дениско Мокосѣевичъ (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); А при том был... пан Дѣниско Моукосѣичь (Острог, 1466 *AS* I, 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дениско, Дєниско** 4 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1445 *АкЮЗР* I, 18; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1465 *AS* I, 57); **Дѣниско** 1 (1466 *AS* I, 61); **диниско** 1 (1436 *Cost.* II, 701); *дав. одн.* **динискоу** (1435 або 1436 *Cost.* II, 495; 1436 *Cost.* I, 488).

ДЄНИСКОВ *прикм.* (1): А при том был: пан Дєниско Мукосѣєвич... а пана Дєнисков сын пан Сєнко (Острог, 1465 *AS* I, 57).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Дєнисков** (1465 *AS* I, 57).

Пор. **ДЕНИСКО.**

ДЄНИСКОВИЧ, ДѢНИСКОВИЧ *ч.* (9) *(особова назва):* А при том был... пан Сєнко Дѣнискович, пан Аньдрѣи Дѣнискович (Острог, 1466 *AS* I, 61—62); ино тых свѣтков... пана Сєнка Дєнисковича, пана Дашка Калєниковича... всих печати привѣшоны к томоу листоу (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); А при томъ были: кн⟨ѧ⟩зь Михайло Вишнєвєцкий... а пан Сєнько Дєни⟨с⟩кович (Кременець, 1497 *AS* I, 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дѣнискович** 4 (1466 *AS* I, 61, 62); **Дєнискович, Дєни⟨с⟩кович** 4 (1469 *AS* I, 64; 1478 *AS* I, 76; 1482 *AS* I, 81; 1497 *AS* I, 112); *род. одн.* **Дєнисковича** (1491 *AS* I, 94).

ДЕНИСОВИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва):* А при томъ были свѣтки... панъ Сенко Денисовичь и з братомъ своимъ съ паномъ Анъдреемъ (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103); и мы досмотрєвши того с паны радою нашою и видєлосє на(м), што(ж) курилу в то(м) кривда сѧ дѣє(т)... и казали были єсмо и(х) подєлити... о(л)туху дєнисовичу, а роману око(р)тєвоу (Вільна, 1495 *БСКИ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Денисовичь** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103); *дав. одн.* **дєнисовичу** (1495 *БСКИ*).

***ДЄНИСЪ** *див.* **ДѢНИСЪ.**

***ДЕНКОВИЧЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* Ино мы... тые люди... на имя... Ѳедора Денковича, а Данила... ему дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Денковича** (1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

ДЄНЬ, ДЄНЪ, ДЄН *ч.* (425) **1.** *(у календарній даті)* день, число (282): Писанъ... месеца декабря 8 дня (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 3); По б҃жьи нарожѣньи тисѧча лѣ(т) и т҃ и ζ҃ и й лѣ(т) на обрѣзаньє г҃а нашєго исоуса х҃а нового л҃ѣ д҃нь коупилъ панъ ганько сварць... дѣдичьство (Львів, 1368 *Р* 15); писанъ листъ оу лѣто шєсто тисѧчноє полно ф сотъ мѣ(с)цѧ марта оу л҃ дє(н) (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); Писанъ... мѣсеца октобра осьмого дня (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); Пса(н) и да(и)... м(с҃)ца марта к҃є д҃нь (Київ, 1427 *Р* 108); а пса(н) в градє житомири... м(с)цѧ дєкабрѧ к҃ζ д҃нь (Житомир, 1433 *Р* 127); пи(с) ву(л)па(ш), оу со(ч)авѣ, влѣто ѕ҃ц҃а м(с)ца їюлїа и днъ (Сучава, 1453 *Cost.* II, 492); Писанъ в Хренниках, в лѣто шестое тисечи деветьсотное осмъдесятое, месеца сентебра пятогонадцат дня (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); П⟨и⟩сан оу Вилни, м⟨ѣ⟩с⟨ѧ⟩ца април⟨ѧ⟩ а҃ д⟨є⟩нь, от созданѧ мироу ⟨Ѕ҃Ц҃⟩ П҃Д҃ (Вільна, 1482 *AS* I, 80); Данъ во Мстиславли Апрыль семы день (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4);

(у назвах церковних свят) день (46): а писана грамота оу соудомири оу день свѧтого якуба (Судомир, 1361 *AGZ* 6); А писанъ листъ оу смотричи... оу д҃нь с҃тго олєксѣѧ ч҃лвка б҃ьѧ (Смотрич, 1375 *Р* 20); на крѣпость сѣму нашєму листу казали єсмо нашу печать привѣсити в нашємъ городѣ оу краковѣ в д҃нь с҃тхъ пѣтра и павла (Краків, 1394 *Р* 54); а то сѧ дѣѧло в нашє(м) дворѣ въ зоудєчєвѣ на д҃нь с҃тго м(ч)ика остафиѧ (Зудечів, 1413 *Р* 84); да(н) оу ланчици в н҃длю в д҃нь с҃втоѣ луцѣи (Ланчиця, 1433 *Р* 125); Въ соуботоу, въ дєнь свѧтого Франциишка, в лѣто ‡ ѕцоє, снємь посполиты зємль маистатоу господарѣ кролѣ єго милостъ роускых и подолскых и молдавскых на полноумь мѣстьци под Хотинєм был и сталь и чинєнь (під Хотином, 1467 *BD* II, 297); Первого году мають намъ дати пят⟨ь⟩сотъ золотыхъ на светого Шымона Іюды день (Краків, 1487 *РИБ* 226); и не мєлъ вашой милости посолъ чымъ заплатити тоту паню... алє поручылъ за сєбє нашого боярына Фєдора... сто и двадъцать золотыхъ оугоръскихъ чєрълєныхъ, и имєлъ ихъ послати къ нємоу до Хотєнѧ на дєнь вознєсєнья христова (б. м. н., 1499 *BD* II, 450);

дєнь пѧдєсѧтъны (1) *(п'ятдесятий день після паски)* зелені свята: А писанъ листъ оу д҃нь пѧдєсѧтъны на городѣ казимирѣ (Казимир, п. 1349 *Р* 4); deń swiatyi (2) святковий день, свято: choczem, iżby źadnyi... k zapłate zastawy ... w deń świetyj ne pripużał (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); дєнь съботныи (1) субота: и прєз год да им слоужѧт на въсѧкоу нєдєлю литоургїю, на дєнь съботныи (Гирлов, 1499 *BD* II, 156); дмитриєвъ дєнь (1) *див.* **ДМИТРИЄВЪ;** ивань дєнь (2) *див.* ***ИВАНЬ**[1]; илїинь дєнь (1) *див.* ***ИЛЇИНЬ;** михаиловъ дєнь (2) *див.* ***МИХАИЛОВЪ**[1]; пєтровъ дєнь (2) *див.* **ПЄТРОВЪ;** с҃пасовъ дєнь (2) *див.* ***СПАСОВЪ;** юрьевъ дєнь (1) *див.* **ЮРЬЄВЪ.**

2. *(строк)* день (36): а толко нє приспєю на тотъ д҃нь ино ми платити оу дєсѧторо (б. м. н., 1387 *СП* № 12); записала есми по души его князя небощика... ижъ бы кождого дня не вмешкала Божая служба (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); тогды коро(л) и єго короуна имає(т) прє(д)рєчєныи дє(н) голдованьѧ, на иныи ча(с) прєложити, бє(з) рушѣнїѧ присѧги нашєѧ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734); а коли быхми то(г) нє пополнили и нє заплатили пан(у) Михаилу на тоты дни вышєписа(н)ны(х), а мы сѧ по(д)даємъ ажєбы оузѧ(л) оу нашємъ имѣнии оу Карловѣ пѧ(т)дєсѧтъ воловъ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); прото(ж) марушка ставши оу то(т) нарєчєнны дє(н) и присѣгла прѧ(д) нами (Васлуй, 1474 *РГС*); Фра(н)цикъ прода(л) юрьєви дєди(ч)ство за сто гривєнъ а юрє(и) заплатилъ ємоу тогды соро(к) гривєнъ... а остатокъ на оурє(ч)ныи д҃ни слюбилъ заплатити (XV ст. *ВС* 21 зв.); А пак вышєписанны ієгоу-

мєи кир поп Григоріє и съ вѣсѦми братїѦми... они сѦ обѦщали... како да чинѦт свѦтопочивших... дѦтєи наших... помѦн на годиноу оу ⟨єди⟩н дєнь, за єдно обом (Гирлов, 1499 *BD* II, 156);

д є н ь с у д н ы и (3) судний день, день страшного суду: А которїи... нє боудєт стоати вь семь нашем токмѦжєм, таковы да даст отвѣть вь день сѯднїи, прѣд богом и аггели его (Путна, 1476 *BD* I, 216); а хто(б) мѣ(л) нароуши(т) рас(с)оудится со миою во дн҃ь со(д)ны(и) (!) пре(д) мл(с)тивы(м) бго(м) (б. м. н., 1483 *ВОРСР* 178); д є н ь с т р а ш н ы и (1) день страшного суду: и въ дн҃ь страшныи ѣпсь да моу є(ст) съперникъ съ силоѯ своєѯ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

3. *(час) (звичайно в мн.)* дні (17): кто почнє(т) свадою или тежєю или бу(д)которою лихотою оу которы(х) днє(х) и часо(х), тоть заплатить завѣску тѣ(х) и роубли чистого срєбра (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); и никто николи ⟨да нє имает⟩ доб⟨и⟩вати тоє сєло Флочєщии никото⟨рым обычаєм, ии⟩ оу которих днєх и оу часох, ни прєд нами ⟨ни прєд иными⟩, кто боудєт господаръ нашеи зємли молдав⟨скои⟩ (б. м. н., 1472 *BD* I, 178); иио за то далъ вашо(и) мл(с)ти просить... абы вси обернули лица своєго к поганъству... ачє(и) да(л) бы богъ щобы нє загибло хрєстиянъство межы вашоє мл(с)ти днєхъ (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152); Мы Іо Стєфан воєвода... знаємо чиним... яко... єго милость... крал... нам въси мєрзѦчкы и шкоды и кривды... отпоустиль и покоуи вѣчныи... оставиль, о тыи въси... шкодї и мєрзѦчкы и крывды, прєз нас и прєз наши подданнїи... прєминоулих часов алиж до сєго днє оучиненыхъ (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

в ъ д н и (кого) (9) за часів: мы пєтръ воєво(да)... чини(м) знаменито... оже дали єсми сє(с) ли(ст) нашъ прїѦтєлємъ нашимъ, оусимъ брашовѣномъ, на то абы имали... тотъ законъ що имали въ дни родитєлѣ нашєго... и въ дни братїи наши(х) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 740—741); д о н и н ѣ ш н ѣ г о д н є (1) *див.* **НЫНѢШНИИ** 2.

4. *(міра часу)* день, доба (15): A jestliby zastawa... czerez rok deń odin była, potom żadnomu... ne majet opowedati (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); ⟨а п⟩а⟨кли⟩бы па(н) того с⟨є⟩ла рєклъ... ажъ того чолов⟨ѣ⟩⟨ка оу с⟩єлѣ нѣтъ тогды має(т) ⟨ис⟩тецъ ждати того чоловѣ⟨ка⟩ другыѣ три дни (Галич, 1435 *P* 134); а къ жниву три дии, а на яръ трижъ дни (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); а є(с)ли жє нє могоуть вси(х) соудо(в) осоудити того днѦ тогды хочємь то(г) абы безъ коупленія віны абы дроугого днѦ соудъ скончанъ (XV ст. *ВС* 13); єстли похочєтє ваша мл(с̃)ть ми(р) и записъ к намъ вдєлати намъ г(с̃)дръ нашъ вєлє(л) до сєбє о томъ вєдати дати чєтвє(р)тогона(д)цатого дн҃Ѧ (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дєиь, день, дн҃ь, дєнъ, диъ, дєи, дє(н)** 190 (1366 *P* 14; 1400 *DIR«A»* 433; 1426 *Cost.* I, 183; 1437 *P* 137; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1462 *BD* I, 70; 1469 *AS* I, 64; 1480 *DC* II; 1489 *AKB;* 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **дн҃** I (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9); *род. одн.* **дня, dnia, днѦ, дн҃Ѧ, дьня** 39 (1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 3; 1389 *РЕА* I, 28; 1401 *АкВАК* III, 2; 1420 *Cost.* I, 136; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9; 1440 *P* 142; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 19; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1488 *AS* I, 242; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **дие, dnie** 10 (1352 *P* 6; 1386 *P* 31; 1413 *GL* 48; 1455 *Cost.* II, 774; 1479 *BD* II, 351; 1499 *BD* II, 419, 420); **дн҃и, дни, дьни** 4 (1421 *P* 92; 1458 *Cost.* II, 815; 1459 *Cost. S.* 22; 1489 *BD* I, 378); **дны** 2 (1428 *Cost.* I, 210; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); **днѣ** 1 (1457 *Cost.* II, 810); *дав. одн.* **дню** 1 (1457 *Cost.* II, 810); **днєви** 1 (1453 *Cost.* II, 766); *знах. одн.* **дєнь, день, денъ, д⟨є⟩нь, дн҃ь, дєи, деи, дє(н), днъ, д(н)ь** (п. 1349 *P* 4; 1361 *AGZ* 6; 1390 *P* 176; 1400 *Cost.* I, 37; 1411 *P* 77; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142; 1447 *АкЮЗР* I, 61; 1467 *BD* II, 297; 1483 *ВОРСР* 178; 1499 *BD* II, 156 і т. ін.); *ор. одн.* **диємъ** 2 (1448 *Cost.* II, 734; 1498 *АЛРГ* 82—83); **дн(м)ь** 1 (1409 *P* 75); *місц. одн.* **по дн҃и, дии** (1387 *СП;* XV ст. *ВС* 31; 1487 *АМЛ*); *наз. мн.* **дии** (1496 *АЛРГ* 71); *род. мн.* **днєи** 1 (XV ст. *ВС* 31); **днєхъ** 1 (1493 *ПОСВВ* 152); *знах. мн.* **дни, дн҃и** (1421 *Cost.* I, 142; 1435 *P* 134; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1448 *Cost.* II, 741; 1452 *Cost.* II, 759; 1455 *Cost.* II, 771; *Nic. Doc.;* 1458 *BD* II, 262; XV ст. *ВС* 21; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп. і т. ін.); *місц. мн.* **оу днєх, днєхъ, днє(х)** 11 (1415 *Cost.* I, 116; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1449 *Cost.* II, 386; 1455 *Cost.* II, 562; 1460 *BD* I, 41; *BD* II, 270; 1462 *BD* I, 67; 1472 *BD* I, 178; 1474 *РГС*); **днох** 2 (1448 *Cost.* II, 362; 1459 *BD* I, 32).

Див. ще ***ВЄЛИКЪ ДЄНЬ, *ДНИНА.**

! ДЄНЬС *див.* **ДНЄСЬ.**

***ДЄОКЇѦЦИ** *див.* ***ДЄОКЯЦЇИ.**

***ДЄОКЯЦИ** *див.* ***ДЄОКЯЦЇИ.**

***ДЄОКЯЦЇИ** *мн.* (8) *(назва села у Молдавському князівстві):* Иио мы видѣвши их доброую волоу (!)... а ми такоже єсми дали и потвєрдили... тоє... сєло... и єдноу полѣиоу... що єст оу дубровѣ от Деокяцїи (Сучава, 1463 *BD* I, 74); мы Стєфан воєвода... ⟨знамєнито чиним⟩ ⟨...⟩ дочка Лацка Лагєт⟨иша⟩... продала двѣ части от сєло от Деокѣци на Сохоулоуи (Васлуй, 1496 *BD* II, 92).

ФОРМИ: *род.* от **Дєокяцїи** 2 (1463 *BD* I, 74); **Дєокяци** 1 (1463 *BD* I, 73); **ДєокїѦци** 1 (1468 *BD* I, 130); **Деокѣци** 4 (1495 *BD* II, 87; 1496 *BD* II, 92).

***ДЄОКѢЦИ** *див.* ***ДЄОКЯЦЇИ.**

ДЄРЄВО *с.* (16) дерево (3): а хто кому дѣрєво зроубить со пчєлами имѣєть заплатити гривъноу чїи пчолы а соудови дроугою гривноу (XV ст. *ВС* 37);

д є р є в о о в о щ ь и м а ю ч и (1) фруктове дерево: оуставлѦємъ и(ж) за ка(ж)ноє дєрєво овощь имаючи, а боудє(т) ли изроубано алю (!) скажєно вї̃ гро(ш)и заплати(т) шкодоу а вины єї̃ (XV ст. *ВС* 32); б о р т н о є д є р є в о (2), д є р є в о б о р т н о є (2) *див.* ***БОРТНЫИ;**

(зб.) дерево, будівельний ліс (5): одно ж позволяю зятю моему... на селидбу з ведомомъ моим у дуброве моей Хренницкой дерева утяти и травы укосити (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); И мы пытали пани Михайловоє, по чомоу бы она оу поущоу... оуєждчала ...дєрєво возила на оселєне? (Луконица, 1478 *AS* III, 17);

◇ б о ж и є д є р є в о (2) *див.* **БОЖЇИ;** д є л а т и д є р є в о (1) *див.* **ДЄЛАТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **дєрєво** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1478 *AS* III, 17); *род. одн.* **дерева** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *знах. одн.* **дєрєво** 8 (1434 *P* 130; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; XV ст. *ВС* 32; *СЯ* 9 зв.; 1478 *AS* III, 17); **дѣрєво** 1 (XV ст. *ВС* 37); *ор. одн.* **дѣрєвом** (1492 *AS* III, 23); *місц. одн.* **на дєрєвѣ** I (XV ст. *ВС* 37 зв.); **на дѣрєвѣ** 1 (XV ст. *ВС* 37).

Див. ще ***ДРѢВО.**

***ДЄРЄВЬЄ** *с. зб.* (1) ◇ б о р т н о є д є р є в ь є *див.* ***БОРТНЫИ.**

ФОРМИ: *ор. одн.* **дєрєвьє(м)** (1433 *P* 127).

Див. ще ***ДРѢВѦ.**

***ДЄРЄВѦНОЄ** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Дерев'яне: мы вєликии кнѦзь Александро... чинимъ знамєнито... ижєт... дали єсмо ємоу... сєло Алышовъ... а к томоу ДеревѦноє на Роудцє (Луцьк, 1446 *AS* III, 5).

ФОРМИ: *знах. одн.* **ДєревѦноє** (1446 *AS* III, 5).

ДЄРЄНЄВЬ *ч.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже пріидє прѦд нами... НастѦ... и продала... сєло... на имѣ Хирова, мєжи Дереневь и межи Гришан (Сучава, 1495 *BD* II, 81—82).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **Дєрєнєвь** (1495 *BD* II, 82).

***ДЄРЄНИКИ** *мн.* (2) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* а за проуто(м) на дєрєнико(х) да єстъ мѣсть (sic.— *Прим. вид.*) гдє танко сєлитъ (sic.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269); тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвши єго правои (!)... слоужбоу до на(с)... дали и потвєр-

дили єсми ємоу... мѣсто о(т) пасикоу, оу поустини, на шаковци, на имѣ оу конєцъ дерєно(к), где оуладае(т) гроуєцъ на шаковци (Сучава, 1451 *Cost.* II, 403).

ФОРМИ: *род.* **дерєно(к)** (1451 *Cost.* II, 403); *місц.* **на дерєнико(х)** (1429 *Cost.* I, 269).

ДЄРЄНОВЄЦЬ *ч.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвше єго правую и вѣрную службоу до на(с)... дали єсмы ему... два (!) поустыни єдна дерєновець и на чєрлєнои противь вєликои могыли (Сучава, 1425 *Cost.* I, 173).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дерєновєць** (1425 *Cost.* I, 173).

***ДЄРЄЧИНЪ** [1] *прикм.* (1) ◇ дєрєчинъ гаиокъ (1) *(назва місцевості у Львівській землі):* А сє А король казимиръ... далъ єсмь и зємлю ролъную и съ сѣножатьми...по долѣшьнии коньць дерєчину ганку (Казимир, п. 1349 *P* 3).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **дерєчину** (п. 1349 *P* 3).

***ДЄРЄЧИНЪ** [2] *ч.* (1) *(назва містечка у Троцькому воєводстві):* Вєдаем гораздо в границах и в соусєцствє по рєкоу зєлвоу к Дєрєчиноу в низъ и в верх и тое полє Малєєвскоє розъроблєно (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Дерєчиноу** (1478 *AS* III, 17).

***ДЄРЖАВА** *ж.* (13) **1.** *(адміністративна одиниця)* округ (8): тѣмь мы видѣвши єго правою слоужбоу до на(с.)... дали єсми ємоу оу нашеи земли оу молдавскои сєла на имѣ собранєцъ оу цѣциньскои держави, и васковцїи (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465); мы Стєфан воєвода... знаменито чинимь... ожє... Богдан столник... продал... єдно село на имѧ Подолѣнїи оу дръжави нѣмецкои (Сучава, 1479 *BD* I, 221).

2. влада, панування (2): истало сѧ подъ дєржавою великого кролѧ краковъского казимира (Львів, 1370 *P* 18); Пса(н) и да(и) при дєржавє г(с)дрѧ вєликого кнзѧ витовта (Київ, 1427 *P* 108).

3. *(самостійна держава зі своїм урядом)* держава (2): тогда аксакъ пришолъ такъ тайно на насъ аже нє было намъ никакоѣ вѣсти а ни слова алижь о(у)зрѣли єсмо єго оу нашои дєржавѣ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

4. виконування обов'язків старости, намісника, державця (1): Исталосѧ при дєржавѣ пана оты старосты рускоѣ злѣ (!) (Львів, 1370 *P* 18).

ФОРМИ: *род. одн.* **дєржавы** (1392—1393 *РФВ* 170); *знах. одн.* **дєржавоу** (1435 *Cost.* II, 682); *ор. одн.* **дєржавою** (1370 *P* 18); *місц. одн.* **оу (при) дєржавѣ** 3 (1370 *P* 18; 1392—1393 *РФВ* 170; 1441 *DBAc* 40); **дєржавє, дєржаве** 2 (1427 *P* 108; XV ст. *BC* 13); **дєржави** 1 (1435 *DIR«A»* 465); **дрьжави, дръжави** 2 (1476 *BD* I, 215; 1479 *BD* I, 221); **дєржавы** 1 (1476 *BD* I, 217).

ДЄРЖАВЦА, ДЄРЖАВЦЯ *ч.* (5) *(у польському королівстві помічник старости, що завідував королівськими маєтками; у литовсько-руській державі намісник, що управляв волостю)* державець: то єсть црквиая зємлѧ сѣго спса по лисичии бро(д) и за кнѧзѧ льва и за кнѧзѧ юрьа иза ины(х) многыхъ державець (Погоничі, 1422 *P* 97); Мы, Свыдрыгайло, Великій Князь, чинымо знаменито... ижъ... Карпъ Ивановичъ Микулинский... покладалъ перед нами лыстъ отъ князя Василія Сангушковича, державцы нашого браславского (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); мы Стєфанъ воєво(д)... чинимъ знаменито... аже... єсмо оумолвилч и с прє(д) рєчєными паны и с коруны по(л)скоѧ... на имѣ... панъ заклика тарло, староста и дєржавца стрыискы и краичы королєвства по(л)ского (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729); Я, Андрей Александровичъ, намѣстникъ лидскій, державца Кіевскій на тот часъ што гдрь нашъ король его млсть далъ игумену... мнстря. Пустынского двѣ нивки городское земли (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ФОРМИ: *наз. одн.* **державца, державца** 2 (1445 *Cost.* II, 729; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); **державця** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *род. одн.* **державцы** (1430 *ГВКЛ* 7); *род. мн.* **дєржавєць** (1422 *P* 97).

***ДЄРЖАНЄ** *див.* **ДЄРЖАНЇЄ.**

ДЄРЖАНЇЄ *с.* (15) **1.** володіння (2): зємлю Дєръжати маєтъ... зо всѣмъ тымъ какъ Про(д)ковє Єго Дръжанъѧ и оуживаиѧ свои мѣли (Прилуки, 1459 *P* 171—172); мы сказоуємь то оупокоєное дєржанїє ємоу што юрєи держа(л) трї лета и три м(с)ци иже нє оупомїна(л) ємоу фра(н)ци(к) то на вєкы вѣчныи дєржїть (XV ст. *BC* 22);

(дія) володіння на правах власності (2): заплативъ имъ тыи пѣнѧ(з) пѧ(т) сотъ гривєнъ полки(х) (!) єго жь мѣста тычина и тыхъ сєлъ и всеи волости залѣскоѣ держѧниє вѣчное... г(с)дрю коро(л) влодиславу пол(с)кому... присудили єсмы... тымъ наши(м) листо(м) (Медика, 1404 *P* 70); которыѣ городы, волости, мѣста и сєла посѣсти дати... королєви... оу дєрьжанїє и триманїє иа вѣки вѣчьныя слоубоуємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706—707).

2. тимчасове управління (завідування володіннями короля або великого князя з правом користуватися певними доходами) (8): пак ли коро(л) єго млсть нє оусъхочєть мѧ оставить при держѧнию ты(х) городовъ и волости... до моєго живота. тогды А хочю тоѣ присѧги моєѣ пороже(н) быть (Кременець, 1434 *P* 130—131); И потвержаемъ тые люди... ему... со всимъ зъ тымъ, што здавиа кь тымъ людемъ прислухало и какъ они сами своихъ земль и входовъ въ держани были (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

землеволодіння, віддане в тимчасове завідування (2): а по моємъ животѣ имають вѣрнє спустити тыи городы и таѧ держѧньѧ королю по(л)скому и корунє польскои (Черняхів, 1435 *P* 133).

3. дотримання (1): мы... вызнавамы... быти повинии и обвєзаноу коу держаню зоуполна чєсти и вѣры нашеи (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *наз. одн.* **держанїє** (XV ст. *BC* 22); *дав. одн.* **держаню** (1462 *BD* II, 284); *знах. одн.* **держѧниє, дєрьжанїє** (1404 *P* 70; 1434 *P* 130, 131; 1436 *Cost.* II, 707); *місц. одн.* **оу (въ, при) держѧнию** 2 (1434 *P* 130); **держаньи** 1 (1493 *АЛРГ* 56); **держанью, держѧнью** 2 (1435 *P* 133); **въ держани** 2 (1498 *АЛМ* 169; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58); *знах. мн.* **держѧньѧ** 1 (1435 *P* 133); **дръжанъѧ** 1 (1459 *P* 172).

Пор. **ДЄРЖАТИ.**

***ДЄРЖАНЬЄ** *див.* **ДЄРЖАНЇЄ.**

ДЄРЖАТИ, ДЄРЖАТЬ, ДЄРЖѢТИ, ДЄРЖѦТИ, ДЄРЪЖАТИ, ДЄРЬЖАТИ, ДРЪЖАТИ, ДРЬЖАТИ, ДРЬЖАТЇ *дієсл. недок.* (352) **1. а)** (кого, що) володіти на правах власності (чим), мати у власності (що) (165): Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые, маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый, владыка Луцкий и Острозский (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а тако влдка продалъ єсть яко самъ держалъ... со всѣми оужитки (Перемишль, 1391 *P* 45); и заѣхали имъ землѧне и старцевє по ихъ правому (!) поколѧ держали ихъ прєдковє (Зудечів, 1411 *P* 79); а имѣеть ленько заруби(ч) тыє сєла держати вѣчно непорушо (!) (Житомир, 1433 *P* 126—127); А єщче єсми дали Ливовчаном абы держали собы один дом торговскым обычаемъ оу Соучавѣ (Сучава, 1460 *BD* II, 276); и мы тыи земли Петку а Петру присудили: нехай они тыи земли держать, а иамъ съ того службу служать и дякла даютъ по давному (Вільна, 1495 *РИБ* 602); И потвержаемъ тые люди... ему самому, и его жонѣ... со всимъ зъ тымъ, што здавна къ тымъ людемъ прислухало... и какъ есмо самимъ на себе держали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58—59);

d e r z a t y p o d s o b o j u (що) (1) володіти (чим): swidoczno budeth kaszdomu... oze priszodszy muzowe (!) spasczenie załowali na Pana Mirosława szczoby on kurolowszczizny derżał pod soboyu (Галич, 1413 *GL* 48);

б) тимчасово управляти (чим), бути намісником-державцем (чого) (16): а кремѧиєць держати юрью наримонътовичю о(т) кнѧзий литовьскыхъ и о(т) королѧ (б. м. н., 1352 *P* 6); никто по иашє(м) животѣ. кто боудє(т) господаръ оу нашеи зємли или боу(д) кто боудє(т) тогдїи (!) нємецъ

дєржати, да нє имаю(т) отнѣти ты(х) вы(ш)писанны(х) татарє о(т) нашєго монастырю (Нямц, 1453 *Cost.* II, 466); В городє оу Вєници поушка а двє пищали а ко(р)чомъ пѧтна(д)цать на мєстє дають намєстникоу с ко(р)чмы по пѧтина(д)цать грошє(и) хто горо(д) дє(р)жить (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); Старосте Луцъкому... н инымъ, хто потомъ будеть отъ насъ Лучоскъ и маршалъство Волынъское земли и Володимиръ деръжать (Судомир, 1488 *РИБ* 424); Наместнику вруцъкому князю Григорю Глинъскому и инымъ наместникомъ нашимъ, хто потомъ будеть отъ нас Вручей держати (Мереч, 1496 *АЛРГ* 71); маршалъку нашому, наместнику Смоленъскому, пану Миколаю Ивановичу Илинича и инымъ наместъникомъ нашимъ, хто потомъ будеть отъ насъ Смоленъскъ держати (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

2. *(виконувати що)* додержувати(ся), дотримувати(ся) (чого) (61): мы ислюбоуємъ тотъ миръ дєржати вѣлми твєрдо бєзо всѧкоѣ хитрости (б. м. н., 1352 *Р* 5); а на то оусє и слюбуємъ... тонъ (!) записъ твєрдо дєржѧти (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); а дєржали єсмы имъ наши листы и николи єсмо ихъ нє о(т)ступали (Ланчиця, 1433 *Р* 124); ато докончанїє дєржати намъ и пополнити, на обѣ стороны, вѣчно и нєпороушєно (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); и тн(ж) имає(м) с вашєи мл(с)ти и наши пановє такую справє(д)ливо(ст) дръжати мє(ж) нами и зємлѣми, яко быхо(м) могли злодїєвъ имєновани(х)... вишали на обѣ сторонѣ (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); а мовили пєрєд нами и рукоу дали собѣ с того нє выступити, твєръдо дєржати (Луцьк, 1463 *AS* I, 56); а о дочєръ єго твои пановє изъ єго бояры оуговорыли, какъ єго дочєры быти и грєчєский законъ дєръжати (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

(в якомусь стані) утримувати (1): а покоул оусхочєт кн⟨ѧ⟩зь Сємєнъ тои грєбли дєржати высоко, тоє єсть оу єго воли (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).

3. *(з метою торгівлі)* (що) держати (12): а єщє єсмы имъ дали волю што бы собѣ дєржѧли, у сочавѣ, одинъ домъ, а у томъ дому корчьму нє *дєржѧти,* ни пива варити, ни мєду, ни мєснїи ни ѣткы *дєржѧти,* ни клѣба (!) продавати (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); и тежъ дозволили есьмо ему въ томъ дворѣ его корчму вольную, пиво и медъ держати (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); А єщє єсми дали ливовчаном абы держали собы один дом торговскым обычаємъ оу Соучавѣ, алє оу том домоу абы корчмоу нє *дєржали,* ани яткы, ани бровара (Сучава, 1460 *BD* II, 276); а и самъ бы еси имъ ни въ чомъ кривъды не чинилъ и коръчмы бы еси своей не держалъ въ месте (Судомир, 1488 *РИБ* 222).

4. *(орендувати)* (що) держати (34): Гаврила дє(р)жить цє(р)ковноую зє... (пошкодж.— *Прим. ред.*) а дани даєть цє(р)кви осмь вєдє(р) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 94); а дє(р)жати имъ тоє мыто о(т) сихъ свѧтокъ што при(и)доуть на три годы дотогожъ рокоу до свѧтокъ (Краків, 1487 *АМЛ*); Продали єсмо мыто берестейское, и дорогицкое, и белское... Гендрыху Карловичу на тры годы... а держати ему тыи мыта три годы до того ж року до Матки Божее днѧ первое за неделю (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82—83).

5. (що) мати в заставі, держати (10): а до спс҃ова дн҃є ажє нє выкупить єго на тотъ рокъ имѣєть дєржати то сєло опѧтъ (!) до другого року (Львів, 1386 *Р* 31); имаютъ они тако долго дєржа(т) нашь горо(д) снѧтїнъ н коломыю и покутьскую зємлю со всѣмъ доходо(м)... доколѧ мы а любо дѣти наши заплатимы имъ тыхъ одину тысѧчю рублєвъ фрѧзьского сєрєбра (б. м. н., 1411 *Р* 77); Колї хто дєржїть оу закладѣ дєди(ч)ство сказоуємь мы (ж) то(т) которыи то застави(л) а не бѫдє(т) ли того тогды єго бли(ж)нїи... имаєть освє(т)чєнїє оучини(т) ижє то дєди(ч)ство оу такы(х) пєнєзѧ(х) заложєно (XV ст. *ВС* 20 зв.); а пакли бы не хотѣла ей Петрашовая того вѣна ей платити, тогды маєть тая Ганка тую дел(ь)ницу первого мужа своего въ томъ вѣне своемъ держати до тыхъ часовъ, поки ей она тые п⟨е⟩н⟨е⟩зи заплатить (Троки, 1494 *РИБ* 561).

6. (що) *(здійснювати верховну владу)* володіти (чим), панувати (над чим) (6): королєви дєржати лвовьскую зємлю нсполна а намъ дєржати володимѣрьскую, луцкую бєлзьскую холмьскую бєрєстинскую исполна жь (б. м. н., 1352 *Р* 6); а тыхъ всѣхъ записовъ потвєржаємъ симъ нашимъ листо(м) ижь имѣєть... стєфанъ воєвода... свою зємлю волоскую всю дєржати во всѣхъ своихъ границахъ тако яко єго прєдковє дєржали (Ланчиця, 1433 *Р* 124); а они ти(ж) бы имѣли засѣ остєрєгати пановє наши и опасовати, ка(к) сами сєбє, абыхо(м)... могли... дву зє(м) дєржати с обу(х) стро(и) за єдно в мирѣ, в ла(с)ци и справє(д)ли⟨во⟩сти (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

7. (кого) *(надавати кому притулок)* держати (14): Namistnikowe i starcowe tych wołostey w nas, zaniuzsia nepryiateli naszuju *(в ориг.* nasziu.— *Прим. вид.)* zemliu iskażali a ieszcze hosti, szto ich derżym u zemli... wse iesmo na nich wydali (Липинишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); а намъ такожъ нєпрїѧтєлѧ кнѧзѧ, вєликого казимира, оу нашєи зємли, против⟨ъ нєго⟩ н⟨є дєр⟩жати (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); н ваша милость бы єстє тыхъ людей оу васъ нє дєръжали, алє до єго зємли отослали (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

8. (що) мати напоготові (1): вєздє по всимъ городо(м) и по мєстомъ кличу(т) и(ж) бы добрыє юнаки и люди вси которыє доужи на кони всєсти кони бы добрыє и зброи дє(р)жа(ли) (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).

9. (кого) *(для виконання певних обов'язків)* держати, мати (4): а записала есми по души его князя небощика... къ манастыру Светого Спаса... въ Кобрыню село Корчичи, и зе всеми доходы, и зъ данью и зъ полюдьемъ и зъ грошми, и зо всими тыми доходы, што коли предкомъ нашимъ тые Корчичане давали и намъ самимъ... ижъ бы себѣ держалъ попа, ижъ бы кождого дня не вмешкала Божая служба (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); ѳра(н)ци(к) а ѳа(л)ко индри(х) три братєнїкы дєржали одно(г) млынарѧ (XV ст. *ВС* 23); а хто нємєцкую чєлѧ(д) дєржа бы одно(г) затаилъ довѣдавсѧ: ты(х) будє(м) казни(т) вєликими казньми (Перемишль 1447—1492 *ЛКНКВ*).

10. (кого) *(не відпускати)* держати, затримувати (1): И о сєм даю вам вєданїє, ажє... пал єсмъ въ ръцѧ господиноу Басарабє воєводє, та мє дръжит оковаи, как ми богь поръчил (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

11. *(займати якесь місце)* простягатися (2): мы Стєфанъ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали и потвєрдили єсми монастирю нашємоу о(т) нѣмца... киприѧнова пасика... и съ оусими полѣнами... и коуда полѣна дєржи(т) вы(ш) (!) монастнрѣ за прѣко(п) на дѣль и о(т)толѣ попєрє(к) на тєрнавкоу доколѣ полѣна дєржи(т) и вода тєрнавка (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

12. (кого) *(перебувати в якомусь стосунку до кого)* мати (1): Оуставлѧємь право коли(ж) нєкоторы(и) сы(н) дєржїть оц҃а здорового и мт҃рь здоровоу наиграєть на сєбѣ нєкотороую собїноу пєнєзєи а оц҃ь и ма(т)ка нє повїннї за нє(г) платить ты(х) пєнєзєи (XV ст. *ВС* 27—27 зв.).

13. (кого) одержувати за призначенням (1): и инъ соудєцъ да нє имаютъ развѣ да дръжатъ о(т) нашєго двора о(т) ѧсъ (Сучава, 1434 *Cost.* I, 398).

14. (кого) допомагати (кому), підтримувати (кого) (4): а воєводу имѣю дєржѧ(т) и єму ради(т) ажбы никоторымъ вєрємєнє(м) нє былъ противу кролєви (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623); А сєт мы... вызнавами и явно чиним... ажє мы слюбуємь и записоуваєм сѧ... королєви полскомоу... и имаємь дєржати нашєго милого господарѧ Стєфана воєводоу на то, абы вирєн и похилєн коу королєви єго милости (Сучава, 1462 *BD* II, 288—289); А пан наш корол... имаєт нас миловати и оуч⟨и⟩ти, дєржати оу каждыхь ласкавых и вєрных и оучливых оучинкохъ и члонкохь, яко дєржали и миловали пєрєжє нас бывшєго дида нашєго (Сучава, 1468 *BD* II, 302);

о у л а с ц ѣ д є р ж а т и (5) *див.* ***ЛАСКА** 1; о у ми-

лости ⟨держати⟩ (1) *див.* **МИЛОСТЬ** 1; оу чти держати (4) ⟨держати⟩ оу чти (1) *див.* **ЧЄСТЬ** 3;

◇ держати оу прави (кого) (1) поводитися з ким згідно з законом: але хоче(м) ва(с) держати оу тои прави и закона (sic.— *Прим. вид.*), како ли єстє имали при стопочившаго родитєлѣ нашего (Баків, 1447 *Cost.* II, 732); держаті pry duszy (1) мати що для себе: szto iesmo derżali pry duszy *(в ориг. разом:* pryduszy.— *Прим. вид.)* wse iesmo na nich wydali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); держати соромъ (1) соромитися, мати сором: нєкоторы(и) из наши(х) пано(в) коли(ж) то на ва(л)цє є(ст) имъ мєсцо дано боудє(т) а онї того мєсца нє смотрѧть нє дєржа соромоу а инъдє(с) становѧ(т) (XV ст. *ВС* 10 зв.); держати тадыики (2) провадити переговори: тыи то исътыи листы мистровы... мѣли в собѣ таковую рѣчь... ажь быхо(м) которыи с ты(м) то мистро(м) хотѣли дєржати тадынки о єднаньє покоя (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); держати оу твєрдои и оувѣрнои роуцѣ (кого) (1) цілковито підпорядковувати собі кого: и пак тоты истины Седи-Ахматови сынове... а мы имаємо их... дєржати оу твєрдои и оу вѣрнои роуцѣ (Сучава, 1462 *BD* II, 292); твєрдо и остаточно держати (1) *див.* **ТВЄРДО** [1].

ФОРМИ: *інф.* **держати, дєржати, ⟨дєр⟩жати, дє(р)жати, дєрьжати, дерьжати** 88 (1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 3; 1368 *Р* 15; 1396 *AS* I, 20; 1403 *ДГМ;* 1410 *АкВАК* XI, 5; 1421 *Cost.* I, 142; 1433 *Р* 121; 1487 *АМЛ;* 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1499 *ВФ* і т. ін.); **дєржать, derżat, дєржа (т)** 9 (1388 *Р* 43; 1411 *Р* 77; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139, 141, 142; XV ст. *ВС* 10; *СЯ* 41 зв.); **держѧти** 6 (1388 *Р* 37; 1393 *Cost.* II, 607; 1408 *Cost.* II, 633; 1411 *Cost.* II, 638; 1439 *Cost.* II, 713); **дръжати, дрьжати, дрьжатї** 5 (1432 *Cost.* I, 343; 1457 *Cost.* II, 810; XV ст. *ВС* 37; 1499 *BD* II, 425, 426); **держѧ(т)** 2 (1402 *Cost.* II, 623; 1404 *Р* 70); **держѣти** 1 (1408 *Cost.* II, 633); *теп. 1 ос. одн.* **держю** (1401 *Р* 64); *2 ос. одн.* **дрьжишь** (XV ст. *ВС* 35); *3 ос. одн.* **держїть, держить, дє(р)жить** 35 (п. 1349 *Р* 4; 1400 *Cost.* I, 37; 1429 *Р* 112; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; *ВС* 5 зв., 8 зв., 12, 27; 1489 *РИБ* 438 і т. ін.); **дєржїть** 1 (XV ст. *СЯ* 41 зв.); **дръжить** 1 (1400 *Cost.* I, 37); **держитъ, держит, derżyt** 6 (1463 *AS* I, 55; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; *АрхЮЗР* 8/IV, 28); **дѣржи(т)** 1 (XV ст. *ВС* 34 зв.); **дръжит** 1 (1481 *BD* II, 358); **держи(т)** 2 (XV ст. *ВС* 34 зв.; 1470 *DIR«A»* 522); **держи, (дер)жи** 2 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; *ВС* 6 зв.); *1 ос. мн.* **derżym** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *3 ос. мн.* **держать, дєрьжать, дє(р)жать** 8 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 93, 93 зв.; XV ст. *ВС* 12, 20 зв.; *СЯ* 9 зв., 41 зв.; 1499 *BD* II, 448); **держатъ, derżat** 2 (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1498 *ГВКОО);* **держа(т)** 1 (XV ст. *ВС* 26); *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсми... держал** 5 (п. 1450 *ПИ* № 9; 1466 *AS* I, 62; 1475 *AS* I, 72; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1490 *AS* I, 92); **єсми... дрьжа(л)** 1 (1467 *СП* № 13); **єсмы... держѧ(л)** 1 (1443—1446 *Р* 147); **держалъ, держал** 4 (1474 *AS* I, 69; 1488 *AS* I, 88; 1490 *Пам.*; 1492 *AS* III, 23); **держѧлъ** 1 (1400 *Р* 61); *1 ос. одн. ж.* **єсми... держала** (1490 *ЗХП* 135); *3 ос. одн. ч.* **держалъ, держал, держа(л)** (1390 *Р* 175; 1396 *AS* I, 20; 1437 *AS* I, 34; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1463—1478 *РЕА* I, 36; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10; 1493 *АЛРГ* 55; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); *3 ос. одн. ж.* **держала** 2 (1494 *РИБ* 560; 1498 *АЛМ* 169); **дръжала** 1 (1472 *BD* I, 172); *1 ос. мн.* **єсмо... держали, iesmo derżali** 4 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1475 *AS* I, 69; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59); **держали єсмы** 1 (1433 *Р* 124); *3 ос. мн.* **держали, дєръжали, держалі** 21 (1411 *Р* 79; 1433 *Р* 124; 1434 *Cost.* II, 664; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1468 *BD* II, 302; 1484 *ЯМ;* 1496 *АЛМ* 128; 1497 *АЛРГ* 79; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **дръжали, дьржали** 2 (1409 *Р* 74; 1415 *Cost.* I, 116); *майб. 2 ос. одн.* **боудєшъ дєръжати** (1492—1493 *ПВФЧ*); *3 ос. одн.* **имєтъ... дєржати** 1 (1398 *ДГПМ*); **имє(т) дръжати** 1 (1432 *Cost.* I, 343); **имєтъ... держа(т)** 1 (1427 *Р* 108); **има... держѧ(т)** 1 (1404 *Р* 70); **будетъ (боудє(т))... держати** 5 (1452 *DIR«A»* 500; 1453 *Cost.* II, 466; 1454 *Cost.* II, 501; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1496 *АЛРГ* 69); **будетъ... держати** 5 (1495 *РИБ* 601; 1496 *АЛРГ* 71; 1499 *АСД* VI, 3; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; *РИБ* 776); **боуде(т)... держа(т)** 1 (1447—1492 *ЛКНКВ*); **будєть... дєръжать** 1 (1488 *РИБ* 424); **держатн будєтъ** 1 (1498 *АЛМ* 169); **!дє(р)жати** 1 (1497 *ПМХ*); *1 ос. мн.* **боудємо дєръжати** 1 (1496 *BD* II, 405); **будє(м)... держатн** 2 (1448 *Cost.* II, 305, 734); **боудємъ держа(т)** 1 (1388 *Р* 41); **хочємъ... держа(т)** 1 (1388 *Р* 43); **хочоум... держати** 2 (1457 *BD* II, 257; 1460 *BD* II, 270); **хочєм... держати** 5 (1447 *Cost.* II, 732; 1448 *Cost.* II, 738; 1468 *BD* II, 306; 1470 *BD* II, 309); **хочемо... дєръжати** 1 (1496 *BD* II, 402); *3 ос. мн.*, **будуть... держати** 2 (1398 *ДГПМ*; 1451 *АкЮЗР* II, 106); *майб. II 3 ос. одн. ч.* **боудєть... держалъ** (XV ст. *ВС* 16); *баж.-ум. сп. 2 ос. одн. ч,* **бы еси... держалъ** (1488 *РИБ* 222); *3 ос. одн.* **абы... держалъ** 1 (1433 *Cost.* II, 651); **нжъ бы... держалъ** 1 (1401 *АкВАК* III, 2); **szczoby... derżał** 1 (1413 *GL* 48); **derżałby** 1 (1388 *ZPL* 107); *1 ос. мн.* **абы єсмо держали** 1 (1448 *Cost.* II, 733); **абыхмо... дєръжали** 1 (1496 *BD* II, 405); *2 ос. мн.* **бы єстє... дєръжали** (1499 *BD* II, 449); *3 ос. мн.* **абы ..держали** 6 (1456 *Cost.* II, 791; 1457 *Cost.* II, 810; 1460 *BD* II, 276; 1462 *BD* II, 290); **штобы... держѧли** 1 (1408 *Cost.* II, 633); **бы... дє(р)жа(ли)** 1 (1496 *ПДВКА* 61); *нак. сп. 2 ос. одн.* **дєръжы** (1496 *BD* II, 402); *3 ос. одн.* **нєхаи... держить** 2 (1487 *РИБ* 435); **нєхаи... дє(р)жы(т)** 2 (1495 *ВСоб.*); **да держи(т)** 1 (1460 *Cost. S.* 34); **да дръжит** 1 (1499 *BD* II, 156); *3 ос. мн.* **нехаи... держать** 2 (1495 *ВМЗД; РИБ* 602); **нєхаи... держатъ** 1 (1498 *ГВКЛ* 22); **да держа(т)** 1 (1435 *Cost.* II, 695); **да дръжатъ** 1 (1434 *Cost.* I, 398); *дієприсл. одноч.* **дрьжачи** 4 (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); **держа, дєръжа** 2 (1447—1492 *ЛКНКВ;* XV ст. *ВС* 10 зв.); *дієприсл. перед* **державши** (1491 *AS* I, 97); *перф. пас. 3 ос. одн. ч.* **былъ дєржанъ** (XV ст. *СЯ* 41 зв.); *предик. пас. дієприкм.* **держано** 2 (1499 *AS* I, 118); **дєржано** 1 (XV ст. *ВС* 41 зв.).

Див. ще **ВЫДЕРЖАТИ, ДЄРЖАТИ СѦ** 1, ***ДЄРЪЖЫВАТИ, ЗАДЄРЖАТИ, ЗДЄРЖАТИ.**

ДЄРЖАТИ СѦ *дієсл. недок.* (3) **1.** (кого) *(давати притулок кому)* держати (1): а нєпріѦтєлѦ нашего, оу кнѦзѦ вєликого зємли, против нас не держати сѦ, а намъ такожъ нєпріѦтєлѦ кнѦзѦ, вєликого казимира, оу нашєи зємли, противъ него⟩ н⟨є дер⟩жати (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726).

2. (кого) визиавати владу чию над собою (1): а мы не имаим ни жадного держати сѦ... господарѦ, мимо волю того пана нашего милостивого королѦ (Сучава, 1462 *BD* II, 289).

3. поводитися (1): и имаємь ємоу на то оуставио радїти... абы тым обычаємь был и держал сѦ яко и передкове єго (Сучава, 1462 *BD* II, 289).

ФОРМИ: *інф.* **держати сѦ** (1445 *Cost.* II, 726; 1462 *BD* II, 289); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы... держал сѦ** (1462 *BD* II, 289).

Див. ще **ДЄРЖАТИ.**

ДЄРЖАТЬ *див.* **ДЄРЖАТИ.**

ДЄРЖѢТИ *див.* **ДЄРЖАТИ.**

***ДЄРЖѦНИЄ** *див.* **ДЄРЖАНЇЄ.**

***ДЄРЖѦНЬЄ** *див.* **ДЄРЖАНЇЄ.**

ДЄРЖѦТИ *див.* **ДЄРЖАТИ.**

***ДЕРЗНУТИ** *дієсл. док.* (1) наважитися, посміти: аще ли хто... сия предания отческая и повеления княжения нашего переступитъ дерзнетъ ... да казнится и отъ Бога проклятъ будетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **дерзнетъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 3).

***ДЄРЛОУИ** *ч.* (3) *(назва річки у Молдавському князівстві):* аꙋхотарь... на рѣкоу на дерлоуи та доулоу (!) дерлоує(м) иа ста(в) монасти(р)скїи (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **дєрлоун** (1488 *ДГСПМ*); *ор. одн.* **дєрлоуе(м)** (1488 *ДГСПМ*).

***ДЄРМАНЬ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Дерманъ: даемо... село наше Бусчу... съ лесами, подъ Дубно на две мили и ку Дерманю (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Дерманю** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ДЄРТИ** *дієсл. недок.* (1) ◇ б ъ ч о л ы д є р т и *див.* ***БЧОЛА**[2] 2.

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **дєроут** (1478 *AS* III, 17).

Див. ще ***ДРАТИ.**

ДЄРЪЖАТИ *див.* **ДЄРЖАТИ.**

***ДЄРЪЖЫВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого, що) *(здавна)* володіти на правах власності (чим), мати у власності (що): и фє(д)ко мови(л)... штожъ тыи люди зъдавна... звєръ сочывали на ты(х) пано(в) котории пере(д) тымъ тотъ дворъ любечъ дєръжывали (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **дєръжывали** (1499 *ВФ*).

Див. ще **ДЄРЖАТИ** 1.

***ДЄРЬЖАНЇЄ** *див.* **ДЄРЖАНЇЄ.**

ДЄРЬЖАТИ *див.* **ДЄРЖАТИ.**

***ДЄРЬЖѦНЬЄ** *див.* **ДЄРЖАНЇЄ.**

***ДЄСЄТИНА** *див.* **ДЄСѦТИНА.**

***ДЄСЄТНИК** *див.* ***ДЄСЯТНИКЪ.**

ДЄСЄТЬ *див.* **ДЕСЯТЬ.**

***DESIATERO** *числ. зб.* (2) ◇ d e s i a t e r o b o ż i p r i k a z a n i (1) декалог; дошки, скрижалі з десятьма заповідями божими: Teź ustawilijesmo, iź żadin... nie majet prisiahati na desiaterom boźi prikazani (Луцьк, 1388 *ZPL* 105—106); о у д є с Ѧ т о р о (1) удесятеро: а толко не приспею на тотъ дн҃ь ино ми платити оу десѦторо толко солжу как жо на сеи грамотє написано (б. м. н., 1387 *СП* № 12).

ФОРМИ: *знах.* **десѦторо** (1387 *СП* № 12); *місц.* **na desiaterom** (1388 *ZPL* 106).

ДЄСЄТ *див.* **ДЕСЯТЬ.**

***ДЄСЄТИНА** *див.* **ДЄСѦТИНА.**

***ДЄСЄТНИКЪ** *див.* ***ДЄСЯТНИКЪ.**

***ДЕСЯТИНА** *див.* **ДЄСѦТИНА.**

***ДЕСЯТИННИКЪ** *ч.* (1) збирач десятини: Также дали єсьмо и со всимъ и съ тымъ, и съ поемщиками, и съ осѣдками, и съ роспусты, якожъ то десятиннику Богдану и дѣтемъ его (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *дав. одн.* **десятиннику** (1465 *АкВАК* III, 4).

Див. ще ***ДЕСЯТНИКЪ.**

***ДЄСЯТНИКЪ** *ч.* (6) **1.** *(у Молдавському князівстві):* збирач десятини (5): и такожде... а ии ключници наши а ни десѣтници да нє имаютъ примѣсоу брати десѣтиноу о(т) вина (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185); и що бы нє имали жа(д)ного дила до хотарѣ монасти(р)ского, или до пасики, или бу(д) к чемоу, що є(ст) монастирское, ни сами десѣтници, а ни па(к) и(х) слуги... заноу(ж) тоту десѣтину єсми обешчѣлї и дали ~стомоу манастирю (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45).

2. архіепископський урядник (1): Тежъ паномъ владычнымъ десятникомъ не надобѣ въ ты люди уступатися въ монастырскіе (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4).

ФОРМИ: *наз. мн.* **десѣтници** (1443 *Cost.* II, 185; 1463 *Cost. S.* 45); *род. мн.* **десѦтнн(к)** 1 (1455 *Cost.* II, 531); **десєтник** 1 (1458 *BD* I, 8); *дав. мн.* **десятиикомъ** (бл. 1500 *АСД* II, № 4).

Див. ще ***ДЕСЯТИННИКЪ.**

ДЕСЯТЫЙ *числ.* (15) десятий: пса(н)... октѦбрѦ оу деса(т)и дн҃ь (Луцьк, 1388 *Р* 42); и я далъ на прч(с)тую бо(г)мѣрь десѦтую бочку ис того Става (Луцьк, 1445 *Р* 150); а отъ поличъного третєго бы нє брали, и брали бы десятоє (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **десятый, десѦты(и)** (1401 *АкВАК* III, 2; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); *род. одн. ч.* **десятого** (XV ст. *СГЧА*); *знах. одн. ч.* **десѦты(и)** 1 (XV ст. *ВС* 28 зв.); **десѦ-(т)и** 1 (1388 *Р* 42); *наз. одн. с.* **дєсятоє** (1490 *ЗХП* 136); *знах. одн. с.* **десятое, десѦтое** (1410 *АкВАК* XI, 5; 1496 *BD* II, 405; 2-а пол. XV ст. *СО*); *знах. одн. ж.* **десятую, десѦтую, десѦтоую**(1401 *АкВАК* III, 2; 1440 *Р* 142; 1445 *Р* 150).

ДЕСЯТЬ, ДЕСѦТЬ, ДЕСѦТ, ДЕСѦТЪ, ДЕСѢТ, ДЕСЄТЬ *числ.* (74) десять: Аще ли хто... сия предания отческая и повеления княжения нашего переступитъ дерзнетъ, десять тисечей рублей на насъ и на епископа да казнится (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 3); имає(т) єго мл(с)тъ на(с) обыслати десѦтми недилѦми пере(д) ты(м), абыхо(м) знали и готови были на то(т) де(н) (Серет, 1453 *Cost.* II, 765); а квитацеи дано имъ десѦть (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 80).

ФОРМИ: *наз.***дєсѦтъ, десѦть** 6 (1386—1418 *Р* 35; 1435 або 1436 *Cost.* I, 494; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92, 92 зв.); **дєсєть** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91); *зам. род.* **от дєсѦт, десѦть** 22 (1408 *Cost.* II, 631, 632; 1434 *Cost.* II, 668, 669; 1456 *Cost.* II, 789, 790; 1460 *BD* II, 273, 274); **десѣт** 1 (1460 *BD* II, 275); *зам. ор.* ащє ли хто... сия повеления... переступитъ дерзнетъ, **десять** тисечей рублей... да казиится 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 3); *род.* **десяти, десѦтн** (1444 *AS* I, 42; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1496 *AS* I, 244); *дав.* **десєти** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1491 *AS* 1, 97); *знах.* **десѦть, десѦт, десѦ(т), десѦтъ, десять** 31 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1444 *AS* I, 42; 1449 *Cost.* II, 747; 1456 *Cost.* II, 789; 1467 *СП* № 13; бл. 1471 *ЛКЗ* 92; 1490 *Пам.;* XV ст. *ВС* 31; 1497—1498 *АЛРГ* 80 і т. ін.); **десєть** 2 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93; 1489 *АКВ*); **десѣтъ** 2 (1439 *Cost.* II, 31; 1447 *Cost* II, 281); *ор.* **дѣсѦтью** 1 (1394 *Р* 54); **десѦтми** 1 (1453 *Cost.* II, 765).

ДЄСѦТИНА *ж.* (40) **1.** *(данина господарю Молдавського князівства)* десятина (22): щто бы въ тѣхъ пасѣкахъ десѦтина нє брана о(т) монастирскы(х) пчєлъ (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325); да не да(ст) тоє село ни да(н), ии илиша, ни подводоу, ни десѣтиноу (Сучава, 1444 *Cost.* II, 207); а господвами (!) да даває(т) на кажды го(д) томоу прѣдрєчєнномоу монастирїю по вї бочки вина ис нашеи десѦтины (Сучава, 1453 *Cost.* II, 453); да имают на каждїи год от нас... оусы бербєницы мєдоу от десєтиноу що боудет от селах их (Сучава, 1466 *BD* I, 105).

2. *(церковна данина)* десятина (18): Што былъ мой мужъ... небощикъ... хотѣлъ былъ записати десятину къ манастыру, къ Светому Спасу и къ Кобрыню, ино онъ небощикъ... зъ свѣта того изшолъ, а тое десетины не поспѣлъ записати (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а панъ иванъ мушата рекъ предъ нами о г(с)нє какъ коли нє было десѦтины а коли б(ґ)ъ дасть спусть будєть и я дамъ на прч(с̃)тую бо(ґ)мтрь десѦтую бочку ис того Става (Луцьк, 1445 *Р* 150); Се я па(и) олизарь кирдеевичь... и съ своею женою... запи(соу)ває(м) исъ своее очины и деднины исъ серникъ исъ своего двора десятиноу, оу поли и съ озими и съ ярины и съ жита и съ пшеници и съ овса... и съ всее ярины... къ сѣомоу спсоу на красное (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178); сє я кнѦзь михаил... придаю с(с)ѣомоу (!) сп(с̃)у и своєго дворьца и змиинца десѦтиноу озими пшєиици и ржжи о(т) всеє Арины (Луцьк, 2-а пол. XV ст. *СО*); Се азь раб владыкы моєго ісу христа, Іо Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє... дали и потвръдили єсми... двѣ села... и съ десѣтиною от капоустоу... и съ десѣтиною от свижоую рибоу, що будоуть ловити людї от Драгомирещи (Сучава, 1488 *BD* I, 342).

ФОРМИ: *наз. одн.* **десѦтина** (1431 *Cost.* I, 325); *род. одн.* **десѦтины** 4 (1445 *Р* 150; 1448 *Cost.* II, 365; 1449 *Cost.* II, 378; 1453 *Cost.* II, 453); **десєтины** 1 (1401 *АкВАК* III, 2); **десѣтины** 1 (1453 *Cost.* II, 445); *знах. одн.* **десѣтиноу, десѣтиыу** 15 (1438 *DBAc* 28; 1443 *Cost.* II, 185; 1444 *Cost.* II, 207; 1446 *Cost.* II, 251; 1453 *Cost.* II, 454; 1454 *Cost.* II, 501; 1455 *Cost.* II, 531; 1458 *ПГСММЦ;* 1459 *DIR«A»* 514; 1463 *Cost. S.* 45 і т. ін.); **десѦтину, десѦтиноу, десятину, десятиноу** 12 (1401 *АкВАК* III, 2; 1429 *Р* 113; 1440 *Р* 142;

1445 *Р* 150; 1449 *Cost.* II, 378; 1453 *Cost.* II, 461; 1456 *DIR«A»* 511; 1458 *BD* I, 8; 2-а пол. XV ст. *CO*; 1487 *ВОРСР* 178); **дѦсє(т)ин** I (1467 *Mih. Doc.* 125); **десетиину** I (1401 *АкВАК* III, 2); *зам. род.* от **десєтиноу** I (1466 *BD* I, 105); *ор. одн.* **десѣтиною** (1488 *BD* I, 342); *ор. мн.* **десятинами** (1465 *АкВАК* III, 4).

***ДЄСѦТИННЫЙ** *прикм.* (1) ◇ **дєсѦтинный бєрєг** (1) *(назва місцевості у Волинській землі):* вєлили єсмо заставити паиу ивану мушати к дєсѦтинному бєрєгу к бискупицькому (Луцьк, 1445 *Р* 150).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **дєсѦтинному** (1445 *Р* 150).

***ДЄСѦТНИКЪ** *див.* ***ДЄСЯТНИКЪ.**

***ДЄСѦТОКЪ** *ч.* (1) *(адміністративна одиниця, підлегла десятникові)* десяток: Би(л) намъ чоломъ... па(и) ма(р)тинъ хребтови(ч) И проси(л) в насъ дву(х) чѣвковъ в новгоро(д)скомъ повєтє осє(ц)кого дєсѦ(т)коу на (и)мѦ боутѦ а дробышъца (Луцьк, 1497 *ПМХ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **дєсѦ(т)коу** (1497 *ПМХ*).

***ДЄСѦТОРО** *див.* ***DESIATERO.**

ДЄСѦТЪ *див.* **ДЕСЯТЬ.**

***ДЄСѦТЫИ** *див.* **ДЕСЯТЫЙ.**

ДЄСѦТЬ *див.* **ДЕСЯТЬ.**

ДЕТИ *див.* **ДѢТИ.**

***ДЄТЌИ** *див.* **ДѢТКИ.**

ДЄТРИХЪ *див.* **ДѢТРИХЪ.**

***ДЕТЯ** *див.* **ДѢТѦ.**

***ДЄШКО** *ч.* (1) *(особова назва):* я по(п) порѣчкы на имѦ исидо(р) ис своими с сыими на имѦ з гринє(м) а з дєшко(м) бнли єсмо чело(м) є(г) мл(с)ти (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **дєшко(м)** (1498 *ЧІАФ*).

***ДЄЩЄРЬ** *див.* **ДЪЩИ.**

***ДЄЯТИ** *див.* **ДИАТИ.**

***ДЄЯТИ СЄ** *див.* ***ДѢЯТИ СѦ.**

***ДЄЯТИ СЯ** *див.* ***ДѢЯТИ СѦ.**

ДЄЯЧКОВИЧЬ *див.* **ДЬЯЧКОВИЧЬ.**

ДЖАМЫРЪ, ЖАМЫРЪ *ч.* (2) *(особова назва, молд., пор. болг. діал.* джамяр «скляр»): мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... оже... дали єсми на то варє колко сє(л) прислоухаютъ к нашємоу монастирю, иа имѣ где є(ст) ⟨с⟩амоилъ ватамаиъ... и на тополици где былъ ⟨б⟩арбъ жамыръ (sic.— *Прим. вид.*) (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); мы петръ воєвода... чини(м) знамєнито... оже... дали єсми монастырю... сє(с) нашъ лис(т)... а дали єсми... варє кол⟨ко⟩ сє(л)... иа имѣ где є(ст) самоилъ ватама(и)... где былъ барбъ Джамыръ (Нямц, 1454 *Cost.* II, 516—517).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Джамыръ** I (1454 *Cost.* II, 517); **жамыръ** I (1446 *Cost.* II, 251).

ДЖОУРАТОУЛ *ч.* (1) (*молд.* журат) присяжний: Тѣм мы видѣвше их правоую и вѣриоую слоужбоу до нас... и дали и потвєрдили єсмо им... одно селище где был дом дида их Оана Джоуратоул (Сучава, 1469 *BD* I, 134).

ФОРМИ: *наз. одн. вам. род.* **Джоуратоул** (1469 *BD* I, 134).

Див. ще ***ЖОРАТЪ.**

ДЖУРКОЇА *ж.* (2) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* хота(р)... чєрє(с) бїстрица на джурк... (пошкоджене місце.— *Прим. вид.*) иа оустїе джуркоїа (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **джуркоїа** (1458 *Mih. Doc.* 122); *знах. одн.* **!джурк** (1458 *Mih. Doc.* 122).

ДЖУСИН *прикм.* (2): приказъ па(н) андрѣевъ дчюсина маршалковъ (Київ, 1433 *Р* 119); Сє я Ваико Скердѣевич сын Джусин ис Квасилова, пан Холмъскии чиним знаменитє... иж я... кн⟨А⟩зю Семену Василєвичу дѣдѣчу Збаразскому продал єсми ємоу вѣчную отчизну свою (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Джусин** (1470 *AS* I, 64); *род. одн. ч.* **дчюсина** (1433 *Р* 119).

Пор. **ДЧЮСА.**

***ДЖЮРОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Львівській землі)* Журів: возрєвше єсмо на на (!) єго вѣрноую службу... даємъ ємоу и дали єсмо... на имѦ подъ галичємъ чѦгрово загвоздиє с манастыремъ а подъ зудечовомъ джюровъ со трими присѣлки (Краків, 1394 *Р* 54).

ФОРМИ: *знах. одн.* **джюровъ** (1394 *Р* 54).

DZIDZICZ *див.* **ДѢДИЧЬ.**

ДИАКОНЬ *ч.* (4) *(духовна особа нижчого рангу)* диякон: маетъ... владыка Луцкий и Острозский... яко самъ отъ Христа Спаса власть господинъ отецъ владыка маетъ... попы и дьяконы совершати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); Я киязь Коистаитынъ Ивановичъ Острозкій... чиню знакомито... штожъ... записалъ есми... иа соборную Церковъ иа Пречистую Богоматеръ у Вилии на крилосъ попомъ и діакономъ... двѣ копѣ грошей (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **диакоиь** (1492 *ЗОЄ*); *знах. одн.* **дьякона** (1481 *ГПМ*); *дав. мн.* **діакономъ** (1499 *АСД* VI, 2); *знах. мн.* **дьяконы** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ДИАКЪ** *див.* **ДЇЯКЪ.**

ДИАТИ *дієсл. недок.* (4) (чого) діяти, чинити (для чого) (1): слюбоуєм... Казимироу кролю... паиованѦ и чти их, и пожиточности их иа всѦх мѣстѦх диати и правовати (Сучава, 1462 *BD* II, 284);

дѣяти къ соромотѣ (кому) (1): вкривати соромом (кого), спричиняти моральну шкоду (кому): кто коли боудѣть перє(д) намї обаженъ о нєкоторою простоупкоу лїхоую а нєбоудѣ(т) черє(с) на(с)... прїпущонъ къ исправѣ а длѦ того прїгоди(т)ца емоу съеха(т) а то съеха(н)є ємоу нє дѣєть к соромотѣ (XV ст. *ВС* 38); втискъ ⟨дєяти⟩ (1) *див.* **ВТИСКЪ;** крывду дєяти (1) *див.* **КРИВДА;** шкоды дѣяти (1) *див.* **ШКОДА.**

ФОРМИ: *інф.* **диати** (1462 *BD* II, 284); *теп. 3 ос. одн.* **дѣеть** (XV ст. *ВС* 38); *3 ос. мн.* **дѣють** (XV ст. *СЯ* 40); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **как бы... дєяли** (1492—1493 *ПВФЧ*).

***ДИВИЧА** *ж.* (1) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* мы илїа воєвода... чини(м) знамєнито... ож⟨є тот⟩а истинаа паиїи пана журжа пїатринои нѣга жаловали єсми єи оусобною (sic.— *Прим. вид.*) нашею мл(с)тїю и дали єсми юи... єдно мѣсто... иа оусти дивичи (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 14).

ФОРМИ: *род. одн.* **дивичи** (1438 *Cost.* II, 14).

ДИВКА *див.* **ДѢВКА.**

***ДИВЪ**[1] *ч.* (1) *(незвичайна річ)* диво: нє єсть то ди(в) ани новина иже писа(л) такии рѣчи которыи писа(л) ка(к) нашь непріятель (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ди(в)** (1447—1492 *ЛКБВ*).

ДИВЪ[2] *ч.* (1) чудовисько, див: А оли(ж) по(д) (о)дны(м) пано(м) лю(ди) одно имєє(т) быть а од(н)го права поживать абы (нє) были какъ морьскы(и) дивъ, потрєбно єсть абы однакїи соудъ былъ (XV ст. *ВС* 34 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дивъ** (XV ст. *ВС* 34 зв.).

ДИГИЦА *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стєфаи воєвода... знамєиито чиним... оже... оучинили єсмо въ задоушїє... предков... наших... и дали єсми и потвръдили... свѦтомоу нашєму монастироу... цигаиє иа имѣ: Микоула съ челѣдєю... и Дигица съ челѣдєю (Сучава, 1487 *BD* I, 309—310).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дигица** (1487 *BD* I, 310).

***ДИД** *див.* **ДѢДЬ.**

***ДИДАСКАЛИЯ** *ж.* (1) (*церковна школа, гр.* διδασκαλία) дидаскалія: Тые вси села... маетъ держати господииъ богомолецъ нашъ Климентый... а всими церквями и нхъ свесченъниками... радити... дидаскалию основати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *знах. одн.* **дидаскалию** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ДИДИЗНА** *ж.* (3) *(спадщина по дідові)* дідизна: При томъ всю(м)ъ зоставоую И мѣти хочоу какъ Продъкове Єго заживали штобы И оунъ тое о(т)чи(з)ни И дидизъни

Своє заживалъ (Прилуки, 1459 *P* 172); А сє Я Нєкраш Колчєєвич из братьєю своєю... съзнаваєм... иж єсмо отчизну и дєдизну свою продали (Кремєнєць, 1497 *AS* I, 112).

ФОРМИ: *род. одн.* дидизъни (1459 *P* 172); *дав. одн.* ди-ди(з)нѣ (1459 *P* 171); *знах. одн.* дєдизну (1497 *AS* I, 112).

Див. ще **ДѢДИНА** 1, ***ДѢДИЧНА**, ***ДѢДНИНА** 1.

***ДИДИЗЪНА** *див.* ***ДИДИЗНА.**

***ДИДИНА** *див.* **ДѢДИНА.**

***ДИДИЦЬСТВО** *див.* ***ДѢДИЧЬСТВО.**

***ДИДИЧСТВО** *див.* ***ДѢДИЧЬСТВО.**

***ДИДИЧЬ** *див.* **ДѢДИЧЬ.**

***ДИДКА** *ж.* (1) *(мати батька або матері)* баба: мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидо‹ша›... Тома и сєстра єго... и продали сво‹ю› правоую отниноу, що била дидки их Илѣни (Сучава, 1489 *BD* I, 367).

ФОРМИ: *род. одн.* дидки (1489 *BD* I, 367).

***ДИДНИНА** *див.* ***ДѢДНИНА.**

ДИДОВКА *ж.* (2) *(назва річки у Подільській землі):* и пришедши тамъ где впадаетъ ричка Дидовка и тамъ засталысмо пана Даныла (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дидовка** (1430 *ГВКЛ* 8); *род. одн.* **Дидовки** (1430 *ГВКЛ* 8).

ДИДРИХЪ *див.* **ДѢТРИХЪ.**

ДИДЬ *див.* **ДѢДЬ.**

***ДИЄНИСЪ** *див.* ***ДЇОНИСЪ.**

***ДИЄНИШЄВЪ** *див.* **ДЇОНИШЄВО СЄЛИЩЄ.**

***ДИЄНИШЪ** *див.* **ДЇЄНИШЪ.**

!ДИКОУ‹ДИВКОУ› *див.* **ДѢВКА.**

!ДИКЪ ‹ИДИКЪ› (1): жалова(л) ди(к) (!) на фа(л)ка и(ж) у є(г) домоу увечєрѦ стало свада прїшє(д)ши фа(л)ко и загасилъ свєчю а в томь то загашєнїи дика (!) не веда(л) кто ouранїлъ (XV ст. *BC* 27).

Див. **ИДИКЪ.**

ДИЛ *див.* **ДѢЛ.**

ДИЛАТИ *див.* **ДЄЛАТИ.**

ДИЛЬ *див.* **ДѢЛ.**

ДИЛО *див.* **ДѢЛО.**

ДИЛѢ *див.* **ДѢЛѦ.**

ДИЛѢ ТОГО *присл.* (1) *(вказує на попередньо виражену причину даної дії)* тому, через те: А дилѣ того, мы Стєфан, воєвода и пан земли молдавскои, знакомито чинимъ... посполито въсѣмъ и каждомоу особно (Сучава, 1462 *BD* II, 283).

Див. ще **ДЛѦ ТОГО** I, **ТОГО ДѢЛѦ.**

***ДИМАЧЬ** *ч.* (1) *(назва хутора у Молдавському князівстві):* Тѣ‹мь› ми видѣвше их... вѣрноую слоужбоу до нас... дали и потвръдили єсми им... єдино село оу Димач, на имѣ Цигънєни (Васлуй, 1495 *BD* II, 46).

ФОРМИ: *род. одн.* **Димач** (1495 *BD* II, 46).

ДИМИТРЄСКОУЛ *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито... ожє прїидоша прєд нами... наши слоугы на имѣ Ивашко комис и Тома *(в ориг.* Тотома.— *Прим. вид.)* Димитрєскоул... и тѦгали сѦ за села (Бирлад, 1460 *BD* I, 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Димитрєскоул** (1460 *BD* I, 41).

ДИМИТРИИ *ч.* (2) *(особова назва, гр.* Δημήτριος): Сє язъ кнѦзь вєликыи димитрии докончиваю и повинуюсѦ служьбою таковою (б. м. н., 1366 *P* 14); сє азъ... паиь Игнатїє... оже... дали єсмы... кє златых оугорскых... яко да творѦт ми памѦть... єдинь дєнь въ годь в чє(твръто)к прѣд свѦтым вєликомѫчєником Димитрїємь (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **димитрии** (1366 *P* 14); *ор. одн.* **Димитрїємь** (1462 *BD* I, 70).

Див. ще ***ДИМИТРЪ, ДМИТРИИ, ДМИТРО, ДОУМИТРОУ, ДОУМИТРЪ.**

***ДИМИТРЇИ** *див.* **ДИМИТРИИ.**

***ДИМИТРЪ** *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Димитрии, *гр.* Δημήτριος): азъ рабь бжїи... именемъ стєфанъ по прозвищоу винцъ коупи(х) съ тетрѣаєу(г)ль за своѫ дшѫ... и за дшѫ... сновь мои(х) димитра и михаила (б. м. н., 1401*ЗКЄ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **димитра** (1401 *ЗКЄ*).

Див. ще **ДИМИТРИИ, ДМИТРИИ, ДМИТРО, ДОУМИТРОУ, ДОУМИТРЪ.**

ДИНГА *ч.* (40) *(особова назва, молд.,* ономатопея «бім бом»): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... оже... дали єсми томоу стому нашєму прѦ(д)рече(н)ному монастырю чєлѣди циганскыи на имѣ наноу(л) синъ владо(в) и братїа єго... и днига си(н) никулєви (Сучава, 1453 *DIR«A»* 503); А пак хотарь... да єст по коуда хота‹рил›... пан Динга питарь (Гирлов, 1499 *BD* II, 155).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Динга** 7 (1453 *DIR«A»* 503; 1470 *DIR«A»* 522; 1487 *BD* I, 312; 1491 *BD* I, 453, 464; 1492 *BD* I, 510; 1499 *BD* II, 155); *наз. зам. род.* в. п. **Динга, Ди(и)га** 33 (1490 *BD* I, 437; *ДГСХМ;* 1491 *BD* I, 447; *CVD* 4; *Cost. D.* 37; *Cost. S.* 153; 1492 *BD* I, 505; *Cost. S.* 162; 1493 *ПГВСП;* 1494 *BD* II, 33 і т. ін.).

ДИНИСКО *див.* **ДЕНИСКО.**

***ДИНИСЪ** *див.* **ДѢНИСЪ.**

***ДИНЇСЪ** *див.* **ДѢНИСЪ.**

***ДИСНИИ** *прикм.* (1) *(який в даний час займає певну посаду, виконує певні обов'язки)* нині діючий: А сє поповє дисии попъ юрко кропышєви(ч) попъ лои (Львів, 1370 *P* 18).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **дисни** (1370 *P* 18).

ДИТИ *див.* **ДѢТИ.**

***ДИТКИ** *див.* **ДѢТКИ.**

ДИТѦТЪКОВИЧЪ *ч.* (4) *(особова назва):* Панъ Юрей пишеть, ижъ тотъ человекъ ДитѦтъковичъ даивалъ отцу нашему с тое земли... дани чотыри карамоны меду пресного (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ДитѦтъковичъ** (1493 *АЛРГ* 56); *знах. одн.* **ДитѦтъковича** (1493 *АЛРГ* 55, 56).

***ДИУКА** *див.* **ДѢВКА.**

ДИЦКОВАТИ *дієсл. недок. і док.* (2) (*стп.* dzieckować) (кого) брати в заклад майно (чиє), накладати на нього судову заборону: А кто оусхочєт тих люди соудити, или дицковати, или мито от них брати... вездє да єст имъ слободно и без мито (Сучава, 1466 *BD* I, 96).

ФОРМИ: *інф.* **дицковати** 1 (1466 *BD* I, 96); **!вєньцова(т)** 1 (XV ст. *BC* 17).

***ДИЧКИ** *мн.* (1) *(назва місцевості у Волинській землі):* а в конюхи и в конокормцн наши оу басови оу ко(с)ковчи и на ровномь оу дички а в лѦховє... пану чусє нє надобє оуступати сѦ (Луцьк, 1434 *P* 128).

ФОРМИ: *знах.* **дички** (1434 *P* 128).

ДИЧЬКО *ч.* (1) *(особова назва):* я паи Ивашько Дичько Васильєвич сознаваю симъ моимъ листомъ каждому доброму прод(а)лъ єсми свою отчизну дворъ и село... кн‹Ѧ›зю Семену Васильевичю Нєсвизкому (Луцьк, 1461 *AS* I, 53).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дичько** (1461 *AS* I, 53).

! ДИЧЬСТВО *див.* ***ДѢДИЧЬСТВО.**

ДИѦКЪ *див.* **ДЇЯКЪ.**

ДИѦКЬ *див.* **ДЇЯКЪ.**

ДЇАК *див.* **ДЇЯКЪ.**

***DIAKOWATI** *див.* ***ДЯКОВАТИ.**

ДЇАКОВЦИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині):* тѣмъ мы видѣвше єго правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... дали єсмы ємоу... села... на имѦ... васковци... и за боуковиною дїаковци (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *наз.* **дїаковци** (1431 *Cost.* I, 317).

***ДІАКОНЪ** *див.* **ДИАКОНЬ.**

ДЇАКЪ *див.* **ДЇЯКЪ.**

ДЇАКЬ *див.* **ДЇЯКЪ.**

ДЇВНО *присл.* (1) дивно, дивовижно: коли жъ нє имєєть быти дївно но по(ди)вовано какъ(ж) мы казимиръ коро(л) по(л)скы(и) с паны рады короуны по(л)скоє о(у)ложїли єсмо (ты) пра(в) (XV ст. *BC* 9 зв.).

***ДЇЄНЄЦЪ** *ч.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє...

слоуга наш Исаю... и сєстричич єго... роздєлили своѧ праваѧ отнина, сєла... а и монастирь що єст на оустїє Дїєнєца (Сучава, 1490 *BD* I, 403).

ФОРМИ: *род. одн.* **Дїєнєца** (1490 *BD* I, 403).

***ДЇЄНИСЪ** *див.* ***ДЇОНИСЪ.**

***ДЇЄНИШЄВЪ** *прикм.* (1) ◇ Дїєнишєво дворищє (1) *(назва земельної ділянки у Молдавському князівстві):* Мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали єсми... нашємоу монастироу... сєло на имѣ Пыртєщїи и Дїєнишєво дворищє (Сучава, 1475 *BD* I, 203).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **Дїєнишєво** (1475 *BD* I, 203).

Див. ще **ДЇОНИШЄВО СЄЛИЩЄ.**

Пор. **ДЇЄНИШЪ.**

ДЇЄНИШЪ, ДЇЄНИШЬ *ч.* (32) *(особова назва, молд., мад.* Deneš, Dienes, *пор.* Дїонисъ): мы алєксандръ воєвода чинимъ знамєнито... ожє тоти истинныи слоугы наши... симєонъ и костѧ и дїєнишъ и шандро слоужили намъ и(х) прєдковє правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1428 *Cost.* I, 201—202); а на то є(ст) вѣра... диєниша спаѳарѣ (!) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 273); мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимъ... ожє прїидоша прѣд нами... попь Григорїє... и съ въсѣми яжє о Христѣ братїами... и дали господствоу мы пєть сєль: єдно на Краковѣ на имѣ Каоучєлєщи, гдє были жоудєвє Михаиль и Дїєнишь (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дїєнишъ, Дїєнишь** (1428 *Cost.* I, 202; 1500 *BD* I, 173); *род. одн.* **дїєниша, диєниша, дїєниш** 29 (1434 *DIR«A»* 463; *Cost.* I, 386; 1436 *Cost.* I, 450; 1438 *Cost.* II, 15; 1441 *Cost.* II, 138; 1443 *BAM* 41; 1445 *DIR«A»* 483; *Cost.* II, 212; 1446 *Cost.* II, 248; 1447 *Cost.* II, 273 і т. ін.); **Дїєныша** 1 (1441 *DBAc* 35).

Див. ще ***ДЇОНИСЪ, ДѢНИСЪ.**

***ДЇЄНЫШЬ** *див.* **ДЇЄНИШЪ.**

***ДЇИНИСЪ** *див.* ***ДЇОНИСЪ.**

***ДЇОНИСЪ** *ч.* (13) *(особова назва, цсл.* Дионисъ, гр. Διονύσιος): а на болшєє потвєржєнїє томоу въсємоу вышєписанномоу вєлѣли єсми слоузѣ нашємоу... паноу дїонисоу логоѳєтоу пис⟨а⟩ти и пєчатъ привѣсити к сєму листоу нашємоу (Сучава, 1437 *Cost.* I, 530); а на то є(ст)... вѣра пана дїєниса логоѳєта (Сучава, 1442 *Cost.* II, 88).

ФОРМИ: *род. одн.* **дїєниса** (1441 *DBAc* 40; 1442 *Cost.* II, 88); *дав. одн.* **диєнисоу, дїєнисоу** 6 (1437 *Cost.* I, 530; 1439 *Cost.* II, 32, 36, 42, 47, 62); **Дїинисоу** 1 (1437 *Cost.* I, 536); **дїонисоу** 4 (1437 *Cost.* I, 530, 542; 1438 *DBAc* 28; 1439 *Mih.* 206).

Див. ще **ДЇЄНИШЪ, ДѢНИСЪ.**

ДЇОНИШЄВО СЄЛИЩЄ *с.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы алєксандръ воєвода... чины(м) знамєнито... понєжє блгопроизволи гсвоми блгымь моимь произволєниємь... и дадо(х) монастироу... єдно сєло на връхь солонцѧ гдє є(ст) былъ татомирь и прътѧ и сєлиштє диєнишєво (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); мы Пє(т)ръ воєво(д)а... знає(мо) чини(м)... ожє дали єсми сєсъ ли(ст)... на то що соу(т) сєла и(х) на имѣ Прътєщи и Дїонишєво сєлищє (Сучава, 1456 *ГПХМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дїонишєво сєлищє** (1456 *ГПХМ*); *знах. одн.* **сєлиштє диєнишєво** (1415 *Cost.* I, 116).

***ДЇОУКА** *див.* **ДѢВКА.**

ДЇЯК *див.* **ДЇЯКЪ.**

ДЇЯКОУЛОВО СЄЛО *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы илїа воєвода... чини(м) знамєнито...ож⟨є⟩... дали єсми юи (sic.— *Прим. вид.*) оу нашєи зємли сєла на ⟨си⟩тиои, на имѧ дїякоулово сєло повышє строѧ (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 14).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дїякоулово сєло** (1438 *Cost.* II, 14).

ДЇЯКЪ, ДЇЯКЬ, ДЇЯК, ДИѦКЪ, ДИѦКЬ, ДЇѦК, ДЇѦКЬ, ДЇАКЪ, ДЇАКЬ, ДЇАК, ДЬЯКЪ, ДЬѦКЪ, ДЪЯКЪ, ДЪѦК, ДЯКЪ, ДѦКЬ *ч.* (87) *(цсл.* диякъ, *гр.* διάκος, διάκων) *(діловод у княжій чи королівській канцелярії)* дяк, писар: А писалъ грамоту писарь пана старостынъ дъякъ изъ болєстрашичь имєнємъ дьячковичь (Перемишль, 1359 *P* 10); А сє дьяци стєпанъ мєлєхови(ч) мєлєнтии куцєви(ч) сємєнъ понахиди(ч) (Львів, 1370 *P* 18); Ино мы тую грамоту въ книгу Дьякови нашому упысаты велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); пи(с) доброулъ дїакъ оу со(ч)вѣ (Сучава, 1454 *Cost.* II, 502); писа(л) дъя(к) свєрщо(к) (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дїякъ, дїяк, діякь, дїѧк, дїѧ(к), диѧкъ, диѧкь дїѧкь** 34 (1431 *ГВКЛ* 9; 1454 *Cost.* II, 509; 1465 *DIR «A»* 518; 1471 *BD* I, 165; 1479 *Cost. S.* 99; 1490 *BD* I, 386; 1492 *BD* I, 507; 1495 *BD* II, 74; *ПГВСР* і т. ін.); **дїак, дїакъ, дїакь, дїа(к), diak** 19 (1413 *GL* 48; 1432 *Cost.* I, 331; 1438 *DBAc* 28; 1453 *Cost.* II, 466; 1482 *BD* I, 260; 1489 *BD* I, 378; 1490 *Cost. S.* 142; 1491 *Cost. D.* 38; XV ст. *ДГВІС*; 1492 *BD* I, 511 і т. ін.); **дъякъ, дъя(к), дьякъ, дъѧк, дьѧкъ** 10 (1359 *P* 10; 1378 *P* 26; 1465 *АкВАК* III, 4; 1487 *AS* I, 85, 86; 1490 *AS* I, 92; 1497 і 1498 *АЛРГ* 79; 1499 *АСД* VI, 3; *BD* II, 450; бл. 1500 *ПИ* № 2); **дякъ, дѧкь** 2 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI,8; 1492 *ЗОЄ*); *дав одн.* **дїякоу, дїѧкоу** 5 (1448 *Cost.* II, 362; 1490 *BD* I, 442; 1493 *BD* II, 27); **дїакоу, диакоу** 5 (1432 *Cost.* I, 343; 1445 *Cost.* II, 212, 219; 1482 *BD* I, 260); **Дьякови** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *знах. одн.* **дьяка** (1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 447, 449); *ор. одн.* **дьякомъ, дьяко(м)** 3 (1496 *ПЧФГ;* 1498 *BD* II, 409); **дякомъ** 1 (1499 *BD* II, 447); **диакомь** 1 (1492 *ЗОЄ*); *наз. мн.* **дьяци** (1370 *P* 18).

***ДЛЄЗСКОВО** ⟨?⟩ *с.* (1) *(назва села у Київській землі):* а сєло къ городоу длєзско(в) а в томъ сєлє двана(д)цать слоу(г) на во(и)ноу ходять (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **длєзско(в)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

***ДЛЪГОПОЛСКИИ** *прикм.* (2): Сє азъ пань радоуль... и жоупань ба(н)ко... даємо вѣдомо... ажє балица воєвода и драгъ мєщєрь... дадошє... монастирю... єдно сєло... що є(ст) на зємли длъгополскои (Сігет, 1404 *ГМ*).

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **на длъгополскои** (1404 *ГМ*).

***ДЛЪГЪ** *ч.* (1) *(цсл.* длъгъ) борг: а тако(ж) да сѧ нє станови(т) николи на вѣки наши(м) тръговцє(н) (!) тръговлю, оу и(х) зємлю, за длъгъ, ии и(х) тръговцє(м), оу нашєи зємли (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709).

ФОРМИ: *знах. одн.* **длъгъ** (1437 *Cost.* II, 709).

Див. ще ***ДОЛГЪ** 1.

ДЛЪГЫ *прикм.* (6) *(цсл.* длъгъ) **1.** *(у просторовому відношенні)* довгий (1): тыми землями имъ володѣти и держати на вѣки, какъ же тые земли суть долги и широки увъ своихъ границяхъ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

2. *(у часовому відношенні)* довгий (1): соуть нєкоторы(и) што(ж) имаю(т) имєнья на (до)лгыи ча(с) пожївана, а оу коро(т)комоу часоу страви(т) (XV ст. *ВС* 24 зв.);

◇ долгая полѣна (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* Тємже видєвшє єго правою и вєрною слоужбо (!) до нас, дали ємоу... половина долгои полѣна... и млин (Сучава, 1458 *BD* I, 19); долгиє лозы (1) *(назва місцевості у Волинській землі):* Я пань микоула... придаль єсми на тоую црковь... зємлю пашноую и бортноую... почєнши о(т) стго озєра... по долгиє лозы (Перевали, 1440 *P* 142); долгоє полє (1) *(назва місцевості на Буковині):* хотар... до дороги що пєрєходит от долгого полѣ до Трєстїѧна (Бирлад, 1495 *BD* II, 63); длъгы рѧд (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* Тѣмь мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... далижє... єсми ємоу... сєла... на имѧ броудоурєщи... и по(д) длъгы рѧ(д) кытєщи (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 475).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **длъгы** (1436 *Cost.* I, 475); *род. одн. с.* **долгого** (1495 *BD* II, 63); *знах. одн. ч.* **(до)лгыи** (XV ст. *ВС* 24 зв.); *род. одн. ж.* **долгои** (1458 *BD* I, 19); *наз. мн. ж.* **долги** (1451 *АкЮЗР* II, 106); *знах. мн. ж.* **долгиє** (1440 *P* 142).

***ДЛЪЖНИКЪ** *ч.* (1) *(цсл.* длъжьникъ) боржник: Стєфанъ воєвода... пишє(м)... що бы ии єдинъ залогъ нє оузѧлъ на торговчѧны о(т) брашова, развѣ *(в ориг.* раздѣ.—

Прим. вид.) коли познаєтъ своєго длъжника лицемъ, тогди имаєтъ заплатити то(т)... должни(к) (Сучава, бл. 1435 *Cost.* II, 692).

ФОРМИ: *знах. одн.* **длъжника** (бл. 1435 *Cost.* II, 692).

Див. ще ***ДОЛЖНИКЪ** 1.

***ДЛЪЖОКЪ** *див.* ***ДОЛЖОКЪ** [1].

ДЛЯ, ДЛѦ, ДЛѢ *прийм.* (59) *(з род.)* **1.** *(виражає відношення мети)* для, заради **а)** *(у препозиції)* (32): Я, княгини Ивановая Семеновича Кобрынская Ѳедора, для потверженья сего нашого листу и нашихъ сихъ записей, приложила есьми на то печать свою (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); тамъ же противъ той долыны... для вечистого знаку паль забыты казалы есмо (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9); а надѣю маю(ч) и дооуѳаю(ч) ва(м) иже в таковы(х) рѣча(х) длѧ чти и доброго нашего ничого менши вы ка(к) они та(к) много чинили (є есте) (!) и радили (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); И мы длѧ потвержєнѧ вышше писанных рѣчей дали єсмо кн⟨ѧ⟩зю Семену сей листъ (Луцьк, 1463 *AS* I, 56); А для лѣпшое справедливости и потверженья сего моего листу просилъ есми ихъ милостей верхуписаныхъ на свидство, ижъ бы ихъ милосты печати свои приложили къ сему моему листу (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3);

б) *(у постпозиції)* (5): ne czoho dla iesmo to wczynili i w to sia włozyli, niż wiry dla chrestyianskoie i waszoie dla soromoty, szto was soromotył (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); и на то ли(ст) на(ш) дали єсмы пан(оу) михаилоу ло(г)ѳєтоу... абы о(н) съ оуси(м) ср(д)цемь нашє(г) оупокоѧ длѣ ходи(л) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); И мы тогды вашей милости для прыятеля нашого милого, нашого посла до великого князя московъского послали (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

2. *(виражає відношення причини)* через (що) **а)** *(у препозиції)* (19): A jestliby k tretemu wyznaniu (!) ne priszoł, wina kotoraja położona dla wpometania, sudi majet zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); а то есми продалъ для частое службы господарское и для того, што мнѣ не отчына, але набыте (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); Ино тыми разы длѧ нєкоторого моєго нѣдостаткоу єщє єсмо в кнѧзѧ Василѧ... взѧли сємдесѧт коп грошей широких (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); Коли(ж) о(т) на(с) алюбо о(т) нашє(г) пана... кмєть оутєчєтъ длѧ гнѣва пана своє(г)... тогды мы сказоуємь, жє тотъ кмєть имє(т) плати(т) па(н)у своємоу вїноу ґ гривны (XV ст. *ВС* 39); и ваша бы милость сихъ пословъ... пропустили миръно чєрезъ вашей милости земли, для нашоє воли (б. м. н., 1499 *BD* II, 449);

б) *(в інтерпозиції — між означенням та іменником)* (3): Ино сѧ на(м) видєло, што(ж) то нєгора(з)до смотрєно, а єму в то(м) кри(в)да вчынєна и(ж) о(д)ного длѧ свѣтка о(т)далєно єго о(т) о(т)чины (Вільна, 1495 *ВК*); послали єсмо нашого посла до Мєндли-Кгерєѧ... вашеє жъ милости тоєжъ для прыгоды (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

Див. ще **ДѢЛѦ.**

ДЛѦ ТОГО (9) **I.** *присл.* (4)*(вказує на попередньо виражену причину даної дії)* тому, через те: Оурѧ(д) ше(л)тїискїи пано(м) оу слоу(ж)бѣ є(г) оужїто(ч)но(и) а длѧ то(г) вѣлїкыи пановѣ добывають собѣ шьтїсо(в) (XV ст. *ВС* 32); длѧ того ку вѣчныи рѣчи памєти... чинимъ знамєнито (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

II. *спол.* (5) *(приєднує підрядні речення)* **а)** *(мети)* тому що; для того, щоб; на те, щоб (4): Коли быслѧ то дѣяло около свѧта нарожѣнья бо(ж)єго оужє проминоулого тогды коли єсмо очивистє с вами оу кнѧзьствѣ вєлико(м) были ижбыхо(м) длѧ того о(т)сюль пєвныи паны рады кролє(в)ства к на(м) до литвы призвали были коу выслоужаньою обычаєвъ доро(г) и посрѣдковъ которыми оу таковыи тадынки мѣли бы были початы быти (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Коли кн⟨ѧ⟩зю Семену спустити вышнїй ставъ, а в тотжє час кн⟨ѧ⟩зю Василью спустити свой ставъ нижнїй — обадва ставы в одинъ час спустити и в одинъ час заставити, длѧтого абы нє было шкоды кнѧзю Семену (Луцьк, 1463 *AS* I, 55);

б) *(причини)* тому що; через те, що (1): а то есми продалъ для частое службы господарское и для того, што мнѣ не отчына, але набыте (Володимир, 1400—1492 *АкЮЗР* II, 105).

Див. ще **ДИЛѢ ТОГО, ТОГО ДЛѦ, ТОГО ДѢЛѦ.**

!ДМИТРЄЄВИЧА ⟨ДМИТРЄЄВИЧИ⟩ *мн.* (1) *(назва села у Київській землі):* и мы... даєм... в овруцком повєтє село Остафъєво... а Демидковичи, а Дмитрєєвича дєти на Хвасничи (Київ, 1437 *AS* I, 33—34).

ФОРМИ: *знах.* **Дмитрєєвича** (1437 *AS* I, 34).

***ДМИТРЄЄВИЧЬ** *див.* ***ДМИТРИЄВИЧЬ.**

***ДМИТРЕИ** *див.* **ДМИТРИИ.**

***ДМИТРИЄВИЧЬ** *ч.* (4) *(особова назва):* мы кнѧ(з) дѣдъ дмитриєви(ч) кнѧ(з) русанъ плакси(ч)... чинимы знамєни(т)... како... коли... гспдрь нашь... голдованиє... королєви польскому... вѣрность праваѧ... слюби(л) а мы... ислюбуємы за него (Лучиця, 1388 *P* 38—39); а при то(м) бы(л)... кнѧзь глѣбь дмитрїєви(ч) (Київ, 1446 *P* 154); просил єсми... кнѧзѧ Ѳедора Дмитрєєвича Горского, а кнѧзѧ Григорѧ Ивановича Багриновского, абы Их Милость печати свои приложили к сємоу моємоу листоу (Друцьк, 1492 *AS* III, 24).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дмитриєви(ч), дмитрїєви(ч)** (1388 *P* 38; 1392 *P* 47; 1446 *P* 154); *знах. одн.* **Дмитрєєвича** (1492 *AS* III, 24).

ДМИТРИЄВЪ *прикм.* (2): А с нами в тот часъ были... слуги князя Дмитріевы Путятича (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158);

дмитриєвъ дєнь (1) *(назва церковного свята, також календарна дата)* день святого Дмитра: а мнѣ королєви помагати оль на годъ минєть дмитриєвъ днь (б. м. н., 1366 *P* 14).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **дмитриєвъ** (1366 *P* 14); *наз. мн.* **Дмитріевы** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

Див. ще ***ДМИТРОВЪ.**

Пор. **ДМИТРИИ.**

ДМИТРИИ, ДМИТРИЇ *ч.* (14) *(особова назва, цсл.* Димитрии, *гр.* Δημήτριος*)*: въ лѣ(т) 6849 сольянъ бы(с) колокъ(л) сиі стму юрью при князи дмитріи игуменомъ евѳимьемъ (б. м. н., 1341 *ОБРН* 75); то сѧ дѣяло в нашомъ дворѣ в зоудєчєвѣ в дє(н) сто дмитрия (Зудечів, 1421 *P* 96); а иное выдал князю Дмитрею Путѧтичу (Вільна, 1496 *АЛРГ* 72).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дмитрии, дмитриї** (1386 *P* 33; 1388 *P* 39, 40, 43; 1392 *P* 46); *род. одн.* **дмитрия, дмитриѧ** (1407 *P* 72; 1421 *P* 96); *дав. одн.* **дмитрию** 4 (1366 *P* 14; 1388 *P* 43); **Дмитрею** 1 (1496 *АЛРГ* 72); *ор. одн.* **дмитриємь** (1366 *P* 14); *місц. одн.* **при дмитріи** (1341 *ОБРН* 75).

Див. ще **ДИМИТРИИ, *ДИМИТРЪ, ДМИТРО, ДОУМИТРОУ, ДОУМИТРЪ.**

***ДМИТРЇЄВИЧЬ** *див.* ***ДМИТРИЄВИЧЬ.**

***ДМИТРІЄВЪ** *див.* **ДМИТРИЄВЪ.**

***ДМИТРЇИ** *див.* **ДМИТРИИ.**

ДМИТРО, ДМИТРЪ, ДМИТРЬ *ч.* (20) *(особова назва, цсл.* Димитрии, *гр.* Δημήτριος*)*: и на то свѣдци панъ дмтръ (!) панъ петръ (Казимир, п. 1349 *P* 4); а на то послуси... дмитръ матьфѣєвичь, панъ нѣвъступъ столпувьскии (Перемишль, 1366 *P* 12); їо роман воєвода... чинимъ то вѣдомо... ожє... сыновє бѣлого драгомира, дмитро, пєтръ, михаило, жюржь слоужили намъ ис правою вѣрою (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); а па(н) дмитрь данилови(ч) з роуды заложил сѧ листы оуказати свою границю жирѧвскоую (Зудечів, 1430 *P* 116); а естли бы тое рушилъ, тогды я маю брату своему пану Дмитру сто копъ заплатити (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); Федко Гавриловичъ... положилъ передъ нами листъ... короля е. м., которымъ ему далъ и

дозволилъ выкупити имѣніе... у Дмитра Холиневского (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дмитръ, дмитрь, ! дмтръ** 16 (1349 *Р* 4; 1366 *Р* 12; 1413 *Р* 83; 1421 *Р* 96; 1424 *Р* 104; 1428 *Р* 111; 1430 *Р* 116; п. 1450 *ПИ* № 9 і т. ін.); **дмитро** 1 (1393 *Cost.* I, 13); *род. одн.* **Дмитра** (1494 *АЛМ* 54); *дав. одн.* **Дмитру** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *ор. одн.* **Дмитромъ** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

Див. ще **ДИМИТРИИ, *ДИМИТРЪ, ДМИТРИИ, ДОУМИТРОУ, ДОУМИТРЪ.**

***ДМИТРОВЪ** *прикм.* (2): па(н) микъ дѣдошицкии... па(н) дмитровымъ даниловича з роуды листо(м) приганилъ ажє соуть нєправыи... листы (Зудечів, 1428 *Р* 111); а па(н) микь дѣдошицкии приганилъ листо(м) ажє нєправыи листы фалшованыи па(н) дмитровы даниловича з роуды (Зудечів, 1430 *Р* 116).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **дмитровы** (1430 *Р* 116); *дав. мн.* **дмитровымъ** (1428 *Р* 111).

Див. ще **ДМИТРИЄВЪ.**

Пор. **ДМИТРО.**

ДМИТРОВЬСКИИ *ч.* (1) *(особова назва)*: исталосѦ при дєржавѣ пана оты старосты рускоѣ злѣ (!) оже купилъ панъ вѦтславъ дмитровьскии дворищє (Львів, 1370 *Р* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дмитровьскии** (1370 *Р* 18).

ДМИТРЪ *див.* **ДМИТРО.**

ДМИТРЬ *див.* **ДМИТРО.**

!ДМТРЪ *див.* **ДМИТРО.**

***ДНЄПРЪ** *ч.* (1) *(назва річки)* Дніпро: Писанъ на прилоуце за (д)нєпромъ (Прилуки, 1459 *Р* 172).

ФОРМИ: *ор. одн.* **(д)нєпромъ** (1459 *Р* 172).

ДНЄСЬ, ДНЄС, !ДЄНЬС *присл.* (33) (*цсл.* дьньсь) нині, тепер: исталосѦ при дєржавѣ... старосты рускоѣ злѣ (!) оже купилъ панъ вѦтславъ дмитровьскии дворищє исъ зємєю (!) яко из вѣка слушало к тому дворищю вшитци вжиткове што дн(с)ь суть и потомъ могуть быти (Львів, 1370 *Р* 18); мы їо алєксандрь воєвода... знаємо чинимы... оже... болѣринь нашь никоула слоужиль стопочившимь родитєлємь нашимь правою и вєрною слоу(ж)боу и днє(с) слоужить намъ правою и вєрною слоужбою (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); мы пєтръ воєвода... чини(м) знамєнито... оже... пань михаилъ логофєтъ, слоужи(л) прѣж(д)є стопочивши(х) родитєлємъ нашимъ право и вѣрно, а днє(с) служитъ намъ право и вѣрно (Сучава, 1455 *Cost.* II, 539—540).

***ДНИНА** *ж.* (1) день: Мартинъ жалова(л) на микоулоу и(ж) ємоу вынѦ(л) ис калиты осмь копъ гро(ш)и квалъто(м)ъ на (до)броволнои дорозѣ оу торговоую днин(оу) (XV ст. *ВС* 31 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **диин(оу)** (XV ст. *ВС* 31 зв.).

Див. ще **ДЄНЬ.**

***ДНИСТРЪ** *ч.* (45) *(назва річки)* Дністер: а придалъ єсмь єму озєра рыбнаѦ за днѣстромъ куды мои нєводи ходили (Казимир, п. 1349 *Р* 3); мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... оже... дали єсми монастирю... озєро на (д)нистрѣ (б. м. н., 1429 *DIR«A»* 455); и о(т) того сєла на низъ днѣстромъ до морѦ к зємли волоскои тѦгнєть (Ланчиця, 1433 *Р* 125); тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до нас, жаловали єсми єго особною нашєю мл(с)тию и дали єсми ємоу... сєло на (д)нистри ли(п)ни(к) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541); И о(т) вєрьховины єє КотораѦ Впадаєтъ В днѣстръ з обоу двоухъ Сторонъ тое рѣчки Каменици зємлю Дєржъжати Маєтъ (Прилуки, 1459 *Р* 171); мы Стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... оже дали и потвърдили єсмы єдно озєро, на днистрѣ... и съ грълою, що оупадаєть оу днистрь (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

ФОРМИ: *род. одн.* **днѣстра** 2 (п. 1349 *Р* 4; 1433 *Р* 125); **диистра** 1 (1500 *Cost. S.* 230); *дав. одн.* **Dnistru** (1413 *GL* 48); *знах. одн.* **днѣстръ** 3 (1459 *Р* 171); **днистрь** 1 (1500 *Cost. S.* 230); *ор. одн.* **днѣстромъ** 3 (п. 1349 *Р* 3; 1433 *Р* 125); **дънєстромъ** 1 (1459 *Р* 172); **Днистром** 1 (1458 *BD* I, 8); *місц. одн.* **на (д)нистри, на днистри** 18 (1437 *Cost.* I, 541; 1439 *Cost.* II, 41; 1447 *Cost.* II, 273; 1454 *Cost.* II, 513; 1456 *Cost.* II, 569; 1458 *BD* I, 8; 1466 *BD* I, 96; 1470 *BD* I, 155; 1482 *BD* I, 262; 1491 *BD* I, 458 і т. ін.); **на днистрѣ, на (д)иистрѣ, иа дънистрѣ** 7 (1429 *DIR«A»* 455; 1448 *ДГПР; Cost.* II, 305; 1470 *DIR«A»* 523; 1495 *ПГВСР;* 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **на днистрѦ** 3 (1470 *DIR«A»* 523; 1495 *ПГВСР*); **на днѣстрѣ, на (д)нѣстрѣ** 2 (п. 1349 *Р* 3; 1456 *DIR«A»* 511); **на (д)нистра** 1 (1455 *Cost.* II, 540); **на (д)нистрїа** 1 (1452 *«DIR«A»* 500).

Див. ще ***НИСТРЪ.**

***ДНИСТРЬ** *див.* ***ДНИСТРЪ.**

!ДНО ⟨?⟩ (1): ино... мы так⟨ождєрє и от нас єсмы⟩ дали и потвърдили єсми слоуги наши доум⟨а покшєскоул и мани тоа прѦдрєчєноє сел⟩ище на исписали дно (!) и обидє лопатна до оусти лопатнои (б. м. н., 1500 *SD*).

***ДНѢСТРЪ** *див.* ***ДНИСТРЪ.**

ДО[1] *прийм.* (1031) *(з род.)* **1.** *(виражає просторові відношення)* (527) **а)** *(вказує на межу чого)* до(чого), по (що) (246): по половине зъ Любчемъ грань, куды речька идетъ, лєсы, урочысчы до Колодезыковъ, пусчею, болоты голыми до каменя леса (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2); а ко млину границѦ горѣ смотричємъ до мосту (Смотрич, 1375 *Р* 20); а хотарь имъ... по краи боуковины горѣ до шєръбовьского хотарѦ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); а тыи старци... вызнали и оуказали староую границю и врочища... почєнши о(т) малого криховца о(т) потока... до рѣкы до вєликого крихова до бродоу (Зудечів, 1430 *Р* 116); а обрубъ земленый тому именицу моему лопавшомъ по старине: ... от реки Стыра... до Могилокъ и Язвинокъ... а оттол жолобомъ до Пропастищъ, а от Пропастищъ до Демидова рову (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); и они присѦгнули и завєли... а(ж) до каменого бродоу (Вільна, 1495 *ВМЗД*); toiu mezoiu do dorohy wełykoyi u wełykuiu sosnu a od sosny do iwanowycza mezy (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

а ж є д о (2) *див.* **АЖЄ**[2]; а ж є л є д о (1) *див.* **АЖЄЛЄ;**

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками та зі словосполученнями) (89): а хотарь ти(м) сєло(м)... до вєликы бродъ... до выше полѣноу (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); хота(р)... до могилоу (Сучава, 1428 *Cost.* I, 209); и дали... болото... о(т) где выходить грѣла из днистра и тече(т) долоу, до язєроу доубровка, и о(т) доубро(в)ка, до где оупадаєть оу яъєр (!) (Ясси, 1500 *Cost. S.*, 230);

б) *(вказує на місце, куди спрямована дія)* до (чого), у, на (що) (177): а покинувъши гостинець Олышский въ право... поехати гостинцомъ, который идетъ до Колковъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2); а коли которыи торговєць поидєть торговать ис торунѦ чєрєз бєрєстиє до лучьска бєз печали будтє (б. м. н., 1341 *Р* 2); а до угоръ и до бєсарабъ слободно имъ вывозити сукна (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); припровадылъ насъ панъ Ярмола до долыны, где указалъ по тои сторони тылько грунтъ Почапынскiй (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); а коли наза(д) оусхочє(т) поити до зємли мо(л)давскоєи имає(т) поити доброволнє (Снятин, 1454 *Р* 163); и потомъ тотъ Карпъ Лупанъдичъ побегъ до Волохъ (Краків, 1487 *РИБ* 434); а пастоу(х) ре(к) и(ж) тоую овцю прїгони(л) до села (XV ст. *ВС* 27); А намѣстники наши мають отсылати сами до Вилни до протопопы (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) до (12): а львовчѦнє што имуть поити до браилово, по рыбы... тамъ имуть дати, оть гривну по полъвтора гроша (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а кто нє идетъ до Бєлогород, а он абы дал... мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 273); А пак аж сѦ прилоучит та побѣгнєт нѣкоторїи наш боярин или наш слоуга... *до* их милости землѦх... тот бы имал одослати сѣ до нас (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

2. *(виражає часові відношення) (вказує на термін виконання дії)* до (чого), по (що) (117): А по семъ ненадобе

вступоватись ни детемъ моимъ... ни всему роду моему до века, ни въ люды церковъныя, ии во вся суды ихъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а миръ о(т) покрова б҃цѣ до иванѧ дн҃є до купалъ (б. м. н., 1352 *Р* 6); а до сп҃сова дн҃є аже нє выкупить єго на тотъ рокъ имѣєть дєржати то сєло опѧтъ (!) до другого року (Львів, 1386 *Р* 31); а они имаю(т) то(г) ожидати до по(д)бного часу (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); а... король єго м⟨и⟩л⟨о⟩сть писал... до насъ штобы сѧ тою дѣлницєю... нє дєлили *до* того часоу, поки аж... корол єго м⟨и⟩л⟨о⟩сть боудєть оу кн⟨ѧ⟩зствѣ литовском (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); хто имаєть ста(д) конная алюбо жєрєбѧчья имаєть... паствить о(т) Юрьєва днѧ до Міхайлова днѧ (XV ст. *ВС* 37 зв.); А також мы, Стєфан воєвода, до того часоу коли услышим о ихани тоурєцком на зємли... кроулєв оугръскаго и полскаго... тогди им... имаєм дати вѣдати (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

3. *(виражає об'єктні відношення)* (368) **а)** *(вказує на адресата дії)* до (кого, чого); відповідає сучасній конструкції з дав. в. (156): увесь лесъ Ретовъ... до церкви Божое прыдаемо (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а половицю тѣхъ лѣнѧзии наложили єсмы на твоѣ роботы яко жє твоя мл(с)ть оусказовалъ до насъ слоуги своєго (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); а они щобы волни били прити до на(с), абыхо(м) мы и(х) судили (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 760); а г⟨о⟩сп⟨о⟩д⟨а⟩рь нашь король... писал до пана старосты и до нас (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); колї и(х) прївожено до забїты(х) надорозє, тогды онї и(х) лоупилї с тго (!) имєнія оу которомъ былї забиты (XV ст. *ВС* 25); И тотъ нашъ посолъ отъ толє ся вєрънулъ и до насъ прыєхалъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) до (1): А пак аж сѧ прилоучит та побѣгнєт нѣкоторїи наш боярин или наш слоуга... *до* прѣрєчєнних єго милости братїях... тот бы имал одослати сѣ до нас... просѣчи соби от нас мыроу (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

б) *(вказує на зв'язок дії з якоюсь особою або з якимсь предметом)* до (кого, чого) (210): маєтъ... владыка Луцкий и Острозский... игумены наставляти, попы и дьяконы совершати, какъ въ нашой области, въ... городахъ въ Луцку и въ Острозе, и въ селахъ до нихъ прислухаючихъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3): да боудє(т) пану михулови... и съ оуси(м) прїходо(м), що є(ст) до того сєла (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131); тѧмь мы видѧвши єго правоую и вѣрноую слоу(ж)бою до на(с) жаловали єсмы єго особною нашєю мл(с)тїю (Сучава, 1471 *DIR«A»* 525); слоужєбникъ имєє(т) каж(д)ого кмєтѧ до вро(т) посохо(м) дотъкноут сѧ, и вала(т) тымъ урѧдомь хто кого позываєтъ (XV ст. *ВС* 14); а владыцѣ Полоцкому того игумена... не судити... нижли которое дѣло будетъ владыцѣ до игумена, тое судити намъ посполь (...— *Вид.*) владыкою (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 4);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) до (кого, чого) (1): а ти(ж) сотирѣ, алибо єго слуги, а нї и(н) никто о(т) наши(х) бояр (sic.— *Прим. вид.*)... да нє имає(т) жадного примѣсу до манасти(р)ски(х) пасика(х) (!) (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45).

4. *(виражає означальні відношення)* до (чого) (2): Ачь рыцєрь алюбо шлѧ(х)тѧ шлѧ(х)тїчю раноу оучини(т) до крови имѣє(т) ємѫ платїти за ранѫ (XV ст. *ВС* 29 зв.); мы кнзь Сємєнъ Алєкса(н)дрови(ч)... о(з)на(і)моуємо... И(ж) мы... єго При всюи о(т)чи(з)нѣ и диди(з)нѣ Єго... зоставоую И... надаю... Городища Сєлища и Оурочища з рѣками И рѣ(ч)ками и(з) ихъ Прилє(г)лостѧми ко(ж)доє до сєбє Широко(ст) Маючиє (Прилуки, 1459 *Р* 171).

5. *(виражає модальні відношення)* до (чого) (11): Мы кнѧ(з) фєдоръ любортови(ч) знаємо чинимъ... аже г(с)дрь нашь король... и єго кролєваѧ... дали ми зємлю до своєи воли на имѧ сѣвєрскую (Віслиця, 1393 *Р* 50—51); а брашовѣномъ кто будє(т), що оузѧлъ бєзъ и(х) права... що бы стє имъ воротили въсѣ, до нити (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692); Коли(ж) кмє(т) бѫдє(т) ранє(н) до крови... тогды ємоу прїидєть двє частї за раны а трєтєя часть сѫдоу (XV ст. *ВС* 29); А кому будєтъ от⟨є⟩цъ н⟨а⟩шъ або мы того имєнѧ зємли або люди дали до н⟨а⟩шєй воли, то и тєпєръ в нашои воли (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

6. *(виражає відношення мети)* до (чого), для (чого) (2): Про то мы... ведомо чынимо тымъ теперешнимъ, яко и на потомъ будучого веку людемъ, до которыхъ ведомости тотъ нашъ листъ прыдетъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26); а пакъ лы бы самих насъ нашъ милыи прыѧтєль на помочъ жадалъ, и мы сами нашомоу прыѧтєлю маємъ быти... до помочы (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716).

7. *(виражає ступінь охоплення предмета дією)* до (чого) (3): мы пє(т)ро воєво(да)... и съ всѧми паны о(т) вєлика дажє и до мала радили єсмы и много подоумали мє(ж) собою о оутиснєнїє и погибєли зємли нашєи (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); Се я па(н) олизарь кирдеевичь... и съ своею женою ѳеодосіею, запи(су)вае(м)... исъ своего двора десятиноу, оу поли и съ озими и съ ярины и съ жита и съ пшеници и съ овса... и съ всее ярины почень о(т) малы(х) и до великы и къ с҃томоу спсоу на красное (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178);

◇ д о т о г о (2) до того, крім того: До того позволяемъ имъ... въ домахъ своихъ шинковать (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); Надаю... До Того Инъшіє Городища И оурочища На(д) рѣчъкою Камєницею (Прилуки, 1459 *Р* 171).

!ДО² ⟨ЗА⟩ (1): мы Стєфан воєвода... глєитовали єсми єго правым глєитом... яко да єст ємоу слободно... к нам прїити до (!) єго правоую и виръноую слоужбоу (Сучава, 1460 *BD* II, 269—270).

Див. **ЗА¹**.

ДОАМНА *ж.* (2) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* хота(р)... чєрє(с) бїстрїци на доамна и до... обрьшїє (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнїто чини(м)... ожє... дали и потвєрдили єсми... монастироу сєла... оу здвижинъци о(т) доамна (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **о(т) доамна** 1 (1462 *Cost. D.* 10); *зам. знах.* **на доамна** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122).

***ДОБАНИВИЧѢ** *мн.* (2) *(назва села у Перемишльській землі)* Дубаневичі: А сє ѧ кнѧ(з) лєвъ... да(л) єсмы ѣма оу пєрємыскоѣ волость сєло добанєвичь (!) и съ зємлєю и съ сѣножѧтими (Львів, 1443—1446 *Р* 147).

ФОРМИ: *знах.* **! добанєвичь** 1 (1443—1446 *Р* 147); **добаниви(ч)ѣ** 1 (1443—1446 *Р* 147).

***ДОБЕКЪ** *ч.* (2) (*особова назва, стч., стп.* Dobek, *пор.* Добєславъ): и за тым єшчє до нас прислал пан нашь кроль... свои паны, на имѣ пана Добка з Бышова пана Бєлзского, и пана Станислава с Танчина (Сучава, 1468 *BD* II, 305); також и сими рази... коли к нам прислал... по пана Добєка из Бишов, пана Бєлского, а ми лєпак слоубоуємъ... господарєви нашємоу... абыхом сѣ съ єго милости видѣли и голдовали, мы и съ нашими... боѧры (Новий Град, 1479 *BD* II, 351).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Добка** 1 (1468 *BD* II, 305); **Добєка** 1 (1479 *BD* II, 351).

ДОБЄСЛАВЪ, ДЄБЄСЛАВЬ *ч.* (3) (*особова назва, стч.* Dobeslav, *стп.* Dobisław): А на то послуси... панъ пєтръ ивановичь панъ добєславъ кошицкии (Львів, 1368 *Р* 16); мы войцєхъ з б҃жиєи мл҃(с)ти ярцибискупъ гнѣздєнский... добєславъ съ сєнка любєлскии... слюбуємы... стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои... ижь вшитки оурѧды и зъєднанья и записы што пасаныи (!)... мєжи... вло(д)славомъ... кролємъ полскимъ... и нами... с однои стороны а мєжи стєцкомъ воєводою... з другои стороны... владиславъ кроль и... всѧ коруна полская боронити дєржати нєпорушно на вѣки ховати имѣють (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **добєславъ** 2 (1368 *P* 16; 1433 *P* 122); **дєбеславь** 1 (1378 *ЗНТШ* LI, 5).

***ДОБИВАТИ** *див.* **ДОБЫВАТИ.**

***ДОБИТИ** *див.* **ДОБЫТИ.**

***ДОБИТОКЪ** *ч.* (2) **1.** худоба, товар (1): ты оуси вышє писанны татаровє да боудоу(т) нашємоу монастырю оури(к) и съ въсѣмы и(х) чєлѣдми и съ оусѣмъ и(х) имѣниємъ и добитко(м) на вѣки вѣчныѦ (Сучава, 1443 *Cost.* II, 128—129).

2. цінність, вартість (1): ащє ли кто... полакомитсѦ добыткоу книгы сєѦ, и продас(т) ѫ, да є(ст) проклѦ(т) о(т) б҃а (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **добыткоу** (1401 *ЗКЄ*); *ор. одн.* **добитко(м)** (1443 *Cost.* II, 129).

ДОБРА *ж.* (3) (*особова назва, молд., слов.* добръ): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѦд нами... наши слоуги Нєкита и брат єго Жоуржа и сєстра их Добра... и продали свою правоую отниноу (Васлуй, 1497 *BD* II, 116).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Добра** (1497 *BD* II, 116); *дав. одн.* **Добри** (1497 *BD* II, 116).

ДОБРАѦ ВОДА *ж.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Доброводи: а кн⟨Ѧ⟩зю Сємєну досталсѦ город Колодєн а сєла: Чєрнєхов... ДобраѦ вода (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ДобраѦ вода** (1463 *AS* I, 54).

ДОБРЄ[1] *присл.* (8) **1.** (*як годиться, як належить*) добре (1): dobre chował w zakone swojem (Луцьк, 1388 *ZPL* 103).

2. добре, цілком (6): мы вєликиі кнзь швітрикга(л) свѣдомо чинимъ всѦкому симъ нашимъ листомъ кто во нь возрить или оуслышить чтучи кому жь будєть того потрєбно иж бы добрє вразумѣлъ (Житомир, 1433 *P* 126); а пры томъ были и того добрє свѣдомы люди добрыє (Володимир, 1475 *AS* I, 72); в҃ша м҃л(с)ть можєтє тому сами добрє розоумєти ажє о(т) оуси(х) сторонъ поганъство... на хрєстиянъство... оукрєпляють (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152).

3. (*у відповідності з правом*) добре (1): О жакоу алюбо о капланє которы(ж) добрє дєржїть оцьство сво(є) (XV ст. *BC* 5 зв.).

Див. ще **ДОБРО**[2], **ДОБРѢ.**

ДОБРЄ[2] *ч.* (2) (*особова назва, молд., слов.* добръ): мы олєксандръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє тоты истинныи слоугы... никыта и добрє зографи дали єсмы имь... два сєла (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121); вєлѣ(л) єсмы иашємоу вє(р)иомоу, добри логофє(т), писати (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22).

ФОРМИ: *наз. одн.* **добрє** (1415 *Cost.* I, 121); *дав. одн.* **добри** (1459 *Cost. S.* 22).

ДОБРИИ *див.* **ДОБРЫИ.**

***ДОБРИНОВСКИИ** *прикм.* (1): сє азь... ї҃ѡ Стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... єсми... потвръдили... нашєи єпискоупїи о(т) радовцє(х) і҃ цр҃ко(в)... о(т) волости соуча(в)скои... щожє били дани тоти н҃ цр҃кви ис попи... кв҃. цр҃ковь добриновска и(с) попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **добриновска** (1490 *DC* 147).

Пор. ***ДОБРИНОВЦИ.**

***ДОБРИНОВЦИ** *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): а хотарь... до вєликоі буковины кдє вышєлъ путь оть добрѣно⟨вц⟩ь на конєц полѦ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); тѣмъ мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... сєла... на имѦ хєнцовци на сєрѣ(т)... и шєпєлєвы(х) сєло што замѣнилъ за добриновци (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *род.* **добрѣно⟨вц⟩ь** (1392 *Cost.* I, 7); *знах.* **добриновци** (1431 *Cost.* I, 317).

ДОБРИНЬ *ч.* (1) (*назва селища у Волинській землі*) Добринь: досталъ сѦ дєвєрю моємоу... Городокъ, а к двору присєлки и сєлища: Бєгонь, Караєвичи, Добринь (Манів, 1478 *AS* I, 76).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Добринь** (1478 *AS* I, 76).

ДОБРЇИ *див.* **ДОБРЫИ.**

***ДОБРЇИНОВЪ** *прикм.* (2) ◇ с є л и щ є д о б р ї и н о в о *див.* **СЄЛИЩЄ 1.**

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **добрїиново** (1428 *Cost.* I, 233; 1429 *Cost.* I, 269).

***ДОБРО**[1] *с.* (8) добро (7): А што ко(л) о(т) кого оуслышю на господарѦ нашєго лихо или добро того(м) нє оутаити господарѦ нашєго (б. м. н., бл. 1386 *P* 30); мы имаємъ нашєму старшємоу приѦтєлю, кнѦзю, вєликомоу казимироу, прїѦѦти (!) и єго добра смотрити а онъ такиж имаєтъ намъ прїѦѦти (!) и нашєго добра смотрити (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); Ино которого єсмо чоловєка вєдали въ нашой зємли, што ємоу добра нє хотєлъ, а какъ съ нимъ миръ взємъшы, того єсмо тогдыжъ зъ зємли нашоє и выслали (б. м. н., 1496 *BD* II, 405);

п о д о б р о (1) добре: И тєпєръ бо(ж)єю волєю было бы и по добро заньжє кто єстъ, ива(н) васи(л)єви(ч) вєлики(и) кнѦ(з) моско(в)ски(и) г(с)дрєви нашому воєводє є(ст) сва(т) а вашє(и) мл(с)ти тєсть (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **добра** (1445 *Cost.* II, 726; 1496 *BD* II, 405); *знах. одн.* **добро** (бл. 1386 *P* 30; 1448 *Cost.* II, 305; 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

ДОБРО[2] *присл.* (4) (*похвально*) добре (3): мочї имєт ли иижє що та(к) и добро а пак ли нє мочї имє(т) с то(г) спросити (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); И добро бы было и тобє со хрєстияны миръ имати и посполъ со всими хрєстиянъскими господары противъку поганъства стояти (б. м. н., 1498 *BD* II, 410);

д о б р о с я в и д и т (що кому) (1) викликає задоволення (що в кого): и за то вє(л)ми г(с)дроу иашому Стєфану воєводє добро ся видить и хвала милому богу вздаєть (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 151 зв.).

Див. ще **ДОБРЄ**[1], **ДОБРѢ.**

ДОБРОВА *див.* **ДОУБРОВА**[1].

***ДОБРОВЄЦЪ** *див.* **ДОБРОВЄЦЬ.**

ДОБРОВЄЦЬ *ч.* (4) (*назва потоку в Молдавському князівстві*): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѣд нами... оуноукы Ивана Дамїановича... и дали господствоу мы три сєла иа Добровєць (Гирлов, 1499 *BD* II, 161—162).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* **на Добровєць** (1499 *BD* II, 162, 163); *ор. одн.* **Добровєцом** (1499 *BD* II, 163).

***ДОБРОВОЛЄНІЄ** *с.* (1) доброзичливість, прихильність: Тымжє обичаєм и мы оудилали... видѣчи и знаючи ласкоу и доброволєніє наяснѣишаго кнѦзѦ пана Казимира (Коломия, 1485 *BD* II, 371).

ФОРМИ: *знах.* одн. **доброволєніє** (1485 *BD* II, 371).

Див. ще **ДОБРОВОЛЇЄ.**

ДОБРОВОЛЇЄ *с.* (1) доброзичливість, прихильність: аз господство ми ⟨въ⟩ том благопроизволих нашим благим произволєнїє⟨м⟩... и съ оусъѦ (!) нашїѦ доброволїє ⟨и⟩ от бога помощїѦ (Сучава, 1491 *BD* I, 473).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. ор.* **съ... доброволїє** (1491 *BD* I, 473).

Див. ще ***ДОБРОВОЛЄНІЄ.**

ДОБРОВОЛНЄ, ДОБРОВОЛЬНЄ *присл.* (8) **1.** (*без перешкод, без заборони*) вільно (7): ustawilijesmo, iżby... prodawali wsiakuju recz dobrowolne (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); а коли наза(д) оусхочє(т) поити до зємли мо(л)давскоєи имає(т) поити добровольнє съ своєю панєю съ своими дитками (Снятин, 1454 *P* 163); а тоє вышє писанноє (*в ориг.* вышє писанного.— *Прим. вид.*)... маєт быти продаио, и замєнєно, и заставлєно, и отдаио доброволнє на свои потрєбы и вжитки обєрнути, как єму... лєпєй а вжиточнє взвидит сѦ (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

2. (*за власним бажанням, без примусу*) добровільно (1): мы па(н) ива(н) срѣ(м)скыи староста рускыи вызнава(м)

то... иже пришедши прѣд на(с) очвистє (!) н доброволнє пани махна узвєртовская и о(т)ступила узвартова панѣ яхнѣ кыискои (Львів, 1414 *Р* 85).

Див. ще **ДОБРОВОЛНО.**

***ДОБРОВОЛНИ** *див.* ***ДОБРОВОЛНЫИ.**

ДОБРОВОЛНО, ДОБРОВОЛЬНО, ДОБРОВОУЛНО *присл.* (43) **1.** *(без перешкод, без заборони)* вільно (39): а оу ставу радивоунъковѣ ловити сѣтью єму доброволно (Перемишль, 1366 *Р* 12); по томужъ и мы дали єсми имъ яко да ходѦтъ съ своєю торговлєю доброволно у нашєи земли (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 676); продал єсми єму... так, ижєт он волєн... кому оусхочєт продати або даровати або замєнити и на своє доброволно вжитки обєрнутн, как жє сѦ єму налепей будет видєти и радити (Берестя, 1466 *AS* I, 62); мы Стєфан воєвод... чиным знамєнито... ожє даємь... сєс нашь лист нашємоу татарин(о)у... на то... щобыхом єго опѦт не оуводили оу холопство, аны дѣти єго, алє щобы сидил оу нашєи зємли, он и своими дѣтми, слободно и доброволно и без никоторои нєволи (Сучава, 1470 *BD* I, 140), да єст им слободно и доброволно и отворєно ходити и торговати, заплативше правоє своє мыто (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

2. *(за власним бажанням, без примусу)* добровільно (4): а продали и оуздали єму добровоулно и оу вѣки дѣтємь єго (Перемишль, 1366 *Р* 12); продалъ ємоу доброволно нє надобѣ оуступати на то никому (Львів, 1368 *Р* 15—16); Се я Янъ, иначей Корѣйва Ядукговичь, продалъ есмы доброволно... землью свою питомую у волости Волковиской (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); И князь Костянтииъ передъ нами рекъ: правда есть, служатъ въ мене бояре Смоленскіе Бубенъ, а Дуденковъ Суморокъ доброволно зъ сукни безъ имѣней (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

Див. ще **ДОБРОВОЛНЄ.**

***ДОБРОВОЛНЫИ** *прикм.* (9) **1.** *(безперешкодний)* вільний (3): и мы то на жєданьє єго ⟨милости⟩ при⟨я⟩тєля нашого дєлаємъ, даємъ єго посломъ добровольноє проєханьє чєрєзъ нашу зємлю ⟨до Москвы⟩ и отъ толь зася до єго зємли (б. м. и., 1496 *BD* II, 405);

д о б р о в о л н а я д о р о г а (4) відкрита для всіх дорога, гостинець: Я, Война, пана Немиринъ сынъ, на имя Яков, пишу сию духовницу... лежа у рани на постели, которуюжъ рану маю от Александра Ладяти, штожъ ми ее задалъ зрадне своею рукою, засѣд на доброволной дорозе у своемъ имени у Колпыници (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); Мартинъ жалова(л) на Микоулоу и(ж) ємоу выѦ(л) ис калиты осмь копъ гро(ш)и, квалъто(м)ъ, на (до)броволной дорозѣ (XV ст. *ВС* 31 зв.).

2. *(непримушений, викликаний власним бажанням)* добровільний (2): а такѣ жь мы видѣвше єго млсрдьє к намъ и доброволноє пристанье дали єсмы приятєлю нашому... нашѣ листы (Ланчиця, 1433 *Р* 124); Ино ми видѣвши мєжи ⟨ними⟩ их доброволн⟨и⟩ ток⟨мєж⟩ и полнои заплатоу, а ми тако⟨ждєрє и от н⟩ас єсми дали и потвєрдили... Ивоулоу дїакоу тоє... сєло (Сучава, 1482 *BD* I, 260).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **доброволн⟨и⟩** (1482 *BD* I, 260); *знах. одн. с.* **добровольноє, доброволноє** (1433 *Р* 124; 1496 *BD* II, 405; *ОПВВД*); *род. одн. ж.* **доброволноє** (XV ст. *СЯ* 43 зв.); *місц. одн. ж.* **на доброволной, на (до)броволной** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; *ВС* 8, 31 зв.).

ДОБРОВОЛЬНЄ *див.* **ДОБРОВОЛНЄ.**

ДОБРОВОЛЬНО *див.* **ДОБРОВОЛНО.**

***ДОБРОВОЛЬНЫИ** *див.* ***ДОБРОВОЛНЫИ.**

***ДОБРОВТРИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Се здѣся просилъ у насъ... Тишко Ходкевичъ землицъ пустныхъ... на имя:... Добровтричъ дворища, а Голтяевичъ дворища (Краків, 1454 *АЛМ* 12).

ФОРМИ: *род. мн.* **Добровтричъ** (1454 *АЛМ* 12).

ДОБРОВОУЛНО *див.* **ДОБРОВОЛНО.**

***ДОБРОДАНІЄ** *с.* (1) добродіяння, благодіяння: а по наши(м) жївотѣ кто (!) избєрє(т) бы быти г(с)п(д)рь... нашєи зємлє... то(т) би и(м) нє пороушил наша доброданіе и потврьждєніе (Корочнн Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 123).

ФОРМИ: *знах. одн.* **доброданіє** (1458 *Mih. Doc.* 123).

***ДОБРОДѢЙСТВО** *с.* (2) добродіяння: про тъ жь Ѧзъ про тото добродѣиство прорєчєныхъ пановъ приступаю и приступилъ єсмъ ку... королю польско(м)... ис тыми горо(д) исъ крємѦницємъ и съ братславлємъ (Кременець, 1434 *Р* 130); про то жь Ѧ про тоє ихъ добродѣиство... приступаю... ку... королєви польскому... с... городы и зємлѦми што... суть оу моємъ дєржѦнью (Черняхів, 1435 *Р* 132—133).

ФОРМИ: *знах. одн.* **добродѣиство** (1434 *Р* 130; 1435 *Р* 132).

ДОБРОИН *ч.* (2) *(особова назва, молд., слов.* добръ): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тоти... сыиъ станинъ, и плємєник их Доброин воиникоул и сєстра єи Лоушкъ... жаловали єсми их особною нашєю милостїю (Васлуй, 1495 *BD* II, 53).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Доброин** (1495 *BD* II, 53); *дав. одн.* **Доброиноу** (1495 *BD* II, 53).

ДОБРОҚГОСТЬ *ч.* (2) *(особова назва, стч.* Dobrohost, *стп.* Dobrogost): мы войцехъ з бжиєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣзденский... доброкгостъ с колна каменьскии... доброкгостъ съ шамотулъ калискии... слюбуємы... стєцку воєводѣ (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доброкгостъ** (1433 *Р* 122).

ДОБРОМИРА *ж.* (3) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* а хотаръ тѣмъ сєломъ... до потока што словєтсѦ добромира, та добромирою горѣ до тѣсного оугла на проутѣ (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269—270).

ФОРМИ: *наз. одн.* **добромира** (1429 *Cost.* I, 270); *род. одн.* **добромиры** (1429 *Cost.* I, 269); *ор. одн.* **добромирою** (1429 *Cost.* I, 270).

ДОБРОМИРЄЩИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфанъ воєвода... чиним знамєнито... ожє... дали нашємоу вѣрномоу паноу Игнатоу сєла... на имѦ Добромирєщи и Балосинєщн (б. м. н., 1440 *DBAc* 31); мы Илїа воєвода и... Стєфанъ воєвода... чиним знамєнито... ожє... Ивоул... и Нєпот єго Нєгрє... дадошѦ двѣ сєлѣ на имѦ Добромирєщи и Балосинєщи, паноу Игнатоу столн⟨икоу⟩ (б. м. н., 1441 *DBAc* 37).

ФОРМИ: *наз.* **Добромирещи** (1440 *DBAc* 31; 1441 *DBAc* 37).

ДОБРОСЛАВЄЦЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А сє я панъ данило дамбоговичъ (!) Задєрєвецки, Вѣдомо чинимо... Ажє я дорадивсѦ и своими приѦтєл'ми... Дали Єсмъ... дворищ ов (!) тоу стороноу рѣки СоукилѦ, о(т) стриѦ, кдє доброславєцъ сидѣлъ (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доброславєцъ** (1473 *ЗНТШ* V, 3).

***ДОБРОСЛАВЄЩИ** *мн.* (1) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... далиже и потвръдили єсми ємоу... сєла... на проутѣ... и цолєва сєлищє и съ озєромь и виногра(д) (!) єго на връ(х) доброславєщимъ потокоу (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 475).

ФОРМИ: *дав.* **доброславєщимъ** (1436 *Cost.* I, 475).

***ДОБРОТА** *ж.* (7) **1.** добро, благо (3): мы романь воєвода... чинимо знамєнито... ожє... панъ дидрихъ боучаскыи... стоитъ подли насъ и стоитъ о нашємъ доброту (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); и ваша бы милость сихъ пословъ... пропустили миръно чєрєзъ вашєй мнлости зємли... бо сии послове нє ходять на злость вашєй милости, алє на доброту вашей милости (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

2. доброзичливість (2): мы илїа воєвода... знамєнито чини(м)... како намисковъ наши(х) наслидоуючи оу добротѣ обѣтницъ и(х)... пану владиславовы, по(л)скомоу кролювы... оу лєвовы... голдь оучинили є(с)ми (Львів, 1436

Cost. II, 697); тогди они па(к) с поч(с)тіе(м) и добротою на(с) и наша кнѣгинѣ и наши паны и слуги о(т)проводити без шкода ⟨и⟩ без забавы (Сучава, 1457 *Cost.* II, 811).

3. добрі стосунки (2): коли сюю правъдоу... промежи собою вчинимъ... отъ сего часоу межи тебє и нами лешее (!) доброты иного дела не будеть (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **доброты** (1484 *ЯМ*); *знах. одн.* **доброту** (1448 *Cost.* II, 305; 1499 *BD* II, 449); *ор. одн.* **добротою** (1457 *Cost.* II, 811); *місц. одн.* **оу добротѣ** (1436 *Cost.* II, 697); *наз. мн.* **доброты** (1484 *ЯМ*).

ДОБРОТВОРЪ *ч.* (6) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* А хотаръ Драгосинєщомъ, што на Добротворѣ... поченши от издолоу, от Ласловова хотарѧ, Добротворъ и Пожарита, до верха (б. м. н., 1426 *BAM* 22); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже... дали и потверъдили єсми им... села... на имѣ... Мохориціи... на Добротворѣ (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Добротворъ** (1426 *BAM* 22); *род. одн.* **Добротвора** (1426 *BAM* 21; 1452 *Cost.* II, 426); *місц. одн.* **на Добротворѣ** (1426 *BAM* 22; 1452 *Cost.* II, 432; 1495 *BD* II, 59).

***ДОБРОТИЧИНЬ** *прикм.* (1) ◇ потокъ добротичинь (1) *див.* ***ПОТОКЪ** [1].

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **добротичинь** (1415 *Cost.* I, 121).

! **ДОБРОТУ** ⟨ДОБРОМУ⟩ *див.* **ДОБРЫИ.**

ДОБРОЧИНЪ *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфанъ воєвода... чинимъ знамєнито... оже... дали єсми... села на имѣ... роусонѣгъ и доброчинъ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доброчинъ** (1446 *ПГСПМР*).

ДОБРОУЛ *див.* **ДОБРОУЛЪ.**

ДОБРОУЛЄЦЪ *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* добръ): доброулєцъ писа, оу сочавѣ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 343).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доброулєцъ** (1448 *Cost.* II, 343).

ДОБРОУЛЄЩЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... оже тота... Аннъ... продала... одино село на имѣ Доброулещїи (Сучава, 1480 *BD* I, 244).

ФОРМИ: *наз.* **Доброулещїи** (1480 *BD* I, 244); *дав.* **Доброулещем** (1480 *BD* I, 244); *знах.* **Доброулєщїи** (1480 *BD* I, 244).

***ДОБРОУЛОВЪ** *прикм.* (1): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже прїидоша прѧд нами... Ана, сестра Доброулова логофєт(а)... и дала своимъ племєником... два села... на Днистри (Сучава, 1470 *BD* I, 155).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Доброулова** (1470 *BD* I, 155). *Пор.* **ДОБРОУЛЪ.**

ДОБРОУЛЪ, ДОБРОУЛ *ч.* (75) *(особова назва, молд., слов.* добръ): пи(с) доброу(л), оу со(ч)вѣ (Сучава, 1451 *Cost.* II, 401); мы Стєфан воєвод(а)... знамєнито чиним... оже прїидоша перед нами... Анна, сестра пана Доброула логофєта, и съ с⟨во⟩имъ нєпотомъ... и продали... село на имѣ Вълѣнїи (Сучава, 1482 *BD* I, 260).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доброулъ, доброу(л), доброул** 18 (1451 *Cost.* II, 401; 1452 *DIR«A»* 500; *Cost.* II, 410, 422; 1453 *DIR«A»* 503; *Cost.* II, 458; 1454 *Cost.* II, 502; 1455 *Cost.* II, 526; 1456 *ЭСФ; Cost.* II, 578 і т. ін.); *вам. дав.* **доброул логофєту** 1 (1460 *Cost. S.* 41); *род. одн.* **Доброула** (1480 *BD* I, 241; 1482 *BD* I, 260); *дав. одн.* **Доброулоу, Dobrułu** 41 (1457 *BD* I, 5; 1458 *DIR«A»* 512; 1460 *Cost. S.* 34; 1462 *Cost. D.* 12; 1463 *BD* I, 74; 1465 *DIR«A»* 518; 1466 *BD* I, 106; 1467 *BD* I, 118; *Cost. S.* 69; *Mih. Doc.* 126 і т. ін.); **добру(л)** 3 (1458 *DIR«A»* 513; *Mih. Doc.* 123; *ПГСММЦ*); **Доброулови, до(б)роулови** 7 (1458 *BD* I, 7; 1459 *BD* I, 28, 36; 1460 *BD* II, 276; 1461 *BD* I, 45; 1463 *Cost. S.* 45; 1466 *BD* I, 96); **Доброуло** 1 (1468 *BD* I, 126).

***ДОБРОУША**[1] *ж.* (2) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... село... оу верхъ доброуши (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *род. одн.* **доброуши** (1437 *Cost.* I, 541); *місц. одн.* **иа доброуши** (1437 *Cost.* I, 541).

ДОБРОУША[2] *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... єщє село по(д) каражиномъ доброуша (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. знах.* **доброуша** (1437 *Cost.* I, 541).

ДОБРЪ *див.* **ДОБРЫИ.**

ДОБРЪЧИНЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы пєтръ воєвода... знамєнито чини(м)... оже... дали єсми се(с) листъ на(ш) люде(м)... о(т) добрѣчинєщи (Побрат, 1448 *ДГПР*).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* о(т) **добрѣчинєщи** (1448 *ДГПР*).

ДОБРЪЧИНОВЪ *прикм.* (1): тѣмъ мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... єдно сєло на грабовы(х) где былъ домъ добрѣчиновъ (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **добрѣчиновъ** (1427 *Cost.* I, 196). *Пор.* ***ДОБРЪЧИНЪ.**

***ДОБРЪЧИНЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* добръ): що бы имъ оурикъ съ оусѣмъ доходомъ... и дѣтємъ настинымъ що съ добрѣчино(м) и сиоу єи що є(ст) о(т) дроуга єи моужа (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196).

ФОРМИ: *ор. одн.* **добрѣчино(м)** (1427 *Cost.* I, 196).

ДОБРЫИ, ДОБРИИ, ДОБРЇИ, ДОБРЫ, ДОБРЪ *прикм.* (643) **1.** *(який є носієм позитивного начала, протилежний до негативного)* **1.** *(який спрямований на добрі справи)* добрий (33): мы кнѧзь володиславъ... нашимъ добрымъ оумышлѣнъємь то єсмы вчинили (Бохур, 1377 *P* 23—24); мы алєксандръ воєвода... знаємо чинимъ... оже єсмы оучиили с наши(м) добры(м) оумысло(м)... и оучииили єсмы за душїє дшъ (!) делѧ пєрежє стопочившїимъ господарємъ предкомъ иаши(х) (Сучава, 1408 *Cost.* I, 60); сє азь... їо Стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... оже блгопроизволи гп(д)воми (!) наши(м) блгимь произволєнїємь... та и(с) наши(м) добри(м) помисло(м)... и оучинили єсми въ задшїє сто почи(в)ши(х) прє(д)ко(в) и родитєлїє иаши(х) и за наше з(д)равїє (Сучава, 1490 *DC* 146).

2. *(вельможний, шляхетного роду)* добрий, достойний (22): оучинит(ь) которыи добрыи члвкъ кривду, любо воєвода а любо панъ оучинити исправу ис нимь (б. м. н., 1352 *P* 6); мы дмитрии инѣмъ именємъ корибу(т)... чинимъ то знаємо... иже *добраѧ* рада наши(х) боѧръ... и нашею доброю волєю... вєлєбному г(с)пдрю володиславу королєви польскому... голдовали єсмо вѣрно и право (Краків, 1388 *P* 40—41); мы їо алєксандро воєвода... знаємо чинимъ... оусѣмъ добрымъ паномъ... оже тотъ истинныи слоуга и бояринъ нашъ плотоунъ слоужилъ пережє стопочившїимъ господарємъ оцоу нашемоу правою и вѣрною слоужбою (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84); и кн⟨ѧ⟩зь Михайло положил листъ перед королєм єго м⟨и⟩л⟨о⟩стью а рєклъ: тым обычаємъ записал сѧ ты с моим отцємъ пєред добрыми свѣтки (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); г(с)дра нашого люди... поведили... ажъ што тамъ слышали в земли тоурє(ц)ко(и) и в басарабско(и) што(ж) вєздє по всимъ городо(м) и по мєстомъ кличу(т) и(ж)бы *добрыє* юнаки и люди вси которыє доужи на кони всєсти кони бы добрыє и зброи дє(р)жа(ли) (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61); ачь хто менїтсѧ шлѧхътичомь тогды имеєть шесть оурожены(х) стары(х) а добры(х) шлѧтичовъ (!) поставить на свидє(ч)ство (XV ст. *BC* 18 зв.); мы Стєфан воєвода... знамєиито чиним... ⟨иж⟩... оузѣли єсмо промежи собою и промежи наш⟨ими дѣтми мир вѣчныи⟩... съ нашим добрим ⟨вєлєможним⟩ Алєксандром (Сучава, 1499 *BD* II, 442);

(у знач. іменника ч. р.) (124): мы... кнѦ(з) олєксанъдро корьѦтовичь... чинимъ свѣдочно... всѦкому доброму... што жь былъ братъ нашь... придалъ млинъ къ цр̃кви... то и мы... потвєрживаємъ того своимъ листомъ (Смотрич, 1375 *P* 20); тєжь то изволи(л) єсмы єму аж бы єго аж бы коли нѣкотораѦ пригода єму ста(л) тогды има то сєло замѣни(т) продати тако доброму Ѧко и самъ штобы бы моглъ намъ с того службу написаную служи(т) (Львів, 1399 *P* 59); а которыи бы нє хотилъ на томъ изьѣднанїю стоати и миръ пороушити, а ваша мл(ст)ъ и каждыи добрыи на того стояти и казнити, яко виноватого и яко прѣстоупника (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682): мы великии князь Швитрикгал... чинимъ знаменито... симъ нашимъ листомъ каждому доброму, хто нань возрить или чтучи его въслышить, комуждо будеть его потрѣбно (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); Кто бѫдє(т) иєко(т)рыи добры(и) члвкъ на соу(д) позванъ о квалтъ тогды имєєть пово(д) на нєго досвє(т)чить або то(т) добрыи имєє(т) самь своєю прїсѦгою о(т)быть (XV ст. *BC* 18); Мы Іо Стєфан воєвода... знаємо чииим... с тым нашим листом вьсѦм посполитым, кто на нєм оузрыт или чтоучи єго оуслышит, каждомоу добромоу, коли комоу потрєбизна боудєт (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

3. *(який користується довір'ям, має авторитет у суспільстві)* добрий, достойний (13): бжьєю млтью и добрыхъ людии прьязнью исталасѦ торгувлѦ мєжи добрыми людми мєжи бояры и мєжи крилошаны сто ивана (Перемишль, 1378 *P* 25); а на(ш)... коро(л) казими(р)... имає(т)... на(с) ласкаво миловати и оборонити... яко оуси(м) добры(м) по(д)даинико(м) зємлѦмь свои(м), та(к) имає(т) и на(м) єго мл(с)тъ о(т) си(х) часо(в) оудилати (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); а ки⟨Ѧ⟩зь Сємен... мовил так: я с моим братомъ, с отцємъ *(в ориг.* сотцємъ.— *Прим. вид.)* твоим нє записивал сѦ тымъ листомъ, а тымъ свѣтком твоимъ, што оу твоєм листоу стоѦть, вѣрю яко добрымъ людем (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); И я есми з людми добрыми порозумелъ, ижбы тые люди господарскин мокрычане с паномъ Янчинским ото болшей того тяжи не мели (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119);

добрыє люди (25), люди добрыє (10) свідкн: А при томъ были зємлѦнє исвѣдъци панъ ходько быбєльскии, панъ адамъ орецкии... инѣхъ добрыхъ людии зємлѦнъ много было при томъ (Перемишль, 1391 *P* 45); тогды облазничєвє трис братєиици оучинили с даниломъ розъѣздъ и вывєли облазничєвє много добрыхъ людии иа дуброву и зємлѦнъ и старцевъ (Зудечів, 1411 *P* 79); ино на посли(д) герге оуставшисѦ з добрыми лю(д)ми пєрєпроси(л) пана костю абы єго прости(л) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); А також, кто коли имоут познати оу них коии или волы... и доведєт иаш чловѣкъ на Брашовѣнє из добрыми людми... а Брашовѣни да стратѣт того кон(ѣ) или вол(а) (Сучава, 1458 *BD* II, 262); а про лє(п)шоую справє(д)ливость вышеписани(х) речєи, и пєча(т) свою приложи(л) к сємоу листоу, и просили єсмо ты(х) людєи добры(х) и(с) зо (!) обоу сторо(н) которыи при то(м) свє(д)цє(м) били аби оны свои пєча(ти) приложили (Луцьк, 1490 *Пам.*); А при том было добрых людей досит: был брат мой пан Левъ Боговитинович, чашник великого кн⟨Ѧ⟩зѦ и ключникъ берестѣиский (Боковичі, 1496 *AS* I, 245).

4. *(не ворожий, приязний)* добрий (5): а... коро(л) казими(р) ... имає(т)... на(с)... оборонити и опасти... послы своими и мєче(м) своимь и радою и оусими добрыми оучи(н)ки (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); Сєго ради мы оу томъ видѣвши их доброє произволєнїє и *доброю* лагодоу мєж нами на то, а мы сѦ єсми оумыслили нашимь добримь промислом... яко да оутвръдим и оукрѣпим наш мо⟨на⟩стирь от Поутнон (Сучава, 1472 *BD* I, 169—170); Ино за то, кажєть, ажъ мєжы васъ тыи дєла такъ сталисє, а онъ былъ... свойство съ вами вчынилъ, хотєчы съ вами доброго пожытья и до вєка (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

добримъ ласкавымъ окомъ посмотрити (між кого) (1) милостиво поставитися (до кого): нинє пакъ длѦ нашєго бра(ц)ства нашєго Спрєта добримъ ласкавымъ окомъ посмотри мєжи тебє и межи мєнє длѦ васъ и насъ коли єго стомоу вє(р)нєшъ братъства дєлѦ нашєго (б. м. н., 1484 *ЯМ*); доброє мыслити (кому) (1) сприяти (кому): а всє ми доброє мыслити съ моимъ брато(м) господареви нашєму вєликому коро(л) (б. м. н., бл. 1386 *P* 30).

5. *(відданий, вірний)* добрий, щирий (13): нашихъ *добрыхъ* приѦтєлєи и (!) радою и нашимъ добрымъ оумысломъ и нашою доброю волєю... владнславу... королю польскому... слюбуємы и ислюбили єсмы (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); а того дѣлѦ приказуємы дѣтємъ нашимъ и всѣмъ намѣсткумъ нашимъ и по(д)даннымъ... абы николи прєрє(ч)ному воєводѣ и єго дѣтємъ... и по(д)даннымъ на вѣки нє оуспоминали алє за добрыи и пєвныи приятєлѣ имѣли (Ланчиця, 1433 *P* 121); Того ради молимо вас, яко наши прїѦтели добрїи, оучините за нашоу волю та вернитє тоти д злат(и), понежє соут наши пинѣзи (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 369—370); ⟨али⟩... да смо добри и прави ⟨при⟩ятєли (Сучава, 1499 *BD* II, 442).

6. *(розумний)* добрий (8): знамєнитосто чинимы ... иже мы романъ воєвода... иже и(з) доброи волѣ, а никимъ нє принуженъ, али з *доброі* и з мудроі рады своіхъ слугъ и пановъ нашихъ... слюбили єсми и слюбуємъ, обѣщеваючи чистою вѣрою ⟨и⟩ чистою правдою вѣрна служьба служити (Сучава, 1493 *Cost.* II, 607); азь... іо алєксандрь воєвода... знамєнито чини(м)... оже блгопроизволи гвоми нашимь блгымь произволєниємь... и наоучаємъ добраго съвѣта и оучинили єсми въ за доушїє стопочивши(х) пєредковь наши(х) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 453);

з добрымь розмышлєнїємь (2) добре обміркувавши, добре подумавши: прїгожаєтсѦ частокроть же наши(х) дворѦнъ... нагле и(х) позывають прє(д) соудьи... а тамъ на ни(х) жалоба а онї нє ведали такїи о(т)повє(ди) имаю(т) з добрымь розмышлєнїємь (XV ст. *BC* 14 зв.); тогды на роцѣ напрє(д) рєчєнымъ стронамъ в медыцѣ... завитє и конєчнѣ вложєнымъ намѣнєнѣмъ з *добрымъ* розмышлєниємъ мно(г) добры(х) люди ис право(м) оумѣючи(х) рады оужившн(х)... осудили єсмы и осужѦємъ, ажє... кроль влодиславъ... ближшн єсть к тому мѣсту к тычину... нижли тыи пани Ѧдвига и єи дѣвка алжбѣта (Медика, 1404 *P* 70).

7. *(згідний з правдою, законний)* добрий, справедливий (6): ⟨Ино⟩ мы видѣвши их добры токмєжь и заплат полны, а мы також дали и потвердили... ⟨Моикови и⟩ братоу єго Кости тото вышеписанноє мѣсто на Кръличътоурѣ (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 114); ино мы видѣвши добро изнанїє и свѣдѣтєлство, а ми такождєрє и от нас єсми им дали и потвръдили тоє сєло, батърєщїи (Сучава, 1493 *Cost. S.* 175).

8. *(схвальний)* добрий (1): О часты(х) простѦпка(х) борзость быває(т) добрая алє тая борзость о соудє(х) и в жалоба(х) имаєть быти разоумно ро(з)патрєна и(ж) соудья имєє(т) вси жалобы ро(з)мыс(ли)ти (XV ст. *BC* 17 зв.);

доброє памяти (5) *(про покійного)* блаженної пам'яті, доброї пам'яті: того дѣлѦ явно чини(м) ты(м)то листо(м), како хотѦчи наслѣдовати обычѦѦ доброѣ памѦти вєлможны(х) пано(в), прє(д)ко(в) наши(х)... мы... виновати єсмо вѣрнє ихъ волѣ и оучинковъ наслѣдовати (Хотии, 1448 *Cost.* II, 733); Ино мы, впамятавшы его верьную а пил⟨ь⟩ную службу доброе памяти ку отцу нашому, королю его милости, и къ намъ, з ласки нашое тыи сельца... дали есмо ему (Вільна, 1499 *РИБ* 777).

9. *(благополучний, щасливий)* добрий (2): тогды они... оуздали пану вѦтславу... того дворища по своєи доброи

воли и за иныѣ молвили абы в *добромъ* покои в(ж)ити тѣхъ вжковъ (!) пану вАтславу (Львів, 1370 *P* 18); Въ имА отца и сына и доуха свАтого... штож єст добры початок и конець коу каждомоу и справедливомоу пожиткоу оусѣкои доуши христїАнскои (Сучава, 1468 *BD* II, 300);

добръ здоровъ (1) благополучний: одинъ слоуга мо(и) вжє осмы годъ оу вашъ оулоусъ въпалъ а де(и) такъ слышимъ штожъ добръ здоровъ єстъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*); в добры и часъ (1) *(щасливо, благополучно)* в добрий час: да(и) боже бы в добры(и) часъ (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 151 зв.).

10. *(чесний)* добрий (2): ОуставлАємъ з ра(до)ю наши(х) пано(в) колїжь которыи рыцєрь алюбо которыи шлА(х)тныи члвкъ нє боудєть пєрєсоудомъ оважонъ алюбо ожалова(н) о злодєиство алюбо о разбои а боуде(т) однова длА єго добро(г) бытлєнїя имеєтсА своєю роукою о(т)присА(ч) и очистїть (XV ст. *ВС* 26 зв.).

11. *(корисний)* добрий (1): a k tomu czasu derżym ich, sztobychmo s nimi naszym nepryiatelem otpiali sia i sztobychmo nieszto dobroho naszoho wczynili s nimi (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

12. *(який дає прибуток)* добрий (1): а нє оусъхочєт ли мА король єго мл̃сть при соколици оставить ино имаєть ми єго мл̃сть дать ми о(т)мѣну за соколець такъ добрє Ако соколець (Кременець, 1434 *P* 130).

13. *(у знач. іменника с. р.)* **а)** добро, благо (14): тые вси села... маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый, ... а за насъ и чада наша Господа Бога молити и о добромъ посполитомъ... радити и советовати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); a na thom mozet szobi prziszaditi, polipsity, a wolen ie przedati y oddati, na swoie dobroie powiernuthi (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); и мы имѣємъ нашому приАтелю, ильи воєводѣ, приАти и єго доброго смотрѣти, а иль⟨А⟩ воєвод⟨а⟩ такожь имаєть намъ приАти и нашого доброго смотрѣти (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); слюбоуєм томоу паноу Казимироу кролю и свАтои єго Короунѣ полскои, чистоа правоу вѣроу ховати, и оусє доброє ховати паиованА и чти их, и пожиточности их на всАх мѣстАх диати и правовати (Сучава, 1462 *BD* II, 284);

б) майно, добро (2): а пак ли сА бы намъ пригодила... которая налога... до королА доброє наше оправимъ от нашєи земли (Сучава, 1449 *Cost.* II, 747); ач бы сА на(м) пригодила нѣкотораа пригода... выити на(м) и(с) нашєи земли, то(г)ди... вездє на(м) имѣнїа є(г) и доходы отворєны и нєзаборонны... доколѣ да(ст) мл̃ы бъ̃ приверне(т)сА наше доброє ку нашєи земли (Сучава, 1457 *Cost.* II, 811).

II. *(без відхилень від норми, від усталеного взірця)* **1.** *(який не втрачає своєї вартості)* добрий, сталий (2): тогды од(н)а манита маєть быти з ра(до)ю пановъ нашихъ(х), которая (т)(!) имеєть быти вѣчно и добраА и годАчая, а была любапрїимна вси(м) люде(м) (XV ст. *ВС* 34 зв.); а єстлибы вже не мог того подворА оправити я, вжє тогды маю пѣнАзи кн⟨є⟩г⟨и⟩ни єє милости отложити шест копъ грошей широкоє личбы так добрыми грошми какже єсми самь оу єє милости брал (Луцьк, 1494 *AS* I, 101).

2. *(з позитивними якостями)* добрий, здоровий, міцний (7): а у черновци, возы нє стрАсти, але купець дасть свою вѣру, ажє нє имаєтъ заповѣданый товаръ на свои возъ, куници, серебро, воскъ и кони добрїи земьстїи (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); мы Стефан воєвода... знамєнїто чиным... ожє прїиде пред нами... пан Албоул... и продал... сєло Бабишево... паноу Лоукы Кавтешоу... оу циноу за в̃ конї добрих, так вєлеи как сп̃ златих татарскых (Сучава, 1467 *BD* I, 122); г(с)дра нашого люди пришли с тоурє(ц)коє зємъли... и поведили... што(ж) вездє... кличу(т) и(ж)бы... люди вси которые доужи на кони всєсти кони бы добрые и зброи де(р)жа(ли) и какъ тепъло боудє(т) маю(т) на кони всѣсти и потАгнути (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61);

(в доброму стані, не зруйнований) добрий, упорядкований (4): а тогды па(н) пєтръ янови(ч) має(т) тоє име(н)є чємєри(н) подати, мнѣ або по мнѣ боудоучємоу, та(к) доброє и нарАженоє, и с то(л)кими(ж) людми, с чєтырма члвки о(т)чизными ка(к) А па(н)у пєтроу да(л) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); тогды маю(т) мнѣ тоє име(н)є дА(д)ковскоє подати та(к) доброє и нарАжьноє и с то(л)кими(ж) лю(д)ми моими о(т)чизними... ка(к) я и(м) да(л) (Луцьк, 1490 *Пам.*).

3. *(годящий, придатний на що)* добрий, справний (1): а на спустъ добри(и) ставъ (б. м. н., XV ст. *ИК*);

в добром здоровю (3) цілком здоровий, при доброму здоров'ї: сє А пани федка... чиню знакомито... будучи єсмо в добром здоровю, єсми била чолом... королю... Казимєру ажєбы єго м⟨и⟩л⟨ость⟩ допустил менє ко имєнАм моим (Ровно, 1488 *AS* I, 141); я кн⟨А⟩г⟨и⟩ни Сємєновъ кн⟨А⟩г⟨и⟩ни НастасьА будучи в добром здорови а в добром розумѣ чинимъ знамєнито... записую мужу своєму... имѣньА Заборол, а Городок (Степань, 1489 *AS* I, 89); доброє памєти (1), в (з а) доброй памАти (2), з доброю памАтью (2) при повній свідомості, притомний: А сє я пан Ивашько Дичько Васильєвич сознаваю симъ моимъ листомъ... прод(а)лъ єсми свою отчизну... сєло... Ровноє... своєю доброю волею а в доброй памАти нискоторое наглости (Луцьк, 1461 *AS* I, 53); Поведила пєрєд нами... кн⟨А⟩г⟨и⟩ни Федка, штожь пан єєй (!) небощикъ пан Олизар Шиловичъ... будучи доброє памєти отходА сєго свєта даровал и дал и записал єєй (!) имєнА свои (Луцьк, 1487 *AS* I, 240); оу (в) добром розоумѣ (3) при здоровому розумі: Сє мы пановє Цєцєневъскыи... боудоучи єсмо оу добром розоумѣ... нє имѣючи жадных прикростей ниоткого... продали єсмо имѣньє отчиноу свою (Кременець, 1467 *AS* I, 63); я кн⟨А⟩г⟨и⟩ни Сємєновъ кн⟨А⟩г⟨и⟩ни Настасья будучи в добром здорови а в добром розумѣ чинимъ знамєнито... записую мужу своєму кн⟨А⟩зю Семену Юрьєвичу оу отчинє моей имѣньА Заборол, а Городок (Степань, 1489 *AS* I, 89); приити ку доброи памАти (1) *див.* **ПРЇЙТИ.**

III. *(який виконується за власним бажанням, без примусу)* добрий, добровільний (133): мы александръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє єсми произволили нашимь добрымь произволєниємь и оучинили єсми задши (!) свѣтопочивши(х) предковь наши(х) (б. м. н., 1422 *DIR* II, № 35); и ми видѣвше доброє и(х) произволєнїє, такожь даємь и о(т) на(с) тоє сєло вышєписаниое, на имА боучоумѣни... паноу андроиикоу и сноу єго паноу кости логоѳєтоу (Сучава, 1442 *Cost.* II, 87); Ино мы видѣвше их доброи волю и данїє, а мы такожє єсми и от насъ дали и потвєрдили тота прАдрєчєнаА пасика... оу Ботнєх, да єст монастирю нашємоу о⟨т⟩ нас оурикъ съ вьсАм доходом (Сучава, 1470 *BD* I, 147—148); ино ми видѣвши мєжє ними доброє и(х) воли и то(к)ме(ж) и по(л)ною заплатоу, а ми тако(ж)дерє и о(т) на(с) єсми дали и потвєрдили слузѣ нашєму, глигору... тоє прѣ(д)рєчєноє половина о(т) половина сєло, о(т) ри(ш)кани (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234);

добрая воля (1), доброє воли (1) добровільно, з власної волі: слюбуемо нашею чистою вѣрою... ни ким к тому присиловани, ни принужени, нѣжь наша добрая воля (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*); я волчько боде(н)ковьскии Исвоими де(т)ми... вызнаває(м)... и(ж) єсмо то учинили ни жа(д)ны(м) припужєниє(м) ани звєдє(н)є(м) ни(ж)ли своєє доброє воли длА бо(л)шаго оужитку нашего (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*); из (з, с ъ) доброю волєю (32) добровільно, з власної волі: а по нашємь животѣ кто будєть господаръ нашєи земли... тоть що бы нє поруошилъ нашєго данїа, нѫ щобы оутвръдилъ и оукрѣпи(л) понєже дали єсмы съ вьсєѫ доброѫ волєѫ (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); Се мы пановє цєцєневъскыи: пан Васко Цєцєневъскый, а пан Нѣмєцъ... нє имѣючи жадных прикро-

стєй ниоткого, алє из доброю волєю, продали єсмо имѣньє отчиноу свою... кн⟨ѧ⟩зю Алєксандроу Санкгушковичю... на имѧ Новосѣльци (Кременець, 1469 *AS* I, 64); И потокмившє и заплатившє оусє вышєписанноє, господство мы благопроизволи нашимь благым произволєнїємь... и съ оусєѧ нашєѧ доброѧ волєѧ... и оучинили єсми и въ задоушїє... прєдков... наших (Гирлов, 1499 *BD* II, 162); о т д о б р о ѧ в о л є ѧ (27) добровільно, з власної волі: мы пєтръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє благопроизволи господство ми нашимъ благымъ произволєнїємъ и чистимъ и свѣтлымъ сръдцємъ и о(т) въсєѧ нашєѫ доброѫ волєѫ... яко да оутвръди(м) на(ш) цръковъ о(т) нємца (Сучава, 1455 *Cost.* II, 563—564); сє азь... їо Стєфа(н) воєвода... анамєнито чини(м)... ожє бл҃гопроизволи гп(д)вами (!) наши(м) бл҃гимь произволєнїємь... и о(т) въсєѧ нашєѧ доброѧ волєѧ... и оучинили єсми въ зад҃шїє... прє(д)ко(в) и родитєлїє наши(х) (Сучава, 1490 *DC* 146); п о д о б р о и в о л и, п о д о б р и х в о л и, п о д о б р о ю в о л и, п о д о б р о ю в о л є ю, п о д о б р о ю (д о б р о и) в о л ю (191) добровільно, з власної волі: тогды они... оуздали пану вѧтславу... того дворища по своєи доброи воли (Львів, 1370 *P* 18); мы алєксандрь воєвода... чинимь знамєнито... ожє тоть... панъ жоуржь фратовскыи прїидѣ прѣд нас, по своєи доброи воли и дадє (sic.— *Прим. вид.*) сыноу своємоу ивашкови половина сєла викшинєць (Сучава, 1429 *Cost.* I, 242); а заставила єсми... кн⟨ѧ⟩зю Михайлу и кн⟨ѧ⟩зю Костянтину Ивановичом сєло своє Пъѧнь пустыню нискоторого притиску и нискоторои нєволи ни принужєнѧ, нижли єсми заставила сєло своє Пъѧнь по своєй доброи воли (Острог, 1481 *AS* I, 77); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... оуси оуноуковє крєца от Ялана, по их доброи воли... и продали свою правоую отниноу... сыном Ботинимь (Ясси, 1500 *BD* II, 175); ⟨д о б р о у ю⟩ м а т и ⟨в о л ю⟩ (1), д о б р о у ю м ѣ т и в о л ю (ку чому) (1) бажати (чого), прагнути (до чого): а особно ижє мы доброую ⟨з⟩авжды мѣли єсмо яко и нинє мамы волю... коу покоєви а коу єднотѣ а спрєвєдлнвость (!) нашоу высвєтли⟨в⟩ши о(т) ровности нє хочє(м) сѧ выламавати вароуючисѧ розлиѧнья ⟨к⟩рови хрєстьяньскои (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); з в о л и д о б р о є (1), з д о б р о и в о л и (6) *див.* **ВОЛЯ 1**; в о л ѣ ю д о б р о ю (1), д о б р о ю в о л є ю (30) *див.* **ВОЛЯ 1**.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **добрыи, добры(и)** 7 (1352 *P* 6; 1435 *Cost.* II, 679, 682; XV ст. *ВС* 18, 28 зв.; *СЯ* 39 зв.); **добрїи, добри(и)** 3 (1484 *РИБ* 351; XV ст. *ИК;* 1499 *BD* II, 442); **добры** 2 (1449 *Cost.* II, 746; 1468 *BD* II, 300); **добръ** 1 (1484 *ЯМ*); *род. одн. ч., с.* **доброго, dobroho, добро(г)** 8 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1442 *Cost.* II, 716, 719; 1447—1492 *ЛКБВ;* XV ст. *ВС* 26 зв.; 1499 *BD* II, 448); **добраго** 2 (1453 *Cost.* II, 453; 1467 *BD* I, 120); *дав. одн. ч., с.* **добромоу, доброму, dobromu, добро(м), добьромоу, доброу(м), добро(м), ! доброту** (1375 *P* 20; 1403 *ДГМ;* 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 16; 1456 *ПМВП;* 1468 *BD* II, 301; 1482 *AS* I, 80; 1490 *Пам.;* 1499 *BD* II, 442 і т. ін.); *знах. одн. ч.* **добры(и)** 2 (1473 *BD* I, 187; 1493 *ПОСВВ* 151 *зв.*); **добры** 1 (1466 *BD* I, 114); *ор. одн. ч., с.* **добрымъ, dobrym, добрымь, добры(м)** 26 (1377 *P* 24; 1403 *ДГАА;* 1408 *Cost.* I, 60; 1411 *Mih. Alb.*; 1433 *Cost.* II, 652; 1438 *DBAc* 27; 1440 *Mih.* 208; 1448 *ДГПР;* XV ст. *ВС* 14 зв.; 1458 *BD* I, 6 і т. ін.); **добрим, добримъ, добримь, добри(м)** 11 (1441 *DIR«A»* 477; 1446 *DIR«A»* 485; 1470 *BD* I, 150; 1472 *BD* I, 170; 1475 *BD* I, 200; 1478 *BD* I, 219; 1484 *ЯМ;* 1487 *BD* 311; 1490 *DC* 146; 1499 *BD* II, 442); **добрїимъ** 2 (1427 *DIR«A»* 450; 1431 *Cost.* I, 325); *місц. одн. ч., с.* **в (о, оу) добром, добромъ, добро(м)** 13 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1370 *P* 18; 1445 *Cost.* II, 726; 1467 *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64; 1488 *AS* I, 141; 1489 *AS* I, 89; 1494 *BD* II, 387; 1496 *ПСВВ* 192 зв. і т. ін.); **в добру(м)** 1 (1464 *DIR«A»* 517); *кл. ф. ч.* **добрыи** 2 (1462 *BD* I, 76; 1476 *BD* I, 211); **добрїи** 1 (1476 *BD* I, 211); *наз. одн. с.* **доброє** (1457 *Cost.* II, 811); *знах. одн. с.* **доброє, dobroie** 32 (1386 *P* 30; 1407 *АрхЮЗР* 8/1, 4; 1439 *Cost.* II, 35; 1452 *Cost.* II, 410; 1458 *BD* I, 20; 1467 *BD* I, 121; 1473 *ШКН* 165; 1481 *BD* I, 258; 1490 *Пам.*; 1497 *BD* II, 118 і т. ін.); **добро** 1 (1493 *Cost. S.* 175); **добрє** 1 (1434 *P* 130); **доброи** 1 (1470 *BD* I, 153); *наз. одн. ж.* **добрая, добраѧ** 6 (1388 *P* 40; 1403 *ДГМ;* XV ст. *ВС* 17 зв., 34 зв.; 1490 *ЗХП*); *зам. ор. одн.* наша **добра** ра(д) и наши(м)... прилюблѣниє(м) 1 (1388 *P* 39); *род. одн. ж.* **доброи, доброі** 50 (1361 *AGZ* 6; 1393 *Cost.* II, 607; 1464 *BD* I, 84; 1487 *BD* I, 291; 1492 *Cost. S.* 161; 1495 *Cost. S.* 193; 1497 *BD* II, 96; *Cost. S.* 208; 1500 *BD* II, 175; *SD* 7 і т. ін.); **доброє, доброе** 16 (1449 *АЛМ* 8; 1470 *AS* I, 65; 1479 *BD* 1, 224; 1487 *AS* I, 240; 1493 *Cost. S.* 176; 1495 *ВМБС;* 2-а пол. XV ст. *СПС;* 1499 *AS* I, 118; *РИБ* 777; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **доброѣ** 1 (1448 *Cost.* II, 733); **доброєи** 1 (1454 *P* 162); **добрѧ** 1 (1458 *Cost.* II, 815); *дав. одн. ж.* **доброи, dobroj** (1370 *P* 18; 1429 *Cost.* I, 242; 1443 *Cost.* II, 131; 1460 *Cost. S.* 33; 1465 *DIR«A»* 518; 1481 *BD* I, 248; 1489 *Cost. S.* 133; 1497 *BD* II, 118; 1499 *BD* II, 162; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); *знах. одн. ж.* **добрую, доброую, dobruju** 37 (1402 *Cost.* II, 621; 1433 *Cost.* II, 653; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1460 *Cost. S.* 33; 1465 *GL* 176; 1473 *BD* I, 190; 1487 *BD* I, 304; 1493 *CVD* 6; 1497 *BD* II, 109; 1499 *BD* II, 130 і т. ін.); **доброю** 39 (1438 *Cost.* II, 14; 1453 *Cost.* II, 495; 1461 *BD* I, 45; 1467 *Cost. S.* 69; 1479 *Cost. S.* 98; 1483 *BD* I, 269; 1486 *BD* I, 290; 1491 *BD* I, 468; 1493 *ПГВСА;* 1495 *BD* II, 41 і т. ін.); **добру** 1 (1395 *Cost.* II, 612); **добра** рада радити 1 (1393 *Cost.* II, 607); *ор. одн. ж.* **доброю, доброѫ** 70 (1377 *P* 23; 1400 *P* 61; 1423 *DIR«A»* 447; 1445 *Cost.* II, 218; 1461 *AS* I, 53; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1482 *AS* I, 80; 1490 *ДГСХМ;* 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141 і т. ін.); **доброѧ, доброя** 34 (1443 *ПГСММ;* 1459 *BD* I, 34; 1465 *DIR«A»* 518; 1471 *BD* I, 158; 1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 256; 1486 *DC* 143; 1489 *BD* I, 377; 1490 *BD* I, 419; 1499 *BD* II, 147 і т. ін.); *зам. дав.* **по доброю** воли 26 (1449 *Cost.* II, 379; 1456 *Mih.* 213; 1472 *BD* I, 172; 1482 *BD* I, 265; 1484 *BD* I, 285; 1488 *BD* II, 247; 1493 *Cost. S.* 176; XV ст. *НРРГ;* 1494 *BD* II, 38 і т. ін.); *місц. одн. ж.* **в доброй** (1461 *AS* I, 53); *наз. мн. ч.* **добрыє** 7 (1465 *АкВАК* III, 4; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1475 *AS* I, 72; 1478 *ЗРМ;* XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1496 *ПДВКА* 61); **добрии, добрїи** 3 (1419 *P* 91; 1421 *P* 92; 1480—1484 *BD* II, 370); **добрыи** 2 (1463 *ГГЯ;* 1475 *AS* III, 14); **добри** 2 (1449 *Cost.* II, 386; 1499 *BD* II, 442); **добры** 1 (1449 *Cost.* II, 386); *наз. мн. ж.* **добрыи** (XV ст. *ВС* 28 зв.); *род. мн.* **добрыхъ, добрых, добрыхь, dobrych** 43 (1378 *P* 25; 1409 *P* 74; 1421 *P* 94, 96; 1445 *СРК;* 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1463 *AS* I, 55; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1490 *Пам.;* XV ст. *СЯ* 42; 1496 *AS* I, 245 і т. ін.); **добрихъ** 3 (1451 *АкЮЗР* II, 106; 1478 *AS* III, 17); *зам. дав. одн.* по своих **добрих** воли 1 (1467 *BD* I, 120); *дав. мн.* **добрымъ, добрым, добрымь** 15 (1390 *P* 175; 1391 *P* 45; 1393 *P* 52; 1401 *RIR;* 1411 *Cost.* I, 84; 1448 *Cost.* II, 305; 1453 *Cost.* II, 766; 1454 *AS* III, 9; 1460 *BD* II, 269; 1475 *AS* I, 70 і т. ін.); **добримъ, добрим** 3 (1400 *Cost.* I, 26; 1456 *ПМВП;* 1480—1484 *BD* II, 370); *знах. мн.* **добрых** 3 (1467 *СП* № 13; 1487 *AS* I, 140; 1490 *Пам.*); **добрыи** 1 (1491 *AS* I, 94); *знах. мн. ч.* **добрыи** 3 (1433 *P* 121; 1434 *Cost.* II, 669; 1491 *AS* I, 94); **добры** 2 (1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275); **добрыє** 1 (1496 *ПДВКА* 61); **добри** 1 (1476 *BD* I, 211); **добрїи** 1 (1408 *Cost.* II, 632); **добрє** 1 (1412 *P* 81); **добры(х)** 1 (XV ст. *ВС* 18 зв.); **добрих** 1 (1467 *BD* I, 122); *ор. мн.* **добрыми, dobrymi** 12 (1378 *P* 25; 1388 *ZPL* 107; 1449 *Cost.* II, 385; 1452 *Cost.* II, 422; 1453 *Cost.* II, 766; 1458 *BD* II, 262; 1475 *AS* I, 70; 1489 *РИБ* 433; 1494 *AS* I, 101; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119 і т. ін.); **добрими** 3 (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760; 1464 *DIR«A»* 517); *місц. мн.* **оу добрых** (1462 *BD* II, 290); *ор. дв.* **добрыма** (XV ст. *ВС* 32).

Див. ще **ДОБРАѦ ВОДА.**

***ДОБРЫНЬ** *ч.* (1) *(назва міста в Польщі, пор.* Dobryń*):* зємьскыи пїсари во всє(х) зємлѧ(х) королѣвъства нашєго во велїкои по(л)ще сира(д)зю в ланъчицє коуявѣ оу добрыні за запи(с) имєю(т) бра(т) яко пісари краковъскыи и соудомирьскыи (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу добрыні** (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

***ДОБРЫНЬСКИИ** *прикм.* (1): Вѣдаи то каждыи чл҃вкъ... ожє я кнѧзь Єоунутии и кистютии... чинимы миръ тверды ис королємь казимиромь... и съ єго зємлѧми... лучичьскою добрыньскою плотьскою... и со львовьскою (б. м. н., 1352 *Р* 5).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **добрыньскою** (1352 *Р* 5).

Див. ще ***ДОБРѦНСКЫИ.**

Пор. ***ДОБРЫНЬ.**

ДОБРѢ *присл.* (1) добре: а мы въсємоу добрѣ оуразоумєхмо, въсє по дробноу (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

Див. ще **ДОБРЄ**[1] 2, **ДОБРО**[2].

***ДОБРѢНОВЦИ** *див.* ***ДОБРИНОВЦИ.**

***ДОБРѦНСКЫИ** *прикм.* (1): Божіею милостию мы кроль Казимир краковскои зємлѣ... добрѧнскыи зємлѣ... явно повѣдают, колиж то пришєдши прєд нашє обличе... ходко быбелскыи, и оуказал єсть кнѧзѧ львовы листы (Судомир, 1361 *AGZ* 6).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **добрѧнскыи** (1361 *AGZ* 6).

Див. ще ***ДОБРЫНЬСКИИ.**

Пор. ***ДОБРЫНЬ.**

***ДОБРѦНЬСКЫЙ**[1] *прикм.* (1) *(пор.* Добряни *у Львівській землі)* ◇ Добрѧньскый путь (1) *(назва дороги):* мы вєликыи кнѧзь Швитрикаило Олькиръдовичь чинимъ... знаменито... ижь... дали єсмо и записали зємьлю црьковъноую... о(т) колодѧзѧ до колодѧзѧ по оувозищѣ по Добрѧньскый путь (Городок, 1443 *Р* 144—145).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Добрѧньскый** (1443 *Р* 145).

ДОБРѦНЬСКЫИ[2] *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ свѣдоци были... панъ Ванько Добрѧньскыи, панъ Пѣшко маръшалъко (Городок, 1443 *Р* 145).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Добрѧньскыи** *(*1443 *Р* 145).

ДОБОУВАТИ *дієсл. недок.* (13) **1.** (що, без додатка) добиватися, домагатися (чого) (11): ино па(н) гостило нє моглъ добоувати тоє сєло о(т) калоугери, алє страти(л) о(т) оусєго закона (Сучава, 1455 *Cost.* II,561); Про ⟨тож...⟩ да нє имаєт тѧгати ани добоувати ни єдними привилїѧми на сїє нашє привилїє (Гирлов, 1499 *BD* II, 155).

2. (що) надбавати, придбавати (2): нє имаю иноє при дши тоу(л)ко... домовє мои що єсмъ са(м) добоува(л) на розѣ оу соучавѣ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); али и дотолѣ имає(м) сѧ причинити гдє що мо(ч) мє(м) добувати о(т) и(х) шкоды, тоє имає(м) имъ вернути (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

ФОРМИ: *інф.* **добувати, добоувати** (1455 *Cost.* II, 561; 1457 *Cost.* II, 809; 1474 *РГС;* 1490 *BD* I, 392; 434; 1491 *BD* I, 491; *Cost. D.* 37; 1492 *Cost. S.* 162; 1493 *BD* II, 22; 1499 *BD* II, 155); *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсмъ... добоува(л)** (1449 *Cost.* II, 385); *майб. 3 ос. одн.* **будє(т)... добувати** (1457 *Cost.* II, 810); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **що бы... добували** (1456 *Cost.* II, 577).

Див. ще **ДОБЫВАТИ** 1.

***ДОБУТИ** *дієсл. док.* (2) (що)*(силою взяти, силою оволодіти)* здобути: И коли нам богъ поможєт та добоудем засѣ нашю очизноу... а тогды нам... да єст слободно... въити ис их милости зємлѧх (Гирлов, 1499 *BD* II, 422); Коли(ж) о(т) на(с) алюбо о(т) нашє(г) пана... кмєть оутєчєть длѧ гнѣва пана своє(г) а панъ правомъ дабоудѣ(т) (!) а о(н) сѧ не хоче(т) вєрноуть засѧ, тогды мы сказоуємь жє тотъ кмєть имє(т) плати(т) па(н)у своємоу вїноу ѓ грївны (XV ст. *ВС* 39).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **! дабоудѣ(т)** (XV ст. *ВС* 39); *1 ос. мн.* **добудєм** (1499 *BD* II, 422).

Див. ще **ДОБЫВАТИ** 2, **ДОБЫТИ** 2.

***ДОБОУЧИНЫ** *мн.* (1) *(назва замку у Троцькому воєводстві):* П(и)сан оу Добоучинах (Добучини, 1487 *AS* I, 240).

ФОРМИ: *місц.* **оу Добоучинах** (1487 *AS* I, 240).

ДОБЫВАТИ *дієсл. недок.* (10) **1.** (що, чого) добиватися, домагатися (чого) (8): мы па(н) ива(н) па(н) срѣмскыи... свѣдчю... ижє... добыва(л) на воитку сулимовскємь половины сулимова (Львів, 1412 *Р* 81); а пак ли бы хотѣ(л) хто по(д) пано(м) гриико(м) стрєчєновичо(м) тыхъ имѣнєи добывати... тогды пєрвѣє имаєть дати триста ко(п) широки(х) грошєи пану гринку (Острог, 1437 *Р* 136); Оурѧ(д) ше(л)тїискїи пано(м) оу слоу(ж)бѣ є(г) оужїто(ч)но а длѧ то(г) вѣлїкыи пановѣ добывають собѣ шьтїсо(в) (!) (XV ст. *ВС* 32); И никто николи ⟨да нє имаєт⟩ доб⟨и⟩вати тоє сєло флочєщии никото⟨рым обычаєм, ни⟩ оу которих днєх и оу часох (б. м. н., 1472 *BD* I, 178).

2. (що) *(силою брати)* здобувати (2): И тогды крол вышєписанныи н съ єго милости братїями... имают нам помочи съ въсєю их моцєю... абыхмо добывали опєт засѣ нашю очизноу зємлю молдавскоую (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

ФОРМИ: *інф.* **добывати, добыва⟨т⟩и** 3 (1437 *Р* 136; 1462 *BD* I, 67; 1499 *BD* II, 422); **добивати, доб⟨и⟩вати 2;** (1464 *DIR«A»* 517; 1472 *BD* I, 178); *теп. 3 ос. одн.* **добываєть** (XV ст. *ВС* 33); *3 ос. мн.* **добывають** (XV ст. *ВС* 32); *перф. 3 ос. одн. ч.* **добыва(л)** (1412 *Р* 81; XV ст. *ВС* 20); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абыхмо добывали** (1499 *BD* II, 422).

Див. ще **ДОБОУВАТИ** 1, ***ДОБУТИ, ДОБЫТИ** 2.

ДОБЫТИ *дієсл. док.* (16) **1.** (що) *(на підставі судового вироку)* добути, одержати у власність (12): Олижь пришедъ вотчичь далъ свою рѣчь васковѣ в роуцѣ любо стратить а любо добоудєть (Галич, 1401 *Р* 65); тогды панъ данило нє добылъ на воитѣ того дворища што на гугни заноужь нє оу своє оубивалъ сѧ (Зудечів, 1411 *Р* 79); мы стефа(н) воєво(д)а... чины(м) знамєиито... ожє... фрѣцє драгошє... прода(л) своє сєло... що о(н) доби(л) о(т) оусєго права и закона о(т) анъдрєика (Сучава, 1460 *Cost. S.* 33).

2. (що) *(силою взяти)* здобути (2): вѣдомо да є(ст) вамъ, ажє помоглъ на(м) бъ и добили єсми нашу очизну правою (Баків, 1447 *Cost.* II, 732); мы романь воєвода... чинимо знаменито... ожє... дидрихъ боучаскыи... тєпєрь стоитъ подли насъ... и слюбилъ ми миловати мѧ... и чтоби єго милости стоѧлъ подли насъ добыти наша очизна (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305).

3. (кого) *(піймати)* дістати, схопити (2): а за избѣга можємъ єго дѳбыти и выдати (б. м. н., 1352 *Р* 6).

ФОРМИ: *інф.* **добыти** (1352 *Р* 6; 1418 *Cost.* I, 127; 1442 *Cost.* II, 88; 1448 *Cost.* II, 305; 1456 *Mih.* 213); *перф. 3 ос. одн. ч.* **добылъ, добы(л), добыл** 6 (1411 *Р* 79; 1435 *Cost.* I, 454; 1447 *Cost.* II, 273; 1448 *Cost.* II, 362; 1455 *Cost.* II, 561; 1460 *BD* I, 41); **доби(л)** 1 (1460 *Cost. S.* 33); *1 ос. мн.* **добили єсми** (1447 *Cost.* II, 732); *3 ос. мн.* **добы(л)** (1455 *Cost.* II, 561); *майб. 3 ос. одн.* **добоудєть** (1401 *Р* 65); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да добудєтъ** (1439 *Cost.* II, 52).

Див. ще ***ДОБУТИ, ДОБЫВАТИ** 2.

***ДОБЫТОКЪ** *див.* ***ДОБИТОКЪ.**

***ДОБЫТЬЄ** *с.* (1) здобуття, одержання у власність: па(н) пѣрашь пиликовичь нє моглъ быти к тому розьизду алє полѣтилъ своѧ сєла... прѧтелю (!) своєму... себє мѣсто моцно о добытье и о страчѣньє (Галич, 1404 *Р* 68).

ФОРМИ: *знах. одн.* **добытьє** (1404 *Р* 68).

Пор. **ДОБЫТИ** 1.

***ДОБЬРЫИ** *див.* **ДОБРЫИ.**

! ДОВАТИ *див.* **ДАВАТИ.**

! ДОВАТЬ *див.* **ДАВАТИ.**

ДОВГАЙЛОВИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* а при том были свѣтки: пан Юшко Довгайлович, пан Пашко Яловицкий (Луцьк, 1463 *AS* I, 55).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Довгайлович** (1463 *AS* I, 55).

! ДОВГОРОДОКЪ *див.* ***НОВГОРОДОКЪ.**
***ДОВЕДАТИ СЯ** *див.* ***ДОВѢДАТИ СѦ.**
***ДОВЕДАТИ СѦ** *див.* ***ДОВѢДАТИ СѦ.**
ДО ВѢКА *присл.* (3) довіку, навічно: А по семъ ненадобе вступоватись ни детемъ моимъ... ни всему роду моему до века (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а онъ... свойство съ вами вчынилъ, хотєчы съ вами доброго пожытья и до вєка (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).
Див. ще **В ВѢКЫ, НАВѢКИ, НАВѢКЪ, ОУВѢКЪ.**
ДОВЄСТИ *дієсл. док.* (8) **1.** (що, чого, кому) довести, доказати (що) (2): I teź, jestliby... ne moh dowesti swoim prijatelem, kotoryjby jeho zabił... my... choczom obroncoju byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); па(н) татомирь балицкии довєль своихь границь и зыскаль по тоты врочища (Зудечів, 1413 *P* 83).
2. (на кого) довести вину (кого) (6): ако(ж) кто коли имє(т) познати оу ни(х) кони или волы, бу(д) гдє оу наше(ı) зємли и довєдє(т) на(ш) чл҃къ на брашовѣни... а брашовѣни да стратѣтъ того конѣ али во(л) буде(т) (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); А також, кто коли имоут познати оу них кони или волы... и довєдєт наш чловѣкъ на Брашовѣнє из добрыми людмн... а брашовѣни да стратѣт того кон(ѣ) или вол(а) (Сучава, 1458 *BD* II, 262); И Костянтинъ рекъ: што я тобе рекъ, то и теперь мовлю, хочу того на тебе довести, а рекъ я то тобе, коли мовилъ, назвалъ татемъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).
ФОРМИ: *інф.* **довести, dowesti** (1388 *ZPL* 106; 1495 *АЛМ* 83); *перф. 3 ос. одн. ч.* **довєлъ, довєль** (1413 *P* 83; 1495 *АЛМ* 83); *майб. 1 ос. одн.* **хочу довести** (1495 *АЛМ* 83); *3 ос. одн.* **довєдєт, довєдє(т)** (1449 *Cost.* 11, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 262).
Див. ще ***ДОВОДИТИ.**
! ДОВѢТАТ СѦ *див.* ***ДОВѢДАТИ СѦ.**
***ДОВИДАТИ** *дієсл. недок.* (2) (кого в чому) розглядати звинувачення (проти кого), доноси (на кого): да соуди(т) са(м) свои люди и да довидаю(т) и(х) о оуси(х) и оу глоба(х) и оу въсѣкы(х) вина(х), що коли боудоу(т) сѦ чинити на и(х) людє(х) (Ясси, 1449 *Cost.* II, 391); алє да соудѦтъ сами своими люди о(т) ти(х) три(х) монастирски(х) сєла(х) и да довидаю(т) и(х) о оусємъ и оу глоба(х) и оу въсѦки(х) вина(х) що коли боудє(т) на ти(х) люди чинити сѣ (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530).
ФОРМИ: *нак. сп. 3 ос. мн.* **да довидаю(т)** (1449 *Cost.* II, 391; 1472 *DIR«A»* 530).

ДОВКГАРДЪ *ч.* (1) *(особова назва, лит.* Daugardas): довкгардъ прави(л) (Острог, 1427 *P* 109).
ФОРМИ: *наз. одн.* **довкгардъ** (1427 *P* 109).
***ДОВКОВДОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* и мы роспытали старых людеи чия то отчина, ино повѣдали штож деи то отчина Ходкова, отець его держал за Князя Глѣба Довковдовича (Дворець, XV ст. *СГЧА*).
ФОРМИ: *род. одн.* **Довковдовича** (XV ст. *СГЧА*).
! ДОВНА *див.* **ДАВНО.**
! ДОВНО *див.* **ДАВНО.**
***ДОВОДИТИ** *дієсл. недок.* (2) *(аргументувати)* доводити, доказувати (що): мы сказоуємъ пороучникови свидѣ(ч)ствомъ доводн(т) и(ж) бы миколаєви заплачены тыи пєнєзи (XV ст. *ВС* 31 зв.); тогды тотъ имєє(т) свє(т)кы доводи(т) што с тымї грапїцами коупилъ (XV ст. *СЯ* 42 зв.).
ФОРМИ: *інф.* **доводи(т)** (XV ст. *ВС* 31 зв.; *СЯ* 42 зв.).
Див. ще **ДОВЄСТИ** 1.
ДОВОДЛИВО *присл.* (1) (*стп.* dowodliwie): переконливо, обгрунтовано, доказово: а мы... познавши ижь... стєфанъ воєвода помочи и рады напротиву намъ... нє чинилъ а ни давалъ, яко жь доводливо того сѦ намъ послы своими справлѦлъ и справилъ — про то жь єго... правого чинимы и о(т)пущаємы єму (Лаичиця, 1433 *P* 121).
***ДОВОДЪ** *ч.* (6) *(аргумент)* доказ (4): и пани НацоваѦ ниѦкого доводоу слоушного нє дала (Луконица, 1478 *AS* III, 17); И мы Бориса Семеновича пытали: маешь ли ты, Борисе, о томъ на него доводъ штобы онъ наши бояре забралъ моцне за себе съ имѣни, и намъ службы не было (Вільна, 1495 *АЛМ* 83);
д о в о д ъ в ч и н и т и (на кого) навести доказ вини (чиєї) (2): И Борисъ передъ нами на него о томъ доводу никакого пе (!) вчинилъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).
ФОРМИ: *род. одн.* **доводу** (1478 *AS* III, 17; 1495 *АЛМ* 83, 84); *знах. одн.* **доводъ** (1495 *АЛМ* 83).
ДОВОЙНОВИЧЪ, ДОВОЙНОВИЧЬ *ч.* (5) *(особова назва):* А при томь нашемь єднаньи были: кнѦзь Михайло Олєксандровичь а пан Янъ Довойновичь намѣстникь волковыйский (Вільна, 1482 *AS* I, 80); и мы пє(р)во сєго высылали та(м)... намѣстника дороги(ц)кого пана якуба дово(и)новича (Вільна, 1495 *ВМЗД*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Довойновичъ** 1 (1482 *AS* I, 80); **Довойновичь** 1 (1492 *АЛМ* 31); *дав. одн.* **Довойновичу, дово(и)новичу** (1489 *РИБ* 432; 1495 *ВМЗД*); *знах. одн.* **дово(и)новича** (1495 *ВМЗД*).
***ДОВѢДАТИ СѦ** *дієсл. док.* (6) (о чім) довідатися (про що): а хто нємєцкую чєлѦ(д) держа бы одно(г) затаилъ довѣдавсѦ: ты(х) буде(м) казни(т) вєликими казньми (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*); И мы о том писали до ключника луцкого до пана Богдана Сеньковича, аж бы сѦ о том доведал (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94).
ФОРМИ: *інф.* **! доветатсѦ** (1493 *АЛРГ* 55); *перф. 1 ос. одн. ч.* **ся есми доведалъ** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **аж бы сѦ... доведал** (1499 *АЛРГ* 94); *дієприсл. перед.* **доведавшисѦ, доведавшися** 2 (1487 *РИБ* 435; 1493 *АЛРГ* 55); **довѣдавсѦ** 1 (1447—1492 *ЛКНКВ*).
***ДОГОВОРИТИ** *дієсл. док.* (1) (з ким) договоритися, укласти договір: Будеть вєдомо ажь Ѧзъ панко... та(к) єсмь оумолвилъ и договорилъ со кнѦзємъ скиригаиломъ (б. м. н., 1387 *СП* № 12).
ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсмь... договорилъ** (1387 *СП* № 12).
***ДОДАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) додати: а додали єсми оу сочавъ... ѓ тисѦчи роублии фрѦ(ж)коо (!) сєрєбра (Сучава, 1388 *SL* 678).
ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **додали єсми** (1388 *SL* 678).
ДОДЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стєфан воєвода... знаменито чиним... оже... іонь боузь и сєстра єго... продали... єдно сєло, на жигълїе, на имѣ додещїи (Ясси, 1495 *Cost. S.* 193).
ФОРМИ: *наз.* **додєщїи** (1495 *Cost. S.* 193).
***ДОДОВЬ** *прикм.* (3) ◇ д о д о в ь д ѣ л ь (1) *(назва пагорбка у Молдавському князівстві):* хотарь... о(т) тоѦ могыли попрѣкь на додовь дѣль на єдинь стлъпъ (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121—122); д о д о в а м о г ы л а (1) *(назва пагорбка в Молдавському князівстві):* хотарь... о(т) колодѣзи прости на дѣлоу на додовоу на могылоу (б. м. н., 1415 *Cost.* 1, 121); п о т о к ъ д о д о в ь (1) *див.* ***ПОТОКЪ**[1].
ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **додовь** (1415 *Cost.* I, 121—122); *знах. одн. ж.* **додовоу** (1415 *Cost.* I, 121).
***ДОДОМУ** *присл.* (1) додому: тогды маєть янъ присѦ(ч) иже сво(и) ме(д) нєсъ дадомоу (!) (XV ст. *ВС* 19).
***ДОЖИДАТИ** *дієсл. недок.* (2) (чого) чекати, дожидати: пак ли бы которыи року не дожидаючи хотели его в том габати... и моцно в него пенязи брати, и ты бы его от тых боронил и не дал бы еси ему никому ни в чом кривды чинити (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83).
ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **дожидаючи** (1498 *АЛРГ* 82, 83).
Див. ще **ЖДАТИ.**
***ДОЗВОЛЄНЄ** *с.* (3) дозвіл: Я ларио(н) игоуме(н) пересопницки(и) вызнаваю си(м) мои(м) листо(м)... што(ж)... коро(л)... пожалова(л) мєнѣ... ты(м) име(н)ємъ, которое (ж) придано, к цр҃кви бо(ж)єи... з дозволе(н)єм го(с)дрѦ королѦ его мл(с)ти и с митрополитовы(м) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); И панъ Петръ поѣхалъ до тыхъ имѣней зъ моимъ дозволеніемъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *ор. одн.* **дозволє(и)єм** 2 (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам*); **дозволеніємъ** 1 (1498 *АЛМ* 163).

Див. ще **ИЗВОЛЄНІЄ** 2, ***ПРИВОЛѢНЬЄ, *ПРИЗВОЛЄНЬЄ, ПРОИЗВОЛЄНІЄ.**

Пор. ***ДОЗВОЛИТИ.**

***ДОЗВОЛЕНІЕ** *див.* ***ДОЗВОЛЄНЄ.**

***ДОЗВОЛИТИ** *дієсл. док.* (6) (що робити) дозволити (5): Билъ намъ чоломъ... панъ Григорей... Громыка, о тымъ, што перво сего дали есьмо ему мѣстце городское... на будованье двора его въ мѣстѣ Виленскомъ... и тежъ дозволили есьмо ему въ томъ дворѣ его корчму вольную, пиво и медъ держати (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); Пани Михайлова повѣдила, ижъ за великого кназа Швитригайла коли мой пан сына крєстил оу паиа Васила, Яцка, дозволил чєрєз мост оу боудованє, оу дерєво, сєножати єздит (Луконица, 1478 *AS* III, 17); Бил нам чолом паи Богдан Сенкович Гостскии и просил насъ, абыхмо ему дозволили торгъ мѣти выймени его в Гощы (Вільна, 1495 *АЛРГ* 55); листъ дозволєны и (1) *див.* **ЛИСТЪ** 1.

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **дозволилъ, дозволил** (1478 *AS* III, 17; 1494 *АЛМ* 54); *1 ос. мн.* **дозволили есьмо** (1410 *АкВАК* XI, 5); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абыхмо... дозволили** (1487 *AS* I, 87; 1495 *АЛРГ* 55); *дієприкм. пас. мин. знах. мн. ч.* **дозволєныи** (1495 *ВСоб*).

***ДОИСКЫВАТЬ СѦ** *дієсл. недок.* (1) *(без додатка)* дошукуватися, допитуватися (кого): коли(ж) кто моу(ж)оубоиство учи(т) (!) а нє вєдаю(т) єго староста нє имаєть прото жалобы чини(т) алє пріятєлі имаютсѧ доискывать а по(д)лоугъ права с німь сѧ объхо(ди)ть (XV ст. *ВС* 24—24 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **сѧ доискывать** (XV ст. *ВС* 24 зв.).

ДОКАЗОВАТИ *дієсл. недок.* (1) (чого) доводити (що): мы велики князь Швидрикгялъ... чинимъ знаменито... ижъ видѣвъ... службу... вѣрную... пана Богуша Оверкича Тимоха, который... будучи... чоловѣкомъ рыцерскимъ, а хотѣчи тымъ болѣй рыцерства своего доказовати до земли и панства нашого... выѣхалъ... А такъ мы... оного прыймуемо и прыяли есмо, яко человѣка зацного, родовитого и рыцерского (Луцьк, 1438 *Р* 140).

ФОРМИ: *інф.* **доказовати** (1438 *Р* 140).

! ДОКАНАТИ *див.* ***ДОКОНАТИ.**

! ДОКОВЇ ⟨ИДИКОВЇ⟩ (1): иди(к) жалова(л) колї спа(л) на (до)розє пріішо(д) Ѳа(л)ко и оузалъ емоу мє(ч) и тоболы а оу тоболє(х) три скотца гро(ш)и... мы пріісоужаємь докові (!) поприсѧ(ч) на ты(н) гро(ш)и (XV ст. *ВС* 26 зв.— 27).

Див. **ИДИКЪ.**

ДОКОЛИ *див.* **ДОКОЛѢ.**

ДОКОЛИНОВО *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... сєло на бръладѣ на имѧ сєло доколиново (Сучава, 1433 *Cost.* I, 359).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доколиново** (1433 *Cost.* I, 359).

ДОКОЛѢ, ДОКОЛѦ, ДОКОЛИ *спол.* (18) (*цсл.* доколѣ/доколи) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(часові — у постпозиції)* поки, доки (16): а городовъ оу рускои земли новыхъ нє ставити ни сожьженого нє рубити докола миръ стоить за ѣ лѣ(т) (б. м. н., 1352 *Р* 6); а они имають держати так(о) долго докола имо тыхо д̃ тисячи рублиі исполнанє о(т)дамы (Луцьк, 1388 *Р* 37); а мы єго милости имаємо приати тымъжє обичаємъ, доколѣ єсмо наидали живы (Сучава, !449 *Cost.* II, 746); имає(т) держати со въсими доходы и приходы с мыты съ млины доколи боудє(т) мєшкати (Снятин, 1454 *Р* 163); А по них, кто боудєт намасник тому свѧтомоу мастоу, також да дръжит по вышєписанн⟨омоу⟩, до колѣ боудєт стояти и свѧтии монастирь (Гирлов, 1499 *BD* II, 156).

2. *(місця — у постпозиції)* доки (2): а ⟨хотары⟩... гори долиною до колѣ и⟨сход⟩итъ оу полѣну (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64—65); мы Стефанъ воєвода... чини(м) знаменито... ожє... дали и потвєрдили єсми монастирю нашємоу от нѣмца... киприѧнова пасика... и съ оусими полѣнами и паси(ч)ками колико соу(т) оу томь хотари що по(п) киприѧ(н) держа(л) по(ч)нше о(т) приходища моловатцу... и о(т)толѣ попєрє(к) иа тєриавку доколѣ полѣна дєржи(т) (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

Див. ще **ДОКУЛ.**

***ДОКОНАТИ** *дієсл. док.* (8) (*стч.* dokonati, *стп.* dokonać) **1.** (що) виконати, учиниити (2): а ти доконали и осоудили па(н) хр(с̃)чєнъ мартиновскы па(н) олъдрихъ мєдускы (Галич, 1401 *Р* 66); приказоуємъ старостамъ... абы никого нє позывали бє(з) повода алюбо бє(з) виины доканаиы (!) (XV ст. *ВС* 16).

2. (з ким) укласти договір, домовитися (6): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знаменито... ожє єсмы доконали съ радцами и съ мѣстьчаны илвовского мѣста... и доконали єсмы съ ними, штобы ходили, у нашои зємли, и съ своими торговлами (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); А там оусы рѣчи имають быти провод⟨є⟩ны и соужєны и доконаны (під Хотином, 1467 *BD* II, 298).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **доконали єсмы** 1 (1408 *Cost.* II, 630): **єсмы доконали** 1 (1408 *Cost.* II, 630); *3 ос. мн.* **доконали** (1401 *Р* 66; 1408 *Cost.* II, 633); *майб. 3 ос. одн.* **докоиаєть** 1 (XV ст. *ВС* 29 зв.); **(до)конає(т)** 1 (XV ст. *ВС* 29); *інф. пас.* **быти... доканаиы** (1467 *BD* II, 298); *дієприкм. пас. мин. род. одн. ж.* **! доканаиы** (XV ст. *ВС* 16).

***ДОКОНАТИ СѦ** *дієсл. док.* (2) статися, відбутися, мати місце: а докоиалосѧ тоє дѣло оу годѣ (!) лучици (Лучиця, 1388 *Р* 39); а то сѧ доконало оу коломыи оу недѣлю по оусѣкновѣньи главы сѣго ива(н) (Коломия, 1424 *Р* 102).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. с.* **докоиалосѧ** 1 (1388 *Р* 38); **сѧ доконало** 1 (1424 *Р* 102).

***ДОКОНЧАНІЄ** *див.* ***ДОКОНЧАНЬЄ.**

ДОКОНЧАНЬЄ, ДОКОНЪЧАНЬЄ *с.* (14) угода, договір (5): А сє докончанье мєжи королємь польскымь и кназемь дмитриємь (б. м. н., 1366 *Р* 14); єстли ваша милость такъ чыиили, ваша милость дєлайтє яко знаєтє, какъ мєжи васъ доконъчанье было (б. м. н., 1499 *BD* II, 448—449); зъ доконъчанья выступити (2) розірвати договір, порушити угоду: вєликий кнаязь Алєксанъдръ литовъский... въсказалъ ку твоєй милости прыятєлю своєму: Што пєрєжъ сєго посылали єсмо къ тобє нашого посла, повєдаючы нашоу прыгодоу, которая жъ сє намъ стала отъ... вєликого князя московъского, штожъ намъ зъ доконъчанья своєго и хрєстъного цєлованья выступилъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 413); Што прысылалъ єси къ иамъ своєго посла... повєдаючы... прыгодоу, которая вамъ стала сє отъ... вєликого князя московъского што жъ онъ зъ доконъчаньа своєго и крєстъного цєлованьа вамъ выступилъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447); доконъчаньє имати (з ким) (2) скласти угоду, договір: и єстли бы онъ вамъ по доконъчанью и по крєстному цєлованью и по записєхъ, што съ ними имали єстє... правилъ, и ты бы съ нимъ взялъ миръ и въ единацтвє былъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 409); доконъчаньє имєти (1): И мы... до зятя вашого... посла послали єсмо... да и онъ по доконъчанью и по крєстъному цєлованью и по записєхъ, што съ ними имєли єстє, абы вамъ правилъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 409); доконъчаньє взяти (3), оузяти докончаньє (1) *див.* **ОУЗѦТИ**.

ФОРМИ: *наз. одн.* **докончаньє, докоиъчаньє** (1366 *Р* 14; 1499 *BD* II, 449); *род. одн.* **доконъчаньа, доконъчаньѧ** (1498 *BD* II, 409, 413; 1499 *BD* II, 447); *знах. одн.* **докоиъчаньє** 5 (1498 *BD* II, 410; 1499 *BD* II, 448, 449); **докоичанїє** 1 (1445 *Cost.* II, 726); *місц. одн.* **по докоиъчанью** (1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 448).

***ДОКОНЧАТИ** *дієсл. док.* (3) (що) докінчити, закінчити: докончали шию (!) каплицю письмомъ мц̃я октября въ... (Краків, 1478 *ОБРН* 131); Докончана бы(с) сиѧ книга оу вєликомь градѣ оу краковѣ (Краків, 1491 *КЕ*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **докоичали** (1478 *ОБРН* 131); *перф. пас. 3 ос. одн. ж.* **докоичана бы**(ст) (1491 *КЕ*).
Див. ще ***ИСКОНЬЧАТИ СЯ, *СКОНЧАТИ1, *СКОНЧЫТЫ.**

***ДОКОНЧИВАТИ** *дієсл. недок.* (1) домовлятися, укладати договір: Се язъ кнѧзь вєликыи димитрии докончиваю и повинуюсѧ служьбою таковою (б. м. н., 1366 *Р* 14).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **докоичиваю** (1366 *Р* 14).

Див. ще ***ДОКОНЪЧАТИ СЄ, *СКОНЧАТИ** 2.

***ДОКОНЪЧАЛЪНЫИ** *див.* ***ДОКОНЪЧАЛЬНЫИ.**

***ДОКОНЪЧАЛЬНЫИ** *прикм.* (3) ◇ д о к о н ъ ч а л ь н а я г р а м о т а (1) договірна грамота: И ты... єму ни въ чомъ нє исправляешъ... а имя єго къ нєму пишешъ нє по тому, какъ межы васъ въ доконъчальныхъ грамотахъ писано (б. м. н., 1499 *BD* II, 448); д о к о н ъ ч а л ъ н ы и з а п и с ъ (1), з а п и с ъ д о к о н ъ ч а л ъ н ы и (1) *(акт)* угода, договір: и мы тогды... съ нимъ миръ взяли и крєстъ целовали и записы доконъчалъныи написалъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 410).

ФОРМИ: *знах. мн. ч.* **доконъчалъныи** (1498 *BD* II, 410); *місц. мн.* **въ (по) доконъчалъныхъ, доконъчальныхъ** (1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 448).

ДОКОНЪЧАНЬЄ *див.* **ДОКОНЧАНЬЄ.**

***ДОКОНЪЧАТИ СЄ** *дієсл. док.* (1) домовитися (про що), укласти угоду, договір: г(с)дръ нашъ воєвода поставилъ дєнь... такъ абы єстє ваша мл(с)ть прыслали... свои(х) пословъ какъ бы сє межы вами тоє... доконъчало (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. с.* **бы сє... доконъчало** (1496 *ПСВВ* 192 зв.).

Див. ще ***ДОКОНЧИВАТИ, *СКОНЧАТИ** 2.

ДОКТОРЪ *ч.* (1) *(учений ступінь)* доктор: а прито(м) были докторъ с кракова кнѣзь янъ рєкгула а кнѣзь иванъ борисови(ч) глинськии (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **докторъ** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

ДОКУЛ, ДОКОУЛЬ, ДОКОУЛѦ *спол.* (12) *(приєднує підрядні речення часові — у постпозиції)* поки, доки (11): мы александръ воєвода... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... бывшои жонѣ нашои... на каж(д)ыи го(д) ше(с)тсо(т) золоты(х) дукато(в)... доку(л) она жива (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142);

(у препозиції) поки, доки (1): а докул матка н⟨а⟩ша жива она имает своих сел поживати, а кн⟨А⟩зю Василью... оу тоє нєвступати сѦ (Луцьк, 1463 *AS* I, 55).

Див. ще **ДОКОЛѢ** 1.

***ДОКОУЧАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кому) докучати: дѣти имѣють проси(т) во дѣлнїци своєи а потомъ истративши оцю докоучають (XV ст. *СЯ* 40 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **докоучають** (XV ст. *СЯ* 40 зв.).

***ДОЛБНИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє прїидоша прѦд нами... Иванко Лєвич и... сыновє Ходка Долбнича, на нмѣ Оанца и Иванко и Васко... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1492 *BD* I, 509).

ФОРМИ: *род. одн.* **Долбнича** (1492 *BD* I, 509).

ДОЛГА, ДОЛХА *ч.* (3) *(особова назва):* тоє имь вє(с) хотар коуда имь є(ст) оучиниль долха драгомирь послань о(т) гєвами (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 122); Стєфан воєвода... ож(є) тотъ... наш слоуга пан Долга слоужил нам правою и вєрною ⟨слоужбою⟩ (Сучава, 1480 *BD* I, 237).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Долга** 1 (1480 *BD* I, 237); **Долха** 1 (1415 *Cost.* I, 122); *дав. одн.* **Долзи** (1480 *BD* I, 238).

***ДОЛГИЄ ШИИ** *мн.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Довгошиї: мы вєликии кнѣзь швітрикга(л) свѣдомо чинимъ... иже дали єсмо и запїсали ленькови зарубичю таѦ села в луцкої зємли... долгиє шии а вєлбичи (Житомир, 1433 *Р* 126); оузрѣвши єсмо знаменитоую намъ слоужбоу... пана Єрьша тєрєшковича И мы... даємъ И дали єсмо ємоу село долъгиє шии в лоуцкомъ повѣтє (Луцьк, 1452 *Р* 160—161).

ФОРМИ: *знах.* **долгиє шии, долъгиє шин** (1433 *Р* 126; 1452 *Р* 161).

***ДОЛГИИ** *див.* **ДЛЪГЫ.**

ДОЛГО *присл.* (15) **1.** *(у просторовому відношенні)* завдовжки (11): Паки же... даемо... отцу владыце... село наше Бусчу, зъ дворысчомъ Борсчовскимъ... какъ се въ собе широко и долго маетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3); А тако дали есмы ему... зо всѣми ужитки... како широко и долго и округло у его границахъ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); и мы ...емоу имѣнє... даємъ и записуємъ... так широко и долго *(в ориг.* долко.— *Прим. вид.)* и кругло якъ тоє имѣнє выше писаноє въ своих границах замѣрєно єсть (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).

2. *(у часовому відношенні)* довго (4): а они имають держѦти так(о) долго доколѦимо тыхо д̃ тисѦчи рубли исполна нє о(т)дамы (Луцьк, 1388 *Р* 37); па(к) ли ⟨бы мы⟩ не д(б)али платити... то(г)да коро(л) господа(р) на(ш) имиє(т) истигати ты(х) дванаицѦ(т) сс(г) (!) золоты(х) на наши(х) купце(х)... та(к) долго, али(ж) жонѣ нашеи бывшеи... попо(л)нымы истинну и прибылыи золоты (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142).

***ДОЛГОЛДАТОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Се Ѧ кнѣзь долголдатъ долголдатови(ч)... даю... по своєи дш̃и... тоую зє(м)лю (Київ, 1427 *Р* 108).

ФОРМИ: *наз. одн.* **долголдатови(ч)** (1427 *Р* 108).

ДОЛГОЛДАТЪ *ч.* (1) *(особова назва):* Се Ѧ кнѣзь долголдатъ долголдатови(ч)... даю... по своєи дш̃и... тоую зє(м)лю (Київ, 1427 *Р* 108).

ФОРМИ: *наз. одн.* **долголдатъ** (1427 *Р* 108).

***ДОЛГОСТЬ** *ж.* (2) *(протяглість у просторі)* довжина: Про (т)о... си(м) листо(м) моимъ надаю... Городища Сєлища... И зо (в)сею зє(м)лєю на(д) рєкою роусавою По обохъ сторонахъ Тоє рєки зємлѦ ЛєжачаѦ Какъ єє Про(д)ковє В широко(ст)и И до(л)гости з доубровами сеножа(т)ми И рє(ч)ками Малими В роусавоу Впадаючими... зємлю Держжати Маетъ... И з ониими Городищами И ихъ широкостю И долъгостю зємлѦною (Прилуки, 1459 *Р* 171).

ФОРМИ: *ор. одн.* **долъгостю** (1459 *Р* 171); *місц. одн.* **в до(л)гости** (1459 *Р* 171).

ДОЛГОШИИНЦЫ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* а кн⟨А⟩зю Сємену досталсѦ город Колодєн а села: Чернєхов... Долгошиинцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54—55).

ФОРМИ: *наз.* **Долгошиинцы** (1463 *AS* I, 55).

***ДОЛГЪ** *ч.* (9) **1.** борг (7): а кто своєго должника лице(м) ⟨познал⟩, а оусхоче(т) права жадати о своємъ долгу, що бы пошо(л) до брашова (Сучава, бл. 1435 *Cost.* II, 692); А два(д)цатъ копъ грошє(и) в кажъды(и) годъ має(т) єсь собє брати за до(л)гъ што єсъмо ємоу выньни (Петрків, 1489 *АМВ*); А што коли кому буду чим должен, што будъ ⟨у⟩ кого узял пенезей, ал(!) чимъ будъ бралъ в кого, ино тые долги мое поплати зять мой князь Михайло (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

2. зобов'язання (1): а ведже мы, по долгу лысту господарского, зъ паномъ Карпомъ чыныты грани поехали (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7);

з л о д ѣ и с к ы и д о л г ъ (1) *див.* ***ЗЛОДѢИСКИИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **долгоу** (XV ст. *ВС* 11); *дав. одн.* **долгу** (1430 *ГВКЛ* 7); *знах. одн.* **долгъ, до(л)гъ** (1489 *АМВ;* XV ст. *ВС* 6 зв., 11); *місц. одн.* **о долгу** 1 (бл. 1435 *Cost.* II, 692); **о долзе** 1 (XV ст. *ВС* 35); *знах. мн.* **долги** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

Див. ще ***ДЛЪГЪ.**

***ДОЛГЫ** *див.* **ДЛЪГЫ.**

ДОЛГЫИ *ч.* (2) *(особова назва):* а при пєрвомъ соудѣ былъ па(н) васко тѦптюковичь... ива(н) долгыи (Галич, 1401 *Р* 66); тѣмъ мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу оу нашєи зємли... селище фоундєщо(м) межоу попо(м) мирчомъ и длъгымъ пєтромъ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444).

ФОРМИ: *наз. одн.* **долгыи** (1401 *Р* 66); *ор. одн.* **длъгымъ** (1436 *Cost.* I, 444).

ДОЛЄ *див.* **ДОЛѢ.**

!ДОЛѢКЫИ *див.* ***ДАЛѢКИИ.**

***ДОЛЖѢКЪ** *ч.* (3) *(назва села в Київській землі):* а о(т) камены горы по до(л)же(к) (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

ФОРМИ: *дав. одн.* **до(л)жкоу** (бл. 1458 *Р* 167); *знах. одн.* **до(л)же(к)** (бл. 1458 *Р* 167); *ор. одн.* **до(л)жко(м)** (бл. 1458 *Р* 167).

Див. ще ***ВЕЛИКИИ ДОЛЖОКЪ.**

ДОЛЖЕН *предик.* (3) (що кому, чим кому) винен (що кому): мы володиславъ... король польскыи... знаемъ то... аже есмы долъжни одину тысАчю рублевъ фрАзьско(г) серебра прїятелю нашему алєксандру воєво(д) (б. м. н., 1411 *Р* 76); А што коли кому буду чим должен... ино тые долги мое поплати зять мой (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

ФОРМИ: *наз. одн.* **должен, до(л)женъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV. 28; XV ст. *ВС* 35); *наз. мн.* **долъжни** (1411 *Р* 76).

***ДОЛЖѢСКОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* долгий*):* Тѣмь мы видѣвше єго правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... потвръдили єсмы ємоу... Должещїи... що онь... коупиль... от Мароушка дочка Оан(ч)и Должескоула (Сучава, 1479 *ВАМ* 61).

ФОРМИ: *род. одн.* **Должескоула** (1479 *ВАМ* 61).

ДОЛЖѢЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣмь мы видѣвше его правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... дали и потвръдили єсмы ємоу... села на имА: Должещїи, на оустїе Албынѣ (Сучава, 1479 *ВАМ* 61).

ФОРМИ: *наз.* **Должещїи** (1479 *ВАМ* 61).

ДОЛЖИНЪ *прикм.* (1): Тѣмь мы видѣвше єго правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... дали и потвръдили єсмы ємоу... трєтїА част того села що коупилъ от Нистра, пасинокъ Должинъ (Сучава, 1479 *ВАМ* 61).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Должинъ** (1479 *ВАМ* 61).

Пор. **ДОЛГА.**

***ДОЛЖНИКЪ** *ч.* (9) **1.** боржник (5): а кто своєго должника лице(м) познал, а оусхоче(т) права жадати о своємъ долгу, щобы пошо(л) до брашова, та щобы оучинилн имъ право рА(д)ци брашовстїи на єго должника (Сучава, бл. 1435 *Cost.* II, 692).

2. позикодавець (4): коли бы до(л)жникъ рєклъ тое имєніє што ты дрьжишь є(ст) мнѣ бли(ж)шєє, бо тотъ што тобѣ прода(л), а мнѣ бы(л) до(л)женъ первїе ни(ж)ли ты коупилъ (XV ст. *ВС* 35).

ФОРМИ: *наз. одн.* **до(л)жникъ, должни(к)** (бл. 1435 *Cost.* II, 692; XV ст. *ВС* 35); *дав. одн.* **до(л)жникоу** (XV ст. *ВС* 18); *знах. одн.* **должника, до(л)жника, долъжника** (бл. 1435 *Cost.* II, 676, 692; XV ст. *ВС* 8, 31).

Див. ще ***ДЛЪЖНИКЪ.**

***ДОЛЖНО** *предик.* (1) слід: а боудоуть ли тыи пенєзи оу меньши(х) ре(ч)хъ ни(ж)ли ємоу до(л)жно а возмѣть оу томь некоторы(и) закла(д) тогды маеть оу томь досы(ть) име(т) (XV ст. *ВС* 18).

***ДОЛЖОКЪ**[1] *ч.* (2) *(назва села на Буковині)* Довжок: тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... село где петришоръ сиди(л), оу конецъ должкоу, еще село по(д)лъжко(м), где драгомиръ сиди(т) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *род. одн.* **должкоу** (1437 *Cost.* I, 541); *ор. одн.* **(д)лъжко(м)** (1437 *Cost.* I, 541).

***ДОЛЖОКЪ**[2] *див.* ***ВЄЛИКИИ ДОЛЖОКЪ.**

ДОЛЗЪСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А се я, пан Анъдрѣй Волотовичъ, староста перемильский, и панъ Иванъ Долзъский Зеньковичъ... созънаваемъ симъ нашимъ листомъ: просили нас два братя рожоная... быхъмо ихъ розделили ку ихъ отчини (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Долзъский** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

ДОЛИ *див.* **ДОЛѢ.**

ДОЛИНА[1] *ж.* (83) долина (57): а хотарь ємоу є(ст)... простѣ чересъ долинои (!) до могылы (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); а ту исыпали могилу межи дубо(м)ъ а межи буко(м)ъ... Ако стоить на брегъ долины простѣ на дубъ (Галич, 1404 *Р* 68); а тамъ при той долыни копецъ усыпано (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); землю Дерѣжати маетъ... И з ними Городищами... И ярами Долинами (Прилуки, 1459 *Р* 171—172); а хотарь чере(с) долиноу на сто(л)поу... та чере(с) долииоу що сѣ зовѣть переемь на дроугою долиноу (Сучава, 1488 *ДГСПМ*); А которыи нивки в долине и долина самая и за долииою нивки... то есми велелъ держати виноградником (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); А хотар... чересъ полє та на долиноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 148);

(назви місцевостей у Подільській землі): долына Бучачиая (1), ⟨долина⟩ Бучачная (2): изъ Мыскова горба до потоку и долыны Бучачной — усе улево грунтъ до Почапынець (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); dolina Gdzurdzowa (1): Nos Alexander Vitoldus... Villam servitori nostro Basilio Karaczewski, dictam Symyakow, na wierch dolini Gdzurdzowy... dedimus (б. м. н. 1386 *АрхЮЗР* 8/1, 1—2); долына Кобелыцкая (1): а одъ тоеи долыны Кобелыкой (!) на полудеиь грунтъ Хмелницкій вправо, а до Почапинце влево (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); долина Лоточная (2): А отъ долины Лоточиой до Крыныци, гдѣ ся починаетъ ричка Ольшанка, тамже копцовъ усыпаты есмо велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); долына Щербанова (2): тамже копцовъ усыпаты есмо велилы у тоей рїчки Ольшаики, пры долыни Щербановой; а одъ долыны Щербановой до Сиквы долыны (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); Вєликаи Долина (3) *див.* **ВЄЛИКИЙ**[1] 1; Вирная долына (1), долына Вирная (1) *див.* **ВѢРНЫЙ;** коурїєва долина (1) *див.* ***КОУРЇЄВЪ;** лазирова долина (1) *див.* ***ЛАЗИРОВЪ;** липова ⟨долина⟩ (1) *див.* ***ЛИПОВЪ;** моисѣєва долина (1) *див.* ***МОИСѢЄВЪ;** сербъская долина (1) *див.* ***СЕРБЪСКИИ;** хлубокая долиина (2) *див.* ***ХЛОУБОКИИ;** Цецулына (Цыцулына) долина (2) *див.* ***ЦЕЦУЛЫНЪ;** Акушєва долина (1) *див.* **ЯКУШЄВ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **долина** 2(1409 *Cost.*I,65; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *зам. род.* на конець **долина,** о(т) оустїе **долина** 2 (1428 *Cost.* I, 209; 1429 *Cost.* I, 280); *род. одн.* **долыны** 13 (1430 *ГВКЛ* 7, 8, 9); **долины** 8 (1404 *Р* 68; 1411 *Cost.* I, 84; 1430 *ГВКЛ* 8; 1431 *Cost.* I, 317; 1438 *DBAc* 27; 1453 *Cost.* II, 445; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); **долыии** 2 (1430 *ГВКЛ* 7); **dolini** 1 (1386 *АрхЮЗР* 8/1, 1); *зам. знах.* чере(с) **долини** 1 (1453 *Cost.* II, 445); *дав. одн.* **долине** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV,119); по **долины** 1 (1411 *Cost.* I, 84); *знах. одн.* **долину, долиноу** 18 (1414 *Cost.* I, 111; 1425 *Cost.* I, 168; 1436 *Cost.* 1, 459; 1438 *DBAc* 27; 1446 *ПГСПМР;* 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1475 *AS* I, 71; 1488 *ДГСПМ;* 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1499 *BD* II, 148 і т. ін.); **долыну** 1 (1430 *ГВКЛ* 9); чересь ! **долинои** 1 (1400 *DIR«A»* 433); *зам. род.* на конецъ **долину** 4 (1409 *Cost.* I, 65; 1488 *ДГСПМ*); *ор. одн.* **долиною** 12 (1404 *Р* 68; 1409 *Cost.* I, 65; 1425 *Cost.* I, 168; 1431 *Cost.* I, 317; 1453 *Cost.* II, 445; 1456 *Cost.* II, 582; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); **долыною** 2 (1430 *ГВКЛ* 8, 9); *місц. одн.* **при долыни** 4 (1430 *ГВКЛ* 7, 8); **в (на) долине** 2 (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); **на долинѣ** 2 (п. 1349 *Р* 3; 1419 *Р* 91); на **долиии** 1 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); **на долины** 1 (1411 *Cost.* I, 84); *наз. мн.* **долины** (1436 *Cost.* I, 444); *ор. мн.* **Долинами** (1424 *Р* 100;1459 *Р* 171—172).

***ДОЛИНА**[2] *ж.* (2) *(назва села у Галицькій землі)* Долина: тоти старци... стали... подлѣ доубровы горѣ до лѣсоцкои дороги котраА идеть и зоудечева до долины (Зудечів, 1413 *Р* 83); а мы... сталї по(д)лї потока... кдє переходи(т) дорога о(т) зоудечова к долїнѣ (Зудечів, 1421 *Р* 95—96).

ФОРМИ: *род. одн.* **долины** (1413 *Р* 83); *дав. одн.* **долїнѣ** (1421 *Р* 96).

***ДОЛИНКА** *ж.* (2) долинка: А хотар тои боукати зємли... на долиноу на єдин доуб знамєнан, та долинкою горѣ до трояна... на столпь (Сучава, 1489 *BD* I, 373—374).

ФОРМИ: *знах. одн.* **долинкоу** (1489 *BD* I, 374); *ор. одн.* **долинкою** (1489 *BD* I, 374).

***ДОЛЇНА** *див.* ***ДОЛИНА²**.

ДОЛКЪ *ж., невідм.* (2) *(особова назва, молд.* Долка, *пор. цсл.* Анатолий*)*: єдна част от тих сєл да єст слоугам нашим Тоадєроу юкашоу и братаничєм єго Фарко апродоу и сестрам єго Долкъ и Мъроушки (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ДОЛНЄИ *присл.* (1) вниз: тєм мыи видє(в)шє єго правою слоу(ж)бо (!) до на(с)... дали и потвръдили єсмы ємоу... єго о(т)нни (!)... сь гри(н)дь о(т) богата, до(л)нєи о(т) рен‹т›є (Сучава, 1459 *Cost. S.* 21—22).

***ДОЛНИЙ** *прикм.* (5) нижній: хотар... о(т) стльпа на пъть до(л)нѣ на вєли(х) (!) тополи (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122); Мы Георгїє архїєпископь Соучавскыи и зємли молдавскои, Василїє єпископь Долнєи єпископїи Романова тръга... слюбили... єсмо и слюбоуєм под вѣрою нашєю христїянскою (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **до(л)нѣ** (1458 *Mih. Doc.* 122); *род. одн. ж.* **Долнєи, Долнѣи** (1473 *BD* I, 186, 187; 1499 *BD* II, 425).

***ДОЛНИЙ ТРЪГЪ** *див.* **ДОЛНЇИ ТОРГЪ.**

ДОЛНИ ТРЬГ *див.***ДОЛНЇИ ТОРГЪ.**

***ДОЛНИЦЯ** *ж.* (1) *(частина спадщини, маєтку, розділеного між спадкоємцями)* ділянка, дільниця, уділ: А пану Олє(х)ну на єго до(л)ницю досталосє бачаница а тєсово а свєныи гаи (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **до(л)ницю** (1478 *ЗРМ*).

Див. ще ***ДѢЛЬНИЦА.**

ДОЛНЇИ ТОРГЪ, ДОЛНИ ТРЬГ *ч.* (21) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Роман, Дольний Торг: Писано оу долнїи торгъ (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); и дали и потвръдили єсмы нашєи митрополїи о(т) до(л)нєго тръга... єи питомы циганы (Сучава, 1465 *DIR«A»* 518); Пис(анъ) оу Долнєм тръгоу (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* писано **оу долнїи торгъ** 1 (1411 *Cost.* II, 638); Пис(а) оанца **оу Долии трьг** 1 (1475 *BD* I, 200); *род. одн.* **долиєго тръга, до(л)нєго тръга** (1415 *Cost.* I, 122; 1448 *Cost.* II, 342; 1464 *BD* I, 84; 1465 *DIR«A»* 518; 1470 *BD* I, 141; 1472 *BD* I, 169); *місц. одн.* **оу Долнєм (Долнємь, Долнємь) тръгоу (трьгу)** 10 (1443 *Cost.* II, 185; 1444 *DIR«A»* 481; 1445 *Cost.* II, 236; 1449 *Cost.* II, 380; 1458 *BD* I, 9; *ПГСММЦ;* 1466 *BD* I, 113, 115; 1470 *BD* II, 310; 1475 *BD* II, 336); ! **оу долии тръгу** 1 (1451 *Cost.* II, 400); *зам. род.* **от Долнємъ торгоу** 1 (1470 *BD* I, 155).

Див. ще ***РОМАНЪ²**.

***ДОЛНѢ** *див.* ***ДОЛНИИ.**

ДОЛОВЪ, ДОЛОВЬ, ДОЛОУВ, ДОЛУУ *присл.* (24) униз, додолу: А ко млину границА... доловъ смотричемъ што дуброва мєжи ходорковымъ сєломъ (Смотрич, 1375 *P* 20); тоти старци... оуказали староую границю... доловъ тєплицєю до рѣки до свѣчѣ (Зудечів, 1413 *P* 83); А хотар... да єст оусє долоув потоком Брълинскым (Гирлов, 1499 *BD* II, 154—155).

Див. ще **ДОЛОУ.**

***ДОЛОЖИТИ СЕ** *див.* ***ДОЛОЖИТИ СЯ.**

***ДОЛОЖИТИ СЯ** *дієсл. док.* (2) (у кого, кого) запитати, спитати дозволу: ачь не дастъ имъ Богъ детокъ, ино доложивши се у осподаря короля... волныи собе продати и ближнымъ... **дати** (Володнмир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); ...я Єедо(с)и игуме(н) доло(ж)вшися вл(д)ки... остато(к) то(г) сребра... зваживъ (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **доложивши се** 1 (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); **доло(ж)вшися** 1 (XV ст. *ВОРСР* 179).

***ДОЛОТЧЄ** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі):* Сє я Гринко Єлович продал єсми... сєло Долотчє (Острог, 1465 *AS* I, 57).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Долотчє** (1465 *AS* I, 57).

ДОЛОУ, !ДУЛУ *присл.* (48) униз, додолу: а хотарь ти(м) сєло(м)... долоу потокомь до тазлова (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); и єщє єсми єму дали и потвърждаємъ єм(у) сєла на милѣтинѣ ниже о(т) шипотє о(т) тополи долу гдє была сєла щефана зуграфа (Сучава, 1445 *Cost.* II, 211—212); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє... дали и приложили єсмы о(т) на(с)... нашємоу с̃тмоу монастироу о(т) нємца болото кривоА и озєро... о(т) гдє выходить гръла из днистра и течє(т) долоу (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

Див. ще **ДОЛОВЪ.**

ДОЛОУВ *див.* **ДОЛОВЪ.**

ДОЛУУ *див.* **ДОЛОВЪ.**

ДОЛХА *див.* **ДОЛГА.**

***ДОЛХЇИ** *ч.* (3) *(особова назва):* И оуставшє нашє слоуги Васко и Михоул Бонтѣ и Михъил и Тодєрика Долхїи та заплатили оусє исполна (Васлуй, 1495 *BD* II, 40).

ФОРМИ: *наз. мн.* **Долхїи** 1 (1495 *BD* II, 40); *зам. дав.* продали слоугам нашим Васкови... и Тодєрика **Долхїи** 2 (1495 *BD* II, 40, 41).

***ДОЛХОВСКИЙ** *прикм.* (1) *(пор.* Долгаска *у Молдавському князівстві):* л̃д цр̃ко(в) до(л)ховска и(с) попомь (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **до(л)ховска** (1490 *DC* 147).

***ДОЛЪ** *ч.* (4) діл, долина (3): ино ротымпанови сыновє поставили... хотари... о(т) могилы выше дуба та прости на доль (Сучава, 1423 *DIR«A»* 447); а хотар... отъ дола до столпа (б. м. н., 1500 *SD* 7);

т о п о л и и д о л ъ (1) *див.* ***ТОПОЛИИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **долоу** 2 (1445 *Cost.* II, 212; 1458 *BD* I, 19); **дола** 1 (1500 *SD* 7); *знах. одн.* **доль** (1423 *DIR«A* 447).

***ДОЛЪГИЄ ШИИ** *див.* ***ДОЛГИЄ ШИИ.**

***ДОЛЪГОСТЬ** *див.* ***ДОЛГОСТЬ.**

***ДОЛЪЖЕНЪ** *див.* **ДОЛЖЕН.**

***ДОЛЪЖНИКЪ** *див.* ***ДОЛЖНИКЪ.**

***ДОЛЫНА** *див.* **ДОЛИНА¹.**

***ДОЛЬ** *див.* ***ДОЛЪ.**

***ДОЛЬЗКЪ** *див.* ***ДОЛЬЗСКЪ.**

***ДОЛЬЗСКИЙ** *прикм.* (2): Я пань микоула дѣди(ч) до(л)зский и пєрєва(л)ский... єсми сороужи(л) цр̃квь сѣго николы на старо(м) манастыри оу дользкоу (Перевали, 1440 *P* 142).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **до(л)зский** (1440 *P* 142); *дав. одн. ж.* ! **дользкой** (1440 *P* 142).

Пор. ***ДОЛЬЗСКЪ.**

***ДОЛЬЗСКЪ** *ч.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Дольськ: Я пань микоула... сороужи(л) цр̃квь... оу дользкоу (Перевали, 1440 *P* 142).

ФОРМИ: *род. одн.* **дользска** (1440 *P* 142); *місц. одн.* **оу дользкоу** (1440 *P* 142).

***ДОЛЬСЗКИЙ** *див.* ***ДОЛЬЗСКИЙ.**

ДОЛѢ, ДОЛИ, ДОЛЄ *присл.* (7) **1.** понизу, низом (6): хота(р)... долѣ мєждоу таркъоу и бистрйц (!) (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121—122); А хотар... Сьратоу долѣ до гдє оупадаєт Сьрата оу Проуть (Сучава, 1489 *BD* II, 373—374).

2. внизу, долі (1): тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... сєло доли на проути итовоевци (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

***ДОЛѢШЬНИИ** *прикм.* (1) нижній долішній: а далъ єсмь и зємлю ролъную и съ сѣножатьми... о(т) брєховича дубья по долѣшьнии коньць дерєчину гаику (Казимир, п. 1349 *P* 3).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **долѣшьнии** (п. 1349 *P* 3).

ДОМ *див.* **ДОМЪ.**

ДОМА *присл.* (2) удома, дома: до того позволяємъ имъ в домихъ своихъ вшелякіи пожитки собе привласщати

и вшелякіе напое, дома робечы и привозные купуючи, въ домахъ своихъ шинковать (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); такѣжь слюбуємъ за тыхъ штожь будуть дома, нєприѣдуть с нашимъ г(с)дрмъ, стєфаномъ, ку голдованию (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610).

***ДОМАБОРЬ** *ч.* (1) *(назва домену в Польському королівстві, пор.* Donaborz, *або* Domabórz): мы воицехъ з бжиєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскии збыкгнѣвъ краковскии... андрѣи з домабора калискии... слюбуємы и слюбили єсмы словомъ и рукою вшитци (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *род. одн.* **домабора** (1433 *Р* 122).

***ДОМАКОУШЪ** *див.* **ДАМАКОУШЪ.**

ДОМАНИНКА *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Доманинка: а што матка н(а)ша держит отчину и(а)шу и сєла манєв... Доманинка... то всє брату н(а)шому... послє матки н(а)шое живота (Луцьк, 1463 *AS* I, 55).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Доманиика** (1463 *AS* I, 55).

ДОМАРАТЪ *ч.* (2) *(особова назва, стч., стп.* Domarad): а при то(м) свѣдци были кнаязь анъ... (домаратъ с ко)былАнъ (Медика, 1415 *Р* 87); мы войцехъ з бжиєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣздєнскии... домаратъ воиницкии, вАнцєнць съ шамотулъ мєжирѣцкии... слюбуємы и слюбили єсмы словомъ и рукою вшитци... тако яко инии пановє пєрвии иамѣстковє наши... слюбили были и записали сА (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **домаратъ** (1415 *Р* 87; 1433 *Р* 122).

! ДОМИНАКА ‹ДОМИНИКА› *див.* **ДОМИНИКЪ.**

ДОМИНИКЪ *ч.* (3) *(особова назва, стч., стп.* Dominik, *лат.* Dominicus): а... коли по(д) прїсАгою свидо(ч)ство чинили, тогды тотъ доминикъ оставилъ того якоуба длА коумовъства єго жє (XV ст. *ВС* 20); отєц мой кн‹А›зь Фєдоръ ставил ц(є)рков матку б(о)жєю на клаштор томоу законоу св‹А›т(о)го Доминика (Острог, 1443—1452 *AS* I, 39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доминикъ** (XV ст. *ВС* 20); *род. одн.* **Доминиика** 1 (1443—1452 *AS* I, 39); **! доминака** 1 (XV ст. *ВС* 20).

***ДОМИНКОУШЪ** *див.* **ДАМАКОУШЪ.**

***ДОМНЄВЪ** *прикм.* (1) ◇ м о г и л а Д о м н є в а *див.* **МОГИЛА**[1].

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **До‹м›нєва** (1479 *BD* I, 221).

ДОМОВЪ *присл.* (1) додому: коли чоловѣкъ то(т) обвиненыи домовъ приѣдє... тогды по єго оуѣханъѣ трєтии дѣнъ (с) право має(т) быти (Галич, 1435 *Р* 134).

***ДОМОВЫИ** *прикм.* (5) *(який перебував в домі, зв'язаний з домом)* домашній (4): а по(л)стада да(л) єсми єи вѣчно и домовыи рѣчи по своє(м) животѣ (б. м. н., п. 1450 *ПИ* № 9); а челяд, и стадо, и статки домовые делили на полы (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); Тежъ жаловалъ намъ тотъ Мартинецъ на Богдана, штожъ деи онъ въ его невѣстки, у Проселковы жоны, пограбилъ челядь и иныи статки домовыи (Вільна, 1498 *АЛМ* 159);

к в а л т ъ д о м о в ы и (1) *див.* ***КГВАЛТЪ.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **домовы(и)** (XV ст. *СЯ* 43 зв.); *знах. мн. ч.* **домовые** 1 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); **домовыи** 1 (1498 *АЛМ* 159); *знах. мн. ж.* **домовые** 1 (1498 *АЛМ* 18); **домовыи** 1 (п. 1450 *ПИ* № 9).

ДОМОКОУШ *див.* **ДАМАКОУШЪ.**

ДОМОКОУШЪ *див.* **ДАМАКОУШЪ.**

***ДОМОНКОУШЬ** *див.* **ДАМАКОУШЪ.**

***ДОМОТКАНОВИЧЬ** *див.* **ДОМОТЪКАНОВИЧЪ.**

ДОМОТЪКАНОВИЧЪ *ч.* (2) *(особова назва):* И потомъ говорилъ намъ дворенинъ нашъ Якубъ Домотъкановичъ, што жъ бы тая Угрыновъская ему тежъ тетъка была (Краків, 1489 *РИБ* 437).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Домотъкановичъ** (1489 *РИБ* 437); *дав. одн.* **Домоткаиовичу** (1489 *РИБ* 437).

ДОМЪ, ДОМ, ДОМЬ *ч.* (135) **1.** дім, житло, оселя (18): А питъ могоричь оу быбицкого оу дому за копу грошии (Перемишль, 1359 *Р* 10); а писано оу кнєфлА в дому (Львів, 1370 *Р* 18); хто прїбѣжи(т) на чюжїи домъ о бронѣ а ouранАтъ того (XV ст. *ВС* 19); а привілїе що има(л) на тє(х) сєла(х) и на озєра они ємоу покради (!), коли єм до(м) злодѣи покрадили (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22).

2. *(будівля)* дім, будинок (36): тыломъ тые пляцы до домовъ церковныхъ и дому Ивановского (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); а єщє єсмы имъ дали волю што бы собѣ дєржАли, у сочавѣ, одинъ домъ, а у томъ дому корчьму нє дєржАти (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); мы стєфа(н) воєво(да)... знаменито чини(м)... ожє... паиъ андреико и бра(т) єго... продали... половина... сєла... и съ оусѣмы домы, що су(т) о(т) то(і) стороны потока (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131); а тота их привилїа пожєгла оу дом Бълошєв от Боудещи, коли ємоу изгорил дом (Сучава, 1498 *BD* I, 323); я Оношко Витонизкий сознаваю...: продал єсми кн‹А›г(и)ни Сємєновой Василєвича... дом свои оу луцком мѣсти промєж ормєнскоє ц(є)ркви н капланского домоу на бєрєзи СтырА (Луцьк, 1490 *AS* I, 92); А тоти привилии погорили оу дом Роусоула от флочєщи, коли ємоу погорил дом (Сучава, 1491 *BD* I, 452).

3. садиба (6): а половицю тѣхъ пѣнАзии наложили єсмы на твоє роботы... на домъ на мєдицкии (б. м. н., між 1386—1418 *Р* 35); тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали и потвръдили єсмо имъ... язєръ ковръloуискїи... и половина о(т) млино(в)... да оучинѣтъ соби до(м) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324); а продал єсми кн‹А›г(и)ни тот свой домъ... из зємлєю и с синожатю, што коли к томоу домоу слушает (Луцьк, 1490 *AS* I, 92).

4. *(феодальна земельна маєтність)* вотчина (69): тѣмь мы видѣвшє єго правою и вѣрную службу до на(с)... дали єсмъ (sic.— *Прим. вид.*) ему оу нашєи зємли оу молдавскои сєла о(т)ннина єго на имѣ ‹оунгоурѣн›и гдє домъ єго (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64); А хотар томоу вышеписанномоу сєлоу... да єст... чєрес полє... що єст оузли Миходричєва дома (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

5. храм, церква (5): Я Семєнъ сколковъ по повелѣнію господина цтя моего уписалъ есми въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастыру родителн наши (Київ, 1398 *ДГПМ*); а то дали єсмо оу до(м) стѣи тр(о)ци на пАма(т) (!) родитєле(м) йшимъ (Київ, 1459 *Р* 174).

6. *(династія)* дім, рід (1): мы велики князь Швидриигялъ Руски и иныхъ, чинимъ знаменито... ижъ видѣвъ и знаменавъ службу, намъ вѣрноую... пана Богуша Оверкича Тимоха... которого намъ справы и родъ зацный дому его вѣрный нашъ князь Сендюшко оповѣдалъ... А такъ мы... оного прыймуемо и прыяли есмо, яко человѣка зацного, родовитого и рыцерского (Луцьк, 1438 *Р* 140).

ФОРМИ: *наз. одн.* **домъ, дом, домь** 31 (1409 *Cost.* I, 64; 1419 *DIR«A»* 444; 1427 *DBAc* 22; 1439 *Cost.* II, 62; 1448 *Cost.* II, 316; 1468 *BD* I, 130; 1475 *BD* I, 206; 1483 *BD* I, 272; 1490 *BD* I, 420; 1497 *BD* II, 112 і т. ін.); *зам. місц. одн.* **оу дом, оу домь** 3 (1434 *Cost.* II, 670; 1488 *BD* I, 323; 1491 *BD* I, 452); *род. одн.* **дому, домоу** 10 (1386—1418 *Р* 35; 1389 *PEA* I, 27; 1429 *Cost.* I, 280; 1438 *Р* 140; XV ст. *ВС* 12, 19, 20, 27, 36; 1490 *AS* I, 92); **дома** 1 (1499 *BD* II, 148); *дав. одн.* **дому** (1438 *Р* 140; 1490 *AS* I, 92); *знах. одн.* **домъ, дом, домь** (1386—1418 *Р* 35; 1398 *ДГПМ;* 1408 *Cost.* II, 633; 1431 *Cost.* I, 325; 1448 *Cost.* II, 324; 342; 1456 *Cost.* II, 791; бл. 1458 *Р* 167; 1460 *BD* II, 276; XV ст. *ВС* 6 зв., 19; 1490 *AS* I, 92 і т. ін.); *місц. одн.* **оу (въ, в, вь) дому, domu** 18 (1359 *Р* 10; 1378 *Р* 26; 1388 *ZPL* 106; 1408 *Cost.* II, 633; 1421 *Р* 92; 1434 *Cost.* II, 670; 1446 *Р* 154; 1458 *ОЖДМ;* XV ст. *ВС* 27, 32 зв; 1472 *BD* I, 177 і т. ін.); **у домѣ** 1 (1408 *Cost.* II, 633); *наз. мн.* **домовє** (1467 *BD* I, 119); *род. мн.* **домовъ** (1389 *РЕА* I, 27; XV ст. *ВС* 7, 25 зв.); *знах. мн.* **домы** 6 (1449 *Cost.* II, 385, 386); **домовє** 1 (1449 *Cost.* II, 385); *ор. мн.* **домы** (1443 *Cost.* II, 131); *місц. мн.* **в домахъ** 1 (1389 *РЕА* I, 27); **в домихъ** 1 (1389 *РЕА* I, 27); **оу доме(х)** 1 (XV ст. *ВС* 28 зв.).

***ДОМЪНИИМАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* domniemać się, *стч.* domnívati sě) думати, припускати (що): коли(ж) которыи чл҃вкъ домъниимаєтьсѦ имаєть право ко дєди(ч)ствѫ што(ж) иньшїи дєржать а оу три годы и за три мєсєци нє габаєть єго жаднымь правомъ тогды мы сказоуємь томоу пєрвомоу заисканноє (XV ст. *ВС* 20 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **домъниимаєтьсѦ** (XV ст. *ВС* 20 зв.).

ДОМЬ *див.* **ДОМЪ.**

ДОНДЄЖЄ *спол.* (1) (*цсл.* доньдєжє) *(зв'язує підрядні речення) (приєднує підрядні часові — у постпозиції)* доки: Азъ рабь б҃жїи... имєнємъ стєфанъ... коупи(х) съ тєтраєў(г)ль... и дадо(х) єго п(о)поу никїтѣ, да слоужи(ть) въ нє(м) до живота своєго и по съмръти єго да є(ст) дѣца(м) єго... вноучѦто(м) єго, и пр(ѣ)вноучѦтомь дондєжє сѦ влѣчє(ть) сѣмѦ є(г) и корєнъ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

***ДОНИНЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* а да(н)н (!) сєи листъ — чєрєз руки вєлѣбно(г) мужа донина подканслѣрєго кролєвства (по)лско(г) пробоща (с)в҃того (флорїѦ)на прєдъ краковомъ (Медика, 1415 *Р* 87).

ФОРМИ: *род. одн.* **донина** (1415 *Р* 87).

ДОНЧА *ж.* (3) *(назва річки у Молдавському князівстві):* мы стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... слоуга наш Авъроу продал... половина сєло от Дончєщи, що соут на Донча (Сучава, 1492 *BD* I, 505).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* соут **на Донча** (1492 *BD* I, 505, 506).

ДОНЧЄЩЇИ, ДЪНЧЄЩЇИ *мн.* (6) *(назва села у Молдавському князівстві):* а Ромашкоу *(в ориг.* Ромаш(ш)коу.— *Прим. вид.)*... и Оулки да єст им сєло Дънчєщїи (Сучава, 1490 *BD* I, 392); а мы такождєрє... єсмо дали и потвърдили слоугам нашим... тоє прѦдрєчєноє половина сєло на имѣ Дончєщїи (Сучава, 1492 *BD* I, 506).

ФОРМИ: *наз.* **Дончєщїи** 1 (1492 *BD* I, 506); **Дъичєщїи** 2 (1490 *BD* I, 392); *род.* **Дончєщи** (1492 *BD* I, 505).

ДОНЧЪ, ДОНЧЬ *ч.* (3) *(особова назва, молд., пор.* Антонїи*):* а писа до(н)чъ граматикъ, оу сочавѣ (Сучава, 1433 *Cost.* II, 594); пи(с) дончь (Сучава, 1448 *DIR* № 10b).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дончъ, до(н)чъ, дончь** (1433 *Cost.* II, 594; 1434 *Cost.* I, 398; 1448 *DIR* № 10b).

***ДОНЪ** *ч.* (1) *(назва річки)* Дон: А тои Ѧрлыкъ писанъ оу Ордѣ на оустьи Дону (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171).

ФОРМИ: *род. одн.* **Дону** (1392—1393 *РФВ* 171).

ДОНѢ *ж.* (6) *(особова назва, молд., пор.* Антонїи): мы стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша... мърина... и братаничи єи, силѣ и сєстра єго, донѣ ... и роздєлили соби свои отнинї (Сучава, 1492 *Cost. S.* 161); па(н) тоадєр писар... заплати(л)... ѳ҃ зла(т) татарскы(х) оу роуки дони (Ясси, 1495 *ПГВСР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **донѣ** (1492 *Cost. S.* 161; 1493 *BD* II, 14; 1495 *ПГВСР*); *дав. одн.* **дони** (1492 *Cost. S.* 161; 1495 *ПГВСР*).

ДОПОМАГАТИ *дієсл. недок.* (2) допомагати (кому): а они па(к) по(д) то сѦ по(д)давали присѣгою своєю... быти на(м) вѣрны и ср(д)чныи отєцъ... и допомагати на(м) проти(в) ка(ж)дому нашєм(у) нєпрїатєлю (Сучава, 1457 *Cost.* II, 811); и король бы... намъ допомагалъ... пєнѦзьми ль, людьми ль, или имєньємъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 364).

ФОРМИ: *інф.* **допомагати** (1457 *Cost.* II, 811); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... допомагалъ** (1481 *BD* II, 364).

***ДОПУСКАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого) *(дозволяти наблизитися)* допускати: а которого моего чоловека... в дуброве имуть, нехай его узвесять, мене не допускаючи (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **допускаючи** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

Див. ще ***ДОПОУСТИТИ, ПЄРЄПУСТИТИ.**

***ДОПОУСТИТИ** *дієсл. док.* (7) (кого чого, кого к чому кому чого, що) допустити (кого до чого), дозволити (кому що) (6): swedectwo dopuszczono majet' byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); И Нагорка и Шпица... мовили намъ, абыхмо имъ того еднанья допустили (Краків, 1489 *РИБ* 433); єстли г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рь король єго м⟨и⟩л⟨о⟩сть допустит Цєцєнєвских отчины их, тогды они мают кн⟨Ѧ⟩зю Олєксандру Сонкгушковичоу отложити пѣнѦзи (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); и мы... того Курила Иванова сына допустили єсмо ровного дѣлоу во всє(и) о(т)чинє и(х) (Вільна, 1495 *ВК*);

◇ б о г д о п о у с т и л ъ (1) *див.* **БОГЪ**[1].

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **допустили єсмо** 1 (1495 *ВК*); **допустили** 1 (1489 *РИБ* 433); *майб. 3 ос. одн.* **допустит** (1491 *AS* I, 94); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **єстли бы... допоустил** 1 (1454 *AS* III, 10); **ажєбы... допустил** 1 (1488 *AS* I, 141); *1 ос. мн.* **абыхмо... допустили** (1489 *РИБ* 433); *інф. пас.* **dopuszczono... byti** (1388 *ZPL* 103).

Див. ще ***ДОПУСКАТИ, ПЄРЄПУСТИТИ.**

***ДОПОУЩЄНІЄ** *с.* (2) *(воля, веління)* допущення, до́пуск: алєксанъдръ вєлики(и) кня(з) лито(в)скии... каза(л) твоє(и) мл(с)ти повєдити прыгодоу нашу которая жъ ся намъ з допущєнья божъєго прыгодила (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*); єстли бы сѣ пригодило с которого допоущєніѦ божїєго... иж бы мы от нѣкоторого нєпрїятєлѣ... та въидємо ис нашєи зємли... тогди их милости зємли да соут отворєни нам (Гирлов, 1499 *BD* II, 421—422).

ФОРМИ: *род. одн.* **допоущєніѦ** 1 (1499 *BD* II, 421); **допущєнья** 1 (1492—1493 *ПВФЧ*).

***ДОПУЩЄНЬЄ** *див.* ***ДОПОУЩЄНІЄ.**

***ДОРАДИТИ СЄ** *див.* ***ДОРАДИТИ СЯ.**

***ДОРАДИТИ СЯ** *дієсл. док.* (13) (з ким, кого) порадитися (з ким), вислухати раду (від кого): тако смы мы опытали старцєвъ... и дорадивши сѦ єсмъ ты(х) старцо(в) и росправи(л) єсмъ ихъ оучини(л) єсмъ вѣчную границю (б. м. н., 1419 *Р* 90); и мы, дорадившисе изъ нашою княгинею, и зъ нашими князы и бояры, подлугъ даня продковъ нашихъ, што былъ придалъ великий князь Любартъ Кгидоминовичъ (!) Сушичъно и зъ даню медовою и грошовою... и со всѣми доходы (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимъ... ожє.... дорадили сѣ єсмо с нашымъ митрополитомъ Кир Тєоктыстомъ... и оучинилы єсмо за доушоу... дида нашєго (Сучава, 1466 *BD* I, 105); А сє я панъ Данило дамбоговичъ (!) Задєрєвєцки, Вѣдомо чинимо... Ажє я дораднвсѦ и своими приѦтєлми, и своими дѣтми Дали єсмъ... Шандрови... дворищ (!) (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **дорадили сѦ єсми** 1 (1455 *Cost.* II, 771); **! дарадили сѦ єсмн** 1 (1448 *Cost.* II, 741); **дорадили сѣ єсмо** 1 (1466 *BD* I, 105); *дієприсл. перед.* **дорадивши сѦ єсмъ** 1 (1419 *Р* 90); **дорадивши сѦ, дорадившися, дорадивъшися, ! дора(д)вшисѦ** 6 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1451 *Р* 156, 158; 1452 *АкЮЗР* I, 20; *Р* 161; 1460 *BD* II, 272); **дорадившєсѦ** 1 (1456 *Cost.* II, 788); **дорадившисе** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); **дорадивсѦ** 1 (1473 *ЗНТШ* V, 3).

Див. ще ***ПОРАДИТИ**[1], ***ПОРАДИТИ СѦ, ПРИРАДИТИ, *ПРИРАДИТИ СѦ, РАДИТИ**[1] 4, ***ОУРАДИТИ.**

***ДОРАДИТИ СѦ** *див.* ***ДОРАДИТИ СЯ.**

ДОРГ *ч.* (1) *(особова назва):* а при том был... пан Гринко Моукосєѧ, а пан Дорг (Берестя, 1448 *AS* I, 44).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дорг** (1448 *AS* I, 44).

ДОРОГА *ж.* (127) **1.** *(смуга землі, призначена для їзди і ходіння)* дорога (71): грань... отъ монастыра речкою Чолницею до мосту, на дорозе зъ Дубисчъ до Своза (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а по старымъ дорогамъ гостємъ поити куда хочєть (б. м. н., 1366 *Р* 14); тоти старци... оуказали староую границю... от могыло(к)... к дорозѣ котраѦ дорога идєть из дѣдочичь до баличь (Зудечів, 1413 *Р* 83); хотаръ... о(т) конєцъ хворостїа до дорогы що идєтъ о(т)

стана д⟨о⟩ бани, та дорогою до потока (Сучава, 1424 *Cost.* I, 162); А тєжъ которыє бы хотели мыта нашы володими(р)-скиє объежчати инъшыми дорогами... и ты бы самъ наты(х) помочъ дава(л) (Петрків, 1489 *AMB*); чєрєз тыи подворѧ чаруковскоє до руденского подворѧ дороги жадноє нє бывало ани оулици (Луцьк, 1494 *AS* I, 102); Ja iemu inszoho pola swoieho uhoł y tez postupyłsia mnie druhoho pola uhoł swoieho do dorohy kotoraja ydet od mista k moiemu dworcu (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

(назви доріг у різних місцевостях): дорога банская (1): ино ротымпанови сыновє пєрє(д) тими нашими боѧры дали вєризи хота(р) своєи земли... и поставили тому хотари почєнши дорогою банскою до ратымпановы могилы (Сучава, 1423 *DIR«A»* 447); дорога дѣдошицкая (1): а тыи старци смовившесѧ с обою стороновоу вызнали и оуказали старою границю... звыше тои дорогы дѣдошицкое (Зудечів, 1430 *P* 116); дорога жирѧвьская (1): а тыи старци... вызнали и оуказали старою границю... зниже тои дорогы жирѧвьскоє (Зудечів, 1430 *P* 116); дорога Жуковецкая (1): Я Любартъ Кгедиминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку... к тому село нашое Теремъное... почонъ отъ того копъца... на дорогу Жуковецкую (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); дорога зоудєчєвская (2): тоти старци... стали оу вєликого крихова кдє пєрєходить дорога зоудєчєвскаѧ подлѣ оузлюжи попєрє(к) доубровы (Зудечів, 1413 *P* 83); дорога Клєпачовская (1): ино там поля розъробила пани Нацовая за дорогоу Слонимскоую и Клепачовскоую (Луконіця, 1478 *AS* III, 17); дорога Лисчинъская (1): прыдаемо к тому село нашое Теремъное подъ Луцкомъ, почонъ отъ того копъца при дорозе... до дороги Лисчинъское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); дорога Подгаецкая (2): Билъ нам чолом старый войт места Луцкого Трушъ и просил в нас землицы в Луцкомъ повете подле двора Василевского по дорогу по Подгаецкую (Вільно, 1499 *АЛРГ* 94); ⟨дорога⟩ Слонимская (1): ино там поля розъробила пани Нацовая за дорогоу Слонимскоую (Луконіця, 1478 *AS* III, 17); дорога Хроловская (2): А хотар да єст тым сєлам... до самои дорогы Хроловскои (Сучава, 1468 *BD* I, 127); дорога Чорторыская (1): грань зъ леса... къ Соколю, делечи по половине дороги Чорторыское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); дорога Якимова (2): А пак хотар поустини що по тои сторони Подраги, що єст от дороги Якимови долоув до трєх глодов (Сучава, 1492 *BD* I, 510); горюховъская дорога (1) *див.* ***ГОРЮХОВЪСКИЙ;** ивницькая дорога (1) *див.* ***ИВНИЦЬКИЙ;** кодєнская дорога (2) *див.* ***КОДЄНСКИЙ;** ловковская дорога (5) *див.* ***ЛОВКОВСКИЙ;** львовъская дорога (1) *див.* **ЛВОВСКИЙ;** лѣсоцкая дорога (1) *див.* ***ЛѢСОЦКИЙ;** скомороская дорога (1) *див.* ***СКОМОРОСКИЙ;** соколская дорога (2) *див.* ***СОКОЛСКИЙ;** страхотинская дорога (1) *див.* ***СТРАХОТИНСКИЙ;** вєликая дорога (10), дорога вєликая (2) *див.* **ВЄЛИКИЙ** 1; доброволная дорога (4) *див.* **ДОБРОВОЛНЫЙ** 1; малая дорога (4) *див.* ***МАЛЫЙ** 1.

2. дорога, похід (3): Мы Владиславъ... король Польскій... знаемо чинимъ... аже слуга нашъ Бѣдунъ... имаетъ служити намъ... изъ того села двѣма стрѣлци, и на каждую нашу дорогу, гдѣ намъ потребизна (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); Николаи жалова(л) на матєя жє ємоу яко(ж) пріятєлєви конѧ позычилъ здорово(г) надорогѫ, а коли(ж) ємоу за сѧ вернѫ(л), а то(т) конь хрома(л) (XV ст. *BC* 23 зв.— 24); I poszli na woynu a i sami iesmo uże na doroze (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140);

собѣ назад дорогоу чынити (1) *див.* **НАЗАД.**

3. *(засіб)* дорога, шлях (2): какъ бы были мистровы послове оу кнѣзьство великоє въєхали ижбы єстє з ни(х) порозоумѣли были которыми дорогами алюбо посрєдки оу такии тадынки с нами хотѣли бы были оустоупити (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дорога** 3 (1413 *P* 83; 1421 *P* 96; 1490 *ДГСХМ*); *зам. род.* до могилоу що є(ст) бли(з) **дорога** 1 (1428 *Cost.* I, 224); *род. одн.* **дороги** 24 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1413 *P* 83; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1488 *AS* I, 242; 1490 *ДГСХМ;* 1492 *BD* I, 510; 1495 *BD* II, 63; 1497 *BD* II, 100; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119 і т. ін.); **дорогы** 12 (1413 *P* 83; 1424 *Cost.* I, 162; 1430 *P* 116; 1468 *BD* I, 127; XV ст. *BC* 38; *СЯ* 43 зв.; 1500 *ДПЖН*); *дав. одн.* **дорозѣ** 2 (1413 *P* 83; 1458 *P* 168); **дороги** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); *знах. одн.* **дорогу, дорогоу, дорогѫ** 37 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1366 *P* 14; 1400 *Cost.* I, 27; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1421 *P* 96; 1466 *BD* I, 115; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1478 *AS* III, 17; 1488 *ДГСПМ;* 1499 *АЛРГ* 94 і т. ін.); *зам. род.* о(т)... великои **дорогоу,** до великою **дорогу** 2 (1488 *ДГСПМ*); *зам. місц.* дубь што є(ст) **на д⟨орог⟩у** 1 (1424 *Cost.* I, 162); по старои **дорогу** на дѧл 1 (1489 *BD* I, 374); *ор. одн.* **дорогою, ! дорохою** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1400 *Cost.* I, 27; 1413 *P* 83; 1423 *DIR«A»* 447; бл. 1458 *P* 167; 1479 *BD* I, 221; 1488 *ДГСПМ;* 1489 *BD* I, 374; 1495 *BD* II, 63; 1498 *BD* II, 412 і т. ін.); *місц. одн.* **на (при) дорозе, па doroze** 7 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; *BC* 25, 26 зв. 31 зв.; 1484 *ЯМ*); **на дорозѣ** 2 (XV ст. *BC* 8, 31 зв.); **на дорози** 1 (1429 *Cost.* I, 280); **на дороги** 1 (1488 *ДГСМП*); *род. мн.* **доро(г)** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *зам. род. одн.* почєнши от вєликои **дорогъ** со(ч)въскои 1 (1456 *Cost.* II, 582); *дав. мн.* **дорогамъ** (1366 *P* 14); *знах. мн.* **dorohy** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *ор. мн.* **дорогами** (1447—1492 *ЛКБВ;* 1487 *РИБ* 226—227; 1489 *AMB;* 1498 *АЛРГ* 82—83).

***ДОРОГИИ** *прикм.* (1) дорогий, коштовний: А губка далъ шюбу свою куничюю дорогимъ сукномъ брунатънымъ пошита за є̃ гривенъ пани хоньци (Перемишль, 1378 *P* 26).

ФОРМИ: *ор. одн. с.* **дорогимъ** (1378 *P* 26).

***ДОРОГИНКА** *ж.* (2) *(назва місцевості у Київській землі)* Дорогинка: а велики(м) мхо(м) по дороги(н)коу а о(т) дороги(н)ки волокою к мокрицю (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *род. одн.* **дороги(н)ки** (бл. 1458 *P* 167); *знах. одн.* **дороги(н)коу** (бл. 1458 *P* 167).

ДОРОГИЦКИИ *прикм.* (13): My Alexandr, abo Witołt z bożi łaski welikij kniaź Litowskij i dedicz... Dorohickij... Wołodimerskij, i inszich znamenito czinim... ninisznim i potom buduczim Umyslili jesmo... i dali prawa i wolnosti... w... panstwie naszom (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); Продали есмо мыто берестейское, и дорогицкое, и белское... Гендрыху Карловичу на три годы (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Дорогицкии, Dorohickij** (1388 *ZPL* 103; 1478 *AS* III, 17); *род. одн. ч.* **дороги(ц)кого** (1495 *ВМЗД*); *дав. одн. ч.* **дорогицькому, дороги(ц)кому** (1489 *РИБ* 432; 1495 *ВМЗД*); *знах. одн. ч.* **дороги(ц)кого** (1495 *ВМЗД*); *місц. одн. ч.* **въ Дорогицькомъ** (1489 *РИБ* 433); *знах. одн. с.* **Дорогицкое, дорогицкое** (1487 *РИБ* 226; 1498 *АЛРГ* 82); *наз. мн. ч.* **дорогн(ц)кии** (1495 *ВМЗД*); *знах. мн. ч.* **дорогицькихъ, дороги(ц)ки(х)** (1489 *РИБ* 433; 1495 *ВМЗД*).

Пор. ***ДОРОГЫЧИНЪ.**

***ДОРОГИЦЬКИИ** *див.* **ДОРОГИЦКИИ.**

***ДОРОГОНИ** *ж.* (12) *(назва міста у Молдавському князівстві):* а кто иметь повести кони или кобылы до камѧнци, што было дати єму у сирѧть, то иметь дати въ дорошни (!) (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); що было ємоу дати оу Сєрєтѣ, то имєт датї оу Дорогоунѣ (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

ФОРМИ: *род. одн.* **дорогонѣ, дорогонѧ** 5 (1452 *Cost.* II, 426, 432; 1453 *Cost.* II, 454, 473; 1458 *BD* I, 6); **Дорогунѣ** 1 (1459 *BD* 29); *місц. одн.* **оу (въ) Дорогунѣ** 1 (1460 *BD*

II, 274); **Дорогоуни** 2 (1434 *Cost.* II, 669; *ДГСММ*); **дорогони** 1 (1456 *Cost.* II, 790); **дороху(и)** 1 (1437 *DIR* II, № 48); **! дорошни** 1 (1408 *Cost.* II, 632).

***ДОРОГОНСКИИ** *див.* **ДОРОГОУНСКЫИ.**

***ДОРОГОУНИ** *див.* ***ДОРОГОНИ.**

ДОРОГОУНСКЫИ, DOROHUJSKYJ, ДОРОГУНЬСКЫИ, ДОРОГУНСКЫ *ч.* (19) *(особова назва):* мы алєксандръ воєвода... ис нашими... паны... на имѦ... панъ михаило дорогуньскыи, панъ драгошѦ о(т) нѣмцѦ... слюбили єсмы... королєви польскому... што быхомъ то вѣчно оуздєржѦли, яко сѦ єсмы тогда голдували (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); и також вєльможны пановє: пань Влаикоуль... и пань Шєндрика Дорогоунскы... и рада господарѦ Стєфана воєводы... соуть сосланы и налицєны и намѦнєны (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **дорогунскыи, дорогуньскыи** 4 (1407 *Cost.* II, 628; 1408 *Cost.* II, 633; 1421 *Cost.* I, 141; 1467 *BD* I, 123); **Дорогоуискы** 4 (1433 *Cost.* II, 650; 1437 *Cost.* I, 540; 1467 *BD* II, 297); **Dorohujskyj** 1 (1465 *LZ* 176); *зам. род.* в. п. Шандро **дорогуискїи** 1 (1467 *BD* I, 121); *род. одн.* **дорогунского, дорогу(н)ско(г)** 6 (1423 *Cost.* I, 154, 157; 1425 *Cost.* I, 173; 1429 *Cost.* I, 258; 1433 *Cost.* I, 359; 1453 *Cost.* II, 446); **дорогоунскаго** 1 (1464 *BD* I, 86); **дорогоиского** 2 (1454 *Cost.* II, 501; 1455 *Cost.* II, 540).

ДОРОГЫНЦКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* А при том были люди добрыи: Пан Михайло Олєксандрович Загоровскии, а пан Сємєн Пєтров... а пан Микыта Кысєл Дорогынцкии (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дорогынцкии** (1475 *AS* III, 14).

***ДОРОГЫЧИНЪ** *ч.* (1) *(назва міста у Берестейській землі)* Дрогичин: а кто поидєть съ сєю грамотою чєрєз дорогычинъ... и чєрєс бєрєстиє до лучьска торговатъ... Ѧзъ... нє вєлю ихъ заимати (б. м. н., 1341 *P* 2).

ФОРМИ: *знах. одн.* **дорогычинъ** (1341 *P* 2).

***ДОРОЖКА** *ж.* (2) доріжка, стежка: И оттол поехали есмо дорожкою, што от Блаженика идеть кг (!) Бовбломъ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *дав. одн.* **дорожцѣ** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *ор. одн.* **дорожкою** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

***ДОРОЗОУМѢТИ** *дієсл. док.* (2) (що) довідатися, дізнатися (про що): а єстли бы дорозоумили с которои сторони от какых наших нєпрїятєлєи какоє зло, або шкодї алибо прєкажєнїѦ, а их милость тогди нам... тоє имают... оповѣсти (Гирлов, 1499 *BD* II, 422—423).

ФОРМИ: *майб. 1 ос. мн.* **дорозоумїєм** (1499 *BD* II, 422); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **бы дорозоумили** (1499 *BD* II, 422).

***ДОРОСТИ** *дієсл. док.* (2) ◇ д о р о с т и л ѣ т ъ (2) дійти літ (до зросту): а оць по смрти... можєть изоставить опѣкатєльнїка оу томь имєнїи докоуль доростоуть дѣти ты(х) лѣ(т) (XV ст. *СЯ* 40 зв.).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* **доростоуть** (XV ст. *ВС* 35 зв.; *СЯ* 40 зв.).

***ДОРОСЫНЬ** *ч.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Доросині: Се азъ па(н) олиза(р) кирдѣеви(ч)... с женою своею Ѳедосъею записоувае(м)... имѣ(н)е о(т)чизны нше(и) то есъ село доросы(н) а кил(ж) со всѣ(м) на все... стму великому спoу намасты(р) (!) кра(с)носе(лс)ки(и) по(д) луцко(м) (б. м. н., 1483 *ВОРСР* 177—178); я... дала єсми єму... имєнє... с присєлки з Доросынємъ, а з Друзкою (Ровно, 1488 *AS* I, 242).

ФОРМИ: *знах. одн.* **доросы(н)** (1483 *ВОРСР* 178); *ор. одн.* **Доросынємъ** (1488 *AS* I, 142).

***ДОРОФѢИ** *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Дороѳѣи, *гр.* Δωρόθεος) Дорофій: ◇ с в ѦТ ы и д о р о ф ѣ и (1) *див.* **СВѦТЫИ** 1.

ФОРМИ: *род. одн.* **дорофѣѦ** (1473 *ЗНТШ* V, 3).

!ДОРОХОЮ ⟨ДОРОГОЮ⟩ *див.* **ДОРОГА.**

***ДОРОХУИ** *див.* ***ДОРОГОНИ.**

***ДОРОЧНЫИ** *прикм.* (1) щорічний: позволяемъ имъ... шинковать, оддаючи до скарбу нашого повинность дорочную (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **дорочную** (1389 *РЕА* I, 27).

!ДОРОШНИ *див.* ***ДОРОГОНИ.**

***ДОСВЄТЧЄНЇЄ** *див.* ***ДОСВЄТЬЧѢНЬЄ.**

***ДОСВЄТЧИТЬ** *див.* ***ДОСВѢТЧИТЬ.**

***ДОСВЄТЪЧИТЬ** *див.* ***ДОСВѢТЧИТЬ.**

***ДОСВЄТЪЧѢНЬЄ** *див.* ***ДОСВЄТЬЧѢНЬЄ.**

***ДОСВЄТЬЧѢНЬЄ** *с.* (4) (*стп.* doświadczenie, *стч.* dosvědčenie) вивідування (чого); пересвідчення (в чому) (2): а та(м) коли боудєтє прєзъ ясноє досвєтъчѣньє позиа⟨и⟩тє єстли мистръ подлоугъ свои(х) листовъ васъ за срѣдники єднаньє покоя боудєть хотѣти мѣти (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

приведення доказів у суді (2): тогды по(д)коморєй нашь по(д) своєю чєстїю и по(д) своимъ соумнєнїємъ имєєть прїпоустїть ко (до)свє(т)чєнїю которыи жє лѣпшая знамєна оукажєть а нє боудє(т) ли обапо(л) знамєна знамєнитая тогды повода прїпоустїть и свѣтъкы до освєчєнїю (!) гранїцы (XV ст. *СЯ* 42).

ФОРМИ: *род. одн.* **! освєчєнїю** (XV ст. *СЯ* 42); *дав. одн.* **(до)свє(т)чєнїю** 1 (XV ст. *СЯ* 42); **досвєтьчѣнью** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *знах. одн.* **досвєтъчѣньє** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***ДОСВИЧИТЬ** *див.* ***ДОСВѢТЧИТЬ.**

***ДОСВѢДЧАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* doświadczać) (чим) засвідчувати, свідчити: а которыижь то листы и записы хочємъ имѣти въ оусѣхъ рѣчє(х) и члонкохъ... потвєржѦючи и о томъ наѦвлѦючи и досвѣдчаючи тымъто нашимъ симъ листомъ на вѣчныи часы моцнѣ дєржѦти и ховати вѣрно (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712—713).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **досвѣдчаючи** (1439 *Cost.* II, 713).

Див. ще ***ДОСВѢТЧИТЬ.**

***ДОСВѢТЧИТЬ** *дієсл. док.* (14) (*стп.* doświadczyć, *стч.* dosvědčiti) (що на кого, чого і без додатка) доказати, довести (що) (9): doswetcził by to na neho, majet' jemu to zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); Фалко жалова(л) о дєди(ч)ство на индриха и индри(х) сѦ заложилъ давнымъ записамъ и досвє(т)чилъ сѫ(д)я єго оправилъ а фа(л)кови молъчанїє оучинилъ (XV ст. *ВС* 23);

(на кого, на кого ким) посвідчити, поставити свідків (проти кого) (5): хотѦчи склопотомь конєць оучини(т) оуставлѦємь коли(ж) которыи мєщанїнъ алюбо соукна алюбо иныи торговли а которомоу зємлєнїноу бє(з) запїсѫ повєри(т) а оу право с нимъ поидє(т) тогды имєєть тотъ мєщанїнъ добрыми лю(д)ми на нє(г) досвє(т)чи(т) (XV ст. *ВС* 18 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **досвє(т)чить, досвєтъчи(т), досвє(т)чи(т)** 7(XV ст. *ВС* 18, 18 зв., 19, 34); **досвѣ(т)чить** 1 (XV ст. *ВС* 34); **досвичи(т)** 1 (XV ст. *ВС* 27); **! дасвє(т)чити** 1 (XV ст. *ВС* 19); *перф. 3 ос. одн. ч.* **досвє(т)чилъ** (XV ст. *ВС* 23); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **doswetcziłby, doswiedcził by** 2 (1388 *ZPL* 103, 106); **абы... досвє(ч)лъ** (XV ст. *ВС* 31).

Див. ще ***ДОСВѢДЧАТИ.**

ДОСЄЛЄ, ДОСЮЛѦ *присл.* (3) (*цсл.* досєлѣ) досі, до цього часу, дотепер: почонъ здавна и досюлѦ, съ вашими прєдъки наши прєдъки отъцы и дѦди наши... одинъ дроугомоу приѦзьни чинивали (б. м. н., 1484 *ЯМ*); а отъ того вєрємєни и досєлє ты(х) вашы(х) пословъ... нє было (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

ДОСИТ *див.* **ДОСЫТЬ.**

ДОСИТЄИ, ДОСОѲЄИ *ч.* (2) *(особова назва, цсл.* Досиѳеи, *гр.* Δωσίθεος) Досифій, Досифей: мы Илїа воєвода... чинимъ знамєнито... ажє... дало єст господство ми єдноу поустыню манастырю от Полѣны, гдє єст єгоуменъ Досоѳєи (Сучава, 1438 *DBAc* 27); мы стєфанъ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали єсми нашємоу монастирю о(т) побраты гдє є(ст)... игоумє(н) доситєи... чєтири чєлѣди циганъ (б. м. н., 1443 *Cost.* II, 126).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доситєи** 1 (1443 *Cost.* II, 126); **Досоθєи** 1 (1438 *DBAc* 27).

ДОСИТЪ *див.* **ДОСЫТЬ.**

***ДОСИТЬОУЧЫНИНЇЄ** *див.* ***ДОСЫТЬОУЧИНЄНЇЄ.**

ДОСМОТРЄТИ *дієсл. док.* (19) (*цсл.* досъмотрѣти) **1.** (чого, що, кому, з ким, о чім, між ким) розглянути (що), розібратися (в чому) (17): и мы того досмотрєвши и овызрєвши (!) гораздъ, п⟨а⟩на федка єсмо в том оправили (Ступно, 1444 *AS* I, 42); И... корол єго м⟨н⟩л⟨о⟩сть писал до нас абыхмо того досмотрѣли и справєдливость тому вчинили (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... мєщчанє от мѣста от Брълад... оупросили сєбѣ от нас, како абихмо им досмотрили старїи их хотар, коуда из вѣка при⟨слоу⟩хало к томоу мѣстоу тръгоу Брълаδоу (Бирлад, 1495 *BD* II, 62—63); И мы о томъ межи ними досмотрѣвши, и того Мартинца єсмо оправили и приказали єсмо Богдану Остафіевичу, абы ему въ томъ далъ впокой (Вільна, 1498 *АЛМ* 159); Тогды имаєм с обох сторон послати своих панов, абы таковои рѣчи досмотрили и справедливост оучинили (Гирлов, 1499 *BD* II, 424—425).

2. (чого) *(помітити)* побачити (що) (2): а вонъ нє досмотривши моєѣ вѣрноѣ служибы (!) и вєлѣлъ мѦ имить бє⟨з⟩ моєѣ вины (Кременець, 1434 *P* 129); а вонъ нє досмотрѣвши моѣ вѣръноѣ службы и вєлѣлъ мѦ имити (Черняхів, 1435 *P* 132).

ФОРМИ: *інф.* **досмотрєти** (XV ст. *BC* 12 зв.); *перф. 1 ос. мн.* **єсми досмотрили** 2 (1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 258); **єсмо... досмотрили** 1 (1495 *BD* II, 63); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абыхмо... досмотрѣли** 1 (1491 *AS* I, 94); **абихмо... досмотрили** 1 (1495 *BD* II, 63); **!што быхо... досмотрѣли** 1 (1475 *AS* I, 70); *3 ос. мн.* **абы... досмотрили** (1499 *BD* II, 425); *дієприсл. перед.* **досмотрєвшы, досмотрєвъшы** 3 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1494 *РИБ* 560; 1495 *БСКИ*); **досмотрєвши** 2 (XV ст. *РИБ* 610; 1444 *AS* I, 42); **досмотрѣвши** 4 (1435 *P* 132; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1491 *AS* I, 94; 1498 *АЛМ* 159); **досмотривши** 1 (1434 *P* 129); **досмотрѣвъ** 1 (1445 *АкЮЗР* I, 17).

Див. ще **СМОТРИТИ** 4.

***ДОСМОТРИТИ** *див.* **ДОСМОТРЄТИ.**

***ДОСМОТРѢТИ** *див.* **ДОСМОТРЄТИ.**

ДОСОΘЄИ *див.* **ДОСИТЄИ.**

***ДОСПЄХЪ** *ч.* (1) зброя, спорядження воїна: кажьномоу чл҃вкоу въ єго доспєхоу во єго цюдностї и во єго сілѣ нє є(ст) досыть окрашєнїя колї нє боудєть правы окрашєнъ (XV ст. *BC* 9 зв.— 10).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ доспєхоу** (XV ст. *BC* 10).

***ДОСПЄШНЫИ** *див.* **ДОСПѢШЄНЪ.**

ДОСПѢШЄНЪ *прикм.* (2) готовий до війни (1): а кнѦзю дмитрию помагати королєви на всѦкого непріятєлѦ... сє ли будєть нє доспѣшєнъ кнѦзю дмитрию люди своѣ послати (б. м. и., 1366 *P* 14);

д о с п є ш ы и л ю д ъ (1) військовослужилі люди: Іже оу доспе(ш)но(м) людоу чєсть короле(в)ская и оборонєнис всеи зємли залєжить (XV ст. *BC* 34 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **доспѣшєнъ** (1366 *P* 14); *місц. одн. ч.* **оу доспе(ш)но(м)** (XV ст. *BC* 34 зв.).

***ДОСТАТИ СЄ** *див.* ***ДОСТАТИ СѦ.**

***ДОСТАТИ СѢ** *див.* ***ДОСТАТИ СѦ.**

***ДОСТАТИ СЯ** *див.* ***ДОСТАТИ СѦ.**

***ДОСТАТИ СѦ** *дієсл. док.* (33) (кому) дістатися: Сє я кн⟨Ѧ⟩зь Юри Василєвич Острозского продал єсми дѣлницоу свою иванскую, што ми сѦ в дѣлу достала брату своємоу кн⟨Ѧ⟩зю Ивану Василєвичу Острозскому (Берестя, 1448 *AS* I, 44); И достало сѣ слоусѣ ⟨на⟩ шємоу Исаю оу єго част сєла на имѣ Хоржєщїи (Сучава, 1490 *BD* I, 403); Тоє вьсє вишєписа(н)ноє, що сѣ достало, оу єи ча(ст) да є(ст) єи, о(т) на(с) оури(к) (Сучава, 1493 *Cost. D.* 45); досталося пану Барсану Анъдрѣеви Жоравъники и Высоцъко селище (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѣд нами... Кръстина... и... НастасїѦ... и дали господствоу мы три сєла... що оу ихь част были достали сѣ тѳти три сєла от сєль дѣда ихь Иваиа Дамїановича (Гирлов, 1499 *BD* II, 161—162).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **достал сѦ, досталъ сѦ** 7 (1463 *AS* I, 54; 1475 *AS* I, 71; 1478 *AS* I, 76; 1482 *AS* I, 80, 81); **сѦ... досталъ** 1 (1478 *AS* I, 76); *3 ос. одн. ж.* **достала ся** 1 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); **сѦ... достала** 1 (1448 *AS* I, 44); *3 ос. одн. с.* **досталосѦ, достало сѣ, достало сє, досъталося, досталосѦ** 10 (1475 *AS* I, 71; *AS* III, 14; 1478 *ЗРМ;* 1490 *BD* I, 403; 1492 *Cost. S.* 161; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 194; 1493 *Cost. D.* 45); **сѦ ⟨до⟩с⟨т⟩ало, сѣ достало, сє достало** 6 (1492 *Cost. S.* 161; 1493 *Cost. D.* 45); *3 ос. мн.* **достали сѦ** 3 (1482 *AS* I, 80, 81); **сѦ достали, сѣ достали** 3 (1482 *AS* I, 81; 1490 *BD* I, 403); **сѦ досталы** 1 (1482 *AS* I, 81); *пперф. 3 ос. мн.* **были достали сѣ** 1 (1499 *BD* II, 162).

***ДОСТАТКИ** *мн.* (4) угіддя: Сє мы пановє Цецєнєвъскыи... продали єсмо... имѣньє... со всѣ (!) достатки, што к томоу имѣнью прислоухаєть (Кременець, 1467 *AS* I, 63); Сє мы паиовє Цецєнєвъскыи... продали єсмо имѣньє... а продали єсмо... со всѣми достаткы, што к тому имѣнью прислуха⟨є⟩ть (Кременець, 1469 *AS* I, 64).

ФОРМИ: *ор. мн.* **достаткы** 2 (1467 *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64); **достатки, достатъки** 2 (1467 *AS* I, 63, 1469 *AS* I, 64).

***ДОСТАТОКЪ** *ч.* (1) ◇ п о д о с т а т к о у (1) вичерпно, достатньо: тамъ соуть всє напїсано и по (до)ста(т)коу (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **по (до)ста(т)коу** (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

***ДОСТАТОЧНЫЙ** *прикм.* (1) достатній, належний: слушно єст ажбы вчинки людъскии которыижь ⟨съ⟩ часомъ отходѦт достаточнымъ свєдєтствомъ листов и на потомъ будучимъ былибы явны (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *ор. одн. с.* **достаточнымъ** (1499 *AS* I, 117).

ДОСТАТОЧНѢ *присл.* (1) в достатній мірі: сє бо достаточиѣ и свои по тоумъ боудоучи записали и заобвѦзали (Сучава, 1462 *BD* I, 284).

***ДОСТАТЪКИ** *див.* ***ДОСТАТКИ.**

***ДОСТОИНЫИ** *прикм.* (5) **1.** (чого) достойний, гідний (1): моудрым и плємєнитым и вьсѣкои чєсти достоиным... вьсѣмь Брашовѣномь (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

2. *(епітет богородиці)* преславний, пречистий (1): тако ми б҃ь момози (!) и сп҃аа до(с)тоинаа пана маріа и оуси сп҃ыи (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

3. належний, достойний (3): колижь... иліашъ воєвода... до(с)тоинныи (!) голдь вырности и присѣгы... є(ст) оучини(л)... мы такожє... повынни єсмы єго воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701); мы петръ воєво(да)... явно чини(м)... како хотѦчи наслѣдовати обычѦѦ... прє(д)ко(в) наши(х)... кторыѣжъ... кролє(м) полскы(м)... оуказали а у⟨чи⟩ни (!) достоиною вѣрою и правы(м) наслѣдоваиїємъ... а ѦкосѦ они записали прєрє(ч)ны(м) кролє(м) коу оуставичнои... сталости... мы... виновати єсмо вѣрнє ихъ волѣ... наслѣдовати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **! до(с)тоиныи** (1436 *Cost.* II, 701); *ор. одн. ж.* **достоиною** (1436 *Cost.* II, 697; 1448 *Cost.* II, 733); *кл. ф. ж.* **до(с)тоинаа** (1436 *Cost.* II, 698); *дав. мн.* **достоиным** (1475 *BD* II, 336).

***ДОСТОИТЪ** *дієсл. безос.* (1) (*цсл.* достояти) належить, слід: а намъ сущимъ православнымъ християномъ Лѧхомъ и Руси достоитъ исполняти Божия церкви и ихъ священъниковъ, а не обидети (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **достоитъ** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ДОСТУПОВАТЫСЯ *дієсл. недок.* (1) (у що) *(брати участь у чому)* втручатися: тывуномъ приказуемъ судовъ церковъныхъ не судити, ибо мирскимъ не просчено отъ закона Божыя доступоватыся въ тые рады (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *інф.* **доступоватыся** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ДОСЪТАТИ СЯ** *див.* ***ДОСТАТИ СѦ.**

ДОСЫТЬ, ДОСЫТЪ, ДОСИТЪ, ДОСИТ *присл.* (49) **1.** *(у великій кількості)* доволі, багато, немало, досить (42): А што єсмы казалъ сѣна насѣчи досыть и на твои пріездъ и на стадо твоє то на буцѣви насѣчено єго досыть (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); а при то(м) были свѣдци па(н) лѣнко староста... па(н) прокопъ нѦневи(ч) иныхъ досыть при то(м) было добрыхъ (Зудечів, 1413 *Р* 83—84); А на то єст вѣлика марторїа... пан Збярѣ столник и Боуорѣнъ комис, и инїи досить от наших бояръ молдавских (Сучава, 1462 *BD* I, 52—53); єстъ сѣєноє пашни досыть по одномъ плоузѣ а по толоцѣ по одно(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); А при том было добрых людєи досит (Боковичі, 1496 *AS* I, 245).

2. *(достатньою мірою)* належним чином (2): на тыи то остато(ч)ныи рѣчи досы(т) єсть ємоу на то о(т)писано (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

цілком, у достатній мірі (1): алє ижь вєлможныи стєфанъ... просилъ на(с) абыхомъ єму о(т)пустили... слюбуючи намъ... чннити по(д)лугъ листовъ оца пєрвыхъ... яко жь на ннхъ досыть явко єсть выписано иж бы такъ вѣрнѣ служнти... хотѣлъ... а мы... єго... правого чинимы и о(т)пущаємы єму всє тымъ нашимъ листомъ (Ланчиця, 1433 *Р* 121).

3. *(у знач. предиката)* досить, вистачить (1): коли кмє(т) кмѣтѦ забилъ тогды давшї три гривъны гро(ш)и, бы(л) пороженъ моужабойства алє то нє было досыть за тоую простоупкоу (XV ст. *ВС* 24);

д о с ы т ь и м є т и (1), и м ѣ т ї д о с ы т ь (2) задовольнитися (чим, з чого): оуставлѦємъ колї которая панна замоу(ж) поидѣть вѣно пѣнєзьноє оу готовизнє што(ж) боудѣть дано пр€(д) приєтєльми на томь имєєть досыть а имєніє дѣди(ч)ноє имєєть бы здно (!) на королѦ (XV ст. *ВС* 31 зв.).

***ДОСЫТЬОУЧИНЄНЇЄ** *с.* (3) (*стч.* dosti učiněnie, *стп.* dosyćuczynienie) відшкодування: мы илящь воєвода... знамєнито чинимо... како розложивьщы щкоды... землѦмь роускимь... прєзь... алєксандра воєводу... тымьто землямь (!) и волостямь пєрєдь рєчєны(м), бєз вины, оучинєныѣ, которыхъ щкодь... памятоуючи досить оучынинїє и про о(т)цѦ нашєго жбавьлинїє (!)... зємлю шєпиньскоую... даваємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); Пєтръ жалова(л) на яна и(ж) ємоу чєтыри па(л)ци оутѦлъ оу роу(к)... пєтръ... оупоминалъ досыть оучїнєнїя (XV ст. *ВС* 23).

ФОРМИ: *род. одн.* **досыть оучїнєнїя** (XV ст. *ВС* 23); *знах. одн.* **досить оучынинїє** (1436 *Cost.* II, 706); *знах. мн.* **досытьоучинєнїя** (XV ст. *ВС* 17 зв.).

Пор. **DOSYT' WCZINITI.**

DOSYT' WCZINITI *дієсл. док.* (6) (*стч.* činiti dosti, *стп.* dosyć uczynić) відшкодувати, заплатити за вчинені збитки: winnyj takowyj, majet winy zapłatiti, czim majet nam czołom biti, a rannomu majet dosyt' wcziniti podług ran jeho (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); ащє щкодьникови комоу защько(ды)лъ имєєть досыть оучини(т) (XV ст. *ВС* 36 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **dosyt' wcziniti** 2 (1388 *ZPL* 104, 105); **досы(т)оучинн(т), досыть оучини(т)** 2 (XV ст. *ВС* 30, 36 зв.); *майб. 3 ос. мн.* **досыть... вчїнѦть** (XV ст. *ВС* 11); **досыть...** (XV ст. *ВС* 11 зв.).

ДОСѢГНУТИ *дієсл. док.* (1) (що) здійснити: а ми... слюбили имъ мстити на н(х) ворого(в), що мо(ч) име(т) наибо(л)шє досѣгнути (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

ФОРМИ: *інф.* **досѣгнути** (1457 *Cost.* II, 809).

ДОСЮЛѦ *див.* **ДОСЄЛЄ.**

***DOTIKATI SIA** *дієсл. недок.* (1) (чого) дотикатися, доторкатися (до чого): ustawilijesmo, izby... prodawali wsiakuju recz dobrowolne, i majut kupowati i chleba sia dotikati (Луцьк, 1388 *ZPL* 108).

ФОРМИ: *інф.* **sia dotikati** (1388 *ZPL* 108).

Див. ще **ДОТЪКНОУТ СѦ.**

***ДОТКНУТИ СѦ** *див.* **ДОТЪКНОУТ СѦ.**

ДОТОЛѢ, ДОТОЛЄ *присл.* (5) (*цсл.* дотолѣ) **1.** доти, до того часу (4): а дотолѣ и пото(м) ю(ж) па(н) михаи(л) имае(т) таа сєли(ш)ча дєржати и оживати (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); тую данъ оусю спо(л)на Па(н) олє(х)но имає(т) давати дяди своєму... дотолє доколи бгъ пну хо(л)мскому живо(т) продо(л)жи(т) (Львів, 1478 *ЗРМ*).

2. досі, до цього часу, дотепер (1): нашь ро(ч)ный имє-є(т) ємоу платить ка(к) и дотолѣ ємоу платїлъ (XV ст. *ВС* 39).

Див. ще ***ДОТОУЛ.**

***ДОТОУЛ** *присл.* (1) досі, до цього часу, дотепер: а нє да(в)ши и(м) сами собѣ возмоу(т) ка(к) и дотоу(л) брал (!) жоны и дѣти братєи наши(х) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

Див. ще **ДОТОЛѢ.**

***ДОТЪКНЄНЄ** *с.* (1) (*стп.* dotknienie) (чого) доторк, доторкання (до чого): мы... вызнавамы тым то листом... прѦз обвєзаннѣ присѦгы нашои з дотъкнєнємъ свѦтого хрєста и прѦз єго цѣловане, быти повинни и обвєзаноу... коу оуставичнои слоужбѣ (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *ор. одн.* **дотъкнєиємъ** (1462 *BD* II, 284).

Пор. **ДОТЪКНОУТ СѦ.**

ДОТЪКНОУТ СѦ *дієсл. док.* (2) (*стп.* dotknąć się, *стч.* dotknuti sě) (чого, до чого) доторкнутися: а боуде(т) ли то(т) панъ виноватъ и кмєти єго тогды то(т) слоужєбникъ имєє(т) каж(д)ого кмєтѦ до вро(т) посохо(м) дотъкноутсѦ и вала(т) (!) тымъ урѦдомь хто кого позываєть (XV ст. *ВС* 14); мы илїа воєвода... знамєнито чини(м)... како... пану влодиславовы... голдь... доткноувшисѦ сего крижа... оучинилн є(с)ми (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698).

ФОРМИ: *інф.* **дотъкноутсѦ** (XV ст. *ВС* 14); *дієприсл. перед.* **доткиоувшисѦ** (1436 *Cost.* II. 698).

Дие. ще ***DOTIKATI SIA.**

***ДОТЫЧИТИ СЯ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* dotyczeć się) (чого) стосуватися (чого, до чого): А што єстє намъ говорыли о дєла пограничъныи, абыхмо прыказали нашым наместъникомъ, што ся дотычєть татьбы и розъбоєвъ, ажъ бы лихихъ людей за то карали... а онъ такєжъ хочєть прыказати... своимъ буръкулабомъ, ажъ бы нашымъ людемъ справєдливость по томужъ дєлали (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **ся дотычєть** (1496 *BD* II, 405).

***ДООУѲАНЬЄ** *с.* (1) (*стч.*, *стп.* doufanie) довір'я: з великоє с цѣлоє приязни дооуѳаньємъ рада корооуны васъ тѣжь прииме (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **дооуѳаньємъ** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Пор. ***ДООУѲАТИ.**

***ДООУѲАТИ** *дієсл. недок.* (4) (*стч.* doufati, *стп.* doufać) довіряти: никды межи радою кролє(в)ства нашєго такова рѣчь нє была гадана... ижбы ва(м)... с которого подозрѣнья нєдооуѳаю(ч) (!)... в таковыи тадынки оустоупити варовалибысѦ (Брест Куявський. 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **дооуѳамы** (1447—1492 *ЛКБВ*); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. с.* **дооуѳаноє** (1447—1492 *ЛКБВ*); *дієприсл. одноч.* **!дооуѳаю(ч)** (1447—1492 *ЛКБВ*).

ДОХНОВИЧ *ч.* (4) *(особова назва)*: а при то(м) были свєдоки... па(н) нємирѦ староста луцкии а па(н) пашько дохнови(ч) (б. м. н., 1446 *Р* 152); я хве(д)ка пашкова до(ч)ка дохновича сознаваю си(м) мои(м) листо(м) даровала єсми... моужа своє(г)... своими име(н)и о(т)чизными (Луцьк, 1490 *ЗХП*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дохновичъ, дохнови(ч)** (1446 *Р* 152; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61); *род. одн.* **дохновича** (1490 *ЗХП*).

***ДОХОДИТИ** *дієсл. недок.* (2) (чого) *(наближатися)* доходити (до чого) (1): нє доходѦчи тоули(н) по(л) мили коуруга(н)ци (б. м. н. 1458 *Р* 167);

(кого) *(досягати)* доходити (до кого) (1): И слухи насъ єще тыи доходять отъ туль зъ єго землн, нжє весь вжо въ готовє (б. м. н., 1498 *BD* II, 414).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **доходять** (1498 *BD* II, 414); *дієприсл. одноч.* **доходѧчи** (1458 *P* 167).

Див. ще ***ПРИХОДИТИ 2.**

***ДОХОДЪ** *ч.* (457) прибуток, доход, приход: А дали єсми имь та сєла у вѣки со всѣмь правомь и панствомь, и со всѣми плати, и с ужитки, и со всѣми доходи (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); A tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu na imie Jermolinczi... y s plathi, y z dochodi (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3—4); А дали есмо... и со всими приходы и доходы, какъ издавна и звека к тымъ селомъ прислушало и слушает (Луцьк, 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); а мы... єсмы дали... слоугам нашим... тоє... село... и съ въсєм доходом (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *род. одн.* **дохода** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); *дав. одн. зам. ор.* съ въсємоу **доходоу** (1445 *Cost.* II, 231); *знах. одн.* **доход** (1457 *BD* I, 4; 1490 *BD* I, 420); *ор. одн.* **доходомъ, доходом, доходомь** 414 (1392 *Cost.* I, 7; 1407 *Cost.* I, 56; 1419 *DIR«A»* 444; 1435 *DIR«A»* 465; 1455 *Cost.* II, 531; 1470 *BD* I, 149; 1480 *BD* I, 239; 1488 *Cost. S.* 127; 1492 *BD* I, 510; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); ! **доуходом** 4 (1495 *BD* II, 44, 53, 57, 59); ! **доходо** 1 (1464 *DIR«A»* 517); ! **дохо(м)** 1 (1487 *Cost. D.* 7); *наз. мн.* **доходы** (1457 *Cost.* II, 811); *знах. мн.* **доходы** (1424 *P* 100); *ор. мн.* **доходы, дохо(д)** 32 (1401 *АкВАК* III, 2, № 1; 1403 *RS* 338; 1421 *Cost.* I, 142; 1444 *АрхЮЗР* I/VI, 8; 1451 *AS* I, 44; 1452 *P* 161; 1465 *АкВАК* III, 4; 1487 *AS* I, 86; 1498 *ГВКОО;* 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **доходи, dochodi** 2 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

Див. ще **ПРИХОД.**

ДОХТАНА *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшї єго правою и вѣрною слоу⟨жбою до на(с)⟩... далї єсми ємоу... сєла на тазловѣ, то... братієщи и дохтана (Сучава, 1436 *Cost.* I, 484).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дохтана** (1436 *Cost.* I, 484).

***ДОЧЄРЪ** *див.* ***ДЧИ.**

ДОЧКА *ж.* (225) донька, дочка: Се я княгини Иваиовая Семеновича Кобрынская Ѳедора, дочка пана Рогатинского (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 1—2); мы стєфан воєвод... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... Аноушка, дочка Костѣ Съръчинова, и съ сыномъ своим... и продали... єдно силищє (Сучава. 1479 *BD* I, 223); А при томъ была дочка моѧ кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩нѧ Марѧ Семєноваѧ Ровєнскаѧ (Ровно, 1488 *AS* I, 242); И оустах азь господство мы и заплатих оуси вышєписанныи пинѣзи... дочци Настини (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дочка** 89 (1401 *АкВАК* III, 1; 1431 *Cost.* II, 317; 1452 *Cost.* II, 409; 1471 *BD* I, 164; 1481 *BD* I, 248; 1492 *Cost. S.* 161; 1494 *BD* II, 32; 1495 *BD* II, 53; 1496 *BD* II, 92; 1499 *BD* II, 130 і т. ін.); *зам. род.* от **дочка** 9 (1471 *BD* I, 164; 1479 *BAM* 61; 1480 *BD* I, 243, 246; 1482 *BD* I, 262; 1489 *BD* I, 367); *зам. дав.* заплатили... оу роуки... **дочка** 17 (1479 *BD* I, 223; 1483 *BD* I, 275; *Cost. D.* 30; 1487 *BD* I, 306; 1491 *BD* I, 447; 1493 *CVD* 6; 1494 *BD* II, 38; 1495 *BD* II, 74; *ПГВСА;* 1499 *BD* II, 135 і т. ін.); *вам. знах.* на **до(ч)ка** 1 (1474 *РГС*); *зам. ор.* ис **дочка** 4 (1466 *DIR«A»* 519; 1482 *BD* I, 262; 1483 *Cost. D.* 30; 1487 *BD* I, 306); *род. одн.* **дочки** 5 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1482 *AS* I, 79; 1489 *BD* I, 367; 1496 *BD* II, 405; 1498 *АЛМ* 169); **дочкы** 3 (1459 *BD* I, 27; 1462 *BD* I, 65; 67); *дав. одн.* **дочцѣ, дочьцѣ** 2 (1446 *P* 154; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); **дочцн** 20 (1467 *BD* I, 122; 1481 *BD* II, 358; 1488 *BD* I, 355; 1489 *BD* I, 376; 1492 *Cost. S.* 161; 1493 *BD* II, 27; 1495 *BD* II, 57; 1497 *BD* II, 98, 103; 1499 *BD* I, 154 і т. ін.); **дочце, доцьце, дотце** 8 (п. 1450 *ПИ* № 9; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1487 *AS* I, 87; 1488 *AS* I, 242); **дочки** 18 (1488 *AS* I, 347; 1490 *BD* I, 390; *Cost. S.* 140; 1491 *BD* I, 451; 1494 *BD* II, 32; 1495 *BD* II, 53, 59, 76, 82; 1497 *BD* II, 115); *знах. одн.* **дочку** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1473 *BD* I, 186; 1474 *РГС;* 1495 *ВМБС;* XV ст. *ВС* 8 зв., 26 зв., 35 зв.; 1498 *BD* II, 414); *ор. одн.* **дочкою** (1431 *Cost.* I, 317; 1463 *BD* I, 73; 1464 *DIR«A»* 517; 1470 *BD* I, 153; 1487 *AS* I, 85; 1488 *BD* I, 363; 1490 *BD* I, 442); *місц. одн.* **по дочце** (1496 *ВМКФС*); *наз. мн.* **дочки** 12 (1487 *AS* I, 85; *BD* I, 291; 1490 *BD* I, 391; 1491 *BD* I, 447; 1492 *Cost. S.* 161; 1493 *Cost. D.* 45; 1495 *BD* II, 64, 84; 1495 *ПГВСР*); **дочкы** 1 (1499 *BD* II, 15); *зам. дав.* заплатили... оу роуки мърини и Титиани... и Моуши **дочки** Фєирови 1 (1487 *BD* I, 291); *род. мн.* **дочок** XV ст. *СЯ* 9; 1487 *BD* I, 85); *дав. мн.* **дочкам, до(ч)ка(м), до(ч)камь** (п. 1450 *ПИ* № 9; 1490 *BD* I. 396; 1491 *BD* I, 447, 452; 1493 *BD* II, 14; 1495 *BD* II, 85; *ПГВСР;* 1499 *BD* II, 154); *знах. мн.* **дочки** (1495 *РИБ* 602; 1498 *АЛМ* 163); *ор. мн.* **дочками** (1470 *BD* I, 152; 1487 *AS* I, 85); *знах. дв.* **дочцѣ** (1495 *РИБ* 602).

Див. ще* ***ДЧИ, ДЪЩИ.

***ДОЧЬКА** *див.* **ДОЧКА.**

ДРАГАНИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* Тємже видєвше єго правою и вєрною слоужбо (!) до нас, дали ємоу... сєла... гдє бил жоудє Драганич и гдє бил жоуд(є) Дъмба (Сучава, 1458 *BD* I, 19).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Драганич** (1458 *BD* I, 19).

ДРАГАНЪ[1] *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* драгъ*):* тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали и потвръдили єсмо имъ... сєлищє... на краковѣ, гдє жоудє драганъ (Сучава, 1448 *Cost.* I, 323—324).

ФОРМИ: *наз. одн.* **драганъ** (1448 *Cost.* I, 324).

***ДРАГАНЪ**[2] *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... сєла... на имѧ хєнцовци на сєрѣ(т) и григоровци вышє драгана (Сучава, 1431 *Cost.* II, 317).

ФОРМИ: *род. одн.* **драгана** (1431 *Cost.* II, 317).

***ДРАГИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* драгъ*):* тѣмъ мы видѣвшє и(х) правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы имъ... сєлища на бистрици драгича обѣ двѣ и млинъ (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *род. одн.* **драгича** (1429 *Cost.* I, 269).

ДРАГНА *ж.* (1) *(особова назва):* мы стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тоты... нашн слоуги... Оана и брат єго Андроушко и сєстра их Драгна... жаловали єсмы их особною нашєю милостїю (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Драгиа** (1495 *BD* II, 249).

***ДРАГОЄВЪ** *прикм.* (3): а на то вѣра... пана драгоєва (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); а на то вѣра... пана драгоєва (Сучава, 1493 *Cost.* I, 14);

с є л и щ є д р а г о є в о (1) *див.* **СЄЛИЩЄ 1.**

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **драгоєво** (1435 *AUB*); *наз. одн. ж.* **драгоєва** (1392 *Cost.* I, 8; 1493 *Cost.* I, 14).

Пор. **ДРАГУИ.**

***ДРАГОЄЩИ** *див.* **ДРАГОЄЩЇИ.**

ДРАГОЄЩЇИ *мн.* (7) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до насъ... дали и потвєрдили єсми ємоу єго от⟨ни⟩ны дръгоєщи (Сучава, 1452 *Cost.* II, 426); А хотарь тѧм... сєламъ на имѧ Драгоєщимь и Лоукъчєщим... да єст... по старомоу хотарою (Сучава, 1498 *BD* II, 126).

ФОРМИ: *наз.* **Драгоєщїи** (1498 *BD* II, 126); *род.* **Драгоєщи** (1493 *BD* II, 27); *дав.* **Драгоєщнмь** (1498 *BD* II, 126); *знах.* **дръгоєщи, Дръгоєщїи** (1452 *Cost.* II, 426; 1462 *BD* I, 66, 67; 1495 *BD* II, 59).

***ДРАГОИ** *див.* **ДРАГУИ.**

ДРАГОЛЄ, ДРАГОЛИ *ж., невідм.* (9) *(особова назва. молд., слов.* драгъ*):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним.. ожє прїидє прѣд нами... Драголє, дочка Драгомира... и продала... сєло на имѣ Черетїани (Сучава, 1491 *BD* I, 456); мы Стєфан воєвода... знамєнито чинними(!)... ожє прїндє... слоуга наш Иван... и продал свою правоую отниноу... слоузѣ нашємоу Борчи и сєстри єго Драголи (Васлуй, 1497 *BD* II, 110—111).

ДРАГОМАНЪ *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою

до на(с)... потвєрдили єсми єго очи(н)оу... сєла на имѣ... аръмєщн... и оу драгоманъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* оу **драгомаиъ** (1448 *Cost.* II, 342).

ДРАГОМИР *див.* **ДРАГОМИРЪ.**

ДРАГОМИРЄЦЬКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* а тому свѣдьци панъ миколаи спичникъ... панъ влакои драгомирецькии (Галич, 1424 *P* 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **драгомирєцькии** (1424 *P* 106).

ДРАГОМИРЄЩИ, ДРАГОМИРЄЩЇИ *мн.* (9) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стефанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми сє(с) ли(ст) нашємоу монастирю о(т) нѣмца... на то варє колко сє(л) прислоухаютъ к нашємоу монастирю, на имѣ... башотАни... и драгомирещи (Давидове Сєло, 1446 *Cost.* II, 250—251); А хотар Драгомирєщєм... по старомоу хотар⟨о⟩у (Гирлов, 1499 *BD* II, 154—155).

ФОРМИ: *наз.* **Драгомирещи** 6 (1446 *Cost.* II, 251; 1447 *Cost.* II, 288; 1454 *Cost.* II, 517; 1458 *DIR«A»* 512; 1499 *BD* II, 153, 154); **Драгомирєщїи** 1 (1488 *BD* I, 342); *род.* **Драгомирєщи** (1488 *BD* I, 342); *дав.* **Драгомирєщєм** (1499 *BD* II, 154).

ДРАГОМИРОВЪ *прикм.* (2): А новоє сєло Драгумирово, и брата єго Станково, и дѣтий ихъ (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); тѣмъ мы видѣвше и(х) правою и вѣрною службою до нас... дали єсми имъ... сєло... гдє домъ драгомировъ на кобылА(х) на имА калїанєщи (Васлуй, 1437 *Mih.* 202—203).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **драгомировъ** (1437 *Mih.* 202—203); *наз. одн. с.* **Драгумирово** (1378 *ЗНТШ* LI, 5).

Пор. **ДРАГОМИРЪ.**

ДРАГОМИРЪ, ДРАГОМИР, ДРАГОМИРЬ *ч.* (34) *(особова назва, цсл.* Драгомирь*):* А с тих сель имат Драгомир и Некра сь братіею своєю... служити намь... трими стрѣлци (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); їо роман воєвода... чинимъ... вѣдомо... ожє... сыновє бѣлого драгомира... слоужили намъ ис правою вѣрою (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); а при томъ были судьѣ и свѣдци панъ ходко чємєрь... пан драгомиръ володимєрецкии (Зудечів, 1411 *P* 80); мы стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прАд нами... оуноукове попа драгомира... и продали... єдно сєло... на имѣ додещїи (Ясси, 1495 *Cost. S.* 193).

ФОРМИ: *наз. одн.* **драгомиръ, Драгомир, драгомирь** (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1404 *ГМ;* 1411 *P* 79; 1419 *DIR«A»* 444; 1428 *Cost.* I, 209; 1437 *Cost.* I, 541; *Mih.* 202; 1446 *Cost.* II, 247; 1490 *BD* I, 400; 1491 *BD* I, 456 і т. ін.); *род. одн.* **драгомира** (1393 *Cost.* I, 13; 1400 *DIR«A»* 433; 1451 *Cost.* II, 400; 1490 *DC* 147; 1491 *BD* I, 445, 456; 1493 *Cost. D.* 45; 1495 *BD* II, 68; *Cost. S.* 193 і т. ін.); *дав. одн.* **дра⟨го⟩мироу** (1446 *Cost.* II, 247); **Драгумиру** 1 (1378 *ЗНТШ* LI, 4).

ДРАГОСИНЄЩИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣмъ мы видѣвше п⟨р⟩авоую и вѣрную єго слоужбоу до нас... дали єсмы ємоу... єдно сєло... на имА Драгосинєщи, дроугоє сєло на вєрхъ Добротвора, такождє на имА Драгосинєщи (б. м. н., 1426 *BAM* 21).

ФОРМИ: *наз.* **Драгосиищи** (1426 *BAM* 21); *дав.* **Драгосиищомъ** (1426 *BAM* 22).

***ДРАГОСИНОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы швитрикгаило... на знамость то чинимы... Ажє взозрѣвше єсмо на вѣрную службу... влада драгосиновича... дали єсмо єму сєло (б. м. н., 1424 *P* 99).

ФОРМИ: *род. одн.* **драгосииовича** (1424 *P* 99).

ДРАГОСЛАВЬ *ч.* (11) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра п⟨ана⟩ драгєслава (Сучава, 1455 *Cost.* II, 553); и оуставшє Мика и заплати⟨ла⟩ оуси тоти пинѣзи... оу роуки паноу Михоулоу Драгославоу (Васлуй, 1495 *BD* II, 57).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Драгославь, драгосла(в)** (1455 *Cost.* II, 562; 1456 *ЭСФ;* 1495 *BD* II, 57); *род. одн.* **драгослава** (1455 *Cost.* II, 540, 544, 553, 559, 564; 1456 *Cost.* II, 569; *Mih.* 213); *дав. одн.* **Драгославоу** (1495 *BD* II, 57).

ДРАГОТА *ч.* (2) *(особова назва, пор.* Драгь*):* ми боАровє... на имА... па(н) драгота и панъ хри(н) спатаръ... Авно чини(м) ты(м)то листо(м)... гды(ж)... пєтръ воєво(д)... по винною слоужбою вѣчнє записа(л) сА и обовАзалъ. про тожъ мы... слюбоуємъ... ижє хочємъ вшитки слоужбы... держати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738); А пак привилїє що она имала на тоє сєло... єи дала оу роуки Тоадєроу... и Драгота Воулпєскоула (Сучава, 1495 *BD* II, 82).

ФОРМИ: *наз. одн.* **драгота** (1448 *Cost.* II, 737); *зам. дав.* оу роуки Тоадєроу... и **Драгота** (1495 *BD* II, 82).

Див. ще **ДРАГОТЪ, ДРАГОШ, ДРАГОША, ДРАГОШЄ, ДРАГУИ, *ДРАГУЛЪ, ДРЪГОЮ.**

ДРАГОТЄСКОУЛЪ *ч.* (1) *(особова назва):* мы алєксандръ воєвода... чинимо знамєнито... оже тотъ истинныи слуга нашь жоурка драготєскоулъ слоужилъ намъ право и вѣрною служѣбую (Сучава, 1412 *DIR«A»* 440).

ФОРМИ: *наз. одн.* **драготєскоулъ** (1412 *DIR«A»* 440).

***ДРАГОТЄЩИ** *див.* ***ДРЪГОТЄЩЇИ.**

ДРАГОТЪ, ДРАГОТЬ *ч., невідм.* (23) *(особова назва, пор.* Драгь*):* Пан Триколич дворник пишєт моєи панєи Нєгрити... и братоу ми Драготъ Тъмъшаноул... и вѣсАм моим... прїатєлєм (Торговище, 1481 *BD* II, 358); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прАд намы... Настѣ, дочка Костина, и сынь тои Насти Драготъ... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1499 *BD* II, 134).

Див. ще **ДРАГОТА, ДРАГОШ, ДРАГОША, ДРАГОШЄ, ДРАГУИ, *ДРАГУЛЪ, ДРЪГОЮ.**

ДРАГОШ, ДРАГУШ, ДРЪГУШ *ч.* (104) *(особова назва, пор.* Драгь*):* а на то вѣра... пана драгуша вѣтАзєва (Романи, 1392 *Cost.* I, 8); а на то єсть... вѣра пана драгоша паркалаба немески (б. м. н., 1500 *SD* 7).

ФОРМИ: *наз. одн.* **драгош** 5 (1448 *Cost.* I, 362; 1468 *BD* I, 125; 1479 *BD* I, 224; 1491 *BD* I, 453, 464); **Драгуш, Дръгуш, Дръгоуш** 6 (1421 *Cost.* I, 142; 1448 *Cost.* II, 362; 1490 *BD* I, 391; 1497 *BD* II, 99; 1499 *BD* II, 146); **дра(г)шь** 1 (1395 *Cost.* II, 612); *род. одн.* **драгоша** 80 (1403 *ДГАА;* 1407 *Cost.* I, 56; 1415 *Cost.* I, 116; 1424 *Cost.* I, 162; 1431 *Cost.* I, 318; 1442 *Cost.* II, 93; 1455 *Cost.* II, 564; 1480 *BD* I, 245; 1486 *DC* 144; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **драгуша** 2 (1392 *Cost.* I, 8; 1422 *ДГОБ*); **драгош** 4 (1455 *Cost.* II, 544, 559; 1456 *Cost.* II, 569; *Mih.* 213); **Дръгоуша** 2 (1490 *BD* I, 397); *дав. одн.* **Драгушу, Дръгушу** (1490 *BD* I, 392; 1497 *BD* II, 99; 1499 *BD* II, 147); *ор. одн.* **драгошємь** (1418 *Cost.* I, 127).

Див. ще **ДРАГОТА, ДРАГОТЪ, ДРАГОША, ДРАГОШЄ, ДРАГУИ, *ДРАГУЛЪ, ДРЪГОЮ.**

ДРАГОША, ДРАГОША *ч.* (8) *(особова назва, пор.* Драгь*):* а на то... вѣра драгоши витєза (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); а мы такождєрє и от нас єсмы дали и потвръдили слоугам нашим Жоуржи и Кръ⟨мѣти и бр⟩атоу єго Драгощи... тоє прѣдрєчєноє сєло... на имѣ Миррєщїи (б. м. н., 1495 *BD* II, 87).

ФОРМИ: *наз. одн.* **драгоша** 1 (1432 *Cost.* I, 337); **драгошА** 1 (1407 *Cost.* II, 628); *род. одн.* **драгоши** (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 37; 1454 *ПГПММ;* 1455 *Cost.* II, 540); *дав. одн.* **Драгоши, (Д)рагоши** (1441 *DBAc* 35; 1495 *BD* II, 87).

Див. ще **ДРАГОТА, ДРАГОТЪ, ДРАГОШ, ДРАГОШЄ, ДРАГУИ, *ДРАГУЛЪ, ДРЪГОЮ.**

ДРАГОШЄ, ! ДРАКОШЄ, !ДРИГОШЄ *ч., невідм.* (62) *(особова назва, пор.* Драгь*):* а при томь были мартуриА па(н) оана дворникь... па(н) драгошє (Баня, 1418 *Cost.* I, 127); А на то єст... в. п. Єрємїа и п. Драгошє пръкалабовє нємецкїи (б. м. н., 1499 *BD* II, 167).

Див. ще **ДРАГОТА, ДРАГОТЪ, ДРАГОШ, ДРАГОША, ДРАГУИ, *ДРАГУЛЪ, ДРЪГОЮ.**

***ДРАГОШЄВИЧЬ** *див.* **ДРАГУШЄВИЧЬ.**

***ДРАГОШЄВЪ**[1] *прикм.* (14): ⟨а⟩ хотаръ томоу сєлу... до дра⟨го⟩шєва хотарѣ (Сучава, 1424 *Cost.* I, 162);

◇ Драгошєво полє (11), полє драгошєво (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы видѣвше ихъ правую и вѣрную службу до нас... дали єсмы имъ оу нашеи зємли оу молдавскои три села на полє драгошєво (Сучава, 1419 *DIR«A»* 444); дали єсми... ємоу... єдно сєло на имѣ Бєцєщїи оу Драгощєво полє, где єст дом єго (Васлуй, 1497 *BD* II, 112); поток Драгошєвъ (1) *див.* ***ПОТОКЪ***[1].

ФОРМИ: *род. одн. ч., с.* **Драгошєва, дра⟨го⟩шєва, драг⟨ош⟩єва** (1424 *Cost.* I, 162; 1436 *Cost.* I, 467; 1466 *BD* I, 114); *зам. місц.* **на Драгошєва** (1458 *BD* I, 19); *наз. одн. с.* **Драгошєво** (1419 *DIR«A»* 444; 1455 *Cost.* II, 549; 1480 *BD* I, 237; 1481 *BD* I, 248; 1495 *BD* II, 84; 1497 *BD* II, 110, 111, 112); *місц. одн. с.* **на драгошєвѣ** (1436 *Cost.* I, 467).

Пор. **ДРАГОШ, ДРАГОШЄ.**

ДРАГОШЄВЪ[2] *ч.* (2) *(особова назва)*: мы боѦрє господарѦ нашєго воєводы, панъ михаило дорогоунскы... панъ костє драгошєвъ... чинимъ знамєнито аже слюбоуємъ... володиславу... кролю полскомоу (Сучава, 1433 *Cost.* II, 650—651); А на то є(ст)... вѣра пана кости драгошєва (Васлуй, 1437 *Cost.* I, 515).

ФОРМИ: *наз. одн.* **драгошєвъ** (1433 *Cost.* II, 650); *род. одн.* **драгошєва** (1437 *Cost.* I, 515).

ДРАГОША *див.* **ДРАГОША.**

***ДРАГСИНИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣ(м) мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоую (!) до на(с)... дали и потвердили єсми єму... сєло... на имѣ гръдєщи... и... дра(г)сини (Сучава, 1455 *Cost.* II, 543—544).

ФОРМИ: *знах.* **дра(г)сини** (1455 *Cost.* II, 544).

ДРАГУИ, ДРЪГОИ *ч.* (11) *(особова назва, пор.* Драгь*)*: а на то вѣра... пана драгоя (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); мы Стефан воєвода... знамєнито чинимъ... ожє тота истинна Васоутка... оуноука ДрѣгоѦ... жаловали єсмы єи особною нашєю милостїю (Сучава, 1498 *BD* II, 125—126).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дръгои** 2 (1472 *DIR«A»* 528); **Драгуи** 1 (1404 *P* 70); *род. одн.* **драгоя** 4 (1400 *DIR«A»* 433; 1414 *Cost.* I, 112; 1415 *Cost.* I, 116; 122); ! **драгоа** 2 (1400 *Cost.* I, 37; 1414 *DIR«A»* 441); **Дръгоа** 1 (1462 *BD* I, 66); **ДръгоѦ** 1 (1498 *BD* II, 126).

Див. ще **ДРАГОТА, ДРАГОТЪ, ДРАГОШ, ДРАГОША, ДРАГОШЄ, *ДРАГУЛЪ, ДРЪГОЮ.**

***ДРАГУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Драгь*)*: **тон** ємоу оурикь... и братоу єго драгулови (Сучава. 1414 *DIR«A»* 441).

ФОРМИ: *дав. одн.* **драгулови** (1414 *DIR«A»* 441).

Див. ще **ДРАГОТА, ДРАГОТЪ, ДРАГОШ, ДРАГОША, ДРАГОШЄ, ДРАГУИ, ДРЪГОЮ.**

***ДРАГУМИРОВЪ** *див.* **ДРАГОМИРОВЪ.**

***ДРАГУМИРЪ** *див.* **ДРАГОМИРЪ.**

ДРАГУШ *див.* **ДРАГОШ.**

ДРАГУШАНЄ, ДРЪГОУШАНЇИ, ДРЪГИШАНЇИ *мн.* (7) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы видѣвше ихъ правою и вѣр⟨ною служ⟩бою до на(с)... дали єсми имъ... сєло... на имѦ драгушанє (Сучава, 1443 *Cost.* II, 149); мы Стефан воєвода... знамє⟨нито⟩ чинимъ... ожє... Авъро сынъ Ивана... продал... єдно сєло на Жиравєц на имѣ Дръгиш⟨ани⟩ (Сучава, 1491 *CVD* 3).

ФОРМИ: *наз.* **драгушанє** 1 (1443 *Cost.* II, 149); **Дръгоушанїи** 2 (1491 *BD* I, 468); **Дръгиш⟨ани⟩, Дръгишаиїн** 2 (1491 *CVD* 3); *род.* **Дръгошан** (1480 *BD* I, 246); *знах.* **Дръгушанїи** (1480 *BD* I, 241).

ДРАГУШЄВИЧЬ *ч.* (8) *(особова назва)*: Сє азь пань радоуль вицашпань марамоурє(ш)скы(м) (!)... и костє драгоушєвичь... даємо вѣдомо аже балица воєвода и драгъ мещєрь съзидашє црковь (Сігет, 1404 *ГМ*); а на то ⟨єсть вѣра⟩... пана костѣ драгошєвича (Васлуй, 1437 *Mih.* 203).

ФОРМИ: *наз. одн.* **драгушєвичь** (1404 *ГМ*); *род. одн.* **драгошєвича** (1433 *Cost.* I, 359; 1435 *Cost.* I, 403; *МЭФ;* 1436 *BAM* 33; *Cost.* I, 445, 450; 1437 *Mih.* 203).

***ДРАГУШОВСКИИ** *прикм.* (1) ◇ лєсы Драгоушовскиє *див.* **ЛѢСЪ.**

ФОРМИ: *ор. мн.* **Драгоушо(в)скими** (1459 *P* 171).

***ДРАГЫИ** *прикм.* (4) (*цсл.* драгыи) дорогий, милий, любий: да творѦт ми памѦть... дъщєре ми драгои Софїи, рєкомъи Сопцѣ (Молдавиця, 1462 *BD* I, 70); Моудрым и плѣмєнитым и въсѣкои чести достоиным нам же драгим приѦтелєм, въсѣмь Брашовѣномь (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336); да ми творѦть... свѦтаа литоургїа, за... дьщєрѦ ми драгои Софїа (Путна, 1476 *BD* I, 211).

ФОРМИ: *дав. одн. ж.* **драгои** (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 217); *дав. мн.* **драгим** (1475 *BD* II, 336).

ДРАГЬ *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* драгъ*)*: Сє азь пань радоуль... даємо вѣдомо... аже балица воєвода и драгь мещєрь съзидашє цр̃ковь (Сігет, 1404 *ГМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **драгь** (1404 *ГМ*).

! **ДРАКОШЄ** *див.* **ДРАГОШЄ.**

***ДРАТИ** *дієсл. недок.* (2) (що з кого) здирати (1): О слоужєбнїко(х) што имоу(т) за(!) з оубіто(г) чл̃вка одєжоу дра(тн) (XV ст. *ВС* 7);

◇ борти драти (1) *див.* **БОРТЬ.**

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* **драла** (1478 *AS* III, 17); *майб. 3 ос. мн.* **имоу(т)... дра(ти)** (XV ст. *ВС* 7).

Див. ще ***ДЄРТИ.**

***ДРЄВО** *див.* ***ДРѢВО.**

***ДРЄВѢНЫИ** *прикм.* (1) (*цсл.* дрєвѣныи) дерев'яний: а кто оусхочєт... мито от ннх брати... или от риба свижаа или от мажи соленои... или от дрєвѣном (!) соудинам... вєздє да єст имъ слободно и бєз мито (Сучава, 1466 *BD* I, 96).

ФОРМИ: *дав. мн.* ! **дрєвѣном** (1466 *BD* I, 96).

ДРЄМОУТЄВИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва)*: А при нас был пан Богданъ Дрємоутєвичь (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дрємоутєвичь** (1478 *AS* III, 17).

! **ДРИГОШЄ** *див.* **ДРАГОШЄ.**

ДРИНЖЄЩИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбоую до на(с)... дали єсми ємоу... на ба(х)луи мє(ж) водичкою и мє(ж) дринжещи єдно мѣсто о(т) поустини (Сучава, 1456 *Mih.* 213); мы Стєфан воєвода... чиним... знамєнито .. ожє... Ивашко... тѣгал сѦ съ иепотом своим... за сєла именоуєма Бєрєщи и Дринжещи (Ясси, 1459 *BD* I, 31—32).

ФОРМИ: *наз.* **Дриижещи** (1459 *BD* I, 32); *ор.* **дринжещи** (1456 *Mih.* 213).

ДРИСЛИВОЄ *с.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... Станчюл Стъростєскоул и братїѦ єго... продали... двѣ сєла иа Днистри, єдио на имѣ Дрисливое а дроугоє где бил Иоско (Сучава, 1491 *BD* I, 458).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дрисливоє** (1491 *BD* I, 458, 459); *вам. род.* от **Дрисливое** (1491 *BD* I, 459).

ДРОБИШЄВИЧЬ *див.* **ДРОБЫШЄВИЧЬ.**

ДРОБИШЪ *див.* **ДРОБЫШЬ.**

***ДРОБНИИ** *див.* ***ДРОБНЫИ.**

***ДРОБНЫИ** *прикм.* (3) ◇ дробнии рѣчи (I), рѣчи дробнии (1) роздрібний товар, роздрібний крам: А отъ крамных рѣчеи, што соуть розмаиты рѣчи поченщи полотно, бархаты, початое соукно, ножи, ногавици, косы, поѦсы и ины дробны рѣчи, що сѦ зовут крамны рѣчи, от того от оусєго абы платили... мыто от гривны, три гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); от сєрпи, циновии рѣч(и), миси, конвици, поѦси покочини, циквы, шафран, шапкы, плоужнаа жєлиза, корди, мечи, и от иншии рѣчи дробних щож ко крамоу слоухают, а от того от оусєго щобы платили оу Сєрєти мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 273);

трѣговли друбныи (1) *див.* **ТОРГОВЛЯ 2.**

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* **дробины** (1456 *Cost.* II, 788); *род. мн.* **дробинъ** (1460 *BD* II, 273); *знах. мн. ж.* **друбиныи** (1435 *Cost.* II, 625).

ДРОБЫШЄВИЧЬ, ДРОБИШЕВИЧЪ *ч.* (3) *(особова назва):* а при томъ оуздаванъѣ были бояре... панъ гаврилъко дробышєвичь со двѣма сн҃ма (Перемишль, 1378 *P* 26); а при то(м) были добрии пєтро судиѧ перемыскии... грицко дробышєви(ч) (б. м. н., 1419 *P* 91).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дробышєвичь** 1 (1378 *P* 26); **дробышєви(ч)** 1 (1419 *P* 91); **Дробишевичъ** 1 (1401 *АкВАК* III, 2).

***ДРОБЫШЄЦЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Би(л) намъ чоломъ... па(н) ма(р)тинъ хрєбтови(ч) и проси(л) в насъ дву(х) ч҃лвковъ... на (и)мѧ боутѧ а дробышъца (Луцьк, 1497 *ПМХ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **дробышъца** (1497 *ПМХ*).

ДРОБЫШЬ, ДРОБИШЪ *ч.* (10) *(особова назва):* А при томъ былъ... панъ Михайло Дробишъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а тои рѣчи свѣдъци панъ стриєць воєвода галицкии панъ судиѧ дробышь (Галич, 1409 *P* 74); Я пан Дробышь Мжюровичъ мѣстич острозкїй коупил єсми... имѣньє єго (Острог, 1463 *AS* I, 56); Я пан Олєхно Юрєвич чиню знакомито... продал єсми отчину свою... Ивану Дробишоу Мжуровичоу (Острог, 1464 *AS* I, 57).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дробишъ, Drobisz** 2 (1401 *АкВАК* III, 2; 1413 *GL* 48); **Дробышь** 5 (1401 *P* 66; 1409 *P* 74; 1458 *ОЖДМ;* 1463 *AS* I, 56); *дав. одн.* **Дробышю** 1 (1458 *ОЖДМ*); **Дробишоу** 1 (1464 *AS* I, 57); *знах. одн.* **Дробыша** (1458 *ОЖДМ*).

ДРОЗДЪ, ДРУЗДЪ *ч.* (3) *(особова назва):* а сє зємлѧнє панъ ходько быбельский кадоль҃фовичь друздъ (Перемишль, 1359 *P* 10); а при томъ оуздаванъѣ были бояре зємлѧне панъ ходько быбєльскии... панъ ивашко дроздъ (Перемишль, 1378 *P* 26).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дроздъ** 1 (1378 *P* 26); **дроуздъ** 2 (1359 *P* 10; 1366 *P* 12).

〈...〉ДРОЙНИКОВЪ (1) 〈?〉 *(пошкоджений текст):* а на то є(ст) вѣра 〈...〉дройниковъ вѣра пана поркы чашника (Сучава, 1446 *ПГСПМР*).

***ДРОХОВЇЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Галицькій землі):* а сє я... свѣдчю... ажє єсмо розъѣхалі границю... мєжі острова и дроховїчь и закопы єсмо закопалі вѣчныи (б. м. н., 1424 *P* 104).

ФОРМИ: *род.* **дроховїчь** (1424 *P* 104).

ДРОЧИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва, молд.* дрок «кущ»*):* а тому свѣдци па(н) Аньѕ количь... панъ иванъ дрочичь (Галич, 1404 *P* 68); мы стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... лазѧ и... михоул... продали свою... 〈дѣди〉на и ис привилїа дєда их, ивана дрочича... половина сєло (Сучава, 1489 *Cost. S.* 133).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дрочичь** (1404 *P* 68); *род. одн.* **дрочича** (1489 *Cost. S.* 133).

***ДРУБНЫИ** *див.* ***ДРОБНЫИ.**

ДРУГИИ, ДРУГІИ, ДРУГЫИ, ДРУГЫ *числ.* (257) **1.** *(наступний; який іде після даного)* другий (138): Узрѣвши єсми на вѣрную службу Драгумиру и на Некрину, дали єсми имь двѣ селѣ на имя сєло Старуня, а другоє сєло Новоє (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5); єдно сєло тєрєсь, а дроуго кривчичь... да слоужє(т) манастироу с҃тго архаггла михаила (Сігет, 1404 *ГМ*); тѣмъ мы видѣвше єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу и женѣ єго Насти... сєло... и дѣтємъ настинымъ... и сноу єи що є(ст) о(т) дроуга єи моужа (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196); И мы дора(д)вши сѧ с наши(м) кн҃зи... С нашєю радою дали єсмо ємоу сєло липоую... а дроугоє сєло на погорьи (Луцьк, 1451 *P* 158—159); Первого году маютъ намъ дати пят〈ь〉сотъ золотыхъ на свєтого Шымона Іюды день, а дру(гу)ю пят〈ь〉сотъ золотыхъ Вгорскихъ — на Свѧтки (Краків, 1487 *РИБ* 226); И тыи кнїгы имєю(т) быти за трємї ключи замькноуты оди(н) клю(ч) имаєть имєтї соудья а дроу(г)и по(д)соудо(к) а третїи зємьскыи пїсарь (XV ст. *СЯ* 42 зв.); И господство мы видѣвши их волю, мы по их воли оучинили єсми и дали смо... чътири сєла... єдно сєло Слоугани, дроугоє сєло Кикоцєщи, трєтєє сєло Калїєнєщи, чътврътоє сєло Лацкани (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(ще один) другий (67): а покинувъщи гостинєцъ Олышский въ право, а другую дорогу до Поддубецъ, поєхати гостинцомъ, который идетъ до Колковъ ку полуносчы (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а при томъ оуздаванъѣ были... попъ микулиньскии Фєдуть а другии попъ бєзмєздьницкии кость (Перемишль, 1378 *P* 26); A piszete wasza miłost, iże Posoł Wasz i druhyy Niemickiy posoł iedut iż Nimec siudy (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); за замєшьканьє ты(х) воло(в) и работы за ка(ж)ноую нєдѣлю имєє(т) платити д҃ скотца з виною є҃і а соудови дроугая є҃і (XV ст. *ВС* 30); И оустах азь господство мы и заплатих оуси вышєписанныи пинѣзи... оу роукы Мароушкы, дочци Настини, и плємєници єи, дроугоє Мар'шки, дочци Олчини (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

2. *(у знач. прикметника) (не такий, відмінний від даного)* інший, другий (48): Teź jestliby... nekotoroho... umerłoho, ot mesta do mesta... abo ot odnoje zemli do druhoje zemli wezli by czerez myta, niczoho na nich myta ne majet brano byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); My Witold... czynim znamienito... iż dali iesmo... Pawłu seliszcze naszo Nowostawce... y k tomuż prydali iesmo Swinnuiu i Ostruiu Rudu, a z druhoiey storony tych sełyszcz po Rudu Swiatec (Ужів, 1420 *AS* I, 25); а они оуже имаю(т) и другы де(н) напре(д) оуложити, коли сѧ нама (по)сполу оузри(т) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); а на другу сторону тоєжь дороги — доуброва и лесы ничого тоє зємли от Манєва нє отошло ани отгран〈ич〉єно (Манів, 1478 *AS* I, 76); О смєрдє которыи забьєть дроу(г) смєрда (XV ст. *ВС* 7); Ja iemu inszoho pola swoieho uhoł y tez postupyłsia mnie druhoho pola uhoł swoieho do dorohy kotoraja ydet od mista k moiemu dworcu y druhoie dorohy stoiez dorohy od mista ydet k muchawcu (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

другая матка божья (2) *див.* **МАТКА**[1]; єдинъ на дроугого (1) *див.* **ЄДИНЪ**; одинъ дроугомоу (1) *див.* **ОДИНЪ** 1.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **другии, другіи, druhij** 7 (1378 *P* 26; 1388 *ZPL* 105; бл. 1471 *ЛКЗ* 90; 1495 *BD* II, 68, 69; *Cost. S.* 193; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); **дроу(г)и** 3 (XV ст. *ВС* 12 зв., 23 зв., 35); **другы(и), другыи, druhyy** 4 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; XV ст. *ВС* 18 зв.; 1487 *BD* I, 312); **другы** 3 (1400 *Cost.* I, 37; 1414 *DIR«A»* 441; 1457 *Cost.* II, 810); **дроу(г)** 1 (1492 *ЗОЄ*); *род. одн. ч., с.* **другого, druhoho** 8 (1386 *P* 31; 1470 *AS* I, 67; 1488 *BD* I, 348; XV ст. *ВС* 13, 26, 26 зв.; *СЯ* 42 зв.; 1500 *ДПЖН*); **другаго** 1 (XV ст. *ВС* 18 зв.); **дроугога** 1 (XV ст. *ВС* 7); **дроуга** 1 (1427 *Cost.* I, 196); *дав. одн. ч.* **другому, дроугомоу** (1400 *Cost.* I, 37; 1448 *Cost.* II, 733, 735; 1462 *BD* II, 283, 285; 1484 *ЯМ;* 1492 *Cost. S.* 162; 1495 *Cost. S.* 193); *знах. одн. ч.* **другии, другіи** 15 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1463 *AS* I, 55; 1466 *BD* I, 114; 1475 *BD* I, 206; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10; 1487 *АМЛ;* 1488 *ДГСПМ;* 1490 *ДГСХМ;* 1493 *BD* II, 15; 1499 *BD* II, 136 і т. ін.); **дроу(г)и** 5 (XV ст. *ВС* 17 зв., 18, 33 зв., 40, 42 зв.); **дроугыи** 1 (XV ст. *СЯ* 39 зв.); **другы** 3 (1424 *Cost.* I, 162; 1457 *Cost.* II, 810; 1467 *BD* II, 297); **другого, дроуго(г)** 5 (1442 *Cost.* II, 88; XV ст. *ВС* 7, 24, 24 зв., 37); *ор. одн. ч.* **дроу(г)мъ** (XV ст. *ВС* 31 зв.); *місц. одн. ч., с.* **оу дроугомъ, о дроугомь** (1392—1393 *РФВ*, 170; XV ст. *ВС* 16 зв.); *наз. одн. с.* **другоє** 9 (1408 *Cost.* I, 61; 1411 *P* 79; 1457 *Cost.* II, 809; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; 1480 *BD* I, 241; 1491 *BD* I, 445; *Cost. D.* 37; 1496 *ПСВВ* 192; 1499 *BD* II, 162); **дроу(г)е** 1 (XV ст. *СЯ* 43 зв.); *знах. одн. с.* **другоє, druhoie** 57 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1400 *Cost.* I, 37; 1414 *DIR«A»* 441; 1426 *Cost.* I, 182; 1434 *Cost.* I, 386; 1445—1452 *АрхЮЗР*

8/IV, 12; 1457 *BD* I, 4; 1473 *ШКН* 165; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **дроуго** 3 (1404 *ГМ;* 1419 *DIR«A»* 444; 1495 *BD* II, 64); *наз. одн. ж.* **другая, другаѧ** 7 (1421 *Cost.* I, 142; 1466 *BD* I, 105; бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.; 1473 *ШКН* 165; 1488 *УКТ;* 1495 *BD* II, 249; 1499 *ПИ* № 3); **другаа** 18 (1415 *Cost.* I, 122; 1488 *BD* I, 347; 1491 *BD* I, 491; 1492 *BD* I, 506; *Cost. S.* 162; 1495 *BD* II, 43, 59; *Cost. S.* 193; 1496 *BD* II, 92; 1499 *BD* II, 130); **друга** 2 (1431 *Cost.* I, 325; 1495 *BD* II, 76); *зам. знах.* потврѣдили єсмы ємоу **другая** част 3 (XV ст. *BC* 30; 1479 *BAM* 61); *род. одн. ж.* **другое, дроугоє, druhoje** 19 (1388 *ZPL* 105; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1478 *AS* III, 17; XV ст. *СЯ* 41; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **другои, druhoy** 10 (1400 *DIR«A»* 433; 1421 *AS* I, 27; 1425 *Cost.* I, 168; 1431 *Cost.* I, 317; 1433 *P* 123; 1467 *BD* II, 297; 1478 *AS* III, 17; 1492 *BD* I, 510; 1497 *BD* II, 100); **другоѣ** 1 (1404 *P* 70); **druhoiey** 1 (1420 *AS* I, 25); *зам. знах.* оу **дроугоє** роуптоуроу 3 (1458 *Mih. D.* 121; 1472 *DIR«A»* 530); *дав. одн. ж.* **другои** (1482 *AS* I, 79; 1488 *BD* I, 347; XV ст. *BC* 30 зв.; 1499 *BD* II, 154); *знах. одн. ж.* **дроугоую, другую, druhuiu, дру⟨гу⟩ю** 31 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1393 *Cost.* I, 13; 1412 *P* 81; 1421 *Cost.* I, 142; 1400—1492 *АкЮЗР* II, 106; 1454 *AS* III, 10; 1464 *Cost. S.* 59; 1487 *BD* I, 302; 1489 *AMB;* 1499 *РИБ* 776 і т. ін.); **другу, druhu** 3 (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; *AS* I, 76; 1495 *BD* II, 63); **дроугою** 2 (1488 *ДГСПМ;* 1491 *BD* I, 452); ! **дроую** 1 (XV ст. *СЯ* 41); *ор. одн. ж.* **другою** (1462 *BD* I, 56); *місц. одн. ж.* **на (в) другои** (1403 *RS* 338; 1409 *P* 74; 1453 *Cost.* II, 472; 1499 *BD* II, 449); *наз. мн. ч.* **другїи** 1 (1495 *BD* II, 248); **друзіи** 1 (XV ст. *BC* 24); *наз. мн. ж.* **дроу(г)и** (XV ст. *BC* 33); *род. мн.* **други(х)** (1421 *Cost.* I, 142; 1487 *BD* I, 292); **дроугы(х)** 1 (XV ст. *СЯ* 9); *знах. мн. ч.* **другии** 1 (1493 *ПОСВВ* 152); **дроу(г)и** 2 (XV ст. *BC* 18 зв., 35); **другыѣ** 1 (1435 *P* 134); *знах. мн. ж.* **другїн, druhij** 2 (1388 *ZPL* 106; 1490 *BD* I, 420); **другіа** 1 (1490 *DC* 148); *знах. мн. с.* **друга** (1421 *Cost.* I, 142; 1453 *Cost.* II, 472); *ор. мн.* **другими** 1 (1462 *BD* II, 292); **другимы** 1 (1475 *AS* I, 72); *наз. дв.* **другая** (XV ст. *СЯ* 43).

ДРУГОЄ *присл.* (2) по-другe: а мы єще слюбили имъ мстити на и(х) ворого(в), що мо(ч) имє(м) наибо(л)ше досѣгнути, другоє па(к) ти(ж) оучинили єсмо и(м) кра(с)ную прав(д)у, бы(х) сѣ и(м) оувєрнули шкоду (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); Дроугоє вспоминаєть г(с)дръ нашъ... ваше(и) мл(с)ти о пє(р)выхъ г(с)дрєхъ воєводъ волоскихъ и князє(и) литовъскихъ... яко они мєли мєжи собою бра(т)ство и приятє(л)ство, и ми(р) (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192).

Див. ще **ВЪ ДРОУГОЄ.**

***ДРУГЪ** *див.* **ДРУГИИ.**

ДРУГЫ *див.* **ДРУГИИ.**

ДРОУЖА *ч.* (2) *(особова назва, молд.):* мы боАрє... ча(н) строишо(р) дроужа, станисла(в) милишєвъ... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... сєстрѣ... нашєго королѧ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дроужа** (1421 *Cost.* I, 142); *род. одн.* **дроужи** (1429 *Cost.* I, 249).

***ДРУЖЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* от това... на... кръницоу що єст мєжи Портар(и) и межи Дроужещи (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *ор.* **Дружєщи** (1495 *BD* II, 63).

***ДРУЖИНА** *ж., зб.* (2) 1. *(товариство)* дружина (1): а притом были... пан пєтръ нєоря, воєвода судомирскыи, пан яшко колочко маршалок королюв... и... много было доброи дружины при том (Судомир, 1361 *AGZ* 6).

2. *(збройний загін)* дружина (1): мы пєтръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє пришли... мужило... и... барто(ш)... жалоуючи... и шкоду о(т) никоторы(х) зра(д)це(в) и злодїєвъ, а на имѣ о никако(г) лєва и о(т) є(г) дружину (Сучава, 1457 *Cost.* II, 808—809).

ФОРМИ: *род. одн.* **дружины** (1361 *AGZ* 6); *знах. зам. род.* о(т)... **дружину** (1457 *Cost.* II, 809).

ДРУЗДЪ *див.* **ДРОЗДЪ.**

***ДРУЗКА** *ж.* (1) *(назва присілка у Волинській землі):* я єщє будучи в добром здоровю... дала єсми єму... имєнє оу вотчизну... с приселки з Доросынемъ, а з Друзкою (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Друзкою** (1488 *AS* I, 242).

ДРУМЪ, ДРУМ *ч.* (6) *(молд.* друм «дорога») дорога, шлях (3): А хотарь томоу селоу... дроумом по срѣд поєница, идєжє оупадаєт дроум оу брод старїи топлицн, и от брода дроумом до пояна Болди (Сучава, 1473 *BD* I, 183—184); д р о у м ъ в о з н и и (1) возовий шлях, проїзна дорога: А хотарь томоу селоу... дроумом возним до потока (Сучава, 1473 *BD* I, 183); в є л и к ы и д р у м ъ (2) *див.* **ВЄЛИЌИЙ** 1 1.

ФОРМИ: *наз. одн.* **дроум** (1473 *BD* I, 184); *зам. род.* от... **друмъ** (1446 *ПГСПМР*); *знах. одн.* **дроумъ** (1446 *ПГСПМР*); *ор. одн.* **дроумом** (1473 *BD* I, 183, 184).

***ДРУЦКЪ** *ч.* (1) *(назва міста у Вітебській землі)* Друцьк: Писан оу во (!) Друцкоу (Друцьк, 1492 *AS* III, 24).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу Друцкоу** (1492 *AS* III, 24).

***ДРЪГИШАНЄ** *див.* **ДРАГУШАНЄ.**

ДРЪГИШАНЇИ *див.* **ДРАГУШАНЄ.**

ДРЪГМЪНЄЩЇИ *див.* **ДРЪГОМЪНЄЩЇИ.**

***ДРЪГОЄЩИ** 1 *див.* **ДРАГОЄЩЇИ.**

***ДРЪГОЄЩИ** 2 *мн.* (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* А хотар... на врьх потока Дрѣгоєщилор (Сучава, 1493 *BD* II, 27).

ФОРМИ: *род. молд.* **Дрѣгоєщилор** (1493 *BD* II, 27).

***ДРЪГОЄЩЇИ** *див.* **ДРАГОЄЩЇИ.**

ДРЪГОИ *див.* **ДРАГУИ.**

***ДРЪГОИЧЄВЪ** *прикм.* (1): Алєкса дїяк... заплатил оуси тоти рі злат татарских оу роу⟨ки чорчо⟩лини, дочци Дрѣгоичєви (Сучава, 1493 *BD* II, 27).

ФОРМИ: *дав. одн. ж.* **Дрѣгоичєви** (1493 *BD* II, 27).

Див. ще ***ДРЪГОИЧИНЪ.**

***ДРЪГОИЧИНЪ** *прикм.* (1): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидє прѧд нами... дочка Дрѣгоичина... и продала свою правоую отниноу (Сучава, 1493 *BD* II, 26—27).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Дрѣгоичина** (1493 *BD* II, 26).

Див. ще ***ДРЪГОИЧЄВЪ.**

ДРЪГОМЪНЄЩЇИ, ДРЪГМЪНЄЩЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* а стани сѣ достало, оу єи ча(ст), сєла, на имѣ спирѣнїи и дрѣгмънєщїи (Сучава, 1493 *Cost. D.* 45).

ФОРМИ: *наз.* **дрѣгомънєщїи, дрѣгмънєщїи** (1493 *Cost. D.* 45).

***ДРЪГОТЄЩИ** *див.* ***ДРЪГОТЄЩЇИ.**

***ДРЪГОТЄЩЇИ** *мн.* (5) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє ихъ правую и вѣрную службу до на(с)... дали єсмы имъ... сєло драготещи (Сучава, 1419 *DIR«A»* 444); А за тим... прїидє... Мърина Лолкъ ... и дала Мъриинъ Лолкъ тоти два сєла Борилещїи и Дрѣготєщи самому господство ми (Сучава, 1481 *BD* I, 248).

ФОРМИ: *знах.* **драготєщи, Дрѣготєщи** 3 (1419 *DIR«A»* 444; 1481 *BD* I, 248, 249); **Дрѣготєщїи** 2 (1481 *BD* I, 248).

***ДРЪГОШАНИ** *див.* **ДРАГУШАНЄ.**

ДРЪГОЮ *ч., невідм.* (2) *(особова назва, пор.* Драгь*):* Ин⟨о мы⟩ вид⟨ѣвщ⟩є их доброи воли... а мы також и от нас єсми дали и потврѣдили слоузъ нашємоу Данчюл Дѣлѣ тоє прѧдрєчєноє сєло... на имѣ ⟨гдє бил⟩ жоуд⟨є Б⟩оуда и Дрѣгою (Сучава, 1488 *BD* I, 362).

Див. ще **ДРАГОТА, ДРАГОТЪ, ДРАГОШ, ДРАГОША, ДРАГОШЄ, ДРАГУИ, *ДРАГУЛЪ.**

ДРЪГУШ *див.* **ДРАГОШ.**

ДРЪГОУШАНЇИ *див.* **ДРАГУШАНЄ.**

***ДРЪГУШАНУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы стєфанъ воєвода... знамєнито чинимъ... ожє тоты истинныи слугы наши журжъ дрѣгушану(л) и братъ єго алєкса служили право и вѣрно (Сучава, 1443 *Cost.* II, 148—149).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дръгушаиу(л)** (1443 *Cost.* II, 148).

ДРЪГЪЛИНА *ж.* (1) *(особова назва):* **Тѣ**⟨м⟩ мы... дали и потвръдили єсми ємоу... сєло... шо же он коупил... от оуноуки Трифа Гълкъви на имѣ ... Драгошє и Петрє и сєстра их Мърина и Дръгълина (Сучава, 1480 *BD* I, 237).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дръгълина** (1480 *BD* I, 237).

Див. ще **ДРЪГЪЛИНЬ.**

ДРЪГЪЛИНЬ, ДРЬГЪЛИНЬ, ДРЪГЪЛИНЪ *ж.* (17) *(особова назва):* Й оуставшє наш⟨и слоуг⟩и Жоуржа Кръмѣтє и брат єго Драгошє и сєстри их Дръгълинь и Стана и заплатили... р̃ злат татарских оу роуки слоузѣ нашємоу Тоадєроу (б. м. н., 1495 *BD* II, 87); А хотарь томоу вишєписаннои половин(и) сєла... да єст от части Дръгълнни (Васлуй, 1497 *BD* II, 119).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дръгълиниь, Дрьгълиниь, Дръгълиниъ** 9 (1495 *BD* II, 64, 68, 87; *Cost. S.* 193; 1496 *BD* II, 92; 1497 *BD* II, 118, 119); *зам. дав.* **Дръгълинь** 1 (1495 *BD* II, 87); *род. одн.* **Дръгълини** (1497 *BD* II, 119); *дав. одн.* **Дръгълинии, Дръгълини** (1495 *BD* II, 69, 87; *Cost. S.* 193).

Див. ще **ДРЪГЪЛИНА.**

***ДРЪГЬЛИНЬ** *див.* **ДРЪГЪЛИНЬ.**

***ДРЪЖАВА** *див.* ***ДЄРЖАВА.**

***ДРЪЖАНЪЄ** *див.* **ДЄРЖАНІЄ.**

ДРЪЖАТИ *див.* **ДЄРЖАТИ.**

ДРЪЖЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣмъ ми... дали и потвръдили єсми ємоу... сєла... на имѣ... Дръжєщи и Борисєщи (Сучава, 1462 *BD* I, 64—65).

ФОРМИ: *наз.* **Дръжєщи** (1462 *BD* I, 65).

ДРЪМАНЄЩЇИ, ДРЪМЪНЄЩИ *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стефа(н) воєво(д)а... знамєнїто чини(м)... оже... дали и потвердили єсми... монастироу сєла... на имѣ сєло(м)... дръманєщїи... на кивѣжди и опрїшанє (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10); и(н)и никто да нєсмѣєтъ ты(х) монастирски(х) люди... о(т) дръмънєщи... соудити (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже... дали и потвърдили єсмы им... ⟨єдно сєло⟩ на Соучавѣ на имѣ Дръ⟨мѣнє⟩щи (б. м. н., 1499 *BD* II, 166—167).

ФОРМИ: *наз.* **Дръмънєщи, Дръ⟨мънє⟩щи** 2 (1499 *BD* II, 167); **Дръманєщіи** 1 (1462 *Cost. D.* 10); *род.* **дръмънєщи** (1467 *Mih. Doc.* 125).

***ДРЪМАНОВЪ** *прикм.* (2): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже тоти истиннїи... оуноукы Стояна сына Дръманова, жаловали єсмы их особною нашею милостїю (б. м. н., 1499 *BD* II, 166).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Дръмаиова** (1499 *BD* II, 166, 167).

Пор. ***ДРЪМАНЪ.**

***ДРЪМАНЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд.):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже... Тацѣ, дочка Петра Дръмана и плємєница єи Васка... жаловали єсмы их особною нашею милостїю (б. м. н., 1499 *BD* II, 166).

ФОРМИ: *род. одн.* **Дръмана** (1499 *BD* II, 166).

ДРЪМЪНЄЩИ *див.* **ДРЪМАНЄЩЇИ.**

ДРЪНКЪЛЪЄЩЇИ *мн.* (3) *(назва селища у Молдавському князівстві):* А хотар тои сєлищи... ⟨на имѣ⟩ Дрънкълъєщїи да єст от въсих сторон по старомоу хотарю (Сучава, 1479 *BD* I, 224).

ФОРМИ: *наз.* **Дрънкълъєщїи** (1479 *BD* I, 223, 224).

***ДРЪСЛИВИЦЯ** *ж.* (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* мы Алєксандръ воєвода... чини(м) знамєнито... оже... дали єсмы имь... два сєла на дръсливци (!) (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121).

ФОРМИ: *місц. одн.* **иа ! дръсливци** (1415 *Cost.* I, 121).

ДРЪСЦИ *мн., невідм.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* цр̃ко(в) ис попо(м) на дръсци (Сучава, 1490 *DC* 147).

***ДРЫВА** *мн.* (2) дрова: а имають пана юрковьского люди из острова... дрыва роубаті але нє паствіті (б. м. н., 1424 *P* 104); а по всему гаю волно ему дрыва рубати (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

ФОРМИ: *знах.* **дрыва** (1424 *P* 104; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

***ДРЫЖАНА** *ч.* (2) *(назва потоку в Галицькій землі):* попєрє(к) потока лужешева горѣ потоко(м) волоуєво(м) лѣсо(м) кь потокоу дрыжани (Зудечів, 1413 *P* 83).

ФОРМИ: *род. одн.* **дрыжани** (1413 *P* 83); *дав. одн.* **дрыжани** (1413 *P* 83).

***ДРЬЖАВА** *див.* ***ДЄРЖАВА.**

ДРЬЖАТИ *див.* **ДЄРЖАТИ.**

ДРЬЖАТЇ *див.* **ДЄРЖАТИ.**

***ДРѢВО** *с.* (7) (*цсл.* дрѣво) дерево (3): колї хто прїчиною оумрє(т) алюбо оутонє(т) алюбо с дрєва спадѣть о томъ нє(т) жадноє жалобы оу правє (XV ст. *BC* 24); ⟨...⟩аєт тамо овцї пасїтн илї рїбоу гонити илї роубати оу лѣсоу дрѣвь илї проутїє (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122); дрєво овощь имаючи (имающи) (3) плодове (фруктове) дерево: хто пороуби(т) дрєво ово(щ) им(а) оуставлѦємь и(ж) за ка(ж)ноє дерєво овощь имаючи а боудє(т) ли изроубано алю (!) скажєно вї гро(ш)и заплати(т) щкодоу (XV ст. *BC* 32); бортноє дрєво (1) *див.* ***БОРТНЫЙ;** дрєво божїє (1) *див.* **БОЖЇИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **дрєва** (XV ст. *BC* 24; 1436 *Cost.* II, 698); *знах. одн.* **дрєво** (XV ст. *BC* 8, 32, 37); *род. мн.* **дрѣвъ** (1458 *Mih. Doc.* 122); *знах. мн.* **дрєва** (XV ст. *BC* 28 зв.).

Див. ще **ДЄРЄВО.**

***ДРѢВѦ** *с., зб.* (2) дерева: а хотаръ... до роубѦжїє на дрѣвѦ на вєликыи дроумъ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **дрѣвѦ** (1446 *ПГСПМР*).

Див. ще ***ДЄРЄВЬЄ.**

***ДРЮКОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы кнѦ(з) двдъ дмитриєви(ч)... хома билюрминъ васко дрюкови(ч)... чинимы знамени(т) како кєды... кнѦ(з) ... дмитрии инѣмъ имєнє(м) коribу(т)... королєви польскому... вѣрность... слюби(л) а мы... ислюбуємы за нєго... ижє... вѣрє(н) будє(т) королєви (Лучиця, 1388 *P* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дрюкови(ч)** (1388 *P* 38).

***ДРЮТЬ** *ж.* (2) *(назва річки у Вітебській землі)* Друть: Ино тыми разы... продали єсмо... дворец наш... на рецѣ Дрюти (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Дрюти** (1492 *AS* III, 23).

ДУБ *див.* **ДУБЪ.**

***ДУБЕНСКИЙ** *прикм.* (3): грань... черезъ пусчу нашу и ловисча... Бродницею берегъ леса подъ Белую гору, Стыромъ, за монастыръ Дубинский (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); Ино мы... за его службу, тые люди... на имя: Гануса Шафрановича, а Олексу, а Карпа, а въ Дубенской волости Ѳедора Денковича, а Данила... ему дали (Краків, 1500 *АЛМ*, вип. 2, 58).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Дубинский** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *місц. одн. ж.* **въ Дубенской** (1500 *АЛМ*, вип. 2, 58).

Пор. ***ДУБНО.**

***ДУБИНА** *ж.* (2) *(дубовий гай)* дубина, дубняк: а тако єсмо єму дали... Ако оуѣхана... границѦ... обчиною горѣ к волуицѣ подлѣ дубины по нижнии конець дубины на вєрхъ волуицѣ (б. м. н., 1424 *P* 99).

ФОРМИ: *род. одн.* **дубины** (1424 *P* 99).

Див. ще ***ДУБНИКЪ.**

***ДУБИНСКИЙ** *див.* ***ДУБЕНСКИЙ.**

***ДУБИСЧА** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Дубиччя: грань... отъ монастыра... до мосту, на дорозе зъ Дубисчъ до Своза (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *род.* **Дубисчъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ДОУБИЩЄ** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Дубище: А сє я Нєкраш Колчєєвич из братьєю своєю... съзнаваєм... иж єсмо... продали двоє *(в ориг.* двє.— *Прим. ед.)* сєлища на имѦ Доубища... за шєстьдєсѦт копъ грошеи (Кременець, 1497 *AS* I, 112).

ФОРМИ: *наз. мн.* **Доубища** (1497 *AS* I, 112).

***ДУБЛЕНСКИЙ** *ч.* (1) *(особова назва):* а къ тому дали есмо... ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ка, на имя Дубленского, и з... дворищемъ (Городно, 1497 *РИБ* 683).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Дубленского** (1497 *РИБ* 683).

ДУБЛЯНСКИ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были... Дублянски Іона Авраамъ ключникъ, Нифонтъ... игуменъ (Київ, 1398 *ДГПМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дублянски** (1398 *ДГПМ*).

***ДУБНИКЪ** *ч.* (1) *(дубовий гай)* дубина, дубняк: а тако єсмо єму дали... тото... сєло... съ лѣсы съ ган съ дубровами съ чащи съ дубники съ берєзники (б. м. н., 1424 *Р* 99—100).

ФОРМИ: *ор. мн.* **дубники** (1424 *Р* 100).

Див. ще ***ДУБИНА.**

***ДУБНО** *с.* (1) *(назва міста у Волинській землі)* Дубно: Паки же... даемо... село наше Бусчу... зъ лесами, подъ Дубно на две мили и ку Дерманю (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Дубно** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ДОУБОВАѦ *ж.* (1) *(назва села на Буковині):* тѣмъ мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми... села на днистри, ⟨на⟩ имѣ колещевци... и доубоваѦ (Сучава, 1447 *Cost.* II, 273).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доубоваѦ** (1447 *Cost.* II, 273).

***ДОУБОВИ** *прикм.* (1) дубовий: хотаръ... о(т)толѣ на доубови пєиъ та на краи лѣсокъ (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **доубови** (1427 *DIR«A»* 450).

ДОУБОВЪЦОУЛ *ч.* (1) *(назва села на Буковині)* Дубівці: Тѣмь и ми... дали и потвєрдили єсми ємоу оу нашєи земли оу молдавскои села єго... на имѣ селам: Чорторїѧ и Доубовъцоул (Сучава, 1464 *BD* I, 85).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Доубовъцоул** (1464 *BD* I, 85).

***ДУБРАВА** *див.* **ДОУБРОВА**[1].

ДОУБРОВА[1], **ДОБРОВА** *ж.* (155) *(дубовий ліс)* діброва (138): то все єсмо потвєрдили... исъ земею, исъ сѣножатми, исъ га(я)ми, исъ дубровами (Судомир, 1361 *AGZ* 6); тоѣ дубровы половина ко млину (Смотрич, 1375 *Р* 20); а тако продалъ яко самъ держѧлъ... и со лѣсы і з дубровами (Львів, 1400 *Р* 61); мы... швитрикгаилъ литовьскии...чиним знакомито... иже... дали єсмо... пану андрѣю... сєло михлинъ... и с лєсы и з дубровами (Київ, 1433 *Р* 118); Я кн⟨ѧ⟩зь Юри Василевич Жаславскии вызнаваю... иж€т продал єсми пану Семєноу Олизаровичоу имєнє... з боры, з лесы, з доубровами, з ловы, зъ гаими (Берестя, 1466 *AS* I, 62); И господство мы выдѣвши их волю, мы по их воли оучинили єсми и дали смо... чътврътоє сєло Лоцкани, що противъ Калїєнєщь под доубровою (Ясси, 1500 *BD* II, 173); доуброва каприна (1) *(назва діброви у Молдавському князівстві):* хотаръ... оу долиноу по(д)ли доубровоу каприноу (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168); доуброва Свинюская (2) *(назва діброви у Волинській землі):* мои люди... в доуброву Свинюскую без упроса не идуть (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); dubrowa Sitпаіа (1) *(назва діброви у Волинській землі):* a z druhoy storony po dubrowu Sitnuiu (Ужів, 1421 *AS* I, 27); доуброва Хренницкая (3) *(назва діброви у Волинській землі):* и не мают далей у доуброву мою Хренницкую уходу по дерево и по траву мети, одно по Роскопаницу-могилу (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); высокая доуброва (4) *див.* ***ВЫСОКЫИ**; вышняя доуброва (1) *див.* **ВЫШНІИ**; гоугнина доуброва (1) *див.* ***ГОУГНИНЪ**; кроуглая доуброва (1) *див.* ***КРОУГЛЫИ**; чєрлєная доуброва (3) *див.* ***ЧРЪВЄНЫИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **доуброва** 3 (1375 *Р* 28; 1428 *Р* 111; 1478 *AS* I, 76); **доброва** 1 (1445 *Р* 150); *род. одн.* **доубровы** 12 (1375 *Р* 20; 1393 *Cost.* I, 13; 1413 *Р* 83; 1421 *Р* 96; 1432 *Р* 330, 331; 1438 *DBAc* 27; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1491 *BD* I, 449); **доуброви** 9 (1414 *Cost.* I, 111; 1431 *Cost.* I, 317; 1491 *BD* I, 449; 1493 *BD* II, 27; 1495 *BD* II, 63; 1497 *BD* II, 107); **доубровѣ** 1 (1414 *Cost.* I, 111); **доброви** 1 (1475 *BD* I, 206); *дав. одн.* **дубровѣ** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *знах. одн.* **доуброву, dubrowu** 18 (1411 *Р* 79; 1421 *AS* I, 27; 1424 *Cost.* I, 162; 1428 *Р* 111; 1446 *Cost.* II, 270; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1478 *AS* I, 76; 1493 *BD* II, 27; 1495 *BD* II, 63 і т. ін.); **доброву** 1 (1491 *BD* I, 456); *зам. род.* у сєрєд **доуброву,** по(д)ли **доубровоу,** на краи **доуброву** 4 (1400 *DIR«A»* 433; 1425 *Cost.* I, 169; 1446 *Cost.* II, 270; 1493 *BD* II, 27); до сєрєд **добровоу** 1 (1475 *BD* I, 206); *зам. місц.* оу **Доубровоу** 2 (1497 *BD* II, 107); *ор. одн.* **доубровою, доубровою** 10 (1403 *RS* 338; 1428 *Cost.* I, 233; 1448 *Cost.* II, 316; 1493 *BD* II, 15; 1495 *BD* II, 63; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141; 1500 *BD* II, 173); **добровою** 1 (1437 *Cost.* I, 541); *зам. знах.* прє(з) **доубровою** 1 (1493 *BD* II, 15); *місц. одн.* **на (у, в) доубровѣ** 6 (1421 *Р* 95; 1429 *Cost.* I, 269; 1430 *Р* 116; XV ст. *BC* 37; 1463 *BD* I, 74); **доуброве** 2 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); **доброви** 3 (1456 *DIR«A»* 511; 1475 *BD* I, 206; 1495 *BD* II, 63); *наз. мн.* **доубровы** (1413 *Р* 83; 1421 *Р* 96); *знах. мн.* **доубровы** (1368 *Р* 15; 1377 *Р* 24: 1413 *Р* 83; 1478 *AS* III, 17); *ор. мн.* **дубровами, доубровами, dubrowami** 70 (1361 *AGZ* 6; 1377 *Р* 24; 1394 *Р* 54; 1424 *Р* 100; 1434 *Р* 128; 1443—1446 *Р* 147; 1451 *AS* I, 44; 1466 *AS* I, 62; 1487 *AS* I, 86; 1499 *ГОКІР* і т. ін.); **дубравами** 1 (1408 *АкЮЗР* I, 6).

***ДУБРОВА**[2] *ж.* (2) *(назва міста у Польщі, пор.* Dąbrowa): а при то(м) свѣдци были... па(н) моужи(к) из дубровы ⟨домаратъ с ко⟩былѧнъ (Медика, 1415 *Р* 87); Мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣзденский... янъ мужикъ з дубровы лвовскии воєводы марцинъ с лавска познанскии Добєславъ съ Сєнна любелскии... слюбуємы и записуємы сѧ стецку воєводѣ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *род. одн.* **дубровы** (1415 *Р* 87; 1433 *Р* 122).

***ДУБРОВА**[3] *ж.* (2) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше є⟨го прав⟩ую и вѣрную службу до насъ... дали єсмы ємоу... два села... на имѧ одному селу скорцевци о(т) чєрного потока, а другоє панковци што вышє калогєри о(т) дубровѣ (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56); мы Стефан воєвода... чиним знамєнито *(в ориг.* знамєнимто.— *Прим. вид.)*... ожє прїидошѧ... Татоул от Бръзотъ... и продал... єдно мѣсто от поустини на Бръзотѣ... слоузѣ нашємоу Боди от Доубровоу (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 113).

ФОРМИ: *род. одн.* **дубровѣ** (1407 *Cost.* I, 56); *знах. зам. род.* от **Доубровоу** (1466 *BD* I, 113).

***ДУБРОВЕНЪСКИЙ** *прикм.* (1) ◇ Дубровенъскии путь (1) *(назва дороги в Смоленській землі):* а коли стадо глушыцкое гонять у волость въ Дубровенъскомъ пути, и они въ тыхъ селехъ ночъ ночоють (!) (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **въ Дубровенъскомъ** (1499 *РИБ* 776).

***ДОУБРОВИЦА**[1] *ж.* (2) *(невеликий дубовий ліс)* діброва: а хотарь... прости на доубь на дубровици (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121); А хотар тои боукати земли... чєрєс доубровицоу на долинкоу (Сучава, 1489 *BD* I, 373—374).

ФОРМИ: *знах. одн.* доубровицоу (1489 *BD* I, 374); *місц. одн.* **на дубровици** (1415 *Cost.* I, 121).

***ДОУБРОВИЦА**[2] *ж.* (1) *(назва замку у Волинській землі)* Дубровиця: Ино мы на єго жаданье то вчинили, прыказоуємъ вамъ... штобы єстє тыхъ єго пословъ... добровольнє пропускали по нашому господаръству тою дорогою... на Доубровицоу, на Пинєскъ, на границу московскую (Вільна, 1498 *BD* II, 412).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Доубровнцоу** (1498 *BD* II, 412).

ДОУБРОВИЦА[3] *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі):* И мы... дали єсмо ємоу сєло липоую... а дроугоє сєло... доубровица (Луцьк, 1451 *Р* 158—159).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доубровица** (1451 *Р* 159).

ДОУБРОВИЦКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А при том были... кн⟨ѧ⟩зь Юрєй Иванович Доубровицкий а пан Богуш Боговитинович (Ставків, 1491 *AS* I, 97).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Доубровицкий** (1491 *AS* I, 97).

***ДОУБРОВИЦЯ** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсми єму... сєло на Дубровици, гдє былъ Радулъ и Орышъ (Сучава, 1435 *МЭФ*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Дубровици** (1435 *МЭФ*).

ДОУБРОВКА *ж.* (3) *(назва озера у Молдавському князівстві):* пакь оу то(м) оучинили єсмы въ за д҃шїє... прє(д)ко(в)... наши(х)... и дали и приложили єсмы... монастироу о(т) нємца болото криваѧ... о(т) гдє выходить гръла из днистра и тєчє(т) долоу, до язєроу доубровка, и о(т) доубро(в)ка, до гдє оупадаєть у яъєр (sic.— *Прим. вид.*) оу захорна (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* до (от) **дубровка** 2 (1500 *Cost. S.* 230); *зам. ор.* по(д) **доубровка** 1 (1500 *Cost. S.* 230).

ДУБЪ, ДУБ *ч.* (78) дуб: а хотар тому сєлу... до доуба на краї доубровы а исъ доуба простѣ чєрєсь полє на могилу (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); а ту исыпали могилу мєжи дубо(м)ъ а мєжи буко(м)ъ (Галич, 1404 *P* 68); И оттол поехали есмо дорожкою... и приехали есмо к дубу, и пан Янъчинский рек: тот дуб стоит на моей земли а словет Дягилев дуб (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); а хотар... на врѣхъ (!) дѣла на доубъ (*б. м. н.*, 1500 *SD* 7).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дубъ, дуб** 4 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119, 120); *зам. род.* о(т) **дубъ** 2 (1446 *ПГСПМР;* 1488 *ДГСПМ*); *род. одн.* **дуба** (1393 *Cost.* I, 13; 1400 *Cost.* I, 37; 1423 *DIR«A»* 447; 1446 *Cost.* II, 270; 1458 *Mih. Doc.* 121; 1466 *BD* I, 114; 1491 *BD* I, 456; 1494 *BD* II, 35; 1497 *BD* II, 100; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119 і т. ін.); *дав. одн.* **дубу** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *знах. одн.* **доубъ, дуб, доубь** 36 (1404 *P* 68; 1415 *Cost.* I, 121; 1446 *ПГСПМР;* 1466 *BD* I, 114; 1479 *BD* I, 221; 1488 *ДГСПМ;* 1495 *BD* II, 63; 1497 *BD* II, 100; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **дуба** 1 (1400 *Cost.* I, 37); *ор. одн.* **дубо(м)ъ** (1404 *P* 68); *імсц. одн.* **в дубѣ** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); **на доубоу** 1 (1491 *BD* I, 456); *наз. мн. зам. род.* о(т) чєтирє **дубы** (1437 *Cost.* I, 515); *род. мн.* **дубовъ** 1 (1419 *P* 91); **дубь, ду(б)** 3 (1432 *ДГВІН;* 1437 *Cost.* I, 515; 1458 *Mih. Doc.* 121); *знах. мн.* **доуби** (1489 *BD* I, 374; 1495 *BD* II, 63); *місц. мн.* **на доубо(х)** (1446 *ПГСПМР*); *знах. дв.* **дуба** (1415 *Cost.* I, 121).

***ДУБЬ** *див.* **ДУБЪ.**

***ДУБЬЄ** *с., зб.* (4) дубняк, дубиння: а далъ єсмь и зємлю ролъную... по куцєву ниву а по брєховича дубьє (Казимир, п. 1349 *P* 3); о(т) бортного доубьѧ попєрє(к) доубровы к могылка(м) (Зудечів, 1413 *P* 83).

ФОРМИ: *род. одн.* **дубья, доубьѧ** (п. 1349 *P* 3; 1413 *P* 83); *дав. одн.* **доубью** (1413 *P* 83); *знах. одн.* **доубьє** (п. 1349 *P* 3).

***ДУДЕНКО** *ч.* (1) *(особова назва):* А потомъ Борисъ мовилъ передъ нами на князя Костентина, ижбы онъ бояръ нашихъ Смоленскихъ Бубна, а Дуденка Суморока земли моцно за себе забралъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *род. одн.* **Дуденка** (1495 *АЛМ* 83).

Див. ще **ДУДЕНКОВЪ.**

ДУДЕНКОВЪ *ч.* (1) *(особова назва):* И князь Костянтинъ передъ нами рекъ: правда есть, служатъ въ мене бояре Смоленскіе Бубенъ, а Дуденковъ Суморокъ доброволно (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дуденковъ** (1495 *АЛМ* 83).

Див. ще ***ДУДЕНКО.**

***ДОУЖЪ** *прикм.* (1) *(здатний на що)* дужий: Такє(ж) тыми часы г(с)дра нашого люди пришли с тоурє(ц)коє зємъли... и повєдили... што(ж) вєздє по всимъ городо(м) и по мєстомъ кличу(т) и(ж) бы... люди вси которыє доужи на кони всєсти кони бы добрыє и зброи дє(р)жа(ли) (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).

ФОРМИ: *наз. мн.* **доужи** (1496 *ПДВКА* 61).

! ДУЮ ⟨ДОУНАЮ⟩ *див.* ***ДОУНАИ.**

***ДУКАТЪ** *ч.* (2) (*стч.* dukat, *im.* ducato) *(назва золотої монети)* дукат: мы Алєксандръ воєвода... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... бывшои жонѣ нашои... на каж(д)ыи го(д) шє(с)тсо(т) золоты(х) дукато(в) а либо чє(р)лєны(х) золоты(х) оугорскы(х) (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142).

ФОРМИ: *род. мн.* **дукатовъ, дукато(в)** (1421 *Cost.* I, 142).

! ДУЛУ *див.* **ДОЛОУ.**

***ДОУЛЧЄВИЧЬ** *ч.* (3) *(особова назва, молд.* дулче «солодкий»*):* мн боѧровє г(с)п(д)рѧ нашєго мл(с)тнвого... на имѧ... па(н) мирчѧ доулчєви(ч), и па(н) костє орышєви(ч)... ѧвно чини(м)... ижє хочємъ вшитки слоужбы... королєви полскому... вѣрнє... дєржати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737); и на то ли(ст) на(ш) дали єсмы пан(оу) михаилоу ло(г)ѳєтоу... а панове наши по имєню... па(н) тоадєрь доу(л)чєви(ч) пань михоу(л) старости(ч) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доу(л)чєви(ч), доулчєви(ч)** (1448 *Cost.* II, 737; 1456 *ЭСФ*); *род. одн.* ⟨**доулчє**⟩**ви(ч)** (1448 *Cost.* II, 317).

Див. ще ***ДУЛЧИЧЪ.**

***ДУЛЧЄСКУЛЪ** *ч.* (13) *(особова назва, молд.* дулче «солодкий»*):* а на то є(ст) вѣра... пана доумъ дулчєскула (Сучава, 1438 *Cost.* II, 7—8); а на то є(ст) вѣра... пана Мирчи Дулчєскула (Дольний Торг, 1449 *Cost.* II, 379—380).

ФОРМИ: *род. одн.* **дулчєскула** 10 (1438 *Cost.* II, 8, 15; 1443 *BAM* 41; 1445 *DIR«A»* 483; *Cost.* II, 219, 231; 1446 *Cost.* II, 238; 1448 *Cost.* II, 314, 355; 1449 *Cost.* II, 380); **дулчєска** 2 (1439 *Cost.* II, 52; 1441 *DBAc* 35); **! дулчєсчула** 1 (1445 *Cost.* II, 212).

! ДУЛЧЄСЧУЛА ⟨ДУЛЧЕСКУЛА⟩ *див.* ***ДУЛЧЄСКУЛЪ.**

***ДУЛЧИЧЪ** *ч.* (2) *(особова назва, молд.* дулче «солодкий»*):* а на то є(ст) вѣра... пана думы дулчича (Сучава, 1443 *Cost.* II, 138); а на то є(ст) вѣра... пана доумы доулчича и брата єго пана мирчи (Сучава, 1445 *Cost.* II, 226).

ФОРМИ: *род. одн.* **дулчича** (1443 *Cost.* II, 138; 1445 *Cost.* II, 226).

Див. ще ***ДОУЛЧЄВИЧЬ.**

***ДОУЛѢБЫ** *мн.* (1) *(назва села у Львівській землі)* Дуліби: а при то(м) были свѣдцї па(н) дмитръ ходоровьскый... па(н) братко из доулѣбъ а ины(х) досыть добры(х) при томъ было (Зудечів, 1430 *P* 116).

ФОРМИ: *род.* **доулѣбъ** (1430 *P* 116).

ДОУМА, ДОУМѢ *ч.* (481) *(особова назва, молд., слов.* дума*):* а на то вѣра... доумы дворника (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); мы стєфа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... ожє прїидоша прѣ(д) нами... с҃нове моушини, и плємєни(к) и(х), доума, с҃нъ калнии(н)... и продали... о(т) половини половина сєло... на имѣ о(т) ръщкани, вишнаа ча(ст) (Сучава, 1500 *Cost. S.* 233—234).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дума, доума, Duma** 60 (1433 *Cost.* II, 650; 1443 *Cost.* II, 119; 1448 *Cost.* II, 737; 1452 *Cost.* II, 422; 1464 *DIR«A»* 517; 1473 *BD* I, 187; 1479 *BD* I, 224; 1488 *BD* I, 325; 1495 *BAM* 70; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **Думѣ** 5 (1453 *Cost.* II, 458, 459; 1455 *Cost.* II, 562; 1474 *РГС;* 1486 *BD* I, 289); *зам. род.* вѣра пана **Доума, Дума** 89 (1400 *Cost.* I, 37; 1435 *МЭФ;* 1445 *Cost.* II, 231; 1454 *Cost.* II, 509; 1468 *BD* I, 128; 1479 *BD* I, 221; 1489 *BD* I, 367; 1492 *BD* I, 511; 1495 *BD* II, 47; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); *зам. дав.* продали нашим вѣрным болѣрє(м) пан **Дума** и брат єго пан Пътроу Броудоурь 4 (1486 *BD* I, 289, 290; 1488 *BD* I, 325; 1500 *SD* 7); *зам. ор.* ис паномъ **доумѣ** 1 (1458 *Cost.* II, 814); *род. одн.* **думы, доумы** 157 (1400 *DIR«A»* 433; 1434 *Cost.* I, 386; 1443 *Cost.* II, 126; 1452 *Cost.* II, 426; 1465 *BD* I, 88; 1471 *BD* I, 164; 1479 *BD* I, 228; 1490 *BD* I, 384; 1497 *BD* II, 100; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **думи, доуми** 136 (1428 *Cost.* I, 218; 1441 *DBAc* 35; 1458 *Mih. Doc.* 122; 1466 *BD* I, 106; 1475 *BD* I, 203; 1487 *BD* I, 294; 1493 *Cost. S.* 176; 1495 *BD* II, 77; 1497 *BD* II, 115; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **Доумѣ** 18 (1432 *ДГВІН;* 1441 *DBAc* 37; 1446 *Cost.* II, 248; 1453 *Cost.* II, 446; 1455 *Cost.*

II, 550; 1470 *BD* I, 148; 1472 *Cost. D.* 26; 1480 *BD* I, 243; 1482 *BD* I, 260; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); *дав. одн.* **думѣ**, **думѧ** 5 (1443 *Cost.* II, 131; 1445 *Cost.* II, 218; 1453 *Cost.* II, 472; 1480 *BD* I, 246; 1488 *BD* I, 325); **думи** 1 (1500 *SD* 7); **Думу** 1 (1491 *BD* I, 467); *знах. одн.* **Доуму** (1468 *BD* II, 305).

Див. ще **ДОУМЪ.**

ДОУМБРАВИЦА, ДОУМБРЪВИЦА *ж.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы пєтръ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми сє(с) ли(ст) нашъ сєламъ монастирскимъ о(т) немцѣ, на имѣ... доумбрѣвица и тєлєбѣчинци... тоты сє(л) оуси вышєписанны(х)... що бы сѧ никто о(т) наши(х) пановъ нє оумѣша(л) ни оу чи(м) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288); а слоузѣ нашємоу, фрѣчи... да є(ст) роусчорїи и доумбрѣвица (Сучава, 1491 *Cost. D.* 37).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доумбравица, доумбрѣвица** (1447 *Cost.* II, 288; 1470 *DIR«A»* 522; 1491 *Cost. D.* 37).

ДОУМБРАВЪ *ч.* (7) *(особова назва):* ми Стефан воєвода... знамєнито чиним... ож(є) тоти истинныи наши слоуги Иван Доумбравъ и брат єго Тоадєръ Оурдюгашоу слоужили нам пра⟨во и вѣр⟩но (Сучава, 1483 *BD* I, 272); И оуставшє слоуга наш Тоадєрь Доумбравъ и жєна єго Моуша и заплатили оуси тоти вишєписаннїи пинѣзи (Васлуй, 1497 *BD* II, 116).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Доумбравъ** 2 (1483 *BD* I, 272; 1497 *BD* II, 116); *зам. род.* **Доумбравъ** 1 (1483 *BD* I, 272); *зам. дав.* **Доумбравъ** 4 (1483 *BD* I, 272; 1497 *BD* II, 116, 117).

***ДОУМБРАВѢНЄ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Пакъ господство мы даль съм имь чътири сєла измѣноу за тоти сєла: єдно Доумбравѣнє... дроугоє Радотещи (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *знах.* **Доумбравѣнє** (1499 *BD* II, 162).

ДОУМБРЪВИЦА *див.* **ДОУМБРАВИЦА.**

***ДОУМЄЩИ** *див.* **ДУМЄЩИИ.**

ДУМЄЩИИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою... дали єсми ємоу... сєла на имѧ корнещїи... и думещии (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє... Кръстина... и... НастасїѦ... дали господствоу мы три сєла...: єдно на имѣ Роуси... другоє... Калоугърѣнє... трєтєє сєло Доумєщи (Гирлов, 1499 *BD* II, 161—162).

ФОРМИ: *наз.* **думещии** (1420 *Cost.* I, 135); *знах.* **Доумещи** (1499 *BD* II, 162, 163).

***ДОУМИНЪ** *див.* ***ДОУМЫНЪ.**

ДОУМИТРА *ж.* (4) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* мы Стефа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє пріидоша, прѣ(д) нами... мърина и сєстра єи, стана... нєпоти шолди ⟨о(т)⟩ доумитра... и розділили свои... о(т)нини (Сучава, 1493 *Cost. D.* 44—45).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **о(т) доумитра** (1493 *Cost. D.* 45); *місц. одн.* **на доумитрѣ** (1493 *Cost. D.* 45).

ДОУМИТРЄСКОУЛ *ч.* (1) *(особова назва):* а Тома Доумитрєскоул и Костє Тоурбоурє стратили съ своими привил⟨ї⟩ами (Бирлад, 1460 *BD* I, 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Доумитрескоул** (1460 *BD* I, 41).

***ДОУМИТРЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє и(х) правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы имъ... сєлищє добрїиново... и доумитрєщи (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *знах.* **доумитрєщи** (1429 *Cost.* I, 269).

ДУМИТРОВСКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* Мы александръ воєвода... ис нашими зємлѦны, паны молдавскыми, на имѧ... панъ иліяшъ думитровскии, панъ Шєрба... слюбили єсмы... королєви польскому (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629).

ФОРМИ: *наз. одн.* **думитровскии** (1407 *Cost.* II, 629).

***ДОУМИТРОВЪ** *прикм.* (1) ◇ к р ъ н и ц я д о у м и т р о в а *див.* **КРЪНИЦА.**

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **доуми(т)рови** (1490 *ДГСХМ*).

ДОУМИТРОУ *ч., невідм.* (4) *(особова назва, молд., пор. цсл.* Димитрии, *гр.* Δημήτριος*):* а по ихъ съмр̃ти и доумитроу воєвода и брать єго... дадошє прѣ(д) нами... сєло тарась (Сігет, 1404 *ГМ*); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє пріидоша прѧд нами... оуико их Доумитроу, и плємєници их Васко... и продали свою правоую отиноу (Сучава, 1492 *BD* II, 509).

Див. ще **ДИМИТРИИ, *ДИМИТРЪ, ДМИТРИИ, ДМИТРО, ДОУМИТРЪ.**

ДОУМИТРЪ *ч.* (2) *(особова назва, молд., пор. цсл.* Димитръ, *гр.* Δημήτριος*):* мы боАрє... алєксандра воєводы... станисла(в) милишєвъ... доумитръ бадєви(ч)... знаємо чини(м)... и(ж) єсми дали... сєре(т) мисто... сєстрѣ господарѧ нашєго королѧ по(л)ского (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); єще єсмы ємоу дали шєсть челѣ(д) циганскы(х), на имѣ брълада и доумитра... съ жєнами и дѧ(т)ми и(х) (Сучава, 1446 *Cost.* II, 238).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доумитръ** (1421 *Cost.* I, 142); *знах. одн.* **доумитра** (1446 *Cost.* II, 238).

Див. ще **ДИМИТРИИ, *ДИМИТРЪ, ДМИТРИИ, ДМИТРО, ДОУМИТРОУ.**

ДОУМИТРѢНИ *мн.* (1) *(назва селища у Молдавському князівстві):* и ми єсми дали ємоу два сєлищи... на имѣ бърсомѣнє и доумитрѣни (Сучава, 1439 *Cost.* II, 35).

ФОРМИ: *наз.* **доумитрѣни** (1439 *Cost.* II, 35).

ДОУМИЧКА *ч.* (2) *(особова назва, молд., слов.* дума*):* мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє... пан Братоул... продал... єдно сєло на имѣ Оунгоул, гдє бил жоуде Доумичка (Сучава, 1462 *BD* I, 51—52).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Доумичка** (1462 *BD* I, 52).

ДОУМЇѦ *ч.* (3) *(особова назва, молд., слов.* дума*):* И оуставшє наши слоуги нѣгоул ДоумїѦ и бр⟨ат⟩ єго Бѣлош та заплатили оуси тоты... пинѣзи (Васлуй, 1495 *BD* II, 55).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ДоумїѦ** (1495 *BD* II, 55); *зам. дав.* продали нѣгоулу **ДоумїѦ** (1495 *BD* II, 55).

***ДОУМОУНКОУШЄВИЧ** *ч.* (4) *(особова назва):* а на то єст... в. п. Стєцъка Дамънкоушєвыча (Бистриця, 1457 *BD* I, 4); а на то є(ст) вєлика мартириѦ нашєго г(сд)ва... и оуси(х) боАр нашы(х)... па(н) стєцко дъмъ(н)коушєви(ч) (Сучава, 1460 *Cost. S.* 34).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дъмъ(н)коушєви(ч)** 1 (1460 *Cost. S.* 34); *зам. род.* в. п. **Доумоункоушєвич** Стєцка 1 (1458 *BD* II, 262); *род. одн.* **Дамънкоушевыча** 1 (1457 *BD* I, 4); **Дъмъкоушє(в)ича** 1 (1458 *BD* I, 20).

ДОУМША *ч.* (27) *(особова назва, молд., слов.* дума*):* мы алєксандрь воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали и потврѣдили єсми... нашєм(у) монастири о(т) побрати... три татары, на имѣ баико... и доумша... и щефа(н) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 444—445); А на то єсть... в. п. Доумши постєлника (Гирлов, 1499 *BD* II, 163).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доумша** 3 (1453 *Cost.* II, 445; 1499 *BD* II, 425, 444); *зам. род.* в. п. **Доумша** постєлника 13 (1497 *BD* II, 96, 109, 111, 117, 119; *Cost. S.* 209, 224; 1499 *BD* II, 130, 136); *род. одн.* **Доумши** (1458 *Mih. Doc.* 123; 1497 *BD* II, 103, 113, 115; *Cost. S.* 212; 1498 *BD* II, 126; 1499 *BD* II, 140, 148, 155, 163).

ДОУМЪ *ч.* (2) *(особова назва, молд., слов.* дума*):* а на то є(ст)... вѣра пана доумъ дулчєскула... вѣра пана доумъ чорного дворника (Сучава, 1438 *Cost.* II, 7—8).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **доумъ** (1438 *Cost.* II, 8).

Див. ще **ДОУМА.**

***ДОУМЫНЪ** *прикм.* (3): а на то є(ст)... вєра пана доумы(н) (sic.— *Прим. вид.*) ⟨лимбъдоулч⟩євича (Сучава, 1436 *Cost.* I, 455); мы стефа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє пріидоша прѣ(д) нами... оуноуковє доумини... и продали свою... о(т)ниноу (Сучава, 1500 *Cost. S.* 233—234); с є л и щ є д о у м и н о (1) *див.* **СЄЛИЩЄ** 1.

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **доумино** (1448 *Cost.* II, 324); *наз. одн. ж.* **доумы(н)** (1436 *Cost.* I, 455); *наз. мн. ч.* **доумини** (1500 *Cost. S.* 234).

Пор. **ДОУМА.**

ДОУМѢ *див.* **ДОУМА.**

***ДУНАВЪ** *ч.* (2) *(назва ріки, болг.* Дунав, *серб.* Дунав*)* Дунай: на то варє коли имє(т) послати монастиръ тъи два вози по рибу на дунавъ или на єзєра... а тотіє вози да нє имаю(т) дати мыта нигде, оу нашеи зємлн, на бродо(х) и на прѣвозо(х) (Сучава, 1454 *Cost.* II, 513); а мыто нигдє да нє имаю(т) платити... или имоутъ що продавати ...или оу кєлію или на дунавѣ (Сучава, 1470 *DIR«A»* 523).

ФОРМИ: *знах. одн.* **дунавъ** (1454 *Cost.* II, 513); *місц. одн.* **на дунавѣ** (1470 *DIR«A»* 523).

Див. ще ***ДОУНАИ.**

***ДОУНАИ** *ч.* (3) *(назва ріки)* Дунай: прото(ж) ми видѣвше и(х) привіліа... и дали єсми на(ш) ли(ст) нашємоу монастироу... на то щобы ходили три возовє и(х) на рибоу, или на дую (!) или на нистри (Котнари, 1454 *Cost.* II, 508); А пак наиянєвишіи ян олбрахть... ис прѣрєченою братію... тогди имали би пєрєвозити сѣ також на зємли тоурецкого чъсарѣ чєрєс Доунаи (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Доунаи** (1499 *BD* II, 423); *місц. одн.* **на Доунає** 1 (1466 *BD* I, 96); **! на дую** 1 (1454 *Cost.* II, 508).

Див. ще ***ДУНАВЪ.**

ДУНИНО *с.* (1) *(назва маєтку у Перемишльській землі):* а и єщє далъ єсмь єму ловища оуюноваѦ ото изьбищьного пєрєвоза... поколѦ дунино дєржить до берєгъ днѣстра (Казимир, п. 1349 *P* 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дунино** (п. 1349 *P* 4).

***ДУПЄЛНЫИ** *прикм.* (3) ◇ д у п є л н а я м о г ы л а (2), м о г и л а д о у п л ъ н а я (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* а ву тото сєло што на дупєлнои могылы братъ єго миклоушъ нє имаєтъ ниодно дѣло (Сучава, 1411 *DIR«A»* 439); а хотарь тѣмъ сєломъ... на могилоу доуплъноую (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450).

ФОРМИ: *знах. одн. ж* **доуплъноую** (1427 *DIR«A»* 450); *місц. одн. ж.* **на дупєлноu** (1411 *DIR«A»* 439).

***ДОУПЛЪНЫИ** *див.* ***ДУПЄЛНЫИ.**

***ДОУПѦТЫИ** *прикм.* (1) ◇ м о г и л а Д о у п ѧ т а *див.* **МОГИЛА**[1].

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Доу(п)ната** (Сучава, 1488 *Cost. S.* 127).

! ДОУРИОУЮ ⟨ДОУРНОУЮ⟩ *див.* ***ДОУРНЫИ**[1].

ДУРНЄЩИ, ДУРНЄЩЇИ *мн.* (6) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы ви⟨дѣвше и(х)⟩ правою и вѣрною слоужбою (!) до на(с)... дали єсмы ⟨имъ оу нашеи зємли⟩ оу молдавскои сєло ⟨на имѦ⟩ доурни⟨щїи⟩... а хотаръ томоу сєлоу доурнєщомъ да боуде(т) по старомоу хотароу (Сучава, 1433 *Cost.* I, 361); тѦ(м) мы... дали и потвръдили єсми єм(у)... єдино сєло, на имѣ мънъилещїи, оу нємецкои волости, оузли ду(р)нещїи (Сучава, 1487 *Cost. D.* 6—7).

ФОРМИ: *наз.* **дуриєщїи, доурни⟨щїи⟩** (1433 *Cost.* I, 361; 1475 *Cost. D.* 3); **дуриєщи** 1 (1475 *Cost. D.* 3); *род.* **ду(р)нещїи** (1487 *Cost. D.* 7); *дав.* **дурнєще(м)** 1 (1475 *Cost. D.* 4); **доурнєщомъ** 1 (1433 *Cost.* I, 361).

***ДОУРНИЩЇИ** *див.* **ДУРНЄЩИ.**

***ДОУРНЫИ**[1] *прикм.* (2) ◇ д о у р н а я м о г и л а (2) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* хотарь... о(т) хородка на доуриоую (sic.— *Прим. вид.*) могилоу о(т) доуриоую могилоу чере(с) доубровоу (Сучава, 1446 *Cost.* II, 270).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **доурноую** 1 (1446 *Cost.* II, 270); **! доуриоую** 1 (1446 *Cost.* II, 270).

***ДОУРНЫИ**[2] *ч.* (1) *(особова назва):* лгцрко(в) оу доуриого юги (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *род. одн.* **доурного** (1490 *DC* 147).

Див. ще **ДОУРНѢ.**

ДОУРНѢ *ч.* (3) *(особова назва, молд.):* а хотаръ тѣмъ сєломъ... горою до дурни чѦтарѦ (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317): мы богдана воєводa... знамєнито чини(м)... оже то(т) исти(н)нїи слоуга нашъ, пътроу доурнѣ, слоужи(л) на(м)... вѣрно (Сучава, 1451 *Cost.* II, 402—403).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доурнѣ** (1433 *Cost.* I, 361; 1451 *Cost.* II, 403); *род. одн.* **дурии** (1431 *Cost.* I, 317).

Див. ще ***ДОУРНЫИ**[2].

***ДОУХОВЄНСТВО** *с., зб.* (2) духовенство: мы стефань воєвода... вызнавамы... ажє мы и слюбоуємь и слюбили єсми паноу... нашємоу... Казимировѣ... и оусим ярцибискоупом и бискоупом и оусємоу доуховенствоу... абыхомь мы их милости верни и подьдани были на вєки (Сучава, 1468 *BD* II, 301).

ФОРМИ: *дав. одн.* **доуховєнствоу** (1468 *BD* II, 301); *ор. одн.* **доуховєнствомь** (1468 *BD* II, 301).

ДУХОВНИКЪ, ДУХОВНИК *ч.* (3) духівник, сповідник: а духовныхъ были: плебанъ Володимерский князь Станиславъ, а духовникъ владыки Володимерского пупъ Прокопинский (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628); А при том был духовник єго милости Феоктєлєтъ (Степань, 1489 *AS* I, 89).

ФОРМИ: *наз. одн.* **духовникъ. духовник** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1489 *AS* I, 89).

***ДУХОВНИЦА** *ж.* (5) заповіт, духівниця: Я, Война, пана Немиринъ сынъ, на имя Яков, пишу сию духовницу своимъ целым умом, лежа у рани на постели (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); Ино дє(и) свє(т)чы(л) о то(м)... сымо(н) татарино(в)... што(ж) дє(и) коли дє(д) и(х) сємє(н) площєвичъ смотрєвшы мєжы дєтє(и) свои(х) о(т)цо(в) и(х) и казалъ з доуховницы своєє дѣ(л)ницоу о(т)ца єго иванову выгладити во(н) (Вільна, 1495 *BK*).

ФОРМИ: *род. одн.* **доуховницы** 1 (1495 *BK*); **духовници** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *дав. одн.* **духовници** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *знах. одн.* **духовницу** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27, 29).

***ДУХОВНЫИ** *прикм.* (10) *(який належить до духовенства)* духовний (4): о шєлътисєхъ свє(т)скы(х) и дхвныхъ (XV ст. *ВС* 11 зв.); А сєт мы ѳєоктисть, митрополит молдавскїи, и съ оусими доуховными и пак и свѣцкими паны молдавскими... вызнавами и явно чиним... ожє мы слюбоуємь... господарєви нашємоу... Казимирови... абыхом мы нє имали николи на вѣки отстоупити и отхилити сѦ от... свѦтои Короуны полскои (Сучава, 1462 *BD* II, 288—289);

(у знач. іменника) священнослужитель, духовяий (5): и таки(ж) котораѦ ⟨бы сѦ⟩ шкода стала о(т) нашєѦ зємлѦ оу коруни и паномъ и мѣсчѦномъ и купцемъ и кметємъ и духовнымъ и боу(д)коли кому, а коли кого обвинѦ(т)... того имаємъ поставити, ку праву (Серет, 1445 *Cost.* II, 729); Ижє дховныи и свє(т)скыи имєнїя дєржать а намъ сѦ тымъ вымовлѦють а нашеи слоужбы на воинє нє чїнѦ(т) про (то) хочемъ и пріказоуємь штобы такыи... с намї на воиноу хо(ди)ли (XV ст. *ВС* 12); а духовныхъ были: плебанъ Володимерскии князь Станиславъ, а духовникъ владыки Володимерского пупъ Прокопинский (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628);

о т є ц ь д о у х о в н ы й (1) *див.* **ОТЄЦЬ** 4.

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **доуховному** (1468 *BD* II, 301); *ор. одн. ч.* **доуховнымь** (1468 *BD* II, 301); *наз. мн. ч.* **дховныи** (XV ст. *ВС* 12); *род. мн.* **духовныхъ, дхвныхъ** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; XV ст. *ВС* 14 зв.); *дав. мн.* **духовнымъ, дховнымъ** (1445 *Cost.* II, 729; XV ст. *ВС* 11 зв.); *ор. мн.* **доуховными** (1462 *BD* II, 289); *місц. мн.* **о дхвныхъ, дхвиы(х)** (XV ст. *ВС* 5 зв., 11 зв.).

***ДОУХОДЬ** *див.* ***ДОХОДЪ.**

***ДОУХЪ** *ч.* (47) ◇ д о у х ъ с вѦ т ы и (1), с в я т ы и д у х ъ (41) **1.** *(у християнській релігії — третя особа божественної трійці)* святий дух (40): во имя отца и сына и свѦтаго духа амин (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а кто сє слово

нашє пороуши(т)... и боуди ємоу клѧтва о(т) б҃а о҃ца и с҃на и с҃та(г) д҃ха (Київ, 1446 *P* 154); Въ имѧ отца и сына и доуха свѧтого (Сучава, 1468 *BD* II, 300); Изволєнїємь отца и поспѣшєнїємь *(в ориг.* поспѣшєнїє.— *Прим. вид.)* сына и съвръшєнїємь свѧтаго доуха (Путна, 1476 *BD* I, 215); Въ имѣ отца и сына и свѧтого доуха (Сучава, 1491 *BD* I, 451).

2. *(назва церковного свята, також календарна дата)* день святого духа (1): а дана грамо(т)... оу понєдѣлни(к) по с(т)мъ д҃сѣ (Краків, 1388 *P* 41); и ш є с т в ь є с в я т о г о д у х а (1) *див.* ***ИШЄСТВЬЄ;** п о с в я т о м о у д о у х о у (1) *див.* **СВѦТЫЙ** 2; о у ш є с т ь є с в ѧ т о г о д о у х а (1) *див.* ***ОУШЄСТЬЄ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **духа, д҃ха** (1352 *P* 6; 1361 *AGZ* 6; 1378 *ЗНТШ* LI, 4; 1400 *P* 60; 1413 *GL* 48; 1421 *P* 95; 1446 *P* 154; 1462 *BD* I, 70; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1491 *BD* I, 451 та ін.); *дав. одн.* **д҃ху** (1438 *DIR«A»* 472); *місц. одн.* **по (о) дусѣ, д҃сѣ** (1388 *P* 41; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ДОУША *ж.* (150) **1.** *(за релігійними уявленнями — безсмертна нематеріальна основа в людині, що протиставлялася матеріальній — тілу)* душа (21): я Любартъ Кгедеминовичъ... изгадалъ есми самъ о своюй души... хотечи душу спасти, записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); а кто поступить на моє слово въвѣдається тотъ пєрєдъ б҃омъ ис моєю душєю (б. м. н., 1385 *P* 28); и такождєрє варє кто боудє(т) игоумє(н) оу то(м)... монастирю и єлико бѫдє(т) братєи а они имаю(т) грижати за спасєниє доуши господства ми въсєгда (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365); богъ прости єму доушу (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 151 зв.);

п о д у ш и (22) на помин душі: А не вступатисе въ тые дѣла и иншому никому, што жъ есьмо записали по души князя небощика... къ манастыру Светому Спасу у Кобрыни (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); воленъ отъдати, и заменити, и продати, коли хотя и по души отъдати (Луцьк, 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61); волна єсми тыє имєнѧ продати и замєнити и ближним своим дати и по души своєй к церкви божєй придати (Ровно, 1488 *AS* I, 241); з а д о у ш о у (д о у ш и) (64) на помин душі: азъ рабь б҃жїи... имєнємъ стєфанъ по прозвищоу Винцъ... коупи(х) съ тєтраєу(г)ль за своѫ д҃шѫ... и за д҃шѫ татомировѫ и шан(д)ровѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); тоє въсє да бѫдєтъ томоу вы(ш)писанномоу нашємоу монастырю оурикъ съ всѣмъ доходомъ за наши(х) с҃топочивши(х) родитєлєи д҃шѫ и за д҃шѫ с҃топочившаго родитєлѣ нашєго єжє по с҃томоу д҃хоу ї҃осифа митрополита (Сучава, 1438 *DIR«A»* 472); Сє азь... Игнатиє, рєкоми Юга, вєликы вистиярник Іоана Стєфана воєводи, ожє произволих нашим благимь произволєниємь... и... дали єсми... сєло на имѣ Шировци... яко да творѣт ми памѣть на вѣки вѣчниѧ... вєчєрь парастас а заоутра свѧтаа литоургїѧ... прѣждє сьмръти нашєи, а по сьмръти нашєи... за доушѧ нашѧ и за доушѧ подроужїѧ нашє, имѣ єи Настѣ (Путна, 1476 *BD* I, 216—217); А... пан Юга ⟨вист⟩їѧрник... оучинил... за доуши свѧтопочивших ⟨родитєлєи своих и⟩ за свою доушоу (Сучава, 1478 *BD* I, 219); з д о р о в н а д о у ш и и н а т ѣ л є (1) *див.* **ЗДОРОВЪ.**

2. *(сумління, совість)* душа (8): тоє въсє вышєписанноє слюбуємъ имъ на нашу д҃шу и на нашу вѣру (Сучава, 1456 *ПМВП*); а хто то нашє прїказаньє пєрєступїть то(т) имє(т) п(н)оу то(г) сєла шкодоу єго платїти по(д)лоу(г) єго д҃ши што сѧ ємоу шкоды сталї з вїною (XV ст. *BC* 28); Тоє въсє... мы... Стєфан воєвода... слюбили єсмо... при нашєи чти и при нашєи доуши и при нашєи христїанскои вѣри (Сучава, 1499 *BD* II, 443);

н а д у ш и з о с т а т и (1) обтяжити душу (кого): алє ижь вєлможныи стєфанъ... воєвода... просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили... а наиболши абы то на д҃ши о҃ца єго нє зостало.. а мы... єго ... о тую исную мєрзѧчку и шкоду... оучинєноую о(т) єго о҃ца правого чинимы и о(т)пущаємы єму всє тымъ нашимъ листомъ (Ланчиця, 1433 *P* 121); н а д у ш и п о л о ж и т и (1), п о л о ж и т и н а д у ш и (1) обтяжити душу (кого): Про то я не хотѣла есми положити того на мужа моего души и записала есми... десятиноу къ светому Спасу къ Кобрыню (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а што коли кому буду чим должен... ино тые долги мое поплати зять мой князъ Михаило, а на моей души не положи (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

3. присяга, клятва (26): А на то єст вѣра и доуша господства ми вишєписанаго ми Стєфана воєводи, и вєра и доуша боѧр нашых (Баків, 1457 *BD* II, 258); А на то єст вѣра и доуша наша, и вѣра и доуша дѣтєи наших, и вѣра и доуша въ⟨сѣх бо⟩яр наших молдавских (Сучава, 1499 *BD* II, 443).

4. *(людина, особа)* душа (1): ни жа(д)на д҃ша да нє имає(т) жадного примѣсу до усєго хотарѣ о(т) загорна (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45);

д о у ш а х р и с т ї ѧ н с к а я (1) християнин: ку каждомоу *(в ориг.* кажды.— *Прим. вид.)* справєдливомоу пожиткоу оусѣкои доуши христїѧнскои (Сучава, 1468 *BD* II, 300);

◇ d e r ż a t i p r y d u s z y (1) *див.* **ДЄРЖАТИ;** и м а т и п р и д у ш и (1) *див.* **ИМАТИ**[2].

ФОРМИ: *наз. одн.* **доуша, д҃ша** 8 (1457 *BD* II, 258; 1463 *Cost. S.* 45; 1466 *BD* I, 96; 1468 *BD* II, 306; 1470 *BD* II, 310; 1485 *BD* II, 372; 1499 *BD* II, 443); *зам. знах.* **дша** 1 (1439 *Cost.* II, 59); *род. одн.* **души, доуши, дши** (1436 *Cost.* II, 706; 1448 *Cost.* II, 365; XV ст. *ВОРСР* 179; *BC* 28, 36 зв.; 1470 *AS* I, 67); *дав. одн.* **души, доуши** (1468 *BD* II, 300); *знах. одн.* **душу, доушу, доушоу, д҃шоу, д҃шѫ** 45 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1403 *ДГАА;* 1435 або 1436 *Cost.* I, 494; 1448 *Cost.* II, 353; 1456 *ПМВП;* 1465 *DIR«A»* 518; 1471 *DIR«A»* 527; 1478 *BD* I, 219; 1488 *AS* I, 242; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1493 *ПОСВВ* 151 зв. і т. ін.); **дшю** 1 (XV ст. *BC* 11 зв.); *ор. одн.* **душєю** 1 (1385 *P* 28); **душєа** 1 (1466 *BD* I, 106); *місц. одн.* **на (с, в, при) души, д҃ши, duszy** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1401 *АкВАК* III, 2; 1427 *P* 108; 1445 *P* 151; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1463 *AS* I, 56; 1470 *AS* I, 65; 1499 *BD* II, 443 і т. ін.); *род. мн.* **д҃шъ** 5 (1408 *Cost.* I, 60; 1409 *DIR«A»* 437; *Cost.* I, 69, 71; 1411 *Mih. Alb.* № 1); *зам. знах.* **душь, д҃шъ** 2 (1403 *ДГАА;* 1467 *BD* I, 121); *дав. мн. зам. знах.* да боудєт от нас тоє произволєнїє... за вашѧм **душамь** (1476 *BD* I, 212); *знах. мн.* **души, доуши, д҃ши** 9 (1422 *DIR* II, № 35; 1470 *BD* I, 147; *DIR«A»* 522; 1472 *BD* I, 170; 1478 *BD* I, 219); **дшѧ, доушѧ** 5 (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 215, 217); **дша** 3 (1441 *DIR«A»* 477; 1449 *Cost.* II, 377; 1476 *BD* I, 211); **душє** 1 (1466 *BD* I, 96); *ск. н.* **д(ш)** 1 (1448 *Cost.* II, 366).

ДОУШЄГОУБИНА *ж.* (1) душогубство: а тако(ж) соу(д)ци о(т) со(ч)ви... щоби нє смѣли ба(н)товати ти(х) лю(ди) ани соуди(т) и(х) ни оу чо(м)... хо(т)є прилоу(чт)сє та(т)ба или доушєгоубина или дивка волочєна и тоє оусє щоби монастирю би(ло) оуси глоби и прихо(д) вєсъ (Сучава, 1456 *ГПХМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доушєгоубина** (1456 *ГПХМ*).

Див. ще ***ДОУШЄГУБСТВО.**

***ДОУШЄГУБСТВО** *с.* (8) душогубство: тоты сє(л)... щобы сѧ никто о(т) наши(х) пановъ нє оумѣша(л) ни оу чи(м)... ани су(д)ци глобу оузѣти о(т) ты(х) лю(д), о(т) ты(х) сє(л)... хотѣ будє(т) мє(ж) тѣми лю(д)ми дшєгу(б)ство, хотѣ татбу, хотѣ бу(д) какоє *(в ориг.* какакоє.— *Прим. вид.)* дило... що бы наши рѣ(д)ци дила нє имали судити и(х) ло(д) (sic.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288); мы Стєфан воєво-

да... знамєнито чинимъ... ожє... оучинили єсми въ задоушїє... прєдков... наших... на то яко да нє имаєт ни єдин наш боѦрин... дило до тих наши люди от Радовци... ни соудити их... ни за доушєгоу⟨б⟩ство, ни за волочєнїе дивкоу (Сучава, 1481 *BD* I, 256—257).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дшєгу(б)ство** 1 (1447 *Cost.* II, 288); *зам. род. одн.* о(т) **дшєгубствъ** 1 (1472 *DIR«A»* 530); *знах. одн.* **дшєгоубство, душєгоубство, доушєгоу⟨б⟩ство** (1454 *Cost.* II, 517; 1466 *BD* I, 95; 1479 *DC* 140, 141; 1481 *BD* I, 257).

Див. ще **ДОУШЄГОУБИНА.**

! ДШЇЄ ⟨ЗАДОУШЇЄ⟩ (1): мы пєтръ воєвода... чинимъ знамєнито... оже... оучинили єсми въ дшїе (!) стопочивши(х) родитєлєи наши(х) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 352).

Див. ***ЗАДОУШЇЄ.**

***ДЧИ** *ж.* (9) (*цсл.* дъщи) дочка, донька: мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито...оже єсмы дали шолдатъ пєтрови и женѣ єго дчєри пана жули и дѣтемъ имъ... єдно сєло (Сучава, 1411 *DIR«A»* 439); тогдє воитєкь положи(л) лист... што жь пани ядвига хмелєвая... уздала пол сєла сулимова воиткови по своєи дчєри... по алжбѣтѣ (Львів, 1412 *P* 81); а о дочєръ єго твои пановє изъ єго бояры оуговорыли, какъ єго дочєры быти и грєческий законъ дєръжати (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

ФОРМИ: *дав. одн.* **дчєри** 2 (1411 *DIR«A»* 435); **дочєры** 3 (1499 *BD* II, 448); *знах. одн.* **дочєръ** (1499 *BD* II, 448); *місц. одн.* **по дчєри** (1412 *P* 81).

Див. ще **ДОЧКА, ДЪЩИ.**

***ДЧУРЖА** *див.* **ЖОУРЖА**[1].

***ДЧОУРЪЖА** *див.* **ЖОУРЖА**[1].

ДЧЮСА *ч.* (7) *(особова назва):* а при томъ были свєдоки... панъ иванъ чорныи панъ андрѣи дчюса маршалокъ нашь панъ савастьянъ (Київ, 1433 *P* 119); мы вєликии кнзь швитригайло... чинимь знамєнито... ижє видивь и знамєнавь службу нашого вѣрного слуги пана єсиѳа чусы и мы... даємъ и записуємъ пану чуси имѣнья оу луцкомъ повѣте (Луцьк, 1434 *P* 128); я панъ ванъко чжусичъ с квасилова па(н) хо(л)мски(и) чинимъ знамєнито... и(ж) своимъ братаничо(м) с пано(м) олє(х)но(м) чжоусою... имяли є(с)мо дѣ(л) оу нашо(и) дєди(ч)но(и) о(т)чизнє (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дчюса** (1433 *P* 119); *род. одн.* **чусы** (1434 *P* 128); *дав. одн.* **чусє** 3 (1434 *P* 128); **чуси** 1 (1434 *P* 128); *ор. одн.* **чжоусою** (1478 *ЗРМ*).

***ДЧЮСИНЪ** *див.* **ДЖУСИН.**

***ДЪБЄЩИ** *мн.* (1) *(назва селища у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали и потвръдили єсмо имъ... сєлищє дъбєщє(м) и чєрнѣтещи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323).

ФОРМИ: *дав. зам. знах.* **потвръдили єсмо имъ... сєлищє дъбєщє(м)** (1448 *Cost.* II, 323).

***ДЪВА** *див.* **ДВА.**

***ДЪВИДЄСКОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... оже прїидоша прѣд нами... сыновє ЮрїѦ Дъвидєскоула... и продали... половина сєло... на имѣ гдє бил Кър⟨стѣ⟩ (Сучава, 1490 *BD* I, 432).

ФОРМИ: *род. одн.* **Дъвидескоула** (1490 *BD* I, 432).

ДЪМБА *ч.* (1) *(особова назва, молд.* дымб «пагорок»*):* Тємжє видєвше єго правоую и вєрною слоужбо (!) до нас, дали ємоу... два жоудѣчїи, гдє бил жоуде Драганич и гдє бил жоуд⟨є⟩ Дъмба (Сучава, 1458 *BD* I, 19).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дъмба** (1458 *BD* I, 19).

***ДЪМЇЯНЪ** *див.* **ДАМЇАНЪ.**

***ДЪМОНКОУШЬ** *див.* **ДАМАКОУШЪ.**

ДЪМЪКОУШ *див.* **ДАМАКОУШЪ.**

***ДЪМЪКОУШЄВИЧЬ** *див.* ***ДОУМОУНКОУШЄВИЧ.**

ДЪМЪКОУШЬ *див.* **ДАМАКОУШЪ.**

***ДЪМЪНКОУШЄВИЧЬ** *див.* ***ДОУМОУНКОУШЄВИЧ.**

***ДЪМЬКОУШЬ** *див.* **ДАМАКОУШЪ.**

***ДЪНЄСТРЪ** *див.* ***ДНИСТРЪ.**

***ДЪНИСТРЪ** *див.* ***ДНИСТРЪ.**

ДЪНЧЄЩЇИ *див.* **ДОНЧЄЩЇИ.**

***ДЪНЪ**[1] *див.* **ДАНЪ.**

***ДЪНЪ**[2] *див.* **ДЄНЬ.**

***ДЪНЪОВЪ** *прикм.* (2) ◇ **сєлищє дънъово** *(назва селища у Молдавському князівстві):* а ми тако(ж)... о(т) на(с) єсмо дали и потвръдили слоуга(м) наши(м) да(н)чоулоу и братоу єго драготъ... тоє прѣдрєчє(н)нои (!) сєлище на имѣ сєлещє (!) дънъово (Сучава, 1493 *ПГВСП*).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **дъиъово** (1493 *ПГВСП*).

***ДЪЩЄРЬ** *див.* **ДЪЩИ.**

ДЪЩИ, ДЪЩЄРЪ, ДЪЩЄРѢ *ж.* (16) (*цсл.* дъщи) дочка, донька: мы алєксандръ воєвода... знаємо чинимь... оже тота истиннаѦ маиколѦ дъщи стоѦнова съ своими сны... тѦгали на влада... аже имь была очина тото сєло о(т) солка и нє могли добыти (Баня, 1418 *Cost.* I, 126—127); И оутокмивш⟨и⟩ и заплативши господство мы въсє вышєписанноє, а аз господство мы... оучинили єсмо въ задоушїє свѦтопочившых дѦтєи господства мы Алєксандра воєводи и дъщери нашєи Анны (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дъщи** 1 (1418 *Cost.* I, 127); **дъщєръ** 1 (1432 *Cost.* I, 330); **дъщєрѣ** 1 (1480 *BD* I, 241); *зам. дав.* **дъщи** 1 (1497 *DC* 8); *род. одн.* **дъщєрє, дьщєрє** 2 (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 217); **дъщери** 1 (1499 *BD* II, 154); **дьщерѦ** 1 (1476 *BD* I, 211); *дав. одн.* **дъщери, дъшєри** 3 (1464 *DIR«A»* 517; 1484 *BD* I, 278; 1499 *BD* II, 155); *наз. мн.* **дъщєри** (1479 *ПГВСА;* 1493 *Cost. S.* 176); *дав. мн.* **дєщєрє(м)** 1 (1429 *Cost.* I, 249); **! дѣдѣщєрє(м)** 1 (1429 *Cost.* I, 248); *ор. мн.* **дъщєри** (1480 *BD* I, 241).

Див. ще **ДОЧКА, *ДЧИ.**

ДЪЯКЪ *див.* **ДЇЯКЪ.**

ДЬѦК *див.* **ДЇЯКЪ.**

***ДЫВЕНИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Жаловалъ намъ Михайло Петругъ на Богдана Сопѣжича, рекучи: увязалъ ся въ люди мои отчинныи... безъ кождого права, на имя въ Дывеничи, а въ Гордеевичи (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *знах. мн.* **Дывеничи** (1498 *АЛМ* 169).

***ДЫМЪ** *ч.* (1) *(одиниця оподаткування)* двір: и то, господару, помню: давывали... княгини великой Витовтовой, съ дыма по куницы, а по тры гроши житщины, а въ кухню по курети (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *род. одн.* **дыма** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

Див. ще ***ПОДИМЪЄ.**

ДЬВОРѦНИНЪ *див.* **ДВОРЯНИНЪ.**

ДЬВОРѦНИНЬ *див.* **ДВОРЯНИНЪ.**

***ДЬДИЧЬНЫИ** *див.* ***ДѢДИЧНЫЙ.**

***ДЬМОКОУШЪ** *див.* **ДАМАКОУШЪ.**

ДЬМЬКОУШ *див.* **ДАМАКОУШЪ.**

***ДЬЩЄРЬ** *див.* **ДЪЩИ.**

***ДЬЯВОЛЪ** *ч.* (1) (*цсл.* дияволъ, *гр.* διάβολος) диявол: вло(д)славъ... кроль полскии... знамєнито чинимы... иже какъ коли дьяволомъ... нєприятєлємъ людского поколѣнья зъєднано было ижь... алєксандръ воєвода... на(с) розгнѣвалъ алє ижь вєлможныи стефанъ снъ єго... просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили... а мы... о(т)пущаємы єму все тымъ нашимъ листомъ (Ланчиця, 1433 *P* 120—121).

ФОРМИ: *ор. одн.* **дьяволомъ** (1433 *P* 120).

***ДЬЯКОНЪ** *див.* **ДИАКОНЬ.**

ДЬЯКЪ *див.* **ДЇЯКЪ.**

ДЬЯЧКОВИЧЬ, ДЄЯЧКОВИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва):* а писалъ... писарь пана старостынъ дьякъ изъ болєстрашичь имєнємь дьячковичь (Перемишль, 1359 *P* 10); а писалъ... поповичь болєстрашицкии имєнємь дєячковичь василювь снъ поповь кость проузвищємь сорочичь (Перемишль, 1366 *P* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дєячковичь** 1 (1366 *P* 12); **дьячковичь** 1 (1359 *P* 10).

***ДЬѦКОВ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі):* мы... Витовт чиним знаємо... што придали єсмо кн⟨Ѧ⟩зю Фєдору сєло... ДьѦков (Луцьк, 1396 *AS* I, 20).

ФОРМИ: *знах. одн.* **ДьѦков** (1396 *AS* I, 20).

ДЬѦКЪ *див.* **ДІЯКЪ.**

***ДѢВИЧИИ** *прикм.* (1) дівочий: Опѣкалнїкохъ (!) дѣвичьихъ (XV ст. *СЯ* 9).

ФОРМИ: *місц. мн.* **дѣвичьихъ** (XV ст. *СЯ* 9).

ДѢВКА, ДИВКА, ДЄВКА *ж.* (33) **1.** дівчина (13): Што на крємєнъцы... чєлѦди дво(р)ное што в городє ѓ паробъки а чотыри жонъки а двє дєвъцє (б. м. н., XV ст. *ИК*); моужьчинъко(м) до є̃і лѣ(т) а дєвцє до в̃і лѣ(т) нїкомоу оу правѣ о(т)повѣдать (XV ст. *СЯ* 40 зв.); то ємоу оурикъ со оусѣмъ доходомъ оу вѣкы вѣчныѦ томоу и дѣтємъ єго илїє дѣтѦ илїє дєвка и оуноучатомъ єго и прѣоуноучатомъ єго (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84);

дивка волочєная (3), волочєная дивка (2) *див.* **ВОЛОЧИТИ;** волочєнїє дивкы (3) *див.* **ВОЛОЧЄНЇЄ.**

2. донька (12): тогды... осудили єсмы... ажє... г(с)дрь нашь кроль влодиславъ... ближши єсть... к тымъ сєломъ... нижли тыи пани Ѧдвига и єи дѣвка алжбѣта (Медика, 1404 *Р* 70); Се я пани Вохнова пани Мария з своими детми... посватался есмо с паномъ Юшкомъ Камкою за его сестренца за пана Стецка за Шишкинича, мою девку панъну Матрушку (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); а братъ его, тотъ Петрашъ, тѣжъ вмеръ, одно детя дѣвку съ нею мѣвшы (Троки, 1494 *РИБ* 560).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дѣвка** 4 (1404 *Р* 70; XV ст. *ВС* 36, 36 зв.; *СЯ* 41 зв.); **дивка** 1 (1456 *ГПХМ*); **дєвка** 1 (1411 *Cost.* I, 84); *дав. одн.* **дѣвцє** 2 (XV ст. *ВС* 35 зв.); **дєвцє, дєвъцє** 3 (XV ст. *ВС* 8,31 зв.; *СЯ* 40 зв.); *знах. одн.* **дѣвъкоу, дѣвку** 3 (1494 *РИБ* 560; XV ст. *ВС* 25 зв., 36); **дивкоу, дїоукоу** 5 (1467 *Mih. Doc.* 125; 1479 *DC* 140, 141; 1481 *BD* I, 257); **! диоуккоу** 1 (1466 *BD* I, 95); **девку** 1 (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); *зам. род.* о(т) **! дикоу** 1 (1472 *DIR«A»* 530); *ор. одн.* **дѣвкою** (1404 *Р* 70); *місц. одн.* **о дѣвцєі** (XV ст. *СЯ* 41 зв.); **о дєвъцє** 1 (XV ст. *ВС* 31 зв.); *наз. мн.* **дѣвкы** (XV ст. *СЯ* 41); *род. мн.* **дєвокъ** (XV ст. *ВС* 35 зв.); *дав. мн.* **дѣвъкомъ** (XV ст. *СЯ* 41); *знах. мн.* **дѣвъкы, дѣвкы** (XV ст. *СЯ* 41); *місц. мн.* **о дѣвъка(х)** (XV ст. *СЯ* 9); *знах. дв.* **девъцє** (XV ст. *ИК*).

***ДѢВЪКА** *див.* **ДѢВКА.**

ДѢД *див.* **ДѢДЬ.**

ДѢДИНА, ДЄДИНА *ж.* (31) **1.** *(спадщина від діда)* дідизна, дідівщина (22): Я, Степанъ Кунацковичъ, вызнаю самъ на себе симъ моимъ листомъ... которое имене отчина и дедина моя, на имя Кольнятичи, было въ заставѣ у пана Василя Семашковича въ чотырнадцати копахъ грошей (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); Ѧ панъ олехно юрьєвичь Жюсичь продалъ єсмь дѣдиноу и отьчиноу свою паноу дробышю мжюровичю (Острог, 1458 *ОЖДМ*); а даю и дала есми... зятю нашому пану Стецку Шишкиничу... мужа своего дидину и отчину, селце на имя Ставокъ (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); И далєй била нам чолом и жедала нас, абыхмо єєй (!) дали и призволили имєнє на имє любчо пана єєй (!) прадєдину и дєдину и отчизну по єєй (!) животе отдати и записати прирожоным своим, комубы она хотєла (Луцьк, 1487 *AS* I, 241); Ино, коля тому Петку а Петру тыи земли Крупшовы отчина и дѣдиа естъ, а тотъ Вѣштортъ... не гораздо былъ тын земли выпросилъ за пусто у отца нашого... а въ тыхъ земль наслѣдковъ не поведаючи... и мы тыи земли Петку а Петру присудили (Вільна, 1495 *РИБ* 602); Мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимъ... ожє... дали и потвръдили єсмы єи оу нашєи земли оу молдавскои єи правоу и отниноу и дѣдиноу, сєла на имѦ Драгоєщїи и Лоукъчєщи и Ботєщи (Сучава, 1498 *BD* II. 125—126).

2. земельний наділ, ділянка землі (9): то всє єсмо потвердили... слузѣ нашому вѣрному ходкови быбєлскому, и дѣтєм єго, со всѣми обєзды тых дѣдин, што тут писаны сут (Судомир, 1361 *AGZ* 6); мы влодиславъ коро(л) полски литовски руски... знає(м)ъ чини(м)... ажє оставлѦєм(ъ) и оставили єсмо попа м(ихаил)а и єго дѣти и єго щатки при цер(с)кви (!) свто(г) рожс(с)тва (!) бци оу дѣдинѣ оу тєрлѣ *(в ориг.* оу *нема.— Прим. вид.)* (Медика, 1415 *Р* 86—87); Мы... вызнавамы... иже лопатичь ива(н) юриєвъ сынъ исъ єго братиєю... позвали суть яна бѣлєцко(г), о дѣдину о бѣлку лєжѦчию *(так.— Прим. вид.)* оу власти оу лвовскои (Львів, 1421 *Р* 93).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дѣдиа** 4 (1484 *BD* I, 279; 1495 *РИБ* 602; 1498 *BD* II, 126); **дедиа** 1 (1449 *АЛМ* 8); *зам. знах.* дали и потвердили есми... сєло Лозна, отнина и **дѣдина** пана Петра Бръескоула 2 (1480 *BD* I, 246; 1489 *Cost. S.* 133); *род. одн.* **дѣдины** (1487 *AS* I, 239); *знах. одн.* **дѣдиноу, дѣдину** 9 (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1421 *Р* 93; 1458 *ОЖДМ;* 1463 *AS* I, 56; 1467 *AS* I, 63; 1470 *AS* I, 65; 1494 *AS* I, 101; 1498 *BD* II, 126); **дединоу** 3 (1464 *AS* I, 57; 1487 *AS* I, 240, 241); **дидину, didinu** 4 (1407 *АрхЮЗР* 8/1, 3, 4; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); *місц. одн.* **у дѣдинѣ** (1415 *Р* 87; XV ст. *ВС* 16); *род. мн.* **дѣдин** (1361 *AGZ* 6); *дав. мн.* **дѣдинам** (1361 *AGZ* 6).

Див. ще ***ДИДИЗНА, *ДѢДИНИНА, *ДѢДИЧНА, *ДѢДИЧЬСТВО, *ДѢДНИНА** 1.

***ДѢДИНИНА** *ж.* (5) земельний наділ, ділянка землі: а выволилъ то па(н) колѣ филь мѦковичь... ижь оу тои половици дѣднины... нь можь(т) габати филь а ни єго братьѦ... оу тои дѣдининѣ тристѦньць(х) (Галич, 1409 *Р* 74); а та(к) оузда(л) Ѧко самъ имѣ(л)... со всѣми границами вѣчистыми што изє вѣка к тои дѣдининѣ прислушало (Галич, 1418 *Р* 89).

ФОРМИ: *дав. одн.* **дѣдииинѣ** (1418 *Р* 89); *місц. одн.* **оу... дѣдиниинѣ** (1409 *Р* 74; 1418 *Р* 89).

Див. ще ***ДѢДИНА** 2, **ДѢДНИНА** 2.

***ДѢДИЦТВО** *див.* ***ДѢДИЧЬСТВО.**

ДѢДИЧ *див.* **ДѢДИЧЬ.**

***ДѢДИЧЄВАНЄ** *с.* (1) спадщина: так и мы, з божиои волн, их власного дѣдичєваня поживами (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *род. одн.* **дѣдичєваия** (1462 *BD* II, 284).

Див. ще ***ДѢДИЧЬСТВО.**

***ДѢДИЧНА** *ж.* (1) *(спадщина від діда)* дідизна, дідівщина: пріидоуть нєхто потварєнъ прє(д) соудъ а приповедасѦ, на очизноу алюбо на дѣдичноу неимаючи с неи жа(д)на(г)о права (XV ст. *ВС* 16).

ФОРМИ: *знах. одн.* **дѣдичноу** (XV ст. *ВС* 16).

Див. ще ***ДИДИЗНА, ДѢДИНА** 1, ***ДѢДНИНА** 1.

***ДѢДИЧНЫИ** *прикм.* (16) **1.** *(одержаний у спадщину)* успадкований, дідичний (4): Я панъ Ванъко Чжоусичъ... чинимъ знамєнито... и(ж) своимъ братаничо(м) с пано(м) олє(х)но(м)... имяли є(с)мо дѣ(л) оу нашо(и) деди(ч)но(и) о(т)чизнє (Львів, 1478 *ЗРМ*); оуставлѦємъ колї которая панна замоу(ж) поидѣть вѣно пѣнєзьноє оу готовизнє што(ж) боудѣть дано прє(д) приєтєльми на томь имєєть досыть а имєнїє дѣди(ч)ноє имєєть быздно (!) на королѦ (XV ст. *ВС* 31 зв.);

успадкований від діда (1): Я, Янъ Никлевичъ Подгаецъкий, сознаваю... продал есми свое имѣнъе отъчистое и дедичное Подгайци (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

2. *(який стосується спадщини)* спадковий (8): оу жалоба(х) оу деди(ч)ны(х) алюбо вы ины(х) велякы(х) нє смєєть веньци брать адно (!) четыри гроши паме(т)но(г) (XV ст. *ВС* 22).

3. який стосується маєтку (3): о граница(х) деди(ч)ны(х) и ре(ч)ныи (!) частыи споры (XV ст. *ВС* 10 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **дъди(ч)ноє** 1 (XV ст. *ВС* 31 зв.); *зам. наз. мн.* имѣнія **дѣди(ч)но** которыи(ж) то... запїсоуютъ 1 (XV ст. *СЯ* 41 зв.); *знах. одн. с.* **дедичное** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); **дѣдичнє** 1 (XV ст. *ВС* 8); *наз. одн. ж.* **деди(ч)иа** (XV ст. *ВС* 12 зв.); *місц. одн. ж.* **оу дѣди(ч)инѣ** 1 (XV ст. *ВС* 22 зв.); **оу дєди(ч)но(и)** 1 (1478 *ЗРМ*); *наз. мн.* **дѣди(ч)ины** (XV ст. *СЯ* 42 зв.); *род. мн.* **дедичьны(х)** (XV ст. *ВС* 33); *знах. мн.* **дѣдичии** (XV ст. *ВС* 17 зв.); *місц. мн.* **во (о) дѣди(ч)ны(х)** 4 (XV ст. *ВС* 5 зв., 10 зв., 15 зв.); **оу (о) деди(ч)ны(х), дедичьиы(х)** 3 (XV ст. *ВС* 10 зв., 22, 23); **о дьдичьны(х)** 1 (XV ст. *ВС* 12 зв.).

ДѢДИЧЬ, ДѢДИЧ, ДѢДИЧЪ, ДЕДИЧЪ, DEDICZ, DZIDZICZ *ч.* (42) **1.** спадкоємець (7): А Ивашко, с҃нъ пєтра воєводы, дѣди(ч) зємли валаскоѣ, знаємо чиню симъ листомъ, ажє... кроль пол(с)ки и... кнА(з)... литов⟨с⟩ки смиловали(с) надо мною, принАли суть мєнє собѣ слугою (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); такижь... слюбуємъ... ижъ... пєрє(ч)нному пану вло(д)славу, кролєви, с҃номъ освѣчєнны(м), влодиславови и казимиру, и дѣдичомъ корунѣ полскои оучинимы вѣру (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); тако мы и тако и наши дѣдичи по том боудоучїи... маєм быти и пановати... цѣло и бєзпєчнє (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

2. *(титул володарів)* господар, пан (25): Божією милостию мы кроль казимир краковскои зємлѣ, соудомирскои зємлѣ... поморскыи зємлѣ корол вєлєбныи, роускои зємлѣ господарь и дѣдичь вѣчныи зємлАм тым, самодръжєцъ, явно повѣдают колиж то... Ходко быбєлскыи... пожадал єсть... абихом потвєрдили кнАзА львовы листы... тогды мы... дали єсмо и потвєрдили єсмо єго правого всєго имєнїа (Судомир, 1361 *AGZ* 6); Влодисла(в)... кроль польски литовьскиі рускиі дѣдичь и инѣ(х) многы(х) зѣмлѣ (так.— *Прим. вид.*) господарь чинимо... свѣдо(м)... ожє пан пєтр воєво(д) молдавьі... пожичило на(м) д҃ тисАчѣ рублиі (Луцьк, 1388 *P* 36—37); мы Стєфан воєвода... вызнавамы... ажє мы... слюбоуємь... Казимировѣ... королєвѣ полскому... штожь єст наивышїи дѣдич и пан и господарь... многим зємлАмь (Сучава, 1468 *BD* II, 301); мы олєксандръ *(в ориг.* Оксандръ.— *Прим. вид.)*... вєликии кн⟨А⟩зь литовский, руский, жомойтский и иних пан и дѣдич, чинимъ знамєнито... иж... мы... ємоу имѣнє... ЗвАгол... дали єсмо (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

3. *(великий землевласник)* дідич (10): Мы панъ янъ дѣдичь тарнувъскии староста рускии познавами то нашимъ листомъ господарА нашєго милостивого королА влодислава єго приказанъємь то єсмы вчинили (Перемишль, 1390 *P* 175); ПригожаєтсА частокро(т) што о(т)чичи алюбо дѣдичи єзьдА(т) по чюжєи зємли послоужьбамъ а заставлАють намєсникы во оччинє своєи алюбо оу дѣдинѣ (XV ст. *BC* 16); а кн⟨А⟩зь Сємєн дѣдич и отчич Збаразский имаєт мѣти, дєржати и поживати ис полми и гроблАми, из дубровами... што к тым сєлом слушают (Володимир, 1470 *AS* I, 65).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дѣдичь** 9 (1361 *AGZ* 6; 1377 *P* 23; 1378 *ЗНТШ* LI, 4; 1388 *P* 36; 1390 *P* 175; 1393 *Cost.* II, 607; 1404 *P* 67; 1433 *P* 120, 124); **дѣди(ч)ъ, дѣдич** 3 (1435 *P* 134; 1470 *AS* I, 65; 1499 *AS* I, 117); **дѣди(ч), дѣдич** 5 (1400 *Cost.* II, 617, 619; 1404 *P* 69; 1440 *P* 142; 1468 *BD* II, 301); **дедичъ, dedicz** 3 (1388 *ZPL* 103; 1489 *PEA* I, 26; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); **dzidzicz** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); *род. одн.* **дедича** 1 (1478 *ОБРН* 130); **дидича** 1 (1485 *BD* II, 371); *дав. одн.* **дѣдичоу** 3 (1434 *Cost.* II, 666; 1435 *Cost.* II, 678; 1436 *Cost.* II, 706); **дѣдичю, ! дѣчю** 4 (1388 *SL* 678; 1393 *Cost.* II, 607; 1439 *Cost.* II, 712; 1479 *BD* II, 351); **дѣди(ч)** 1 (1386 *P* 30); **дѣдѣчу** 1 (1470 *AS* I, 65); **дидичю** 1 (1436 *Cost.* II, 697); *ор. одн.* **дѣдичомъ** (1433 *P* 125); *наз. мн.* **дѣдичи** (1463 *AS* I, 54; XV ст. *BC* 16; 1499 *BD* II, 419); *дав. мн.* **дѣдичомъ** 2 (1434 *Cost.* II, 664, 666); **дѣдичєм** 1 (1499 *BD* II, 419); **дѣд(ч)оумъ** 1 (1434 *Cost.* II, 666); **дидичєм** 1 (1499 *BD* II, 425).

***ДѢДИЧЬСТВО** *с.* (45) **1.** *(власність, одержана у спадок)* спадщина (26): ажє самъ нє можєть заплатити тотъ истиньныи што жє оуложать єго оу вину, хочєть ли самъ король заплатити за нь а єго дѣдичьство собѣ оузАти нє оусхочєть ли король самъ заплатити дасть тому то дичьство (!) кто єго потАжєть (б. м. н., 1352 *P* 6); купилъ панъ пєтрашь дѣдицтво в анъны радивонъковоѣ (Перемишль, 1359 *P* 10); коупилъ панъ ганько сварць мѣстичь лвовскии старшии в олєшка... дѣдичьство на щирку (Львів, 1368 *P* 15); Кто позываєть о дидицьство алюбо о домъ (XV ст. *BC* 6 зв.);

2. *(земельна власність)* маєток (19): Ачь которая жонъка мєни(т) собѣ дѣди(ч)ство прилоучаючи вєномь а дєсАть лє(т) нє о(т)была алюбо замє(ш)кала а то дєди(ч)ство жалобы чинА(т) алюбо сА напоминаєть а то(т) соупокоємь дєржа(л) тогды то(т) изостанєтсА прї дѣди(ч)ствє а тая жонъка истратила (XV ст. *BC* 21).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дєди(ч)ство** 2 (XV ст. *BC* 20 зв.); **дѣди(ч)ство** 1 (XV сА.*BC* 21); *род. одн.* **дѣди(ч)ства** 1 (XV ст. *BC* 35); **! дѣдичьство** 1 (XV ст. *СЯ* 42); *дав. одн.* **дєди(ч)ствѫ** (XV ст. *BC* 20 зв.); *знах. одн.* **дѣди(ч)ство, дѣдичьство** 22 (1352 *P* 6; 1368 *P* 15; XV ст. *BC* 6 зв., 10, 17 зв., 21, 21 зв., 39; *СЯ* 41 зв., 42); **дѣдицтво** 2 (1359 *P* 10; 1366 *P* 12); **дєди(ч)ство, дєдичьство** 9 (XV ст. *BC* 6 зв., 8 зв., 14 зв., 17 зв., 20 зв., 21 зв., 23, 34 зв.; *СЯ* 9); **дидицьство** 1 (XV ст. *BC* 6 зв.); **диди(ч)ство** 1 (XV ст. *BC* 34 зв.); **! дичьство** 1 (1352 *P* 6); *ор. одн.* **диди(ч)ствомь** (XV ст. *СЯ* 41 зв.); *місц. одн.* **во (прі) дѣди(ч)ствє** 1 (XV ст. *BC* 21); **во дѣди(ч)ствѣ** 1 (XV ст. *BC* 21).

Див. ще ***ДѢДИЧЄВАНЄ, ДѢДИНА** 2, ***ДѢДНИНА** 2.

***ДѢДКО** *див.* **ДѢТКО.**

***ДѢДНИНА** *ж.* (16) **1.** *(власність, успадкована від діда)* дідизна (11): купилъ панъ пєтрашь... в анъны радивонъковоѣ дѣдину єє и вотнину што по нюи о҃ць далъ (Перемишль, 1359 *P* 10); а сє я... воєвода їлвовъскыи освѣдчаю... ажє... ходоро (!) шидловоскыи (!)... продалъ пану клюсови свою дѣднину на імА шидловъ (Львів, 1400 *P* 60—61); тѣм мы видѣвшє єго правою и вирною слоужбою до нас... дали п потвръдили єсми ємоу... єго правою отниноу и дѣд⟨н⟩иноу сєла на имѣ Гостилєщи... и Нєгоєщи (Сучава, 1459 *BD* I, 35); Сє мы пановє Цєцєнєвъскыи... продали єсмо имѣньє отчиноу свою и дѣдьнину кн⟨А⟩зю Алєксандроу Санкгушковичю (Кременець, 1469 *AS* I, 64); И також прїидоша... наши слоуги зърнъ и братїа єго... и продали свою правоую отниноу и дєдниноу, єдно сєло на имѣ Чорсъчєщїи (Сучава, 1488 *BD* I, 355).

2. *(земельна власність)* маєток, володіння (5): А сє А... староста галцкии (!) свѣдчю то... ижь филь мАковичь и своєю братьєю... познали то ижь суть прода(л) и оузда(л)... па(н) колѣ далюєвьско(м) свою половину дѣдьнины тристАньць... а ту дѣднину панъ кола вольнъ продати или замѣнити или тунь о(т)дати (Галич, 1409 *P* 74); а сє я... староста галицькии свѣдчю то... ажє... созналъ... панъ ходько... ажє што имаю (!) посполную дѣдьнину пєрєросль (Галич, 1424 *P* 106).

ФОРМИ: *род. одн.* **дѣдиины, дѣдьнины** 3 (1409 *P* 74); **деднины** 1 (1487 *ВОРСР* 178); *знах. одн.* **дѣднину, дѣдьнину** 10 (1359 *P* 10; 1400 *P* 61; 1409 *P* 74; 1424 *P* 106; 1459 *BD* I, 35; 1469 *AS* I, 64; XV ст. *НРРГ*; 1479 *BD* I, 221, 222); **дєдниноу** 1 (1488 *BD* I, 355); *знах. мн.* **ди(д)нины** (1471 *DIR«A»* 525).

Див. ще ***ДИДИЗНА, ДѢДИНА** 1, ***ДѢДИНИНА, *ДѢДИЧНА, *ДѢДИЧЬСТВО** 2.

***ДѢДОЧИЧИ** *див.* ***ДѢДОШИЧИ.**

***ДѢДОШИЦКИИ**[1] *прикм.* (5): звышє тыхъ врочищь лѣсъ и полє и доубровы то є(ст) дѣдошицкоє (Зудечів, 1413 *P* 83); па(н) микь заложил сА старци обчїми оуказати свою границю дѣдошицкоую (Зудечів, 1430 *P* 116);

д о р о г а д ѣ д о ш и ц к а я (1) *див.* **ДОРОГА** 1.

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **дѣдошицкоє** (1413 *P* 83; 1421 *P* 96; 1430 *P* 116); *знах. одн. ж.* **дѣдошицкоую** (1421 *P* 95; 1430 *P* 116).

Пор. ***ДѢДОШИЧИ.**

ДѢДОШИЦКИИ[2] *ч.* (21) *(особова назва):* а на розъѣздѣ были зємлАнє... панъ ивашко дѣдошицкии панъ манько Ардєвовичь (Зудечів, 1411 *P* 79); мы кнА(з) ѳєдорь любортови(ч) чинїмы... знамєнїто... ажє... па(н) игна(т) облазнїцкии жалова(л) и позва(л) па(н) юрья дѣдошицкого кгоурь(гє)шєви(ч) ажє ємоу взА(л) вєпрѣ вь єго доубровѣ (Зудечів, 1421 *P* 95); а мы єсмо на потвєржєниє тои границѣ дали свои листъ па(н)у минкови дѣдошицкомоу (Зудечів, 1430 *P* 116).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дѣдошицкии** (1411 *P* 79; 1413 *P* 82, 83; 1419 *P* 91; 1421 *P* 95, 96; 1428 *P* 111; 1430 *P* 116); *род. одн.* **дѣдошицко(г)** (1413 *P* 83); *дав. одн.* **дѣдошицкомоу** (1421 *P* 96; 1428 *P* 111; 1430 *P* 116); *знах. одн.* **дѣдошицкого, дѣдошицко(г)** (1421 *P* 95; 1428 *P* 111; 1430 *P* 116).

***ДѢДОШИЧИ** *мн.* (6) *(назва села у Львівській землі)* Дідушичі: о(т) могыло(к)... к дорозѣ котраѦ дорога идѣть из дѣдочичь до баличь (Зудечів, 1413 *P* 83); а тыи старци... оуказали староую границю... почѣнши... о(т) потока о(т) бродоу дорогою што идѣть о(т) зоудечева к дѣдошичемъ (Зудечів, 1430 *P* 116).

ФОРМИ: *род.* **дѣдочичь** (1413 *P* 83); *дав.* **дѣдошичемъ** (1428 *P* 111; 1430 *P* 116); *ор.* **дѣдошичи** (1413 *P* 83; 1421 *P* 96; 1430 *P* 116).

ДѢДЬ, ДѢД, ДИДЬ, ДѤД, ДѦД *ч.* (140) **1.** *(батьків чи материн батько)* дід (137): и щобы во(л)ни были они купити собѣ волы и коровы и па(к) що купили, ли товара или бу(д) що, въ дни нашего дѣда, алѣксандра воєво(д), тако(ж) и мы даємы имъ тоє право и тоє волю (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); мы Стєфан воєвода... чиним знаменито... ожє... даєм и потвръждаєм сим нашим листом даанїє дида нашего... Алєксанѣдра воєводи (Бистриця, 1457 *BD* I, 4); И онъ имаѣть дєржати тыѣ двѣ дѣлници мои дѣдины и отчизны моєѣ и поживати со всѣми доходы и приходы, какь дѣдь мои и от⟨є⟩ць мой имѣли (Добучини, 1487 *AS* I, 239); И мы въ томъ князя Костентина оправили, и дѣда, и отца его, и матку его, и его самого при чети есмо зоставили (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє... оуноукове Кряца... продали свою правоую отниноу от их праваго оурика, от оурика дѣда их Кряца (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

2. *тільки у мн. (люди минулих поколінь)* предки (2): азъ рабь бжїи... именємь стєфанъ по прозвищу Винцъ коупи(х) съ тєтраєу(г)ль за своѪ дшѪ ... и сновь мои(х)... и сєстръ... и дѣдовь и прѣдѣдовь (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); и заѣхали имъ землѦнє и старцєвє по ихъ правому поколѦ держали ихъ прєдковє ихъ дѣдовє их оци (Зудечів, 1411 *P* 79).

3. *(батьків чи материн брат)* дядько(1): А тотъ дей Крупша сыновъ въ себе не мѣлъ, тол⟨ь⟩ко одно двѣ дочцѣ, и тые свои дочки подавалъ былъ за их дѣдовъ, за Петра а Грозима (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дѣд, дѣдь, дѦд** 11 (1487 *AS* I, 239; *BD* I, 310, 312; 1490 *BD* I, 434; 1491 *BD* I, 491; 1492 *Cost. S.* 162; 1499 *BD* II, 134, 135, 153, 162); **дєд, дє(д)** 4 (1488 *BD* I, 355; 1490 *BD* I, 390; 1495 *ВК*); **дидь, ди(д)** 2 (1453 *Cost.* II, 765; 1468 *BD* II, 301); *род. одн.* **дѣда, дѦда** 65 (1449 *Cost.* II, 743; 1484 *BD* I, 279; 1490 *BD* I, 434; 1493 *BD* II, 14; 1494 *BD* II, 36; 1495 *BD* II, 39; 1496 *BD* II, 92; 1497 *BD* II, 116; 1499 *BD* II, 135; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **дєда** 27 (1476 *BD* I, 208; 1488 *BD* I, 342; 1489 *BD* I, 373; 1490 *BD* I, 420; *DC* 148; *Cost. S.* 141; 1491 *BD* I, 448; 1493 *CVD* 6; 1495 *BD* II, 80; 1496 *ПСВВ* 192 і т. ін.); **дида** 16 (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1457 *BD* I, 4; 1462 *BD* II, 66; 1466 *BD* I, 105; 1468 *BD* II, 301, 302; 1469 *BD* I, 134; 1472 *BD* I, 169; 1480 *BD* I, 239; 1490 *BD* I, 400 і т. ін.); *дав. одн.* **дѣду** 3 (1480 *DC* 11; XV ст. *BC* 21 зв.; 1495 *АЛМ* 83); **дидови** 1 (1453 *Cost.* II, 766); *знах. одн.* **дѦда** (1495 *АЛМ* 83, 84); *наз. мн.* **дѣдовє** (1411 *P* 79); *род. мн.* **дѣдовъ, дѣдов, дѦдов** 6 (1492 *BD* I, 509; 1495 *РИБ* 602; 1497 *BD* II, 80, 111; 1499 *BD* II, 162; 1500 *Cost. S.* 230); *дав. мн.* **дєдам** (1493 *BD* II, 18).

***ДѢДЬНИНА** *див.* ***ДѢДНИНА.**

***ДѢДѢЧЬ** *див.* **ДѢДИЧЬ.**

***ДѢЄТИ СѦ** *див.* ***ДѢЯТИ СѦ.**

ДѢЛ, ДѢЛЬ, ДИЛ, ДИЛЬ *ч.* (122) *(молд.* дял) пагорбок, гірський хребет, діл: а хотарь... по краи буковины дѣломъ доловь до валу (Роман, 1392 *Cost.* I, 7—8); ⟨а хо⟩тарь... чрѣсь дѣль съ лѣсомь на долиноу (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111); А от толѣ... на конецъ дѣла и на конецъ доубровы (Сучава, 1438 *DBAc* 27); а хотар... на врѣхъ дѣла на доубъ... та врѣхомъ дѣла... на ротоу (б. м. н., 1500 *SD* 7); *(назви пагорбків-вододілів у Молдавському князівстві):* дѣль проутовь (2): а хотарь... на дѣль проутовь на могыл(оу) (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121); дѣлъ слънъ (1): а от толѣ... чєрєс лозїє на дѣлъ на слънъ (Сучава, 1438 *DBAc* 27); дѣлъ солєвъ (1): дали... єсми томоу... монастироу... виногра(д) о(т) со(л), оу баковѣ, о(т) дѣ(л) солєвъ (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10); дил Тнмотєов (1): почьнши ⟨х⟩отар тои бранищи от обрѣшїи Лаоури... до дил Тимотєов (Сучава, 1490 *BD* I, 420); Вєликии дил (1) *див.* **ВѢЛИКИЙ**[1] 1; додовь дѣль (1) *див.* ***ДОДОВЬ**; липовъ дѣл (1) *див.* ***ЛИПОВЪ**; стємниковь дѣль (1) *див.* ***СТѢМНИКОВЬ.**

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от (до) **дѣл, дѣль, дѣ(л)** 5 (1437 *Cost.* I, 515; 1462 *Cost. D.* 10; 1463 *BD* I, 73; 74); от **дил, диль, ди(л)** 5 (1428 *Cost.* I, 224; 1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 8; 1479 *BD* I, 228; 1490 *BD* 420); *род. одн.* **дѣла** 15 (1438 *DBAc* 27; 1446 *ПГСПМР;* 1453 *Cost.* II, 445; 1458 *BD* I, 19; 1491 *BD* I, 467; *Cost. S.* 157; 1492 *BD* I, 510; 1493 *BD* II, 27; 1495 *BD* II, 63; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **дила** 13 (1428 *Cost.* I, 224; 1466 *BD* I, 114, 115; 1489 *BD* I, 374; 1490 *ДГСХМ;* 1491 *BD* I, 449, 473; 1495 *BD* II, 78; 1497 *BD* II, 119); **дѣлоу** 3 (1428 *Cost.* I, 22, 41; 1491 *BD* I, 467); *знах. одн.* **дѣлъ, дѣль, дѣ(л), дѦлъ, дѦл, дѦ(л)** 27 (1414 *Cost.* I, 111; 1415 *Cost.* I, 121, 122; 1437 *Cost.* I, 515; 1438 *DBAc* 27; 1446 *ПГСПМР;* 1453 *Cost.* II, 445; 1470 *DIR«A»* 522; 1479 *BD* I, 221; 1489 *BD* I, 374; 1494 *BD* II, 35 і т. ін.); **дил, ди(л)** 13 (1428 *Cost.* I, 224; 1432 *ДГВІН;* 1475 *BD* I, 206; 1488 *ДГСПМ;* 1489 *BD* I, 374; 1491 *BD* I, 473; 1495 *BD* II, 63, 78); ! **дєла** 1 (1400 *DIR«A»* 433); *ор. одн.* **дѣломъ, дѣломь, дѣлом** 21 (1392 *Cost.* I, 8; 1409 *Cost.* I, 65; 1411 *Cost.* I, 84; 1414 *Cost.* I, 111; 1415 *Cost.* I, 121; 1433 *Cost.* I, 359; 1437 *Cost.* I, 515; 1446 *ПГСПМР;* 1473 *BD* I, 183; 1491 *BD* I, 473 і т. ін.); **диломъ, дилом** 8 (1400 *Cost.* I, 27; 1425 *Cost.* I, 168; 1428 *Cost.* I, 209; 1466 *BD* I, 114; 1475 *BD* I, 206; 1491 *BD* I, 456); **дєломь, дєло(м)** 5 (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 37); *місц. одн.* **оу (на) дѣлоу** (1415 *Cost.* I, 121; 1424 *Cost.* I, 162; 1456 *Cost.* II, 582).

***ДѢЛАНЇЄ** *с.* (1) *(про нараду)* перебіг, хід: Въ соуботоу... снємь посполиты земль... роуєкых и подолскых и молдавскых на полноумь мѣстьци под Хотинєм был и сталь и чинєнь На которого соимоу кончаніе и дѣланіе и рѣжєніе и справлєніе... князь Григоріе... и рада господарѦ Стєфана воєводы... соуть сосланы и налицены и намѦнены (б. Хотина, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *знах. одн.* **дѣланїе** (1467 *BD* II, 297).

Пор. **ДѤЛАТИ.**

***ДѢЛАТИ** *див.* **ДѤЛАТИ.**

***ДѢЛЄНИЦА** *див.* ***ДѢЛЬНИЦА.**

***ДѢЛИНЪ** *прикм.* (2): А також оустала НастѦ, дочка Бєкова, жена Дѣлина и дала она... одно мѣсто ⟨о⟩т ⟨полѣиы⟩ (Сучава, 1471 *BD* I, 164);

сєлищє дѣлино (1) *див.* **СѤЛИЩЄ** 1.

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Дѣлина** (1471 *BD* I, 164); *знах. одн. с.* **дѣлино** (1443 *Cost.* II, 160).

Пор. **ДѢЛѢ.**

***ДѢЛИТИ** *дієсл. недок.* (7) **1.** (чого, що, чим із ким, чого, що між ким) *(на частини)* ділити (що, що між ким, з ким) (5): А се я, Богдан... Мышчичъ, сознаваю моимъ листомъ: делилъ есми з братомъ своимъ... отчизною нашою Холоневомъ (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); обычаи имею(т) лакомїи соудья коли за вїноу которого оубого а коли шлѦ(х)тича закла(д) бєроуть нє имеючи жа(д)ноє мл(с)ти межї собою то(г) дєлѦ(т) (XV ст. *BC* 11); А челяд, и стадо, и статки домовые делили на полы (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); прїказоуємы... абы каждыи соудья и староста и воєвода... колї за соудовыи вїны оу ко(г) за-

клады бероуть... а любо што иное абы того межі собою ие дѣлали (!) (XV ст. *ВС* 11—11 зв.); мы кн⟨А⟩зь Василей, кн⟨А⟩зь Семен, кн⟨А⟩зь Солтан Василевичи... созиваем... дѣлили есмо отчиу свою промеж себе перед паном Михайлом Монт⟨о⟩втовичом старостою луцким (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

2. (між кого) відділяти, розмежовувати (кого) (1): межи тыхъ рѣка колочинъ дѣлить (Ланчиця, 1433 *Р* 125).

3. (що) перетинати (1): грань... зъ леса Лютыцею подъ задний островъ нашъ Росохи въ стависче бобровое, къ Соколю, делечи по половине дороги Чорторыское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **дѣлить** (1433 *Р* 125); *3 ос. мн.* **дѣлѧ(т)** (XV ст. *ВС* 11); *перф. 1 ос. одн. ч.* **делилъ есми** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *1 ос. мн.* **дѣлили есмо** (1463 *AS* I, 54); *3 ос. мн.* **делили** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **! абы... дѣлали** (XV ст. *ВС* 11 зв.); *дієприсл. одноч.* **дѣлечи** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

Див. ще **ПОДѢЛИТИ СѦ, ПОДѢЛИТИ, РАЗДѢЛЇТЬ, РОЗДѢЛЇТЇ.**

***ДѢЛИТИ СѦ** *дієсл. недок.* (5) (чим, чим з ким і без додатка) ділитися: король... писал до пана старосты и до нас, штобы сѦ тою дѣлницею брата нашого кн⟨А⟩зѧ Солтана не дѣлили (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); О разделе(х) хто сѦ дѣли(т) пре(д) приетели (XV ст. *ВС* 32 зв.); Я кнѦзь Михайло Васильевичь Избаразький съзнаваю... штож есмо сѦ дѣлили з братею отчиною нашою со кн⟨А⟩з⟨є⟩мъ Семеномъ Избаразкимъ (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **сѦ дѣли(т)** (XV ст. *ВС* 8,32 зв.); *перф. 1 ос. мн.* **дѣлили сѦ есмо** ! (1475 *AS* I, 71); **есмо сѦ дѣлили** ! (1482 *AS* I, 80); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **штобы сѦ... дѣлили** (1475 *AS* I, 70).

Див. ще ***ДѢЛИТИ, ПОДѢЛИТИ СѦ, ПОДѢЛИТИ, РАЗДѢЛЇТЬ, РОЗДѢЛЇТЇ.**

***ДѢЛНИЦА** *див.* ***ДѢЛЬНИЦА.**

***ДѢЛНИЦЯ** *див.* ***ДѢЛЬНИЦА.**

ДѢЛО, ДЄЛО, ДИЛО *с.* (112) **1.** *(дія, поведінка)* вчинок, діло (5): А кто о(т)иметь о(т) цр(к)ви сего николы судитсѦ со мною передъ бгмь егда придеть праведныи судии... оуздати комуждо противу дѣломь его (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8—9); мы илия воевода... чинимъ знаменито... оже... наслѣдоуючи наши(х) прѣдковъ и такъжъ нашего оцѦ дѣла и оучинки, приехали есми до лвова (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712); а коли къ его милости такое дело вчинишъ, зъ его милостью оутверъдишься, и записы боудоуть вделаны... тогды твоя милость своихъ пословъ къ нашомоу господару его милости пошли (Троки, 1494 *BD* II, 387);

дѣло обыдное (1) несправедливість, кривда: А коли бы сѦ пригодили которїи кривди людем... нашим старо⟨ст⟩ам... ⟨изех⟩ати сѣ ... и прав⟨о⟩ тым дѣлом обыдним всим ⟨ч⟩и⟨ни⟩ти (Сучава, 1499 *BD* II, 443).

2. *(завдання)* робота, діло (2): мы Стефанъ воевод... чиним знаменито ... оже прїидоша пред нами... калоугерици от... монастирѣ... и оуказали намъ лист... що была имала на двѣ сел(ѣ), абы робили томоу монастирю, а иное дѣло щобы не имали ничого (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 199—200); А ин никто... да не смѣет... ни рибоу ловити ни товар пасти ни иное ни жадное дило робити (Сучава, 1490 *BD* I, 421).

3. *(подія)* справа, діло (60): а доконалосѦ тое дѣло... в ндлю по (с)тмъ ап(с)лѣ марку евнглстѣ (Лучиця, 1388 *Р* 39); а записали есьмо тые дѣла вѣчне и непорушне въ сій вѣкъ и въ будучій (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); колико возовъ пошлю(т)... или по рибоу или по ме(д) или боу(д) по которомоу дѣлоу боу(д) коли щобы о(т) ни(х) нигде не оузѣли мыта (б. м. н., 1429 *DIR«A»* 455); ино мы в ты(х) реча(х)... до пана воеводы нашы(х) пословъ пошлемъ а о тыхъ делехъ до пана воеводы чере(з) нашы послы вскажемъ (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152—152 зв.); а па twerdost toho diła y peczat iesmo swoyu pryłozył k semu moiemu łystu (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

4. *(судова справа)* позов, тижба (14): Казимиръ, король Польскій Смотрели есмо того дела (Краків, 1489 *РИБ* 431); И також про дило кривды границам от обох сторон, мы имаемо лишити на старостах хотинскых и черновскых (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

5. *(збройна сутичка)* бій, битва (1): мы па(к) не поспѣли есмо и спрѦтати (!) всеѣ силы нашеѣ толко што около на(с) нашь дворъ есть и с тыми стали есмо противъ того Аксака. Тыи исныи бекбулатъ... насъ выдалъ и побѣглъ о(т) насъ... То дѣло потолѣ стало (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170);

◇ дѣло имати (3), дѣло имѣти (1); имати дѣло (22) (у що, із ким, чим) втручатися (у що), мати відношення (до кого, до чого): а ву тото село што на дупелнои могылы братъ его миклоушъ не имаетъ ни одно дѣло (Сучава, 1411 *DIR«A»* 439); И пановє от Хрълова а бы никакое дѣло не имат с тое сѣло (Сучава, 1438 *DBAc* 28); а тако(ж), ни дворници сочавскы(х) (sic.—*Прим. вид.*) а ни и(н) никто да не имаю(т) дила с тнми лю(д)ми, ни судити и(х), а ни иное нищо не ни(х) не брати (Сучава, 1453 *Cost.* II, 462); и да имает их соудити... єгоумєн от Поутєнскои монастири, а... дворници... да не имают ни жадное дило до тих попов (Сучава, 1490 *BD* I, 420); никакимъ дѣломъ (1), никакими дѣ (л) ⟨а ми⟩ (1) ніяким чином, ні в якому разі: а на крѣпо(ст) то(г) листа привѣ(с)ли есмо наша печа(т) абы то крѣпко здержа(т) не изрушисто никакими дѣ(л) (Молодечно, 1388 *Р* 43—44); а в то(и) манасты(р) пече(р)скїй ни вче(м) не встоупатися Митрополито(м) кїевски(м) а не криликомъ (!) Соеейскимъ никаки(м) дѣломъ вечно, а нико(му) їнше(му) (б. м. н., 1481 *ГПМ*); съмъртное дѣло (1) *див.* ***СМЄРТНЫИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **дѣло** 8 (1388 *Р* 39; 1392—1393 *РФВ;* 1448 *DIR«A»* 491; 1449 *Cost.* II, 391; 1495 *БСКИ; ВМЗД;* 1500 *АСД* II, № 3); **дело** 3 (1489 *РИБ* 438; 1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 448); **дило** 1 (1447 *Cost.* II, 288); *род. одн.* **дѣла** 10 (1448 *Cost.* II, 365; 1494 *РИБ* 560; 1495 *АЛМ* 85; *БСКИ; ВК; ВМБС; ВМЗД; ВСОб; РИБ* 601; 1498 *АЛМ* 169); **дела** 5 (1478 *AS* III, 17; 1484 *ЯМ;* 1489 *РИБ* 431; 1496 *ВМКФС;* 1499 *ВФ*); **дила, dіła** 6 (1447 *Cost.* II, 288; 1448 *DIR«A»* 491; 1453 *Cost.* II, 462; 1454 *ПГПММ;* 1463 *Cost. S.* 45; 1500 *ДПЖН*); *дав. одн.* **дѣлу** 1 (1429 *DIR«A»* 455); **делу** 1 (1487 *РИБ* 435); *знах. одн.* **дѣло** 14 (1408 *Cost.* II, 633; 1415 *Cost.* I, 122; 1438 *DBAc* 28; 1448 *ДГПР;* 1454 *Cost.* II, 509; 1458 *BD* I, 9; 1459 *DIR«A»* 514; 1466 *BD* I, 95; 1475 *BD* I, 200; 1495 *ВМЗД* і т. ін.); **дило** 34 (1454 *Cost.* II, 517; 1459 *DIR«A»* 514; 1466 *BD* I, 106; 1472 *DIR«A»* 530; 1479 *DC* 140, 141; 1481 *BD* I, 256; 1488 *BD* I, 342; 1490 *BD* I, 420; 1499 *BD* II, 424 і т. ін.); **дєло, dіeło** 2 (1494 *BD* II, 387, 389); *ор. одн.* **дѣломь** (1481 *ГПМ*); *місц. одн.* **оу (о) дѣлѣ** 2 (1446 *Cost.* II, 251; 1449 *Cost.* II, 391); **дєлє** 6 (1484 *ЯМ;* 1496 *ПДСВВ;* 1498 *BD* II, 413); **дилѣ** 4 (1453 *Cost.* II, 492; 1459 *DIR«A»* 514; 1472 *DIR«A»* 530); **дили** 2 (1470 *BD* I, 140); *наз. мн.* **дела** (1499 *BD* II, 448); *род. мн.* **дѣлъ** (1459—1460 *ЗНТШ* CL, фотокоп.); *дав. мн.* **дѣломь, дѣлом** (бл. 1350 *Р* 9; 1499 *BD* II, 443); *знах. мн.* **дѣла** 5 (1401 *АкВАК* III, 2; 1436 *Cost.* II, 706; 1439 *Cost.* II, 712); **дєла** 3 (1496 *BD* II, 405, 407; *ОПВВД*); *ор. мн. ск. н.* **дѣ(л)** (1388 *Р* 44); *місц. мн.* **въ (о) дєлєхъ** (1493 *ОПВВ* 152 зв.; 1499 *BD* II, 448).

***ДѢЛЧИИ** *див.* ***ДѢЛЬЧИИ.**

ДѢЛЪ[1] *ч.* (23) **1.** поділ спадщини (15): Се я кн⟨Ѧ⟩зь Юри Васнлевич Острозского продал есми дѣлницоу свою иванскую, што ми сѦ в дѣлу достала (Берестя, 1448 *AS* I, 44); а хтобы имѣлъ той дѣлъ изроушити и с того выстоупити, тотъ бы имѣлъ... триста коп отложити (б. м. н., 1475 *AS* I, 71); и в то(м) листу о жа(д)но(м) правє не пи-

ше(т)... ии(ж)ли то(л)ко єго **мл(с)ть** пишетъ... што(ж) Степанъ є(р)моли(ч)... повеⷣа(л)... **и**(ж) о(т)цо(м) и(х) бы(л) **дѣлъ** єщє за великого кн҃зⷭ жыкгимо(н)та (Вільна, 1495 *БСКИ*); а в том делу закладъ межы собою заложыли: хто бы хотелъ той делъ порушити, то на том господару королю сто копъ, а межы собою собѣ заложыли на виноватомъ другую сто копъ правому (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

2. *(частина спадщини, маєтку, поділених між спадкоємцями)* ділянка, дільниця, уділ (4): а пришодъши... паиъ волъчко пана ходьковъ сыновєцъ лоєвича ис пани ходьковою женою... а поєдналисⷭ на вѣки ожє волъчкови нє починати оу дѣлъ николи (Вишня, 1393 *Р* 52); мы петръ воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали єсми нашємоу монастирю... по шєсти бочо(к) вина, о(т) нашєи дєсⷭтины илї о(т) хрълова илї о(т) котнарⷭ илї па(к) боу(д) ис котораго дѣла (б. Поляни, 1448 *Cost.* II, 365); жаловалъ на(м)... коурило ивано(в) сы(н) сємєнова на дⷭ(д)ковичо(в) свои(х)... што(ж) нє хотⷭ(т) дати єму ровного дєлу оу во(т)чинѣ (Вільна, 1495 *ВК*); коли панъ Петръ прієхалъ до Станкова исъ панею своєю до дѣлу своего, а я тогды намѣстникомъ былъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163);

дѣл имѣти (1), **имити дѣл** (1) (з ким, з ким у чому) ділитися (чим з ким): што перед осподарєм королєм его м⟨и⟩л⟨о⟩стью жаловал кн⟨ⷭ⟩зь Михайло Васильєвич Збаразкий на дⷭдю своего кн⟨ⷭ⟩зⷭ Сємена Васильевича о дѣлницю дⷭди своєго кн⟨ⷭ⟩зⷭ Солтана, ижбы съ єго отцємъ кнⷭзємъ Васильємъ дѣл имѣл перед паны... и кн⟨ⷭ⟩зь Сємєн... рєклъ: жадноѣ я вѣчности з братом моимъ кнⷭзємъ Васильєм нє имѣл о дѣлницю... кн⟨ⷭ⟩зⷭ Солтана (Луцьк, 1475 *AS* I, 69—70); Я панъ ванъко чжоусичъ с квасилова па(н) хо(л)мски(и) чинимъ знамєнито... и(ж) своимъ братаничо(м)... имяли єсмо дѣ(л) оу нашо(и) дєди(ч)но(и) о(т)чизнє (Львів, 1478 *ЗРМ*); **на дѣ(л) поити** (1) бути поділеним: мы оуставлⷭє(м) и(ж) такая иєвѣста имѣєть изостать прї жївотїнѣ и прї винѣ и прї возника(х) которыми вожона прї моужи, винⷭвъши кони оу цєнє трє(х) гривєнъ, которыи(ж) то на дѣ(л) поидоуть то оудове стымї дѣтъками (XV ст. *СЯ* 40—40 зв.); **чинити дѣл** (1) *див.* **ЧИНИТИ** 1.

ФОРМИ: *наз. одн.* **дѣлъ** (1495 *БСКИ*); *род. одн.* **дѣлсу, дѣ у б** (1475 *AS* I, 70; *AS* III, 14; 1495 *ВК;* 1498 *АЛМ* 162); **дєлу** 1 (1495 *ВК*); **дѣла** 1 (1448 *Cost.* II, 365); *знах. одн.* **дѣлъ, дѣл, дѣ(л)** 10 (1393 *Р* 52; 1463 *AS* I, 55; 1475 *AS* I, 69, 71; 1478 *ЗРМ;* XV ст. *ВС* 32 зв.; *СЯ* 40 зв.; 1482 *AS* I, 81); **дѣлъ** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *місц. одн.* **в дѣлу** 1 (1448 *AS* I, 44); **в делу** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

Див. ще ***ДОЛНИЦЯ, *ДѢЛЬНИЦА.**

***ДѢЛЪ**[2] *див.* **ДѢЛ.**

ДѢЛЬ *див.* **ДѢЛ.**

***ДѢЛЬНИЦА** *ж.* (40) *(частина спадщини, маєтку, поділених між спадкоємцями)* ділянка, дільниця, уділ: панъ волъчко пана ходьковъ сыновєцъ лоєвича ис пани ходьковою женою и съ еѣ дѣтьми и зⷭтемъ... поєдналисⷭ о села вшитка о дѣлницю (Вишня, 1393 *Р* 52); Сє я кн⟨ⷭ⟩зь Юри Василєвич Острозского продал єсми дѣлницоу свою иванскую, што ми сⷭ в дѣлу достала брату своємоу кн⟨ⷭ⟩зю Ивану Василєвичу Острозскомоу за полсєдманацат коп грошей (Берестя, 1448 *AS* I, 44); Тогожь єсмо осмотрѣвшю (!) и вєлѣли єсмо им тою дѣлницєю кн⟨ⷭ⟩зⷭ Солтановою поделити сⷭ на полы (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); Ино дє(и) свє(т)чы(л) о то(м)... мещанинъ смоленски(и)... што(ж)... коли дє(д) и(х) сємє(н) площевичъ смотрєвшы межы дєтє(и) свои(х) о(т)цо(в) и(х), и казалъ з доуховницы своєє дѣ(л)ницоу о(т)ца єго иванову выгладити во(н) и па(н)ива(н) вⷭжеви(ч) длⷭ дє(и) того свєдє(ц)ства о(т)дали(л) бы(л) о(т)ца єго о(т) о(т)чыны (Вільна, 1495 *ВК*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дѣ(л)ница** (XV ст. *ВС* 35 зв.; *СЯ* 41); *род. одн.* **дѣлници, дѣ(л)нїци** 3 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; XV ст. *ВС* 28; *СЯ* 40 зв.); **дельнїци** 1 (XV ст. *ВС* 28); **дѣлєиицы** 1 (1495 *БСКИ*); *дав. одн.* **дѣлницы** (1495 *БСКИ*); *знах. одн.* **дѣльиїцю, дѣ(л)ницю, дѣлницю** 14 (1393 *Р* 52; 1475 *AS* I, 69, 70, 71; 1478 *ЗРМ;* 1482 *AS* I, 80; XV ст. *ВС* 28, 32 зв., 35 зв.; *СЯ* 40 зв.); **дѣл⟨ь⟩ницу, дѣ(л)ницоу, дѣлницоу** 5 (1448 *AS* I, 44; 1463 *AS* I, 55; 1494 *РИБ* 560; 1495 *ВК;* XV ст. *РИБ* 609); **дельницю** 1 (1478 *AS* I, 76); **дел(ь)иицу** 1 (1494 *РИБ* 561); *ор. одн.* **дѣльиицєю, дѣ(л)иїцею** (1475 *AS* I, 70, 71; XV ст. *ВС* 31 зв.); *місц. одн.* **иа (о) дѣльиицы, дѣл⟨ь⟩ницы** 2 (1494 *РИБ* 560); **иа (о) дѣ(л)ници** 2 (XV ст. *ВС* 7 зв., 30 зв.); *дав. мн.* **дѣлницам** (1487 *AS* I, 239); *місц. мн.* **на дѣлницах** (1487 *AS* I, 239); *знах. дв.* **дѣлници** (1487 *AS* I, 239).

Див. ще ***ДОЛНИЦЯ, *ДѢЛЪ**[1] 2.

***ДѢЛЬНИЦЯ** *див.* ***ДѢЛЬНИЦА.**

***ДѢЛЬНЇЦЯ** *див.* ***ДѢЛЬНИЦА.**

***ДѢЛЬЧИИ** *ч.* (2) особа, уповноважена здійснювати поділ земельної власності: а котрыи з нас выстоупить с того дѣлоу, тогдѣ осподарю королю... пⷭтсоть коп, а дѣльчимъ сто коп (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); и мы в то(м) курила и тєпє(р) оправили... и казали є(с)мо и(х) ты(м) жє дѣлчи(м) подєли(ти) (Вільна, 1495 *БСКИ*).

ФОРМИ: *дав. мн.* **дѣльчимъ, дѣлчи(м)** (1475 *AS* III, 14; 1495 *БСКИ*).

ДѢЛѢ *ч.* (3) *(особова назва, молд., слов.* недѣля): И оуставше слоуга наш Данчюл Дѣлѣ та заплатил оуси тоти пиибзи (Сучава, 1488 *BD* I, 362).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дѣлѣ** (1488 *BD* I, 362); *дав. одн.* слоузѣ нашємоу... **Дѣлѣ** (1488 *BD* I, 362).

***ДѢЛѢНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* а ⟨хотары⟩... долиною долу оу еднїи бродъ, та прости оу дѣлѣна оусти долиноу (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65).

ФОРМИ: *знах. одн.*! **оу дѣлѣна** (1409 *Cost.* I, 65).

***ДѢЛЯ** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* Тѣм мы ⟨ви⟩дѣвшє их правою слоужбою до нас ⟨...⟩ ⟨села⟩... на имѣ... Гаоурѣнїи, и Дⷭлєщїи на оусти **дѣли** (б. м. н. 1490 *BD* I, 434).

ФОРМИ: *род. одн.* **дѣли** (1490 *BD* I, 434).

ДѢЛѦ, ДЄЛѦ, ДИЛѢ *прийм.* (11) *(цсл.* дѣля) *(з род.)* **1.** *(виражає цільові відношення — у постпозиції)* для (чого), заради (чого) (9): мы алєксандръ воєвода... знаємо чинимъ.... оже... оучинили єсмы за душїє дшъ (!) **дєлⷭ** пєрєжє стопочившиїимъ господаремъ предкомъ наши(х) (Сучава, 1408 *Cost.* I, 60); Нинє пакъ длⷭ нашего бра(ц)ства... добримъ ласкавымъ окомъ посмотри мєжи тєбє и мєжи мєнє... братъства дєлⷭ нашего (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

2. *(виражає причинні відношення — у препозиції)* через (що) (1): колиж... крол полскыи... нас... коу наслѣдованю... наших предков оупоминал и приводил, дилѣ которои рѣчи мы... вызнавамы тым то листом на єго освѣцености... быти повинни и обвєзаноу коу дєржаню зоуполна чєсти и вѣры нашєи, коу оуставичнои слоужбѣ (Сучава, 1462 *BD* II, 284);

(у постпозиції) через (що) (1): А єщє надобъⷭ дєлⷭ оу Стрєта нисколько поставовъ єсми взⷭлъ какъ жалованьє вчииилъ (б. м. и., 1484 *ЯМ*).

Див. ще **ДЛЯ.**

ДѢНИСКО *див.* **ДЕНИСКО.**

ДѢНИСКОВИЧ *див.* **ДЄНИСКОВИЧ.**

ДѢНИСЪ *ч.* (13) *(особова назва, цсл.* Дионисии, *гр.* Διονύσιος) Денис: а на то є(ст) вѣра... пана диниса логоѳєта (Сучава, 1432 *ДГВІН*); и мы єсми пришо(д)щи пре(д) кнⷭгиню илияша воєводиноую... и пре(д) паномъ дєнисомъ и єсми смирилисⷭ и сътокмилисⷭ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); А при том был: пан Михайло цѣдилович Хороужий лоуцкий, а пан Дѣнисъ Моукосѣичь (Острог, 1466 *AS* I, 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дѣнисъ** (1466 *AS* I, 61); *род. одн.* **дииися** (1432 *ДГВІН*); *дав. одн.* **динису, дииисоу, ди⟨иї⟩соу** 6 (1435 *DIR«A»* 465; *Cost.* I, 425; *Cost.* II, 682, 687; 1436 *Cost.* I, 468, 485); **дѣнисоу, дѣнїсоу** 3 (1435 *Cost.*

II, 689; 1436 *Cost.* I, 455, 482); денису 1 (1438 *Cost.* II, 8); *ор. одн.* денисомъ (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.).

Див. ще **ДІЄНИШЪ, *ДІОНИСЪ.**

***ДѢНІСЪ** *див.* **ДѢНИСЪ.**

***ДѢРЄВО** *див.* **ДЄРЄВО.**

***ДѢРЖАТИ** *див.* **ДЄРЖАТИ.**

***ДѢСѦТЬ** *див.* **ДЄСЯТЬ.**

***ДѢТЄЛЄВЪ**[1] *прикм.* (1) ◇ дѣтєлєва пасика *(назва пасіки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною службою до на(с)... дали єсми єму... єдно селище на милковѣ... и оу дѣтєлєва пасика двѣ мѣстѣ о(т) пустини (Сучава, 1435 *Cost.* I, 403).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **дѣтєлєва** (1435 *Cost.* I, 403).

***ДѢТЄЛЄВЪ**[2] *ч.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* Тѣмъ мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбою до нас... дали єсми єго (sic. — *Прим. вид.*) двѣ мѣстѣ от поустини на Коулѣ мєждоу Боршчарємъ и мєждоу Дѣтєлєва оу нижнєи Лоужкы (Васлуй, 1436 *ВАМ* 33).

ФОРМИ: *род. одн.* **Дѣтєлєва** (1436 *ВАМ* 33).

ДѢТИ, ДѢТЇ, ДЄТИ, ДИТИ *мн.* (2012) І. *(малолітні, не дорослі)* діти (6): О дѣтєхъ хто(ж) нє маєть ле(т) розоумоу своєго а вєдоуть ихъ на соу(д) а о(т)повѣданїи дѣдичнє (XV ст. *ВС* 8); Горо(д) Житоми(р)... а челѦди ѣ паробки а двє жо(н)цє а троє дєтє(и) малы(х) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

2. *(сини й дочки)* діти (2006): ана продала пєтрашкови радъцѣовьскому свою дѣднину и вотнину оу вѣки и дѣтємъ єго полъ става и со млиномъ (Перемишль, 1359 *Р* 10); Коли бы которыі неприѦтель... облогло тото... гро(д) галичь тогда... воєвода и бра(т) єго и дѣти іхь... имають... города боронити (Луцьк, 1388 *Р* 37); мы возрѣвши на єго верну службу и хотѦчє по нѣмъ аж бы намъ вернѣи послужи(л) и нашимъ дѣтємъ єго дѣти и єго щѦткове дали єсмо... сєло надѣєво (Львів, 1399 *Р* 59); а по нашємъ животѦ кто будєтъ г(с)п(д)ръ нашєи зємли о(т) дѣтєи наши(х) или о(т) братєи наши(х) или о(т) нашего плємєнє... тотъ бы имъ нє порoушилъ нашего дааніа (Сучава, 1445 *DIR«A»* 483); мы кнгины олєска(н)довоѦ (!) наста(с)я киє(в)скоѦ подоумавши єсмо с нашими дѣ(т)ми... придали єсмо ...к манастырю Сєргиєвоу двѣ волости наши(х) (Київ, 1459 *Р* 174); И потвержаемъ тые люди... ему самому, и єго жонѣ, и ихъ дѣтємъ, и на потомъ будучимъ ихъ щадкомъ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

ФОРМИ: *наз.* **дѣти** 64 (1388 *Р* 37; 1400 *Р* 61; 1411 *Р* 77; 1424 *Р* 100; 1433 *Р* 125; 1449 *Cost.* II, 386; 1459 *BD* I, 32; 1470 *AS* I, 65; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1499 *BD* II, 420 і т. ін.); **дети, дєти** 11 (1437 *AS* I, 34; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1466 *AS* I, 62; бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.; 1475 *AS* I, 72; 1478 *AS* I, 76; 1487 *AS* I, 85; 1492 *AS* III, 23; XV ст. *ВС* 26 зв.; 1499 *ВФ*); **дити, dithi** 4 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1445 *Р* 151; 1462 *BD* II, 289; 1468 *BD* II, 301); *зам. род.* вѣра... **дѣти, дѣтї,** о(т) **дѣти** 137 (1400 *Cost.* I, 27; 1409 *Cost.* I, 70; 1422 *ДГОБ;* 1429 *Cost.* I, 267; 1436 *Cost.* I, 455; 1441 *DBAc* 35; 1458 *Mih. Doc.* 123; 1468 *BD* I, 126; 1490 *BD* I, 398; 1497 *BD* II, 113 і т. ін.); вѣра... **дити, dithy** 2 (1400 *Cost.* I, 27; 1413 *GL* 48); *зам. дав.* ємоу **и дѣти** 2 (1459 *Cost. S.* 22; 1468 *BD* I, 125); *род.* **дѣтєи, дѣтєї,** дѦтєи 961 (1388 *Р* 39; 1407 *Cost.* I, 56; 1419 *DIR«A»* 444; 1429 *Cost.* I, 270; 1439 *Cost.* II, 32; 1459 *BD* I, 36; 1471 *DIR«A»* 527; 1486 *DC* 144; 1497 *BD* II, 98; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **дєтєи, detey, дєтє(и)** 28 (1429 *Cost.* I, 239; 1433 *Cost.* I, 353; 1457 *BD* I, 4; 1462 *BD* I, 63; 1466 *BD* I, 106; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; 1473 *BD* I, 181; 1484 *ЯМ;* 1494 *РИБ* 560; 1499 *РИБ* 776 і т. ін.); **дитєи** 2 (1437 *Mih.* 203; 1445 *DIR«A»* 483); **дѣтии, дѣтїи** 94 (1366 *Р* 12; 1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1400 *DIR«A»* 433; 1409 *Р* 74; 1414 *DIR«A»* 441; 1422 *ДГОБ;* 1429 *Cost.* I, 242; 1434 *Р* 130; 1448 *Cost.* II, 300; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141 і т. ін.); **дєтїи** 4 (1427 *Р* 108; 1436 *Cost.* I, 481); **дитїи** I (1425 *Cost.* I, 169); ! **дѣтїа** 1 (1467 *BD* I, 120); *зам. дав.* **дѣтии** 1 (1388 *Р* 39); *дав.* **дѣтємъ, дѣтємь, дѣтем, дѣтемо** 485 (1359 *Р* 10; 1388 *Р* 37; 1400 *Cost.* I, 37; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1433 *Р* 121; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1460 *Cost. S.* 41; 1472 *Cost. S.* 88; 1491 *Cost. D.* 37; 1500 *АЛМ* вип. 2,58 і т. ін.); **дєтємъ, дєтємь, дєтєм** 37 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1376 *Р* 22; 1429 *Cost.* I, 248; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1457 *UKP;* 1463 *BD* I, 74; 1487 *AS* I, 86; 1493 *АЛРГ* 56; 1497 *AS* I, 112; 1499 *BD* II, 448 і т. ін.); **дитємъ, dytem, dythem, ditem, dithem** 8 (1393 *Cost.* II, 607; 1395 *GL* 166; 1400 *Cost.* I, 27; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3); **дѦтємъ, дѦтємь, дѦтєм** 9 (1400 *Cost.* I, 27; 1452 *Cost.* II, 422; 1455 *Cost.* II, 559; 1469 *BD* I, 138; 1473 *BD* I, 190; 1497 *BD* II, 117, 118, 119; *Cost. S.* 223); **дѣтєємь** 1 (1479 *Cost. S.* 98); **дѣтѣм** 2 (1482 *AS* I, 80; 1493 *Cost. D.* 45); **детомъ** 1 (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); **dithom** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); **дѣтьмъ** 2 (1400 *Р* 61; 1409 *Р* 74); **дѣтїмъ, дѣтим** 6 (1414 *Cost.* I, 111; 1436 *Cost.* I, 484; 1458 *BD* I, 19; 1479 *BD* I, 226; 1480 *BD* I, 238; 1489 *Cost. S.* 133); **дитимь** 1 (1423 *Cost.* I, 157); **дѣтямъ, дѣтѦм** 4 (1429 *Cost.* I, 249; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1449 *АЛМ* 8; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10); **детям, детѦм** 2 (1446 *AS* III, 6; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61); **дѣца(м)** 1 (1401 *ЗКЄ*); *зам. род.* вѣра **дѣтєм...** и боѦри наши о(т) **дѣтєм** 2 (1456 *Cost.* II, 569; 1479 *BD* I, 224); *знах.* **дѣти, дѣтї** 35 (1388 *Р* 39; 1394 *Р* 54; 1412 *Р* 81; 1433 *Cost.* II, 651; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1448 *Cost.* II, 362; 1454 *AS* III, 10; 1461 *BD* I, 45; 1470 *BD* I, 140; 1499 *BD* II, 422 і т. ін.); **дети** 4 (1394 *Р* 54; 1459 *Р* 172; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1497 *AS* I, 112); **дѣтєи** 1 (1474 *РГС*); *ор.* **дѣтми, дѣ(т)ми, дѣтьми, дѦтми** 65 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1388 *Р* 43; 1395 *Cost.* II, 612; 1401 *Р* 64; 1418 *Cost.* I, 127; 1435 *Cost.* II, 689; 1442 *Cost.* II, 716; 1465 *DIR«A»* 518; 1480 *BD* I, 243; 1499 *BD* II, 422 і т. ін.); **дѣтми, дѣтьми, де(т)ми** 15 (1437 *Р* 136; 1438 *Р* 138; 1440 *Р* 142; 1444 *AS* I, 40; 1466 *BD* I, 106; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1491 *BD* I, 452; 1496 *ПЧФГ* 36; XV ст. *ИК; СПС;* 1497 *ПМХ*); **дитми** 1 (1462 *BD* II, 289); **дѣти** 1 (1489 *BD* I, 376); *місц.* **о дѣтєхъ, дѣтє(х)** 4 (XV ст. *ВС* 7, 8, 26 зв.; *СЯ* 9); **дѣтѣ(х)** 1 (XV ст. *ВС* 33); **дєтє(х)** 3 (1484 *ЯМ;* XV ст. *ВС* 7 зв., 33); *місц. зам. род.* оставши... **дѣца(х)** 1 (1401 *ЗКЄ*).

Див. ще **ДѢТКИ, ДѢТѦ.**

***ДѢТИНИЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Дитиничі: Сє я кн(Ѧ)зь Юри Василевич Острозского продал єсми... сєло дѣтиничи (Берестя, 1448 *AS* I, 44).

ФОРМИ: *знах.* **Дѣтиничи** (1448 *AS* I, 44).

***ДѢТЇ** *див.* **ДѢТИ.**

ДѢТКИ *мн.* (12) діти, дітки: а єго бо(г) нє даи аж бы воитко с дѣтками с того свѣта сшєль што ѣ имѣль с прибковою сєстрою... тогдѣ има хмѣль прибко писаныи положити воитковымь ближши(м) мѣ ко(п) и сулимовь имѣти (Львів, 1412 *Р* 81); Сє азъ рабъ бжїи кнзь ан(д)рє(и) владимирови(ч) приѣз(д)илъ єсмь въ кїєвь съ своєю жєною и съ своими дѣтками (Київ, 1446 *Р* 154); а коли наза(д) оусхоче(т) поити... имає(т) поити доброволнє съ своєю панєю съ своими дитками (Снятин, 1454 *Р* 163); а бєз королєвскои воли и богомь даных диток єго ничого нє имаєм чинити (Сучава, 1462 *BD* II, 289—290); а єстли пак им бог дѣток нє дасть, ино тыи... имєньѦ вси мают быти ... св(Ѧ)тому Иоанну (Степань, 1489 *AS* I, 89).

ФОРМИ: *наз.* **дѣтки** (1489 *AS* I, 89); *род.* **дѣток, дѣтокь** 3 (1435 *Р* 132; 1489 *AS* I, 89); **диток** 2 (1462 *BD* II, 289, 290); **детокъ** 1 (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); *ор.* **дѣтъками, дѣтками** 3 (1412 *Р* 81; XV ст. *СЯ* 40 зв.; 1446 *Р* 154); **дитками** 2 (1454 *Р* 163).

Див. ще **ДѢТИ, ДѢТѦ** 1.

ДѢТКО, ДѦДКО *ч.* (19) *(особова назва, молд., слов.* дѣтѦ*):* а на то єсть... вѣра пана ивана дѣдка (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135—136); а на то є(ст)... вѣра пана ивана дѣтка (Сучава, 1429 *Cost.* I, 290—291); мы стєфа(н) воєвода...

знаменито чини(м)... оже тоти... наши слоуги, нѣгоє орбѣскоу(л) и бра(т) єго, кали(н), и братаничи и(х), дѧдко и вла(д)... жаловали єсми и(х) особною нашєю мл(с)тїю (Сучава, 1491 *Cost. S.* 152—153).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дѣтко** 1 (1421 *Cost.* I, 142); **дѧдко** 1 (1491 *Cost. S.* 152); *род. одн.* **дѣдка** 5 (1420 *Cost.* I, 136; 1423 *Cost.* I, 154, 157; 1425 *Cost.* I, 169, 173); **дѣтка** 12 (1422 *ДГОБ;* 1424 *Cost.* I, 162; 1424—1425 *DBAc* 20; 1426 *BAM* 22; *Cost.* I, 178; 1428 *Cost.* I, 207; 1429 *ДГОБК; Cost.* I, 249, 270, 291).

ДѢТРИХЪ, ДИДРИХЪ, ДЄТРИХЪ *ч.* (9) (*особова назва, стч.* Dětřich, *свн.* Dieterich): а ти доконали и осоудили... па(н) олъдрихъ медускы дѣтрихъ кромиров(с)кы (Галич, 1401 *P* 66); а панъ дидрихъ бучаскыи щоби волєнъ брати на наши коупци... коли нє боудемъ ємоу заплатити що єсми ємоу записали (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); а мы имаємъ давати паноу дѣтрихоу на кажды рокъ по чєтири⟨ста⟩ златыхъ ⟨т⟩оу⟨рец⟩кихъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 747).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дѣтрихъ** 3 (1449 *Cost.* II, 746); **дидрихъ** 2 (1448 *Cost.* II, 305); **дѣтрихъ, дѣтри(х)** 2 (1401 *P* 66; 1420 *ПГАГ*); *дав. одн.* **дѣтрихоу** (1449 *Cost.* II, 747); *ор. одн.* **дѣтрихомъ** (1449 *Cost.* II, 746).

***ДѢТЬКИ** *див.* **ДѢТКИ.**

ДѢТѦ *с.* (4) **1.** *(малолітній, не дорослий)* дитина (3): jestliby kotoryi detia... okormił, tot jako złodej majet karan byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106—107); а братъ его, тотъ Петрашъ, тѣжъ вмеръ, одно детя дѣвку съ нею мѣвшы (Троки, 1494 *РИБ* 560).

2. син (1): то ємоу оурикъ со оусѣмъ доходомъ оу вѣкы вѣчныѧ томоу и дѣтємъ єго илїє дѣтѧ илїє дєвка и оуноучатомъ єго (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дѣтѧ** (1411 *Cost.* I, 84); *род. одн.* **detiati** (1388 *ZPL* 107); *знах. одн.* **детя, detia** (1388 *ZPL* 106; 1494 *РИБ* 560).

Див. ще **ДѢТИ, ДѢТКИ.**

***ДѢЯТИ** *див.* **ДИАТИ.**

***ДѢЯТИ Сѧ** *дієсл. недок.* (15) **1.** відбуватися, здійснюватися, мати місце (11): а то сѧ дѣяло... м(с)цѧ іюлѧ въ ~ кз днь (Львів, 1386 *P* 31); Деялосе въ Луцку, передъ святомъ Яна светого Хрестителя (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); а то сѧ дѣѧло в нашє(м) дворѣ въ зоудєчевѣ (Зудечів, 1413 *P* 84); коли бы сѧ то дѣяло около свѧта нарожѣнья бо(ж)его оуже проминоулого тогды коли єсмо очивистє с вами оу кнѧзьствѣ вѣлико(м) были ижбыхо(м) длѧ того о(т)сюль певныи паны рады кролє(в)ства к на(м) до литвы призвали были коу выслоуханью обычаєвъ доро(г) и посрѣдковъ (Брест Куявський, 1447—1493 *ЛКБВ*); на том соимъ оуси рѣчи... которыи *(в ориг.* котоиры.— *Прим. вид.)* сѣ дѧяли прѣд посолством чєрєс... Яна Рытвынского... до вєлєможного господарѣ Стефана воєводы... и оуси инши имають быти соужены (б. Хотина, 1467 *BD* II, 297).

2. *пас.* чинитися, робитися (3): А далє(и) казалъ єго мл(с)ть твоє(и) мл(с)ти повєдити ижъ о(т)чыне єго мл(с)ти зємля(м) граничънымъ и поданънымъ єго мл(с)ти великии крывды и втиски дєются отъ твоєє мл(с)ти зємли (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*); а коли(ж) сѧдоуть на соудѣ тогды тыи(ж) жалобы штосѧ прє(д) ними дѣють имаю(т) тоужъ соуди(т) а ннде (!) вставаючи съ соуда (XV ст. *СЯ* 43); и виделосе на(м), што(ж) курилоу в то(м) кривда сѧ дѣє(т) (Вільна, 1495 *БСКИ*).

3. траплятися, бувати (1): I teź, sudja... kotoraja sia diejet... prihoda, k sudu ne majet' pered sebe priwoditi, oliźby czerez skarhu byłby naweden (Луцьк, 1388 *ZPL* 106).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **сѧ дѣє(т)** 1 (1495 *БСКИ*); **sia diejet** 1 (1388 *ZPL* 106); *3 ос. мн.* **дєются** 1 (1492—1493 *ПВФЧ*); **сѧ... дѣють** 1 (XV ст. *СЯ* 43); *перф. 3 ос. одн. с.* **сѧ дѣѧло, сѧ дѣяло** 6 (1386 *P* 31; 1413 *P* 84; 1419 *P* 91; 1421 *P* 94, 96; 1430 *P* 116); **дѣялось** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); **деялосе** 1 (1389 *РЕА* I, 27); *3 ос. мн.* **сѣ дѧяли** (1467 *BD* II, 297); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. с.* **коли бы сѧ... дѣяло** (1447—1492 *ЛКБВ*); **ка(к) бы... сѧ дѣєло** (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

***ДѢѦТИ Сѧ** *див.* ***ДѢЯТИ Сѧ.**

ДЯГИЛ *ч.* (1) *(особова назва):* мой чоловек Дягил выделал его своею рукою, потому словет Дягилевъ дубъ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дягил** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ДЯГИЛЕВЪ, ДЯГИЛЕВ *прикм.* (3): тот дуб стоит на моей земли а словет Дягилев дуб (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Дягилев, Дягилевъ** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

Пор. **ДЯГИЛ.**

ДЯДИНАЯ, ДѦДИНАѦ *ж.* (11) *(дружина дядька)* дядина: а тѣжь дѧдинаѧ моѧ кнѧгини Семеноваѧ Марьѧ и зѧть єи кнѧзь Семєнъ Юрьєвичь слюбовали ми... ижь єй того имѣньѧ подь мною нє искати (Вільна, 1482 *AS* I, 79); на тых же Горках и на половици Олеска маетъ дядиная моя пани Козариновая — сто гривенъ на половици Горокъ, а сто гривенъ на половици Олеска (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); а што кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Семеновыѧ на тыи имѣнѧ наложит, я маю кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Семеновой дѧдинои своєи... наклады отложити (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 121).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дядиная, дѧдинаѧ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1482 *AS* I, 79); *дав. одн.* **дѧдинои** (1482 *AS* I, 79; 1485—1500 *AS* I, 120—121); *знах. одн.* **дѧдиною** (1485—1500 *AS* I, 120); *ор. одн.* **дѧдиною** (1482 *AS* I, 79).

***ДЯДКО** *див.* **ДЯДЬКО.**

ДЯДЬКО, ДѦДКО *ч.* (11) *(батьків або материн брат)* дядько: а... бы(л) при то(м)... пань ивашко дѧдко дѣтии ~ кнзѧ юрьєвы(х) (Острог, 1458 *ОЖДМ*); досталъ сѧ дєвєрю моємоу кн⟨ѧ⟩зю Семену и дѧдкоу н⟨а⟩шємоу подъ луцкимъ повєтомъ Городокъ (Манів, 1478 *AS* I, 76); а въ тую пивницу хоживалъ дядько мой Симъха (Краків, 1489 *РИБ* 431); И мы пну Станиславу... прывиле(и) дя(д)ка своєго... казали пере(д) нами положыти которы(м) отецъ нашъ дя(д)ку єго тое именьє далъ бы(л) (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дядько, дѧдко** (1458 *ОЖДМ;* 1489 *РИБ* 431); *род. одн.* **дя(д)ка** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1499 *ВФ*); *дав. одн.* **дя(д)ку, дѧдкоу** (1473 *AS* I, 76; 1499 *ВФ*); *ор. одн.* **дядкомъ, дѧдкомъ** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1478 *AS* I, 76); *наз. мн.* **дѧдки** (1494 *AS* I, 101); *род. мн.* **дѧдков** (1492 *AS* III, 23).

Див. ще **ДЯДЯ.**

ДЯДЬКОВИЧЪ *ч.* (3) *(син дядька)* двоюрідний брат: а въ тую пивницу хоживалъ дядько мой Симъха и сынъ его, дядьковичь ... Нисанъ (Краків, 1489 *РИБ* 431); жаловалъ на(м) бояринъ смолєнски(и), коурило ивано(в) сы(н) семєнова на дѧ(д)ковичо(в) свои(х) (Вільна, 1495 *ВК*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дядьковичъ** (1489 *РИБ* 431); *знах. одн.* **дядьковича** (1489 *РИБ* 431); *знах. мн.* **дѧ(д)ковичо(в)** (1495 *ВК*).

ДЯДЯ, ДѦДѦ *ч.* (15) *(батьків чи материн брат)* дядько: помню князя великого Витовта, дядю твоего (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); Сє азъ рабъ бжїи... съ ~ своєю женою... поклонихом сѧ оца своє(г) гробоу... и дѧдь своихь гробо(м) (Київ, 1446 *P* 154); жаловал кн⟨ѧ⟩зь Михайло Васильевич збаразкий на дѧдю своєго кн⟨ѧ⟩зѧ Семена Васильевича (Луцьк, 1475 *AS* I, 69); а брати имъ мыто по старомоу какъ здавна бывало за дѧди нашого за велико(г) кнѧзя вито(в)та и за жыкгимонъта (Петрків, 1489 *АМВ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дядя, дѧдѦ** (1454 *AS* III, 10; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1482 *AS* I, 79); *род. одн.* **дяди, дѧди** 5 (1454 *AS* III, 10; 1475 *AS* I, 69; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1489 *АМВ*); *зам. ор. одн.* под княземъ... Витовтомъ дяди твоего 1 (п. 1444 *АкЮЗР* I,

17); *дав. одн.* **дяди** (1478 *ЗРМ*); *знах. одн.* **дядю, дѦдю** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1475 *AS* I, 69); *місц. одн.* **при дяди** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); *наз. мн.* **дѦди** (1484 *ЯМ*); *род. мн.* **дѦдь** (1446 *Р* 154).

Див. ще **ДЯДЬКО.**

ДЯКГОРДЪ *ч.* (1) (*особова назва, лит.* Daũgardas): А при томъ были... панъ Петрашъ Монтикгордовичъ... Дякгордъ Дадаукшисъ и иныхъ много добрихъ людей (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дякгордъ** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

***ДЯКЛО** *с.* (3) (*лит.* dúokle, dõkle) (*подать натурою від урожаю і загального прибутку в селянському господарстві, крім худоби*) дякло: И тотъ яцко тыхъ ихъ земль половину попродалъ и съ тои земли службы намъ не служывалъ и дякла не давалъ... и мы тыи земли Петку а Петру присудили: нехай они тыи земли держать а намъ съ того службу служать и дякла дають по давному (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

ФОРМИ: *род. одн.* **дякла** (1495 *РИБ* 602); *знах. мн.* **дякла** (1495 *РИБ* 602).

***ДЯКОВАТИ** *дієсл. недок.* (4) (за що, з чого кому) дякувати (за що кому): Za to waszey miłosti diakuiem (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); с того паноу воєводе дякуємъ яко прыятєлєви нашому (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152): Ино за то тобє прыятєлю нашому дякуємъ, ижє єси въ томъ нашомъ дєлє посылалъ тамъ къ нєму своєго посла (б. м. н., 1498 *BD* II, 413);

д Ѧ к у ю ч и б о г у (*вставні слова*) (1) богу дякувати, слава богу: Сє я Ванко Скєрдѣєвич... вызнаваю, иж я в тот час дѦкуючи б⟨о⟩гу здоров на д⟨у⟩ши и на тѣлє и с доброю волєю и с полным розумом ... продал єсми... вѣчную отчизну свою и дѣдину свою (Володимир, 1470 *AS* I, 65).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **дякуємъ, diakuiem** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1493 *ОПВВ* 152; 1498 *BD* II, 413); *дієприсл. одноч.* **дѦкуючи** (1470 *AS* I, 65).

ДЯКЪ *див.* **ДЇЯКЪ.**

ДѦД *див.* **ДѢДЬ.**

ДѦДИНАѦ *див.* **ДЯДИНАЯ.**

ДѦДКО[1] *див.* **ДЯДЬКО.**

ДѦДКО[2] *див.* **ДѢТКО.**

***ДѦДКОВИЧИ** *мн.* (9) (*назва присілка у Волинській землі*) Дядьковичі: Я Ларио(н) игоумє(н) пєрєсопницки(и) вызнаваю... мѣнѦ(л) єсми с пано(м) пєтро(м) яновичо(м)... свои(м) имє(н)є(м)... на єго имє(н)є на дѦ(д)ковичи (Луцьк, 1467 *СП* № 13); Я пєтръ янови(ч) староста лоуцки(и)... вызнаваю... мєнѦ(л) єсми с ыгумєно(м) пєрєсопницки(м)... а промєни(л) єсми єму тоє имє(н)є дѦ(д)ковичи, вѣчно и нєпороушно (Луцьк, 1490 *Пам*).

ФОРМИ: *наз.* **дѦ(д)ковичи** (1490 *Пам.*); *знах.* **дѦ(д)ковичи** (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); *місц.* **оу дѦ(д)ковичо(х)** (1490 *Пам.*).

***ДѦДКОВИЧЪ**[1] *див.* **ДЯДЬКОВИЧЪ.**

***ДѦДКОВИЧЪ**[2] *ч.* (2) (*особова назва*): исталасѦ торгувлѦ мєжи добрыми людми... ажє пани хонька васковая дѦдьковича жєна... продала єсть тотъ мунастырь (Перемишль, 1378 *Р* 25—26); мы бискупи мацѣи прємыски... па(н) Ѧнъ дѣди(ч) тарнов(с)ки... глѣбъ дѦдкови(ч) чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь... прєд на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дѦдкови(ч)** (1404 *Р* 70); *род. одн.* **дѦдьковича** (1378 *Р* 25).

***ДѦДКОВСКИИ**[1] *прикм.* (1): а тогды маю(т) мнѣ тоє имє(н)є дѦдковскоє подати та(к) доброє и нарѦжьноє и с то(л)кими(ж) лю(д)ми моими (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **дѦ(д)ковскоє** (1490 *Пам.*).

Пор. ***ДѦДКОВИЧИ.**

***ДѦДКОВСКИИ**[2] *ч.* (2) (*особова назва*): Я ларио(н)... игоумєн пєрєсопницки(и) вызнаваю... мѣнѦ(л) єсми с пано(м) пєтро(м) яновичо(м)... ты(м) свои(м) имє(н)є(м)... на єго имє(н)є... котороє жь о(н) коупи(л) оу зємлѦнина волы(н)волы(н)ского (!) на имѦ оу ва(н)ка ста(н)ковичѦ дѦ(д)ко(в)ского (Луцьк, 1467 *СП* № 13); Я пєтръ янови(ч) староста лоуцки(и)... вызнаваю... с господарѦ королѦ... дозволє(н)є(м)... мєнѦ(л) єсми... ты(м)... своимъ имє(н)є(м)... котороє жь єсми купи(л) оу зємлѦнина волы(н)ского оу ва(н)ка ста(н)ковича дѦ(д)ко(в)ского (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *род. одн.* **дѦ(д)ко(в)ского** (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*).

***ДѦДКОВЩИНА** *ж.* (1) спадщина від дядька: и за тоую сто коп грошєй широких продали єсмо... дворєц наш... которыижє дворєц и зємли выслоужил отєць мои дѦдковщиноу свою Микитино на кнѦзи Иванє Юръєвичи (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *знах. одн.* **дѦдковщину** (1492 *AS* III, 23).

***ДѦДЬКОВИЧЬ** *див.* ***ДѦДКОВИЧЪ**[2].

ДѦДѦ[1] *див.* **ДЯДЯ.**

ДѦДѦ[2] *ч.* (1) (*особова назва*): пєрвыи поручни(к) кнѦ(з) михаило євнутєви(ч)... осипъ дѦдѦ исаи соколникъ (б. м. н., 1392 *Р* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дѦдѦ** (1392 *Р* 47).

***ДѦКОВАТИ** *див.* ***ДЯКОВАТИ.**

ДѦКЬ *див.* **ДЇЯКЪ.**

***ДѦЛ** *див.* **ДѢЛ.**

ДѦЛЄЩЇИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): Тѣм мы... ⟨сєла⟩... на имѣ Прочєлничи... и ДѦлєщїи на оусти Дѣли (б. м. н., 1490 *BD* I, 434).

ФОРМИ: *наз.* **ДѦлєщїи** (1490 *BD* I, 434).

***ДѦЛЪ** *див.* **ДѢЛ.**

***ДѦСЄТИНА** *див.* **ДЄСѦТИНА.**

***ДѦТИ** *див.* **ДѢТИ.**

***ДѦЯТИ СѦ** *див.* ***ДѢЯТИ СѦ.**

***ЄВАГГЄЛИСТЪ** *див.* ***ЄВАНГЄЛИСТЪ.**

***ЄВАНГЄЛИЄ** *с.* (10) (*цсл.* евангелие, *гр.* εὐαγγέλιον) евангеліе: застали єсмо оу стго спса на красно(м)... єваньгєлье кованое (б. м. н., бл. 1429 *Р* 114); И мы, великий князь Швыдригайло Олкгердовичъ, сее осмотрилъ у светомъ евангелиеи Влодимерское церкви (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI,8); а то есми и въ євангеліе уписалъ, которое лежить на престолѣ у Церкви у Пречистое Богоматере (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *знах. одн.* **євангеліє, єванъгєлиє, єваньгельє, єу(г)лие** (бл. 1429 *Р* 114; 1487 *AAR*; 1496 *BD* II, 402; XV ст. *ВОРСР*; 1499 *АСД* VI, 3); *місц. одн.* **въ (у, на) еваигелиеи, евангелии, еу(г)лии** 3 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; XV ст. *ВОРСР*); **въ ! евангелие** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); **у еванъгелеи** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

***ЄВАНГЄЛИСТЪ** *ч.* (26) (*цсл.* евангелистъ, *гр.* εὐαγγελιστής) євангеліст: а доконалосѧ тое дѣло оу годѣ (!) лучици в нд̃лю по (с)тмъ ап(с)лѣ марку евнгл̃стѣ (Лучиця, 1388 *Р* 39); в недыцѣ (!) в нед̃лю на завтрѣе ст(г̃)о луки евнгл̃(с)та (Медика, 1404 *Р* 70); а кто бы того не издръжалъ... таковыи да є(ст) проклѣтъ о(т) б̃а и о(т) прч(с̃)тыѫ его мт̃ре, и о(т) четыри єу(г)листи (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того... даанїѧ и потвърж(д)єнїѧ, таковїи да єсть проклѧ(т) о(т) г̃а б̃а... и о(т) сты(х) четири єу(г)гелиста (sic. — *Прим. вид.*) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *род. одн.* **євангєлиста, євнгл̃(с)та** (1404 *Р* 70); *місц. одн.* **по євнгл̃стѣ** 1 (1388 *Р* 39); **єоуваньгели(с)ты** 1 (1436 *Cost.* II, 707); *наз. мн. зам. род.* **єуаггєлисти, єу(г)листи, євангєлисти, єу(г)листи** 14 (1429 *Cost.* I, 249; 1435 *Cost.* II, 682; 1439 *Cost.* II, 59; 1457 *BD* I, 5; 1479 *BD* I, 222; 1488 *ДГСПМ;* 1489 *BD* I, 378; 1490 *BD* I, 421; *DC* 149); **іуаггєлисти** 3 (1499 *BD* II, 149, 155, 163); **єу(г)листы, єу(г)лїсты** 2 (1435 *Cost.* II, 689; 1448 *Cost.* II, 300); **іуглисти** 1 (1439 *Cost.* II, 32); *род. мн.* **єу(г)листъ, єу(г)листъ, євангєлистъ, єуглистъ** 6 (1435 *Cost.* II, 679; 1438 *DIR«A»* 472; 1443 *ПГСММ;* 1444 *Cost.* II, 208; 1446 *Р* 154; 1448 *Cost.* II, 366); *наз. дв. зам. род. мн.* о(т)... четири **єу(г)гелиста** 1 (1500 *Cost. S.* 231).

***ЄВАНГЕЛІЄ** *див.* ***ЄВАНГЄЛИЄ.**

***ЕВАНЪГЕЛЕЄ** *див.* ***ЄВАНГЄЛИЄ.**

***ЄВАНЪГЄЛИЄ** *див.* ***ЄВАНГЕЛИЄ.**

***ЄВАНЬГЄЛЬЄ** *див.* ***ЄВАНГЄЛИЄ.**

ЄВАЧЪ *ч.* (1) *(особова назва):* Моилони (!) Скурмань Шикомъ уланомъ... на имя Тємешовъ сынъ Євачъ, добрій слуга мой тамъ упалъ (б. м. н., 1484 *РИБ* 351).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Євачъ** (1484 *РИБ* 351).

***ЄВДОКИМОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы кнѧ(з) д̃вдъ дмитриєви(ч) кнѧ(з) русанъ плакси(ч)... глѣбъ євдокимови(ч)... чинимы знамєни(т)... како кєды в то времѧ коли кнѧ(з) велєбныи дмитрии... володиславу... королєви польскому... вѣрность праваѧ и нє изрушистаѧ слюби(л) а мы... моча вши(х) (!) земл̃нъ єго... ислюбуємы за него (Лучиця, 1388 *Р* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **євдокимови(ч)** (1388 *Р* 38).

***ЄВЛАШКО** *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Євлампии): Я волчько бодє(н)ковьскии Исвоими дє(т)ми сь євлашко(м) а з романо(м) вызнаває(м)... и(ж) єсмо то оучинили нижа(д)ны(м) припужєніе(м) ани звєдє(н)є(м) (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **євлашко(м)** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

***ЄВЛАШКОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы кнѧ(з) д̃вдъ дмитриєви(ч) кнѧ(з) русанъ плакси(ч) василии данильєви(ч) федоръ євлашкови(ч) хвороща... чинимы знамени(т)... како кєды в то времѧ коли кнѧ(з) велєбныи дмитрии... влодиславу... королєви польскому .. вѣрность праваѧ и нє изрушистаѧ слюби(л) а мы... моча вши(х) (!) земл̃нъ єго... ислюбуємы за него (Лучиця, 1388 *Р* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **євлашкови(ч)** (1388 *Р* 38).

***ЄВНУТЄВИЧЬ** *ч.* (2) *(особова назва):* печѧт кнѧзѧ мїхылово (!) євнютєвича (Краків, 1386 *CEV* 9); первыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч) (б. м. н., бл. 1392 *Р* 46).

ФОРМИ: *наз. одн.* **євиутєви(ч)** (бл. 1392 *Р* 46); *род. одн.* **євнютєвича** (1386 *CEV* 9).

***ЄВНЮТЄВИЧЪ** *див.* ***ЄВНУТЄВИЧЬ.**

***ЄВПРАКСІЯ** *ж.* (1) *(особова назва, гр.* Εὐπραξία): Я Семенъ с колковъ ... уписалъ есми въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастыру родители наши Іоана... Ѳеодосію... Євпраксію (Київ, 1398 *ДГПМ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Євпраксію** (1398 *ДГПМ*).

ЄВСЕЕВИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ были добрые люди королевые бояре: Олександро Ходковичъ... Ходко Євсеевичъ... а еще дворяне и мѣщане (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Євсеевичъ** (1465 *АкВАК* III, 4).

***ЄВСЕИ** *ч.* (4) *(особова назва, цсл.* Евсевии, *гр.* Εὐσέβιος) Овсій, Євсей: ино мы послалы вижа замку Браславского, пана Хацка до земянъ Браславскихъ: пана Максыма... пана Євсея и пана Кмыту (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Євсея** (1430 *ГВКЛ* 7, 8, 9).

ЄВСТАТИЄ, ЄУСТАТЇЄ, ЄУСТАТЫЄ *ч., невідм.* (7) *(особова назва, молд., цсл.* Євьстатии, *гр.* Εὐστάθιος) Євстахій, Євстафій, Остап: мы пѣтръ воєво(д)а... знамѣнито чины(м)... аже... дали єсмы нашєм(оу) манастырю о(т) побраты... идеже є(ст) єгоуменъ єустатые... четиры челя(ди) циганъ (Дольний Торг, 1444 *DIR«A»* 481); да оутверди(м) нашъ монастирь о(т) корочина каменѣ где є(ст)

архима(д)ридъ (sic.— *Прим. вид.*) молебъникъ (sic.— *Прим. вид.*) на(ш), по(п) єустатїє (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10).

Див. ще ***ЄУСТАТЇИ, СТАХЇЄ.***

ЄВФѢМИИ** див.* ***ЄВЪФИМИИ.

ЄВХИМИИ** див.* ***ЄВЪФИМИИ.

***ЄВЪДАДЬЄВЪ** с.* (1) *(назва села в Київській землі):* Сєло Євъдадьє(в) а в томъ сєлє шєсть чл҃вка (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Євъдадьє(в)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

***ЄВЪФИМИИ** ч.* (5) *(особова назва, цсл.* Єуфимъ, *гр.* Εὔθυμιος) Юхим, Єфим: въ лѣ(т) 6849 сольянъ бы(с) колокъ(л) сиі... игуменомъ евъфимьемъ (б. м. н., 1341 *ОБРН* 75); А про лѣпшую твєрдость тых верху писаных рѣчей просила єсми... єпископа туровского и пинского ЄвхимъѦ абы... печат свою приложилъ (Степань, 1489 *AS* I, 89).

ФОРМИ: *род. одн.* **Євъѳимѧ** 1 (1489 *AS* I, 89); **єфимьѧ** 1 (1385 *P* 28); **Євхимьѧ** 1 (1489 *AS* I, 89); *ор. одн.* **евъфимьемъ** (1341 *ОБРН* 75); *місц. одн.* **при євфѣмьи** (2-а пол. XV ст. *СО*).

ЄВЪѲИМЪ** див.* ***ЄВЪФИМИИ.

ЄГДА *спол.* (2) *(цсл.* єгда) *(приєднує підрядні речення часу)* коли **а)** *(у постпозиції)* (1): А кто о(т)имєть о(т) ц҃ркви с҃го николы судитсѧ со мною пєрєдъ б҃гмь єгда придєть правєдныи судии (б. м. н., бл. 1350 *P* 8);

б) *(у препозиції)* (1): а єгда похочєтъ архима(н)дри(т)... да сове(р)ши(т) в Манасты(р) Пєче(р)скій митрополитъ кїєвскїй архима(н)дрита їгоумєна прєзвитера, дьякона ку с҃втой литу(р)гїй (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

***ЄГОВЪ** прикм.* (4) *(цсл.* єговъ) *(належний йому)* його: то село даль воєвода строєви и иванови... ємоу и дѣтємъ єговѣмь и⟨оу⟩ноучєто(м) єговѣ(м) и праоуноучєто(м) єговѣ(м) и праштоурѣтомь (!) єговѣмь (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37).

ФОРМИ: *дав. мн.* **єговѣмь** (1400 *Cost.* I, 37).

ЄГОУМЄН *див.* **ЄГОУМЄНЪ.**

***ЄГОУМЄНОВЪ** прикм.* (1): ігуменів: А ин никто без єгоумєновоу волоу да нє смѣєт оу тотоу браницоу ни рибоу ловити ни товар пасти ни иноє ни жадноє дило робити (Сучава, 1490 *BD* I, 421).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **єгоумєновоу** (1490 *BD* I, 421).

ЄГОУМЄНЪ, ЄГОУМЄНЬ, ЄГОУМЄН *ч.* (32) *(гр.* ἡγούμενος) ігумен: Мы Илїа воєвода... чинимъ знамєнито.... аже... дало єст господство ми єдноу поустыню манастырю от Полѣны, где єст єгоуменъ Досоѳєи (Сучава, 1438 *DBAc* 27); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... оже дали... єсмы... монастироу о(т) нѣмца... где єсть єгоумень (sic.— *Прим. вид.*)... по(п) ѳєо(к)тисть, даанїє... дѣда нашєго, алєкса(н)дра воєводы (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

ФОРМИ: *наз. одн.* **єгоуменъ, єгоумєи, єгоумєнь, ! єєгоумєнь** (1438 *DBAc* 27; 1444 *DIR«A»* 481; 1459 *DIR«A»* 514; 1466 *BD* I, 105; 1467 *Mih. Doc.* 125; 1472 *BD* I, 170; 1482 *BD* I, 263; 1489 *BD* I, 377; 1491 *BD* I, 452; 1500 *Cost. S.* 230); *дав. одн.* **єгоумєну** (1452 *Cost.* II, 410; 1470 *DIR«A»* 523; 1488 *BD* I, 348); *ор. одн.* **єгумєиомъ, єгоумєном** (1447 *Cost.* II, 288; 1454 *Cost.* II, 517; 1459 *BD* I, 29).

Див. ще **ИГУМЄНЪ, ИЄГОУМЄНЬ.**

ЕДЕН *числ.* (243) **1.** *(кількісний)* один (209): тѦмже мы... дали єсмы єм(оу) оу нашеи земли оу молдавскои... єдно село на имѦ поѦна (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 36); а мыто своє правоє да платѦ(т), о(т) єдного тѦрху, по чотыре гроши (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 676); мы алєксандръ воєвода... чини(м) знамєнито ис сѣмъ листомъ нашимъ... оже тоты истинни тизоанє, дочка конатасова... и съ своимъ синомъ, лєоуринце(м), по своєю доброю (!) воли и прода(л) єдноу боукатоу зємлю (Сучава, 1452 *Cost.* II, 409—410); єдна част от того села да єст Мариць, дочки Симиноу (Васлуй, 1495 *BD* II, 53); мы стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже... прїид⟨є прѦд нами...⟩ отъ синъ михаила оцела грамматика и сєстри єго крєстина и аноушка... и продали... єдно сєлищє на исписилє (б. м. н., 1500 *SD* 7);

(один з двох або з декількох) один (22): Се азь пань радоуль ... и жоупань... даємо вѣдомо... ажє балица воєвода и драгъ мещєрь... дадошє о(т) своєго оурика три сєла манастирю... єдно сєло тересь а дроуго кривчичь а трєтїє кроушєво (Сігет, 1404 *ГМ*); мы по их воли оучинили єсми и далисмо томоу нашємоу сѦтомоу монастироу... чътири сєла на Бистрици ж(є): єдно сєло Слоугани, дроугоє сєло Кикощещи, трєтєє сєло Калїєнєщи, чътврътоє сєло Лацкани (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(тільки один) єдиний (2): тако мы с паны... смолвивши сѦ видѦчи єдного бога прєдо очима а подлугъ смолвы оставили єсмы бѣлєцко (!) при бѣлцѣ (Львів, 1421 *P* 94); Протож ненадобѣ никому въступати ся и еден вѣдаеть тое село владика орменьскии (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19);

ни оу єдномъ нити (1) *див.* ***НИТЬ;*** хотѣ оу єдно(м) нити (1) *див.* ***НИТЬ.***

2. (у знач. займенника) (із запереченням) жоден, ні один, ніхто (8): А такожъ оу тихъ вишеписаных митахъ и от камєнъ воскоу ни єдин тарканъ да нє боудет... ни съ нашеи зємли ани с чоужеи, ни *єдъным* нашым листом (Бистриця, 1457 *BD* I, 4); Того ради никто николи да нє имают (!) тѣгати, ани добоувати, на сїе наше привилїе, ни съ єдном привилїє (Сучава, 1490 *BD* I, 392); Про⟨тож⟩ да нє имает тѦгати ани добоувати ⟨ни⟩ єдними привилїѦми на сїе наше привилїє (Гирлов, 1499 *BD* II, 155).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **єден** (1445 *ЗНТШ* CXV, 19); *род. одн. ч.* **єдного** (1424 *Cost.* I, 162; 1435 *Cost.* II, 676; 1437 *Cost.* II, 711); *дав. одн. ч., с.* **єдному** (1400 *Cost.* I, 37; 1490 *BD* I, 420); *знах. одн. ч.* **єдного** 3 (1421 *P* 94; 1445 *Cost.* II, 236; 1453 *Cost.* II, 466); **єднїи** 1 (1409 *Cost.* I, 65); *ор. одн. ч., с.* **єдиимь, єдним** 2(1459 *BD* I, 32); 1485 *BD* II, 372); **єдънымъ** 1 (1457 *BD* I, 4); ! **єднои** 1 (1490 *BD* I, 392); *місц. одн. ч.* **оу єдномъ** (1447 *Cost.* II, 289; 1449 *Cost.* II, 744); *наз. одн. с.* **єдно** (1408 *Cost.* I, 61; 1427 *DBAc* 22); *знах. с.* **єдно** (1400 *Cost.* I, 36; 1415 *Cost.* I, 116; 1423 *Cost.* I, 156; 1442 *Cost.* II, 88; 1453 *Cost.* II, 467; 1462 *BD* I, 52; 1486 *BD* I, 289; 1490 *BD* I, 390; 1495 *BD* II, 87; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); *наз. одн. ж.* **єдна, єдъна** (1415 *Cost.* I, 122; 1425 *Cost.* I, 173; 1431 *Cost.* I, 325; 1446 *ПГСПМР;* 1458 *Mih. Doc.* 122; 1466 *BD* I, 105; 1479 *BAM* 61; 1488 *BD* I, 345; 1495 *BD* II, 53; 1496 *BD* II, 92 і т. ін.); *род. одн. ж.* **єднои** (1473 *BD* I, 190; 1475 *BD* I, 203; 1483 *BD* I, 269; 1487 *BD* I, 297; 1490 *ДГСХМ;* 1493 *BD* II, 3, 31; 1495 *BD* II, 63, 64; 1499 *BD* II, 153 і т. ін.); *знах. одн. ж.* **єдиоу** (1452 *Cost.* II, 409); *ор. мн.* **єдними** (1491 *BD* I, 491; *Cost. D.* 37; 1492 *Cost. S.* 162; 1499 *BD* II, 155).

Див. ще **ЄДИНЪ, ОДИНЪ.**

***ЄДИНАЦТВО** с.* (4) єдність, згода (2): братъ и тесть нашъ а твой сватъ, великий князь Иванъ Васильєвичъ, о томъ къ намъ всказывалъ, абыхмо были съ тобою въ миру и въ єдинацътвє (Троки, 1494 *BD* II, 387); и єстли бы онъ вамъ по доконъчанью... правилъ, и ты бы съ нимъ взялъ миръ и въ єдинацтвє былъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 409);

мєти єдинацтво (1), jednactwo mieti (1) (з ким) бути в злагоді, в згоді: Про то господаръ нашъ... всказалъ и твоєй милости абы... мєлъ бы єси зъ его милостью прыязнь вєчную и любовъ, по тому какъ и прєдъкове єго милости и отецъ его милости мели приязнь и єдинацътво съ прєдъки твоими (Вільна, 1494 *BD* II, 387).

ФОРМИ: *знах. одн.* **єдинацътво** 1 (1494 *BD* II, 387); **iednactwo** 1 (1494 *BD* II, 388); *місц. одн.* **въ єдинацтвє, въ єдинацътвє** (1494 *BD* II, 387; 1498 *BD* II, 409).

Див. ще ***ЄДИНОЧЬСТВО, ЄДИНСТВО, ЄДНѦНЬЄ 1, ЄДНОСТЬ, ЄДНОТА, ЄДНОЦСТВО, ОДИНОЦЬСТВО.***

ЄДИНАЦЪТВО** див.* ***ЄДИНАЦТВО.

!ЄДИННО *див.* **ЄДИНЪ.**

***ЄДИНОСУЩНЫЙ** *прикм.* (1) (*цсл.* єдиносѫштьныи, *гр.* ὁμοούσιος) єдиносущний: Во ймя святые єдиносущные и нероздилимые Тройцы Отца и Сына и Светого Духа (Хріниики, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2); Въ имѣ отца и сына и свѧтого доуха, троицѣ свѧтаа и єдиносъщнаа и неразделимаа (Сучава, 1491 *BD* I, 451).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* єдиносѫщна 1 (1490 *DC* 146); **єдиносъштнаа, єдиносѫщнаа, єдиносоущнаѧ** (1473 *BD* I, 181; 1488 *ДГСВМЩ; ДГСПМ;* 1489 *BD* I, 376); *род. одн. ж.* **единосущныѣ** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2); *кл. ф. ж.* **єдиносъщнаа, єдиносѫщнаа, єдиносъщна** (1488 *BD* I, 342, 347; 1490 *BD* I, 419; *ДГСХМ;* 1491 *BD* I, 451).

***ЄДИНОСЪШТНЫЙ** *див.* ***ЄДИНОСУЩНЫЙ.**

***ЄДИНОСЪЩНЫЙ** *див.* ***ЄДИНОСУЩНЫЙ.**

***ЄДИНОСѪЩНЫЙ** *див.* ***ЄДИНОСУЩНЫЙ.**

***ЄДИНОЧЬСТВО** *с.* (1) (*цсл.* єдиночьство) єдність, згода: **взѧли** єсмо **приѧзнь**... зъ ... казимиромъ, королєвичемъ... быти оу **прыѧзни** и въ **єдиночьствѣ** (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ єдиночьствѣ** (1442 *Cost.* II, 716).

Див. ще ***ЄДИНАЦТВО, *ЄДИНСТВО, ЄДНАНЬЄ** 1, ***ЄДНОСТЬ, *ЄДНОТА, *ЄДНОЦСТВО, *ОДИНОЦЬСТВО.**

***ЄДИНСТВО** *с.* (1) (*цсл.* єдиньство) єдність, згода: тогды на роцѣ напрє(д) реченымъ стронамъ в медыцѣ... оу єдин(с)твѣ воли нашеи... осудили єсмы и осужѧемъ аже г(с)дрь нашь кроль влодислављъ... ближши єсть к тому мѣсту... нижли тыи пани **Ѧдвига** и єи дѣвка алжбѣта (Медика, 1404 *P* 70).

ФОРМИ: *місц. одн.* оу **єдин(с)твѣ** (1404 *P* 70).

Див. ще ***ЄДИНАЦТВО, *ЄДИНОЧЬСТВО, ЄДНАНЬЄ** 1, ***ЄДНОСТЬ, *ЄДНОТА, *ЄДНОЦСТВО, *ОДИНОЦЬСТВО.**

ЄДИНЪ, ЄДИНЬ, *числ.* (126) (*цсл.* єдинъ) **1.** *(кількісний)* один (98): Сє азь пань радоуль вицашпань марамоуре(ш)скы(и) и жоупань ба(н)ко... даємо вѣдомо... аже балица воєвода и драгь мещерь... дадошє о(т) своєго оурика три сєла манастирю и єдинъ млинъ (Сігет, 1404 *ГМ*); а еще єсмы дали оброкъ тому монастиреви... по десѧть бочокъ вина... и игумену по єдинъ полъ поставъ сѣрого сукна (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*); знаменито чиним ис сим нашим листом... оже прїидє прѧд намы... слоуга наш Лоупше... и продаль свою правоую отниноу... єдино село оу Немєцкои волости на Чорном потоцѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 144);

(один з двох або з декількох) один (1): и ти(ж) слюбує(м) имъ дати и поставити... на граници оу хотини и оу черновскои воло(с)ти два паны справє(д)ливы(х)... абы єди(н) бы(л) на(м) старостою хоти(н)скы(м) а дроугы черно(в)скы(м) оустави(ч)ны(м) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810);

єдинъ на дроугого (1) один на другого, один на одного: Ино за то нє имаю(т) опоминати ни єди(н) на дроугого за тотоу миноу... и ни тѣгати сѣ никто нє имаєть (Сучава, 1442 *Cost.* II, 88); хотѧ за єдинъ волосъ (1) *див.* ***ВОЛОСЪ;** хотѧ за єдин грошъ *див.* **ГРОШЪ;** ни за єдинъ нить *див.* ***НИТЬ.**

2. *(спільний)* один (1): О братїи што єдинъ мълныи (!) имаю(т) (XV ст. *BC* 23).

3. *(у знач. займенника) (із запереченням)* жоден, ні один, ніхто (20): Стефанъ воєвода... пишє(м) въсѣмъ бояромъ... варе' кто имаєтъ должника оу брашовѣ, що бы ни єднъ залогъ нє оузѧлъ на торговчѧны о(т) брашова (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692); Сєго ради ни єдинь нашь бояри(н) или мытни(к) да нє имаю(т) нигдє позабавити монастирски возове ни оу чє(м) (Сучава, 1470 *DIR «A»* 523); и тиж пак оу том промыслили єсмо... та смо потвръдили им старїи закои, како ни єдин чловѣкь от которих живоут оу Бръладѣ они абы нє платили малоє мыто тамо оу Бръладѣ, ни от єдинои тръговли (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **єдинъ, єдинь, єди(н)** (1415 *Cost.* I, 122; 1442 *Cost.* II, 88; 1449 *Cost.* II, 391; 1454 *Cost.* II, 501, 508, 509; 1459 *BD* I, 29; 1470 *DIR«A»* 523; 1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257; 1497 *BD* II, 100 і т. ін.); *род. одн. ч.* **єдиного** 2 (1458 *BD* II, 262; 1492 *ЗОЄ*); ! **єдин(н)о** 1 (1452 *Cost.* II, 759); *знах. одн. ч.* **єдинъ, єдинь, єдин** 56 (1404 *ГМ;* 1411 *Mih. Alb.*; 1415 *Cost.* I, 122; 1434 *Cost.* II, 668; 1457 *BD* I, 4; 1476 *BD* I, 215; 1489 *BD* I, 373; 1491 *Cost. S.* 157; 1495 *BD* II, 63; 1499 *BD* II, 147 і т. ін.); **єдиного** 1 (1466 *BD* I, 106); *наз. одн. с.* **єдино** (1491 *BD* I, 464); *знах. одн. с.* **єдино** (1414 *DIR«A»* 441; 1432 *ДГВІН;* 1436 *Cost.* I, 481; 1440 *Cost.* II, 65; 1448 *DIR* № 10 в; 1463 *BD* I, 73; 1488 *BD* I, 325; 1493 *BD* II, 21; 1499 *BD* II, 144 і т. ін.); *род. одн. ж.* **єдинои** 1 (1495 *BD* II, 64); **єднои** 1 (1497 *BD* II, 119); *знах. одн. ж.* **единоу** 2 (1462 *Cost. D.* 10; 1463 *BD* I, 73); ! **едино** (полѣноу) 2 (1491 *BD* I, 451).

Див. ще **ЕДЕН, ОДИНЪ.**

***ЄДНАНЇЄ** *див.* **ЄДНАНЬЄ.**

***ЄДНАЛЬНЫЙ** *прикм.* (1): ◇ листъ єднальныи *див.* **ЛИСТЪ** 1.

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **єднал⟨ь⟩ного** (1489 *РИБ* 433).

ЄДНАНЬЄ *с.* (25) (*стч., стп.* jednanie) **1.** єдність, згода, (3): Ино ми видѣвши их доброую волоу и єдънаниє и заплатоу оусє готовими пинѣзи, а ми такоже єсми дали и потвердили... паноу Щефоулоу Чернатоу, тоє вишєписанноє сєло Мотишєщїи (Сучава, 1463 *BD* I, 74); ино мы видѣвши и(х) доброую волю и єднаніє и заплату а ми тако(ж) єсми далї и потвердили тоє прѧ(д)реченое сєло на имѧ моунтє слоузѣ нашемоу иоанишю изварєцу (Сучава, 1466 *DIR«A»* 519);

єднаніє чинити (між ким) (1) приводити до згоди, примиряти (кого): мы оузнаваючи мѣжи прїєтели єднаніє чини(м) (XV ст. *BC* 20 зв.).

2. *(дія)* укладення договору за взаємною згодою (3): а та(к)же на то(м) єднанию єсми остали пан(у) михаилоу пѧ(т)десѧ(т) гривєнъ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); А при томь нашемь єднаньи были: кнѧзь Михайло Олєксандровичь, паи Янъ Довойновичь намѣстникь Волковыйский (Вільна, 1482 *AS* I, 80); а далє(и) бори(с) рєкъ правда єстъ да(л) єсми тотъ запись ивашку владыце писару г(с̃)дрскому а з волєю глѣбовою остаѳъєвича послє є(д)наньѧ (Вільна, 1495 *ВМБС*);

єднанье покоя (6) укладення мирного договору: Єстли бы мистръ съ свои(м) закоиомъ... с нами оу которыи хотѣлъ оустоупити тадынки о єднанье покоя ижбыстє з ва(с) нѣкоторыи паны радныи вибравши к на(м) рачили зослати к мариборкоу коу поражѣнью посполоу з радою короуны о єднанье покоя яко братьи и(х) и приятели... а та(м) коли боудєтє прєзъ ясноє досвѣтъчѣньє позна⟨и⟩тє єстли мистръ подлоугъ свои(х) листовъ васъ за срѣдники єднанье (!) покоя боудєть хотѣти мѣти (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

3. договір (9): и да(л) имъ паиъ михаиль чѧ(ст) пинѣзєи напрє(д), а остато(к), имає(т) имь дати, коли оны выидоу(т) и оуздадоу(т) ємоу вє(с) хотарь стары тѧ(х) то сєлишчь, по(д)лоу(г) єднанїа (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); а кто-бы тоє єднанье з насъ с обоу *(в ориг.* собоу.*— Прим. вид.)* сторонь оузроушилъ, тотъ маєт заплатити королю пѧть сотъ копъ гроший (Вільна, 1482 *AS* I, 79); И тыж нѣкоторых панов... с обох сторон их, длѣ розници или сказы, абы тїи въси вышеписаннїи наши єднанїѧ и прїязни нє имают быти зламаны анї престоуплени (Гирлов, 1499 *BD* II, 425);

въступити у єднан⟨ь⟩е (1) *див.* **ВСТУПИТИ;** мѣти єднанье (1) *див.* **ИМѢТИ;** пристоупити оу єднанье (1) *див.* **ПРЫСТУПИТИ.**

ФОРМИ: *наз.одн.зам.род.* срѣдники **єдианье покоя** (1447—1492 *ЛКБВ*); *род. одн.* **є(д)наньѧ, едианья** 3 (1489 *РИБ* 433; 1495 *ВМБС*); **єдианїа** 1 (1452 *Cost.* II, 422); *дав. одн.* **єднанью** (1447—1492 *ЛКБВ*); *знах. одн.* **єднанье** 8 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1482 *AS* I, 79; 1489 *РИБ* 433; 1495 *ВМБС; РИБ* 620); **єднанїе, єдънаниє** 4 (1463 *BD* I, 74; XV ст. *BC* 20 зв.; 1465 *GL* 176; 1466 *DIR«A»* 519); *ор. одн.* **єднан⟨ь⟩ємъ** 1 (1495 *РИБ* 620); ! **єднаны** 1 (1462 *BD* I, 55); *місц. одн.* **на єднанию** 2 (1458 *P* 169; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фо-

топ.); при єднаньи 1 (1482 *AS* I, 80); *наз. мн.* єднанїѧ (1499 *BD* II, 425).

Див. ще ***ЄДИНАЦТВО, *ЄДИНОЧЬСТВО, *ЄДИНСТВО, *ЄДНОСТЬ, *ЄДНОТА, *ЄДНОЦСТВО, *ЗЪЄДНАНЬЄ, *ОДИНОЦЬСТВО, *ОУЄДНАНЇЄ.**

Пор. ***ЄДНАТИ.**

***ЄДНАТИ** *дієсл. недок.* (3) (*стч.* jednati, *стп.* jednać) **1.** (що з ким) погоджувати (що з ким), домовлятися (про що з ким) (2): а на то свѣдковє... пан доума браєвич... и пакъ пановє и радци ливовскїи, што тымн часы оу нас были и с нами тотоу рѣчь єднали (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); и пакъ пановє бръгарє и радци Ливовскыи, що тымы часы оу нас были и с нами тотоу рѣчь єднали (Сучава, 1460 *BD* II, 276).

2. (що між ким) посередничати (між ким у чому) (1): конъдра(т) шєсть свє(т)ковъ поставилъ, по(д)лоугъ приказанїя соусоудьи (!) правыи бы(л) єкоубъ коумъ єго которыи жє тоую рє(ч) мєжи ими прієтєльскы єдна(л) (XV ст. *BC* 20).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* єдна(л) (XV ст. *BC* 20); *3 ос. мн.* єднали (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 276).

***ЄДНАТИ СЕ** *див.* ***ЄДНАТИ СѦ.**

***ЄДНАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (4) **1.** *(договорюватися)* єднатися, укладати угоду (3): а остато(к) имає(т) имь дати, коли они... оуздадоу(т) ємоу вє(с) хотарь... по(д)лоу(г) єднанїа, заноу(ж) та(к) сѦ єднали и(ж) бы прѦ(д)рєчє(н)ны па(н) мань з дѣтми своими да(л) по(д)бны день паноу михаилоу, абы вышли с паны и мєжиаши и съ и(х) стары(м) привилиє(м), абы дали и оузнамєнали паноу михаилоу тоть оувє(с) хотарь (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); а тое єднан⟨ь⟩е, што Борисъ з Глѣбомъ єдналъ се неслушнымъ єднан⟨ь⟩емь, то єсмо зрушили (Вільна, 1495 *РИБ* 620).

2. об'єднуватися, згуртовуватися (1): вси королєвє и вси хрєстиянъскии господарєвє... єднають ся и готовять ся и хотєли бы напротивъ поганъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 410).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* єднають ся (1498 *BD* II, 410); *перф. 3 ос. одн. ч.* єдналъ се 1 (1495 *РИБ* 620); сѦ... єдналъ 1 (1495 *ВМБС*); *3 ос. мн.* сѦ єднали (1452 *Cost.* II, 422).

IEDNACTWO *див.* ***ЄДИНАЦТВО.**

Див. ще ***ЗЪЄДНАТИ СЯ, *ПОЄДНАТИ СѦ, ОУЄДНАТИ СѢ.**

ЄДНО *присл.* (5) (*стч.*, *стп.* jedno) тільки, лише, лиш: а родитєлъ нашъ, кнѦзъ вєликыи, та⟨к⟩о⟨жє им⟩а⟨є⟩ть намь приятєлємь быти... и приѦтєлємъ нашїмь приѦтєль быти, а нєприѦтєлємь нашимь нєприятель, єдно вынимаємь, нашєго господарѣ, королѣ полского противь єго и противъ короунѣ, нє имаємь николи стояти (Сучава, 1435 *Cost.* II, 691); прото(ж) коли(ж) бѫдє(т) братїя або сєстры во очинє раздєлєны алюбо розно разлоучєны и пригодитсѦ(ж) нєкоторомѫ ис тоє братїи оу жалобѣ дѣди(ч)нє возмє(т) на сєбѣ соужєнїє конечнє потомь прїидє(т) бра(т) єго а хочє(т) тоую обновити мы кладємь ємоу мо(л)чанїє єдно оу своєи частї очины имєє(т) моць оу жалобѣ (XV ст. *BC* 22 зв.); А хотар тои трєтои вышєписаннои части от Бъєшєщи, али єдно оу сєло, почєнши от бєрєг Молдавѣ мало нижє от гдє выходит топлица от Молдави (Сучава, 1499 *BD* II, 136).

Див. ще **ОДНО.**

ЄДНОСТАИНО *присл.* (1) (*стч.* jednostajně, *стп.* jednostajno) однаково, так само: а протожь мы казимиръ б҃жію мл(с҃)тью коро(л) по(л)скы(и)... узнали єсмо и(ж) по(д)лоугъ стары(х) в зємли нашои, жалобы на соудє(х) нє бывали соужєны єдностаино, алє по(д)лоугъ розоума головного, и по(д)лоугъ прїятєльства (XV ст. *BC* 10).

***ЄДНОСТЬ** *ж.* (1) (*стч.* jednost, *стп.* jedność) ◇ п р и и т и о у є д н о с т ь *див.* **ПРЇИТИ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* єдность (1449 *Cost.* II, 746).

Див. ще ***ЄДИНАЦТВО, *ЄДИНОЧЬСТВО, *ЄДИНСТВО, ЄДНАНЬЄ 1, *ЄДНОЦСТВО, *ОДИНОЦЬСТВО.**

***ЄДНОТА** *ж.* (1) (*стч.*, *стп.* jednota) єдність, згода: на тыи то остаточныи рѣчи досы(т) єсть ємоу на то о(т)писано а особно нжє мы доброую ⟨з⟩авжды мѣли єсмо... волю тако яко коро(л) хрєстья(н)⟨с⟩кии коу покоєви а коу єднотѣ (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *дав. одн.* єднотѣ (1447—1449 *ЛКБВ*).

Див. ще ***ЄДИНАЦТВО, *ЄДИНОЧЬСТВО, *ЄДИНСТВО, ЄДНАНЬЄ 1, *ЄДНОСТЬ, *ЄДНОЦСТВО, *ОДИНОЦЬСТВО.**

***ЄДНОЦСТВО** *с.*(3) єдність, згода (1): и слюбили єсмо... быти... с ним оу приѦзни и оу єдноцствѣ (Ясси, 1445 *Cost.* II, 725); о у з Ѧ т и є д н о ц с т в о (є д н о ч ь с т в о) (2) *див.* **ОУЗѦТИ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* єдноцство 1 (1445 *Cost.* II, 725); єдночьство 1(1447 *АкЮЗР* I, 60); *місц. одн.* оу єдноцствѣ (1445 *Cost.* II, 725).

Див. ще ***ЄДИНАЦТВО, *ЄДИНОЧЬСТВО, *ЄДИНСТВО, ЄДНАНЬЄ 1, *ЄДНОСТЬ, *ЄДНОТА, *ОДИНОЦЬСТВО.**

***ЄДЪНАНИЄ** *див.* **ЄДНАНЬЄ.**

! ЄЄГОУМЄНЬ *див.* **ЄГОМЄМЪ.**

***ЄЖЄ** *спол.* (24) (*цсл.* єжє) **1.** *(приєднує підрядні означальні речення — у постпозиції)* який, котрий, що (19): а кто бы того нє задєржаль... таковы да єсть проклѦть о(т) господа б҃а... и оучастїє да имаєть сь онѣми, єжє възьпишє на владыка х(ст)а (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679—680); мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито... ожє... даєм и потвръждаєм... даанїє дида нашєго... Алєксанъдра воєводи... мито от Баковскаго тръга и от Тазловѣ... єжє из вѣка прислоушаютъ тоѫ мита томоу монастирю (Бистриця, 1457 *BD* I, 3—4); Г҃ноу и о҃цоу нашємоу ѳиларєтоу архимандритоу пєчєрскомоу єжє о х҃ѣ и(з) братиєю старци пє(ч)рска(г) монастырѦ (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*); А кто сѦ покоусит пороушити нашєго даанїѦ и потвръждєнїѦ, тот да боудєт проклѦт... и оучастїє да имаєт съ онѣми Іоудїи єжє възъпиша на господа бога ісу христа (Гирлов, 1499 *BD* II, 149); *(в інтерпозиції)* що (2): мы алєксандръ воєвода... чины(м) знамєнито... понєжє благопроизволи гсвоми... и въ задшиє стопочившємь родитєлємъ нашимь... дадо(х) монастироу пана ивана дворника оуспєнїоу с҃тои б҃ци єжє є(ст) на хоморю єдно сєло на връхь солонцѦ (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); тоє въсє да бѫдєтъ томоу... манастырю оурикъ съ всѣмъ доходомъ... за҃дшѫ с҃топочившаго родитєлѣ нашєго єжє по с҃томоу д҃хоу їосифа (Сучава, 1438 *DIR«A»* 472).

2. *(приєднує підрядні додаткові)* що (3): мы и (sic.— *Прим. вид.*) алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... єжє дає(м) и потвєржаємъ данїє наши(х) родитєлии (sic.— *Прим. вид.*) нашємоу монастирю о(т) побраты, о(т) полѣны (sic.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 377—378); мы стєфанъ воєвода... знамєнито чини(м)... єжє... дали є(с)ми с҃тои ц҃рвки (!) о(т) с҃того монастирѣ о(т) молдавици... тоти цигани на имѣ хръма(н) и бєра (и) бадоу (Дольний Торг, 1458 *ПГСММЦ*).

Див. ще **АЖЄ[1], АЖЪ[1], ЄЖЬ, ИЖЄ[2], ИЖЬ[2], ОЖЄ, ОЖЬ, ѦЖЄ.**

ЄЖЬ, ЄЖЪ *спол.* (3) (*цсл.* єжь) **1.** *(приєднує підрядні означальні речення—у постпозиції)* який, котрий, шо (2):Мы ильѦшь воєвода... записуємъсѦ тымъ п҃ношѦмъ што к намъ з литьвы приєхали на нашю службоу... п҃ну станиславу з вронова... п҃ну михалови инъшимъ *єжь* суть с ними и будуть єжь имаємъ... имъ жолдъ платити (Сучава, 1433—1443 *АРМ*); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того... даанїѦ... таковїи да єсть проклѦ(т) о(т) г҃а б҃а... и да има(т) участїє и съ онѣмы іоудєиє, єжъ възъпиша на г҃а х҃а, кръ(в) єго на ни(х) и на чєдѦ(х) и(х) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

2. *(з'ясувальний) (приєднує підрядні додаткові)* що (1): Мы ильѧшь воєвода... записуемъсѧ тымъ пн҃ошѧмь... єжь имаємъ и слюбуємъ имъ жолдъ платити (Сучава, 1433—1443 *АРМ*).

Див. ще **АЖЄ**[1], **АЖЪ**[1], **ЄЖЄ, ИЖЄ**[2], **ИЖЬ**[2], **ОЖЄ, ОЖЬ, ѦЖЄ.**

ЄЗДИТ *дієсл. недок.* (8) (чим, у що, по чому, до чого, без додатка) *(переміщатися за допомогою якихось засобів пересування, їздити в різні місця)* їздити (7): Пани МихайловаѦ повєдила, ижъ за вєликого кнѦзѦ Швитрикгайла коли мой пан сына крєстил оу пана ВасилѦ, Яцка, дозволил чєрєз мост оу боудованє, оу дерєво, сєножати єздит (Луконица, 1478 *AS* III, 17); А которыи бы гости хотели мыто нашо объежъдчати новыми дорогами, минаючы мыто нашо, и ты бы ихъ оть того устегалъ, нехай бы ездили старыми дорогами (Краків, 1487 *РИБ* 226—227); а тамъ є(з)ди(л) єсми до коузмина ставовъ глѦдєти (б. м. н., XV ст. *ИК*); слоужебнїци по зємли єздѦ(т) оубогыя кмєти... алюбо оубоги(х) зємлѦны оутїскають (XV ст. *ВС* 14 зв.— 15);

їздити полювати (1): и дворанинъ вашей милости перед нами то князю Михайлу говорилъ и тымъ земяномъ, абы в дуброву Свинюскую не ездили и не пустошили лововъ (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20—21).

ФОРМИ: *інф.* **ездит** (1478 *AS* III, 17); *теп. сп. 3 ос. мн.* **ездѦ(т), езьдѦ(т)** (XV ст. *ВС* 14 зв., 16); *перф. 1 ос. одн. ч.* **!ѣзлилъ** 1 (1498 *АЛМ* 163); **є(з)ди(л)** єсми 1 (XV ст. *ИК*); *безос. ф.* **и(х) много єздило** (XV ст. *ВС* 17); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **бы ездили, абы... ездили** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1487 *РИБ* 227).

Див. ще ***ВЫЄЗДИТИ, ВЫЄХАТИ, *ЄЗЪДЖИВАТИ, *ПРИЄЖДДЖАТИ, *ПРИЄХАТИ, *ПРИѢЗДИТИ, *SIECHATY SIA, *СЪЄХАТИ, ѢХАТИ.**

***ЄЗЄРО** *с.* (9) *(цсл.* єзеро) озеро: дали єсми в потвдилї (!) даниа родитель нашего с҃тго почившаго алєксан (!) воєводи, щобы нє смѣлисѣ оумышати о(т) наши рѣ(д)ници и о(т) наши болѣри никто оу єзера загорнѣи заноуже є(ст) дано о(т) наши(х) пєрє(д)ко(в) монастырю о(т) нѣмца (Нямц, 1456 *DIR«A»* 511); А хотар... да єст... от доуба на бєрест що єст на краи лѣ⟨с⟩а, та... до поток до єзерѣ (Ясси, 1497 *BD* II, 100).

ФОРМИ: *род. одн.* **єзера** 3 (1456 *DIR«A»* 511; 1458 *BD* I, 20; XV ст. *ВС* 10 зв.); **єзерѣ** 1 (1497 *BD* II, 100); *ор. одн.* **езеромь** 1 (1473 *ШКН*); **єзѣро(м)** 1 (1459 *Cost. S.* 22); *род. мн.* **єзєр** (1464 *DIR«A»* 517); *знах. мн.* **єзера** (1454 *Cost.* II, 513); *місц. мн.* **о єзєрє(х)** (XV ст. *ВС* 10 зв.).

Див. ще **ОЗЄРО, *ЯЗЄРЪ**[1].

***ЄЗЄРОВЪ** *прикм.* (1) ◇ **потокъ єзєровъ** *див.* ***ПОТОКЪ**[1].

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **єзєро(в)** (1453 *Cost.* II, 445).

***ЄЗЄРѢНЬ** *див.* ***ЄЗЄРѦНЪ.**

***ЄЗЄРѦНЪ.** *ч.* (3) *(особова назва, молд., слов.* єзеро): а на... по(т)вєрженїє... вѣра пана пє(т)ра єзерѣна комиса (Байчани, 1454 *ПГПММ*); а пановє наши по имєню... па(н) нѦ(г) кы(м)пѦ(н)... па(н) єзєрѦ(н) коми(с)... и па(н) соломонь (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **єзерѦ(н)** (1456 *ЭСФ*); *род. одн.* **єзерѣна** (1454 *Cost.* II, 509; *ПГПММ*).

***ЄЗЪ** *див.* ***ЯЗЪ**[2].

***ЄЗЪДЖИВАТИ** *дієсл. недок. многокр.* (1) їздити: мы єзъджывали тоут в ловы, коли дворєц Бєрезкий над рєкою Зелвою на стадо своє панъ Копач сєлит почал (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **єзъджывали** (1478 *AS* III, 17).

Див. ще ***ВЫЄЗДИТИ, ВЫЄХАТИ, ЄЗДИТ, *ПРИЄЖДЖАТИ, *ПРИЄХАТИ, *ПРИѢЗДИТИ, *SIECHATY SIA, *СЪЄХАТИ, ѢХАТИ.**

***ЄЗЫКЕИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Пишетъ король е. м.... абы Петругъ не вступал ся въ тыи люди, на имя въ Єзыкеича зъ дѣтьми, а въ Невѣра зъ братею єго и зь дѣтьми (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Єзыкеича** (1498 *АЛМ* 169).

***ЄЗѢРО** *див.* ***ЄЗЄРО.**

ЄКИМОВИЧ *див.* **ЯКИМОВИЧ.**

***ЄКОБЄСКОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Сє азь... Іо Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє прїидоша прѦд нами... Мърєна, жена Лоука Єкобєскоула... и дроугая Мърєна, нєпота єи... и проминѣли съ господство ми єдино сєло (Сучава, 1488 *BD* I, 347).

ФОРМИ: *род. одн.* **Єкобєскоула** (1488 *BD* I, 347).

ЄКОУБЪ *див.* **ЯКОУБЪ.**

ЄКОУШАНЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Ино съ зостали нашємоу вѣрномоу паноу Щєфоулови пръкълабоу на єго части от тих отнини три сєла, одино сєло на имѣ Єкоушанїи (Сучава, 1480 *BD* I, 241).

ФОРМИ: *наз.* **Єкоушанїи** (1480 *BD* I, 241).

***ЄЛЄНА** *ж.* (2) *(особова назва, гр.* Ἑλένη) Олена: Азъ рабь бжї҃и... стефанъ по прозвищоу винцъ коупи(х) съ тєтраєу(ґ)ль за своѫ҃ дшѫ҃... и сновь мои(х) димитра и михаила и марины... и єлєнѫ҃ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); тѦмь мы... дали и потвръдили єсмы ємоу... о(т)нины и ди(д)нины жоны єго єлєны (Сучава, 1471 *DIR«A»* 525).

ФОРМИ: *род. одн.* **єлєны** (1471 *DIR«A»* 525); *знах. одн.* **єлєнѫ҃** (1401 *ЗКЄ*).

Див. ще **ОЛЄНА.**

***ЄЛѢЦЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* КнѦзю Андрєю, БрѦславскомоу намєстникоу Ѣ копъ грошей... а дєсѦть копъ зъ ЗвѦгольское дани въ Єльца (Краків, 1489 *AS* III, 21—22).

ФОРМИ: *род. одн.* **Єльца** (1489 *AS* III, 22).

***ЄЛИЗАВЕТА** *ж.* (1) *(особова назва, цсл.* Єлисаветь, *гр.* Ἐλισάβετ, *гебр.* Eliżewa): по⟨д⟩писана бысть сия капли⟨ца повелѣні⟩емъ... короля пресветлого Казимира... и его королевое... єлизаветы (Краків, 1478 *ОБРН* 130).

ФОРМИ: *род. одн.* **єлизаветы** (1478 *ОБРН* 130).

Див. ще **АЛЖБѢТА, *ЄЛИСАѲЬ.**

ЄЛИКО *займенниковий числ.* (19) *(цсл.* єлико) *(у знач. сполучника приєднує підрядні речення ступеня і міри — у постпозиції)* скільки (16): мы пєтръ воєвода... чини(м) знаменито... яко да оутвръ⟨димъ⟩ на(ш) цръковъ, монастырю о(т) быстрици... и съ оусими озерами и гырлами... о(т) чєрвлєного кєшєнева до ди(л) загорни, а выше нистромъ и пони(ж) и оуси пасикы, єлико соу(т) оу томъ хотарѣ (Сучава, 1455 *Cost.* II, 531); И заплативше господство мы вѣсе исполна єлико више пишєм (Гирлов, 1499 *BD* II, 144); *(у препозиції)* (2): и такождєрє варє кто боудє(т) игоуме(и) оу то(м)... монастирю и єлико бжде(т) братєи а они имаю(т) грижати за спасєниє доуши господства ми (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365); И єлико изрєкѫ҃т вашєи милости от господства ми, а вы о вѣсем вѣроуитє (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336);

(в інтерпозиції) (1): А кто съ покоусит нашего даанїа и потвръжденїа, єлико єст выше писано, пороушити... таковїи да єст проклѣть от господа бога (Сучава, 1488 *BD* I, 357).

***ЄЛИНСКЪ** *ч.* (1) *(назва присілка у Волинській землі):* Поведила пєрєд нами старостинаѦ луцкаѦ... кн⟨Ѧ⟩г⟨и⟩ни Федка, штожь пан єєй (!) нєбощикъ пан Олизар Шилович... даровал... єєй (!) именѦ свои на имѦ Здолбицоу с присєлком с Єлинском (Луцьк, 1487 *AS* I, 240).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Єлинском** (1487 *AS* I, 240).

***ЄЛИСАѲЬ** *ж.* (2) *(особова назва; цсл.* Єлисаф, *гр.* Ἐλισάβετ, *гебр.* Eliżewa) Єлизавета: мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє прїидоша прѦд нами... Магда... и оуноукове єи... и дали... єдно сєло на Виннои... та дали слоугам нашим Работь и сєстри єго Соръ и братаничєм ⟨их⟩ Анноушки и Єлисаѳи, дочкам Жоуржиним (Сучава, 1493 *BD* II, 14).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Єлисаѳи** (1493 *BD* II, 14).

Див. ще **АЛЖБѢТА, *ЕЛИЗАВЕТА.**

ЕЛИСѢИ *ч.* (2) *(особова назва, гр.* 'Ελισσαῖος, *гебр.* 'Ēlīsa) Єлисей: господи помози самоилови кюзнєцю и елисѣєви писцю и левонтѣеви писцю (Краків, XIV—XV в. *ОБРН* 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **елисѣи** (XIV—XV в. *ОБРН* 112); *дав. одн.* **елисѣеви** (XIV—XV в. *ОБРН* 112).

Див. ще ***ОЛИСЄИ.**

ЄЛІОКИМЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ были добрые люди королевые бояре: Олександро Ходковичъ, Тышко братъ его, Єліокимъ, князь Корецкій (Кобринь, 1465 *АкВАК* III 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Єліокимъ** (1465 *АкВАК* III, 4).

ЄЛОВИЦЬКИЙ *ч.* (3) *(особова назва):* а при томъ были пановє... пан Ивашко Єловицький... а пан Яцько Єловицький (Кременець, 1469 *AS* I, 64); А при томъ были: кн⟨А⟩зь Михайло Вишнєвецкий... а пан Ивашко Єловицкий (Кременець, 1497 *AS* I, 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Єловицький** 2 (1469 *AS* I, 64); **Єловицкий** 1 (1497 *AS* I, 112).

ЄЛОВИЧ, ЄЛОВИЧЬ, ѢЛОВИЧ *ч.* (11) *(особова назва):* а при том был пан Андрей Чаплич... пан Єско Єлович (Острог, 1464 *AS* I, 57); А при томъ была дочка моѦ кн⟨А⟩г⟨и⟩нА МарѦ СємєноваѦ РовєнскаѦ... пан Єнко Єлович... пан Бартош Юшкович (Ровно, 1488 *AS* I, 242).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Єлович** 8 (1464 *AS* I, 57; 1465 *AS* I, 57; 1481 *AS* I, 77; 1483 *AS* I, 82; 1487 *AS* I, 85; 1488 *AS* I, 88, 242); **Єловичь** 1 (1478 *AS* I, 76); **ѣлович** 2 (1466 *AS* I, 61, 62).

***ЄЛОВЪСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* а на то вѣра моѦ... вѣра пана станислава єловъского (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14).

ФОРМИ: *род. одн.* **єловъского** (1393 *Cost.* I, 14).

***ЄМЄЛИНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Львівській землі)* Ямельня: а сє бортници пашко бортикъ и съ емєлина юрко мошничь (Львів, 1370 *P* 18).

ФОРМИ *род. одн.* **емєлина** (1370 *P* 18).

ЄНЖЄ *займ.* (1) *(стп.* jenže*) відносний (приєднує підрядні означальні речення):* о пороучникоу єнже сѦ менить пре⟨д⟩ прежнє (XV ст. *ВС* 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **єнжє** (XV ст. *ВС* 8).

ЄНКО *ч.* (7) *(особова назва, цсл.* Єнохъ, *гр.* 'Ενώχ): и затым пан Єнко Чаплич поєхал... проч (Луцьк 1487, *AS* I, 86);

ФОРМИ: *наз. одн.* **Єнко** (1487 *AS* I, 85, 86; 1488 *AS* I, 242); *ор. одн.* **Єиком** (1487 *AS* I, 86).

ЄНКОВАѦ *ж.* (5) *(особова назва):* и мы припустили к тому имєню п⟨а⟩ни Єнковую (Луцьк, 1487 *AS* I, 86).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ЄнковаѦ** (1487 *AS* I, 85, 86); *дав. одн.* **Єнковой** (1487 *AS* I, 86); *знах. одн.* **Єнковую** (1487 *AS* I, 86).

***ЄНКОВЪ** *прикм.* (1): ино послє живота нєбожчика пана Єнкова и мы припустили к тому имєню п⟨а⟩ни Єнковую п⟨а⟩ни ТатѦну (Луцьк, 1487 *AS* I, 86).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Єнкова** (1487 *AS* I, 86).

Пор. **ЄНКО.**

ЄНЪКОВИЧЪ *ч.* (2) *(особова назва):* при том был владыка володимерский Иона... а панъ Федко Єнъковичъ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Єнъковичъ** (1498 *АрхЮЗР* 1/IV, 141); *род. одн.* **Єнъковича** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 142).

ЄОЛЪГАТЬСКІЙ *ч.* (1) *(особова назва):* Єолъгатьскій писаръ писалъ (б. м. н., 1484 *РИБ* 351).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Єолъгатьскій** (1484 *РИБ* 351).

***ЄПАРХИЯ** *ж.* (2) *(цсл.* єпархия, *гр.* ἐπαρχεία) єпархія, єпископія: Аще ли хто подъ областию нашою въ епархией Луцкой и Острозской, гординею превозносяйся, сия предания отческая и повеления княжения нашего переступить дєрзнетъ, десять тисечей рублей на насъ и на епископа (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а болше того никакоє власти да нє имає(т) на(д) тє(м) мн(с)тырє(м) печє(р)скимъ и прєдѣли єго єпа(р)хїи а(р)хима(н)дриты печє(р)скоє, понє(же) далече о(т) на(с) о(т)стои(т) констє(н)тинополя патрїа(р)ховъ (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **єпа(р)хїи** (1481 *ГПМ*); *місц. одн.* **въ епархией** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ЄПИСКОПИА** *див.* **ЄПИСКОУПЇѦ.**

***ЄПИСКОПИЯ** *див.* **ЄПИСКОУПЇѦ.**

***ЄПИСКОПЇЯ** *див.* **ЄПИСКОУПЇѦ.**

ЄПИСКОПЪ, ЄПИСКОПЬ, ЄПИСКОУПЬ, ЄПЫСКОУП *ч.* (54) *(цсл.* єпискупъ, єпископъ, *гр.* ἐπίσκοπος) єпископ: Аще ли хто подъ областию нашою въ епархией Луцкой и Острозской... сия предания отческая... переступитъ дерзнетъ, десять тисечей рублей на насъ и на епископа (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); А купилъ есть иванъ губъка изъ братомъ своємъ на вѣки и ко сѣму їо(н)у єп(с)пи к селу гнѣвновчи д(а)ли ѣ гривєнъ сєрєбра вѣсного (Перемишль, 1378 *P* 26); Тоє вѣсє... слюбоуєм... исъ вѣсѣмы архїєпископи и єпископи... кралю полскомоу... моцне и непороушенне... дръжати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *наз. одн.* **єпископ, єпископъ, єп(с)коуп,** ! **єпископ, єпископъ** 13 (1401 *RIR*; 1470 *BD* I, 150, 155; 1473 *BD* I, 186, 187; 1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 256, 257; 1486 *DC* 144; 1490 *DC* 146); **єпископь, єпископъ, єп(с)пь, єп(с)кпь** 9 (1429 *P* 114; 1470 *BD* I, 141; 1488 *BD* I, 342, 356; 1490 *DC* 147; 1499 *BD* II, 425); **єпыскоуп** 2 (1473 *BD* I, 186—187); *род. одн.* **єпискупа** 3 (1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257; 1490 *BD* I, 420); **єпископа, ієpyskopa** 4 (1465 *GL* 176; 1489 *AS* I, 89; 1490 *BD* I, 420); *дав. одн.* **єп(с)пи** 1 (1378 *P* 26); **єпіскопоу** 1 (1488 *BD* I, 356); *знах. одн.* **єпископа** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); **єпископа** 1 (1472 *BD* I,169); *ор. одн.* **єпископомъ, єпископом, єпископомь** 4 (1466 *BD* I, 105; 1470 *BD* I, 150, 155; 1471 *ДГСМПБ*); *місц. одн.* **при єп(с)пи** 2 (1376 *P* 22; 1480 *DC* 9) ; **при єпископѣ** 1 (2-*а* пол. XV ст. *СО*); *наз. мн.* **єпископи** 3 (1472 *BD* I, 170; 1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257); **єпыскоупїи** 1 (1473 *BD* I, 187); *род. мн.* **єпископов** (1499 *BD* II, 425); *дав. мн.* **епископомъ** (1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *ор. мн.* **єпископи** 2 (1499 *BD* II, 419, 425); **єпископы** 1 (1473 *BD* I, 186); **єпыскоупы** 1 (1473 *BD* I, 186); **єпископи** 1 (1472 *BD* I, 169).

Див. ще **БИСКОУПЪ, *ІЄПИСКОУПЬ, *ПИСКУПЪ.**

***ЄПИСКОУПЇЄ** *с.* (3) *(молд.* єпископиє, *цсл.* єпискоупия, *гр.* ἐπισκοπή) єпископія, єпархія: мы Стєфа(н) воєвода... знамєнито чиним и(с) симь листом нашим... оже благопроизволи господствами... и съ оусєѦ нашєѦ доброѦ волєѦ и о(т) ѣба помощїѦ и оучинилиєсмо вь зѣдшиє ста почившихъ прє(д)ковь и родителєи наших... Ако да оутвръдим и оукрѣпм (!) наше єп(с)коупїе о(т) Радовце(х) идеже є(ст) храм стго архиера(р)ха и чюдотворца Николаа (Сучава, 1486 *DC* 143—144).

ФОРМИ: *дав. одн.* **є(п)скоупїю** (1486 *DC* 144); *знах. одн.* **єп(с)коупїє** (1486 *DC* 144).

Див. ще **ЄПИСКОУПЇѦ.**

ЄПИСКОУПЇѦ *ж.* (22) *(цсл.* єпискоупия, *гр.* ἐπισκοπή) єпископія, єпархія: сє я кнѦзъ юріа холмъскии... придали єсмо к цркви бжои пречс)тои бгомтри... села стрижово слєпчє космово... к столцу єп(с)піи холмъскоє при бголюбезномъ калисти єп(с)пи холмъскомъ и бѣлъзскомъ (Холм, 1376 *P* 22); Мы Георгїє архїєпископь Соучавскыи и земли молдавскои, Василїє єпископь Долньи єпископїи Романова тръга, Іоанїкїє єпископь Радовскои єпископїи... с... Іо Стефаном воєводою... слюбили єсмо... королєви полскому... вѣсє моцнє а непороушенно дръжати и ховати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *наз. одн.* **єпискоупїѦ** (1490 *BD* I, 420); *род. одн.* **епископїи, єп(с)піи** 4 (1376 *P* 22; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1499 *BD* II, 425); **єпискоупїи** 2 (1490 *BD* I, 420; 1499 *BD* II, 425); *дав. одн.* **єпископїи, єп(с)кпии** 8 (1403 *ДГАА;*

1490 *DC* 147, 148, 149); **єпискоупїи** 6 (1490 *BD* I, 420; *DC* 147, 148); *місц. одн.* **оу єп(с)копїи** (1490 *DC* 148).

Див. ще ***ЄПИСКОУПЇЄ.**

ЄПИФАНОВИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ были добрыє люди па(н) васко люби(ч)... па(н) Сємашко Єпифановичъ (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Єпифановичъ** (1478 *ЗРМ*).

ЄПЫСКОУП *див.* **ЄПИСКОПЪ.**

***ЄРАРХЪ** *див.* **ИЄРАРХЪ.**

ЄРЄМЄИ *ч.* (2) (*особова назва, цсл.* Иєрємия, *гр.* 'Ιερεμίας, *гебр.* yirmĕyah). Єремія, Ярема: Тѣм мы... дали єсми и(м) обомъ посполно ... на милѣтинѣ, сєлищє... гдє бы(л) єрємєи (Сучава, 1443 *Cost.* II, 144); и єщє єсми єму дали... сєла... гдє бы(л) єрємєи (Сучава, 1445 *Cost.* II, 211—212).

ФОРМИ: *наз. одн.* **єрємєи** (1443 *Cost.* II, 144; 1445 *Cost.* II, 212).

Див. ще **ЄРЄМИѦ, ЄРИМИЄ, *ЄРЄМЇИ.**

ЄРЄМИѦ, ЄРЄМЇА *ч.* (9) (*особова назва, цсл.* Иєрємия, *гр.* 'Ιερεμίας, *гебр.* yirmĕyah) Єремія, Ярема: ми боѦрове... на имѦ па(н) нѣгои... и па(н) єрємиѦ... Ѧвно чини(м)... гды(ж) ... пєтръ воєво(д) ... прєнаѦснѣишом(у)... паноу казимировѣ... королєви полском(у)... повинною слоужбою вѣчнє записа(л)сѦ... про тожъ мы кторою зь єго волию повинни єсмы сѦ згодити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738); Мы кн҃зь Сємєнъ... о(з)на(і)моуємо... и(ж) мы дєи змилова(в)ши сѦ но(д) (!) слоугою наши(м) оурожоны(м) Єрємиєю Ша(ш)ко(м) которои на(м)ъ вєликїє оуслоуги своє и ко(ш)то(м) нємали(м) о(т)дає(м) про (т)о... єго при (в)сюи о(т)чн(з)иѣ... зоставоую (Прилуки, 1459 *P* 171); а господство мы аз оу том оустах та пожаловах нашоу слоугоу пана Єрємїю вистѣрника... и дадох ємоу тоє прѦдрєчєнноє сєло (Гирлов, 1499 *BD* II, 144).

ФОРМИ: *наз. одн.* **єрємиѦ, єрємїа** (1448 *Cost.* II, 737; 1456 *ЭСФ;* 1495 *BD* II, 44; 1499 *BD* II, 125, 444); *род. одн.* **єрємїи** (1483 *Cost. D.* 31); *дав. одн.* **єрємїи** (1495 *BD* II, 43); *знах. одн.* **Єрємїю** (1499 *BD* II, 144); *ор. одн.* **Єрємиєю** (1459 *P* 171).

Див. ще **ЄРЄМЄИ, ЄРИМИЄ, ЄРЄМЇИ.**

ЄРЄМЇЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... дали єсми єму оу иашєи зємли оу мо(л)давскои чєтыри сєла на милѣтини, на имѦ бєркишєщїи и єрємїєщи и попєщи и гдє є(ст) жоудє пашко (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168).

ФОРМИ: *наз.* **єрємїєщи** (1425 *Cost.* I, 168).

***ЄРЄМЇИ** *ч.* (135) (*особова назва, цсл.* Иєрємия, *гр.* 'Ιερεμίας, *гебр.* yirmĕyah) Єремія, Ярема: А на то єст вѣра... боѦр наших: в. п. Збиара... в. п. ЄримїѦ постєлника (Сучава, 1479 *BD* I, 221—222); а на то є(ст) вѣра... болѣри наши, вѣра пана думѣ... вѣра пана єрємїа (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

ФОРМИ: *род. одн.* **єрємія, єрємїѦ, єрємїа** 134 (1479 *BD* I, 222; 1481 *BD* I, 259; 1482 *BD* I, 264; 1483 *BD* I, 268, 270; 1487 *BD* I, 292, 294; *Cost. D.* 7; 1488 *BD* I, 318; 1497 *BD* II, 96; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.), **ЄримїѦ** 1 (1479 *BD* I, 222).

Див. ще **ЄРЄМЄИ, ЄРЄМИѦ, *ЄРИМИЄ.**

***ЕРЕТЫКЪ** *ч.* (1) (*цсл.* єрєтикъ, *гр.* αἱρετικός) єретик: маєтъ... богомолецъ нашъ Климентый, владыка Луцкий и Острозский... еретыковъ и непослушныхъ клясти (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *знах. мн.* **еретыковъ** (*АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ЄРИМИЄ *ч., невідм.* (2) (*особова назва, молд., цсл.* иєрємия, *гр.* 'Ιερεμίας. *гебр.* yirmĕyah) Єремія, Ярема: БоѦрїи аноумє: Тъоутоул вєл. логофът... єримиє вел. пост. (Сучава, 1491 *BD* I, 453, 464).

Див. ще **ЄРЄМЄИ, ЄРЄМИѦ, *ЄРЄМЇИ.**

ЄРИМЇИ *див.* ***ЄРЄМЇИ.**

ЄРЛѦ *ч.* (1) *(особова назва):* А при том былъ вл⟨а⟩дыка луцкий Ярофѣй... а пан ЄрлѦ (Ровно, 1483 *AS* I, 82).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ЄрлѦ** (1483 *AS* I, 82).

***ЄРМОЛИНИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* жаловаъ на(м) бояринъ смолєнски(и), коурило ивано(в) сы(н) сємєнова на дѦ(д)ковичо(в) свои(х) на о(р)тюха а на стєфана є(р)молиничо(в) (Вільна, 1495 *ВК*).

ФОРМИ: *знах. мн.* **є(р)молиничо(в)** (1495 *ВК*).

JERMOLINCZI *мн.* (2) *(назва села у Подільській землі)* Ярмолинці: A tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu na imie Jermolinczi na riczi Werchusziczi v Smothriczkowi (!) wolosthi (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3).

ФОРМИ: *наз.* **Jermolinczi** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3).

***ЄРМОЛИЧЪ** *ч.* (4) *(особова назва):* И стєпа(н) єрмоли(ч) з братьєю своєю до кни(г) зє(м)ски(х) нєпослалисѦ (Вільна, 1495 *БСКИ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **є(р)моличь, єрмоли(ч)** (1495 *БСКИ*); *знах. одн.* **є(р)молича** (1495 *БСКИ*).

ЄРОМОНАХЪ *див.* **ІЄРОМОНАХЪ.**

***ЄРОѲЕЕВЪ** *прикм.* (1): Билъ намъ чоломъ окол⟨ь⟩ничый Смоленъскій... князь Олехно Василевичъ Глазына и просилъ въ насъ... села, на имя Давыдкова Сковородина и братаничовъ его, Єроѳеевыхъ детей (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *род. мн.* **Єроѳеевыхъ** (1499 *РИБ* 776).

Пор. **ЯРОФѢИ.**

***ЄРЬШЬ** *ч.* *(особова назва):* мы вєликии кн҃зь швитрикга(л)... оузрѣвши єсмо знамєнитоую намъ слоужбоу... Слоуги нашого вѣрного пана Єрьша тєрєшковича... далн єсмо ємоу сєло долъгиє шии в лоуцкомъ повѣтє (Луцьк, 1452 *P* 160—161).

ФОРМИ: *род. одн.* **Єрьша** (1452 *P* 161).

***ЄСАКЪ** *ч.* (3) (*тур.* jasaq «данина, податок», «кара, штраф») *(податок натурою)* ясак: А тотъ панъ богданъ лєвковичь што люди завєдаєть почонъ отъ вєликого цара и досюлѦ намъ єсакъ даивали, а тыє єсаки ажъ мєнє братомъ нарєчєшь вєли датн (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **єсака** (1484 *ЯМ*); *знах. одн.* **єсакъ** (1484 *ЯМ*); *знах. мн.* **єсаки** (1484 *ЯМ*).

***ЄСАЧНИКЪ** *ч.* (1) *(людина, що платить ясак):* ясачник: къ Житомироу сєло бо(р)диновъ а в томъ сєлє чотыри слоуги троє сочнико(в) новыє люди єщо воли нєвысєдєли а коли волю высєдять они мають слоужити, А єсачники имоуть тѦглы тѦгноути какъ и иныє люди (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ФОРМИ: *наз. мн.* **єсачники** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

Див. ще ***ЄСАЧНЫИ.**

***ЄСАЧНЫИ** *прикм.* (2) *(у знач. іменника)* ясачний (1): а сєло къ городоу длєзско(в) а в томъ сєлє двана(д)цать слоу(г) на во(и)ноу ходять а подымъщиноу нє дають а єса(ч)ны(х) одина(д)цать чл҃вка подымъщиноу дають а горо(д) робѦть (б. м. и., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.);

є с а ч н ы и л ю д и (1) *(люди, що платять ясак)* ясачники: А єщо моихъ нєсколько єсачныхъ людє(и) отъ єсака бєгаючи к тобє прихилилисѦ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *род. мн.* **єсачныхъ, єса(ч)ны(х)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; 1484 *ЯМ*).

Див. ще ***ЄСАЧНИКЪ.**

ЄСИФЪ *ч.* (6) (*особова назва, цсл.* Иосифъ, *гр.* 'Ιωσήφ, *гебр.* yoseph) Йосип: А той истный слуга нашъ Бѣдунъ, на имя Єсифъ, имаетъ служити намъ и нашимъ дѣтемъ изъ того села двѣма стрѣлци (Судомир, 1408 *АкЮЗР* 1, 6); мы вєликыи кн҃зь швитригаило... чинимъ знамєнито ... ижє видивь и знамєнавь службу нашого вѣрного слуги паиа єсиѳа чусы... даємъ и записуємъ пану чуси имѣнья оу луцкомъ повѣтє (Луцьк, 1434 *P* 128).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Єсифъ** (1408 *АкЮЗР* 1, 6); *род. одн.* **єсиѳа** (1434 *P* 128); *дав. одн.* **Єсифу** (1408 *АкЮЗР* 1, 6).

Див. ще **ІОСИФЪ, ОСИПЪ, ЮСИП.**

ЄСКО *див.* **ЄСЬКО.**

ЄСТИ *дієсл. недок.* (1) їсти: а то на каждую нєдѣлю каждому тєслѣ давалъ по сми грои (!) широкихъ и єщи к тому

истраву всѣмъ дава(л) и єсти и пити (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35).

ФОРМИ: *інф.* **єсти** (1386—1418 *Р* 35).

ЄСТЛИ, ЄСТЬЛИ, ЄСЛИ *спол.* (41) **1.** *(приєднує умовно-часові речення — у препозиції)* якщо, коли (26): єстли мистръ подлоугъ свои(х) листовъ васъ за срѣдники єднанье покоя боудеть хотѣти мѣти... рада короуни васъ тѣжь прииме (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а єстли похочет замоуж пойти, дѣти оставивши... тогды дѣти мои мают пенези ей отдати (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); а єстли А ис тоеи мены выстоуплю... тогды А алюбо по мнѣ боудоучии, королю двесте роубле(в) заплати(т) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); А єстли боудемо слышати и видати никоторое непрїятелство от которои стороноу на королѣ єго милости... имаємо єго милости дати виданїе (Коломия, 1485 *BD* II, 372); а єстли *(в ориг.* є(с)тли.— *Прим. вид.)* дорозоумїем какое зло от какых их милости непрїятелев, мы имаем им дати знати (Гирлов, 1499 *BD* II, 422); а єстли который с тыхъ не хотел ємоу служити и он ⟨о⟩ставивши имѣнє єдь проч зо всимъ своимъ статкомъ (Вільна, 1499 *AS* I, 118);

(*у сполученні* є с т л и ж є, є с т л и ж) якщо ж, коли ж (10): есть(ли) же кроме свады боуде(т) раненъ, тогды петръ имаеть то присАчь свои раны (XV ст. *ВС* 19 зв.); а естьлї жь заме(ш)кае(т), алюбо нео(т)баеть за пА(т)на(д)це(т) годовъ того освѣченїя оучинить, тогды тое дѣды(ч)ство изгинѫло (XV ст. *ВС* 21);

(*у сполученні* є с т л и п а к) якщо ж, коли ж (3); а єстли пак им бог дѣток не дасть, ино тыи вєрху писаныи имѣньА вси мают быти по кн⟨А⟩зА єго милости животъ св⟨А⟩тому Иоанну (Степань, 1489 *AS* I, 89); єстли пакъ ваша мл(с̃)ть з г(с)дрємъ наши(м) не запишетесА в мироу и в прия(з)ни быти тогды... маю(т) тые люди тАгну(ти) любо на королєвоу зємлю... або на вашу мл(с̃)ть оу вашоу зємлю (б. м. н., 1496 *ПДВКА*);

(*у сполученні* є с т ь л ї а ж є) якщо ж, коли ж (1): а естьлї аже не боудемъ тамъ тогды шесть алюбо четыри намѣнъ (!) прїлоучаемъ су(д)и, алюбо по(д)соу(д)ковъ (XV ст. *ВС* 12 зв.).

2. *(приєднує додаткове — у постпозиції, у формі залежного питання)* чи (1): и кнїгни ма(р)я исъ сыно(м) свон(м) кнїзе(м) федоро(м) ты(м) свє(т)комъ на то(м) вєлєла присАгноути, єстли бы то они справнє свє(т)чили (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

ЄСТЛИ БЫ, ЄСТЬЛИ БЫ *спол.* (58) *(приєднує підрядні умовні речення — у препозиції)* якщо б, коли б: Jestliby waźnosti peniezej pozyczonych ne wczinila, aby... sudi swojemu, tuju zastawu okazał (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); Єстли бы мистръ съ свои(м) закономъ... оу которыи хотѣлъ оустоупити тадынки о єднанье покоя нжбыстє з ва(с) иѣкоторыи паны радныи выбравши к на(м) рачили зослати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); єстли бысА таА ре(ч) такъ вда(в)нила, то(г)ды бы тое дѣло мѣло вжо во оупокои бы(т) (Вільна, 1495 *БСКИ*); а єстли бы дорозоумили с которои сторони... какое зло... а их милость тогди нам и дѣтем нашим... тое имают нам оусє оуказати (Гирлов, 1499 *BD* II, 422—423).

***ЄСЬ** *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Єсифь): продали єсмо мыто володими(р)ское... єсю (Петрків, 1489 *AMB*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **єсю** (1489 *AMB*).

Див. ще **ЄСЬКО.**

ЄСЬКО, ЄСКО *ч.* (21) *(особова назва, пор.* Єсифь): мы кнѣзь федоръ данильеви(ч)... єско романкови(ч)... поручАємсА по олєхна што(ж) служи(т) єму спдрю своєму коро(л) верно безо лсти без хитрости (Луцьк, 1388 *Р* 42); продали єсмо мыто володими(р)ское... єськоу и єго братьи на чотыры годы (Петрків, 1489 *AMB*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **єсько, єско** (1388 *Р* 42; 1437 *AS* I, 34; 1463 *ГГЯ;* 1464 *AS* I, 57; 1478 *AS* I, 76; 1481 *AS* I, 77; 1487 *AS* I, 85; 1488 *AS* I, 88; 1489 *РИБ* 431, 432); *род. одн.* **Єська** (1489 *РИБ* 432); *дав. одн.* **єську, єськоу** (1427 *Р* 109; 1488 *РИБ* 222; 1489 *AMB; РИБ* 432); *знах. одн.* **Єська** (1489 *РИБ* 432).

Див. ще ***ЄСЬ.**

***ЄУАГГЄЛИСТЪ** *див.* ***ЄВАНГЄЛИСТЪ.**

***ЄУАНГЄЛИЄ** *див.* ***ЄВАНГЄЛИЄ.**

***ЄУАНГЄЛИСТЪ** *див.* ***ЄВАНГЄЛИСТЪ.**

***ЄОУВАНЬГЄЛИСТЪ** *див.* ***ЄВАНГЄЛИСТЪ.**

ЄОУНУТИИ *ч.* (1) *(особова назва, лит.* Jaunùtis): Вѣдаи то каждыи чѣвкъ кто на тын листъ посмотрить оже я кнАзь Єоунутии и кистютии и любартъ юрьии наримонтовичь юрьии корятовичь чинимы миръ твердыи ис королємь казимиромь польскъмь (так.— *Прим. вид.*) (б. м. н., 1352 *Р* 5).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Єоунутии** (1352 *Р* 5).

***ЄУСТАТЇИ** *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Євстатии, *гр.* Εὐστάθιος) Євстахій, Євстафій, Остап: а на то є(ст) вѣра г(сд)вами... и вѣра архимандрита наше(г), ку(р) єустатїА (Сучава, 1455 *Cost.* II, 544).

ФОРМИ: *род. одн.* **єустатїА** (1455 *Cost.* II, 544).

Див. ще **ЄВСТАТИЄ, СТАХЇЄ.**

***ЄОУФИМКОВЪ** *прикм.* (2) ◇ є о у ф и м к о в о с є л о (2) *(назва села у Волинській землі):* къ володимирю о(т)ступаєтьсА потолѣ по оуимицю по пѣсчаныи бродъ по єоуфимково сєло (б. м. н., 1366 *Р* 14).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **єоуфимкова** (1366 *Р* 14); *знах. одн. с.* **єоуфимково** (1366 *Р* 14).

***ЄФИМИИ** *див.* ***ЄВЪФИМИИ.**

ЄФРЄМЄИ *ч.* (2) *(особова назва, цсл.* Єфремъ, *гр.* Ἐφραίμ, *гебр.* Efraîm) Єфрем, Охрім: А при томъ были: Владыка Лоуцкии Єфремєи, а кнАз Иванъ Василевич (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); А при томъ были владыка луцъкий Єфремей, а княз Иванъ Васильевич (Луцьк, 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Єфремєи, Єфремей** (1446 *AS* III, 5; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61).

Див. ще **ЄФРЄМЪ, ЄФРИМЪ, ОХРѢМЪ.**

ЄФРЄМЪ, ЄФРЄМ *ч.* (7) *(особова назва, гр.* Ἐφραίμ, *гебр.* Efraîm) Єфрем, Охрім: Я Семенъ... по повелѣнію господина цтя моего уписалъ есми въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастыру родители наши Іоана Ірину... Єфрема (Київ, 1398 *ДГПМ*); Билъ намъ чоломъ богомолецъ нашъ Єфремъ, владыка Луцкий и Острозский (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, I); И оуставше наш слоуга Єфрєм та заплатил... двѣ ста злат татарскых оу роукы Олюшци (Сучава, 1499 *BD* II, 130).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Єфремъ, Єфре(м), Єфрем** (1488 *ДГСВМЦ;* 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, I; 1499 *BD* II, 130); *дав. одн.* **Єфремоу** (1499 *BD* II, 130); *знах. одн.* **Єфрема** (1398 *ДГПМ*).

Див. ще **ЄФРЄМЄИ, ЄФРИМЪ, ОХРѢМЪ.**

ЄФРИМЪ *ч.* (1) *(особова назва, молд., цсл.* Єфремъ, *гр.* Ἐφραίμ, *гебр.* Efraîm) Єфрем, Охрім: И оучинили єсми въ задоушїе свАтопочивших предковь и родителєи наших... Ако да оутвръдимь и оукрѣпим нашъ свАтїи монастирь... где єсть єгоуменъ молебникъ нашъ кир попъ Єфримъ (Сучава, 1489 *BD* I, 377).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Єфримь** (1489 *BD* I, 377).

Див. ще **ЄФРЄМЄИ, ЄФРЄМЪ, ОХРѢМЪ.**

ЄФРОСИНА *ж.* (1) *(особова назва, цсл.* Євфросиния, *гр.* Εὐφροσύνη) Єфросинія, Фросина: мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... оже тоты истинніи наши слоуги Жоурка Пинтєчє и брат єго Петримань... и дроугаА племєница их Єфросина... жаловали єсмы их особною нашєю милостїю (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Єфросиина** (1495 *BD* II, 249).

ЄФТИМИИ *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Єфтимъ, *гр.* Εὐθύμιος) Євтим: а при томъ были свѣдъци па(н) иванъ жюржевичь... и намѣстникъ лавровьскыи єфтимии (Погоничі, 1422 *Р* 98).

ФОРМИ: *наз. одн.* **єфтимии** (1422 *P* 98).

ЄХАТИ *див.* **ѣХАТИ.**

ЄХАТЬ *див.* **ѣХАТИ.**

ЄЩЄ, ЄЩИ, ЄЩО, ЄШЧЄ, ИЩИ, ѣЩИ, ѣЩЄ *присл.* (207) 1. *(крім того, до того)* ще, іще (166): А сє А король казимиръ... далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворище заньво матѣичича... а и єще далъ єсмъ нѣзы на днѣстрѣ (Казимир, п. 1349 *P* 3); А губка далъ шюбу свою куничюю ... за є гривєнъ пани хоньци и єще ва дали ѣі лисици пани хоньци (Перемишль, 1378 *P* 26); а на то свѣдковє, панъ жюржь староста... панъ Ацко и панъ илїАшъ чашникъ а єще при томъ были послы съ львова ((Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); A piszete wasza miłost, iże Posoł Wasz i druhyy Niemickiy posoł iedut iz Nimec siudy czerez naszuiu zemlu, sztobychom pak ieszcze my, tretieho naszeho posła prystawiwszy otpustyli ko kniaziu Szwitrykhayłu (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139—140); еще надто, про лепшое сведоцство и твердость, и печать нашу казали есмо привесити къ сему нашому листу (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* I/VI, 8); Левону Шаломичу два жеребьи пустыхъ... А ещо Левону — жъ Шоломичу призволили єсмо Неверово село держати (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 35); и на(д)то єще ѳє(д)ко сла(л)ся на пѣа миколая радивиловича воєводоу виленъского... ижъ тая рєчъ имъ зведома (Вільна, 1499 *ВФ*);

(*у сполученні* є щ ї и) ще також, ще і, і також (1): а господство ми оу том благопроизволих... и дали єсмо... монастиро⟨у⟩ от Вѣликїи Тазлов... тотоу вишеписанною полѣноу... и єщї и тоє вышеписанноє сєло (Сучава, 1491 *BD* I, 452—453).

2. *(до цього часу)* ще, іще (25): а по томъ вовсѣ дєсАть гривєнъ приходитъ и ѣ скутъ того єсмы єщи нє брали (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); а пак ли бы ⟨є⟩ще єго нє было... тогды по єго оуѣханьѣ третии дн̃ъ право має(т) быти (Галич, 1435 *P* 134); Село радосто(в) а в томъ селє три чл̃вки а четвє(р)ты(и) отамо(н) а вси єщо воли нє высєдєли (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91); И о сем даю вам вєданїє, ажє до нинѣшного часъ (!) еще єсмъ жив (Торговище, 1481 *BD* II, 358); вжо они два годы ко(р)чмы вари(ли) а третого годоу єще нєварилн (Краків, 1489 *AKB*); а какъ полотна подѣливши, нани (!) ещо зъ клѣти не вышла (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

3. *(з давніх часів)* ще, іще (11): и потвердили єсмы имъ отниноу и(х) еще данїє наши(х) стопочившихъ прєдковъ (Сучава, 1428 *Cost.* I, 202); Павє(л) зємлю дє(р)жить глазо(в)шиноу а стоє земли хоживало дє(и) издавна колода медоу ино таА зємлА вє(л)ми давно запоустела была, ино єщо грежанъски(и) ѳєдъко да(л) єму на полоукопьи онъ тоє даєть (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ*, л. 93 зв.); єго мл(с)ть пишеть... што(ж) Стєпанъ є(р)моли(ч)... повєда(л) єго мл(ст)и и(ж) о(т)цо(м) и(х) бы(л) дѣлъ еще за великого кн̃зА жыкгимо(н)та (Вільна, 1495 *БСКИ*).

4. *(знов)* ще, іще (3): и тыми разы тыє мєщаиє вроуцъкиє... просили насъ абыхмо єщо имъ тыє ко(р)чмы на кольско годо(в) продали и мы имъ тые ко(р)чмы єщо продали на шесть годовъ (Краків, 1489 *AKB*).

5. *(при прислівниках у вищому ступені — в більшій мірі)* ще (1): tohdyby pro wsi tyie nakłady naszyie zemli a ieszcze bychmo i onych Dannikow wydali, szto nam dali sia; zaniuz w tomby peremiryi oni bolsze ludey sobe nabyli protiw nas i tym by *ieszcze* trudney nam ot nich było (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ЄѲИФАНОВИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были наши вѣрная рада... киАзь иванъ васильєвичь чєрторыискии... панъ сємашко **єѳифановичь** (Луцьк, 1445 *P* 151).

ФОРМИ: *наз. одн.* **єѳифановичь** (1445 *P* 151).

Ж[1] *див.* **ЖЬ**.

! Ж[2] ⟨ЗЪ⟩ (1): землю шєпиньскоую... дароуємы а ворочаємы ж (!) нашыхь пановь и бояровь вѣдаиєїмь (Львів, 1436 *Cost.* II, 706).

Див. **ЗЪ**.

***ЖАБЬЄ** *с.* (1) *(назва поляни у Галицькій землі)* Жаб'є: дали єсмо єму сєло на имѦ косово... а на рѣцѣ на чєремоши двѣ полѦнѣ берєзово а жабьє (б. м. н., 1424 *P* 99).

ФОРМИ: *знах. одн.* **жабьє** (1424 *P* 99).

***ЖАВОРОНКОВИЧЪ** *ч.* (3) *(особова назва):* а сє я паиъ мацина воєвода їлвовъскыи освѣдчаю тъ тымъ листомъ каждому доброму... ажє пришедъ предъ нашє обличьє на имѦ ходоро шидловскыи... и продалъ пану клюсови... дворище жѦворонковича (Львів, 1400 *P* 60—61).

ФОРМИ: *род. одн.* **жѦворонковича** 2 (1400 *P* 61); **жаворонковича** 1 (1400 *P* 61).

***ЖАДАНЇЄ** *див.* ***ЖАДАНЬЄ**.

***ЖАДАНЬЄ** *с* (8) **1.** прохання (7): а прото яко и первѣй тако и тыми листы ва(с) рада короуни жаданьє(м) великы(м) проси (!) (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Тыми разы прысылалъ... къ намъ Штефанъ воєвода... просечи и жадая насъ, абыхъмо... єго пословъ казали чєрезъ нашы земли... пропустити Ино мы на єго жаданьє то вчинили (Вільна, 1498 *BD* II, 412).

2. вимога (1): також и сими рази, по жданїю... кролѣ єго милости... миле пак слоубоуємъ и обєцахомъ господарєви нашємоу... абыхом сѣ съ єго милости видѣли и голдовали (Новий Град, 1479 *BD* II, 351).

ФОРМИ: *дав. одн.* **жданиїю** (1479 *BD* II, 351); *знах. одн.* **жданьє** 3 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1496 *BD* II, 407; 1498 *BD* II, 412); **жеданьє** 3 (1496 *BD* II, 405; *ОПСВВ*); *ор. одн.* **жданиьє(м)** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***ПОЖДАНИЄ**.

Пор. **ЖАДАТИ**.

ЖАДАТИ, ЖЄДАТИ *дієсл. недок.* (18) **1.** (чого від кого, кого) просити (чого в кого, кого) (14): а коли мы такожъ отъ нашого прыѦтєлѦ старшого боудємъ какои помочи на нашы нєпрыѦтєли жєдати... и великїи кнѦзь казимиръ... такожъ маєтъ намъ помочь дати безъ хитрости (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716—717); Такєжъ панъ воєвода всказалъ к намъ оупоминаючы насъ иже старода(в)на пр€(д)ковє нашы зъ єго пр€(д)ки были оу прия(з)ни и записы мали межи собою и межи землями и жадаєть насъ абы(х) и мы такимъ жо обычаємъ то межы нами потверъдили (Вільна, 1493 *ОПВВ*); и писалъ и всказалъ къ намъ, просечы и жадая насъ, абыхъмо тыхъ єго пословъ казали чєрезъ нашы земли добровольнє пропустити (Вільна, 1498 *BD* II, 412).

2. (чого від кого) вимагати (2): И також нашим подданным, комоу сѣ пригодит кривда от подданников кролѣ єго милости... тот також да имаєт жадати справедливости от старости каменецкого (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

3. (зробити що) жадати, бажати, хотіти (1): Нє єсть то ди(в) ани новина иже писа(л) такии рѣчи которыи писа(л) ка(к) нашь нєприятєль... жадая а хотѦ своими льстивыми писмы мысли ваши противоу намъ завжди чистє а вѣрны... оувєсти оу вотпѣньє (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

права жадати (1) *див.* **ПРАВО**[1].

ФОРМИ: *інф.* **жадати** (1435 *Cost.* II, 692; 1468 *BD* II, 302; 1499 *BD* II, 424); *теп. 3 ос. одн.* **жадаєть** (1493 *ОПВВ; ПОСВВ*); *2 ос. мн.* **жадаєтє** (1447—1492 *ЛКБВ*); *перф. 3 ос. одн. ж.* **жедала** (1487 *AS* I, 241); *1 ос. мн.* **жедали** 1 (1496 *BD* II, 401); **єсмо жедали** 1 (1496 *BD* II, 402); *3 ос. мн.* **жадали** (1453 *Cost.* II, 765); *майб. 1 ос. мн.* **боудємъ... жедати** (1442 *Cost.* II, 717); *бажс.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... жадалъ** (1442 *Cost.* II, 716); *дієприсл. одноч.* **жадаючи** 1 (1496 *ПЧФГ*); **жадаючы** 1 (1496 *ОПВВД*); **жадая** 2 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1498 *BD* II, 412).

Див. ще **ПОЖАДАТИ**.

***ЖАДЄНЪ** *див.* **ЖАДНЫИ**.

ŻADIN *див.* **ЖАДНЫИ**.

***ЖАДЛИВОСТЬ** *ж.* (1) (*стп.* żądliwość) прагнення: мы илїа воєвода... знамєнито чини(м)... како намисковъ наши(х) наслидоуючи оу добротѣ обѣтницъ и(х) вѣрою до(с)тоиною и оуставичною жадливостїю и с ни(м) случити... пану владиславовы, по(л)скомоу кролювы... тоу, оу лєвовы... голдь ... оучинили є(с)ми (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698).

ФОРМИ: *ор. одн.* **жадливостїю** (1436 *Cost.* II, 697).

! ЖАДНАЯ ⟨КАЖНАЯ⟩ (1): о соудѣ ко(л)ко жа(д)ная (!) имѣєть имєть (XV ст. *ВС* 5 зв.).

Див. ***КАЖНЫИ**.

ЖАДНЫИ, ЖАДНИ, ŻADIN *займ.* (76) жодний, жоден (67): Też ustawilijesmo, iż żadin... nie majet prisiahati na desiaterom bożi prikazani, to jest knihi Mojsejewy (Луцьк, 1388 *ZPL* 105—106); а нє оустоупатисѦ оу тоє имѣньє ни дѣтєм моим ани жадномоу природъкоу нашомоу (Кременець, 1467 *AS* I, 63); Я Василєй Волчковичь из братомъ своим Львомъ... вызнаваєм... штож бєз жадиого принужєн⟨А⟩... продали єсмо кн⟨А⟩зю Костентину... отчизну нашу на рєци на Пчичи (Ставків, 1491 *AS* I, 96—97); И Борисъ передъ нами о томъ на него жадного доводу не далъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); крал и братїя єго... нє имают такового чловѣка прїимити, ани мѣстца ани жадного поживлєнїѦ... да нє имают ємоу давати (Гирлов, 1499 *BD* II, 420);

жадным обичаєм (2) *див.* **ОБЫЧАИ**;

ніхто (7): A jestliby zastawa... czerez rok deń była, potom żadnemu... ne majet opowedati, Nadto, choczem, iżby żadnyj... k zapłate zastawy jeho w deń swietyj ne pripużał (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); И такиж имаємь быти каждомоу королєвскомоу приѦтєлю приѦтєлє, а нєприатєлевѣ коро-

лєвскомоу имаємь быти нєприѦтєлє, жадного нє выимоуючи (Сучава, 1468 *BD* II, 301—302).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **жадиыи, żadnyj** 2 (1388 *ZPL* 105, 107); **жаде(н)** 1 (1483 *ВОРСР* 178); **zadin** 1 (1388 *ZPL* 105); **жадни** 1 (1448 *Cost.* II, 737); *род. одн. ч., с.* **жадного** 20 (1388 *ZPL* 103; 1448 *Cost.* II, 734; 1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 293; 1468 *BD* II, 301; 1487 *AS* I, 240; 1491 *AS* I, 96; 1495 *АЛМ* 83; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118; 1499 *BD* II, 420 і т. ін.); **жаднєго** 1 (1439 *Cost.* II, 714); **жа(д)на(г)** 1 (XV ст. *ВС* 32 зв.); **жа(д)но(г)** 1 (XV ст. *ВС* 16); **! жаднаа** 1 (1456 *ЭСФ*); **ядного** 1 (1445 *Cost.* II, 236); *дав. одн. ч.* **жадномоу, żadnomu** (1388 *ZPL* 107; 1467 *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64; XV ст. *ВС* 29 зв.); *знах. одн. ч.* **жадныи** (XV ст. *ВС* 32 зв.); *ор. одн. ч.* **жадиымъ, жа(д)ны(м)** (1388 *ZPL* 104; XV ст. *ВС* 20 зв., 27 зв., 1499 *BD* II, 424); *наз. одн. с.* **жа(д)ноє** (1457 *Cost.* II, 809; 1479 *DC* 141); *місц. одн. с.* **о жадно(м)** (1495 *БСКИ*); *наз. одн. ж.* **жадна** 1 (1456 *ПМВП*); **жа(д)ная** 1 (XV ст. *ВС* 31); *род. одн. ж.* **жаднои** 10 (1455 *Cost.* II, 774; 1456 *ЭСФ;* 1462 *BD* II, 285, 290; 1468 *BD* II, 302; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103; 1499 *BD* II, 422, 423, 425); **жадноє** 9 (1389 *РЕА* I, 27; 1494 *AS* I, 102; XV ст. *ВС* 11, 15 зв., 24, 28 зв., 29, 36 зв.; 1495 *АЛМ* 83); **жадноѣ** 2 (1448 *Cost.* II, 734; 1475 *AS* I, 69); *знах. одн. ж.* **жадноую** (1462 *BD* II, 292); *наз. мн.* **жадныи** (XV ст. *ВС* 27 зв., 1487 *AS* I, 85); *род. мн.* **жадныхъ** (1389 *РЕА* I, 27; 1448 *Cost.* II, 734; 1467 *AS* I, 63; 1468 *BD* II, 301; 1469 *AS* I, 64; 1491 *AS* I, 94).

***ЖАДОВСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Жадова *на Буковині):* та єсми дали... тои стои нашєи єпископупїи о(т) радовцє(х)... в̃ цр̃ко(в) жадовска и(с) попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **жадовска** (1490 *DC* 147).

***ЖАКЪ**[1] *ч.* (2) (*стч.* żak, *стп.* żak) *(молодший член церковного причту)* причетник: о жакоу алюбо о капланѣ, котории(ж) держитъ очиноу свою (XV ст. *ВС* 12).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о жакоу** (XV ст. *ВС* 5 зв., 12).

ЖАКЪ[2] *ч.* (1) *(особова назва):* тѣмъ мы... дали и потвєрдили єсми єго очи(н)оу... сєла на имѣ... волосѣни... и оу жакъ и оу драгоманъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* оу **жакъ** (1448 *Cost.* II, 342).

ЖАЛОБА *ж.* (52) *(офіційна заява в суд)* скарга (39): Колї хто прїчиною оумрє(т) алюбо оутонє(т) алюбо с дрєва спадѣть о томъ нє(т) жадноє жалобы оу правє (XV ст. *ВС* 24); и положы(л) пєрє(д) нами жалобу Ивашко сови(ч) на бориса сємєновича... (Вільна, 1495 *ВМБС*); Пишетъ король е. м. въ листѣ своемъ до пана Олехна, впоминаючи судъ свой, што е. м. смотрѣлъ со всими паны радою своею подлѣ жалобы пана Остафя боярина Полоцкого (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169);

ж а л о б а о ч и н а о ч и (1) скарга з приводу відданих у заставу речей для забезпечення боргового зобов'язання: А бѫдє(т) ли жалоба очи на очи о пєнєзи о позычьє алюбо в нєкоторо(и) рєчи запїсаны а бѫдє(т) ли виноваты(и) позва(н) пєрвы(и) дроу(г)и трєтїи на ро(к) а нє станєть тогды сказоуємы то(т) которыи пєнєзи позыча(л) алюбо торы(и) (!) рєчи записаны по трє(т)ємь рокоу имаєть моць продати алюбо оборотить коуда хочєть (XV ст. *ВС* 17 зв.—18); ж а л о б у ж а л о в а т и (1) подавати скаргу: Головныи пановѣ зємль наши(х) на вєлїкы(х) соимє(х) сєдаю(т) о(т) на(с) на соудѣ(х) прє(д) которымижь то паны жалобы вєлїкыи дѣди(ч)ны бывали жаловани а и(х) сказанїя бывало правдиво ка(к) бы прє(д) нашєю облїчьснотью (!) то сѦ дѣєло (XV ст. *СЯ* 42 зв.); ж а л о б у с т р а т и т и (2) програти справу в суді: а проволочє(т)лисѦ тая нємоць трєтєа правая тогды можє(т) трєтью о(т)ложїть ка(к) єщє нємоцонъ бы(л) тако(ж) єщо ємоу нєпоздоровєло какъ четвєртомоу рокоу маєть стати алюбо алюбо (!) рє(ч)нїка посла(т) а нє бѫдє(т)лї тогды жалобы стратить (XV ст. *СЯ* 39 зв.— 40); ж а л о б у ч и н и т и (о у ч и н ї т и) (6) (на кого) подавати, подати скаргу (на кого), скаржити, заскаржити (кого): жалобу чинилъ пєтръ на яна оужє (!) єго ранилъ, Янъ о(т)повєда(л) жє са(м) єго рани(л) а то хотєлъ свєдє(ч)ство оуказать ємоу (XV ст. *ВС* 19 зв.); хочємь ачь хто єсть оу правє нємєцькомъ а жалобоу оучннїть протївъ вїноватомоу а виноватыи в томъ правє нє слоухаєть нє оумєєть о(т)повєдать можє(т) къ своєму правоу рє(ч) о(т)ложить (XV ст. *ВС* 25); ж а л о в а т и в е л и к о ю ж а л о б о ю (2) *див.* **ЖАЛОВАТИ**[3]; и м є т и з а и с к а н н о є ж а л о б ы (1) *див.* **ИМѢТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **жалоба** (XV ст. *ВС* 12 зв., 14 зв., 17 зв., 26; *СЯ* 43 зв.); *род. одн.* **жалобы** (XV ст. *ВС* 15 зв., 19 зв., 20 зв., 24, 24 зв., 32 зв.; 1498 *АЛМ* 169); *дав. одн.* **жалобѣ** (XV ст. *ВС* 30 зв.; *СЯ* 43 зв.); *знах. одн.* **жалобу, жалобоу** 10(XV ст. *ВС* 6 зв., 12 зв., 13 зв., 17 зв., 19 зв., 21, 25; *СЯ* 43 зв.; 1495 *ВМБС;* 1498 *АЛМ* 169); **! жа** 1 (XV ст. *ВС* 17 зв.); *ор. одн.* **жалобою** (1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 258); *місц. одн.* **оу (о) жалобѣ** (XV ст. *ВС* 22 зв.; *СЯ* 9, 43 зв.); *наз. мн.* **жалобы** (XV ст. *ВС* 10, 14 зв., 22; *СЯ* 42 зв.); *род. мн.* **жало(б)** (XV ст. *СЯ* 43); *дав. мн.* **жалобамъ** (XV ст. *ВС* 10); *знах. мн.* **жалобы** (XV ст. *ВС* 13, 17 зв., 21; *СЯ* 39 зв., 40, 42 зв., 43, 43 зв.); *місц. мн.* **въ (оу, о) жалобахъ** (XV ст. *ВС* 12 зв., 13, 17 зв., 22, 23 зв.; *СЯ* 43 зв.).

***ЖАЛОВАНЬЄ** *с.* (14) надання, пожалування (12): а на потвєржєньє того нашєго жалованья... и пєчать нашю вєлѣли єсмо привѣсити к сєму нашєму листу (Київ, 1433 *Р* 119); а єщє надъ то на потвєржєниє сєго нашого жалованьѦ... пєчать нашю казали єсмо привѣсити к сємоу нашомоу листоу (Луцьк, 1451 *Р* 157);

ж а л о в а н ь є в ч и н и т и (2) надати, пожалувати: А єщє надобъѦ дєлѦ оу Стрєта нисколько поставовъ єсми взѦлъ какъ жалованьє вчинилъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **жалованья, жалованьѦ, жалованьа** (1433 *Р* 119; 1434 *Р* 128; 1437 *AS* I, 34; *Р* 136; 1438 *Р* 139, 141; 1445 *АкЮЗР* I, 18; *Р* 151; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *АкЮЗР* I, 18; *AS* I, 43; 1451 *Р* 157); *знах. одн.* **жалованьє** (1484 *ЯМ*).

Пор. **ЖАЛОВАТИ**[2].

***ЖАЛОВАТИ**[1] *дієсл. недок.* (5) **1.** (чого) оплакувати (що, кого (1): а каза(л) твоє(и) мл(с)ти повєдити... ижъ с(т)ца нашого приятеля вашоє мл(с)ти Казимєра короля по(л)ского... богъ доушу... с того свєта собралъ чогожъ мы тяжко яко сынъ о(т)ца жалуємъ (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*).

2. (кого, за що, чого) співчувати (з приводу чого, кому) (3): а вєримы твоє(и) мл(с)ти приятелю нашому ижъ тоє нашоє прыгоды и жалости боудєшь жаловати (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*); Пакъ жалуєть вашу мл(с)ть за смє(р)ть о(т)ца вашоє мл(с)ти своєго прыятєля казимєра што єго богъ о(т) сєго свєта взя(л) (Вільна, 1493 *ПОСВВ*);

ж а л о в а т и ж а л о с т и (1) висловлювати (свій) жаль (кому, з приводу чого): пришли... мужило бучацского... и... барто(ш) изъ язловцѣ ... жалоуючи свои жало(ст) и свои смртъ що сѣ стала на и(х) дѣти и братїи, и ишкоду о(т) никоторы(х) зра(д)цє(в) и злодїєвъ (Сучава, 1457 *Cost.* II, 808—809).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **жалуєть** (1493 *ПОСВВ*); *1 ос. мн.* **жалуємъ** (1492—1493 *ПВФЧ*); *майб. 2 ос. одн.* **боудєшъ жаловати** (1492—1493 *ПВФЧ*); *дієприсл. одноч.* **жалоуючы** 1 (1493 *ОПВВ*); **жалоуючи** 1 (1457 *Cost.* II, 809).

***ЖАЛОВАТИ**[2] *дієсл. недок. і док.* (208) **1.** (кого чим, кого) обдаровувати (обдарувати), нагороджувати (нагородити), наділяти (наділити) (кого чим) (6): про то слюбую и слюбили єсмо нашєму г(с)дрю кролю влодиславу... служити вѣрну быти и послушну с тымъ со всѣмъ чи (!) мѦ жѦловали (Віслиця, 1393 *Р* 51); а мы есмы жаловали наши слугы, балотоу и оанча и дали єсмы имъ тоє сєло (Сучава, 1432 *Cost.* I, 327); я, княгини Семеновая, Ульяна Кобрынская, и съ сыномъ своимъ... жаловали єсьмо и дали слузѣ нашому, на имя Іудѣ: у Кобрыни на городи — церковь святыхъ апостолъ Петра и Павла, зо всими доходы и съ приходы (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); Мы Кнегини

Швитрикгаиловая Кнегини Анна жаловали есмо слугу нашого Ходка землею єго отчиною, што была под Рянцем (Дворець, XV ст. *СГЧА*); А Обрагимъ толъмачъ на сє(и) дорозє много томьли мєлъ а и єго какъ боудєшъ жаловати вы вєдаєтє (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

2. *док.* (к кому) пожертвувати (що кому) (1): мы Стєфан воєвод(а)... знамєнито чиним... оужє... боѦрин пан Юрїи Шєрбич и матєрє єго Фєдка... жаловали къ богоу и прѣчистои єго матєрє и дали от своєго оурика правою свою отниноу нашємоу монастирю от Хомора (Сучава, 1467 *BD* I, 120).

3. *док.* (кого) зглянутися (на кого), змилуватися (над ким) (2): а жалова(л) мѦ кнѦ(з) скирикгаило тоє сєрєбро принєсти и дати с̃ рублѦ (б. м. н., 1387 *СП* № 12); Takto nam trudno peremirya ta i Waszab miłost żałowali, syły by ieste nam w tom ne czynili, iżby nam peremiryie s nim derżat (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141);

ж а л о в а т и м и л о с т и ю (198), м и л о с т и ю ж а л о в а т и (1) (кого) виявити ласку (до кого): тѣ⟨м⟩ єсми ихъ особною м⟨и⟩л⟨о⟩стию жаловали (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); тѦмжє мы видѣвшє єго правою и вєрною слоу(ж)боу до на(с) жаловали єсмы єго оусобною мл(с)тїю и дали єсмы єм(оу)... в сєли оурикь сь оусємь доходомь (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 36); тѣмь мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбоу до на(с) жаловали єсми єго особною нашєю мл(с̃)тїю (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465); ТѦм мы видѦвшє єго правою и вѣрною слоужбою до нас, жаловали єсмы єго особною нашєю милостїю (Гирлов, 1499 *BD* II, 140).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн.* **жалова(л)** (1387 *СП* № 12); *1 ос. мн.* **жаловали єсми** 117 (1420 *Cost.* I, 135; 1429 *Cost.* I, 266; 1438 *Cost.* II, 7; 1448 *Cost.* II, 300; 1459 *BD* I, 27; 1466 *BD* I, 110; 1472 *DIR«A»* 528; 1487 *BD* I, 294; 1493 *BD* II, 21; 1497 *BD* II, 112 і т. ін.); **жаловали єсмы** 75 (1400 *DIR«A»* 433; 1412 *DIR«A»* 440; 1419 *DIR«A»* 444; 1428 *Cost.* I, 202; 1436 *DIR«A»* 469; 1446 *Cost.* II, 238; 1462 *BD* I, 61; 1479 *BD* I, 228; 1491 *BD* I, 491; 1499 *BD* II, 140 і т. ін.); **жаловали єсмо (єсьмо)** 7 (1448 *Cost.* II, 323; 1453 *Cost.* II, 472; 1465 *АкВАК* III, 4; 1467 *BD* I, 117; XV ст. *СГЧА;* 1469 *BD* I, 134, 135); **жаловали** 1 (1448 *Cost.* II, 355); **єсми... жаловали** 1 (1393 *Cost.* I, 13); **єсмы жаловали** 1 (1432 *Cost.* I, 327); *3 ос. мн.* **жаловали, жѦловали** (1393 *Р* 51; 1467 *BD* I, 120); *майб. 2 ос. одн.* **боудєшъ жаловати** (1484 *ЯМ*); *баж.-ум. сп. 2 ос. мн.* Waszab miłost **żałowali** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

Див. ще ***ПОЖАЛОВАТИ.**

ЖАЛОВАТИ³, ЖѦЛОВАТИ, ЖАЛОВАТЬ *дієсл. недок. і док.* (61) **1.** (на кого, кому на кого, без додатка) подавати (подати) скаргу, скаржитися (43): Ѧ ивашко... и па(н) вилчѦ... слюбуємъ... за романа, ажє... романъ... на кнѦ(з) швитригаи(л) нє имаєть жѦловати (Берестя, 1400 *Cost.* II, 617—618); **мы** кнѦ(з) Ѳєдорь любортови(ч) чинїми то знамєнїто... ажє... па(н) игна(т) облазнїцкии жалова(л) и позва(л) па(н) юрья дѣдошицкого кгоурь(гє)шєви(ч) ажє ємоу взѦ(л) вєпрѣ вь єго доубровѣ чєрєсь границю (Зудечів, 1421 *Р* 95); Жаловалъ намъ... Луцъкій Єсько Рабеевичъ на дядьковича своего, на Симышина сына на Нисана (Краків, 1489 *РИБ* 431); Смотрѣли єсмо того со кн⟨Ѧ⟩зьми и паны волынскими, штож жаловали г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рю королю... зємлѦнє (*в ориг.* зємилѦнє.— *Прим. вид.*) крємѦнєцкии на имѦ Цєцєнєвскии на кн⟨Ѧ⟩зѦ Олєксандра Сонкгушковича (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); Жаловали намъ люди наши Берестейского повѣту... на зємлянъ Берестейскихъ... (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); Жаловали намъ кн̃гни фєдоровая Фєдоровича Соколи(н)ская исъ сыномъ свои(м) ... на наместника мцє(н)ского и любу(ц)кого пана богдана сопєжича рєкомо бы онъ и(х) выгна(л) з имєнє(и) и(х) о(т)чинъны(х) (Берестя, 1496 *ВМКФС*); Пєтръ жалова(л) на яна и(ж) ємоу д̃ раны оучинилъ (XV ст. *ВС* 19); жалова(л) намъ писаръ нашъ намєстъникъ Стоклишъски(и) Ѳєдько григоръєвичъ на воєводича троцкого... штожъ о(н) встоупаєтьcя въ єго лови любєцъкии за нємъно(м) (Вільна, 1499 *ВФ*); ж а л о б у ж а л о в а т и (1) *див.* **ЖАЛОБА.**

2. (кому, перед ким, на кого, без додатка) жалітися, скаржитися (12): а того нѦтсва романъ нє имаєть оуспомина(т), а ни жѦловати, ни прєдоднымъ (sic.— *Прим. вид.*) чоловѣкомъ... пакли бы романъ почѦ(л) и жѦловалъ прєдкимъ (sic.— *Прим. вид.*) того нѦтсва... тогды мы имаєва того исного романа опѦтъ поставити и дати в руцѣ нашєму милому г(с)дрю, кролю пол⟨с⟩кому (Берестя, 1400 *Cost.* II, 618); пєрєд осподарєм королєм єго м⟨и⟩л⟨о⟩стью жаловал кн⟨Ѧ⟩зь Михайло Васильєвич Збаразкий на дѦдю своєго кн⟨Ѧ⟩зѦ Сємєна Васильєвича о дѣлницю дѦди своєго кн⟨Ѧ⟩зѦ Солтана (Луцьк, 1475 *AS* I, 69); мы стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѦд нами... мароушка, сєстра влъчи батърєскоула, и братанич єи, нєгрило... и жаловали нам, ажє привилїє вєликоє, що имал влъча батърєскоула от дѣда нашєго... они загоубили, коли пришли тоурци (Сучава, 1493 *Cost. S.* 175).

3. *док.* (о що) обвинуватити (кого в чому) (3): хто боудє(т) жалова(н) о злодѣиство бчо(л) (XV ст. *ВС* 19);

ж а л о в а т и в є л и к о ю ж а л о б о ю (2) скаржитися з великим жалем: мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито... ожє тоть истиннїи слоуга наш Мирча, сынъ Микоулов Оргоанє... жаловал намъ вєликою жалобою, рєкоучи так: ажє ⟨п⟩ривилиѦ дида своєго Щєфана Оргонє... а он загоубил тота привилиѦ коли прїихал царь тоурскїи та плѦнил нашоу зємлю (Сучава, 1480 *BD* I, 238—239); мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимъ... ожє прїидє прѦд нами и прѦд нашими оусими молдавскими боѦри... слоуга нашь Михоуль Боузат и жаловал нам вєликою жалобою рєкоучи нам так: ажє привилїє, що он имал от наших оуиков... на своє правоє отниноу... а он загоубил тота привилїє коли пришли Али-бєг и брат єго Скєндєрь-бєг и съ Цапалоушєм и поплєнили нашоу зємлю (Сучава, 1481 *BD* I, 258).

ФОРМИ: *інф.* **жаловати** 1 (1435 *Cost.* II, 692); **жѦловати** 2 (1400 *Cost.* II, 618); **жаловать** 1 (XV ст. *ВС* 23 зв.); *теп. 3 ос. одн.* **жалоуєть** 1 (XV *ВС* 8 зв.); **жалоуєт** 1 (1480—1484 *BD* II, 369); *3 ос. мн.* **жалоуютъ** (1435 *Cost.* II, 677 695); *перф. 1 ос. одн. ч.* **жалова(л) єсми** (1495 *ВМБС*); *3 ос. одн. ч.* **жаловалъ, жаловал, жалова(л), жѦловалъ** (1400 *Cost.* II, 618; 1413 *Р* 82; 1421 *Р* 95; 1428 *Р* 111; 1462 *BD* I, 66; 1475 *AS* I, 69; 1489 *РИБ* 431; 1495 *АЛМ* 83; XV ст. *ВС* 19; 1499 *ВФ* і т. ін.); *3 ос. одн. ж.* **жаловала** (XV ст. *ВС* 36 зв.; 1494 *РИБ* 560); *3 ос. мн.* **жаловали** (1413 *GL* 48; 1491 *AS* I, 94; 1493 *Cost. S.* 175; 1495 *АЛМ* 85, 88; *ВМЗД; ВСоб.;* 1496 *ВМКФС*); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **иж бы... жалова(л)** (XV ст. *ВС* 32); *3 ос. мн.* **щобы... жаловали** (1435 *Cost.* II, 678); *перф. пас. 3 ос. мн. ж.* **жалобы... бывали жаловани** (XV ст. *СЯ* 42 зв.); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **боудє(т) жалова(н)** (XV ст. *ВС* 19).

***ЖАЛОВАТИ СЯ** *дієсл. недок. і док.* (7) **1.** (на кого, перед ким на кого) подавати (подати) скаргу (на кого) (4): илья вл̃дка прємышлєскыи и самборьскыи жаловалъ сѦ прє(д) кролємъ на стрѣлковцѣ ажє оубивають сѦ оу зємлю оу цр̃квную (Погоничі, 1422 *Р* 97); Лавринъ жалоуєтсѦ на мартина ижь ємоу мт̃рь заби(л) (XV ст. *ВС* 24 зв.); Жаловала сѦ пани ВасилєваѦ Копачєвича на пани Михайловоую Нацєвича, мовєчи, ижъ она з ымєнѦ своєго Зєлви за мост пєрєходєчи, сєножати косит и попасю пасєт (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

2. (на кого, кому) жалітися, скаржитися (3): a newestee (!) naszoy welikoy knehini Julianie prysiahł po żywote brata naszeho Welikoho Kniazia Witowta boronity ieie, ino unia u niatstwo weleł ieie umoryty a to sia i waszoy miłosti jawiło sia było żałowaty (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); присылалъ до на(с) Бг̃омолєць иашь архима(н)дри(т) Пєчє(р)скїи с кїєва... жалоуючися иа митропо-

лита кїєвского и всєя роусїє што(ж) и(м) иасилїє чини(т) (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *інф.* **sia... żałowaty** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); *теп. 3 ос. одн.* **жалоуєтсѧ** (XV ст. *ВС* 24 зв., 33); *перф. 3 ос. одн. ч.* **жаловалъ сѧ** (XV ст. *ВС* 27; 1422 *Р* 97); *3 ос. одн. ж.* **жаловала сѧ** (1478 *AS* III 17); *дієприсл. одноч.* **жалоуючися** (1481 *ГПМ*).

ЖАЛОВАТЬ *див.* **ЖАЛОВАТИ**[3].

***ЖАЛОСТЬ** *ж.* (6) горе, жаль, смуток (5): nikak ne możem... sztobychmo im ne mstyli, zaniaz zemlia nasza pusta ot nich a tym w bolszoj żałosti budet (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); и оучинивши имъ тую жало(ст) и ишкоду, а о(н) сѧ оувєрну(л) до нашєи зємли мо(л)давскую ис тыми то лиходѣици (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809);

жаловати жалости (1) *див.* **ЖАЛОВАТИ**[1].

ФОРМИ: *род. одн.* **жалости** 2 (1492—1493 *ПВФЧ;* 1493 *ОПВВ*); **жало(ст)** 1 (1457 *Cost.* II, 809); *знах. одн.* **жало(ст)** (1457 *Cost.* II, 809); *місц. одн.* **w żałosti** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

***ЖАЛОУДИЄ** *с., зб.* (1) жолуддя: а боудѣ(т) ли паства вєлїкая оу то(м) лѣсѣ... тогды то(т) па(н) чїи то лѣ(с) имєєть своє жалоудиє братї алюбо спаствїть на три(д)ца(т) лако(т), обапо(л) дорогы (XV ст. *ВС* 38).

ФОРМИ: *знах.* **жалоудиє** (XV ст. *ВС* 38).

Див. ще ***ЖОЛОУДЪ.**

***ЖАЛЬ** *предик.* (1) жаль, шкода: Такъжє напоминає(м) тєбє што єси приславши люди свои горо(д) нашъ браславль зжогъ и мєсто выжогъ и люди наши... оу свою зємлю звєлъ, прото абы єси намъ то о(т)правилъ такъ какъ бы на(м) того нє было жа(л) (б. м. н., 1496 *ПЧФГ*).

ЖАМИРИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ ми... дали и потвєрдили єсми єму у нашєи зємли мо(л)давскои... сєла на имѣ моимєщи и сръби н жамири повы(ш) яского тръга (Сучава, 1472 *DIR«A»* 528).

ФОРМИ: *наз.* **жамири** (1472 *DIR«A»* 528).

ЖАМЫРЪ *див.* **ДЖАМЫРЪ.**

***ЖАСКОВИЧИ** *мн.* (3) *(назва села у Волинській землі):* Мы великій киязь Швитригайло, чинимъ знаменито... ижъ мы... дали есмо село Жасковичи у Володимерскомъ повѣтѣ, сестреницы пана Немиры, старосты Луцкого, пани Костюшковой Ѳетимъи (Луцьк, 1452 *АкЮЗР* I, 20—21).

ФОРМИ: *дав.* **Жасковичомъ** 1 (1452 *АкЮЗР* I, 21); **Жашковичомъ** 1 (1452 *АкЮЗР* I, 21); *знах.* **Жасковичи** (1452 *АкЮЗР* I, 21).

ЖАСКОВИЧѢ *мн.* (1) *(назва села у Перемишльській землі):* тогды мы, исъ нашєю вѣрною радою дали єсмо и потвєрдили єсмо, єго правого всєго имєнїа, пєрвоє, имєнєм рекучи, сєло быбел и со присѣлкы, пачковичѣ, а жасковичѣ (Судомир, 1361 *AGZ* 6).

ФОРМИ: *наз.* **жасковичѣ** (1361 *AGZ* 6).

***ЖАСКОВСКИИ** *ч.* (2) *(особова назва):* а то есми продал паиу Волчку Жасковскому вѣчистє (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Жасковскому, Жасковъскому** (1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).

***ЖАСКОВЪСКИИ** *див.* ***ЖАСКОВСКИИ.**

ЖАСЛАВСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* Я кн⟨ѧ⟩зъ Юри Василевич Жаславский вызнаваю... ижєт продал єсми пану Сємєноу Олизаровичоу имєнє на Волыни (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Жаславский** (1466 *AS* I, 62).

ЖАТИ *дієсл. недок.* (2) (що) *(зрізувати стебла серпом)* жати: а мєщаиє вси на толокоу ходѧть... жати и сєно косити (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); а служба дей ихъ тое три дни сєна косѧть, а три дни жита жнуть (Мереч, 1496 *АЛРГ* 71).

ФОРМИ: *інф.* **жати** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); *теп. 3 ос. мн.* **жнуть** (1496 *АЛРГ* 71).

***ЖАШКОВИЧИ** *див.* ***ЖАСКОВИЧИ.**

***ЖБАВЬЛИНЇЄ** *с.* (1) спасіння: мы иляшь воєвода... знамєнито чинимо... како... про о(т)цѧ нашєго жбавьлинїє души єго... кролєви полскому ... за шкоды передь рєчєныхъ зѣм(л)ь и волостии, то єсть коломы(и)скихь и снятиньскихь... зємлю шєпииьскоую... дароуємы а ворочаємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706).

ФОРМИ: *знах. одн.* **жбавьлиниїє** (1436 *Cost.* II, 706).

***ЖГАСНУТИ** *дієсл. док.* (1) *(припинитися)* згаснути: мы иляшь воєвода... знамєнито чинимо... како... абы тымъ вятьшая вѣра, котораѧ николи оу на(с) нє была жгасла, тому истино(м)... кролєви полскому... за щкоды пєрєдь рєчєныхь зѣм(л)ь... зємлю шєпииьскоую, котороую молдавьская зємла (!) о(т) короуны имила... дароуємы а ворочаємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706).

ФОРМИ: *пперф. 3 ос. одн. ж.* **была жгасла** (1436 *Cost.* II. 706).

ЖДАТИ, ЖДАТЬ *дієсл. недок.* (8) (кого, чого) ждати, чекати, очікувати: іхо жє ждати имаєть намо о(т) тыхо мѧ(с)пусто за г҃ лѣта (Луцьк, 1388 *Р* 37); ⟨а п⟩а⟨к ли⟩ бы па(н) того с(є)ла рєклъ ⟨ажъ т⟩ого чоловѣка нѣтъ... тогды має(т) ⟨ис⟩тєцъ ждати того чоловѣ⟨ка⟩ другиѣ три дни (Галич, 1435 *Р* 134); А комоу дамо в нихъ гроши зємѧномъ и двораномъ наши(м) з мыта нашого и тыи бы ждали рокоу (Краків, 1487 *АМЛ*); Протож кому коли подаемъ в него пенѧзи з мыта, тыи бы нехай року ждали (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83).

ФОРМИ: *інф.* **ждати** 1 (1388 *Р* 37; 1435 *Р* 134); **ждать** 1 (1489 *РИБ* 433); *баж. -ум. сп. 3 ос. мн.* **бы ждали** 3 (1487 *АМЛ;* 1498 *АЛРГ* 82, 83); **жъдали бы** 1 (1487 *РИБ* 226); *дієприсл. одноч.* **жъдоучи** (1487 *АМЛ*).

Див. ще ***ДОЖИДАТИ.**

ЖДЄ *част.* (2) (*цсл.* ждє) *(ототожнююча)* ж, же: и дали єсми юи (sic.— *Прим. вид.*) оу иашєи зємли сєла иа ⟨си⟩тиои на имѧ дїякоулово сєло повышє єтроѧ и сєлище що оу томждє (sic.— *Прим. вид.*) хотару єсть (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 14); сє азь рабь владыкы моєго ісу христа, пань Игнатїє... благопроизволих нашєм благымь произволєиїємь... дали єсмы трои двєри от дамаскы чръвєнои... и нарѫквици от тоѫждє камхы дамаскы (Молдавиця, 1462 *BD* I, 70).

Див. ще **ЖЄ**[1] 2, **ЖО** 2, **ЖЬ** 2.

***ЖДЄЛОУЛ** *ч.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* хота(р)... до... обрьшїє и кояждоул до об⟨рьшї⟩є мъгоура до об⟨рьшїє⟩ ждєлоулоуи (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121—122).

ФОРМИ: *род. одн. молд.* **ждєлоулоуи** (1458 *Mih. Doc.* 122).

ЖДОВЖЪ *присл.* (1) здовж, уздовж: Мы Алексаидръ, або Витолдъ... ведомо чынимо... Ижъ ... Городенскіе... До того копища ихъ... подле пляцовъ ... надъ Городницею до самое речки Городницы, а ждовжъ до пляцу пана Ивана Федоровича... Съ которого того копища... яко и... набытыхъ пляцовъ... жадныхъ податковъ а ни повинности до скарбу Нашого давати ие маютъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26—27).

Див. ще **ВЗДЛУЖЪ..**

!ЖДОУЮ ⟨КАЖДОУЮ⟩ *див.* ***КАЖДЫИ.**

***ЖДЧАРЫ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Жджари, суч. Заставне: записую матце своей пане Ание Немириной... Ждчары (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *знах.* **Ждчары** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ЖЄ[1] *част.* (626) **1.** *(підсилювальна)* же (549): Сє жє придалъ юрьиї болковичь... к ц҃ркви... зємлю пашиую (б. м. и., бл. 1350 *Р* 8); ажє самъ нє можєть заплатити тотъ истииьныи што жє оуложать єго оу вину хочєть ли самъ король заплатити за нь а єго дѣдичьство собѣ оузѧти (б. м. н., 1352 *Р* 6); А то всє пєрво выписаноє дєржати кн⟨ѧ⟩зю Фєдору вѣчно, непорушно никимжє (Луцьк, 1396

AS I, 20); а хотарь тѣмь трїемь сєломь... да и(м) є(ст) непороушєно николиже на вѣкы (Сучава, 1414 *DIR«A»* 441); а **во** всѣхъ тыхъ имѣниехъ, которыхъ же єсмо поступили, **ино** не было десяти члвка (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); а єстлибы хто хотєл вступати сѦ оу моє сєло ПьАнъ... нехайже он отложит тридцат копъ грошей широких готовых кн⟨А⟩зю Михайлу и кн⟨А⟩зю Костєнтину Ивановичом (Острог, 1481 *AS* I, 77); и мы во(д)лу(г) и(х) листу судового погорє(л)ски(х) же в то(м) єсмо оправили (Вільна, 1495 *ВМЗД*); y zemlam tych folwarkow hranycia mne iest... z panem Markom hawryłowyczom z folwarki ieho kotoryze on maiet podłe mista Beresteyskaho y perwo sieho służebnyka pana nemiryn... kotory ze był namisnykom (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

2. *(ототожнююча, перев. з формами займ. 3-ї ос.)* ж, же (22): которїи бы єго нє слоушали, мы єго исказнимы єгоже роукою (Сучава, 1401 *RIR* 45); дали єсмо... сєло... Мутвитище въ Луцькомъ повете, а Клоча в Луцкомъ же повете (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); А також єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу Дашкоу и сєстри єго Мали их же правѦ отнинна (Сучава, 1488 *BD* I, 323); А по нашем животѣ, кто боудєть господарь нашєи зємли... тот бы нє пороушиль нашєго даанїа... заноужє єсмн им дали измѣноу за их же правїи отнини (Ясси, 1500 *BD* II, 173—174).

3. *(у знач. сполучника)* а) *(єднальний) зв'язує члени речення)* і, а (26): маетъ... Климентый, владыка Луцкий и Острозский... соблазны творячыхъ извєрзатн, церкви освєчати... еретыковъ и непослушныхъ клясти, никакоже паче благословеня его церкви созиждати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); видѣвше мл(с)ти нашєго милого господарѦ, королѦ, до насъ и слюбоуємы... слоужити вѣрно и приѦАти... на оусѣкого єго нєприѦтєлѦ, нєвынимающи николи никоже (Сучава, 1402, *Cost.* II, 621); Милостїю божїєю мы Стефан воєвода... чиним знамєнито и сим листом нашим въсѣм кто нан оузрит алибо єго чтоучи оуслишит, колиже того аще комоу потрѣбизна боудєт (Васлуй, 1497 *BD* II, 112);

б) *(приєднувальний) (приєднує прості й складні речення)* і, а (26): Паки же, сналнейшого ради отправованя хвалы Божое пры церквн соборной, даемо надто подъ Острогомъ тому господину отцу владыце... село наше Бусчу (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); протоже, никто, николи, ни съ єдними прївиліями да нє имает тѣгатн а ни добоувати на сїе наше прївилїе, николи, на вѣки (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162); Какъ же розоумеємъ на томъ твоєє милости посольстве, отъ него ничого сє намъ нє стало (б. м. н., 1498 *BD* II, 413);

(приєднує вставні речення) і, а (2): слюбоуємъ... иже со имьѦ поспольсто(м) (!) пєрво(м), котрыиже то с нє(м) нашъ г(с)п(д)ръ, пєтръ воєво(да), възовє(т) оучинити, иже тоты всѣхъ рѣчеи на вєр(х) писанны(х) тако(ж)... обьвоАжутсѦ и запишю(т)... здєржатн и тримати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738); Сє А кнАгини ИвановаА... записоую мужеви своємоу кнАзю Иваноу Семєновичю на тых двух дѣлницах дѣдины и отчизны моєѣ, которыхже єсмн ємоу нє записала, двѣ тисАчи золотых оугорских, штож мужь мой кнАзь Иван выдал двѣ тысАчи золотых на таА моА имѣньА (Добучини, 1487 *AS* I, 239);

(приєднує вставний дієприслівниковий зворот) і, а (1): и дадо(х) єго п(о)поу никїтъ, да слоужи(ть) въ нє(м) до живота своєго и по съмрътн єго да є(ст) дѣца(м) єго оставши жє дѣца(х) да є(ст) вноучАто(м) єго (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

Див. ще **ЖДЄ, ЖО, ЖЬ.**

ЖЄ[2] *спол.* (21) **1.** *(приєднує підрядні речення) (додаткові — у постпозиції)* що (19): a jestliby nekotoryj kon byłby ... kradenyj, czerez chrest'janina byłby najden, tohdy... własnoju prisiahoju oczistitisia majet', rekuczi, żem toho konia w deń wział, kotoryjze za peniazi moi jest zastawen (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); чини(м) свѣдомо велєбноі твоєі мл(с̃)ти жє єсми дали тому истиному пану варшовьскому г̃ тисАчѣ фрА(ж)кого серєбра (Сучава, 1388 *SL*); Жалобоу чинилъ пєтръ на яна оу жє (!) его ранилъ, янъ о(т)поведа(л) жє са(м) єго рани(л) (XV ст. *ВС* 19 зв.); А перешедши верховину Ровця... застализмо пана Максыма Тымковича, который повидилъ, же одъ верховины на полудень у право грунтъ мой, а влево лисъ Мыховъ — паиа Карпова (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

2. *(наслідкове — у постпозиції)* так що (1): Знаменїто намъ єсть ис права цесарьско(м) (!) и(ж) пожегъци имають злою смртїю гиноуть... а тєжь частокро(т) бываєть нмь пособа, алюбо правомъ нємецькымь о(т)бываю(т) жє нє бывають казнєны (XV ст. *ВС* 25 зв.).

3. *(підметове — у постпозиції)* що (1): пригожаєтсѦ частокроть жє наши(х) дворАнъ алюбо иньши(х) прї нашо(м) дворє боудоучи наглє и(х) позываютъ прє(д) соудьи (XV ст. *ВС* 14 зв.).

ЖЄБЫ *спол.* (10) *(стп.* żeby) *(зв'язує підрядні речення)* **1.** *(приєднує підрядні додаткові)* **а)** що, щоб, щобн, аби (6): ustawilijesmo, iżby..., konej pospolitych w deń tolko zastawu majut brati jawno... i też żeby pumcary w kniaźstwe naszom ustaweny, ... s fałszіwymi penezmi, abo z reczmi inszimi, sami... takowych imati ne smeliby (Луцьк, 1388 *ZPL* 107—108); Мы... сказоуємь ондрєеви абы то досвє(ч)лъ жебы то є(г) коупленоє (XV ст. *ВС* 31); и мы Бориса спытали: мовилъ лн еси на него тые слова, жебы онъ семь волостей нашихъ закралъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83);

(чергується з б ы) (1): мы хочемо бє(з) оураза бы того хто тыи свєткы вєдѣ жєбы соудья свидє(ч)ство и(х) прїнА(л) (XV ст. *ВС* 20);

б) *(з відтінком непевності)* начебто, неначебто, буцімто, нібито (2): а коли(ж) соу(д)я пыта(л) слоу(же)бнїка тогды слоужебникъ запрєлъ жебы невидѣ(л) тоє раны тогды то(т) янъ... рєклъ свє(т)кы повєсть штбы (!) видѣ(л) тыя раны (XV ст. *ВС* 19—19 зв.).

2. *(приєднує підрядне умовне)* якщо б, коли б (1) :а хтобы нмѣлъ той дѣлъ изроушити и с того выстоупити, тотъ бы имѣлъ п(є)рьвїє триста коп отложити и тыи наклады ктожь *(в копії* ктоможь.— *Прим. вид.)* оу свою дѣлницю наложит: то, жебы то имАло изроушано (!) быти (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).

***ЖЄДАНЬЄ** *див.* ***ЖАДАНЬЄ.**

ЖЄДАТИ *див.* **ЖАДАТИ.**

***ЖЄЖЄНЫИ** *див.* ***ЖЬЖЄНЫИ.**

ЖЄЖИОРА *див.* **СУХАЯ ЖЄЖИОРА.**

ЖЄЖЇЯ *ж.* (19) *(назва річки на Буковині)* Жижія: а хотаръ ємоу выше страхотѣнѣ гори жежиєю на ворловоую могилоу (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 27); а мърини, дочци жоуржа жоуметатє, еи съ достало оу еи част, сєло... на жежїи (Сучава, 1492 *Cost. S.* 161); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тоты истиннїи Тацѣ... и племєница еи Васка... жаловали єсмы их особною нашою милостїю и дали и потвърдили єсмы им оу нашєи зємли оу молдавскои... три... ⟨сєла: єдно сєло⟩ на Соучавѣ... н дроугоє сєло на Проутѣ... и трєтїи сєло на Жєжїи (б. м. н., 1499 *BD* II, 166—167).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* **на жежїя** (1431 *Cost.* I, 317); *род. одн.* **жежїи** (1425 *Cost.* I, 173; 1438 *DIR«A»* 472); *знах. одн.* **жежию, Жежїю** (1400 *Cost.* I, 27; 1462 *BD* I, 52); *ор. одн.* **жежїю** 2 (1462 *BD* 1, 52); **жежиєю** 1 (1400 *Cost.* I, 27); *місц. одн.* **на (по) жежїи** 9 (1429 *Cost.* 1, 266; 1459 *BD* I, 29; 1476 *BD* I, 208, 209; 1480 *BD* I, 241; 1491 *Cost. D.* 37; 1492 *Cost. S.* 161; 1499 *BD* II, 167); **на I Жежию** 1 (1487 *BD* I, 294).

Див. ще ***ЗИЖА.**

***ЖЄЛИЗО** *див.* **ЖЄЛѢЗО.**

ЖЄЛѢЗНАѦ НОГА *ч.* (1) прізвнсько Тимура: по **тыхъ** посланию по идикгиєву посольству вышолъ на мєнє **аксакъ**

тємирь желѣзнаѦ нога о(т) Чорного пѣска (б. м. и., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *наз. одн.* **желѣзнаѦ нога** (1392—1393 *РФВ* 170).

ЖЄЛѢЗО *с.* (2) залізні вироби (1): А кто оусхочєт тих люди соудити, или дицковати, или мито от иих брати, от оусєго их товароу: или от риба свижаа... или от платно или от желѣзо... или боуд що имоутї (!) продавати, или пак гдє боудоут коуповатн... вездє да єст имъ слободно и без мито (Сучава, 1466 *BD* I, 96);

п л о у ж н о є ж є л и з о (1) *див.* ***ПЛОУЖНЫЙ.**

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **желѣзо** (1466 *BD* I, 96); *наз. мн.* **желиза** (1460 *BD* II, 273).

ЖЄМЄРЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и єщє єсми потвердили монастирю ншєм(у)... сєла монастирска на имѣ телєбѣчинци... и на тополицѣ жємерещїи (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *наз.* **жємерещїи** (1470 *DIR«A»* 522).

ЖЄМИНЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и дали єсми сє(с) ли(ст) нашъ сєламъ монастирскимъ о(т) немцѣ, на имѣ тємишещи... и жєминєщи (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288).

ФОРМИ: *наз.* **жєминєщи** (1447 *Cost.* II, 288).

ЖЄМОИТСЌЫ *див.* **ЖОМОЙТСКИЙ.**

***ЖЄМОИТСЌЫЙ** *див.* **ЖОМОЙТСКИЙ.**

ЖЄМОИТЬСЌИИ *див.* **ЖОМОЙТСКИЙ.**

ЖЄНА, ЖОНА *ж.* (194) дружина, жінка, супруга (182): исталасѦ торгувлѦ... аже пани хонька васковая дАдьковича жена... продала єсть тотъ мунастырь... иванови губцѣ (Перемишль, 1378 *P* 25—26); А сє А панъ бєнко... свѣдчю то своимъ листомъ... иже пришєдъ передъ насъ панъ гервасъ и вѣновалъ н оправилъ своюи женѣ варваръ сто гривєнъ (Коломия, 1398 *P* 57); Ино мы... тоє мѣстцє подле Рожества Христова... потвержаемъ симъ листомъ нашимъ вѣчно, ему и его женѣ (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); А то всє запнсуємь пану чусе а по нємь ино єго женѣ (Луцьк, 1434 *P* 128); а кто въсхочєтъ женѣ моєи и дѣтє(м) мои(м) слоужи(т) и они слоужа(т) съ ты(х) имєнїи женѣ и дѣтє(м) мои(м) (Київ, 1446 *P* 154); Ино єстли бы што на мєнє Бог допоустил и жєна моѦ киѦгини УлиАна маєт седєти на вдовим столци и з дѣтми моими (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); так єсми єму продал, ажєт нихто з ближних моих ни жона моѦ, ни дѣти мои... нє мают в то сА вступати (Берестя, 1466 *AS* I, 62); Тежъ жаловалъ намъ тотъ Мартинецъ на Богдана, штожъ деи онъ въ его невѣстки, у Проселковы жоны, пограбилъ челядь (Вільна, 1498 *АЛМ* 159); и оуставши слуга на(ш), глигоръ, и съ своєю женою, а(л)бою, и заплатили и(м) оуси тоти... пинѣзи (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234);

ж о н у (ж є н у) п о я т и (п о н Ѧ т и, п о и Ѧ т ь) (6); п о н Ѧ т ь (п о Ѧ т и) ж о н у (4) взяти собі дружину, одружитися, оженитися: и волно ему въ здѣшнемъ панъствѣ нашомъ жону пояти (Луцьк, 1438 *P* 141); а єстли... по моєм животє кн(А)зь єго милость оусхочєт собѣ иную жону понѦти... ино тыи имєньѦ вси кн(А)зю єго милости (Степань, 1489 *AS* I, 89);

о т д а т и з а ж о н у (1) *див.* **ОТДАТИ;** с л ю б ъ н а я ж о н а (1) *див.* ***СЛЮБЪНЫЙ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **жона** 19 (1440—1491 *АкЮЗР* II, 105; п. 1450 *ПИ* № 9; 1466 *AS* I, 62; 1470 *AS* I, 65; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10; 1488 *AS* I, 241; 1492 *AS* III, 23; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; *СЯ* 40; 1495 *ВМБС* і т. ін.); **жена** 14 (1378 *P* 26; 1432 *Cost.* I, 330; 1454 *AS* III, 10; 1461 *BD* I, 45; 1467 *BD* I, 122; 1471 *BD* I, 164; 1480 *BD* I, 246; 1488 *BD* I, 347; XV ст. *BC* 39; 1499 *BD* II, 147 і т. ін.); *наз. одн. зам. род.* **от жєиа** 1 (1479 *BAM* 61); *род. одн.* **жоны** 17 (1424—1425 *DBAc* 19; 1434 *P* 130; 1453 *Cost.* II, 472; 1462 *BD* I, 55; 1471 *DIR«A»* 525; 1482 *AS* I, 79; 1494 *АЛМ* 54; XV ст. *BC* 24 зв.; *СЯ* 41; 1498 *АЛМ* 159 і т. ін.); **жены** 6 (1385 *P* 28; 1462 *BD* I, 55, 67; 1472 *DIR«A»* 528; XV ст. *BC* 31 зв.; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); **жони** 2 (1456 *Cost.* II, 577; 1491 *BD* I, 456); *дав. одн.* **женѣ** 32 (1393 *Cost.* II, 607; 1398 *P* 57; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1427 *Cost.* I, 196; 1433 *Cost.* II, 594; 1446 *P* 154; 1451 *P* 156; 1461 *BD* I, 45; 1484 *BD* I, 278; бл. 1500 *ПИ* № 2 і т. ін.); **жонѣ** 20 (1396 *AS* I, 20; 1421 *Cost.* I, 142; 1428 *Cost.* I, 221; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106; 1483 *AS* I, 82; 1494 *АЛМ* 54; 1495 *ВМБС; РИБ* 620; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); **жоие** 9 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1466 *AS* I, 62; 1493 *АЛРГ* 56; 1496 *ВМКФС;* 1497 *ПКИП; ПМХ; РИБ* 683; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1499 *РИБ* 777); **жене** 11 (1444 *AS* I, 40; 1454 *AS* III, 9, 10; 1467 *BD* I, 122; XV ст. *BC* 8, 38 зв.; *СЯ* 40, 40 зв.; 1499 *АЛРГ* 94); **жени** 7 (1487 *BD* I, 301, 302; 1497 *BD* II, 116, 117; 1500 *Cost. S.* 234); **жони** 2 (1433 *Cost.* I, 353; 1455 *Cost.* II, 549); **жоны** 1 (1462 *BD* I, 55); **жены** 1 (1464 *DIR«A»* 517); *знах. одн.* **жоиу** 14 (1434 *P* 130; 1435 *P* 132; 1438 *P* 141; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1459 *P* 172; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1489 *AS* I, 89; XV ст. *BC* 28; *СЯ* 40 зв., 41; 1495 *РИБ* 620 і т. ін.); **жену** 7 (поч. XV ст. *P* 76; XV ст. *BC* 7 зв., 19, 26 зв., 28; *СЯ* 9; 1462 *BD* I, 67); *ор. одн.* **женою** 13 (1393 *P* 52; поч. XV ст. *P* 76; 1426 *BAM* 21; 1446 *P* 154; 1482 *BD* I, 262; 1483 *BD* I, 269; *ВОРСР* 178; 1487 *BD* I, 301; 1492 *AS* III, 23; 1500 *Cost. S.* 234); **жоиою** 5 (1440 *P* 142; 1452 *АкЮЗР* I, 20; XV ст. *СЯ* 41; 1466 *BD* I, 106); *місц. одн.* **о жеие** 2 (XV ст. *BC* 31 зв.; *СЯ* 9); **по женѣ** 1 (п. 1450 *ПИ* № 9); **по жоие** 1 (1496 *ВМКФС*); *наз. мн.* **жоны** 2 (XV ст. *BC* 33; 1491 *AS* I, 97); **жонн** 1 (1458 *BD* I, 6); *род. мн.* **женъ, жень** (XV ст. *BC* 7, 25 зв.); *дав. мн.* **жоиам** (1497 *AS* I, 112); *знах. мн.* **жоны** (1456 *ЭСФ;* 1497 *AS* I, 112); *ор. мн.* **жонами** 3 (1496 *ПЧФГ*, 1497 *ПМХ*); **женами** 1 (1446 *Cost.* II, 238).

***ЖЄНЫЙ** *див.* ***ЖЬЖЄНЫЙ.**

***ЖЄНЬСКИИ** *прикм.* (2) **1.** жіночий (1): прото мы оуставлѦємь которыи чло(и)кы имеютъ соуди(т) напѣрвѣи о соуди(л)ство (!) женьскоє дроу(г)є о разбои доброволноє дорогы... а въ (инь)ши(х) жалобахъ нє маю(т) соуди(т) (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

2. жінчин (1): А боудѣт хто злостївє алюбо неправа (!), нєхотѦчи къ правоу стати а събѣжить алюбо съидѣть а имєть щкоды чинити земли алюбо земълѦномъ тогды є(г) имѣиїє дѣди(ч)ство выпѦвни (!) вѣно женьскоє, имєєть бытї вѣ(ч)но на на(с) оузѦто (XV ст. *BC* 38 зв.— 39).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **жеиьскоє** (XV ст. *BC* 39; *СЯ* 43 зв.).

ЖЄРАВЄЦ, ЖИРАВЄЦ *ч.* (12) *(назва річки у Молдавському князівстві):* и дали єсми ємоу оу нашеи земли молдавскои осемъ селъ на имѦ роз⟨к⟩а петръ на кобылѣ... лиещи на оусти жиравца и иа хоричи кавадиищи и ба(д) (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488); мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... оже тоти истиннїи шолтоузовє... прїидоша прАд нами ... и оупросили себѣ от нас, како абихмо им досмотрили старїи их хотар... Ино мы єсмо им досмотрили и познаменали коуда ⟨б⟩ило и прислоухало издавна: почъншн ис вєрха от бєрєгь Бръллада... та оу Жєравєць, та старою маткою Жєрав⟨ца д⟩олоу пониже от Хрънещи, до гдє оупадает Жєравєц оу Бръллад (Бирлад, 1495 *BD* II, 62—63); ми Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже прїидє прѣд нами... Стана ... и продала свою правоую отниноу... єдно сєло на Жєравцѣ (Васлуй, 1497 *BD* II, 114—115).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Жєравец** 1 (1495 *BD* II, 63); *зам. місц.* сєло на **Жиравец** 2 (1491 *CVD* 3); *род. одн.* **жиравца** 1 (1436 *Cost.* I, 488); **Жєрав⟨ца⟩** 1 (1495 *BD* II, 63); **жєравцѣ** 1 (1414 *DIR«A»* 441); *зам. місц.* **на жєравца** 1 (1436 *Cost.* I, 444); *знах. одн.* **Жєравєць** (1495 *BD* II, 63); *місц. одн.* **на Жєравцѣ** 2 (1497 *BD* II, 115); **иа жєравцн** 2 (1460 *BD* I, 41).

***ŽERD'** *ж.* (2) *(назва річки у Волинській землі):* My Witołd, wełyki kniaź łytowskiy... czynim znaminito... iz dali iesmo sługi naszomu... seliszcze... Nowostawce... y k tomuż prydali iesmo Swinnuiu i Ostruiu Rudu, a z druhoiey sto-

rony tych sełyszcz po Rudu Swiatec y po ryku Żerdi od sełyszcza Woronowa hory rykoiu Żerdyiu do werchu Zbornych—Mohył (Ужів, 1420, *AS* I, 25).

ФОРМИ: *род. одн. зам. знах.* **po ryku Żerdi** (1420 *AS* I, 25); *ор. одн.* **Żerdyiu** (1420 *AS* I, 25).

***ЖЕРДЕВА** *ж.* (1) *(назва села у Київській землі)* Жердова: Милостю бо(жо)ю мы князь Семенъ Александровичъ **дали** єсмо село Жердеву боярину нашому пану Андрѣю Морозови (Київ, 1459 *ЗНТШ* XI, 13).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Жердеву** (1459 *ЗНТШ* XI, 13).

***ЖЕРДЄНЄВЪ** *ч.* (1) *(назва селища у Київській землі)* Жердениівка: К Житомироу жъ селищо Же(р)денєвъ а в томъ селищи три чlвки все слоуги (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Же(р)денєвъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ЖЄРЄБЄЦЬ *ч.* (2) жеребець: дали Єму село оу теребовльскии волости иовоселъцѣ а шисть кобылъ и стада а жеребєць (Вишня, 1393 *P* 52); а тре(т)яка и четвертока (!) и пѣтока (!) хто забьеть ино по(д)лоугъ дшии чїи есть жеребець (XV ст. *BC* 36 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жеребєць** (XV ст. *BC* 36 зв.); *знах. одн.* **жеребєць** (1393 *P* 52).

***ЖЕРЕБИИ** *ч.* (2) *(назва земельного наділу, без чітко окресленого виміру, розмір якого визначався днем оранки)* жереб: Левону Шаломичу два жеребьи пустыхъ, а на третемъ два человѣкн, даютъ сорокъ грошей а три ручки меду. А жеребьемъ имя: Вороновъ, Быковъ, Блювиничи (Берестя, 1463—1478 *PEA* I, 35).

ФОРМИ: *дав. мн.* **жеребьемъ** (1463—1478 *PEA* I, 35); *знах. мн.* **жеребьи** (1463—1478 *PEA* I, 35).

***ЖЕРЕБЯТИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Сеньку Жеребятичу волость Лопатинъ на сюю осень, на окупъ съ татаръ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Жеребятичу** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

***ЖЄРЄБА** *с.* (4) лоша: которыи имеєть жерєбата неоукы а щкоды чинїть по полоу жїтоу (XV ст. *BC* 8 зв.); Тѣ(ж) оуставлаємь хто комоу забьєть жерєба три грївны маєть платить (XV ст. *BC* 36 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **жерєба** (XV ст. *BC* 36 зв.); *знах. мн.* **жерєбата** (XV ст. *BC* 8 зв., 37 зв.).

***ЖЄРЄБАЧЬИ** *прикм.* (1) лошачий: Тѣжь оуставлаємъ хто имаєть ста(до) (!) конная алюбо жерєбачья имаєть по(д)стороже (!) паствить о(т) юрьева дна до мїхаилова дна (XV ст. *BC* 37 зв.).

ФОРМИ: *знах. мн. с.* **жерєбачья** (XV ст. *BC* 37 зв.).

***ЖЄРОВЛЄВЩИНА** *ж.* (1) *(назва земельного володіння у Київській землі):* ходо(р) землю де(р)жить Жєро(в)ле(в)щиноу а дани даєть десеть веде(р) медоу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Жєро(в)ле(в)щиноу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

***ЖЕРСТВИЛО** *с.* (4) прядильня вовни: тѣмжє мы... жаловали єсми єго особною нашою мило(с)тїю и дали єсми єм(оу)... мисто наши(х) млиновъ ... да оучини(т) собъ млины и що коли боудє(т) єго волъ, или жерствило, или валила, или боу(д) що (Сучава, 1448 *Cost.* II, 313); тоє оусє вишеписаннаа села и млиновє и ставовє и жорствила и пасики и монастирєве и озера... да є(ст) монастироу нашемоу о(т) корочина камена, о(т) на(с) оури(к), съ оуси(м) доходо(м) (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *знах. одн.* **жерствило** (1448 *Cost.* II, 313, 324); *ор. одн.* **жорствило(м)** (1462 *Cost. D.* 10); *наз. мн.* **жорствила** (1462 *Cost. D.* 11).

***ЖЄРОУЛЪ** *ч.* (4) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали и потврѣдили єсмо имъ... села... на обрѣшиа(х) жероула (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323); А пак оу озеро оу Брѣлад, що на оустїе Жероула, да имаєт съ паном Тоадером писарєм нашим оба чътврътоую част (Сучава, 1496 *BD* II, 89).

ФОРМИ: *род. одн.* **жероула** (1448 *Cost.* II, 323; 1468 *BD* I, 130; 1496 *BD* II, 89).

***ŻECZY** *дієсл. недок.* (1) (що) палити: Kak że i tymi razy, kudy Rattia szłab ich, cerkwi naszy zhli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **zhli** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

Див. ще ***ВЫЖЄЧИ, *ЗЖЄЧИ, *ПОЖЄЧИ, *ПОЖИГАТИ.**

ЖИВЄРТЬ *ч.* (1) *(особова назва):* мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м) ссъ(м) наши(м) листо(м)... оже пріидошa пре(д) нами... живєрть и рома(н) о(т) козъреци... и продали свою правою о(т)нииоу (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98).

ФОРМИ: *наз. одн.* **живєрть** (1479 *Cost. S.* 98).

***ЖИВИТИ СЕ** *дієсл. недок.* (2) (чим) годуватися, живитися: тымъ млыномъ може(т) се городъ живити хлєбомъ (б. м. н., XV ст. *ИК*); I jakże iesmo k waszoy miłosty ne odnowa psali, sztoż dannaia mista wsia otniata w nas; med, srebro, kunicy, wsiakaia dań newidaty czymbysia i do zimy żywity (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *інф.* **се... живити** 1 (XV ст. *ИК*); **sia... zywity** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

***ЖИВОНАЧАЛНЫИ** *прикм.* (1) (*цсл.* живоначальнъ, *гр.* ζωαρχικός) той, хто дав початок, начало життю, живому: А хто сеи на(ш) листь пороуши(т) и в нашє прида(н)є имєт сА устоупати то(т) сА с нами ро(з)соуди(т) пре(д) живонача(л)ною тр(о)цєю (Київ, 1459 *P* 174).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **живоначА(л)ною** (1459 *P* 174).

***ЖИВОТВОРАЩИИ** *прикм.* (1) (*цсл.* животворАщии) животворний: мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... оже блгопроизволи г(с)вами... и дали єсми сє(с) ли(ст) нашъ... монастирю о(т) горо(д)ника, иде(ж) є(ст) хра(м) чесного и животвор‹и›щаго (!) възви(д)жениє кр(с)та а на имъ люде(м) о(т) балосиновци (Сучава, 1453 *Cost.* II, 492).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **і животвор‹и›щаго** (1453 *Cost.* II, 492).

***ЖИВОТЪ** *ч.* (509) (*цсл.* животъ) життя (1): Спо(л)на ...оле(х)но имае(т) давати... хо(л)мскомоу даиь... доколи бгъ пноу...живо(т) продо(л)жи(т) (Львів, 1478 *ЗРМ*);

д о ж и в о т а (51) а) до смерті, до кінця життя (50): а што ми оускаже(т) осподарь мои тоє радъ чиню... и до живота (б. м. н., 1386 *P* 30); а на лихо єму королє(в) не гадати ио служи(т) єму королеви вєрно и до своє(г) живо(т) (Луцьк, 1388 *P* 42); и присАглъ єсмъ бгу... ижь хочу вѣрнє и пилно служить крулєви полско(м) ... до моєго живота безъ перестани (Черняхів, 1435 *P* 133); а то всє выше писаноє даємъ ємоу до є(г) жывота (Снятин, 1454 *P* 163); имаємъ бы(т)... ис паномъ Михаиломъ оу вѣрной приязни до наше(г) живота (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ*, CLIII, фотокоп.); Тоє да боудєт непрѣмАнно до нх живота (Гирлов, 1499 *BD* II, 156);

б) за все своє життя, на протязі всього свого життя (1): чомъ коли єсми могъ до живота, и я есми давалъ, а теперъ єсмн недоужъ ничого давати безъ вашоє милости (б. м. н., 1481 *BD* II, 364); в ж и в о т е (1) при житті, в живих, серед живих: Ино тотъ листъ отца нашого в животе не засталъ (Вільна, 1493 *АЛРГ* 55—56); з а ж и в о т а (3) при житті, за життя: а коли оцъ за своєго живота дѣвкоу замоужь выдасть, а о(т)прави(т) вѣномъ тогды по смрті єго иная братія є(г) нє могоу(т) иньшє(г) изыска(т) алє в то нмєніє имѣтї досить в чомъ о(т)прави(т) оцъ (XV ст. *BC* 36); а моу(ж) мои па(н) василєи тыи имє(н)я я(б)ло(н)но а по(л)жи волє(н) за живота моєго и по животѣ моє(м) да(ти)... и коу своємоу лє(п)шомоу є(г) оберноу(ти) гдѣ є(г) до(б)рая воля боудєть (Луцьк, 1490 *ЗХП*); н а (ч и й) ж и в о т ъ п о г а д а т и (2), п о г а д а т и н а (ч и й) ж и в о т ъ (3) важити на чиє життя: а хто на ильи воєводы животъ погадаєть, а забєжить оу нашю зємлю, и мы такожъ имаємъ того израдую с нашоє зємли ильи воєводѣ выдати (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); п о ж и в о т ѣ (405) по смерті: а по єго животѣ кого бъ избьрєть н стыи никола

тому всє (то) што к цр̃(к)ви предалъ єсмь и своєю братию (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8); А то всє перво выписаное держати кн(А)зю ѳедору вѣчно, непорушно никимже, и до єго жнвота, а по єго животє жонѣ єго и дѣтем єго оу вѣки (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); А нє останут ли сА дѣти по ленковє животѣ ино ленькову ближему а любо кому ленко прикажєть по своє(м) животѣ тому тако жь таА сєла дєржати вѣчно непорушно (Житомир, 1433 *Р* 127); А по животѣ пн̃а Ванъковѣ тая да(н) мєдовая оу селє оу новгоро(д)чичо(х) пн̃оу оле(х)ноу вєчно нєпороушно (Львів, 1478 *ЗРМ*); А намъ ся вже не надобѣ уступати въ тое... ани иншимъ наслѣдкомъ нашимъ, которін коли по нашомъ животѣ будуть (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3); а по наши(м) животи, кто буде(т) г(с)п(д)ръ нашєи земли, а то(т) а би и(м) оутвъ(р)ди(л) и оукрѣпи(л) (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234); п о с л є (о п о с л ѣ) ж и в о т а (6) по смерті: а записалъ есми на своемъ имѣніи въ домъ Пречистой в годъ же въ годъ, копу гроши взять въ Мойсиковичахъ а въ лѣсникахъ при моемъ животѣ и опослѣ моєго животѣ (!) кто иметъ тое имѣнія (!) держати (Київ, 1398 *ДГПМ*); ино послє живота нєбожчика пана Єнкова и мы припустили к тому именю п(а)ни Єнковую п(а)ни ТатАну (Луцьк, 1487 *AS* I, 86); п р и ж и в о т ѣ (9) при житті, за життя: а сє Азъ чюрило бродовьскни далъ єсм(ъ) сєло сво(є) бродово инАзу ѳедору данильєвичю и дѣтємъ єго при своємъ животѣ и по своємъ животѣ (б. м.н., 1385 *Р* 28); Сн̃ъ прї животѣ Оїа Своє(г) не имає(ть) печа(ти) оцв̃ы пожїва(т) (XV ст. *ВС* 11 зв.); продал єсми... сєло своє... вѣчно и нєпороушно, при моєм животѣ и по моєм животѣ (Острог, 1466 *AS* I, 61); п р и ж и в о т ѣ п о д р ъ ж а т и (1) залишити при житті, залишнти живим: а то дали єсмо оу до(м) Сп̃ѣи тр(о)ци на пАма(т) (sic.— *Прим. вид.*)... съ тцо(м) (!) праоце(м) а на(м) на здоро(в)є кого бо(г) при животѣ подръжи(т) а по животѣ та(к) же на пАмА(т) (!) (Київ, 1459 *Р* 174); (с а м) с в о и м ъ ж и в о т о м ъ (8), с в о и м ъ ж и в о т о м ъ (10), с в о и м и ж н в о т ы (1), с в о є м о у ж и в о т о у (1) особисто: а кнАзю дмитрию помагати королєви на всАкого нєпріятєлА опрочє своєѣ братьѣ бєзо всАкоѣ хитрости и льсти своимь животомь (б. м. н., 1366 *Р* 14); слюбуемъ... подлу(г) ихъ стати своими животы и со всєю нашєю мочью... и со всѣмъ поспольствомъ земли молдав(с)кои противу кролА оугор(с)кого (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); тогды А па(н) староста на тои рокъ своимъ животомъ выѣхалъ на тоу границю (Галич, 1401 *Р* 65); И боудєт ли нам оусилно... тогды и сам пан наш иаимилостївѣиши корол єго милость и сам своимь жнвотом подли нас имаєть стати (Сучава, 1468 *BD* II, 302); с в о и м ъ ж и в о т о м ъ п о м а г а т и (1) помагати особисто: а коли бы была отъ нѣкоторыхъ нашихъ непріятелей налога на нашу землю Перемыскую, тогды имаетъ слуга нашъ Бѣдунъ... самъ своимъ животомъ полагати (!) со всѣми своимн людми на оборонѣня нашей землѣ Перемыской (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); д а т и п о с в о є м ж и в о т є (3), п о с в о є м ж и в о т ѣ д а т и (2) *див.* **ДАТИ**; з д о р о в ы м ъ ж и в о т о м ъ (1) *див.* **ЗДОРОВЪ**.

ФОРМИ: *род. одн.* **живота, живо(т)** 20 (1386 *Р* 30; 1396 *AS* I, 20; 1402 *Cost.* II, 621; 1421 *Cost.* I, 142; 1439 *Cost.* II, 714; 1443 *Cost.* II, 185; 1460 *BD* II, 270; 1487 *AS* I, 86; 1490 *ЗХП;* 1499 *BD* II, 156 і т. ін.); **жывота** 1 (1454 *Р* 163); **животѣ** 1 (1398 *ДГПМ*); *дав. одн.* **животоу** (1449 *Cost.* II, 746); *знах. одн.* **животъ, живот** (1366 *Р* 14; 1395 *Cost.* II, 612; 1401 *Р* 65; 1442 *Cost.* II, 716, 719; 1445 *Cost.* II, 726; 1447 *Cost.* II, 289; 1449 *Cost.* II, 746; 1464—1496 *Gh. S.*; 1478 *ЗРМ); ор. одн.* **животомъ, животом, животомь, живото(м)** 12 (1366 *Р* 14; 1400 *Р* 61; 1401 *Р* 65; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1439 *Cost.* II, 714; 1447 *Cost.* II, 289; 1455 *Cost.* II, 770; 1457 *Cost.* II, 811; 1468 *BD* II, 302 і т. ін.); **! житомь** 1 (1447 *Cost.* II, 289); **жывотомъ** 1 (1442 *Cost.* II, 716); *місц. одн.* **по (при) животѣ, жївотѣ, животА** 372 (1350 *Р* 8; 1385 *Р* 28; 1400 *Cost.* I, 37; 1407 *Cost.* I, 57; 1411 *Cost.* I, 95; 1424 *Cost.* I, 162; 1432 *Cost.* I, 338; 1470 *BD* I, 148; 1493 *BD* II, 27; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **по (в) животє, животе** 20 (1396 *AS* I, 20; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1444 *AS* I,40; 1451 *AS* I, 44; 1462 *BD* I, 67; 1470 *AS* I, 67; 1487 *AS* I, 87; 1491 *CVD* 4; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1493 *АЛРГ* 55 і т. ін.); **по животи** 12 (1403 *ДГАА;* 1423 *Cost.* I, 154; 1428 *Cost.* I, 210; 1432 *ДГВІН;* 1446 *Cost.* II, 248; 1470 *AS* I, 67; 1480 *BD* I, 245; 1484 *BD* I, 279; 1490 *BD* I, 398; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **по животоу** 1 (1476 *BD* I, 212); *ор. мн.* **животы** (1395 *Cost.* II, 612).

ЖИВЪ *прикм.* (16) **1.** *(нечленна форма в предикативній функції)* живий (10): а тижь коли бы которыі нєприАтєль своєю силою облогло тото исныи гро(д) галичь тогда тото исныі воєвода и бра(т) єго и дѣти єхь нли которы из нихо жи(в) останєть имають... того исного города боронити (Луцьк, 1388 *Р* 37); мы алєксандръ воєвода... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... серє(т) мисто... кнАгини ри(м)гаилѣ... и к тому на каж(д)ыи го(д) ше(с)тсо(т) золоты(х) дукато(в)... доку(л) она жива (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); а о слоужбоу коли на воиноу пооити (!) тогды А имаю за пана дробыша застоупати докоуль є(с)ми живъ (Острог, 1458 *ОЖДМ*); А пак кто боудєт єпископь оу нашєн свАтои митрополїи от Романова тръга, съ въсѣми братїами... а они покова боудємо мы от бога живи, а онн да имают нам слоужити на въсѣких нєдєлѣхь оу чєтвръток вечєрь параклис, а въ пѣток литоургію (Сучава, 1488 *BD* I, 356).

2. *(членна форма) (про бога)* живий, безсмертний (2): a nam semkrot prysiahał, klenasia żywym Bohom i wsie izłomił (Липнишкн, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); Мы... Io Стефан воєвода... слюбоуєм ... кралю полскомоу... прєз бога живаго... имѣти... мир (Гирлов, 1499 *BD* II, 419—420).

3. *(членна форма у знач. іменника)* живий, живущий (1): а кто о(т)имєть о(т) ц̃ркви сп̃го миколы судитсА со мною передъ бг̃мь єгда придеть праведныи судии хотА судити живымь и мртьвымь (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8—9);

◇ ж и в ы и т о в а р ъ (2) худоба як предмет торгівлі: а тако(ж) ты(х) люди да є(ст) и(м) слобо(д)но о(т) (!) добровo(л)но ходити съ хорнцо(м) или с солєю или по рибу или живы(м) товаро(м) имє(т) ходити или мртвы(м)... а мыто нигдє да нє да(ст) ни гро(ш) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461—462); А кто оусхочєт тих люди соудити, или дицковати, или мито от них брати от оусего их товароу:... или живих товаръ или мєртвих ... а имъ ничто да *(в ориг.* никто даа.— *Прим. вид.)* нє заборонєно ... боуди... (Сучава, 1466 *BD* I, 96); ж и в ы А р ѣ ч и (1) все живе: гды(ж) всАкоА прирожыньє наслѣдоує(т) свои(х) пре(д)ко(в), мы кторыи(ж) всА живыА рѣчи розоумо(м) прєвышає(м) нѣ имаємъ шлАхетны(м) обычаємъ нашн(х) прє(д)ко(в) противити сА (Хотнн, 1448 *Cost.* II, 733).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **живъ, жи(в), живо** (1388 *Р* 37; 1458 *ОЖДМ;* 1481 *BD* II, 358); *знах. одн. ч.* **живаго** (1499 *BD* II, 420); *ор. одн.* **живы(м), żywym** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1453 *Cost.* II, 462); *наз. одн. ж.* **жива** (1421 *Cost.* I, 142; 1463 *AS* I, 55); *наз. мн.* **живи** 1 (1488 *BD* II, 356); **живы** 1 (1449 *Cost.* II, 746); *род. мн.* **живих** (1466 *BD* I, 96); *дав. мн.* **живымь** (бл. 1350 *Р* 9); *знах. мн.* **ж. живыА** (1448 *Cost.* II, 733).

ЖИГМОНТЬ, ЖИГМОНТ, ЖЫКГМОНТЪ, ЖЫКГИМОНТЪ, ZIMONT *ч.* (17) *(особова назва, стп.* Zygmunt, *лат.* Sigismundus): A pritomo byli tyje swetkowe; kniaź Fedor wojewoda Łuckij, buduczi toho czasu Zimont rycere a Łuba (!) bojare z Litwy (Луцьк, 1388 *ZPL* 108—109); Brat wasz menszyy Welikyy kniaź Żykhimont czełom biet (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142); и о(т)писалъ єсмь своєи женѣ кн̃гни Марїи... свою очиноу, и свою выслоугоу Иже єсмь выслоужи(л)... на вєли(ком) кнзи... жикгнмонтѣ (Київ, 1446 *Р* 154); по(д)писана бысть сня капли(ца повелѣні)емъ... короля пресветлого казимнра... іс поколенья цъ(са)рьского виоука пренанезвитяжнеішего цесаря Жі-

кгимонта (Краків, 1478 *ОБРН* 130); и в то(м) листу... єго мл(с̃)ть пишеть... што(ж) стєпанъ є(р)моли(ч), з братьею своєю, повєда(л) єго мл(ст)и и(ж) о(т)цо(м) и(х) бы(л) дѣлъ єщє за вєликого кн҃зѦ жыкгимо(н)та (Вільна, 1495 *БСКИ*); Такь иж мєжи нами и мєжи... кнєжатєм Жигмонтом... имает быти покоуи и мир вѣчнїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жыкгмонтъ** 1 (1389 *PEA* I, 28); **жыкгимонтъ, Żykhimont** 2 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142; 1496 *ПСВВ*); **жигмонть, жигмонт** 2 (1499 *BD* II, 420, 423); **Zimont** 1 (1388 *ZPL* 109); *род. одн.* **Жікгимонта** 1 (1478 *ОБРН* 130); **жыкгимо(н)та, жыкгимонъта** 2 (1489 *AMB;* 1495 *БСКИ*); **Жигмонта** 1 (1499 *BD* II, 419); *дав. одн.* **Жигмонтоу** (1435 *Cost.* II, 691; 1499 *BD* II, 419, 425, 426); *ор. одн.* **Жигмонтом** (1499 *BD* II, 419, 420); *місц. одн.* **на жикгимонтѣ** (1446 *P* 154).

Див. ще ***ЖИДИМОТЪ, *ЗИГМУНТЪ.**

***ЖИГЪЛЇЯ** *ж.* (2) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* мы стєфан воєвода ... знамєнито чиним... ожє пр҃їидоша прѦд намн... іонь боузь и сєстра єго, дрьгълинь... и продали свою правою (!) отниноу... єдно сєло, на жигълїє (Ясси, 1495 *Cost. S.* 193).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на жигьлїи, жигълїє** (1495 *Cost. S.* 193).

ЖИГЪРѢНЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали єсми и(м) оу нашєи зємли молдавскои сєла на имѣ боучоумѣнїи... и по(д) боуковиною жигърѣнїи (Сучава, 1439 *Cost.* II, 41).

ФОРМИ: *наз.* **жигърѣнїи** (1439 *Cost.* II, 41).

***ЖИГЪЛЇЯ** *див.* ***ЖИГЪЛЇЯ.**

ŻID *див.* **ЖИДЪ**[1].

ЖИДЄЩЇЄ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... дали єсми єму два сєла оу нашєю зємлю оу молдавско(м) (!)... на имѣ жидещїє и авєрещиє (Сучава, 1438 *Cost.* II, 7).

ФОРМИ: *наз.* **жидещїє** (1438 *Cost.* II, 7).

***ЖИДИМОТЪ** *ч.* (1) *(особова назва, стп.* Zygmunt, *лат.* Sigismundus): а на то(м) ро(з)ѣздѣ бы(л) па(н) калєни(к) а па(н) жидимо(т) (б. м. н., 1458 *P* 168).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жидимо(т)** (1458 *P* 168).

Див. ще **ЖИГМОНТЬ, *ЗИГМУНТЪ.**

***ЖИДОВА** *ж., зб.* (3) евреї: Umyslili jesmo s pany radami naszimi i dali prawa i wolnosti wsej Zidowe wyszej menenoj meszkajuczim w tem panstwie naszom (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); Продали есмо мыто Берестейское и Дорогицькое, и Бельское, и Городенъское жидове Луцькой... на тры годы (Краків, 1487 *РИБ* 226); Продали есмо мыто Звягольское и корчму жидове Луцькой... на трн годы (Судомир, 1488 *РИБ* 222).

ФОРМИ: *дав.* **Zidowe, жидове** (1388 *ZPL* 103; 1487 *РИБ* 226; 1488 *РИБ* 222).

Див. ще **ЖИДЪ**[1], **ЖЇДОВИНЪ.**

***ЖИДОВИНЪ** *ч.* (1) яр, байрак, балка: А хотар томоу сєлоу... оу краи доуброви от БрощѦн... от толѣ по поуд дила оу жидовинъ (Сучава, 1491 *BD* I, 449).

ФОРМИ: *знах. одн.* **жидовинъ** (1491 *BD* I, 449).

***ŻIDOWKA** *ж.* (1) єврейка: I też jestliby chrestianin, nekotoroj żidowce rukoju khwałtownoju meł szto wcziniti, abo wdarił, majet byti karan podług prawa naszoje zemli (Луцьк, 1388 *ZPL* 106).

ФОРМИ: *дав. одн.* **żidowce** (1388 *ZPL* 106).

***ЖИДОВСКИИ** *див.* ***ЖЇДОВСКЫИ.**

***ЖИДОВЧИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы кнѦ(з) дѣдъ дмитриєви(ч)... ива(н) жидовчи(ч)... чинимы знамени(т)... како кєды... кнѦ(з) вєлебныи дмитрии... володиславу... королєви польскому... вѣрность праваѦ... слюби(л)... а мы... ислюбуємы за него (Лучиця, 1388 *P* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жидовчи(ч)** (1388 *P* 38).

ЖИДЪ[1], **ЖЫДЪ, ŻID** *ч.* (87) єврей: A jestliby żid żida ranił, winu sud'i swojemu, wodług obyczaja zemskoho za- płatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); Продали єсмо мыто лоуцъкоє жидови ша(х)ноу пєчоховичоу... на три годы (Краків, 1487 *АМЛ*); коли вашей милости посолъ, Богушъ дьякъ, былъ оу насъ, онъ ту знашолъ оу одного жыда одну паню отъ Татаръ выкуплена и нє мєлъ вашой милости посолъ чымъ заплатити тоту паню отъ того Жыда (б. м. н., 1499 *BD* II, 450).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жидъ, źid** 28 (1388 *ZPL* 103, 104, 105, 106, 107, 108; XV ст. *BC* 39 зв.; 1466 *AS* I, 61—62 і т. ін.); **жыдъ** 2 (1487 *РИБ* 228; 1489 *РИБ* 431); *род. одн.* **źida, жыда** (1388 *ZPL* 106, 107, 108; 1499 *BD* II, 450); *дав. одн.* **жидоу, źidu, жыдоу** 5 (1388 *ZPL* 103, 104; 1487 *РИБ* 227; 1489 *АМВ*); **жидови** 1 (1487 *АМЛ*); **źidowe** 1 (1388 *ZPL* 103); *знах. одн.* **źida** (1388 *ZPL* 103, 104, 105, 106, 107); *наз. мн.* **жїдовє, жидовє, źidowę** 11 (1388 *ZPL* 104, 105, 106, 107, 108; XV ст. *BC* 28 зв.; 1495 *АЛМ* 88, 89); **жыдове** 1 (1389 *PEA* I, 26); *род. мн.* **źidow** (1388 *ZPL* 106, 108); *дав. мн.* **жидом, źidom** 6 (1388 *ZPL* 106; 1389 *PEA* I, 27; 1495 *АЛМ* 88); **жидовомъ, жидовом** 4 (1407 *Cost.* I, 57; 1408 *Cost.* I, 61; 1409 *DIR«A»* 437; 1411 *Cost.* I, 95); **жидам** 1 (1389 *PEA* I, 26); *знах. мн.* **жидовъ** 1 (1389 *PEA* I, 27); **жыдовъ** 2 (1495 *АЛМ* 88; 1497 *АЛРГ* 79); *ор. мн.* **źidy** (1388 *ZPL* 106, 107); *місц. мн. о* **жїдє(х)** 3 (XV ст. *BC* 9 зв., 27 зв.; *СЯ* 43 зв.); **жїдѣ(х)** 1 (XV ст. *BC* 9).

Див. ще ***ЖИДОВА, ЖЇДОВИНЪ.**

ЖИДЪ[2] *ч.* (1) *(особова назва):* а при первомъ соудѣ. былъ... па(н) михалко жидъ ганоусовъ зѦть (Галич, 1401 *P* 66).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жидъ** (1401 *P* 66).

***ЖИКГИМОНТОВЪ** *прикм.* (1): печать жикгимонтоба(!) (Ковно, 1398 *CEV* 56).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* ! **жикгимонтоба** (1398 *CEV* 56).

Пор. **ЖИГМОНТЬ.**

***ЖИКГИМОНТЪ** *див.* **ЖИГМОНТЬ.**

ЖИКОВ[1] *ч.* (1) *(особова назва):* мы Иліа воєвода... чинимъ знаменито... ожє тот истнны слоуга наш панъ Влад Жиков слоужилъ намъ право и вѣрно (Болгари, 1441 *DBAc* 34).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Жиков** (1441 *DBAc* 34).

***ЖИКОВЪ**[2] *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и дали єсми томоу стомоу нашємоу монастироу о(т) поутнои... малоє мито на соучавѣ що є(ст) оу жиковє (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу жиковє** (1488 *ДГСПМ*).

Див. ще **ВИШНЇИ ЖИКОВ, НИЖНЇИ ЖИКОВ.**

ЖИЛЧИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* продал єсми отчину свою и дединоу на имѦ... озєрєнскоє дворищо, што Жилчич дєржал (Острог, 1464 *AS* I, 57).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Жилчич** (1464 *AS* I, 57).

ЖИЛЬХОВСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва):* а на тъ свѣдци пано Ашко мазовшанинъ... михаль жильховскын (Львів, 1400 *P* 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жильховскыи** (1400 *P* 61).

***ЖИМОИТСКИИ** *див.* **ЖОМОЙТСКИЙ.**

ЖИРАВЄЦ *див.* **ЖЄРАВЄЦ.**

***ЖИРѦВА** *ж.* (1) *(назва села у Львівській землі):* а тыи старци... оуказали староую граиицю и врочища межи дѣдошичи а мєжи жирѦвою (Зудечів, 1430 *P* 116).

ФОРМИ: *ор. одн.* **жирѦвою** (1430 *P* 116).

***ЖИРѦВЬСКИЙ** *прикм.* (3): а па(н) дмитръ данилови(ч) з роуды заложил сѦ листы оуказати свою границю жирѦвскоую (Зудечів, 1430 *P* 116);

ж и р Ѧ в ь с к и и п у т ь (1) *(назва дороги у Львівській землі):* а потолѦ заѣхали имъ по колтовєцкоє пєрєхрєстьє... а жирѦвьскимъ путємъ на облазничь нивы (Зудечів, 1411 *P* 79); д о р о г а ж и р Ѧ в ь с к а я (1) *див.* **ДОРОГА 1.**

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **жирѦвьскимъ** (1411 *P* 79); *род. одн. ж.* **жирѦвьскоє** (1430 *P* 116); *знах. одн. ж.* **жирѦвскоую** (1430 *P* 116).

Пор. ***ЖИРѦВА.**

***ЖИТАНИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Житані: записую жонѣ своей Мари: Стволовичи, село Житани (б. м. и., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *знах.* **Житани** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ЖИТИ *дієсл. недок.* (28) **1.** *(бути живим)* жити (1): Сє азъ рабъ бжіи кнзь ан(д)рє(и) владимирови(ч) приѣз-(д)илъ єсмь въ кїєвь... и поклонихом сѧ оца своє(г) гробоу... и всѣх стыхъ старцєвъ гробо(м) въ печерѣ и размисли(х) на своє(м) ср(д)ци Колико то гробовъ а вси тыи жили на семь свѣтѣ (Київ, 1446 *Р* 154).

2. (у чім, на чім) жити, проживати, мешкати (24): пакъ ли тотъ кто имѣть жити, у томъ домѣ, бы хотѣлъ нѣшто отъ тѣхъ держѣти, тогды му-ситъ (!) съ мѣстомъ тєрпѣти (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); а к город⟨у⟩ к Вишнѣвцю достали сѧ тыє села на имѧ: Олєксинѣць... а гдѣ Мишко живѣт, а гдѣ Юхно жывєт (Вишневець, 1482 *AS* I, 81); И благословляю вашу милость... что-бы и нынѣ вашимъ опѣкан∶мъ та богомолъя стояла с покоемъ, а тотъ бы попъ... жилъ бы тутo и молилъ Бога, никимъ не оближенъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5); па(к) ли єго попроси(т), а о(н) гдє имѣть житн, оу нашєи зємли, тамъ да живє(т) слободно, на волоско(м) законѣ (Дольний Торг, 1445 *Cost.* II, 236); а тыє двѣ части того имєніа, на которомъ єсми мѣлъ самъ жити, запродалъ єсми (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); Я кн⟨А⟩зъ Юри Василевич Жаславский вызнаваю... ижєт продал єсми пану Семєноу Олизаровичоу имєнє на Волыни своє власноє из людмн своими, коториєж в том имени живут (Берестя, 1466 *AS* I, 62); И тиж пак оу том промыслили єсмо... како нн єдин чловѣкь от которих живоут оу Брълад ани абы нє платили малоє мыто тамо оу Бръладѣ, ни от єдинои тръговли (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

3. (з ким) *(бути у взаємовідносинах, співіснувати)* житн (2): алє нжь вєлможныи стєфанъ... воєвода землѣ молдавскон... просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустилн слюбуючи... с нами... вѣрнѣ безо лсти и без хитрости жити а мы... про то жь єго... правого чиними (Ланчиця, 1433 *Р* 121); Штожъ однн слоуга мо(и) вжє осмы годъ оу вашъ оулоусъ въпалъ а (з)дє такъ слышимъ штожъ добръ здоровъ єстъ ино мы с вами коли сѧкъ живємъ оу сласти хотѧ бы сто такихъ было постоупилнсѧ быхмо (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

4. (чим) живитися, годуватися (1): Пишемъ вашей мнлости, ижъ билъ намъ чоломъ попъ Вавила... а сказываетъ, чтоже дей обидъ чинитъся ему велъми много, да и садъ дей церковный у него обираютъ, а нимъ то онъ у тое церькви жывєтъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5).

ФОРМИ: *інф.* **жити** (1433 *Р* 121; 1449 *АЛМ* 8); *теп. 3 ос. одн.* **живєт** 1 (1482 *AS* I, 81); **жывєтъ** 1 (1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5); **живєть** 1 (XV ст. *ВС* 32 зв.); **живє(т)** 1 (1443 *Cost.* II, 119); **живѣт** 1 (1482 *AS* I, 81); *1 ос. мн.* **живємъ** (1484 *ЯМ*); *3 ос. мн.* **живуть, жівоуть** 3 (XV ст. *ВС* 5 зв., 10 зв., 32 зв.); **живут, живоут** 3 (1466 *AS* I, 62; 1470 *BD* I, 140; 1495 *BD* II, 64); **!жи** 1 (XV ст. *ВС* 10 зв.); *перф. 3 ос. мн.* **жили** (1446 *Р* 154); *майб. 3 ос. одн.* **имєть жити** 2 (1408 *Cost.* II, 633; 1456 *Cost.* II, 791); **имєт жити** 2 (1434 *Cost.* II, 670; 1460 *BD* II, 276); **имєтъ жити** 1 (1445 *Cost.* II, 236); **боудє(т) жити** 2 (1458 *DIR«A»* 512; 1470 *BD* I, 140); *бажс.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **жилъ бы** (1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5); *3 ос. мн.* **щобы... жили** (1470 *BD* I, 140); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да живе(т)** (1445 *Cost.* II, 236); *дієприкм. акт. теп. дав. одн. ч. зам. род. мн.* от оусих братїа **живащомоу** (1470 *BD* I, 155).

ЖИТИЧИНСКИЙ *прикм.* (1) *(пор.* Жидичнн *у Волинській землі):* А при том былъ... архимандрит житичнинский Тихон (Ровно, 1483 *AS* I, 82).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **житичинский** (1483 *AS* I, 82).

ЖИТО *с.* (30) **1.** збіжжя (27): и тако(ж) коли прїидє(т) мє(д) и жито нашєго монастырѣ о(т) побратѣ на цоцори(н) бро(д) що бы провозници провозили єго без иикоторого мѧшканїа (Побрата, 1448 *ДГПР*): а мещанє вси на толокоу ходѧть жита жати и сєно коснти (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); а хто не въсхочетъ по мнѣ давать того жита, судитъ єму богъ (Березовець, 1486 *АкЮЗР* I, 295); колї которо(г) пана алюбо мєщанїна... слѧга оу ночї нєкоторо(г) кмєт жїто бѣрє(т) годи(т)сѧ г(с)дрю то(г) жїта бороніть (XV ст. *ВС* 29); и они маютъ тые двѣ копѣ грошей давати и петнатцать бочокъ жита солянок на соборную церковъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

2. *(рослина)* жито (3): и записала єсми... десятнну къ светому Спасу къ Кобрыню... десятую мѣрку отъ жита, десятую копу въ Кобрыни, и отъ ярины всякое — десятую копу у Кобрыни жъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а пашнѧ єстъ жнта и пъшеница и овє(с) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); Се я па(н) олизарь кирдеевичь... запи(соу)вае(м) исъ... своєго двора десятиноу, оу поли нсъ озимн н съ ярины и съ жита и съ пшеници и съ овса и съ ячменю... и къ стомоу спсоу на красное (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жито** (1448 *ДГПР;* бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв., 93); *род. одн.* **жита, жїта** (1401 *АкВАК* III, 2; 1470 *AS* I, 67; 1486 *АкЮЗР* I, 295; 1487 *ВОРСР* 178; XV ст. *ВС* 29, 30; *ИК;* 1499 *АСД* VI, 3); *знах. одн.* **жито, жїто** (1453 *Cost.* II, 461; XV ст. *ВС* 7 зв., 25, 29; *ИК;* 1486 *АкЮЗР* I, 295); *ор. одн.* **житомъ** (1471 *BD* I, 159); *місц. одн.* **в жїтѣ** (XV ст. *ВС* 7); *наз. мн.* **жита** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); *знах. мн.* **жита** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; 1496 *АЛРГ* 71).

***ЖИТОМИРСКИИ** *див.* **ЖИТОМИРЬСКИИ**.

***ЖИТОМИРЪ** *ч.* (14) *(назва міста у Київській землі)* Житомир: А пса(н) в градє житомири... (Житомир, 1433 *Р* 127); Горо(д) житомн(р) а на городє чотыри поушки вєлики(х) а пѧть торасни(ц) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ФОРМИ: *наз. одн.* **житоми(р)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); *дав. одн.* **житомироу** 9 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 92 зв.); **къ житомири** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *місц. одн.* в **(оу) житомири** (1433 *Р* 127; бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ЖИТОМИРЬСКИИ *прикм.* (3): даєм и дали єсмо тому предрєченому Каленнку оу житомирском повєтє село Боурковцы (Київ, 1437 *AS* I, 33—34); а на то(м) ро(з)ѣздѣ бы(л)... па(н) жидимо(т) (!) Старо(с)та житомирьскии (б. м. н., бл. 1458 *Р* 168); Што король е. м. волости давалъ боярамъ житомирскимъ въ Клодовѣ, апрѣль 2 дн., индиктъ 5 (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **житомирьскии** (бл. 1458 *Р* 168); *місц. одн. ч.* **оу житомирском** (1437 *AS* I, 33); *дав. мн.* **житомирскимъ** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

Пор. ***ЖИТОМИРЪ**.

***ЖИТЩИНА** *ж.* (1) податок від збіжжя, житщина: и то, господару, помню: давывали пятдесятъ куницъ княгини великой Витовтовой, съ дыма по куницы, а по три гроши житщины (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *род. одн.* **житщины** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

***ЖИЦѦ** *ч.* (1) *(особова назва):* тѣ(м) мы... дали и потвєрдили єсми єму, оу нашєи зємли, оу молдавскои, село на тутовѣ, на имѣ грѣдєщи... и па(д)ина єго о(т) жицѣ (Сучава, 1455 *Cost.* II, 543—544).

ФОРМИ: *род. одн.* **жицѣ** (1455 *Cost.* II, 544).

ЖЇВОТЇНА[1] *ж., зб.* (12) худоба, скот: ачь хто комоу потравить жїто жївотїною а на чїей цкодє боудєть занѧто оуставлѧємь платїть чїя жївотїна с ка(ж)ное жївотїны чєтвєрта(ѧ) часть пєнєзєй имєєть заплатить (XV ст. *ВС* 25); Се я кнѧзь михаил... придаю с(с)томоу (!) Сп(с)у и своєго дворьца... о(т) животины и о(т) гоусии о(т) коуръ... и о(т) всєго приплодъка дєсѧтоє (Луцьк, 2-а пол. XV ст. *СО*).

ФОРМИ: *наз.* **жївотїна** (XV ст. *ВС* 25); *род.* **животины, животїны, жївотїны** 4 (XV ст. *ВС* 25, 28, 35 зв.; 2-а пол. XV ст. *СО*); **животи(н)** 1 (XV ст. *ВС* 25); *знах.* **жївотинѫ, жївотїноу** (XV ст. *ВС* 17, 25 зв.); *ор.* **животиною, жївотїною** (XV ст. *ВС* 7, 25); *місц.* **прї жївотїнѣ** (XV ст. *СЯ* 40 зв.).

***ЖЇВОТЇНА**[2] *ж.* (3) худобина, животина: а боудєть лї **такыи** найдєны што нє о(т)баючи (!) а своє лакомьство по(л)-

нѦ ажь котороую жївотїноу ис ты(х) истратѦ(т) тогды имаю(т) платїтї по томоу чїя боудєть (XV ст. *ВС* 11 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **жївотнны** (XV ст. *ВС* 25); *знах. одн.* **жївотїноу** (XV ст. *ВС* 8 зв., 11 зв.).

***ЖЇВОТЪ** *див.* ***ЖИВОТЪ.**

ЖЇДОВИНЪ *ч.* (1) єврей: коли бы до(л)жникъ рєклъ тоє именїє што ты дрьжишь є(ст) мнѣ бли(ж)шее бо тотъ што тобѣ прода(л) а мнѣ бы(л) до(л)жєнъ первіе ни(ж)ли ты коупилъ а колижь такыи боудѣ(т) колї христїѦни(н) алюбо жїдовинъ мо(л)чалъ три лѣта и три м(с)ци тогды ємоу мо(л)чаны твори(м) на вєкы вѣчныи (XV ст. *ВС* 35).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жїдовинъ** (XV ст. *ВС* 35).

Див. ще ***ЖИДОВА, ЖИДЪ**[1].

***ЖЇДОВСКЫИ** *прикм.* (15) єврейський (14): Teź, jestliby chto kak na szkołu żidowskuju metał, tot majet' staroste naszomu zapłatiti dwa funty percu (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); Ли(х)ва жїдовъская нє имає(т) нігдѣ насыщєніе (XV ст. *ВС* 28 зв.); szto iesmy kupył... folwarky żydowskije... y zemlam tych folwarkow hranycia mne iest z burmystrom (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

z a k o n ż i d o w s k y j (1) *див.* **ЗАКОНЪ**[1].

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **жїдо(в)скыи** 1 (XV ст. *ВС* 39); **żidowskij** 1 (1388 *ZPL* 106); *місц. одн. ч.* **w żidowskom** (1388 *ZPL* 103, 106); *знах. одн. с.* **żidowskoje** (1388 *ZPL* 106); *наз. одн. ж.* **жідовска** 1 (XV ст. *СЯ* 43 зв.); **жїдовъская** 1 (XV ст. *ВС* 28 зв.); **жыдовская** 1 (1389 *РЕА* I, 27); *род. одн. ж.* **żidowskoje** 1 (1388 *ZPL* 103); **! жндавскои** 1 (1389 *РЕА* I, 27); *знах. одн. ж.* **żidowskuju** (1388 *ZPL* 105); *місц. одн. ж.* **о жідовъскои** 1 (XV ст. *ВС* 7 зв.); **! жи(да)** 1 (XV ст. *ВС* 28 зв.); *род. мн.* **жидовскихъ** (1389 *РЕА* I, 27); *знах. мн. ч.* **żydowskije** (1500 *ДПЖН*).

***ЖЇДЪ** *див.* **ЖИДЪ**[1].

***ЖЇКГИМОНТЪ** *див.* **ЖИГМОНТЪ.**

***ЖЇТО** *див.* **ЖИТО.**

***ЖЛОМИТИ** *див.* ***ЗЛОМИТИ.**

ЖМУДСКІЙ, ŻMUDSKI *прикм.* (2) (*лит.* žemaitis) жмудський: Kazimir, Bozoiu miłostiu korol Polski weliki kniaz Litowski, Ruski, kniaz Pruski, żmudski i innych (Луцьк, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); Самъ Александръ, Божою милостью, великий князь Литовскій, Русскій, Жмудскій и инныхъ (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Жмудскій** 1 (1498 *ГВКЛ* 22); **żmudski** 1 (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8).

Див. ще **ЖОМОЙТСКИЙ.**

***ЖНИВО** *с.* (1) жнива: и то, господару, помню... къ жниву три дии, и на яръ трижъ дни (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *дав. одн.* **жниву** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ЖО *част.* (12) **1.** (*підсилювальна*) же, ж (7): А толко нє приспєю на тотъ дн҃ь ино ми платити оу десѦторо (!) толко солжу как жо на сеи грамотє написано (б. м. н., 1387 *СП* № 12); мы вєликии ⟨кнѦзь кѦ⟩зимиръ, королевичъ литовъскии... чинимъ знаменито... каждому комужо того будєть потрєбизна аже взѦли єсмо приѦзнь с нашими паны (Троки, 1442 *Cost.* II, 718); Нє єст то ди(в) ани новина иже писа(л) такии рѣчи которыи писа(л) ка(к) нашь нєприятєль... жадая... мысли ваши противоу намъ завжды чисте а вѣрны о которы(х) жо нєпороушоны въ вѣрє оуставичнѣ а въполнѣ мы доуѳамы... нѣкоторое о на(с) оувєсти оу вотпѣнье (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А дали есмо напредъ речоной паней Костюшковой Ѳєтимъи... зверху выписаное имѣнье ей самой вѣчно и непорушно... и ближнему ее, который жо будеть ближній къ тому имѣнью братъ ее (Луцьк, 1452 *АкЮЗР* I, 21); Што пишетъ къ намъ, ижъ перво сего писалъ еси до насъ за слугою своимъ за Матѳеемъ о близкость именья тетъки его ... штожъ она его взела къ собе въ тое именье за сына место, на которомъ жо именьи мужъ ее первый... ее оставилъ (Краків, 1489 *РИБ* 437).

2. (*ототожнююча*) же (3): а писа(н) в олтушъковѣ во вторни(к) оу тыи жо дн҃ь (Олтушків, 1424 *ДГВВ*); з нового места послано кнѦзю великому тѳе(р)скомоу шоуба собольѦ... а в҃ колодє мєдоу прєсного... а й҃ бочокъ овъса на кони тамъ жо а ѳ҃ сти(р)тъ сена (б. м. н., 1488 *УКТ*); онъ жо положилъ личбу зъ... мыта Смоленского (Вільна, 1499 *РЕА* III, 34).

3. (*у знач. сполучника*) і **а)** (*єднальний — зв'язує дієприслівникові звороти*) (1): и глѣбъ рєкъ, я в тебє проси(л) того запису... и ты мнѣ єго неда(л) ни видєти ани слышєти... и прине(с)шы єси єго до пана Ивана в Троце(х) бє(з) мєнє... са(м)жо єго зрѣзавшы и в ого(н) вкинул (Вільна, 1495 *ВМБС*);

б) (*приєднувальний — приєднує речення*) а, і (1): И Сопега рекъ: былъ жо мнѣ о томъ судъ и съ зятемъ єго княземъ Романомъ Лукомскимъ, о тыи люди о Дексеневичи... передъ господаремъ... у Вилни (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

Див. ще **ЖДЄ, ЖЄ**[1]**, ЖЬ.**

***ЖОИМОИЦКИИ** *див.* **ЖОМОЙТСКИЙ.**

***ЖОЛВЯЖЪ** *ч.* (2) (*назва волості у Київській землі*): Юшку Попковичу волость Жолвяжъ на годъ послѣ первыхъ... Влодыцѣ Попкэвичу волость Жолвяжъ на годъ послѣ первыхъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Жолвяжъ** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ЖОЛДОУНАРЬ *ч.* (1) вербувальник до війська: прото(ж) ни єдинъ болѣринъ, ни дворникъ, ни ослоухарь, ни жолдоунарь... а ні инъ никто о(т) наши(х) оурѣдниковъ, да нє імаєтъ ни постати до того села (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жолдоунарь** (1444 *Cost.* II, 208).

***ЖОЛДЪ** *ч.* (10) (*стч.* żołd, *стп.* żołd, *мад.* zsold, *свн.* solt) оплата найманим солдатам, жолд. (5): Мы ильѦшь воєвода... записуємъсѦ тымъ пн҃ошѦмъ... єжь имаємъ и слюбуємъ имъ жолдъ платити (Сучава, 1433—1443 *АРМ*); а они да имают от нас вєликою тарканство и вєликою слобозию (!) за є҃ лѣт... и да нє даст нам ни илиш, ни подводоу, ни посадоу, ни жолдъ (Сучава, 1466 *BD* I, 95);

н а ж о л д ъ х о д и т и (3), о у ж о л д ъ х о д и т и (1), х о д и т и н а ж о л д ъ (1) відбувати військову повинність: да нє да(ст) тоє село ни да(н) нї илиша... ни на воиско и нїколи да нє ходѣтъ, ни на жол(д) и ни иноую никотороую нашоу слоужбоу (Сучава, 1444 *Cost.* II, 207—208); и тако(ж) оу посаду и на жо(лд) на(д)нистрѣ тоты лю(д) да нє ходѦ(т) (Побрата, 1448 *ДГПР*); Щоби нє платили да(н) ни посадоу ни по(д)водоу, ни или(ш) що би нє давали на(м) николи, ни на жо(лд) що би нє ходили (Сучава, 1456 *ГПХМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **жолъду** 1 (1433—1443 *АРМ*); **жо(лду)** 1 (1447 *Cost.* II, 288); *знах. одн.* **жол(д), жо(лд), жолдъ, жолдь, жолъдъ** (1433—1443 *АРМ;* 1444 *Cost.* II, 208; 1448 *ДГПР;* 1454 *Cost.* II, 517; 1456 *ГПХМ;* 1458 *Cost.* II, 815; 1466 *BD* I, 95); *місц. одн.* **оу жо(лдоу)** (1448 *DIR*«*A*» 491).

***ЖОЛДЬ** *див.* ***ЖОЛДЪ.**

***ЖОЛНЕРЪ** *див.* ***ЖОЛНИРЬ.**

***ЖОЛНИРЬ** *ч.* (2) (*стп.* żołnierz, *стч.* żoldneř, *свн.* soldenier) **1.** кіннотник шляхетського стану (1): Пры томъ были люди зацные: Ѳедоръ княжа, на тотъ часъ Воевода Луцкій; Рымонъ и Жыкгмонтъ, жолнере альбо бояре з Литвы (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 28).

2. (*воїн-найманець*) жовнір (1): а кролъ єго мл(с)ти имаєтъ на(с) оборонити и по(д)лє на(с) стати противъ каждого нашєго нєпрїѦтєлѦ, а ни жа(д)нєго нє выимуючи, а ни жолниревъ с короиы кролєвства противко намъ нашимъ непрїѦтєле(м) нє пропустити (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714).

ФОРМИ: *наз. мн.* **жолнере** (1389 *РЕА* I, 28); *род. мн.* **жолниревъ** (1439 *Cost.* II, 714).

***ЖОЛОБОВО** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі):* записалъ есми **н** далъ село... зъ пусчами, зъ лесы и болоты подъ лесомъ, зъ ловы, погонними и осочъными нашими Жолобовомъ а Чудановомъ, што иадъ Стыромъ седятъ а стерегутъ пущы нашое Ретовское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Жолобовомъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).

***ЖОЛОБЪ** *ч.* (1) видолинок, жолобинка, улоговина: а обрубъ земленый тому имениuу моему Лопавшомъ по старине: от именя моего Хренникъ... аж до веръхов тое Смыжали, а оттол жолобомъ до Пропастищъ (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *ор. одн.* **жолобомъ** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

***ЖОЛТЫЗЪ** *див.* **ШОЛТОУЗЪ.**

***ЖОЛОУДЪ** *ч., зб.* (3) жолуддя: Сказоуємь тѣ(ж) хто коли свои свїньи оу чї(ж)и(и) (!) гай на жолоудъ оугони(т) а то(т) застанєть чїи лѣ(с) имаєть одно(г) вѣпрѧ справовмь забить (XV ст. *ВС* 37 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **жолоудъ, жолоу(д), жо(лоу)** (XV ст. *ВС* 8 зв., 37 зв.).

Див. ще ***ЖАЛОУДИЄ.**

***ЖОЛЪДЪ** *див.* ***ЖОЛДЪ.**

ЖОМЄГАТЄ *див.* **ЖУМЄТАТЄ.**

***ЖОМЄТАТЄВИЧЪ** *див.* ***ЖУМЄТАТЄВИЧЪ.**

***ЖОМЄТАТЄВЪ** *див.* ***ЖОУМОТАТЄВЪ.**

ЖОМОЙТСКИЙ, ЖЄМОИТЬСКИИ, ЖОМОИТЬСКИИ, ЖОМОИТЪСКІЙ, ЖОМОЙСКІЙ, ЖЄМОИТСКЫ *прикм.* (37) *(лит.* žemaitis) жмудський: Александеръ, Божою милостью король польскій, великій князь Литовскій, Русскій, княжа Пруское, Жомоитское и иныхъ (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); милостью божьею, мы вєликии ⟨кнѧзь ка⟩зимиръ, королєвичъ литовъскии, жемоитъскии, роускии и иных (Троки, 1442 *Cost.* II, 718); Казими(р) бо(ж)ею мл(с̃)тью коро(л) полскии Вєлнки(и) кн̃зь литовъскии роускии кн̃жа проускоє и жомои(т)скии и ины(х) (Брест Куявъский, 1447—1492 *ЛКБВ*); Казимир Божю мил⟨остью⟩ корол полский, великий ки⟨ѧ⟩зь лит⟨о⟩вский, роуский, кн⟨ѧ⟩жа проускоє, жомойтский и иныхъ (Луцьк, 1487 *AS* I, 87); И мы пну Станиславу старостє жомои(т)скомоу прывиле(и) дя(д)ка своєго пана миха(и)ловъ казали пере(д) нами положыти (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **жомойтский, жомои(т)скии, жомоитьскии, жомоитъский** 18 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1487 *AS* I, 87; 1492 *АЛМ* 30; 1495 *АЛМ* 85; 1496 *ПДСВВ;* 1497 *РИБ* 683; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; *BD* II, 413; *ГВКОО;* 1499 *АЛМ* вип. 2, 36; *AS* I, 117 і т. ін.); **жомойскій** 1 (1454 *АЛМ* 12); **жемоитьскии** 1 (1442 *Cost.* II, 718); **жемоитскы** 1 (1445 *Cost.* II, 725); *ск. н.* **жо(м)** 1 (1496 *ВМКФС*); **жомои(т)** 1 (1499 *ВФ*); *род. одн. ч.* **жомоитского** 1 (1453 *Cost.* II, 765); **жимоитского** 1 (1485 *BD* II, 371); *дав. одн. ч.* **жомоитскомоу, жомои(т)скомоу, жоимонцкомоу** (1462 *BD* II, 289, 292; 1468 *BD* II, 301; 1479 *BD* II, 351; 1499 *ВФ*); *ор. одн. ч.* **жомоитскимъ** (1442 *Cost.* II, 716; 1447—1492 *ЛКНКВ*); *наз. одн. с.* **Жомоитское** (1410 *АкВАК* XI, 5; 1487 *AS* I, 240); *род. одн. ж.* **жо⟨моитскои⟩** (1499 *BD* II, 442); *род. мн.* **жемоитскых** (1499 *BD* II, 443).

Див. ще **ЖМУДСКІЙ.**

***ЖОМОТАТЄВИЧЪ** *див.* ***ЖУМЄТАТЄВИЧЪ.**

***ЖОМОТАТЄВЪ** *див.* ***ЖОУМОТАТЄВЪ.**

ЖОМОТАТИЧЪ *ч.* (12) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана жоуржа жомътатича (Сучава, 1433 *Cost.* I, 359); и дали єсми єму... села.... що и(х) купи(л) о(т) мы(н)дрѣ жумататича (Сучава, 1455 *Cost.* II, 540).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жомотатичъ** (1433 *Cost.* II, 650); *род. одн.* **жомътатича** 1 (1433 *Cost.* I, 359); **жумататича, жоумататича** 2 (1437 *Cost.* I, 515; 1455 *Cost.* II, 540); **жоумътатича** 3 (1435 або 1436 *Cost.* I, 494; 1436 *Cost.* I, 460; 1437 *Cost.* I, 542); **жоуметатича** 1 (1448 *Cost.* II, 306); *наз. мн. зам. род. одн.* **жоумътатичи** 2 (1441 *DBAc* 38; 1442 *Cost.* II, 93); **жумѣтатичи** 1 (1439 *Cost.* II, 52); **жумѣтатичн** 1 (1438 *Cost.* II, 15).

***ЖОМОТАТОВЪ** *див.* ***ЖОУМОТАТЄВЪ.**

ЖОМОТАТѦ *див.* **ЖУМЄТАТЄ.**

***ЖОМОТАТѦВЪ** *див.* ***ЖОУМОТАТЄВЪ.**

***ЖОМЪТАТЄВЪ** *див.* ***ЖОУМОТАТЄВЪ.**

***ЖОМЪТАТИЧЪ** *див.* **ЖОМОТАТИЧЪ.**

***ЖОМЪТЪЦѢНЬ** *див.* **ЖОУМЪТЪЦѢНЇИ.**

ЖОНА *див.* **ЖЄНА.**

ЖОНКА, ЖОНЬКА *ж.* (11) **1.** заміжня жінка (5): Гдѣ колї дѣвка алюбо жонъка алюбо вдова боудѣ(т) на поли алюбо в сєлѣ боудѣ(т) оусилована... тогды то(т) имєєть казненъ по(д)лоу(г) вины, пїсаны о сїльстве (XV ст. *ВС* 36—36 зв.); а чєлѦди дво(р)ное што в городе г̃ паробъки а чотыри жонъки а двє девъцє (б. м. н., XV ст. *ИК*).

2. *(особа жіночої статі)* жінка (6): даємъ ва(м) вѣда(т) всѣмъ... и(ж) хто буде(т) ва(с) держа(т) чєлѦд) немецкую мужє(в) ли жоно(к) ли робѦтли бы єстє при нашєи мл(с̃)ти воли... собравши всю тую чє(ла)дь въ шполи поставитє на сг̃го михаила дє(н) (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*); Горо(д) житоми(р) а на городе чотыри поушки... а чєлѦдн в̃ паробки а две жо(н)цє а троє дєте(и) малы(х) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жоика, жонъка** (XV ст. *ВС* 21, 36, 36 зв.); *знах. одн.* **жоику, жонъкоу** (XV ст. *ВС* 25 зв.); *наз. мн.* **жонъки** (XV ст. *ИК*; бл. 1471 *ЛКЗ* 31 зв.); *знах. мн.* **жоно(к)** (1447—1492 *ЛКНКВ*); *місц. мн.* **о жонъка(х)** (XV ст. *СЯ* 9 зв.); *наз. дв.* **жо(н)це** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ЖОРАВЪНИКИ *мн.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Журавники: досъталося пану Барсану Анъдрѣеви Жоравъники (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

ФОРМИ: *наз.* **Жоравъники** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *дав.* **Журавъникомъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

***ЖОРАТЪ** *ч.* (1) *(молд.* журат) присяжний: та єсми дали и потвръдили тои стои нашєи єпископїи о(т) радовце(х)... црко(в)... оу костини оу жората драгомира (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *род. одн.* **жората** (1490 *DC* 147).

Див. ще **ДЖОУРАТОУЛ.**

***ЖОРСТВИЛО** *див.* ***ЖЄРСТВИЛО.**

ЖОСЛАВСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А при том были свєтки: кн⟨ѧ⟩зь Иван Юрєвич Жославский, а пан Єско Єловичъ (Острог, 1481 *AS* I, 77).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Жославский** (1481 *AS* I, 77).

ЖОУДЄ, ЖЮДЄ, ЖУДѢ *ч.* (35) *(молд.* жуде) урядник з адміністративними і судовими повноваженнями, суддя: и дали єсмъ єму... села о(т)нина єго на имѣ ⟨оунгоурѣн⟩ и где домъ єго... и негрилещи и нѣгъ где є(ст) нѣгъшъ жудѣ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64); Стефанъ воєвода... пишє(м) въсѣмъ бояромъ и дворнико(м) и шо(л)тузомъ и пръгаремъ и жудємъ и ватаманомъ... що бы ни єдинъ залогъ нє оузѦлъ на торговчѦны о(т) брашова (Сучава, бл. 1435 *Cost.* II, 692); мы Стефан воєвода... знаменито чинимъ... оже прїидоша прѣд иами... архимандрить Бистричъскаго монастира, и съ въсѣми яжє о Христѣ братіами... и дали господствоу мы петь сєль: єдно на Краковѣ иа имѣ Каоучєлещи, где были жоудєвє Михаиль и Дїєнишь... дроугоє на Сєретъ на имѣ Гыдинци... три на Бистрици (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жоудє** 30 (1425 *Cost.* I, 168; 1434 *Cost.* I, 386; 1448 *Cost.* II, 323; 1455 *Cost.* II, 540; 1488 *BD* I, 362; 1493 *BD* II, 27; 1495 *BD* II, 57; 1497 *BD* II, 115 і т. ін.); **жудѣ** 1 (1409 *Cost.* I, 64); **жюде** 1 (1433 *Cost.* II,594); *наз. мн.* **жоудєвє** (1443 *Cost.* II, 179; 1500 *BD* II, 173); *дав. мн.* **жудємъ** (бл. 1435 *Cost.* II, 692).

ЖОУДЄЧІѦ *ж.* (15) *(молд.* жудечиє) *(частина села, де знаходилася резиденція судді):* и потвердили єсмн ємоу оу нашєи зємли оу молдавскои... села на имѣ боучюмѣни... и на оусти стоудєнца тємєшєщи обѣ части жоудєчїє (Сучa-

ва, 1434 *Cost.* I, 386); слоузъ нашємоу, михоулоу пожароу, да є(ст) село, на имѣ богдъиєщїи, и половина о(т) оа(н)чиноу жоудечїю, що є(ст) повише могили (Сучава, 1491 *Cost. D.* 37).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жоудечїѦ** (1434 *Cost.* I, 398); *знах. одн.* **жоудечїю** (1491 *Cost. D.* 37); *знах. мн.* **жоудечїи** 6 (1436 *Cost.* I, 467; 1439 *Cost.* II, 41; 1442 *Cost.* II, 93; 1455 *Cost.* II, 540; 1458 *BD* I, 19; 1488 *BD* I, 356); **жоудєчїе** 3 (1434 *Cost.* I, 386; 1436 *DIR«A»* 469; *Cost.* I, 475); *молд.* **жоудечїиле** 2 (1488 *BD* I, 361, 362); **жоудѣчїи** 1 (1458 *BD* I, 19).

ЖУДѢ *див.* **ЖОУДЄ.**

***ЖОУДѢЧІЄ** *див.* **ЖОУДЄЧЇѦ.**

***ЖУКОВЕЦКИИ** *прикм.* (I) ◇ дорога Жуковецкая *див.* **ДОРОГА** 1.

ФОРМИ: *знах. одн.* **Жуковецкую** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

Пор. ***ЖУКОВЪ.**

***ЖУКОВЪ** *ч.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Жуків: и мы... дали єсмо ємоу имене в Лоуцкомъ повєтє оу Жоукове село Алышовъ (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); въ Жуковѣ одъ воза по грошу, а одъ коня не надобе (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу Жоукове** 1 (1446 *AS* III, 5); **въ Жуковѣ** 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***ЖОУКЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* ми кнѦ(з) великии швидригаило... дали єсми и(м) рычеговъ... о(т)мѣноу шлѦхетно(м)у Θє(д)ороу жоукови половиноу рычегова (Луцьк, 1445 *P* 148).

ФОРМИ: *дав. одн.* **жоукови** (1445 *P* 148).

ЖОУЛА *ч.* (6) *(особова назва, молд., пор.* Жулиє): Мы Алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито симъ нашимъ листомъ... оже єсмы дали шолданъ петрови и женѣ єго дчери пана жули... єдно село на шумузи (Сучава, 1411 *DIR«A»* 439); мы стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже тоты истиннїи наши слоуги Жоурка Пинтєче и брат єго Петримань... сыновє Жоула Пынтєче... жаловали єсмы их особною нашею милостїю (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **Жоула** 3 (1491 *BD* I, 451; 1495 *BD* II, 248); *род. одн.* **жули** 2 (1411 *DIR«A»* 439); **ẑuiy** 1 (1465 *GL* 176).

Див. ще **ЖОУЛКА.**

ЖОУЛЄЩИ, ЖОУЛЄЩЇИ *мн.* (6) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы видѣвше пра(воу)ю и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... єдно сєло на имѣ жоулєщїи (Сучава, 1437 *Cost.* I, 520); А хотарь томоу... сєлоу... на имѣ Жоулєщи да єст... по коуда из вѣка ожи-вали (Гирлов, 1499 *BD* II, 144).

ФОРМИ: *наз.* **Жоулєщи** 5 (1453 *Cost.* II, 472; 1455 *Cost.* II, 553; 1499 *BD* II, 144); **жоулєщїи** 1 (1437 *Cost.* I, 520).

***ЖОУЛИНЪ** *прикм.* (2): Ио Стєфан воєвод... знамєнито чинним... ож прїидоша прєд нами... Нєгша... и пак наше слоуги Грозе и брат єго Нєгрилъ... сыновє Жоулини... и продали свою... отниноу (Сучава, 1491 *BD* I, 451); ТѦм мы видѣвше єго правою... слоужбоу до нас... дали и потвръдили єсми ємоу... сєло... що бил коупил тоє сєло Аврам вистѦрник от... Манчюл и от плєминник єго от Іон Лога, сестричичи Жоулини (Сучава, 1493 *BD* II, 21—22).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **жоулини** (1491 *BD* I, 451; 1493 *BD* II, 22).

Пор. **ЖОУЛА.**

ЖОУЛИЧОУ *ч., невідм.* (1) *(особова назва):* а хотарни(к) былъ оана жоуличоу (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).

Див. ще ***ЖОУЛИЧЪ.**

***ЖОУЛИЧЪ** *ч.* (41) *(особова назва, молд.* Жоулич, *лат.* Iulius): мы боѦрє... алєксандра воєводы... па(н) Ѧки(м) калїѦнови(ч)... па(н) да(н)чу(л) жули(ч)... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... серє(т) мисто... сестрѣ господарѦ нашего королѦ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); А на то єст... вѣра и доуша пана... Оана Жоулича (Баків, 1457 *BD* II, 258).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жули(ч)** (1421 *Cost.* I, 142; 1445 *Cost.* II, 730; 1453 *Cost.* II, 458; 1455 *Cost.* II, 562); *род. одн.* **жоулича, жоули(ч)** 36 (1441 *Cost.* II, 138; 1443 *Cost.* II, 156; 1445 *DIR«A»* 483; 1447 *Cost.* II, 282; 1448 *Cost.* II, 317; 1453 *DIR«A»* 503; *Cost.* II, 496; 1454 *Cost.* II, 501; 1455 *Cost.* II, 526; 1456 *Cost.* II, 569; 1457 *BD* I, 4 і т. ін.); **жоуличи** 1 (1448 *Cost.* II, 355).

Див. ще **ЖОУЛИЧОУ.**

ЖОУЛКА *ч.* (1) *(особова назва, молд., лат.* Iulius, *пор.* Жулиє): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним и сим листом нашим... оже прїидоша прѦд нами... слоуга наш Иванко Лєвич... и плємєникь их Жоулка Пѣнтєче... и продали свою правою отниноу (Сучава, 1492 *BD* I, 509).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Жоулка** (1492 *BD* I, 509).

Див. ще **ЖОУЛА.**

***ЖУМАТАТЄВИЧЪ** *див.* **ЖУМЄТАТЄВИЧЪ.**

ЖУМАТАТИНСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва):* Мы пановє господарѣ нашего, илїи воєводы, на имѦ панъ вилча о(т) липникы... и пань мындрє жумататинскыи... вызнаваємь тымъ то наши(м) листомъ... колижь... господаръ нашъ... кролю по(л)скомоу... голдъ... оучини(л)... мы такожє... обицоуємъ... тотъ... голдъ... королєви полскомоу... илїаша воєводы... єго листомъ потвєрженныи... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жумататинскыи** (1436 *Cost.* II, 701).

***ЖОУМАТАТИЧЬ** *див.* **ЖОМОТАТИЧЪ.**

ЖУМЄТАТЄ, ЖОМЄТАТЄ, ЖОМОТАТѦ, ЖУМТАТѢ, ЖУМЪТАТЄ, ЖУМЪТАТѢ, ЖЮМЄТАТЄ *ч., невідм.* (21) *(особова назва, молд.* «половина»): А на то... вѣра пана Жуметатє Иона (Сучава, 1403 *RS* 338); а мърини, дочци жоуржа жоуметате, єи сѣ достало, оу єи част, сєло (Сучава, 1492 *Cost. S.* 161).

***ЖУМЄТАТЄВИЧЪ** *ч.* (27) *(особова назва):* а на то... вѣра пана жуметатєвича (Сучава, 1412 *DIR«A»* 440); а на то... вѣра пана щефоула жюмотатєвича (Сучава, 1448 *Cost.* II, 300).

ФОРМИ: *род. одн.* **жоумътатєвича** 12 (1428 *Cost.* I, 218, 224; 1436 *BAM* 34; *Cost.* I, 488; 1437 *Cost.* I, 529; *Mih.* 203; 1438 *DBAc* 27; *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 32, 35, 42, 62); **жуметатєвича, жоумотатєвича** 6 (1412 *DIR«A»* 440; 1428 *Cost.* I, 228; 1429 *Cost.* I, 267; 1436 *Cost.* I, 468; 1439 *Cost.* II, 46; 1441 *DBAc* 40); **жоумататєвича, жумататєви(ч)** 3 (1436 *BAM* 29; 1437 *Cost.* I, 536; 1438 *Cost.* II, 7); **жюмоутатєвича** 2 (1436 *Cost.* I, 455, 481); **жомєтатєвича** 1 (1428 *Cost.* I, 207); **жомотатєвича** 1 (1428 *Cost.* I, 202); **жоуметатєвичѦ** 1 (1419 *DIR«A»* 444); **жюмотатєвича** 1 (1448 *Cost.* II, 300).

***ЖУМЄТАТЄВЪ** *див.* ***ЖОУМОТАТЄВЪ.**

***ЖУМЄТАТИЧЪ** *див.* **ЖОМОТАТИЧЪ.**

***ЖОУМОТАТЄВЪ** *прикм.* (25): а на то вѣра... пана иона жуметатєва (Сучава, 1403 *ДГАА*); а на то є(ст)... ви(ра) жоуметатєви(х) сновъ (!) (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 169); А на то є(ст)... вѣра пана щефоула жоумѣтатѣва (Сучава, 1442 *Cost.* II, 97).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **жомотатєва** 7 (1428 *Cost.* I, 221; 1429 *ДГОБК; Cost.* I, 249, 270, 291; 1431 *Cost.* I 318; 1433 *Cost.* I, 353); **жоумотатєва** 3 (1435 *Cost.* I, 424; 1436 *Cost.* I, 484; 1442 *Cost.* II, 101); **жоумѣтатєва** 3 (1436 *Cost.* I, 473; 1439 *Mih.* 206; 1442 *Cost.* II, 88); **жомєтатєва** 2 (1427 *Cost.* I, 196; 1429 *Cost.* I, 259); **жомотатова** 2 (1426 *Cost.* I, 182; 1427 *DIR«A»* 450); **жомотатєва** 2 (1427 *Cost.* I, 196; 1429 *Cost.* I, 259); **жуметатєва, жоуметатєва** 2 (1403 *ДГАА;* 1429 *Cost.* I, 280); **жомѣтатєва** 1 (1429 *Cost.* I, 239); **жомотатѦва** 1 (1428 *Cost.* I, 234); **жоумѣтатѣва** 1 (1442 *Cost.* II, 97); *род. мн.* **жоумєтатєви(х)** (1425 *Cost.* I, 169).

Пор. **ЖУМЄТАТЄ.**

ЖУМТАТѢ *див.* **ЖУМЄТАТЄ.**

ЖУМЪТАТЄ *див.* **ЖУМЄТАТЄ.**

***ЖОУМЪТАТЄВИЧЪ** *див.* **ЖУМЄТАТЄВИЧЪ**
***ЖОУМЪТАТИЧЪ** *див.* **ЖОМОТАТИЧЪ.**
ЖУМЪТАТѢ *див.* **ЖУМЄТАТЄ.**
ЖОУМЪТЪЦѢНЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мърини... єи сѣ достало... сєло на имѣ жоумътъцѣнїи (Сучава, 1492 *Cost. S.* 161).
ФОРМИ: *наз.* **жоумътъцѣнїи** (1492 *Cost. S.* 161); *знах.* **жомътъцѣнь** (1492 *Cost. S.* 161).
***ЖУМѢТАТИЧЬ** *див.* **ЖОМОТАТИЧЪ.**
***ЖУМѢТАТѢВЪ** *див.* ***ЖОУМОТАТЄВЪ.**
***ЖУМѪТЯТИЧЬ** *див.* **ЖОМОТАТИЧЪ.**
ЖОУПАНЬ, ЖЮПАНЪ *ч.* (62) *(старшина, також титул молдавської феодальної знаті)* **жу**пан: а на то вѣра моѧ и моихъ сино(!) вѣра, вѣра жупанаюги жю(р)жевича вѣра жюпана стєцкова и съ братиѧми єго (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); А ⟨на бо⟩лшоую крѣпост и потвръжденіе т⟨омоу въсѣмоу... велѣли є⟩сми нашємоу вѣриомоу жоу⟨панѹ Тъоу⟩тоулоу логофѣтоу писаті и нашоу ⟨печат привѣсити к⟩ семоу листоу нашємоу (Ясси, 1497 *BD* II, 97).
ФОРМИ: *наз. одн.* **жоупань** 3 (1400 *Cost.* I, 36; *DIR«A»* 433; 1404 *ГМ*); **жюпанъ** 1 (1407 *Cost.* I, 56); *род. одн.* **жупана, жоупана** 9 (1392 *Cost.* I, 8; 1400 *Cost.* I, 37; 1414 *Cost.* I, 111; 1422 *DIR* fig 35; 1433 *Cost.* I, 350); **жюпана** 4 1.392 *Cost.* I, 8; 1393 *Cost.* I, 14; 1407 *Cost.* I, 56); *дав. одн* **жоупаноу, жоу⟨паноу⟩** (1448 *Cost.* II, 314; 1449 *Cost.* II, 380; 1453 *Cost.* II, 466; 1462 *Cost. D.* 12; 1484 *BD* I, 279; 1487 *BD* I, 294; 1492 *BD* I, 511; 1493 *BD* II, 4, 6; 1497 *BD* II, 97 і т. ін.); *знах. одн.* **жоупана** (1475 *BD* II, 336); *ор. одн.* **жоупаномъ** (1411 *Cost.* I, 84).
***ЖУРАВЪНИКИ** *див.* **ЖОРАВЪНИКИ.**
ЖОУРЖА[1]**, ЖОУРЖѦ, ЖОУРЖѢ** *ч.* (55) *(особова назва, молд., пор.* Ґеоргіє, Ґеоргїоу): а на то є(ст)... вѣра пана жоуржи фратов⟨ского⟩ и дѣти єго (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224); И оуставше слоуга наш Жоуржа Поуцѣноул та заплатил оуси тоти пинѣзи р̃ злат оу роуки слоугам нашим (Васлуй, 1497 *BD* II, 107).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Жоуржа Zurża** 13 (1465 *GL* 176; 1467 *BD* I, 118; 1483 *BD* I, 267; 1487 *BD* I, 301; 1488 *BD* I, 354; 1489 *BD* I, 367; 1493 *CVD* 6; 1495 *BD* II, 46; 1497 *BD* II, 107 і т. ін.); **жоуржѦ** 3 (1449 *Cost.* II, 386; 1453 *Cost.* II, 495; 1456 *Cost.* II, 568); **жоуржѣ** 3 (1443 *Cost.* II, 179; 1453 *Cost.* II, 459; 1456 *Mih.* 213); *зам. дав.* паноу **жоуржа** 3 (1460 *Cost. S.* 33; 1487 *BD* I, 301, 302); *род. одн.* **жоуржи, жоуржі** (1428 *Cost.* I, 224; 1441 *DBAc* 40; 1452 *Cost.* II, 426; 1453 *Cost.* II, 446, 454, 462, 473, 496; 1454 *Cost.* II, 501; 1491 *BD* I, 451 і т. ін.); *дав. одн.* **жоуржи** (1483 *BD* I, 267; 1487 *BD* I, 302; 1489 *BD* I, 367; 1493 *CVD* 6; 1495 *BD* II, 59, 87; 1497 *BD* II, 107, 116); *знах. одн.* **дчоуржоу, дчоу(р)жоу** 2 (1496 *ПДСВВ*); **чжоуржоу, czurżu** 2 (1494 *BD* II, 386, 388); **дчоуръжа** 1 (1496 *BD* II, 407); *ор. одн.* **Дчуръжєю, Дчуржою** (1496 *BD* II, 401).
Див. ще **ҐЄРГЄ, *ЖОУРЖИКА, ЖОУРЖОУ, ЖОУРЖЪ, ЖОУРКА, ЖОУРКОВЬ, ЖОУРѢ.**
ЖОУРЖА[2] *ж.* (2) *(особова назва):* И оуставши господство ми и заплатили єсми оуси тоти вишеписанныи пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу Данкоу... и оу роуки сєстричичи єго Жоуржи (Сучава, 1481 *BD* II, 248).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Жоуржа** (1481 *BD* I, 248); *дав. одн.* **Жоуржи** (1481 *BD* I, 248).
ЖОУРЖЄВИЧЪ, ЖЮРЖЄВИЧЬ (8) *(особова назва)*: а на то... вѣра жупана юги жю(р)жєвича (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); а при томъ были свѣдъци па(н) иванъ жюржевичь па(н) пєтръ судия (Погоничі, 1422 *P* 98); а тому свѣдьци панъ миколаи спичникъ... панъ ивашко жчюрь(ж)вичь (!) (Галич, 1424 *P* 106); ТѦ⟨м⟩ мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбою до нас... дали и потвръдили єсми ємоу... половина сєло (!) на имѣ Жоуржєщи на Ставницѣ, щож он коупил от Костє и от Стана, сынове Жоуржевич⟨и⟩, за п̃ злат (Васлуй, 1465 *BD* I, 88).
ФОРМИ: *наз. одн.* **жоуржєвичъ** I (1436 *Cost.* II, 701); **жоуржєвичь** 1 (1436 *Cost.* II, 701); **жюржєвичь** I (1422 *P* 98); I **жчюрь(ж)вичь** 1 (1424 *P* 106); *род. одн.* **жю(р)жевича** 2 (1392 *Cost.* I, 8; 1393 *Cost.* I, 14); *зам. дав.* къ **жюржовича** 1 (1411 *Cost.* I, 84); *наз. мн.* **Жоуржєвич⟨и⟩** 1465 *BD* I, 88).
***ЖУРЖЄВЪ** *прикм.* (4): а на то... вѣра... пана жюржєва (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); тоє вѣсє вышєписанноє да є(ст) имъ о(т) на(с) оури(к) и съ вѣсѣмъ доходо(м) имъ и дѣтємъ жоуржєвимъ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 569).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **жюржєва** I (1392 *Cost.* I, 8); **журжєва** I (1429 *Cost.* I, 258); *дав. мн.* **жоуржевымь** I (1429 *Cost.* I, 242); **жоуржевимъ** I (1456 *Cost.* II, 569).
Пор. **ЖОУРЖОУ, ЖОУРЖЪ.**
ЖОУРЖЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* ТѦ⟨м⟩ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до нас... дали и потвръдили єсми ємоу ... половина сєло на имѣ Жоуржєщи на Ставницѣ (Васлуй, 1465 *BD* I, 88).
ФОРМИ: *наз.* **Жоуржєщи** (1465 *BD* I, 88).
***ЖОУРЖИКА** *ч.* (2) *(особова назва, молд., пор.* Ґеоргїє, Ґеоргїоу): и дали єсми ємоу... єще сєло где би(л) мали(ч) оу жоуржики (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541); а на то є(ст)... вѣра пана жоуржики комиса (б. м. н., 1453 *Cost.* II, 496).
ФОРМИ: *род. одн.* **жоуржики** (1437 *Cost.* I, 541; 1453 *Cost.* II, 496).
Див. ще **ҐЄРГЄ, ЖОУРЖА**[1]**, ЖОУРЖОУ, ЖОУРЖЪ, ЖОУРКА, ЖОУРКОВЬ, ЖОУРѢ.**
***ЖОУРЖИНЪ** *прикм.* (5): а мы... єсмы дали и потвръдили... дочкам Жоуржиним... тоє сєло на Виннои (Сучава, 1493 *BD* II, 14); а мы такождєре и от нас єсми дали и потвръдили... сыном Жоуржином... сєло на имѣ Недеяни (Ясси, 1497 *BD* II, 96).
ФОРМИ: *наз. мн.* **Жоуржини** (1495 *BD* II, 64); *дав. мн.* **Жоуржиним** 2 (1493 *BD* II, 14); **Жоуржином** I (1497 *BD* II, 96).
Пор. **ЖОУРЖА**[1]**, ЖОУРЖА**[2].
ЖОУРЖОУ *ч., невідм.* (10) *(особова назва, молд., пор.* Ґеоргїє, Ґеоргїоу): а на то є(ст)... вѣра пана жоуржоу жоумътатєвича и дѣти єго (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224); дали и потвръдили єсми и(м)... на имѣ съкоуянїи ... и доумбръвица, где би(л) жоудє жоуржоу (Сучава, 1491 *Cost. D.* 37).
Див. ще **ҐЄРГЄ, ЖОУРЖА**[1]**, *ЖОУРЖИКА, ЖОУРЖЪ, ЖОУРКА, ЖОУРКОВЬ, ЖОУРѢ.**
ЖОУРЖЪ, ЖУРЖЬ, ЖЮРЖЬ *ч.* (208) *(особова назва, молд., пор.* Ґеоргїє, Ґеоргїоу): Іо роман воєвода... чинимь то вѣдомо... оже тотъ слуга наш тодоръ исъ своєю братиєю... жюржь слоужили намъ ис правою вѣрою (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); созналъ то передъ нами панъ ходько своєю доброю волєю... аже продалъ свою половицю перєросли брату своєму ж(ч)юржеви (Галич, 1424 *P* 106); и оуставше пан Жоуржь гоумєнник та заплатиль оуси тоты вышєписаннїи пинѣзи (Сучава, 1499 *BD* II, 135).
ФОРМИ: *наз. одн.* **жоуржъ** 15 (1409 *Cost.* I, 64; 1421 *Cost.* I, 141; 1426 *Cost.* I, 178; 1432 *Cost.* I, 343; 1433 *Cost.* I, 361; 1434 *Cost.* II, 665; 1439 *Mih.* 205; 1443 *Cost.* II, 148; 1445 *Cost.* II, 218; 1470 *BD* I, 153 і т. ін.); **жоуржь, Жоуржь, журжь** 14 (1418 *Cost.* I, 127; 1424 *Cost.* II, 956; 1429 *Cost.* I, 242; 1432 *Cost.* I, 327; 1434 *Cost.* I, 398; 1454 *ПГПММ;* 1456 *Cost.* II, 569; 1471 *BD* I, 164; 1499 *BD* II, 135, 162 і т. ін.); **жюржь** 5 (1393 *Cost.* I, 13; 1407 *Cost.* II, 623, 629; 1408 *Cost.* II, 633); *род. одн.* **жоуржа, журъжа** 142 (1412 *DIR«A»* 440; 1420 *Cost.* I, 136; 1426 *BAM* 22; 1431 *Cost.* I, 318; 1437 *Cost.* I, 536; 1442 *Cost.* II, 93; 1452 *Cost.* II, 432; 1468 *BD* I, 130; 1487 *BD* I, 302; 1499 *BD* II, 135 і т. ін.); **жюржѦ** 6 (1407 *Cost.* I, 56; 1408 *Cost.* I, 61; 1409 *DIR«A»* 437; *Cost.* I, 69; 1411 *DIR«A»* 439; *Cost.* I, 95); **жюржа** 6 (1403 *ДГАА; RS* 338; 1407 *Cost.* I, 56; 1409 *Cost.* I, 65; 1411 *Mih. Alb.*; 1436 *Cost.* I, 481);

жюржї 1 (1411 *Cost.* I, 85); **жоуржѣ** 1 (1484 *BD* I, 286); *дав. одн.* **жоуржоу, żurżu** 8 (1426 *Cost.* I, 182; 1429 *Cost.* I, 290; 1436 *Cost.* I, 444; 1460 *Cost. S.* 33; 1465 *GL* 176; 1471 *BD* I, 164; 1499 *BD* II, 135); **ж(ч)юр(ъ)еви, ж(ч)юржеви** 2 (1424 *P* 106); **жоуржеви** 1 (1434 *Cost.* I, 391); *знах. одн.* **журжа** (1432 *Cost.* I, 327; 1496 *ПСВВ*); *ор. одн.* **жоуржемъ** 1 (1458 *BD* I, 6); **ж(ч)юр(ж)мъ** 1 (1424 *P* 106).

Див. ще **ГЄРГЄ, ЖОУРЖА[1], *ЖОУРЖИКА, ЖОУРЖОУ, ЖОУРКА, ЖОУРКОВЬ, ЖОУРѢ.**

ЖОУРЖѢ *див.* **ЖОУРЖА[1].**

ЖОУРЖѦ *див.* **ЖОУРЖА[1].**

ЖОУРКА *ч.* (3) *(особова назва, молд., пор.* Гєоргіє, Гєоргїоу): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє тотъ истинныи слуга нашь жоурка драготєскоулъ слоужилъ намъ право и вѣрною службою (!) (Сучава, 1412 *DIR«A»* 440); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним ... ожє тоти истиннїи нашн слоуги Алекса и Журка... слоужили нам право и вѣрно (Васлуй, 1495 *BD* II, 45—46).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жоурка, Журка** (1412 *DIR«A»* 440; 1495 *BD* II, 46, 248).

Див. ще **ГЄРГЄ, ЖОУРЖА[1], *ЖОУРЖИКА, ЖОУРЖОУ, ЖОУРЖЪ, ЖОУРКОВЬ, ЖОУРѢ.**

ЖОУРКАНЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* дали и потвръдили єсми им... их правоую отниноу, єдно село на имѣ Жоурканїи (Сучава, 1495 *BD* II, 84).

ФОРМИ: *наз.* **Жоурканїи** (1495 *BD* II, 84).

ЖОУРКОВЬ *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор.* Гєоргіє, Гєоргїоу): и також єсмо дали:.. томоу свѦтомоу нашємоу монастироу ѧ фалчоу и три фєртали винограда... що был дал тотоу фалчоу и три фєртали томоу свѦтомоу нашємоу монастироу пан Юга вистїѦрник, що же был он коупил тот виноград от Жоурковь мѦсникь, сына киш Ласлъоу от Хрълови, за ѥ̃ке златы оугръских Червлиини (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **Жоурковь** (1499 *BD* II, 148).

Див. ще **ГЄРГЄ, ЖОУРЖА[1], *ЖОУРЖИКА, ЖОУРЖОУ, ЖОУРЖЪ, ЖОУРКА, ЖОУРѢ.**

ЖОУРѢ *ч.* (2) *(особова назва, молд., пор.* Гєоргїє, Гєоргїоу): и дали єсми... монастироу... цигане на имѣ: Лоука сынъ Лацков съ чєлѣдєю ... и Жоурѣ съ чєлѣдєю (Сучава, 1487 *BD* I, 312).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Жоурѣ** (1487 *BD* I, 310, 312).

Див. ще **ГЄРГЄ, ЖОУРЖА[1], *ЖОУРЖИКА, ЖОУРЖОУ, ЖОУРЖЪ, ЖОУРКА, ЖОУРКОВЬ.**

***ЖЧЮРЖЬ** *див.* **ЖОУРЖЪ.**

***ЖЧЮРЪ** *див.* **ЖОУРЖЪ.**

***ЖЧЮРЬЖВИЧЬ** *див.* **ЖОУРЖЄВИЧЪ.**

ЖЪ *див.* **ЖЬ.**

***ЖЪДАТИ** *див.* **ЖДАТИ.**

ŻYWITY SIA *див.* ***ЖИВИТИ СЕ.**

***ЖЫВОТЪ** *див.* ***ЖИВОТЪ.**

***ŻYWYJ** *див.* **ЖИВЪ.**

***ЖЫДИЧЫНЪ** *ч.* (3) *(назва села у Волинській землі)* Жидичин: у того гостинца кгрунтъ Теременский по левой руце, а по правой Поддубецъкий, просто ку гостинцу до жыдичыиа отъ олыки (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *род. одн.* **жыдичына** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ЖЫДОВСКИИ** *див.* ***ЖЇДОВСКЫИ.**

ЖЫДЪ *див.* **ЖИДЪ[1].**

ЖЫКГИМОНТЪ *див.* **ЖИГМОНТЬ.**

***ЖЫКГИМОНЪТЪ** *див.* **ЖИГМОНТЬ.**

ЖЫКГМОНТЪ *див.* **ЖИГМОНТЬ.**

***ЖЫТИ** *див.* **ЖИТИ.**

***ЖЫТЬЄ** *с.* (2) згода, злагода, мир (1): Такєжъ и пановє рада наша намъ поведали штожъ ты писалъ о томъ къ намъ, абы намъ мовили быхъ были съ тобою въ жытьи и въ добромъ прыятєльствє (Троки, 1494 *BD* II, 387); а тыми разы до тебє твоими посли о(т)казали єсмо што пановъ рады нашоє пры насъ супо(л)на не было а жы(т)я с тобою нє о(т)мови(ли) єсмо и тыми разы (б. м. н., 1496 *ПДСВВ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **жы(т)я** (1496 *ПДСВВ*); *місц. одн.* **въ жытьи** (1494 *BD* II, 387).

ЖЬ, ЖЪ, Ж *част.* (605) **1.** *(підсилювальна)* ж, жє (465): А сє Ѧ король казимиръ... далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворищє заньво (так.— *Прим. вид.*) матѣчича што жь слушаєть пєрємыскоѣ волости (Казимир, п. 1349 *P* 3); а што можє причинити болше межи тѣми вжитки то на своє полѣпшѣньє яко жь торговлѦ исталася (Львів, 1370 *P* 18); мы кнѦ(з) литовьскии кнѦ(з) олєксанъдро корьѦтовичь... чинимъ свѣдочно своимъ листомъ всѦкому доброму кто жь на сєи листъ посмотрить што жь былъ братъ нашь... придалъ млинъ къ цр̃кви (Смотрич, 1375 *P* 20); А сє я пан Ивашько Дичько Васильєвич сознаваю симъ моимъ листомъ каждому доброму комужь коли єго потрѣбно боудєть видєти што жь былъ братъ нашь... придалъ млинъ къ цр̃кви (Луцьк, 1461 *AS* 1, 53); а коли(ж) кто моу(ж)оубоиство учи(т) (!) а нє вєдаю(т) єго староста нє имаєть прото жалобы чини(т) (XV ст. *BC* 24—24 зв.); y hranyciu y mezu samy iesmo promezy sebe połozyły y korcy zasypaty poczonszy od toiey wełykoyi dorohy... w tuju rozpłuhu kotoruiuz mykłasz zawodył pana nemiгyп namisnyk (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

2. *(ототожнююча, з формами займ. 3 ос.)* ж, же (4): а сє здє єму жь сѦ манєвъ досталъ (Манів, 1478 *AS* I, 76); И пак оу том и оу тотжє час прїидє прѦд нами и прѦд нашими бояре НастѦ... по єиж доброи воли... и прода(ла) свою правоую отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).

3. *(виділювально-приєднувальна)* теж, також (39): королєви держати лвовьскую землю нсполна а намъ держати володимѣрьскую... нсполна жь (б. м. н., 1352 *P* 6); просимо вашеі мл(с̃)ти штобы єстє оучинили иныі листо... на ѓ тисѦчи подо кроловою жь печатию (Сучава, 1388 *SL*); Про то я... записала єсми... десятину къ светому Спасу къ кобрыню, и зъ млына... десятую мѣрку... и отъ ярины всякое — десятую копу у Кобрыни жъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Мы... кнѦзь Алєксандро... чинимъ знамєнито... ижєт... дали єсмо ємоу имєнє... сєло Алышовъ на рєцє на Стоублє... а Дєков на Стоублєжъ (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); А єщо Левону жъ Шоломичу призволили єсмо Неверово село держати (Берестя, 1463—1478 *PEA* I, 35); Сєло радосто(в) а в томъ селє три чѣвки а четвє(р)ты(и) отамо(н) а вси єщо воли нє высєдели оди(н) чѣвкъ стары(и) и тотъ подымъщиноу даєть а тые высєдє(в) волю подымъщиноу жъ боудоуть давати (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91); Жаловали намъ очивисто люди нашы бортеве... на бортина жъ, на Яцка Вѣштортовича (Вільна, 1495 *РИБ* 601—602); Такъ жє ваша милость абы єстє знали, бо послали єсмо нашого посла до Мєндли КгєрѳѦ царa Перєкопъского, вашеє жъ милости тоєжъ для прыгоды (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

4. *(у знач. сполучника) (зв'язує речення)* (96) **а)** *(єдналний)* і (79): знаємо чинимъ симъ нашимъ листо(м) каждо(м)у добро(м)у кто коли иа сєи листъ оузрить или оуслышить єго чтоучи ко(м)у ж то(г) листоу боудеть потрѣбизна (Медика, 1407 *P* 72); мы выликиї кѫзь швїтрикга(л) свѣдомо чинимъ всѦкому симъ нашимъ листомъ кто во нь возрить или оуслышить чтучи комужь будєть того потрєбно (Житомир, 1433 *P* 126); протъ жь Ѧзъ... приступилъ єсмъ ку... па(н) володиславови бжиєю мїстью королю польско(м)... ис тыми горо(д) исъ крємѦницемъ и съ братславлємъ и съ инымы городы и землѦми штожь тыми ра(з) оу моюмъ держѦнию су(т) которыѣ *жь* то исъ (с)тара давна ку свѦтои корунѣ пильскои (!) прїслухають (Кременець, 1434 *P* 130); Мл(с)тею бжїею мы петръ воєвода г(с)п(д)ръ землн мо(л)давскои чини(м) знамєнито ис сѣмъ листо(м) иаши(м) каждому добромоу коли(ж) то(г) кому будєтъ потрѣбизна оже... дали єсми сє(с) на(ш) ли(ст) наши(м) прїѦтєлємъ

(Сучава, 1456 *ПМВП*); Чинимъ знаменито симъ нашимъ листомъ, хто на него посмотритъ, або чтучи єго вслышитъ, комужъ будетъ того потрєба вѣдати (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); чинимо ведати симъ листомъ нашимъ хто на него посмотритъ або чтучи его услышитъ ксмужъ того потребу (!) будетъ ведати (Троки, 1498 *ГВКОО*);

б) *(приєднувальний)* а, і (17): кто жь коли зломи(т) нашю грамотоу су(д) пр€(д) б(г)мъ (Перемишль, 1390 *Р* 176); коли жь быхомъ хотѣли тыи двѣ сєлищи любо сами оузѦти оу него или кому призволили быхомъ выкупити и тогды имѣємъ дати ему за тыи двѣ сєлищи шестьдесѦть копъ тую подольскими полугрошники (Турейськ, 1429 *Р* 112—113); Колиж всєго прироженя постат своєго передкоу видѣ на быванна наслѦдовати, про тож и мы... от родитєлєв наших обычаєв цнотами ошлѦхтєных и похвалиых отстоуповати нє имаємо (Сучава, 1462 *BD* II 283); И пани вошла въ клѣтъ со мною посполу и велѣла мнѣ передъ собою полотна подѣлити на нолы (!), и я подѣлилъ; половину жъ полотенъ собѣ взяла, а половину велѣла мнѣ послати до Крозъ до сестры (Вільна, 1498 *АЛМ* 163);

(приєднує вставне речення) і, а (!): И мы, промежи нихъ всихъ тыхъ речей выслухавшы и съ паны радою нашею то помыслившы, ижъ то ест⟨ъ⟩ речъ неслушная, не видевшы записовъ, всказывати третюю часть Совѣ або вѣно Борисовой жонѣ на его поведанье, который *жъ* самъ записы поламалъ, а передъ тымъ третее части Совѣ не поведаючы (Вільна, 495 *РИБ* 620).

Див. ще **ЖДЄ, Ж1Є[1], ЖО.**

***ЖЬЖЄНЫИ** *прикм.* (4) ◇ с є р є б р о ж ь ж є н о є *див.* **СЄРЄБРО.**

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **жьженоє, женоє** 3 (1408 *Cost.* II, 632; 1456 *Cost.* II 791; 1460 *BD* II, 275); **жєженоє** 1 (1434 *Cost.* II, 670).

! ЖЬНЫИ ⟨КАЖНЫИ⟩ (!): колї шлѦ(х)тѦ шлѦ(х)тїча забьє(т) за головоу шєстьдєсѦ(т) гривєнъ за жьны(и) (!) члонокъ оутѦтыи три(д)ца(т) гривєнъ (XV ст. *ВС* 24 зв.).

Див. ***КАЖНЫИ.**

ЖЮДЄ *див.* **ЖОУДЄ.**

ЖЮМЄТАТЄ *див.* **ЖУМЄТАТЄ.**

***ЖЮМОТАТЄВИЧЪ** *див.* ***ЖУМЄТАТЄВИЧЪ.**

***ЖЮМОУТАТЄВИЧЪ** *див.* ***ЖУМЄТАТЄВИЧЪ.**

ЖЮПАНЪ *див.* **ЖОУПАНЬ.**

***ЖЮРЖЄВИЧЪ** *див.* **ЖОУРЖЄВИЧЪ.**

ЖЮРЖЄВИЧЬ *див.* **ЖѲУРЖЄВИЧЪ.**

***ЖЮРЖЄВЪ** *див.* ***ЖУРЖЄВЪ.**

ЖЮРЖЬ *див.* **ЖОУРЖЪ.**

***ЖЮРКОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Галицькій землі):* А сє Ѧ панъ бєнко староста галицький и снѦтиньский свѣдчю то... иже пришедъ передъ насъ панъ гєрвасъ и вѣновалъ и оправилъ своюи женѣ варварѣ сто гривєнъ на своюмъ селѣ на толъмачи и жюрковѣ (Коломия, 1398 *Р* 57).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на жюрковѣ** (1398 *Р* 57).

ЖЮСИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* Ѧ панъ Олєхно юрьєвичь Жюсичь продалъ єсмь дѣдиноу и отъчиноу свою (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Жюсичь** (1458 *ОЖДМ*).

***ЖѦБОКРИЦКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы бискупи мацѣи прємыски(и) ... па(н) твориѦнъ подчѦши(и) Ѧшко рєшев(с)ки(и) бѣнко жѦбокрицки(и)... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь... на многи(х) роцѣхъ пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жѦбокрицки(и)** (1404 *Р* 69).

***ЖѦВОРОНЬКОКИЧЪ** *див.* ***ЖАВОРОНЬКОВИЧЪ.**

***ЖѦЛОВАТИ[1]** *див.* ***ЖАЛОВАТИ[2].**

***ЖѦЛОВАТИ[2]** *див.* **ЖАЛОВАТИ[3].**

З

З[1] *див.* **ЗЪ.**

! **З**[2] ⟨ЗА⟩ (!): О пїсарє(х) зємъскы(х) ко(л)ко мае(т) бра(т) з (!) записноє (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

Див. **ЗА**[1].

! **Z**[3] ⟨Ż⟩ (!): a i my k waszoy milosty (!) kolkiz (!) dej prykazywali, prosia welmi, sztob i wasza miłost posłow k nemu nesłali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

Див. **ЖЬ**[1].

ЗА[1] *прийм.* (1372) І. *(з род.)* за (36) **1.** *(виражає часові відношення, вказує на час, протягом якого щось відбувалося)* (33): а такѣ(ж) оставлѧемъ (єго) ѧко за кнѧ(з) льва были за руски(х) кнѧжатъ (Медика, 1415 *Р* 87); но покоуль вода сѧ взольєть пото(л) панъ дробы(ш) маєть сѣножатими своими о(т)мѣнити волбырєвце(м) какъ было за отца моєго при витовтѣ (Острог, 1458 *ОЖДМ*); А подымъщиноу дє(и) даивали за великого кн̃зѧ витовта на трєти(и) годъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90); а брати имъ мыто по старомоу какъ здавна бывало за дѧди нашого за великo(г) кнѧзя вито(в)та и за жыкгимонъта (Петрків, 1489 *АМВ*); и мы листу того выслухавшы и в то(м) листу... єго мл(с)ть пишеть... што(ж) стєпанъ є(р)моли(ч), з братьєю своєю, поведа(л) єго мл(ст)и и(ж) о(т)цо(м) и(х) бы(л) дѣлъ єщє за великого кн̃зѧ жыкгимо(н)та (Вільна, 1495 *БСКИ*); а коли оц̃ь за своєго живота дѣвку замоужь выдасть а о(т)прави(т) вѣномъ тогды по смр̃тї єго иная братїя є(г) не могоу(т) иньше(г) изыска(т) (XV ст. *ВС* 36); Што твоя милость присылалъ къ намъ своихъ пословъ... и въсказалъ єси къ намъ напоминаючы насъ, абыхмо съ тобою прыязънь и миръ вечный взяли... какъ... за предъковъ нашыхъ бывало (б. м. н., 1496 *BD* II, 407).

2. *(виражає об'єктні відношення, вказує на особу або предмет, які є приводом чогось)* (3): Оуставлѧемь и(ж) пре(д) нашєю обли(ч)ностїю алюбо пере(д) нашими паны алюбо пре(д) нашимъ старостою соу(д)я соудѧчи соуды не може(т) быти кора(н) (!) за зло(г) соуда бо не о(н) самъ соудить алє пановѣ (XV ст. *ВС* 33 зв.).

II. *(зі знах.)* (1273) **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (469) **а)** *(вказує на особу або предмет, на які спрямована дія)* за (147): Тые вси села... маетъ держати... Климентый, владыка Луцкий... а за насъ и чада наша Господа Бога молити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); просити му б̃а за короля и за королєвы намѣстъкы (Казимир, п. 1349 *Р* 4); мы пановє, боѧрє... слюби(л) єсми за наше(г) г(с)дря стефана воєводу зємли молдавскоѣ (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 609—610); а слюбуємъ и слюбили єсмо за романа аже имаєть романъ служити... кролю владиславу пол(с)кому... безо лсти и безхитрости (Берестя, 1400 *Cost.* II, 617—618); алєксандръ воєвода... чинимь знаменито... оже то(т) истинныи верига... тѧгальсѧ съ ротымпановы сыны за хотарь (Сучава, 1423 *DIR«A»* 447); И такождє ни паркалабовє от Немцѣ, ани старости от тою волости... за тадбѣ, ни за доушєгоубство... ани за которою дѣло... никто их да нє смѣют их соудити, лишє сам митрополит или єго оурѣдници (Сучава, 1466 *BD* I, 95); маеть настоятель того монастыра... тую землю верху писанную, какъ здавна было, по тому завѣдати, а за насъ Бога просыты (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4);

(у знач. прийм. п р о) (7): а то єсми ємоу дали оури(к)... що бы они и в(х) плємѧ за равасова села и за татарь, николи неоупомиiали (Сучава, 1425 *Cost.* I, 173); И по сєм да знат ваша милость за работоу що стє поустили къ нам поклисари... а мы въсємоу добрѣ оуразоумєхмо, въсє по дробноу (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336);

б) *(вказує на предмет, в обмін на який виконується щонебудь, а також на ціну, за яку щось купується або продається)* за (306): аже самъ нє можеть заплатити тотъ истиньныи што же оуложать єго оу вину хочеть ли самъ король заплатити за нь а єго дѣдичьство собѣ оузѧти (б. м. н., 1352 *Р* 6); игнаткови чєрневи(ч) дали єсмы о(т)мѣну за пекули(ч) (Перемишль, 1390 *Р* 175); и мы... оставили єсмы воитка при сулимовѣ бо воитє(к) за другую половину да(л) м̃ ко(п) (Львів, 1412 *Р* 81); а нє оусъхочєт ли мѧ король єго мл̃сть при соколици оставить ино имаєть ми єго мл̃сть дать ми о(т)мѣну за соколєць (Кременець, 1434 *Р* 130); А пак господство ми дал єсмъ Марини Лолкї за тоти два села єи, за Борилєщи и за Дръготєщи, вышеписанноє село Селивестрїи... оба коути (Сучава, 1481 *BD* I, 248—249); и они рекли: так правда єсть, записывали сѧ отцы наши по нєволи, а пѣнѧзей жадных за тоє нє брали (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); А по нашєм животѣ, ⟨кто боудет господаръ нашеи земли⟩... тот бы им нє порошил нашего даан⟨їа и⟩ потвръжденїа... заноуже они соби ⟨коупили⟩ за свои правїи пинѣзи (Васлуй, 1497 *BD* II, 103); И господство мы... дали смо томоу нашємоу свѧтомоу монастыроу Бистричьскому измѣноу за тоти вышеписаннїи села... на Бистрици ж(є) (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(у грамотах молдавських канцелярій, у знач. прийм. д о) (1): И тиж за припасни що сѣ знаидоут оу Радовцєхъ и оу Коцмане... никто аби нє имал ни жадноє дило (Сучава, 1481 *BD* I, 257);

(у грамотах молдавських канцелярій, у знач. прийм. н а) (3): а на то єсмы емоу дали оури(к) за равасова села о(т) сочавѣ и о(т) жежїи и за татары (Сучава, 1425 *Cost.* I, 173); Ино єго лиши, за нашоу волю (Васлуй, 1476 *BD* II, 337);

(у грамотах молдавських канцелярій, відповідає безприйменниковій конструкції) (3): А кто що имит имати до их люд⟨и⟩ боуд которое дѣло, или великоє или за малоє, а их оу⟨р⟩єдник сам своєго чловѣка да соудѧт (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 9); Того ради молимо вас яко наши прїѧтели добрїи, оучините за нашоу волю та вериите тоти д̃

злат(и), понєжє соут наши пинѣзи (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 369—370);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) за (2): а тако(ж) ивашко снъ гораицевъ и его бра⟨ти⟩... ⟨да⟩ нє имаю(т) оуспоминати за тоую половина сєла николи на вѣкы (Сучава, 1439 *Cost.* II, 36); И оуставши наши слоуги Тоадєрь и брат єго Доума... та дали свою част сєло половина от Броудоурєщи...нашємоу вѣрномоу паноу Доума ключникоу... а он имь дал за тотоу половина от Броудоурєщи єдино сєло на имѣ Грозєщїи (Сучава, 1488 *BD* I, 325).

2. *(виражає причинові відношення)* за (281): A jestliby penezej nemeł, tohdy za postupok, jako prawo najdet', majet byti karan (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); мы вєликии кнѣзь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... иже даємъ и дали єсмо тому пре(д)рєченому пану андрѣю за его вѣрную службу сєло михлинъ оу луцкомъ повѣтє (Київ, 1433 *P* 118); Толко за свадоу торговскою и за татбоу, що сѣ застанєт лицем оу тръгоу, аби соудили дворници торговскои тоти люди от Радовци (Сучава, 1481 *BD* I, 257); и отецъ нашъ е. м., зъ ласки своее, подалъ Федку Гавриловичу за его службу 50 копъ грошей на томъ имѣни (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); Билъ намъ чоломъ бояринъ нашъ Ивашко Полозовичъ и поведилъ передъ нами, штожъ... кнегиня Маря Пинская, и сынъ ее... за его служъбу дали ему имен⟨ь⟩ице на имя Теребенское (Городно, 1497 *РИБ* 683); слоужебникъ за вїноу нє имєєть позывать кметА его ани тежь пана за виноу кмє(т) (XV ст. *ВС* 13 зв.); Ино мы... за его службу, тые люди... ему дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2,58);

(у грамотах молдавських канцелярій, у знач. прийм. з (чого) (1): И тыми часы єго милость вишєреченїи крал за волю и на причиноу наияснѣишего кнАжатє пана и пана Владислава... нам въси мєрзАчкы... отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) за *(зі знах.)* (3): а по нашємъ животѣ... ⟨що бы имъ нє пор⟩ушилъ наше даанїА... за нуже єсмы ⟨имъ⟩ дали за ихъ правою и вѣрною службою (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65); А по нашемъ животѣ кто боудет господаръ нашеи земли... тотъ що бы имъ нє пороушил нашего даанїа, али що би имъ оутврѣдилъ... за ихъ правою и вѣриою слоужбою (Сучава, 1443 *ВАМ* 41).

3. *(виражає кількісні відношення)* за (254): а купилъ пань петрашь за сорокъ гривєнъ (Перемишль, 1359 *P* 10); созналъ то передъ нами панъ ходько... аже продалъ свою половицю перєросли брату своему ж(ч)юржеви за тридьцѧть гривєнъ (Галич, 1424 *P* 166); Сє я кн⟨А⟩зь Юри Василєвич Острозского продал єсми дѣлницоу свою иванскую... за полседманацат коп грошей (Берестя, 1448 *AS* I, 44); а продали єсмо ємоу вѣчьно... за тридьцать копъ широких грошей (Кременець, 1467 *AS* I, 63); А такожъ намъ маю(т) дати чоломъ битьА на годъ... по камъце штобы стоАла за двадъцать копъ г(р)ше (Краків, 1487 *АМЛ*); Продали есмо мыто берестейское, и дорогицкое... краковАнину Гендрыху Карловичу на тры годы за тисАчу копъ грошей и за чотыриста копъ грошей (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82—83); мы стефа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... оже прїидоша прѣ(д) нами... наши слоуги... и продали свою правою о(т)ниноу... за лє зла(т) татарски(х) (Сучава, 1500 *Cost. S.* 233—234).

4. *(виражає відношення мети)* за (221): Азъ рабь бжїи... именємъ стефанъ по прозвищоу винць коупи(х) съ тетраеу(г)ль за своѫ дшѫ и подроужїа ми марєѫ и ро(д)тєль мои(х) ан(д)реа и марїѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); про то(ж) митрополи(т) кто боуде(т) оу нашеи земли... да нє имає(т) ни єдно дѣло... до ты(х) попо(в), заноу(ж) єсми дали то(т) прихо(д) храмоу стого нїколы, за наше здравиє и за дшоу нашн(х) родителии и братии иаши(х) (Ясси, 1449 *Cost.* II, 392); пакь оу то(м) оучинили єсмы въ за дшїє сѣпочивши(х) пре(д)ко(в), дѣдо(в) и родителєи наши(х), и за наше здравїе и сп(с)єнїе и за здравїе и сп(с)єнїе г(с)пж(д)и нашєи, мрїи (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230);

(у грамотах молдавських канцелярій, у знач. прийм. д л я) (2): а за болшєе потвєрждєнїе присѣгали єсми межи собою и клѣли сѣ єсми на ч(ст)ныи кр(с)тъ (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) за *(зі знах.)* (3): мы илїа воєвода... чини(м) знамєнито... оже даємъ сє(с) нашъ листъ и потвєржаємъ даанїа о(т) нашєго родитєлѣ храмоу оуспєнїе свАтѣи богородици о(т) быстрици за дша нашего родитєлѣ (Устя Кракова, 1439 *Cost.* II, 59); да боудет от нас тое произволєнїе, за вашА здравїємь и за вашАм доушамь (Путна, 1476 *BD* I, 211—212).

5. *(виражає часові відношення)* (26) *(вказує на відрізок часу, протягом якого щось відбувалося)* протягом, на протязі (15): а городовъ оу рускои земли новыхъ нє ставитн ни сожьженого нє рубити доколА миръ стоить за В̃ лѣ(т) (б. м. н., 1352 *P* 6); А глинарюмъ што лѣпѣли (!) около дому а клєпачь наємалъ ·З̃·єхъ лѣпило за ·Д̃· недѣ(л) (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); идїи о(т)повєда(л) жє то(т) фра(н)ци(к) бы(л) с нимь во одно(м) сєлє в ночи и въ дн̃ь а за двє летє николї емѫ нє оупомина(л) сА ни однымь словомь о тое гороженїе (XV ст. *ВС* 21); а они да имают от нас великою тарканство и великою слобозию за є̃ лѣт о въсѣком наше даанїє и слоужбѣ (Сучава, 1466 *BD* I, 95);

(вказує на часову межу дії) після (6): по ишествьи сѣго дха за В̃ нє(д)ли литовьскимъ кнАзємъ стати оу холмѣ а королєви оу сточьцѣ (б. м. н., 1352 *P* 6); мы сказоуємъ матєєви то(г) конА двє нєдѣли хова(т) а боудєть здоровъ за тыи двє недєлї ино добро а нє боуде(т) здоро(в) имєєть приетєльскыи сА расправи(т) (XV ст. *ВС* 23 зв.— 24); иио єсми слюбили заплати(т) пан(у) михаилу по матцѣ бжїи оу пА(т)къ К̃ гривє(н) а тридєсА(т) гривєнъ имаємъ заплати(т) п(о) рож(с)твѣ х(с)вѣ за чотыри иедѣли (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.);

(вказує на відрізок часу, що передував якомусь термінові або якійсь події) за *(або відповідає безприйменниковій конструкції)* (5): мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже... пак слоубоуємъ и обецахомъ господарєви нашємоу миломоу кролѣ (!) єго милости, абихом мы на того дие и тъи час, що коли нам єго освеценною милость изАвлѣєтъ по єго милости посломь, перєж(є) того днє и перєж(є) нашєго соимоу за S̃ мѣсАць, и на мисцѣ оу Коломыи, абыхом сѣ съ єго милости видѣли и голдовали (Новий Град, 1479 *BD* II, 351); а де(р)жати имъ тоє мыто до того жъ року оу недєлю перє(д) свАтъки какъ чоты(ры) годы вы(и)доуть (Петрків, 1489 *АМВ*); а держати ему тыи мыта три годы до того ж року до Матки Божее днА первое за неделю (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83).

6. *(виражає просторові відношення, вказує на напрям руху або межової лінії)* за (що), по той бік (чого) (16): я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ єсми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку... почонъ оть Песчанъки бродку... Бродницею берегъ леса подъ Белую гору, Стыромъ, за монастыръ Дубинский (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 1—2); которын то граньци и за рику, также копци и грунтъ Карпа Мыкулинского потверждаемъ (Новоселнци, 1430 *ГВКЛ* 9); а тая землА пошла харько(в)ская по кодє(н)скоую роудоу за трибѣсовъ (б. м. и., бл. 1458 *P* 167); мы стєфанъ воєвода... чини(м) знаменито... оже... дали и потвердили єсми монастирю нашємоу о(т) нѣмца... киприАнова пасика... по(ч)нше о(т) прихоцища моловатцу вода вишнивцу... за прѣко(п) на дѣль (Сучава,

1470 *DIR«A»* 522); И мы пытали пани Михайловоє, по чомоубы она оу поущоу за рекоу оуєждчала (Луконница, 1478 *AS* III, 17).

7. *(виражає модальні відношення)* за, на (8): а приписалъ єсмь микитино дворище т кому (!) жь дворищю къ перємышльскому ижъ было на двоє алє А далъ за одино (Казимир, п. 1349 *P* 3); а кто тоє наше даниє пороуши(т), хотѦ за єди(н) волосъ, да є(ст) проклѣ(т) о(т) ба (!) (Ясси, 1449 *Cost.* II, 392); А кто сѣ имет покоусити черес сєс лист наш та возмет имъ циноу, хотѦ за єдин грош, а тот єст противник нам (Сучава, 1466 *BD* I, 96); и былъ бы твоя милость зъ нашымъ господаремъ... въ добромъ прыятельствє за одинъ на кожъдого єго милости непрыятеля (Троки, 1494 *BD* II, 387).

8. *(виражає означальні відношення) (у грамотах молдавських канцелярій, у знач. прийм.* д л я) (4): Тѣм мы... дали и потвръдили єсмы ємоу оу нашеи земли... села... на имѣ: Фаоуриє на Бистрици и съ мѣстъ за став оу Бистрицоу (Сучава, 1468 *BD* I, 125); И пак дадох и помиловах господство ми... сь єдино село... що ... прислоушно бѣ къ Бавовских дворов, и съ мѣсто за пасикоу через Сърєт оу поустини (Сучава, 1491 *BD* I, 464).

III. *(з ор.)* (63) **1.** *(виражає просторові відношення, вказує на місце, де відбувалася дія або знаходилося щось)* за (38): а потомъ... увесь лесъ Ретовъ, за Ретовъкою... до церкви Божое со всякими пожытками прыдаемо (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а придалъ єсмь єму озера рыбнаѦ за днѣстромъ (Казимир, п. 1349 *P* 3); мы алєксандръ воєвода... знаємо чинимъ... оже... дали єсмы цр҃кви тои двѣ сєлѣ... єдно єстъ лєукушовци... а другоє єстъ за молдавою (Сучава, 1408 *Cost.* I, 60—61); а одъ леса ажъ до урочища Вирной долыны, где засталысмо бояръ Хмельныцкихъ... которыи призналы по тую долыну Вирную грунтъ Мыкулынскій, а за долыною Багрыновскій (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8—9); Писанъ на прилоуцє за (д)нєпромъ (Прилуки, 1459 *P* 172); жалова(л) намъ писаръ нашъ... на воєводича троцкого... штожъ о(н) встоупаєтьса въ єго ловы любєцъкии за нємъно(м) (Вільна, 1499 *ВФ*);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками, у знач. прийм. н а) (2): мы алєксандръ воєвода ... чини(м) знамєнито... оже тоты истинни тизоанє... прода(л) єдноу боукатоу землю... монастырю нашємоу о(т) нѣмца... на имѣ за соухо(м) потоцѣ (Сучава, 1452 *Cost.* II, 409—410); Сє азь... Іо Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже... дали и потвръдили єсми тои свѦтои нашеи цръкви... двѣ села на имѣ Лєвкоушанїи... и Драгомирєщїи... за Молдавѣ (Сучава, 1488 *BD* I, 342).

2. *(виражає об'єктні відношення)* (12) *(вказує на особу або предмет, на які спрямована дія)* за (9): и кто бы ємy непрїѦтель, тотъ и намъ непрїѦтель, о єго кривды какъ и о наши кривды за нимъ стати (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 637—638); которыи (ж) прїходѦ(т) сїлою алюбо квалъто(м) къ соудоу за племєнемъ алюбо за слоугамї (XV ст. *ВС* 6); Мы михалъ бучацкыи... и кола судъя галицкыи... вызнавамы... ижъ поидєтъ к⟨то⟩ за своѣмъ злодѣємъ горѦчи(м) пыто(м) а гдє прииде(т) за ни(т) до к⟨о⟩торого села а которого чоло⟨вѣк⟩а обвини(т) злодѣѦ своєго оу ⟨селѣ⟩ тогды право ему маєт⟨ъ быти тре⟩тии дѣъ по его оуѣ⟨х⟩а⟨нъѣ оу сє⟩ло бє(з) о(т)волокы (Галич, 1435 *P* 134); И також за тым єднаны и ток⟨меж⟩и а ⟨Ма⟩рєна... а она по своєиж(є) воли продала и своєго правого оурика єдно сєлишчє... за седм десѦт злат тоурєцьскы(х) (Баків, 1462 *BD* I, 55);

(у знач. прийм. п р о) (2): Што пишетъ къ намъ, ижъ перво сего писалъ еси до насъ за слугою своимъ за Матѳеемъ о близкость именья тетъки его (Краків, 1489 *РИБ* 437);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками, відповідає безприйменниковій конструкції) (1): а по наше(м) животѣ, кто боудє(т) господаръ нашеи земли... то(т) бы ємоу нє пороуши(л) нашего даанїа... заноу(ж) єсми ємоу дали за стомоу възнесєнїю (Сучава, 1455 *Cost.* II, 564).

3. *(виражає модальні відношення)* (4) за (3): И мы то имъ прызволяемъ: нехай они людей за себе зовуть и нановѣ за собою посадять на церковной земли (Мстиславль, 1500 *ACD* II, № 3);

(у знач. прийм. н а *зі знах. або відповідає безприйменниковій конструкції з ор.)* (1): и тыи книгы имею(т) быти за трємї ключи замькноути (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

4. *(виражає причинові відношення)* за (чим), з (чого), через (що) (4): за повелиниемъ велыкого князя Свыдрыгаила... мы дворане господарскіе... былысмо у... пана Карпа Ивановыча Мыкулынского (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); по(д)писана бысть сия капли⟨ца повелѣні⟩емъ великодержавного короля пресветлого казимира за божьею мѣтию короля польского (Краків, 1478 *ОБРН* 130); иномъ (!) за челоби(т)ємъ и(м) то єсмо в кн҃га(х) стары(х) патрїа(р)шески(х) о(б)рели и тоую Ста(в)ропигїю мн(с)тырю пєчє(р)ско(м) с прєдѣлами єго ствє(р)жаємъ (б. м. и., 1481 *ГПМ*).

5. *(виражає відношення належності кому)* за (3): Се здѣся просилъ у насъ дворянинъ нашъ Тишко Ходкевичъ землицъ пустныхъ у Каменецкои волости... што дей за великого князя Витовта бывали *за* бояры (Краків,1454 *АЛМ* 12); а тотъ нєбо(ж)чикъ бра(т) мо(и) а(н)дрє(и) о(т)ходѦ з сєго свѣта о(т)писа(л) мнѣ имє(н)є о(т)чины своєє трєтюю часть... а на дву частє(х) имє(н)Ѧ своєго записалъ жонѣ своє(и) вѣно, котораѦ тыми разы за борисо(м) єсть (Вільна, 1495 *ВМБС*).

6. *(виражає означальні відношення)* за, з (2): и мы длѦ потвєржєнѦ вышшє писаных рѣчей дали єсмо кн⟨Ѧ⟩зю Семєну сей листъ за нашими печатьми (Луцьк, 1463 *AS* I, 56); а длѦ памѦти соудоу нашог⟨о⟩ дали єсмо кн⟨Ѧ⟩зю Семєноу *(в ориг.* Мемєноу.— *Прим. вид.)* Васильєвич⟨ю⟩ сей нашь листъ за нашими печатьми (Луцьк, 1475 *AS* I, 70).

!ЗА [2] ⟨ЗЪ⟩ (1): О слоужебнїко(х) што имоу(т) за зубїто(г) (!) чл҃вка одежоу дра(ти) (XV ст. *ВС* 7).

Див. **ЗЪ.**

ЗА [3] *част.* (4) *(підсилювальна) (у сполуч.* щ о з а) за: а мито своє правоє да платѦ(т)... по чотырє гроши, о(т) гривны, що коли за товара имутъ купити, оу нашеи земли (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 676); А пак они що за привилїє имали старое на тѣх вышеписанных сел, от дѣда нашего от Александра воєводи, а она єст скажена (Сучава, 1490 *BD* I, 392).

!ЗА [4] ⟨ЗАСѦ⟩ (1): Колї шлѦ(х)тичь шлѦ(х)тичю лаєть до мѣри а *за* (!) того того (!) нє о(т)зовєть алюбо нєдоканаєть што говори(л) имєє(т) плати(т) за соромотоу ка(к) за головоу шестьдесѦ(т) ко(п) гро(ш)и (XV ст. *ВС* 29).

Див. **ЗАСѦ.**

! ЗААПИСУ *див.* **ЗАПИСЪ.**

ЗАБАВА *ж.* (14) перешкода, затримка: жалуютъ намъ брашєвлѣнє, ажє по ти(х) сторонъ много ишкоды чинѦтъ людємъ и(х) и торговцємъ и(х) и забавы (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 677—678); да єст имь слободно и доброволно и безь забавѣ прїєхати до нашеи земли съ оусим вашим торговлею и товаром (Сучава, 1475 *BD* II, 329).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **! безабава** (1453 *Cost.* II, 445); *род. одн.* **забавѣ** 5 (1437 *Cost.* II, 709; 1454 *Cost.* II, 508; 1475 *BD* II, 329); **забави** 4 (1453 *ПГОВ;* 1454 *Cost.* II, 513; 1457 *BD* II, 257; 1460 *BD* II, 269); **забавы** 3 (1435 *Cost.* II, 678; 1457 *Cost.* II, 811; 1463 *BD* II, 295); *знах. одн. зам. род.* бє(з) **забаву** (1456 *ПМВП*).

ЗАБАВИТИ *дієсл. док.* (1) (що) затримати (що), чинити перешкоду (чому): а нє имає(т) тоти два вози никто забавити нигдѣ ни оу чо(м)... въ земли г(с)твами (Сучава, 1446 *DIR«A»* 485).

ФОРМИ: *інф.* **забавити** (1446 *DIR«A»* 485).

Див. ще **ЗАБАВЛѦТИ, ПОЗАБАВИТИ.**

ЗАБАВЛѦТИ *дієсл. недок.* (1) (кого) чинити перешкоду (кому), затримувати (кого): а которыи люди оусхотѦт пойти ис того села за кн⟨А⟩зѦ Михайла и за кнѦзѦ Костентина Иванович⟨ов⟩ Острозких, тыи мают пойти доброволно, а тот их не маєт забавлѦти нивчем кто маєт тоє имєнє выкупати (Острог, 1488 *AS* I, 88).

ФОРМИ: *інф.* **забавлѦти** (1488 *AS* I, 88).

Див. ще **ЗАБАВИТИ, ПОЗАБАВИТИ.**

***ЗАБВЄНЇЄ** *с.* (1) (*цсл.* забъвение) ◇ въ забвенїе оставити (1) забути, пустити в непам'ять: А кто пороушит или въ забвенїе оставит, таковыи да даст отвєт въ день страшного съда христова *(в ориг.* х(с)ва.— *Прим. вид.)* (Гирлов, 1499 *BD* II, 156).

ФОРМИ: *знах. одн.* **забвенїе** (1499 *BD* II, 156).

Пор. ***ЗАБИВАТИ** ².

***ЗАБЄЖАТИ** *дієсл. док.* (6) утекти: а хто погадаєть на великого кнѦзѦ животъ, а забъжыть въ нашїоу землю, того зрадуоу (!) маємъ великомоу кнѦзю, зъ нашоѣ земли выдати (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); а хто на ильи воєводы животъ погадаєть, а забєжить оу нашю землю, и мы такожъ имаємъ того израдую (!) с нашоє земли ильи воєводѣ выдати (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); а кто имєтъ погадати на наш⟨ъ⟩ животъ и забєжитъ оу кнѦзѦ великого землю, а кнѦз, великіи казимиръ, имаєтъ того нашего зрадуѦ (!) намъ выдати (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **забєжить** 2 (1442 *Cost.* II, 719); **забєжитъ** 2 (1445 *Cost.* II, 726); **забъжыть** 2 (1442 *Cost.* II, 716).

Див. ще ***БѢГАТИ, *ПОБЄЖАТИ, *ПОБѢГНОУТИ, *ПОБѢЧИ, *СЪБѢЖАТИ.**

***ЗАБИВАТИ** ¹ *дієсл. недок.* (1) (що) *(всаджувати в що)* забивати: ...иа Усоячи ѣзъ забиваютъ (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **забиваютъ** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

Див. ще **ЗАБЫТЫ.**

***ЗАБИВАТИ** ² *дієсл. недок.* (2) (кого) забувати: И такождере менє не забиваєте (!), алє варє как сѣ вам видит наилипше, так оучините, щобих не загиблъ (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *нак. сп. 2 ос. мн.* **забиваитє** 1 (1481 *BD* II, 358); ! **забиваєтє** 1 (1481 *BD* II, 358).

ЗАБИТЬ *дієсл. док.* (28) (кого) убити: Теż jestliby... zabił, majet byti karan jako winnyj (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); Лавринъ жалоуєтсѦ на мартина ижьємоу мѣрь заби(л) (XV ст. *ВС* 24 зв.); и о(н) пере(д) нами повѣди(л) што(ж) тоє вышєписаноє село сомино... держа(л)... тишко и того тишка тыи(ж) лю(ди) соминци забили (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *інф.* **забить** ! (XV ст. *ВС* 37 зв.); **заби(т)** 1 (XV ст. *ВС* 37 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **забилъ, заби(л)** (XV ст. *ВС* 24, 24 зв.); *3 ос. мн.* **забили** (1499 *ГОКІР*); *майб. 3 ос. одн.* **забьеть** 11 (XV ст. *ВС* 7, 7 зв., 8 зв., 24 зв., 29, 29 зв., 36 зв.); **забьє(т)** 4 (XV ст. *ВС* 7, 24 зв., 29 зв., 36 зв.); **изабьє(т)** 1 (XV ст. *ВС* 24); *3 ос. мн.* **забьють** (XV ст. *ВС* 37 зв.); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **by (jestliby)... zabił** (1388 *ZPL* 104, 106); *3 ос. одн. с.* **jestliby... zabiło** (1388 *ZPL* 106); *перф. пас. 3 ос. мн.* **былї забиты** (XV ст. *ВС* 25); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **бѫдє(т) лї заби(т)** (XV ст. *ВС* 29).

Див. ще **ВІТІ** 2, ***ЗАБЇВАТИ, *ПОБИТИ** 1, ***ОУБИТИ**

***ЗАБИТЫИ** *ч.* (2) убитий: мы оуставлѦємь... хто єго прїведѣть к томоу забитомоу алюбо велїть ты(х) прїзва(т) болє ємоу нє прїдѣть одно одинъ гро(ш) взѦть (XV ст. *ВС* 25).

ФОРМИ: *дав. одн.* **забитомоу** (XV ст. *ВС* 25); *род. мн.* **забїты(х)** (XV ст. *ВС* 25).

***ЗАБЇВАТИ** *дієсл. недок.* (2) (кого) убивати: соу(д) нє которыи ка(к) нєпрїятєвє (!) свою кро(в) прїро(ж)нѫю розлївають бра(т) алюбо сєстроу забївають длѦ то(г) абы ємоу имєнїе застало (XV ст. *ВС* 29 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **забївають** (XV ст. *ВС* 29 зв.).

Див. ще **ВІТІ** 2, **ЗАБИТЬ**, ***ПОБИТИ** 1, ***ОУБИТИ.**

***ZABITIE** *с.* (1) (*стп.* zabicie) убивство: jestliby nekotoryj... o zabitiu detiati... był obwinen, takowy majet' byti poswetczon trema chrest'jany (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).

ФОРМИ: *місц. одн.* **o zabitiu** (1388 *ZPL* 107).

Пор. **ЗАБИТЬ.**

***ЗАБЇТЫИ** *див.* ***ЗАБИТЫИ.**

***ЗАБОЛОТЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Заболотці: и я ... записую матце своей пане Анне Немириной... Заболотци (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *знах.* **Заболотци** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

***ЗАБОРОЛ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Заборол: Я кн⟨А⟩г⟨и⟩ни СеменовѦ кн⟨А⟩г⟨и⟩ни НастасьѦ... записую мужу своєму имѣиьѦ Заборол, а Городок (Степань, 1489 *AS* I, 89).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Заборол** (1489 *AS* I, 89).

***ЗАБОРОНЯТИ** *дієсл. недок.* (1) (що кому) забороняти: А кто оусхочєт тих люди соудити, или дицковати, или мито от них брати... а имъ ничто да нє заборонєно, и без мито, боуди гдє и оу котором мѣстѣ... вєздє да єст имъ слободно (Сучава, 1466 *BD* I, 96).

ФОРМИ: *нак. сп. пас. 3 ос. одн. с.* **да нє заборонєно** (1466 *BD* I, 96).

Див. ще **БОРОНИТИ** 3.

***ЗАБРАТИ** *дієсл. док.* (3) (кого, що) забрати, загарбати: Жаловалъ намъ подскарбій нашъ дворный... панъ Литаворъ Хребътовичь иа земянъ Дорогицъкихъ... абы они земли его забрали въ томъ его именьи, которое мы ему дали въ Дорогицъкомъ повете (Краків, 1489 *РИБ* 432—433); И мы Бориса Семеновича пытали: маешь ли ты, Борисе, о томъ на него доводъ, штобы онъ наши бояре забралъ моцне за себе съ имѣни, и намъ службы не было (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **штобы (ижбы)... забралъ** (1495 *АЛМ* 83); *3 ос. мн.* **абы... забрали** (1489 *РИБ* 433).

Див. ще **БРАТИ** 2. ***ПОБРАТИ** 2.

***ЗАБЪЖАТИ** *див.* ***ЗАБЄЖАТИ.**

ЗАБЫТЫ *дієсл. док.* (1) (що) *(всадити в що)* забити: тамъ же противъ той долыны, в рици Згару, в озеры Антоновы, для вечистого знаку паль забыты казалы есмо и тую границю скончылы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9).

ФОРМИ: *інф.* **забыты** (1430 *ГВКЛ* 9).

Див. ще ***ЗАБИВАТИ** ¹.

***ЗАВАДА** *ж.* (1) перешкода: про тоже... слюбили єсмо нашємоу милому господарєви, королєви... нє помѦноути ты(х) листовъ королєвскы(х) и панскы(х), ко ишкоди королєви и къ завади и пано(м) єго (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679).

ФОРМИ: *дав. одн.* **завади** (1435 *Cost.* II, 679).

ЗАВЄДАТИ *див.* **ЗАВѢДАТИ.**

***ЗАВЄЗАНЄ** *с.* (1) (*стп.* zawięzanie) договір: И такиж потвержаем и далєи слюбоуєм и обецѣем, иж єст было старыи записы алибо завєзанѦ пригодло(!) бы сѣ нам оучинити которыи былвы (!), алибо на потоум могли бы быти (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

ФОРМИ: *знах. мн.* **завєзанѦ** (1462 *BD* II, 285).

***ЗАВЄЗКА** *див.* **ЗАВѢСКА.**

***ЗАВЕРШАНЫ** *мн.* (1) *(назва людей за місцем проживання)* завершанн: Левону Шаломичу шесть человѣкъ Завершанъ (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 36).

ФОРМИ: *род.* **Завершаиъ** (1463—1478 *РЕА* I, 36).

***ЗАВЄСИСТЫИ** *прикм.* (1) ◇ печать завєсистая *див.* **ПЄЧАТЬ¹.**

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **завѣси(с)тою** (1387 *СП* № 12).

ЗАВѢСИТИ *див.* **ЗАВѢСИТИ.**

ЗАВѢСТИ *дієсл. док.* (7) (що, що кому) *(провести межу)* визначити: Вѣдаєм горадзо в границах и в соусѣцствѣ по рѣкоу Зелвоу к Дерѣчиноу в низъ и в вѣрх и тоѣ полѣ Малеѣвскоѣ розъроблено, на том хочем завѣдши, присѦгноути (Луконица, 1478 *AS* III, 17); Pan nemyra... kazał im mni hranyciu zawesty y Ja tam na tuiu zemlu wyiechał pospołu z panom Markom (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *інф.* **завѣсти, zawesty** (1495 *ВМЗД;* 1500 *ДПЖН*); *перф. 3 ос. одн. ч.* **zaweł** (1500 *ДПЖН*); *3 ос. мн.* **завѣли, zawełу** (1495 *ВМЗД;* 1500 *ДПЖН*); *дієприсл. перед.* **заведши** (1478 *AS* III, 17).

Див. ще ***ВЫВОДИТИ, *ЗАВОДИТИ.**

ЗАВЖДЫ, ЗАОУЖДЫ, ЗАОУЖДИ, ЗАОУЖДЫИ *присл.* (13) завжди: мы... боѦри и рада... илїаша воєводы... вызнаваемь... колижь... господаръ нашъ... кролю по(л)скомоу... голдь вырности... оучини(л)... ижє повынни єсмы єго воли пристати и заоуждын вирнѣ послушни быти... слюбоуемъ... тотъ истинныи голдъ... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); Нє єсть то ди(в) ани новина ижє писа(л) такии рѣчи... нашь неприятєль... хотѦ своими льстивыми писмы мысли ваши противоу намъ завжды чистє а вѣрны... хотѣли бы зроушити а розорвати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); и они повєдали перє(д) нами што жъ... тогды любъчо к новоугоро(д)ку слоушало завжды в тыхъ ловєхъ звѣръ бивали (Вільна, 1499 *ВФ*).

Див. ще **ОУЖДЫ.**

***ЗАВИДОВЪ** *прикм.* (1): и єщє єсми потвєпотвѣрдили (!) нашем(оу) монастирю оуси монастирски цигане на имѣ сни завидови оанца и братїа єго цинка и попоущѣ своими челѣ(д)ми (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **завидови** (1470 *DIR«A»* 522).

Пор. ***ЗАВИДЪ.**

***ЗАВИДЪ** *ч.* (2) (*особова назва, молд., слов.* завида): мы пєтръ воєвода... чинимъ знамєнито ... ожє... дали єсми томоу стомоу нашємоу пре(д)речєнномоу монастирю чєлѣди цигански(х), на имѣ вла(д) и лацка и зави(д) и хѣртѣ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 352—353); мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми томоу стому нашєму прѦ(д)речє(н)ному монастырю чєлѣди циганскыи на имѣ наноу(л)... алєкса и зави(д) съ чєлѣ(д)ми своими (Сучава, 1453 *DIR«A»* 503).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зави(д)** (1448 *Cost.* II, 353; 1453 *DIR«A»* 503).

ЗАВИСИТИ *див.* **ЗАВѢСИТИ.**

***ЗАВИСТЬ** *ж.* (1) заздрість, зависть: прїгожаєтсѦ и(ж) зъ гнєвоу алюбо з зависти то(г) то пана габають кмєти приказоуємь абы вина была на томъ которыи такъ габае(т) позовомъ пѦ(т)на(д)це(т) (XV ст. *ВС* 14).

ФОРМИ: *род. одн.* **зависти** (XV ст. *ВС* 14).

ЗАВИТЄ *присл.* (1) (*стп.* zawicie) остаточно: тогды на роцѣ напрє(д) рєчєнымъ стронамъ в мєдыцѣ... завитє и конєчнѣ вложенымъ намѣнєнѣмъ з добрымъ розмышлєниємъ... осудили єсмы и осужѦемъ ажє г(с)дрь нашь кроль влодиславъ... ближши єсть к тому мѣсту к тычину... нижли тыи пани Ѧдвига и єи дѣвка алжбѣта (Медика, 1404 *Р* 70).

***ЗАВИТЫИ** *прикм.* (2) ◇ завитыи рокъ (1), рокъ завитыи (1) (*стч.* zavitý rok, *стп.* zawity rok) *(строк, під час якого покликана сторона повинна обов'язково прибути)* остаточний строк: тогды я па(н) староста пєтрашь с зємлѦны оучинили єсмы мєжи ими завитыи рокъ на (вы)ведѣньє граници (Галич, 1401 *Р* 65).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **завитыи** (1401 *Р* 65, 66).

! ЗАВИТЬ ‹ЗАСТАВИТЬ› (1): но коли панъ дробышь став завить (!) но покоуль вода сѦ взольєть пото(л) панъ дробы(ш) маєть сѣножатими своими о(т)мѣнити волбырєвцє(м) какъ было за отца моєго при витовтѣ (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

Див. **ЗАСТАВИТИ** [2].

ЗАВИША *ч.* (3) *(особова назва):* А при томъ былъ господинъ отецъ нашъ, владыка Володимерскій и Берестейскій Васьянъ... а панъ Завиша, двореninъ королевскій, а бояре Кобрынскіе (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); пан Завиша пєчат приложил (Добучини, 1487 *AS* I, 240).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Завиша** (1401 *АкВАК* III, 2; 1487 *AS* I, 239, 240).

***ЗАВИШЄНЪЄ** *с.* (1) *(печатки)* привішення: На што И листъ Нашъ с притисьнєнъємъ И завишєнъемъ Печати Нашоє Дали Єсмо (Прилуки, 1459 *Р* 172).

ФОРМИ: *ор. одн.* **завишенъемъ** (1459 *Р* 172).

Пор. **ЗАВѢСИТИ.**

***ЗАВОДИТИ** *дієсл. недок.* (4) (що, що кому) *(проводити межу)* визначати: А коли есмо тые земли заводилъ, было при томъ иныхъ добрихъ людей много Волковянъ и иныхъ сторонныхъ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); Y ony tuiu hranyciu mni zawodyły (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **есмо... заводилъ** (1451 *АкЮЗР* II, 106); *3 ос. одн. ч.* **zawodył** (1500 *ДПЖН*); *3 ос. мн.* **zawodyły** (1500 *ДПЖН*).

Див. ще ***ВЫВОДИТИ, ЗАВЄСТИ.**

***ЗАВОЛАНЫИ** *дієприкм.* (1) (*стп.* zawołany) оголошений: А с того на(м) Имаю(т) слоужити И наши(м) Намѣстко(м) ·В· ма стрѣлцема На заволаноую воиноу яко инии зємлѦнє слоужа(т) (Луцьк, 1445 *Р* 148).

ФОРМИ: *пас. мин. знах. одн. ж.* **заволаноую** (1445 *Р* 148).

ЗАВСЄ *присл.* (1) (*стп.* zawsze) завжди, повсякчас: мы боѦрє молдавскы... знамєнито чинимъ... ижъ... записали сѦ єсмы... пану владиславови, кролєви... вѣрнѣ служити... за всє и на вѣкы (Сучава, 1434 *Cost.* II, 665—666).

Див. ще **ОУЗАВСЄ.**

***ЗАВСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Завшьє *у Київській землі):* Бил намъ чолом земѦнин киевский... и поведил перед нами, штож, люди его въ Завской волости... издавна даивали в ключъ Киевъский ведро меду пресного (Мереч, 1496 *АЛРГ* 69).

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **въ Завской** (1496 *АЛРГ* 69).

ЗАВѢДАТИ, ЗАВЄДАТИ *дієсл. недок.* (5) (що) відати (чим): Мы приказали тымъ ловъцомъ вашей милости свинюшаномъ и тые новины заведати (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); а тєжъ што бы єси и самъ в мыто нашо и въ промытоу нє встоупалъсѦ, нєха(и) заведаю(т) мыто нашо и промытоу мытники наши (Краків, 1487 *АМЛ*); маеть настоятель того монастыра... тую землю верху писанную, какъ здавна было, по тому завѣдати, а за насъ Бога просыты (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4).

ФОРМИ: *інф.* **завѣдати** I (бл. 1500 *АСД* II, № 4); **заведати** I (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); *теп. 3 ос. одн.* **заведаєть** (1484 *ЯМ*); *нак. сп. 3 ос. мн.* **нєха(и) заведаю(т)** I (1487 *АМЛ*); **нєхаи заведають** I (1488 *РИБ* 223).

Див. ще **ВѢДАТИ** [3].

ЗАВѢЗАТИ *дієсл. док.* (1) (к чому) зобов'язатися (до чого): мы иліа воєвода... знамєнито чини(м)... како... пану нашєму мл(с)тивомоу... ко... оуставичнои слоужбы завѣзати хотѣчи... тоу, оу лєвовы... голдь... оучинили є(с)ми (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698).

ФОРМИ: *інф.* **завѣзати** (1436 *Cost.* II, 697).

Див. ще ***ВЪѦЗОВАТИ СѦ, *ЗАВѢЗОВАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ СѦ, *ЗАВѦЗАТИ СѦ, *ЗАОБВѦЗАТИ, *ОБВѢЗАТИ, *ОБВѢЗОВАТИ, *ОБОВѦЗАТИ СѦ, *ОБѦЗОВАТИ СѦ.**

***ЗАВѢЗКА** *див.* **ЗАВѢСКА.**

***ЗАВѢЗОВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого робити що) зобов'язувати: и къ оусимъ наши(м) на(с) и нашє по(д)данныи... завѣзоуємь оучинити и полнити то(т) истинныи голдъ (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

ФОРМИ: *тер. 1 ос. мн.* **завѣзоуєми** (1436 *Cost.* II, 698).

Див. ще ***ВЪѦЗОВАТИ СѦ, ЗАВѢЗАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ СѦ, *ЗАВѦЗАТИ СѦ, *ЗАОБВѦЗАТИ, *ОБВѢЗАТИ, *ОБВѢЗОВАТИ, *ОБОВѦЗАТИ СѦ, *ОБѦЗОВАТИ СѦ.***

***ЗАВѢЗОВАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) зобов'язуватися: оучинили є(с)ми... доброво(л)но сѦ завѣзоуючи... голдъ прѣ(д)рєчєнныи... на каждыи ча(с), ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **сѦ завѣзоуючи** (1436 *Cost.* II, 698).

Див. ще ***ВЪѦЗОВАТИ СѦ, ЗАВѢЗАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ, *ЗАВѦЗАТИ СѦ, *ЗАОБВѦЗАТИ, *ОБВѢЗАТИ, *ОБВѢЗОВАТИ, *ОБОВѦЗАТИ СѦ, *ОБѦЗОВАТИ СѦ.***

***ЗАВѢЗСКА** *див.* **ЗАВѢСКА.**

ЗАВѢСИТИ, ЗАВЄСИТИ, ЗАВИСИТИ *дієсл. док.* (47) (що) *(печать)* привісити, прикріпити шнурком: А на то дали єсмо свои листъ и пєчать завѣсили своєго кнѦзьтва (Смотрич, 1375 *Р* 20); а на то дали єсмы грамоту нашю и печать завѣсяли на потвєржѣнъє тѣ(х) дворищъ (Перемишль, 1390 *Р* 176); и на(т) пєчѦть нашю завѣсили єсмы (Кременець, 1434 *Р* 131); а для болшое твердости печать нашу завесити росказали єсмо (Городно, 1498 *АрхЮЗР* I/VI, 4); на которыж рѣчи лєпѣйшє свєдєтство а болшєє потвержєнє печат н⟨а⟩ша єст к сємоу н⟨а⟩шомоу листу завѣшєна (Вільна, 1499 *AS* I, 118); А на болшоую крѣпость... вєлѣли єсмы... нашоу печат завѣсити к сємоу листоу нашемоу (Ясси, 1500 *BD* II, 176).

ФОРМИ: *інф.* **завѣсити** 28 (1393 *Cost.* II, 607; 1403 *ДГМ*; 1428 *Cost.* I, 210; 1445 *Cost.* II, 727; 1451 *Cost.* II, 403; 1462 *BD* I, 62; 1471 *DIR«A»* 527; 1483 *BD* I, 270; 1499 *BD* II, 163; 1500 *BD* II, 176 і т. ін.); **завесити, завесити** 5 (1459 *BD* I, 35; 1460 *BD* I, 41; *DIR«A»* 515; 1462 *BD* I, 67; 1498 *АрхЮЗР* I/VI, 4); **зависити** 1 (1479 *DC* 141); *перф. 3 ос. одн. ч.* **завѣсилъ** (1386 *Р* 31); *1 ос. мн.* **завѣсили єсмы** 4 (1391 *Р* 45; 1412 *Р* 81; 1434 *Cost.* II, 664; *Р* 131); **завѣсили єсмо** 2 (1388 *Р* 41; 1414 *Р* 85); **єсмо... завѣсили** 1 (1375 *Р* 20); **єсмы... завѣсили** 1 (1390 *Р* 176); **завѣсили** 1 (1470 *AS* I, 65); *тер. пас. 3 ос. одн. ж.* **єст... завѣшєна** (1499 *AS* I, 118); *3 ос. мн.* **соутъ завѣшєны** 1 (1434 *Cost.* II, 666); **завѣшєны** 1 (1433 *Р* 123); *дієприкм. пас. мин. ор. одн. ж.* **завишєною** (1462 *BD* II, 293).

Див. ще **ПРИВѢСИТИ, *ПРИВЄШАТИ, *ПРИВѢШАТИ.**

ЗАВѢСИТЬ *дієсл. док.* (1) (що) відкласти, відстрочити (!): О дѣтъ(х) што(ж) нє маю(т) лѣ(т) розоумоу своєго а боудоуть на соу(д) позваны имаєть имь соу(д)я ро(к) завѣсить и запи(с) до лѣ(т) розоумоу ихъ (XV ст. *ВС* 33).

ФОРМИ: *інф.* **завѣсить** (XV ст. *ВС* 33).

ЗАВѢСКА *ж.* (24) *(грошове забезпечення на користь правителя або його урядників у випадку порушення однією із сторін складеної угоди)* заклáд: и завѣску поставили єсмы н рубли чистого сребра тѣмь що тоє село дръжали (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); А кто коли оупоминет, боуд оу которых днох и часох... тот да заплатит завѣзкоу ξ роубли сребра (Ясси, 1459 *BD* I, 32); а кто сѣ покуси(т) тєгати бу(д) оу которы(х) дн̃є(х) и часох... то(т) тогди да заплати(т) завѣзск(у) ξ рубли сребра чистого (Васлуй, 1474 *РГС*).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. знах.* онъ (тот)... заплатилъ **завѣска** (1436 *Cost.* I, 468; 1440 *DBAc* 32); *знах. одн.* **завѣзкоу, завѦзку** 13 (1418 *Cost.* I, 127; 1423 *DIR«A»* 447; 1448 *Cost.* II, 362; 1449 *Cost.* II, 386; 1452 *Cost.* II, 410, 422; 1453 *Cost.* II, 458; 1455 *Cost.* II, 526, 562; 1459 *BD* I, 32); **завѣску** 4 (1415 *Cost.* I, 116; 1440 *DBAc* 32; 1448 *Cost.* II, 362); **завєзкоу** 4 (1460 *BD* I, 41; 1462 *BD* I, 67); **завѣзск(у)** 1 (1474 *РГС*).

***ЗАВѦЗАТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) зобов'язатися: и подлу(х) того, яко пєрє(д)ковє наши... присѦгою завѦзалисѦ полнїи дєржали, а мы такижь слюбили єсми и олдовали (Сучава, 1434 *Cost.* II, 663—664).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **завѦзалисѦ** (1434 *Cost.* II, 664).

Див. ще ***ВЪѦЗОВАТИ СѦ, ЗАВѢЗАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ СѦ, *ЗАОБВѦЗАТИ, *ОБВЄЗАТИ, *ОБВѢЗОВАТИ, *ОБОВѦЗАТИ СѦ, *ОБѦЗОВАТИ СѦ.***

***ЗАВѦЗКА** *див.* **ЗАВѢСКА.**

***ЗАГАСИТИ** *дієсл. док.* (1) (що) загасити: жалова(л) ди(к) на ѳа(л)ка и(ж) у є(г) домоу у вечєрѦ стало(с) (!) свада пріше(д)ши фа(л)ко и загасилъ свєчю (XV ст. *ВС* 27).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **загасилъ** (XV ст. *ВС* 27).

Див. ще ***ПОГАСИТИ.**

***ЗАГАШЄНЇЄ** *с.* (3) гасіння: жалова(л) ди(к) на ѳа(л)ка и(ж) у є(г) домоу у вечєрѦ стало(с) (!) свада пріше(д)ши фа(л)ко и загасилъ свєчю а в томь то загашенїи дика нє веда(д) кто оуранїлъ (XV ст. *ВС* 27).

ФОРМИ: *місц. одн.* **загашенїю** 1 (XV ст. *ВС* 27); **в загашенїи** 1 (XV ст. *ВС* 27); **о загошенїи** 1 (XV ст. *ВС* 27 зв.).

Пор. ***ЗАГАСИТИ.**

ЗАГВОЗДИЄ *с.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Загвіздя: оставлѦємъ и оставили єсмо єго... при томъ при всѣмъ што коли коупилъ или пакъ о(т)мѣну єму дали на имѦ подъ галичємъ чѦгрово загвоздиє с манастыремъ (Краків, 1394 *Р* 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **загвоздиє** (1394 *Р* 54).

ZAHWOSKJ *ч.* (1) *(особова назва):* A na to swidczy pan Michał Bukgrabia Haliczkj, pan Indrych Zahwoskj (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Zahwoskj** (1413 *GL* 48).

***ЗАГИБНУТИ** *див.* **ЗАГИНУТИ.**

ЗАГИНУТИ *дієсл. док.* (12) **1.** *(зникнути невідомо куди)* пропасти (8): а що єсмо имѣли листы записани о(т) нашєго господарѦ, о(т) королѦ... такъ на(м) загыбли по купничевоу смерти, нє може(м) и(х) наити (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); А и привилїє що имали Марушка ... и плємєиица еи... на тоє село на Илїешєвци... от дѦда нашего от Алєксандра воєвод⟨ы, а⟩ тота привилїѦ загибла (Гирлов, 1499 *BD* II, 155).

2. *(перестати існувати, вмерти)* загинути (4): ино оузрѣвши нєвиность мою вєлимужинии панови сѵ̃Ѧтоѣ коруны польскоѣ... нє хотѦчи да(т) загину(т) мнѣ вѣрно(м) кнѦжѦтю... выбавили мѦ бг̃о(м) ... ис того Ѧтсва (!) и с того оусего злого (Кременець, 1434 *Р* 130); а чє(и) да(л) бы богъ тобы нє загибло хрєстиянъство межы вашоє мл(с)ти днєхъ (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152).

ФОРМИ: *інф.* **загинути** 1 (1435 *Р* 132); **загину(т)** 1 (1434 *Р* 130); *перф. 3 ос. одн. ж.* **загибла** (1490 *BD* I, 434; 1499 *BD* II, 155); *3 ос. одн. с.* **загибло** (1491 *BD* I, 491); *3 ос. мн.* **загибли** 2 (1491 *BD* I, 445; 1492 *Cost. S.* 162); **загыбли** 1 (1435 *Cost.* II, 679); *майб. 3 ос. одн.* **загинєт** (1475 *BD* I, 200); *баж.-ум. сп. 1 ос. одн. ч.* **щобих... загиблъ** (1481 *BD* II, 358); *3 ос. одн. с.* **бы (щобы)... загибло** (1481 *BD* II, 358; 1493 *ПОСВВ* 152).

! ЗАГОНѢИ ⟨ЗАГОРНѢИ⟩ *див.* **ЗАГОРНА[1].**

ЗАГОРНА[1] *ж.* (5) *(назва маєтку у Молдавському князівстві):* а тако(ж) оу тои хота(р) дєсѦтиноу о(т) пчоли бу(д) чии будє(т) да имає(т) бєрє(т) дєсѦтину монастирском(у) рѣ(д)ци а тако(ж) мыта що будуть брати рибу у хотар загорнѣи (Нямц, 1456 *DIR«A»* 511); а кто... имє(т) сѦ умѣшати, бу(д) оу чє(м), оу манастирє(и) хотаръ о(т) загорна, то(т)... узри(т) на(д) собою нашу казнъ (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **о(т) загорна** (1463 *Cost. S.* 45); *род. одн. молд.* **загорнѣи** 1 (1456 *DIR«A»* 511); **! загонѣи** 1 (1456 *DIR«A»* 511); *місц. одн.* **оу загорнои** (1463 *Cost. S.* 45).

***ЗАГОРНА** [2] *ж.* (2) *(назва пагорбка у Молдавському князівстві):* мы пєтръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє благопроизволи господство ми... яко да оутвръ⟨димъ⟩ на(ш) цръковъ, монастырю о(т) быстрици... съ оусими озєрами... о(т) чєрвлєного кєшєнєва до ди(л) загорни (Сучава, 1455 *Cost.* II, 531); мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито... ожє благопроизволи господство ми... яко да оутвръдим цръковъ монасти⟨роу⟩ от Быстрици... съ оусими озєрами... от Чєрвлєного Кєшєнєва до дил Загорни (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 8).

ФОРМИ: *род. одн.* **загорни, Загорни** (1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 8).

***ЗАГОРНА** [3] *ж.* (7) *(назва озера у Молдавському князівстві):* мы пєтръ воєво(д) ... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми сє(с) ли(ст) нашъ сєламъ монастирскимъ о(т) нємцѣ... и озєры и(х) лучїю и захорна (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє дали и потвърдили єсмы нашємоу стмоу монастироу о(т) нѣмца... єдно озєро, на днистрѣ, на имѣ захорна (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

ФОРМИ: *наз. одн.* **захорна** 2 (1447 *Cost.* II, 288; 1500 *Cost. S.* 230); *зам. знах.* оупадаєть... оу **захориа** 1 (1500 *Cost. S.* 230); *род. одн. молд.* **загорнѣи** (1456 *DIR«A»* 511); *місц. одн.* **оу загорнѣ** (1456 *DIR«A»* 511).

Див. ще **ЗАГОРНОЄ.**

ЗАГОРНОЄ *с.* (2) *(назва озера у Молдавському князівстві):* мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми монастирю о(т) нѣмца... озєро на (д)нистрѣ на имѧ загорноє (б. м. н., 1429 *DIR«A»* 455).

ФОРМИ: *наз. одн.* **загориоє** (1429 *DIR«A»* 455); *місц. одн.* **на загорно(м)** (1429 *DIR«A»* 455).

Див. ще ***ЗАГОРНА** [3].

***ЗАГОРОВО** *с.* (1) *(назва маєтку у Волинській землі):* мы великии кнзь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... ижє... дали єсмо тому прє(д)рєчєному пану андрѣю за єго вѣрную службу сєло михлинъ оу луцкомъ повѣтє противъ єго отчизны загорова (Київ, 1433 *P* 118).

ФОРМИ: *род. одн.* **загорова** (1433 *P* 118).

ЗАГОРОВСКИЙ, ЗАГОРОВЪСКИЙ *ч.* (3) *(особова назва):* а при том свєтки были: вєлможный пан Михайло Монтовтович староста луцкий... а пан Михайло Загоровский (Луцьк, 1474 *AS* I, 69); а при нас в тотъ часъ былъ Зиновей, нареченый владыка луцький... панъ Михайло Загоровъский (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Загоровский, Загоровъский** (1474 *AS* I, 69; 1475 *AS* III, 14; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

ЗАГОРОДИТИ *дієсл. док.* (3) **1.** (що) *(відокремити)* відгородити (2): да нє имаютъ николи оуспоминати илїашевы сыновє... о то(м) вышеписанномъ хотари, половина що къ бълнє(щ)єм (sic.— *Прим. вид.*) прислушаєтъ... развѣ тота новаа царина, що си(м) разомъ загорожєна (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131—132).

2. (що) *(вчинити перешкоду)* загородити, перегородити (1): а пєрєдтым... до руденского подворѧ дороги жадное нє бывало ани оулици, ино кн⟨є⟩г⟨и⟩ни єє милость маєт тыи ворота Руденскои загородити (Луцьк, 1494 *AS* I, 101—102).

ФОРМИ: *інф.* **загородити** (1494 *AS* I, 102); *перф. 3 ос. мн.* **загородили** (1443 *Cost.* II, 131); *пеп. пас. 3 ос. одн. ж.* **загорожєна** (1443 *Cost.* II, 132).

***ЗАГОРѢНЫ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсмы имъ... сєлищє добрїиново... и загорѣны вышє гочмана (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *знах.* **загорѣны** (1429 *Cost.* I, 269).

***ЗАГОШЄНЇЄ** *див.* ***ЗАГАШЄНЇЄ.**

***ЗАГОУБИТИ** *дієсл. док.* (9): (що) втратити: тѣмъ мы... дали єсми ємоу оу нашєи зємли оу молдавскои сєла на имѣ собранєцъ... мишино сєло, ажє мишѣ загубиль своє имѣнїє оу хитлѣньствы (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465); И загоубил Аврам вистѧрник тоє сєло оу хитлѣнстви, коли побєжал от нас до литовскои зємли (Сучава, 1493 *BD* II, 22).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **загоубил, загубиль** (1435 *DIR«A»* 465; 1462 *BD* I, 67; 1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 258; 1493 *BD* II, 22); *3 ос. мн.* **загоубили** (1491 *Cost. DE* 37; 1493 *Cost. S.* 175).

***ЗАГЫБНОУТИ** *див.* **ЗАГИНУТИ.**

***ЗАДАТИ** *дієсл. док.* (2) (що кому) завдати, заподіяти: Ktomu, jestliby... ranu nekotoruju zadał, winnyj takowyj majet' winy zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); Я, Война, паиа Немиринъ сынъ, на имя Яков, пишу сию духовницу своимъ цѣлым умом, лежа у рани на постели, которуюжъ рану маю от Александра Ладяты, штожъ ми ее задалъ зрадне своею рукою (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **задалъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **jestliby... zadał** (1388 *ZPL* 104).

ZADEREWACZKY *ч.* (1) *(особова назва):* a prythom switcowie bily... nasz pan Kyczry y pan Danylo Zaderewaczky... y ynnich mnoho dobrych ludij bylo pry tem (Глиняни, 1395 *GL* 166).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Zaderewaczky** (1395 *GL* 166).

Див. ще **ЗАДЄРЄВЄЦКИИ.**

ЗАДЄРЄВЄЦКИИ, ЗАДЄРѢВЄЦКИИ *ч.* (5) *(особова назва):* мы Вѣликии коро(л) влодиславъ... знаємо чинимъ... ажє нашь верныи слоуга данило дажбогови(ч) задєрѣвецкии... послужилъ намъ и оуказалъ прѣд нами свою вѣрноую слоужбоу (Краків, 1394 *P* 53—54); а при то(м) были свѣдци па(н) ленко староста па(н) задєрєвецкии дмитрь па(н) сенко процеви(ч) (Зудечів, 1413 *P* 83); А сє я панъ данило, дамбговичъ (!) , Задєрєвецки(и) Вѣдомо чинимо... Ажє я дорадивсѧ и своими приѧтєлми... Дали Єсмъ на имѧ шандрови... дворищ ов тоу стороноу рѣки Соукилѧ (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **задєрєвєцкии, Задєрєвецки(и)** 4 (1404 *P* 70; 1411 *P* 79; 1413 *P* 83; 1473 *ЗНТШ* V, 3); **задєрѣвецкии** 1 (1394 *P* 53—54).

Див. ще **ZADEREWACZKY.**

ЗАДЄРЖАТИ, ЗАДРЪЖАТИ *дієсл. док.* (6) **1.** (кого, що) *(на якийсь строк)* задержати, затримати (3): а кто би позабави(л) или задръжа(л) тыє вози ис си(м) листо(м) то(т) на(м) имає(т) намъ заплатити Н золоты(х) иначє нє боудє(т) (Сучава, 1446 *DIR«A»* 485); а тако(ж) варє кто оусхочє(т) о(т) наши(х) бояръ ти(х) циганъ задръжати или затаити прѣ(д) калугєрми то(т) да заплатитъ свою шїю (Сучава, 1453 *DIR«A»* 503);

(що) порушити (1): а кто коли которыи на(с) оурѧдни(к) задєржати и прѣстоупи(т) на(ш) листъ и нашє данїє, то(т) оузри(т) нашоу казнъ и оргию господства ми (Дольний Торг, 1449 *Cost.* II, 378).

2. (чого) *(виконати що)* додержати (2): а кто бы того нє задєржалъ... таковы да єстъ проклѧть (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679).

ФОРМИ: *інф.* **задєржати** 2 (1448 *Cost.* II, 353; 1449 *Cost.* II, 378); **задръжати** 1 (1453 *DIR«A»* 503); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... задєржаль** 1 (1435 *Cost.* II, 679); **би... задръжа(л)** 1 (1446 *DIR«A»* 485); *1 ос. мн.* **бихомъ... задєржали** (1435 *Cost.* II, 679).

Див. ще **ДЄРЖАТИ** 2, **ЗДЄРЖАТИ.**

ЗАДЄРѢВЄЦКИИ *див.* **ЗАДЄРЄВЄЦКИИ.**

***ЗАДНИЙ** *прикм.* (2) **1.** останній (1): я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку... почонъ отъ Песчанъки бродку... Лютыцею подъ задний островъ нашъ Росохи (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).

2. попередній, давніший (1): мы имъ слюбоуємъ... ажє нє имаємъ пана мыхаила староста прѧдрєченого... оупоминати, ани габати оу вѣкы, писаниа ни листовъ заднихъ ховати никакого (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 815).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **задний** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *род. мн.* **задиихъ** (1458 *Cost.* II, 815).

ЗАДРЪЖАТИ *див.* **ЗАДЄРЖАТИ.**

***ЗАДОУШЄ** *див.* **ЗАДОУШЇЄ.**

***ЗАДОУШИЄ** *див.* **ЗАДОУШЇЄ.**

***ЗАДОУШЇЄ** *с.* (75) благодіяния, пожертва для спасіння душі: мы алєксандръ воєвода... знаємо чинимъ... оже... оучинили єсмы за душїе дшъ дєлА пережєстопочившїимъ господарємъ прєдкомъ наши(х) и за здравїе гва нашего (Сучава, 1408 *Cost.* I, 60); пакь оу то(м) оучинили єсмы въ за дшїе сѣопочивши(х) прє(д)ко(в), дѣдо(в) и родителєи наши(х), и за наше здравїе (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

ФОРМИ: *знах. одн.* **задоушїе, за душїе, задоушие, задшїе, за дшїе, задшїе, задшие, задшие** 66 (1408 *Cost.* I, 60; 1415 *Cost.* I, 116; 1427 *DIR«A»* 450; 1443 *Cost.* II, 128; 1459 *BD* I, 34; 1470 *DIR«A»* 522; 1487 *BD* I, 310; 1490 *BD* I, 419; 1497 *BD* II, 100; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **за дшье** 1 (1409 *DIR«A»* 437); **задшые** 1 (1444 *DIR«A»* 481); **за доушїА** 1 (1491 *BD* I, 452); **! дшїє !** (1448 *Cost.* II, 352); *знах. мн.* **задши, задоуши** 4 (1452 *DIR«A»* 500; 1453 *Cost.* II, 446, 491; 1467 *BD* I, 121); **задоуша** 1 (1467 *BD* I, 120).

***ЗАДОУШЫЄ** *див.* ***ЗАДОУШЇЄ.**

***ЗАДОУШЬЄ** *див.* ***ЗАДОУШЇЄ.**

***ЗАДЫБЫ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Задиби: мы великии кнѣзь швитрикгалъ олькгирдови(ч) чини(м) знаменито... иже... дали єсмо єму... село оу тырыско(м) (!) повѣте задыбы (Луцьк, 1446 *P* 152).

ФОРМИ: *знах.* **задыбы** (1446 *P* 152).

ЗАЄДНО *присл.* (6) заодно, разом: а они ти(ж) бы имѣли засъ остерєгати пановє наши и опасовати, ка(к) сами сєбє... абыхо(м) могли ти(ж) дву зє(м) держати с обу(х) стро(н) за єдно в миръ (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); боудєм ли тогди оу которои немоци, та нє мочи мем самы єхати заєдно с ными, он бы тогди имал єхати заєдно с ными сынь нашь Богдан воєвода, и съ своєю парсоуною (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

Див. ще **ЗАОДНО.**

ЗАЄЦЄВА КРЪНИЦѢ *ж.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: и досталосъ мърини, оу єи ча(ст), сєла, на доумитрѣ, на имѣ... заєцева кръницъ и шоломонова кръницъ (Сучава, 1493 *Cost. D.* 45).

ФОРМИ: *наз. одн.* **заецєва кръницѣ** (1493 *Cost. D.* 45).

***ЗАЄЧИИ** *прикм.* (1) ◇ **ловъ заечии** *див.* ***ЛОВЪ.**

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **о заечьемь** (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

***ЗАЕЧИЦЬКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Заячици *у Волинській землі)*: а которого моего чоловека волковицького, заечицького в дуброве имуть, нехай его узвесять (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **заечицького** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

ЗАЖИВАТИ *дієсл. недок.* (7) (*стп.* zażywać) (чого) користуватися (чим): Кгрунтовъ оромыхъ и сеножатныхъ... заровно з мещаны до скарбу Нашого платечы, заживати маютъ (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27); и волно ему въ здѣшнемъ панъствѣ нашомъ... волности шляхецкоѣ... заживати (Луцьк, 1438 *P* 141); При чомъ всюмъ Єго Самого... зоставоую и мѣти хочоу Какъ Продъковє Єго заживали штобы И оунъ тое о(т)чи(з)ни И дидизъни Своє заживалъ И по нє(м)ъ Сча(д)ки Єго (Прилуки, 1459 *P* 172).

ФОРМИ: *інф.* **заживати** (1389 *PEA* I, 27; 1438 *P* 140, 141); *теп. 3 ос. мн.* **зажывають** (1438 *P* 140); *перф. 3 ос. мн.* **заживали** (1459 *P* 171, 172); *бажум. сп. 3 ос. одн. ч.* **штобы... заживалъ** (1459 *P* 172).

Див. ще **ЗАЖЫЯТИ, ПОЖИВАТИ** 1.

***ЗАЖЫВАТИ** *див.* **ЗАЖИВАТИ.**

ЗАЖЫЯТИ *дієсл. недок.* (1) (*стп.* zażywać) (чого) користуватися (чим): А такъ мы... оного прыймуемо и прыяли єсмо, яко человѣка зацного... которому... зъ ласки нашое надаемо волности в(шеля)коѣ... заживати, такоѣ, какъ иншыи князи... зажывають и зажыяти будуть (Луцьк, 1438 *P* 140).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* **зажыяти будуть** (1438 *P* 140).

Див. ще **ЗАЖИВАТИ, ПОЖИВАТИ** 1.

ЗАЗВАТЬ *дієсл. док.* (4) (кого) позвати до суду (2): а нє бѫде(т) ли розделєны братїя и сєстры во очинє тогды бє(з) слѫжебнїка имаю(т) быти зазваны по(д)лоу(г) права (XV ст. *BC* 22 зв.); **зазвать къ правоу** (1), **зазвать на право** (1) позвати до суду: Коли(ж) очичи в чюжєи зємли боудоуть мєнова(н) прє(д) соудомь тогды соудья слоужебнїко(м) єго имаєть зазвать триичи къ правоу абы о(т)повєда(л) к томоу хто сА прїповеда(л) къ єго очизнє (XV ст. *BC* 16); по некоторо(м) дни зазваль миколан пороучника на право о ты пєнєзи (XV ст. *BC* 31).

ФОРМИ: *інф.* **зазвать** (XV ст. *BC* 16); *перф. 3 ос. одн. ч.* **зазваль** (XV ст. *BC* 31); *майб. 3 ос. одн.* **зазовєть** (XV ст. *BC* 10); *інф. пас.* **быти зазваны** (XV ст. *BC* 22 зв.).

Див. ще **ЗАЗЫВАТЇ, ЗВАТИ** 3, **ПОЗВАТИ** 2, **ПОЗЫВАТИ** 1.

ЗАЗРАСТЬ *ж.* (1) заздрість, зависть: А коли(ж) оу жалоба(х) оу праведлива(г) соу(д) нє иеть (!) гнєвъ имѣсца имєєть анї зазрасть помьсты ани тє(ж) боязнь о правдоу имєєть соу(д) каково(г) имети в роуце а бѣ прє(д) очима а сказанїя бы чинилъ справедливо (XV ст. *BC* 33 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зазрасть** (XV ст. *BC* 33 зв.).

***ЗАЗРѢТИ** *дієсл. недок.* (1) (чому) заздрити, завндувати: а противоу радѣ кролєвъства нашего Братьскоую прнязнь которои они зазрА(т) хотѣлибы зроушити а розорвати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **зазрА(т)** (1447—1492 *ЛКБВ*).

ЗАЗЪБА *ч.* (1) *(особова назва)*: Поручили(с) кнА(з) велико(м) скирьгаилу за гридка за костАнтинови(ч)... озарьА мишютинъ мєлєшко стєпанъ зазъба (б. м. н., 1392 *P* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зазъба** (1392 *P* 47).

ЗАЗЫВАТЇ *дієсл. недок.* (2) (кого) позивати до суду: мы то сказоуємь же лоуцєя боудоучи своимъ моужємъ три годы и три м(с)ци, а єго нє зазывала ани сА ємоу оупомїнала а далє на вєкы нє имєтсА оупомина(т) (XV ст. *BC* 21 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **зазываті** (XV ст. *BC* 6); *перф. 3 ос. одн. ж.* **зазывала** (XV ст. *BC* 21 зв.).

Див. ще **ЗАЗВАТЬ, ЗВАТИ** 3, **ПОЗВАТИ** 2, **ПОЗЫВАТИ** 1.

ЗАЙМАТИ *дієсл. недок.* (10) **1.** (що) *(забирати)* займати (8): а на сирАтъ имуть дати отъ гривну по полъвтора гроша, а рыбы и воза нє заимати (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); А Ливовчане що имоут ходити до Браила или до Кєлєи по рибоу... имают давати мыто от гривны полтора гроша, а от воза рибоу нє занмати (Сучава, 1460 *BD* II, 275);

(що) *(захоплювати)* займати (1): а за вєлкого кнАзА олькѣрта и за корьята... мы ислюбоуємъ тотъ миръ дєржати вѣлми твєрдо бєзо всАкоѣ хитрости нє заимати намъ королєвы зємлѣ ни єго людии што єго слухають (б. м. н., 1352 *P* 5—6).

2. (кого) *(чинити перешкоду)* затримувати (1): а кто поидєть съ сєю грамотою... до лучьска торговатъ ис торунА Азъ кнАзь кєстути нє вєлю ихъ заимати (б. м. н., п. 1341 *P* 2).

ФОРМИ: *інф.* **заимати** (п. 1341 *P* 2; 1352 *P* 5; 1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669, 670; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II. 275).

***ЗАЙМИЩЄ** *с.* (1) *(недавно освоєна ділянка землі, що знаходилася віддалік від інших земель)* займище: И мы... казали єсмо свєтком присАгноути, они обвєли от Бєрєзое... к Кроупомоу и займищам по Крещеноую (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *дав. мн.* **займищам** (1478 *AS* III, 17).

***ЗАИСКАННЫИ** *прикм.* (2) виграний (1): Коли(ж) которыи чл҃вкъ домъиимаєть сѧ (!) нмаєть право ко дєди(ч)ствѫ што(ж) нньшїн дєржать а оу три годы и за трн мєсєци нє габаєть єго жаднымь правомъ тогды мы сказоуємь томоу пєрвомоу заисканноє (XV ст. *BC* 20 зв.);

имєти заисканноє жалобы (1) *див.* **ИМѢТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **заисканноє** (XV ст. *BC* 20 зв.); *знах. одн. с.* **заисканноє** (XV ст. *BC* 20 зв.).

ZAISTO *присл.* (1) (*стп.* zaiste) справді: Cocziemo (!) jestliby tak zaisto mytnik szto brał na nich, aż by jako rozbojnik karan był (Луцьк, 1388 *ZPL* 105).

***ЗАКАЖАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* zakazać) (кому) заказувати, забороняти: што ієстє просили насъ абыхомъ васъ пустили (до лучцька търговатъ) чєрєз бєрєстнє абы вамъ нє закажали мы хочємъ ради то оучинити вамъ (б. м. н., п. 1341 *P* 2).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абы... закажали** (п. 1341 *P* 2).

***ЗАКАЗНИКЪ** *ч.* (2) **1.** управитель архієрейського дому або монастиря (1): Благословенье Ісидора, митрополита Киевского и всея Руси... старостамъ Холмъскимъ и воеводамъ, кто коли ни естъ, такъ-же и заказникомъ и всимъ православнымъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

2. повноважний представник правителя у волості (1): Кнѧзємъ нашымъ, паномъ и воєводамъ... н тивуномъ и всимъ заказъникомъ по нашому господаръству по вєликому кнѧзъству литовъскому (Вільна, 1498 *BD* II, 412).

ФОРМИ: *дав. мн.* **заказникомъ, заказъникомъ** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1498 *BD* II, 412).

***ZAKAZUJUCZYJ** *дієприкм.* (1) *(у знач. іменника)* той, що забороняє, не дозволяє: I też ustawilijesmo, iżby... prodawali wsiakuju recz dobrowolne, i majut' kupowati i chleba sia dotikati, ... a zakazujuczi im, winu nam majut' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 108).

ФОРМИ: *акт. теп. наз. мн.* **zakazujuczi** (1388 *ZPL* 108).

***ЗАКАЗЦЯ** *ч.* (1) судовий службовець: коли кторая пани алюбо панна позвана была а прїдє(т) на ро(к) данныи и соудья сѧдє(т) на соудѣ имєєть посла(т) заказцю своєго съ єє съпоромъ до єє домоу и тамь она имєть свою рє(ч) оуздати рє(ч)нїкови комоу она хочєть (XV ст. *BC* 12).

ФОРМИ: *знах. одн.* **заказцю** (XV ст. *BC* 12).

***ЗАКАЗЪНИКЪ** *див.* ***ЗАКАЗНИКЪ.**

***ЗАКЛАДНѢ** *присл.* (2) у заставі: хто дєржить имєнїє закла(д)нѣ (XV ст. *BC* 20 зв.).

***ЗАКЛАДЪ** *ч.* (25) **1.** *(предмет, взятий як забезпечення одержуваної позички, відшкодування)* застава (6): а возмєть два вола алюбо два конѧ тогды имѣєть одно(г) собѣ дрьжатї а дроуго(г) поустїть маєть на пороукоу и має(т) знамєнїє оучини(т) на дѣрєвѣ гдѣ то(т) оузѧлъ закладъ (XV ст. *BC* 37).

2. судова заборона на майно (10): а бѫ(дє)ть ли оутрєтєє позванъ съ своими кмєти а нє станє(т) къ правоу тогды всю свою стратити (!) рє(ч) а волы которы(и) побраны в закладѣ тогды прїидоуть на соудьи (XV ст. *BC* 16 зв.);

закладъ бранїє (1) накладення судової заборони на майно: соудья нє имє(т) вєньци сла(т) адно (!) два слоу(г) своихъ слоужєбнїкомъ (!) на закла(д) бранїя (XV ст. *BC* 6); закладъ брати (4) накладати судову заборону на майно: обычаи имєю(т) лакомїи соудья коли за вїноу которого оубого (!) а коли шлѧ(х)тича закла(д) бєроуть нє имєючи жа(д)ноє мл(с)ти мєжї собою то(г) дєлѧ(т) (XV ст. *BC* 11); ⟨оупасти⟩ оу закладъ (2) *див.* ***ОУПАСТИ.**

3. *(грошове забезпечення на користь правителя або його урядників у випадку порушення однією із сторін складеної угоди)* заклáд (2): а в том делу закладъ межы собою заложыли: хтобы хотелъ той делъ порушити, то на том господару королю сто копъ, а межы собою собѣ заложыли на виноватомъ другую сто копъ правому (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); в котороєж то имєнє Дажєв вжо я сам ани мои дєти... нє *(в ориг.* на.— *Прим. вид.)* маємо ся вступовати... под закладомъ на господара короля єго м⟨и⟩л⟨о⟩сть трымасты копами грошєй, а на п⟨а⟩на Оножка... другимы трымасты копами грошєй (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

ФОРМИ: *род. одн.* **закладу** (XV ст. *BC* 17); *знах. одн.* **закладъ, закла(д)** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; *BC* 6, 11, 16 зв., 18, 37, 39 зв.); *ор. одн.* **закладомъ** (1475 *AS* I, 72); *місц. одн.* **оу (в) закладѣ** 4 (XV ст. *BC* 16 зв., 17, 20 зв.); **! о закла** 1 (XV ст. *BC* 11); *знах. мн.* **заклады** (XV ст. *BC* 11 зв., 17, 27 зв., 34); *місц. мн.* **о закладѣ(х)** 2 (XV ст. *BC* 8 зв., 11); **о закладє(х)** 2 (XV ст. *BC* 5 зв., 33 зв.).

ЗАКЛИКА *ч.* (1) *(особова назва):* мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ажє єсмо оумолвили ис прє(д)рєчєными паны и с коруны по(л)скоѧ... на имѣ, панъ янъ с чижєва, панъ и староста краковскы... панъ заклика тарло, староста и дєржавца стрыискы и краичы королєвста (!) по(л)ского (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729).

ФОРМИ: *наз. одн.* **заклика** (1445 *Cost.* II, 729).

ЗАКОНЪ [1], **ЗАКОНЬ** *ч.* (49) закон, право (27): своимъ тывуномъ приказуемъ судовъ церковъныхъ не судити, ибо мирскимъ не просчено отъ закона Божыя доступоватыся въ тые рады (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); да су(т) волныи и слобо(д)ны продавати и свои крамарїа, ка(к) било имъ зако(н)... при алєксандра воєводы (Сучава, 1435 *Cost.* II, 695); Занъ же кто обидитъ церковь Божую, тотъ самому Божыю закону противляетъся (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); По(д)лоугъ оуставлєнїя ст҃ы(х) оц҃євъ зако(н) єсть томоу право страти(т) хто своєго права нє пожїваєть (XV ст. *BC* 26); А також крал єго милость и кнѧз вєликїи литовскїи да имают лишити коупцєм нашим... абы ходили и торговали слободно и доброволно... по старомоу закону (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

волоскы законъ (5) *див.* **ВОЛОСКЫ;** искати закономъ (съ законом) (2) *див.* **ИСКАТИ** 2; стояти на законѣ (3) *див.* **СТОЯТИ** [1]; оучинити законъ (2) *див.* **ОУЧИНИТИ** 1;

◇ zakon żidowskyj (1) іудейська віра, іудаїзм: Naperwej ustawilijesmo iźby za peniazi ruchajuczi abo wynszoj reczi kotoroje sia tyczet' parsuny Zidowskoje napretiwku zidowe dwum chrest'janom a tretemu zidu, kotoryj by sia dobre chował w zakone swojem zidowskom, swedectwo dopuszczono majet' byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); законъ грєчєский (1), грєчєский законъ (4) *див.* ***ГРЄЧЄСКИЙ;** рымъскии законъ (4) *див.* ***РЫМЪСКИИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **законъ, законь, зако(н)** (1435 *Cost.* II, 695; 1448 *Cost.* II, 741; 1455 *Cost.* II, 771; 1470 *BD* I, 140; XV ст. *BC* 26; 1474 *РГС*); *род. одн.* **закона** 5 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1455 *Cost.* II, 561; 1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* I, 41; *Cost. S.* 33); **закону, zakonu** 3 (1388 *ZPL* 107; 1499 *BD* II, 448); *зам. ор.* прѧд оусєго **закона** 1 (1474 *РГС*); *зам. місц.* держати оу тои прави и **закона** 1 (1447 *Cost.* II, 732); *дав. одн.* **закону** 7 (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1499 *BD* II, 424, 448); *знах. одн.* **законъ, зако(н)** (1448 *Cost.* II, 741; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759, 760; 1455 *Cost.* II, 771; 1458 *BD* II, 261; 1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 258; 1495 *BD* II, 64; XV ст. *BC* 10; 1499 *BD* II, 448); *ор. одн.* **закономъ, закономь, законо(м)** (1435 *Cost.* II, 677; 1455 *Cost.* II, 561; 1459 *BD* I, 29; 1470 *BD* I, 140, 141); *місц. одн.* **на законѣ** 2 (1445 *Cost.* II, 236; 1449 *Cost.* II, 743); **на зако(н)** 2 (1452 *Cost.* II, 760; 1458 *BD* II, 262); **w zakone** 1 (1388 *ZPL* 103).

***ЗАКОНЪ** [2] *ч.* (6) (*стч., стп.* zakon) *(чернеча община)* орден: мы ... кнѧ(з) олєксанъдро корьѧтовичь... чинимъ свѣдочно... што жь... дали єсмо на вѣки тои млннъ и мѣсто оу млина къ цр҃кви и тымъ мнихомъ казатєлєвого закону (Смотрич, 1375 *P* 20); Мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра

крижевницкого... которыми(ж)... оуспоминаєть свои первѣишии листы Выкладаючи оны... в то(м) какъбы васъ межи нами з одное стороны а межи собою и тѣжь съ свои(м) законо(м) крижевничи(м) з другое стороны правѣ за срѣдники коу еднанью покоя хотѣлъ бы мѣти (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **закону** (1375 *Р* 20); *дав. одн.* **законоу** 1 (1443—1452 *AS* I, 39); **законови** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *знах. одн.* **законъ** (1447—1492 *ЛКБВ*); *ор. одн.* **закономъ, законо(м)** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***ЗАКОПАТИ** *дієсл. док.* (4) (що) *(укопати в землю)* закопатн: тутo єсмо остаточныи закопа(л) зако(п)... на одну сторону до кутищь а на другую к полагичо(м) и ко локотко(м) и конемѦтчичо(м) (б. м. н., 1419 *Р* 91); Се Ѧ грицко Ѧглищевичь и своєю маткою с овдотьею... продали єсмо паноу сенкоу хомєковичю коутъ полѦ ись садкомъ по роудкоу... и (пошкоджено.— *Прим. ред.*) єсмо закопали (б. м. н., 1463 *ГГЯ*).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **єсмо закопали, закопалі** 2 (1424 *Р* 104; 1463 *ГГЯ*); **єсмо... закопа(л)** 1 (1419 *Р* 91); **єсмъ... закопали** 1 (1419 *Р* 90).

***ЗАКОПЄЦЬ** *ч.* (1) *(невеликий рів з насипом)* закіп: А коу томоу придаль єсми на тоую црквь... зємлю пашноую и бортноую и з синожатмн почєнши о(т) сѓго озера... по закопци старыи (Перевали, 1440 *Р* 142).

ФОРМИ: *знах. мн.* **закопци** (1440 *Р* 142).

***ЗАКОПЪ** *ч.* (5) **1.** *(рів з насипом)* закіп, межовий копець (3): а закопы копали Панъ михалъ малеховьскіи панъ григорь бартошовьскіи (б. м. н., 1424 *Р* 104); поше(д)ши горѣ боярьскою роудою прншє(д)ши к ива(н)ко(в)скимъ к закопамъ ива(н)ко(в)скими закопами прише(д)ши к гоуивє то єсть зємлѦ пана скипорєва объѣханая (б. м. н., бл. 1458 *Р* 168).

2. межовий камінь (2): тутo єсмо остаточныи закопа(л) зако(п) (б. м. н., 1419 *Р* 91); а сє я панъ лєнко староста Зоудєчовьскіи Свѣдчю... ажє єсмо розъѣхалі граніцю межи паномъ юрковьскімъ и паномъ ивашкомъ борыніцкимъ... и закопы єсмо закопалі вѣчныи (б. м. н., 1424 *Р* 104).

ФОРМИ: *знах. одн.* **зако(п)** (1419 *Р* 91); *дав. мн.* **закопамъ** (бл. 1458 *Р* 168); *знах. мн.* **закопы** (1424 *Р* 104); *ор. мн.* **закопами** (бл. 1458 *Р* 168).

***ЗАКРАСТИ** *дієсл. док.* (4) (що) привласнити, украсти: Жаловалъ намъ князь Костентинъ Крошинскій на Бориса, звалъ мя, господару, Борисъ татемъ... абыхъ я семь волостей твоеи милости, господара моего закралъ безъ данины отца вашое милости и вашое милости, господара моего (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 1 ос. одн. ч.* **быхъ (абыхъ) ...закралъ** (1495 *АЛМ* 83); *3 ос. одн. ч.* **абы (жебы) закралъ** (1495 *АЛМ* 83).

Див. ще ***КРАСТИ, *ПОКРАСТИ, *ОУКРАСТИ.**

***ЗАКОУПИТИ** *дієсл. док.* (2) (що) купити: Я Пєтръ Боговитинович сознаваю... нж... дал єсмн братаничоу своємоу Богданоу... имѣньє, которое єсми закоупил за B̃I коп грошей бєз дєсѦти грошєй на имѦ Тоурьюю... оу ТоурьѦньских и Сынковичов (Боковичі, 1496 *AS* I, 244).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсми закоупил** 1 (1496 *AS* I, 244); **закоупил** 1 (1496 *AS* I, 245).

Див. ще **КУПИТИ, КОУПОВАТИ, ПОКУПИТИ.**

***ЗАЛЄЖАТИ** *дієсл. недок.* (3) **1.** (у чому) залежати (від чого) (1): Іже оу доспе(ш)но(м) людоу чєсть короле(в)ская и оборонєніе всєи зємли залєжить а то слоуши(т)... на кажьно(г) поспо(л)наго чl̃вка абы ка(ж)дыи... бы(л) гото(в) къ слоу(ж)бѣ зємъскои на валкоу (XV ст. *ВС* 34 зв.).

2. (кому) належати (2): О удова(х) и о малъжо(н)кахъ имжє пюспо(л)но запїсанїє нє залєжїть (XV ст. *ВС* 8—8 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **залєжить, залєжїть** 2 (XV ст. *ВС* 8 зв., 34 зв.); **залєжи(т)** 1 (XV ст. *ВС* 33).

Див. ще **НАЛЕЖАТИ** 1.

***ЗАЛЄЖНОСТЬ** *ж.* (1) усе, що иалежить до чогось: Я кн⟨Ѧ⟩зъ Юри Василєвич Жаславский вызиаваю... ижєт продал єсми пану Семєноу Олизаровичоу имєнє на Волыни своє власноє... зо всими *(в ориг.* свими.— *Прим. вид.)* залєжностми, которыеж єст ис стародавна к тому имєню (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

ФОРМИ: *ор. мн.* **залєжностми** (1466 *AS* I, 62).

Див. ще ***ПРИНАЛЄЖНОСТЬ.**

***ЗАЛЄЧИ** *дієсл. док.* (2) (*стп.* zalec) **1.** залищитися несплаченим, невідданнм (1): къ Житомироу сєло КрошнѦ а в томъ сєлє даиънико(в) три а дани дають колодоу мєдоу бє(з) двоу веде(р) а два ведра мєдоу залєгло на поустовъско(и) зємли (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

2. *(пробути, опинитися в якомусь стані)* пролежати (1): а с тоє зємли хоживало семъ веде(р) мєдоу а полюдиѦ ведро мєдоу а двє коуници... ино таѦ зємля много лєтъ залєгла поуста ничого с нєє нє хоживало (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* **залєгла** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93); *3 ос. одн. с.* **залєгло** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

***ЗАЛОГЪ** *ч.* (2) *(забезпечення)* застава: варє кто имаєтъ должника оу брашовѣ, що бы ни єдинъ залогъ нє оузѦлъ на торговчѦны о(т) брашова, развѣ *(в ориг.* раздѣ.— *Прим. вид.)* коли познаєтъ своєго длъжника лицємъ, тогди имаєтъ заплатити то(т) нстинныи должни(к) (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692); Іоань Алєксандрь... вѣрны воєвода и гсдиь вѣсеи зємли мльдовскои откоупи сы тєтроєугль що є быль оу залогє (б. м. н., 1464—1496 *Gh. S.*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **залогъ** (1435 *Cost.* II, 692); *місц. одн.* **оу залогє** (1464—1496 *Gh. S.*).

***ЗАЛОЖИТИ** *дієсл. док.* (6) **1.** (що) *(установити)* визиачити (4): тамъ же противъ той долыны... для вечистого знаку паль забыты казалы есмо и тую граыіцю скончылы, и, штобы ее иикто не нарушилъ, заруку на Господара его мылосты чотыриста грывенъ Подольскихъ (sic.— *Прим. вид.*) заложилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9); а в том делу закладь межы собою заложыли: хтобы хотелъ той делъ порушити, то на том господару королю сто копъ, а межы собою собѣ заложыли на виноватомъ другую сто копъ правому (Звиияче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); и отправили єсмо пани Василєвоую, заложили гран и зароуки сто роублєв грошей, абы за рєкоу Зєльвоу нє пєреходила (Лукоиица, 1478 *AS* III, 17).

2. (що) *(віддати в заставу)* заставити (1): сказоуємы(ж) то(т) которыи то застави(л) а нє бѪде(т) ли того тогды єго бли(ж)нїи... имаєть освє(т)чєніе оучини(т) иже то дєди(ч)ство оу такы(х) пєнезѦ(х) заложєно (XV ст. *ВС* 20 зв.).

3. (що) взяти в заставу (1): и такожъ торговцємъ и(х) и людємъ и(х) никто да нє заложитъ товара и(х) за чужего товара, развѣ коли кто знаидєть своєго должника (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 676).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **заложыли** 2 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); **заложили** 1 (1478 *AS* III, 17); **заложилы** 1 (1430 *ГВКЛ* 9); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да... заложитъ** (1435 *Cost.* II, 676); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. с.* **заложєно** (XV ст. *ВС* 20 зв.).

***ЗАЛОЖИТИ СѦ** *дієсл. док.* (5) **1.** (зробити що) зобов'язатися (4): а па(н) игна(т) заложи(л) сѦ обчїми старци оуказатї свою границю облазни(ц)коую (Зудечів, 1421 *Р* 95); а па(н) дмитрь данилови(ч) з роуды заложил сѦ листы оуказати свою гранницю жирѦвскоую (Зудечів, 1430 *Р* 116).

2. (чому) довести, представити докази (1): Фалко жалова(л) о дєди(ч)ство на индриха и индри(х) сѦ заложилъ давнымъ записамъ и досвє(т)чилъ (XV ст. *ВС* 23).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **заложил сѦ, заложи(л)** сѦ 4 (1421 *Р* 95; 1430 *Р* 116); сѦ **заложилъ** 1 (XV ст. *ВС* 23).

***ЗАЛОЖЫТИ** *див.* ***ЗАЛОЖИТИ.**

ЗАЛУЖЄ *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Залужжя: кн⟨А⟩зю Василью осталсА город Збараж, а к тому сєла... ВєрнАковцы, Залужє (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Залужє** (1463 *AS* I, 54).

***ЗАЛѢСИЄ** *с.* (1) *(назва маєтку у Перемишльській землі):* Мы бискупи... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь мєжи наши(м) г(с)дрмъ кролє(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с однои строны мєжи панєю Адвигою отиною пилєцкою... с другоѣ строны о волость о залѣсиє... в зємли саноцкои на многи(х) роцѣхъ прєд на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70).

ФОРМИ: *знах. одн.* **залѣсиє** (1404 *Р* 70).

***ЗАЛѢСКИИ**[1] *прикм.* (2): тогды на роцѣ... в мєдыцѣ... осудили єсмы... ажє г(с)дрь нашь кроль влодиславъ напрє(д) рєчєныи ближши єсть... ко вшє (sic.— *Прим. вид.*) волости залѣскои нижли тыи пани Адвига и єи дѣвка алжбѣта (Медика, 1404 *Р* 70).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **залѣскоѣ** (1404 *Р* 70); *дав. одн. ж.* **залѣскои** (1404 *Р* 70).

*Пор.** **ЗАЛѢСИЄ.**

ЗАЛѢСКИИ[2] *ч.* (1) *(особова назва):* а сє бортници пашко бортикъ и съ ємєлина... тихно вєликопольскии голко залѣскии (Львів, 1370 *Р* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **залѣскии** (1370 *Р* 18).

***ЗАМЕЖОКЪ** *ч.* (1) смуга землі за межею: а Клиноватой ниве границу положилъ есми уверхъ подлѣ малое долины и замежокъ малое нивки (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ФОРМИ: *знах. одн.* **замежокъ** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ЗАМЄНИТИ *див.* **ЗАМѢНИТИ.**

***ЗАМЄШКАНЬЄ** *див.* **ЗЪМЄШКАНЬЄ.**

***ЗАМЄШКАТИ** *дієсл. док.* (7) (*стп.* zamieszkać) (що і без додатка) занедбати, пропустити: ачь которая жонъка мєни(т) собѣ дѣди(ч)ство прилоучаючи вєномь а дєсАть лє(т) нє о(т)была алюбо замє(ш)кала а то дєди(ч)ство жалобы чинА(т) алюбо сА напоминаєть а то(т) с оупокоємь дєржа(л), тогды то(т) изостанєтсА прї дѣди(ч)ствє а тая жонъка истратила (XV ст. *ВС* 21); оузрѣвши єсмо знамєнитоую намъ слоужбоу а никды нє замєшканоую Слоуги нашого вѣрного пана Єрьша тєрєшковича... даємъ И дали єсмо ємоу сєло долъгиє шии в лоуцкомъ повѣтє (Луцьк, 1452 *Р* 160—161).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* ! **замєшька(х)** (XV ст. *ВС* 20); *3 ос. одн. ж.* **замє(ш)кала** (XV ст. *ВС* 21); *майб. 3 ос. одн.* **замє(ш)кає(т)** 2 (XV ст. *ВС* 21, 22 зв.); **замєшькаєть** 1 (XV ст. *ВС* 7); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. ж.* **замєшканоую** (1451 *Р* 158; 1452 *Р* 161).

Див. ще ***ОМЄШКАТИ** 1.

***ЗАМЄШЬКАТИ** *див.* ***ЗАМЄШКАТИ.**

***ЗАМКНОУТИ** *див.* ***ЗАМЬКНОУТИ.**

***ЗАМКОВЫИ** *прикм.* (1) замковий: на пляцахъ тыхъ, на которыхъ теперъ мешкаютъ, то естъ, почавши отъ мосту замку Городенского ку рынку, обаполъ улицы, до улицы, которая идетъ зъ улицы Замковое ку Подолю... жадныхъ податковъ а ни повинности до скарбу Нашого давати не маютъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26—27).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Замковое** (1389 *РЕА* I, 27).

ЗАМКОУЦИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині) суч.* Санківці: тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвшє є(г) правою и вѣрною службою до на(с)... дали и потвръдили єсмы єму о(т)ниноу жони є(г)... сєла на имѣ шизкоуци... и замкоуци (Сучава, 1456 *Cost.* II, 577).

ФОРМИ: *наз.* **замкоуци** (1456 *Cost.* II, 577).

***ЗАМОКЪ**[1] *ч.* (5) за́мок: А около ку замку до малое церквы (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); ино мы послалы вижа замку Браславского, пана Хацка до земянъ Браславскихъ... абы до насъ прыихалы и зъ паномъ Карпомъ потокмылыся (sic.— Прим. вид.) (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); єстли бы сѣ пригодило... иж бы мы... та въидємо ис нашєи зємли... до их милости кролєвства полскаго, тогди их милости зємли да соут отворєни иам, Стєфаноу воєводї... прїити... до их милости зємлАх и мѣстах и замкох, гдє колвє оу прєдрєчєном кролєвствѣ их милости боудєм хотити мєшкати (Гирлов, 1499 *BD* II, 421—422).

ФОРМИ: *род. одн.* **замку** (1389 *РЕА* I, 26; 1430 *ГВКЛ* 7); *дав. одн.* **замку** (1389 *РЕА* I, 27); *знах. мн.* **замъки** (1498 *BD* II, 413); *місц. мн. зам. род.* прїити до... **замкох** (1499 *BD* II, 422).

***ЗАМОКЪ**[2] *ч.* (1) замо́к: а коли панъ Петръ ѣзлилъ (!) по тымъ имѣнямъ, тогды намѣстникъ мой не жаловалъ на пана Петра, ижъ бы онъ печати рвалъ або замки отбывалъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *знах. мн.* **замки** (1498 *АЛМ* 163).

***ЗАМОРСКЫИ** *прикм.* (1) заморський, заграничний: А коли имоут коупити татарскыи товаръ или заморскыи оу Сочавѣ: или шолкоу, и пєрєць, и камхи, и тєбєнкы... или инбир, или пєрєцъ, а они абы платили от гривноу три гроши мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **заморскыи** (1460 *BD* II, 273).

***ЗАМОСТЇЄ** *с.* (1) *(назва села на Буковині)* Замостя: та єсми дали и потвръдили... єпискоупїи о(т) радовцє(х)... К҃Г црко(в) замостїА и(с) попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *род. одн.* **замостїА** (1490 *DC* 147).

ЗАМОСТЬЄ *с.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Замостя: а мєжи нашими сєлы замостьє и вилавчє а мєжи волоскою зємлєю какъ издавна оу лѣсъ ходили такъ и нинѣ ходити имѣють на вѣки вѣчныи (Ланчиця, 1433 *Р* 125).

ФОРМИ: *наз. одн.* **замостьє** (1433 *Р* 125).

ЗАМОУЖЪ, ЗАМОУЖЬ, ЗАМОУЖ *присл.* (2!) ◇ з а м о у ж ь д а т и (2) видати (віддати) заміж: О оц҃и которыи маєть до(ч)коу свою замоужь (дати) (XV ст. *ВС* 35 зв.); з а м у ж ъ о т д а в а т и (1) віддавати заміж: и тая Ганка передъ нами повидѣла, штожъ тыи два слѣды дала ей небожчыца пани Сенковая Кгедикгелдовича, коли замужъ ее отдавала (Троки, 1494 *РИБ* 560); з а м о у ж ь п о и т и (3), п о й т и з а м у ж ъ (2), ⟨п о и т и⟩ з а м о у ж ъ (1)вийти заміж: колї... панна замоу(ж) поидѣть вѣно пѣнєзьноє оу готовизнє што(ж) боудѣть дано прє(д) приєтєльми на томь имєєть досыть (XV ст. *ВС* 31 зв.); пакъ ли жона моя Маря пойдет замужъ, ино зять мой ... и сестра моя ... отложать за вся тая именя триста копъ гроший готовых широких, а тые именя, што есми еи записал, усѣ собѣ возмуть (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); а єстли похочєт за моуж пойти, дѣти оставивши, а нє вхочєт сєдити на вдовим столцы, тогды дѣти мои мают пєнєзи єй отдати (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); и тая Ганка мешкала на той дѣльницы мужа своего на вдов⟨ъ⟩емъ стол⟨ь⟩цы до тыхъ часовъ, пока пошла замужъ за Юшка Можейковича (Троки, 1494 *РИБ* 560); б ы т и з а м о у ж ь (1) *див.* **БЫТИ**[1]; в ы д а в а т и з а м о у ж ъ (3) *див.* ***ВЫДАВАТИ;** в ы д а т и з а м о у ж ь (1), з а м о у ж ъ в ы д а т и (5) *див.* **ВЫДАТИ** 5; г о д н а з а м о у ж ь (1) *див.* ***ГОДНЫИ;** д а в а т и з а м о у ж ъ (1) *див.* **ДАВАТИ.**

***ЗАМЫКАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що в чому) вміщувати, поміщати: а прото єстли на пєрвьшии ваши листы о(т) мистра о(т)писаноє нє єсть к ва(м) принєсєно можєтє... о(т)писать подлоугъ словъ того то нємєцкого спискоу которыи оу сє(м) нашє(м) листоу замыкамы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **замыкамы** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***ЗАМЬКНОУТИ** *дієсл. док.* (2) *(без додатка)* замкнути: и тыи кнїгы имаю(т) быти за трємї ключи замькноуты (XV ст. *СЯ* 42 зв.); И повѣдилъ ми Репа, штожъ вто (!) въ тои клети не остало ся ничого скарбу, только зброи осталися... и скрыня не замкнена зъ листы и списки (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *інф. пас.* **быти замькноуты** (XV ст. *ВС* 42 зв.); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ж.* **замкиена** (1498 *АЛМ* 163).

ЗАМѢНИТИ, ЗАМЄНИТИ *дієсл. док.* (28) (що за що, що кому) обміняти (що на що), замінятися, обмінятися (чим з ким): воленъ продати: воленъ замѣнити тако доброму яко єсть самъ (Бохур, 1377 *Р* 24); волни продати, и замѣнити, отдати (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); а ту дѣднину пѧнъ кола вольнъ продати или замѣнити или тунь о(т)дати (Галич, 1409 *Р* 74); тѣм мы видѣвше єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу и потвердили... сєла оу нашєи зємли на имѧ хенцовци... и шепелевы(х) сєло што замѣнилъ за добриновци (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317); а волен и отдати, и заменити, и по души дати (Луцьк, 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); а кн⟨ѧ⟩зь Семєн Василєвич волєн тыи имѣньѧ продати и заменити и по души дати (Володимир, 1470 *AS* I, 65); Воленъ онъ то отдати и продати, и заменити (Вільна, 1499 *РИБ* 777); Воленъ онъ то отдати, и продати, и замѣнити (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 59).

ФОРМИ: *інф.* **замєнити** 12 (1446 *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; *Р* 161; 1464 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 62; 1470 *AS* I, 65; 1475 *AS* I, 72; 1488 *AS* I, 241, 242; 1491 *AS* I, 97; 1499 *РИБ* 777); **замѣнити** 9 (1377 *Р* 24; 1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1391 *Р* 45; 1394 *Р* 54; 1409 *Р* 74; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1466 *AS* I, 60; 1492 *AS* III, 24; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59); **замѣии(т)** 3 (1399 *Р* 59; 1424 *Р* 100; 1499 *ГОКІР*); *перф. 3 ос. одн. ч.* **замѣнилъ, замѣни(л)** (1431 *Cost.* I, 317); *інф. пас.* **быти... заменєно** (1499 *AS* I, 118).

Див. ще ***ЗАМѢНИТИ СѦ, *МѢНИТИ**[1], ***МѢНЯТИ, *МѢНЯТИ СЯ, *ОТМѢНИТИ, ПРОМЄНИТИ** 1, **ПРОМЕНЯТИ.**

***ЗАМѢНИТИ СѦ** *дієсл. док.* (3) (чим з ким) обмінятися: мы кнѧзь федоръ любортовичь чинимъ свѣдочно... Аже што панъ данило задерєвецкии дажбоговичь замѣнилъ сѧ сєлы ис воитомъ исъ зудечовьскимъ и сулкомъ черємховомъ (Зудечів, 1411 *Р* 78—79); А сє я па(н) миха(л) бучацєкии, староста галицкии свѣдъчю... иже пришедъши передъ на(с) и передъ земєлѧны тучнѧ(к) ива(н) ис панею росовою ис марегорѣтою... познали передъ нами и передъ земєлѧны иже сѧ замѣнили сєлы (Галич, 1418 *Р* 88—89).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **замѣнилъ сѧ** (1411 *Р* 79); *3 ос. мн.* **сѧ замѣнили** (1418 *Р* 89); *дієприсл. перед.* **сѧ замѣнивше** (1411 *Р* 79).

Див. ще **ЗАМѢНИТИ, *МѢНИТИ**[1], ***МѢНЯТИ, *МѢНЯТИ СЯ, *ОТМѢНИТИ, ПРОМЄНИТИ** 1, **ПРОМЕНЯТИ.**

***ЗАМѢРИТИ** *дієсл. док.* (1) (що) відмірити: мы Олєксандръ *(в ориг.* Оксандръ.— *Прим. вид.)* ... великий кн⟨ѧ⟩зь литовский... чинимъ знамєнито... иж вбачивши вѣрныи службы... кн⟨ѧ⟩жати Костєнтина Ивановича Острозского... ємоу имѣнє н⟨а⟩ше именємъ Звѧгол... дали єсмо... так широко... якъ тоє имѣнє... въ своих границах замѣрено єсть (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).

ФОРМИ: *теп. пас. 3 ос. одн. с.* **замѣрєно єсть** (1499 *AS* I, 118).

ЗАМѦТНѦ *ж.* (1) непорозуміння: оу другомъ пакъ лѣтѣ стала межи на(с) замѧтнѧ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *наз. одн.* **замѧтиѧ** (1392—1393 *РФВ* 170).

***ЗАНЄЄВЩИНА** *ж.* (1) *(назва земельного володіння у Київській землі):* Бє(з)но(с) дє(р)жить зємлю занеє(в)щиноу а с тоє зємли дани даєть по(л)копы грошє(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **занеє(в)щиноу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ЗАНЄЖЄ, ЗАНЄЖ, ЗАНЖЄ, ЗАНЪЖЄ, ЗАНЬЖЄ *спол.* (13) (*цел.* занежє) *(приєднує підрядні речення причини — у постпозиції)* тому що, через те що, бо (8): а нє имаєть тои корьчмы о(т) нє(г) отнѧти ни одинъ староста... занжє (так.— *Прим. вид.*) єсмъ дали ивану волошиновичю тую коръчму... до нашєи волѣ (Медика, 1407 *Р* 72); и то и ѣщи вьзнали аже вѣдчни людє слѣдъ гонѧть по лисичии бро(д) и оуздаютъ тополничаномъ занежє тополничанє имѣють с уйадкою граннцю (Погоничі, 1422 *Р* 98); а кто имєт бантовати тых люд от тыхь сєл, боуд оу чєм... тот оузрит вєликоє казни господства ми, занеж(є) єсми миловали того монастирѣ от нашєю милост⟨ї⟩ю (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200); Пѣрвы(х) обычаєвъ соуды бывали соужены бєзъ часоу... а такъ нєгдѣ сїльныи оубогъ премоглъ, зань(ж) нє по(д)лоугъ часовъ соудъ бывалъ (XV ст. *ВС* 13); И тєперъ бо(ж)єю волею былобы и по добро заньже кто єсть ива(н) васи(л)єви(ч) великн(и) кнѧ(з) моско(в)ски(и) г(с)древи нашому воєводє є(ст) сва(т) а ваше(и) мл(с)ти тєсть (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

Див. ще **ZANIAŻ, ЗАНОУЖЄ, ПОНЄЖЄ.**

ZANIAŻ, ZANIAZ *спол.* (3) *(приєднує підрядні речення причини — у постпозиції)* тому що, через те що, бо: nikak ne możem na sebe położyty, sztobychmo im ne mstyli, zaniaz zemlia nasza pusta ot nich (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

Див. ще **ЗАНЄЖЄ, ЗАНОУЖЄ, ПОНЄЖЄ.**

ZANIUŻ *див.* **ЗАНОУЖЄ.**

ZANIUZ *див.* **ЗАНОУЖЄ.**

ЗАНКОВЦЫ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* ки⟨ѧ⟩зю Василью остался город Збараж, а к тому села... Залужє, Занковцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Занковцы** (1463 *AS* I, 54).

ЗАНОУЖЄ, ЗАНУЖЄ, ЗАНОУЖЪ, ЗАНУЖЪ, ЗАНЮЖЪ, ЗАНУЖЬ, ЗАНОУЖЬ, ЗАНЮЖЬ, ЗАНОУЖ, ZANIUZ, ZANIUZ *спол.* (304) *(приєднує підрядні речення причини — у постпозиції)* тому що, через те що, бо (298): ⟨А по⟩ нашємъ животѣ кто имѣтъ быти господарь оу зємли молдавскои... то имъ да нє порушать нашєго данья и ашєго оутверженїя без вины ихъ занужь ⟨єсмы имъ⟩ дали за правовѣрную ихъ скужбу (!) (Сучава, 1403 *RS* 338); тогды панъ данило нє добылъ на воитѣ того дворища што на гугни занужь нє оу своє оубивалъ сѧ (Зудечів 1411 *Р* 79); Васи(л) зємлю дє(р)жить Соупроуно(в)щиноу а с тоє зємли хоживоло (!) три(д)цать грошє(и) и вєдро мєдоу... а нанѧчи того нєисполънѧєть заню(ж) приго(л)тѧєвє(л) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93); а мнѣ... нєнадобѣ того имѣньѧ... искати подь дѧдиною моєю ... занюжь постоупилъ єсми имь того имѣньѧ... вѣчно и нєпороушно (Вільна, 1482 *AS* I, 79); А по нашєм животѣ, кто боудеть господарь нашєи зємли... тот бы нє пороушиль нашєго даанїа... заноужє єсми им дали измѣноу за их же правїи отнини (Ясси, 1500 *BD* II, 173—174).

Див. ще **ЗАНЄЖЄ, ZANIAŻ, ПОНЄЖЄ.**

! ЗАНУЖНУЖЬ *див.* **ЗАНОУЖЄ.**

ЗАНОУЖЪ *див.* **ЗАНОУЖЄ.**

ЗАНОУЖЬ *див.* **ЗАНОУЖЄ.**

ЗАНЧА *ч.* (4) (*особова назва, молд., болг.* Занчо): пи(с) занча дїакъ (Сучава, 1435 *Cost.* I, 425); пи(с) занча (sic.— *Прим. вид.*) дїа(к) (Сучава, 1436 *Cost.* I, 485).

ФОРМИ: *наз. одн.* **занча** (1435 *Cost.* I, 425; 1436 *Cost.* I, 485); *род. одн.* **занчѣ** (1435 *Cost.* I, 403; *МЭФ* 3).

ЗАНЪЖЄ *див.* **ЗАНЄЖЄ.**

! ЗАНЬВО ⟨ЗАНЬЄВО⟩ *див.* ***ЗАНЬЄВО.**

***ЗАНЬЄВО** *с.* (1) *(назва дворища в Перемишльській землі):* А сє ѧ король казимиръ краковьскии и куѧвьскии... далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворищє заньво (так.— *Прим. вид.*) матѣичича што жь слушаєть перємыскоѣ волости (Казимир, п. 1349 *Р* 3).

ФОРМИ: *знах. одн.* **! заиьво** (п. 1349 *Р* 3).

ЗАНЬЖЄ *див.* **ЗАНЄЖЄ.**

ЗАНЮЖЬ *див.* **ЗАНОУЖЄ.**

***ЗАНѦТИ** *дієсл. док.* (4) **1.** (що) *(захопити чужу худобу на потраві)* зайняти (3): хто заимє(т) жївотїноу чюжоую на своємь збожю а чере(с) но(ч) боуде(т) оу сєбє ховать по(д) свидє(ч)ствомь своихъ соусє(д) а на заоутрєє имєєть гна(т) да (!) оборы городьскєє (XV ст. *ВС* 25 зв.).

2. *(відбутися протягом якогось часу)* протривати (1): а покул оусхочєт кн⟨ѧ⟩зь Семєнъ тои гребли держати

высоко, тое есть оу его воли; а покоул тои оузлои займеть, потол **кн**⟨А⟩**зем** не ловити оу том ставоу ани ихъ людем (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **заимє**(т) 2 (XV ст. *ВС* 25 зв., 37 зв.); **займеть** 1 (1475 *AS* I, 71); *майб. пас. 3 ос. одн. с.* **боудеть занѦто** (XV ст. *ВС* 25).

***ЗАОБВѦЗАТИ** *дієсл. док.* (1) (кому) зобов'язатися: мы Стефан, воєвода знакомито чинимъ... яко хотѦ... предкоув наших... обычаєм... наслидова⟨ти⟩... абы яко тыи то передковє... кролюм полскым... записали и заобвѦзали, так и мы... их воли вѣрным наслидованем послоухати заоужды винни есми (Сучава, 1462 *BD* II, 283—284).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **заобвѦзали** (1462 *BD* II, 284).

Див. ще ***ВЪѦЗОВАТИ СѦ, ЗАВѢЗАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ СѦ, *ЗАВѦЗАТИ СѦ, *ОБВЄЗАТИ, *ОБВѢЗОВАТИ, *ОБОВѦЗАТИ СѦ, *ОБѦЗОВАТИ СѦ.***

ЗАОДНО *присл.* (1) заодно, разом: какъ отъць нашь какъ оны ваши были за одно послы сылали межи собою а мы такожє хочемъ с вами быти (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171).

Див. ще **ЗАЄДНО.**

***ЗАПАДЪ** *ч.* (4) **1.** *(одна з чотирьох частин світу)* захід (3): а покинувъши гостинецъ Колковъский, взяти въ лево гостинцемъ до Жыдичына на западъ летний (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

2. *(Західна Європа)* Захід (1): вси королєвє и вси хрестиянъскии господарєвє, колько ихъ суть, и всеє стороны западоу и италейскихъ стронъ, єднаються и готовять ся и хотели бы напротивъ поганъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 410).

ФОРМИ: *род. одн.* **западоу** (1498 *BD* II, 410); *знах. одн.* **западъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ЗАПЕЧАТАТИ** *дієсл. док.* (3) *(зачинити з накладенням печатей)* запечатати: а тая клеть не запечатана была никакою печатю (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *перф. пас. 3 ос. одн. ж.* **запечатаиа была** (1498 *АЛМ* 163); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. ж.* **запечатану** (1498 *АЛМ* 163).

***ЗАПИРАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) замикати, запирати: Тє(ж) гдѣ колї соуть дворы наши далєка (!), тогды зємлѦнѦ (!) наши могоуть заклады бѣроучи запира(т) оуборою старостїнѫ (XV ст. *ВС* 34).

ФОРМИ: *інф.* **запира**(т) (XV ст. *ВС* 34).

ЗАПИС *див.* **ЗАПИСЪ.**

***ЗАПИСАНЇЄ** *див.* **ЗАПЇСАНЇЄ.**

ЗАПИСАТИ *дієсл. док.* (98) **1.** (що) *(викласти у письмовій формі)* написати (6): а що єсмо имѣли листы записани о(т) нашєго господарѦ, о(т) королѦ... ты(х) листовь... такъ на(м) загыбли по купчичєвоу смєрти, нє можє(м) и(х) наити (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); а тотъ листъ, который жє былъ записалъ дѦдѦ мои нєбожчикь кнѦзь Семєнъ на таѦ имѣньѦ мнѣ, тотъ єсми листъ содралъ (Вільна, 1482 *AS* I, 79);

(що) *(письмово зафіксувати)* записати (3): а записали есьмо тые дѣла вѣчне и непорушне въ сій вѣкъ и въ будучій (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); А кому коли отпустили мыта луцкого з ласки нашое в тых его трех годех, мает он то записати, што бы мѦло того мыта прийти (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

2. (що) підтвердити записом, офіційно засвідчити (20): Мы вєликий кн⟨А⟩зь Витовт чиним знаємо... иж записуєм и записали єсмо кн⟨А⟩зю Федору Данилєвичу Острог (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); и мы емоу дали и записали за его вєрную службоу тыє села верхоу описаные (Київ, 1437 *AS* I, 34); а по нашє(м) животѣ, кого бъ избєрє(т) быти г(с)дарєм (sic.— *Прим. вид.*) оу нашеи земли... то(т)... абы єму оутвырди(л) и записа(л), зану(ж) єсми єму дали за его вѣрную службоу (Сучава, 1453 *Cost.* II, 473); Я князь Константынъ Ивановичъ Острозкій... чиню знакомито... штожъ придалъ есми и записалъ зъ выслуги своее... имѣнье Здетелу (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2);

(що, що на чім, що з чого, що на що, що в чім) забезпечити записом боргове зобов'язання, легат (що у чому, що з чого) (25): а записалъ есми на своемъ имѣніи въ домъ Пречистой въ годъ же въ годъ, копу гроши (Київ, 1398 *ДГПМ*); на тыи двѣ селищи записали єсмо єму Сєю нашєю грамотою шєстьдєсѦть копъ подольскими полугрошники (Турейськ, 1429 *Р* 112); а панъ дидрихъ бучацкыи щоби волєнъ брати на наши коупци... коли нє боудємъ ємоу заплатиты що єсми ємоу записали (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); а заставила єсми тоє село своє ПъѦнь кн⟨А⟩зєм их м⟨и⟩л⟨о⟩сти по томуж, в чом мнє пан мой Игнат Боровик записал оу моєм вєнє, оу тридцати копах широких грошей (Острог, 1481 *AS* I, 77); Я князь Константынъ Ивановичъ Озтрозкій... чиню знакомито... штожъ... съ того имѣнья своего Здетелы записалъ есми... на соборную церковъ... у Вилни... съ плату нашого... двѣ копѣ грошей (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).

3. (що кому, що на кого) заповісти, відписати, відказати (що кому) (35): я Любартъ Кгедеминовичъ, луцкий и Володимерский князь... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); Воленъ то онъ продати, отдати и замѣнити и на церковь записати (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); записали єсмо... тую зємьлю свѦтому Ивану церькви (Городок, 1443 *Р* 145); и волєн пан вѣленский кн⟨А⟩зь Костентинь... тыє земли... на церков записати (Ставків, 1491 *AS* I, 97); Воленъ онъ то... на церковъ записати (Вільна, 1499 *РИБ* 777).

4. (кому, що, що кому) *(письмово)* засвідчити (що), зобов'язатися (до чого) (6): и стали єсмо на томъ, ажє имаємъ записы держати наши(х) пере(д)ковъ вѣрнѦ, ка(к) коли наши пере(д)ци записали королєви єго мл(с)ть (Серет, 1445 *Cost.* II, 729); перед осподарєм королєм єго м⟨и⟩л⟨о⟩стью жаловал кн⟨А⟩зь Михайло Васильєвич Збаразкий на дѦдю своєго кн⟨А⟩зѦ Семєна Васильєвича о дѣлницю дѦди своєго кн⟨А⟩зѦ Солтана, ижбы съ єго отцемъ кнѦзємъ Васильємъ дѣл имѣл перед паны, и листы промежи себе записали вѣчно (Луцьк, 1475 *AS* I, 69); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє слоубоуєм и слоубили есми... на то якожє єсми били слоубили и обѣцали и записали и переж(є) сего господареви нашемоу милостивомоу кролє (!) ... абихом сѣ съ его освѣценои милость видѣли и голдовали (Новий Град, 1479 *BD* II, 351).

5. (що) віддати в заставу (2): а бѫдє(т) ли виноваты(и) позва(н)... на ро(к) а нє станеть тогды сказоуємы то(т), которыи пєнєзи позыча(л) алюбо торы(и) (!) речи записаны по трє(т)ємь року имаеть моць продати алюбо оборотить коуда хочеть (XV ст. *ВС* 18).

6. *(внести до книг)* записати (1): Земьскыи пїсари во все(х) землѦ(х) королѣвъства нашего... за запи(с) имєю(т) бра(т) яко пїсари краковъскыи и соудомирьскыи за одноу жалобоу запїсанѫ веньци нетъ одинъ гро(ш) (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **записати** (1401 *АкВАК* III, 2; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1475 *AS* I, 72; 1487 *AS* I, 87, 241; 1490 *ЗХП* 136; 1491 *AS* I, 97; 1498 *АЛРГ* 82; 1499 *ГОКІР; РИБ* 777); *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсми... записалъ, записал, записа**(л) 6 (п. 1450 *ПИ* № 9; 1496 *AS* I, 244; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1499 *АСД* VI, 2); **записалъ есми** 4 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1398 *ДГПМ;* 1486 *АкЮЗР* I, 295; 1499 *АСД* VI, 2); **єсми записал** 1 (1470 *AS* I, 67); *1 ос. одн. ж.* **записала єсми** 3 (1401 *АкВАК* III, 2); **єсми... записала** 1 (1487 *AS* I, 239); *3 ос. одн. ч.* **записалъ, записал, записа**(л) (1448 *Cost.* II, 738; 1463 *AS* I, 56; 1481 *AS* I, 77; 1487 *AS* I, 87, 240; 1488 *AS* I, 241; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; *ВС* 35; 1495 *ВМБС*); *3 ос. одн. ж.* **записала** (1487 *AS* I, 240; 1494 *АЛМ* 54; 1496 *ВМКФС*); *1 ос. мн.* **єсмо ... записали** 11 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *Р* 126; 1437 *Р* 136; 1438 *Р* 138; 1443 *Р* 145; 1444 *AS* I, 40; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; п. 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *AS* I, 42; *Р* 152; 1492 *АЛМ* 31); **записали єсмо (єсьмо)** 4 (1396 *AS* I, 20; 1401 *АкВАК* III, 2; 1429 *Р* 112; 1443 *Р* 145); **єсми... записали** 4 (1448 *Cost.*

II, 305; 1463 *BD* II, 295); **записали** 3 (1437 *AS* I, 34; п. 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); **есьмо записали** 1 (1401 *АкВАК* III, 2); *3 ос. мн.* **записали** (1445 *Cost.* II, 729; 1475 *AS* I, 69; 1489 *РИБ* 433; 1496 *ВМКФС*); *пперф. 3 ос. одн. ч.* **записалъ, записа(л) былъ (был)** 3 (1443—1452 *AS* I, 39; 1482 *AS* I, 79; 1499 *ПИ* № 9); **былъ записалъ** 1 (1482 *AS* I, 79); *3 ос. одн. ж.* **была... записала** (1494 *АЛМ* 54); *1 ос. мн.* **єсми били... записали** (1479 *BD* II, 351); *майб. 3 ос. одн.* **запїшєть** (XV ст. *ВС* 35 зв.); *3 ос. мн.* **запишю(т)** (1448 *Cost.* II, 738); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы (щобы, коли бы)... записал, записа(л)** (1443 *Cost.* II, 121; 1452 *Cost.* II, 426; 1453 *Cost.* II, 473; 1462 *BD* II, 284; XV ст. *ВС* 35; 1489 *AS* I, 89); *тер.пас.3 ос. одн. ч.* **записанъ** (1401 *АкВАК* III, 2); *3 ос. одн. ж.* **записана** (1495 *ВМБС*); *3 ос. мн.* **записаны** (1439 *Cost.* II, 713); *перф. пас. 3 ос. одн. ж.* **была... записана** (1495 *ВМБС*); *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. одн. ж.* **а(ж) бы... записана** 1 (1495 *ВМБС*); **бы была... записана** 1 (1495 *ВМБС*); **абы... записана была** 1 (1495 *ВМБС*); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. ж.* **запїсанѫ** (XV ст. *СЯ* 43 зв.); *наз. мн. ж.* **записаны** (**запїсаны**) (XV ст. *ВС* 18); *знах. мн. ч.* **записани** (1435 *Cost.* II, 679).

Див. ще **ВПИСАТИ** 1, ***ВЫПИСАТИ** 1, ***ВЫПСАТИ, ZAPISATI SIE, *ЗАПИСОВАТИ, *ЗАПИСОВАТИ СѦ, *ЗАПИСЫВАТИ, *ЗАПИСЫВАТИ СѦ, *ЗАПСАТИ, ИСПИСАТИ, *НАПИСАТИ, *НАПСАТИ, *ОТПИСАТИ, *ОТПИСЫВАТИ, ПИСАТИ, ПОПИСАТИ** 1, ***ПОПИСОУВАТИ** 2, ***ПСАТИ**.

ZAPISATI SIE *дієсл. док.* (36) **1.** (кому, кому робити що і без додатка) *(письмово)* зобов'язатися (до чого), засвідчити (що) (31): мы Иванъ Мирча... Господарь земли Бесарабъскоѣ... слубуемо... велебному Владиславу... сдержати записы нашѣ, якося єсмо предъ тым оу нашихъ листехъ записали (Чжюржев, 1403 *ДГМ*); мы алєксандръ воєвода... потвержѦє(м)... велебному владиславови... тотъ листъ, што єсмы дали... коли сѦ єсмы записали єго мл(с)ти, што быхомъ то вѣчно оуздержѦлн, яко сѦ єсмы тогда... записали (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); а стецко прере(ч)ный воєвода... записалъ сѦ кролеви... служити (Ланчиця, 1433 *Р* 123); а мы... подлоугъ єго милости записоу, въ що... записалъ сѦ чинити добро намы, а мы слюбили єсмо и записали єсмы сѦ, яко нашєго милого отца (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); а єстли я кнѦз Сємеиъ хотѣл-быхъ тот дѣл порушыт⟨и⟩, и тот записъ какъ єсмо записали сѦ, и я имаю отложыти оспод⟨а⟩рю королю двѣ тысѦчы рублов шыроки⟨ми⟩ грошми (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81); єстли сѦ г⟨с⟩дръ нашъ помири⟨т⟩ з вашєю мл⟨с⟩тью и запише⟨т⟩ тогды они конє⟨ч⟩но маю⟨т⟩ потѦгнути в зємлю г⟨с⟩дра нашого (б. м. и., 1496 *ПДВКА* 61).

2. (з ким, к кому) скласти письмовий договір (з ким) (3): и кн⟨Ѧ⟩зь Михайло положил листъ передъ королєм єго м⟨и⟩л⟨о⟩стью а рєклъ: тым обычаємъ записал сѦ ты с моим отцємъ передъ добрыми свѣтки (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); a koli k Jeho Miłosti takoie dieło wczynisz, a Jeho Miłost' hosudar nasz z bożeju pomocziu takimżo obyczaiem choczet k tobie utwerditi sia i zapisati sie (Вільна, 1494 *BD* II, 389).

3. (кому, що кому) віддати в заставу (2): хто сѦ и(м) запїса(л) не имєє(т) имъ запїсоу своєго полнїть (XV ст. *ВС* 28 зв.); Я кнѦзь Федор Василєвич Збаразский сознаваю... штож... записал сѦ єсми дѦдинои своєй кн⟨Ѧ⟩г⟨и⟩ни Сємєновой Мари имѣнѦ свои (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 120).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **записал сѦ єсми** (1485—1500 *AS* I, 120); *2 ос. одн. ч.* **записал сѦ** (1475 *AS* I, 70); *3 ос. одн. ч.* **записалъ, записал, записа(л) сѦ (сѣ, ся, sia)** 6 (1433 *Р* 123; 1448 *Cost.* II, 305, 738; 1462 *BD* II, 285; 1489 *РИБ* 431); **сѦ... запїса(л)** 1 (XV ст. *ВС* 28 зв.); *1 ос. мн.* **сѦ єсмы... записали** 3 (1407 *Cost.* II, 629; 1411 *Cost.* II, 637); **єсмо записали сѦ** 2 (1482 *AS* I, 81); **записали сѦ єсмы** 1 (1434 *Cost.* II, 666); **записали сѣ єсми** 1 (1435 *Cost.* II, 682); **записали єсмы сѦ** 1 (1448 *Cost.* II, 305); **єсмы сѦ... записали** 1 (1411 *Cost.* II, 638); **єсми... записали сѦ** 1 (1439 *Cost.* II, 712); **єсмо сѦ записали** 1 (1442 *Cost.* II, 717); **записали сѦ єсмо** 1 (1435 *Cost.* II, 679); **сѦ єсмо записали** 1 (1435 *Cost.* II, 679); **ся єсмо... записали** 1 (1403 *ДГМ*); *3 ос. мн.* **сѦ(ся) записали** 4 (1434 *Cost.* II, 663; 1489 *РИБ* 433); **записали сѦ** 3 (1433 *Cost.* II, 652; 1434 *Cost.* II, 663; 1475 *AS* I, 70); **сѦ (ся)... записали** 3 (1448 *Cost.* II, 733; 1489 *РИБ* 433); *пперф. 3 ос. мн.* **были... записали сѦ** (1433 *Р* 123); *майб. 3 ос. одн.* **сѦ... запише(т)** 1 (1496 *ПДВКА* 61); choczet... **zapisati sie** 1 (1494 *BD* II, 389); *2 ос. мн.* **запишете сѦ** (1496 *ПДВКА* 61); *баж.-ум. сп. 2 ос. одн. ч.* **aby... iesi... zapisał sia** (1494 *BD* II, 388).

Див. ще **ЗАПИСАТИ, *ЗАПИСОВАТИ, *ЗАПИСОВАТИ СѦ, *ЗАПИСЫВАТИ, *ЗАПИСЫВАТИ СѦ, *ОТПИСАТИ** 2.

***ЗАПИСИВАТИ СѦ** *див.* ***ЗАПИСЫВАТИ СѦ**.

***ЗАПИСНОЄ** *с.* (2) *(те, що внесене до книги)* запис: О пїсарє(х) зємъскы(х) ко(л)ко має(т) бра(т) з (!) записное (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **записноє** 1 (XV ст. *СЯ* 43 зв.); **! запїса(н)** 1 (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

***ЗАПИСНЫЙ** *прикм.* (5) ◇ **з а п и с н ы й л и с т ъ** (2), **л и с т ъ з а п и с н ы й** (2) *(документ, що засвідчує якийсь юридичний факт)* акт: а надъто єщє єсмо кн⟨Ѧ⟩зю Александроу Санкгоушковичоу листъ свой дали записъный (Кременець, 1467 *AS* I, 63); А при... сем моем записном листе были панове люде добрые (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); А при том моємь записном листу был: от⟨є⟩ць нашь Дамїанъ вл⟨а⟩д⟨ы⟩ка володимирскїй, а кнѦзь Михайло Сєнгоушкович (Добучини, 1487 *AS* I, 239); **к н и г и з а п и с ь н ы е** (1) *див.* **КНИГА** 2.

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **записный, записъный** (1467 *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64); *місц. одн. ч.* **при записном** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1487 *AS* I, 239); *місц. мн.* **въ записныхъ** (XV ст. *СЯ* 41 зв.).

! ЗАПИСО *див.* **ЗАПИСЪ**.

***ЗАПИСОВАТИ** *дієсл. недок.* (20) **1.** (що кому) підтверджувати записом, офіційно засвідчувати (5): Мы великий кн⟨Ѧ⟩зь Витовт чиним знаемо... иж записуем и записали есмо ки⟨Ѧ⟩зю Федору Данилевичу Острогъ (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); Ино я, Степаиъ Куиачковичъ Гуща... записую князю Федору... тую третюю часть отчизны именія моего, которую есми е. м-ти зъ моее доброе воли далъ (Степань, 1449 *АЛМ* 8); мы Олєксандръ *(в ориг.* оксандръ.— *Прим. вид.)*... вєликий кн⟨Ѧ⟩зь литовский... чинимъ знаменито... иж вбачивши вѣрныи службы... кн⟨Ѧ⟩жати Костєнтина Ивановича Острозского... ємоу имѣнє... ЗвѦгол... дали єсмо... даємъ и записуємъ зо всими людми к томоу имѣню здавна прислушаючими (Вільна, 1499 *AS* I, 117);

(що кому) забезпечувати записом боргове зобов'язання, легат (4): и я женє своєй кнѦгини УлиѦнє записоую против єє тисѦчи коп дроугоую тисѦч коп (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); записоую мужеви своєму... на тых двух дѣлницах дѣдины и отчизны моєъ... двѣ тисѦчи золотых оугорских (Добучини, 1487 *AS* I, 239).

2. (що кому) заповідати, відказувати, відписувати (6): Се азъ па(н) олиза(р) кирдѣеви(ч)... староста лоуцкни с женою своею ѳедосъею записоувае(м) на вѣки веко(м)... село доросы(н) сѣму великому сѣоу (б. м. н., 1483 *ВОРСР* 177—178); записую мужу своєму кн⟨Ѧ⟩зю Сємєну Юрьєвичу оу отчинє моєй имѣньѦ Заборол, а Городок (Степань, 1489 *AS* I, 89).

3. (кому робити що і без додатка) *(письмово)* засвідчувати (що), зобов'язуватися (до чого) (3): мы пановє и поспольство оусєі зємлѣ волошь⟨с⟩кої... записуємъ велебному влодиславови, кролеви польскому... вѣрно служити (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); и тоты оуси подданнїи оусєю подданости записовали и въ єдно оучинили (Коломия, 1485 *BD* II, 371).

4. (що) віддавати в заставу (1): Имѣнїя дѣди(ч)но которыи(ж) то оу пєнѦзѦ(х) запїсоують нєкоторы(х) оу наши(х) сторона(х) дѣржано до ·ЙІ· лѣ(т) а потомъ сѦ высто́яло (XV ст. *СЯ* 41 зв.).

5. (що) *(письмово зафіксовувати)* записувати (1): Запїсы оучинєны длѦ пано(в) а длѦ исправѣдливостї прото мы оуставлѦємъ и запїсуємь коли(ж) которыи чївкъ домъниимаєть сѦ (!) имаєть право ко дєди(ч)ствѫ што(ж) нньшїи дєржать а... нє габаєть єго жаднымь правомъ тогды мы сказоуємь томоу пєрвомоу заисканноє (XV ст. *ВС* 20 зв.).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **записую, записоую** (1449 *АЛМ* 8; 1454 *AS* III, 9, 10; 1483 *AS* I, 82; 1487 *AS* I, 239; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27, 28; 1489 *AS* I, 89); *1 ос. мн.* **записуємъ, запїсоуємь, записуем** 7 (1393 *Cost.* II, 607; 1396 *AS* I, 20; 1434 *Р* 128; XV ст. *ВС* 20 зв.; 1499 *AS* I, 117); **записоуваєм** 2 (1483 *ВОРСР* 178; 1487 *ВОРСР* 178); *3 ос. мн.* **запїсоують** (XV ст. *СЯ* 41 зв.); *перф. 3 ос. мн.* **записовали** (1485 *BD* II, 371).

Див. ще **ЗАПИСАТИ, ZAPISATI SIE, *ЗАПИСОВАТИ СѦ** 1, **ЗАПИСЫВАТИ, *ЗАПИСЫВАТИ СѦ, *ЗАПСАТИ, ИСПИСАТИ, *НАПИСАТИ** 1, **ОТПИСАТИ, *ОТПИСЫВАТИ, ПИСАТИ.**

***ЗАПИСОВАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (6) **1.** (кому) *(письмово)* засвідчувати (що), зобов'язуватися (до чого) (5): тако яко инии пановє... воєводамъ зємлѣ молдавскои слюбили были и записали сѦ так же и мы нѣ... записуємы сѦ стецку воєводѣ (Ланчиця, 1433 *Р* 123); А сєт мы Ѳеоктисть, митрополит молдавскїи... записоуваєм сѦ... королєви полскомоу... абыхом мы нє имали николи на вѣки отстоупити и отхилити сѦ от нашєго милого господарѦ (Сучава, 1462 *BD* II, 288—289).

2. *пас.* (між ким) писатися (ким) (1): А пан и господарь наш корол єго милость и короуна абы нам полнили и здєржали, подлоуг слюбов и записов што сѦ записовали и конали мєжи нами (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **записуємы сѦ** 1 (1433 *Р* 123); **записуєми сѦ** 1 (1439 *Cost.* II, 714); **записуємъсѦ** 1 (1433—1443 *АРМ*); **записоуваєм сѦ** 1 (1462 *BD* II, 289); *перф. 3 ос. мн.* **записовалисѣ** 1 (1435 *Cost.* II, 687); **сѦ записовали** 1 (1462 *BD* II. 292).

Див. ще **ЗАПИСАТИ, ZAPISATI SIE, *ЗАПИСОВАТИ, *ЗАПИСЫВАТИ, *ЗАПИСЫВАТИ СѦ, *ОТПИСАТИ** 2.

ЗАПИСЪ, ЗАПИС *ч.* (180) **1.** *(юридичний акт про надання маєтку)* запис (23): а по нашємъ животѣ, кто боудє(ть) господарє(мь) оу зємли, да ємоу нє во(з)мє(т) нашєго приданиѦ и нашихъ записо(в) безъ єго вины (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27); И мы, великий князь Швыдригайло Олкгердовичъ, сее осмотрилъ у светомъ евангелиеи Влодимерское церкви тые записы и обыскали есмо съ нашою княгинею... которое какъ было село и земли пашнее... приданы святой церкви Володимерской епископии, подлугъ записовъ продка нашого, опять церкви Божей потвердили есмо (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* I/VI, 8); А хто потомъ порушитъ сей нашъ записъ, разсудитьсе предъ Богомъ (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); а кто сѣ покуси(т) порушити сиє нашє данїє и записооу (!) що выше пишє(м) то(т) бодє(т) (!) по(д) нашєи великои казни (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 126).

2. *(документ про забезпечення легату, боргу)* запис (39): Сє яз кн⟨А⟩зь Василєй Фєдорович Острозский: иже отєц мой кн⟨А⟩зь Фєдоръ ставил ц⟨є⟩рков матку б⟨о⟩жею на клаштор томоу закону св⟨А⟩т⟨о⟩го Доминика, а также записал былъ и дал запис кн⟨А⟩зю Яну мнихоу Чєхоу и азъ тєж записываю тую ц⟨є⟩рков на клашторъ (б. м. н., 1443—1452 *AS* I, 39); а в том же запису и мнє третѦя часть записана (Вільна, 1495 *ВМБС*); Фалко жалова(л) о дєди(ч)ство на индриха и индри(х) сѦ заложилъ давнымъ записамъ (l) и досвє(т)чилъ (XV ст. *ВС* 23); и богда(н) вказа(л) пєрє(д) нами то(т) записъ и(х) на тые имєнья и они томоу записоу приганили, рєкли и(ж) бы то(т) записъ бы(л) фа(л)шовыи (Берестя, 1496 *ВМКФС*);

письмове зобов'язання, договір (61): а на то оусє и слюбуємъ... вѣчныи тонъ (!) записъ твєрдо дєржѦти (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); Ino u zapisach Waszych i w naszych, sztoż waszoi miłosti a bez naszeho wedaniia nessyłaty sia so kniaziem Szwitrykhayłom, ani posłow k nemu słat (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); а тыхъ всѣхъ записовъ потвєржаємъ симъ нашимъ листо(м) (Ланчиця, 1433 *Р* 124); И мы того смотрѣвшо (!) кн⟨А⟩зѦ Сємєна оправили, а кн⟨А⟩зѦ Михайла обвинили; єго свѣтки нє посвєдчили ни дѣлоу, ани записоу (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); Тоє въсе вышєписанноє мы вишєписаннїи Іо Стєфаи воєвода... о въсѦх рѣчєх и работах и записов, на нашє право и на нашю вѣроу христїяискоую, слюбоуєм (Гирлов, 1499 *BD* II, 425);

з а п и с ъ в д є л а т и (о у д и л а т и) (8) скласти договір (письмову угоду): Сим *листом* **слюбоуєм**... против єго милости...ны съ єдним чловѣком сєго свѣта николи нє бити, ани которїи ричи имати, ани записи оудилати против кролѣ єго милости (Коломия, 1485 *BD* II, 371—372); и записъ єго мл(с)ть каза(л) вдєлати по(д)лугъ обычая (б. м. н., 1496 *ОПСВВ* 62); з а п и с ъ в п и с а т и (3) скласти договір (письмову угоду): и г(с)дръ нашъ стєфанъ воєвода такєжъ має(т) ваше(и) мл(с)ти потому(ж) запи(с) вписати... и тотъ записъ вашимъ посломъ дати (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 60—61); з а п и с ъ и м а т и (м а т и) (3), и м а т и з а п и с ъ (1), з а п и с ъ и м є т и (м є т и) (2) мати договір (письмову угоду): И також єстли бихом мы имали которїи ричи алибо записоу (!) алибо присѣгоу съ которим чловѣком против єго милости и короуни полскои... тоє оусє казимо и оуморѣємо ис сим нашим листом (Коломия, 1485 *BD* II, 372); и ваша милость бы єстє тыхъ людей оу васъ нє дєръжали, алє до єго зємли отослали, по прысєгахъ и по записєхъ што маєтє ваша милость промєжи вами (б. м. н., 1499 *BD* II, 449); з а п и с ъ о у ч и н и т и (1), з а п и с ъ ч и н и т и (1) укласти (укладати) договір (письмову угоду): ачбы єсмо козѣ записы с которы(м) коли члонко(м) оучинили которыѦ бы проти (в)... королєви, и короунѣ єго, а любо бы могли быти тоты всѦ оуморьѦємъ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734); д о к о н ъ ч а л ъ н ы и з а п и с ъ (1), з а п и с ъ д о к о н ъ ч а л ъ н ы и (1) *див.* ***ДОКОНЪЧАЛЬНЫИ;**

боргове зобов'язання (8): кто к намо принєсєть записо на ·Г̃· тисѦчѣ тому мы дамы вашь листо што писано на ·Д̃·тисѦчи (Сучава, 1388 *SL* 678—679); а по двоу годє(х) оуже и(м) далє(и) нє(т) лїхвы жадноє и ни запїсомь имєють поминаю(т) анї то(т) хто сѦ и(м) запїса(л) нє имєє(т) имъ запїсоу своєго полнїть (XV ст. *ВС* 28 зв.); а такъжє коли быхомъ имъ жолъду нє поплатили и щькодъ тогды имъ поволєваємъ... насъ оупоминати намъ лаѦти нашихъ куп(ц)єхъ брати нашихъ людєхъ доколи свои записъ о(т) нихъ выправимы (Сучава, 1433—1443 *АРМ*);

(письмовий документ юридичного характеру) грамота (25): а кто нє боудє(т) послушєнъ нашємоу повєлѣнїю и записоу, то(т) имаєтъ быти по(д) вєликои казни г(с)вами (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692); а на болшєи крѣпость сємоу нашємоу записоу вєлѣли єсми нашємоу вѣрномоу... боѦриноу... нашоу пєчать привѣсити (Коломия, 1448 *Cost.* II, 306); а просили нас што-быхмо *(в ориг.* быхо.— *Прим. вид.)* къ ихъ записамъ печати свои приложили (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); А для лѣпъшои твердости я, Яиъ Никлевич, и печатъ свою приложил, к сему моему запису (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV. 141).

3. письмове розпорядження (3): Запїсы оучинєны длѦ пано(в) а длѦ исправѣдливостї (XV ст. *ВС* 20 зв.).

4. *(внесений до книг)* запис (1): Зємьскыи пїсари во всє(х) зємлѦ(х) королѣвъс(т)ва нашєго... за запи(с) имею(т) бра(т) яко пїсари краковъскыи и соудомирьскыи за одноу жалобоу запїсанѫ вєньци нєтъ одинъ гро(ш) (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **записъ, запис, запи(с)** 5 (1443—1452 *AS* I, 39; 1445 *Cost.* II, 726; 1489 *РИБ* 431; 1495 *ВМБС;* 1496 *ВМКФС*); **! запїсаиъ** 1 (XV ст. *СЯ* 41 зв.); *род. одн.* **записоу, запїсоу, запїсѫ** 26 (1429 *Cost.* I, 280; 1434 *Cost.* II, 666; 1448 *Cost.* II, 305; 1453 *Cost.* II, 776; 1460 *DIR«A»* 515; 1467 *BD* I, 118; 1475 *AS* I, 70; 1488 *AS* I, 241; XV ст. *ВС* 18 зв.; 1496 *ВМКФС* і т. ін.); **! заапису** 1 (1445 *Cost.* II, 212); *дав. одн.* **запису, записоу** (1435 *Cost.* II, 692; 1448 *Cost.* II, 306; 1496 *ВМКФС;* 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141, 142; *BD* II, 414; 1499 *BD* II, 449); *знах. одн.* **записъ, запїсъ, запис, запи(с)** 52 (1393 *Cost.* II, 607; 1401 *АкВАК* III, 2; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1458 *BD* I, 9; 1465 *АкВАК* III, 4; 1482 *AS* I, 81; 1495 *ВМБС;* XV ст. *СЯ* 43 зв.; 1496 *BD* II, 405; *ВМКФС; ОПСВВ* 62; *ПДВКА* 60, 61 і т. ін.); **записо** 1 (1388 *SL* 678); **! записоу, ! записооу** 3 (1459 *DIR«A»* 514; 1467 *Mih. Doc.* 126; 1485 *BD* II, 372); *ор. одн.* **записомъ, запїсомь, записом** 3 (1462 *BD* II, 289; XV ст. *ВС* 28 зв.; 1495 *РИБ* 620); **! записамъ** 1 (XV ст. *ВС* 23); *місц. одн.* **въ (в) запису** 6 (1495 *ВМБС; РИБ* 620); **въ записе** 1 (1496 *BD* II, 405); *наз. мн.* **записы, запїсы** 9 (1436 *Cost.* II, 707; 1442 *Cost.* II, 719; 1445 *Cost.* II, 726; 1494 *BD* II, 387; XV ст. *ВС* 20 зв.; 1496 *ОПСВВ* 61); **записи** 1 (1442 *Cost.* II, 716); *род. мн.* **записовъ, записовь, записов, записо(в)** 20 (бл. 1400 *Cost.* I, 27; 1433 *Cost.* II, 651; *P* 121, 124; 1436 *Cost.* II, 707; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI. 8; 1445 *Cost.* II, 729; 1457 *Cost.* II, 810; 1462 *BD* II, 289; 1495 *РИБ* 620; 1496 *BD* II, 405 і т. ін.); **записоув** 1 (1462 *BD* II, 293); *зам. місц. мн.* о въсѧх рѣчѣх... и **записов** 1 (1499 *BD* II. 425); *дав. мн.* **записом** 1 (1475 *AS* I, 70); **записамъ** 1 (1475 *AS* I, 70); *знах. мн.* **записы, запїсы** 29 (1403 *ДГМ;* 1433 *Cost.* II, 651; 1436 *Cost.* II, 707; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1448 *Cost.* II, 305, 734; 1462 *BD* II, 285; 1493 *ОПВВ* 152; 1495 *ВМБС;* XV ст. *ВС* 28 зв ; 1498 *BD* II, 410 і т. ін.); **записовъ** 4 (1433 *Cost.* II, 651; 1439 *Cost.* II, 712; 1496 *ОПВВД; ПДСВВ*); **записи** 3 (1400 *Cost.* I, 41; 1448 *Cost.* II, 305; 1485 *BD* II, 372); *місц. мн.* **по записехъ** 4 (1498 *BD* II, 409;1499 *BD* II, 449); **u zapisach** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

Див. ще ***ЗАПИСЬ, ЗАПЇСАНІЄ.**

***ЗАПИСЪНЫЙ** *див.* ***ЗАПИСНЫЙ.**

***ЗАПИСЫВАТИ** *дієсл. недок.* (7) **1.** (що) *(викладати у письмовій формі)* писати (1): и они перед нами сознали: тым обычаемъ кн⟨ѧ⟩зю Семеноу со ки⟨ѧ⟩земъ Васильемъ были рѣчи перед нами, а конца ни одного межи собою не вчинили, ни листа перед нами не записывали (Луцьк, 1475 *AS* I, 70).

2. (що кому, що на що) підтверджувати записом, офіційно засвідчувати (що кому) (5): и азъ теж записываю тую ц⟨є⟩рков на клашторъ по отца своего записаню, занеж отца моего запис в тыи валки изгыблъ, и аз н⟨и⟩нѣ записываю ту ц⟨є⟩рков на клашторъ (б. м. н., 1443—1452 *AS* I, 39); паклибы он в г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рѧ великого кн⟨ѧ⟩зѧ тое имѣньє выпросил на вѣчность, ино ѧ емоу тое имѣньє записываю вѣчнѣ (Боковичі, 1496 *AS* I, 245);

(що на чому) забезпечувати записом боргове зобов'язання, легат (що у чому) (1): а про то(ж) єи записываю на свои(х) имѣньє(х)... три(сс)та (!) ко(п) широки(х) гро(ш)и че(с)кои монѣты (б. м. н., п. 1450 *ПИ* № 9).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **записываю** (1443—1452 *AS* I, 39; п. 1450 *ПИ* № 9; 1488 *AS* I, 88; 1496 *AS* I, 245); *1 ос. мн.* **записываем** (1487 *AS* I, 86); *перф. 3 ос. мн.* **записывали** (1475 *AS* I, 70).

Див. ще **ЗАПИСАТИ, ZAPISATI SIE, *ЗАПИСОВАТИ, *ЗАПИСЫВАТИ СѦ, *ЗАПСАТИ, ИСПИСАТИ, *НАПИСАТИ** 1, ***ОТПИСАТИ** 2, **ПИСАТИ, *ПСАТИ** 1.

***ЗАПИСЫВАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (3) **1.** (чим і без додатка) *(письмово)* зобов'язуватися (до чого) (2): а кн⟨ѧ⟩зь Семєн томоу листоу приганоу дал, а мовил так: я с моим братомъ, с отцемъ твоим не записивал сѧ тымъ листомъ (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); и они рекли: так правда єсть, записывали сѧ отцы наши по неволи (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

2. (чим кому) підтверджувати записом, офіційно засвідчувати (1): А се я пани Єнковаѧ Чаплича пани Татѧна... записываю сѧ... сим моим листом... кн⟨ѧ⟩зю Михайлу и кн⟨ѧ⟩зю Костєнтиноу Ивановичом Острозским: штож нєбожчик пан мой пан Єико Чаплич менѧл (!) со кн⟨ѧ⟩земъ Иваном Острозским отчиною своєю Голчем на кн⟨ѧ⟩зжи двор... на Межирече (Луцьк, 1487 *AS* I, 85).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **записываю сѧ** (1487 *AS* I, 85); *перф. 1 ос. одн. ч.* **записивал сѧ** (1475 *AS* I, 70); *3 ос. мн.* **записывали сѧ** (1491 *AS* I, 94).

Див. ще **ЗАПИСАТИ, ZAPISATI SIE, *ЗАПИСОВАТИ, *ЗАПИСОВАТИ СѦ, *ЗАПИСЫВАТИ.**

***ЗАПИСЬ** *ж.* (2) **1.** *(документ про забезпечення легату)* запис (1): И глѣбъ рє(к) ты мнѣ ты(х) записє(и) нє давалъ ани єсми очима своима и(х) вида(л) ани чтучы и(х) слыхалъ, ни(ж)ли сѧ с тобою є(д)налъ (Вільна, 1495 *ВМБС*).

2. письмове зобов'язання, договір (1): Я, кнегини Ивановая Семеновича Кобрынская Ѳедора, для потверженья сего нашого листу и нашихъ сихъ записей, приложила есьми на то печать свою (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2).

ФОРМИ: *род. мн.* **записей, записє(и)** (1401 *АКВАК* III, 2; 1495 *ВМБС*).

Див. ще **ЗАПИСЪ, ЗАПЇСАНІЄ 2**

***ЗАПИСЬНЫИ** *див.* ***ЗАПИСНЫЙ.**

! ЗАПЇСАН [1] ⟨ЗАПЇСАНІЄ⟩ (1): О братоу старшомъ которы(и) замешькаеть запїса(н) (!) (XV ст. *ВС* 7).

Див. **ЗАПЇСАНІЄ.**

! ЗАПЇСАН [2] ⟨ЗАПЇСНОЄ⟩ (1): О пїсаре(х) земьскы(х) ко(л)ко имеєть бра(т) за запїса(н) (!) (XV ст. *ВС* 9 зв.).

Див. ***ЗАПИСНОЄ.**

ЗАПЇСАНІЄ *с.* (7) **1.** заповітний запис (5): а по нашомъ (sic.— *Прим. вид.*) животѣ кто иметъ быти господаръ нашеи земли... щобы имъ непороушили нашего данїѧ и оутвержденїѧ и записанїѧ... заноу(ж) дали єсмы имъ за и(х) правовѣрноую слоужбоу (Сучава, 1428 *Cost.* I, 202); и азъ теж записываю тую ц⟨є⟩рков на клашторъ по отца своєго записаню, занеж отца моєго запис в тыи валки изгыблъ (Острог, 1443—1452 *AS* I, 39).

2. *(заповідане майно)* запис, легат (2): О оудова(х) и о ма(л)жонъка(х) имже поспо(л)но запїсаніе нєзалежи(т) николи (XV ст. *ВС* 33).

ФОРМИ: *наз. одн.* **запїсаніе** (XV ст. *ВС* 33); *род. одн.* **записанїѧ, записанїа** (1428 *Cost.* I, 202; 1429 *Cost.* I, 243); *дав. одн.* **записаню** (1443—1452 *AS* I, 39); *знах. одн.* **запїсаніе** 1 (XV ст. *ВС* 8—8 зв.); **! запїса(н)** 1 (XV ст. *ВС* 9 зв.).

Див. ще **ЗАПИСЪ** 2, ***ЗАПИСЬ** 1.

! ЗАПЇСАНЪ ⟨ЗАПИСЪ⟩ (1): вїдѣлосѧ на(м) за непо(до)бноє иже такыи кро(т)кыи запїсанъ (!) бє(з) оумо(л)вы нє былъ дѣржанъ (XV ст. *СЯ* 41 зв.).

Див. **ЗАПИСЪ** 2.

***ЗАПЇСАТИ** *див.* **ЗАПИСАТИ.**

***ЗАПЇСОВАТИ** *див.* ***ЗАПИСОВАТИ.**

***ЗАПЇСЪ** *див.* **ЗАПИСЪ.**

***ZAPŁAKATI** *дієсл. док.* (1) заплакати: Usłyszawsza to wsi zapłakali i mołwili; «woleli bychmo, sztob i nas korol sam kaznił, kak ieho wolia, niżbychmo to wideli, zaniaż to wże nas iemu wydaiet, koli peremiryia s nim czynił» (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **zapłakali** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

***ЗАПЛАТ** *ч.* (10) плата, заплата: ⟨Ино⟩ мы видѣвши их добры токмежь и заплат полны, а мы також дали и потвердили... братоу єго Кости тото вышеписанное мѣсто на Кролигътоурѣ (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 114); Ино мы видѣвше их доброую волю и токмеж и полніи заплат, а мы такождере и от нас єсмы дали и потвърдили слоузѣ нашемоу Томи тое прѧдреченое село оу Кобълєх (Сучава, 1494 *BD* II, 36).

ФОРМИ: *знах. одн.* **заплат** (1466 *BD* I, 114; 1476 *BD* I, 208; 1487 *BD* I, 291, 302, 517; 1488 *BD* I, 317; 1490 *BD* I, 397, 432; 1491 *BD* I, 449; 1494 *BD* II, 36).

Див. ще **ЗАПЛАТА.**

ЗАПЛАТА *ж.* (88) плата, заплата (85): Nadto, choczem, iż by żadnyj... k zapłate zastawy jeho w deń swietyj ne pripużał (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); Кто прода (!) дѣдичьство а половїноу заплаты возмє(т) (XV ст. *ВС* 6 зв.); имає(м) имъ заплату всю заплатити (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); Ино мы видѣвши их доброи воли и токмєж и полною заплатоу, а мы такождєрє и от нас єсмы дали и потврѫдили слоугам нашим Сими и братоу єго Оники тоє прАдречєнное сєло на имѧ Ботєщи (Ясси, 1500 *BD* II, 175);

з а п л а т о у в ч и н и т и (кому) (1) заплатити: какъ ємоу заплатоу вчинишъ то ты вєдаєшъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*); з а п л а т о у д и л а т и (2) платити: алє коли боудєт намь надоби илї сукно илї инаѧ торговлѧ... а мы алибо наши мытници абы торговали и заплатоу дилавши, и надобноє оузѧли (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); алє коли боудєтъ намъ надобы или соукно или инаѧ торговлѣ... а мы алибо наши мытници абы торговали и заплатоу дилавши и надобноє оузѧти (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *наз. одн.* **заплата** (XV ст. *ВС* 22); *род. одн.* **заплаты** (XV ст. *ВС* 6 зв.); *дав. одн.* **заплате** (1388 *ZPL* 107); *знах. одн.* **заплату, заплатоу** (1453 *Cost.* II, 495; 1457 *Cost.* И, 810; 1460 *BD* II, 275; 1466 *DIR«A»* 519; 1479 *BD* I, 224; 1484 *ЯМ*; 1489 *Cost. S.* 133; 1490 *BD* I, 400; 1494 *BD* II, 32; 1497 *BD* II, 96; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.).

Див. ще ***ЗАПЛАТ.**

ЗАПЛАТИТИ, ЗАПЛАТИТЬ *дієсл. док.* (242) (що, що кому і без додатка) заплатити (239): нє оусхочєть ли король самъ заплатити дасть тому то дичьство (!) кто єго потѧжєть (б. м.н., 1352 *Р* 6); А кто на то оустанєть тотъ заплатить гривну золота вины а гривну золота послухомъ (Львів, 1368 *Р* 16); и на болшю крѣпость нашєго осужєниѧ помочноє взѧли єсмы оу кролѧ... а то тако ажє король заплативъ пѧ(т) сотъ гривєнъ тымъ панѧ(м) има вєчисто дєржѧ(т) (Медика, 1404 *Р* 70); а нє маємь оуступати сѧ оу тыи имѣнья оли жь заплативши триста копь широки(х) грошеи пану чусє (Луцьк, 1434 *Р* 128); а ктобы тоє єднанье з насъ с обоу сторонъ оузроушилъ, тотъ маєт заплатити королю пѧть сотъ копъ гроший (Вільна, 1482 *AS* I, 79); Фра(н)цикъ прода(л) юрьєви дєди(ч)ство за сто гривєнъ а юрє(и) заплатилъ ємоу тогды соро(к) гривєнъ а остатокъ на оурє(ч)ныи дѣи слюбилъ заплатити (XV ст. *ВС* 21 зв.); И оуставшн наши слоуги Сима и брат єго Оника та заплатили оуси тоти вышєписаннїи пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу Сими Бєнѣ (Ясси, 1500 *BD* II, 175);

◇ з а п л а т и т и ш ї ю (2) бути покараним на смерть через повішання: а тако(ж) варє кто о(т) наши(х) бояръ, боу(д) кто оусхочє(т) ти(х) цигани задєржати или затаити прє(д) калоугєрми, то(т) заплати(т) свою шїю (Сучава, 1448 *Cost.* II, 353); а тако(ж) варє кто оусхочє(т) о(т) наши(х) бояръ ти(х) циганъ задръжати или затаити пръ(д) калугєрмн то(т) да заплатитъ свою шїю (Сучава, 1453 *DIR«A»* 503); г о л о в о ю з а п л а т и т и (!) *див.* **ГОЛОВА.**

ФОРМИ: *інф.* **заплатити, заплатіті** 36 (1352 *Р* 6; 1388 *ZPL* 103; 1411 *Р* 77; 1427 *Р* 109; 1435 *Cost.* II, 692; 1446 *DIR«A»* 485; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 19; 1482 *AS* I, 79; 1494 *АЛМ* 54; 1499 *BD* II, 450 і т. ін.); **заплатить, заплатїть** 9 (XV ст. *ВС* 16, 16 зв., 22, 22 зв., 24, 24 зв., 25, 31, 37); **заплати(т)** 2 (XV ст. *ВС* 32; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); *аор. 1 ос. одн.* **заплатих, заплатых, заплати(х)** (1479 *BD* I, 221; 1488 *ДГСВМШ;* 1489 *BD* I, 376; 1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ;* 1491 *BD* I, 451; 1492 *BD* I, 509; 1495 *BD* II, 64; 1497 *BD* II, 99; 1499 *BD* II, 144 і т. ін.); *перф. 1 ос. одн. ч.* **заплатил** (1488 *BD* I, 354, 355); *3 ос. одн. ч.* **заплатил, заплатилъ, заплатиль, заплати(л)** (1453 *Cost.* II, 472; 1463 *BD* I, 74; 1473 *BD* I, 190; 1479 *Cost. S.* 98; 1487 *BD* I, 297; 1489 *РИБ* 432; 1491 *BD* I, 447; 1494 *BD* II, 36; 1497 *BD* II, 98; XV ст. *ВС* 21 зв.; 1499 *BD* II, 130, 168 і т. ін.); *3 ос. одн. ж.* **заплатила, заплати⟨ла⟩** (1462 *BD* I, 52; 1473 *BD* I, 186; 1480 *BD* I, 244; 1494 *BD* II, 32; 1495 *BD* II, 57); *1 ос. мн.* **заплатили єсми** 2 (1472 *BD* I, 169; 1481 *BD* I, 248); **єсми заплатили** 1 (1470 *BD* I, 150); *3 ос. мн.* **заплатили** (1466 *BD* I, 114; 1479 *BD* I, 223; 1483 *BD* I, 275; 1486 *BD* I, 289; 1489 *BD* I, 367; 1492 *BD* I, 506; 1495 *BD* II, 55; 1496 *BD* II, 92; 1497 *BD* II, 96; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); *майб. 1 ос. одн.* **заплачоу** (1490 *Пам.*); *3 ос. одн.* **заплатить, заплатїть** 6 (1368 *Р* 16; 1415 *Cost.* I, 116; 1418 *Cost.* I, 127; XV ст. *ВС* 35 зв., 37 зв.; 1494 *РИБ* 561); **заплатит, заплатитъ** 3 (1436 *Cost.* I, 468; 1460 *BD* I, 41; 1462 *BD* II, 67); **заплати(т)** 9 (1423 *DIR«A»* 447; 1432 *Cost.* I, 343; 1448 *Cost.* II, 353, 362; п. 1450 *ПИ* № 9; 1452 *Cost.* II, 422; XV ст. *ВС* 24, 30; 1456 *ГПХМ*); *1 ос. мн.* **заплатимы** 2 (1411 *Р* 77); **имѣемъ... заплатити** 1 (1411 *Р* 77); **бэудємъ... заплатиты** 1 (1448 *Cost.* II, 305); *бажс.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **by... zapłatił** (1388 *ZPL* 106); *1 ос. мн.* **быхми... заплатили** (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); *3 ос. мн.* **щобы... заплатили** (1434 *Cost.* II, 675); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да заплатитъ** 2 (1452 *Cost.* II, 410; 1453 *DIR«A»* 503); **да заплатит** 2 (1440 *DBAc* 32; 1459 *BD* I, 32); **да заплати(т)** 4 (1453 *Cost.* II, 458; 1455 *Cost.* II, 526, 562; 1474 *РГС*); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ч.* **заплачо(н)** (XV ст. *ВС* 31); *наз. мн.* **заплачєны** (XV ст. *ВС* 31 зв.); *дієприсл. перед.* **заплативше** 15 (1488 *BD* I, 355; 1489 *BD* I, 376; 1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ;* 1491 *BD* I, 452; *Cost. S.* 156; 1492 *BD* I, 509; 1495 *BD* II, 64; 1497 *BD* II, 99; 1499 *BD* II, 144 і т. ін.); **заплативши, заплати(в)ши** 8 (1434 *Р* 128; 1456 *ПМВП;* 1475 *AS* I, 72; 1488 *BD* I, 347; 1491 *BD* I, 472; XV ст. *ВС* 21 зв.; 1499 *BD* II, 147, 154); **заплативъшы** 1 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106); **заплативъ** 2 (1404 *Р* 70); *предик. пас. дієприкм.* **заплачєно** (XV ст. *ВС* 8).

Див. ще **ПЛАТИТИ, *ПЛАТИТИ СѦ, ПОПЛАТИТИ.**

ЗАПОВЄДАТИ *дієсл. недок. і док.* (3) (*стч.* zapověděti, *стп.* zapowiedać) (кому) забороняти, заборонити: о игрєцо(х) косто(ч)ны(х) ка(к) имъ заповєдаю(т) (XV ст. *ВС* 27 зв.); а и самъ бы еси имъ ни въ чомъ кривъды не чинилъ и коръчмы бы еси своей не держалъ въ месте, и заповедалъ бы еси слугамъ своимъ и мещаномъ, штобы коръчмы въ месте ие варили (Судомир, 1488 *РИБ* 222).

ФОРМИ: *інф.* **заповєдати** (XV ст. *ВС* 7 зв.); *теп. 3 ос. мн.* **заповєдаю(т)** (XV ст. *ВС* 27 зв.); *бажс.-ум. сп. 2 ос. одн. ч.* **заповедалъ бы еси** (1488 *РИБ* 222).

***ЗАПОВѢДАНЇ** *див.* ***ЗАПОВѢДАНЫИ.**

***ЗАПОВѢДАННЫ** *див.* ***ЗАПОВѢДАНЫИ.**

***ЗАПОВѢДАНЫ** *див.* ***ЗАПОВѢДАНЫИ.**

***ЗАПОВѢДАНЫИ** *прикм.* (4) заборонений: а у чєрновци, возы нє стрѦсти, алє купець дасть свою вѣру, ажє иє имаєтъ заповѣданыи товаръ на свои возъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); А оу Чєрновцєх возы нє трѦсти, алє коупєцъ абы дал своє право, ажє нє имает заповѣданї товаръ иа своємъ возы (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **заповѣданы, заповѣданы** 2 (1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790); **заповѣданї** 1 (1460 *BD* II, 275); **заповѣданыи** 1 (1408 *Cost.* II, 632).

***ЗАПОВѢДЬ** *ж.* (1) *(настанова)* заповіт, завіт: аще ли кто прѣстѪпить заповѣ(д) сіѪ бєзьо(т)чьство(м) (!) или нєбрѣжєнїє(м) и полакомнтсѦ добыткоу книгы сєѦ и прода(ст) Ѫ да є(ст) проклѦ(т) о(т) бā (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **заповѣ(д)** (1401 *ЗКЄ*).

ЗАПОДІА, ЗЪПОДІА *ж.* (14) *(молд.)* плоскогір'я (13): а хотаръ оуси(м) ти(м) чєтырємь сєломь почєнше... о(т) тои могилу... заподїєю выше пашка на гло(д) (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168—169); А хотар тои вышєписаннои сєлищи да єст от Драгоєщи... чєрєс зъподїю оу сєрєд доубровоу на могилоу (Сучава, 1493 *BD* II, 27);

б є л о ш є в а з а п о д ї а (!) *див.* ***БЄЛОШЄВЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **заподїа** 1 (1425 *Cost.* I, 168); *зам. род.* **гори зъподїа** 1 (1468 *BD* I, 127); *род. одн.* **зъподїи** (1492

BD I, 510); *знах. одн.* **зъподїю** (1490 *ДГСХМ;* 1492 *BD* I, 510; 1493 *BD* II, 27); *ор. одн.* **заподїєю, зъподїєю** (1425 *Cost.* 1, 168, 169; 1492 *BD* I, 510); *знах. мн.* **заподїи, зъподїи** (1488 *ДГСПМ;* 1490 *ДГСХМ*).

ЗАПОМНЄНѦ *с.* (2) (*стч.* zapomnění, *стп.* zapomnienie) забуття (1): Абы запомнєнѧ рѣчи с часов вдѣланыхъ не вдѣлало бы шкоды, слушно єст ажбы вчинки людъскии которыижь ⟨съ⟩ часомъ отходѧт достаточнымъ свєдєтствомъ листов и на потомъ будучимъ былибы явны (Вільна, 1499 *AS* I, 117);

бывати въ запомненю (1) *див.* ***БЫВАТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **запомнєиѧ** (1499 *AS* I, 117); *місц. одн.* **въ запомиєию** (1389 *PEA* I, 26).

***ЗАПРЄНЇЄ** *с.* (1) заперечення, відмовлення: а коли(ж) соу(д)я пыта(л) слоу(ж)бнїка тогды слоужебникъ запрєлъ жебы нє видѣ(л) тоє раны тогды то(т) янъ по запрєнїю того слоужебника рєклъ свє(т)кы повєсть шт (!) бы видѣ(л) тыя раны (XV ст. *BC* 19—19 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **по запрєиїю** (XV ст. *BC* 19 зв.).

Пор. ***ЗАПРЄТИ.**

***ЗАПРЄТИ** *дієсл. док.* (6) (чого і без додатка) заперечити (що), відмовитися (від чого): Теż jestliby... on... zaprzeł to... majeť zapłatiti albo prisiahoju sia oczistiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); Пєтръ жалова(л) на яна и(ж) ємоу чєтыри па(л)ци оутѧлъ оу роу(к) и янъ того запрє(л) (XV ст. *BC* 23).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **запрєлъ, запрє(л)** (XV ст. *BC* 19 зв., 23, 27); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **by zaprzeł** I (1388 *ZPL* 103); **by... zaprzeł** I (1388 *ZPL* 103).

Див. ще ***ЗАПРѢТИ СѦ, *ПРЄТИ, *ОУПРИТИ СѢ.**

***ЗАПРИСѦГАТИ** *дієсл. недок.* (!) (що, робити що) заприсягати (що), зобов'язуватися під присягою (робити що): Тоє оусє вышєписанноє слюбоуємь, заприсѦгаємь здержат... подлоуг того нашєго листоу и присѦг наших (Сучава, 1462 *BD* II, 290).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **заприсѦгаємь** (1462 *BD* II, 290).

Див. ще ***ОТПРИСѦЧЬ, *ОТПРИСѦЧЬ СѦ, *ПОПРИСѦЧЬ, ПРИСѦГНОУТИ, ПРИСѦЧЬ, ПРЫСЯГАТИ.**

***ЗАПРИТИ СѦ** *див.* ***ЗАПРѢТИ СѦ.**

***ЗАПРЇТИ СѦ** *див.* ***ЗАПРѢТИ СѦ.**

***ЗАПРОДАТИ** *дієсл. док.* (2) (що кому) продати: а тые двѣ части того именїа... запродалъ есми е. м. за пятьдесятъ копъ гроши (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); А сє я пан Гриб Ивєшєнєвич... запродал єсми имєнє своє на имѧ Торокановъ... во осми дєсѦт копах готовых грошей широкой личбы ческой маиєты (Острог, 1488 *AS* I, 88).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **запродалъ (запродал) єсми** (1449 *АЛМ* 8; 1488 *AS* I, 88).

Див. ще ***ПОПРОДАВАТИ, *ПОПРОДАТИ, PRZEDATI, ПРОДАВАТИ, ПРОДАТИ** 1.

***ЗАПРѢТИ СѦ** *дієсл. док.* (3) (за що і без додатка) відмовитися (від чого), заперечити (що): оуставлѦємь коли(ж) которыи мєщанїнъ алюбо соукна алюбо иныи торговли а которомоу зємлєнїноу бє(з) запїсѫ повєри(т) а оу право с нимъ поидє(т) тогды имєєть тотъ мєщанїнъ добрыми лю(д)ми на нє(г) досвє(т)чи(т) а запрїтца ль тогды имєєть самь своєю роукою о(т)присѦчь (XV ст. *BC* 18 зв.); Ино Илка нє заприла сѦ за ⟨т⟩отоу съмрътъ Андрицєва, що єго оубил... отєць Илцъ, алє оустала прѦд нами и прѦд нашим митрополитом (Сучава, 1473 *BD* I, 186).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **сѦ... запрѣлъ** (1449 *Cost.* II, 385); *3 ос. одн. ж.* **заприла сѦ** (1473 *BD* I, 186); *майб. 3 ос. одн.* **запрїтца** (XV ст. *BC* 18 зв.).

Див. ще ***ЗАПРЄТИ, *ПРЄТИ, *ОУПРИТИ СѢ.**

***ЗАПСАТИ** *дієсл. док.* (1) (на що кому) записати, підтвердити записом (легат): а на то дворище запсали єсмо єму сєю нашєю грамою (!) пѦтьдєсѦть гривєнъ подольскими полугрошки (Острог, 1427 *P* 109).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **запсали єсмо** (1427 *P* 109).

Див. ще **ЗАПИСАТИ 2,** ***ЗАПИСОВАТИ** 1, ***ЗАПИСЫВАТИ** 2.

***ЗАПОУСТЪ** *ч.* (2) *(ділянка непрорубаного, непрочищеного лісу)* запуст: О кмєтѣ(х) которыи(ж) дєржать борти в запоустє (XV ст. 9 зв.); y dali iesmo tomu słuzi naszomu Pawłu tuiu zemlu naszu... z polmi, z dubrowami... y z zapustami (Ужів, 1420 *AS* I, 25).

ФОРМИ: *місц. одн.* **в запоустє** (XV ст. *СЯ* 9 зв.); *ор. мн.* **zapustami** (1420 *AS* I, 25).

***ЗАПУСТЫ** *мн.* (4) ◇ запусты великіи (1) *(останній тиждень перед великоднім постом)* запусти, масляна: И мы казали и тотъ листъ очистити, и рокъ есмо положили тещи его передъ нами стати на запусты на наши великіи (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169); мясные запусты (3) *див.* ***МЯСНЫИ.**

ФОРМИ: *знах.* **запусты** (1487 *РИБ* 228; 1489 *АКВ;* 1498 *АЛМ* 169).

***ЗАПОУСТѢТИ** *дієсл. док.* (3) запустіти: а с тоє зємли хоживоло (!) дє(и) издавна колода мєдоу ино таѦ зємлѦ вє(л)ми давно запоустєла была (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* **запоустєла** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93); *3 ос. одн. с.* **запоустєло** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *пперф. 3 ос. одн. ж.* **запоустєла была** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ЗАРАДИ *прийм.* (1) *(з род.) (виражає причинові відношення)* через (що), заради (чого): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали єсми... монастироу... цигане на имѣ: Лоука... и НѦнчюл холтѣюл, що дали єго калоугєри от Бистрици за ради съмръти Козми татарина, за що оубили того Козма татарина цигане от Бистричєскаго монастирѣ (Сучава, 1487 *BD* I, 312).

Див. ще **РАДИ.**

ЗАРОВНО *присл.* (2) (*стп.* zarówno) однаково, нарівні: Гандле и куплю в рынку и в клєткахъ, и по улицахъ з мещаны заровно отправовати и усжывати (!) маютъ (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27).

***ЗАРОСЛИ** *мн.* (1) перелісок: и мы, дорадивъшыся з нашими князи... дали есмо ему... село Вербяев въ Луцъкомъ повете... с полми, з ролями, з гаи, и з заросльми, з дубровами, з лесы (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

ФОРМИ: *ор.* **заросльми** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

Див. ще ***ПОРОСЛЬ.**

ЗАРУБА *ч.* (1) *(особова назва, стп.* Zaręba): Мы воицєхъ... ярцибискупъ гнѣзденскии збыкгнѣвъ краковскии... добєславъ съ сєниа любєлскии ваврѣнєць заруба сирадскни воицєхъ з малого ланчицкии... слюбуємы и записуємы сѦ стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои и дѣтємъ єго (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **заруба** (1433 *P* 122).

***ЗАРУБАТИ** *дієсл. док.* (3) (що) закарбувати, зарубати: Мы Бовблян опытали, и Бовбляне рекли вси: «правда ест, тые грани сам княз великий Швитригайло привернулъ свой кон и, вынемши кордъ, своєю рукою тые грани зарубал...» (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **есми зарубал** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); *3 ос. одн. ч.* **зарубал** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ЗАРУБИЧЬ *ч.* (5) *(особова назва):* а на розъѣздѣ были зємлѦне и панъ ленько зарубичь воєвода зудечовьскии (Зудечів, 1411 *P* 79); а имѣєть лєнько заруби(ч) тые сєла дєржати вѣчно нєпорушо (!) (Житомир, 1433 *P* 126—127).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зарубичь, заруби(ч)** (1411 *P* 79, 80; 1433 *P* 127); *род. одн.* **зарубича** (1411 *P* 80); *дав. одн.* **зарубичю** (1433 *P* 126).

***ЗАРУКА** *ж.* (3) *(грошове забезпечення на користь правителя або його урядників у випадку порушення однією із сторін складеної угоди)* заклáд: тамъ же противъ той долыны... для вечистого знаку паль забыты казалы есмо и тую граныцю скончылы, и, штобы ее никто не нарушилъ,

заруку на Господара его мылосты чотыриста грывенъ Подольскихъ (sic.— *Прим. вид.*) заложилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9); а заплативши заруки, предся сєс лист мои пры моцы захован быти маєт в кождого права (Володимир, 1475 *AS* I, 72); мы... отправили єсмо пани Василєвоую, заложили гран и зароуки сто роублєв грошей, абы за рєкоу Зельвоу нє пєрєходила (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *знах. одн.* **заруку** (1430 *ГВКЛ* 9); *знах. мн.* **заруки, зароуки** (1475 *AS* I, 72; 1478 *AS* III, 17).

ЗАСЄ *див.* **ЗАСЯ**.

***ZASYPATY** *дієсл. док.* (1) (що) *(спорудити)* насипати: y hranyciu y mezu samy iesmo promezy sebe połozyły y korcy zasypały (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **zasypały** (1500 *ДПЖН*).

***ЗАСЛОУГА** *ж.* (2) **1.** *(те, що хто заслужив)* заслуга (1): О косторє(х) што(ж) частокро(т) находA(т) на пьяны(и) лю(ди) вєдоутсA к игрѣ а бєроуть пєнAзи на заклады алюбо нєгдѣ на очиноу а проигравши прїходA(т) оу спа(ч) (!) алюбо во оубо(ж)ство а такїи нє входA(т) нашє(г) осоужєнїя по(д)лоугъ заслоугы (XV ст. *ВС* 27 зв.).

2. *(вчинок, гідний похвали)* заслуга (1): мы Стєфан, воєвода... знамєнито чинимъ... яко хотA... памAти... прєдкоув наших... наслидова⟨ти⟩, и тиж их вѣры, пилнои заслоугы коу наияснѣишои з божиои памAти наияснAиших кнAжат и панов кролюв полскыхъ их воли... послоухати заоужды винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 283—284).

ФОРМИ: *род. одн.* **заслоугы** (XV ст. *ВС* 27 зв.; 1462 *BD* II, 283).

***ЗАСПИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* а къ тому дали есмо... ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ка, на имя Дубленского... и тежъ ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ка на имя Безхебича, и къ тому придали ему Кривичи съ трема ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ки, на имя Заспичи а Носовичи а Михеевичи (Городно, 1497 *РИБ* 683).

ФОРМИ: *наз. мн.* **Заспичи** (1497 *РИБ* 683).

ZASTAWA *ж.* (19) *(речове забезпечення одержуваної позички)* застава (18): Teź jestliby... kotoraja by jemu była czerez złodejstwo abo czerez khwałt wziata, na tuju istenuju zastawu... majet' prisiahnuti, jako ne wedał koli jemu wkradeno, abo khwałtom wziato (Луцьк, 1388 *ZPL* 104);

(забезпечення боргового зобов'язання маєтком, який передавався в користування кредиторові) застава (1): Я, Степанъ Кунацковичъ, вызнаю... симъ моимъ листомъ... которое имене отчина и дедина моя, на имя Кольнятичи, было въ заставѣ у пана Василя Семашковича въ чотырнадцати копахъ грошей (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **zastawa** (1388 *ZPL* 104, 107); *род. одн.* **zastawy** (1388 *ZPL* 103, 107); *знах. одн.* **zastawu** (1388 *ZPL* 103, 104, 106, 107, 108); *місц. одн.* **въ заставѣ** (1449 *АЛМ* 8); *род. мн.* **zastaw** (1388 *ZPL* 106); *знах. мн.* **zastawy** (1388 *ZPL* 103); *ор. мн.* **zastawami** (1388 *ZPL* 104).

ЗАСТАВИТИ[1] *дієсл. док.* (22) (що, що кому) *(дати в заставу)* заставити: а сє я панъ михаило ивановичь заставилъ своє сєло чєрєпынє григорєву сн҃у дв҃дьского осташкови... во к гривєнъ без одноѣ гривны (Львів, 1386 *Р* 31); и я єсми в тых тридцати копах широких грошей кн⟨А⟩земъ их м⟨и⟩л⟨о⟩сти заставила сєло своє ПъAнь кн⟨А⟩зю Михайлу и кн⟨А⟩зю КостAнтину Ивановичом (Острог, 1481 *AS* I, 77); Колї хто дєржїть оу закладѣ дєди(ч)ство сказоуємь мы(ж) то(т) которыи то застави(л)... имаєть освє(т)чєнїє оучини(т) иже то дєди(ч)ство оу такы(х) пєнезA(х) заложєно (XV ст. *ВС* 20 зв.); а тоє выше писанноє *(в ориг.* выше писанного.— *Прим. вид.)* чєрєз шлах⟨о⟩тнє вроженого кн⟨А⟩зA Костєнтина... ⟨маєть⟩ быти дєржано и поживано спокойнє... маєт быти продано, и заменєно, и заставлєно, и отдано доброволнє... как єму... лєпєй а вжиточнє взвидит сA, вѣчнє на вѣки (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

ФОРМИ: *інф.* **заставити** 4 (1388 *Р* 37; 1445 *Р* 151; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1451 *Р* 156); **застави(т)** 1 (1424 *Р* 100); *перф. 1 ос. одн. ч.* **заставилъ** (1386 *Р* 31); *1 ос. одн. ж.* **заставила єсми** 3 (1481 *AS* I, 77); **єсми заставила** 1 (1481 *AS* I, 77); **єсми... заставила** 1 (1481 *AS* I, 77); **я єсми... заставила** 1 (1481 *AS* I, 77); *3 ос. одн. ч.* **застави(л)** (XV ст. *ВС* 20 зв.); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **by (iżby)... zastawił** (1388 *ZPL* 103, 104); *інф. пас.* **быти... заставлєно** (1499 *AS* I, 118); *теп. пас. 3 ос. одн. ч.* **jest zastawen** (1388 *ZPL* 108); *перф. пас. 3 ос. одн. ч.* **былъ... заставлєиъ** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. мн.* **by byli... zastaweny** (1388 *ZPL* 103); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. с.* **zastawlenoje** (1388 *ZPL* 106); *наз. одн. ж.* **zastawena** (1388 *ZPL* 104); *знах. мн.* **заставлєны** (XV ст. *ВС* 10); *ор. мн.* **zastawlєnymi** (1388 *ZPL* 104).

ЗАСТАВИТИ[2], **ЗАСЪТАВИТИ** *дієсл. док.* (9) (що) *(перегородити греблю)* загатити: а доброва всA ис нашими ловы по горюховъскую дорогу а старое Ставищє вєлили были єсмо заставити пану данку мукосѣєвичю (Луцьк, 1445 *Р* 150); а на той часъ, коли ся есмо мѣняли, Ивачевский ставъ былъ не заставленъ (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); а на горинє ставъ што нєбожъчикъ сємєнъ заставилъ а стоупа а с того млына идєть на городъ меръки (XV ст. *ИК*); и тыи наклады отложит *(в ориг.* отложити.— *Прим. вид.)* што кн⟨A⟩зи их м⟨и⟩л⟨о⟩сть на тоє имєнє ПьAн наложат: або став заставAт або инший который наклад на тоє имєнє наложAт (Острог, 1481 *AS* I, 77).

ФОРМИ: *інф.* **заставити, засъставити** (1445 *Р* 150; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1463 *AS* I, 55); *перф. 3 ос. одн. ч.* **заставилъ, заставил** (XV ст. *ИК;* 1475 *AS* I, 71); *майб. 3 ос. одн.* **! завить** (1458 *ОЖДМ*); *3 ос. мн.* **заставAт** (1481 *AS* I, 77); *перф. пас. 3 ос. одн. ч.* **былъ... заставлєиъ** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

! ЗАСТАВИТЬ *див.* **ИЗОСТАВИТЬ**.

! ЗАСТАВЛAЮТЬ ⟨ЗОСТАВЛAЮТЬ⟩ *див.* ***ЗОСТАВЛAТИ**.

! ЗАСТАЛО ⟨ЗОСТАЛО⟩ *див.* **ЗОСТАТИ**[1].

! ЗАСТАНЄТ ⟨ЗОСТАНЄТ⟩ *див.* **ЗОСТАТИ**[1].

***ЗАСТАТИ** *дієсл. док.* (16) (кого, що) *(знайти в якомусь стані або місці)* застати, знайти (2): сє язъ сомирєныи єп(с)пь олк(с)ѣи... застали єсмо оу сн҃го сн҃са на красно(м) д҃ иконы кованы(х) а г҃ иконы з вѣньци (б м. н., бл. 1429 *Р* 114); Ино тотъ листъ отца нашого в животе не засталъ (Вільна, 1493 *АЛРГ* 55—56);

(побачити) застати, зустріти (8): а потомъ черезъ ричку Ровець повелъ до урочища Песочное, одътоль до Цецулыны долыны, где есмо засталы людей Салискихъ, которыи поведылы, же в право грунтъ Салискій, а влево до Микулинецъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8);

(зловити) застати, спіймати (6): сказоуємь тѣ(ж) хто коли свои свїньи оу чї(жи)и (!) гаи на жолоудъ оугони(т) а то(т) застанєть чїи лѣ(с) имаєть вѣпрA одно(г) с правомь забить (XV ст. *ВС* 37 зв.).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **засталъ** (1493 *АЛРГ* 55); *1 ос. мн.* **застaлисмо** 2 (1430 *ГВКЛ* 8); **засталысмо** 2 (1430 *ГВКЛ* 8); **есмо засталы** 2 (1430 *ГВКЛ* 8); **есмо... засталы** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); **застали єсмо** 1 (бл. 1429 *Р* 114); **засталысмы** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); *майб. 3 ос. одн.* **застаиєть** 3 (XV ст. *ВС* 37, 37 зв.); **застаие(т)** 2 (XV ст. *ВС* 37, 37 зв.); *3 ос. мн.* **застаиѫ(т)** (XV ст. *ВС* 37).

***ЗАСТАТИ СѢ** *дієсл. док.* (2) ◇ **з а с т а т и с ѣ л и ц є м ъ** (2) *(про крадіжку)* бути виявленим у момент вчинення: то(л)ко за свадоу торговскою и за та(т)боу що сѣ застанє(т) лицємъ оу тръгоу аби соудили дво(р)ници тєрго(в)ск(и) то(т)и люди (Сучава, 1479 *DC* 140); Толко за свадоу торговскою и за татбоу, що сѣ застанєт лицєм оу тръгоу, аби соудили дворници торговскои тоти люди от Радовци (Сучава, 1481 *BD* I, 257).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **сѣ застанєт, застаие(т)** (1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 257).

! ЗАСТАТЬ ⟨ЗОСТАТЬ⟩ *див.* **ЗОСТАТИ**[1].

***ЗАСТАТЬЄ** *с.* (1) спіймання: Тѣ(ж) оуставлѦємь хто с коимъ имеєть граніцю о лѣ(с) а воидѣ(т) чере(с) граніцю оу ле(с) а то(т) его застанеть має(т) оу него оузѦ(т) за первое застатье сокироу а въ дроугоє застанѫ(т) любо мѦтель (!) алюбо соукню (XV ст. *ВС* 37).

ФОРМИ: *знах. одн.* **застатьє** (XV ст. *ВС* 37).

Пор. ***ЗАСТАТИ.**

***ЗАСТОЛПНИКЪ** *ч.* (1) духовне звання для ченців: присылалъ да (!) на(с) Бгомолєць нашь архима(н)дри(т) печє(р)скїи с кіева и вся братія мн(с)тыря печє(р)ского чє(р)нцы крылошанѣ и засто(л)пники жалоуючися на митрополита кіевского и всея роусіе што(ж) и(м) насиліе чини(т) (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *знах. мн.* **засто(л)пники** (1481 *ГПМ*).

ЗАСТОУПАТИ *дієсл. недок.* (1) (за кого) заступатися (за кого), боронити, захищати (кого): а о слоужбоу коли на войноу пооити (!) тогды Ѧ имаю за пана дробыша застоупати докоуль є(с)ми живъ окромѣи инши(х) слоужебъ (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

ФОРМИ: *інф.* **застоупати** (1458 *ОЖДМ*).

ЗАСТУПИТИ, ЗАСТУПИТЬ *дієсл. док.* (3) *(без додатка)* гарантувати (що кому) (2): пакли бы кто нагабалъ тученѦка оу тои дѣдининѣ... то пани марєгорѣта росовоѦ имаєть заступити отправи(т) подлугъ зємеско(г) права (Галич, 1418 *Р* 89);

◇ шкоду заступить (1) *див.* **ШКОДА.**

ФОРМИ: *інф.* **заступити** 2 (1418 *Р* 89); **заступить** 1 (1463 *AS* I, 56).

ЗАСТУПОВАТИ *дієсл. недок.* (3) ◇ служъбу заступовати *див.* **СЛОУЖБА** 1.

ФОРМИ: *інф.* **заступовати** (1489 *РИБ* 437); *перф. 3 ос. одн. ч.* **заступовалъ** (1489 *РИБ* 437, 438).

ЗАСЪТАВИТИ *див.* **ЗАСТАВИТИ** [2].

ЗАСѢ *див.* **ЗАСЯ.**

***ЗАСѢВЪ** *ч.* (1) *(те, що посіяне)* засів: Я, княгини Семеновая, Ульяна Кобрынская, и съ сыномъ своимъ... жаловали есьмо и дали слузѣ нашому на имя Іудѣ: у Кобрыни на городи — церковь святыхъ апостолъ Петра и Павла... и зо всими пашнями, и съ десятинами, и зъ засѣвы (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *ор. мн.* **засѣвы** (1465 *АкВАК* III, 4).

***ЗАСѢСТИ** *дієсл. недок.* (1) (без додатка) *(підстерегти)* засісти (на кого): Я, Война, панъ Немиринъ сынъ, на имя Яков, пишу сию духовницу своимъ целым умом, лежа у рани на постели, которуюжъ рану маю от Александра Ладяты, штожъ ми ее задалъ зрадне своею рукою, засѣд на добровольной дорозе у своемъ имени у Колпыници (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **засѣд** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ЗАСЯ, ЗАСѦ, ЗАСѢ, ЗАСЄ *присл.* (34) (*стп.* zasię, *стч.* zase) **1.** назад (30): а мито да нє даду(т) ниигдє, оу нашеи зємли, али да иду(т) доброво(л)но бе(з) въсѣко(і) забави и тамо идоучи и опѦ(т) засє (Сучава, 1454 *Cost.* II, 513); Коли(ж) о(т) на(с) алюбо о(т) нашє(г) пана на(м) послоу(ш)но(г) кмєть оутєчєть длѦ гнєва пана своє(г) а панъ правомъ дабоудѣ(т) (!) а о(н) сѦ нє хочє(т) верноуть засѦ тогды мы сказоуємь же тотъ кмєть имє(т) плати(т) па(и)у своєму вїноу Г̃ гривны (XV ст. *ВС* 39); въ Корцы одъ накладного воза по два гроши, а одъ порожнего не надобе, а проѣдетъ, а промѣшкаетъ большъ чотыръ недѣль хотя одинъ день, ино за ся ѣдучи, такожъ по два гроши (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); маєть онъ съ тыми єго послы єхати черезъ нашо панъство до границы московъскоє и зася отъ границы московъскоє тоюжъ дорогою до волоскоє границы (Вільна, 1498 *BD* II, 412); И коли нам богъ поможєт та добоудєм засѣ нашю очизноу зємлю молдавскоую, а тогды нам, Стєфаноу воєводї, да єст слободно... въити ис их милости зємлѦх (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

2. знов, знову (3): Teź jestliby... prisiahszi na ważności onoje zastawy, a zasia prisiahszi chrest'janin doswetczyłby to na neho, majet' jemu to zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); И тыми разы они засє к нѧ(м) прие(ж)джали и жалова(л) на(м) тотъ Стєпа(н) є(р)моличь збра(т)єю своєю на Курила (Вільна, 1495 *БСКИ*).

3. в свою чергу (1): дали на граници оу хотини и оу чєрновскои воло(с)ти два паны... которы имутъ они мєжи нашими паны мо(л)давскыми выбирати... абы оужє они имѣли ихъ остерєгати о(т) оуси(х) крив(д)ъ, ка(к) сами себє, а они ти(ж) бы имѣли засѣ остерєгати панове наши и опасовати, ка(к) сами себє (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

ЗАТАИТИ *дієсл. док.* (3) (кого) заховати: а тако(ж) варє кто о(т) наши(х) бояръ, боу(д) кто оусхочє(т) ти(х) цигани задєржати или затаити пре(д) калоугермы, то(т) заплати(т) свою шїю (Сучава, 1448 *Cost.* II, 353); а хто нємєцкую челѦ(д) держа бы однс(г) затаилъ довѣдавсѦ: ты(х) будє(м)-казни(т) вєликими казньми (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*).

ФОРМИ: *інф.* **затаити** (1448 *Cost.* II, 353; 1453 *DIR«A»* 503); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... затаилъ** (1447—1492 *ЛКНКВ*).

ЗАТИМ *див.* **ЗАТЫМЪ.**

ЗАТИМЪ *див.* **ЗАТЫМЪ.**

ЗАТО *присл.* (6) тому: за(т)жь чинимо сєсь листо о Г̃ тисѦчи а вашєи мл(с)ти стоить листо о чотири тисѦчи оу насо (Сучава, 1388 *SL* 678); алє вжды хвала милому богу што ваша мл(с)ть зостали оу вашоє мл(с)ти стольцы оу вєликомъ кня(з)ствє литовъскомъ и зато вє(л)ми г(с)дроу нашому Стефану воєводе доброся видить и хвала милому богу вздаєть (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 151 зв.); Ино за то, кажеть, ажъ мєжы васъ тыи дела такъ стали се, а оиъ былъ съ нами взялъ любовъ и доконъчанье и свойство съ вами вчынилъ, хотечы съ вами доброго пожытья и до вєка (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

***ЗАТОКА** *ж.* (1) *(ріки)* затока: Я кн⟨Ѧ⟩зъ Юри Василєвич Жаславский вызнаваю... ижєт продал єсми пану Семєноу Олизаровичоу имєнє на Волыни своє власноє... з боры, з лєсы... из рєками, из малыми рѣчками, из затоками (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

ФОРМИ: *ор. мн.* **затоками** (1466 *AS* I, 62).

ЗАТЫМЪ, ЗАТИМЪ, ЗАТЫМ, ЗАТИМ (10) **I.** *присл.* (7) (*стп.* zatym, *стч.* zatem) потім (7): за тымъ пак король єго м⟨и⟩л⟨о⟩сть, г⟨о⟩сп⟨о⟩д⟨а⟩рь наш, писал до нас штобыхмо *(в ориг.* быхо.— *Прим. вид.)* того досмотрѣли и свѣтковъ опытали (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); а за тимли пак оуставши мароушка, сєстра влъчина... и продала свою чѦст от сєла, от батърєщи... братаничоу своємоу, нєгрилови, за Ξ̃ злат татарских (Сучава, 1493 *Cost. S.* 176); и за тымъ дей отецъ того Яцка Вѣштортъ тыи ихъ земли выпросилъ за пусто у отца нашого (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

II. *спол.* (3) *(у сполуч.* и з а т ы м *зв'язує члени речення) (приєднувальний)* а також (2): а мы подлоуг прозбы кролѣ єго милость и подлоуг прозбы паноув єго милости и подлоуг просбы митрополитов наших, и за тым и паноув наших, вєликых и малых, а мы єсмы простили пана Михаила логовєта (Сучава, 1468 *BD* II, 305—306);

(у сполуч. а з а т и м ъ *зв'язує сурядні речення) (приєднувальний)* а отже (1): а мы затимъ оуставши нашею доброю волею ... да утвръдимъ и укрѣпи(м) на(ш) монастир о(т) пу(т)нои (Сучава, 1471 *ДГСМПБ*).

Див. ще **НАПОТОМЪ, НАПОТЫМЪ, ПОТЄМЪ, ПОТОМЪ, ПОТЫМЪ.**

ЗАОУЖДИ *див.* **ЗАВЖДЫ.**

ЗАОУЖДЫ *див.* **ЗАВЖДЫ.**

ЗАОУЖДЫИ *див.* **ЗАВЖДЫ.**

ЗАОУТРА *присл.* (2) (*цсл.* заоутра) ранком: и єщє дали єсми ѧ сто злат оугрьских... яко да творѣт ми памѣть на вѣки вѣчниѦ гєн. ѧ вь день свѦтаго Василїя Вєликаго,

вечєрь парастас а заоутра свѦтаа литоургіѦ (Путна, 1476 *BD* I, 217).

ЗАХАРЇА *ч.* (2) (*особова назва, цсл.* Захарѷя, *гр.* Ζαχαρίας, *гебр.* Zekarjah) Захарій, Захар: коупилъ панъ пєтръ радцєовьскии дѣдицтво пнєколѣтъ оу шюлжичювь оу хлиплѦ и оу брата єго захарьѣ (Перемишль, 1366 *P* 12); И оуставши наши слоуги Тоадєр... и Захарїа... и заплатили оусн готовими пинѦзми оу роуки Аноушщи (Сучава, 1479 *BD* I, 223).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Захарїа** (1479 *BD* I, 223); *род. одн.* **захарьѣ** (1366 *P* 12).

Див. ще ***ЗАХАРЇИ.**

***ЗАХАРЇИ** *ч.* (3) (*особова назва, цсл.* Захария, *гр.* Ζαχαρίας, *гебр.* Zekarjah) Захарій, Захар: мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє тотъ истиниыи слоуга нашъ влъча снъ попа захарїа жаловали єсмы єго особною нашєю мл(с)тїю и потвєрдили єсмы ємоу отниноу єго (Сучава, 1428 *Cost.* I, 206); а ми такождєрє и от нас ⟨дали⟩ и потвєрдили слоугам нашим Тоадєроу и братїам єго Іоноу и Поую и Захарїю... тоє прѦдрєчєноє сєлищє (Сучава, 1479 *BD* I, 224).

ФОРМИ: *род. одн.* **захарїа** (1428 *Cost.* I, 206); *дав. одн.* **захарїю** (1479 *BD* I, 223, 224).

Див. ще ***ЗАХАРЇА.**

ЗАХАРЇИНЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє и(х) правоую и вѣрноую слоужбоу до иа(с)... дали єсмы имъ... сєла и(х) на имѦ... строинци... и захарїинци (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *наз.* **захарїинци** (1429 *Cost.* I, 269).

ЗАХАРОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Захарівці: мы великии кн(я)зь Швитрикгаил... даєм вѣдати... иж оузрєвшє єсмо верност... н(а)ш(о)го... слуги Михайла Олєхновича, мы єсмо єму и записали за єго верную службу сѣла оу кременєцкой волости на имѦ: Цецєновци... а Захаровци на Богу (Луцьк, 1444 *AS* I, 140).

ФОРМИ: *наз.* **Захаровци** (1444 *AS* I, 140).

***ЗАХОВАНЄ** *с.* (1) (*стп.* zachowanie) додержання, дотримання: Алє колиж... пан Казимир, крол полскыи... нас нєдавномоу захованю, здєржаню чистои, явнои вѣры а пєвнои єго освѣцєности... напомѣноул... дилѣ которои рѣчи мы... вызнавамы... быти повинни... коу дєржаню зоуполна чєсти и вѣры (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *дав. одн.* **заховаию** (1462 *BD* II, 284).

Пор. **ЗАХОВАТИ** 3.

ЗАХОВАТИ *дієсл. док.* (7) (*стп.* zachować, *стч.* zachovati) **1.** (кого) затримати, залишити (1): А такъ мы хотѣчи єго въ здѣ(шнемъ) панствѣ нашомъ, при дворѣ нашомъ заховати, оного прыймуемо и прыяли єсмо яко человѣка зацного, родовитого и рыцерского (Луцьк, 1438 *P* 140).

2. (у чому) зберегти (1): Іжє оу доспє(ш)но(м) людоу чєсть королє(в)ская и оборонєниє всєи земли залєжить а то слоушн(т) на ка(ж)до(г) рыцєрьска(г) чл̃вка... абы ка(ж)дыи по(д)лоугъ вєликостї именїя своєго бы(л) гото(в) къ слоу(ж)бѣ зємъскои на валкоу о(т)ворєнои абы и(х) именїя оу покои захованы были (XV ст. *BC* 34 зв.);

(що на кого) *(дати можливість кому зробити що)* залишити (що за ким) (1): sud'ja mesta naszoho żadnoho peresuda na nich ne majet' brati; ale my tolko, albo nasz starosta, budietli ich suditi, a na nichby kotoraja wina abo prostupka priszła, tot sud majet' byti na nas zachowan (Луцьк, 1388 *ZPL* 104);

пры моцы заховати (1) *див.* **МОЦ** 2.

3. (що) *(не порушити)* додержати, дотримати (1): А далєи слюбоуєм, иж въсѣ посполито и особ листы и записы и обвєзанѦ и твєрдости рєчєных прєдков наших... здєржим и заховамо (Сучава, 1462 *BD* II, 285);

◇ божє заховаи того (1) *див.* **БОГЪ**[1]; чого Божє заховай (1) *див.* **БОГЪ**[1].

ФОРМИ: *інф.* **заховати** (1438 *P* 140); *майб. 1 ос. мн.* **заховамо** (1462 *BD* II, 285); *нак. сп. 2 ос. одн.* **заховаи, заховай** (1437 *Cost.* II, 709; 1490 *AS* I, 92); *інф. пас.* **byti... zachowan** I (1388 *ZPL* 104); **заховаи быти** I (1475 *AS* I, 72); *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. мн.* **абы... захованы были** (XV ст. *BC* 34).

Див. ще ***ЗАХОВЫВАТИ, ХОВАТИ** 4, ***CHOWATI SIA.**

***ЗАХОВЫВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* zachowywać) (що кому) залишати (що за ким): а тые земли продалъ есми со всѣми ужитки... ни одного права собѣ ани своимъ послѣткомъ у тыхъ земляхъ не заховывая, але со всѣмъ правомъ ... бискупу (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **заховывая** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

Див. ще **ЗАХОВАТИ** 2.

ЗАХОРНА *див.* ***ЗАГОРНА** [3].

***ЗАЦНЫИ** *прикм.* (4) (*стп.* zacny) *(аристократичного, шляхетського походження)* благородний, шляхетний: Пры томъ были люди зацные: Федоръ княжа, на тотъ часъ Воевода Луцкій; Рымонъ и Жыкгмонтъ, жолнере, альбо бояре з Лнтвы (Луцьк, 1389 *PEA* I, 28); мы великій (!) князь Швидрикгялъ... чинимъ знаменито... ижъ видѣвъ и знаменавъ службу, намъ вѣрную... нашого вѣрного слуги, пана Богуша Оверкича Тимоха, который будучи... роду зацного... до земли и панства нашого, великого князтва Литовского, значне и оказа(ле) выѣхалъ (Луцьк, 1438 *P* 140).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **зацного** (1438 *P* 140); *знах. одн. ч.* **зацный** I (1438 *P* 140); **зациого** I (1438 *P* 140); *наз. мн.* **зацные** (1389 *PEA* I, 28).

***ZACZEPITI** *дієсл. док.* (1) (що) захопити: a jiszcze wołosty ty Pruszanuiu, Kobryn... zaczepili... to wse wypustoszyli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **zaczepili** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

***ЗАШКОДИТИ** *дієсл. док.* (2) (кому) завдати шкоди: а боудѣ(т) ли ємоу прїсоужєно свїдє(ч)ствомъ сѦ очистїть а оди(н) свѣтокъ нє боудѣ(т) зго(д)ныи длѦ то(г) нє боудѣ(т) оу соромотѣ ащє щкодьникови комоу защько(ди)лъ имєєть досыть оучини(т) (XV ст. *BC* 36 зв.); а... твоимъ людємъ коли шкода станєть, а о томъ дєлє коли Ѧ боудоу вєдати и тобє коли рать свою поущоу або отъ иноє стороны рать моѦ прибєгъши, твоимъ людѦмъ зашкодѦ(т) а я о томъ оузъвєдавши, а таѦ рать и (з)дє ко мнє при(и)дєть потомъ я ихъ только боудоу нє казнити а полонъ вашъ оу нихъ отънємъ к ва(м) нє о(т)шлю (б. м. и., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн.* **защько(ди)лъ** (XV ст. *BC* 36 зв.); *майб. 3 ос. мн.* **зашкодѦ(т)** (1484 *ЯМ*).

***ЗАШЛИИ** *прикм.* (1) (*стч.* zašlý, *стп.* zaszły) давній: И ноучили(с) (!) нєкоторы(и) лю(ди) потварью иньши(х) людеи о моужєбойство обьмо(л)вѦ(т) а длѦ давности алюбо зашли(х) часовъ нє можєтсѦ оу то вымовить (XV ст. *BC* 33).

ФОРМИ: *род. мн.* **зашли(х)** (XV ст. *BC* 33).

***ЗАЩЬКОДИТИ** *див.* ***ЗАШКОДИТИ.**

***ЗАѦѢХАТИ** *дієсл. док.* (3) (кому) об'їхавши якусь територію, визначати її межі: А потолѦ заѣхали имъ по колтовєцкоє пєрєхрєстьє а по вєликую могилу (Зудечів, 1411 *P* 79).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **заѣхали** (1411 *P* 79).

Див. ще ***ВЫѢЗДИТИ, ОБЪИХАТИ, *ОБЬѢЗДИТИ, ОТЄХАТИ, *РОЗЕЖЧАТИ, РОЗЪѢХАТИ, *ОУѢХАТИ.**

ЗАѦЧИЦА *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Заячиці: а кнѦзю Михайлоу Сонкгоушковичоу досталос: Хвалимичи, Тишковичи, ЗаѦчица (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ЗаѦчица** (1475 *AS* III, 14).

ЗБАРАЖ *ч.* (2) *(назва міста у Волинській землі)* Збараж: кн(Ѧ)зю Василью остался город Збараж (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Збараж** (1463 *AS* I, 54); *місц. одн.* **оу Збаражи** (1463 *AS* I, 55).

***ЗБАРАЖСКИИ** *див.* **ЗБАРАЗСКИИ** [2].
ЗБАРАЖЬСКИЙ *див.* **ЗБАРАЗСКИИ** [2].
ЗБАРАЗКАѦ *ж.* (2) *(особова назва):* а кн⟨А⟩гини Васильєвой Збаразкой... досталъ сѦ... Вишнєвець (Манів, 1478 *AS* I, 76).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Збаразкаѧ** (1478 *AS* I, 75); *дав. одн.* **Збаразкой** (1478 *AS* I, 76).
ЗБАРАЗКИЙ *див.* **ЗБАРАЗСКИИ** [2].
ЗБАРАЗКЫИ *див.* **ЗБАРАЗСКИИ** [2].
***ЗБАРАЗСКИИ** [1] *прикм.* (3): а мєнє єго миѣсть... при моюи вотнинѣ при исбаразискои... имаєть мѦ єго мѣсть оставить (Кременець, 1434 *P* 130); а кн⟨А⟩зю Солтану оу Вишнєвцы пол гроша из збаразского мыта (Луцьк, 1463 *AS* I, 55).
ФОРМИ: *род. одн. с.* **збаразского** (1463 *AS* I, 55); *місц. одн. ч.* **в збаразском** (1463 *AS* I, 55); *місц. одн. ж.* **при исбаразискои** (1434 *P* 130).
Пор. **ЗБАРАЖ**.
ЗБАРАЗСКИИ [2], **ИЗБАРАЗКИЙ, ЗБАРАЗКИЙ, ЗБАРАЗКЫИ, ЗБАРАЖЬСКИЙ, ИЗБАРАЗЬКИЙ** *ч.* (21) *(особова назва):* Пришолъ перєдъ иас кн⟨А⟩зь Василєй из братом своимъ съ ки⟨А⟩земъ Семеномъ Васильєвичи Збаражскии, а поведали намъ, штож оумовили мєжи собою о ивачєвськии ставы (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); Я кнѦзь Михайло Васильєвичь Збаражьский чиню зиамєнито... штожь коли записалъ былъ мнѣ дѦдѦ мой... имѣньє... ино ми того имѣньѦ отпирали дѦдинаѦ моѦ... а зѦть єи (Вільна, 1482 *AS* I, 79); Я киѦзь Федор Василєвич Збаразский сознаваю сим моимъ листомъ, штож был єсми винєн дѦдинои сво⟨є⟩й... тисѦчу коп грош⟨ей⟩ (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 120).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Збаразкий** 3 (1475 *AS* I, 69, 75; 1491 *AS* I, 95); **Збаразский** 2 (1470 *AS* I, 65; 1485—1500 *AS* I, 120); **Избаразький** 1 (1482 *AS* I, 80); **Избаразкий** 1 (1482 *AS* I, 81); **Збаражьский** 1 (1482 *AS* I, 79); *дав. одн.* **Избаразкому** 3 (1482 *AS* I, 80, 81); **Збаражскому** 1 (1482 *AS* I, 79); **Збаразскому** 1 (1470 *AS* I, 65); *ор. одн.* **Избаразкимъ** 3 (1482 *AS* I, 80); **Збаразкимъ** 1 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); *наз. мн.* **Збаразскии** 2 (1463 *AS* I, 54; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); **Збаражскии** 1 (1463 *AS* I, 55); **Зба⟨ра⟩зкыи** 1 (1475 *AS* I, 71).
***ЗБЄРА** *див.* **ЗБЇѦРѦ**.
***ЗБЄРѢ** *див.* **ЗБЇѦРѦ**.
***ЗБИАРА** *див.* **ЗБЇѦРѦ**.
ЗБИЯРѢ *див.* **ЗБЇѦРѦ**.
***ЗБИѦРА** *див.* **ЗБЇѦРѦ**.
ЗБИѦРѢ *див.* **ЗБЇѦРѦ**.
ЗБЇАРЇИ, ZBYARY *ч.* (2) *(особова назва):* a na to jest' martorya... bojar naszych Pan Duma Boaewycz (!)... P. Zbyary Stolnyk (Сучава, 1465 *GL* 176); А на то є⟨ст⟩ велика мартоурїѦ... пан Станчоул пръкалаб бєлогород⟨ски⟩... пан Збїарїи пръкалаб белогород⟨ски⟩ (Сучава, 1470 *BD* I, 155—156).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Збїарїи** 1 (1470 *BD* I, 156); **Zbyary** 1 (1465 *GL* 176).
Див. ще **ЗБЇѦРѦ**.
ЗБЇѦРѦ, ЗБИѦРѢ, ЗБИЯРѢ, ЗБЇѦРѢ, ЗБІАРѦ, ЗБІАРѢ, ЗБІЄРА, ЗБѢРѢ, ЗБѢРЯ, ЗБЯРѢ *ч.* (124) *(особова назва):* А на то є⟨ст⟩... вѣра паиа Збиари сто⟨л⟩ника (Сучава, 1457 *UKP*); А на то єст велика мартоурїѦ... пан Бодѣ дворник, пан ЗбїАрѦ (Сучава, 1472 *BD* I, 170); ⟨печать п⟩аиа сбіа⟨ри сто⟩лн⟨ика⟩ (Сучава, 1499 *BD* II, 444).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Збиарѣ, ЗбїѦрѦ, ЗбиѦрѣ, Збиярѣ, збіѦрѣ, ЗбіарѦ, збіарѣ** 18 (1459 *BD* I, 32; 1462 *BD* I, 54; 1464 *DIR«A»* 517; 1470 *BD* I, 150; 1472 *BD* I, 170; 1473 *BD* I, 187; 1474 *PIC;* 1479 *Cost. S.* 98; 1480 *BD* I, 241 і т. ін.); **Збярѣ, Збѣрѣ** 6 (1462 *BD* I, 52, 56; 1464 *BD* I, 84; 1467 *Cost. S.* 69; 1471 *ДГСМПБ;* 1479 *BD* I, 224); **Збїера** 1 (1470 *BD* I, 153); *зам. род.* в. п. Станчюла... в. п. **Збѣря** 1 (1468 *BD* I, 126); в. п. **Збиара** 1 (1479 *BD* I, 222); *род. одн.* **Збїари, ЗбїѦри, ЗбиѦри, Збиари, Збияри** 69 (1457 *UKP;* 1462 *BD* I, 62; 1466 *BD* I, 106; 1469 *BD* I, 134; 1473 *BD* I, 182; 1479 *BAM* 62; 1481 *BD* I, 249; 1484 *BD* I, 277; 1487 *BD* I, 292; 1489 *BD* I, 374 і т. ін.); **Збїарѣ, Збиарѣ** 6 (1467 *BD* I, 117; 1469 *BD* I, 136; 1487 *BD* I, 310, 312; 1488 *BD* I, 323, 364); **Збиары, ЗбиѦры** 5 (1465 *DIR«A»* 518; 1468 *BD* II, 306; 1471 *BD* I, 164; *DIR«A»* 525; 1479 *BD* I, 228); **Збѣри** 5 (1457 *BD* II, 258; 1458 *BD* I, 6; 1467 *BD* I, 119; 1472 *DIR«A»* 528; 1486 *BD* I, 290); **Збяри, ЗбѦри** 4 (1467 *BD* I, 121; 1483 *BD* I, 268; 1484 *BD* I, 283; 1489 *BD* I, 376); **Збѣрѣ** 3 (1458 *BD* II, 262; 1464 *Cost. S.* 60; 1465 *BD* I, 88); **Збєри** 2 (1462 *BD* I, 67; 1489 *BD* I, 376); **Збѣры** 1 (1457 *BD* I, 4); **Збєре** 1 (1459 *Cost. S.* 22); **сбіа⟨ри⟩** 1 (1499 *BD* II, 444).
Див. ще **ЗБЇАРЇИ**.
***ЗБОЖЄ** *с., зб.* (1) *(стп.* zboźe) збіжжя, пашня: хто заимє(т) жївотїноу чюжоую на своємь збожю а чєрє(с) но(ч) боудє(т) оу сєбє ховать по(д) свидє(ч)ствомь своихъ соусє(д) а на заоутрєє имєєть гна(т) да оборы городьскєє (XV ст. *BC* 25 зв.).
ФОРМИ: *місц. одн.* **на збожю** (XV ст. *BC* 25 зв.).
***ЗБОРНЫИ** *прикм.* (2) ◇ **з б о р н а ц є р к о в ъ** (1) головна або велика церква в місті, собор: Сє язъ кн⟨А⟩зь Василєй Юрєвичъ... отходѦчи с сєго свѣта дал єсми и записал къ пр⟨є⟩ч⟨и⟩стой б⟨о⟩гоматєри къ зборной церкви къ Смолєнску... сєло на имѦ Совоу и данники (б. м. н., 1470 *AS* I, 67); Z b o r n y i M o h y ł y (1) *(назва урочища у Волинській землі):* y k tomuż prydali iesmo Swinniuiu i Ostruiu Rudu, a z druhoiey storony... od sełyszcza Woronowa... do werchu Zbornych-Mohył (Ужів, 1420 *AS* I, 25).
ФОРМИ: *дав. одн. ж.* **зборной** (1470 *AS* I, 67); *род. мн.* **Zbornych** (1420 *AS* I, 25).
Див. ще ***СОБОРНЫИ**.
***ЗБОРЪ** *ч.* (1) *(стп.* zbór) натовп, юрба: О панє(х) алюбо о панна(х) которыи(ж) позывають ко(г) алюбо которыи панєи и панєнъ бытность длѦ крєпостї (!) и(х) вынєты соуть о(т) збора лю(д)ска(г) и моузького абы иє мелї оутїскоу моузьско(г) (XV ст. *BC* 12).
ФОРМИ: *род. одн.* **збора** (XV ст. *BC* 12).
ЗБРОЙНО *присл.* (1) збройно, зі зброєю: нехай оны тыи земли свои держатъ... а намъ службу земскую служатъ конно, збройно, посполу зъ иншими земями вруцкими (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22—23).
ЗБРОХ *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Зброслав): а при ⟨томъ⟩ *(в ориг.* а при мл. были.— *Прим. вид.)* были: ключникъ луцкии Богдан Сєнкович Гоский, кн⟨А⟩зь Федор Четвертенский... пан Зброх Гулєвич (Луцьк, 1494 *AS* I, 102).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Зброх** (1494 *AS* I, 102).
***ЗБРОЯ** *ж.* (4) зброя: Такє(ж) тыми часы г(с)дра нашого люди пришли с тоурє(ц)коє зємъли... и повєдили г(с)древи нашєму... што(ж) вєздє по всимъ городо(м) и по мєстомъ кличу(т) и(ж) бы добрыє юнаки и люди... кони бы добрыє и зброи дє(р)жа(ли) и какъ тєпъло боудє(т) маю(т) на кони всѣсти и потАгнути (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61); И повѣдилъ ми Репа, штожъ... въ тои клети не остало ся ничого скарбу, только зброи остались, а мисы зламаныи (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).
ФОРМИ: *ор. одн.* ! **зорою** (1498 *АЛМ* 163); *наз. мн.* **зброи** (1498 *АЛМ* 163); *знах. мн.* **зброи** (1496 *ПДВКА* 61).
***ЗБУДОВАНЫИ** *дієприкм.* (2) збудований: Я кн⟨А⟩зъ Юри Василєвич Жаславский вызнаваю... ижєт продал єсми пану Семєноу Олизаровичоу имєнє... Белашов... зо всими залєжностми... из млыны, из будоваными (!) и нєзбудоваными... и со всими данми (Берестя, 1466 *AS* I, 62).
ФОРМИ: *пас. мин. ор. мн.* **збудоваными** (1466 *AS* I, 62).
ZBYARY *див.* **ЗБЇАРЇИ**.
ЗБЫГНѢВЪ, ЗБЫКГНѢВЪ *ч.* (3) *(особова назва, стп.* Zbygniew): а свѣдкозє на то панъ хрщеиъ судомирски

панъ збыгнѣвъ маршАлко панъ гнѣвошь подкомории (Львів, 1399 *Р* 59); A przi thim bili swidczy; pan Jan krakowski... pan Zbygniew marschalko krolowei (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); Мы воицєхъ... ярцибискупъ гнѣздєнскии збыкгнѣвъ краковскии станиславъ познаискии... слюбуємы... ижь вшитки оурАды и зъєднанья и записы... владиславъ кроль и дѣти єго... держати нєпорушно... имѣють (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **збыгнѣвъ, Zbygniew, збыкгнѣвъ** (1399 *Р* 59; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1433 *Р* 122).

***ЗБЫТОКЪ** *ч.* (1) ◇ имати збытокъ *див.* **ИМАТИ** [2].

ФОРМИ: *род. одн.* **збытъку** (XV ст. *ВС* 25 зв.).

! ЗБѢГА ⟨ЗБѢГАЮТЪ⟩ *див.* ***ИЗБЄГАТИ.**

***ЗБѢГАТИ** *див.* ***ИЗБЄГАТИ.**

***ЗБѢРА** *див.* **ЗБЇАРѦ.**

ЗБѢРѢ *див.* **ЗБЇАРѦ.**

ЗБѢРЯ *див.* **ЗБЇАРѦ.**

***ЗБѢЧИ** *дієсл. док.* (2) (*стп.* zbiec) утекти: а пак ли бы збѣглъ чоловѣкъ и николи єго нє бы⟨ло⟩ бы тогды тому истцеви маєєтъ (!) па(н) того села запла⟨ти⟩ти имѣнъемъ того збѣгло⟨г⟩о чоловѣка (Галич, 1435 *Р* 134).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **пак ли бы збѣглъ** (1435 *Р* 134); *дієприкм. акт. мин. род. одн. ч.* **збѣгло⟨г⟩о** (1435 *Р* 134).

Див. ще ***БЄГАТИ.**

ЗБЯРѢ *див.* **ЗБЇАРѦ.**

***ЗБѦРѢ** *див.* ***ЗБЇАРѦ.**

***ЗВАЖИТИ** *дієсл. док.* (1) (що) *(на вагах)* зважити: то па(к) я Θєдо(с)и... остато(к) то(г) сребра собра(в) тое сребро зваживъ и... важило по тре(т)и гривны сребра (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **зваживъ** (XV ст. *ВОРСР* 179).

Див. ще ***ВАЖИТИ СѦ.**

***ЗВАРТОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Львівській землі)* Звертів: мы па(н) ива(н) срѣ(м)скыи староста рускыи вызнава(м) то... ижє пришедши прєд на(с)... пани махна узвєртовская и о(т)ступила узвартова панѣ яхнѣ кыискои... со усѣми границѦми яко з вѣка к звартову слушѦло (Львів, 1414 *Р* 85).

ФОРМИ: *дав. одн.* **звартову** (1414 *Р* 85).

Див. ще ***УЗВАРТОВЪ.**

ЗВАТИ *дієсл. недок. і док.* (8) **1.** (що) *(давати назву, найменування)* називати, іменувати (2): хота(р)... о(т) доуба... на оустїе потока зовомы стъжароу(л) (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121—122); мы Олєксандръ... вєликий кн⟨Ѧ⟩зь литовский... чинимъ знамєнито... иж вбачивши вѣриыи службы... Костєнтина Ивановича Острозского... емоу имѣнє н⟨а⟩шє имєнємъ ЗвѦгол... дали єсмо... зо всими доходы и зо всими потрєбами, которыи которымколвє *(в ориг.* колвє которым.— *Прим. вид.)* имєиємъ званы будут (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118);

(кого ким) прозивати, називати (1): Жаловалъ намъ князь Костентинъ Крошинскій на Бориса, звалъ мя, господару, Борисъ татемъ, будучи въ Смоленску, абыхъ я семь волостей твоеи милости, господара моего, закралъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

2. (кого) *(запрошувати)* звати, кликати, прикликати (3): и варє кто имє(т) звати или о(т) чужеи земли или о(т) лѦ(д)цкую земли... а тоты люди оуси... да є(ст) и(м) слобо(д)но орали (sic.— *Прим. вид.)* соби и жито сїати и сино косити (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461); и мы то имъ призволяємъ: нехай они людей за себе зовутъ и нановъ за собою посадятъ (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

3. (кого о що) позивати (кого за що) (1): а коли(ж) оубогыи бгато(г) зовє(т) о квал(т)ъ бгаты(и) о то(т) квалтъ имєєтсѦ очистити свѣ(т)кы (**XV ст.** *ВС* 30);

звати к правоу (1) позивати в суд: а коли(ж) одна старона (!) станєть а дроугы(и) нє боудєть а троичи звалъ к правоу а нє о(т) то(г) тогды страти(т) всю свою рєчь (XV ст. *ВС* 13 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **звати** (1457 *Cost.* II, 809); *теп. 3 ос. одн.* **зовє(т)** (XV ст. *ВС* 30); *перф. 3 ос. одн. ч.* **звалъ** (XV ст. *ВС* 13 зв.; 1495 *АЛМ* 83); *майб. 3 ос. одн.* **имє(т) звати** (1453 *Cost.* II, 461); *нак. сп. 3 ос. мн.* **хай... зовутъ** (1500 *АСД* II, № 3); *майб. пас. 3 ос. мн.* **званы будут** (1499 *AS* I, 118); *дієприкм. пас. теп. наз. одн. ч.* **зовоми** (1458 *Mih. Doc.* 122).

Див. ще ***ВЫЗВАТИ, ЗАЗВАТЬ, ЗАЗЫВАТЇ, *НАЗВАТИ, ПОЗВАТИ, ПРИЗВАТИ.**

***ЗВАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (14) називатися, зватися: а отъ крамных рѣчеи... що сѦ зовоут крамны рѣчи, от того от оусєго абы платили, оу сєрєтѣ, мыто от гривны, тои (!) гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); А пак наияснєишїи Ян Олбрахть, крол полскїи, ис прърєченою братїю єго милости, тогди имали би пєрєвозити сѣ також на зємли тоурецкого чъсарѣ чєрєс Доунаи, али оу брод що сѣ зовєт Облоучица... по коуда сѣ им... боудєт видити маиполипшєи, маипожиточнѣи, тоуда пєрєвозити сѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **сѣ (сє, сѦ) зовєт** 11 (1463 *BD* I, 73; 1467 *BD* I, 117; 1473 *BD* I, 190; 1487 *BD* I, 516; 1491 *BD* I, 473; 1492 *BD* I, 510; 1493 *BD* II, 27; 1495 *BD* II, 78; 1499 *BD* II, 423); **сѣ зовєть** 2 (1473 *ШКН* 165; 1488 *ДГСПМ*); *3 ос. мн.* **сѦ зовоут** (1456 *Cost.* II, 788).

Див. ще **НАЗВАТИ СѢ.**

***ЗВЕДЄНЄ** *с.* (1) (*стп.* zwiedzenie) обман: Я волчько бодє(н)ковьскии Исвоими дє(т)ми сь євлашко(м) а з романо(м) вызнаває(м)... и(ж) єсмо то оучинили ни жа(д)ны(м) припужениє(м) ани звєдє(н)є(м) ни(ж)ли своєє доброє воли (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **звєдє(н)є(м)** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

ЗВЕДОМО *див.* **СВѢДОМО.**

***ЗВЄДОМЪ** *див.* **СВѢДОМЪ** [2].

З ВЄКА *див.* **З ВѢКА.**

***З ВЄКОВЪ** *див.* **ЗО ВЄКОВ.**

З ВЄКОМ *присл.* (1) відвіку, звіку: а РуденскаѦ маєт ... ворота поставити на влицу (!), што з вєком оулица промеж подворєй положєна (Луцьк, 1494 *AS* I, 102).

Див. ще ***ВѢКЪ, З ВѢКА, ЗО ВЄКОВ, ИЗ ВЄКОВЪ, ИЗ ВѢКА, ИЗ ВѢКУ, ИЗЪ ВѢКИ, ОТ ВѢКА, SWYKU.**

***ЗВЄР** *див.* ***ЗВЄРЪ.**

***ЗВЕРИННЫИ** *див.* ***ЗВѢРИНЫИ.**

***ЗВЕРИНЪНЫИ** *див.* ***ЗВѢРИНЫИ.**

***ЗВЄРИНЫИ** *див.* ***ЗВѢРИНЫИ.**

***ЗВЕРХУВЫПИСАНЫИ** *прикм.* (2) вищеназваний: и мы ему дали и записали, за его къ намъ вѣрную службу, тоє село зверху выписаное Сенно (Луцьк, п. 1445 *АкЮЗР* I, 17); А дали есмо на предъ реченой паней Костюшковой Θетимъи... зверху выписаное имѣнье (Луцьк, 1452 *АкЮЗР* I, 21).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **зверху выписаное** (п. 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1452 *АкЮЗР* I, 21).

Див. ще ***ВЄРХОУВЫПИСАНЫИ, *ВЄРХОУОПИСАНЫИ, *ВЄРХУПИСАНЫИ, *ВЄРХУПСАНЇИ, ВЫШЄПИСАННЫИ, *НАВЄРХПИСАННЫИ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇИ, *ПЄРВЄИВЫПИСАННЫИ, *ПЄРВЄЙПИСАНЫИ, *ПЄРВОВЫПИСАНЫИ, *ПЄРВОИНАПИСАНЫИ, *ПЄРВОНАПИСАНЫИ, *ПЄРВОПИСАНЫИ, *ПЄРВѢИНАПИСАНЫИ, *ПЕРЕДЪПИСАНЫИ, *ПРЄДЪПИСАНЫИ, ПРѢЖЄНАПИСАНЫИ, *СВЄРХАВЫПИСАНЫИ, *УВЕРХУВЫПИСАНЫИ.**

***ЗВЄРЪ** *ч., зб.* (3) звіриа: Жаловала сѦ пани ВасилєваѦ Копачевича на пани Михайловоую Нацевича, мовечи, ижъ она з ымєнѦ своєго Зелви за мост пєрєходечи... звєр поужаєт, бобры оукрадомъ бьют (Луконица, 1478 *AS* III, 17); и Θє(д)ко мови(л) пєрє(д) нами штожъ тыи люди зъдавна осочники бывали того двора любєцъкого звєръ сочывали на ты(х) пано(в) котории пєрє(д) тымъ тотъ дворъ Любєчъ деръжывали (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **звєръ, звєр** (1478 *AS* III, 17; 1499 *ВФ*).

Див. ще ***ЗВѢРЬ, *ЗВѢРѦ** 1.

***ЗВЕРЫНЪНЫИ** *див.* ***ЗВѢРИНЫИ.**

***ЗВЄРѦ** *див.* ***ЗВѢРѦ.**

***ЗВЄСТИ** *дієсл. док.* (1) (*стп.* zwieść) (кого) привести, завести: Такъ же напоминає(м) тєбє што єси приславши люди свон горо(д) нашъ браславль зжогъ и мєсто выжогъ и люди наши головами з жонами з дєтьми со всими ихъ статъки оу свою зємлю звєлъ (б. м. н., 1496 *ПЧФГ* 36).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **звєлъ** (1496 *ПЧФГ* 36).

***ЗВЕЧИСТЫИ** *прикм.* (2) одвічний: я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку... почонъ отъ Песчанъки бродку... дорогою звечыстою до Любецкого мосту (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); присылалъ да (!) на(с) Бг҃омолєць нашь архима(н)дри(т) пєчє(р)скіи с кієва... чє(р)нцы... жалоуючися на митрополита кієвского и всея роусіє што(ж) и(м) насиліє чини(т) и права имь давныє и (з)вечистыє ламати хощє(т) (б. м. и., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **звечыстою** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *знах. мн. с.* **(з)вечистыє** (1481 *ГПМ*).

***ЗВЕЧЫСТЫИ** *див.* ***ЗВЕЧИСТЫИ.**

***ЗВИЖИНЦИ** *див.* **ЗДВИЖИНЪЦИ.**

ЗВИНАЧЄЄ *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Звиняче: къ Житомироу жъ сєло Звиначєє а в томъ сєлє чотыри слоугн а пѦты(и) тѦглы(и) подымъщиноу даєть (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Звиначєє** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

Див. ще ***ЗЪВИНЯЧАЯ.**

***ЗВИНИГОРОДСКИИ** *прикм.* (1) (*пор.* Звєнигородъ *у Київській землі):* мы Олєксандръ... вєликий кн⟨Ѧ⟩зь литовский... чинимъ знамєнито... иж вбачивши вѣрныи службы... кн⟨Ѧ⟩жати Костєнтина Ивановича Острозского... старости брѦславского и звинигородского в тот час будучого... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє имєнємъ ЗвѦгол... дали єсмо (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **звинигородского** (1499 *AS* I, 117).

***ЗВИНКЄНЄВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы кнѦ(з) дв҃дъ дмитриєви(ч)... русанъ плакси(ч)... юрьи звинкєнєви(ч)... чинимы знамєни(т)... како кєды...дмитрии инѣмъ имєнє(м) корибу(т)... голдованиє... королєви польскому... слюби(л)... а мы... ислюбуємы за нєго (Лучиця, 1388 *Р* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **звинкєнєви(ч)** (1388 *Р* 38).

***ЗВИРЬ** *див.* ***ЗВѢРЬ.**

***ЗВИЩАЛА** *ч.* (2) (*особова назва, молд., слов.* свѣщило): а мы також єсмы дали ⟨и⟩ потвръдили... паноу Тоадєроу Звищали єго сєло Звищєлєщи (Ясси, 1469 *BD* I, 138).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Звищали** (1469 *BD* I, 138).

Див. ще ***ЗВЫЩАЛЪ.**

***ЗВИЩЄЛЄЩИ** *див.* **ЗВЫЩЄЛЄЩИ.**

***ЗВОЛИТИ** *дієсл. док.* (1) (що) зволити, дозволити: а коли мы нє боудє(м) с тоє зємли дани полни(ти) на цр҃квь б҃жію и є(г) мл(с)ти архимандритоу тоую зємлю о(т) на(с) о(т)нѦ(ти) и да(ти) комоу є(г) мл(с)ть зволи(т) (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **зволи(т)** (1498 *ЧІАФ*).

Див. ще ***ИЗВОЛИТИ** 1 ***ПОВОЛИТИ, *ПОЗВОЛИТИ, *ПОЗВОЛЯТИ, *ПРИВОЛИТИ, *ПРИЗВОЛИТИ, *ПРИЗВОЛѦТИ, *ПРОИЗВОЛИТИ** 2.

ЗВОЛОХИ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Волохи, *суч.* Підгір'я: кн⟨Ѧ⟩зю Василью осталсѦ город Збараж, а к тому сєла... Гдѣхонєцъ, Зволохи под Мєчитовомъ (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Зволохи** (1463 *AS* I, 54).

З ВЫШЄ[1] *присл.* (1) вище: а от толѣ чєрєс долиноу... та жє чєрєс полє прости на краи трънїѦ из вышє (!) на стлъпъ мєжи могилами (Сучава, 1438 *DBAc* 27).

Див. ще **ВЫШЄ**[1], **ПОВЫШЄ**[1].

ЗВЫШЄ[2] *прийм.* (2) *(з род.) (виражає просторові відношення, вказує на предмет або на місце, за яким щось проходить або відбувається)* вище (чого), понад (чим): звышє тыхъ врочищъ лѣсъ и полє и доубровы то є(ст) дѣдошицкоє (Зудечів, 1413 *Р* 83); а тыи старци смовившє сѦ с обою стороновоу вызнали и оуказали староую границю... мєжи дѣдошичи а мєжи жирѦвою... дорогою што идєть о(т) зоудєчєва к дѣдошичємъ... а звышє тои дорогы дѣдошицкоє а знижє тои дорогы жирѦвьскоє (Зудечів, 1430 *Р* 116).

Див. ще **ВЫШЄ**[2], **ПОВЫШЄ**[2].

***ЗВЫЩАЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва, молд., слов.* свѣщило) мы Стєфан воєвода... ⟨зна⟩мєнито чиним... ожє прїи⟨до⟩ша прѣд нами... панъ Тоадєр Звы⟨щ⟩алъ ⟨и съ⟩ своими сєстрами... и потокмили сѣ оны оуси поспол... та отст⟨оуп⟩или оны братоу своємоу паноу Тоадєроу Звищали єдно сєло (Ясси, 1469 *BD* I, 138).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Звы⟨щ⟩алъ** (1469 *BD* I, 138).

Див. ще ***ЗВИЩАЛА.**

ЗВЫЩЄЛЄЩИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... ⟨зна⟩мєнито чиним... ожє прїи⟨до⟩ша прѣд нами... пань Тоадєр Звы⟨щ⟩алъ ⟨и съ⟩ своими сєстрами... и потокмили сѣ оны оуси поспол... та отст⟨оуп⟩или оны братоу своємоу паноу Тоадєроу Звищали єдно сєло на имѣ сєлоу Звыщєлєщи (Ясси, 1469 *BD* I, 138).

ФОРМИ: *наз.* **Звыщєлєщи** (1469 *BD* I, 138); *знах.* **Звищєлєщи** (1469 *BD* I, 138).

***ЗВѢДОМЪ**[1] *див.* ***СВѢДОМЪ**[1].

***ЗВѢДОМЪ**[2] *див.* **СВѢДОМЪ**[2].

З ВѢКА, ЗЪ ВѢКА, З ВЄКА *присл.* (12) одвіку, споконвіку: и мы, подумав с нашими князи н с паны... дали есмо и записали за его вѣрную службу села... зо всимъ с тым, што к тымъ селамъ звѣка здавна слушало (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); и мы порадивсѦ с нашими кн҃зи дали єсмо тому прє(д)рєчєному пану андрѣю... сєло михлинъ оу луцкомъ повѣтє... со всимъ с тымъ што к тымъ сєломъ з вѣка здавна слушало (Київ, 1433 *Р* 118); А хотар томоу вишєписанномоу сєлоу да єст по старомоу хотароу, коуда оживали з вѣка (Сучава, 1487 *BD* I, 306); я єщє будучи в добром здоровю... дала єсми єму по своєм животе имєнє оу вотчизну на имѦ Любчо... зо всим тымъ, што к тому имєню з вєка прислухаєт (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242).

Див. ще ***ВѢКЪ, З ВЄКОМ, ЗО ВЄКОВ, ИЗ ВЄКОВЪ, ИЗ ВѢКА, ИЗ ВѢКУ, ИЗЪ ВѢКИ, ОТ ВѢКА, SWYKU.**

***ЗВѢРИНЫИ** *прикм.* (6) ◇ ловища звериныє (1) *див.* ***ЛОВИЩЄ;** ловы звѣриныє (4) *див.* **ЛОВЫ;** топыль зверинъныи (1) *див.* ***ТОПЫЛЬ.**

ФОРМИ: *ор. мн.* **звєриными** 2 (1434 *Р* 128; 1499 *AS* I, 117); **звериныими** 1 (1498 *ГВКОО*); **звєрынъиыми** 1 (1499 *ВФ*); **звѣриными** 1 (1424 *Р* 100); *місц. мн.* **в зверинъныхъ** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

Див. ще ***ЗВѢРѦЧИИ.**

***ЗВѢРЬ** *ч.* (2) *(дика тварина)* звір: имѣєть лєнько заруби(ч) тыє сєла дєржати... съ ставы с ловищи и со звѣри (Житомир, 1433 *Р* 127); А кто оусхочєт тих люди соудити, или дицковати, или мито от них брати от оусєго их товароу... или живих товаръ или мертвих... или звири: или коуници или билиц⟨и⟩... вєздє да єст имъ слободно и бєз мито (Сучава, 1466 *BD* I, 96).

ФОРМИ: *знах. мн.* **звири** (1466 *BD* I, 96); *ор. мн.* **звѣри** (1433 *Р* 127).

Див. ще ***ЗВЄРЪ, *ЗВѢРѦ** 1.

***ЗВѢРѦ** *с.* (2) **1.** *(дика тварина)* звірина (1): а кн⟨Ѧ⟩зь Сємєн дѣдич и отчич Збаразский имаєт мѣти, дєржати... из ловищи з малыми и з вєликими звєрѦты, из бобровыми гоны (Володимир, 1470 *AS* I, 65).

2. *(жива істота)* створіння (1): Колиж всего прирожєня постат своєго передкоу видѣ на бываннa наслѦдовати, про тож и мы, иж инша звѣрѦта розоумом н смыслом проходимо, от родителєв наших обычаєв цнотами ошлѦхтеных и похвалных отстоуповати нє имаємо (Сучава, 1462 *BD* II, 283).

ФОРМИ: *знах. мн.* **звѣрѦта** (1462 *BD* II, 283); *ор. мн.* **звѣрѦты** (1470 *AS* I, 65).

Див. ще ***ЗВЄРЪ, *ЗВѢРЬ.**

***ЗВѢРѦЧИИ** *прикм.* (1) ◇ л о в и щ а з в ѣ р Ѧ ч и и (1) *див.* ***ЛОВИЩЄ.**

ФОРМИ: *ор. мн.* **звѣрѦчими** (1445 *P* 148).

Див. ще ***ЗВѢРИНЫИ.**

***ЗВЯГОЛЬСКИИ** *див.* **ЗВѦГОЛСКИИ** [1].

ЗВѦГОЛ *ч.* (3) *(назва села у Київській землі) суч.* Новоград-Волинський: мы великий кнѦз Швитрикгайл... чиим знаменито... иж... даєм и дали єсмо тому предреченому Каленику... слободища во ЗвѦгли *(в ориг.* во в ЗвѦгли.— *Прим. вид.)* (Київ, 1437 *AS* I, 33—34); и мы... емоу имѣнє н⟨а⟩ше именемъ ЗвѦгол... дали єсмо ласкавє черес сес н⟨а⟩шъ листъ (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ЗвѦгол** (1499 *AS* I, 117); *місц. одн.* **во (въ) ЗвѦгли, ЗъвѦгли** (1437 *AS* I, 34; 1499 *AS* I, 118).

ЗВѦГОЛСКИИ [1] *прикм.* (4): Продали есмо мыто Звягольское и корчму... Израилу и Єську, а Юдъце, на три годы (Судомир, 1488 *РИБ* 222); Билъ намъ чоломъ иместникъ звѦголскии Яцъко Мезь и просил в нас во Вруцъком повете человека на имѦ Лазарка Мошъкевича (Мереч, 1496 *АЛРГ* 71).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **звѦголскии** (1496 *АЛРГ* 71); *дав. одн. ч.* **Звягольскому** (1488 *РИБ* 222); *знах. одн. с.* **Звягольское** (1488 *РИБ* 222); *род. одн. ж.* **ЗвѦгольское** (1489 *AS* III, 22).

Пор. **ЗВѦГОЛ.**

***ЗВѦГОЛСКИИ** [2] *див.* **ЗВѦГОЛСКЫЙ** [1].

ЗВѦГОЛЬСКЫЙ [1] *ч.* (2) *(особова назва):* а при томъ были свѣтки: кн⟨Ѧ⟩зь Иванъ Борисович ЗвѦгольский, пан Олизаръ Гаврилович староста володимерский (Луцьк, 1461 *AS* I, 54); и мы... емоу имѣнє н⟨а⟩ше именемъ ЗвѦгол... што держал первѣй сего кн⟨Ѧ⟩зь Василей а кн⟨Ѧ⟩зь Андрѣй Семеновичи ЗвѦголскиє, дали єсмо ласкавє черес сес н⟨а⟩шъ листъ (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ЗвѦгольскый** (1461 *AS* I, 54); *наз. мн.* **ЗвѦголскиє** (1499 *AS* I, 117).

***ЗВѦГОЛЬСКЫЙ** [2] *див.* **ЗВѦГОЛСКИИ** [1].

***ЗГАДАТИ** *дієсл. док.* (3) **1.** (з ким) порадитися (2): тогды Ѧ па(н) староста згадалъ землѦны і оправили єсмы кундра(т) оу тои граници поколѦ єму кнѣзъ левъ оувхалъ (Галич, 1401 *P* 66); ино мы... згадавши зъ паны радами нашими, тую данину во всюмъ ему... потверженмъ (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 3—4).

2. (о чім) *(подумати)* згадати (про що) (1): я Любартъ Кгедеминовичъ, Луцкий и Володимерский князь, изгадалъ есми самъ о своюй души... зглисалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церквн у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **изгадалъ есми** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); **згадалъ** 1 (1401 *P* 66); *дієприсл. перед.* **згадавши** (1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ЗГАРЪ** *ч.* (4) *(назва річки в Подільській землі)* Згар: тамъ же противъ той долыны, в рици Згару, в озеры Антоновы, для вечистого знаку паль забыты казалы есмо и тую граньщю скончылы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9).

ФОРМИ: *род. одн.* **Згару** (1430 *ГВКЛ* 7, 8); *місц. одн.* **в Згару** (1430 *ГВКЛ* 9).

***ЗГИНОУТИ** *дієсл. док.* (8) (кому і без додатка) *(зникнути)* пропасти (7): ино ми видѣвшы сведєте(л)ство ашы(х) бояр... аже тота и(х) привилиа о(т) наши(х) пре(д)ков що имали на тое село... та(к) згиноули ка(к) они свѣдєте(л)ствоую(т) (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517); Нагло(д) кме(т) жалова(л) на сво(и) сѪсе(ди) ижь емоу в ночи конь украде(н) а о(н) и(х) проси(л) абы с нїм во сле(д) пошли за злодеємь и онї не хотелї а оу томь емѪ ко(н) изьгиноулъ (XV ст. *ВС* 22 зв.); и поведили передъ нами щожъ ихъ привилей на ихъ село отчизное Осекрово зъ церкви ихъ згинулъ (Троки, 1498 *ГВКОО*);

(без додатка) (бути втраченим) пропасти (1): а такоє свїдечество чинѦчи оу три(д)цати годовъ може(т) окоупити тое дѣди(ч)ство а естьлї жь заме(ш)кае(т)... за пѦ(т)на(д)це(т) годовъ того освечєнїя оучинить тогды тое дѣди(ч)ство изгинѪло (XV ст. *ВС* 20 зв.— 21).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **изьгиноулъ** 1 (XV ст. *ВС* 22 зв.); **згинулъ** 1 (1498 *ГВКОО*); *3 ос. одн. с.* **изгинѪло, изгїноуло** (XV ст. *ВС* 21, 27 зв.); *3 ос. мн.* **згиноули** 2 (1464 *DIR«A»* 517; 1489 *РИБ* 431); **изгиноули** 1 (1464 *DIR«A»* 517); **! изьгили** 1 (1464 *DIR«A»* 517).

Див. ще ***ИЗГЫБНУТИ.**

***ЗГОДИТИ СѦ** *дієсл. док.* (6) **1.** (з ким о що, між ким о що) згодитися, погодитися (з ким на що або у чому), дійти до згоди **(з ким у** чому, з ким щодо чого) (2): На которомъ соимѣ тоты панове съ ⟨о⟩бох сторонь... визволили и оуставили, иа том соимѣ оуси рѣчи, о которыи сѣ нє моглы изгодити промеж собою (під Хотином, 1467 *BD* II, 297); изгодила сѦ єсми из дєвєремъ исъ своимъ со кн⟨Ѧ⟩земъ Семеномъ и дети мои изъ дѦдкомъ своимъ о ки⟨Ѧ⟩зѦ Солтановоу дельницю (Манів, 1478 *AS* I, 76);

(з чим) *(не заперечувати)* згодитися (1): про тожъ мы которою зь его волию повыини есмы сѦ згодити, а вѣрною слоужбою послоушни быти (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738);

◇ **и з г о д и т и** с Ѧ (с г о д и т и с Ѧ) н а о д н о (о д и н о) с л о в о (2) прийти до одностайної думки: тоти старци сгодили сѦ с обою стороноу на одино слово (Зудечів, 1413 *P* 83); а тыи старцѣ изгодили сѦ со обою стороновоу (sic.— *Прим. вид.*) на одно слово (Зудечів, 1421 *P* 96).

2. (на що) домовитися (про що) (1): и мы старцов роспытали и старцы снем сѦ и згодив сѦ на одно мѣсто и сознали перед нами, аж з давных давєи єсть ступєнскоє, а СтуплѦнє сами тут дворы своими седели на той Мощаницы (Ступно, 1444 *AS* I, 42).

ФОРМИ: *інф.* **сѦ згодити** 1 (1448 *Cost.* II, 738); **сѣ... изгодити** 1 (1467 *BD* II, 297); *перф. 1 ос. одн. ж.* **изгодила сѦ есми** (1478 *AS* I, 76); *3 ос. мн.* **изгодили сѦ** 1 (1421 *P* 96); **сгодили сѦ** 1 (1413 *P* 83); *дієприсл. перед.* **згодив сѦ** (1444 *AS* I, 42).

***ЗГОДНЫИ** *прикм.* (1) *(який дав згоду)* згідний: а боудѣ(т) лиємоу прїсоужено свїде(ч)ствомъ сѦ очистїть а оди(н) свѣтокъ нє боудѣ(т) зго(д)ны(и) длѦ то(г) нє боудѣ(т) оу соромотѣ (XV ст. *ВС* 36 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **зго(д)ны(и)** (XV ст. *ВС* 36 зв.).

ЗДАВНА, ЗЪДАВНА, ЗДАВЪНА *присл.* (58) здавна: Też jestliby kotoryj... był najden sud'i swojemu u wine peneżnoj abo wynszoj kotoroj, kotoraja z dawna ułożona, to majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); а имѣєть тое сєло дєржати и оужывати со всѣми его пожитки и оужитки што к нєму здавна прислухають (Коломия, 1424 *P* 102); мы великии кнѣзь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... иже... даємъ и дали єсмо тому пре(д)речєному пану андрѣю за єго вѣрную службу сєло михлинъ оу луцкомъ повѣтє... со всимъ с тымъ што к тымъ сєломъ з вѣка здавна слушало (Київ, 1433 *P* 118); Се я... Юри Василевич Острозского продал єсми дѣлницоу... первое село МнѦтин, дроугое село Головчичи, а Подборци, а Дѣтиничи со всєм с тым, што к тым сєлам здавна тѦгнєт (Берестя, 1448 *AS* I, 44); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... оже... пан Братоул... продал... єдно сєло... и полѣны оуси колко слоухали здавна того сєла (Сучава, 1462 *BD* I, 51—52); и Θє(д)ко мови(л) пєре(д) нами штожъ тыи люди зъдавна

осочники бывали того двора любєцького (Вільна, 1499 *ВФ*); И потверждаємъ тые люди... со всимъ зъ тымъ, што здавна къ тымъ людемъ прислухало (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

Див. ще **ИЗДАВНА, ИЗДАВНО, *ОТДАВНА.**

І ЗДАЛИ ‹ОУЗДАЛИ› (1): Сє я Ванко Скєрдѣєвич сын Джусин ис Квасилова... вызнаваю, иж я... кн‹А›зю Семєну Василевичу дѣдичу Збаразскому продал єсми ємоу вѣчную отчизну свою... а продали єсмо и здали (! — *Прим. вид.*) єсмо з доброє воли на вєки вєком (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65).

Див. **ОУЗДАТИ.**

ЗДВИЖИНЪЦИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стефа(н) воєво(д)а... знаменїто чини(м)... ожє... дали и потвердили єсми томоу сѣмоу монастироу села... мли(н) що є(ст) н‹а бис›трици и оу здвижинъци о(т) доамна и соболєщїи (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10); никто да нє смѣетъ ты(х) монастирски(х) люди о(т) зви(жи)нци... соудити ани глобоу ис ни(х) брати (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* о(т) **зви(жи)нци** (1467 *Mih. Doc.* 125); оу **здвижинъци** (1462 *Cost. D.* 10).

ЗДЄ *присл.* (9) **1.** тут (8): да прєбудуть жє нєпорушно подъ анаѳємою за што здє даи г(с)ди намъ побытъ и з(д)рвіє (Холм, 1376 *P* 22); А кто имъ пороушит и разорит, того да побиєтъ богъ здє тєлом (Сучава, 1466 *BD* I, 106); Бъдага (sic.— *Прим. вид.*) прости и да моу дароує живот вѣчны и здє мног лѣтны живот (б. м. н., 1464—1496 *Gh. S.*).

2. сюди (1): а я о томъ оузъведавши, А таѦ рать и(з)дє ко мнє при(и)дѣть (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

Див. ще **ЗДЄС.**

***ЗДЄРЖАНЄ** *с.* (1) додержання: Алє колиж... Казимир, крол полскыи... нас недавномоу захованю, здєржаню чистои, явнои вѣры... напомѣноул... мы... вызнавамы... быти повинни... коу держаню... чєсти и вѣры иашєи (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *дав. одн.* **здержаню** (1462 *BD* II, 284).

Пор. **ЗДЄРЖАТИ.**

ЗДЄРЖАТИ, ЗДРЖАТИ, ИЗДЄРЖАТИ, СДЄРЖАТИ *дієсл. док.* (32) (що) *(виконати)* додержати, дотримати: а на крѣпо(ст) то(г) листа привѣ(с)ли єсмо наша печа(т) абы то крѣпко здержа(т) (Молодечио, 1388 *P* 43); тое и слубуемо... великому и велебному Владиславу... сдержати и полнити тыто листы и записы нашѣ (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*); а кто нє съдержитъ нашъ записъ, тотъ да єстъ проклѦтъ *(в ориг.* прокрѦтъ.— *Прим. вид.)* (Коломия, 1448 *Cost.* II, 306); Тоє оусє вышеписанноє слюбоуємь, заприсѦгаємь здержат и полнити господарєви нашємоу королеви... подлоуг того нашєго листоу (Сучава, 1462 *BD* II, 290); Тое вьсе вышеписанноє мы... Стефан воєвода... имаємо... здержати и наполнити, без вьсѣкого хитлѣнства и бєз жадноі зрадї (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *інф.* **здєржати** 18 (1448 *Cost.* II, 738; 1454 *P* 163; 1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 270, 276; 1470 *BD* II, 310; 1475 *BD* II, 329; 1479 *BD* II, 352; 1485 *BD* II, 372; 1499 *BD* II, 425 і т. ін.); **издержати** 4 (1402 *Cost.* II, 621; 1445 *Cost.* II, 729; 1468 *BD* II, 302); **здржати** 1 (1472 *ДГСВМ*); **сдержати** 1 (1403 *ДГМ*); **здержат** 1 (1462 *BD* II, 290); **здержа(т)** 1 (1388 *P* 43); *майб. 3 ос. одн.* **съдєржитъ** (1448 *Cost.* II, 306); *1 ос. мн.* **здєржим** 1 (1462 *BD* II, 285); **хочєм здєржати** 1 (1463 *BD* II, 295); **хочемъ... здержати** 1 (1471 *BD* II, 285); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... издръжалъ** (1435 *Cost.* II, 682); *3 ос. мн.* **абы... здєржали** (1462 *BD* II, 292).

Див. ще **ДЄРЖАТИ** 2, **ЗАДЄРЖАТИ** 2.

ЗДЕС, ЗДЕСЕ, ЗДѢСЯ *присл.* (4) тут: koliżby nineczy tot wasz posoł iechał czerez naszuiu zemliu k niemu, ludiem by zdiesie mnoho serdcia upało (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); а здес по Бутыр и по Виноградную гору... потуль ему волно сено косити и рыба ловити (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10—11); Се здѣся просилъ у насъ дворянинъ нашъ Тишко Ходкевичъ землицъ пустныхъ у Каменецкои волости (Краків, 1454 *АЛМ* 12); И тыми разы здесе мещане были въ насъ и били иамъ чоломъ, абыхмо ихъ не отдаляли отъ тыхъ корчомъ (Радомль, 1487 *РИБ* 227).

Див. ще **ЗДЄ.**

***ЗДЕТЕЛА** *ж.* (4) *(назва маєтку у Троцькому воєводстві):* ино съ того имѣнья своего Здетелы записалъ есми на вѣчность на соборную Церковъ иа Пречистую Богоматеръ у Вилни... двѣ копъ грошей (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).

ФОРМИ: *род. одн.* **Здетелы** (1499 *АСД* VI, 2); *дав. одн.* **Здетелѣ** (1499 *АСД* VI, 3); *знах. одн.* **Здетелу** 1 (1499 *АСД* VI, 2); **Здетелю** 1 (1499 *АСД* VI, 3).

Див. ще ***ЗДЕТЕЛЪ.**

***ЗДЕТЕЛЪ** *ч.* (1) *(назва маєтку в Троцькому воєводстві):* А... тое имѣне Здетелъ (дер)жати и они мають тые двѣ копъ грошей давать (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Здетелъ** (1499 *АСД* VI, 3).

Див. ще ***ЗДЕТЕЛА.**

***ZDITOW** *ч.* (1) *(назва містечка у Троцькому воєводстві):* a jiszcze wołosty ty Pruszanuiu, Kobryn, Zditow... zaczepili (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Zditow** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

***ЗДОЛБИЦА** *ж.* (2) *(назва маєтку у Волинській землі)* Здовбиця: Повєдила перед нами старостинаѦ луцкаѦ кн‹А›г‹и›ни ОлизароваѦ Шиловича кн‹А›г‹и›ии Фєдка, штожь... нєбощикъ паи Олизар Шиловичъ... записал єєй (!) имєнѦ свои иа имѦ Здолбицоу... а Горухов (Луцьк, 1487 *AS* I, 240).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Здолбицу** (1487 *AS* I, 240).

ЗДОРОВ *див.* **ЗДОРОВЪ.**

***ЗДОРОВЄ** *див.* ***ЗДОРОВИЄ.**

***ЗДОРОВИЄ** *с.* (16) **1.** здоров'я (12): мы алєксандръ воєвода... чинимы знаємо... ожє... учинили єсмы за нашє здоровьє и за дшъ пєрежє сѣо почившїи(х) господарєи... и дали єсмы сѣѣи єп(с)кпии нашои... два села (Сучава, 1403 *ДГАА*); ино оузрѣвши невиность мою велимужинии (!) панови свѦтоѣ коруны польскоѣ... нє хотѦчи да(т) загину(т) миѣ вѣрно(м) кнѦжѦтю... на чить и на здоровию и на имѣнию и выбавили мѦ бѣо(м)... ис того Ѧтсва (так.— *Прим. вид.*) (Кременець, 1434 *P* 130); а то дали єсмо оу до(м) сѣѣи тр(о)ци на пѦма(т) (так.— *Прим. вид.*) родитєле(м) ншимъ... а на(м) на здоро(в)є (Київ, 1459 *P* 174); коли похочєть Стефанъ воєвода... своихъ пословъ послати до свата своєго великого князя Ивана Васильєвича навєдити зъдоровъя дочки своєє великоє кнѦгини... абыхмо єго посломъ давали добровольноє проєханьє черезъ нашу зємлю до Москвы и отъ толь зася до єго зємли (б. м. н., 1496 *BD* II, 405);

в добром здоровю (3) *див.* **ДОБРЫИ.**

2. згода, дозвіл (1): Божыю милостїю и господара нашого здоровьемъ великого короля Александра, мы князь Михайло Ивановичъ Юрьевичъ прыдалисмо на храмъ Пречистой Богоматеры землю бортную Измаловскую на Блинѣ вѣчна (!) (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4).

ФОРМИ: *род. одн.* **здоровъѦ, зъдоровъя** (1484 *ЯМ;* 1496 *BD* II, 405); *знах. одн.* **здоровїе, здоровиє** 5 (1439 *Cost.* II, 59; 1441 *DIR«A»* 477; 1465 *DIR«A»* 518; 1475 *BD* I, 200); **здоровьє** 2 (1403 *ДГАА;* 1409 *DIR«A»* 437); **здоров(є)** 1 (1459 *P* 174); *ор. одн.* **здоровьємъ** (бл. 1500 *АСД* II, № 4); *місц. одн.* **в (на) здоровю, здоровъю** 3 (1435 *P* 132; 1488 *AS* I, 241); **на здоровию** 1 (1434 *P* 130); **в здорови** 1 (1489 *AS* I, 89).

Див. ще **ЗДРАВИЄ, *ЗДРОВИЄ.**

ЗДОРОВЪ, ЗДОРОВ *прикм.* (8) *(нехворий)* здоровий (5): ОуставлѦємь право коли(ж) нєкоторы(и) сы(н) держїть оїа здорового и мѣръ здоровоу иаиграєть на себѣ

нєкотороую собїноу пєнєзєи а оц҃ь и ма(т)ка нє повїннї за нє(г) платить ты(х) пєнєзєи (XV ст. *ВС* 27—27 зв.);

з д о р о в н а д о у ш и и н а т ѣ л є (1) здоровий і при здоровому розумі: Сє я Ванко Скєрдѣєвич... вызнаваю, иж я в тот час... здоров на д⟨у⟩ши и на тѣлє и с доброю волєю и с полным розумом:.. кн⟨ѧ⟩зю Сємєну Василєвичу... продал єсми ємоу вѣчную отчизну свою (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65); з д о р о в ы м ъ ж и в о т о м ъ (1) при доброму здоров'ї: а сє я панъ мацина воєвода їлвовъскыи освѣдчаю... аже пришєдъ прєдъ нашє обличьє на имѧ ходоро шидловоскыи (!) своєю доброю волью здоровымъ животомъ ничимъ нє принуженъ и продалъ пану клюсови свою дѣднину на імѧ шидловъ (Львів, 1400 *Р* 60—61); д о б р ъ з д о р о в ъ (1) *див.* **ДОБРЫИ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **здоровъ, здоров, здоро(в)** (XV ст. *ВС* 23 зв.; 1470 *AS* I, 65; 1484 *ЯМ*); *знах. одн. ч.* **здорового** (XV ст. *ВС* 23 зв., 27); *ор. одн. ч.* **здоровымъ** (1400 *Р* 61); *знах. одн. ж.* **здоровоу** (XV ст. *ВС* 27).

***ЗДОРОВЪЄ** *див.* ***ЗДОРОВИЄ**

***ЗДОРОВЫИ** *див.* **ЗДОРОВЪ.**

***ЗДОРОВЬЄ** *див.* ***ЗДОРОВИЄ.**

ЗДРАВИЄ *с.* (135) (*цсл.* здравиє) здоров'я: да прєбудуть жє нєпорушно подъ анаѳємою за што здє даи г(с)ди намъ побытъ и з(д)рвіє (Холм, 1376 *Р* 22); ино ми... оучинили єсмо за нашє з(д)равїє и за нашихъ дѣт⟨єи и⟩ да(лъ) єсми тоє прѣ(д)рєчєноє посадоу... да єстъ монастирю нашєму о(т) молдавицѣ оурикъ (Дольний Торг, 1449 *Cost.* II, 379); пакь оу то(м) оучинили єсмы въ за дш҃їє ст҃опочивши(х)... родитєлєи наши(х), и за нашє здравїє и сп(с)єнїє и за здравїє и (сп)сєнїє г(с)пж(д)и нашєи, мр҃їи, и за здравїє и сп(с)єнїє дѣтєи наши(х) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* много **здравиє** (1480—1484 *BD* II, 369); *знах. одн.* **здравиє, здравїє, з(д)равїє, з(д)рвїє** 129 (1376 *Р* 22; 1408 *Cost.* I, 60; 1415 *Cost.* I, 116; 1429 *DIR«A»* 455; 1443 *Cost.* II, 126; 1452 *DIR«A»* 500; 1478 *BD* I, 219; 1487 *BD* I, 310; 1497 *BD* II, 100; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **здравыє** 2 (1444 *DIR«A»* 481; 1466 *BD* I, 105); **здравьє** 1 (1451 *Cost.* II, 401); *ор. одн. зам. зн. мн.* за вашѧ **здравїємь** (1476 *BD* I, 212); *знах. мн.* **здравїа** (1476 *BD* I, 211).

Див. ще ***ЗДОРОВИЄ, *ЗДРОВИЄ.**

***ЗДРАВСТВОВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*цсл.* здравьствовати) бути здоровим: здравствоуитє о господи, амин (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 370).

ФОРМИ: *нак. сп. 2 ос. мн.* **здравствоуитє** (1480—1484 *BD* II, 370).

***ЗДРАВЫЄ** *див.* **ЗДРАВИЄ.**

***ЗДРАВЬЄ** *див.* **ЗДРАВИЄ.**

ЗДРЖАТИ *див.* **ЗДЄРЖАТИ.**

***ЗДРОВИЄ** *с.* (1) (*стп.* zdrowie) здоров'я: А на то єст нашє вѣра и доуша господства ми Стєфана воєвода... заноужє єсми дал(и) свѣтои цръкви за доушє свѧтопочившим родитєлєм нашим и за нашоу здровиє (Сучава, 1466 *BD* I, 96).

ФОРМИ: *знах. одн.* **здровиє** (1466 *BD* I, 96).

Див. ще ***ЗДОРОВИЄ, ЗДРАВИЄ.**

ЗДѢСЯ *див.* **ЗДЕС.**

***ЗДѢШНИИ** *прикм.* (4) (*цсл.* здѣшьнии) тутешній: волно ему въ здѣшнемъ панъствѣ нашомъ жону пояти (Луцьк, 1438 *Р* 141).

ФОРМИ: *місц. одн. с.* **въ здѣшиемъ** (1438 *Р* 140, 141).

***ЗДЯТЕЛСКИИ** *прикм.* (1): съ того имѣнья своего Здетелы записалъ есми на вѣчность на соборную Церковъ на Пречистую Богоматеръ у Вилни ... двѣ копѣ грошей, а съ пашни нашее Здятелское пятнадцать бочокъ жита солянокъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Здятелское** (1499 *АСД* VI, 3).

Пор. ***ЗДЕТЕЛА, *ЗДЕТЕЛЪ.**

ZE[1] *прийм.* (1) (*стп.* ze) *(з ор.) (виражає модальні відношення)* з, зі, із: A tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu... ze wszim prawem (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3—4).

Див. ще **ЗЪ, ИЗЕ, ИЗЪ, ИСЪ, СЪ.**

ZE[2] *див.* **ЖЄ**[1].

ZJEDNATY SIA *див.* ***ЗЪЄДНАТИ СЯ.**

***ЗЄЛВА**[1] *ж.* (5) *(назва річки у Троцькому воєводстві)* Зельва: мы єзъдживали тоут в ловы, коли дворєц Бєрєзкий над рєкою Зєлвою на стадо своє панъ Копач сєлит почал и за брата єго пана Мєнторта по рєкоу Зєлвоу на сюю стороноу нєт паноу Нацоу и потом (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Зєлвоу, Зєльвоу** (1478 *AS* III, 17); *ор. одн.* **Зєлвою** (1478 *AS* III, 17).

***ЗЄЛВА**[2] *ж.* (1) *(назва маєтку у Троцькому воєводстві)* Зельва: Жаловала сѧ пани Василєваѧ Копачевича на пани Михайловоую Нацєвича, мовєчи, ижъ она з ымєнѧ своєго Зєлви за мост пєрєходєчи, сєножати косит и попасю пасєт (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *род. одн.* **Зєлви** (1478 *AS* III, 17).

***ЗЄЛЄТИНЪ** *ч.* (5) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до насъ... дали и потвєрдили єсми ємоу... на зєлєтинѣ половина о(т) пєтрєщи (Сучава, 1452 *Cost.* II, 426); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали и потвръдили єсми им оу нашєи зємли оу молдавскои их праваа отнина, сєла ... на имѣ Ласлъоанїи на Краковѣ... и на Зєлєтинѣ Пєтрєщїи (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *род.* **зєлєти(н)** (1491 *Cost. S.* 156); *місц. одн.* **на Зєлєтинѣ, зєлєтинѣ, зєлєтинѧ** (1452 *Cost.* II, 426, 432; 1495 *BD* II, 59).

! **ЗЄМЄЛЄЮ** ⟨ЗЄМЛЄЮ⟩ *див.* **ЗЄМЛѦ.**

! **ЗЄМЄЛѦНЫ** ⟨ЗЄМЛѦНЫ⟩ *див.* **ЗЄМЛѦНИНЪ.**

ЗЄМЄНИНЪ *див.* **ЗЄМЯНИНЪ.**

***ЗЄМЄНСКИИ** *див.* ***ЗЄМЄНЬСКИИ.**

ЗЄМЄНЫНЪ *див.* **ЗЄМЯНИНЪ.**

***ЗЄМЄНЬСКИИ** *прикм.* (3) ◇ з є м є н ь с к а я к р и н и ц я (2) *(назва джерела у Волинській землі):* а сє здє єсмо положили границю мєжи Манєва и Вишнєвца... простє къ зємєньской крииици а от зємєньскоє криници простє чєрєсъ доубровоу до крємєнєцкоє зємли (Манів, 1478 *AS* I, 76); З е м е н с к о е с е л о (1) *(назва села у Волинській землі)* Земно, *суч.* Зимне: и я, познав по соби, иже с тое раны маю пойти перед Бог, записую Пресвятой Божей Матери Земенского села по своей души Марков Ставъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **Земенского** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); *род. одн. ж.* **зємєньскоє** (1478 *AS* I, 76); *дав. одн. ж.* **зємєньской** (1478 *AS* I, 76).

Пор. **ЗЕМНО.**

***ЗЄМЄСКИИ** *див.* **ЗЄМСКИИ.**

ЗЄМЛА *див.* **ЗЄМЛѦ.**

ЗЄМЛЄНЇНЪ *див.* **ЗЄМЛѦНИНЪ.**

ЗЕМЛЕНЫЙ *прикм.* (4) земельний: Про(т)о нагорожаючи Ємоу Самомоу жонѣ И пото(м)ствоу Єго При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ И диди(з)иѣ Єго зємлѧной... Є(го) зоставоую (Прилуки, 1459 *Р* 171); а обрубъ земленый тому именицу моему Лопавшомъ по старине (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **земленый** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *ор. одн. ж.* **зємлѧною** (1459 *Р* 171); *місц. одн. ж.* **при зємлѧной** (1459 *Р* 171).

ЗЄМЛИЦА *ж.* (8) *(земельне угіддя)* земля, грунт (6): Се я Яиъ, иначей Корѣива Ядукговичь, продалъ есмы доброволно... землью свою питомую у волости Волковиской... и съ тою земьлицею, которую купилъ есми у Мацка Вовлковлянина, ксензью Матѣю, бискупу Виленьскому (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); а обрубъ земленый тому именицу моему Лопавшомъ по старине: от именя моего Хреиникъ...

до Могилокъ и Язвинокъ, от Язвинокъ до дороги... тотъ обрубъ землица Лопавъшская (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); Билъ нам чолом старый войт места Луцкого Трушъ и просил в нас землицы в Луцкомъ повете (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94);

з ѣ м л и ц а п а ш н а Ѧ (1) нива, рілля: продали єсмо Єго Милости дворєц наш... зъ зѣмлѦми своими... а на озерѣ зѣмлю пашноую на имѦ Коудричи... а на озерѣ зѣмлица пашнаѦ Коузнѣвщина (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); з ѣ м л и ц а п у с т н а я (1) покинута земля, земля без господаря: Се здѣся просилъ у насъ дворянинъ нашъ Тишко Ходкевичъ землицъ пустныхъ у Каменецкои волости (Краків, 1454 *АЛМ* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **землица, зѣмлица** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1492 *AS* III, 23); *род. одн.* **землицы** (1499 *АЛРГ* 94); *знах. одн.* **землицу** (1499 *АЛРГ* 94); *ор. одн.* **земьлицею** (1451 *АкЮЗР* II, 106); *род. мн.* **землицъ** (1454 *АЛМ* 12).

ЗѢМЛѢ *див.* **ЗѢМЛѦ.**

***ЗѢМЛѢНИНЪ** *див.* **ЗѢМЛѦНИНЪ.**

ЗѢМЛѦ, ЗѢМЛЯ, ЗѢМЛѢ, ЗѢМЬЛѦ, ЗѢМЛА *ж.* (2209) **1.** *(верхній шар земної кори)* земля (1): Kak że i tymi razy, kudy Rattia szłab ich, cerkwi naszy zhli, Bozeie tiło wyymaia, mecza na ziemliu, nohamy toptali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

2. *(планета)* земля (3): А полонъ вашъ оу нихъ отънемъ к ва(м) нєо(т)шлю... зємлю и небо которои(и) и створи(л) богъ менє поби(й) (б. м. н., 1484 *ЯМ*); А кто сѣ покоусит нашего даанїа и потвръжденїа... пороушити или раздроушити, тот таковїи да єст проклѣть от господа бога... сътворшаго небо и зємлѣ (Сучава, 1488 *BD* I, 357).

3. *(земельне угіддя)* земли, грунт (298): ана (!) продала петрашкови радъцѣовьскому свою дѣднину и вотнину... и зємлєю и сь з (!) дворищи (Перемишль, 1359 *P* 10); коупилъ панъ ганько сварць мѣстичь лвовскии старшии в олешка оу оу (!) малєчковича дѣдичьство на щирку сєло и зємлю (Львів, 1368 *P* 15); филь мѦковичь и своєю братьєю... оуздали и о(т)ступили тоѣ дѣднины пану колѣ... и с польмъ и зємлью и с лѣсы и зу (!) дубровами (Галич, 1409 *P* 74); та(к) король господарь приказалъ намъ своимъ листомъ а выхмо выѣхали и зємѦны и старьци и розьѣхали межи влдкою а межи стрѣлковци о зємлю о цр҃кву и лѣс (Погоничі, 1422 *P* 97); а увзялъ есми за тые земли у него двацять и пять копъ грошей (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); мы кїгины (так.— *Прим. вид.*) олєска(н)доваѦ (!) наста(с)я киє(в)скаѦ... придали єсмо оу до(м) сѣыя тр(о)ци (!) к манастырю Сергиєвоу двѣ волости наши(х)... и съ зємлѦми и(з) водами (Київ, 1459 *P* 174); А хотарь тои боукатоу земли да єст от оусєго хотара Пєтрєщилорь шестая часть (Сучава, 1487 *BD* I, 297); а продал есми кн(Ѧ)г(и)ни тот свей домъ... из зємлєю и с синожатю (Луцьк, 1490 *AS* I, 92); и мы то имъ прызволяемъ: нехай они людей за себе зовутъ и иановѣ за собою посадятъ иа церковной земли (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

з ѣ м л Ѧ к о л о д и а я (1) діляика землі в лісі з колодами (пнями), відведена для розведеиня бджіл: полазная зємлѦ коло(д)ная (б. м. и., бл. 1458 *P* 167); з ѣ м л я л о в н а я (1) ділянка землі, відведена для полювання иа звірів: придалъ великий киязь Любартъ Кгидоминовичъ Сушичъио и зъ даню медовою и грошовою... и землею ловною (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); з ѣ м л я п а ш н а я (14) нива, рілля: Сє жє придалъ юрьиї болковичь и своєю братьєю к цр҃кви сѣму николѣ зємлю пашную и зємлю бортную (б. м. н., бл. 1350 *P* 8); А коу томоу придаль есми на тоую цр҃квь... зємлю пашноую и бортноую и з синожатми (Перевали, 1440 *P* 142); И мы, великий князь Швыдригайло Олкгердовичъ... которое какъ было село и земли пашнее... приданы святой церквн Володимерской епископии, подлугъ записовъ продка нашого, опять церкви Божей потвердили есмо (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); И в томъ привильи стоить ижъ оте(ц) нашъ паиу ма(р)тиноу далъ тыи люди и(з) ихъ зємълями пашъными и(з) борътными и(з) сєножатьми и(з) ихъ входы и ловы (Вільна, 1499 *ВФ*); И потвержаемъ тые люди симъ нашимъ листомъ... ему самому, и его жонѣ... со всими ихъ землями пашными и бортными, и сѣножатми (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58); з ѣ м л Ѧ п о д ъ л а з н а Ѧ (!), з ѣ м л я п о д л о з и а я (!) (1) ділянка землі, яку обробляли нерегулярно, иаїздом: а тые земли продалъ есми со всѣми ужитки и изъ полми продѣланными и непродѣланными и зь землями подлозиыми (!) и зъ борми и съ лѣсми и съ дубровами и съ бортми (Вільиа, 1451 *АкЮЗР* II, 106); а в томъ жє сєле зємлѦ поустаѦ подъла(з)наѦ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90); з ѣ м л Ѧ п у с т о в ъ с к а Ѧ (1), п о у с т о в с к а Ѧ з ѣ м л Ѧ (3) необроблена, покинута земля, земля без господаря: а дани даютъ колодоу мєдоу бє(з) двоу вєдє(р) а два вєдра мєдоу залєгло на поустовъско(и) зємли (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); я Василей Волчкович из братом своим Лвомъ... вызиаваєм... штож... продали єсмо кн(Ѧ)зю Костєитину... Острозскомоу... отчизну нашу на рєци на Пчичи на имѦ зємлю пустовъскую обарицкую (Ставків, 1491 *AS* I, 96—97); з ѣ м л Ѧ р о л н а Ѧ (3) нива, рілля: а далъ єсмь и зємлю ролъную и съ сѣножатьми што к тому дворищю слушаєть (Казимир, п. 1349 *P* 3); б о р т н а я з ѣ м л я (25), з ѣ м л я б о р т н а я (16) *див.* ***БОРТНЫИ**; п о л а з н а я з ѣ м л Ѧ (2) *див.* ***ПОЛАЗНЫИ.**

4. держава, країна (1680): majet na nem wina byti wodłuh obyczaja naszoje ziemli (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); пак ли бы ...хо(т)л бы коли о(т)стати тонъ (!) исны кнѦ(з) корибу(т)... тогда мы со всимъ поспольство(м) зємли єго хочємы єго о(т)стати (Лучиця, 1388 *P* 39); и доконали єсмы съ ними, штобы ходили, у нашои зємли, и съ своими торговлѦми (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); Тымжє обичаєм и мы оудилали, нє хотѣчи, мы и зємлѣ наша, отдалити сѣ от повиности и подданости предковь наших, видѣчи и зиаючи ласкоу... Казимира, кролѣ полского (Коломия, 1485 *BD* II, 371); А по нашем животѣ, кто боудеть господарь нашеи *зємли*... или пакь боуд кого богъ избєреть господарємь быти нашеи зємли молдавскои, тот бы нє пороушилъ нашего даанїа, али бы оутвръдилъ и оукрѣпилъ (Ясси, 1500 *BD* II, 173—174);

з ѣ м л я к о р о л ѣ в с к а я (2), к о р о л ѣ в с к а я з ѣ м л я (3) королівство: а коли нє будємъ подлоугъ держати записи нашєго родителѣ илїа воєводы и наши записи, а панъ дидрихъ бучаскыи щоби волєнъ брати на наши коупци, оу зємли королєвскои и оу нашеи зємли, коли иє боудемъ ємоу заплатиты що єсми ємоу записали (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); О монїте короле(в)ско(и) зем(ли) (XV ст. *BC* 34); А поутѦ просить одъ Стефаиа воєводы иа зємлю королєвъскоую (б. м. н., 1481 *BD* II, 364); з ѣ м л я л и т о в ь с к а я (5), л и т о в с к а я з ѣ м л я (4) Литовська феодальна держава, Велике князівство Литовське: мы романъ воєвода... слюбили єсми и слюбуємъ... королеви... и коруиѣ польскоі вѣриє служити и помагати... на его оусѣ непріѦтелѣ... выѦвъши зємлю... литовъскую (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); А сє Ѧ киѦ(з) левъ вызвали єсмы с литовъскоѣ зємлѣ два братѣньцѦ тутєниѦ а моижѣка (Львів, 1443—1446 *P* 147); И загоубил Аврам вистѦрник тоє село оу хитлѣнстви, коли побѣжал от нас до литовскои зємли (Сучава, 1493 *BD* II, 22); з ѣ м л я м о л д а в с к а я (1067), м о л д а в с к а я з ѣ м л я (5) Молдавська феодальна держава, Молдавське князівство: велики самодєржѦвиъи мл(с)ти бжи гнъ їо романь воєвода облададѦ землєю молдавьскою о(т) планины до морѦ даль єсмь... слузѣ нашему иванышю витѦзю за єго вѣрную службу г сєла на сєретѣ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); а такѣ жь мы видѣвше єго мл҃срдьє к намъ и доброволноє пристанье дали єсмы... стєфанови воєводѣ зємлѣ молдавскои нашѣ листы (Ланчиця, 1433 *P* 124); и тоуть перє(д) и(х) мл(с)тїю єсмо слюбили

и правдоу свою оуказали мы и с нашими паны и съ оусею мо(л)давскою зємлєю, абыхомь инои стороны жаднои нє имали (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); А по нашємь животѣ, кто боудєт господаръ... нашєи зємли молдавскои, тот бы им нє пороушил нашего даанїѦ и потвръжденїѦ (Ясси, 1500 *BD* II, 175—176); зємля ракусьская (1) Австрійська феодальна держава, Австрія: по(д)писана бысть сия капли(ца повелѣні)емъ... короля пресветлого Казимира... вноука пренанезвитяжнєішего цесаря жікгимонта пана земли ракусьскоіе (Краків, 1478 *ОБРН* 130—131); зємля тоурєцкая (1), тоурєцкая зємъля (1) Турецька феодальна держава, Туреччина: Такє(ж) тыми часы г(с)дра нашого люди пришли с тоурє(ц)коє зємъли... и повєдили г(с)древи нашему ажъ што тамъ слышали в зємли тоурє(ц)ко(и) (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61); зємля оугорьская (1), оугръская (оугуръская) зємля (2) Угорська феодальна держава, Угорщина: а пакли бы потѦгнулъ король оугоръскыи на менє, на алєксандра воєводу... тогды господарь нашь, король полскыи, имаєтъ насъ боронити и потѦгнути во оугуръскую зємлю (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); по(д)писана бысть сия капли(ца повелѣні)емъ... короля пресветлого Казимира... вноука пренанезвитяжнєішего цесаря жікгимонта пана зємли... угорьскоі (Краків, 1478 *ОБРН* 130—131); зємля чєськая (1) Чеська феодальна держава, Чехія: по(д)писана бысть сия капли(ца повелѣні)емъ... короля пресветлого Казимира... вноука... цесаря жікгимонта пана зємли... чєськое (Краків, 1478 *ОБРН* 130—131); зємля волоская (1), волоская зємля (5) *див.* **ВОЛОСКЫ**; лѦдцкая (лѣская) зємля (2) *див.* **ЛѦДСКИИ.**

5. *(адміністративно-територіальна одиниця або історично-географічна територія)* земля (194): А сє Ѧ... господарь рускоѣ зємлѣ далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворище заньво (!) матѣичича што жь слушаєть пєремысковъ волости (Казимир, п. 1349 *Р* 3); мы... олєксанъдро коръѦтовичь... кнѦзь и гдрь подольскои земли чиимъ свѣдочно... штожь былъ братъ иашь кнѦ(з) юрьии корьѦтови(ч) придалъ млинъ къ цр̃кви къ матцѣ бьи оу смотричи то и мы кнѦзь олєксанъдро потвєрживаємъ того своимъ листомъ (Смотрич, 1375 *Р* 20); ми княз Володиславь Опольскои землѣ господарь, Вєлунскои зємлѣ, Рускои землѣ господарь и дѣдичь прирожоний тѣмь землямь усѣмъ Узрѣвши єсми на вѣрную службу Драгумиру и на Некрину, дали єсми имь двѣ селѣ (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5); также хочю о(т)ступи(т) нашєму г(с)дрю, кро(л) пол(с)кому, тоѣ зємли шепин(с)коѣ (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); а при томъ были сведъки... панъ Юрша, пан Хохлевский... пан Казарин, маршалок Луцкое землѣ, пан Иванъ Волотовичъ (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); мы алекса(н)дръ воєвода... знамєнито чини(м)... о(ж)... дали єсми сє(с) лї(ст) нашъ... оуси(м) брашовѣно(м)... и оусєи зємли о(т) бръсѣ... на то да имаю(т) о(т) на(с) тоть зако(н) и тоє право що имали о(т) нашє(г) дида, о(т) алєкса(н)дра воєво(д) (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 759); А с нами в тот часъ были панъ Олехно Скорута, подкоморній земли Холмское (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); Старостѣ луцкому, маршалку Волынское земли, князю Семену Юревичу (Вільна, 1495 *АЛРГ* 55); Старостѣ луцкому и Каменецкому, маршалку Волынское земли, князю Семену Юревичу (Краків, 1499 *АЛМ* вип. 2, 36).

6. *(населення)* народ (2): A to weremia siechalisia byli k nam Kniazi, Panowe, Boiare i wsia zemlia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

7. маєток, земля (20): про то жь мы оузрѣвше... аже тоє дворище пысковича што на гугни стоить на облазничь зємли и мы... оставили єсмы облазничѣ при томъ дворищи пысковича што на гугни (Зудечів, 1411 *Р* 79); Сє Ѧ кн̃зь долголдатъ долголдатови(ч)... даю... по своєи дши... сѣму николє поустынскомоу ионииноу маиастырю тоую зє(м)лю на имѦ то(л)столѣсьско(г) конона (Київ, 1427 *Р* 108); ведже оны не хотилы, мовячи: «не поѣдемътамъ (!), бо мы о томъ ведаємъ, але своеи петки земли пылнуємо» (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); жаловали на(м) погорє(л)скии на него, што(ж) о(т)нѦ(л) в ни(х) зє(м)лю и(х) влостную (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

8. *(територія, що перебуває під владою короля, князя і т. ін.)* володіння, земля (11): а за вєлкого кнѦзѦ олькѣрта и за корьята и за патрикия и за ихъ сыны мы ислюбуємъ тотъ миръ дєржати вѣлми твєрдо... нє заимати намъ королєвы зємлѣ ни єго людии што єго слухають (б. м. н., 1352 *Р* 5—6); а дасть ли ми коро(л) его мл̃сть и потвєрдє(т) (так.— *Прим. вид.*) дєржѦние провєченыхъ гродовъ и зємль до моєго живота и Ѧзъ ислюбую при моюи чти и вѣрѣ кнѦзѦчюи... ижь нє оставлю на тыхъ городѣхъ иного воєво(д) а ни буръкрабъ... толико того которыи жь бы приѦглъ вѣре(н) быти королєви єго мл̃сть (Кременець, 1434 *Р* 131); и ваша бы милость сихъ пословъ, иашого а и московъского, пропустили мирьно чєрезъ вашєй милости зємли, для нашоє воли (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зємлѣ, зємлѦ, земля, zemlia** 34 (п. 1349 *Р* 3; 1422 *Р* 97; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1443 *Р* 145; 1455 *Cost.* II, 769; 1459 *Р* 171; бл. 1471 *ЛКЗ* 90; 1485 *BD* II, 371; XV ст. *ВС* 12 зв.; 1498 *АЛМ* 159 і т. ін.); **зємла** 1 (1436 *Cost.* II, 706); *род. одн.* **зємли, зємлі, зємъли, zemli** 1292 (1359 *Р* 10; 1366 *Р* 12; 1375 *Р* 20; 1415 *Cost.* I, 116; 1438 *Cost.* II, 27; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1467 *BD* II, 297; 1475 *AS* I, 69; 1488 *РИБ* 424; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **зємлѣ, земълѣ** 47 (п. 1349 *Р* 3; 1368 *Р* 16; 1378 *ЗНТШ* LI, 4, 5; 1393 *Cost.* I, 13; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1448 *Cost.* II, 737; 1463 *AS* I, 55; 1483 *ВОРСР* 177 і т. ін.); **земле** 2 (1458 *Mih. Doc.* 121, 123); **zemły** 1 (1465 *GL* 176); **зємлиє** 1 (1475 *Rev.*); **zemley** 1 (1421 *AS* I, 27); **зѣмли** 1 (1394 *Р* 54); **! зємлимли** 1 (1499 *BD* II, 148); **! злѣ** 1 (1370 *Р* 18); *дав. одн.* **зємли, земъли, землі** (1423 *DIR«A»* 447; 1433 *Р* 125; 1449 *Cost.* II, 742; 1456 *Cost.* II, 788; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1468 *BD* II, 302; 1472 *ДГСВМ;* 1499 *BD* II, 419; XV ст. *ВС* 14 зв.; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); *знах. одн.* **зємлю, зємьлю, zemliu, zemlu, ziemlu, ziemliu** 138 (п. 1349 *Р* 3; бл. 1350 *Р* 8; 1368*Р* 15; 1393 *Cost.* II, 607; 1411 *Р* 77; 1431 *Cost.* I, 317; 1440 *Р* 142; 1459 *Р* 171; бл. 1471 *ЛКЗ* 93; 1484 *ЯМ;* 1495 *В. Соб.;* бл. 1500 *АСД* II, № 4 і т. ін.); *зам. род.* боукату **зємлю** 6 (1452 *Cost.* II, 409, 410; 1487 *BD* I, 297; 1489 *BD* I, 373); господаръ **зємлю** 1 (1479 *BD* I, 221); до и(х) **зємлю** 1 (1437 *Cost.* II, 709); *зам. дав.* да є(ст)... **зємлю**... оурикъ 1 (1455 *Cost.* II, 526); *зам. місц.* **оу** нашєи **землю** 3 (1437 *Cost.* II, 709; 1438 *Cost.* II, 7; 1466 *BD* I, 96); *ор. одн.* **зємлєю, земълєю, zemleiu, ziemleiu** 36 (1359 *Р* 10; 1366 *Р* 12; 1388 *Р* 39; 1400 *Cost.* II, 619; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1459 *Р* 171; 1468 *BD* II, 301; 1485 *BD* II, 371; 1498 *ЧІАФ;* 1499 *BD* II, 423 і т. ін.); **землею** 2 (1409 *Р* 74; 1418 *Р* 89); **зѣмлєю** 1 (1394 *Р* 54); **! зємєлєю** 1 (1418 *Р* 89); *місц. одн.* **оу (в, въ, во, на, при, о, по) зємли, зємлі, ziemli** 385 (1352 *Р* 6; 1393 *Cost.* I, 13; 1400 *Cost.* II, 619; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1411 *Р* 79; 1457 *Cost.* II, 809; бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.; 1485 *BD* II, 372; 1494 *BD* II, 495; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); *зам. знах.* потѦгнулъ... на менє... и на моєи **зємли** 1 (1411 *Cost.* II, 638); *наз. мн.* **зємли** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1491 *AS* I, 97; 1495 *АЛМ* 85; *РИБ* 602; 1496 *ПСВВ* 192 зв.; 1498 *ГВКЛ* 22; 1499 *BD* II, 422); *род. мн.* **земль, зємль, zeml** 44 (1386 *Р* 30; 1393 *Р* 50; 1402 *Cost.* II, 623; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1420 *AS* I, 25; 1433 *Cost.* II, 652; 1448 *Cost.* II, 734; 1462 *BD* II, 284; 1495 *В. Соб.;* 1500 *АЛМ* вип. 2,58 і т. ін.); **зѣмль** 21 (1388 *SL* 678; 1394 *Р* 53; 1395 *Cost.* II, 612; 1407 *Р* 72; 1413 *ОБРН* 115; 1415 *Р* 86; 1433 *Р* 120, 124; 1434 *Р* 131; 1435 *Р* 132; 1439 *Cost.* II, 712 і т. ін.); **зємли, ziemli** 2 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1436 *Cost.* II, 697); **ізѣмлѣ** 1 (1388 *Р* 36);

zemel 1 (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); **zemłej** (1395 *GL* 166); *дав. мн.* **зємлѧмъ, зємлѧмь, зємлѧм, зємлѣмь, земльмъ, zemlam** 29 (1361 *AGZ* 6; 1377 *P* 23; 1434 *P* 130; 1445 *Cost.* II, 726; 1462 *BD* II, 285; 1468 *BD* II, 301; 1479 *BD* II, 351; 1485 *BD* II, 372; 1499 *BD* II, 421; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **зємлямь** 1 (1436 *Cost.* II, 706); *знах. мн.* **зємли** 40 (1451 *АкЮЗР* II, 106; 1457 *Cost.* II, 809; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1489 *РИБ* 433; 1492 *AS* III, 23; 1495 *АЛМ* 83; 1497 *РИБ* 683; 1498 *BD* II, 412; 1499 *AS* I, 118; *BD* II, 449 і т. ін.); **зємлѣ** 5 (1433 *P* 125; 1434 *P* 131; 1481 *BD* I, 258; 1488 *BD* I, 348, 357); **зѣмли** 1 (2-а пол. XV ст. *СПС); ор. мн.* **земльми, зємлѣми, зємълями, землями** 52 (1352 *P* 5; 1388 *P* 39; 1401 *P* 64; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1444 *AS* I, 40; 1451 *АрхЮЗР* II, 106; 1470 *AS* I, 65; 1491 *AS* I, 97; 1498 *ГВКОО;* 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); **зємлѣмы** 3 (1448 *Cost.* II, 737; 1499 *BD* II, 420, 423); *місц. мн.* **оу (на, во, по) зємлѧх, зємлѧ(х), зємляхъ, землѣ(х)** 10 (1436 *Cost.* II, 701; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1454 *АЛМ* 12; бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 92 зв.; XV ст. *ВС* 43 зв.; 1499 *BD* II, 420, 421, 424); *зам. род.* от, из, до... их **зємлѧх** 9 (1499 *BD* II, 421, 422, 424); королевичом... инших **зємлѧх** 1 (1445 *Cost.* II, 725); *наз. дв.* две **земли** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *знах. дв.* **зємли** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

Див. ще ***ЗЄМЯ.**

ЗЄМЛѦНИНЪ, ЗЄМЛЄНЇНЪ, ЗѢМЛѦНИНЪ ч. (71) (*стп.* ziemianin) *(особа шляхетського стану, яка володіла земельною власністю)* дрібний землевласник: а сє **зємлѧнє** панъ ходько быбєльскии кадолъфовичь друздъ иванъко полъпричичь богданъ тивунъ (Перемишль, 1359 *P* 10); Але то што жь коли вси **боѧрє** и **зємлѧнє** будуть городъ твєрдити тогды тии люди тако же имѣють твєрдити городъ смотричь (Смотрич, 1375 *P* 20); а облазничєвє оуказали свою граннцю и **зємлѧны** и старци (Зудечів, 1411 *P* 79); А сє **ѧ** па(н) миха(л) бучацкии... свѣдъчю то и познаваю... иже пришедъши передъ на(с) и передъ **зємелѧны** (!) тучнѧ(к) ива(н) ис панєю росовою... ничимъ нє примучєни познали передъ нами и передъ **зємелѧны** (!) ижє сѧ замѣнили селы (Галич, 1418 *P* 88—89); И тиж иаши слоуги перєроубци аби нє го⟨ни⟩ли тоти люди от Коцмани ни на город, ни на млины, ни на наши дворове, съ иними **землѣнє** (Сучава, 1481 *BD* I, 257); Смотрѣли єсмо того со кн⟨ѧ⟩зьми и паны волынскими, штож жаловали г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рю королю єго м⟨и⟩л⟨о⟩сти **землѧиє** кремѧиєцкии на имѧ Цєценєвскии на кн⟨ѧ⟩зѧ Олєксандра Сонкгушковича, штож бы он в них взѧл имѣнє бєзвинне оу винах оу своих (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

ФОРМИ: *наз. одн.* **землѧнинъ, зємлѧнии, зємлѧни(н)** 4 (1435 *P* 184; XV ст. *ВС* 27 зв.; 2-а пол. XV ст. *СПС;* 1466 *AS* I, 62); **зѣмлѧнинъ** 3 (1394 *P* 54); **зємлєнїнъ** 1 (XV ст. *ВС* 10 зв.); *род. одн.* **зємлѧнина** (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); *дав. одн.* **зємлєнїноу** (XV ст. *ВС* 18 зв.); *наз. мн.* **зємлѧнє, зьмлѧнє** 15 (1359 *P* 10; 1375 *P* 20; 1391 *P* 45; 1395 *Cost.* II, 612; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1411 *P* 79; 1445 *СРК;* 1458 *ОЖДМ;* XV ст. *ВС* 38 зв.; 1491 *AS* I, 94 і т. ін.); **зємлѧны** 2 (XV ст. *ВС* 29 зв.; 1404 *Cost.* II, 625); ! **землѧнѧ** 1 (XV ст. *ВС* 34); *род. мн.* **зємлѧнъ, зємлѧ(н)** (1388 *P* 39, 40; 1391 *P* 45; XV ст. *ВС* 28, 35 зв.; 1411 *P* 79); *дав. мн.* **зємлѧиомъ, зємьлѧномъ, зємлѧномь** (1386 *P* 30; XV ст. *ВС* 14, 38 зв.; 1430 *P* 130); *зам. ор. мн.* передъ **зємлѣномъ** (1448 *Cost.* II, 306); *знах. мн.* **зємлѧны** 6 (1391 *P* 45; 1393 *P* 52; 1409 *P* 74; 1424 *P* 106; XV ст. *ВС* 14 зв.; 1434 *P* 130); ! **зємелѧны** 1 (1418 *P* 89); **зємлѧнє** 1 (XV ст. *ВС* 39 зв.); *ор. мн.* **зємлѧны, zemliany, земълѧны** 13 (1395 *Cost.* II, 612; 1401 *P* 65, 66; 1404 *P* 68; 1407 *Cost.* II, 628; 1411 *P* 79; 1413 *GL* 48; 1434 *P* 130; 1435 *P* 132, 134; 1488 *РИБ* 424); **землѣиє** 2 (1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257); ! **зємелѧиы** 1 (1418 *P* 89); *місц. мн.* **на землѧнохъ, зємлѧно(х)** 2 (1386—1418 *P* 34; 1421 *Cost.* I, 142); **о зємлѧнє(х)** 2 (XV ст. *ВС* 7 зв., 34 зв.); **о зємлѧ-ѧ(х)** 1 (XV ст. *ВС* 27 зв.); ! **о земиы(х)** 1 (XV ст. *ВС* 8 зв.).

Див. ще **ЗЄМЯНИНЪ.**

***ЗЄМЛѦНЫИ** *див.* **ЗЕМЛЕНЫЙ.**

***ЗЄМЛѦНЬСКИИ** *прикм.* (1) (*стп.* ziemiański) *(який стосується землянина-шляхтича)* шляхетський: а на то єсмы дали облазничомъ сесъ нашь листъ под нашею печатью а к тому и нашихъ слугъ **зємлѧньскнѣ** печати (Зудечів, 1411 *P* 80).

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* **землѧиьскиѣ** (1411 *P* 80).

ЗЕМНО *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Земно, *суч.* Зимне: Земно у матки моее воли, у подани и в опекани, якже было и у моей во(ли) (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Земно** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 3).

Див. ще ***ЗЕМЄНЬСКИИ** (Земеиское село).

! **ЗЄМНЫХ** ⟨ЗЄМЛѦНЄХ⟩ *див.* **ЗЕМЛЯНИНЪ.**

ЗЄМСКИИ, ЗЄМЪСКИЙ, ЗЄМСКІЙ, ЗЄМЬСКЫИ *прикм.* (50) **1.** *(який стосується землі як адміністративно-територіальної одиниці)* земський (4): а нє можеть ли тотъ староста в на(с) того о(т)рима(т)... тогды то(т) староста имєє(т) єго выпроводїть до границы земьскоє (XV ст. *ВС* 38 зв.); о о(т)кладанїю роковъ земьскы(х) (XV ст. *СЯ* 40);

зємъскии гроши (1) гроші, що були в обігу на даній території: а пакли быхо(м) имѣли оу иего тоє село о(т)нѧти и мы имаємъ дати сорокъ гривєнъ земъскими грошми (Олтушків, 1424 *ДГВВ*); **зємьскыи пїсарь** (3), **пїсарь зємьскыи** (2) *(службова особа, що брала участь у земських судах з дорадчим голосом, мотивувала вироки, давала виписи, посвідчувала їх згідність з оригіналом і складала звіти про кількість справ і записів)* земський писар: а тыи книги имею(т) быти за трємї ключи замькиоути оди(н) клю(ч) имаєть имєтї соудья а дроу(г)и по(д)соудо(к) а третїи зємьскыи пїсарь (XV ст. *СЯ* 42 зв.); О пїсарє(х) зємьскы(х) ко(л)ко имєєть бра(т) за запїса(н) (!) (XV ст. *СЯ* 9 зв.); **зємскоє право** (3), ⟨**право**⟩ **зѣмьскоє** (1) *(правові норми, прийняті в земських судах, станових судах феодальної Польщі, на яких розглядалися переважно цивільні справи шляхти)* земське право: пак ли бы кто нагабалъ тученѧка оу тои дѣдининѣ оу сернъку... то пани марегорѣта росоваѧ имаеть заступити оправи(т) подлугъ зємєско(г) права (Галич, 1418 *P* 89); Ино ми єсми досмотрили ис нашими болѣри... и оучинили єсми ємоу закон, подлоуг земскаго права (Сучава, 1481 *BD* I, 258); што оу рускомъ правѣ сѣдѧть кмети оу зѣмьскомъ ис тѣхъ брали єсмы ис подимъя по колодѣ вовса (б. м. и., 1386—1418 *P* 35); **книги зємъские** (7) *див.* **КНИГА** 2; **маршалокъ зємскии** (14) *див.* **МАРШАЛОКЪ**; **обычаи зємьскии** (2) *див.* **ОБЫЧАИ** 3; **подскарбии зємскии** (1) *див.* **ПОДСКАРБИЙ**; **слоужба зємская** (6) *див.* **СЛОУЖБА** 1; **соимъ зємьскии** (1) *див.** **СОИМЪ**; **соудъ зємьскыи** (1) *див.* **СУДЪ** [1] 4.

2. місцевого походження (4): а у черновци, возы нє стрѧсти алє купець дасть свою вѣру, аже нє имаєтъ заповѣданыи товаръ на свои возъ, куници, серебро, воскъ и кони добрїи зємъстїи (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); А оу Черновцех возы нє трѧсти, алє коупецъ абы дал свое право, аже нє имаєт заповѣданї товаръ на своємъ возы: коуници, серебро, воскъ, алибо кони добры зємскии (Сучава 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **зємскии, зємскій, зємъский** 11 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *AS* I, 43; *AS* III, 5; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1451 *AS* I, 45; 1452 *АкЮЗР* I, 21; *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1491 *AS* I, 97; 1492 *АЛМ* 31; 1495 *РИБ* 621; 1499 *AS* I, 118); **зємьскыи** 1 (XV ст. *СЯ* 42 зв.); *ск. н.* **зєм** 1 (1498 *ГВКОО*); *род. одн. ч., с.* **зємъского, зємьско(г), zemskoho** 3 (1388 *ZPL* 105; XV ст. *СЯ* 41; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); **зємскаго** 2 (1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 258); **зємєско(г)** 1 (1418 *P* 89); *дав. одн. ч.* **зємьскомоу, zemskomu** (1475 *AS* I, 71; XV ст. *ВС* 30 зв.; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); *місц. одн. ч., с.* **оу зѣмьскомъ** 1 (1386—

1418 *Р* 35); **иа зѣмьско(м)** 1 (XV ст. *ВС* 25 зв.); *род. одн. ж.* **зѣмьское** (XV ст. *ВС* 38 зв.); *дав. одн. ж.* **зѣмъскои** (XV ст. *ВС* 34); *знах. одн. ж.* **земъскую, земскую** (1489 *РИБ* 437, 438; 1498 *ГВКЛ* 22); *наз. мн. ч.* **зѣмьскыи** (XV ст. *СЯ* 43 зв.); *род. мн.* **зѣмьскыхъ, зѣмьскы(х)** 4 (XV ст. *СЯ* 9, 39 зв., 40); **зѣ(м)ски(х)** 2 (1495 *БСКИ*); *знах. мн. ч.* **зѣмскии, зѣмскіи** 2 (1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275); **зѣмстїи, зѣмъстїи** 2 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669); *знах. мн. ж.* **зѣмъскы** 1 (XV ст. *СЯ* 42 зв.); **зѣ(м)ские** 1 (1495 *БСКИ*); *ор. мн.* **зѣмъскими** (1424 *ДГВВ;* 1489 *РИБ* 433); *місц. мн.* **о зѣмъскы(х), зѣмьскыхъ, зѣмьскы(х)** 3 (XV ст. *СЯ* 9,9 зв., 43 зв.); **въ зѣмъскихъ** 1 (1489 *РИБ* 433).

***ЗѢМЪЛѦ** *див.* **ЗѢМЛѦ.**

***ЗѢМЪЛѦНИНЪ** *див.* **ЗѢМЛѦНИНЪ.**

ЗѢМЪСКИЙ *див.* **ЗѢМСКИИ.**

***ЗѢМЬЛИЦѦ** *див.* **ЗѢМЛИЦѦ.**

ЗѢМЬЛѦ *див.* **ЗѢМЛѦ.**

***ЗѢМЬЛѦНИНЪ** *див.* **ЗѢМЛѦНИНЪ.**

ЗѢМЬСКЫИ *див.* **ЗѢМСКИИ.**

***ЗѢМЯ** *ж.* (7) (*стп.* ziemia) **1.** *(земельне угіддя)* земля, грунт (2): то всѣ єсмо потвердили, непорушно на вѣкы слузѣ нашому вѣрному ходкови быбєлскому... съ всѣми границями... исъ зємею, исъ сѣножатми, исъ га(я)ми, исъ дубровами (Судомир, 1361 *AGZ* 6); исталосѦ при дєржавѣ пана оты старосты рускоѣ злѣ (!) ожє купилъ панъ вѦславъ дмитровьскии дворище исъ зємею (так.— *Прим. вид.*) (Львів, 1370 *Р* 18).

2. держава, країна (2): про то(ж) коли(ж) кто имє(т) рубити дєсѦтиноу о(т) вина о(т) нас по нашєи зємли *(в ориг.* зєми.— *Прим. вид.)*, а о(н) бы далъ нашємоу монастирю вышєписанномоу по седе(м) бочо(к) вина (Сучава, 1449 *Cost.* II, 378); а они ти(ж) бы имѣли засѣ остерєгати панове наши и опасовати, ка(к) сами себе, абыхо(м) ouже могли с вами по(с)полу зємли осѦсти и кроле(в)скую и иашу и абыхо(м) могли ти(ж) дву зє(м) дєржати с обу(х) стро(н) за єдно в мирѣ, в ла(с)ци и справе(д)ли(во)сти (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810);

з є м Ѧ м о л ъ д а в ь с к а Ѧ (1) Молдавська феодальна держава, Молдавське князівство: мы ильѦшь воєвода... господарь зєми молъдавьскои записуємъсѦ тымъ пѡношамъ што к намъ з литъвы приєхали на нашю службоу (Сучава, 1433—1443 *АРМ*).

3. *(адміністративно-територіальна одиниця)* земля (1): Семенъ Юр: стар: луц: мар. вол. зем: (Троки, 1498 *ГВКОО*).

4. маєток, земля (1): ино мы имъ тые земли ихъ отчизные и дворища подтверждаемъ... нехай оны тые земли свои держатъ... а намъ службу земскую служатъ... посполу зъ иншими земями вруцкими (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22—23).

ФОРМИ: *род. одн.* **зєми** 1 (1433—1443 *АРМ*); *ск. н.* **зем.** 1 (1498 *ГВКОО*); *дав. одн.* **зєми** (1449 *Cost.* II, 378); *ор. одн.* **зємею** (1361 *AGZ* 6; 1370 *Р* 18); *род. мн.* **зє(м)** (1457 *Cost.* II, 810); *ор. мн.* **земями** (1498 *АЛРГ* 23).

Див. ще **ЗѢМЛѦ.**

ЗѢМЯНИНЪ, ЗѢМѦНИН, ЗѢМЄНИНЪ, ЗѢМЄНЫНЪ *ч.* (32) (*стп.* ziemianin) *(особа шляхетського стану, яка володіла земельною власністю)* дрібний землевласник: Тые вси села... маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый, владыка Луцкий и Острозский... а за насъ и чада наша Господа Бога молити... архимандрыты благословити, игумены наставляти, попы и дьяконы совершати... въ Луцку и въ Острозе, и въ селахъ до иихъ прислухаючихъ такожде и бояръ и земянъ нашихъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); та(к) король господарь приказалъ намъ своимъ листомъ а быхмо выѣхали и зѣмѦны и старьци и розьѣхали межи вѣдкою а межи стрѣлковци о зємлю о цр҃кву и лѣс (Погоничі, 1422 *Р* 97); Мы, Свыдрыгайло, Великій князь, чинымо знаменито... ижъ, прышовшы передъ насъ земянинъ нашъ повету Браславского, Карпъ Ивановичъ Микулинскій, билъ чоломъ, покладалъ передъ иами лыстъ отъ князя Василія Сангушковича (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); а при том был великого королѦ зємѦнин пан Мишко Глоускій (Острог, 1463 *AS* I, 56); Што перъво сего жаловалъ намъ подскарбій нашъ дворный... панъ Литаворъ Хребътовичъ на земянъ Дорогицъкихъ... абы они земли его забрали въ томъ его именьи (Краків, 1489 *РИБ* 432—433); Жаловали намъ люди наши Берестейского повѣту... на земянъ Берестейскихъ (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); тою присегою єсмо прысягали твоєй милости и паномъ твоєй милости и зємяномъ твоєй милости (б. м. н., 1496 *BD* II, 402); a pry tom były z moiey ruki zemiane Beresteyskiyi... a boiary kniahyny pynskoy (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: **зємѦнин, зємянинъ, зємѦии(н)** 5 (1430 *ГВКЛ* 7; 1463 *AS* I, 56; 1494 *AS* I, 101; 1496 *АЛРГ* 69; 1499 *ГОКІР*); **зємєнинъ** 1 (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628); **зємєиынъ** 1 (1498 *ГВКЛ* 22); *род. одн.* **земяныиа** (1430 *ГВКЛ* 7); *наз. мн.* **зємѦиє, zemiane** (1422 *Р* 97; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1495 *ВМЗД;* 1498 *ГВКОО;* 1500 *ДПЖН*); *род. мн.* **земяиъ, зємѦ(н)** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1430 *ГВКЛ* 7; 1495 *ВМЗД*); *дав. мн.* **зємѦномъ, земяиомъ** (1422 *Р* 97; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20, 21; 1487 *АМЛ;* 1496 *BD* II, 402); *знах. мн.* **земяиъ** 3 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1489 *РИБ* 433; 1495 *АЛМ* 85); **зємѦны** 1 (1422 *Р* 97); *ор. мн.* **зємѦны** (1422 *Р* 97, 98; 1430 *ГВКЛ* 7; 1438 *Р* 141).

Див. ще **ЗѢМЛѦНИНЪ.**

ЗѢНКѺ *див.* **ЗѢНЬКО.**

ЗѢНКОВИЧ, ЗѢНЬКОВИЧЪ *ч.* (2) *(особова назва):* А се я, пан Анъдрѣй Вологовичъ, староста перемильский, и панъ Иваиъ Долзъский Зеньковичъ... созънаваемъ симъ нашимъ листомъ: просили нас два братя рожоиая... быхъмо **ихъ** розделили ку ихъ отчини (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); А при том были свѣтки: кн(Ѧ)зь Иван Юрєвич Жославский ... пан Юхно Зєнкович, пан Андрей Кортєвич (Острог, 1481 *AS* I, 77).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Зєнкович, Зеньковичъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1481 *AS* I, 77).

***ЗѢРЄМѦ** *с.* (15) угіддя, де водилися бобри; угіддя з бобровими норами: мы, великий князь Швитрикгаил... чинимъ знаменито... иже видев и знаменав службу иамъ вѣрную... пана Ивана Мукосѣевича... дали есмо и записали за его вѣрную службу села... з бобровыми гоны, и с зеремяны (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7—8); и мы порадив сѦ с нашими кн҃зи и с паны... даємъ и дали єсмо тому пре(д)реченому пану андрѣю... село михлинъ оу луцкомь повѣте... з бобровыми гоны и с зєремѦиы (Київ, 1433 *Р* 118—119); и мы, порадившися с нашими князи, и паны... даемъ и дали есмо ему... село Холопы... з бобровыми гоны, и зеремяны (Луцьк, 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60—61).

ФОРМИ: *знах. одн.* **зъеремя** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); *ор. мн.* **зєремѦны, зєремяны** 12 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *Р* 119; 1437 *АкЮЗР* I, 12; 1438 *Р* 138; 1446 *АкЮЗР* I, 18; *AS* I, 43; *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; *Р* 156; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61 і т. ін.); **зєремєны** 2 (1445 *Р* 150; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13).

***ЗѢТЪ** *див.* **ЗѦТЬ.**

***ЗЖЄЧИ** *дієсл. док.* (2) (що) спалити: а городовъ оу рускои земли новыхъ нє ставити ни сожьженого нє рубити доколѦ миръ стоитъ (б. м. н., 1352 *Р* 6); Такъжє напоминає(м) тебє што єси прославши люди свои горо(д) нашъ браславль зжогъ и мєсто выжогъ (б. м. н., 1496 *ПЧФГ* 36).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **зжогъ** (1496 *ПЧФГ* 36); *дієприкм. пас. мин. род. одн. ч.* **сожьженого** (1352 *Р* 6).

Див. ще ***ВЫЖЄЧИ, *ŻECZY, *ПОЖЄЧИ, *ПОЖИГАТИ.**

***ЗИГМУНТЪ** *ч.* (1) (*особова назва, стп.* Zygmunt, *лат.* Sigismundus) Сигізмунд: мы алєксандръ воєвода... знаменито чини(м)... ожъ єсмо просили вєлєможных паны и шлѦ(хо)тини пано(в) ра(ді) кролєвскои... пана подолцѦ, по(д)комори подолского, пана зигмунта, судїа подо(л)ского, паиа яна баговского... иже мы слюбуємъ и слюби(л) єсми

служити королю єго мл(с)ти и сѣои коруни (Банилів, 1455 *Cost.* II, 769).

ФОРМИ: *знах. одн.* **зигмунта** (1455 *Cost.* II, 769).

Див. ще **ЖИГМОНТЬ, *ЖИДИМОТЪ.**

***ЗИЖА** *ж.* (2) *(назва ріки у Молдавському князівстві)* Жижія: а ми видѣ⟨вши⟩ вѣрноую и правоую єго слоужбоу и ми єсми дали ємоу два сєлищи на зижи (Сучава, 1439 *Cost.* II, 35); мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... оже... даєм... сѧтомоу нашємоу монастироу от Хомора... сєла ... на имѣ сєлам: Дворничанїи... и на Зижи сєло на имѣ Кълоугърѧ⟨ни⟩ (Сучава, 1475 *BD* I, 203).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Зижи** (1439 *Cost.* II, 35; 1475 *BD* I, 203).

Див. ще **ЖЄЖЇЯ.**

ЗИМЄ *присл.* (1) (*стп.* zimie) взимку, зимою: ⟨...⟩ ли што летє ино двє недели ма⟨...⟩ ї заклады а боудє(т) ли зиме и ⟨...⟩ и а коли оу кого оузѧто а иє ⟨...⟩ сѧ томоу алюбо досыть нє ⟨...⟩ъ в томъ часоу (XV ст. *ВС* 11 зв.).

ЗИМИРЪСТАМЪ *ч.* (1) *(особова назва):* а єщє при томъ были послы съ львова, што съ нами сєсє дѣло доконали, мычко куликовьскыи и зимиръстамъ ханысъ и ханысъ вєрзьсть (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зимиръстамъ** (1408 *Cost.* II, 633).

***ЗИМНЫЙ** *прикм.* (2) північний: а едучи дорогою зъ полмили на западъ зимный на гостинецъ Луцкии — полеский, а оттоль до дороги... прозываемое Острозское... по левой стороне Теременское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 2).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **зимный** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ЗИНОВЄЙ *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Зиновии, *гр.* Ζηνόβιος) Зіновій: а при нас в тотъ часъ былъ Зиновей, нареченый владыка луцъкий, а княз Семенъ Васильевичъ, наместъиикъ Кремяиицъкий (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

ФОРМИ: *наз.одн.* **Зиковей** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

ЗИНОВЦИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині) суч.* Динівці: тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до иа(с)... потвердили сєла єго... на имѣ сєло кинди(н)ци... єщє сєло зиновци (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз.* **зиновци** (1437 *Cost.* I, 541).

***ЗИСКЪ** *див.* **ИЗЫСКЪ.**

ZID *див.* **ЖИДЪ** [1].

***ZIMA** *ж.* (1) зима: I jakże iesmo k waszoy miłosty ne odnowa psali, sztoż dannaia mista wsia otniata w nas... newidaty czymbysia i do zimy żywity (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *род. одн.* **zimy** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ZIMONT *див.* **ЖИГМОНТЬ.**

***ЗЛАМАТИ** *дієсл. док.* (6) **1.** зламати, поламати (4): И повѣдилъ ми Репа, штожъ... въ тои клети не остало ся ничого скарбу, только зброи осталися, а мисы зламаныи (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

2. (що) *(не дотримати)* зламати, порушити (2): И тыж нѣкоторых панов або которих поддаиних иаших... длѣ розници или сказы, абы тїи въси вышєписаниїи наши єднанїѧ и прїязни нє имают быти зламаны анї престоуплени (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *інф. пас.* **быти зламаны** (1499 *BD* II, 425); *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. одн. ч.* **аби... бил зламан** (1499 *BD* II, 424); *дієприкм. пас. мин. наз. мн.* **зламаныи** 3 (1498 *АЛМ* 163); **зломаныи** 1 (1498 *АЛМ* 163).

Див. ще ***ЗЛОМИТИ, ЛАМАТИ, ЛОМИТИ, *ПОЛАМАТИ.**

***ЗЛАТАРЄВЪ** *прикм.* (1) ◇ З л а т а р є в а п о л ѣ н а (1) *(назва поляни у Молдавському князівстві):* А хотаръ томоу сєлу... доловъ Шоумузомъ до устїа єго и половина Златарєви полѣиы (Сучава, 1424—1425 *DBAc* 19).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Златарєви** (1424—1425 *DBAc* 19).

***ЗЛАТО** *с.* (1) (*цсл.* злато) *(позолочена нитка)* золото: къ сѧтомоу мѣстоу... дали єсмы трои двєри от дамаскы чрьвенои съ златом (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70).

ФОРМИ: *ор. одн.* **златом** (1462 *BD* I, 70).

Див. ще ***ЗОЛОТО.**

***ЗЛАТОВЕРХИИ** *прикм.* (1) (*цсл.* златовръхъ) золотоверхий, златоверхий: а при томъ были старци Печерского манастыра Дублянски Іона Авраамъ ключникъ, Нифонтъ Святаго Михайла златоверхого игуменъ Стєфанъ Переломило попъ Лисинскій Фалелей (Київ, 1398 *ДГПМ*).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **златоверхого** (1398 *ДГПМ*).

ЗЛАТООУСТЪ *ч.* (1) (*цсл.* златоустъ) *(назва богослужебної книги)* «Златоуст»: сє азъ сомиреныи єп(с)пъ олк(с)ѣи... застали єсмо оу сѣго сѣса на красно(м) Д̃ нконы кованы(х)... половина прилога (!) осмогла(с)ни(к) вє(с) оуста(в) кири(л) книга златооустъ (б. м. н., 1429 *Р* 114).

ФОРМИ: *наз. одн.* **златооустъ** (1429 *Р* 114).

***ЗЛАТЪ** *див.* ***ЗЛАТЫИ** [2].

***ЗЛАТЫИ** [1] *прикм.* (1) (*цсл.* златыи) золотий: мы пєтръ воєвода... вызиаваюмъ... оужє (!) тоты златии пинѣзи, котори єсмы были дали на жолдь оуроженому паноу бартъшовы з боучача... братъ роженъи паиа бартоша, намъ вєриоулъ и заплатилъ исполною (Кам'яиець, 1458 *Cost.* II, 814—815).

ФОРМИ: *знах. мн.* **златии** (1458 *Cost.* II, 814).

Див. ще ***ЗОЛОТЫИ** [1].

***ЗЛАТЫИ** [2] *ч.* (326) (*цсл.* златыи) *(назва монети)* золотий (72): тѣмъ мы видѧвшє правоую и вѣрноу(ю) єго слоужбоу до на(с)... дали и єсми ємоу... єдио сєло... що ємоу продалъ... панъ ива(н) болдоръ за пѧ(т) десѣтъ златы(х) (Нямц, 1443 *Cost.* II, 119); и гєргє... рє(к) прѣ(д) иа(с): правда, єси да(л) оу мои(х) роу(к) твои злати, иа подержаніе (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); И оуставшє слоуга наш Иван та заплатил оуси тоти пинѣзи р̃к злат оу роуки Стани (Васлуй, 1497 *BD* II, 115);

з л а т ы и т а т а р с к и и (240) татарський золотий: тѣ(м) мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали и потвердили єсми ємоу... сєло... щоже ємоу продали тоє сєло... племеници єго... за р̃л зла(т) татарски(х) (Сучава, 1446 *Cost.* II, 247); Тѣм мы видѣвши их правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... дали и потвердили єсмо им... одно сєлищє... що они коупили от Қости... за рк̃є златых татарскых (Сучава, 1467 *BD* I, 117); и оуставши слуга на(ш), глигоръ, и съ своєю жєиою, а(л)бою, и заплатили и(м) оуси тоти вишєписа(и)ни(х) пинѣзи, їѣ зла(т) татарски(х) (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234); з л а т ы и т о у р є ц ь с к ы и (5) турецький золотий: а мы имаємъ давати паноу детрихоу на кажды рокъ по чєтири⟨ста⟩ златыхъ ⟨т⟩оу⟨рєц⟩кихъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 747); nasz wirnyj bojaryn Pan Żurża Rotompan... prodał swoje pytomoje seło... Kyr Theoktystu mytropołytu u cenu za 270 złaty turecskych (Сучава, 1465 *GL* 176); з л а т ы и т о у р с к ы и (1) турецький золотий: А що привєзоут от Басараб или от Тоуркох... от воза по B̃ златы тоурскых (Сучава, 1460 *BD* II, 274); з л а т ы и о у г о р с к ы и (6), о у г о р с к ы и з л а т ы и (1) угорський золотий: мы пє(т)ро воєво(да)... с паны радою нашею мо(л)да(в)скои... радили єсмы и миого подоумали мє(ж) собою о оутисненїє и погибели земли нашеи що(ж) съ оуси(х) сторо(н) имає(м) а иаибоу(л)шє о(т) тоурко(в) иже... просѧ(т) оу на(с) даны двѣ тисѣчи оугорскы(х) зла(т) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); и єщє дали єсми ã сто злат оугрьских, и ã сєло (Путна, 1476 *BD* I, 217); з л а т ы и о у г р ъ с к ы и ч є р в л и и и и (1) угорський дукат, угорський червінець: И також єсмо дали и потвръдили томоу сѧтомоу нашємоу монастироу ã фалчоу и три фертали винограда... що жє был он коупил тот виноград... за к̃є златы оугръскых чєрвлини (Гирлов, 1499 *BD* II, 147—148).

ФОРМИ: *наз. мн. зам. род.* **за Й̃ (М̃, Р̃) злати** 45 (1453 *Cost.* II, 495; 1460 *BD* II, 274; 1463 *BD* I, 74; 1466 *DIR«A»*

519; 1479 *BD* I, 223; 1486 *BD* I, 289; 1488 *BD* II, 247; 1490 *BD* I, 396; 1495 *Cost. S.* 193; 1499 *BD* II, 154 і т. ін.); за к҃є (М҃, С҃Л) **златы, злаty** 20 (1445 *Cost.* II, 231; 1459 *BD* I, 27; 1465 *GL* 176; 1472 *BD* I, 169; 1478 *BD* I, 219; 1479 *BAM* 61; 1497 *Cost. S.* 223; 1499 *BD* II, 147, 153, 154 і т. ін.); за р҃ **златыи** 1 (1462 *BD* I, 63); *род. мн.* **злат, зла(т), злать** 228 (1446 *Cost.* II, 247; 1452 *Cost.* II, 422; 1456 ЗСФ; 1462 *BD* I, 52; 1468 *BD* I, 130; 1476 *BD* I, 217; 1480 *BD* I, 246; 1487 *BD* I, 517; 1497 *BD* II, 115; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **златых, златыхъ, златыхь, златы(х)** 22 (1443 *Cost.* II, 119; 1449 *Cost.* II, 747; 1452 *Cost.* II, 410; 1456 *Cost.* II, 789; 1462 *BD* I, 70; 1467 *BD* I, 117; 1471 *ДГСМПБ;* 1479 *BAM* 61; *BD* I, 228 і т. ін.); *знах. мн.* **злати, злат(и)** 5 (1449 *Cost.* II, 385; 1456 *BD* I, 456; 1460 *BD* II, 274; 1480—1484 *BD* II, 369, 370); **златы** 2 (1460 *BD* II, 274); ! **златиь** 1 (1500 *SD* 7); *знах. дв.* **злата** (1479 *BD* I, 221).

Див. ще ***ЗЛОТЫИ, *ЗОЛОТЫИ*** [2].

ЗЛЇИ** *див.* ***ЗЛЫИ.

***ЗЛО** *с.* (3) лихо (2): а єстли бы дорозоумили с которои сторони от каких наших непрїятелєи какоє зло, або шкодї алибо прекажеиїѦ, а их милость тогди нам... тоє имают нам оусє оуказати и оповѣсти (Гирлов, 1499 *BD* II, 422—423); з л о о у ч и н и т и (кому) (1) учинити лихо: а бо(л)ше о(т) того иє имаємъ пєрепустити зло оу⟨чи⟩нити нашимъ лю(д)мъ оу корунѦ (Серет, 1445 *Cost.* II, 729).

ФОРМИ: *знах. одн.* **зло** (1445 *Cost.* II, 729; 1499 *BD* II, 422).

***ЗЛОБНЫИ** *прикм.* (1) *(у знач. іменника)* злочинець (1): Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые, маетъ держати господинъ богомолецъ иашъ Климентый, владыка луцкий и Острозский... а за насъ и чада наша Господа Бога молити... благихъ миловати, а злобныхъ казнити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3).

ФОРМИ: *знах. мн.* **злобныхъ** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3).

ЗЛОДЄИ** [1] *див.* ***ЗЛОДѢИ.

! **ЗЛОДЄИ** [2] ⟨ЗЛОДЄИСТВО⟩ *див.* ***ЗЛОДѢИСТВО.***

ЗЛОДЕЙСКИИ** *див.* ***ЗЛОДѢИСКИИ.

ЗЛОДЄИСКЫИ** *див.* ***ЗЛОДѢИСКИИ.

ЗЛОДЄИСТВО** *див.* ***ЗЛОДѢИСТВО.

ЗЛОДЇИ** *див.* ***ЗЛОДѢИ.

ЗЛОДЇИСКИИ** *див.* ***ЗЛОДѢИСКИИ.

***ЗЛОДѢИ** *ч.* (15) **1.** злочинець (5): Теż jestliby kotoryi detia... okormił, tot jako złodej majet' karan byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106—107); а кторы бы на(ш) нєпрїѦтє(л) оутєклъ на и(х) сторону или злодїи, то(г) имає(т) вѣсити, або на(м) наза(д) выдати (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

2. злодій (10): Нагло(д) кмє(т) жалова(л) на сво(и) сѫсє⟨ди) ижь ємоу в ночи конь украдє(н) а о(и) и(х) проси(л) абы с нїмь во сле(д) пошли за злодєємь и онї нє хотєлї (XV ст. *BC* 22 зв.); Мы михалъ бучацкыи... и кола судъя галицкыи... вызнавамы то и зємлѦны иж⟨ъ⟩ та(к) єсмо то оуложили колик⟨о⟩ сѦ пригодитъ ижъ поидетъ к⟨то⟩ за своѣмъ злодѣємъ горѦчи(м) пыто(м) а гдє приидє(т) за ни(т) (!) до к⟨о⟩торого сєла а которого чоло⟨вѣк⟩а обвини(т) злодѣѦ своєго оу ⟨сєлѣ⟩ тогды право єму маєт⟨ъ быти трє⟩тии днъ по єго оуѣ⟨х⟩а⟨нъѣ оу сє⟩ло бє(з) о(т)волоки (Галич, 1435 *P* 134); а привїлїе що има(л) на тє(х) села(х) и на озєра они ємоу покради (!) коли єм до(м) злодѣи покрадили (!) (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22).

ФОРМИ: *наз. одн.* **злодej** (1388 *ZPL* 106); *род. одн.* **злодѣѦ** (1435 *P* 134); *ор. одн.* **злодєємь** 1 (XV ст. *BC* 22 зв.); **злодѣемъ** 1 (1435 *P* 134); *місц. одн.* **о злодеи** 1 (XV ст. *BC* 6 зв.); **о злодею** 1 (XV ст. *BC* 22 зв.); *наз. мн.* **злодїи** 1 (1457 *Cost.* II, 810); **злодѣи** 1 (1459 *Cost. S.* 22); *род. мн.* **злодїєвъ** (1457 *Cost.* II, 809); *дав. мн.* **злодѣемь** 1 (XV ст. *BC* 28 зв.); **злодїє(м)** 1 (1457 *Cost.* II, 810); *знах. мн.* **злодїєвъ** (1457 *Cost.* II, 810); ! **зло(и)дє(и)** (XV ст. *BC* 28 зв.); *місц. мн.* **о злодѣехъ** (XV ст. *BC* 7 зв., 28).

***ЗЛОДѢИСКИИ** *прикм.* (5) украдений (1): ОуставлѦємь и сказоуємь колї хто боудѣ(т) трїичи обаженъ пєрє(д) соудо(м) о злодѣиство алюбо о разбои, и пєрєможенъ алюбо нєкотороую рє(ч) злодѣискоую ліцомъ выимоу(т) алюбо вѣрнє(т), на вєкы жа(д)ноє чти нє имєє(т) имєть (XV ст. *BC* 36 зв.);

з л о д є и с к ы и д о л г ъ (1) боргове зобов'язання злодія відшкодувати вкрадене: а оуводєть (!) лї того нєства (!) своєго соутѦ(ж)ци тогды порожчєнъ єго и долгоу єго выннѦмъщи злодєискы(и) долгъ иже имєєть за всє платїти (XV ст. *BC* 11); З л о д е й с к а я с т е ж к а (1) *(назва урочища у Волинській землі):* досталася ему сторона тая, где его дворъ, люди... и селище за его дворомъ... до Салищова за Злодейскую стежку, по долину (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); с л и д ъ з л о д и и с к ы и г о н и т и (1) *див.* ***СЛѢДЪ** 1; с л и д ъ з л о д ї и с к и и п л а т и т и (1) *див.* ***СЛѢДЪ** 1.

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **злодїиского** (1454 *ПГПММ*); *знах. одн. ч.* **злодєиску(и)** (XV ст. *BC* 11); *знах. одн. ж.* **злодѣискоую** 1 (XV ст. *BC* 36 зв.); **злодейскую** 1 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *род. мн.* **злодиискы(х)** (1458 *ПГСММЦ*).

***ЗЛОДѢИСТВО** *с.* (17) злодійство, крадіжка: Też jestliby... nahabał... o zastawu... kotoraja by jemu była czerez złodejstwo, abo czerez khwałt wziata, na tuju istenuju zastawu... majet' prisiahnuti, jako ne wedał koli jemu wkradeno, abo khwałtom wziato (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); Хто боудє(т) ожалованъ о злодѣиствє бчо(л) алю(б) мд҃(оу) (XV ст. *BC* 6 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **злодѣиство** 6 (XV ст. *BC* 18, 19, 30, 32 зв., 36 зв.); **злодєиство, złodejstwo** 3 (1388 *ZPL* 104; XV ст. *BC* 26 зв., 32 зв.); *місц. одн.* **о злодѣиствє** 3 (XV ст. *BC* 6 зв., 18); **о злодєиствє** 1 (XV ст. *BC* 8); **о злодѣиствѣ** 1 (XV ст. *BC* 29); ! **о злодє(и)** 2 (XV ст. *BC* 7 зв., 8 зв.); *знах. мн.* **złodejstwa** (1388 *ZPL* 104).

! **ЗЛОИДЄИ** ⟨ЗЛОДЄИ⟩ *див.* ***ЗЛОДѢИ.***

ЗЛОМАТИ** *див.* ***ЗЛАМАТИ.

***ЗЛОМИТИ** *дієсл. док.* (6) (що) *(не дотримати)* зламати, порушити (5): кто жь коли зломн(т) нашю грамотоу су(д) пре(д) б(г)мъ имаю с нимъ (Перемишль, 1390 *P* 176); вло(д)славъ... кроль полскии... знамєнито чинимы... иже... алєксандръ воєвода зємлѣ молдавскои... присѦгъ слюбовъ голдувъ намъ и записовъ намъ оучиненыхъ... переступивши и зломивши былъ напротиву иамъ и на(с) розгнѣвалъ (Лаичиця, 1433 *P* 120—121); a nam semkrot prysiahał, klenasia żywym Bohom i wsie izłomił (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); а пакли быхмо тыхь записовъ передь реченыхь, што имили передькове наши о(т) короловьства полско(г), нє дали, подьлоугь слоубоу нашего... тогды тыѣ оусѣ записы и листы передьковь нашыхь што имили ѣхь о(т) короловьства полско(г) чииимо симь нашимь листомь скаженыѣ и жломьлєныѣ (!) и ни во што (Львів, 1436 *Cost.* II, 707).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **izłomił** 2 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); **isłomił** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); *майб. 3 ос. одн.* **зломи(т)** (1390 *P* 176); *дієприсл. перед.* **зломивши** (1433 *P* 121); *дієприкм. пас. мин. знах. мн. ч.* ! **жломьленыѣ** (1436 *Cost.* II, 707).

Див. ще ***ЗЛАМАТИ** 2, **ЛАМАТИ, ЛОМИТИ, *ПОЛАМАТИ.***

***ЗЛОСТИВЫИ** *див.* **ЗЛОСТЇВЇИ.**

ЗЛОСТЇВЄ *присл.* (1) *(стп.* złościwie) злісно: а боудѣ(т) хто злостївє алюбо неправа нєхотѦчи къ правоу стати а събѣжить алюбо съидѣть а имѣть щкоды чинити зємли а(любо) зємлѦномъ тогды є(г) имѣнїє дѣди(ч)ство выннѦвни (!) вѣно женьскоє имеєть бытї вѣ(ч)но на на(с) оузѦто (XV ст. *BC* 38 зв.— 39).

ЗЛОСТЇВЇИ *прикм.* (2) *(стп.* złościwy) злісний: Обычаи злостївїи бы(л) слоужєбнїчїи колї и(х) прївожено до забїты(х) на дорозє тогды онї и(х) лоупилї с тго (!) именїя

оу которомъ былї забиты мѣнѦ(т) собѣ за кровно (XV ст. *ВС* 25).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **злостївіи** (XV ст. *ВС* 25); *знах. одн. ч.* **злостивыи** (XV ст. *ВС* 11).

ЗЛОСТЬ *ж.* (4) **1.** зло, лихо (1): вло(д)славъ... кроль полскии... знаменито чинимы... иже какъ коли дьяволомъ росъсѣвцею злости нєприятєлємъ людского поколѣнья зъеднано было ижь нѣкгды прєможныи панъ алєксандръ воєвода землѣ молдавскои... присѦгъ слюбовъ голдувъ намъ и записовъ намъ оучинєныхъ... пєрєступивши и зломивши былъ напротиву намъ и на(с) розгнѣвалъ (Ланчнця, 1433 *Р* 120—121);

н а з л о с т ь (1) на зло, иа злість: и ваша бы милость сихъ пословъ... пропустили миръно чєрєзъ вашей милости земли... бо сии послове нє ходять на злость вашей милости, алє на доброту вашей милости (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

2. злість, злоба (2): Коли(ж)... оумыслъ и злость и(х) є(ст) на то какъбы христїяньство обажїли є(ст) сѦ на(м) за по(до)бно вїдѣло штобы нї одныи... оу нашои землн нашомоу хрїстїанинѪ пѣнєзєи бы иє дова(л) (!) иа записы анї на лїсты одно на закла(д) по(д)лѪгъ старо(г) обычая (XV ст. *ВС* 39—39 зв.); а мы обличнѣ к нєму... при чти и при вѣрѣ нашои, и по(д) хрєстїанскою вѣрою, бєз (з)лости и безъ хитрости прїидємѣ, а пєрє(ч)нному пану вло(д)славу, кролєви... оучинимы вѣру (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664).

ФОРМИ: *наз. одн.* **злость** (XV ст. *ВС* 39); *род. одн.* **злости, (з)лости** (1433 *Р* 120; 1434 *Cost.* II, 664); *знах. одн.* **злость** (1499 *BD* II, 449).

***ЗЛОТЫИ** *ч.* (1) (*стп.* złoty) ◇ з л о т ы и т у р є ц к и и (1) турецький золотий: Мы ильѦшь воєвода... записуємъсѦ тымъ пѢошѦмъ... єжь имаємъ и слюбуємъ имъ жолъдъ платити иа каждыи мѣсѦць по Ѥ гривєнь лѦдьскихъ на копьє и злотые по три турєцкие за гривну а за щкоды стоимы (Сучава, 1433—1443 *АРМ*).

ФОРМИ: *знах. мн.* **злотые** (1433—1443 *АРМ*).

Див. ще ***ЗЛАТЫИ** [2], ***ЗОЛОТЫИ** [2].

***ЗЛЪТЪРОНА** *ж.* (2) **1.** *(назва поля у Молдавському князівстві)* (1): мы Стєфан воєвод(а)... знамєнито чиним... оуже... пріидоша пєрєд нами... нашь вѣрни боѦрин паи Юріи Шєрбич и матєрє єго Фєдка... и дали... нашємоу монастирю от Хомора... половииа от тоє полє иа имѣ на Злътъроныи (Сучава, 1467 *BD* I, 120).

2. *(назва пасіки у Молдавському князівстві)* (1): мы Стєфан воєвода... знамєиито чииим... оже... даєм и дали єсми свѦтомоу нашємоу монастироу от Хомора... єдноу пасикоу на имѣ Злъто⟨роиыи⟩ (Сучава, 1475 *BD* I, 203).

ФОРМИ: *род. одн. молд.* **Злътъроиыи, Злъто⟨роныи⟩** (1467 *BD* I, 120; 1475 *BD* I, 203).

***ЗЛЫИ** *прикм.* (14) **1.** злий, злісний (2): Мы кнѦ(з) дѢдъ дмитриєви(ч) кнѦ(з) русаиъ плакси(ч)... чинимы знамєни(т)... како кєды в то врємѦ коли кнѦ(з) вєлєбныи дмитрии... голдованиє и вѣрность и послушьство... нє приневолени а иикотораѦ зла волѦ примучєни велико(м) и славнему володиславу... со вси(м) своими землѦми... вѣрность праваѦ и нє изрушистаѦ слюби(л) а мы имєнємъ и моча вши(х) землѦнъ... ислюбуємы за нєго (Лучиця, 1388 *Р* 38—39); а онъ имаєтъ насъ остєрєчи, яко нашъ милы приатєлъ, от оусихъ злы⟨хъ⟩ чловков, и имаєтъ намъ радити и на оусє нашє доброє (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746—747).

2. *(непридатний)* негодящий, поганий (1): А хотарь томоу сєлоу на имѣ Беркишещем... поченше от блота Мъстакиноулоуи на злїи брод (Сучава, 1473 *BD* I, 183).

3. несправедливий, неправий (3): ОуставлѦємь и(ж) прє(д) нашею обли(ч)иостїю алюбо пєрє(д) иашими паны .. соу(д)я соудѦчи соуды нє може(т) быти кора(н) (!) за зло(г) соуда бо нє о(н) самъ соудить алє пановѣ (XV с *ВС* 33 зв.).

4. *(жорстокий)* лютий, злий (1): Зиаменїто намъ єсть ис права цєсарьско(м) (!) и(ж) пожегъци имаютъ злою смртїю гиноуть (XV ст. *ВС* 25 зв.).

5. *(у знач. іменника с. р.)* нещастя, лихо (4): ино оузрѣвши нєвиность мою вєлимужинии (!) паиови... выбавили мѦ бг̃о(м) и жону мою и дѣти мсѣ... ис того Ѧтсва (!) и с того оусєго злого (Кремеиець, 1434 *Р* 130); Прєзъ вєлїкыи заклады частокро(т) оубогыи лю(ди) бываютъ оутїснєны а то тымь жє и(х) много у коупє єздило и мно(г) зло(г) людємь чинили и квалтомь брали (XV ст. *ВС* 17); и оузвѣдаєтъ иашъ милы приатель панъ дєтрихъ о нашє злоє боудь от ⟨как⟩ова и от которои стороиы а онъ имаєтъ насъ остєрєчи (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746);

◇ з л ы є р ѣ ч и (2) зло, біда: и тако имаємы єго остєрєгати о(т) усѣхъ злыхъ рѣчєи (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); и такжє имаємы єго выстєрєгати о(т) всѣхъ злы(х) рєчєи и имаємь доброую раду радити (Сучава, 1433 *Cost.* II, 653); з л ы и л ю д и (1) злочинці: оии имаю(т)... на то стояти... како бы могли... оучинити на(м) ми(р)... яко быхо(м) имѣли собѣ, покои с ти(х) съ вси(х) сторо(н), яко быхо(м) могли злы людє показнити, а правы(м) покои оучииити и сами оу иашє(м) покоѦ быти, оу нашєи землн (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

ФОРМИ: *род. одн. ч., с.* **злого, зло(г)** (XV ст. *ВС* 8 зв., 17, 33 зв.; 1434 *Р* 130; 1435 *Р* 132); *знах. одн. ч.* **злїи** 1 (1473 *BD* I, 183); *знах. одн. с.* **злоє** (1449 *Cost.* II, 746); *наз. одн. ж.* **зла** (1388 *Р* 39); *ор. одн. ж.* **злою** (XV ст. *ВС* 25 зв.); *род. мн.* **злыхъ, злы(х), злы⟨хъ⟩** (1404 *Cost.* II, 625; 1433 *Cost.* II, 653; 1449 *Cost.* II, 747); *знах. мн.* **злы** (1457 *Cost.* II, 809).

***ЗМЕРЛЫИ** *ч.* (1) (*стп.* zmarły) померлий: на пляцахъ тыхъ, на которыхъ теперъ мешкаютъ, то естъ, почавши отъ мосту замку Городенского... До того копища ихъ, гдѣ змерлыхъ своихъ ховаютъ... жадныхъ податковъ а ни повинности до скарбу Нашого давати не маютъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26—27).

ФОРМИ: *знах. мн.* **змерлыхъ** (1389 *РЕА* I, 27).

***ЗМЕРТИ** *дієсл. док.* (2) (*стп.* zemrzeć) померти: а коли бы обадва змерли а не зостанетъ ся ни по одномъ сыновъ и щадковъ музского... полу то тое село Осекрово на насъ прийти будетъ (Троки, 1498 *ГВКОО*).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **зомретъ** (1498 *ГВКОО*); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **коли бы... змерли** (1498 *ГВКОО*).

ЗМЄТЫ *мн.* (1) *(назва озера у Чернігівській землі)*: Я волчько бодє(н)ковьскии и своими дє(т)ми... вызиває(м)... и(ж)... продали єсмо пану мартину кгасто(в)товичю сѣлища наши... Ис тыми озѣри... на имѦ озѣро нѣжє(н) а... змєты (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз.* **змєты** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

***ЗМИИНЄЦЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Змїїнець: Сє я киѦзь михаил костѦ(н)тиновичь... придаю сѣтомоу сп(с)у и своєго дворьца и змиинца дєсѦтиноу озими пшеници и рьжи от всєє Ѧрины (Луцьк, 2-а пол. XV ст. *СО*).

ФОРМИ: *род. одн.* **змиинца** (2-а пол. XV ст. *СО*).

***ЗМИЛОВАТИ СѦ** *дієсл. док.* (5) (на кого, иад ким) змилуватися, змилосердитися (иад ким), зглянутися (иа кого): Ѧ ивашко... дѣди(ч) земли валаскоѣ, знаємо чиню... аже вєлєбныи г(с)дрь, влодиславъ, из божьєи мл(с)ти кроль пол(с)ки и вєлєбныи киѦ(з), витовтъ литов⟨с⟩ки, смиловали(с) иадо мною, принѦли суть менє собѣ слугою (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); и па(н) костє сѦ смилова(л) на нє(г) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); Мы кнзь Сємєнъ Алекса(н)дрови(ч)... о(з)на(і)моуємо... И(ж) мы дєи змилова(в)ши сѦ Но(д) (!) слоугою Наши(м) оурожоны(м) Єрємією Ша(ш)ко(м)... при (в)сѣхъ Городищо(х) И оурочища(х) Є(го) зоставоую И си(м) Листо(м) моимъ Надаю (Прилуки, 1459 *Р* 171).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **сѦ смилова(л)** (1449 *Cost.* II, 385); *3 ос. мн.* **смиловали(с)** (1400 *Cost.* II, 619); *майб.*

3 ос. одн. **сѣ... смилоує(т)** (1456 *ЭСФ*); *дієприсл. перед.* **змилова(в)ши сѦ** 1 (1459 *Р* 171); **смиловавьшы ся** 1 (1436 *Cost.* II, 706).

***ЗМОВИТИ СѦ** *дієсл. док.* (7) (з ким) договоритися, домовитися: тог(д)ѣ єсмо выиха(л)и исъ зємлѦны и съ старци смолвивьши сѦ и вона два прилюбила (Галич, 1404 *Р* 68); тако зємѦнє исмовивши сѦ и старци и вызнали аже по лисичии бро(д) зємлѦ цр̃квная сѓго сп̃са из вѣка из давного (Погоничі, 1422 *Р* 97—98); а змовившися есми зъ своими детми, дали есмо имъ вечно и непорушно зо всимъ с тым, што к тому селу слушаетъ и належитъ (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); и далъ (!) панъ воєвода вскazалъ к намъ иже отъ всихъ стороиъ поганъство на хрєстия(н)ство наступаєть и в томъ (!) часъ жадаєть абыхмо змовилися зъ братьєю нашою противъ поганъства за хрестиянъство (Вільна, 1493 *ОПВВ*).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абыхмо змовилися** (1493 *ОПВВ*); *дієприкм. акт. мин. наз. мн. ч.* **смовивше сѦ** (1430 *Р* 116); *дієприсл. перед.* **смолвивьши сѦ, смолвивши сѦ** 2 (1404 *Р* 68; 1421 *Р* 94); **исмовивши сѦ** 2 (1422 *Р* 98); **змовившися** 1 (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

Див. ще ***ИЗМОВИТИ, *СМОЛВИТИ.**

! ЗМОЛЫШЪ ⟨ЗМОЛВЫШЪ⟩ *див.* ***СМОЛВИТИ.**

***ЗМОЦНИТИ** *дієсл. док.* (1) (*стч.* zmocniti, *стп.* zmocnić) (що чим) скріпити, засвідчити: Абы тогды тые речы вышъ выраженные на вечные часы и веки могъ тотъ листъ Нашъ, выразившы нижей именами светки при томъ былыхъ, онымъ дали есмо и печатью Нашою змоцнили (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **есмо... змоцнили** (1389 *РЕА* I, 27).

Див. ще ***ЗМОЦНЯТИ.**

***ЗМОЦНЯТИ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* zmocniać) (що) скріплювати, засвідчувати: и тоую ста(в)ропигїю мн(с)тырю пєче(р)ско(м) с предѣлами его ствє(р)жаємъ и (з)моцняе(м) на вѣчные часы по(д)лоугъ листоу и характїи писме(н)ныи грамотное о(т) великого кн̃зя роуского (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **(з)моцняє(м)** (1481 *ГПМ*).

Див. ще ***ЗМОЦНИТИ.**

ЗМОУЛЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали и потврѣдили єсмо имъ... села... на имѣ пѣткъещи... и змоулци (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323).

ФОРМИ: *наз.* **змоулци** (1448 *Cost.* II, 323).

***ЗМЫСЛИТИ** *дієсл. док.* (2) (*стп.* zmyślić) (що) задумати, замислити: Што былъ мой мужъ, князь Иванъ Семеновичъ Кобрынскій, небощикъ, змыслилъ былъ со мною и хотѣлъ былъ записати десетину къ манастыру, къ Светому Спасу и къ Кобрыню, ино онъ небощикъ, князь Иванъ Семеновичъ, мужъ мой, зъ свѣта того изшолъ, а тое десетины не поспѣлъ записати (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а прото и на то(т) часъ стєрєглисмысѦ абы... того лѣта ты(х) то противоу на(м) листовъ хитрє нє змыслили (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *пперф. 3 ос. одн. ч.* **змыслылъ былъ** (1401 *АкВАК* III, 2); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абы... змыслили** (1447—1492 *ЛКБВ*).

ЗНАЄМО, ЗНАЄМЪ *присл.* (46) ◇ з н а є м о (з н а є м ъ) ч и н и т и (37), з н а є м о ⟨ч и н и т и⟩ (1), ч и н и т и з н а є м о (що кому) (8) повідомляти, сповіщати (що, про що), доводити до відома (що): Мы дмитрии инѣмъ именємъ корибу(т) кнѦ(з) литовскии чинимъ то знаємо всѣмъ... иже... вєлєбному г(с)пдрю володиславу королєви польскому... голдовали єсмо вѣрно и право (Краків, 1388 *Р* 40—41); мы юга воєвода... знаємо чини(мь)... оже тъ(и) истыннїи слоуга нашъ панъ брaѦ слоужилъ... на(мъ) правою и вѣрною слоужбою (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 26); мы кнѦзь федоръ любортовичь чинимъ свѣдочно и знаємо... аже... панъ данило задеревецкии дажбоговичь замѣнилъ сѦ селы ис воитомъ исъ зудечовьскимъ и сулкомъ чєрємховомъ (Зудечів, 1411 *Р* 78—79); Мы болєславъ инако швитрикгаило... кнѦзь чєрниговскии и ины(х) знаємо то чини(м)... аже даровали єсмо и даємъ слузѣ нашєму юркови козєнѦти на своємъ сєлѣ на хватовцєхъ Ѭ колъ руской личбы краковскои монѣты (Коломия, 1424 *Р* 102); мы пє(т)ръ воєво(д)... знае(мо) чини(м)... оже дали єсми сєсъ ли(ст) наше(м) сѓо(м) монастирю... на що соу(т) сєла и(х) на имѣ прътєщи и дїонишєво сєлище (Сучава, 1456 *ГПХМ*); Мы Іо Стєфан воєвода... знаємо чиним... яко коли от давного а прєминоулєго часоу нѣкотораѦ нєприязнь... была мєжи нами и мєжи наияснѣишим кнѣжатєм паном Яном Олбрахтом з божїєи милости кралєм полскым (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

***ЗНАЄМОСТЪ** *ж.* (4) ◇ з н а є м о с т ъ и м а т и (1), з н а є м о с т ъ и м ѣ т и (чого) (1) ознайомитись (з чим), взяти до відома (що): ми боѦровє и рада вєлможно(г) пєтра воєво(д)... Ѧвно чини(м) ты(м)то листо(м), котрыи того листа боудоу(т) знаємостъ имѣти, гды(ж)... пєтръ воєво(д)... королеви полском(у)... повинною слоужбою вѣчнє записа(л) сѦ... про тожъ мы... зь єго волию повинни єсмы сѦ згодити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738); А дилѣ того, мы Стєфан, воєвода... знакомито чинимъ... въсѣмъ... того листа зиаємостъ имаючи, яко хотѦ... прєдкоув нашихъ... наслидова(ти)... мы... их воли... послоухати заоужды винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 283); к о у з н а є м о с т и п р и и т и (1), п р и и т и к ъ з н а є м о с т и (1) стати відомим: рѣчи... ажбы нє проминулы съ проминучими часы подобно єсть имѣлы ли бы прити къ будущой зиаємости аж бы вѣчностью листовъ былы потвєржєны (б. м. н., 1424 *Р* 99); гдє бы коли того исного пана нашєго, наимл(с)тниишого кролѣ полского, и короуны єго, намѣстко(м) лихоє оу волотство ражєно, а любо молвєно и овшємъ мили зъ и(х) оусѣ(х) противиы(х) рєчїи которы бы коли коу нашєи знаємости пришли оуставичиїи обыслати и выстєрєчи (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

ФОРМИ: *дав. одн.* **зиаємости** (1424 *Р* 99; 1436 *Cost.* II, 698); *знах. одн.* **зиаємостъ** (1448 *Cost.* II, 738; 1462 *BD* II, 283).

Див. ще ***ЗНАМОСТЬ.**

ЗНАЄМЪ *див.* **ЗНАЄМО.**

***ЗНАИТИ** *дієсл. док.* (15) **1.** (що) *(несподівано побачити загублене, сховане)* знайти (1): О томъ хто што коли изнаидеть (XV ст. *ВС* 8);

(кого) виявити, знайти (5): мы оуставлѦємь съ своимы паны гдє боудє(т) (!) знаидены боудоуть в селє(х) алюбо в мєстє(х) нємецькы(х) имають быти инѦты и вывєдены а имають быти по(л)скымь правомь осоу(жє)н(и) (XV ст. *ВС* 25 зв.); алє таковаго чловѣка, гдє оучюють и изнаидоут оу их зємлѦх... а их милости мают єго въгнати и въпоудити проч из их милости зємлѦх (Гирлов, 1499 *BD* II, 420—421);

(що) виявити, встановити (1): Гдѣ колї дѣвка алюбо жонъка алюбо вдова... боудѣ(т) оусилована... а повала а знамєна нє изнадѣны боудоуть а лю(ди) то пєрєсоудо(м) вызнають которыми она свє(т)чена тогды то(т) имєєть казнєнъ по(д)лоу(г) вины пїсаны о сїльствє (XV ст. *ВС* 36—36 зв.).

2. (кого) *(натрапити на кого)* зустріти, застати (2); и такожъ торговцємъ и(х) и людємъ и(х) никто да нє заложитъ товара и(х) за чужого товара, развѣ коли кто знаидєть своєго должника (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 676); И такъжє бы єстє знали ваша милость: коли вашей милости посолъ, Богушъ дьякъ, былъ оу насъ, онъ ту знашолъ... одну паню отъ Татаръ выкуплена (б. м. н., 1499 *BD* II, 450).

3. (кого в чому) визнати, знайти, вважати (кого щодо чого) (3): И мы того со кн⟨А⟩зми и паны досмотрѣвши и в том єсмо кн⟨А⟩зѦ Олєксандра знашли правого (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); И мы в томъ шевцовъ знашли правыхъ Луцьк, 1495 *АЛМ* 88).

4. (що) захотіти, забажати (1): а съ тѣми гроши волно имъ ходити и торгувати соби, по усѣхъ торгахъ нашихъ, што коли изнаидуть (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631).

5. (що) постаиовити, вирішити (2): и таки(ж) котораѦ ⟨бы сѦ⟩ шкода стала о(т) нашеѦ зємлѦ, оу коруни и паномъ и мѣсчаномъ и купцємъ... а коли обвинѦ(т), оу нашеи зємли, того имаємъ поставити, ку праву, оу нарочитомъ мѣстци, гдежъ наши пере(д)ци положили мѣстце, на колочини, и що право изиаидєтъ, то иехаи терпи(т) виноваты (Серет, 1445 *Cost.* II, 729).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **зиашолъ** (1499 *BD* II, 450); *1 ос. мн.* **знашли** (1491 *AS* I, 94; 1495 *АЛМ* 88); *майб. 3 ос. одн.* **изиаидєтъ** 1 (1445 *Cost.* II, 729); **изнаидєть** 1 (XV ст. *BC* 8); **знаидєть** 1 (1435 *Cost.* II, 676); **зиаиде(т)** 1 (XV ст. *BC* 24 зв.); *3 ос. мн.* **изнаидоутъ, изиаидоут** 2 (1434 *Cost.* II, 668; 1499 *BD* II, 420); **изнаидуть** 1 (1408 *Cost.* II, 631); **знаидоуть** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **бѪдєть... зиа(и)де(и)** (XV ст. *BC* 17); *3 ос. мн.* **изнадѣиы боудоуть** 1 (XV ст. *BC* 36); **! боудєть... зиаидєиы** 1 (XV ст. *BC* 15); **! боуде(т) зиаидєны боудоуть** 1 (XV ст. *BC* 25 зв.).

Див. ще ***ЗНАИТИ СѦ, НАИТИ*** [1] **1, *НАИТИ СѦ.**

***ЗНАИТИ СѦ** *дієсл. док.* (9) знайтися, виявитися (7): а тѣмы (!) сєламъ от турлуи съ оусими поєни... непогушєно (!) имъ... и дѣтємъ єго... и всєму роду его ко⟨моу⟩ сѦ изнаидетъ изнаиближни (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65); а кто би сє знашо(л) ловити рибоу или роубати лисъ оу и(х) хотарю бєз и(х) воли на то(м) глоба В҃І гривни (Сучава, 1456 *ГПХМ*); али такового чловѣка *(в ориг.* чл҃ка.— *Прим. вид.)*, где сѣ оучюєт и знаидет оу нашеи зємли... мы да имаюм єго вънати и въпоудити проч ис нашеи зємли (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

з и а и т и с Ѧ л и ц є м ъ (1), л и ц є м ъ з и а и т и с Ѧ (1) бути в наявності, бути наявним, виявитись: а мы... оучинили єсмо и(м) кра(с)ную прав(д)у, бы(х) сѣ и(м) оувєрнули ишкоду и казали єсми вєрнути, що коли сѦ знаидє(т) лице(м) оу нашеи зємли, бу(д) оу ко(г) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **сѦ знаидє(т)** 1 (1457 *Cost.* II, 809); **сѦ изнаидетъ** 1 (1409 *Cost.* I, 65); **сѣ... знаидєт** 1 (1499 *BD* II, 421); *3 ос. мн.* **сѣ зиаидоу(т)** (1435—1436 *Cost.* I, 495; 1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257; 1490 *DC* 148); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **би сє знашо(л)** (1456 *ГПХМ*); *3 ос. одн. с.* **бы сѦ... знашло** (1457 *Cost.* II, 809).

Див. ще ***ЗНАИТИ, НАИТИ*** [1], ***НАИТИ СѦ.**

ЗНАКОМИТО *присл.* (8) (*стп.* znakomito) відомо (1): А только такъ нє боудєть братъство нашє почомоу знакомито боудєть какъ рєкоучи ярълыкъ послали єсмо (б. м. и., 1484 *ЯМ*);

◇ з н а к о м и т о ч и н и т и (1), ч и н и т и з н а к о м и т о (що) (6) (*стп.* czynić znakomito) повідомляти (що, про що), доводити до відома (що): мы вєликии кнзь швитрикгаилъ литовьскии... чини(м) знакомито... иже... даємъ и дали єсмо тому пре(д)рєченому паиу андрѣю за єго вѣрную службу село михлинъ оу луцкомъ повѣтє (Київ, 1433 *P* 118); А дилъ того, мы Стефаи воєвода... знакомито чинимъ... яко хотѦ счаснои памѦти вєлможныхъ панов предкоув наших воєвод молдавских... обычаем и стопенюм наслидова⟨ти⟩... их воли вѣрным наслидованєм послоухати заоужды винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 283—284); сє Ѧ паии Федка... чиню знакомито... єсми била чолом г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩ру вєликому королю єго м⟨и⟩л⟨о⟩сти Казимєру, ажєбы єго м⟨и⟩л⟨ость⟩ допустил мєнє ко именѦм моим (Ровно, 1488 *AS* I, 241); Я князь Константынъ Ивановичь Острозкій... чиню знакомито... штожъ придалъ есми и записалъ зъ выслуги своее... имѣнье Здетелу... иа соборную Церковъ... у Вилни (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2).

***ЗНАКОМИТЫИ** *прикм.* (1) (*стп.* znakomity) явний, очевидний: Пак ли бы тот ден так намѣнєнны, нам, зємлѣм нашим молдавскым нѣкотора потребизна зиакомита, яко валка алибо воина с Татары... алибо инша котора потрєбнзна нам пригодила сѣ... на инши час подобны имает єго милость ден и мѣсцє отложити (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **знакомита** (1462 *BD* II, 285).

***ЗНАКЪ** *ч.* (2) **1.** *(свідчення)* знак (1): тамъ же противъ той долыны, в рици Згару, в озеры Аитоновы, для вечистого знаку паль забыты казалы есмо и тую границю скончылы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9).

2. *(умовна позначка)* знак (1): и Мокрычаие нам жадного знаку не вказали, а ни грани (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *род. одн.* **знаку** (1430 *ГВКЛ* 9; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

***ЗНАМЄНАНЪ** *прикм.* (28) зиачений, мічений: А хотар томоу мѣстоу да єст поченши от потока Драгошева... оу знамєнаны доуб, а от доуба чєрес рѣдя до вєликои дороги та оу знамєна⟨ны⟩ дроугіи доуб (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 114); А хотар тои пасици и тои боукати зємли... да єст... поченши ис вєрха от краи лѣса... на єдин бєрєст знамєиан (Ясси, 1497 *BD* II, 100).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **знамєнан, зиамєнань, знамєиа(н)** 19 (1488 *ДГСПМ;* 1489 *BD* I, 374; 1490 *ДГСХМ;* 1493 *BD* II, 3; 1494 *BD* II, 34; 1495 *BD* II, 63; 1497 *BD* II, 100); **знамєнаны, зиамєна⟨ны⟩** 2 (1466 *BD* I, 114); *род. одн. ж.* **зиамєнаиои** (1488 *BD* I, 348); *знах. одн. ж.* **зиамєнаноу** (1490 *ДГСХМ*); *наз. мн. ч.* **знамєиаии** (1495 *BD* II, 63); *знах. мн. ч.* **знамєнани** (1489 *BD* I, 374; 1495 *BD* II, 63).

***ЗНАМЄНАНЫЙ** *див.* ***ЗНАМЄНАНЪ.**

***ЗНАМЄНАНЬ** *див.* ***ЗНАМЄНАНЪ.**

***ЗНАМЄНАТИ** *дієсл. док.* (10) **1.** *(без додатка)* визначити, позначити (що) (1): А хотарь тоє сєло иа имѣ Подолѣнїи да єст по коуда хотарил и зн⟨ам⟩єна⟨л⟩ пан ⟨Мик⟩отъ и паиа РѦцеша пръкълаби от Нѣмьца (Сучава, 1479 *BD* I, 221).

2. (що) *(взяти до уваги)* відзначити (9): мы, великий князь Швитрикгаил... чинимъ знаменито... иже видев и знаменав службу намъ вѣриую... пана Ивана Мукосѣевича, и мы подумав с нашими князи и с паны... дали есмо и записали за его вѣрную службу села на имя Малов, а Охматковъ (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7—8); мы вєликии кнзь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... иже видєвъ и знамєнавъ службу намъ вѣрную... пана андрѣя волотовича и мы порадив сѦ с нашими кнзи и с паны... даємъ и дали єсмо тому пре(д)рєчєиому пану андрѣю... сєло михлинъ оу луцкомъ повѣтє (Київ, 1433 *P* 118); мы вєликий кн ⟨А⟩ зъ Швитрикгайлъ... чиним знаменито... иж видєв и знамєнав службу нам вєрную... н⟨а⟩ш⟨о⟩го вєрного слуги Олыйфера и мы порадився з нашими кн⟨А⟩з ⟨А⟩ми и паны... даєм и дали єсмо тому вєриому нашому слоузе Олфєроу... сєло Глухни (Луцьк, 1446 *AS* I, 42).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **зн⟨ам⟩єна⟨л⟩** (1479 *BD* I, 221); *дієприсл. перед.* **знамєиав, знаменав, зиаменавъ** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *P* 118; 1434 *P* 128; 1437 *P* 136; 1438 *P* 138, 140; 1445 *P* 150; 1446 *AS* I, 42; *P* 152).

Див. ще ***ЗНАМЄНОВАТИ, *ПОЗНАМЄНАТИ.**

! ЗНАМЄНИМТО ⟨ЗНАМЄНИТО⟩ *див.* **ЗНАМЄНИТО.**

ЗНАМЄНИТЄ *присл.* (2) (*стп.* znamienicie) ◇ ч и н и т и з н а м є н и т є *див.* **ЧИНИТИ** 2.

Див. ще **ЗНАМЄНИТО, ЗНАМЄНИТОСТО.**

ЗНАМЄНИТО, ЗНАМѢНИТО, ЗНАМЄННИТО *присл.* (550) **1.** відомо (7): А сє зиаменито буду(т) (!) и свѣдочио есѣмъ добрымъ што на тотъ листъ оузоздрѦть (Перемишль, 1390 *P* 175); Во имѦ божье знаменито бу(д) и свѣдочно кождо(м) добро(м) кто коли на то(т) листъ позрить албо услы-

ши(т) єго чтучи кды єго будє(т) потрєбно (Львів, 1412 *Р* 81); Знаменїто иамъ єсть ис права цесарьско(м) (!) и(ж) пожєгъци имаютъ злою смр҃тїю гиноуть (XV ст. *ВС* 25 зв.); а коли бы... коро(л) єго мл(с)тъ, обысла(л) на(с), абыхо(м) к тому выимєнованому мистцю и дн҃єви были, а мы быхо(м) того... нє хотили пополнити по(д)лу(г) слюбоу и того запису... нє имаючи котороу(ю) смєртн(у)ю болєс(т)... абы то было знамєиито и пану иашєму королєви єго мл(с)ти... то(г)ды... коро(л) єго мл(с)тъ, имає(т) на(с) казнити и карати (Серет, 1453 *Cost.* II, 766).

2. *(дуже добре)* відмінно, бездоганно (4): а мы па(к) имаємь єго мл(с)ти вѣрно и знамєнито служити... яко(ж) бы(л) обычаи пєрє(д)ко(в) наши(х) (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); и голдовавши єго мл(с)ти, а мы имаємь вѣрно и знамєнито єго мл(с)ти слоужити (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774);

◇ з н а м є н и т о о у з А в л А т и (що) (1) повідомляти (що, про що), доводити до відома (що): мы алєксаидрь воєвода... знамєнито оузАвлАми... ожє до на(с) приєхали соу(т) оу посо(л)ство пановє и рада... королА казимира, королА по(л)ского (Серет, 1453 *Cost.* II, 765); з н а м є н и т о ч и н и т и (262), ч и и и т и з и а м є н и т о (що) (276) повідомляти (що, про що): Мы кнА(з) дмитрии олгѣрдови(ч) чинимъ знамєни(т)... ижє... королєви володиславу польско(м)... слюбуємъ дєржати цѣлую правду и чиста вѣра (Молодечно, 1388 *Р* 43); мы алєксандръ воєвода... чинимъ зиамєнито... ожє єсмы доконали съ радцАми и съ мѣстьчАны илвовского мѣста и съ усѣмъ поспольствомъ ихъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); мы кнА(з) Ѳєдорь любортови(ч) чинїмы то знамєнїто... ажє прїше(д) прє(д) на(с) па(н) игна(т) облазнїцкии жалова(л) и позва(л) па(н) юрья дѣдошицкого... ажє ємоу взА(л) вєпрѣ вь єго доубровѣ чєрєсь границю (Зудечів, 1421 *Р* 95); мы великии киАз Швитрикгаил литовский... чиним знамєнито... иж... даєм и дали єсмо тому предреченому Каленику оу житомирском повєтє сєло Боурковцы (Київ, 1437 *AS* I, 33—34); я кн(А)зь Семєн Юрьєвич чиню знамєнито сим моим листом... записую жонѣ своєй кн(А)г(и)ни Настасьи... оу вѣнє двѣ тисАчи коп на своихъ имѣньАх (Ровно, 1483 *AS* I, 82); Самъ Александръ Божію милостію... чинимъ знаменито симъ нашимъ листомъ, хто на него посмотритъ, або чтучи его услышитъ, кому того потребъ будетъ вѣдати (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

Див. ще **ЗНАМЄНИТЄ, ЗНАМЄНИТОСТО.**

! ЗНАМЄНИТОМ ‹ЗНАМЄНИТО› *див.* **ЗНАМЄНИТО.**

ЗНАМЄНИТОСТО *присл.* (1) ◇ з и а м є н и т о с т о ч и и и т и (що) (1) повідомляти (що, про що), доводити до відома (що): знамєнитосто чинимы прєзъ тънь листь... ижє мы романъ воєвода молдавьскии и дѣдичь оусєи зємлѣ волошьскоі... слюбили єсми и слюбуємъ... вѣриа служба служити... непреможеному владиславови из божєєі мл(с)ти королєви польскому (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607).

Див. ще **ЗНАМЄНИТЄ, ЗНАМЄНИТО.**

***ЗНАМЄНИТЫИ** *див.* **ЗНАМЄНЇТЫИ.**

***ЗНАМЄНЇЄ** *с.* (2) (*цсл.* знамєиіє) знак, мітка (1): а возмєть лї два вола алюбо два конА тогды имѣєть одно(г) собѣ дрьжатї а дроуго(г) поустїть маєть на пороукоу и має(т) знамєнїе оучини(т) на дѣревѣ гдѣ то(т) оузАлъ закладъ (XV ст. *ВС* 37);

◇ д а т и о у з н а м є н ь є (1) *див.* **ДАТИ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **знамєнїе** 1 (XV ст. *ВС* 37); **знамєньє** 1 (1481 *BD* II, 364).

ЗНАМЄНЇТЫИ *прикм.* (19) **1.** *(дуже добрий)* відмінний, бездоганний (8): мы великий кнАзь Александро... чинимъ знамєнито... ижет видевъ єсми знамєнитоую слоужбоу... верного нашого кнАзА Михайла Васильевича... даємъ и и дали єсмо ємоу имєнє в лоуцкомъ повєтє (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); мы великии кн҃зь швитрикга(л) олькгирдовичь чинимъ знамєнито... оузрѣвши єсмо знамєнитоую иамъ слоужбоу... Єрьша тєрєшковича... даємъ И дали єсмо ємоу сєло долъгиє шии в лоуцкомъ повѣтє (Луцьк, 1452 *Р* 160—161).

2. *(розпізнавальний)* примітиий (2): а нє боудє(т) (!) ли обапо(л) знамєна знамєнитая тогды повода прїпоустїть и свѣтъкы до освєчєнїю граници (XV ст. *СЯ* 42).

3. *(високого роду, становища)* зиачний, важний (2): I też jestliby... na imienie, abo na listy panow znamenitych peniazej by pozycził, a toho czerez swoi listy, abo peczati doswiedcził by, my... mesto inszich zastaw imenie zastawlenoje naznamenujemo, a jemu toho to imenia na protiwku khwałtowi choczem boroniti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); Коли(ж) кмє(т) па(н)у алюбо шлА(х)тичю раноу оучини(т) двє(и) алюбо три(и) за ка(ж)ноую раноу Є҃І а соудови Є҃І... а боудѣ(т) лї знамєнїтыи шлА(х)тичь тогды шєстьдєсА(т) гривєнъ (XV ст. *ВС* 30 зв.— 31).

4. *(що має велике значення)* важливий, важний (2): мы алєксандрь воєвода... знамєнито оузАвлАми ис тымъто нашимъ знамєниты(м) листо(м)... ожє до на(с) приєхали соу(т) оу посо(л)ство пановє и рада... королА казимира, королА по(л)ского... и жадали на(с), абыхо(м) имали поити пєрє(д)... пана казимира, королА по(л)ского, и абыхо(м) пєрє(д) єго мл(с)тію повины(и) гол(д) оудилали (Серет, 1453 *Cost.* II, 765); мы Стєфан воєвода... вызнавами и явно чиним ис тым то нашим листом и знамєнитым и вєрным и хр(ис)тіанским маистатом... ажє мы слюбуємь... и обАзоуєм сА... Казимирови, королєви полскому... ажє абыхом єго милости вєрни и справєдливи были (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

5. *(славнозвісний)* знаменитий (1): Што пєрєжъ сєго посылали єсмо къ тобє нашого посла, повєдаючы нашоу прыгодоу, которая жъ сє намъ стала отъ тстя нашого... штожъ намъ зъ доконъчанья своєго и хрєстъного целованья выступилъ... замъки знамєнитыи и волости нашы побралъ и посєлъ и шкоды намъ вєликии поделалъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 413).

6. явний, очевидний (4): и далѣи слюбоуємъ имаємъ... єму... вѣрнѣ голдовати, а то тако ижє прє(д)реченыи па(н) кро(л)... имає(т) иа(с) прє(д) ты(м) дн҃емъ голдованиА два алибо три м(с)цѣ обыслати, ижбы єсмо тогды нѣкоторыми валками знамєнитыми с нашими зємлАми. Ако то о(т) татаръ алюбо о(т) инши(х) нєпріАтє(л) иагабани, алюбо знамѣнитою иємоцью обтАжєни, а то бы кролєви єго мл(с)ти прє(з) єго послы исныА знамєнито было, тогды коро(л) и єго короуна имає(т) прє(д)реченыи дє(н) голдованьА, на иныи ча(с) прєложити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734); А коли сѣ прилоучит нѣкотораа знамєнитаА кривда а низгода мєжи старостамы, тогды мы имаєм дати знати кролєви єго милости (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **знамєнїтыи** (XV ст. *ВС* 30 зв.); *ор. одн. ч.* **знамєиитым, знамєииты(м)** (1453 *Cost.* II, 765; 1462 *BD* II, 292); *наз. одн. ж.* **знамєиитаА, знамєнитаа** (1499 *BD* II, 419, 424); *знах. одн. ж.* **знамєиитоую** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1446 *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; *AS* I, 44; *Р* 156, 158; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; *Р* 161); *ор. одн. ж.* **знамѣнитою** (1448 *Cost.* II, 734); *наз. мн. с.* **знаменитая** (XV ст. *СЯ* 42); *род. мн.* **znamenitych** (1388 *ZPL* 106); *знах. мн. ч.* **знамєнитыи** (1498 *BD* II, 413); *знах. мн. с.* **знамєнїтая** (XV ст. *СЯ* 42); *ор. мн.* **знамєнитыми** (1448 *Cost.* II, 734).

ЗНАМЄННИТО *див.* **ЗНАМЄНИТО.**

***ЗНАМЄНОВАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) *(взяти до уваги)* відзначити: мы великии кнАз Швитрикгаил литовскии... чиним знамєнито... иж видєв и знамєновав нам службоу вєрную... и(а)шого вєрного слуги п(а)на Каленика Мишковича... даєм и дали єсмо тому предреченому Каленику оу житомирском повєтє сєло Боурковцы (Київ, 1437 *AS* I, 33—34).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **знамєновав** (1437 *AS* I, 33).

Див. ще ***ЗНАМЄНАТИ** 2.

***ЗНАМЄНЬЄ** *див.* ***ЗНАМЄНІЄ.**

! ЗНАМЄТО ⟨ЗНАМЄНИТО⟩ *див.* **ЗНАМЄНИТО.**

***ЗНАМОСТЬ** *ж.* (1) (*стч.* znamost, *стп.* znamość) ◇ и а з н а м о с т ь ч и н и т и (що) (1) повідомляти (що, про що), доводити до відома (що): Про то(ж) мы швитрикгаило инако болєславъ... на знамость то чинимы си(м) наши(м) листо(м)... аже взозрѣвше єсмо на вѣрную службу нашєго вѣрно(г) слуги на имѧ максима... дає(м) и дали єсмо сєло на имѧ косово (Снятин, 1424 *Р* 99).

ФОРМИ: *знах. одн.* **знамость** (1424 *Р* 99).

Див. ще ***ЗНАЄМОСТЪ.**

ЗНАМѢНИТО *див.* **ЗНАМЄНИТО.**

***ЗНАМѢНИТЫИ** *див.* **ЗНАМЄНІТЫИ.**

ЗНАМѦ *с.* (17) **І.** межовий знак (13): тогды ѧ па(н) староста згадалъ зємлѧны і оправилн єсмы кундра(т) оу тои граници поколѧ єму князъ лєвъ оуѣхалъ н мы ємоу толѧ оуѣхали по та знамєна (Галич, 1401 *Р* 66); А хотарь тоє сєло на нмѣ Подолѣнін да єст... поченьше от рѣцѣ Бистрица... таже от знамєнь и до знамєн⟨ь⟩ до могила До⟨м⟩нєва (Сучава, 1479 *BD* I, 221); а нє боудє(т) (!) ли обапо(л) знамєна знаменитая тогды повода пріпоустіть и свѣтъкы до освєчєнію граници (XV ст. *СЯ* 42); будуть воны тое село Осекрово какъ отчизну свою держати и уживати зо всими людми и со всѣми землями пашными и бортными и зъ старыми знамены и новыми (Троки, 1498 *ГВКОО*).

2. карб, зарубка (2): а игдѣ колн тыи вєпрї забьють оу лєсѣ тогды имєєть знамѧ на дєрєвѣ оучинїть (XV ст. *ВС* 37 зв.).

3. слід, знак (2): Гдѣ колї дѣвка алюбо жонъка алюбо вдова боудѣ(т) на поли алюбо в сєлѣ боудѣ(т) оусилована... а знамєна нє изнадѣны боудоуть а лю(ди) то пєрєсоудо(м) вызнають которыми она сві(т)чєна тогды то(т) имєєть казнєнъ по(д)лоу(г) вины пїсаны о сїльствє (XV ст. *ВС* 36—36 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зиамѧ** (XV ст. *ВС* 38); *род. одн.* **зиамєна** 1 (XV ст. *ВС* 36 зв.); **зиамєни** 1 (1498 *ЧІАФ*); *знах. одн.* **знамѧ** (XV ст. *ВС* 37 зв.); *наз. мн.* **знамєиа** (XV ст. *ВС* 36, 36 зв.; *СЯ* 42); *род. мн.* **зиамєи, знамєиь, зиамєи⟨ь⟩** (1479 *BD* I, 221); *знах. мн.* **знамєна** (1401 *Р* 66; XV ст. *СЯ* 42); *ор. мн.* **знамєны** (1401 *Р* 65; 1498 *ГВКОО*); *місц. мн.* **по знамєнах** (1493 *BD* II, 15).

ЗНАНІЄ *с.* (3) **1.** знання (1): а хочємь абы то(т) которыи клѧтвоу выдалъ а на пороукоу присѧгноулъ и на просбоу по(до)бноу абы да(л) разрєшєиїє тымъ свє(т)комъ штобы правда нє была оутїснєна а лє (!) хоче(т)ли то(т) о(т)пѫстїти алюбо разрєшєніе дасть на проспоу (!) кы (!) знанїю правды тогды оба сѧ(т) разрєшєнъая (XV ст. *ВС* 20);

б є з з н а н ї я (1) без відома: ає(т) (!) тамо овцї пасїти илї рїбоу гонити... илї боуд що безн(х) (!) знанїє (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

2. показання (1): ино мы видѣвши добро изнанїе и свѣдѣтелство, а ми такождєрє и от нас єсми им дали и потвръдили тоє сєло, батърещїи (Сучава, 1493 *Cost. S.* 175).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **бєз... зианїе** (1458 *Mih. Doc.* 122); *дав. одн.* **зианїю** (XV ст. *ВС* 20); *знах. одн.* **изнанїе** (1493 *Cost. S.* 175).

Пор. **ЗНАТИ.**

ЗНАТИ, ЗНАТ *дієсл. недок.* (36) **1.** (що, за що, о чім) *(мати знання про що, бути поінформованим)* знати (15): але наяснєишїи па(н) на(ш) кро(л) его мл(с)тъ... имає(т)... на(с) обыслати дєсѧтми нєдилѧми пєрє(д) ты(м), абыхо(м) знали и готови были на то(т) дє(и) (Серет, 1453 *Cost.* II, 765—766); а мы знаємь иже въ дворцє нє имаєть быти жа(д)ная рана (XV ст. *ВС* 31); И такъ абы єстє знали ваша милость, бо исъ тымъ вашымъ посломъ и великого князя московъского посолъ до насъ прышолъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

2. (кого) *(бути знайомим з ким)* знати (1): ино за то далъ вашо(и) мл(с)ти просить абы вша (!) мл(с)ть просили братью вашоє мл(с)ти... и пакъ другни вашоє мл(с)ти прыятєли кого ваша мл(с)ть знаєтє абы вси оберънули лица своєго к поганъству (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152).

3. (чого) *(із запереченням)* бути зобов'язаним (до чого) (7): Сєло слобода а в томъ сєлє дєсѧть слоугъ на во(и)ноу идоуть а врокоу даю(т) чотыри копы грошє(и)... а ины(х) никоторы(х) пошли(н) нє знають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); а нам ему и с тои земли служить конем, а иншеи службы никоторои незнат (Дворець, XV ст. *СГЧА*); ино нашымъ намѣстникомь и тивуномъ... не надобѣ у тыхъ ихъ людей вступать... ни службы имъ нашей никоторой не знати (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

4. *(без додатка)* знати, розуміти, вважати за потрібне (4): можеть собе полепъшивати и розширивати, на новомъ корени осадити и примножити, какъ самъ налепей знаючи (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13); сами калугєри о(т) монастирѣ о(т) нємцѣ съ єгуменомъ и с ки(м) они знаю(т) щобы соудили свои лю(д)... и що бы они оучинили с тою глобою ка(к) знаю(т) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288); Про тожъ, єстли ваша милость такъ чынили, ваша милость дєлайтє яко знаєтє (б. м. н., 1499 *BD* II, 448—449).

5. (кого) вимагати (від кого) (2): а толко измеии(т) олєхно сюю поруку ино знати коро(л) на(с) поручнико(в) (Луцьк, 1388 *Р* 42); про тожъ смотритє наши листы, що єсми имъ дали... а нє лишаитє имъ кривды быти ни о(т) кого, що бы намъ болшє нєжаловали, за нужє мы знаюмъ ваша голова, а бы намъ покои былъ (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 678).

6. (що) відчувати (1): Тымжє обичаєм и мы оудилали... вндѣчи и знаючи ласкоу и доброволєніє наяснѣишаго кнѧзѧ пана Казимнра, кролѣ полского (Коломия, 1485 *BD* II, 371).

7. (?) (1): А коли що загинєт того монастирѣ, или не имоут робити що трєбѣ боудєт томоу монастирю (... — *Прим. вид.*) мы знати (...— *Прим. вид.*) тым людєм, що соут съ тих сєл вишєписанних (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200);

◇ б о г а и п р а в д у з н а ю ч и (1) *див.* **БОГЪ** [1]; д а т и з н а т и (4) *див.* **ДАТИ.**

ФОРМИ: *інф.* **зиати** 8 (1388 *Р* 42; 1475 *BD* I, 200; 1481 *ГПМ;* 1499 *BD* II, 422, 424, 449; 1500 *АСД* II, № 3); **знат** 2 (XV ст. *СГЧА;* 1478 *AS* III, 17); *теп. 1 ос. одн.* **зиаю** (1495 *АЛМ* 83); *1 ос. мн.* **зиаємь, знаємъ** *2* (XV ст. *ВС* 31; 1496 *BD* II, 401); **знаюмъ** 1 (1435 *Cost.* II, 678); *2 ос. мн.* **знаєтє** (1493 *ПОСВВ* 152; 1499 *BD* II, 449); *3 ос. мн.* **зиаю(т)** 3 (1447 *Cost.* II, 288; бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); **знають** 2 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); *перф. 3 ос. мн.* **знали** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90; 1481 *BD* I, 258); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абыхо(м) знали** (1453 *Cost.* II, 765); *2 ос. мн.* **бы (абы, щобы) єстє знали** (1481 *BD* II, 358; 1480—1484 *BD* II, 370; 1499 *BD* II, 447, 449, 450); *3 ос. мн.* **абы знали** (1496 *ПДСВВ*); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да знат** (1475 *BD* II, 336); *дієприсл. одноч.* **знаючи, знаю(ч)** (1404 *Р* 70; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1485 *BD* II, 371).

***ЗНАТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (к чому) *(із запереченням)* признатися (до чого): и Богда(н) пєрє(д) нами рєкъ што(ж) тєща єго кнгни ма(р)я исъ сыномъ свои(м) кнзє(м) федоромъ подавали и записали єму тыє двє имє(н)и свои вечно в чотыро(х) сотъ копа(х) грошє(и)... и кнгни ма(р)я и сынъ єє кнзь федо(р) к томоу сѧ нє (з)на(ли) (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **сѧ ие (з)на(ли)** (1496 *ВМКФС*).

! ЗНАТО ⟨ЗНАМЄНИТО⟩ *див.* **ЗНАМЄНИТО.**

ЗНАЧНЕ *присл.* (1) (*стч.* značně, *стп.* znacznie) величаво: мы великий (!) кнзь Швидрикгялъ... чинимъ знаменито... ижъ видѣвъ и знаменавъ службу... пана Богуша Оверкича Тимоха, который будучи зъ земли Сиверскоѣ отъ Новагородка, роду зацного... до земли и панства на-

шого, великого князтва Литовского, зиачне и оказа(ле) выѣхалъ (Луцьк, 1438 *Р* 140).

***ЗНАЧНЫЙ** *прикм.* (2) **1.** розмежувальний (1): тамже копцы значныи усыпатысмо велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

2. значний, чималий (1): А такъ мы хотѣчи его въ здѣ(шнемъ) панствѣ нашомъ, при дворѣ нашомъ заховати, оного прыймуемо и прыяли есмо, яко человѣка зацного... обѣцуючи ему... и опатренье вшелякое якое значное дати (Луцьк, 1438 *Р* 140).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **значное** (1438 *Р* 140); *знах. мн. ч.* **значныи** (1430 *ГВКЛ* 8).

ЗНЄТИ *дієсл. док.* (1) (що) зняти, повалити, зруйнувати: они обвєли от Берєзое к Берєжкам к мостоу... а зъ дроугое стороны от Милошєвич з Ивашковцы по дорогоу, гдє была пани Михайловаѧ гоумно сєлит почєла, мы єго знєти казали (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *інф.* **знєти** (1478 *AS* III, 17).

ЗНИЖЄ, ИЗНИЖЄ, ИСНИЖЄ *прийм.* (3) *(з род.) (виражає просторові відношення)* нижче: изнижє ты(х) врочищь лѣсь и балина вокно солное и поле и доубровы то є(ст) балицкоє (Зудечів, 1413 *Р* 83); ⟨а хо⟩тарь ємоу почавши о(т) лѣвѣтъ... исиижє доловь дѣло(м) до нижє поутъ что идє(т) о(т) хлапещи (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111); а звыше тои дорогы дѣдошицкоє а знижє тои дорогы жирѧвьскоє (Зудечів, 1430 *Р* 116).

Див. ще **НИЖЕЙ**[2], **ПОНИЖЄ**[2].

ЗО *див.* **ЗЪ**.

ЗО ВѢКОВ *присл.* (2) відвіку, споконвіку: ї то(т) мн(с)ты(р) пєче(р)скїи былъ звєко(в) с прєдѣлами свои(ми) вышєрече(н)ными самъ в сєбѣ ставропигїя о(т) велики(х) ~ кизей роуски(х) (б. м. н., 1481 *ГПМ*); а што с подворъѧ паиєи Михайловы Рудєнскнй ворота поставлѧны на тоє подъворъе, а передтым зо вєков черєз тыи подворѧ чаруковскоє до руденского подворѧ дороги жадиоє нє бывало ани оулнци, ино кн⟨є⟩г⟨и⟩ни єє милость маєт тыи ворота Руденскои загородити (Луцьк, 1494 *AS* I, 101—102).

Див. ще ***ВѢКЪ, З ВѢКОМ, З ВѢКА, ИЗ ВѢКОВЪ, ИЗ ВѢКА, ИЗ ВѢКУ, ИЗЪ ВѢКИ, ОТ ВѢКА, SWYĶU.**

***ЗОГРАФЪ** *ч.* (1) (*молд.* зуграв, *гр.* Ζωγράφος) іконописець: мы алєксандръ воєвода... чиии(м) знамєнито ожє тоты истинныи слоугы нашѧ никыта и добре зографи дали єсмы имь оу нашєи зємли оу молдавскои два сєла на дръсливци (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121).

ФОРМИ: *наз. мн.* **зографи** (1415 *Cost.* I, 121).

ЗОИКА *ж.* (6) (*особова назва, молд., гр.* Ζωή) Зоя: Тѣмъ мы вндѣвше єго правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... дали и потвръдили єсмы ємоу... трєтїѧ чѧст що коупиль от Зоика оуноука... юдєва (Сучава, 1479 *BAM* 61); И оуставше слоуга наш Нєгрилъ Бати⟨рєс⟩коул и заплатил оуси тоти пинѣзи... оу роуки сєстрам их Зоики и Насти (Сучава, 1490 *BD* I, 432).

ФОРМИ: *наз. одн.* **⟨Зо⟩ика** 1 (1490 *BD* I, 432); *зам. род.* **от Зоика** 1 (1479 *BAM* 61); *род. одн.* **Зоики** (1488 *BD* I, 361, 362); *дав. одн.* **Зоики** (1490 *BD* I, 432).

***ЗОЛОТЄЄВО** *с.* (1) *(назва села у Троцькому воєводстві)*: И мы видечи речъ справєдливоую, кграни самые по рєкоу Зєлвоу... казали єсмо свєтком присѧгноути, они обвєли от Берєзоє... ажъ к Мєнтортовоу оуглоу и Золотєєвоу (Луконнця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Золотєєвоу** (1478 *AS* III, 17).

***ЗОЛОТО** *с.* (2) золото: А кто на то оустанєть тотъ заплатить гривну золота вины а гривну золота послухомъ (Львів, 1368 *Р* 16).

ФОРМИ: *род. одн.* **золота** (1368 *Р* 16).

Див. ще ***ЗЛАТО.**

***ЗОЛОТЫЙ**[1] *прикм.* (5) золотий: на то всє послали єсмо сєи нашь Ярлыкъ и с нашею пєчатью золотою абы то крѣпко было (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171); па(к)ли быхо(м) нє дали ты(х) золоты(х) которого року на оу(м)олвєнїи дни и чѧсы... то(г)да по(д)дає(м) сѧ королеви по(л)скому, господарєви нашєму по(д) другую шє(ст) со(т) *золоты(х)* дукатовъ либо чє(р)лєны(х) золоты(х) оуго(р)скы(х) (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142); коли зять нашъ, панъ Юрша, небощикъ, вмеръ и по смерти пана Юршиной, Ивашко Репа, сестриницы мои, пана Юршина дочки, привезъ до мене до Крозъ и скарбы пана Юршины вси золотыи... все то привезъ до мене (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **золотою** (1392—1393 *РФВ* 171); *род. мн.* **золоты(х)** (1421 *Cost.* I, 142; 1429 *Р* 114); *знах. мн. ч.* **золотыи** (1498 *АЛМ* 163).

Див. ще ***ЗЛАТЫЙ**[1].

***ЗОЛОТЫЙ**[2] *ч.* (41) *(назва монети)* золотий (26): па(к) ли быхо(м) нє дали ты(х) *золоты(х)* которого року на оу(м)олвєнїи дни и чѧсы... то(г)да по(д)дає(м) сѧ королеви по(л)скому, господарєви нашєму по(д) другую шє(ст) со(т) золоты(х) дукатовъ либо чє(р)лєны(х) золоты(х) оуго(р)скы(х) (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142); они жє нє послали, а соу(д)ци оузѣли тєпєрь миѣ Ī золо(т) (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675); а коли ближниѣ моѣ отложать двѣ тисѧчи золотых и онъ имаєть тых двух дѣлниць дѣдины и отчизны моєѣ постоупити им (Добучини, 1487 *AS* I, 239); А потомъ ся о томъ з Нисаномъ Симъшиничомъ зъедналъ... и записалъся ему, ижъ тыхъ золотыхъ на немъ не маеть искати, а ни отецъ его, а ни братъ (Краків, 1489 *РИБ* 431); з о л о т ы и в г о р с к и и (о у г о р с к и и) (9) угорський золотий: а кто о(т) ни(х) почнє(т) за то(т) хотарь бу(д) которою лихотою или свадою бу(д)коли то(т) заплати(т) завѧзку сто золоты(х) оухоскы(х) (!) (Сучава, 1423 *DIR«A»* 447); А коли быхмо хотѣли тое узрушити, тогды быхмо имѣли первои... королю положити триста золотыхъ угорьскихъ, а князю Семену двѣстѣ копъ широкихъ гроши (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); записоую мужєви своєму киѧзю Иваноу Семєновичю... двѣ тисѧчи золотых оугорских (Добучини, 1487 *AS* I, 239); отецъ дей мой Рабей сховалъ былъ тисячу золотыхъ Вгорскихъ въ пивницы, а въ тую пивницу хоживалъ дядько мой Симъха и сынъ его... а и ключи отъ тое пивницы были въ нихъ, и потомъ тыи золотыи въ насъ згинули (Краків, 1489 *РИБ* 431); з о л о т ы и т а т а р с к и и (1) татарський золотий: мы стєфа(и) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє прїидошѧ прє(д) нами... живєрть и рома(и) о(т) козърєщи... и продали свою правою о(т)ниноу... за с̃ золоты(х) татарски(х) (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98); з о л о т ы и т о у р є ц к ы и (1) турецький золотий: мы Стєфань воєвода... чииим знамєнито... ожє прїидє прѧд нами... митрополит сочавскїи кир Феоктисть... и продал нашємоу вѣрномоу паиоу Тадороу Проданоу... одно сєло... иа имѣ Гриковє... за три ста золотых тоурєцкых (Сучава, 1464 *BD* I, 83); з о л о т ы и о у г о р ъ с к и и ч є р ъ л є н ы и (1), ч є р л є н ы и з о л о т ы и о у г о р с к ы и (2) угорський дукат, угорський червінець: па(к) ли быхо(м) нє дали ты(х) золоты(х) которого року на оу(м)олвєнїи дни и чѧсы... то(г)да по(д)дає(м)сѧ королеви по(л)скому... по(д) другую шє(ст) со(т) золоты(х) дукатовъ либо чє(р)лєны(х) золоты(х) оуго(р)скы(х) (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142); и нє мєлъ вашой милости посолъ чымъ заплатити тоту паню... але поручылъ за сєбє нашого боярына Федора... сто и двадъцать золотыхъ оугорьскихъ чєрълєныхъ, и имєлъ ихъ послати къ нємоу до Хотєнѧ на дєнь вознесєнья христова (б. м. и., 1499 *BD* II, 450); и с т и н и ы и з о л о т ы и (1) *див.* ***ИСТИННЫЙ**[2].

ФОРМИ: *наз. мн.* **золотыи** (1489 *РИБ* 431); *род. мн.* **золотыхъ, золотых, золоты(х)** 35 (1421 *Cost.* I, 142; 1423 *DIR«A»* 447; 1446 *DIR«A»* 485; 1453 *Cost.* II, 472; 1464 *BD* I, 83; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1479 *Cost. S.* 98; 1487 *АМЛ;* 1489 *РИБ* 431; 1499 *BD* II, 450 і т. ін.); **золо(т)** 2 (1434 *Cost.* II, 675); *знах. мн.* **золоты** (1421 *Cost.* I, 142);

ор. мн. **золотыми** (1489 *РИБ* 431); *місц. мн.* **о зол⟨о⟩тихъ** (1458 *Cost.* II, 815).

Див. ще ***ЗЛАТЫИ** [2], ***ЗЛОТЫИ.**

ЗОЛОЧОВ *ч.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Золочівка: мы, великий князь Швитрикгаил... чинимъ знаменито... иже видев и знаменав службу намъ вѣрную... пана Ивана Мукосѣевича... дали есмо и записали за его вѣрную службу села на имя Малов... а Золочов у Луцкомъ повѣте (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7—8); У Несвицы одъ накладного воза по полу грошу давати, а большей не надобе... Въ Золочовѣ не надобе (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Золочов** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); *місц. одн.* **въ Золочовѣ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

! ЗОРОЮ ⟨ЗБРОЮ⟩ *див.* ***ЗБРОЯ.**

ЗОРѢ *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор.* Лазарь) Лазар: а оу то(м) сели дєсѦтъ хыжъ татарскы(х), на имѦ мамаи съ своими дѣтми... и зорѣ съ анєпсеи своими (Сучава, 1435—1436 *Cost.* I, 494).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зорѣ** (1435—1436 *Cost.* I, 494).

ЗОСЛАТИ *дієсл. док.* (1) (кого) послати, вирядити: Єстли бы мистръ съ свои(м) закономъ подлоугъ свои(х) трои(х) листовъ што к ва(м) посла(л) с нами оу которыи хотѣлъ оустоупити тадынки о єднаньє покоя ижбыстє з ва(с) нѣкоторыи паны радныи выбравши к на(м) рачили зослати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *інф.* **зослати** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***ВЫСЛАТИ, *ВЫСЫЛАТИ, ОДОСЛАТИ СѢ, *ОТОСЛАТИ 2, ПОСЛАТИ 1, ПОСЫЛАТИ, *ПРЫСЫЛАТИ, *СЛАТИ 1, СЪСЛАТИ, *СЫЛАТИ.**

ЗОСОБНА, ЗОСОБНО *присл.* (4) зокрема: а мы такижь слюбили єсмы и олдовали и присѦгли в руцѣ писанного *(в ориг.* пасанного.— *Прим. вид.)* пана михаила з бучача... з особна освѣченнымъ кнѦжатомъ, паномъ владиславомъ, пере(ч)ннымъ кролемъ полскымъ (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); и далѣи слюбуємъ имаємъ коли иамъ пререченыи господаръ, коро(л) казимиръ... де(н) и мѣстце намєни(т), єму... по(д)лу(г) обычаѦ пре(д)ковъ наши(х)... азособно(!) олєксандра воєво(д), о(т)цѦ нашѣго, и ильѦша и стефана воєво(д), братьи нашѣи, вѣрнѣ голдовати (Хотин. 1448 *Cost.* II, 734); Пак ли бы тот дєн так намѣнєнны, нам... нѣкотора потрєбизна... пригодила сѣ... имаєт єго милостъ дєн и мѣсцє отложити... а то зособна вымѣнивши, иж корол єго милостъ... имаєт напрєд намѣнєнноє тот дєн и мѣсцє двома алюбо трема мѣсѦцъма обвѣстити (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

***ЗОСТАВИТИ** *див.* **ИЗОСТАВИТЬ.**

***ЗОСТАВЛѦТИ** *дієсл. недок.* (3) **1.** (що собі) залишати собі на власність (1): А панъ Ѧнъ щькотьскии... свѣдчю то... ижь... филь мѦковичь и своєю братьєю оуздали и о(т)ступили тоѣ дѣднины пану колѣ... иичьго собѣ... ни зоставлѦючи (Галич, 1409 *Р* 74);

(що при кому) *(не міняти чийого стану власності)* залишати (1): а пакъ мы тое село ихъ колижъ воиы и теперъ его держатъ при нихъ тымъ способомъ зоставляємъ (Троки, 1498 *ГВКОО*).

2. (кого) *(вирушаючи кудись, призначати когось замість себе)* залишати (1): ПригожаєтсѦ частокро(т) што о(т)чичи алюбо дѣдичи єздѦ(т) по чюжєи зємли по слоужьбамъ а заставлѦють (!) намєсникы во оччинє своєи (XV ст. *ВС* 16).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **зоставляемъ** (1498 *ГВКОО*); *3 ос. мн.*! **заставлѦють** (XV ст. *ВС* 16); *дієприсл. одноч.* **зоставлѦючи** (1409 *Р* 74).

Див. ще ***ЗОСТАВОВАТИ, ИЗОСТАВИТЬ, ОСТАВИТЬ [1] 1, *ОСТАВЛѦТИ 2, *ОСТАВОВАТИ, ОСТАТИ 1.**

***ЗОСТАВОВАТИ** *дієсл. недок.* (3) (кого при чім) *(не міняти чийого стану власності, права на що)* залишати: и тыхъ... Городенскихъ при томъ же праве зоставуемъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); При чомъ всюмъ Єго Самого жону дети И напотомъ Боудоучїе Исча(д)ки Єго При томъ всю(м)ъ зоставоую (Прилуки, 1459 *Р* 172).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **зоставоую** (1459 *Р* 171, 172); *1 ос. мн.* **зоставуемъ** (1389 *РЕА* I, 27).

Див. ще ***ЗОСТАВЛѦТИ 1, ИЗОСТАВИТЬ, ОСТАВИТЬ[1] 1, *ОСТАВЛѦТИ 2, *ОСТАВОВАТИ, ОСТАТИ 1.**

ЗОСТАТИ[1], ЗОСТАТЬ, ИЗОСТАТЬ *дієсл. док.* (19) **1.** (при кім, на чім, в чім) *(не покинути)* залишитися (при кому, на чому) (4): такжє коли ми бгъ поможе(т) ку моєи отнинѣ буду господарємъ и воєводою, оу зємли валаскои, слубую... кролю пол⟨с⟩кому... и... кнѦ(з) витовту... со всѣми моими боѦры валаскими... при ни(х) и зоста (!) на вѣки (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); хвала милому богу што ваша мл(с)ть зостали оу вашоє мл(с)ти стольцы оу вєликомъ кия(з)ствє литовъскомъ (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 151 зв.);

(по кім, без кого) *(опинитися в якомусь стані, положенні)* залишитися (3): Коли(ж) дєтї молодыш ни(ж) двоуна(д)цетї лє(т) изостаноуть по мтри алюбо бє(з) оца на(м) (!) сѦ кривда какаѦ кри(в)да оучини(т) прїидоуть в розоумъ и в лєта своя могоутьсѦ правова(т) о сво(и) кри(в)ды (XV ст. *ВС* 26 зв.); Што писалъ еси до нась, што тамь держалъ землю Карпъ Лупанъдичъ... и потомъ тотъ Карпъ Лупанъдичъ побегъ до Волохъ, а тая земля пуста зостала, а служъбы намъ съ нее не было (Краків, 1487 *РИБ* 434);

(при чім) *(не втратити чого)* залишитися, остатися (3): О удовє прї чомь зостать колї моужь умрєтъ (XV ст. *СЯ* 9);

(на кім) *(затриматися)* залишитися (1): мы оуставлѦємъ коли хто ко(г) о моужєбоиство оба(ди)т а вины головъноє собѣ добываєть а въ три лѣта къ праву иє прїводи(л) а по трєхъ лєтѣ(х) на самомъ изостанє(т) тая вина головнаѦ (XV ст. *ВС* 33).

2. (кому, кому від кого) дістатися у власність (2): Соу(д)(!) никоторыи ка(к) нєпрїятєвє (!) свою кро(в) прїро(ж)нѫю розлївають бра(т) алюбо сєстроу забївають длѦ то(г) абы ємоу именїє зостало (!) (XV ст. *ВС* 29 зв.); а азь господство ми єсмь дал Мърини, дочки Тоадєра Продана... за тоє село за Грєковє, єдноу нашоу селищоу... що нам зостала тота селища от Влъчи (Сучава, 1488 *BD* I, 347).

3. (ким) *(у знач. допоміжного дієслова)* стати (1): г(с)дромъ єсмо зоста(ли) с того паноу воєводе дякуємъ яко прыятєлєви нашому (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152);

◇ **зостати оу винѣ** (чиїй) (1) залишитися винуватим через кого, мати иа сумлінні вину (чию): вєлможныи стефанъ... воєвода зємлѣ молдавскои пришолъ за сѦ ку доброн памѦти иє хотѦчи зостати оу винѣ оца своєго прєре(ч)ного алєксандра воєводы просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили (Ланчиця, 1433 *Р* 121); **изостати винѣ** ⟨оу винѣ⟩ (чим) (1) бути покараним штрафом: а нє станє(т) ли виноватыи къ правѫа пово(д) станєт алюбо слѫгѫ пошлєть тогды виноватыи изостанє(т) винъ двєма волы (XV ст. *ВС* 17); **изостати оу молодостї** (1) залишитися неповнолітнім: Сироты што по оци и мтри изостануть оу молодостї а имаю(т) нагабанїє частое о(т) людєи (XV ст. *СЯ* 40 зв.); **на души зостати** (1) *див.* **ДОУША** 2; **оусїротствѣ зостати** (1) *див.* ***СЇРОТСТВО.**

ФОРМИ: *інф.* **зостати** 1 (1433 *Р* 121); **зостать** 1 (XV ст. *СЯ* 9); **изостать** 1 (XV ст. *СЯ* 40 зв.); 1 **и зоста** 1 (1400 *Cost.* II, 619); ! **заста(т)** 1 (XV ст. *ВС* 31 зв.); *перф. 3 ос. одн. ж.* **зостала** (1487 *РИБ* 434; 1488 *BD* I, 347); *1 ос. мн.* **зостали** 1 (1448 *Cost.* II, 733); **єсмо зоста(ли)** 1 (1493 *ОПВВ* 152); *3 ос. мн.* **зостали** (1493 *ПОСВВ* 151 зв.); *майб. 3 ос. одн.* **изостане(т)** 2 (XV ст. *ВС* 17 зв., 33); ! **застане(т)** 1 (XV ст. *СЯ* 9); *1 ос. мн.* **хоч(є)м... зостати** (1448 *Cost.* II, 738); *3 ос. мн.* **изостаноуть** 2 (XV ст. *ВС* 26 зв.; *СЯ* 40 зв.); **зостаноу(т)** 1 (XV ст. *ВС* 35 зв.); *бажн.-ум. сп. 3 ос. одн. с.* **абы... зостало** 1 (1433 *Р* 121); 1 **абы... застало** 1 (XV ст. *ВС* 29 зв.).

Див. ще ***ЗОСТАТИ СѦ, *ИЗОСТАВАТИ, ОСТАТИ, *ОСТАТИ СѦ.**

! ЗОСТАТИ [2] ⟨ЗОСТАВИТИ⟩ *див.* **ИЗОСТАВИТЬ.**

***ЗОСТАТИ СѦ** *дієсл. док.* (4) **1.** *(бути в наявності)* залишитися (1): а коли би обадва змерлы а не зостанетъся ии по одномъ сыновъ и щадковъ музского... полу то тое село Осекрово на иасъ прийти будетъ (Троки, 1498 *ГВКОО*).

2. (при чім) залишитися власником чого (2): соупоръ имѣетъ бытї прїпоущонъ на свѣ(т)ки а нѣ боуде(т) лї имѣтї добры(х) свѣ(т)ко(в) ино очичь сѦ изостанѣть при очїнѣ (XV ст. *СЯ* 41 зв.— 42);

(кому) дістатися у власність (1): Ино сѣ зостали нашѣмоу вѣрномоу паноу Щефоулови прькалабоу на єго части от тих отнини три села (Сучава, 1480 *BD* I, 241).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **сѣ зостали** (1480 *BD* I, 241); *майб. 3 ос. одн.* **зостанетъся** 1 (1498 *ГВКОО*); **изостанєтсѦ** 1 (XV ст. *BC* 21); **сѦ изостанѣть** 1 (XV ст. *СЯ* 42).

Див. ще **ЗОСТАТИ**[1], ***ИЗОСТАВАТИ, ОСТАТИ, *ОСТАТИ СѦ.**

ЗОСТАТЬ *див.* **ЗОСТАТИ**[1].

***ЗРАДА** *ж.* (6) (*стч.* zrada, *стп.* zdrada) зрада, віроломство: а далѣи хочемъ и слюбоуємъ вшитки записы прє(д)рєчены(х) прє(д)ковъ наши(х), воєво(д) молдавски(х), держати и наполнити, кторы, ми сьѦ прє(д)рє⟨чє⟩ны(м) кролємъ полскимъ... бє(з) зрады и безь всеи хитро(с)ти, держати и тримати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734—735); Тоє вьсє... слюбоуєм... Яноу Олбрахтоу... и братїям єго... нєзламанно и неоуражєнно имаємо дръжати... бєз жадноі зрадї и бєз вьсѣкои хитрости (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *род. одн.* **зрадї, зрадн** 3 (1499 *BD* II, 425, 426, 443); **израды** 1 (1462 *BD* II, 285); **зрады** 1 (1448 *Cost.* II, 735); *ор. одн. зам. род.* **бєз израдо(м)** (1448 *Cost.* II, 738).

***ЗРАДЄЦЬ** *ч.* (4) (*стп.* zdradziec) зрадник: а кто имѣтъ погадати на наш⟨ъ⟩ животъ и забєжитъ оу кнѦзѦ великого зємлю, а кнѦз, великіи казимиръ, имаєтъ того нашєго зрадуѦ (!) намъ выдати (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); дали єсми имъ того и(с)того зра(д)цѣ лєва с тѣми то лихо(т)ныкы, и оучинили они на(д) ними по(м)ста (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

ФОРМИ: *знах. одн.* **зра(д)цѣ** 1 (1457 *Cost.* II, 809); **! зрадуѦ** 2 (1445 *Cost.* II, 726); *род. мн.* **зра(д)цє(в)** (1457 *Cost.* II, 809).

Див. ще ***ЗРАДЦА.**

ЗРАДНЕ *присл.* (1) (*стч.* zrádně, *стп.* zdradnie) зрадливо, віроломно: Я, Война, пана Немиринъ сынъ, на имя Яков, пишу сию духовницу своимъ целым умом, лежа у рани на постели, которуюжъ рану маю от Александра Ладяты, штожъ ми ее задалъ зрадне своею рукою (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

! ЗРАДУОУ ⟨ЗРАДЦОУ⟩ *див.* ***ЗРАДЦА.**

! ЗРАДУѦ ⟨ЗРАДЦА⟩ *див.* ***ЗРАДЄЦЬ.**

***ЗРАДЦА** *ч.* (4) (*стч.* zradca, *стп.* zdradźca) зрадник: а хто погадаєть на великого кнѦзѦ животъ, а забъжыть въ нашїоу зємлю, того зрадуоу (!) маємъ великомоу кнѦзю, зъ нашоѣ зємли, выдати (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716).

ФОРМИ: *знах. одн.* **! зрадуоу** 2 (1442 *Cost.* II, 716); **! израдую** 2 (1442 *Cost.* II, 719).

Див. ще ***ЗРАДЄЦЬ.**

***ЗРАДЧИЧЪ** *ч.* (1) син зрадника: И Борисъ передъ нами рекъ: мовилъ деи ему противъ его словъ, што мя онъ назвалъ лихого батька сыномъ зрадчичомъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *ор. одн.* **зрадчичомъ** (1495 *АЛМ* 83).

***ЗРЄЗАТИ** *див.* ***ЗРѢЗАТИ.**

***ЗРОЗОУМЄТИ** *дієсл. док.* (1) (чому) зрозуміти (що): Милостивый королю! Што єси прислявъ МатыѦса бискоупа о щъкодоу Каменицъкоую до насъ, а мы єсмо добрє зрозоумели тымъ речамъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 365).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **єсмо... зрозоумєли** (1481 *BD* II, 365).

Див. ще ***ВРОЗУМѢТИ, ПОРОЗОУМѢТИ** 1, ***ОУРАЗОУМѢТИ** 1.

***ЗРОУБИТИ** *дієсл. док.* (1) (кому що) зрубати: а хто кому дѣрєво зроубить со пчєлами имѣєть заплатити гривъноу чїи пчолы а соудови дроугоую гривноу (XV ст. *BC* 37).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **зроубить** (XV ст. *BC* 37).

Див. ще **ИЗРОУБАТИ, *ПОРОУБИТИ, РОУБАТИ** 1.

ЗРОУШИТИ, ЗРУШЫТЬ, ИЗРОУШИТИ *дієсл. док.* (5) **1.** (що) зруйнувати, знищити (1): Нє єсть то ди(в)... иже писа(л) такии рѣчи... жадая а хотѦ ... Братьскоую приязнь... зроушити а розорвати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

2. (що) *(не додержати)* порушити (4): пакли быхъ я самъ а любъ жона, дѣти или щадки мои похотѣли тую продажу мою какъ зрушыть, тогды виноватый я и воны, по нимъ и щадки ихъ, по нихъ вины господарю королю заплатити сто копъ грошей (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105—106); а хтобы имѣлъ той дѣлъ изроушити и с того выстоупити, тотъ бы имѣлъ п⟨є⟩рьвїє триста коп отложити (б. м. н., 1475 *AS* I, 71); а тое еднан⟨ь⟩е, што Борисъ з Глѣбомъ еднаѣ се неслушнымъ еднан⟨ь⟩емъ, то есмо зрушили (Вільна, 1495 *РИБ* 620).

ФОРМИ: *інф.* **зроушити** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); **зрушыть** 1 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); **изроушити** 1 (1475 *AS* I, 71); *перф. 1 ос. мн.* **есмо зрушили** (1495 *РИБ* 620); *інф. пас.* **изроушаио быти** (1475 *AS* I, 71).

Див. ще **НАРОУШИТИ** 2, **ПОРОУШИТИ** 1, ***ПОРОУШИТИ СѢ, РАЗДРОУШИТИ, РОУШАТИ, РУШИТИ, РОУШИТИ СѢ** 2, **УЗРУШИТИ.**

***ЗРЪНОВЪ** *прикм.* (1) ◇ с є л и щ е з р ъ н о в о *див.* **СЄЛИЩЄ** 1.

ФОРМИ: *знах. мн. с.* **зрънова** (1443 *ПГСММ*).

Пор. **ЗЪРНЪ.**

***ЗРѢЗАТИ** *дієсл. док.* (3) (що) порізати: и яну(ш)ко рє(к) та(к) вл(д)ка ива(ш)ко свѣтчи(л), што пришо(л) до нєго бори(с) длѦ листу потвє(р)жєного г(с)дръского и принє(с) тотъ запи(с) и взѦ(в)шы но(ж) са(м) же єго зрѣзавшы и в ого(н) оукину(л) (Вільна, 1495 *ВМБС*).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **зрѣзавшы** 2 (1495 *ВМБС*); **зрєзавшы** 1 (1495 *ВМБС*).

***ЗРѦЖЄНЬЄ** *с.* (1) (*стп.* zrządzenie) розпорядження, воля: про то жь... о(т)пущаємы єму всє... а то такъ а(ч) прєрє(ч)ныи воєвода з дѣтми и намѣстки и с паны и єго под(д)анными намъ и дѣтємъ нашимъ и намѣсткумъ и корунѣ вѣрою пристанєть яко єго передъковє вѣрни были и служили подлугъ выписанья и зрѦженья первыхъ листовъ оѣа и предковъ єго воєводъ молдавскихъ (Ланчиця, 1433 *P* 121).

ФОРМИ: *род. одн.* **зрѦженья** (1433 *P* 121).

ZSTARODAWNA *див.* **СЪСТАРОДАВНА.**

ЗУ *див.* **ЗЪ.**

ЗУБРЄВЦИ *мн.* (2) *(назва села на Буковині)* Зубрівка: тѣмъ мы видѣвш(и) его правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы емоу... села на имѦ полова и зубрєвци на проутѣ (Сучава, 1429 *Cost.* I, 280).

ФОРМИ: *наз.* **зубрєвци** (1429 *Cost.* I, 280); *дав.* **зубрєвцємъ** (1429 *Cost.* I, 280).

ЗОУБРИКОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣм⟨ъ мы в⟩идѣвше его правую и вѣрную слоужбоу до насъ... дали єсмы емоу... двѣ сєлѣ... на имѣ... зоубриковци оже иванковци (Сучава, 1429 *Cost.* I, 258).

ФОРМИ: *наз.* **зоубриковци** (1429 *Cost.* I, 258).

***ЗОУБРИЧАНИ** *див.* **ЗОУБРИЧАНЇИ.**

ЗОУБРИЧАНЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы стєфа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... ожє прїидошѦ прє(д) нами... живєрть и рома(н) о(т) козърещи и васко... и продали... села на имѣ зоубричанїи и оу їномьже хотари ванковцїи (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98).

ФОРМИ: *наз.* **зоубричанїи** (1479 *Cost. S.* 98); *знах.* **зоубричани** (1479 *Cost. S.* 98).

ЗОУБРОВСКЫЙ *ч.* (1) *(особова назва)*: Мы пановє господарѣ нашєго, илїи воєводы, на имѦ панъ вилча о(т) лип-

ники... пань оуклѧтѣ зоубровскыи... вызнаваємь... колижь велємѫжнїи илїашъ воєвода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... до(с)тоинныи (!) голдь выриости и присѣгы... є(ст) оучини(л)... мы такоже... повынни єсмы єго воли пристати и заоуждыи вирнѣ послоушни быти (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зоубровскыи** (1436 *Cost.* II, 701).

ЗУБРСКИИ *див.* **ЗОУБРЬСКІИ.**

ЗУБРЬ, ЗОУБРЪ *ч.* (3) *(особова назва):* тогды па(н) пѣрашь пиликовичь нє моглъ быти к тому розьизду, алє полѣтилъ своѧ села тисмѧнчаны и тото(т)ъ (!) розьиздъ прѧтєлю (так.— *Прим. вид.)* своєму пану Аньячєви зубрєви себє мѣсто (Галич, 1404 *Р* 68); а хотарь тѣма двѣма поустыиѣма по стары(м) хотаро(м) куда зоубръ ожива(л) (Сучава, 1425 *Cost.* I, 173).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зубрь, зоубръ** (1418 *Р* 89; 1425 *Cost.* I, 173); *дав. одн.* **зубрєви** (1404 *Р* 68).

ЗОУБРЬСКІИ, ЗУБРСКИИ *ч.* (2) *(особова назва):* а при томъ были шлѧхєтнии панове олєшко судия илвскии (так.— *Прим. вид.*) панъ янъ виницкии па(н) янъ зубрскии (Львів, 1421 *Р* 94); а при томъ свѣдці былі ... панъ яиъ зоубрьскіи а панъ куліковьскіи (б. м. н., 1424 *Р* 104).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зоубрьскіи, зубрскии** (1421 *Р* 94; 1424 *Р* 104).

***ЗОУГРАФЪ**[1] *ч.*(3) *(назва місцевості на Афоні)* Зограф: И поставили єсми обро(к) нашєи бо(л)ници о(т) нашєго сѣаго монастирѣ о(т) зоуграфа що ми по бж̃їєи воли тотоу бо(л)нищу сами смо оутвръдили (Сучава, 1471 *DIR«A»* 527).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зоугра(ф)** (1471 *DIR«A»* 527); *род. одн.* **зоуграфа** (1471 *DIR«A»* 527).

***ЗОУГРАФЪ**[2] *ч.* (4) (*особова назва, молд.* зуграв «маляр»): мы алєксандръ воєвода... зиаємо чини(м)... ожє то(т) истинныи на(ш) слоуга щефа(н) зоугра(ф) служи(л) на(м) правою и вирною службою (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168); и єщє єсми єму дали и потвърждаємъ єм(у) сєла на милѣтинѣ... гдє была сєла щефана зуграфа (Сучава, 1445 *Cost.* II, 211—212).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зоугра(ф)** (1425 *Cost.* I, 168); *род. одн.* **зуграфа** (1443 *Cost.* II, 144; 1445 *Cost.* II, 212).

***ЗОУДЄЧЄВСКИИ** *прикм.* (4): мы єсмо выслали нашєго оурѧдника па(н) ленка старостоу зоудечєвско(г) иа тоу то границю (Зудечів, 1413 *Р* 83); мы єсмо выслали нашєго старосту зоудечєвско(г) па(н) лєнка с паны на тоую границю (Зудечів, 1430 *Р* 116);

дорога зоудєчєвская (2) *див.* **ДОРОГА 1.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **зоудечєвско(г)** (1413 *Р* 83; 1430 *Р* 116); *наз. одн. ж.* **зоудєчєвскаѧ** (1413 *Р* 83); *ор. одн. ж.* **зоудєчєвскою** (1413 *Р* 83).

Див. ще **ЗУДЄЧОВЬСКИИ.**

Пор. ***ЗОУДЄЧЄВЪ.**

***ЗОУДЄЧЄВЪ** *ч.* (6) *(назва міста у Львівській землі)* Жидачів: а то сѧ дѣѧло в нашє(м) дворѣ въ зоудєчєвѣ (Зудечів, 1413 *Р* 84); а то сѧ дѣѧло оу нашємъ дворѣ оу зоудєчєвѣ (Зудечів, 1430 *Р* 116).

ФОРМИ: *род. одн.* **зоудєчева** (1413 *Р* 83; 1430 *Р* 116); *місц. одн.* **оу (въ) зоудечєвѣ** (1413 *Р* 84; 1421 *Р* 96; 1428 *Р* 111; 1430 *Р* 116).

Див. ще ***ЗОУДЄЧОВЪ.**

ЗОУДЄЧОВСКИИ *див.* **ЗУДЄЧОВЬСКИИ.**

ЗОУДЄЧОВСКІИ *див.* **ЗУДЄЧОВЬСКИИ.**

***ЗОУДЄЧОВЪ** *ч.* (3) *(назва міста у Львівській землі)* Жидачів: мы Вѣликии коро(л) влодиславъ... знаємо чиимъ... ажє... оставили єсмо єго ... при томъ при всѣмъ што коли коупилъ или пакъ о(т)мѣну єсмо єму дали на имѧ подъ галичємъ чѧгрово... а подъ зудечовомъ джюровъ (Краків, 1394 *Р* 53—54); а мы єсмо выслали врѧдика (!) нашєго... на тоу границю сталї по(д)лї потока малого крїховцѧ оу кроуглы(х) лозъ кдє переходи(т) дорога о(т) зоудєчова к долїнѣ (Зудечів, 1421 *Р* 95—96).

ФОРМИ: *род. одн.* **зоудєчова** (1421 *Р* 96); *ор. одн.* **зудєчовомъ** (1394 *Р* 54); *місц. одн.* **оу зоудєчовѣ** (1411 *Р* 80).

Див. ще ***ЗОУДЄЧЄВЪ.**

ЗУДЄЧОВЬСКИИ, ЗОУДЄЧОВСКИИ, ЗОУДЄЧОВСКІИ *прикм.* (10): мы кнѧзь фєдоръ любортовичь чинимъ свѣдочно и знаємо... ажє што панъ даинло задерєвецкии дажбоговичь замѣнилъ сѧ сєлы ис воитомъ исъ зудечовьскимъ и сулкомъ чєремховомъ (Зудечів, 1411 *Р* 78—79); А сє я панъ лєнко староста Зоудечовьскіи Свѣдчю сімъ своимъ лістомъ... ажє єсмо розъѣхалі границю мєжи паномъ юрковьскімъ и паномъ ивашкомъ борыніцкимъ мєжі острова и дроховічь (б. м. н., 1424 *Р* 104).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **зудєчовьскии, зоудєчовскин, Зоудєчовьскіи** (1411 *Р* 79, 80; 1421 *Р* 96; 1424 *Р*104); *род. одн. ч.* **зудєчовьского** (1411 *Р* 80); *знах. одн. ч.* **зоудєчовьского, зоудєчовского** (1411 *Р* 79; 1421 *Р* 95); *ор. одн. ч.* **зудєчовьскимъ** (1411 *Р* 79); *знах. одн. с.* **зудєчовьское** (1411 *Р* 79).

Див. ще ***ЗОУДЄЧЄВСКИИ.**

Пор. ***ЗОУДЄЧОВЪ.**

ЗОУПОЛНА *присл.* (1) повністю, цілковито: Алє колиж... Казимир, крол полскыи... нас... захованю... вѣры... напомѣноул... мы, хотѣчи єго освѣщености... оу ... вѣры нашои оупєвнити, вызнавамы тым то листом... быти повинни и обвєзаноу коу держаноу зоуполна чести и вѣры нашєи (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

Див. ще **ИСПОЛНОЮ, СПОЛНА, СОУПОЛНА.**

***ЗХАРБИНОВИЧЬ** *див.* ***СХАРБИНОВИЧЬ.**

***ЗХОДИТИ** *дієсл. недок.* (1) ◇ зходити зъ того свѣта (1) умирати, покидати цей світ: и зходечи зъ того свѣта, князь Иванъ небощикъ... казалъ записати по души своей къ манастыру Святому Спасу въ Кобрыни — село Корчичи (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **зходечи** (1401 *АкВАК* III, 2).

ЗЪ, ЗЬ, З, ЗО, ЗУ *прийм.* (737) **I.** *(з род.)* (194) **з, із, зі 1.** *(виражає об'єктні відношення)* (53) **а)** *(вказує на об'єкт, що є одиницею якогось обчислення, з якого щось належить)* (33): А што есми на брата своего мовилъ, штобы не з делного платилъ за Микуличы, ино ся есми доведалъ, што и з дельюого платилъ (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); таѧ зємлѧ довна (!) запоустєла ничого з нєє нє хоживало (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93); i oni maiut nam z toiei zemli służbu służyt, potomu, jak i perwei toho zdawna z toiey zemli służba szła (Люблін,1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); а зъ ихъ имѣней... сполна господару е. м. служба идетъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); Билъ намъ чоломъ панъ Виленскій... и повѣдилъ намъ, штожъ зъ тыхъ людей намъ идетъ семь служобъ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

б) *(вказує на сукупність об'єктів, з яких виділяється один або більше)* (10): а то єсмо собє поделили ровно вѣчно и непорушио и никоторому з нас нє въступати сѧ нивчию дѣлницу (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); так єсми єму продал, ажет нихто з ближних моих... нихто з нихъ нє мают в то сѧ вступатн (Берестя, 1466 *AS* I, 62); Я кнѧз Михайло Иванович Роговицкий... Продал єсми имєнє моє отчизное Дажев... выиявши за трєтию част зо всихъ именєй моих отчизныхъ, выслуженыхъ и купленых в зємъли тутошнєй волынской (Володимир, 1475 *AS* 1, 72); а какъ зъ нихъ одинъ зомретъ а ие зоставитъ по собе сыновъ и щадковъ музского полу то его половица того села Осекрова иа того маетъ спасти который ся останетъ (Троки, 1498 *ГВКОО*);

в) *(вказує на джерело відомостей або дії)* (2): какъ бы были мистровы пословє оу кизьство вєликоє въєхали ижбы єстє з ни(х) порозоумѣли были которыми дорогами алюбо посредки оу такии тадынки с нами хотѣли бы были оустоупити (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); a pry tom były z moiey ruki zemiane Beresteyskiyi Bohdan a Jakub Prynoszczyczy (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

г) *(вказує на об'єкт якоїсь дії)* (3): О слоужєбнїко(х) што имоу(т) за з убїто(г) чл̃вка одєжоу дра(ти) (XV ст. *ВС*

7); Иио дє(и) свє(т)чы(л) о то(м) перє(д) ии(м) мещаниих смолєнски(и)... ты(м) обычає(м), што(ж)... коли дє(д) и(х) смотрєвшы межы детє(и)... н казалъ з доуховницы своєє дъ(л)ициоу о(т)ца єго иванову выгладити во(н) (Вільна, 1495 *ВК*);

д) *(вказує на зв'язки, організацію, з яких хтось виходить)* (4): Што пережъ сего посылали єсмо къ тобе иашого посла, повєдаючи нашоу прыгодоу, которая жъ сє намъ стала отъ тстя нашого... штожъ намъ зъ доконъчанья своєго и хрестъного цєлованья выступилъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 413); А нинє... къ дочєры єго прыслалъ єси... владыку Смолєнского, да бискупа Виленъского и черънъцовъ Берънадыновъ, съ тымъ штобы она выступила зъ грєческого закону (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

е) *(вказує на стан, що зазнає зміни або порушується дією)* (1) *перекладається сучасною безприйменниковою конструкцією:* и такъ намъ повєдаєтє про то, што тоє дело межы вами такъ стало сє, што Алєксанъдръ зять вашъ зъ доконъчанья своєго и крестъного цєлованья, што съ вами ималъ, вамъ нє исправляєть (б. м. н., 1498 *BD* II, 409).

2. *(виражає означальні відношення)* (57) **а)** *(з просторовим відтінком)* (48): A pritomo byli... rycere a Luba (!) bojare z Litwy (Луцьк, 1388 *ZPL* 108—109); право такъ нашло аже па(н) дмитръ данилови(ч) з роуды имаєть свои листы по(д)перети свѣдкы и очистити (Зудечів, 1428 *Р* 111); мы богданъ воєвода... вызнавами ... ожє пришли єсмо оу вечноую єдность... ис паномъ детрихомъ боучацкимъ з Азловца (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746); мы пєтръ воєвода... вызнаваюмъ... оужє тоты златии пинѣзи, котори есми были дали на жолдъ оурожєиомоу паноу бартъшовы з боучача... урожєны панъ михаило з боучача... братъ рожєнъи пана бартоша, намъ вєрноулъ и заплатилъ исполноюю (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 814—815); и пани Василєвая... поставила пєрєд нами Лоуконииичан, королєвских людей из Ярнєва и зъ Сынковичъ (Луконица, 1478 *AS* III, 17); Билъ намъ чоломъ игуменъ Пречистей Богоматери зъ Пустынки, абыхмо мы призволили имъ людей за себе призвати и нановѣ за собою посадыти на церковноиземли (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

б) *(без просторового відтінку)* (9): тогдѣ єсмо выслышали (так.— *Прим. вид.*) рѣчь обою зо обоу сторону и прибкову и воиткову (Львів, 1412 *Р* 81); а мнѣ хвє(д)цє па(ш)ко(в)ои дохновича напроти(в)коу то(г) ничо(г) нє мови(ти) ани дѣтє(м) мои(м) и ни бли(ж)ни(м) мои(м) з родоу моє(г) (Луцьк, 1490 *ЗХП* 136); А намъ ся вже не надобѣ уступати въ тоє, аии ближнимъ зъ роду нашого, ани иншимъ наслѣдкомъ иашимъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

3. *(виражає причинові відношення)* (46): My Alexandr, abo Witolt z bożi łaski welikij kniaź Litowskij... dali prawa i wolnosti ... meszkajuczim w tom panstwie naszom (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); знаменитосто чинимы... ижє мы романъ воєвода молдавьскии... и(з) доброи волѣ, а никимъ нє прииужєнъ, али з доброі и з мудроі рады своіхъ слугъ... слюбили єсми и слюбуємъ, обѣщєваючи чистою вѣрою и чистою правдою вѣрна служьба служити ... владиславови... королєви польскому (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); Мы болеславъ... з божьєи мл(с)ти кнАзь черниговскии... знаємо то чини(м)... ажє даровали єсмо и даємъ слузѣ нашєму юркови козєнАти на своємъ селѣ... Н̃ копъ рускон личбы краковскои монѣты (Коломия, 1424 *Р* 102); вло(д)славъ бжиєю мл(с)тью кроль полскии... знаменито чинимы... ижъ нѣкгды преможныи панъ александръ воєвода землѣ молдавскои з направы а рады нєприятєлии нашихъ... присАгъ слюбовъ ... намъ оучиненыхъ... переступивши и зломивши былъ на противу намъ (Ланчиця, 1433 *Р* 120—121); Ино князь Федоръ его милость Михайловичъ Чорторыскій... тое мое имѣніе въ пана Васнля выкупилъ зъ моее воли (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); Ино мы, зъ ласки нашое, за его службу тые люди... ему дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

4. *(виражає просторові відношення)* (30) **а)** *(вказує на місце, вихідну точку дії)* (27): дорогою... на гостинецъ Луцкий — полеский, а оттоль до дороги, которая идетъ зъ Жыдичына до Крупой (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); А коу томоу придалъ есми на тоую цр̃квь... землю пашноую и бортноую... почєнши о(т) сто озєра лѣсо(м) мошєнски(м) а з лѣса мошеньского по долгиє лозы (Перевали, 1440 *Р* 142); а хто погадаєть на великого кнАзА животъ, а забъжыть въ иашїоу землю, того зрадуоу (!) маємъ великомоу кнАзю, зъ нашоѣ земли, выдати (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); и тѣ(ж) имъ тая люба была новина которая на(м) тогды коли єсмо єхали з великого литовьского кн̃зьства была повѣдєна (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А... никому не надобе через тот обруб и границу з Лопавшъ у мою землю Хренницкую уступати (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); И слухи иасъ єщє тыи доходять отъ туль зъ єго земли, ижє весь вжо въ готовє, и людемъ своимъ всимъ казалъ готовымъ быти (б. м. н., 1498 *BD* II, 414); а хотар виш(єписани...) ... до оусти лопатнои гдє оупадаєтъ з бєзинъ оу ставоу (б. м. н., 1500 *SD* 7);

б) *(вказує на місце дії)* (3): y k tomuź prydali iesmo Swinnuiu i Ostruiu Rudu, a z druhoiey storony tych sełyszcz po Rudu Swiatec y po ryku Żerdi (Ужів, 1420 *AS* I, 25); они обвєли от Березоє к Бєрєжкам... по Крєшєноую, а зъ дроугоє стороны от Милошєвич з Ивашковцы по дорогоу (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

5. *(виражав часові відношення)* (4): и старцы снєм сА и згодив сА на одно мєсто и сознали перед нами, аж з давных давен єсть ступенскоє (Ступно, 1444 *AS* I, 42); про тожъ мы которою зъ єго волию повинни єсмы сА згодити... гди(ж) вѣдаюмъ ижє пре(д)речєныА землА молдавскаА своА панствы здавны(х) часовъ коу кролевствоу полском(оу) прислоушаютъ... слюбоуємъ... ижє хочємъ... слюбы, которыАжъ...петръ воєво(д)... казимирю, королєви полскому... оучини(л)... вѣрнє... дєржати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738); онъ жо положилъ личбу зъ (другого? — *Прим. вид.*) году, зъ мыта Смоленского положилъ на личбѣ, што выдалъ трыста копъ и 30 копъ и 3 копы и 40 грошей (Вільна, 1499 *РЕА* III, 34—35).

6. *(виражає модальні відношення)* (3): мы... слюбуємы... ижь вшитки оурАды и зъеднанья и записы... межи наияснѣишимъ кн̃жатємъ а паномъ... вло(д)славомъ з бжиєи мл(с)ти кролємъ полскимъ... с одноі стороны а межи прєможнымъ стєцкомъ воєводою землѣ молдавскои... з другои стороны прєре(ч)ныи владиславъ кроль и дѣти єго... на вѣки ховати имѣють (Ланчиця, 1433 *Р* 123); И о(т) вєръховины єє КотораА Впадаєтъ В днѣстръ з обоу двоухъ Сторонъ тоє рѣчки Камєници землю Дєръжати Маєтъ (Прилуки, 1459 *Р* 171).

7. *(виражає кількісні відношення)* (1): дай мнє г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рю розєздъцы з десАти копъ (Ступно, 1444 *AS* I, 42).

II. *(зі знах.)* (3) *(у сполуч. з числівником виражає кількісні відношення, вказуючи на приблизну кількість чого)* з (що), близько (чого): а едучи дорогою зъ полмили на западъ зимный на гостинецъ Луцкий — полеский (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а мыта при(и)дє(т) копъ з два(д)цать на годъ (б. м. и., XV ст. *ИК*); а мытъцє єстъ с тымъ намєстъникомъ горо(д) дє(р)жить а повєдають на го(д) со всимъ з десА(т) копъ грошє(и) при(и)дєть того мытъца (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

III. *(з ор.)* (540) з **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (501) **а)** *(вказує на супровід одних предметів або осіб іншими)* (346): даемо иадто подъ Острогомъ тому господину отцу владыце... село наше Бусчу, зъ дворысчомъ Борсчовскимъ... зъ лесами... зъ гаями, ловами и зо всякими пожытками (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3); ана (!) про-

дала пєтрашкови радъцѣовьскому свою дѣднину и вотнину оу вѣки... и зємлєю и сь з дворищи (Перемишль, 1359 *Р* 10); а тако продалъ яко самъ дєржѧлъ... и со лѣсы и з доубровами (Львів, 1400 *Р* 61); мы алєксандръ воєвода... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто а волховєцъ исъ сєлы и присє(л)кы, со млины... и з данми (б. м. и., 1421 *Cost.* I, 141—142); а идє(т) с нє(г) колода мєдоу и съ всєми пошлинами з бобры и с куницами и с полю(д)ємь (Київ, 1427 *Р* 108); продал єсмн єму зо всим: з боры, з лесы, з доубровами, з ловы, зъ гайми и зо всими ролѧми выкопаными и нє выкопаными (Берестя, 1466 *AS* I, 62); и за тоую сто коп грошєй широких продали єсмо Єго Милости дворєц наш... и люди в Лихиничох зъ зємлѧми своими (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); Ино мы... з ласки нашое, тыи сельца вышейписаныи... дали есмо ему, со всими ихъ землями пашными и з сеножат⟨ь⟩ми и з бортною земълею церъковною Михайловъскою (Вільна, 1499 *РИБ* 777); И потвержаемъ тые люди симъ нашимъ листомъ... ему самому... со всими ихъ землями пашными и бортными... и со всимъ зъ тымъ, што здавна къ тымъ людемъ прислухало (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

б) *(вказує на зв'язок або взаємодію між особами та предметами)* (155): а отъ монастыра речкою Чолницею до мосту, на дорозе зъ Дубисчъ до Своза, где се Чолница *зъ* Ретовкою сходитъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); Кгрунтовъ оромыхъ и сеножатныхъ... заровно з мещаны до скарбу Нашого платечы, заживати маютъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); а ведже мы, по долгу лысту господарского, зъ паномъ Карпомъ чыныты грани поехали (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); про то жь... о(т)пущаємы єму всє... слюбуючи... стєфана воєводу... миловати а то такъ а(ч) прєрє(ч)ныи воєвода з дѣтми и намѣстки... намъ и дѣтємъ нашимъ и намѣсткумъ и корунѣ вѣрою пристанєть (Ланчиця, 1433 *Р* 121); и мы порадив сѧ з нашими кн⟨ѧ⟩зи и п⟨а⟩ны, з нашою вєрною радою, даєм и дали єсмо... сєло Бурковцы (Київ, 1437 *AS* I, 33—34); мы ильѧ воєвода... чынимъ знамєнито... ожь взѧли єсмо прыѧзнь... зъ иашимъ старшимъ прыѧтєлємъ, зъ вєликимъ кнѧзємъ казимиромъ, королєвичємъ (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); А къ тому листу и печати свое привесили: пани Вохнова зъ своими детми свою печатъ, а панъ Юшко Камка свою печатъ (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628); Видѣвши есмо службу намъ вѣрную... пана Петра Мушчича и подумавши есмо зъ нашими князьями и паны, зъ нашою вѣрною радою, дали есмо Петру Мушчичу у Перемилскомъ повѣтѣ тая имѣнія (Вільна, 1492 *АЛМ* 30); хто матьце моей в чомъ коли будеть кривду делати, тот ся зо мною розъсудить перед Богови (б. м. и., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); y zemlam tych folwarkow hranycia mne iest z burmystrom mista Beresteyskoho z panom Markom hawryłowyczom (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

2. *(виражає означальні відношення)* (10): сє азъ сомиреныи єп(с)пь олк(с)ѣи... застали єсмо оу с҃тго с҃пса на красно(м) Д҃ иконы кованы(х) а Г҃ икоиы з вѣньци (б. м. н., 1429 *Р* 114); и на то дали есмо ему се(с) нашъ листъ з нашою печатю (Овруч, 1450 *ЗНТШ* XI, 7); а на то есмо ему сес листъ нашъ дали з нашою печатю (Київ, 1459 *ЗНТШ* XI, 13); И на то єсми дал кнѧзю Василю... сєс мой лист з моєю пєчатю (Друцьк, 1492 *AS* III, 24); и тотъ записъ свой зъ болшою своєю печатью и съ пєчатьми пановъ рады своєє тымижъ нашыми послы рачилъ бы твоя милость къ намъ єго прислати (б. м. н., 1496 *BD* II, 407).

3. *(виражає модальні відношення)* (26): тогды на роцѣ... в мєдыцѣ... з добрымъ розмышлєниємъ мно(г) добры(х) люди... осудили єсмы и осужѧємъ ажє г(с)дрь нашь кроль влодиславъ... ближши єсть к тому мѣсту к тычину... нижли тыи пани Ѧдвига и єи дѣвка алжбѣта (Медика, 1404 *Р* 70); Я ларио(н) игоумє(н) пєрєсопницки(и) вызнаваю... што(ж) ог(с)дрь (!) коро(л) єго мл(с)ть пожалова(л) мєнѣ б҃гомо(л)ца своє(г)... ты(м) имє(н)ємъ котороє(ж) придано к ц҃ркви бо(ж)єи с҃томоу манастырю на имѧ чємєри(н) з дозволє(н)єм ог(с)дрѧ (!) королѧ єго мл(с)ти и с митрополнтовы(м) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); Сє мы пановє Цєцєнєвъскыи... боудоучи єсмо у добром розоумѣ и з доброю памѧтью... продали єсмо имѣньє отчиноу свою... ки⟨ѧ⟩зю Алєксандроу Санкгушковичю (Кременець, 1469 *AS* I, 64); одно ж позволяю зятю моему и дочце моей... з ведомомъ моим у дуброве моей Хренницкой дерева утяти и травы укосити (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); И панъ Петръ поѣхалъ до тыхъ имѣней зъ моимъ дозволеніемъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

4. *(виражає кількісні відношення)* (3): Коли комоу чєтыри волы возмє(т) силою а боудє(т) на то освє(т)чєньє за замєшьканьє ты(х) воло(в) и работы за кажноую нєдѣлю имєє(т) платити Д҃ скотца з виною Є҃I а соудовн дроугая Є҃I (XV ст. *ВС* 30).

Див. ще **ZE¹, ИЗЕ, ИЗЪ, ИСЪ, СЪ.**

***ЗЪБЛѦНЫ** *мн.* (1) *(назва села у Троцькому воєводстві)*: И мы... казали єсмо свєтком присѧгноути, они обвєли от Бєрєзоє к Бєрєжкам к мостоу н къ Зъблѧномъ (Луконицяя, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *дав.* **Зъблѧиомъ** (1478 *AS* III, 17).

***ЗЪВИНЯЧАЯ** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Звиняче: Писанъ у Зъвинячой (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 194).

ФОРМИ: *місц. одн.* **у Зъвииячой** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 194).

Див. ще **ЗВИНАЧЄЄ.**

***ЗЪВѦГОЛЪ** *див.* **ЗВѦГОЛ.**

ЗЪДАВНА *див.* **ЗДАВНА.**

***ЗЪДОРОВЪЄ** *див.* ***ЗДОРОВИЄ.**

***ЗЪДЧАРКИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Жджарки, *суч.* Білопілля: записую матце своей пане Анне Немировой... Ждчары и Зъдчарки (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *знах.* **Зъдчарки** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

***ЗЪЄДНАНЬЄ** *с.* (2) договір, угода (1): Мы воицєхъ... ярцибискупъ гнѣздєнскии збыкгнѣвъ краковскии... слюбуємы и записуємы сѧ стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои... ижь вшнтки оурѧды и зъєднаиья н записы... мєжи наияснѣишимъ кн҃жатємъ а паномъ... вло(д)славомъ... кролємъ полскимъ... с однои стороны а мєжи прєможнымъ стєцкомъ воєводою зємлѣ молдавскои... з другои стороны прєрє(ч)ныи владиславъ кроль и дѣти єго... боронити дєржати нєпорушно на вѣки ховати имѣють (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123);

н а и з ь є д н а н ї ю с т о а т и (1) дотримуватись договору (угоди): а которыи бы нє хотилъ на томъ изьєднанїю стоати и миръ пороушити, а ваша мл(ст)ъ и каждыи добрыи на того стояти и казнити, яко виноватого и яко прѣстоупника (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682).

ФОРМИ: *місц. одн.* **иа изьєднанїю** (1435 *Cost.* II, 682); *знах. мн.* **зъєднанья** (1433 *Р* 123).

Див. ще **ЄДНАНЬЄ.**

Пор. ***ЗЪЄДНАТИ.**

***ЗЪЄДНАТИ** *дієсл. док.* (1) скоїти, спричинити (що): вло(д)славъ бжиєю мл(с)тью кроль полскии... знамєнито чинимы... ижє какъ коли дьяволомъ росъсѣвцєю злости... зъєднано было ижь нѣкгды прєможныи панъ алєксандръ воєвода зємлѣ молдавскои з направы а рады нєприятєлии нашихъ... присѧгъ... и записовъ намъ оучинєныхъ... пєрєступивши и зломивши былъ напротиву намъ и на(с) розгнѣвалъ (Ланчиця, 1433 *Р* 120—121).

ФОРМИ: *предик. пас. дієприкм.* **зъєдиаио было** (1433 *Р* 120).

***ЗЪЄДНАТИ СЯ** *дієсл. док.* (9) (з ким, з ким о чім) згодитися, дійти до згоди (з ким, з ким на чому) (2): даємъ вашєи мл(с)ти виданїє, ажє мы и с нашимъ братомъ, стєфано(м) воєводою, исъєднали сѣ и помирили сѣ єсми

(Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); y ony tuiu hranyciu mni zawodyły y tyi moyi lude dałey hranyciu zaweły... w pana markowa zemlu y my chotiły o tom z panom markom zjednatysia (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

скласти угоду, з'єднатися (7): И Нагорка и Шпица не хотели того ждать и въступили съ нимъ у еднан⟨ъ⟩е передъ добрыми людьми, и з⟨ъ⟩едналися съ нимъ, и листомъ ся записали, какъ тая речъ маеть межи ними стояти (Краків, 1489 *РИБ* 433); и бори(с) рє(к) коли(м) сѦ з глѣбомъ зъе(д)на(л) то(г)ды тыи записы глѣбу о(т)да(л) (Вільна, 1495 *ВМБС*).

ФОРМИ: *інф.* **zjednatysia** (1500 *ДПЖН*); *перф. 1 ос. одн. ч.* **коли(м) сѦ**... зъе(д)на(л) (1495 *ВМБС*); *3 ос. одн. ч.* **ся**... **зъедналъ** (1489 *РИБ* 431); *1 ос. мн.* **исъедиали сѣ**... **єсми** (1435 *Cost.* II, 682); *3 ос. мн.* **ся**... **зъеднали** 2 (1489 *РИБ* 433); **з⟨ъ⟩едиалися** 1 (1489 *РИБ* 433); *дієприсл. перед.* **зъеднавшыся** 1 (1495 *РИБ* 620); **зъе(д)иавшисѦ** 1 (1495 *ВМБС*).

Див. ще ***ЄДНАТИ СѦ**, ***ПОЄДНАТИ СѦ**, **ОУЄДНАТИ Сѣ**.

***ЗЪЕРЕМЯ** *див.* ***ЗЄРЄМѦ**.

ЗЪМЄШКАНЬЄ *с.* (*стч.* změškanI, *стп.* zmieszkanie) задержання, затриманя (1): Коли комоу чєтыри волы возмє(т) силою а боудє(т) на то освє(т)чєньє за замєшьканьє ты(х) воло(в) и работы за ка(ж)ноую недѣлю имєє(т) платити Д̃ скотца з виною Є͠І а соудови дроугая Є͠І (XV ст. *ВС* 30);

(гаяння часу) затримка, задержка (1): Сами порозоумѣти можетє коли ани в короунѣ ани въ кнѦзьствѣ вєлико(м) объличнє нє были быхо(м) иже в таковы(х) рѣча(х) вєликая бы была нєлацьность а зъмєшканьє (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зъмєшканьє** (1447—1492 *ЛКБВ*); *знах. одн.* **замєшьканьє** (XV ст. *ВС* 30).

ЗЪПОДІА *див.* **ЗАПОДІА**.

ЗЪРНЪ *ч.* (2) *(особова назва):* И також прїидоша прѦд нами... наши слоуги Зърнъ и братїа єго Тома и Іон... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1488 *BD* I, 355).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Зърнъ** 1 (1488 *BD* I, 355); *зам. дав.* оу роуки **Зърнъ** и братїамь єго 1 (1488 *BD* I, 355).

ZYZMORSKI *прикм.* (1) (*пор.* Жижмори *в Троцькому воєводстві*): Ja Fedko Janusz(k)owicz pysar wełykoho kniazia aleksandra namisnyk Zyzmorski (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Zyzmorski** (1500 *ДПЖН*).

***ЗЫСКАТИ** *див.* ***ИЗЫСКАТИ**.

***ЗЫЧИТИ** *дієсл. недок.* (2) (*стч.* žičiti, *стп.* życzyć) (що кому) зичити, бажати: єстли мистръ... васъ за срѣдники єднанье покоя боудєть хотѣти мѣти... рада короуны васъ тѣжь приимє всѦкоє чти ва(м) яко сами собѣ зыча (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **зыча** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); **зычоучо** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*).

ЗЬ *див.* **ЗЪ**

***ЗЬМЛѦНИНЪ** *див.* **ЗЄМЛѦНИНЪ**.

***ЗѢИКО** *див.* **ЗѦИКО**.

ЗѢИКОВ *прикм.* (2): Мы Стефан воєвода... знаменито чнним... оже прїидє прѦд нами... слоуга сын Зѣиков ... и продал свою правоую отниноу (Сучава, 1494 *BD* II, 32).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Зѣиков** (1494 *BD* II, 32); *дав. одн. ч.* **Зѣиковоу** (1494 *BD* II, 32).

Пор. **ЗѦИКО**.

ЗѢМЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣмъ ми видѣвши єго правоую и вирноую слоужбоу д⟨о⟩ нас... дали и потвєрдили єсми ємоу... села... на имѣ Зѣмещїи... и Сакълишещїи (Сучава, 1462 *BD* I, 63).

ФОРМИ: *наз.* **Зѣмещїи** (1462 *BD* I, 63).

***ЗѢМИНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі):* а што заставил Роман Чюс, ставъ на Горини противъ Зѣмина, н той ставъ къ Манєвоу (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).

ФОРМИ: *род. одн.* **Зѣмина** (1475 *AS* I, 71).

***ЗѢМЛѦ** *див.* **ЗЄМЛѦ**.

ЗѢМЛѦНИНЪ *див.* **ЗЄМЛѦНИНЪ**.

ЗѢМЪ *ч.* (5) *(особова назва):* и оуста(х) а(з), г(сд)воми, ⟨и за⟩плати(х) оуси тоти пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу, оана зѣмъ... сѝо(м) драгошє зѣмъ о(т) зєлєти(н) (Сучава, 1491 *Cost. S.* 156).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зѣмъ** 1 (1491 *Cost. S.* 156); *зам. род.* о(т)... **зѣмъ** 3 (1491 *Cost. S.* 156); *зам. дав.* оу роуки слоузѣ нашємоу, оана **зѣмъ** 1 (1491 *Cost. S.* 156).

***ЗѢМЬСКИИ** *див.* **ЗЄМСКИИ**.

ЗѢНЬКО, ЗѢНКО, ЗЄНКО *ч.* (10) *(особова назва, пор.* Зиновеи) Зіновій, розм. Зінько: а на то свѣдкы при то(м) были тогды зємлѦнє королевскыи на имѦ панъ онаньѦ... и панъ зѣнко лобоуньскыи (Острог, 1458 *ОЖДМ*); Искалъ Мезкир⟨ъ⟩ на брате на своемъ, на Зенку, отчины своее (Вільна, XV ст. *РИБ* 609); Жаловали намъ люди наши... на имя Зенко, а Наливайко, а Левонъ Пужичане, на земянъ Берестейскихъ (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Зєнко** 4 (XV ст. *РИБ* 609, 610; 1464 *AS* I, 57; 1495 *АЛМ* 85); **Зѣнко, зѣнко, Зѣнько** 4 (1458 *ОЖДМ;* 1465 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 61); *знах. одн.* **Зєнка** (XV ст. *РИБ* 609); *місц. одн.* **на Зенку** (XV ст. *РИБ* 609).

ЗѢТ *див.* **ЗѦТЬ**.

ЗѢТЪ *див.* **ЗѦТЬ**.

ЗЯТ *див.* **ЗѦТЬ**.

ЗЯТЬ *див.* **ЗѦТЬ**.

ЗѦИКО *ч.* (2) *(особова назва, пор. рум.* zaică «сойка»): а пановє наши по именю... па(н) драгошє чашни(к) па(н) зѦико па(н) доума мика(ч) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); А пак привилїє що имал Лоука, отца єго Зѣика, от наших оуиков от ІлїѦша воєводї и от Стєфана воєводи, а она єст оу роуки слоузѣ нашемоу Юрши апродоу (Сучава, 1494 *BD* II, 33).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зѦико** (1456 *ЭСФ*); *род. одн.* **Зѣика** (1494 *BD* II, 33).

ЗѦТЬ, ЗЯТЬ, ЗѦТЪ, ЗѢТ, ЗѢТЪ, ЗѦТ, ЗЯТ *ч.* (59) *(чоловік сестри або дочки)* зять: и єщє ва дали В̃І лисици пани хоньци и єѣ зѦтєви ивашкови и дѣтємъ єѣ (Перемишль, 1378 *P* 26); А сє Ѧ панъ Ањ щькотьскии ... свѣдчю то и познаваю... ижь прида пьрьдъ на(с)... филь мѦковичь и своею братьею и на имѦ изъ гринько(м) сочивьчичьмъ и с минько(м) и зѦть(м) и сестрою... познали то ижь суть прода(л)... па(н) колѣ далюєвьско(м) остаточную свою половину дѣдьнины тристѦньць за S̃ и за К̃ копъ (Галич,1409 *P* 74); А зятю моему и дочцѣ моей... не надобе через тот обруб и границу з Лопавшъ у мою землю Хренницькую уступати и переходити николи (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); а к моей роуцѣ мнѣ постоупила дѦдинаѦ моѦ кнѦгини СємєноваѦ МарьѦ и зѦть єи кнѦзь Семєнъ Юрьєвичь имѣньє на имѦ Манєвъ (Вільна, 1482 *AS* I, 79); Што и передъ тымъ посылали были єсмо до васъ нашого посла, Шанъдра дьяка, абы єстє зъ зятємъ вашимъ зъ Александромъ великимъ княземъ миръ взяли (б. м. н., 1498 *BD* II, 409).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зѦть, зять** 11 (1385 *P* 28; 1388 *P* 37; 1401 *P* 66; 1482 *AS* I, 79; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1498 *АЛМ* 163; *BD* II, 409); **зят, зѦт, зѣт** 4 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27, 28; 1458 *BD* I, 20; 1484 *BD* I, 278); **зѦть, зѣть** 2 (1434 *DIR«A»* 464; 1461 *BD* I, 45); **зѦ(т)** 1 (1453 *Cost.* II, 472); *род. одн.* **зѣта, зѦта** 10 (1443 *ПГСММ; Cost.* II, 120, 126, 129, 132, 141, 145, 180; 1446 *Cost.* II, 241; 1447 *Cost.* II, 273); **зѦтѦ, зятя, зѣтѣ, зѦтѣ** 8 (1443 *ВАМ* 41; *ДГСПМН; Cost.* II, 138, 149, 156; 1446 *Cost.* II, 238; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1498 *BD* II, 409); *дав. одн.* **зятю, зѦтю** 8 (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27, 28; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1482 *AS* I, 79); **зєтоу** 2 (1464 *DIR«A»* 517; 1467 *BD* I, 122); **зѦтєви** 1 (1378 *P* 26); *ор. одн.* **зѦтемь, зятємъ, зѦтем** 9 (1378 *P* 26; 1393 *P* 52; 1482 *AS* I, 79; 1487 *AS* I, 85; 1498 *АЛМ* 169; *BD* II, 409, 410); **зѦть(м)** 1 (1409 *P* 74); *наз. мн.* **зѦтєвє** (1487 *AS* I, 85); *ор. мн.* **зѦтми** (1487 *AS* I, 85).

И[1], **І**, **Ї**, **Y** *спол.* (21961) **1.** *(зв'язує члени речення)* (20616) **1.** *(перелічувальний)* і, та (10090): я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... противъ островов нашихъ: Переделокъ и Струги, Глименца и Высчопа, *и* Тополного, *и* Мошонки, *и* Свинки (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 1—2); По б̃жьи нарожѣньи тисѧча лѣ(т) и т̃ и ξ̃ и й лѣ(т)... коупилъ панъ ганько сварць... в олешка оу оу (!) малечковича... село и землю и доубровы и лѣсъ и рѣкоу и ставы и все дѣдичьство его (Львів, 1368 *Р* 15); а при томъ при всѣмъ оставлѧемъ его и его дѣти и его намѣстки и его щатки на вѣки вѣком (Краків, 1394 *Р* 54); тогды вл̃дка почалъ вказовати и рѣклъ... то єсть цр̃квная земля сг̃го сп̃са по лисичии бро(д) *и* за кнѧзѧ льва *и* за кнѧзѧ юрья *и* за ины(х) многыхъ дєржавєць (Погоничі, 1422 *Р* 97); а даєм тому предреченому пану Каленику вечно и нєпорушно єму, а по нем *и* дєтем его *и* внучатом, его ближним, щадком его (Київ, 1437 *AS* I, 34); а на(ш) милостивыи па(н), наяснєиший коро(л) казими(р)... имае(т)... на(с) ласкаво миловати и оборонити и опасти и ми(р) и покои оудилати о(т) нашихъ нєприѧтєлєвъ послы своими и мечє(м) своимь и радою и оусими добрыми оучи(н)ки (Серет, 1458 *Cost.* II, 766); А мнѣ кнѧ⟨зю⟩ Михайлу Васильевич⟨у⟩ Избаразкому достал сѧ город Вишнѣвець ис мѣстѣчком и с тым селом, што под мѣстѣчкомъ, и з мытомъ вышнѣвѣцким (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81); и волен пан вѣленский кн⟨ѧ⟩зь Костентинь его милость *и* его *(в ориг.* иго.— *Прим. вид.)* милости кнєгинѧ *и* их милостн дѣти *и* на потом боудоучи *и* их милости щадки тые земли выше мѣнєные *(в ориг.* дѣнєные.— *Прим. вид.)* отдати и продати (Ставків, 1491 *AS* I, 97); *и* оучинили єсми и въ задоушїє свѧтопочивших предков и родитєлєи наших, *и* за наше здравїе и спасенїе, *и* за здравїе и спасенїе госпожди господства мы Марїи, *и* за здравїе и спасенїе дѣтєи наших, *и* дали єсми томоу свѧтомоу нашемоу монастироу тое вышеписанное село (Сучава, 1492 *BD* I, 510); А кого коли они за себе людей прызовутъ и наново за собою посадятъ, ино нашымъ намѣстникомъ *и* тивуномъ *и* иншымъ нашымъ урадникомъ не надобѣ у тыхъ ихъ людей вступать (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

(чергується з а) (45) *див.* **А**.

(у сполуч. и т є ж ъ, и т ы ж, и т и ж, и т ѧ ж, и т ѣ ж ь, и т а к ѣ ж ь, и т а к ѣ*)* і також, і теж, а також, а теж (35): Мы кнѧ(з) дв̃дъ дмитриєви(ч)... тым то листомъ чинимы знамени(т)... како кєды в то времѧ коли кнѧ(з) велебныи дмитрии... голдованиє и вѣрность и послушьство и такѣ(ж) служба и хс(с̃)та цѣлоние (!) ... володиславу... королеви польскому... вѣрность праваѧ и нє изрушистаѧ слюби(л), а мы... ислюбуємы за него (Лучиця, 1388 *Р* 38—39); А pritomo byli tyje swetkowe: kniaź Fedor wojewoda Łuckij... i też Minkhajło i z Oszmeny i też z Litwy inszije bojare (Луцьк, 1388 *ZPL* 108—109); мы вєликии кн̃зь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито и даємъ вѣдати... ижє... дали єсмо тому пре(д)рєченому пану андрѣю... село михлинъ ... со всими оуходы и приходы... сь сєлищи и с нивами и с пашнѧми... и з болоты и с рудами и такѣ што в тыхъ имѣньи примыслить собѣ... и со всѣми платы што к тому имѣнью слушаєть и пре(д) тымъ слушало и такѣ с луги и сь сєножатьми и со всѣми пожитки (Київ, 1433 *Р* 118—119); а къ тому дали єсмо ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ка у Теребени жъ, на имя Баламутова сына, и тежъ ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ка, на имя Дубленского... и тежъ ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ка, на имя Безхебича, и къ тому придали ему Кривичи съ трема ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ки... и тежъ дали ему въ месте Пинскомъ огорода своего дворъ собе поселити (Городно, 1497 *РИБ* 683); И оуставше пан Жоуржь гоуменник та заплатиль оуси тоты... т̃ злат татарскых оу роукы слоузѣ нашемоу Гоурбаноу... и сєстричичи єго Насти... и братаничєм Настиним... и тыж братаничи тогож Гоурбана Насти... и сыноу тои Насти Драготъ (Сучава, 1499 *BD* II, 135);

(у сполуч. и п а к ь*)* і також, і теж, а також, а теж (10): а на то свѣдкове... пан доума браєвич, пан станчоул... пан микоуло (!) постєлник, и пакь пановє и радци ливовскїи (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); Ино мы видѣвши межє ними их доброую волю и токмєж и пак и полноую заплатоу, а мы такождерє и от нас єсмы дали и потвърдили слоузѣ нашемоу вѣрномоу паноу Или комисоу... сєлищє... иа имѣ Бѣлѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 160);

(у сполуч. и т а к о, и т а к ъ, и т а к ы*)* і також, і теж, а також, а теж (8): и такы имаємы єму служити и помагати на усѣхъ єго иєприѧтєли... и тако имаємы єго остерегати о(т) усѣхъ злыхъ рѣчеи (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); и мы ємоу дали... тые села... со всим с тым што к ним з вєка и здавна слушало *(в ориг.* слоужало.— *Прим. вид.)* и тѧгло и так сѧ слушаєт вечисто и нєпорушно со всєми входы и приходы... и так што в тых именѧх собє примыслить... и со всими платы... и так: з луги, из сєножатми и со всими пожитки (Київ, 1437 *AS* I, 34); мы великий кн⟨ѧ⟩зь Швитрикгаилъ... чиним знамєнито... иж... дали єсмо тому верному нашому слоузє Олфєроу (!)... сєло Глухни... ис ставы и ставищи, и з мыты, и так што в тых имєнєхъ собє примыслит... и так ис луги, из доубровами, и сєножатми, ис пасєками и со всими пожитки (Луцьк, 1446 *AS* I, 42—43);

(чергується з т а*)* (2): А хотар тои пасици... да єст... почєнши ис верха от краи лѣса от єдин писькь, та чєрєс поток и чєрєс полѣноу и чєрєс лѧс до дороги, та долоу дорогою до Михалчєв потоκ на єдин бєрест знамєнан (Ясси, 1497 *BD* II, 100);

(виступає перед останнім з перелічуваних членів речення) і, та (441): Вѣдаи то каждыи ч̃лвкъ... ожє я кнѧзь єоунутии и кистютии... чинимы миръ твєрдыи ис королємь кази-

миромь польскъмь... и съ єго зємлѦми краковьскою и судомирьскою сирѦзьскою куявьскою лучичьскою добрыньскою плотьскою мазовьскою люблиньскою сетѣховьскою *и* со львовьскою (б. м. н., 1352 *P* 5); My Alexandr, abo Witolt z bożi łaski welikij kniaź Litowskij i dedicz Horodenskij, Berestejskij, Dorohickij, Łuckij, Wołodimerskij, *i* inszich znamenito czinim tym naszim listom, niniszim i potom buduczim (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); Мы Вѣликии коро(л) влодиславъ Ѣьє мл(с̃)ти польски литовьскии *и* роуски... знаємо чинимъ... аже нашь вернын слоуга данило дажбогови(ч)... оуказалъ прѣд нами свою вѣрноую слоужбу (Краків, 1394 *P* 53—54); А на то вѣра моя вышєписаннаго алєксандра воєводы и вѣра пана станислава ротомпана... вѣра пана бырговъ штефанова... вѣра пана мика бѣлого... вѣра пана жюржа волховєцкого... *и* вѣра оусѣхъ боѦръ молдавскыхъ (Сучава, 1403 *RS* 338); А то (!) weremia siechalisia byli k nam Kniazi, Panowe, Boiare i wsia zemlia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ*, LXXVI, 140); Мы панъ моужыло боучацски... па(н) бартошъ боучацски... Вызнаваємъ симъ нашымъ листомъ... хотячы пана михаила канцлиря молдавско(г) намъ братомъ и приятєлемъ вѣчнымъ оучынити... дали єсми ємоу оу ка(ж)доую єго пригодоу... оу снятинѣ оу горо(д) мєшканє съ єго панєю съ є(г) дитками *и* съ слоугами (Снятин, 1454 *P* 162—163); При чомъ всюмъ Єго Самого жону дети И напотомъ Боудоучіє Исча(д)ки Єго При томъ всю(м)ъ зоставоую (Прилуки, 1459 *P* 172); ⟨ино⟩ мы видѣвшє их доброи воли токмєж *и* полноую заплатоу мы так⟨ождерє и от нас єсмы⟩ дали и потвръдили єсми слоуги наши доум⟨а покшескоул и мани тоа прѦдрєчєноє сєл⟩ищє (б. м. н., 1500 *SD* 7).

2. *(єднальний)* і, та (9857): Ащє ли хто подъ областию иашою въ епархией Луцкой и Острозской, гординею превозносяйся, сия предания отческая и повеления княжения нашего переступитъ дерзнетъ... да казнится и отъ Бога проклятъ будетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); то всє єсмо потвердили... слузѣ нашому вѣрному ходкови быбєлскому, и дѣтєм єго (Судомир, 1361 *AGŹ* 6); дали єсмо на вѣки тои млинъ и мѣсто оу млина къ ц̃ркви и тымъ мнихомъ казателєвого закону (Смотрич, 1375 *P* 20); а Ако ко(л) тако(ж) ислюбили бы(л) єсмо кнѦ(з) дмитрию московьско(м) и правду дали оужь ѣде(м) и хоче(м)сѦ порожни оучинити тоѣ прав(д)ы про(т) абы коро(л) бы(л) бзпечнѣшии (так.— *Прим. вид.*) оу нашеи службѣ и оу правдѣ (Молодечно, 1388 *P* 43); мы алєксандръ воєвода... дадо(х) монастироу пана ивана дворника оуспенїоу с̃тои бци... єдно сєло на връхъ солонцѦ гдє є(ст) былъ татомирь *и* прътѦ и селиштє диєннішєво (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); Мы болєславъ... кнѦзь чєрниговскии и ины(х) знаємо то чини(м)... аже даровали єсмо и даємъ слузѣ нашєму юркови козенѦти на своємъ сєлѣ на хватовцехъ ѝ копъ рускои личбы краковскои монѣты а имѣєть тоє сєло дєржати и оуживати со всѣми єго пожитки и оужитки (Коломия, 1424 *P* 102); волни во всих тых именѦх кому отдати, продати и променити: пан Каленик и єго ближныи по нем будучиє (Київ, 1437 *AS* I, 34); одно ж позволяю зятю моему и дочце моей... у дуброве моей Хренницкой дерева утяти и травы укосити, а дубровы моей Хренницкой не копатн и сѣна въ стоги не кидати (Хріннки, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); а сє здє ємужь сѦ Манєвъ досталъ съ всєми присєльки и сь селищи, што к тому двору издавна слушало (Манів, 1478 *AS* I, 76); а на то єсть вѣра... пана тоадера и пана негрила, паркалабовє хотинскыи, вѣра пана єрємїѦ и пана драгоша, паркалабовє нємєцкыи (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231);

(поєднує другорядний присудок з головним, перев. з повторним підметом) і, а, та (32): про то жь мы оузрѣвше на кролєвьскии листъ и на оуздавныѣ листы... аже тоє дворище пысковича што на гугни стоить на облазничь зємли *и* мы оусудивше и оуправивше с нашими зємлѦны... *и* оставили єсмы облазничѣ при томъ дворищи пысковича што на гугни (Зудечів, 1411 *P* 79); того ради мы видѣвшє и(х) доброу(ю) волю и лагодоу... *и* мы дали єсми нашємоу вѣрномоу паноу миҳоулови писарю тоє выше писанноє єло (!) (Нямц, 1443 *Cost.* II, 120); Узривъши єсмо знаменитую намъ служъбу... слуги нашого верного пана... маршалъка зємъского, и мы... дали єсмо ему село Киселинъ (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); И мы, то устне въ того Єська Рабеевича слышавъши и тотъ записъ его выслухавши, *и* на то есмо дали Нисану Симъсичу нашъ листъ зъ нашою печатью (Краків, 1489 *РИБ* 432); и какъ за него вжо пошодшы, *и* тую дѣл⟨ь⟩ницу первого мужа своего держала у вѣни своемъ въ тридцати гривнахъ аж и до тыхъ часовъ (Троки, 1494 *РИБ* 560); и оуставши слуга на(ш), глигоръ, и съ своею жєною, а(л)бою, *и* заплатили и(м) оуси тоти вишєписа(н)ни(х) (!) пинѣзи (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234);

(у сполуч. и т а к о ж ъ, и т а к ѣ ж ь, и т а к, и т а к ѣ, и т е ж ъ, и т и ж, и т ѣ ж ь, и т ы ж, и т а к о ж, и т е ж*)* і також, і теж, а також, а теж (51): Teź jestliby... niekotoryj pripużonyj... czasu nocznoho wołałby, a jestliby jemu ku pomożeniu ne pribehli, ku wołaniu wsiakij sused... i teź... tridcat szelahow majet zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); Билъ намъ чоломъ... панъ Григорей Исаєвичъ Громыка, о тымъ, што перво сего дали єсьмо ему мѣстце городское... на будованье двора его въ мѣстѣ Виленскомъ... и тежъ дозволили есьмо ему въ томъ дворѣ его корчму вольную, пиво и медъ держати (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); тако мы с паны оглѦдавши єго листовъ... оставили єсмы бѣлєцко(!) при бѣлцѣ и такѣ цо (так.— *Прим. вид.*) жє мєжи тыми граннцѦми (так.— *Прим. вид.*) которая прозвиска суть со оусѣмъ (Львів, 1421 *P* 94); А хотаръ томоу сєлоу фоундєщїи на Албини и тиж хотар Лацканом... да єст по старим хотаром от оусих сторон, коуда из вѣка оживали (Сучава, 1484 *BD* I, 278); и отецъ нашъ, король его милость, казалъ имъ тые земли ихъ зася пооддаваты и на то передъ намы лыстъ отца нашего, короля его мылости, показовалы и тежъ пана Мартина Гаштолтовича (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22); а тоє выше писаиноє *(в ориг.* выше писанного.— *Прим. вид.)* чєрез шлах⟨о⟩тнє врожєного кн⟨А⟩зѦ Костєнтина и теж на єго наслєдъки власныи и зо всим правом панством и власностю ⟨маєть⟩ быти дєржано и пожнвано спокойнє и скромливє (Вільна, 1499 *AS* I, 118);

(у сполуч. и п а к ъ*)* і також, і теж, а також, а теж (22): а сучавскоє мито нигдє да нє платѣтъ лишє оу сучавѣ... и па(к) вънгрє(х) да перешли бы съ тръговлєю своєю, ещє да платѦ(т) оу сучавѣ мыто соучавскоє (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 759); ино за то далъ вашо(и) мл(с̃)ти просить абы вша (!) мл(с̃)ть просили братью вашоє мл(с̃)ти которыи суть на своє(м) па(н)ствє и пакъ другии вашоє мл(с̃)ти прыятєли... абы вси обєрънули лица своєго к поганьству (Вільна, 1493 *ПОСВВ*); И оустах аз господство мы и заплатих оуси исполна тоты вышєписанныи пинѣзи с̃л злати татарскых оу роукы слоугам нашим Дръгоушоу Карѣмбоу... и пак оу роукы Насти кнѣгыни пана Югы вистїѦрника (Гирлов, 1499 *BD* II, 147);

(у сполуч. и є щ є*)* і ще, а ще (4): Мы кнѦзь володиславъ опольскоѣ зємли... господарь... то єсмы вчинили взозрѣвши на нашєго вѣрного слугу именємь рєкучи ладомнръ волошинъ што же єсть намъ вѣрно послужилъ и єщи (!) служити будєть (Бохур, 1377 *P* 23—24); тє(м) мыи... дали и потвръдили єсмы ємоу... єго о(т)нни (!) и сєла(м) (!), на имѦ роужинѣнїи и ботьшѦнїи... сь гри(н)дь о(т) богата... і ещє сь шипотє, гдє оупадає(т) оу проутєцоу (Сучава, 1459 *Cost. S.* 21—22).

3. *(приєднувальний) (приєднує до попереднього тексту зв'язані змістом окремі члени речення)* і, та (19): Я Любартъ Кгедеминовичъ ... записалъ есми и далъ село свое

Рожысче... до церкви Божое со всякими пожытками прыдаемо; к тому село нашое Теремъное подъ Луцкомъ, почонъ от того копъца при дорозе, грани Теременьское, *и* отъ того копъца къ великому копъцу Грицевы могилы (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); але тое дворище пысковича стоить оуписано на кролевьскомъ листе и на оуздавныхъ листовъ што оу селѣ оу ловчичохъ *и* другое недорѣзовича дворище (Зудечів, 1411 *Р* 79); и онъ вжо съ того именья служъбу нашу земъскую заступовалъ *и* не одънократъ (Краків, 1489 *РИБ* 438); А хотарь тон половини села да єсть от оусего хотара половина, и по старомоу хотароу, коуда из вѣка ожнвали (Васлуй, 1495 *BD* II, 43).

II. *(зв'язує речення)* (1345) **А.** *(сурядні)* (1268) **1.** *(розповідний)* **а)** *(нанизує речення у послідовній розповіді)* і, а (788): Фанасии влдка перемышльскии... продалъ єсть оу бышковичихъ два дворища пану яшкови испрувъскому на вѣки... и оуздалъ єсть влдка передъ нами пану Яшкови испрувъскому та дворища на вѣки (Перемишль, 1391 *Р* 45); а на розъѣздѣ были землАнє и панъ лєнько зарубичь воєвода зудечовьскии... *и* заѣхали имъ по ихъ правои правдѣ *и* остали сА облазничевє при томъ дворищи пысковича што на гугни (Зудечів, 1411 *Р* 79); *и* оста(л) жоуржь намъ окоупити свою шїю *и* за тотоу глобоу то(т) жоуржь далъ пръ(д) нами свою чАсть о(т) села о(т) тамръташи(н)ци слоуга(м) наши(м) балотѣ и оанчѣ (Сучава, 1432 *Cost.* I, 327); мы великий кнАз Швитрикгайл литовский... даємъ вєдати... иж видєв... службоу верную... п⟨а⟩на Каленика Мишковича и мы... даєм и дали єсмо тому... Каленикоу оу житомирском повєтє село Боурковцы... а в овруцком повєтє село Остафъево... *и* мы емоу дали и записали за его верную службоу тые села (Київ, 1437 *AS* I, 33—34); *и* мы порадивши сА из нашою радою... дали єсмо ему село оу туровском повѣтє Храпино подлє Глинного... *и* мы ему по томуж дали ис поли, з доубровами... из бобровыми гоны, вечно и непорушно до его живота (Луцьк, 1451 *AS* I, 44); И мы пытали пани Михайловое, по чомоубы она оу поущоу за рекоу оуеждчала, сеножати косила... дерево возила на оселене? Пани МихайловаА повєдила, ижъ... коли мой пан сына крестил оу пана ВасилА, Яцка, дозволил чєрез мост оу боудоване, оу дерево, сеножати єздит; *и* пани ВасилєваА шапъкоу ставила до людей добрых (Луконица, 1478 *AS* III, 17); *и* мы были тое именье ему дали во опеканье до нашого... прыеханья. И потомъ говорилъ намъ дворенинъ нашъ Якубъ Домотъкановичъ, што жъ бы тая Угрыновъская ему тежъ тетъка была, а тое именье ему полетила во опеканье, *и* мы были Якубу Домотканович казали тымъ именьемъ опекатися до нашого... пріеханья подле его поведанья. *И* тыми разы пишешъ къ намъ, што жъ она Якубу того именья не полецала во опеканье... *и* онъ вжо съ того именья служъбу нашу земъскую заступовалъ и не одънокроть (Краків, 1489 *РИБ* 437—438); и тое имѣніе спало на отца нашого, и отецъ нашъ е. м., зъ ласки своее, подалъ Федку Гавриловичу за его службу 50 копъ грошей на томъ имѣни, а 100 копъ велѣлъ заплатити тому Петру Холиневскому вѣно... и въ той полторусту копъ грошей далъ ему тое имѣніе до его живота (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); *y* zemlam tych folwarkow hranycia mne iest z burmystrom mista Beresteyskaho z panom Markom hawryłowyczom z folwarki ieho... *y* perwo sieho służebnyka pana nemiryn... kotory ze był namisnykom ot neho w tych folwarkach hranyciu tym zemlam słuham moyim zawodył y mni sia wtom krywda wydeła... *y* ia otom obsyłał pana nemiru *y* pan nemyra prysłał ko mni namisnyka swoieho nosowskoho Iwaszka a służebnyka swoieho tohoz mykłasza y kazał im mni hranyciu zawesty *y* ia tam na tuiu zemlu wyiechał pospołu z panom markom, y ony tuiu hranyciu mni zawodyły y tyi moyi lude dałey hranyciu zaweły poczały mni powidaty w pana markowa zemlu *y* my chotiły o tom z panom markom zjednatysia (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

б) *(у стандартних формулах грамот)* а, і (6): и на крѣпость сему наши печАтн привѣсили єсми к сему листу (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610); и на(т) печАть нашю завѣсили єсмы (Кременець, 1434 *Р* 131); И писан у Вовручомъ февраля девятогонадцят дня индикта третегонадцять (Овруч, 1450 *ЗНТШ* XI, 7).

2. *(єднальний)* і (226): будеть ли ялъ его король по кривдѣ любартъ будеть правъ и я кнАзь кистютии буду правъ передъ въгорьскимь королемь (б. м. н., 1352 *Р* 6); А на крѣпост сему всему печать нашю привѣсили єсмо и пановє рада наша земли литовъское свои печати привѣсили к сему нашому листу (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); а кто сє слово наше пороуши(т)... разсоудит сА съ мною прѣ(д) ~бгомь *и* боуди емоу клАтва о(т) ~ба ~оца и ~сна и ~ста(г) ~дха (Київ, 1446 *Р* 154); А я имаю кн⟨А⟩зю его м⟨и⟩л⟨о⟩сти с того имѣньА слоужити вѣчно до моего живота и дѣти моѣ мають его дѣтем слоужити вѣчно (Острог, 1466 *AS* I, 60); И тые Токаревскіе рекли: мы дей вамъ не боронимъ стада господарского паствити тамъ, а то земли наши *и* васъ дей о томъ смотрѣли межи насъ намѣстникъ Берестейскій панъ Янъ Пасутичъ, а намѣстникъ Мельницкій панъ Александръ (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); коли которая пани алюбо панна позвана была а прїдє(т) на ро(к) данныи и соудья сАдє(т) на соудѣ имєєть посла(т) заказцю своего съ єє съпоромъ до єє домоу (XV ст. *ВС* 12); мы стефа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... ожє дали... єсмы нашемоу сѣмоу монастироу от нѣмца, идежє єсть хра(м) възнє(с)нїА ~га ~ба... *и* где єсть єгоумєнь (sic.— *Прим. вид.*) молєбникь нашь, ку(р) по(п) ѳєо(к)тисть, даанїє и потвърж(д)єнїА дѣда нашєго, алєкса(н)дра воєводы (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

3. *(приєднувальний)* (248) **а)** *(приєднує до попереднього тексту зв'язані змістом прості речення)* і, а (66): Аще ли хто подъ областию нашою въ епархией Луцкой и Острозской... сия предания отческая... преступитъ дерзнетъ, десять тисечей рублей на насъ и иа епископа да казнится и отъ Бога проклятъ будетъ. *И* на то есми далъ господину отцу владыце сию грамоту мою (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); Протож ненадобѣ никому въступати ся и еден вѣдаеть тое село владика орменьскии (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); а то всє выше писаноє слюбоуе(м) здержати и попо(л)нити при ~ншои чти и при хри(с)анскои (!) вѣрѣ ~нше(г) листа печяти нашѣ соу(т) привѣшены (Снятин, 1454 *Р* 163); А потомъ ся о томъ з Нисаномъ Симъшиничомъ зъедналъ и... устне позналъ, ижъ его тыми золотыми клепалъ, и записалъся ему, ижъ тыхъ золотыхъ на немъ не маеть искати, а ни отецъ его, а ни братъ его; *и* тотъ записъ его передъ нами чтенъ (Краків, 1489 *РИБ* 431—432); а с тего (!) вѣра наша и вѣра нашєго сына Богдана воєводї и вѣра наших бояр *и* покои стокмленїи жадным обичаєм аби нє бил зламан (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

(у сполуч. и т а к о ж ъ, и т а к о ж д є, и т а к о ж д є р є, и т а к и ж ъ, и т а к ж є, и т а к о ж є, и т а к ѣ ж, и т а к ѣ, и т є ж ъ, и т и ж ь, и т ы ж ь) і також, і теж, а також, а теж (46): I teź źeby tymcare w kniaźstwe naszom ustaweny ...s fałszywymi penezmi... sami czerez posła naszoho wojewody... kotorym kolwe obyczajem, takowych imati ne smeliby (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); а имѣеть тое село держати и оуживати со всѣми его пожитки и оужитки што к нему здавна прислухають и такѣ(ж) по но(м) (так.— *Прим. вид.*) его дѣти (Коломия, 1424 *Р* 102); А пан наш наимилостивѣишїи корол и Короуиа имает нас оборонити и остєречи и послы своими и ороужиемь своимь и воисками своими... и такожь ни одинь наш непріАтєл... абы не имал жаднои ласки и пожившлєниа ни оу дворѣ паиа нашего королА... ани оу Короунѣ (Сучава, 1468 *BD* II, 302); Тогды имаєм с обох сторон послати своих панов, абы та-

ковыи рѣчи досмотрилн и справєдливост оучинили. И тыж нѣкоторых панов... абы тїи въси вышєписаннїи наши єднанїѦ и прїязни нє имают быти зломаны (Гирлов, 1499 *BD* II, 425);

(у сполуч. и є щ є, и є щ ї, и ѣ щ є) і ще, а ще, і до того ж, а до того ж (20): А губка далъ шюбу свою куничюю дорогимъ сукномъ брунатънымъ пошита за є̃ гривєнъ пани хоньци и єщ̃є ва дали вї̃ лисици пани хоньци и єѣ зѦтєви ивашкови и дѣтємь єѣ (Перемишль, 1378 *P* 26); нашь плємєиьни(к) бєкбула(т)ъ и хожа мединъ оучинилсѦ намъ вороґъ и оуста(ли) на на(с) и ѣщє к тымъ бекґичъ и турдучакъ берди давидъ ти кнѦ(з) головнии мои были слуги и тии стали намъ ворогъ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ*, 170); мы алєксандръ воєвода... знаємо чины(м)... понєжє изволили єсмы добрїимъ нашимъ оумысломъ и дали єсмы монастироу... што є(ст) на бистрици... двѣ пасѣкы, єдна на лопашнои и дроуга пасѣка на итъкылю... и єщє єсмы дали прѣдрєченномоу монастироу домъ крачоуновъ от камєна (Бистрица, 1431 *Cost.* I, 325); А пры томъ были свѣтки добрые: былъ панъ Нємира Цєвовъскин, панъ Волъчъко Ощовский а панъ Пашъко Смыковъский, и еще надъ то про лѣпъшую справедъливость и про лепъшее сведоцъство и печати єсмо свои прывѣсили (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193—194); да єст им от нас оурик и съ въсєм доходом. И єщє єсми им дали и потвръдили... єдно селище на имѣ Бибарцово сєлищє (Сучава, 1493 *BD* II, 19);

(у сполуч. и п а к ъ, и п а к и*)* а також, а теж, і ще, а ще (9): а вы прїидѣте к на(м)... съ оусими своими торговлѣми и товаро(м) нє боѦчи сѣ... зану(ж) є(ст) ва(м) нашѦ зємлѦ отворєна и нє будєтє имати о(т) на(с) иик(о)торои крывды, алє хоче(м) ва(с) дєржати оу тои прави и закона (sic.— *Прим. вид.*), како ли єстє имали при стопочившаго родитєлѣ нашего, алєксандра воєво(д) и па(к) имаємъ миру на оуси сторони (Баків, 1447 *Cost.* II, 732); мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша прѦд нами... наши слоугы Дръгоуш Каръмбь и плємєникове єго... продали свою правоую отниноу... єдно сєло... на имѦ Милчинещїи... И пак оу том и оу тотже час прїиде прѦд нами... НастѦ, кнѣгинѦ пана Юга вистѦрника... и прода⟨ла⟩ свою правоую отниноу и выкоупленїє, єдноу фалчоу винограда... (Гирлов, 1499 *BD* II, 146—147);

(у сполуч. и ч т о б ы, и щ о б ы*)* і щоб, і щоби (3): и слюбилъ ми миловати мѦ до своєго живота, яко отца (!) сына своєго милоуєтъ, и чтоби єго милости стоѦлъ подли насъ добыти наша очизна (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); И пак ⟨до⟩ Вънгрєх да перєшли бы съ торговлею своею, єщє да платѣтъ оу Сочавѣ мыто Сочавскоє, а инде нигдє оу нашеи зємли. И щобы они волни ⟨были⟩ коупити собѣ и вол и коров (Сучава, 1458 *BD* II, 262);

(вводить вставне речення) і, а (1): И мы видєчи рєчъ справєдливоую, кграни самые по рєкоу Зєлвоу — *и* пани НацоваѦ ниѦкого доводу слоушного нє дала — казали єсмо свєтком присѦгноути (Лукоиица, 1478 *AS* III, 17);

б) *(приєднує до попереднього тексту зв'язані змістом складнопідрядні речення)* а,і (35): Билъ намъ чоломъ писарь... о тымъ, што... дали есьмо ему мѣстце городское... и билъ намъ чоломъ, абыхмо то ему подтвердили (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); и дали єсмы ємоу оу нашеи зємли сєло єго поурчелещи гдє єстъ домъ єго и половина млина... въ томъ сєлѣ *и* ащє би инны млинъ оучинилсѦ оу томъ потощѣ такожъ да боудєтъ половнна отнина (Сучава, 1429 *Cost.* I, 239); а ведже мы... зъ паномъ Карпомъ чыныты грани поехали, *и* колы есмо проихалы черезъ лісъ Почапинский до долыни Кобелыка... ажъ тамъ есмо... застали бояръ Хмельницкихъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); а такожъ штобы єси ихъ кривдъ боронилъ, и мытоу бы єси нашомоу во всємъ бы(л) помоченъ *и* гдє надобє боудєть имъ помочъ и ты имъ помочъ дава(л) в нашомъ мыте (Краків, 1487 *АМЛ*); Такъ же ваша милость абы єстє знали, бо послали єсмо нашого посла до Мєндли-КгєрєѦ... вашєє жъ милости тоєжъ для прыгоды, *и* какъ тотъ иашъ посолъ отъ Татаръ прыйдєть... мы такежъ... дамо вашей милости знати (б. м. н., 1499 *BD* II, 449);

(у сполуч. и т а к о ж ъ, и т а к и ж ь, и т а к о ж д є, и т а к о ж д є р є, и т а к о ж є, и т є ж ъ, и т и ж ъ, и т ѣ ж ъ*)* і також, і теж, а також, а теж (51): a jestliby chrest'jane jemu ku pomożeniu nie pribehli... tridcat' szelahow majet zapłatiti.. I też, ustawili jesmo, iżby prodawali wsiakuju recz dobrowolne (Луцьк, 1388 *ZPL* 168); И такождерє мене нє забиваєтє, алє варє как сѣ вам видит наилипшє, так оучинитє, щобих нє загнблъ. И такождерє щоби єстє знали, ажє Солтан... а он єст съ мною жив (Торговище, 1481 *BD* II, 358); y my chotiły o tom z panom markom zjednatysia. Ja iemu inszoho pola swoieho uhoł y tez postupyłsia mnie druhoho pola uhoł swoieho do dorohy kotoraja ydet od mista k moiemu dworcu (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

(у сполуч. и є щ є*)* і ще, і до того ж, а ще, а до того ж (9): И дали єсми монастирю нашємоу... да даваєми на каждыи го(д) по дєсѣтъ бочокъ вина и єщє к томоу єсми придали къ монастырю посадоу що є(ст) на молдавѣ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 31); и дали єсмо тоє вышєписанноє сєло що на Кръличатоури... и тотоу фалчоу винограда що на Хръловскоу гороу, и єщє єсмо дали два фалчи... винограда... що єсмо осадили господствоу мы от поустини (Гирлов, 1499 *BD* II, 147);

(у сполуч. и п а к ъ*)* а також, а теж, і ще, а ще (8): а сочавскоє мыто нигдє... да нє платѣтъ... хотѣ бы за морємъ ходили. И па(к) до оугоръ пєрешли бы съ торго(вл)ю свои, єщє да платѣтъ оу сочавѣ мыто сочавскоє (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); мы Стєфан воєвода... явно чиним... аже мы слюбоуємь... королеви полскомоу... аже абыхом єго милости вєрни и справєдливи были, и мы и съ оусими паны... И пак тоты истины Сєди-Ахматови сынове, што соут нинѣчє... оу наших роуках (Сучава, 1462 *BD* II, 292); алє вжды хвала милому богу што ваша мл(с̃)ть зостали оу вашоє мл(с)ти столыцы... и за то вє(л)ми г(с̃)дроу нашому... доброся видить... и пакъ прыслалъ насъ г(с̃)дръ нашъ Стєфанъ воєвода до вашоє мл(с̃)ти... оуспоминаючы вашо(и) мл(с̃)ти иже о(т)стародавна прє(д)ковє вашоє мл(с̃)ти... были братовє и прыятєлєвє нашы(м) прє(т)ко(м) (Вільна, 1493 *ПОСВВ*).

Б. *(підрядні)* (77) *(вживається на початку головних речень з підрядними — у препозиції)* **1.** *(умовними)* то (33): a tychto lichw, jestliby czerez mesiec nedał, i onym primnożajut' druhij lichwy (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); коли жь быхомъ хотѣли тыи двѣ Селищи любо сами оузѦти оу него Или кому приволили быхомъ выкупити и тогды имѣемъ дати ему за тыи двѣ сєлищи шєстьдєсѦть копъ тую подольскими полугрошники (Турейськ, 1429 *P* 112—113); а пакъли бы самихъ насъ нашъ милыи прыѦтєль на помочъ жадалъ, и мы сами нашомоу прыѦтєлю маємъ быти, со всимъ жывотомъ, до помочы (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); а хто нє въсхочєть женѣ моєи и дѣтє(м) мои(м) слоужи(т) и азъ тыє имѣнїа да(л) женѣ своєи и дѣтє(м) свои(м) (Київ, 1446 *P* 154); Ино єстлибы што на менє Бог допоустил *и* жена моѦ кнѦгиии УлиѦна маєт сєдєти на вдовим столци и з дѣтми моими (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); а такожъ штобы єси ихъ кривдъ боронилъ и мытоу бы єси нашому во всємъ бы(л) помочеиъ и гдє надобє боудєть имъ помочъ *и* ты имъ помочъ дава(л) в нашомъ мыте (Краків, 1487 *АМЛ*); а нє боудє(т)ли чимь заплатїть а имоуть є(г) и о(н) головою своєю заплати(т) (XV ст. *ВС* 24); а которым слугамъ тыи... кн⟨Ѧ⟩жата будут подавали именѦ въ ЗъвѦгли єстли будут єму хотѣт служити и он ихъ с тых имѣней не маєт рухати (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

2. *(часовими)* то, тоді (16): коли пак стала валка оу зємли и они пошли под лєс к Ступну на рєчкоу на Любов (Ступно, 1444 *AS* I, 42); доколѦ и на(ш) посо(л) исходи(т) до господарѦ нашєго, до королѦ єго мл(с)ти, и мы сами

и с нашимь живото(м) боудє(м) пєрє(д) єго мл(с)тїю (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); А сє мы панъ Янъ Боучацкии исъ Литвинова вызнавамъ то... аже што коли єсми имали межи нами мєрзѧчку и с паномъ Михаиломъ канцлѣремъ Алєксандра воєводинымъ *и* мы єсми пришодши предъ кнѧгиню Илияша воєводиною... и єсми смирилисѧ и сътокмилисѧ (Самбір, 1458 *P* 169); а ты(х) досыть люде(и) которые єщо воли нє выседжли, а коли высѣдять и они такожъ боудоуть платити платъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); а тєжъ какъ дє(р)жали они о(т) насъ пє(р)во сєго мыто лоуцъкоє и личъбоу намъ дали с трє(х) годовъ, *и* мы имъ двѣма остали винъны Ша(х)ноу сто копъ грошє(и) и три(д)ца(т) копъ и шєсть копъ (Краків, 1487 *АМЛ*); а коли стадо ...гонять у волость въ Дубровенъскомъ пути, и они въ тыхъ селехъ ночъ ночоють (!) (Вільна, 1499 *РИБ* 776);

(чергується з а при повторному підметі) то (1): коли пришолъ цесаръ тоурский на насъ и на нашоу зємълю, а наши оубогии люди отъ Сочавы *и* они побєгли до Камєиъца (б. м. н., 1481 *BD* II, 365).

3. *(додатковими)* то (9): што єси милостивыи королю казалъ пописати овєсъ вшнтокъ што єсмы выбрали на землѧнохъ, и мы то вчинили твою казнь (б. м. н., 1386—1418 *P* 34); а хто бы ихъ хотєлъ габати до рокоу, и ты бы ихъ о(т) тыхъ боронилъ (Краків, 1487 *АМЛ*); и о колко земли оне (!) с паном Чичинским спор мели, *и* я есми того половицу отехал (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

4. *(підметовими)* то (9): И што оузможетъ осадити на тѣх хотарѣх, *и* тоє да моу боудетъ оурик и съ въсѣмъ правомъ вышєписаннымъ (б. м. н., 1426 *ВАМ* 22); а кто въсхочєть женѣ моєи и дѣтє(м) мои(м) слоужи(т) *и* они слоужа(т) съ ты(х) имѣнїи женѣ моєи и дѣтє(м) мои(м) (Київ, 1446 *P* 154); а комоу дамо в нихъ гроши зємѧномъ и двораномъ наши(м) з мыта нашого *и* тыи бы ждали рокоу (Краків, 1487 *АМЛ*); а кто будєт тоє имєнє выкупати *и* он мает тот наклад отложити кн⟨ѧ⟩зю Михайлоу и кн⟨ѧ⟩зю Костєнтиноу Ивановичом (Острог, 1488 *AS* I, 88); А если ся надъ нами Божья воля станеть, ино коли хто по нашомъ животѣ съ наслѣдниковъ нашихъ будеть тое имѣнье Здетелю держатн, *и* они мають тые двѣ копѣ грошей давати... на соборную Церковъ... у Вилни на крилосъ у годъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

5. *(означальними)* то (6): што жє мишь мужикови(ч) дєржалъ та дворища оу тѣшькови(ч) королювъ слуга *и* мы єсмы тому исному мишєви и єго дѣтємъ дали єсмы Фєцеви(ч) дворищє и бугданъчича оу новосѣльцехъ на вѣки (Перемишль, 1390 *P* 175—176); а што заставил Роман Чюс, ставъ на Горини противъ Зѣмина, и той ставъ къ Манєвоу (б. м. н., 1471 *AS* I, 71); и што былъ Глѣбъ Борисовой жонѣ за вѣно далъ дворецъ свой, на имя Старинки, а двои данники... *и* мы в тотъ дворецъ и въ данники Глѣбу дали увязанье по близкости жоны его (Вільна, 1495 *РИБ* 620—621); а што єстє єго записъ отъ него къ намъ принесли, и мы тотъ записъ єсмо прыняли (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).

6. *(причини)* то (1): Якожъ проѧвилъ єсми перєжє сєго королю єго милости, *и* король бы єго милость о том розъсмотрелъ и намъ допомагалъ тыми разы, пєнѧзьми ль, людьми ль, или имєньємъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 364).

7. *(допустовими)* то (1): ачъ пакъ хотѧ и ты(х) пословъ о(т) себє о(т)поустилъ буде(т) *и* о(н) ихъ наза(д) можє(т) к собе вє(р)нути (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).

8. *(місця)* то (1): тогды ѧ па(н) староста згадалъ зємлѧны і оправили єсмы кундра(т) оу тои граници поколѧ єму кнєзъ левъ оуѣхалъ *и* мы ємоу толѧ оуѣхали по та знамєна (Галич, 1401 *P* 66).

9. *(способу дії)* то (1): какъ мужъ мой дєржалъ, и мы ему по тому жъ дали (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

И², I *част.* (567) 1. *(підсилювальна)* (557) а) і (338): то все далъ есми церкви Божой. К тому и куницы отъ поповъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); А сє ѧ король казимиръ... далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворищє заньво... а далъ єсмь и землю ролъную... што к тому дворищю слушаєть (Казимир, п. 1349 *P* 3); да прєбудуть жє нєпорушно подъ анаѳємою за што здє даи г(с̃)ди намъ побытъ и з(д)рвіє а по семъ *и* дѣтємъ нашимъ вєчную памѧть амииь (Холм, 1376 *P* 22); и то *и* ѣщи вьзнали аже влдчни людє слѣдъ гонѧть по лисичии бро(д) (Погоничі, 1422 *P* 98); а на Даниле на Волошинє взѧли єсмо проєздъ десѧт коп а на то и листъ наш соудовыи дали єсмо пану федкоу (Ступно, 1444 *AS* I, 42); абы тоє што к ва(м) писали бєзо льсти писали, бо ровиыми таковыми хитростѧми а льстѧми през мистра... частокро(т) обольщонысмы а прото и на то(т) часъ стєрєглисмысѧ абы... ты(х) то противоу на(м) листовъ хитрє нє змыслили (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); И боудет ли нам оусилно... тогды *и* сам пан наш иаимилостївѣиши корол єго милость *и* сам своимь животом подли нас имаеть стати (Сучава, 1468 *BD* II, 302); а про оутвержѣньє сєго моєго листа *и* пєчат єсми свою приложила кь сємоу моєму листоу и тых добрых людїй єсми просила, штобы *и* своѣ пєчати приложили кь сємоу моємоу листоу (Добучини, 1487 *AS* I, 239—240); и на чо(м) бы тыи свѣ(т)ки присѧ(г)нули, то мѣли *и* завести, и потолѧ и(м) *и* границы положи(ти) (Вільна, 1495 *ВМЗД*); тоє въке (!) вышєписанноє да єсть томоу нашемоу сѣмоу монастироу о(т) нѧ(м)ца *и* о(т) иа(с) оурыкь и съ въсємь доходомь, нєпороушєнно, николи, на вѣкы вѣчноѧ (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230—231);

б) *(навіть)* і (5): Билъ чоломъ королю е. м. бояриив Кіевскій Пирхайло, штожъ давно ему дана волость Олевско, и онъ тое волости єщо *и* до тыхъ мѣстъ ие держалъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9—10); и тєперъ бо(ж)єю волєю былобы *и* подобно зань жє кто єстъ, ива(н) васи(л)єви(ч)... г(с)дрєви нашому воєводє є(ст) сва(т) а ваше(и) мл(с)ти тєсть (б. м. н., 1496 *ПСВВ*); И Сапѣга рекъ: я єщо тогды и дочки въ иее не понялъ, коли тотъ листъ взяла теща моя въ короля е. м. черезъ жалобу пана Остафеву (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169);

а и (5) *див.* **А¹**; а и є щ є (13) *див.* **А¹**; д а и (8) *див.* **ДА²**; є щ ї и (1) *див.* **ЄЩЄ**; к а к ж є и (2) *див.* **КАКЪ**; к а к ъ и (21) *див.* **КАКЪ**; п а к ъ и (2) *див.* **ПАКЪ**; т а и (1) *див.* **ТА**; т а к є ж ъ и, т а к и ж ъ и, т а к ы ж и (5) *див.* **ТАКЄЖЪ**; т а к ж є и (5) *див.* **ТАКЖЄ**; т а к о и (3) *див.* **ТАКО**; т а к о ж д є и (10) *див.* **ТАКОЖДЄ**; т а к о ж д є ж є и (1) *див.* **ТАКОЖДЄ**; т а к о ж д є р є и (58) *див.* **ТАКОЖДЄРЄ**; т а к о ж и (31) *див.* **ТАКОЖЪ**; т а к о ж є и (2) *див.* **ТАКОЖЪ**; т а к ъ и (11) *див.* **ТАКЪ**; т а к ъ ж е и (7) *див.* **ТАКЪ**; т є ж ъ и, т и ж ь и (2) *див.* **ТЄЖЪ**; я к о и, А к о и (23) *див.* **ЯКО**; я к о ж є и (1) *див.* **ЯКО**; я к ъ и (3) *див.* **ЯКЪ**.

2. *(підсилювально-обмежувальна)* аж (7): а што ми оускаже(т) осподарь мои тоє радъ чиню и всєю мыслью моєю *и* до живота (б. м. н., бл. 1386 *P* 30); а на лихо єму королє(в) нє гадати но служи(т) єму королеви вєрно и до своє(г) живо(т) (Луцьк, 1388 *P* 42); и присѧглъ єсмъ бгу... ижь хочу... служить крулєви полско(м)... и хочу стоѧти при нихъ вѣрно... противу кажтому (!) чловку и нєприѧтелю нико(г) нє выимуючи *и* до моєго живота бєзъ пєрєстани (Черняхів, 1435 *P* 133); мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито... ожє прїидошѧ прѧд нами... слоуга наш Татоул... и продал... єдно мѣсто от поустини на Бръзотѣ ... *и* до хотар Крач⟨ю⟩нов (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 113); Се я па(н) Олизарь кирдеевич... и съ своею женою ѳеодосіею, запи(соу)вае(м) исъ своее очины... десятиноу, оу поли и съ озими... и съ всее ярины почень о(т) малы(х) *и* до великы (!) (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178);

а ж ъ и (2) *див.* **АЖЪ²**.

(зайві написання) (2): мл(с)тїю бжїю *и* мы *и* (sic.— *Прим. вид.*) алєксанъдръ воєвода... чинимъ знамєиито... ожє... потвержаємъ данїє наши(х) родитєлии (sic.— *Прим.*

вид.) нашємоу монастирю о(т) побраты (Сучава, 1449 *Cost.* II, 377).

***И**[3] *займ.* (32) (*цсл.* и) **1.** *(вказівний з анафоричним відтінком)* цей (26): знамєнито бу(д)... каждо(м) добро(м) кто коли иа то(т) листь позрить албо услыши(т) єго чтучи кды *єго* буде(т) потрєбно (Львів, 1412 *P* 81); а по єго животѣ въ жоны его и въ дѣтей нихто не мѣлъ того имѣнія выкупати, нижли отецъ нашъ... коли бы *его* ему потребно (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54).

2. *(відносний) (вживається тільки в род. одн. с., приєднує вставні речення із значенням побажання нездійснення того, що виражає підрядне умовне)* чого (6): *єго* бъ̃ нє даи што(с) пригоди нашєму г(с)дрю вєликому кнѦ(з) витовту по єго животѣ нє имамъ искати иныхъ г(с)дрвъ мимо... королѦ влодислава (Мереч, 1401 *P* 64); а єго бо(г) нє даи аж бы воитко с дѣтками с того свѣта сшель... тогдѣ има Хмѣль прибко... сулимовь имѣти (Львів, 1412 *P* 81); а, єго бжє нє даи, аж бы сѦ що стало над нами самыми алибо над нашими паны, а землямъ миръ... держати... нєроушены (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726).

ФОРМИ: *род. одн. ч., с.* **єго** (1401 *P* 64; 1412 *P* 81; 1420 *ПГАГ;* 1424 *P* 104; 1428 *P* 110; 1430 *P* 116; 1433 *P* 118; 1444 *AS* I, 40; 1445 *P* 150; 1448 *P* 148; 1494 *АЛМ* 54 і т. ін.).

! И[4] ⟨ИЗЪ⟩ (1): а мѣняли есмо своею доброю волею ани и (!) жадной наглости (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

Див. **ИЗЪ.**

! И[5] ⟨К⟩ (1): а тотъ иашъ пєръвый записъ вамижъ и (!) нему шлемъ (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).

Див. **КЪ**[1].

! И[6] ⟨О⟩ (1): И (!) жєнє корои (!) моужь оумрє(т) прї чо(м) має(т) оста(т) (XV ст. *BC* 8).

Див. **О.**

***ИАКОУШЬ** див.* **ЯКОУШЪ.**

ИБО *спол.* (1) *(цсл.* ибо) *(приєднує підрядне речення причини — у постпозиції)* бо: и своимъ тывуномъ приказуємъ судовъ церковъныхъ не судити, ибо мирскимъ не просчено отъ закона Божыя доступоватыся въ тые рады (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

Див. ще **БО**[1].

ИВАН *див.* **ИВАНЪ.**

***ИВАНЄЦЪ** *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Иванъ): Я по(п) порѣчкы на имѦ исидо(р) ис своими с сынми... били єсмо чєло(м) є(г) мт̃(с)ти штобы є(г) мт̃(с)ть пожалова(л) на(с) зємлєю црко(в)ною оу порѣчьи на имѦ мєхо(в)щиною половиною сотчи⟨...⟩ полы со ива(н)цо(м) мєховичо(м) (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **ива(и)цо(м)** (1498 *ЧІАФ*).

Див. ще **ИВАНИШЬ, ИВАНКА, ИВАНКО, ИВАШКО.**

ИВАНИНА *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Иванъ): а при том были пановє: пан Ивашко Калєниковичь... а тивоун крємянецьки Иванина (Кременець, 1467 *AS* I, 63).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Иванина** (1467 *AS* I, 63).

YWANYNOWSKI *прикм.* (1): Ja Fedko Januszkowicz... szto iesmy kupył ymineyco w namysnyka melnyckoho... folwarky... na Imia rankowski ywanynowski a paszkowski y zemlam tych folwarkow hranycia mne iest z burmystrom mista Beresteyskoho z panom Markom hawryłowyczom (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **ywanynowski** (1500 *ДПЖН*).

Пор. **ИВАНИНА.**

***ИВАНИЦКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Іванчани *у Волинській землі)*: я єщє будучи в добром здоровю... выдєчи сєстрєнца своєго кн⟨А⟩зѦ Богдана Василєвича службу и пилност до себє, дала єсми єму... имєнє... на имѦ Любчо... с приселки... и ограничоное почонши посерєд Мухотолок рекою Лютицею... до Пещаного Броду ... к иваницкой границы (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242).

ФОРМИ: *дав. одн. ж.* **иваницкой** (1488 *AS* I, 242).

ИВАНИШЬ *ч.* (3) *(особова назва, молд., пор.* Иванъ): Їо ромаиь воєвода... даль єсмь... слузѣ нашему иванышю витѦзю... села на сєрєтѣ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); мы алєксандръ воєвода... и мы боѦрє господарѦ нашєго алєксандра воєводы, па(н) михаило дорогу(н)скыи... па(н) иваны(ш)... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... кнѦгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142).

ФОРМИ: *наз. одн.* **иванишь** 1 (1395 *Cost.* II, 612); **иваны(ш)** 1 (1421 *Cost.* I, 141); *дав. одн.* **иваиышю** (1392 *Cost.* I, 7).

Див. ще ***ИВАНЄЦЪ, ИВАНКА, ИВАНКО, ИВАШКО.**

ИВАНКА *ч.* (4) *(особова назва, пор.* Иванъ): мы стєфанъ воєво(д)... знаменито чини(м)... ожє... дали єсми нашємоу монастрю (!) о(т) полѣны... ѳ̃ тата(р), на имѦ иванчоу(к) и съ брато(м) своимъ... и иванка съ брато(м) (Сучава, 1443 *Cost.* II, 128); И оуставшє слоуга наш Иванка и сєстри єго Нѣгша и Аниоушка... та заплатили оуси тоти... пинѣзи ξ̃ злат татарскых оу роуки слоузѣ нашємоу Шербаноу (б. м. н., 1494 *BD* II, 38).

ФОРМИ: *наз. одн.* **иванка** 2 (1443 *Cost.* II, 128; 1494 *BD* II, 38); *зам. дав.* нашємоу **Иваика** 2 (1494 *BD* II, 38).

Див. ще ***ИВАНЄЦЪ, ИВАНИШЬ, ИВАНКО, ИВАШКО.**

ИВАНКО, ИВАНЪКО, ИВАНОКО *ч.* (44) *(особова назва, пор.* Иванъ): а сє зємлѦнє панъ ходько быбельскии... иванъко полъпричичъ (Перемишль, 1359 *P* 10); пак ли бы кто нагабалъ оу тои дѣдининѣ панюю росовую марєкрѣту... то иваноко тучнѦкъ имає заступити (Галич, 1418 *P* 89); а при то(м) были свєдоки наша рада, а па(н) мониви(д) староста подольскии и крємєнєцкии... а па(н) иванко мукосѣєви(ч) (Луцьк, 1438 *P* 138—139); а при то(м) бы(л) ѳ̃цъ нашь никола архиман(д)ритъ печєрскыи... иванко дадвдови(ч) *(зам.* двдови(ч).— *Прим. вид.)* (Київ, 1446 *P* 154); Мы Георгїє архїєпископъ Соучавскыи... Иванко и Алєкса пръкалаби орхеискїи... слюбили єсмо... кролєви полскомоу ... въсє моцнє а непороушєнно дръжати и ховати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425—426).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Иванко, иванко, иванъко** 27 (1359 *P* 10; 1366 *P* 12; 1438 *P* 139; 1446 *P* 154; 1455 *Cost.* II, 769; 1466 *DIR«A»* 519; 1468 *BD* I, 128; 1488 *BD* I, 317; 1495 *BD* II, 64; 1499 *BD* II, 130 і т. ін.); **иваноко** 1 (1418 *P* 89); *зам. дав.* паноу **Иванко** 2 (1488 *BD* I, 317; 1491 *BD* I, 458); *зам. ор.* съ **Иванко** 1 (1489 *BD* I, 376); *род. одн.* **Иванка** (1491 *BD* I, 445, 458, 459); *дав. одн.* **Иванкоу** 9 (1467 *BD* I, 122, 123; 1487 *BD* I, 302; 1489 *BD* I, 376; 1490 *BD* I, 384; 1491 *BD* I, 458, 459); **ива(н)кови** 1 (1474 *РГС*).

Див. ще ***ИВАНЄЦЪ, ИВАНИШЬ, ИВАНКА, ИВАШКО.**

***ИВАНКОВО** *с.* (1) *(назва села у Київській землі)* Іванків: К Житомироу жъ ⟨...⟩ло Ива(н)ково (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ива(н)ково** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

***ИВАНКОВСКИИ** *прикм.* (2): пошє(д)ши горѣ боярьскою роудою пришє(д)ши к ива(н)ко(в)скимъ к закопамъ ива(н)ко(в)скими закопами пришє(д)ши к гоуивє то єсть зємлѦ пана скипорева объѣханая (б. м. н., бл. 1458 *P* 168).

ФОРМИ: *дав. мн.* **ива(н)ко(в)скимъ** (бл. 1458 *P* 168); *ор. мн.* **ива(и)ко(в)скими** (бл. 1458 *P* 168).

Пор. ***ИВАНКОВО.**

ИВАНКОВЦИ *мн.* (3) *(назва села на Буковині)* Іванківці: тѣм⟨ъ мы в⟩идѣвше єго правую и вѣрную службоу до насъ... дали єсмы ємоу... двѣ сєлѣ... на имѣ... зоубриковци ожє иванковци (Сучава, 1429 *Cost.* I, 258); и дали єсми єму и потвръдили є(г) правовѣрное выслужєнїє... по(д) снѣтиномъ, гавриловци и пони(ж) того иванковци (Сучава, 1455 *Cost.* II, 540).

ФОРМИ: *наз.* **иванковци** (1429 *Cost.* I, 258; 1452 *Cost.* II, 422); *знах.* **иваиковци** (1455 *Cost.* II, 540).

ИВАНКОВЬ *прикм.* (4): И пак оу том прїидошє прѦд нами... Анноушка и... сыновє Иванкови... и продали свою

правоую отниноу (Бирлад, 1495 *BD* II, 64); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже пр҃їидоша прѧд нами... слоугы наши Тоадєрь Тоуркоул и брат єго Михоуца и братанич их Шаидир, сынъ Иванковь... и продали их правоую отниноу (Васлуй, 1497 *BD* II, 106—107);

пасика иванкова (1) *див.* **ПАСИКА** 1.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Иванковь** (1497 *BD* II, 107); *наз. одн. ж.* **Иванкова** (1495 *BD* II, 57); *наз. мн. ч.* **Иванкови** 1 (1495 *BD* II, 64); *наз. мн. ж. зам. ор. одн. ж.* исъ пасикою **иванковы** 1 (1456 *DIR«A»* 511).

Пор. **ИВАНКО.**

ИВАНОВИЧЪ, ИВАНОВИЧЬ, ИВАНОВИЧ, ИВАНОВЫЧЬ *ч.* (41) *(особова назва):* а на то послуси вл҃дка ларивунъ ис кри(лошаны)... панъ пєтръ ивановичъ (Перемишль, 1366 *P* 12); а на то послуси кнѧзь юрьии глѣбовичь бѣлзьскии... панъ пєтръ ивановичь (Львів, 1368 *P* 16); а при томъ были свѣдоки... кѷзь олєксандръ иванови(ч) носъ... панъ андрѣи дчюса маршалокъ нашь панъ савастьянъ (Київ, 1433 *P* 119); а нє маєм быти отхил⟨є⟩ны нигдє от Острога, иижли маєм служити с того имєнѧ кн⟨ѧ⟩зю Михайлу и кн⟨ѧ⟩зю Костєнтиноу Ивановичом Острозким вєчно и иєпорушно (Луцьк, 1487 *AS* I, 85); мы князь Михайло Ивановичь Юрьевичь прыдалисмо на храмъ Пречистой Богоматеры землю бортную (Мстиславль,бл.1500 *АСД* II,№4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ивановичъ, Иванович** 10 (1430 *ГВКЛ* 7; 1475 *AS* I, 72; 1483 *AS* I, 82; 1488 *AS* I, 88; 1491 *AS* I, 95, 97; 1495 *АЛМ* 88; 1499 *АСД* VI, 3; 1500 *АСД* II, № 3); **Ивановичь** 6 (1368 *P* 16; 1386 *P* 31; 1434 *P* 128; 1463 *ГГЯ;* 1499 *АСД* VI, 2; бл. 1500 *АСД* II, № 4); **иванови(ч)** 4 (1388 *P* 42, 44; 1433 *P* 119; 1495 *БСКИ*); **Ивановычь** 1 (1366 *P* 12); *род. одн.* **Иванович⟨а⟩** 3 (1475 *AS* I, 70; 1492 *AS* III, 24; 1499 *AS* I, 117); **Иваиовыча** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *дав. одн.* **Ивановичу** (1491 *AS* I, 96; 1495 *ВК;* 1499 *РИБ* 776); *наз. мн.* **Ивановичи, Иваиович⟨и⟩** (1487 *AS* I, 86; 1488 *AS* I, 88); *род. мн.* **Иванович⟨ов⟩** (1488 *AS* I, 88); *дав. мн.* **Ивановичомъ, Ивановичом** (1481 *AS* I, 77; 1487 *AS* I, 85; 1488 *AS* I, 88); *ор. мн.* **Ивановичи** (1487 *AS* I, 85).

***ИВАНОВСКИИ** *прикм.* (1): тыломъ тые пляцы до домовъ церковныхъ и дому Ивановского. А з другое стороны улицы до цмынтару (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Ивановского** (1389 *PEA* I, 27).

Пор. **ИВАНЪ.**

ИВАНОВЪ, ИВАНОВЬ *прикм.* (20): а писалъ Ивашко Петровичъ, писаръ кнегини Ивановое Кобрынское ѳеодоры (Ҟобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а хотаръ тѣмъ сєломъ што на проутѣ на имѧ о (!) тѣсного оугла што повыше иванова сєла тоуринского, та долоу проутомъ до болота (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269); а при том был вєликого королѧ зємѧнин пан Мишко Глоускій... а пан Ҟатоуна маршалко кн⟨ѧ⟩зѧ Ивановъ Острозкого (Острог, 1463 *AS* I, 56); Отъпустили есмо войту Володимирскому Иванову сыну, на имя ѳедьку, зъ войтовъства Володимирского... на войну не ходити (Судомир, 1488 *РИБ* 424); и мы порозоумевши то(моу) и того курила Иванова сына допустили єсмо ровного дѣлоу во всє(и) о(т)чинє и(х) (Вільна, 1495 *ВК*);

ивановъ потокъ (1), потокъ ивановъ (1) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* а хотарь тѣмь... сєломь... на колодѣзи ивановѣмь потокомь (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Ивановъ, ивановь** (поч. XV ст. *P* 75; 1463 *AS* I, 56; 1488 *BD* I, 354; 1494 *ДБСН;* 1495 *ВК*); *род. одн. с.* **иванова** (1429 *Cost.* I, 269); *дав. одн. ч.* **Иванову** (1488 *РИБ* 424); *знах. одн. ч.* **иваиовь, ивано(в)** 2 (1415 *Cost.* I, 122; 1495 *ВК*); **Иваиова** 1 (1495 *ВК*); *ор. одн. ч.* **иваиовѣмь** (1415 *Cost.* I, 121); *наз. одн. ж.* **Ивановая, ИваиоваѦ** (1401 *АкВАК* III, 1, 2; 1487 *AS* I, 239; 1494 *AS* I, 101); *род. одн. ж.* **Ивановое** 1 (1401 *АкВАК* III, 2); **ивановы** 1 (1459 *BD* I, 27); *знах. одн. ж.* **иваиову** (1495 *ВК*); *знах. мн.* **Ивановы** (1448 *AS* I, 44).

Пор. **ИВАНЪ.**

***ИВАНОВЪСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы вєликыи кнѧзь Швитрикайло... чинимъ... знамєнито... ижь потьвєрьдили брата нашого єсмо даньє... и попу Ваську Ивановъскомоу, дали єсмо и записали зємьлю црьковъноую (Городок, 1443 *P* 144—145).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Иваиовъскому** (1443 *P* 145).

***ИВАНОВЫИ** *див.* **ИВАНОВЪ.**

ИВАНОВЫЧЬ *див.* **ИВАНОВИЧЪ.**

ИВАНОВЬ *див.* **ИВАНОВЪ.**

ИВАНОҞО *див.* **ИВАНҞО.**

***ИВАНСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Иванинъ *у Волинській землі)* : Сє я кн⟨ѧ⟩зь Юри Василевич Острозского продал єсми дѣлницоу свою иванскую (Берестя, 1448 *AS* I, 44).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **иванскую** (1448 *AS* I, 44).

ИВАНЦКЫЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А при том были люди добрыи: пан Михайло Олєксандрович Загоровскии... а пан Грѣцко Иванцкый и з братѣм (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Иванцкый** (1475 *AS* III, 14).

ИВАНЧА[1] *ч.* (1) *(особова назва):* писал иванча дїакъ, оу сочавѣ (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670).

ФОРМИ: *наз. одн.* **иванча** (1434 *Cost.* II, 670).

ИВАНЧА[2] *ж.* (1) *(назва селища у Молдавському князівстві):* И пак оу том пр҃їидошє прѧд нами... Анноушка и сєстра єи Моуша... и продали... єдно сєлище на Тоутовѣ на имѣ Иванча от Татарки (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Иванча** (1495 *BD* II, 64).

ИВАНЧАНЫ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Іванчани: а кн⟨ѧ⟩зю Семєну достална город Ҟолоден а сєла: Чєрнехов... Иванчаны (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Иванчаиы** (1463 *AS* I, 54).

***ИВАНЧИҞОВЦИ** *мн.* (1) *(назва села на Буковині)* Ванчиківці: били дани тоти н҃ цр҃кви ис попи о(т) дѣда нашєго о(т) алєксандра воєводи... а҃ црко(в) на лоукавци... лв҃ црко(в) оу ива(н)чико(в)ци н(с) попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *наз. зам. місц.* **оу ива(и)чико(в)ци** (1490 *DC* 147).

ИВАНЧОУКЬ *ч.* (2) *(особова назва):* Сє азь пань радоуль вицашпань марамоуре(ш)скы(м) (!) и жоупань ба(н)ко...иванчоукь драгомирь даємо вѣдомо... ажє балица воєвода... съзидаше цр҃ковь въ имє с҃тго архаѓгла михаила (Сігет, 1404 *ГМ*); мы стєфанъ воєво(д)... знамєнито чиним... ожє произволи господство ми... и дали єсми... монастрю (!) о(т) полѣны... ѳ҃ тата(р), на имѧ иванчоу(к) и съ брато(м) своимъ и съ оусими чєлѣдми и(х)... щефънє(л) съ чєлѣдми своими (Сучава, 1443 *Cost.* II, 128).

ФОРМИ: *наз. одн.* **иванчоукь, иваичоу(к)** (1404 *ГМ;* 1443 *Cost.* II, 128).

ИВАНЪ, ИВАНЬ, ИВАН *ч.* (360) *(особова назва, пор.* Иоанъ): А сє А король казимиръ краковьскии... далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворищє заньво (так.— *Прим. вид.*) матѣичича (Казимир, п. 1349 *P* 3); А сє дьяци стєпанъ мєлєхови(ч)... иванъ кузми(ч) (Львів, 1370 *P* 18); мы кнзь ѳедоръ данильєви(ч)... кнзь алєк(с)андро чєтвєртєнскии иванъ нєсвизскии... поручѦємсѦ по олєхна (Луцьк, 1388 *P* 42); а при томъ были свѣдъци па(н) иванъ жюржєвичь... и крилошанє самборьсции и мно(г) добры(х) (Погоничі, 1422 *P* 98); А при том были свєтки наша рада: архимандритъ печєрский Аврамєй, а кнѧз Иван ПутѦта (Київ, 1437 *AS* I, 34); И мы имъ, на имя Ивану а Гаврылу, а Петруши, тые корчъмы Вруцькіе продали (Радомль, 1487 *РИБ* 227—228); и они повѣдили пєрє(д) нами, што(ж) дє(и) о(т)цы нашы мели о то(м) право со о(т)це(м) єго пєрє(д) пано(м) ивано(м) вѦжевичо(м) (Вільиа, 1495 *ВК*); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє пр҃їидоша прѣд нами... Кръстина... и сєстричича Кръстинина НастасіѦ... и из-

мѣнили съ господство мы свои правїи отнини... от оурика и ис привилїа дѣда ихь Ивана Дамїановича, що ималь он от дѣда нашего от Алєксандра воєводи (Гирлов, 1499 *BD* II, 161—162);

свѦтыи Иванъ (6) *див.* **СВѦТЫИ** 1; оусѣкновѣньє главы святого ивана (1) *див.* ***ОУСѢКНОВѢНЬЄ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **иванъ, ивань, Иван, ива(н)** (1366 *P* 14; 1388 *P* 42; 1400 *Cost.* I, 36; 1412 *P* 81; 1428 *P* 111; 1438 *P* 141; 1458 *P* 168; 1475 *AS* I, 72; 1494 *BD* II, 36; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); *род. одн.* **иваиа, ива(н), Иван, иван(а), їваиа, ! иванна** (1378 *P* 25; 1388 *ZPL* 108; 1400 *Cost.* I, 36; 1415 *Cost.* I, 116; 1436 *DIR«A»* 469; 1458 *P* 168; 1488 *BD* I, 323, 324; 1469 *BD* I, 136; 1487 *AS* I, 85; 1499 *BD* II, 162 і т. ін.); *дав. одн.* **ивану** 31 (1378 *P* 26; 1407 *P* 72; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1443 *P* 145; 1463 *AS* I, 56; 1465 *AS* I, 57; 1483 *BD* I, 272; 1487 *BD* I, 291; 1488 *BD* I, 354; 1498 *BD* II, 409 і т. ін.); **иваиови** 5 (п. 1349 *P* 3, 4; 1378 *P* 26; 1414 *Cost.* I, 111); *знах. одн.* **Ивана** (1395 *GL* 166; 1495 *БСКИ;* 1498 *BD* II, 409); *ор. одн.* **Иваномъ, Иваном, ивано(м)** (1388 *P* 38; 1465 *Ак ВАК* III, 4; 1487 *AS* I, 85; 1490 *Пам.;* 1492 *ЗОЄ;* 1495 *ВК;* 1496 *BD* II, 402); *місц. одн.* **на Иванє** (1492 *AS* III, 23).

ИВАНЪКО *див.* **ИВАНКО.**

***ИВАНЫШЪ** *див.* **ИВАНИШЬ.**

***ИВАНЬ**[1] *прикм.* (2) ◇ ивань дєнь (2) *(назва церковного свята, також календарна дата)* день святого Івана: а миръ о(т) покрова бц҃ѣ до иванѦ днє до купалъ а о(т) иванѦ днє за в҃. лѣ(т) (б. м. н., 1352 *P* 6).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **иванѦ** (1352 *P* 6).

Пор. **ИВАНЪ.**

ИВАНЬ[2] *див.* **ИВАНЪ.**

ИВАЧЄВ ВЄРХНИЙ *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Івачів Горішній, *суч.* Верхній Іванів: а кн⟨Ѧ⟩зю Сємєну досталсѦ город Колодєн а сєла: Чєрнєхов, Ивачєв вєрхний (Луцьк, 1463 *AS* I, 54—55).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ивачєв верхний** (1463 *AS* I, 54).

ИВАЧЕВСКИЙ *прикм.* (2) *(пор.* Ивачовъ *у Волинській землі)* ◇ Ивачевский ставъ (2) *(назва ставу у Волинській землі):* Пришолъ пєрєд нас кн⟨Ѧ⟩зь Василєй из братом своимъ... а повєдали намъ, штож оумовили мєжи собою о ивачєвськии ставы (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); а на той часъ, коли ся есмо мѣняли, Ивачевский ставъ былъ не заставленъ (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Ивачевский** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); *знах. мн. ч.* **ивачєвськии** (1463 *AS* I, 55).

***ИВАЧЄВСЬКИИ** *див.* **ИВАЧЕВСКИЙ.**

***ИВАЧЄВЪ НИЖНИЙ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Івачів Долішній, *суч.* Нижній Іваиів: и с своеи дѣлници поступили ся есмо Ивачевъ Нижний и ставомъ, а Янковци (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Ивачевъ Нижний** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

Див. ще **ИВАЧОВЪ, ИВАЧОВЪ НИЖНЫИ.**

ИВАЧОВЪ *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Івачів Долішній, *суч.* Нижній Іваиів: Кн⟨Ѧ⟩зю Сємѣну Избаразкому... досталсѦ Ивачовъ... а Возова (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ивачовъ** (1482 *AS* I, 80).

Див. ще ***ИВАЧЄВЪ НИЖНИЙ, ИВАЧОВЪ НИЖНЫИ.**

ИВАЧОВЪ НИЖНЫИ *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Івачів Долішній, *суч.* Нижній Іванів: кн⟨Ѧ⟩зю Василью осталсѦ город Збараж а к тому сєла: Янковцы, Обаринцы, Ивачовъ нижиыи (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ивачовъ нижныи** (1473 *AS* I, 54).

Див. ще ***ИВАЧЄВЪ НИЖНИЙ, ИВАЧОВЪ.**

! ИВАШИ ⟨КВАШИ⟩ *див.* **КВАША.**

ИВАШЄВИЧЪ *ч.* (3) *(особова назва):* и мы имъ... на имя... Квашы, а Ивашевичу, а Радивону, тые корчъмы Вруцъкіе продали (Радомль, 1487 *РИБ* 227—228); и тыми разы тыє мєщанє вроуцъкиє... кваша а ивашєвичъ просили насъ абыхмо єщо имъ тыє ко(р)чмы на колико годо(в) продали (Краків, 1489 *АКВ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ивашєвичъ** (1489 *АКВ*); *дав. одн.* **ивашєвичоу** (1487 *РИБ* 228; 1489 *АКВ*).

***ИВАШЄВЩИНА** *ж.* (1) *(назва земельного володіння у Київській землі):* морхина даєтъ двѣ вєдрѣ мєдоу из нєкрашєвщины по(л)тора вєдра мєдоу Стєпановщины двѣ вєдрѣ мєдоу ивашєвщины (б. м. н., 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *род. одн.* **ивашєвщииы** (1458 *P* 167).

ИВАШКО, ИВАШЪКО, ИВАШЬКО *ч.* (210) *(особова назва, пор.* Иванъ*):* а при томъ оуздаванъѣ были боярє зємлѦнє панъ ходько быбельскии... панъ ивашко дроздъ (Перемишль, 1378 *P* 26); а имаю пану Ивашкови дати ту сто купъ... на другую матыки (!) б҃жьѣ (Львів, 1421 *P* 92); А при томь были свєдоки... кнѦзь олєксандро ивановичь нось пань ивашко монивндовичь (Луцьк, 1434 *P* 128); мы, князь Алексанъдро Володимеровичъ дали есмо бояромъ нашимъ Григоревичом Ивашку и брату его Петру... селищо (Київ, 1451 *ЗНТШ* XI, 10); А при нас был... пан Ивашко (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); А на то єст... в. п. Ивашко (Сучава, 1481 *BD* I, 249); Бы(л) на(м) чоло(м) дворяни(н) на(ш) ивашко роусиновичь и проси(л) в на(с) оу воло(ди)мирьско(м) повѣтє сєла на имѦ сомина (Вільна, 1499 *ГОКІР*); у pan nemyra prysłał ko mni namisnyka swoieho nosowskoho Iwaszka (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ивашко, ивашъко, ивашько** 113 (1378 *P* 26; 1393 *P* 52; 1413 *P* 83; 1433 *P* 119; 1451 *P* 159; 1465 *AS* I, 57; 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1487 *AS* I, 241; 1494 *AS* I, 102; 1499 *BD* II, 144 і т. ін.); *зам. род.* вѣра пана **ивашко** 2 (1480 *BD* I, 243; 1481 *BD* I, 249); *род. одн.* **ивашка** (1407 *Cost.* I, 57; 1421 *P* 92; 1439 *Cost.* II, 35; 1467 *BD* I, 119; 1469 *BD* I, 134; 1483 *BD* I, 275; 1495 *BD* II, 69; 1497 *BD* II, 96; 1499 *BD* II, 144 і т. ін.); *дав. одн.* **Ивашку, Ивашъку** 14 (1419 *DIR«A»* 444; 1451 *ЗНТШ* XI, 10; 1460 *BD* I, 41; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/И, 9; 1488 *РИБ* 424; 1495 *ВК; ВМБС; БСКИ;* 1496 *АЛРГ* 72; 1497 *РИБ* 683; 1499 *ГОКІР*); **ивашкови** 10 (1378 *P* 26; 1421 *P* 92; 1427 *Cost.* I, 197; 1429 *Cost.* I, 242, 243, 281; 1435 *Cost.* I, 409; 1437 *Cost.* I, 529); *знах. одн.* **Ивашка** (1429 *Cost.* I, 242; 1460 *BD* I, 41; 1495 *АЛМ* 85; *БСКИ;* 1500 *ДПЖН*); *ор. одн.* **ивашкомъ, ива(ш)ко(м), Ивашком** (1378 *P* 25; 1424 *P* 104; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1487 *AS* I, 85; 1495 *ВМБС*).

Див. ще ***ИВАНЄЦЪ, ИВАНИШЬ, ИВАНКА, ИВАНКО.**

ИВАШКОВЦЫ[1] *мн.* (2) *(назва людей за місцем проживання, пор.* Ивашковцы[2]*)* івашківці: И поставила пєрєдъ нами пани ВасилєваѦ Озєрничанъ и Милошєвичъ и Волчковичов, Слоиимцов, Ивашковцов и Клепачов (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *наз.* **Ивашковцы** (1478 *AS* III, 17); *знах.* **Ивашковцов** (1478 *AS* III, 17).

***ИВАШКОВЦЫ**[2] *мн.* (1) *(назва села у Троцькому воєводстві):* И мы видєчи рєчъ справєдливоую... казали єсмо свєтком присѦгноути, они обвєли... от Милошєвич з Ивашковцы по дорогоу... (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *ор.* **Ивашковцы** (1478 *AS* III, 17).

ИВАШКОВЪ *прикм.* (9): право такь нашло ажь па(н) ивашковы листи оуморєни на вѣкы (Зудечів, 1413 *P* 83); ино тых свѣтков которыижъ в том привили написаны: пана Ивашкова Калєниковича... пана Гринка МжѦчича, всих пєчати привѣшоны к томоу листоу (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); И оустах аз господство мы та заплатих въси тоти... пинѣзи... оу роукы слоузѣ нашємоу Лоупшє от Снрєцєла, сыноу Ивашковоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 144).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Ивашковъ** (1499 *BD* II, 144); *дав. одн. ч.* **Ивашковоу** (1499 *BD* II, 144); *знах. одн. ч.* **Ивашков** (1460 *BD* I, 41); *ор. одн. ч.* **ивашковы(м)** (1413 *P* 83); *знах. одн. с.* **Ивашково** (1459 *BD* I, 32); *наз. одн. ж.* **Ивашкова**

(1491 *AS* I, 94); *наз. мн. ч.* **ивашковы** 1 (1413 *P* 83); **ивашкови** 1 (1499 *BD* II, 130).

Пор. **ИВАШКО.**

ИВАШЪКО *див.* **ИВАШКО.**

***ИВАШЪКОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Самъ Казимиръ Наместънику Вруцъкому, пану Роману Ивашъковичу (Радомль, 1487 *РИБ* 227).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Ивашъковичу** (1487 *РИБ* 227).

ИВАШЬКО *див.* **ИВАШКО.**

***ИВЄНКА** *див.* ***МАЛАЯ ИВЄНКА.**

ИВЄШЄНЄВИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* А сє я пан Гриб Ивєшєнєвич... запродал єсми имєнє своє на имѧ Тороканов оу луцком повєтє (Острог, 1488 *AS* I, 88).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ивєшєнєвич** (1488 *AS* I, 88).

ИВКИ *мн.* (1) *(назва озера у Чернігівській землі):* продали єсмо пану мартину кгасто(в)товичю сѣлища наши на имѧ крѣхає(в)... ис тыми озѣры... на имѧ озѣро нѣжє(н) а богачь... а ивки... а вѣликоє озѣро (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз.* **ивки** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

***ИВНИЦЬКИИ** *прикм.* (1) ◇ и в н и ц ь к а я д о р о г а (1) *(назва дороги):* а писали єсмо г(с)дрю своємоу на памѧ(т) та(м) г(с)дрю нашємоу по волы(н)ци по ивницькоую дорогоу а по калиновъ коустъ (б. м. н., 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **ивницькоую** (1458 *P* 167).

Пор. ***ВЄЛИКАЯ ИВНИЦЯ.**

***ИВНИЦЯ** *див.* ***ВЄЛИКАЯ ИВНИЦЯ.**

***ИВОНИНЦЫ** *мн.* (1) *(назва села у Київській землі):* Я боулга(к) лисичи(н) сы(н) а михайло во(л)чкови(ч) чини(м) знамєнито... што(ж) нєбожчикъ оць мои па(н) лисица записа(л) бы(л) стому николє поусты(н)скомоу монастырю половиноу сєлища ивони(н)цо(в) (Пустинька, 1499 *ПИ* №3).

ФОРМИ: *род.* **ивони(н)цо(в)** (1499 *ПИ* № 3).

ИВОУЛ *див.* **ИВОУЛЬ.**

***ИВОУЛОВЪ** *прикм.* (2): И дал Ивоул Богданоу и оуноуцѣ свои Станѣ єдно привилиє от старого Алєксандра воєвод⟨ї⟩... от Ивоуловоу част в̃ хижи и єдноу слатиноу (Сучава, 1461 *BD* I, 45).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Ивоулова** (1461 *BD* I, 45); *знах. одн. ж.* **Ивоуловоу** (1461 *BD* I, 45).

Пор. **ИВОУЛОУ, ИВОУЛЬ.**

ИВОУЛОУ *ч., невідм.* (1) *(особова назва):* мы стєфа(н) ⟨воєвода... знамєнито чини(м)... ожє то⟩ти исти(н)нїи наши слоуги, по(п) ивоулоу и плємє(н)ни(к) єго, ма(н)чюлоу, с⟨лоужили на(м) право и в⟩ѣрно (Сучава, 1488 *Cost. S.* 127).

Див. ще **ИВОУЛЬ.**

ИВОУЛЬ, ИВОУЛ *ч.* (17) *(особова назва):* мы Стєфанъ воєвода... чиним знамєнито... ожє тоты истинны слоугы наши Ивоул... и съ нєпотомъ єго съ Нєгра, прїидошє прѣд нами... и дали нашємоу вѣрномоу паноу Игнатоу сєла Столникова Данчюлова (б. м. н., 1440 *DBAc* 31); И оуставшє пан Илѣ комис та заплатил оуси тоты вишєписаннїи пинѣзи... оу роукы слоузѣ нашємоу Ивоулоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 160).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ивоуль, Ивоул** (1440 *DBAc* 31, 32; 1441 *DBAc* 37; 1460 *Cost. S.* 41; 1461 *BD* I, 45; 1482 *BD* I, 260; 1493 *BD* II, 18; 1499 *BD* II, 160); *род. одн.* **Ивоула** (1448 *Cost.* II, 316); *дав. одн.* **Ивоулоу** 5 (1482 *BD* I, 260; 1493 *BD* II, 18, 19; 1499 *BD* II, 160); **Ивоулови** 1 (1461 *BD* I, 45); *знах. одн.* **Ивоула** (1461 *BD* I, 45).

Див. ще **ИВОУЛОУ.**

ИВЪНЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѧм ми видѣвшє их правою и вѣрноую слоужбоу до нас... дали и потвєрдили єсми им... сєла на имѣ: Обръшїа... и Ивънєщїи (Сучава, 1483 *BD* I, 272).

ФОРМИ: *наз.* **Ивънєщїи** (1483 *BD* I, 272).

ИГДЄЖЬ *спол.* (1) *(приєднує підрядні речення означальні — в препозиції)* де: игдєжь боудє(т) простоупъка по(д) которы(м) правомъ тымъ(ж) правомъ боудє(т) осоужєнъ (XV ст. *BC* 26).

Див. ще **ГДѢЖЬ, ИДЄЖЄ.**

ИГДѢ *спол.* (4) *(приєднує підрядні умовно-часові речення — у препозиції)* коли, якщо (3): Тѣ(ж) оуставлѧємь хто комоу забьєть жєрєбѧ три грївны маєть платить а игдѣ рана боудѣть ємоу хрєбтїнѣ то полъторы гривны (XV ст. *BC* 36 зв.);

(у постпозиції) (1): а па(н) григорєи стрєчєнови(ч) имаєть, служити с того имѣнья копьє(м) игдѣ будєть на(м) потрєбно (Острог, 1437 *P* 136).

Див. ще **ГДѢ**[1].

ИГНАТ *див.* **ИГНАТЪ.**

ИГНАТЇЄ *ч., невідм.* (4) *(особова назва, молд., цсл.* Игънатии, *гр.* Ἰγνάτιος*)* Ігнатій, Гнат: сє азъ... панъ Игнатїє рєком⟨ь⟩іи Юга... къ свѧтомоу мѣстоу... дали єсмы трои двєри от дамаскы чръвєнои съ златом (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); Сє азъ... Игнатиє рєкоми Юга... кь свѧтомоу мѣстоу... дали єсми ā кадилницоу (Путна, 1476 *BD* I, 216).

Див. ще ***ИГНАТІИ.**

***ИГНАТІИ** *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Игнатии, *гр.* Ἰγνάτιος*)* Ігнатій, Гнат: оу соучавѣ въ лѣ(т) ѕ̃цкв м(с)ца дє(к) к̃ въ днь с̃тго игнатіа бгоно(с)ц(а) (Сучава, 1414 *Cost.* I, 112).

ФОРМИ: *род. одн.* **игнатіа** (1414 *Cost.* I, 112).

Див. ще **ИГНАТЇЄ.**

ИГНАТКО *ч.* (6) *(особова назва, пор.* Игнатіи*):* а при томъ оуздаванъѣ были боярє зємлѧнє панъ ходько быбєльскии... игнатко чєрнєви(ч) (Перемишль, 1378 *P* 26); И такѣ(ж) шлѧхєтно(м)у ходорови съ брато(м) сь єго съ игнатко(м) дроугую половицю рычєгова (Луцьк, 1445 *P* 148); а при томъ были свѣтки добрыи людє кнзь глѣбъ ивановичь... панъ игнатко мнѧтиньскии (б. м. н., 1463 *ГГЯ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **игнатко** (1378 *P* 26; 1463 *ГГЯ*); *род. одн.* **Игнатка** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); *дав. одн.* **игнаткови** (1390 *P* 175); *ор. одн.* **игнатко(м)** (1445 *P* 148).

Див. ще **ИГНАТЪ.**

***ИГНАТОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* и мы тых Цєцєнєвских пытали, Ондрѣѧ Нѣмцєвича, а Васка Игнатовича: єст-ли ваша пєчат оу того привилѧ? (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Игнатовича** (1491 *AS* I, 94).

***ИГНАТОВСКИЙ** *прикм.* (1): продалиєсмо пану мартину кгасто(в)товичю сѣлища наши на имѧ крѣхає(в) а к тому сѣлищю зѣмли бортныє алѣкса(н)дро(в)ская игнато(в)ская (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **игнато(в)ская** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

Пор. **ИГНАТЪ.**

***ИГНАТОВЪ** *прикм.* (4): такосмы мы опытали старцєвъ кунцѣрєвы(х) игнатовы(х) (б. м. и., 1419 *P* 90); па(н) юрьии дѣдошицкии пригна(л) (!) па(н) игнатовы(м) лїсто(м) ажє соуть нєправїи ѳалшованїи (Зудечів, 1421 *P* 95); Я пани Лукєрьѧ, пани Игнатоваѧ Боровиковаѧ... заставила єсми сєло своє Пъѧн кн⟨ѧ⟩зю Михайлу (Острог, 1481 *AS* I, 77).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Игнатоваѧ** (1481 *AS* 1,77); *наз. мн.* **игнатовы** (1421 *P* 95); *дав. мн.* **игнатовы(м)** (1421 *P* 95); *знах. мн. ч.* **игнатовы(х)** (1419 *P* 90).

Пор. **ИГНАТЪ.**

ИГНАТЪ, ИГНАТЬ, ИГНАТ *ч.* (40) *(особова назва, пор.* Игнатіи*)* Ігнатій, Гнат: A na to swidczy pan Michał Bukgrabia Haliczkj... Ihnat krechowicz Mitropolicz namisznik (Галич, 1413 *GL* 48); па(н) игна(т) пово(д) постави(л) старцѣ обчии (Зудечів, 1421 *P* 96); Мы, князь Алєксанъдро Володимеровичъ дали есмо бояромъ нашимъ, Григоревичом... селищо, со всимъ с тымъ, якъ перво того панъ Игнатъ Шумаков держалъ (Київ, 1451 *ЗНТШ* XI, 10); а при том был... пан Игнат Промчѣйкович (Острог, 1463 *AS* I, 56); Ино ми видѣвшє мєжи ними доброю волю и токмєж...

а ми такождєре и от нас єсми им дали и потврѣдили слоугам нашим Игнатоу и братоу єго... тои прѦдреченои половина селицы (Сучава, 1483 *BD* I, 275); и оуставше наши слоуги... игнатъ и сєстра єго, мърїа, и заплатили оуси тоты вышєписаннїи пинѣзи (б. м. н., 1497 *Cost. S.* 208).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Игнатъ, игнать, Игнат, Jhnat** (1413 *GL* 48; 1419 *P* 90; 1421 *P* 95, 96; 1451 *ЗНТШ* XI, 10; 1463 *AS* I, 56; бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.; 1481 *AS* I, 77; 1491 *AS* I, 94; 1497 *Cost. S.* 208); *род. одн.* **игната** (1454 *Cost.* II, 509; 1481 *AS* I, 77; 1492 *AS* III, 23); *дав. одн.* **Игнатоу** 11 (1440 *DBAc* 31; 1441 *DBAc* 37; 1483 *BD* I, 274, 275; 1490 *BD* I, 442; 1497 *Cost. S.* 208, 209); **игнатови** 1 (1419 *P* 90); *ор. одн.* **игнатом** (1490 *BD* I, 442); *знах. одн.* **Игната** (1440 *DBAc* 35); *кл. ф.* **Игнатє** (1462 *BD* I, 70).

Див. ще **ИГНАТКО.**

***ИГРА** *ж.* (8) *(азартна розвага)* гра (4): о сн̃оу которыи не о(т)дєлєнъ о(т) оца̃ и на костка(х) стратїть алюбо на иньшєи игрѣ (XV ст. *BC* 8);

◇ и г р а к о с т о ч н а я (3) гра в кості: О игра(х) косточны(х) какъ и(м) заповедати (XV ст. *BC* 7 зв.); в є с т и с Ѧ к и г р ѣ (1) *див.* ***ВѢСТИ СѦ.**

ФОРМИ: *дав. одн.* **игрѣ** (XV ст. *BC* 27 зв.); *місц. одн.* **о (на) игрѣ** 3 (XV ст. *BC* 7 зв., 8, 27); **в ыгрѣ** 1 (XV ст. *BC* 8); **в ыгрє** 1 (XV ст. *BC* 31); *род. мн.* **игръ** (XV ст. *BC* 30 зв.); *місц. мн.* **о игра(х)** (XV ст. *BC* 7 зв.).

***ИГРАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що з кним) гратн (у що з ким): прото пр̈їказоуємь абы зємлѦнинъ на(ш) нє игра(л) изъ жа(д)ны(м) такы(м) чюжоземьцо(м) косто(к) (XV ст. *BC* 27. зв.).

ФОРМИ: *баж.-ум.сп. 3 ос.одн.ч.* **абы... не игра(л)** (XV ст. *BC* 27 зв.).

***ИГРЄЦЪ** *ч.* (1) ◇ и г р є ц ъ к о с т о ч н ы и (1) гравець у кості: о игрєцо(х) косто(ч)ны(х) ка(к) имъ заповедаю(т) (XV ст. *BC* 27 зв.).

ФОРМИ: *місц. мн.* **о игрєцо(х)** (XV ст. *BC* 27 зв.).

! ИГРОВОѦ ⟨СПРОВЫ⟩ (1): мы алєксандръ воєвода... зиаменито чнни(м) ...ожъ єсмо просили вєлєможны(х) паны... ра(дї) кролевскои, то є(ст), панъ андрєи ондрѣво(ш) исъ игровоѦ (!) ... и иныи пановє русци, иже мы слюбуємъ... служити королю єго мл(с)ти и стои коруни (Баниліи, 1455 *Cost.* II, 769).

Див. ***СПРОВА.**

ИГУМЄНЪ, ИГОУМЄНЬ, ІГОУМЄНЬ, ИГОУМЄН *ч.* (51) (*гр.* ἡγούμενος) ігумен: Тые вси села... маетъ держати... Клименты, владыка Луцкий и Острозскнй... *а за* насъ и чада наша Господа Бога молити... архимандрыты благословити, игумены наставляти (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); сє азъ панъ кръстѣ да(л) єсмь єдино сєло монастироу нѣмєцком(оу) идєже є(ст) игоумєн по(п) силоуанъ (Сучава, 1448 *DIR* № 10 b); Я, Андрей Александровичъ... дєржавца кіевскій на тот часъ што гдрь нашъ король его млсть далъ игумену и старцом... мнстря Пустынского двѣ нивки городское земли (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); Тежъ паномъ владычнымъ десятникомъ не надобѣ въ ты люди уступатися въ монастырскіе, а владыцѣ Полоцкому того игумена у Пречыстой Пустынской, не судити (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **игуменъ, игумєнь, ігоумєнь, игоумєи, игоумє(н)** (1398 *ДГПМ;* 1429 *Cost.* I, 248; 1443 *Cost.* II, 126; 1453 *Cost.* II, 445; 1467 *СП* № 13; 1470 *BD* I, 150; 1475 *BD* I, 203; 1491 *BD* I, 473; XV ст. *ВОРСР* 179; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); *род. одн.* **игумена** (1470 *BD* I, 155; 1500 *АСД* II, № 3); *дав. одн.* **игумєиу** (1401 *АкВАК* III, 2; 1411 *Mih. Alb.*; 1490 *Пам.;* 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *знах. одн.* **ігоумєна** (1481 *ГПМ*); *ор. одн.* **игуменомь, игоумєио(м), ігоумєном** 5 (1341 *ОБРН* 75; 1446 *Cost.* II, 251; 1449 *Cost.* II, 391; 1470 *BD* I, 153; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); **ыгумєно(м)** 1 (1490 *Пам.*); *наз. мн.* **игоумени** (1464 *BD* I, 84; 1470 *BD* I, 150); *дав. мн.* **игумєиомъ** (1401 *АкВАК* III, 2); *знах. мн.* **игумеиы** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *ор. мн.* **игоумєни** (1470 *BD* I, 150).

Див. ще **ЄГОУМЄНЪ, ИЄГОУМЄНЬ.**

ИДЄЖЄ *спол.* (111) (*цсл.* идеже) *(приєднує підрядні речення)* 1. *(означальні — у постпозиції)* де (109): мы петръ воєво(д)а... знамѣнито чины(м)... ажє... дали єсмы нашєм(оу) манастирю о(т) побраты гдѣ єсть хра(м) сн̃го архыерєа и чюдотворца николы идєже є(ст) єгоумєнъ єустатыє и дали єсмы том(оу) вышєписанном(оу) манастирю чєтиры челя(ди) циганъ (Дольний Торг, 1444 *D IR«A»* 481); Сєго ради мы оу томъ видѣвши их доброє произволєнїе и доброю лагодоу мєж нами на то, а мы сѦ єсмиоумыслилн... яко да оутврьдим и оукрѣпим наш мо(на)стнрь от Поутнои... идєже єст єгоумєн попь кир Іоасафь (Сучава, 1472 *BD* I, 169—170); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє дали и потврѣдили єсмы нашємоу сн̃моу монастироу о(т) нѣмца, нднєже єсть хра(м) възнє(с)нїѦ... даанїе и потвърж(д)єнїѦ дѣда нашєго, алєкса(н)дра воєводы (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

2. *(місця — у постпозиції)* де (2): А хотарь томоу сєлоу на имѣ Бєркнишєщєи... по срѣд поєница, идєжє оупадаєт дроум оу брод старїи топлици (Сучава, 1473 *BD* I, 183—184).

Див. ще **ГДѢЖЬ, ИГДЄЖЬ.**

***ИДИКГИЄВЪ** *прикм.* (1): по тыхъ посланию по идикгиєву посольству вышолъ на мєнє аксакъ темнрь жєлѣзнаѦ нога о(т) чорного пѣска (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *дав. одн. с.* **идикгиєву** (1392—1393 *РФВ* 170).

Пор. ***ИДИКГИИ.**

***ИДИКГИИ** *ч.* (1) *(особова назва, тат.* Idige, Edige): и ѣщє к тымъ бекгичь и турдучакъ бєрди давыдь ти кнѦ(з) головнии мои были слуги н... послалисѦ одного на имѦ идикгнѦ до аксакъ темирѦ на мєнє ли(хо)го мыслѦчє (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *знах. одн.* **идикгиѦ** (1392—1393 *РФВ* 170).

ИДИКЪ *ч.* (8) *(особова назва, стч.* Idik, *лат.* Edigius): Иди(к) жалова(л) на фа(л)ка и(ж) єго потщїва(л) собакою своєю а собака єго укоусила а с тго (!) менїлъсѦ хро(м) фа(л)ко запре(л) жєбы єго нє потщюва(л) идикъ нє моглъ на него досвичи(т) (XV ст. *BC* 27).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Идикъ, Иди(к)** 4 (XV ст. *BC* 26 зв., 27); **! ди(к)** 1 (XV ст. *BC* 27); *дав. одн.* **идїкови** 1 (XV ст. *BC* 27); **! докові** 1 (XV ст. *BC* 27); *знах. одн.* **! дика** (XV ст. *BC* 27).

Див. ще **ИДЇИ.**

ИДЇИ *ч.* (2) *(особова назва, стп.* Idzi, *лат.* Edigius): ндїи о(т)повєда(л) жє то(т) франци(к)... за двє лєтє николї ємѫ нє оупомина(л)сѦ ни однымь словомь о тое гороженїе мы сказоуємъ тогды идїи зыска(л) а франци(к) страти(л) (XV ст. *BC* 21—21 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **идїи** (XV ст. *BC* 21, 21 зв.).

Див. ще **ИДИКЪ.**

***ИЄВЪЛИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* А прї томъ были Свєтки ра(д) наша кнзь Ива(н) васильєвичь... а ивашко Иевъли(ч) (Луцьк, 1451 *P* 159).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Иевъли(ч)** (1451 *P* 159).

Див. ще ***ІЕВЪЛЕВИЧЪ.**

! ИЄГРИЛА ⟨НЕГРИЛА⟩ *див.* **НЄГРИЛЪ.**

ИЄГОУМЄНЬ, ІЄГОУМЄНЬ, ИЄГОУМЄН, ІЄГОУМЄН *ч.* (18) (*гр.* ἡγούμενος) ігумен: мы стєфа(н) воєво(да)... знаменито чини(м)... о(ж) прїидо(ш) прѣ(д) нами...є(р)мона(х) є(в)статїє їєгоуме(н) и а(р)хїма(н)дри(т) Бистрьічевскаго монастирѣ... и испроси(л) о(т) на(с) себе потврѣжденїе съ оурн(к) на и(х) старое бранище (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121); тоє вьсє вышєписанноє дали єсмо свѦтомоу нашємоу монастирю... гдє єст їєгоумєнь іеромонах... Мака⟨р⟩їє (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).

ФОРМИ: *наз. одн.* **иєгоумєнь, ієгоумєнь, иєгоумєн, ієгоумєн, їєгоуме(и)** (1458 *Mih. Doc.* 121; 1471 *DIR«A»* 527;

1473 *BD* I, 181; 1490 *BD* I, 436; 1492 *BD* I, 510; 1497 *BD* II, 100; 1499 *BD* II, 147, 148, 154, 162 і т. ін.); *дав. одн.* **иегоумен(оу)** (1491 *BD* I, 453).

Див. ще **ЄГОУМЄНЪ, ИГУМЄНЪ.**

***ИЄРАРХЪ** *ч.* (2) (*гр.* ἱεράρχης) ієрарх, єпископ: мы Стєфан воєвода ... чиним знамєнито... ожє благопроизволи господство ми... и оучиннли єсмн въ задоушнє свАтопочивших род⟨и⟩телєн наших... яко да оутвръдимъ наш монастиръ от Побраты, идєже єст храм свАтаго нєрарха чюдотворца нникулы (Путна, 1471 *BD* I, 158); іо Стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали и потвръдили єсми стои нашеи єпископїін о(т) радъвце(х) и идєже є(ст) хра(м) стго єрарха и чюдотворца николи... н црко(в) ис попи (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *род. одн.* **иерарха** 1 (1471 *BD* I, 158); **ерарха** 1 (1490 *DC* 146).

***ИЄРОМОНАХЪ** *див.* **ІЄРОМОНАХ.**

! ИЄТЬ ⟨ИМЄЄТЬ⟩ (1): А коли(ж) оу жалоба(х) оу правєдлива(г) соу(д) нє иєть (!) гневъ и мѣсца имєєть анї зазрасть помьсты ани тє(ж) боязнь о правдоу имєєть соу(д) каково(г) имєти в роуцє а ба прє(д) очима (XV ст. *BC* 33 зв.).

Див. **ИМѢТИ.**

ИЖ[1] *див.* **ИЖЬ**[2].

! ИЖ[2] ⟨НЄ⟩ (2): Ачь рыцерь алюбо шлА(х)та шлА(х)тїчю раноу оучини(т) до крови нмѣє(т) смж платїтн за ранж єі а є(с)ли и(ж) (!) рыцєрьскыи члвкъ ино гро(ш)и гривъна (XV ст. *BC* 29 зв.).

Див. **НЄ.**

ИЖА *див.* **ИЖЄ**[2].

ИЖБЫ, ИЖЪБЫ *спол.* (35) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(додаткові — у постпозиції)* щоб (18): Též, ustawilijesmo, iżby w deń tolko zastawu majut' brati jawno (Луцьк, 1388 *ZPL* 107—108); i Waszab miłost żałowali, syły by ieste nam w tom ne czynili, iżby nam peremiryie s nim derżat (Липнншки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); И мѣщане мовнли, ижбы имъ то волно здавна тые малые кожи купнти, и тымъ торговали (Луцьк, 1485 *АЛМ* 88); И також слюбыл нам наияснѣшиїи Янъ Олбрахть, крал полскїи... єстли бы сѣ пригодило с которого допоущенїА божїєго... иж бы мы от нѣкоторого непрїятєлѣ моцнего, которомоу би мы отператы нє моглы, та въидємо ис нашеи земли... тогди их милости земли да соут отворени нам (Гирлов, 1499 *BD* II, 421—422); ot neho w tych folwarkach hrapuciu tym zemiam słubam moyim zawodył y mnl sia wtom krywda wydeła iz by namisnyk pana nemiryn Mykłasz zawel zemli moiey panu Marku (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

(з відтінком сумніву) нібито, буцімто (7): А потомъ Борисъ мовилъ передъ нами на князя Костентнна, нжбы онъ бояръ нашихъ Смоленскихъ... за себе забралъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); и они томоу запнсоу приганили, рекли и(ж)бы то(т) записъ бы(л) фа(л)шовы(и) (Берестя, 1496 *ВМКФС*); Мартинъ жалова(л) на мнкоулоу и(ж) ємоу вынА(л) нс калиты осмь копъ гро(ш)и квалъто(м)ъ на (до)броволнои дорозѣ оу торговоую днин(оу) мїкоула о(т)повѣда(л) и(ж) бы нє по правдѣ на нє(г) жалова(л) (XV ст. *BC* 31 зв.— 32); а коли панъ Петръ ѣзлнлъ (!) по тымъ имѣнямъ, тогды намѣстникъ мой не жаловалъ на пана Петра, нжъ бы онъ печати рвалъ або замки отбывалъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

2. *(мети — у постпозиції)* щоб (4): а записала есми... къ манастыру Светого спаса въ Кобрыию село Корчичи... игумену Спаскому Андрею и на потомъ нншимъ игуменомъ ижъ бы себѣ держалъ попа, ижъ бы кождого дня не вмешкала Божая служба (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); мы великиї кѧзь швїтрикга(л) свѣдомо чнннмъ всАкому... комужь будєть того потрєбно иж бы добрє вразумѣлъ иже дали єсмо... леньковн зарубнчю таА села в луцкої земли (Житомир, 1433 *Р* 126); Колибы сА то дѣяло около свАта нарожѣнья бо(ж)его... тогды коли єсмо очивистє с вами оу кнАзьствѣ велико(м) были ижбыхо(м) длА того о(т)сюль певными паны рады кроле(в)ства к на(м) до литвы призвали были коу выслоуханью обычаєвъ доро(г) и посрѣдковъ (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

3. *(умовне — у препозиції) (надає головному реченню значення спонукальної модальності)* щоб (1): Єстли бы мистръ съ свои(м) закономъ подлоугъ свои(х) ты(х) трои(х) листовъ што к ва(м) посла(л) с нами оу которыи хотѣлъ оустоупити тадынки о єднанье покоя ижбыстє з ва(с) нѣкоторыи паны радныи выбравшн к на(м) рачили зослати (Брест Куявськнй, 1447—1492 *ЛКБВ*).

4. *(умовно-часове — у препозиції)* якщо б, коли б (1): ижбы єсмо тогды нѣкоторыми валками знаменитыми с нашнмн зємлАмн Ако то о(т) татаръ... алюбо знамѣнитою нємоцью обтАжени... тогды коро(л) и єго короуна имає(т) прє(д)реченыи де(н) голдованьА, на инши ча(с) преложити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734).

5. *(означальне —у постпозиції)* щоб (1): никды межи радою кроле(в)ства нашего такова рѣчь нє была гадана ани тѣжь скончана нжбы ва(м) алюбо с которого подозрѣнья не доуоѳаю(ч)... в таковыи тадынки оустоупити варовали бысА алюбо стєрєгли (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

6. *(способу дії — у постпозиції)* щоб (1): а остато(к) нмає(т) имь дати... по(д)лоу(г) єднанїа, заноу(ж) та(к) сА єднали и(ж) бы прА(д)рєчє(н)ны, па(н) мань... да(л) по(д)бны день паноу михаилоу (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422).

7. *(підметове — у постпозиції)* щоб (1): але ижь велможнын стєфанъ... воєвода... просилъ на(с) а быхомъ ему о(т)пустили... слюбуючи намъ... служити прнняти... по(д)лугъ листовъ оца первыхъ и передковъ єго якожь на нихъ досыть явно єсть выписано иж бы такъ вѣрнѣ служити помагати и пристати хотѣлъ а с нами ... вѣрнѣ безо лстн и без хитрости жити (Ланчиця, 1433, *Р* 121).

Див. ще **АЖЄ**[1]**, АЖЄТ, АЖЪ**[1]**, ЄЖЄ, ЄЖЬ, ИЖЄ**[3]**, ИЖЄБЫ, ИЖЄТЬ, ОЖЄ, ОЖЬ, АЖЄ.**

ИЖЄ[1] *займ.* (114) *(цсл.* иже*) (відносний)* **1.** *(вживається тільки в наз. одн. ч. і с., приєднує пояснювальні речення, які виражають додаткове повідомлення до попереднього висловлення)* що (10): яко жь торговлА исталасА купилъ панъ вАтславъ оу вѣки оу василА... и въ єго брата... и въ єхъ (!) сновцА оу ленка иже купнлъ панъ вАтславъ (Львів, 1370 *Р* 18); А кто имъ пороушит и разорит, того да побиєтъ богъ... и да єст подобєнъ Июдѣ предателю... кръвъ єго на них и иа чадах их, иже єст и бѣдетъ въ безконєчныа вѣкы, амин (Сучава, 1466 *BD* I, 106); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того... даанїА... таковїи да єсть проклА(т) о(т) га ба... и да... има(т) оучастіе и съ онѣмы іоудєие, єжъ възъпиша на га ха, кръ(в) єго на ни(х) и на чедА(х) и(х), єже єсть и бъде(т) въ вѣкы (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

2. *(приєднує підрядні речення означальні — у постпозиції)* який, котрий (99): купилъ панъ вАтславъ... оу василА ємy жь рѣчють скибичь (Львів, 1370 *Р* 18); а хто бы то порушилъ после его живота... да будетъ на немъ клятва святыхъ триста и осмнадесятъ отецъ нже въ Ннкеи (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* I/VI, 8); Іо Стєфа(н) воєвода... оукраси гробь съ(и) своємоу прѣдѣдоу Іоанноу старомоу Стєфаноу воєводѣ — иже поби оугры на хиндовѣ (б. м. н., 1480 *DC* 10); О сирота(х) иже нїко(г) иє маю(т) (XV ст. *СЯ* 9); о томъ чївчє емоу(ж) нє прїганєно нїгдѣ на соу(д) (XV ст. *BC* 26 зв.); мы Стєфан воєвода... знамєннто чинимь... ожє прїидоша прѣд нами... молєбнникь нашь кир попь Григорїє... и съ въсѣмн яже о христѣ братїами... и измѣнили съ госпоство мы правоую монастирскоую отниноу (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

хто (2): знамєнитосто чинимы презъ тѣнь листь імъжє потрєбизна нинѣ а потомъ будущимъ того листа (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); да є̃... за тѣ(х) дш̃ѫ, их же въспомѣнѫхо(м) пр(ѣ)ж(д)є (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

3. *(тільки в род. одн. с., вводить вставні речення із знач. побажання нездійснення того, що виражає підрядне умовне)* що (4): пак ли бы єго жь бъ̃ нє дай хо(т)л бы коли о(т)стати тонъ исны кнѦ(з) корибу(т)... тогда мы со всимъ поспольство(м)... хочемы єго о(т)стати (Луцьк, 1388 *P* 39); а потАгнєт (sic.— *Прим. вид.*) ли король оугоръскыи на нашего господарѦ... єгожє бъ нє даи, тогды мы имѣємъ на єго землю потАгнути (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); нижли, єгожь боже нє да(и), будєм ли нмѣти какую налогу на нашю землю... оу томъ миръ нє рушит сѦ (Троки, 1442 *Cost.* II, 719).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **иже** (1454 *Cost.* II, 508; 1466 *BD* I, 106; 1480 *DC* 10; 1487 *BD* I, 310; XV ст. *BC* II, 33 зв.; 1491 *BD* I, 463 і т. ін.); ! **яже** (1447 *Cost.* II, 288); *род. одн. ч., с.* **єгожь** 4 (1388 *P* 39; 1404 *P* 70; 1411 *Cost.* II, 638; 1442 *Cost.* II, 719); **єгоже** 2 (1411 *Cost.* II, 638; 1442 *Cost.* II, 719); **єго жь** 1 (1442 *Cost.* II, 719); *дав. одн. ч.* **єму жь, ємоу(ж)** (1370 *P* 18; XV ст. *BC* 7 зв., 26 зв.); *наз. одн. с.* **єже** 3 (1492 *BD* I, 511; 1499 *BD* II, 163; 1500 *Cost. S.* 231); ! **иже** 6 (1462 *BD* I, 70; 1466 *BD* I, 106; 1476 *BD* I, 211, 215, 217; 1479 *BD* I, 222); ! **яже** 1 (1462 *BD* I, 70); *знах. одн. с.* **єже** 1 (1437 *Cost.* I, 541); ! **иже** 2 (1408 *Cost.* II, 633; 1434 *Cost.* II, 670); *наз. одн. ж.* **яже, їаже** (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 215, 217; 1497 *DC* 8); *наз. мн.* **иже** (1393 *Cost.* II, 607; 1429 *Cost.* I, 249; 1431 *Cost.* I, 325; 1443 *ДГСПМН;* 1486 *DC* 144; 1487 *BD* I, 313; 1489 *BD* I, 378; 1497 *BD* II, 101; 1499 *BD* II, 163; 1500 *Cost. S.* 231); **Ѧже** (1457 *BD* I, 5); *наз. мн. ч.* **иже** 9 (1395 *GL* 166; 1421 *P* 94; 1435 *Cost.* II, 689; 1439 *Cost.* II, 32; 1453 *Cost.* II, 466; 1457 *BD* I, 5; 1479 *BD* I, 222; 1489 *BD* I, 378; 1499 *BD* II, 149); **яже** 1 (1500 *BD* II, 173); *наз. мн. ж.* **я(ж)** (1458 *Mih. Doc.* 121); *наз. мн. с.* **яже** (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 217); *род. мн.* **их же** (1401 *ЗКЄ*); *дав. мн.* **имъ (им) же, імъже** (1393 *Cost.* II, 607; 1412 *P* 81; 1414 *P* 85; 1421 *P* 94; XV ст. *BC* 9 зв., 33).

Див. ще **ИЖЬ**[1].

ИЖЄ[2]**, ИЖА** *спол.* (86) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(додаткові — у постпозиції)* що (72): а мы... ислюбуємы за него...иже... вѣрє(н) буде(т) королеви и королици (Луцьк, 1388 *P* 39); Мы кнѦ(з) дмнтрии олгѣрдови(ч) чинимъ знамєни(т) тымъ листо(м) иже... слюбуємъ держати цѣлую правду и чиста вѣра (Молодечно, 1388 *P* 43); А сє Ѧ панъ бєнко староста галицькии и снѦтиньскии свѣдчю то своимъ лнєтомъ... иже пришедъ передъ насъ панъ гервасъ и вѣновалъ и оправилъ своюи женѣ варварѣ сто гривєнъ на своюмъ селѣ (Коломия, 1398 *P* 57); Мы ива(н) па(н) срѣмскии а староста рускии вызнавамы тым то листо(м) каждому добро(м)у... иже кролевскимъ приказаниємъ сѣдѣли єсм(ы) на судѣ (Львов, 1421 *P* 93); A piszete wasza miłost, iże Posoł wasz i druhyy Niemickiy posoł iedut iz Nimec siudy czerez naszuiu zemlu (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139—140); мы великиі кнзь швїтрикга(л) свѣдомо чинимъ всѦкому... иже дали єсмо и запїсали ленькови зарубичю таѦ єєла в луцкоі землн (Житомир, 1433 *P* 126); сами порозоумѣти можетє коли ани в короунѣ аны въ кнѦзьствѣ велико(м) объличнє не были бихо(м) нже в таковы(х) рѣча(х) великая бы была нелацьность а зъмєшканье (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); мы пєтръ воєвода... знамєнито чини(м)... иже... дали и потвръдили єсмы хотаръ стому монастирю о(т) молдавици селоу н(х) (Сучава, 1456 *Cost.* II, 582); и далъ (l) панъ воєвода всказалъ к намъ иже отъ сторонъ поганъетво на хрестия(н)ство наступаєть (Вільна, 1493 *ОПВВ*); уставлѦємь иже ка(ж)ды(и) рыцерь алюбо просты(и) зємленїнъ коли хороугъ(ви) по(д)нєсоуть што умєлъ своєго мєстца стєрє(ч) (XV ст. *BC* 10 зв.); Ино за то тобє прыятєлю нашому дякуємъ, иже єси въ томъ нашомъ дєлє поснлалъ тамъ къ нєму своєго посла (б. м. н., 1498 *BD* II, 413).

2. *(причини — в препозиції)* тому що, оскільки (7): иже из многы(х) соудовъ одна жалоба быває(т) розно соужєна прото мы хотѦчї имети вєдомыи соудья уставлѦємъ одинъ у краковъскои землї а дроу(г)и у соудомїрьскыи нашь соудья имєєть быти (XV ст. *BC* 12 зв.).

3. *(означальні—в постпозиції)* що (3): И о(т)писалъ єсмь своєи женѣ Кн̃гни марїи... свою о̃чиноу и свою выслоугоу. Иже єсмь выслоужи(л) на свои(х) г(с)дарєхь своєю вѣрною слоужбою (Київ, 1446 *P* 154); И слухи насъ єще тыи доходять... иже весь вжо въ готовє (б. м. н., 1498 *BD* II, 414).

4. *(умовно-часові — в препозиції)* якщо (1): иже то што жь коли вси зємлѦнє имуть давати дань оу татары то серебро имѣють такоже тии люди дати (Смотрич, 1375 *P* 20).

5. *(способу дії — у постпозиції)* що (1): а то тако иже пре(д)реченыи па(н) кро(л)... имає(т) на(с) пре(д) ты(м) днємъ голдованиѦ два алибо три м(с)цѣ обыслати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734).

6. *(підметові — у постпозиції)* що (1): Нє єсть то ди(в)ани новина иже писа(л) такии рѣчи (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **АЖЄ**[1]**, АЖЄТ, АЖЪ**[1]**, ЄЖЄ, ЄЖЬ, ИЖБЫ, ИЖЄБЫ, ИЖЄТЬ, ОЖЄ, ОЖЬ, ѦЖЄ.**

! ИЖЄ[3] ⟨?⟩ (1): а так то справил иж она волна по своємъ животє тые имєнѦ отдати тому, кому хочєт и обернути иже подлуг своєй воли (Луцьк, 1487 *AS* I, 240).

! ЙЖЄ[4] ⟨ИДЄЖЄ⟩ (1): мы пєтръ воєвода... знаменито чинимъ ожє... оучинили єсми въ задшїє стопочивши(х) родитєлеи наши(х) и за нашє здравїє яко оутвръдимъ на(ш) монастиръ о(т) полѣноу иже є(ст) хра(м) с̃тго николѣ (Поляна, 1448 *DIR«A»* 491).

Див. **ИДЄЖЄ.**

ИЖЄБЫ *спол.* (1) *(з пропуском підрядного речення у заголовку одного з параграфів статуту) (приєднує підрядне додаткове речення — у постпозиції)* нібито: хто пригані соу(д)и на соудє сѦдѦчому ижебы (XV ст. *BC* 34).

Див. ще **ИЖБЫ.**

ИЖЄТЬ, ИЖЄТ *спол.* (6) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(додаткові — у постпозиції)* що (5): мы великий кнѦзь Алєксандро... чинимъ знамєнито... ижєт видєвъ єсми... слоужбоу намъ... кнѦзѦ Михайла Васильєвича и мы... дали єсмо ємоу имєнє в Лоуцкомъ повєтє (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); Я кн(Ѧ)зъ Юри Василєвич Жаславский вызнаваю... ижєт продал єсми... имєнє на Волыни своє власноє (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

2. *(способу дії — у постпозиції)* що (1): продал єсми ємy... так, ижєт он волєн... кому оусхочет продати... або заменити (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

Див. ще **АЖЄ**[1]**, АЖЄТ, АЖЪ**[1]**, ЄЖЄ, ЄЖЬ, ИЖБЫ, ИЖЄБЫ, ИЖЄ**[2]**, ОЖЄ, ОЖЬ, ѦЖЄ.**

ИЖЪ *див.* **ИЖЬ**[2].

ИЖЪБЫ *див.* **ИЖБЫ.**

ИЖЬ[1] *займ.* (8) *(відносний) (приєднує підрядні речення означальні — у постпозиції)* який, котрий: а приписалъ єсмь микитино дворище т кому жь (!) дворищю къ перемышльскому нжь было на двое алє Ѧ далъ за одино (Казимир, п. 1349 *P* 3); Коу вѣчнои рѣчи и памьѦти гды(ж) покоѦ и сладкостъ, ижь є(ст) на(д) вшытки смыслы, жадни сьѦ нє о(т)хилоѦє(т) (!) єдно о всѣмъ, чѣкъ неславныи то по дѣлѦ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737); про тож н мы, иж инша звѣрѦта розоумом и смыслом проходимо, от родитєлев наших обычаєв цнотами ошлѦхтеных и похвалных отстоуповати нє имаємо (Сучава, 1462 *BD* II, 283).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **ижь** (п. 1349 *P* 3); *наз. одн. ж.* **нжь** (1448 *Cost.* II, 737); *наз. мн.* **иж, и(ж)** (XV ст. *BC* 24 зв.;

1462 *BD* II, 283); *наз. мн. ч.* **иж, ижь,** и(ж) (XV ст. *ВС* 8 зв., 27 зв.; *СЯ* 43 зв.; 1452 *Cost.* II, 462).

Див. ще **ИЖЄ** [1].

ИЖЬ [2]**, ИЖЪ, ИЖ, ! ОУЖЄ** *спол.* (138) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(додаткові — у постпозиції)* що, щоб (106): Teź ustawilijesmo, iź ... nie majet' prisiahati na desiaterom boźi prikazani (Луцьк, 1388 *ZPL* 105—106); а выволилъ то па(н) колѣ филь мАковичь... ижь оу тои половици дѣднины... нь можь(т) габати филь а ни єго братьА (Галич, 1409 *Р* 74); My Witold... czynim znaminito... iź dali iesmo słuzi naszomu Pawłu seliszcze naszo Nowostawce (Ужів, 1420 *AS* I, 25); а тыхъ всѣхъ записовъ потвєржаємъ симъ нашимъ листо(м) ижь имѣеть нашь мылыи приятѣль стефанъ воєвода... свою зємлю волоскую всю держати (Ланчиця, 1433 *Р* 124); A piszete wasza miłost, iź i kniaź Szwitrykhayło u tomźe peremiryi był (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); мы вєликий кнАз Швитрикгайл... чиним знаменито... иж... даєм и дали єсмо тому предреченому Калєнику у житомирском повєтє село Бурковцы (Київ, 1437 *AS* I, 33—34); Пишемъ вашей милостн, ижъ билъ намь чоломъ попъ Вавнла отъ светого Спаса отъ Столъпа (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5); даємъ ва(м) вѣда(т) ... и(ж) хто боудє(т) ... держа(т) челА(д) немєцкую... бы єсте при нашеи мл(с)ти воли (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*); А далеи слюбуєм, нж въсѣ посполито и особ листы и запнсы... предков наших воєвод молдавскых... с полностию здержим и заховамо (Сучава, 1462 *BD* II, 285); Онн поведили, ижъ з нами соуграничники Волчкевичи и Ивашковцы и Клепачи (Луконица, 1478 *AS* III, 17); и тотъ Єсько Рабеевичъ и тое передъ нами созналъ, ижъ вжо ему Нисанъ тыи стумъбреты заплатилъ подле нашого суда (Краків, 1489 *РИБ* 432); и на(д)то еще Θє(д)ко сла(л)ся ѭна миколая радивловича воєводоу виленъского канъцлєра нашого а на ѭна ю(р)А пацовича намєстъника полоцъкого ижъ тая речъ имъ звєдома (Вільна, 1499 *ВФ*).

2. *(причини — у постпозиції)* тому що, оскільки (11): мы сказоуємъ яново свидє(ч)ство имєє(т) свиди (!) припоущено н(ж) гдѣ на оулици пєтръ яна гоннлъ и ранилъ нє боронилъ пєтрь своєго живота алє мьстѫ учинилъ (XV ст. *ВС* 18 зв. — 19); Пєтръ жалова(л) на соу(д)ю и(ж) неисправєдлнвє єго соудилъ (XV ст. *ВС* 23); ино я ис того брата своего вызволяю. иж есть невиненъ (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18);

(у препозиції) тому що, оскільки (1): алє ижь вєлможныи стефанъ... пришолъ за сА ку доброи памАти нє хотАчи зостати оу вннѣ ѡца своєго... просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили (Ланчиця, 1433 *Р* 121).

3. *(підметові — у постпозиції)* що (10): Прігожаєтсѧ частокро(т) и(ж) из наши(х) землА(н) нє о(т)бываю(т) своєи чти чинАтсА розбоинїци... а оу на(ш) у вєлїкы(и) гнѣвъ оупадаю(т) (XV ст. *ВС* 28—28 зв.); коликъ(о) сА пригодитъ ижъ поидєтъ к⟨то⟩ за своѣмъ злодѣємъ горѧчи(м) пыто(м) ... а которого чоло⟨вѣк⟩а обвини(т)... тогды право єму маєт⟨ъ быти⟩ (Галич, 1435 *Р* 134).

4. *(способу дії — у постпозиції)* що (5): Мы Александръ... ведомо чынимо... ижъ... права и вольности... надаемъ и позволяемъ, яко нижей описано такъ выражаемъ. *Ижъ*... на пляцахъ тыхъ... жадныхъ податковъ... давати не маютъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26—27); О часты(х) простѫпка(х) борзость быває(т) добрая алє тая борзость о соудє(х) н в жалоба(х) имаеть быти розоумно ро(з)патрєна и(ж) соудья имєє(т) вси жалобы ро(з)мыс(ли)ти (XV ст. *ВС* 17 зв.); а так то справил иж она волна по своємъ животє тыє имєнА отдавати тому, кому хочет (Луцьк, 1487 *AS* I, 240).

5. *(означальні — у постпозиції)* що (2): а каза(л) твоє(и) мл(с̃)ти повєдити прыгодоу нашу... нжъ о(т)ца нашого... Казимєра короля по(л)ского... богъ доушу єго млт̃и с того свєта собралъ (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*).

6. *(у сполуч.* т а к ь и ж, *наслідкові — у постпозиції)* так що (2): мы Іо Стефан воєвода... знаємо чинимъ... яко коли... нѣкотораА нєприязнь... была межи нами и межи... Яном Олбрахтом... кралем полским... н тыми часы єго милость... нам въси мерзАчкы и шкоды и кривды... отпоустиль... Такь иж межи нами и межи... паном Яном Олбрахтом... имает быти покоун и мир вѣчнїи так иж и от тых мѣсть и на потом (Гнрлов, 1499 *BD* II, 419).

7. *(вводить вставне речення)* що (1): а пакли быхмо тыхь записовъ передъ речєныхь... нє дали... ижь того бъ̃ нє даи, тогды тыѣ оусѣ записы... чинимо... скажєныѣ и жломьленыѣ (Львів, 1436 *Cost.* II, 707).

Див. ще **АЖЄ** [1]**, АЖЄТ, АЖЪ** [1]**, ЄЖЄ, ЄЖЬ, ИЖЄБЫ, ИЖБЫ, ИЖЄТЬ, ОЖЄ, ОЖЬ, ѦЖЄ.**

ИЗ *див.* **ИЗЪ.**

***ИЗАБИТИ** *див.* **ЗАБИТЬ.**

ИЗБАВИТИ, ИЗБАВИТЬ *дієсл. док.* (2) ◊ г о р л а и з б а в и т и (1), и з б а в и т ь г о р л а (1) *див.* ***ГОРЛО.**

ФОРМИ: *інф.* **избавити** 1 (1435 *Р* 132); **избавить** 1 (1434 *Р* 130).

ИЗБАРАЗКИЙ *див.* **ЗБАРАЗСКИИ** [2].

ИЗБАРАЗЬКИЙ *див.* **ЗБАРАЗСКИИ** [2].

***ИЗБЄГАТИ** *дієсл. недок.* (4) (*цсл.* избѣгати) вибіга́ти: которыи съ соуда избегають во гнѣвѣ (XV ст. *ВС* 5 зв.);

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **избєгають** 1 (XV ст. *ВС* 5 зв.); **избєгаю(т)** 1 (XV ст. *ВС* 11); **збѣгают** 1 (XV ст. *ВС* 11); ! **збѣга** 1 (XV ст. *ВС* 11).

***ИЗБЄЖНЫЙ** *прикм.* (1) *(який відступив від чогось)* заблудлий: а кто би хотѦль пороушити сїе нашє данїе и потвръж(д)єнїе... да є(ст) проклѦтъ о(т) въседръжителА ба и о(т) прѣч(с)тїА єго мтре... и да є(ст) подобєнъ июдѣ прѣдателю избежномоу арїи (Сучава, 1440 *Mih.* 208).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **избєжномоу** (1440 *Mih.* 208).

ИЗБИШЧА *ж.* (2) *(назва села на Буковині):* и тако(ж) потвєржаємь єму єго села... на имѣ прокопѣне... и избишча (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472); тѦм мы видѣвшє є(г) правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми єму... села на имѣ... прокопѣни... и избишчоу (Сучава, 1455 *Cost.* II, 540).

ФОРМИ: *наз. одн.* **избишча** (1453 *Cost.* II, 472); *знах. одн.* **избишчоу** (1455 *Cost.* II, 540).

***ИЗБЛѦНСКИИ** *прикм.* (1): Би(л) намъ чоломъ конюши(и) нашъ дво(р)ны(и) намєстникъ избл̀А(н)ски(и) па(н) ма(р)тинъ хребтови(ч) и проси(л) в насъ дву(х) чл̀вковъ в новгоро(д)скомъ повєтє (Луцьк, 1497 *ПМХ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **избл̀А(и)ски(и)** (1497 *ПМХ*).

Пор. ***ЗЪБЛѦНЫ.**

***ИЗБРАТИ** *дієсл. док.* (309) (*цсл.* избьрати) вибрати: Сє жє коли сна моєго изьємльтсА... валфромѣя а по єго животѣ кого бъ̃ избьрєть... и стыи никола тому всє (то) што к цр(к̃)ви предалъ єсмь и своєю братиєю (б. м. н., 1350 *Р* 8); А по нашем жнвотѣ, кто боудєть господарь нашеи зємли, от дѣтеи наших или от нашего родоу, или пакь боуд кого богъ избереть господарємь бытн нашеи зємли молдавскои, тот бы нє пороушилъ нашего даанїа (Ясси, 1500 *ВD* II, 173—174).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **избере(т), избєрет** 204 (1414 *Cost.* I, 112; 1436 *BAM* 34; 1441 *DBAc* 35; 1448 *Cost.* II, 366; 1453 *Cost.* II, 494; 1462 *Cost. D.* 12; 1473 *BD* I, 182; 1480 *BD* I, 245; 1490 *BD* I, 401 і т. ін.); **избєретъ** 73 (1420 *Cost.* I, 136; 1426 *Cost.* I, 178; 1429 *Cost.* I, 259; 1433 *Cost.* II, 594; 1437 *Cost.* I, 536; 1439 *Cost.* II, 62; 1442 *Cost.* II, 93; 1446 *Cost.* II, 241; 1455 *Cost.* II, 550; 1489 *BD* I, 377 і т. ін.); **избереть, избьрєть** 32 (1350 *Р* 8; 1414 *DIR«A»* 441; 1432 *Cost.* I, 388; 1436 *Cost.* I, 455; 1442 *Cost.* II, 88; 1472 *BD* I, 170; 1479 *BD* I, 222; 1484 *BD* I, 286; 1487 *BD* I, 296; 1489 *BD* I, 367; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.).

***ИЗБРАТИ СѦ** *дієсл. док.* (162) виявитися: мы алєксандръ воєвода... чини(м) знаменито... ожє тоты нстинныи слоугы нашѦ никыта и добрє зографи дали єсмы имь... два сєла... што бы имь оурикь съ въсѣмь доходомь нмь и дѣтемь и(х)... и племєню и(х) кто сѦ избєрєть ближе нєпороушєно николиже на вѣкы (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121); а мы ... єсмы дали и потвръдили... како да єст им от нас оурик и съ въсем доходом, им и дѣтем их... и въсємоу родоу их, кто сѦ им избєрєть наиближнїи, нєпороушєнно николиже на вѣкы (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **сѦ (сѣ)... избере(т), избєрет** 127 (1428 *Cost.* I, 209; 1433 *Cost.* I, 350; 1442 *Cost.* II, 96; 1458 *BD* I, 20; 1462 *BD* I, 52; 1475 *BD* I, 206; 1480 *BD* I, 241; 1488 *BD* I, 323; 1492 *Cost. S.* 162; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **сѦ (сѣ)... избєрєть** 18 (1415 *Cost.* I, 121; 1479 *BAM* 62; 1480 *BD* I, 243; 1484 *BD* I, 306; 1488 *BD* I, 325; 1490 *BD* I, 392; 1493 *BD* II, 22; 1495 *BD* II, 82; 1497 *Cost. S.* 223; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **сѦ (сѣ)... избєрєтъ** 16 (1420 *Cost.* I, 135; 1427 *Cost.* I, 196; 1429 *Cost.* I, 270; 1431 *Cost.* I, 317; 1451 *Cost.* II, 403; 1468 *BD* I, 126; 1482 *BD* I, 260; 1491 *BD* I, 456; 1495 *BD* II, 47; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **сє... избєре(т)** 1 (1479 *Cost. S.* 101).

*** ИЗБѢГЪ** *ч.* (1) утікач: а за избѣга можємъ єго добыти и выдати (б. м. н., 1352 *P* 6).

ФОРМИ: *знах. одн.* **избѣга** (1352 *P* 6).

***ИЗВАРЄЦЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* ино мы видѣвши и(х) доброую волю и єднанїє и заплату а мы тако(ж) єсми далї... тоє прА(д)рєченоє сєло на имѦ моунтє слоузѣ нашємоу иоанишю изварецю (Нямц, 1466 *DIR«A»* 519).

ФОРМИ: *дав. одн.* **изварєцоу** 1 (1466 *DIR«A»* 519); **изварецю** 1 (1466 *DIR«A»* 519).

ИЗ ВЄКА *див.* **ИЗ ВѢКА.**

ИЗ ВЄКОВЪ *присл.* (1) з давнього часу, здавна, одвіку: Слоуги ѓ на(и)мА Олизаровичи из веко(в) слоужать о двоу коне(х) и(з) слоугою (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

Див. ще ***ВѢКЪ, З ВЄКОМ, З ВѢКА, ЗО ВЄКОВ, ИЗ ВѢКА, ИЗ ВѢКУ, ИЗЪ ВѢКИ, ОТ ВѢКА, SWYKU.**

ИЗВЕРЗАТИ *дієсл. недок.* (1) (*цсл.* извръзати) (кого) усувати, виганяти: Тые вси села... маєтъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый... а за насъ и чада наша Господа Бога молити... архимандрыты благословити... а соблазны творясчыхъ изверзати, церкви освесчати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *інф.* **изверзати** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ИЗ ВИКА *див.* **ИЗ ВѢКА.**

ИЗВОЛЄНІЄ *с.* (8) (*цсл.* изволение) **1.** воля (7): Изволенїемь отца, поспѣшенїє⟨мь⟩ сына и съвръшенїемь свАтаго доуха, сє азъ... пань Игнатїе... оже... къ свАтомоу мѣстоу свАтаго... благовѣщенїа... дали єсми трои двери от дамаскы чрьвєнои зъ златом (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); изволенїем божїем мы єсмо господаръ земли молдавскои (Коломия, 1485 *BD* II, 371).

2. дозвіл (1): О (!) нїхто нє можєть коупити ше(л)тїиства безъ изволенїя брата своєго (XV ст. *BC* 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **изволенїє** (1476 *BD* I, 216); *род. одн.* **изволенїя** (XV ст. *BC* 8); *ор. вдн.* **изволенїем, изволенїемъ** (1462 *BD* I, 70; 1467 *BD* I, 120; 1476 *BD* I, 211, 215, 216; 1485 *BD* II, 371).

Див. ще ***ДОЗВОЛЄНЄ, *ПРИВОЛѢНЬЄ, *ПРИЗВОЛЄНЬЄ, ПРОИЗВОЛЄНІЄ.**

Пор. ***ИЗВОЛИТИ.**

***ИЗВОЛИТИ** *дієсл. док.* (2) (*цсл.* изволити) **1.** (що) дозволити, зволити (1): тєжь то изволи(л) єсмы єму аж бы єго аж бы коли нѣкотораА пригода єму ста(л) тогды има то село замѣни(т) (Львів, 1399 *P* 59).

2. *(чим)* захотіти, забажати (1): мы алєксандръ воєвода... знаємо чины(м) сѝмъ листомъ нашнмъ понєже изволили єсмы добрїимъ нашимъ оумысломъ и дали єсмы монастироу оуспенїоу прѣ⟨с⟩тѣи богородици... двѣ пасѣкы (sic.— *Прим. вид.*) (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **изволили єсмы, изволи(л) єсмы** (1399 *P* 59; 1431 *Cost.* I, 325).

Див. ще ***ЗВОЛИТИ, *ПОВОЛИТИ, *ПОЗВОЛИТИ, *ПОЗВОЛЯТИ, *ПРИВОЛИТИ, *ПРИЗВОЛИТИ, *ПРИЗВОЛѦТИ,* ПРОИЗВОЛИТИ.**

***ИЗВОРЪ** *ч.* (9) (*болг., молд.* извор) джерело: и тако(ж)... даємъ стомоу монастирю молдавици посадоу... и съ оусими приходы и хотарє(м) и изворы (Сучава, 1453 *Cost.* II, 453); И єщє сми ⟨п⟩отвръдили монастироу от Поутнои и бранищоу около монастирѣ: Соучава съ оусими єи изворами (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *род. одн.* **извора** (1490 *ДГСХМ*); *ор. одн.* **изворо(м)** (1490 *ДГСХМ*); *місц. одн.* **на извороу** (1453 *Cost.* II, 454); *знах. мн.* **извори** (1488 *ДГСВМЩ*); *ор. мн.* **изворами** 2 (1488 *ДГСВМЩ;* 1490 *BD* I, 420); **изворы** 1 (1453 *Cost.* II, 453); **извори** 1 (1488 *ДГСВМЩ*).

ИЗ ВѢКА, ИЗ ВЄКА, ИЗ ВИКА, ИЗ ВѦКА, ИЗЪ ВѢКА, ИЗЄВѢКА, ИЗЬ ВИКА, ИЗЬ ВѢКА *присл.* (301) здавна, споконвіку, одвіку: то всє єсмо потвєрдили... слузѣ нашому вѣрному ходкови быбєлскому... съ всѣми границями яко из вѣка, вѣчно прислушало к тым сєлумъ (Судомир, 1361 *AGZ* 6); исталося прн дєржавѣ пана оты старосты рускоѣ злѣ (!) ожє купилъ панъ вАтславъ дмитровьскии дворищє исъ зємєю (так.— *Прим. вид.)* яко из вѣка слушало к тому дворищю (Львів, 1370 *P* 18); тако єсмо оуѣхали вЛдцѣ и зємАны по лисичии бро(д) яко было из вѣка и вызнано (Погоничі, 1422 *P* 98); и мы ему дали... тая села...со всимъ съ тымъ, што къ нимъ изъ вѣка и здавна слушало и тягло (Київ, 1437 *АкЮЗР* I, 12); што(ж) изъ вѣка к то(м)у рычеговоу прислоухаєть то н нѣѣ имаєть Слоухати (Луцьк, 1448 *P* 148); А хотар томоу вышеписанномоу сєлоу... да єст... по коуда из вѣка оживали (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

Див. ще ***ВѢКЪ, З ВЄКОМ, З ВѢКА, ЗО ВЄКОВ, ИЗ ВЄКОВЪ, ИЗ ВѢКУ, ИЗЪ ВѢКИ, ОТ ВѢКА, SWYKU.**

ИЗ ВѢКУ *присл.* (2) здавна, споконвіку, одвіку: мы возрѣвши на єго верну службу... дали єсмо и даємъ наше сєло надѣєво... со всѣмъ оужиткомъ како к нєму из вѣку прислушАло (Львів, 1399 *P* 59); а такъ даємъ єму... с вѣчными границАми како широ(к) и долго што к тои коръчмѣ из вѣку слушАло и слоушАєть (Медика, 1407 *P* 72).

Див. ще ***ВѢКЪ, З ВЄКОМ, З ВѢКА, ЗО ВЄКОВ, ИЗ ВЄКОВЪ, ИЗ ВѢКА, ИЗЪ ВѢКИ, ОТ ВѢКА, SWYKU.**

ИЗ ВѦКА *див.* **ИЗ ВѢКА.**

***ИЗГАДАТИ** *див.* ***ЗГАДАТИ.**

***ИЗГИНОУТИ** *див.* ***ЗГИНОУТИ.**

***ИЗГИНѫТИ** *див.* ***ЗГИНОУТИ.**

***ИЗГЇНОУТИ** *див.* ***ЗГИНОУТИ.**

***ИЗГОДИТИ СѢ** *див.* ***ЗГОДИТИ СѦ.**

***ИЗГОДИТИ СѦ** *див.* ***ЗГОДИТИ СѦ.**

***ИЗГОРИЩЄ** *с.* (1) згарище: а хотары оунгоурѣ⟨номъ⟩ от бакова почєнши о(т) връха... та оузлисиємъ о(т) тоудора гори на конецъ по⟨лѣ⟩на изгорища о(т) кръличатою, та прости оу потокъ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64).

ФОРМИ: *род. одн.* **изгорища** (1409 *Cost.* I, 64).

***ИЗГОРѢТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* изгорѣти) згоріти: а прївнлїє що нмали они от оуиков наших... а тота их привилїа пожєгла оу дом Бълошєв от Боудещи, коли ємоу изгорил дом (Сучава, 1488 *BD* I, 323).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **изгорил** (1488 *BD* I, 323).

***ИЗГЫБНУТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* изгыбнѫти) пропасти, зникнути: и азъ тєж записываю тую ц⟨є⟩рков на клашторъ по отца своєго записаню занеж отца моєго запис в тыи валки изгыблъ (б. м. н., 1443—1452 *AS* I, 39).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **изгыблъ** (1443—1452 *AS* I, 39).

Див. ще ***ЗГИНОУТИ.**

***ИЗГѢРЦЫ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы пановє господарѣ нашєго, илїи воєводы, на имА...

пань стань бырличь вороницъскыи ... и панъ сима михаилашевъ о(т) изгѣрцъ... вызнаваємь тымъ то наши(м) листомъ... колижь вєлємѫжнїи илїашъ воєвода... кролю по(л)скомоу... голдь вырности... оучини(л)... мы такоже иже повынни єсмы єго воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).

ФОРМИ: *род.* **изгѣрцъ** (1436 *Cost.* II, 701).

ИЗДАВНА *присл.* (32) здавна, віддавна, з давніх часів: гѣмь мы видѣвшє и(х) правою и вѣрною слоужбою до насъ... дали єсми имъ... двѣ селѣ... и съ оусими полѣнамн... и миходрєю що къ нимъ тѦгло... издавна (Сучава, 1428 *Cost.* I, 202); а покутскаѦ землѦ какъ издавна слушала съ своєю границею из вѣка наша такъ и тѦгнєть (Ланчиця, 1433 *P* 125); Дали єсмо и записали владицѣ орменьскому под Луцком село... на имя Цѣпорово... со всимъ с тымъ, што к тому селу издавна слушаеть (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); а сє зде ємужь сѦ Манєвъ досталъ съ всеми присельки и сь селищи, што к тому двору издавна слушало (Манів, 1478 *AS* I, 76); Бил намъ чолом... Анъдрей ПрѦжовъский и поведилъ перед нами, штож, люди его въ Завско(и) волости на имѦ Шершневичи издавна даивали в ключъ Киевьский ведро меду пресного (Мереч, 1496 *АЛРГ* 69); Я боулга(к) лиснчи(н) сы(н) а мнхаило во(л)чкови(ч) чини(м) знамєнито... што(ж)... па(н) лисица записа(л) бы(л)... поусты(н)скомоу монастырю половиноу селища ивони(н)цов... со всѝ(м) ... што к томоу селищоу издавна слоухало (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3).

Див. ще **ЗДАВНА, ИЗДАВНО, *ОТДАВНА.**

ИЗДАВНО *присл.* (1) здавна, віддавна, з давніх часів: а о(т) сукна и о(т) плотна... имаю(т) платити мыта, яко бы(л) право издавно (Сучава, 1448 *Cost.* II, 741).

Див. ще **ЗДАВНА, ИЗДАВНА, *ОТДАВНА.**

ИЗДЄРЖАТИ *див.* **ЗДЄРЖАТИ.**

ИЗ ДОЛОУ *присл.* (8) змизу: А хотаръ Драгосинещомъ... поченши от издолоу... до верха (б. м. н., 1426 *ВАМ* 22); А хотар тои третои част от село... поченши из долоу от похребь та прости на дил (Сучава, 1495 *BD* II, 78).

***ИЗДРЪЖАТИ** *див.* **ЗДЄРЖАТИ.**

ИЗЕ *прийм.* (1) *(з ор.) (виражає об'єктні відношення — вказує на супровід одних предметів іншими)* ізо, із, зі: а записала есмн по души его князя небощика... къ манастыру Светого Спаса въ Кобрыню село Корчичи, и зе всими доходы (Кобрнн, 1401 *АкВАК* III, 2).

Див. ще **ZE[1], ЗЪ, ИЗЪ, ИСЪ, СЪ.**

***ИЗЄХАТИ СѢ** *дієсл. док.* (і) з'їхатися: ⟨А коли бы сѦ пригодили которїи кривди людєм и подданым...⟩ прїаталѣ наше⟨го Але⟩ксандра великого кнѣзѣ... ино нашим старо(ст)ам и врѣдни⟨ком⟩ граничним ⟨обославши сѦ съ обоу сторон изєх⟩ати сѣ на границах (Сучава, 1499 *BD* II, 443).

ФОРМИ: *інф.* ⟨**изєх⟩ати сѣ** (1499 *BD* II, 443).

***ИЗИСКЪ** *див.* **ИЗЫСКЪ.**

***ИЗИМАТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* изиматисѦ) (?): Сє же коли сїз моєго изъемлтсѦ ~ (так.— *Прим. вид.*) валфромѣя а по єго животѣ кого бъ избьреть и сѣтыи никола тому все (то) што к цр̃(к)ви предалъ єсмъ и своєю братиєю (б. м. и. 1350 *P* 8).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **!изъемлтсѦ** (1350 *P* 8).

***ИЗИТИ** *дієсл. док.* (3) (*цсл.* изити) (від чого, з чнм, без чого) **1.** взяти початок, виникнути, вийти (1): а изше(д)ше о(т) того кореиє и плѣменѣ... никто да нѣ воленъ продаті ѫ ни на мнозѣ ни на малѣ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

2. вийти, виїхати (1): они да си изидоу(т) съ всѣмъ свои(м) товаро(м), до и(х) земли бєз всѣкои забавѣ (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709);

◇ **з ъ с в ѣ т а т о г о и з и т и** (1) див. ***СВѢТЪ.**

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **ишолъ** (1401 *АкВАК* III, 2); *нак. сп. 3 ос. мн.* **да изидоу(т)** (1437 *Cost.* II, 709).

Див. ще **СЪИТИ.**

***ИЗЛЄМЬ** *ч.* (3) *(назва пагорбка у Молдавському князівстві):* а дроугы хотаръ дроугомоу селоу о(т) оустїє потоко(м) гори... оу и(з)лємь до доуба могнла, **из(л)ємь**, иа и(з)лемь могилоу (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37).

ФОРМИ: *наз. одн.* **из(л)ємь** (1400 *Cost* I, 37); *знах. одн.* **и(з)лємь** (1400 *Cost.* I, 37).

***IZŁOMITI** *див.* ***ЗЛОМИТИ.**

***ИЗЛОМЛЄНІЄ** *с.* (1) порушення, недодержання, зламання: а которынжь то листы и записы хочємъ имѣти въ оусѣхъ рѣчє(х) и члонкохъ... досвѣдчаючн тымъто нашимъ симъ листомъ на вѣчныи часы моцнѣ держѦти и ховати вѣрно, бєзъ порушѣнїа и бєзъ изломленїа (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712—713).

ФОРМИ: *род. одн.* **изломлєиїа** (1439 *Cost.* II, 713).

Пор. ***ЗЛОМИТИ.**

***ИЗМАЛОВСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Ізмайлово *у Волинській землі):* мы князь Михайло Ивановичь Юрьевичь прыдалисмо на храмъ Пречистой Богоматеры землю бортную Измаловскую (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **Измаловскую** (бл. 1500 *АСД* II, № 4).

***ИЗМЄНА** *див.* ***ИЗМѢНА[1].**

***ИЗМЄНИТИ** *див.* ***ИЗМѢНИТИ.**

***ИЗМИНА[1]** *див.* ***ИЗМѢНА[1].**

***ИЗМИНА[2]** *див.* ***ИЗМѢНА[2].**

***ИЗМОВИТИ** *дієсл. док.* (1) (з кнм) домовитися, договоритися: але на после измовили єсмо и втокъмєли єсмо исъ послы твоєй милости, абыхъ оучынилъ твоєй милости нашъ листъ и подъ нашою прысягою (б. м. н., 1496 *BD* II, 401—402).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **измовили єсмо** (1496 *BD* II, 401).

Див. ще **ЗМОВИТИ СѦ, *СМОЛВИТИ.**

***ИЗМѢНА[1]** *ж.* (10) (*цсл.* измѣна) **1.** заміна, обмін (1): н то имає(м) єи мл(с)ти о(т) сего часоу держати непорушєно изминоу за хоти(н) (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774);

д а т и и з м ѣ н о у (8) *див.* **ДАТИ 2.**

2. зміна, переміна (1): Ачь по(д)лоугъ часовъ розны(х) обыча(и) и учи(н)кы чѣвчи измєны колижь кажьномоу чѣвкоу въ єго доспєхоу во єго цюдності и во єго сїлѣ нє є(ст) досыть окрашєнїя колї нє боудєть правы окрашєнъ (XV ст. *ВС* 9 зв.— 10).

ФОРМИ: *знах. одн.* **измѣиоу** 7 (1490 *BD* I, 436; *DC* 148; *ДГСХМ*; 1499 *BD* II, 162; 1500 *BD* II, 173, 174); **измиоу** 2 (1455 *Cost.* II, 774; 1490 *DC* 147); *наз. мн.* **измєны** (XV ст. *ВС* 9 зв.).

***ИЗМѢНА[2]** *ж.* (4) ◇ **б ы т н в ъ и з м ѣ н о у** *див.* **БЫТИ[1].**

ФОРМИ: *знах. одн.* **измѣноу** 2 (1442 *Cost.* II, 716; 1445 *Cost.* II, 726); **измиоу** 1 (1445 *Cost.* II, 726); **ызмєну** 1 (1442 *Cost.* II, 719).

Див. ще ***БЄЗМѢНА.**

***ИЗМѢНИТИ** *дієсл. док.* (4) (*цсл.* измѣнити) **1.** (що, що з ким) заміняти (3): Пакь господство мы даль съм имь чътири села измѣноу за тоти села... и привнлїе от Александра воєводї дѣда нашего еще єсмо имь дали що на тоти села, що былъ измѣниль тоти двѣ села дѦд нашь Александръ воєвода от Бистричъскаго монастира (Гирлов, 1499 *BD* II, 162); прїидоша прѣд нами... попь Григорїє... и съ въсѣми яже о христѣ братїами... и измѣнили съ господство мы правоую монастирскоую отниноу (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

2. (що) порушити, зламати (1): а толко измени(т) олєхно слою поруку ино знати коро(л) на(с) поручиико(в) (Луцьк, 1388 *P* 42).

ФОРМИ: *перф. 3* ос. *мн.* **измѣнили** (1499 *BD* II, 162; 1500 *BD* II, 173); *пперф. 3 ос. одн. ч.* **былъ измѣиилъ** (1499 *BD* II, 162); *майб. 3 ос. одн.* **измєии(т)** (1388 *P* 42).

***ИЗНАИТИ** *див.* ***ЗНАИТИ.**

***ИЗНАИТИ СѦ** *див.* ***ЗНАИТИ СѦ.**

***ИЗНАНІЄ** *див.* **ЗНАНІЄ.**

ИЗНИЖЄ *див.* **ЗНИЖЄ.**

ИЗО *див.* **ИЗЪ.**

ИЗОРАТЬ *дієсл. док.* (1) (що кому) виоратн, зорати: а колї оу нємєцькомъ правѣ кмєть осѧдѣ(т) тогды иє можєть о(т)итї о(т) пана одно дѣди(ч)ство прода(в)ши а оу мѣсто сєбѣ кмєтѧ такъ богато(г) ка(к) сєбѣ о(т)са(ди)ть (!) алюбо полѧ ємоу нзорать (XV ст. *ВС* 39).

ФОРМИ: *інф.* **изорать** (XV ст. *ВС* 39).

Див. ще ***ОРАТИ, *ПООРАТИ, *ПРООРАТИ.**

***ИЗОСТАВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*цсл.* изостати) залишатися, оставатися: Колї прїгожаєтсѧ по смр҃ти оц҃євє н(ж) дѣвкы нє имѣючи рожєноє бра(т)и изоставаю(т) въ имєнїи, находѧ(т)сѧ имъ такымъ дѣвъкомъ опєкальнїкы што(ж) и(х) хотѧть пѣнєзми о(т)править коли замоужь поидоуть аби имєнїє о(т)рималї (XV ст. *СЯ* 41).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **изоставаю(т)** (XV ст. *СЯ* 41).

Див. ще **ЗОСТАТИ** [1] 1, ***ЗОСТАТИ СѦ** 1.

ИЗОСТАВИТЬ *дієсл. док.* (6) (*цсл.* изоставити) (кого, кого в чім, кого по кому) залишити, зоставити (4): а ньколи бы тѣжъ иншыи котрыи коли пановѣ г(с)п(д)ри наши алюбо иншыи хотѣлї и(х) зостати (!) мы слюбоуємъ нє оставати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738); а о(т)ць по смр҃ти тымъ то дѣтємъ и то (!) жєнє боудѣ(т) лї єє волѧ можєть изоставить опѣкатєльнїка оу томь имєнїи докоуль доростоуть дѣти ты(х) лѣ(т) (XV ст. *СЯ* 40 зв.); а какъ зъ нихъ одинъ зомреть а не зоставитъ по собе сыновъ и щадковъ музского полу то его половица того села Осекрова на того маетъ спасти который ся останетъ и на его счадки музского полу (Троки, 1498 *ГВКОО*);

◇ при чсти зоставити (2) *див.* **ЧЄСТЬ** 2.

ФОРМИ: *інф.* **изоставить** 1 (XV ст. *СЯ* 40 зв.); **! зостати** 1 (1448 *Cost.* II, 738); *перф. 1 ос. мн.* **есмо зоставили** (1495 *АЛМ* 83, 84); *майб. 3 ос. одн.* **зоставитъ** 1 (XV ст. *ВС* 29 зв.); **! заставить** 1 (1498 *ГВКОО*).

Див. ще ***ЗОСТАВЛѦТИ, *ЗОСТАВОВАТИ, ЗОСТАТИ** [1], **ЗОСТАТИ СѦ, ОСТАВАТИ, ОСТАВИТЬ**[1], ***ОСТАВОВАТИ.**

***ИЗОСТАТИ СѦ** *див.* ***ЗОСТАТИ СѦ.**

ИЗОСТАТЬ *див.* **ЗОСТАТИ** [1].

***ИЗРАДА** *див.* ***ЗРАДА.**

! ИЗРАДУЮ ⟨ИЗРАДЦЮ⟩ *див.* ***ЗРАДЦА.**

***ИЗРАИЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Издраиль, *еебр.* Yisrael): продали есмо мыто Звягольское и корчму... Израилу... на три годы (Судомир, 1488 *РИБ* 222).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Израилу** (1488 *РИБ* 222).

ИЗРАНА *присл.* (4) зранку: соудїи имає(т) бытї израна потрєзвоу соу(д) соу(д) израна алюбо до обѣда алюбо да (!) полоудни имаєть бытн соужєнъ (XV ст. *ВС* 6).

***ИЗРЄЧИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* издрєщи) сказати: И єлико изрєкѫт вашєи милости от господства мн, а вы о въсєм вѣроуитє их, яко быхмо самы съ вашим милостїом говорили (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* **изрєкѫт** (1475 *BD* II, 336).

***ИЗРОУБАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) зрубати: Оуставлѧємь и(ж) за ка(ж)ноє дєрєво овощь имаючн а боудє(т) ли изроубано алю (!) скажєно в҃і гро(ш)и заплати(т) шкодоу а вины є҃і (XV ст. *ВС* 32).

ФОРМИ: *майб. пас. 3 ос. одн. с.* **боудє(т)... изроубано** (XV ст. *ВС* 32).

Див. ще ***ЗРОУБИТИ, *ПОРОУБИТИ, РОУБАТИ** 1.

***ИЗРОУШИТИ** *див.* **ЗРОУШИТИ.**

ИЗСТАРИНЫ *див.* **ИСТАРИНЫ.**

ИЗСТАРОДАВНА *див.* **ИССТАРОДАВНА.**

***ИЗЧѦТЬЄ** *с.* (1) ◇ изчѧтьє матки божьєи (1) (*назва церковного свята, також календарна дата*) зачаття матері божої: в городѣ бєрєстью... пзчѧтьѧ (!) матки б(ж)ьєи подлѣты (sic.— *Прим. вид.*) роз(с)тва х(с)ва тисѧчѧ лѣты и чотыри ста лѣтъ (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619).

ФОРМИ: *род. одн.* **!пзчѧтьѧ** (1400 *Cost.* II, 619).

ИЗЪ, ИЗЬ, ИЗ, ИЗО, ИСЗО, ! И *прийм.* (130) з, із **1.** (*з род.*) (97) **1.** (*виражає об'єктні відношення*) (25) а) (*вказує на об'єкт, що є одиницею якогось обчислення або з якого щось забирається, відділяється*) (20): А изъ рѧшювъскои волости приходитъ полъ тритья ста коло(д) (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); Про то я... записала есми... десятину къ светому Спасу къ Кобрнню, н зъ млына, што на рѣцѣ на Кобринцѣ, десятую мѣрку отъ жита (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); А той истный слуга нашъ Бѣдунъ... имаетъ служити намъ и нашимъ дѣтемъ изъ того села двѣма стрѣлци (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); а кн⟨ѧ⟩зю Солтану оу Вишнєвцы пол гроша из збаразского мыта (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); кнѧзю вєликомоу тѳє(р)скомоу дано въ кракове... в҃ поставы соукна ма(л)ско(г)... а л҃ ко(п) г(р)шє(и) и(з) ска(р)бу (б. м. н., 1488 *УКТ*);

б) (*вказує на сукупність об'єктів, з яких виділяється один або більше*) (5): а тижь коли бы которыі нєприѧтєль своєю силою облогло тото исныи гро(д) галичь тогда тото исныі воєвода и бра(т) єго и дѣти іхь или которы из нихо жн(в) останєть имають... того исного города боронити (Луцьк, 1388 *Р* 37); нєкоторы(и) из наши(х) пано(в) коли(ж) то на ва(л)цє є(ст) имъ мєсцо дано боудє(т) а онї того мєсца нє смотрѧть нє дєръжа соромоу а инъдє(с) становѧ(т) (XV ст. *ВС* 10 зв.); тоє щобы тому прѣ(д)рє⟨...⟩нному монастирю оурикъ съ оусѣмъ доходомъ... и ни єдинъ о(т) наши(х) рѧдца примѣса къ тѣмъ вышєписаннымъ циганомъ да нє имаєтъ такождє и къ дѣтємъ и(х) н къ въсєму плємєню и(х) що и(з) тѣ(х) двѣ вышєрє(ч)нны(х) чєлѣдє(х) выидєтъ (Дорогуня, 1434 *ДГСММ*).

2. (*виражає просторові відношення*) (*вказує на місце або предмет як вихідну точку дії*) (38): а львовчѧнє што имуть прннєсти самн изъ угоръ сєрєбро жьжєноє, отъ того сєрєбра што быхомъ мы купилн собѣ колко будєтъ намъ надобно (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); о(т) могыло(к)... к дорозѣ котраѧ дорога идєть из дѣдочичь до баличь (Зудечів, 1413 *Р* 83); A piszete wasza miłost, iże Posoł Wasz i druhyy Niemieckiy posoł iedut iź Nimec siudy czerez naszuiu zemlu (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); записоую жєнє своєй... на своих имєнѧхъ отчизнихъ на Кобрыни... тоую тисѧч коп, штож она принєсла от брати своих из Голшан (Кобринь, 1454 *AS* III, 9—10); а коли панъ Петръ ѣзлилъ (!) по тымъ имѣнямъ, тогды намѣстникъ мой ие жаловалъ на пана Петра, иж бы онъ печати рвалъ або замки отбывалъ, або листы бы бралъ из тое скрини, которая была не замкнена (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); О ты(х) што(ж) изь своєа зємли идоу(т) на воиноу (XV ст. *ВС* 27 зв.— 28); н дали и приложили єсмы о(т) на(с)... ст҃моу монастироу о(т) нємца болото криваѧ и озєро, на имѣ по(д) доубровка, и съ грълою... о(т) гдє выходить гръла нз днистра (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

3. (*виражає означальні відношення з просторовим відтінком*) (19): A pri tomo byli swetkowe; kniaż Fedor wojewoda Łuckij... i teź Minkhajło iz Oszmeny (Луцьк, 1388 *ZPL* 108—109); а писалъ грамоту писаръ пана старостынъ дьякъ изъ болєстрашичь (Перемишль, 1359 *Р* 10); а сє азъ в҃лдка иванъ из луцка знаємо чиню всѣмъ аже да(л) ми г(с҃)дрь мои вєликыи король митрополью галицкую (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*); а при то(м) свѣдци были кнѧзь Анъ арцибискупъ льв⟨овс⟩ки па(н) м**жи(к) из дубровы (Медика, 1415 *Р* 87); и панн Василєвая... поставила пєрєд нами Лоуконничан, королєвских людєй из Ярнєва и зъ Сынковичь (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

4. (*виражає причинові відношення*) (13): мы романъ воєвода... слюбили єсми... владиславови из божєєі мл(с)ти королєви польскому (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); фра(н)цикъ оунѫкѫ свою лоцїю во опєканїє съ имєнїємь ста гривєнъ а коли(ж) по нєкоторы(х) часє(х) выда(л) єє замоужь с того имєнья *изь* єє молодости на нєє наклада(л) потомь... изъ своимь мѫжємь нєла(с) напоминать с тго (!) имєнїя своємоу дѣдоу (XV ст. *ВС* 21 зв.); Пригожаєтсѧ н(ж) о нєко-

торыи простоупки позывани боудоуть прє(д) насъ а они(с) вымолъзають своими старшими... а изъ и(х) же прїказанїя то чинА(т) а чрє(с) то частокро(т) бываютъ то поро(ж)-ни о(т) казни а то є(ст) противъ прїказань(ю) бжьєму и противъ правоу цр(с)комоу (XV ст. *ВС* 15); мы илиа воєвода... чинимъ знаменито... оже... приєхали єсми до Львова... к нашєму милому господарю, из милости божии владиславу королю по(л)скому (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712).

5. *(виражає модальні відношення)* (1): Такъ иж мєжи нами... из обохъ сторон, имает быти покоуи и мир вѣчнїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

◊ из старины (1) *див.* **СТАРЫНА.**

II. *(з ор.)* (88) **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (78) **а)** *(вказує на зв'язок або взаємодію між особами або предметами)* (52): а купилъ єсть нванъ губъка изъ братомъ своємъ на вѣки (Перемишль, 1378 *P* 26); та(к) король господаръ приказалъ намъ своимъ листомъ а быхмо выѣхали и зємАны и старъци и розьѣхалн мєжн влдкою а мєжи стрѣлковци о землю о цр̃ковну и лѣс (Погоничі, 1422 *P* 97); изгодила сА єсми из девєремъ исъ своимъ со кн⟨А⟩зємъ Семеномъ и дети мои из дАдкомъ своимъ о кн⟨А⟩зА Солтановоу дельницю (Манів, 1478 *AS* I, 76); ино я... при том остала Мєжиречи... подлуг оурАду пана моєго и зъ *(в ориг.* изАтем.— *Прим. вид.)* зАтем своим с паном Михном Омєлянским (Луцьк, 1487 *AS* I, 85); на той долине мои люде маютъ слндогонъ и з Блаженичаны (Володимнр, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); мы тогди Стєфан воєвода, сам своєю парсоуною... из их милостми обличнє боудоум єхати на тоурецкого чъсарь (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

б) *(вказує на супровід одних дій іншими або одних предметів та осіб іншими)* (26): Мы... чиним знаємо... иж записуєм... кн⟨А⟩зю Федору Данилєвичу Острогъ... из селы (Луцьк, 1386 *AS* I, 20); Бнлъ намъ чоломъ пнсарь нашъ... панъ Грнгорей Исаевичъ Громыка, о томъ, што перво сего дали есьмо ему мѣстце городское и зъ малою улочкою (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); А коу томоу придалъ єсми на тоую ц̃рковь ... землю пашноую и бортноую и з синожатми (Перевали, 1440 *P* 142); вызнавамы тым то листом... и з дотъкненємъ свАтого хреста... быти повнnни и обвезаноу коу держаню зоуполна чєсти и вѣры нашєи (Сучава, 1462 *BD* II, 284); и врозумившн то пани Олизаровая... волнє даровала нас и дала и записала тые двє имєнА оу Волыни... на имА Здолбицу нз приселки (Луцьк, 1487 *AS* I, 240); лишє... боудєм ли тогдн оу которои нємоци, та нємочи мєм самы єхати заєдно с нымн, он бы тогди нмал єхати заєдно с ными сынъ нашъ Богдан воєвода... или кого мы из их милости пошлємо (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

в) *(вказує на знаряддя або засіб дії)* (5): мы петръ воєвода... знамєнито чини(м) из си(м) наши(м) листо(м) ... оже то(т) истинныи калоугери наши о(т) молдавици прииєсли прнвнлїе наши(х) прє(д)ко(в) прѣ(д) нами на потвєрждєнїе (Байчани, 1454 *ПГПММ*); яко єсмо послали такоєжъ копиє нзъ нашыми послы (б. м. н., 1496 *BD* II, 401).

2. *(виражає модальні відношення)* (4): а иванъ губъка... купилъ єсть тотъ мунастырє именємь калєниковъ... изъ блг(с̄)влѣнъемь пискупа ларивона (Перемишль, 1378 *P* 26); А пак коли оусхочет наияснѣишїи Владислав, крал оугръскїн и чъскїи... оучинАт воиска и, из божїю помощїю, поидоут сами своими парсоунамы... на тоурецкого чъсарь (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

3. *(виражає означальні відношення)* (1): а на то есми далъ им сесь мой листъ из моею печатью (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

Див. ще **ZE**[1], **ЗЪ, ИЗЕ, ИСЪ, СЪ.**

ИЗЪ ВѢКА *див.* **ИЗ ВѢКА.**

ИЗЪ ВѢКИ *присл.* (1) здавна, споконвічно, од віків: а хотарь тѣмъ села(м) по старомъ хотару да є(ст), куды изъ вѣки ожнвали (Сучава, 1443, *Cost.* II, 156).

Див. ще ***ВѢКЪ, З ВЄКОМ, З ВѢКА, ЗО ВЄКОВ, ИЗ ВЄКОВЪ, ИЗ ВѢКА, ИЗ ВѢКУ, ОТ ВѢКА, SWYĶU.**

***ИЗЪЯВЯТИ** *дієсл. недок.* (3) (*цсл.* изъявляти) (кому) заявляти, повідомляти: мы Иванъ Мирча Божьѣ мнлости воєвода великии Господарь зємли Бесарабъскоѣ. Изъявямъ и освѣчаю тымъ листом каждому доброму... кто оузрит или оуслышит (Чюрзев, 1403 *ДГМ*); Мы Іо стефан воєвода... знаємо чиним и явно изявлѣєм с тым нашим листом въсѦм посполитым ... яко коли... нєприязнь... и валка была мєжи нами и межи... кролєм полскым... и тыми часы єго милость... нам въси мєрзАчкы и шкоды... отпоустнлъ (Гирлов, 1499 *BD* II, 119).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **изъявямъ** (1403 *ДГМ*); *3 ос. одн.* **изАвлѣетъ** (1479 *BD* II, 351); *1 ос. мн.* **изявлѣем** (1499 *BD* II, 419).

Див. ще ***ИЗЯВИТИ.**

***ИЗЫСКАНЇЄ** *с.* (1) внграш судової справи: и тамь она иметь свою рє(ч) оуздати рє(ч)нїковн комоу она хочеть и на нзысканїи н на истраценїн (XV ст. *ВС* 12).

ФОРМИ: *місц. одн.* **иа изысканїи** (XV ст. *ВС* 12).

Див. ще **ИЗЫСКЪ** 2.

Пор. ***ИЗЫСКАТИ** 2.

***ИЗЫСКАТИ** *дієсл. док.* (10) **1.** (чого) одержати у власність (що) (3): а коли оць за своєго живота дѣвкоу замоужь выдасть а о(т)правн(т) вѣномъ тогды по смр̃тї єго иная братія є(г) нє могоу(т) иньшє(г) изыска(т) алѣ в то имєнїє имѣтї досыть в чомъ о(т)правн(т) оц̃ь (XV ст. *ВС* 36).

2. *(без додатка) (про судову справу)* виграти (що) (5): кто мєжи ими оукажеть твердѣшимъ листомъ и знамены што соуть на листѣ тотъ зыскалъ (Галич, 1401 *P* 65); Поводъ имєєть позвать вїновато(г) ко правѫ тогды воиноватыи (!) изыще(т) а нє станє(т) ли виноватыи къ правѫ а пово(д) станеть алюбо слѫгѫ пошлеть тогды виноватыи изостанє(т) винъ двема волы (XV ст. *ВС* 17 зв.); па(н) татомирь балнцкии довель свонхъ границь и зыскаль (Зудечів, 1413 *P* 83); нє имаю(т) оуспоминати тоти прѣдрєчены панове о тыто вышепнсаны села на пана шендрика... заноу⟨ж⟩ зыскал шендрика ⟨съ въ(с)⟩его права ⟨о(т) вышеписанни(х) болѣръ⟩ (Сучава, 1447 *Cost.* II, 273);

(що) одержати перевагу (над чим) (1): а стана полѣново привнлїе да нє изысче(т) сїе привилїе нашє николи на вѣкы (Сучава, 1439 *Cost.* II, 41).

3. *(без додатка)* розшукати (1): Нине пакъ для нашего брацтва, какъ наше слово почастовавше, намъ отъ васъ войтянье вчннишъ, у кажъдомъ месте и въ городехъ изыскавши, отъслали бы есте къ намъ (б. м. н., 1484 *РИБ* 351).

ФОРМИ: *інф.* **изыска(т)** (XV ст. *ВС* 36); *перф. 3 ос. одн. ч.* **зыскалъ, зыскаль, зыскал, зыска(л)** (1401 *P* 65; 1413 *P* 83; XV ст. *ВС* 21 зв.; 1447 *Cost.* II, 273); *майб. 3 ос. одн.* **изыщеть** 1 (XV ст. *ВС* 10); **изыще(т)** 1 (XV ст. *ВС* 17 зв.); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да... изысче(т)** (1439 *Cost.* II, 41); *дієприсл. перед.* **изыскавши** (1484 *РИБ* 351).

ИЗЫСКЪ *ч.* (4) (*стч.* zisk, *стп.* zysk) **1.** зиск, прибуток (2): Хочє(м) о(т)кouль изыскъ алюбо прїбытокъ прїхо(ди)ть о(т)тоулє тє(ж) и казнь нмеєть быти (XV ст. *ВС* 29 зв.); и гєрге... рє(к) прѣ(д) на(с): правда, єси да(л) оу мои(х) роу(к) твои златы, на подєржанїе, али я єсмъ хоти(л) себѣ зискъ оучинити твоими пинѣзми (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385).

2. виграш судової справи (2): мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито... ожє прїидошА пред нами... наши слоугы на имѣ Ивашко комис и Тома *(в ориг.* Тотома.— *Прим. вид.)* Димнтрескоул и Костє Тоурбоурє н тАгали сА за села на имѣ Сьсещи на Бръладѣ и за сєло Ромънєщи... алє Ивашко съ прївилиами тестѣ своєго пана Ивана вистиарника добыл съ вьсего права и соудоу, а Тома Доумитрескоул и Костє Тоурбоурє... стратили... Ино мы видѣвше изыскъ пана Ивашков, и мы також єсми дали и потвръднли

таа прѣдрєченнаа сєла... слоузѣ нашємоу паноу Ивашкоу комисоу (Бирлад, 1460 *BD* I, 40—41); мы стєфа(н) воєво(д)а... чины(м) знамєнито... ожє прїндоша прА(д) нам(и)... ива(н) сн҃ъ васко(в)... исъ своими братїами и тѣгали на кнѣгиню пана андрєикова шербича... рєкучи ажє они су(т) оунуки ку(п)чичєвн по и(х) матєри... прото(ж) марушка ставши оу то(т) нарєченыи дє(н) и присѣгла прА(д) нами... ажє ива(н) исъ своими братїами нѣ(ст) оунукы ку(п)чичєви ани єи самои марушци ани ми(х)нови сего ра(дї) ми видѣвши изнскъ марушки... єсми дали и потвєрднли марушкн и ми(х)нови плємєнику єи оусѣ сєла ку(п)чичева и всѣ имѣнїє єго (Васлуй, 1474 *РГС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **изыскъ** (XV ст. *ВС* 29 зв.); *знах. одн.* **изыскъ** 1 (1460 *BD* I, 41); **изискъ** 1 (1474 *РГС*); **зискъ** 1 (1449 *Cost.* II, 385).

Див. ще ***ИЗЫСКАНЇЄ.**

ИЗЬ *див.* **ИЗЪ.**

***ИЗЬБИЩЬНЫИ** *прикм.* (1) ◊ изьбищьныи пєрєвозъ (1) *(назва перевозу в Перемишльській землі)*: а и єщє далъ єсмъ ему ловнща оуюновА ото изьбищьного пєрєвоза... до берегъ днѣстра (Казимир, п. 1349 *Р* 3—4).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **изьбищьиого** (п. 1349 *Р* 4).

ИЗЬ ВѢКА *див.* **ИЗ ВѢКА.**

ИЗЬ ВИКА *див.* **ИЗ ВѢКА.**

***ИЗЬГИНОУТИ** *див.* ***ЗГИНОУТИ.**

***ИЗЬЄДНАНЇЄ** *див.* ***ЗЪЄДНАНЬЄ.**

***ИЗЬЯВИТИ СѢ** *дієсл. док.* (1) з'явитися, знайтися, стати наявним: А пак привилїи Аврамово, що имал он на тоє сєло от нас же, от коупеж, а тоты єго привилїи, ажє сѣ коли изьявАт, а они да нє нмают добоувати на сїє иашє прнвилїє николи на вѣки (Сучава, 1493 *BD* II, 22).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* **сѣ... изьявАт** (1493 *BD* II, 22).

***ИЗЯВИТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* изъявити) (кому) заявнти, повідомити: нзъє(д)навшисА є(с)мо и запи(с) мєжы собою вдѣлали, и г(с)дру єго мл(с)ти и(з)явили, и г(с)дръ єго мл(с)ть на(м) то и листо(м) свои(м) потвє(р)дилъ (Вільна, 1495 *ВМБС*).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **є(с)мо... и(з)явили** (1495 *ВМБС*).

Див. ще ***ИЗЪЯВЯТИ.**

***ИЗѦВЛѢТИ** *див.* ***ИЗЪЯВЯТИ.**

ИК *див.* **ИКЪ.**

! ИКОМИВИЧ ‹ЯКИМОВИЧ› *див.* **ЯКИМОВИЧ.**

***ИКОНА** *ж.* (2) ікона: застали єсмо оу стго спса на красно(м) д҃ иконы кованы(х) а ѓ иконы з вѣньци (б. м. н., 1429 *Р* 114).

ФОРМИ: *знах. мн.* **иконы** (1429 *Р* 114).

***ИКРА** *ж.* (1) ікра, кав'яр: мы стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє бл҃гопроизволилн єсми наши(м) добри(м) произволєніє(м)... и далн єсмн том(оу) монастнрю на каждое лѣто по(д) в҃ (!) мажн рибу о(т) кєлїи а о(т) нашеи кнєгини три кантари икру чорную (Сучава, 1446 *DIR«A»* 485).

ФОРМИ: *знах. одн. зам. род.* **три кантари икру** (1446 *DIR«A»* 485).

ИКЪ, ИК *прийм.* (20) *(з дав.)* до **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (17) **а)** *(вказує на приєднання, додавання чого до чого)* (14): а на болшєє потвръженїє том(оу) въсем(оу) вышєписанном(оу) вєлѣли єсми нашєм(оу) логоѳєтоу, паноу станчюлоу, привєсити нашю печатъ нк сем(оу) ли(с)тоу (Сучава, 1448 *Cost.* II, 300); менА(л) єсми с ыгумено(м) пєресопницки(м), з ларионо(м) ты(м) все(м) своимъ имє(н)є(м) на нмА дА(д)ковичи... на є(г) име(н)е... на чємерн(н), котороєжь придано ик манастирю (Луцьк, 1490 *Пам.*); А для липъшон твердости и печат есми свою приложили ик сему моему листу (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120);

б) *(вказує на зв'язок дії з якоюсь особою або з якимсь предметом)* (3): иного соу(д)ца да нє имаєтъ развѣ г(сд)вомн икъ нашємоу градоу къ сочавѣ (Сучава, 1437 *Cost.* I, 520); едучи от Бовбол к Блаженнку, к лесу приехавши, по левои руце подле самой дороги тот дуб стонт, и оттоль через гребли конецъ пропаханых нив и озли тое смужали што и къ Блаженику слушают, олижъ до самое реки (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

2. *(виражає просторові відношення — вказує на місце, точку, куди спрямована дія)* (3): а хотары тѣмь сєломь... отъ киприяновы полѣны... икъ поросѣчои (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135); и от того привел нас пан Янчинский и к граням и рек: тут тые грани сам князь великий Швитригайло... своею рукою тые грани зарубал (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

Див. ще **КОУ, КЪ**[1].

[1] **ИЛА** *див.* **ИЛЬЯ.**

ИЛАРИОНЬ *ч.* (5) (*особова назва, гр.* Ἱλαριών) Іларіон, Ларіон: ‹и)с(пис)ах ‹м)онах Иларионь (Молдовиця, 1462 *BD* I, 71); а тоє имє(н)є чємєри(н) маю подати игоуменоу пересопницкомоу ларноноу (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Иларионь** 1 (1462 *BD* I, 71); **ларио(и)** 2 (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); *дав. одн.* **ларионоу** (1490 *Пам.*); *ор. одн.* **ларионо(м)** (1490 *Пам.*).

Див. ще **ЛАРИВУНЪ.**

***ИЛВОВСКИИ** *див.* **ЛВОВСКИИ.**

***ИЛВОВЪ** *див.* ***ЛВОВЪ.**

***ИЛВОВЬСКИИ** *див.* **ЛВОВСКИИ.**

ИЛВСКИИ *див.* **ЛВОВСКИИ.**

ИЛВЪВСКИИ *див.* **ЛВОВСКИИ.**

YLE *див.* **ИЛИ.**

***ИЛЄМНИЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Віленському воєводстві)*: Сє азъ... ан(д)рє(и) владимирови(ч)... о(т)писалъ єсмъ своєи женѣ Кнгни марїи ... свою очиноу... имѣнїє пръвоє, а нноу словенескъ могылное камєнець логожєскъ илємници полоное (Київ, 1446 *Р* 154).

ФОРМИ: *знах.* **илємиици** (1446 *Р* 154).

ИЛИ, ИЛЇ, ЇЛИ, YLE *спол.* (1702) **I.** *(зв'язує члени речення)* (1348) **1.** *(розділово-перелічувальний)* або... або, чи... чи (666): Тые вси села... маетъ держатн... владыка Луцкий... никакоже паче благословеня его церкви созиждати, или самовласте разорити, или свесченъниковь отъ него благословенныхъ отъ церкви отганяти, или дидаскалию основати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а коли имуть купити татарскыи товаръ, у сочавѣ, или шолкъ, или пєрєцъ, илн камкы, или тєбенкы, или темьАнъ, или грєцкыи квасъ, отъ гривну, у сочавѣ по три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); а ту дѣднину панъ кола вольнь продати нли замѣнити или тунь о(т)дати (Галич, 1409 *Р* 74); а пак ли бы хотѣ(л) хто по(д) пано(м) гринко(м) стрєчєновичо(м) тыхъ имѣнеи добыватн или по(д) єго дєтми... или по(д) єго внучаты... имаеть дати триста ко(п), широки(х) грошеи пану гринку (Острог, 1437 *Р* 136); А пак аж сА прилоучит та побѣгнєт нѣкоторїи наш боярин или наш слоуга до кралѣ єго мнлости, или до пръчєченних єго милости братїях, нли боуд гдє до их милости зємлАх или до их подданных, тотбы имал одослати сѣ до нас до своєго господарѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

(чергується з а л ю б о, а л ю б ъ, л и, л и б о, л ю б о, л ь) (16): а коли быхомъ хотѣли любо сами взАти в него то сєлище єго осажєньє и роспашь или кому быхо(м) приволили выкути (!) тогды имаємъ заплатити єму пАтьдєсАть гриве(н) полугрошки (Острог, 1427 *Р* 109); коли жь быхомъ хотѣли тыи двѣ сєлищи алюбо сами оузАти оу него Или кому приволилн быхомъ выкупити и тогды имѣемъ дати єму за тыи двѣ сєлищи шестьдесАть копъ тую подольскими полугрошнки (Турейськ, 1429 *Р* 112—113); а кто имєть коупити скотъ или бараны, оу баковѣ, или оу романовѣ тръгоу лнбо оу банн, либо на нѣмци, либо оу иных торгох наших, нє надобѣ нигдє мыто дати, нижъ тамъ гдє коупил (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669); и король бы его ми-

лость о томъ розъсмотрѣлъ и намъ допомагалъ тыми разы, пєнѦзьми ль, людьми ль, или имєньємъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 364).

2. *(розділовий)* або, чи, чи то (525): а што ко(л) о(т) кого оуслышю на господарѦ нашєго лихо или добро того(м) нє оутаити господарѦ нашєго велико(г) королѦ (б. м. н., 1386 *P* 30); А сє я панъ мнхаило боучатьскии... свѣдчю то н познавамъ снмъ своимъ листомъ... кто на сии листъ позрнтъ или слышнть єго чтучн (Галич, 1424 *P* 106); мы великий кнѦз Швнтрнкгайл... чиннм знамєнито и даєм ведати каждомоу н⟨н⟩нєшним и ⟨н⟩а потом будущимъ, хто на нєво возрит нли єго чтучи оуслышит (Київ, 1437 *AS* I, 33); вълни продати или за даръ дати (Луцьк, 1445 *P* 148); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним ис сим листом нашим въсѣм кто нан оузрит нли чтоучи єго оуслышит (Ясси, 1500 *BD* II, 175);

(*у сполуч.* н л и п а к ъ) або ж (8): Мы кнѦ(з) федоръ любортови(ч) (!) знаємо чннимъ снмъ нашимъ листомъ кто коли на нь возри(т) или пакъ оуслыши(т) (Віслиця, 1393 *P* 50—51); мы стєфанъ воєвода землѣ молдав(с)кон знаємо и чиннмъ снмъ нашимъ листомъ, кто нань коли возрить или пакъ оуслышить (Сучава, 1395 *Cost.* II, 611); Мы бискупн мацѣи прємыски(и) и офанасѣи владыка прємыски(и) ... чинимы знаємо симъ нашимъ листо(м) кто на нь возрн(т) или па(к) оуслыши(т) (Медика, 1404 *P* 69—70).

3. *(приєднувальний)* а також, а теж (106): ⟨а по⟩ нашємъ жнвотѣ кто имѣтъ быти господарь оу земли Молдавскои, братїи нашихъ или от наше плємѦ намъ будь кто то имъ да непорушать... нашєго оутверженїя без вины ихъ (Сучава, 1403 *RS* 338); пак ли бы кто нагабалъ тучєнѦка оу тои дѣдининѣ оу сєрнъку или кро(л) гсподарь то пани марегорѣта росоваѦ имаєть заступити оправи(т) подлугъ земєско(г) права (Галич, 1418 *P* 89); єстли бы сѣ пригодїло нїкоторомоу подданномоу, или боуд комоу от землѦх кролѣ єго милости... котораѦ кривда н шкода от подданников наших... а таковїи... да имаєт жадати справедливост от старост хотинскых и черновскых (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

(*у сполуч.* и л и п а к ъ) а також, а теж (8): возрєвше єсмо на на єго (так.— *Прим. вид.*) вѣрноую службу... даємъ ємоу... и оставлѦємъ... єго... при всѣмъ што коли коупилъ или пакъ о(т)мѣну єсмо єму далн (Краків, 1394 *P* 54); А хто сію грамоту мою порушитъ родителей моихъ кто или пакъ иншій хто, тому судить Бог (Київ, 1398 *ДГПМ*); А по нашємъ жнвотѣ, кто боудет господаръ нашєи земли, от дѣтєн наших, или пак боуд кто кого богъ изберет господарємъ быти оу нашєи земли... тот бы нє пороушил нашєго даанїа (Сучава, 1458 *BD* I, 6).

4. *(пояснювальний)* тобто (19): а кто бы хотѦль сїе наше даанїе и запи(с) пороушити или прѣстъпити... то(т) да є(ст) проклє(т) о(т) господа бога (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); а кто би позабави(л) или задръжа(л) тыє возн ис си(м) листо(м) то(т) на(м) имає(т) намъ (!) заплатити к золоты(х) (Сучава, 1446 *DIR«A»* 485); А кто сѣ покоусит нашєго даанїа и потвръжденїя пороушити или раздроушити, таковїи да єст проклѦт от господа бога (Сучава, 1492 *BD* I, 511).

II. *(зв'язує сурядні речення)* (354) *(розділовий)* або (15): А сє А панъ бєнко староста галицькии и снѦтнньскии свѣдчю то своимъ лнстомъ каждому доброму кто на сєи листъ оузрить или перед кымъ будєть чтюнъ (Коломия, 1398 *P* 57); А сє я пан ленко староста Зоудєчовьскіи свѣдчю сімъ своимъ лістомъ Каждомоу добромоу кто коли на нь оузрить іли хто колі єго оуслышнть чтоучн (б. м. н., 1424 P 104); а коли боудєт лед илї имоут ходити оу брод тогди перевоза ни гроша да нє дадоут (Сучава, 1460 *BD* II, 275); боудем лн тогди оу которои нємощи... он (!) бы тогды имал єхатн заєдно с нымн сынь наш Богдан воєвода и съ своєю парсоуною... или кого мы нз их милости пошлємо (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

(*у сполуч.* и л и п а к ъ) або, або ж (339): а по нашє(м) животи кто боудє(т) г(с)п(д)рь нашєи зємли молдавскои, о(т) дѣтєи наши(х) или о(т) нашєго родоу или па(к) боудь кого бъ избере(т) г(с)п(д)ремь бити нашєи зємли, то⟨т⟩ щоби ємоу нє пороуши(л) нашєго даанїе и потврѣж(д)єнїе (Сучава, 1428 *Cost.* I, 210); А по нашємъ животѦ, кто боудет господаръ нашєи земли, от дѣтєи наших или от нашєго рода, или пак боуд кого богъ избереть господарєм быти нашєи земли молдавскои, тот бы нм нє пороушил нашєго даанїѦ н потвръжденїѦ (Ясси, 1500 *BD* II, 175—176).

Див. ще **ИЛЇЄ** [2].

ИЛИА *див.* **ИЛЬЯ.**

ИЛИЄШЄВЦИ *див.* **ИЛЇЯШЄВЦИ.**

ИЛИНИЧЪ *див.* **ИЛЬИНИЧЪ.**

***ИЛИНЪ** *див.* ***ИЛЇИНЬ.**

***ИЛИХНО** *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Илья*)*: а на то є(ст) вѣра г(сд)ва ми, рома(н) воєводы, и вѣра възлюбленнаго брата г(сд)вами, илнхна, и вѣра бояръ наши(х) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 300).

ФОРМИ: *род. одн.* **илихна** (1448 *Cost.* II, 300).

***ИЛИЧЪ** *див.* **ИЛЬИЧЪ.**

ИЛИШАРЬ *ч.* (6) збирач данини зерном: прото(ж) ни єдинъ болѣринъ, ни дворникъ, ни ослоухарь, ни жолдоунарь, ни посадникъ, нн глобникь, ни илишарь анї инъ никто о(т) наши(х) оурѣдникковъ, да нє їмаєтъ ни постати до того сєла (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); а тако(ж) дални єсми слобозию сєлоу манастир(с)кому на имѣ борхинєщи яко да нє ходѣтъ оу ту(м) сели ни глобици (!) о(т) со(ч)вѣ и нн (и)лишари (Дольний Торг, 1458 *ПГСММЦ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **илишарь** (1444 *Cost.* II, 208); *наз. мн.* **илишарє** 3 (1446 *Cost.* II, 251; 1454 *Cost.* II, 517; *ПГПММ*); **илишари, (и)лишарн** 2 (1454 *Cost.* II, 509; 1458 *ПГСММЦ*).

***ИЛИШЪ** *ч.* (12) *(молд., мад.* élés*)* данина зерном: да нє да(ст) тоє сєло ни да(н), нї илиша, ни подводоу, ни десѣтиноу, ни ослоу(х), ни посадоу, ни на мли(н) да нє робѣтъ (Сучава, 1444 *Cost.* II, 207); и дали єсмы тым сєлам вишєписанним сєс лист нашъ на то, щобы нє платили нам дан, ни посад, ни подвод, ни илиш, ни на город ⟨д⟩а нє робѣтъ... ни оу воискоу да нє ходѣтъ (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200).

ФОРМИ: *род. одн.* **илиша** (1444 *Cost.* II, 207; 1446 *Cost.* II, 251; 1453 *Cost.* II, 492; 1454 *Cost.* II, 517; 1458 *DIR«A»* 512); *знах. одн.* **или(ш), илиш** (1447 *Cost.* II, 288; 1448 *ДГПР; DIR«A»* 491; 1453 *Cost.* II, 461; 1456 *DBAc* 46; 1466 *BD* I, 95; 1475 *BD* I, 200).

***ИЛИЯСОВО** *с.* (1) *(назва села у Київській землі)* Ілляшівка: а ндоучи о(т) города... доходѦчи тоули(н) по(л) мили коуръга(н)ци о(т) ты(х) коуръга(н)це(въ) ниже илиясова к гоуивє (б. м. н., 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *род. одн.* **илиясова** (1458 *P* 167).

ИЛИЯШ *див.* **ИЛЬѦШЬ.**

***ИЛИѦШЄВЪ** *див.* ***ИЛЇЯШЄВЪ.**

ИЛЇ *див.* **ИЛИ.**

ИЛЇА *див.* **ИЛЬЯ.**

***ИЛЇАШ** *див.* **ИЛЬѦШЬ.**

***ИЛЇАШЄВЪ** *див.* ***ИЛЇЯШЄВЪ.**

ИЛЇАШЪ *див.* **ИЛЬѦШЬ.**

ИЛЇАШЬ *див.* **ИЛЬѦШЬ.**

ИЛЇЄ [1] *ч.* (1) *(особова назва, молд., цсл.* Илия*, гр.* Ἠλίας*, гебр.* Eliyaĥu*)*: мы илїє воєвода... чинимъ знаменито... оже то(т) истнныи слоуга... служилъ намъ право и вирно (Сучава, 1439 *Cost.* II, 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **илїє** (1439 *Cost.* II, 61).

Див. ще **ИЛЬЯ.**

ИЛЇЄ [2] *спол.* (2) *(зв'язує члени речення) (розділово-перелічувальний)* або... або, чи... чн: то ємоу оурикъ со оусѣмъ доходомъ... и дѣтємъ єго илїє дѣтѦ илїє дєвка (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84).

Див. ще **ИЛИ.**

ИЛЇЄШЄВЦИ *див.* **ИЛЇЯШЄВЦИ.**

ИЛЇЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и дали и потвръдили єсми и(м),оу нашеи земли, оу молдавскои, и(х) праваѦ о(т)нина, села на имѣ ръспопїи и илїєщїи (Сучава, 1491 *Cost. S.* 153).

ФОРМИ: *наз.* **илїєщїи** (1491 *Cost. S.* 153).

***ИЛЇИНЬ** *прикм.* (3): ⟨и па(н) пътроу сто(л)ни(к) да(л) влъ⟩коу поурчєлєскоулоу... и ⟨непо⟩ти єго, а(н)ноушци, до(ч)ка илина поурчєлєскоула, єдно сєло (Сучава, 1483 *Cost. D.* 30);

◇ **и л ї и н ь д є н ь** (1) *(назва церковного свята, також календарна дата)* день святого Іллі: а тако(ж) варє колико люди слоухають къ митрополїю да нє имає(т) и(х) соудоути (!) ни шолтоузы ани пргарє ни гло (!) брати и(с) ни(х) ни рѦ(д)ци тръговскы(х) ни за сва(доу) ни за илїинь дньˇ (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **илїинь** (1458 *DIR«A»* 512); *наз. одн. ж.* **илиıа** (1483 *Cost. D.* 30).

Пор. **ИЛЬЯ.**

ИЛЇЯ *див.* **ИЛЬЯ.**

ИЛЇЯШЄВЦИ, ИЛИЄШЄВЦИ, ИЛЇЄШЄВЦИ *мн.* (7) *(назва села у Молдавському князівстві):* а от оустїя хотаръ ємy на Срєть... а от Илїяшєвци... на оустїє потока (Сучава, 1403 *RS* 338); А хотарь тѦм сєлам да єст тому... сєлоу иа имѦ Илїєшевци ⟨от въсѣх⟩ сторон по старому хотароу (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *наз.* **Илїєшевци** 2 (1499 *BD* II, 153, 154); *зам. род.* от **Илїяшевци** 1 (1403 *RS* 338); пониже **Илиєшевци** 3 (1499 *BD* II, 153—154); *знах.* **Илїєшєвци** (1449 *BD* II, 155).

***ИЛЇЯШЄВЪ** *прикм.* (5): а иа то... вѣра паиа илїяшєва (Сучава, 1411 *Cost.* I, 95); и нє имаєть оу себє **кормити** анн ховати оу своихъ мистихъ... ни самого олександра, илиѦшева сына, ани кнѦгиню маткоу єго (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **илиѦшєва** (1449 *Cost.* II, 746); *наз. одн. ж.* **илїяшєва** (1411 *Cost.* I, 95); *наз. мн. ч.* **илїашевы** (1443 *Cost.* II, 131, 132); *род. мн.* **илїашевы(х)** (1443 *Cost.* II, 131).

Пор. **ИЛЬѦШЬ.**

ИЛЇЯШЪ *див.* **ИЛЬѦШЬ.**

ИЛЇѦ *див.* **ИЛЬЯ.**

ИЛЇѦШ *див.* **ИЛЬѦШЬ.**

ИЛЇѦШИНЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* били дани тоти й цр̃кви ис попи о(т) деда нашего о(т) алєксандра воєводи... лє̃ цр̃ко(в) илїѦшинци и(с) попо(м)ˀ (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *наз.* **илїѦшинци** (1490 *DC* 147).

ИЛЇѦШЪ *див.* **ИЛЬѦШЬ.**

ИЛЇѦШЬ *див.* **ИЛЬѦШЬ.**

ИЛКА *ж.* (22) *(особова назва, молд., пор.* Илїє): Ино Илка нє заприла сѦ за ⟨т⟩отоу съмрътъ Андрицєва, що єго оубил Пєтроу Понич, отець Илцѣ (Сучава, 1473 *BD* I, 186); а пак ѕ̃ злат татарскых заплатих оу роукы Мърини... и племеници єи Илкы (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Илка** 7 (1473 *BD* I, 186; 1489 *BD* I, 373; 1490 *BD* I, 391, 436; *ДГСХМ;* 1497 *BD* II, 97; 1499 *BD* II, 153); *зам. род.* от **илка** 3 (1479 *BAM* 61; 1490 *BD* I, 437; *ДГСХМ*); *зам. дав.* сєстри... **илка** 1 (1489 *BD* I, 373); *род. одн.* **Илки** (1493 *BD* II, 18); *дав. одн.* **илцѣ** 3 (1473 *BD* I, 186); **илки** 3 (1490 *BD* I, 392, 436); **илкы** 2 (1497 *BD* II, 98; 1499 *BD* II, 154); **и(л)ци** 1 (1490 *ДГСХМ*); *місц. одн. зам. знах.* на дочкоу... **на илцѣ** (1473 *BD* I, 186).

***ИЛКИНЪ** *прикм.* (1): мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... оже тоти истиннїи наши слоуги... сыновє Илкини... жаловали єсми их особною нашею милостїю (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **Илкини** (1495 *BD* II, 59).

Пор. **ИЛКА.**

ИЛКО *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Илья) Ілько: а закопы копали панъ михалъ малеховьскїи... а слуга мои илко (б. м. н., 1424 *P* 104).

ФОРМИ: *наз. одн.* **илко** (1424 *P* 104).

***ИЛЪВОВЪ** *див.* **ЛЬВОВЪ**[1].

***ИЛЫЯ** *див.* **ИЛЬЯ.**

ИЛЬВЪСКЫИ *див.* **ЛВОВСКИИ.**

ИЛЬИНИЧЪ, ИЛИНИЧЪ *ч.* (7) *(особова назва):* Прн томъ был⟨и⟩: панъ Вилен⟨скій⟩, иам⟨естникъ⟩ Городен⟨скій⟩... п⟨а⟩нъ М⟨и⟩к⟨олай⟩ Иль⟨и⟩н⟨ичъ⟩ (Городно, 1497 *РИБ* 684); Маршалъку нашому... пану Миколаю Ивановичу Илинича (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Иль⟨и⟩н⟨нчъ⟩, илиииичъ** 3 (1478 *AS* III, 17; XV ст. *РИБ* 609; 1497 *РИБ* 684); **и(л)ии(ч)** 1 (1499 *ВФ*); *род. одн.* **Илинича, и(л)инича** (1495 *БСКИ;* 1499 *РИБ* 776); *знах. мн.* **и(л)иничо(в)** (1495 *ВК*).

Див. ще **ИЛЬИЧЪ.**

***ИЛЬИЧИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Продали есмо мыто Берестейское... Остачыку а Онатану Ильичичомъ (Краків, 1487 *РИБ* 226).

ФОРМИ: *дав. мн.* **Ильичичомъ** (1487 *РИБ* 226).

ИЛЬИЧЪ *ч.* (2) *(особова назва):* А при томъ были добрые люди королевые бояре: Олександро Ходковичъ... Александръ Ильичъ (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); жалова(л) на(м) боѦринъ смоле(н)ски(и) на (и)мѦ курило Иванови(ч) на бра(т)ю свою... а на Ивашка И(л)ича (Вільна, 1495 *БСКИ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ильичъ** (1465 *АкВАК* III, 4); *знах. одн.* **И(л)ича** (1495 *БСКИ*).

Див. ще **ИЛЬИНИЧЪ.**

ИЛЬЯ, ИЛЬѦ, ИЛИА, ИЛЇА, ИЛЇЯ, ИЛЇѦ, ИЛѢ *ч.* (201) *(особова назва, гр.* Ἠλίας, *гебр.* Eliyaĥu): а на то є(ст)... вѣра пана илїѦ чашника (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65); A pisan listh v Haliczy w Sredu na kopanїy (!) swietoho Illiy dnie (Галич, 1413 *GL* 48); Илья вѧдка прємышлєскыи и самборьскыи жаловалъ сѦ прє(д) кролемъ на стрѣлковцѣ (Погоничі, 1422 *P* 97); И оуставше пан Илѣ комис та заплатил оуси тоты вишеписаннїи пинѣзи (Гирлов, 1499 *BD* II, 160).

ФОРМИ: *наз. одн.* **илїа, илиа** 57 (1432 *ДГВІН; Cost.* I, 330; 1433 *Cost.* II, 652; 1435 *DIR«A»* 465; *Cost.* II, 691; 1436 *Cost.* I, 475; 1437 *Cost.* I, 515; 1438 *Cost.* II, 7; 1442 *Cost.* II, 87 і т. ін.); **Илѣ** 18 (1442 *Cost.* II, 87; 1455 *Cost.* II, 562; 1467 *BD* I, 121; 1472 *Cost. S.* 88; 1473 *BD* I, 187; 1474 *РГС;* 1479 *BD* I, 228; 1490 *BD* I, 396; 1495 *BD* II, 84; 1499 *BD* II, 160 і т. ін.); **ильѦ, Илья** 10 (1422 *P* 97; 1437 *АкЗР* I, 48; 1442 *Cost.* II, 716, 719; 1448 *Cost.* II, 737; 1463 *ГГЯ;* 1490 *Пам.*); *зам. род.* вѣра осподарѦ і т. ін. **илїа, илїѦ, илїя, илиа** 28 (1409 *Cost.* I, 65; 1428 *Cost.* I, 218; 1435 *DIR«A»* 465; 1436 *BAM* 29; 1437 *Cost.* I, 515; 1438 *Cost.* II, 7; 1442 *Cost.* II, 101; 1448 *Cost.* II, 305; 1464 *DIR«A»* 517; 1481 *BD* I, 258 і т. ін.); *род. одн.* **илїи** 35 (1432 *Cost.* I, 331; 1433 *Cost.* I, 350, 353, 361; 1436 *DIR«A»* 469; 1437 *Cost.* I, 536; 1438 *Cost.* II, 15; 1440 *Cost.* II, 65; 1441 *DIR«A»* 477 і т. ін.); **или** 10 (1445 *Cost.* II, 218; 1455 *Cost.* II, 564; 1456 *Cost.* II, 578; *Mih. Doc.* 213; 1471 *BD* I, 164; 1473 *ШКН* 165; 1475 *BD* I, 204, 206; *Cost. D.* 4); **ильи** 4 (1442 *Cost.* II, 719); **илѣ** 3 (1472 *BD* I, 173; 1473 *BD* I, 182, 184); **Illiy** 1 (1413 *GL* 48); *дав. одн.* **или** 13 (1442 *Cost.* II, 87; 1490 *BD* I, 396; 1495 *BD* II, 85; 1497 *BD* II, 118, 119; 1499 *BD* II, 160); **илїи** 10 (1442 *Cost.* II, 87; 1447 *Cost.* II, 289; 1448 *Cost.* II, 314, 317, 325, 343, 353, 356, 359, 366); **! илы** 1 (1490 *BD* I, 396); **илыи** 1 (1444 *DIR«A»* 481); *ор. одн.* **іљьею** (1442 *Cost.* II, 719).

Див. ще **ИЛЇЄ**[1].

ИЛЬѦШЬ, ИЛЇѦШЬ, ИЛЯШЬ, ИЛЇѦШ, ИЛЇАШЪ, ИЛЇѦШЪ, ИЛЇѦШЬ, ИЛЇЯШЪ, ИЛИЯШ *ч.* (159) *(осо-*

бова назва, пор. Илїе[1]) **Ілля**: мы алєксандръ воєвода... ис нашими зємлѦны, паны молдавскыми, на имѦ, паиъ жюржь староста... панъ илїяшъ думитровскии... слюбили єсмы... господареви нашему... королеви польскому (Львів, 1407 *Cost.* II, 629); а па(к) привилїе, що имали слоуга на(ш), моуша и калина, о(т) наши(х) оуикове, о(т) илїяша и о(т) стефана воєводове... а оии дали оу ру(к) слузѣ нашєму, глигорови (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

ФОРМИ: *наз. одн.* **илїяшъ, илїѦшъ, илїашъ** 15 (1407 *Cost.* II, 629; 1408 *Cost.* II, 633; 1419 *DIR«A»* 444; 1421 *Cost.* I, 141; 1433 *Cost.* II, 651; 1436 *Cost.* II, 701; 1442 *Cost.* II, 101; 1445 *Cost.* II, 226; 1448 *Cost.* II, 369а; 1458 *BD* II, 263 і т. ін.); **илїа(ш), илїя(ш), илїѦш** 5 (1421 *Cost.* I, 142; 1490 *BD* I, 434; 1493 *BD* II, 14; 1497 *BD* II, 96); **илїашь, илїѦшь** 2 (1432 *Cost.* I, 327; 1499 *BD* II, 153); **ильѦшь, иляшь** 2 (1433—1443 *APM;* 1436 *Cost.* II, 706); *род. одн.* **илїаша, илїѦша, илїяша, илияша, илиѦша** 116 (1408 *Cost.* I, 61; 1412 *DIR«A»* 440; 1419 *DIR«A»* 444; 1425 *Cost.* I, 173; 1435 *Cost.* II, 679; 1446 *Cost.* II, 247; 1455 *Cost.* II, 771; 1482 *BD* I, 265; 1488 *BD* I, 356; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **иляша** 5 (1460 *BD* II, 270; *Cost. S.* 33; 1462 *BD* II, 283, 285; 1473 *BD* I, 182); **ильѦша, илъѦша** 3 (1448 *Cost.* II, 733, 734; 1457 *BD* I, 4); **илиѦшѦ** 2 (1422 *RIR* № 35; 1423 *Cost.* I, 154); **илиѦшє, ІлїѦшє** 2 (1472 *BD* I, 177; 1491 *BD* I, 452); *дав. одн.* **илїѦшоу** 3 (1435 *Cost.* II, 679; 1497 *BD* II, 96); **илїашю** 1 (1435 *Cost.* II, 689); *ор. одн.* **илїашємъ** (1435 *Cost.* II, 689).

ИЛЬѦ *див.* **ИЛЬЯ.**

ИЛѢ *див.* **ИЛЬЯ.**

ИЛѢНЪ *ж.* (6) (*особова назва, молд., пор.* Єлєна): И також прїидє прѦд нами и прѦд оусими нашими молдавскими боярє Илѣнъ... и продала свою правоую отниноу (Сучава, 1488 *BD* I, 355); Ино мы... дали и потвръдили тоє прѦдреченноє село... Илѣни и братаничоу єи Драготъ (Васлуй, 1497 *BD* II, 103).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Илѣиъ** (1488 *BD* I, 355; 1497 *BD* II, 102); *дав. одн.* **Илѣни** (1488 *BD* I, 355; 1497 *BD* II, 102, 103); *род. мн.* **илѣии** (1489 *BD* I, 367).

ИЛЯШЬ *див.* **ИЛЬѦШЬ.**

ИМАТИ[1] *дієсл. недок.* (3) **1.** (що з кого, од чого) стягати, брати (що з кого, з чого) (2): а єму своѣ люди судити и вину и перьсудъ ис нихъ имати (Ольховець, 1445 *CPK*); єщє є⟨с⟩ми дали своолєю шолтоузы... що бы имали о(т) ихъ млинъ, на ка(ж)ды го(д), по дванадєсѣ(т) коло(д) соло(д) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).

2. (кого) *(брати силою)* схоплювати, хапати, затримувати (1): I też żeby myncare w kniaźstwe naszom ustaweny...s fałszіwymi penezmi, abo z reczmi inszimi... imati ne smeliby (Луцьк, 1388 *ZPL* 108).

ФОРМИ: *інф.* **имати, imati** (1388 *ZPL* 108; 1445 *CPK*); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **бы имали** (1453 *Cost.* II, 445).

Див. ще **ИМИТИ**[1], **ИНѦТЬ**, ***UNIATY.**

ИМАТИ[2] *дієсл. недок.* (1021) **I.** *(повнозначне дієслово)* (1003) **1.** (що, що від кого, що під ким і без додатка) *(бути власником чого)* мати, держати (що), володіти (чим) (137): Кгрунтовъ оромыхъ и сеножатныхъ, которыи теперъ *маютъ* и напотомъ набудутъ... заживати мають (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27); сознал то пєрєдъ нами панъ ходько... ажє што имаю (!) посполную дѣдьнину пєрєросль (Галич, 1424 *P* 106); Што ваша милость мне очивистє приказали... абыхъ отъ вашей милости... тымъ земяномъ, которые именя свои мають под ловы Свинюские, пригрозилъ, штобы лововъ вашей милости не пустошили (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); а пак они привилїе, що имали на тоє село от оуиков наших... дали оу роуки господствоу ми (Сучава, 1488 *BD* I, 355); служатъ въ мене бояре Смоленскіе... а зъ ихъ имѣней, што подъ господаромъ маютъ, сполна господару е. м. служба идетъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); о бра(т)и што оди(и) млинъ имають (XV ст. *ВС* 7); y zemlam tych folwarkow hranycia mne iest z burmystrom mista Beresteyskaho... z folwarki ieho kotory że on maiet podłe (!) mista Beresteyskaho (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

2. (що) користуватися (чим, з чого), мати (що) (12): але хочє(м) ва(с) держати оу тои (!) прави и закона (sic.— *Прим. вид.*), како ли єстє имали при... алєксаидра (!) воєво(д) (Баків, 1447 *Cost.* II, 732); мы Стефанъ воєвода... чиним знамєнито... оже... дали єсми сєс иаш лист... оусим Брашовѣном... на то да имают от нас тот закон и тоє право що имали от нашего дида от Алєксандра (Сучава, 1458 *BD* II, 261).

3. (кого) *(перебувати в якихось стосунках з ким)* мати (24): и слюбили єсми и слубуємъ вѣрнє быти а ни иного господарѦ шюкати, анє имати (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); О сирота(х) иже нїко(г) нє маю(т) нї оїа нї мѣри (XV ст. *СЯ* 9); Сим листом слюбоуєм, мы и наши сынове... иного пана нє... имати... ани иномоу никоторомоу пристоупоповати... тъкмо... Казимирови кролю (Коломия, 1485 *BD* II, 371).

4. (в чому, до чого) містити в собі, включати в себе (2): мы великыи кнзь швитригаило... чинимъ знамєнито... иже... записуємъ пану чуси имѣнья.. і кь тая всѦ верхь мєнєная нмѣнья сама в собѣ и во обходє(х) свои(х) маєть (Луцьк, 1434 *P* 128); Мы кнзь Сємєнъ Алєкса(н)дрови(ч)... О(з)наимоуємо... И(ж)... си(м) Листо(м) моимъ Надаю... Городища Селища И оурочища... и(з) ихъ Прилє(г)лостѦми Ко(ж)доє до сєбє Широко(ст) Маючиє (Прилуки, 1459 *P* 171).

5. (що, що над ким) підлягати (чому), мати (що) (2): ако(ж) кто коли имє(т) познати оу ни(х) кони или волы... и довєдє(т) на(ш) чїкъ на брашовѣни... а они брашовѣни нє мочи иму(т) поставити содыша за то(т) конъ алибо за то(т) во(л), а брашовѣни да стратѣть того конѣ или во(л) будє(т), а болше ничого глобоу да нє *имаю(т)* на(д) собою (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); а тако(ж) кто коли иму(т) познати оу ни(х) кони или волъ... и довєдє(т) на(ш) чїкъ на брашовѣнина... а они брашовѣни нє мочи иму(т) постави(т) совдыша за то(т) ко(н) или за во(л), а брашовѣни да стратѣть то(г) конѣ или вола, а булше ничє(г) глобу нє *имаю(т)* на(д) собою (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 759—760).

6. *(з інфінітивом) (бути зобов'язаним, мусити)* мати (зробити що) (517): А с тих сель имат Драгомир и Некра сь братїєю своєю, и сь их дѣтми и мают служити намъ... трими стрѣлци (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); winnyj takowyj, majet winy zapłatiti, czim majet' nam czołom biti, a rannomu majet' dosyt' wcziniti (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); тако Ѧко и иная кнѦжата кр(с)тьѦньская... и тако Ѧко наши предкове... имаємы єму вѣрни быти и послушни (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); а коли бы была отъ нѣкоторыхъ нашихъ непріятелей налога на нашу землю Перемыскую, тогды имаєтъ слуга нашъ Бѣдунъ, на имя Єсифъ, самъ своимъ животомъ полагати... на оборонѣня нашей землѣ Премыской (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); а по моємъ животѣ имають вѣрнє спустити тыи городы и таѦ держѦньѦ королю по(л)скомоу (Черняхів, 1435 *P* 133); и такожъ торговцємъ и(х) и людємъ и(х) никто да нє заложитъ товара и(х) за чужєго товара, развѣ коли кто знаидєть своєго должника, та єще имаєтъ єго искати закономъ прѣ(д) на(с) (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 676—677); Ино єстли бы што на менє Бог допоустил и жена моѦ кнѦгини ОулиѦна маєт седети на вдовим столци и з дѣтми моими, а дѣти маєтъ ходовати (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); а кто-бы тоє єднаиьє з насъ с обоу сторонь оузроушилъ, тотъ маєт заплатити королю пѦть сотъ копъ грошій (Вільна, 1482 *AS* I, 79); а коли ближниѣ моѣ отложать двѣ тисѦчи золотых и онъ имаєть тых двух дѣлниць дѣдины и отчизны моєѣ постоупити им (Добучини, 1487 *AS* I, 239); а напєрєдъ намъ маю(т) дати на годъ тисѦчоу золотыхъ вго(р)скихъ (Краків, 1487 *АМЛ*); и тыи книгы имею(т) быти за трємі ключи замькноуть оди(н) клю(ч) *имаєть* имєтї соудья а дроу(г)и по(д)соудо(к) а трєтїи земьскыи пїсарь (XV ст. *СЯ* 42 зв.); маєть настоя-

тель того монастыра Светое Пречыстое въ Пустынцѣ нинѣшны и напотомъ будучы тую землю... какъ здавна было, по тому завѣдати (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 4).

7. *(з інфінітивом) (бути в праві)* мати (зробити що) (164): Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые, маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а панъ клюсъ имаеть того їсного сєла шидлова оуживати... на вѣкы (Львів, 1400 *Р* 61); прото(ж) ни єдинъ болѣринъ, ни дворникъ... да нє їмаетъ ни постати до того сєла (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); И о(т) верьховины єє Которая впадаетъ в днѣстръ з обоу двоухъ Сторонъ тоє рѣчки Каменици землю Деръжати Маетъ (Прилуки, 1459 *Р* 171); А мають только жъ коръчомъ мети, колько передъ тымъ было (Радомль, 1487 *РИБ* 228); А тымъ Пужичаномъ не казали есмо въ тые земли вступать ся, нижли только стадо мають паствити (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); Снъ при жівотѣ оца своєго нє имаеть оцевы пєчати пожіватї (XV ст. *ВС* 5 зв.); а которым слугамъ тыи верху писанны кн(а)жата будут подавали имена... и он ихъ с тых имѣней нє маєт рухати (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

8. *(з інфінітивом) (бути спроможним)* мати (зробити що) (1): и соу(д)я пыта(л) пєтра неоднова моглъ ли бы досвє(т)чи(т) на нє(г) хтобы видѣлъ тогды петръ о(т)повєдалъ же нє маєть кимъ досвєтъчи(т) (XV ст. *ВС* 19);

◇ имаючи бога прєд очима (зробити що) (2) справедливо, по совісті: а староста камєнецкїи тыж абы имал моц от своєго господаръ... над каждым от подданных кролѣ єго милости оучинити справєдливост людем и подданним нашим, имаючи бога пред очима (Гирлов, 1499 *BD* II, 424); мати вину (1) підлягати покаранню: колї которо(г) пана... слжга оу ночї нєкоторо(г) кметa жїто бѣрє(т) годи(т)сa г(с)дрю то(г) жїта бороніть своєго... а забьеть лї того хто жїто бєрє(т) тогды нє має(т) жадное вины (XV ст. *ВС* 29); мати волю (зробити що) (4) бути в праві, мати право: а поставы сукна имають ихъ продати на искладъ, у сочавѣ, а у иншихъ торгохъ нє имаютъ волю продатн ихъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); А постави соукна имаютъ их продати на складѣ оу сочавѣ, а оу иных торгох наших нє имают волю продати их (Сучава, 1460 *BD* II, 273); мати собє свою волю (1) діяти за власним бажанням, мати цілковиту свободу дії: Старосты алюбо воєводы имають собє сво(ю) волю и оуставлаю(г) собѣ по(д)лоугъ своєє воли мєсца соудоу (XV ст. *ВС* 13 зв.); мати вымолву (1) мати виправдання: а то є(ст) противъ прїказань(ю) бжьєму и противъ правоу цр(ĉ)комоу иже вина нє имає(т) собє вымо(л)вы (XV ст. *ВС* 15—15 зв.); мати вѣчноє молчаниє (1) не мати права домагатися чогось судовим шляхом: а нє имают са юже о то никды оупоминати нѣжли имаютъ вѣчноє молчаниє на вѣкы (Львів, 1421 *Р* 94); мати при души(що) (1) мати у власності: а гєргє стоявши ре(к): нє имаю иноє при дши тоу(л)ко сєло що ми да(л) стєфа(н) воєво(д) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); мати збытокъ (1) зазнавати покарання: знаменїто намъ єсть ис права цєсарьско(м) и(ж) пожегъци имають злою смртїю гиноуть а бждоуть лї наидены а да (!) костєла оутєкоуть нє имають збытькоу (XV в. *ВС* 25 зв.); мати кривду (2), кривду имати (від кого) (1) зазнавати шкоди: далє комоу име(т) сѣ видѣти, аже имаетъ кривда (!) о(т) ты(х) людеи ис та(х) сєла(х), а о(н) да и(х) ишче(т) пра(д) игоумєно(м) о(т) нѣмца и пра(д) оурадникы монастиръскыи (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); алє комоу сѣ оузри(т) кри(в)да ажє имає(т) о(т) ти(х) люди и(с) та(х) сєла(х)... а они да тѣжоуть... и(х) пра(д) єгоумєнє(м) (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530); имати ласку (1) зазнавати прихильності, знаходити покровительство: И такожь ни одинь наш непріатєл, што сa назовєт господарским именем, абы нє имал жаднои ласки и поживленна ни оу дворѣ пана нашего короля... ани оу Короунѣ (Сучава, 1468 *BD* II, 302); имати лєта разоумоу (1), имати (мати) лєта розоумоу (4) бути повнолітнім, досягати повноліття: о дєтє(х) которы(и) не имаю(т) лє(т) розоумоу своєго а ведоуть и(х) на соу(д) (XV ст. *ВС* 33); имати мєрзачку (між ким) (1) бути у незгоді (з ким): мы панъ янъ боучацкии... вызнава(м) то симъ листомъ нашимъ... аже што коли єсми имали межи нами мєрзачку ис паномъ михаиломъ канцлєремъ... и мы єсми пришо(д)ши пре(д) кнагиню илияша воєводиноую... и єсми смирилися (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); имати миръ (миру) (2), миръ имати (2) перебувати у мирних відносинах з ким: и па(к) имаємъ миру на оуси сторони (Баків, 1447 *Cost.* II, 732); и мы тогды вашей милости, для прыятєля нашого милого, нашого посла до великого киязя московъского послали, напоминаючы єму, штобы онъ... зъ вамн бы миръ ималъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447); имати моць (4), моць мати (над ким, зробити що) (1) мати право (зробити що), мати владу (над ким): Коли боудєть хто о злодѣиство ожалованъ оуставлаємь иже в го(д) того обжалованнаго имаєть моць къ правоу позва(т) (XV ст. *ВС* 18); а староста камєнецкїи тыж абы имал моц от своєго господарѣ от кралѣ... над каждым от подданных кролѣ єго милости оучинити справєдливост (Гирлов, 1499 *BD* II, 424); имати мѣсцє (1) бути наявним, мати місце: Коли(ж) хто на соудѣ бждѣ(т) о злодѣиство алюбо о разбои обаженъ, а єстьли што(ж) с ни(м) живеть во одномъ сєлѣ алюбо к однои цркви прибѣгають то(т) которы(и) єго оба ди(л) и на нєго пото(м) нє конаеть а потомь хотабы хотєлъ на нєго конати тогды оужє нє имаеть мѣсца жалобы коли пѣрвєи нє коналъ (XV ст. *ВС* 32 зв.); имати нагабанїє (від кого) (1) зазнавати нападок, переслідування: Сироты што по оци и мтри изостануть оу молодостї а имаю(т) нагабанїє частоє о(т) людєи што(ж) и(х) на право позывають а они єще нє оумею(т) правова(т) (XV ст. *ВС* 40 зв.); имати налогоу (1) зазнавати нападу: а коли бы... коро(л) ... обысла(л) на(с), абыхо(м) к тому выименованому мистцю и днєви были, а мы быхо(м) того какими лици нє хотили пополнити по(д)лу(г) слюбоу... алє быхо(м) ступили, нє имаючи котороу(ю) смєртн(у)ю болєс(т) ...алєбо которую налогоу... абы то было знаменито и пану нашєму королєвн (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); нє имати насыщєнія (1) бути ненаситним: Ли(х)ва... нє имае(т) нїгдѣ насыщенїя (XV ст. *ВС* 28 зв.); имати нєволю (від кого) (1) бути поневоленим, зазнавати неволі: бже, то(г) нє даи, ажбы коли имала нєволю землa короля єго мл(с)ти... о(т) татаръ (Банилів, 1455 *Cost.* II, 769); имати нємощь (1) бути хворим, хворіти: на треємь (!) року имаеть прїсачь иже нє имаеть правою немощью (XV ст. *СЯ* 39 зв.); имати право (к кому, к чому, зробити що, на що) (3) матн право (до чого, на що): Пригожаєтсa частокро(т) што о(т)чичи алюбо дѣдичи єзьда(т) по чюжеи землн по слоужьбамъ а заставлають намєсникы во очнне своєи алюбо оу дѣдинѣ прїидоуть нєхто потварєнъ пре(д) соудъ а припоздасa на очизноу алюбо на дѣдичноу нє имаючи к неи жа(д)на(г)о права (XV ст. *ВС* 16); имати прикрость (2) зазнавати прикрості: а коли бы па(и) на(ш)... обысла(л) на(с), абыхо(м) к тому... мистцю... были... быхо(м) мы (на)шею доброю волею оудилали, нє имаючи котору(ю) прикрость (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); имати примѣсъ (4), примѣсъ имати (к кому, до чого, робити що) (1) втручатися (у що), встрявати в справи (кого): и ни єдинъ о(т) наши(х) радда примѣса къ тѣмъ... цигаиомъ да нє имаетъ (Дорогуия, 1434 *ДГСММ*); а ти(ж)... жа(д)на дша да нє имае(т) жадного примѣсу до манасти(р)ски(х) пасиках (!) (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45); имати присѣгоу (з ким проти кого) (1) заприсягатися: и також єстли бихом мы имали которїи ричи алибо

записоу алибо присѣгоу съ которим чловѣком против єго милости... тое оусе казимо и оуморѣемо ис сим нашим листом (Коломия, 1485 *BD* II, 372); имати прощенїе (2), имати ⟨прощенїе⟩ (1) (від кого) бути прощеним, одержати прощення: пак ли нє имал бы прощеиїѦ, нам нє держати єго ни оу нас, ани гдє оу нашєн зємлн нє мешкати ємоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 421); имати которїи ричи (1), которїи ричи имати (1) (з ким проти кого) бути в змові: И також єстли бихом мы имали которїи ричи... съ которим чловѣком против єго милости... тое оусе казимо (Коломия, 1485 *BD* II, 372); имати слободу (3), имати слобозїю (2) (від кого, о чім і без додатка) бути звільненим від феодальних повинностей: а тих люди, варє кто имоут сѦ селити оу том село, а они да имают от нас великою тарканство и великою слобозию за є лѣт (Сучава, 1466 *BD* I, 95); и далн (є)сми сє(с) на(ш) листь нашємоу монастирю о(т) бистрицн ...на то аби оуси и(х) люди имали о(т) на(с) слобозїю (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125); имати смєртную болєсть (1) бути смертельно хворим: а коли бы... коро(л)... обысла(л) на(с), абыхо(м) к тому выименованому мистцю и днєви были, а мы быхо(м) того какими лици нє хотили попо(л)нити по(д)лу(г) слюбоу... нє имаючи котороу(ю) смєртн(у)ю болєс(т)... абы то было знамєнито и пану нашєму королєви (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); пры собє мати (кого) (1) мати в наявності, мати біля себе: Господа(р) нашъ... прыя(з)ни... с пано(м) воєводою волоскимъ ...нє о(т)мавляє(т) вдєлати, нижли... тыми разы пановъ рады єго мл(с)ти соупо(л)на пры собє нємаєть (б. м. н., 1496 *ОПВВД*); мати за собою (кого) (1) бути одруженим (на кому, з ким): а пото(м) бори(с) рєкъ а на(д) то мѣлъ єсми єднанье з глѣбо(м) остаѣъевичо(м), которы(и) маєть за собою рожоную дочку васи(л)єву о(т)чи(ч)ку ты(х) имѣнє(и) (Вільна, 1495 *ВМБС*); имати над собою (1), над собою имати (2) (кого) підкорятися, підлягати (кому): А комоу що сѣ оузрит кривдо (!) на тых люди, тот да ишчет их съ законом прѣд єгоумєном или пред их урѣдником, а иного соудцѣ да нє имают над собою (Сучава, 1459 *BD* I, 29); алє да соудѦ(т) наши калоугєри о(т) быстрици сами свои люди... а иного соу(д)цѣ на(д) собою да нє имаю(т) (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125); имати тарканство (від кого о чім) (1) бути звільненим від повинностей і податків: а тих люди, варє кто имоут сѦ селити оу том село, а они да имают от нас велнкою тарканство и великою слобозию за є лѣт о въсѣком нашє даанїе и слоужбѣ (Сучава, 1466 *BD* I, 95); мати твєрдость (1), твєрдость имати (1) (на що) мати законне право: тако янъ бѣлецкии положилъ листъ кролєвскии и такѣ иныѣ листы судовыѣ што жє на бѣлку твердост(и) имаєть (Львів, 1421 *P* 94); а на тоє маю твердость привилє их, што они продавши мнѣ тоє имѣнє вѣчно и нєпорушно (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); имати оучастїе (13), оучастїе имати (4), имати часть (1)(з ким) зазнавати однакової долі: а коли которы господарь порушитъ таковыи да єстъ проклѦтъ... и... таковыи да имаєтъ оучѦстїе съ онѣми рєкшимы на ха крьвь єго на ни(х) и на чѦдохъ ихъ (Сучава, 1403 *ДГАА*); А кто сѦ покоусит пороушити нашєго даанїѦ... тот да боудє(т) проклѦт... и оучастїе да имает съ онѣми Іоудїи єжє възъпиша на господа бога ісу христа (Гирлов, 1499 *BD* II, 149); имати шкодоу (1), шкоду имати (2) (від кого) мати шкоду, зазнати шкоди: а мыто правоє заплати(в)ши а о(т) иа(с)... шкодоу абы нє имали (Сучава, 1456 *ПМВП*); а тєжъ, милостивый королю, имаємъ вельми великоую щкодоу отъ Камєнъчанъ (б. м. и., 1481 *BD* II, 365);

бєсєдоу имати (1) *див.* ***БЄСЄДА**; даанїе ⟨имати⟩ (1) *див* ***ДААНЇЄ**[2]; дєрєво овощь имаючи (1) *див.* **ДЄРЄВО**; доброую ⟨мати⟩ волю (1) *див.* **ДОБРЫИ**; доконъчанье имати (2) *див.* **ДОКОНЧАНЬЄ**; дрєво овощь имаючи (имающи) (2) *див.* ***ДРѢВО**; дѣло имати (3), имати дѣло (22) *див.* **ДѢЛО**; записъ имати (мати) (3), имати записъ (1) *див.* **ЗАПИСЪ 2**; знаємостъ имати (1) *див.* ***ЗНАЄМОСТЬ**; крєстъное целованье имати (2) *див.* ***КРЄСТЬНЫИ**; надѣю мати (2) *див.* ***НАДѢЯ**; погибєль имати (1) *див.* ***ПОГИБЄЛЬ**; подпору имати (1) *див.* ***ПОДПОРА**; слоужбоу имати (5) *див.* **СЛОУЖБА 2**; судъ имати (1), соудъ мати (1) *див.* **СУДЪ**[1] 2; оутиснєнїе имати (1) *див.* ***ОУТИСНЄНЇЄ**; оучастокъ имати (1) *див.* ***ОУЧАСТОКЪ**; хотаръ имати (2) *див.* **ХОТАРЪ**.

II. *(допоміжне дієслово у складі майб. І)* (19): а слюбуємъ и слюбили єсмо за романа аже имаєть романъ служити нашєму го(с)дрю... и вєрєнъ быти (Берестя, 1400 *Cost.* II, 617—618); о оїи которы имаєть до(ч)коу свою замоужь дати (XV ст. *ВС* 35 зв.); и я, познав по соби, иже с тое раны маю пойти перед Бог (!), записую Пресвитой Божей Матери Земеиского села по своей души Марков Ставъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); Ино чтобы есте нигдѣ на новыхъ мытехъ... мыта на нихъ не брати (!), а хто маетъ но (!) новыхъ мытехъ... мыто брати, в тыхъ имѣня пооднимаемъ (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); А також мы, Стефан воєвода, слюбили єсмо и слюбоуєм прѣрєчєномоу кролеви... иж ииколи жадної шкодї и прикази оучинити нє имаєм... ани явно ани потаємно (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

ФОРМИ: *інф.* **имати** (1388 *ZPL* 108; 1393 *Cost.* II, 607; 1409 *Cost.* I, 69; 1445 *СРК;* 1485 *BD* II, 371, 372; 1498 *BD* II, 410); *теп. 1 ос. одн.* **маю** 17 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1466 *AS* I, 60; 1485—1500 *AS* I, 121; 1489 *AS* I, 89; 1490 *Пам.;* 1491 *AS* I, 94; 1492 *AS* III, 23; 1494 *AS* I, 101; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **имаю** 8 (1390 *Р* 176; 1421 *Р* 92; 1424 *Р* 106; 1449 *Cost.* II, 385; 1458 *ОЖДМ;* 1466 *AS* I, 60; 1482 *AS* I, 81; 1490 *Пам.*); *2 ос. одн.* **маєшъ, маєшь** (1495 *АЛМ* 83); *3 ос. одн.* **имаєть** 95 (1388 *Р* 37; 1394 *Р* 54; 1407 *Р* 72; 1418 *Р* 89; 1430 *Р* 116; 1442 *Cost.* II, 719; 1462 *BD* II, 294; 1467 *BD* II, 298; 1475 *AS* I, 70; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **маєть** 90 (1388 *ZPL* 103; 1438 *Р* 141; 1458 *ОЖДМ;* 1488 *РИБ* 424; 1493 *АЛРГ* 56; 1495 *РИБ* 621; 1498 *АЛРГ* 82; XV ст. *ВС* 31 зв.; *СЯ* 40; 1500 *АСД* II, № 4 і т. ін.); **маѥ(т), maiet** 52 (1395 *GL* 166; 1435 *Р* 134; 1467 *СП* 13; 1475 *AS* I, 72; 1483 *ВОРСР* 178; 1487 *AS* I, 86; 1489 *AS* I, 89; 1490 *Пам.;* XV ст. *СЯ* 43 зв.; 1499 *AS* I, 89 і т. ін.); **имаѥ(т), имаєт, їмаєт** 43 (1434 *Cost.* II, 669; 1438 *Р* 138; 1446 *DIR«A»* 485; 1448 *Cost.* II, 734; 1458 *BD* II, 262; 1466 *BD* I, 95; 1470 *AS* I, 65; 1488 *AS* I, 242; XV ст. *ВС* 6; 1499 *BD* II, 419 і т. ін.); **имаетъ** 37 (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1411 *Cost.* II, 638; 1434 *Cost.* II, 668; 1439 *Cost.* II, 714; 1444 *Cost.* II, 208; 1447 *АкЮЗР* I, 60; 1456 *Cost.* II, 790; 1487 *AS* I, 239 і т. ін.); **имать** 1 (1390 *Р* 176); **имае** 1 (1418 *Р* 89); **има** 1 (1404 *Р* 70); **!маєетъ** 1 (1434 *Р* 134); *1 ос. мн.* **имаємъ, имаємь** 58 (1411 *Р* 77; 1427 *Р* 109; 1442 *Cost.* II, 719; 1445 *Cost.* II, 729; 1447 *Cost.* II, 732; 1449 *Cost.* II, 747; 1453 *Cost.* II, 766; 1491 *AS* I, 97 і т. ін.); **имаѥ(м), имаем** 17 (1421 *Cost.* I, 142; 1448 *Cost.* II, 734; 1452 *Cost.* II, 422; 1453 *Cost.* II, 765; 1455 *Cost.* II, 774; 1456 *ЭСФ;* 1457 *Cost.* II, 809, 810; 1487 *AS* I, 85; 1499 *BD* II, 419 і т. ін.); **маємо** 12 (1388 *Р* 37; 1402 *Cost.* II, 621; 1448 *Cost.* II, 365; 1449 *Cost.* II, 746; 1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 283; 1485 *BD* II, 372; 1499 *BD* II, 420, 424, 425); **маємъ, маємь** 11 (1434 *Р* 128; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1442 *Cost.* II, 716; 1459 *АкЮЗР* 8/IV, 18; 1468 *BD* II, 301, 302); **имаємы** 11 (1388 *Р* 37; 1404 *Cost.* II, 625; 1411 *Р* 77; 1433 *Cost.* II, 652, 653; 1436 *Cost.* II, 707; 1439 *Cost.* II, 714); **имаєми** 3 (1447 *Cost.* II, 281; 1451 *Cost.* II, 401); **мамы** 3 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1489 *РИБ* 433); **маєм** 3 (1491 *AS* I, 94; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118); **маємо**

2 (1475 *AS* I, 72; 1499 *BD* II, 449); **имаюм** 2 (1499 *BD* II, 421); **имаим** 1 (1462 *BD* II, 289); **мами** 1 (1499 *BD* II, 420); *2 ос. мн.* **имаєте** 1 (1463 *BD* I, 295); **маєте** 1 (1499 *BD* II, 449); *3 ос. мн.* **имаю(т), имают** 78 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1442 *Cost.* II, 88; 1458 *BD* II, 262; 1460 *BD* II, 272; 1468 *BD* II, 302; 1471 *BD* I, 159; 1474 *РГС;* 1487 *AS* I, 86; 1491 *BD* II, 425; 1499 *BD* II, 420 і т. ін.); **имають** 41 (1388 *P* 37; 1399 *P* 59; 1413 *P* 83; 1421 *P* 94; 1430 *P* 116; 1434 *P* 131; 1456 *Cost.* II, 790; 1467 *BD* II, 298; XV ст. *BC* 25 зв.; 1475 *P* 133 і т. ін.); **мають** 38 (1388 *ZPL* 105, 106, 107, 108; 1389 *РЕА* I, 27; 1466 *AS* I, 60; 1467 *СП* 13; бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.; XV ст. *BC* 33; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **маю(т), мают** (1466 *AS* I, 62; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1487 *AS* I, 86; *АМЛ;* 1489 *АМВ*; *AS* I, 89; 1491 *AS* I, 94; XV ст. *СЯ* 43 зв.; 1496 *ПДВКА* і т.ін.); **маютъ** 18 (1389 *РЕА* I,27; 1395 *GL* 166;1454 *AS* III, 10; 1456 *Cost.* II, 788; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/III, 10; 1495 *АЛМ* 85, 88; 1498 *ГВКОО* і т. ін.); **имаютъ** 8 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1408 *Cost.* II, 631; 1420 *P* 94; 1434 *Cost.* II, 668; 1444 *Cost.* II, 208; 1449 *Cost.* II, 746, 747; 1456 *Cost.* II, 789); **ємлю(т)** 1 (XV ст. *BC* 7); **! кма(т)** 1 (XV ст. *СЯ* 43 зв.); *1 ос. дв.* **имаєва** (1400 *Cost.* II, 618; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *у складі майб. 1 ос. одн.* **имаю** (вступатисѧ) 1 (1482 *AS* I, 81); **маю** (пойти) 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); *3 ос. одн.* **имаєть** (служити, оуживати і т. ін.) 6 (1400 *Cost.* II, 618; XV ст. *BC* 8 зв., 35 зв.; 1443 *P* 145); **имае(т), имает** (видѣти) 2 (1453 *Cost.* II, 492; 1470 *BD* II, 141); **маєть** (вживати) 2 (XV ст. *BC* 38; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); **маєть** (брати) 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); **имит** (имати) 1 (1458 *BD* I, 9); *1 ос. мн.* **имаємъ, имае(м)** (служити, чинити і т. ін.) (1433 *Cost.* II, 651; 1433—1443 *АРМ;* 1455 *Cost.* II, 774; 1499 *BD* II, 422); *3 ос. мн.* **имаю(т)** (держа(т) (1433 *Cost.* I, 249); **mayuth** (sluzithi) 1 (1395 *GL*); *аор. 1 ос. мн.* **имахмо** (1475 *BD* II, 336); *перф. 3 ос. одн. ч.* **има(л), ималь, имал** (1440 *DBAc* 31; 1456 *Cost.* II, 789; 1459 *Cost. S.* 22; 1460 *BD* II, 273; 1478 *BD* I, 219; 1481 *BD* I, 258; 1488 *BD* I, 377; 1494 *BD* II, 33; 1498 *BD* II, 409 і т. ін.); *3 ос. одн. ж.* **имала** (1455 *Cost.* II, 769; 1470 *BD* I, 152; 1488 *BD* I, 355; 1489 *BD* I, 367; 1490 *BD* I, 420; 1495 *BD* II, 82; 1499 *BD* II, 130); *3 ос. одн. с.* **мало** (XV ст. *ВОРСР* 179); *1 ос. мн.* **есми имали** (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); *2 ос. мн.* **есте имали** 1 (1447 *Cost.* II, 732); **имали есте** 1 (1498 *BD* II, 409); *3 ос. мн.* **имали** (1435 *Cost.* II, 676; 1439 *Cost.* II, 52; 1448 *Cost.* II, 741; 1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 261; 1464 *DIR«A»* 517; 1483 *Cost. D.* 30; 1490 *Cost. S.* 141; 1495 *BD* II, 80; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); *пперф. 3 ос. мн.* **были имали** (1475 *BD* I, 199); *майб. 1 ос. мн.* **боудєм имати** (1499 *BD* II, 422); *2 ос. мн.* **будєте имати** (1447 *Cost.* II, 732); *3 ос. мн.* **иму(т) (имут)** имати 6 (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 261); **! боудоут има** 2 (1458 *Cost.* II, 743; *Mih. Doc.* 122); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **аби (абы) има(л)** 5 (1466 *BD* I, 106; 1468 *BD* II, 302; 1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257); **бы... ималъ (имал)** 4 (1499 *BD* II, 421, 443, 447); **имал бы** 3 (1499 *BD* II, 421, 423); *1 ос. мн.* **абыхомь (абыхом) имали** 3 (1453 *Cost.* II, 765; 1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 289); **быхом... имали** 1 (1485 *BD* II, 372); *3 ос. мн.* **абы... имали** 11 (1448 *Cost.* II, 741; 1454 *ПГПММ;* 1455 *Cost.* II, 771; 1456 *ПМВП;* 1461 *BD* I, 45; 1467 *Mih. Doc.* 125; 1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257); **щобы (щоби)... имали** 11 (1429 *Cost.* I, 258; 1447 *Cost.* II, 288; 1448 *DIR«A»* 491; *Cost.* II, 741; 1453 *Cost.* II, 445; 1454 *Cost.* II, 509; 1455 *Cost.* II, 771; 1463 *Cost. S.* 45; 1475 *BD* I, 200); **имали бы (би)** 2 (1499 *BD* II, 422, 423); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да... имаєтъ (имает)** 27 (1403 *ДГАА;* 1411 *DIR«A»* 439; 1434 *ДГСММ;* 1443 *Cost.* II, 185; 1459 *BD* I, 34; 1466 *BD* I, 95; 1488 *BD* I, 343; 1490 *BD* I, 421; 1495 *BD* II, 89; 1499 *BD* II, 136 і т. ін.); **да... имае(т)** 11 (1435 *Cost.* II, 689; 1449 *Cost.* II, 392; 1491 *BD* I, 491; 1492 *BD* I, 511; *Cost. S.* 162; 1495 *BD* II, 89; 1499 *BD* II, 136, 142, 149, 155, 163); **да имаєть** 2 (1435 *Cost.* II, 680; 1479 *BD* I, 222); *3 ос. мн.* **да... имают** (имают) 34 (1431 *Cost.* I, 315; 1434 *Cost.* I, 398; 1443 *Cost.* II, 185; 1446 *Cost.* II, 251; 1454 *Cost.* II, 517; 1457 *BD* I, 4; 1459 *BD* I, 32; 1462 *BD* I, 67; 1466 *BD* I, 96; 1481 *BD* I, 257; 1488 *BD* I, 356; 1490 *BD* I, 420; XV ст. *BC* 7; 1499 *BD* II, 424 і т. ін.); **да... имаю(т)** 28 (1439 *Cost.* II, 36; 1443 *Cost.* II, 132; 1449 *Cost.* II, 391, 742; 1452 *Cost.* II, 759; 1453 *Cost.* II, 461, 462, 492; 1454 *Cost.* II, 501, 513, 517; 1458 *DIR«A»* 512; 1467 *Mih. Doc.* 125; 1470 *DIR«A»* 523; 1472 *DIR«A»* 528, 530 і т. ін.); **да... имають** 3 (1458 *Mih. Doc.* 122; 1472 *DIR«A»* 530; 1488 *BD* I, 342); *дієприкм. акт. теп. знах. мн.* **маючиє** (1459 *P* 171); *дієприсл. одноч.* **имаючи** 10 (1453 *Cost.* II, 766; 1462 *BD* II, 283; XV ст. *BC* 15 зв., 16, 32; 1499 *BD* II, 424); **маючы** 1 (1492 *ПВФЧ*); **маю(ч)** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *дієприсл. у знач. означення* **имающи** 1 (XV ст. *BC* 8).

Див. ще ***ИМАТИ СЯ, ИМѢТИ, ИНѦТЬ.***

***ИМАТИ СЯ** *дієсл. недок. і док.* (19) **1.** *(лише безос.)* (зробити що) належить, треба (4): а имаєть сѧ поставити цѣну сукнѣ у сочавѣ, ѧко во львовѣ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а кто нє оувєрне(т), а мы казали старосты наши(м) право оучинити тѣм оубоги(м), которыи будє(т) право(м) добувати, томоу имає(т) сѣ шкода є(г) заплатити (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

2. (в чому і без додатка) містити в собі, включати в себе (11): даємо надто подъ Острогомъ тому господину отцу владыце... село наше Бусчу... какъ се въ собе шыроко и долго маетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2—3); Про (т)о нагорожаючи Ємоу Самомоу ... При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ... є(го) зоставоую И си(м) Листо(м) моимъ Надаю... городища сєлища и оурочища... Своєю Широко(ст)ю Какъ сє они маю(т) (Прилуки, 1459 *P* 171); И мы... тое имѣніе на имя Микуличи дали есмо ему... со всимъ тымъ, што къ тому имѣнію здавна слушало... какъ ся маетъ въ своихъ границахъ (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); ино мы имъ тые земли ихъ отчизные и дворища подтверждаемъ нинейшимъ лыстомъ, нехай оны тые земли свои держатъ со всимъ тымъ, як ся тыи земли и дворища во всемъ маютъ (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22).

3. *(про письмовий документ)* (в чому) гласити (2): Мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра крижевницкого... которыми(ж) напрє(д) оузнорлѦєть... выкладаючи оны нѣвкоторы(х) члонцє(х) ины(м) обычає(м) и розоумо(м) нижли сѧ оны сами в собѣ маю(т) (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Билъ намъ... Єфремъ, владыка Луцкии... и покладалъ передъ нами листъ... Люборта Кгедиминовича, который такъ се в собе маетъ (Луцьк, 1498 *АрхЮЗР* I/VI, 1).

4. (по чому) бути у стосунках, мати стосунки (між ким) (1): И мы имъ того еднанья допустили, иехай ся по тому мають, какъ ся въ томъ зъеднали и записали (Краків, 1489 *РИБ* 433);

◇ имати сѧ под присѣгою (на що) (1) зобов'язатися під присягою (до чого): гдє що мо(ч) ме(м) добувати о(т) и(х) шкоды, тоє имає(м) имъ вернути бо сѧ єсмо им(л)и на то по(д) присѣгою (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **ся... маетъ** 4 (1449 *АЛМ* 8; 1483 *ВОРСР* 178; 1494 *АЛМ* 54; 1498 *ГВКЛ*); **имает сѧ, имае(т) сѣ** 3 (1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1457 *Cost.* II, 810); **се... маетъ** 2 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3; 1498 *АрхЮЗР* I/VI, 1); **имаєть сѧ** 1 (1408 *Cost.* II, 632); **се... маєть** 1 (1445 *АкЮЗР* I, 17); **сѧ... маєт** 1 (1492 *AS* III, 23); *3 ос. мн.* **сѧ... маю(т), сѧ... мают** 3 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1491 *AS* I, 97; 1492 *AS* III, 23); **ся... маютъ** 1 (1488 *ГВКЛ* 22); **ся... мають** 1 (1489 *РИБ* 433); **сє... маю(т)** 1 (1459 *P* 171); *перф. 1 ос. мн.* **сѧ єсмо им(л)и** (1457 *Cost.* II, 809).

Див. ще **ИМАТИ** [2] 4.

ИМБРИВЬ *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор. мад.* Emerik, *герм.* Almericus, *іт.* Amerigo): мы Стєфань воєвода... чинимъ знамєнито... оже прїидоша прѣд нами... наши оубози

люди... на имѣ Карлакъ Ласловь... и Имбривь... и продали иамь свою правоую и питомоую о⟨т⟩нииоу (Сучава, 1470 *BD* I, 150).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Имбривь** (1470 *BD* I, 150).

***ИМЄ** *див.* **ИМЯ.**

ИМЄНЄ *див.* **ИМѢНІЄ.**

***ИМЕНЕЙЦО** *див.* ***ИМЄНЬИЦЄ.**

ИМЄНИЄ *див.* **ИМѢНІЄ.**

***ИМЄНИТЫИ** *прикм.* (1) названий, вказаний: алє... кро(л) его мл(с)тъ... имае(ѣ)... на(с) обыслати дєсѦтми недилѦми перє(д) ты(м), абыхо(м), знали и готови были на то(т) де(н) и иа именитоє мистце (Сучава, 1453 *Cost.* II, 765—766).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **именитоє** (1453 *Cost.* II, 766).

***ИМЕНИЦЕ** *див.* ***ИМЄНЬИЦЄ.**

ИМЄНІЄ *див.* **ИМѢНІЄ.**

ИМЄНІЯ[1] *ж.* (1) майно: И щоби сѣ єстє не сварили за моєю имєнїю, докоул мє имєтє слышати аже єсмъ жив (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *знах. одн.* **именїю** (1481, *BD* II, 358).

Див. ще **ИМѢНІЄ** 2.

! ИМЄНІЯ[2] ⟨ОДѢНІЯ⟩ (1): Обычаи злостївіи бы(л) слоужебнїчіи, колї и(х) прївожєно до забїты(х) на дорозе тогды онї и(х) лоупилї с тго имєнїя (!) оу которомъ былї забиты (XV ст. *BC* 25).

Див. ***ОДѢНІЄ.**

***ИМЄНОВАНИИ** *прикм.* (2) **1.** сановний, визначний (1): и ти(ж) слюбує(м) имъ дати и поставити... на граници... два паны справє(д)ливы(х) и имєновании(х) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

2. відомий (1): и ти(ж) имає(м) с вашеи мл(с)ти... такую справе(д)ливо(ст) дръжати мє(ж) нами... яко быхо(м) могли злодїевъ имєновани(х) або лице(м) нѣты(х) вишали на обѣ сторонѣ (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

ФОРМИ: *знах. мн. ч.* **имєновани(х), имєновании(х)** (1457 *Cost.* II, 810).

ИМЄНОВАТЬ *дієсл. недок. і док.* (16) (*цсл.* имєновати) називати, назвати: купилъ панъ вѦтславъ оу вѣки оу василѦ ему жь рѣчють скибичь и въ его брата на имѦ оу гѣнка и въ єхъ сновцѦ оу олєнка иже купилъ панъ вѦтславъ во всѣхъ трии то жь ту имєновани (Львів, 1370 *P* 18); a tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu na imie Jermolinczi... y z thom liszom imienuyczy Haczischa (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); и мѣсти(ч) добри люди, при то(м) были, имєноуе(м) ихъ василчѣ мытни(к), ннки(л) вои(т)... и ины добры лю(ди) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 386); а хто первєи позвалъ того первєи имєновать а хто дроугы(и) позовѣть того уторыи именова (!) (XV ст. *BC* 13 зв.); И такожь коли дасть милы богъ та прїєдєт паи наш корол *(в ориг.* кокорол.— *Прим. вид.)*... на роускїи стороны и на именованаѦ мистцѦ до КаменцѦ... або пак до СнѦтина... мы имаємь до єго милости поєхати... и имаємь єго милости... голдь оудилати (Сучава, 1468 *BD* II, 302).

ФОРМИ: *інф.* **имєновать** 2 (XV ст. *BC* 13 зв., 19 зв.); **нмєиова(т)** 1 (XV ст. *BC* 20); І **имєнова** 1 (XV ст. *BC* 20); *теп. 1 ос. мн.* **имєноуе(м)** (1449 *Cost.* II, 386); *теп. пас. 3 ос. мн.* **имєноваии** (1370 *P* 18); *дієприкм. пас. теп. знах. одн. ч.* **имєноуєм** (1459 *BD* I, 34); *знах.одн.с.* **имєнуємо** (1443 *ДГСММ*); *знах. мн. с.* **имєноуєма** 1 (1459 *BD* I, 32); **имѦиуєма** 1 (1429 *ДГОБК*); **имєнуємаа** 1 (1443 *ДГСПН*); *зам. знах. одн.* за село **!имєноуєма** 1 (1455 *Cost.* II, 561); *знах. дв. ч.* **имєиоуєма** (1458 *BD* I, 6); *дієприкм. пас. мин. знах. мн. ж.* **имєнованыи** (1462 *BD* II, 284); *знах. мн. с.* **имєнованаѦ** (1446 *P* 152; 1468 *BD* II, 302); *дієприсл. одноч.* **imienuyczy** (1407 *АрхЮЗР* 8/1, 4).

Див. ще ***ИМЄНОВАТИ СѦ, *МЄНИТИ** 1, ***МЄНИТИ СѦ** 1.

***ИМЄНОВАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (3) називатися: и пак дадох и помиловах господство ми... монастири Тазловє сь єдино село имєним (!) Боурєщїи на Сърєт идєжє имєноуєт сѦ фоундоул... и съ мѣсто за пасикоу чєрєс Сърєт оу поустиии, идєжє имѣноуєт сѦ монастир (Сучава, 1491 *BD* I, 464); и да⟨ли⟩ єсмы емоу оу *(в ориг.* о.— *Прим вид.)* иашєи зємли оу молдавскои съ єдно силищь на водою (!) Тазловѣ что с(Ѧ) имѣноуєть Стєцьканы (Сучава, 1493 *BD* II, 6).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **имєиоуєт сѦ** 1 (1491 *BD* I, 464); **имѣноуєт сѦ** 1 (1491 *BD* I, 464); **сѦ имѣноуєть** 1 (1493 *BD* II, 6).

Див. ще **ИМЄНОВАТЬ, *МЄНИТИ** 1, ***МЄНИТИ СѦ** 1

***ИМЕНЪЄ** *див.* **ИМѢНІЄ.**

***ИМЄНЬЄ** *див.* **ИМѢНІЄ.**

***ИМЄНЬИЦЄ** *с.* (10) *(невелике землеволодіння)* маєточок: отдал есми... дочку мою Марину за пана Пашка Посяговецкого ему за жону и поступил есми ему у вѣне... имеиейцо мое Лопавши (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2—3); Билъ намъ чоломъ бояринъ нашъ Ивашко Полозовичъ и поведилъ... штожъ... кнегиня Маря Пинская, и сынъ ее... за его служъбу дали ему имен⟨ь⟩ице на имя Теребенское (Городно, 1497 *РИБ* 683); szto iesmy kupył ymineyco w namysnyka melnyckoho pana nemiry hrymayłowycza folwarky... na imia rankowski ywanowski a paszkowski... ot neho w tych folwarkach hranyciu tym zemlam sluham moyim zawodył y mni sia wtom krywda wydeła (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *род. одн.* **именица, имен(ь)ица** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1497 *РИБ* 683); *дав. одн.* **имениицу, имеи(ь)ицу** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1497 *РИБ* 683); *знах. одн.* **имен(ь)цо** 1 (1497 *РИБ* 683); **имен⟨ь⟩ице** 1 (1497 *РИБ* 683); **именейцо** 1 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); **ymineyco** 1 (1500 *ДПЖН*).

***ИМЕНЬИЦО** *див.* ***ИМЄНЬИЦЄ.**

***ИМЄТИ** *див.* **ИМѢТИ.**

ИМЄТЬ *див.* **ИМѢТИ.**

***ИМИ** *див.* **ИМЯ.**

***YMINEYCO** *див.* ***ИМЄНЬИЦЄ.**

***ИМИНИЄ** *див.* **ИМѢНІЄ.**

***ИМИНЬЄ** *див.* **ИМѢНІЄ.**

ИМИТИ[1]**, ИМИТЬ** *дієсл. док.* (3) **1.** (кого) спіймати, схопити (2): а вонъ нє досмотривши моєѣ вѣрноѣ служибы и велѣлъ мѦ имить бє(з) моєѣ вины (Кременець, 1434 *P* 129); а вонъ не досмотрѣвши моѣ вѣрноѣ службы и велѣлъ мѦ имити (Черняхів, 1435 *P* 132).

2. взяти, охопити (1): А тєрнаву рѣку имивши с убою стороною оли жє до вєрха рѣки тоѣ и полѦ всѦ што суть по рѣцѣ тои... то все далъ єсмь ладомирови садити село оу волоськоє право (Бохур, 1377 *P* 24).

ФОРМИ: *інф.* **имити** 1 (1435 *P* 139); **имить** 1 (1434 *P* 129); *дієприсл. перед.* **имивши** (1377 *P* 24).

Див. ще **ИМАТИ**[1] 2, **ИНѦТЬ, *UNIATY.**

***ИМИТИ**[2] *див.* **ИМѢТИ.**

ИМѢ *див.* **ИМЯ.**

***ИМѢНЄ** *див.* **ИМѢНІЄ.**

ИМѢНІЄ, ИМЄНІЄ, ИМЕНИЄ, ИМЕНЄ *с.* (422) (*цсл.* имѣние) **1.** *(землеволодіння)* маєток (404): тогды пожадал єсть, оу нас слуга нашъ вѣрныи ходко быбєлскыи, абихом потвєрдили... єго всєго имѣня (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а записалъ есми на своемъ имѣніи въ домъ Пречистой... копу гроши (Київ, 1398 *ДГПМ*); нє о(т)лучитисѦ ми єи с моими дѣтми никоторы (!) вєременємъ со всѣмъ с моимъ имѣниємъ (Мереч, 1401 *P* 64); и дали єсми емоу оу нашеи зємли оу молдавскои... мишино село, ажє мишѣ загубиль своє имѣнїє оу хитлѣньствы (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465); а которым слугамъ тыи верху писанны кн⟨А⟩жата будут подавали имена въ ЗъвѦгли єстли будут ему хотѣт служити и он ихъ с тых имѣней нє маєт рухати (Вільна, 1499 *AS* I, 118);

имєниє отчизноє (5), имѣнъє отъчистоє (1), отчизиоє имєнє (1), ымєнє отчинъноє (1) *(успадкований по батькові маєток)* вотчина: записоую женє своєй... на своих имєнѦхъ отчизнихь...

тисѧч коп (Кобринь, 1454 *AS* III, 9—10); продал єсми своє имѣнъе отъчистое (Володимир, 1493 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); быти в имєнїи (2) *див.* **БЫТИ**[1].

2. майно (8): того ради тоты чєтири чєлѣди да боудоутъ нашємоу монастирю оури(к) и съ оусємъ ихъ имѣниємъ (б. м. н., 1443 *Cost.* II, 126); тогды имаємъ доброволно выити от єго имѣниа ...съ оусимъ нашимъ *имѣнїємъ* (Сучава, 1449 *Cost.* II, 747); слободно и доброволно... ємоу к нам прити... и съ всѣм своим имєниєм (Баків, 1457 *BD* II, 257).

ФОРМИ: *наз. одн.* **имєнїє, имєниє** 13 (XV ст. *ВС* 12, 29 зв., 35, 35 зв., 36; 1499 *АЛМ* 8); **имѣиїє** 3 (1474 *РГС;* XV ст. *ВС* 39; 1494 *АМЛ* 54); **имєиє** 2 (1449 *АЛМ* 8; 1475 *AS* I, 72); *зам. місц.* при **имѣнїє** 1 (1448 *Cost.* II, 741); *род. одн.* **имєиїа, имєиїѧ, имєнїя** 22 (1361 *AGZ* 6; 1388 *ZPL* 106; XV ст. *ВС* II зв., 15, 21 зв., 23 зв., 24 зв., 29 зв.; 1449 *АЛМ* 8 і т. ін.); **имѣньѧ, имѣнья** 14 (1435 *Р* 132; 1437 *Р* 136; 1438 *Р* 138; 1440 *Р* 142; 1466 *AS* I, 60; 1470 *AS* I, 65; 1482 *AS* 79; 1486 *АкЮЗР* I, 295; 1499 *АСД* VI, 2 і т. ін.); **имєиа, имєня** 12 (1444 *AS* I, 40; 1466 *AS* I, 62; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1487 *AS* I, 85, 86, 241; 1495 *ВМБС;* 1499 *AS* I, 118); **имєнья** 4 (1489 *РИБ* 437); **имѣнѧ, имѣня** 7 (1361 *AGZ* 6; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1491 *AS* I, 94; 1494 *AS* I, 101; 1499 *AS* I, 118); **иминья** 1 (1445 *Р* 150); **имєнїа** 1 (1361 *AGZ* 6); **имєнья** 1 (XV ст. *ВС* 21 зв.); **ымєнѧ** 1 (1478 *AS* III, 17); *зам. знах.* тоє **имѣнїя** 1 (1398 *ДГПМ*); *дав. одн.* **имѣнью, имѣнъю** 16 (1433 *Р* 119; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1466 *AS* I, 60; 1465 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 61; 1467 *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1482 *AS* I, 79; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **имєию** 10 (1466 *AS* I, 62; 1467 *ПИ* № 13; 1487 *AS* I, 85, 86; 1488 *AS* I, 242; 1490 *Пам.*); **имєнью** 5 (1489 *РИБ* 434; 1499 *ВФ*); **имѣню** 4 (1400—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1491 *AS* I, 97; 1499 *AS* I, 117, 118); **имѣиію** 1 (1494 *АЛМ* 54); *знах. одн.* **имєиє** 33 (1446 *AS* III, 5; 1446 *AS* I, 62; 1475 *AS* I, 72; 1481 *AS* I, 77; 1487 *AS* I, 87, 240, 241; 1488 *AS* I, 88; 1490 *Пам.;* 1495 *ВМБС* і т. ін.); **имѣнъе, имѣньє** 29 (1437 *Р* 136; 1445 *Р* 151; *ПИ* № 9; 1451 *Р* 156; 1463 *AS* I, 56; 1467, *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1482 *AS* I, 79; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **имѣне** 16 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1454 *AS* III, 10; 1487 *AS* I, 86, 87; 1491 *AS* I, 94; 1499 *АСД* VI, 3; *AS* I, 117, 118); **имѣиїє** 16 (1446 *Р* 154; 1449 *АЛМ* 8; XV ст. *ВС* 6 зв., 35, 35 зв., 38, 39; 1494 *АЛМ* 54); **имєнїє, імєиіє** 10 (1388 *ZPL* 106; XV ст. *ВС* 6 зв., 12, 20 зв., 36, 39, 40, 41 зв.; 1449 *АЛМ* 8); **имєиье** 10 (1489 *РИБ* 437; 1499 *ВФ*); **имєиье** 1 (XV ст. *ВС* 26 зв.); *ор. одн.* **имѣниємъ, имѣниє(м) имѣнїємъ, иминиєм** 6 (1401 *Р* 64; 1443 *Cost.* II, 126, 129; 1444 *DIR«A»* 481); **имєнїємъ, имєнїємь, имєниєм, имєниє(м), имєиїєм** 5 (1449 *Cost.* II, 749; 1453 *Cost.* II, 445; XV ст. *ВС* 21 зв., *СЯ* 42; 1457 *BD* II, 257); **имѣнъємъ, имѣньєм** 2 (1435 *Р* 134; 1466 *AS* I, 60); **имє(н)ємъ, имє(и)є(м)** 2 (1467 *ПИ* № 13); **имєньємъ** 2 (1481 *BD* II, 364; 1489 *РИБ* 437); **имє(и)є(м)** 1 (1490 *Пам.*); **имѣ(н)ємь** 1 (1447—1492 *ЛКНБ*); *місц. одн.* **оу (въ, во, о, при, на) имєиїи** 7 (XV ст. *ВС* 17 зв., 21, 32 зв., 36; *СЯ* 40, 40 зв., 41); **имѣиїи, имѣнии** 6 (1398 *ДГПМ;* XV ст. *ВС* 38 зв.; *СЯ* 41; 1455 *Cost.* II, 772; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **имєни** 6 (1466 *AS* I, 62; 1488 *AS* I, 38; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1490 *Пам.*); **имєню** 5 (1430 *ГВКЛ* 7; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, II; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1488 *AS* I, 242); **имѣиьи** 4 (1445 *АкЮЗР* I, 17, 18; п. 1450 *ПИ* № 9; 1451 *Р* 156); **имєиъи** 1 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13); **имєньи** 2 (1489 *РИБ* 433, 437); **имѣнию** 2 (1434 *Р* 130); **ыймєни** 2 (1495 *АЛРГ* 55); **имѣиью** 1 (1435 *Р* 132); **имєню** 1 (1475 *AS* I, 72); **имѣни** 1 (1452 *Cost.* II, 422); **имѣнєи** 1 (1496 *AS* I, 244); **имѣныи** 1 (1496 *AS* I, 245); **имєныи** 1 (XV ст. *ВС* 6 зв.); **имєиїи** 1 (XV ст. *ВС* 36); **имене** 1 (1493 *АЛРГ* 56); *зам. род.* о выпїсанїю **имєиїю** (XV ст. *СЯ* 9); *наз. мн.* **имєиїа, имєнїя** 4 (1388 *ZPL* 105; XV ст. *ВС* 34; *СЯ* 41 зв., 42 зв.; 1460 *BD* II, 270); **имѣнїа** 1 (1457 *Cost.* II, 811); **имѣ(н)ѧ** 1 (1482 *AS* I, 80); *род. мн.* **имѣней** 6 (1446 *АкЮЗР* I, 18; 1495 *АЛМ* 83; *ВМБС;* 1498 *АЛМ* 163; 1499 *AS* I, 118); **имєиєй** 2 (1475 *AS* I, 72); **имѣнїи** 2 (1398 *ДГПМ;* 1446 *Р* 154); **ымєнє(и)** 1 (1496 *ВМКФС*); *дав. мн.* **имѣнемъ, имѣнєм** 4 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1475 *AS* III, 14; 1498 *АЛМ* 163); **имѣиьє(м)** 4 (1437 *Р* 136; 1438 *Р* 138; 1498 *АЛМ* 163); **имєнѧм, имєня(м)** 3 (1437 *AS* I, 34; 1488 *AS* I, 241; 1490 *ЗХП* 136); **имѣиьѧм** 1 (1489 *AS* I, 89); **имєнємъ** 1 (1446 *AS* I, 43); **имѣииемъ** 1 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); **имѣніямъ** 1 (1492 *АЛМ* 30); *знах. мн.* **имєнѧ, имєня** 16 (1430 *ГВКЛ* 7; 1487 *AS* I, 85, 240; 1488 *AS* I, 241; 1490 *ЗХП* 136; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **имѣньѧ, имѣиья** 15 (1434 *Р* 128; 1438 *Р* 138; 1470 *AS* I, 65; 1482 *AS* I, 79; 80, 81; 1487 *AS* I, 239; 1489 *AS* I, 89 і т. ін.); **имѣиѧ, имѣия** 8 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1485—1500 *AS* I, 120, 121; 1492 *АЛМ* 31; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); **имѣниа, имѣнїа, имѣння, имѣиїя** 8 (1446 *Р* 154; 1449 *Cost.* II, 746; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1492 *АЛМ* 30); **имєнїа** 4 (XV ст. *ВС* 12, 36; *СЯ* 42 зв.); **именъя, именья** 3 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1496 *ВМКФС*); **именя** 2 (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1490 *ЗХП* 136); **имєнья** 1 (XV ст. *ВС* 24 зв.); **имє(н)и** 1 (1491 *ВМКФС*); *ор. мн.* **имє(н)и** 3 (1490 *ЗХП* 134; 1495 *ВМБС*); **имѣиьи** 1 (1470 *AS* I, 65); **имѣни** 1 (1495 *АЛМ* 83); **имєиьи** 1 (XV ст. *ВС* 10 зв.); *місц. мн.* **оу (въ, во, на) имєиѧхъ, имєияхъ** 9 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1437 *AS* I, 34; 1446 *AS* I, 43; *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1454 *AS* III, 9—10; 1488 *AS* I, 241); **имѣиьєхъ** 5 (1437 *Р* 136; 1438 *Р* 138; 1446 *Р* 152; 1450 *ПИ* № 9); **имѣньѧх, имѣньяхъ** 4 (1433 *Р* 119; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1483 *AS* I, 82; 1495 *РИБ* 620); **именья(х), именъяхъ** 2 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1496 *ВМКФС*); **имєнєхъ** 1 (1446 *AS* I, 43); **имєнѧхъ** 1 (1493 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); **имѣньиєхъ** 1 (1482 *AS* I, 81); в тыхъ **имѣиьи** 1 (1433 *Р* 119); **имѣниехъ** 1 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

Див. ще ***ИМЄНЇЯ**[1].

***ИМѢНОВАТИ СѦ** *див.* ***ИМЄНОВАТИ СѦ.**

***ИМѢНЪЄ** *див.* **ИМѢНЇЄ.**

***ИМѢНЫЄ** *див.* **ИМѢНЇЄ.**

***ИМѢНЬЄ** *див.* **ИМѢНЇЄ.**

ИМѢТИ, ИМЄТИ, ИМЄТЬ, МѢТИ, МЄТИ, МІЕТ *дієсл. недок.* (398) **1.** *(повнозначне дієслово)* (395) **1.** (що, чого, що від кого і без додатка) *(бути власником чого)* мати, держати (що), володіти (чим) (41): A jestliby penezej nemeł, tohdy za postupok... majet byti karan (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); а... аж бы воитко с дѣтками с того свѣта сшель... тогдѣ има хмѣль прибко... сулимовь *имѣти* (Львів, 1412 *Р* 81); а що єсмо имѣли листы записанн о(т) нашєго господарѧ... такъ на(м) загыбли (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); и свои(х) привїлїи да(л) оу руки паиу михаилу логоѳєт(у)... що имѣ(л) на тоє сєлищє (Сучава, 1445 *Cost.* II, 218); А мають только жъ коръчомъ *мєти*, колько передъ тымъ было (Радомль, 1487 *РИБ* 228); Которыи имєєть жеребѧта нєоуки а щкоды чинїть по полоу (!) житоу (XV ст. *ВС* 8 зв.); и тую землю Проселкову а Мартинцову... присудили есмо Богдану Остафіевичу имѣти (Вільна, 1498 *АЛМ* 159).

2. (що) користуватися (чим, з чого), мати (що) (4): єсть болєи пановъ штожь имєють права нємєцькая оу свои(х) сєлєхъ о(т) на(с) позычєны (XV ст. *ВС* 26).

3. (кого, що від кого) *(одержувати)* мати (2): Иди(к) жалова(л)сѧ на пастоуха и(ж) да(л) ємоу овцю во ста(до) єго паствитї, а опѧть овци зася нє мєлъ о(т) пастоуха (XV ст. *ВС* 27); мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра крижевницкого послѣднє ва(м) посланыи (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

4. (кого, кого ким, кого з ким, кого за кого, кого к чому) *(перебувати в якихось стосунках з ким)* мати (кого, кого ким, кого за кого) (30): коли имѣлъ й тесль на нєдѣ(л) А коли s̃ тєсль (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); Teź źadnoho w domu... ne choczem hostem meti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); а... аж бы воитко с дѣтками с того свѣта сшєлъ што ѣ *имѣлъ*

с прибковою сестрою с алжкою тогдѣ има хмѣль прибко... сулимов имѣти (Львів, 1412 *Р* 81); а того дѣлА приказуємы дѣтемъ нашимъ... абы... прерє(ч)ному воєводѣ... на вѣки нє оуспоминали алє за добрыи и пєвныи приятєлѣ имѣли (Ланчиця, 1433 *Р* 121); а та(м) коли боудєтє презъ ясноє досвєтъчѣнье познатє (!) єстли мнстръ подлоугъ свои(х) листовъ гасъ за срѣдники єднанье (!) покоя боудєть хотѣти мѣти (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Наипєрво иж никого иного за пана нашєго мимо рєченного пана нашєго Казимира... нє хочєм имѣтн (Сучава, 1462 *BD* II, 284); Билъ намъ чоломъ часникъ нашъ, Федко Гавриловичъ, и положилъ передъ намн листъ отца нашого... которымъ ему... дозволилъ выкупити имѣніе... што была ему жена его записала у своємъ вѣнѣ въ сту копахъ, а ближнихъ къ тому имѣнію никого не мѣла (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); Тє(ж) то(г) хочє(м) штобы каж(д)ыи соу(д)я оу своємь соудє мєлъ оуставнаго слоужєбнїка (XV ст. *ВС* 15 зв.); а тотъ дей Крупша сыновъ въ себе не мѣлъ, тол⟨ь⟩ко одно двѣ дочцѣ (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

5. (що в чому) містити в собі, включати в себе (2): Порозоумѣти можєте в тои мѣрє какъ много правды тынто мистровы листы в собѣ мѣли (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

6. (що) відчувати (що), зазнавати (чого) (8): Мы кнА(з) дмитрии олгѣрдови(ч) чннимъ знамени(т) тымъ листо(м) иже имѣючє чистоѣ мысли... к вєлико(м) королєви володиславу... слюбуємъ держати цѣлую правду н чнста вѣра (Молодечно, 1388 *Р* 43); про то(ж) прошу твою мл(с)тъ, учини на(м) правду за тоты люди, зану(ж) мы хочє(м) ~ узѣти ваши(м) члко(м) за тото кезѣшъство, понє(ж) има(м) пагубу (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675); а обрагимъ толъмачъ на сє(и) дорозє много томъли мєлъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

7. *(з інфінітивом) (бути спроможним)* мати (зробити що) (1): и нє мєлъ вашой милости посолъ чымъ заплатити тоту паню (б. м. н., 1499 *BD* II, 450).

8. *(з інфінітивом) (бути зобов'язаним, мусити)* мати (зробити що) (148): Алє то што жь коли вси боАрє и землАне будуть городъ твєрдити тогды тии люди тако же имѣють твєрдити (Смотрнч, 1375 *Р* 20); а тоє село перво рє(ч)ноє имѣють на(м) давати подлу(г) пра(в) волоско(г) ты то доходы што(ж) с по(л)нинъ ***аю(т) (Снятин, 1424 *Р* 100); и мы имѣємъ нашому приАтєлю, ильи воєводѣ, приАти и єго доброго смотрѣти (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); а онн ти(ж) бы имѣли засѣ остерегати пановє наши и опасовати, ка(к) сами сєбє (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); а тє(ж) коли потрєбизно (!) соу(д)я и по(д)соудокъ имѣють людѣ(м) право чннїть какъ оу вєлїко(м) (!) по(л)ще оуставлАє(м) (XV ст. *СЯ* 43); и нє мєлъ вашой милости посолъ чымъ заплатити тоту паню... алє поручылъ за сєбе нашого боярына Федора... сто и двадъцать золотыхъ оугорьскихъ черъленыхъ, и *имєлъ* ихъ послати къ нємоу до ХотєнА (б. м. н., 1499 *BD* II, 450).

9. *(з інфінітивом) (бути в праві, могти)* мати (зробити що) (39): тєжь то изволи(л) єсмы єму аж бы єго... коли нѣкоторая пригода єму ста(л) тогды има то село замѣни(т) продатн (Львів, 1399 *Р* 59); мы алєксандръ воєвода.... чиимъ знамєнито... аже хотАчи... господарю нашєму, оуказати нашє голдованїе... и нашє листы... которыми сА єсмы єму записали... иже быхомъ николи нє имѣли протнвъ єму быти (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 637); а по его животѣ въ жоны его и въ дѣтей нихто не мѣлъ того имѣнія выкупати, нижли отецъ нашъ (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); а возмєть лї два вола алюбо два конА тогды имѣєть одио(г) собѣ дрьжатї (XV ст. *ВС* 37); Жаловали намъ вси шевци Луцкіе на мѣщанъ... штожъ деи оии купуютъ въ мѣстѣ кожи малые неварунковые... а передъ тымъ деи здавна того не бывало, ижбы мѣщане... мѣли тые кожи малые купити (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88).

10. *(з інфінітивом) (намірятися, збиратися, бути повинним)* мати (робити що) (3): а сє Азь кнА(з)ь Федико несвидискии староста крємАнецкии и братславьскии вызнаваю... какъ єсмъ вѣрнѣ служилъ освѣченому кнА(з) швидригаилови противоу сторонамъ тымъ с которыми жь во(н) нѣшито имѣлъ чинить (Кременець, 1434 *Р* 129); а тые двѣ части того имєніа, иа которомъ есми мѣлъ самъ жити, запродалъ есми е. м. за пятьдесятъ коп гроши (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8).

11. *(у формі баж.-ум. сп. з інфінітивом) (вказує на сумнівність передбачуваної дії)* мати (зробити що) (16): I też, jestliby chrestianin... mel szto wcziniti, abo wdarił, maiet byti karan (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); а хотя бы есть мѣлъ иншій вступати въ тые дѣла... тотъ ся розсудить со мною на ономъ страшномъ судѣ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); рѣчи, которыи жь в часу бывають аж бы нє проминулы съ проминучими часы подобно єсть имѣлы ли бы прийти къ будущои знаємости аж бы вѣчностью листовъ былы потвержены (Снятин, 1424 *Р* 99); Колибы сА то дѣяло около свАта нарожѣнья бо(ж)его... тогды коли єсмо очивистє с вами оу кнАзьствѣ вєлико(м) были ижбыхо(м) длА того о(т)сюль пєвныи паны рады кролє(в)ства к иа(м) до литвы призвали были коу выслоуханью обычаевъ доро(г) посрѣдковъ которыми оу таковыи тадынки мѣли бы были початы бытн (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а с которое б⟨ы⟩ то стороны хто имєлъ рушити, а с того выступити, тотъ бы имєлъ г⟨о⟩с⟨по⟩дарю королю триста копъ отложити, а собе двєстє копъ тожьто бы нмєлъ то рушити (Манів, 1478 *AS* I, 76); Ино мы тое вышейписаное имен⟨ь⟩ицо... взяли къ своей руце отъ всихъ тыхъ, которіе бы мєли близкіе къ тому имен⟨ь⟩ицу быти (Городно, 1497 *РИБ* 683);

◊ имєти бога прєдъ очима (!) бути справедливим: имєєть соу(д) како во(г) (!) имєти в роуце а ~ба прє(д) очима (XV ст. *ВС* 33 зв.); имєти братство (межи собою) (1) перебувати в дружніх взаєминах (з ким): Дроугое вспоминаєть г(с)дръ нашъ воєвода... яко были прє(д)ки дєда нашого алєкса(н)дра воєводы волоского, и прє(д)ки вито(в)то(в) великого князя лито(в)ского яко они мєли межи собою бра(т)ство и прияте(л)ство и ми(р) (б. м. н., 1496 *ПСВВ*); мѣти єднанье (з ким) (1) укласти угоду: а пото(м) бори(с) рєкъ а на(д) то мѣлъ єсми єднанье з глѣбо(м) остаѳъевичо(м)... и зъе(д)навши сА є(с)мо и запи(с) межы собою вдѣлали (Вільна, 1495 *ВМБС*); имєти заисканное жалобы (1) виграти судову справу: тогды тотъ доминикъ... хотє(л) имєти заисканное своє жалобы (XV ст. *ВС* 20—20 зв.); мєти в ласцѣ (кого) (1) виявляти прихильність, ласку (до кого): и врозумивши то пани ОлизаровА, штож мы... п⟨а⟩на Олизара мєли во чти и в ласцѣ нашой... волнє даровала нас и дала и записала тыє двє имєнА оу Волыни по своємъ животє (Луцьк, 1487 *AS* I, 240); имєти лѣт розоумоу (1) стати повнолітнім, досягти повноліття: о дѣтє(х) которыи коли єщє нє имею(т) лѣ(т) ро(зоу)м(оу) (XV ст. *ВС* 26 зв.); мєти любовъ (6), любовъ мєти (з ким) (3) перебувати в дружніх взаєминах (з ким), прихильно ставитися (до кого): И твоя милость къ намъ всказывалъ, абыхмо и мы зъ вашою милостию по томужъ мєли приятельство и любовъ (Троки, 1494 *BD* II, 387); a koli k Jeho Miłosti takoie dieło wczynisz, a Jeho Miłost hosudar nasz z bożeju pomocźiu takimżo obyczajem choczet k tobie utwerditi sia i zapisati sie, i lubow i pryiaźń miet s toboiu (Вільна, 1494 *BD* II, 389); имѣти мєрзєчку (на кого, від кого) (2) бути в сварці, у незгоді (з ким): мы Стефанъ воєвода зиаємо чинымъ... што коли єсмы имѣли мєрзечку на нашего г(д)на и брата старшего... о то(м) мы... оумыслывши доброую мыслъ и оучинили єсмы вѣрною (!) покороу (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 678—679); и оузрѣвши нашу правую пра(в)ду... а они за то на(м) слюбовали и слюбили... аже мы нє будє(м) имѣли жа(д)ное присловїє аии мєрзА(ч)ки о(т) г(с)п(д)рА наше(г) (Сучава, 1457 *Cost.* II,

809); имѣти (мєти) миръ (3), миръ мєти (1) (з ким і без додатка) перебувати у мирних відносинах, зберігати мир: Иио г(с)дръ нашъ єго мл(с)ть то вчини(л) на жеданье г(с)дрА вашого хочєть ми(р) вечиы(и) мєти съ г(с)дремъ ваши(м) (б. м. н., 1496 *ПСВВ*); а мы имаємо имѣти и ховати вАчнїи и непороушєнныи и незламанныи мир и покоуи (Гирлов, 1499 *BD* II, 420); имѣти мѣсцє (1) бути наявним: А коли(ж) оу жалоба(х) оу праведлива(г) соу(д) нє иеть (!) гнєвъ и мѣсца... имєєть соу(д) како во(г) (!) имєти в роуце а ба прє(д) очима (XV ст. *BC* 33 зв.); имѣти налогу (на що) (5) зазнавати нападу: а пакъли бы самихъ насъ нашъ милыи прыАтель на помочъ жадалъ, и мы сами нашомоу прыАтелю маємъ быти... до помочы, вымѣнАючы то... нижьли боудємъ имѣти какоую налогоу, на нашоу землю (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); а коли киАзъ вєлїкїи... иметъ от нас пожадати какоую помочъ на єго непрїАтєли, а мы имаємъ дати кнАзю великомоу помоч, без хитрости, нижли того, бже нє даи, боудоумъ (!) имѣти какоую налогоу с которых сторонъ, на нашоу землю (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); имѣти иємоць (нємочь, иємощь) (4) бути хворим: а пакъли бы самихъ насъ нашъ милыи прыАтель на помочъ жадалъ, и мы... нашомоу прыАтелю маємъ быти... до помочы, вымѣнАючы то... нижьли боудємъ имѣти... немощь отъ бога на насъ (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); али оу црА имаєтъ намъ помагати... и о всемь нашимъ добромъ стоАти, какъ самъ о собѣ нижли... боудєт имАти какоую налогоу... алибо от бга немоцъ на себе (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); имѣти покои (покоуи) (2) перебувати у мирних відносинах: они маю(т)... на то стояти... како бы могли оучинити на(м) ми(р)... яко быхо(м) имѣли собѣ, покои с ти(х) съ вси(х) сторо(и) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); а мы имаємо имѣти и ховати вАчнїи и непороушєиныи и незламанныи мир и покоуи (Гирлов, 1499 *BD* II, 420); мєти право (2), право мєти (1) (з ким о що, о чому з ким) позиватися, судитися (з ким за що): какже тот Єго Милоєти боАрин Раман (!) о тыи пѣнАзи мАл со мною право пѣред намѣстникомъ кнАзА Михаила (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); и они Повѣдили пере(д) нами, што(ж) деи о(т)цы нашы мели о то(м) право со о(т)це(м) его пере(д) пано(м) ивано(м) вАжевичо(м) (Вільна, 1495 *BK*); имѣти прикрости (від кого) (2) зазнавати прикростей: Сє мы пановє Цєцєневъскыи... боудоучи єсмо оу добром розоумѣ з доброю памАтью, нє имѣючи жадных прикростей ниоткого... продали єсмо имѣнье отчиноу свою (Кременець, 1467 *AS* I, 63); Сє мы пановє Цєцєновъскыи... боудоучи єсмо у добром розоумѣ и з доброю памАтью нє имѣючи жадиых прикростей ниоткого... продали єсмо имѣньє отчиноу свою (Кременець, 1469 *AS* I, 64); имѣти приславїє (від кого) (1) зазнавати докорів, закидів: и оузрѣвши нашу правую пра(в)ду... а они за то на(м) слюбовали и слюбили листо(м) свои(м), аже мы нє буде(м) имѣли жа(д)ное присловїе ани мерзА(ч)ки о(т) г(с)п(д)рА наше(г) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); мєти приязнь (4), приязнь мєти (з ким, к кому) (2) перебувати у дружніх взаєминах (з ким): Про то господаръ нашъ... всказалъ и твоєй милости абы... мелъ бы єси зъ єго милостью прыязнь вечную и любовъ, по тому какъ и предъкове єго милости и отецъ єго милости мели приязнь и єдинацтво съ предъки твоими (Троки, 1494 *BD* II, 387); Pro to hosudar nasz... wskazał k Twoiey Miłosti, aby... miel by k Jeho Miłosti pryiaźń wecznuiu (Вільна, 1494 *BD* II, 388); мєти прыятєльство (5), прыятєльство мєти (з ким) (1) перебувати у дружніх взаєминах, приятелювати (з ким): И твоя милость къ намъ всказывалъ, абыхмо и мы зъ вашою милостью по томужъ мели прыятельство (Троки, 1494 *BD* II, 387); czerez tyi swoi posły wskazywał iesi do nas, wspominaiuczy nam sztoż z starodawna naszy predkowie... s twoimi predki... mieli pryiatelstwo i lubow (Вільна, 1494 *BD* II, 388); имєти рєчи (з ким) (1) мати розмову, розмовляти: И имели єсмо о томъ много рєчей исъ послы твоєй милости (б. м. н., 1496 *BD* II, 401); имєти в роуцє (кого) (1) держати, мати в руках: А коли(ж) оу жалоба(х) оу праведлива(г) соу(д) нє иеть (!) гнєвъ и мѣеца... имєєть соу(д) како во(г) (!) имєти в роуцє а ба прє(д) очима (XV ст. *BC* 33 зв.); мєти склады (1) мати дозвіл на складчину для виготовлення хмільних напоїв перед великими святами: И во всемъ бы еси мыту нашому и корчме былъ помочонъ... и заповедалъ бы еси слугамъ своимъ и мещаномъ, штобы коръчмы въ месте не варили и по селомъ нижъли бы нехай только мели два разы, або три въ году склады (Судомир, 1488 *РИБ* 222); имѣти слобозїю (від чого) (1) бути звільненим від повинностей, податків: То тїє люді що коли соут оу тих сєлах, що би имѣли о(т) на(с) слобозїю о(т) оуси(х) наши(х) дааних (!) и робот (Сучава, 1456 *ГПХМ*); мєти оутїскъ (1) терпіти тисняву, товчію (в юрбі, натовпі): Панєи и панєнъ бытность длА крепостї (!) и(х) вынєты соуть о(т) збора лю(д)ска(г) и моузького абы нє мелї оутїскоу моузьско(г) (XV ст. *BC* 12); имѣти оучастїє (4), оучастїє имѣти (з ким) (4) зазнати однакової долі, поділити долю: ащє ли кто пр(ѣ)стѫпить заповѣ(д) сіѫ... да є(ст) проклА(т)... и съ іоудоѫ іскаріо(т)ски(м) оучАстїе да има(т) (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); и да єсть подобнь іоудѣ и проклѣтомоу арїи и да има(т) оучастїе и съ онѣми іоудеиє, єжь възъпиша на гa ха (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231); мєти во чти (кого) (1) виявляти пошану, шанувати: и врозумивши то пани ОлизаровА, штож мы слугу нашого п⟨а⟩на єей (!) п⟨а⟩на Олизара мели во чти и в ласцѣ нашой... волнє даровала нас и дала и записала тыє двє имєнА оу Волыни по своємъ животе (Луцьк, 1487 *AS* I, 240); имѣти чА (стъ) (з ким) (1) поділити долю (з ким): а кто пороушитъ сїе данїе нашє то(т) да бѫдетъ проклАтъ о(т) га ба... и да иматъ чА(ст) съ онѣми ижє възъпиша на вл(д)кѫ х(с̃)а и кръвъ єго на ни(х) и на чАдѣ(х) и(х) (Сучава, 1438 *DIR«A»* 472); ничого нє имѣти (до чого) (1) не мати претензій: а... ажбы сА што мѣло надо мною стати, тогды до моєѣ отчины до ГолчА нє имають ничого имѣти братя моя ни ближнии моѣ (Острог, 1466 *AS* I, 60—61); вымолву имєти (1) *див.* ***ВЫМОЛВА**; вѣчность имѣти (1) *див.* ***ВѢЧНОСТЬ**; доброю⟨мѣти⟩волю (1) *див.* **ДОБРЫЙ**; доконьчанье имєти (1) *див.* **ДОКОНЧАНЬЄ**; досыть имєти (1), имѣтї досыть (2) *див.* **ДОСЫТЬ**; дѣл имѣти (1), имити дѣлъ (1) *див.* **ДѢЛЪ** [1]; дѣло имѣти (1) *див.* **ДѢЛО**; мєти єдинацтво (1), jednactwo mieti (1) *див.* **ЄДИНАЦТВО**; записъ имєти (мєти) (2) *див.* **ЗАПИСЪ**; знаємостъ имѣти (1) *див.* ***ЗНАЄМОСТЬ**; крєстъноє цєлованье имєти (1) *див.* ***КРЄСТЬНЫЙ**; nekotoroho podozrenoho meti (1) *див.* ***PODOZRENYJ**; обычаи имєти (2) *див.* ***ОБЫЧАИ**; опѣканье имѣти (1) *див.* ***ОПѢКАНЬЕ**; на сердци имити (1) *див.* ***СЕРДЦЄ** 2; спор мєти (1) *див.* **СПОР**; тяжумєти (1) *див.* ***ТЯЖА**; уход мєти (1) *див.* ***УХОДЪ** [2]; оучастїе имѣти (2) *див.* ***ОУЧАСТЇЄ**; чти не имєти (2) *див.* **ЧЄСТЬ** 2; шкоду имєти (2) *див.* **ШКОДА.**

II. *(допоміжне дієслово в складі майб. І)* (12): а в поли кдє собѣ проорють нивы то ихъ имѣть прислушати (Смотрич, 1375 *P* 20); а до спсова днє аже нє выкупить єго на тотъ рокъ имѣєть держати то сєло опАть до другого року (Львів, 1386 *P* 31); пак ли нє имѣємъ єму заплатити на тотъ днь яко ту выписано, тогды мы в то(т) днь бєзъ никоторые о(т)волокы имаємъ єму дати нашь городъ снАти(н) (б. м. н.,

1411 *Р* 77); Коли дѣтємъ оумре(т) мати а оць хочеть дроугоую понѧ(т) жоноу а дѣти имѣють проси(т) во оца дѣлнїци своєи а потомъ истративши оцю докоучають оу то(м) бываеть клопо(т) межи ними (XV ст. *ВС* 40 зв.); Тиж не имаемо ани хочем никоторых землъ... прѧз воли и прѧз особного призволеня... нашего королѣ... отдалѣти (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *інф.* **мєти** 10 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 4; 1388 *ZPL* 106; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1487 *РИБ* 228; 1494 *BD* II, 387; 1495 *АЛРГ* 55; 1496 *ОПСВВ*); **имѣти, имѣтї** 8 (1412 *Р* 81; 1439 *Cost.* II, 713; 1456 *ЭСФ;* 1462 *BD* II, 285; 1466 *AS* I, 61; 1498 *АЛМ* 159; XV ст. *ВС* 36; 1499 *BD* II, 420); **имєти, имєтї** 8 (XV ст. *ВС* 5 зв., 11 зв., 12 зв., 18 зв., 20 зв., 33 зв., 42 зв.); **име(т)** 5 (XV ст. *ВС* 6, 12, 18, 22 зв., 35 зв.); **мѣти** 4 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1470 *AS* I, 65; 1495 *АЛРГ* 55); **имєть** 4 (XV ст. *ВС* 5 зв., 13, 15, 36 зв.); **имѣ(т)** 1 (XV ст. *СЯ* 39 зв.); *тер. 1 ос. одн.* **имамъ, има(м)** 2 (1434 *Cost.* II, 675; 1462 *BD* II, 293); **имѣю** 1 (1487 *AS* I, 239); *3 ос. одн.* **имєєть** 71 (XV ст. *ВС* 9 зв., 11, 12, 12 зв., 13, 16, 18 зв., 25 зв., 33 зв., 35 зв. і т. ін.); **имєе(т), имєєт** 31 (XV ст. *ВС* 6 зв., 14, 17 зв., 18, 18 зв., 22 зв., 26 зв., 29, 34 зв.; *СЯ* 43 зв. і т. ін.); **имѣє(т), имѣет** 12 (1377 *Р* 24; 1412 *Р* 81; XV ст. *ВС* 5 зв., 29 зв., 36 зв., 37; *СЯ* 40 зв., 41 зв., 1433 *Р* 124, 126); **има(т), имат** 6 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1390 *Р* 176; 1443 *ДГСПМН*); **имѣеть** 3 (XV ст. *ВС* 35 зв., 37; *СЯ* 40 зв.); има 3 (1399 *Р* 59; 1412 *Р* 81); **имиє(т)** 2 (1421 *Cost.* I, 142); **мѣетъ** 1 (1376 *ЗНТШ* V, 3); **имать** 1 (XV ст. *СЯ* 9); **!имєть** (XV ст. *ВС* 33 зв.); **!смєєть** 1 (XVст.*ВС* 11 зв.);*1ос.мн.* **имамы** 5 (1395 *Cost.* II, 612, 613; 1433—1443 *АРМ*); **имѣемъ** 4 (1411 *Cost.* II, 638; 1429 *Р* 112; 1442 *Cost.* II, 719); **имамо** 3 (1462 *BD* II, 284); **имиє(м)** 1 (1421 *Cost.* I, 142); *3 ос. мн.* **имѣють** 11 (1375 *Р* 20; 1422 *Р* 98; 1424 *Р* 100; *СЯ* 43; 1433 *Р* 123, 125); **имєю(т), имєют** 8 (XV ст. *ВС* 13, 17, 24; *СЯ* 41, 42 зв., 43, 43 зв.); **имєють** 7 (XV ст. *ВС* 25 зв., 28 зв., 35, 36; *СЯ* 43, 43 зв.); **!мѣюти** 1 (XV ст. *ВС* 35 зв.); *у складі майб., 1 ос. одн.* **имѣю** (держѧ(т), стати) 2 (1402 *Cost.* II, 623); **имамъ** (остерєгати) 1 (1402 *Cost.* II, 623); *3 ос. одн.* **имѣеть** (прислушати, держати) 2 (1375 *Р* 20; 1386 *Р* 31); **имѣе(т)** (служи(т) 1 (1424 *Р* 99); *1 ос. мн.* **имамо** (отдалѣти) 2 (1462 *BD* II, 284); **имѣемъ** (заплатити) 1 (1411 *Р* 77); **имєе(м)** (о(т)далити) 1 (1448 *Cost.* II, 734); *3 ос. мн.* **имѣють** (проси(т) 1 (XV ст. *СЯ* 40 зв.); **имѣю(т)** (по(л)нити) 1 (1423 *Cost.* I, 143); *перф. 1 ос. одн. ч.* **имѣл** 1 (1475 *AS* I, 70); **мѣлъ єсми** 1 (1495 *ВМБС*); **єсми... мѣлъ** 1 (1495 *ВМБС*); **есмн мѣлъ** 1 (1448 *АЛМ* 8); *ж.* **мєла єсми** (1481 *AS* I, 77); *3 ос. одн. ч.* **имѣлъ, имѣль, имѣ(л), имѣл** 9 (1386—1418 *Р* 35; 1390 *Р* 176; 1412 *Р* 81; 1418 *Р* 89; 1434 *Р* 129; 1435 *Р* 132; 1444 *Cost.* II, 218; 1456 *ЄСФ;* 1496 *РИБ* 602); **мєлъ** 6 (1484 *ЯМ;* 1487 *AS* I, 86; *РИБ* 227; 1494 *BD* II, 338; XV ст. *ВС* 27; 1499 *BD* II, 450); **мѣлъ** 4 (1449 *АЛМ* 8; 1494 *АЛМ* 54; 1495 *АЛМ* 85; *РИБ* 602); **имелъ, име(л)** 3 (XV ст. *ВС* 15 зв.; *СЯ* 42; 1499 *BD* II, 450); **мялъ, мѧл** 2 (1489 *РИБ* 437; 1492 *AS* III, 23); **mił** 1 (1388 *ZPL* 107); **ма(л)** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); *ж.* **мѣла** 3 (1494 *АЛМ* 54; 1495 *ВМБС;* 1498 *АЛМ* 159); **имѣла** 1 (1418 *Р* 89); **имила** 1 (1436 *Cost.* II, 706); *с.* **imieło** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *1 ос. мн.* **єсмо имѣли** 2 (1435 *Cost.* II, 679; 1458 *Cost.* 815); **мѣли єсмо** 2 (1447—1492 *ЛКБВ*); **имєли єсмо** 1 (1496 *BD* II, 401); **имяли** єсмо 1 (1478 *ЗРМ*); **мели єсмо** 1 (1484 *ЯМ*); **есмы имѣли** 1 (1435 *Cost.* II, 679); **мели** 1 (1487 *AS* I, 240); *2 ос. мн.* **имели єсте** (1498 *BD* II, 409); *3 ос. мн.* **мели, mieli** 13 (1493 *ПОСВВ;* 1494 *BD* II, 387; 1495 *ВК;* 1496 *ПСВВ;* 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118, 119 і т. ін.); **мѣли** 7 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1459 *Р* 172; 1495 *АЛМ* 88, *БСКИ, ВМЗД*); **нмѣли** 3 (1456 *ЭСФ;* 1475 *AS* I, 70; 1487 *AS* I, 239); **имєли, имелї** 3 (XV ст. *ВС* 39 зв., *СЯ*, 42; 1494 *РИБ* 560); **имили** 3 (1436 *Cost.* II, 707); **и(м)ли** 1 (1479 *DC* 140); *майб. 1 ос. одн.* **мѣти хочоу** (1459 *Р* 172); *2 ос. одн.* **боудєшъ мєти** (1494 *BD* II, 387); *3 ос. одн.* **боудєть имѣти** 1 (1442 *Cost.* II, 719); **боуде(т) иметі** 1 (XV ст. *СЯ* 42); **боудєт имти** 1 (1445 *Cost.* II, 726) **имєт имити** 1 (1457 *BD* II, 257); choczet... **miet** 1 (1494 *BD* II, 389); *1 ос. мн.* **будємъ имѣтн, буде(м) имѣти, будем имѣти, боудоумъ имѣти** 5 (1442 *Cost.* II, 716; 719; 1445 *Cost.* II, 726; 1447 *АкЗР* I, 61; 1457 *Cost.* II, 811); **хочем имѣтн** 1 (1462 *BD* II, 284); *3 ос. мн.* **боудоу(т) имѣти** (1448 *Cost.* II, 737); *майб. II 1 ос. мн.* **буде(м) имѣли** (1457 *Cost.* II, 809); *бажум. сп. 2 ос. одн. ч.* **мелъ бы еси** (1494 *BD* II, 387); *3 ос. одн. ч.* **бы (ижбы) нмѣлъ, имѣль, имѣл** 4 (1475 *AS* I, 69, 71; 1487 *ВОРСР* 178); **бы (jestliby, штобы, хтобы) мелъ, mel** 4 (1388 *ZPL* 105, 106; XV ст. *ВС* 15 зв.; 1494 *AS* I, 101); **бы имелъ** 3 (1478 *AS* I, 76); **мелъ бы, miel by** 2 (1494 *BD* II, 387, 388); **бы єсть мѣлъ** 1 (1401 *АкВАК* III, 2); **хто(б) мѣлъ** 1 (1483 *ВОРСР* 178); **име(л) бы** 1 (1467 *СП* № 13); *с.* **бы... мѣло** 1 (1495 *БСКИ*); **бы мѧло** 1 (1498 *АЛРГ* 82); **ажбы мѣло** 1 (1461 *AS* I, 60); **жебы имѧло** 1 (1448 *АЛМ* 8); *1 ос. мн.* **быхомъ, быхо(м) имѣли** 3 (1411 *Cost.* II, 637; 1435 *Cost.* II, 879; 1457 *Cost.* II, 809); **быхмо имѣли** 3 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); **абыхмо... мели** 2 (1494 *BD* II, 387, 388); *2 ос. мн.* **бы єсте мѣли** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); **чтобы єсте... имѣлн** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *3 ос. мн.* **бы (абы, ажбы, щобы)... мели, meli** 4 (1388 *ZPL* 107; 1488 *РИБ* 222; XV ст. *ВС* 12; 1497 *РИБ* 683); **абы (ажбы, щобы) имѣли** 3 (1433 *Р* 121; 1456 *ГПХМ;* 1457 *Cost.* II, 810); **бы имѣли** 1 (1429 *Р* 99); **ижбы мѣли** 1 (1495 *АЛМ* 88); **мѣли бы были** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); **мели бы** 1 (1490 *Пам.*); ! и панове **абы...** дѣло **не имат** (1438 *DBAc* 28); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да иматъ (има(т), имат)** (1429 *Cost.* I, 149; 1438 *DIR«A»* 472; 1443 *ДГСММ;* 1486 *DC* 144; 1487 *BD* I, 311, 313; 1500 *Cost. S.* 231); *дієприсл. одноч.* **имѣючи** 3 (1467 *AS* I, 63; XV ст. *СЯ* 41; 1469 *AS* I, 64); **имеючи** 1 (XV ст. *ВС* 11); **имѣюче** 1 (1388 *Р* 43); *дієприсл. перед.* **мѣвшы** (1495 *РИБ* 560).

Див. ще **ИМАТИ²**, ***ИМАТИ СЯ, ИНѦТЬ.**

ИМЯ, ИМѦ, ИМѢ *с.* (925) **1.** *(людини)* ім'я, ймення (4): Абы тогды тые речы вышъ выраженные на вечные часы и веки могъ тотъ листъ Нашъ выразивши нижей именами светки при томъ былыхъ, онымъ дали есмо и печатью нашою змоцнили (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); и еще дали есми ā сто злат оугрьских... яко да творѣт ми памѣть... а по сьмрьти нашеи... за доушѧ нашѧ и за доушѧ подроужїѧ наше, имѣ еи Настѣ (Путна, 1476 *BD* I, 217); и свє(т)ки посвє(т)чили што(ж) тая кнгни перє(д) нами то(т) записъ емоу на то дала и имена и(х) в то(т) листъ оуписала (Берестя, 1496 *ВМКФС*);

и м є н є м ъ (7) на ім'я, званий, що його прозивають: а писаль грамоту писарь пана старостынъ дьякъ изъ болестрашичъ именемь дьячковичь (Перемишль, 1359 *Р* 10); Мы кнѧ(з) двдъ дмитриеви(ч) кнѧ(з) русаиъ плакси(ч)... чинимы знамєни(т)... како кєды в то времѧ коли кнѧ(з) велєбныи дмитрии инѣмъ имене(м) корибу(т)... голдованиє и вѣрность и послушьство... володиславу... королеви польскому... слюби(л) а мы... ислюбуємы за него (Лучиця, 1388 *Р* 38—39); Того ради мы видѣвши доброє произволєніе и данїе що дает Анна слоугам нашим... тих прѧдрєченных сел, що их коупил сынъ еи... от игоумена именем Иоасафъ... ино мы такождє есми дали им тих... сел (Сучава, 1470 *BD* I, 155); и м є н є м ъ (кого) (1) за дорученням, від імені: а мы именемъ и моча (!) вши(х) землѧнъ его повелѣниемъ его ислюбуємы за него... иже со всєю своєю землею ... вѣре(н) буде(т) (Лучиця, 1388 *Р* 39); и м є н е м р е к у ч и (1) на ім'я: Мы кнѧзь володиславъ опольскоѣ земли... иашєю доброю волєю... то есмы вчиили взозрѣвши на нашего вѣрного слугу именемь рєкучи ладомиръ волошинъ (Бохур, 1377 *Р* 23—24); н а и м я (113) на ім'я: купилъ панъ вѧтславъ оу вѣки оу василѧ... и въ его брата на имѧ оу гѣнка и въ ехъ сновцѧ... то жь ту именовани (Львів, 1370 *Р* 18); ино оузрѣвши невиность мою велимужинии панови свѧтоѣ коруны поль-

скоѣ рада на имѧ па(н) вѧцєньць исъ шѧмоту(л) па(н) мєжирѣцикии староста рускихъ зѣмль... выбавили мѧ... ис того ѧтсва (!) (Кременець, 1434 *Р* 130); Я, княгини Семеновая, Ульяна Кобрынская... жаловали єсьмо и дали слузѣ нашому на имя Іудѣ: у Кобрыни на городи—церковь святыхъ апостолъ Петра и Павла (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); Слуги г҃ на (н)мѧ Олизаровичи из вєко(в) слоужатъ о двоу конє(х) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); А пак оу том також прїидоша прѣ(д) нами... слоуга иаш Пътроу... исъ своими дєтми, на имѣ Исаико и Тома и Андрєика и Іоан... и продали свою ... отниноу (Сучава, 1491 *BD* I, 452); Жаловали намъ люди наши Берестейского повѣту, на имя Зенко, а Наливайко, а Левонъ Пужичане, на земянъ Берестейскихъ (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); Ино мы... за его службу, тые люди, семь служобъ, у Скидельской волости, на имя Гануса Шатрановича, а Олексу, а Карпа... ему дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58); п о и м є н и (6) поіменно: а мы боѧрє зємли мо(л)давскои на вєрху листа сєго по имєни попсани яко истци и рукоимѣ слюбуємы и ручимы... и(ж) на(ш) господа(р) алєксандръ воєвода... а по нє(м) будущєи (!) имѣю(т) по(л)нити (б. м. н., 1423 *Cost.* I, 142—143); а на то є(ст) вєлика марторїа са(м) г(сд)вами вышєписаны(и) стєфа(н) воєво(д)а... и ины(и) оуси наши боѧры що при то(м) били по имєни вєликыи и малыи (Васлуй, 1474 *РГС*).

2. *(наіменування місцевостей, населених пунктів і предметів)* назва (6): I teź moh by... wziati imenem zastawy, wsiakije reczi, kotoryje by byli jemu zastaweny, kotorym kolwe *imenem* byliby wymoweni (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); имєна сєлом чюрсачвъци (!) и владимировъци и букуровци (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); А жеребьемъ имя: Вороновъ, Быковъ, Блювиничи (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 35); и мы... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє... дали єсмо... из млины и их вымилки, а посполитє мовѧчи зо всими доходы и зо всими потрєбами, которыи которымколвє *(в ориг.* колвєкоторым.— *Прим. вид.)* имєнємъ званы будут (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118); и м є н є м н а з в а т и (що) (1) дати назву (чому), найменувати (що): продали єсмо... зємлю... со всѧкими... поплатки... которымъ колвєк имєнєм могоут названы... быти (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); и м є н є м ъ (7) під назвою: и потвєръждаємъ тому прѣ(д)рєчєнно(м) монастирю ... сєло псъ млино(м) имєнємъ съшчори (Сучава, 1443 *ПГСММ*); и мы ... ємоу имѣнє и⟨ашє⟩ имєнємъ Звѧгол... дали єсмо ласкавє (Вільна, 1499 *AS* I, 117); и м є н є м р є к у ч и (1) під назвою: тогды мы... дали єсмо... єго правого всєго имѣнїа, пєрвоє, имєнєм рєкучи, сєло быбєл... а Жасковичѣ (Судомир, 1361 *AGZ* 6); н а и м я (706) під назвою: Узрѣвши єсми на вѣрную службу Драгумиру (!) и на Нєкрину, дали єсми имь двѣ сєлѣ на имя сєло Старуня, а другоє сєло Новоє (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5); a tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu na imie Jermolinczi... na wiki wieczni (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3—4); Дали єсмо и записали владицѣ орменьскому под Луцкомъ село, што Врусъ держалъ, на имя Цѣпорово (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); ино мы видѣвши и(х) доброую волю... а ми тако(ж) єсми далї и потвєрдили тоє прѧ(д)рєчєноє сєло на имѧ моунтє слоузѣ нашємоу (Сучава, 1466 *DIR«A»* 519); а к моєй роуцѣ мнѣ постоупила дѧдинаѧ моѧ кнѧгини Сємєноваѧ Марьѧ... имѣньє на имѧ Манєвъ (Вільна, 1482 *AS* I, 79); Жаловали намъ кн҃гни Фєдоровая Фєдоровича Соколи(н)ская исъ сыномъ свои(м)... на намєстника мцє(н)ского... рєкомо бы онъ и(х) выгна(л) з ымєнє(и) и(х) о(т)чинъны(х), на(и)мѧ с чєрєи (Берестя, 1496 *ВМКФС*); А хотарь томоу вышєписанномоу сєлоу на имѣ Ботєщимь... да єст... по старомоу хотароу (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

3. *(титул)* ім'я (2): а мы имєнємъ и моча(!) вши(х) зємлѧнъ єго повєлѣниємъ єго ислюбоуємы за нєго и за єго дѣти ижє со всєю своєю зємлєю и с городы вѣрє(н) будє(т) (Лучиця, 1388 *Р* 39); И такожь ни одинь наш нєприѧтєл, што сѧ назовєт господарским имєнєм, абы нє имал жаднои ласки и поживлєниа ни оу дворѣ пана нашєго... ани оу Короунѣ (Сучава, 1468 *BD* II, 302);

◇ i m e n e m (чого) (1) під приводом (чого), як (що): I teź moh by... wziati imenem zastawy, wsiakije reczi, kotoryje by byli jemu zastaweny (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); в о и м ѧ (кого) (67) *(у трафаретних зворотах з посиланням на бога, трійцю):* Во имя отца и сына и свѧтого духа амин (Судомир, 1361 *AGZ* 6); Въ ыме Панское, аминь (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26); Во имѧ г(д)нє аминь (Житомир, 1433 *Р* 126); Въ имѣ отца и сына и свѧтаго доуха, троицѫ свѧтаа єдиносъштнаа и нєраздєлїмаа (Сучава, 1473 *BD* I, 181); Во имѧ с⟨вѧ⟩тыѧ троица стань сѧ (Добучини, 1487 *AS* I, 239); Во имя Светое и нераздѣльное Троицы. Аминь (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3); в ъ и м є (кого) (1) в честь, на честь: Сє азь пань радоуль вицашпань марамоурє(ш)скы(м) (!) и жоупань ба(н)ко... даємо вѣдомо... ажє балица воєвода и драгь мєщєрь съзидашє ц҃рковь въ имє с҃тго архаг҃гла михаила (Сігет, 1404 *ГМ*); л и ш и т и о у п р а в о є и м ѧ (1) *див.* **ЛИШИТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **имя, имѧ, имѣ** (1425 *Cost.* I, 168; 1463—1478 *РЕА* I, 35; 1476 *BD* I, 217); *дав. одн.* **имєни** (1423 *Cost.* I, 142; 1466 *BD* I, 115; 1465 *Cost. S.* 69; 1469 *BD* I, 136; 1474 *РГС*); *знах. одн.* **имѣ, имѧ, имя, ймя** 878 (1361 *AGZ* 6; 1407 *Р* 72; 1425 *Cost.* I, 168; 1438 *Cost.* II, 26; 1448 *Cost.* II, 362; 1453 *Cost.* II, 472; 1479 *BD* I, 228; 1489 *BD* I, 376; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **имє, imie** 11 (1388 *ZPL* 103; 1404 *ГМ;* 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1413 *GL* 48; 1414 *DIR«A»* 441; 1445 *Cost.* II, 218; 1448 *DIR* № 10b; 1465 *АкВАК* III, 4; 1479 *BD* I, 226; 1487 *AS* I, 241); **ими, имі** 3 (1451 *Cost.* II, 403; 1465 *GL* 176; 1490 *BD* I, 432); **ыме** 1 (1389 *РЕА* I, 26); *ор. одн.* **имєнємь, имєнємъ, imenem, имєнє(м), имєнєм** 20 (1359 *Р* 10; 1361 *AGZ* 6; 1388 *ZPL* 103; 1401 *ЗКЄ;* 1443 *ПГСММ;* 1468 *BD* II, 302; 1472 *DIR«A»* 530; 1473 *BD* I, 186; 1492 *AS* III, 23; 1499 *AS* I, 117); **имєним** 2 (1491 *BD* I, 463, 464); *місц. одн.* **по имєню** (1456 *ЭСФ*); *наз. мн.* **имєна** (1392 *Cost.* I, 7); *знах. мн.* **имєна** (1496 *ВМКФС*); *ор. мн.* **именами** (1389 *РЕА* I, 27).

***ИМѦТИ** *див.* **ИМѢТИ.**

ИНАК *див.* **ИНАКЪ.**

ИНАКО *присл.* (8) (*цсл.* инако) інакше, по-іншому: мы алєксандръ воєвода... и тнжъ мы илїашъ воєвода... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... сєстрѣ... вєликого кнѧ(з) алєкса(н)дра инако витовта... до єи живота (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); Мы болєславъ инако швитрикгаило з божьєи мл(с)ти кнѧзь чєрниговскии и ины(х) знаємо чини(м)... ажє даровали єсмо... слузѣ нашєму... на своємъ сєлѣ... н҃ копъ рускои личбы краковскои монѣты (Коломия, 1424 *Р* 102); а (з)нати и(м) тимъ а(р)хима(н)дрито(м) пєчє(р)скимъ ста(р)цомъ и братїи нашєго патрїа(р)шєского благословенїѧ, а вєлики(х) господарєи свои(х) владѣющи(х) ... кїєво(м)... онъ же нарєчєтсѧ мати градово(м) роускїє зємли а нє инако (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

Див. ще **ИНАКЪ, ИНАЧЄ, ИНАЧЕЙ.**

ИНАКЪ, ИНАК *присл.* (5) (*стч.* jinak, *стп.* inak) інакше, по-іншому: а которы мытныкъ и двори(к) (!) или боу(д) каки рѧ(д)ца бы оучини(л) чєрє(с) на(ш) ли(ст) ина(к) томоу шиа плати(т) (Дорохой, 1437 *DIR* № 8); пак ли бы хто хотѣлъ тыє имѣнья подъ пано(м) пєтро(м) взѧти... тогды пєрвѣє имаєть пану пєтру ина(к) мышцє дати чєтыри ста ко(п) широкихъ грошєи (Луцьк, 1438 *Р* 138); А инак и нє бьдєт (Путна, 1476 *BD* I, 217).

Див. ще **ИНАКО, ИНАЧЄ, ИНАЧЕЙ.**

ИНАЧЄ *присл.* (2) інакше, по-іншому: а кто би позабави(л) или задръжа(л) тыє вози ис си(м) листо(м) то(т) на(м) имає(т) намъ заплатити к҃ золоты(х) иначє нє боудє(т) (Сучава, 1446 *DIR«A»* 485); и тако(ж) завѣзку поставлѣє(м) и поставили єсмы мє(ж) ними пѧ(т) дєсѧ(т) гривє(и) срєбра, кто о(т) ни(х) почнє(т) иначє або оусхочє(т) оувєр-

ноути... а то(т) заплати(т) завѣзкоу вн(ш)писа(н)ноую (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422).

Див. ще **ИНАКО, ИНАКЪ, ИНАЧЕЙ.**

ИНАЧЕЙ *приел.* (1) (*стп.* inaczej) інакше, по-іншому: Се я Янъ, иначей Корѣйва Ядукговичь, продалъ есмы... землью свою питомую у волости Волковнской (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

Див. ще **ИНАКО, ИНАКЪ, ИНАЧЄ.**

***ИНБИР** *див.* ***ИНГБИР.**

***ИНГБИР** *ч.* (2) (*стп.* inbir, ingwer, ingber, *свн.* ingeber, *лат.* zingiber) імбир: а колн имоут коупити татарскїн товар, оу сочавѣ, илї шолкь, илї пєрєць, илї камхи... илї ингбир, а онн абы платилн от гривны три гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); А коли имоут коупити татарскыи товаръ или заморскыи оу Сочавѣ: или шолкоу, и пєрєць... или инбир, или пєрєцъ, а они абы платили от гривноу три гроши мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *знах. одн.* **ингбир** 1 (1456 *Cost.* II, 788); **инбир** 1 (1460 *BD* II, 273).

ИНДЄ, ИНЪДЄ, ИНДѢ *приел.* (*цсл.* инъдє) (13) деінде (5): про то мы оуставлѧємь иже краковъскыи староста на трє(х) мєсцє(х) имєєть соуды соудити: оу краковє во ондрєєвѣ оу вїслици а боудєть индє соуди(л) тогды єго соудъ моци нє маєть (XV ст. *BC* 13 зв.); в томъ сєлє в Тє(тє)рєвъцє гоны бобровыє два на(и)момъ гонивали оспода(р)скимъ а и(н)дє бо(р)тници гонѧть оу чюдно(в)ско(и) жє волости (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.— 92);

и н д є н и г д є (8) ніде інде, більше ніде: сочавскоє мыто лишє оу сочавѣ, щобы платили... а индє нигдє що бы нє имали єи платити (Сучава, 1448 *Cost.* II, 741); а мыто нигдє да нє имаю(т) платити ни по тръго(м) ни по сєло(м) ни индє нигдє (Сучава, 1470 *DIR«A»* 523).

ИНДИКТЪ, ИНЪДИКТЪ, ИНДЫКТЪ, ИНДИКТ, ИНДИКЪ, ИНЪДИКЪ, ИНДИК *ч.* (185) (*цсл.* инъдиктъ, *гр.* ἰνδικτος) (*найменування року в церковному літочисленні за 15-річними циклами*) індикт: Писанъ въ великомъ Луцку, лета отъ создания мира 6830 индикта семого (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); Писанъ у Люблини, въ лѣто тысеча чтериста десятое... индикта девятого (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); П(и)сан оу Берести, м(ѣ)с(ѧ)ца апрнлѧ к҃ дєн, индикт а҃і (Берестя, 1448 *AS* I, 44); да(н) оу києвѣ... В лто ‡ ѕ҃ц҃ζѕ҃ инди(к) (Київ, 1457 *P* 166); пса(л) и дата (!) во (л)вовє... кану(н) прєображєния хв҃а инди(т) (!) г҃ (Львів, 1478 *ЗРМ*); Псан у Вилни, въ лет 7001 мца, маия 7 ден, индик. 11 (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56); Данъ во Мстиславли. Лѣто семъ тысячей осмое... индыктъ третій (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **индиктъ, индикт, инъдикт, инъдиктъ** 80 (1401 *АкВАК* III, 2; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9; 1446 *AS* I, 43; 1454 *АЛМ* 12; 1466 *AS* I, 63; 1489 *РИБ* 438; 1498 *АЛМ* 163; 1499 *АЛМ* 36; 1500 *АЛМ* внп. 2, 59 і т. ін.); **инди(к), инъди(к), индик, индикъ, инъдикъ** 25 (1442 *Cost.* II, 719; 1459 *P* 174; 1488 *УКТ;* 1493 *АЛРГ* 56; 1494—1495 *АЛРГ* 59; 1495 *АЛРГ* 55; 1496 *АЛРГ* 72; 1497—1498 *АЛРГ* 79; 1498 *АЛРГ* 82; 1499 *ВФ* і т. ін.); **индыктъ** 3 (1431 *ГВКЛ* 9; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120; 1500 *АСД* II, № 3); **! инди(т)** 1 (1478 *ЗРМ*); *род. одн.* **индикта, инди(к)та, инд(и)кта, инъдикта, индкта** 47 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1389 *РЕА* I, 28; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1433 *P* 119; 1443 *P* 145; 1450 *ЗНТШ* XI, 7; 1463 *AS* I, 55; 1475 *AS* I, 70; 1483 *AS* I, 82; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **индикт⟨а⟩, индик⟨та⟩** 18 (1437 *AS* I, 34; 1451 *AS* I, 45; 1463 *AS* I, 56; 1470 *AS* I, 67; 1481 *AS* I, 78; 1487 *AS* I, 87; 1489 *AS* I, 89; 1490 *AS* I, 92; 1494 *AS* I, 102; 1497 *AS* I, 112 і т. ін.); **индыкта, indykta** 6 (1420 *AS* I, 26, 27; 1431 *ГВКЛ* 9; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1498 *ГВКЛ* 23; 1500 *ДПЖН*); **индикту** 1 (1494—1495 *АЛРГ* 60); *ск. н.* **ин** 1 (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); **инд.** 1 (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9); **и(н)д(к)** 1 (1483 *ВОРСР* 178); **и(дъ)** 1 (1401 *P* 66).

Див. ще ***ЇНДИКТЇОНЪ.**

***ИНДРИННИИ** *прикм.* (1): Тоє въсє вышєпнсанноє да єст имъ от нас оурик ... им равно и дѣтєм их, н дѣтєм Индринним (Сучава, 1469 *BD* I, 134).

ФОРМИ: *дав. мн.* **Индрииним** (1469 *BD* I, 134).

***ИНДРИХ** *ч.* (7) (*особова назва, стч.* Jindřich, *стп.* Indrzych, *свн.* hindrich): θра(н)ци(к) а θа(л)ко индри(х) три(и) братєнїкы дєржали одно(г) млынарѧ индри(х) трєтїи бра(т) о нєкотыи (!) простоупкы выда(л) во право (XV ст. *BC* 23, 23 зв.); A na to swidczy pan Michał Bukgrabia Haliczkj, pan Indrych Zahwoski (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *наз. одн.* **индри(х)** 3 (XV ст. *BC* 23); **Indrych** 1 (1413 *GL* 48); *знах. одн.* **индриха** (XV ст. *BC* 23, 23 зв.).

ИНДЫКТЪ *див.* **ИНДИКТЪ.**

ИНДѢ *див.* **ИНДЄ.**

! ИНКАШЪ ⟨ЮКАШ⟩ (1): и дали єсми имъ оу нашєи зємли сєла на имѧ брадичєщи на краснон... гдє былъ инка(ш) (!) (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 449).

Див. **ЮКАШ.**

***ИННИИ** *див.* **ИННЫ.**

ИННЫ *займ.* (21) (*стп.* inny) **1.** (*не цей*) другий, інший (1): и дали єсмы ємоу оу нашєи зємли сєло єго поурчєлєщн гдє єстъ домъ єго н половина млнна... въ томъ сєлѣ и ащє би инны млинъ оучинилсѧ оу томъ потоцѣ такожъ да боудєтъ половина отнина (Сучава, 1429 *Cost.* I, 239).

2. (*крім названого*) другий, інший (19): а инни то вшитко свидци (Львів, 1370 *P* 18); My Witold wełyki kniaź łytowski y innych zeml czynemy znamenito... iź dali iesmo słuzi naszomu... Rydkuiu na ryce Semenowce (Ужів, 1421 *AS* I, 27); Тыми жъ разы а другий записъ Романа Мстиславовича, на Купечовъ и инные села... осмотрели въ томъ светомъ евангелии (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); а при то(м) бы(л) мартори, па(н) думѣ браєви(ч) дворни(к) и па(н) маноило... и нннны(х) оуси(х) наши(х) бояръ вєликы(х) и малы(х) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 458—459); Самъ Александеръ, Божою милостью, великий князь Литовскій, Русскій, Жмудскій и инныхъ (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22);

х т о и н н ы (1) *див.* **КТО**[1].

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **инны** (1429 *Cost.* I, 239; 1481 *ГПМ*); *наз. мн.* **нини** 1 (1445 *СРК*); **инные** 1 (1454 *P* 162); *род. мн.* **инныхъ, инны(х), инъныхъ, innych** 10 (1421 *AS* I, 27; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1453 *Cost.* II, 459; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1474 *РГС*; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1497 *РИБ* 683; 1498 *ГВКЛ* 22); **innich, innijch** 2 (1395 *GL* 166); *дав. мн.* **инны(м)** (1435 *Cost.* II, 678); *знах. мн.* с. **инные** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); *ор. мн.* **нннными** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 7).

Див. ще **ИНШЇИ, ИНЫИ, ИНЪ.**

ИНО[1] *спол.* (273) (*зв'язує речення*) **1.** (*сурядні*) (245) **1.** (*приєднувальний з відтінком наслідковости*) отже, отож, тож (221): Билъ намъ чоломъ писарь нашъ, ключникъ Виленскій... панъ Григорей Исаевичъ Громыка, о тымъ, што перво сего дали есьмо ему мѣстце городское и зъ малою улочкою на будованье двора его въ мѣстѣ Виленскомъ.. абыхмо то ему подтвердили листомъ нашимъ на вѣчность. Ино мы, зъ ласки нашое... тое мѣстце подле Рожества Христова и зъ малою улочкою и зъ корчмою вольною потвержаемъ симъ листомъ нашимъ вѣчно (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); былысмо у земянына повету Браславского, пана Карпа Ивановыча Мыкулынского, в именю его Почапынцяхъ и покладалъ передъ намы лыстъ господара его мылости, Велыкого князя Швыдрыгаила, которымъ пышетъ, абысмо крывду его зъ земяны Браславскими... разсудылы, и грани около маетностей его учинылы: ино мы послалы вижа замку Браславского, пана Хацка до земянъ Браславскихъ... абы до насъ прыиехалы и зъ паномъ Карпомъ потокмылыся (sic.— *Прим. вид.*) (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); Обычан имєю(т) лакомїи соудья коли за вїноу которого оубого (!) а колн шлѧ(х)тича закла(д) бєроуть нє имєючи жа(д)ноє мл(с̃)тн мєжї собою то(г) дєлѧ(т) ино хто (!) исказить тотъ обычаи злостивыи прїказоуємы прї

наше(и) мл(с)ти абы каждыи соудья и староста... колї за соудовын вїны оу ко(г) заклады бєроуть... абы того межї собою нє дєлали (!) (XV ст. *ВС* 11—11 зв.); и оуставши наши слоуги Сима и брат єго Оннка та заплатнлн оуси тоти вышєписаннїи пинєзи... прѧд нами н прѧд нашими боярє. Ино мы видѣвши их доброи воли... а мы такождєрє и от нас єсмы дали... Сими и братоу єго Оники тоє прѧдрєченное сєло (Ясси, 1500 *BD* I.1, 175).

2. *(протиставний)* але, а (15): тогды панъ данило прида прєд иасъ и тѧгалъ на вонта зоудечовьского на сулка... и положнли прєд нами королєвьскоє привильє воитово и оуздавалныѣ листы ино и на кролєвьскомъ листѣ на воитовѣ и на оуздавныхъ листохъ нє стоить оуписано тоє дворище пысковича што на любши и на гугни (Зудечів, 1411 *Р* 79); a newestee naszoy welikoy knehini julianie prysiahł po żywote brata naszeho Welikoho Kniazia Witowta boronity ieie, ino unia w niatstwo welеł ieie umoryty (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); а вонъ нє досмотривши моєѣ вѣрноѣ служибы... вєлѣлъ мѧ былъ избавить горла моєго... ино оузрѣвши нєвиность мою вєлимужинии панови свѧтоѣ коруны польскоѣ рада... выбавили мѧ... ис того ѧтсва (Кременець, 1434 *Р* 129—130); Мы пє(т)ро воєво(да) ...с паны радою нашєю... радили єсмы... о оутисненїє и погибели зємли иашєи що(ж) съ оуси(х) сторо(н) имає(м) а наибоу(л)шє о(т) турко(в) иже... просѧ(т) оу на(с) даны двѣ тисѣчи оугорскы(х) зла(т) ино мы нєдоу(ж) быхо(м) дати єи а боронити сѣ на(м) ника(к) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); а рокъ было ему почати корчмы варыти на Божъе Нароженье. Ино мещане Вруцькіе, которые корчмы варыли, и не допустили ему корчомъ варыти (Радомль, 1487 *РИБ* 227); пан Юрєи о томъ доведавшисѧ и до его милости отписал. Ино тотъ листъ отца нашого в животе не засталъ (Вільна, 1493 *АЛРГ* 55—56).

3. *(у співвідношенні ш т о — и н о зв'язує речення, перше з яких є поясненням другого)* що... то (9): Што былъ мой мужъ, князь Иванъ Семеновичъ Кобрынскій, небощикъ, змыслилъ былъ со мною и хотѣлъ былъ записати десетину къ манастыру, къ Светому Спасу и къ Кобрыню, ино онъ небощнкъ... зъ свѣта того изшолъ, а тое десетины не поспѣлъ записатн (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Што твоя мнлость пишешъ, господаръ мой, до мене о тыхъ людѣхъ о Брушанѣхъ, о пошлинахъ, ино я, господару, Олькирда не помню (б. м. н., 1444 *АкЮЗР* I, 17); Штожъ одинъ слоуга мо(и) вжє осмы годъ оу вашъ оулоусъ вънапалъ а дє(и) такъ слышимъ штожъ добръ здоровъ єстъ ино мы с вами коли сѧкъ живємъ оу сласти хотѧ бы сто такихъ было постоупилнсѧ быхмо (б. м. н., 1484 *ЯМ*); Што г(с)дръ вашъ штєфанъ воєвода всказа(л) к намъ жалоуючы жалости нашоє ижъ богъ милы(и) о(т)ца нашого короля єго мл(с)ти стого свєта взялъ ино в то(м) є(ст) божъя воля што было єго свєто(и) мл(с̃)ти любо такъ вчини(л) (Вільна, 1493 *ОПВВ*).

II. *(підрядні) (розпочинає головне речення)* (128) **1.** *(з підрядними умовними — у препозиції)* то (23): а толко нє приспею на тотъ дн̃ь ино ми платити оу дєсѧторо (!) (б. м. н., 1387 *СП* № 12); а толко измени(т) олєхно сюю поруку ино знати коро(л) на(с) поручнико(в) (Луцьк, 1388 *Р* 42); а нє останут ли сѧ дѣти по ленковє животѣ ино леньковy ближємy (так.— *Прим. вид.*) ... таѧ сєла держати вѣчно нєпорушно (Житомир 1433 *Р* 127); га(к) ли бы оусхоти(л) оу коропци мешкати ино ємоу дає(м) мѣсто коропецъ съ мытомъ съ млино(м) (Снятин, 1454 *Р* 163); Паклибы он в г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рѧ великого кн⟨ѧ⟩зѧ тоє имѣньє выпросил на вѣчность, ино ѧ ємоу тоє имѣньє записываю вѣчнѣ (Боковичі, 1496 *AS* I, 245); А коли бы сѧ пригодили которїи кривди людєм и подданым или людєм подданних прїателѣ нашє⟨го Але⟩ксандра вєликого кнѣзѣ... ино нашим старо⟨ст⟩ам и врѣдни⟨ком⟩ граничним... прав⟨о⟩ тым дѣлом обыдним всим ⟨ч⟩н⟨ни⟩ти (Сучава, 1499 *BD* II, 443); А если ся надъ нами Божья воля станеть, ино колн хто по нашомъ животѣ... будеть тое имѣньє Здетелю держатн, н они маютъ тыє двѣ копѣ грошей давати... на соборную Церковъ... у Вилни (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3); А кого коли онн за себе людей прызовутъ и наново за собою посадятъ, ино нашымъ намѣстникомъ... не надобѣ у тыхъ ихъ людей вступать (Мстнславль, 1500 *АСД* II, № 3).

2. *(з підрядним часовим — у препозиції)* то (3): почонъ здавна и досюлѧ, съ вашими прєдъки наши прєдъки отъцы и дѧди наши, коли были оу приѧзьни и въ братъствє ино межи ними тогды многиє доброты были (б. м. н., 1484 *ЯМ*); А какъ поветрее почалосѧ велмн от последнее Матки Божи, ино дьякъ умер, писати было некому (б. м. н., 1497 — 1498 *АЛРГ* 79).

3. *(з підрядним додатковим — у препозиції)* то (1): И маеть онъ намъ вѣрнымъ быти: а съ кимъ мы будемо смирни, и онъ зъ нами, а съ кимъ не смирни, нно и онъ противко тому маеть быти несмѣренъ (Луцьк, 1438 *Р* 140—141).

4. *(з підрядним підметовим — у препозиції)* то (1): а трє(т)яка и четвертока и пѣтока хто забьєть ино по(д)лоугъ дш̃и чїи єсть жеребєць и єго ошєцованью имѣє(т) ємоу платн(т) (XV ст. *ВС* 36 зв.— 37).

ИНО[2] *присл.* (9) **1.** також, теж (6): а даємъ тому прєдъписаному пану андрѣю волотовичю верху мєнованая мѣста вѣчно и нєпорушно єму а по нємъ ино єго дѣтємъ и єго внучато(м) и єго ближнимъ счєткомъ (Київ, 1433 *Р* 119); и мы єму по томуж дали ис поли, з доубровами... вєчно и нєпорушно до єго живота, а по єго животє ино єго дєтєм и ближным єго (Луцьк, 1451 *AS* I, 44).

2. тільки, лише (3): Ачь рыцєрь алюбо шлѧ(х)тѧ шлѧ(х)тїчю раноу оучини(т) до крови имѣє(т) ємѫ платїти за ранѫ... а є(с)ли и(ж) рыцєрьскыи ~ члвкъ ино гро(ш)и гривъна а бѫдє(т) ли кмє(т) ино шесть скотъ (XV ст. *ВС* 29 зв.); а таки(ж) коли мєдоу привєзоу(т) о(т) свои(х) пасикъ абы нє платили мыта нно оу Асо(х) ни индє нигдє (Сучава, 1453 *ПГОВ*).

ИНО[3] *част.* (1) *(підсилювально-видільна)* навіть: а во всѣхъ тыхъ имѣниехъ, которыхъ же есмо поступили, ино не было десяти члвка (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

ИНОГДИ *присл.* (1) *(цсл.* иногда) ◇ н н о г д и н и к о л и (1) більше ніколи: коли прилучит сѧ самому г(с̃)ва мн ити на вои(с)ко тогди и тоты люди да иду(т) на воску (!) а иногди николи (Дольний Торг, 1458 *ПГСММЦ*).

***ИНОХОДКОВЪЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Київській землі)*: Село Иноxо(д)ковъци а в томъ сєлє отамо(н) (!) самъ трєтє(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

ФОРМИ: *наз.* **Инохо(д)ковъци** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

ИНОУДЫ *присл.* (1) *(цсл.* инѧдоу) дeінде: прото(ж) рєкы тєкоу(т) межї именьи а ка(ж)ныи имеєть свои бѣрє(г) а коли(ж) тая рєка оучини(т) собє иноуды бєрє(г) а нє ~ члвчьимь оученїємь (!) але своєю сїлою а колї первєишая тоутъ имаетъ бытї правая границa (XV ст. *ВС* 10 зв.).

***ИНФОУНДЪТОУРА** *ж.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві)*: а хота(р) ... до ди(л) нє⟨рє⟩ще(м) оу могилоу та о(т) толѣ... до гло(д) о(т) нєгрєщи оу и(н)фоу(н)дътоурѣ (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224).

ФОРМИ: *місц.одн.* **оуи(н)фоу(и)дътоурѣ** (1428 *Cost.* I, 224).

ИНШІИ, ИНЬШИЙ, ИНЬШИ *займ.* (129) **1.** *(не цей)* другий, інший (49): Naperwej ustawilijesmo iźby za peniazi ruchajuczi abo wynszoj reczi... swedectwo dopuszczono majeł byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); а поставы сукна имают ихъ продати на искладъ, у сочавѣ, а у иншихъ торгохъ не имаютъ волю продати ихъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); Про тожъ, коли она его въ тое именье приняла за сына место своею доброю волею, а онъ къ тому именью близшій, а инъшого близъшого къ тому именью никого нетъ (Краків, 1489 *РИБ* 438); прїгожаєтсѧ частокроть же наши(х) дворѧнъ алюбо иньши(х) прї нашо(м) дворе боудоучи нагле н(х) позывають прє(д) соудьи (XV ст. *ВС* 14 зв.); y my chotiły o tom z panom markom zjednatysia Ja iemu inszoho

pola swoieho uhoł y tez postupyłsia mnie druhoho pola uhoł swoieho do dorohy (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

и н ш ї й х т о (1), х т о и н ь ш и и (1), к т о ї н ш и и (1) хто інший, хтось другий: А хто сію грамоту мою порушитъ родителей моихъ кто или пакъ иншій хто, тому судитъ Богъ (Київ, 1398 *ДГПМ*); а бѫдет(т) ли хто иньшии мени(л)сѧ право имє(т) къ тои очинє имєє(т) пріитн прє(д) соу(д)єю а оуказа(т) своє право (XV ст. *ВС* 22 зв.); а в то(н) манасты(р) пєчє(р)скїи нивчє(м) нє встоупатися Митрополито(м) кїєвски(м) а нє криликомъ (!) Соѳєискимъ никаки(м) дѣломъ вєчно, ани ко(му) їншє(му) (б. м. н., 1481 *ГПМ*); и н ш и и н и к т о (2): ніхто інший, ніхто другий: А не вступатисе въ тые дѣла н иншому никому, што жъ есьмо записали по души князя нєбощика (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Протожъ што бы єси ихъ о(д) кривдъ боронилъ, и нє далъ бы єси тамъ инъшомоу никомоу ко(р)чмы варити (Краків, 1489 *АКВ*); и н ш о г о н и ч о г о (1) нічого іншого, нічого другого: И Борисъ передъ нами иншого ничого не мовнлъ и доводу не вчинилъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 84); к о т о р ы и и н ь ш и (1) *див.* **КОТОРЫИ.**

2. *(крім названого)* інший, другий, решта (73): A pritomo byli tyje swetkowe; kniaź Fedor wojewoda Łuckij... gusere ałuba (!) bojare z Litwy (Луцьк, 1388 *ZPL* 108—109); А тын роботы и дани и поплатки имаетъ робити и давати къ нашей потребизнѣ, яко иншіе земляне (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); и тоуть снималисѧ єсми нс нашими милыми приѧтє(л)ми... ис пано(м) о(н)дровошємь, воєводою руски(м)... и съ иншими паны и чєсники по(л)скими (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); Про(т)о нагорожаючи Ємоу... Надаю... Городищє Тимоло(в) из лѣсо(м)ъ Гнилє(ц)ки(м)ъ Томиловомъ... и и(н)шими Лєсами и лєсками (Прилуки, 1459 *Р* 171); коли зять нашъ, панъ Юрша, небощикъ, вмеръ и по смертн пана Юршиной, Ивашко Репа... привезъ до мене до Крозъ и скарбы пана Юршины вси золотыи, и гроши, и серебро, н шали, и иншіе речи (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); А кого коли они за себе людей прызовуть... ино нашымъ намѣстникомъ и тивуномъ и иншымъ... не надобѣ у тыхъ ихъ людей вступать (Мстнславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **иншїй** 3 (1398 *ДГПМ*; 1401 *АкВАК* III, 2; 1445 *Cost.* II, 729); **иишии** 1 (XV ст. *ВС* 22 зв.); **иньши** 1 (XV ст. *ВС* 32 зв.); *род. одн. ч., с.* **иншого, инъшого** 5 (1489 *РИБ* 431, 437, 438; 1495 *АЛМ* 84; 1500 *ДПЖН*); **иньшєго, инъшєго, ннше(г)** 3 (1436 *Cost.* II, 698; XV ст. *ВС* 22, 36); *дав. одн. ч., с.* **иншому, инъшомоу** (1401 *АкВАК* III, 2; 1489 *АКВ*); *знах. одн. ч.* **иишин** 1 (1481 *AS* I, 77); **ниши** 1 (1462 *BD* II, 285); *знах. одн. с.* **їннъшєє** (1436 *Cost.* II, 701); *наз. одн. ж.* **инша** (1462 *BD* II, 285); *род. одн. ж.* **иишєи** 2 (XV ст. *СГЧА*; 1468 *BD* II, 306); **иньшєє** 1 (XV ст. *ВС* 11 зв.); *дав. одн. ж.* **иншої** (1438 *Р* 140); *знах. одн. ж.* **ншшоую, иньшоую** 2 (XV ст. *ВС* 29 зв.; 1468 *BD* II, 305); **иншю** 1 (1468 *BD* II, 305); *ор. одн. ж.* **ыншою** (1438 *Р* 141); *місц. одн. ж.* **w (па) ynszoj** 2 (1388 *ZPL* 103, 105); **иньшєи** 1 (XV ст. *ВС* 8); *наз. мн.* **иншие, инъшие** 2 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118); **иншын** 3 (1438 *Р* 140; *Cost.* II, 368); **иишїн** 3 (1448 *Cost.* II, 737; XV ст. *ВС* 20 зв.; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); **иншіе** 2 (1388 *ZPL* 109; 1408 *АкЮЗР* I, 6); **inszyje** 1 (1388 *ZPL* 105); **нншн** 1 (1467 *BD* II, 297); *наз. мн. ж.* **иншии, иньшїи** (XV ст. *СЯ* 42 зв.; 1460 *BD* II, 273); *зам. род.* **иншн** люде(и) (XV ст. *ВОРСР* 179); *род. мн.* **нншихъ, инъшихъ, иньшихъ, иншн(х), иньши(х), иншіх** (1388 *ZPL* 103; 1445 *Cost.* II, 725; 1462 *BD* II, 285; 1467 *СП* № 13; 1489 *РИБ* 433; 1491 *AS* I, 95; 1493 *BD* II, 27; XV ст. *ВС* 20; 1499 *BD* II, 163); *зам. наз. мн. ч.* **иннши(х)** пановє (1456 *Cost.* II, 583); *дав. мн.* **иншимъ, инъшимъ, нншимь, иншим** 5 (1401 *АкВАК* III, 2; 1433—1443 *АРМ*; 1468 *BD* II, 301; 1489 *AS* I, 89; 1499 *АСД* VI, 3); **иншымъ** 1 (1500 *АСД* II, № 3); *знах. мн. ч.* **иншихъ, иншіх, иньшихъ** 3 (1468 *BD* II, 305; XV ст. *ВС* 14 зв.; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10); **иишне** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); **иньшїи** 1 (XV ст. *ВС* 19 зв.); **иншьѧ** 1 (1448 *Cost.* II, 738); *знах. мн. ж.* **иншїи** 4 (1462 *BD* II, 284; XV ст. *ВС* 17; 1499 *BD* И, 419, 420); **иншіе** 2 (1498 *АЛМ* 163); *знах. мн. с.* **иишіе, и(и)шїє** 2 (1459 *Р* 171; 1481 *ГПМ*); **иншые** 1 (1389 *РЕА* I, 27); **їнъшєє** 1 (1436 *Cost.* II, 801); **ииша** 1 (1462 *BD* II, 283); *ор. мн.* **иншими, инъшими, иньшими** 6 (1455 *Cost.* II, 774; 1459 *Р* 171; 1467 *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64; 1498 *ГВКЛ* 23; 1499 *BD* II, 155); **ыишими** 3 (1481 *ГПМ*; 1487 *AS* I, 240; 1488 *AS* I, 242); **ыншыми** 1 (1451 *ДГШХ*); **иншыми, инъшыми** 3 (1388 *ZPL* 108; 1489 *АМВ*; 1498 *АЛМ* 163); *місц. мн.* **у (въ, иа, по) иншихъ, инши(х), иншіх, (ииь)ши(х)** (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; XV ст. *ВОРСР* 179; *СЯ* 43 зв.; 1458 *DIR«A»* 513).

Див. ще **ИННЫ, ИНЫЙ, ИНЪ.**

***ИНШЫИ** *див.* **ИНШЇИ.**

ИНЪ *займ.* (47) (*цсл.* ннъ) **1.** *(не цей)* другий, інший (8): Мы дмитрии инѣмъ имєнємъ корибут... чинимъ то знаємо... ижє... королєви польскому... голдовалн єсмо (Краків. 1388 *Р* 40); мы стєфа(н) воєвода... знамєнито чни(м)... ожє пріидошѧ прє(д) нами... живєрть и рома(н) о(т) козърєщи... и продали... сєла на имѣ зоубричанїи и оу їномь жє хотари ванковцїи (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98);

и н ъ н и к т о (15) ніхто інший, ніхто другий: прото(ж) ни єдинъ болѣринъ, ни дворникъ... ии илишарь а нї инъ ннкто... да нє їмаєтъ ни постати до того сєла (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); А ин никто бєз єгоумєновоу волоу да нє смѣет оу тотоу бранищоу ни рибоу ловити нн товар пасти (Сучава, 1490 *BD* I, 421); б у д ь к т о и н (1) *див.* **БОУДЬ КТО**; к т о и н (1) *див.* **КТО[1]**.

2. *(крім названого)* інший, другий (22): Влоднсла(в) ~бжєю мл(с)то (так.— *Прим. вид.*) кроль польски литовьскиі... и инѣ(х) многы(х) зѣмлѣ (так.— *Прим. вид.*) господарь чинимо то свѣдо(м)... ожє пано пєтр воєво(д)... пожиничило на(м) ѯ тисѧчѣ рублиі фрѧжьского сєрєбра (Луцьк, 1388 *Р* 36—37); А при томъ были зємлѧнє и свѣдъци панъ ходько быбєльскии, панъ адамъ орецкии... инѣхъ добрыхъ людии землѧнъ много было при томъ (Перемншль, 1391 *Р* 45); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє слоубоуєм... господарєви нашемоу... кролєвѣ полскомоу и великомоу кнѣзю литовскомоу ... и инѣмь многимь землѣмь господарь (Новий Град, 1479 *BD* II, 351).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **инъ, ин, и(н)** (1444 *Cost.* II, 208; 1446 *Cost.* II, 251; 1449 *Cost.* II, 391; 1453 *Cost.* II, 454; 1454 *Cost.* II, 517; 1457 *BD* I, 4; 1458 *DIR«A»* 512; 1472 *DIR«A»* 530; 1481 *BD* I, 257; 1490 *BD* I, 421 і т. ін.); *ор. одн. ч.* **инѣмъ** (1388 *Р* 39, 40); *місц. одн. ч.* **оу їномь** (1479 *Cost. S.* 98); *наз. мн.* **ины** (1449 *Cost.* II, 386); *наз. мн. ч.* **ныя** 7 (1446 *Р* 154; 1456 *ЭСФ*; 1459 *BD* I, 32; 1466 *BD* I, 113; 1470 *BD* I, 150, 151; 1474 *РГС*); **ини, ииї** 3 (1461 *BD* I, 45; 1472 *BD* I, 170; *Cost. S.* 88); *наз. мн. с.* **ины** (1456 *Cost.* II, 788); *зам. род.* **ины** (болѣръ і т.ін.) (1453 *Cost.* II, 765; 1462 *BD* I, 54, 56; 1469 *BD* I, 138; 1470 *BD* I, 151); *род. мн.* **инѣхъ** 3 (1388 *Р* 36; *SL* 678; 1391 *Р* 45); **инъ, инь** 4 (1431 *Cost.* I, 315; 1435 *Cost.* I, 398; XV ст. *ДГВІС*; 1459 *DIR«A»* 514); *знах. мн. с.* **ина** (1442 *Cost.* II, 88).

Див. ще **ИННЫ, ИНШЇИ, ИНЫИ.**

ИНЪДЄ *див.* **ИНДЄ.**

ИНЪДИКТЪ *див.* **ИНДИКТЪ.**

ИНЪДИКЪ *див.* **ИНДИКТЪ.**

ИНЪДРИХОВЪ *прикм.* (1): а при томъ были исвѣдъци панъ судивои староста кракувъскии... панъ микшикъ ннъдриховъ сїъ (Бохур, 1377 *Р* 24).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **ииъдриховъ** (1377 *Р* 24).

Пор. ***ИНДРИХ.**

***ИНЪНЫЙ** *див.* **ИННЫ.**

***ИНЪШИИ** *див.* **ИНШЇИ.**

***ИНЪШЫЙ** *див.* **ИНШЇИ.**

ИНЫИ, ИНЫ *займ.* (309) **1.** *(не цей)* другий, інший (102): тогды они пришєдшн вшитци и своимъ плємєнємъ оуздалн пану вдтславу со всѣмы обьѣзды того дворища

по своєн доброи воли и за иныѣ молвили абы в добромъ покои в(ж)ити тѣхъ вжковъ (!) (*Львів*, 1370 *P* 18); и слубили есми и слубуємъ вѣрнє быти а ни иного господарѧ шюкати, анє имати (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); Сє ѧзъ кнѧ(з) алєксандъ (!) патрикѣеви(ч) стародуб(с)ки знамєни(т) чинимы ... ажє слюбую... по смєрти на(ш)го г(с)дрѧ вєликого кнѧ(з) витовта нє искати ми иныхъ господарєвъ (б. озера Круди, 1400 *P* 62); и что-бы и нынѣ вашимъ опѣканемъ та богомолъя стояла с покоемъ, а тотъ бы попъ отъ нее прочь къ иной церкьви не шелъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5); Мы, князь Алєксанъдро Володимеровичъ дали есмо бояромъ нашимъ Григоревичом... селищо... а инымъ в тое никому се не въступатн (Київ, 1451 *ЗНТШ* XI, 10); Старосте Луцъкому... и инымъ, хто потомъ будетъ отъ насъ Лучоскъ... деръжать (Судомир, 1488 *РИБ* 424); А далей Борисъ на князя Костантина передъ нами рекъ: вѣдаю бо я ещо на тебе и иныхъ рѣчей много (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); Кто пшєнїци позычае(т) алюбо ино(г) чого (XV ст. *ВС* 6 зв.); а къ нєдругомъ єго... а наводишъ ихъ на єго, да и къ инымъ нєдругомъ єго на єго лихо посылаєшъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

и н ы и... а н н ы и... (6) один... а інший, один... а другий: иныє люди высєдєли а иныє нє высєдєли (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); А иное на листы твоее милости давал пану Станиславу Глебовичу, а иное выдал князю Дмитрею Путѧтичу, воєводе киевскому (Вільна, 1496 *АЛРГ* 72); А иныи квитанціи, што не въ его году... тыи квитанцыи за ся ему вернуты; а нныи безъ подъписей писарей старшихъ, тыи тежъ за ся ему вернуты (Вільна, 1499 *РЕА* III, 35); и н ы и к т о (1), к т о и н ы н (2) хто інший, хтось другий: а николи нє хочєми быти оу ради смо(л)вы снѣтїю, чєрє(с)сѧ, а любо чєрє(с) кого иного (*Львів*, 1436 *Cost.* II, 698); а николи нє имаєм быти в ради, алибо оу вымоєвъ, прѧз сѧ алибо прѧз кого нного (Сучава, 1462 *BD* II, 284); и н ы и н и к т о (11), н и к т о и н ы н (2) ніхто інший, ніхто другий: и по(д) оурикъ да сѧ нє дадутъ иному никому (Баскаківці, 1431 *Cost.* I, 315); тоє въсє... да є(ст) нашєи єпи(с)копїи... о(т) на(с) оури(к) и съ въсє(м) доходо(м) нєпороушєно... ии о(т) патрїарха ни о(т) митрополито(в) ни о(т) иного никогожє (Сучава, 1490 *DC* 148); и н о є н и ч о г о (3), и н о є н и щ о (5), и н о г о н и ч о г о (3) нічого іншого, нічого другого: прото(ж)... да сѣ нє оумѣшає(т) оу ты(х) озєры ни оу чо(м) ни мыто оузѧти... ани иное нищо (Васлуй, 1452 *DIR«A»* 500); а гєргє стоявши рє(к): нє имаю иное прн дши тоулко сєло... по(д)ли васлуя... возми, панє костє, тоє, бо иное ничо(г) нє имаю (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); Сєло Глєвака а в томъ сєлє и чловка а тыє люди на толокоу хоживали до бєлогорода, а иного ничого нє(з)нали (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

2. *(крім названого)* інший, другий, решта (172): тогды пожадал єсть, оу нас... ходко быбєлскыи, абихом потвєрдили кнѧзѧ львовы листы, и иных старых кнѧзии листов (Судомир, 1361 *A GZ* 6); мы стєфанъ воєвода... знаємо и чинимъ... ажѣ изъ бжьєю помочью вєлєбного кро(л) влодислава пол(с)кого, лтв(с)кого и ру(с)кго (и)ины(х) многи(х) зѣмль... г(с)дрѧ, посади(л) на(с) и сѣли єсмъ на воєвод(с)твѣ зємлн молдав(с)кои (Сучава, 1395 *Cost.* II, 611—612); а тому свѣдци па(н) Анъ количь па(н) волканъ оугорницкии ... и нныхъ много добрыхъ при то(м)ъ было (Медика, 1404 *P* 68); а право имаєть єго млсть имаєть (l) да(т) мнѣ и монмъ дѣтємъ и зємлѧномъ оусѣмъ... како инымъ зємлѧмъ польскимъ (Кременець, 1434 *P* 130); мы вєликий кнѧз Швитрикгайл литовский и руский н нныхъ, чиним знамєнито... иж... мы... дали єсмо тому... Калєнику... сєло Боурковцы (Київ, 1437 *AS* I, 33—34); Са(мъ) Алєксандръ бжю мл(с)тью вєлики(и) кнѣзь ли(т)вски(и) роускн(и) жомои(т)скии и ины(х) (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

3. ні один, жодний (2): а тутъ нѣтъ иному чаиковцю ни зємлѣ ролноѣ а ни сѣножати (Казимир, п. 1349 *P* 3); и тако(ж) ни оди(н) игоумє(н) илї ины калоугєръ, да нє имаєтъ *иного* прїмѣсоу ни оу чє(м) къ нашемоу калоугєроу савѣ, а ни къ томоу намєстю (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ины** 5 (1443 *Cost.* II, 185; 1452 *DIR«A»* 500; 1458 *BD* II, 262; 1462 *BD* I, 53); **нныи** 1 (1459 *ЗНТШ* XI, 13); *род. одн. ч.* **иного, ино(г)** (1393 *Cost.* II, 607; 1402 *Cost.* II, 621; 1434 *P* 131; 1437 *Cost.* I, 520; 1446 *Cost.* II, 251; 1449 *Cost.* II, 391; 1459 *BD* I, 29; 1472 *DIR«A»* 512; XV ст. *BC* 6 зв.; 1490 *DC* 148); *дав. одн. ч., с.* **иному** (п. 1349 *P* 3; 1431 *Cost.* I, 315; 1448 *Cost.* II, 734; 1449 *Cost.* II, 746; 1457 *BD* I, 4; 1462 *BD* II, 289; 1468 *BD* II, 301; 1485 *BD* II, 371); *знах. одн. ч.* **иного** 5 (1436 *Cost.* II, 698; 1444 *Cost.* II, 208; 1458 *BD* I, 9; 1462 *BD* I, 284; 1481 *BD* II, 365); **иныи, нныі** 2 (1388 *SL* 678; 1448 *Cost.* II, 734); **ины** 1 (1467 *BD* II, 297); *ор. одн. ч., с.* **инѣмъ** 2 (1388 *P* 39, 40); **инымъ** 2 (1447—1492 *ЛКБВ*; 1449 *Cost.* II, 386); *місц. одн. ч.* **оу їиомь** (1479 *Cost. S.* 98); *наз. одн. с.* **иное** 3 (1408 *Cost.* II, 632; XV ст. *BC* 11 зв.; 1434 *Cost.* II, 670); **ино** 1 (1476 *BD* I, 212); *знах. одн. с.* **иное** (1446 *Cost.* II, 251; 1449 *Cost.* II, 385; 1453 *Cost.* II, 492; 1454 *Cost.* II, 517; 1467 *Mih. Doc.* 125; 1472 *DIR«A»* 530; 1481 *BD* I, 257; 1490 *BD* I, 421; 1496 *АЛРГ* 72); *наз. одн. ж.* **инаѧ, иная** (1456 *Cost.* II, 791; XV ст. *BC* 36; 1460 *BD* II, 275); *род. одн. ж.* **иное** 5 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 91 зв.; 1484 *ЯМ*); **инои** 1 (1455 *Cost.* II, 774); *дав. одн. ж.* **иной** (1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5); *знах. одн. ж.* **иною** (1444 *Cost.* II, 208; 1455 *Cost.* II, 770; 1457 *Cost.* II, 809; 1462 *BD* II, 292; 1489 *AS* I, 89; 1492 *BD* II, 292); *наз. мн.* **иныє** 4 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.; 1496 *ОПСВВ* 61); **иныи** 1 (1496 *BD* II, 405); **кны** 1 (1449 *Cost.* II, 386); ! **иное люды** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); *наз. мн. ч.* **иныи** 17 (1395 *Cost.* II, 610; 1436 *Cost.* II, 698; 1448 *Cost.* II, 362; 1455 *Cost.* II, 769; 1463 *BD* I, 74; 1466 *BD* I, 115; 1472 *BD* I, 172; 1476 *BD* I, 209; 1479 *BD* I, 224; 1496 *ОПВВД*); **инии, ииїи** 9 (1433 *P* 123; 1445 *СРК*; 1448 *P* 148; 1455 *Cost.* II, 769; 1462 *BD* I, 52; 1464 *BD* I, 84; 1467 *Cost. S.* 69; 1471 *ДГСМПБ*; 1479 *Cost. S.* 98); **иныє, ины⟨є⟩** 3 (1395 *Cost.* II, 612; 1492 *АЛМ* 31; 1495 *РИБ* 621); *зам. род.* **ины** (господарєвъ, болѣрь) 6 (1400 *Cost.* II, 619; 1453 *Cost.* II, 765; 1462 *BD* I, 54, 56; 1469 *BD* I, 139; 1470 *BD* I, 141); *наз. мн. ж.* **инїи** 1 (1408 *Cost.* II, 633); **иныи** 1 (1434 *Cost.* II, 670); **ины** 1 (1456 *Cost.* II, 788); *наз. мн. с.* **инаѧ, иная** 3 (1404 *Cost.* II, 625; 1433 *Cost.* II, 652; 1435 *P* 133); **инаа** 1 (1435 *Cost.* II, 687); **ина** 1 (1442 *Cost.* II, 88); *род. мн.* **иныхъ, ины(х), іпусh** 118 (1361 *AGZ* 6; 1386 *P* 30; 1400 *P* 62; 1413 *P* 84; 1424 *P* 106; 1439 *Cost.* II, 712; 1448 *P* 149; 1462 *BD* II, 289; 1495 *АЛМ* 85; 1499 *АЛМ* 36); **иних** 5 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1472 *BD* I, 169; 1485 *BD* II, 371; 1499 *AS* I, 117); *зам. наз.* **ины(х)** (боѧрє) 1 (1460 *Cost. S.* 34); *дав. мн.* **инымъ, инымь, ины(м), иным** 20 (1403 *RS* 338; 1429 *Cost.* I, 248; 1434 *P* 130; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1488 *РИБ* 424; 1495 *РИБ* 601; 1496 *АЛРГ* 69, 71; 1499 *BD* II, 448; *РИБ* 776); **иимъ** 1 (1449 *Cost.* II, 385); **инѣмь** 1 (1479 *BD* II, 351); *знах. мн. ч.* **иныхъ, нны(х)** 4 (1431 *ГВКЛ* 9; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10; 1495 *АЛМ* 88; 1496 *ПДВКА* 61); **иныѣ** 2 (1370 *P* 18; 1421 *P* 94); **иныи** 1 (1498 *АЛМ* 159); *знах. мн. ж.* **иныи** 2 (XV ст. *BC* 18 зв.; 1499 *РЕА* III, 35); **иныє** 1 (1496 *АЛРГ* 71); *ор. мн.* **иными** 4 (1434 *P* 130; 1435 *P* 132; 1462 *BD* II, 293); **иними** 3 (1458 *DIR«A»* 512; 1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257); **ыными** 3 (1434 *P* 130; 1492 *AS* III, 23; 1499 *AS* I, 117); *місц. мн.* **оу (въ, при) иныхъ, иных** 10 (1408 *Cost.* II, 630, 632; 1434 *Cost.* II, 668, 669; 1449 *Cost.* II, 386; 1456 *Cost.* II, 788, 789, 790, 1460 *BD* II, 273, 274); **ыиыхъ** 1 (1499 *BD* II, 448).

Див. ще **ИННЫ, ИНШЇИ, ИНЪ.**

ИНЬШИ *див.* **ИНШЇИ.**

ИНѢТЬ *дієсл. док.* (222) **I.** *(повнозначне слово)* (12) **1.** (кого) схопити, піймати, взяти силою (7): будєть ли ялъ єго король по кривдѣ любартъ будєть правъ и я... буду правъ передъ вугорьскимъ королємъ (б. м. н., 1352 *P* 6); а боу-

дѣ(т) лї инѦ(т) тогды то оу нашо(!) волї боудѣть а жена єго имєнїє своє вѣно продасть комоу хоче(т) (XV ст. *ВС* 39); а которого моего чоловека... в дуброве имуть, нехай его узвесять (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

2. почати, стати (робити що) (3): тогды ємоу кондратъ нє хотѣлъ отповѣдити олижь пришєдъ вотчичь далъ свою рѣчь васковє в роуцѣ любо стратить а любо добоудєть васко то жь ємоу Ѧлъ кондратъ отповѣдати єго рѣчь (Галич, 1401 *Р* 65); а колї вышо(л) тотъ ро(к) тогды нѦли єго нагабать о граница(х) (XV ст. *СЯ* 42).

3. *(обрати напрямок)* взяти, повернути (1): а сє здє єсмо положили границю межи Манєва и Вишневца и нємьши от дороги што идєть от Манєва... простє къ зємєньскои криници (Манів, 1478 *AS* I, 76);

л н ц є м ъ н ѣ т и (1) *див.* ***ЛИЦЄ.**

II. *(допоміжне дієслово) (у складі аналітичних форм майбутнього часу)* (210): коли вси землѦнє имуть давати дань оу татары то серєбро имѣють тако жє тии люди дати (Смотрич, 1375 *Р* 20); а записалъ есми на своемъ нмєнїи в домъ Пречистой въ годъ же в годъ, копу гроши взять въ Мойсиковичахъ а въ лѣсникахъ при моемъ животѣ и опослѣ моего животѣ (!) кто иметъ тое имєнія (!) держати (Київ, 1398 *ДГПМ*); а колн имоутъ коупити татарскы товаръ, оу иных наших тръгох, тамъ имоутъ дати, где єго коупѦт, от гривноу два гроши (Сучава, 1434 *Cost.* II, 668); И щоби сѣ єстє нє сварили за моєго имєнїю, докоул мє (!) имєтє слышати аже єсмъ жив (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *інф.* **инѦть** (XV ст. *ВС* 11); *перф. 3 ос. одн. ч.* **Ѧлъ** (1401 *Р* 65); *3 ос. одн. ж.* **нєла** (XV ст. *ВС* 21 зв.); *3 ос. мн.* **нѦли** (XV ст. *СЯ* 42); *майб. 1 ос. одн.* **имоу** (1415 *Cost.* I, 122; 1481 *BD* II, 365); *2 ос. одн.* **имєш** (1460 *BD* II, 270); *3 ос. одн.* **имєтъ** 39 (1398 *ДПГМ*; 1403 *ДГАА*; 1407 *Cost.* I, 57; 1408 *Cost.* II, 631; 1411 *DIR«A»* 439; 1412 *DIR«A»* 440; 1419 *DIR«A»* 444; 1420 *Cost.* I, 135; 1427 *Cost.* I, 197; 1460 *BD* II, 274 і т. ін.); **имєть** 8 (1408 *Cost.* II, 632, 633; 1409 *Cost.* I, 65; 1434 *Cost.* II, 669; 1435 *Cost.* II, 689; XV ст. *ВС* 15 зв., 38 зв.; 1456 *Cost.* II, 791); **имєт, имє(т), imyet** 71 (1408 *Cost.* I, 61; 1409 *DIR«A»* 437; 1413 *GL* 48; 1427 *P* 108; 1434 *Cost.* I, 386; 1443 *Cost.* II, 120; 1449 *Cost.* II, 378; 1456 *ЭСФ*; XV ст. *ВС* 6; 1466 *BD* I, 96 і т. ін.); **имит** 1 (1458 *BD* I, 9); **имѣ(т)** 1 (1446 *Р* 154); *1 ос. мн.* **имємъ, имє(м)** (1408 *Cost.* II, 633; 1434 *Cost.* II, 670; 1456 *ЭСФ*; 1457 *Cost.* II, 809); *2 ос. мн.* **имєтє** (1481 *BD* II, 358); *3 ос. мн.* **имоутъ, ⟨и⟩моутъ** 12 (1429 *Cost.* I, 258; 1434 *Cost.* II, 668, 669; 1435 *Cost.* II, 676; 1457 *Cost.* II, 810); **имоуть, имуть** 17 (1375 *Р* 20; 1408 *Cost.* II, 631; 632, 633; 1415 *Cost.* I, 122; бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.; XV ст. *ВС* 24, 24 зв., 38 зв.; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); **имоут, имоу(т)** 51 (1434 *Cost.* II, 670; 1437 *Cost.* II, 709; 1440 *DBAc* 32; 1448 *Cost.* II, 366; 1449 *Cost.* II, 743; 1453 *Cost.* II, 461; 1454 *Cost.* II, 513; 1456 *Cost.* II, 788; 1457 *Cost.* II, 810; 1472 *BD* II, 315 і т. ін.); **! имоутї, ! имоути** 2 (1466 *BD* I, 96); *майб. 3 ос. одн. ч.* **будєть...** ялъ (1352 *Р* 6); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **боудѣ(т) инѦ(т)** (XV ст. *ВС* 39); *3 ос. мн.* **имають быти инѦты** (XV ст. *ВС* 25 зв.); *дієприкм. пас. мин. знах. мн.* **нѣты(х)** (1457 *Cost.* II, 810); *дієприсл. перед.* **кемьши** (1478 *AS* I, 76).

Див. ще **ИМАТИ**[1], **ИМИТИ**[1], ***UNIATY, *ѦТИСѦ.**

ИОАНЪ, ІОАН *ч.* (32) *(особова назва, гр.* Ἰωάννες*, гебр.* Iochanan*)* Іван (29): Я Семенъ с колковъ... уписалъ есми въ домъ Пречистой Богоматери... родители наши Іоана Ірину Ѳеодосію (Київ, 1398 *ДГПМ*); А на то єст вѣра... Иоана комиса (Баків, 1457 *BD* II, 258); Кузьма, пантелѣимонъ, демьянъ, Киръ, иоанъ... то все безмезници (Краків, XV ст. *ОБРН* 112); ищи писа(л) иоа(н) диаконь... петрикоувь (б. м. н., 1492 *ЗОЄ*);

с в я т ы и И о а н и ъ Б о г о с л о в ъ (1), с в Ѧ т ы и И о а н н ъ (2) *див.* **СВѦТЫИ** 1.

ФОРМИ: *наз. одн.* **Иоанъ, Иса(н), Іса** (1403 *ДГМ*; 1453 *Cost.* II, 467; XV ст. *ОБРН* 112; 1491 *BD* I, 452; 1492 *ЗОЄ*); *род. одн.* **ісана, їоаиа, Іоана** 7 (1411 *Cost.* I, 84; 1414 *DIR«A»* 441; 1457 *BD* II, 258; 1465 *GL* 176; 1466 *BD* I, 106; 1491 *BD* I, 448); **Иоанна, Иоанъиа** 3 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 1; 1459 *Cost. S.* 22); *дав. одн.* **Иоанну** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 1; 1489 *AS* I, 89); *знах. одн.* **Іоанна** 2 (1398 *ДГПБ*; 1401 *ЗКЄ*); **Іоана** 1 (1398 *ДГПМ*); *місц. одн.* **при іоан** (бл. 1470 *ОБРН*).

Див. ще ***ИОНОУЛЪ, ИОНЪ**[1].

ИОАНЫШЪ, ІОАНЫШЬ, ЮАНЫШ, ІОАНЪШЪ, ЮАНЪШЬ, ІОАНЬШ *ч.* (19) *(особова назва, молд., пор,* Иоанъ) Іван: а на то вѣра... іоаныша (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84); а пак сйі злати татарскых заплатих оу роукы Олах Иоанышоу и Гашпароу (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Іоаныш** 3 (1497 *BD* II, 115; 1499 *BD* II, 154); **Іоанъшь** 2 (1419 *DIR«A»* 444; 1492 *Cost. S.* 162); **Іоаньш** 1 (1495 *BD* II, 69); **іоанъшъ** 1 (1436 *Cost.* II, 701); **иоанышъ** 1 (1433 *Cost.* II, 650); **іоанышь** 1 (1495 *BD* II, 69); *род. одн.* **іоаныша, Іоанъша** 5 (1400 *DIR«A»* 433; 1411 *Cost.* I, 84; 1481 *BD* I, 248; 1493 *BD* II, 3); **іоанныша** 1 (1442 *Cost.* II, 88); **іоаниша** 1 (1432 *ДГВІН*); *дав. одн.* **Иоанышоу** 1 (1499 *BD* II, 154); **иоанншу** 1 (1466 *DIR«A»* 519); **иоанишю** 1 (1466 *DIR«A»* 519).

ИОАСАФЪ, ИОАСАФЬ, ИОСАФЬ, ІОАСАФЬ *ч.* (8) *(особова назва)* Йоасаф: А на то єст вѣлнка марториа сам господство ми... и єгоумєн кур Иосафь (Сучава, 1470 *BD* I, 141); и дал сїє... сєло на имѣ Шировци ... манастирю нашємоу от Поутнои... где єст єгоумєн поп коур Іоа⟨саф⟩ (Сучава, 1478 *BD* I, 219).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Иоасафъ, иоасафь, Иосафь, Іоа⟨саф⟩, Іоасафь** (1470 *BD* I, 141, 155; 1471 *ПГСМПБ*; 1472 *BD* I, 170; 1476 *BD* I, 211, 215, 217; 1478 *BD* I, 219).

***ИОИЛЄВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва)*: пи(с) жоуржь иоилєви(ч) оу баичапе(х) (Байчани, 1454 *ПГПММ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **иоилєви(ч)** (1454 *ПГПММ*).

Див. ще **ИОИЛЄВИЧЮ.**

ИОИЛЄВИЧЮ *ч., невідм.* (1) *(особова назва)*: мы, петръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє то(т) истинны слоуга нашъ вѣрны жоуржѣ иоилєвичю ... слоужи(л) намъ право и вѣрно (Сучава, 1456 *Mih.* 213).

Див. ще ***ИОИЛЄВИЧЬ.**

***ИОИЛЄЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор.* Иоилъ): дали... єсми ємоу... щоувєѦнн о(т)нина єго, що сѣ да(л) бута(ш) по своєю доброю волєю иоилєлу прє(д) нами (Сучава, 1456 *Mih.* 213).

ФОРМИ: *дав. одн.* **иоилєлу** (1456 *Mih.* 213).

***ИОИЛОВЪ** *ч.* (1) *(назва населеного пункту у Молдавському князівстві)*: а скоугтоулъ и козма нє имаю(т) добыти на иоила съ привилїємь що они оучинили о(т) алєксандра воєво(д) оу иоиловѣ бє(з) вєрємєнїи (Сучава, 1456 *Mih.* 213).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу иоиловѣ** (1456 *Mih.* 213).

ИОИЛЪ, ІОИЛ *ч.* (5) *(особова назва, цсл.* Иоиль, *гр.* Ἰωήλ*, гебр.* Joil*)*: а скоугтоулъ и козма нє имаю(т) добыти на иоила съ привилїємь (Сучава, 1456 *Mih.* 213); мы Стєфань воєвод... знамєнито чиним... ожє прїидошѦ прѦд нами... слоугы Оана и брат єго Іоил... и продали свою правою отниноу (Сучава, 1486 *BD* I, 289).

ФОРМИ: *наз. одн.* **иоилъ, Іоил** (1456 *Mih.* 213; *Cost.* II, 568; 1486 *BD* I, 289, 290); *знах. одн.* **иоила** (1456 *Mih.* 213).

ИОН *див.* **ИОНЪ**[1].

ИОНА *ч.* (6) *(особова назва, гр.* Ἰωνᾶς*, гебр.* Ionas*)* Йона: а при томъ были старци Печерского манастыра Дублянски Іона Авраамъ ключникъ (Київ, 1398 *ДГПМ*); а при том с нами были: кн⟨Ѧ⟩з Михайло Санкгушкович, а вл⟨а⟩д⟨ы⟩ка луцкий Иона (Луцьк, 1491 *AS* I, 95); И заплатих господство ми и тоти рѣ злат оу роуки Пътроу н сыном єго Исаико... и Ион⟨и⟩ (Сучава, 1491 *BD* I, 452); А коли єсми у пана Василя пенязи брал... при том был владыка володимерский иона (Волєдимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Иоиа, Іоиа** (1398 *ДГПМ*; 1446 *P* 154; 1491 *AS* I, 95; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141; *ЧІАФ*); *дав. одн.* **Иои⟨и⟩** (1491 *BD* I, 452).

***ИОНИНЪ** *прикм.* (1): Сє А кн҃зь долголдатъ долголдатови(ч)... даю... сѣмоу николє поустыньскомоу ионнноу манастырю тоую зє(м)лю (Київ, 1427 *P* 108).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **иониноу** (1427 *P* 108).

Пор. **ИОНА.**

***ИОНОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд.)*: што бы ємоу оурикъ съ оусѣмъ доходомъ и жони єго мароущцѣ и братоу єи ионоу(л) и дѣтємъ и(х) (Сучава, 1433 *Cost.* I, 352).

ФОРМИ: *дав. одн.* **ионоу(л)** (1433 *Cost.* I, 353).

Див. ще **ИОАНЪ, ИОНЪ[1].**

ИОНЪ[1], ИОНЬ, ИОН, ІОН *ч.* (233) *(особова назва, молд., цсл.* Иоанъ, *гр.* Ἰωάννης, *гебр.* Iochanan) Іван: А на то вѣра моя вышєписаннаго алєксандра воєводы и... вѣра пана Жумєтатє Иона (Сучава, 1403 *RS* 338); Писа Іон Попович оу Ясох (Ясси, 1500 *BD* II, 176).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ионъ, ионь, но(н), ион, Іон** 85 (1404 *Cost.* II, 625; 1437 *Cost.* I, 536; 1448 *Cost.* II, 316; 1456 *ЭСФ*; 1463 *BD* I, 74; 1475 *Cost. D.* 4; 1483 *Cost. S.* 122; 1488 *BD* I, 355; 1495 *BD* II, 59; 1500 *BD* II, 176 і т. ін.); *зам. род.* в. п. **Іои, ио(н)** 27 (1460 *Cost. S.* 34; 1487 *BD* I, 305; 1488 *BD* I, 362, 364; 1489 *BD* I, 367, 372, 374; 1490 *Cost. S.* 141; 1491 *BD* I, 449 і т. ін.); *зам. дав.* слоузи... **Іон** 4 (1483 *BD* I, 275; 1487 *BD* I, 302; 1488 *BD* I, 355; 1495 *BD* II, 69); *зам. знах.* слоугоу... **їо(н)** 1 (1491 *Cost. S.* 156); *род. одн.* **иона, Иона, їона, іона** (1403 *RS* 338; 1408 *Cost.* I, 65; 1415 *Cost.* I, 116; 1440 *Cost.* II, 66; 1454 *Cost.* II, 509; 1460 *DIR«A»* 515; 1478 *BD* I, 219; 1488 *BD* I, 325; 1492 *Cost. S.* 161; 1500 *Cost. S.* 231); *дав. одн.* **Іоноу, їо(н)у** 31 (1378 *P* 26; 1456 *BD* I, 456; 1459 *BD* I, 32; 1467 *Cost. S.* 69; 1483 *BD* I, 267; 1479 *BD* I, 224; 1488 *BD* I, 363; 1490 *BD* I, 386; 1495 *BD* II, 53; 1499 *BD* II, 147 і т. ін.); *зам. род.* **от іоноу** 1 (1460 *Cost. S.* 41); *ор. одн.* **иоиом, їоиомъ** (1458 *Cost.* II, 814; 1459 *BD* I, 31).

Див. ще **ИОАНЪ, *ИОНОУЛЪ.**

ИОНЪ[2] *ч.* (2) *(титул, що передував імені молдавських господарів, гр.* Ἰωάννης): Ионъ Стєфанъ воєвода... господаръ зємли молдавъскоє, вєлєлъ тобє великому князю Ивану Васильєвичу говорыти (б. м. н., 1498 *BD* II, 409).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ионъ** (1498 *BD* II, 409).

Див. ще **ІО, ЮАНЬ.**

ИОНЬ *див.* **ИОНЪ[1].**

ИОСАФЬ *див.* **ИОАСАФЪ.**

***ИОСИФОВЪ** *прикм.* (1): и дали єсми прАдрєчєнномоу монастирю єдинъ монастиръ оу боищи, гдє была кєлїа влдкѫ иосифова (Васлуй, 1446 *Cost.* II, 263).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **иосифова** (1446 *Cost.* II, 263).

Пор. **ІОСИФЪ.**

ИОСКО *ч.* (3) *(особова назва, пор.* Іосифъ): и продали свою правоую отниноу... от оурика дѣда их Жоуржа Фратовского, двѣ сєла на Днистри, єдно на имѣ Дрисливое а дроугоє гдє бил Иоско (Сучава, 1491 *BD* I, 458).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Иоско** (1491 *BD* I, 458).

Див ще **ЮСКО.**

***ИРЄЧИПЪ** *ч.* (1) *(назва сьомого місяця мусульманського місячного календаря, тат.* irädzip, *тюрк.* radzab): а тои Арлыкъ писанъ оу ордѣ на оустьи дону курАчєго лѣта а мѣсАцА иречипа (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171).

ФОРМИ: *род. одн.* **иречипа** (1392—1393 *РФВ*, 171).

***ИРИНА** *ж.* (2) *(особова назва, гр* Εἰρήνη): Я Семенъ... уписалъ въ домъ Пречистой Богоматери... родители наши Іоана Ірину (Київ, 1398 *ДГПМ*); Прокоп Чюрин пани... Иринѣ положеныи к. в. лѣто (б.м.н., XV ст. *ОБРН* 151).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Иринѣ** (XV ст. *ОБРН* 151); *знах. одн.* **Ірину** (1398 *ДГПМ*).

Див. ще ***ОРИНА.**

ИС *див.* **ИСЪ.**

ИСАЕВИЧЪ *ч.* (3) *(особова назва)*: Билъ намъ чоломъ писарь нашъ... панъ Григорей Исаєвичъ Громыка (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); и вы нашими послы, федоромъ Исаєвичомъ и тымъ Шанъдромъ дьякомъ... до насъ прыслали єстє (б. м. н., 1498 *BD* II, 409).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Исаевичъ** (1410 *АкВАК* XI, 5); *ор. одн.* **Исаєвичомъ** (1496 *BD* II, 402; 1498 *BD* II, 409).

***ИСАЄСКО** *ч.* (1) *(особова назва, пор.* ИсаиА): а на то є(ст) вѣра... пана доумы исаєска (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 450).

ФОРМИ: *род. одн.* **исаєска** (1436 *Cost.* I, 450).

ИСАИ *ч.* (99) *(особова назва, цсл.* ИсаиА, *гр.* Ἡσαΐας, *гебр.* Yshayâh) Ісай: пєрвы(и) поручни(к) кнА(з) михаило євнутєви(ч)... ива(н) ру(с)нови(ч) осипъ дАдА исаи соколникъ (б. м. н., 1392 *P* 46—47); а трєтѣа част от тАхжє сєл да єст Исаю, сыноу Оани Моусти (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *наз. одн.* **исаи** (1392 *P* 47; 1421 *Cost.* I, 142; 1433 *Cost.* II, 650; 1434 *Cost.* II, 670; 1458 *BD* I, 9); *род. одн.* **исаия, исаиѦ, исаїя, исаїѦ, исаиа, їсаїѦ** 6 (1419 *DIR«A»* 444; 1423 *Cost.* I, 154; 1426 *Cost.* I, 178; 1428 *Cost.* I, 221; 1429 *Cost.* I, 249; 1434 *DIR«A»* 463; 1436 *Cost.* I, 455; 1457 *BD* II, 258; 1468 *BD* II, 306; 1489 *BD* I, 376 і т. ін.); **исая, исаѦ** 22 (1422 *DIR fig.* № 35; 1428 *Cost.* I, 202; 1429 *Cost.* I, 280; 1432 *Cost.* I, 338; 1433 *Cost.* I, 350, 354, 359; 1436 *Cost.* I, 444; 1457 *UKP* і т. ін.); *дав. одн.* **Исаю** 2 (1490 *BD* I, 403; 1495 *BD* II, 59); **исаиєви** 2 (1415 *Cost.* I, 117, 122); **исаєвн** 1 (1420 *Cost.* I, 136); **исаию** 1 (1409 *Cost.* I, 65).

Див. ще **ИСАИѦ, ИСАЇЄ, ИСАЮ.**

ИСАИА *див.* **ИСАИѦ.**

***ИСАИЄВЪ** *прикм.* (12): а на то є(ст)... вѣра пана доумы нсаїєва (Васлуй, 1437 *Cost.* I, 515); а на то є(ст)... вѣра пана доумы исаїєва (Сучава, 1446 *Cost.* II, 238).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **исаиєва, исаїєва** (1437 *Cost.* I, 515; 1438 *DBAc* 28; 1439 *Cost.* II, 42, 46, 62; 1440 *Cost.* II, 66; 1441 *DBAc* 40; 1442 *Cost.* II, 88; 1443 *Cost.* II, 180; 1446 *Cost.* II, 238).

Пор. **ИСАИ, ИСАЇЄ.**

ИСАИКО *ч.* (8) *(особова назва, пор.* ИсаиА): сє азь... Іоан Стефан воєвода... знаменито чиним... оже пр҃идоша прєд нами... Моуша... и съ своими братиами... съ Тоадєр столникъ и братъ єго Исаико... и продали свою правою очиноу (Сучава, 1489 *BD* I, 376); И пак оу том пр҃индоше прАд нами... Анноушка и сєстра єи Моуша... и плємєники их Исаико и брат єго Силїон... и продали свою правоую отниноу (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Исаико** 4 (1489 *BD* I, 376; 1491 *BD* I, 452, 458; 1495 *BD* II, 64); *зам. дав.* **братїѦм**... **Иванко и Исаико** 2 (1491 *BD* I, 452, 458); *род. одн.* **исаика** (1493 *BD* II. 6); *дав. одн.* **исаикоу** (1489 *BD* I, 376).

Див. ще **ИСАИЛЄ.**

ИСАИЛЄ *ч., невідм.* (1) *(особова назва, молд., пор.* ИсаиА) Ісай: а на то єстъ... в. п. Исаилє... и вѣра оусих наших бояръ (Сучава, 1468 *BD* I, 126).

Див. ще **ИСАИКО.**

ИСАИѦ, ИСАЇѦ, ІСАЇѦ, ІСАИЯ, ИСАИА, ЇСАЇА *ч.* (54) *(особова назва, цсл.* ИсаиА, *гр.* Ἡσαΐας, *гебр.* Yshayâh) Ісай: а на болшєє потверьж(д)єніє томоу въсємоу вышєписанномоу велѣли єсмы слоузѣ нашємоу исаіи гръдовичю писатн и привѣсити нашоу печать к сєм(оу) листоу нашємоу (Сучава, 1414 *Cost.* I, 112); пи(с) иса(и)А у соучавѣ (Сучава, 1472 *ДГСВМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **исаиѦ, исаиа, исаїѦ, ісаия, ІсаїѦ, їсаїа** (1418 *Cost.* I, 127; 1434 *Cost.* II, 665; 1436 *Cost.* II, 701; 1458 *BD* I, 25; 1460 *BD* I, 41; 1462 *BD* I, 62; 1463 *BD* I, 74; 1465 *DIR«A»* 518; 1467 *Cost. S.* 69; 1472 *ДГСВМ* і т. ін.); *род. одн.* **исаіи, исаии** 18 (1437 *Cost.* I, 536; 1438 *DBAc* 27; 1439 *Cost.* II, 32, 62; 1458 *DIR«A»* 512; 1459 *BD* I, 28, 34; 1460 *DIR«A»* 515; 1464 *Cost. S.* 60; 1470 *BD* II, 310 і т. ін.); **исаи** 1 (1422 *ДГОБК*); *дав. одн.* **исаіи, ісаіи, їсаіи** (1414 *DIR«A»* 441; *Cost.* I, 112; 1415 *Mih. Alb.*).

Див. ще **ИСАИ, ИСАЇЄ, ИСАЮ.**

ИСАЇЄ *ч., невідм.* (2) *(особова назва, цсл.* ИсаиА, *гр.*

Ἰσαάκ, *гебр.* Yshayâh) Ісай: пнса(л) нсаїє оу сучавє (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22).

Див. ще **ИСАИ, ИСАИѦ, ИСАЮ.**

ИСАЇѦ *див.* **ИСАИѦ.**

ИСАК *ч.* (79) (*особова назва, гр.* Ἰσαάκ, *гебр.* Isaak) Ісак: а на то є(ст) вѣра... па(и) исака вістѣрніка (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122); Я, княгини Семеновая, Ульяна Кобрынская, и съ сыномъ своимъ Иваномъ... жаловали есьмо и дали слузѣ нашому на имя Іудѣ... церковь святыхъ апостолъ Петра и Павла... и съ тыми со всими, како же было передъ тымъ... при старомъ попѣ Петровскомъ, на име Исацѣ (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); а на то є(ст)... вѣра пана нсака вистѣрника (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

ФОРМИ: *наз. одн.* **исак, иса(к), їса(к)** (1490 *Cost. S.* 140, 141; 1499 *BD* II, 425, 444); *род. одн.* **исака, Ісака** (1458 *Mih. Doc.* 122; 1491 *Cost. S.* 153; 1492 *BD* I, 506; 1493 *BD* II, 22; 1494 *BD* 38; 1495 *BD* II, 43; 1496 *BD* II, 93; 1497 *BD* II, 111; 1498 *BD* II, 126; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); *дав. одн.* **исакоу** (1490 *Cost. S.* 140, 141); *місц. одн.* **прн Исацѣ** (1465 *АкВАК* III, 4).

ИСАЧКО *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Исак): А при мнѣ былъ панъ Яцко Хвалелиевичъ... а панъ Исачко Пузовский (Володимнр, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Исачко** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

ИСАЮ *ч., невідм.* (7) (*особова назва, молд., цсл.* ИсанѦ, *гр.* Ἰσαάκ, *гебр.* Yshayâh) Ісай: а на то є(ст) вѣра... пана исаїю (Сучава, 1438 *Cost.* II, 7); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... сжє тоти истиннїи наши слоуги Тоадєр Юкаш и братаничь єго Фарко апрод... и племеник их Исаю... жаловалн єсми их особною нашею милостїю (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

Див. ще **ИСАИ, ИСАИѦ, ИСАЇЄ.**

***ИСБАРАЗИСКИИ** *див.* ***ЗБАРАЗСКИИ**[1].

***ИСВѢДОКЪ** *див.* ***СВѢДОКЪ.**

ИСЗО *див.* **ИЗЪ.**

ИСИДОРЪ *ч.* (3) (*особова назва, гр.* Ἰσίδωρος) Сидір, Ісидор: Благословенье Ісидора, митрополита Киевского и всея Руси (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); Я по(п) порѣчкы на имѦ исидо(р) ис своими с сынми... били єсмо чело(м) є(г) мл(с)ти (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Исидоръ, исидо(р)** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1498 *ЧІАФ*); *род. одн.* **Ісидора** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

Див. ще **СИДОРЪ.**

***ИСКАЗИТИ** *див.* ***СКАЗИТИ.**

***ИСКАЗНИТИ** *див.* ***СКАЗНИТИ.**

***ИСКАРИОТСКИИ** *прикм.* (3) (*цсл.* искариотьскъ) із Каріота: аще лн кто пр(ѣ)стѧпить заповѣ(д) сіѧ... да є(ст) проклѦ(т) о(т) ба... и съ іоудожѫ іскаріо(т)скы(м) оучѦстїє да има(т) (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); а кто сѣ покусить възѣти илї порушити имъ бу(д) що... да є(ст) проклѣтъ о(т) г(с̃)а ба... и да є(ст) подобє(н) искарио(т)ском(у) ноудѣ прѣдателю (Сучава, 1443 *ПГСММ*).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **искарио(т)ском(у)** 1 (1443 *ПГСММ*); **скаріотьскому** 1 (1409 *DIR«A»* 437); *ор. одн. ч.* **іскаріо(т)скы(м)** (1401 *ЗКЄ*).

ИСКАТИ, ИСКАТЬ *дієсл. недок.* (30) **1.** (кого, чого, що) *(намагатися знайти)* шукати (11): а за избѣга можемъ єго добыти н выдати аже єго нє можємъ добыти можемъ єго иска (!) съ обою сторону (б. м. н., 1352 *P* 6); сє Азъ кнѦ(з) алєксандъ (!) патрикѣєви(ч) стародуб(с)кн знамєни(т) чинимы... аже слюбую и слюби(л) єсми... по смєрти на(ш)го г(с)дрѦ... нє искати ми иныхъ господарєвъ (б. озера Круди, 1400 *P* 62); а николи инъшєго собѣ пана мимо... владнслава, кролѣ... искати и выбирати... завѣзоуємн оучинити и полнити то(т) истинныи голдъ (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); а... коли бы стала какаа налога на алєксандра воєво(доу), а о(н) штобы нє иска(л) иную сторону (Банилів, 1455 *Cost.* II, 770); мы Іоан Стєфан воєвода... слюбоуєм... кролю... и нн жадного иного пана иє искати (Коломия, 1485 *BD* II, 371);

искать ласкы (!) просити, шукати ласки: а оу то(т) го(д) имєєть оу завсє (!) искать ласкы нашєє (XV ст. *BC* 38 зв.).

2. (чого, чого під ким, на кім) *(судовим шляхом)* добиватися, шукати (чого) (9): а мнѣ тѣжь... нє надобѣ того имѣньѦ... Городка ис присєлки, искати подъ дѦдиною моєю (Вільна, 1482 *AS* I, 79); А которое будеть дело Якубу до него близкостью къ тому именью, и онъ нехай передъ намн на немъ ищеть (Краків, 1489 *РИБ* 438); а хтобы мєл того имѣнѦ под кн⟨є⟩гинею искати... ино кн⟨є⟩г⟨и⟩ни... нє надобє ничого с тыми мовити (Луцьк, 1494 *AS* I, 101);

(кого перед ким, кого за що) подавати скаргу (на кого), скаржитися (на кого за що) (6): а кому сѣ оузри(т) кри(в)да на ты(х) люди, а о(н) да ище(т) н(х) прѦ(д) старицѣ, алибо прѦ(д) свои моужи, иного су(д)цѣ да нє имаю(т) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 462); искалъ онъ того Мартынца за непохожого слугу (Вільна, 1498 *АЛМ* 159);

искати законом ъ (съ законом ъ) (2) (кого перед ким, кого перед кого) переслідувати законом (кого): и такожъ торговцємъ и(х) и людємъ н(х) никто да нє заложитъ товара и(х) за чужєго товара, развѣ коли кто знайдеть своєго должника, та єщє имаєть єго искати законом ъ прѣ(д) на(с) (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 676—677); А комоу що сѣ оузрит кривдо (!) на тых люди, тот да ишчет их съ законом прѣд єгоумєном (Сучава, 1459 *BD* I, 29);

правомъ искати (!) *див.* **ПРАВО**[1] **2.**

ФОРМИ: *інф.* **искати** 11 (1395 *Cost.* II, 612; 1400 *Cost.* II, 619; *P* 62; 1435 *Cost.* II, 676; 1436 *Cost.* II, 698; 1482 *AS* I, 79; 1485 *BD* II, 371; 1489 *РИБ* 431; 1494 *AS* I, 101); **искать** 1 (XV ст. *BC* 38 зв.); **! иска** 1 (1352 *P* 6); *теп. 3 ос. одн.* **ищєтъ** (XV ст. *BC* 25); *аор. 1 ос. мн.* **искахом** (1458 *Mih. Doc.* 122); *перф. 3 ос. одн. ч.* **искалъ** (XV ст. *BC* 22; *РИБ* 609; 1498 *АЛМ* 159); *3 ос. одн. ж.* **искала** (1494 *РИБ* 560); *майб. 1 ос. одн.* **имамъ искати** (1401 *P* 64); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **штобы...иска(л)** (1455 *Cost.* II, 770); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да ищє(т)** 2 (1446 *Cost.* II, 251; 1453 *Cost.* II, 462); **да ищет** 1 (1459 *BD* I, 29); **да ищєтъ** 1 (1454 *Cost.* II, 517); **нехай ищеть** 1 (1489 *РИБ* 438); *2 ос. мн.* **ищите** (1392—1393 *РФВ* 170); *3 ос. мн.* **да ищоу(т)** 1 (1449 *Cost.* II, 391); **да иштоу(т)** 1 (1472 *DIR«A»* 530); *дієприсл. одноч.* **ищоущи** (1402 *Cost.* II, 621).

Див. ще ***ПОДИСКИВАТИ, *ПОИСКАТИ, *ПОИСКИВАТИ.**

***ИСКЛАД** *див.* ***СКЛАДЪ.**

***ИСКЛАДАТИ** *див.* **СКЛАДАТИ.**

***ИСКЛАДЪ** *див.* ***СКЛАДЪ.**

***ИСКОНЬЧАНЪ** *прикм.* (1) скінчений, закінчений: а в томь жалобы нє бывали исконьчаны (XV ст. *BC* 10).

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* **исконьчаны** (XV ст. *BC* 10).

***ИСКОНЬЧАТИ СЯ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* исконьчатисѦ) бути закінченим, завершеним: по(д)ъ лѣ(т) 1 лѣт и 4 ст(а) и (тр)ѣтие на 10 лѣто нсконьчася (с)иі костелъ... на память сто лаврѣн(тн)я (Люблін, 1413 *ОБРН* 115).

ФОРМИ: *аор. 3 ос. одн.* **исконьчася** (1413 *ОБРН* 115).

Див. ще ***ДОКОНЧАТИ, *СКОНЧАТИ** 1, ***СКОНЧЫТЫ.**

***ИСКОУПИТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* искоупити) (кого від чого) викупити: а они єго искоупили о(т) тои глобы (Сучава, 1432 *Cost.* I, 327).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **искоупили** (1432 *Cost.* I, 327).

***ISŁOMITY** *див.* ***ЗЛОМИТИ.**

***ИСЛУГА** *див.* **СЛОУГА.**

***ИСЛЮБИТИ** *див.* **СЛЮБИТИ.**

***ИСЛЮБОВАТИ** *дие.* ***СЛЮБОВАТИ.**

***ИСМОВИТИ СѦ** *див.* ***ЗМОВИТИ СѦ.**

ИСНИЖЄ *див.* **ЗНИЖЄ.**

***ИСНИМАТИ СѦ** *див.* ***СНИМАТИ СѦ.**

ИСНЫИ, ИСНЫ, ИСТНЫЙ *прикм.* (23) (*стч.* jistny, *стп.* istny, isny) *(звичайно у сполуч. з займенником* т о т)

згаданий: пак ли бы... хо(т)л бы коли о(т)стати тонъ исны кнѧ(з) корибу(т)... тогда мы... хочємы его о(т)стати (Лучиця, 1388 *Р* 39); што жє мишь мужикови(ч) дєржалъ та дворища оу тѣшькови(ч) королювъ слуга и мы єсмы тому исному мишєви и єго дѣтємъ дали єсмы фецеви(ч) дворищє и бугданъчича оу новосѣльцєхъ (Перемишль, 1390 *Р* 175—176); пакли бы романъ почѧ(л) и жѧловалъ прєд кимъ того нѧтсва... тогды мы имаєва того исного романа опѧть поставити и дати в руцѣ (Берестя, 1400 *Cost.* II, 618); а мы такѣжь оурозумѣвши єго такоє обѣцованьє и слюбы... про то жь єго со всѣми по(д)данными о тую исную мєрзѧчку... правого чинимы (Ланчиця, 1433 *Р* 121); а николи нє хочєми быти оу ради смо(л)вы снѣтїю, чєрє(с) сѧ, а любо чєрє(с) кого иного, а любо иныи гдє бы коли того исного пана нашєго... кролѣ полского, и короуны єго, намѣстко(м) лихоє оу волотство ражєно (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); а то бы кролєви... прє(з) єго послы исныѧ знаменито было, тогды коро(л)... имає(т)... дє(и) голдованьѧ на иныи чa(с) прєложити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **исныи** 2 (1388 *Р* 37; 1392—1393 *РФВ* 170); **исны** 1 (1388 *Р* 39); **истный** 1 (1408 *АкЮЗР* I, 6); *род. одн. ч., с.* **исного** 6 (1388 *Р* 37; 1400 *Р* 61; 1433 *Р* 125; 1436 *Cost.* II, 698, 702); *дав. одн. ч.* **исному, исномоу** 4 (1388 *Р* 37; 1390 *Р* 175; 1436 *Cost.* II, 697, 698); *знах. одн. ч.* **исного** 4 (1400 *Cost.* II, 618; 1436 *Cost.* II, 698); **исныи** 3 (1388 *Р* 37); *наз. одн. ж.* **istnaja** (1388 *ZPL* 107); *знах. одн. ж.* **истную** 2 (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1421 *Р* 94); **исную** 1 (1433 *Р* 121); *знах. мн. ч.* **исныѧ** (1448 *Cost.* II, 734).

Див. ще **ИСТИННЫИ**[1], ***ИСТЫИ.**

ИСО *див.* **ИСЪ.**

ИСПѢРВА *присл.* (2) спершу, спочатку: да соу(т) нашємоу монастирю оури(к) съ вѣсѣ(м) доходо(м) нє(под)вижено николи на вѣки, яко да(л) и(х) испєрва братиє(м) наши(м) (sic.— *Прим. вид.*) (Дольний Торг, 1451 *Cost.* II, 400); а оу Тигинн да платѣт какжє ис пєрва платилн мыто, тымжє обычаєм и тєпєръ имаютъ платити (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

Див. ще **ИС ПРЬВА, НАИПѢРВЫ** 2, **ПѢРВО** 3, **ПРЪВО.**

! **ИСПИСАЛИ** ⟨ИТѪИЛѢ⟩ *див.* ***ИТѪИЛЬ.**

ИСПИСАТИ *дієсл. док.* (1) *(викласти на письмі)* написати: А на *(в ориг.* наи.— *Прим. вид.)* боулшєи крѣпостъ и потвръждєиїє, вєлѣли єсми нашємоу вѣрномоу паноу Тъоутоулови логофєтоу исписати и нашоу печат привѣсити к сємоу листоу нашємоу (Васлуй, 1497 *BD* II, 113).

ФОРМИ: *інф.* **исписати** (1497 *BD* II, 113).

Див. ще ***ВЫПИСАТИ** 1, ***ВЫПСАТИ, ЗАПИСАТИ** 1, ***ЗАПИСЫВАТИ** 1, ***НАПИСАТИ, *НАПСАТИ, *ОТПИСАТИ** 2, **ПИСАТИ, ПОПИСАТИ** 2, ***ПОПИСОУВАТИ, *ПСАТИ.**

! **ИСПИСЛЄ** ⟨ИТѪИЛЄ⟩ *див.* ***ИТѪИЛЬ.**

***ИСПЛЪНИТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* исплънити) (чому що) виконати (що), додержати (чого): ащелибн кто о(т)ны(х) или по ны(х) бѧдѧщїи(х) начѧлни(к), томоу монастиру нє исплънилъ тоє, ты да въздадѧ(т) слово прѣ(д) х(с)мь въ днь страшнаго сѧда (Сучава, 1430 *Cost.* I, 308).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **ащелибы... нє исплънилъ** (1430 *Cost.* I, 308).

Див. ще **ИСПОЛНИТИ, ИСПОЛНЯТИ** 2, **НАПЛЪНИТИ, НАПОЛНИТИ, ПОЛНИТИ.**

***ИСПОВѢДАТИ** *дієсл. дск.* (1) (*цсл.* исповѣдати) (що кому) сповістити, сказати (кому про що): И я ему исповѣдалъ платнеры, и онъ ми велѣлъ зорою (!) (zoroiu.— *Прим. вид.*) чистити... и пошолъ съ клѣти вонъ передъ мною (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. од. ч.* **исповѣдалъ** (1498 *АЛМ* 163).

Див. ще ***ИСПОВѢДИТИ.**

***ИСПОВѢДИТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* исповѣдѣти) (що) сповістити, сказати (про що): и пани его позвала мене и пытала мене, есть ли полотна, и я исповѣдилъ полотна въ тои клѣти, въ которои скарбъ былъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн.* **исповѣдилъ** (1498 *АЛМ* 163).

Див. ще ***ИСПОВѢДАТИ.**

***ИСПОВѢДНИКЪ** *ч.* (1) (*цсл.* исповѣдьникъ) святий, що зазнавав переслідувань за віру: а писана грамота оу погоничи(х) оу чєтвєрто(к) м(с)ца генъварѧ оу ка̃ днь на памѧть стго̃ оца макксима (!) исповѣдника (Погоничі, 1422 *Р* 98).

ФОРМИ: *род. одн.* **исповѣдника** (1422 *Р* 98).

ИСПОЛНА *див.* **СПОЛНА.**

ИСПОЛНИТИ *дієсл. док.* (1) (що подлуг чого) виконати (що згідно з чим): Тоє оусє вышєписанноє слюбоуєм и присѣгаєм здержати и исполнити подлоугъ сего нашего листа (Коломия, 1485 *BD* II, 372).

ФОРМИ: *інф.* **исполнити** (1485 *BD* II, 372).

Див. ще ***ИСПЛЪНИТИ, ИСПОЛНЯТИ** 2, **НАПЛЪНИТИ, НАПОЛНИТИ, ПОЛНИТИ.**

ИСПОЛНОЮ *присл.* (1) сповна, повністю: мы пєтръ воєвода... вызначаюмъ ... оужє (!) тоты златии пинѣзи... панъ михаило з боучача... намъ вєрноулъ и заплатилъ нсполною (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 814—815).

Див. ще **ЗОУПОЛНА, СПОЛНА, СОУПОЛНА.**

ИСПОЛНЯТИ *дієсл. недок.* (2) **1.** (що) утверджувати, установлювати (1): а намъ сущимъ православнымъ християномъ Ляхомъ и Руси достоитъ исполняти Божия церкви и ихъ свещенънниковъ, а не обидети (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5).

2. (що) виконувати (що), додержувати (чого) (1): Васи(л) зємлю дє(р)жить Соупроуновщиноу а с тоє зємли хоживоло (!) три(д)цать грошє(и) и вєдро мєдоу... а нанѧчи того нє исполънѧєть заню(ж) приго(л)тѧєвє(л) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *інф.* **исполняти** (1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5); *теп. 3 ос. одн.* **исполъиѧєть** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

Див. ще ***ИСПЛЪНИТИ, ИСПОЛНИТИ, НАПЛЪНИТИ, НАПОЛНИТИ, ПОЛНИТИ.**

***ИСПРАВА** *див.* ***СПРАВА.**

ИСПРАВѢДЛЇВЄ *див.* **СПРАВѢДЛИВЄ.**

***ИСПРАВЄДЛИВОСТЬ** *див.* **СПРАВЄДЛИВОСТЪ.**

ИСПРАВИТИ *див.* **СПРАВИТЬ.**

***ИСПРАВИТИСЯ** *див.* ***СПРАВИТЬСЯ.**

***ИСПРАВЛЯТИ** *дієсл. недок.* (5) (кому, кому в чому, кому з чого) додержувати, дотримувати (чого) (3): и вы нашыми послы... до насъ прыслали єстє и такъ намъ повѣдаєтє про то, што тоє дѣло мєжы вами такъ стало сє, што Алєксандръ зять вашъ зъ доконъчанья своєго и крєстъного цѣлованья... вамъ нє исправляєть (б. м. н., 1498 *BD* II, 409); И ты, по своєй оутвєръжоной грамотє и какъ пановє твои оуговорыли, єму ни въ чомъ нє исправляешъ: дочєръ єго ноудишъ прыступити къ рымъскому закону (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

⟨⟩ и с п р а в л ѧ т и п о з о в ъ (проти кого) (2) позивати до суду (кого): Которыи исправлѧєть позовъ протївъ ко(г) бє(з) правого повода (XV ст. *ВС* 6).

ФОРМИ: *теп. 2 ос. одн.* **исправляєшъ** (1499 *BD* II, 448); *3 ос. одн.* **исправляєть, исправлѧєть, испра(в)лаєть** (XV ст. *ВС* 6, 15 зв.; 1498 *BD* II, 409).

Див. ще **СПРАВИТЬ.**

ИСПРАВНО *див.* **СПРАВНО.**

***ИСПРАВѢДЛИВОСТЬ** *див.* **СПРАВЄДЛИВОСТЪ.**

***ИСПРОСИТИ** *див.* **СПРОСИТИ.**

***ИСПРУВЪСКИИ** *ч.* (2) *(особова назва)*: и оуздалъ єсть влд̃ка передъ нами пану яшкови испрувъскому та дворища на вѣки (Перемишль, 1391 *Р* 45).

ФОРМИ: *дав. одн.* **испрувъскому** (1391 *Р* 45).

ИС ПРЬВА *присл.* (1) (*цсл.* исъ прьва) спершу, спочатку: А хотарь томоу сєлоу... д⟨о⟩ оустї⟨а⟩ Чєрлєноu, идеже

єст блато Мъстєкѧноул и от кѧдоу ис прьва начахом (Сучава, 1473 *BD* I, 183—184).

Див. ще **ИСПЄРВА, НАИПЄРВЫ** 2, **ПЄРВО** 3, **ПРЪВО.**

ИСПРѦТАТИ *дієсл. док.* (2) (кого, що) зібрати: а кого коли исъпрѧчють людии к собѣ оу томъ мѣстѣ оу млина тыѣ люди далъ єсмъ имъ (Смотрич, 1375 *P* 20); мы па(к) нє поспѣли єсмо испрѧтати всеѣ силы нашеѣ толко што около на(с) нашь дворъ єсть и с тымы стали єсмо противъ того аксака (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *інф.* **испрѧтати** (1392—1393 *РФВ* 170); *майб. 3 ос. мн.* **исъпрѧчють** (1375 *P* 20).

ИСПУСТИТЬ *див.* **СПУСТИТИ.**

ИССТАРАДАВНА *див.* **ИССТАРОДАВНА.**

ИСТАРИНЫ, ИЗСТАРИНЫ *присл.* (3) з давніх-давен, здавна: И благословляю вашу милость... какъ бы церковь Божая и тотъ попъ никимъ были необидны ... заиъ же дей изстарины тои Божей церкви и попомъ ее ни отъ кого обидъ не чинилося (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); А кнѧ(з) Семє(н) оувє(л) бы(л) на ни(х) новиноу сєно косити на толокоу ходнти а став сыпати а того дє(и) нм и старины нє бывало (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ*, 90).

ИССТАРАДАВНА, ИСТАРАДАВНА, ИСТАРОДАВНА, ИСЪСТАРАДАВНА, ИСЪСТАРОДАВНА, ИЗСТАРОДАВНА *присл.* (9) з давніх-давен, здавна: про тъ жь Ѧзъ... приступилъ єсмъ ку... корунѣ польскои ис тыми горо(д) исъ крємѦницємъ и съ братславлємъ... которыѣ жь то исъ (с)тара давна ку свѦтои корунѣ пильскои (!) прислухають (Кременець, 1434 *P* 130); про то жь Ѧ про тоє ихъ добродѣиство... приступаю... ку... королєви польскому... ис тыми городы... што тыми разы суть оу моємъ держѦнью которыи жь то и истара давна ку коруне прислухали и прислушѦють (Черняхів, 1435 *P* 132—133); Я кн⟨А⟩зъ Юри Василєвич Жаславский вызнаваю... ижет продал єсми... имєнє... так долго и так широко какжє єсми сам держал во всих границах и во всих околицах как ис стародавна *(в ориг.* ис страродавна.— *Прим. вид.)* єст (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

Див. ще ***ОТСТАРОДАВНА, *СЪСТАРОДАВНА.**

ИСТАТИ СѦ *див.* **СТАТИСѦ.**

***ИСТВОРИТИ** *див.* ***СТВОРИТИ.**

***ИСТВОРЂНЬЄ** *с.* (1) створення: Во имѦ от(т)цѦ (!) и сна и стго дха бжимъ истворѣньємъ оу вѣки аминь (Львів, 1370 *P* 18).

ФОРМИ: *ор. одн.* **истворѣньємъ** (1370 *P* 18).

***ИСТЄЦЪ** *ч.* (3) **1.** позивач (2): ⟨а п⟩а⟨кли⟩ бы па(н) того с⟨є⟩ла рєклъ ⟨ажъ т⟩ого чоловѣка... ⟨...оу с⟩єлѣ нѣтъ тогды мае(т) ⟨ис⟩тєцъ ждати того чоловѣ⟨ка⟩ другыѣ три дни (Галич, 1435 *P* 134).

2. відповідальна особа (1): а мы боѦрє зємлн мо(л)давскои на вєрху листа сєго по именн попсани яко истци и рукоимѣ слюбуємы и ручимы... и(ж) на(ш) господа(р) алєксандръ воєвода... а по нє(м) будущеи нмѣю(т) по(л)нити (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 143).

ФОРМИ: *наз. одн.* ⟨ис⟩тєцъ (1435 *P* 134); *дав. одн.* **истцеви** (1435 *P* 134); *наз. мн.* **истци** (1421 *BD* I, 143).

ИСТИГАТИ *дієсл. недок.* (1) (що на кім) *(вимагати сплати)* стягати (що з кого): па(к)ли ⟨бы мы⟩ нє д(б)али платити исти(н)ныи золоты(х) и други(х) пришлы(х) шєстн со(т) золоты(х), то(г)да коро(л)... нмиє(т) истигати ты(х) двананцѦ(т) со(т) золоты(х) на наши(х) купце(х) и на землѦно(х) (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142).

ФОРМИ: *інф.* **истигати** (1421 *Cost.* I, 142).

Див. ще **ВСТѦГАТИ.**

ИСТИНИ *див.* **ИСТИННЫЙ[1].**

ИСТИНЇИ *див.* **ИСТИННЫЙ[1].**

***ИСТИННА** *ж.* (1) *(стч.* jistina, *стп.* iścina) належна комусь основна грошова сума без додаткових нарахувань: па(к) ли ⟨бы мы⟩ нє д(б)али платити исти(н)ныи золоты(х)... то(г)да коро(л) господа(р) на(ш)... имиє(т) ихъ братн и встѦгати та(к) долго, али(ж)... кнѦгини ри(м)гаили попо(л)нимы истинну и прибылыи золоты (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142).

ФОРМИ: *знах. одн.* **истинну** (1421 *Cost.* I, 142).

Див. ще ***ИСТИННЫЙ[2].**

ИСТИННЫЙ[1], ИСТИНЫИ, ИСТИННЫ, ИСТИННИИ, ИСТИНЫ, ИСТИНЇИ, ИСТЫНЇИ, ИСТЫННИИ, ИСТЫННЫЙ, ИСТИНЬНЫЙ, ИСТИННЪИ, ИСТЫННЇЙ, ИСТЫННИ, ИСТЫННЫ, ИСТИНИ *прикм.* (238): **1.** справжній, правдивий (1): ино они тоє вндѣвшє и оурозумѣвши, ажє єсми и(с)ти(н)ны пріате(л) и слуга вѣрє(н) быти и служити г(с)п(д)ви ншму, кролєви є(г) мл(с)ти (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

2. *(звичайно у сполуч. з займенниками* тотъ, сєи) згаданий (237): ажє самъ нє можєть заплатити тотъ истиньный што жє оуложать єго оу вину, хочєть ли самъ король заплатити за нь а єго дѣдичьство собѣ оузѦти (б. м. н., 1352 *P* 6); а такожє слоубоуємы и имаємы воротнти оусѣ записы тому истино(м) королєви полскому (Львів, 1436 *Cost.* II, 707); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ож(є) тот истинїи слоуга... пан Доума Броудоурь слоужил нам право и вѣрно (Гирлов, 1499 *BD* II, 140).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **истиныи, истиньныи, истиннъи** 92 (1352 *P* 6 ; 1400 *Cost.* I, 36; 1409 *Cost.* I, 64; 1414 *Cost.* I, III; 1423 *Cost.* I, 156; 1427 *Cost.* I, 196; 1440 *Cost.* II, 65; 1447 *Cost.* II, 273; 1453 *Cost.* II, 495; 1495 *BD* II, 89; 1499 *BD* II, 140 і т. ін.); **истинны** 28 (1414 *DIR«A»* 441; 1420 *Cost.* I, 135; 1426 *Cost.* I, 178; 1429 *Cost.* I, 239; 1443 *Cost.* II, 138; 1448 *Cost.* II, 342; 1455 *Cost.* II, 553; 1457 *Cost.* II, 810; 2-а пол. XV ст. *ДГВІС*; 1460 *Cost. S.* 41 і т. ін.); **истиниии, истиннїи** 18 (1428 *Cost.* I, 209; 1446 *Cost.* II, 247; 1451 *Cost.* II, 403; 1458 *Cost.* I, 18; 1472 *BD* I, 177; 1480 *BD* I, 237; 1487 *BD* I, 294; 1492 *BD* I, 504; 1495 *BD* II, 41, 44 і т. ін.); **истиныи, истїиыи** 16 (1433 *Cost.* I, 358; 1435 *Cost.* I, 424; 1436 *Cost.* I, 481; 1441 *DBAc* 40; 1445 *Cost.* II, 211; 1448 *Cost.* II, 359; 1453 *Cost.* II, 471; 1466 *BD* II, 110; 1487 *BD* I, 295; 1493 *BD* II, 5); **истины** 8 (1443 *Cost.* II, 141, 185; 1446 *Cost.* II, 237; 1452 *Cost.* II, 425, 426, 431; 1468 *BD* I, 125; 1469 *BD* I, 135; 1471 *DIR«A»* 525); **истинїи** 8 (1428 *Cost.* I, 218; 1480 *BD* I, 238; 1484 *BD* I, 178; 1487 *Cost. D.* 6; 1491 *BD* I, 491; 1495 *BD* II, 43, 79; 1499 *BD* II, 140); **истынїи** 2 (1499 *BD* II, 21; 1497 *BD* II, 112); **истынны** 2 (1457 *UKP*; 1488 *BD* I, 323); **истиини** 1 (1438 *Cost.* II, 26); **истынныи** 1 (1462 *BD* I, 63); **истыннїи** 1 (1400 *Cost.* I, 26); **истини** 1 (1466 *BD* I, 95); *дав. одн. ч.* **истнно(м)** 4 (1436 *Cost.* II, 706, 707; 1458 *Mih. Doc.* 123); **истинному** 2 (1411 *P* 77); **истиному** 1 (1388 *GL* 678); *знах. одн. ч.* **истинно(г)** 1 (1453 *ПГОВ*); **исти(н)го** 1 (1436 *Cost.* II, 706); *наз. одн. ж.* **истиннаа** 2 (1438 *Cost.* II, 14; 1497 *Cost. S.* 212); **истинна** 2 (1480 *BD* I, 244; 1498 *BD* II, 126); **истыинаѦ** 1 (1418 *Cost.* I, 126); **истина** 1 (1499 *BD* II, 31); *род. одн. ж.* **исти(н)ноѣ** (1436 *Cost.* II, 706); *знах. одн. ж.* **istenuju** (1388 *ZPL* 104); *наз. мн.* **истинїи** 3 (1469 *BD* I, 134; 1489 *BD* I, 371; 1490 *BD* I, 391); **истиннїи** 1 (1495 *BD* II, 53); **истинни** 1 (1452 *Cost.* II, 409); *наз. мн. ч.* **истинны** 11 (1426 *Cost.* I, 182; 1427 *Cost.* I, 193; 1428 *Cost.* I, 221, 223; 1429 *Cost.* I, 269; 1439 *Cost.* II, 51; 1440 *DBAc* 31; 1453 *Cost.* II, 467; 1467 *Cost. S.* 68; 1471 *BD* I, 164; 1478 *BD* I, 218); **истиннии, истиинїи** 10 (1479 *BD* I, 228; 1488 *Cost. S.* 127; 1491 *Cost. S.* 152; 1495 *BD* II, 39, 46, 47, 48, 59, 62, 248); **истиныи** 8 (1415 *Cost.* I, 121; 1428 *Cost.* I, 201; 1442 *Cost.* II, 87; 1443 *Cost.* II, 144, 149; 1448 *Cost.* II, 316, 323; 1483 *BD* I, 267); **истины** 4 (1462 *BD* II, 292; 1467 *BD* I, 117, 118; 1468 *BD* I, 127); **истиныи** 3 (1419 *DIR«A»* 444; 1454 *Cost.* II, 508; 1483 *BD* I, 272); **истинїи** 1 (1495 *BAM* 70); **истиниии** 1 (1490 *BD* I, 434); *наз. мн. ж.* **истиниїи** 1 (1499 *BD* II, 166); **исти(н)ии** 1 (1479 *Cost. S.* 101).

Див. ще **ИСНЫИ.**

***ИСТИННЫЙ[2]** *прикм.* (2) *(стч.* jistinny, *стп.* iścinny) ◇ истинныи золотыи (1), истини пннѣзи (1) належна комусь основна грошова сума без додатко-

вих нарахувань: па(к) ли ⟨бы мы⟩ нє д(б)али платити исти(н)ныи золоты(х)... то(г)да коро(л)... имиє(т) истигати тых дванаицѧ(т) со(т) золоты(х) на наши(х) купце(х) и на зємлѧно(х) (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142); А по нашєм животє, кого богъ избєрєт господаръ бит⟨и... тот би⟩ ємоу нє пороушил нашєго дааниѧ и потвръж⟨денїа, али би оутв⟩ръдил и оукрѣпил, ⟨з⟩аноужє єсмо ємоу дали и потвръдили ⟨за єго пра⟩воую слоужбоу и за що он соби коупил за свои правїи и истини пинѣзи (Сучава, 1491 *CVD* 4).

ФОРМИ: *наз. мн. ч. зам. род.* **исти(н)ныи** золоты(х) (1421 *Cost.* 1, 142); *знах. мн. ч.* **истини** (1491 *CVD* 4).

Див. ще ***ИСТИ́ННА.**

ИСТИННЪИ *див.* **ИСТИННЫЙ[1].**

ИСТИНЬНЫЙ *див.* **ИСТИННЫЙ[1].**

ИСТНЫЙ *див.* **ИСНЫЙ.**

***ИСТОКЪ** *ч.* (1) (*цсл.* истокъ) джерело: а тако єму дає(м)... со млины... съ водами и съ ихъ истоки (б. м. н., 1424 *P* 100).

ФОРМИ: *ор. мн.* **истоки** (1424 *P* 100).

***ИСТОКЪМИТИ** *дієсл. док.* (1) (з ким) домовитися: А твоя милость нє далъ єси намъ листа по тому копию, яко єсмо были истокъмили исъ перъвыми послы твоєє милости (б. м. н., 1496 *BD* II, 401).

ФОРМИ: *пперф. 1 ос. мн.* **єсмо были истокъмили** (1496 *BD* II, 401).

***ИСТРАВА** *див.* ***СТРАВА.**

ИСТРАТЇТЬ *дієсл. док.* (28) **1.** (кого, що) втратити (7): ако(ж) кто коли имє(т) познати оу ни(х) кони или волы, бу(д) гдє оу наше(і) зємли и доведє(т) на(ш) чл҃къ на брашовѣни из добрими лю(д)ми, а они брашовѣни нє мочи иму(т) поставити содыша за то(т) конъ алибо за то(т) во(л), а брашовѣни да стратѣтъ того конѣ али во(л) будє(т) (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); Ачь хто чюжоую ро(л)ю орє(т) алюбо сѣєть своєю насѣєньє (!) истрати(т) а виноу заплати(т) є҃і (XV ст. *BC* 30); А також, кто коли имоут познати оу них кони или волы... и доведєт наш чловѣкъ на Брашовѣнє... а Брашовѣни да стратѣт того кон(ѣ) или вол(а) (Сучава, 1458 *BD* II, 262).

2. (що) розтратити (3): Коли дѣтємь оумрє(т) мати а оц҃ь хочєть дроугоую понѧ(т) жоноу а дѣти имѣють проси(т) во оц҃а дѣлнїци своєи а потомъ истративши о(т)цю докоучають оу҃то(м) бываєть клопо(т) мєжи ними (XV ст. *СЯ* 40 зв.).

3. (на чому) *(у грі)* програти (в що) (2): о с҃ноу которыи нє о(т)дѣленъ о(т) оц҃а и на костка(х) стратїть алюбо на иньшеи игрѣ (XV ст. *BC* 8).

4. *(справу в суді)* програти (11): а кто на рокъ нє станєть а ни вкажеть тотъ стратилъ (Галич, 1401 *P* 65); θранцо(к) жалобоу оучини(л) єго(ж) пло(т) горо(ди)лъ во є(г) дѣди(ч)ствѣ а што коли сєелъ оу томъ огороженьи то всє бра(л) идїи о(т)повєда(л) же то(т) франци(к) бы(л) с нимь во одно(м) селє в ночи и въ д҃нь а за двє летє николї ємѫ нє оупомина(л)сѧ ни однымь словомь о тоє гороженїє мы сказоуемъ тогды идїи зыска(л) а франци(к) страти(л) (XV ст. *BC* 21—21 зв.); а такождєрє чєрнъ и ромънє(л)... да нє имаю(т) о(т) сєлѣ напрѧ(д) болше тѣгати ани оупоминати за тота села... на пана шандра... зану(ж) чєрнъ и ромънє(л) и дръгои стратили исвоими привилнями зану(ж)ну(ж) (!) была фа(л)шєвна и єсми и(х) сказили (Сучава, 1472 *DIR«A»* 528); и також(д)єрє ива(н) ... исъ своими братїами да нє имаю(т) тѣгати на марушку... понє(ж) страти(л) ива(н) исъ братїами своими прѧ(д) оусєго праваго закона (Васлуй, 1474 *РГС*);

◇ жалобу стратити (2) *див.* **ЖАЛОБА**; право стратити (1), стратити право (1) *див.* **ПРАВО[1].**

5. *(привести до загибелі)* згубити (1): а боудєть лї такыи наидены што нє о(т)баючи а своє лакомьство по(л)нѧ ажь которою жївотїноу ис ты(х) истратѧ(т) тогды имаю(т) платїтї по томоу чїя боудєть (XV ст. *BC* 11 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **истратїть** 1 (XV ст. *BC* 28); **страти(т)** 1 (XV ст. *BC* 26); *перф. 3 ос. одн. ч.* **стратилъ, страти(л), стратил** (1401 *P* 65; 1421 *P* 94; 1428 *P* 111; 1455 *Cost.* II, 561; 1459 *Cost.* I, 32; XV ст. *BC* 21 зв., 22, 30 зв.; 1474 *РГС*); *3 ос. одн. ж.* **стратила** 1 (XV ст. *BC* 21); **истратила** 1 (XV ст. *BC* 21); *3 ос. мн.* **стратили** (1460 *BD* I, 41; XV ст. *BC* 26; 1472 *DIR«A»* 528); *майб. 3 ос. одн.* **стратить, стратїть** 4 (1401 *P* 65; XV ст. *BC* 6 зв., 8; *СЯ* 40); **истрати(т)** 1 (XV ст. *BC* 26); **страти(т)** 2 (XV ст. *BC* 13 зв., 30); **стратити** 1 (XV ст. *BC* 16 зв.); *3 ос. мн.* **истратѧ(т)** (XV ст. *BC* 11 зв.); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы стратилъ** (1404 *P* 68); *нак. сп. 3 ос. мн.* **да стратѣтъ (стратѣт)** (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760; 1458 *BD* II, 262); *дієприкм. пас. мин. наз. мн.* **ис(т)рачоны** (XV ст. *BC* 32); *дієприсл. перед.* **истративши** (XV ст. *СЯ* 40 зв.).

***ИСТРАЦЄНЇЄ** *див.* ***СТРАЧѢНЬЄ.**

ИСТУПИТИ *дієсл. док.* (1) (чого) *(порушити що)* відступити (від чого): и того нє хочю иступити и на то єсмъ свои листъ да(л) и печѧть привѣсилъ (Опатів, 1398 *ЗЛЄІК*).

ФОРМИ: *майб. 1 ос. одн.* **хочю иступити** (1398 *ЗЛЄІК*).

***ИСТЫИ** *прикм.* (7) (*стч.* jistý, *стп.* isty) згаданий: мы кнѧ(з) дмитрии олгѣрдови(ч) чинимъ знамєни(т) ... иже имѣючє чистоѣ мысли... по(ж)даниє к вєлико(м) королєви володиславу... тому истому королєви володиславови... слюбуємъ держати цѣлую правду (Молодечно, 1388 *P* 43); и дали єсми имъ того и(с)того зра(д)цѣ лєва (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **истого** (1447—1492 *ЛКБВ*); *дав. одн. ч.* **истому** (1388 *P* 41, 43); *знах. одн. ч.* **и(с)того** (1457 *Cost.* II, 809); *наз. мн. ч.* **истыи** (1447—1492 *ЛКБВ*); *ор. мн.* **истыми** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **ИСНЫИ, ИСТИННЫИ[1].**

ИСТЫНЇИ *див.* **ИСТИННЫИ[1].**

ИСТЫННИ *див.* **ИСТИННЫИ[1].**

ИСТЫННЇИ *див.* **ИСТИННЫИ[1].**

ИСТЫННЫ *див.* **ИСТИННЫИ[1].**

ИСТЫННЫИ *див.* **ИСТИННЫИ[1].**

***ИСОУСОВЪ** *прикм.* (2) ◇ Ісусово рожєство (1) *(після компонента* подъ лѣты *— календарна дата, початок християнського літочислення)*: Дѣялось въ Луцку, подъ лѣты Ісусова рожєства тысяча четыреста сорокъ четвертого (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* I/VI, 8—9); рожество Исусово Христово (1) *див.* ***РОЖДЄСТВО.**

ФОРМИ: *род. одн. с.* **Ісусова, Исоусова** (1444 *АрхЮЗР* I/VI, 9; 1446 *AS* I, 43).

Пор. **ИСУСЪ.**

ИСУСЪ *ч.* (74) (*особова назва, гр.* Ἰησοῦς) (57): а кто бы покуси(л) порушити или възѧти боу(д) о(т) того вышєписаннаго то да є(ст) проклѧтъ о(т) г҃а б҃а и с҃пса нашєго і҃у х҃а (Сучава, 1443 *ДГСПМН*); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того... нашєго дааниѧ... таковїи да єсть проклѧ(т) о(т) г҃а б҃а и с҃пса нашєго, і҃у х҃а (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231);

◇ исус христово рожєство (5), рожєство исусъ христово (10) *(після компонента* подъ лѣты *— календарна дата, початок християнського літочислення)*: Писан в Луцку, под лѣты Рожества Исус Христова тисечу лѣть и чотыриста и тридцатого лѣта (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9); А псан в Кыѣве под лѣты ржтва Исус Хсва тисяча лѣтъ и чотыриста чотырдесять пятого лѣта (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); Псан листъ... под литъ Рожества Исусъ Христова 1000 летъ и 400 и пятъдесять (Луцьк, 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61); обрѣзаньє Исоуса Христа (1) *див.* ***ОБРѢЗАНИЄ;** рожєство Исус Христа (1) *див.* ***РОЖДЄСТВО.**

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* рожества **Исусъ** Христова (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9; 1433 *Р* 119; 1445 *АкЮЗР* I, 18; *ЗНТШ* CXV, 19; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61); *род. одн.* **исоуса** (1368 *Р* 15; 1446 *AS* I, 5); *ск. н.* **ису** 44 (1447 *Cost.* II, 288; 1451 *Р* 157; 1454 *Cost.* II, 502; 1458 *BD* I, 9; 1470 *BD* I, 147; 1476 *BD* I, 211; 1487 *BD* I, 312; 1489 *BD* I, 376; 1492 *BD* I, 511; 1499 *BD* II, 149 і т. ін.); **іу** 11 (1404 *Cost.* II, 625; 1470 *DIR«A»* 522, 523; 1486 *DC* 144; 1488 *ДГСПМ*; 1490 *DC* 146, 149; 1500 *Cost. S.* 230, 231); **ису(с)** 3 (1434 *Р* 128; 1437 *Р* 137; 1451 *Р* 159); **іс** 3 (1438 *Р* 139; 1453 *DIR«A»* 503; 1488 *ДГСПМ*); **іс(с)** 2 (1433 *Р* 127; 1445 *Р* 151).

***ИСХОДИТИ** *дієсл. недок. і док.* (4) (*цсл.* исходити) **1.** (до кого) відправлятися, виряджатися (1): доколѧ и на(ш) посо(л) исходи(т) до господарѧ нашего, до королѧ... и мы сами и с нашимъ живото(м) боудє(м) пєрє(д) єго мл(с)тїю (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774).

2. (від чого, з чого) *(брати початок)* виходити (з чого) (3): а хотары оунгоурѣ⟨номъ⟩ от бакова... та дѣл⟨омъ⟩ гори долина що исходитъ о(т) лиса (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64); и хотаръ о(т) оусти каковѣ (!), що поу(т) злѣса исходи(т) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **исходитъ** 2 (1409 *Cost.* I, 64; 1424 *Cost.* II, 956); **исходи(т)** 1 (1453 *Cost.* II, 445); *майб. 3 ос. одн.* **исходи(т)** (1455 *Cost.* II, 774).

***ИСЧАДОКЪ** *див.* ***СЪЩѦДОКЪ.**

***ИСЧАСНЫЙ** *див.* ***ЩАСНЫЙ.**

ИСЪ, ИСЬ, ИС, ИСО *прийм.* (1016) **I.** *(з род).* (125) **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (67) **а)** *(вказує на об'єкт, що є одиницею якогось обчислення або з якого щось належить взяти, відняти, виділити)* з, від (кого, чого) (50): А осадивши ис каждого кметѧ по два гроша широкая оу кнѧжю комору давати на каждыи рокъ (Бохур, 1377 *Р* 24); ис нашимъ вѣданьемъ волѣнъ продати замѣнити тако доброму ѧко коли самъ имаєть служити *ис* того всѣго намъ и нашимъ дѣтємъ (Краків, 1394 *Р* 54); а нє надобѣ оу єго люди никому оуступатисѧ а єму своѣ люди судити и вину и перьсудъ ис нихъ имати (Ольховець, 1445 *СРК*); а господвоми (!) да даваєт) на кажды го(д) томоу прѣдреченномоу монастирїю по вї̃ бочки вина ис нашєи дєсѧтины (Сучава, 1453 *Cost.* II, 453); оу Житомиры оу мєстє ко(р)чомъ два(д)цать а ис ты(х) ко(р)чомъ на годъ идєть с ни(х) по копє грошє(и) платоу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); исъ тое земли бортное маеть онъ дань давати Светому Михайлу по давъному (Вільна, 1499 *РИБ* 777);

б) *(вказує на стан, який зазнав зміни, порушується дією)* з, із (чого) (7): ино... вєлимужнии панови... выбавили мѧ... ис того ѧтсва (так.— *Прим. вид.*) ис того оусєго злого (Кременець, 1434 *Р* 130); и имаємъ *(або* имаємо.— *Прим. вид.)* ємоу на то оуставно радїти... абы тым обычаємь был и держал сѧ яко и пєрєдковє єго стары воєводы молдавскїи, и *ис* тых обычаєв єго милость, абы николи до смєрти и нє вышол, ис нами посполоу (Сучава, 1462 *BD* II, 289); а єстли ѧ ис тоє мєны выстоуплю... тогды королю... двѣстє роублєвъ заплачоу (Луцьк, 1490 *Пам.*);

в) *(вказує на сукупність осіб, об'єктів, з яких виділяється один чи більше, або на предмет, з якого виділяється частина)* з, із (кого, чого) (7): дали ємy сєло оу тєрєбовльскии волости новоселъцѣ а шисть кобылъ *и* стада (Вишня, 1393 *Р* 52); прото(ж) коли(ж) бѧдє(т) братїя або сестры во очинє разделєны... и пригодитсѧ(ж) нєкоторомѫ ис тоє братїи оу жалобѣ дѣди(ч)нє возмє(т) на себѣ соуженїє конечнє потомь прїидє(т) бра(т) єго а хочє(т) тоую обновити мы кладємь ємоу мо(л)чанїє (XV ст. *ВС* 22 зв.); мы стефанъ воєвода... чиним знаменито... ожє прїидє прѧд нами... слоуга наш пєтръ вилна... и дал своим оуноуком... ис своєго праваго оурика, трєтїю част от хотарь (Васлуй, 1472 *Cost. S.* 87—88);

г) *(вказує на джерело відомостей)* з, із (чого) (1): Знаменїто намъ єсть ис права цесарьско(м) (!) и(ж) пожегъци имають злою ѕмртїю гиноуть (XV ст. *ВС* 25 зв.);

д) *(вказує на вмістилище, звідки щось виймається)* з, із (чого) (1): Мартинъ жалова(л) на микоулоу и(ж) ємоу выныѧ(л) ис калиты осмь копъ гро(ш)и (XV ст. *ВС* 31 зв.);

е) *(вказує на предмет, на який спрямована думка, намір)* в (чім) (1): колиж... крол полскыи... коу наслѣдованю... наших прєдков оупоминал и приводил, дилѣ которои рѣчи мы, хотѧчи єго освѣцености... оу пророчєнноую ис полности вѣры нашои оупевнити, вызнавамы... быти повинни... коу держаню зоуполна чести и вѣры нашєи (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

2. *(виражає просторові відношення) (вказує на напрям або вихідну точку дії)* з, із (чого) (28): а коли которыи торговець поидєть торговать ис торунѧ чєрєз бєрєстиє до Лучьска бєз печали будтє (б. м. н., 1341 *Р* 2); a tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu na imie Jermolinczi... y z rykami... i s kriniczami, stho szuth ys toho lisza Haczysczy witekli (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3—4); а то всє выше писаноє даємъ ємоу до є(г) жывота ко(л)ко кра(т) бы ся ємоу пригодило выти исъ зємли мо(л)давскоєи (Снятин, 1454 *Р* 163); алє коли тыми часы оусхочє(м) поєхати пєрє(д) нашєго милостивого пана приєхати, а на(ш)... милостивы(и) па(н) имає(т) на(с) глєитовати своими чотырми великими паны и радцами... и(с) нашєн граници до... королѧ єго мл(с)ти (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); мы Стєфан воєвод... чиным знамєнито... ожє даємь и дали єсмы сєс нашь лист нашємоу татарин(оу) и холопоу, що он побиглъ от нас а ис нашєи зємли до лѣскои зємли (Сучава, 1470 *BD* I, 140); и дали... єсмы о(т) на(с) томоу(ж) вышєписанномоу... монастироу о(т) нємца болото кривиѧ и озєро... що єсть исверха, о(т) по(д) конєць писка (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

3. *(виражає означальні відношення з просторовим відтінком)* з, із (чого) (28): а сє бортници пашко бортикъ (!) и съ ємєлина (Львів, 1370 *Р* 18); а тому свѣдци... панъ иванъ дрочичь ис торговицѣ и иныхъ много добрыхъ при то(м)ъ было (Галич, 1404 *Р* 68); Мы па(н) сташко исъ давыдова... приводимо то ку вѣчнои памѧти (Погоничі, 1422 *Р* 97); ино оузрѣвши нєвиность мою вєлимужинии панови... рада на имѧ па(н) вѧцєньць *исъ* шѧмоту(л)... и с ыными ... выбавили мѧ... ис того ѧтсва (так.— *Прим. вид.*) (Кременець, 1434 *Р* 130); а тако(ж) тоти люди ис тѧ(х) монастїръскы(х) сєлъ да нє имає(т) никто... соудити и(х) (Ясси, 1449 *Cost.* II, 391); по(д)писана бысть сия капли⟨ца повелѣні⟩емъ великодержавного короля... и его королевое пренаяснѣішей паней елизаветы іс поколенья цѣ⟨са⟩рьского вноука... цесаря жікгимонта (Краків, 1478 *ОБРН* 130).

4. *(виражає модальні відношення)* із, з (2): осподарь мои вєликии король дал ми намѣстничати оу луцьску исъ єго руки сѣлъ єсмь (б. м. н., бл. 1386 *Р* 30); можєть о(т)дати й продати й на црквь по своєй дш̃и датї и ближнєму своєму исъ своєй роуки дати и по(д)ровати по нємъ боудоучомъ (Луцьк, 1451 *Р* 159).

II. *(з ор.)* (891) **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (871) **а)** *(вказує на супровід одних предметів або осіб іншими)* з, із (ким, чим) (214): Сє жє придалъ юрьиї болковичь и своєю братьєю к цркви сту николѣ зємлю пашную (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8); а и с тымь полємь што придалъ былъ григореви шєломыньскоє полє и сѣножѧти (Львів, 1386 *Р* 31); а васковци стєцку воєводѣ о(т)писали єсмы к волоскои зємли и с тымъ со всѣмъ што к тому сєлу здавна прислушаєть (Ланчиця, 1433 *Р* 125); и так сѧ слушаєт вєчисто и нєпорушно со всєми входы и приходы... с приселки, из сєлищи, с нивами, ис пашнѧми... з гаи, ис пасєками (Київ, 1437 *AS* I, 34); ѧ панъ олєхно юрьєвичь Жюсичь продалъ єсмь дѣдино(у) и отьчино(у) свою пано(у) дробышю мжюровичю сєло на имѧ конюхи...изо въсѣмь исъ тѣмь штожь к то-

мо(у) тѦгло изъ вѣка и тєперь (Острог, 1458 *ОЖДМ*); Тое въсє вышєписанноє да єсть слоузѣ нашємоу Корлатоу от нас оурикъ исъ въсѣмь доходомь (Сучава, 1473 *BD* I, 183); досъталося пану Барсану Анъдрѣеви Жоравъники и Высоцъко селище и съ тымъ, што к Журавъникомъ и къ Высоцъку селищу изъ вѣка вечного тягъло (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); да єстъ им от насъ оурикъ исъ въсєм доходом им и дѣтєм их (б. м. н., 1500 *SD* 7);

б) *(вказує на знаряддя або засіб дії)* з, із (ким, чим) (449): мы алєксандръ воєвода... ис нашими зємнѦны... слюбили єсмы и ислюбуємъ и потвержѦє(м) *ис* симъ листомъ наши(м) господарєви нашєму, вєлєбному владиславови, королєви польскому (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито *и* симъ нашимъ листомъ... ожє єсмы доконали съ радуѦми и съ мѣстьчѦны илвовского мѣста (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); а любо отъ иноє стороны гдє моѦ сила нєстєчєть а ратъ на конь оузъсѦдѣть, а я о томъ оузъвєдаю а к тобє исъ птичею языкъ вєсти нє пошлю... богъ мєнє поби(и) (б. м. н., 1484 *ЯМ*); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним ис сим нашим листом вѣсѦм кто нан оузрыт... ожє пріиндє прѦд нами... слоуга наш Ивоуль ... и продал свою правоую отнинoу (Гирлов, 1499 *BD* II, 160); мы стєфан воєвода... знамєнито чиним ис сим листом нашим вѣсѣм кто нан възрит (б. м. н., 1500 *SD* 7);

в) *(вказує на зв'язок або взаємодію між особами чи предметами)* з, із (ким, чим) (208): ажє пондуть таровє (!) на лѦхы тогда руси нєволѦ поити ис татары (*б. м. н.*, 1352 *Р* 6); а на то оусє и слюбуємъ бєзъ льсти и безъ хитрости и с тѣми со оусѣми вышє писаными вѣчныи тонъ записъ твєрдо дєржѦти (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); тако зємлѦнє исмовивши сѦ *и* старци и вызнали ажє по лисичии бро(д) зємлѦ црквная стго спса из вѣка из давного (Погоничі, 1422 *Р* 97—98); и пан Янчинский рекъ: ту я маю слидогонъ и с Мокрычаны (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

2. *(виражає модальні відношення)* з, із (чим) (7): воленъ продати воленъ замѣнити тако доброму яко єсть самъ исо кнѦжею волєю (Бохур, 1378 *Р* 24); мы боярє... чинимъ знамєнїто... ажє мы добры(м) оумысломъ и съ нашєю доброю волєю... королю полскомоу... и слюбоуємъ... ажє имаємъ вѣрно слоужити королю (Сучава, 1435 *Cost.* II, 689); А сє я пани ЄнковаѦ Чаплича пани ТатѦна сознаваю и записываю сѦ посполито ис призволєнєм дочок своих сим моим лнстом... кн(А)зю Михайлу (Луцьк, 1487 *AS* I, 85); И оутокмившє и заплатившє господство ми оусє съ готовими пинѣзми... а господство ми благопроизволих... исъ оусєѦ нашєѦ доброѦ волєѦ (Сучава, 1488 *BD* I, 355).

3. *(виражає означальні відношення)* з, із (з): на то всє послали єсмо сєи нашь Арлыкъ и с нашею печатью золотою абы то крѣпко было (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171); и записъ єго мл(с)ть каза(л) вдєлати по(д)лугъ обичая... тежъ ис пєча(т)ми пановъ рады єго мл(с)ти (б. м. н., 1496 *ОПСВВ*).

Див. ще **ZE**[1], **ЗЪ, ИЗЕ, ИЗЪ, СЪ.**

***ИСЪЄДНАТИ СЯ** див.* ***ЗЪЄДНАТИ СЯ.**

***ИСЪЄСКОУЛЪ** ч.* (2) *(особова назва, молд., пор.* Исаия): И азь господство ми заплатих оуси тоти пинѣзи... оу роуки Моуши... и сєстричичим (!) єи Тоадєроу столничикоу и братоу єго Исаикоу... и плємєници их Марини, дочц(и) Доума Исъєскоула (Сучава, 1489 *BD* I, 376).

ФОРМИ: *род. одн.* **Исъєскоула** (1489 *BD* I, 376).

***ИСЪПРАВА** див.* ***СПРАВА.**

***ИСЪПРѦТАТИ** див.* **ИСПРѦТАТИ.**

ИСЪСТАРАДАВНА *див.* **ИССТАРОДАВНА.**

ИСЪСТАРОДАВНА *див.* **ИССТАРОДАВНА.**

ИСЪСѦСТИ *дієсл. док.* (1) зібратися на засідання: а єст)ли то(г) ча(с)у докоулѦ соудьи соудѦть алюбо соудъ исъсѦдѣть бєзъ праволєнїя (!) алюбо бе(з) потрєбы оувойдѣть то(т) имаєть быти казнєнъ (XV ст. *ВС* 13 зв.).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **исъсѦдѣть** (XV ст. *ВС* 13 зв.).

Див. ще **СѢДИТИ** 1, **СѢСТИ** 1, ***СѣДАТИ** 1.

***ИСЫПАТИ** дієсл. док.* (1) (що) насипати: а ту исыпали могилу мєжи дубо(м)ъ а мєжи буко(м)ъ (Галич, 1404 *Р* 68).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **исыпали** (1404 *Р* 68).

Див. ще **СЫПАТИ, *СЫПЫВАТИ, *УСЫПАТИ.**

ИСЬ *див.* **ИСЪ.**

***ИТАЛѢЙСКИЙ** прикм.* (1) італійський: вси королєвє и вси хрєстиянъскии господарєвє, колько ихъ суть, и всєє стороны западоу и италєйскихъ стронъ, єднаються и готовять ся и хотєли бы напротивъ поганъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 410).

ФОРМИ: *род. мн.* **италєйскихъ** (1498 *BD* II, 410).

ИТИ *дієсл. недок.* (111) **1.** (в що) іти, вступати, входити (1): Ино, господару, княз Михайло отъказалъ: я дей самъ ничимъся в ловы господаръские не вступую, ани мои люди с поля старого пяди в дуброву Свинюскую без упроса не идуть (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

2. прямувати, їхати (31): kotory iduth k torzowi *(мабуть,* k torhowi.— *Прим. вид.)* czerez ieho didinu od kozdoho woza po hrosik (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); а кто идетъ до илвова, на головноє мыто, у сочавѣ, отъ скота одинъ грошъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); Idem pered siebie na try dorohy, nekotoryże naszy uże u ich zemli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140—141); мы стєфа(н) воєво(д)а... чини(м) знамєнито... ожє... дали єсми сє(с) на(ш) листъ нашєму манастирю... на то яко да є(ст) во(л)но и слобо(д)но послати свои в̃ мажи по рыбу на кажды го(д) щобы на годоувлю братиа(м) или до кєлїи или на озєра или боу(д) гдє оу нашєи зємли ни та(м) иду(т) по рыбу ни па(к) с рибою до монастирѣ (Сучава, 1472 *ДГСВМ*).

3. (на що) вирушати, йти (8): а на воиско то кто да идоу(т) тоти люди коли прилучит сѦ... г(с)ва ми ити на воиско тогди и тоты люди да иду(т) на воску (!) (Дольний Торг, 1458 *ПГСММП*); о зємлѦнѦ(х) которы(и) на воину идоу(т) (XV ст. *ВС* 27 зв.); Сєло Слобода а в томъ сєлє десѦть слоугъ на во(и)ноу идоуть (б. м н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

4. *(мінятн місцеперєбування)* переходити (1): много смєрдовъ из одно(г) сєла да дроугога сєла нє могоу(т) бєз воли пана своєго ити (XV ст. *ВС* 7);

и т и п р о ч ь (2), п р о ч ь и т и (1) (від кого, від чого) відходити, іти геть: Частокро(т) бываю(т) сєла поуста пановъ коли сєлѦнѦ (!) идоу(т) про(ч) о(т) свои(х) пановъ бє(з) вины (XV ст. *ВС* 26); и что-бы и нынѣ вашимъ опѣканемъ та богомолъя стояла с покоемъ, а тотъ бы попъ отъ нее прочь къ иной церкьви не шелъ (Луцьк, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5);

(з чого) виходити, покидати, залишати (що) (1): д̃ члонокъ коли хто бѫдє(т) осѫжєнъ но (!) досыть оучинєнїя алюбо на роукоимъство а они нє (т)бають и зъ соудоу идоу(т) про(ч) (XV ст. *ВС* 17 зв.).

5. їти, прямувати (2): а въ лево... ку Пруднику идучи, увесь лесъ Ретовъ... до церкви Божое со всякими пожытками прыдаемо (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а идоучи о(т) города по лєвоу тоули(н)скоє а по правоу скоморо(с)коє (б. м. н., 1458 *Р* 167).

6. *(про дорогу, шлях)* мати напрям, вести (28): а покинувъши гостинецъ Олышскии въ право, а другую дорогу до Поддубецъ, поєхати гостинцомъ, который идетъ до Колковъ ку полуносчы (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); о(т) могыло(к) попєре(к) рѣки соукилѦ к дорозѣ котраѦ дорога идеть из дѣдочичь до баличь (Зудечів, 1413 *Р* 83); а обрубъ земленый тому именицу моему Лопавшомъ по старине: от именя моего Хренникъ... до дороги, што з Лопавшъ идетъ до Корытна (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); и я... обедвѣ тые нивки отехалъ к цркви Бжіей к стому Николе и границу єсми положилъ Плоской ниве подле дороги великое, котораяж идетъ от Печерского мнстря к Лыбеди к рѣчце (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); А хотар тои... части... от толѣ... та на поут шо идет до Бани (Сучава, 1499 *BD* II, 136); у hranyciu y mezu samy iesmo promezy

sebe połozyły y kopcy zasypały poczonszy od toiey wełykoyi dorohy szto od mista ydet berehom muchawca (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

7. *(про річку)* текти, протікати (2): по половине зъ Любчемъ грань, куды речъка идетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); Про (т)о... надаю... городище... и зо (в)сею зє(м)лею на(д) рєкою роусавою... какъ таѧ роусава сама в собе рѣкою идетъ и в днѣстръ оупадаетъ (Прилуки, 1459 *Р* 171).

8. *(про долину)* простягатися (1): на первей повел нас пан Янчинский по своимъ гранямъ долиною, што от Блаженика идет подле реки (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

9. (на що) прагнути, стреміти (до чого) (1): Превротноєсть (!) ...на то идє(т) ка(к) бы христіянъство оубожєло (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

10. (з кого, з чого) належати (17): а идє(т) с нє(г) колода мєдоу нсъ всєми пошлинами (Київ, 1427 *Р* 108); а ис тых людєи дани идет три кади мєдоу бєз поуда (б. м. н., 1470 *AS* I, 67); И князь Костянтинъ передъ нами рекъ: правда єсть, служатъ въ мене бояре смоленскіе... а зъ ихъ имѣней... сполна господару е. м. служба идетъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); Билъ намъ чоломъ панъ Виленскій... и просилъ въ насъ людей... и повѣдилъ намъ, штожъ зъ тыхъ людей намъ идетъ семъ служобъ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

11. (через що) іти, проходити, проїжджати (1): а што коли идет ис нашєи земли чєрєс сочавоу, на сєрєт, та колко мыта давали оу сочавѣ, того половина имають давати оу сєрєтѣ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790).

12. (к чому, на що) *(на чию користь)* надходити (6): але вє(с) прихо(д) о(т) того сєла да идє(т) къ вышєписаниомоу монастироу (Байчани, 1454 *ПГПММ*); а на горинє ставъ што нєбожъчикъ сємєнъ заставилъ а стоупа а с того млына идетъ на городъ мєръки (б. м. н., XV ст. *ИК*); и съ тое земли бортное маеть онъ дань давати Светому Михаилу по давъному и со всими ихъ службами, и съ пошлинами... што къ двору нашому, къ Глушыцы, шло (Вільна, 1499 *РИБ* 777).

13. *(мати ціну)* коштувати (3): пакли нє будєть лито(г) сєребра а мы заплатимы грошми по чє(м) фрѧзьское сєребро идетъ (б. м. н., 1411 *Р* 77).

14. *(про грошовий курс)* бути встановленим, прийнятим (2): а коли быхомъ хотѣли любо сами взѧти в нєго то селище...тогды имаємъ заплатити єму пѧтьдєсѧть гривє(н) полугрошки по тои личбе какъ оу подольскои земли идетъ (Острог, 1427 *Р* 109); коли жь быхомъ хотѣли тыи двѣ селищи любо сами оузѧти оу нєго или кому приволили быхомъ выкупити и тогды имѣємъ дати єму за тыи двѣ селищи шестьдєсѧть копъ тую подольскими полугрошники по тои личбѣ какъ оу подольи идетъ (Турейськ, 1420 *Р* 112—113).

15. (за кого) *(про заміжжя)* виходити заміж (1): Записоую жєнє своєй, кнѧгини Улиѧнє Семєновнє... тоую тисѧч коп, штож она принесла от брати своих из Голшан... от кнѧзѧ Семєна Семєновича принесла за мєнє идоучи (Кобринь, 1454 *AS* III, 9—10);

◇ нї во што нє ити (1) бути недійсним: про то мы оуставлѧємь абы ка(ж)ны(и) вєлїкыи па(н) ани которыи иньши и(х) нє коупова(л) собѣ ше(л)тииства нїкоторыи вси кромѣ па (!) своєго чїя весь а коупить ли хто тогды тоє коуплѣнїє нї во(ш)то нє идє(т) (XV ст. *ВС* 32 зв.); правом ити (2) *див.* **ПРАВО**[1].

ФОРМИ: *інф.* **ити** 2 (XV ст. *ВС* 7; 1458 *ПГСММЦ*); **ти** 1 (XV ст. *ВС* 8 зв.); *теп. 3 ос. одн.* **идє(т), идєт, ydet** 32 (1414 *Cost.* I, 111; 1427 *Р* 108; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275; 1470 *AS* I, 67; 1488 *ДГСПМ*; XV ст. *ВС* 7; *СЯ* 43 зв.; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **идетъ** 22 (1411 *Р* 77; 1413 *Р* 83; 1427 *Р* 109; 1429 *Р* 113; 1458 *Р* 168; бл. 1471 *ЛКЗ* 93, 93 зв.; XV ст. *ВС* 38; 1499 *РИБ* 776 і т. ін.); **идетъ** 17 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1399 *РЕА* I, 27; 1408 *Cost.* II, 631; 632; 1424 *Cost.* I, 162; 1434 *Cost.* II, 668; 1459 *Р* 171; 1460 *BD* II, 273; 1495 *АЛМ* 83; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); *1 ос. мн.* **Idem** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *3 ос. мн.* **идоу(т), идоут, iduth** 8 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; XV ст. *ВС* 17 зв., 26, 27 зв.; 1456 *Cost.* II, 789); **идоуть** 5 (1408 *Cost.* II, 632; 1456 *Cost.* II, 790; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; XV ст. *ВС* 7 зв.; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); **идоутъ** 4 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668, 669; 1460 *BD* II, 274); *перф. 3 ос. одн. ж.* **шла** (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1487 *РИБ* 435); *3 ос. одн. с.* **шло** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.; 1499 *РИБ* 777); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... шелъ** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *3 ос. одн. ж.* **szłab** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да иде(т)** (1454 *ПГПММ*); *3 ос. мн.* **да иду(т)** (1454 *Cost.* II, 513; 1458 *ПГСММП*); *дієприсл. одноч.* **идучи, иду(ч)** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1447 *Cost.* II, 281; 1454 *AS* III, 9; *Cost.* II, 509, 513; 1458 *Р* 167; 1470 *DIR«A»* 523; 1471 *BD* I, 159; 1472 *ДГСВМ*).

Див. ще **ПРЇИТИ, ПРОИТИ.**

***ИТЌИЛЬ** *ч.* (6) *(назва потоку у Молдавському князівстві)*: мы алєксандръ воєвода... дали єсмы монастироу оуспенїоу... двѣ пасѣкы, єдна на лопашнои и дроуга пасѣка на итъкылю (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325); мы стєфа(н) воєвода... дали и потвєрдили єсми томоу стомоу монастироу... и пасика от итъки(л) (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10—11).

ФОРМИ: *род. одн.* **итъки(л)** (1462 *Cost. D.* 11); *місц. одн.* **на иткилѣ** 1 (1436 *Cost.* I, 459); **на итъкылю** 1 (1431 *Cost.* I, 325); **! на исписали** 1 (1500 *SD* 7); **! на испислє** 1 (1500 *SD* 7).

***ИТОВОЄВЦИ** *мн.* (ѣ) *(назва села у Молдавському князівстві)*: и дали єсми ємоу ... єще сєло доли иа проути итоВоєвци (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *знах.* **итовоєвци** (1437 *Cost.* I, 541).

ИТРИНЄЩЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві)*: али да єст слоуз(ѣ наш)ємоу Лоука Боць... половина сєло от Итринєщь (Сучава, 1491 *BD* I, 491).

ФОРМИ: *наз.* **Итрииєщїи** (1491 *BD* I, 491); *род.* **Итринєщи** 1 (1491 *BD* I, 491); **Итрииєщь** 1 (1491 *BD* I, 491).

***ИТЪЌИЛЬ** *див.* ***ИТЌИЛЬ.**

***ИТЪЌЫЛЬ** *див.* ***ИТЌИЛЬ.**

***ИОУДА** *див.* **ЮДА.**

***ИОУДЄИ** *див.* ***ЮДЄИ.**

***ИХАНЄ** *с.* (1) наїзд, набіг: А також мы, Стєфан воєвода, до того часоу коли оуслышим о ихани тоурєцком на земли а на панства наияснѣиших прерєченых панов кроулєв оугръскаго и полскаго... тогди им обом кралєм и братїям их имаєм дати вѣдати (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о ихаии** (1499 *BD* II, 423).

Пор. **ѣХАТИ.**

***ИШЄСТВЬЄ** *с.* (1) *(цсл.* ишьствиє) ◇ ишєствьє святого духа (1) *(назва церковного свята, також календарна дата)* зішестя святого духа, трійця: по ишествьи стго дха за в̃ нє(д)ли литовьскимъ кнѧзємъ стати оу холмѣ а королеви оу сточьцѣ (б. м. н., 1352 *Р* 6).

ФОРМИ: *місц. одн.* **по ишествьи** (1352 *Р* 6).

!ИШКОД *див.* **ШКОДА.**

***ИШЌОДА** *див.* **ШКОДА.**

***ИШЌОДНИКЪ** *ч.* (1) порушник законів, злочинець, шкідник: а тако(ж) коли бы вышо(л) андрєи тру(ш)кови(ч) или боу(д) какыи ишкодни(к) покутскы до нашєи земли, а мы што быхо(м) и(х) выдали (Банилів, 1455 *Cost.* II, 770).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ишкодии(к)** (1455 *Cost.* II, 770).

ИЩИ *див.* **ЄЩЄ.**

ИЩФАНЬ *ч.* (1) *(особова назва, молд., мад.* Istvan, *цсл.* Стєфанъ, *гр.* Στέφανος) Стефан: мы Стєфань воєвода... чинимь знамєнито ... ожє прїидоша прѣд нами... наши оубози люди от Хорловскаго тръгоу на имѣ Карлакь Ласловь и Тоть Ищфань... и продали намь свою правоую и питомоую о(т)ниноу (Сучава, 1470 *BD* I, 149—150).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ищфань** (1470 *BD* I, 150).

Див. ще **СТЄПАНЪ, СТЄФАНЪ, ЩЄПАНЪ.**

***ИЮЛИИ** *ч.* (16) (*цсл.* июлии, *гр.* Ἰούλιος, *лат.* iulius) *(назва місяця)* липень: а писано оу Соучавѣ... оу лѣто≠ sцо, Іоулїа оу ѣ (Сучава, 1401 *RIR*); Pysan w Urzowe, w lito szesty tysiacznoie dewiatsotnoye dwadciatoie osmoie, misiacia jiulia trytciatoho dnia (Ужів, 1420 *AS* I, 25—26); А писанъ листъ въ Холъмѣ, месеца июлия во 27 день, въ лѣто 6948, инъдикта во 3 (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); пи(с) доброу(л), оу со(ч)вѣ, в лѣто ≠s̃цζг м(с)ца юлїа ѣ днъ (Сучава, 1455 *Cost.* II, 541).

ФОРМИ: *род. одн.* **юлїа** 9 (1432 *ДГВІН;* 1436 *BAM* 34; *Cost.* I, 468; 1439 *Cost.* II, 52; 1441 *DBAc* 38; 1445 *DIR«A»* 483; 1448 *Cost.* II, 317, 343; 1455 *Cost.* II, 541); **июлия** 2 (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1453 *Cost.* II, 492); **іоулїа** 2 (1401 *RIR;* 1415 *Mih. Alb.*); **jiulia** 1 (1420 *AS* I, 26).

Див. ще **ІЮЛЬ.**

ИЮНЬ, ІЮНЬ, ИЮН, ІЮН *ч.* (55) (*цсл.* июнь, *гр.* Ἰούνιος, *лат.* iunius) *(назва місяця)* червень: Деялося въ Луцку... року... тысеча трыста осмъдесятъ девятого, месеца Іюня осмнадцатаго дня, индикта третего (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27—28); оу сочавѣ, по(д) лѣты рож(д)ьства х(с)ва а̃ лѣ(т) и у̃лг, їоу(н) ѥ̃ (Сучава, 1433 *Cost.* II, 653); а пи(с)на въ кїевѣ... Въ лѣ(т) ≠s̃ц̃н̃д м(с)ца їюнѧ въ s̃i (Київ 1446 *P* 155); пса(н) оу коуевъско(м) брѣстьи июн ≠з̃i дє(н) (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Писанъ на прилоуце за (д)нєпромъ іюн в̃i дє(н) в лѣто ≠sцзз (Прилуки, 1459 *P* 172); п⟨и⟩сан оу Бєрєсти, июн⟨ѧ⟩ к̃s дєн, индикт д̃і (Берестя, 1466 *AS* I, 63); Писанъ въ Судомири, іюнь 20 день инъдиктъ 6 (Судомир, 1488 *РИБ* 223); Дано оу Вилни, в лѣто сємъ тисѧч сємоє, м⟨ѣ⟩с⟨ѧ⟩ца июнѧ к̃г дєн, индикт вторыи (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

ФОРМИ: *наз. одн.* **июи, іюн** 6 (1459 *BD* I, 32; *P* 172; 1464 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 62; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; *AS* III, 14); **июнь, іюнь** 5 (1488 *РИБ* 223; 1495 *РИБ* 603; 1498 *АЛМ* 159; *BD* II, 412; 1499 *PEA* III, 35); *род. одн.* **июия, июнѧ, иоунѧ, іюня** 16 (1389 *PEA* I, 28; 1446 *P* 155; 1458 *ОЖДМ*; 1466 *AS* I, 61; 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1478 *AS* I, 76; 1488 *AS* I, 88; 1490 *Пам.*; 1498 *АЛМ* 163; 1499 *РИБ* 777 і т. ін.); **юнѣ** 1 (1456 *Cost.* II, 583); *ск. н.* **ю(н), юн** 19 (1429 *Cost.* I, 281; 1431 *Cost.* I, 318; 1436 *Cost.* I, 445; 1443 *Cost.* II, 156; 1449 *Cost.* II, 386; 1453 *Cost.* II, 473; 1456 *Cost.* II, 791; 1464 *DIR«A»* 517; 1469 *BD* I, 136; 1476 *BD* I, 216 і т. ін.); **ию(н), їоу(н)** 5 (1433 *Cost.* II, 653; 1449 *Cost.* II, 392; 1467 *СП* № 13; 1495 *ВМЗД*; 1498 *ЧІАФ*); ! **ие(н)** 1 (1456 *Mih. Doc.* 214).

Див. ще. ***ЇОУНЇИ.**

***ИЮРІЄВЪ** *див.* **ЮРЬЄВЪ.**

І, Ї *див.* **И** [1].
ІА *див.* **Я.**
ІАКО *див.* **ЯКО** [1].
ІАКUВ *див.* **ЯКОУБ.**
***ІАНЪ** *див.* **ЯНЪ.**
***ІАЦКО** *див.* **ЯЦКО.**
***IWANYNOWYCZ** *ч.* (1) *(особова назва)*: y hranyciu y mezu samy iesmo promezy sebe położyły... od sosny do iwanypowycza mezy (Тришин, 1500 *ДПЖН*).
ФОРМИ: *род. одн.* **iwanypowycza** (1500 *ДПЖН*).
***ІЕВЪЛЕВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: што пишешъ къ намъ, ижъ перво сего писалъ еси до насъ за слугою своимъ за Матѳеемъ о близость именья тетъки его Ивашъковое Іевълевича (Краків, 1489 *РИБ* 437).
ФОРМИ: *род. одн.* **Іевълевича** (1489 *РИБ* 437).
Див. ще ***ИЄВЪЛИЧЬ.**
ІЄГОУМЄН *див.* **ИЄГОУМЄНЬ.**
ІЄГОУМЄНЬ *див.* **ИЄГОУМЄНЬ.**
***ІЄПИСКОУПЬ** *ч.* (1) (*гр.* ἐπίσκοπος) єпископ: мы Стєфанъ воєвода... чиним знамє(ни)то... ожє прїиндошѧ прѧд нами... и перед нашими іепископи кир Тарасїє... и перед ІоанїкиѦ... и торговали сѣ съ господство ми за одио село... на имѣ Острица (Сучава, 1474 *BD* I, 169).
ФОРМИ: *ор. мн.* **іепископи** (1472 *BD* I, 169).
Див. ще **БИСКУПЪ, ЄПИСКОПЪ, *ПИСКОУПЪ.**
ІЄРОМОНАХ, ІЄРМОНАХ *ч.* (8) (*гр.* ἱερομόναχος) (*монах у чині священика*) іеромонах: мы стефа(н) воєво(да)... знамєнито чини(м)... о(ж) прїидо(ш) прѣ(д) нами... мл҃бнькь наши (!) ку(р) є(р)мона(х) євстатїє... и испроси(л) о(т) на(с) себє потвръжденїє съ оури(к) на и(х) старое бранище (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121); Тоє вѣсе вышеписанноє дали єсмо свѦтомоу нашемоу монастирю що на Воронец... и где єст іегоумень іеромонах кир поп Мака(р)їє (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).
ФОРМИ: *наз. одн.* **іермоиах** 4 (1476 *BD* I, 212, 216, 217; 1499 *BD* II, 154); **іеромонах, иеромона(х)** 3 (1471 *DIR«A»* 527; 1499 *BD* II, 148); **є(р)мона(х)** 1 (1458 *Mih. Doc.* 121).
Див. ще **СВѦЩЄННОМОНАХ.**
***IZŁOMITI** *див.* ***ЗЛОМИТИ.**
ІЛВОВСКЫЙ *див.* **ЛВОВСКИЙ.**
ЇЛВОВЪСКЫЙ *див.* **ЛВОВСКИЙ.**
ЇЛИ *див.* **ИЛИ.**
***ІЛИАШКО** *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Илия): тоє вышєписанноє даль єсмъ за своѦ дшѫ и за дшѫ възлюбленнаго сна ілиаш(к)а (Сучава, 1448 *DIR* № 10 b).
ФОРМИ: *род. одн.* **ілиаш(к)а** (1448 *DIR* № 10 b).
***ЇМАТИ** *див.* **ИМАТИ** [2].
***ІМЄНІЄ** *див.* **ИМѢНІЄ.**
***ЇНДИКТЇОНЪ** *ч.* (1) (*гр.* ἰνδικτίων, *лат.* indictio) *(одиниця церковного літочислення, що дорівнює 15-ти рокам)* індикт: Писа(н) в лѣто 6989 (г) їюнѦ 14 їндиктїона 14 (г) (б. м. н., 1481 *ГПМ*).
ФОРМИ: *род. одн.* **їндиктїона** (1481 *ГПМ*).
Див. ще **ИНДИКТЪ.**
***ЇНЪШИИ** *див.* **ИНШЇИ.**
ІО *ч., невідм.* (80) (*титул, що передував імені молдавських господарів, гр.* Ἰωάννης): великы самодержѦвнъи... їо романъ воєвода ... далъ єсмъ... слузѣ нашему иванышю... села на серетѣ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); Печать іо стефань воєво(да господар) земли молдавскои (Ясси, 1500 *BD* II, 176).
Див. ще **ИОНЪ** [2], **ІОАНЬ.**
ІОАКИМЪ *ч.* (1) (*особова назва, гр.* Ἰωακίμ, *гебр.* Yehôjakim) Яким: Мы панове господарѣ нашєго... на имѦ панъ вилча... и панъ іоакимъ ... вызнавѣемь тымъ то нѣши(м) листомъ (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).
ФОРМИ: *наз. одн.* **іоакимъ** (1436 *Cost.* II, 701).
ІОАН [1] *див.* **ИОАНЪ.**
ІОАН [2] *див.* **ІОАНЬ.**
ІОАНИКЇЄ *ч., невідм.* (11) (*особова назва, молд., цсл.* Иоаникии, *гр.* Ἰωαννίκιος) Оникій: А на то єст велика марторїа сам господствоми... и кир Іоаникїє, єпископ от Радовци (Сучава, 1473 *BD* I, 187); мы Георгїє архїепископь Соучавскыи... Іоанїкїє епископь Радовскои єпископїи... слюбили єсмо... въси рѣчи вишеписанніи... кролеви полскомоу... въсе моцне... дръжати и ховати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425—426).
Див. ще ***ІОАНИКИИ.**
***ІОАНИКИИ** *ч.* (4) *(особова назва, гр.* Ἰωαννίκιος) Оникій: А на то єст велика мартоурїѦ... Стефана воєводы... и кир ІоаникиѦ от Радовцєх (Сучава, 1472 *BD* I, 170); и єщє єсми дали... монастироу от Поутною (!), мы и пак съ благословенїем молебника и родїтелѣ нашєго Іоаникїа епископа от Радовцєх, єщє s цръков (Сучава, 1490 *BD* I, 420).
ФОРМИ: *род. одн.* **Іоаникиѧ, Іоаникїа** (1472 *BD* I, 170; 1490 *BD* I, 420); *знах. одн.* **Іоаиїкиѧ** (1472 *BD* I, 169); *місц. одн.* **при Іоиикіи** (1480 *DC* 9).
Див. ще **ІОАНИКЇЄ.**
***ІОАНИШЪ** *див.* **ИОАНЫШЪ.**
***ІОАНН** *див.* **ІОАНЬ.**
***ІОАНЪШЄЛЪ** *див.* ***ІОНЪШЄЛЪ.**
ІОАНЪШЪ *див.* **ИОАНЫШЪ.**
ІОАНЪШЬ *див.* **ИОАНЫШЪ.**
ІОАНЫШ *див.* **ИОАНЫШЪ.**
ІОАНЫШЬ *див.* **ИОАНЫШЪ.**
ІОАНЬ, ІОАН *ч.* (9) *(титул, що передував імені молдавських господарів, гр.* Ἰωάννης): а на то вѣра моа... їоанна александра воєводы (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84); снь Стефаи воєводе Іоань Александрь... откоупи сы тетроєугль (б. м. н., 1497 *Gh. S*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Іоаи, Іоань** (1485 *BD* II, 371; 1489 *BD* I, 376; 1497 *Gh. S.*,); *род. одн.* **Іоана** 3 (1476 *BD* I, 211, 215, 216); **їоанна** 2 (1411 *Cost.* I, 84; 1462 *BD* I, 70); *дав. одн.* **Іоаиноу** (1480 *DC* 10).

Див. ще **ІО, ИОНЪ** [2].

ІОАСАФЬ *див.* **ИОАСАФЪ.**

ІОИЛ *див.* **ИОИЛЪ.**

ІОН *див.* **ИОНЪ** [1].

***ІОНИКІИ** *див.* ***ІОАНИКИИ.**

***ІОНОВЪ** *прикм.* (1): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... слоуга наш Іон... и братовє єго... и продали свою правоую отниноу... от оурика отца Іонова (б. м. н., 1497 *BD* II, 123).

ФОРМИ: *род. одн.* **Іонова** (1497 *BD* II, 123).

Пор. **ИОНЪ** [1].

***ІОНЪШЄЛЪ** *ч.* (4) *(особова назва, молд., пор.* Ионъ [1]): ⟨И оус⟩тавши наши слоуги Братоул и брат єго Костє та заплатили... и̃ злат татарскых оу роуки Іоноу сыноу Іо⟨нъшєл⟩а апрода и ... оуноуком Іонъшєла апрода (б. м. н., 1497 *BD* II, 123—124).

ФОРМИ: *род. одн.* **Іонъшєла** 3 (1497 *BD* II, 123, 124); **Іоаиъшєла** 1 (1497 *BD* II, 123).

ІОНЪШЄЩИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* Ино мы видѣвшє мєжи ними их доброи воли и токмєжь... а мы такождєрє и от нас єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу Иваноу тоє прѧдрєчєнноє сєло на Жиравцѣ на имѣ Іонъшєщи (Васлуй, 1497 *BD* II, 115).

ФОРМИ: *наз.* **Іоиъшєщи** (1497 *BD* II, 115).

ЮСИФЪ *ч.* (4) *(особова назва, гр.* Ἰώσηφ, *гебр.* Yôseph) Йосип, Йосиф: а на потвєржє(н) писали єсм⟨ы о⟩у сочавѣ при осщєнно(м) митрополитѣ їосифѣ (Сучава, 1408 *Cost.* I, 61); А при томъ были... Олександро Ходковичъ... Іосифъ Верещака (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Іосифъ** (1465 *АкВАК* III, 4); *род. одн.* **їосифа** (1438 *DIR«A»* 472); *дав. одн.* **иосифови** (1414 *Cost.* I, 111); *місц. одн.* **при їосифѣ** (1408 *Cost.* I, 61).

Див. ще **ЄСИФЪ, ОСИПЪ, ЮСИПЪ.**

***ІРИНА** *див.* ***ИРИНА.**

ІСАИЯ *див.* **ИСАИѦ.**

ЇСАЇА *див.* **ИСАИѦ.**

ІСАЇѦ *див.* **ИСАИѦ.**

***ISKAŻATI** *дієсл. недок.* (1) (*цсл.* искажати) (що) руйнувати, нищити: Namistnikowe i starcowe tych wołostey w nas, zaniuzsia (!) nepryiateli naszuiu zemliu iskażali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **iskażali** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

Див. ще ***КАЗИТИ, *СКАЗИТИ.**

***ІСКАРІОТСКЫИ** *див.* ***ИСКАРИОТСКИИ.**

***ISTENYJ** *див.* **ИСТИННЫИ** [1].

***ІСУСОВЪ** *див.* ***ИСОУСОВЪ.**

***ІУАГГЄЛИСТЪ** *див.* ***ЄВАНГЄЛИСТЪ.**

***ІОУДА** *див.* **ІЮДА.**

***ІОУЛЇИ** *див.* ***ИЮЛИИ.**

***ЇОУЛЬ** *див.* **ІЮЛЬ.**

***ЇОУН** *див.* **ИЮНЬ.**

***ЇОУНЇИ** *ч.* (13) (*цсл.* июнии, *гр.* ἰούνιος, *лат.* iunius) *(назва місяця)* червень: писань оу лѣто ѕ̃ци (!) м(с)ца їоунїа в к̃ѳ днь с̃тго ап(с)ла пєтра и павла (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); пис тъутул, оу васлуи, влѣт ѕ̃ц̃п̃ мсца юнїа ā дєн (Васлуй, 1472 *Cost. S.* 88).

ФОРМИ: *род. одн.* **юиїа** 9 (1429 *Cost.* I, 270; 1433 *Cost.* I, 362; *Cost.* II, 651; 1434 *DIR«A»* 464; 1437 *Cost.* I, 520; 1441 *DBAc* 35; 1445 *Cost.* II, 727; 1456 *Cost.* II, 578; 1472 *Cost. S.* 88); **їоуиїа** 4 (1400 *Cost.* I, 37; 1411 *Cost.* I, 85; 1429 *Cost.* I, 267; 1433 *Cost.* I, 359).

Див. ще **ИЮНЬ.**

***ЇОУНЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* та продали тоє сєло слоуга(м) наши(м), їоуноу папи и братоу єго, нѣнюлоу., за н̃г зла(т) татарскы(х) (б. м. н., 1497 *Cost. S.* 208).

ФОРМИ: *дав. одн.* **їоуноу** (1497 *Cost. S.* 208).

***ЇОУНЬ** *див.* **ИЮНЬ.**

ІУРІѦ *див.* **ЮРІА.**

ІЮДА *ч.* (47) *(особова назва, гр.* Ἰούδας, *гебр.* Yehūdāh) Іуда, Юда: а кто пороуш⟨ить та⟩ковы да єсть проклєть о(т) г̃а б̃а... и да єсть подобникъ арїоу ⟨и⟩ їоудѣ (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); Я, княгини Семеновая, Ульяна Кобрынская, и съ сыномъ своимъ Иваномъ... жаловали есьмо и дали слузѣ нашому на имя Іудѣ: у Кобрыни на городи — церковь святыхъ апостолъ Петра и Павла (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того вышєписаннаго нашєго даанїѧ и потвърж(д)єнїѧ, таковїи да єсть проклѧ(т) о(т) г̃а б̃а... и да єсть подобнь іоудѣ и проклѣтомоу арїи (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. дав.* да є(ст) подобє(н) **іюда** 1 (1435 *Cost.* II, 680); **иоуда** 1 (1479 *BD* I, 222); *род. одн.* **Іюды** (1487 *РИБ* 226); *дав. одн.* **иоудѣ, іоудѣ, їоудѣ** 22 (1400 *Cost.* I, 37; 1408 *DIR«A»* 437; 1435 *DIR«A»* 465; 1486 *DC* 144; 1489 *BD* I, 378; 1490 *BD* I, 421; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **июдѣ, Іюдѣ** 14 (1407 *Cost.* I, 57; 1408 *Cost.* I, 61; 1411 *Cost.* I, 95; 1435 *Cost.* II, 682; 1438 *DIR«A»* 472; 1487 *BD* I, 313; 1483 *BD* I, 343; 1492 *BD* I, 511; 1499 *BD* II, 163 і т. ін.); **юдѣ** 4 (1411 *Mih. Alb.*; 1415 *Cost.* I, 117; 1435 *Cost.* II, 689; 1487 *BD* I, 311); **Іоуд** 2 (1499 *BD* II, 149, 155); *ор. одн.* **іоудоѫ** (1401 *ЗКЄ*).

***ІЮДЄИ** *ч.* (14) (*цсл.* июдѣи, июдєи, *гр.* Ἰουδαῖος, *лат.* Iudaeus) іудей: А кто сѧ покоуснть нашєго даание и потвръждєнїє... раздроушити... таковїи да єст проклѣт от господа бога... и да имаєть оучастїє съ онѣми Иоудеие (Сучава, 1479 *BD* I, 222); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того вышєписаннаго нашєго даанїѧ и потвърж(д)єнїѧ, таковїи да єсть проклѧ(т) о(т) г̃а б̃а... и да има(т) оучастїє и съ онѣмы іоудєиє (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *ор. мн.* **іюдєє** 4 (1490 *BD* I, 421; *DC* 149; 1492 *BD* I, 511; 1499 *BD* II, 163); **Іоудєє** 2 (1488 *BD* I, 343; *ДГСПМ*); **Иоудєиє, іоудєиє** 2 (1479 *BD* I, 222; 1500 *Cost. S.* 231); **Іоудєи** 2 (1486 *DC* 144; 1499 *BD* II, 155); **июдєи** 2 (1488 *ДГСВМЩ;* 1489 *BD* I, 378); **Іоудїи** 1 (1499 *BD* II, 149); **юдєѧми** 1 (1488 *BD* I, 349).

ІЮЛЬ, ИЮЛ *ч.* (36) (*цсл.* июль, июлъ, *гр.* ἰούλιος, *лат.* iulius) *(назва місяця)* липень: а то сѧ дѣяло в лѣ(т) ≠ ѕ̃о̃ч̃д̃ м(с)цѧ іюлѧ въ к̃з д̃нь (Львів, 1386 *Р* 31); Записанъ у Кобрыни, Іюля дєсятый день, въ лѣто 6909 (1401) (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); А писанъ у Луцку подъ лѣты Рожєства Исусъ Христова 1000 лѣтъ и 445 лѣта, мѣсяца іюля 24 день (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 18); Дан в Киеве июля двадцать трєтєго дня в лѣто семое тисечи осмъ сотъ шестдесять семое (Київ, 1459 *ЗНТШ* XI, 13); Писано оу Хръловѣ... мѣсѧца їюл в̃і (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *наз. одн.* **іюль, июл** (1401 *АкВАК* III, 2; 1442 *Cost.* II, 719; 1446 *AS* I, 43; 1463 *AS* I, 55; 1488 *РИБ* 424; 1494 *AS* I, 102; *РИБ* 561; 1495 *АЛРГ* 55; *РИБ* 621; 1499 *BD* II, 425); *род. одн.* **іюля, іюлѧ** 10 (1386 *Р* 31; 1445 *АкЮЗР* I, 18; 1459 *ЗНТШ* XI, 13; 1463 *AS* I, 56; 1475 *AS* I, 70; 1488 *AS* I, 242; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); ! **юли** 1 (1451 *Cost.* II, 400); **ю(л), юл** 13 (1428 *Cost.* I, 219; 1431 *Cost.* I, 325; 1436 *Cost.* I, 455; 1439 *Cost.* II, 47; 1448 *Cost.* II, 325; 1453 *Cost.* II, 494; 1460 *Cost.* II, 276; 1463 *Cost. S.* 45; 1466 *BD* I, 106; 1468 *BD* II, 303; 1470 *BD* I, 156; 1475 *BD* II, 329); **їоу(л), ию(л)** 2 (1436 *Cost.* I, 460; 1495 *В.Соб.*).

Див. ще ***ИЮЛИИ.**

ІЮН *див.* **ИЮНЬ.**

ІЮНЬ *див.* **ИЮНЬ.**

К[1] *див.* **КЪ.**

К[2] ⟨?⟩ (1): а кѝзѦ юрьевы(х) боАръ бы(л) при то(м) пань патрикѣи краєвскии и па(н) га(в)рило маршалко к єго (!) а панъ митко воєвода подолАнскии (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

! КА ⟨какъ⟩ (1): кот(ор)ыи забьѣть жївотїноу нєоукоу ка (!) конА (XV ст. *ВС* 8 зв.).

Див. **КАКЪ** II, 2.

КАБА *ч.* (2) (*особова назва, молд., мад.* kaba, *болг., тур.* kabá «простак»): и єщє єсми дали два чєлА(д) цига(н)скы(х) на имѣ чєрна(т) и каба (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512); и дали и потврѣдили єсмы нашєи митрополїи о(т) до(л)нєго тръга... єи питомы циганы на имѣ мъчкать... и каба и своими дѣтми и чєлѣ(д)ю (Сучава, 1465 *DIR«A»* 518).

ФОРМИ: *наз. одн.* **каба** (1458 *DIR«A»* 512; 1465 *DIR«A»* 518).

КАБАКОВО *с.* (1) (*назва села у Волинській землі*): мнѣ пноу ванкоу досталосє на мою дѣлницю квасилово... а славноѣ кабаково а ростово (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кабаково** (1478 *ЗРМ*).

КАВАДИНЄЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмь мы видѣвше правоую и вѣрноую єго слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу оу нашєи зємли молдавскои осємъ сєлъ на имА... кавадинєщи и ба(д) (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488).

ФОРМИ: *наз.* **кавадинєщи** (1436 *Cost.* I, 488).

***КАВТЄШЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): мы Стєфан воєвода... знаменїто чиным... ожє... пан Албоул... продал и отстоупил сєло Бабишєво... паноу Лоукы Кавтєшоу (Сучава, 1467 *BD* I, 122).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Кавтєшоу** (1467 *BD* I, 122).

КАДЄЛНИЦА, КАДЄЛЬНИЦА *ж.* (4) кадильниця: сє азъ... пань Игнатїє, рєком⟨ь⟩и Юга... ожє благопроизволих... къ свАтомоу мѣстоу... ижє єст на Молдавици дали єсмы трои двєри от дамаскы чрѣвєнои съ златом ... и єдна каделница срєбрънаа и по⟨злашєнаа⟩ (Молдавиця, 1462 *BD* I, 70); Сє азь... Игнатиє, рєкоми Юга... ожє произволих... кь свАтомоу мѣсту... ижє на Поутнои и дали єсми ā кадилницоу от Ї соми срєбра и позлащєна (Путна, 1476 *BD* I, 217).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. знах.* дали єсмы... **кадєлиица** I (1462 *BD* I, 70); даль... ā **кадєльница** I (1476 *BD* I, 211); *знах. одн.* **кадєлии⟨цоу⟩** I (1476 *BD* I, 215); **кадилницоу** I (1476 *BD* I, 217).

***КАДИЛНИЦА** *див.* **КАДЄЛНИЦА.**

КАДОЛЪФОВИЧЬ *ч.* (2) (*особова назва*): а сє зємлАнє панъ ходько быбєльскии кадолъфовичь друздъ иванъко полъпричичь (Перемишль, 1359 *P* 10); а на то послуси... панъ лѣсота друздъ кадолъфовичь васько кузмычь (Перемишль, 1366 *P* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кадолъфовичь** (1359 *P* 10; 1366 *P* 12).

***КАДЬ** *ж.* (3) (*міра місткості*) кадіб: всєє дани пАт кадєи мєдоу... а ис тых людєи дани идєт три кади мєдоу бєз поуда (б. м. н., 1470 *AS* I, 67).

ФОРМИ: *наз. мн.* **кади** (1470 *AS* I, 67); *род. мн.* **кадей** (1470 *AS* I, 67); *знах. мн.* **кади** (1470 *AS* I, 67).

КАЖДЫИ, КАЖДЇИ, КАЖДЫ *займ.* (218) **1.** (*будь-який з даного ряду*) кожний (187): Вѣдаи то каждыи члвкъ кто на тыи листъ посмотрить ожє я князь Єоунутии и кистютии... чинимы миръ твєрдыи ис королємь казимиромь польскъмь (б. м. н., 1352 *P* 5); А сє А панъ бєнко староста галицькии и снАтиньскии свѣдчю то своимъ листомъ каждому доброму кто на сєи листъ оузрить... ижє пришєдъ пєрєдъ иасъ панъ гєрвасъ и вѣновалъ и оправилъ своюи женѣ варварѣ сто гривєнъ (Коломия, 1398 *P* 57); мы па(н) ива(н) срѣ(м)скыи староста рускыи вызнава(м) то си(м) наши(м) листо(м) каждо(м) доброму... ижє пришєдши пред на(с)... пани махна узвєртовская и о(т)ступила узвартова пани яхнѣ (Львів, 1414 *P* 85); мы великии князь Швитригал литовскии, рускии и иных Чинимъ знаменито и даємъ вѣдати симъ нашимъ листомъ каждому доброму, хто нань возрить (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); А сє я пан Ивашько Дичько Васильєвич сознаваю снмъ моимъ листомъ каждому доброму кому жь коли єго потрѣбно боудєть видєти... прод(а)лъ єсми свою отчизну (Луцьк, 1461 *AS* I, 53); Нине пакъ для нашего брацства, какъ наше слово почастовавше, намъ отъ васъ войтянъе вчинишъ, у кажъдомъ месте и въ городехъ изыскавши, отъслали бы есте къ намъ (б. м. н., 1484 *РИБ* 351); Тє(ж) то(г) хоче(м) штобы каж(д)ыи соу(д)я оу своємь соудє мєлъ оуставнаго слоужебника чєрєсъ которо(г) имєть позывати (XV ст. *ВС* 15 зв.); крал... и братїя єго милости... землю нашю молдавскоую... с каждои стороны, мєчєм и радою и людмы... боудоут боронити (Гирлов, 1499 *BD* II, 420);

(*у знач. іменника*) кожний (23): Swidoczno budeth kaszdomu (!) kto koly list vzozdrith (Галич, 1413 *GL* 48); мы великий кнАз Швитрикгайл литовский... чиним знаменито и даєм вєдати каждомоу н⟨и⟩нєшним и ⟨н⟩а потом будущимъ... иж... мы... даєм и дали єсмо... калєнику... сєло Боурковцы (Київ, 1437 *AS* I, 33); Мы панъ моужыло боучацкии... па(н) бартошъ боучацски... вызнаваємъ симъ нашымъ листомъ ка(ж)домоу комоу того боудє(т) потрєбизна... и(ж)... дали єсми ємоу... оу снятинѣ оу горо(д) мєшканє (Снятин, 1454 *P* 162—163); а старости хотинскїи и чєрновскїи да имают моц над каждим от подданых наших... абы оучинили *каждомоус* правєдливост (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

2. (*з прийменником* безъ) жодний, ніякий (6): Я панъ ванъко чжоусичъ с квасилова па(н) хо(л)мски(и) чинимъ знамєнито... и(ж) своимъ братаничо(м) с пано(м) олє(х)но(м) чжоусою по нашо(и) по добро(и) воли бє(з) ка(ж)дого

приноу(ж)дєния имали є(с)мо дѣ(л) оу нашо(и) дєди(ч)но(и) о(т)чизнє (Львів, 1478 *ЗРМ*); Жаловали намъ ѥкнги федоровая федоровича Соколи(н)ская исъ сыномъ свои(м)... на наместника мцє(н)ского и любу(щ)кого пана богдана сопежича рекомо бы онъ и(х) выгна(л) з ымєнє(и) и(х) о(т) чинъны(х) бє(з) ка(ж)дого права (Берестя, 1496 *ВМКФС*); Продал есми свое имѣнье отъчистое и дедичное Подгайци у Володимерскомъ повете своею доброю волею, безъ кажъдого примушенъя (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); Тоє въсє вы⟨шеписа⟩ннос мы вышеписаннїй Іо Стефан воєвода... ⟨с⟩любоуєм и слюбили єсмо... без каждои зради (Сучава, 1499 *BD* II, 443).

3. всілякий (2): досталася ему сторона тая, где его дворъ, люди и каждое поле маева (sic.— *Прим. вид.*) на полы (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); А пан наш корол єго милость... имает нас миловати и оуч⟨и⟩ти, держати оу каждыхъ ласкавых и верных и оучливых оучинкох и членкохъ (Сучава, 1468 *BD* II, 302).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **каждыи, кажды(и), каж(д)ыи** 18 (1352 *Р* 5; 1394 *Р* 54; 1435 *Cost.* II, 689; 1439 *Cost.* II, 59; XV ст. *ВС* 5 зв., 10 зв., 13, 15 зв., 35 зв.; 1447—1492 *ЛКНКВ* і т. ін.); **кажды** 3 (1448 *Cost.* II, 737; 1449 *Cost.* II, 746; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); **каждїи** 1 (1436 *Cost.* II, 701); *род. одн. ч., с.* **каждого, кажъдого, ка(ж)дого** (1377 *Р* 24; 1408 *Cost.* II, 631; 1424 *Р* 100; 1434 *Cost.* II, 668; 1449 *Cost.* II, 743; 1456 *Cost.* II, 789; 1468 *BD* II, 302; 1478 *ЗРМ*; 1487 *AS* I, 239; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141 і т. ін.); *дав. одн. ч.* **каждому, каждомоу, кажьдому** 93 (1386—1418 *Р* 35; 1411 *Cost.* II, 637; 1424 *Р* 104; 1436 *Cost.* II, 698; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1457 *Cost.* II, 808; 1467 *СП* № 13; 1474 *AS* I, 69; 1483 *AS* I, 82; 1499 *BD* II, 419 і т. ін.); **! кажтому** 2 (1435 *Р* 133; 1443 *Р* 144); **каждо(м)** 1 (1414 *Р* 85); **kazdomu** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3); **! kaszdomu** 1 (1413 *GL* 48); **! кажедому** 1 (1418 *Р* 88); **! калждомоу** 1 (1468 *BD* II, 300); *знах. одн. ч.* **каждыи, каждъи, кажъдыи, кажъды(и)** 17 (1377 *Р* 24; 1407 *Р* 72; 1411 *Mih. Alb.*; 1421 *Cost.* I,142; 1433—1443 *АРМ*; 1436 *Cost.* II, 698; 1439 *Cost.* II, 31; 1448 *Cost.* II, 738; 1487 *РИБ* 226; 1498 *АЛРГ* 82 і т. ін.); **кажды** 8 (1447 *Cost.* II, 281; 1449 *Cost.* II, 746, 747; 1451 *Cost.* II, 401; 1453 *Cost.* II, 445, 453; 1459 *BD* I, 34; 1472 *ДГСВМ*); **каждого, каж(д)ого, ка(ж)до(г)** 5 (1401 *АкВАК* III, 2; 1448 *Cost.* II, 733, 738; XV ст. *ВС* 34; 1455 *Cost.* II, 774); **каждїи** 3 (1466 *BD* I, 105; 1470 *BD* I, 148; 1473 *BD* I, 181); **! кажтыи** 1 (1449 *Cost.* II, 378); *ор. одн. ч.* **каждим** 1 (1499 *BD* II, 424); **каждым** 1 (1499 *BD* II, 424); *місц. одн. с.* **у каждъмъ** (1484 *РИБ* 351); *кл. ф. одн.* **кажди** (1435 *Cost.* II, 679); *знах. одн. с.* **каждое** (1446 *DIR«A»* 485; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *род. одн. ж.* **каждои** 4 (1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 273; 1499 *BD* II, 420, 443); **! калждои** 1 (1468 *BD* II, 302); *знах. одн. ж.* **каждую, ка(ж)доую** 4 (1390 *Р* 176; 1386—1418 *Р* 35; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1454 *Р* 162); **каждою** 1 (1471 *DIR«A»* 527); **! ж(д)оую** 1 (XV ст. *ВС* 12); *наз. мн.* **кажды(и)** (XV ст. *ВС* 36); *дав. мн.* **каждым** (1460 *BD* II, 269); *знах. мн. ч.* **кажды** (1468 *BD* II, 301); *місц. мн.* **оу каждыхъ** (1468 *BD* II, 302).

Див. ще ***КАЖНЫЙ, *КОЖДЫИ, *КЪЖДО.**

! КАЖЄДОМУ ⟨КАЖДОМУ⟩ *див.* **КАЖДЫИ.**

*** КАЖ YT Y** *див.* ***КАЗИТИ.**

! КАЖНЕНИ ⟨КАЗНЕНИ⟩ *див.* **КАЗНИТИ.**

***КАЖНЫЙ** *займ.* (25) *(будь-який з даного ряду)* кожний (21): Мы великии кнзь швитрикгалъ олькгирдови(ч) чини(м) знамєнито симъ наши(м) листо(м) кажно(м)у добро(м)у... иже видѣвъ и знаменавъ служьбу иа(м) вѣрную... пана ходька... дали єсмо емоу... Сєла миловъши... а задыбы (Луцьк, 1446 *Р* 152); Оуставлѧ (!) и(ж) по(д)рочнїкы ка(ж)номѫ повете однава (!) оу мѣць имають быти положены (XV ст. *СЯ* 43); Мы великии кнзь швитрикга(л) олькирдовичь чинимъ знамєнито симъ нашимъ листомъ И даємъ Вѣдати кажномоу добромоу... кто жъ на нєго оузрить (Луцьк, 1452 *Р* 160);

(у знач. іменника) кожний (4): Ка(ж)ны(и) мо(ж)ть име(т) рє(ч)нїка у пра(в) (XV ст. *ВС* 12); Абы ка(ж)ныи варовалъсѧ своємоу соуседоу щкоды чїни(т) (XV ст. *ВС* 25).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **ка(ж)ныи, ка(ж)иы(и)** 4 (XV ст. *ВС* 10 зв., 12, 25, 32 зв.); **! кажыи** 1 (XV ст. *ВС* 13); *дав. одн. ч., с.* **кажномоу, кажьномоу, кажно(м)у, кажномѫ** (1446 *Р* 152; 1451 *Р* 156, 158; XV ст. *ВС* 9 зв., 12, 23 зв., 30 зв.; 1452 *Р* 160); *знах. одн. ч.* **кажны(и)** 1 (XV ст. *ВС* 37); **кажьно(г)** 1 (XV ст. *ВС* 34); **! жъны(и)** 1 (XV ст. *ВС* 24 зв.); *місц. одн. ч.* **ка(ж)иомѫ** (XV ст. *СЯ* 43); *знах. одн. с.* **ка(ж)ноє** (XV ст. *ВС* 32); *наз. одн. ж.* **ка(ж)на(ѧ)** 1 (XV ст. *ВС* 12 зв.); **! жа(д)иая** 1 (XV ст. *ВС* 5 зв.); *род. одн. ж.* **ка(ж)иое** (XV ст. *ВС* 25); *дав. одн. ж.* **кажнои** (XV ст. *ВС* 35 зв.); *знах. одн. ж.* **ка(ж)ноую** (XV ст. *ВС* 30, 30 зв).

Див. ще **КАЖДЫИ, *КОЖДЫИ, *КЪЖДО.**

! КАЖТОМУ ⟨КАЖДОМУ⟩ *див.* **КАЖДЫИ.**

***КАЖЪДЫИ** *див.* ***КАЖДЫИ.**

! КАЖЫИ ⟨КАЖНЫЙ⟩ *див.* ***КАЖНЫЙ.**

***КАЖЬДЫЙ** *див.* ***КАЖДЫИ.**

***КАЖЬНЫИ** *див.* ***КАЖНЫЙ.**

***КАЗАНИЄ** *с.* (1) *(стч.* kazaní, *стп.* kazanie) наказ, розпорядження: тако смы мы господарєски(м) казаниємъ кролевски(м) и кнѧ(з) федушковымъ выиха(л) та(м) а кунцѣрє игнатъ вывели старцѣ (б. м. н., 1419 *Р* 90).

ФОРМИ: *ор. одн.* **казаииємъ** (1419 *Р* 90).

Див. ще ***КАЗНЬ[2], ПРИКАЗАНИЄ** 1, **ПРИКАЗЪ, *РОЗСКАЗАНЄ.**

Пор. ***КАЗАТИ** 1.

КАЗАРИН *див.* **КОЗАРИНЪ.**

КАЗАРИНЪ *див.* **КОЗАРИНЪ.**

***КАЗАТЄЛЄВЫЙ** *прикм.* (1) *(стч.* kazatelový) проповідницький: дали єсмо на вѣки тои млинъ и мѣсто оу млина къ цр̃кви и тымъ мнихомъ казатєлєвого закону (Смотрич, 1375 *Р* 20).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **казатєлєвого** (1375 *Р* 20).

***КАЗАТИ** *дієсл. недок. і док.* (96) **1.** (що, зробити що) *(наказувати робити що-небудь, велїти)* казати (93): што єси милостивыи королю казалъ пописати овєсъ вшитокъ што єсми выбрали на зємлѧнохъ, и мы то вчинили твою казнь, пописали єсмы вшитко (б. м. н., 1386—1418 *Р* 34); и тому на крѣпость печѧть нашю казали єсмы привѣси(т) (Львів, 1399 *Р* 59); а наи (!) лѣпшєє свѣдоцьство казали єсмо печа(т) нашю привѣсити къ семоу нашємоу листоу на потвръж(д)єние (Луцьк, 1445 *Р* 148—149); казали єсми вернути всє, що коли сѧ знаидє(т) лице(м) оу нашєи зємли, бу(д) оу ко(г) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); А тежъ бы єси ихъ не судилъ, не радилъ, а наместнику своему не казалъ судити (Краків, 1487 *РИБ* 226); то есми велелъ держати виноградником, а ігумену и старцом не казалъ есми в тое вступатися (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); А на твердость того и печать нашу казали єсмо привѣсити къ сему нашому листу (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); и мы... Того курила Иванова сына допустили єсмо ровного дѣлоу во все(и) о(т)чинє и(х) и казали єсмо и(м) тую о(т)чыну и(х) подєлити боѧро(м) смолєнски(м), око(л)ничомоу смоле(н)скому ивашку кривцоу, а Васи(л)ю Мирославичу (Вільна, 1495 *ВК*); y Pan nemyra Prysłał ko mni namisnyka swoieho nosowskoho Iwaszka a służebnyka swoieho tohoz Mykłasza y Kazał im mni hranyciu zawesty (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

2. *(говорити, висловлювати що)* казати (2): Ино за то, кажеть, ажъ межы васъ тыи дєла такъ стали сє, а онъ былъ съ вами взялъ любовъ и доконъчанье и своиство съ вами вчынилъ, хотечы съ вами доброго пожитья и до века (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

3. викликати (кого) (1): а то такымь обычаємъ и(ж) пїсарь што жалобы попїсоуеть по(д) вїною седенїя (!) врѧдоу єго начє (!) каза(т) одно по(д)лоу(г) рѧдо(в) позововъ презъ слоужебнїка (XV ст. *ВС* 13—13 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **каза(т)** (XV ст. *ВС* 13 зв.); *теп. 3. ос. одн.* **кажеть** (1499 *BD* II, 448); *перф. 1 ос. одн. ч.* **есми казалъ** 2 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); **казалъ есми** 1 (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *2 ос. одн. ч.* **казалъ еси** 1 (1386—1418 *Р* 35); **еси... казалъ** 1 (1386—1418 *Р* 34); **! єс... казалъ** 1 (1386—1418 *Р* 35); *3 ос. одн. ч.* **казалъ, казал, каза(л)** (1386—1418 *Р* 35; 1401 *АкВАК* III, 2; 1419 *Р* 90; 1492—1493 *ПВФЧ*; 1493 *АЛРГ* 55; 1495 *ВК*; 1496 *ОПСВВ*; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119; *ГВКЛ* 22; 1500 *ДПЖН*); *1 ос. мн.* **казали єсмо (есьмо)** 42 (1388 *ZPL* 108; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1421 *AS* I, 27; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 9; 1451 *AS* I, 45; 1478 *AS* III,17; 1489 *РИБ* 432; 1495 *АЛМ* 85; 1499 *ГОҚІР*; 1500 *АЛМ* вип. 2,59 і т. ін.); **казали** 8 (1457 *Cost.* II, 810; 1478 *AS* III, 17; 1489 *РИБ* 431; 1495 *ВК*; *ВСоб.*; 1498 *АЛМ* 169; 1499 *ВФ*); **казали єсми** 2 (1457 *Cost.* II, 809; 1462 *BD* II, 285); **казали єсмы** 2 (1399 *Р* 59; 1415 *Р* 87); **казалы єсмо** 2 (1420 *AS* I, 25; 1430 *ГВКЛ* 9); **kazale iesmo** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); **казали єсмъ** 1 (1407 *Р* 72); **есмо... казали** 1 (1403 *ДГМ*); *3 ос. мн.* **казали** (1487 *AS* I, 86); *пперф. 1 ос. мн.* **казали были єсмо** (1495 *БСКИ*); **были... казали** (1489 *РИБ* 437); *баж.-ум. сп. 2 ос. одн. ч.* **бы еси... казалъ (казал)** 3 (1487 *РИБ* 226; 1498 *АЛРГ* 82, 83); **казалъ бы еси** 1 (1488 *РИБ* 222); *3 ос. одн. ч.* **бы... казалъ** (1492—1493 *ПВФЧ*); *1 ос. мн.* **абыхмо (абысъмо) казали** (1496 *BD* II, 465; 1498 *BD* II, 412); *3 ос. мн.* **абы ...казали** (1487 *AS* I, 86).

Див. ще ***ВСКАЗАТИ, ВСКАЗЫВАТИ, *ПРИКАЗЫВАТИ 1, *ПРЫКАЗАТИ 1, РОСКАЗАТЬ 3, *РОСКАЗЫВАТИ, СКАЗАТИ, *СКАЗЫВАТИ.**

КАЗИМЄР *див.* **КАЗИМИРЪ [1].**

КАЗИМИРЪ[1], КАЗИМИР, КАЗИМЄР *ч.* (87) (*особова назва, стч.* Kazimir, *стп.* Kazimirz, Kazimierz): А сє А король казимиръ краковьскии и куАвьскии... далъ єсмъ слузѣ своєму иванови дворище заньво матѣичича (Казимир, п. 1349 *Р* 3); Сє азъ... ан(д)ре(и) владимирови(ч) ... о(т)писалъ єсмь своєи женѣ Кѣгни марїи... свою выслоугоу Ижє єсмь выслоужи(л)... на своємь г(с)дари велико(м) кѣзи казимирѣ (Київ, 1446 *Р* 154); А сєт мы Стєфань воєвода... вызнавамы... ажє мы... слюбили єсми... паноу и господарєвѣ нашємоу... Қазимировѣ ... королєвѣ полскомоу... абыхомь мы их милости верни и подьдани были (Сучава, 1468 *BD* II, 300—301); Казимиръ Божію милостію король Польскій... Чинимъ знаменито... дали есмо пану Петру Мушчичу у Перемилскомъ повѣтѣ тая имѣнія, на имя Хулевъ, а Холуневецъ (Вільна, 1492 *АЛМ* 30).

ФОРМИ: *наз. одн.* **казимиръ, казимир, казими(р)** 32 (п. 1349 *Р* 3; 1361 *AGZ* 6; 1442 *Cost.* II, 716; 1447—1492 *ЛКНКВ*; 1453 *Cost.* II, 766; 1462 *BD* II, 284; 1478 *АрхЮЗР* 4/1, 8; 1487 *АМЛ*; 1492 *АЛМ* 30 і т. ін.); **Қазимер** 1 (1487 *AS* I, 240); *род. одн.* **казимира** 13 (1370 *Р* 18; 1442 *Cost.* II, 716; 1445 *Cost.* II, 726; 1448 *Cost.* II, 734; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1453 *Cost.* II, 765; 1475 *AS* I, 69; 1478 *ОБРН* 130; 1485 *BD* II, 371; 1486 *АкЮЗР* I, 295 і т. ін.); **Қазимєра** 5 (1478 *AS* III, 16; 1488 *AS* I, 241; 1492—1493 *ПВФЧ*; XV ст. *ВС* 5 зв.; 1493 *ПОСВВ* 151 зв.); *дав. одн.* **казимиру, казимироу** 13 (1433 *Cost.* II, 651; *Р* 121; 1434 *Cost.* II, 664, 666; 1435 *Cost.* II, 687; 1442 *Cost.* II, 716; 1445 *Cost.* II, 726; 1462 *BD* II, 284; 1484 *ЯМ*); **казимирови** 5 (1448 *Cost.* II, 734; 1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 289, 292; 1485 *BD* II, 371); **Казимировѣ, казимировѣ** 4 (1448 *Cost.* II, 738; 1453 *Cost.* II, 765; 1468 *BD* II, 301; 1479 *BD* II, 351); **казимеру, казимероу** 3 (1433 *Cost.* II, 652; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1488 *AS* I, 241); **казимирю** 2 (1435 *Cost.* II, 689; 1448 *Cost.* II, 738); **казымирови** 1 (1434 *Cost.* II, 666); *знах. одн.* **казимира** (1448 *Cost.* II, 733; 1453 *Cost.* II, 765; 1462 *BD* II, 284); *ор. одн.* **казимиромъ, казимиромь** (1352 *Р* 5; 1433 *Р* 123; 1442 *Cost.* II, 716; 1445 *Cost.* II, 725); *місц. одн.* **на (при) казимирѣ** (1446 *Р* 154; бл. 1470 *ОБРН* 129).

Див. ще **КАЗИМИРЪ.**

КАЗИМИРЪ [2] *ч.* (1) *(назва міста у Польщі* пор. Kazimierz): А писанъ листъ оу дѣь пАдесАтьны на городѣ казимирѣ (Казимир, 1349 *Р* 4).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на казимирѣ** (1349 *Р* 4).

КАЗИМИРЪ *ч.* (1) *(особова назва, молд.)*: а про тожъ гды(ж) прена(ї)Аснѣишеє кнАжА и па(н) Казимирѣ... коро(л) полски... на(с) напомАноу(л), абы єсмо єм(оу) и его короунѣ сѣои полскои чистою вѣрою и певною, Акои пре(д)кове наши тримали и дєржали прото(ж), мы... вызнаває(м) ты(м) то ли(с)томъ иже єсмо сА о(бо)вАзали по(д) присАгою нашѣю... иже ем(оу)... чистою вѣроу и певноую боуде(м) дєржати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733—734).

ФОРМИ: *наз. одн.* **казимирѣ** (1448 *Cost.* II, 733).

Див. ще **КАЗИМИРЪ [1].**

***КАЗИТИ** *дієсл. недок.* (3) (що) **1.** руйнувати, нищити (2): Teź jestliby chrest'janin kopiszcza ich kaził, ako khwał tom nachodił choczemo, iżby, podług obyczaja naszoje zemli praw naszich, był karan (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); Namistnikowe i starcowe tych wołostey w nas, zaniuzsia nepryiateli naszuiu zemliu iskażali ieszcze hosti... a tyiez zemliu naszuiu takoż każat (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

2. *(робити недійсним)* уневажнювати (1): И також єстли бихом мы имали которїи ричи алибо записоу алибо присѣгоу съ которим чловѣком против єго милости и Короуни полскои и зємлѣмь и панством єго милости тоє оусє казимо и оуморѣємо ис сим нашим листом (Коломия, 1485 *BD* II, 372).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **казимо** (1485 *BD* II, 372); *3 ос. мн.* **каżat** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *перф. 3 ос. одн. ч.* **kaził** (1388, *ZPL* 105).

Див. ще ***ISКАŻATI, *СКАЗИТИ.**

КАЗНАЧЕЙ *ч.* (1) скарбник: Стояли передъ нами въ правѣ казначей Смоленскій, князь Костянтинъ Крошинскій зъ намѣстникомъ Деменскимъ, зъ Борисомъ Семеновичомъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *наз. одн.* **казначей** (1495 *АЛМ* 83).

! КАЗНИ *див.* **КАЗНЬ [1].**

КАЗНИТИ, КАЗНЇТИ *дієсл. недок. і док.* (19) (*усл.* казнити) карати, покарати за що-небудь: Тые вси села... маєтъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый... а за насъ и чада наша Господа Бога молити... благихъ миловати, а злобныхъ казнити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); woleli bychmo, sztob i nas korol sam kaznił, kak ieho wolia, niżbychmo to wideli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); а которыи бы не хотилъ на томъ изъєднанїю стоати, и миръ пороушити, а ваша мл(ст)ъ и каждыи добрыи на того стояти и казнити, яко виноватого и яко пръстоупника (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); А я о томъ оузъведавши, А таА рать и(з)дє ко мнє при(и)дєть потомъ я ихъ только боудоу нє казнити, А полонъ вашъ оу нихъ отънємъ к ва(м) нє о(т)шлю (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *інф.* **казнити, казиїти** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1435 *Cost.* II, 679, 682; 1445 *Cost.* II, 729; 1448 *Cost.* II, 314; 1453 *Cost.* II, 766); *перф. 3 ос. одн. ч.* **казнилъ** (1435 *Cost.* II, 687); *майб. 1 ос. одн.* **боудоу казнити** (1484 *ЯМ*); *3 ос. одн.* **имєть... казиїти** (1435 *Cost.* II, 689); *1 ос. мн.* **будє(м) казиити** (1447—1492 *ЛКНКВ*); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **sztob... kaznił** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *нак. сп. 2 ос. мн.* **kaznite** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); *інф. пас.* **быти казнєиъ** 2 (XV ст. *ВС* 13 зв., 15 зв.); **казнєны быти** 1 (XV ст. *ВС* 24); **! кажнєни быти** 1 (1468 *BD* II, 302); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ч.* **казненъ** (XV ст. *ВС* 36); *наз. мн. ч.* **казнєиы** (XV ст. *ВС* 25 зв.); *предик. пас. дієприкм.* **казнєно** (XV ст. *ВС* 24).

Див. ще ***КАЗНИТИ СЯ, ПОКАЗНИТИ, *СКАЗНИТИ, *ОУКАЗНИТИ СА.**

***КАЗНИТИ СЯ** *дієсл. док.* (1) бути покараним: А ще ли хто подъ областию нашою въ епархией Луцкой и Острозской... сия предания отческая и повеления княжения

нашего переступитъ дерзнетъ... да казнится и отъ Бога проклятъ будетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *нак. сп. 3 ос. одн.* **да казнится** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

Див. ще **КАЗНИТИ, ПОКАЗНИТИ, *СКАЗНИТИ, *ОУКАЗНИТИ СѦ.**

КАЗНЇТИ *див.* **КАЗНИТИ.**

КАЗНЬ ¹ *ж.* (28) (*цсл.* казнь) кара, покарання (22): а нє исправива судить намъ б҃ъ и чєстныи кр҃(с)тъ и осподарєва казнь и гроза (б. м. н., 1386 *Р* 30); и никто нигдє да нє смѣєтъ ихъ становити, при нашєи казни (Сучава, 1435 *Cost.* II, 695); а хто нємєцкую чєлѦ(д) дєржа (!) бы одно(г) затаилъ довѣдавсѦ: ты(х) будє(м) казни(т) вєликими казньми (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*); А кто имєт бантовати тых люд (!) от тыхь сєл, боуд оу чєм, яко вишє писанно, тот оузрит вєликои казни господства ми (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200);

быти казни (1) *див.* **БЫТИ**; быти под казни (казнию) (5) *див.* **БЫТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **казнь** 2 (1386 *Р* 30; XV ст. *ВС* 29 зв.); **! казни** 2 (1446 *Cost.* II, 251; 1466 *BD* I, 96); *род. одн.* **казни** (1435 *Cost.* II, 692; 1449 *Cost.* II, 744; 1452 *Cost.* II, 760; 1455 *Cost.* II, 531; 1459 *DIR«A»* 514; XV ст. *ВС* 15; 1467 *Mih. Doc.* 126); *знах. одн.* **казнь, казнъ** 7 (1453 *Cost.* II, 492; 1454 *Cost.* II, 513; 1463 *Cost. S.* 45; 1470 *BD* I, 141; 1471 *BD* I, 159); **казни** 4 (1447 *Cost.* II, 289; 1448 *DIR«A»* 491; 1458 *DIR«A»* 513; 1475 *BD* I, 200); *ор. одн.* **казнию** (1458 *BD* I, 9); *місц. одн.* **при казни** (1429 *DIR«A»* 455; 1435 *Cost.* II, 695; 1454 *Cost.* II, 509; 1458 *BD* II, 262); *ор. мн.* **казньми** (1447—1492 *ЛКНКВ*).

***КАЗНЬ** ² *ж.* (1) (*цсл.* казнь) наказ, розпорядження: што єси милостивыи королю казалъ пописати овєсъ вшитокъ, што єсмы выбрали на зємлѦнохъ, и мы то вчинили твою казнь, пописали єсмы вшитко (б. м. н., 1386—1418 *Р* 34).

ФОРМИ: *знах. одн.* **казнь** (1386—1418 *Р* 34).

Див. ще ***КАЗАНИЄ, ПРИКАЗАНИЄ 1, ПРИКАЗЪ, *РОЗСКАЗАНЄ.**

***КАЗНЯ** *ж.* (1) казна, скарбниця: Билъ намъ чоломъ окол⟨ь⟩ничый Смоленъскій... князь Олехно Василевичъ Глазына... и поведилъ передъ нами, штожъ... на Глушыцы съ тыхъ селецъ къ двору нашому меру ржы сеють и меру овса а посощыну дають въ казню нашу (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

Форми: *знах. одн.* **казню** (1499 *РИБ* 776).

***КАЗЫМИРЪ** *див.* **КАЗИМИРЪ** ¹.

КАК *див.* **КАКЪ.**

***КАКИИ** *займ.* (23) **1.** *(неозначений)* який, який-небудь, якийсь (20): а коли нашъ старшыи, вєликїи кнѦзь казимиръ отъ насъ какоѣ помочы пожадаєтъ, на єго нєпрыѦтєлѦ, и мы маємъ такоую помочъ єго милости дати, бєзъ хитрости (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); Вызнаваємъ... и(ж)... дали єсми ємоу... коли бы ся ємоу пригодило выти исъ зємли мо(л)давскоєи пєрє(д) каки(м) натискомъ оу снятинѣ оу горо(д) мєшканє (Снятин, 1454 *Р* 162—163); а єстли бы дорозоумили с которои сторони от какых наших нєпрїятєлєи какоє зло... а их милость тогди нам... тоє нмают нам оусє оуказати и оповѣсти (Гирлов, 1499 *BD* II, 422—423).

2. *(питально-відносний)* (2) який (1): И повѣдилъ ми Репа, штожъ в то (!) въ тои клети... скрыня не замкнена зъ листы и списки, нѣтъ вѣдома съ какими (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

(приєднує підрядне додаткове речення — у постпозиції) (1): И мы о то(м) сами очивисто опытывали намѣстника воло(ди)мирьского пана василья хрѣ(б)товича какоє то єсть сєло (Вільна, 1499 *ГОКІР*);

какими лици (1) *див.* ***ЛИЦЄ.**

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **каки(м)** (1454 *Р* 162); *наз. одн. с.* **какоє** (1499 *ГОКІР*); *знах. одн. с.* **какоє** (1499 *BD* II, 422); *наз. одн. ж.* **какаѦ** 1 (XV ст. *ВС* 26 зв.); **какаа** 1 (1455 *Cost.* II, 770); *род. одн. ж.* **какоє** 2 (1442 *Cost.* II, 719); **какои** 1 (1442 *Cost.* II, 716); **какоѣ** 1 (1442 *Cost.* II, 716); *знах. одн. ж.* **какую, какоую** (1442 *Cost.* II, 716, 719; 1445 *Cost.* II, 726); *наз. мн. ч.* **какы** (1453 *Cost.* II, 492); *род. мн.* **какых** (1499 *BD* II, 422); *знах. мн. ж.* **какіе** (1495 *АЛМ* 84); *ор. мн.* **какими** (1453 *Cost.* II, 766; 1498 *АЛМ* 163).

Див. ще ***КАКОВЫИ, *ЯКЫИ.**

КАКО ¹ *спол.* (24) (*цсл.* како) I. *(зв'язує члени речення) (порівняльний)* як, немов (1): А коли(ж) оу жалоба(х) оу правєдлива(г) соу(д) нє имєть (!) гнєвъ и мѣсца имєєть анї зазрасть помьсты ани тє(ж) боязнь о правдоу имєєть соу(д) како во(г) (!) имєти в роуцє а б҃а прє(д) очима а сказанїя бы чинилъ справєдливо (XV ст. *ВС* 33 зв.).

II. *(зв'язує речення)* (23).

А. *(вводить вставні речення)* як (5): мы алєксандръ воєвода... посполу с нашими паны, како чинимъ знамєнито симъ наши(м) листомъ... ажє хотѦчи нашєю вѣрою и нашєю правдою... владиславови, вєликому королю полскому... оуказати нашє голдованїє... ижє быхомъ николи нє имѣли противъ єму быти (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 637); А и привилїє що имали Мароушка, дочка Настина, и плємєница єи дроугая М⟨ароушка⟩... от дѦда нашєго от Алєксандра воєвод⟨ы, а⟩ тота привилїѦ загибла, како єст видомо нам и бояром (Гирлов, 1499 *BD* II, 155).

Б. *(приєднує підрядні речення)* (18) 1. *(способу дії)* як (9) *(у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* (6): мы возрѣвши на єго вєрну службу... дали єсмо и даємъ нашє сєло надѣєво... со всѣмъ оужиткомъ како к нєму из вѣку прислушѦло (Львів, 1399 *Р* 59); а право имаєть єго мл҃сть имаєть да(т) мнѣ и моимъ дѣтємъ и зємлѦномъ оусѣмъ тыхъ то зѣмль польскоє оу вѣжи како инымъ зємлѦмъ польскимъ (Кременець, 1434 *Р* 130); А також мы, Стєфан воєвода, до того часоу коли оуслышим о ихани тоурєцком на зємли а на панства наияснѣиших прєрєчєных панов кроулєв оугръскаго и полскаго... тогди им обом кралєм и братїям их имаєм дати вѣдати и оуказати, како мочи моум маиборзо (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

(із співвідносним словом в головному реченні) (3): кєди, коли кроль, г(с)дрь єго и нашь, влодиславъ пол(с)кии... пошлєть по на⟨шє⟩го г(с)дрѦ стєфана, тогды онъ имаєть до нєго приѣхати и своими боѦры и с паны слюбити и голдовати, тако *како* иныи воєводы голдовали и чинили и тако *како* коли иныи слуги, пановє єго чили (!) (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610); а такъ даємъ єму и дали єсмы со всимъ право(м)... и со вси(м) оужиткы с вѣчными границѦми како широ(к) и долго што к тои коръчмѣ из вѣку слушѦло и слоушѦєть (Медика, 1407 *Р* 72); А тако дали есмы ему и его дѣтемъ и его намѣсткомъ со всѣмъ правомъ... што къ тому селу изъ вѣка прислушало и слушаетъ, како широко и долго и округло у его границахъ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* 1, 6).

2. *(додаткові — у постпозиції)* що (5): Я панъ дѣтри(х) изъ бучѦ(ч)... вызнаваємъ... како пришє(д) андрѣіко сынъ гриньковъ прє(д) на(с) изъ вѣчнымъ листомъ єсть прє(д)лъ (!) сєло гринковцѣ (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*); того дѣлѦ явно чини(м), ты(м)то листо(м) како хотѦчи наслѣдовати обычѦѦ доброѣ памѦти вєлможны(х) пано(в) прє(д)ко(в) наши(х)... мы... виновати єсмо вѣрнє ихъ волѣ наслѣдовати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733);

(у сполуч. како да — у функції спонукального) хай же (1): мы Стєфа(н) воєвод(а) гп(д)ръ зємли мо(л)давскои знамєнито чини(м)... ожє бл҃гопроизволи г(д)вами нашимъ бл҃гь(м) произволєнїємь... како да оутвръди(м) и оукрѣпимъ с҃тоую цр҃ковь нашоу митрополєю о(т) Радовцє(х) (Сучава, 1479 *DC* 140);

(у сполуч. како аби) щоб (1): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тоти истиннїи шолтоузовє и паргаровє... от мѣста от Брълад... прїидоша прѦд намн... и оу-

просили себѣ от нас, како абихмо им досмотрили старїи их хотар (Бирлад, 1495 *BD* II, 62—63).

3. *(підметові — у постпозиції)* як (1): Ако жь Авио было приАтєлємъ моимъ и непріАтєлємъ како єсмъ А вѣрнє служилъ освАцоному кнА(з) швитрикгаилу противу сторонамъ тымъ нс которыми жь вонъ нѣшто имѣлъ чинити (Черняхів, 1435 *P* 132).

4. *(означальні у сполуч.* к а к о... а б ы — *у постпозиції)* щоб (1): И тиж пак оу том промыслили єсмо та смо пожаловали шолтоузове и паргаре... та смо потвръдили им старїи закон, како ни єдин чловѣкь от которих живоут от Бръладъ они абы нє платили малоє мыто тамо оу Бръладѣ, ни от єдинои тръговли (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

Див. ще **КАКО ВЫ, КАКО КОЛИ, КАКО ЛИ, КАКЪ, КАКЪ БЫ, КАКЪ КОЛИ, КАКЬ ТО, ЯКО [1], ЯКЪ.**

КАКО [2] *част.* (36) *(цсл.* како) **1.** *(підсилювальна, в окличних реченнях)* як (1): И тѣжь како вєлико вєсєлиласА єсть рада кролє(в)ства коли чєрес посрѣдокъ вашь то(т) то мистръ о тыи тадынки нашоу оусхотѣлъ вѣдати волю (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

2. *(підсилювальна, у грамотах молдавських канцелярій у сполученні* к а к о д а *при формах наказового способу)* хай же (35): тоє вѣсе вишє писа(н)ноє како да є(ст) о(т) на(с) ємоу оури(к) съ вѣсе(м) доходо(м) (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22); тоти s̃ цр̃кви и съ тоти s̃ попи оу волости чєрно(в)ской како да соу(т) по(л)ни тоти ѩ цр̃кви и съ тоти ѩ попи нашєи єпископїи о(т) радовцє(х) (Сучава, 1490 *DC* 148); Ино мы... такождєрє и от нас єсмы дали и потвръдили слоугам нашим Сими и братоу єго Оники тоє прАдрєченноє сєло... како да єст им от нас оурик и съ вѣсем доходом (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

КАКО БЫ *присл.* (1) *(відносний) (приєднує підрядні речення способу дії, у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* якби: и на то ст(о)аати (!) оуси(м) розумо(м) и оусими своими рѣчи (и) оумисло(м), съ оусими своими прїАтє(л)ми, како бы могли (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

Див. ще **КАКО [1], КАКО КОЛИ, КАКО ЛИ, КАКЪ, КАКЪ БЫ, КАКЪ КОЛИ, КАКЬ ТО, ЯКО [1], ЯКО КОЛИ, ЯКЪ.**

***КАКОВА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* и дали и потвръдили єсми... нашєм(у) монастири о(т) побрати... млинъ оу топлицю и хотаръ о(т) оусти каковѣ... та на столпъ (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).

ФОРМИ: *род. одн.* **каковѣ** (1453 *Cost.* II, 445).

***КАКОВЫИ** *займ.* (1) *(цсл.* каковыи) *(питально-відносний) (приєднує підрядне додаткове речення — у постпозиції)* який: А о дочку твою и о внука твоєго, твои послы твоєй милости ширей повєдають въ каковой почъстивости ихъ ховаєть (б. м. н., 1498 *BD* II, 414).

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **въ каковой** (1498 *BD* II, 414).

Див. ще ***КАКИИ 2.**

КАКО КѢДИ *спол.* (1) *(приєднує підрядні речення причини — у препозиції) (без співвідносного слова в головному реченні)* оскільки: Мы кнА(з) дѣдъ дмитриєви(ч)... чинимы знамєни(т) ... како кѣды в то врємА коли кнА(з) вєлєбныи дмитрии инѣмъ имєнє(м) корибу(т)... голдованиє и вѣрность... вєлико(м) и славнєму володиславу Бжьєи мл(л)сти (!) королеви польскому... слюби(л) а мы именємъ и моча вши(х) землАнъ єго повелѣниємъ єго ислюбуємы за него (Лучиця, 1388 *P* 38—39).

КАКО КОЛИ *присл.* (4) *(відносний) (приєднує підрядні речення)* **1.** *(способу дії)* як (3) **а)** *(у постпозиції)* (2) *(без співвідносного слова у головному реченні)* (1): а даємъ и дали єсмо со всѣми оужитки с лєсомъ съ дубровами с водою и съ зѣмлєю и ставы како коли каждыи зѣмлАнинъ приимаєть (Краків, 1394 *P* 54);

(із співвідносним словом в головному реченні) (1): кѣды коли кроль... пошлєть по на(шє)го *(в ориг.* наго — *Прим. вид.)* г(с)дрА, стєфана, тогды онъ имаєть до нєго приѣхати... голдовати ... тако како коли иныи слуги (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610);

б) *(у препозиції — із співвідносним словом в головному реченні)* (1): како колы оу наших листох оу первописаныхъ стоитъ так и тѣми разы, то усе слубуємо и хочемо то оусе держати и полнити (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*).

2. *(додаткові) (у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* як (1): Мы бискупи... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь межи наши(м) г(с)дрмъ кролє(м) с однои стороны мєжи панєю Адвигою отиною пилєцкою... с другоѣ строны... пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70).

Див. ще **КАКО [1], КАКО БЫ, КАКО ЛИ, КАКЪ 1, КАКЪ БЫ, КАКЪ КОЛИ, КАКЬ ТО, ЯКО [1], ЯКО БЫ, ЯКО КОЛИ, ЯКЪ.**

КАКО ЛИ *присл.* (1) *(відносний) (приєднує підрядні означальні речення — у постпозиції, із співвідносним словом у головному реченні)* як: алє хочє(м) ва(с) дєржати оу тои прави и закона (sic.— *Прим. вид.*) како ли єстє имали при сѣпочившаго родитєлѣ нашєго, алєксандра воєво(д) (Баків, 1447 *Cost.* II, 732).

Див. ще **КАКО [1], КАКО БЫ, КАКО КОЛИ, КАКЪ, КАКЪ БЫ, КАКЪ КОЛИ, КАКЬ ТО, ЯКО [1], ЯКО, ЯКО КОЛИ, ЯКЪ.**

КАКЪ, КАК, КАКЬ (284) **I.** *присл.* (6) **1.** *(способу дії)* як (4): О игрєцо(х) косто(ч)ны(х) ка(к) имъ заповедаю(т) (XV ст. *ВС* 27 зв.); На память, какъ староста повѣдилъ передъ господаремъ, княземъ великимъ, тымъ обычаемъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

2. *(неозначений)* як-небудь, якось (2): Też jestliby chto kak na szkołu... metał tot majet' staroste naszomu zapłatiti dwa funty percu (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); пакли быхъ я самъ а любъ жона, дѣти или щадки мои похотѣли тую продажу мою какъ зрушыть, тогды виноватый я и воны (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105—106).

II. *спол.* як (278) **А.** *(зв'язує члени речення)* (26) **1.** *(порівняльний)* (23): маетъ... господинъ богомолецъ нашъ Климентый, владыка Луцкии и Острозский... архимандрыты благословити... попы и дьяконы совершати, какъ въ нашой области... такожде и бояръ... нашихъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); вы ка(к) они та(к) много чинили є єстє (!) и радили (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А тыи люди што оу тулинахъ што бы єго были послушни ка(к) то осподарА съвоиго (Київ, 1457 *P* 166); и какъ предки ихъ такъ и воны сами и ихъ щадки музского полу дєржати маютъ (Троки, 1498 *ГВКОО*);

(у сполуч. к а к ъ и, к а к ж е і) (2): а кто бы ємy нєпрїАтєль, тотъ и намъ нєпрїАтєль, о єго кривды какъ и о наши кривды за нимъ стати (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 637—638); Kak że i tymi razy, kudy Rattia szłab ich, cerkwi naszy zhli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

2. *(приєднує звороти у знач. «як хто, що», «будучи»)* (1): Нє Єсть то ди(в) ани новина иже писа(л) такии рѣчи которыи писа(л) ка(к) нашь нєприятєль и кролє(в)ства нашєго (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

Б. *(зв'язує речення)* (252) **1.** *(сурядні)* (9) **а)** *(приєднувальний)* як (8) *(у постпозиції)* (6): а тота их привилїа пожегла оу дом Бълошєв от Боудещи, коли ємоу изгорил дом, как єст нам видомо и бояром нашим (Сучава, 1488 *BD* I, 323); а прївилїє що имал дАд их, їон Жометате, о(т) дѣда нашєго... а они загибли, как єст нам вѣдомо и бояром нашим (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162);

(у препозиції) (1): какъ же розоумєємъ на томъ твоєє милости посольстве, отъ него ничого сє намъ нє стало (б. м. н., 1498 *BD* II, 413);

(в інтерпозиції) (1): и тотъ нашъ посолъ отъ толє ся вернулъ и до насъ прыєхалъ, и ваша милость, какъ же розоумєєте съ того посольства, ничого нє стало вамъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447);

б) *(пояснювальний)* (1): Розво(д) єсть межи лю(д)ми ка(к) моужєвє є(ст) глава а жоны и(м) по(д)даны (XV ст. *ВС* 33).

2. *(приєднує підрядні речення)* (243) **а)** *(способу дії)* як (168) *(у постпозиції)* (141) *(без співвідносного слова в головному реченні)* (93): А мыта нє примышлѦти но какъ из вѣка пошло (б. м. н., 1366 *Р* 14); дали єсмы єму оу нашєи зємли оу молдавскои два сєла со оусѣми своими старыми хотарми какъ изъ вѣка вѣчного ⟨оживали⟩ (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56); А сє Ѧ кнѦ(з) лєвъ вызвали єсмы с литовъскоѣ зємлѣ два братѣньцѦ тутєниѦ а моижѣка да(л) єсмы ѣма оу пєрємыскоѣ волость сєло добаневичь... со оусѣми оужитки какъ єсмы са(м) держѦ(л) (Львів, 1443—1446 *Р* 147); И мы... тое имѣніе на имя Микуличи дали есмо ему... какъ ся маеть въ своихъ границахъ... какъ предкове его тое имѣніе держали и вжывали (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); Про тожъ, єстли ваша милость такъ чынили, ваша милость делайтє яко знаєтє, какъ межи васъ доконъчаньє было (б. м. н., 1499 *BD* II, 449);

(у сполуч. к а к ъ и) (13): A jestliby kotoryje reczi kramnyje wez, majet' myto płatiti czerez wsi myta położonyje kak i inszyje dajut' myto (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); ино мы нєдоу(ж) быхо(м) дати... а нє да(в)ши и(м) сами собѣ возмоу(т) ка(к) и дотоу(л) брал жоны и дѣти братєи наши(х) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); А с того села служити ему Намъ, какъ и Неверъ Намъ служилъ (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 35—36); напоминаємъ твою мл(ст) ажъ бы єси в тыи прыязни по(д)лє тыхъ записовъ с нами былъ какъ и прє(д)ковє нашы ис твоими прє(д)ки, а твоя мл(с)ть з нашымъ отъцомъ (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*);

(приєднує дієприслівникові звороти) (6): Воленъ то онъ продати, отдати и замѣнити... какъ самъ найлѣпѣй розумѣючи (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); Волна кн⟨Ѧ⟩г⟨и⟩нѦ тот домъ и зємлю отдати, и продати, и променити, как хотѦчи так ку потрєбєзности своєи повєрнути (Луцьк, 1490 *AS* I, 92); Воленъ онъ то отдати, и продати, и замѣнити, и прибавити... какъ самъ налѣпѣи розумѣючи (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 59);

(із співвідносним словом у головному реченні) (22): и я єсми тоє своє имѣньє на имѦ Конюхи... продал осподарю своємоу кн⟨Ѧ⟩зю Иваноу Васильєвич⟨у⟩ Острозком⟨у⟩... по томоу как сам єсми оу нєго коупилъ (Острог, 1463 *AS* I, 56); а продал єсми пану Андрушкоу Фєдоровичоу вечно данники з данью и со всими податки и пожитки... такъ широко и долго и округло как я держал (Луцьк, 1474 *AS* I, 69); И он о том до насъ отписал, штож то естъ так, какъ он намъ поведал (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94);

(у сполуч. к а к ъ и) (7): мы кн̃зь Семєнъ алєкандрович (!) дали єсми слоузи н̃шє(м) кн̃зю юрью борисовичю сєлище на имя сєрако(в) со всємъ с тымъ и потомоу какъ и перви та(к) к томоу сєлищоу прислоухало (Київ, 1465 *ДГСОС*); а тыи чт̃ыри чл̃вки о(т)чичи мои мають ємоу слоужити та(к) ка(к) и пєрє(д) ты(м) мнѣ слоуживали (Луцьк, 1467 *СП* № 13); И мы ему того человека ДитѦтъковича дали вечно ему... и со всими платы и доходы потому, какъ и отцу нашему служивалъ и дан даивал (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56);

(в інтерпозиції) (22) *(без співвідносного слова в головному реченні)* (19): Паки же, снаднейшого ради отправованя хвалы Божое пры церкви соборной даемо надто подъ Острогомъ тому господину отцу владыце и воспрыеминикомъ (!) его село наше Бусчу, зъ дворысчомъ Борсчовскимъ... Точывско какъ се въ собе шыроко и долго маетъ до Чудовы могилы... зо всякими пожытками (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3); И мы, великий князь Швыдригайло Олкгердовичъ, сее осмотрилъ у светомъ евангелиеи Влодимерское церкви тые записы... которое какъ было село и земли пашнее... приданы святой церкви Володимерской епископии, подлугъ записовъ продка нашого, опять церкви Божей потвердили есмо (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); И ты, по своєй оутверъжонной грамотє и какъ пановє твои оуговорыли, єму ни въ чомъ нє исправляєшъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 448); маеть настоятель того монастыра светое Пречыстое въ Пустынцѣ нинѣшны и напотомъ будучы тую землю верху писанную, какъ здавна было по тому завѣдати (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 4);

(із співвідносним словом у головному реченні) (3): Я хвє(д)ка... даровала єсми... моужа своє(г) пана васи(л)я хрє(б)товича своими имє(н)и о(т)чизными... та(к) до(л)го и широко ка(к) єсми сама держала нє оставлѦючи на себє ничо(г) (Луцьк, 1490 *ЗХП* 134—136); и он о том до насъ отписал, штож то естъ так, какъ он намъ поведал, иж только тое землицы мало болши двадцать бочокъ (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94);

(у препозиції) (5) *(із співвідносним словом у головному реченні)* (4): какъ отъць нашь какъ оц̃и ваши были за одно... а мы такожє хочємъ с вами быти (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171); Естли она прієхавши и тотъ листъ очиститъ, што люди тыи, какъ она гораздо держала, такъ и Сопѣга гораздо держати будетъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169);

к а к ъ б ы т и (1) (кому) як бути, що робити: а о дочеръ єго твои пановє изъ єго бояры оуговорыли, какъ єго дочеры быти и грєчєскии законъ деръжати (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

б) *(часові)* коли, як (45): *(у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* (15): Алє к нам прїиди, какъ оудєлаєшъ нам тотоу слоужбоу (Баків, 1457 *BD* II, 257); А держати имъ тое мыто до того жъ року — две недели по семой суботе какъ выйдуть три годы (Краків, 1487 *РИБ* 226); Въ Берести, какъ тыми разы былъ господаръ е. м., Декабря 2 день (Берестя, 1496 *АЛМ* 128); еще надъ то тетка моя, кнегини ѳедоровая, прислала тыми часы листъ небощика, господаря, короля е. м., писаный до пана Олехна Судимонтовича, воеводы Виленского, какъ еще Полотско держалъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169);

(у препозиції) (26) *(без співвідносного слова в головному реченні)* (21): какъ бы были мистровы послове оу кн̃зьство вєликое въєхали ижбы єстє з ни(х) порозоумѣли были которыми дорогами (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а Бори(с) в то(т) ча(с) на мо(с)квє бы(л) в по(и)маньи, а ка(к) дє(и) Бори(с) му(ж) мо(и) о(т)то(л) вы(и)дєть и запи(с) положу (Вільна, 1495 *ВМБС*); и какъ тотъ нашъ посолъ отъ Татаръ прыидєть исъ которымъ посєльствомъ, мы такежъ вашєи милости пошълємо и дамо вашей милости знати (Сучава, 1499 *BD* II, 449);

(із співвідносним словом у головному реченні) (5): А какъ дасть Богъ будемъ у вотчине нашой... а ты тогды при насъ жо будешъ (Краків, 1487 *РИБ* 435); а проволочє(т)лисѦ тая нємоць трєтєа правая тогды можє(т) третью о(т)ложїть... какъ чєтвєртомоу року маеть стати... а нєбоудє(т) лї тогды жалобы стратить (XV ст. *СЯ* 39 зв.—40); и они повєдали перє(д) нами што жъ какъ они новгородокъ дєръжали отъ о(т)ца нашого и тогды любъчо к новоугоро(д)ку слоушало (Вільна, 1499 *ВФ*);

(в інтерпозиції — без співвідносного слова в головному реченні) (4): ино король е. м. тотъ годъ его первый далъ ему тую волость выбрати на сесь годъ, какъ часъ прїйдетъ, отодвинувши иныхъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10); И поведилъ передъ нами: рекомо, быхмо мы его и съ Симъхою, и сыномъ его з Нисаномъ о тую тисячу золотыхъ смотрели, какъ были есмо Лони въ Луцъку, и присудили ему на нихъ пять сотъ золотыхъ (Краків, 1489 *РИБ* 431);

в) *(додаткові)* як (9) *(у постпозиції)* (8) *(без співвідносного слова в головному реченні)* (6): а панъ иванъ мушата рекъ предъ нами о г(с)нє какъ коли нє было десѦтины (Луцьк, 1445 *Р* 150); И Нагорка а Шпица... въступили съ нимъ у еднан⟨ь⟩е... и листомъ ся записали, какъ тая речъ маеть межи ними стояти (Краків, 1489 *РИБ* 433); а о дочеръ єго твои пановє изъ єго бояры оуговорыли,

какъ єго дочеры быти и греческий законъ дєржати (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

(із співвідносним словом у головному реченні) (2): toje u sweje prisiahi wymowiti majet, kak jemu taja zastawa zastawena (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); по своєм животє волна оиа тоє имѣнє Хоцен дати, записати дочце своєи... водлуг того как то пан Олизар справил и записал (Луцьк, 1487 *AS* 1, 87);

(у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні) (1): какъ ємоу заплатоу вчинишъ то ты вєдаешъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*);

как бориъздо (1), какъ рихло (1) як тільки, тільки-но: а рокоу а о(т) трєхъ нєдє(л) далєй нє имаю(т) о(т)клада(т), ка(к) боръздо жалоба станетсѦ дєди(ч)на тогды соудья, а любо по(д)судо(к), мають на(м) скозать (!) тоую жалобу (XV ст. *BC* 12 зв.); слюбуємъ... ижъ... какъ рихло... кролъ полскы... прїидєтъ до рускы(х) землъ... Стефанъ воєвода... имаєтъ прїихати обличиѣ (Сучава, 1434 *Cost.* II, 666);

г) *(означальні)* як (11) *(у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* (8): а коли быхомъ хотѣли... сами взѦти в него то селище... тогды имаємъ заплатити єму пѦтьдесѦть гривє(н) полугрошки по тои личбє какъ оу подольскои зємли идеть (Острог, 1427 *P* 109); ино мы... потвєрдили єсмо имь того права как мают ходити по нашєи зємли их коупци (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); Ино мы памятаючы давныи дєла, какъ предъковє наши исъ твоими предъками... бывали оу прыязни... миръ вєчный... съ тобою єсмо взяли (б. м. н., 1496 *BD* II, 407);

(в сполуч. как жє и) (1): даємъ и записуємъ... к томоу имѣню... тымъ жє обычаєм как же *(в ориг.* так же.— *Прим. вид.)* и перво того держали тыи вышє мен⟨є⟩ныи кн⟨А⟩жата (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118);

(із співвідносним словом у головному реченні) (2): алє ижь вєлможныи стефанъ... нє хотѦчи зостати оу винѣ оѿа своєго... просил на(с) а быхомъ єму о(т)пустили... и слюбуючи намъ... такую и болшую вѣру, какъ намъ передкове єго воєводы оуказывали (Ланчиця, 1433 *P* 121); А такъ мы хотѣчи его въ здѣ(шнемъ) панствѣ нашомъ, при дворѣ нашомъ заховати... зъ ласки нашое надаемо волности в(шеля)коѣ въ здѣшнемъ панствѣ нашомъ... заживати, такоѣ, какъ иншын князи (Луцьк, 1438 *P* 140);

д) *(міри або ступеня)* (4) *(у постпозиції — із співвідносним словом у головному реченні)* як: Порозоумѣти можетє в тои мѣрє какъ много правды тыито мистровы листы в собѣ мѣли (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а тоє имє(н)є чемери(н) маю подати игоумєноу пересопницкомоу ларионоу... та(к) доброє и нарѦженоє... ка(к) я в нє(г) взѦ(л) (Луцьк, 1490 *Пам.*); а єстлибы вже нє мог того подворѦ оправити я, вже тогды маю пѣнѦзи кн⟨є⟩г(и)ни єє милости отложити шест копъ грошеи широкоє личбы так добрыми грошми какжє єсми самъ оу єє милости брал (Луцьк, 1494 *AS* I, 101);

е) *(підметові)* (4) *(у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* як: Прїшло є(ст) пере(д) на(с) ка(к) старосты наши соудѦ(т) соуды и жалобы (XV ст. *СЯ* 43 зв.); Ѧко жь Ѧвно было приѦтєлю(м) и неприѦтє (!) (моимъ) какъ єсмъ вѣриѣ служил освѣченому кнѦ(з) швидригаиловн (Кременець, 1434 *P* 129).

Див. ще **КАКО** [1], **КАКО БЫ, КАКО КОЛИ, КАКО ЛИ, КАКЪ БЫ, КАКЪ КОЛИ, КАКЬ ТО, ЯКО** [1], **ЯКО БЫ, ЯКО КОЛИ, ЯКЪ.**

КАКЪ БЫ *спол.* (12) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(додаткові)* (2) *(у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* як би (1): мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра крижевницкого... Которыми(ж) напре(д) оузновлѦєть и оуспоминаєть свои первѣишии листы. Выкладаючи... какъ бы васъ межи нами з одноє стороны а межи собою и тѣжь съ свои(м) законо(м) крижевничи(м) з дроугоє стороны правѣ за срѣдники коу єднанью покоя хотѣлъ бы мѣти (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

(із співвідносним словом у головному реченні) щоб (1): И благословляю вашу милость, чтобы есте о томъ опѣканье нмѣли, какъ бы церковь Божая и тотъ попъ никимъ были необидны (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5).

2. *(способу дії)* (6) *(із співвідносним словом у головному реченні)* щоб (4): Прото єго мѿ(с)ть казалъ твоє(и) мѿ(с)ти мовити ажъ бы твоя мл(с)ть то намъ казалъ такъ как бы границамъ и по(д)данымъ нашымъ крывды и втиски нє дєяли (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*); прото абы єси намъ то о(т)правилъ такъ какъ бы на(м) того нє было жа(л) (б. м. н., 1496 *ПЧФГ* 36);

немов би (2): I teź jestliby... chrestianin, zastawu swoju wyzwolił, tak, kak by jemu lichwy ne zapłatił (Луцьк, 1388 *ZPL* 106).

3. *(мети) (у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* щоб (3): прото(ж)... просили єсмы... пана михаила ло(г)θєта абы пошє(л) до тоурко(в)... оучинити на(м) миръ ка(к) бы наша зє(м)лѣ нє гибла дале (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); И во всемъ бы еси мыту нашому былъ помочонъ, какъ бы ся мыто нашо не понижало (Краків, 1487 *РИБ* 227); и то г(с)дръ нашъ воєвода поставилъ дєнь с тыми вашы(ми) послы такъ абы єстє ваша мл(с)ть прыслали до г(с)дра нашого до воєводы опѦ(т) свои(х)ословъ какъ бы сє мєжы вами тоє оутомило (!) и доконъчало (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

4. *(означальні) (у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* нібито (1): далєи тыи то исътыи листы мистровы послѣднии мѣли в собѣ таковоую рѣчь как быхо(м) мы кѾзѦ бискоупа роудолθа полца (!) апоустольского лєкгата а тоу(т)жо и ва(с) тѣжь оузгордѣли а нє хотѣли быхо(м) имѣти за срѣдники а за єдначи покоя (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **КАКО** [1], **КАКО БЫ, КАКО КОЛИ, КАКО ЛИ, КАКЪ, КАКЪ КОЛИ, КАКЬ ТО, ЯКО** [1], **ЯКЪ.**

КАКЪ КОЛИ *спол.* (3) *(приєднує підрядні речення) (допустові — у препозиції)* хоча (1): вло(д)славъ... кроль полскии... знамєнито чинимы... иже какъ коли дьяволомъ росъсѣвцєю злости... зъєдиано было ижь... алєксандръ воєвода зємлѣ молдавскои... былъ напротиву намъ и на(с) розгнѣвалъ алє ижь... стефанъ сѾнъ єго... просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили (Ланчиця, 1433 *P* 120—121).

2. *(способу дії)* як (2): *(у постпозиції — із співвідносним словом у головному реченні)* (1): тог(д)ы, коли коро(л) єго мл(с)тъ на(с) обышлє(т) на го(д)ѻномъ (!) мѣстци, имаємъ хо(л)доватн кролєви єго мл(с)ти по(л)скому, та(к), какъ коли наши пере(д)ци хо(л)дъ чинили и служили (Серет, 1445 *Cost.* II, 729);

(без співвідносного слова у головному реченні) (1): и стали єсмо на томъ, ажє имаємъ записы дєржати наши(х) пєре(д)ковъ вѣрнѦ ка(к) коли наши пєре(д)ци записали королєви єго мл(с)тъ (Серет, 1445 *Cost.* II, 729).

Див. ще **КАКО** [1], **КАКО БЫ, КАКО КОЛИ, КАКО ЛИ, КАКЪ, КАКЪ БЫ, КАКЬ ТО, ЯКО** [1], **ЯКО БЫ, ЯКО КОЛИ, ЯКЪ.**

КАКЫИ *див.* ***КАКИИ.**

КАКЬ *див.* **КАКЪ.**

КАКЬ ТО *спол.* (3) **1.** *(зв'язує члени речення) (порівняльний)* як (2): А тыи люди што оу тулинахъ што бы єго были; послушни ка(к) то осподарѦ съвоиго (!) (Київ, 1457 *P* 166); хочем ми(р)... мєти съ г(с)дрємъ ваши(м) какъ то приятєлє(м) (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 62).

2. *(приєднує підрядні речення) (додаткові)* що (1): мы стефа(н) воєвода... знамєнито чинымъ тымъ то листо(м)... какъ то потвєрдили єсмы тимъ листомъ... нашимъ и потверъжаємы записы, присѦгы и олды наши(х) пєре(д)ковъ (Сучава, 1434 *Cost.* II, 663).

Див. ще **КАКО** [1], **КАКО БЫ, КАКО КОЛИ, КАКО ЛИ, КАКЪ, КАКЪ БЫ, КАКЬ КОЛИ, ЯКО** [1], **ЯКЪ.**

КАЛАФЄНДЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Сє азь... їо Стефа(н) воєвода... знамєнито чи-

ни(м)... ожє... дали и потвръдили єсми с҃тои нашєи єпискоупїї о(т) радъвцє(х)... К҃S цр҃ко(в) оу калафєндєщи и(с) попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *наз. зам. місц.* оу **калафєндєщи** (1490 *DC* 147).

КАЛЄНИК *ч.* (5) (*особова назва, цсл.* Калиникъ, *гр.* Καλλίνικος): волни во всих тых имєнѧх кому отдати, продати и промєнити: пан Калєник и єго ближныи по нєм будучиє (Київ, 1437 *AS* I, 34); а на то(м) ро(з)ѣздѣ бы(л) па(н) калєни(к) а па(н) жидимо(т) (!) Старо(с)та житомирьскии (б. м. н., бл. 1458 *P* 168).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Калєник, калєни(к)** (1437 *AS* I, 34; бл. 1458 *P* 168); *род. одн.* **Калєника** (1437 *AS* I, 33); *дав. одн.* **Калєнику** (1437 *AS* I, 33, 34).

КАЛЄНИКОВИЧЬ, КАЛЄНИКОВИЧ, КАЛЄННИКОВИЧЪ *ч.* (17) (*особова назва*): А при томъ были свєтки рада иаша кн҃зь Михаило васильєвичь... а панъ сєнко калєниковичь подъскарбии И подъканьцлѣрии нашь (Луцьк, 1452 *P* 161); А при томъ были добрыє людє па(н) васко люби(ч) писа(р) королєвски(и)... панъ Сєнъко калєнниковичъ (Львів, 1478 *ЗРМ*); Казимиръ... король Полскій Намеснику Звягольскому, пану Окушъку Калениковичу (Судомир, 1488 *РИБ* 222); ино тых свѣтков которыижъ в том привили написаны: пана Ивашкова Калєниковича, пана Сєнка Дєнисковича... всих пєчати привѣшоны к томоу листоу (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

ФОРМИ: **калєниковичь, Калєниковичь** 7 (1452 *P* 161; 1455 *AS* I, 57; 1467 *AS* I, 63; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103; 1478 *AS* I, 76); **калєиикович** 5 (1466 *AS* I, 60, 61; 1469 *AS* I, 64; 1488 *AS* I, 88); **калєиииковичъ** 1 (1478 *ЗРМ*); **калєниикови(ч)** 1 (2-а пол. XV ст. *СПС*); *род. одн.* **Калєниковича** (1491 *AS* I, 94); *дав. одн.* **Калєииковичу** (1488 *РИБ* 222).

***КАЛЄНИКОВЪ** *прикм.* (2) ◇ монастырь калєниковь *див.* **МОНАСТИРЪ.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **калєииковъ** (1378 *P* 26).

Пор. **КАЛЄНИК.**

КАЛЄННИКОВИЧЪ *див.* **КАЛЄНИКОВИЧЬ.**

! КАЛЖДОМОУ ⟨КАЖДОМОУ⟩ *див.* **КАЖДЫИ.**

КАЛИМАНЄЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): Мы илїа воєвода и бра(т) г(с)вами стєфанъ воєвода... чини(м) ⟨знамєн⟩ито... ожє тоты истинны слуги наши... служили намъ право и вѣрно и мы... потвєрдили єсми имъ сєла... на имѧ калиманєщи повышє лалєщи (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 51—52).

ФОРМИ: *наз.* **калимаиєщи** (1439 *Cost.* II, 52).

***КАЛИМАНЪ** *див.* **КЪЛИМАНЪ.**

КАЛИНА *ч.* (2) (*особова назва, молд., пор. болг.* Калин, Калиникъ і калина «дерево»): мы Стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє тоти исти(н)нїи наши слоуги, иѣгоє орбєскоу(л) и бра(т) єго, кали(н)... жаловали єсми и(х) особною нашєю мл(с)тїю (Сучава, 1491 *Cost. S.* 152—153); а па(к) привилїє, що имали слоуга на(ш), ⟨моуша и⟩ калина... а они дали оу ру(к) слузѣ нашєму, глигорови (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

ФОРМИ: *наз. одн.* **калина** 1 (1500 *Cost. S.* 234); **кали(н)** 1 (1491 *Cost. S.* 152).

***КАЛИНИНЪ** *прикм.* (1): Мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє прїидоша прѣ(д) нами... наши слоуги, оана ришканоу(л)... и плємєни(к) и(х), доума, сн҃ъ калини(н)... и продали свою правою о(т)ниноу (Сучава, 1500 *Cost. S.* 233—234).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **калини(и)** (1500 *Cost. S.* 234).

Пор. **КАЛИНА.**

***КАЛИНОВО** *с.* (1) (*назва села в Польщі, пор.* Kalinowa або Kalinowo): Мы воицєхъ з б҃жиєи мл҃(с)ти ярцибискупъ гнѣздєнскии... спытєкъ с тарнова судомирскии, андрѣи з домаборѧ калискии, марцинъ с калинова сирадскии... слюбуємы и записуємы сѧ стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *род. одн.* **калинова** (1433 *P* 122).

***КАЛИНОВСКИИ** *прикм.* (1): Сє азь... їо Стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали и потвръдили єсми с҃тои нашєи єпискоупїї о(т) радъвцє(х)... цр҃ко(в) калиновска и(с) попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **калиновска** (1490 *DC* 147).

Пор. **КАЛИНОВЦИ.**

КАЛИНОВЦИ *мн.* (2) (*назва села на Буковині*) Калинівці: також⟨є⟩ єсми дал⟨и⟩ сєл⟨о⟩ к⟨ръ⟩стѣ на имѧ калиновци (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248); Сє азь... їо Стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали и потвръдили єсми с҃тои нашєи єпискоупїї о(т) радъвцє(х) ...цр҃ко(в) оу калиновци и(с) попом (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *наз.* **калиновци** (1429 *Cost.* I, 248); *зам. місц.* **оу калииовци** (1490 *DC* 147).

***КАЛИНОВЪ** *прикм.* (2) калиновий: та(м) г(с)дрю нашємоу... по ивницькоую дорогоу а по калиновъ коустъ а о(т) калинова коуста по вєликоую ивннцю (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **калинова** (бл. 1458 *P* 167); *знах. одн. ч.* **калииовъ** (бл. 1458 *P* 167).

КАЛИНЧА *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор. болг.* Калин, Калиникъ і калина «дерево»): Мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним ... ожє... дали єсми и потвръдили томоу свѧтомоу монастироу циганє... на имѣ: Лоука сынь Лацков съ чєлѣдєю... и Калинча сынь Тотин съ чєлѣдєю (Сучава, 1487 *BD* I, 311—312).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Калиича** (1487 *BD* I, 312).

КАЛИСКИИ *прикм.* (2) (*пор.* Kalisz *в Польщі*): Мы во ицєхъ з б҃жиєи мл҃(с)ти ярцибискупъ гнѣздєнскии... андрѣи з домаборѧ калискии... слюбуємы и записуємы сѧ стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои... ижь вшитки оурѧды и зъєднанья и записы... прєрє(ч)ныи владиславъ кроль и дѣти єго... боронити дєржати нєпорушно на вѣки ховати имѣють (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **калискии** (1433 *P* 122).

***КАЛИСТЪ** *ч.* (2) (*особова назва, цсл.* Калистъ, *гр.* Κάλλιστος): сє я кнѧзъ юріа холмъскии... придали єсмо к цр҃кви б҃жои прєч(с)тои б҃гомт҃ри... сєла... к столцу єп(с)піи холмъскоє при б҃голюбєзномъ калисти єп(с)пи и холмъскомъ и бєлъзскомъ (Холм, 1376 *P* 22); мы стєфанъ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали єсмы въсєосщєнномоу (!) митрополитоу киръ калистоу романскомоу єдного татарина на имѣ пашка (Дольний Торг, 1445 *Cost.* II, 236).

ФОРМИ: *дав. одн.* **калистоу** (1445 *Cost.* II, 236); *місц. одн.* **при калисти** (1376 *P* 22).

***КАЛИТА** [1] *ж.* (1) (*шкіряний мішечок на гроші, що його звичайно прив'язували до пояса*) калита: Мартинъ жалова(л) на микоулоу и(ж) ємоу вынѧ(л) ис калиты осмь копъ гро(ш)и квалъто(м)ъ (XV ст. *BC* 31 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **калиты** (XV ст. *BC* 31 зв.).

***КАЛИТА** [2] *ч.* (1) (*особова назва*): Мы кнѧ(з) дв҃дъ дмитриєви(ч)... воилови(ч) гриць с брато(м) стєпано(м), кали(т) ива(н) балакѣрови(ч) ... чинимы знамєни(т)... како кєды в то врємѧ коли кнѧ(з) вєлєбныи дмитрии... голдованиє и вѣрность и послушьство и такѣ(ж) служба ... володиславу... королєви польскому вѣрность... слюби(л) а мы... имєнємъ... вши(х) зємлѧнъ... ислюбуємы за нєго (Лучиця, 1388 *P* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кали(т)** (1388 *P* 38).

КАЛЇАНЄЩИ *мн.* (3) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы видѣвшє и(х) правою и вѣрною службою... дали єсми имъ оу нашєи зємли сєло... на имѧ калїанєщи (Васлуй, 1437 *Mih.* 202—203); и мы ... дали смо томоу нашємоу свѧтомоу монастироу Бистричъскомоу... сєло Калїєнєщи (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз.* **калїаиєщи** (1437 *Mih.* 203); *род.* **Калїєнєщь** (1500 *BD* II, 173); *знах.* **Калїєнєщи** (1500 *BD* II, 173).

КАЛЇАНОВИЧЪ *ч.* (2) *(особова назва):* мы боАрє... алєксандра воєводы... па(н) Аки(м) калїАнови(ч), па(н) гораєцъ и бра(т) єго станисла(в) ... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... серє(т) мисто... сестрѣ господарА нашего королА по(л)ского (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); Мы пановє... на имА... панъ мисѣ равасовскыи и панъ Їоакимъ калїановичъ... вызнаваємь... колижь вєлємЖжнїи илїашъ воєвода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь вырности и присѣгы... є(ст) оучини(л)... мы такоже... обицоуємъ... тотъ истинныи голдъ... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702).

ФОРМИ: *наз. одн.* **калїановичъ** 1 (1436 *Cost.* II, 701); **калїАнови(ч)** 1 (1421 *Cost.* I, 142).

***КАЛЇЄНЄЩИ** *див.* **КАЛЇАНЄЩИ.**

***КАЛЇАНОВИЧЬ** *див.* **КАЛЇАНОВИЧЪ.**

КАЛОГЄРИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсмы ему два села... на имА скорцевци... а... паиковци што выше калогєри о(т) дубровѣ (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56).

ФОРМИ: *наз.* **калогєри** (1407 *Cost.* I, 56).

КАЛОЯНЪ *ч.* (1) *(особова назва молд., болг.* Калоян): мы Илїа воєвода... и брат господства ми, Стєфаиъ воєвода, знамєнито чинимъ... ожє тот истинныи слоуга и болѣринъ нашъ, вѣрныи панъ Калоянъ, слоужилъ намъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1441 *DBAc* 39—40).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Калояиъ** (1441 *DBAc* 40).

***КАЛУГЄРИЦА** [1] *ж.* (2) *(цсл., молд.,* калоугерица) монахиня, черниця: мы Стєфанъ воєво(д)... чинимъ знаменито... понеже... благопроизволи господство ми... и дали єсми прАдрєчєнномоу монастирю єдинъ монастиръ оу боищи... иде(ж) соу(т) калоугерици (Васлуй, 1446 *Cost.* II, 263); Мы Стєфанъ воєвод... чиним знамєнито... ожє прїидоша прєд нами и прєд нашими бояре калоугєрици от нашего монастирѣ от Хородника, и оуказали намъ лист от нашего родителѣ от Алєксандра воєвода (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 199).

ФОРМИ: *наз. мн.* **калоугєрици** (1446 *Cost.* II, 263; 1475 *BD* I, 199).

КАЛУГЄРИЦА [2] *ж.* (1) *(особова назва, молд.* «монахия»): и дали єсми ємоу оу иашєи земли оу молдавскои села иа имѣ прокопАни на рєвтА и за прутомъ противъ по(д)лАне(х) где є(ст) калугерица и где є(ст) ванца (Сучава, 1445 *DIR«A»* 483).

ФОРМИ: *наз. одн.* **калугєрица** (1445 *DIR«A»* 483).

***КАЛОУГЄРИЦА** [3] *ж.* (2) *(назва річки у Молдавському князівстві):* А хотар томоу выш⟨є⟩реченомоу сєло Стєцканїи... въ оусти Калоугерици (Сучава, 1493 *BD* II, 6).

ФОРМИ: *род. одн.* **Калоугєрици** 1 (1493 *BD* II, 6); **Калюгерицеи** 1 (1493 *BD* II, 6).

КАЛУГЄРИЧИНЪ *прикм.* (3) чернечий (1): хотаръ тому сєлу почєнши о(т) великои дорогъ со(ч)въскои... до калугеричинъ ставъ... та о(т) того става гори и оуси иивы *калоугєричини* (Сучава, 1456 *Cost.* II, 582).

к а л у г є р и ч и н ъ с т а в ъ (1), с т а в ъ к а л у г є р и ч и н ъ (1) *(назва ставу в Молдавському князівстві):* хотаръ тому сєлу... до калугеричинъ ставъ; абы было стому маиастирю и съ сєломъ и съ ставо(м) калугеричинъ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 582).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **калугеричиив** 1 (1456 *Cost.* II, 582); *наз. одн. ч. зам. ор.* съ ставо(м) **калугєричинъ** 1 (1456 *Cost.* II, 582); *наз. мн. ж.* **калоугєричини** (1456 *Cost.* II, 582).

Див. ще ***КАЛОУГЄРСКИИ, *КАЛОУГЄРОВЪ.**

***КАЛОУГЄРОВЪ** *прикм.* (1) ◇ к р ъ н и ц я к а л о у г є р о в а *див.* **КРЪНИЦА.**

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **калоугеровѣ** (1468 *BD* I, 130).

Див. ще **КАЛУГЄРИЧИНЪ, *КАЛОУГЄРСКИИ.**

***КАЛОУГЄРСКИИ** *прикм.* (3) ◇ к а л о у г є р с к и и б р о д ъ (2), б р о д ъ к а л у г є р с к и и (1) *див.* **БРОДЪ.**

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **калоугерского** (1447 *Cost.* II, 281); *місц. одн. ч.* **оу калугєрскому** 1 (1454 *Cost.* II, 508); **калоугєрски(м)** 1 (1470 *DIR«A»* 523).

Див. ще **КАЛУГЄРИЧИНЪ, *КАЛОУГЄРОВЪ.**

КАЛОУГЄРЪ [1], **КАЛОУГЄРЬ** *ч.* (35) (*цсл., молд.* калоугеръ, *гр.* Καλόγερος) монах, чернець: и тако(ж) ни оди(н) игоуме(н) илї ины калоугєръ, да нє имаєтъ иного прїмѣсоу ни оу чє(м) къ нашємоу калоугєроу савѣ, ани къ томоу наместю (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185); и також дали монастирєви нашємоу от Нѣмца калоугери от нашего монастирѣ от Бистрици єдин циганин на имѣ Нѣнчюл (Сучава, 1487 *BD* I, 312).

ФОРМИ: *наз. одн.* **калоугєръ, калоугєрь** (1443 *Cost.* II, 185); *род. одн.* **калугєра** (1443 *Cost.* II, 185); *дав. одн.* **калоугєроу** (1443 *Cost.* II, 185); *наз. мн.* **калоугєри, калугєри** 18 (1447 *Cost.* II, 289; 1448 *DIR«A»* 491; 1449 *Cost.* II, 378; 1452 *DIR«A»* 500; 1453 *Cost.* II, 454; 1454 *Cost.* II, 508; 1455 *Cost.* II, 561; 1458 *DIR«A»* 513; 1467 *Mih. Doc.* 125; 1487 *BD* I, 312 і т. ін.); **ка⟨лоу⟩гєре** 1 (1446 *Cost.* II, 251); **калоугьри** 1 (1459 *DIR«A»* 514); *зам. род.* о(т) **калоугєри** 1 (1455 *Cost.* II, 561); *знах. мн.* **калоугєри** (1455 *Cost.* II, 561, 562; 1458 *DIR«A»* 513); *ор. мн.* **калоугєрми, калугєрми** 2 (1448 *Cost.* II, 353; 1453 *DIR«A»* 503); **калоугєри, калугери** 2 (1464 *BD* I, 83; 1467 *Mih. Doc.* 125); **калугеры** 1 (1443 *ПГСММ*); **калугъри** 1 (1459 *DIR«A»* 514).

КАЛОУГЄРЪ [2], **КАЛОУГЄРЬ** *ч.* (3) *(особова назва, молд.* «монах»): тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до иа(с)... дали и потвръдили єсмо имъ ... єдна пасика, оу кръници, где бы(л) калоугєръ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323); дали єсми томоу свАтомоу нашємоу монастироу села що на Добровєць... єдно на имѣ Роуси... дроугое сєло Калоугърѣнє, где былъ Жоуржь калоугєрь (Гирлов, 1499 *BD* II, 162—163).

ФОРМИ: *наз. одн.* **калоугєръ, калоугєрь** (1448 *Cost.* II, 323; 1499 *BD* II, 162, 163).

КАЛОУГЄРЬ [1] *див.* **КАЛОУГЄРЪ** [1].

КАЛОУГЄРЬ [2] *див.* **КАЛОУГЄРЪ** [2].

***КАЛУГОРСКИИ** *див.* ***КАЛОУГЄРСКИИ.**

***КАЛУГЪРЪ** *див.* **КАЛОУГЄРЪ** [1].

КАЛОУГЪРѢНЄ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* дали єсми томоу свАтомоу нашємоу моиастироу... сєла що иа Добровєць: єдно на имѣ Роуси... дроугое сєло Калоугърѣнє где быль Жоуржь калоугєрь (Гирлов, 1499 *BD* II, 162—163).

ФОРМИ: *наз.* **Калоугърѣнє** (1499 *BD* II, 162, 163).

***КАЛУГЬРЬ** *див.* **КАЛОУГЄРЪ** [1].

КАЛУСОВСКИЙ *ч.* (2) *(особова назва):* а пры томъ были и того добрє свѣдомы люди добрые: княз Иван Василєвич Курцєвич... а пан Михно Калусовский (Володимир, 1475 *AS* I, 72); А... при том был владыка володимерский Иона... а панъ Янъ Калусовский (Володимир,1498 *АрхЮЗР* 8/IV,141).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Калусовский** (1475 *AS* I, 72; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

! КАЛЬЦНѢРЄВЪ *див.* ***КАНЦЛЄРЄВЪ.**

! КАЛЬЦНѢРЬ *див.* **КАНЦЛЄРЪ.**

***КАЛЮГЕРИЦЯ** *див.* ***КАЛОУГЄРИЦА** [3].

***КАМАРИНОВЪ** *прикм.* (1): мы Стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... о(жє)... аноушка и марїе дъщери камаринови жаловали єсми и(х) осо(б)ною нашєю мл(с)тїю (Сучава, 1479 *ПГВСА*).

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* **камаринови** (1479 *ПГВСА*).

Пор. ***КАМАРИНЪ.**

***КАМАРИНЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* и дали и потвердили єсми... правоє и(х) о(т)нину о(т)нина о(т)ца и(х) камарииа сєла (Сучава, 1479 *ПГВСА*).

ФОРМИ: *род. одн.* **камарина** (1479 *ПГВСА*).

КАМЄНЄЦКИИ, КАМЄНЄЦКІИ, КАМЄНИЦКИЙ *прикм.* (11): мы богданъ воєвода... вызнавами ис тымъто нашимъ листомъ... ожє пришли єсмо оу вєчноую єдность... ис паномъ дєтрихомъ боучацкимъ з Азловца, старостою каменецкимъ и подолскимъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746);

Се здѣся просилъ у насъ дворининъ нашъ Тишко Ходкевичъ землицъ пустныхъ у Каменецкой волости (Краків, 1454 *АЛМ* 12); А при том были и тому добрє звѣдоми: кн⟨Ѧ⟩зь Юрєй Иванович Доубровницкии... и писар г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рѦ королѦ єго милости, староста камєнєцкии (Ставків, 1491 *AS* I, 97); а староста камєнєцкїи тыж абы имал моц... от кралѣ єго милости над каждым от подданных кролѣ єго милости оучинити справєдливост людєм и подданним нашим (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **камєнєцкии, камєнєцкїи** 2 (1491 *AS* I, 97; 1499 *BD* II, 424); **камєницкий** 1 (1437 *AS* I, 34); *ск. н.* **кам** 1 (1498 *ГВКОО*); *род. одн. ч.* **камєнєцкого** (1499 *BD* II, 424); *дав. одн. ч.* **Каменецкому** (1454 *АЛМ* 12; 1499 *АЛМ* вип. 2, 36); *ор. одн. ч.* **камєнєцкимъ, камєнєцким** (1449 *Cost.* II, 746; 1462 *BD* II, 292); *знах. одн. ж.* **камєницъкоую** (1481 *BD* II, 365); *місц. одн. ж.* **у Каменецкой** (1454 *АЛМ* 12).

Див. ще ***КАМЄНСКИИ.**

Пор. ***КАМЄНЄЦЬ** [1],***КАМЄНЄЦЬ** [2].

***КАМЄНЄЦЬ** [1] *ч.* (11) *(назва міста у Подільській землі)* Кам'янець-Подільський: на крєпость тому и на вєликоє потвєрженьє сєму нашомоу листу привѣсили єсмо наши пєчати оу городи оу камѦнци (Кам'янець, 1404 *Cost.* II,625); а кто имєт повєзти кони или кобыли до камєнци, што было ємоу дати оу сєрєти, то имєтъ дати оу дорогоуни (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669); коли пришолъ цєсаръ тоурский на насъ и на нашоу зємълю, а наши оубогии люди отъ Сачавы (!) и они побєгли до Камєнъца (б. м. н., 1481 *BD* II, 365).

ФОРМИ: *род. одн.* **камєнцѦ, камє(н)цѦ, камєнцѣ** 4 (1453 *Cost.* II, 765; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 274; 1468 *BD* II, 302); **камѦици** 1 (1408 *Cost.* II, 632); **Камєнъца** 1 (1481 *BD* II, 365); **камєнци** 1 (1434 *Cost.* II, 669); *місц. одн.* **оу (в) камѦици** 2 (1404 *Cost.* II, 625; 1407 *Cost.* II, 629); **оу камєнци** 1 (1458 *Cost.* II, 815); ! **камици** 1 (1420 *ПГАГ*).

***КАМЄНЄЦЬ** [2] *ч.* (4) *(назва міста у Берестейській землі)* Кам'янець: Pryszed z Lucka około Berestia około Kamenca wse pusto wczynili (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); Писанъ у Каменцу (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85).

ФОРМИ: *род. одн.* **Kamenca** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *місц. одн.* **оу Камєнцы** 1 (1441—1443 *AS* III, 2); **въ камєнци** 1 (1494 *АЛМ* 54); **у Каменцу** 1 (1495 *АЛМ* 85).

***КАМЄНЄЦЬ** [3] *ч.* (1) *(назва маєтку у Віленському воєводстві):* И о(т)писалъ єсмь своєи жєнѣ Кн҃гни Марїи... свою выслоугоу... имѣнїє пръвоє, а иноу словєнєскъ могылноє камєнєць логожєскъ (Київ, 1446 *Р* 154).

ФОРМИ: *знах. одн.* **камєнєць** (1446 *Р* 154).

КАМЄНИ *прикм.* (12) ◇ к а м є н а г о р а (2) *(назва гори у Київській землі):* тоє свѣ(т)чили два братєники... покоуль єсть г(с)дрѦ нашє(г) тоули(н)скоє зємли... а о(т) калинова коуста по вєликоую ивницю а вєликою ивницєю по камєноу гороу а о(т) камєны горы по до(л)жє(к) (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167); к а м є н а я к р и н и ц я (2) *(назва джерела у Молдавському князівстві):* А хотар да єст тым сєлам и сєлищам почънши от пискоу Бахлоуи... до камѣнои кръници (Сучава, 1468 *BD* I, 127); А хотар томоу сєлоу Грєком почєнши от бєрєг Сирєта... чєрєс полє оу камєнои кръници на копаною могилоу (Сучава, 1488 *BD* I, 348); к а м є н н а я п є ч ь (1) *(назва місця у Троцькому воєводстві):* И мы... казали єсмо свєтком присѦгнути, они обвєли от Бєрєзоє... к камєнной пєчи (Луконицяя, 1478 *AS* III, 17); к а м є н н ы и б р о д (5) *(назва броду у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... сєла... на чоухри михаиловци оу камєнного бродоу (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317); тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... сєло на рєвти гдє є(ст) камєни броу(д) и повышє камєнаго бродоу (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541); к а м є н ы и б р о д (2) *(назва броду у Троцькому воєводстві):* и па(н) яку(б) с пано(м) рачко(м)... ты(х) погорѣлски(х) в то(м) оправили, и границы и(м) завєли по тыи рѣчки по мѣзную а по кривоцоу и по камє(н)ны(и) бро(д) (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **камєни** (1437 *Cost.* I, 541); *род. одн. ч.* **камєнного** 3 (1431 *Cost.* I, 317); **камєного** 1 (1495 *ВМЗД*); **камєнаго** 1 (1437 *Cost.* I, 541); *знах. одн. ч.* **камє(н)ны(и)** (1495 *ВМЗД*); *род. одн. ж.* **камєнои** 1 (1488 *BD* I. 348); **камѣнои** 1 (1468 *BD* I, 127); **камєны** 1 (бл. 1458 *Р* 167); *дав. одн. ж.* **камєиной** (1478 *AS* III, 17); *знах. одн. ж.* **камєноу** (бл. 1458 *Р* 167).

КАМЄНИЦКИЙ *див.* **КАМЄНЄЦКИИ.**

***КАМЄНИЦЪКИЙ** *див.* **КАМЄНЄЦКИИ.**

***КАМЄНИЦЯ** *ж.* (2) *(назва річки у Подільській землі):* Про (т)о... Ємоу самомоу... Надаю... Городища... На(д) рѣчъкою Камєницєю... з обоу двоухъ Сторонъ тоє рѣчки Камєници зємлю Дєръжати Маєтъ (Прилуки, 1459 *Р* 171).

ФОРМИ: *род. одн.* **Камєници** (1459 *Р* 171); *ор. одн.* **Камєницєю** (1459 *Р* 171).

Див. ще ***СОУХАЯ КАМЄНИЦЯ.**

***КАМЄННЫИ** *див.* **КАМЄНИ.**

КАМЄНОЄ *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)* Кам'яна: тѣмъ мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу ... сєла оу нашєи зємли на имѦ хєнцовци... и камєноє на сєрєтѣ (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *наз. одн.* **камєноє** (1431 *Cost.* I, 317).

***КАМЄНСКИИ** *прикм.* (2): мы романь воєвода... чинимо знамєнито... ожє... панъ дидрихъ боучаскыи, старостѣ подолскою зємли и камєнскомоу... слюбилъ ми и записалъ сѦ стоѦти подли насъ (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305).

К р ъ с т ъ К а м є н с к и (1) *див.* **КРЪСТЪ** [1].

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **камєнскомоу** (1448 *Cost.* II, 305); *знах. одн. ч.* **Камєнски** (1438 *DBAc* 27).

Див. ще **КАМЄНЄЦКИИ.**

Пор. ***КАМЄНЄЦЬ** [1].

***КАМЄНЪ** [1] *див.* **КАМЄНЬ** [1].

***КАМЄНЪ** [2] *ч.* (4) *(назва городка у Молдавському князівстві):* єщє єсмы дали прѣдрєчєнномоу монастироу домъ крачоуновъ от камєна (Сучава, 1431 *Cost.* I, 325); Тиж Стєфан воєвода... оукрѣпих нашь свѦтыи монастир... що тоти сєловє бышє от окол дворов наших от Камєн (Сучава, 1491 *BD* I, 463).

ФОРМИ: *род. одн.* **камєна** 2 (1431 *Cost.* I, 325; 1457 *BD* I, 5); **камєнню** 1 (1475 *BD* I, 206); **Камєн** 1 (1491 *BD* I, 463).

КАМЄНЪЧАНЄ *мн.* (3) *(особова назва за місцем проживання, пор.* Камєнєць у Подільській землі): Милостивый королю! Прошу твоє милости, оучини ми право съ Камєнъчаны о мои щкоды, а я такъжо оучиню какъ ми оузвєлишъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 365).

ФОРМИ: *наз.* **Камєнъчанє** (1481 *BD* II, 365); *род.* **Камєнъчанъ** (1481 *BD* II, 365); *ор.* **Камєнъчаны** (1481 *BD* II, 365).

КАМЄНЬ [1] *ч.* (10) **1.** камінь (6): а хотары оунгоурѣ⟨иомъ⟩ от бакова почєнши о(т) връха... прости ⟨...⟩ оу камєнъ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64—65); тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу... дали єсмы єму... сєла на рєвтѣ... и на иткилѣ мєж(д)у кротолчи, понижє гдє камєнь стоить (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459); а хотарь... на дорогоу... та на камє(н) на вєрхъ хлоубокою долиноу (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

2. надгробний камінь, надгробник, надгробна плита (1): Прѣстави сѦ Іо Влъдиславь воєводь в лѣ(т) ѕц҃ѯг, м(с)ца Авгоу(ст) кв҃. дн҃ь. И сътвори си камєнь въ дн҃и Іо Нѣгоє воєвода (Дял, 1455 *Nic. Doc.*);

к а м є н ь а н д о н ї є в ъ (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* а хотарь... на єди(н) топо(л)... на камє(н) андонїє(в) (Сучава, 1490 *ДГСХМ*); К а м є н ь К р а к о в ъ (1) *(назва пагорка у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тоти истиннїи наши слоуги... жаловали єсми их... дали и потвръдили єсми им... сєла... под Камєнєм Краковѣ (Васлуй, 1495 *BD* II, 59); К а м е н ь л е с ъ (1) *(назва урочища у Волин-*

ській землі): по половине зъ Любчемъ грань, куды речъка идетъ... болоты голыми до Каменя леса (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *наз. одн.* **камєиь** (1436 *Cost.* I, 459); *род. одн.* **Каменя** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *знах. одн.* **камень, камєнъ, камєн, камє(и)** (1409 *Cost.* I, 64; 1455 *Nic. Doc.;* 1479 *BD* I, 221; 1488 *ДГСПМ*; 1490 *ДГСХМ*); *ор. одн.* **Камеиєм** (1495 *BD* II, 59).

Див. ще ***КОРОЧЄНЄВЪ КАМЄНЬ, *КОРОЧИНЪ КАМЄНЬ, *КРАЧУНОВЪ КАМЄНЬ.***

***КАМЄНЬ** [2] *ч.* (14) одиниця виміру ваги: а мыто имуть дати отъ камєнє, у баковѣ одинъ грошъ, а на искладъ, у сочавѣ, отъ камєнє одинъ грошъ, а у сирѦть отъ камєнє одинъ грошъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632—633); дали єсми томоу сѣомоу нашємоу монастироу о(т) поутноі на(ш) правїи прихо(д) въєи камени от воскоу о(т) нашєго єврєцкого тръга (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **камєнє** 6 (1408 *Cost.* II, 632, 633; 1434 *Cost.* II, 670); **камєнѦ, камєнѣ** 3 (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 275); **камєн** 1 (1466 *BD* I, 105); *знах. одн.* **камєиъ** (1457 *BD* I, 4); *род. мн.* **камєнъ, камєн** (1457 *BD* I, 4; 1466 *BD* I, 105); *знах. мн.* **камєни** 1 (1488 *ДГСПМ*); **камєиы** 1 (1457 *BD* I, 4).

***КАМЕ́Н**[3] *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Камінь: My Witold, welyki kniaź łytowskiiy... czynim znamienito... iż dali iesmo sługi naszemu Pawłu... sełyszcze Kamień w zemli wołynskoiey (Ужів, 1420 *AS* I, 25).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Камєй** (1420 *AS* I, 25).

***КАМЄНЬЄ** *с., зб.* (1) дорогоцінне каміння: Сє азъ сомиреныи єп(с)пь олк(с)ѣи... застали єсмо оу сѣго сѣса на красно(м)... кр(с)тъ оузвизалныи с каменьє(м) (б. м. н., 1429 *P* 114).

ФОРМИ: *ор.* **камєньє(м)** (1429 *P* 114).

КАМЄНЬСКИЙ *прикм.* (1) *(пор.* Камień у Польщі): Мы воицехъ з ѣжиєи мѣ(с)ти ярцибискупъ гиѣзденскии... доброкгостъ с колна каменьскии ... слюбуємы и записуємы сѦ єтецку воєводѣ землѣ молдавскон (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **камєньскии** (1433 *P* 122).

***КАМИЛИНЪ** *прикм.* (1): мы Стєфан воєвода... знамєнито чи⟨ни⟩мъ... ожє прїидє прѦд нами... слоуга наш Щєфоулъ Спинѣноулъ и съ своєю женою Фєткою, дочка Камилина... и продали одино село на имѣ КобылїѦ на Днистри (Сучава, 1482 *BD* I, 261—262).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Камилина** (1482 *BD* I, 262).

Див. ще ***КАМИЛОВЪ.***

Пор. ***КЪМИЛЪ.***

***КАМИЛОВЪ** *прикм.* (1): мы Стєфан воєвода... знамєнито чи⟨ни⟩мъ... ожє прїидє прѦд нами... слоуга наш Щєфоулъ Спинѣноулъ и съ своєю женою Фєткою, дочка Камилниа... и продали одино село на имѣ КобылїѦ на Диистри, очина Фєткова, дочка Камилова (Сучава, 1482 *BD* I, 261—262).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Камнлова** (1482 *BD* I, 262).

Див. ще ***КАМИЛИНЪ.***

Пор. ***КЪМИЛЪ.***

! КАМИЦИ *див.* ***КАМЄНЄЦЬ** [1].

***КАМКА** [1] *ж.* (8) *(тюрк.* kämха, kimха) узорчаста турецька шовкова тканина (7): а коли имуть купити татарскыи товаръ, у сочавѣ, или шолкъ, или перєцъ, или камкы, или тєбєнкы, или тємьѦнъ, или грєцкыи квасъ, отъ гривну, у сочавѣ, по три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); а коли имоут коупити татарскїи товар, оу сочавѣ, илї шолкь, илї перецъ, илї камхи... а они абы платили от гривны три гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); А такожъ намъ маю(т) дати чоломъ битьѦ на годъ попѦти коуѳтерє(и) коро(т)кихъ А по пѦти конє(и), А по камъце што бы стоѦла за двадъцать копъ г(р)ше (Краків, 1487 *АМЛ*);

к а м х а д а м а с к а (1) адамашок: Сє азъ... пань Игнатїє... къ свѦтомоу мѣстоу... дали єсмы трои двери от дамаєкы чрьвєноі съ златом и єдинь покровєць, и нарѪквици от тоѪжде камхы дамаскы (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70).

ФОРМИ: *род. одн.* **камхы** 1 (1462 *BD* I, 70); **камхи** 1 (1449 *Cost.* II, 747); *дав. одн.* **камъце** (1487 *АМЛ*); *ор. одн.* **камъкою** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 8); *знах. мн.* камхи 2 (1456 *Cost.* II, 788; 1460 *BD* II 273); **камкы** 1 (1408 *Cost.* II, 630); **камхы** 1 (1434 *Cost.* II, 668).

КАМКА [2] *ч.* (3) *(особова назва):* а панъ Юшко Камка далъ пану Стецку Шишкиничу, противъ нашого села, таково ж село... на имя Будятичи (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Камка** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627, 628); *ор. одн.* **Камкою** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

***КАМХА** *див.* ***КАМКА** [1].

***КАМЪКА** *див.* ***КАМКА** [1].

***КАМѢНЫЙ** *див.* **КАМЄНИ.**

***КАМѦНЄЦЬ** *див.* ***КАМЄНЄЦЬ** [1].

***КАНДИТОВЪ** *ч.* (1) *(назва селища у Волинській землі):* мы великыи кѪзь швитрикгаилъ... чини(м) знамєнито... ижь... мы... дали єсмо єму и записали... оу кремєнєцко(м) повѣтє... селищє кандитовъ (Луцьк, 1438 *P* 138).

ФОРМИ: *знах. одн.* **кандитовъ** (1438 *P* 138).

КАНДРѢ *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор.* Кондратъ): мы Стефанъ воєвода... чиним знамєнито ... ожє тот истинныи слоуга наш пань Кандрѣ, сынъ Грєоулов, слоужиль нам право и вѣрно (Васлуй, 1465 *BD* I, 87—88).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Каидрѣ** (1465 *BD* I, 88).

Див. ще ***КОУДРѢ.***

КАНЄВЬСКИЙ *прикм.* (1) *(пор.* Канєвъ): а при то(м) были докторъ с кракова кѪзь янъ рекгула... а воитъ канєвьскии юшько (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ч. канєвьскии** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

КАНОВНИКЪ *ч.* (2) *(стч.* kanovnik, *стп.* kanonik, kanownik, *лат.* canonicus) *(вищий чин у католицькому світському духовенстві)* канонік: А псанъ у Вилни... Матыся, кановникъ Виленьск(ій) (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); А нное давал на рускии церкви и бискупу киевъскому и каноникомъ и иным давалъ (Вільна, 1496 *АЛРГ* 72).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кановникъ** (1451 *АкЮЗР* II, 106); *дав. мн.* **каноиикомъ** (1496 *АЛРГ* 72).

***КАНОНИКЪ** *див.* **КАНОВНИКЪ.**

КАНОНЪ** *див.* ***КАНУНЪ.

***КАНТАРЬ** *ч.* (12) *(тюрк.* kanṭar «вага») одиниця вимірювання ваги: а на головное мыто, у сочавѣ, отъ ВЇ кантари одинъ рубєль серебра (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); А кто идетъ до татарскои стороны, от дванадєсѦт кантари що сѣ важит оу Сочавѣ один роубль *(в ориг.* роубли.— *Прим. вид.)* серебра (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *род. мн.* **кантари** 10 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 273, 274); **кантар** 1 (1456 *Cost.* II, 789); *знах. мн.* **каитари** (1446 *DIR«A»* 485).

***КАНУНЪ** *ч.* (6) переддень (1): пса(н) и дата (!) во (л)вовє по(д) лѣты рожества х(с)ва ≠ а лѣ(т) нуои м(с)ца аоуста (!) въ ѣ дє(н) кану(н) прєображения хва инди(т) (!) г (Львів, 1478 *ЗРМ*);

н а к а н у н ѣ (4) напередодні: А писана грамота вь Лвовѣ, в недѣлю на канонѣ святого филипа (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); писанъ листъ оу сочавѣ, оу нѣдєлю, на канунѣ водохрщь (Сучава, 1393 *Cost.* II, 608); А pisan listh v Haliczy w Sredu pa kanoniy swietoho Illy dnie (Галич, 1413 *GL* 48); о у к а н у н ъ (1) напередодні: оув озєра оу круды межи городна и мєрє(ч) по розтвѣ х(с)вѣ оу пѦтокъ оу канунъ сѣго обрѣзаниѦ хва (б. озера Крудн, 1400 *P* 62).

ФОРМИ: *наз. одн.* **каиу(н)** (1478 *ЗРМ*); *знах. одн.* **канунъ** (1400 *P* 62); *місц. одн.* **иа канунѣ** 2 (1385 *P* 28; 1393

Cost. II, 608); **на каионѣ, kanoniy** 2 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1413 *GL* 48).

***КАНЦЛЄРЄВЪ** *прикм.* (1) канцлерів: Прика(з) пана θє(д)ко(в) кальцнѣрєвъ (!) (б. м. н., 1446 *Р* 153).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **! кальциѣрєвъ** (1446 *Р* 153).

КАНЦЛЄРЪ, КАНЦИЛЄРЪ, КАНЦЛЄР, КАНЦЛИРЬ, КАНЦЛѢРЬ, КАНЦНѢРЬ, *ч.* (21) (*стч.* kancléř, *стп.* kanclerz, *лат.* cancellarius) *(хранитель печаті, керівник канцелярії)* канцлер (20): мы пановє господарѣ нашєго, илїн воєводы, на имѦ... пань станъ бырличь вороницъскыи... и пань диниско канцилєръ хропотовскыи... вызнаваємь тымъ то наши(м) листомъ... колижь... илїашъ воєвода... владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь... єс(т) оучини(л)... мы такожє... обицоуємъ ... тотъ... голдъ... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); А при томъ были: Владыка Лоуцкий Єфрємєи... а панъ Фєдко канцлеръ нашъ (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); Кнзю николаю бискоупоу вилєньскомоу И воєводѣ вилє(н)скомоу паноу михаилоу кєзькгаиловичоу каньслѣрю... нашємоу (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Вызнаваємъ симъ нашымъ листомъ... и(ж) съ нашєи доброєи воли и розмыслоу хотячы пана михаила канцлиря молдавско(г) намъ братомъ и приятелємъ вѣчнымъ оучынити... дали єсми ємоу... оу снятинѣ оу горо(д) мєшканє (Снятин, 1454 *Р* 162—163); а на то свѣдковє... пан доума браєвич... пан пєтрь канцлирь (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791);

канцлѣрь дворныи (1) придворний канцлер: при то(м) были в̃(о) вй(л) па(н) мй̃(к) ра(ди) па(н) а ка(н)цлѣрь дво̃(р) на(м) мє̃(р) (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **канцлеръ, каицлєр** 5 (1444 *AS* I, 41; 1446 *AS* III, 5; 1494 *АЛМ* 54; 1495 *РИБ* 621; 1499 *AS* I, 118); **каицнѣрь** 1 (1446 *Р* 151); **! кальцнѣрь** 1 (1446 *Р* 152); **канцлирь** 1 (1456 *Cost.* II, 791); **каицилеръ** 1 (1436 *Cost.* II, 701); **ка(и)цлѣрь** 1 (1499 *ГОКІР*); *ск. н.* **каи, ка(н)** 3 (1493 *АЛГР* 56; 1496 *ВМКФС;* 1499 *ВФ*); **к(и)** 1 (1495 *ВК*); *род. одн.* **канъцлєра** 2 (1499 *ВФ*); **канцлири** 1 (1454 *Р* 162); *дав. одн.* **канцлиреви** 1 (1439 *Cost.* II, 714); **канцлиру** 1 (1445 *Cost.* II, 730); **каиьслѣрю** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *ор. одн.* **канцлѣрємъ** (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.).

Див. ще ***КАНЬЦЛѢРИИ.**

КАНЪТУРЪ *ч.* (1) *(особова назва):* а сє зємлѦнє панъ ходько быбєльскии... панъ воитъ перємышльскии канътуръ из угоръ гость (Перемишль, 1359 *Р* 10).

ФОРМИ: *наз. одн.* **каиътуръ** (1359 *Р* 10).

***КАНЪЦЛЕРЪ** *див.* **КАНЦЛЄРЪ.**

***КАНЬСЛѢРЬ** *див.* **КАНЦЛЄРЪ.**

***КАНЬЦЛѢРИИ** *ч.* (2) (*стп.* kanclerzy, *лат.* cancellarius) *(хранитель печаті, керівник канцелярії)* канцлер: князь Борис канциерии (!) приказалъ (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); прика(з) па(н) θєдька каньцлѣрєго (Луцьк, 1445 *Р* 149).

ФОРМИ: *наз. одн.* **! канциерии** (1445 *ЗНТШ* CXV, 19); *род. одн.* **каньцлѣрєго** (1445 *Р* 149).

Див. ще **КАНЦЛЄРЪ.**

***КАПЛАНСКИИ** *прикм.* (1) (*стп.* kapłański) *(який стосується священика)* священиків: Я Оношко Витонизкий... продал єсми... кн⟨А⟩г⟨и⟩ни Мари Ровєнской дом свой оу Луцком мѣсти промєж орменскоє ц⟨є⟩ркви и капланского домоу на бєрези СтырѦ (Луцьк, 1490 *AS* I, 92).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **капланского** (1490 *AS* I, 92).

***КАПЛАНЪ** *ч.* (3) (*стч.* kaplan, *стп.* kapłan, *лат.* capellanus) священик: а мыта со осмь ко(п) грошє(и) при(и)дєть коли тихо а н то половица на цє(р)ковъ капланоу идєт (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); о жакоу алюбо о капланѣ которыи(ж) дєржить очиноу свою (XV ст. *ВС* 12).

ФОРМИ: *дав. одн.* **капланоу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); *місц. одн.* **о капланє** 1 (XV ст. *ВС* 5 зв.); **о капланѣ** 1 (XV ст. *ВС* 12).

***КАПЛИЦА** *ж.* (2) (*стч.* kaplicě, *стп.* kaplica, *лат.* capella) каплиця: бл̃гоізволениемъ мудртїю бга(!) оц̃а всемогущаго по(д)писана бысть сия капли(ца повелѣні)емъ великодержавного короля пресвєтлого казимира (Краків, 1478 *ОБРН* 130).

ФОРМИ: *наз. одн.* **капли(ца)** (1478 *ОБРН* 130); *знах. одн.* **каплицю** (1478 *ОБРН* 131).

***КАПНЫИ** *прикм.* (1) ◇ капныи пенези (1) *(за право варити і продавати пиво і мед)* шинковий податок: Володимерскихъ капныхъ пенезей и верховщини а цинъшовыхъ литовижских пѦтдесѦтъ копъ и чотыри копы и полтретѦдцать грошей (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).

ФОРМИ: *род. мн. ч.* **капныхъ** (1497—1498 *АЛРГ* 79).

***КАПРИНЪ** *прикм.* (1) ◇ доуброва каприна *див.* **ДОУБРОВА** [1].

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **каприну** (1425 *Cost.* II, 169).

КАПОУСТА *ж.* (3) капуста: и тако(ж) тоты(и) лю(дї) и(с) тѦ(х) сє(л) да нє имаю(т) ни мито о(т) и(х) тръговли платити ни о(т) рибоу ни о(т) капоуста (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512); Сє азь... Io Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали и потвръдили єсми тои свѦтои нашєи цръкви... двѣ сєла на имѣ Лєвкоушанїи... и съ дєсѣтиною от капоустоу от того сєла, и Драгомирєщїи (Сучава, 1488 *BD* I, 342).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* о(т) **капоуста** (1458 *DIR«A»* 512; 1466 *BD* I, 96); *знах. одн. зам. род.* о(т) **капоустоу** (1488 *BD* I, 342).

КАРАБЧѢЄВЬСКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* А свѣдци на то гринко панъ староста подольскии смотрицкии воєвода рогозка прокопъ сємєнко карабчѣєвьскии (Смотрич, 1375 *Р* 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **карабчѣєвьскии** (1375 *Р* 20).

***КАРАГОУНИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... сєло гдє карагоуничєвє (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. мн.* **карагоуиичєвє** (1437 *Cost.* I, 541).

КАРАЄВИЧИ *мн.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Караєвичі: а кн⟨А⟩зю Солтану оу лоуцком повѣтє городокъ Двор а сєла: Караєвичи, Обаров (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); досталъ сѦ дєверю моємоу кн⟨А⟩зю Сємєну ... подъ луцкимъ повєтомъ Городокъ, а к двору присєлки и сєлища: Бєгонь, Караєвичи (Манів, 1478 *AS* I, 76).

ФОРМИ: *наз.* **Караєвичи** (1463 *AS* I, 55; 1478 *AS* I, 76).

***КАРАЖИН** *ч.* (5) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... сєло поу(д) (sic.— *Прим. вид.*) каражиномъ гдє симѣо(н) кнѣ(з)... єщє сєло по(д) каражиномъ добрouша и сєло по(д) каражиномъ мордвина (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *ор. одн.* **каражиомъ** (1437 *Cost.* I, 541).

***КАРАИМАНЪ** *ч.* (11) (*тюрк.* qaraman «в'яз» або qurman, *ар.* qurban «жертва», також особова назва або qaraman «назва провінції в Малій Азії») міра місткості: а оди(н) слоуга дєвяты(и) слоу(ж)боу слоужить и здавна за великого кнзѦ вито(в)та два караимона мєдоу а два чѣвка новы(х) єщо воли невысєдєли трє(х) годовъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); Пан Юрєй пишеть, ижъ тотъ человекъ ДитѦтъковичъ даивалъ отцу нашєму с тое земли, на которой он седить, дани чотыри карамоны меду пресного а двє ведрє, а двє кузни меду (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56); Пришло приходу двесте карайманов и дванадпать (!) карайманов (б. м. н., 1494—1495 *АЛРГ* 60).

ФОРМИ: *род. мн.* **карайманов̃ъ, караимаиов** 5 (1494—1495 *АЛРГ* 60); **! караимамов** 1 (1494—1495 *АЛРГ* 60); **корайманов̃ъ** 1 (1496 *АЛРГ* 72); *дав. мн.* **карайманом** (1494—1495 *АЛРГ* 60); *знах. мн.* **карамоны** (1493 *АЛРГ* 56); *наз. дв.* **караимона** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

***КАРАИМОНЪ** *див.* ***КАРАИМАНЪ.**

***КАРАМАНЪ** *ч.* (1) (*особова назва, тюрк.* qaraman «в'яз» або qurman, *ар.* qurban «жертва» або qaraman «назва провінції в Малій Азії»): мы пєтръ воєвода... знамєнито чини(м)... ожє то(т) истинныи калоугєри наши о(т) молда-

вици принєсли привилїє... що дали наши родитєлє за свою дш҃оу монастироу... цигани на имѣ бъра и бадю и комана и съ дѣтм(и) н(х) и карамана брата бєрина и съ дѣ(т)ми єго (Байчани, 1454 *ПГПММ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **карамаиа** (1454 *ПГПММ*).

***КАРАМОНЪ** *див.* ***КАРАИМАНЪ.**

КАРАТИ *дієсл. док.* (14) (кого, кого за що) покарати: Teź jestliby chrest'janin... zabił, majet byti karan jako winnyj (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); а коли бы па(н) на(ш) милостивы... обысла(л) на(с), абыхо(м) к тому выименованому мистцю и дн҃еви были, а мы быхо(м) того какими лици нє хотили пополнити по(д)лу(г) слюбоу и того запису... то(г)ды на(ш) милостивыи па(н)... имає(т) на(с) казнити и карати (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); И мы хочомо (!) о томъ до наместъниковъ нашыхъ пограничъныхъ писати, ажъ бы лихнхъ людей за то карали (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).

ФОРМИ: *інф.* **карати** (1453 *Cost.* II, 766); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **ажъ бы... карали** (1496 *BD* II, 405); *інф. пас.* **byti karan, бытн кара(н)** 6 (1388 *ZPL* 104, 105, 106, 107; XV ст. *BC* 8 зв.); **karan byti** 1 (1388 *ZPL* 107); **быти! кора(н)** 2 (XV ст. *BC* 33 зв.); *перф. пас. 3 ос. одн. ч.* **był karan** (1388 *ZPL* 105); *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. одн. ч.* **ażby karan był** (1388 *ZPL* 105).

***КАРВАК** *ч.* (1) *(особова назва):* И пак оу том и оу тотже час прїидє прѧд нами... Настѧ... и прода⟨ла⟩ *(в ориг.* прода.— *Прим. вид.)* єдноу фалчоу винограда на Хрълo⟨в⟩скоу *(в ориг.* Хрълоскоу.— *Прим. вид.)* гороу, що же была коупила тотоу фалчоу винограда от Агъта, жена Карвак Леоуринци от Хрълова, за м҃ златы татарскых (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).

ФОРМИ: *род. одн.* **Карвак** (1499 *BD* II, 147).

КАРЛАКЬ *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стєфань воєвода... чинимъ знаменито... ожє прїидоша прѣд нами... наши оубози люди от Хорловскаго тръгоу на имѣ Карлакь Ласловь и Тоть Ищфань... и продали намъ свою правоую и питомоую о⟨т⟩ниноу (Сучава, 1470 *BD* I, 149—150).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Карлакь** (1470 *BD* I, 150).

***КАРЛОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Продали есмо мыто берестейское... краковѧнину Гендрыху Карловичу на тры годы (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Карловичу** (1498 *АЛРГ* 82).

***КАРЛОВЪ** *ч.* (1) *(назва маєтку у Галицькій землі) суч.* Прутівка: а коли быхми то(г) не пополнили и иє заплатили пан(у) михаилу на тоты дн҃и вышєписа(н)ны(х) а мы сѧ по(д)даємъ ажєбы оузѧ(л) оу нашємъ имѣнии оу карловѣ пѧ(т)дєсѧтъ воловъ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу карловѣ** (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.).

***КАРПОВЪ** *прикм.* (1): А перешедши верховину Ровця... застализмо пана Максыма Тымковича, который повидилъ, же одъ той верховины на полудень у право грунтъ мой, а влево лисъ Мыховъ — пана Карпова до Почапынець (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Карпова** (1430 *ГВКЛ* 8).

Пор. **КАРПЪ.**

КАРПЪ *ч.* (10) *(особова назва, цсл.* Каръпъ, *гр.* Κάρπος) Карпо: за повелиниемъ велыкого князя Свыдрыгайла, васылый Сангушковичъ... и мы дворане господарскіе... былысмо у земяныа повету Браславского, пана Карпа Ивановыча Мыкулынского (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); Ино мы, зъ ласки нашое, за его службу, тые люды, семь служобъ у Скидельской волости, на имя: Гануса Шатрановича, а Олексу, а Карпа... ему дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Карпъ** (1430 *ГВКЛ* 7; 1487 *РИБ* 434); *род. одн.* **Карпа** (1430 *ГВКЛ* 7, 9); *знах. одн.* **Карпа** (1500 *АЛМ* вип. 2, 58); *ор. одн.* **Карпомъ** (1430 *ГВКЛ* 7).

КАРФИНА *ч.* (2) *(особова назва):* мы стєфа(н) воєвода... чини(м) знаменито... ожє... дали и потвръдили єсмы нашєи митрополїи о(т) до(л)нєго тръга... питомы циганы на имѣ мъчкать и своими дѣтми и чєлѣдию... и карфина и своими дѧ(т)ми и чєлѣдию (Сучава, 1465 *DIR«A»* 518); И такождерє єсми дали и потвръдили тои свѧтон нашєн цръкви, митрополїи от Романова тръга, и татарє на имѣ Бачюл съ чєлѣдєю ... и Карфина холтѣюл (Сучава, 1488 *BD* I, 342).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Карфиια** (1465 *DIR«A»* 518; 1488 *BD* I, 342).

КАРЪМБЬ *ч.* (4) *(особова назва):* И заплатих господство мы оуси тоти пинѣзи о злат оу роукы Драгоушоу Каръмбоу... прѧд оусими нашими молдав(ски)ми бояре (Ясси, 1497 *BD* II, 99); И оустах аз господство мы и заплатих... пинѣзи с҃л златы татарскых оу роукы слоугам нашим Дрьгоушоу Карьмбоу и плємєником єго (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Каръмбь** (1499 *BD* II, 146); *дав. одн.* **Каръмбоу** (1497 *BD* II, 99; 1499 *BD* II, 147).

***КАСАПЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд.* касап «мясник»): а такожє єсми потвєрдили монастироу... ⟨оуси татаровє⟩... на имѣ татаро⟨м⟩... тора и⟨с⟩ чєлѣдъю си каса(п) и(с) чєлѣдъю си (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *наз. одн.* **каса(п)** (1462 *Cost. D.* 11).

КАСПАРЬ *див.* **ГАШПАР.**

КАТАМАРЄВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше єго правоую и вѣрноую слоужбоу... дали єсмы ємоу... села... на имѧ... васковци... и катамарєвци (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *наз.* **катамарєвци** (1431 *Cost.* I, 317).

***КАТАМАРЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* тѣмъ мы видѣвше єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... села... на имѧ... васковци... и катамаревци што замѣнилъ съ катамарє(м) за шербовци (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *ор. одн.* **катамарє(м)** (1431 *Cost.* I, 317).

***КАТАНСКИЙ** *прикм.* (1) *(пор.* Катынь *у Смоленській землі):* Билъ намъ чоломъ окол⟨ь⟩ничый Смоленъскій, наместъникъ Лучина Городка, князь Олехио Василевичъ Глазына и просилъ въ насъ въ Смоленъскомъ повете, въ Катанской волости, села (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **въ Катаиской** (1499 *РИБ* 776).

***КАТАСТИХЪ** *ч.* (2) (*молд.* катастиф, *гр.* Κατάστιχον) реєстр, книга для записів: а кто бы хоти(л) кръчмоу чинити да нє имєтсѧ написати оу катасти(х) оу калоугєри (б. м. н., 1458 *DIR«A»* 513).

ФОРМИ: *знах. одн.* **катасти(х)** (1458 *DIR«A»* 513).

КАТИНА *ч.* (2) *(особова назва):* а мы такождєрє и от нас єсмы дали и потвръдили слоузѣ нашємоу... селищє на Поутной на имѣ Бѣлѣ, гдє был Миклъоушь Катина (Гирлов, 1499 *BD* II, 160).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Катина** (1499 *BD* II, 160).

КАТОУНА *ч.* (1) *(особова назва):* а при том был великого королѧ зємѧнин пан Мишко Глоускій... а пан Катоуна маршалко кн⟨ѧ⟩зѧ Ивановъ Острозского (Острог, 1463 *AS* I, 56).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Катоуна** (1463 *AS* I, 56).

КАОУЧЄЛЄЩИ *див.* **КЪОУЧЄЛЄЩЇИ.**

***КАФИНЪСКИЙ** *прикм.* (2) (*пор.* Кафа в Криму) *суч.* Феодосія: а цєсаръ тоурєцъкий прислалъ до насъ и просилъ тыхъ паробъковъ Кафинъскихъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 365).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **Кафинъскиє** (1481 *BD* II, 365); *род. мн.* **Кафинъскихъ** (1481 *BD* II, 365).

КАЧЮРЮВЬ *прикм.* (1): нє єдиного то родоу были оушитки єдинъ бы(л) костоѫ (!) а дроу(г) бы(л) качюрювь а трєтии бы(л) поповѧть (!) (б. м. н., 1492 *ЗОЄ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ч. качюрювь** (1492 *ЗОЄ*).

***KASZDYJ** *див.* **КАЖДЫЙ.**

! КАШЄНЇЄ *див.* ***КОШЄНЇЄ.**

КАШИН *ч.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* тѣм мы видѣвшє правоу вѣрноую єго слоужбоу до

нас... дали єсми ємоу оу нашии зємли оу молдавскои... силище (!) на кашин (б. м. н., 1443 *Cost.* II, 160).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* **на кашин** (1443 *Cost.* II, 160).

***КАШИНЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор. болг.* Кашин): тѣм мы видѣвше правоу вѣрноую єго слоужбоу до нас... дали єсми ємоу оу нашии зємли оу молдавскои и потвръдили єсми ємоу очиноу єго... повыше стана кашина (б. м. н., 1443 *Cost.* II, 160).

ФОРМИ: *род. одн.* **кашина** (1443 *Cost.* II, 160).

КАШОТЪ *ч.* (8) *(особова назва):* и оустал пань Могила чашник та заплатил оуси тоти пинѣзи рл̃ злат оу роуки Стани, дочка Драгомира Кашотъ, и... сыновом Мирча Кашотъ... и сестричичєм Оудрѣ... оуноукове Грозѣ Кашотъ (Сучава, 1491 *BD* I, 447).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **Кашотъ, Кашот** (1491 *BD* I, 445, 447).

***КАШПАРЪ** *див.* **ГАШПАР.**

***КАѲТОЛИЧЄСКИИ** *прикм.* (1) *(цсл.* католичьскыи, *гр.* Καθολικός) вселенський, соборний: ї то(т) мн(с)ты(р) пєче(р)скїи былъ з вєко(в) с прєдѣлами свои(ми) вышєрєче(н)ными самъ в себѣ ставропигїя о(т) велики(х) кн̃зєй роуски(х) и Святы(х) потрїа(р)хъ (!) ко(н)сте(н)тинапольски(х) нового рима сѣтоє каѳтолическоє восточныє цр̃кви хр(с)товы Святы(х) апостолъ и сѣты(х) о(т)цъ (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **каѳтолнческоє** (1481 *ГПМ*).

***КВАЛТОВНЫИ** *див.* ***КНWALTOWNYJ.**

КВАЛТОМЪ *див.* **КГВАЛТОМЪ.**

***КВАЛТЪ** *див.* ***КГВАЛТЪ.**

!КВАЛЪТОЛТОМЪ ⟨КВАЛЪТОМЪ⟩ *див.* **КГВАЛТОМЪ.**

КВАЛЪТОМЪ *див.* **КГВАЛТОМЪ.**

КВАЛЪТОМЬ *див.* **КГВАЛТОМЪ.**

***КВАЛЪТЪ** *див.* ***КГВАЛТЪ.**

КВАСИЛОВ *ч.* (3) *(назва села у Волинській землі)* Квасилів: мы стефанъ воєво(д)... чинимъ знаменито... ажє єсмо оумолвили и с прє(д)рєчєными паны и с коруны по(л)скоѦ, которын жє сѦ иснимали с нами, оу серетѦ, на имѣ, панъ янъ с чижєва... панъ ванко с квасилова (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729); Сє я Ванко Скєрдѣєвич сын Джусии ис Квасилова... вызнаваю, иж я... кн⟨Ѧ⟩зю Семену Василєвичу дѣдѣчу Збаразкому продал єсми ємоу вѣчную отчизну свою и дѣдину свою на вєки вєком (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Квасилов** (1470 *AS* I, 65); *род. одн.* **Кваснлова** (1445 *Cost.* II, 729; 1470 *AS* I, 64).

Див. ще **КВАСИЛОВО.**

КВАСИЛОВО *с.* (2) *(назва маєтку у Волинській землі)* Квасилів: Я панъ ванъко чжоусичъ с квасилова па(н) хо(л)мски(и) чинимъ знаменито ... и(ж) своимъ братаничо(м) с пано(м) оле(х)но(м) чжоусою... имали є(с)мо дѣ(л) оу нашо(и) деди(ч)но(и) о(т)чизнє (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **квасилово** (1478 *ЗРМ*); *род. одн.* **квасилова** (1478 *ЗРМ*).

Див. ще **КВАСИЛОВ.**

***КВАСЪ** *ч.* (4) ◇ г р ѣ ц к ы и к в а с ъ *див.* ***ГРЄЦКЫИ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **квасъ, квас** 3 (1408 *Cost.* II, 630; 1434 *Cost.* II, 668; 1456 *Cost.* II, 788); **кфас** 1 (1460 *BD* II, 273).

КВАША *ч.* (3) *(особова назва):* И мы имъ, семи чоловекомъ, на имя Ивану и Гаврылу... а Квашы... тые корчѣмы Вруцъкіе продали (Радомль, 1487 *РИБ* 227—228); и тыми разы тыє мєщанє вроуцъкиє... на (и)мѦ иванъ А гаврило... а кваша а ивашєвичъ просили насъ абыхмо єщо имъ тыє ко(р)чмы на колико годо(в) продали (Краків, 1489 *АКВ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кваша** (1489 *АКВ*); *дав. одн.* **Квашы** 1 (1487 *РИБ* 228); **! иваши** 1 (1489 *АКВ*).

***КВИТАНЦИЯ** *див.* ***КВИТАЦЫЯ.**

***КВИТАНЦІЯ** *див.* ***КВИТАЦЫЯ.**

***КВИТАЦЕЯ** *див.* ***КВИТАЦЫЯ.**

***КВИТАЦІЯ** *див.* ***КВИТАЦЫЯ.**

***КВИТАЦЫЯ** *ж.* (14) *(стп.* kwitacja, *лат.* quitatio) письмове доручення про видачу з митного збору певної грошової суми: А кому коли въ нихъ подаемъ пенязи на квитацыяхъ з мыта нашого, они маютъ имъ платити по рокомъ, а до року бы ихъ не габали (Краків, 1487 *РИБ* 226); толкожъ квитаціи положили, на которыижъ роздали, кому е. м. подавалъ пенязей въ нихъ зъ мыта (Берестя, 1496 *АЛМ* 128); А иныи квитанціи, што не въ его году, индикъ 5 (? — *Прим. вид.*) іюнь 14, тыи квитанцыи за ся ему вернуты (Вільна, 1499 *РЕА* III, 35).

ФОРМИ: *род. мн.* **квитацен** 5 (1497—1498 *АЛРГ* 80; 1498 *АЛРГ* 82, 83); **квитацыи** 2 (1494—1495 *АЛРГ* 60, 79); **квитаціи** 1 (1496 *АЛМ* 128); *знах. мн.* **квитаціи** 1 (1497—1498 *АЛРГ* 79); **квитанцыи** 1 (1499 *РЕА* III, 35); **квитанціи** 1 (1499 *РЕА* III, 35); *місц. мн.* **на квитацеяхъ** 2 (1497 *АЛРГ* 79; 1498 *АЛРГ* 82); **на квитацыяхъ** 1 (1487 *РИБ* 226).

КДЄ, КЪДЄ *спол.* (9) *(цсл.* къдє, *стч.* kde) *(приєднує підрядні речення місця)* де **а)** *(у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* (7): а хотарь имъ нижни о(т) марышєвъци валъ... до великої буковины кдє вышєлъ путь (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); а мы єсмо выслали врѦдика нашего... на тоу границю сталї по(д)лї потока малого крїховцѦ оу кроуглы(х) лозъ кдє пєрєходи(т) дорога о(т) зоудєчова к долїнѣ (Зудечів, 1421 *Р* 95—96); Дали Єсмъ на имѦ Шандрови и братии єго радєвитєи дворищ' ов'тоу стороноу рѣки СоукилѦ, о(т) стриѦ, кдє доброславєцъ сидѣлъ (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3);

б) *(у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні)* (1): кдє смолвѦть тутъ будєть судъ тѦгати сѦ ис королемь (б. м. н., 1352 *Р* 6);

в) *(у препозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* (1): а в поли кдє собѣ проорють нивы то ихъ имѣєть прислушати (Смотрич, 1375 *Р* 20).

Див. ще **ГДЄ** [1] 2.

КДЄ БЫ *спол.* (1) *(приєднує підрядні речення місця) (у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* де б: и такижь... слюбуємъ... ижь вѣрнѣ ихь мл(с)ти служити и приѦѦти на противу каж(д)ому и(х) непрїѦтелю... кдє бы толко было потрѣбно (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664).

Див. ще **ГДЄ БЫ.**

КДЫ *див.* **КНDY.**

КДЫЖЬ, КДѢЖЬ *спол.* (2) *(стч.* kdyz, *стп.* gdyż, kdyż) *(приєднує підрядні речення причини — у постпозиції)* тому що, бо ж: **а** ми мовжды (!) бы єсмо были хотѣли Коу досвѣтьчѣнью и(х) правды алюбо хитрости о(т)сю(л) с короуны нѣкоторыи паны радныи коу покоушѣнью таковы(х) тадынковъ к ва(м) до кн̃зьства великого послати кдыжь с короуны до проусъ тѦгнє(м) з божьєю помочью (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **ГДЫЖЬ.**

***КЄГИЧЬ** *див.* ***КИГѦЧЬ** [2].

***КЄГѦЧЪ** *див.* ***КИГѦЧЬ** [2].

***КЄДИМИНОВИЧЬ** *див.* **КГЕДЕМИНОВИЧЪ.**

КЄДЫ КОЛИ (3) **1.** *присл. (неозначений)* (2) будь-коли: таке(ш) кєды коли бы сѦ пригодило помочи оу кролевьствѣ пол(с)комъ надалекиѣ стороны... тогды коли на(с) обошлють и оупомѦнуть кро(л) влодисла(в) и ихъ последнии имамы помагати (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612).

2. *спол.* (1) *(приєднує підрядне умовно-часове речення) (у препозиції — із співвідносним словом в головному реченні)* якщо, коли: кєды коли кроль, г(с)дрь єго и нашь, влодиславъ пол(с)кии... пошлєть по на⟨шє⟩го *(в ориг.* наго.— *Прим. вид.)* г(с)дрѦ стєфана, тогды онъ имаеть до нєго приѣхати и своими боѦры (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610).

***КЄЗЬКГАИЛОВИЧЪ** *див.* ***КГЄЗКГАИЛОВИЧЪ.**

КЄЗѢШЪ *ч.* (1) (*молд., мад.* kezes) поручитель: про то(ж) азь єсѫ(м) кєзѣшъ, за тоты лю(дї), щобы онн заплатили соу(д)це(м) (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675).
ФОРМИ: *наз. одн.* **кєзѣшъ** (1434 *Cost.* II, 675).
***КЄЗѢШЪСТВО** *с.* (1) (*молд., мад.* kezesség) порука: про то(ж) прошу твою мл(с)тъ, учини на(м) правду за тоты люди, зану(ж) мы хоче(м) узѣти ваши(м) чl̈ко(м) за тото кєзѣшъство, понє(ж) има(м) погубу (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675).
ФОРМИ: *знах. одн.* **кєзѣшъство** (1434 *Cost.* II, 675).
***КЄИГѦЧЬ** *див.* ***КИГѦЧЬ** [2].
КЄЛАРЬ *ч.* (1) (*гр.* κελλάριος) *(монах, що завідував монастирськими припасами)* келар: а при то(м) бы(л) оц̈ь нашь никола архиман(д)ритъ печерскыи оуставни(к) іона философь ключникь дв̀дъ кєларь гераси(м) (Київ, 1446 *P* 154).
ФОРМИ: *наз. одн.* **кєларь** (1446 *P* 154).
КЄЛЄИСКИ *див.* **КЄЛЇИСКЫИ.**
***КЄЛЄИССКЫИ** *див.* **КЄЛЇИСКЫИ.**
***КЄЛЄЯ** *див.* **КИЛЇЯ.**
КЄЛИА *див.* **КЄЛЇА.**
***КЄЛИИСКИИ** *див.* **КЄЛЇИСКЫИ.**
***КЄЛИЯ** *див.* **КИЛЇЯ.**
КЄЛЇА, КЄЛИА *ж.* (6) (*цсл.* келия, *гр.* κελλίον) *(житло монаха)* келія: мы стєфанъ воєво(д)... знамєнито чинимъ... ожє то(т) истины калоугеръ и молєбни(к) нашъ сава коупи(л) винограда(д) оу андрика о(т) нємца... и дали єсми ємоу тоє мѣсто да оучинѧ(т) собѣ кєлию (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185); мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... понєжє... ми дали єсми прѦдреченномоу монастирю єдинъ монастиръ оу боищи, гдє была келїа влдкѫ (!) иосифова (Васлуй, 1446 *Cost.* II, 263); мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ож(є) прїидоша прѦд нами... слоуга наш Холоватїи и съ своими падчерицами... и продали... єдино мисто от млинъ на Брѣдъцел, подли старих килїах, гдє выходит Брѣдъцел ст лиса (Сучава, 1484 *BD* I, 285).
ФОРМИ: *наз. одн.* **кєлїа, келна** (1443 *Cost.* II, 185; 1446 *Cost.* II, 263); *род. одн.* **кєлїи** (1443 *Cost.* II, 185); *знах. одн.* **келию** (1443 *Cost.* II, 185); *род. мн.* **подли кнлїах** (1484 *BD* I, 285).
***КЄЛЇЄ МАНАСІЄВИ** *мн.* (1) *(назва селища у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу оу нашєи зємли... селище рошчино и келїє манасїєви (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444).
ФОРМИ: *знах.* **кєлїє манасїєви** (1436 *Cost.* I, 444).
КЄЛЇИСКЫИ, КЄЛЇИСКЇИ, КЄЛЇИСКИ, КЄЛЇИСКЫ, КЄЛЄИСКИ *прикм.* (67): мы стефа(н) воєвода... чини(м) знаменито... ожє... дали и потвръдили єсмы нашєи митрополїи о(т) до(л)нєго тръга... єи питомы цыганы... що єго даль пань исаиа пръкала(б) келїискы сѣои параскєвїи (Сучава, 1465 *DIR «A»* 518); а на то єст... вѣра бояр наши(х)... в. п. Ивашка ⟨и⟩ в. п. Максина (!) пръкалабове келїиских (Сучава, 1484 *BD* I, 283).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **кєлєиски** 4 (1466 *BD* I, 113; 1470 *BD* I, 155; 1472 *BD* I, 170; 1480 *BD* I, 241); **кєлїнскын, kelijskyi** 2 (1465 *GL* 176; 1467 *BD* I, 123); **кєлїискы** 2 (1465 *DIR«A»* 518; 1470 *BD* I, 141); **кєлїиски** 2 (1470 *BD* I, 150, 151); **кєлїнскїи** 3 (1470 *BD* I, 155); *зам. род.* в. п. **кєлїискїи** 2 (1467 *BD* I, 121); *род. одн. ч.* **кєлїнскаго, кєлинскаго** 5 (1468 *BD* I, 128; 1470 *BD* I, 148; *BD* II, 310); **кєлєиского, кєлєиско(г)** 4 (1470 *DIR«A»* 522; 1478 *BD* I, 219); **кєлїнского** 2 (1468 *BD* I, 130; *BD* II, 306); **кнлїискаго, килиискаго** 2 (1468 *BD* I, 130; 1470 *BD* I, 153); *наз. мн. ч.* **кєлїиски** 5 (1472 *Cost. D.* 26; *Cost. S.* 88; 1475 *BD* I, 206; 1482 *BD* I, 262; 1483 *Cost. D.* 30); **кєлїнскыи, кєлннскын** 3 (1475 *BD* I, 203; *Cost. D.* 4; 1476 *BD* I, 209); **кєлїнскы** 3 (1472 *BD* I, 172; 1473 *BD* I, 187; *ШКН* 165); **кєлєискни, кєлєискїи** 2 (1479 *ПГВСА;* 1481 *BD* I, 249); **кєлїнсцн** 2 (1471 *BD* I, 164; *DIR«A»* 525); **кєлїискїи** 1 (1473 *BD* I, 182); **кєлєиски** 1 (1482 *BD* I, 264); **кнлїискын** 1 (1473 *BD* I, 184); **!кєлїистн** 1 (1474 *РГС*); *род. мн.* **кєлїнскых, кєлїискы(х)** 6 (1465 *DIR«A»* 518; 1466 *BD* I, 106; 1479 *BD* I, 228; 1484 *BD* I, 277, 283, 286); **кєлєиских, кєлєискихь** 5 (1480 *BD* I, 245, 246; 1481 *BD* I, 259; 1482 *BD* I, 260; 1484 *BD* I, 279); **килїиских** 5 (1480 *BD* I, 239; 1483 *BD* I, 266, 270, 273, 275); **кєлїиских, кєлїнскн(х)** 3 (1467 *BD* I, 119; 1472 *DIR«A»* 528: 1479 *BAM* 62); **кєлєисскы⟨хь⟩** 1 (1479—1480 *Cost. S.* 105); **кїлїиских** 1 (1482 *BD* I, 266); **кєлїнскыи(х)** 1 (1479 *Cost.S.*98).
Пор. **КИЛЇЯ.**
КЄЛЇХЪ *ч.* (1) (*стч.* kelich, *стп.* kielich, *свн.* kelch, *лат.* calix) чаша: Коли ж нєкоторыи лю(ди) алюбо кмєть умре(т) бє(з) дєтєи тогды панъ єго увѦзоуєтсѦ в постовщинѫ прото мы нѣѣ укладаємь то(т) обычаи а ис то(г) именїя боудє(т) лї оуставлѦємы бы келїхъ оучинєнъ за по(л)торы гривны къ цр̃кви гдѣ прїбѣга(л) (XV ст. *BC* 23 зв.).
ФОРМИ: *наз. одн.* **кєлїхъ** (XV ст. *BC* 23 зв.).
***КЄЛЇЯ** *див.* **КИЛЇЯ.**
КЄРДІЄВИЧЬ *див.* **КИРДѢЄВИЧЬ.**
КЄРДУТИ *ч.* (1) (*особова назва, лит.* Girdùtis): пєрвыи поручни(к) кнѦ(з) михаило євнутєви(ч)... стєпанъ зазъба кгастовтъ кєрдути (б. м. н., 1392 *P* 46—47).
ФОРМИ: *наз. одн.* **кєрдути** (1392 *P* 47).
КЄРШОНЪ *ч.* (2) *(особова назва)*: А при том был... паи Кєршоиъ... слоуцкии (Острог, 1466 *AS* I, 61).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Кєршонъ** (1466 *AS* I, 61, 62).
КЄСТУТИ *див.* **КИСТЮТИИ.**
КЄЦЄЛЄЩЫ *див.* **КЪЦЄЛЄЩЇИ.**
***КЄШЄНЄВЪ** [1] *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмь мы видѣвши єго правоую и вѣрноую службоу... дали єсмы єму и потвръдили выслуженье єго, села... проти(в) албашева кєшенєва оу кръници (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459).
ФОРМИ: *род. одн.* **кєшенєва** (1436 *Cost.* I, 459).
***КЄШЄНЄВЪ** [2] *ч.* (2) ◇ Червленыи Кєшенєвъ *див.* ***ЧРЪВЄНЫЙ.**
ФОРМИ: *род. одн.* **кєшенєва** (1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 8).
КЄШѢНОУЛ *ч.* (3) *(особова назва)*: ⟨И оуставше⟩ слоуга нашь Лоупє Кєшѣноул и заплатиль оуси тоти вышєписанныи пинѣзи (Сучава, 1499 *BD* II, 168).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Кєшѣноул** (1499 *BD* II, 168); *дав. одн.* **Кєшѣноулоу** (1499 *BD* II, 168).
***КИВОТ** *ч.* (3) (*гр.* κιβωτός) кіот, ківот: Сє азь... панъ Игнатїє... даль єсмы... а̄ кадєльница, и а̄ кивот сребрьних и позла⟨ш⟩тєних от Г҃І соми (Путна, 1476 *BD* I, 211).
ФОРМИ: *знах. одн.* **кивот** (1476 *BD* I, 211, 215, 217).
***КИВѢЖДА** *ж.* (4) *(назва річки у Молдавському князівстві)*: мы стєфа(н) воєво(д)а... знаменїто чини(м)... ожє... дали и потвєрдили єсми томоу сѣомоу монастироу сєла... на кивѣжди (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10).
ФОРМИ: *знах. одн. зам. род.* о(т) **Кнвѣждоу** 1 (1462 *Cost. D.* 11); *зам. дав.* **кивѣжду** 1 (1462 *Cost. D.* 11); *місц. одн.* **на кивѣждн** (1462 *Cost. D.* 10).
***КИГИЯЧЬ** *ч.* (1) *(назва волості у Молдавському князівстві)*: мы, Стєфан воєвода... знаменито чинимъ... ожє... дали и потвръдили єсми тому свѣтомоу нашему монастирю от Молдавица... села на имѣ Сынгурѣнїи, що соуть у волости Кигиячю (Сучава, 1437 *ШКН* 164).
ФОРМИ: *місц. одн.* **у Кнгиячю** (1473 *ШКН* 164).
***КИГѦЧЬ** [1] *ч.* (1) *(назва місця у Молдавському князівстві)*: И мы видѣвши єго правовѣрноую слоужбоу до нас... дали єсми ємоу...⟨сєла⟩ на имѦ Микоушани и на КигѦч оу Салчи Мирослъвещи и Кълинєщи (Болгари, 1441 *DBAc* 34—35).
ФОРМИ: *місц. одн.* **иа КнгѦч** (1441 *DBAc* 35).
***КИГѦЧЬ** [2] *ч.* (4) *(назва річки у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы ... дали єсми ємоу оу нашєи зємли сєла на имѦ, на богданѣ гдє є(ст) баланъ... и на кєгѦчь на пото(к)

крьиицамъ где былъ оана албоулъ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444); яко да оутвръднмъ... монастирю... даанїе... алєксандра воєво(д)... на кигѦчи єдна паснка, на имѣ броумарєва пасика (Сучава, 1447 *Cost.* II, 281).

ФОРМИ: *род. одн.* **кегичѦ** 1 (1447 *Cost.* II, 281); *зам. місц.* **иа кеигѦча** 1 (1436 *Cost.* I, 444); *знах. одн. зам. місц.* **на кегѦчъ** (1436 *Cost.* I, 444); *місц. одн.* **на кигѦчи** (1447 *Cost.* II, 281).

КИДАТИ *діесл. недок.* (1) складати: одно ж позволяю зятю моему и дочце моей на потребу имъ самим... травы укосити, а дубровы моей Хренницкой не копати и сѣна въ стоги не кидати (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *інф.* **кндатн** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

КИЄВСКИЙ, КИЄВЪСКИИ, КЇЄВСКЇЙ *прикм.* (36): А при том были свєтки наша рада: архимандритъ пєчерский Аврамей... а воєвода києвский пан Юрша (Київ, 1437 *AS* I, 34); Самъ Казимиръ, Божью милостью. Воеводе Кіевъскому, пану Юрю Пацевичу (Краків, 1487 *РИБ* 434); Бил намъ чоломъ наместникъ вруцкии панъ Горностай Романовичъ а поведал нам, штожъ небощикъ отецъ нашъ король его милость далъ ему въ Киевъскомъ повете человека на имѦ ДитѦтъковича (Вільна, 1493 *АЛРГ* 55); я макси(м) харитонови(ч) горкавы(и) мѣщани(н) киє(в)ски(и) сознаваю симъ мои(м) листо(м) (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **києвский, киевъскии, кїєвскїй, кнє(в)ски(и)** (1437 *AS* I, 34; 1438 *Р* 138; 1481 *ГПМ;* 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1494—1495 *АЛРГ* 60; 1496 *АЛРГ* 69, 72; 2-а пол. XV ст. *СПС;* бл. 1500 *ПИ* № 2); *род. одн. ч., с.* **Кневского, Кнє(в)ского** 6 (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1459 *Р* 171; 1494—1495 *АЛРГ* 59; 1496 *АЛРГ* 69; 1497—1498 *АЛРГ* 80); **Киевска(г)** 1 (1498 *ЧІАФ*); *дав. одн. ч., с.* **Кіевъскому, кневскому, кневъскому** (1478 *АрхЮЗР* 1/IV 8; 1487 *РИБ* 434; 1494—1495 *АЛРГ* 59, 60, 69, 72, 73); *знах. одн. ч.* **кіевского** 1 (1481 *ГПМ*); **Киевъский** 3 (1496 *АЛРГ* 69); *місц. одн. ч.* **въ (при) Киевъскомъ, киевскомъ, кіевском** (бл. 1470 *ОБРН* 129; 1493 *АЛРГ* 55; 1499 *AS* I, 117); *наз. одн. ж.* **киє(в)скаѦ** (1459 *Р* 174); *род. мн.* **киевских, киевскихъ** (1494—1495 *АЛРГ* 60; 1497—1498 *АЛРГ* 80); *дав. мн.* **кїевскн(м)** (1481 *ГПМ*).

Див. ще ***КІІОWSKŸJ.**

Пор. ***КИЄВЪ.**

***КИЄВЪ** *ч.* (16) *(назва головного міста в Київській землі)* Київ: а пса(н) в киевє (Київ, 1433 *Р* 119); Бнл намъ чоломъ наместникъ вруцкии панъ Горностай Романовичъ а поведал нам, штожъ небощикъ отецъ нашъ король его милость далъ ему въ Киевъскомъ повете человека на имѦ ДитѦтъковича, а казалъ его милость о томъ доветатсѦ (!) пану Юрю Пацевичю, какъ дєржалъ от его милости Киев (Вільна, 1493 *АЛРГ* 55).

ФОРМИ: *род. одн.* **кїєва** (1481 *ГПМ*); *знах. одн.* **Кїєвь, Кнев** (1446 *Р* 154; 1493 *АЛРГ* 55); *ор. одн.* **кїево(м)** (1481 *ГПМ*); *місц. одн.* **в (оу) киевє, Кіеве** 5 (1433 *Р* 119; 1437 *AS* I, 34; 1451 *ЗНТШ* XI, 10; 1459 *ЗНТШ* XI, 13; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); **въ (оу) Кїевѣ, Киевѣ** 5 (1446 *Р* 155; 1457 *Р* 165, 166; 1469 *Р* 174; 1481 *ГПМ*); **Кнѣве** 1 (1445 *ЗНТШ* CXV, 19); ! **в Киево** 1 (1465 *ДГСОС*).

КИЄВЪСКИИ *див.* **КИЄВСКИЙ.**

***КИҀОШЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* И господство мы... по их воли оучинили єсми и дали смо томоу нашємоу сѦтомоу монастироу Бистричъскомоу измѣноу... село Кикошещи (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *знах.* **Кикошєщн** (1500 *BD* II, 173).

***КИЛЖЪ** ⟨?⟩ (1) *(назва села):* Се азъ па(н) олиза(р) кирдѣеви(ч) марша(л)ко волы(н)ско(и) землѣ староста лоуцкии с женою своею ѳедосъею записоуває(м) на вѣки веко(м) имѣ(н)е о(т)чизны нше(и) то ест село доросы(н) а кил(ж) со всѣ(м) на все я(к) ся в соб(ѣ) маетъ (б. м. н., 1483 *ВОРСР* 177—178).

***КИЛИИСКИИ** *див.* **КЄЛЇИСКЫИ.**

***КИЛЇА** *див.* **КЄЛЇА.**

***КИЛЇИСКИИ** *див.* **КЄЛЇИСКЫИ.**

КИЛЇЯ *ж.* (16) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Кілія: а мы єсми дали нашємоу миломоу братоу, стєфаноу воєводи, о(т) нашєи очєзны (!), дєржаву на имѣ, городъ келїю и с мыто(м) (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); мы Стєфа(н) воєво(д)а... чини(м) знамєнито... ожє... дає(м) и дали єсми сє(с) на(ш) листь нашєму манастнрю... на то яко да є(ст) во(л)но и слободно послати свои В̃ мажи по рыбу на кажды го(д) щобы на годоувлю братїа(м) или до кєлїи или на озера или боу(д) где оу нашєи зємли (Сучава, 1472 *ДГСВМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Килїя** (1470 *BD* I, 153); *род. одн.* **келїи** 6 (1446 *DIR«A»* 485; 1467 *BD* I, 117; *Cost. S.* 69; 1471 *BD* I, 158; *ДГСМПБ*; 1472 *ДГСВМ*); **кєлєн** 1 (1460 *BD* II, 275); **кїлїи** 1 (1456 *Cost.* II, 790); *знах. одн.* **келїю** 1 (1435 *Cost.* II, 682); *зам. род.* **Кєлню** 3 (1460 *BD* II, 274; 1466 *BD* I, 110; 1470 *DIR«A»* 523); *місц. одн.* **оу келїи** 1 (1446 *DIR«A»* 485); **оу !Кіелии** 1 (1466 *BD* I, 96); **Кєлїю** 1 (1470 *DIR«A»* 523).

КИНДЄ, КЫНДЄ, КНЪДЄ *ч., невідм.* (33) *(особова назва, молд., лат.* Candidus): А на то єст... в. п. Томѣ Киндє (Сучава, 1458 *BD* I, 20); А на то єст вѣра... бояръ наших, по имєни: в. п. Станчюла... в. п. Тома Кынде (Сучава, 1469 *BD* I, 136).

Див. ще ***КИНДЯ.**

***КИНДИНЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши его правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... на имѣ село кинди(н)ци (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз.* **киндн(н)ци** (1437 *Cost.* I, 541).

***КИНДЯ** *ч.* (5) *(особова назва, молд., лат.* Candidus): А на то єст... вѣра бояръ наших... в. п. Хотка Щибора, в. п. Томѣ Кинди (Сучава, 1459 *BD* I, 36); А на то єст... в. п. Томы Кынди, в. п. Петра Понича (Васлуй, 1465 *BD* I, 88).

ФОРМИ: *род. одн.* **Кынди** 3 (1465 *BD* I, 88); **Кинди** 1 (1459 *BD* I, 36); **Киндьі** 1 (1464 *BD* I, 86).

Див. ще **КИНДЄ.**

КINSZ *ч.* (1) *(особова назва):* A na to swidczy pan Michał Bukgrabia Haliczkj... pan Kinsz (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Kinsz** (1413 *GL* 48).

***КИПРИНЪ** *прикм.* (1) ◇ к и п р и н а п а с и к а (1) *(назва пасіки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшн єго правою и вѣрною службою до на(с)... дали єсми єму... єдно сєлище на милковѣ, на имѦ лумирѦни, на киприна пасика (Сучава, 1435 *Cost.* I, 402—403).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **кнприна** (1435 *Cost.* I, 403).

***КИПРИѦНОВЪ** *прикм.* (4) ◇ К и п р и Ѧ н о в а п а с и к а (3) *(назва пасіки у Молдавському князівстві):* Ино мы видѣвше их доброи волю и данїе, а мы такоже єсми и от насъ дали и потвердили тота прАдрєченаѦ пасика на имѣ КиприѦнова пасика оу Ботнєх (Сучава, 1470 *BD* I, 147—148); к и п р и я и о в а п о л ѣ н а (1) *(назва поляни у Молдавському князівстві):* а хотары тѣмь сєломь... на терновскоу полѣноу, отъ киприяновы полѣны, моловати емоу на быковци (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **КипрнѦнова** (1470 *BD* I, 147, 148; *DIR«A»* 522); *род. одн. ж.* **киприяновы** (1420 *Cost.* I, 135).

Пор. **КИПРЇАНЪ.**

КИПРЇАНЪ *ч.* (2) *(особова назва, цсл.* Киприянъ, *гр.* Κυπριανός): Мы олєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... дали єсми жонѣ нашєи кнѦ⟨гини⟩ марєны манастиръ на вышнєвцѣ где є(ст) ⟨иг⟩оуме(н) кипрїанъ (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248); мы стєфанъ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали и потвердили єсми монастирю нашємоу о(т)нѣмца... киприѦнова пасика оу ботнє(х)... и съ оусими

полѣнами и паси(ч)ками... що по(п) киприѦ(н) держа(л) (Єучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кнпрїанъ, киприѦ(н)** (1429 *Cost.* I, 248; 1470 *DIR«A»* 522).

***КИПРИѦНЪ** *див.* **КИПРЇАНЪ.**

КИР *див.* **КИРЪ** [1].

КЧR *див.* **КИРЪ** [1].

КИРАКОЛ *ч.* (18) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана кираколѣ вистїарника (б. м. н., 1479—1480 *Cost. S.* 105); а на то єст вел⟨ика⟩ мартоурїа... боѦри наш⟨и: пан В⟩ лаикоул... пан Киракол вистїарникъ (Сучава, 1480 *BD* I, 241); А на то есть... в. п. Кикакола вистїарника (Сучава, 1484 *BD* I, 286).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Киракол** (1480 *BD* I, 241); *род. одн.* **Кираколѣ, киракол҃ѣ** 10 (1479—1480 *BD* I, 239, 245, 247; *Cost. S.* 105; 1481 *BD* I, 249, 259; 1482 *BD* I, 260, 262, 264; 1484 *BD* I, 279); **Кикакола** 7 (1480—1484 *BD* II, 369; 1483 *BD* I, 270, 273, 275; 1484 *BD* I, 277, 283, 286).

КИРДѢЄВИЧЬ, КИРДЕЕВИЧЪ, КИРДИЄВИЧЬ, КЄРДЇЄВИЧЪ *ч.* (12) *(особова назва):* а на то есм(ь) приложилъ свою пєчать н... васко кирдѣєвичь (б. м н., 1366 *P* 14); мы кн҃зь федоръ данильєви(ч)... васко кирдѣєви(ч)... поручѦємсѦ по олехна (Луцьк, 1388 *P* 42); а при томъ были свѣдоки... панъ иванъ гулєвичь панъ грицко кирдѣевичь (Київ, 1433 *P* 119); Се я па(н) олизарь кирдеевичь моршалко (!) земли волын(с)кое староста лоуцкыи и съ своею женою ѳеодосіею, запи(соу)вае(м) исъ своее очины... десятиноу... и къ сѣмоу спсоу (!) на красное (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 177—178).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кирдѣєвн(ч)** 3 (1388 *P* 42; 1404 *P* 70; 1483 *ВОРСР* 178); **кирдѣєвичь** 2 (1366 *P* 14; 1433 *P* 119); **Кирдеевичъ** 1 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13); **кнрдеевичь** 1 (1487 *ВОРСР* 178); **кнрдиєвичь** 1 (1445 *P* 151); **кєрдїєвичъ** 1 (1445 *Cost.* II, 728); *род. одн.* **Кирдеевича** 1 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); **кырьдѣевица** 1 (XV ст. *P* 75); *дав. одн.* **Кирдеевичу** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13).

КИРИЛЪ *ч.* (3) *(особова назва, гр.* Κύριλλος) Кирило: застали єсмо оу сѣго сп҃са на красно(м) Д҃ иконы кованы(х)... с каменьє(м) єваньгєлье кованоє ап(с)лъ половина прилога осмогла(с)ни(к) вє(с) оуста(в) кири(л) книга златоустъ паремья минѣи и м(с)ци є҃ (б. м. н., 1429 *P* 114); а то под свѣдомом... г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨и⟩на отца нашого владыки луцкого Кирила (Луцьк, 1494 *AS* I, 102).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Кирнлъ** (1449 *АЛМ* 8); *род. одн.* **Кнрила** 1 (1494 *AS* I, 102); **кирн(л)** 1 (1429 *P* 114).

Див. ще **КУРИЛО.**

КИРКИДИИ *ч.* (1) *(особова назва, лит.* Girgedas?): А при томъ были свѣдоки... пань юрша пань киркидии (Луцьк, 1434 *P* 128).

ФОРМИ: *наз. одн.* **киркидии** (1434 *P* 128).

КИРСТА *див.* **КРЪСТѦ.**

КИРЪ [1], **КИРЬ, КИР, КОУРЬ, КУР, КЧR** *ч., невідм.* (140) *(гр.* κύριος «господь») *(титул осіб вищого священичого сану грецького віросповідання)* кір: мы алєксандръ воєвода... чинымъ знамєнито... понеже бл҃гопроизволи г(с)воми... и дадо(х) монастироу о(т) нѣмца гдє старєцъ ки(р) силоанъ двѣ селѣ (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє благопроизволи господство ми... яко да оутвръдим... наш монастирь от Нѣмца... гдє єст єгоумен молєбник наш коурь попь ѳеоктисть, и дали єсми и потвръдили тому сѦтомоу монастироу цигане (Сучава, 1487 *BD* I, 311—312); мы стефа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє дали и потвръдили єсмы нашємоу сѣмоу монастироу о(т) нѣмца ... гдє єсть єгоумєнь (sic.— *Прим. вид.*) молєбникь нашь, ки(р) по(п) ѳео(к)тисть, даанїє... дѣда нашєго, алєкса(н)дра воєводы (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

***КИРЪ** [2] *ч.* (1) *(особова назва, гр.* Κῦρος): а на то є(ст)... вѣра пана кира (б. м. н., 1479 *ПГВСА*).

ФОРМИ: *род. одн.* **кира** (1479 *ПГВСА*).

КИРЬ *див.* **КИРЪ** [1].

***КИРЬДѢИ** *ч.* (1) *(особова назва):* Я панъ дѣтри(х) изъ бучѦ(ч)... вызнаваємъ... како прише(д) андрѣіко сынъ гриньковъ пр҃є(д) на(с) изъ вѣчнымъ листомъ єсть пр҃є(д)лъ сєло гринковцѣ пану Ѧнушеви кирьдѣєви (Кам'яиець, 1420 *ПГАГ*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **кнрьдѣєвн** (1420 *ПГАГ*).

КИСЄЛ, КЫСЄЛ *ч.* (2) *(особова назва):* а пры томъ были и того добрє свѣдомы люди добрыє... панъ Тихъно Кисєл а пан Михно Калусовский (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Кисєл** 1 (1475 *AS* I, 72); **Кысєл** 1 (1475 *AS* III, 14).

***КИСЄЛИНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Киселин: Узривъши єсмо знаменитую намъ служъбу... пана Петра Ланевича Кирдеевича Мылского, маршалъка земъского, и мы... дали есмо ему село Киселинъ (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Киселинъ** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

КИСТЮТИИ, КЄСТУТИ *ч.* (4) *(особова назва, лит.* Kęstùtis): о(т) кнѦзѦ о(т) кєстутѦ и о(т) кнѦзѦ о(т) либорта у торунь к мѣстычємъ (б. м. н., п. 1341 *P* 2); Вѣдаи то каждыи чл҃вкъ кто на тыи листъ посмотрить ожє я кнѦзь Єоунутии и кистютии и любартъ юрьии наримонътовичъ юрьии корьятовичь чинимы миръ твєрдыи ис королємь казимиромь польскъмь (б. м. н., 1352 *P* 5).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кистютин** 2 (1352 *P* 5, 6); **кєстутн** 1 (п. 1341 *P* 2); *род. одн.* **кєстутѦ** (п. 1341 *P* 2).

КИЧА *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор. болг.* Кичо): а на нмѣ цигано(м)... кича и съ челѣдъю си, на(н) и съ челѣдъю си (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кнча** (1462 *Cost. D.* 11).

***КИЧЄРЫ** *мн.* (1) *(назва хутора у Молдавському князівстві):* А хотар да єст тым селам... почъньши от пискоу... а от толѣ ⟨прос⟩ти оу пискъ, помєжє Кичєры (Сучава, 1468 *BD* I, 127).

ФОРМИ: *знах.* **Кичєры** (1468 *BD* I, 127).

КЧCZRЧ *ч.* (1) *(особова назва):* a pry tom switcowie bily... Kurowski nasz pan Kyczry y pan Danylo Zaderewaczky (Глиняни, 1395 *GL* 166).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Куczry** (1395 *GL* 166).

КИШ *ч.* (1) *(особова назва, мад.* kis «малий»): И такожє єсмо дали и потвръдили... томоу сѦтомоу нашємоу монастироу ѣ фалчоу и три фєртали винограда... що был дал... томоу... монастироу пан Юга вистїѦрник, що жє был он коупил тот виноград от Жоурковъ мѦсникь, сына Кишъ Ласльоу от Хрълова (Гирлов, 1499 *BD* II, 147—148).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* сына **Киш** (1499 *BD* II, 148).

***КИШКА** *ж.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* а хотаръ єи долоу нистро(м) о(т) киш⟨к⟩а долу до устиє загорнѣи (Нямц, 1456 *Cost.* II, 575).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* о(т) **кнш⟨к⟩а** (1456 *Cost.* II, 575).

***КИѢВЪ** *див.* ***КИЄВЪ.**

КИѢЖНА *ж.* (1) *(особова назва):* мы Стєфан ⟨воєвода⟩ ...чиним знамєнито... ожє прїидє прѦд нами... тютка наша Киѣжна... и дала... монастиреви нашємоу о⟨т⟩ Нѣмца... КиприѦнова пасика оу Ботнєх (Сучава, 1470 *BD* I, 147).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Киѣжна** (1470 *BD* I, 147).

КЇЄВСКЇЙ *див.* **КИЄВСКИЙ.**

***КЇЄВЪ** *див.* ***КИЄВЪ.**

***КІЄВЪСКИИ** *див.* **КИЄВСКИЙ.**

***КІЄЛИЯ** *див.* **КИЛЇЯ.**

***KIIOWSKYJ** *прикм.* (1) *(стп.* kijowski): Marszałku zemskomu, namisnіku kiiowskomu, panu Martynu Gasztołtowiczu (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/1, 8).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **kiiowskomu** (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8).

Див. ще **КИЄВСКИЙ.**

***КЇЛЇЙСКИИ** *див.* **КЄЛЇИСКЫИ.**

***КЇЛІЇЯ** *див.* **КИЛІЇЯ.**

КЇѦНСКЫ *ч.* (1) *(особова назва):* мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знаменито... аже єсмо оумолвили и с пре(д)реченными паны... на имѣ, панъ янъ с чижєва... панъ янъ кїѦнскы, и стали єсмо на томъ, аже имаємъ записы держати наши(х) пере(д)ковъ вѣрнѦ (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кїѦискы** (1445 *Cost.* II, 729).

!КЛАИКОУЛОВИЧ *див.* ***ВЛАИКОУЛОВИЧ.**

КЛАСТИ *дієсл. недок. і док.* (5) **1.** (док.) (що перед ким) *(пред'явити)* покласти (3): И листъ пана Юрєвъ, которыи писаныи до отца нашєго, передъ нами клалъ (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56); и панъ староста тотъ прывиле(и) пере(д) нами кла(л) (Вільна, 1499 *ВФ*).

2. *(недок.)* (що) накладати, навантажувати (чим) (1): и где иму(т) класти рибоу, оу ти(х) возо(х)... а мито да нє даду(т) нигдє (Сучава, 1454 *Cost.* II, 513);

класти молчанїє (кому) (1) позбавити (кого) права заскаржити вирок: прото(ж) коли(ж) бѦде(т) братїя або сєстры во очинє разделєны алюбо розно разлоучены и пригодитсѦ(ж) нєкоторомѦ ис тоє братїи оу жалобѣ дѣди(ч)нє Возме(т) на себѣ соуженїє конечне потомь прїиде(т) бра(т) єго и хоче(т) тоую обновити мы кладємь ємоу мо(л)чанїє єдно оу своєи частї очины имєє(т) моць оу жалобѣ (XV ст. *ВС* 22 зв.).

ФОРМИ: *теп.* 1 *ос. мн.* **кладемь** (XV ст. *ВС* 22 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **клалъ, кла(л)** (1493 *АЛРГ* 56; 1497 *РИБ* 683; 1499 *ВФ*); *майб. 3 ос. мн.* **нму(т) кластн** (1454 *Cost.* II, 513).

Див. ще ***ПОКЛАДАТИ** 1, ***ПОКЛАСТИ.**

***КЛАШТОРЪ** *ч.* (4) (*стч.* klašter, *стп.* klasztor, *свн.* klöster, *лат.* claustrum) католицький монастир, кляштор: а по сємоу записаню нєнадобє вступатисѦ светским попом в тот клѦштур, лишє мнихом (б. м. н., 1443—1452 *AS* I, 39).

ФОРМИ: *знах. одн.* **клашторъ, клаштор** 3 (1443—1452 *AS* I, 39); **клѦштур** 1 (1443—1452 *AS* I, 39).

КЛЕВАН *ч.* (1) (*стп.* klebań, plebań, *лат.* plebanus) парафіяльний священик: А при том был духовник мой поп Иванъ Стволовицкий, а князь Янъ Клебан (sic.— *Прим. вид.*) Крошинский (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Клебан** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

Див. ще **ПЛЕБАНЪ.**

***КЛЄБАНОВЦЫ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Клебанівка: кн(Ѧ)зю Василью остался город Збараж, а к тому села: Янковцы... Клєбановцов половина (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *род.* **Клєбановцов** (1463 *AS* I, 54).

***КЛЄВАНЬ** *ч.* (1) *(назва містечка у Волинській землі)* Клевань: мы великий кнѦзь Александро... чинимъ знаменито... ижєт видєвъ єсми знаменитоую слоужбоу... верного нашого кнѦзѦ Михайла Васильєвича... даємъ и дали єсмо ємоу имєнє в Луцкомъ повєтє... маиастыр светого Николи на Клєвани над Стоублємже ис церковнымъ дворищомъ (Луцьк, 1446 *AS* III, 5).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Клєвани** (1446 *AS* III, 5).

***КЛЕЙНО** *с.* (1) клеймо, знак: и они рекли: так правда єсть, записывали сѦ отцы наши по нєволи, а пѣнѦзей жадных за тоє нє брали, ани печати нашей в того листоу нѣт, ани клейна жадного мы в себе нє маєм (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

ФОРМИ: *род. одн.* **клейна** (1491 *AS* I, 94).

КЛЕМЕНТЪ *див.* **КЛИМЕНТЪ.**

***КЛЕПАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого чим) неправдиво обвинувачувати (кого в чому): А потомъ ся о томъ з Нисаномъ Симъшиничомъ зъедналъ и, пришодши передъ насъ, устне позналъ, ижъ его тыми золотыми клепалъ, и записалъся ему, ижъ тыхъ золотыхъ на немъ не маеть искати, а ни отецъ его, а ни братъ его (Київ, 1489 *РИБ* 431).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **клепалъ** (1489 *РИБ* 431).

***КЛЄПАЧОВСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Клепачі *у Троцькому воєводстві)* ◇ дорога Клєпачовская *див.* **ДОРОГА** 1.

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **Клєпачовскоую** (1478 *AS* III, 17).

***КЛЄПАЧИ** *ч.* (2) *(назва людей за місцем проживання, пор.* Клепачі у *Троцькому воєводстві):* И поставила передъ нами пани ВасилєваѦ Озерничанъ и Милошєвичъ и Волчковичов, Слонимцов, Иванковцов и Клєпачов (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *наз. мн.* **Клєпачн** (1478 *AS* III, 17); *знах. мн.* **Клєпачов** (1478 *AS* III, 17).

КЛЄПАЧЬ *ч.* (4) коваль: взѦлъ оу менє клєпачь їи гривенъ лѦцкихъ (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35).

ФОРМИ: *наз. одн.* **клєпачь** (1386—1418 *Р* 35).

***KLESTYSIA** *див.* ***КЛѦСТИ СѦ.**

***КЛЕТКА** *див.* ***КЛѢТКА.**

КЛЕТЬ *див.* **КЛѢТЬ.**

***KLECK** *ч.* (1) *(назва міста у Віленському воєводстві):* I poszli rati od Horodka, prychodili byli k Klecku i Boh naszym pomohł, pobili ich (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Klecku** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

Див. ще ***KLECZESK.**

***КЛЄЦКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы бискупи мацѣи премыски(и)... па(н) Ѧнъ дѣди(ч) тарнов(с)ки(и) староста ру(с)ки(и)... иванъ клецки(и)... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь... о волость о залѣсиѣ... на многи(х) роцѣхъ предъ на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **клєцкн(и)** (1404 *Р* 70).

***KLECZESK** *ч.* (1) *(назва міста у Віленському воєводстві):* a jiszcze wołosty ty Pruszanuiu, Kobryn... i Słonimskoie wołosty zaczepili... Łypeck, Kleczesk to wse wypustoszyli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Kleczesk** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

Див. ще ***KLECK.**

***КЛИКАТИ** *дієсл. недок.* (1) закликати: Такє(ж) тыми часы г(с)дра нашого люди пришли с тоуре(ц)коє земъли... и поведили г(с)древи нашему ажъ што тамъ слышали в земли тоуре(ц)ко(и)... што(ж) везде по всимъ городо(м) и по мєстомъ кличу(т) и(ж) бы добрые юнаки и люди вси которые доужи... какъ тєпъло боудє(т) маю(т) на кони всѣсти и потѦгнути... в землю г(с)дра нашого (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **кличу(т)** (1496 *ПДВКА* 61).

КЛИМЄНТОВЪ *ч.* (1) *(назва присілка у Волинській землі)* Климентівка: досталъ сѦ девєрю моємоу кн(Ѧ)зю Семену и дѦдкоу н(а)шемоу подъ луцкимъ повєтомъ Городокъ, а к двору приселки и селища: Бегонь ... Климєнтовъ (Манів, 1478 *AS* I, 76).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Климєнтовъ** (1478 *AS* I, 76).

КЛИМЄНТЪ, КЛЕМЕНТЪ, КЛИМѦНТЪ *ч.* (3) *(особова назва, гр.* Κλήμης, *лат.* Clemens) Климент, Климентій: Мы кнѦ(з) дѣдъ дмитриєви(ч)... гавсъ, климѦнтъ, юрьи... чинимы знамєни(т)... како... коли кнѦ(з) велєбныи дмитрии... голдованиє и вѣрность... володиславу Бжьєи мл(л)сти королєви польскому... слюби(л) а мы... ислюбуємы за него... иже... вѣре(н) буде(т) королєви (Лучиця, 1388 *Р* 38—39); а пакъ пановє бръгарє и радци Ливовскыи що тымы часы оу нас были и с нами тотоу рѣчь еднали, на имѣ: пан Климентъ, пан Михал (Сучава, 1460 *BD* II, 276).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Климентъ** 1 (1460 *BD* II, 276); **Клементъ** 1 (1408 *АкЮЗР* I, 6); **климѦнтъ** 1 (1388 *Р* 38).

Див. ще **КЛИМЕНТЫЙ.**

КЛИМЕНТЫЙ *ч.* (1) (*особова назва, гр.* Κλήμης, *лат.* Clemens) Климент, Климентій: Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый... вечъно и непорушоно (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Клнментый** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3).

Див. ще **КЛИМЄНТЪ.**

***КЛИМОВЦИ** мн.* (2) *(назва села на Буковині)* Климівка: и еще єсми дали... монастироу... а̃ цръков оу Климовцех и с попом (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *наз. зам. місц.* оу **Климо(в)цн** (1490 *DC* 148); *місц.* **оу Клнмовцех** (1490 *BD* I, 420).

CLIMOTH *ч.* (1) *(особова назва, стп.* Klimonth): A przi thim biti swidczy pan Jan krakowski... pan Climoth s Corewa — wisliczki (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Climoth** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

***КЛИМЪ** ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы видѣвше его правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали и потвердили єсми єго очи(н)оу, оу нашеи земли... села на имѣ... волосѣни... и оу клима (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

ФОРМИ: *род. одн.* **клима** (1448 *Cost.* II, 342).

КЛИМѦНТЪ *див.* **КЛИМЄНТЪ.**

***КЛИНОВАТЫЙ** прикм.* (6) ◇ К л и н о в а т а я н и в а (2), н и в а К л и н о в а т а я (3) *(назва ниви біля Києва)*: а Клиноватой ниве границу положиль есми уверхъ подлѣ малое долины и замежокъ малое нивки, котораяж посполито с Клиноватою, и то єсми привернулъ к той ниве Клиноватой (Київ, 149! *АрхЮЗР* 8/IV, 158); н и в к а К л и н о в а т а я (1) *див.* **НИВЪКА.**

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Клиноватое** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *дав. одн. ж.* **Кликоватой** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *знах. одн. ж.* **Клнноватую** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *ор. одн. ж.* **Клиоватою** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

***КЛИРИКЪ** ч.* (1) *(цсл.* клирикъ, *гр.* Κληρικός*) (член кліру, церковнослужитель)* клірик: а в то(т) манасты(р) пєчє(р)скїй нивче(м) нє встоупатися митрополито(м) кіевски(м) а нє криликомъ (!) Соѳейскимъ никаки(м) дѣломъ вечно, а нико(му) їнше(му) (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *дав. мн.* **!крнликомъ** (1481 *ГПМ*).

***КЛИШЄВЪСКОЄ** с.* (1) *(назва присілка у Волинській землі)*: оузрѣвши єсмо знаменитою намъ слоужбою... Слоуги нашого вѣрного пана Єрьша терєшковича И мы... даємъ и дали єсмо ємоу... приселокъ... клишевъское (Луцьк, 1452 *Р* 160—161).

ФОРМИ: *знах. одн.* **клншєвъское** (1452 *Р* 161).

КЛИШКОВЦИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині) суч.* Остриця: Сє азь ... Іо Стефан воєвода... знаменито чиним... оже... дали и потвръдили єсми томоу сѧтомоу... монастироу от Поутнои... оу Черновскои волости... з̃ цръков оу Клишковци с попом (Сучава, 1490 *BD* I, 419—420).

ФОРМИ: *наз. зам. місц.* **оу Клишковцн** (1490 *BD* I, 420).

***КЛОДОВА** ж.* (1) *(назва села у Польщі, пор.* Kłodowa): Што король е. м. волости давалъ боярамъ Житомирскимъ въ Клодовѣ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ Клодовѣ** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

КЛОКОЧНА *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы пєтръ боєво(д)... чинимъ знаменито... оже... дали єсми се(с) ли(ст) нашъ сєламъ монастирскимъ о(т) нємцѣ на имѣ темишєщи... клокочна (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288).

ФОРМИ: *наз. одн.* **клокочна** (1447 *Cost.* II, 288).

***КЛОПОТИТИ СѦ** дієсл. недок.* (1) (о чім) сперечатися (через що): Бра(т)я ро(дна)я частокро(т) клопотѦтсѦ о именїи (XV ст. *ВС* 32 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **клопотѦтсѦ** (XV ст. *ВС* 32 зв.).

***КЛОПОТЪ** ч.* (4) суперечка: тогды хочемь... абы дроугого днѦ соудъ скончанъ тако(ж) полоудня жебы кажыи (!) чївкъ свою поволи оправилъ жалобоу безъ клопотоу и бєзъ свароу (XV ст. *ВС* 13); Коли дѣтємь оумре(т) мати а оїь хочєть дроугоую понѦ(т) жоноу а дѣти имѣють проси(т) во оїа дѣлнїци своєи а потом истративши оїю докоучають оу то(м) бываєть клопо(т) мєжи ними (XV ст. *СЯ* 40 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **клопо(т)** (XV ст. *СЯ* 40 зв.); *род. одн.* **клопотоу** (XV ст. *ВС* 13); *ор. одн.* **клопотомь** (XV ст. *ВС* 18 зв.); *наз. мн.* **клопоты** (XV ст. *ВС* 10 зв.).

***КЛОЧА** ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)*: и мы... дали есмо ему село Киселинъ... а Клоча в Луцкомъ же повете (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

ФОРМИ: *знах.одн.* **Клоча** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

***КЛУЧЪ** *див.* ***КЛЮЧЪ** [2].

КЛЪНЪВОУ *див.* **КЪЛНЪОУ.**

КЛЪНЪОА *див.* **КЪЛНЪОУ.**

КЛЪНЪОУ *див.* **КЪЛНЪОУ.**

КЛЪНЪОУА *див.* **КЪЛНЪОУ.**

КЛЬНЬОУ *див.* **КЪЛНЪОУ.**

!КЛѢБА ⟨ХЛѢБА⟩ *див.* **ХЛЄБЪ.**

***КЛѢСТИ СѢ** див.* ***КЛѦСТИ СѦ.**

***КЛѢТВА** див.* **КЛѦТВА.**

***КЛѢТКА** ж.* (4) *(рід торгової палатки)* ятка: Сє же придалъ юрьиї болковичь и своєю братьєю к цр̃кви сѣму николѣ... клѣтку торговую (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8); Волно резникомъ... быдло купуючы, в рынку и в клеткахъ. своихъ... кому хотя продавати волно (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); а еще єсми имъ дали волю што бы собѣ держати, оу сочавѣ, один домъ, а оу том домоу корчмоу нє держати... ни мѦсныи клѦтку (? — *Прим. вид.*) держати (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670).

ФОРМИ: *род. одн.* **клѦткы** (1434 *Cost.* II, 670); *знах. одн.* **клѣтку** (бл. 1350 *Р* 8); *місц. мн.* **в клетках̆ъ** (1389 *РЕА* I, 27).

КЛѢТЬ, КЛЕТЬ *ж.* (15) комора: а коли Павелъ давалъ мнѣ намѣстництво въ тыхъ дворахъ, а тая клѣть не запечатана была ничимъ, а скрыня была тая не замкнена (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *наз. одн.* **клѣть** 1 (1498 *АЛМ* 163); **клеть** 1 (1498 *АЛМ* 163); *знах. одн.* **клѣть** (1498 *АЛМ* 163); **клѣти** (1498 *АЛМ* 163); *місц. одн.* **въ клѣти** 4 (1498 *АЛМ* 163); **въ клети** 1 (1498 *АЛМ* 163).

КЛѢЦИНЪ *ч.* (1) *(особова назва)*: тѣмъ мы видѣвши его правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... сєло гдє би(л) клѣцинъ (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. одн.* **клѣцннъ** (1437 *Cost.* I, 541).

КЛЮСЪ *ч.* (7) *(особова назва)*: а пришодъшн предъ наше обличьє... панъ волъчко... ис пани ходьковою женою... и зѦтємь єѣ клюсомъ поєдналисѦ о села вшитка о дѣлницю (Вишня, 1393 *Р* 52); а при то(м) были свѣдцї па(н) дмитръ ходоровьскыи, па(н) клюсъ из вижнѦнъ (Зудечів, 1430 *Р* 116).

ФОРМИ: *наз. одн.* **клюсъ, клю(с)** (1400 *Р* 61; 1404 *Р* 69; 1414 *Р* 85; 1430 *Р* 116); *дав. одн.* **клюсовн** (1400 *Р* 61): *ор. одн.* **клюсомъ** (1393 *Р* 52).

***КЛЮЧЄВЪ** прикм.* (1) ◇ л ѣ с ъ К л ю ч є в ъ *див.* **ЛѢСЪ.**

ФОРМИ: *ор. одн.* **Ключєво(м)ъ** (1459 *Р* 171).

КЛЮЧНИКЪ, КЛЮЧНИКЬ, КЛЮЧНЫКЬ, КЛЮЧНИК *ч.* (51) **1.** *(той, хто зберігав ключі від комори)* ключник (1): И велѣла ми ключника позвати и клѣть отомкнути (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

2. *(монах, який завідував церковною ризницею)* ключар, ключник, ризничий (4): а при томъ были старци Печерского монастыра Дублянски Іона Авраамъ ключникъ (Київ, 1398 *ДГПМ*); а при томъ были старци пє(ч)рскиє полатни(к) пє(ч)рскы Васья(н) коувѦ(з) а ключни(к) пє(ч)рскы андрони(к) (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

3. *(придворний, який відав коморами молдавського воєводи, також титул)* ключник (18): а на то є(ст)... вѣра пана щефана ключника (Сучава, 1425 *Cost.* I, 173); И пак оу том... прїидє прѦд нами... тотаж(є) вышєписанна Дръгълинъ, дочка Настина, оуноука Нана ключника (Васлуй, 1497 *BD* II, 119).

4. керівник «ключа», відомства, що збирало і зберігало медову та інші данини (28): А при томъ былъ... панъ Левъ Боговитиновичъ, ключникъ Берестейскій (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Билъ намъ чоломъ писарь нашъ, ключникъ Виленскій, намѣстникъ Свислоцкій, панъ Григорей Исаевич Громыка (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); а при том с нами были: кн⟨А⟩з Михайло Сонкгушкович (!)... а ключник Луцкий пан Богдан Сѣнкович (Луцьк, 1491 *AS* I, 94—95); И мы о том писали до ключника луцкого до пана Богдана Сеньковича (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ключникъ, ключникь, ключник, ключнн(к)** 25 (1398 *ДГПМ*; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1433 *Cost.* I, 359; 1451 *P* 157; 1480 *BD* I, 246; 1487 *AS* I, 239; 1491 *AS* I, 94; 1495 *АЛРГ* 60; 1497 *AS* I, 112; 1498 *ЧІАФ* і т. ін.); **ключнькь** 1 (1426 *BAM* 21); *род. одн.* **ключнка** 11 (1425 *Cost.* I, 173; 1433 *Cost.* II, 594; 1489 *AS* III, 21; 1494—1495 *АЛРГ* 59; 1497 *BD* I, 112; *BD* II, 118, 119; 1497—1498 *АЛРГ* 80; 1499 *АЛРГ* 94); **ключник** 1 (1469 *BD* I, 136); *дав. одн.* **ключникоу, ключнику, ключънику** 6 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.; 1480 *BD* I , 246; 1488 *BD* I, 325; 1494—1495 *АЛРГ* 59, 60; 1496 *АЛРГ* 69); *зам. наз.* а пан Доума **ключннкоу** 1 (1488 *BD* I, 325); *знах. одн.* **ключнка** (1498 *АЛМ* 163); *ор. одн.* **ключникомъ, ключнйком** (1496 *АЛМ* 128; 1497 *АЛРГ* 79); *наз. мн.* **ключници** (1443 *Cost.* II, 185); *дав. мн.* **ключником** (1496 *АЛРГ* 69).

***КЛЮЧЪ** [1] *ч.* (3) ключ: отецъ дей мой Рабей сховалъ былъ тисячу золотыхъ Вгорскихъ въ пивницы, а въ тую пивницу хоживалъ дядько мой Симъха и сынъ его, дядьковичъ мой Нисанъ, а и ключи отъ тое пивницы были въ нихъ (Краків, 1489 *РИБ* 431); и тыи кнїгы имею(т) быти за тремї ключн замькноуты оди(н) клю(ч) имаєть имєтї соудья а дроу(г)и по(д)соудок а трєтїи земьскыи пїсарь (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **клю(ч)** (XV ст. *СЯ* 42 зв.); *наз. мн.* **ключн** (1489 *РИБ* 431); *ор. мн.* **ключн** (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

***КЛЮЧЪ** [2] *ч.* (8) відомство, що збирало і зберігало медову та інші данинн: З нового мѣста послано кнАзю велнкомоу тѳє(р)скомоу... ѣ колодє медоу прєсного с ключа лоуцъкого (б. м. н., 1488 *УКТ*); КнАзю Андрєю, БрАславскомоу... сто бочокъ ржи з дворовъ, што под ключомъ (Краків, 1489 *AS* III, 21—22); Андрею ПрАжовскому на отпущене людем его Шершневъским ведра меду до ключа Киевского даиваного, на вечность (Мереч, 1496 *АЛРГ* 69).

ФОРМИ: *род. одн.* **ключа, !клуча** (1488 *УКТ;* 1494—1495 *АЛРГ* 60; 1496 *АЛРГ* 69); *знах. одн.* **Ключъ, ключ** (1496 *АЛРГ* 69); *ор. одн.* **ключомъ** (1489 *AS* III, 22).

***КЛЮЧЪНИКЪ** *див.* **КЛЮЧНИКЪ.**

КЛЯСТИ *дієсл. недок.* (2) (кого) **1.** відлучати від церкви (1): а соблазны творясчыхъ изверзати, церкви освесчати, антымисы благословити, еретыковъ и непослушныхъ клясти (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

2. *(проклинати)* клясти (1): Вы стыи о(т)ци чтитє алє нє к(л)инѣтє которое ємь слово⟨...⟩о(т)писал а которы⟨...⟩м ѣ єстъ лѣ(п)ше оправлАитє (б. м. н., 1492 *ЗОЄ*).

ФОРМИ: *інф.* **клясти** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *нак. сп. 2 ос. мн.* **к(л)ннѣтє** (1492 *ЗОЄ*).

КЛЯТВА *див.* **КЛАТВА.**

КЛАВКО *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были исвѣдъци... панъ маршалко шофъ, панъ клАвко (Бохур, 1377 *P* 24).

ФОРМИ: *наз. одн.* **клАвко** (1377 *P* 24).

***КЛАСТИ СА** *дієсл. недок. і док.* (3) кластися (1): а nam semkroł prysiahał, klenasia żywym Bohom i wsie izłomił (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139);

(на що) присягати (2): а за болшєє потвєрженїе присагали (!) єсмо межи собою и клАли сА єсмо на чьстныи крєстъ и на оуси сѣыи (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **клАли сА єсмо** 1 (1435 *Cost.* II, 679); **клѣли сѣ есми** 1 (1435 *Cost.* II, 682); *дієприсл. одноч.* **klenasia** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139).

КЛАТВА, КЛЯТВА *ж.* (9) **1.** прокляття (4): а хто бы то порушилъ после его живота и начнетъ уступатисе у тую данину... да будетъ на немъ клятва святыхъ триста и осмнадесятъ отецъ иже въ Никеи (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); и боуди ємоу клАтва, о(т) ба оцца и сна и ста(г) дха (Київ, 1446 *P* 154); кто нє боудєт стоати вь сим нашим токмѣжим (!), таковы боуд⟨є⟩т под клѣтвою отеческою (Путна, 1476 *BD* I, 212); а хто учнє(т) оустоупатися и пакастити (!) митрополитъ алибо хто инны да боуди на немъ о(т) на(с) кля(т)ва в се(и) вѣ(к) и в боудоущеи ана(θ)тєма (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

2. відлучення від церкви (4): коли(ж) которымъ свє(т)комъ боудє(т) выроучена (!) *клАтва* тогды то(т) которыи свє(т)кы ведє(т)... имеєть моць иньшїи свє(т)кы именовать и весть а нє мо(ж)ть ли иньши(х) свє(т)ко(в) именова(т) одно тыи што имъ *клАтва* вырє(ч)на а хочемь абы то(т) которыи клАтвоу выдалъ... абы да(л) разрешенїе тымъ свє(т)комъ (XV ст. *ВС* 19 зв.— 20);

клАтвоу выдати (1) проголосити анафему: а хочемь абы то(т) которыи клАтвоу выдалъ а на пороукоу присАгноулъ и на просбоу по(до)бноу абы да(л) разрешенїе тымъ свє(т)комъ (XV ст. *ВС* 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **клАтва, клятва, кля(т)ва** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1446 *P* 154; XV ст. *ВС* 19 зв., 20; 1481 *ГПМ*); *знах. одн.* **клАтвоу** (XV ст. *ВС* 20); *ор.одн.* **клАтвою** 1 (XV ст. *ВС* 19 зв.); **клѣтвою** 1 (1476 *BD* I, 212); *місц. одн.* у **клАтвє** (XV ст. *ВС* 26 зв.).

***КЛАТКА** *див.* ***КЛѢТКА.**

***КЛАЧА** *ж.* (1) кобила: а оу дворцы в королєво(м)... жонъка з де(т)ми сама четверъта, а клАчъ троє, а волы три (б. м. н., XV ст. *ИК*).

ФОРМИ: *род. мн.* **клАчъ** (XV ст. *ИК*).

***КЛАШТУРЪ** *див.* ***КЛАШТОРЪ.**

! КМАТ ⟨ИМАТ⟩ (1): и(ж) пенєзєи на кма(т) (!) да(т) (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

Див. **ИМАТИ** [2].

***КМЄТЄВЪ** *прикм.* (2) кметів: Слоужебнїкъ за вїноу паиовѫ... нє има(т) позывати кметА є(ѓ) ани пана за вїнѫ кмєтевоу (XV ст. *ВС* 6).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **кмєтєвоу** (XV ст. *ВС* 6, 13 зв.).

КМЄТЬ *ч.* (43) *(незакріпачений оброчний селянин з правом виходу)* кметь: А осадивши ис каждого кметА по два гроша широкая оу кнАжю комору давати на каждыи рокъ (Бохур, 1377 *P* 24); а и гдѣ коли слоужебникъ бере(т) волы а па(н) свои(м) сєло(м) и зъ свои кмети боронить а нє хоче(т) выда(т) тогды на(м) маеть заплатить винѫ (XV ст. *ВС* 16 зв.); и таки(ж) котораА ⟨бы сА⟩ шкода стала о(т) нашеА землА... купцемъ и кметємъ... того нмаемъ поставити, ку праву, оу нарочитомъ мѣстци (Серет, 1445 *Cost.* II, 729).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кмє(т), кмет** (XV ст. *ВС* 22 зв., 23 зв., 24, 29, 29 зв., 30 зв., 31, 39); *род. одн.* **кметА, кмє(т)** (1377 *P* 24; XV ст. *ВС* 6 , 7 зв., 14, 29; 1424 *P* 100); *знах. одн.* **кметА** 3 (XV ст. *ВС*. 13 зв., 39); **кмѣтА** 1 (XV ст. *ВС* 24); *місц. одн.* **о кметю** 3 (XV ст. *ВС* 9, 24; *СЯ* 9 зв.); **о кмети** 2 (XV ст. *ВС* 8, 30 зв.); *наз. мн.* **кмети** (1386—1418 *P* 35; XV ст. *ВС* 14, 16 зв. 17); *род. мн.* **кмете(в)** (XV ст. *ВС* 26); *дав. мн.* **кметємъ, кметємь** (1445 *Cost.* II, 729; XV ст. *ВС* 17); *знах. мн.* **кмети** 1 (XV ст. *ВС* 14 зв.); **kmete** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *ор. мн.* **кмети** (XV ст. *ВС* 16 зв.); *місц. мн.* **о кметѣ(х)** (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

КМИТА *ч.* (7) *(особова назва):* А при томъ были свѣдци... панъ кмита, панъ Ашко олешиньски (Краків, 1394 *P* 54); А при том были свѣтки: намѣсник цутивльский Митко Голенка, а намѣсник вѣницкий пан Кмита Алекъсандрович (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 121).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кмита** (1394 *P* 54; 1404 *P* 69; 1453 *Cost.* II, 765; 1485—1500 *AS* I, 121); *знах. одн.* **Кмыту** (1430 *ГВКЛ* 7, 8); *ор. одн.* **Кмитою** (1492 *AS* III, 23).

***КМЫТА** *див.* **КМИТА.**

***КМѢТЬ** *див.* **КМЄТЬ.**

КНАЗЬ *див.* **КНАЗЬ.**
КНЕГИНИ *див.* **КНАГИНИ.**
КНЄГИНИНЪ *див.* **КНАГИНИНЪ.**
КНЕГИНЯ [1] *див.* **КНАГИНИ.**
***КНЕГИНЯ** [2] *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі):* Одложили єсьмо: на Гнидовѣ не надобе мыта давати... у Кнегинѣ не надобѣ (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).
ФОРМИ: *місц. одн.* у **Кнегиннѣ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).
КНЄГИНА *див.* **КНАГИНИ.**
***КНЕЖА** *див.* **КНАЖА** [1].

КНЄФЛЬ, КНОФЄЛЬ *ч.* (3) *(особова назва):* А на то послуси... о(т) мѣстичовъ короткий павєлъ григорь павєлъ писарь... кнофєль ходоричь (Львів, 1368 *Р* 16); а то свѣдци мѣстичи панъ кнефль михно воитъ ярославьскии (Львів, 1370 *Р* 18).
ФОРМИ: *наз. одн.* **кнєфль** 1 (1370 *Р* 18); **кнофель** 1 (1368 *Р* 16); *род. одн.* **киефль** (1370 *Р* 18).
!КНЕХИНЯ *див.* **КНАГИНИ.**

КНИГА *ж.* (25) **1.** церковна книга (3): аще ли кто пр(ѣ)стѫпить заповѣ(д) сіѧ безъо(т)чьство(м) (!) или нєбр(ѣ)женїє(м) и полакомитсѧ добыткоу книгы сєѧ, и прода(ст) ѧ да є(ст) проклѧ(т) о(т) ба (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); застали єсмо оу сѣго спса на красно(м) Д̃ иконы... єваньгєльє кованоє... кири(л) книга златоустъ (б. м. н., 1429 *Р* 114); Сию книгоу писа(л) дѧкъ мигаль пыхынскы изь диакомь иваномь (б. м. н., 1492 *ЗОЄ*);
knihi Mojsejewy (1) книги старого завіту, «п'ятикнижжя» Мойсея: Teź ustawili jeśmo iź źadin... nie majet' prisiahati na desiątierom boźi prikazani, to jest knihi Mojsejewy (Луцьк, 1388 *ZPL* 105—106).
2. *(звід актів)* книга (5): ино мы тую грамоту въ книгу Дьякови нашому упысаты велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); курило послалъ сѧ о то(м) до книгъ зе(м)ски(х) што(ж) в *книги* таѧ ре(ч) выше(и) писанаѧ неоувєдена (Вільна, 1495 *БСКИ*);
книги записьные (1) *(книги документів різного роду зобов'язань)* записні книги: мы оуставлѧємь такыи запїсъ ї годо(в) держатъ а въ ї го(д) въ тотъ запїсъ можеть прє(д) соудьею обновить въ книгахъ записьныхъ (XV ст. *СЯ* 41 зв.); книги земъские (7) *(зводи актів земських судів)* земські книги: И мы имъ того еднанья допустили, нехай ся по тому мають, какъ ся въ томъ зъеднали и записали; а вы бы то имъ книгами земъскими оправили подле обычая тамошнего права (Краків, 1489 *РИБ* 433); И степа(н) ермоли(ч) з братьею своєю до кни(г) зе(м)ски(х) нєпослалисѧ (Вільна, 1495 *БСКИ*); книги патрїаршєскии (2) *(зводи патріарших постанов)* патріарші книги: и номъ (!) за челоби(т)емъ н(х) то єсмо в кн̃га(х) стары(х) патрїа(р)шєски(х) о(б)рели, и тоую ста(в)ропигїю мн(с)тырю пєчє(р)ско(у) с предѣлами єго ствє(р)жаємъ и(з)моцняє(м) на вѣчныє часы по(д)лоугъ листоу и характїй (!) писмє(н)ныи грамотноє о(т) вєликого кн̃зя роуского андрея в мн(с)ты(р) пєчє(р)скїи даного и зде до кнгъ наши(х) патрїа(р)шєски(х) уписаного (б. м. н., 1481 *ГПМ*); книги правєдныє (2) а) *(зводи судових вироків)* правові книги (1): а стокро(т) потрєбоуютъ с ты(х) кни(г) праведны(х) списъковъ прото(ж) соудъ колижь хотѧ оузри(т) ча(с) по(до)бныи имєєть дать вола(т) слоужебнїкомъ явнє ижа по(д) такы(м) повѣтомъ а иа коємь мѣстѫ оу такыи дн̃ь книгы правыи положєны о(т)варєны (XV ст. *СЯ* 43); б) зведення законів (1): Въ книга(х) праведны(х) наши(х) прє(д)ковъ нашихъ (!) пїсано коли моужь женє оумреть тогды жона все именїє своє брала а оу томъ дѣти щкодила (XV ст. *СЯ* 40); книги правыє (3) а) *(зводи судових вироків)* (1) правові книги: соудъ... имєєть дать вола(т) слоужебнїкомъ явнє ижа по(д) такы(м) повѣтомъ а на коємь мѣстѫ оу такыи дн̃ь книгы правыи положєны о(т)варєны (XV ст. *СЯ* 43); б) зведення законів (2): Раистръ кни(г) пръвы(х) правы(х) кролѧ казимєра о оуставлєни(и) пра(в) коли(ж) всѧ правз то єсть пръвоє (XV ст. *ВС* 5 зв.); книги судовыє (1) книги судових вироків: и мы казали и(мъ) тотъ листъ судовы(и) пана ивано(в) вѧжєвича пєре(д) нами положити, и они того листа судового пєре(д) нами иєположыли, ни(ж)ли повѣдили на(м) што(ж) дє(и) тотѣ листь вписа(н) єсть в книги судовыи (Вільна, 1495 *ВК)*.
ФОРМИ: *наз. одн.* **киига** (1429) *Р* 114); *род. одн.* **книгы** (1401 *ЗКЄ*); *знах. одн.* **книгу, книгоу** (1430 *ГВКЛ* 7: 1492 *ЗОЄ); наз. мн.* **кнїгы, кингы** (XV ст. *СЯ* 42 зв., 43); *род. мн.* **киигъ, кнн(г), кн(и)гъ** (1481 *ГПМ:* XV ст. *СЯ* 5 зв., 9, 42 зв., 43; 1495 *БСКИ: ВК); знах. мн.* **книги, knihi** 3 (1388 *ZPL* 105; 1495 *БСКИ; ВК);* **книгы** і (XV ст. *СЯ* 42 зв.); *ор. мн.* **книгами** (1489 *РИБ* 433); *місц. мн.* **в (въ) кнігахъ, кнга(х), кинга(х)** (1481 *ГПМ*; XV ст. *СЯ* 40, 41 зв.; 1489 *РИБ* 433).
КНОФЄЛЬ *див.* **КНЄФЛЬ.**
КНЪДЄ *див.* **КИНДЄ.**
КНѢГИНИ *див.* **КНАГИНИ.**
***КНѢГИНИНЪ** *див.* **КНАГИНИНЪ.**
КНѢГИНѢ *див.* **КНАГИНИ.**
КНѢГИНѦ *див.* **КНАГИНИ.**
КНѢГЫНѢ *див.* **КНАГИНИ.**
***КНѢЖА** [1] *див.* **КНАЖА** [1].
КНѢЖА [2] *див.* **КНАЖА** [2].
***КНѢЖНИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* а пановє нашн по имєню... па(н) васко лєви(ч) пань хри(и)ко лєви(ч) па(н) да(н)чоу(л) кнѣжни(ч) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **кнѣжии(ч)** (1456 *ЭСФ*).
***КНѢЖѦ** *див.* **КНАЖА** [1].
КНѢЗЪ *див.* **КНАЗЬ.**
КНѢЗЬ *див.* **КНАЗЬ.**
КНЯГИНИ *див.* **КНАГИНИ.**
КНЯГИНИНЪ *див.* **КНАГИНИНЪ.**
КНЯГИНЯ *див.* **КНАГИНИ.**
КНЯЖА *див.* **КНАЖА** [1].
КНЯЖЕ *див.* **КНАЖА** [1].

***КНЯЖЄНИЄ** *с.* (5) **1.** князівська влада (1): Аще ли хто... сия предания отческая и повеления княжения нашего переступитъ дерзнетъ, десять тисечей рублей на насъ и на епископа да казнится (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).
2. *(країна)* князівство (3): всє то што колн кнѧжѣнъя пустинѣ... и о(т) ярославльскоѣ волости пустыню лѣсъ и добровы и полѧ што жє коли єсть тамъ тоѣ пустинѣ кнѧжѣнъя то всє далъ єсмь ладомировн садити сєло оу волоськоє право (Бохур, 1377 *Р* 24); (а) што межи твоєѣ зємлѣ суть кнѧ(ж)нѧ волости давали выходъ бѣлои ордѣ то намъ наше даитє (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170);
великоє княжєнїє (1) *див.* **ВЄЛИКИЙ** [1] 7.
ФОРМИ: *род. одн.* **княжения, кнѧ(ж)нѧ** 3 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1392—1393 *РФВ* 170); **кнѧжѣнъя** 1 (1377 *Р* 24); *ор. одн.* **княженїє(м)** (1481 *ГПМ*).
Див. ще ***КНАЗЬСТВО.**
!КНЯЖМИ *див.* **КНАЗЬ.**
***КНЯЖЪСТВО** *див.* ***КНАЗЬСТВО.**
***КНЯЖѢНЪЕ** *див.* ***КНЯЖЄНИЄ.**
КНЯЗ *див.* **КНАЗЬ.**
***КНЯЗТВО** *див.* ***КНАЗЬСТВО.**
КНЯЗЪ *див.* **КНАЗЬ.**
КНЯЗЬ *див.* **КНАЗЬ.**
!КНЯИНИ *див.* **КНАГИНИ.**
! КНЯНИНЕНИХЪ ⟨КНЯГИНЄНИХЪ⟩ *див.* **КНАГИНИНЪ.**

КНАГИНИ, КНАГИНѦ, КНЯГИНЯ, КНЯГИНИ, КНЕГИНИ, КНЄГИНѦ, КНЕГИНЯ, КНАГЫНѦ, КНѢГЫНѢ, КНѢГИНИ, КНѢГИНѦ, КНѢГИНѢ, !КНЕХИНЯ, !КНЯИНИ *ж.* (121) **1.** *(титул)* княгиня (81): а на то вѣра моѧ вѣра матиы (!) нашеї кнѧгѣнѣ мушаты вѣра сына на-

шего ⟨олєксандра⟩(Сучава, 1393 *Cost.* 1, 14); Се я **княгини** Ивановая Семеновича Кобрынская Ѳедора, дочка пана Рогатинского (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 1—2); а всѦ таѦ имѣнїа полѦци(л) и да(л) єсмь женѣ своєи кнѦгини мрїи (Київ, 1446 *Р* 154); записую жонѣ своєи кн⟨Ѧ⟩г⟨и⟩ни Настасьи против єє отчизны оу вѣне двѣ тисѦчи коп на своихъ имѣньѦх на Барани на Глуску (Ровно, 1483 *AS* I, 82); a pry tom były z moiey ruki zemiane Berestejskiyi Bohdan a iakub Prunozczyczy a boiary kniahyńy pynskoy (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

великаѦ кнѦгини (3), кнѦгини великаѦ (2) *див.* **ВѢЛИКИЙ**[1] 8.

2. дружина, жінка, супруга (35): а и мы єсми пришо(д)ши прє(д) кнѦгиню илияша воєводиною... и єсми смирилисѦ и сътокмилисѦ и оусѣ мерзѦчки єсми пустили мимо сѦ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); а пак р҃н злати татарскых заплатих оу роукы Наст⟨и к⟩нѦгыни пана Югы вистѦрника (Гирлов, 1499 *BD* II, 154); И тогди кроул его милость прєдреченїи и братїя его милости... имали бы нас Стефана воєводоу, и кнѣгиню нашю и дѣти наши... миловати и в ласцѣ и въ чти держати (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кнѦгини, княгини** 15 (1396 *AS* I, 20; 1401 *АкВАК* III, 1; 1454 *AS* III, 10; 1465 *АкВАК* III, 4; 1478 *AS* I, 75; 1482 *AS* I, 79; 1485—1500 *AS* I, 121; 1487 *AS* I, 239, 240; 1489 *AS* I, 89); **кнѦгинѦ, княгиня, кнѣгинѣ, кнѣгинѦ** 7 (1488 *AS* I, 242; *BD* I, 361; 1489 *BD* I, 376; 1490 *AS* I, 92; 1492 *AS* III, 24; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1499 *BD* II, 147, 153); **кнгини** 5 (1496 *ВМКФС*); **кнегини** 5 (1401 *АкВАК* III, 2; 1494 *AS* I, 102; XV ст. *СГЧА;* 1498 *АЛМ* 169); **кнегинѦ, кнегиня** 4 (1491 *AS* I, 97; 1494 *AS* I, 101; 1497 *РИБ* 683; 1498 *АЛМ* 169); **кнгины** 1 (1459 *Р* 174); **кнѦгынѦ** 1 (1408 *Cost.* I, 60); **! кнехиня** 1 (1497 *РИБ* 683); **! княини** 1 (1466 *ОБРН* 128); *зам. знах.* **за... кнѣгынѣ** 2 (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211); **кнѣгинѣ** 1 (1457 *Cost.* II, 811); *зам. ор.* и съ... **киѣгини** 1 (1470 *BD* I, 152); *род. одн.* **кнѦгини, кнѣгини** 7 (1429 *Cost.* I, 249; 1438 *DIR«A»* 472; 1447 *Cost.* II, 281; 1465 *AS* I, 57; 1488 *BD* I, 345, 347; 1496 *BD* II, 405); **кнегини** 5 (1401 *АкВАК* III, 2; 1446 *DIR«A»* 485; 1497 *РИБ* 683; 1498 *АЛМ* 169); **кнѦгѣнѣ** 1 (1393 *Cost.* I, 14); **кнегины** 1 (1466 *BD* I, 105); **kniahyny** 1 (1500 *ДПЖН*); **кнѣгын(и)** 1 (1478 *BD* I, 219); **! кѦгины** 1 (1429 *Cost.* I, 248); *дав. одн.* **кнѦгинн, княгинн, кн⟨Ѧ⟩г⟨и⟩ни, кнѣгинн** 29 (1421 *Cost.* I, 142; 1429 *Cost.* I, 248; 1446 *Р* 154; 1454 *AS* III, 9; 1478 *AS* I, 76; 1482 *AS* I, 79; 1487 *AS* I, 87; 1490 *AS* I, 92; 1492 *AS* III, 23; 1497 *AS* I, 112 і т. ін.); **кнегннн** 11 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1449 *АЛМ* 8; 1491 *AS* I, 97; 1494 *AS* I, 101; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28, 29; 1499 *АЛМ* вип. 2, 36); **⟨к⟩нѦгыни, кнѣгыни** 2 (1499 *BD* II, 147, 154); **кнгнн** 1 (1446 *Р* 154); *знах. одн.* **кнѦгиню, кнѣгиню** (1449 *Cost.* II, 746; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.; 1474 *РГС;* 1499 *BD* II, 422); *ор. одн.* **кнѦгинею, княгинею, кнѣгинею** 6 (1429 *Р* 113; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1446 *Р* 154; 1482 *AS* I, 79; 1499 *BD* II, 422); **кнегинею** 1 (1494 *AS* I, 101); **кнгинею** 1 (1427 *Р* 108); *дав. мн.* **кнѣгинѦм** (1499 *BD* II, 422).

КНѦГИНИНЪ, КНЯГИНИНЪ, КНЄГИНИНЪ *прикм.* (13) княгинин: а на то єс(т) ... вѣра пана братоула кнѦгинина брата и дѣти его (Сучава, 1428 *Cost.* I, 228); А писалъ Сенько дьякъ княгииинъ Серговичъ (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); **княини** (!) олена вышила сии вздоухъ... князю михаилоу ондрѣевичю и его княниненихъ (!) дѣтемъ (б. м. н., 1466 *ОБРН* 128); А хотаръ тои пасици: поченши из долоу гдє оупад⟨а⟩єть Моловатєцъ оу Вышнивєцъ... до хотарѣ кнѣгинина, а от монастирѣ поперекъ на Трънавкоу та... опѦть до кнѣгинин хотарѣ (Сучава, 1470 *BD* I, 148).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **кнѦгининъ, княгнининъ** 2 (1432 *Cost.* I, 327; 1465 *АкВАК* III, 4); **кнегиннъ** 1 (1428 *Cost.* I, 219); *род. одн. ч.* **кнѦгинина, кнѣгннина** 5 (1428 *Cost* I, 228; 1429 *Cost.* I, 248, 280; 1443 *Cost.* II, 121; 1470 *BD* I, 148); **кнѣгнинн** 1 (1470 *BD* I, 148); **! кнѦгина** 1 (1428 *Cost.* I, 202); **!кнѦкинина** 1 (1429 *Cost.* I, 248); *наз. мн. с.* **кнѣгинина** (1437 *Cost.* I, 541); *род. зам. дав. мн.* **! княниненихъ** дѣтемъ (1466 *ОБРН* 128).

КНѦГИНСКЫ *ч.* (1) *(особова назва):* Мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знаменито... аже єсмо оумолвили и с прє(д)реченными паны... на имѣ, панъ янъ с чижева... панъ янъ кнѦгинскы и панъ галичскы (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кнѦгннскы** (1445 *Cost.* II, 729).

***КНѦГИНЪ** *див.* **КНѦГИНИНЪ.**

***КНѦГИНЫ** *див.* **КНѦГИНИ.**

КНѦГИНѦ *див.* **КНѦГИНИ.**

КНѦГЫНѦ *див.* **КНѦГИНИ.**

***КНѦГѢНЯ** *див.* **КНѦГИНИ.**

КНѦЖА[1], **КНЯЖА, КНѦЖѦ, КНЯЖЕ** *с.* (45) *(стч.* kпiеžě*)* *(глава держави, князівства)* князь (43): Про то Мы Александръ, або Витолдъ... Княжа Литовское и дедичъ Городенскій... ведомо чынимо... Ижъ... Нашимъ Городенскимъ права и вольности... надаемъ (Луцьк, 1389 *PEA* I, 26); Александръ... король польскій, великій князь Литовскій, Русскій, княжа Пруское, Жомоитское и иныхъ (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5): ино оузрѣвши невиность мою вєлимужинии панови (!) свѦтоѣ коруны польскоѣ рада... нє хотѦчи да⟨т⟩ загину(т) мнѣ вѣрно(м) кнѦжѦтю... и выбавили мѦ... ис того Ѧтсва (!) (Кременець, 1434 *Р* 130); Самъ король Казимиръ Божію Мил. великій князь Литовскій, княже Пруское, Жомоитскій и иныхъ (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 8); Мы, прєреченыи Іо Стєфан воєвода... присѣгаємь и слюбуєм наияснѣишомоу кнѣжатю паноу Яноу Олбрахтоу, кралю полскомоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 419—420);

(титул бояр, вельмож) князь (2): Пры томъ были люди зацные: Ѳедоръ княжа, на тотъ часъ Воевода Луцкій; Рымонъ и Жыкгмонтъ, жолнере альбо бояре з Литвы (Луцьк, 1389 *PEA* I, 28); мы Олєксандръ *(в ориг.* Оксандръ.— *Прим. вид.)*... вєликий кн⟨Ѧ⟩зь литовскии... чинимъ знаменито... иж вбачивши вѣрныи службы и шлѦхотнє врожєного кн⟨Ѧ⟩жати Костєнтина Ивановича Острозского... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє имєнємъ ЗвѦгол... дали єсмо ласкавє (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *наз. одн.* **княжа, кнѦжа, кнжа** 10 (1389 *PEA* I, 26, 28; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1433 *Р* 120, 124; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1462 *BD* II, 284; 1487 *AS* I, 87, 240; 1499 *АЛМ* вип. 2,38); **кнѦжѦ** 2 (1448 *Cost.* II, 733; 1467 *BD* II, 297); **княже** 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 8); *род. одн.* **кн⟨Ѧ⟩жатн, кнжтн** 2 (1478 *ОБРН* 130; 1499 *AS* I, 117); **кнѦжатє !** (1499 *BD* II, 419); *дав. одн.* **кнѦжати, кнѣжати** 4 (1436 *Cost.* II, 697, 701; 1462 *BD* II, 289, 292); **кнѦжѦтю** 3 (1434 *Р* 130; 1435 *Р* 132); **княжатю, кнѣжатю** 3 (1436 *Cost.* II, 706; 1499 *BD* II, 419); **кнѦжѦти** 1 (1435 *Р* 132); **! кнѣжата** 1 (1479 *BD* II, 351); **! кнѦжьѦ(с)тою** 1 (1448 *Cost.* II, 737); *ор. одн.* **кнѣжатєм** 1 (1499 *BD* II, 419); **кнєжатєм** 1 (1499 *BD* II, 419); **кнѦжатомъ** 1 (1434 *Cost.* II, 664); **кнжатємъ** 1 (1433 *Р* 123); *наз. мн.* **кнѦжата, кн⟨Ѧ⟩жата** 4 (1404 *Cost.* II, 625; 1433 *Cost.* II, 652; 1499 *AS* I, 118); **кнѦжѦта, кнѣжѣта** 2 (1435 *Cost.* II, 687; *Р* 133); *род. мн.* **кнѦжатъ, кнѦжат** (1415 *Р* 87; 1462 *BD* II, 283); *дав. мн.* **кнѦжатомъ** 1 (1435 *Cost.* II, 689); **кнѣжѣтомъ** 1 (1435 *Cost.* II, 687); **кнѣжатєм** 1 (1499 *BD* II, 419); *ор. мн.* **кнєжати** (1499 *BD* II, 419).

Див. ще **КНѦЗЬ.**

КНѦЖА[2], **КНѣЖА** *ж.* (3) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали и потврѣдили єсмо имъ оу нашеи земли... сєлищє комънєщє(м), на оус⟨тїи⟩ кнѦжа (Сучава,

1448 *Cost.* II, 323); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже тоти истиннїи слоуга наш Миклѣ и сестри єго... жаловали єсмы их особною нашею милостїю, дали и потвръдили єсмы им оу нашеи зємли... єдно сєло иа Кнѣжа (Васлуй, 1495 *BD* II, 39).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* на оус⟨тїи⟩ **кнѦжа** 1 (1448 *Cost.* II, 323); *зам. місц.* **на Кнѣжа** 1 (1495 *BD* II, 39); *місц. одн.* **на Кнѣжѣ** (1459 *BD* I, 35).

***КНѦЖА ЛОУКА** *ж.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Княжолуки: даємъ ємоу и дали єсмо и оставлѦємъ и оставили єсмо єго... при томъ при всѣмъ што коли коупилъ или пакъ о(т)мѣну єсмо ему дали... а о(т)мѣна... противу сѦхова кнѦ(ж) лоука (Краків, 1394 *P* 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кнѦ(ж) лоука** (1394 *P* 54).

***КНѦЖЄНИЄ** *див.* ***КНЯЖЄНИЄ.**

КНѦЖИИ *прикм.* (6) княжий: А коли братья кнѦжа поидуть на королѦ кнѦзю дмитрию братьи нє помагати (б. м. н., 1366 *P* 14); воленъ продати воленъ замѣнити тако доброму яко єсть самъ исо кнѦжєю волєю (Бохур, 1377 *P* 24); кн(ж)ии писарь хомѣкъ писалъ (Ольховець, 1445 *СРК*); А сє я пани Єнковаѧ Чаплича пани ТатѦна сознаваю... штож небожчик пан мой пан Єнко Чаплич мєнѦл со кн⟨Ѧ⟩зем Иваном Острозким отчиною своєю Голчєм на кн⟨Ѧ⟩зжи двор отчизный *(в ориг.* на кн̃жи двор отчижныи.— *Прим. вид.)* на Межиречє (Луцьк, 1487 *AS* I, 85).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **кнѦжии, кн(ж)ни** (1377 *P* 24; 1445 *СРК*); *знах. одн. ч.* ! **кн̃зжи** (1487 *AS* I, 85); *наз. одн. ж.* **кнѦжа** (1366 *P* 14); *знах. одн. ж.* **кнѦжю** (1377 *P* 24); *ор. одн.* **кнѦжєю** (1377 *P* 24).

Див. ще ***КНѦЖА ЛОУКА, *КНѦЗѦЧИИ.**

***КНѦЖНА** *ж.* (5) княжна: а всѦ таѦ имѣнїа полѦаци(л) и да(л) єсмь... дочыцѣ своеи кнѦжнѣ овдотїи (Київ, 1446 *P* 154); а мнѣ тѣжь кнѦзю Михайлоу Васильєвичоу Збаражскомоу нєнадобѣ того имѣньѦ верхоу выписаного, Городка ис приселки, искати... подь сєстрою моєю кнѦжною Настасьею (Вільна, 1482 *AS* I, 79).

ФОРМИ: *род. одн.* **киѦжны** (1482 *AS* I, 79); *дав. одн.* **кнѦжнѣ** 1 (1446 *P* 154); **кнѦжнн** 1 (1497 *DC* 8); *знах. одн.* **кнѦжъноу** (1481 *BD* II, 365); *ор. одн.* **кнѦжною** (1482 *AS* I, 79).

***КНѦЖЪНА** *див.* ***КНѦЖНА.**

! КНѦЖЬѦ(С)ТОЮ ⟨КНѦЖАТЮ⟩ (1): ми боѦровє и рада вєлможно(г) петра воєво(д)... Ѧвно **чнни**(м) ты(м) то листо(м)... гды(ж) перечєныи (!) вєлможныи петръ воєво(д)... прєнаѦснѣишом(у) кнѦжьѦ(с)тою па(н) (!) и паноу казимировъ... королєви полском(у)... виною слоужбою вѣчнє записа(л) сѦ и обовѦзалъ про тожъ мы которою зь єго волию повинни єсмы сѦ згодити слюбоуємъ... вшитки слоужбы... дєржати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738).

Див. **КНѦЖА** [1].

***КНѦЖѢНЪЄ** *див.* ***КНЯЖЄНИЄ.**

КНѦЖѦ *див.* **КНѦЖА** [1].

КНѦЗ *див.* **КНѦЗЬ.**

***КНѦЗЖИ** *див.* **КНѦЖИИ.**

КНѦЗЪ *див.* **КНѦЗЬ.**

***КНѦЗЪСТВО** *див.* ***КН..ЗЬСТВО.**

***КНѦЗЪТВО** *див.* ***КНѦЗЬСТВО.**

КНѦЗЬ, КНЯЗЬ, КНѦЗЪ, КНѦЗ, КНЯЗ, КНЯЗЪ, КНѢЗЪ, КНѢЗЬ, КНАЗЬ *ч.* (880) **1.** *(глава держави, князівства)* князь (88): я Любартъ Ґедеминовичъ, Луцкий и Володимерский князь... записалъ есми и далъ село Рожысче святому Иоанну Богослову на веки вечъные соборной церкви у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); тогды пожадал єсть, оу нас слуга нашъ вѣрныи ходко быбєлскыи, абихом потвєрдили кнѦзѦ Львовы листы (Судомир, 1361 *AGZ* 6); ми княз Володиславъ Опольскои землѣ господарь... Узрѣвши єсми на вѣрную службу Драгумиру... дали єсми имь двѣ сєлѣ (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5); Сє азъ рабъ б̃жїи кн̃зь ан(д)рє(и) владимировн(ч) приѣз(д)илъ єсмь въ кїєвь съ своєю женою и съ своими дѣтками (Київ, 1446 *P* 154); А пак до того вєремєнє и до того часоу наияснѣ⟨и⟩шїи вишеписаннїй кралевє: Владислав... и Алєксандроу, кнѦз вєликїи литовскїи, и **кнѦз** Жигмонт тако слюбили нам... оборонити нас завжды (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

(титул бояр, вельмож) князь (528): А иа то послуси кнѦзь юрьии глѣбовичь бєлзьскии панъ ота пилєцькиѧ староста русьскоѣ зємль (Львів, 1368 *P* 16); **Мы** *кнѦ(з)* иванъ олкимонтови(ч) знаємо чиню симъ своимъ листо(м).. аже слубую и слюбилъ єсмь... што(с) пригоди нашему г(с)дрю великому кнѦ(з) витовту по єго животѣ нє имамъ искати иныхъ г(с)дрвъ (Мереч, 1401 *P* 64); Приказанье князя Борисовъ Снаксарь (Луцьк, 1446 *АкЮЗР* I, 18); основана быс. црквь прстыа бдца печрскаа на старом основаніи при великом короли казимирѣ блговѣрн. князем семеоном александрові отчичи кіевском прі архімандритѣ іоан (Київ, бл. 1470 *ОБРН* 129—130); Я кнѦзь Михайло Васильєвичь Збаражьский чиню знаменито моимъ листомъ... комоу того потрѣбь боудєть (Вільна, 1482 *AS* I, 79); Билъ намъ чоломъ панъ Виленскій, староста Городенскій, князь Александро Юревичъ и просилъ въ насъ людей въ Городенскомъ повѣтѣ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2,58);

кнѦзь тємнии (1) *(начальник «тьмы», 10 000 воїнів)* темник: а поидєть ли царь на лѦхи а любо кнѦзи темнии кнѦзємъ литовьскымъ помагати (б. м. н., 1352 *P* 6); вєликии кнѦзь (191), киѦзь вєликии (57) *див.* **ВЄЛИЌИЙ** [1] 8; вєлкин кнѦзь (1) *див.* ***ВЄЛЌИИ.**

2. *(католицький священик)* ксьондз (7): а при то(м) свѣдци были кнѦзь Ѧнъ арцибискупъ льв(овс)кн... па(н) бѣцкии (Медика, 1415 *P* 87); К̃нзю николаю бискоупоу вилєньскомоу... и вси(м) **кн̃зємъ** и пано(м) радѣ нашеи великого литовьского кн̃зьства (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Въ соуботоу... снемь... под Хотинем был... На которого соимоу кончанїє и дѣланїє... наоучтѦвѣшїи оу бозѦ отєць кнѣзь Григорие, божїєю милостїю и сѦтои церкве Илвовскои архиєпископь, и також вєлєможны панове... соуть сосланы и налицєны и намѦнєны (під Хотином, 1467 *BD* II, 297); А при томъ были добрые люди: панъ Взячъ... а духовныхъ были: плебанъ Володимерский князъ Станиславъ... а пупъ Иванъ Пятницькии (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627—628).

3. *(старшина сільської общини на волоському праві)* князь (7): тѣмъ мы видѣвше ихъ правую и вѣрную службу до нас... дали єсми ємоу... сєло на бръладѣ где моу є(ст) дроугы домь где є(ст) тамашь и ивань кнѦзове (Сучава, 1414 *DIR«A»* 441); И також прїиде прѦд нами и прѦд оусими нашими молдавскими бояре Илѣнъ, дочка Некитова... и продала... двѣ селѣ... на имѣ Полѣна, где били кнѣзове Бълош и Данчюл, самомоу господствоу ми (Сучава, 1488 *BD* I, 355).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кнѦзь, князь, кнѦзъ, кнѦз, княз, князъ, kniaż, кнѢзъ, кнѢзь, кн⟨Ѧ⟩зь, кнѦ(з), кн̃зь, кнѢ(з), кназь, кн(язь), кия(з), ки(з)** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1352 *P* 5; 1375 *P* 20; 1393 *P* 50; 1420 *AS* I, 25; 1437 *AS* I, 33; 1442 *Cost.* II, 716; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 16; 1466 *AS* I, 61; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); *род. одн.* **киѦзѦ, князѦ, князя, кнѦ(з), кн̃зѦ, кнѢзѢ, kniazia** 150 (п. 1341 *P* 2; 1361 *AGZ* 6; 1386 *CEV* 10; 1400 *P* 62; 1427 *P* 108; 1437 *P* 137; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1464 *AS* I, 57; 1489 *AS* I, 89; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **! пнѦзѦ** 1 (1482 *AS* I, 79); *дав. одн.* **кнѦзю, кн̃зю, кнѢзю, князю, kniaziu, кн⟨Ѧ⟩зю** 160 (1352 *P* 6; 1377 *P* 24; 1393 *Cost.* II, 607; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139;

1442 *Cost.* II, 716; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1465 *ДГСОС;* 1475 *AS* I, 71; 1488 *УКТ*; 1499 *BD* II, 425 і т. ін.); **кнѦ(з)** 6 (1388 *P* 43; 1392 *P* 46; 1400 *Cost.* II, 619; 1401 *P* 64; 1434 *P* 129; 1435 *P* 132); **кнѦзу, кнѦзоу** 4 (1385 *P* 28; 1434 *Cost.* II, 666; 1435 *Cost.* II, 691; 1436 *Cost.* II, 697); *знах. одн.* **кнѦзѦ, кнѦзя, князя, кнѦ(з), кн⟨Ѧ⟩зѦ, кнзѦ** (1352 *P* 5; 1400 *Cost.* II, 618; 1415 *P* 87; 1442 *Cost.* II, 716; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1475 *AS* I, 70; 1484 *УКТ*; 1491 *AS* I, 94; 1495 *АЛМ* 83; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); *ор. одн.* **кнѦзємъ, кнѦзємь, княземъ, кнѦзєм, кн⟨Ѧ⟩зємъ, kniazem, кнзмъ, кнзем** (1366 *P* 14; 1387 *СП* № 12; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1445 *Cost.* II, 725; 1462 *BD* II, 292; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1482 *AS* I, 80; 1489 *AS* I, 89; 1497 *AS* I, 112; 1499 *BD* II, 419 і т. ін.); *місц. одн.* **при (на) князи, кнзи, кнѦзи** 9 (1341 *ОБРН* 75; 1446 *P* 154; 1451 *ДГШХ*; 1492 *AS* III, 23; 1496 *ПСВВ* 192 зв.; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1499 *АСД* VI, 2); **князѣ** 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); *кл. одн.* **кн⟨Ѧ⟩же** (1444 *AS* I, 42); *наз. мн.* **кнѦзи, князи, кн⟨Ѧ⟩зи, кнзи, кнѦ(з), kniazi** 13 (1392—1393 *РФВ* 170; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1434 *P* 128; 1438 *P* 140, 141; 1445 *P* 151; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1475 *AS* I, 71; 1481 *AS* I, 77; 1492 *АЛМ* 31; 1493 *ПОСВВ* 151 зв. і т. ін.); **кнѦзовє, кнѣзовє** 4 (1414 *DIR«A»* 441; 1471 *DIR«A»* 525; 1488 *BD* I, 355); *род. мн.* **князей, князє(и), кн⟨Ѧ⟩зєи** 7 (1481 *ГПМ*; 1491 *AS* I, 95; 1494 *AS* I, 102; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); **кнѦзии** 3 (1352 *P* 6; 1361 *AGZ* 6); **князевъ** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *зам. місц.* **о (при) князє(и), кнзє(и)** литовъскихъ 2 (1496 *ПСВВ* 192, 192 зв.); *дав. мн.* **кнѦзємъ, кнзємъ, княземъ, кн⟨Ѧ⟩зєм** (1352 *P* 6; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1449 *АЛМ* 8; 1475 *AS* I, 71; 1481 *AS* I, 77; 1485 *BD* II, 371; 1487 *AS* I, 85; 1488 *AS* I, 88; 1498 *BD* II, 412; 1499 *BD* II, 448 і т. ін.); *знах. мн.* **кнѦзи** (1352 *P* 6); *ор. мн.* **кнѦзи, князи, кнзи, кн⟨Ѧ⟩зи** 21 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7; 1437 *AS* I, 33; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 16; 1452 *АкЮЗР* I, 20; *АрхЮЗР* 8/IV, 60; *P* 160; 1478 *AS* I, 75 і т. ін.); **князми, кнзьми, кнзми, кнѦ(з)ми, кн⟨Ѧ⟩зьми** 6 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1446 *P* 152; 1451 *ДГШХ*; 1459 *P* 174; 1491 *AS* I, 94); **князьями, кн⟨Ѧ⟩з⟨Ѧ⟩ми** 2 (1446 *AS* I, 42; 1492 *АЛМ* 30); **князы** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); **! княжми** 1 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

Див. ще **КНѦЖА** [1], ***КСЄНЗЬ.**

***КНѦЗЬСКИЙ** *ч.* (1) *(особова назва)*: а при том были свѣтки... пан Богдан Янчинский, пан Волчко Кн⟨Ѧ⟩зьский (Володимир, 1470 *AS* I, 65).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Кн⟨Ѧ⟩зьский** (1470 *AS* I, 65).

***КНѦЗЬСТВО** *с.* (13) князівство (3): А на то дали єсмо свои листъ и печать завѣсили своєго кнѦзьтва (Смотрич, 1375 *P* 20); А на то дали єсмы грамоту нашю и печать привѣсѣли велєбного кнѦзъства нашєго (Бохур, 1377 *P* 24); I też źeby myncare w kniaźstwe naszom ustaweny... s fałsźiwymi penezmi, abo z reczmi, inszimi... takowych imati ne smeliby (Луцьк, 1388 *ZPL* 108);

к н Ѧ з с т в о л и т о в с к о є (1) литовське князівство: а король... писал до пана старосты и до нас, штобы сѦ тою дѣлницєю... нє дєлили до того часоу, поки аж... корол єго м⟨и⟩л⟨о⟩сть боудєть оу кн⟨Ѧ⟩зствѣ литовском (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); в є л и к о є к н я з с т в о (5), к н я з ь с т в о в є л и к о є (4) *див.* **ВЄЛИКИЙ** [1] 7.

ФОРМИ: *род. одн.* **князства, кнзьства** 3 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1459 *P* 171); **кнѦзьтва, киѦзътва** 2 (1375 *P* 20; 1377 *P* 24); *дав. одн.* **кня(з)ствоу, kniazstwu** (1494 *BD* II, 389; 1499 *ВФ*); *знах. одн.* **кнзьство** (1447—1492 *ЛКБВ*); *ор. одн.* **кнѦзьство(м)** (1496 *ОПСВВ* 61); *місц. одн.* **въ (оу) кнѦзьствѣ, кнзьствѣ, кн⟨Ѧ⟩зствѣ** 3 (1447—1492 *ЛКБВ*; 1475 *AS* I, 70); **w kniażstwe** 1 (1388 *ZPL* 108).

Див. ще ***КНЯЖЄНИЄ 2, *ВЄЛИКОЄ КНЯЗСТВО ЛИТОВСКОЄ.**

***КНѦЗЬТВО** *див.* ***КНѦЗЬСТВО.**

***КНѦЗѦЧИИ** *прикм.* (1) княжий: а дасть ли ми коро(л) єго млсть и потвєрдє(т) (так.— *Прим. вид.*) дєржѦниє прорєчєныхъ гродовъ и зѣмль до моєго живота и Ѧзъ ислюбую при моюи чти и при вѣрѣ кнѦзѦчюи... ижь нє оставлю на тыхъ городѣхъ иного воєво(д) а ни буръкрабъ а никоторого старьшєго по собѣ толико того которыи жь бы присѦгль вѣрє(н) быти королєви (Кременець, 1434 *P* 131).

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **при кнѦзѦчюи** (1434 *P* 131).

Див. ще **КНѦЖИИ.**

! КНѦКИНИНА *див.* **КНѦГИНИНЪ.**

КО [1] *див.* **КЪ** [1].

! КО [2] ⟨?⟩ (1): а коли ильѦ воєвода, нашъ приѦтєль, пожадаєть оу насъ какоє помочи на свои нєприѦтєли, и мы имѣємъ ильи воєводє такоуюжъ помочъ дати, бєз хитрости, вымєнѦюго (sic.— *Прим. вид.*) брата нашого, королѦ польского и оугорьского и цѦрѦ (sic.— *Прим. вид.*) татарьского, занюжъ цѦръ (sic.— *Прим. вид.*) єсть волныи, ко (!) оу цѦ(р)Ѧ помагати єму намъ прозбою и послы (Троки, 1442 *Cost.* II, 719).

! КОБЕЛЫКОЙ ⟨КОБЕЛЫЦКОИ?⟩ *прикм.* (1) ◇ д о л ы н а К о б е л ы ц к а я *див.* **ДОЛИНА** [1].

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **! Кобєлыкой** (1430 *ГВКЛ* 7).

Пор. ***КОБЕЛЫКЪ.**

***КОБЕЛЫКЪ** *ч.* (2) *(назва долини у Подільській землі)*: и колы есмо проихали черезъ лісъ Почапинский до долыни Кобелыка, вгору рички Згару... тамъ есмо, при той долыни Кобелыку, засталы бояръ Хмельницкихъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *род. одн.* **Кобелыка** (1430 *ГВКЛ* 7); *місц. одн.* **при Кобелыку** (1430 *ГВКЛ* 7).

Див. ще **ДОЛИНА** [1] (д о л ы н а К о б е л ы ц к а я).

***КОБИЛА** *див.* ***КОБЫЛА** [1].

***КОБЛИНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Коблин: у Коблини не надобе... давати мыта (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **у Коблини** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***КОБЛЪЧИНИ** *мн.* (2) *(назва села на Буковині)* Коболчин: мы пєтръ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми сє(с) ли(ст) нашъ сєламъ монастирскимъ о(т) нємцѣ, на имѣ тємишєщи... и кобы(л)чи(н) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѦд нами... Ана, сєстра Доброулова логофєт(а)... и дала своимъ плємєником... два сєла на имѣ Коблъчин(и) и Билосовци, иа Днистри (Сучава, 1470 *BD* I, 155).

ФОРМИ: *наз.* **Коблъчин(н)** 1 (1470 *BD* I, 155); **кобы(л)чи(н)** 1 (1447 *Cost.* II, 288).

***КОБРИНКА** *ч.* (1) *(назва річки у Троцькому воєводстві)*: Про то я... записала есми... десятину къ светому Спасу къ Кобрыню, и зъ млына, што на рѣцѣ на Кобринцѣ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Кобринцѣ** (1401 *АкВАК* III, 2).

КОБРИНСКИИ *див.* **КОБРЫНСКІЙ** [2].

***КОБРИНЬ** *див.* ***КОБРЫНЬ.**

КОБРЫНСКАЯ, КОБРЫНЬСКАѦ *ж.* (5) *(особова назва)*: Се я княгини Ивановая Семеновича Кобрынская Ѳедора, дочка пана Рогатинского (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 1—2); Сє Ѧ кнѦгини ИвановаѦ Сємєновича КобрыньскаѦ кн⟨Ѧ⟩гини Фєдка, пана Ивана Рогатинского дочка... записоую мужєви своєму... двѣ тисѦчи золотых оугорских симь моимь листом (Добучини, 1487 *AS* I, 239).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Кобрынская, КобрыньскаѦ** (1401 *АкВАК* III, 1, 2; 1465 *АкВАК* III, 4; 1487 *AS* I, 239); *род. одн.* **Кобрынское** (1401 *АкВАК* III, 2).

КОБРЫНСКІЙ [1] *прикм.* (3): А при томъ былъ... Мрочко и Некрашъ, намѣстникъ Кобрынскій (Кобринь, 1401

АкВАК III, 2); А при томъ были добрые люди королевые бояре... а къ тому бояре наши Кобрынскіе (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Кобрынскій** (1401 *АкВАК* III, 2); *наз. мн. ч.* **Кобрынскіе** (1401 *АкВАК* III, 2; 1465 *АкВАК* III, 4).

Пор. ***КОБРЫНЬ.**

КОБРЫНСКІЙ [2], **КОБРИНСКИИ** *ч.* (2) *(особова назва)*: Што былъ мой мужъ, князь Иванъ Семеновичъ Кобрынскій, небощикъ... хотѣлъ былъ записати десетину къ манастыру, къ Светому Спасу и къ Кобрыню, ино онъ... тое десетины не поспѣлъ записати (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Сє я кнѧзь Сємєн Романович Кобринскии чиню твєрдост сєю моєю грамотою (Кобринь, 1454 *AS* III, 9).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Кобрынскій** 1 (1401 *АкВАК* III, 2); **Кобринскии** 1 (1454 *AS* III, 9).

***КОБРЫНЬ** *ч.* (16) *(назва міста у Троцькому воєводстві)*: а записала есми по души моего мужа... къ манастыру Светого Спаса двѣ корчмы вольныхъ у Кобрыни (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Писанъ в Кобрини (Кобринь, 1454 *AS* III, 10).

ФОРМИ: *род. одн.* **КобринѦ** (1454 *AS* III, 10); *дав. одн.* **Кобрыню** (1401 *АкВАК* III, 2); *знах. одн.* **Kobryn** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *місц. одн.* **въ (у) Кобрыни** 9 (1401 *АкВАК* III, 2; 1465 *АкВАК* III, 4); **на (в) Кобрини** 2 (1454 *AS* III, 10); **въ Кобрыню** 1 (1401 *АкВАК* III, 2).

КОБРЫНЬСКАѦ *див.* **КОБРЫНСКАЯ.**

***КОБУЧЪ** *ч.* (1) *(назва земельної ділянки у Волинській землі)*: я Любартъ Кгедеминовичъ, Луцкий и Володимерский князь... записалъ есми и далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову... з... бобровыми гоны... противъ острова Кобуча (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 1—2).

ФОРМИ: *род. одн.* **Кобуча** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2).

***КОБЪЛА** [1] *див.* ***КОБЫЛА** [2].

***КОБЪЛА** [2] *див.* **КОБЫЛА** [3].

***КОБЪЛИ** *див.* ***КОБЫЛЫ** [1].

КОБЪЛЇЄИ ВИШНЫИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: Ино ми видѣвши их доброую волю и токмєжь и заплатоу, а ми такожє єсмо дали и потвєрдили тоє вишєписанноє сєло Вишнїи Кобълїєи (Сучава, 1467 *BD* II, 122—123).

ФОРМИ: *наз.* **Кобълїєи Вишныи** (1467 *BD* I, 122); *знах.* **Вишнїи Кобълїєи** (1467 *BD* I, 123).

***КОБЫЛА** [1] *ж.* (20) кобила (19): о(т)дѣлили волъчка о(т) сєбє дали єму сєло... а шисть кобылъ (Вишия, 1393 *P* 52); а кто идєт до ливова, на головномъ мытѣ, оу сочавѣ... от кобылы по шєст гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788—789); прѧчтє и милоуитє кони и кобили и овци и свини и оусє товар коулко єст (Торговище, 1481 *BD* II, 358);

к о б ы л а с т а д ъ н а я (1) стадна кобила, конематка: И уделил ему панъ Боръсанъ... своего стада пять кобылъ стадъныхъ, а дъва конь (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

ФОРМИ: *род. одн.* **кобылы** 6 (1408 *Cost.* II, 631, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 275); **кобыли** 2 (1434 *Cost.* II, 668); *знах. одн. зам. род.* **от кобылоу** 1 (1460 *BD* II, 273); *наз. мн.* **кобили** (1466 *BD* I, 96); *род. мн.* **кобылъ, кобыл** (1393 *P* 52; 1456 *Cost.* II, 790; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1460 *BD* II, 274); *знах. мн.* **кобылы** 2 (1408 *Cost.* II, 632; 1456 *Cost.* II, 790); **кобыли** 2 (1434 *Cost.* II, 669; 1460 *BD* II, 274); **кобили** 1 (1481 *BD* II, 358).

***КОБЫЛА** [2] *ж.* (5) *(назва потоку у Молдавському князівстві)*: А хотарь томоу сєлоу Сєливєстрїи, оба коути, оу Кобылє, да єст съ въсѣми старими хотари (Сучава, 1481 *BD* I, 249); и продала свою отниноу от оурика отца єи Драгомира, єдино сєло на имѣ ЧєрєтїѦни оу Кобълє (Сучава, 1491 *BD* I, 456).

ФОРМИ: *род. одн.* **Кобылє, Кобълє** (1481 *BD* I, 248, 249; 1491 *BD* I, 456).

КОБЫЛА [3] *ж.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... єдно мѣсто мєждоу лєоуринцємъ и бъксънєщъ и повышє кобыла (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444); И оуставшє наши слоуги Пєтрѣ и брать єго Іон и заплатили оуси тоти вишєписанїи пинѣзи... оу роуки Драголє, дочка Драгомира от Кобълє (Сучава, 1491 *BD* I, 456).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* повышє **кобыла** (1436 *Cost.* I, 444); *род. одн.* **Кобълє** (1491 *BD* I, 456).

КОБЫЛЇѦ *ж.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣ(м) мы видѣвши и(х) правую и вѣрноую слоужбоую до на(с)... дали и потвєрдили єсми и(м)... сєла на имѣ онєщи ... и кобылїѦ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 568—569): Ино ми видѣвши мєжє ними доброє их воли... а ми... и от нас єсми дали и потвєрдили слоузѣ нашємоу паноу Козмѣ оушарю тоє вишєписанноє сєло КобылїѦ на Днистри (Сучава, 1482 *BD* I, 262).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кобылїѦ** (1456 *Cost.* II, 569); *зам. знах.* дали сєло **КобылїѦ** (1482 *BD* I, 262).

***КОБЫЛЫ** [1] *мн.* (8) *(назва місцевості у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы видѣвшє и(х) правою и вѣрною службою до нас... дали єсми имъ... и(х) отнина, гдє домъ драгомировъ на кобылѦ(х) (Васлуй, 1437 *Mih.* 202—203); а мы такождєрє и от нас єсмы дали и потвърдили слоузѣ нашємоу Томи тоє прѧдрєчєноє сєло оу Кобълєх (Сучава, 1494 *BD* II, 36).

ФОРМИ: *місц.* **на Кобылє(х), Кобълєх** 6 (1491 *Cost. D.* 37; 1494 *BD* II, 34, 36); **на кобылѦ(х)** 1 (1437 *Mih.* 203); *зам. род.* от **кобылєх** 1 (1472 *BD* I, 169).

Див. ще **КОБЫЛѢ.**

КОБЫЛЫ [2] *див.* **КОБЫЛѢ.**

КОБЫЛЧИНА *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы видѣвшє ... єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми... сєла на днистри... и на оустиє кобылчина (Сучава, 1447 *Cost.* II, 273).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **кобылчина** (1447 *Cost.* II, 273).

***КОБЫЛЧИНИ** *див.* ***КОБЛЪЧИНИ.**

КОБЫЛѢ, КОБЫЛЫ, КОБѪЛЄ *с., невідм.* (5) *(назва місцевості у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы... вѣдѣвшє єго правую и вѣрною слу(ж)бою до насъ... дали єсмы єму оу нашєи зємли оу молдавскои красныи потокъ што на кобылы (Сучава, 1403 *RS* 338); тѣмь мы видѣвшє правоую и вѣрноую єго слоужбоу... дали єсмы ємоу... осємъ сєлъ на имѧ роз⟨к⟩а пєтръ на кобылѣ (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488).

Див. ще ***КОБЫЛЫ** [1].

***КОБЫЛѦНЫ** *мн.* (1) *(назва села у Польщі, пор.* Kobylany): а при то(м) свѣдци были кнѧзь Ѧнъ арцибискупъ льв(овс)ки па(н) м**жи(к) из дубровы (домаратъ с ко)былѦнъ па(н) бѣцкии (Медика, 1415 *P* 87).

ФОРМИ: *род.* **(ко)былѦнъ** (1415 *P* 87).

КОБѪЛЄ *див.* **КОБЫЛѢ.**

***КОВАЛЕВЪ** *прикм.* (1): Билъ намъ чоломъ окол⟨ь⟩ничый Смоленъскій... и просилъ въ иасъ въ Смоленскомъ повете, въ Катанской волости, села, на имя Давыдкова Сковородина... а Деменътисова Ковалева (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **Ковалева** (1499 *РИБ* 776).

***КОВАНИЙ** *прикм.* (2) з кованою оправою; (про ікону) з окладом чеканної роботи: застали єсмо оу с҃тго сп҃са на красно(м) Д҃ иконы кованы(х)... єваньгєльє кованоє (б. м. н., 1429 *P* 114).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **кованоє** (1429 *P* 114); *род. мн.* **кованы(х)** (1429 *P* 114).

КОВАСНА *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє дали єсми монастырю нашємоу о(т) нѣмца... о(т) нашєи бранищи о(т) бохотинъ, а на имѣ... ковасна, съ въсѣми єѪ обръшїи (Сучава, 1454 *Cost.* II, 501).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ковасна** (1454 *Cost.* II, 501).

КОВЄНСКИЙ, КОВЄНЬСКІЙ *прикм.* (3) *(пор.* Ковенъ *у Троцькому воєводстві):* нашимъ намѣстникомъ ковєнскому вилкомирскому оутєнскому (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*); А при томь нашємь єднаньи были: кнАзь Михайло Олєксандровичь... а маршалок королевъ пан Юрьий Пацевичь намѣстник ковєнский (Вільна, 1482 *AS* I, 80).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Ковєиьскій** I (1451 *АкЮЗР* II, 106); **ковєнский** 1 (1482 *AS* I, 80); *дав. одн. ч.* **ковєнскому** (1447—1492 *ЛКНКВ*).

***КОВОРЛОУИСКЫИ** *див.* **КОВРЪЛОУИСКЇИ.**

***КОВРЪЛОУИ** *див.* ***КОВОУРЛОУИ.**

КОВРЪЛОУИСКЇИ *прикм.* (4): а мы єсми дали... стєфаноу воєводи, о(т) нашєи очезны (!), державу на имѣ, городъ кєлїю и с мыто(м)... и млины коворлоуискыи (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали и потвръдили єсмо имъ... половина о(т) млино(в) наши(х) коврълоуиски(х), на проутѣ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324);

озєро Ковоурлоуискоє (1) *див.* **ОЗЄРО**; язєръ коврълоуискїи (1) *див.* ***ЯЗЄРЪ**[1].

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **коврълоуискїи** (1448 *Cost.* II, 324); *наз. одн. с. зам. род.* половина озера **Ковоурлоуискоє** (1468 *BD* I, 130); *род. мн.* **коврълоуиски(х)** (1448 *Cost.* II, 324); *знах. мн. ч.* **коворлоуискыи** (1435 *Cost.* II, 682).

Пор. ***КОВОУРЛОУИ.**

***КОВОУРЛОУИ** *ч.* (4) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмже мы видѣвше... єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу оу нашєи земли, оу молдавскои, села на коврълоую (Сучава, 1448 *Cost.* II, 355); мы стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... оже тоти исти(н)нїи наши слоуги... жаловали єсми и(х) особною нашею мл(с)тїю и дали и потвръдили єсми и(м) оу нашеи земли... села... на ковоурлоуи (Сучава, 1491 *Cost. S.* 153).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на ковоурлоуи** 2 (1468 *BD* I, 130; 1491 *Cost. S.* 153); **на коврълоуи** 1 (1448 *Cost.* II, 324); **на коврълоую** 1 (1448 *Cost.* II, 355).

***КОВОУРЛОУИСКИИ** *див.* **КОВРЪЛОУИСКЇИ.**

КОГАНОВИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ былъ... Мордвинъ Когановичъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Коганович** (1401 *АкВАК* III, 2).

***КОГОЛЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и(н)и никто да нєсмѣєтъ ты(х) монастирски(х) люди о(т) зви(жи)нци и о(т) коголещи... соудити ани глобоу ис ни(х) брати (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125).

ФОРМИ: *род.* **коголєщи** (1467 *Mih. Doc.* 125).

***КОДЄНСКИИ** *прикм.* (4) ◇ кодєнская дорога (2) *(назва дороги у Київській землі):* а о(т) кодє(н)скоє дороги по(дъ) ко~дню по великоую роудоу (б. м. н.. бл. 1458 *Р* 168); кодєнская руда (2) *(назва місцевості у Київській землі):* а тая зємлА пошла харько(в)ская по кодє(н)скоую роудоу за трибѣсовъ (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **кодє(н)скоє** (бл. 1458 *Р* 167, 168); *дав. одн. ж.* **кодє(н)ской** (бл. 1458 *Р* 168); *знах. одн. ж.* **кодє(н)скоую** (бл. 1458 *Р* 167).

Пор. ***КОДНЯ.**

***КОДНЯ** *ж.* (2) *(назва містечка у Київській землі)* Кодня: та(м) г(с)дрю нашємоу по волы(н)ци по ивницькоую дорогоу... а о(т) кодє(н)скоє дороги по(дъ) ко~дню по великоую роудоу (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167—168).

ФОРМИ: *дав. одн.* **кодии** (бл. 1458 *Р* 168); *знах. одн.* **ко~дню** (бл. 1458 *Р* 168).

***КОЖА** *ж.* (35) шкіра: а у которомъ торгу имѣтъ купити, тамъ имѣтъ дати ... отъ сто кожи воловыхъ дєсАть гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); И они передъ нами повѣдили, штожъ деи и передъ тымъ здавна тыи кожи малые неварункове телятины, баранины, козлины шевци купуютъ (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88—89).

ФОРМИ: *род. одн.* **кожи** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669); *род. мн.* **кожи** 16 (1408 *Cost.* II, 631, 632; 1434 *Cost.* II, 668, 669; 1456 *Cost.* II, 789, 790; 1460 *BD* II, 273, 274); **кожъ, кож** 8 (1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 273, 275; 1495 *АЛМ* 88, 89); **кожїн** 2 (1434 *Cost.* II, 668, 669); *знах. мн.* **кожи** (1495 *АЛМ* 88, 89).

***КОЖДЫИ** *займ.* (36) **1.** *(будь-який з даного ряду)* кожний (29): а записала есми по души его князя небощика... къ манастиру светого Спаса въ Кобрыню село Корчичи... ижъ бы себѣ держалъ попа, ижъ бы кождого дня не вмешкала Божая служба (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); A tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu... y z mythom... od kożdoho woza po hrosik (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3—4); мы великий князь Швитрикгаил... чинимъ знаменито и даемъ ведати симъ нашимъ листомъ кождому доброму... хто на н возрит... иже видев... службу... нашого вѣрного слуги пана Ивана Мукосѣевича, и мы... даемъ и дали есмо и записали за его вѣрную службу села (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7—8); Про (т)о нагорожаючи Ємоу Самомоу... си(м) Листо(м) моимъ Надаю... Городища... и(з) ихъ Прилє(г)лостАми Ко(ж)доє до себе Широко(ст) Маючиє (Прилуки, 1459 *Р* 171); Казимиръ... король польскій... Чинимъ знаменито и даемъ вѣдати кождому доброму... кому то его потребизна будетъ вѣдати (Вільна, 1492 *АЛМ* 30); Про то господаръ нашъ великий князь Александро всказалъ... абы єси зъ єго милост⟨ью⟩ оутвѣрдилъся... и былъ бы твоя милость зъ нашымъ господаремъ зъ єго милостью въ добромъ прыятельстве за одинъ на кожъдого єго милости непрыятеля (Троки, 1494 *BD* II, 387);

будь-який, всякий (1): а заплативши заруки, предся сес лист мои пры моцы захован быти маєт в кождого права (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

2. *(з прийменником* безъ) жодний, ніякий (1): Жаловалъ намъ Михайло Петругъ на Богдана Сопѣжича, рекучи: увязалъ ся въ люди мои отчиныи тыми разы безъ кождого права (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

3. *(у знач. іменника)* кожний (5): мы велики князь Швидрикгялъ руски и иныхъ, чинимъ знаменито симъ нашимъ листомъ кождому... хто на него возритъ... ижъ видѣвъ и знаменавъ службу, намъ вѣриую... пана Богуша Оверкича Тимоха... мы... его... прыимуемо и прыяли есмо... зъ ласки нашое надаемо волности в(шеля)коѣ (Луцьк, 1438 *Р* 140); Я князь Константынъ Ивановичъ Острозкій... чиню знакомито симъ моимъ листомъ кождому, кому буде потреба его видѣти... штожъ придалъ есми и записалъ зъ выслуги своее... двѣ копѣ грошей (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).

ФОРМИ: *род. одн. ч., с.* **кождого, кожъдого, kożdoho** (1401 *АкВАК* III, 2; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1475 *AS* I, 72; 1498 *АЛМ* 169); *дав. одн. ч.* **кождому, кожъдому** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7; 1438 *Р* 140; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 7; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 16; 1464 *AS* I, 57; 1470 *AS* I, 64; 1475 *AS* I, 72; 1487 *AS* I, 87; 1492 *АЛМ* 30; 1499 *АСД* VI, 2 і т. ін.); *знах. одн. ч.* **кожъдыи** 4 (1487 *РИБ* 227; 1488 *РИБ* 222; 1489 *АМВ*); **кожъдого** 1 (1494 *BD* II, 387); *наз. одн. с.* **Ко(ж)доє** (1459 *Р* 171).

Див. ще **КАЖДЫИ, *КАЖНЫИ, *КЪЖДО.**

***КОЖИНЪ** *прикм.* (1): тА(м) мы видѣвш⟨є⟩ и(х) правоую и вѣрноую слоужбоую до на(с)... дали єсми и(м) оу нашеи земли, села на имѣ кълимънещи... и... брощѣни, где є(ст) домъ кожи(н) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316).

ФОРМИ *наз. одн. ч.* **кожи(н)** (1448 *Cost.* II, 316).

Пор. **КОЖЪ.**

!КОЖИЄМ ⟨БОЖЬЄМ⟩ (1): по кожиємь (!) нарожениємь (Краків, 1491 *КЕ*).

Див. **БОЖЇИ.**

! КОЖОКАРЪ *див.* ***КОЖУХАРЬ.**

***КОЖОХАРЬ** *див.* ***КОЖУХАРЬ.**

***КОЖУХАРЬ** *ч.* (3) кожухар, кожушник: и варє ку(л)ко кожохари соу(т) оу ты(х) сє(л) или бу(д) какии мастєры щобы монастирю бы(л) то(т) вє(с) прихо(д) (Поляна, 1448 *DIR«A»* 491); а тако(ж) тоты люди да имаю(т) слободу, или мастровє (!) иму(т) бы (!) или кожухари ... да нє да(ст) ты(х) люди ни да(н), ни посаду (Сучава, 1453 *Cost.* II, 161).

ФОРМИ: *наз. одн.* ! **кожокаръ** (1448 *ДГПР*); *наз. мн.* **кожохари** 1 (1448 *DIR«A»* 491); **кожухари** 1 (1453 *Cost.* II, 461).

***КОЖУХЪ** *ч.* (3) кожух, шуба: Отписую Пречистой до Печерского монастыра панцыр и кожух куний (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); продал єсми тоє имєнє Дажев... за двєстє коп широкихъ грошей монєти чєскоє и за кожух бобровый сукномъ поръпрыяномъ крытый (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

ФОРМИ: *знах. одн.* **кожух** (1475 *AS* I, 72; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

***КОЖЧИЧИ** *мн.* (1) *(назва маєтку у Віленському воєводстві):* Билъ намъ чоломъ бояринъ нашъ Ивашко Полозовичъ и поведилъ передъ нами, штожъ кнехиня (sic! — *Прим. вид.*) Семеновая Александровича, кнегиня Маря Пинская и сынъ ее, князь Василей Семеновичъ, за его служъбу дали ему... в Кожчичох две дворище на пашню (Городно, 1497 *РИБ* 683).

ФОРМИ: *місц.* **в Кожчичох** (1497 *РИБ* 683).

!КОЖШНО *див.* **КОЖЮШНО.**

***КОЖЪДЫИ** *див.* ***КОЖДЫИ.**

КОЖѢ *ч.* (3) *(особова назва, молд., слов.* кожа): мы илїа воєвода... чини(м) знамєн⟨ито⟩... ожє тоты истинны слуги наши панъ сана рошка граматикъ и братъ єго кожѣ пътру служили намъ право и вѣрно (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 51); єщє два цигани... и єди(н) татари(н), иа имѣ кожѣ исъ чєлѣ(д)ю (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кожѣ** (1439 *Cost.* II, 51; 1448 *Cost.* II, 316; 1453 *Cost.* II, 445).

КОЖЮШНО *ч.* (2) *(особова назва):* а при то(м) бы(л) боАрє бра(т)ша минигаило кнА(з) юрьи кожшно (так.— *Прим. вид.*) иванови(ч) (Молодечно, 1388 *Р* 44); пєрвыи поручни(к) кнА(з) михаило євнутєви(ч)... кнА(з) юрьи кожюшно (б. м. н., 1392 *Р* 46).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кожюшно** (1392 *Р* 46); ! **кожшио** (1388 *Р* 44).

***КОЗА** *ч.* (1) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана кози (Сучава, 1432 *ДГВІН*).

ФОРМИ: *род. одн.* **кози** (1432 *ДГВІН*).

***КОЗАЄЩИ** *мн.*(1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали и потвръдили єсмо имъ... єдна пасика... проти(в) козаєщи, гдє была пасика рошкова (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323).

ФОРМИ: *род.* козаєщи (1448 *Cost.* II, 323).

***КОЗАНЧА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ ми, видѣвши є(г) правоую и вирноую слоужбоу д(о) на(с)... далї и потвєрдил(и) єсми ємоу... село єго... на имѣ Корчєщїи на Козанчи (Сучава, 1457 *UKP*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Козанчи** (1457 *UKP*).

КОЗАРЄВЦИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсми ємоу... села на имА козарєвцн и ползаловци (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317); тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвшє правоую и вѣрноую и(х) слоужбоу до на(с)... дали єсми и(м)... села на имѣ боучоумѣнїи... и на рєвти козарєвци (Сучава, 1439 *Cost.* II, 41).

ФОРМИ: *наз.* **козарєвци** (1431 *Cost.* I, 317; 1439 *Cost.* II, 41).

Див. ще **КОЗАРОВЦИ.**

КОЗАРИН *див.* **КОЗАРИНЪ.**

КОЗАРИНОВАЯ *ж.* (1) *(особова назва):* на тых же Горках и на половици Олеска маетъ дядиная моя пани Козариновая — сто гривенъ на половици Горокъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Козариновая** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

***КОЗАРИНОВЪ** *прикм.* (1): и о(н) пєрє(д) нами повѣди(л) што(ж) тоє вышеписаноє сєло сомино дєржа(л) козари(н) а послѣ того козарина дєржа(л) братаничь козарино(в) тишко (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **козарино(в)** (1499 *ГОКІР*).

Пор. **КОЗАРИНЪ.**

КОЗАРИНЪ, КОЗАРИН, КОЗАРЫН, КАЗАРИНЪ, КАЗАРИН *ч.* (18) *(особова назва):* А при томъ были сведъки, наша верная рад(а): владыка луцкий Феодосий... пан Козарин (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); Би(л) на(м) чоло(м) дворяии(н) на(ш) ивашко русиновичь и проси(л) в на(с) су воло(ди)мирьско(м) повѣтє сєла на имА сомина которое(ж) дєржа(л) земАни(н) воло(ди)мирьски(и) на имА козари(н) (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Козаринъ, Қозарин, козари(н)** 11 (1438 *Р* 139; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI,8; 1445 *Р* 151; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *AS* I, 43; *AS* III, 5; 1499 *ГОКІР*); **Қазарин, Қазаринъ** 4 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1443 *Р* 145; 1451 *Р* 156; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); **Козарын** 1 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); *род. одн.* **козарива** (1499 *ГОКІР*).

КОЗАРОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую службоу до на(с)... дали єсмы єму... сєла... на имА прокопинци... и козаровци (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459).

ФОРМИ: *наз.* **козаровци** (1436 *Cost.* I, 459).

Див. ще **КОЗАРЄВЦИ.**

КОЗАРЫН *див.* **КОЗАРИНЪ.**

!КОЗЄНИ ⟨КОРЄНИ⟩ *див.* **КОРЄНЪ.**

***КОЗЄНѦТА** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы болеславъ инако швитрикгаило... знаємо то чини(м)... аже даровали єсмо и даємъ слузѣ нашєму юркови козєнАти на своємъ селѣ на хватовцехъ Н̃ копъ рускои личбы краковскои монѣты (Коломия, 1424 *Р* 102).

ФОРМИ: *дав. одн.* **козєнАти** (1424 *Р* 102).

***КОЗЄЧИЧЬ** *ч.* (2) *(особова назва):* а при то(м) бы(л) вл(д)ка лоуцкии никифо(р)... кнзь василєи козєчи(ч) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); а при то(м) бы(л) вл(д)ка лоуцкии, никиѳоръ... кнА(з) василєи козєчи(ч) (Луцьк, 1490 *Пам*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **козєчи(ч)** (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*).

***КОЗИИ** *прикм.* (4) ⟨?⟩ (1): ачбы єсмо козѣ записы с которы(м) коли члонко(м) оучинили которыА бы проти(в) прєрєчєно(м) господарѣви нашєм(у), королєви... бы могли быти тоты всА... ни во што обєртае(м) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734);

◇ п а с и к а к о з и А (1) *див.* **ПАСИКА** 1; п о т о к ъ к о з ї и (1) *див.* ***ПОТОКЪ** [1]; р о у д а к о з ї я (1) *див.* ***РОУДА**[1].

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **козїА** (1455 *Cost.* II, 559); *наз. одн. ж.* **козиА** (1462 *Cost. D.* 11; 1488 *ДГСПМ*); *знах. мн. ч.* **козѣ** (1448 *Cost.* II, 734).

***КОЗИЙ МИСТРЪ** *ч.* (1) *(особова назва, пор. стч.* mistr kozieho mleka «виробник, продавець лікувальних мастей»): Се я Янъ, иначей Корѣива Ядукговичь, продалъ есмы... землью свою питомую... которуюжто землью купилъ єсми былъ у Бартоша прозвищом Козего Мистра (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **КозегоМистра** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

КОЗИКА *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были наша вѣрная рада кнАзи и пановє... кнАзь ѳєдорь козика панъ Сємашко єѳифановичь (Луцьк, 1455 *Р* 151).

ФОРМИ: *наз. одн.* **козика** (1445 *Р* 151).

***КОЗИНА** *ж.* (1) вичинена козяча шкура: Жаловали намъ вси шевци Луцкіе на мѣщанъ... Луцкихъ, штожъ деи они купуютъ въ мѣстѣ кожи малые неварунковые телятины, баранины, козины (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88).

ФОРМИ: *знах. мн.* **козины** (1495 *АЛМ* 88).
Див. ще ***КОЗЛИНА.**
КОЗИНСКИЙ, КОЗИНЪСКИЙ *ч.* (2) *(особова назва):* а при ⟨томъ⟩ *(в ориг.* а при м̃л были.— *Прим. вид.)* были.. пан Гринко Козинский хоружий луцкий, пан Зброх Гулевич (Луцьк, 1494 *AS* I, 102).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Козинский, Козинъский** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 195; 1494 *AS* I, 102).
***КОЗИНЪ** *ч.* (4) *(назва селища у Волинській землі):* на Гнидовѣ не надобе мыта давати... въ Козинѣ не надобе (Степан, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).
ФОРМИ: *місц. одн.* **въ Козинѣ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).
КОЗИНЪСКИЙ *див.* **КОЗИНСКИЙ.**
КОЗЇЯ *ж.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а пасика щобы была о(т) страни козїю къ вєлїкои тои гороу и да осадитъ собѣ люди, колко оузмогоутъ осадити до тои пасикоу (Сучава, 1454 *Cost.* II, 501); а хота(р) до обрьшїе а о(т) толѣ на козїю къ велїкою гороу (Корочин Камінь, 1458 *Mih.* Дос. 122).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. знах.* **козїя** (1458 *Mih. Doc.* 122); *знах. зам. род.* о(т) страни **козїю** (1454 *Cost.* II. 501).
***КОЗЛИНА** *ж.* (2) вичинена козлча шкура: И они передъ нами повѣдили, штожъ дей н передъ тымъ здавна тые кожи малые неварунковые телятины, баранины, козлины шевци купуютъ (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88—89).
ФОРМИ: *знах. мн.* **козлины** (1495 *АЛМ* 89).
Див. ще ***КОЗИНА.**
КОЗЛОВСКИЙ, КОЗЛУВЪСКИИ, КОСЛОВСКИЙ *ч.* (3) *(особова назва):* а при томъ были наша вѣрная рада... панъ Ѳедко колодАзкии, панъ Ѳедко козлувъскии (Луцьк, 1445 *P* 151); а сє я Хведко Кословский... свѣтчю... иж... продал єсми сєло своє Стоупно (Луцьк, 1474 *AS* I, 69).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Козловский** 1 (1470 *AS* I, 65); **козлувъскии** 1 (1445 *P* 151); **Кословский** 1 (1474 *AS* I, 69).
КОЗЛОВЪ *ч.* (1) *(назва села у Подільській землі)* Козлів: Мы кн̃(з)ь швитригаило г(с)дрь подолскои зм(л)и знаменито ч нимъ... аже дали єсмо слузѣ нашъму (!) радєви и дѣтємъ... сѣло (!) козловъ (Ольховець, 1445 *CPK* 135).
ФОРМИ: *наз. одн.* **козловъ** (1445 *CPK* 135).
КОЗЛУВЪСКИИ *див.* **КОЗЛОВСКИЙ.**
КОЗМА, КОЗМѢ *ч.* (92) *(особова назва, гр.* Κοσμας) Кузьма: мы алєксандрь воєвода... знаємо чинимъ... оже тота истиннаА маиколА... съ своими сны, съ козмою и съ сыною... тАгали на влада и на кръстю (Баня, 1418 *Cost.* I, 126—127); И оуставшє наши слоуги Козма и брат єго Влад... та заплатили оуси тоты вишєписанїи пинѣзи (Сучава, 1495 *BD* II, 74).
ФОРМИ: *наз. одн.* **козма** 20 (1428 *Cost.* I, 202; 1433 *Cost.* II, 650; 1449 *Cost.* II, 386; 1452 *Cost.* II, 422; 1456 *ЭСФ;* 1462 *Cost. D.* 11; 1471 *BD* I, 164; 1475 *BD* I, 205; 1483 *BD* I, 269; 1495 *BD* II, 74 і т. ін.); **козмѣ** 2 (1453 *Cost.* II, 458; 1486 *BD* I, 289); *зам. род.* вѣра пана **козма** 5 (1436 *BAM* 29; 1439 *Cost.* II, 52; 1442 *Cost.* II, 93; 1455 *Cost.* II, 550; 1457 *BD* II, 258); *зам. дав.* **Козма** 1 (1481 *BD* II, 358); *зам. знах.* убили того **козма** 1 (1487 *BD* I, 312); *род. одн.* **козмы** 31 (1432 *Cost.* I, 331; 1436 *Cost.* I, 482; 1437 *Cost.* I, 530; 1439 *Cost.* II, 32; 1440 *Cost.* II, 65; 1442 *Cost.* II, 88; 1443 *Cost.* II, 138; 1446 *Cost.* II, 238; 1452 *Cost.* II, 432; 1457 *BD* I, 4 і т. ін.); **козми** 21 (1435 *DIR«A»* 465; 1438 *Cost.* II, 8; 1443 *Cost.* II, 149; 1453 *DIR«A»* 503; 1454 *Cost.* II, 501; 1455 *Cost.* II, 564; 1456 *Cost.* II, 569; 1462 *Cost. D.* 10; 1487 *BD* I, 312 і т. ін.); **козмѣ** 2 (1438 *Cost.* II, 27; 1448 *Cost.* II, 306); *дав. одн.* **козмѣ** 6 (1454 *Cost.* II, 509; *ПГПММ;* 1479 *BD* I, 228; 1482 *BD* I, 262; 1486 *BD* I, 290); **Козми** 2 (1495 *BD* II, 74); *ор. одн.* **козмою** (1418 *Cost.* I, 127).
КОЗМИН *прикм.* (1): И такождєрє щоби єстє знали, аже Солтан, брат Козмин, а он єст съ мною жив (Торговище, 1481 *BD* II, 358).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Козмин** (1481 *BD* II, 358).
Пор. **КОЗМА.**
***КОЗМИНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* а пак оу Черновской волости S̃ цръков оу Козмин с попом (Сучава, 1490 *BD* I, 419—420).
ФОРМИ: *місц. одн.* **оу Козмин** (1490 *BD* I, 419).
Див. ще ***КОЗМИНОУЛЪ.**
***КОЗМИНОУЛЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и єщє єсми дали и потвръдили томоу нашємоу стомоу монастироу о(т) поутнои нашє питомоє сєло на имѣ козминоу(л) оу черновскои волости (Сучава, 1488 *ДГСПМ*)
ФОРМИ: *наз. одн.* **козминоу(л)** (1488 *ДГСПМ*).
Див. ще ***КОЗМИНЪ.**
КОЗМИЦА, КОЗМИЦѢ *ч.* (18) *(особова назва, молд., пор.* Козма) : а на то є(ст)... вѣра пана козми⟨ца⟩ (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365—366); А хотар Микоулєщєм коуда им хотарил пан Албоул... и пан Козмица (Сучава, 1461 *BD* I, 45).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Козмица** 6 (1458 *BD* I, 19; 1459 *BD* I, 32, 36; 1460 *BD* II, 276; *Cost. S.* 34; 1461 *BD* I, 45); **козмицѣ** 2 (1452 *Cost.* II, 422; 1460 *BD* I, 41); *зам. род.* вѣра пана **козмица, козми⟨ца⟩** 2 (1448 *Cost.* II, 366; 1460 *Cost. S.* 41); *род. одн.* **козмици, ко(з)мици** 9 (1458 *BD* I, 20, 25; 1459 *BD* I, 28, 34, 36; *Cost. S.* 22; 1460 *DIR«A»* 515); ! **козмицъ** 1 (1458 *BD* II, 262).
***КОЗМИШЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор.* Козма): а на то є(ст) вѣра... пана козмиша (sic.— *Прим. вид.)* (Сучава, 1453 *Cost.* II, 462).
ФОРМИ: *род. одн.* **козмиша** (1453 *Cost.* II, 462).
КОЗМѢ *див.* **КОЗМА.**
***КОЗЪРЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стефа(н) воєво(д)а... знамєиито чини(м)... оже прїидошА прє(д) нами... живєрть и рома(н) о(т) козърєщи... и продали свою правою о(т)ниноу (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98).
ФОРМИ: *род.* **козърєщи** (1479 *Cost. S.* 98).
КОИКА *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор.* Костантинъ): И такождєрє єсми дали и потвръдили тои свАтои нашєи цръкви... татарє на имѣ Бачюл съ чєлѣдєю, и Коика съ чєлѣдєю (Сучава, 1488 *BD* I, 342).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Коика** (1488 *BD* I, 342).
***КОИЛИЦИКОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* первыи поручни(к) кнА(з) михаило євнутєви(ч)... дмитриєви(ч) монивидъ коиликикови(ч)и (б. м. н., 1392 *P* 46—47).
ФОРМИ: *наз. мн.* **коиликикови(ч)и** (1392 *P* 47).
КОЛА *ч.* (9) *(особова назва):* а ту дѣднину панъ кола вольнъ продати или замѣнити (Галич, 1409 *P* 74); Мы михалъ бучацкыи па(н) и ст⟨а⟩роста галицкыи и кола судья галицкый дѣдичъ з далєова вызнавамы то и зємлАны иж(ъ) та(к) єсмо то оуложили (Галич, 1435 *P* 134).
ФОРМИ: *наз. одн.* **кола** (1409 *P* 74; 1413 *GL* 48; 1435 *P* 134); *род. одн.* **колы** (1409 *P* 74); *дав. одн.* **колѣ** (1409 *P* 74).
***КОЛАНЪНЫИ** *ч.* (1) *(закріпачений селянин без права виходу)* коланний: Сєло цвє(т)ковъ а в томъ сєлє отамо(н) а два чловка оди(н) слоуга а дроуги(и) коланъны(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90).
ФОРМИ: *наз. одн.* **коланъны(и)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90).
***КОЛЄНО** *с.* (2) *(рід, покоління в родоводі)* коліно: ачь хто мєнїтсА шлАхътичомь тогды имєєть шєсть оурожены(х) стары(х) а добры(х) шлАтичов (!) поставить на свидє(ч)ство двѫ своє(г) родоу а дроу(г)и два изъ дроугаго колєна, а трє(т)ихъ два съ трє(т)єго колєна (XV ст. *ВС* 18 зв.).
ФОРМИ: *род. одн.* **колєна** (XV ст. *ВС* 18 зв.).
КОЛЄШЄВЦИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині)* Кулішівка: тѣмъ мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми... сєла на днистри, ⟨на⟩ имѣ колєшєвци и ръшчинци (Сучава, 1447 *Cost.* II. 273).

ФОРМИ: *наз.* **колєшєвци** (1447 *Cost.* II, 273).

***КОЛЄШЪВА** *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и мы вндѣвшє и(х) ⟨правою и вѣриою слоуж⟩бою до на(с)... потвєрдили єсми имъ... села... поннжє колєшъвѣ гдє бы(л) ходко и мѫчюкъ (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 51—52).

ФОРМИ: *род. одн.* **колєшъвѣ** (1439 *Cost.* II, 52).

КОЛИ, КОЛЫ (442) **I.** *присл.* (13) *(неозначений)* будь-коли, коли-небудь (11) :пак ли бы єго жь ѣъ нє даи хо(т)л бы коли о(т)стати тонъ (!) исныи кнА(з) корибу(т)... тогда мы... хочемы єго о(т)стати (Лучиця, 1388 *Р* 39); гдє бы коли того исного пана нашєго, наимл(с)тниишого кролѣ полского, и короуны єго, намѣстко(м) лихоє оу волотство ражено, а любо молвєно и овшємъ мили зъ и(х) оусѣ(х) противны(х) рєчїи которы бы коли коу нашєи знаємости пришли оуставичнїи обыслати и выстєрєчи (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); А пак привилїи Аврамово, що имал он на тоє сєло... от коупєж, а тоты єго привилїи, ажє сѣ колн изьявѧт, а они да нє имают добоувати на сїє нашє привилїє николи на вѣки (Сучава, 1493 *BD* II, 22);

(у сполуч. к о л и ... а к о л и) коли... а коли, іноді... а іноді (2): колн имѣлъ ѣ тєсль на нєдѣ(л) А коли ѢS тєсль (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); обычаи имею(т) лакомїи соудья коли за вїноу которого оубого (!) а коли шлА(х)тича закла(д) бєроуть нє имеючн жадноє мл(с)ти межї собою то(г) дєлА(т) (XV ст. *ВС* 11).

II. *спол.* (429) *(зв'язує підрядні речення)* **1.** *(приєднує підрядні умовно-часові)* коли, якщо (271) **а)** *(у препозиції)* (162) *(із співвідносним словом в головному реченні)* (30): коли вси боАрє и зємлАнє боудуть городъ твєрдити, тогды тии люди тако жє имѣють твєрдити городъ смотричь (Смотрич, 1375 *Р* 20); а о слоужбоу коли на воиноу пооити (!) тогды А имаю за пана дробыша застоупати (Острог, 1458 *ОЖДМ*); Нижъли коли мы сами гдє своєю головою потягнемъ, тогды онъ съ нами тамъ маєть поити подле обычая (Судомир, 1488 *РИБ* 424); Қоли(ж) кмє(т) бѫдє(т) ранє(н) до крови... тогды ємоу прїидєть двє частї за раны а трєтєя часть сѫдоу (XV ст. *ВС* 29); А пак коли оусхочєт наияснѣишїи Владислав, крал оугрьскїи и чъекїи... и... Ян Олбрахть, крол полекїн... и оучинАт воиска и... поидоут... на тоурецкого чъсарѣ и на єго зємли, и тогди наияснѣишїи Владислав... имал бы проити чєрєс Басарабскоую зємлю (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

(без співвідносного слова в головному реченні) (51): также коли ми ѣгъ поможе(т) ку моєи отнинѣ буду господаремъ и воєводою, оу зємли валаскои, слубую и сеи листъ на себе даю, ажє хочю тымъ лепѣи служи(т) нашему милому г(с)дрю, кролю пол(с)кому (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); koliźby nineczy tot wasz posoł iechał czerez naszuiu zemlu k niemu, ludiem by zdiesie mnoho serdcia ubało (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); но коли панъ дробышъ ставъ завить (!) но покоуль вода сА взольєть пото(л) панъ дробы(ш) маєть сѣножатими своими о(т)мѣнити волбырєвцє(м) (Острог, 1458 *ОЖДМ*); Про тожъ, коли она єго въ тое именье приняла за сына место... а онъ къ тому именью близшій (Краків, 1489 *РИБ* 438); коли похочєть Стефанъ воєвода... своихъ пословъ послати до свата своєго... абыхмо єго посломъ давали добровольное проєханье (б. м. н., 1496 *BD* II, 405);

(у сполуч. а к о л и, а л е к о л и, и к о л и) а коли, але коли, і коли (64) *(із співвідносним словом в головному реченні)* (19): а коли оухотѣ(т) выгнати волы о(т) нашє(і) зємли до оугоръ, тогди имаютъ платити о(т) каждого вола по ѢB гроши (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); а коли на во(и)ноу ходять тогды подымъщины нє дають (б. м. н., бл. 1470 *ЛКЗ* 90); И коли иам богъ поможєт та добоудєм засѣ нашю очизноу зємлю молдавскоую, а тогды нам, Стєфаноу воєводї, да єст слобдно и добровольно... въити ис ихъ милости зємлАх (Гирлов, 1499 *BD* II, 422);

(без співвідносного слова в головному реченні) (45): а коли которыи торговєць поидєть торговатъ ис торунА чєрєс бєрєстиє до лучьска бєз пєчали будтє (б. м. н., 1341 *Р* 2); а коли которыи господарь имъ ⟨поруши⟩тъ бєз вины ихъ таковыи штобы былъ проклАть о(т) ѓа ѣа (Сучава, 1407 *Cost.* I, 57); а коли ѣ(г)ъ дасть спусть будєть и я дамъ на прч(с)тую бо(г)ѫтрь дєсАтую бочку ис того Става (Луцьк, 1445 *Р* 150); а коли наза(д) оусхочє(т) поити до зємли мо(л)давскоєи имае(т) поити добровольнє съ своєю панєю (Снятин, 1454 *Р* 163); а коли мы нє боудє(м) с тоє зємли дани полни(ти) на црквь ѣжїю и є(г) мл(с)ти архимандритоу тоую зємлю о(т) на(с) о(т)нА(ти) и да(ти) комоу є(г) мл(с)ть зволи(т) (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*);

(сполучник «коли» повторюється перед двома і більше супідрядними реченнями) (17): а тако(ж) коли коро(л) єго мл(с)тъ то(т) будє(т) оу корунА, а либо иншїи коро(л) єго мл(с)тъ будєтъ оу корунА, тог(д)ы, коли коро(л) єго мл(с)тъ на(с) обышлє(т) на го(д)бномъ мѣстци, имаємъ хо(л)довати кролєви єго мл(с)ти по(л)скому (Серет, 1445 *Cost.* II, 729); А отъ мєнє коли змолышъ и отъ слоугъ моихъ твоимъ оулоусомъ коли шкода станєть отъ правоє роуки або отъ лєвоє або коториє подлє мєнє стоАть отъ братьи(и) мои о(т) дєтє(и) мои(х) твоимъ людємъ коли шкода станєтъ, а о томъ дєлє коли А боудоу вєдати и тобє коли рать свою поущоу... я ихъ только боудоу нє казнити (б. м. н., 1484 *ЯМ*);

б) *(у постпозиції)* (98) *(без співвідносного слова в головному реченні)* (82): А па(н) ѫтръ влодковичь дѣдичь схарбиновскии ... свѣдчю... тым то листомъ каждому добромоу... коли будє того листу ко(м)у потрєбизна ажє миха(л) грабовєцкии а па(н) ѫтрашь пиликовичь просили кролА о границю промежи грабовцА а тисмАнча(н)ъ (Галич, 1404 *Р* 67—68); а воленъ отъдати, и заменити, и продати, коли хотя и по души отъдати (Луцьк, 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61); Мы Іо Стефан воєвода... знаємо чиним... въсАм... коли комоу потрєбизна боудєт яко... крал... нам въси мєрзАчкы... отпоустиль, и покоуи... оставиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

(у сполуч. к о л и... а щ є) якщо, коли (14): мы Стєфан воєвода... чиним знаменито и сим листом... коли того комоу аще потрєбизна боудєт ожє прїидє прѣд нами... пан Ивоул Солка... и дал Ивоул Богданоу... єдио привилиє... на три села (Сучава, 1461 *BD* I, 44—45); мы Стефан воєвода... чиним знамєнито и сим лнстом нашим... коли жє того аще комоу потрѣбизна боудєт, ожє тот истынїи слоуга наш БорчА... слоужил нам правою и вѣрною слоужбою (Васлуй, 1487 *BD* II, 112);

(у сполуч. а л є к о л и) але коли (2): а на пєрєвози от воза, илї от нємєцких илї от ормєнских, по чєтири грощи, алє коли имоут возити поромомь (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); а на пєрєвозы от воза, или от нємєцкых или ормєнєкых, по чєтири гроши, алє коли имоут возыты поромом (Сучава, 1460 *BD* II, 275);

в) *(в інтерпозиції)* (11): а о цєци(н) и о хмєлєвъ, коли нашь г(с)дрь будєть, оу своєго г(с)дрА и в нашє(г) кролА, влодислава пол(с)кого, о то(є) имаєть намилвити (!) и обровнати, подлугъ кролєвы воли (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610); уставлАємь ижє ка(ж)ды(и) рыцєрь алюбо просты(и) зємленїнъ коли хоругъви по(д)нєсоуть што (!) умелъ своєго мєстца стєрє(ч) а хороугвї своєи боронїть (XV ст. *ВС* 10 зв.); а нє заседелыи коли оусхотя(т) о(т) нє(г) про(ч) поити, ка(к) в зє(м)ли обычаи єсть, выхо(д) о(т)да(в)ши волно ємоу поити гдѣ хочє(т) (Луцьк, 1490 *Пам.*).

2. *(приєднує підрядні часові)* коли (140) **а)** *(у препозиції)* (83) *(із співвідносним словом в головному реченні)* (15): колн ж то пришєдши прєд наше обличє слуга нашъ вѣрныи ходко быбєлекыи, и оуказал єсть кнАзА львовы листы...

тогды пожадал єсть, оу нас слуга нашъ вѣрныи ходко быбелскыи, абихом потвєрдили кнАзА львовы листы (Судомир, 1361 *AGZ* 6); коли чоловѣкъ то(т) обвинєный домовъ приѣдє приѣдє(т) (так.— *Прим. вид.*) тогды по єго оуѣханъѣ трєтии дн(с)ъ право має(т) быти (Галич, 1435 *P* 134); а бори(с) рє(к) коли(м)сА з глѣбомъ зъє(д)на(л) то(г)ды тыи записы глѣбу о(т)да(л) (Вільна, 1495 *ВМБС*);

(без співвідносного слова в головному реченні) (35): Се же коли сна моєго изьємльтсА (так.— *Прим. вид.*) вєлфромѣя а по єго животѣ кого бъ избьрєть (так.— *Прим. вид.*) и стыи никола тому всє (то) што к цр(к)ви прєдалъ єсмь и своєю братиєю (б. м. н., бл. 1350 *P* 8); коли пак стала валка оу зємли и они пошли под лєс к Ступну на рєчкоу на Любов (Ступно, 1444 *AS* I, 42); коли кн⟨А⟩зю Семєну спустити вышнїй ставъ, а в тотжє час кн⟨А⟩зю Василью спустити свой ставъ нижнїй (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); А тако ажє коли мы послали наши вирны боАры... до господарѣ нашєго кролѣ єго милость, а... крол... просил нас... абыхом простили пана Михаила логоѳєта (Сучава, 1468 *BD* II, 305—306); ино коли хто по нашомъ животѣ съ наслѣдниковъ нашихъ будєть тое имѣнье Здетелю держати, и они маютъ тые двѣ копѣ грошей давати (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3);

(у сполуч. а к о л и, *із співвідносним словом в головному реченні)* а коли (7): а коли панъ Петръ ѣзлилъ (!) по тымъ имѣнямъ, тогды намѣстникъ мой не жаловалъ на пана Петра (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); А коли сѣ прилоучит нѣкотораа знаменитаА кривда а низгода межи старостамы, тогды мы имаєм дати знати кролєви єго милости (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

(у сполуч. а к о л и, а л є к о л и, и к о л и, *без співвідносного слова в головному реченні)* а коли, але коли, і коли (26): а коли миръ станєть юрьюв кнАзю города лишитисА (б. м. н., 1352 *P* 6); и колы есмо проихалы черезъ лісъ Почапинскии до долыни Кобелыка... ажъ тамъ есмо... засталы бояръ Хмельницкихъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); а коли стадо Глушыцкое гонять у волость въ Дубровенъскомъ пути, и они въ тыхъ селехъ ночъ ночюють (!) (Вільна, 1499 *РИБ* 776);

б) *(у постпозиції)* (38) *(із співвідносним словом в головному реченні)* (4): а тоти єго привилїе, що имал, оуси ємоу пахорили вь домо⟨у⟩ Роусо⟨у⟩лов от Флорещи, тогди коли погорили и привилїе пана Влаикоула, оуика нашєго (б. м. н., 1472 *BD* I, 177); а боудє(т) имъ тая рє(ч) о(т)новлєна тогды они маютъ о(т)повєдати ка(к) и тогды коли были позваны пєрвоє къ правоу (XV ст. *ВС* 33); Я ещо тогды и дочки въ нее не понялъ, коли тотъ листъ взяла теща моя въ короля е. м. (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169);

(без співвідносного слова в головному реченні) (34): а города луцьска блюсти ми а никому нє дати алижь осподарь мо (!) вєликии король возмєть коли оусхочєть (б. м. н., 1386 *P* 30); а писанъ листъ оу коломыи оу тыжьднь по стмъ михаилѣ коли сА пишєть подь лѣты ржства хва ≠ а лѣ(т) и т̃ лѣ(т) и девАносто лѣ(т) и осмоє лѣ(т) (Коломия, 1388 *P* 57—58); а привїлїе що има(л) на тє(х) села(х) и на озєра они ємоу покради (!) коли єм до(м) злодѣи покрадили (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22); и надто маю свѣтки люди добрыи, которыи ж при том были, коли они мнѣ тоѣ имѣнє продали вѣчно и нєпорушно (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); и листъ єсми на то г(с)дра королА єго млсти мѣлъ алє ми на москвє взА(л) коли бы(л) єсми по(и)манъ (Вільна, 1495 *ВМБС*);

в) *(в інтерпозиції)* (19): и тѣ(ж) имъ тая люба была иовина которая на(м) тогды коли єсмо єхали з вєликого литовьского кнзьства была повѣдена (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а иа той часъ, коли ся есмо мѣняли, Ивачевский ставъ былъ не заставленъ (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); а па(к) привилїе, що имали слоуга на(ш) ⟨моуша и⟩ калина... о(т) илїяша и о(т) стефана воєводовє, коли били оу миру, на тоє половини о(т) ръшкани, а они дали оу ру(к) слузѣ нашєму глигорови (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

3. *(приєднує підрядні умовні)* (3) *(у препозиції — у сполуч.* а к о л и, *із співвідносним словом в головному реченні)* а якщо (1): а коли жь такыи боудѣ(т)... тогды ємоу мо(л)чаны твори(м) на вєкы вѣчныи (XV ст. *ВС* 35);

(у сполуч. а к о л и, а л є к о л и, *без співвідносного слова в головному реченні)* а якщо, але якщо (2): алє коли боудет намъ надоби илї соукно илї инаА торговлА... а мы а либо наши мытници абы торговали (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); алє коли боудєтъ намъ надобы или соукно или иниА торговлѣ... а мы алибо наши мытници абы торговали (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

4. *(приєднує підрядні пояснювально-причинні)* оскільки, тому що (12) **а)** *(у препозиції)* (8) *(із співвідносним словом у головному реченні)* (3): колижь межи рожаємь людьскимь ничого нє єсть пилнишєє, нижьли памяти потрєбизна єсть... протожь мы иляшь воєвода... знамєнито чинимо оурАдомь... пану нинєишєму владисла(в) ... тому истино(м) королєви... у дерьжанїє и триманїє на вѣки вѣчныя слоубоуємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706—707); Коли ж всєго прирожєня постат своєго пєрєдкоу видѣ на бываннаслАдовати, про тож и мы... от родителєв наших обычаєв... отстоуповати нє имаємо (Сучава, 1462 *BD* II, 283);

(без співвідносного слова в головному реченні) (5): коли жь вєлємжнїи илїашь воєвода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь вырности... є(ст) оучини(л)... мы такожє иже повынни єсмы єго воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701); Коли ж... оумыслъ и злость и(х) є(ст) на то какъ бы христїяиьство обажїли... штобы нї одныи... оу нашои зємли нашомоу хрїстїанинѫ пѣнєзеи бы нє дова(л) (!) (XV ст. *ВС* 39—39 зв.); коли тому Петку а Петру тыи земли Крупшовы отчина и дѣдина естъ ... и мы тыи земли Петку а Петру присудили (Вільна, 1495 *РИБ* 602);

б) *(у постпозиції—без співвідносного слова в головному реченні)* оскільки (2): Раистръ кни(г) пръвы(х) правы(х) кролА казимера о оуставлєни(и) пра(в) коли (ж) всА права то єсть пръвоє (XV ст. *ВС* 5 зв.);

в) *(в інтерпозиції)* (2): а пакъ мы тое село ихъ коли жъ воны и теперъ его держитъ при нихъ тымъ способомъ оставляемъ (Троки, 1498 *ГВКОО*).

5. *(приєднує підрядні додаткові)* коли (3) *(у постпозиції — із співвідносним словом у головному реченні)* (2): И мы пытали Сопѣги: свѣдомъ ли онъ того, коли тотъ листъ брали въ небощика короля е. м. (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169);

(без співвідносного слова в головному реченні) (1): Teź jestliby chrest'janin nahabał... o zastawu... na tuju istnuju zastawu... majet' prisiahnuti, jako ne wedał koli jemu wkradeno, abo khwałtom wziato (Луцьк, 1388 *ZPL* 104).

КОЛИ БЫ *спол.* (28) *(зв'язує підрядні речення)* **1.** *(приєднує підрядні умовні)* якщо б, коли б **а)** *(у препозиції)* (23) *(із співвідносним словом у головному реченні)* (6): а тижь коли бы который нєприАтель своєю силою облогло тото исныи гро(д) галичь тогда тото исныі воєвода и бра(т) его... имають... того исного города боронити (Луцьк, 1388 *P* 37); а такъжє коли быхомъ имъ жолъду нєпоплатили и щькодъ тогды имъ поволеваємъ (!)... намъ лаАти нашихъ купцехъ (Сучава, 1433—1443 *АРМ*);

(без співвідносного слова в головному реченні) (6): ино коли бы... воите (!) с того свѣта сшєддъ (!) ано на єго дѣти сулимовь има сполна спасти (Львів, 1412 *P* 81); Коли бысА то дѣяло около свАта нарожѣнья бо(ж)єго оуже проминоулого... ижбыхо(м) длА того о(т)сюль пєвныи паны рады кролє(в)ства к на(м) до Литвы призвали были (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а тако(ж) коли бы вышо(л) андреи тру(ш)кови(ч) или боу(д) какыи шкодни(к) покутскы до нашеи зємли, а мы што быхо(м) и(х) выдали (Банилів, 1455 *Cost.* II, 770);

(*у сполуч.* а к о л и б ы) а якщо б (11) *(без співвідносного слова в головному реченні)* (7): а коли быхомъ противъ тому молъви(л) то быхомъ молъвили противъ нашєи чти (Сучава, 1433—1443 *APM*); *А коли бы* кн⟨А⟩зь Василєй нє спустилъ своєго ставу в тот час коли кн⟨А⟩зь Семєнъ спустить, а была бы шкода кн⟨А⟩зю Семєну, и кн⟨А⟩зь Василєй имаєть шкоду заступить (Луцьк, 1463 *AS* I, 55—56); а коли бы обадва змерли а не зостанетъся ни по одномъ сыновъ... то тое село Осекрово на насъ прийти будетъ (Троки, 1498 *ГВКОО*);

(із співвідносним словом в головному реченні) (4): а коли бы была отъ нѣкоторыхъ нашихъ непріятелей налога на нашу землю Перемыскую, тогды имаетъ слуга нашъ Бѣдунъ... самъ своимъ животомъ полагати... на оборонѣня нашей землѣ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); а коли быхмо хотѣли тое узрушити, тогды быхмо имѣли первои ⟨господарю⟩ королю положити триста золотыхъ угорьскихъ (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102);

б) *(у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* (2): а по его животѣ въ жоны его и въ дѣтей нихто не мѣлъ того имѣнія выкупати, нижли отецъ нашъ е. м., коли бы его ему потребъ (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); А також мы... ани жадноі радї ани помочи Тоурком нє имаєм дати, вънѣвши коли бы нѣкотораА моц або сила тоурецкого чъсарѣ... пришла бы (Гирлов, 1499 *BD* II, 423—424);

в) *(в інтерпозиції)* (2): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ажє хотАчи... владиславови... королю полскому... оуказати... наше листы... которыми сА єсмы єму записали... ижє быхомъ николи нє имѣли противъ єму быти... але быхомъ єму и єго корунѣ помагали коли бы того трѣба, бєзо лсти и бєз хытрости (Дольиий Торг, 1411 *Cost.* II, 637); Вызнаваємъ... и(ж)... хотячы пана михаила... намъ братомъ... оучинити... дали єсми ємоу оу ка(ж)доую єго пригодоу... коли бы ся ємоу пригодило выти исъ зємли мо(л)давскоєи перє(д) каки(м) натискомъ оу снятинѣ оу горо(д) мєшканє съ єго панею (Снятин, 1454 *P* 162—163);

(*у сполуч.* к о л к о к р о т к о л и б ы): скільки раз, коли б (1): Тиж от сєго часоу... слюбоуєм томоу паноу Казимироу кролю... противко каждомоу нєприателєви их пристати и помагати... колко крот коли бы было потрєбизна (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

КОЛИКО (18) (*цсл.* колико) **I.** *займенниковий числ.* (4) *(неозначено-кількісний)* скільки-небудь (1): колико возовъ пошлю(т) о(т) нѣмєцкого монастырѣ или но рибоу или по мє(д)... щобы о(т) ни(х) нигде нє оузѣли мыта по нашєи зємли (б. м. н., 1429 *DIR«A»* 455);

декілька (1): и тыми разы тыє мєщанє вроуцькиє... шєсть ихъ... просили насъ абыхмо єщо имъ тыє ко(р)чмы на колико годо(в) продали (Краків, 1489 *AKB*);

трохи (1): Сє азь... Игнатїє, рєкомїи Юга, вєликїи вистѣрникъ Іо⟨а⟩на Стєфана воєводы, ожє... кь свАтомоу мѣстоу... ижє на Поутноі, дали єсми... єдии виноград близь винограда монастирьскаа оу Хырьлов, и полю колико (!) (Путна, 1476 *BD* I, 215);

(означає велику кількість чого) скільки (1): Колико то гробовъ а вси тыи жили на сємь свѣтѣ а пошли вси кь ~боу (Київ, 1446 *P* 154).

II. *числівниковий займ.* (14) *(у відносному значенні — зв'язує підрядні речення)*

1. *(приєднує підрядні міри і ступеня)* скільки (12) а) *(у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* (11): а хотаръ єи долоу нистро(м)... на устиє загорньи исъ въсѣми гръламі колико оупадаєть оу загорньи (Нямп, 1456 *DIR«A»* 511); а мы такождєрє и от нас єсмы дали и потвърдили слоузѣ нашємоу вѣрномоу паноу Жоуржоу гоуменникоу тоую прАдреченноую трєтоую част сєла от Бъешещи, от колико єст част Оани Бъешєскоула (Сучава, 1499 *BD* II, 135);

б) *(в інтерпозиції)* (1): а Тоурком, колико боудоум мочи, быти им нєпріятели (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

2. *(приєднує підрядні часові — у препозиції)* скільки раз (2): *(із співвідносним словом у головному реченні)* (1): колик⟨о⟩ сА пригодитъ ижъ поидєтъ к⟨то⟩ за своѣмъ злодѣємъ горАчи(м) пыто(м) ... а которого чоло⟨вѣк⟩а обвини(т) злодѣА своєго оу ⟨сєлѣ⟩ тогды право єму маєт⟨ъ быти трє⟩тии дн(с)ъ по єго оуѣ⟨х⟩а⟨нъѣ⟩ ⟨оу сє⟩ло бє(з) о(т)волокы (Галич, 1435 *P* 134);

(без співвідносного слова в головному реченні) (1): и пак колико бєсєдє имахмо къ вашєи милости, а мы по рѣдоу вьсє къ ним разброихмо (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

Див. ще **КОЛЌО**[1], **KOLKI, SKOLKO.**

КОЛИЧЬ *ч.* (3) *(особова назва):* а тому свѣдци па(н) Анъ количь, па(н) волканъ оугорницкии (Галич, 1404 *P* 68); тѣм (sic.— *Прим. вид.)* мы видѣвшє правоую и вѣрноую их слоужбоу до на(с)... дали єсми и(м) оу нашєи зємли молдавскои сєла на имѣ боучоумѣнїи... и где бы(л) михаило количь (Сучава, 1439 *Cost.* II, 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **количь** 2 (1404 *P* 68; 1436 *DIR«A»* 469); **количъ** 1 (1439 *Cost.* II, 41).

! КОЛЇ ⟨ТОГДЫ⟩ (1): прото(ж) рєкы тєкоу(т) мєжї именьи а ка(ж)ныи имєєть свои бѣрє(г) а коли(ж) тая рєка оучини(т) собє иноуды бєрє(г) а нє ~члвчьимь оученїємь (!) але своєю сїлою а колї первєишая тоутъ имаєть бытї правая границa (XV ст. *BC* 10 зв.).

Див. **ТОГДЫ.**

***КОЛКИ** *мн.* (2) *(назва містечка у Волинській землі)* Колки: а покинувъши гостинецъ Олышский въ право... поехати гостинцомъ, который идетъ до Колковъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); Я Семенъ с колковъ ... уписалъ есми въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастыру родители наши (Київ, 1398 *ДГПМ*).

ФОРМИ: *род.* **Колковь** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1398 *ДГПМ*).

KOLKI *займенниковий числ.* (1) скільки, скільки раз: a i my k waszoy miłosty kolkiz dej prykazywali, prosia welmi, sztob i wasza miłost posłow k nemu nesłali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

Див. ще **КОЛИКО, КОЛКО**[1], **SKOLKO.**

КОЛКО[1], **КОЛЬКО, КУЛКО** (70) **I.** *числ.* (10) **1.** *(неозначено-кількісний)* декілька (2): А што есмо того Еська Рабеевича съ Нисаномъ смотрели... о стунъбреты и прысудили ему, тому Еську, на Нисане колько стуиьбретовъ (Краків, 1489 *РИБ* 432).

2. *(питальний)* скільки (8): О иаметномъ (!) ко(л)ко гро(ш)и имать брать (XV ст. *СЯ* 9).

II. *числівниковий займ.* (60) *(у відносному значенні) (приєднує підрядні речення)* **1.** *(міри і ступеня)* скільки (52): а) *(у постпозиції)* (49) *(без співвідносного слова в головному реченні)* (30): а львовчАнє што нмуть принєсти сами изъ угоръ сєребро жьжєноє, отъ того сєребра што быхомъ мы купили собѣ колко будетъ иамъ надобно (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а пак хотар пустини що по тои сторони Подраги... да єст колко оузмогоут оживати досит (Сучава, 1492 *BD* I, 510);

(із співвідносним словом або узагальнюючим займенником у головному реченні) (19): а кто нє идетъ на бѣлыи городъ, толко иметъ дати на тАгАнАкАчю колко у бѣломъ городѣ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а маю(т) они только жъ ко(р)чомъ мєти колько пєрєдъ тымъ бывало (Краків, 1489 *AKB*); и дали и потвръдили єсми томоу свАтомоу нашємоу монастироу от Поутноі... оуси цръкви и с попи колко соут оу оусих сєлах (Сучава, 1490 *BD* I, 419);

б) *(в інтерпозиції — з узагальнюючим словом у головному реченні)* (3): и варє кто имє(т) звати или о(т) чужєи зємли... или о(т) нашєи зємли, а тоты люди оуси кулко иму(т) быти, оу тоту монасты(р) да є(ст) и(м) слобо(д)но орали (sic.— *Прим. вид.*) собн и жито сїали (Сучава, 1453

Cost. II, 461); вси королєвє и вси хрєстиянъскии господарєвє, колько ихъ суть... єднаються... напротивъ поганъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 410).

2. *(додаткові)* скільки (8) **а)** *(у препозиції—із співвідносним словом або узагальнюючим займенником у головному реченні)* (5): а што коли идєтъ изъ зємли чєрєсъ сочавы на сирѦтъ, колко давали на сочавѣ половина отъ того мыта имуть дати на сирѦтъ отъ оусєго и отъ кожи и отъ волны и отъ овчины (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); А што коли идєт ис нашєи зємли чєрєс Соучавоу на Сєрєт, та колко мыта давали оу Сочавѣ, того половина имаютъ дати оу Сєрєти от оусєго (Сучава, 1460 *BD* II, 275); и о колко земли оне с паном Янчинским спор мели, и я есми того половицу отехал (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119);

(без співвідносного слова в головному реченні) (2): а колько ихъ нє было, што ихъ Камєнъчанє оузѦли, и мы давали за тоую к҃ паробъковъ за пѦть подєвѦти тисѦчъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 365);

б) *(у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* (1): My z kniaziem Szwitrykhayłom peremiryia nechoczem derżat zaniuż wasza miłost sami wedaie te, skolko prysiah Szwitrykhayło... isłomił (!), kolko pak bratu naszemu pokoyniku... prysiach izłomił (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **по... колку** днєи (XV ст. *BC* 31).

Див. ще **КОЛИКО, KOLKI, SKOLKO.**

!КОЛКО[2] ⟨ТОЛКО⟩ (1): Тє(ж) гдѣ колї соуть дворы наши далєка тогды зємлѦнѦ (!) наши могоуть заклады бѣроучи запира(т) оубороу старостїнѫ а то слоужєбникомъ которо(г) слоужєбнїка нихто нє стави(т) ко(л)ко (!) староста и є(г) соуди(т) (XV ст. *BC* 34).

Див. **ТОЛЬКО**[3] 2.

***КОЛКОВЪСКИЙ** *прикм.* (1) ◇ г о с т и н е ц ъ К о л к о в ъ с к и й *див.* ***ГОСТИНЄЦЪ**;

ФОРМИ: *знах. одн.* **Колковъский** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

Пор. * **КОЛКИ.**

КОЛКОКРАТ *числівниковий займ.* (1) (*стч.* kolikokrat) *(у відносному значенні) (приєднує підрядні часові — у постпозиції)* скільки разів: а то всє вышє писаноє даємъ ємоу до є(г) жывота ко(л)кокра(т) бы ся ємоу пригодило выти исъ зємли мо(л)давскоєи (Снятин, 1454 *P* 163).

Див. ще **КОЛКОКРОТЪ.**

КОЛКОКРОТЪ, КОЛКОКРОТ *числівниковий займ.* (3) (*стп.* kolikroć) *(у відносному значенні) (приєднує підрядні часові — в інтерпозиції)* скільки разів (2): въ всєи покори и почєстънос(т)и оучинили є(с)ми къ сєи слоужбѣ томоу исномоу паноу нашємоу... владиславоу, кролєви... колкокро(т) боудє(т) потрѣбизна, на вѣкы вѣчнїи часы (Львів, 1436 *Cost.* II, 698);

(у сполуч. к о л к о к р о т к о л и б ы— *у постпозиції)* (1): Ти ж от сєго часоу и на потоум далшїи часы слюбоуєм томоу паноу Казимироу... противко каждомоу нєприатєлєви их пристати и помагати... колко крот коли бы было потрєбизна (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

Див. ще **КОЛКОКРАТ.**

***КОЛНО** *с.* (1) (*назва міста у Польщі, пор.* Kolno): Мы воицєхъ з б҃жиєи мл(с҃)ти ярцибискупъ гнѣздєнскии... вѦнцєнць съ шамотулъ мєжирѣцкии доброкгостъ с колна камєньскии... слюбуємы... и записуємысѦ стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *род. одн.* **колна** (1433 *P* 123).

КОЛНЯТИЧИ *див.* **КОЛЬНЯТИЧИ.**

КОЛО[1] *прийм.* (3) *(з род.) (виражає просторові відношення, вказує на предмет, біля якого розташований інший предмет)* коло, біля: мы кнѦ(з) фє(д)оръ любортови(ч) чинимо то знамєнито... ажє па(н) ивашко дѣдошицкии милѣичичь жаловалъ и позваль па(н) татомира балицко(г) ажє ємоу побраль па(н) татомирь вєпрѣ оу чєрно(м) лѣсѣ коло тоурьи (Зудечів, 1413 *P* 82—83); А тые, господару, земяне вси тоежъ отъказали и тыхъ всихъ новинъ коло рачовъ, коло воинина отреклися (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

Див. ще **ОКОЛО**[2] 1.

! KOLO[2] ⟨?⟩(1): a prythom switcowie bily ⟨...⟩ lohy Kurowski nasz pan Kyczry... y pan Stepan Borirowicz (!) Vladi kolo⟨...⟩y ynnich mnoho dobrych ludij bylo pry tem (Глиняни, 1395 *GL* 166).

КОЛОДА *ж.* (23) міра місткості рідких і сипучих тіл: ис тѣхъ трии волости и взѦли єсмы вовса є҃і сотъ коло(д) вовса и шисть дєсѦть колодъ вовса (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); а єщє єсмы дали оброкъ тому монастирєви из нашєго двора на каждыи годъ цѣлыи по дєсѦть бочокъ вина и по дєсѦть колоды пшєничны(х) (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*); а идє(т) с нє(г) колода мєдоу и съ всєми пошлинами (Київ, 1427 *P* 108); и тє(ж) повѣди(л) пєрє(д) нами што с того сєла сомина хоживало на(м) чотыри колоды о(в)са (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **колода** (1427 *P* 108; бл. 1458 *P* 167; бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); *род. одн.* **колоды** (XV ст. *ИК;* 1470 *BD* I, 140); *дав. одн.* **колодѣ** (1386—1418 *P* 35); *знах. одн.* **колоду** (1386—1418 *P* 35; бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *місц. одн.* **по колодѣ** (1386—1418 *P* 35); *наз. мн.* **колод** 2 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.; 1499 *ГОКІР*); *зам. род.* по дєсѦть **колоды** 1 (1411 *Mih. Alb.*); *род. мн.* **колодъ, коло(д)** (1386—1418 *P* 35; 1453 *Cost.* II, 445; бл. 1471 *ЛКЗ* 92); *знах. мн.* **коло(д)** (1453 *Cost.* II, 445); *знах. дв.* **двє колодє** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 92 зв.; 1488 *УКТ*).

***КОЛОДЕЗЫКИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* по половине зъ Любчемъ грань, куды речъка идетъ, лесы, урочысчы до Колодезыковъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *род.* **Колодезыковъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

КОЛОДЄН *ч.* (2) *(назва міста у Волинській землі)* Колодно: а кн⟨Ѧ⟩зю Сємєну досталсѦ город Колодєн (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Колодєн** (1463 *AS* I, 54); *місц. одн.* оу **колодиє** (1463 *AS* I, 55).

КОЛОДЄНСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* Я кнѦзь Михайло Васильєвичь Збаражьский чиню знамєнито... штожь коли записалъ былъ мнѣ дѦдѦ мой нєбожчикь кнѦзь Сємєнъ Васильєвичь Колодєнский имѣньє на имѦ Манєвъ... ино ми того имѣньѦ отпирали дѦдинаѦ моѦ... а зѦть єи (Вільна, 1482 *AS* 1, 79).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Колодєнский** (1482 *AS* 1, 79).

КОЛОДНОЄ, КОЛОДНОѢ *с.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Колоденка: Сє я Ванко Скєрдѣєвич сын Джусин ис Квасилова, пан холмъский чиним знамєнито... иж я... освєцоному кн⟨Ѧ⟩зю Сємєну Василєвичу дѣдѣчу Збаразкому продал єсми ємоу вѣчную отчизну свою... а то єстъ на имѦ... Колодноє... в луцком повѣтє (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65); мнѣ п҃ноу ванкоу досталосє на мою дѣлницю квасилово а... колодноѣ (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Колодное** 1 (1470 *AS* I, 65); **колодноѣ** 1 (1478 *ЗРМ*).

***КОЛОДНЫИ** *прикм.* (1) ◇ з є м л Ѧ к о л о д н а я *див.* **ЗЄМЛѦ 3.**

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **колодная** (бл. 1458 *P* 167).

***КОЛОДНЯ** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Колодня: Одложили есьмо: на Гнидовѣ не надобе мыта давати въ Колодни не надобе (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ Колодни** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***КОЛОДѢЗЬ** *див.* ***КОЛОДѦЗЬ.**

КОЛОДѦЗКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были наша вѣрная рада кнѦзи и пановє кнѦзь иванъ васильєвичь чєрторыйский... панъ Ѳєдко колодѦзкии (Луцьк, 1445 *P* 151).

ФОРМИ: *наз. одн.* **колодѦзкии** (1445 *P* 151).

***КОЛОДѦЗЬ** *ч.* (6) джерело: коупилъ панъ пєтръ радцѣовьскии дѣдицтво пнєколътъ... со всѣмъ оуєздомь того сєла и сычємь и с колодѦзємь (Перемишль, 1366 *P* 12);

а хотарь тѣмь два сєломь почєншє о(т) горѣ... на колодѣзи ивановѣмь потокомь, а о(т) колодѣзи прости на дѣлоу (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121); мы вєликый кнѧзь Швитрикайло олькиръдовичь чинимъ... знамєнито... ижь... дали єсмо и записали зємьлю црьковъноую ... и сєножать о(т) колодѧзѧ до колодѧзѧ по оувозищѣ по Добрѧньскый путь (Городок, 1443 *P* 144—145).

ФОРМИ: *род. одн.* **колодѧзѧ** (1443 *P* 145); *ор. одн.* **колодѧзємь** (1366 *P* 12; 1378 *P* 26); *род. мн.* **о(т) колодѣзи** (1415 *Cost.* I, 121); *знах. мн.* **колодѧзи** (1415 *Cost.* I, 121).

КОЛОКОЛИНЪ *ч.* (1) *(назва присілка у Галицькій землі):* возрєвшє єсмо иа на єго (так.— *Прим. вид.*) вѣрноую службу... даємъ ємоу и дали єсмо и оставлѧємь и оставили єсмо єго... при томъ при всѣмъ што коли коупилъ или пакъ о(т)мѣну єсмо ємоу дали на имѧ... подъ зудєчовомъ джюровъ со трими присѣлки колоколинъ михалєвъ чєремхово (Краків, 1394 *P* 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **колоколинъ** (1394 *P* 54).

***КОЛОКЪЛЪ** *ч.* (1) дзвін: въ лѣ(т) 6849 сольянъ бы(с) колокъ(л) сиі стму юрью при князи дмитріи игуменомъ евъфимьемъ (б. м. н., 1341 *ОБРН* 75).

ФОРМИ: *наз. одн.* **колокъ(л)** (1341 *ОБРН* 75).

КОЛОМЫИСКЫИ, КОЛОМЫИСКЫ, КОЛОМЫСКИ *прикм.* (9): а при томъ были свѣдци панъ миколаи спичникъ воєвода снѧтиньскии... воронко воитъ коломыискыи рускии (Коломия, 1398 *P* 57); мы илящь воєвода... знамєнито чинимо... како пилни оу розюми и оу сєрдьци своѣм рожложивьшы щкоды... землѧмь роускимь, то єсть коломы(и)скимь и снѧтиньскимь волостямь, презъ вєлєможно(г) алєксандра воєводу... оучинєныѣ... за щкоды... пєрєдь рєчєныхъ зѣм(л)ь ... землю шєпиньскоую ... дароуємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706—707); на которого соимоу кончанїє и дѣланїє и рѣженїє и справлєнїє ... вєлєможны пановє... пань Михаило Боучачскы, воєвода Подолскы, староста Снѣтинскы и Коломыискы... и вєлєможны господарь нашь крол Казимирь... и також вєлєможны пановє пань Влаикоуль и пань Гоѧнь... соуть сосланы и налицєны и намѧнєны (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **коломыискыи** 1 (1398 *P* 57); **коломыискы** 1 (1467 *BD* II, 297); **коломыски** 1 (1454 *P* 162); *род. одн. ч./с.* **коломыиского** 1 (1455 *Cost.* II, 769); **коломыско(г)** 1 (1454 *P* 163); *ор. одн. ч.* **Коломыиским** (1462 *BD* II, 292); *род. одн. ж.* **коломыискои** 1 (1457 *Cost.* II, 809); *род. мн.* **коломы(и)скихъ** (1436 *Cost.* II, 706); *дав. мн.* **коломы(и)скимъ** (1436 *Cost.* II, 706).

Пор. **КОЛОМЫѦ**.

КОЛОМЫѦ *ж.* (13) *(назва замку у Галицькій землі)* Коломия: такожє слюбуємъ о коломыю и о снѧтинъ и о покутєє (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610); а на(ш) господаръ, кролъ, о(т)поустилъ намъ тотъ гнивъ, що о(т)цъ нашъ, алєксандръ воєвода, воєвалъ коломыю и снѣти(н) (Сучава, 1435 *Cost.* II, 687); Пис(анъ) оу Коломыи (Коломия, 1485 *BD* II, 372).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коломыѧ** (1457 *Cost.* II, 811); *род. одн.* **Коломыє** 1 (1453 *Cost.* II, 765); **коломы⟨и⟩** 1 (1468 *BD* II, 302); *знах. одн.* **коломыю** (1395 *Cost.* II, 610; 1411 *P* 77; 1435 *Cost.* II, 687); *місц. одн.* **оу коломыи** (1398 *P* 57; 1424 *P* 102; 1448 *Cost.* II, 306; 1454 *P* 163; 1479 *BD* II, 351; 1485 *BD* II, 372).

***КОЛОНЄВЪ** *прикм.* (1) що стосується кельнського сукна: а мыто имаю(т) плати(т) о(т) єди(н)о (sic.— *Прим. вид.*) вига колонєва по B̃I гро(ш) (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 759).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **колонєва** (1452 *Cost.* II, 759).

Пор. ***КОЛОНЇИ**.

***КОЛОНЇИ** *ч.* (1) кельнське сукно: а мыто имаю(т) платити о(т) одиого постава колонїю по B̃I гро(ш) (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743).

ФОРМИ: *род. одн.* **колонїю** (1449 *Cost.* II, 743).

КОЛОЧИНЪ *ч.* (3) *(назва річки у Галицькій землі):* Мєжи тыхъ рѣка колочинъ дѣлить и о(т) рѣчи (!) колочина прѧмо попєрєкъ полѧ болохова (Ланчиця, 1433 *P* 125); а коли кого обвинѧ(т), оу нашєи земли, того имаєтъ поставити, ку праву, оу нарочитомъ мѣстци... на колочини (Серет, 1445 *Cost.* II, 729).

ФОРМИ: *наз. одн.* **колочииъ** (1433 *P* 125); *род. одн.* **колочина** (1433 *P* 125); *місц. одн.* **на колочини** (1445 *Cost.* II, 729).

КОЛОЧКО *ч.* (1) *(особова назва):* а при том были свѣдци, пан петръ неоря, воєвода судомирскыи, пан яшко колочко маршалок королюв (Судомир, 1361 *AGZ* 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **колочко** (1361 *AGZ* 6).

***КОЛПЫНИЦЯ** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі):* Я, Война, пана Немиринъ синъ, на имя Яков, пишу сию духовницу своимъ целым умом, лежа у рани на постелн, которуюжъ рану маю от Александра Ладяты, штожъ ми ее задалъ зрадне своею рукою, засѣд на доброволной дорозе у своемъ имени у Колпыиици (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *місц. одн.* у **Колпыници** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

КОЛПЫТОВСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А при том был... Ивашко Колпытовский (Луцьк, 1487 *AS* I, 86—87).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Колпытовский** (1487 *AS* I, 87).

***КОЛТОВЄЦКИЙ** *прикм.* (1) *(пор.* Колтовєць *у Львівській землі)* ◇ колтовєцкоє пєрєхрєстьє (1) *(назва перехрестя у Львівській землі):* А потолѧ заѣхали имъ по колтовецкое пєрєхрестье (Зудечів, 1411 *P* 79).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **колтовецкоє** (1411 *P* 79).

КОЛЧЄЄВИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* А сє я Нєкраш Колчєєвич из братьею своєю... съзнаваєм сим н⟨а⟩шим листом... иж єсмо отчизну и дєдизну свою продали ки⟨ѧ⟩зю Михайлу Олєксандровичу (Кременець, 1497 *AS* I, 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Колчєєвич** (1497 *AS* I, 112).

***КОЛЪБАЄВЬСКЫЙ** *прикм.* (1) *(пор.* Колбаєвичи *у Перемишльській землі)* ◇ гостиньць колъбаєвьскыи *див.* ***ГОСТИНЄЦЪ**.

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **колъбаевьскыи** (п. 1349 *P* 3).

КОЛЫ *див.* **КОЛИ**.

КОЛЬКО *див.* **КОЛКО** [1].

КОЛЬНЯТИЧИ, КОЛНЯТИЧИ *мн.* (4) *(назва маєтку у Волинській землі):* ино я... далъ есми... зъ моее воли, третюю часть того именія отчизны моее Кольнятичъ (Степань, 1449 *АЛМ* 8).

ФОРМИ: *наз.* **Кольнятичи** 1 (1449 *АЛМ* 8); **Колнятичи** 1 (1449 *АЛМ* 8); *род.* **кольнятичъ** 1 (1449 *АЛМ* 8); **Колиятичъ** 1 (1449 *АЛМ* 8).

КОМАНОВ *прикм.* (2): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали єсми... монастироу цигане... на имѣ: Лоука сынь Лацков съ чєлѣдею ... и Данчюл сынъ Команов съ чєлѣдею (Сучава, 1487 *BD* I, 311—312);

Комановоєлишчє (1) *(назва селища у Молдавському князівстві):* А тоє єлишчє, на имѣ Команово єлишчє, та ис полѣною... а оно абы било от нас оурик слоузѣ нашєм⟨оу с⟩ими (Баків, 1462 *BD* I, 55).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Команов** (1487 *BD* I, 312); *наз. одн. с.* **Команово** (1462 *BD* I, 55).

Пор. **КОМАНЪ**.

***КОМАНОВИЧИ** *мн.* (1) *(назва тюркської народності)* кумани: и на то ст(о)аати (!) оуси(м) розумо(м)... съ оусими своими прїѧте(л)ми, како бы могли... оучинити на(м) ми(р) и покои о(т) басара(б) и о(т) оугоръ и о(т) то(г) то команови(ч) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

ФОРМИ: *род.* **комановы(ч)** (1457 *Cost.* II, 809).

***КОМАНОВЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы вѣдѣвшє єго правую и вѣрну слу(ж)бу до насъ... дали єсмы ємоу... два села комановци и крьмънешти (Сучава, 1403 *RS* 338).

ФОРМИ: *знах.* **комановци** (1403 *RS* 338).

КОМАНЧА *ч.* (2) (*особова назва, молд., тюрк.* Komančă, *перс.* Kemančă «скрипка»): мы стефа(н) воєво(д)а... знамєнїто чини(м)... оже... єсми потвєрдили монастироу нашємоу... цигане... на имѣ циганом... команча и съ чєлѣдью си (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10—11); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже... дали єсми... цигане на имѣ... Команча съ чєлѣдєю (Сучава, 1487 *BD* I, 309—310).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Команча, кома(н)ча** (1462 *Cost. D.* 11; 1487 *BD* 1, 310).

КОМАНЪ *ч.* (5) (*особова назва, молд., тюрк.* Cuman «половець»): тѣмь мы выдѣвше єго правою и вѣрную службу до на(с)... дали єсмъ (sic.— *Прим. вид.*) єму... села... негрилєщи и нѣгъ... поннжє где є(ст) команъ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64); мы стефанъ воєвода... знамєнито чини(м)... єже... дали є(с)ми ~стои ~цркви (!) о(т) ~стого монастирѣ... тоти цигани на имѣ хръма(н)... и команъ (Дольний Торг, 1458 *ПГСММЦ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **команъ, кома(н)** (1409 *Cost.* I, 64; 1434 *ДГСММ;* 1458 *ПГСММЦ*); *род. одн.* **комана** (1438 *Cost.* II, 15); *знах. одн.* **комана** (1454 *ПГПММ*).

КОМАРИЧЪ *ч.* (2) (*особова назва, молд., пор. болг.* кàмòр): тѣмъ мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... на жежїя землю осадити... о(т) оусти лазировы долины горѣ по обѣ сторонѣ до хораєцевы(х) комаричъ (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317); мы илїа воєвода... знамєнито чини(м)... оже... на(н) комаричъ служи(л) на(м) правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1438 *Cost.* II, 7).

ФОРМИ: *наз. одн.* **комаричъ** I (1438 *Cost.* II, 7); *зам. род.* **комаричъ** I (1431 *Cost.* I, 317).

КОМАРОВИЧИ *мн.* (1) (*назва села у Перемишльській землі*) Комаровичі: тогды мы... дали єсмо и потвєрдили єсмо, єго правого всего имєнїа, первоє, имєнєм рекучи, сєло быбєл... а... комаровичи сєло (Судомир, 1361 *AGZ* 6).

ФОРМИ: *наз.* **комаровичи** (1361 *AGZ* 6).

***КОМЕЛЬ** *ч.* (1) (*особова назва*): Ино мы, зъ ласки нашое, за єго службу, тые люди... Ѳедора Денковича... а Сидора Комеля, ему дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Комеля** (1500 *АЛМ* вип. 2,58).

КОМИС, КОМИСЬ *ч.* (313) (*молд.* комис, *цсл.* комисъ, *гр.* κόμης) (*боярин, що відав кінним господарством молдавського воєводи, також титул*) конюший: а на то є(ст) вѣра нашє(г) г(с)п(д)ва Илїа воєводи и вѣра ... станчоула комиса (Сучава, 1432 *ДГВІН*); а на то єсть... вѣра пана петрика комиса (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *наз. одн.* **комис, комись, коми(с), komys, komis** (1436 *Cost.* II, 701; 1449 *Cost.* II, 386; 1455 *Cost.* II, 769; 1459 *BD* I, 32; 1464 *BD* I, 84; 1467 *BD* I, 123; 1472 *BD* I, 170; 1476 *BD* I, 209; 1480 *BD* I, 241; 1499 *BD* II, 444 і т. ін.); *род. одн.* **комиса, комис(а), коми(с), комїса** 259 (1432 *ДГВІН;* 1437 *Cost.* I, 536; 1442 *Cost.* II, 97; 1452 *Cost.* II, 432; 1458 *BD* I, 20; 1465 *BD* I, 88; 1471 *BD* I, 164; 1483 *BD* I, 275; 1490 *BD* I, 436; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); ! **комиса** I (1486 *DC* 144); *дав. одн.* **комисоу** (1460 *BD* I, 41; 1470 *BD* I, 155; 1493 *BD* II, 22; 1497 *BD* II, 118, 119; 1499 *BD* II, 160).

Див. ще **КОМИСОУЛ.**

КОМИСОУЛ *ч.* (3) (*молд.* комис, *цсл.* комисъ, *гр.* κόμης) (*боярин, що відав кінним господарством молдавського воєводи, також титул*) конюший: а на то є(ст)... вѣра пана жоуржи комисоула (Сучава, 1453 *Cost.* II, 446); БоАрїи аноуме: Тъоутоул вел. логофът... Шандрѣ комисоул (Сучава, 1491 *BD* I, 453).

ФОРМИ: *наз. одн.* **комисоул** (1491 *BD* I, 453, 464); *род. одн.* **комисоула** (1453 *Cost.* II, 446).

Див. ще **КОМИС.**

КОМИСЬ *див.* **КОМИС.**

***КОМЇЛОВЪ** *прикм.* (1): а на то є(ст)... вѣра пана комїлова (Сучава, 1435 *Cost.* I, 424).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **комїлова** (1435 *Cost.* I, 424).

КОМЇСЬ *див.* **КОМИС.**

***КОМОРА** *ж.* (3) (*стч., стп.* komora, *лат.* camera) **1.** державна скарбниця, казна (2): ис каждого кмєтА по два гроша широкая оу кнАжю комору давати на каждыи рокъ (Бохур, 1377 *P* 24); Частокро(т) прїгожаєтсА и(ж) нєкоторыи... приходАть моцью на сЖ(д) а сїлою права о(т)водАть прото прїказоуємь мы абы того далА нє было а которыи боудєть оу томь знайдєны тогда вина на нихъ у нашои коморє пА(т)на(д)цєть (XV ст. *BC* 15).

2. будинок (1): Я макси(м) харитонови(ч) горкавы(и) мѣщани(н) киє(в)ски(и)... прода(л) єсми мѣстцо своє коморноє на мѣстє подлє болницкоє коморы оринѣ андрѣєвѣ женѣ (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *род. одн.* **коморы** (бл. 1500 *ПИ* № 2); *знах. одн.* **комору** (1377 *P* 24); *місц. одн.* **у коморє** (XV ст. *BC* 15).

КОМОРНИКЪ *ч.* (5) (*стч.* komorník, *стп.* komornik) судовий виконавець, возний: Колї хто нагани(т) алюбо нарє(ч) сказанїю старосты краковъска(г) имєєть ємоу о(т)кладать лоупєжмы гор(н)остайными... по(д)соудъкомъ лїсицами, по(д) коморьимь по шестї грївє(н), комornїко(м) по шестї ско(т) (XV ст. *BC* 30 зв.); ОурА(д)нїци соу(д)и коморникы о жало(б) малы(х) которых то поклодаємь (!) о(т) трицати гнївєнъ (!) ажь нїжє нє (име)ють вѣньци бра(т) паме(т)но(г) одна два гро(ш) (XV ст. *СЯ* 43—43 зв.); тѣмъ мы видАвше правоую и вѣрноу(ю) єго слоужбоу до на(с)... дали єсми ємоу... сєло... прА(д) нашими паны, на имА прА(д) пано(м) нАгоємъ... и панъ вана коморни(к) (Нямц, 1443 *Cost.* II, 119—120).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коморннкъ, коморни(к)** (1443 *Cost.* II, 120; XV ст. *СЯ* 43); *наз. мн.* **коморнїкы, коморникы** (XV ст. *СЯ* 43); *дав. мн.* **коморнїко(м)** (XV ст. *BC* 30 зв.).

***КОМОРНЇКЪ** *див.* **КОМОРНИКЪ.**

***КОМОРНЫИ** *прикм.* (2) призначений на будинок: Я макси(м) харитонови(ч) горкавы(и) мѣщани(н) киє(в)ски(и)... прода(л) єсми мѣстцо своє коморноє... оринѣ андрѣєвѣ женѣ... мнѣ вжє максимоу и женѣ моєи и бли(ж)ни(м) наши(м) нє надобѣ того мѣстца коморно(г) по(д) оринею по(д)искива(ти) (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **коморно(г)** (бл. 1500 *ПИ* № 2); *знах. одн. с.* **коморноє** (бл. 1500 *ПИ* № 2).

***КОМЪНЄЩИ** *мн.* (2) (*назва селища у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу... дали и потвръдили єсмо имъ ... сєлнщє лацка фоуроула... и селище комънещє(м) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323); Тѣм мы видѣвшє єго правою и вирною слоужбою до нас... дали и потвръдили єсми ємоу... сєлищє... пониже Комънещи (Сучава, 1459 *BD* I, 35).

ФОРМИ: *род.* **Комънєщи** (1459 *BD* I, 35); *дав.* **комънєщє(м)** (1448 *Cost.* II, 323).

КОN *див.* **КОНЬ.**

***КОНАТАСОВЪ** *прикм.* (1): мы алєксандръ воєвода... чини(м) знамєнито... оже тоты истинни тизоанє, дочка конатасова о(т) нѣмца и съ своимъ синомъ (sic.— *Прим. вид.*) леоуринце(м)... прода(л) єдноу боукатоу зємлю... монастырю нашємоу о(т) нѣмца (Сучава, 1452 *Cost.* II, 409—410).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **коиатасова** (1452 *Cost.* II, 409).

КОНАТИ, КОНАТЬ *дієсл. недок. і док.* (4) (*стч.* konati, *стп.* kopać) (на кого) давати показання (проти кого): Коли(ж) хто на соудъ бЖдѣ(т) о злодѣиство алюбо о разбои обажєнъ а єстьли што(ж) с ни(м) живєть во одномъ селѣ алюбо к однои ~цркви прибѣгають то(т) которы(и) єго обади(л) а на него пото(м) нє конаєть а потомь хотАбы хотєлъ на нєго конати тогды оужє нє имаєть мѣсца жалобы коли пѣрвєи нє коналъ (XV ст. *BC* 32 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **конатн** I (XV ст. *BC* 32 зв.); **конать** I (XV ст. *BC* 34); *перф. 3 ос. одн. ч.* **коналъ** (XV ст. *BC* 32 зв.); *майб. 3 ос. одн.* **конаєть** (XV ст. *BC* 32 зв.).

***КОНАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (2) (*стч.* konati se, *стп.* konać się) відбуватися, мати місце: А пан и господарь нашъ корол єго милость и Короуна абы нам полнили и здержали, подлоуг слюбов и записов штосѦ записовали и конали мєжи нами и межи тыми то трима вєликими и королєвскимы чєсники (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **сѦ... конали** I (1462 *BD* II, 292); **сѦ конали** I (1462 *BD* II, 292).

КОНАТЬ *див.* **КОНАТИ.**

***КОНАХОВИЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)*: а к город⟨у⟩ к Вишнѣвцю достали сѦ тыє села на имѦ: Олексинѣць... а Конахович⟨и⟩ (Вишнівець, 1481 *AS* I, 81).

ФОРМИ: *наз.* **Конахович⟨и⟩** (1481 *AS* I, 81).

***КОНВИЦѦ** *ж.* (1) коновка: Почєнши гдє єстъ головное мыто... от коси, и от серпи, циновии рѣч(и), миси, конвици, поѦси покочини... а от того от оусєго щобы платили оу Серєти мыто от гривноу три гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *наз. мн. зам. род.* от **конвицн** (1460 *BD* II, 273).

КONDRATH *див.* **КОНДРАТЪ.**

КОНДРАТОВИЧ *ч.* (1) *(особова назва)*: А при том моємь записном листу был: от⟨є⟩ць нашь Дамїанъ вл⟨а⟩д⟨ы⟩ка володимирскїй... а дворѦнинъ королєвь пан Юрьий Кондратович (Добучини, 1487 *AS* I, 239).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Кондратович** (1487 *AS* I, 239).

КОНДРАТЪ, КУНДРАТЪ, КОNDRATH *ч.* (12) *(особова назва, цсл.* Кондратъ, Кодратъ, *гр.* κοδρᾶτος, *лат.* Condratus, Codratus, quadratus) Кіндрат: а на тъ свѣдци пано Ашко мазовшанинъ пано мичко куликовскыи михаль жильховскыи воїтъ їлвовскыи кундратъ (Львів, 1400 *P* 61); ажъ тамъ есмо, при той долыни Кобелыку, засталы бояръ Хмельницкихъ, пана Васка и пана Кондрата (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кондратъ, Кondrath, Конъдра(т)** 5 (1401 *P* 65; XV ст. *BC* 20; 1413 *GL* 48); **коундратъ, кундратъ** 2 (1400 *P* 61; 1401 *P* 65); *дав. одн.* **кундратови** (1401 *P* 66); *знах. одн.* **коундрата, кундра(т)** 2 (1401 *P* 65, 66); **Кондрата** 1 (1430 *ГВКЛ* 7).

***КОНЄЛА** *ж.* (2) *(назва річки у Молдавському князівстві)*: а хотары тѣмь селомь... на оустїє конелы, а отъ оустїа конелы верхомь до връзарєва монастырѣ (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *род. одн.* **конелы** (1420 *Cost.* I, 135).

КОНЕЦ[1] *див.* **КОНЄЦЪ**[1].

КОНЕЦ[2] *див.* **КОНЕЦЪ**[2].

КОНЄЦНѢ *див.* **КОНЄЧНѢ.**

КОНЄЦЪ[1], **КОНЄЦЬ, КОНЄЦ** *ч.* (62) **1.** *(межа у просторі)* край, кінець (47): а далъ єсмь и землю ролъную и съ сѣножатьми... о(т) бреховича дубья по долѣшьнии коньць дєречину гаику (Казимир, п. 1349 *P* 3); и дали и приложили єсмы о(т) на(с)... стмоу монастироу о(т) нємца... озеро, на имѣ по(д) доубровка, и съ грълою, на имѣ кышчина, що єсть исверха, о(т) по(д) конець писка (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230);

(частина місцевості) окраїна, кінець (4): а и єще далъ єсмь ємy ловища оуюноваѦ ото изьбищьного перевоза поперекъ вольшины верьхнии конець (Казимир, п. 1349 *P* 3—4); тѣмъ мы видєвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... село гдє грабовци сидѦ(т) оу вишнїи конецъ коулисева (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

2. *(межа часового відрізка)* кінець (1): а то(т) юреи четыри лєта держа(л) с оупокоємь нє заплативши сполна пенезеи за то дѣди(ч)ство на коици четвертаго лєта тъ(и) юреи прїнесъ тыи пенѦзи да хотє(л) заплатїть (XV ст. *BC* 21 зв.— 22).

3. *(завершення якоїсь дії)* кінець (2): Въ имѦ отца и сына и доуха свѦтаго, троицѦ свѦтаѦ и нероздѣлимаѦ, штож єст добры початок и конєць коу каждомоу *(в ориг.* колждомоу.— *Прим. вид.)* и справєдливомоу пожиткоу (Сучава, 1468 *BD* II, 300); а хто пєрвєй позвалъ того пєрвєй именовать а хто дроугы(и) позовєть того оуторыи именова (!) тако(ж) и до конца (XV ст. *BC* 13 зв.);

конєцъ вчинити (7), учинѣть конєць (!) **а)** (чому) винести рішення (щодо чого) (4): А какъ дасть Богъ будемъ у вотчине нашой, у великомъ княжъстве Литовъскомъ... и мы тогъды, доведавшися гораздъ о томъ, и тому делу конецъ вчинимъ (Краків, 1487 *РИБ* 435); и па(н) яку(б) с пано(м) рачко(м) по(д)лу(г) ты(х) свѣтко(в) свєдо(ц)ства конє(ц) тому таки(и) вчинили, и ты(х) погорѣлски(х) в то(м) оправили (Вільна, 1495 *ВМЗД*) **б)** (між ким, з ким о чім) дійти згоди (з ким щодо чого) (2): кн⟨Ѧ⟩зю Семєноу со кн⟨Ѧ⟩зємъ Васильємъ были рѣчи пєрєд нами, а конца ни одного межи собою нє вчинили (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); Ино... мы... посылали єсмо до тебє наши(х) посло(в)... и ты о томъ с нами конъца иє вчынилъ (б. м. н., 1496 *ПДСВВ*); **в)** (чому) припинити (що), покласти край (чому) (2): про то(ж)... што (!) учинѣть конець жалобамъ выдаваємы и оуставлѦємы права (XV ст. *BC* 10).

ФОРМИ: *наз. одн.* **конєць** 1 (1468 *BD* II, 300); *зам. род.* о(т), до **конєць, конєцъ, конец** 13 (1414 *Cost.* I, 111; 1424 *Cost.* I, 182; 1446 *BD* II, 300; 1475 *BD* I, 206; 1487 *BD* I, 292; 1491 *BD* II, 456; 1494 *BD* II, 34; 1497 *BD* II, 100 і т. ін.); *род. одн.* **конца, конъца** (1440 *P* 142; 1475 *AS* I, 70; XV ст. *BC* 13 зв.; 1496 *ПДСВВ*); *знах. одн.* **конец, конєцъ** 18 (п. 1349 *P* 3; 1409 *Cost.* I, 65; 1424 *Cost.* I, 162; 1429 *Cost.* I, 280; 1432 *Cost.* I, 330; 1438 *DBAc* 27; 1451 *Cost.* II, 403; 1487 *РИБ* 435; 1495 *ВМЗД* і т. ін.); **коньць, конєць** 13 (п. 1349 *P* 3; 1400 *DIR«A»* 433; 1424 *P* 99; 1455 *Cost.* II, 559; 1465 *BD* I, 88; 1489 *BD* I, 373; 1491 *BD* I, 449; 1494 *BD* II, 35; 1495 *BD* II, 63; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **конє(ц), конец** 8 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1458 *BD* I, 24; 1473 *BD* I, 190; 1479 *BD* I, 221; 1490 *ДГСХМ;* 1493 *BD* II, 27; 1495 *BD* II, 63; *ВМЗД*); *місц. одн.* **оу (на) конци, коньци** (1392 *Cost.* I, 7; XV ст. *BC* 21 зв.).

КОНЕЦЪ[2]**, КОНЕЦ** *прийм.* (3) *(з род.) (виражає просторові відношення, вказує на межу в просторі)* кінець: а поля есмь ему дали... от могилы к Стырову болонью конец Михалковы нивъки (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); едучи от Бовбол... по левой руце... дуб стоит, и оттоль через гребли конецъ пропаханых нив (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

! КОНЕЦЪ[3] *див.* ***КОПЕЦЪ.**

КОНЕЦЬ *див.* **КОНЕЦЪ**[1].

***КОНЕЦЬПОЛЄ** *с.* (1) *(назва містечка у Польщі, пор. Końiecpol)*: мы алєксандрь воєвода... знаменито оузѦвлѦми... ожє до на(с) приєхали соу(т) оу посо(л)ство панове.. а на имѦ приєхали су(т) па(н) предбо(р) с конецьполѦ, па(н) соудомирскїи и староста пєремышлскїи и па(н) янь кмита з вижнича, па(н) ливовскїи... и жадали на(с), абыхо(м) имали поити пере(д)... королѦ по(л)ского (Серет, 1453 *Cost.* II, 765).

ФОРМИ: *род. одн.* **конєцьполѦ** (1453 *Cost.* II, 765).

КОНЄЧНО *присл.* (1) обов'язково, невідклично: єстлисѦ г(с)дръ нашъ помири(т) з вашею мл(с)тью и запише(т) тогды они конє(ч)но маю(т) потѦгнути в землю г(с)дра нашого (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).

Див. ще **КОНЄЧНѢ.**

***КОНЄЧНЫЙ** *прикм.* (1) остаточний, невідкличний: прото(ж) коли(ж) бѫдє(т) братїя або сєстры во очинє разделены алюбо розно разлоучєны и пригодитсѦ(ж) нєкоторомѫ ис тоє братїи оу жалобѣ дѣди(ч)нѣ Возмє(т) на себѣ соужєнїе конечне потомь прїидє(т) бра(т) єго а хоче(т) тоую обновити мы кладемь ємоу мо(л)чанїе (XV ст. *BC* 22 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **конечнє** (XV ст. *BC* 22 зв.).

КОНЄЧНѢ, КОНЄЦНѢ *присл.* (2) *(стч.* konečně, *стп.* koniecznie) остаточно, невідклично: тогды на роцѣ на пре(д) рєчєнымъ странамъ в медыцѣ... завите и конечнѣ вложенымъ намѣненѣмь з добрымъ розмышлєниємъ... осу-

дили єсмы и осужѧємъ аже г(с)дрь нашь кроль влодиславъ... ближщи єсть к тому мѣсту к тычину... нижли тыи пани ѧдвига и єи дѣвка алжбѣта (Медика, 1404 *Р* 70); а тые земли продалъ есми... конецнѣ со всѣми ужитки, которые нинѣчи суть или напотомъ могуть быти (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

Див. ще **КОНЄЧНО.**

КОННО *присл.* (1) кінно, на конях: нехай оны тые земли свои держатъ ... а намъ службу земскую служатъ конно, збройно (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22).

***КОННЫЙ** *прикм.* (1) кінний: Тѣжь оуставлѧємъ хто имаєть ста(д) конная алюбо жеребѧчья имаєть по(д)стороже (!) паствить о(т) юрьєва днѧ до мїхаилова днѧ (XV ст. *ВС* 37 зв.).

ФОРМИ: *знах. мн. с.* **конная** (XV ст. *ВС* 37 зв.).

***КОНОВИЦИ** *мн.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвше єго правою и вѣрною службою до на(с)... дали же и потвѣрдили єсми право вѣриое єго выслужєиїе... и... колко възможєть собѣ села и прикуткы осадити на коновице(х) (Васлуй, 1436 *DIR«A»* 469).

ФОРМИ: *місц.* **на коновице(х)** (1436 *DIR«A»* 469).

***КОНОКОРМЦИ** *мн.* (1) феодально залежні селяни, що доглядали королівські кінні стада: а в конюхи и в конокормци наши оу басови оу ко(ст)ковчи... пану чусє нє надобє оуступати сѧ (Луцьк, 1434 *Р* 128).

ФОРМИ: *знах.* **конокормци** (1434 *Р* 128).

***КОНОНОВЪ** *прикм.* (1): Тѣм мы видѣвше єго правою и вѣрною *(в ориг.* и вѣрною повторено.— *Прим. вид.)* слоужбоу до нас... дали и потвъръдили єсми ємоу... сєлище що было Кононово на Рєбричи (Сучава, 1459 *BD* I, 27).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **Кононово** (1459 *BD* I, 27).

Пор. ***КОНОНЪ.**

***КОНОНЪ** *ч.* (1) *(особова назва, гр.* Κώνων) Конон, Конаш: Сє ѧ кн҃зь долголдатъ долголдатови(ч)... даю о(т) своєє выслоуги... сѣмоу николє поустыньскомоу... тоую зє(м)лю на имѧ то(л)столѣсьско(г) конона (Київ, 1427 *Р* 108).

ФОРМИ: *род. одн.* **конона** (1427 *Р* 108).

***КОНОПЛЯ** *ж., зб.* (1) конопельник: а хота(р) тои половина сєло о(т) а(н)дрѣ почє(н)шє... по вишє конопли, та о(т) толѣ иа виногра(д) (Сучава, 1488 *Cost. S.* 127).

ФОРМИ: *род.* **конопли** (1488 *Cost. S.* 127).

***КОНСТАНТИНОВЪ** *прикм.* (1): А далей Борисъ примовилъ ку чсти дѣду, и отцу, и матцѣ кнiязя Константиновои и широко о томъ передъ нами межи собою розмовляли (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *дав. ж.* **Константиновои** (1495 *АЛМ* 83).

Пор. **КОНСТАНТЫНЪ.**

КОНСТАНТЫНЪ, КОСТЯНТИНЪ, КОСТѦНТИН, КОСТЄНТИНЪ, КОСТЄНТИНЬ, КОСТЄНТИН *ч.* (36) *(особова назва, гр.* Κωνσταντῖνος) Костянтин: А на тоє єсми сєло ПьѦн ки⟨Ѧ⟩зєм их м⟨и⟩л⟨о⟩сти кн⟨Ѧ⟩зю Михайлу а кн⟨Ѧ⟩зю КостѦнтину Ивановичомъ листъ мой дала (Острог, 1481 *AS* I, 77); Я князь Константынъ Ивановичъ Острозкiй... чиню знакомито... штожъ придалъ есми и записалъ зъ выслуги своее... на соборную Церковъ на Пречистую Богоматерь у Вилни... двѣ копѣ грошей (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **КостѦнтин, Костянтинъ** 6 (1491 *AS* I, 94; 1495 *АЛМ* 83, 84); **Костєнтинь, Костентинъ** 6 (1487 *AS* I, 86; 1488 *AS* I, 88; 1491 *AS* I, 97; 1495 *АЛМ* 83, 88); **Константынъ** 2 (1499 *АСД* VI, 2); *род. одн.* **Костентина** (1488 *AS* I, 88; 1499 *AS* I, 117, 118); *дав. одн.* **Костентину, Костентиноу** 7 (1481 *AS* I, 77; 1487 *AS* I, 85; 1488 *AS* I, 88; 1491 *AS* I, 96); **Костянтину, КостѦнтину** 4 (1481 *AS* I, 77); *знах. одн.* **Костентина** 3 (1495 *АЛМ* 83); **Костантина** 3 (1495 *АЛМ* 83, 84); **Костанътына** 1 (1498 *BD* II, 409); *ор. одн.* **Костентином** (1487 *AS* I, 85).

***КОНСТЄНТИНАПОЛСКИИ** *прикм.* (1): І то(т) мн(с)ты(р) пєче(р)скїи былъ з вєко(в)... самъ в сєбѣ Ставропигїя о(т) велики(х) кн҃зєй роуски(х) и святы(х) потрїа(р)хъ (!) ко(н)стє(н)тинаполски(х) нового рима (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *род. мн.* **ко(и)стє(н)тинаполски(х)** (1481 *ГПМ*).

Пор. ***КОНСТЄНТИНОПОЛЬ.**

***КОНСТЄНТИНОПОЛЬ** *ч.* (3) *(назва столиці Візантії)* Константинополь, Царгород, *суч.* Стамбул: мы Олєксандро воєвода... знаємо чинимъ ... ожє тотъ истинныи Оганєсъ єпископъ ворменскыи пришєлъ к намъ, на нашъ столъ, на молдавскыи, и оуказалсѧ намъ правыми листы воселєньского патрїярха, Антонїа Костантинополѧ (Сучава, 1401 *RIR*); Максимъ мл(с)тїю Бжїєю Архїепископъ костє(н)тинаполя нового рима, и всєлє(н)скїи Патрїа(р)хъ (б. м.н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **коистє(н)тинополя** І (1481 *ГПМ*); **Костантинополѧ** І (1401 *RIR*); **костє(и)тинаполя** І (1481 *ГПМ*).

КОНЦЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* И отнины села єсми тобѣ оувєрноули, на имѣ Негоєщи и Концєщи (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 309—310).

ФОРМИ: *наз.* **Концєщи** (1470 *BD* II, 310).

***КОНЧАНЇЄ** *с.* (1) хід нарад: Въ соуботоу... снємь посполиты зємль... роускых и подолскых и молдавскых... под хотинєм был... На которого соимоу кончанїє и дѣланїє и рѣженїє и справленїє... вєлєможны пановє... соуть сосланы и налицены и намѧнены (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *знах. одн.* **кончанїє** (1467 *BD* II, 297).

***КОНЧАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) відбуватися, діятися: а то сѧ конча(л) в лѣ(т) бжье а т҃ їѡй є лѣ(т) (Молодечно, 1388 *Р* 44).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. с.* **сѧ конча(л)** (1388 *Р* 44).

***КОНЪДРАТЪ** *див.* **КОНДРАТЪ.**

КОНЬ, КОN *ч.* (101) кінь (96): а колн бъ дасть стану митрополитомъ я за то слюбоую и хочю дати... моему милому гдрю королю двѣ стѣ гривєнъ рускихъ а тридцѧть коніи безъ хитрости (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*); а кто идет до ливова, на головномь мытѣ, оу сочавѣ... от каждого конѧ по шєсти гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788—789); И мы ему того человека ДитѦтъковича дали... потому какъ и отцу нашєму служивалъ и дан даивал, выименеѧ конѧ маеть, ставить на неделю в Чернобыли по давному (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56); а возмєтьлї два вола алюбо два конѧ тогды имѣеть одно(г) собѣ дрьжатї а дроуго(г) поустїть маєть иа пороукоу (XV ст. *ВС* 37); тут тые грани сам князь великий Швитригайло, привернувши свои кон и вынемши кордъ, своею рукою тые грани зарубал (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118);

коньми (о дву конєх) служити (кому) (2), служити (кому) конєм (1), конѧ ставити (1), ⟨конѧ⟩ставить (1) вирядити в чиє розпорядження одного або більше кіннотників: Слоуги г... слоужать о двоу конє(х) и(з) слоугою (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); сєло водотыинъ а в томъ сєлє дєвєть слоу(г) ко(н)ми слоужать (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); а нам ему и с тои земли служить конем (Дворець, XV ст. *СГЧА);* пан Юреи пищеть, ижъ тотъ человекъ... даивалъ... с тое земли... дани чотыри карамоны меду... а конѧ ставилъ на неделю къ чорнобылю (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56).

ФОРМИ: *наз. одн.* **конь, коп, ко(н)** (1388 *ZPL* 108; XV ст. *ВС* 22 зв., 23 зв.); *род. одн.* **конѧ, коня, конѣ** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 274; XV ст. *ВС* 7; 1464 *DIR«A»* 517 і т. ін.); *знах. одн.* **конь, конъ, ко(и), кон** 9 (1420 *ПГАГ*; 1445 *Cost.* II, 218; 1449

Cost. II, 743; 1452 *Cost.* II, 760; 1458 *BD* II, 262; 1462 *BD* I, 70; 1484 *ЯМ;* 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118); **конѧ, коniа, конѣ** II (1388 *ZPL* 108; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760; 1458 *BD* II, 262; XV ст. *BC* 8 зв., 22 зв., 23 зв., 37; 1493 *АЛРГ* 56); **кунь** I (1400 *Р* 61); *ор. одн.* **конемъ, конем** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; XV ст. *СГЧА*); *наз. мн.* **кони, конї** (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 669; XV ст. *BC* 11 зв.; 1456 *Cost.* II, 789); *род. мн.* **коии** 8 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1460 *BD* II, 274, 275; 1466 *BD* I, 96); **конеи, конеj, конє(и)** 7 (1388 *ZPL* 108; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; XV ст. *BC* 28; 1487 *АМЛ*); **конiї** 2 (1398 *ЗЛЕІК;* 1460 *BD* II, 274); **конь** I (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *дав. мн.* **конемъ, конемь** (1433—1443 *АРМ;* XV ст. *BC* 28); *знах. мн.* **кони** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1449 *Cost.* II, 743; 1456 *Cost.* II, 790; 1481 *BD* II, 358; 1488 *УКТ;* XV ст. *СЯ* 40 зв.; 1496 *ПДВКА* 61 і т. ін.); *ор. мн.* **конми, ко(н)ми** (1449 *Cost.* II, 747; бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); *місц. мн.* **на конє(х)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); *знах. дв.* **конѧ** (XV ст. *BC* 37).

***КОНЬЦЬ** *див.* **КОНЄЦЪ**[1].

КОНЮСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А сє я пан Панаско Голубович... а я пан Лѧх Конюский сознаваєм симъ нашимъ листом — жаловал пєрєд нами пан Фєдко канцлєр... кн⟨ѧ⟩зю... Швитрыкгайлоу на Данила на Волошина (Ступно, 1444 *AS* I, 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Коиюский** (1444 *AS* I, 41).

***КОНЮХИ**[1] *мн.* (1) *(феодально залежні селяни, що стерегли королівські кінні стада)* конюхи: а в конюхи и в конокормци наши оу басови... пану чусє нє надобє оуступатисѧ (Луцьк, 1434 *Р* 128).

ФОРМИ: *знах.* **конюхи** (1434 *Р* 128).

КОНЮХИ[2] *мн.* (3) *(назва села у Волинській землі)* Конюшки: ѧ панъ Олєхно юрьєвичь Жюснчь продалъ єсмь... паноу дробышю мжюровичю сєло на имѧ конюхи (Острог, 1458 *ОЖДМ*); и я єсми тоє своє имѣньє на имѧ Конюхи... продал... кн⟨ѧ⟩зю Иваноу Васильєвич(у) Острозком(у) (Острог, 1463 *AS* I, 56).

ФОРМИ: *наз.* **Конюхи** (1458 *ОЖДМ;* 1463 *AS* I, 56).

КОНЮШЇЙ *ч.* (3) *(боярин, що відав королівськими або княжими конюшнями, також титул)* конюший (2): А при томъ были могоричници: на имя Войтко, конюшїй Волковискій, и сь сыномъ Миколаемъ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); мы вєликий кн⟨ѧ⟩зь Швитригайло Оликгирдович чиним знамєнито... ижєть оузрєли єсмо... службу королю и нам... вєрного слуги и конюшого королєва п⟨а⟩на Гринка... и... дали єсмо єму сєло оу туровском повѣтє (Луцьк, 1451 *AS* I, 44);

конюшии дворныи (1) придворний конюший: Би(л) намъ чоломъ конюши(и) нашъ дво(р)ны(и) намєстникъ избл̀ѧ(и)ски(и) па(н) ма(р)тинъ хрєбтови(ч) и проси(л) в насъ дву(х) ~лвковъ в новгоро(д)скомъ повєтє (Луцьк, 1497 *ПМХ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **конющїй, конюши(и)** (1451 *АкЮЗР* II, 106; 1497 *ПМХ*); *род. одн.* **конюшого** (1451 *AS* I, 44).

КОПА *ж.* (251) **1.** *(міра кількості)* копа (5): Про то я.. записала есми ... десятину къ светому Спасу къ Кобрыню, и зъ млыиа, што на рѣцѣ на Кобринцѣ, десятую мѣрку отъ жита, десятую копу въ Кобрыни, и отъ ярины всякое — десятую копу у Кобрыни жъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а оу стирътє по двєстє копъ ржи (б. м. н., XV ст. *ИК*); Се я панъ Иванъ Олександровичь Стретовичь, записалъ есми съ своего имѣнья, зъ Березовца, тридцатъ копъ жита къ церкви пречистое Богоматере къ Лаврашеву монастырю (Березовець, 1486 *АкЮЗР* I, 295).

2. *(одиниця грошової лічби)* копа (245): а питъ могоричь оу быбицкого оу дому за копу гроший (Перемишль, 1359 *Р* 10); далъ имъ панъ вѧтслъвъ ~S(т) копъ гро(ш) вѣсного срѣбра (Львів, 1370 *Р* 18); а с тыхъ имѣній маетъ тую копу гроши давати на Воведеніе святыя Богородица (Київ, 1398 *ДГПМ*); Я, Степанъ Кунацковичъ вызнаю самъ на себе симъ моимъ листомъ... которое имене... на имя Кольнятичи, было въ заставѣ у пана Василя Семашковича въ чотырнадцати копахъ грошей (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); Сє я Ванко Скєрдѣєвич ... вызнаваю, иж я... освєцоному кн⟨ѧ⟩зю Семєну Василевичу дѣдѣчу Збаразскому продал єсми ємоу вѣчную отчизну свою... за тисѧ(ч) коп широких грошей чєское монєты, покладаючи в копу по шєстьдєсѧт грошєй (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65); Онъ жо положилъ личбу зъ (другого? — *Прим. вид.*) году, зъ мыта Смоленского положилъ на личбѣ, што выдалъ тоыста копъ и 30 копъ и 3 копы и 40 грошей (Вільна, 1499 *РЕА* III, 34—35);

копа руская (1) *(назва грошової одиниці, що мала обіг у староукраїнських землях)* руська копа: и продалъ дѣднину... а к тому дворище жаворонковича тъ єсть продалъ за ѩ копъ рускихъ бєзо дву копу (Львів, 1400 *Р* 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **копа** (1470 *AS* I, 67; бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *род. одн.* **копы** 3 (1487 *АМЛ;* 1491 *AS* I, 97; 1497—1498 *АЛРГ* 79); **ко(п)** 1 (п. 1450 *ПИ* № 2); *дав. одн.* **по копє** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92; 1488 *AS* I, 88); *знах. одн.* **копу** (1359 *Р* 10; 1398 *ДГПМ;* 1401 *АкВАК* III, 2; 1440 *Р* 142; 1470 *AS* I, 65; бл. 1471 *ЛКЗ* 93,93 зв ; XV ст. *BC* 26; *СПС;* 1485—1500 *AS* I, 121); *род. мн.* **копъ, копь, коп, ко(п)** 188 (1370 *Р* 18; 1400 *Р* 61; 1409 *Р* 74; 1424 *Р* 102; 1448 *AS* I, 44; 1454 *AS* III, 9; 1467 *AS* I, 63; 1475 *AS* I, 71; 1487 *АМЛ;* 1499 *РЕА* III, 35 і т. ін.); **купъ** 3 (1421 *Р* 92); *знах. мн.* **копы** 13 (1449 *АЛМ* 8; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; 1491 *AS* I, 97; 1493 *АЛРГ* 56; 1495 *АЛМ* 128; 1497 *АЛРГ* 79; 1497—1498 *АЛРГ* 79, 80; 1499 *РЕА* III, 34, 35); **копи** 2 (1470 *AS* I, 67; XV ст. *ВОРСР* 179); *ор. мн.* **копами** (1449 *АЛМ* 8; 1475 *AS* I, 72; 1481 *AS* I, 77; 1485—1500 *AS* I, 120); *місц. мн.* **оу (въ) копахъ, копа(х)** (1434 *Р* 128; 1437 *Р* 136; 1449 *АЛМ* 8; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1481 *AS* I, 77; 1485—1500 *AS* I, 120; 1488 *AS* I, 88; 1494 *АЛМ* 54; 1496 *ВМКФС*); род. дв. **копу** (1400 *Р* 61); *знах. дв.* **копѣ** 3 (1499 *АСД* VI, 3); **копе** 3 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91; 1494 *АЛРГ* 59; 1495 *АЛРГ* 60).

***КОПАНЬ** *ж.* (1) *(викопаний межовий знак)* копанка, копань: А се я, Богдан Холоневский Мышчичъ... делилъ есми з братомъ своимъ и з Дмитромъ отчизною нашою Холоневомъ; досталася ему сторона тая, где его дворъ, люди и каждое поле маева (sic.— *Прим. вид.*) **на полы**; а копани свои кажды человѣкъ свое вѣлаетъ (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *знах. мн.* **копани** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

КОПАТИ *дієсл. недок. і док.* (51) **1.** *(док.)* (що) **вникопати** (2): а закопы копалн панъ михалъ малєховьскіи панъ григорь бартошовьскіи (б. м. н., 1424 *Р* 104); Ино мы єсмо им досмотрили и познамєнали... почъншн ис вєрха от бєрєгъ Брълада... оу доубровоу, гдє єст яма копана (Бирлад, 1495 *BD* II, 63);

копана могила (26), могила копаиа (22) *(межовий знак)* копець: ⟨а хо⟩тарь ємоу почавши о(т) лѣвѣтѣ на брѣгъ пото⟨ка м⟩огила копана, о(т) толѣ прост⟨и на пол⟩ѣ на копаною могилоу (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111); А хотар томоу... селоу... да єст... чєрєс полє... на врьх дѣла на копаноу могилоу... от толѣ на врьх дѣла на копаноу могилоу (Гирлов, 1499 *BD* I, 148).

2. *(недок.)* корчувати (1): одно ж позволяю зятю моему и дочце моей... у дуброве моей Хренницкой дерева утяти и травы укосити, а дубровы моей Хренницкой не копати (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *інф.* **копати** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *перф. 3 ос. мн.* **копали** (1424 *Р* 104); *теп. пас. 3 ос. одн. ж.* **єст... копана** 2 (1492 *BD* I, 510); **копана** 1 (1488 *ДГСПМ*); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ж.* **копана** 4 (1414 *Cost.* I, 111; 1479 *BD* I, 221; 1495 *BD* II, 63); **коупана** 1 (1492 *Cost. S.* 162); *род. одн. ж.* **копанои** (1429 *Cost.* I, 280; 1492 *BD* I, 510; 1497 *BD* II, 100); *знах. одн. ж.* **копаноу** 27 (1492 *BD*

I, 510; 1495 *BD* II, 63, 64; 1499 *BD* II, 148); **копаноую** 6 (1414 *Cost.* I, 111; 1489 *BD* I, 374; 1490 *ДГСХМ;* 1492 *BD* I, 510; 1497 *BD* II, 100); **копаною** 5 (1414 *Cost.* I, 111; 1488 *BD* I, 348).

!КОПАХЪ ⟨КОПЦАХ⟩ *див.* ***КОПЄЦЪ.**

КОПАЧ *ч.* (6) *(особова назва):* Вєдаєм гораздо, коли лєржал Слоним пан Копач... мы єзъдживали тоут в ловы, коли дворец Бєрєзкий... панъ Копач сєлит почал (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); И оуставшє наши слоуги пан Поурєчє спътар... и сєстричичєвє их Михъилаш и Копач, га заплатили оуси тоти р҃и злат оу роуки Станчюлоу Стъростєскоул (Сучава, 1491 *BD* I, 458).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Копач** (1478 *AS* III, 17; 1491 *BD* I, 458, 459); *род. одн.* **Копача** (1491 *BD* I, 459); *дав. одн.* **Копачю** (1491 *BD* I, 458).

КОПАЧЕВИЧЪ *ч.* (3) *(особова назва):* Жаловала сѧ пани Василєваѧ Копачєвича на пани Михайловоую Нацєвича (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); А при томъ былъ... панъ Яцко Копачевичъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Копачевичъ** (1499 *АСД* VI, 3); *род. одн.* **Копачєвича** (1478 *AS* III, 17).

***КОПЄЦЪ** *ч.* (18) *(межовий знак у вигляді насипаного горба)* копець: к тому село нашое Теремъное подъ Луцкомъ, почонъ отъ того копъца при дорозе, грани Теременьское, и отъ, того копъца къ великому копъцу Грицевы могилы (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); и тамъ есмо копцовъ два усыпаты велилы, а одъ тыхъ копцовъ... до долыны Лоточное, где также есмо... копецъ учыныты велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); у hranyciu y mezu samy iesmo promezy sebe połozyły y kopcy zasypały (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *род. одн.* **копъца** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *дав. одн.* **копъцу** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *знах. одн.* **копецъ** 5 (1430 *ГВКЛ* 7, 8); **! конецъ** 1(1430 *ГВКЛ* 7); *род. мн.* **копцовъ** (1430 *ГВКЛ* 8); *знах. мн.* **копцы, kopcy** 2 (1430 *ГВКЛ* 8; 1500 *ДПЖН*); **копци** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); *місц. мн.* **! о копах** (XV ст. *СЯ* 9); *знах. дв.* **копца** (XV ст. *СЯ* 42).

***КОПИЄ**[1] *с.* (7) (*цсл.* копиє) спис (1): Мы ильѧшь воєвода... записуємъсѧ тымъ п҃ношамъ (!)... єжь имаємъ ислюбуємъ имъ жолдъ платити на каждыи мѣсѧць по Є҃ гривєнь лѧдьскихъ на копьє (1433—1443 *АРМ*);

с л у ж и т и к о п и є м ъ (6) *див.* **СЛОУЖИТИ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **копьє** (1433—1443 *АРМ*); *ор. одн.* **копиємъ, koруєт** 2 (1399 *Р* 59; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); **копьє(м)** 2 (1424 *Р* 100; 1437 *Р* 136); *ор. мн.* **копьи** (1394 *Р* 54; 1438 *Р* 138).

***КОПИЄ**[2] *с.* (3) (*молд.* копие, *стп.* kopia, *лат.* copia) копія: А твоя милость нє далъ єси намъ листа по тому копию, яко єсмо были истокъмили исъ пєръвыми послы твоєє милости... и яко єсмо послали тако єжъ копиє изъ нашыми послы (б. м. н., 1496 *BD* II, 401).

ФОРМИ: *знах. одн.* **копиє** (1496 *BD* II, 401); *дав. одн.* **копию** (1496 *BD* II, 401, 402).

!КОПИСА ⟨КОМИСА⟩ *див.* **КОМИС.**

***КОПИЩЕ** *с.* (3) єврейське кладовище: Teź jestliby chrest'janin kopiszcza ich kazil, abo khwałtom nachodił; choczemo, iźby, podłuh obyczaja naszoje zemli praw naszich, był karan (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); Съ которого того копища такъ теперешнего, яко и на потомъ набытыхъ пляцовъ... жадныхъ податковъ ани повинности до скарбу Нашого давати не маютъ (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27).

ФОРМИ: *род. одн.* **копища** (1389 *PEA* I, 27); *знах. мн.* **kopiszcza** (1388 *ZPL* 105).

***КОПОСЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и єщє єсми дали нашєму вѣрному болѣрину... половина о(т) копосєщи (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131).

ФОРМИ: *род.* **копосєщи** (1443 *Cost.* II, 131).

***КОПОСѦНЫ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотар тои вышєписаннои сєлищи да єст... от КопосѦн та право чєрєз зъподїю оу сєрєд доубровоу на могилоу (Сучава, 1493 *BD* II, 27).

ФОРМИ: *род.* **КопосѦн** (1493 *BD* II, 27).

***КОПЫДЛОВО** *с.* (1) *(назва села у Польщі, пор.* Kopydłowo): Мы воицєхъ з б҃жиєи мл҃(с)ти ярцибискупъ гнѣздєнскии... пєлка с копыдлова... тако яко инии пановє... так жє и мы н҃нѣ слюбуємы и записуємы сѧ стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *род. одн.* **копыдлова** (1433 *Р* 122).

***КОПЫЛЬ** *ч.* (1) *(назва містечка у Віленському воєводстві)* Копиль: да(н) оу копыли м҃рта въ к҃ дн҃ь (Копиль, 1456—1481 *Р* 164).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу копыли** (1456—1481 *Р* 164).

***КОПЫСТНО** *с.* (2) *(назва городища у Перемишльській землі):* и мы узрѣвши на его вѣрную службу... даемъ, и дали есмы слузѣ нашему Бѣдуну, на имя Єсифу, наше городище Копыстно (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Копыстно** (1408 *АкЮЗР* I, 6); *ор. одн.* подъ **Копыстномъ** (1408 *АкЮЗР* I, 6).

***КОПЬЄ** *див.* ***КОПИЄ**[1].

***КОРАБ** *ч.* (1) (*цсл.* корабь) корабель: Іо Стєфан воєвода б҃жїєю мл҃(с)тїю господаръ зємлиє молдавскыє сн҃ѣ Богдана воєводоу сътвороу сію коукю за кораб в лѣт ≠ SЦПГ (Ясси, 1430 *REV*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **кораб** (1430 *REV*).

КОРАБЬКА *ж.* (1) *(назва броду на Дністрі):* а хотаръ єи долоу нистро(м) ... и три бро(д)цє на (д)нѣстрѣ хаворонѣ и корабька (Нямц, 1456 *DIR«A»* 511).

ФОРМИ: *наз. одн.* **корабька** (1456 *DIR«A»* 511).

***КОРАИМАНЪ** *див.* ***КАРАИМАНЪ.**

!КОРАН ⟨КАРАН⟩ *див.* **КАРАТИ.**

КОРАШАЯ *ж.* (1) *(назва озера у Чернігівській землі):* продали єсмо пану мартину кгасто(в)товнчю сѣлища наши на имѧ крѣхає(в)... ис тыми озѣры... на имѧ озѣро нѣжє(н)... а корашая (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **корашая** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

***КОРДЪ** *ч.* (6) короткий меч: а у сирѧтьскомъ отъ крамныхъ рѣчєи отъ шапокъ, отъ ногавици, отъ корды, отъ мєча, отъ гривны по три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); Г҃ члонокъ коли прє(д) нашимъ сѫдо(м) мєчь алюбо кордъ выимєть (XV ст. *ВС* 17 зв.); тут тые грани сам княз великий Швитригаило... вынемши кордъ, своею рукою тые грани зарубал (Володнмир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *знах. одн.* **кордъ** (XV ст. *ВС* 17 зв.; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *наз. мн. зам. род.* **от корды** 2 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669); **корди** 1 (1460 *BD* II, 273).

***COREWO** *с.* (1) *(назва села у Вітебській землі):* A przi thim bili swidczy: pan Jan krakowski... pan Climoth s Corewa (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

ФОРМИ: *род. одн.* **Corewa** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

КОРЄНЄВСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* а при том были пановє их м⟨и⟩л⟨о⟩ст: пан Тишко Ходыкович Корєнєвский, а кн⟨ѧ⟩зѧ вєликого ловчий пан Лєв (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Корєнєвский** (1466 *AS* I, 62).

КОРЄНЄВЩИНА *ж.* (1) *(назва землеволодіння у Віленському воєводстві):* Я Василєй Волчкович из братомъ своим Львомъ... вызнаваєм сами... штож... продали єсмо... отчизну нашу... на имѧ зємлю пустовъскую обарицкую котороєж зємли нам пєрєд тым три службы были на имѧ: Корєнєвщина а Тиховщина, а Пєрхоуровщина (Ставків, 1491 *AS* I, 96—97).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Корєнєвщина** (1491 *AS* I, 96).

КОРЄНЪ *ч.* (23) **1.** рід (2): и дадо(х) єго п(о)поу никїтѣ да слоужи(ть) въ нє(м), до живота своєго и по съмрътн єго да є(ст) дѣца(м) єго оставши жє дѣца(х) да є(ст) вноучѧто(м) єго, и прѣвноучѧтомь дондєжє сѧ влѣчє(ть) сѣмѧ є(г) и корєнъ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

2. початок роду, родовід (1): а хто сѧ мени(т) шлѧ(х)тичо(м) а нє з родоу шлѧхо(т) О шлѧхотныи ворожаи имєє(т) пово(д) имєти о(т) корєнѧ (XV ст. *ВС* 18 зв.);

на новомъ корєни посадити (осадити, подсадити, садити) (20) *див.* ***НОВЫЙ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **корєнъ** (1401 *ЗКЄ*); *род. одн.* **корєнѧ** 1 (XV ст. *ВС* 18 зв.); **корєне** 1 (1401 *ЗКЄ*); *місц.* одн. **на корєни** 19 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *Р* 119; 1437 *Р* 136; 1438 *Р* 138; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1451 *Р* 159; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1492 *АЛМ* 31 і т. ін.); **! козени** 1 (1451 *Р* 156).

КОРЕЦКИЙ, КОРЕЦКІЙ *ч.* (2) *(особова назва):* А при томъ были добрые люди королевые бояре: Олександро Ходковичъ... князь Корецкій (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); А при том былъ вл⟨а⟩дыка луцкни Ярофѣй... а кн⟨ѧ⟩зь Богуш Васильевич Корецкий (Ровно, 1483 *AS* I, 82).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Корецкий, Корецкій** (1465 *АкВАК* III, 4; 1483 *AS* I, 82).

***КОРЕЦЪ**[1] *ч.* (1) *(міра місткості)* корець: ѳра(н)ци(к) позычи(л) юрьєви два(д)цє(т) корцовъ пшеници а ємоу сѧ частокро(т) оупомїналъ (XV ст. *ВС* 22).

ФОРМИ: *род. мн.* **корцовъ** (XV ст. *ВС* 22).

***КОРЄЦЪ**[2] *ч.* (2) *(назва міста у Волинській землі)* Корець: Въ Горбаковѣ одъ воза по грошу, въ Корцы одъ накладного воза по два гроши (Степань, XV ст. *АЛМ* 9); которыхъ онъ пословъ своихъ пошлѣть до великого князя Ивана Васильевича, штобы єсте тыхъ єго пословъ изъ ихъ слугами добровольнє пропускали по нашому господаръству... почонъшы отъ границы отъ Браславля тою дорогою на Вельницоу, на Корєцъ (Вільна, 1498 *BD* II, 412).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Корєцъ** (1498 *BD* II, 412); *місц. одн.* **въ Корцы** (XV ст. *АЛМ* 9).

КОРЖДАНОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: а пан жоуржь далъ сыноу петрови маньчоулови... одно село своє на имѧ коржданоВци (Сучава, 1429 *Cost.* I, 242).

ФОРМИ: *наз.* **коржданоВци** (1429 *Cost.* I, 242).

***КОРИБУТЪ** *ч.* (4) *(особова назва, лит.* Kaributàs): печѧть кнѧзѧ кори (!) (Луцьк, 1386 *CEV* 10); пак ли бы... хо(т)л бы колн о(т)стати тонъ иснь кнѧ(з) корибу(т)... тогда мы со всимъ посюльство(м) земли єго хочємы єго о(т)стати (Лучиця, 1388 *Р* 39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **корнбу(т)** (1388 *Р* 39, 40); *род. одн.* **! кори** (1386 *CEV* 10).

! КОРИЦИ ⟨КОРОЛИЦИ⟩ *див.* ***КОРОЛИЦЯ.**

КОРЛАТ *ч.* (4) (*особова назва, молд., мад.* korlat «загорода»): мы бояре... александра воєводы... па(н) ко(р)ла(т) па(н) щефа(н) страви(ч)... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... кнѧгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); Тоє вьсє вышєписанное да єсть слоузѣ нашємоу Корлатоу от нас оурикь и съ вьсѣмь доходомъ (Сучава, 1473 *BD* I, 183).

ФОРМИ: *наз. одн.* **корлат, ко(р)ла(т)** (1421 *Cost.* I, 142; 1473 *BD* I, 183); *дав. одн.* **Корлатоу** (1473 *BD* I, 183); *знах. одн.* **Корлата** (1423 *DIR«A»* 447).

***КОРЛАТИ** *мн.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві)*: А хотар томоу... сєлоу... да єст... на копаноу могилоу... от толѣ оусе лѣсом прости на дорогу Корлатєм ⟨оу⟩ великою гороу (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

ФОРМИ: *дав.* **Корлатєм** (1499 *BD* II, 148).

КОРЛЪТѢНЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: А хотарь ⟨тѣм вишєписа⟩нным селам, на имѣ БръгъАнїи на Молдавѣ и Корлътѣнїи, да єст по старомоу хотароу от оусихъ сторон (Сучава, 1487 *BD* I, 294).

ФОРМИ: *наз.* **Корлътѣнїи** (1487 *BD* I, 294).

КОРМИТИ *дієсл. недок.* (1) (кого) утримувати, годувати: и нє имаєт оу себє кормити ани ховати оу своихъ мистихъ ани оу городихъ... ни одного нашего неприателѧ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746).

ФОРМИ: *інф.* **кормити** (1449 *Cost.* II, 746).

***КОРМОХОУЗЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* тѣ(м) мы... дали и потвєрдили єсми ємоу... село на имѣ бозїанїи... щоже ємоу продали тоє село плємєници єго станчоу(л) кормохоу(з) и сестра єго негрита (Сучава, 1446 *Cost.* II, 247).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кормохоу(з)** (1446 *Cost.* II, 247).

***КОРМЬ** *ч.* (1) корм: оуставлѧємь гдѣ коли на воиноу идоу(т) абы нигдѣ оу своєи земли оу сєле(х) нє с(т)оялї алє на полї анї конєи брали анї жївотїны анї плото(в) пожїгали одно конемь оу ровностї кормь (XV ст. *ВС* 28).

ФОРМИ: *знах. одн.* **кормь** (XV ст. *ВС* 28).

***КОРНАРИШ** ⟨?⟩ (1): мы Стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє... дали и потвръдили єсми и(м), оу нашеи земли, оу мо(л)давскои... села, на кобылє(х), на имѣ съкоуянїи... и на жежїи, по(д) корн⟨а⟩риш (? — *Прим. вид.*) боухъчещїи (Сучава, 1491 *Cost. D.* 36—37).

КОРНЄЛЄВЪСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были свѣдъци па(н) иванъ жюржевичь... па(н) нвашко корнєлєвъскыи (Погоничі, 1422 *Р* 98).

ФОРМИ: *наз. одн.* **корнєлєвъскыи** (1422 *Р* 98).

КОРНЄЩИ, КОРНЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбою до иас... дали єсми ємоу оу нашеи земли оу Молдавскои села на имѧ корнєщїи и миклъоушєщи (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135); тѣмъ мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали и потвердили єсми єго очи(н)оу... села на имѣ... щюбєєщи и корнєщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

ФОРМИ: *наз.* **корнєщи** 1 (1448 *Cost.* II, 342); **кориєщЇи** 1 (1420 *Cost.* I, 135).

***КОРНИЛОРЬ** *мн.* (3) *(назва потоку в Молдавському князівстві)*: ино мы видѣвшє єго доброю волю и даанїє... також єсми и от нас дали и потвръдили слугам нашим, лазору и бълошоу, тоє прѧдрєченоє мѣсто от село, от потока Корнилорь долу (Васлуй, 1472 *Cost. S.* 88); Мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже прїиде прѣд нами... слоуга наш Тоадерь... и продал... єдноу боукатоу зємлю от хотара Пєтрєщилоръ... щоби соби оусадил сєло поннже поток Корнилорь (Сучава, 1487 *BD* I, 297).

ФОРМИ: *род. молд.* **Корнилорь, Корнилор** (1472 *Cost. S.* 87, 88; 1487 *BD* I, 297).

КОРНИНО *с.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Корнин: Сє я Вакко Скєрдѣєвич... вызнаваю, иж я... продал єсми... отчизну свою... а то єсть на имѧ... Корнино (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65); мнѣ ~ноу ванкоу досталося на мою дѣльницю... корнино (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Корнино** (1470 *AS* I, 65; 1478 *ЗРМ*).

***КОРНИНЪ** *прикм.* (1) ◇ крънища Корнина *див.* **КРЪНИЦА.**

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Корнина** (1475 *BD* I, 206).

КОРНИЦА *ж.* (2) *(назва села у Берестейській землі)*: Левону Шаломичу Корница село, што Пятковскій держалъ (б. м. н., 1463—1478 *PEA* I, 36).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Корница** (1463—1478 *PEA* I. 36).

КОРНЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: а хота(р) тѣмъ села(м) *(в ориг.* селала(м).— *Прим. вид.)* корнїи и стр⟨им⟩бїи, що на краковѣ... да є(ст) почєиши о(т) сочи... на доу(б) (Сучава, 1428 *Cost.* I, 209).

ФОРМИ: *наз.* **корнїи** 1 (1428 *Cost.* I, 209); *зам. дав.* **Корнїи** 1 (1428 *Cost.* I, 209).

***КОРОВА** *ж.* (6) корова: И уделил ему панъ Боръсанъ, старейшый братъ, своего стада пять кобылъ стадныхъ, а дъва конь, а далъ ему чоторы (!) коровы, а шубу (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); и щобы во(л)ни были они купити собѣ волы и коровы, тако(ж) и мы даємы имъ тоє право и тоє волю (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743).

ФОРМИ: *наз. мн.* **коровы** (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93); *род. мн.* **коро(в)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); *знах. мн.* **коровы** 2 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1449 *Cost.* II, 743); **коро(в), коров** 2 (1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 262).

***КОРОВАЄВЪ** *прикм.* (1): а на то єсмы дали облазничомъ сесь нашь листъ под нашею печатью... и пана короваєву печать ѡроцевича (Зудечів, 1411 *P* 80).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **короваєву** (1411 *P* 80).

Пор. **КОРОВАИ.**

КОРОВАИ *ч.* (4) *(особова назва):* а на розъѣздѣ были землѧне и панъ ленько зарубичь воєвода зудечовьскии панъ короваи процевичъ (Зудечів, 1411 *P* 79); а прн то(м) были свѣдци па(н) дмитръ ходоровскыи... па(н) ива(н) короваи (Зудечів, 1428 *P* 111).

ФОРМИ: *наз. одн.* **короваи** (1411 *P* 79, 80; 1421 *P* 96; 1428 *P* 111).

***КОРОВАТАЯ** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Кроватка: я... дала єсми єму по своєм животє имене оу вотчизну на нмѧ Любчо... и з ыншими приселки... почонши посереⷣ Мухотолок... а по Короватую а по Топорищо (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Короватую** (1488 *AS* I, 242).

***КОРОВІЄВЪ** *прикм.* (1) ◇ коровієвъ потокъ (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* а хотарь томоу вишє писа(н)номоу селоу да є(ст) почє(н)шн о(т) лоуковицє... на берє(ст) иа коровіево (1) потоци (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **на ! коровіево** (1488 *ДГСПМ*).

КОРОВІЯ [1] *ч.* (1) *(назва долини у Молдавському князівстві)*: а хотарь томоу вишє писа(н)номоу селоу да є(ст) почє(н)ши о(т) лоуковицє... та чєрє(с) коровіѧ оу сто(л)поу (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. знах.* **коровіѧ** (1488 *ДГСПМ*).

***KOROWIA** [2] *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Коров'я: y k tomu prydali iesmo Sołomeп... y Korowiuiu (1) (Ужів, 1421 *AS* I, 27).

ФОРМИ: *знах. одн.* I **Korowiuiu** (1421 *AS* I, 27).

***КОРОДЪ** *ч.* (13) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши его правоую и вѣрноую слоужбоу до иа(с)... дали и потвърдили єсмо имъ оу нашеи земли, оу молдавскои, села на кородѣ, на имѣ пътъкъещи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323); а мы такождере и от иас єсмы дали и потвърднли слоугам нашим... тое прѧдреченое село на кородѣ (б. м. н., 1497 *BD* II, 124).

ФОРМИ: *род. одн.* **Кородa** 6 (1463 *BD* I, 73, 74); **Кородѣ** 1 (1468 *BD* I, 130); *місц. одн.* **на Кородѣ, кородѣ** (1448 *Cost.* II, 323; 1468 *BD* I, 130; 1497 *BD* II, 123, 124; *Cost. S.* 208, 209).

! КОРОИ *див.* **КОТОРЫИ.**

КОРОЛ *див.* **КОРОЛЬ.**

КОРОЛЄВ *див.* **КОРОЛЄВЪ.**

***КОРОЛЄВА** *ж.* (3) королева: нашихъ добрыхъ прнѧтелеи и радою и нашимъ добрымъ оумысломъ... великому влодиславу... королю польскому... и єго королевои... слюбуємы и ислюбили єсмы (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); записоую моужєви своємоу кнѧзю Иваноу Семєновичю... двѣ тисѧчи золотых оугорских, штож мужь мой кнѧзь Иван выдал двѣ тысѧчи золотых на таѧ моѧ имѣньѧ; осподарю королю дал тисѧчю золотых, королевой и паном радѣ тисѧчю золотых (Добучини, 1487 *AS* I, 239).

ФОРМИ: *род. одн.* **королевое** (1478 *ОБРН* 130); *дав. одн.* **королевой, королєвои** (1404 *Cost.* II, 625; 1487 *AS* I, 239).

Див. ще ***КОРОЛИЦЯ, *КРОЛИЦЯ, КРОЛЄВАѦ, *KROLOWA.**

КОРОЛЄВИЧЪ *ч.* (3) королевич: мы великии (кнѧзь ка)зимиръ, королєвичъ литовъскии... чинимъ знаменито... аже взѧли єсмо приѧзнь... сь ільею воєводою (Троки, 1442 *Cost.* II, 718—719); мы стефанъ воєвода... чиним знаменитом (sic.— *Прим. вид.*)... аже мы... оузѧли єсми приѧзни и єдноцство с... великим кнѧземъ казимиромъ, королевичом литовскы (1) (Ясси, 1445 *Cost.* II, 725).

ФОРМИ: *наз. одн.* **королєвичъ** (1442 *Cost.* II, 718); *ор. одн.* **королевичемъ** 1 (1442 *Cost.* II, 716); **королевичом** 1 (1445 *Cost.* II, 725).

КОРОЛЄВСКИИ, КОРОЛЕВСКІЙ *прикм.* (30) королівський (24): Мы панъ янъ дѣдичь тарнувъскии... игнаткови чернєви(ч) дали єсмы о(т)мѣну за пекули(ч) и єго брату самоилови оу тѣшковичєхъ, возємъши подъ слугами королювъскими єхъ вотнину дворища фалєлѣевичь (Перемишль, 1390 *P* 175); А при томъ былъ господинъ отецъ нашъ, владыка Володимерскій и Берестейскій Васьянъ... а панъ Завиша, дворенинъ королевскій (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а на то свѣдкове, нанвышаѧ рада королєвскаѧ... и наши панове и рада молдавскаѧ (Сучава, 1455 *Cost.* II, 791); а на то свѣдкы при то(м) были тогды землѧне королєвскыи (Острог, 1458 *ОЖДМ*); А при томъ были добрые людє па(н) васко люби(ч) писа(р) королевски(и) па(и) ива(н) мушата (Львів, 1478 *ЗРМ*); Тымже обичаєм и мы оудилали... видѣчи и знаючи ласкоу и доброволеніе наяснѣишаго кнѧзѧ пана Казимира... которою ласкою нас и сынов наших... оузѧл под свою королєвскоую и Короуни полскои оброну (Коломия, 1485 *BD* II, 371);

королєвскиє люди (1) піддані з королівських маєтків: и пани Василевая шапъкоу ставила до людєи добрых и поставила перед иами Лоуконничан, королевских людей из Ярнєва и зъ Сынковичъ (Луконица, 1478 *AS* III, 17); королєвская зємля (3), зємля королєвская (2) *див.* **ЗЄМЛѦ** 4.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **королевскни, королевскій, королєвски(и)** (1401 *АкВАК* III, 2; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1478 *ЗРМ*); *дав. одн. ч.* **королєвскомоу** (1455 *Cost.* II, 774; 1468 *BD* II, 301); *знах. одн. ч.* **короле(в)скыи** (XV ст. *BC* 6 зв.); *ор. одн. ч.* **королєвскимь, королєвским** 2 (1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 292); *ор. одн. ч. зам. місц. ж.* **королевъскы(м)** 1 (XV ст. *BC* 8 зв.); *місц. одн. ч.* **прї... королевъско(м)** (XV ст. *BC* 6); *наз. одн. ж.* **королєвскаѦ, короле(в)ская** 2 (XV ст. *BC* 34; 1455 *Cost.* II, 791); **королевскаа** 1 (1460 *BD* II, 276); *род. одн. ж.* **королєвскои, короле(в)ско(и)** (1455 *Cost.* II, 770; XV ст. *BC* 34; 1462 *BD* II, 289); *дав. одн. ж.* **короле(в)скои** (1455 *Cost.* II, 774); *знах. одн. ж.* **королевъскоую, королєвскоую** (1481 *BD* II, 364; 1485 *BD* II, 371); *ор. одн. ж.* **королевскою** (1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 293); *місц. одн. ж.* **оу короⷣевскои** (1448 *Cost.* II, 305); *наз. мн. ч.* **королевскыи** (1458 *ОЖДМ*); *род. мн.* **королєвскы(х)** (1435 *Cost.* II, 679); *знах. мн.* **королевских** (1478 *AS* III, 17); *ор. мн.* **королєвскими** 2 (1462 *BD* II, 292); **королювъскими** 1 (1390 *P* 175).

Див. ще ***КРОЛЄВСКИИ.**

***КОРОЛЄВСКЫИ** *див.* **КОРОЛЄВСКИИ.**

***КОРОЛЄВСТВО** *с.* (8) королівство (6): а на потверженье тым дѣдинам дали єсмо твердост нашу печат привѣсили велєбного королювства нашего (Судомир, 1361 *AGZ* 6); земьскыи пїсари во все(х) землѧ(х) королѣвъства нашего... за запи(с) имею(т) бра(т) яко пїсари краковъскыи и соудомирьскыи (XV ст. *СЯ* 43 зв.); а на потверженье сему нашему листу привѣсили єсмы печать нашего королєвъства (б. м. н., 1411 *P* 77);

королєвство полскоє (2) польське королівство: а такожє слоубуємы и имаємы воротити оусѣ записы... што передьковє нашы имили о(т) королевьства полско(г) (Львів, 1436 *Cost.* II, 707); мы стефанъ воєво(д)... чинимъ знаменито... аже єсмо оумолвили и с пре(д)речеными паны и с коруны по(л)скоѧ... на имѣ, панъ янъ с чижева... и паиъ заклика тарло, староста и державца стрыискы и краичы королєвства по(л)ского... стали єсмо на томъ, аже имаємъ записы держати наши(х) пере(д)ковъ вѣрнѧ (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729).

ФОРМИ: *род. одн.* **королевьства, королєвъства, королєвства** 3 (1411 *P* 77; 1436 *Cost.* II, 707; 1445 *Cost.* II, 729); **короловьства** 2 (1436 *Cost.* II, 707); **королѣвъства** 1(XV ст. *СЯ* 43 зв.); **королювства** 1 (1361 *AGZ* 6); *дав. одн.* **королєвству** (1411 *Cost.* II, 637).

Див. ще ***КРОЛЄВСТВО, *КОРОУНА КРОЛЄВСТВА ПОЛСКОГО.**

КОРОЛЄВЪ, КОРОЛЄВЬ, КОРОЛЄВ, КОРОЛЮВЪ, КОРОЛЮВ *прикм.* (32) королів, королівський: просити му ба за короля и за королевы намѣстъхы (Казимир, 1349 *Р* 4); што же мишь мужикови(ч) дєржалъ та дворища оу тѣшькови(ч) королювъ слуга и мы єсмы тому иному мишєви и єго дѣтємъ дали єсмы фецеви(ч) дворищє... на вѣки (Перемишль, 1390 *Р* 175—176); а писалъ писарь малохѣи королєвымь приказомъ (Львів, 1399 *Р* 59); А при томъ были добрые люди королевые бояре (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); А при том были: пан Богдан Сеикович Гостский... а пан Мартин Хрєбтович дворянин королєв (Луцьк, 1487 *AS* I, 85).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **королєвъ, королєвь, королєв** 15 (1387 *СП* № 12; 1482 *AS* I, 80; 1485—1500 *AS* I, 121; 1487 *AS* I, 85, 86, 239); **королювъ, королюв** 2 (1361 *AGZ* 6; 1390 *Р* 175); *род. одн. ч.* **королева** (1451 *AS* I, 44; 1495 *ВМБС; РИБ* 620); *знах. одн. ч.* **королєв** (XV ст. *ВС* 17); *ор. одн. ч.* **королєвымь, королевымъ** (1399 *Р* 59; 1495 *РИБ* 620); *місц. одн. ч.* **в королєво(м)** (XV ст. *ИК*); *род. одн. ж.* **королевы** (1352 *Р* 5; 1395 *Cost.* II, 610); *знах. одн. ж.* **королевоу** (1496 *ПДВКА*); *наз. мн.* **королевые** 1 (1465 *АкВАК* III, 4); **королевы** 1 (1463 *ГГЯ*); *знах. мн. ч.* **королевы** (1349 *Р* 4); *знах. мн. с.* **королева** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

Див. ще ***КРАЛЄВЪ, КРОЛЄВЪ, *КРОЛОВЪ.***

***КОРОЛЄВЪСКЫИ** *див.* **КОРОЛЄВСКИИ.**

КОРОЛЄВЪСТВО** *див.* ***КОРОЛЄВСТВО.

КОРОЛЄВЬ *див.* **КОРОЛЄВЪ.**

КОРОЛЄВЬСТВО** *див.* ***КОРОЛЄВСТВО.

***КОРОЛИЦЯ** *ж.* (9) (*болг.* кралйца, *серб.* кра̀лица) королева: а мы... ислюбуємы за него и за єго дѣти иже со всєю своєю землею и с городы вѣрє(н) будє(т) королеви и королици (Лучиця, 1388 *Р* 39).

ФОРМИ: *дав. одн.* **королици, коро(л)ци** 8 (1388 *Р* 39, 40, 41, 43); ! **корици** 1 (1388 *Р* 39).

Див. ще ***КОРОЛЄВА, КРОЛЄВА, *КРОЛИЦЯ, *KROLOWA.***

КОРОЛОВЬСТВО** *див.* ***КОРОЛЄВСТВО.

КОРОЛЬ, КОРОЛ *ч.* (333) король: А сє а король казимиръ... далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворище заньво матѣичича (Казимир, 1349 *Р* 3); а толко измени(т) олєхно сюю поруку ино знати коро(л) на(с) поручнико(в) (Луцьк, 1388 *Р* 42); а нє оусъхочет ли мл̀ король єго мл̀сть при соколици оставить ино имаєть ми єго мл̀сть дать ми о(т)мѣну за соколєць (Кременець, 1434 *Р* 130); а такожє слоубуємы и имаємы воротити оусѣ записы томоу истино(м) королеви полскому... што передьковє нашы имили (Львів, 1436 *Cost.* II, 707); Се я Янъ... продалъ есмы доброволно и сь вѣдомомъ осподарья королья Казимира землью свою питомую у волости Волковиской (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); доколя и на(ш) посо(л) исходи(т) до господаря нашєго, до короля єго мл(с)ти, и мы сами и с нашимь живото(м) боудє(м) пєрє(д) єго мл(с)тїю, яко выше на то(м) листоу проявлаємь (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774—775); основана. быс. црквь прстыа бдца пєчрскаа... при великом короли казимирѣ (Київ, бл. 1470 *ОБРН* 129); Божью милостїю и господара нашого здоровьемъ великого короля Александра, мы князь Михайло Ивановичь Юрьевичь прыдалисмо на храмъ Пречистой Богоматеры землю бортную Измаловскую (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **король, корол, кого!, коро(л), кр̀оль** (1349 *Р* 3; 1361 *AGZ* 6; 1398 *ЗЛЕІК;* 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1453 *Cost.* II, 765; 1468 *BD* II, 302; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1499 *ВФ* і т. ін.); *род. одн.* **короля, короля, королѣ, кр(л)я, королья** 85 (1352 *Р* 6; 1388 *Р* 39; 1407 *Р* 72; 1415 *Р* 87; 1435 *Cost.* II, 679; 1443 *Р* 145; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1468 *BD* II, 301; 1486 *АкЮЗР* I, 295; 1499 *ВФ* і т. ін.); **корола** 1 (1436 *Cost.* II, 706); **коро(л)** 1 (1386 *Р* 30); *дав. одн.* **королю, коро(л)** 56 (1386 *Р* 30; 1393 *Р* 51; 1402 *Cost.* II, 623; 1411 *Cost.* II, 637; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1448 *Cost.* II, 733; 1455 *Cost.* II, 769; 1462 *BD* II, 292; 1475 *AS* I, 70; 1499 *РИБ* 777 і т. ін.); **королеви** 51 (1352 *Р* 6; 1366 *Р* 14; 1388 *Р* 39; 1407 *Cost.* II, 629; 1421 *Cost.* I, 142; 1435 *Р* 132; 1448 *Cost.* II, 734; 1462 *BD* II, 292; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1475 *Р* 133 і т. ін.); **королевѣ** 2 (1453 *Cost.* II, 765; 1468 *BD* II, 301); **короле(в)** 2 (1388 *Р* 42, 43); *знах. одн.* **королѧ, королѣ** (1349 *Р* 4; 1366 *Р* 14; 1387 *СП* № 12; 1411 *Cost.* II, 638; 1435 *Cost.* II, 691; 1442 *Cost.* II, 719; 1453 *Cost.* II, 765; 1475 *AS* I, 72; XV ст. *ВС* 31 зв.; 1493 *ОПВВ* і т. ін.); *ор. одн.* **королємь** (1352 *Р* 5, 6; 1366 *Р* 14; 1439 *Cost.* II, 712; 1442 *Cost.* II, 717; 1448 *Cost.* II, 305; 1459—1460 *ЗНТШ* CL III, фотокоп.; 1475 *AS* I, 60, 70; 1495 *БСКИ*); *місц. одн.* **при короли** (бл. 1470 *ОБРН* 129); *кл. ф.* **королю** (1435 *Cost.* II, 679; 1386—1418 *Р* 34; 1481 *BD* II, 365); *наз. мн.* **королевє** (1498 *BD* II, 410); *дав. мн.* **королемъ, королємь, королє(м)** (1435 *Cost.* II, 687, 689; 1448 *Cost.* II, 733; 1468 *BD* II, 301).

Див. ще **КРАЛ[1], КРОЛЬ.**

КОРОЛЄВЪСТВО** *див.* ***КОРОЛЄВСТВО.

КОРОЛЮВ *див.* **КОРОЛЄВЪ.**

КОРОЛЮВСТВО** *див.* ***КОРОЛЄВСТВО.

КОРОЛЮВЪ *див.* **КОРОЛЄВЪ.**

***КОРОЛЮВЪСКИИ** *див.* **КОРОЛЄВСКИИ.**

КОРОМОЛИТИ *дієсл. недок.* (1) (на кого) готувати змову (проти кого), крамолити: и ѣщє к тымъ бєкгичь и турдучакъ... ти кнѧ(з) головнии мои были слуги и тии... почали коромолити на менє (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ *інф.* **коромолити** (1392—1393 *РФВ* 170).

***КОРОНА** *див.* **КОРОУНА.**

КОРОНА КОРОЛЄВЪСТВА ПОЛЪСКОГО** *див.* ***КОРОУНА КРОЛЕВСТВА ПОЛСКОГО.

КОРОНА КРОЛЄВСТВА ПОЛСКОГО** *див.* ***КОРОУНА КРОЛЄВСТВА ПОЛСКОГО.

КОРОПЄЦКИИ, КОРОПЄЦСКЫ, КОРОПЄСКЫ *прикм.* (3): а при то(м) были добрии пєтро судиа пєремыскии пашко воєвода коропецкии (б. м. н., 1419 *Р* 91); на которого соимоу кончаніе и дѣлаиіе... кнѣзь Григорие... и також велєможны пановє... староста Снѣтнискы и Коломыискы и Коропескы... соуть сосланы (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **коропецкии** 1 (1419 *Р* 91); **коропецскы** 1 (1457 *Cost.* II, 809); **Коропескы** 1 (1467 *BD* II, 297).

Пор. ***КОРОПЄЦЪ.***

***КОРОПЄЦЪ** *ч.* (4) *(назва міста в Галицькій землі)* Коропець: и мы тако жъ па(н) бартошъ староста по(д)лскии оу коропцю паноу михайлоу придає(м) нашы двѣ селѣ (Снятин, 1454 *Р* 163); и ти(ж) ач бы сѧ на(м) пригодила нѣкотораа пригода... выити на(м) и(с) нашєи землн, то(г)ди ... кнѣгини нашєи... имѣня и(х) отворена и мѣста и(х), городы, буча(ч) и коропє(ц) (Сучава, 1457 *Cost* II, 811).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коропє(ц)** (1457 *Cost.* II, 811); *знах. одн.* **коропєцъ** (1454 *Р* 163); *місц. одн.* **оу коропцю** 1 (1454 *Р* 163); **оу коропци** 1 (1454 *Р* 163).

***КОРОПИНЪ** *прикм.* (1) навантажений коропами: мы Стефан воєвода... знамєиито чинымъ... оже... дали и потвєрдили єсмо вичныи оброк томоу свѣтомоу монастироу от Побратѣ, да имают на каждїи год от нас по ї бочкы вина и два мажи рыби, єдьна мажа мороун а дроугаа коропина (Сучава, 1466 *BD* I, 105).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **коропина** (1466 *BD* I, 105).

КОРОСТИЧИ *мн.* (1) *(назва села у Берестейській землі):* Кнѧзю Сонкгоушкоу оу Каменцы село Коростичи... слоухало (б. м. н., 1441—1443 *AS* III, 2).

ФОРМИ: *наз.* **Коростичи** (1441—1443 *AS* III, 2).

***КОРОТКИИ[1]** *прикм.* (2) *(невеликий довжиною)* короткий (1): такожъ намъ маю(т) дати чоломъ битьа на годъ по пѧти коуѳтєре(и) коро(т)кихъ а по пѧти коне(и) (Краків, 1487 *АМЛ*);

оу короткомоу часоу (1) незабаром, не в довгому часі: Соуть некоторы(и) што(ж) имаю(т) именья на (до)лгыи ча(с) пожївана а оу коро(т)комоу часоу страви(т) зъ с т҃го имоуть розбивать (XV ст. *ВС* 24 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **оу коро(т)комоу** (XV ст. *ВС* 24 зв.); *род. мн.* **коро(т)кнхъ** (1487 *АМЛ*).

КОРОТКИИ[2] *ч.* (1) *(особова назва):* А на то послуси кнАзь юрьии... о(т) мѣстичовъ **короткии** павелъ григорь павелъ писарь (Львів, 1368 *Р* 16).

ФОРМИ: *наз. одн.* **короткии** (1368 *Р* 16).

КОРООУ *див.* **КОРОУЮ.**

***КОРОЧЄНЄВЪ КАМЄНЬ** *ч.* (1) *(назва міста у Молдавському князівстві):* того ра(дї) мы видѣвше єго правую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... даємь и дали єсми ему села... на имѣловци наши, що соуть пониже торгу о(т) короченєва каменѣ (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472).

ФОРМИ: *род. одн.* **корочєнєва каменѣ** (1453 *Cost.* II, 472).

Див. ще ***КОРОЧИНЪ КАМЄНЬ, *КРАЧУНОВЪ КАМЄНЬ.**

***КОРОЧЄНЪ КАМЄНЬ** *див.* ***КОРОЧИНЪ КАМЄНЬ.**

***КОРОЧИНЪ** *ч.* (1) *(міра довжини)* крок: мы Стефань воєвода... чинимь знамєнито... оже прїидоша прѣд нами... наши оубози люди от Хорловскаго тръгоу... и продали намь... єдинь виноград оу Хорловскомь хотарА, θ фалчїи, и D̄ корочинїи (Сучава, 1470 *BD* I, 149—150).

ФОРМИ: *знах. мн.* **корочинїи** (1470 *BD* I, 150).

***КОРОЧИНЪ КАМЄНЬ** *ч.* (4) *(назва міста у Молдавському князівстві):* писа(л) тома оу корочєно(и) каме(н) (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 123); тоє оусє вищєписаннаа сєла... да є(ст) монастироу нашємоу о(т) корочина камєна (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *род. одн.* **корочиια каменѣ** 1 (1462 *Cost. D.* 10); **корочина камєна** 1 (1462 *Cost. D.* 11); *ор. одн.* **корочино(м) каменє(м)** (1462 *Cost. D.* 11); *місц. одн.* **оу ! корочєно(и) каме(н)** (1458 *Nih. Doc.* 123).

Див. ще ***КОРОЧЄНЄВЪ КАМЄНЬ, *КРАЧУНОВЪ КАМЄНЬ.**

КОРСАКОВИЧЪ *ч.* (2) *(особова назва):* и положы(л) пєрє(д) нами жалобу Иващко сови(ч) на бориса семєновича рєкучы то(т) бори(с) понА(л) нєвѣстку мою, а(н)дрѣеву жону васи(л)євича ко(р)саковича (Вільна, 1495 *ВМБС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Корсаковичъ** (1495 *РИБ* 620); *род. одн.* **ко(р)саковича** (1495 *ВМБС*).

КОРТЄВИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* А при том были свєтки... пан Юхно Зєнкович, пан Андрей Кортєвич (Острог, 1481 *AS* I, 77).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Кортєвич** (1481 *AS* I, 77).

КОРОУНА *ж.* (170) (*стп.*, *стч.* korona, korupa, *лат.* corona) королівство, держава (61): мы александръ воєвода... чинимъ знамєнито... аже хотАчи... владиславови, великому королю полскому... оуказати наше голдованїе... и наше листы... которыми сА єсмы ему записали... иже быхомъ николи нє имѣли противъ ємy быти... але быхомъ и єго корунѣ помагали (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 637); а и тоє провинѣньє и шкоду оучиненую алєксандромъ воєводою оцємъ єго напротиву намъ и корунѣ николи намъ ихъ... нє оупоминати (Ланчиця, 1433 *Р* 123); а такоже слоубоуємы и имаємы воротити оусѣ записы тому истино(м) королєви полскому и єго короуни (Львів, 1436 *Cost.* II, 707); Тоє оусє вишєписанноє слюбоуєм оусим коупцем от Короунѣ здержати и пополнїти (Сучава, 1475 *BD* II, 329);

корона кролєвства (1) Польське королівство: а кролъ єго мл(с)ти имаєтъ на(с) обронити... а ни жолнирєвъ с короны кролєвства противко намъ нащимъ непрїАтеле(м) нє пропустити (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714); корyна полская (107) Польське королівство: а мы... ислюбуємы за него и за єго дѣти иже... вѣрє(н) будє(т) королєви и королици и чхъ дѣтємъ и корунѣ польскои (Лучиця, 1388 *Р* 39); пак ли коро(л) єго мл҃сть нє оусъхочєть мА оставить при держАнию ты(х) городовъ... тогды А хочю тоѣ присАги моєѣ пороже(н) быть противоу єго мл҃сть и противъ корунѣ польскои (Кременець, 1434 *Р* 130—131); Також и мы, прєрєченїи Стефан воєвода, жадного непрїятєлѣ кролѣ єго милости которїи колвє непрїятел кроле єго милости хотАл бы назвати сѣ господарем землАм єго Короуны полскои, мы нє имаєм такового чловѣка прїимити (Гирлов, 1499 *BD* II, 421); корoyна оугорская (1) угорське королівство: Стефан воєвода... даєм и дали єсмо сєс лист наш, и слюбуєм и слюбили єсмо оусим коупцем от свАтои Короунѣ оугорскои на то: да єст имь слободно и доброволно и безь забавѣ прїєхати до нашєи зємли (Сучава, 1475 *BD* II, 329).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коруиа, короуна** (1433 *Р* 123; 1435 *Cost.* II, 687; 1448 *Cost.* II, 734; 1462 *BD* II, 285, 289, 299; 1468 *BD* II, 302); *род. одн.* **короуны, коруны, Короуиы** 41 (1388 *Р* 43; 1395 *Cost.* II, 613; 1400 *Р* 62; 1401 *Р* 64; 1433 *Р* 120; 1434 *Cost.* II, 666; 1448 *Cost.* II, 734; 1468 *BD* II, 302; XV ст. *ВС* 9 зв.; 1499 *BD* II, 421 і т. ін.); **короуни, корунї** 6 (1402 *Cost.* II, 621; 1436 *Cost.* II, 698; 1462 *BD* II 292; 1485 *BD* II, 372); **корунѣ, короунѣ** 3 (1448 *Cost.* II, 738; 1475 *BD* II, 329); **корони** 4 (1434 *Cost.* II; 666; 1436 *Cost.* II, 698, 702); **короны** 1 (1439 *Cost.* II, 714). *дав. одн.* **короунѣ, корунѣ, коруиА** 63 (1388 *Р* 39; 1395 *Cost.* II, 607; 1411 *Cost.* II, 637; 1433 *Р* 123; 1448 *Cost.* II, 738; 1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 284; 1468 *BD* II, 301; 1485 *BD* II, 371 і т. ін.); **короуии, короунї** 24 (1402 *Cost.* II, 621; 1435 *Cost.* II, 687; 1445 *Cost.* II, 728; 729; 1453 *Cost.* II, 766; 1455 *Cost.* II, 769, 774; 1462 *BD* II, 289; 1485 *BD* II, 371; 1499 *BD* II, 420 і т. ін.); **корунє** 6 (1435 *Р* 133); **кору(н), короу(и)** 3 (1388 *Р* 43; 1448 *Cost.* II, 737); **корони** 5 (1435 *Cost.* II, 682, 687; 1436 *Cost.* II, 698); *знах. одн.* **корoyноу** 1 (1448 *Cost.* II, 733); *зам. род.* мимо волю... **Короуноу** 1 (1462 *BD* II, 689); *ор. одн.* **короуною, коруною** (1433 *Р* 121, 123; 1439 *Cost.* II, 712); *місц. одн.* **на (при, оу, в) короунѣ, корунА** 6 (1445 *Cost.* II, 729; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1468 *BD* II, 302; 1485 *BD* II, 372); **оу коруни** 1 (1445 *Cost.* II, 729).

Див. ще ***КОРОУНА КРОЛЄВСТВА ПОЛСКОГО.**

***КОРОУНА КОРОЛЄВСТВА ПОЛЬСКОГО** *див.* ***КОРОУНА КРОЛЄВСТВА ПОЛСКОГО.**

***КОРОУНА КОРОЛЄВЬСТВА ПОЛЬСКОГО** *див.* ***КОРОУНА КРОЛЄВСТВА ПОЛСКОГО.**

***КОРОУНА КРОЛЄВСТВА ПОЛСКОГО** *ж.* (22) (Corona Regni Poloniae, *назва польської держави)* Короиа Польського Королівства: а пакъ ли бы нашь г(с)подарь... в томъ насъ нє хотѣли послушни быти, мы имамы... при корунѣ кролев(с)т(в)а польско(г) остати (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); мы панъ алєксандръ воєвода молдавскы и наши слугы... чинимы знаємо... владиславу... королю польскому... и єго королєвои и єго дѣтємъ и короуни королєвьства польского слюбуємы и слюбили єсмы... имаємы єму вѣрни быти и послушни (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); я илїа воєвода... присѣгаю и обицоую сА, вѣрно... освичєности вашєи, корони кролєвства вашего по(л)скои... съ въсѣми землѣми и лю(д)ми моими виpoy ч(с)тоую и вѣрєнъ хочю быти (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); мы Іоан Стефан воєвода... знамєнито чиним... силовали сѣ єсми аж бихмо пришли на обичаи прєдков наших, яко били... оусею вирою и слоужбою и ласкою наАснѣишим кнАзем паном кролем и славнои Короуни кролєвства полского (Коломия, 1485 *BD* II, 371).

ФОРМИ: *род. одн.* **корони кролєвъства (кролєвства) полъского (полского)** 3 (1435 *Cost.* II, 687; 1436 *Cost.* II, 702); **короуни кролєвства по(л)ского** 1 (1436 *Cost.* II, 698),

короуиы королєвства польско(г) 1 (1435 *Cost.* II, 689); **коруны ... кролєвс⟨т⟩ва по(л)ско(г)** 1 (1439 *Cost.* II, 712); **кролювъства коруны польскои** 1 (1395 *Cost.* II, 613); *дав. одн.* **коруиѣ кролєвства (кролє)вс(тва, кролевъства) полского (польского, польскои)** 3 (1395 *Cost.* II, 612, 613; 1433 *Cost.* II, 652); **короуиї (короуни, Корони) кролєвства (кролевьства) по(л)ского, (полско(г), полского)** 3 (1436 *Cost.* II, 698, 706; 1485 *BD* II, 371); **корони кролєвства по(л)ского (по(л)скои)** 3 (1436 *Cost.* II, 698); **короуни королевьства (королєства)полского (польского)** 2 (1404 *Cost.* II, 625; 1436 *Cost.* II, 702); **короунѣ королєства полского** 1 (1436 *Cost.* II, 701); **корунѣ королевьства польского** 1 (1407 *Cost.* II, 629); **коронѣ кролєвства полского** 1 (1433 *Cost.* II, 651); *місц. одн.* **при корунѣ кролєв(с)т(в)а польско(г)** (1395 *Cost.* II, 613).

Див. ще ***КОРОЛЄВСТВО** (к о р о л є в с т в о п о л с к о є), **КОРОУНА** (к о р о н а к р о л є в с т в а), ***КРОЛЄВСТВО** (к р о л є в с т в о п о л с к о є).

***КОРОУНА КРОЛЄВЪСТВА ПОЛЬСКОГО** *див.* ***КОРОУНА КРОЛЄВСТВА ПОЛСКОГО.**

***КОРОУНА КРОЛЄВЬСТВА ПОЛСКОГО** *див.* ***КОРОУНА КРОЛЄВСТВА ПОЛСКОГО.**

КОРОУЮ, КОРООУ *ч.* (6) (*особова назва, молд.* корои «яструб»): мы Стефан воєвода... чиним знаменито... оже... пан Лацко... жаловал нам... аже пріївилиа... от дида нашєго стараго Алєксандра воєводы, на их отнины на села Дръгоєщи... а таа привилиа была оу роуках пана Короуя (Сучава, 1462 *BD* I, 66—67); И привилїе що имал пан Корооу на тоє мисто млиновноє от коупеж, що же бил коупил пан Короую... тиж дали оу роуки слоузѣ нашємоу Станчюлоу аоурарю (Сучава, 1484 *BD* I, 286).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Короую** I (1484 *BD* I, 286); **Корооу** 1 (1484 *BD* I, 286); *род. одн.* **Короуя, короуѦ** (1462 *BD* I, 66; 1484 *BD* I, 285—286).

КОРЧА *ч.* (1) (*особова назва*): Мы Стефа(н) воєво(д)а... знаменїто чины(м)... ожє... па(н) Сима Корча слоужи(л) на(м) право и вирно (Сучава, 1457 *UKP*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Корча** (1457 *UKP*).

КОРЧАКЪ *ч.* (2) (*особова назва*): а при то(м) были шлѦхетни панове па(н) спыте(к) тарновскыи... па(н) корчѦ(к) (Львів, 1414 *P* 85); Ѧ осташко давыдовскии корчакъ з липицѣ спичникъ з болшєва знаємо чини(м)... аже кроль господарь нашь казалъ намъ розъѣхати границю игнатови с кунцѣре(м) (б. м. н., 1419 *P* 90).

ФОРМИ: *наз. одн.* **корчакъ** 1 (1419 *P* 90); **корчѦ(к)** 1 (1414 *P* 85).

КОРЧЄЩЇИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣм Ми, видѣвши є(г) правоую и вирноую слоужбоу д(о) на(с)... далї и потвердил(и) єсми ємоу оу нашеи земл(и) оу мо(л)давскои село єго... на имѣ Корчєщїи на Козанчи (Сучава, 1457 *UKP*).

ФОРМИ: *наз.* **Корчєщїи** (1457 *UKP*).

***КОРЧИКЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): а на то є(ст)... вѣра пана корчика оникы (Сучава, 1437 *Cost.* I, 529—530).

ФОРМИ: *род. одн.* **корчика** (1437 *Cost.* I, 530).

КОРЧИЧАНЕ *мн.* (1) (*назва людей за місцем проживання, пар.* Корчичи): Про то я... записала есми... къ манастыру Светого Спаса въ Кобрыню село Корчичи, и зе всими доходы... што коли предкомъ нашимъ тые Корчичане давали (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2).

ФОРМИ: *наз.* **Корчичане** (1401 *АкВАК* III, 2).

***КОРЧИЧИ** *мн.* (2) (*назва села у Троцькому воєводстві*) Корчівці: И зходечи зъ того свѣта, князь Иванъ небощикъ... казалъ записати по души своей къ манастыру Святому Спасу въ Кобрыни — село Корчичи зо всими дачками (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2).

ФОРМИ: *знах.* **Корчичи** (1401 *АкВАК* III, 2).

***КОРЧМА** *ж.* (46) 1. корчма (38): ана продала петрашкови радъцѣловьскому свою дѣднину... и сь коръчмою и землею (Перемишль, 1359 *P* 10); да є(ст) о(т) на(с) нашємоу монастирю воскъ о(т) красного торгоу оувє(с) колко корчы(м) сѦ чинѦтъ оу красно(м) торгоу (Сучава, 1449 *Cost.* II, 378); и тыми разы тые мещане вроуцъкие... просили насъ абыхмо єщо имъ тые ко(р)чмы на колико годо(в) продали (Краків, 1489 *АКВ*); И тє(ж) повѣдн(л) пєрє(д) нами што с того сєла сомина хоживало на(м) чотыри колоды о(в)са... а с корчо(м) хоживало пл(т)оу по сорокоу грошє(и) (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

2. хмільний напій (8): А рокъ имъ тые корчмы почати варыти — на мясные запусты великого поста (Радомль, 1487 *РИБ* 228); Протожъ што бы єси ихъ о(д) кривдъ боронилъ, и нє далъ бы єси тамъ инъшомоу никомоу ко(р)чмы варити (Краків, 1489 *АКВ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **коръчмы, ко(р)чмы** (1407 *P* 72; 1456 *Cost.* II, 791; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; 1488 *РИБ* 222); *дав. одн.* **корчме, коръчме** 2 (1488 *РИБ* 222); **корчмѣ** 1 (1407 *P* 72); *знах. одн.* **коръчму, корчьму, корчму, корчмоу** (1407 *P* 72; 1408 *Cost.* II, 633; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1434 *Cost.* II, 670; 1460 *BD* II, 276; 1488 *РИБ* 222); *ор. одн.* **коръчмою, корчмою** (1359 *P* 10; 1410 *АкВАК* XI, 5); *род. мн.* **ко(р)чомъ, коръчомъ, корчо(м)** 10 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92; 1487 *РИБ* 227, 228; 1489 *АКВ*; 1499 *ГОКІР*); **корчы(м)** 1 (1449 *Cost.* II, 378); *знах. мн.* **корчмы, ко(р)чмы** (1401 *АкВАК* III, 2; 1487 *РИБ* 227, 228; 1489 *АКВ*); *знах. дв.* **корчмѣ** (1401 *АкВАК* III, 2).

Див. ще ***КРЪЧМА.**

***КОРЧОВЬЄ** *с., зб.* (1) викорчуваний ліс: а тако єму дає(м) и дали єсмо со млины с полми... съ пасѣками съ корчовьє(м) (б. м. н., 1424 *P* 100).

ФОРМИ: *ор. одн.* **корчовьє(м)** (1424 *P* 100).

***КОРЧЬМА** *див.* ***КОРЧМА.**

***КОРЧѦКЪ** *див.* **КОРЧАКЪ.**

***КОРШЄВО** *с.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Коршів: и я... записую матце своей пане Анне Немириной... Коршево (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Коршево** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

***КОРЪЧМА** *див.* ***КОРЧМА.**

КОРЪЧМИТЪ *ч.* (1) власник корчми: а при томь былъ попо печѣрескии петръ а коръчмитъ олехновичь семєнъ оу вѣки вѣкомъ (Перемишль, 1359 *P* 10).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коръчмитъ** (1359 *P* 10).

***КОРЫТНО** *с.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Коритне: а обрубъ земленый тому именицу моему Лопавшомъ по старине: от имеия моего Хренникъ... до дороги, што з Лопавшъ идетъ до Корытна (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *род. одн.* **Корытна** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

***КОРЬЧМА** *див.* ***КОРЧМА.**

КОРЬЯТОВИЧЬ, КОРЬѦТОВИЧЬ *ч.* (3) (*особова назва*): Вѣдаи то каждыи чл҃вкъ кто на тыи листъ посмотрить оже я кнѣзь Єоунутии и... юрьии корьятовичь чиимы миръ твєрдыи ис королємъ казимиромь польскъмь (б. м. н., 1352 *P* 5); Мы кнѦ(з) литовьскии кнѦ(з) олєксанъдро корьѦтовичь... чинимъ свѣдочно... што жь былъ братъ нашь кнѦ(з) юрьии корьѦтови(ч) придалъ млинъ къ ц҃ркви къ матцѣ бьи оу смотричи (Смотрич, 1375 *P* 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **корьятовичь, корьѦтовичь** 2 (1352 *P* 5; 1375 *P* 20); **корьѦтови(ч)** 1 (1375 *P* 20).

***КОРЬЯТЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): а за великого кнѦзѦ олькѣрта и за корьята... мы ислюбоуємъ тотъ миръ держати вѣлми твєрдо (б. м. н., 1352 *P* 5).

ФОРМИ: *род. одн.* **корьята** (1352 *P* 5).

КОРЬѦТОВИЧЬ *див.* **КОРЬЯТОВИЧЬ.**

КОРѢИВА *ч.* (1) (*особова назва*): Се я Янъ, иначей Корѣива Ядукговичь, продалъ есмы добровольно... землю свою питомую у волости Волковиской... ксензью Матѣю, бискупу Виленьскому (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Корѣива** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

***КОСА** *ж.* (4) 1. *(сільськогосподарське знаряддя)* коса (2): а отъ крамных рѣчєи, што соуть розмаиты рѣчи почєнши полотно, бархаты, початоє соукно, ножи, ногавици, косы... от того от оусєго абы платили, оу сєрєтѣ, мыто от гривны, три гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788).

2. назва феодальної повинності селян (1): А сє А кнА(з) лєвъ вызвали єсмы с литовъскоѣ зємлѣ два братѣньцА тутєниА а моижѣка да(л) єсмы ѣма оу пєрємыскоѣ волость (!) сєло добанєвичь ... со оусѣми поборы и с вина(м) и съ головинитъство(м) и сєрпо(м) и с коса(м) и с млино(м) со оусѣми оужитки (Львів, 1443—1446 *Р* 147);

из косою ходити (1) виконуючи феодальну повинність, косити: къ Житомироу сєло котє(л)нА а в томъ сєлє новыє люди два(д)цать и чотыри чл҃вки... а которыє волю высєдєли тыє подымъщиноу дають с топоромъ и(з) косою ходять къ Житомироу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **коси** (1460 *BD* II, 273); *ор. одн.* **косою** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *наз. мн.* **косы** (1456 *Cost.* II, 788); *ор. мн.* **коса(м)** (1443—1446 *Р* 147).

***КОСАРЬ** *ч.* (1) косар: двѣ гривнѣ далъ єсмь косарю (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35).

ФОРМИ: *дав. одн.* **косарю** (1386—1418 *Р* 35).

КОСИТИ *дієсл. недок.* (11) (що) косити: А коу томоу придалъ єсми на тоую цр҃квь... зємлю пашноую и бортноую и з синожатми... и болото волчискоє попоу косити до граници (Перевали, 1440 *Р* 142); потуль ему волио сено косити и рыба ловити (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); а тоты люди оуси... да є(ст) и(м) слободно орали (sic.— *Прим. вид.*) соби и жито сїати и сино косити (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461); а служба дей ихъ тое три дни сена косАть, а три дни жита жнуть (Мереч, 1496 *АЛРГ* 71).

ФОРМИ: *інф.* **косити** (1440 *Р* 142; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1453 *Cost.* II, 461; бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 90 зв., 91 зв.); *теп. 3 ос. одн.* **косить** 1 (XV ст. *ВС* 31); **косит** 1 (1478 *AS* III, 17); *3 ос. мн.* **косАть** (1496 *АЛРГ* 71); *перф. 3 ос. одн. ж.* **косила** (1478 *AS* III, 17); *нак. сп. 3 ос. мн.* **да... косѣтъ** (1466 *BD* I, 95).

Див. ще ***КОШИВАТИ, *ПОКОСИТИ, УКОСИТИ.**

***КОСИЦИНЪ** *прикм.* (1) ◇ млинъ Косицинъ *див.* **МЛИНЪ.**

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Косицина** (1468 *BD* I, 127).

***КОСКОВЪ**[1] *прикм.* (1): тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... силищє... гдє сили били коскови сновє (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **коскови** (1437 *Cost.* I, 541).

***КОСКОВЪ**[2] *ч.* (2) *(назва села у Волинській землі)*: А се мы... и с своеи дѣлници поступили ся есмо Ивачевъ Нижний и ставомъ... А възяли есмо у князя Семена, у дядка своего, противку того Косковъ и ставомъ, и з млиномъ направнымъ (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102—103); Я кн⟨А⟩г⟨и⟩ни Сємєноваѧ кн⟨А⟩г⟨и⟩ии Настасьѧ... чинимъ зиамєнито... записую мужу своєму кн⟨А⟩зю Сємєну Юрьєвичу оу отчинє моєй имѣньѧ Заборол, а Городок, а Косков (Степаиь, 1489 *AS* I, 89).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Косков, Косковъ** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1489 *AS* I, 89).

КОСЛОВСКИЙ *див.* **КОЗЛОВСКИЙ.**

***КОСМОВО** *с.* (1) *(назва села у Холмському князівстві)*: Сє я кнАзъ юріа холмъскии сн҃ъ даниліа холмского... придали єсмо к цр҃кви бж҃ои прєч(с)тои бг҃омтри на бг҃омолє вєчистоє сєла стрижово, слєпчє, космово (Холм, 1376 *Р* 22).

ФОРМИ: *знах. одн.* **космово** (1376 *Р* 22).

***КОСМЫРИНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Космирин: и мы тако жъ па(н) бартошъ староста по(д)лскии оу коропцю паноу михаилоу придає(м) нашы двѣ сєлѣ новосѣлцн космыринъ (Снятин, 1454 *Р* 163).

ФОРМИ: *знах. одн.* **космыринъ** (1454 *Р* 163).

КОСОВО *с.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Косів: Про то(ж) мы швитрикгаило... на знамость то чинимы... Ажє взозрѣвшє єсмо на вѣрноую службу нашєго вѣрно(г) слуги на имА максима... дає(м) и дали єсмо єму сєло на имА косово с монастырємъ на рѣцѣ на рыбници (Снятин, 1424 *Р* 99).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Косово** (1424 *Р* 99).

***КОСПОДАРЬ** *див.* **ГОСПОДАРЪ.**

***КОСТАНТИНОПОЛЬ** *див.* ***КОНСТЄНТИНОПОЛЬ.**

***КОСТАНТИНЪ** *див.* **КОНСТАНТЫНЪ.**

***КОСТАНЪТЫНЪ** *див.* **КОНСТАНТЫНЪ.**

***КОСТАРЬ** *ч.* (2) (*стч.* kostkář, *стп.* kostarz) гравець у кості, костирник: прото прїказоуємь абы зємлАнинъ на(ш) нє игра(л) изъ жа(д)ны(м) такы(м) чюжозємьцо(м) косто(к) алюбо костарємь (XV ст. *ВС* 27 зв.).

ФОРМИ: *ор. одн.* **костарємь** (XV ст. *ВС* 27 зв.); *місц. мн.* **! о косторє(х)** (XV ст. *ВС* 27 зв.).

КОСТЄ *ч., невідм.* (128) (*особова назва, пор.* Константынъ) Кость: Сє азь пань радоуль вицашпаиь марамоурє(ш)скы(м) (!)... и костє драгоушєвичь и костє поповь... даємо вѣдомо... ажє балица воєвода... дадошє... три сєла манастирю (Сігет, 1404 *ГМ*); а хотаръ да є(ст) о(т) оуси(х) ст⟨оро⟩(и), коуда хотари(л) костє цоли(ч) (Ясси, 1455 *Cost.* II, 526); Мы Гєоргїє архїєпископь Соучавскыи... Костє паркалаб сороцкїи... слюбоуєм.. въси рѣчи вишєписаннїи... Яноу Олбрахтоу... кролєви полскомоу... нєпороушєнно дръжати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425—426).

Див. ще **КОСТЬ, КОСТА.**

***КОСТЄВЪ** *прикм.* (1): а сновє станижины за то нє дали своє привилїє оу роукоу пана костєвоу логоѳєта... заноужє имаю(т) и ина сєла оу то(м) привилїи (Сучава, 1442 *Cost.* II, 88).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **костєвоу** (1442 *Cost.* II, 88).

Див. ще **КОСТИНЪ**[1].

Пор. **КОСТЄ, КОСТЬ.**

***КОСТЄЛЄЦЪ** *ч.* (1) *(назва села у Польщі, пор.* Kościelec): Мы воицєхъ з бж҃иєи мл(с)ти ярцибискупъ гиѣздєискии... миколаи с костєлца... записуємы сА стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *род. одн.* **костєлца** (1433 *Р* 122).

***КОСТЕЛНЫИ** *прикм.* (3) (*стч.* kostelní, *стп.* kościelny) костьольний: Ot tych to reczej żadnoho habania neczineczi, wyniawszi odnoje kriwawoje, mokroje chusty swietoje, kostelnoje, kotorych żadnym obyczajem ni odin prijmowati ne majet' (Луцьк, 1388 *ZPL* 103—104); А з другое стороны улицы до цмынтару, а поперокъ до цмынтара а пляцовъ костелныхъ аж до речки Городницы (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **kostelnoje** (1388 *ZPL* 103); *род. мн.* **костелныхъ** (1389 *РЕА* I, 27).

КОСТЕЛЪ *ч.* (2) (*стч.* kostel, *стп.* kościół, *лат.* castellum) костьол: знамєнїто намъ єсть... и(ж) пожєгъци имають злою см҃ртїю гиноуть а бж҃доуть лї наидєны а да (!) костєла оутєкоуть нє имають збытъкоу (XV ст. *ВС* 25 зв.); на 10 лѣто нсконьчася (с)иі костелъ мсця авъгусъта на память стго лаврѣн(ти)я мчн. рукою аньдрѣево ами(н) (Люблін, 1413 *ОБРН* 115).

ФОРМИ: *наз. одн.* **костелъ** (1413 *ОБРН* 115); *род. одн.* **костєла** (XV ст. *ВС* 25 зв.).

***КОСТЄНТИНАПОЛЬ** *див.* ***КОНСТЄНТИНОПОЛЬ.**

КОСТЄНТИН *див.* **КОНСТАНТЫНЪ.**

КОСТЄНТИНЪ *див.* **КОНСТАНТЫНЪ.**

КОСТЄНТИНЬ *див.* **КОНСТАНТЫНЪ.**

***КОСТЄШОВЪ** *прикм.* (1) ◇ костєшовъ дворъ (1) *(назва маєтку у Київській землі)*: К Житомироу дво(р) с пашнєю костєшовє дворє шєсть чєляди (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **костєшовє** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

***КОСТЄЩИ** *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві)*: Ино мы видѣвши мєжє нимы их доброую волю ... а мы такождєрє и от нас єсмы дали... слоузѣ нашємоу Єфрємоу тотоу... част сєло от Костєщи (Сучава, 1499 *BD* II, 130).

ФОРМИ: *род.* **Костєщи** 3 (1499 *BD* II, 130); **Костєщ** 1 (1499 *BD* II, 130).

КОСТИ *див.* **КОСТѦ.**

КОСТИН *див.* **КОСТИНЪ**[1].

***КОСТИНА** *ж.* (2) *(назва річки у Молдавському князівстві)*: сє азь... іо Стєфа(н) воєвода...знамєнито чини(м) ... ожє... єсми дали... тои с҃тои нашєи єпископїи... мв҃.цр҃ко(в) ис попо(м) на оустїє костини (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *род. одн.* **костини** (1490 *DC* 147).

***КОСТИНОВЪ** *прикм.* (2): И заплатих аз господство мы оуси тоти р҃н злат татарских оу роуки слоузѣ нашємоу Сима пъхърничєл... и братоу их Томи пъхърничєлоу, сыном Костиновим (Сучава, 1490 *BD* I, 436).

ФОРМИ: *дав. мн.* **Костиновим, костинови(м)** (1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ*).

Пор. **КОСТИНЪ**[2].

КОСТИНЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы видѣвшє и(х) правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы имъ... сєла и(х) на имѧ на тоуловѣ... и костинци (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *наз.* **костинци** (1429 *Cost.* I, 269).

КОСТИНЪ[1], **КОСТИН** *прикм.* (12): а на то... вѣра пана костина (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); и дали єсмы ємоу... сєла... на имѧ... вашковци... и за боуковиною дїаковци оба кута што замѣни(л) съ костиною дочкою (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317); И оуставшє пан Жоуржь гоумєнник та заплатиль оуси тоты вышєписаннїи пинѣзи Т҃ злат татарскых оу роукы... братаничи тогож Гоурбана Насти, дочка Костина (Сучава, 1499 *BD* II, 135).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Костин** 1 (1490 *BD* I, 387); *зам. дав.* братаничю єго **Костинъ** 1 (1490 *BD* I, 387); *наз. одн. ж.* **Костина, костина** 3 (1392 *Cost.* I, 8; 1499 *BD* II, 134, 135); **Костына** 2 (бл. 1400 *Cost.* I, 27; 1445 *Cost.* II, 231); *ор. одн. ж.* **костиною** (1431 *Cost.* I, 317); *наз. мн. ч.* **костини** (1490 *BD* I, 436, 437; *ДГСХМ*).

Див. ще ***КОСТЄВЪ.**

Пор. **КОСТѦ.**

КОСТИНЪ[2] *ч.* (1) *(особова назва)*: слюбуємъ то издєржати... и с нашими паны и с нашєю радои, на имѣ, панъ нѧгоє логоѳє(т)... панъ костинъ (Серет, 1445 *Cost.* II, 729—730).

ФОРМИ: *наз. одн.* **костинъ** (1445 *Cost.* II, 730).

КОСТИЧЬ *ч.* (30) *(особова назва)*: а на то є(ст)... вѣра пана костича постєлника (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196—197); и продали свою правоую отниноу... от оурика дѣдов их Ходка Костича постєлника и Лєва *(в ориг.* Лєви.— *Прим. вид.)* (Сучава, 1492 *BD* I, 509).

ФОРМИ: *наз. одн.* **костичь** (1433 *Cost.* II, 594); *род. одн.* **Костича** 26 (1427 *Cost.* I, 197; 1429 *ДГОБК;* 1431 *Cost.* I, 317; 1436 *DIR«A»* 469; 1438 *Cost.* II, 15; 1439 *Cost.* II, 52; 1443 *Cost.* II, 129; 1446 *Cost.* II, 238; 1492 *BD* I, 509 і т. ін.); **костичѣ** 2 (1429 *Cost.* I, 259; 1436 *Cost.* I, 476).

***КОСТКИ** *мн.* (3) *(стч.* kostky, *стп.* kostki) *(азартна гра)* кості: О сиоу которыи нє о(т)дєлєнъ о(т) оц҃а и на костка(х) стратїть алюбо на иньшєи игрѣ (XV ст. *BC* 8).

ФОРМИ: *род.* **косто(к)** (XV ст. *BC* 27 зв.); *місц.* **на костка(х), костъка(х)** (XV ст. *BC* 8,30 зв.).

КОСТКО *див.* **КОСТЬКО.**

***КОСТКОВЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)*: а... оу ко(ст)ковчи... пану чусє нє надобє оуступати сѧ (Луцьк, 1434 *P* 128).

ФОРМИ: *знах.* **ко(ст)ковчи** (1434 *P* 128).

! **КОСТОРЬ** *див.* ***КОСТАРЬ.**

***КОСТОЧНЫИ** *прикм.* (4) ◇ игра косточная (3) *див.* ***ИГРА**; игрєцъ косточныи (1) *див.* ***ИГРЄЦЪ.**

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **о косточнои** (XV ст. *BC* 7 зв., 27); *місц. мн.* **о косточны(х), косто(ч)ны(х)** (XV ст. *BC* 27 зв.).

! **КОСТОѪ**⟨КОСТОВЪ⟩ *прикм.* (1): Сию книгоу писа(л) дѧкь мигаль пыхынскы... ищи писа(л) иоа(н) диаконь.. пєтрикоувь нє єдиного то родоу, были оушитки єдинь бы(л) костоѫ (!) а дроу(г) бы(л) качюрювь а трєтии бы(л) поповѧтъ (!) (б. м. н., 1492 *ЗОЄ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* ! **костоѫ** (1492 *ЗОЄ*).

КОСТУШКО *ч.* (1) *(особова назва)*: а при то(м) были докторъ с кракова к҃изь янъ рєкгула... а тиву(н) вруцкии костушко (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **костушко** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

***КОСТЪКИ** *див.* ***КОСТКИ.**

***КОСТЫНЪ** *див.* **КОСТИНЪ**[1].

КОСТЬ *ч.* (4) *(особова назва, пор.* Константынъ) Кость: А писалъ привильє сє поповичь болєстрашицкии... кость проузвищємь сорочичь (Перемишль, 1366 *P* 12); а на то є(ст)... вѣра пана костѧ вистѣрника (б.м.н., 1443 *Cost.* II, 126).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кость** (1366 *P* 12; 1378 *P* 26); *род. одн.* **костѧ** (1433 *Cost.* I, 359; 1443 *Cost.* II, 126).

Див. ще **КОСТЄ, КОСТѦ.**

КОСТЬКО, КОСТКО *ч.* (12) *(особова назва, пор.* Константынъ): а на то послуси... солнѧчковичь глѣбъбъко (!) и братъ єго костько бѣзна (Перемишль, 1366 *P* 12); а писалъ кнѧжии писарь костько болєстрашицкии (Бохур, 1377 *P* 24); а ти доконали и осоудили... па(н) михалко грабовєцкыи костько головєнчичь (Галич, 1401 *P* 66); а при томъ были судьѣ и свѣдци панъ ходко чємєрь... панъ костько повисливчичь (Зудечів, 1411 *P* 80).

ФОРМИ: *наз. одн.* **костько** 9 (1366 *P* 12; 1377 *P* 24; 1378 *P* 26; 1390 *P* 176; 1391 *P* 45; 1393 *P* 52; 1401 *P* 66; 1411 *P* 79, 80); **костко** 2 (1404 *P* 70); *род. одн.* **костька** (1386—1418 *P* 34).

КОСТѢ *див.* **КОСТѦ.**

***КОСТЮКОВЪ** *прикм.* (1) ◇ костюковъ лѣсокъ *(назва ліска у Молдавському князівстві)*: а хотаръ ⟨кошил⟩овцє(м) горѣ роудою потокомъ на конєцъ нєсфои... попєрєкъ костюкова лѣска (Сучава, 1432 *Cost.* I, 330).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **костюкова** (1432 *Cost.* I, 330).

***КОСТЮШКОВАЯ** *ж.* (2) *(особова назва)*: А дали есмо напредъ речоной паней Костюшковой Ѳетимъи... зверху выписаное имѣнье (Луцьк, 1452 *АкЮЗР* I, 21).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Костюшковой** (1452 *АкЮЗР* I, 21).

КОСТЯНТИНЪ *див.* **КОНСТАНТЫНЪ.**

КОСТѦ, КОСТИ, КОСТѢ *ч.* (150) *(особова назва, пор.* Константынъ) Кость: мы пановє и боѧрє зємлѣ молдав(с)кои... па(н) романъ, костѧ витѧзь... слюбуюмъ... кролєви, володиславу... вєрнымъ быти (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); и мы єсми пришо(д)ши прє(д) киѧгиню илияша воєводиноую и прє(д) и(х) паны мо(л)давскии... прє(д) паномъ костєю дановичємъ и прє(д) паномъ дєнисомъ и єсми смирилисѧ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); Бо и тєпєръ послали єсмо нашого посла Костю дьяка до вашой милости (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

ФОРМИ: *наз. одн.* **костѧ, костѣ** 9 (1395 *Cost.* II, 612; 1402 *Cost.* II, 623; 1428 *Cost.* I, 202, 233; 1429 *Cost.* I, 269; 1434 *Cost.* I, 391; 1448 *Cost.* II, 342; 1480 *BD* I, 243; 1499 *BD* II, 444); **кости** 1 (1453 *Cost.* II, 458); *род. одн.* **кости** 94 (1400 *Cost.* I, 27; 1429 *Cost.* I, 249; 1437 *Cost.* I, 515; 1446 *Cost.* II, 241; 1449 *Cost.* II, 744; 1457 *BD* I, 4; 1462 *BD* I, 63; 1465 *BD* I, 88; 1478 *BD* I, 219; 1495 *BD* II, 64 і т. ін.); **костѣ** 18 (1411 *Cost.* I, 85; 1435 *Cost.* I, 403; 1437 *Mih.* 203; 1443 *Cost.* II, 149; 1446 *Cost.* II, 248; 1479 *BAM* 62; 1479—1480 *Cost. S.* 105; 1481 *BD* I, 249; 1482 *BD* I, 260 і т. ін.); **Косты** 1 (1466 *BD* I, 106); *зам. знах.* тѣгати

на пана **Кости** 1 (1499 *Cost.* II, 386); а того татарина **Костѣ** 1 (1480 *BD* I, 243); *дав. одн.* **кости** 15 (1432 *ДГВІН;* 1440 *Cost.* II, 66; *Mih.* 208; 1441 *DBAc* 40; 1442 *Cost.* II, 87, 93, 97; 1449 *Cost.* II, 385; 1466 *BD* I, 114; 1495 *BD* II, 85); **Костє** 4 (1490 *BD* I, 400; 1493 *BD* II, 3; 1495 *BD* II, 78; 1497 *BD* II, 123); к⟨ос⟩тѣ 1 (1426 *Cost.* I, 182); *знах. одн.* **Костю** (1449 *Cost.* II, 385; 1499 *BD* II, 449); *ор. одн.* **костею** 2 (1442 *Cost.* II, 87; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); ! **косты** 1 (1458 *Cost.* II, 814).

Див. ще **КОСТЄ, КОСТЬ.**

КОСТѦНТИН *див.* **КОНСТАНТЫНЪ.**

КОСТѦНТИНОВИЧЬ, КОСТѦНЬТИНОВИЧЬ *ч.* (6) *(особова назва):* Поручили(с) кнѦ(з) вєлико(м) скирьгаилу за гридка за костѦнтинови(ч) (б. м. н., 1392 *Р* 46); А при томъ свѣдоци были кнѦзь Иванъ Чоръторыискьи, кнѦзь Михайло КостѦньтиновичь Ольшаницькьи (Городок, 1443 *Р* 145); а при томъ были свѣтки наша вѣрнаѦ рада кнѣзь михайло васильевичь а кнѣзь михайло костѦньтиновичь (Луцьк, 1451 *Р* 156).

ФОРМИ: *наз. одн.* **КостѦньтиновичь, костѦ(и)тиновичь** 4 (1443 *Р* 145; 2-а пол. XV ст. *СО;* 1451 *Р* 156; *ДГШК*); **костѦнтинови(ч), костѦньтинови(ч)** 2 (1392 *Р* 46; 1446 *Р* 152); *знах. одн.* **костѦнтинови(ч)** (1392 *Р* 46).

КОТЄЛЄВѦ *ж.* (1) *(назва села на Буковині)* Котелеве: тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... села єго... на имѣ сєло кинди(н)ци... єще сєло котєлєва (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз одн.* **котєлєва** (1437 *Cost.* I, 541).

***КОТЄЛНѦ** *ж.* (1) *(назва села у Київській землі):* къ Житомироу сєло Котє(л)нѦ а в томъ сєлє новыє люди два-(д)цать и чотыри чѣвки (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Котє(л)нѦ** (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

***КОТЕЛЪ** *ч.* (2) *(металева посудина)* котел, казан: а в тои клѣти скарбу не было ничого, толко зброи были и мисы зламаныи, а котлы зламаныи (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *наз. мн.* **котлы** (1498 *АЛМ* 163).

КОТЄЦЬ *ч.* (4) *(особова назва, молд.* «курник»): мы Стєфан воєвод... чиным знамєнито... оже тоты истинны слоугы наши вѣрны Жоуржь Котєць и брат єго Козма Котєць слоужили нам право и вѣрно (Сучава, 1471 *BD* I, 164).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Котєць** (1471 *BD* I, 164); *дав. одн.* **Котєцоу** (1471 *BD* I, 164).

КОТЄЧАРЫИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* ТѦм мы видѦвши их правоую и вѣрноую слоужбою до нас... дали и потвръдили єсми имь... сєло на имѦ котєчарыи (Сучава, 1471 *BD* I, 164).

ФОРМИ: *наз.* **котєчарыи** (1471 *BD* I, 164).

***КОТЄШЄВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Львівській землі):* тотн старци... вызнали... старою границю... кдє пєрєходнть дорога зоудєчєвскаѦ... тою жь дорогою зоудєчєвскою къ котешевоу къ бортномоу доубью (Зудечів, 1413 *Р* 83).

ФОРМИ: *дав. одн.* **котєшєвоу** (1413 *Р* 83).

КОТЛИНЬСКИѢ *ч.* (1) *(особова назва):* а на то были свѣдци.. панъ Котлиньскиѣ воєвода илвъвски панъ соу-(д)ья лвъвскиѣ (Львів, 1421 *Р* 92).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Котлиньскиѣ** (1421 *Р* 92).

***КОТЛУБУГА** *ч.* (1) *(особова назва, тюрк.* Qutlu buγa «сильиий бик»): коли єсмь пєрвоє сѣлъ на цр̃ьскомъ столѣ тогда єсмь послалъ былъ к вамъ асана и котлубугу вамъ дати вѣданиє (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *знах. одн.* **котлубугу** (1392—1393 *РФВ* 170).

***КОТНАРЬ** *ч.* (4) *(назва міста у Молдавському князівстві):* и дали єсми иашємоу монастирю о(т) полѦиы... на въсѦкои лѣто, по шести бочо(к) вина, о(т) иашєи дєсѦтиины илї о(т) хрълова илї о(т) котнарѦ (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365); писа ивашко дїя(к), оу ко(т)нари (Котнари, 1454 *Cost.* II, 509).

ФОРМИ: *род. одн.* **котнарѦ, ко(т)нарѣ** (1448 *Cost.* II, 365; 1453 *Cost.* II, 445, 472); *місц. одн.* **оу ко(т)нари** (1454 *Cost.* II, 509).

***КОТОВЄЦЬ** *ч.* (3) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвши єго правоую... службоу до на(с)... дали єсмы ємy... села на ревтѣ, на имѦ ... бѣлаѦ кръницѦ и на оустїе волчнцѦ, где сѦ снємаю(т) съ котовцем (sic.—*Прим. вид.*) (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459); и такожъ варє где име(т) мочи поставити соби млины на котовцѦ, онъ да постави(т) боу(д) колко (Нямц, 1443 *Cost.* II, 120).

ФОРМИ: *ор. одн.* **котовцєм** (1436 *Cost.* I, 459); *місц. одн* **на котовцѦ** (1443 *Cost.* II, 119, 120).

КОТОВИЧ *ч.* (2) *(особова назва):* а при то(м) были докторъ с кракова кнѣзь янъ рєкгула... а пана мишко(в) снѣ котовича богда(н) (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*); а при том с нами были: кн⟨А⟩з Михайло Сонкгушковичь... а пан Петрь Котович (Луцьк, 1491 *AS* I, 94—95).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Котовичь** (1491 *AS* I, 95); *род. одн.* **котовича** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

***КОТОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Котів: великій князь Швитригайло... чинимъ знамєнито... Ижъ видѣвъ намъ службу вѣрную... пана Петрашка Ланевича Мыльского, и мы... дали есмо въ Луцкомъ повѣтѣ Сенно село... въ грани Хобовщина отъ Шупкова, Данчинъ, а отъ Котова Осовъ (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *род. одн.* **Котова** (1445 *АкЮЗР* I, 17).

! **КОТОИРЫ** *див.* **КОТОРЫИ.**

КОТОРИ *див.* **КОТОРЫИ.**

***КОТОРИИ** *див.* **КОТОРЫИ.**

КОТОРЇИ *див.* **КОТОРЫИ.**

КОТОРЇИ КОЛВЄ *займ.* (10) *(стп.* którykolwie, *стч.* který-kolivěk) *(неозначений)* будь-який, який-небудь, який би не був: I też moh by... wziati imenem zastawy, wsiakije reczi, kotoryje by byli jemu zastaweny, kotorym kolwe imenem byliby wymoweni (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); и за тоую сто коп грошей широких продали єсмо Єго Милости дворец наш... зъ зємлѦми своими... и со всѦкими иными поплатки и податми которымъколвєк именєм могоут названы або мѣнєны быти (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); Також и мы, прєрєченнїи Стєфан воєвода, жадного нєпрїятєлѣ кролѣ єго милости, которїи колвє нєпрїятєл єго милости хотѦл бы назвати сѣ господарєм зємлѦм єго короуны полскои, и которїи бы пришол до нас... мы нє имаєм такового чловѣка прїимити (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **которїи колвє** (1499 *BD* II, 420, 421); *ор. одн. ч., с.* **которым колвє, которымъколвєк, kotorym kolwe** 5 (1388 *ZPL* 103, 108; 1492 *AS* III, 23; 1499 *AS* I, 118); **которим колвє** 1 (1499 *BD* II, 420); *знах. мн. ж.* **которїи колвє** (1499 *BD* II, 419, 420).

Див. ще **КОТОРІИ КОЛИ, *КОТОРЫИ КОЛИ БОУДЬ, *КТОРЫ КОЛИ.**

КОТОРІИ КОЛИ, КОТОРЪИ КОЛИ, КОТОРЫ КОЛИ, КОТРЫИ КОЛИ *займ.* (12) *(стп.* którykoli, *стч.* kterýkoli) *(неозначений) (у знач. іменника)* хто-небудь, будь-хто, хто б не був (7): а по тому игумеиу Спаскому Андрею и на потомъ иншимъ игумеиомъ, которые коли будутъ служити у монастырѣ Светого Спаса въ Кобрыни,— ижъ бы себѣ держалъ попа (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а нє имаєть тои коръчмы от нє(г) отнѦти ни одинъ староста а ни одиинъ воєвода бєз нашєи волѣ которъи (так.— *Прим. вид.*) коли на тотъ нашь листъ оузрить занжє (так.— *Прим. вид.*) есмъ дали ивану волошиновичю тую коръчму (Медика, 1407 *Р* 72); записали сѦ єсмы и присѦгли прєрє(ч)нному паноу владиславови, кролєви... бронити єго на противоу каждому нєпрїѦтєлю єго и короуны полскои, которыжъ коли бы былъ (Сучава, 1434 *Cost.* II, 666); А намѣстники наши мають отсылати сами до Вилни до протопопы, которій коли будеть протопопомъ у Пречистое Богоматере у Вильни (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3);

(у знач. прикметника) будь-який, який-небудь, якийсь (5): ачбы на(с), кто коли принєволѧ(л) и побоужа(л), абыхо(м) о(т) нєго о(т)стали... того николи нє оучини(м) алє хоче(м) оустави(ч)нє и мо(ц)нє при ни(х) зостати, а ньколи бы тѣжъ иншыи котрыи коли пановѣ... хотѣлї и(х) зостати, мы слюбоуємъ нє оставати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738); прото(ж) уставлѧє(м)ъ абы оу праве(х) нашеє зємлї всѧкыи чл҃вкъ которого колї права имєєть собє имєтї ре(ч)нїка во(л)но(г) (XV ст. *ВС* 12 зв.); мы Олєксандръ... великий кн(ѧ)зь литовский... чинимъ знаменито... иж...ємоу имѣнє и(а)шє именємъ Звѧгол... дали єсмо... зо всими доходы и зо всими потрєбами, которыи... к... тому имѣню, которымъ коли обычаємъ съ стародавна прислухали (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **которій коли** 2 (1499 *АСД* VI, 3); **которы коли** 1 (1434 *Cost.* II, 666); **которъи коли** 1 (1407 *Р* 72); **котрыи коли** 1 (1448 *Cost.* II, 738); *род. одн. с.* **которого колї** (XV ст. *ВС* 12 зв.); *ор. одн. ч.* **которы(м) коли, которымъ коли** (1448 *Cost.* II, 734; 1499 *AS* I, 118); *наз. мн.* **которые коли** (1401 *АкВАК* III, 2); *дав. мн.* **которымъ коли** (XV ст. *ВС* 15 зв.); *знах. мн.* **которы(х) ко(л)** (1402 *Cost.* II, 623); *місц. мн.* **о которы(х) колї** (XV ст. *ВС* 12 зв.).

Див. ще **КОТОРІИ КОЛВЄ, *КОТОРЫИ КОЛИ БОУДЬ, *КТОРЫ КОЛИ.**

КОТОРЫИ, КОТОРЫ, КОТОРІИ, КОТРЫЙ, КОТОРИ, КОТРЫ, КОТОРОЙ *займ.* (497) **1.** *(відносний) (приєднує підрядні речення)* (356) а) *(означальні)* (263) який, котрий *(у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* (168): а... поехати гостинцомъ, который идетъ до Колковъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); тоти старци... стали оу великого крихова... подлѣ доубровы горѣ до лѣсоцкои дороги котраѧ идеть и зоудечєва (Зудечів, 1413 *Р* 83); а тые земли продалъ есми... со всѣми ужитки, которые нинѣчи суть или напотомъ могуть быти людскимъ розумемъ вымыслены (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); єсли быхоум тыхъ то Сад-Ахматовичюв ис ыными темники и оуланы нє выдали, тогды нам корол єго милость... можєть нам своих записоув нє дєржати, которыи имами под королєвскою завишєною пєчатю (Сучава, 1462 *BD* II, 293); границу есми положилъ Плоской ниве подле дороги великое, котораяж идетъ от Печерского мнстря к Лыбеди к рѣчце (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); о жакоу алюбо о капланѣ которыи(ж) дєржить очиноу свою (XV ст. *ВС* 12); Билъ намъ чоломъ игуменъ Пречистей Богоматери зъ Пустынки, абыхмо мы призволили имъ людей за себе призвати и иановѣ за собою посадыти на церковноі земли, которая къ той Церкви... прислухаеть ку Пустынцы (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

(із співвідносним словом у головному реченні) (30): а сє Ѧзь кнѦ(з) федико нєсвидискии... вызнаваю... Ако жь Ѧвно было... какъ єсмъ вѣриѣ служилъ... кнѦ(з) швидригаилови противоу сторонамъ тымъ с которыми жь во(н) нѣшито имѣлъ чииить (Кременець, 1434 *Р* 129); а прото єстли на первьшии ваши листы о(т) мистра о(т)писаноє нє єсть к ва(м) принєсєно можетє... иа тыи то... (листы) такъ о(т)писать подлоугъ словъ того то нємецкого спискоу которыи оу сє(м) наше(м) листоу замыкамы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); жаловалъ намъ подскарбій нашъ дворный... панъ Литаворъ Хребътовичъ на земянъ Дорогицъкихъ... абы они земли его забрали въ томъ его именьи, которое мы ему дали въ Дорогицъкомъ повете (Краків, 1489 *РИБ* 432—433); y hranycіu y mezu samy iesmo promezy sebe położyły... poczonszy od toiey... dorohy... y odtuł prosto w mezu ieho w tuju rozpłuhu kotoruiuz mykłasz zawody! (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

(з повторенням означуваного члена в підрядному реченні) (7): старци... оуказали староую границю... межи дѣдошичи и межи баличи... к дорозѣ котраѧ дорога идеть из дѣдочичь до баличь (Зудечів, 1413 *Р* 83); границѣ будуть вѣчныи наипєрвѣи межи нашимъ городо(м) снѦтиномъ а межи шепинци которыи жь шєпинци к волохомъ прислушаютъ (Ланчиця, 1433 *Р* 125); А при тых моих умовеных речах... были панове люде добрые... которые панове... печати свои приложили к сему моему листу (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); О рицєри имаю(т) стати по(д) своєю хороуговъю по(д) которою хороуговъю в зємли живоуть (XV ст. *ВС* 5 зв.); a maiut nam z toiey zemli osobnuju służbu służyty, krom innych zemel, kotoryi zemli oyczyznyi derżat (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8);

(в інтерпозиції — без співвідносного слова у головному реченні) (26): A jestliby k tretemu wyznaniu ne prіszoł, wina kotoraja położona dla wpometania, sud'i majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); зємлю шепиньскоую, которою молдавьская зємла (!) о(т) короуны имила... даваємы, дароуємы а ворочаємы... тому истино(м) королєви (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); а николи нє имаєм быти в ради, алибо оу вымовѣ... где бы врєченного казимира кролѣ и короуны єго непожиточнє алибо оувлочство было бы мовєно... алибо их всѦх противности, которїи пришли коу нашємоу вѣдомоу, маєм оуставично выстєрєгати (Сучава, 1462 *BD* II, 284); и листъ пана Юревъ, которыи писаный до отца нашего, передъ нами клалъ (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56); и тыми часы єго милость вишєрєченнїи крал... нам въси мерзѦчкы... которїиж єсмо єго милости... оучинили, отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

(із співвідносним словом у головному реченні) (18): позволяємъ... Ижъ... на пляцахъ тыхъ, на которыхъ теперъ мешкаютъ... жадныхъ податковъ...давати не маютъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26—27); а такѣ жь... тыи городы цєцунь а хмєловъ с тыми волостми и сєлы которыи жь к нимъ прислушаютъ... дали єсмы єму на вѣки (Ланчиця, 1433 *Р* 125); мы пєтръ воєвода... вызнаваюмъ... оужє (!) тоты златни пинѣзи, котори єсмы были дали на жолдь оурожєномоу паиоу бартъшовы з боучача... братъ роженъи пана бартоша, намъ вєрноулъ (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 814—815); и били намъ чоломъ, абыхмо имъ тые зємли ихъ отчизные и дворища, которые маютъ въ Овруцкомъ месте, потвердылы сымъ нашимъ лыстомъ (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22);

(у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні) (5): которое имене отчина и дедина моя, на имя Кольнятнчи, было въ заставѣ у пана Василя Семашковича въ чотырнадцати копахъ грошей. Ино князь Федоръ... Михайловичъ Чорторыскїй... тое мое имѣиїе... выкупилъ (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); а который бѦдєть соудомъ осоуженъ алюбо виноватъ и зиа(и)дє(н) абы такы(х) нєграблєно (XV ст. *ВС* 17); и которїи бы пришол до нас... мы нє имаєм такового чловѣка прїимити (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

(із співвідносним словом у головному реченні та з повторенням означуваного члена) (4): н которыижь то присѦги и запи(с) єсми оучинили... ты(х) то оусѣхъ присѦгъ и записовъ симъ листомъ потвєржаємъ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712); А которые три лезива Виленской земли держали панъ Сеинько Гостскій а панъ Аидрей Чапличъ... очевистѣ передъ нами и устиѣ повѣдили, штожъ тые три лезива вѣчно и иа вѣки продали пану Петрашку Лаиевичу Мылскому (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17); которыхъ онъ пословъ своихъ пошлєть до великого киязя Ивана Васильєвича, штобы єстє тыхъ єго пословъ... пропускали по нашому господаръству (Вільна, 1498 *BD* II, 412);

(без співвідносного слова у головному реченні) (5): kotory iduth k torzowi (!) czerez ieho didinu od kozdoho woza po hrosik, a ys kupieczkich wozow po dwa hrosziki (Краків. 1407 *АрхЮЗР* 8/1, 4); которое какъ было село и земли пашнее... приданы святой церкви Володимерской епископии, подлугъ записовъ продка нашого, опять церкви Божей потвердили есмо (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8);

б) *(підметові)* (56) хто *(у препозиції — із співвідносним словом або неозначеним займенником у головному реченні)* (9): А которыи по нашєм животѣ от наставникь... нє боу-

дєт стоати въ сємь нашєм токмѣжи, таковыи да боудєть(... —*Прим. вид.*) (Молдавиця, 1462 *BD* I, 70); а которыє врочны(х) грошє(и) недають тыє подымъщину дають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91); А которїи, по нашєм животѣ, от наставник или от братїах свѦтомоу мѣстоу сємоу, кто или которїи нє боудєт стоати вь сємь нашєм токмѦжєм, таковы да даст отвѣть вь день сѮднїи (Путна, 1476 *BD* I, 216); а которыи люди оусхотѦт пойти ис того села... тыи мают пойти доброволно (Острог, 1488 *AS* I, 88);

(без співвідносного слова у головному реченні) (10): а по нашомъ животѣ которыи имѣтъ господарь оу зємли молдавскои о(т) братїи нашихъ... то они да нє порушатъ нашє данїє (Сучава, 1403 *ДГАА*); а по нашємъ животѣ которыи имѣтъ быти господаръ оу нашєи зємли... то имъ що (...не відчит.— *Прим. ред.*) не пороушили нашєго даиїѦ (Сучава, 1419 *DIR*«*A*» 444);

(неповні, у заголовках деяких параграфів Вісліцького статуту) (32): которыи съ соуда избєгають во гнѣвѣ (XV ст. *BC* 5 зв.); которыи комоу возмє(т) што бє(з) єго вины (XV ст. *BC* 7 зв.);

(в інтерпозиції — із співвідносним словом у головному реченні) (5): мы право чинимъ коли(ж) которымъ свє(т)комъ боудє(т) выроучєна клѦтва тогды то(т) которыи свє(т)кы вєдє(т) бє(з) оуразоу жалобы своєя имєєть моць иньшїи свє(т)кы именовать и вєсть (XV ст. *BC* 19 зв.);

в) *(додаткові)* (29) хто, (рідше) який, що *(у постпозиції — із співвідносним словом або узагальнюючим займеником у головному реченні)* (12): Влодиєла(в)... кроль польски... чинимо то свѣдо(м) оусѣмо которыі на то(т) листо посмотрито ожє пано пєтр воєво(д) молдавьі... пожичило на(м) Д̃ тисѦчѣ рублиі фрѦжьского сєрєбра (Луцьк, 1388 *P* 36—37); и Азъ ислюбую... ижь нє оставлю на тыхъ городѣхъ иного воєво(д)... по собѣ толико того которыи жь бы присѦглъ вѣрє(н) быти королеви (Кременець, 1434 *P* 131); О ты(х) которыи(ж) дєлаю(т) дерєво в лесє (XV ст. *СЯ* 9 зв.); а какъ зъ нихъ одинъ зомретъ а ие зоставитъ по собе сыновъ и щадковъ музского полу то его половица того села Осекрова иа того маетъ спасти который ся останетъ (Троки, 1498 *ГВКОО*);

(без співвідносного слова у головному реченні) (5): про тожь мы илѧшь воєвода... знаменито чинимо оурѦдомь того листа которымь єсть потрєбизна... како... кролєви полскому... землю шєпииьскоую... ворочаємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); КолисѦ хто правомъ вади(т) о граиица(х) оуказоуючи копца намнє три... тогды по(д)комореи нашь по(д) своєю чєстїю... имєєть прїпоустїть ко (до)свє(т)чєнїю которыиже лѣпшая зиамєна оукажєть (XV ст. *СЯ* 42); ми боѦрове... Авно чини(м) ты(м)то листо(м), котрыи того листа боудоу(т) знаємостъ имѣти, гды(ж)... пєтръ воєво(д)... королеви полском(у)... записа(л) сѦ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738);

(в інтерпозиції — без співвідносного слова у головному реченні) хто, (рідше) який (4): I теź, jestliby... zabito, a czerez swedecstwo, ne moh dowesti swoim prijatelem, kotoryjby... zabił, jestliby moh w pytaniu nekotoroho podozrenoho meti; my... na protiwku podozrenoho, choczom obroncoju byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); Також и мы... Стєфан воєвода, жадного нєпрїятєлѣ кролѣ єго милости, которїи колвє нєпрїятєл єго милости хотѦл бы назвати сѣ господарєм землѦм єго короуны полскои, и которїи бы пришол до нас, или до подданных наших, или боуд до кого *которїи* прислоухают нашєго господства, мы нє имаєм такового чловѣка прїимити (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

(у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні) (5): а которыи бы нє хотилъ на томъ изъєднаиїю стоати и миръ пороушити, а ваша мл(ст)ъ и каждыи добрыи иа того стояти и казнити, яко виноватого и яко прѣстоупника (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); Ино которого єсмо чоловєка вєдали въ нашой зємли, што ємоу добра нєхотєлъ... того єсмо тогды жъ зъ зємли нашоє и выслали (б. м. н., 1496 *BD* II, 405); а которыи бы коли хотєли въ мыто нашо и (в) промытоу въстоупатисѦ и мытоу нашомоу шкодити ты бы и(х) одъ ты(х) боронилъ (Петрків, 1489 *AMB*);

(без співвідносного слова у головному реченні) (3): которїи бы єго нє слоушали, мы єго исказнимы єгоже роукою (Сучава, 1401 *RIR*); а которыи боудєть оу томь знайдеиы тогда вина на нихъ (XV ст. *BC* 15);

г) *(місця)* (8) який, котрий *(у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні)* (6): а у которомъ торгу имуть ихъ купити, тамъ имуть дати, отъ каждого конѦ по чєтыри гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); А оу которомъ тръгоу имєт коупити там имєт давати от скота а̃ грош (Сучава, 1460 *BD* II, 274);

(без співвідносного слова у головному реченні) (2): а оу котором торгоу имоут их коупити, от каждого конѦ по чєтири грош (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789); а оу котором торгоу имоутъ их коупити, от каждого конѣ по чєтири гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

2. *(відносно-приєднувальний)* цей, цей саме (25): Мы Алєксандръ... ведомо чынимо... ижъ... на пляцахъ тыхъ, на которыхъ теперъ мешкаютъ... На *которыхъ* тыхъ плацахъ над Городницею божница ихъ... стоитъ (Луцьк, 1389 *PEA* I, 26—27); тамъ же єсмо копецъ усыпалы, грани иа лыпи вытесаты велилы ... для вечистого знаку паль забыты казалы есмо и тую граыцю скончылы... Которыи то граыци и за рику, также копци и грунтъ Карпа Мыкулиискоге потверждаемъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8—9); которыижь то присѦги и запи(с) єсми оучинили при томъ голду во львовѣ... ты(х)то оусѣхъ присѦгъ и записовъ... потвєржаємъ... а которыижь то листы и записы хочемъ имѣти въ оусѣхъ рѣче(х) и члонкохъ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712—713); На которого соимоу кончанїє и дѣланїє... вєлєможны панове: пань Станиславь с Ходча... пань Михайло Боучачскы... панове и рада господарѦ Стєфана воєводы... из дроугои стороны, соуть сосланы и иалицены и намѦнєны. Мєжи *которыми* панми пань Миколаи Гримало, вижь господарѦ кролѣ єго милости, особно был съсланы, абы оусым сторонам била справедливостъ, абы одио смотрыль (під Хотиием, 1467 *BD* II, 297); Я, Андрей Александровичъ, намѣстиикъ лидскій, державца кіевскій на тот часъ што гдрь иашъ король єго млсть далъ игумену и старцом стого великого николы мнстря Пустынского двѣ нивки городское земли Плоскую а Клиноватую... а которыи нивки в долиие... то есми велелъ держати виноградником (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); мы Олександръ...великий кн⟨А⟩зь литовский... чииимъ знамєнито... иж вбачивши вѣрныи службы... кн⟨А⟩жати Костєнтина Ивановича Острозского... имѣнє н⟨а⟩шє именємъ ЗвѦгол... даємъ и записуємъ... зо всими иными доходы... на которыж рѣчи лєпѣйше сведетство а болшєє потвєржене пєчат н⟨а⟩ша єст к сємоу н⟨а⟩шомоу листу завѣшена (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).

3. *(неозначений)* (111) *(у знач. прикм.)* якийсь, будь-який, який-небудь (100): а коли которыи торговєць поидеть торговатъ ис торуиѦ чєрєс бєрєстиє до лучьска без печали будтє (б. м. н., 1341 *P* 2); A jestliby kotoryje reczi krampuje wez majet' myto płatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); а коли которыи господарь имъ ⟨поруши⟩тъ без вины ихъ таковыи штобы былъ проклѦть о(т) г̃а б̃а (Сучава, 1407 *Cost.* I, 57); а пак ли тоє пєрворє(ч)ное село намъ сѦ бы слюбило а любо которому нашєму слузѣ поволили быхо(м) є выкупити (Коломия, 1424 *P* 102); а мы имаємъ дати кнѦзю великомоу помоч... нижли того, бже нє даи, боудоумъ (!) имѣти какоую налогоу с которых сторонъ, на нашоу зємлю (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); А которыи бы гости хотели мыто нашо, и ты бы ихъ отъ того устегалъ, нехай бы ездили старыми дорогами (Краків, 1487 *РИБ* 226—227); а воды(н)скому

єстли буде(т) о то которое дѣло и о(н) того нєха(и) на су-(д)а(х) нашы(х) **а не иа ни(х)** коли они єго буду(т) негора(з)-до суди(ли) (Вільна, 1495 *ВМЗД*); а колї сѧ на(м) прїгодить прїєха(т) до которое зємлї тогды соудья тое зємли имєєть соудити прї нашомъ дворє (XV ст. *ВС* 12 зв.); а владицѣ Полоцкому того игумена у Пречыстой Пустынской, ие судити... нижли которое дѣло будетъ владыцѣ до игумена, тое судити намъ посполь (...— *Прим. вид.*) владыкою (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

к о т о р ы и и н ь ш и (I) якийсь інший: про то мы оуставлѧємь абы ка(ж)ны(и) вєлїкыи па(и) ани которыи иньши и(х) нєкоупова(л) собѣ ше(л)тииства нїкоторыи вси кромѣ па (I) своєго чїя вєсь (XV ст. *ВС* 32 зв.);

н а к о т о р ы х ъ в р ѣ м є н а х ъ (I) *див.* ***ВРѢМѧ***;

(у знач. іменника) хто-небудь, хтось (9): а тижь коли бы которыі нєприѧтель своєю силою облогло тото исныи гро(д) галичь тогда тото исныі воєвода и бра(т) єго и дѣти ихь или *которы* из нихо жи(в) останєть имають... того исного города боронити (Луцьк, 1388 *Р* 37); а коли которыи о(т)име(т) нашє данїє... то таковыи штобы былъ проклѧтъ о(т) г҃а б҃а (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*); а которыи з нас выстоупить с того дѣлоу, тогдѣ осподарю королю... пѧтсоть коп (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); а єстли который с тыхъ нєхотєл ємоу служити и он оставивши имѣнє єдь проч зо всимъ своимъ статкомъ (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

4. *(питальний)* який (3): и оуставлѧємь и(ж)... слоужебнїкъ своимъ посохо(м) имаєть поєха(т) к селоу к томоу паиоу чїє сѣло єсть... а повєдать о(т) которо(г) соудьи прїказанїємъ... а для которое вины то(т) позовъ да(н) (XV ст. *ВС* 14);

◇ и м а т и к о т о р ї и р и ч и (I), к о т о р ї и р и ч и и м а т и (I) *див.* **ИМАТИ²**.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **которыи, которы(и), kotoryj** 111 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1341 *Р* 2; 1388 *ZPL* 105; 1403 *RS* 338; 1419 *DIR«A»* 444; 1430 *ГВКЛ* 8; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1462 *BD* I, 70; 1475 *AS* III, 14; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **которы** 14 (1388 *Р* 36, 37; 1403 *ДГАА*; 1411 *Cost.* I, 85; 1437 *DIR* № 8; 1462 *BD* II, 284; XV ст. *ВС* 5 зв., 17 зв., 18 зв.; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **которїи, котори(и)** 9 (1458 *DIR«A»* 513; 1476 *BD* I, 212, 216, 217; 1484 *ЯМ*; 1499 *BD* II, 421); **котрыи** 1 (1448 *Cost.* II, 738); **котори** 1(1454 *Cost.* II, 513); **котры** 1 (1448 *Cost.* II, 738); **которои** 1 (1459 *Р* 171); **! котырыи** 1 (XV ст. *ВС* 8 зв.); *род. одн.ч., с.* **которого, которо(г)** (1389 *РЕА* I, 27; 1421 *Cost.* I, 142; 1435 *Р* 134; 1438 *Р* 140; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1467 *BD* II, 297; XV ст. *ВС* 11, 14, 29; 1499 *BD* II, 421); *дав. одн. ч., с.* **которому, которомоу** (1424 *Р* 102; 1438 *Р* 140; 1466 *AS* I, 61; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141; XV ст. *ВС* 18 зв.; 1499 *BD* II, 422); *знах. одн. ч.* **которыи, которы(и)** 7 (1447—1492 *ЛКБВ*; 1481 *AS* I, 77; XV ст. *ВС* 33 зв., 38; 1492 *AS* III, 23; 1495 *ВМБС*); **которого, которо(г)** 7 (1435 *Р* 134; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1496 *BD* II, 401, 405; XV ст. *ВС* 15 зв., 34; 1498 *BD* II, 409); *ор. одн. ч., с.* **которымъ, которы(м), которым** 11 (1430 *ГВКЛ* 7; 1456 *Cost.* II, 788; 1460 *BD* II, 273; 1494 *АЛМ* 54; 1495 *ВМБС*; XV ст. *ВС* 6, 26; 1499 *AS* I, 117; *BD* II, 449); **которим** 1 (1485 *BD* II, 372); *місц. одн. ч., с.* **оу (на) которомъ, которомь, котором** 14 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 669; 1449 *АЛМ* 8; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 274; 1466 *BD* I, 96; 1489 *РИБ* 437 і т. ін.); **на которомь** 1 (1467 *BD* II, 297); *наз. одн. с.* **которое** 6 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1449 *АЛМ* 8; 1489 *РИБ* 438; 1495 *ВМЗД*; 1499 *АСД* VI, 3; 1500 *АСД* II, № 3); **которы** 1 (1492 *ЗОЄ*); *знах. одн. с.* **которое** (1447—1492 *ЛКБВ*; 1467 *Mih. Doc.* 125; *СП* № 13; 1475 *AS* I, 72; 1489 *РИБ* 433; 1490 *Пам.*; 1492 *ЗОЄ*; 1496 *AS* I, 244; XV ст. *ВС* 35—35 зв.; 1499 *ГОКІР*); *наз. одн. ж.* **которая, kotoraja, котораѧ** 40 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1388 *ZPL* 104; 1436 *Cost.* II, 706; 1445 *Cost.* II, 729; 1454 *Cost.* II, 517; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1495 *ВМБС*; XV ст. *ВС* 6 зв.; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); **котораѧ** 2 (1413 *Р* 83); **котора** 2 (1415 *Cost.* I, 122; 1462 *BD* II, 285); *род. одн. ж.* **которои** 6 (1453 *Cost.* II, 766; 1462 *BD* II, 284; 1485 *BD* II, 372; XV ст. *ВС* 31 зв.; *СЯ* 9; 1499 *BD* II, 422); **которое, kotoroje** 6 (1388 *ZPL* 103; 1478 *AS* I, 76; XV ст. *ВС* 12 зв., 14, 20 зв.; 1491 *AS* I, 97); *дав. одн. ж.* **которои** I (1447—1492 *ЛКБВ*); **! корои** 1 (XV ст. *ВС* 8); *знах. одн. ж.* **которою, которую, kotoruju** 17 (1388 *ZPL* 104; 1436 *Cost.* II, 706; 1449 *АЛМ* 8; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1453 *Cost.* II, 766; 1455 *Cost.* II, 774; 1485 *BD* II, 372; 1492 *AS* III, 23; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **которою** 3 (1448 *Cost.* II, 738; 1453 *Cost.* II, 766; 1496 *BD* II, 402); *зам. знах. одн. с.* **за которою** дѣло I (1466 *BD* I, 95); *ор. одн. ж.* **которою** 4 (1485 *BD* II, 371; XV ст. *ВС* 5 зв.; 1494 *AS* I, 101; *РИБ* 560); **! котою** 1 (XV ст. *ВС* 10 зв.); *місц. одн. ж.* **в (при, на, оу) которой, kotoroj** 5 (1388 *ZPL* 105; 1430 *ГВКЛ* 8; 1493 *АЛРГ* 56; 1498 *АЛМ* 163; 1499 *BD* II, 423); **о ко(т)ро(и)** I (XV ст. *ВС* 7); *наз. мн. ч., с.* **которыи, kotoryi** 66 (1388 *ZPL* 103; 1401 *RIR*; 1424 *Р* 99; 1435 *Р* 133; 1448 *Cost.* II, 737; 1462 *BD* II, 285; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1488 *AS* I, 88; 1493 *ПОСВВ* 152; 1499 *BD* II, 448 і т. ін.); **которые, kotoryje** 23 (1388 *ZPL* 103; 1430 *ГВКЛ* 7; 1499 *АЛМ* 8; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1466 *AS* I, 62; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1487 *РИБ* 227; 1496 *ПДВКА* 60 і т. ін.); **которїи, котории** 7 (1401 *RIR*; 1462 *BD* II, 284; 1485 *BD* II, 372; 1495 *BD* II, 64; 1499 *BD* II, 420, 421; *ВФ*); **которы, kotory** 3 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1436 *Cost.* II, 698; 1462 *BD* II, 284; 1487 *AS* I, 86); **которыѣ** I (1434 *Р* 130); **которие, которіе** 2 (1484 *ЯМ*; 1497 *РИБ* 683); *наз. мн. ж.* **которыѧ** I (1448 *Cost.* II, 734); **! котоиры** 1 (1467 *BD* II, 297); *род. мн.* **которыхъ, которы(х), которых, kotorych** 8 (1388 *ZPL* 103; 1389 *РЕА* I, 26; 1415 *Cost.* I, 116; 1429 *DIR«A»* 455; 1437 *Cost.* II, 709; 1442 *Cost.* II, 719; 1445 *Cost.* II, 726; 1487 *AS* I, 239); **которих, которихь** 3 (1436 *Cost.* II, 706; 1495 *BD* II, 64; 1499 *BD* II, 425); *дав. мн.* **которы(м), которымь, которым, которымъ** (1388 *Р* 38; 1436 *Cost.* II, 706; 1462 *BD* II, 285; 1495 *РИБ* 602; XV ст. *ВС* 7 зв.; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); *знах. мн. ч., с.* **которыи, kotoryi** 25 (1389 *РЕА* I, 27; 1430 *ГВКЛ* 9; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1462 *BD* II, 293; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1488 *AS* I, 88; 1495 *АЛМ* 128; 1496 *AS* I, 244; 1498 *АЛМ* 169; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **которы(х), которыхъ, которых, kotorych** 9 (1389 *РЕА* I, 26; 1459 *Р* 171; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1495 *АЛМ* 83; *ВК*; XV ст. *СЯ* 43; 1498 *BD* II, 412); **которы, kotory** 6 (1457 *Cost.* II, 810; 1462 *BD* II, 284; 1499 *AS* I, 118; XV ст. *ВС* 17; *СЯ* 9 зв.; 1500 *ДПЖН*); **котори** 2 (1458 *Cost.* II, 815); **которыѣ** 2 (1436 *Cost.* II, 706, 707); *знах. мн. ж.* **которые, kotoryje** 4 (1388 *ZPL* 105, 108; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1498 *ГВКЛ* 22); **которїи** 3 (1485 *BD* II, 372; 1499 *BD* II, 419); *знах. мн. с.* **которие, которіе** 2 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1489 *РИБ* 433); **которая** 1 (XV ст. *СЯ* 42); *ор. мн.* **которыми** (1411 *Cost.* II, 637; 1434 *Р* 129, 131; 1435 *Р* 132; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1467 *BD* II, 297; XV ст. *ВС* 36; *СЯ* 40 зв., 42 зв.; 1497 *РИБ* 683); *місц. мн.* **на (оу, о) которыхъ, которы(х), которых** 9 (1389 *РЕА* I, 26, 27; 1415 *Cost.* I, 116; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1448 *Cost.* II, 362; 1449 *Cost.* II, 386; 1455 *Cost.* II, 561; XV ст. *СЯ* 43; 1460 *BD* I, 41); **оу которих** 1 (1462 *BD* I, 67).

Див. ще **КТОРЫ.**

***КОТОРЫЙ КОЛИ БОУДЬ** *займ.* (2) *(неозначений)* будь-який, який-небудь: а такожє слоубоуємы и имаємы воротити оусѣ записы тому истино(м) королеви полскому и єго короуни, што передьковє нашы имили о(т) королевьства полско(г), которыѣ коли боудь записы и тижь которыѣ коли боудь передьковє нашы (Львів, 1436 *Cost.* II, 707).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **которыѣ коли боудь** (1436 *Cost.* II, 707).

Див. ще **КОТОРІИ КОЛВЄ, КОТОРІИ КОЛИ, *КТОРЫ КОЛИ.**

! КОТОЮ ‹КОТОРОЮ› *див.* **КОТОРЫИ.**

КОТРЫ *див.* **КОТОРЫИ.**
КОТРЫИ *див.* **КОТОРЫИ.**
КОТРЫИ КОЛИ *див.* **КОТОРІИ КОЛИ.**
! КОТЫРЫИ *див.* **КОТОРЫИ.**

КОТЮЖИНЦИ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Котюжинці: мы великий кн⟨я⟩зь Швитрикгаил... чиним знаменито... иж оузрєвшє єсмо верност... н⟨а⟩ш⟨о⟩го... слуги Михайла Олєхновича, и мы єсмо єму дали и записали... сєла оу кремєнецкой волости на имѧ Цєценовци... а Котюжинци на Божку (Луцьк, 1444 *AS* I, 39—40).

ФОРМИ: *наз.* **Котюжинци** (1444 *AS* I, 40).

***КОЦМАНЬ** *ж.* (9) *(назва села на Буковині)* Кіцмань: и ти(ж) наши слоуги перєроубци аби нє гонили тоти люди о(т) коцмани ни на горо(д) ни на млины ни на наши дворовє съ иними землѣнє... що сѣ знаидоу(т) оу Радовце(х) и оу Коцманє (Сучава, 1479 *DC* 141); Іо стєфа(н) воєво(д)... оукраси гро(б) своеи прѣдѣдици кнѧжни анастасіі іаже дадє коцма(н) обитѣли сей (б. м. н., 1497 *DC* 8).

ФОРМИ: *род. одн.* **коцмаии** (1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257); *знах. одн.* **коцма(н)** (1497 *DC* 8); *місц. одн.* **оу Коцманє** 4 (1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257); **оу Коцмани** 2 (1479 *DC* 140, 141).

КОЦМЪНЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: и мы... потвєрдили єсми имъ... сєла на тоутовѣ на имѧ калиманещи... и понижє коцмънещи (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 52).

ФОРМИ: *наз.* **коцмъиєщи** (1439 *Cost.* II, 52).

***КОЧОВАТИ** *дієсл. недок.* (1) *(сіно)* збирати, складати: и мы видѣвшє и(х) ⟨правою и вѣрною слоуж⟩бою до на(с)... потвєрдили єсми имъ... сєла на тоутовѣ... и понижє мѣсто да кочуєтъ себѣ сино (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 51—52).

ФОРМИ: *нак. сп. 3 ос. одн.* **да кочуєтъ** (1439 *Cost.* II, 52).

КОША *ч.* (1) *(особова назва)*: а такожє єсми потвєрдили монастироу нашємоу ⟨оуси татаровє⟩ и цигане, на имѣ татаро(м)... коша и(с) чєлѣдъю си, тора и(с) чєлѣдъю си (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коша** (1462 *Cost. D.* 11).

***КОШЄНЇЄ** *с.* (2) косіння: О кошєнїи сена чюжего хто косить (XV ст. *BC* 31).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о кошеиїи** 1 (XV ст. *BC* 31); **о ! кашєнїи** 1 (XV ст. *BC* 8).

Пор. **КОСИТИ.**

КОШЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: Тѣм мы... дали и потвердили єсмо им оу нашеи зємли оу молдавскои... одно селище ...межи Гънєщїи и межи Роусканїи и межи Кошєщїи (Сучава, 1467 *BD* I, 117).

ФОРМИ: *ор.* **Кошєщїи** (1467 *BD* I, 117).

***КОШИВАТИ** *дієсл. недок. многокр.* (5) (що) не раз косити, косити: Село Ходо(р)ково а в томъ сєлє сємъ чловка осмы(и) отамо(н) а вси слоуги на во(и)ноу хоживали и в ловы хоживали... а сена нєкошивали (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.—91).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **кошивали** 4 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 91); **кошывали** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

Див. ще **КОСИТИ, *ПОКОСИТИ, УКОСИТИ.**

***КОШИЛОВИЧЪ** *ч.* (3) *(особова назва)*: А на то є(ст)... вѣра пана стецка кошиловича (Сучава, 1438 *DIR«A»* 472); а на то єст... вѣра пана стецка кошиловича (Сучава, 1439 *Cost.* II, 46—47).

ФОРМИ: *род. одн.* **кошиловича** (1438 *DBAc* 28; *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 46—47).

КОШИЛОВЦИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині)* Кошуляни: мы илїа воєвода... чинимъ знаменито... ожє... дали єсми имъ оу нашии зємли двѣ сєлѣ на имѣ кошиловци и стаиоуловци (Сучава, 1432 *Cost.* I, 330).

ФОРМИ: *наз.* **кошиловци** (1432 *Cost.* I, 330).

***КОШТЪ** *ч.* (1) (*стч.* košt, *стп.* koszt, *свн.* kost(e)) ціна, зусилля: Мы кнѣзь Семєнъ Алєкса(н)дрови(ч)... озна(и)моуемо... и(ж) мы дєи змилова(в)ши сѧ но(д) (!) слоугою наши(м) оурожоны(м) Єремиєю Ша(ш)ко(м) Которои на(м)ъ великїє оуслоуги своє и ко(ш)то(м) нємали(м) о(т)дає(м) (!) про то нагорожаючи ємоу самомоу... при (в)сюи о(т)чи(з)нѣ и диди(з)нѣ... є(го) зоставоую (Прилуки, 1459 *P* 171).

ФОРМИ: *ор. одн.* **ко(ш)то(м)** (1459 *P* 171).

***КОШЧЇЄВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: тѣмь жє мы видѣвши єго правоу и вѣрною слоужбоу до на(с)... дали єсми ємоу сєла на имѣ собранєцъ ... и боудинци михаила кошчїєвича (Хотии, 1435 *DIR«A»* 465).

ФОРМИ: *род. одн.* **кошчїєвича** (1435 *DIR«A»* 465).

***КОШЫВАТИ** *див.* ***КОШИВАТИ.**

КОЩИЦКИИ *ч.* (1) *(особова назва)*: а на то послуси кнѧзь юрьии глѣбовичь бєлзьскии... панъ добєславъ кощицкии (Львів, 1368 *P* 16).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кощицкии** (1368 *P* 16).

! КОЯЖДОУЛ ⟨?⟩ (1): хота(р)... о(т) доуба что є(ст) на нє(м) крь(с)ть просто чєрєсь полѣ на могїлоу... а о(т) толѣ на вєрхоу гороу чобаноуль... до обрьшїє и кояждоул до об⟨рьшї⟩є мъгоура до об⟨рьшїє⟩ (Корочии Каміиь, 1458 *Mih. Doc.* 121—122).

! КПѢПОСТ ⟨КРѢПОСТ⟩ *див.* ***КРѢПОСТЬ.**

***КРАВЄЦЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: жалова(л) на(м) боѧринъ смоле(н)скн(и) на (и)мѧ курило иванови(ч), на бра(т)ю свою... што(ж) они нєхотѧ(т) єму оу во(т)чинє дѣлєницы дати... и казали были єсмо и(х) поделити, око(л)ничому... Ивашку кра(в)цоу (Вільна, 1495 *БСКИ*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **кра(в)цоу** (1495 *БСКИ*).

КРАЄВСКИИ *ч.* (1) *(особова назва)*: а кнзѧ юрьевы(х) боѧръ бы(л) при то(м) пань патрикѣи краєвскии и па(н) га(в)рило маршалко (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **краєвскии** (1458 *ОЖДМ*).

КРАИ[1] *ч.* (41) *(гранична лінія)* край, межа (37): а хотарь имъ нижни о(т) марышєвъци... по краи боуковины (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); А хотар томоу мѣстоу да єст почєнщи от потока Драгошєва... та на цариноу до краи царины (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 114); а обрубъ земленый тому имениицу моему Лопавшомъ по старине: от именя моего Хренникъ ... до дороги, што з Лопавшъ идетъ до Корытна, а черезъ тую дорогу краем нив церковных Хренницких (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); а мы такождєрє и от нас єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу Жоуржи Поуцѣноу... сєло на краи Доуброви (Васлуй, 1497 *BD* II, 107);

(пограничний район держави) пограниччя, окраїна (3): а кто повезєтъ сукно до бесарабъ, дати иметь, на головное мыто, у сочавѣ, отъ гривну по три гроши, а на краи, у баковѣ, отъ гривну два грощи (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а кто повезєть соукно до басараб, дати имєт на головномь мытѣ, оу сочавѣ, от гривны три грош. а на краи, оу баковѣ, два грош от гривны (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789);

(озера) берег (1): Тѧм мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до нас... дали и потвръдили єсмы ємоу... половина сєло на Брълад, на краи великаго озєра Брълада (Сучава, 1496 *BD* II, 89).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* до **краи**, от **краи** (1428 *Cost.* I, 224; 1446 *ПГСПМР*; 1466 *BD* I, 114; 1495 *BD* II, 63; 1497 *BD* II, 100); *знах. одн.* **краи, краї** (1392 *Cost.* I, 7; 1400 *DIR«A»* 433; 1411 *Cost.* I, 84; 1427 *DIR«A»* 450; 1438 *DBAc* 27; 1446 *Cost.* II, 270; 1488 *BD* I, 348; 1491 *BD* I, 449; 1495 *BD* II, 63 і т. ін.); *ор. одн.* **краем** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *місц. одн.* **на (оу) краи** (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1456 *Cost.* II, 789; 1493 *BD* II, 3; 1496 *BD* II, 89; 1497 *BD* II, 99, 100, 107).

КРАИ[2] *ч.* (5) *(особова назва)*: А на то єст... вѣра нашых бояръ... в. п. Мик Крак (Бистриця, 1457 *BD* I, 4); А при том єсми мартор сам господство ми... Стєфан воєвода... и наше панове... пан Мик Краи... и иных панов досыт, великых и малых (Бирлад, 1460 *BD* I, 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Краи** (1460 *BD* I, 41; *Cost. S.* 34); *род. одн.* **КраѦ** 3 (1457 *BD* I, 4; 1458 *BD* I, 20, 25).

Див. ще **КРАЛ** [2], ***КРАЛЮ, *КРАЮ.**

***КРАИНИИ** *прикм.* (6) прикордонний: а львовчѦнє што имуть поити до браилово, по рыбы, на краинеє мыто, или у баковѣ или у берладѣ, тамъ имуть дати, отъ гривну по полъвтора гроша (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а мыто имоут платити на краинѣм мыты, оу Бани алибо оу Баковѣ (Сучава, 1460 *BD* II, 275—276).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **краинеє** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669); *місц. одн. с.* **на краинѣм** (1456 *Cost.* II, 790, 791; 1460 *BD* II, 276); *місц. мн.* **на краиных** (1460 *BD* II, 275).

Див. ще ***КРАИШНЫИ.**

***КРАИНИКОВЬ** *прикм.* (1) ◇ потокъ краиниковь *див.* ***ПОТОКЪ** [1].

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **краиниковь** (1415 *Cost.* I, 122).

КРАИНИКОУЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣм мы видѣвше є(г) правою и вѣрною службою до на(с)... дали и потвръдили єсми ємy... села иа имѣ шизкоуци... и краиникоуцы (Сучава, 1456 *Cost.* II, 577).

ФОРМИ: *наз.* **краиникоуци** (1456 *Cost.* II, 577).

КРАИНИЧЄЩИ *мн.* (5) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы алєксандръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє тоты истинныи слоуги нашѦ никыта и добрє зографи дали єсмы имь... два села... на имѦ краиничєщи, а дроугое село на имѦ левкоушєщи (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121); а мы такождєрє и от нас єсмы дали... паноу или комисоу... тоє прАдреченнoє половина села на Полочинех на имѦ половина от Краиничєщи (Васлуй, 1497 *BD* II, 118).

ФОРМИ: *наз.* **краиничєщи** (1415 *Cost.* I, 121); *зам. місц.* **оу краиничєщи** (1490 *DC* 147); *род.* **Краиничєщи** (1497 *BD* II, 118); *ор.* **краиничєщи** (1415 *Cost.* I, 122).

***КРАИНЫЙ** *див.* ***КРАИНИИ.**

КРАЙЧИЙ, КРАИЧЫ *ч.* (4) (*стп.* krajczy) *(первісно сановник, обов'язком якого було краяння страв при королівському столі; потім почесний титул)* крайчий: мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ажє єсмо оумолвили и с пре(д)речєными паны и с коруны по(л)скоѦ... на имѣ, панъ янъ с чижєва... и панъ заклика тарло, староста и державца стрыискы и краичы королєвства по(л)ского (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729); А при том были рада н⟨а⟩ша: кн⟨А⟩зь Михайло Васильевич... а пан Федко крайчий (Луцьк, 1451 *AS* I, 44—45).

ФОРМИ: *наз. одн.* **крайчий** 2 (1446 *AS* III, 5; 1451 *AS* I, 45); **краичы** 1 (1445 *Cost.* II, 729); *род. одн.* **крайчого** (1446 *AS* III, 5).

***КРАИШНЫЙ** *прикм.* (1) прикордонний: А що привезоут от Басараб или от Тоуркох, или пєрєцъ, или баволноу или боуд що, оу Баковѣ и Романов тръгъ и оу тых краишных тръгов от воза по B̃ златы тоурскых (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

ФОРМИ: *род. мн.* **краишных** (1460 *BD* II, 274).

Див. ще ***КРАИНИИ.**

***КРАЇ** *див.* **КРАИ** [1].

КРАКОВСКИИ, КРАКОВЪСКЫИ, КРАКОВЬСКИИ, КРАКОВЬСКИ, КРАКОВСКЫ, КРАКОВСКІЙ, КРАКУВЪСКИИ *прикм.* (28): А сє А король казимиръ краковьскии... далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворищє заньво (так — *Прим. вид.*) матѣичича (Казимир, п. 1349 *P* 3); исталосѦ подъ дєржавою великого кролѦ краковьского казимира и господарѦ рускоѣ зємлѣ (Львів, 1370 *P* 18); мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ажє єсмо оумолвили и с пре(д)речєными паны и с коруны по(л)скоѦ... на имѣ, панъ янъ с чижєва, панъ и староста краковскы, на мѣсцє володислава, королѣ по(л)ского єго мл(с)ти и опека(л)никъ коруни полскои (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729);

краковская монѣта (1) *(грошова одиниця краківської чеканки)* краківська монета: Мы болєславъ инако швитрикгаило... кнѦзь чєрниговскии и ины(х) знаємо то чини(м)... ажє даровали єсмо... юркови козєнѦти на своємъ селѣ иа хватовцєхъ Ѩ копъ рускои личбы краковскои монѣты (Коломия, 1424 *P* 102).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Краковскии, краковьскии, краковскій** 4 (п. 1349 *P* 3; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1433 *P* 122); **крако(в)скыи, краковъскыи** 6 (XV ст. *BC* 5 зв., 6, 9, 13 зв.); **краковьски, krakowski** 3 (1394 *P* 54; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); **краковскы** 1 (1445 *Cost.* II, 729); **кракувъскии** 1 (1377 *P* 24); *род. одн. ч.* **краковьского, краковско(г)** 2 (1370 *P* 18; 1424 *P* 100); **краковъска(г)** 1 (XV ст. *BC* 30 зв.); *дав. одн. ч.* **крако(в)скомоу** (XV ст. *BC* 30 зв., 38); *род. одн. ж.* **краковскои** 4 (1361 *AGZ 6;* 1424 *P* 102; 1433 *P* 120, 124); **крако(в)скы(и)** 1 (XV ст. *BC* 34 зв.); *ор. одн. ж.* **краковьскою** (1352 *P* 5); *місц. одн. ж.* **у краковъскои** (XV ст. *BC* 12 зв.); *наз. мн. ч.* **краковъскыи** (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

Пор. ***КРАКОВЪ** [1].

***КРАКОВЪ** [1] *ч.* (21) *(назва міста у Польщі)* Краків: а даиа грамо(т) оу краковѣ (Краків, 1388 *P* 41); таке(ш) кєды коли бы сѦ пригодило помочи оу кролєвъствѣ пол(с)комъ на далєкиѣ стороны, далєи кракова и далєи пол(с)ки, к нѣмцомъ крижеваицемъ, тогды... имамы помагати подлу(г) всєѣ нашєѣ мочи, противу всѣхъ ихъ нєприѦтелии (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); а дан(н) сеи листъ чєрєз руки вєлѣбно(г) мужа донина подканслѣрєго кролєвства (по)лско(г) пробоща (с)втого (флорїѦ)на прєдъ краковомъ (Медика, 1415 *P* 87); Писанъ у Краковѣ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2,59).

ФОРМИ: *род. одн.* **кракова** (1393 *Cost.* II, 607; 1395 *Cost.* II, 612, 613; 2-а пол. XV ст. *СПС*); *ор. одн.* **краковомъ** (1415 *P* 87); *місц. одн.* **оу краковѣ, Краковѣ** 5 (1388 *P* 41; 1394 *P* 54; 1454 *АЛМ* 12; 1499 *АЛМ* вип. 2,36; 1500 *АЛМ*, вип. 2,59); оу **(в) Краковє** 10 (1487 *АМЛ; РИБ* 227, 435; 1488 *УКТ;* XV ст. *BC* 13 зв.; 1489 *AKB*; *AS* III, 22; *РИБ* 432, 433, 438); w **Krakowi** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

***КРАКОВЪ** [2] *ч.* (16) *(назва річки у Молдавському князівстві)*: а хота(р) тѣмь села(м) *(в ориг.* селала(м).— *Прим. вид.)* кориіи и стр⟨им⟩бїи що на краковѣ и поусти(и) селищи, ти(ж) що на краковѣ, да є(ст) почєнши о(т) сочи (Сучава, 1428 *Cost.* I, 209); и дали господствоу мы пєть сєль: єдно на Краковѣ на имѣ Қаоучєлєщи (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

Камєнь Краковъ (1) *див.* ***КАМЄНЬ** [1].

ФОРМИ: *род. одн.* **краковъ** 5 (1439 *Cost.* II, 60; 1446 *Cost.* II, 263; 1447 *Cost.* II, 288; 1491 *BD* I, 463; 1495 *BD* II, 59); **кракова** 1 (1438 *DIR«A»* 472); *ор. одн.* **краково(м)** (1428 *Cost.* I, 209); *місц. одн.* **на краковѣ, Краковѣ** (1428 *Cost.* I, 209; 1442 *Cost.* II, 93; 1448 *Cost.* II, 324; 1462 *Cost. D.* 10; 1495 *BD* II, 59; 1500 *BD* II, 173).

КРАКОВЪСКЫИ *див.* **КРАКОВСКИИ.**

КРАКОВЬСКИ *див.* **КРАКОВСКИИ.**

КРАКОВЬСКИИ *див.* **КРАКОВСКИИ.**

***КРАКОВѦНИНЪ** *ч.* (2) *(назва особи за місцем проживання)* краков'яин: Продали есмо мыто луцкое и вагу краковѦиину Лерину Герешу (Вільна, 1498 *АЛРГ* 81).

ФОРМИ: *дав. одн.* **краковѦнину** (1498 *АЛРГ* 81, 82).

КРАКУВЪСКИИ *див.* **КРАКОВСКИИ.**

КРАЛ [1] *ч.* (24) (*цсл.* краль, *стч.* kral, *болг.* краль) король: съ приказаниє(м) кралѦ вла(д)слава (так.— *Прим. вид.*) польско(г) и вгорско(г)... взѦли єсмо вѣчноую очизноу въ огорожєиои въ вєликои къ кролевьскоу(м) двороу (Луцьк, 1445 *P* 148); Також и прєрєченнїи крал єго милость и прєрєченыи єго милости братїѦ... нам Стєфаноу воєводи... имают быти прїятєлєм нашим прїятели а нєпрїятєлєм нашим нєпрїятели, завжды (Гирлов, 1499 *BD* II, 420).

ФОРМИ: *наз. одн.* **крал** (1499 *BD* II, 419, 420, **421**, 422, 423, 424); *род. одн.* **кралѣ** 2 (1499 *BD* II, 419, 424); **кралѧ** 1 (1445 *P* 148); *дав. одн.* **кралю** (1499 *BD* II, 419, **425**); *ор. одн.* **кралєм** (1499 *BD* II, 419, 420); *наз. мн.* **кралєве** (1499 *BD* II, 423); *дав. мн.* **кралєм** (1499 *BD* II, 423).

Див. ще **КОРОЛЬ, КРОЛЬ.**

КРАЛ [2] *ч.* (15) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана ми(к) кралѣ (Сучава, 1454 *Cost.* II, 501); А на то єст великаа мартоу⟨рї⟩а господство ми... Стефана воєводї... и нашим боѧром: пан Браєвич... пан Мик Крал... и ини наши панове (Сучава, 1461 *BD* I, 45).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Крал, крал, кра(л)** (1456 *Cost.* II, 583; *ЭСФ;* 1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* II, 276; 1461 *BD* I, 45); *вам. род.* вѣра пана... **крал** 1 (1460 *Cost. S.* 41); *род. одн.* **Кралѣ, кралѣ** 8 (1454 *Cost.* II, 501; 1458 *BD* I, 6; *BD* II, 262; *DIR«A»* 512; 1459 *BD* I, 28, 34, 36; 1460 *DIR«A»* 515); **кралє** 1 (1459 *Cost. S.* 22).

Див. ще **КРАИ** [2], ***КРАЛЮ, *КРАЮ.**

***КРАЛЄВЪ** *прикм.* (1) *(цсл.* кралєвъ) королівський: И єлико изрекѫт вашєи милости от господства ми, а вы о вѣсєм вѣроуитє их, яко быхмо самы съ вашим милостїом говорили, понєжє мы смо слоуги кралєвы и свѧтои короуны (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

ФОРМИ: *наз. мн.* **кралєвы** (1475 *BD* II, 336).

Див. ще **КОРОЛЄВЪ, КРОЛЄВЪ, *КРОЛОВЪ.**

КРАЛЮ *ч., невідм.* (1) *(особова назва):* а на то є(сть) вѣра... пана ми(к) кралю дворни(к) глотїиски (Сучава, 1456 *Mih.* 213).

Див. ще **КРАИ** [2], **КРАЛ** [2], ***КРАЮ.**

***КРАМАРЄ** *мн.* (1) роздрібний товар: ту(т) к на(м) пришли брашовѣни и жа(лу)ю(т), аже нє лишитє и(х) продавати свои тръговли друбныи, крамаре, ка(к) продали при наше(г) родитєлѣ (Сучава, 1435 *Cost.* II, 695).

ФОРМИ: *знах.* **крамаре** (1435 *Cost.* II, 695).

Див. ще ***КРАМАРЇА, *КРАМНЫЙ** (крамные рѣчи).

***КРАМАРЇА** *ж., зб.* (1) роздрібний товар: про то(ж), о(т) сего часа, що бы єстє нє стаиовили и(х), алє да су(т) волныи и слобо(д)ны продавати и свои крамаріа (Сучава, 1435 *Cost.* II, 695).

ФОРМИ: *знах.* **крамаріа** (1435 *Cost.* II, 695).

Див. ще ***КРАМАРЄ, *КРАМНЫЙ** (крамные рѣчи).

***КРАМНЫЙ** *прикм.* (9) ◇ крамные рѣчи (6), reczi kramnyje (1), крамныє ⟨рѣчи⟩ (2) роздрібний товар: A jestliby kotoryje reczi kramnyje wez majet' myto płatiti czerez wsi myta położonyje kak i inszyje dajut' myto (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); а у сирѧтьскомъ отъ крамныхъ рѣчеи, отъ шапокъ, отъ ногавици, отъ корды, отъ мєча, отъ гривны по три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а от крамных рѣчеи, що соут розмаити рѣчи, почєнши полотно литовскоє и кросенскоє и моудроє, и от бархатоу, и от початого соукна, и от ногавици, и от харса, ...а от того от оусєго щобы платили оу Сєрети мыто от гривноу три гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* **крамны** (1456 *Cost.* II, 788); *род. мн.* **крамиых, крамныхъ** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 788, 790; 1460 *BD* II, 273, 275); *знах. мн. ж.* **kramnyje** (1388 *ZPL* 105).

Див. ще ***КРАМАРЄ, *КРАМАРЇА.**

***КРАМЪ** *ч., зб.* (1) роздрібна торгівля: почєнши гдє єстъ головноє мыто, на складѣ оу Сочавѣ, от... рѣчи дробних щож ко крамоу слоухают, а от того от оусего щобы платили оу Сєрєти мыто от гривноу три гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *дав. одн.* **крамоу** (1460 *BD* II, 273).

КРАСИЛОВ *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Красилів: мы великий кн⟨ѧ⟩зь швитрикгаил... чиним знаменито... иж оузрєвше єсмо верност... н⟨а⟩ш⟨о⟩го... слуги Михайла Олєхновича, и мы єсмо єму и записали... сѣла оу кремєнєцкой волости на имѧ: Цецєновци, а Красилов на Случи (Луцьк, 1444 *AS* I, 39—40).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Красилов** (1444 *AS* I, 40).

***КРАСНАЯ** *ж.* (12) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє его правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу оу нашєи зємли сєла на красиои (Сучава, 1434 *Cost.* I, 374); а мы також и от нас єсми дали и потврѣдили слоузѣ нашємоу Ивоулоу Мъндрѣ... тоє прѧдрєчєноє сєло... оу озєро на Краснои (Сучава, 1493 *BD* II, 19).

ФОРМИ: *род. одн.* **краснои** (1456 *Cost.* II, 582); *ор. зам. місц.* сєло на **Красиою** (1490 *BD* I, 396); *місц. одн.* **на красноии, Красиои** 8 (1434 *Cost.* I, 374; 1436 *Cost.* I, 449, 450; 1438 *Cost.* II, 14; 1456 *Mih.* 213; 1490 *BD* I, 396; 1493 *BD* II, 18, 19); на I **красно(м)** I (1458 *ПГСММЦ*).

***КРАСНЄ** *с.* (1) *(назва села на Буковині)* Красноїльськ: тѣмъ мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... села оу нашєи зємли на имѧ хєицовци на сєрѣ(т)... и половина о(т) красного (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *род. одн.* **красиого** (1431 *Cost.* I, 317).

КРАСНЄШЬ *див.* **КРАСНЫШ.**

***КРАСНИШ** *див.* **КРАСНЫШ.**

***КРАСНОЕ** *с.* (4) *(назва села у Волинській землі):* за стали єсмо оу стго спса на красно(м) д иконы кованы(х) (б. м. н., 1429 *P* 114); въ Красномъ одъ воза по грошу, а одъ коней не иадобе (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); Се я па(н) олизарь кирдеевичь моршалко земли волын(с)кое... запи(соу)ваe(м) исъ своее очины... десятиноу... къ стомоу спсоу на красное (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178).

ФОРМИ: *знах. одн.* **красное** (1487 *ВОРСР* 178); *місц. одн.* **на (въ) красно(м), Красномъ** (1429 *P* 114; XV ст. *ВОРСР* 179; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***КРАСНОСЄЛСКИЙ** *прикм.* (2) *(пор.* Красиосельскъ *у Волинській землі):* Сє я смирены ѳедосе(и) игумень спа(с)кии кра(с)иосе(лс)киі протопо(п)... взя(л) есми сѣты(и) мона(с)ты(р) то е(ст) на кра(с)но(м) и постри(г) а оу выноче(с)ки(и) чи(н) (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179);

монастырь красноселскии (1) *див.* **МОНАСТИРЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **кра(с)носе(лс)киі** 1 (XV ст. *ВОРСР* 179); *зам. дав. одн. ч.* **кра(с)носе(лс)ки(и)** 1 (1483 *ВОРСР* 178).

***КРАСНЫЙ** *прикм.* (2) ◇ красныи потокъ (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы вѣдѣвшє єго правую и вѣриу слу(ж)бу до насъ... дали єсмы єму оу нашєи зємли оу молдавскои красныи потокъ што на кобылы о(т) оустья до верхъ Потока (Сучава, 1403 *RS* 338); оучинити красную правдоу (1) *див.* **ОУЧИНИТИ** 1.

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **красныи** (1403 *RS* 338); *знах. одн. ж.* **кра(с)ную** (1457 *Cost.* II, 809).

***КРАСНЫЙ ТОРГЪ** *ч.* (6) *(назва міста у Молдавському князівстві):* и тако(ж) дали єсмо томоу прѧдрєчєиномоу монастирю воскъ о(т) краснаго тръга оуве(с), да бероу(т) калоугєри, на вѣсѧкоє лѣто, о(т) вѣсѧ(х) кто име(т) (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365); дали и потвєрдили єсмо вичныи. оброк томоу... монастироу от Побратъ... и половина камєн воскоу от Красного тыргоу (Сучава, 1466 *BD* I, 105).

ФОРМИ: *род. одн.* **красиого торгоу** 1 (1449 *Cost.* II, 378); **Красного тыргоу** 1 (1466 *BD* I, 105); **красиого тръга** 1 (1453 *Cost.* II, 445); **краснаго тръга** 1 (1448 *Cost.* II, 365); *місц. одн.* **оу красно(м) торгоу** 1 (1449 *Cost.* II, 378); **оу красномь тьргу** 1 (1454 *Cost.* II, 508).

***КРАСНЫЙ ТРЪГЪ** *див.* ***КРАСНЫИ ТОРГЪ.**

***КРАСНЫЙ ТЫРГЪ** *див.* ***КРАСНЫИ ТОРГЪ.**

***КРАСНЫЙ ТЬРГЪ** *див.* ***КРАСНЫИ ТОРГЪ.**

КРАСНЫШ, КРАСНЄШЬ *ч.* (30) *(особова назва, молд., слов.* красьнъ): А на то єст... в. п. Красныша постєлника

(Сучава, 1458 *BD* I, 25); а на то єст вєлїкаѦ ⟨мартоу⟩риа нашего посподства (!)... Стєфаиа воєвода... и боѦр наших ...пан Краснєшь дворник, паи Костє Данович (Сучава, 1467 *BD* I, 123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Красныш** 5 (1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* I, 41; *BD* II, 276; 1466 *BD* I, 113, 115); **красиєшь** 2 (1464 *BD* I, 84; 1467 *BD* I, 123); **краснє(ш)**, **krasnesz** 3 (1464 *DIR «A»* 517; 1465 *GL* 176; 1467 *Cost. S.* 69); **красни(ш)** 2 (1460 *Cost. S.* 34; 1466 *DIR «A»* 519); *род. одн.* **Красиыша** 7 (1458 *BD* I, 25; 1459 *BD* I, 34; 1460 *DIR «A»* 515; *Cost. S.* 41; 1465 *DIR «A»* 518; 1467 *BD* I, 117, 119); **Красниша** 6 (1458 *BD* I, 20; 1459 *BD* I, 28, 36; 1460 *BD* II, 270; 1466 *BD* I, 110; 1467 *BD* I, 121); **Краснєша** 3 (1464 *BD* I, 86; *Cost. S.* 59; 1466 *BD* I, 106); **Кра(с)иьша** 1 (1459 *Cost. S.* 22); ! **Краснєшоу** 1 (1465 *BD* I, 88).

***КРАСНЬШЪ** *див.* **КРАСНЫШ.**

***КРАСТИ** *дієсл. недок.* (5) *(що і без додатка)* красти: а jestliby nekotoryj kon, byłby... kradenyj (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); О злодѣє(х) што крадоуть алюбо разбои чинѦ(т) (XV ст. *BC* 7 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **крадоуть, кра(д)уть** (XV ст. *BC* 7 зв., 28, 29); *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. одн. ч.* **byłby ...kradenyj** (1388 *ZPL* 108).

Див. ще ***ЗАКРАСТИ, *ПОКРАСТИ, *ОУКРАСТИ.**

***КРАХАЄВЪ** *див.* ***КРѢХАЄВЪ.**

***КРАЧУНОВЪ КАМЄНЬ** *ч.* (2) *(назва міста у Молдавському князівстві):* и єщє єсмы дали прѣдрєченномоу монастироу домъ крачоуновъ от камена (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325); тѣмь мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоу(ж)бою до на(с)... дали єсмы ємоу... єдно сєло... на имѣ ло(в)ци наши на бистрици, що соу(т) пони(ж) крачунова камєнє и с прикоу(т)кы (Сучава, 1446 *Cost.* II, 238).

ФОРМИ: *род. одн.* **крачунова камєнє** 1 (1446 *Cost.* II, 238); **крачоуновъ от камєна** 1 (1431 *Cost.* I, 325).

Див. ще ***КОРОЧЄНЄВЪ КАМЄНЬ, *КОРОЧИНЪ КАМЄНЬ.**

КРАЧУНЪ, КРАЧЮНЬ, КРЪЧЮН *ч.* (3) *(особова назва):* мы алєксандръ воєвода... знаємо чини(м)... ожє тоть истиныи слоуга нашь паиь крачюнь бєлчєскоуль слоужиль прѣж(д)є стопочивши(м) наши(м) прєтко(м) (sic.— *Прим. вид.*) правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111); мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє... дали єсми и потвръдили томоу сѧтомоу моиастироу цигане... иа имѣ... Братоул и братїа єго Марко и Кръчюи, сыны Алєксови съ чєлѣдми своими (Сучава, 1487 *BD* I, 311—312).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Крачунъ** 1 (1429 *Cost.* I, 239); **крачюнь** 1 (1414 *Cost.* I, 111); **Кръчюн** 1 (1487 *BD* I, 312).

***КРАЧЮНОВЪ** *прикм.* (1): мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито *(в ориг.* знамєнимто.— *Прим. вид.)*... ожє... слоуга наш Татоул от Бръзотъ... продал... єдно мѣсто от поустиии на Бръзотѣ, на имѣ где монастирѣ была, и тою потокоу и до хотар Крач⟨ю⟩нов... слоузѣ нашємоу Боди от Доубровоу (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 113).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Крач⟨ю⟩иов** (1466 *BD* I, 113).

Пор. **КРАЧУНЪ.**

КРАЧЮНЬ *див.* **КРАЧУНЪ.**

***КРАЮ** *ч., невідм.* (1) *(особова назва, молд., пор. рум.* craiu «король», *болг.* краль): А також єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу Дашкоу... дроугоє сєло на имѣ Боудещїи... що коупил тоє сєло отець их Гостилъ от Иван Краю (Сучава, 1488 *BD* I, 323).

Див. ще **КРАИ [2], КРАЛ [2], КРАЛЮ.**

***КРАѦВСКЫИ** *ч.* (1) *(особова назва):* И сътвори си камень въ дни Іо Нѣгоє воєвода: сътвори Барбоу(л) бань и Пръвоул дворник и съ братїам ихъ, снови нѣгоє КраѦвскы, понєжє и Влъдислав воєвода и подигноу(л) властєли (Дял, 1455 *Nic. Doc.*).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **КраѦвскы** (1455 *Nic. Doc.*).

КRW *див.* **КРЪВЪ.**

***КРЄЖАНЫ** *див.* **ГРЄЖАНЫ.**

КРЄМЄНЄЦКИ *див.* **КРЄМѦНЄЦКИЙ.**

КРЄМЄНЄЦКИИ *див.* **КРЄМѦНЄЦКИЙ.**

КРЄМЄНЄЦКЫИ *див.* **КРЄМѦНЄЦКИЙ.**

***КРЄМЄНЄЦЪКИЙ** *див.* **КРЄМѦНЄЦКИЙ.**

***КРЄМЄНЄЦЬ** *див.* *** КРЄМѦНЄЦЬ.**

***КРЄМЄНЄЦЬКИЙ** *див.* **КРЄМѦНЄЦКИЙ.**

***КРЄМЯНЕЦКЫЙ** *див.* **КРЄМѦНЄЦКИЙ.**

КРЄМѦНЄЦКИЙ, КРЕМЯНЕЦКИ, КРЕМЯНИЦЪКИЙ, КРЄМЄНЄЦКИИ, КРЄМЕНЄЦКИ, КРЄМЯНЄЦЬКИ, КРЄМЄНЄЦКЫИ, КРѦМѦНИЦКИИ *прикм.* (22): а притом были свѣдци, пан петръ неоря, воєвода судомирскыи... пан лѣсота, воєвода кременєцкыи (Судомир, 1361 *AGZ* 6); мы вєликиі кизь швїтрикга(л) Свѣдомо чииимъ... нжє дали єсмо и запїсали леиькови зарубичю таѦ сєла в луцкоі земли олыку... А мытельио... А в кремѦнєцкои волости ваидруга (Житомир, 1433 *P* 126); Наместникоу КремѦнєцкомоу, кнѦзю Алєксандроу Санкгоушковичоу К копъ грошей зъ мыта Лоуцкого (Краків, 1489 *AS* III, 22); Я Петръ Боговитинович сознаваю симъ моим лнстом... иж... дал єсми братаничоу своємоу Богданоу... имѣньє... на имѧ Тоурьюю оу кремєнєцькомъ повѣтє (Боковичі, 1496 *AS* I, 244).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **кремєнєцкии** 3 (1437 *P* 136; 1438 *P* 138; 1444 *AS* I, 40); **кремѦнєцкий** 2 (1434 *P* 129; 1491 *AS* I, 94); **кремянєцьки, кремєнєць(ки)** 2 (1467 *AS* I, 63); **крѦмѦницкии** 1 (1435 *P* 132); **кремяницъкии** 1 (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); **кремянецки** 1 (1438 *P* 141); **кремєнєцкыи** 1 (1361 *AGZ* 6); **кремеиецки** 1 (XV ст. *ВОРСР* 179); *дав. одн. ч.* **КремѦнєцкомоу** 1 (1489 *AS* III, 22); **кремєнєцькому** 1 (1469 *AS* I, 64); *ор. одн. ч.* **кремянецкымъ** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); *місц. одн. ч.* **оу кремєнецко(м), кремєнєцькомъ** 2 (1438 *P* 138; 1496 *AS* I, 244); **в Кремянецкомъ** 1 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); *род. одн. ж.* **кремєнєцкоє** (1478 *AS* I, 76); *місц. одн. ж.* **в кремѦнєцкои** 1 (1433 *P* 126); **оу кремєиецкой** 1 (1444 *AS* I, 40); *наз. мн.* **крємѦнєцкии** (1491 *AS* I, 94).

Пор. ***КРЄМѦНЄЦЬ.**

***КРЄМѦНЄЦЬ** *ч.* (8) *(назва міста у Волинській землі)* Кременець: а кремѦнець дєржати юрью наримонътовичю о(т) кнѦзии литовьскыхъ и о(т) королѦ за В лѣ(т) (б. м. и., 1352 *P* 6); про то жь А про тоє ихъ добродѣиство про чєсныхъ пановъ приступаю и приступилъ єсми ку наосвѣчєньскому киѦжѦтю пану и паиу володиславови бжьєю мл(с)тью королеви польскому... ис крѦмѦнцомъ (Черняхів, 1435 *P* 132—133); П⟨и⟩саи оу КремѦньцы (Кременець, 1497 *AS* I, 112).

ФОРМИ: *знах. одн.* **кремѦнєць** (1352 *P* 6); *ор. одн.* **крємѦницемъ** 1 (1434 *P* 130); **крѦмѦнцомъ** 1 (1435 *P* 133); *місц. одн.* **оу КремѦньцы** 2 (1469 *AS* I, 64; 1497 *AS* I, 112); **на кременъцы** 1 (XV ст. *ИК*); **оу КремєньцИ** 1 (1467 *AS* I, 63); **оу крємѦньцю** 1 (1434 *P* 131).

КРЕМЯНИЦЪКИИ *див.* **КРЄМѦНЄЦКИЙ.**

***КРЄМѦНИЦЬ** *див.* ***КРЄМѦНЄЦЬ.**

! КРЄПОСТЇ ⟨КРИХКОСТІ⟩ *див.* ***КРИХКОСТЬ.**

***КРЄПОСТЪ** *див.* ***КРѢПОСТЬ.**

***КРЄПОСТЬ** *див.* ***КРѢПОСТЬ.**

КРЄСТИНА, КРЪСТИНА *ж.* (9) *(особова назва)* Христиина: А оу томжє пак оустал пан Херман... и продал тоє вишєписаниое сєло... що ємоу дал оуико єго пан Оцел и дочка єго Кръстина (Сучава, 1463 *BD* I, 74); мы стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє прїидє прѦд нами... синъ Михаила оцела граматика и сестри єгокрєстина и аиоушка... и продали свою правою отниноу (б. м. н., 1500 *SD* 7).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Кръстина** 4 (1463 *BD* I, 74; 1490 *BD* I, 384, 385; 1499 *BD* II, 162); **крєстина** 2 (1500 *SD* 7); *дав.*

одн. **Кръстини** (1490 *BD* I, 384, 386); *ор. одн.* **Кръстїною** (1463 *BD* I, 73).

***КРЄСТИТЄЛЬ** *ч.* (3) (*цсл.* хръститель) *(титул святого Івана)* хреститель: Stało sia jest i dano, w Łucku, w oktawu swiatoho Iwana krestitela (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); у сучавѣ ...въ сборъ сто ивана кр(с)тлѧ (Сучава, 1403 *ДГАА*).

ФОРМИ: *род. одн.* **krestitela, кр(с)тлѧ** 2 (1388 *ZPL* 108; 1403 *ДГАА*); **хрестителя** 1 (1389 *PEA* I, 27).

***КРЄСТИТИ** *дієсл. недок.* (1) (*цсл.* хръстити) (кого у кого) *(бути хрещеним батьком)* хрестити: Пани Михайловаѧ поведила, ижъ за великого кнѧзѧ Швитрикгайла коли мой пан сына крєстил оу пана Василѧ, Яцка, дозволил чєрєз мост оу боудованє, оу дєрево, сєножати єздит (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **крєстил** (1478 *AS* III, 17).

***КРЄСТИѦНСКИЙ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИЙ.**

***КРЄСТЇАНСКИЙ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИЙ.**

***КРЄСТЪ** *ч.* (30) (*цсл.* крьстъ, *ствн.* krist, christ) *(предмет християнського культу)* хрест (6): а пришодъши... панъ волъчко пана ходьковъ сыновець лоєвича ис пани ходьковою женою... дали єму сєло... новосєлъцѣ... а два хрєсты сєребная (Вишня, 1393 *P* 52); Алє колиж... крол полскыи... нас... здержаню чистои... вѣры... єго Короунѣ полскои напомѣноул... мы... вызнавамы тым то листом... прѧз обвєзаннѣ присѧгы нашои и з дотъкнєнємъ свѧтого хрєста и прѧз єго цѣлованє, быти повинни и обвєзаноу коу держаню зоуполна чєсти и вѣры нашєи (Сучава, 1462 *BD* II, 284);

к р (с) т ъ о у з в и з а л н ы и (1) *(дерев'яний хрест, що використовувався під час богослужіння в день церковного свята воздвиження чесного хреста)* воздвижальний хрест: застали єсмо оу сто спса на красно(м)... кр(с)тъ оузвизалныи (так.—*Прим. вид.*) с камєньє(м) (б. м. н., 1429 *P* 114); к р є с т ъ (х р є с т ъ) ц ѣ л о в а т и (5), ц ѣ л о в а т и к р є с т ъ (8) присягати, складати присягу: на сє(мъ) на всє(м) мы два исъ братомоимъ цѣлуєва крстъ што жь нама всє то исправити косподарєви нашємy вєлико(м) королю б. м. н., бл. 1386 *P* 30); мы стєфанъ воєвода... хрєстъ (sic. — *Прим. вид.*) цєлоуємъ што (sic.— *Прим. вид.*), а то докончанїє дєржати намъ... вѣчно и нєпороушєно (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); алє коли посылали єстє ваша милость своихъ пановъ до великого князя московъского... и любовъ и доконъчанье съ нимъ взяли єстє, и крєстъ єстє целовали (б. м. н., 1499 *BD* II, 448); х р є с т а ц ѣ л о в а н и є (1) присяга на хрестї: в то врємѧ коли кнѧ(з)... дмитрии... голдование и вѣрность... и хс(с)та (!) цѣлоние (*зам.* цѣлование.— *Прим. вид.*) ... королеви польскому... слюбил а мы... нслюбуємы за него... иже... вѣрє(н) будє(т) королєви (Лучиця, 1388 *P* 38—39); в ъ з д в и ж є н ї є ч є с т н а г о к р є с т а (5), ч є с н а г о в ъ з д в и ж е н и е к р є с т а (1) *див.* ***ВЪЗДВИЖЕНЇЄ**; ч є с т н ы и к р є с т ъ (3) *див.* **ЧЄСТНЫЙ** 2;

(межовий знак у вигляді хреста) хрест (1): а хотар томоу сєло, на имѣ шербановци, о(т) поянъ о(т) лѣсов рог... простѣ къ дроугомоу лисоу, на краи лиса граб, тамо крсть роубан (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кр(с)тъ, крсть** (1386 *P* 30; 1492 *Cost. S.* 162); *род. одн.* **кр(с)та, крста, крєста** 5 (1436 *Cost.* II, 698, 702; 1439 *Cost.* II, 46; 1453 *Cost.* II, 492; 1499 *BD* II, 444); **хрєста, хста** 3 (1388 *P* 39; 1403 *ДГМ;* 1462 *BD* II, 284); **!хєрьства** I (XV ст. *ся* 42); *знах. одн.* **крєстъ, крєсть, кр(с)тъ, кр(с)ть** 14 (1386 *P* 30; 1400 *Cost.* II, 619; 1402 *Cost.* II, 623; 1411 *Cost.* II, 637; 1429 *P* 114; 1435 *Cost.* II, 679; 1498 *BD* II, 410; 1499 *BD* II, 448 і т. ін.); **хрєстъ, хрстъ, хр(с)тъ** 5(1445 *Cost.* II, 726; 1448 *Cost.* II, 734, 738; 1453 *Cost.* II, 766); *знах. мн.* **хрєсты** (1393 *P* 52).

Див. ще ***КРИЖЪ, КРЪСТЪ**[1].

***КРЄСТЪНЫЙ** *прикм.* (7) (*цсл.* кръстьнъ) ◇ к р є с т ъ н о є ц є л о в а н ь є (2) присяга: А што до насъ прыказали єстє, ажъ нє станєть ся промєжы вами зъ великимъ княземъ Алєксанъдромъ миръ, ты и до насъ прысылаєшъ, да и я по доконъчалъныхъ записехъ и по крєстъному цєлованью вамъ на нихъ помогалъ и наступилъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 409); а къ нєдругомъ єго къ Охъматовымъ дєтємъ посылаєшъ... да и въ ыныхъ дєлєхъ во многихъ по доконъчанью и по крєстъному цєлованью єму нє исправляєшъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 448); з ъ к р є с т ъ н о г о (х р є с т ъ н о г о) ц є л о в а н ь ѧ в ы с т у п и т и (2) зламати присягу: што пєрежъ сєго посылали єсмо къ тобє нашого посла, поведаючы нашоу прыгодоу, которая жъ сє намъ стала отъ тстя нашого... вєликого князя московъского, штожъ намъ зъ доконъчанья своєго и хрєстъного цєлованья выступилъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 413); Што прысылалъ єси къ намъ своєго посла Богуша дьяка... поведаючы намъ вашу прыгодоу, которая вамъ стала сє отъ... вєликого князя московъского што жъ онъ зъ доконъчаньѧ своєго и крєстъного цєлованьѧ вамъ выступилъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447); к р є с т ъ н о є ц є л о в а н ь є и м а т и (з ким) (2), к р є с т ъ н о є ц є л о в а н ь є и м є т и (з ким) (1) взаємно зобов'язатися під присягою: и єстли бы онъ вамъ по доконъчанью и по крєстъному цєлованью... што съ ними имали єстє, правилъ, и ты бы съ нимъ взялъ миръ и въ єдинацтвє былъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 409); И мы тому всємy гораздъ розоумєли єсмо и до зятя вашого, вєликого князя Алєксанъдра литовъского, посла послали єсмо... да и онъ по доконъчанью и по крєстъному цєлованью и по записехъ, што съ ними имєли єстє, абы вамъ правилъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 409).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **крєстъного** 2 (1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 447); **хрєстъного** 1 (1498 *BD* II, 413); *дав. одн. с.* **крєстъиому** (1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 448).

***КРЄСТЬ** *див.* ***КРЄСТЪ.**

***КРЄСТЬѦНСКИЙ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИЙ.**

***КРЄСТЬѦНЬСКИЙ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИЙ.**

***КРЄСШЧЄНЬЄ** *с.* (3) (*цсл.* кръштєниє) *(назва церковного свята, також календарна дата)* водохрещі, богоявлення: будєть ведомо оусємъ... ажъ Ѧзъ панко... та(к) єсмь оумолвилъ и договорилъ со кнѧземъ скиригаиломъ и срокъ єсмь оучинилъ на розтво х(с)во... а послєдноє на хрьщенье х(с)во што жъ нинє(ч) придєть оу дву нєдєлѧ(х) по розтвє х(с)ве дати ми двєстє роублєвъ кнзю скиригкаилу (б. м. н., 1387 *СП* № 12); и на крѣпость сємy нашѣ печѧти привѣсили єсмо к тому листу, въ городѣ, в сочѧвѣ, оу день сто богоѧвлѣньѧ на кр(с)шчєньє го(с)днє (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613).

ФОРМИ: *род. одн.* **кр(с)шчѣиьѧ** (1395 *Cost.* II, 612); *знах. одн.* **хрьщєньє** (1387 *СП* № 12); **кр(с)шчєньє** 1 (1395 *Cost.* II, 613).

***КРЄСШЧѢНЬЄ** *див.* ***КРЄСШЧЄНЬЄ.**

КРЄХОВИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва):* а тому свѣдци па(и) Ѧнъ количь... па(н) лань крєховичь (Галич, 1404 *P* 68); A па to swidczy pan Michał Bukgrabia Haliczkj.. Jhnat krechowicz Mitropolicz namisznik (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *наз. одн.* **крєховичь, krechowicz** (1404 *P* 68; 1413 *GL* 48).

КРЄЦЄВИЧ *ч.* (26) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана крєцевича (Сучава, 1453 *DIR«A»* 503); А на то єст... в. п. Ходка Крєцєвича (Сучава, 1467 *BD* I, 117—118).

ФОРМИ: *наз. одн.* **крецеви(ч), крецевич, Krecewycz** (1456 *ЭСФ;* 1460 *Cost. S.* 34; 1462 *BD* I, 54, 56; 1464 *BD* I, 84; *DIR«A»* 517; 1465 *GL* 176; 1466 *DIR«A»* 519); *род. одн.* **Крецєвича, крецевича** 17 (1453 *DIR«A»* 503; 1454 *Cost.* II, 501; 1457 *BD* I, 4; 1458 *BD* I, 6; 1462 *BD* I, 63; 1464 *BD* I, 86; 1465 *BD* I, 88; 1466 *BD* I, 110; 1467 *BD* I, 118 і т. ін.); **крѣцевича** 1 (1453 *Cost.* II, 468).

Див. ще **КРЄЦОВИЧ, КРЄЦОВИЧОУ.**

КРЄЦЄСКОУЛЬ *ч.* (2) *(особова назва):* мы стєфан воєвода... чиним знамєнито... ожє тот... пан влашинь крєцескоуль, слоужнл нам правои (!) и вѣрно (б. м. н., 1443 *Cost.* II, 160); а на то єстъ... вѣра пана хотко крєцескоул (Сучава, 1460 *Cost. S.* 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **крєцескоуль** 1 (1443 *Cost.* II, 160); *зам. род.* вѣра пана... **крєцескоул** 1 (1460 *Cost. S.* 41).

Див. ще ***КРЄЦОЯСКОУЛЬ.**

КРЄЦОВИЧ *ч.* (14) *(особова назва):* и на тоє... вѣра наши(х) боярь, вѣра пана оана пынтєчє... вѣра пана хо(д)ко крєцовича (Котнари, 1454 *Cost.* II, 509); А на то єст вєлика марторїа само господства ми Стєфан воєвода, и наши бояре: бил пан Доума Браєвича... пан Ходко Крєцович (Сучава, 1462 *BD* I, 52).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Крєцович** 4 (1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* I, 41; 1461 *BD* I, 45; 1462 *BD* I, 52); *зам. род.* в. п. Ходка **Крєцович** 1 (1458 *BD* I, 25); *род. одн.* **крєцовича** (1454 *Cost.* II, 509; 1458 *BD* I, 20; *DIR«A»* 512; 1459 *BD* I, 28, 34, 36; 1460 *DIR«A»* 515; 1462 *BD* I, 62, 67).

Див. ще **КРЄЦЄВИЧ, КРЄЦОВИЧОУ.**

КРЄЦОВИЧОУ *ч., невідм.* (1) *(особова назва):* мы Илїа воєвода и брат господства ми Стєфанъ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє тоты истинныи слоуга нашъ Ходко Крєцовичоу слоужилъ нам правою и вѣрною слоужбою (Васлуй, 1436 *BAM* 33).

Див. ще **КРЄЦЄВИЧ, КРЄЦОВИЧ**

КРЄЦОВНИКОУЛ *ч.* (1) *(особова назва):* ⟨Боєрїи а⟩ноумѦ: Ходка Крєцовникоул, Исаи немецкаго, Стєцка Домокоуш (Сучава, 1458 *BD* I, 19).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Крєцовникоул** (1458 *BD* I, 19).

***КРЄЦОЯСКОУЛЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* а на то є(ст)... вєра пана крєцояскоула (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22).

ФОРМИ: *род. одн.* **крєцояскоула** (1459 *Cost. S.* 22).

Див. ще **КРЄЦЄСКОУЛЬ.**

***КРЄЦОУЛЪ** *ч.* (4) *(особова назва):* тѣм мы видѣвшє правоу вѣрноую єго слоужбоу до нас... дали єсми ємоу оу нашии зємли... силище (!) на кашин, на имѦ где биль домь отца єго стана крєцоула (б. м. н., 1443 *Cost.* II, 160); и оуставшє нашь вєрнїи пань, михоуль мєдєничарь, и заплатиль оуси иеполна, тоты вышєписаннїи пинѣзи... оуноуковом крєцоула (Васлуй, 1497 *Cost. S.* 223).

ФОРМИ: *род. одн.* **крєцоула** (1443 *Cost.* II, 160; 1448 *Cost.* II, 342; 1497 *Cost. S.* 223).

Див. ще ***КРЄЦЪ.**

***КРЄЦЪ** *ч.* (5) (*особова назва*, молд. «кучерявий»): Тѣм мы ⟨ви⟩дѣвши єго правою и вѣрною слоужб⟨оу⟩ до нас... дали... ⟨...єсми є⟩моу... сєла на имѣ: где бил дворъ Крєцъви на Яланѣ (Сучава, 1466 *BD* I, 110); И оуставши наши слоуги Сима и брат єго Оника та заплатили... Ѳ злат татарских... оуноуком Крєца (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *род. одн.* **Крєца** (1497 *Cost. S.* 223; 1500 *BD* II, 175); *дав. одн.* **Крєцъви** (1466 *BD* I, 110).

Див. ще ***КРЄЦОУЛЬ.**

КРЄЦѢНЪ *ч.* (5) *(особова назва):* а при то(м) были наши панове, бы(л) па(н) маноило... па(н) хо(т)ко крєцѣнъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 386); а на то є(ст)... вѣра пана хо(д)ка крєцѣна (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472—473).

ФОРМИ: *наз. одн.* **крєцѣнъ** (1449 *Cost.* II, 386); *род. одн.* **крєцѣна** (1452 *Cost.* II, 426, 432; 1453 *Cost.* II, 454, 473).

***КРЄЧОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Кречів: а по ее животе сестренцомъ монмъ записую... место Литовижъ, а Кречовъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Кречовъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

***КРЄШЄНАЯ** *ж.*(1) *(назва місцевості у Троцькому воєводстві):* И мы видечи речъ справедливоую... казали єсмо свєтком присѦгноути, они обвели от Бєрєзое... и займищам по Крєшєноую (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Крєшєноую** (1478 *AS* III, 17).

КРИВАѦ *ж.* (1) ◇ б о л о т о к р и в а Ѧ *див.* **БОЛОТО.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **кривАѦ** (1500 *Cost. S.* 230).

КРИВДА *ж.* (49) кривда, матеріальна шкода (29): и кто бы ємy нєпрїАтель, тотъ и намъ нєпрїАтєль, о єго кривды какъ и о наши крієды за нимъ стати (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 637—638); такѣ ж мы слюбуємы нѣъ... стефану воєводѣ... о(т) всєго нагабанья и о(т) всѣхъ кривдъ... н о(т) єго нєприАтєлии никого нє выимуючи боронити (Ланчиця, 1433 *P* 124—125); а такожъ штобы єси ихъ кривдъ боронилъ (Краків, 1487 *АМЛ*); и мы досмотрєвшы того С паны радою нашою и виделосє на(м), што(ж) Курилу в то(м) кривда сѦ дѣє(т) (Вільна, 1495 *БСКИ*); Ot neho w tych folwarkach hranyciu tym zemlam słuham moyim zawodył y mni sia w tom kryuda wydela iz by namisnyk pana nemiryn Myk'asz zaweł zemli moiey panu Marku (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

к р и в д у д е л а т и (кому) (1) робити (чинити) шкоду (кому): хто матьцє моей в чомъ коли будеть кривду делати, тот ся зо мною розъсудитъ перед Богови (!) (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); к р ы в д у д є я т и (кому) (1) робити (чинити) шкоду (кому): Прото єго мл̃(с)ть казалъ твоє(и) мл̃(с)ти мовити ажъ бы твоя мл̃(с)ть то намъ казалъ оправити такъ какъ бы границамъ и по(д)данымъ нашымъ крывды и втиски нє дєяли (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*); п о к р и в д ѣ (!) підступом: а про любартово ятьство хочємъ єго постави(ти) на судѣ передъ паны оугорьскими... будєть ли ялъ єго король по кривдѣ любартъ будєть правъ (б. м. н., 1352 *P* 6); к р и в ъ д у ч и н и т и (кому) (5), к р и в д у о у ч и н и т и (в ч и н и т и) (кому) (9) робити (чинити) шкоду (кому), зробити (вчинити) шкоду (кому): оучинит(ь) которыи добрыи чл̃вкъ кривду, любо воєвода а любо панъ оучинити исправу ис нимъ (б. м. н., 1352 *P* 6); то наше голдованїе и присѦгы пророчєныє... бєз порушєньа дєржѦти... ажє намъ господарь нашь, король, кривды нє оучинитъ оу нашєи зємли (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); не далъ бы еси никому ни въ чомъ имъ кривъды чинити, а и самъ бы еси имъ ни въ чомъ кривъды не чинилъ (Судомир, 1488 *РИБ* 222); а хто бы хотє(л) игоумєноу пєресопницкомоу ларивоноу оу т€(м) имє(н)и оу дА(д)ковичо(х) кривдоу вчинити... я по(д)нимаюсѦ о(т) вси(х) кривдъ єго боронити (Луцьк, 1490 *Пам.*); пакли бы которыи року не дожидаючи хотели его в том габати... и ты бы его от тых боронил и не дал бы еси ему никому ни в чом кривды чинити (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83); и м а т и к р и в д у (2), к р и в д у и м а т н (1) *див.* **ИМАТИ²**.

ФОРМИ: *наз. одн.* **кривда, кри(в)да, kryuda** 7 (1453 *Cost.* II, 462; 1495 *БСКИ; ВК;* 1499 *BD* II, 424; XV ст. *ВС* 26 зв.; 1500 *ДПЖН*); **! кривдо** 1 (1459 *BD* I, 29); *зам. знах.* **кривда** 4 (1446 *Cost.* II, 251; 1449 *Cost.* II, 391; 1456 *ПМВП;* 1472 *DIR«A»* 530); *род. одн.* **кривды** 1 (1411 *Cost.* II, 638); **крывды** 1 (1447 *Cost.* II, 732); *дав. одн.* **кривдѣ** (1352 *P* 6); *знах. одн.* **кривду, кри(в)лоу, кривълоу** 6 (1352 *P* 6 ;п. 1450 *ПИ* № 9; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; *ВС* 23 зв., 30; 1490 *Пам.*); **крывду** 2 (1430 *ГВКЛ* 7); *зам. наз.* кому сѦ оузри(т) **кривдоу** 1 (1454 *Cost.* II, 517); *місц. одн.* **о кри(в)дѣ** (XV ст. *ВС* 32); *наз. мн.* **кривды** 3 (1435 *Cost.* II, 678; XV ст. *ВС* 14; 1498 *АЛМ* 163); **крывды** 2 (1492—1493 *ПВФЧ*); *род. мн.* **кривдъ,крив(д)ъ** (1433 *P* 125; 1457 *Cost.* II, 810; 1487 *АМЛ;* 1488 *РИБ* 222; 1489 *АКВ;* 1490 *Пам.;* 1495 *РИБ* 602; 1498 *АЛМ* 163); *знах. мн.* **кривды, кривъды** 11 (1411 *Cost.* II, 637; 1488 *РИБ* 222; 1498 *АЛРГ* 82, 83; XV ст. *ВС* 22, 26 зв.; 1499 *BD* II, 419, 420, 424); **крывды** 2 (1492—1493 *ПВФЧ;* 1499 *BD* II, 419).

***КРИВЄЦЪ** *див.* **КРИВЄЦЬ.**

КРИВЄЦЬ *ч.* (2) *(особова назва):* а на то послуси иванъ владычинъ зѦть... кривєць федоровъ (б. м. н., 1385 *P* 28); а мы... казали єсмо и(м) тую о(т)чыну и(х) поделити боѦ-

ро(м) смоленски(м), око(л)ничомоу смоле(н)скому ивашку кривцоу а Васи(л)ю мирославичу (Вільна, 1495 *ВК*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кривєць** (1385 *Р* 28); *дав. одн.* **кривцоу** (1495 *ВК*).

***КРИВИЦА** *ж.* (2) *(назва річки у Троцькому воєводстві)*: и па(н) яку(б) с пано(м) рачко(м)... ты(х) погорѣлски(х) в то(м) оправили, и границы и(м) завєли по тыи рѣчки по мѣзную а по кривицоу (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **кривицоу** (1495 *ВМЗД*).

***КРИВИЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Пінському князівстві)*: а къ тому дали есмо ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ка у Теребени жъ, на имя Баламутова сына... и къ тому придали ему Кривичи съ трема ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ки (Городно, 1497 *РИБ* 683).

ФОРМИ: *знах.* **Кривичи** (1497 *РИБ* 683).

КРИВО *присл.* (1) ◇ **кривo оучинити** (кому) (1) порушити діючий договір; обманути: а оу томь перємирьи кто кому криво оучинить надобѣ сѧ оупомиинати старѣишему, и оучинити тому и⟨съ⟩праву (б. м. н., 1352 *Р* 6).

КРИВЦЄВЪ *ч.* (1) *(особова назва)*: А при том были люди добрыи: Пан Михайло Олєксандрович Загоровскии... а пан Митко Кривцєвъ (Хвалнмичі, 1475 *AS* III, 14).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Кривцєвъ** (1475 *AS* III, 14).

***КРИВЧИЧЬ** *ч.* (2) *(назва села у Закарпатській Русі)* Криве: Сє азъ пань Радоуль... даємо вѣдомо... ажє балица воєвода... дадошє о(т) своєго оурика три села манастирю... єдно сєло тересь а друго кривчичь а трєтіє Кроушєво (Сігет, 1404 *ГМ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **кривчичь** (1404 *ГМ*).

КРИВЪ *прикм.* (2) винуватий: боудєть лї па(н) кривъ тогды имєєть два волы оу закладѣ а боудоуть ли кмєти кривы тогды по волоу оузѧти маєть (XV ст. *ВС* 16 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **кривъ** (XV ст. *ВС* 16 зв.); *наз. мн. ч.* **кривы** (XV ст. 16 зв.).

***КРИВЪДА** *див.* **КРИВДА.**

***КРИЖЄВАНЦИ** *мн.* (1) (*стч.* křižovanec) *(члени німецького духовно-лицарського ордена)* хрестоносці: такє(ш) кєды коли бы сѧ пригодило помочи оу кролевъствѣ пол(с)комъ на далєкиѣ стороны, далєи кракова и далєи пол(с)ки, к нѣмцомъ крижєванцємъ, тогды коли на(с) обошлють и оупомѧнуть кро(л) влодисла(в) и ихъ послєднии, имамы помагати... противу всѣхъ ихъ нєприѧтєлии (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612).

ФОРМИ: *дав.* **крижєванцємъ** (1395 *Cost.* II, 612).

Див. ще ***КРИЖЄВНИКИ.**

***КРИЖЄВНИКИ** *мн.* (1) (*стч.* kříževnik, *стп.* krzyżewnik) *(члени німецького духовно-лицарського ордена)* хрестоносці: такожє кєды коли бы сѧ пригодило помочи оу кролевъствѣ пол(с)кому на далєкиѣ стороны, далєи кракова, далєи вєликого польска (!), ку нємъцємъ и ку крижєвникомъ, коли насъ обошлють и оупомѧнуть кроль володиславъ полъскии... тогды мы имамы помагати... на всѣ стороны (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613).

ФОРМИ: *дав.* **крижєвникомъ** (1395 *Cost.* II, 613).

Див. ще ***КРИЖЄВАНЦИ.**

***КРИЖЄВНИЦКИИ** *прикм.* (1) *(який належить хрестоносцям, стосується хрестоносців)* хрестоноський: Мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра крижєвницкого послѣднє ва(м) посланыи (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **крижєвницкого** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***КРИЖЄВНИЧИИ.**

***КРИЖЄВНИЧИИ** *прикм.* (1) (*стч.* křížovnici) *(який належить хрестоносцям, стосується хрестоносців)* хрестоноський: Мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра Крижєвницкого послѣднє ва(м) посланыи. Которыми(ж) напрє(д) оузновлѧєть и оуспоминаєть свои первѣишии листы. Выкладаючи... в то(м) какъбы васъ мєжи нами з одноє стороны, а мєжи собою и тѣжь съ свои(м) законо(м) крижєвничи(м) з дроугоє стороны правѣ за срѣдники коу єднанью покоя хотѣлъ бы мѣти (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **кржєвничи(м)** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***КРИЖЄВНИЦКИИ.**

***КРИЖЪ** *ч.* (2) (*стч.* kříž, *стп.* krzyż) *(предмет християнського культу)* хрест: тако ми б҃ь момози (!)... и то(т) сѣыи кри(ж) хвалєбныи (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кри(ж)** (1436 *Cost.* II, 698); *род. одн.* **крижа** (1436 *Cost.* II, 698).

Див. ще ***КРЄСТЪ, КРЪСТЪ**[1].

***КРИКЪ** *ч.* (1) крик: Гдѣ колї дѣвка алюбо жонъка алюбо вдова боудѣ(т) на поли алюбо в селѣ боудѣ(т) оусилована и она крикомъ и плачомъ освє(т)чи (!) своє оусиловаиїє... тогды то(т) имєєть казненъ по(д)лоу(г) вины пїсаны о сїльствє (XV ст. *ВС* 36—36 зв.).

ФОРМИ: *ор. одн.* **крикомъ** (XV ст. *ВС* 36).

!КРИЛИКОМЪ ⟨КЛИРИКОМЪ⟩ *див.* ***КЛИРИК.**

***КРИЛОСЪ** *ч.* (2) (*цсл.* клиросъ, *гр.* κλῆροϛ) *(місце для півчих у церкві)* крилас: ино съ того имѣнья своего Здетелы записалъ есми на вѣчность на соборную Церковъ на Пречистую Богоматеръ у Вилни на крилосъ попомъ и діакономъ... двѣ копѣ грошей (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).

ФОРМИ: *знах. одн.* **крилосъ** (1499 *АСД* VI, 2).

***КРИЛОШАНИНЪ** *ч.* (6) (*цсл.* крилошанинъ) *(почесний титул або почесне звання священика)* крилошанин: а на то послуси влдка ларивунъ ис кри(лошаны) перємышльскии и печать єго (Перемишль, 1366 *Р* 12); присылалъ да (!) на(с) Бгомолєць нашь архима(н)дри(т) Пєчє(р)скїи с кїєва и вся братїя мн(с)тыря пєчє(р)ского чє(р)нцы крылошанѣ и Засто(л)пники жалоуючися на митрополита кієвского и всєя роусїє што(ж) и(м) насилїє чини(т) (б. м. н., 1481 *ГПМ*); а писа(л) крилошани(н) пє(ч)рскы иона (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **крилошани(н)** (1498 *ЧІАФ*); *наз. мн.* **крилошанє** (1422 *Р* 98); *знах. мн.* **крылошанѣ** (1481 *ГПМ*); *ор. мн.* **крилошаны, кри(лошаны)** 2 (1366 *Р* 12; 1378 *Р* 25); **крылошаиы** 1 (1391 *Р* 45).

***КРИНИЦА** *див.* **КРЪНИЦА.**

***КРИНИЦЯ** *див.* **КРЪНИЦА.**

***КРИНИЧИНА** *ж.* (1) *(місцевість, багата джерелами)* криничовина: тог(д)ѣ єсмо выиха(л)и исъ зємлѧны... оучинили єсмо имъ границю повыше манастырѧ свѧто(г) михайла прєзъ криничину (Галич, 1404 *Р* 68).

ФОРМИ: *знах. одн.* **крииичину** (1404 *Р* 68).

***КРИПОСТЬ** *див.* ***КРѢПОСТЬ.**

***КРИХКОСТЬ** *ж.* (1) крихкотілість: о панє(х) алюбо о панна(х) которыи(ж) позываютъ ко(г) алюбо которыи панеи и панєнъ бытность длѧ крєпостї (!) и(х) вынєты соуть о(т) збора лю(д)ска(г) и моузького абы нє мєлї оутїскоу моузьско(г) (XV ст. *ВС* 12).

ФОРМИ: *род. одн.* **! крєпостї** (XV ст. *ВС* 12).

***КРИХОВЄЦЬ** *див.* **МАЛЫИ КРИХОВЄЦЬ.**

***КРИХОВЪ** *див.* ***ВЄЛИКИИ КРИХОВЪ.**

***КРИХОВЬЄ** *с.* (1) *(назва місцевості у Львівській землі)*: а тыи старцѣ изгодили сѧ.. вызналї и вказали староую границю... по тотъ пото(к) малыи крїховєць што бѣжи(т) по(д)лѣ гоугнины дубровы малыи криховець и по дорогоу прєжє оуказаноую мєжи криховье и сѣножати и дубровы и лѣсь (Зудечів, 1421 *Р* 96).

ФОРМИ: *знах. одн.* **криховьє** (1421 *Р* 96).

***KRIWAWYJ** *див.* ***КРОВАВЫЙ.**

! KRIWI ⟨KROWI⟩ *див.* **КРОВЪ.**

***KRINICZA** *див.* **КРЪНИЦА.**

CRISSION ⟨KRYSTIAN⟩ *ч.* (1) *(особова назва)*: A przi thim bili swidczy: pan Jan krakowski, dzidzicz Tharnowski, Pan Crission z Osthrowa, woiewoda sudomirski (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Crission** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

***КРЇХОВЄЦЬ** *див.* **МАЛЫИ КРИХОВЄЦЬ.**

***КРОВАВЫИ** *прикм.* (2) *(кровоточивий)* кривавий (1): а боудє(т) ли... рана... кровава за мєчовѫю раноу соуди(м) (XV ст. *ВС* 30 зв.);

k r i w a w a j a c h u s t a (1) *(предмет християнського культу)* нерукотворний образ: Ot tych to reczej żadnoho habania neczineczi, wyniawszi odnoje kriwawoje, mokroje chusty swietoje, kostelnoje, kotorych żadnym obyczajem ni odin prijmowati ne majet' (Луцьк, 1388 *ZPL* 103—104).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **кровава** (XV ст. *ВС* 30 зв.); *род. одн. ж.* **kriwawoje** (1388 *ZPL* 103).

Див. ще ***КРЪВАВЫИ.**

***КРОВНО** *с.* (1) (*стп.* krwawne) звичай, який дозволяв судовим виконавцям забиратн одежу вбитого: Обычай злостївїи бы(л) слоужєбнїчїи, колї н(х) прївожєно до забїты(х) на дорозє тогды онї и(х) лоупилї с тго имєнїя оу которомъ былї забиты мѣнѧ(т) собѣ за кровно мы оуставлѧємь абы то(г) болє нє было (XV ст. *ВС* 25).

ФОРМИ: *знах. одн.* **кровно** (XV ст. *ВС* 25).

***КРОВНЫЙ** *ч.* (2) (*стч.* krevný, *стп.* krewny) родич: а по моємъ животѣ ненадобѣ сѧ оу тоє моє село оустоупати ни дѣтем моим, ни кровным моим (Острог, 1466 *AS* I, 61); Сє азъ па(н) олиза(р) **кирдѣеви**(ч)... с жєною своєю ѳедосъєю записоувае(м) на вѣки веко(м)... село доросы(н)... стму великому споу намасты(р) (!) кра(с)носе(лс)ки(и) по(д) лоуцко(м) и жаде(н) мои кро(вныи) не мае(т) то(г) нароушити (б. м. н., 1483 *ВОРСР* 177—178).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кро(вныи)** (1483 *ВОРСР* 178); *дав. мн.* **кровным** (1466 *AS* I, 61).

КРОВЪ, КРОВЬ *ж.* (14) кров (9): Też podłuh ustaw papeźskich wo imia swiatoho otca naszoho, hrozne prikazujem, aby na tom... ostatoczne w panstwe naszom ustaweny, meli byti obwineny, iź poźiwajut' człoweczeje krowi, khdy to jest' na protiwku zakonu i ustawy, iź ... majut' utiahati i wysterehat sia, ot pospolitoje krowi (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); а коли которыи господарь имъ ⟨поруши⟩тъ бєз вины ихъ таковыи штобы... былъ подобєнъ... што рєкли на ха (!) кровь єго на насъ и на ⟨чѧдо⟩хъ ихъ (Сучава, 1407 *Cost.* I, 57); а кто сѧ покоусить нашего даанїа и потвръж(д)єнїа пороушити... то(т)... да има(т) оучастїє съ онѣми іоудєи єжє възъпиша нахаба кровь єго на ии(х) и на чадох и(х)ь (Сучава, 1486 *DC* 144);

д о к р о в и (2) до крові: Коли(ж) кмє(т) бѫдє(т) ранє(н) до крови... тогды ємоу прїидєть двє частї за раны а трєтєя часть сѫдоу (XV ст. *ВС* 29); к р о в ъ р о з л ї в а т и (1) проливати кров: Соу(д) нєкоторый ка(к) непрїятєвє (!) свою кро(в) прїро(ж)нѫю розлївають бра(т) алюбо сєстроу забївають длѧ то(г) абы ємоу имєнїє застало (XV ст. *ВС* 29 зв.); k r o w r o z l i t i (1) пролити кров: I teź jestliby... wdarił tak, jakoby kriwi (!) nerozlił, majet na nem wina byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); р о з л и я н ь е к р о в и (1) *див.* ***РОЗЛИЯНЬЄ.**

ФОРМИ: *наз.* **кровь, кровъ, кро(в)** (1407 *Cost* I, 57; 1409 *DIR«A»* 437; 1411 *Cost.* I, 95; 1429 *Cost.* I, 249; 1435 *Cost.* II, 689; 1453 *Cost.* II, 462; 1486 *DC* 144); *род.* **крови, krowi** 5 (1388 *ZPL* 107; XV ст. *ВС* 29, 29 зв.; 1447—1492 *ЛКБВ*); I **kriwi** 1 (1388 *ZPL* 104); *знах.* **кро(в)** (XV ст. *ВС* 29 зв.).

Див. ще **КРЪВЪ.**

***КРОЗЫ** *мн.* (4) *(назва волості у Жмудській землі)*: А коли панъ Петръ понялъ сестриницу моу (!) у Крозахъ и я мовилъ пану Петру: тамъ въ имѣиехъ ваших кривды великіи одъ сусѣдъ, поѣдь ты по тымъ имѣиемъ и кривдъ осмотри (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *род.* **Крозъ** (1498 *АЛМ* 163); *місц.* **у Крозахъ** (1498 *АЛМ* 163).

КРОИТОРЪ *ч.* (1) *(особова назва, молд.* кроитор «кравець»): тѣмъ мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали и потвєрдили єсми... ⟨и съ⟩ коуѧни и на тоутовѣ, михаилъ кроиторъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кроиторъ** (1448 *Cost.* II, 342).

КРОЛ *див.* **КРОЛЬ.**

КРОЛЄВАѦ *ж.* (3) (*стп.* królowa) королева: Мы кнѧ(з) ѳедоръ любортови(ч) знаємо чинимъ... аже г(с)дрь нашь король пол(с)кии... и єго кролєваѧ... Адвига жѧловали мѧ и дали ми землю... на имѧ сѣверскую (Віслиця, 1393 *Р* 50—51); про то(ж)... слюбуємъ нашєму милому г(с)дрю, кро(л) пол(с)кому, вєлєбнои кролєвои Адвизѣ и ихъ дѣтємъ ...вѣрнымъ быти (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кролєваѦ** (1393 *Р* 51); *дав. одн.* **кролєвои** (1395 *Cost.* II, 612).

Див. ще ***КОРОЛЄВА, *КОРОЛИЦЯ, *КРОЛИЦЯ, *KROLOWA.**

***КРОЛЄВСКИИ** *прикм.* (17) (*стп.* królewski) *(виданий, наданий королем)* королівський (9): тогды панъ данило приида прєд насъ и тѧгалъ на воита зоудєчовьского на сулка о дворище о пысковича... и положили прєд нами кролєвьскоє привилье воитово ...ино и на кролєвьскомъ листѣ на воитовѣ и иа оуздавныхъ листохъ нє стоить оуписано тоє дворище пысковича што на любши и на гугни алє тоє дворище пысковича стоить оуписано на кролєвьскомъ листѣ и на оуздавныхъ листохъ што у сєлѣ оу ловчичохъ (Зудечів, 1411 *Р* 79); тако янъ бѣлєцкии положилъ листъ кролєвскии и такѣ иныѣ листы судовыѣ што же иа бѣлку твердост(и) имаєть (Львів, 1421 *Р* 94);и слюбуємъ... тѧ(ж) права дєржати кролєвскаѦ... яко наши перє(д)ци дєржали (Серет, 1445 *Cost.* II, 729); И такѣ жъ ис кролєвьскы(м) приказаніє(м) дали єсмы и(м) рычєговъ за и(х) вѣчноую очизну (Луцьк, 1445 *Р* 148);

(належний королеві) королівський, королів (8): съ приказаніє(м) кралѧ вла(д)слава (так.— *Прим. вид.*)... взѧли єсмо вѣчноую очизноу въ огороженои въ вєликои къ кролєвьско(м)у двороу шлѧхєтны(м) чобото(м)ъ (Луцьк, 1445 *Р* 148); мы алєксандръ воєвода... знамєнито чини(м)... ожъ *(або* ижъ.— *Прим. вид.)* есмо просили... пано(в) ра(дїї) кролєвскои... ижє мы слюбуємъ... служити королю єго мл(с)ти (Банилів, 1455 *Cost.* II, 769); мы пєтръ воєвода... чини(м) знамєнито... оже пришли до на(с) прїатєлєве наши млы... жалоуючи свои жало(ст) и свои (!) смртъ що сѣ стала на и(х) дѣти и братїи, и ишкоду о(т) никоторы(х) зра(д)цє(в) и злодїевъ... що пришли были по(д) кролє(в)скы(м) городо(м), снѣти(н) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 808—809).

ФОРМИ: *род. одн. ч., с.* **кролє(в)ско(г)** (1457 *Cost.* II, 810); *дав. одн. ч., с.* **кролєвьско(м)у** (1445 *Р* 148); *знах. одн. ч.* **кролєвьскии, кролєвскии** (1411 *Р* 79; 1421 *Р* 94); *ор. одн. ч., с.* **кролє(в)скы(м), кролєвскымъ, кролєвьскы(м)** 3 (1445 *Cost.* II, 729; *Р* 148; 1457 *Cost.* II, 809); **кролєвски(м), кролєвскимъ** 2 (1419 *Р* 90; 1421 *Р* 93); *місц. одн. ч., с.* **на кролєвьскомъ** (1411 *Р* 79); *знах.одн. с.* **кролєвьскоє** (1411 *Р* 79); *род. одн. ж.* **кролєвскои** (1455 *Cost.* II, 769); *знах. одн. ж.* **кролє(в)скую** (1457 *Cost.* II, 810); *род. мн.* **кролє(в)скы(х)** (1457 *Cost.* II, 810); *дав. мн.* **кролє(в)скы(м)** (1457 *Cost.* II, 810); *знах. мн. с.* **кролєвскаѦ** (1445 *Cost.* II, 729).

Див. ще **КОРОЛЄВСКИИ.**

***КРОЛЄВСТВО** *с.* (18) (*стп.* królewstwo) королівство (9): а с певного вѣданья нашєго никды мєжи радою кролє(в)ства нашего такова рѣчь нє была гадана (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); И також слюбыл нам наияснѣишїи Ян Олбрахть, крал полскїи... єстли бы сѣ пригодило ...иж бы мы... въидємо ис нашєи землн... тогди их милости землн да соут отворени нам... гдє колвє оу прєдрєчєном кролєвствѣ их милости боудем хотити мєшкати (Гирлов, 1499 *BD* II, 421—422);

к р о л є в с т в о п о л с к о є (8) польське королівство: и мы панове и поспольство оусєі землѣ волошь⟨с⟩кої... слюбуємъ... вєлєбному влодиславови, кролеви польскому... вѣрно служити, а николи сѧ роздѣлити на вѣкы и с кроль-

вьствомъ польскимь (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); а да(н)н (!) сєи листъ чєрєз руки вєлѣбно(г) мужа донина подканслѣрєго кролєвства (по)лско(г) (Медика, 1415 *P* 87); И також слюбыл нам... крал полскїи... єстли бы сѣ пригодило... иж бы мы от нѣкоторого непрїятелѣ... въидємо ис нашєи зємли... до их милости кролєвства полскаго, тогди их милости зємли да соут отворєни нам (Гирлов, 1499 *BD* II, 421—422); к о р о н а к р о л є в с т в а (1) *див.* **КОРОУНА.**

ФОРМИ: *род. одн.* **кролєвства, кроле(в)ства, кролєвъства** 12 (1415 *P* 87; 1433 *P* 122; 1439 *Cost.* II, 714; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1467 *BD* II, 297; 1499 *BD* II, 422 і т. ін).; **кролювъства** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *дав. одн.* **кролєвствоу** (1448 *Cost.* II, 738); *ор. одн.* **кроллвьствомъ** (1393 *Cost.* II, 607); *місц. одн.* **оу кролєвъствѣ, кролєвствѣ** (1395 *Cost.* II, 612, 613; 1499 *BD* II, 422).

Див. ще ***КОРОЛЄВСТВО, *КОРОУНА КРОЛЄВСТВА ПОЛСКОГО.**

КРОЛЄВЪ *прикм.* (2) (*стп.* królów) королівський, королів: нашєго о(с)подарѦ кролєвы єсмъ слуги (б. м. н., 1419 *P* 90); а при томъ были свѣдъци па(н) иванъ жюржевичь... па(н) грицко ловчии кролєвъ сметанъка (Погоничі, 1422 *P* 98).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **кролєвъ** (1422 *P* 98); *наз. мн. ч.* **кролєвы** (1419 *P* 90).

Див. ще **КОРОЛЄВЪ, *КРАЛЄВЪ, *КРОЛОВЪ.**

***КРОЛЄВЪСТВО** *див.* ***КРОЛЄВСТВО.**

***КРОЛЄВЬСКИИ** *див.* ***КРОЛЄВСКИЙ.**

***КРОЛЄВЬСКЫЙ** *див.* ***КРОЛЄВСКИЙ.**

***КРОЛИЦЯ** *ж.* (2) (*болг.* кралúца, *серб.* крàљица) королева: и мы пановє и поспольство оусєі зємлѣ волошь⟨с⟩кої... слюбуємъ... вєлєбному влодиславови, кролеви польскому, и єго женѣ, вєлєбної Адвизѣ, кролици польскої... вѣрно служити (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607).

ФОРМИ: *дав. одн.* **кролици** (1393 *Cost.* II, 607).

Див. ще ***КОРОЛЄВА, *КОРОЛИЦЯ, КРОЛЄВАѦ, *KROLOWA.**

***KROLOWA** *ж.* (2) (*стп.* królowa) королева: a piszał krolowei pisar Marco. amin. (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

ФОРМИ: *род. одн.* **krolowei** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

Див. ще ***КОРОЛЄВА, *КОРОЛИЦЯ, КРОЛЄВАѦ, *КРОЛИЦЯ.**

***КРОЛОВЪ** *прикм.* (1) (*стп.* królów) королівський, королів: просимо вашєі мл(с)ти што бы єстє оучинили иныі листо Ако и того што писано оу луцки... подо кроловою жь печѣтию (Сучава, 1388 *SL* 678).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **кроловою** (1388 *SL* 678).

Див. ще **КОРОЛЄВЪ, *КРАЛЄВЪ, КРОЛЄВЪ.**

КРОЛЬ, КРОЛ, КРОЛЪ, КРУЛЬ, КРОУЛ *ч.* (172) (*стп.* król) король: Божією милостию мы кроль казимир... явно повѣдают, колиж то пришєдши прєд нашє обличє слуга нашъ вѣрныи ходко быбєлскыи, и оуказал єсть кнѦзѦ львовы листы (Судомир, 1361 *AGZ* 6); Влодисла(в)... кроль польски литовьскиі... чинимо то свѣдо(м)... ожє пано петр воєво(д) молдавьі... пожичило на(м) Д тисѦчѣ (так.— *Прим. вид.*) рублиі фрѦжьского серебра (Луцьк, 1388 *P* 36—37); пак ли бы кто нагабалъ тученѦка оу тои дѣдининѣ оу сернъку или кро(л) гсподарь то пани марєгорѣта росовоѦ имаєть заступити оправи(т) подлугъ зємєско(г) права (Галич, 1418 *P* 89); а то тако иже прє(д)рєченыи па(н) кро(л) и єго короуна полска имає(т) на(с) прє(д) ты(м) днємъ голдованиѦ два алибо три м(с)цѣ обыслати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734); Також и мы, прєрєченнїи Стєфан воєвода, жадного непрїятелѣ кролъ єго милости... которіи бы пришол до нас ... мы нє имаєм такового чловѣка прїимити (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кроль, крол, кро(л), кролъ** 33 (1361 *AGZ* 6; 1388 *P* 36; 1404 *P* 70; 1418 *P* 89; 1433 *P* 120; 1448 *Cost.* II, 734; 1455 *Cost.* II, 770; 1462 *BD* II, 284; 1468 *BD* II, 305; 1499 *BD* II, 423 і т. ін.); **круль, кроул** 3 (1434 *P* 130; 1499 *BD* II, 421, 422); *зам. дав.* Владиславу... **крол** Полскому 2 (1403 *ДГМ*); *род. одн.* **кролѣ, кролѦ** 47 (1370 *P* 18; 1395 *Cost.* II, 610; 1400 *Cost.* II, 617; 1402 *Cost.* II, 621; 1434 *Cost.* II, 186; 1456 *ПМВП;* 1467 *BD* II, 297; 1479 *BD* II, 351; 1485 *BD* II, 371; 1499 *BD* II, 421 і т. ін.); **кроулѣ** 3 (1499 *BD* II, 419, 421); **кро(л)** 2 (1395 *Cost.* II, 611; 1411 *P* 77); *дав. одн.* **кролєви** 28 (1390 *P* 176; 1395 *Cost.* II, 612; 1402 *Cost.* II, 623; 1433 *P* 123; 1436 *Cost.* II, 698; 1439 *Cost.* II, 714; 1445 *Cost.* II, 729; 1448 *Cost.* II, 734; 1457 *Cost.* II, 809; XV ст. *ВС* 12; 1499 *BD* II, 422 і т. ін.); **кролю** 18 (1388 *SL* 678; 1400 *Cost.* II, 618; 1402 *Cost.* II, 621; 1433 *Cost.* II, 651; 1435 *Cost.* II, 681; 1436 *Cost.* II, 701; 1462 *BD* II, 284; 1485 *BD* II, 371 і т. ін.); **! кролѣ** 3 (1479 *BD* II, 351, 352); **крулєви, кроулєви** 4 (1434 *P* 130; 1435 *P* 133; 1499 *BD* II, 420, 421); **кро(л)** 2 (1395 *Cost.* II, 612; 1400 *Cost.* II, 619); **кролєвѣ** 1 (1479 *BD* II, 351); **кролєвы** 1 (1436 *Cost.* II, 698); **кролювы** 1 (1436 *Cost.* II, 697); *знах. одн.* **кролѦ, кролѣ** (1436 *Cost.* II, 698; 1439 *Cost.* II, 714; 1445 *Cost.* II, 726); *ор. одн.* **кролємъ, кроле(м)** (1395 *Cost.* II, 610; 1402 *Cost.* II, 623; 1404 *P* 70; 1422 *P* 97; 1433 *P* 123); *місц. одн.* **при кролю** 1 (1395 *Cost.* II, 613); **при кролѣ** 1 (1436 *Cost.* II, 702); *наз. мн.* **кроли** (1395 *Cost.* II, 613); *род. мн.* **кролєв** (1462 *BD* II, 283); **кроулєв** 1 (1499 *BD* II, 423); *дав. мн.* **кролємъ, кроле(м), кролєм** 8 (1434 *Cost.* II, 664; 1448 *Cost.* II, 733, 735; 1485 *BD* II, 371); **кролюм** 2 (1462 *BD* II, 283, 284); **кро(л)**мъ 1 (1395 *Cost.* II, 612).

Див. ще **КОРОЛЬ, КРАЛ[1].**

***КРОЛЬВЬСТВО** *див.* ***КРОЛЄВСТВО.**

***КРОЛЮВЪСТВО** *див.* ***КРОЛЄВСТВО.**

***КРОЛЮВЪСТВО КОРУНЫ ПОЛЬСКОИ** *див.* ***КОРОУНА КРОЛЄВСТВА ПОЛСКОГО.**

КROM *див.* **КРОМѢ.**

КРОМЄ *див.* **КРОМѢ.**

***КРОМИРОВСКЫ** *ч.* (1) *(особова назва):* а ти доконали и осоудили па(н) хр(с)чєнъ мартиновскы па(н) олъдрихъ мєдускы дѣтрихъ кромиров(с)кы (Галич, 1401 *P* 66).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кромиров(с)кы** (1401 *P* 66).

КРОМѢ, КРОМЪ, КROM, КРОМЄ *прийм.* (11) *(з род.) (виражає об'єктні відношення)* **1.** *(вказує на виділення кого або чого з групи подібних)* крім (8): мы алєксандро воєвода... слюбоуємы... слоужити... кролю польскомоу... николи нє ищоущи собъ иного господарѦ, кромѣ кролѦ польского и короуни польскои (Сучава, 1402 *Cost.* II, 621); a maiut nam z toiey zemli osobnuju służbu służyty, krom innych zemel, kotoryi zemli oyczyznyi derżat (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); И мы въ томъ шевцовъ знашли правыхъ, не казали есмо мѣщаномъ... черезъ то тыхъ малыхъ кожъ купити, кромъ великихъ кожъ воловыхъ и яловичихъ (Луцьк, 1495 *АЛМ* 89).

2. *(вказує на відсутність чого)* без (3): мы сказоуємь є(ст)ли и(ж) оу сваре рани(л) сѦ тогды яново свїдє(ч)ство имаєть быти припоущєно єсть (ли) жє кромє свады боудє(т) ранєнъ тогды пєтръ имаєть то присѦчь свои раны (XV ст. *ВС* 19 зв.).

Див. ще **ОКРОМЪ, ОКРОМѢИ.**

***КРОПИВНИКИ** *мн.* (1) *(назва присілка в Галицькій землі)* Кропивники: мы возрѣвши на єго верну службу... дали єсмо и даємъ нашє село надѣєво ис п(р)исєлкомъ исъ кропивники (Львів, 1399 *P* 59).

ФОРМИ: *ор.* **кропивники** (1399 *P* 59).

КРОПОТЧИНАѦ *ж.* (1) *(особова назва):* а... хотєллибы пан Василєи Хрибтович, которою мѣрою подлє подвурѦ своєго мою отчизну стиснути алибо кн⟨є⟩г⟨и⟩нѦ ИвановаѦ КропотчинаѦ... ино кн⟨є⟩г⟨и⟩ни єє милости ненадобє ничого с тыми мовити (Луцьк, 1494 *AS* I, 101).

ФОРМИ: *наз. одн.* **КропотчинаѦ** (1494 *AS* I, 101).

***КРОПЫШЄВИЧЬ** ч. (1) *(особова назва):* А сє попове дисни попъ юрко кропышєви(ч) попъ лои (Львів, 1370 *Р* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кропышєви(ч)** (1370 *Р* 18).

***КРОСЄНСКИЙ** *прикм.* (1) *(пор.* Коросно, *місто у Сяноцькій землі):* а от крамных рѣчєи, що соут розмаити рѣчи, поченши полотно литовскоє и кросєнскоє и моудроє, и от бархатоу и от початого соукна... а от того от оусего штобы платили оу Серєти мыто от гривноу три гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **кросєнскоє** (1460 *BD* II, 273).

***КРОТКЫИ** *прикм.* (1) (*стп.* krótki) короткий, короткочасний: Имѣнїя дѣди(ч)но которыи(ж) то оу пєнАзА(х) запїсоують нєкоторы(х) оу наши(х) сторона(х) дѣржано до йї лѣ(т) а потомъ сА выстояло вїдѣлосА на(м) за непо(до)бноє ижє такыи кро(т)кыи запїсанъ бє(з) оумо(л)вы нє былъ дѣржанъ, мы оуставлАємь такыи запїсъ л̃ годо(в) дєржать (XV ст. *СЯ* 41 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **кро(т)кыи** (XV ст. *СЯ* 41 зв.).

***КРОТОЛЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвши єго правоую и вѣрноую службоу до на(с)... дали єсмы єму... села на рєвтѣ... и на иткилѣ меж(д)у кротолчи, понижє где камєнь стоить (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459).

ФОРМИ: *ор.* **кротолчи** (1436 *Cost.* I, 459).

***КРОТОѲИЛЄ** *с.* (1) (*стп.* krotofila, *стч.* kratochvilé) забава, розвага: а игръ тѣ(х) позычаємь длА кротоѳи(л)я длА ча(с)у скоротанья (XV ст. *ВС* 30 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **кротєѳи(л)я** (XV ст. *ВС* 30 зв.).

КРОШИНСКИЙ, КРОШИНСКІЙ ч. (4) *(особова назва):* Стояли передъ нами въ правѣ казначей Смоленскій, князь Костянтинъ Крошинскій зъ намѣстникомъ Деменскимъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); А при томъ былъ ... князь Иванъ Крошинскій (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Крошинскій, Крошинский** (1495 *АЛМ* 83; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1499 *АСД* VI, 3).

КРОШНА *ж.* (1) *(назва села у Київській землі)* Крошня: къ Житомироу сєло крошнА (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **крошнА** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

***КРСТЯ** *див.* **КРЪСТА.**

***КРУГИЛИЯ** *ж.* (1) *(назва села у Перемишльській землі)* Кругиль: А што єсмы казалъ сѣна насѣчи досыть. и на твои приєздъ и на стадо твоє. то на буцеви насѣчєно єго досыть, за д̃ гривны, а на кругилии воєвода самъ призиралъ к тому (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на кругилии** (1386—1418 *Р* 35).

КРОУГЛИКЪ ч. (1) *(назва села на Буковині)* Круглик: тѣмъ мы видѣвши и(х) правоую ⟨и⟩ вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсми и(м) оу нашеи землии оу молдавскои єдино сєло на имА кроугликъ по(д) хотѣнємъ (Сучава, 1436 *Cost.* I, 481).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кроугликъ** (1436 *Cost.* I, 481).

КРУГЛО *присл.* (1) округи, навколо: мы Олєксандръ... великий кн⟨А⟩зь литовский... чинимъ знамєнито... иж... ємоу имѣнє н⟨а⟩ше имєнемъ ЗвАгол ... дали єсмо ласкавє... так широко и долго *(в ориг.* долко.— *Прим. вид.)* и кругло якъ тоє имѣнє выше писаноє въ своих границах замѣрєно єсть и роздѣлєно (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).

Див. ще **ОКРУГЛО.**

КРОУГЛЪ ч. (1) *(особова назва):* тѣмъ мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали и потвєрдили єсми єго очи(н)оу... сєла на имѣ где дворъ єго... волосѣни... и где кроуглъ ⟨оа⟩нча (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кроуглъ** (1448 *Cost.* II, 342).

***КРОУГЛЫИ** *прикм.* (3) ◇ к р о у г л и г л о д ъ (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* а хота(р) тои поустини на верхъ долины... такє прости чєре(с) полє на великою могилоу, выше путѣ, такє прости оу кроугли гло(д) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445); к р о у г л а я д о у б р о в а (1) *(назва діброви у Молдавському князівстві):* а хотаръ тѣмъ сєломъ... о(т) чоухри долиною до кроуглои доуброви (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317); к р о у г л ы є л о з ы (1) *(назва місцевості у Львівській землі):* а мы єсмо выслали врАдика (!) нашєго па(н)а лєнка старостоу зоудєчовского ис паны на тоу границю сталї по(д)лї потока малого крїховцА оу кроуглы(х) лозъ (Зудечів, 1421 *Р* 95—96).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **кроугли** (1453 *Cost.* II, 445); *род. одн. ж.* **кроуглои** (1431 *Cost.* I, 317); *род. мн.* **кроуглы(х)** (1421 *Р* 96).

КРУГЪ *ч.* (1) ◇ ⟨к р у г ъ⟩ л у и ы (1) місячний цикл, що складається із 19 років юліанського літочислення: А писанъ въ Кобрыни, въ лѣто шесть тысячи девятьсотъ семдесятъ третего, кругъ слонца первого а луиы девятьнадесятого, индикта тринадцатого, мѣсеца февруарія девятьнадцатого, на серкизной недѣли (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); к р у г ъ с л о н ц а (1) сонячний цикл, що складається із 28 років юліанського літочислення: А писанъ въ Кобрыни, въ лѣто шесть тысячи девятьсотъ семдесятъ третего, кругъ слонца первого а луны девятьнадесятого, индикта тринадцатого, мѣсеца февруарія девятьнадцатого на серкизной недѣли (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кругъ** (1465 *АкВАК* III, 4).

***КРУДА** *ж.* (1) *(назва озера у Троцькому воєводстві):* оув озера оу круды мєжи городна и мере(ч) по розтвѣ х̃(с)вѣ оу пАтокъ оу канунъ сг̃го обрѣзанИА х̃ва по нарожєньи сн̃а божьего тисАчь (так.— *Прим. вид.)* лѣтъ и чотыри ста лѣтъ (*б.* озера Круди, 1400 *Р* 62).

ФОРМИ: *род. одн.* **круды** (1400 *Р* 62).

КРУКИНИЦКИИ *прикм.* (1) *(пор.* Крукеничі *у Перемишльській землі):* а на то послуси вїдка ларивунъ ис кри(лошаны) перємышльскии ... панъ яшко писарь крукиницкии (Перемишль, 1366 *Р* 12).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **крукиницкии** (1366 *Р* 12).

КРУКЬЖДО ч. (1) *(особова назва):* Поручили(с) кнА(з) велико(м) скирьгаилу за гридка за костАнтинови(ч)... первыи поручни(к) кнА(з) михаило євнутєви(ч)... стєпанъ зазъба. кгастовтъ кєрдути крукьждо сурьАтъ (б. м. н., бл. 1392 *Р* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **крукьждо** (бл. 1392 *Р* 47).

КРОУЛ *див.* **КРОЛЬ.**

КРУЛЬ *див.* **КРОЛЬ.**

***КРУПАЯ** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Крупа: а едучи дорогою на гостинець Луцкий-полескии, а оттоль до дороги, которая идетъ зъ Жыдичына до Крупой, прозываемое Острозское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *род. одн.* **Крупой** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***КРОУПОВО** *с.* (1) *(назва села у Троцькому воєводстві)* Крупово: И мы видечи рєчъ справєдливоую, кграни самыє по рєкоу Зелвоу... казали єсмо светком присАгноути, они обвели от Бєрєзоє... к Кроупомоу (!) (Луконіця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *дав. одн.* ! **Кроупомоу** (1478 *AS* III, 17).

! КРОУПОМОУ ⟨КРОУПОВОУ⟩ *див.* ***КРОУПОВО.**

***КРУПСКО** *с.* (1) *(назва села у Львівській землі)* Крупське: возрєвше єсмо на на (!) єго вѣрноую службу... даємъ ємоу... подъ галичємъ чАгрово... а о(т)мѣна противу крупска волкови(ч) (Краків, 1394 *Р* 54).

ФОРМИ: *род. одн.* **крупска** (1394 *Р* 54).

КРУПША *ч.* (2) *(особова назва):* а тотъ дей Крупша сыновъ въ себе не мѣлъ, тол⟨ь⟩ко одно двѣ дочцѣ (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Крупша** (1495 *РИБ* 602); *дав. одн.* ! **Крупшу** (1495 *РИБ* 602).

***КРУПШОВЪ** *прикм.* (2): Ино, коли тому Петку а Петру тыи земли Крупшовы отчина и дѣдина єстъ, а тотъ Вѣштортъ, отецъ того Яцка, не гораздо былъ тыи земли выпросилъ за пусто у отца нашого, короля его милости, а въ тыхъ земль наслѣдковъ не поведаючы (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* **Крупшовы** (1495 *РИБ* 602).
Пор. **КРУПША.**

***KRUSELNICZA** *ж.* (1) *(назва села у Львівській землі)* Крушельниця: Vulodislaw z bozey mylosty Korol Polski y Lithewski... znajemo czinimi... cz(t)om... dajemo ym y daliesmo szelo v tustanskoy volosthy Kruselniczu na rycy striv (Глиняни, 1395 *GL* 166).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Kruselniczu** (1395 *GL* 166).

КРУТИБОРОДА *ч.* (1) *(особова назва):* а при то(м) бы(л)... панъ Ѧшко крутиборода (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **крутиборода** (1420 *ПГАГ*).

***КРУТЫЙ** *прикм.* (1) ◇ к р у т ы й б е р е г ъ (1) *(назва урочища у Волинській землі):* а здес по Бутыр и по Виноградную гору, а за рекою по крутый берегъ против двухъ грушъ; потуль ему волно сено косити и рыба ловити (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10—11).
ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **крутый** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

***КРОУШЄВО** *с.* (2) *(назва села у Закарпатській Русі)* Грушево: Сє азъ пань радоуль... даємо вѣдомо... ажє балица воєвода... дадошє о(т) своєго оурика три сєла монастирю... єдно сєло тєрєсь а друго (!) кривчичь а трєтїє кроушєво (Сігет, 1404 *ГМ*).
ФОРМИ: *знах. одн.* **кроушєво** (1404 *ГМ*).

КРЩЄНЪ *див.* **ХРЩЄНЪ.**

***КРЩЄНЫИ** *прикм.* (1) хрещений: мы па(н) ива(н) па(н) срѣмскыи... свѣдчю то своимь листо(м) ижє пришєдь прєд на(с)... хмѣль крщєнє имѦ прибєкь добыва(л) на воитку сулимовскємь половины сулимова (Львів, 1412 *Р* 81).
ФОРМИ: *наз. одн. с.* **крщєнє** (1412 *Р* 81).

***КРЪВАВЫИ** *прикм.* (1) (*цсл.* кръвавыи) *(кровоточивий)* кривавий: и(н)и никто да нєсмѣєтъ ты(х) монастирски(х) люди... соудити ани глобоу ис ни(х) брати ни за дш҃єгоубство... ни кръвавыи рани а ни за синыи рани (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125).
ФОРМИ: *знах. мн. ж.* **кръвавыи** (1467 *Mih. Doc.* 125).
Див. ще ***КРОВАВЫИ.**

КРЪВЪ, КРЪВЬ, КРЬВЪ, KRW *ж.* (30) (*цсл.* кръвь) кров: а коли которы господарь порушитъ... и на таковыи да имаєтъ оучѦстїє съ онѣми рєкшими на х҃а кръвь єго на ни(х) и на чѦдохъ ихъ (Сучава, 1403 *ДГАА*); а кто бы хоти(л) пороушити илї отнѣти ты(х) татарє, то(т) ... да є(ст) подобє(н) юудѣ ⟨и⟩ проклѣтомоу арїи и възъпиша: кръ(в) єго на ни(х) и на чадѣ(х) и(х) (Нямц, 1453 *Cost.* II, 466); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того... потвръж(д)єнїѦ, таковїи... да има(т) оучастїє и съ онѣмы іоудєиє, єжъ възъпиша на г҃а х҃а, кръ(в) єго на ни(х) и на чєдѦ(х) и(х) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).
ФОРМИ: *наз. одн.* **кръвъ, кръвь, крьвъ, кръ(в)** (1403 *ДГАА;* 1435 *Cost.* II, 682; 1448 *Cost.* II, 366; 1453 *Cost.* II, 466; 1457 *BD* I, 5; 1466 *BD* I, 106; 1479 *BD* I, 222; 1487 *BD* I, 311; 1492 *BD* I, 511; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.).
Див. ще **КРОВЪ.**

КРЪЖАНЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а ми такождєрє и от нас єсмы дали и потвръдили тоє прѦдрєчєноє половина сєло на имѣ Кръжанїи на Сърати (Сучава, 1487 *BD* I, 304).
ФОРМИ: *наз.* **Кръжанїи** (1487 *BD* I, 304).

КРЪЖЄ, КРЬЖЄ *ч., невідм.* (7) (*особова назва, молд.* «милиця»): Писал Шандроу Кръжє оу Васлоуи (Васлуй, 1495 *BD* II, 43); Писал Шандроу Кръжє (Васлуй, 1497 *BD* II, 113).

КРЪЖЄВИЧЬ, КРЪЖЄВИЧ *ч.* (15) *(особова назва):* Писал Шандроу Кръжєвич (Ясси, 1497 *BD* II, 98); И оустах азь господство мы и заплатих оуси вышєписанныи пинѣзи... оу роукы... оуноукам ИлїѦша Кръжєвича (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Кръжєвичь, Кръжєвич, Кръжєви(ч)** (1497 *BD* II, 97, 98, 103, 117, 120; *Cost. S.* 209, 224; 1499 *BD* II, 141, 153, 156); *род. одн.* **Кръжєвича** (1499 *BD* II, 153, 154, 155).

***КРЪИНИЧЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотарь томоу ... половин(и) сєла... на имѦ половини от Кръиничєщи... почєнши от Стоянова потока (Васлуй, 1497 *BD* II, 119).
ФОРМИ: *род.* **Кръиничєщи** (1497 *BD* II, 119).

***КРЪЛАНЫ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а хотаръ томоу монастирєви... чєрє(с) трънавк⟨оу⟩ попєрєкъ на кръланы (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248); а хотаръ тои пасици: почєнши... от монастирѣ попєрєкъ на Трънавкоу, та чєрєс Трънавкоу попєрєк на Кръланы (Сучава, 1470 *BD* I, 148).
ФОРМИ: *знах.* **кръланы** 1 (1429 *Cost.* I, 248); **Кръланы** 1 (1470 *BD* I, 148).

***КРЪЛИГАТА** *ж.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* хотары оунгоурѣ⟨номъ⟩ от бакова почєнши... о(т) крълигатою, та прости оу потокъ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64—65).
ФОРМИ: *ор. одн. зам. род.* о(т) **крълигатою** (1409 *Cost.* I, 65).

***КРЪЛИГАТОУРА** *див.* ***КРЪЛИГЪТОУРА.**

КРЪЛИГ ДАНОВО *див.* **КРЪЛИГЬ ДАНОВЬ.**

***КРЪЛИГОВЪ** *прикм.* (1): а оу то(м) сєли... крълигова жєна съ сыномь (Сучава, 1435 або 1436 *Cost.* I, 494).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **крълигова** (1435 або 1436 *Cost.* I, 494).

***КРЪЛИГЪТОУРА** *ж.* (27) *(назва місцевості, також територіально-адміністративної одиниці у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы видѣвшє правоую и вѣрноую єго слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу оу нашєи зємли чєтири сєла на крълигѫтоурѦ (Сучава, 1426 *Cost.* I, 178); ТѦмъ ми видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... дали... єсми ємоу оу нашєи зємли оу молдавскои... сєла оу волости Крълигътоурѣ (Сучава, 1458 *BD* I, 24); А хотар томоу вышєписанномоу сєлоу, що на Крълигатоурѣ на имѦ Милчинєщїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).
ФОРМИ: *род. одн.* ! **К⟨рълигъ⟩тоуръ** (1493 *BD* II, 26); *місц. одн.* **на (оу) Крълигътоурѣ, Крълигатоурѣ, крълигѫтоурѦ, Крълигьтоурѣ** 17 (1426 *Cost.* I, 178; 1435 *Cost.* I, 409; 1456 *Cost.* II, 568; 1458 *BD* I, 24; 1466 *BD* I, 114; 1488 *Cost. S.* 128; 1490 *BD* I, 434; 1492 *BD* I, 504; 1497 *BD* II, 100; 1499 *BD* II, 148 і т. ін.); **на Крълигътоури, Крълигатоури, крълигѫтоури** 7 (1426 *Cost.* I, 182; 1427 *DBAc* 22; 1490 *BD* I, 432; 1497 *BD* II, 96, 99; 1499 *BD* II, 147); **на кырлигътоури** 2 (1431 *Cost.* I, 317; 1434 *Cost.* I, 391).

КРЪЛИГЬ ДАНОВЬ, КРЪЛИГ ДАНОВО *ч.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мы такождєрє и от нас єсмы дали и потвръдили слоугам нашим Братоулоу ⟨и братоу єго ⟨Кости⟩... на имѣ сєло Крълиг Дановь *(в ориг.* Даново.— *Прим. вид.)* (б. м. н., 1497 *BD* II, 124).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Крълиг Даново** 1 (1497 *BD* II, 124); **Крълигь Дановь** 1 (1497 *BD* II, 123).

***КРЪЛИГЬТОУРА** *див.* ***КРЪЛИГЪТОУРА.**

***КРЪЛИГѪТОУРА** *див.* ***КРЪЛИГЪТОУРА.**

***КРЪЛИЖАНЫ** *мн.* (1) *(назва ставу у Молдавському князівстві):* А хотар Драгомирєщєм... от... става Крълижаном, да єст оусє долоув потоком Брълинскым (Гирлов, 1499 *BD* II, 154—155).
ФОРМИ: *дав.* **Крълижаном** (1499 *BD* II, 155).

КРЪМѢТЄ *ч., невідм.* (3) (*особова назва, молд.* кырме «руль»): И оуставшє наш⟨и слоуг⟩и Жоуржа Кръмѣтє и брат єго Драгошє... и заплатили оусєх исполна тоты вышєписаннїи пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу Тоадєроу (б. м. н., 1495 *BD* II, 87).

КРЪНА *ж.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* того радї, мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу... дали и потвръдили єсми ємоу... сєла на имѣ опришєщи на зєлєтинѦ и кръна (Сучава, 1452 *Cost.* II, 432); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали... єсми им...

сєла... на имѣ Ласлъоанїи... и Кръна (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кръиа, Кръна** (1452 *Cost.* II, 432; 1495 *BD* II, 59).

***КРЪНГЪ** *ч.* (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* Ино мы єсмо им досмотрили и познамєнали... почьнши ис вєрха от бєрегь Бръллада... до оустїе потока Крънга (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *род. одн.* **Кръига** (1495 *BD* II, 63).

КРЪНЄЩЇИ *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мы такождєрє и от нас єсмы дали... слоугам нашим Михъилоу и братоу єго Гицоулоу тоє прАдрєчєнсє половина сєло на Кобълєх на имѣ Крънєщїи (Сучава, 1494 *BD* II, 34).

ФОРМИ: *наз.* **Крънєщїи** (1494 *BD* II, 34); *род.* **крънєщь** (1494 *BD* II, 35).

КРЪНИЦА, КРЪНИЦѦ, КРЪНИЦѢ, КЫРНИЦА *ж.* (90) джерело (65): а хотарь имъ нижни... на ту сторону сєрєта оу нижнимъ коньци полѦны могыла а о(т) толѦ простѣ чєресь лугъ оу к⟨ръ⟩ници могила (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); A tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu na imie Jermolinczi... ze wszim prawem... i s kriniczami, stho szuth ys toho lisza Haczyszczy witekli (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3—4); А отъ долины Лоточной до Крыныци, гдѣ ся починаетъ ричка Ольшанка, там же копцовъ усыпаты єсмо велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); и мы ємоу дали... тыє сєла вєрхоу описаныє со всим с тым што к ним з вєка и здавна слушало... из криницами, съ озєры *(в ориг.* созєри.— *Прим. вид.)* (Київ, 1437 *AS* I, 34); мы вєликыи кнѦзь Швитрикаило олькиръдовичь чинимъ... знамєнито... ижь... дали єсмо... сѣножать оу Гачищєхъ, отъ тоє сєножати зємльѦ оусѦ по ланы... а по болото а по криницо оу солотвинахъ зємлѦ и сєножать о(т) колодѦзѦ до колодѦзѦ по оувозищѣ по ДобрѦньскый путь, а по криницо подъ оувозищємъ (Городок, 1443 *P* 144—145); а к томоу оу мозыри придали єсмо ємоу сєло смолиговичи... с крыницами с потоки (Луцьк, 1452 *P* 161); мы Олєксандръ... вєликий кн⟨Ѧ⟩зь литовскии... чинимъ знамєнито... иж вбачивши вѣрныи службы... кн⟨Ѧ⟩жати Костєнтина Ивановича Острозского... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє именємъ ЗвѦгол... дали єсмо ласкавє... из рєками, из малыми рѣчками, с озєры, ис ставы, ис крынцами з малыми и вєликими (Вільна, 1499 *AS* I, 117);

(назви джерел у Молдавському князівстві): к р ъ н и ц а б а л и н о є (1): тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали ... єсмо имъ... кръница балиноє, на соухолоуи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324); к р ъ н и ц а Б е р е с т о в а (1): и дали... єсми тому свѣтомоу нашему монастирю от Молдавица... села на имѣ Сынгурѣніи... съ кръницами, на имѣ кръницамь: кръница Берестова и два кръници у верха Сухои (Сучава, 1473 *ШКН* 164); к р ъ н и ц и б о р и н а (2): а хотарь томоу сєло да є(ст)... о(т) побратѦ на кръницю бориноу коуда и панъ кръстѣ далъ (Сучава, 1448 *DIR* № 10 а); к р ъ н и ц а в е л и к а ѦѦ (1): и дали єсми ємоу оу нашєи зємли... на кєигѦча мѣста о(т) поустини пониже проуна(!) оу кръница пєдоучєлоулоуи и пониже кръница вєликаѦ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444); к р ъ н и ц я В л ъ к а н о в а (2): А хотарь Бълошєщим да єст почєнши от кръинцѣ Влъканова до кръницѣ Корнина (Сучава, 1475 *BD* I, 206); к р ъ н и ц а Г р а д и щ є и (1): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним.. ожє пріидоша... слоуга наш Станчоул Хоусив... и продал свою правою и питомою отниноу... и кръницоу Градищєєи, слоузъ нашємоу паноу Лоупє (Сучава, 1487 *BD* I, 516); к р ъ н и ц я д о у м и т р о в а (1): а хотарь монастироу о(т) воронє(ц) почєнши о(т) мо(л)довоу... до кръници доумитрови (Сучава, 1490 *ДГСХМ*); к р ъ н и ц я к а л о у г є р о в а (1): и далї и потвєрдили єсмн ємоу оу нашєи зємли оу молдавскои... сєлицє Татоулово... и на вєрх Бырзотѣ оу кръници калоугєровѣ оу городище *(в ориг.* горододищє.— *Прим. вид.)* (Сучава, 1468 *BD* I, 130); к р ъ н и ц я К о р и и н а (1): А хотарь Бълошєщим да єст почєнши от кръницѣ Влъканова до кръницѣ Корнина (Сучава, 1475 *BD* I, 206); к р ъ н и ц а к о у к о в а (1): дали и потвръдили єсмо имъ ... сєлицє... радичєво... и сєлицє бєр⟨є⟩во⟨є⟩во... и кръница коуковы и съ ⟨млины⟩ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324); к р ъ н и ц а П є п є р и г о в а (1): мы Стєфан воєвода... знаменито чинимъ... оже п⟨рїидош⟩Ѧ ... Д⟨ан Сокол..⟩ и продали... єдиоу кръницоу, що ⟨сѦ⟩ зовєт Пєпєригов(а) (Сучава, 1473 *BD* I, 189—190); к р ъ н и ц я с о л о д к а (2): а хотаръ томоу сєло да є(ст) повыше потокомъ долоу до кръници солодкоу (Сучава, 1448 *DIR* №10 а); к р ъ н и ц а Х р и с о в а (1): А хотарь тоє сєло на имѣ Подолѣнїи да єст... почєньше от рѣцѣ Бистрица. ... на дѣль оу кръница Хрисова (Сучава, 1479 *BD* I, 221); б є р б є н и ц а я к р ъ н и ц я (1) *див.* ***БЄРБЄНИЦИИ**; з є м є н ь с к а я к р и н и ц я (2) *див.* ***ЗЄМЄНЬСЌИИ**; к а м є н а я к р и н и ц я (2) *див.* **КАМЄНИ**; с п р а в и н а к р ъ н и ц а (1) *див.* ***СПРАВИНЪ**; с т о у д є н а ѦѦ к р ъ н и ц а Ѧ (1) *див.* ***СТОУДЄНЫИ**; Що у б є є в а к р ъ н и ц а (3) *див.* ***ЩОУБЄЄВЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **кръница** 3 (1446 *Cost.* II, 270; 1467 *BD* I, 117; 1473 *ШКН* 164); **кръницѦ, кръницѣ** 3 (1429 *Cost.* I, 269; 1443 *Cost.* II, 149; 1495 *BD* II, 39); **кыриица** 1 (1434 *Cost.* I, 391); *зам. род.* оу (пониже) **кръиица** 1 (1436 *Cost.* I, 444); *зам. знах.* оу **кръиица** 1 (1479 *BD* I, 221); дали... єсмо... **кръница** 1 (1448 *Cost.* II, 324); *род. одн.* **кръници, к⟨ръ⟩ници** 23 (1392 *Cost.* I, 7; 1425 *Cost.* I, 168; 1429 *Cost.* I, 280; 1436 *Cost.* I, 459; 1448 *Cost.* II, 316; 1466 *BD* I, 114; 1469 *BD* I, 136; 1488 *BD* I, 348; 1497 *BD* II, 119; 1499 *BD* II, 153 і т. ін.); **кръницѣ** 3 (1475 *BD* I, 206); **кръницы** 1 (1420 *Cost.* I, 135); **кръниц'** 1 (1479 *BD* I, 221); **крыныци** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); **криници** 1 (1478 *AS* I, 76); *дав. одн.* **криници** (1478 *AS* I, 76); *знах. одн.* **кръиицоу** 5 (1420 *Cost.* I, 135; 1473 *BD* I, 190; 1487 *BD* I, 516; 1494 *BD* II, 35; 1495 *BD* II, 63); **кръницю** 1 (1448 *DIR* № 10 а); **криницю** 1 (1443 *P* 145); *зам. род.* пониже **кръии(цю)** 1 (1425 *Cost.* I, 168); **о(т) кръницю** 1 (1448 *DIR* № 10 а); *місц. одн.* **на кръиици** (1408 *Cost.* I, 61); *зам. знах.* долоу на **кръиици** солоткоу (1448 *DIR* № 10 в); *наз. мн.* **кръници** (1429 *Cost.* I, 280; 1437 *Cost.* I, 541; 1473 *ШКН* 164); *зам. род.* оу дви **кръници** (1436 *ВАМ* 33); оу дво(м) кръници (1442 *Cost.* II, 101); *род. мн.* **крыниць** (2-а пол. XV ст. *СПС* № 3); *дав. мн.* **кръницамь** (1473 *ШКН* 164); *ор. мн.* **крииицами, kriniczami** 17 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *P* 119; 1437 *AS* I, 34; 1445 *P* 148; 1446 *AS* I, 43; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1492 *АЛМ* 30; 1498 *ГВКОО* і т. ін.); **крыницами**[6] (1445 *P* 150; 1446 *AS* III, 5; 1451 *P* 156, 159; 1452 *P* 161; 1499 *AS* I, 117); **крыницѦми** 1 (1433 *P* 127); **кринициѦми** 1 (1443—1446 *P* 147); **кръницѦми** 1 (1424 *P* 100); **кръницами** 1 (1473 *ШКН* 164).

Див. ще **ЗАЄЦЄВА КРЪНИЦѢ, ШОЛОМОНОВА КРЪНИЦѢ.**

***КРЪНИЦИ** *мн.* (2) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше єго правою и вѣриою слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу оу нашєи зємли сєла на имѦ, на богданѣ гдє є(ст) баланъ... и на кєгѦчъ на пото(к) кръницамъ гдє былъ оана албоулъ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444); ТѦмъ ми видѣвше єго правоу и вѣрноую слоужбоу до нас... дали и потвръдили єсми ємоу... сєла оу волости Крълигътоурѣ... и пасикоу... на потока Кръницѣмъ (Сучава, 1458 *BD* I, 24).

ФОРМИ: *дав.* **кръницамъ** (1436 *Cost.* I, 444); **Кръницѣмъ** (1458 *BD* I, 24).

КРЪНИЦѢ *див.* **КРЪНИЦА.**

КРЪНИЦѦ *див.* **КРЪНИЦА.**

КРЪНИЧАНИ, КРЪНИЧѦНИ *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві):* сє азъ паиь кръстѣ да(л) єсмь едино сєло манастироу нѣмецкомоу... на имє сєло кръни-

чѦни (Сучава, 1448 *DIR* № 10 в); а мы такождєрє єсми дали... паноу Моушатоу дворникоу тоє прѦдрєчєнноє сєлищє на имѦ Попринканыи... мєжи Посадничи и мєжи Кръничани (Ясси, 1476 *BD* I, 208—209).

ФОРМИ: *наз.* **кръничани** 1 (1448 *DIR* № 10 а); **кръничѦни** 1 (1448 *DIR* № 10 в); *ор.* **Кръничани** (1476 *BD* I, 208, 209).

***КРЪНОУЛОВЪ** *прикм.* (2) ◇ ставъ Кръноуловъ *див.* **СТАВЪ**[1].

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Кръноулова** (1494 *BD* II, 35).

Пор. ***КРЪНОУЛЪ.**

***КРЪНОУЛЪ** *ч.* (4) *(особова назва, молд.* кырн «кирпатий»): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѦд нами... оуноукове Михоула Кръноула... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1494 *BD* II, 34).

ФОРМИ: *род. одн.* **Кръноула** (1494 *BD* II, 34, 36).

КРЪСТЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тота истина настасїѦ ... дали и потвръдили єсмы єи... села на имѣ: Стънилещїи... и Кръстещїи на Молдавѣ (Сучава, 1493 *BD* II, 30—31).

ФОРМИ: *наз.* **Кръстєщїи** (1493 *BD* II, 31).

КРЪСТИНА *див.* **КРЄСТИНА.**

***КРЪСТИНИНЪ** *прикм.* (1): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѣд нами... Кръстина, дочка Воиславина, и сєстричича Кръстинина НастасїѦ... и измѣнили съ господство мы свои правїи отнини (Гирлов, 1499 *BD* II, 161—162).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Кръстинина** (1499 *BD* II, 162).

Пор. **КРЄСТИНА.**

КРЪСТИНЦИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині)* Керстенїі: тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... сєла... на имѣ сєло кинди(н)ци.... єщє сєло кръстинци (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз.* **кръстиици** (1437 *Cost.* I, 541).

***КРЪСТИНЪ** *прикм.* (2): а тоє привилїє вишєписа(н)ны(х) прє(д)ко(в) нашы(х) изгиноули о(т) роукы кръстини сѣа пантєлєєва (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тота истина НастасїѦ... оуноука Кръстина, жаловали єсмы єи особною нашєю милостїю (Сучава, 1493 *BD* II, 30—31).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Кръстина** (1493 *BD* II, 31); *род. одн. ж.* **кръстини** (1464 *DIR«A»* 517).

Пор. **КРЪСТѦ.**

***КРЪСТИШОРЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* ⟨тѣ(м)⟩ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбоу до на(с)... дали... єсми єму... ⟨сєло на имѣ⟩ вър⟨топъ...⟩... щожє куп⟨и(л) тоє сє⟩ло ⟨бъ⟩лаурь о(т) пана кръстишо(р) (б. м. н., 1479—1480 *Cost. S.* 105).

ФОРМИ: *род. одн.* **кръстишо(р)** (1479—1480 *Cost. S.* 105).

КРЪСТЇАНЄСКОУЛЪ *ч.* (1) *(особова назва):* мы стєфа(н) воєвода... чины(м) знамєнито... ожє тотъ истинны слоуга нашъ михаилъ кръстїанєскоулъ слоужи(л) намъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1433 *Cost.* I, 364).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кръстїанєскоулъ** (1433 *Cost.* I, 364).

КРЪСТЇАНЄЩИ, КРЪСТЇЄНЄЩИ, КРЪСТИЄНЄЩИ, КЫРСТЇЄНЄЩИ *мн.* (6) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы алєксандръ воєвода... чинымъ знамєнито... понєжє... дадо(х) монастироу о(т) нѣмца... двѣ сєлѣ на оусти нѣмца на имѦ кръстїанєщи и тємєшещи (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450); и єщє єсми потвєрдили монастирю ѣшєм(у) вышєпи(с)нном(у) сєла монастирска на имѣ телєбѣчинци на сєрѣти... и на оусти нѣмца... кръстиєнєщи (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *наз.* **кръстїєнещи, кръстиєнєщи** 3 (1446 *Cost.* II, 251; 1447 *Cost.* II, 288; 1470 *DIR«A»* 522); **кръстїанєщи** 1 (1427 *DIR«A»* 450); **кырстїєнєщи** 1 (1454 *Cost.* II, 517); *род.* **кръстїанєщъ** (1433 *Cost.* I, 364).

***КРЪСТЇНА** *див.* **КРЄСТИНА.**

КРЪСТЪ[1] *ч.* (5) *(цсл.* крьстъ) *(предмет християнського культу)* хрест (1): и прысєгалъ єсми самъ изъ сыномъ нашымъ Богданомъ... на святоє єванъгєлиє и на кръсту божомъ (б. м. н., 1496 *BD* II, 402);

(межовий знак у вигляді хреста) хрест (3): мы алєксандръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє тоты истинни тизоанє... прода(л) єдноу боукатоу зємлю(!)... монастырю нашємоу о(т) нѣмца... на имѣ за соухо(м) потоцѣ (!) и гдє є(ст) кръстъ, на поли, мало нижє кръста (Сучава, 1452 *Cost.* II, 409—410); хота(р) стоє починьшїи монастирь оу пьнгърац (!) о(т) доуба что є(ст) на нє(м) крь(с)ть просто чєрєсь полѣ на могїлоу (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121);

Кръстъ Камєнски (1) *(назва поляни у Молдавському князівстві):* а хотаръ тои поустыни почєньше от Великои Долины... прости чєрєс полє на Кръстъ Камєнски (Сучава, 1438 *DBAc* 27).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кръстъ, крь(с)ть** (1452 *Cost.* II, 410; 1458 *Mih. Doc.* 121); *род. одн.* **кръста** (1452 *Cost.* II, 410); *знах. одн.* **Кръстъ** (1438 *DBAc* 27); *місц. одн.* **на кръсту** (1496 *BD* II, 402).

Див. ще ***КРЄСТЪ, *КРИЖЪ.**

***КРЪСТЪ**[2] *ч.* (1) Христос: а по нашємъ ⟨живо⟩тѣ кто ⟨боу⟩дєт ⟨господарь нашєи⟩ зємли... тотъ ⟨що...⟩ или би радилъ на пороу⟨шєнїє⟩ таковы да є(ст) ⟨проклѦ(т) о(т)... св⟩Ащаго (!) кр⟨ъ⟩ста и о(т) Д єв⟨анґєлист⟩и (Сучава, 1429 *Cost.* I, 249).

ФОРМИ: *род. одн.* **кр⟨ъ⟩ста** (1429 *Cost.* I, 249).

Див. ще ***ХРИСТОСЪ.**

КРЪСТѦ, КРЪСТѣ, КИРСТА, КЫРСТА, КЫРСТѣ *ч.* (120) *(особова назва, молд., цсл.* Христофоръ, *гр.* χριστοφόρος): а на то вѣра нашєго госпо(д)ства... алєксандра воєводы... вѣра пана влада сирѦтъского и брата єго пана кръстѦ чашника (Сучава, 1411 *DIR«A»* 439); И пак оу том прїидошє прѦд нами... Анноушка и сєстра єи Моуша... и тиж племєник их кръстѣ... и продали свою правоую отниноу (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кръстѦ, кръстѣ, кр(с)тѣ,** кър⟨стѣ⟩ 23 (1418 *Cost.* I, 127; 1421 *Cost.* I, 142; 1438 *DBAc* 27; 1441 *DIR«A»* 477; 1447 *Cost.* II, 281; 1456 *ЭСФ;* 1464 *DIR«A»* 517; 1472 *Cost. D.* 26; 1490 *BD* I, 432; 1495 *BD* II, 64 і т. ін.); **кырстѣ** 1 (1455 *Cost.* II, 540); **кырста** 1 (1434 *Cost.* II, 670); **кирста** 1 (1434 *Cost.* II, 665); *род. одн.* **кръсти, крсти, кр(с)ти** 61 (1414 *DIR«A»* 441; 1426 *BAM* 22; 1434 *Cost.* I, 374; 1439 *Cost.* II, 42; 1441 *DBAc* 40; 1445 *Cost.* II, 226; 1446 *Cost.* II, 238; 1479—1480 *Cost. S.* 105; 1493 *BD* II, 31 і т. ін.); **кръстѦ, кръстѣ, кр(с)тѣ, крьстѣ** 24 (1411 *DIR«A»* 439; 1414 *Cost.* I, 112; 1433 *Cost.* II, 594; 1436 *BAM* 29; 1438 *Cost.* II, 15; 1441 *DBAc* 35; 1442 *Cost.* II, 101; XV ст. *HPPГ;* 1443 *BAM* 41; *Cost.* II, 149 і т. ін.); **кирстѣ** 1 (1436 *Cost.* I, 455); **кирсти** 1 (1436 *Cost.* I, 483); *дав. одн.* **кръстѣ** 2 (1428 *Cost.* I, 221; 1429 *Cost.* I, 248); **крьсти, кръсти** 2 (1418 *Cost.* I, 127; 1491 *Cost. D.* 37); *знах. одн.* **кръстю** (1418 *Cost.* I, 127).

! КРЪТОЛ ⟨КРОТОН⟩ *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнїто чини(м)... ожє... дали... єсми томоу сѣомоу монастироу сєла... и пасика оу фоунъ(д), за кръто(л) (!) (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10).

ФОРМИ: *знах. одн.* **! кръто(л)** (1462 *Cost. D.* 10).

***КРЪХАНЬ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы ⟨ви⟩дѣвши єго правою и вѣрною слоужб⟨оу⟩ до нас... дали и ⟨потвєрдили єсми є⟩моу... пониже от Кръханѣ, оу мохили, мѣсто, да осадит соби сєло (Сучава 1466 *BD* I, 110).

ФОРМИ: *род. одн.* **Кръханѣ** (1466 *BD* I, 110).

***КРЪЧМА** *ж.* (4) (*цсл.* кръчьма, *болг.* кръчма) **1.** корчма, шинок (3): такожє и г(с)во ми даємъ воскъ о(т) оуси кръчма(х) о(т) бани да прислоухає(т) к тои сѣои манастиръ къ сѣои цр̃кви о(т) молдавици всѦ(м) приходо(м) (б. м. н., 1458 *DIR«A»* 513).

2. хмільний напій (1): а кто бы хоти(л) кръчмоу чинити да нє имєтсѧ написати оу катасти(х) оу калоугєри (б. м. и., 1458 *DIR«A»* 513).

ФОРМИ: *знах. одн.* **кръчмоу** (1458 *DIR«A»* 513); *род. мн.* **кръ(ч)мъ** (1458 *DIR«A»* 513); *місц. мн. зам. род.* **о(т) кръчма(х)** (1458 *DIR«A»* 513).

Див. ще ***КОРЧМА.**

КРЪЧЮН *див.* **КРАЧУНЪ.**

***КРЫВДА** *див.* **КРИВДА.**

***КРЫЛОШАНИНЪ** *див.* ***КРИЛОШАНИНЪ.**

***КРЫНИЦА** *див.* **КРЪНИЦА.**

***КРЫНИЦѦ** *див.* **КРЪНИЦА.**

***КРЫНЫЦѦ** *див.* **КРЪНИЦА.**

***KRYPOSTH** *див.* ***КРѢПОСТЬ.**

***КРЫТЫЙ** *дієприкм.* (1) покритий: продал єсми тоє имєнє Дажев п(а)ну Федору Оножку Витонизкому за двєстє коп широкихъ грошей монєты чєское и за кожух бобровый сукномъ порѣпрыяномъ крытый (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

ФОРМИ: *пас. мин. знах. одн. ч.* **крытый** (1475 *AS* I, 72).

КРЬВЪ *див.* **КРЪВЪ.**

КРЬЖЄ *див.* **КРЪЖЄ.**

***КРЬМЬНЄШТИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы вѣдѣвше єго правую и вѣрну слу(ж)бу до насъ... дали єсмы єму... красныи потокъ... а на томъ потоцѣ два села комановци и крьмьнєшти (Сучава, 1403 *RS* 338).

ФОРМИ: *знах.* **крьмьнєшти** (1403 *RS* 338).

***КРЬПОСТЬ** *див.* ***КРѢПОСТЬ.**

***КРЬСТЬ** *див.* **КРЪСТЪ** [1].

***КРЬСТѦ** *див.* **КРЪСТѦ.**

КРѢМЄНЄ *ч., невідм.* (2) *(особова назва)*: мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє прїидошє прѧд нами... слоуга наш Доума... и сєстричичи єго Драготъ Крѣмєнє и Цинтѣ... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1491 *BD* I, 466—467).

***КРѢПИТИ** *дієсл. док.* (1) (що кому) *(затвердити навічно)* закріпити (що за ким): ⟨а по нашємъ животѣ кто⟩ будетъ г(с)п(д)рь земли намьи (!)... то(т) що⟨бы нє⟩ поруши(л) нашєго данїє, али щобы имъ оутврьди(л) и крѣпи(л), за ну(ж) єсми дали єму за єго право и вѣрною службу (Сучава, 1443 *Cost.* II, 156).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3. ос. одн. ч.* **що⟨бы⟩... крѣпи(л)** (1443 *Cost.* II, 156).

***КРѢПКИЙ** *прикм.* (1) непохитний, твердий: а на крѣпость, и на великое крѣпкое потверженье, на то дали єсмъ нашь листъ и печать єсмо нашю казали завѣсити (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **крѣпкое** (1403 *ДГМ*).

КРѢПКО *присл.* (4) **1.** непохитно, твердо (3): а на крѣпо(ст) то(г) листа привѣ(с)ли єсмо наша печа(т) абы то крѣпко здержа(т) нє изрушисто никакими дѣ(л) (Молодечно, 1388 *P* 43—44); Слюбуемо ... ты-то листы и записы нашѣ... Владиславу крол Полскому держати и помнити крѣпко, непорюшено (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*); а симъ нашимъ листомъ потвєржѦємъ... то наше голдованїє и присѦгы прочєныє и такы листы... моцно, крѣпко и без порушенья держѦти и полнити (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638).

2. *(з правною силою)* законно (1): на то всє послали єсмо сєи нашь Ѧрлыкъ и с нашею печатью золотою абы то крѣпко было (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171).

***КРѢПОСТЬ** *ж.* (304) правомочне потвердження: а на крѣпость того наша печать к сему листу велѣли єсми привѣсити (Луцьк, 1388 *P* 37); на крѣпость сѣму нашему листу казали єсмо нашу печать привѣсити (Краків, 1394 *P* 54); на крѣпость сєму печѦ(т) свою привѣсилъ єсмь (Мереч, 1401 *P* 64); а на крѣпость к сєму нашєму листу казали єсмы привѣси(ти) нашю печать (Медика, 1415 *P* 87); а на бо(л)шоую крѣпость тому оусєму вышєписанному и печа(т) нашоу и печати боѦр (sic.— *Прим. вид.*) наши(х) велѣли єсми привѣсити к сєму нашєму листоу (Хотин, 1455 *Cost.* II, 775); а на болшоую крѣпость и потвърж(д)єнїє томоу вѣсємоу вышєписанномоу, велѣли єсмы... намоу (!) печа(т) привѣсити к сємоу нашємоу листоу (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *род. одн.* **крѣпости** (1439 *Cost.* II, 713); *знах. одн.* **крѣпость, крѣпо(ст), крѦпость, крѦпостъ, крѣпостъ** 273 (1388 *P* 37; 1394 *P* 54; 1407 *P* 72; 1415 *P* 87; 1429 *Cost.* I, 243; 1445 *Cost.* II, 231; 1463 *Cost. S.* 45; 1472 *BD* I, 172; 1483 *BD* I, 273; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **крѣпости, крьпости** 17 (1409 *Cost.* I, 65; 1428 *Cost.* I, 210; 1445 *DIR«A»* 483; 1451 *Cost.* II, 403; 1459 *BD* I, 28; 1461 *BD* I, 45; 1479 *BD* I, 229; 1480 *BD* I, 245; 1483 *Cost.S.* 122 і т. ін.); **крипость, крипост, kriposth, kripost', kryposth** 7 (1393 *Cost.* I, 14; 1395 *GL* 166; 1407 *АрхЮЗР* 8/IV, 4; *P* 72; 1462 *BD* II, 290, 293; 1465 *GL* 176); **крепость, крєпос(т), крєпостъ** 4 (1404 *Cost.* II, 625; 1443 *Cost.* II, 121, 185; 1489 *BD* I, 378); **! кпѣпост** 1 (1491 *CVD*); **!крѣтост** 1 (1493 *BD* II, 27).

Див. ще ***КРѦПЬКОСТЬ.**

!КРѢТОСТ ⟨КРѢПОСТ⟩ *див.* ***КРѢПОСТЬ.**

***КРѢХАЄВЪ** *ч.* (3) *(назва села у Чернігівській землі)*: Крехаїв: Я волчько бодє(н)ковьскии исвоими дє(т)ми... вызнаває(м)... и(ж)... продали єсмо пану мартину кгасто(в)товичю сѣлища наши на имѦ крѣхає(в) (Овруч. 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **крѣхає(в)** (2-а пол. XV ст. *СПС*); *дав. одн.* **крѣхаєво(у)** (2-а пол. XV ст. *СПС*); **крахаєво(у)** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

***КРѢЦЄВИЧЪ** *див.* **КРЄЦЄВИЧ.**

КРЯКОВ *прикм.* (1): а такожє єсми потвєрдили монастироу нашємоу ⟨оуси татарове⟩ и цигане, на имѣ татаро(м) илѣ ватама(н) съ чєлѣдъю си... торка, си(н) кряков (sic.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **кряков** (1462 *Cost. D.* 11).

***КРѦМѦНЄЦЪ** *див.* ***КРЄМѦНЄЦЬ.**

КРѦМѦНИЦКИЙ *див.* **КРЄМѦНЄЦКИЙ.**

***КРѦПОСТЪ** *див.* ***КРѢПОСТЬ.**

***КРѦПОСТЬ** *див.* ***КРѢПОСТЬ.**

***КРѦПЬКОСТЬ** *ж.* (1) (*стп.* krzepkość, *стч.* křepkost) правомочне потвердження: а на крѦпькость (sic.— *Прим. вид.*) томоу всємоу маєстатъ нашъ єсмо прывѦсили и наша рада... свои печати къ сємоу нашомоу листоу прывѣсили жъ (Сучава, 1442 *Cost.* II, 717).

ФОРМИ: *знах. одн.* **крѦпькость** (1442 *Cost.* II, 717).

Див. ще ***КРѢПОСТЬ.**

***КСЕНЗЬ** *ч.* (1) (*стп.* ksiądz) ксьондз: Се я Янъ, иначей Корѣйва Ядукговичь, продалъ есмы... землю свою питомую... ксензью Матѣю, бискупу Виленьскому (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *дав. одн.* **ксензью** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

Див. ще **КНАЗЬ** 2.

КТНО КОLЄ *займ.* (1) (*стп.* ktokole) *(відносний) (приєднує підрядне додаткове речення — у постпозиції з узагальнюючим займенником у головному реченні)* будь-хто: Władislaw... korol polski... czyniemy znamienitho... kazdomu dobromu, komu toho potrebizna, ktho kole nan woyrzith (!) ili vszliszith cztuczi, aze dale iesmo sluze naszimu Chodkowi szelo na imie Jermolinczi (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ktho kole** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3).

Див. ще **КТОКОLWIEK, КТО КОЛИ, ХТОНЬКОЛИ.**

КТИТОРСТВО *с.* (1) *(право опікування над храмом)* ктиторство: ⟨мы алєкс⟩андрь воєвода... чинимъ зна⟨мєнито...⟩ ...⟨...оже тоти истин⟩ии слоугы наши тодеръ и лїє дали єсмы имы єдно ⟨мѣсто на тазловѣ...⟩... да поставѣтъ и да осадѣтъ себѣ монастиръ, да имъ боудє(т) оурикъ и нєпороушєно ктиторство имъ и дѣтємъ и(х) (Сучава, 1424 *Cost.* II, 956).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ктиторство** (1424 *Cost.* II, 956).

КТО [1], **ХТО, КЪТО, ХЪТО** *займ.* (1938) **1.** *(відносний) (приєднує підрядні речення)* (1709) **а)** *(додаткові)* (977)

хто *(у постпозиції — із співвідносним словом або узагальнюючим займенником у головному реченні)* (577): нє оусхочеть ли король самъ заплатити дасть тому то дичьство (!) кто єго потѧжеть (б. м. и., 1352 *Р* 6); Мы кнѧ(з) литовьскии кнѧ(з) олександъро корьѧтовичь... чинимъ свѣдочно своимъ листомъ всѣкому доброму кто жь на сеи листъ посмотрить што жь былъ... кнѧ(з) юрьии корьѧтови(ч) придалъ млинъ къ ц҃ркви... оу смотричи (Смотрич, 1375 *Р* 20); мы вєликии кнꙗзь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... каждому доброму... хто на нь возрить или єго чтучи услышить комуж то коли єго будєть потребизна иже... дали єсмо... пану андрѣю... сєло михлинъ (Київ, 1433 *Р* 118); А... корол... и короуна полскаѧ имаєт нас миловати... и оборонити... от каждого на свѣти языка... и от каждои парсоуны кто боудєт противко нам (Сучава, 1468 *BD* II, 302); а так то справил иж она волна по своємъ животє тыє имєнѧ отдати тому, кому хочєт (Луцьк, 1487 *AS* I, 240); О то(м) хто брата забьєть (XV ст. *ВС* 29 зв.); И мы... велѣли єсмо Шемету п⟨є⟩н⟨є⟩зей своихъ смотрѣти на томъ, кому далъ (Вільна, XV ст. *РИБ* 610); мы Стєфан воєвода ... знамєнито чинимь ис симь листомь нашимь въсѣмь кто на нємь оузрить или чтоучи єго оуслышить (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(без співвідносного слова або узагальнюючого займенника у головному реченні) (354): My Alexandr... kniaź Litowskij... znamenito czinim ,tym naszim listom, ninisznim i potom buduczim, komu budet' potreba toho wedati abo cztuczi jeho słyszati. (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); а коли имуть купити татарьскыи товаръ... смѣетъ єго продати кому любитъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630—631); А то дали єсмо оу до(м) с҃тѣи тр(о)ци на пѧма(т) (так.— *Прим. вид.*) родитєле(м) ншимъ... а на(м) на здоро(в)є кого бо(г) при животѣ подръжи(т) (Київ, 1459 *Р* 174); да єст им от нас оурик ис въсєм доходом, им и дѣтєм их и оуноучатом ихь... и въсємоу родоу их, кто сѣ им избєрет наближнїи (Сучава, 1489 *BD* I, 367); Я Иван Тимофєевич Коуль ... з женою моєю... вызнаваєм... сим нашим листом, хто на нєго посмотрит... комоу потрєб того вѣдати, штож взѧли єсмо въ кнѧзѧ Василѧ... тридцат коп грошей широких (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); а жена єго имєнїє своє вѣно продасть комоу хоче(т) (XV ст. *ВС* 39); Чинимъ знаменито симъ нашимъ листомъ, хто на него посмотритъ, або чтучи его услышитъ, кому того потребъ будетъ вѣдати. Билъ намъ чоломъ панъ Виленскій... и просилъ в насъ людей въ Городенскомъ повѣтѣ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

(у препозиції — із співвідносним словом або особовим займенником у головному реченні) (33): а кто поидєть съ сею грамотою чєрєз дорогычинъ... до лучьска торговатъ ис торунѧ ѧзъ кнѧзь кєстути нє велю ихъ заимати (б. м. н., п. 1341 *Р* 2); А хто сію грамоту мою порушитъ... тому судитъ Богъ (Київ, 1398 *ДГПМ*); а хто немєцкую чєлѧ(д) дєржа бы одно(г) затаилъ довѣдавсѧ ты(х) буде(м) казни(т) великими казньми (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*); а хто не въсхочетъ по мнѣ давать того жита, судитъ ему Богъ (Березовець, 1486 *АкЮЗР* I, 295); а хто бы хотелъ ихъ до року габати, и ты бы ихъ отъ тыхъ боронилъ (Краків, 1487 *РИБ* 226); а хто пєрвєй позвалъ того пєрвєй именовать а хто дроугы(и) позовєть того уторыи имєнова (!) тако(ж) и до конца (XV ст. *ВС* 13 зв.); естлибы онъ не хотѣлъ ему служити, тогды ему вольно пойти отъ него прочъ и кому хотѣлъ, тому бы служилъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 159);

(без співвідносного слова у головному реченні) (4): а кто имєть коупити скотъ или бараны оу баковѣ... либо оу иных торгох наших, нє надобѣ нигдє мыто дати, нижъ тамъ гдє коупил (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669); хто с коимъ имєєть границю о лѣ(с) а воидѣ(т) чєрє(с) границю оу лє(с) а то(т) єго застанєть має(т) оу нєго оузѧ(т) за пєрвоє застатьє сокироу (XV ст. *ВС* 37); А кто имєт коупити скот... или оу Баков... алибо оу иных тръгох... нє надобѣ нигде мыта давати (Сучава, 1460 *BD* II, 274);

(в інтерпозиції — із співвідносним словом або узагальнюючим займенником у головному реченні) (3): вольно ему, кому вхочетъ (!) тому служитъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 159); Тоє въсе... слюбоуєм... съ въсѣмы нашимы подданнымы и съ въсѣми кто нас прислоухают... Яноу Олбрахтоу, кралю полскомоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 425);

(без співвідносного слова в головному реченні) (4): алє сами калугєри о(т) монастирѣ о(т) нємцѣ съ єгуменомъ и с ки(м) они знаю(т), щобы соуднли свои лю(д) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288); продал єсми єму... так, ижєт он волєн або хто ближный єго *кому* оусхочєт продати або даровати (Берестя, 1466 *AS* I, 62); ино за то далъ вашо(и) мл(с)ти просить абы вша (!) мл(с)ть просили... вашоє мл(с)ти прыятели кого ваша мл(с)ть знаєтє абы вси оберънули лица своєго к поганъству (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152);

б) *(підметові)* (722) хто *(у препозиції — із співвідносним словом, неозначеним або особовим займенником у головному реченні)* (560): кто нє оусхочєть далѣи мнру дєржати тотъ о(т)повѣсть (б. м. н., 1352 *Р* 6); кто межи ими оукажєть твєрдѣишимъ листомъ... тотъ зыскалъ (Галич, 1401 *Р* 65); а по нашє(м) животѣ кто будє(т) господарь нашои зємли или о(т) дѣтїи наши(х) или о(т) наши(х) брати... тоты щобы и(м) нєпорушили нашего данїѧ (Сучава, 1425 *Cost.* I, 173—174); занъ же кто обидитъ церковь Божую, тотъ самому Божыю закону противляѣться (Холм, 1400 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); а кто въсхочєть женѣ моєи и дѣте(м) мои(м) слоужи(т) и они слоужа(т) (Київ, 1446 *Р* 154); а кто нє идетъ до Бєлогород, а он абы дал оу Лапоушноу мыто Былогородскоє (Сучава, 1460 *BD* II, 273); кто нє боудєт стоати вь сим нашим токмѣжим, таковы боуд⟨є⟩т под клѣтвою отєческою (Путна, 1476 *BD* I, 212); А комоу дамо в нихъ гроши... з мыта нашого и тыи бы ждали рокоу (Краків, 1487 *АМЛ*); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того вышєписаннаго нашєго даанїѧ и потвърж(д)єнїѧ таковїи да єсть проклѧ(т) о(т) г҃а б҃а (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231);

(без співвідносного слова або узагальнюючого займенника в головному реченні) (60): ащє ли хто... сия предания отческая ... переступитъ дерзнетъ... да казнится и отъ Бога проклятъ будетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а кто нє идетъ на бѣлыи городъ, толко иметь дати на тѦгѦнѦкѦчю колко у бѣломъ городѣ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а хто сѧ имє(т) оустоупа(т) оу моє прида(н)є ... соу(ди)тсѧ со мною пєрє(д) б҃гомъ (Київ, 1427 *Р* 108); хто комоу забьєть жєрєбѧ три грївны маєть платить (XV ст. *ВС* 36 зв.); А за иноє аби нє имали дило соудити их, али аби соудили их молєбник кир Іоаникїє или кого богъ избєрєт да боудєт єпископ оу нашоу митрополїю от Радовцєх (Сучава, 1481 *BD* I, 257);

(без співвідносного слова в головному безприсудковому реченні) (22): а кто идетъ до илвова, на головноє мыто, у сочавѣ отъ скота одинъ грошъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); тѣ(ж) сто(г) жита алюбо пшєнїци хто удень возмє(т) сѧдоу за виноу S҃ гривєнъ (XV ст. *ВС* 30); А кто имєтъ повєзти соукна до Брашєва, а оу головном мытѣ оу Сочавѣ от грывны по три гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 274);

(з пропущеним головним реченням складнопідрядної конструкції у заголовках деяких параграфів Вісліцького статуту) (67): Кто позываєть о дидиціьство алюбо о долгъ (XV ст. *ВС* 6 зв.); Хто боудєть обажєнъ прє(д) соудо(м) о злодєиство алюбо о разбои (XV ст. *ВС* 32 зв.);

(у постпозиції — із співвідносним словом або узагальнюючим займенником у головному реченні) (4): Вѣдаи то кождыи чл҃вкъ кто на тыи листъ посмотрить ожє я кнѧзь єоунутии и кистютии... чинимы миръ твєрдыи ис королємь казимиромь (б. м. н., 1352 *Р* 5); то(т) да заплати(т) завѣз-

коу сто рубли срєбра, кто име(т) оуспомѣиоути на калоугери, за балошєщи (Сучава, 1455 *Cost.* II, 562); а которыи люди оусхотѦт пойти ис того сєла за кн⟨А⟩зѦ Михайла... тыи мают пойти добровольио, а тот их нє мает забавлѦти нивчєм кто мает тоє имєнє выкупати (Острог, 1488 *AS* I, 88);

(без співвідносного слова або узагальнюючого займенника в головному реченні) (3): В городє оу вєници... ко(р)чомъ пѦтна(д)цать на мєстє дають наместникоу с ко(р)чмы по пѦтина(д)цать грошє(и) хто горо(д) дє(р)жить (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); И онъ имаєть держати тыѣ двѣ дѣлници... докол емоу отложит двѣ тисѦчи золотых, кто боудєт ближшій к тым двѣма дѣлницам (Добучини, 1487 *AS* I, 239);

(в інтерпозиції — із співвідносним словом або неозначеним займенником у головному реченні) (6): пакъ ли тотъ кто имєть жити, у томъ домѣ, бы хотѣлъ нѣшто отъ тѣхъ держѣти, тогды муситъ (? — *Прим. вид.*) съ мѣстомъ терпѣти (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); а боудѣ(т) лїтая дѣвка алюбо жонъка несправнє жаловала... тогды то(т) на ко(г) она жаловала имѣєтсѦ очїстїть са(м) (XV ст. *ВС* 36 зв.); на то, єстли бы сѣ пригодїло нѣкоторомоу подданномоу... котораѦ кривда... а таковїи комоу боудєт кривда да имает жадати справєдливост от старост хотинскых (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

в) *(означальні)* (12) який, що *(у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* (5): а митници от Романова тръга да нє имають дило до того мита, али да бєрєть тото мито єпископь кто боудєть оу нашєи свѦтои митрополїи (Сучава, 1488 *BD* I, 342); О рыцерю хта (!) дроу(г)го рыцерѦ забьє(т) (XV ст. *ВС* 7); а Ивашко Сова маеть третее части своее постигати на Борисе, хто записъ сказилъ (Вільна, 1495 *РИБ* 621); и богда(н) постави(л) пере(д) нами на то свєтки и писара того листа хто єго писа(л) (Берестя, 1496 *ВМКФС*);

(із співвідносним словом у головному реченні) (1): а хто бы имѣлъ той дѣлъ изроушити и с того выстоупити, тотъ бы имѣлъ п⟨є⟩рвїє триста коп отложити и тыи наклады кто жь оу свою дѣлницю наложит (б. м. н., 1475 *AS* I, 71);

(з присвійним значенням) чий (1): оури(к) да є(ст) съ оуси(м) доходо (!) муши жены пана пантелєва и зетоу єи пєтру оцелєскулу... и оусємоу роду и(х) кто и(м) боудє(т) наиближны але о(т) тои части *кму* (!) є(ст) о(т)чина (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517);

(у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні) (4): а хто погадаєть на великого кнѦзѦ животъ, а забъжыть въ нашїоу зємлю, того зрадуоу маємъ великомоу кнѦзю, зъ нашоѣ зємли, выдати (Сучава, 1442 Cost. II, 716); а кто имєтъ погадати на наш⟨ъ⟩ животъ и забєжитъ оу кнѦзѦ великого зємлю, а кнѦз, великіи казимиръ, имаєтъ того нашєго зрадуѦ (!) намъ выдати (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726);

(в інтерпозиції — без співвідносного слова у головному реченні) (1): аще щкодьникови комоу защько(ди)лъ имєєть досыть оучини(т) (XV ст. *ВС* 36 зв.).

2. *(неозначений)* (223) хтось, хто-небудь (196): а оу томь перємирьи кто *кому* криво оучинить надобѣ сѦ оупоминати старѣишєму, и сучинити тому и(съ)праву (б. м. н., 1352 *Р* 6); пак ли бы кто нагабалъ оу тои дѣдининѣ панюю росовую марєкрѣту... то иваноко тучнѦкъ имае (!) заступити оправи(т) (Галич, 1418 *Р* 89); пак ли бы хто хотѣлъ тыє имѣнья подъ пано(м) пєтро(м) взѦти... тогды первѣє имаєть пану пєтру... дати чєтыри ста ко(п) широкихъ грошєи (Луцьк, 1438 *Р* 138); нижли комоу в ни(х) дамо на истравоу тымъ они маю(т) выдати нєжъдоучи рокоу (Краків, 1487 *АМЛ*); Колї хто прїчиною оумрє(т) алюбо оутонє(т) алюбо с дрєва спадѣть о томъ нє(т) жадноє жалобы оу правє (XV ст. *ВС* 24); А если ся надъ нами Божья воля станеть, ино коли хто по нашомъ животѣ съ наслѣдниковъ нашихъ будеть тое имѣнье Здетелю держати, и они мають тые двѣ копѣ грошей давати... на соборную Церковъ... у Вилни (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3);

будь-хто, хто завгодно (14): волєнъ продати волєнъ замѣнити, волєнъ кому о(т)дати (Перемишль, 1391 *Р* 45); волни во въсехъ тыхъ именъях кому отдати... пан Иван Мукосѣевичъ и его близкии по немъ будучии (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); волни во всих тых имєнѦх кому отдати... пан Калєник и єго ближныи по нєм будучиє (Київ, 1437 *AS* I, 34); Того ради ни Ивашко от сєрєцела, ани єго дѣти... да нє имают николи болше тѣгати... на тота вышєписанна сєла, ани кто от фофышєщим плємєнє да нє имают оупоминати за Нежещи (Ясси, 1459 *BD* I, 32); Також и мы... нє имаєм такового чловѣка прїимити, ани мѣстца ани пожившєнїѦ нигдє нє имаюм ємоу давати оу нашєи зємли, ани оу кого от подданних наших (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

к о м у х о т и (2) кому завгодно, будь-кому: Волно резникомъ... быдло купуючы... и на шроты рубаючы, кому хотя продавати волно (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); Волєн пан Оножко тоє имєнє Дажєв... продати... и кому хотя записати (Володимир, 1475 *AS* I, 72);

(із вказівним значенням) той (1): и имає(м) имъ заплату всю заплатити, яко(ж) и(м) право скаже(м) и на ку(м) стане(т) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810);

(з роздільним значенням) дехто (2): А росходу шесть сотъ копъ и шестьдесѦтъ копъ, а квитацеи дано имъ десѦть, што ещо сполна не выдали, кому по половине, а кому трегину (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 80);

к т о и н (1), х т о и н н ы (1) хто інший, хтось другий: Того ради ни Ивашко от Сєрєцела, ани єго дѣти, ани кто ин от єго рода да нє имают николи болше тѣгати... на тота вышєписанна сєла (Ясси, 1459 *BD* I, 32); а хто учнє(т) устоупатися и пакастити (!) митрополитъ алибо хто инны да боуди на немъ о(т) на(с) кля(т)ва (б. м. н., 1481 *ГПМ*); и и ы и к т о (1), к т о и н ы и (2) *див.* **ИНЫИ**; и н ш і й х т о (1), х т о и н ь ш и и (1), к т о ї н ш и и (1) *див.* **ИНШЇИ.**

3. *(питальний)* хто (4): и мы опытали шевцовъ, кому бы то было зведомо, што мѣщаномъ... не волно было передъ тымъ тѣхъ малыхъ кожъ купити (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88); и тєперъ бо(ж)єю волєю былобы и подобро заньжє кто єстъ, ива(н) васи(л)єви(ч) великн(и) кнѦ(з) моско(в)ски(и) г(с)дрєви нашому воєводє є(ст) сва(т) а ваше(и) мл(с)ти тесть (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кто, kto, къто** 1302 (п. 1341 *Р* 2; 1398 *Р* 57; 1418 *Р* 89; 1435 *Cost.* II, 692; 1445 *Cost.* II, 226; 1448 *Р* 148; 1465 *DIR«A»* 518; 1471 *BD* I, 159; 1487 *AS* I, 239; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **хто, хъто, chto** 206 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1396 *AS* I, 20; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1427 *Р* 108; 1437 *AS* I, 33; 1443 *Р* 145; 1451 *AS* I, 44; 1459 *Р* 174; 1487 *AS* I, 240; 1500 *АЛМ* вип. 2,58 і т. ін.); **! то** 1 (XV ст. *ВС* 6 зв.); *род. одн.* **кого, ко(г)** (1386 *Р* 30; 1470 *BD* I, 140; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; *ВС* 6, 11 зв., 30; 1499 *BD* II, 420); *дав. одн.* **кому, комоу, ко(м)у, ко(м), komu, кму** 231 (1352 *Р* 6; 1391 *Р* 45; 1407 *Р* 72; 1418 *Р* 89; 1429 *Р* 112; 1438 *Р* 138; 1449 *АЛМ* 8; 1459 *BD* I, 29; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1487 *AS* I, 85; 1500 *АЛМ* вип. 2,58 і т. ін.); *ск. н.* **к(у)** 1 (XV ст. *ВС* 15 зв.); *знах. одн.* **кого, ко(г)** (1350 *Р* 8; 1414 *Cost.* I, 112; 1427 *DIR«A»* 450; 1436 *Cost.* I, 460; 1445 *Cost.* II, 729; 1453 *Cost.* II, 446; 1464 *Cost. S.* 60; 1475 *BD* I, 204; 1487 *BD* I, 517; 1499 *BD* II, 423 і т. ін.); *ор. одн.* **кимъ, ким, ки(м)** 9 (1400 *Cost.* II, 618; 1403 *ДГМ;* 1438 *Р* 140; 1447 *Cost.* II, 288; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; XV ст. *ВС* 19; 1458 *BD* II, 261); **кымъ** 1 (1398 *Р* 57); *місц. одн.* **на кимъ** 1(1495 *АЛМ* 83); **на ку(м)** 1 (1457 *Cost.* II, 810).

Див. ще **НИКТО.**

! КТО² ⟨МНОГО⟩ (1): кто кмете(в) изо одного сєла да дроугого сєла нє могоу(т) (XV ст. *ВС* 26).

KTOKOLWIEK *займ.* (2) (*стп.* ktokolwiek) *(відносний) (приєднує підрядні додаткові речення — у постпозиції, з узагальнюючим займенником у головному реченні)* будь-хто, хто б не був (!): мы Швидрикгайлъ великий князь Олкгилдовичъ чынымъ знаменито сымъ нашимъ листомъ кождому... кому колвекъ будетъ потребно: иже осмотрили есмо у святого еванъгелей, которие села придали наши продкове ко пречистой Божой матере церкви Володимерское (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8);

(без співвідносного слова у головному реченні) (!): Vulodislaw z bozey mylosty Korol Polski... znajemo czinimi thim nasym Listhom ktokolwiek nan vozdryth ylepak ho vslisith cz(t)om yakze wozrily na naszy wyerny slugy Ivana y Demiana... dajemo ym... szelo ... Kruselniczu (Глиняни, 1395 *GL* 165).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ktokolwiek** (1395 *GL* 166); *дав. одн.* **кому колвекъ** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

Див. ще **КТНО КОLЕ, КТО КОЛИ, ХТОНЬКОЛИ.**

КТО КОЛИ, ХТО КОЛИ *займ.* (9!) (*стч.* ktokoli, *стп.* ktokoli) **1.** *(відносний) (приєднує підрядні речення)* (82) **а)** *(додаткові)* (67) будь-хто, хто б не був *(у постпозиції — з узагальнюючим займенником у головному реченні)* (46): будетъ ведомо оусемъ хто коли видить грамоту(с)... ажъ Азъ панко ... та(к) есмь оумолвилъ и договорилъ со кнАземъ скиригайломъ (б. м. н., 1387 *СП* № 12); а се я панъ мацина... освѣдчаю тъ тымъ листомъ каждому доброму передъ кымъ коли будѣ тътъ листъ чтюнъ аже, пришедъ предъ наше обличье на имА ходоро шидловскыи... и продалъ пану клюсови свою дѣднину (Львів, 1400 *Р* 60—61); мы великии кнзь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... каждому доброму... кому ж то коли его будетъ потребизна иже... дали есмо тому... пану андрѣю... село михлинъ (Київ, 1433 *Р* 118); мы великий кн⟨я⟩зь Швитрикгаил... даем вѣдати... кождому... комуж то коли его потребно будет иж... мы есмо ему и записали... сѣла оу кременецкой волости (Луцьк, 1444 *AS* I, 39—40); мы ⟨Стефан во⟩евода... чиним знаменито... въсѣмъ кто коли на нь оузрить... оже тоты... слоуги наши Михъило и Пицоурко... продали ...село ... на имѣ Шировци (Сучава, 1478 *BD* I, 218—219);

(без співвідносного слова або узагальнюючого займенника у головному реченні) (18): а волѣнъ продати... кому коли хочетъ (Казимир, п. 1349 *Р* 4); Мы Владиславъ... чинимы знаемо симъ нашимъ листомъ кто ко(л) на(н) возри(т)... аже слуга нашь... па(н) ходко чемереви(ч) послужи(л) на(м) вернѣ (Львів, 1399 *Р* 59); А кнзь федко несвидьскии... вызнаваемъ то си(м) наши(м) листомъ нынешни(м) и потомъ будучи(м) передъ кого жь коли сесь листъ нашь приидетъ... како есмъ А вѣрнѣ служилъ... кнА(з) швитрикгаилу (Черняхів, 1435 *Р* 132); мы Стефан воевода... вызнавами... ис тым то нашим листом ... кто коли на ть запис оузрить... аже мы слюбоуемь... королеви полскомоу... аже абыхом его милости верни... были (Сучава, 1462 *BD* II, 292);

(у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні) (3): хто коли его купилъ тому слушати къ стму ивану (Перемишль, 1378 *Р* 26); а кто коли по(ч)нетъ оучинити, того имаемъ явнАго казнити и оустановити (Серет, 1445 *Cost.* II, 729);

б) *(підметові)* (11) будь-хто *(в препозиції — із співвідносним словом або особовим займенником у головному реченні)* (6): а кого коли г(с)дрь нашь, кроль влодиславъ, пошлетъ своихъ слугъ, пановъ, до нашеи земли, тогды тии имаютъ предними (sic.— *Прим. вид.)* голдовати слюбити (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610); а кто коли которыи на(с) оурАдни(к) задержати и прѣстоупи(т) на(ш) листъ... то(т) оузри(т) нашоу казнъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 378); А кому коли въ нихъ подаемъ пенязи на квитацыяхъ з мыта нашого, они маютъ имъ платити по рокомъ (Краків, 1487 *РИБ* 226); А кому коли отпустили мыта луцкого з ласки нашое в тых его трех годех, мает он то записати, што бы мАло того мыта прийти (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82);

(без співвідносного слова в головному реченні) (3): хто колї боудетъ позваныи на соудъ имеетъ о(т)поведать (XV ст. *ВС* 15 зв.);

(з пропущеним головним реченням складнопідрядної конструкції, у заголовках деяких параграфів Вісліцького статуту) (2): кто коли баваетъ (!) ожалова(н) о злодѣйстве (XV ст. *ВС* 18);

в) *(означальні)* (4) який-небудь, будь-який *(у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні)* (2): а кого коли исъпрАчють людии к собѣ оу томъ мѣстѣ оу млина тыѣ люди далъ есмь имъ со всѣмъ правомъ (Смотрич, 1375 *Р* 20); А кого коли они за себе людей прызовутъ и наново за собою посадятъ, ино нашымъ намѣстникомъ... не надобѣ у тыхъ ихъ людей вступать (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

(у постпозиції — з особовим займенником у головному реченні) (1): але комоу сѣ оузри(т) кри(в)да аже имае(т) о(т) ти(х) люди... а они... да иштоу(т) и(х) прА(д) егоумено(м) кто ко⟨ли⟩ боудетъ оу хра(м) стго николи (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530);

(в інтерпозиції — з особовим займенником у головному реченні) (1): а они да тѣжоутъ и да ищоу(т) и(х) прѣ(д) игоумено(м), кто коли боудѣ(т) оу храма стого нико⟨ли⟩... боу(д) оу че(м) (Ясси, 1449 *Cost.* II, 391).

2. *(неозначений)* будь-хто, хтось (9): мы такоже... обицоуемъ... николи о(т)... кролѣ по(л)ского... о(т)стоупити ни одни(х) натисковъ алибо намолвенїа о(т) кого коли не дбаючи (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); Благословенье Ісидора, митрополита Киевского ... старостамъ Холмъскимъ и воеводамъ, кто коли ни естъ, такъ-же и заказникомъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); и кто коли име(т) оу тои пасици ставити свои бчолы, а десѣтиноу бы калоугери о(т) молдавице брали, а и(н) никто (Сучава, 1453 *Cost.* II, 454); А також, кто коли имоут познати оу них кони или волы, боуд где оу нашеи земли, и довеdет наш чловѣкъ на Брашовѣне... а Брашовѣни да стратѣт того кон(ѣ) или вол(а) (Сучава, 1458 *BD* II, 262).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кто коли, кто... коли, kto koły, кто ко(л)** 55 (1388 *Р* 40; 1394 *Р* 53; 1399 *Р* 59; 1404 *Cost.* II, 625; 1413 *Р* 82; 1449 *Cost.* II, 742; 1458 *Cost.* II, 814; 1472 *BD* I, 169; XV ст. *ВС* 18; 1478 *BD* I, 218 і т. ін.); **хто коли** 9 (1378 *Р* 26; 1387 *СП* № 12; 1424 *Р* 104; 1443 *Р* 144; XV ст. *ВС* 15 зв., 16, 18 зв., 34, 37 зв.); *род. одн.* **кого коли** (1436 *Cost.* II, 702); *дав. одн.* **кому коли, комоу ... коли** (1349 *Р* 4; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7—8; 1433 *Р* 118; 1438 *Р* 140; 1444 *AS* I, 39; 1451 *AS* I, 44; 1452 *АкЮЗР* I, 20; 1461 *AS* I, 53; 1487 *РИБ* 226; 1498 *АЛРГ* 82 і т. ін.); *знах. одн.* **кого коли, кого... коли** (1357 *Р* 20; 1395 *Cost.* II, 610; 1434 *Р* 129; 1435 *Р* 132; 1500 *АСД* II, № 3); *ор. одн.* **кымъ коли** (1400 *Р* 61).

Див. ще **КТНО КОLЕ, КТОКОLWIEK, ХТОНЬКОЛИ.**

КТОРЫ, КТОРЫИ *займ.* (18) (*стп.* który) **1.** *(відносний) (приєднує підрядні речення)* (16) **а)** *(означальні)* (10) який, котрий *(у постпозиції — із співвідносним словом у головному реченні)* (4): тако мы с паны... оставили есмы бѣлецко (!) при бѣлцѣ и такѣ цо (так.— *Прим. вид.*) же межи тыми границАми (так.— *Прим. вид.*) которая прозвиска суть со оусѣмъ (Львів, 1421 *Р* 94); тако (ж) и мы имае(м) чинити непрїателе(м) кроле(в)скы(м) и и(х), або ты(м) злодїе(м), кторы(м) до наше(г) земли проиду(т) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810);

(без співвідносного слова у головному реченні) (3): а далѣи хочемъ и слюбоуемъ вшитки записы пре(д)речены(х) пре(д)ковъ наши(х), воево(д) молдавски(х), держати и наполнити, кторы, ми сьА... кролемъ полскимъ... держати и тримати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734—735); про то(ж)...

к оужиткоу нашимъ по(д)данымъ... оуставлАємы права которая жь вшистци в нашеи земли имають... держать (XV ст. *ВС* 10); але коли... оусхоче(м) поєхати пере(д) нашєго милостивого пана приєхати, а ...па(н) имае(т) на(с) глєитовати своими чотырми вєликими паны... которыи(ж) мы тыми часы пожадае(м) (Серет, 1453 *Cost.* II, 766);

(в інтерпозиції — з узагальнюючим займенником у головному реченні) (3): про тожъ мы... слюбоуємъ... иже хочємъ вшитки... слюбы, которыАжъ... воєво(д) молдавски... королєви полскому... оучини(л) .. на вѣкы, держати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738);

б) *(підметові) (в інтерпозиції — з особовим займенником у головному реченні)* що, який (3): мы которыи(ж) всА живыА рѣчи розоумо(м) прєвышае(м), нѣ имаємъ шлАхетны(м) обычаємъ наши(х) пре(д)ко(в) противити сА (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733);

в) *(додаткові)* (3) який, котрий *(у препозиції — із співвідносним словом)* (2): а которы бы на(ш) нєпрїАте(л) оутєклъ на и(х) сторону или злодїи, то(г) имае(т) вєсити, або на(м) наза(д) выдати (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810);

(у постпозиції — без співвідносного слова) (1): мы Стєфан, воєвода... знакомито чинимъ тым то листом которымъ потрєбно єст... яко хотА... предкоув наших... наслидова⟨ти⟩... так и мы... их воли вѣрным наслидованєм послоухати заоужды винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 283—284).

2. *(відносно-приєднувальний)* а цей, а саме цей (1): про тожъ мы которою зь єго волию повинни єсмы сА згодити, а вѣрною слоужбою послоушни быти (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).

3. *(неозначений)* якийсь, будь-який, який-небудь (1): коли которая пани алюбо панна позвана была а прїдє(т) на ро(к) данныи и соудья сАдє(т) на соудѣ имєєть посла(т) заказцю своєго съ єє съпоромъ до єє домоу (XV ст. *ВС* 12).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **которыи** 1 (1457 *Cost.* II, 810); **которы** 1 (1457 *Cost.* II, 810); *наз. одн. ж.* **которая** (XV ст. *ВС* 12); *знах. одн. ж.* **котороу(ю)** 1 (1453 *Cost.* II, 766); **которою** 1 (1448 *Cost.* II, 738); *наз. мн. ч.* **которыи** 1 (1448 *Cost.* II, 733); **которы** 1 (1448 *Cost.* II, 733); **которыА** 1 (1448 *Cost.* II, 734); **котории** 1 (1448 *Cost.* II, 733); *наз. мн. ж.* **которыѣ** 1 (1448 *Cost.* II, 733); *с.* **которая** 2 (1421 *Р* 94); *дав. мн.* **которы(м)**, **которымъ** (1457 *Cost.* II, 810; 1462 *BD* II, 283); *знах. мн. ч.* **которыи** 1 (1453 *Cost.* II, 766); **которыА** 1 (1448 *Cost.* II, 738); *знах. мн. с.* **которая** 1 (XV ст. *ВС* 10); *ор. мн.* **которыми** (1448 *Cost.* II, 735).

Див. ще **КОТОРЫИ.**

***КТОРЫ КОЛИ** *займ.* (1) *(стп.* którykoli) *(неозначений)* будь-який, який-небудь: Тиж нє имамо ани хочєм никоторых землъ... прАз особного произволєня рєченного пана нашєго королѣ... которым коли обычаєм, отдалѣти (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **которым коли** (1462 *BD* II, 284).

Див. ще **КОТОРЇИ КОЛВЄ, КОТОРІИ КОЛИ, *КОТОРЫИ КОЛИ БОУДЬ.**

КОУ *прийм.* (101) *(стп.* ku, *стч.* ku) *(з дав.)* **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (52) а) *(вказує на особу або предмет, на які спрямована дія)* до (кого, чого) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з давальним (20): Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой рыданые, маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); про то жь А... приступилъ єсми ку... королєви польскому и ку ~ свтои коруне полскои (Черняхів 1435 *Р* 132—133); и вездє на(м) имѣнїа є(г) и доходы отворєны... доколѣ да(ст) млы ~ бъ привернє(т)сА нашє доброє, ку нашеи земли (Сучава, 1457 *Cost.* II, 811); а я кн⟨А⟩зь Семєн Юрьєвич маю придати ку св⟨А⟩тому Иоанну к Голшаном полумєрокъ меду (Степань, 1489 *AS* I, 89); и мы... хотАчи єго рыхлейшого вчинити коу тымжє вчинкомъ, ємоу имѣнє н⟨а⟩ше именємъ ЗвАгол... дали єсмо (Вільна, 1499 *AS* I, 117);

відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з орудним (1): просили нас два братя рожоная... пана Маськовы сыны... быхъмо ихъ розделили ку ихъ отчини (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193);

б) *(вказує на відношення кого або чого до кого або до чого)* до (кого, чого) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з давальним (14): а особно иже мы доброую ⟨з⟩авжды мѣли єсмо... волю... коу покоєви а коу єднотѣ (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а АкосА они записали прєре(ч)ны(м) кроле(м) коу оуставичнои и вѣчнои сталости и коу ины(м) пєвны(м) слюбо(м), мы... виновати єсмо вѣрнє ихъ волѣ и оучинковъ наслѣдовати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733); слюбоуємъ... абыхомъ мы их милости верни... были на вєки, тымъ обычаємъ, яко соут были и передковє наши... и были... покорни коу... королємъ и короунѣ полской (Сучава, 1468 *BD* II, 301); Ино мы, впамятавшы его верѣную а пил⟨ь⟩ную службу... ку отцу нашому... тыи сельца... дали єсмо ему (Вільна, 1499 *РИБ* 777);

в) *(вказує на приналежність чого до чого, на зв'язок чого з чим)* до (чого) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з давальним (12): tedy oczicz toho sieła Pokossowczow sztho panu Mirosławu swoiu wathnynu (!) prodał na ymię Oleszko Pukossowicz y so staremy liudmy wiwył zemliu sczo ku Pokossowczom panu Mirosławu od Bludnik hranicza (Галич, 1413 *GL* 48); Мы... бискупове влодиславъ выбраныи ку бискупству влоцлавскому... записуємы сА стєцку воєводѣ (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123); Я Гринко Болобанъ вызнаваю... штожъ продалъ есми имѣне свое... Всекрево... со всимъ съ тымъ, што ку тому имѣню служить (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); мы князь Семенъ Александровичъ дали есмо село Жердеву... пану Андрѣю Морозови со всимъ с тымъ, што ку тому селу прислушаеть (Київ, 1459 *ЗНТШ* XI, 13); Билъ намъ чоломъ игуменъ Пречистей Богоматери зъ Пустынки, абыхмо мы призволили имъ людей... нановѣ за собою посадыти на церковной земли, которая къ той Церкви... прислухаеть ку Пустынцы (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

г) *(вказує на приєднання, додачу чого до чого)* до (чого) (4): My Witołd wełyki kniaź łytowski... czynemy znamenito... iż dali iesmo służi naszemu Pawłu ku Nowosławcom zemłey wołynskoy Rydkuiu (Ужів, 1421 *AS* I, 27); А на болшоую крѣпость... томоу оусємоу вышєписанномоу, и печат нашоу єсмо привѣсили коу сємоу листоу нашємоу (Сучава, 1468 *BD* II, 302—303);

к о у т о м о у (1) до того, крім того: Я пань микоула... ~ ~ што(ж) єсми сороужи(л) црквь стго николы... оу дользкоу и придалъ єсми своєго имѣнья дользска дєсАтиноу озимины... А коу томоу придалъ єсми на тоую ~ црквь островь мошноє (Перевали, 1440 *Р* 142).

2. *(виражає відношення мети)* на (що) (30): Teź jestliby... niekotoryj pripużonyj... wołał by, a jestliby jemu ku pomożeniu ne pribehli, ku wołaniu wsiakij sused ...tridcat' szełahow majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); Мы па(н) сташко исъ давыдова... приводимо то ку вѣчной памАти (Погоничі, 1422 *Р* 97): а ми мовжды (!) бы єсмо были хотѣли коу досвѣтьчѣнью и(х) правды алюбо хитрости о(т)сю(л) с короуны нѣкоторыи паны радныи коу покоушэи ~ нью таковы(х) тадынковъ к ва(м) до кнѣзьства вєликого послати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); слюбоуємо и по(д)даємо сА, коли на(с) позове(т)... коро(л) его мл(с)ть, на оуреченое мистце, где первїишїи воєводы коу голду хожєвали, а мы на тоть де(н)... имаємъ поставити сА (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); длА того ку вѣчныи рѣчи памети мы Олєксандръ... чинимъ знамєнито... иж... ємоу имѣнє н⟨а⟩ше именємъ ЗвАгол... дали єсмо (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

3. *(виражає просторові відношення, вказує на напрям дії)* до (чого), на (що) (13): а покинувъши гостинецъ Олыш-

ский въ право... поехати гостинцомъ, который идетъ до Колковъ ку полуночы (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); panu Mirosławu od Bludnik hranicza... prosti ku Dnistru thanewicz brodisczu (Галич, 1413 *GL* 48); И повєла иас пани ВасилєваА... ловы своими ажъ къ сєлоу коу Всємєроу (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

4. *(виражає модальні відношення)* до (чого) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції (3): алє ижь вєлможныи стєфанъ... воєвода... пришолъ за сА ку доброи памАти... просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили (Ланчиця, 1433 *P* 121); А далей Борисъ примовилъ ку чсти дѣду, и отцу (Вільна, 1495 *АЛМ* 83);

◇ к у п р о т и в ъ (2) взамін (чого): прыслалъ єси до насъ своихъ пословъ... абыхмо дали нашъ листъ твоєй милости и подъ нашою прысягою ку противъ листу твоєй милости, которого єси намъ далъ и прыслалъ твоя милость нашыми послы (б. м. н., 1496 *BD* II, 401); к о у в ѣ д о м о у (1) *див.* ***ВѢДОМЪ.**

Див. ще **ИКЪ, КЪ**[1].

***КОУБЧИЧЪ** *див.* **КОУПЧИЧЪ.**

!КУВТѢРЬ *див.* ***КОУФТЄРЬ.**

***КОУВАЗЬ** *ч.* (1) ⟨?⟩: а при томъ были старци пє(ч)рскиє полатни(к) пє(ч)рскы Васья(н) коувА(з) а ключни(к) пє(ч)рскы андрони(к) (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

КОУДА *спол.* (310) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(означальні) (у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* що, який (286): а тѣмы сєламъ о(т) турлуи съ оусими поєни и съ всАми своими старими хотарми коуда из вѣка оживали нєпогушєно (!) имъ николи на вѣк⟨ы вѣч⟩ниА (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65); и оупросили сєбѣ от нас, како абихмо им досмотрили старїи их хотар, коуда из вѣка при⟨слоу⟩хало к томоу мѣстоу тръгоу Бръладоу (Бирлад, 1495 *BD* II, 63); ахо⟨та(р)⟩ томоу о(т) половини половина сєло, о(т) ръшкани, ви(ш)наа ча(ст), да є(ст) от половини половина, о(т) оусє(г) хотарѣ, а о(т) ин⟨ши(х) сто⟩роноу да є(ст) по старому хотарю, куда ⟨из вѣка⟩ оживали (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

2. *(місця)* (22) *(у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* де (19): а хотарь тѣмъ двомъ сєломъ коуда хотарили и оуживали из вѣка (Сучава, 1412 *DIR«A»* 440); и даємъ и дали єсми сє(с) нашъ ли(ст) монастырю нашемоу о(т) быстрици... потвєржаємъ и(м) ботна исъ оусими озерами кулко прислухаю(т) о(т) ботна и куда є(ст) и(м) стыры (!) хотаръ (Васлуй, 1452 *DIR«A»* 500); а от ⟨инших⟩ сторо⟨н⟩ по старомоу ⟨хотароу⟩ и коуда хотарил пан Щєфоул пръкалабь (Гирлов, 1499 *BD* II, 148);

куди (2): а по старымъ дорогамъ гостємъ поити куда хочєть (б. м. н., 1366 *P* 14); и дали... єсми монастирю... о(т) нѣмца... киприАнова пасика... и съ оусими полѣнами... по(ч)нше о(т) приходища моловатцу вода вишнивцу и коуда полѣна дєржи(т) вы(ш) (!) монастирѣ (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522);

(у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні) куди (1): а гостА нє принєволити но куда хочєть туды поидєть (б. м. н., 1366 *P* 14).

3. *(способу дії) (у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* як, куди (2): а бѦдє(т) ли виноваты(и) позва(н) первы(и) дроу(г)и трєти(и) на ро(к) а нє станєть тогды сказоуємы то(т) которыи пенєзи позыча(л) алюбо торы(и) (!) рєчи записаны по трє(т)ємь рокоу имаєть моць продати алюбо оборотить коуда хочєть (XV ст. *BC* 18); Ино мы єсмо им досмотрили и познамєнали коуда ⟨б⟩ило и прислоухало издавна (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

Див. ще **КОУДЫ, ПОКОУДА.**

КОУДРИЧИ *мн.* (1) *(назва ниви у Троцькому воєводстві)*: продали єсмо Єго Милости... на озєрє землю пашноую на имА Коудричи з сєножатми (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *наз.* **Коудричи** (1492 *AS* III, 23).

КОУДРѢ *ч.* (2) *(особова назва, пор.* Кондратъ): тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали и потвръдили єсмо имъ... язєръ коврълоуискіи съ грълою и гдє коудрѣ (? — *Прим. вид.*) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324); сє азь... їо Стєфа(и) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали и потвръдили єсми стои нашєи єпискоупїи о(т) радъвцє(х)... В҃І ц҃рко(в) и(с) попо(м) гдє коудрѣ оприше (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коудрѣ, ко(у)дрѣ** (1448 *Cost.* II, 324; 1490 *DC* 147).

Див. ще **КАНДРѢ.**

***КУДРАВЬЧИЦЬСКИИ** *прикм.* (1) *(пор. Кудрявцево у Смоленській землі)*: Сє азъ пєрфурий с(с)нъ (!) ивановъ внукъ васьковъ кырьдѣєвица далъ єсмь зємлю кудрАвьчицьскую... с҃тму сп(с)су (!) в вѣкы (б. м. н., поч. XV ст. *P* 75—76).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **кудрАвьчицьскую** (поч. XV ст. *P* 75).

КОУДЫ *спол.* (29) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(означальні) (у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* що, який (23): а хотаръ томоу сєлоу по старымъ хотаромъ коуды из вѣка оживали (Сучава, 1433 *Cost.* I, 353); а хотарь тА(м) сєла(м) да є(ст) о(т) оуси(х) сторонь по старомоу и(х) хотарю коуды из вѣка оживали (Сучава, 1471 *DIR«A»* 525).

2. *(місця)* (5) *(у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* куди (4): по половине зъ Любчемъ грань, куды рєчъка идетъ... до Каменя леса (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а придалъ єсмь єму озєра рыбнаА за днѣстромъ куды мои нєводи ходили (б. м. н., 1349 *P* 3); а коли быхъ я хотѣлъ от кн⟨А⟩зА єго м⟨и⟩л⟨о⟩сти проч ѣхати... тогды я и дѣти моѣ мають ѣхати коуды хотАт (Острог, 1466 *AS* I, 61); такєжъ и посло(м) ваше(и) мл(с)ти и купцо(м) да є(ст) зємля г(с)дра нашого воєводы о(т)творєна (!) ходити слобо(д)но и доброво(л)но... коуды имъ боудє(т) надобє (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.);

(у препозиції—без співвідносного слова у головному реченні) (1): kak że i tymi razy, kudy Rattia szłab ich, cerkwi naszy zhli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

3. *(способу дії) (в інтерпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* як (1): А моуж мой кн⟨А⟩зь Иванъ Семеновичъ оузАвши тых двѣ тисАчи золотых, волєнъ даровати и отдати и на ц⟨є⟩рковь дати и коуды хотА оберноути кь своємоу пожиткоу (Добучини, 1487 *AS* 1, 239).

Див. ще **КОУДА, ПОКОУДА.**

***КОУЄВЪСКИИ БРѢСТЬ** *ч.* (1) *(назва міста в Польщі, пор.* Brześć Kujawski): пса(н) оу коуєвъско(м) брѣстьи (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу коуєвъско(м) брѣстьи** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***КОУЗМА** *див.* **КУЗЬМА.**

***КУЗМИНЪ** *ч.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Кузьмин: а тамъ є(з)ди(л) єсми до коузмина ставовъ глАдєти ино въ ку(з)минє ставъ со млыномъ алє споущать єго нє(ль)за (б. м. н., XV ст. *ИК*).

ФОРМИ: *род. одн.* **коузмина** (XV ст. *ИК*); *місц. одн.* **въ ку(з)миие** (XV ст. *ИК*).

КУЗМИЧЬ, КУЗМЫЧЬ, КУЗМИЧ *ч.* (7) *(особова назва)*: а при том были свѣдци, пан пєтръ нєоря, воєвода судомирскыи... пан васко кузмич (Судомир, 1361 *AGZ* 6); А сє дьяци стєпанъ мєлєхови(ч)... иванъ кузми(ч) (Львів, 1370 *P* 18); Мы бискупи мацѣи прємыски(и) офанасѣи владыка прємыски... волчко кузми(ч).. чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь... о волость о залѣсиє... пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кузмичь** 3 (1378 *P* 26; 1390 *P* 176; 1393 *P* 52); **кузми(ч)** 2 (1370 *P* 18; 1404 *P* 70); **кузмич** 1 (1361 *AGZ* 6); **кузмычь** 1 (1366 *P* 12).

КОУЗНЄВЩИНА *ж.* (1) *(назва ниви у Троцькому воєводстві)*: и за тоую сто коп грошей широких продали єсмо

Єго Милости дворец наш... а на озерє землица пашнаѧ Коузнєвщина (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Коузиєвщиıа** (1492 *AS* III, 23).

КУЗНЄЦЪ *ч.* (5) коваль (4): или боу(д) мис(т)ръ какы боудє(т) оу ты(х) вышеписанны(х) сє(л) и кожокаръ или кузнєцъ... никто да нє имаєтъ ни єдно дѣло до ни(х) (Побрата, 1448 *ДГПР*); господи помози самоилови кюзнецю (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112); Яким коузнє(ц) землю дє(р)жить Лисовъщиноу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); с є р ѣ б н ы и к о у з н є ц ь (1) *див.* **СЄРЄБНЫИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **кузиєцъ** 2 (1448 *ДГПР*; 1454 *АЛМ* 12); **коузиє(ц)** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); **коузиєць** 1 (1369 *ПСЧК*); *дав. одн.* **кюзиецю** (XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

***КУЗНЯ** *ж.* (1) рід кованої посудини; міра місткості: Панъ Юрєй пишеть, ижъ тотъ человекъ ДитѦтъковичъ даивалъ отцу нашему с тое земли... две кузни меду (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56).

ФОРМИ: *знах. дв.* **кузин** (1493 *АЛРГ* 56).

КУЗЬМА *ч.* (2) (*особова назва, цсл.* Козма, *гр.* Κοσμᾶς); кузьма, пантелѣимонъ, демьянъ, киръ, иоанъ, самсонъ, фалелѣи по тои сторонѣ то все безмезници (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112); а на то є(сѫ)... вѣра пана коузмы шандровича (Сучава, 1433 *Cost.* I, 361—362).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кузьма** (XIV—XV ст. *ОБРН* 112); *род. одн.* **коузмы** (1433 *Cost.* I, 362).

***КОУКОВА** *ч.* (1) ◇ к р ъ н и ц а к о у к о в а *див.* **КРЪНИЦА.**

ФОРМИ: *род. одн.* **коуковы** (1448 *Cost.* II, 324).

КОУКЯ *ж.* (1) (*серб., болг.* кукя) дім, храм: Іо Стєфан воєвода бжїєю мл(с)тїю господарь землиє молдавскыє сн҃ь Богдана воєводоу сътвороу сїю коукю за кораб в лѣт ≠ЅЦПГ (Ясси, 1430 *Rev.*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **коукю** (1430 *Rev.*).

КОУЛИКОВСКИЙ, КОУЛИКОВЪСКИЙ, КУЛІКОВЬСКІИ, КУЛИКОВЬСКЫИ, КУЛИКОВСКЫЙ *ч.* (6) *(особова назва):* а на тъ свѣдци пано Ашко мазовшаниньъ пано мичко куликовскыи (Львів, 1400 *P* 61); а єщє при томъ были послы съ львова... мычко куликовьскыи и зимиръстамъ ханысъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); А при том был... пан Мишко Коуликовъский (Острог, 1466 *AS* I, 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **куліковьскіи, коуликовский, коуликовъскии, куликов(с)ки(и)** 4 (1404 *P* 70; 1424 *P* 104; 1466 *AS* I, 61); **куликовскыи, куликовьскыи** 2 (1400 *P* 61; 1408 *Cost.* II, 633).

***КОУЛИСЄВЪ** *ч.* (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми емоу... сєло где грабовци сидѦ(т) оу вишнїи конецъ коулисєва где радоу(л) сиди(л) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *род. одн.* **коулисева** (1437 *Cost.* I, 541).

КУЛКО *див.* **КОЛКО**[1].

КОУЛКОСЪ *числ.* (1) *(неозначено-кількісний)* скількинебудь, скількись: Мы пє(т)ро воєво(да)... с паны радою нашею мо(л)да(в)скои... радили єсмы... о оутисненїє и погибели земли нашеи що(ж) съ оуси(х) сторо(н) имає(м) и наибоу(л)ше о(т) тоурко(в) иже набрали и бероу(т) по коу(л)косъ разо(в) и просѦ(т) оу на(с) даны двѣ тисѣчи оугорскы(х) зла(т) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

***КОУЛМА** *ж.* (3) (*молд.* кулме) перевал: А хотарь Бълошешим... до серед добровоу та от толѣ... оу дил, та от толѣ дилом долоу иа коулми вишнїи градищи, та от толѣ... потокою долоу до коулми нижнїю градищи, та на коулми долоу до кръницѣ Влъканова (Сучава, 1475 *BD* I, 206).

ФОРМИ: *род. одн.* **коулми** (1475 *BD* I, 206); *місц. одн.* **на коулми** (1475 *BD* I, 206).

***КУЛЫГА** *ж.* (3) *(назва річки у Подільській землі):* тамъ же есмо... грани на лыпи вытесаты велилы; одътоль уверхъ рички Дидовки... нижей урочища Брычнаго, где впадаетъ ричка Кулыка (!), где есмо засталы пана Кмыту, который призналъ: же по левой рички Кулыгы грунтъ Мыкулынскій, а по правой мой до Лытына (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* ! **Кулыка** (1430 *ГВКЛ* 8); *род. одн.* **Кулыгы** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); **Кулыги** 1 (1430 *ГВКЛ* 8).

! КУЛЫКА *див.* ***КУЛЫГА.**

КОУЛЬ *ч.* (1) *(особова назва):* Я Иван Тимофєевич Коуль... з женою моєю Марѣєю... вызнаваєм... штож взѦли есмо въ кнѦзѦ ВасилѦ Єго Милости Андрѣевича Полоубенского тридцат коп грошей широких (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Коуль** (1492 *AS* III, 23).

***КОУЛЯ** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* Тѣмъ мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбою до нас, жаловали есми єго... и дали есми єго (sic.— *Прим. вид.*) оу нашеи земли двѣ мѣстѣ от поустини на Коулѣ (Васлуй, 1436 *ВАМ* 33).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Коулѣ** (1436 *ВАМ* 33).

КОУМНАТЪ *ч.* (1) *(молд.* кумнат*) (брат дружини)* шурин; *(чоловік сестри)* зять: мы ⟨Стєфань воєвода...⟩ знамєнито чиним... ожє прїидош⟨а прѣд нами...⟩ пан Юрїє (або Юрїи.— *Прим. вид.*) вистиярник и пан Петрашко коумнатъ єго, и съ тєжчею своєю старои кнѣгини Ст⟨єцка, оуиоу⟩ковою Демєкоушъскоул, Аноушкоую... и потокмили сѦ съ нашим ігоумєном архимандритом Ѳєодором (б. м. н., 1470 *BD* I, 152—153).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коумиатъ** (1470 *BD* I, 152).

***КОУМОВЪСТВО** *с.* (2) кумівство: а колижь тыи свє(т)кы на соудє монованы (!) тогды то(т) замєшька(х) (!) о(т)озва(т) того коумовъства а потомъ коли по(д) прїсѦгою свидо(ч)ство чинили, тогды тотъ доминикъ оставилъ того якоуба длѦ коумовъства єго жє бы сѦ нє го(ди) (!) свидо(ч)ство є(г) а хотє(л) имєти заисканное своє жалобы (XV ст. *ВС* 20—20 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **коумовъства** (XV ст. *ВС* 20).

КОУМЪ *ч.* (1) кум: О свїдѣ(ч)ство прїрожены(х) имає(т) ли бы(ти) припоущо(н) Конъдра(т) а доминака (!) домоу добыва(л) свїдо(ч)ствомь конъдра(т) шесть свє(т)ковъ поставилъ по(д)лоугъ приказанїя соусоудьи (!) правыи бы(л) єкоубъ коумъ єго которыи жє тоую рє(ч) мєжи ими прїєтєльскы єдна(л) (XV ст. *ВС* 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коумъ** (XV ст. *ВС* 20).

КУНАЦКОВИЧЪ, КУНАЧКОВИЧЪ *ч.* (2) *(особова назва):* Я, Степанъ Кунацковичъ, вызнаю самъ на себе... которое имене... на имя Кольнятичи, было въ заставѣ у пана Василя Семашковича (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Кунацковичъ, Куначковичъ** (1449 *АЛМ* 8).

КОУНАШЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были свѣтцкы... мѣстич(и) луцкыє, мытници: Иванъ Рогатинєць, Коунашь (Луцьк, 1461 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Коунашь** (1461 *AS* I, 54).

КУНДРАТЪ *див.* **КОНДРАТЪ.**

***КУНИИ** *прикм.* (3) *(який зроблений із шкурок куниць)* куничий: Отписую Пречистой до Печерского монастыра панцыр и кожух куний, сърою кувтърою волоченъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); з нового места послано кнѦзю великомоу тфє(р)скомоу шоуба собольѦ волочонаѦ аксамитомъ або адамашъкою, а дроугаѦ шоуба ку(н)Ѧ (б. м. н., 1488 *УКТ*).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **куний** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *наз. одн. ж.* **ку(и)Ѧ** (1488 *УКТ*).

Див. ще ***КУНИЧИИ, *КОУНИЧНЇИ.**

***КОУНИЛОВЪ** *прикм.* (1): також⟨є⟩ єсми дал⟨и⟩ сєл⟨о⟩ к⟨ръ⟩стѣ на имѦ калиновци... о(т) връха коунилова (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **коунилова** (1429 *Cost.* I, 248).

***КУНИНЪ** *ч.* (2) *(назва присілка у Волинській землі)* Кунин: На Гнидовѣ не надобе мыта давати... въ кунинѣ

не надобе (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); Повєдила пєрєд нами старостинаѦ луцкаѦ кн⟨Ѧ⟩г⟨и⟩ни ОлизароваѦ Шиловича кн⟨Ѧ⟩г⟨и⟩ни Фєдка, штожь пан єєй (!) нєбощикъ пан Олизар Шилович... записал єєй (!) имєнѦ свои на имѦ Здолбнцоу с присєлком з... Кунином (Луцьк, 1487 *AS* I, 240).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Кунином** (1487 *AS* I, 240); *місц. одн.* въ **Кунинѣ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

КОУНИЦА *ж.*(47) *(шкурка куниці як товар і рід податі)* куниця: то все далъ есми церкви Божой. К тому и куницы отъ поповъ по всемъ городомъ и погостомъ и по свободамъ, где суть хрестиане (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а у черновци, возы нє стрѦсти, алє купєць дасть свою вѣру, ажє нє имаєтъ заповѣданыи товаръ на свои возъ, куници, сєрєбро, воскъ и кони добрїи зємъстїи (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а идє(т) с нє(г) колода мєдоу и съ всєми пошлинами з бобры и с куницами и с полю(д)ємь (Київ, 1427 *Р* 108); Я хвє(д)ка пашкова до(ч)ка дохновича... даровала єсми своєю доброю волєю моужа своє(г) пана васи(л)я хрєбтовича своими имє(н)и о(т)чизными... з боры з лєсы... и з данми з мєдовыми из грошовыми и с коуницами (Луцьк, 1490 *ЗХП* 134—136).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коуница** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93, 93 зв.); *дав. одн.* **куницы** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); *знах. одн.* **коуницоу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); *наз. мн.* **коуници, kunicy** 12 (1408 *Cost.* II, 633; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1434 *Cost.* II 670; бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв., 93, 93 зв.); **куницы** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *зам. род.* от тых (тыи) **коуници** 3 (1408 *Cost.* II, 633; 1434 *Cost.* II, 670; 1460 *BD* II, 276); *род. мн.* **куницъ, коуниц, коуни(ц)** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1456 *Cost.* II, 791; бл. 1471 *ЛКЗ* 90); *знах. мн.* **куници, коуници** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790, 791; 1460 *BD* II, 275; 1466 *BD* I, 96; бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 93, 93 зв.); *ор. мн.* **куницами, коуницами** (1427 *Р* 108; XV ст. *ВС* 30 зв.; 1490 *ЗХП* 136).

КОУНИЧА *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣ(м) мы видѣвши и(х) правую и вѣрноую слоужбоую до на(с)... дали... єсми и(м), оу нашєи зємли... сєла на имѣ онєщи... и на днистри коунича (Сучава, 1456 *Cost.* II, 568—569).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коунича** (1456 *Cost.* II, 569).

Див. ще **КОУНИЧЄЄ.**

КОУНИЧЄЄ *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... сєла єго... на имѣ сєло кинди(н)ци... а дроугоє сєла (!) коуничєє (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коуничєє** (1437 *Cost.* I, 541).

Див. ще **КОУНИЧА.**

***КУНИЧИИ** *прикм.* (1) *(який зроблений із шкурок куниць)* куничий: А губка далъ шюбу свою куничюю дорогимъ сукномъ брунатънымъ пошита... пани хоньци (Перемишль, 1378 *Р* 26).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **куничюю** (1378 *Р* 26).

Див. ще ***КУНИИ, *КОУНИЧНЇИ.**

КОУНИЧНИКЪ *ч.* (2) селянин, що платив подать феодалові шкурками куниць: а коуничнико(в) три по шєсти коуни(ц) дають два и(х), а трєти(и) коуничникъ по три коуници а вси три го(л)тѦи (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коуничникъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90); *род. мн.* **коуничнико(в)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

***КОУНИЧНЇИ** *прикм.* (1) *(який належить куниці)* куничий: а хто хочє(т) на нє(г) конать ижє нє исправєдливѣ соуди(л) имєє(т) на нєго досвє(т)чи(т) шєстьма свє(т)кы такъ оуро(ж)ными ка(к) то(т) соудья а нє имєєть слоуха(н) быти далѣи олижь положи(т) три гривны алюбо лоупєжи коуничнїи которыи(ж) то соудьа возмєть справнє коли боудѣть правъ (XV ст. *ВС* 34).

ФОРМИ: *знах. мн. ч.* **коуничнїи** (XV ст. *ВС* 34).

Див. ще ***КУНИИ, *КУНИЧИИ.**

КОУНЦѢ *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор. мад.* Koncza): А на то свѣдковє... пан коунцѣ, пан мартин боурѣ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коунцѣ** (1456 *Cost.* II, 791).

КУНЦѢРЄ *див.* **КУНЦѢРЬ.**

***КУНЦѢРЄВЪ** *прикм.* (1): а кунцѣрє игнатъ вывєли старцѣ тако смы мы опытали старцєвъ кунцѣрєвы(х) игнатовы(х) (б. м. н., 1419 *Р* 90).

ФОРМИ: *знах. мн. ч.* **кунцѣрєвы(х)** (1419 *Р* 90).

Пор. **КУНЦѢРЬ.**

КУНЦѢРЬ, КУНЬЦѢРЬ, КУНЦѢРЄ *ч.* (4) *(особова назва):* Ѧ осташко давыдовскии корчакъ... знаємо чини(м)... ажє кроль... казалъ намъ розъѣхати границю игнатови с кунцѣрє(м) (б. м. н., 1419 *Р* 90); а тому свѣдьци панъ миколаи спичникъ. панъ куньцѣрь (Галич, 1424 *Р* 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кунцѣрь, куньцѣрь** 2 (1419 *Р* 91; 1424 *Р* 106); **куицѣрє** 1 (1419 *Р* 90); *ор. одн.* **кунцѣрє(м)** (1419 *Р* 90).

***КУНЬ** *див.* **КОНЬ.**

КУНЬЦѢРЬ *див.* **КУНЦѢРЬ.**

***КУПАЛЫ** *мн.* (1) *(назва церковного свята Івана Хрестителя, також календарна дата)* Купайла, Купала: а миръ о(т) покрова бц҃ѣ до иванѦ дн҃є до купалъ (б. м. н., 1352 *Р* 6).

ФОРМИ: *род.* **купалъ** (1352 *Р* 6).

***КОУПАТИ** *див.* **КОПАТИ.**

КОУПЄЖ *ч.* (5) (*стч.* kupeź, *стп.* kupierz) ◇ п р и в и л ї є о т к о у п є ж (4) *див.* **ПРИВИЛЇЄ**; п р и в и л ї и о т к о у п є ж (1) *див.* **ПРИВИЛЄЙ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **коупєж** (1482 *BD* I, 265; 1483 *Cost. D.* 30; 1484 *BD* I, 286; 1488 *BD* I, 347; 1493 *BD* II, 22).

***КОУПЄЖНЫИ** *прикм.* (1) ◇ п р и в и л ї є к о у п є ж н о є *див.* **ПРИВИЛЇЄ.**

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **коупєжноє** (1500 *RA* 260).

КУПЄЦЪ, КУПЄЦЬ, КУПЄЦ *ч.* (37) купець: а у чєрновци, возы нє стрѦсти, алє купєць дасть свою вѣру, ажє нє имаєтъ заповѣданыи товаръ на свои возъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); и дали єсми сє(с) лї(ст) нашъ приѦтєлє(м) наши(м) оуси(м) брашовѣно(м), оуси(м) купцє(м) (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 759); А которыи бы купцы хотели мыто объежчати новыми дорогами... нехай он их встѦгаєт и мыто на них берет по давному (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82); А також коупцєм от зємлѦх прєрєчєнаго кролѣ єго милости полского и вєликого кнѦзѦ литовского вєздє по нашєи зємли молдавскои да єст им слободно... ходити и торговати (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коупєцъ, купєц** 5 (1434 *Cost.* II, 669; 1439 *Cost.* II, 59; 1460 *BD* II, 275; 1498 *АЛРГ* 82, 83); **коупєць** 2 (1408 *Cost.* II, 632; 1456 *Cost.* II, 790); *наз. мн.* **коупци, коупъци, ку(п)ци** 4 (1456 *Cost.* II, 788; 1457 *BD* I, 4; 1460 *BD* II, 273; *DIR«A»* 515); **коупцы, купцы** 3 (1496 *ПСВВ;* 1498 *АЛРГ* 82, 83); *дав. мн.* **купцємъ, коупцєм, купцє(м), коупцємь** 19 (1408 *Cost.* II, 633; 1434 *Cost.* II, 186; 1445 *Cost.* II, 729; 1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 261; 1460 *BD* II, 276; 1463 *BD* II, 295; 1475 *BD* II, 329; 1499 *BD* II, 424 і т. ін.); **купцо(м)** 1 (1496 *ПСВВ*); *знах. мн.* **коупци** 1 (1448 *Cost.* II, 305); **куп(ц)єхъ** 1 (1433—1443 *АРМ*); *місц. мн.* на **купцє(х)** (1421 *Cost.* I, 142).

***KUPIECZKIJ** *прикм.* (1) *(який належить купцеві)* купецький: kotory iduth k torzowi (!) czerez ieho didinu od kozdoho woza po hrosik a ys kupieczkich wozow po dwa hrosziki (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

ФОРМИ: *род. мн.* **kupieczkich** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

***КУПЕЧОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Купичів: Тыми жъ разы а другий записъ Романа Мстиславовича, на Купечовъ... осмотрели въ томъ светомъ евангелии (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Купечовъ** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

КУПИТИ, КОУПИТЬ *дієсл. док.* (226) (що, що в кого, що від кого) купити: Въ лѣто шєсти тисѦщноє шистьдє-

сѦтъ сємоє купилъ панъ петрашь дѣдицтво в анъиы радивонъковоѣ (Перемишль, 1359 *P* 10); возрєвше єсмо на на єго (так.— *Прим. вид.*) вѣрною службу... даємъ ємоу... и оставлѦємъ... єго... при томъ при всѣмъ што коли коупилъ (Краків, 1394 *P* 54); а львовчѦнє што имуть принєсти сами изъ угоръ сєребро жьженоє, отъ того сєрєбра што быхомъ мы купили собѣ колко будєтъ намъ надобно (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); Се я Янъ, иначей Корѣива Ядукговичь, продалъ есмы добровольно... землью свою питомую у волости Волковиской, которуюжто землью купилъ есми былъ у Бартоша прозвищомъ Козего Мистра (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); Продал єсми имєнє моє отчизноє Дажев на вєчност... вынявши за трєтию част зо всихъ имєней моих отчизныхъ, выслужєныхъ и купленых в земъли тутошней волынской (Володимир, 1475 *AS* I, 72); А по нашємь животѦ, кто боудєт господаръ нашєи земли... тот бы им нє пороушил нашєго даанїѦ и потврѣждєнїѦ... заноужє... они коупили соби за свои правїи пинѦзи (Ясси, 1500 *BD* II, 175—176).

ФОРМИ: *інф.* **купити** 14 (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1454 *Cost.* II, 509; 1458 *BD* II, 262; 1456—1481 *P* 164; XV ст. *BC* 8; 1495 *АЛМ* 88, 89; *В Соб.*); **коупить** 1 (XV ст. *BC* 32); *аор. 1 ос. одн.* **коупи(х)** (1401 *ЗКЄ*); *3 ос. одн.* **коупи** (1459 *BD* I, 27); *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсми... коупил, єсми... коупилъ** 2 (1463 *AS* I, 56); **купилъ есми, купил єсми** 3 (1451 *АкЮЗР* II, 106; 1463 *AS* I, 56; 1491 *AS* I, 94); **єсмы купилъ, iesmy kupył** 2 (1495 *АЛМ* 83; 1500 *ДПЖН*); **єсми купи(л)** 1 (1490 *Пам.*); **коупи(л) єсмъ** 1 (1449 *Cost.* II, 385); **съм... коупил** 1 (1490 *BD* I, 437); *2 ос. одн. ч.* **коупилъ** (XV ст. *BC* 35); *3 ос. одн. ч.* **купилъ, купи(л), коупиль** 99 (1359 *P* 10; 1370 *P* 18; 1408 *Cost.* II, 632; 1431 *Cost.* I, 317; 1443 *Cost.* II, 131; 1453 *Cost.* II, 472; 1479 *BAM* 61; 1483 *Cost. S.* 122; 1490 *BD* I, 443; 1499 *BD* II, 160 і т. ін.) ; **купилъ єсть** 2 (1378 *P* 26); *3 ос. одн. ж.* **коупила** (1464 *Cost. S.* 59; 1494 *BD* II, 33; 1495 *BD* II, 58); *1 ос. мн.* **єсми коупили** 3 (1488 *BD* I, 357; 1489 *BD* I, 377; 1492 *BD* I, 511); **смо коупили** 2 (1499 *BD* II, 162); **єсємь коупили** 1 (1479 *BD* I, 222); **єсмо... коупи(л)** 1 (1490 *ДГСХМ*); *3 ос. мн.* **коупили** (1448 *Cost.* II, 323; 1452 *Cost.* II, 759; 1462 *Cost. D.* 10; 1467 *BD* I, 117; 1471 *BD* I, 164; 1483 *BD* I, 275; 1486 *BD* I, 290; 1490 *BD* I, 385; 1495 *BD* II, 74; 1500 *BD* II, 176 і т. ін.); *пперф. 1 ос. одн. ч.* **купилъ есми былъ** (1451 *АкЮЗР* II, 106); *3 ос. одн. ч.* **бил коупил** 4 (1456 *BD* I, 456; 1480 *BD* I, 237; 1484 *BD* I, 286; 1493 *BD* II, 21); **былъ... купилъ, был... коупил** 2 (1487 *РИБ* 228; 1499 *BD* II, 148); *3 ос. одн. ж.* **была коупила** (1499 *BD* II, 147); *майб. 3 ос. одн.* **коупїть, коупить, кѫпить** 4 (XV ст. *BC* 32 зв., 34 зв.; *СЯ* 42 зв.); **коупит, коупи(т)** 3 (1456 *Cost.* II, 790; XV ст. *BC* 8 зв.; 1460 *BD* II, 274); **имєт коупити, имєть купити** 7 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 274); **имєть коупити** 1 (1434 *Cost.* II, 669); *1 ос. мн.* **коупим** 2 (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 276); **имємъ коупити** 2 (1408 *Cost.* II, 633; 1434 *Cost.* II, 670); *3 ос. мн.* **купѦтъ, коупѦт** 4 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1456 *Cost.* II, 788; 1460 *BD* II, 273); **имоутъ коупити, имоу(т) коупити, имоут коупити** 11 (1434 *Cost.* II, 668, 669; 1435 *Cost.* II, 676; 1437 *Cost.* II, 709; 1456 *Cost.* II, 788, 789; 1460 *BD* II, 273, 274); **имуть купити** 3 (1408 *Cost.* II, 630, 631); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **што быхомъ... купили** 2 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 670); **абыхом коупили** 2 (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 275); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. с.* **коупленоє** (XV ст. *BC* 31); *род. мн.* **куплєных** (1475 *AS* I, 72); *дієприсл. перед.* **коупивъ** (1456—1481 *P* 164).

Див. ще ***ЗАКОУПИТИ, КОУПОВАТИ, ПОКУПИТИ.***

КУПКА *ж.* (1) *(назва села на Буковині)* Купка: Тѣмъ мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую службоу до иа(с)... дали єсмы ему оу нашєи зємли двѣ селѣ имѦнуєма купка... и за проутомъ нѦговци (Сучава, 1429 *ДГОБК*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **купка** (1429 *ДГОБК*).

***КОУПЛЄНИНА** *ж.* (1) *(те, що куплене)* покупка: Мы кнѣзь михаило олєксан(д)ровичь произволи (!) єсмо бояриноу нашємоу пану василью црю коупити дворєць ивашка гри(д)ковича на локпѣи (!) єго коупленоу (!) И коупивъ то(т) дворець придати стѣи тр(о)ци оу слоуцкоу (Копиль, 1458—1481 *P* 164).

ФОРМИ: *знах. одн.* **! коуплєиоу** (1456 —1481 *P* 164).

***КОУПЛЄНЇЄ** *див.* **КОУПЛѢНЇЄ.**

!КОУПЛЄНОУ〈КОУПЛЄНИНОУ〉*див.* ***КОУПЛЄНИНА.***

КОУПЛѢНЇЄ *с.* (3) **1.** *(те, що куплене)* покупка (2): про то мы оуставлѦємь абы ка(ж)ны(и) вєлїкыи па(н) ани которыи иньши и(х) нєкоупова(л) собѣ ще(л)тииства нїкоторыи вси кромѣ па (!) своєго чїя вєсь а коупить ли хто тогды тоє коуплѣнїє нї во(ш)то нє идє(т) (XV ст. *BC* 32 зв.); Тѣм мы видѣвши их правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... дали и потвєрдили єсмо им оу нашєи зємли оу молдавскои их правоє выслоуженїє и коупленїє, одно селище... що они коупили от Кости (Сучава, 1467 *BD* I, 117).

2. *(про судові справи)* нагромадження (1): а є(ст)ли же нє могоуть вси(х) соудо(в) осоудити того днѦ тогды хочємь то(г) абы бєзъ коупленїя вїны абы дроугого днѦ соудъ скончанъ тако(ж) полоуднѦ жєбы кажыи (!) члвкъ свою поволи оправилъ жалобоу бєзъ клопотоу и бєзъ свароу (XV ст. *BC* 13).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коуплѣиїє** (XV ст. *BC* 32 зв.); *род. одн.* **коуплєнїя** (XV ст. *BC* 13); *знах. одн.* **коуплєиїє** (1467 *BD* I, 117).

Див. ще ***КУПЛЯ**[1].

Пор. **КУПИТИ.**

***КОУПЛѢТИ СѦ** *дієсл. недок.* (2) (з чим) з'єднуватися: А хотар томоу... сєло Стєцканїи, ниже въ оусти Арзоул оу вадоу Нєгоуцъторюви, где коуплѣ〈є〉т сѦ Тазловь Вєлико съ Тазловь Солиноу (Сучава, 1493 *BD* II, 6).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **коуплѣ〈є〉т сѦ** (1493 *BD* II, 6).

Див. ще ***СЪКОУПЛѢТИ СѦ, СЬВѢКОУПЛѢТИ СѦ.**

***КУПЛЯ**[1] *ж.* (3) *(цсл.* коупля*) (дія)* купівля (1): Гандле и куплю в рынку и в клєткахъ, и по улицахъ з мещаны заровно отправовати и усжывати (!) маютъ: ремесла вшелякія робыти (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27);

(те, що куплене) покупка (1): Волєн паи Оножко тоє имєиє Дажев, куплю свою, продати, отдати и кому хотя записати (Володимир, 1475 *AS* I, 72);

(тимчасове користування нерухомим майном) оренда (1): и мы имъ тые ко(р)чмы єщо продали на шєсть годовъ... а почати имъ тыє ко(р)чмы варити на рокъ иа мѦсныє запоусты великого поста какъ трєти(и) годъ вы(и)дєть пє(р)воє ихъ коупли и варити имъ тыє ко(р)чмы до тогожъ годоу, какъ шєсть годовъ вы(и)дєть (Краків, 1489 *AKB*).

ФОРМИ: *род. одн.* **коупли** (1489 *AKB*); *знах. одн.* **куплю** (1389 *PEA* I, 27; 1475 *AS* I, 72).

Див. ще **КОУПЛѢНЇЄ** 1.

Пор. **КУПИТИ.**

КУПЛЯ[2] *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі):* великїи князь Швитригайло... чинимъ знаменито... ижъ... дали есмо... Сенно село... въ грани Хобовщина отъ Шупкова... а отъ Пескова Купля (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Купля** (1445 *АкЮЗР* I, 17).

КОУПНО *присл.* (2) *(цсл.* коупьно*)* разом: а мы рад хочєм их миловати и оу чти и ласци дєржати, коупно с нашими вирнимы боѦры (Сучава, 1468 *BD* II, 306); А пак єи да оучинѦтъ за то помѣноу оу монастыр на каждїи вторник коупно съ родитєлєм єи (Сучава, 1470 *BD* I, 148).

КОУПОВАТИ *дієсл. недок.* (15) (що, що чим, чого і без додатка) купувати (шо, за що і без додатка): и єщи к тому истраву всѣмъ дава(л) и єсти и пити а то всє куповано твоєми пѣнѦзми (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); I teź, ustawili jesmo, iźby... prodawali wsiakuju recz dobrowolne i majut' kupowati i chleba sia dotikati (Луцьк, 1388 *ZPL* 108);

мы пєтрь воєво(д)... чинимь знамєнито... оже... дали єсми сє(с) иашь ⟨листъ⟩ приѦтєлємъ нашимь, оусимъ брашовѣиомь... щобы имъ оуси(м) было слобо(д)но и доброволно... ходити оу нашєи зємли, продавати и коуповати товара (Сучава, 1455 *Cost.* II, 771); Жаловали намъ вси шевци Луцкіе на мѣщанъ ... Луцкихъ, штожъ деи они купуютъ въ мѣстѣ кожи малые неварунковые (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88).

ФОРМИ: *інф.* **коуповати, kupowati** (1388 *ZPL* 108; 1455 *Cost.* II, 771; 1456 *ПМВП;* 1463 *BD* II, 295; 1475 *BD* II, 329); *теп. 3 ос. мн.* **купуютъ** (1495 *АЛМ* 88, 89); *майб. 3 ос. мн.* **боудоут коуповати** 1 (1466 *BD* I, 96); **имоуть... коуповати** 1 (1470 *DIR*«*A*» 523); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы... коупова(л)** (XV ст. *BC* 32 зв.); *дієприсл. одноч.* **коупоуючи** 2 (1389 *PEA* I, 27; 1453 *Cost.* II, 462); **купуючы** 1 (1389 *PEA* I, 27); *предик. пас. дієприкм.* **коуповано** (1386—1418 *P* 35).

Див. ще ***ЗАКОУПИТИ, КУПИТИ, ПОКУПИТИ.***

***КОУПЧА** ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* коупьчии): тѣмь мы выдѣвши єго правою и вѣрною слоужбоую до на(с)... дали... єсми ємоу... єдно мѣсто о(т) поустини... що коупи(л) иоилъ о(т) коупчи (Сучава, 1456 *Mih.* 213).

ФОРМИ: *род. одн.* **коупчи** (1456 *Mih.* 213).

КОУПЧИЧ *див.* **КОУПЧИЧЪ.**

КОУПЧИЧЄВЪ *прикм.* (8): пи(с) пашко дїакъ коупчичєвъ оу соч⟨авѣ⟩ (Сучава, 1432 *Cost.* I, 331); и тѣгали на ии(х) та(к) рєкучи аже они су(т) оунуки ку(п)чичєви (Васлуй, 1474 *РГС*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **коупчичєвъ** (1432 *Cost.* I, 331); *знах. одн. ж. зам. місц.* по **(!) купчичивоу** смерти (1435 *Cost.* II, 679); *наз. мн. ч.* **ку(п)чичєви** (1474 *РГС*); *знах. мн. с.* **ку(п)чичєва** (1474 *РГС*).

Пор. **КОУПЧИЧЪ.**

КОУПЧИЧЪ, КОУПЧИЧ *ч.* (47) *(особова назва):* писа купчи(ч) логофе(т) (б. м. н., 1422 *DIR* фотокоп. 35); а на то єстъ... вѣра пана юрыя коупчича (Дольний Торг, 1444 *DIR*«*A*» 481); того ра(д) ива(н) исъ своими брѣтїами... нє хотили присѣгнути исъ своими присѣжници али сѣ о(т)пустили на марушку на до(ч)ку ивана ку(п)чича (Васлуй, 1474 *РГС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коупчичъ, коупчич** 5 (1429 *ДГОБК;* 1431 *Cost.* I, 317; 1433 *Cost.* II, 650; 1434 *Cost.* II, 665; 670); **купчи(ч)** 1 (1422 *DIR* фотокоп. 35); *род. одн.* **коупчича, ку(п)чича** 38 (1426 *ВАМ* 22; 1428 *Cost.* I, 202; 1429 *Cost.* I, 242; 1432 *Cost.* I, 331; 1433 *Cost.* I, 359; 1434 *DIR*«*A*» 463; 1435 *Cost.* II, 679; *МЭФ* 3; 1444 *DIR*«*A*» 481; 1474 *РГС* і т. ін.); **! коубчича, коу(б)чича** 3 (1425 *Cost.* I, 169; 1428 *Cost.* I, 228; 1429 *Cost.* I, 267); *дав. одн.* **купчичю** 2 (1423 *Cost.* I, 154; 1425 *Cost.* I, 174); **купчичєви** 1 (1423 *Cost.* I, 157).

КУР *див.* **КИРЪ[1].**

***КУРГАНЪ** ч.* (2) ◇ трибѣсовскии курганъ *див.* ***ТРИБѢСОВСКИИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **кургана** (бл. 1458 *P* 168); *знах. одн.* **кургаиъ** (бл. 1458 *P* 167).

КУРИЛО *ч.* (8) *(особова назва, пор.* Кирилъ) Кирило: жалова(л) на(м) боѦринъ смоле(н)ски(и) на (и)мѦ курило Иванови(ч) на бра(т)ю свою... што(ж) они нєхотѦ(т) ємy у во(т)чинє дѣлєницы дати (Вільна, 1495 *БСКИ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **курило, коурило** (1495 *БСКИ; ВК*); *дав. одн.* **курилоу** (1495 *БСКИ*); *знах. одн.* **курила** (1495 *БСКИ; ВК*).

***КОУРЇЄВЪ** прикм.* (1) ◇ коурїєва долина (1) *(назва долини у Молдавському князівстві):* а хотарь томоу вишє писа(н)номоу сєлоу да є(ст) почє(н)ци о(т) лоуковицє... та дорогою та чєре(с) коурїєво (!) долиноу на сто(л)поу (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **! коурїєво** (1488 *ДГСПМ*).

КОУРКА *ч.* (2) *(особова назва, молд.* «індичка»): тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали и потвєрдили єсми... цигани иа имѣ синатъ... и коурка (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342); а такоже єсми потвєрдили монастироу нашємоу ⟨оуси татарове⟩ и цигаиє... а иа имѣ цигано(м)... шока и съ челѣдъю си, коурка, бра(т) его, и съ челѣдъю си (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коурка** (1448 *Cost.* II, 342; **1462** *Cost. D.* 11).

***КУРМАНЬШИКЪ** ч.* (1) *(особова назва, тюрк.* qurmanšy//qurumanšy «командир ар'єргарду»): Моилони (!) с **ку(р)маньшикомъ** уланомъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **ку(р)маньшикомъ** (1484 *ЯМ*).

KUROWSKI *ч.* (1) *(особова назва):* a pry thom switcowle bily... lohy Kurowski... y pan Danylo Zaderewaczky (**Глиняни**, 1395 *GL* 166).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Kurowski** (1395 *GL* 166).

***KUROLOWSZCZIZNA** ж.* (1) *(cmn.* królewszczyzna) **королівський земельний маєток:** Swidoczno budeth kaszdomu... aze swidomo mny panu Miklyschowy Alexandrowiczu... oze priszodszy muzowe spaszczenie załowali na Pana **Mi**rosława szczoby on kurolowszcziznu derzał pod soboyu (**Галич**, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *знах. одн.* **kurolowszcziznu** (1413 *GL* 48).

***КУРОПОТЄНИКИ** див.* ***КУРОПОТНИКИ.**

***КУРОПОТНИКИ** мн.* (2) *(назва села у Галицькій землі)* Куропатники: тучнѦкъ да(л) пани марєкорѣтѣ росовои своє сєло куропотники (Галич, 1418 *P* 89).

ФОРМИ: *знах.* **куропотєники** 1 (1418 *P* 89); **куропотиики** 1 (1418 *P* 89).

***КУРТА** ж.* (1) *(гранична лінія)* край: а от оустїя хотаръ ємy на Срєть, а от курты буковина та гора буковиною до вєрхъ потока (Сучава, 1403 *RS* 338).

ФОРМИ: *род. одн.* **курты** (1403 *RS* 338).

КУРЦЕВИЧЬ, КУРЦЄВИЧ *ч.* (2) *(особова назва):* А при томъ былы свѣтки: князь Иванъ Санкушковичъ, князь Василий Курцевичь (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103); а пры томъ были... люди добрые: княз Иван Василєвич Курцевич, а панъ Тихъно Кисел (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Курцевичь** 1 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103); **Курцевич** 1 (1475 *AS* I, 72).

***КОУРЪГАНЦИ** мн.* (2) *(назва села у Київській землі)* Кургани: а... нє доходѦчи тоули(н): по(л) мили коуръга(н)ци, о(т) ты(х) коуръга(н)цє(въ) ниже илиясова к гоуивє (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *наз.* **коуръга(и)ци** (бл. 1458 *P* 167); *род.* **коуръга(и)цє(въ)** (бл. 1458 *P* 167).

КОУРЪСЄКЪ *ч.* (1) *(особова назва):* тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... потврьди⟨ли⟩ єсмы ємоу... пѦ(т) сєлъ на раковѣ ... четвртоє сєло, где є(ст) коуръсєкъ (Васлуй, 1437 *Cost.* I, 515).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коуръсєкъ** (1437 *Cost.* I, 515).

КОУРЫ *мн.* (2) кури: Сє я кнѦзь михаил костѦ(н)тиновичь пиньскии... придаю с(ст)томоу (!) сп(с)у и своєго дворьца и змиинца... о(т) животины и о(т) гоусии о(т) коуръ... дєсѦтоє (Луцьк, 2-а пол. XV ст. *CO*); Горо(д) житоми(р) а на городє... воловъ єї гоуси и коуры (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ФОРМИ: *наз.* **коуры** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); *род.* **коуръ** (2-а пол. XV ст. *CO*).

КОУРЬ *див.* **КИРЪ[1].**

***КУРЯ** с.* (1) курча: давывали пятдесятъ куницъ княгини великой Витовтовой... а въ кухню по курети и по десети яецъ (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *дав. одн.* **курети** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

***КУРѦЧИИ** прикм.* (1) ◇ курѦчєє лѣто (1) *(назва одного із циклів, що дорівнює 12 рокам, тюрко-монгольської системи літочислення)* рік курки: а той Ѧрлыкъ писанъ оу ордѣ на оустьи дону курѦчего лѣта а мѣсѦцѦ ирєчипа (б. м. н., 1392 —1393 *РФВ* 171).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **курѦчєго** (1392—1393 *РФВ* 171).

***КОУСНИЦЯ** *ж.* (2) *(назва річки у Подільській землі):* Про (т)о нагорожаючи ємоу... надаю... Городища на(д) рєкою Коусницєю и з головою Коусници и коусни(ч)кою зо всѣми ихъ полѦми (Прилуки, 1459 *Р* 171).

ФОРМИ: *род. одн.* **Коусиици** (1459 *Р* 171); *ор. одн.* **Коусницею** (1459 *Р* 171).

***КОУСНИЧКА** *ж.* (1) *(назва річки у Подільській землі):* Про (т)о нагорожаючи ємоу... надаю... Городища на(д) рєкою Коусницєю и з головою Коусници и коусни(ч)кою зо всѣми ихъ полѦми (Прилуки, 1459 *Р* 171).

ФОРМИ: *ор. одн.* **коусни(ч)кою** (1459 *Р* 171).

***КОУСТЪ** *ч.* (2) кущ: а писали єсмо г(с)дрю своємоу на памѦ(т)... по калиновъ коустъ а о(т) калинова коуста по великоую ивницю (б. м. и., бл. 1458 *Р* 167).

ФОРМИ: *род. одн.* **коуста** (бл. 1458 *Р* 167); *знах. одн.* **коустъ** (бл. 1458 *Р* 167).

КОУСѢРЪ *ч.* (1) *(особова назва):* тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... село где коусѣръ би(л) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коусѣръ** (1437 *Cost.* I, 541).

***КУТИЩИ** *мн.* (2) *(назва села у Галицькій землі)* Кутище: А осташко давыдовскии корчакъ з липицѣ спичникъ з болшєва знаємо чини(м)... аже кроль господарь нашь казалъ намъ розъѣхати границю игнатови с куницѣрє(м) межи кутищи и межи полаги(ч) (б. м. н., 1419 *Р* 90).

ФОРМИ: *род.* **кутищь** (1419 *Р* 91); *ор.* **кутищи** (1419 *Р* 90).

КОУТНѦ *ж.* (1) *(назва села у Львівській землі)* Кутні: мы стефанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... аже єсмо оумолвили и с прє(д)рєчеными паны и с коруны по(л)скоѦ... на имѣ, панъ янъ с чижєва... паиъ григоръ стромило, хоружїи ливовскы, панъ внучко с коутнѦ... аже имаємъ записы дєржати наши(х) перє(д)ковъ вѣрнѦ (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **коутнѦ** (1445 *Cost.* II, 729).

***КОУТОУЛЪ** *ч.* (1) *(заворот русла річки)* коліно: ТѦм мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до нас... далї и потвєрдили єсми ємоу... на Соучавѣ мєсто да оучинит соби млин, и повише того коутоулоу Хоуєцѣнїи на имѣ Унгоуращїи (Сучава, 1468 *BD* I, 130).

ФОРМИ: *род. одн.* **коутоулоу** (1468 *BD* I, 130).

КОУТЬ *ч.* (24) *(частина села)* куток (23): тѣмь мы видѣвше єго правую и вѣрную службоу до на(с)... дали єсмы єму оу нашои зємли оу мо(л)давскои два села на имѦ лєвошовци съ оусыми своими коуты (Сучава, 1425, *Cost.* I, 173); А хотарь томоу вышєписа⟨нно⟩моу селоу Симиничанїи, вышнїи коуть, да єст по старомоу хотарю (Сучава, 1480 *BD* I, 243); и за Проутом Ласлъоани на оустїи Хлабници, обѣ коутовє, и Нєгоєщи... и ДѦлещїи на оусти Дѣли, обѦ коутове (б. м. н., 1490 *BD* I, 434);

(частина поля) кут (1): Сє А грицко Аглищєвичь и своєю маткою совдотьєю... продали єсмо паноу сєнкоу хомєковичю коутъ полѦ (б. м. н., 1463 *ГГЯ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коуть** (1480 *BD* I, 242); *знах. одн.* **коутъ, коут** (1463 *ГГЯ;* 1480 *BD* I, 243); *наз. мн.* **коути** (1481 *BD* I, 249); *знах. мн.* **коуты** 10 (1431 *Cost.* I, 317; 1436 *DIR«A»* 469; 1439 *Cost.* II, 41; 1445 *Cost.* II, 211; 1453 *Cost.* II, 458, 472; 1456 *Cost.* II, 569); **коути** 4 (1481 *BD* I, 248, 249; 1482 *BD* I, 265, 266); **коутовє** 3 (1462 *Cost. D.* 10; 1490 *BD* I, 434); *ор. мн.* **коуты** (1425 *Cost.* I, 173); *знах. дв.* **кута** (1431 *Cost.* I, 317).

Див. ще ***СТЄПѢНОВЪ КОУТЬ.**

КОУФТА *ч.* (4) *(особова назва):* И оу том також прїиндоша прѦд нами... Мърина... и оуноукове их Мърина, дочка Грози Коуфта и племєница єи НастѦ... и продали свою правоую отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **Коуфта** (1499 *BD* II, 153, 154).

***КОУФТЄРЬ** *ж.* (3) (*перс.* kuftеr) дорогоцінна турецька шовкова тканина: а мы имаємъ давати паноу дѣтрихоу на кажды рокъ по четири⟨ста⟩ златыхъ ⟨тоу⟩⟨рєц⟩кихъ... и по дєсѦть камхи ⟨и⟩ пѦть коуфтєри (Сучава, 1449 *Cost.* II, 747); Отписую Пречистой до Печерского монастыра панцыр и кожух куний, сѣрою кувтѣрою (!) волоченъ (*б. м. н., XV ст. АрхЮЗР* 8/IV, 29); А такожъ намъ маю(т) дати чоломъ битьѦ на годъ по пѦти коутєрє(и) θ коро(т)кихъ (Краків, 1487 *АМЛ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **! кувтѣрою** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *род. мн.* **коуфтєри** 1 (1449 *Cost.* II, 747); **коуθтєрє(и)** 1 (1487 *АМЛ*).

КОУХАРЄВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... села... на имѣ село кинди(н)ци... и село коухарєвци (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз.* **коухарєвци** (1437 *Cost.* I, 541).

Див. ще ***КОУХЪРЄЩИ.**

КУХМИСТРЪ *ч.* (3) (*стч.* kuchmistr, *стп.* kuchmistrz, *свн.* küchenmeister) *(первісно сановник, який відав королівською кухнею, пізніше — почесний титул)* кухмістер: а свѣдкове на то панъ хрщєнъ судомирски(и)... панъ пашко мазовєски панъ мичко кухмистръ вожикъ (Львів, 1399 *Р* 59); мы великыи кнзь швитрикгаилъ литовъскии рускии и ины(х) чини(м) знамєнито... ижь видѣвъ и знамєнавъ службу на(м) вѣрноую... нашего вѣрного слуги пана петра мышьчича нашего кухъмистра и мы... дали єсмо єму... села оу кремєнєцко(м) повѣте (Луцьк, 1438 *Р* 138).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кухмистръ** (1399 *Р* 59); *род. одн.* **кухъмистра** (1438 *Р* 138); *дав. одн.* **кухъмистру** (1438 *Р* 138).

КОУХНЄ *ч., невідм.* (3) *(особова назва, молд., слов.* «кухня»): мы Стефан воєвода... знаменито чинимъ... оже прїиде прѣд нами... слоуга наш Оана Коухнє... и продал ...⟨...єдно село на Ребричи иа имѣ Коухнєщїи⟩... Тоадєроу Рохатоу (*б. м. н., 1482 BD* I, 265).

***КОУХНЄЩЇИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* А оана Коухиє ⟨приви⟩ліє що и⟨мал ои на тое вышєписанное⟩ село на Коухнєщїи... ⟨тое привилїе⟩ от коупєж на тое село на Коухнєщїи, на ⟨оба коути, еще єи дал⟩ слоузъ нашемоу Тоадєроу Рохатоу (б. м. и., 1482 *BD* I, 265).

ФОРМИ: *знах.* **Коухнєщїи** (1482 *BD* I, 265).

***КУХНЯ** *ж.* (1) кухня: Што твоя милость пишешъ, господаръ мой, до мене о тыхъ людѣхъ о Брушанѣхъ, о пошлинахъ, ино я... то господару, помню: давывали... княгини великой Витовтовой, съ дыма... въ кухню по курети и по десети яецъ (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *знах. одн.* **кухню** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

***КУХЪМИСТРЪ** *див.* **КУХМИСТРЪ.**

***КОУХЪРЄЩИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стефа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... оже прїинде прѣ(д) нами... слоуга на(ш), васко оункѦтъ... и прода(л)... одино селище, на имѣ оункєтєщїи, на(д) нистри, по вишє коухъреци (Сучава, 1483 *Cost. S.* 121).

ФОРМИ: *род.* **коухъреци** (1483 *Cost. S.* 121, 122).

Див. ще **КОУХАРЄВЦИ.**

***КУЦЄВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* А сє дьяци стєпанъ мєлєхови(ч) мєлєнтии куцеви(ч) (Львів, 1370 *Р* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **куцєви(ч)** (1370 *Р* 18).

***КУЦЄВЪ** *прикм.* (1) ◇ к у ц є в а н и в а (1) *(назва ниви у Перемишльській землі):* А сє А король казимиръ... далъ єсмь слузѣ своєму иванови... зємлю ролъную... о(т) бѣлошєвъ сѣножати по кушеву ниву (Казимир, п. 1349 *Р* 3).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **куцєву** (п. 1349 *Р* 3).

***КОУЦИТНА** *ж.* (5) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше и(х) правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы имъ оу нашєи зємли тръ⟨м⟩єдєчїи на Коуцитноы (Сучава, 1427 *Cost.* I, 193); А хотарь тим вишєписаннимъ трем сєламь... до оусти Коуцитноы, та пакь по водоу Коуцитноы гори до хотара Ромашкова (Гирлов, 1499 *BD* II, 163).

ФОРМИ: *род. одн.* **Коуцитнои** (1499 *BD* II, 163); *місц. одн.* **на Коуцитнои** (1427 *Cost.* I, 193; 1490 *BD* I, 392; 1495 *BD* II, 40, 41).

КОУЧОУК *ч.* (3) *(особова назва, тюрк.* küčük «цуценя»): я пан Ян Коучоук, намєстник Городенскии, а панъ Ивашко Илиничъ, намєстник Дорогицкии смотрели єсмо того дєла (Луконица, 1478 *AS* III, 16—17); П(р) бы(л)... п(н) вои(т) коучу(к) (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Коучоук, коучу(к)** (1478 *AS* III, 16; 1496 *ВМКФС*); *ск. н.* **Куч.** (1496 *АЛРГ* 69).

***КОУЧОУКОВИЧЪ** *див.* **КОУЧЮКОВИЧ.**

КОУЧОУЛЪТЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали и потвєрдили єсми єго очи(н)оу... сєла на имѣ где дворъ єго... и коучоулътєщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

ФОРМИ: *наз.* **коучоулътєщи** (1448 *Cost.* II, 342).

КОУЧОУРОВСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва):* мы пановє господарѣ нашєго, илїи воєводы, на имѧ... панъ романъ хоудинскыи и панъ борисъ коучоуровскыи... вызнаваємъ... ижє повынни єсмы єго воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коучоуровскыи** (1436 *Cost.* II, 701).

КОУЧОУРОВЪ *ч.* (2) *(назва села на Буковині)* Малий Кочурів: тѣ(м) мы видѣвши єго правою, и вѣрную слоужбою до на(с)... дали єсмы єму єдно сєло, оу нашєи зємли оу мо(л)давскои кучуровъ (б. м. н., 1422 *ДГОБ*); а мы... дали єсми єму от насъ... селы, на имѧ... борисово сєло и коучоуровъ (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коучоуровъ** (1448 *Cost.* II, 305); *знах. одн.* **кучуровъ** (1422 *ДГОБ*).

Див. ще ***КОУЧЮРЪ.**

***КОУЧОУРЪ** *див.* ***КОУЧЮРЪ.**

КОУЧЮКОВИЧ *ч.* (5) *(особова назва):* А при томь нашємь єднаньи были: кнѧзь Михаило Олєксандровичь... а пан Юрьий Коучюкович (Вільна, 1482 *AS* I, 80); и посылали єсмо до тєбє нашы(х) посло(в) маръша(л)ка нашого пана во(и)тєха коучоуковича а дворанина нашого фє(д)ка гаврыловича (б. м. н., 1496 *ПДСВВ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Коучюкович** (1482 *AS* I, 80); *знах. одн.* **коучоуковича, коучуковича** (1496 *ПДВКА* 60; *ПДСВВ; ПСВВ* 192 зв.); *ор. одн.* **кучуковичомъ** (1496 *BD* II, 401).

***КОУЧЮРЪ** *ч.* (3) *(назва села на Буковині)* Великий Кочурів: а хотарь томоу вишє писа(н)номоу сєлоу да є(ст) почє(н)ши... о(т) коучоура (Сучава, 1488 *ДГСПМ*); А пак єпископоупїи свѧтои нашєи от Радовцєх мы єсмо єи дали... Г цръкви и с попми оу Коучюр (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *род. одн.* **коучоура** 1 (1488 *ДГСПМ*); **коучюра** 1 (1490 *DC* 147); *місц. одн.* **оу Коучюр** (1490 *BD* I, 420).

Див. ще **КОУЧОУРОВЪ.**

КОУШЛЄЙКО *ч.* (1) *(особова назва):* Панъ Пєтрашъ, панъ Соудывой, панъ Ондрей Сакович, Коушлєйко (б. м. н., 1441—1443 *AS* III, 2).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Коушлєйко** (1441—1443 *AS* III, 2).

***КОУЯВА** *ж.* (1) *(історична область у Польщі, пор.* Kujawy) Куява: Зємъскыи пїсари во всє(х) зємлѧ(х) королѣвъства нашєго во велїкои по(л)ще в їира(д)зю (!) в ланъчицє коуявѣ оу добрынї за запи(с) имею(т) бра(т) яко пїсари краковъскыи и соудомирьскыи (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **в коуявѣ** (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

КУѦВСКИИ *прикм.* (5): А сє ѧ король казимир краковъскии и куѦвьскии и господарь рускоѣ зємлѣ далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворицє заньво (так. — *Прим. вид.*) матѣичича (Казимир, п. 1349 *Р* 3); вло(д)славъ з бжиєи мл(с)ти кроль полскии и такѣ жь зѣмль краковскои судомирскои сирадскои ланчицкои куѦвскои... знаменито чинимы... ижє даємы ... листъ нашь... стєфанови воєводѣ зємлѣ молдавскои на потвєржъньє нашихъ первыхѣ листовъ (Ланчиця, 1433 *Р* 124).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **куѦвьскии** (п. 1349 *Р* 3); *род. одн. ж.* **куѦвскои** 2 (1433 *Р* 120, 124); **куявскыи** 1 (1361 *AGZ* 6); *ор. одн.* **куявьскою** (1352 *Р* 5).

Пор. ***КОУЯВА.**

***КОУѲТЄРЬ** *див.* ***КОУФТЄРЬ.**

***КФАС** *див.* ***КВАСЪ.**

КЪ[1], **К, КО, КЬ, КГ, КЫ** *прийм.* (1304) *(з дав.)* **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (1142) **а)** *(вказує на приведення, додачу чого до чого)* до (чого) (606): а приписалъ єсмь микитино дворицє т кому (!) жь дворищю къ перемышьльскому ижь было на двоє алє ѧ далъ за одино (Казимир, п. 1349 *Р* 3); а на крѣпость того наша печать к сему листу велѣли єсми привѣсити (Луцьк, 1388 *Р* 37); па(к) ли бы оусхоти(л) оу коропци мешкати ино ємоу дає(м) мѣсто коропєцъ ... и сєло стѣнкоу к томоу причыняе(м) (Снятии, 1454 *Р* 163); А на лѣпшєи справє(д)ливолости (!) к сємоу нашємоу листоу пєчѧ(т) ншоу (!) привѣсили (Київ, 1459 *Р* 174); а єщє кнѧзь Олєксандро придал сто коп широкых грошєи, чєской монеты братоу своємоу кнѧзю Михайлоу к тым имѣнєм (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); и оць на(ш) король єго мл̃(с)ть тоє сєло привєрноу(л) к воло(ди)мирю к двороу нашомоу тоуриискоу (Вільна, 1499 *ГОКІР*); А на болшоую крѣпост... велѣли єсми... завѣсити нашоу пєчать к сємоу листоу нашємоу (Ясси, 1500 *BD* II, 174); к т о м у (24) до того, крім того: то все далъ есми церкви Божой. К тому и куницы отъ поповъ по всемъ городомъ и погостомъ и по свободамъ, где суть хрестиане (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а сє я панъ мацина воєвода їлвовъскыи освѣдчаю... ажє... ходоро шидловоскыи... продалъ пану клюсови свою дѣднину на імѧ шидловъ а к тому дворищє жѦворонковича (Львів, 1400 *Р* 60—61); А при томъ были добрые люди королевые бояре: Олександро Ходковичъ, Тышко братъ его... а къ тому бояре наши Кобрынскіе (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); и што былъ Глѣбъ Борисовой жонѣ за вѣно далъ дворецъ свой, на имя Старинки а двои данники Жомойтскіи а Бобруйскіи а къ тому придалъ былъ ему семдесятъ копъ грошей (Вільна, 1495 *РИБ* 620);

б) *(вказує на приналежність до чого або на зв'язок з чим)* до (чого) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з давальним (244): а далъ єсмь и зємлю ролъную и съ сѣножатьми што к тому дворищю слушаєть (Казимир, п. 1349 *Р* 3); А дали єсми имь та сєла у вѣки со всѣмь правомь... яко извѣка к тимь селомъ у ихь границях прислушают (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); и дали єсмы имъ оу нашєи зємли двѣ селѣ на имѧ лоукавєцъ и панковци и съ оусими полѣнами... що къ нимъ тѦгло... издавна (Сучава, 1428 *Cost.* I, 202); Мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣзденскии... янъ холмьскии бискупове влодиславъ выбраныи ку бискупству влоцлавскому... записуємы сѦ стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123); Мы кнзь сємєнъ олєкса(н)дрови(ч) дали єсмо сълузѣ нашєму пану сє(н)ку съкипорю сєло наше тулины со вьсѣмъ с ты(м) што к тому селу прислушаєть (Київ, 1457 *Р* 166); Билъ намъ чоломъ... Федко Гавриловичъ, и положилъ... листъ... короля... которымъ ему... дозволилъ выкупити имѣніе, на имя Микуличи... што была ему жена его записала... а ближнихъ къ тому имѣнію никого не мѣла (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); Коли(ж) хто на соудѣ бѫдѣ(т) о злодѣиство алюбо о разбои обаженъ, а єстьли што(ж) с ни(м) живеть во одномъ сєлѣ алюбо к однои цркви прибѣгають то(т) которы(и) єго обади(л) а на нєго пото(м) нє конаєть а потомь хотѦбы хотєлъ на нєго конати тогды оужє нє имаєть мѣсца жалобы коли пѣрвєи нє коналъ (XV ст. *ВС* 32 зв.); Билъ намъ чоломъ игуменъ Пречистей Богоматери зъ Пустынки, абыхмо мы призволили имъ людей... за собою посадыти на церковнои земли, которая къ той Церкви

Божей Пречыстей Богоматеры прислухаеть ку Пустынцы (Мстиславль, 1500 *АСД* № 3);

в) *(вказує на особу або предмет, на які спрямована дія)* до (кого, чого) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з давальним (224): Nadto, choczem, iźby źadnyj... k zapłate zastawy jeho w deń swietyj ne pripuźał (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); о(т) кнѧзѧ о(т) кєстутѧ... у торунь к мѣстычємъ (б. м. н., п. 1341 *Р* 2); Сє я кнѧзъ Юріа холмъскии с҃нъ даниліа холмского по с҃мрти с҃на моєго кнѧзѧ сємєна придали єсмо к ц҃ркви б҃жои прєч(с)тои б҃гомтри на б҃гомолє вєчистоє сєла стрижово слєпчє (Холм, 1376 *Р* 22); мы Олєксандро воєвода... знаємо чинимъ... ожє тотъ истинныи Оганєсъ єпискоупъ вормєнскыи пришєлъ к намъ, на нашъ столъ (Сучава, 1401 *RIR*); Z hramotami waszymi Michałko wasz pryiechał k nam (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); Сє азъ рабъ б҃жїи к҃нзь ан(д)рє(и) владимирови(ч)... поклонихом сѧ о҃ца своє(г) гробоу... и размысли(х) на своє(м) ср(д)ци. Колико то гробовъ а вси тыи жили на сємь свѣтѣ а пошли вси кь б҃оу (Київ, 1446 *Р* 154); И повєла нас пани Василєваѧ... къ боѧром (Луконицяя, 1478 *AS* III, 17); и... король прислал ко мнѣ лыстъ, абых сѧ з братомъ подѣлил (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80); и писалъ еси къ намъ, абыхмо ему тое именье дали во опеканье (Краків, 1489 *РИБ* 437); и мы в то(м) курила и тєпє(р) оправили, к дѣлницы о(т)чины єсмо єго припустили (Вільна, 1495 *БСКИ*); у pan nemyra prysłał ko mni namisnyka swoieho nosowskoho Iwaszka (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

г) *(вказує на відношення кого або чого до кого або до чого)* до (кого, чого), на (що) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з давальним (45): Мы киѧ(з) дмитрии олгѣрдови(ч) чинимъ знамєни(т) тымъ листо(м) ижє имѣючє чистоѣ мысли м҃лсрдиє и по(ж)даниє к вєлико(м) королєви володиславу польско(м)... слюбуємъ дєржати цѣлую правду и чиста вѣра (Молодечно, 1388 *Р* 43); Ино мы, зъ ласки нашое, за его къ намъ вѣрную службу, тое мѣстце... зъ корчмою вольною потвержаемъ (Люблін, 1410 *АкВАК* 5); а такѣ жь мы видѣвшє єго м҃лсрдьє к намъ и доброволное пристанье дали єсмы... стєфанови воєводѣ... нашѣ листы (Ланчиця, 1433 *Р* 124); а мы и с нашими паны и радою ничого оу то(м) нє во(т)пили, алє к том(у) ра(дї) єсмо пристали (Серет, 1453 *Cost.* II, 765); о зємлѧнє(х) к ва(л)цє явной имаю(т) быти готовы (XV ст. *ВС* 34 зв.); Ино мы, впамятавшы его верънную а пил⟨ь⟩ную службу доброе памяти ку отцу нашому, королю его милости, и къ намъ, з ласки нашое тыи сельца... дали есмо ему (Вільна, 1499 *РИБ* 777).

2. *(виражає просторові відношення)* (131) **а)** *(вказує на напрям дії)* до (чого), на (що) (83): к тому село нашое Теремъное подъ Луцкомъ, почонъ отъ того копъца при дорозе... *къ* великому копъцу Грицевы могилы, на дорогу Жуковецкую, *къ* Бакшиной горе (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); тоти старци... стали оу вєликого крихова кдє пєрєходить дорога зоудєчєвскаѧ подлѣ оузлюжи попєрє(к) доубровы к нєчачю лѣсови (Зудечів, 1413 *Р* 83); коли пак стала валка оу зємли и они пошли под лєс к Ступну на рєчкоу на Любов (Ступно, 1444 *AS* I, 42); а сє здє єсмо положили границю мєжи Манєва и Вишнєвца и нємьши от дороги што идєть от Манєва к Вишнєвцю чєрєсъ полѧноу... простє къ зємєньской криници (Манів, 1478 *AS* I, 76); границу есми положилъ Плоской ниве подле дороги великое, котораяж идетъ от Печерского мнстря к Лыбеди к рѣчце (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); у my chotiły o tom z panom markom zjednatysia Ja iemu inszoho pola swoieho uhoł y tez postupyłsia mnie druhoho pola uhoł swoieho do dorohy kotoraja ydet od mista k moiemu dworcu (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

б) *(вказує на місце, точку, куди спрямована дія)* до (чого) (41): I też... sud'ja kotoraja sia diejet'... prihoda, k sudu ne majet' pered sebe priwoditi; oliźby czerez skarhu byłby naweden (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); kotory iduth k torzowi (!) czerez ieho didinu od kozdoho woza po hrosik (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); єстли бы мистръ съ свои(м) закономъ... с нами оу которыи хотѣлъ оустоупити тадынки о єднаньє покоя ижбыстє з ва(с) нѣкоторыи паны радныи выбравши к на(м) рачили зослати *к* мариборкоу (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Ино я с тымъ двораниномъ вашей милости до князя Михайла посылалъ; и кияз Михайло самъ к Луцъку на съем приехалъ (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); слоужєбнїкъ своимъ посохо(м) имаєть поєха(т) *к* сєлоу к томоу паноу чїє сѣло єсть *къ* є(г) двороу (XV ст. *ВС* 14); и тє(ж) ты(и) лю(ди) соминци на роботоу хоживали к двороу нашом(оу) тоурєискоу (Вільна, 1499 *ГОКІР*);

в) *(вказує на межу чого)* до (чого), по (що) (7): тоѣ дубровы половина ко млину (Смотрич, 1375 *Р* 20); а па(н) микъ дѣдошицкий о(т)повидѣлъ (так.— *Прим. вид.*) ажє єсть то моє к дѣдошичє(м) полє и доуброва сѧхово (Зудечів, 1428 *Р* 111); а потомъ вєлили єсмо заставити пану ивану мушати к дєсѧтинному бєрєгу к бискупицькому (Луцьк, 1445 *Р* 150); а пасика щобы была о(т) страни козїю къ вєлїкои тои гороу и да осадитъ собѣ люди (Сучава, 1454 *Cost.* II, 501).

3. *(виражає відношення мети)* на (що), для (чого) (18): Мы дмитрии... кнѧ(з) литовскии чинимъ то знаємо... ижє... корунѣ польскои слюбуємы... ни в одно вєрємѧ нє о(т)ставати ани о(т)ступити и на вѣки и къ ихъ доброму ради(т) (Краків, 1388 *Р* 40—41); а ис того имають намъ служи(т)... копиємъ а шєстью стрѣлцєвъ гдѣ коли намъ будєть надобио к нашєи потрѣбѣ (Львів, 1399 *Р* 59); Во имѧ б҃жьє стан сѧ к вѣчнои рѣчи памѧти (Ланчиця, 1433 *Р* 124); мы илїа воєвода... знамєнито чини(м)... како намисковъ наши(х) наслидоуючи... короуни кролєвства по(л)ского ко бєзъпєчною вири ч(с)тою и оуставичнои слоужбы завѣзати хотѣчи.. голдь прѣзь оурѣдь присѣги ...оучинили є(с)ми (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698); Волєнъ онъ то отдати... и къ своєму лѣпшому и вжиточному обернути, какъ самъ налѣпѣй розумѣючи (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2,59).

4. *(виражає часові відношення, вказує на термін завершення дії)* до (чого), на (що), в (що) (6): A jestliby k tretemu wyznaniu ne priszoł, wina kotoraja położona dla wpometania, sudi majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); и то, господару, помню: давывали пятдесятъ куиицъ княгини великой Витовтовой, съ дыма по куницы: .. а къ жниву три дни а на яръ трижъ дни (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); Колї которыи б҃ждє(т) па(н) позванъ на ро(к) а нє станє(т) к рок҃ а за вин҃ гдѣ бы оузѧти шєсть воло(в) т҃(т) брали три(д)цать (XV ст. *ВС* 16 зв.); кторыи будє(т) право(м) добувати, тому имає(т) сѣ шкода є(г) заплатити та(м), ано опѧ(т) имає(т) быти наложєно к тому то оурє(ч)нном(у) дню вы(ш)писа(н)ному (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

5. *(виражає модальні відношення)* на (що), відповідно до (чого) (4): а симъ... листомъ потвєржѧємъ... и такы листы што коли єсмы дали... крѣпко и бєз порушєнья дєржѧти и полнити во сѣхъ, ко оусѣхъ, во сѣмъ положєнїю и во всѣхъ словѣхъ (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); Кто коли боудѣть пєрє(д) намї алюбо прє(д) старостою нашимъ обажєнъ о нєкотороую простоупкоу лїхоую а нєбоудѣ(т) чєрє(с) на(с) алюбо чєрє(с) нашє(г) старасты (!) прїпоущонъ къ исправѣ а длѧ того прїгоди(т)ца ємоу съєха(т) а то сїє съеха(н)є ємоу иє дѣєть *къ* соромотѣ (XV ст. *ВС* 38); тако ми... оучинили є(с)ми... обицоуючи... ижє голдь... и обѣтници нашєи... къ воли... кролѣ по(л)ского... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

6. *(виражає означальні відношення)* на (що) (2): про тожє слюбоуєму (!)... господарєви зємли молдавскои, нє помѧноути ты(х) листовъ королєвскы(х) и панскы(х), ко

ишкоди королєви и къ завади и пано(м) єго, и оумарѧємъ и(х) симъ листо(м) наши(м), хотѧ сѧ бы и нашли (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679).

Див. ще **ИКЪ, КОУ.**

КЪ[2] ⟨**ВЪ**⟩ (1): записала есми... десятину къ светому Спасу *къ* Кобрыню (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2).

КЪДЄ *див.* **КДЄ.**

***КЪЖДО** *займ.* (1) (*цсл.* къжьдо) *(означальний)* кожний: А кто о(т)имѣть о(т) цркви стго николы судитсѧ со мною пєрєдъ бгмь єгда придѣть правєдныи судии хотѧ судити живымь и мртвымь и оуздати комуждо противу дѣломь єго ами(н) (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8—9).

ФОРМИ: *дав. одн.* **комуждо** (бл. 1350 *Р* 9).

Див. ще **КАЖДЫИ, *КАЖНЫИ, *КОЖДЫИ.**

***КЪЗЪНЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу оу нашєи зємли... ⟨к⟩ъ⟨з⟩ънєщи (Сучава, 1442 *Cost.* II, 93).

ФОРМИ: *знах.* ⟨**к**⟩ъ⟨з⟩**ънєщи** (1442 *Cost.* II, 93).

КЪКЪРАЗЪ *ч.* (5) *(особова назва):* И оуставшє слоуга нашь Жоуржа Къкъразъ и съ своєю жєною Федкою та заплатили оусє исполна... оу роуки слоузѣ нашємоу Иваноу (Сучава, 1487 *BD* I, 301).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Къкъразъ** I (1487 *BD* II, 301); *зам. род.* жєни Жоуржа **Къкъразъ** I (1487 *BD* I, 302); *зам. дав.* слоузѣ нашємоу Жоуржа **Къкъразъ** 3 (1487 *BD* I, 301, 302).

КЪКЪЧАНИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* Ино мы... дали... єсми ємоу оу нашєи зємли оу молдавскои... вишєписанна села Дрѣгоєщи... и Къкъчани (Сучава, 1462 *BD* I, 67); мы Стефан воєвода... знаменито чинимь... оже... дали и потвръдили єсмы єи оу нашєи зємли оу молдавскои... села на имѧ Драгоєщїи... и Къкъчани (Сучава, 1498 *BD* II, 125—126).

ФОРМИ: *наз.* **Къкъчани** (1498 *BD* II, 126); *знах.* **Къкъчани** (1462 *BD* I, 66, 67).

КЪЛДЪРОУША *ж.* (2) *(назва річки у Молдавському князівстві):* А хотар томоу... сєлоу... ниже великои могили... та оу глод оу Кълдъроуша, та Кълдъроушєю на поток Юбънѣси (Сучава, 1492 *BD* I, 510).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. знах.* оу **Кълдъроуша** (1492 *BD* I, 510); *ор. одн.* **Кълдъроушєю** (1492 *BD* I, 510).

КЪЛИМАНОВЬ *прикм.* (3) ◇ К ъ л и м а н о в ь б р о д (1) *(назва броду у Молдавському князівстві):* А хотарь тои половина сєло от Гостилещ поченши от лиса от Кълимановь брод... до Чорном потокоу (Сучава, 1488 *BD* I, 356); д в о р и щ є к ъ л и м а н о в о (2) *див.* **ДВОРИЩЄ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Кълимановь** (1488 *BD* I, 356); *наз. одн. с.* **кълиманово** (1492 *Cost. S.* 161).

Пор. **КЪЛИМАНЪ.**

КЪЛИМАНЪ *ч.* (5) (*особова назва, молд., пор. болг.* Калимáн): мы илїа воєвода... чини(м) знаменито ... аже... дали єсми... манастирю храмоу стомоу николы о(т) полѣнѣ четири челѣ(д) циганскыи на имѣ славъ хорловѣ(и) с чєлѣдєю и никола с чєлѣдєю и кълима(н) с чєлѣдєю и бызыла с чєлѣдєю (Сучава, 1441 *DIR«A»* 477); тѧ(м) мы видѣвш⟨є⟩ и(х) правоую и вѣрноую слоужбоую до на(с)... дали єсми и(м), оу нашєи зємли, села на имѣ кълимънєщи... гдє бы(л) кълима(н) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кълима(н), кълиманъ** (1441 *DIR«A»* 477; 1443 *Cost.*II, 126; 1444 *DIR«A»* 481; 1448 *Cost.* II, 316); *род. одн.*⟨**к**⟩**алимана** (1445 *Cost.* II, 226).

***КЪЛИМЪНЄСКОУЛЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* тѧ(м) мы видѣвш⟨є⟩ и(х) правоую и вѣрноую слоужбоую до на(с)... дали єсми и(м), оу нашєи зємли, села на имѣ кълимънєщи по(д) доубровою... и ⟨къ⟩лимънєщи, гдє бы(л) іонъ кълимънєскоу(л) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кълимънєскоу(л)** (1448 *Cost.* II, 316).

КЪЛИМЪНЄЩИ, КЪЛИМЪНЄЩЇИ *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѧ(м) мы видѣвш⟨є⟩ и(х) правоую и вѣрноую слоужбоую до на(с)... дали єсми и(м)... сєла на имѣ кълимънєщи... и... брощѣни (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316); а мы такождєрє и от нас єсми дали и потвърдили слоузѣ нашємоу Микоулоу Мькъоу тоє прѧдрєчєнноє половина сєло на имѣ Кълимънєщи (Васлуй, 1497 *BD* II, 109).

ФОРМИ: *наз.* **кълимънєщи** 3 (1448 *Cost.* II, 316; 1497 *BD* II, 109); **Кълимънєщїи** 1 (1497 *BD* II, 109).

КЪЛИНЄЩИ *мн.* (2) *(назва села на Буковині)* Калинівці: И мы видѣвши єго правовѣрноую слоужбоу до нас... дали єсми ємоу оу нашєи зємли ⟨оу молдавскои, села⟩ на имѧ Микоушани... и Кълинєщи (Болгари, 1441 *DBAc* 34—35); Тѣм мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до нас... дали и потвердили єсми ємоу оу нашєи зємли оу молдавскои... одино сєло... ⟨пони⟩жє Кълинєщи (Сучава, 1480 *BD* I, 246).

ФОРМИ: *наз.* **Кълинєщи** (1441 *DBAc* 35); *род.* **Кълинєщи** (1480 *BD* I, 246).

***КЪЛИЯНОВЬ** *прикм.* (1): И тиж єсми ємоу дали и потвердили одного татарина... щожє он коупилъ того татарина от Ивашко и от Юрїи, сынове Кълиянови (Сучава, 1480 *BD* I. 243).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **Кълиянови** (1480 *BD* I, 243).

КЪЛМЪЦОУЮ *ч., невідм.* (3) *(особова назва):* И оуставшє слоуга наш пан Нѣгоул Кълмъцоую и заплатил оус⟨є⟩ исполна (Ясси, 1497 *BD* II, 98).

***КЪЛМЪЦОУЯ** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали и потвръдили єсмо нмъ оу нашєи зємли, оу молдавскои, села на кородъ, на имѣ пъткъєщи... и сєлище доумино, на **кълмъцоуи** (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на кълмъцоуи** (1448 *Cost.* II, 324).

КЪЛНЬОУ, КЛЪНЬОУ, КЛЬНЬОУ, КЛЪНЬУ, КЪЛНЬОУ, КЛЪНЬОА, КЛЪНЬВОУ, КЛЪНЬОУА *ч., невідм.* (127) *(особова назва, молд., пор. болг.* клнѝ «клясти»): А на то єст вѣра... боѧр наших... в. п. Клънъоу спътарѣ, в. п. Болдоура вистѧрника (Сучава, 1479 *BD* I, 221—222); а на то єсть ... вѣра пана кълнъоу (sic.— *Прим. вид.*) спатарѣ (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

***КЪЛОУГЪРИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы алєксандръ воєвода... чинимъ знаменито... оже... дали єсмы ємоу оу нашєи зємли єдно сєло на имѧ къл(оу)гъри на воулховѣ (Сучава, 1428 *Cost.* I, 206).

ФОРМИ: *наз.* **Къл(оу)гъри** (1428 *Cost.* I, 207).

***КЪЛОУГЪРѦНИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже... дали єсми свѧтомоу нашємоу монастироу от Хомора... сєло на имѣ Кълоугърѧ⟨ни⟩ (Сучава, 1475 *BD* I, 203).

ФОРМИ: *наз.* **Кълоугърѧ⟨ни⟩** (1475 *BD* I, 203).

***КЪМИЛЪ** *ч.* (3) (*особова назва, молд.* «верблюд»): а на то є(ст)... ⟨вѣра пана⟩ къмила (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 15); а на то є(ст)... вѣра пана тадора къмила (Сучава, 1443 *Cost.* II, 132).

ФОРМИ: *род. одн.* **къмила** 2 (1438 *Cost.* II, 15; 1443 *Cost.* II, 132); **къмилѣ** 1 (1443 *BAM* 41).

КЪНДЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до нас... дали... єсми ємоу оу нашєи зємли оу молдавскои... одино сєло на имѣ Къндєщїи на Сирѣтѣ (Сучава, 1480 *BD* I, 246).

ФОРМИ: *наз.* **Къндєщїи** (1480 *BD* I, 246).

КЪРБОУНЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсмы имъ оу нашєи зємли сєла и(х) на имѧ... думитрєщи ниже ставоу и кърбоунєщи на лѣтовишчоу (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *наз.* **кърбоунєщи** (1429 *Cost.* I, 269).

***КЪРСТѢ** *див.* **КРЪСТѦ.**

КЪТО *див.* **КТО**[1].

КЪОУЧЄЛЄЩЇИ, КАОУЧЄЛЄЩИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стєфа(н) воєво(д)а... знаменїто чини(м)... ожє... дали... єсми томоу стомоу монастироу села... на имѣ сєло(м)... торторещїи... и къоучєлещїи (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10); мы Стєфан воєвода... знаменито чинимъ... ожє... дали господствоу мы пєть селъ: єдно на Краковѣ на имѣ Каоучєлещи (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз.* **къоучєлєщїи** 1 (1462 *Cost. D.* 10); **Каоучєлєщи** 1 (1500 *BD* II, 173); *род.* **къоучєлєщи** (1467 *Mih. Doc.* 125).

КЪОУЯ *ч.* (4) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... слоуга наш Тоадерь Къоуя и братанича єго Анна, дочка Оана Къоуя... и продали сво⟨ю⟩ правою отниноу (Васлуй, 1497 *BD* II, 102).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Къоуя** 1 (1497 *BD* II, 102); *зам. род.* **Къоуя** 1 (1497 *BD* II, 102); *род. одн.* **Къоуи** (1497 *BD* II, 103); *дав. одн.* **Къоуи** (1497 *BD* II, 103).

КЪЦЄЛЄЩЇИ *мн.* (5) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стєфа(н) воєво(д)а... чины(м) знамєнито... ожє прїидє прѣ(д) нами... слуга иа(ш), фрѣцє драгошє... и прода(л) своє сєло... на имѣ... кєцелєщы(ї), на сєрєтѣ (Сучава, 1460 *Cost. S.* 33); мы стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали... єсми и(м)... села на имѣ ръспопїи... и кѣцелєщїи, на ковоурлоуи (Сучава, 1491 *Cost. S.* 152—153).

ФОРМИ: *наз.* **къцелєщїи** 1 (1491 *Cost. S.* 153); **кєцелєщы(ї)** 1 (1460 *Cost. S.* 33); *род.* **кєцелєщы(ї)** 1 (1460 *Cost. S.* 34); **ıєцелєщы** 1 (1460 *Cost. S.* 33); **кецелєщъ** 1 (1460 *Cost. S.* 33).

***КЪЦЄЛѢНЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор. рум.* că‡él «щеня»): а хотарни⟨ци⟩ были па(н) тадора васка(н) и па(н) ива(н) **къцелѣ(н)** (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).

ФОРМИ: *наз. одн.* **къцелѣ(н)** (1453 *Cost.* II, 445).

***КЪШОТОВЪ** *прикм.* (1): А хотар томоу мѣстоу да єст почєнши от потока Драгошєва... чєрєс полє до хотарѣ къшотова (? — *Прим. вид.*) (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 114—115).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **къшотова** (1466 *BD* I, 115).

Пор. **КАШОТЬ.**

КЪШЧОРЄЛЄ *мн.* (1) *(назва селища у Молдавському князівстві):* Тѣм мы видѣвшє их правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... дали... єсмо им... селище н⟨а и⟩мѣ Къшчорелє (Сучава, 1469 *BD* I, 134).

ФОРМИ: *наз.* **Къшчорелє** (1469 *BD* I, 134).

КЫ *див.* **КЪ**[1].

***КЫИ** *займ.* (2) *(цсл.* кыи) *(відносний)* який (1): а стокро(т) потрєбоую(т) с ты(х) кни(г) правєдны(х) списъковъ а прото(ж) соудъ колижь хотѧ оузри(т) ча(с) по(до)бныи имєєть дать вола(т) слоужєбнїкомъ явнє ижа(!) по(д) такы(м) повѣтомъ а на коємь мѣстѣ оу такыи дн҃ь книгы правыи положєны о(т)варєны (!) комоу потрєбно боудєть спїсъковъ то(т) поидє(т) (XV ст. *СЯ* 43);

(у знач. іменника) хто (1): Тѣ(ж) оуставлѧємь хто с коимъ имєєть границю о лѣ(с) а воидѣ(т) чєрє(с) границю оу ле(с) а то(т) єго застанєть має(т) оу нєго оузѧ(т) за пєрвоє застатьє сокироу (XV ст. *ВС* 37).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **коимъ** (XV ст. *ВС* 37); *місц. одн. с.* **иа коємь** (XV ст. *СЯ* 43).

***КЫИЖДО** *займ.* (3) *(цсл.* кыижьдо) *(відносний) (приєднує підрядні додаткові речення — у постпозиції)* хто *(з узагальнюючим займенником у головному реченні)* (2): мы великии князь Швитрикгал литовскии... даемъ вѣдати... каждому доброму... комуждо будеть єго потрѣбно (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); мы вєликий кнзь швитрикгалъ.. чини(м) знамєнито... кажно(м)у добро(м)у... кому(ж)до коли єго будєть потрѣбно (Луцьк, 1446 *Р* 152);

(без узагальнюючого займенника в головному реченні) (1): мы вєликыи кнзь швитригайло... чинимь знамєнито... комуждо потрєбизна єго вѣдати (Луцьк, 1434 *Р* 128).

ФОРМИ: *дав. одн.* **комуждо, кому(ж)до** (1434 *Р* 128; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1446 *Р* 152).

***КЫИСКАЯ** *ж.* (1) *(особова назва):* мы па(н) ива(н) срѣ(м)скыи... вызнава(м)... ижє... пани махна узвєртовская... о(т)ступила узвартова панѣ яхнѣ кыискои (Львів, 1414 *Р* 85).

ФОРМИ: *дав. одн.* **кыискои** (1414 *Р* 85).

***КЫМПѦНЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд.* кымп «поле»): а панове наши по имєню... па(н) да(н)чоу(л) кнѣжни(ч) па(н) нѦ(г) **кы(м)пѦ(н)** (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кы(м)пѦ(н)** (1456 *ЭСФ*).

КЫНДЄ *див.* **КИНДЄ.**

***КЫНДЄВИЧЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* и на тоє... вѣра пана тома кындєвичѣ (Котнари, 1454 *Cost.* II, 509).

ФОРМИ: *род. одн.* **кы(н)дєвича** 1 (1454 *ПГПММ*); **кыидєвичѣ** 1 (1454 *Cost.* II, 509).

***КЫНДЄСКОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы алєксандрь воєво(д)... знамєнито чини(м)... ожє... пань она кындєскоу(л) слоужи(л) намь право и вѣрно (Сучава, 1452 *Cost.* II, 425—426).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кындєскоу(л)** (1452 *Cost.* II, 426).

***КЫНДЯ** *див.* ***КИНДЯ.**

***КЫРЛИГЪТОУРА** *див.* ***КРЪЛИГЪТОУРА.**

КЫРНИЦА *див.* **КРЪНИЦА.**

КЫРСТА *див.* **КРЪСТѦ.**

КЫРСТЇЄНЄЩИ *див.* **КРЪСТЇАНЄЩИ.**

КЫРСТѢ *див.* **КРЪСТѦ.**

***КЫРЬДѢЄВИЦЪ** *див.* **КИРДѢЄВИЧЬ.**

КЫСЄЛ *див.* **КИСЄЛ.**

КЫТЄЩИ, КЫТЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвшє правоую и вѣрноую єго слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу оу нашеи зємли молдавскои осємъ сєлъ на имѧ... онєщи и кытєщїи (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488).

ФОРМИ: *наз.* **кытєщїи** 1 (1436 *Cost.* I, 488); **кытєщи** 1 (1436 *Cost.* I, 475).

***КЫШЧИНЪ** *прикм.* (1): и дали... єсмы о(т) на(с) томоу(ж) вышєписанномоу нашємоу стмоу монастироу о(т) нємцѧ... озєро... и съ грълою, на имѣ кышчина (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **кышчина** (1500 *Cost. S.* 230).

КЬ *див.* **КЪ**[1].

***КЮЗНЄЦЬ** *див.* **КУЗНЄЦЪ.**

***ЛАБАНЄСКЫИ** *ч.* (1) *(особова назва):* а на тъ свѣдци... миколаі милаха (так.— *Прим. вид.*) лабанєского сн҃ъ баграмъ соцкыї (Львів, 1400 *Р* 61).

ФОРМИ: *род. одн.* **лабанєского** (1400 *Р* 61).

ЛАБѦНКА *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі):* кн⟨А⟩зю Василью остался город Збараж, а к тому села: Янковцы... Лабѧнка (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лабѧнка** (1463 *AS* I, 54).

ЛАВОРЪ *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Лаоуръ) Лавр, Лавро: фролъ, лаворъ, гюрии, самонъ... святыи григории чюдотворец, по тои сторонѣ все чюдотворци (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лаворъ** (XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

Див. ще **ЛАОУРЪ.**

***ЛАВРАШЄВЪ** *див.* ***ЛАВРОШЄВЪ.**

ЛАВРЄНТЄИ *ч.* (3) *(особова назва, цсл.* Лаврєнтии, *гр.* Λαυρέντιος, *лат.* Laurentius) Лаврентій: исконьчася (с)ні костелъ мсця авъгусъта на память стго лаврѣн(ти)я мчн. рукою аньдрѣево ами(н) (Люблін, 1413 *ОБРН* 115); а при томъ были старци пє(ч)рскиє полатни(к) пє(ч)рскы Васья(н) коувѦ(з)... а оуставни(к) пє(ч)рскы лаврєнтеи (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лаврє(н)тєи, лаврєнтєи** (1490 *Пам.*; 1498 *ЧІАФ*); *род. одн.* **лаврѣн(ти)я** (1413 *ОБРН* 115).

Див. ще **ЛАВРИНЪ.**

ЛАВРЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвще его правою и вѣрною слоужбою до нас... дали єсми ємоу... села на имѧ корнєщїи... и лаврещїи (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *наз.* **лаврєщїи** (1420 *Cost.* I, 135).

ЛАВРИНЪ *ч.* (3) *(особова назва, пор.* Лаврєнтеи) Лаврін: Лавринъ жалоуєтсѧ на мартина ижь ємоу мт҃рь заби(л) марти(н) о(т)повѣда(л) же лавринъ нє бы(л) чїсто(г) ложа ани слюбъное жоны (XV ст. *ВС* 24 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лавринъ** (XV ст. *ВС* 24 зв.); *род. одн.* **лаврина** (XV ст. *ВС* 31).

Див. ще **ЛАВРЄНТЄИ.**

ЛАВРОВЬСКЫИ *прикм.* (2) *(пор.* Лавровъ *у Перемишльській землі):* а при томъ были свѣдъци... намѣстникъ лавровьскыи ефтимии и старци лавровьсции (Погоничі, 1422 *Р* 98).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **лавровьскыи** (1422 *Р* 98); *наз. мн. ч.* **лавровьсции** (1422 *Р* 98).

***ЛАВРОШЄВЪ** *прикм.* (2) *(пор.* Лаврішєвъ *у Віленському воєводстві):* Сє язъ кнѧзь олєксанъдро володимировичь и своию (!) кнѧгинєю московъкою и своими дѣтми далъ єсмь десѧтину стѣ бц҃и оу лаврошєвъ манастырь ис турцѧ оу вѣки (Лавришів, 1429 *Р* 113); Се я панъ Иванъ Олександровичь Стретовичь... записалъ есми съ своего имѣнья, зъ Березовца, тридцатъ копъ жита къ церкви пречистое Богоматере къ Лаврашеву манастырю, вѣчно а не порушно (Березовець, 1486 *АкЮЗР* I, 295).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **Лаврашеву** (1486 *АкЮЗР* I, 295); *знах. одн. ч.* **лаврошєвъ** (1429 *Р* 113).

***ЛАВРѢНТИИ** *див.* **ЛАВРЄНТЄИ.**

! ЛАВСКА ⟨СЛАВСКА⟩ *див.* ***СЛАВСКО.**

***ЛАГОДА** *ж.* (14) згода, злагода (13): а такожъ кто о(т) ии(х) нє имѣтъ сиоу (!) лагодоу о(т) ни(х) дръжати и боудє(т) оуспоминати, то(т) ⟨н⟩амъ заплати(т) шєсть дєсѣть роубли (Сучава, 1432 *Cost.* I, 343); Ино мы выдѣ⟨вше их доброи воли⟩ и лагодоу и полнїи заплат, а мы також н от нас єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу Голъю тоє прѦдрєчєнноє сєло на имѣ **Голъещїи на** Рєбричи (Сучава, 1488 *BD* I, 317);

приити оу лагодоу (1) *див.* **ПРЇИТИ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **лагодоу, лагоду** (1432 *Cost.* I, 343; 1445 *Cost.* II, 218; 1452 *Cost.* II, 410; 1466 *BD* I, 113; 1473 *BD* I, 187; 1476 *BD* I, 208; 1483 *Cost. D.* 30; 1486 *BD* I, 290; 1487 *BD* I, 291; 1488 *BD* I, 317 і т. ін.).

! ЛАГОФЄТА ⟨ЛОГОФЄТА⟩ *див.* **ЛОГОФЄТЪ.**

***ЛАГЪМАНОВО** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі):* Узривъши есмо знаменитую намъ служъбу... пана Петра Лаиевича Кирдеевича Мылского... дали есмо ему село Киселинъ... а в Лагъмановы две дворища тяглыхъ (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

ФОРМИ: *місц. одн.* **в Лагъмановы** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

***ЛАДАНЪ** *ч.* (1) (*гр.* λάδανον) ладан: Сє жє придалъ юрьиї болковичь и своєю братьєю к цр҃кви с҃тму николѣ зємлю пашную и зємлю бортную и клѣтку торговую што поїти ладану и тємьяну к цр(к)ви (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8).

ФОРМИ: *род. одн.* **ладану** (бл. 1350 *Р* 8).

ЛАДОМИРЪ *ч.* (2) *(особова назва):* Мы кнѧзь володиславъ... взозрѣвши на нашего вѣрного слугу имєнємь рєкучи ладомиръ волошинъ... дали єсмы єму годлѣ поле (Бохур, 1377 *Р* 23—24).

ФОРМИ: *наз. одн:* **ладомиръ** (1377 *Р* 24); *дав. одн.* **ладомирови** (1377 *Р* 24).

***ЛАДЯТА** *ч.* (1) *(особова назва):* Я, Война, пана Немириинъ сынъ, на имя Яков, пишу сию духовницу своимъ целым умом, лежа у рани на постели, которуюжъ рану маю от Александра Ладяты (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *род. одн.* **Ладяты** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

***ЛАЗАРКО** *ч.* (2) (*особова назва, пор.* Лазаръ): Билъ намъ чоломъ наместникъ звѦголский Яцъко Мезь и просил в нас во Вруцъком повете человека на имѧ Лазарка Мошъкевича (Мереч, 1496 *АЛРГ* 71).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Лазарка** (1496 *АЛРГ* 71).

ЛАЗАРЪ, ЛАЗАРЬ, ЛАЗОРЪ, ЛАЗОРЬ, ЛАЗОР *ч.* (80) (*особова назва, гр.* Λάζαρος, *гебр.* Eleázar): мы алєк-

сандръ воєвода... чинымъ знамєнито... ожє тоты истинны слоугы наши сыновє щефана стравича, тодєръ и петръ... дали єсмы имъ оу нашєи зємли три села на кръличѫтоури на имѧ гдє єс(т) шєрба паоушєскоулъ и лазоръ (Сучава, 1426 *Cost.* I, 182); Мы пановє господарѣ нашєго, илїи воєводы, на имѧ паиъ вилча о(т) липникы... и пань лазаръ о(т) тоуловы... вызнаваємъ... колижь велємѫжнїи илїашъ воєвода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь вырности... є(ст) оучини(л)... мы такожє... слюбоуємъ... тотъ истинныи голдъ... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); И оуставшє Мика и заплати⟨ла⟩ оуси тоти пинѣзи п̃ злат оу роуки паноу Михоулоу Драгославоу... и оуноукоу єго Лазороу (Васлуй, 1495 *BD* II, 57).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лазоръ, лазо(р), лазорь, лазор, лазоръ** 14 (1426 *Cost.* I, 182; 1433 *Cost.* II, 650; 1448 *Cost.* II, 737; 1449 *Cost.* II, 386; 1452 *Cost.* II, 422; 1455 *Cost.* II, 562; 1483 *BD* I, 269; 1490 *BD* I, 394; 1491 *BD* I, 445; 1495 *BD* II, 57 і т. ін.); **лазаръ, лазарь** 3 (1428 *Cost.* I, 233; 1429 *Cost.* I, 269; 1436 *Cost.* II, 701); *зам. дав.* слоузѣ нащємоу **Лазор** Микшоуноу 1 (1490 *BD* I, 394); *род. одн.* **Лазора, лазора** 49 (1432 *Cost.* I, 331; 1435 *DIR«A»* 465; 1436 *DIR«A»* 469; 1438 *DIR«A»* 472; 1440 *Cost.* II, 65; 1442 *Cost.* II, 88; 1453 *DIR«A»* 503; 1455 *Cost.* II, 540; 1488 *BD* I, 347; 1489 *BD* I, 373; 1495 *BD* II, 248 і т. ін.); **лазара** 5 (1432 *Cost.* I, 338; 1435—1436 *Cost.* I, 494; 1436 *Cost.* I, 460; 1437 *Cost.* I, 515; 1452 *Cost.* II, 410); **лазарѧ, лазарѣ** 2 (1436 *Cost.* I, 455, 481); *дав. одн.* **Лазороу, лазору** 3 (1472 *Cost. S.* 87, 88; 1495 *BD* II, 57); **Лазароу** 1 (1490 *BD* I, 442); *ор. одн.* **лазаро(м), Лазаром** (1452 *Cost.* II, 422; 1490 *BD* I, 442).

***ЛАЗИРОВЪ** *прикм.* (1) ◇ лазирова долина (1) *(назва долини у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с) ... дали єсмы ємоу... иа жєжїя зємлю осадити... о(т) оусти лазировы долины горѣ... до хораєцевы(х) комаричъ (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **лазировы** (1431 *Cost.* I, 317).

***ЛАЗИТИ** *дієсл. недок.* (2) ◇ полазомъ лазити *див.* **ПОЛАЗОМЪ.**

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **лазять** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ЛАЗОР *див.* **ЛАЗАРЪ.**

***ЛАЗОРЄВЩИНА** *ж.* (1) *(назва земельного володіння у Київській землі):* Грєжаны дво(р) а в томъ дворє шєсть ч̃лвка... а данъниковъ семъ, тивоунъ Ходыка зємлю дє(р)жить Лазорєвщиноу а с тоє зємли дани даєть копоу грошє(и) а полюдия в̃ коуници (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Лазорєвщиноу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

***ЛАЗОРЄВЪ** *прикм.* (1): а на то є(ст)... вѣра пана станчоула брата лазорєва (Сучава, 1432 *Cost.* I, 331).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **лазорєва** (1432 *Cost.* I, 331).

Див. ще **ЛАЗОРОВЬ.**

Пор. **ЛАЗАРЪ.**

ЛАЗОРОВЬ *прикм.* (9): мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидє прѣд иами... слоуга наш Тоадерь... и продал... єдноу боукатоу зємлю (!) ... щоби соби оусадил село... пониже домь Лазоровь (Сучава, 1487 *BD* I, 297); И оу том також прїидоша прѧд нами... племєниковє их Гидїон и брат єго Пєтрѧ... и оуноука их Мълинъ, дочка Лазорова ... и продали свою правоую отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Лазоровь** (1487 *BD* I, 297); *дав. одн. ч. зам. ж.* дочци **Лазоровоу** (1499 *BD* II, 154); *наз. одн. ж.* **Лазорова** (1499 *BD* II, 153); *наз. мн. ч.* **лазорови** (1490 *BD* I, 436, 437; *ДГСХМ*).

Див. ще ***ЛАЗОРЄВЪ.**

Пор. **ЛАЗАРЪ.**

ЛАЗОРЪ *див.* **ЛАЗАРЪ.**

ЛАЗОРЬ *див.* **ЛАЗАРЪ.**

ЛАЗОУЛ *ч.* (3) *(назва земельної ділянки у Молдавському князівстві):* А пак оу том також прїидє прѧд нами... слоуга наш Тома... и продал... єдноу боукатоу зємли от хотара своєго сєла Томєщилор, на имѣ тои боукати зємли Лазоул (Ясси, 1497 *BD* II, 99).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лазоул** (1497 *BD* II, 99, 100).

***ŁAZUCZYNY** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* My Witold, wełyki kniaż łytowskiy... czynim znaminito... iż dali iesmo służi naszomu Pawłu seliszcze naszo Nowostawce y druhoie sełyszcze Kamień w zemli wołynskoiey na rycі Połtwi y na bołoti Łazuczyny y na Słuczy rycі (Ужів, 1420 *AS* I, 25).

ФОРМИ: *знах.* **Łazuczyny** (1420 *AS* I, 25).

***ЛАЗЪ** [1] *ч.* (1) викорчувана ділянка лісу, призначена під пасовисько або під поле: тѣ(м) мы видѣвши и(х) правую и вѣрноую слоужбоую до на(с)... дали и потвердили єсми и(м)... сєла на имѣ онєщи, иа кръличьтоурѣ... и пони(ж), на томжє токоу, оу симїоно(в) ла(з), мѣсто о(т) мли(н) (Сучава, 1456 *Cost.* II, 568—569).

ФОРМИ: *род. одн.* **ла(з)** (1456 *Cost.* II, 569).

ЛАЗЪ [2] *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Лазаръ): Лазъ писа оу Васлоуи в лѣто#SЦ̃МД юлїа з̃і (Васлуй, 1436 *BAM* 34).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лазъ** (1436 *BAM* 34).

Див. ще **ЛАЗѦ.**

ЛАЗѦ, ЛАЗѢ *ч.* (50) *(особова назва, пор.* Лазаръ): на то є(ст)... вѣра пана боунгы комиса и брата єго пана лази спатарѧ (Сучава, 1443 *Cost.* II, 144—145); мы стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... наши слоуги, лазѧ и братъ єго, иван... и продали свою правою отнноу (!) (Сучава, 1489 *Cost. S.* 133).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лазѧ, лазѣ, Łazia** (1449 *Cost.* II, 386; 1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* I, 41; 1461 *BD* I, 45; 1462 *BD* I, 52; 1464 *DIR«A»* 517; 1465 *GL* 176; 1466 *BD* I, 113; 1467 *Cost. S.* 69; 1489 *Cost. S.* 133 і т. ін.); *род. одн.* **лази** 22 (1443 *Cost.* II, 145; 1446 *Cost.* II, 238; 1452 *Cost.* II, 410; 1457 *UKP;* 1459 *Cost. S.* 22; 1460 *Cost. S.* 41; 1462 *BD* I, 65; 1464 *BD* I, 86; 1466 *BD* I, 106; 1467 *BD* I, 119 і т. ін.); **лазѧ, лазѣ** 6 (1443 *BAM* 41; *ДГСПМН;* 1454 *Cost.* II, 509; 1467 *BD* I, 117, 121; 1489 *Cost. S.* 133); **лазы** 4 (1458 *BD* I, 20; 1459 *BD* I, 28, 36; 1465 *DIR«A»* 518); ! **ласи** 1 (1464 *Cost. S.* 60).

Див. ще **ЛАЗЪ[2].**

***ЛАК** *ч.* (3) (*молд.* лак «озеро») озеро: А хотар да єст тым селам... почъншии от пискоу... а от толѣ прости оу лак (Сучава, 1468 *BD* I, 127); А хотар томоу виш⟨є⟩реченомоу сєло Стєцканїи, ниже въ оусти Арзоул, оу вадоу Негоуцъторюви... въ оусти Калоугєрици, оу лакь Поуторось (Сучава, 1493 *BD* II, 6).

ФОРМИ: *знах. одн.* **лак, лакь** (1468 *BD* I, 127; 1493 *BD* II, 6).

***ЛАКОМЫИ** *прикм.* (1) жадний: обычаи имею(т) лакомїи соудья (!) коли за вїноу которого оубого (!) а коли шлѧ(х)тича закла(д) бероуть нє имеючи жа(д)ноє мл(с)ти межї собою то(г) дєлѧ(т) (XV ст. *BC* 11).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **лакомїи** (XV ст. *BC* 11).

***ЛАКОМЬСТВО** *с.* (1) жадність: а боудєть лї такыи наидены што нє о(т)баючи а своє лакомьство по(л)нѧ ажь которою жївотїноу ис ты(х) истратѧ(т) тогды имаю(т) платїтї по томоу чїя боудєть што смєєть на свою д̃шю рє(ч) з вїною пѧ(т)надцєть (XV ст. *BC* 11 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **лакомьство** (XV ст. *BC* 11 зв.).

***ЛАКОТЬ** *ч.* (1) (*цсл.* лакъть, *болг.* лакът) *(одиниця виміру довжини)* лікоть: а боудѣ(т) лн паства вєлїкая оу то(м) лѣсѣ... тогды то(т) па(н) чїи то лѣ(с) имєєть своє жалоудиє братї алюбо спаствїть на три(д)ца(т) лако(т) обапо(л) дорогы (XV ст. *BC* 38).

ФОРМИ: *род. мн.* **лако(т)** (XV ст. *BC* 38).

Див. ще ***ЛОКОТЬ.**

***ЛАКЬ** *див.* ***ЛАК.**

ЛАЛЄЩИ, ЛЪЛЄЩИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы видѣвши є(г) правоую и вѣрноую слоужбою до на(с)... потвердили єсми ємоу... села на имѣ боучюмѣни... и на тоутовѣ лълєщи (Сучава, 1434 *Cost.* I, 386); и мы видѣвшє и(х) ⟨правою и вѣрною слоуж⟩бою до на(с)... потвердили єсми имъ... оу нашєи земли села на тоутовѣ на имѧ Қалиманєщи, где є(ст) ионъ, повыше лалєщи (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 52).

ФОРМИ: *наз.* лълєщи 1 (1434 *Cost.* I, 386); *зам. род.* повыше лалєщи 1 (1439 *Cost.* II, 52).

ЛАЛОУ *ч., невідм.* (1) *(особова назва, гр.* Εὐλάλιος*):* мы алєксандрь воєвода... чини(м) знаменито... оже... дали и потвръдили єсми... нашем(у) монастири о(т) побрати... два цигани, на имѣ лалоу и съ чєлѣ(д)ми своими и бо(с)на съ чєлѣ(д)ми (Сучава, 1453 *Cost.* II, 444—445).

Див. ще **ЛАЛЬ.**

ЛАЛУШІЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ были свѣдоки, рада наша: отецъ нашъ, князь Матей, бискупъ Виленскій... намѣстникъ Витебскій панъ Лалушій, намѣстникъ Городенскій (Вільна, 1492 *АЛМ* 31).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лалушій** (1492 *АЛМ* 31).

ЛАЛЬ *ч.* (1) *(особова назва, гр.* Εὐλάλιος*):* Тиж єсми ємоу дали и потвердили одного циганина на имѣ Лаль (Сучава, 1480 *BD* I, 243).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лаль** (1480 *BD* I, 243).

Див. ще **ЛАЛОУ.**

***ЛАМАНЪ** *ч.* (3) *(особова назва, герм.* Alaman?*):* а при то(м) были... ⟨свє⟩тъки кня(з) олє(к)са(н)дро со(н)коушькови(ч)... а па(н) лама(н) хороужии лоуцькии (б. м. и., п. 1450 *ПИ* № 9); а при то(м) бы(л) ... олєхно порацкого ~снъ лама(и) хороужии лоуцкии (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лама(н)** (п. 1450 *ПИ* № 9; 1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*).

Див. ще **ЛОМАНЪ.**

***ЛАМАНЬЄ** *с.* (1) (чого) порушення, зламання: И мы, промежи нихъ всихъ тыхъ речей выслухавши и съ паны радою нашею то помысливши, ижъ то ест⟨ъ⟩ речъ неслушная, не видевшы записовъ, всказывати третюю часть Совѣ або вѣно Борисовой жонѣ на его поведанье, которыи жъ самъ записы поламалъ, а передъ тымъ третее части Совѣ не поведаючы а по ламан⟨ь⟩и записовъ самъ же споведалъ... взявшы есмо на то раду съ паны радою нашою, и вчинили такъ (Вільна, 1495 *РИБ* 620).

ФОРМИ: *місц. одн.* **по ламан⟨ь⟩и** (1495 *РИБ* 620).

Пор. **ЛАМАТИ**

ЛАМАТИ *дієсл. недок.* (1) (що) порушувати, ламати: Вѣдомо да єть (!) всємь присылалъ да (!) на(с) ~Бгомолєць нашь архима(н)дри(т) Пєче(р)скїи с Кіева и вся братїя мн(с)тыря пєче(р)ского... жалоуючися на митрополита кїевского и всєя роусїе што(ж) и(м) насилїе чини(т) и права имь давныє и (з)вечистыє ламати хоще(т) (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *інф.* **ламати** (1481 *ГПМ*).

Див. ще ***ЗЛАМАТИ 2, *ЗЛОМИТИ, ЛОМИТИ, *ПОЛАМАТИ.**

ЛАНЄВИЧЬ, ЛАНЕВИЧЪ *ч.* (9) *(особова назва):* а на то послуси иванъ владычинъ зѧть... васько аньдрѣєвичь Ацко ланєвичь (б. м. н., 1385 *Р* 28); Узривъши есмо знаменитую намъ служъбу... пана Петра Ланевича Кирдеевича Мылского... дали есмо ему село Киселинъ (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ланєвичь** 1 (1385 *Р* 28); **Ланевичъ** 1 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13); *род. одн.* **Ланевича** (1445 *АкЮЗР* I, 17; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1446 *АкЮЗР* I, 18); *дав. одн.* **Ланевичу** (1445 *АкЮЗР* I, 17, 18; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *АкЮЗР* I, 18).

***ЛАНКА** *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... вызнавами... аже мы слюбоуємь... и обѧзоуєм сѧ оу то... Қазимирови, королєви полскомоу... аже абыхом єго милости верни и справедливи были... перед кнѧзємь Яном Ланкою, королєвским писарєм (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Ланкою** (1462 *BD* II, 292).

ЛАНЧИЦКИИ *прикм.* (6): A przi thim bili swidczy: pan Jan krakowski ... Ligęza z Niemirowa, woiewoda lanczicziki (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); вло(д)славъ з бжиєи мл(с)ти кроль полскии и такъ жь зѣмль краковскои судомирскои сирадскои ланчицкои куѧвскои... знамєнито чинимы... иже даємы и дали єсмы листъ нашь... стефанови воєводѣ... на потвержѣньє нашихъ первыхъ листовъ (Ланчиця, 1433 *Р* 124).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **ланчицкии** 3 (1433 *Р* 122); **lanczicziki** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); *род. одн. ж.* **ланчицкои** (1433 *Р* 120, 124).

Див. ще ***ЛУЧИЧЬСКИИ.**

Пор. ***ЛАНЧИЦЯ.**

***ЛАНЧИЦЯ** *ж.* (4) *(назва міста у Польщі, пор.* Łęczyca*):* Зємьскыи пїсари во всє(х) землѧ(х) королѣвъства нашєго во велїкои по(л)ще в їира(д)зю (!) в ланъчице коуявѣ оу добрынї за запи(с) имею(т) бра(т) яко пїсари краковъскыи (XV ст. *СЯ* 43 зв.); да(н) оу ланчици в ~ндлю в ~днь ~свтоѣ луцѣи (Ланчиця, 1433 *Р* 125).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу ланчици** 3 (1433 *Р* 121, 123, 125); **в ланъчице** 1 (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

Див. ще ***ЛУЧИЦЯ.**

***ЛАНЪ** *ч.* (8) **1.** *(одиниця вимірювання орної землі)* лан (4): А што оу нѣмецкихъ правѣхъ сѣдѧть на ланохъ хотѧ бы трие ~лвци сѣдили на лану а любо ~д одну колоду дають ись лану а по два гроша широкая а по тѣ(х) ~єі сотъ и по шєсти десѧть колодъ взѧли єсмы пѣнѧзми (б. м. н., 1386 — 1418 *Р* 35); А нєнадобѣ оу тую земьлю никому оустоупатисѧ, а ни съ лану чиньшу никому давати (Городок, 1443 *Р* 145).

2. орна земля (4): мы вєликыи кнѧзь Швитрикаило олькиръдовичь чинимъ... знамєнито... ижь... записали єсмо оу верьху писаную тую земьлю и сеножать и ланъ свѧтому Ивану церькви и попу Ваську вѣчьно и нєпорушно оу вѣки (Городок, 1443 *Р* 144—145); а промени(л) єсми єму тое име(н)є дѧ(д)ковичи... ис лю(д)ми ис по(л)ми... из ~лни.. и со все(м) с ты(м) што к томоу име(н)ю прислоушае(т) (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *род. одн.* **лану** (1386—1418 *Р* 35; 1443 *Р* 145); *знах. одн.* **ланъ** (1443 *Р* 145); *місц. одн.* **на лану** (1386—1418 *Р* 35); *знах. мн.* **ланы** (1443 *Р* 145); *ор. мн.* **~лни** (1490 *Пам.*); *місц. мн.* **на ланохъ** (1386—1418 *Р* 35).

***ЛАНЪЦЮСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Łańcut *у Польщі):* што же єсмы выбрали ис перемышльскоѣ волости изъ ярославльскоѣ волости опроче пана тарнавъского людии и съ ланъцюскои волости ис тѣхъ три волостии взѧли єсмы вовса ~єі сотъ коло(д) вовса и шисть десѧть колодъ вовса (б. м. н., 1386—1418 *Р* 34—35).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **ланъцюскои** (1386—1418 *Р* 35).

***ЛАНЪЧИЦЯ** *див.* ***ЛАНЧИЦЯ.**

ЛАНЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а тому свѣдци па(н) Анъ количь... па(н) лань крєховичь (Галич, 1404 *Р* 68).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лань** (1404 *Р* 68).

***ЛАПОУШНА** *ж.* (3) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Лапушна: а кто нє идетъ до Бѣлогород, а он абы дал оу Лапоушноу мыто Былогородскоє, колко имал давати оу Былом городѣ (Сучава, 1460 *BD* II, 273); А хотар тои боукати земли ис верха от старих Топо⟨рец⟩почєнши... на дѧл къ Лъпоушнои (Сучава, 1493 *BD* II, 3).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Лъпоушнои** (1493 *BD* II, 3); *знах. одн* **Лапоушноу** (1460 *BD* II, 273).

Див. ще ***ЛАПОУШНОЄ.**

! ЛАПОУШНАѦ ⟨ЛОПОУШНАѦ⟩ *див.* **ЛОПУШНАѦ.**

***ЛАПОУШНОЄ** *с.* (7) (*назва міста у Молдавському князівстві*) Лапушна: а кто имєт погнати скот до татарь, на головном мытѣ, оу сочавѣ, от каждои скотины по четири гроши, оу ясох, два грош, оу лапоушном, в҃ грош (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789); А кто имєт погнати скот до Татаръ, на головном мытѣ оу Сочавѣ от каждои скотини мыто Сочавскоє по четири гроши, оу Ясох в҃ гроши, оу Лапоушном в҃ гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу Лапоушном, лапоушном** (1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 273).

Див. ще ***ЛАПОУШНА.**

!ЛАПОУШНОЮ ⟨ЛОПАШНОУЮ⟩ *див.* ***ЛОПАШНАѦ.**

***ЛАРГА** *ж.* (4) (*назва річки у Молдавському князівстві*): Тѣм мы видѣвшє его правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... дали и потвердили єсмо ємоу ... мѣсто от поустыни оу кръници на об⟨ы⟩ршїи Ларджиєи (Сучава, 1469 *BD* I, 135—136); а мы, тако(ж)дєрє, и о(т) на(с), єсми дали и потвръдили мърини тоти вишєписанїи сєла... на имѣ шо(л)дѣнїи... и шоломонова кръинцѣ (!) и, на ла(р)га, гдє би(л) оа(н)ка (Сучава, 1493 *Cost. D.* 45).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* **на ла(р)га** (1493 *Cost. D.* 45); *род. одн. молд.* **Ларджиєи** (1469 *BD* I, 136).

***ЛАРИВОНЪ** *див.* **ЛАРИВУНЪ.**

ЛАРИВУНЪ *ч.* (5) (*особова назва, пор.* Иларионь) Іларіон, Ларіон: а на то послуси в҃лдка ларивунъ ис кри(лошаны) пєрємышльскии и пєчать єго (Перемишль, 1366 *P* 12); Мы Александро Володимеровичъ пожаловали есмо н(а) то(го) слугу Ларивона Вела(в)ского: не надобе ему нам з слугами службы служити (Овруч, 1450 *ЗНТШ* XI, 7); а хто бы хотє(л) игоумєноу пєрєсопницкомоу ларивоноу... кривдоу вчинити... я по(д)нимаюсѧ о(т) вси(х) кривдъ єго боронити (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ларивунъ** 1 (1366 *P* 12); *род. одн.* **ларивона** (1378 *P* 26); *дав. одн.* **ларивоноу** 2 (1490 *Пам.*); *знах. одн.* **Ларивона** (1450 *ЗНТШ* XI, 7).

Див. ще **ИЛАРИОНЬ.**

***ЛАРИОНЪ** *див.* **ИЛАРИОНЬ.**

***ЛАСИЦА** *ж.* (1) (*шкурка ласиці як товар і рід податі*) ласиця: Колї хто нагани(т) алюбо нарє(ч) сказанїю старосты краковъска(г) имєєть ємоу о(т)кладать лоупєжмы гор(н)остаиными а старостє соудомирьскомоу алюбо бѣ(л)скомоу ласицами соу(д)и крако(в)скомоу и соудомирьскомоу коуницами (XV ст. *BC* 30 зв.).

ФОРМИ: *ор. мн.* **ласицами** (XV ст. *BC* 30 зв.).

***ЛАСКА** *ж.* (33) **1.** ласка, прихильність, милість (3): ино я, видячи ласку и призреніе князя е. м., на себе далъ есми зъ е. м., зъ моее воли, третюю часть того именія отчизны моее Кольнятичъ (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); Тымжє обичаєм и мы оудилали, нє хотѣчи, мы и зємлѣ наша, отдалити сѣ от повиности и подданости прєдковь каших (!), видѣчи и знаючи ласкоу и доброволєнїє наяснѣишаго кнѧзѧ пана Казимира, кролѣ полского (Коломия, 1485 *BD* II, 371);

л а с к о у д а в а т и (кому) (1) виявляти ласку, прихильність (кому, до кого): крал и братїя єго милости... нє имают таковаго чловѣка прїимити, ани мѣстца ани жадного поживлєнїѧ ани ласкоу нигдє да нє имают ємоу давати оу их зємлѧх (Гирлов, 1499 *BD* II, 420); о у л а с ц ѣ д є р ж а т и (кого) (5) ласкаво, з прихильністю ставитися (до кого): И нє имаєм оуспомѣноути николи на вѣкы до нашєго живота о мимошєдшых рѣчєх и члѣнкохъ, алє хочоум тѣ миловати и оу вєликои чєсты (*в ориг.* ч҃ты.— *Прим. вид.*) и ласцѣ дєржати, равно с нашимы вирнимы и почєснимы боѧры (Баків, 1457 *BD* II, 257); И тогди кроул єго милость прєдрєчєнїи и братїя єго милости прєрєчєнїи имали бы нас Стєфана воєводоу, и кнѣгиню нашю и дѣти наши... миловати и в ласцѣ и въ чти дєржати (Гирлов, 1499 *BD* II, 422); з (и з) л а с к и (чиєї) (13) з волі, з ласки: My Aleksandr, abo Witolt z boži łaski welikij kniaź Litowskij... znamenito czinim... Umyslili jesmo s pany radami naszimi i dali prawa i wolnosti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); Ино мы, зъ ласки нашое, за его къ намъ вѣрную службу, тое мѣстце подле Рожества Христова и зъ малою улочкою... потвержаемъ симъ листомъ нашимъ вѣчно, ему и его женѣ (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); Ино мы тое вышейписаное имен⟨ь⟩ицо Теребенское... з ласки нашое... потвержаемъ симъ нашимъ листомъ Ивашку Полозовичу и его жоне (Городно, 1497 *РИБ* 683—684); Ино мы, зъ ласки нашое, за его службу, тые люди, семь служобъ, у Скидельской волости... ему дали (Краків, 1500 *АЛМ* внп. 2,58); л а с к о ю н а д ѣ л ѧ т и (кого) (1) виявляти ласку, милість (кому, до кого): а мы такѣ жь оурозумѣвши єго такоє обѣцованьє и слюбы... о(т)пущаємы єму всє... слюбуючи прєрє(ч)иого стєфана воєводу... николи на вѣки иє оупомѧнути алє нашєю ласкою надѣлѧти и миловати (Ланчиця, 1433 *P* 121); л а с к о у н а х о д и т и (чию) (1) здобувати ласку, милість: Прїгожаєтсѧ частокро(т) и(ж) из наши(х) зємлѧ(н) нє о(т)бываю(т) своєи чти чинѧтсѧ разбоинїци и своєю доброю волєю а оу на(ш) у вєлїкы(и) гнѣвъ оупадаю(т) а потомь лїшївшїсѧ то(г) чєрє(с) прїятєи (!) нашоу ласкоу находѧ(т) (XV ст. *BC* 28—28 зв.); л а с к у о у ч и н и т и (1) виявити ласку, милість: А про лѣпшую твєрдость тых вєрху писаных рѣчєи просила єсми... єпископа туровского и пинского ЕвхимъѦ, абы єго милость ласку свою оучинил ⟨и⟩ пєчат свою приложилъ (Степань, 1489 *AS* I, 89); л а с к ы ш о у к а т ь (кому в кого) (1) просити ласки, милості (для кого у кого): а то(т) староста имєєть ємоу ласкы оу на(с) шоукать абыхомъ прїпоустїлї єго ко справѣ (XV ст. *BC* 38 зв.); б и т и о у с є ю л а с к о ю (1) *див.* **БЫТИ**[1]; и м а т и л а с к у (1) *див.* **ИМАТИ**[2]; и с к а т ь л а с к ы (1) *див.* **ИСКАТИ** 1; м є т и в л а с ц ѣ (1) *див.* **ИМѢТИ**; н а и т и л а с к о у (2) *див.* **НАИТИ**[1].

2. (*мирні стосунки*) злагода (1): а они ти(ж) бы имѣли засѣ оетєрєгати пановє наши и опасовати, ка(к) сами сєбє... абыхо(м) могли ти(ж) дву зє(м) дєржати с обу(х) стро(н) за єдно в мирѣ, в ла(с)ци и справє(д)ли⟨во⟩сти (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

ФОРМИ: *род. одн.* **ласки, łaski** 14 (1388 *ZPL* 103; 1389 *PEA* I, 26; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1438 *P* 140; 1468 *BD* II, 302; 1487 *AS* I, 241; 1494 *АЛМ* 54; 1497 *РИБ* 683; 1498 *АрхЮЗР* I/VI, 3; 1500 *АЛМ* вип. 2,58 і т. ін.); **ласкы** 2 (XV ст. *BC* 38 зв.); **1 ласка** 1 (XV ст. *BC* 38 зв.); *знах. одн.* **ласкоу, ласку** (1449 *АЛМ* 8; 1485 *BD* II, 371; 1489 *AS* I, 89; XV ст. *BC* 24 зв., 28 зв. ; 1499 *BD* II, 420); *ор. одн.* **ласкою** (1433 *P* 121; 1485 *BD* II, 371); *місц. одн.* **оу (в) ласцѣ** 5 (1457 *BD* II, 257; 1460 *BD* II, 270; 1470 *BD* II, 309; 1487 *AS* I, 240; 1499 *BD* II,422); **оу (в) ласци, ла(с)ци** 2 (1457 *Cost.* II, 810; 1468 *BD* II, 306).

ЛАСКАВЄ *присл.* (1) (*стч.* laskavě, *стп.* łaskawie) ласкаво, милостиво: мы Олєксандръ (*в ориг.* Оксандръ — *Прим. вид.*)... вєликий кн⟨ѧ⟩зь литовский... чинимъ знамєнито... иж вбачивши вѣрныи службы... кн⟨ѧ⟩жати Костєнтина Ивановича Острозского... имѣнє н⟨а⟩шє имєнємъ ЗвѦгол... дали єсмо ласкавє (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

Див. ще **ЛАСКАВО.**

ЛАСКАВЇИ *прикм.* (7) ласкавий, милостивий (4): вло(д)славъ бжиєю мл҃(с)тью кролѣ полекии... знамєнито чинимы... ижь вєлможныи стєфанъ... н҃нѣшнии воєвода зємлѣ молдавскои пришолъ за сѧ ку доброи памѧти нє хотѧчи зостати оу винѣ о҃ца своєго прєрє(ч)ного алєксандра воєводы просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили и ласкави были (Ланчиця, 1433 *P* 121); А пак коли оусхочет наияс-

нѣишїи Владислав, крал оугръскїи и чъскїи, господаръ наш ласкавїи, и прєчєченїи наияснѣишїи Ян Олбрахть... и... поидоут сами своими парсоунамы... на тоурецкого чъсарѣ и на єго зємли, и тогди наияснѣишїи Владислав... господаръ наш ласкавїи, имал бы проити чєрєс Басарабскоую зємлю (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

доброзичливий, добрий (2): мы стефа(н) воєво(да)... знамєнито чини(м)... ожє прїидоша прє(д) нами... моуша панїи пана пентєлєа... съ своєю до(ч)кою... и свидчили... ажє привилиа що имали о(т) нашы(х) прє(д)ков... колї они били оу и(х) добру(м) и оу ласкаву(м) мироу на сєла пы(н)телєєщыи... изгиноули о(т) роукы кръстини сна пантєлєева (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517); А пан наш корол єго милость... имаєт нас миловати и оуч⟨и⟩ти дєржати оу каждыхь ласкавых и вєрных и оучливых оучинкох и члонкохь (Сучава, 1463 *BD* II, 302);

добримъ ласкавымъ окомъ посмотрити (1) *див.* **ДОБРЫИ** 4.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **ласкавїи** (1499 *BD* II, 423); *ор. одн. ч., с.* **ласкавымъ** I (1484 *ЯМ*); **ласкавим** I (1499 *BD* II, 425); *місц. одн. ч.* **оу ласкаву(м)** (1464 *DIR«A»* 517); *наз. мн.* **ласкави** (1433 *P* 121); *місц. мн.* **оу ласкавых** (1468 *BD* II, 302).

ЛАСКАВО *присл.* (1) ласкаво, милостиво: а на(ш) милостивыи па(н), наяснєишїи коро(л) казими(р), о(т) си(х) часо(в) имає(т) єго мл(с)тъ на(с) ласкаво миловати и оборонити и опасти (Серет, 1453 *Cost.* II, 766).

Див. ще **ЛАСКАВЄ.**

***ЛАСКАВЫИ** *див.* **ЛАСКАВЇИ.**

ЛАСКО *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ были добрые люди: панъ Взячъ, земенинъ Володимеръский, а панъ Ласко (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627—628).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ласко** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628).

***ЛАСЛОВОВЪ** *прикм.* (1): а хотаръ Драгосинещомъ, што на Добротворѣ и Пожаритѣ, поченши от издолоу, от Ласловова хотарА, Добротворъ и Пожарита, до верха (б. м. н., 1426 *BAM* 22).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Ласловова** (1426 *BAM* 22).

Пор. **ЛАСЛЪО.**

ЛАСЛОВЬ *див.* **ЛАСЛЪО.**

ЛАСЛОВЬ, ЛАСЛЪОУ *ч.* (5) *(особова назва, мад.* László, *лат.* Ladislaus, *слов.* Владиславъ) Влодислав: мы Стефань воєвода... чинимь знамєнито... ожє прїидоша прѣд нами... наши оубози люди от Хорловскаго тръгоу на имѣ Карлакь Ласловь и Тоть Ищфань... и продали намь свою правоую... о⟨т⟩нииоу (Сучава, 1470 *BD* I, 149—150); он коупил тот виноград от Жоурковь мАсникь сына Киш Ласлъоу от Хрълова (Гирлов, 1499 *BD* II, 147—148

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ласлъоу** 1 (1499 *BD* II, 148); **Ласловь** 1 (1470 *BD* I 150); *род. одн.* **Ласлъоа, ласлъоа** (1491 *Cost. Doc.* 37; 1495 *BD* II, 59).

ЛАСЛЪОАНЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тъм мы ⟨ви⟩дѣвше их правою слоужбою (!) до нас (...— *Прим. вид.*) ⟨от⟩ дѣда нашєго от Ал⟨ександра воєводи (...— *Прим. вид.*) сєла⟩ на Крълигътоурѣ... и за Проутом Ласлъоани на оустїи Хлабници (б. м. н., 1490 *BD* I, 434); мы Стєфан воєвода (...— *Прим. вид.*) знамєнито чиним (...—*Прим. вид.*) ожє (...—*Прим. вид.*) оусим оуноуковом Ласлъоа глобника... дали и потврѣдили єсми им... сєла, що били дѣда их Ласлъоа глобника, на имѣ Ласлъоанїи на Краковѣ (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *наз.* **Ласлъоанїи** (1495 *BD* II, 59); *знах.* **Ласлъоани** (1490 *BD* I, 434).

ЛАСЛЪОУ *див.* **ЛАСЛЪО.**

ЛАСТАВСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А при том были свєтки наша рада: архимандритъ печєрский Аврамєй... а пан Ластависький староста камєницкий (Київ, 1437 *AS* I, 34).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ластависький** (1437 *AS* I, 34).

! ЛАСЯ *див.* **ЛАЗА.**

ЛАТЫНИ *мн.* (1) *(християни латинського віросповідання)* латиняни: а намъ сущимъ православнымъ християномъ Ляхомъ и Руси достоитъ исполняти Божия церкви и ихъ свещенъниковъ, а не обидети; есмо бо нини, далъ Богъ, одино братя християне Латыни и Русь (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5).

ФОРМИ: *наз.* **Латыни** (1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5).

***ЛАОУРА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* И єщє сми ⟨п⟩отвръдили монастироу от Поутнои и бранищоу около монастирѣ... почьнши ⟨х⟩отар тои бранищи от обръшїи Лаоури, обчиноу до Фалкъоа (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *род. одн.* **Лаоури** (1490 *BD* I, 420).

ЛАОУРЪ *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Лавръ, *гр.* Λαῦρος, *лат.* Laurus); тѣмъ мы видАвшє правоую и вѣрноу(ю) єго слоужбоу до на(с)... дали єсми ємоу оу нашєи зємли, єдно сєло на котовцА, на имА съсѣни, гдє живє(т) лаоуръ (Нямц, 1443 *Cost.* II, 119).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лаоуръ** (1443 *Cost.* II, 119).

Див. ще **ЛАВОРЪ.**

ЛА ФЫНТЫНИЦЄ *с.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* И також оустала НастА, дочка Бєкова, жена Дѣлина, и дала она по своєи доброи воли одно мѣсто ⟨о⟩т ⟨полѣны на⟩ имѣ «ла фынтынице» (Сучава, 1471 *BD* I, 164).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ла фынтынице** (1471 *BD* I, 164).

***ЛАХОВЪ** *прикм.* (1) ◇ Лахова боукоувина (1) *(назва букового лісу у Молдавському князівстві):* Ино мы єсмо им досмотрили и познаменали коуда ⟨б⟩ило и прислоухало издавна: почъншии ис вєрха от бєрєгь Брълада... на могилоу копаноу... от това по врьх дѣла долоу оусє Лаховою боукоувин⟨о⟩ю, по обчиноу (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **Лаховою** (1495 *BD* II, 63).

*** ŁACHOM[1]** *ч.* (1) *(назва міста у Віленському воєводстві)* Лахва (?): a jiszcze wołosty ty Pruszanuiu, Kobryn, Zditow, Wiady i Słonimskoie wołosty zaczepili: Łachom... Kleczesk to wse wypustoszyli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Łachom** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141)

***ЛАХОМЪ[2]** *ч., невідм.* (2) *(назва озера у Молдавському князівстві):* тє(м) мыи (!) видє(в)шє єго правою слоу(ж)бо (!) до на(с)... дали и потвръдили єсмы ємоу... єго о(т)нни (!) и сєла(м) (!), на имА роужінѣнїи... и ботьшАнїи і озєро лахо(м) о(т) грьла слнцє, сь мито(м) и сь млино(м) ї єзѣро(м) лахо(м) сь гри(н)дь о(т) богата (Сучава, 1459 *Cost. S* 21—22).

ЛАЦКАНЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм ми видѣвши єго правою и вѣрною слоужбоу до нас... дали и потвердили єсми ємоу... сєло на имѣ Лацканїи (Сучава, 1484 *BD* I, 278); мы по их воли оучинили єсми и дали смо томоу нашємоу свАтомоу монастироу Бистричъскомоу... чътири сєла на Бистрици ж(є)... Слоугани... Кикошещи... Калїєнєщи... Лацкани (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз.* **Лацканїи** (1484 *BD* I, 278); *дав.* **Лацканом** (1484 *BD* I, 278); *знах.* **Лацкани** (1500 *BD* II, 173).

ЛАЦКО *ч.* (19) *(особова назва, пор.* Лазаръ): мы Алєксандръ воєвода... чинимы знаємо... ожє єсмы оучинили.. за дшу лацька воєводы... и дали єсмы стѣи єп(с)кпии нашои... два сєла (Сучава, 1403 *ДГАА*); А пак привиліє що имал дАд их Боц Лацко на таа сєла от дѣда нашєго от Алєксандра воєводї, а тоє прївиліє загибло (Сучава, 1491 *BD* I, 491); Іо Стефа(н) воєво(д) г(сд)нъ зємли молдавскои... оукраси гро(б) своєи прѣдѣдици кнАжни анастасїї іаже дадє коцма(н) обитѣли сєй дъщи лацка воєво(д) (б. м. н., 1497 *DC* 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лацко, лацко** (1421 *Cost.* I, 142; 1426 *Cost.* I, 182; 1433 *Cost.* II, 650; 1462 *BD* I, 66; 1491 *BD* I, 491; 1493 *Cost. D.* 45); *род. одн.* **лацка** 6 (1448 *Cost.* II, 323; 1480 *DC* 9; 1487 *BD* I, 516, 517; 1496 *BD* II, 92; 1497 *DC* 8); **лацька** 1 (1403 *ДГАА*); *знах. одн.* **лацка** (1423 *DIR«A»* 447; 1448 *Cost.* II, 353; 1462 *BD* I, 67).

ЛАЦКОВ *прикм.* (3): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми томоу стому нашєму прA(д)рече(н)ному монастырю чєлѣди циганскыи на имѣ... раду(л) синомъ лацковимъ лука и алєкса и зави(д) съ чєлѣ(д)ми своими (Сучава, 1453 *DIR«A»* 503); мы Стєфан воєвода... знамєинто чиним... ожє... дали єсми и потвръдили томоу свAтомоу монастироу... циганє на имѣ: Лоука сынь Лацков съ чєлѣдєю Алєкса Хѣрцѣ съ чєлѣдєю (Сучава, 1487 *BD* I, 311—312).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Лацков** (1487 *BD* I, 312); *ор. одн. ч.* **лацковимъ** (1453 *DIR«A»* 503); *наз. мн. ч.* **лацкови** (1470 *DIR«A»* 522).

Пор. **ЛАЦКО.**

ЛАЦКОВИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* А ⟨при том были: пан⟩ Кръстѣ дворник... пан Ивашко Лацкович (б. м. н., 1440 *DBAc* 32).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лацкович** (1440 *DBAc* 32).

***ЛАЦЬКО** *див.* **ЛАЦКО.**

***ЛАЯНЇЄ** *с.* (4) лайка: О лаянїи хто комоу лаєть (XV ст. *ВС* 7 зв.); О лаянию колї шлA(х)тA (!) шлA(х)тїчю лаєть (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о лаянїю, лаянию** 3 (XV ст. *ВС* 29; *СЯ* 9 зв.); **о лаянїи** 1 (XV ст. *ВС* 7 зв.).

Пор. **ЛАAТИ.**

ЛАAТИ *дієсл. недок.* (7) **1.** (кому) лаяти (кого) (2): О лаянию колї шлA(х)тA (!) шлA(х)тїчю лаєть (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

2. *(домагатися повернення боргу)* ганьбити (кого) (1): коли быхомъ имъ жолъду нє поплатили... тогды имъ полєваємъ... насъ оупоминати намъ лаAти (Сучава, 1433—1443 *APM*);

лаяти матери (1), лаяти до матери (2), матєри лаяти (кому) (1) лаятися, матюкатися: Колї шлA(х)тичь шлA(х)тичю лаєть до мтри а за того того (!) нє о(т)зовєть алюбо нє доканаєть што говори(л) имєє(т) плати(т) за соромотоу ка(к) за головоу шєсть дєсA(т) ко(п)гро(ш)и (XV ст. *ВС* 29); І тє(ж) мєни(т) хто комоу мтри лаєть а нє(до)конає(т) алюбо нє о(т)зовєть в тоу(ж) виноу впадаєть шєстьдєсA(т) гривєнъ коли(ж) о(т)зовє(т) тогды имєєть речи солганъ (!) яко пєсъ (XV ст. *ВС* 29).

ФОРМИ: *інф.* **лаAти** (1433—1443 *APM*); *теп. 3 ос. одн.* **лаєть** 5 (XV ст. *ВС* 7 зв., 29; *СЯ* 9 зв.); **лає(т)** 1 (XV ст. *ВС* 29).

***ЛВОВИЧЪ** *див.* **ЛЬВОВИЧЪ.**

ЛВОВСКИИ, ЛВОВСКЫИ, ЛВОВЬСКИИ, ЛВЪВСКИѢ, ЛИВОВСКЇИ, ЛИВОВСКЫ, ЛВОВСКЫ, ИЛВСКИИ, ІЛВОВСКЫИ, ЇЛВОВЪСКЫИ, ИЛВЪВСКИИ, ИЛЬВЪСКЫЙ *прикм.* (35): аже поидуть таровє (!) на льювовьскую зємлю тогда руси на льювовьцѣ нє помагати (б. м. н., 1352 *P* 6); а на то свѣдоци панъ мартинъ воєвода... панъ баграмъ соцкии лвовьскии панъ бъданъ лAшковьскии соцкии тєрєбовєльскии луникъ (Львів, 1386 *P* 31); Мы воицехъ з бжиєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскии... янъ мужикъ з дубровы лвовскии... слюбуємы и записуємы сA стецку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *P* 122—123); мы Стефан воєвода... вызнавами ... аже мы слюбоуємь... Казимирови, королєви полскомоу... аже абыхом єго милости вєрни и справєдливи были... подлоуг нинѣиших записов и слюбов што сA конали мєжи нами... пєред паном Ливовским паном Станиславом, старостою Галицким (Сучава, 1462 *BD* II, 292); На которого соимоу кончаніе и дѣланіє... кнѣзь Григориє... цєркве Илвовскои архиєпископь, и також вєлєможны панове... соуть сосланы (під Хотином, 1467 *BD* II, 297);

львовъская дорога (1) *(назва дороги):* А сє докончанье межи королємь польскымь и кнAзємь дмитриємь къ володимирю о(т)ступаєтьсA потолѣ по оуимицю... до маркова става о(т) маркова става по львовъскую дорогу (б. м. н., 1366 *P* 14); илвовское мѣсто (1), мѣсто Ливовское (1) Львів: мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито ... ожє єсмы доконали съ радуAми и съ мѣстьчAны илвовского мѣста ... и учинили єсмы уставнцьво о мытахъ, у нашєи зємли (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); мы Стєфан, воєвода... свѣдомо чинимь... ожє... дали єсми сєє наш лист глєитовныи правы... оусим коупцєм з мѣста Ливовского (Ясси, 1463 *BD* II, 295).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **лвовскии, лвовьскии** 4 (1368 *P* 15, 16; 1386 *P* 31; 1433 *P* 122); **ілвовскыи, їлвовъскыи, ильвъскый** 3 (1400 *P* 60, 61; 1443 *P* 145); **лвовскы, лво(в)скы** 2 (1455 *Cost.* II, 769); **ливовскы** 2 (1445 *Cost.* II, 729); **ливовскїи** 1 (1453 *Cost.* II, 765); **лвовскыи** 1 (1412 *P* 81); **лвъвскиѣ** 1 (1421 *P* 92); ! **льювскыи** 1 (1408 *Cost.* II, 633); **льв(овс)ки** 1 (1415 *P* 87); **илвскии** 1 (1421 *P* 94); **илвъвски** 1 (1421 *P* 92); *род. одн.с.* **Ливовского** 1 (1463 *BD* II, 295); **илвовского** 1 (1408 *Cost.* II, 630); *дав.одн. ч.* **Lwowskomu** (1413 *GL* 48); *знах. одн. ч.* **ливо(в)ского** (1455 *Cost.* II, 769\; *ор. одн. ч.* **Ливовским** (1462 *BD* II, 292); *місц. одн. ч.* **при илвовьскомъ** (1370 *P* 18); *род. одн. ж.* **Илвовскои** (1467 *BD* II, 297); *знах. одн. ж.* **лвовьскую, льювовьскую, льювовъскую** (1352 *P* 6; 1366 *P* 14); *ор. одн. ж.* **льювовьскою** (1352 *P* 5); *місц. одн. ж.* **оу лвовскои** (1421 *P* 93); *наз. мн. ч.* **ливовскїи** 2 (1456 *Cost.* II, 788, 791); **Ливовскыи** 1 (1460 *BD* II, 276); **илвовстїи** 1 (1434 *Cost.* II, 667); **Ливовскии** 1 (1460 *BD* II, 272).

Пор. ***ЛВОВЪ**

***ЛВОВЪ** *ч.* (30) *(назва міста)* Львів: А писана грамота вь Лвовѣ, в недѣлю на канонѣ святого филипа (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); а имаєть сA поставити цѣну сукнѣ у сочавѣ, Ако во лвовѣ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); пса(и) и дата (!) во (л)вовє (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **лвова, льювова** 4 (1408 *Cost.* II, 633; 1434 *Cost.* II, 668; 1439 *Cost.* II, 712; 1460 *BD* II, 273); **ливова** 2 (1456 *Cost.* II, 788; *ПМВП*); **илвова** 1 (1408 *Cost.* II, 631); *ор. одн.* **lwowom** (1395 *GL* 166); *місц. одн.* **вь (во) Лвовѣ, лвовѣ, Лвъвѣ** 10 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1399 *P* 59; 1400 *P* 61; 1407 *Cost.* II, 629; 1408 *Cost.* II, 632; 1421 *P* 92; 1434 *Cost.* II, 669; 1439 *Cost.* II, 712; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275); **у (во) лвовє, (л)вовє** 3 (1412 *P* 81; 1414 *P* 85; 1478 *ЗРМ*); **оу лєвовы** 2 (1436 *Cost.* II, 698, 702); **во лвови** 2 (1436 *Cost.* II, 706, 707); **оу (въ) ливовѣ, лївовѣ** 2 (1436 *Cost.* II, 698, 701); ! **оу вовѣ** 1 (1421 *P* 94).

Див. ще **ЛВОВСКИИ** (илвовское мѣсто).

ЛВЪВСКИѢ *див.* **ЛВОВСКИИ.**

! **ЛЄ**⟨НЄ⟩ (1): а лє(!) хочє(т) ли то(т) о(т)пЖстїти алюбо разрєшєніє дасть на проспоу кы(!) знанію правды тогды оба сЖ(т) разрєшєнъая (XV ст. *ВС* 20).

Див. **НЄ.**

ЛЄВ *див.* **ЛЄВЪ.**

ЛЄВА *ч.* (8) *(особова назва, пор.* Левъ) Лев: мы алєксандръ воєвода... и мы боAрє... алєксандра воєводы... па(н) драгоми(р) врани(ч), па(н) хо(д)ко и бра(т) єго лєва, па(н) бори(с) головаты... знаємо чини(м) ... и(ж) єсмы дали... серє(т) мисто... кнAгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прAд нами... слоуга наш Иванко Лєвич и братаничи єго Фєдора и Милка... и продали свою правоую отниноу от их праваго оурика, от оурика дѣдов их Ходка Костича постєлника и Лєва *(в ориг.* Леви.— *Прим. вид.)* (Сучава, 1492 *BD* I, 509).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лєва** (1421 *Cost.* I, 142); *род. одн.* **лєвы** 6 (1429 *Cost.* I, 249; 1436 *Cost.* I, 455, 468, 482, 484, 488); **Лєви** 1 (1492 *BD* I, 509).

Див. ще **ЛЄВКО, ЛЄОКА.**

ЛЄВЄТЬ *ч.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы видѣвше правою и вѣрною слоужбоу єго до на(с)... дали єсмы ємоу... сєло негоєщи мєждоу тотоєщи и мєждоу левєть миклооуша о(т)нин⟨и є⟩го оурикь ємоу (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. ор.* мєждоу **левєть** (1414 *Cost.* I, 111).

ЛЄВИЧЪ, ЛЄВИЧ *ч.* (8) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана алєксандра левича (Сучава, 1443 *Cost.* II, 138); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѦд нами... Иванко Лєвич и братаничи єго... и продали... єдно село на имѣ Щоубєюл (Сучава, 1492 *BD* I, 509).

ФОРМИ: *наз. одн.* **леви(ч), Левич** 3 (1456 *ЭСФ;* 1492 *BD* I, 509); **левичъ** 1 (1446 *ПГСПМР*); *род. одн.* **левича** 2 (1443 II, 138; 1492 *BD* I, 509); **лѣви(ч)** 1 (1443 *Cost.* II, 156); *ор. одн.* **левичємъ** (1458 *Cost.* II, 814).

ЛЄВКО *ч.* (6) (*особова назва, пор.* Левъ): А писалъ листъ пупъ Левко Веръбскии (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628); В Берестьи... делал его милость личбу с ключником берестейским Левкомъ Боговитиновичомъ (Вільна, 1497 *АЛРГ* 79).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лєвко** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1482 *AS* I, 80; 1495 *РЕА* III, 33; 1497 *АЛРГ* 79); *ор. одн.* **Левкомъ** (1496 *АЛМ* 128; 1497 *АЛРГ* 79).

Див. ще **ЛЄВА, ЛЄОКА.**

ЛЄВКОВИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А тотъ панъ богданъ левковичъ што люди заведаєть почонъ отъ вєликого цара и досюлѦ намъ єсакъ даивали, а тые єсаки ажъ менє братомъ наречєшъ вели дати (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **левковичъ** (1484 *ЯМ*).

! **ЛЄВКОЦЇИ** ⟨ЛЄВКОВЦЇИ?⟩ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѦд нами... слоуги наши Лазоръ Пискоу... и Лазоръ, сынъ Мъроушчин... и продали... єдно селище оу Ботнєх Левкоцїи (!) на Готовцїи (Сучава, 1483 *BD* I, 269).

ФОРМИ: *знах.* ! **Левкоцїи** (1483 *BD* I, 269).

ЛЄВКОУШАНЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Сє азь... Io Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже... дали и потвръдили єсми тои свѦтои нашеи цръкви... двѣ сєла на имѣ Лєвкоушанїи... и Драгомирещїи (Сучава, 1488 *BD* I, 342).

ФОРМИ: *наз.* **Левкоушанїи** (1488 *BD* I, 342).

ЛЄВКОУШЄЩИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы алєксандръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали єсмы имь... два сєла на дръсливци на имѦ краиничещи, а дроугое село на имѦ левкоушєщи (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121); тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвш⟨є⟩ єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали и потвєрдили єсми ємоу... села на имѣ левкоушещи ⟨... и⟩ хоржещїи (Сучава, 1442 *Cost.* II, 96).

ФОРМИ: *наз.* **левкоушещи** (1415 *Cost.* I, 121; 1442 *Cost.* II, 96); *род.* **Левкоушєщь** (1426 *ВАМ* 21).

***ЛЄВОВЪ** *див.* ***ЛВОВЪ.**

***ЛЕВОНТѢИ** *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Леонътии, *гр.* Λεόντιος) Леонтій: господи помози самоилови кюзнєцю и елисѣиеви писцю и левонтѣиеви писцю (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

ФОРМИ: *дав. одн.* **левонтѣиеви** (XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

ЛЕВОНЪ *ч.* (8) *(особова назва, гр.* Λέων, *лат.* Leo) Леон: Левону Шаломичу два жеребьи пустыхъ, а на третемъ два человѣки, даютъ сорокъ грошей а три ручки меду (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 35); Жаловали намъ люди наши Берестейского повѣту, на имя Зенко, а Наливайко, а Левонъ Пужичане, на земянъ Берестейскихъ (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Левонъ, Лево(н)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93; 1495 *АЛМ* 85); *дав. одн.* **Левоиу, Левоноу** (1463—1478 *РЕА* I, 35, 36; бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ЛЕВОШОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвше єго правыи и вѣрную слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємy... два сєла на имѦ левошовци... и нєполоковци (Сучава, 1425 *Cost.* I, 173).

ФОРМИ: *наз.* **левошовци** (1425 *Cost.* I, 173).

ЛЄВЪ, ЛЄВ *ч.* (20) (*особова назва. гр.* Λέων, *лат.* Leo): Поручили(с) кнѦ(з) велико(м) скирьгаилу за гридка за констѦнтинови(ч)... первыи поручни(к) кнѦ(з) михаило евнутєви(ч)... кнѦ(з) иванъ городецькии бра(т) єго кнѦ(з) юрьи левъ плакси(ч) левъ васильєвъ снъ ру(с)нъ плакси(ч) (б. м. н., 1392 *Р* 46); а такѣ(ж) оставлѦємъ (єго) Ѧко за кнѦ(з) льва были за руски(х) кнѦжатъ (Медика, 1415 *Р* 87); а на то єс(т)... вѣра боѦрь нашихъ... вѣра... пана лєва и дѣтєи и(х) (Сучава, 1428 *Cost.* I, 202); а при том были панове их м⟨и⟩л⟨о⟩ст: пан **Тишко** Ходыкович Коренєвский, а кн⟨Ѧ⟩зѦ великого ловчий пан Лєв (Берестя, 1466 *AS* I, 62); А при томъ были: кн⟨Ѧ⟩зь Михайло Вишнєвєцкий... а пан Левъ писар королѦ его м⟨и⟩л⟨о⟩сти (Кременець, 1497 *AS* I, 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Левъ, левъ, Лев** (1392 *Р* 46; 1401 *АкВАК* III, 2; *Р* 66; 1443—1446 *Р* 147; 1466 *AS* I, 62; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1487 *AS* I, 239, 240; 1494 *AS* I, 102; 1496 *AS* I, 245; 1497 *AS* I, 112); *род. одн.* **лєва** 3 (1428 *Cost.* I, 202; 1457 *Cost.* II, 809; 1492 *BD* I, 509); **льва, ильва** 3 (1415 *Р* 87; 1422 *Р* 97; 1497 *AS* I, 112); *знах. одн.* **лєва** (1457 *Cost.* II, 809); *ор. одн.* **лвомъ** (1491 *AS* I, 96).

***ЛЄВЫИ** *див.* ***ЛѢВЫИ.**

***ЛЕГАТОСЪ** *ч.* (1) (*лат.* legatus) *(представник папи римського)* легат: Благословенье Ісидора, митрополита Киевского и всея Руси, легатоса и отъ ребра апостолского сѣдалища Лятъского и Литовъского и Немецъкого, въ Холъмѣ о святемъ дусѣ сыномъ нашего смѣрения старостамъ Холмъскимъ и воеводамъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5).

ФОРМИ: *род. одн.* **легатоса** (1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5).

Див. ще ***ЛЄКГАТЪ.**

***ЛЄГЄТИШЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* Дръгълинъ, дочка Лацка Лєгєт⟨иша⟩... продала свою правоую отниноу... двѣ части от сєло от Деокѣци на Сохоулоуи... слоугам н⟨ашим⟩ (Васлуй, 1496 *BD* II, 92).

ФОРМИ: *род. одн.* **Легєтиша, Легєт⟨иша⟩** (1496 *BD* II, 92).

ЛЄД *ч.* (2) лід: а коли боудет лед а либо имоут ходити оу брод, тогды перєвоза ни гроша да нє дадоут (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); а коли боудет лед илї имоут ходити оу брод, тогди перєвоза ни гроша да нє дадоут (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лед** (1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275).

ЛЄДѦНСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва):* а свєдци цнии панове па(н) глѣбъ романовскыи... олєксандро лєдѦнскыи... иныхъ вєлѣ при томь добрыхъ было (Львів, 1412 *Р* 81).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лєдѦиськыи** (1412 *Р* 81).

ЛЄЖАТИ *дієсл. недок.* (21) **1.** *(знаходитися де)* лежати (2): а то есми и въ Євангеліе уписалъ, которое лежить на престолѣ у Церкви у Пречистое Богоматере (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3); Я, Война, пана Немиринъ сынъ, на имя Яков, пишу сию духовницу своимъ целым умом, лежа у рани на постели (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

2. *(мешкати)* перебувати (1): а половицю тѣхъ пѣнѦзии наложили єсмы на твоѣ роботы яко же твоя мл(с)ть оусказовалъ до насъ слуги своєго и листы своєми казалъ єси на домъ на медицкии приєхалъ клєпачь на сто якуба днь днь (!) лежалъ призирая тоѣ роботы (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35).

3. *(бути розташованим)* лежати, простилатися (6): А про то про єго вѣрную службу дали єсмы єму годлѣ поле што же лежитъ о(т) бохурѦ болше милѣ то поле пустынѦ (Бо-

хур, 1377 *Р* 24); Узрѣвши єсми на вѣрную службу Драгумиру и на Некрину, дали єсми имь двѣ селѣ... а тая села лежат в Галицкой волости, на Малой Быстрнци (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5); Про (т)о нагорожаючи Ємоу Самомоу... Надаю... Городище... И зо (в)сею зе(м)лею На(д) рекою роусавою По обохъ сторонахъ Тое реки землѧ Лежачаѧ (Прилуки, 1459 *Р* 171); Продал Єсми имене мое отчизное Дажев... вынявши за третию част зо всихъ именей моих отчизныхъ, выслуженыхъ и купленых в земъли тутошней волынской лежачихъ водлє права посполитого (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

4. *(бути похороненим)* спочивати (3): и дали єсмы цркви (!) стои пѧтници що на романове торгу где лежи(т) стопочившаѧ мти (!) наша кнѧгынѧ анастасья... двѣ селѣ (Сучава, 1408 *Cost.* I, 60—61); а єстли сѧ надо мною божѧ волѧ станет, и я просила мужа своєго кн⟨ѧ⟩зѧ єго мнлость *(в ориг.* мл.— *Прим. вид.)* абы єго милость *(в ориг.* мл.— *Прим. вид.)* што записал к церкви божей к свѧтому Иоанну к Голшаном, гдѣ маєт и тѣло моє лежатн (Степань, 1489 *AS* I, 89); Іо Стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали и потврѣдили єсми стон нашєн єпископіи о(т) радъвце(х)... где сто почивши(х) пре(д)ковє и предєдовє наши(х) лєжа(т)... і црко(в) ис попи (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

5. бути записаним, бути вказаним (1): а тонъ (!) лисгъ далъ панъ Васко на ты жє пѣнѧзѣ, што на пана старостѣнѣ листу лєжа (!) (Львів, 1421 *Р* 92).

6. (що кому). *(тільки в 3 ос. одн.)* належить (що кому), заслуговує (хто на що) (3): а свѣдци цнии пановє па(н) глѣбъ романовскыи па(н) осташко давыдовскыи... иныхъ велѣ при томь добрыхъ было им жє чєсть и вѣра лєжнть (Львів, 1412 *Р* 81); а при томъ были шлѧхєтнии пановє олєшко судня нлвскни панъ янъ виницкии... много было добрыхъ им жє чьсть и вѣра лєжить (Львів, 1421 *Р* 94).

7. *(перебувати в стані, вираженому прикметником — іменною частиною складеного присудка)* лежати (5): а двє земли поусты лежать а дани с ни(х) шло четыри ведры медоу здавна (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); Гринь дє(р)житъ землю Тищи(н)скоую а с тое земли хоживоло (!) чотыри ведра медоу а полюдного ведро медоу... ино таѧ землѧ довна (!) запоустєла ничого з нєє нє хоживоло (!) в сии(ж) годъ гриню дали и(з) стрєтины да(н) довати (!) штобы таѧ землѧ поуста нє лежала (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *інф.* **лежати** (1489 *AS* I, 89); *теп. 3 ос. одн.* **лєжить, лежить** 3 (1412 *Р* 81; 1421 *Р* 94; 1499 *АСД* VI, 3); **лєжитъ** 2 (1377 *Р* 24; 1414 *Р* 85); **лежи(т)** 1 (1408 *Cost.* I, 61); *3 ос. мн.* **лежат** 1 (1378 *ЗНТШ* LI 5); **лєжа(т)** 1 (1490 *DC* 147); **лєжать** 2 (1433 *Р* 125; *бл.* 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); ! **лежа** 1 (1421 *Р* 92); *перф. 3 ос. одн. ч.* **лежалъ** (1386—1418 *Р* 35); *3 ос. одн. ж.* **лежала** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ж.* **штобы... лежала** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93, 93 зв.); *дієприкм. акт. теп. наз. одн. ж.* **Лєжачаѧ** (1459 *Р* 171); *знах. одн. ж.* ! **лєжѧчию** (1421 *Р* 93); *род. мн.* **лежачихъ** (1475 *AS* I, 72); *дієприсл. одноч.* **лежа** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

***ЛЕЗИВО** *с.* (3) *(пор. пол. діал.* leziwo «шнур») міра землі: А которые три лезива Виленской земли держали очевистѣ передъ нами и устнѣ повѣдили, штожъ тые три лезива вѣчно и на вѣки продали пану Петрашку Ланевичу Мылскому, ино билъ намъ челомъ, ижъ быхъ потвердилъ ему тые то писаные три лезива и зъ ихъ землями (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *знах. мн.* **лезива** (1445 *АкЮЗР* I, 17).

***ЛЄҐАТЪ** *ч.* (1) *(стп.* legat, *стч.* legát, *лат.* legatus) *(представник папи римського)* легат: далєи тыи то исътыи лнсты мистровы послѣднии мьли в собѣ таковоую рѣчь какбыхо(м) мы кнзѧ бискоупа роудолѳа полца (!) апоустольского лекгата а тоу(т)жо и ва(с) тѣжь оузгордѣли а нє хотѣлибыхо(м) имѣтн за срѣднпки (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **лекгата** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***ЛЕГАТОСЪ.**

ЛЄНКО, ЛЄНЬКО *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были судьѣ и свѣдци панъ ходко чемерь панъ лєнко зарубичь воєвода зудєчовьскии (Зудечів, 1411 *Р* 80); А нє останут ли сѧ дѣти по лєнковє животѣ ино лєньковy ближєму (так.— *Прим. вид.*) а любо кому лєнко прикажєть по своє(м) животѣ тому тако жь таѧ села держати вѣчно нєпорушно (Житомир, 1433 *Р* 127).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лєико, лєнько** (1411 *Р* 79, 80; 1413 *Р* 83; 1421 *Р* 96; 1424 *Р* 104; 1433 *Р* 127); *дав. одн.* **лєиькови** (1433 *Р* 126); *знах. одн.* **лєнка** (1413 *Р* 83; 1421 *Р* 95; 1430 *Р* 116).

***ЛЄНКОВЪ** *прикм.* (5): а на то єсмы дали облазничомъ сєсь нашь листъ под нашею печатью а к тому... и пана лєнкова печать зарубича воєводы зудєчовьского (Зудечів, 1411 *Р* 80); а по лєнковє животѣ и дѣте(м) лєньковы(м) тако жь таѧ села держати (Житомир, 1433 *Р* 127).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **лєньковy** (1433 *Р* 127); *місц. одн. ч.* **по лєнковє** (1433 *Р* 127); *наз. одн. ж.* **лєнкова** (1411 *Р* 80); *дав. мн.* **лєньковы(м)** (1433 *Р* 127).

Пор. **ЛЄНКО.**

ЛЄНЬКО *див.* **ЛЄНКО.**

***ЛЄНЬКОВЪ** *див.* ***ЛЄНКОВЪ.**

ЛЄОКА *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Левъ) Левко: Сє азь пань радоуль вицашпань марамоуре(ш)скы(м) (!)... и леока белковн(ч)... даємо вѣдомо... ажє балица воєвода и драгъ мещерь... и пръ(д) нами дадошє о(т) своєго оурика три села манастирю (Сігет, 1404 *ГМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **леока** (1404 *ГМ*).

Див. ще **ЛЄВА, ЛЄВКО.**

ЛЄ ПАК *част.* (3) *(стп.* lepak) *(приєднувальна з відтінком заключності)* отож: а у то(м) лє па(к) оуста(л) рома(н) темешєску(л), такожъ по є(г) доброи воли и прода(л) половина села о(т) кецелєщъ... паноу жоуржа галбеноу (Сучава, 1460 *Cost. S.* 33); також и сими рази, по жаданїю и по рѣчи господарѣ нашего милостивого кролѣ єго милости, що коли к нам прислал по єго милости вирного и шлѣхотнєго посла, по пана Добєка из Бншов, пана Бєлского, а ми лє пак слоубоуємъ и обєцахомъ господареви нашємоу... абыхом сѣ съ єго милости видѣли и голдовали (Новий Град, 1479 *BD* II, 351); А за тим лє пак прїйде прѧд нами... Мърнна Лолкъ... и проминѣла съ господство ми... два села на имѣ Борилещїи и Дръготещїи (Сучава, 1481 *BD* I, 248).

Див. ще **ЛИ ПАК.**

ЛЄПЄИ *див.* **ЛѢПѢЙ.**

***ЛЄПШИИ** *див.* ***ЛѢПШИИ.**

***ЛЄПЪШИИ** *див.* ***ЛѢПШИИ.**

ЛЄПѢИ *див.* **ЛѢПѢЙ.**

***ЛЄПѢЙШИИ** *прикм. в. ст.* (1) кращий, більш достовірний: на которыж рѣчи лепъйшє свєдетство а болшєє потвержєнє печат н⟨а⟩ша єст к семоу н⟨а⟩шомоу листу завѣшена (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **лепъйше** (1499 *AS* I, 118).

Див. ще ***ЛѢПШИИ.**

Пор. **ШТОНАЙЛЄПШИЙ.**

***ЛЕРИНЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Продали есмо мыто луцкое н вагу краковѧнину Лернну Герешу на тры годы за полторы тисѧчи копъ грошей (Вільна, 1498 *АЛРГ* 81).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Лерину** (1498 *АЛРГ* 81).

ЛЕСКОВА *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі):* великій князь Швитрнгайло... Чннимъ знаменито... Ижъ видѣвъ намъ службу вѣрную... пана Петрашка Ланевича Мыльского... даемъ и дали есмо... Сенно село... въ грани Хобовщина отъ Шупкова, Данчинъ... а отъ Яблонна Лескова (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лескова** (1445 *АкЮЗР* I, 17).

***ЛѢСОКЪ** *див.* **ЛѢСОКЪ.**

***ЛѢСТЬ** *ж.* (6) ◇ *без лѣсти* (6) щиросердно: то имаѥ(м)... оусѣ по(л)нитн и дѣ(р)жати... бѣ(з) лѣсти и бѣ(з) хитрости (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142); Тоѥ оусѣ... имаѥмь издержати и по(л)нити... *без* лѣсти и без... хитростн (Сучава, 1468 *BD* II, 302).

ФОРМИ: *род. одн.* **лѣсти** (1421 *Cost.* I, 142; 1433 *Cost.* II, 766; 1456 *Cost.* II, 791; 1462 *BD* II, 290, 293; 1468 *BD* II, 302).

Див. ще ***ЛЬСТЬ.**

***ЛѢСЪ** *див.* **ЛѢСЪ.**

ЛѢТѢ *присл.* (1) влітку, літом: ⟨...⟩ ли што лѣтѣ ино двѣ недели ма⟨...⟩ ї заклады а боудѣ(т) лн зїмѣ и⟨...⟩ и а коли оу кого оузѧто а нѣ ⟨...⟩сѧтомоу алюбо досыть нѣ...ъ в томъ часоу (XV ст. *ВС* 11 зв.).

***ЛѢТИЧѢСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Летичевъ *у Подільській землі):* мы велнкни кнзь швитрикгаилъ... чини(м) знаменито... ижь... дали єсмо ему ... села оу лѣтическо(м) повѣтѣ на имѧ бѣликовци а слободка (Острог, 1437 *Р* 136).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **оу лѣтическо(м)** (1437 *Р* 136).

***ЛЕТНИЙ** *прикм.* (1) південний: а покинувъши гостинецъ Колковъский, взяти въ лево гостинцемъ до Жыдичына на западъ летний, по левой руце Теременскнй (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **летний** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ЛѢТО *див.* **ЛѢТО.**

***ЛѢТОШНИИ** *прикм.* (1) минулорічний: Казимироу брату отъ му(р)тазы поклонъ рекши бы то было свѣдомо штожъ вы насъ брата своего здоровъѧ отъвѣдываѥтѣ отъ лѣ(то)шнего и до сего часоу стрета послали были єстѣ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **лѣ(то)шиего** (1484 *ЯМ*).

***ЛѢТОУРГЇА** *див.* ***ЛИТОУРГЇѦ**

***ЛѢУБЇИ** *ч.* (3) лувенське сукно: а мыто имаю(т) платити о(т) одного постава колонїю по вї гро(ш), а о(т) лѣоубїю по нї гроши, а бытъваръ по и, а чѣ(х) по д гро(ш) (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); А мыто имаютъ платити от единого вига ⟨Колонѣва⟩ по дванадесѣтѣ гроши, а от Лѣоубїа по осмънадесѣтѣ гроши, а Бытъваръ по и, а Чѣх по д грош(и) (Сучава, 1458 *BD* II, 261—262).

ФОРМИ: *род. одн.* **лѣубїа, Лѣоубїа** 2 (1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 262); **лѣоубїю** 1 (1449 *Cost.* II, 743).

ЛѢОУКОУШАНИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стефа(н) воєвода... чини(м) знаменито... ожѥ... дални и потвердили єсми митрополїю нашему о(т) романова тръга... села... на имѣ лѣоукоушани вы(ш) торгоу и драгомирѣщи съ пороумо(м) а лѣоукоушани съ млиномь (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512).

ФОРМИ: *наз.* **лѣоукоушани** (1458 *DIR«A»* 512).

Див. ще **ЛѢУКУШОВЦИ.**

ЛѢУКУШОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы алѣксандръ воєвода... знаемо чинимъ... ожѥ... дали єсмы цркви (!) стон пѧтници... двѣ селѣ... єдно єстъ леукушовци... а другоѥ єстъ за молдавою (Сучава 1408 *Cost.* I, 61).

ФОРМИ: *наз.* **лѣукушовци** (1408 *Cost.* I, 61).

Див. ще **ЛѢОУКОУШАНИ.**

***ЛѢОУРИНЦЬ** [1] *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше его правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... на брѣладѣ єдно мѣсто межоу лѣоуринцемъ и бъксънѣщъ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444).

ФОРМИ: *ор. одн.* **лѣоуринцемъ** (1436 *Cost.* I, 444).

***ЛѢОУРИНЦЬ** [2] *ч.* (2) *(особова назва, пор. мад.* Lőrincz, *лат.* Laurentius): мы алѣксандръ воєвода... чини(м) знаменито... ожѥ тоты истинни тизоане, дочка конатасова о(т) нѣмца и съ своимъ синомъ (sic.— *Прим. вид.*) лѣоуринѥ(м)... прода(л) єдноу боукатоу землю (!)... монастырю нашемоу о(т) нѣмца (Сучава, 1452 *Cost.* II, 409—410); И пак оу том оу тотжѥ час прїидѥ прѧд нами... НастѦ, кнѣгинѦ пана Юга вистѦрника... и прода⟨ла⟩ *(в ориг* прода.— *Прим. вид.)*... єдноу фалчоу винограда... що же была коупила тотоу фалчоу винограда от Агъта, жена Карвак Лѣоуринци от Хрълова (Гнрлов, 1499 *BD* II, 147).

ФОРМИ: *род. одн.* **Лѣоуринци** (1499 *BD* II, 147); *ор. одн.* **лѣоуринце(м)** (1452 *Cost.* II, 410).

ЛѢХНО *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Олекса, Олександръ): а при томъ оуздаванъѣ были бояре землѦне панъ ходько быбѣльскии... панъ глѣбъ дворъскови(ч) со двѣма снма ванько А лѣхно (Перемишль, 1378 *Р* 26).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лѣхио** (1378 *Р* 26).

Див. ще **ОЛѢХНО, ОЛѢШКО.**

! ЛѢШѢѤ (1): коли сюю правъдоу сѦкъ промежи собою вчинимъ потомъ отъ сего часоу межи тѣбѥ и нами лешѥ (!) доброты иного дела не будеть (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ЛѢШЪ *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... села оу нашеи земли на имѦ хѣнцовци на серѣ(т)... и оу хачишчох лѣшъ (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лѣшъ** (1431 *Cost.* I, 317).

ЛИ [1] *спол.* (104) **1.** *(зв'язує члени речення)* (7) **1.** *(розділово-перелічувальний)* або, чи, чи то (5): даемъ ва(м) вѣда(т) всѣмъ тымъ листомъ нашимъ и(ж) хто будѥ(т) ва(с) (!) держа(т) челѦ(д) немецкую мужѥ(в) ли жоно(к) ли робѦт ли бы єстѥ при нашеи мл(с)ти воли (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*); щобы они волни были *(в ориг.* были.— *Прим. вид.)* купити собѣ и во(л) и коро(в) и па(к) що коупилн, ли товара ли бу(д) що (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 759);

(чергується з и л и) (1): и щобы во(л)ни были они купити собѣ волы и коровы и па(к) що купили, ли товара или бу(д) що (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743).

2. *(розділовий, чергується з* а л ю б о) або, чи (1): О свѣдечьствѣ прїрожены(х) маѥ(т) ли бытї прїпоущонъ алюбо нѣ маѣть (XV ст. *ВС* 6 зв.).

II. *(зв'язує речення)* (97) *(приєднує підрядні умовно-часові речення)* якщо, коли: *(у препозиції)* (95): а поидѣть ли царь на лѦхи а любо кнѦзи темнии кнѦземъ литовьскымъ помагати (б. м. н., 1352 *Р* 6); I teź, jestliby... *mezi* soboju nezhodu, abo swar poczali, sudja mesta naszoho źadnoho peresuda na nich ne majet' brati; ale my tolko, albo nasz starosta, budietli ich suditi, a na nichby kotoraja wina abo prostupka prisźla, tot sud majet' byti na nas zachowan (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); А нѣ останут ли сѦ дѣти по ленкове животѣ ино ленькову ближему (так.— *Прим. вид.)* ... таѦ села держати (Житомир, 1433 *Р* 127); Будеть ли хто у тыхъ земляхъ бискупа и церковь нагабати, я хочью у то уступитися и боронити и очистити тые земли (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); а от тых коуниц боудет ли намь надоби, а мы коупим за готовы (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); а нѣ боудоуть ли тыи кмети виноваты вины па(н)ское тогды прїказоуемы абы нѣбыли габани тымъ позовомь (XV ст. *ВС* 14); боудем ли тогди оу которои немоци, та нѣ мочи мем самы ехати заедно с ными, он бы тогдн имал ехати заедно с ными сынь наш Богдан воєвода (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

(в інтерпозиції) (2): а оць по смр(с)ти (!) тымъ то дѣтемъ и то (!) женѥ боудѣ(т) лї єѥ волѦ можеть изоставить опѣкательнїка оу томь имении докоуль доростоуть дѣти ты(х) лѣ(т) (XV ст. *СЯ* 40 зв.).

Див. ще **ЛЬ** [1].

ЛИ [2] *част.* (19) **1.** *(питальна)* (18) а) *(у прямому питанні)* чи (9): Мы пытали пани Василевоѥ, єст-ли в тѣбѥ ещо люди? (Луковиця, 1478 *AS* III, 17); и мы тых Цеценевских пытали, ОндрѦ Нѣмцевича, а Васка Игнатовича: єст-ли ваша печат оу того привилѦ? (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); И мы Бориса Семеновича питали: маешъ ли на кимъ на него доводъ, абы онъ семь волостей нашихъ закралъ

(Вільна, 1495 *АЛМ* 83); Ратомскій свѣтчилъ тымъ обычаемъ: коли панъ Петръ пріѣхалъ до Станкова и съ панею своею до дѣлу своего... и пани его позвала мене и пытала мене, есть ли полотна, и я исповѣдилъ полотна въ тои клѣти, в которои скарбъ былъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163);

б) *(у непрямому питанні)* чи (9): которы(и) боудѣть познаныи а соудьи во (до)лекы(х) (!) сторона(х) имє(т) ли о(т)повєдитн соудъ (XV ст. *ВС* 6); и мы казали и(м) на то листы дозволєныи положити пере(д) нами о(т)ца нашого короля̀ єго м̃лсти призволи(л) ли єго мл(с)ть тую зе(м)лю и(м) купити (Вільна, 1495 *ВСоб.*); И мы пытали Сопѣгн: свѣдомъ ли онъ того, коли тотъ листъ брали въ небощика, короля е. м. (б. м. и., 1498 *АЛМ* 169).

2. *(підсилювальна)* же (1): алє хочє(м) ва(с) держати оу тои прави и закона (sic.— *Прим. вид.*), како ли єстє нмали при̃ стопочившаго родитєлѣ нашєго, алєксандра воєво(д) (Баків, 1447 *Cost.* II, 732).

Див. ще **ЛЬ** [2].

ЛИБО *спол.* (13) **I.** *(зв'язує члени речення)* (12) **1.** *(розділово-перелічувальний)* або... або, чи... чи, чи то... чи то (4): а кто имѣтъ купити скотъ илн бараны, у баковѣ, либо у романовѣ у торгу, либо у бани, либо на нѣмци, либо у иныхъ торгохъ нашнхъ, нє надобѣ нигдѣ мыто дати, нижъ тамъ гдѣ купилъ и возмѣть печать отъ мытника (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632);

(чергується із сполучниками а б о, а л и б о, и л ї, л ю б о) (7): а кто имѣть коупити скотъ или бараны, оу баковѣ, нли (!) оу романовѣ тръгоу, либо оу бани, либо на нѣмци, либо оу иных торгох нашнх, нє надобѣ нигдє мыто дати, нижъ тамъ гдє коупил, и возмет печатъ от мытника (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669); а хтобы мєл того имѣнА под кн⟨є⟩гинею искати либо дАдки мои, любо сєстры (*в ориг.* сєсєстры.— *Прим. вид.)* мои, або ближныи *(в ориг.* блєжныи.— *Прим. вид.)* мон... ино кн⟨є⟩г⟨и⟩ни єє милости *(в ориг.* м̃л.— *Прим. вид.)* нєнадобє ничого с тыми мовити, нижли я маю зо всими тыми о отчизнє своєй мовити и оправовати єи, а кн⟨є⟩г⟨и⟩ни єє милости *(в ориг.* м̃л.— *Прим. вид.)* толко готового смотрєти (Луцьк, 1494 *AS* I, 101); И також слюбыл нам наияснѣишїи Ян Олбрахтъ, крал полскїи... єстли бы сѣ пригодило... иж бы мы от нѣкоторого непрїятелѣ моцнєго, которомоу бы мы отпереты нє моглы, та вънде̃мо ис нашєи зємли, либо до Угор, алибо до их мнлости кролєвства полскаго, тогди их милости зємлн да соут отворени нам (Гирлов, 1499 *BD* II, 421—422).

2. *(пояснювально-уточнюючий)* або, чн, чи то (1): па(к) ли быхо(м) нє дали ты(х) золоты(х) которого року на оу(м)олвенїн дни н чАсы... то(г)да по(д)дає(м) сА королеви по(л)скому... по(д) другую ше(ст) со(т) золоты(х) дукатовъ либо че(р)лены(х) золоты(х) оуго(р)скы(х) (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142).

II. *(зв'язує сурядні речення)* (1) *(розділовий)* або, чи, чи то (1): а хтобы мєл того имѣнА под кн⟨є⟩гинею искати либо дАдки мои, любо сєстры *(в ориг.* сєсєстры.— *Прим. вид.)* мои, або ближныи *(в ориг.*— блєжныи.— *Прим. вид.)* мои, так же *либо* хотєлли бы пан Василєй Хрибтович (!), которою мѣрою подлє подвурА своєго мою отчизну стиснути алибо кн⟨є⟩г⟨и⟩нА ИвановаА КропотчинаА або пани МихайловаА РуденскаА, ино кн⟨є⟩г⟨и⟩ни єє милости *(в ориг.* м̃л.— *Прим. вид.)* нєнадобє ничого с тыми мовити, нижли я маю зо всими тыми о отчизнє своєй мовити и оправовати єи, а кн⟨є⟩г⟨и⟩ни єє милости *(в ориг.* м̃л.— *Прим. вид.)* толко готового смотрєти (Луцьк, 1494 *AS* I, 101).

Див. ще **АБО, АЛБО, АЛЄБО, АЛИ** [2]**, АЛИБО, АЛЮБО, ЛЮБО** [1].

***ЛИБОРТЪ** *див.* **ЛЮБАРТЪ.**

ЛИВОВСКЇИ *див.* **ЛВОВСКИИ.**
ЛИВОВСКЫ *див.* **ЛВОВСКИИ.**
ЛИВОВЧАНЄ *див.* **ЛЬВОВЧАНЄ.**
ЛИВОВЧАНЄ *див.* **ЛЬВОВЧАНЄ.**
***ЛИВОВЪ** *див.* ***ЛВОВЪ.**
***ЛИГОѲЕТЪ** *див.* **ЛОГОФЕТЪ.**

ЛИДСКІЙ *прикм.* (4) *(пор.* Лида *у Віленському воєводстві):* Я, Андрей Александровичъ, намѣстникъ лидскій, державца Кіевскій... подлугъ листу гдрского обедвѣ тые нивки отехалъ к цркви Бжіей к стому Николе (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); и мы пе(р)во сего высылали та(м) того межы ними смотрѣти, ма(р)шалъка нашого намѣстника ли(д)ского пана станислава пе(т)рашковича... и они та(м) выє(з)дили и того межы ними смотрели (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **лидскій** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *ск. н.* **л(д), ли(д)** (1495 *ВК; ВМЗД*); *знах. одн.* **ли(д)ского** (1495 *ВМЗД*).

ЛИЄ, ЛЇЄ *ч.* (4) *(особова назва, молд., пор.* Илия*)*: тѣмь мы видѣвши єго правую и вѣрную службу до на(с)... дали єсмы ємоу оу нашєи зємли молдавскон... село на оустїи жеравцѣ... на имє где быль лиє (Сучава, 1414 *DIR«A»* 441); мы Стєфан воєвода... знаменито чнним... ожє тоти истинїн Мърина и Фєдка... и Тоадєроу и Пашко и брат єго Лиє... жаловали єсми их особною нашею милостїю (Сучава, 1490 *BD* I, 391—392).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лиє, лиє, лїє** (1414 *DIR«A»* 441; 1424 *Cost.* II, 956; 1490 *BD* I, 391); *дав. одн.* **Лїи** (1490 *BD* I, 392).

ЛИЄЩИ, ЛЇЄЩЇИ *мн.* (11) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвшє правоую и вѣрноую єго слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... осемъ селъ на имА роз⟨к⟩а петръ на кобылѣ... и лнєщн на оусти жиравца (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488); Тѣм мы видѣвше их правою и вѣрною слоужбою до нас... дали и потвръдили єсм⟨ы⟩ им от нас... єдно село... на имѣ Лїєщїи (Васлуй, 1495 *BD* II, 47).

ФОРМИ: *наз.* **лїєщїи, Лїєщїи** 3 (1493 *ПГВСП;* 1495 *BD* II, 47); **лиєщи** 1 (1436 *Cost.* I, 488); *дав.* **лиєщємъ, лиєще(м)** (1443 *Cost.* II, 131, 132); *знах.* **лиєщи** 2 (1448 *Cost.* II, 324; 1495 *BD* II, 63); **лиєщиє** 1 (1443 *Cost.* II, 131); *ор.* **Лїєщи** (1495 *BD* II, 63).

ЛИКОЗА *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были свѣдци... панъ Ашко тарновьски панъ лнкоза воєвода (Краків, 1394 *P* 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лико̀за** (1394 *P* 54).

ЛИМБАДОУЛЧЄ, ЛИМБЪДОУЛЧЄ *ч., невідм.* (2) *(особова назва):* мы *бо*Аре ... панъ михаило дорогоунскы ... панъ лнмбадоулче... чинимъ знаменито... ажє слюбоуємъ... кролю полскомоу... ажє имаємъ на то(м) стоАти и радити ємоу (Сучава, 1433 *Cost.* II, 650—651); А хотар тои селнщи где бил тръгъ Сърати... почєнши тиж от оустїє Сърати... до хотаръ Лнмбъдоулче (Сучава, 1489 *BD* I, 374).

Див. ще ***ЛИМБАДОУЛЧЄВЪ.**

***ЛИМБАДОУЛЧЄВЪ** *ч.* (3) *(особова назва):* а на то є(ст)... вера пана доумы лимбадоулчєва и брата єго (Сучава, 1435 *Cost.* I, 424); а на то є(ст)... вѣра пана доумы лимбадоулчєва (Васлуй, 1437 *Cost.* I, 515).

ФОРМИ: *род. одн.* **лимбадоулчєва, ⟨лимбъ⟩доулчєва** (1435 *Cost.* I, 424; 1436 *Cost.* I, 484; 1437 *Cost.* I, 515).

Див. ще **ЛИМБАДОУЛЧЄ.**
***ЛИМБАДУЛЧИЧЪ** *див.* ***ЛИМБЪДОУЛЧИЧЪ.**
***ЛИМБОДОУЛЧЄВИЧЪ** *див.* ***ЛИМБЪДОУЛЧЄВИЧЪ.**
***ЛИМБЪДОЛЧЄВИЧЪ** *див.* ***ЛИМБЪДОУЛЧЄВИЧЪ.**
ЛИМБЪДОУЛЧЄ *див.* **ЛИМБАДОУЛЧЄ.**

***ЛИМБЪДОУЛЧЄВИЧЪ** *ч.* (11) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана доумы лнмбъдоулчєвича (Сучава, 1435 або 1436 *Cost.* I, 494); мы петръ воєвода... чини(м) знаменито... ожє тотъ истинны слоуга нашъ, вѣрны панъ тадоръ линбъдоулчєви(ч) (sic.— *Прим. вид.*) слоужн(л) намъ

правои (sic.— *Прим. вид.*) и вѣрно (Сучава, 1455 *Cost.* II, 553).

ФОРМИ: *наз. одн.* ! **линбъдоулчєви(ч)** (1455 *Cost.* II, 553); *род. одн.* **лимбъдоулчєвича, ли(м)бьдоулчєвича, лимбодоулчєвича** 8 (1435 або 1436 *Cost.* I, 494; 1436 *Cost.* I, 468, 482, 488; 1437 *Cost.* I, 529, 536; 1438 *DIR«A»* 472; 1443 *Cost.* II, 145); **лимбъдолчєвича** 1 (1437 *Cost.* I, 542); **лимпадоулчєвича** 1 (1441 *DBAc* 40).

***ЛИМБЪДОУЛЧЄВЪ** *див.* ***ЛИМБАДОУЛЧЄВЪ.**

***ЛИМБЪДОУЛЧИЧЪ** *ч.* (6) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана лимбадулчича и брата єго пана мирчѣ (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 26—27); а на то є(ст)... вѣра пана думы и брата єго пана мирчи лимбъдулчичи (Сучава, 1443 *Cost.* II, 180).

ФОРМИ: *род. одн.* **лимбъдоулчича, лимбадулчича** (1438 *Cost.* II, 27; 1443 *Cost.* II, 120, 129, 132, 141); *наз. мн.* **лимбъдулчичи** 1 (1443 *Cost.* II, 180).

***ЛИМБЬДОУЛЧЄВИЧЪ** *див.* ***ЛИМБЪДОУЛЧЄВИЧЪ.**

***ЛИМПАДОУЛЧЄВИЧЪ** *див.* ***ЛИМБЪДОУЛЧЄВИЧЪ.**

!ЛИНБЪДОУЛЧЄВИЧЪ *див.* ***ЛИМБЪДОУЛЧЄВИЧЪ.**

***ЛИНЕВО** *с.* (1) *(назва озерця у Волинській землі):* а обрубъ земленый тому именицу моему Лопавшомъ по старине: от именя моего Хренникъ... до дороги, што з Лопавшъ идетъ до Корытна, а через тую дорогу... у Смыжаль, которая въстала нижей озерца Линева (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *род. одн.* **Лииева** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ЛИНЕВСКІЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ были свядъцы: пан Михайло Масковичъ... пан Федор Линевскій (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лииевскій** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

***ЛИПА** *ж.* (7) липа: а хотарь имъ нижни о(т) марышевъци валъ щто (!) по перєкь полA до серета... а о(то)лA по краи боуковины горѣ до шеръбовьского хотарA оу липы могыла (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); тамъ же есмо копецъ усыпалы, грани на лыпи вытесаты велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); а хотар томоу сєло, на имѣ шербановци, о(т) поянъ о(т) лѣсов рог, що близ поутѣ, лип (!), о(т) тои **лип** (!) чєрес поут, та чєрес полє, простѣ къ дроугомоу лисоу (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162).

ФОРМИ: *наз. одн.* ! **лип** (1492 *Cost. S.* 162); *род. одн.* **липы** 1 (1392 *Cost.* I, 7); о(т) ! **лип** 1 (1492 *Cost. S.* 162); *знах. одн.* **липоу** 1 (1446 *ПГСПМР*); на ! **ли(п)** 1 (1490 *ДГСХМ*); *місц. одн.* на **лыпи** (1430 *ГВКЛ* 7, 8).

ЛИ ПАК *част.* (2) (*стп.* lepak) *(приєднувальна з відтінком заключності)* отож: И за тим ли пак оуставши слоуга наш Козма и верноул тоти вышеписанних пинѣзи свAтомоу монастирю от Бистрицоу пон(є)же тое сєло Торторещи а ми єсми оузAли къ нашємоу хотароу от Камєнню (Сучава, 1475 *BD* I, 206); а за тим ли пак оуставши мароушка, сестра влъчина... и продала свою чAст от сєла, от батърещи, част от црковъ, братаничоу своємоу, негрилови (Сучава, 1493 *Cost. S.* 176).

Див. ще **ЛЄ ПАК.**

***ЛИПАЯ** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Липа: оузрѣвшї єсмо знаменнтоую намъ слоужбоу... Слоуги нашого вѣрно(г) пана Митка... и мы дора(д)вши сA с наши(м) кнзи... дали єсмо емоу сєло липоую оу перємильскомъ Повѣтє (Луцьк, 1451 *P* 158—159).

ФОРМИ: *знах. одн.* **липоую** (1451 *P* 158).

***ЛИПЄНЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Ино мы єсмо им досмотрили и познаменали коуда (б)ило и прислоухало издавна: почъншии ис верха от берегъ Брълада... до краи боуковини п(овр)ъх дѣла против Липєнєщи (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *род.* **Липенєщи** (1495 *BD* II, 63).

***ŁYPESK** *ч.* (1) *(назва міста у Троцькому воєводстві)* Липецьк: a jiszcze wołosty ty Pruszanuiu, Kobryn, Zdltow, Wiady i Słonimskoie wołosty zaczepili; Łachom, Bobrujsk, Łypesk, Kleczesk to wse wypustoszyli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Łypesk** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

***ЛИПИЦЯ** *ж.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Верхня або Нижня Липиця: A осташко давыдовскии корчакъ з липицѣ спичникъ з болшева знаємо чини(м)... аже кроль господарь нашь казалъ намъ розъѣхати границю игнатови с кунцѣре(м) межи кутищи и межи полаги(ч) (б. м. н., 1419 *P* 90).

ФОРМИ: *род. одн.* **липицѣ** (1419 *P* 90).

ЛИПНИКИ *мн.* (3) *(назва села у Київській землі):* а межи то(г) єсть липники а по ты(ми) липники была пасека кнзA михаилова г(с)дрA наше(г) С тоули(н) а о(т) ты(х) липнико(в) к великои роудѣ... то єсть землA пана скипорева объѣханая (б. м. н., бл. 1458 *P* 168).

ФОРМИ: *наз.* **липники** (бл. 1458 *P* 168); *род.* **липнико(в)** (бл. 1458 *P* 168); *ор.* **липники** (бл. 1458 *P* 168).

ЛИПНИКЫ *мн.* (2) *(назва села на Буковині) суч.* Погорілівці: Мы пановє господарѣ нашего, нлїи воєводы, на имA панъ вилча о(т) липникы и пань исаїа бановскыи... вызнаваємъ тымъ то наши(м) лнстомъ... иже повынни єсмы єго воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701); тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми емоу... сєло на(д)нистри ли(п)ни(к) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз.* **ли(п)ни(к)** 1 (1437 *Cost.* I, 541); *зам. род.* о(т) **липникы** 1 (1436 *Cost.* II, 701).

***ŁYPNISZKY** *мн.* (1) *(назва села у Віленському воєводстві):* A psan u Łypniszkach (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142).

ФОРМИ: *місц.* **u Łypniszkach** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142).

***ЛИПОВЪ** *прикм.* (3) липовий (!): tedy oczicz toho sieła Pokossowczow... y so staremy liudmy wiwył zemliu sczo ku Pokossowczom panu Mirosławu od Bludnik hranicza, po Lipowy Lissok (Галич, 1413 *GL* 48);

л и п о в а ⟨д о л и н а⟩ (1) *(назва долини у Молдавському князівстві):* а хотаръ томоу селоу о(т) чиреша поперєкы простѣ полемъ на бахлоую та бахлоуємъ долоу до долины щое (!) мало пониже липовы о(т) тои долины простѣ на сербъскои долины (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84); л и п о в ъ д ѣ л (1) *(назва пагорка — вододілу у Молдавському князівстві):* а хотаръ тѣмъ пAты(м) село(м)... почєнше о(т) четире доубы та прости ⟨на ра⟩ковь дѣлъ, та дѣло(м) до ст⟨ємнниковь⟩ дѣль, та до липовоу (!) дѣ(л) (Васлуй, 1437 *Cost.* I, 515).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* ! **липовоу** (1437 *Cost.* I, 515); *знах. одн. ч.* **Lipowy** (1413 *GL* 48); *род. одн. ж.* **липовы** (141[illegible] *Cost.* I, 84).

***ЛИПЪШИИ** *див.* ***ЛѢПШИИ.**

ЛИПAГИ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* а кн⟨A⟩зю Семену достaлсA город Колоден а села: Чернехов... ЛипAги (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **ЛипAги** (1463 *AS* I, 54).

***ЛИПAТА** *ч.* (1) *(особова назва):* Поручили(с) кнA(з) велико(м) скирьгаилу за грндка за костAнтинови(ч)... первыи поручни(к) кнA(з) михайло євиутєви(ч)... кнA(з) федоръ миркли бра(т) єго дмитрии ли(пA)та бра(т)ша кнA(з) юрьи кожюшно (б. м. н., бл. 1392 *P* 46).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ли(пA)та** (бл. 1392 *P* 46).

***ЛИСЄЦОУЛЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали и потвръдили єсми емоу отниноу єго, села, на имѣ... бранищѣри... и лисецоу(л) (Сучава, 1455 *Cost.* II, 553).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лисецоу(л)** (1455 *Cost.* II, 553).

***ЛИСИИ** *прикм.* (1) ◇ л и с ь я г о р а (1) *(назва місцевості у Львівській землі):* мы великыи кнAзь Швитрикаило олькиръдовичь чинимъ... знаменито... ижь... дали єс-

мо... сєножать... о(т) лисєи горы по болото (Городок, 1443 *Р* 144—145).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **лисєи** (1443 *Р* 145).

ЛИСИНСКІЙ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были старци Печерского манастыра Дублянски Іона Авраамъ ключникъ... попъ Лисинскій Фалелей (Київ, 1398 *ДГПМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лисинскій** (1398 *ДГПМ*).

***ЛИСИЦА** [1]*ж.* (7) *(шкурка лисиці як товар і рід податі)* лисиця: и єщє ва дали ві лисици пани хоньци и єѣ зѧтєви ивашкови и дѣтємь єѣ (Перемишль, 1378 *Р* 26); а кто идєтъ до илвова, на головноє мыто, у сочавѣ, отъ скота одинъ грошъ... отъ сто лисиць дєсѧть гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); Колї хто нагани(т) алюбо нарє(ч) сказанїю старосты краковъска(г) имєєть ємоу о(т)кладать лоупєжмы гор(н)остаиными а... по(д)соудъкомъ лїсицами... зємьскомоу пїсарєви ка(ж)номоу по лисици (XV ст. *ВС* 30 зв.); А кто идєт до Лвова на головном мытѣ оу Сочавѣ от скотыны а грош... от сто лисици і грош (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *дав. одн.* **лисици** (XV ст. *ВС* 30 зв.); *наз. мн. зам. род.* от сто **лисици** (1460 *BD* II, 273); *род. мн.* **лисиць, лисицъ** (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1456 *Cost.* II, 789); *ор. мн.* **лїсицами** (XV ст. *ВС* 30 зв.); *знах. дв.* **лисици** (1378 *Р* 26).

ЛИСИЦА[2] *ч.* (2) *(особова назва):* Я боулга(к) лисичи(н) сы(н) а михаило во(л)чковн(ч) чини(м) знамєнито... што(ж) нєбожчикъ оць мои па(н) лисица записа(л) бы(л) стомоу николє поусты(н)скомоу манастырю половиноу сєлища ивони(н)цо(в) (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лисица** (1499 *ПИ* № 3).

***ЛИСИЧИ** *див.* ***ЛИСИЧИИ.**

***ЛИСИЧИИ** *прикм.* (7) лисячий, лисичий (1): А тако(ж) оуста (!) о по(д)соу(д)ко(х) коли ємоу нєхто нагани(т) имєєть положи(т) любо три вѣрдоунъкы алюбо лоупєжь лїсичїи (XV ст. *ВС* 34);

л и с и ч н и б р о д ъ (5) *(назва місцевості у Львівській землі):* тогды влдка почалъ вказовати и рѣклъ стана такъ милии пановє то єсть црквная зємлѧ стго спса по лисичии бро(д) (Погоничі, 1422 *Р* 97); Л и с и ч ы и г а и (1) *(назва місцевості у Львівській землі):* мы вєликыи кнѧзь Швитрикаило олькиръдовичь чинимъ... знамєнито... ижь... дали єсмо и записали зємьлю црьковъноую... и за болотомъ сєножать подъ Лисичымъ гаємъ (Городок, 1443 *Р* 144—145).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **лисичии, лїсичїи** 5 (XV ст. *ВС* 34; 1422 *Р* 97, 98); **лисичи** 1 (1422 *Р* 98); *ор. одн. ч.* **Лисичымъ** (1443 *Р* 145).

***ЛИСИЧИНЪ** *прикм.* (1): Я боулга(к) лисичи(н) сы(н) а михаило во(л)чкови(ч) чини(м) знамєнито... што(ж) нєбожчикъ оць мои па(н) лисица записа(л) бы(л) стомоу николє поусты(н)скомоу манастырю половиноу сєлища ивони(н)цо(в) (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **лисичи(н)** (1499 *ПИ* № 3).

Пор. **ЛИСИЦА**[2].

***ЛИСИЧЫИ** *див.* ***ЛИСИЧИИ.**

ЛИСОВИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а кнзѧ юрьєвы(х) боѧръ бы(л) при то(м) пань патрикѣи краєвскии... а пань стєцко лисовичь боѧри(н) кнзѧ михаила чорторыиского (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лисовичь** (1458 *ОЖДМ*).

***ЛИСОВЪЩИНА** *ж.* (1) *(назва земельного володіння у Київській землі):* Якимъ коузнє(ц) зємлю дє(р)жить Лисовъщиноу а с тоє зємли дани идєть сорокъ грошє(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Лисовъщиноу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ЛИСТ *див.* **ЛИСТЪ.**

ЛИСТО *див.* **ЛИСТЪ.**

***ЛИСТОВЫИ** *прикм.* (1) ◇ л и с т о в о є п и с м о (1) письмове свідоцтво, грамота: колижь мєжи рожаємь людьскимь иичого нє єсть пилнишєє, нижьли памяти потрєбизна єсть, абы дѣла листовымь писмомь и свѣдоцствомь оутвєржєно людьскимь (Львів, 1436 *Cost.* II, 706).

ФОРМИ: *ор. одн. с.* **листовымь** (1436 *Cost.* II, 706).

ЛИСТЪ, ЛИСТ, ЛИСТО *ч.* (1830) (*стч. стп.* list) 1. *(письмовий документ юридичного характеру)* грамота (1727): А сє ѧ король казимиръ... далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворищє заньво матѣичича... а приписалъ єсмь микитино дворищє... А писанъ листъ оу днь пѧдєсѧтъиы на городѣ казимирѣ (Казимир, п. 1349 *Р* 3—4); А на потвєрженїє тому листови велѣли єсми привѣсити печат нашего вєликаго князства (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); Мы болєславъ инако швитрнкгаило... кнѧзь чєрниговскии... знаємо то чини(м)... каждому доброму нинѣшни(м) и пото(м) будучи(м) сєго листа чтучи(м)... ажє... даємъ слузѣ нашєму юркови козєнѧти на своємъ сєлѣ на хватовцєхъ И копъ рускои личбы краковскои монѣты (Коломия, 1424 *Р* 102); а на то єсмо єму сєс листъ нашъ дали з нашою печатю (Київ, 1459 *ЗНТШ* XI, 13); а длѧ памѧти соудоу нашог⟨о⟩ дали єсмо кн⟨ѧ⟩зю Сємєноу (*в ориг.* Мємєноу.— *Прим. вид.*) Васильєвич⟨ю⟩ сєй нашь листъ за нашими печатьми (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); свє(т)ки посвє(т)чили што(ж) тая кнгни пєрє(д) ними то(т) записъ ємоу на то дала и имєна и(х) в то(т) листъ оуписала (Берестя, 1496 *ВМКФС*); а на болшоую крѣпость и потвърж(д)єнїє томоу въсємоу вышєписанномоу, вєлѣли єсмы... пєча(т) привѣсити к сємоу нашємоу листоу (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231);

боргове зобов'язания (9): кто к намо принєсєть записо на г тисѧчѣ тому мы дамы вашь листо што писано на д тисѧчи (Сучава, 1388 *SL* 678—679); а тєжь штожь мои отєць, пєтръ воєвода, позычи(л) пѣнѧзи моєму милому г(с)дрю, кролю пол(с)кому, и тыхъ сѧ о(т)ступлю и листы хочю тыи вроти(т) (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); мы пєтръ воєвода... съ оусєю нашєю радою волоскою, вызнаваюмъ... оужє тоты златии пинѣзи, котори єсмы были дали на жолдь оурожєномоу паноу бартъшовы з боучача... панъ михаило... братъ рожєнъи пана бартоша, намъ вєрноулъ и заплатилъ иеполною, а мы имъ слюбоуємъ... ажє нє имаємъ пана мыхаила... оупоминати, ани габати оу вѣкы, писаниа ни листовъ заднихъ ховати никакого, али оуси листовъ котори єсмо имѣли на пана бартоуша, а ми тоти листовъ нашихъ оуси оумрътвимъ и оугасимъ (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 814—815);

л и с т ъ г л є и т о в н ы и (3) (*стч.* glejtovní list, *стп.* glejtowny list, *свн.* geleitebrief) охоронна грамота: то(г)ди имає(м) зватн до на(с) нашє(г) млого оцѣ и прїатєлѣ, пана мужила, и оучинити єму прав(д)у бжїю на ти(х) оуси(х), кому иму(т) они вину дати, яко(ж) на листо(х) глєитовны(х) стои(т) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809—810); мы Стєфан, воєвода... свѣдомо чинимъ... ожє... дали єсми сєс наш лист глєитовныи правы... паноу боургъмистроу и оусим паном... и оусим коупцєм з мѣста Ливовского... на то яко да єст нм волно и слободно и оусим коупцєм прїити к нам до нашєи зємли съ оусими своими торговлѣми и товаром, коуповати и продавати, бєз никоторои забавы и шкоды (Ясси, 1463 *BD* II, 295); л и с т ъ г р а н и ч н ы и (2) розмежувальна грамота: па(н) ивашко дѣдошицкии положилъ свои листы граничныи прє(д) нами и прє(д) паны (Зудечів, 1413 *Р* 83); мы кнѧ(з) ѳєдорь любортови(ч) чинїми то знамєнїто... ажє прїшє(д) прє(д) на(с) па(н) игна(т) облазнїцкии жалова(л) и позва(л) па(н) юрья дѣдошицкого кгоурь(ге)шєви(ч), ажє ємоу взѧ(л) вєпрѣ вь єго доубровѣ чєрєсь границю а яко сталї прє(д) нами и прє(д) паны на правѣ па(н) игна(т) облазницкїи жаловалъ и положи(л) свои лїсты

гранїчныи (Зудечів, 1421 *Р* 95); листъ дозволєныи (1) (*стп.* list dozwolony) грамота на дозвіл чого: и мы казали и(м) на то листы дозволєныи положити пєрє(д) нами о(т)ца нашого королѧ єго м҃лсти призволи(л) ли єго мл(с)ть тую зє(м)лю и(м) купити (Вільна, 1495 *ВСоб*); листъ еднальныи (1) грамота про полюбовну угоду: И Нагорка а Шпица не хотели того ждать и въступили съ нимъ у еднан⟨ь⟩е передъ добрыми людьми, и з⟨ъ⟩едналися съ нимъ, и листомъ ся записали, какъ тая речъ маеть межи ними стоятн, какъ ся з нимъ зъеднали и записали подле листу еднал⟨ь⟩ного (Краків, 1489 *РИБ* 433); листъ потвєржєныи (1) підтвердна грамота: вл(д)ка ива(ш)ко свѣтчи(л), што прншо(л) до нєго борн(с) длѧ лнсту потвє(р)жєного г(с)дръского (Вільна, 1495 *ВМБС*): листъ привилныи (3) (*стп.* list przywilejny) привілей: А мыто да платѧт от своєго товара и торговли подлоуг того листоу прнвилного, щож єсми им дали и запнсалн (Ясси, 1463 *BD* II, 295); листъ привилье (1) прнвілей: и тая Ганка передъ намн повѣдила, штожъ тыи два слѣды дала ей небожчыца пани Сенковая Кгеднкгелдовича, коли замужъ ее отдавала, и на то вказала передъ нами листъ привнл⟨ь⟩е панее Сенковое (Троки, 1494 *РИБ* 560); лнстъ присѧжныи (1), присѧжъныи листъ (1) присяжна грамота: такъ рєкъши присѧгоу свою выписавши присѧжъны(и) листъ написавъ тагирєвымъ мєнъшимъ братомъ табипомъ (!) послалъ єсми (б. м. н., 1484 *ЯМ*); Про тожъ г(с)дръ нашъ Стєфанъ воєвода нами вашо(и) мл(с)ти приказа(л) абы ваша мл(с)ть ємоу записъ вписали по сєму спнску што до вашє(и) мл(с)ти по насъ присла(л) и на то бы єстє ваша мл(с)ть ємоу присѧгоу вдєлали пєрє(д) нами и то(т) листъ присѧ(ж)ны(и) намъ дали (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 60); листъ судовый (10), судовый листъ (2) (*стп.* list sądowy) судовий вирок, верднкт: тако янъ бѣлєцкии положнлъ листъ кролєвскии н такѣ иныѣ листы судовыѣ што жє на бѣлку твєрдост(и) имаєть (Львів, 1421 *Р* 94); И поведилъ передъ нами: рекомо, быхмо мы его и съ Симъхою, и сыномъ его з Нисаномъ о тую тисячу золотыхъ смотрели, какъ были есмо лони въ Луцъку, и присудили ему на нихъ пять сотъ золотыхъ, и лнстъ нашъ судовый на то ему дали (Краків, 1489 *РИБ* 431); жалова(л) на(м) тотъ Стєпа(н) є(р)моличъ з бра(т)єю своєю на курила и повєдили на(м), што(ж) дє(и) пє(р)во сєго о(т)цы и(х) право мѣли пєрє(д) королємъ єго мл(ст)ю оу лѧсє(х) в радомлн и(м) бы о(д)ны(м) о(т)суди(л) тую о(т)чи(н)ну и ли(ст) судовы(и) єго мл(с)ть да(л) а Ивана о(т)ца єго к то(и) о(т)чи(н)нє нєпрнпустн(л) (Вільна, 1495 *БСКИ*); И листъ судовый передъ нами положилъ; ино въ листу стоитъ, штожъ е. м. тыи люди Сопѣжѣ прнсудилъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169); вєрны листъ (2) *див.* **ВѢРНЫИ**; листъ записный (2), записный лнстъ (2) *див.* ***ЗАПИСНЫЙ**; оуздавалныи листъ (1) *див.* ***ОУЗДАВАЛНЫИ**; оуздавныи листъ (3) *див.* ***ОУЗДАВНЫИ**.

2. (*письмове повідомлення*) лнст (52): Влоднславу... кролю польскому литовьскому... оусєсєрд(є)ч(н)є покланѧниє о(т) пєтра воєво(д) молдавьского... а писано листо оу городѣ сочавѣ оу понєдѣлннко пєрвоі нєдѣли поста (Сучава, 1388 *SL* 678—679); покладалъ передъ намы лыстъ господара єго мылости, Велыкого Князя Швыдрыгайла, которымъ пышетъ, абысмо крывду его зъ земяны Браславскими и бояры Хмелныцкимы разсудылы, и грани около маетностей его учинылы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра крижєвницкого послѣднє ва(м) посланын. Которыми(ж) напрє(д) оузновлѧєть и оуспоминаєть свои пєрвѣншни листы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А єстли бы господаръ кроль єго милостъ того соимоу на тоть дєнь по свѧтомь Юрїи оу тыждєнь нє произволил, алє бы єго милостъ ины дєнь прєд тым або по том положнль томоу то соимови, тогды єго милость имаєть господарѧ Стєфана воєводоу своими послы або листи своимн обыслати, и дєнь положити н намѣнити (під Хотином, 1467 *BD* II, 297—298); и оспод(а)рь (*в ориг.* оспо(д)рь.— *Прим. вид.*) король прислал ко мнѣ лыстъ абых сѧ з братомъ подѣлил (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80); Господаръ мой Стєфанъ воєвода вєлєлъ намъ твоєй милости говорытн: прыслалъ єси до насъ своихъ пословъ... абыхмо дали нашъ листъ твоєй милостн н подъ нашою прысягою ку противъ лнсту твоєй милостн, которого єси намъ далъ н прыслалъ твоя мнлость нашыми послы Дчуржою и Матыяшомъ (б. м. н., 1496 *BD* II, 401).

3. (*письмове звернення до певної групи людей*) послання (3): Благословенье Існдора, митрополита Кневского и всея Русн... старостамъ Холмъскимъ и воеводамъ, кто коли ни естъ, такъ-же и заказникомъ и всимъ православнымъ... А писанъ листъ въ Холъмѣ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); Казимиръ бжьєю мло(ст)ю король полскии... Нашимъ намѣстннкомъ ковєнскому вилкомирскому оутєнскому... и тє(ж) жомоитскимъ нашимъ намѣстникомъ и боѧромъ нашимъ даємъ ва(м) вѣда(т) всѣмъ тымъ листомъ нашимъ и(ж) хто будє(т) ва(с) (!) дєржа(т) чєлѧ(д) нємєцкую... бы єстє при нашєи мл(с)ти воли (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*); рома(н) воєво(д)... г(с)п(д)ръ зємли мо(л)давскои, пишє(м)... су(д)цємъ и шо(л)тузу и пръгарє(м) и оуси(м) купцє(м)... узрѣвшє сє(с) лис(т), а вы прїндѣтє к на(м) и до нашєи зємли съ усими своими торговлѣми (Баків, 1447 *Cost.* II, 731—732);

◇ листъ на сєбє давати (1), листъ на сєбє дати (1) брати (взятн) письмове зобов'язання, письмово зобов'язуватися (зобов'язатися): такжє коли ми б҃гъ поможє(т) ку моєи отнинѣ буду господарємъ и воєводою, оу зємли валаскои, слубую и сєи листъ на сєбє даю, ажє хочю тымъ лєпѣи служи(т) нашєму милому г(с)дрю, кролю пол⟨с⟩кому (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); И такъжє бы єстє знали ваша милость: коли вашєй милости посолъ, Богушъ дьякъ, былъ оу насъ, онъ... поручылъ за сєбє нашого боярына Фєдора... и листъ тотъ вашоє милости посолъ на сєбє далъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 450); листъ позовныи (1) (*стп.* list pozewny) позов: и оуставлѧємь и(ж) прєзъ слоужєбнїка оу позовє(х) што боудє(т) о(т) на(с) данъ алюбо о(т) соудєи такымь обычаємь имєєть быти позовъ и(ж) слоужєбнїкъ своимъ посохо(м) имаєть поєха(т) к сєлоу к томоу паноу чїє сѣло єсть къ є(г) двороу кмєтѧ которо(г) имаєть листъ позовныи подасть а повєдать о(т) которо(г) соудьи прїказанїємъ а противъ комоу а длѧ котороє вины то(т) позовъ да(н) (XV ст. *ВС* 14).

ФОРМИ: *наз. одн.* **листъ, ли(ст), лис(т), лист, лстъ, ли(с)тъ, листо, listh** 50 (п. 1349 *Р* 4; 1389 *РЕА* I, 26; 1400 *Р* 61; 1424 *Р* 100; 1443—1446 *Р* 147; 1444 *Cost.* II, 208; 1451 *AS* I, 45; 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1489 *РИБ* 342; 1498 *АЛМ* 169 і т. ін.); *зам. дав.* к сємоу **ли(ст)** нашємоу 1 (1455 *Cost.* II, 550); *зам. ор.* нашнмъ **листъ** 1 (1391 *Р* 45); ссѣмъ **ли(ст)** нашн(м) 1 (1455 *Cost.* II, 549); *род. одн.* **листу** 49 (1401 *АкВАК* III, 2; 1409 *Р* 74; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1435 *Р* 133; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1457 *BD* II, 258; 1460 *BD* II, 270; 1470 *BD* II, 310; 1481 *ГПМ;* 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); *зам. знах.* **листу** дати 1 (1496 *BD* II, 402); **листу** выслухавши 1 (1495 *БСКИ*); **листа** 34 (1388 *Р* 43; 1421 *Cost.* I, 143; 1448 *Cost.* II, 737; 1451 *Р* 159; 1475 *AS* I, 70; 1484 *ЯМ;* 1487 *AS* I, 240; 1489 *РИБ* 431; 1495 *РИБ* 620; 1498 *АЛМ* 159 і т. ін.); *дав. одн.* **листу, листоу, лысту, ли(ст)у, łystu** 642 (1388 *Р* 37; 1393 *Cost.* II, 607; 1404 *Р* 70; 1411 *Cost.* I, 95; 1446 *AS* I, 43; 1454 *Cost.* II, 502; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103; 1479 *DC* 141; 1487 *AS* I, 87; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **листови** 4 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1391 *Р* 45; 1414 *Р* 85; 1499 *BD* II, 426); *знах. одн.* **листъ, листь, лист, ли(ст), листо, лис(т), лыстъ, ли(с)** 193 (1352 *Р* 5; 1393 *Cost.* I, 13; 1404 *Р* 67; 1424 *Р* 106; 1439 *Cost.* II, 59; 1443 *Р* 144; 1463 *AS* I, 56; 1471 *BD* I, 159; 1482 *AS* I, 79; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.);

листа 3 (1451 *ДГШХ;* 1488 *AS* I, 88; 1489 *РИБ* 431); *ор. одн.* **листомъ, лыстомъ, листо(м), listom, ли(ст)мъ, ли(смъ)** 722 (1375 *P* 20; 1399 *P* 59; 1407 *Cost.* I, 56; 1424 *P* 106; 1435 *МЭФ;* 1446 *DIR«A»* 485; 1460 *BD* I, 40; 1482 *AS* I, 79; 1488 *BD* I, 342; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); *зам. дав.* кь семоу **листо(м)** 1 (1459 *Cost. S.* 22); *місц. одн.* **оу (въ, на, при) листу** 19 (1388 *SL* 678; 1421 *P* 92; 1433 *P* 127; 1449 *АЛМ* 8; 1455 *Cost.* II, 775; 1475 *AS* I, 70; 1481 *AS* I, 78; 1495 *БСКИ;* 1496 *BD* II, 401; 1498 *АЛМ* 169 і т. ін.); **на (оу, въ) листѣ** 5 (1401 *P* 65; 1411 *P* 79; 1439 *Cost.* II, 713; 1498 *АЛМ* 169); **на (w, при) листе, liste** 3 (1388 *ZPL* 103; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1496 *BD* II, 402); **оу листи** 2 (1421 *Cost.* I, 142, 143); **на лѣстѣ** 1 (1401 *P* 65); *наз. мн.* **листы** 5 (1421 *P* 95; 1428 *P* 111; 1430 *P* 116; 1447—1492 *ЛКБВ*); **листове** 2 (1413 *P* 83; 1421 *P* 94); **листи** 2 (1413 *P* 83; 1430 *P* 116); *зам. місц.* по ты(х) **листы** 1 (1456 *ПМВП*); *род. мн.* **листовъ, листо(в)** 21 (1361 *AGZ* 6; 1413 *P* 83; 1424 *P* 99; 1430 *P* 116; 1433 *P* 121; 1435 *Cost.* II, 679; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1448 *Cost.* II, 734; 1495 *АЛМ* 85; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); *зам. знах.* тотн **листовъ** 1 (1458 *Cost.* II, 815); *дав. мн.* **листо(м), лїсто(м)** (1413 *P* 83; 1421 *P* 95; 1428 *P* 111; 1430 *P* 116); *знах. мн.* **листы, лїсты, listy** 40 (1361 *AGZ* 6; 1400 *Cost.* II, 619; 1413 *P* 83; 1428 *P* 111; 1435 *Cost.* II, 678; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1462 *BD* II, 285; 1475 *AS* I, 69; 1496 *BD* II, 402; 1498 *АЛМ* 163 і т. ін.); **лнсти** 2 (1434 *Cost.* II, 664; 1448 *Cost.* II, 305); *ор. мн.* **листы** 9 (1386—1418 *P* 35; 1401 *RIR;* 1430 *P* 116; 1434 *Cost.* II, 666; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1455 *Cost.* II, 774; 1498 *АЛМ* 163; 1499 *AS* I, 118); **листн** 1 (1467 *BD* II, 298); *місц. мн.* **на (оу) листох, листохъ, листо(х)** 4 (1403 *ДГМ;* 1411 *P* 79; 1457 *Cost.* II, 810); **оу (въ) листехъ** 2 (1403 *ДГМ;* 1498 *АЛМ* 159); **оу листѣхъ** 1 (1433 *P* 124).

***ЛИСЧИНЪСКИИ** *прикм.* (2): увесь лесъ Ретовъ... до церкви Божое со всякими пожытками прыдаемо; к тому село нашое Теремъное подъ Луцкомъ, почонъ отъ того копъца при дорозе... къ Бакшиной горе, на всходъ слонца зимный грани Лисчынъское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); д о р о г а Л и с ч и н ъ с к а я (1) *див.* **ДОРОГА** 1.

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Лисчиниъское** 1 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2); **Лисчынъское** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ЛИСЧЫНЪСКИИ** *див.* ***ЛИСЧИНЪСКИИ.**

ЛИСЪ *див.* **ЛѢСЪ.**

ЛИТАВАРОВЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А при мнѣ былъ панъ Яцко Хвалелиевичъ... а панъ Литаваровъ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Литаваровъ** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

ЛИТАВОРЪ, ЛИТАВОР *ч.* (10) *(особова назва, лит.* Liutovaras, Liutavaras): при том били: вл⟨а⟩д⟨ы⟩ка луцкий Никифор... подскарбий наш Ивашко Литавор Богданович Хребтовича (Луцьк, 1487 *AS* I, 87); Што перъво сего жаловалъ намъ подскарбій нашъ дворный, наместникъ Утенъскій, панъ Литаворъ Хребътовичъ на земянъ Дорогицъкнхъ... абы они земли его забрали въ томъ его именьи (Краків, 1489 *РИБ* 432—433); Панъ Литаворъ Хребътовичъ, маршалокъ, а панъ Ѳедко, писаръ, брали личбу въ мытника Менъского въ Мартина Янъчелевича (Вільна, 1499 *РЕА* III, 34).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Литавор, Литаворъ, литаворъ** 5(1487 *AS* I, 87, 241; 1489 *РИБ* 432; 1497—1498 *АЛРГ* 80; 1499 *РЕА* III, 34); *ск. н.* **лт., л(т), ли(т)** 4 (1495 *АЛРГ* 55; *ВК; ВМЗД;* 1497 *ПМХ*); *дав. одн.* **Литавору** (1489 *РИБ* 431).

ЛИТАНОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше н(х) правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы имъ оу нашеи земли села и(х) на имѧ... захарїинци на верхь шоумоуза и литановци (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *наз.* **литановци** (1429 *Cost.* I, 269).

***ЛИТВА** *ж.* (11) Литва, Литовське князівство: ажє пондѣть оугорьскыи король на литву польскому королєви помагати ажє поидѣть на русь... королєви нє помагати (б. м. н., 1352 *P* 6); Пры томъ были люди зацные... Рымонъ и Жыкгмонтъ, жолнере альбо бояре з Литвы; такъ тежъ Минкгайло з Ошмены, тежъ з Литвы (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 28); а мы имаємо их твердо и статочно держати... и николи на волю их нє поустити, ани выдати их на иноую ни на одноу сторону и ни оу одиноу роукоу, ни до Литвы, ани до Басараб (Сучава,1462 *BD* II, 292); видєлосє намъ и паномъ радє нашо(и) штожъ по всємy великомоу кня(з)ствоу нигдє па(н)скии моужыки лововъ своихъ нє мають а наболе(и) в ли(т)вє тыи ловы за нємъномъ писароу нашомоу Ѳє(д)коу к двороу єго любъчоу єсмо прысоудили (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **Литвы, литъвы, Litwy** (1352 *P* 6; 1388 *ZPL* 109; 1389 *РЕА* I, 28; 1433—1443 *АРМ;* 1447—1492 *ЛКБВ;* 1462 *BD* II, 292); *знах. одн.* **литву** (1352 *P* 6); *ор. одн.* **Литвою** (1445 *Cost.* II, 725); *місц. одн.* **в ли(т)вє** (1499 *ВФ*).

***ЛИТВИНОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Подільській землі)* Литвинів: А сє мы панъ янъ боучацкии исъ литвинова вызнава(м)... ажє што коли єсми имали межи нами мерзѧчку нс паномъ Михайломъ канцлєремъ олєксандра воєводины(м) и мы... єсми смирилисѧ и сътокмилисѧ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.).

ФОРМИ: *род. одн.* **литвинова** (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.).

***ЛИТВИНЪ** *ч.* (1) *(особова назва за етнічною приналежністю)* литвин: коли єсмь пєрвоє сѣлъ на цръскомъ столѣ тогда єсмь послалъ былъ к вамъ асана и котлубугу вамь дати вѣданиє и наши посли нашли ва(с) под городомъ под троки стоѧчи вы па(к) послали єстє к намъ посла вашего литвина на имѧ нєвоиста (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *знах. одн.* **литвиа** (1392—1393 *РФВ* 170).

***ЛИТО** *див.* **ЛѢТО.**

***ЛИТОВИЖЗКИИ** *див.* ***ЛИТОВИЖЪСКИИ.**

***ЛИТОВИЖЪ** *ч.* (1) *(назва містечка у Волинській землі)* Литовеж: а по ее жньоте сестренцомъ моимъ записую... место Литовижъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Литовижъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

***ЛИТОВИЖЪСКИИ** *прикм.* (3): Отъпустили єсмо войту Володимирскому Иванову сыну, на имя Ѳедьку, зъ войтовъства Володимирского и Литовижъского на войну не ходити до его живота ни со однымъ старостою Луцъкимъ (Судомир, 1488 *РИБ* 424); Продали єсмо мыто... литовижъскоє... Аврамоу (Петрків, 1489 *АМВ*); А то все роздано... Володимерскихъ капных пенезей и верховщины а циншовыхъ литовижзких пѧтдесѧтъ копъ и чотыри копы и полтретѧдцать грошей (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **Литовижъского** (1488 *РИБ* 424); *знах. одн. с.* **литовижъскоє** (1489 *АМВ*); *род. мн.* **литовижзких** (1497—1498 *АЛРГ* 79).

Пор. ***ЛИТОВИЖЪ.**

ЛИТОВОИ *ч.* (3) *(особова назва, пор. слов.* лютъ*):* а на то... вѣра пана равасъ литовоя (Сучава, 1403 *ДГАА*); мы алєксандръ воєвода... не нашими земляны, паны молдавскыми, на имѧ, панъ жюржь староста... панъ равасъ литовои... потвержѧє(м)... королєви польскому... тотъ листъ, што єсмы дали єго мл(с)ти в камѧнцн (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629).

ФОРМИ: *наз. одн.* **литовои** (1407 *Cost.* II, 629); *род. одн.* **литовоя, литовоѧ** (1403 *ДГАА;* 1407 *Cost.* I, 56).

ЛИТОВСКИЙ, ЛИТОВСКІИ, ЛИТОВЪСКИЙ, ЛИТОВЬСКИИ, ЛИТОВСКЫИ, ЛИТОВСКИ, ЛИТОВЬСКИ, ЛИТОВСКЫ, ЛИТОВЬСКЫ *прикм.* (131) литовський (119): а кремѧнєць держати юрью наримонътовичю о(т) кнѧзии литовьскыхъ (б. м. н., 1352 *P* 6); Владиславу божьеи млти коро(л) полско(м) лнтовскому руско(м) и иныхъ многи(х) земль оспдрю (Луцьк, 1388 *P* 42); мы великни кнзь

швитрикгаилъ литовьскии и рускии иныхъ чини(м) знакомито... иже... дали єсмо.. пану андрѣю... село михлинъ (Київ, 1433 *Р* 118); а што єст литовскоє полотно и нємєцкоє *(в ориг.* нємємєцкоє.— *Прим. вид.)* то єст крамны рѣчи, абы платили, оу серетъ, от гривны три гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); длѧ того ку вѣчныи рѣчи памети мы Олєксандръ *(в ориг.* Оксандръ.— *Прим. вид.)*... вєликий кн⟨ѧ⟩зь литовский... чинимъ знаменито... иж... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє имєнємъ Звѧгол... дали єсмо (Вільна, 1499 *AS* I, 117);

л и т о в с к а я м о н ѣ т а (1) *(грошова одиниця литовської чеканки)* литовська монета: Я Василей Волчкович из братомъ своим Лвомъ... вызнаваєм... штож... продали єсмо кн⟨ѧ⟩зю Костентину... Ивановичу Острозскомоу... отчизну нашу на реци на Пчичн... за чотыри копы грошей литовскоє монѣты по десети пѣнезей оу грош (Ставків, 1491 *AS* I, 96—97); л и т о в ь с к ы и р у б л ь (1) *(назва грошової одиниці у Великому князівстві Литовському)* литовський карбованець: пак ли нє будє(т) фрѧзьского сєребра, а мы литовьскыє рубли дамы а любо литоє сєребро (б. м. н., 1411 *Р* 77); з є м л я л и т о в ь с к а я (5), л и т о в с к а я з є м л я (4) *див.* **ЗЄМЛѦ 4**; к н ѧ з с т в о л и т о в с к о є (1) *див.* ***КНѦЗЬСТВО.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **литовский, литовскіи, литовъскии, литовьскии, лито(в)ски(и), ли(т)вски(и), Litowskij, łytowskiy, ли(в)ски(и)** 46 (1375 *Р* 20; 1393 *Р* 51; 1395 *Cost.* II, 610; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7; 1437 *AS* I, 33; 1444 *AS* I, 39; 1454 *АЛМ* 12; 1492 *АЛМ* 30; 1499 *ГОКІР* і т. ін.); **литовскыи** 1 (1437 *Р* 136); **литовски, литов(с)ки, литовьски, lytowski, Litowski, lithowski** 7 (1388 *Р* 36; 1399 *Р* 59; 1400 *Cost.* II, 619; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1415 *Р* 86; 1421 *AS* I, 27; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); **литовскы, литовьскы** 2 (1411 *Р* 76; 1467 *BD* II, 297); *ск. н.* **ли(т)** 1 (1495 *ВСоб.*); *зам. ор.* ... великим кнѧземъ... **литовскы** I (1445 *Cost.* II, 725); *род. одн. ч., с.* **литовского, литовъского, литовьского, лито(в)ского, лтв(с)кого, ! литовко(г)** (1395 *Cost.* II, 612; 1401 *Р* 64; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1453 *Cost.* II, 765; 1478 *AS* III, 16; 1485 *BD* II, 371; 1492—1493 *ПВФЧ;* 1499 *AS* I, 117); *дав. одн. ч., с.* **литовскому, литовскомоу, литовъскому, лнтовьскому, литов(с)кому, литов(с)ко(м), Litowskomu** *(бл.* 1386 *Р* 30; 1388 *Р* 42; 1393 *Cost.* II, 607; 1403 *ДГМ;* 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1439 *Cost.* II, 712; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1462 *BD* II, 289; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1498 *BD* II, 412 і т. ін.); *ор. одн. ч.* **литовскимъ, литовъскимъ** 3 (1442 *Cost.* II, 716; 1498 *BD* II, 410; 1499 *BD* II, 442); **литовскым** 2 (1499 *BD* II, 419); *місц. одн. ч., с.* **оу (в, на) литовском, литовскомъ, литовъскомъ, литовско(м)** (1438 *Р* 140; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1487 *РИБ* 435; 1489 *РИБ* 438; 1492—1493 *ПВФЧ;* 1493 *ПОСВВ* 151 зв., 152; 1499 *АСД* VI, 2); *наз. одн. с.* **литовскоє** (1389 *РЕА* I, 26; 1433 *Р* 120, 124; 1456 *Cost.* II, 788; 1460 *BD* II, 273); *род. одн. ж.* **литовскои** 4 (1448 *Cost.* II, 305; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1493 *BD* II, 22; 1499 *BD* II, 422); **литовскоѣ, литовъскоѣ, ! литоввскоѣ** 3 (1442 *Cost.* II, 716, 717; 1443—1446 *Р* 147); **литовъское, литовскоє** 3 (1442 *Cost.* II, 719; 1491 *AS* I, 97); *знах. одн. ж.* **литовьскую** (1393 *Cost.* II, 607); *ор. одн. ж.* **литовскою** (1442 *Cost.* II, 716); *наз. мн. ч.* **литовъскии, лито(в)скии** (1493 *ПОСВВ* 151 зв.; 1496 *ОПВВД*); *род. мн.* **литовски(х), литовъскихъ, лито(в)ски(х)** 3 (1481 *ГПМ;* 1496 *ПСВВ* 192, 192 зв.); **литовьскыхъ** 1 (1352 *Р* 6); *дав. мн.* **литовьскымъ** 2 (1352 *Р* 6, 7); **литовьскимъ** 1 (1352 *Р* 6); *знах. мн. ч.* **литовьскые** (1411 *Р* 77).

Див. ще ***ВЄЛИКОЄ КНЯЗСТВО ЛИТОВСКОЄ, LITHEWSKI.**

Пор. ***ЛИТВА.**

ЛИТОВСКИЙ КУТ *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі):* кн⟨ѧ⟩зю Василью осталсѧ город Збараж, а к тому села: Янковцы, Обаринцы... Литовский Кут, Рѧбчинцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Литовский Кут** (1463 *AS* I, 54).

ЛИТОВСКІИ *див.* **ЛИТОВСКИИ.**
ЛИТОВСКЫ *див.* **ЛИТОВСКИЙ.**
ЛИТОВСКЫИ *див.* **ЛИТОВСКИЙ.**
ЛИТОВЪСКИИ *див.* **ЛИТОВСКИЙ.**
ЛИТОВЬСКИ *див.* **ЛИТОВСКИЙ.**
ЛИТОВЬСКИИ *див.* **ЛИТОВСКИЙ.**
ЛИТОВЬСКЫ *див.* **ЛИТОВСКИЙ.**

***ЛИТОУРГІѦ** *ж.* (10) (*цсл.* литоургия, *гр.* λειτουργία) літургія: и такождєрє варє кто боудє(т) нгоумє(н) оу то(м прѧдрєченно(м) монастирю и єлнко бжде(т) братєи а они имаю(т) грижатн за спасєниє доушн господства ми вьсєгда и нмаю(т) слоужити на вьсѧкоую срѣдоу, вечє(р) параклн(с), а оу четвырто(к) литоургию (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365); и прєз год да нм слоужѧт на вьсѧкоу нєделю литоургїю, на день съботныи (Гирлов, 1499 *BD* II, 156).

ФОРМИ: *дав. одн.* **литу(р)гіи** (1481 *ГПМ*); *знах. одн.* **литоургїю, литоургию** 4 (1448 *Cost.* II, 365; 1499 *BD* II, 156); **литоургїа** 3 (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211); **литоургїѧ** 1 (1476 *BD* I, 217); **лєтоургїа** 1 (1476 *BD* I, 215).

***ЛИТЪВА** *див.* ***ЛИТВА.**

***ЛИТЫИ** *прикм.* (9) ◇ л и т о є с є р є б р о (4), л и т о є с р ѣ б р о (2), с є р є б р о л и т о є (3) чнсте, без домішок, срібло: Teź ustawilijeśmo, iź źadin... nie majet' prisiahati na desiaterom bożi prikazani tolko o welikoj reczi, kotoraja by była piatdesiat hriwen serebra litoho (Луцьк, 1388 *ZPL* 105—106); пак ли нє будє(т) фрѧзьского сєребра, а мы литовьскыє рубли дамы а любо литоє сєребро (б. м. н., 1411 *Р* 77); а тако(ж) варє кто бы хотил тѣгати за тоє село о(т) и(н)ни(х) єи братїи... то(т) да заплатн(т) завѣзкоу ѕ рубли литого сребра (Сучава, 1453 *Cost.* II, 458).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **литого, лито(г), litoho** (1388 *ZPL* 106; 1411 *Р* 77; 1418 *Cost.* I, 127; 1436 *Cost.* I, 468; 1448 *Cost.* II, 362; 1452 *Cost.* II, 410; 1453 *Cost.* II, 458); *знах. одн. с.* **литоє** (1411 *Р* 77).

ЛИХАЧЄВЪ *прикм.* (1): а писа(л) старєць пахнотїи лихачєвъ братъ (Київ, 1446 *Р* 155).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **лихачевъ** (1446 *Р* 155).

***ЛИХВА** *ж.* (11) **1.** лнхва (9): I też jestliby... chrestianin zastawu swoju wyzwolił, tak, kak by jemu lichwy ne zapłatił; a tych to lichw, jestliby czerez mesiec nedał, i onym primnożajut' druhij lichwy (Луцьк, 1388 *ZPL* 106).

2. лихварство (1): Ли(х)ва... нє имає(т) нїгдѣ насыщенїя (XV ст. *ВС* 28 зв.);

◇ л ї х в у д а в а т и (1) позичати кому гроші на проценти, на лихву: а пенєзї даваю(т) на запїсы а лїхвы нє дають два годы шгобы сѧ и(м) ли(х)ва множнла а оу ты(х) двоу годє(х) нє оупомїнають анї на соу(д) вєдоу(т) а по двоу годє(х) оужє н(м) далє(н) нє(т) лїквы жадноє и ни запїсомь имєють поминаю(т) (!) анї то(т) хто сѧ н(м) запїса(л) нє имєє(т) имъ запїсоу своєго полнїть (XV ст. *ВС* 28 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ли(х)ва** 1 (XV ст. *ВС* 28 зв.); **! ли(х)хва** 1 (XV ст. *ВС* 28 зв.); *род. одн.* **лїхвы, lichwy** (1388 *ZPL* 104, 106; XV ст. *ВС* 28 зв.); *знах. одн.* **лїхвоу** (XV ст. *ВС* 28 зв.); *місц. одн.* **о ли(х)вѣ** 1 (XV ст. *ВС* 28 зв.); **о лихвє** ! (XV ст. *ВС* 27 зв.); *род. мн.* **lichw** (1388 *ZPL* 106); *знах. мн.* **lichwy** (1388 *ZPL* 106).

ЛИХИИ *прикм.* (13) **1.** негідний, мерзотний, лихий (5): коли тои лнхни бєкбула(т) побѣглъ тогда вси люди всѧ рать на бѣгъ повернулнсѧ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); кто коли боудѣть пере(д) намї алюбо пре(д) старостою нашимъ обаженъ о нєкотороую простоупкоу лїхоую а нє боудѣ(т) чере(с) на(с) алюбо чере(с) наше(г) старасты (!) прїпоущонъ къ нсправѣ а длѧ того прїгоди(т)ца ємоу съеха(т) а то сїе съеха(н)є ємоу нє дѣєть къ соромотѣ (XV ст. *ВС* 38); И Борисъ передъ нами рекъ: мовнлъ деи ему противъ его словъ, што мя онъ назвалъ лихого батька сыномъ зрадчичомъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83);

л и х ы л ю д и (3) злочинці: яко бы сѧ оуказнили лихы людн с обу(х) стро(н), а правы бы могли супо(ч)тилє па(к)

с обу(х) стро(н) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); И мы хочомо (!) о томъ до намѣстъниковъ нашыхъ пограничъныхъ писати, ажъ бы лихихъ людей за то карали и отъ поличъного бы десятое брали (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).

2. *(у знач. іменника с. р.)* лихо, поганий намір, поганий вчинок (2): Мы дмитрин инѣмъ именемъ корибу(т) кнѧ(з) литовскин чинимъ то знаємо всѣмъ... иже о(т) ты(х) мѣстъ с нашнми дѣтмн чистаѧ вѣрность и полна будемъ держа(т) тому истому королевн... къ ихъ доброму радн(т) а лихого вѣрнѣ остерегати (Краків, 1388 *P* 40—41); вынѧлн его на свои ру(к) за побѣгъ и за всѣ лихое первыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутеви(ч) кнѧ(з) василии михаилови(ч) (б. м. н., 1392 *P* 46);

л и х о г о м ы с л и т и (на кого) (1) замншляти лихе (проти кого): и ѣщє к тымъ бєкгичь и турдучакъ берди давыдъ ти кнѧ(з)... почалн коромолити на менє послалисѧ одного на имѧ идикгиѧ до аксакъ темирѧ на менє ли(хо)го мыслѧче (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); Л и х ї и п о т о к ъ (2) *(назва потоку в Молдавському князівстві)*: А хотар томоу селоу Оурджичѣннлорь почєнши от конецъ поле от поут... от толѣ повише монастирѣ по боуковини и Лихїи поток, та черес Лихїи поток опѧт оу конецъ поле, гдє въходит поут от лєса (Сучава, 1491 *BD* I, 449).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **лихии** (1392—1393 *РФВ* 170); *род. одн. ч., с.* **лихого, ли(хо)го** (1388 *P* 41; 1392—1393 *РФВ* 170; 1495 *АЛМ* 83); *знах. одн. ч.* **Лихїи** (1491 *BD* I, 449); *знах. одн. с.* **лихоє** (1392 *P* 46; 1436 *Cost.* II, 698); *знах. одн. ж.* **лїхоую** (XV ст. *ВС* 38); *наз. мн.* **лихы** (1457 *Cost.* II, 810); *знах. мн.* **лихихъ** (1496 *BD* II, 405); *ор. мн.* **лихыми** (XV ст. *ВС* 27 зв.).

***ЛИХИНИЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Вітебській землі)*: и за тоую сто коп грошей широких продали єсмо Єго Милости дворец наш... и люди в Лихиничох зъ землѧми своими (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *місц.* в **Лихиничох** (1492 *AS* III, 23).

***ЛИХИНЬ** *ч.* (1) *(назва міста у Польщі, пор.* Licheń, Łychyno): Мы воицехъ з бжиєи мл(с)ти ярцнбискупъ гнєзденскни... янъ з лихинѧ брѣстьскии ярантъ з брудцова влоцлавскии... слюбуємы и записуємы сѧ стецку воєводѣ землѣ молдавскои (Лаичиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *род. одн.* **лихинѧ** (1433 *P* 122).

***ЛИХО** *с.* (6) лихо, біда, горе, нещастя (4): а што коли быхъ слышѧ(л) што бы сѧ тыкало к моєму г(с)дрю, королю, кь єго лиху, имамъ єго остерегати во всѣ(х) рѣче(х), бєзо л(с)ти н бєзхитрости (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623); а по ламан⟨ь⟩н запнсовъ самъ же споведалъ бо хто хотелъ бы кому лихо вчинити, собѣ горшей вдѣлаеть (Вільна, 1495 *РИБ* 620); а къ иедругомъ его къ Охъматовымъ детемъ посылаєшъ а наводишъ ихъ на єго, да и къ инымъ недругомъ єго на єго лихе посылаєшъ (б. м. и., 1499 *BD* II, 448);

(щось погане) лихе (1): а што ко(л) о(т) кого оуслышю на господарѧ нашего лихо нли добро того(м) нє оутаити господарѧ нашего велико(г) королѧ (б. м. н., бл. 1386 *P* 30);

н а л и х о г а д а т и (1) замишляти лихе (на кого): а на лихо єму королє(в) нє гадати но служи(т) єму королєви верно и до своє(г) живо(т) (Луцьк, 1388 *P* 42).

ФОРМИ: *дав. одн.* **лиху** (1402 *Cost.* II, 623); *знах. одн.* **лихо** (*бл.* 1386 *P* 30; 1388 *P* 42; 1437 *DIR* № 8; 1495 *РИБ* 620; 1499 *BD* II, 448).

***ЛИХОДѢЄЦЪ** *ч.* (1) лиходій: и оучинивши нмъ тую жало(ст) и ншкоду, а о(н) сѧ оувєрну(л) до нашєи земли мо(л)давскую (!) ис тыми то лиходѣнци (Сучава, 1457 *Cost.* II. 809).

ФОРМИ: *ор. мн.* **лиходѣици** (1457 *Cost.* II, 809).

***ЛИХОТА** *ж.* (4) лиходійство: кто почнє(т) свадою или тєжею или бу(д) которою лихотою оу которы(х) днє(х) и часо(х), тоть заплатить завѣску тѣ(х) н роубли чистого сребра (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); а такожъ кто бы ⟨почѧлъ⟩ о(т) н(х) плємєне на пєтра или на єго дѣти за таа села оубїиствомъ илн ⟨тежею или которо⟩ю лихотою, а онъ на(м) заплатитъ завѣска ѕ роубли литого серебра (Сучава, 1436 *Cost.* I, 468).

ФОРМИ: *ор. одн.* **лихотою** (1415 *Cost.* I, 116; 1418 *Cost.* I, 127; 1423 *DIR«A»* 447; 1436 *Cost.* I, 468).

***ЛИХОТНИКЪ** *ч.* (2) лиходій: ино мы оузрѣвши и(х) жало(ст) и просѧ(ч) пра(в)ду о(т) на(с)... дали єсми имъ того н(с)того зра(д)цѣ лєва с тѣми то лихо(т)никы (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

ФОРМИ: *знах. мн.* **лихо(т)никы** (1457 *Cost.* II, 809); *ор. мн.* **лихо(т)иикы** (1457 *Cost.* II, 809).

***ЛИХЫИ** *див.* **ЛИХИИ.**

***ЛИЦЄ** *с.* (11) ◇ л н ц є м (2) в лице: а кто своєго должника лице(м) ⟨познал⟩, а оусхоче(т) права жадати о своємъ долгу, що бы пошо(л) до брашова, та що бы оучиннли нмъ право рѧ(д)ци брашовстїи на єго должника (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692);

◇ л ї ц о м ъ в ы и н я т и (1) знайтн щось як речовий доказ: оуставлѧємь н сказоуємь колї хто боудѣ(т) трїнчи обаженъ пере(д) соудо(м) о злодѣиство алюбо о разбои и переможенъ алюбо некотороую ре(ч) злодѣискоую лїцомъ вынмоу(т) алюбо вѣрне(т), на вєкы жа(д)ное чти неимеє(т) иметь (XV ст. *ВС* 36 зв.); к а к и м и л и ц и (1) у якийсь спосіб: а коли бы па(н) на(ш) милостивы коро(л) єго мл(с)тъ, обысла(л) на(с), абыхо(м) к тому выименованому мистцю и днєви были, а мы быхо(м) того какими лици нє хотили попо(л)нити по(д)лу(г) слюбоу и того запису... то(г)ды на(ш) милостивыи па(н), коро(л) єго мл(с)тъ, имає(т) на(с) казнити и карати, яко непослушники приказаниа пана своего (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); н и к а к и м л и ц и (1) ніякнм способом: Ивашко от Серецел стратил тота села от оусего закона, заноуж Іон поставил великое прнвилие, как емоу дал Ивашко тота села по своєго (!) доброю волею, ани Ивашко тоут пред нами и пред нашими бояри никакнмн лици нє моглъ сѣ оуприти (Ясси, 1459 *BD* I, 32); л и ц є м ъ н ѣ т и (1) спіймати на гарячому, спіймати з поличним: и ти(ж) имає(м) с вашєи мл(с)ти и наши пановє такую справе(д)ливо(ст) дръжати ме(ж) нами и землѣми, яко быхо(м) могли злодїевъ именовани(х) або лице(м) нѣты(х) вишалн на обѣ сторонѣ (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); з а с т а т и с ѣ л и ц є м ъ (2) *див.* ***ЗАСТАТИ СѢ**; з н а и т и с ѧ л и ц є м ъ (1), л н ц є м ъ з н а и т и с ѣ (1) *див.* ***ЗНАИТИ СѦ**; о б є р ѣ н у т и л и ц а (1) *див.* **ОБЄРНУТИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **лица** (1493 *ПОСВВ* 152); *ор. одн.* **лице(м), лицем, лицемъ** 7 (1435 *Cost.* II, 692; 1457 *Cost.* II, 810; 1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 257); **лїцомъ** 1 (XV ст. *ВС* 36 зв.); *ор. мн.* **лици** (1453 *Cost.* II, 766; 1459 *BD* I, 32).

ЛИЧБА, ЛИЧЪБА *ж.* (49) (*стп.* liczba) **1.** рахунок, фінансовий звіт (10): Личба ключнику киевскому Сенку Полозовичу а Самоделчину сыну з мыта (б. м. н., 1494—1495 *АЛРГ* 59); частокро(т) прїгожаєтсѧ што(ж) дѣти оу сїро(т)ствѣ зостаноу(т) ино нєхто возметь к собѣ во опѣканїе а коли(ж) доростоуть лѣ(т) тогды хотѧ(т) ли(ч)бы име(т) о(т) своєго опекате(л)ника всє(г) своє(г) именїя (XV ст. *ВС* 35 зв.); Личба мытниковъ берестейских (Вільна, 1497 *АЛРГ* 79);

н а л и ч б є п о л о ж и т н (2), п о л о ж и т и н а л и ч б ѣ (4) включити в рахунок, у фінансовнй звіт: и какъ онн тыи три годы выде(р)жать и боудоуть намъ личъбоу давать, и мы маємъ имъ тыи пенѧзи на личъбє положн(ти) (Краків, 1487 *АМЛ*); Панъ Литаворъ Хребътовичъ, маршалокъ, а панъ Ѳедко, писаръ, брали личбу въ мытника Менъского въ Мартина Янъчелевича: Съ первого году положилъ на личбѣ, што выдалъ 200 копъ и 40 копъ и 3 копы, и 16 грошей (Вільна, 1499 *РЕА* III, 34); б р а т и л и ч б у (4) *див.* **БРАТИ I**; в ы д а т и л и ч б у (1) *див.* **ВЫДАТИ**; д а в а т и л и ч б у (1), л и ч б у д а в а т ь (2) *див.*

ДАВАТИ; д а т и л и ч б у (1), л и ч ъ б о у д а т и (1) *див.* **ДАТИ**; д ѣ л а т и л и ч б у (3), л и ч б у д є л а т и (3) *див.* **ДЄЛАТИ**; п о л о ж и т и л и ч б у (3) *див.* **ПОЛОЖИТИ.**

2. грошовий курс, платіжна вартість грошової одиниці (2): а коли быхомъ хотѣли любо сами взѦти в нєго то сєлищє... или кому быхо(м) приволили выкути (!) тогды имаємъ заплатити єму пѦтьдєсѦть гривє(н) полугрошки по тои личбє какъ оу подольской зємли идєть (Острог, 1427 *Р* 109); коли жь быхомъ хотѣли тыи двѣ сєлищи любо сами оузѦти оу нєго или кому приволили быхомъ выкупити и тогды имѣємъ дати єму за тыи двѣ сєлищи шестьдєсѦть копъ тую подольскими полугрошники по тои личбѣ какъ оу подольи идєть (Турейськ, 1429 *Р* 112—113); п о л с к а я л и ч б а (2) *див.* **ПОЛСКИИ**; р у с к а я л и ч б а (1) *див.* **РУСКИИ 1**; ч є с к а я л и ч б а (1) *див.* **ЧЪСКЇИ**; ш и р о к а я л и ч б а (5) *див.* ***ШИРОКИИ.**

3. сума, кількість (1): О соудьи ко(л)ко лїчьбы гро(ш)и има(т) быти взѦтого (XV ст. *ВС* 6 зв.);

◇ в ъ л и ч ъ б у (2) в рахунок (чого): Продали есмо мыто Берестейское... на тры годы за тры тисячы копъ грошей и за трыста копъ грошей, и на годъ по тисечы копъ и по сту копъ грошей... А на третій годъ такожъ маютъ намъ дати тисячу золотыхъ въ тыи жъ роки, по пятисотъ золотыхъ, въ тую жъ личъбу тры тисячы копъ грошей и въ трыста копъ грошей (Краків, 1487 *РИБ* 226).

ФОРМИ: *наз. одн.* **личба, личъба** (1494—1495 *АЛРГ* 59, 60; 1496 *АЛРГ* 78; 1497 *АЛРГ* 79; 1497—1498 *АЛРГ* 79, 80); *род. одн.* **личбы, ли(ч)бы, лїчьбы** 11 (1424 *Р* 102; 1461 *AS* I, 53; 1465 *AS* I, 57; 1467 *СП* № 13; 1485—1500 *AS* I, 120; 1488 *AS* I, 88; 1494 *AS* I, 101; XV ст. *ВС* 6 зв., 35 зв.; 2-а пол. XV ст. *СПС*; 1494—1495 *АЛРГ* 59); **ли(ч)би** 1 (1490 *Пам.*); *дав. одн.* **личбє** 1 (1427 *Р* 109); **личбѣ** 1 (1429 *Р* 113); *знах. одн.* **личбу, личъбоу, личъбу** (1487 *АМЛ; РИБ* 226; 1494—1495 *АЛРГ* 59, 60; 1495 *АЛРГ* 60; 1496 *АЛМ* 128; *АЛРГ* 72; 1497 *АЛРГ* 79; 1497—1498 *АЛРГ* 79; 1499 *РЕА* III, 34 і т. ін.); *місц. одн.* **иа личъбє, личбе** 3 (1487 *АМЛ;* 1496 *АЛРГ* 72; 1497 *АЛРГ* 79); **иа личбѣ** 2 (1499 *РЕА* III, 34); *знах. мн.* **ли(ч)бы** (XV ст. *ВС* 35 зв.).

***ЛИЧИТИ** *дієсл. недок. і док.* (2) (*стп.* liczyć) **1.** *недок.* рахувати, лічити (1): а за то єсмо взѦли оу пана єго мл(с)ти двѣстє ко(п) широкы(х) грошєи чєскиє монєты а по(л)скиє личбы личачи по шєстидѣсѦ(т) грошєй за копу (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

2. *док. (утримати певну суму)* вирахувати, відрахувати (1): С̃нъ которы(и) боудѣ(т) єщо нєо(т)дѣ(л)нъ съ бра(т)єю въ очинє алюбо о̃ца што коли проиграєть то имєєть быти лїчєно єму на єго дѣ(л)ници (XV ст. *ВС* 30 зв.).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **личачи** (2-а пол. XV ст. *СПС*); *інф.* **быти лїчєно** (XV ст. *ВС* 30 зв.).

***ЛИЧЌОВЪ** *ч.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* Тѣм мы ⟨ви⟩дѣвши єго правою и вѣрною слоужб⟨оу⟩ до нас... дали и ⟨потвердили єсми є⟩моу... села на имѣ гдє бил дворъ Крєцъви на Яланѣ... и на Личковѣ Оухирнещїи (Сучава, 1466 *BD* I, 110).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Личковѣ** (1466 *BD* I,110).

ЛИЧЪБА *див.* **ЛИЧБА.**

ЛИШ *част.* (1) *(видільно-обмежувальна)* лише, тільки: А кто боудєт их тѦгати, боуд о котором дили, или о вєликом дили, алибо хотѣ о малом, а оны помочноє боулшє щобы ничєго нє платили, лиш щобы платили волоскым законом, как єст волоскы законь (Сучава, 1470 *BD* I, 140).

Див. ще **ЛИШЄ[1].**

***ЛИШАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) допускати, дозволяти: про тожъ смотритє наши листы, що єсми имъ дали, та по⟨то⟩мужъ *(в ориг.* по моужъ.— *Прим. вид.)* имъ да є(ст), а нє лишаитє имъ кривды быти ни о(т) кого (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 678).

ФОРМИ: *нак. сп. 2 ос. мн.* **лишаитє** (1435 *Cost.* II, 678).

Див. ще **ЛИШИТИ 3.**

ЛИШЄ[1] *част.* (9) *(видільно-обмежувальна)* лише, тільки (7): а по сємоу записаню нєнадобє вступати сѦ свєтским попом в тот клѦштур, лишє мнихом (Острог, 1443—1452 *AS* I, 39); а нигдє у нашєи зємли сучавскоє мыто да нє платѦть, лишє у со(ч)вѣ (Сучава, 1455 *Cost.* II, 771); И такождє ни паркалабовє от Нємцѣ, ани старости от тою волости, ани глобници их, ани припашарє... никто их да нє смѣют их соудити, лишє сам митрополит или єго оурѣдници (Сучава, 1466 *BD* I, 95);

(у сполуч. л и ш є г д є) лише, тільки (2): а кто имєт коупити скот илї бараны илї оу баковѣ, илї оу романовом торгоу... а либо оу иных торгох, боуд гдє оу нашєи зємли, нє надобѣ нигдє мыта дати, лишє гдє коупит (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); А кто имєт коупити скот или бараны, или оу Баков или оу Романова тргоу или оу Нѣмца или оу Бани алибо оу иных тръгох, боуд гдє оу нашєи зємли, нє надобѣ нигдє мыта давати, лишє *(в ориг.* липше.— *Прим. вид.)* гдє коупит (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

Див. ще **ЛИШ.**

ЛИШЕ[2] *спол.* (2) *(зв'язує сурядні приєднувально-обмежувальні речення)* хіба, хіба що: И пак тоты истины Сєди — Ахматови сынове, што соут нинѣчє по божїи милостї оу наших роуках... а мы имаємо их твєрдо и статочно дєржати... и николи на волю их нє поустити... лишє коли нас о то наипєрвєи корол єго милость обышлєть алюбо тѣжь напомєнєт, а мы абыхом их дали оу роуци... наяснѣишємоу Королєви (Сучава, 1462 *BD* II, 292); Мы тогди Стєфан воєвода, сам своєю парсоуною, и съ оусєю нашєю моцю... боудєм єхати на тоурєцкого чъсарѣ; лишє, божє того нє даваи, боудоум ли тогди оу которои нємоци, та нє мочи мєм самы єхати заєдно з ными, он бы тогди имал єхати заєдно с ными сынь наш Богдан воєвода (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

ЛИШИТИ *дієсл. док.* (10) **1.** (кого, що кому) *(заповісти)* залишити: (2): мы стєфанъ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали єсмы въсєосщенномоу митрополитоу киръ калистоу романскомоу єдного татарина на имѣ пашка... а по єго смрти или єго лиши(т) цркви или єго комоу да(ст) или єго ослободи(т), а о(н) є(ст) волєнъ (Дольний Торг, 1445 *Cost.* II, 236); мы Стєфан воєвод... чиним знамєніто... ожє приидоша прѣд нами... Мълинъ и Выша... и дали и отстоупили слоугам нашим... сєла що имъ дал и лишил оу⟨и⟩ко их (Сучава, 1458 *BD* I, 20).

2. (кому, кого) *(дати дозвіл)* дозволити (кому) (3): ту(т) к на(м) пришли брашовѣни и жа(лу)ю(т), ажє нє лишитє и(х) продавати свои тръговли друбныи, крамарє, ка(к) продали при нашє(г) родитєлѣ (Сучава, 1435 *Cost.* II, 695); А також крал єго милость и кнѦз вєликїи литовскїи да имают лишити коупцєм нашим, вєздє по зємлѦх и панством их, абы ходили и торговали слободно и доброволно (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

3. (що) покинути без опіки (до чого) (1): Про тож прашаю вас: *нє* забиваитє мєнє и нє *лишитє* ми товар щоби загибло, или товар коулко боудєт или скоулищих (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

4. (про що, на кому) *(передати на вирішення кому)* залишити (що кому) (1): И також про дило и про кривды границам от обох сторон, мы имаємо лишити на старостах хотинскых и черновскых и на по том боудоучих старост хотинскых и черновскых (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

◇ л и ш и т и н а п р а в ѣ (кого) (2) зберегти за ким право (на що): ино мы, дорадившєсѦ ис нашими паны и радою, и лїшили єсмо их на томь правѣ и потвєрдили єсмо имъ того права как мают ходити по нашєи зємли их коупци слободно по нашєи зємли и которым обычаємь имают мыта платити от своєго товара (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); Ино мы дорадивши сѦ ис нашими паны и радою, и лишили єсмы их на том правѣ и потвердили єсмо им того права, как мают ходити по нашєи зємли их коупци слободно й доб-

роволно и которым обычаємъ имают мыта платити от своєго товара (Сучава, 1460 *BD* II, 272—273); л и ш и т и о у п р а в о є и м Ѧ (кого) (1) визнати право (за ким на що): мы алєксандръ воєвода... знаємо чинимъ... ожє тота истинна Ѧ маиколѦ... съ своими сны... тѦгали на влада и на кръстю о(т) солкы ажє имь была очина тото сєло о(т) солка и нє могли добыти а вла(д) и кръстѦ оправилисѦ а маиколѦ перє(д) нами съ своими сна и съ своими оуноучаты лишили влада и кръстю оу правоє имѦ и оправили влада и кръстю сами своими (!) Ѧзыкомь перє(д) нами (Баня, 1418 *Cost.* I, 126—127).

ФОРМИ: *інф.* **лишити** (1499 *BD* II, 424); *перф. 3 ос. одн. ч.* **лишил** (1458 *BD* I, 20); *1 ос. мн.* **лїшили єсмо** 1 (1456 *Cost.* II, 788); **лишили єсмы** 1 (1460 *BD* II, 272); *3 ос. мн.* **лишили** (1418 *Cost.* I, 127); *майб. 3 ос. одн.* **лиши(т)** (1445 *Cost.* II, 236); *2 ос. мн.* **лишитє** (1435 *Cost.* II, 695); *баж.-ум. сп. 2 ос. одн. ч.* **аби єси лишил** (1476 *BD* II, 337); *нак. сп. 2 ос. одн.* **лиши** (1476 *BD* II, 337); *2 ос. мн.* **лишитє** (1481 *BD* II, 358).

Див. ще ***ЛИШАТИ.**

ЛИШИТИ СѦ *дієсл. док.* (2) (чого) **1.** позбутися (чого), втратити (що) (1): а крємѦнєць дєржати юрью наримонътовичю... а коли миръ станетъ юрью кнѦзю города лишитисѦ (б. м. н., 1352 *P* 6).

2. відмовитися (від чого) (1): ПрїгожаєтсѦ частокро(т) и(ж) из наши(х) землѦ(н) нє о(т)бываю(т) своєи чти... а оу иа(ш) у вєлїкы(и) гнєвъ оупадаю(т) а потомь лїшївшїсѦ то(г) черє(с) прїятєй (!) нашоу ласкоу находѦ(т) хочє(м) того ачь имь гнєвъ нашь о(т)поущє(н) алѣ ты(х) што щкоды почїнилї што и(м) право(м) досы(т) о(т)повєдалї (XV ст. *BC* 28—28 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **лишитисѦ** (1352 *P* 6); *дієприсл. перед.* **лїшївшїсѦ** (XV ст. *BC* 28 зв.).

***ЛИЩЪ** *ж.* (1) *(назва селища у Волинській землі):* Одложили есьмо: на Гнидовѣ не надобе мыта давати... въ Лищи, въ Мильчи, у Вербои не надобе (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ Лищи** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***ЛЇВОВЪ** *див.* ***ЛВОВЪ.**

LIGĘZA *ч.* (1) *(особова назва):* A przi thim bili swidczy; pan Jan krakowski... Ligęza z Niemirowa, woiewoda lanczicz-ki (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ligęza** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

ЛЇЄ *див.* **ЛИЄ.**

***ЛЇЄЩИ** *див.* **ЛИЄЩИ.**

ЛІЄЩЇИ *див.* **ЛИЄЩИ.**

***LIPOWY** *див.* ***ЛИПОВЪ.**

LIPSZI *див.* **ЛѢПШЄ.**

***ЛЇСИЧЇИ** *див.* ***ЛИСИЧИИ.**

***LISS** *див.* **ЛѢСЪ.**

***LISSOK** *див.* **ЛѢСОКЪ.**

***ЛЇСТЪ** *див.* **ЛИСТЪ.**

***ЛІСЪ** *див.* **ЛѢСЪ.**

LITHEWSKI *прикм.* (1) *(стп.* litewski) литовський: Vulodislaw z bozey mylosty Korol Polski y Lithewski... znajemo czinimi... cz(t)om yakze wozrily na naszy wyerny slugy Ivana y Demiana... dajemo ym... szelo... Kruselniczu (Глиняни, 1395 *GL* 166).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Lithewski** (1395 *GL* 166).

Див. ще **ЛИТОВСКИЙ.**

Пор. ***ЛИТВА.**

***LITHO** *див.* **ЛѢТО.**

LITO *див.* **ЛѢТО.**

***ЛЇХВА** *див.* ***ЛИХВА.**

***ЛЇХИИ** *див.* **ЛИХИИ.**

***ЛЇЦЄ** *див.* ***ЛИЦЄ.**

***ЛЇЧИТИ** *див.* ***ЛИЧИТИ.**

***ЛЇЧЬБА** *див.* **ЛИЧБА.**

***LISZ** *див.* **ЛѢСЪ.**

***ЛЇШИТИ** *див.* **ЛИШИТИ.**

***ЛЇШЇТИ СѦ** *див.* **ЛИШИТИ СѦ.**

ЛОБУНСКИЙ, ЛОБОУНЬСКИЙ, ЛОБОУНЬСКЫИ *ч.* (5) *(особова назва):* а иа то свѣдкы при то(м) были тогды землѦнє королєвскыи на имѦ панъ онаньѦ вѦчковичь... и панъ зѣнко лобоуньскыи (Острог, 1458 *ОЖДМ*). А при том был... пан Зѣнько Лобоуиьский (Острог, 1466 *AS* I, 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лобунский, Лобоуньский, лобоуиьскыи** (1458 *ОЖДМ;* 1464 *AS* I, 57; 1465 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 61).

***ЛОВЄЦЪ** *ч.* (6) **1.** *(феодально залежний поміщицький або державний селянин, який ніс службу на полюванні)* ловець (4): а тоутъ жє члвки три што подымъщины нєдаю(т) а ловъцовъ пѦть што в ловы ходять тыє подымъщины недають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); Мы приказали тымъ ловъцомъ вашей милости свинюшаномъ и тые новины заведати (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

2. *(придворний, що завідував полюванням; почесне придворне звання)* ловчий (2): А даемъ ему, предописанному пану Петрашу Волковыи, ловцу, верху именованое место вѣчне (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11).

ФОРМИ: *род. одн.* **ловъца** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); *дав. одн.* **ловцу** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); *род. мн.* **ловъцовъ, ловъцо(в)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *дав. мн.* **ловъцомъ** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

Див. ще **ЛОВЧИЙ.**

***ЛОВИСКО** *с.* (2) мисливське угіддя: мы, великий князь Швитригайло... Узривъши есмо знаменитую намъ служъбу... пана Петра Ланевича Кирдеевича Мылского... дали есмо ему село Киселинъ... а село Вербяев въ Луцькомъ повете, со всими тыми приходы, и доходы... з ловы, з ловищи, з ловисками (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); мы великии кнѣзь швитрикгаилъ олькгирдовичь... дали єсмо ємоу... сєло холопѦчь оу володимєрскомъ повѣтє со всѣми с тыми доходы и приходы... з ловы з ловиски (Луцьк, 1451 *P* 156).

ФОРМИ: *ор. мн.* **ловисками** 1 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); **ловиски** 1 (1451 *P* 156).

Див. ще ***ЛОВИЩЄ, ЛОВЫ** 2.

***ЛОВИСЧЄ** *див.* ***ЛОВИЩЄ.**

ЛОВИТИ, ЛОВИТЬ *дієсл. недок.* (13) (що і без додатка) ловити: а оу ставу радиводнъковѣ ловити сѣтью ємy добровоулно (Перемишль, 1366 *P* 12); а поля єсмь ему дали... по Виноградную гору... потуль ему волно сено косити и рыба ловити (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10—11); А також никто да нє смѣют сижи оуч(и)нити оу их хотар, на Днистри или оу озєры, или плоты, ани ловити никто оу их хотари (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 8); Да єст тота браницѣ монастироу от Путноu, ловити соби рибоу и пасти свои товар (Сучава, 1490 *BD* I, 420—421).

ФОРМИ: *інф.* **ловити** 10 (1366 *P* 12; 1409 *Cost.* I, 69; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1455 *Cost.* II, 531; 1456 *ГПХМ;* 1458 *BD* I, 8; 1463 *AS* I, 55; 1475 *AS* I, 71; 1490 *BD* I, 421); **ловить** 1 (XV ст. *BC* 10 зв.); *майб. 3 ос. мн.* **имоут ловити** 1 (1458 *BD* I, 8); **боудоуть ловити** 1 (1448 *BD* I, 342).

***ЛОВИЩЄ** *с.* (31) мисливське угіддя (28): грань... зъ леса Лютыщею... черезъ пусчу нашу и ловисча, подъ Чорный лесокъ нашъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а про то та пани хонька... оуздала єсть тотъ мунастыръ калєниковъ иванови губцѣ... с ловищи и со всѣми оужитки (Перемишль, 1378 *P* 26); мы вєликии кнѣзь Швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... иже... дали єсмо тому прє(д)рєченому пану андрѣю... сєло михлинъ... со всими оуходы и приходы... и с ловы и с ловищи (Київ, 1433 *P* 118); и тако(ж) даємь и потвєржаємь матєри нашєи, вєликои кнѦгини *(в ориг.* кнѦшни.— *Прим. вид.)* маріи... олховєць...съ ловишчами и съ оусими доходы (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); ино мы впамѦта(в)ши єго к на(м) вѣрную слоужбоу з ласки нашоє тоє сєло вышєрєченноє сомино... и(з) ловы и з ловищи...

дали єсмо ивашкоу роусиновичоу вѣчно (Вільна, 1499 *ГОКІР*);

л о в и щ а з в ѣ р А ч и и (1), л о в и щ а з в е р и н ы е (1) звіроловні угіддя: И то єсмо дали на вѣкы вѣчныи И дѣтємъ и(х)... С ловищи и звѣрАчими и съ птачими (Луцьк, 1445 *Р* 148); будутъ воны тое село... держати... и зъ ловы и зъ ловищи звериными и пташинымн (Троки, 1498 *ГВКОО*); ⟨л о в и щ а⟩ п т а ш и н ы є (1), ⟨л о в и щ а⟩ п т а ч и є (1) угіддя для полювання на птицю: дали на вѣкы вѣчныи И дѣтємъ и(х)... С ловищи и звѣрАчими и съ птачими (Луцьк, 1445 *Р* 148); будутъ воны тое село... держати... и зъ ловы и зъ ловищи звериными и пташинымн (Троки, 1498 *ГВКОО*); л о в и щ а о у ю н о в ы є (1) водні угіддя для ловлі в'юнів: а и єщє далъ єсмь єму ловища оуюноваА (Казимир, п. 1349 *Р* 3—4).

ФОРМИ: *знах. мн.* **ловисча, ловища** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; п. 1349 *Р* 3); *ор. мн.* **ловищи** 26 (1361 *AGZ* 6; 1378 *Р* 26; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1438 *Р* 138; 1445 *АкЮЗР* 1, 17; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1451 *Р* 159; 1465 *AS* I, 57; 1488 *AS* I, 242; 1499 *ГОКІР* і т. ін.); **ловищами, ловишчами** 3 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1455 *Cost.* II, 774).

Див. ще ***ЛОВИСКО, ЛОВЫ** 2.

***ЛОВКОВСКИИ** *прикм.* (5) ◇ л о в к о в с к а я д о р о г а (5) *(назва дороги):* а писали єсмо г(с̃)дрю Своємоу на памА(т)... по каменоу гороу а о(т) камены горы по до(л)же(к) до(л)жко(м) горѣ по ло(в)ко(в)скоую дорогоу С ловъко(в)скоє дороги по малоую ивєнкоу (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **ловъко(в)скоє** (бл. 1458 *Р* 167); *знах. одн. ж.* **ло(в)ко(в)скоую** 2 (бл. 1458 *Р* 167); **ло(в)ко(в)скоу** 1 (бл. 1458 *Р* 167); *ор. одн. ж.* **ло(в)ко(в)скою** (бл. 1458 *Р* 167).

Пор. **ЛОВКОВЪ.**

ЛОВКОВЪ *ч.* (2) *(назва села у Київській землі):* а велики(м) до(л)жко(м) по ло(в)ко(в)скоу доро(гоу), што идѣть о(т) ло(в)кова ко скоморохо(м) (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167); къ житомири сєло Ловковъ а в томъ селє дєсАть данънико(в) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ловковъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *род. одн.* **ло(в)кова** (бл. 1458 *Р* 167).

***ЛОВНЫИ** *прикм.* (1) ◇ з е м л я л о в н а я *див.* **ЗЄМЛА** 3.

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **ловиою** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

ЛОВЦИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоу(ж)бою до на(с)... дали єсмы ємоу оу нашєи земли, єдно сєло... на имѣ ло(в)ци (Сучава, 1446 *Cost.* II, 238); того ра(дї) мы видѣвше єго правую и вѣрную службоу до на(с)... дали єсми єму... єдно сєло на бистрицѣ, на имѣ ловци (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472).

ФОРМИ: *наз.* **ло(в)ци, ловци** (1446 *Cost.* II, 238; 1453 *Cost.* II, 472).

ЛОВЧИЙ, ЛОВЧЇЙ *ч.* (18) *(придворний, що завідував полюванням; почесне придворне звання)* ловчий: а при томъ были свѣдъци па(н) иванъ жюржєвичь... па(н) грицко ловчии кролєвъ смєтанъка (Погоничі, 1422 *Р* 98); а при том были пановє их м⟨и⟩л⟨о⟩ст: пан Тишко Ходыкович Коренєвский, а кн⟨А⟩зА великого ловчий пан Лєв (Берестя, 1466 *AS* I, 62); Иванъ землю дє(р)жить Белє(в)скоую и да(н) идѣть с тое земли чотыри ведра а полю(д)А ведро мєдоу а двє коуници ловчомоу чотыри гроши (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93); А при том моємь записном листу был: от⟨є⟩ць нашь Дамїанъ вл⟨а⟩д⟨ы⟩ка володимирскїй... а ловчїй королєвь пан Янъ Мишкович (Добучини, 1487 *AS* I, 239).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ловчии, ловчий, ловчїй** (1422 *Р* 98; 1466 *AS* I, 62; 1487 *AS* I, 239); *дав. одн.* **ловчому, ловчомоу** 12 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93, 93 зв.); **ловчємоу** 2 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93); *знах. одн.* **ловчого** (1466 *AS* I, 63).

Див. ще ***ЛОВЄЦЪ** 2.

***ЛОВЧИЧИ** *мн.* (3) *(назва села у Львівській землі)* Лівчиці: ино и на кролевьскомъ листѣ... нє стоить оуписано тоє дворищє пысковича... алє тоє дворищє пысковича стоить оуписано на кролєвьскомъ листѣ и на оуздавныхъ листохъ што оу сєлѣ оу ловчичохъ (Зудечів, 1411 *Р* 79).

ФОРМИ: *род.* **ловчичь** (1411 *Р* 79); *місц.* **оу ловчичохъ** (1411 *Р* 79).

ЛОВЧЇЙ *див.* **ЛОВЧИЙ.**

***ЛОВЪ** *ч.* (2) ◇ л о в ъ з а є ч и и (1) полювання на зайців: О ловоу заєчьємь (XV ст. *СЯ* 9 зв.); ⟨л о в ъ⟩ л о с ї н ы и (1) полювання на лосів: О о (!) ловѪ олєньємь и лосїномъ (XV ст. *СЯ* 9 зв.); л о в ъ о л є н и и (1) полювання на оленів: О о (!) ловѪ олєньємь и лосїномъ (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о ловоу, ловѪ** (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

Див. ще **ЛОВЫ** 1.

***ЛОВЪКОВСКИИ** *див.* ***ЛОВКОВСКИИ.**

ЛОВЫ *мн.* (56) **1.** лови, полювання (6): а тоутъ же чл̃вки три што подымъщины нє даю(т) а ловъцовъ пАть што в ловы ходять тыє подымъщины нє дають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); коли держал Слоним пан Копач (и) брат єго пан Мєнторт, мы єзъджывали тоут в ловы (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

2. мисливське угіддя (44): Паки же, снаднейшого ради отправованя хвалы Божое пры церкви соборной даємо надто подъ Острогомъ тому господину отцу владыце и воспрыеминикомъ (!) его село наше Бусчу... зъ гаями, ловами (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3); мы великий кнАз Швитригайл... чиним знамєнито... иж... даєм и дали єсмо тому предрєчєному Калєнику... сєло Боурковцы... з ловы и з ловищи, з бобровыми гоны (Київ, 1437 *AS* I, 33—34); И повєла нас пани Василєва Ѧ верхъ речки Бродноє поущою, ловы своими ажъ къ сєлоу коу Всємєроу (Луконица, 1478 *AS* III, 17); И в томъ привильи стоить ижъ отє(ц) нашъ пану ма(р)тиноу далъ тыи люди и(з) ихъ зємълями пашъными и(з) боръТными и(з) сєножатьми и(з) ихъ входы и ловы (Вільна, 1499 *ВФ*);

л о в ы б о б р о в ы є (1) угіддя для полюваиня иа бобрів: для того... мы Олєксандръ *(в ориг.* Оксандръ. — *Прим. вид.)*... великий кн⟨А⟩зь литовский... чинимъ знамєнито... иж вбачивши вѣрныи службы... кн⟨А⟩жати Костєнтина Ивановича Острозского... и мы... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє имєнємъ ЗвАгол... дали єсмо... з ловы звєриными и тєж з ловы бобровыми (Вільна, 1499 *AS* I, 117); л о в ы з в ѣ р и н ы є (4) звіроловне угіддя: а тако єму дає(м) и дали єсмо со млины... и съ ловы звѣриными и поточьими (Снятин, 1424 *Р* 100); мы великыи кн̃зь швитригайло... чинимь знамєнито... ижє... даємъ и записуємъ пану чуси имѣнья оу луцкомь повѣтє басово... з дубровами з ловы звєриными и с пташими (Луцьк, 1434 *Р* 128); ино в прывильи о(т)ца нашого стоить што(ж) далъ дя(д)ку єго паноу миха(и)лу тоє имєньє любчо и(з) лю(д)ми из ловы звєрынъными (Вільна, 1499 *ВФ*); ⟨л о в ы⟩ о с о ч ъ н ы е (1) звіроловне угіддя, призначене для полювання способом облави: я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову... соборной церкви у Луцку... зъ ловы, погонными и осочъными (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); л о в ы п о г о н н ы є (1) звіроловне угіддя, призначене для полювання способом переслідування: я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову... соборной церкви у Луцку... зъ лесы и болоты подъ лесомъ, зъ ловы, погонными и осочъными (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); ⟨л о в ы⟩ п о т о ч ь и (1) угіддя для полювання на птицю: а тако єму дає(м) и дали єсмо со млины... съ корчовьє(м) съ лозьє(м) съ горами... и съ ловы звѣриными и поточьими (Снятин, 1424 *Р* 100); ⟨л о в ы⟩ п т а ш и и (1) угіддя для полювання иа птицю: мы великыи кн̃зь швитригаило... чинимь знамєнито...

иже... даємъ и записуємъ пану чуси имѣнья оу луцкомь повѣте басово... з дубровами з ловы звѣриными и с пташими (Луцьк, 1434 *Р* 128).

ФОРМИ: *наз.* **ловы** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1478 *AS* III, 17; 1499 *ВФ*); *род.* **лововъ** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20, 21; 1499 *ВФ*); *знах.* **ловы** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 92 зв.; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20, 21; 1478 *AS* III, 17; 1499 *ВФ*); *ор.* **ловы** 35 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1433 *Р* 118; 1444 *AS* I, 40; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1451 *AS* I, 44; 1466 *AS* I, 62; 1478 *AS* III, 17; 1492 *АЛМ* 30; 1497 *РИБ* 684; 1499 *ВФ* і т. ін.); **ловами** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *місц.* **в ловѣхъ** (1499 *ВФ*).

Див. ще ***ЛОВИСКО, *ЛОВИЩЄ, *ЛОВЪ.**

ЛОГА *ч.* (1) *(особова назва, молд., цсл.* Євлогий, *гр.* Εὐλόγιος): ТѦм мы видѣвше єго правою вѣрною слоужбоу до нас... дали и потвръдили єсми ємоу... єдино сєло.. на имѣ Оничанїи, що бил коупил тоє сєло Аврам вистѦрник... от Іон Лога (Сучава, 1493 *BD* II, 21—22).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от Іон **Лога** (1493 *BD* II, 22).

***ЛОГОЖЄСКЪ** *ч.* (1) *(назва маєтку у Віленському воєводстві)* Логойськ: И о(т)писалъ єсмь своєи женѣ Кн̃гни марїи... свою о̃чиноу и свою выслоугоу... имѣнїє... логожєскъ (Київ, 1446 *Р* 154).

ФОРМИ: *знах. одн.* **логожєскъ** (1446 *Р* 154).

***LOGOTHET** *див.* **ЛОГОФЄТЪ.**

ЛОГОФЄТЪ, ЛОГОФЄТЬ, ЛОГОФЪТ, ЛОГОѲЄТЪ, ЛОГОѲЄТЬ, ЛОГѲЄТЬ *ч.* (570) *(молд., цсл.* логофетъ, *гр.* λογοθέτης) придворний писар, завідуючий придворною канцелярією і хранитель печаті молдавського господаря, канцлер (567): А на болшєє потверженїє тѣмъ, вєлѣли єсмы слузѣ нашему Братѣю логоѳєту писати и привѣсити печать нашу... к сєму листу нашєму (Сучава, 1403 *RS* 338); писа їсаїа логоѳєть оу бани (Баня, 1418 *Cost.* I, 127); а на болшоую крѣпость и потвърж(д)єнїє томоу въєємоу вышеписаннѡмоу, вєлѣли єсмн нашємоу вѣрномоу паноу тъоутоулови логофєтоу писати и намоу (!) печа(т) привѣсити к сємоу нашємоу листоу (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231);

вєликии логофътъ (2), логофєть вєликии (1) *див.* **ВЄЛИКИЙ**[1] 8.

ФОРМИ: *наз. одн.* **логофєтъ, логоѳєтъ, логофєть, логофе(т), логѳеть, логоѳеть, логофът** 29 (1411 *Cost.* I, 85; 1422 *DIR* fig 35; 1434 *Cost.* II, 666; 1442 *Cost.* II, 87; 1446 *Cost.* II, 238; 1449 *Cost.* II, 386; 1456 *ЭСФ;* 1491 *BD* I, 453; 1497 *BD* II, 100; 1499 *BD* II, 444 і т. ін.); *ск. н.* **логоф** 1 (1470 *BD* I, 153); *род. одн.* **логоѳєта, логофєта, ло(г)фєта, логофєт(а), лигоѳєта** 113 (1408 *Cost.* I, 61; 1425 *Cost.* I, 169; 1436 *Cost.* I, 460; 1448 *Cost.* II, 359; 1454 *Cost.* II, 509; 1464 *Cost. S.* 59; 1474 *BD* I, 193; 1482 *BD* I, 260; 1490 *Cost. S.* 141; 1499 *BD* II, 444 і т. ін.); *зам. дав.* вєлѣли єсмы нашєму ... **логоѳєта** 1 (1409 *Cost.* I, 70); *дав. одн.* **логоѳєту, ло(г)ѳєту, логофєтоу, Łogothetu, логофѦтоу** 412 (1403 *ДГАА;* 1415 *Cost.* I, 122; 1432 *Cost.* I, 338; 1443 *Cost.* II, 132; 1452 *Cost.* II, 426; 1470 *BD* I, 151; 1476 *BD* I, 209; 1487 *BD* I, 292; 1493 *Cost. S.* 177; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **логоѳєтю** 4 (1409 *DIR«A»* 437; 1411 *DIR«A»* 439; *Cost.* I, 95; *Mih. Alb.*); **логофе(т)** 3 (1453 *Cost.* II, 496; 1458 *Mih. Doc.* 123; 1459 *Cost. S.* 22); *знах. одн.* **логофета, логофе(та), ло(г)ѳета, логоѳета, ! лагофета** (1448 *Cost.* II, 362; 1456 *ЭСФ;* 1468 *BD* II, 305, 306; 1496 *ПДВКА* 61); *ор. одн.* **логоѳєтомь** (1442 *Cost.* II, 87).

! ЛОДЪ ⟨ЛЮДИ⟩ *див.* **ЛЮДИ.**

***ЛОЄВИЧЬ** *див.* **ЛОЄВЫЧЬ.**

***ЛОЕВОЕ** *с.* (1) *(натуральна данина тваринним жиром)* лойове: Волно резникомъ... быдло купуючы, в рынку и в клеткахъ своихъ тушами и чвертями, и на шроты рубаючы, кому хотя продавати волно, не даючы до скарбу Нашого жадное повинности, плечкового и лоеваго (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27).

ФОРМИ: *род. одн.* **лоеваго** (1389 *PEA* I, 27).

ЛОЄВЫЧЬ *ч.* (5) *(особова назва):* а на то послуси вѣдка ларивунъ ис кри(лошаны) перємышльскии и печать єго... стецко лоєвычь ис ходькомь братомь своємь и печать єго (Перемишль, 1366 *Р* 12); а пришодъши предъ наше обличьє и перєдъ землѦны панъ волъчко пана ходьковъ сыновєць лоєвича ис пани ходьковою женою... поєдналисѦ о сєла вшитка о дѣлницю (Вишня, 1393 *Р* 52).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лоєвычь** 1 (1366 *Р* 12); **ло(є)вичь** 1 (1378 *ЗНТШ* LI, 5); **лоєви(ч)** 1 (1370 *Р* 18); *род. одн.* **лоєвичѦ** 1 (1386 *Р* 31); **лоєвича** 1 (1393 *Р* 52).

***ЛОЖЄ** *с.* (1) *(цсл.* ложє) ◇ чїстого ложа *див.* **ЧИСТЪ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **ложа** (XV ст. *ВС* 24 зв.).

ЛОЖЪ *ж.* (1) *(цсл.* лъжь) лжа, брехня, неправда: а о(т) сєго часоу отъ насъ к вамъ котори(и) посолъ при(и)дєть бє(з) листа а бє(з) нашєи печати, и вы того нєпочътиво отъпоустите зану(ж) то ложъ єстъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ложъ** (1484 *ЯМ*).

***ЛОЗА** *ж.* (3) лозовий чагарник, лозняк (2): а поля еемь ему дали и уехали своей земълѣ — по конец лозы нивъка на долини (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); А хотар да єст тым сєлам... почъншн от пискоу... прости оу ⟨ло⟩зоу (Сучава, 1468 *BD* I, 127—128);

лоза Мохнатая (1) *(назва місцевості у Подільській землі):* тамъ же есмо копецъ усыпалы, грани на лыпи вытесаты велилы; одътоль уверхъ рички Дидовки до гостынця Винницкаго, а гостынцемъ, мымо лозу Мохнатую... до рики Згару (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *род. одн.* **лозы** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); *знах. одн.* **лозу, ⟨ло⟩зоу** (1430 *ГВКЛ* 8; 1468 *BD* I, 128).

Див. ще ***ЛОЗЫ**[1], ***ЛОЗЬЄ.**

***ЛОЗЇЄ** *див.* ***ЛОЗЬЄ.**

ЛОЗНА *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до иас... дали и потвердили єсми ємоу... ⟨сєло на имѣ⟩... Лозиа (Сучава, 1480 *BD* I, 246).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лозна** (1480 *BD* I, 246).

***ЛОЗНИЦЯ** *ж.* (1) *(плодосушарня)* лозниця, сушарка: И єщї єсмо дали и потвърдили томо⟨у⟩ нашємоу свѦтомо(у) монастир⟨оу⟩ от Тазлова и бранищю, що єст около моиастир, починши от верх Никида... та дѣлом долоу до Боуори, гдє били лозници (Сучава, 1491 *BD* I, 473).

ФОРМИ: *наз. мн.* **лозници** (1491 *BD* I, 473).

ЛОЗНОВА *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбою до нас... дали єсми ємоу... сєла на имѦ корнєщїи... и лознова (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лознова** (1420 *Cost.* I, 135).

***ЛОЗОВА**[1] *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* а хотары тѣмъ еєломь що соуть на быковци почєнши ⟨от⟩ вѣрзарєва монастырѣ... на верхъ лозовы, на мостъ грълаличь (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *род. одн.* **лозовы** (1420 *Cost.* I, 135).

ЛОЗОВА [2] *ж.* (1) *(назва озера у Молдавському князівстві):* ТѦм мы видѦвше єго правою и вѣрною слоужбою до нас... дали и потвръдили єсмы ємоу... четврътая част озєра на имѣ от Лозова (Гирлов, 1499 *BD* II, 140).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лозова** (1499 *BD* II, 140).

ЛОЗОВОЄ *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Лозова: кн⟨Ѧ⟩зю Василью осталсѦ город Збараж, а к тому сєла... Лозовоє, Охрѣмовцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лозовоє** (1463 *AS* I, 54).

***ЛОЗЫ**[1] *мн.* (7) лозовий чагарник, лозняк (4): тако... оучини(л) єсмъ вѣчную границю и закопали по перєхрєстныи путь што на долинѣ подли попелєва али(ж) до ло(з) а о(т) ло(з) на гору до часты(х) дубовъ (б. м. н., 1419 *Р* 90—91); И то єсмо дали на вѣкы вѣчныи и дѣтемъ и(х)... съ всѣми пожитку... С поли... И съ лѣсы И съ лозами И съ рѣками (Луцьк, 1445 *Р* 148); мы Олєксандръ *(в ориг.* Оксандръ.— *Прим. вид.)*... вєликий кн⟨Ѧ⟩зь литовский...

чинимъ знамєнито... иж вбачивши вѣрныи службы и шлѦхотнє врожєного кн⟨Ѧ⟩жати Костєнтина Ивановича Острозского... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє именємъ ЗвѦгол... даємъ и записуємъ зо всими людми... с паствами, з лозами, ис хворосты, з луками (Вільна, 1499 *AS* I, 117);

(у грамотах молдавських канцелярій) виноградна лоза, виноградник (1): а хотарь томоу... сєлоу да є(ст)... чєрє(с) лози на сто(л)поу (Сучава, 1488 *ДГСПМ*);

д о л г и є л о з ы (1) *див.* **ДЛЪГЫ**; к р о у г л ы є л о з ы (1) *див.* ***КРОУГЛЫИ.**

ФОРМИ: *род.* **ло(з), лозъ** (1419 *P* 91; 1421 *P* 96); *знах.* **лозы** 1 (1440 *P* 142); **лози** 1 (1488 *ДГСПМ*); *ор.* **лозами** (1445 *P* 148; 1499 *AS* I, 117).

Див. ще ***ЛОЗА, *ЛОЗЬЄ.**

ЛОЗЫ[2] *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Лози: а к город(у) к Вишнѣвцю достали сѦ тыє сєла на имѦ: Олєксинѣць... а Лозы (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81).

ФОРМИ: *наз.* **Лозы** (1482 *AS* I, 81).

***ЛОЗЬЄ** *с., зб.* (2) лозовий чагарник, лозняк (1): а тако єму дає(м) и дали єсмо со млины с полми... съ корчовьє(м) съ лозьє(м) (Снятин, 1424 *P* 100);

(у грамотах молдавських канцелярій — імовірно) виноградна лоза, виноградник (1): Тоє вєс хотаръ от Ракыша А от ѵолѣ хорѣ дѣломъ.... на конєцъ доубровы на стлъпъ... а чєрєс лозїє на дѣлъ (Сучава, 1438 *DBAc* 27).

ФОРМИ: *знах.* **лозїє** (1438 *DBAc* 27); *ор.* **лозьє(м)** (1424 *P* 100).

Див. ще ***ЛОЗА, *ЛОЗЫ**[1].

ЛОИ *ч.* (1) *(особова назва)*: А сє поповє дисни попъ юрко кропышєви(ч) попъ лои (Львів, 1370 *P* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лои** (1370 *P* 18).

***ЛОКНѢЯ** *ж.* (1) *(назва річки у Віленському воєводстві)*: Мы князь михайло алєксан(д)ровичь произволи (!) єсмо боѦриноу нашємоу пану василью црю коупити дворєць иваш-ка гри(д)ковича на локпѣи (!) (Копиль, 1456—1481 *P* 164).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на ! локпѣи** (1456—1481 *P* 164).

***ЛОКОТ** *див.* ***ЛОКОТЬ.**

***ЛОКОТКИ** *мн.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Локітка: туто єсмо остаточныи закопа(л) зако(п) ... на одну сторону до кутищь а на другую к полагичо(м) и ко локотко(м) (б. м. н., 1419 *P* 91).

ФОРМИ: *дав.* **локотко(м)** (1419 *P* 91).

***ЛОКОТЬ** *ч.* (8) **1.** *(одиниця виміру довжини, приблизно в півметра)* лікоть (4): а коли ливовчанє привєзоуть соукна а либо боуд какїи товарь, а оу них никто гвалтом ни один локот, без пинѦзеи и без их воли, абы нє могль оузѦти (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790—791); а еще подънялся ему панъ Барсанъ... ставъ засъставити ниже Гуговъского ставу у подобномъ месъци, трохъ локоть у зъвышки а чотыри поперекъ (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); А на кажъдый годъ маютъ намъ дати чоломъбит⟨ь⟩я по сороку локотъ адамашъки (Краків, 1487 *РИБ* 226).

2. *(у знач. прислівника)* л о к т є м, л о к т є м ъ (4) *(вроздріб)* на локті: и щобы имъ волно свои товаръ п⟨р⟩одавати по всеи нашеи земли, развѣ локтє(м) да нє продаю(т) (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709); алє платно и бобов да продаютъ локтєм, а соукна съ вигом да продаютъ (Сучава, 1458 *BD* II, 261).

ФОРМИ: *знах. одн.* **локот** (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 275); *ор. одн.* **локтє(м), локтемъ, локтєм** (1437 *Cost.* II, 709; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 261); *род. мн.* **локоть, локотъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1487 *РИБ* 226).

Див. ще ***ЛАКОТЬ.**

! ЛОКПѢИ ⟨ЛОКНѢИ⟩ *див.* ***ЛОКНѢЯ.**

***ЛОЛА** *ж.* (1) *(особова назва, молд., лат.* Lollianus): да боудє(т) пану тадору оури(к) и съ въсѣмъ доходо(м) и дѣтє(м) єго и сєстрѣ єго лолѣ... непорушєно николиже на вѣки (Сучава, 1443 *Cost.* II, 141).

ФОРМИ: *дав. одн.* **лолѣ** (1443 *Cost.* II, 141).

Див. ще **ЛОЛКЪ.**

ЛОЛКЪ *ж.* (5) *(особова назва, молд., лат.* Lollianus): А за тим лє пак прїидє прѦд нами ... Мърина Лолкъ, дочка Іоаныша Борилєскоула... и проминѣла съ господство ми... два сєла на имѣ Борилєщїи и Дръготєщїи (Сучава, 1481 *BD* I, 248).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лолкъ** 2 (1481 *BD* I, 248); *зам. дав.* Марини **Лолкъ** 1 (1481 *BD* I, 249); *дав. одн.* **Лолкї, Лолки** (1481 *BD* I, 249).

Див. ще ***ЛОЛА.**

ЛОМАНЪ *ч.* (1) *(особова назва, герм.* Alaman ?): а при нас в тотъ часъ былъ... хоружий луцъкий Ломанъ (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ломаиъ** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

Див. ще ***ЛАМАНЪ.**

ЛОМИТИ *дієсл. недок.* (1) (що) порушувати, ламати: а мы того нєимаємъ николи успоминати кролю польскомоу и усєи корони... а ни записовъ прєдковъ наши(х) ломити (Сучава, 1435 *Cost.* II, 687).

ФОРМИ: *інф.* **ломити** (1435 *Cost.* II, 687).

Див. ще ***ЗЛАМАТИ** 2, ***ЗЛОМИТИ, ЛАМАТИ, *ПОЛАМАТИ.**

ЛОНИ *присл.* (2) минулого року, торік: И поведилъ передъ нами: рекомо, быхмо мы его и съ Симъхою, и сыномъ его з Нисаномъ о тую тисячу золотыхъ смотрели, какъ были есмо лони въ Луцъку, и присудили ему на нихъ пять сотъ золотыхъ (Краків, 1489 *РИБ* 431).

***ЛОПАВШИ** *мн.* (5) *(назва села у Волинській землі)* Лопавше: Я пан Волчко Хренницкій... поступил есми ему у вѣне... именейцо мое Лопавши (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2—3).

ФОРМИ: *род.* **Лопавшъ** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *дав.* **Лопавшомъ** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *знах.* **Лопавши** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

***ЛОПАВЪШСКИИ** *прикм.* (1): а обрубъ земленый тому имениці моему Лопавшомъ по старине: от именя моего Хренникъ... до Демидова рову,— тотъ обрубъ землица Лопавъшская (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Лопавъшская** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

Пор. ***ЛОПАВШИ.**

***ЛОПАТИНЪ** *ч.* (1) *(назва волості у Київській землі)*: Сеньку Жеребятичу волость Лопатинъ на сюю осєнь, на окупъ съ татаръ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Лопатинъ** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ЛОПАТИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва)*: Мы ива(н) па(н) срѣмскии а староста рускии вызнавамы... иже лопатичь ива(н) юриєвъ сынъ исъ єго братиєю исполною рукою позвали суть яна бѣлецко(г) о дѣдину о бѣлку (Львів, 1421 *P* 93).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лопатичь** (1421 *P* 93, 94).

ЛОПАТНА *ж.* (8) *(назва річки у Молдавському князівстві)*: ⟨ино⟩ мы... дали и потврѣдили єсми слоуги наши доум⟨а покшєскоул и мани тоа прѦдрєчєноє сєл⟩ищє на исписали дно и обидє лопатна до оусти лопатнои (б. м. н., 1500 *SD* 7).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лопатна** (1500 *SD* 7); *род. одн.* **лопатнои** (1500 *SD* 7); *знах. одн.* **лопатиоу** (1500 *SD* 7).

***ЛОПАШНАѦ** *ж.* (3) *(назва річки у Молдавському князівстві)*: мы алєксандръ воєвода... знаємо чины(м)... понєже изволили єсмы добрїимъ нашимъ оумысломъ и дали єсмы монастироу оуспєнїоу прѣ⟨с⟩тѣи богородици... двѣ пасѣкы (sic.— *Прим. вид.*), єдиа на лопашнои и дроуга пасѣка на итъкылю (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325); а мыто нигдє да нє имаю(т) платити... ни на (д)нистрѣ ни оу лапоушною (!) ни у цоцори (Сучава, 1470 *DIR*«*A*» 523).

ФОРМИ: *знах. одн. зам. місц.* **оу !лапоушною** 1 (1470 *DIR*«*A*» 523); **оу !лопоушною** 1 (1454 *Cost.* II, 508); *місц. одн.* **на лопашнои** (1431 *Cost.* I, 325).

ЛОПУШНАѦ *ж.* (3) *(назва села у Волинській землі)* Лопушне: а кн⟨Ѧ⟩зю Солтану... в збаразском повѣтє... ЛопушнаѦ (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); а кн⟨Ѧ⟩г⟨и⟩ни Васильєвой Збаразкой исъ с⟨ы⟩нми исъ єє... досталъ сѦ имъ Вишнєвєць и со въсєми ис тыми присєлки и съ сєлищи, што к тому издавна слушало, а к тому Таражь, а ЛопушнаѦ (Манів, 1478 *AS* I, 76).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ЛопушнаѦ** 2 (1463 *AS* I, 55; 1478 *AS* I, 76); ! **ЛапоушнаѦ** 1 (1475 *AS* I, 70).

Див. ще **ЛОПОУШНОЄ.**

!**ЛОПОУШНОЮ** ⟨ЛОПАШНОЮ⟩ *див.* ***ЛОПАШНАѦ.**

ЛОПОУШНОЄ *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Лопушне: досталосѦ кн⟨Ѧ⟩зю Сємєноу: Манєвъ дворъ... а к томоу Манєвоу єщє сєло Лопоушноє (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лопоушноє** (1475 *AS* I, 71).

Див. ще **ЛОПУШНАѦ.**

***ЛОСЇНЫИ** *прикм.* (1) ◇ ⟨л о в ъ⟩ л о с ї н ы и *див.* ***ЛОВЪ.**

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **о лосїномъ** (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

***ЛОТОЧНЫИ** *прикм.* (2) ◇ д о л и н а Л о т о ч н а я *див.* **ДОЛИНА**[1].

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Лоточное** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); **Лоточной** 1 (1430 *ГВКЛ* 8).

***ЛОХАНОВЪ** *прикм.* (1) ◇ л ѣ с ъ л о х а н о в ъ *див.* **ЛѢСЪ.**

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **лоханова** (1415 *Cost.* I, 122).

***ЛОХАНЬ** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* и дали єсми имъ... ⟨три⟩ мѣстъ о(т) поустини єдно на краснои... дроугоє на ло⟨ханѣ⟩... а трєтїє на быкоу (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 449—450).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на ло⟨ханѣ⟩** (1436 *Cost.* I, 450).

! **ЛОЦЇЯ** *див.* **ЛОУЦЄЯ.**

***ЛОУБАНА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвшє правоую и вѣрноую его слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... на лоубанѣ сръбїи (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на лоубанѣ** (1436 *Cost.* I, 488).

***ЛУГЪ** *ч.* (19) *(низинне місце над рікою, поросле травою або деревами)* луг (17): а тако влдка продалъ єсть яко самъ держалъ и зємлєю и сѣножатьми и с лугомъ, и з болонъємь (Перемишль, 1391 *P* 45); а та(к) оузда(л) Ѧко самъ имѣ(л) и с полємъ и зємєлєю и с луками и с водами и с рѣками и с луги (Галич, 1418 *P* 89); и так што в тых имєнѦх собє примыслить и на нову корєни посадит, и со всими платы, што к тым имєнѦм слушаєт и слушало, и так: з луги, из сєножатми и со всими пожитки (Київ, 1437 *AS* I, 34); Сє я Гринко Єлович продал єсми кн⟨Ѧ⟩зю Ивану Васильєвичу Острозскому отчину свою правую... зо всим с тым, што к томоу имѣнью прислухаєт, з ловищи... з дубровами, из луги, з болоты, з рудами (Острог, 1465 *AS* I, 57); А хотар томоу сєлоу Грєком почєнши от бєрєг Сирєта... оу могилоу копаною, от толѣ прости чєрєс полє на краи ⟨д⟩роугого лоугоу на могилоу копаною, та прости чєрєс того лоуга и чєрєс полє оу камєнои кръници на копаною могилоу (Сучава, 1488 *BD* I, 348);

в є л и к и й л о у г ъ (2) *див.* **ВЄЛИКИЙ**[1] 1.

ФОРМИ: *род. одн.* **лоугоу** (1481 *BD* I, 258; 1488 *BD* I, 348); *знах. одн.* **лугъ, лоугъ** 2 (1392 *Cost.* I, 7; 1427 *DIR«A»* 450); **лоуга** 1 (1488 *BD* I, 348); *ор. одн.* **лугомъ** 1 (1391 *P* 45); ! **лоукомь** 1 (1400 *Cost.* I, 37); *ор. мн.* **луги** (1418 *P* 89; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *P* 119; 1437 *AS* I, 34; *P* 136; 1438 *P* 138; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *АкЮЗР* I, 18; *AS* I, 43; *P* 152; 1465 *AS* I, 57).

Див. ще ***ВИШНЇИ ЛОУГЪ.**

ЛУД *ч.* (1) *(особова назва, пор. стч.* Ludislav): В Берестьи войтъ володимирский Луд, а Сташко ратушный... личбу делали з мыта володимерского (Берестя, 1496 *АЛРГ* 78).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Луд** (1496 *АЛРГ* 78).

***ЛУДОВИЧЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* и тежъ просилъ есми пана войта Володимерского Федка Лудовича, штобы печать свою прыложилъ къ сему моему листу (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106); Ѳедько писар брал личбу у Сенюты а у войта володимерского у Ѳедка Лудовича (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).

ФОРМИ: *род. одн.* **Лудовича** (1497—1498 *АЛРГ* 79); *знах. одн.* **Лудовича** (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106).

ЛУЖАНЄ, ЛОУЖАНЫ *мн.* (2) *(назва села на Буковині)* Лужани: мы алєкса(н)дръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє то(т) истинныи слоуга на(ш), па(н) костє врани(ч) прїидє прѣ(д) нами... и прода(л) своє сєло... на имѣ лужанє, що соу(т) понижє рипоужинци, на проутѣ (б. м. н., 1453 *Cost.* II, 495).

ФОРМИ: *наз.* **лужанє** 1 (1453 *Cost.* II, 495); **лоужаны** 1 (1453 *Cost.* II, 496).

!**ЛОУЖБУ** ⟨СЛОУЖБУ⟩ *див.* **СЛОУЖБА.**

***ЛУЖЄШЄВЪ** *прикм.* (2) ◇ п о т о к ъ л у ж є ш є в ъ *див.* ***ПОТОКЪ**[1].

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **лужєшєва** (1413 *P* 83); *дав. одн. ч.* **лоужєшєвѣ** (1413 *P* 83).

***ЛОУЖКА** *ж.* (2) лужок (1): А хотар томоу сєлоу Грєком почєнши от бєрєг Сирєта от знамєнанои тополи чєрєс лоужкоу оу могилоу копаною (Сучава, 1488 *BD* I, 348);

н и ж н я я Л о у ж к а (1) *див.* **НИЖНЇИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **Лоужкы** (1436 *ВАМ* 33); *знах. одн.* **лоужкоу** (1488 *BD* I, 348).

Див. ще ***ЛОУЖОКЪ.**

***ЛОУЖОКЪ** *ч.* (1) лужок: а хотары тѣмь сєломь... почєнши... отъ малого лоужка и къ поросѣчои (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *род. одн.* **лоужка** (1420 *Cost.* I, 135).

Див. ще ***ЛОУЖКА.**

ЛОУКА[1] *ж.* (8) лука (7): и къ тымъ дворищомъ, што суть поля того зобопулъ лѣса Стручина, лука Моговище малое и великое... даемъ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); а та(к) оузда(л) Ѧко самъ имѣ(л) и с полємъ и зємєлєю и с луками и с водами и с рѣками (Галич, 1418 *P* 89); И то єсмо дали на вѣкы вѣчныи... и съ всѣми пожиткы С поли И съ ро(л)Ѧми И с лоуками И съ лѣсы И съ лозами (Луцьк, 1445 *P* 148); мы Олєксандръ *(в ориг.* Оксандръ.— *Прим. вид.)*... вєликий кн⟨Ѧ⟩зь литовский... чинимъ знамєнито... иж вбачивши вѣрныи службы... кн⟨Ѧ⟩жати Костєитина Ивановича Острозского... ємоу имѣиє н⟨а⟩шє имєиємъ ЗвѦгол... дали єсмо... с паствами, з лозами, ис хворосты, з луками (Вільна, 1499 *AS* I, 117);

Х р е н н и ц к а я л у к а (1) *див.* ***ХРЕННИЦЪКИИ**[1].

ФОРМИ: *наз. одн.* **лука** (1408 *АкЮЗР* I, 6); *род. одн.* **луки** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *знах. одн.* **луку** (1445 *СРК* 135); *ор. мн.* **луками, лоуками** 4 (1418 *P* 89; 1424 *P* 100; 1445 *P* 148; 1499 *AS* I, 117); ! **лулуками** 1 (1409 *P* 74).

Див. ще ***КНѦЖА ЛОУКА.**

ЛУКА[2] *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Лука: а кн⟨Ѧ⟩зю Сємєну досталсѦ город Колодєн а сєла: Чєрнєхов... Лука, ОловѦнчино (Луцьк, 1463 *AS* I, 54—55).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лука** (1463 *AS* I, 55).

ЛОУКА[3] *ч.* (101) *(особова назва, гр.* Λουκᾶς): в нєдыцѣ (!) в нєдѣлю на завтрѣє сто(г) луки євнгл(с)та (Медика, 1404 *P* 70); мы илїа воєвода и братъ гоствами стєфанъ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє тотъ истинныи слоуга нашъ лоука о(т) сихлє слоужитъ намъ вѣрно (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 473); а ми такождєрє єсми и от нас дали и потвръдили слоугам нашим Лоуки и братїѦмь єго... тоє прѣдрєчєноє сєло на имѣ Ончєщїи (Сучава, 1487 *BD* I, 306); а на то єсть... вѣра наши(х) боярь... вѣра пана шандра, паркалаба новогра(д)ского, вѣра пана лоука арбоурє, портарѣ соучавского (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лоука, лука** 42 (1436 *Cost.* I, 473; 1445 *Cost.* II, 236; 1453 *Cost.* II, 468; 1466 *BD* I, 113; 1471

ДГСМПБ; 1473 *BD* I 187; 1487 *BD* I, 306; 1492 *BD* I, 509; 1494 *BD* II, 32; 1499 *BD* II, 146 і т. ін.); *зам. род.* вѣра пана **лука, лоука** 29 (1446 *Cost.* II, 241; 1466 *BD* I, 110; 1468 *BD* I, 126; 1471 *BD* I, 164; 1475 *Cost. D.* 4; 1487 *BD* I, 306; 1498 *BD* II, 126; 1499 *BD* II, 136; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); *зам. дав.* слузѣ (попоу) нашємоу **Лоука** 4 (1487 *BD* I, 306; 1494 *BD* II, 32; 1497 *BD* II, 99; 1499 *BD* II, 147); *род. одн.* **Лоуки, лоуки, луки** 9 (1404 *P* 70; 1467 *BD* I, 119; 1470 *BD* I, 148; *BD* II, 310; *DIR«A»* 522; 1472 *DIR«A»* 528; *Cost. D.* 26; 1475 *BD* I, 206); **лоукы** 7 (1446 *Cost.* II, 270; 1460 *Cost. S.* 33; 1466 *BD* I, 106; 1468 *BD* I, 131; *BD* II, 306; 1471 *DIR«A»* 525; 1486 *BD* I, 290); *дав. одн.* **лоуци** 1 (1448 *Cost.* II, 362); **лоуцѣ** 1 (1464 *Cost. S.* 59); **Лоуки** 1 (1487 *BD* I, 306); **лоукы** 2 (1467 *BD* I, 122, 123); *ор. одн.* **лоукою** (1443 *Cost.* II, 131; 1452 *Cost.* II, 422; 1496 *ПЧФГ*).

***ЛОУКАВЄЦКИЙ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы алєксандрь воєвода... чинимъ знамєнито... ожє тоти истинныи слоугы наши сынове стана лоукавецкого, юриє и козма... слоужили намъ и(х) прєдкове правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1428 *Cost.* I, 201—202).

ФОРМИ: *род. одн.* **лоукавєцкого** (1428 *Cost.* I, 202).

ЛОУКАВЄЦЪ *ч.* (2) *(назва села на Буковині)* Луківці: тѣмъ мы видѣвшє и(х) правою и вѣрною слоужбою до насъ... дали єсмы имъ оу нашєи зємли двѣ сєлѣ на имѧ лоукавєцъ и панковци (Сучава, 1428 *Cost.* I, 202); сє азь... їо Стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали и потвръдили єсми сѣои нашєи єпископіи о(т) радъвцє(х)... цр҃ко(в) на лоукавци (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лоукавецъ** (1428 *Cost.* I, 202); *місц. одн.* **на лоукавци** (1490 *DC* 147).

***ЛОУКАНИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и такожъ дали єсми ємоу и дроугоє сєло по(д)ботнѣми подли влъкана, пониже лоукани (Нямц, 1443 *Cost.* II, 120).

ФОРМИ: *род.* **лоукаии** (1443 *Cost.* II, 120).

ЛОУКАЧЄЩЇИ, ЛОУКЪЧЄЩИ *мн.* (8) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы илїа воєвода... знаємо чини(м)... ожє то(г) истинныи болѣри(н) па(н) вана порка... остави(л)... єдно сєло на имѧ лоукачещїи, на сланы(м) тазловѣ (Сучава, 1440 *Mih.* 208); мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимъ... ожє... дали и потвръдили єсмы єи... сєла на имѧ Драгоєщїи и Лоукъчещи (Сучава, 1498 *BD* II, 125—126).

ФОРМИ: *наз.* **лоукачєщїи** 1 (1440 *Mih.* 208); **Лоукъчещи** 1 (1498 *BD* II, 126); *род.* **лоукачєщи** (1459 *DIR«A»* 514); *знах.* **лоукъчещи** 2 (1462 *BD* I, 66, 67); **лоукъчещїи** 1 (1462 *Cost. D.* 10).

ЛУКЄРЬѦ *ж.* (1) *(особова назва, цсл.* Глоукерия, Гликерия, *гр.* λυκερία) Лукерія, Лукера: Я пани ЛукерьѦ, пани Игнатова Боровикова... заставила єсми сєло своє ПъѦн кн⟨А⟩зю Михайлу а кн⟨А⟩зю Костянтину Ивановичом Острозским (Острог, 1481 *AS* I, 77).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ЛукерьѦ** (1481 *AS* I, 77).

***ЛУКНО** *с.* (1) міра меду: Сє язъ вєликыї кнѦ(з) дмитриї олгирдовичь помолилсѧ єсмь бо҃у ї сто҃ї бц҃и далъ єсмь сто(ї) бц҃и гнидковича лукно пѦтип (...— *Прим. вид.*) є (!) і озєра (б. м. н., 1386 *P* 33).

ФОРМИ: *знах. одн.* **лукно** (1386 *P* 33).

***ЛОУКОВИЦКИЙ** *прикм.* (1): а хотарь томоу вишєписа(н)номоу сєлоу да є(ст) почє(н)ши о(т) лоуковицє... та боуковиною долоу до лоуковицкоє (!) хотарѣ (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **!лоуковицкоє** (1488 *ДГСПМ*).

Пор. ***ЛОУКОВИЦЯ.**

***ЛОУКОВИЦЯ** *ж.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* а хотарь томоу вишєписа(н)номоу сєлоу да є(ст) почє(н)ши о(т) лоуковицє... на сто(л)пъ (Сучава, 1488 *ДГСПМ*); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѦд нами... слоуга наш Иванко Лєвич ... и плємєник их Хринко от Лоуковицє... и продали... єдно сєло на имѣ Щоубєюл (Сучава, 1492 *BD* I, 509).

ФОРМИ: *род. одн.* **Лоуковицє** (1488 *ДГСПМ;* 1492 *BD* I, 509).

ЛУКОМСКИЙ *ч.* (3) *(особова назва):* а при том был ки⟨А⟩зь Василей Лукомский (Берестя, 1448 *AS* I, 44); И Сопега рекъ: былъ жо мнѣ о томъ судъ и зъ зятемъ его княземъ Романомъ Лукомскимъ, о тыи люди о Дексеневичи (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лукомский** (1448 *AS* I, 44; 1488 *AS* I, 88); *ор. одн.* **Лукомскимъ** (1498 *АЛМ* 169).

! ЛОУКОМЬ ⟨ЛОУГОМЬ⟩ *див.* ***ЛУГЪ.**

***ЛОУКОННИЦА** *ж.* (1) *(назва села у Троцькому воєводстві):* Писан оу Лоуконницы (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу Лоуконницы** (1478 *AS* III, 17).

***ЛОУКОННИЧАНИ** *мн.* (1) *(назва людей за місцем проживання, пор.* Лоуконница) луконичани: и пани ВасилеваѦ... поставила перед нами Лоуконничан, королевских людей из Ярнева и зъ Сынковичъ (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *знах.* **Лоуконичан** (1478 *AS* III, 17).

ЛОУКЪЧЄЩИ *див.* **ЛОУКАЧЄЩЇИ.**

***ЛОУКЪЧЄЩЇИ** *див.* **ЛОУКАЧЄЩЇИ.**

ЛУКЪЯНОВ *прикм.* (1): А писал духовницу королевский дворенинъ Митко, Лукъянов сын (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Лукъяиов** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

Пор. **ЛУКЬѦНЪ.**

ЛУКЬѦНЪ *ч.*(1) *(особова назва, цсл.* Лоукиянъ, *гр.* Λουκιανός, *лат.* Luciianus) Лукіян: а на то послуси иванъ владычинъ зѦть... лукьѦнъ тивунъ (б. м. н., 1385 *P* 28).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лукьѦнъ** (1385 *P* 28).

! ЛУЛУКАМИ ⟨ЛУКАМИ⟩ *див.* **ЛОУКА[1].**

***ЛОУМИНАТА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѦ(м) мы видѣвш⟨є⟩ и(х) правоую и вѣрною слоужбоую до иа(с)...дали єсми и(м)... оу вр҃ъ(х) ⟨лоу⟩минатєи, оу крьници силищє (!) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316).

ФОРМИ: *род. одн.* ⟨**лоу**⟩**минатєи** (1448 *Cost.* II, 316).

ЛУМИРѦНИ *мн.* (1) *(назва селища у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши его правою и вѣрною службою до иа(с)... дали єсми єму... єдно сєлищє на милковѣ, на имѧ лумирѦни (Сучава, 1435 *Cost.* I, 402—403).

ФОРМИ: *наз.* **лумирѦни** (1435 *Cost.* I, 403).

***ЛУНА[1]** *ж.* (1) (*цсл.* лоуна, *лат.* luna) ◇ ⟨к р у г ъ⟩ л у и ы *див.* **КРУГЪ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **луиы** (1465 *АкВАК* III, 4).

ЛОУНА[2] *ж.* (4) *(особова назва, молд.* луна «місяць»): И оуставши Лоука и жена єго Лоуиа и брат Лоуныи (!) Иванко и дали оу роукы паноу Албоу тоти вишєписанныи кони (Сучава, 1467 *BD* I, 122).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лоуна** 2 (1467 *BD* I, 122); *зам. дав.* женѣ єго **Лоуиа** 1 (1467 *BD* I, 123); *род. одн.* **! Лоуныи** (1467 *BD* I, 122).

***ЛОУНГАНИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и мы видѣвшє и(х) ⟨правою и вѣрною слоуж⟩бою до на(с)... потвердили єсми имъ ⟨...сєло⟩ повыше ⟨л⟩оунгани, на имѧ фынтирѣлє (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 51—52).

ФОРМИ: *род.* ⟨**л**⟩**оуигани** (1439 *Cost.* II, 52).

ЛУНИКЪ *ч.* (1) *(особова назва):* а на то свѣдоци панъ мартинъ воєвода... панъ бъданъ лѦшковьскии соцкии терєбовєльскии луникъ (Львів, 1386 *P* 31).

ФОРМИ: *наз. одн.* **луникъ** (1386 *P* 31).

ЛУПАНЪДИЧЪ *ч.* (2) *(особова назва):* Што писалъ есн до насъ, што тамъ держалъ землю Карпъ Лупанъдичъ, а далъ былъ ему землю тую ещо небощикъ князь Семенъ, и потомъ тотъ Карпъ Лупанъдичъ побегъ до Волохъ (Краків, 1487 *РИБ* 434).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лупанъдичъ** (1487 *РИБ* 434).

ЛОУПЄ *ч.* (12) *(особова назва, молд.* луп «вовк»): а ми також и от иас єсми дали и потвръдили тиж (!) прАдречених сєл, да соут слоузъ нашємоу паноу Лоупї от нас ⟨оурик и съ въсѣм доходом⟩ (Сучава, 1487 *BD* I, 517); ⟨И оуставше⟩ слоуга нашь Лоупє Кєшѣиоул и заплатиль оуси тоти вышєписанныи пинѣзи (Сучава, 1499 *BD* II, 168).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лоупє** (1487 *BD* I, 517; 1489 *BD* I, 373; 1499 *BD* II, 168); *дав.* **Лоупє** 7 (1487 *BD* I, 516; 1489 *BD* I, 373; 1499 *BD* II, 168); **Лоупї** 1 (1487 *BD* I, 517).

***ЛОУПЄЖЬ** *ч.* (4) (*стч.* lupěž, *стп.* łupież) звірина шкура: Колї хто нагани(т) алюбо наре(ч) сказанїю старосты краковъска(г) имєєть ємоу о(т)кладать: лоупежмы гор(н)остаиными а старостє соудомирьскомоу алюбо бѣ(л)скомоу ласицами (XV ст. *ВС* 30 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **лоупежь** (XV ст. *ВС* 34); *знах. мн.* **лоупежи** (XV ст. *ВС* 34); *ор. мн.* **лоупежмы** (XV ст. *ВС* 30 зв.).

***ЛОУПИТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого з чого) обдирати, обчищати: Обычаи злостївїи бы(л) слоужебнїчїи, колї и(х) прївожено до забіты(х) на дорозє тогды оні и(х) лоупилї с тго имєнїя оу которомъ былї забиты (XV ст. *ВС* 25).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **лоупилї** (XV ст. *ВС* 25).

***ЛОУПОЯ** *ж.* (2) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* А хотарь томоу сєлоу на имѣ Беркишещем... почєнше от блота Мъстакиноулоуи... до обрѣшїа потока Лоупои, и долѣ потоком Лоупои (!) до брода Фъгоулецоулоуи (Сучава, 1473 *BD* I, 183).

ФОРМИ: *род. одн.* **Лоупои** (1473 *BD* I, 183); *ор. одн.* **! Лоупои** (1473 *BD* I, 183).

***ЛОУПША** *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стефан воєвода... знамєнито чинимъ... ожє прїидоша прѣд нами... молебникь нашь кирь попь Григорїє... и съ въсѣми яже о христѣ братїами... и дали господствоу мы пєть сєль: єдно на Краковѣ на имѣ Каоучєлещи ...мєждоу Грїєлещь и мєждоу Лоупшею (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Лоупшею** (1500 *BD* II, 173).

ЛОУПШЄ *ч., невідм.* (3) *(особова назва, молд.* луп «вовк»): тимь мы видѣвши єго правую и вѣрную службу до на(с)... дали єсми єму оу нашои зємли оу молдавскои три сєла иа путнои, на имА где єму єс⟨ть⟩ домь, другоє где быль лупшє, трєтеє где єсть бро(д) на путнои (Сучава, 1423 *Cost.* I, 154); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже прїидє прАд намы... слоуга наш Лоупше от Сирецєлъ... и продаль свою правоую отниноу... самому господству мы (Гирлов, 1499 *BD* II, 144).

***ЛУЦЄВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* а што матка н⟨а⟩ша дєржит отчиину и⟨а⟩шу и сєла Манев... Тараж... а вєрхъ попова ставу сєлищо гдѣ Луцєвичи сєдѣли то всє брату н⟨а⟩шому Солтану послє матки н⟨а⟩шоє живота (Луцьк, 1463 *AS* I, 55).

ФОРМИ: *наз. мн.* **Луцєвичи** (1463 *AS* I, 55).

ЛОУЦЄЯ *ж.* (5) *(особова назва, стч.* Lucijě, *стп.* Lucyja, *лат.* Lucia) Лукія: да(н) оу Ланчици в ндѣлю в днь стоѣ луцѣи (Ланчиця, 1433 *P* 121); мы то сказоуємь жє лоуцєя боудоучи своимъ моужємъ три годы и три м(с)ци а єго нє зазывала ани сА ємоу оупомїнала а далє иа вєкы нє имєтсА оупомина(т) (XV ст. *ВС* 21 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лоуцєя** (XV ст. *ВС* 21 зв.); *род. одн.* **луцѣи** (1433 *P* 121, 123, 125); *знах. одн.* **! лоцїю** (XV ст. *ВС* 21 зв.).

ЛУЦКИИ, ЛОУЦКИИ, ЛУЦКІИ, ЛУЦЪКИИ, ЛУЦЪКІИ, ЛУЦКЫЙ, ЛОУЦКЫИ, ЛОУЦЬКИИ, ЛУЧЬСКЫИ *прикм.* (159): я Любартъ Кгедеминовичъ, Луцкий и Володимерский князь... записалъ есмы и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); КнАзю Андрєю, БрАславскомоу наместникоу ѣ копъ грошей: десАть копъ з мыта Лоуцкого, а десАть копъ въ ключника Лоуцкого с цыншовыхъ грошей (Краків, 1489 *AS* III, 21); И мы о том писали до ключиика луцкого до пана Богдана Сеньковича (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94);

луцкоє мѣсто (1), мєсто Луцкое (1) *(назва міста)* Луцьк: Я Оношко Витонизкий... продал єсми кн⟨А⟩г⟨и⟩ни Семєновой Василєвича ки⟨А⟩г⟨и⟩ни Мари Ровєнской дом свой оу луцком мѣсти (Луцьк, 1490 *AS* I, 92); Билъ нам чолом старый войт места Луцкого Трушъ и просил в нас землицы в Луцкомъ повете (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94); гостиниецъ Луцкий-полеский (1) *див.* ***ГОСТИНЄЦЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Луцкии, Луцкий, луцкіи, луцъкии, лоуцкии, лоуцькии, луцъкіи, Łuckij** 67 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1388 *ZPL* 103; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1445 *P* 149; 1451 *AS* I, 45; 1458 *ОЖДМ;* 1466 *AS* I, 61; 1475 *AS* I, 69; 1487 *AS* I, 87; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1 і т. ін.); **луцкый, лоуцкыи** 2 (1461 *AS* I, 54; 1487 *ВОРСР* 178); **лучьскыи** 2 (1366 *P* 14); *ск. н.* **луц** 1 (1498 *ГВКОО*); *род. одн. ч., с.* **Луцкого, лоуцкого, луцъкого, лоуцъкого** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1451 *P* 157; 1452 *P* 161; 1467 *СП* № 13; 1487 *AS* I, 86; 1488 *AS* I, 241; 1490 *Пам;* 1494 *AS* I, 102; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1499 *АЛРГ* 94 і т. ін.); *дав. одн. ч., с.* **луцкому, лоуцкомоу, лоуцъкомоу луцъкому** (1449 *АЛМ* 8; 1467 *СП* № 13; 1487 *АМЛ;* 1489 *РИБ* 437; 1490 *ЗХП* 136; 1491 *AS* I, 97; 1495 *АЛРГ* 55; 1498 *АЛРГ* 81; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 8; 1499 *АЛМ* вип. 2, 36 і т. ін.); *знах. одн. ч.* **луцкии** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); **луцкого** 2 (1495 *АЛМ* 88); *ор. одн. ч., с.* **луцким, лоуцки(м), луцкимъ, луцъкимъ** (1463 *AS* I, 54; 1467 *СП* № 13; 1478 *AS* I, 76; 1488 *РИБ* 424); *місц. одн. ч., с.* **оу (у, въ, в) Луцкомъ, луцкомь, луцъкомъ, лоуцкомъ, луцко(м), луцком** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1445 *P* 150; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1461 *AS* I, 53; 1463 *AS* I, 54; 1470 *AS* I, 65; 1488 *AS* I, 88; 1490 *AS* I, 92; 1499 *АЛРГ* 94 і т. ін.); *знах. одн. с.* **лоуцъкоє, луцкоє** (1487 *АМЛ;* 1498 *АЛРГ* 81); *наз. одн. ж.* **лоуцкаѦ, луцкаѦ** (1487 *AS* I, 87, 240); *род. одн. ж.* **луцкое** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1438 *P* 139); *дав. одн. ж.* **луцъкой, луцкой** (1487 *РИБ* 226; 1488 *РИБ* 222; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); *знах. одн. ж.* **луцкую** (1352 *P* 6); *місц. одн. ж.* **въ (в) луцкой, луцкоі** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1433 *P* 126); *наз. мн. ч* **луцкіе** 2 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1495 *АЛМ* 88); **луцкые** 1 (1461 *AS* I, 54); *род. мн.* **луцкиx** (1490 *AS* I, 92); *дав. мн.* **луцкимъ** (1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4); *знах. мн. ч.* **луцкихъ** (1495 *АЛМ* 88); *ор. мн.* **луцкими** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

Пор. ***ЛУЦКЪ, *ЛУЧОСКЪ.**

***ЛУЦКЪ** *ч.* (71) *(назва міста у Волинській землі)* Луцьк: я Любартъ Кгедеминовичъ, Луцкий и Володимерский князь... записалъ есми и далъ село свое Рожысче святому Йоанну Богослову на веки вечъные соборной церкви у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); Пса(н) в лу(ц)коу (Луцьк, 1497 *ПМХ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **Луцка, лоу(ц)ка, Łucka** 5 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1398 *ЗЛЕІК;* 1429 *P* 114; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1495 *АЛРГ* 55); **лучцька, лучьска** 3 (1341 *P* 2); **луцьска** 1 (бл. 1386 *P* 30); *дав. одн.* **луцъку** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); *ор. одн.* **луцкомъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); *місц. одн.* **у (оу, в, въ) Луцку, Лоуцкоу, Луцъку, лу(ц)коу, Łucku** 56 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1388 *ZPL* 108; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9; 1445 *АкЮЗР* I,18; 1445 *P* 149; 1461 *AS* 1,54; 1467 *СП* № 13; 1487 *AS* I, 86; 1491 *AS* 1,95; 1497 *ПМХ* і т. ін.); **оу луцки** 2 (1388 *SL*); **оу луцьску** 1 (1386 *P* 30).

Див. ще **ЛУЦКИИ** (луцкоє мѣсто), ***ЛУЧОСКЪ.**

ЛОУЦКЫИ *див.* **ЛУЦКИИ.**

ЛУЦЪКИИ *див.* **ЛУЦКИИ.**

ЛУЦЪКІИ *див.* **ЛУЦКИИ.**

***ЛУЦЪКЪ** *див.* ***ЛУЦКЪ.**

ЛОУЦЬКИИ *див.* **ЛУЦКИИ.**

***ЛУЦЬСКЪ** *див.* ***ЛУЦКЪ.**

***ЛУЦѢЯ** *див.* **ЛОУЦЄЯ.**

***ŁUCZANY** *мн.* (1) *(назва людей за місцем проживання, пор.* Луцкъ) лучани: А і toho wasza milost (!) ne smotryte, szto nam i onoie peremiryie wczyniło, szto waszy s Łuczany wziali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *ор.* **Łuczany** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ЛОУЧИН, ЛОУЧИНЬ *прикм.* (3): Пис⟨а⟩ Іон, брат Лоучин, оу Соучавѣ (Сучава, 1481 *BD* I, 257); Пис(а) Іон, брать Лоучин, въ Соучавѣ (Сучава, 1483 *BD* I, 268).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лоучии, лоучинь** (1481 *BD* I, 257; 1483 *BD* I, 268; *Cost. S.* 122).

Пор. **ЛОУКА**[3].

***ЛУЧИНЪ ГОРОДОКЪ** *ч.* (1) *(назва містечка у Смоленській землі):* Билъ намъ чоломъ окол⟨ь⟩ничый Смоленъскій, наместъникъ Лучина Городка, князь Олехно Василевичъ Глазына и просилъ въ насъ въ Смоленъскомъ повете... села, на имя Давыдкова Сковородина и братаничовъ его (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *род. одн.* **Лучина Городка** (1499 *РИБ* 776).

ЛОУЧИНЬ *див.* **ЛОУЧИН.**

***ЛУЧИЦЯ** *ж.* (1) *(назва міста в Польщі, пор.* Łęczyca): а доконалосѧ тое дѣло оу годѣ (!) лучици (Лучиця, 1388 *Р* 39).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу лучици** (1388 *Р* 39).

Див. ще ***ЛАНЧИЦЯ.**

***ЛУЧИЧЬСКИИ** *прикм.* (1): Вѣдаи то каждыи чївкъ кто на тыи листъ посмотрить ожє я кнѧзь єоунутии и кистютии... чинимы миръ твєрдыи ис королємь казимиромь польскъмь (так.— *Прим. вид.*)... и съ его зємлѧми краковьскою и судомирьскою сирѧзьскою куявьскою лучичьскою (б. м. н., 1352 *Р* 5).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **лучичьскою** (1352 *Р* 5).

Див. ще **ЛАНЧИЦКИИ.**

Пор. ***ЛУЧИЦЯ.**

ЛУЧЇОУЛЪ *ч.* (1) *(назва озера у Молдавському князівстві):* мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсмы монастырєви стго оузнєсенїа христова... одно озєро на прутѣ на имѧ лучїоулъ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 71).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лучїоулъ** (1409 *Cost.* I, 71).

Див. ще **ЛУЧЇЮ.**

ЛУЧЇЮ *ч., невідм.* (1) *(назва озера у Молдавському князівстві):* мы пєтръ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми сє(с) ли(ст) нашъ сєламъ монастирскимъ о(т) нємцѣ, на имѣ темишещи... драгомирєщи и хлапєщи и озєры и(х) лучїю и захорна (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288).

Див. ще **ЛУЧЇОУЛЪ.**

ЛУЧКА *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Лоука): а при томъ были судьѣ и свѣдци панъ ходко чємерь... панъ лучка воитъ сольскии (Зудечів, 1411 *Р* 80).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лучка** (1411 *Р* 80).

***ЛУЧОСКЪ** *ч.* (1) *(назва міста у Волинській землі)* Луцьк: Старосте Луцъкому, маршалъку Волынъское земъли, пану Петру Яновичу... и инымъ хто потомъ будеть отъ насъ Лучоскъ и маршалъство Волынъское земли и Володимиръ деръжать (Судомир, 1488 *РИБ* 424).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Лучоскъ** (1488 *РИБ* 424).

Див. ще **ЛУЦКИИ** (л у ц к о є м ѣ с т о), ***ЛУЦКЪ.**

***ЛУЧЦЬКЪ** *див.* ***ЛУЦКЪ.**

***ЛУЧЬСКЪ** *див.* ***ЛУЦКЪ.**

ЛУЧЬСКЫИ *див.* **ЛУЦКИИ.**

ЛОУШКЪ *ж.* (2) *(особова назва, пор.* Лукєрьѧ *або* Лоуцєя): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тоти истиннїи Марицъ, дочка Симина... и сєстра єи Лоушкъ... дали и потвръдили єсми им... єдно сєло... на имѣ Нънєщїи (Васлуй, 1495 *BD* II, 53).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лоушкъ** (1495 *BD* II, 53); *дав. одн.* **Лоушки** (1495 *BD* II, 53).

ЛОУШЧЄЩЪ *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... потвръди⟨ли⟩ єсмыємоу ... пѧ(т) сєлъ на раковѣ, на имѣ поунжєщъ... гръчинєщъ... лоушчєщъ, четврътое сєло, где є(ст) коуръ сєкъ, пѧтоє сєло где было лѣтовище и(х) старое от вѣка (Васлуй, 1437 *Cost.* I, 515).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лоушчещъ** (1437 *Cost.* I, 515).

ЛЪЗЄЩЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* а стани сѣ достало, оу єи ча(ст), сєла, на имѣ спирѣнїи... и лъзєщїи (Сучава, 1493 *Cost. D.* 45).

ФОРМИ: *наз.* **лъзєщїи** (1493 *Cost. D.* 45).

ЛЪЛЄЩИ *див.* **ЛАЛЄЩИ.**

***ЛЪПОУШНА** *див.* ***ЛАПОУШНА.**

***ЛЪСТЬ** *див.* ***ЛЬСТЬ.**

ЛЪХОВѢНЇИ *мн.* (1) *(назва селища у Молдавському князівстві):* слоуга наш Дашко... п⟨родалъ... сєли⟩ще на имѣ Лъховѣнїи слоузѣ нашємоу Тоадєроу Гєрманоу (Сучава, 1488 *BD* II, 247).

ФОРМИ: *наз.* **Лъховѣнїи** (1488 *BD* II, 247).

***ЛЫБЕДЬ** *ж.* (1) *(назва річки у Київській землі):* Я, Андрей Александровичъ... державца Кіевскій... границу есми положилъ Плоской ниве подле дороги великое, котораяж идетъ от Печерского мнстря к Лыбеди к рѣчце (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Лыбеди** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

***ЛЫНКГВЄНСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Лынкмены, Лынкгвены *у Віленському воєводстві):* Нашимъ намѣстникомъ ковєнскому вилкомирскому оутєнскому оникшьтєнскому лынкгвєнскому и въшполскому (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **лынкгвєнскому** (1447—1492 *ЛКНКВ*).

***ЛЫПА** *див.* ***ЛИПА.**

***ЛЫСТЬ** *див.* **ЛИСТЬ.**

***ЛЫСЫИ** *ч.* (1) *(особова назва):* А питъ могоричь оу аньдръка оу дому лысого за двѣ гривнѣ вѣснии меду за гривну а пива за гривну (Перемишль, 1366 *Р* 12).

ФОРМИ: *род. одн.* **лысого** (1366 *Р* 12).

***ЛЫТЫНЪ** *ч.* (1) *(назва міста у Подільській землі)* Літин: одътоль уверхъ рички Дидовки... до рики Згару... где есмо засталы пана Кмыту, который призналъ: же по левой рички Кулыгы грунтъ Мыкулынскій, а по правой мой до Лытына (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *род. одн.* **Лытына** (1430 *ГВКЛ* 8).

***ЛЫЧНЫЙ РОГЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* а за проуто(м) на дєренико(х) да єстъ мѣсть (sic.— *Прим. вид.*) где танко сєлитъ (sic.— *Прим. вид.*) на лычномъ рогоу (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на лычномъ рогоу** (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ЛЬ[1] *спол.* (3) **1.** *(зв'язує члени речення) (розділєво-перелічувальний, чергується з сполучником* и л и*)* або, чи, чи то (2): Якожъ проѧвилъ єсми перєжє сєго королю єго милости, и король бы єго милость о томъ розъсмотрелъ и намъ допомагалъ тыми разы, пєнѧзьми ль. людьми ль, или имєньємъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 364).

2. *(зв'язує речення) (приєднує підрядне умовно-часове — у препозиції)* коли, якщо (1): коли(ж) которыи мєщанїнъ алюбо соукна алюбо иныи торговли а которомоу зємлєнїноу бє(з) запїсѫ повєри(т) а оу право с нимъ поидє(т) тогды имєєть тотъ мєшанїнъ добрыми лю(д)ми на нє(г) досвє(т)чи(т) а запрїтца ль тогды имєєть самь своєю роукою о(т)присѧчь (XV ст. *ВС* 18 зв.).

Див. ще **ЛИ**[1].

ЛЬ[2] *част.* (1) *(питальна, у непрямому питанні)* чи: И мы того старого войта Труша и тыхъ мѣщанъ старыхъ въ той речи опытывали, какъ здавна бывало, волно-ль будеть было (!) мѣщаномъ... тые кожи малые купити (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88).

Див. ще **ЛИ**[2].

ЛЬВОВИЧЪ *ч.* (2) *(особова назва):* Намѣстнику Переломскому и Ожскому, Князю Ивану Львовичу и инымъ наместникомъ нашымъ (Вільна, 1495 *РИБ* 601); Прав⟨илъ⟩ мар⟨шалокъ⟩ двор⟨ный⟩, нам⟨ѣстникъ⟩ Мер⟨ецкій⟩ и

Ут⟨енскій⟩, Кн⟨язь⟩ Михаилъ Львовичъ ⟨Глинскій⟩ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 59).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Львовичъ** (1500 *АЛМ* вип. 2,59); *дав. одн.* **Львовичу** (1495 *РИБ* 601).

***ЛЬВОВСКИ** *див.* **ЛВОВСКИЙ.**

ЛЬВОВЧѦНЄ, ЛИВОВЧАНЄ, ЛИВОВЧѦНЄ *мн.* (16) (*назва людей за місцем проживання, пор.* *Львовъ) львів'яни: а львовчѦнє што имуть поити до браилово, по рыбы, на краинєє мыто, или у баковѣ или у берладѣ, тамъ имуть дати, отъ гривну по полъвтора гроша (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); А ешчє єсми дали Ливовчаном абы держали собы один дом торговскым обычаємъ оу Соучавѣ (Сучава, 1460 *BD* II, 276).

ФОРМИ: *наз.* **ливовчанє, ливовчѦнє** 8 (1434 *Cost.* II, 669, 670; 1456 *Cost.* II, 790, 791; 1460 *BD* II, 275); **львовчѦнє** 2 (1408 *Cost.* II, 632); *дав.* **ливовчаном, ливовчаномь** (1456 *Cost.* II, 790, 791; 1460 *BD* II, 275, 276).

Див. ще ***ЛЬВОВЬЦѢ.**

ЛЬВОВЪ [1] *прикм.* (2): тогды пожадал єсть, оу нас слоуга нашъ вѣрныи ходко быбєлскыи, абихом потвердили кнѦзѦ львовы листы (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а сє листъ кнѦ(з) илъво(в) на добаниви(ч)ѣ (Львів, 1443—1446 *P* 147).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **илъво(в)** (1443—1446 *P* 147); *знах. мн. ч.* **львовы** (1361 *AGZ* 6).

Пор. **ЛЄВЪ.**

***ЛЬВОВЪ** [2] *див.* ***ЛВОВЪ.**

***ЛЬВОВЪСКИИ** *див.* **ЛВОВСКИИ.**

***ЛЬВОВЬСКИИ** *див.* **ЛВОВСКИИ.**

***ЛЬВОВЬЦѢ** *мн.* (1) (*назва людей за місцем проживання, пор.* *Львовъ) львів'яни: ажє поидуть таровє (!) на, львовьскую зємлю тогда руси на львовьцѣ нє помагати (б. м. н., 1352 *P* 6).

ФОРМИ: *знах.* **львовьцѣ** (1352 *P* 6).

Див. ще **ЛЬВОВЧѦНЄ.**

***ЛЬЄПШИИ** *див.* ***ЛѢПШИИ.**

ЛЬНЬ *ч.* (1) (*особова назва, молд.* лынэ «шерсть»): мы стефа(н) воєво(да)... знаменито чини(м)... о(ж) тоти исти(н)нїи на(ш) слоуга, па(н) льнь роужинъ, слоужи(л) на(м) правою (!) ⟨и⟩ вє(р)но (Сучава, 1459 *Cost. S.* 21).

ФОРМИ: *наз. одн.* **льнь** (1459 *Cost. S.* 21).

!ЛЬОВСКЫИ *див.* **ЛВОВСКИИ.**

***ЛЬСТИВЫИ** *прикм.* (1) (*цсл.* льстивыи) лицемірний, обманливий: Нє єсть то ди(в) ани новина иже писа(л) такии рѣчи... жадая а хотѦ своими льстивыми писмы мысли ваши противоу намъ завжды чистє а вѣрны о которы(х) жо нєпороушоны въ вѣрє оуставичнѣ а въполнѣ мы дооуѳамы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *ор. мн.* **льстивыми** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***ЛЬСТЬ** *ж.* (58) (*цсл.* льсть) лицемірство, обман (1): абы тоє што к ва(м) писали бєзо льсти писали Бо ровными таковыми хитростѦми и *льстѦми* прєз мистра и законъ лѣтъ вышьши(х) проминоулы(х) частокро(т) обольщонысмы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

б є з л ь с т и (57) щиро, щиросердно, без обману: а кнѦзю дмитрию помагати королєви на всѦкого неприятелѦ опрочє своєѣ братьѣ безо всѦкоѣ хитрости и льсти своимъ животомь (б. м. и., 1366 *P* 14); исталасѦ торгувлѦ межи добрыми людми... ажє пани хонька васковая дѦдьковича жєна изъ дѣтьми своєми... сама то вчинила бєзо лъсти и безъ хитрости (Перемишль, 1378 *P* 25—26); такѣ ж мы слюбуємы ннѣ и слюби(ли) єсмы нашому милому приятєлю стефану воєводѣ... о(т) всєго нагабанья... и о(т) єго неприѦтелии... боронити... бєзо лсти а без хитрости (Ланчиця, 1433 *P* 124—125); а слоузє нашомоу Михайлоу с того имєня слоужити нам верно безо льсти и хитрости (Луцьк, 1444 *AS* I, 40); Мы Геогріє архїєпископь соучавскыи... пановє рада земли молдавскои... слюбили єсмо... кролєви полскомоу... въсє моцнє а непороушєнно дръжати и ховати, бєз въсѣкои лъсти и зрадї (Гирлов, 1499 *BD* II, 425—426).

ФОРМИ: *род. одн.* **лсти, лъсти, л(с)ти, льсти** (1366 *P* 14; 1388 *P* 37; 1395 *Cost.* II, 610; 1401 *P* 64; 1411 *Cost.* II, 637; 1435 *Cost.* II, 679; 1444 *AS* I, 40; 1448 *Cost.* II, 738; 1499 *BD* II, 426 і т. ін.); *ор. мн.* **льстѦми** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***ЛЄСТЬ.**

***ЛѢВИЧЬ** *див.* **ЛЄВИЧЪ.**

***ЛѢВЫИ** *прикм.* (11) ◇ н а л ѣ в о у р ѫ к о у (1) ліворуч, наліво, з лівого боку: а дроугы хотаръ дроугомоу сєлоу о(т) оустїє потоко(м) гори по потоко(м) о(т) потокоу на лѣвоу рѫкоу на доуба могилоу (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); п о л е в о й р у ц е (5), п о л е в о й (1) ліворуч, наліво, з лівого боку: у того гостынца кгрунтъ Теременский по левой руце, а по правой Поддубецъкий (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); тамъ же есмо копецъ усыпалы, грани на лыпи вытесаты велилы; одътоль уверхъ рички Дидовки... нижей урочища Брычнаго... где есмо засталы пана Кмыту, который призналъ: же по левой рички Кулыгы грунтъ Мыкулынскій, а по правой мой до Лытына (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); и Бовбляне рекли вси: «правда ест, тые грании сам княз великий Швитригайло... зарубал и казал намъ потом держати и по тот дуб, што... стоит по левой руце дороги, што словет Дягилев дуб, ино по лѣвой руце того дуба казал пану Янчинскому держати» (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); п о л е в о й с т о р о н е (1), п о л е в о й ⟨с т о р о н и⟩ (2) ліворуч, наліво, з лівого боку: а едучи дорогою зъ полмили на западъ зимиый... по половицю зъ Яровицею — по левой стороне Теременское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); и пришедши тамъ где впадаетъ ричка Дидовка и тамъ засталысмо пана Даныла, который поведылъ: же грунтъ мой по правой сторони, а по левой до Мыкулынець (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); о т ъ п р а в о є р о у к и а б о о т ъ л е в о є (1) *див.* ***ПРАВЫЙ** [1].

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **лєвоє** (1484 *ЯМ*); *дав. одн. ж.* **левой** 8 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1430 *ГВКЛ* 7, 8; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119, 120); **лѣвой** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *знах. одн. ж.* **лѣвоу** (1400 *Cost.* I, 37).

***ЛѢВѢТЬ** *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* ⟨а хо⟩тарь ємоу почавши о(т) лѣвѣтѣ на брѣгъ пото⟨ка⟩ (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111).

ФОРМИ: *род. одн.* **лѣвѣтѣ** (1414 *Cost.* I, 111).

***ЛѢДЦКИИ** *див.* **ЛѦДСКИИ.**

ЛѢНЦОВИЧОВО СЄЛО *с.* (1) *(назва села на Буковині)* Ленківці: а мы... дали єсми єму... сєлы, на имѦ василовъ на днистрѣ и... лѣнцовичово сєло (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лѣнцовичово сєло** (1448 *Cost.* II, 305).

ЛѢНЦѢ *ч.* (1) *(особова назва):* а пановє наши по-имєню... па(н) микоу(л) спатарь и па(н) жоуржь лѣнцѣ (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лѣнцѣ** (1456 *ЭСФ*).

ЛѢПЄИ *див.* **ЛѢПѢЙ.**

***ЛѢПИТИ** *дієсл. недок.* (2) *(без додатка)* мазати, штукатурити (що): А глинарюмъ што лѣпѣли (так.— *Прим. вид.*) около дому а клепачь наємалъ 3 ехъ лѣпило за д нєдѣ(л) истраву ємъ давалъ то шисть гривєнъ платилъ єсмь глинарюмъ, клєпачь же казалъ платити (б. м. н., 1386—1418 *P* 35).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. с.* **лѣпило** (1386—1418 *P* 35); *3 ос. мн.* **лѣпѣли** (1386—1418 *P* 35).

***ЛѢПШЄ, LIPSZI** *присл. в. ст.* (2) ліпше, краще: A pro toż nam nikakoho peremiryia ne nadobe s nim, lipszi wasza miłost sami nas kaznite, wolim ot waszoie miłosti terpieti, niżby tomu nas prywodite (Липнишкн, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); Сию книгоу писа(л) дѦкь мигаль пыхынскы изь диакомь иваномь... Вы сѣыи о(т)ци чтитє але нє к(л)инѣтє которое ємь слово (...— *Прим. вид.*) о(т)писал а которы (...— *Прим. вид.*) мѣ єсть лѣ(п)шє оправлѦитє (б. м. н., 1492 *ЗОЄ*).

Див. ще **ЛѢПѢЙ.**

Пор. **МАИПОЛИПШЄИ, НАИЛИПШЄ, НАЛЄПЄЙ.**

***ЛѢПШИИ** прикм. в. ст. (87) **1.** *(значніший за силою, ступенем прояву)* більший (62): и на то єсмы привѣсили наши печати къ сємy нашємy листy про лѣпшєє и повнѣишєє оувѣренїє сихъ нашихъ слюбовъ (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); а про лѣпшую твердость нашѣ печати к сему листу завѣшены (Ланчиця, 1433 *Р* 123); А про лєпшоую сведомость и твердость и печать нашоу казали єсмо привєсити к сємоу нашомоу листоу (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); А на лѣпшєи справє(д)ливолости (!) к сємоу нашємоу листоу печѦ(т) ншоу привѣсили (Київ, 1459 *Р* 174); А для лѣпшое справедливости и потверженья сего моего листу просилъ есми ихъ милостей верхуписаныхъ на свидство, ижъ бы ихъ милосты печати свои приложили къ сему моему листу (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3);

(тривкіший) кращий (11): А на потверженъе того нашого листу, про лѣпъшую памет и сведомост, печать нашу велели есмо привѣсити к сему нашому листу (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8—9); а на потвєрженє того н⟨а⟩шого жалованѦ, про лєпшую памєт и твєрдость, печат н⟨а⟩шу вєлєли єсмо привєсити к сему н⟨а⟩шому листоу (Київ, 1437 *AS* I, 34); а на потвержѣньє про лѣпъшую памѦ(т) сєго нашо(г) листу и печать нашу казали єсмо привѣсити к сєму нашому листу (Луцьк, 1446 *Р* 152—153);

(корисніший) кращий (4): А то имь у вѣки належати — волни продати, и замѣнити, отдати у свои лѣпшиѣ ужитки оборотити (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); Волєн пан Оножко тое имєнє Дажев, куплю свою, продати отдати и кому хотя записати и замєнити и к своєму лєпъшому пожитку обєрнути (Володимир, 1475 *AS* I, 72);

(старанніший) кращнй (1): My tohdy chotyeczy po nich lepsey sluzby dajemo ym... szelo... Kruselniczu (Глиняни, 1395 *GL* 166);

(повніший) кращий (1): а прото... можєтє... на тыи то послѣднии мистровы (листы) такъ о(т)писать подлоугъ словъ того то немєцкого спискоу... а которыи тѣжь єсмо ва(м) роуски(м) языко(м) преложили длѦ лѣпшєго розоумѣнья (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

(виразніший) чіткіший (1): КолисѦ хто правомъ вади(т) о граница(х) оуказоуючи копца намнє три алюбо иньшая знаменїтая по полѣхъ алюбо в сєлѣ(х)... тогды по(д)комореи нашь... имєєть прїпоустїть ко (до)све(т)чєнїю которыиже лѣпшая знамєна оукажеть (XV ст. *СЯ* 42).

2. *(у знач. іменника с. р.)* користь, вигода (7): Воленъ то онъ продати, отдати и замѣнити и на церковь записати и къ своему вжиточному и лѣпшому обернути (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); вълни продати или за даръ дати На свое лѣпшєє оберноути (Луцьк, 1445 *Р* 148); Воленъ онъ то отдати, и продати, и замѣнити, и прибавити, и розширити, и къ своему лѣпшому и вжиточному обернути, какъ самъ налѣпѣй розумѣючи (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 59).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **лѣпшєго, лѣпъшєго** (1447—1492 *ЛКБВ;* 1491 *AS* I, 97); *дав. одн. ч., с.* **лѣпшому, лѣпшомоу** 3 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1490 *ЗХП* 136; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59); **лєпъшому, лє(п)шомоу, лєпшому** 3 (1475 *AS* I, 72; 1490 *ЗХП* 136; 1497 *AS* I, 112); **лѣпшємоу** 1 (1491 *AS* I, 97); *знах. одн. с.* **лѣпшєє** 8 (1411 *Cost.* II, 638; 1439 *Cost.* II, 713; 1445 *Р* 148; 1448 *Р* 148; 1451 *ДГШХ; Р* 157, 159; 1452 *Р* 161); **лєпшоє, лєпъшоє** 5 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; *AS* I, 42; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1478 *ЗРМ*); **лєпшєє, лєпъшєє** 2 (п. 1450 *ПИ* № 9; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 194); **лѣпшое** 2 (1452 *АкЮЗР* I, 21; 1465 *АкВАК* III, 4); *род. одн. ж.* **лєпшоє, лєпъшоє** 3 (1449 *АЛМ* 8; 1475 *AS* I, 72; 1497 *AS* I, 112); **lepsey** 1 (1395 *GL* 166); **лєпшой** 1 (1466 *AS* I, 63); **липъшои** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); **лѣпъшои** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); **лѣпшєє** 1 (2-а пол. XV ст. *СПС*); **лѣпшое** 1 (1499 *АСД* VI, 3); *знах. одн. ж.* **лѣпъшую, лѣпшую, лѣпшоую** 20 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9; 1445 *Р* 151; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1461 *AS* I, 54; 1465 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 61; 1470 *AS* I, 65; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1489 *AS* I, 89; 1499 *ПИ* № 3 і т. ін.); **лєпшую, лєпшоую, лє(п)шоую, лъєпшую, лєпъшую** 20 (1437 *AS* I, 34; 1444 *AS* I, 40; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1451 *AS* I, 45; 1467 *СП* № 13; 1470 *AS* I, 67; 1485—1500 *AS* I, 121; 1487 *AS* I, 86; 1490 *AS* I, 92; 1497 *РИБ* 684 і т. ін.); **лѣпшюю** 5 (1433 *Р* 119; 1437 *Р* 136; 1438 *Р* 139; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103; бл. 1500 *ПИ* № 2); **лєпшюю** 1 (1488 *AS* I, 88); **лєпшю** 1 (1478 *AS* I, 76); *місц. одн. ж.* **на лѣпшєи** (1459 *Р* 174); *знах. мн. ч.* **лѣпшиѣ, лѣпьшиѣ** 2 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1409 *Р* 74); **лѣпшии** 1 (1424 *Р* 100); *знах. мн. с.* **лѣпшая** (XV ст. *СЯ* 42).

Див. ще ***ЛЄПѢЙШИИ.**

Пор. ***ШТОНАЙЛЄПШИЙ.**

***ЛѢПЪШИИ** *див.* ***ЛѢПШИИ.**

***ЛѢПЬШИИ** *див.* ***ЛѢПШИИ.**

ЛѢПѢЙ, ЛѢПЄИ, ЛЄПЄИ, ЛЄПѢИ, LIEPIEI *присл. в. ст.* (5) *(корисніше)* краще (1): а тоє вышє писанноє... зо всим правом... мает быти продано... и отдано доброволнє на свои потребы и вжитки обернути, как ему и его властнымъ наследкомъ лєпей а вжиточнє взвидит сѦ (Вільна, 1499 *AS* I, 118);

(старанніше) краще (4): мы Вѣликии коро(л) влодиславъ... многихъ зѣмль г(с)дрь знаемо чинимъ... ажє... возрєвшє єсмо на на єго (так.— *Прим. вид.*) вѣрноую службу и хотѦчє по немъ аж бы тымъ лѣпєи и вернѣи намъ... послужилъ... даемъ ємоу и дали єсмо... подъ галичємъ чѦгрово (Краків, 1394 *Р* 53—54); такжє коли ми бгъ поможе(т) ку моєи отнинѣ буду господаремъ и воєводою, оу зємли валаскои, слубую... ажє хочю тымъ лєпѣи служи(т)... кролю пол⟨с⟩кому (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); и мы узрѣвши на его вѣрную службу, хотячи по немъ ажбы тымъ лѣпѣй и вѣрнѣй послужилъ намъ... даемъ, и дали есмы слузъ нашему Бѣдуну, на имя Єсифу, наше городище Копыстно (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6).

Див. ще ***ЛѢПШЄ.**

Пор. **МАИПОЛИПШЄИ, НАИЛИПШЄ, НАЛЄПЄЙ.**

***ЛѢПѢТИ** *див.* ***ЛѢПИТИ.**

***ЛѢСКИИ** *див.* **ЛѦДСКИИ.**

***ЛѢСНИКИ** *мн.* (1) *(назва села у Київській землі)* Лісники: а записалъ есми на своемъ имѣніи въ домъ Пречистой въ годъ же въ годъ, копу гроши взять въ Мойсиковичахъ а въ лѣсникахъ при моемъ животѣ (Київ, 1398 *ДГПМ*).

ФОРМИ: *місц.* **въ лѣсиикахъ** (1398 *ДГПМ*).

ЛѢСОВ *прикм.* (1) лісовий: а хотар томоу сєло, на имѣ шербановци, о(т) поянъ о(т) лѣсов рог, що близ поутѣ... та чєрєс полє, простѣ къ дроугомоу лисоу (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **лѣсов** (1492 *Cost. S.* 162).

ЛѢСОКЪ *ч.* (7) лісок, гай (4): Tohdy... Oleszko Pukossowicz y so staremy liudmy wiwył zemliu sczo ku Pokossowczom panu Mirosławu od Bludnik hranicza, po Lipowy Lissok (Галич, 1413 *GL* 48); а хотаръ ⟨кошил⟩овце(м) горѣ роудою... поперєкъ костюкова лѣска, о(т) *лѣска*, поперєкъ доубровы (Сучава, 1432 *Cost.* I, 330); Про (т)о... Єго При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ... зоставоую И си(м) Листо(м) моимъ Надаю... Городище Тимоло(в) из лѣсо(м)ъ Гниле(ц)ки(м)ъ... И и(н)шими Лесами И лєсками И зе(м)лѦми (Прилуки, 1459 *Р* 171);

лѣсокъ дворѣновъ (1) *(назва лісу у Молдавському князівстві)*: а хотарь тѣмъ сєломъ поченши о(т) молдави чєрє(с) лоугъ... та о(т)толѣ на доубови пєнъ та на краи лѣсокъ дворѣновъ (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450);

костюковъ лѣсокъ (1) *див.* ***КОСТЮКОВЪ;**

чорный лесокъ (1) *див.* **ЧОРНЫИ** [1].

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* на краи **лѣсокъ** (1427 *DIR«A»* 450); *род. одн.* **лѣска** (1432 *Cost.* I, 330; 1436 *Cost.* I, 459);

знах. одн. **лесокъ** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); **Lissok** 1 (1413 *GL* 46); *ор. мн.* **лесками** (1459 *Р* 171).

ЛѢСОТА *ч.* (2) *(особова назва)*: а при-том (!) были свѣдци, пан петръ неоря... пан лѣсота, воєвода кремєнецкыи (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а на то послуси влдка ларивунъ ис кри(лошаны) перємышльскии и печать єго... панъ лѣсота друздъ кадолъфовичь (Перемишль, 1366 *Р* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лѣсота** (1361 *AGZ* 6; 1366 *Р* 12).

***ЛѢСОЦКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Лѣсокъ, Лѣско *у Сяноцькій землі*, Лѣски *у Белзькому воєводстві)* ◊ л ѣ с о ц к а я д о р о г а (1) *(назва дороги)*: тоти старци... стали оу великого крихова кдє перєходить дорога зоудечєвскаѦ... и подлѣ доубровы горѣ до лѣсоцкои дороги котраѦ идеть и зоудечєва до долины (Зудечів, 1413 *Р* 83).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **лѣсоцкои** (1413 *Р* 83).

ЛѢСЪ, ЛѢСЬ, ЛИСЬ *ч.* (194) ліс (169): даємо надто подъ Острогомъ тому господину отцу владыце... село наше Бусчу... зъ лесами (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3); коупилъ панъ ганько сварць... село и землю и доубровы и лѣсъ (Львів, 1368 *Р* 15); а ту исыпали могилу... простѣ на дубъ а о(т) дуба попрєкъ лѣса простѣ оу горохолину... (Галич, 1404 *Р* 68); тамъ же въверхъ Кулыги просто до (ро)гу леса; а одъ леса ажъ до урочища Вирной долыны (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); А хотарь томоу селоу от фєєрещем... прости черєс лис до нижніи конець полѣни (Сучава, 1487 *BD* I, 291—292); Сказоуємь тѣ(ж) хто коли свои свїньи оу чїи(жи)и (!) гаи на жолоудъ оугони(т) а то(т) застанєть чїи лѣ(с) имаєть вѣпрѦ одно(г) с правомь забить (XV ст. *ВС* 37 зв.); Ино мы впамѦта(в)ши єго к на(м) вѣрную слоужбоу... тоє село вышерєченное сомино... из доубровами из лѣсы исъ сєножа(т)ми... дали есмо ивашкоу роусиновичоу (Вільна, 1499 *ГОКІР*);

(назви лісів або урочищ): ⟨л ѣ с ъ⟩ б у г а є в ъ (1) *(у Подільській землі)*: Про (т)о нагорожаючи Ємоу... При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ... Є(го) зоставоую И си(м) Листо(м) моимъ Надаю... Городищє Тимоло(в) из лѣсо(м)ъ Гнилє(ц)ки(м)ъ... бугаєвомъ И и(н)шими Лєсами И лєсками (Прилуки, 1459 *Р* 171); л ѣ с ъ в о л ч и с к и и (1) *(у Волинській землі)*: А коу томоу придаль єсми... землю пашноую и бортноую и з синожатми почєнши о(т) сѓго озєра... по долгиє лозы... попоу косити до граници и до конца лѣса волчиского (Перевали, 1440 *Р* 142); л ѣ с ъ Г н и л є ц к и и (1) *(у Подільській землі)*: Про (т)о нагорожаючи Ємоу... При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ... Є(го) зоставоую И си(м) Листо(м) моимъ Надаю... Городищє Тимоло(в) из лѣсо(м)ъ Гнилє(ц)ки(м)ъ Томиловомъ... И и(н)шими Лєсами И лєсками (Прилуки, 1459 *Р* 171); л ѣ с ъ д є д ь о в ъ (1) *(у Волинській землі)*: мы вєликыи кѭзь швитрикгаилъ... чини(м) знамєнито... ижь... дали єсмо єму... села ... боръщовку а борокъ... а лѣсъ дєдьовъ (Луцьк, 1438 *Р* 138); л є с ы Д р а г о у щ о в с к и є (1) *(у Подільській землі)*: Про (т)о нагорожаючи Ємоу... При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ... Є(го) зоставоую И си(м) Листо(м) моимъ Надаю... Городищє И з лєсами Драгоушо(в)скими (Прилуки, 1459 *Р* 171); л ѣ с ъ К г о п е р е ц к и й (1) *(у Волинській землі)*: и оттол приехали есмо к дорожцѣ, што от Блаженика идеть в лѣсъ Кгоперецкий (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); ⟨л ѣ с ъ⟩ К л ю ч є в ъ (1) *(у Подільській землі)*: Про (т)о нагорожаючи Ємоу... При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ... Є(го) зоставоую И си(м) Листо(м) моимъ Надаю... Городищє Тимоло(в) из лѣсо(м)ъ Гниле(ц)ки(м)ъ... Ключево(м)ъ бугаєвомъ И и(н)шими Лєсами И лєсками (Прилуки, 1459 *Р* 171); л ѣ с ъ л о х а н о в ъ (1) *(у Молдавському князівстві)*: а хотарь тѣмь два селомь почєнше о(т) горъ на два доуба росохата... до лѣса лоханова (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121—122); л ѣ с ъ м о ш е н с к и и (2) *(у Волинській землі)*: А коу томоу придаль єсми на тоую цр҃квь островь мошное и озєро мошное и землю пашноую и бортноую и з синожатми почєнши о(т) сѓго озєра лѣсо(м) мошенски(м) а з лѣса мошеньского по долгиє лозы (Перевали, 1440 *Р* 142); л и с ъ М ы х о в ъ (2) *(у Подільській землі)*: А перешедши верховину Ровиця... застали смо пана Максыма Тымковича, который повидилъ, же... одъ той верховины на полудень у право грунтъ мой, а влево лисъ Мыховъ — пана Карпова до Почапынець (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); л ѣ с ъ н є м ѣ ц к и и (1) *(у Молдавському князівстві)*: а хотарь тѣмъ селомъ почєнши о(т) молдави... та простѣ черє(с) полє на рогъ лѣса нємѣцкого (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450); л і с ъ П о ч а п и н с к и й (1) *(у Подільській землі)*: и колы есмо проихалы черезъ лісъ Почапинский до долыни Кобелыка... ажъ тамъ есмо... застали бояръ Хмельницкихъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); л е с ъ Р е т о в ъ (1) *(у Волинській землі)*: увесь лесъ Ретовъ, за Ретовъкою къ Рожысчомъ, на западъ слонца,— до церкви Божое со всякими пожытками прыдаемо (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); l e s S k w a r n y j (2) *(у Подільській землі)*: Nos Alexander Vitoldus... villam servitori nostro Basilio Karaczewski, dictam Symyakow, na wierch dolini Gdzurdzowy, pod lesom Skwarnem, i s tym sse lesom Skwarnem... dedimus (б. м. н., 1386 *АрхЮЗР* 8/1, 1—2); л ѣ с ъ С т р у ч и н ъ (1) *(у Перемишльській землі)*: и къ тымъ дворищомъ, што суть поля того зобопулъ лѣса Стручина, лука Моговище малое и великое... даемъ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); ⟨л ѣ с ъ⟩ Т о м и л о в ъ (1) *(у Подільській землі)*: Про (т)о нагорожаючи Ємоу... При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ... Є(го) зоставоую И си(м) Листо(м) моимъ Надаю... Городищє Тимоло(в) из лѣсо(м)ъ Гниле(ц)ки(м)ъ Томиловомъ... И и(н)шими Лєсами И лєсками (Прилуки, 1459 *Р* 171); л ѣ с ъ ч є р н ы й (1), ч о р н ы й л ѣ с (2) листяний ліс: мы кнѦ(з) фе(д)оръ любортови(ч) чинимо то знамєнито... ажє приида... па(н) ивашко дѣдошицкии милѣичичь жаловалъ и позвалъ па(н) татомира балицко(г) ажє ємоу побраль па(н) татомирь вєпръ оу черно(м) лѣсѣ (Зудечів, 1413 *Р* 82—83); Д є л є н о в ї и л и с (1) *див.* ***ДЄЛЄНОВЇИ**; К а м е н ь л е с ъ (1) *див.* **КАМЄНЬ**[1]; н є ч а ч ь л ѣ с ъ (1) *див.* ***НЄЧАЧЬ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **лѣсъ, лѣсь, лѣ(с)** 4 (1413 *Р* 83; XV ст. *ВС* 37 зв., 38); **лисъ** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); *род. одн.* **лѣса** 28 (1404 *Р* 68; 1411 *Cost.* I, 84; 1424 *Cost.* II, 956; 1440 *Р* 142; 1453 *Cost.* II, 445; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1491 *BD* I, 467; 1495 *BD* II, 63; XV ст. *ВС* 38; 1497 *BD* II, 100 і т. ін.); **лиса, lisza** 8 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1409 *Cost.* I, 65; 1428 *Cost.* I, 224; 1484 *BD* I, 285; 1488 *BD* I, 356; *ДГСПМ;* 1492 *Cost. S.* 162); **леса** 6 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1430 *ГВКЛ* 8; 1491 *BD* I, 449); **лѣсоу** 3 (1458 *Mih. Doc.* 122; XV ст. *ВС* 9, 38); **лесоу** 1 (XV ст. *ВС* 38); **ли(с)** 2 (1432 *Cost.* I, 343; 1448 *Cost.* II, 324); *род. зам. ор.* по(д) **лесоу** 1 (1400 *Cost.* I, 37); *дав. одн.* **лѣсоу** 1 (1413 *Р* 83); **лисоу** 1 (1492 *Cost. S.* 162); **лесу** 1(1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); **лѣсови** 1 (1413 *Р* 83); *знах. одн.* **лѣсъ, лѣсь, лѣс, лѣ(с), лѦс** 20 (1368 *Р* 15; 1377 *Р* 24; 1411 *Cost.* I, 84; 1421 *Р* 96; 1422 *Р* 97; 1433 *Р*125; 1446 *ПГСПМР;* XV ст. *ВС* 37; 1497 *BD* II, 100; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119 і т. ін.); **лисъ, лісъ, ли(с), лис** 9 (1430 *ГВКЛ* 7; 1446 *ПГСПМР;* 1456 *ГПХМ;* 1487 *BD* I, 292; 1488 *ДГСПМ;* 1490 *ДГСХМ;* 1492 *Cost. S.* 162; 1493 *BD* II, 15); **лес, лесъ, ле(с)** 6 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1444 *AS* I, 42; XV ст. *ВС* 8 зв., 37, 38); *ор. одн.* **лѣсом, лѣсомь, лѣсомъ, лѣсо(м), лѣсо(м)ъ** 15 (1361 *AGZ* 6; 1378 *ЗНТШ* LI 5; 1399 *Р* 59; 1413 *Р* 83; 1434 *Cost.* I, 374; 1440 *Р* 142; 4159 *Р* 171; 1490 *ДГСХМ;* 1495 *BD* II, 63; 1499 *BD* II, 148 і т. ін.); **лесомъ, lesom** 4 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1386 *АрхЮЗР* 8/I, 1; 1394 *Р* 54); **liszom, lissom, лисомъ** 3 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1413 *GL* 48; 1458 *BD* I, 24); *місц. одн.* **оу лѣсѣ** 2 (1413 *Р* 83; XV ст. *ВС* 38); **оу лѦс** 2 (1483 *BD* I, 275); **оу лесѣ** 1 (XV ст. *ВС* 37 зв.); **в лесе** 1 (XV ст. *СЯ* 9 зв.); **оу лѣсоу** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122); **оу ли(с)** 1 (1456 *Cost.* II, 569); *наз. мн.* **лесы** (1478 *AS* I, 76); *знах. мн.* **лѣсы** 1 (1377 *Р* 24); **лесы** 1 (XV ст. *СЯ* 9 зв.); *ор. мн.* **лѣсы** 26 (1377 *Р* 24; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1415 *Р* 87; 1424 *Р* 100; 1433 *Р* 127; 1451 *Р* 156;

1459 *P* 174; 1466 *AS* I, 60; 1492 *АЛМ* 30; 1499 *ГОКІР* і т. ін.); **лесы** 26 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *P* 118; 1444 *AS* I, 40; 1451 *AS* I, 44; 1467 *СП* № 13; 1474 *AS* I, 69; 1488 *AS* I, 242; 1491 *AS* I, 97; 1497 *AS* I, 112 і т. ін.); **liszi** 1 (1395 *GL* 166); **лисы** 1 (1407 *P* 72); **лесами** 4 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3; 1459 *P* 171; 1498 *ГВКОО*); **лѣсми** 1 (1451 *АкЮЗР* II, 106); *місц. мн.* **оу лесѣ(х)** (XV ст. *СЯ* 42).

ЛѢТО, ЛЄТО, LITO *с.* (989) рік (975): Писанъ въ вєликомъ Луцку, лета отъ создания мира 6830 (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); Въ лѣто шєсти тисѧщноє шистьдесѧтъ сємоє купилъ панъ пєтрашь дѣдицтво в анъны радивонъковоѣ (Перемишль, 1359 *P* 10); И на крѣпость сему нашѣ печѧти привѣсили єсмо к тому листу... подъ лѣ(т)мъ сѓго рож(с)тва г(с)ьнѧ а т ч є лѣ(т) (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); П(и)сан оу Києвє, под лет⟨ы⟩ рожєства Х⟨ри⟩с⟨то⟩ва а. лет и у. л. з. лет (Київ, 1437 *AS* I, 34); И милїи богъ да оумножит вам лета, амин (Торговище, 1481 *BD* II, 358); писанъ в Троцохъ подъ лѣты Божиего нарожения тысеча чотыриста деветдесятъ осмое (Троки, 1498 *ГВКОО*); Данъ во Мстиславли. Лѣто семъ тысячєй осмоє (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

дорости лѣтъ (2) *див.* ***ДОРОСТИ**; имати лета разоумоу (1), имати (мати) лєта розоумоу (4) *див.* **ИМАТИ²**; имєти лѣт розоумоу (1) *див.* **ИМѢТИ**; курѧчєє лѣто (1) *див.* ***КУРѦЧИИ**; новоє лѣто (3) *див.* ***НОВЫЙ**; пріити влєта (1), пріити лѣтъ до розоумоу (1) *див.* **ПРІИТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **лѣто** 15 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1407 *Cost.* II, 629; 1415 *P* 87; 1422 *P* 98; 1434 *P* 128; 1437 *P* 137; 1446 *AS* I, 43; 1451 *P* 157; 1461 *AS* I, 54; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); **лѣ(т)** 8 (1370 *P* 18; 1388 *P* 39, 44; 1391 *P* 45; 1393 *P* 52; 1398 *P* 58; 1401 *P* 66; 1419 *DIR«A»* 444); **лєто** 1 (1488 *AS* I, 242); **lito** 1 (1395 *GL* 166); **лѣ(т)ъ** 1 (1404 *P* 68); *ск. н.* **лѣ** 1 (1466 *ОБРН* 128); **л.** 1 (1491 *BD* I, 464); *род. одн.* **лѣта** 39 (1361 *AGZ* 6; 1388 *P* 37; 1401 *P* 64; 1411 *P* 77; 1421 *P* 94; 1436 *Cost.* II, 707; 1443 *P* 145; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1499 *ГОКІР* і т. ін.); **лєта, лєт⟨а⟩** 5 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3; 1394 *P* 54; XV ст. *ВС* 21 зв.; 1444 *AS* I, 40; 1497 *AS* I, 112); **litha** 2 (1395 *GL* 166; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); **лѣ(т)** 6 (1368 *P* 15; 1388 *P* 41; 1399 *P* 59; 1421 *P* 96; 1424 *P* 106; 1433 *Cost.* II, 653); *знах. одн.* **лѣто, лѧто, лто** 384 (1359 *P* 10; 1401 *АкВАК* III, 2; 1426 *ВАМ* 22; 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5; 1452 *Cost.* II, 410; 1462 *BD* I, 71; 1476 *BD* I, 212; 1491 *AS* I, 97; 1497 *BD* II, 107; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **лѣ(т), л(т), лѣт⟨о⟩** 203 (1341 *ОБРН* 75; 1391 *P* 45; 1424 *Cost.* I, 162; 1434 *P* 128; 1442 *Cost.* II, 97; 1453 *Cost.* II, 446; 1463 *AS* I, 56; 1472 *Cost. S.* 88; 1487 *AS* I, 240; 1499 *ПИ* № 3 і т. ін.); **лєто** 9 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1474 *AS* I, 69; 1475 *AS* I, 72; 1478 *AS* I, 76; 1487 *AS* I, 241; 1488 *AS* I, 88; 1497 *РИБ* 684; 1499 *РИБ* 777); *ск. н.* **лє(т)** 8 (1440 *Mih.* 208; 1464 *AS* I, 57; 1479 *BD* I, 226; 1491 *BD* I, 453, 473; 1493 *АЛРГ* 56; 1497 *ПКИП;* 1499 *АЛРГ* 95); **lito, litho** 3 (1413 *GL* 48; 1420 *AS* I, 25; 1421 *AS* I, 27); **lit** 1 (1465 *GL* 176); *ор. одн.* **лѣтомь, лѣто(м), лѣ(т)мъ** 4 (1366 *P* 12; 1388 *P* 41; 1393 *Cost.* II, 608; 1395 *Cost.* II, 613); **лтмъ** 1 (1388 *P* 39); *місц. одн.* **оу (по) лѣтѣ** 3 (1392—1393 *РФВ*, 170; 1393 *Cost.* II, 608; 1421 *P* 92); **влѣт⟨и⟩** 1 (1482 *AS* I, 81); *род. мн.* **лѣ(т), лѣтъ, лѣт, лѣть** 155 (1361 *AGZ* 6; 1377 *P* 24; 1395 *Cost.* II, 613; 1407 *P* 72; 1419 *P* 91; 1438 *P* 139; 1451 *AS* I, 45; 1466 *BD* I, 95; 1490 *Пам.;* 1499 *BD* II, 425 і т. ін.); **лет, лєтъ, лє(т), let** 14 (1388 *ZPL* 108; 1437 *AS* I, 34; 1446 *AS* I, 43; *AS* III, 5; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; XV ст. *ВС* 7, 8, 21, 26 зв.; бл. 1471 *ЛКЗ* 93); **ли(т), lith** 8 (1395 *GL* 166; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; *P* 72; 1413 *GL* 48); *знах. мн.* **лѣта** 14 (1388 *P* 37; 1393 *P* 14; 1398 *ЗЛЕІК;* 1448 *Cost.* II, 365; XV ст. *ВС* 22, 33, 34 зв., 35; *СЯ* 42, 42 зв.; 1452 *P* 161); **лета** 6 (XV ст. *ВС* 8 зв., 21 зв., 22, 26 зв.; 1481 *BD* II, 358); **лѣ(т)** 3 (1352 *P*6); *ор. мн.* **лѣты, liethy, л(т)ы** 61 (1393 *P*51; 1401 *P* 64; 1415 *P* 87; 1424 *P* 100; 1428 *P* 111; 1433 *Cost.* II, 653; 1445 *АкЮЗР* I, 18; 1451 *P* 157; 1478 *ЗРМ;* 1498 *ГВКОО* і т. ін.); **лѣти** 1 (1473 *ЗНТШ* V, 5); **лєт, лєтъ, лєт⟨и⟩, лет⟨ы⟩** 9 (1437 *AS* I, 34; 1444 *AS* I, 40; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *AS* I, 43; *AS* III, 5; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1451 *AS* I, 45; 1497 *AS* I, 112); **лєты, lety** 5 (1387 *СП* № 12; 1388 *ZPL* 108; 1467 *СП* № 13; 1478 *AS* I, 76; 1490 *Пам.*); **лѣ(т), лѣтъ** 4 (1402 *Cost.* II, 623; 1411 *P* 80; 1413 *ОБРН* 115; 1422 *P* 98); **lithi** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); **литъ** 1 (1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61); *місц. мн.* **по (оу) лєте(х), лєтєхъ** 3 (XV ст. *ВС* 21 зв., 22); **по лєтѣ(х)** 1 (XV ст. *ВС* 33); **по лѣтѣ(х)** 1 (XV ст. *ВС* 34 зв.); *наз. дв.* **лѣтѣ** (1402 *Cost.* II, 621); *знах. дв.* **лете** (XV ст. *ВС* 21).

***ЛѢТОВИШЧЄ** *див.* **ЛѢТОВИЩЄ.**

ЛѢТОВИЩЄ *с.* (3) місце літнього перебування людей або худоби: тѣмъ мы ... дали єсмы имъ оу нашєи зємли сєла и(х) на имѧ на тоуловѣ где є(ст) дворъ и(х)... и кърбоунєщн на лѣтовишчоу (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269); єщє... є(с)ми дали... є(д)но поустиню оу пото(к) єзеро(в) ста(в) и лѣтовище и сєло садити (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лѣтовищє** (1437 *Cost.* I, 515); *знах. одн.* **лѣтовище** (1453 *Cost.* II, 445); *місц. одн.* **на лѣтовишчоу** (1429 *Cost.* I, 269).

***ЛѢХОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... оже прїидошѣ прѧд нами... сыиове *Лѣхоула*... и продали их правоую отниноу (Васлуй, 1495 *BD* II, 57).

ФОРМИ: *род. одн.* **Лѣхоула** (1495 *BD* II, 57).

Див. ще **ЛѦХ.**

ЛѢШНАѦ *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Лішня: И мы... дали єсмо Ємоу Сєло липоую... а лѣшнаѧ (Луцьк, 1451 *P* 158—159).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лѣшиаѧ** (1451 *P* 159).

***ЛЮБАНА** *ж.* (3) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсмы ємоу... сєла оу нашєи зємли... и на жєжїя зємлю осадити о(т) оусти любана(м) горѣ и о(т) дроугои сторонъ о(т) оусти лазировы долины (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317); тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною службою до на(с)... далижє и потвердили єсми... сєла на любанѣ на имѧ манзаци (Васлуй, 1436 *DIR«A»* 469).

ФОРМИ: *род. одн.* **любанѣ** (1434 *Cost.* I, 386); *місц. одн.* **на любанѣ** (1436 *DIR«A»* 469); *дав. мн.* **любана(м)** (1431 *Cost.* I, 317).

Див. ще ***ЮБАНА.**

***ЛЮБАНАСА** *див.* ***ЛЮБАНѢСА.**

***ЛЮБАНОВЪ** *прикм.* (1): а хотаръ ⟨кошил⟩овце(м) **горѣ** роудою потокомъ на конєцъ нєсфои... а о(т) доубровы... хотарємъ о(т) любанова сєла (Сучава, 1432 *Cost.* I, 330—331).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **любанова** (1432 *Cost.* I, 331).

Пор. **ЛЮБАНЪ.**

ЛЮБАНЪ *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор. слов.* Любомйр): мы панъ алєксандръ воєвода молдавскы и наши слугы... панъ балица... панъ любанъ... королю польскому... слюбуємы (Кам'янєць, 1404 *Cost.* II, 625).

ФОРМИ: *наз. одн.* **любанъ** (1404 *Cost.* II, 625).

Див. ще ***ЮБАНЪ.**

***ЛЮБАНѢСА** *ж.* (2) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсмы имъ... сєла где є(ст) ватамань минко и на любанаси оу ставоу и где є(ст) станъ (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269); А хотар томоу... сєлоу... ниже великои могили; от толѣ... на копаноу могилоу що єст оу дѧл от Любанѣси (Сучава, 1492 *BD* I, 510).

ФОРМИ: *род. одн.* **Любанѣси** (1492 *BD* I, 510); *місц. одн.* **на любанаси** (1429 *Cost.* I, 269).

Див. ще ***ЮБЪНѢСА.**

***ЛЮБАПРЇИМНЫЙ** *прикм.* (1) прийнятний: коли(ж) оди(н) г(с)дрь вси(х) єсть тогды од(н)а манита маєть быти з ра(до)ю пановъ наши(х) которая(т) (!) имєєть быти вѣчно

и добраѧ и годѧчая а (!) была любапрїимна (!) вси(м) людє(м) (XV ст. *ВС* 34 зв).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* (!) **любапрїимиа** (XV ст. *ВС* 34 зв.).

***ЛЮБАРТОВЪ** *прикм.* (1): А про любартово ятъство хочем єго постави(ти) на судѣ передъ паны оугорьскими (б. м. н., 1352 *Р* 6).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **любартово** (1352 *Р* 6).

Пор. **ЛЮБАРТЪ.**

ЛЮБАРТЪ *ч.* (7) (*особова назва, лит.* Liùbartas): я Любартъ Кгедеминовичъ, Луцкий и Володимерский князь... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); Билъ намъ чоломъ богомолецъ нашъ Єфремъ, владыка Луцкий и Острозский и покладалъ передъ нами листъ данины певныхъ маетностей на Волыню, ку церкви соборной Луцкой... отъ князя Луцкого и Володимерского Люборта Кгедиминовича (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Любартъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1352 *Р* 5, 6; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); *род. одн.* **либорта** 1 (п. 1341 *Р* 2); **Люборта** 1 (1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); *знах. одн.* **любарта** (1352 *Р* 6).

ЛЮБЄЛСКИИ, ЛЮБЕЛСКІЙ *прикм.* (2): А при томъ были свѣдци... панъ Янъ Краковскій съ Тарнова... панъ Михалъ Любелскій (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); Мы воицєхъ з бжиєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскии... добєславъ съ сєнна любелскии... слюбуємы и записуємы сѧ стецку воєводѣ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **любелскии, Любелскій** (1408 *АкЮЗР* 1, 6; 1433 *Р* 122).

Див. ще ***ЛЮБЛИНЬСКИИ.**

Пор. ***ЛЮБЛИНЪ.**

***ЛЮБЕЦКИИ** *прикм.* (1) ◊ Любецкии мостъ (1) (*назва моста на річці Лютиці у Волинській землі*): я Любартъ Кгедеминовичъ, Луцкий и Володимерский князь... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку... зъ ловы, погонными и осочъными... почонъ отъ Песчанъки бродку... дорогою звечыстою до Любецкого мосту (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Любецкого** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

Пор. **ЛЮБЧО[1].**

***ЛЮБЕЦЪКИИ** *прикм.* (5): Стояли пєрє(д) нами очєвисто жалова(л) намъ писаръ нашъ... Θєдько григоръєвичъ на... пна о(л)бры(х)та ма(р)тиновича Кгасто(л)товича штожъ о(н) встоупається въ єго ловы любецъкии за немъио(м) Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **любецъкого** (1499 *ВФ*); *знах. одн. с.* **любецъкое** (1499 *ВФ*); *наз. мн.* **любецъкии** (1499 *ВФ*); *знах. мн.* **любецъкии** (1499 *ВФ*).

Пор. ***ЛЮБЄЧЪ, ЛЮБЪЧО.**

***ЛЮБЕЧЪ** *ч.* (1) (*назва земельного володіння у Віленському воєводстві*) Любче: и Θє(д)ко мови(л) пєрє(д) нами штожъ тыи люди зъдавна осочники бывали того двора любецъкого зверъ сочывали на ты(х) пано(в) котории пєрє(д) тымъ тотъ дворъ любєчъ дєръжывали (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **любечъ** (1499 *ВФ*).

Див. ще **ЛЮБЪЧО.**

***ЛЮБИМЫИ** *прикм.* (6) улюблений, любимий: а на то є(ст) вѣра г(сд)ва нашего вышєписаннаго илїа воєводы и вѣра възлюбленнаго сна г(сд)вами романа и вѣра любимаго брата г(сд)вами жоупана стєцки (Сучава, 1433 *Cost.* I, 359); и єще дали єсми а сто злат оугрьских... яко да творѣт ми памѣть на вѣки вѣчниѧ... за доушѧ нашѧ и за доушѧ подроужїѧ наше, имѣ єи настѣ и чедо любимоє Михоул чашник (Путна, 1476 *BD* I, 217).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **любимаго** (1433 *Cost.* I, 359; 1443 *ПГСММ*); *знах. одн. с.* **любимоє** 1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 217; *род. мн.* **любимых** (1476 *BD* I, 215).

ЛЮБИТИ *дієсл. недок.* (7) (кому) (*припадати до вподоби*) полюблятися: а коли имуть купити татарськыи товаръ у иныхъ торгохъ нашихъ, тамъ имуть дати гдѣ єго купѧтъ... та смѣетъ єго продати кому любить (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630—631); А коли имоуть коупити татарскыи товар оу иных тръгох наших... та абы тот ⟨то⟩варъ смил продати комоу любит (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **любитъ, любит** 4 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1456 *Cost.* II, 788; 1460 *BD* II, 273); **любить** 1 (1409 *Cost.* I, 69); *майб. 3 ос. одн.* **имѣтъ, имє(т) любити** (1448 *Cost.* II, 359; 1453 *Cost.* II, 461).

Див. ще ***ПОЛЮБИТИ, *СЛЮБИТИ СѦ.**

***ЛЮБИЧЬ** *ч.* (1) (*особова назва*): А при томъ были добрыє люде па(н) васко люби(ч) писа(р) королєвски(и) па(н) ива(н) мушата (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **люби(ч)** (1478 *ЗРМ*).

LUBKO *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Любомир): A pa to swidczy pan Michał Bukgrabia Haliczkj... Chodor Poczuthy Chmiel, Lubko (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Lubko** (1413 *GL* 48).

***ЛЮБЛИНЪ** *ч.* (2) (*назва міста у Польщі, пор.* Lublin) Люблін: Писанъ у Люблини (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); Pisan w Lubline (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **у Люблини** 1 (1410 *АкВАК* XI, 5); **w Lubline** 1 (1478 *АрхЮЗР* 4/1, 8).

***ЛЮБЛИНЬСКИИ** *прикм.* (1): я кнѧзь єоунутии и кистютии... чинимы миръ твєрдыи ис королємь казимиромь польскъмь (так.— *Прим. вид.*)... и съ єго землѧми краковьскою... люблиньскою (б. м. н., 1352 *Р* 5).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **люблиньскою** (1352 *Р* 5).

Див. ще **ЛЮБЄЛСКИИ.**

Пор. ***ЛЮБЛИНЪ.**

ЛЮБО[1] *спол.* (15) (*зв'язує члени речення*) **1.** (*розділово-перелічувальний*) (4) або: а хто сѧ имє(т) оустоупа(т) оу моє прида(н)є што ѧ да(л) стмоу николе любо мои(х) дєтии *любо* хто имє(т) дєржа(т) по моє(м) животѣ соу(ди)тсѧ со мною пєрє(д) бгомъ (Київ, 1427 *Р* 108); а по нашє(м) животѣ кто боудєтъ г(сд)ръ нашєи землн, о(т) дѣтєи наши(х) любо братіи наши(х) *любо* боу(д) кто кого бъ избєрєтъ, тотъ штобы имь нєпороушилъ нашєго данїа (Сучава, 1433 *Cost.* I, 359).

(*чергується із сполучниками* а б о, а л ю б о, и л и, л и б о) або... або, чи... чи, чи то... чи то (10): оучинит(ь) которыи добрыи члвкъ кривду любо воєвода а любо панъ оучинити исправу ис нимь (б. м. н., 1352 *Р* 6); тогды ємоу кондратъ нє хотѣлъ отповѣдити олижь пришєдъ вотчичь далъ свою рѣчь васковѣ в роуцѣ любо стратить а любо добоудєть васко то жь ємоу ѧлъ кондратъ отповѣдати єго рѣчь (Галич, 1401 *Р* 65); коли жь быхомъ хотѣли тыи двѣ селищи любо сами оузѧти оу него или кому приволили быхомъ выкупити и тогды имѣємъ дати ему за тыи двѣ сєлищи шестьдесѧть копъ тую подольскими полугрошники (Турейськ, 1429 *Р* 112—113); Тѣ(ж) оуставлѧємь хто с коимъ имєєть границю о лѣ(с) а воидѣ(т) чєрє(с) границю оу ле(с) а то(т) єго застанєть має(т) оу него оузѧ(т) за пєрвоє застатье сокироу въ дроугоє застанѫ(т) любо мѧтель алюбо соукню (XV ст. *ВС* 37); а хтобы мєл того имѣнѧ под кн⟨є⟩гинею, искати либо дѧдки мои, любо сестры *(в ориг.* сєсєстры.— *Прим. вид.)* мои або ближныи *(в ориг.* блєжныи.— *Прим. вид.)* мои... ино кн⟨є⟩г⟨и⟩ни єє милости *(в ориг.* мл.— *Прим. вид.)* нєнадобє ничого с тыми мовити (Луцьк, 1494 *AS* I, 101); єстли пакъ ваша мл(с)ть з г(с)дремъ наши(м) нє запишетєсѧ в мироу, и в прия(з)ни быти тогды о то та(м) такъ слышати што(ж) маю(т) тыє люди тѧгну(ти) любо иа королевоу землю брата ваше(и) мл(с)ти або на вашу мл(с)ть оу вашоу землю (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).

2. (*розділовий*) або, чи, чи то (1): Мы князь Семєнъ Алєкса(и)дрови(ч) Велико(г) Кнѧ(з)ства Своє(г) Киє(в)ского

о(з)на(і)моуємо Си(м) Листо(м) Наши(м) Хто бы На не(го) Посмотрити Любо Чтоучи Єго Слоухати боудє(т) хотѣ(в) Комоу бы того вѣдати потрєба И(ж) мы деи змилова(в)ши сѧ но(д) (!) слоугою ... Єремиєю Ша(ш)ко(м)... при (в)сюи о(т)чи(з)нѣ... є(го) зоставоую (Прилуки, 1459 *Р* 171).

Див. ще **АБО, АЛБО, АЛЄБО, АЛИ**[2]**, АЛИБО, АЛЮБО, ЛИБО.**

ЛЮБО[2] *присл.* (6) *(виступав у ролі предикативного слова)* завгодно: чинити ми исправно зємлѧно(м) какъ бгу любо и осподарєви моєму вел(и)кому королю (б. м. н., бл. 1386 *Р* 30); вси могоуть поити про(ч) гдѣ коли комоу любо (XV ст. *ВС* 26 зв.); а ис тими пинѣзми волно имь торговати по оусим нашим *(в ориг.* наших.— *Прим. вид.)* торгом що имъ любо боудєт (Сучава, 1460 *BD* II, 273—274); Што г(с)дрь вашъ штефанъ воєвода всказа(л) и намъ жалоуючы жалости нашоє ижъ богъ милы(и) о(т)ца нашого короля єго мл(с)ти с того свѣта взялъ, ино в то(м) є(ст) божья воля што было єго свѣто(и) мл(с)ти любо такъ вчини(л) (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152).

***ЛЮБОВ**[1] *ж.* (1) *(назва річки у Волинській землі):* коли пак стала валка оу зємли и они пошли под лєс к Ступну на рєчкоу на Любов (Ступно, 1444 *AS* I, 42).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Любов** (1444 *AS* I, 42).

***ЛЮБОВ**[2] *див.* ***ЛЮБОВЪ.**

***ЛЮБОВНЫЙ** *прикм.* (1) щиросердечний, щирий: От пана Киракола, вистѣрника и мытника... пишєм много здравиє и любовно поклоненіє братиѧм нашим, паноу биръоу и паноу митникоу от Брашєва (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 369).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **любовно** (1480—1484 *BD* II, 369).

***ЛЮБОВЪ** *ж.* (19) **1.** ласка (4): сє азъ.. пань Игнатїє, рєком(ь)іи Юга, вєликыи вистѧрникъ Іоанна Стєфана воєводы, оже благопроизволих нашєм благымь произволєніємь... от въсєѫ нашєѫ доброѫ волєѫ, паче же и от бога помощїа и любовїѫ яже по бозѣ къ свѧтомоу мѣстоу свѧтаго и славнаго благовѣщенїа пръсвѧтѣи... нашеи богородици.. дали єсмы трои двери от дамаскы чрьвенои съ златом (Молдавиця, 1462 *BD* I, 70); Сє азь... пань Игнатїє, рєкомыи Юга... от вьсєѫ нашѧѫ доброѫ волєѫ, паче же и от бога помощїа, и любовь яже по бозѣ кь свѧтомоу мѣстоу свѧтаго и славнаго оуспенїа... богородици... даль єсмы єдно сєло за Проутомь на имѧ Ширьоуци (Путна, 1476 *BD* I, 211).

2. бажання (1): Я пан Волчко Хренницкій... отдал єсми по Божой воли а по моей любъви дочку мою Марину за пана Пашка Посяговецкого ему за жону и поступил єсми ему у вѣне... именейцо мое Лопавши (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2—3).

3. згода (1): Про тожъ, єстли ваша милость такъ чынили, ваша милость делайтє яко знаєтє, какъ межи васъ доконъчанье было *(в ориг.* были.— *Прим. вид)*; а чєй быхмо могли оучынити промежы вами любовъ и миръ и доконъчанье, якъ и перъвєй было (б. м. н., 1499 *BD* II, 448—449); оузяти любовъ (2), любовъ взяти (з ким) (1) вступити у дружні зв'язки: але коли посылали єстє ваша милость своихъ пановъ до вєликого князя московъского, абы єстє оузяли ваша милость съ нимъ любовъ и доконъчанье, и дочєръ бы свою за тєбе далъ, и любовъ и доконъчанье съ нимъ взяли єстє, и крестъ єстє целовали (б. м. н., 1499 *BD* II, 448); любовъ оутвєржати (межы кого) (1) зміцнювати дружні зв'язки (між ким): Прото г(с)дръ нашъ Стєфанъ воєвода и тое тєперъ о(т) вашое мл(с)ти жадаєть тєжь по томоу жъ бра(т)ству и прыятельство и любовъ оутвє(р)жаєть межы єго мл(ст) и межы вашу мл(с)ть, бо вша мл(с)ть можетє тому сами добрє розоумєти ажє о(т) оуси(х) сторонъ поганъство татарове и ту(р)кове на хрєстиянъство какъся оукрепляють такъся оукрепляють (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152); мєти любовъ (6), любовъ мєти (3) *див.* **ИМѢТИ.**

ФОРМИ: *дав. одн.* **любъви** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2); *знах. одн.* **любовъ, lubow, любов** 15 (1476 *BD* I, 215, 216; 1493 *ПОСВВ* 152; 1494 *BD* II, 387, 388, 389; 1499 *BD* II, 448, 449); **любовь** 2 (1476 *BD* I, 211, 216); *ор. одн.* **любовїѫ** (1462 *BD* I, 70); *місц. одн.* **въ любви** (1496 *BD* II, 407) .

ЛЮБОРТОВИЧЬ *ч.* (6) *(особова назва):* Мы кнѧ(з) федоръ любортови(ч) знаємо чинимъ... ажє... король пол(с)кии... и єго кролєваѧ... Адвига... дали ми зємлю... съвєрскую (Віслиця, 1393 *Р* 50—51); мы кнѧ(з) фє(д)оръ любортови(ч) чинимо то знаменито... ажє приида прє(д) на(с)... па(н) дмитрь данилови(ч) з роуды жаловалъ и позвалъ па(н) мика дѣдошицко(г) ажє ємоу взѧлъ вєпрѣ на єго доубровѣ (Зудечів, 1430 *Р* 115—116).

ФОРМИ: *наз. одн.* **любортовичь** 1 (1411 *Р* 78); **любортови(ч)** 5 (1393 *Р* 50; 1413 *Р* 82; 1421 *Р* 95; 1428 *Р* 110; 1430 *Р* 115).

***ЛЮБОРТЪ** *див.* **ЛЮБАРТЪ.**

***ЛЮБУЦКИИ** *прикм.* (1) *(пор. Любуцкъ у Смоленській землі):* Жаловали намъ кнїгии федоровая федоровича Соколи(н)ская исъ сыномъ свои(м) кнїземъ федоро(м) федоровичо(м) Соколи(н)ски(м) на наместника мце(н)ского и любу(ц)кого пана богдана сопежича рєкомо бы онъ и(х) вы гна(л) з ыменє(и) и(х) о(т)чинъны(х) (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **любу(ц)кого** (1496 *ВМКФС*).

ЛЮБЧО[1] *с.* (7) *(назва села у Волинській землі)* Любче: по половине зъ Любчемъ грань, куды речъка идетъ, лесы, урочысчы до Колодезыковъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); сє ѧ пани Фєдка, пана Юршина дочка... єсми била чолом г(о)с(по)д(а)ру вєликому королю єго м(и)л(о)сти Казимєру, ажєбы єго м(и)л(ость) допустил мєнє ко имєнѧм моим... на имѧ Фоцєн и Любчо в луцкомъ повєтє (Ровно, 1488 *AS* I, 241).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Любчо** (1487 *AS* I, 241; 1488 *AS* 1, 241, 242); *род. одн.* **Любча** (1487 *AS* I, 241); *знах. одн.* **любчо** (1487 *AS* I, 240, 241); *ор. одн.* **Любчемъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ЛЮБЧО**[2] *див.* **ЛЮБЪЧО.**

***ЛЮБША** *ж.* (3) *(назва річки у Львівській землі):* тогды панъ данило приида (!) прєд насъ и тѧгалъ на воита зоудєчовьского на сулка о дворищє о пысковича што на любши и на гугни (Зудечів, 1411 *Р* 79).

ФОРМИ: *род. одн.* **любшѣ** (1411 *Р* 79); *місц. одн.* **на любши** (1411 *Р* 79).

***ЛЮБЪ** *прикм.* (2) *(приємний)* любий: и тѣ(ж) нмъ тая люба была новина которая на(м) тогды коли єсмо єхали з вєликого литовьского кнѧзьства была повѣдена (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **люба** (1447—1492 *ЛКБВ*); *наз. мн ж.* **любы** (1447—1492 *ЛКБВ*).

ЛЮБЪЧО *с.* (4) *(назва земельного володіння у Віленському воєводстві)* Любче: ино в прывильи о(т)ца нашого стоить, што(ж) далъ дя(д)ку єго паноу миха(и)лу тоє имєньє любчо и(з) лю(д)ми и з ловы зверынъными (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **любъчо** (1499 *ВФ*); *дав. одн.* **любъчоу** (1499 *ВФ*); *знах. одн.* **любчо** (!499 *ВФ*).

Див. ще ***ЛЮБЄЧЪ.**

ЛЮДИ *мн.* (340) **1.** *(як сиспільні істоти)* люди (25): бжьєю млтью и добрыхъ людии прьязнью исталасѧ торгувлѧ межи добрыми людми межи бояры и межи крилошаны стго ивана (Перемишль, 1378 *Р* 25); Про то Мы Александръ, або Витолдъ... ведомо чынимо тымъ теперешнимъ, яко и на потомъ будучого веку людемъ, до которыхъ ведомости тотъ Нашъ листъ прыдетъ (Луцьк, 1389 *РЕА* 1, 26); Мы, Свыдрыгайло, Великій Князь, чинымо знамєнито нынешнымъ и потомъ будучимъ веку людемъ, ижъ, прышовшы передъ насъ земянинъ нашъ повету Браславского, Карпъ Ивановичъ Микулинскій, билъ чоломъ... грани положыты

и крывду єго... розсудиты (Новосєлиця, 1430 *ГВКЛ* 7); и я єсми з *людми* добрыми порозумєлъ, ижбы тыє люди господарскии Мокрычанє с паномъ Янчинским ото болшей того тяжи нє мєли (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119);

(окремі індивіди) особи, люди (3): А панъ Пєтръ пришолъ у клѣть у тую съ Давидомъ и съ иншыми людьми и попыталъ у мєнє платнєровъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); А маєть онъ съ тыми своими послы посълати люди слугъ паръсунами только сорокъ; а больш бы нє было (Вільна, 1498 *BD* II, 412);

з л ы и л ю д и (1) *див.* ***ЗЛЫИ;** л и х ы л ю д и (3) *див.* **ЛИХИИ** 1.

2. феодально залєжнє сільськє населення, селяни (101): а кого коли исъпр҃вчють людии к собѣ оу томъ мѣстѣ оу млина тыѣ люди далъ єсмъ имъ со всѣмъ правомъ (Смотрич, 1375 *P* 20); и то и ѣщи вызнали а҃жє влдчни людє слѣдъ гон҃ть по лисичии бро(д) (Погоничі, 1422 *P* 98); А тыи люди што оу тулинахъ што бы єго были послушни ка(к) то осподар҃ съвоиго (Київ, 1457 *P* 166); Я кн(҃а)зъ Юри Василєвич Жаславский вызнаваю... иж҃ет продал єсми пану Сємєноу Олизаровичоу имєнє на Волыни своє власноє из людми своими, которыеж в том имєни живут (Берестя, 1466 *AS* I, 62); Сєло Глєвака а в томъ селє и члвка а тыє люди на толоку хоживали до бєлагорода, а иного ничого нє (з)нали, ни подымъщины нє даивали а никоторое слоужбы нє слоуживали (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90); а люди которыи осадит кн҃з Михайло и кн҃з Костєнтин Ивановичи на том имєни, ино которыи оусхот҃т осести оу том имєни, тыи мают дати кн(҃а)зєм их м(и)л(о)сти по копє грошєй выходоу (Острог, 1488 *AS* I, 88); Бил намъ чолом зєм҃нин києвский Анъдрей Пр҃жовъский и повєдил перед нами, штож, люди єго въ Завской волости на им҃ Шершнєвичи издавна даивали в ключъ Киевъский ведро мєду прєсного (Мереч, 1496 *АЛРГ* 69); Ино мы, зъ ласки нашое, за єго службу, тыє люди, сємь служобъ, у Скидєльской волости... єму дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

л ю д и б о р т є в є (1) *(феодально залежні селяни, які доглядали господарські борті)* бортники: жаловали намъ очивисто люди нашы бортєвє, на имя Пєтко Станковичъ а Пєтръ Билтуновичъ, на бортина жъ, на Яцка Вѣштортовича, штожъ великій князь Витовтъ далъ былъ прадеду ихъ Крупшу земли три слѣды въ Перєломскомъ повѣтє (Вільна, 1495 *РИБ* 601—602); л ю д и н о в ы є (1), н о в ы є л ю д и (3) селяни, що перебували тимчасово у феодальній залєжності з точно визначеним обсягом повинностей: а иноє люди новыє а и тыє дают коли с҃ мєдъ родить а и тоутъ мостъ чинивали... а тыє вси люди подымъщиноу дают (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); л ю д и о т ч и з н ы и (1), л ю д и о т ч и н н ы и (1) феодально залежні селяни, позбавлєні права виходу: Жаловалъ намъ Михайло Петругъ на Богдана Сопѣжича, рєкучи: увязалъ ся въ люди мои отчинныи тыми разы безъ кождого права... а передъ тымъ николи тыхъ людей въ держаии нє былъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169); л ю д и п о х о ж и є (1) вільні селяни, які нє мали земельної власності й орендували за контрактом ділянки землі у землевласників: людєи похожи(х) шесть члвко(в) оу то(м) име(н)и оу д҃(д)ковичо(х), а незасєдєлыи, коли оусхотю(т) (!) о(т) нє(г) про(ч) поити, ка(к) в зє(м)ли обычаи єсть, выхо(д) о(т)да(в)ши волноємоу поити гдѣ хоче(т) (Луцьк, 1490 *Пам.*); (л ю д и) т҃а г л ы є (1) селяни, власники дрібних земельних ділянок, які зобов'язувалися платити феодалові чинш: К Житомироу жъ Сєло роудники а в томъ селє дєвять члвка а всє новыє люди т҃аглыє єщо воли нє высєдєли а какъ волю высєдять и они боудоуть подымъщиноу давати и на толокоу боудоуть ходити (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); л ю д и д а н н ы е (1), д а н ъ н ы є л ю д и (1) *див.* ***ДАННЫИ;** є с а ч н ы и л ю д и (1) *див.* ***ЄСАЧНЫИ;** ч о р н ы є л ю д и (1) *див.* **ЧОРНЫЙ** [1];

(феодально залежні селяни, які підлягали монастирській або церковній юрисдикції) (80): и також ты(х) людєи и никто да нє смѣєть соудити николи, алє да и(х) соудѣть оурѣдники о(т) того монастирѣ (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); и дає(м) и дали (є)сми сєс (!) на(ш) листъ нашємоу монастирю о(т) бистрици... на то аби оуси и(х) люди нмалн о(т) на(с) слобозїю о(т) оуси(х) и(х) селахъ о(т) нємєцкои волости (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125); Іо Стєфан воєвода ... знамєнито чиним... ожє... дали и потвръдили єсми тои св҃тои нашєи цръкви, митрополїи от Романова тръга... двѣ сєла на имѣ Лєвкоушанїи повыше Романова тръга... и Драгомирєщїи... и съ десѣтиною от свижоую рибоу, що боудоуть ловити людї от Драгомирєщи там оу них (Сучава, 1488 *BD* I, 342);

л ю д и м о н а с т и р с к и є (2), м о н а с т и р с к и є л ю д и (4) *(селяни, звільнені від усяких господарських повинностей, які підлягали монастирській юрисдикції)* монастирські люди: а тако(ж) соу(д)ци о(т) баковѣ или и(х) глобници или и(х) слоугн да нє имаєть ты люди монастирски(х) о(т) лоукачєщи соудити ни о которо(м) дилѣ... алє да и(х) соудѣт сами калоугєри наши о(т) бистрици свои люди (Сучава, 1459 *DIR*«*A*» 514); Тежъ паномъ владычнымъ десятникомъ нє надобѣ въ ты люди уступатися въ монастырскіє, а владыцѣ Полоцкому того игумєна у Пречыстой Пустынской нє судити, ни радити, ни пошлинъ ни якихъ на нихъ нє брать (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3); л ю д ы ц є р к о в ъ н ы є (1) *(феодально залежні селяни, які підлягали церковній юрисдикції)* церковні люди: А по семъ ненадобе вступоватись нн дєтємъ моимъ, ни внучатомъ, ни всєму роду моєму до века, ни въ люды церковъныя, ни во вси суды ихъ,—то все далъ єсми церкви Божой (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); к о р о л ѣ в с к и є л ю д и (1) *див.* **КОРОЛЄВСКИИ.**

3. феодально залєжні селяни, які одержували земельні ділянки, були звільнені від податків і зобов'язані натомість нести військову службу (13): сє ли будєть нє доспѣшенъ кн҃зю дмитрию люди своѣ послати (б. м. н., 1366 *P* 14); Якожъ про҃вилъ єсми пєрєже сєго королю єго милости, н король бы єго милость о томъ розъсмотрелъ и намъ допомагалъ тыми разы, пєн҃зьми ль, людьми ль, или имеиьємъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 364); Што прысылалъ єси къ намъ своєго посла Богуша дьяка... повєдаючы намъ вашу прыгодоу, которая вамъ стала сє отъ... великого князя московъского, што жъ онъ зъ доконъчаиь҃ своєго и крєстъного цєловаиь҃ вамъ выступилъ и люди свои моцно вослалъ оу вашу зємлю и шкоды вамъ великии подєлалъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

4. *(громадяни, підлеглі верховній владі короля, князя)* піддані (25): а за велкого (!) кн҃з олькѣрта... мы ислюбоуємъ тотъ миръ держати вѣлми твєрдо бєзо вс҃коѣ хитрости нє заимати намъ королєвы землѣ ни єго людии што єго слухають (б. м. н., 1352 *P* 5—6); а силу ни жадному да нє смѣєть никто о(т) наши(х) люде(х) брашовлѣномъ оучинити (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 677); прото абы єси намъ то о(т)правилъ такъ какъ бы на(м) того нє было жа(л) а люди наши з жонами изъ и(х) дѣтьми и со всими ихъ статъки зас҃ на(м) отъпоустилъ в нашу зємлю (б. м. н., 1496 *ПЧФГ* 36); а староста каменецкїи тыж абы имал моц от своєго господарѣ от кралѣ єго милости над каждым от подданных кролѣ єго милости оучинити справєдливост людєм и подданним нашим (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

5. *(населення будь-якої країни)* народ, жителі (5): коли(ж) оди(н) г(с)дрь вси(х) єсть тогды од(н)а манита маєть быти з ра(до)ю пановъ наши(х) которая(т) (!) имеєть быти вѣчно и добра҃ и года҃чая а (!) была любапрїимна (!) вси(м) люде(м) (XV ст. *ВС* 34 зв.); мы Стєфанъ воєвода... чиним знамєнито... ожє... дали єсми сєс наш лист... оусим Брашовѣном... оусим людєм и оусим коупцем, на то да имают от нас тот закон (Сучава, 1458 *BD* II, 261).

6. свідки (16): Пры томъ были люди зацные: Ѳедоръ княжа, на тотъ часъ Воєвода Луцкій; Рымонъ и Жыкгмонтъ, жолнере альбо бояре з Литвы... И при многихъ людей веры годныхъ светковъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 28); а васко мошенчичь на тои рокъ нє сталъ на завитыи а ни людии нє выслалъ (Галич, 1401 *Р* 65—66); а данило ис воитомъ и вывели своѣ люди и старци (Зудечів, 1411 *Р* 79); ажъ тамъ есмо, при той долыни Кобелыку, засталы бояръ Хмельницкихъ... зъ людми ихъ, которые намъ поведалы: же одъ той долыни по правой сторони грунтъ Хмельницкій, а по левой до Почапынци (Новоселица, 1430 *ГВКЛ* 7); Гдѣ колії дѣвка, алюбо жонъка, алюбо вдова боудѣ(т) на поли, алюбо в селѣ боудѣ(т) оусилована, и она крикомъ и плачомъ освє(т)чи своє оусилованїє а повала (!) а знамєна нєизнадѣны боудоуть, а лю(ди) то пере (!) соудо(м) вызнають которыми она свє(т)чена тогды то(т) имеєть казнєнъ по(д)лоу(г) вины пїсаны о сїльстве (XV ст. *ВС* 36—36 зв.); у опу tuiu hranycіu mni zawodyły y tyi moyi lude daley hranycіu zawely poczały mni powidaty w pana markowa zemlu (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

д о б р ы є л ю д и (25), л ю д и д о б р ы є (10) *див.* **ДОБРЫИ 3.**

7. *(мешканці міста)* городяни (10): нїское поклоненїе бїровоу о(т) брашова, о(т)... шо(л)тоуза хърлѣ о(т) бръла(д) даєм) виданїе твоєи мл(с)ти, аже остаща ваши людїе, на има щуль якобь и цирбы(с) оу виноу прѣ(д) соу(д)ци бръла(д)ски... про то(ж) азь єсм(м) кезѣшъ за тоты лю(дї), щобы они заплатили соу(д)це(м) (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675); прїидє къ г(с)во ми посо(л) о(т) брашєва и о(т) бръсѣ... и просили оу г(с)ва ми миръ и мыто, щобы на томъ правѣ было, яко было при оци нашє(м) алєксандрѣ воєво(дѣ) всѣмъ людє(м) о(т) брашєва и о(т) бръсѣ (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709); И тиж пак оу том промыслили єсмо та смо пожаловали шолтоузовє и паргарє и оуси оубогїи людї от наш тръг от Бръlад, та смо потвръдили им старїи закон (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

8. *(мешканці села)* селяни (2): мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже тоти истиннїи шолтоузовє и паргаровє и оуси наши мешчанє от мѣста от Бръlад, и пак оуси оубогїи людї от оусих сель що к томоу мѣстоу прислоухают... прїидоша прда нами ... и оупросили себѣ от нас, како абихмо им досмотрили старїи их хотар (Бирлад, 1495 *BD* II, 62—63); погорє(л)скиє дали на то па(т)деса(т) свѣтковъ зема(н) дороги(ц)ки(х) и людє(и) нашы(х) дороги(ц)кого повѣта (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *наз.* **люди, людї, лю(ди), лю(дї)** 69 (1375 *Р* 20; 1392—1393 *РФВ* 170; 1446 *Cost.* II, 251; 1453 *Cost.* II, 492; 1465 *АкВАК* III, 4; 1478 *AS* III, 17; 1481 *BD* II, 365; 1488 *AS* I, 88; 1499 *BD* II, 449 і т. ін.); **людє, lude** 6 (1422 *Р* 98; 1463 *ГГЯ;* 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1478 *ЗРМ;* 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119; 1500 *ДПЖН*); *ск. н.* **лю(д)** 1 (1448 *ДГПР*); *род.* **людєи, людє(и), ludey** 33 (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1444 *AS* I, 42; 1446 *Cost.* II, 251; 1470 *AS* I, 67; 1478 *AS* III, 17; 1481 *BD* II, 365; 1496 *AS* I, 245; 1500 *АЛМ* вип. 2,58 і т. ін.); **люди, людї** 22 (1399 *Р* 59; 1404 *Р* 70; 1452 *Cost.* II, 410; 1458 *BD* I, 9; 1459 *DIR«A»* 514; 1467 *Mih. Doc.* 125; 1472 *DIR«A»* 530; 1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 256; 1498 *BD* II, 412 і т. ін.); **людии, людьи, людїи, ludij** 13 (1352 *Р* 6; 1378 *Р* 25; 1386—1418 *Р* 35; 1391 *Р* 45; 1395 *GL* 166; 1401 *Р* 66; 1436 *Cost.* II, 698; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1466 *BD* I, 106; 1487 *AS* I, 240); **лю(д)** 4 (1447 *Cost.* II, 288; 1448 *DIR«A»* 491); **!ло(д)** 1 (1447 *Cost.* II, 288); **людє** 1 (1488 *AS* I, 88); **! людє(х)** 1 (1435 *Cost.* II, 677); **людыи** 1 (1466 *BD* I, 105); *зам. місц.* **при людей** 1 (1389 *РЕА* I, 28); *дав.* **людєм, людемъ, людє(м), людємь, ludiem, ludem, лю(д)мъ** 43 (1389 *РЕА* I, 26; 1391 *Р* 45; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1437 *Cost.* II, 709; 1449 *Cost.* II, 742; 1466 *BD* I, 95; 1496 *BD* II, 405; 1499 *BD* II, 424; XV ст. *ВС* 17; 1500 *АЛМ* 58 і т. ін.); **людѣ(м)** 1 (XV ст. *СЯ* 43); **людѧмъ** 1 (1484 *ЯМ*); *знах.* **люди, лю(дї)** 54 (1366 *Р* 14; 1411 *Р* 79; 1434 *Cost.* II, 675; 1444 *Cost.* II, 208; 1453 *Cost.* II, 462; 1466 *BD* I, 96; 1475 *BD* I, 200; 1481 *BD* I, 257; 1492 *AS* III, 23; 1500 *АЛМ* вип. 2,58 і т. ін.); **людей** 13 (1430 *ГВКЛ* 8; 1478 *AS* III, 17; 1490 *Пам.;* 1495 *ВМЗД;* 1499 *AS* I, 118; XV ст. *СГЧА;* 1500 *АЛМ* вип. 2, 58; *АСД* II, № 3); **людии** 3 (1375 *Р* 20; 1445 *СРК*); **лю(д)** 3 (1447 *Cost.* II, 288; 1448 *ДГПР;* 1475 *BD* I, 200); **люды** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); **людє** 1 (1457 *Cost.* II, 809); **! людєхъ** 1 (1433—1443 *АРМ*); *зам. місц.* що боуде(т) **иа люды** чинити сѣ 1 (1472 *DIR«A»* 530); кривдо иа тых **люди** 1 (1459 *BD* I, 29); *ор.* **людми, лю(д)ми, людьми, лю(д)мї** 50 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1378 *Р* 25; 1413 *GL* 48; 1430 *ГВКЛ* 7; 1448 *DIR«A»* 491; 1458 *BD* II, 262; 1466 *AS* I, 62; 1489 *AS* I, 89; 1498 *АЛМ* 163; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **людмы, ludmy, liudmy** 5 (1413 *GL* 48; 1430 *ГВКЛ* 8; 1499 *BD* II, 420); **люди** 2 (1464 *DIR«A»* 517; 1472 *DIR«A»* 530); *місц.* **иа людехъ, людє(х)** 3 (1449 *Cost.* II, 391; 1490 *Пам.;* 1500 *АСД* II, № 3); **иа людѣхъ** 1 (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

Див. ще **ЛЮДЇЄ, *ЛЮДЪ.**

ЛЮДЇЄ *мн.* (2) *(цсл.* людиє) городяни (1): даєм) виданїе твоєи мл(с)ти, ажє остаща ваши людїе, на има щуль якобь и цирбы(с) оу виноу прѣ(д) соу(д)ци бръла(д)ски (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675);

т о р г о в є с к ы є л ю д ї є (1) *див.* ***ТОРГОВСКЫИ** [2].

ФОРМИ: *наз.* **людїе** (1434 *Cost.* II, 675; 1453 *Cost.* II, 461).

Див. ще **ЛЮДИ 7.**

***ЛЮДСКИИ** *прикм.* (7) людський: Люцкые справы, еслибы не были стверженны голосомъ светковъ, албо сведцьствомъ писма, бардзо бываютъ въ запомненю (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26); вло(д)славъ бжиєю мл(с)тью кроль полскии... знаменито чинимы... иже какъ коли дьяволомъ... неприятелємъ людского поколѣнья зъєднано было ижь нѣкгды... алєксандръ воєвода землѣ молдавскои з направы а рады неприятелии нашихъ... приса гъ... намъ оучиненыхъ... переступивши и зломивши былъ на противу намъ и на(с) розгнѣвалъ (Ланчиця, 1433 *Р* 120—121); колижь межи рожаємь людьскимь ничого нє єсть пилнишее, нижьли памяти потребизна єсть, абы дѣла листовымъ писмомь и свѣдоцствомъ оутвержено людьскимь про тожь мы иляшь воєвода... знаменито чинимо... како... землю шепиньскую... дароуємы а ворочаємы тому истино(м) королєви (Львів, 1436 *Cost.* II, 706—707); слушно єст ажбы вчинки людъскии которыижь ⟨съ⟩ часомъ отходат достаточнымъ свєдєтствомъ листов и иа потомъ будучимъ былибы явны (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *род. одн. ч., с.* **людского** 1 (1433 *Р* 120); **лю(д)ска(г)** 1 (XV ст. *ВС* 12); *ор. одн. ч., с.* **людьскимь, людскимъ** (1436 *Cost.* II, 706; 1451 *АкЮЗР* II, 106); *наз. мн. ч.* **людъскии** (1499 *AS* I, 117); *наз. мн. ж.* **люцкые** (1389 *РЕА* I, 26).

***ЛЮДЪ** *ч., зб.* (2) *(населення будь-якої країни)* народ, жителі (1): знаменитосто чинимы презъ тънь листъ... иже мы романъ воєвода... слубили єсми и слубуємъ... королеви... вѣрнє служити... на его оусѣ неприателѣ помагати... выавъши землю пруськую и литовьскую и с ону сторону кракова про далєкость нашего люда ихъ оудрачениа (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607);

◇ д о с п є ш н ы и л ю д ъ (1) *див.* **ДОСПѢШЄНЪ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **люда** (1393 *Cost.* II, 607); *місц. одн.* **оу людоу** (XV ст. *ВС* 34).

Див. ще **ЛЮДИ 5.**

***ЛЮДЪСКИИ** *див.* ***ЛЮДСКИИ.**

***ЛЮДЬСКИИ** *див.* ***ЛЮДСКИИ.**

ЛЮТИКЪ *ч.* (3) *(особова назва):* и мы подлѣ г⟨о⟩сп⟨о⟩д(а)рьского приказаньа пытали єсмо свѣтков: ...пана Лютика, пана Мишка Глоуского (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); А при томъ были добрые людє па(н) васко люби(ч) писа(р) королєв ски(и)... па(н) лютикъ небогаты(и) (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лютикъ** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1478 *ЗРМ*); *род. одн.* **Лютика** (1475 *AS* I, 70).

***ЛЮТИЦЯ** *див.* ***ЛЮТЫЦЯ.**

ЛЮТКОВЪСКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были исвѣдъци панъ судивои староста кракувъскии... панъ мартинъ лютковъскии (Бохур, 1377 *Р* 24).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лютковъскии** (1377 *Р* 24).

***ЛЮТЫЦЯ** *ж.* (3) *(назва річки у Волинській землі)* Лютиця: я Любартъ Кгедеминовичъ, Луцкий и Володимерский князь... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку... зъ ловы, погонными и осочъными... почонъ отъ Песчанъки бродку... до Любецкого мосту на болоте речъки Лютыцы (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); я єще будучи в добром здоровю... дала єсми єму по своєм животе имєнє оу вотчизну на имѦ Любчо... с полми... почонши посєрєд Мухотолок рєкою Лютицєю до мосту (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242).

ФОРМИ: *род. одн.* **Лютыцы** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *ор. одн.* **Лютыцею** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); **Лютицєю** 1 (1488 *AS* I, 242).

***ЛЮЦКЫИ** *див.* ***ЛЮДСКИИ.**

***ЛЯТЪСКИИ** *див.* **ЛѦДСКИИ.**

***ЛЯХИ** *див.* ***ЛѦХЫ.**

***ЛЯХОВСКИИ** *див.* ***ЛѦХОВСКИИ.**

ЛѦДСКИИ *прикм.* (8) польський, лядський (3): Мы воицєхъ з бжиєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣздєнскии... янъ окганка рокгозєнскии пєлка с копыдлова лѦдскии... слюбуємы и записуємы сѦ стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123); Благословенье Ісидора, митрополита Киевского и всея Руси, легатоса и отъ ребра апостолского сѣдалища Лятъского и Литовъского и Немецъкого, въ Холъмѣ о святемъ дусѣ сыномъ нашего смѣрения старостамъ Холмъскимъ и воеводамъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); и єщє єсми дали прѣ(д)рєчєнном(у) болѣрин(у) пан(у) михаилу логоѳєт(у)... єдино мѣсто о(т) пустини близко граници лѣ(д)цкои, на имѣ сєлищє гавриловци, да осади(т) собѣ сєло (Сучава, 1445 *Cost.* II, 218—219);

л Ѧ д ц к а я (л ѣ с к а я) з є м л я (2) Польське королівство, Польща: и варє кто имє(т) звати или о(т) чужєи зємли или о(т) лѦ(д)цкую зємли или о(т) нашєи зємли, а тоты люди оуси кулко иму(т) быти, оу тоту монасты(р), да є(ст) и(м) слобо(д)но орали (sic.— *Прим. вид.*) соби и жито сїати (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461); мы Стєфаи воєвод... чиным знамєнито... оже даємь и дали єсмы сєс нашь лист нашємоу татарин(оу) и холопоу, що он побиглъ от нас а ис нашєи зємли до лѣскои зємли (Сучава, 1470 *BD* I, 140); г р и в н а л Ѧ д ъ ц к а я (3) *див.* **ГРИВНА** 1.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **лѦдскии** (1433 *Р* 122); *род. одн. с.* **Лятъского** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *род. одн. ж.* **лѣскои** 1 (1470 *BD* I, 140); **лѣ(д)цкои** 1 (1445 *Cost.* II, 219); *знах. одн. ж.* **лѦ(д)цкую** (1453 *Cost.* II, 461); *род. мн.* **лѦдъцкихъ** 1 (1386—1418 *Р* 35); **лѦцкихъ** 1 (1386—1418 *Р* 35); **лѦдьскихъ** 1 (1433—1443 *АРМ*).

***ЛѦДЦКИИ** *див.* **ЛѦДСКИИ.**

***ЛѦДЪЦКИИ** *див.* **ЛѦДСКИИ.**

***ЛѦДЬСКИИ** *див.* **ЛѦДСКИИ.**

***ЛѦС** *див.* **ЛѢСЪ.**

***ЛѦТО** *див.* **ЛѢТО.**

ЛѦХ *ч.* (1) *(особова назва):* А сє я пан Панаско Голубович, а я пан Михайло Цєлович, а я пан ЛѦх Конюский сознаваєм симъ нашимъ листом жаловал пєрєд нами пан Фєдко канцлєр... на Данила (Ступно, 1444 *AS* I, 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ЛѦх** (1444 *AS* I, 41).

Див. ще ***ЛѢХОУЛЪ.**

!ЛѦХВЬСКЫЙ *див.* ***ЛѦХОВСКИИ.**

***ЛѦХИ** *див.* ***ЛѦХЫ.**

***ЛЯХОВЄ** *див.* **ЛѦХОВО.**

ЛѦХОВИЦКИ, ЛѦХОВИЦЪКИ *ч.* (2) *(особова назва):* а при томъ боули свѣдоци, Панъ Татомиръ Балицки панъ ивашко Голєшєвски, Панъ Марко, ЛѦховицъки, Самодєржа, Ватаманъ ЛѦховицки (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ЛѦховицки, ЛѦховицъки** (1473 *ЗНТШ* V, 3).

ЛѦХОВО *с.* (3) *(назва села у Волинській землі)* Ляхів: а в лѦховє оу гиричи пану чусє нє надобє оуступати сѦ (Луцьк, 1434 *Р* 128); Сє я Ванко Скєрдѣєвич... вызнаваю, иж я... кн⟨Ѧ⟩зю Сємєну Василєвичу ... продал єсми ємоу вѣчную отчизну свою... а то єстъ на имѦ: Квасилов... а ЛѦхово (Володимир, 1470 *AS* I, 65); А пану Олє(х)ну на єго до(л)ницю (!) досталосє бачаница... А ляхово (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ЛѦхово, ляхово** (1470 *AS* I, 65; 1478 *ЗРМ*); *знах. одн.* **лѦховє** (1434 *Р* 128).

***ЛѦХОВСКИИ** *ч.* (2) *(особова назва):* а при то(м) были... па(н) лама(н) хороужии лоуцькии... а па (!) михаило ляхо(в)скии (б. м. н., п. 1450 *ПИ* № 9); А при том были люди добрыи: Пан Михайло Олєксандрович Загоровский... а пан Михайло ЛѦхвьскый (!) (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ляхо(в)скии** 1 (п. 1450 *ПИ* № 9); **! ЛѦхвьскый** 1 (1475 *AS* III, 14).

***ЛЯХОВЪ** *прикм.* (1) ◊ д в о р и щ є Л я х о в о *див.* **ДВОРИЩЄ.**

ФОРМИ: *род. одн. с.* **Ляхова** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

***ЛѦХЫ** *мн.* (4) **1.** Польща, Польське королівство (3): аже поидуть таровє (!) на лѦхы тогда руси нєволѦ поити ис татары (б. м. н., 1352 *Р* 6); И тыми разы они засє к на(м) приє(ж)джали и жалова(л) на(м) тотъ Стєпа(н) є(р)моличъ з бра(т)єю своєю на курила и повєдили на(м), што(ж) дє(и) пє(р)во сєго о(т)цы и(х) (право) мѣли пєрє(д) королємъ єго мл(ст)ю оу лѦсє(х) в радомли и(м) бы о(д)ны(м) о(т)суди(л) тую о(т)чи(н)ну (Вільна, 1495 *БСКИ*).

2. поляки (1): а намъ сущимъ православнымъ християномъ Ляхомъ и Руси достоитъ исполняти Божия церкви и ихъ свещенъниковъ, а не обидети; есмо бо нини, далъ Богъ, одино братя християне Латыни и Русь (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *дав.* **Ляхомъ** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *знах.* **лѦхи** 1 (1352 *Р* 6); **лѦхы** 1 (1352 *Р* 6); *місц.* **оу лѦсє(х)** (1495 *БСКИ*).

***ЛѦЦКИИ** *див.* **ЛѦДСКИИ.**

ЛѦШКОВЬСКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* а на то свѣдоци панъ мартинъ воєвода... панъ бъданъ лѦшковьскии соцкии тєрєбовєльскии луникъ (Львів, 1386 *Р* 31).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лѦшковьскии** (1386 *Р* 31).

! МА ⟨МЫ⟩ (1): а по нашємъ животѣ кто будєтъ г(с)п(д)ръ нашєи зємли... то(т) щобы нє поруши(л)... нашєго данїа що родите(л) нашъ да(л) и ма(!) дали за єго дїю и за нашє здравїє (Сучава, 1453 *DIR«A»* 503).

Див. **МЫ** [1] 1.

МАГДА *ж.* (4) *(особова назва, пор.* Мъгдълинъ): и заплати(х) азь... оуси тоти вишєписанїи пинѣзи... оу роуки сєстра(м) єго магди и мари (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прⷭд нами... Магда, дочка Михоулова... и оуноукове єи... и дали... ⟨от⟩ сво(є)го праваго оурика... єдно сєло... слоугам нашим Работъ и сєстри єго Соръ (Сучава, 1493 *BD* II, 14).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Магда, ма(г)да** (1488 *ДГСВМЩ;* 1493 *BD* II, 14); *род. одн.* **магды** (1472 *DIR«A»* 528); *дав. одн.* **магди** (1488 *ДГСВМЩ*).

МАГОША *ж.* (2) *(особова назва, мад.* magaš «високий»): мы Стєфанъ воєвода... знамєнито чиним, оже... прїидоша прѣд нами... наши слоуги Петрє и брат єго Онє и сєстри их Магоша и Станка... и продали... єдно сєло... слоугам нашим Ивоулоу Мъндрє и братаничю єго Тоадєроу (Сучава, 1493 *BD* II, 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Магоша** (1493 *BD* II, 18); *дав. одн.* **Магошє** (1493 *BD* II, 19).

***МАЄСТАТЪ** *ч.* (9) *(стч.* majestát, *стп.* majestat, *лат.* majestas) **1.** *(титул верховного правителя)* величність (4): а на крѣпость тому всєму вышєписаному печать маистату нашого вєлѣли єсмо привѣсити (Ланчиця, 1433 *P* 121); Въ соуботоу, въ дєнь свⷭтого Францишка... снємь посполиты зємль маистатоу господарѣ кролѣ єго милостъ роуских и подолских и молдавских на полноумь мѣстьци под Хотинем был и сталь и чинєнь (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

2. грамота верховного правителя (4): а тамъ прє(д)рєчєныи господаръ, коро(л) казимиръ, имаєтъ на(с) своимъ маистатомъ потвєрдити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734); ми Стєфан воєвода... вызнавами и явно чиним ис тым то нашим листом, и знамєнитым и верным и хр(ис)тїанским маистатом (Сучава, 1462 *BD* II, 292); А сєт *(в ориг.* сє(т).— *Прим. вид.)* мы Стєфань воєвода... вызнавамы... ис тым то нашимъ свєтлымь и справєдливым и милє выписаимы маистатомь каждомоу добромоу... кто коли на тоть наш верны листь позрить... аже мы и слюбоуємь и слюбили єсми... королєвѣ полскомоу... абыхомь мы их милости верни и подьдани были на вєки (Сучава, 1468 *BD* II, 300—301).

3. печать верховного правителя (1): а на крⷭпькость (!) томоу всємоу маєстатъ нашъ єсмо прывⷭсили и наша рада зємли молдавскоѣ свои печати къ сємоу нашомоу листоу прывѣсили жъ (Сучава, 1442 *Cost.* II, 717).

ФОРМИ: *род. одн.* **маистатоу, маистату** 3 (1433 *P* 121, 125; 1467 *BD* II, 297); **! мистатоу** 1 (1462 *BD* II, 285); *знах. одн.* **маєстатъ** 1 (1442 *Cost.* II, 717); **маистатъ** 1 (1439 *Cost.* II, 713); *ор. одн.* **маистатом, маистатомъ, маистатомь** (1448 *Cost.* II, 734; 1462 *BD* II, 292; 1468 *BD* II, 301).

! МАЄ(Т) ⟨МАТЄРЬ⟩ (1): Розмышлєниє єсть и має(т) (!) вси(х) цно(т) (XV ст. *BC* 14 зв.).

Див. **МАТИ** [1].

***МАЄТНОСТЬ** *ж.* (2) *(земельне володіння)* маєток, маєтність: Васылый Сангушковичъ... и мы дворане господарскіе... былысмо у земянына повету Браславского, пана Карпа Ивановыча Мыкулынского... и покладалъ передъ намы лыстъ господара его мылости... которымъ пышетъ, абысмо крывду его зъ земяны Браславскими и бояры Хмелницкимы разсудылы, и грани около маетностей его учинылы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); Билъ намъ чоломъ богомолецъ нашъ Єфремъ, владыка Луцкий и Острозский и покладалъ передъ нами листъ данины певныхъ маетностей на Волыню... отъ князя Луцкого и Володимерского Люборта Кгедиминовича (Городно, 1498 *АрхЮЗР* I/VI, 1).

ФОРМИ: *род. мн.* **маетностей** (1430 *ГВКЛ* 7; 1498 *АрхЮЗР* I/VI, 1).

МАЖА *ж.* (11) *(мад.* mázsa) *(великий купецький віз, запряжений волами)* мажа: И дали єсми том(оу) монастирю на каждоє лѣто по(д) ѣ мажи рибоу о(т) кєлїи (Сучава, 1446 *DIR«A»* 485); развѣ которїи боудоут возити рибоу, он абы давал от єдноу мажоу єдноу рибоу (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мажа** (1466 *BD* I, 105); *род. одн.* **мажи** (1466 *BD* I, 96); *знах. одн. зам. род.* от єдну **мажоу** (1495 *BD* II, 64); *наз. мн.* **мажи** (1470 *DIR«A»* 523); *род. мн.* **ма(ж)** (1472 *ДГСВМ*); *знах. мн.* **мажи** (1446 *DIR«A»* 485; 1466 *BD* I, 105; 1470 *DIR«A»* 523; 1472 *ДГСВМ*).

МАЗОВЄСКИ *ч.* (1) *(особова назва):* а свѣдковє на то панъ хрщєнъ судомирски(и)... панъ пашко мазовєски (Львів, 1399 *P* 59).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мазовєски** (1399 *P* 59).

МАЗОВЄСКІ *прикм.* (1) *(стп.* mazowiecki, *пор.* Mazowsze — *історична область у Польщі):* Мы бискупи мацѣи прємыски и офанасѣи владыка прємыски па(н) ⷭнъ дѣди(ч) тарнов(с)ки староста ру(с)ки... па(н) петръ воєвода мазовєскіі... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь мєжи... г(с)дрмъ кролє(м) влодиславомъ... с однои строны мєжи панею ⷭдвигою отиною пилєцкою... с другоѣ строны... о залѣсиє... на многи(х) роцѣхъ прѣд на(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **мазовєскіі** (1404 *P* 69).

Див. ще ***МАЗОВЬСКЫЙ.**

МАЗОВШАНИНЪ, МАЗУВШАНИНЪ *ч.* (3) *(особова назва):* А при томъ были исвѣдъци панъ ходько быбєлъскии... панъ пашко мазувшанинъ (Вишня, 1393 *P* 52); мы бискупи мацѣи прємыски и офанасѣи владыка прємыски па(н) ⷭнъ дѣди(ч) тарнов(с)ки... гнѣво(ш) подкомори

Ѧшєкъ мазовшѦни(н) мичко куликов(с)ки... чинимы знаємо како ко(л) та рѣчь мєжи... г(с)дрмъ кролє(м) влодиславомъ... с однои строны мєжи панєю Ѧдвигою отиною пилєцкою... с другоѣ строны... о залѣсиє ...на многи(х) роцѣхъ прєд на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мазовшаниинъ** 1 (1400 *Р* 61); **мазувшаниинъ** 1 (1393 *Р* 52); **мазовшѦии(и)** 1 (1404 *Р* 69).

***МАЗОВШѦНИНЪ** *див.* **МАЗОВШАНИИЪ.**

***МАЗОВЬСКЫЙ** *прикм.* (2) (*пор.* Mazowsze — *історична область у Польщі*): Вѣдаи то каждыи чл҃вкъ... ожє я кнѦзь єоунутии и кистютии... чинимы мнръ твєрдыи ис... казимиромь мазовьскымь и съ єго зємлѦми... мазовьскою, люблиньскою сєтѣховьскою и со львовьскою (б. м. н., 1352 *Р* 5).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **мазовьскымь** (1352 *Р* 5); *ор. одн. ж.* **мазовьскою** (1352 *Р* 5).

Див. ще **МАЗОВЄСКИІ.**

МАЗУВШАНИНЪ *див.* **МАЗОВШАНИНЪ.**

МАИ *ч.* (53) (*гр.* μάιος, *лат.* maius) (*назва місяця*) травень, май: писано под нашими печатами на столномъ мѣстѣ оу сигѣтоу вѣ лѣ(т) ѕ҃ и ц҃ и в҃і м(с҃)ца мая въ а҃ дн҃ь (Сігет, 1404 *ГМ*); писано оу долнїи торгъ оу лѣто шєстотысѦчноє дєвѦтьсоть и дєвѦтнадєсѦтє лѣто, маїя к҃є, оу пнє(д)лни(к) по оузнє(с)ни г҃ни (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); писа(н) оу луцку... м(с҃)ца мая є҃ дє(н) (Луцьк, 1434 *Р* 128); А писан в Киеве мая осмого дня индиктъ четвертыи-надцать (Київ, 1451 *ЗНТШ* XI, 10); Пис(а) Ион даскал оу Яс, в лѣто ≠ѕцпд, маїа к҃в (Ясси, 1476 *BD* I, 209); Писанъ у Кракове, мая 30 день, инъдиктъ 5 (Краків, 1487 *РИБ* 227); Pysan w Tryszyni maja 3 den (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **маи, ма(и), ma(i)** 16 (1434 *Cost.* I, 391; 1435 *Cost.* I, 409; 1436 *BAM* 30; 1443 *Cost.* II, 127; 1459 *DIR«A»* 514; 1462 *BD* I, 56; 1479 *BD* I, 226, 229; *Cost. S.* 99; 1484 *BD* I, 279 і т. ін.); *зам. род.* м(с)ца **маи, ма(и), ma(i)** 10 (1425 *Cost.* I, 174; 1437 *Cost.* I, 516; 1443 *Cost.* II, 145; 1449 *Cost.* II, 380; 1470 *BD* I, 148, 151; 1475 *BD* I, 207; 1480 *DC* 10; 1484 *BD* I, 277); *род. одн.* **мая, маѦ, maja, маїа, маия, маїя, маиѦ** 26 (1404 *ГМ;* 1411 *Cost.* II, 638; 1426 *BAM* 22; 1431 *ГВКЛ* 9; 1446 *Р* 153; 1451 *ЗНТШ* XI, 10; 1476 *BD* I, 209; 1481 *KI;* 1489 *AMB;* 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **маю** 1 (1484 *BD* I, 283).

МАИБОРЗО *присл. найв. ст.* (1) найшвидше: тогди им... имаєм дати вѣдати... како мочи моум маиборзо (Гнрлов, 1499 *BD* I, 423).

Пор. **БОРДЗО.**

МАИКОЛѦ *ж.* (3) (*особова назва*): мы алєксандръ воєвода... знаємо чинимь... ожє тота истиннаѦ маиколѦ дъщи стоѦнова... и съ своими оунучаты... тѦгали на влада (Баня, 1418 *Cost.* I, 126—127).

ФОРМИ: *наз. одн.* **маиколѦ** (1418 *Cost.* I, 126, 127); *ор. одн.* **маиколєѦ** (1418 *Cost.* I, 127).

МАИПОЖИТОЧНѢИ *присл. найв. ст.* (1) найкорисніше: А пак... Ян Олбрахть ... ис... братїю єго милости, тогди имали би пєрєвозити сѣ також... по коуда сѣ им и нам боудєт видити маиполипшєи, маипожиточнѣи, тоуда пєрєвозити сѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

МАИПОЛИПШЄИ *присл. найв. ст.* (1) найкраще: А пак... Ян Олбрахть... ис... братїю єго милости, тогди имали би пєрєвозити сѣ також... по коуда сѣ им и нам боудєт видити маиполипшєи, маипожиточнѣи, тоуда пєрєвозити сѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

Див. ще **НАИЛИПШЄ, НАЛЄПЄЙ.**

Пор. ***ЛѢПШЄ, ЛѢПѢЙ.**

***МАИСТАТЪ** *див.* ***МАЄСТАТЪ.**

***МАКАВЄИ** *ч.* (1) (*особова назва, гр.* Μακκαβαῖος, *гебр.* Macchabaei) Маковій: пришолъ кнѦзь Фєодоръ... мѣсєца аугуста въ а҃ дєнь на дн҃ь ст҃хъ м(ч)нкъ макавєи (Сучава, 1403 *RS* 338).

ФОРМИ: *род. мн.* **макавєи** (1403 *RS* 338).

***МАКАРИЄВЪ** *прикм.* (2): да боудє(т) ємоу и єго градиною и съ въсѣмъ намѣстиємъ тоє оусє вышєписанноє и виногра(д) и мѣсто о(т) кєлїи и калугєра макариєва кєлиа и съ въсѣмъ присєлєниємъ (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **макариєва** (1443 *Cost.* II, 185); *знах. одн. ж.* **макариєвоу** (1443 *Cost.* II, 125).

Пор. **МАКАРЇЄ.**

МАКАРЇЄ *ч., невідм.* (3) (*особова назва, молд., цсл.* Макарии, *гр.* Μακάριος) Макар: а господство мы оу том благопроизволих нашим благым произволєнїєм... и оучинили єсми и въ задоушїє... яко да оутвръдим и оукрѣпим наш свѦтыи монастир... гдє єст ієгоумєн молєбник наш кір поп Макарїє (Ясси, 1497 *BD* II, 99—100); Тоє въсє вышєписанноє да єст томоу свѦтомоу нашємоу монастири... гдє єст ієгоумєнь (*в ориг.* ієгоумєннь.— *Прим. вид.*) ієрмонах кір поп Макарїє, от нас оурик (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

Див. ще ***МАКАРЪ.**

***МАКАРЪ** *ч.* (1) (*особова назва, пор. цсл.* Макарии): Макару Володковичу волость Биринъ на годъ, послѣ пєрвыхъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Макару** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

Див. ще **МАКАРЇЄ.**

! МАККСИМА ⟨МАКСИМА⟩ *див.* **МАКСИМЪ.**

***МАКРЯ** *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор.* Мокрина): тоє въсє що бы ємоу оурикъ съ въсѣмъ доходомъ ємоу и дѣтємъ єго и братїамъ єго, макрѣ и михаилоу (Сучава, 1429 *Cost.* I, 290).

ФОРМИ: *дав. одн.* **макрѣ** (1429 *Cost.* I, 290).

***МАКСАКЪ** *ч.* (1) (*особова назва, тюрк.* maqsaq «що любить славу»): мы кнѦ(з) дв҃дъ дмитриєви(ч)... макса(к) кгирдиви(д) сѣликъ с҃нъ єго сємє(н) воилови(ч҃)... чинимы знамєни(т)... како... коли кнѦ(з) ... дмитрии... вєлико(м)... володиславу... вѣрность... слюби(л) а мы... ислюбуємы за нєго (Лучиця, 1388 *Р* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **макса(к)** (1388 *Р* 38).

МАКСИМЪ *ч.* (21) (*особова назва, гр.* Μάξιμος, *лат.* Maximus): а писана грамота... оу чєтвєрто(к) м(с)ца гєнъварѦ оу к҃а д҃нь на памѦть ст҃го о҃ца макксима (!) исповѣдника (Погоничі, 1422 *Р* 98); Ино мы послалы вижа замку Браславского, пана Хацка до зємянъ Браславскихъ: пана Максыма Тымковыча, пана Ярмолу, пана Євсея и пана Кмыту (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); А на то єст... вѣра болѣрь наших... в. п. Ивашка и в. п. Максима пръкалабоьє кєлєиских (Сучава, 1484 *BD* I, 279); Я макси(м) харитонови(ч) горкавы(и) мѣщани(н) киє(в)ски(и) сознаваю симъ мои(м) листо(м) прода(л) єсми мѣстцо своє коморноє (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Максимъ, макси(м)** (1480 *BD* I, 241; 1481 *ГПМ;* бл. 1500 *ПИ* № 2); *род. одн.* **Максима, ма(к)сима, ! макксима** 13 (1422 *Р* 98; 1424 *Р* 99; 1436 *Cost.* I, 484; 1437 *Cost.* I, 541; 1479 *BAM* 62; 1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 259; 1482 *BD* I, 260; 1483 *BD* I, 268; 1484 *BD* I, 279 і т. ін.); **Максыма** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *дав. одн.* **максимоу** (бл. 1500 *ПИ* № 2); *знах. одн.* **Максыма** (1430 *ГВКЛ* 8).

Див. ще **МАКСИНЬ.**

МАКСИНЄЩИ *мн.* (3) (*назва села у Молдавському князівстві*): Тѣм мы... дали и потвєрдили єсми ємоу... дроугоє сєло Лозна... и Максинєщїи (Сучава, 1480 *BD* I, 246); а хотар тои вишєписа(н)но⟨и поло⟩вини сєло, на имѣ максинєщи, вышнои части, да є(ст) о(т) оусєго хотара половина (Васлуй, 1497 *Cost. S.* 212).

ФОРМИ: *наз.* **максинєщи** (1497 *Cost. S.* 212); *род.* **Максинєщи** (1497 *Cost. S.* 212); *знах.* **Максинєщїи** (1480 *BD* I, 246).

***МАКСИНЄЩЇИ** *див.* **МАКСИНЄЩИ.**

***МАКСИНЪ** *див.* **МАКСИНЬ.**

МАКСИНЬ *ч.* (14) *(особова назва, молд., пор.* Максимъ): а на то є(ст) великаа мартоурїА... па(н) борра шандро и па(н) максинь келїискыи(х) (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98—99); мы стефа(н) воєвода знамєнито чини(м)... оже тота истин(н)аа мароу(ш)ка, дочка стана максина, жаловали єсми ⟨єи особн⟩ою нашею мл(с)тїю (Васлуй, 1497 *Cost. S.* 212).

ФОРМИ: *наз. одн.* **максинь** (1479 *Cost. S.* 99); *род. одн.* **максина, Ма(к)сина** 12 (1479 або 1480 *Cost. S.* 105; 1479 *ПГВСА;* 1481 *BD* I, 249; 1482 *BD* I, 262; 1483 *BD* I, 272; *Cost. S.* 122; 1484 *BD* I, 283, 286; 1497 *Cost. S.* 212 і т. ін.); ! **Мисина** 1 (1483 *BD* I, 270).

Див. ще **МАКСИМЪ.**

***МАКСЫМЪ** *див.* **МАКСИМЪ.**

***МАЛАЯ БЫСТРИЦЯ** *ж.* (1) *(назва річки у Галицькій землі):* а тая села лежат в Галицкой волости, на Малой Быстрици (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Малой Быстрици** (1378 *ЗНТШ* LI, 5).

***МАЛАЯ ИВЄНКА** *ж.* (2) *(назва річки у Київській землі):* а писали єсмо г(с)дрю Своємоу на памА(т)... С ловъко(в)скоє дороги по малоую ивєнкоу, а малою ивєнкою по ло(в)ко(в)скоую дорогоу (б. м. н., 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *знах. одн.* **малоую ивєикоу** (1458 *P* 167); *ор. одн.* **малою ивєикою** (1458 *P* 167).

***МАЛАЯ РЄБРЇЧОАРА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* Тѣм мы... дали и потвръдили єсми ємоу оу нашеи зємли оу молдавскои на Малою Рєбрїчоарѣ селище Никооарино (!) (Сучава, 1459 *BD* I, 27).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Малою Рєбрїчоарѣ** (1459 *BD* I, 27).

Див. ще ***РЄБРИЧОАРА.**

!МАЛЄБНИКЪ *див.* **МОЛЄБНИКЪ.**

***МАЛЄЄВСКИИ** *прикм.* (2) ◇ п о л є м а л є є в с к о є *див.* **ПОЛЄ** 1.

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **малєєвскоє** (1478 *AS* III, 17); *ор. одн. с.* **малєєвским** (1478 *AS* III, 17).

МАЛЄХОВСКИИ, МАЛЄХОВЬСКІИ *ч.* (2) *(особова назва):* а при томъ были шлАхєтнии пановє... михалъ малєховскии янъ хлопєцкии (Львів, 1421 *P* 94); а закопы копали панъ михалъ малєховьскіи панъ григорь бартошовьскіи (б. м. и., 1424 *P* 104).

ФОРМИ: *наз. одн.* **малєховскии, малєховьскіи** (1421 *P* 94; 1424 *P* 104).

***МАЛЄЧКОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* коупилъ панъ ганько сварць... в олєшка оу оу (!) малєчковича... село и зємлю (Львів, 1368 *P* 15).

ФОРМИ: *род. одн.* **малєчковича** (1368 *P* 15).

***МАЛЖОНЪКА** *ж.* (2) (*стп.* małżonka) жінка, дружина: о оудова(х) и о ма(л)жонъка(х) имже поспо(л)но запїсаніе нєзалєжи(т) николи (XV ст. *BC* 33).

ФОРМИ: *місц. мн.* **о ма(л)жоиъка(х), малъжо(н)кахъ** (XV ст. *BC* 8, 33).

МАЛИНСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ были сведки наши верная рада: панъ Немира, староста Луцкий, а панъ Федорко Малинский (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* I/VI, 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Малиискый** (1444 *АрхЮЗР* I/VI, 8).

***МАЛИНЦИ** *мн.* (1) *(назва села на Буковині)* Малинці: тѣм мы... дали и потвръдилн єсми єму... села на имѣ шизкоуци, где бы(л) юрїева двора (!) на прутѣ, и мали(н)ци (Сучава, 1456 *Cost.* II, 577).

ФОРМИ: *наз.* **мали(н)ци** (1456 *Cost.* II, 577).

***МАЛИНЪ** *прикм.* (2): мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... оже прїидє прАд нами... Оурита, дочка Малина, оуноука Жоуржа Пїатра и продала свою правоую отниноу... єдно село на оустїє Рєбричоари (Сучава, 1490 *BD* I, 390).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Малина** (1490 *BD* I, 390); *дав. одн. ж.* **Малини** (1490 *BD* I, 390).

Пор. **МАЛѢ.**

***МАЛИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* тѣмъ мы... дали єсми ємоу... село где би(л) мали(ч) оу жоуржики (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мали(ч)** (1437 *Cost.* I, 541).

***МАЛМАЗИЯ** *ж.* (1) (*стп.* małmazyja, *стч.* malvazie, *лат.* malvazia) *(сорт виноградного вина, яке виробляли у грецькому місті Мальвазії)* мальвазія, малмазія: а мы имаємъ давати паноу дєтрихоу на кажды рокъ... по дєсАть бочокъ вина и по двѣ бочки малмазию (Сучава, 1449 *Cost.* II, 747).

ФОРМИ: *знах. одн. зам. род.* **двѣ бочки малмазию** (1449 *Cost.* II, 747).

МАЛО *присл.* (14) **1.** *(у невеликій кількості)* мало (4): ино тоу(т) были мно(г) рѣчи, заноу(ж) паноу кости сА видѣло аже мало имає(т) за свои пинѣзи (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); алє коли боудєтъ намъ надобы или соукно илн инаА торговлѣ, илн много или мало, а мы алибо наши мытници абы торговали и заплатоу дилавши и надобноє оузАти (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

2. *(недостатньою мірою)* мало (1): И сова рє(к), я о вашо єднаньє мало звѣдо(м), ни(ж)ли положы ты мнѣ записы пєредъ г(с)дрє(м), што жона твоА мѣла на вєно собє (Вільна, 1495 *ВМБС*).

3. *(у сполуч. з прислівниками вищого ступеня)* трохи, дещо (8): а хотаръ томоу сєлоу... бахлоуємъ долоу до долины що є мало пониже липовы (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84); И он о том до насъ отписал, штож то естъ так, какъ он намъ поведал, иж только тое землицы мало болши двадцать бочокъ (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94);

◇ м а л о п о д л ы (1) недалеко: мы алєксандръ воєвода... чинимы знаємо... оже... дали єсмы стѣи єп(с)кпии нашои... два сєла авєровци што на сучавѣ а другоє сєло гръцькоє што мало по(д)лы ⟨...⟩є сучАвьского торга (Сучава, 1403 *ДГАА*).

Пор. **МЄНШИ, МНѢ, НАМНЄ.**

МАЛОВ *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Малеве: и мы... даемъ ⟨и⟩ дали есмо и записали за его вѣрную службу села на имя Малов, а Охматковъ, а Пашева, а Золочов у Луцкомъ повѣте (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Малов** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8).

***МАЛОЄ** *с.* (1) *(назва села у Польщі, пор.* Małe): мы войцєхъ... ярцибискупъ гнѣзденский збыкгнѣвъ краковский... судивой з остророга познанский... войцєхъ з малого ланчицкий... слюбуємы и слюбили єсмы... стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *род. одн.* **малого** (1433 *P* 122).

***МАЛОСТЬ** *ж.* (1) *(те, що не має великого значення)* малість: Оустаємь (!) к соудоу гдѣ соудья сє(д)ть нє по(д)лоугъ порсоуны (!) а по(д)лоугъ вєлїкостї алюбо малости имає(т) быти прїстоупъ к соудоу (XV ст. *BC* 13).

ФОРМИ: *род. одн.* **малости** (XV ст. *BC* 13).

МАЛОФѢИ. МАЛОѲЄИ *ч.* (3) *(особова назва, цсл.* Малахии, Малахєи, *гр.* Μαλαχίας) Малафій: а тои рѣчи свѣдъци... панъ малофѣи панъ михалко грабовьцкии (!) (Галич, 1409 *P* 74); Малоѳє(и) зємлю дє(р)жить Трибесо(в)щиноу а с тоє зємли даєть чотыри вєдра мєдоу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *наз. одн.* **малофѣи** 2 (1409 *P* 74; 1413 *P* 83); **Малоѳє(и)** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

Див. ще **МАЛОХѢИ.**

МАЛОХѢИ *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Малахии, Малахєи, *гр.* Μαλαχίας) Малафій: а писалъ писарь малохѣи королєвымь приказомъ (Львів, 1399 *P* 59).

ФОРМИ: *наз. одн.* **малохѣи** (1399 *P* 59).

Див. ще **МАЛОФѢИ.**

МАЛОѲЕИ *див.* **МАЛОФѢИ.**

! МАЛСКОГО ⟨МАХАЛСКОГО⟩ *див.* ***МАХАЛСКИИ.**

***МАЛЪЖОНКА** *див.* ***МАЛЖОНЪКА.**

***МАЛЫЙ** *прикм.* (592) 1. *(за розміром)* малий, невеликий (32): А з другое стороны улицы до цмынтару... А около ку замку до малое церквы (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); Билъ намъ чоломъ писарь нашъ, ключникъ Виленскій... о тымъ, што перво сего дали есьмо ему мѣстце городское и зъ малою улочкою на будованье двора его въ мѣстѣ Виленскомъ (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); Надаю... Городищє и з лєсами... з доубровами сєножа(т)ми и рє(ч)ками Малими в роусавоу впадаючими (Прнлуки, 1459 *Р* 171); а кн⟨А⟩зь Сємєн... имаєт мѣти, дєржати и поживати ис полми и гроблѦми, из дубровами... из ловищи з малыми и з вєликими звєрѦты (Володимир, 1470 *AS* I, 65); А Клиноватой ниве границу положилъ есми уверхъ подлѣ малое долины и замежокъ малое нивки, которая ж посполито с Клиноватою (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); Што на крємєнъцы подано три фоуклєри а чотыри про(х)ницы пушєкъ малы(х) ѕ̃ а пищалъ одна (б. м. н., XV ст. *ИК*); А хотар... чєрєс малоую топлицоу и чєрєс ровниноу прости оу Прокопов сад на столпь (Сучава, 1499 *BD* II, 136);

малая дорога (4) *(на противагу до великої дороги — битого шляху)* польова дорога, стежка: А хотар томоу мѣстоу да єст... малою дорогою чєрєс рѣдь... до хотарѣ Къшотова (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 114—115); А хотарь... малою дорогою до сто(л)па (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

2. *(у кількісному відношенні)* малий (4): мы стєфа(н) воєво(д)а... чинимъ знамєнито... ожє... дали и потвръдили єсмн... нашєм(у) монастирю... мыто вєликоє и малоє и пєрєпи(с) о(т) бакова (Сучава, 1460 *DIR«A»* 515); Не оубоися малая мое стада бл̃гоизволи бо оц̃ мои небесныі (поч. XV ст. *ОБРН* 141); они абы нє платили малоє мыто тамо оу Бръладѣ, ни от єдинои тръговли (Бирлад, 1495 *BD* II, 64);

на малѣ (1) за малу ціну, дешево: никто да нѣ волєнъ продатї Ѫ ни на мнозѣ ни на малѣ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); грошикъ малыи (1) *див.* ***ГРОШИКЪ.**

3. *(за віком)* малолітній, малий (2): а на городє... чєлѦди в̃ паробки а двє жо(н)цє а троє дєтє(и) малы(х) (б. м. и., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

4. *(за значенням)* малий, маловажний, незначний, дрібний (27): ни глобници, ни припашари... щобы нє смѣли бантовати и(х), а ни су(д)ци глобу оузѣти о(т) ты(х) лю(д)... хотѣ будє(т) мє(ж) тѣми лю(д)ми... бу(д) какоє *(в ориг.* какокоє.— *Прим. вид.)* дило, или вєликоє, или малоє (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288); на том соимѣ оуси рѣчи имають быти соужєны, вєликы и малы (під Хотином, 1467 *BD* II, 297); оу жалоба(х) оу дєди(ч)ны(х) алюбо вы ины(х) вєликы(х) нє смєєть вєньци брать адно чєтыри гроши памє(т)но(г) а в малы(х) два(н) гро(ш)и (XV ст. *ВС* 22); а до тих люди... аби нє имали дило ни єдин наш боѦрин, ани старости... ни соудити их, ани глобоу оузѦти от них, ни за вєликоє дило а ни малоє дило (Сучава, 1481 *BD* I, 257);

малая пєчать (1) *(на противагу великій печаті)* мала печать: а на болшєє потвєржєнїє вєлѣли єсмы привѣснти нашоу пєчать малоую къ сємоу листоу нашємоу (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 122); малыи соуды (1) засідання суду, які відбувалися щомісяця: хочомъ на малыхъ соудѣ(х) ижє пєрвыи рокъ и дроу(г)и простою нємоцью можєть о(т)ложить, а трєтїи правою нємоцью (Вільна, XV ст. *СЯ* 40).

5. *(за своїм становищем у суспільстві)* дрібний, незначний (4): рома(н) воєво(д)... пишє(м) прїѦтєли(м) наши(м) мылимъ (sic. — *Прим. вид.*) су(д)цємъ и шо(л)тузу и пръгарє(м) и оуси(м) купцє(м) вєлыкы(м) и малы(м) (Баків, 1447 *Cost.* II, 731—732); мы Стєфань воєвода... вызнавамы... ис тым то нашимь... маистатомь каждомоу добромоу и вєликомоу и маломоу ажє мы и слюбоуємь и слюбили єсми... Казимировѣ, милостію божїю королєвѣ полскомоу (Сучава, 1468 *BD* II, 301);

⟨бояринъ⟩ малыи (504), малыи болѣринъ (4) *див.* **БОЯРИНЪ**; панъ малыи (5) *див.* **ПАНЪ** 1;

◇ от малыхъ и до вєликыхъ (1) без винятку: Се я па(н) олизарь кирдеевичь... и съ своею женою... записоувае(м) исъ своее очины... исъ своего двора десятиноу, оу поли и съ озими и съ ярины и съ жита и съ пшеницы и съ овса и съ ячменю и съ яры(х) пшениць и съ гороховь и съ всее ярины почень о(т) малы(х) и до великы и къ ст̃омоу спсоу на красное (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178); отъ вєлика и до мала (1), от мала до вєлика (1) *див.* **ВЄЛИКИЙ**[1] 8; Моговищє малоє (1) *див.* **МОГОВИЩЄ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **ма(л)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); *род. одн. ч.* **малого** 2 (1420 *Cost.* I, 135; 1457 *BD* I, 4); **мала** 2 (1456 *ЭСФ;* 1468 *BD* II, 305); *зам. род. одн. ж.* до **малого** дорогоу 1 (1488 *ДГСПМ*); *дав. одн. ч.* **маломоу** (1468 *BD* II, 301); *ор. одн. ч., с.* **малымь** (1473 *ШКН* 165); *місц. одн. ч., с.* **о (на) малом, мало(м)** 2 (1453 *Cost.* II, 492); **на малѣ** 1 (1401 *ЗКЄ*); *наз. одн. с.* **малоє** 2 (1447 *Cost.* II, 288; XV ст. *ВС* 35 зв.); **мало** 1 (XV ст. *ВС* 36); *знах. одн. с.* **малоє** (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1449 *Cost.* II, 391; 1454 *Cost.* II, 517; 1458 *BD* I, 9; 1460 *DIR«A»* 515; 1466 *BD* I, 95; 1472 *DIR«A»* 530; 1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 257; 1495 *BD* II, 64 і т. ін.); *наз. одн. ж.* **мала** (1446 *ПГСПМР*); *род. одн. ж.* **малое** 3 (1389 *РЕА* I, 27; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); **малои** 2 (1420 *Cost.* I, 135; 1448 *ДГПР*); *знах. одн. ж.* **малоую** (1415 *Cost.* I, 121; 1446 *ПГСПМР;* XV ст. *ВС* 14 зв.; 1499 *BD* II, 136); *ор. одн. ж.* **малою** 4 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1466 *BD* I, 114; 1488 *ДГСПМ*); **малои** 1 (1488 *ДГСПМ*); *місц. одн. ж.* **на малои** (1453 *Cost.* II, 445); *наз. мн. ч.* **мали** 9 (1460 *Cost. S.* 34; 1464 *BD* I, 84; *DIR«A»* 517; 1472 *BD* I, 170, 172; *DIR«A»* 530; *Cost. S.* 88; 1476 *BD* I, 209; 1480 *BD* I, 241); **малїи** 6 (1421 *Cost.* I, 142; 1463 *BD* I, 74; 1466 *BD* I, 115; 1467 *BD* I, 123; 1471 *ДГСМПБ;* 1479 *BD* I, 224); **малы** 5 (1449 *Cost.* II, 386; 1459 *BD* I, 32; 1461 *BD* I, 45; 1466 *BD* I, 113; 1467 *BD* II, 297); **малыи, małyi** 4 (1465 *GL* 176; 1473 *BD* I, 187; 1474 *РГС*); *наз. мн. ж.* **малы** (1467 *BD* II, 297); *род. мн.* **малых, малыхъ, малыхь, малы(х), małych** 228 (1401 *RIR;* 1411 *Mih. Alb.*; 1420 *Cost.* I, 136; 1427 *DBAc* 23; 1434 *Cost.* I, 386; 1445 *Cost.* II, 212; 1459 *BD* I, 34; 1467 *BD* I, 119; 1484 *BD* I, 277; 1499 *BD* II, 155 і т. ін.); **малих, малихъ, малихь, мали(х), малїх** 186 (1428 *Cost.* I, 224; 1438 *Cost.* II, 8; 1445 *Cost.* II, 231; 1454 *Cost.* II, 513; 1462 *BD* I, 67; 1471 *DIR«A»* 527; 1483 *Cost. S.* 122; 1490 *BD* I, 388; 1495 *BAM* 71; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **малыих, малыи(х)** 3 (1425 *Cost.* I, 173; 1441 *DBAc* 38; 1444 *DIR«A»* 481); **! малы** 1 (1471 *DIR«A»* 525); **! милы(х)** 1 (1447 *Cost.* II, 732); *дав. мн.* **малы(м)** 1 (1447 *Cost.* II, 732); **малим** 1 (1463 *BD* II, 295); *зам. род.* а на то є(ст)... в. въсѣхъ боѦръ молдавскыхъ и вєлицѣ(м) (!) жє и **малымъ** 1 (1433 *Cost.* I, 362); *знах. мн. ж.* **малые** (1495 *АЛМ* 88, 89); *ор. мн.* **малими, Малими** 51 (1458 *Cost.* II, 814; 1464 *BD* I, 83; 1470 *BD* I, 147; 1478 *BD* I, 218; 1481 *BD* I, 249; 1484 *BD* I, 282; 1487 *BD* I, 297; 1488 *BD* I, 317; 1495 *BD* II, 87; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **малыми** 29 (1424 Р 100; 1461 *BD* I, 45; 1466 *AS* I, 62; 1470 *AS* I, 65; 1473 *BD* I, 186; 1476 *BD* I, 208; 1479 *Cost. S.* 98; 1495 *BD* II, 81; 1497 *BD* II, 102; 1499 *AS* I, 11 і т. ін.); **малимы** 3 (1499 *BD* II, 130, 134, 144); **małymy** 1 (1465 *GL* 176); *місц. мн.* **на (о) малыхъ, малы(х)** (XV ст. *ВС* 12 зв., 22; *СЯ* 40, 43); *кл. ф. мн. с.* **малая** (поч. XV ст. *ОБРН* 141).

Див. ще ***МАЛАЯ БЫСТРИЦЯ, *МАЛАЯ ИВЄНКА, *МАЛАЯ РЄБРЇЧОАРА, *МАЛЫИ БАХЛОУЄЦЬ, МАЛЫИ КРИХОВЄЦЬ, *МЕЗОЧЪ МАЛЫЙ.**

Пор. **МЄНЪШЫЙ.**

***МАЛЫИ БАХЛОУЄЦЬ** *ч.* (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* ТѦмъ ми видѣвшє єго правоу... слоужбоу до нас... и дали и потвръдили єсми ємоу... млин на матки Малом Бахлоуєцѣ (Сучава, 1458 *BD* I, 24).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на... Малом Бахлоуєцѣ** (1458 *BD* I, 24).

Див. ще ***БАХЛОУЄЦЬ.**

МАЛЫИ КРИХОВЄЦЬ *ч.* (4) *(назва потоку у Львівській землі):* а мы... сталї по(д)лї потока малого крїховцѧ оу кроуглы(х) лозъ кдє пєрєходи(т) дорога о(т) зоудєчова к долїнѣ (Зудечів, 1421 *P* 95—96); а тыи старци... вызнали и оуказали староую границю и врочища... почєнши о(т) малого криховца о(т) потока (Зудечів, 1430 *P* 116).

ФОРМИ: *наз. одн.* **малыи криховєць** (1421 *P* 96); *род. одн.* **малого крїховцѧ** 1 (1421 *P* 95—96); **малого криховца** 1 (1430 *P* 116); *знах. одн.* **малыи крїховєць** (1421 *P* 96).

МАЛѢ *ж.* (7) *(особова назва):* тѣм мы... дали и потвръдили єсми ємоу ... сєлищє Жоуржа блидарѣ, що коупил обѣ сєлищи оу Бълы и оу дочкы Иванова оу Мали (Сучава, 1459 *BD* I, 27); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... сєстра єго Малѣ и нєпотовє их Мирча и Влад... и продали... сєло на имѣ щоубєюл... господствоу мы за си злат татарских (Сучава, 1492 *BD* I, 509).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Малѣ** (1488 *BD* I, 323, 354; 1492 *BD* I, 509); *род. одн.* **Малѣ** 1 (1484 *BD* I, 286); **Мали** 1 (1459 *BD* I, 27); *дав. одн.* **Мали** (1488 *BD* I, 323, 355).

***МАЛѢСА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* почьнши ⟨х⟩отар тои бранищи от обръшїи Лаоури... та до обръшїє Малѣси (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *род. одн.* **Малѣси** (1490 *BD* I, 420).

***МАЛѦТЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* тоє въсє що бы ємоу оурикъ съ всѣмъ доходомъ, ємоу и братїамъ єго малѧтоу и строи (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 473).

ФОРМИ: *дав. одн.* **малѧтоу** (1436 *Cost.* I, 473).

МАМАИ *ч.* (2) *(особова назва, тюрк.* Mamaj): а оу то(м) сєли дєсѧтъ хыжъ татарскы(х), на имѧ мамаи съ своими дѣтми и албашъ съ дѣтми (Сучава, 1435 або 1436 *Cost.* I, 494); А сє я Нєкраш Колъчєєвич из братьєю своєю на имѧ из Мацыною и с Мамаєм съзнаваєм... иж єсмо отчизну и дєдизну свою продали кн⟨ѧ⟩зю Михайлу Олєксандровичу (Кременець, 1497 *AS* I, 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мамаи** (1435 або 1436 *Cost.* I, 494); *ор. одн.* **Мамаєм** (1497 *AS* I, 112).

МАМОУРИНСКЫИ, МАМУРИНСКЫ *ч.* (9) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана ходка мамоуринского и дѣтєи єго (Сучава, 1428 *Cost.* I, 207); а на то, коли єсми хотарили то(т) хотаръ, былъ... па(н) гринко мамуринскы (Сучава, 1456 *Cost.* II, 583).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мамоуринскыи** 1 (1436 *Cost.* II, 701); **мамуринскы** 1 (1456 *Cost.* II, 583); *род. одн.* **мамоуринского** 3 (1428 *Cost.* I, 202, 207; 1436 *Cost.* I, 484); **мамоуриньского** 2 (1436 *Cost.* I, 455); **мамоуринскаго, мамоуринска⟨го⟩** 2 (1436 *Cost.* I, 468, 488).

***МАМОУРИНЬСКИИ** *див.* **МАМОУРИНСКЫИ.**

***МАНАСЇЄВЪ** *див.* ***КЄЛЇЄ МАНАСІЄВИ.**

***МАНАСТИРА** *див.* **МОНАСТИРѢ.**

***МАНАСТИРСКИИ** *див.* **МОНАСТИРСКЇИ.**

***МАНАСТИРСКЫ** *див.* **МОНАСТИРСКЇИ.**

МАНАСТИРЬ *див.* **МОНАСТИРЪ.**

МАНАСТИРЯ *див.* **МОНАСТИРѢ.**

***МАНАСТЫРСКЫИ** *див.* **МОНАСТИРСКЇИ.**

***МАНАСТЫРЪ** *див.* **МОНАСТИРЪ.**

***МАНАСТЫРЬ** *див.* **МОНАСТИРЪ.**

***МАНАСТЫРЯ** *див.* **МОНАСТИРѢ.**

***МАНДРИНЪ** *див.* ***МЪНДРИНЪ.**

***МАНДРИЧКА** *ч.* (1) *(особова назва, пор.* МындрѦ): а на то є(ст)... вира пана ма(н)дрички (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 169).

ФОРМИ: *род. одн.* **ма(и)дрички** (1425 *Cost.* I, 169).

Див. ще **МОУДРИЧКА.**

МАНЄВ[1] *прикм.* (3): а на то... вѣра манєва (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 85); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидошє... Доума, сынъ Манєв... и сєстричичи єго... и продали... єдно сєло... Пътроу Сєлищѣноулоу за оє злат татарских (Сучава, 1491 *BD* I, 466—467).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Маиєв** (1491 *BD* I, 466); *дав. одн. ч.* **Маиєв** (1491 *BD* I, 467); *наз. одн. ж.* **маиєва** (1411 *Cost.* I, 85).

Пор. **МАНИ, МАНЬ, МАНѢ.**

***МАНЄВ**[2] *див.* ***СТАРИЙ МАНЄВ.**

МАНЄВИЧЬ *ч.* (6) *(особова назва):* мы алєксандръ воєвода... ис нашими зємлѧны, паны молдавскыми, на имѧ... панъ манєвичь ивашко столникъ, панъ бырличь станъ чашникъ... слюбили єсмы... королєви польскому (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); И оуставшє... Лоука и братїѧ єго... и заплатили оусє исполна... пинѣзи... оу роуки... Аноушки, дочка Лоука Манєвича (Сучава, 1487 *BD* I, 306).

ФОРМИ: *наз. одн.* **манєвичь** (1407 *Cost.* II, 629); *род. одн.* **Маиєвича** 3 (1487 *BD* I, 306); **манєвичѧ** 1 (1407 *Cost.* I, 57); *дав. одн.* **Манєвичю** (1487 *BD* I, 306).

МАНЄВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Сє азь раб владыки моєго ісу христа, Іо Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали... єсми... монастироу... оуси цръкви... оу Соучавскои волости: а̃ от Нижнїи Жнков ис попом, в̃ от Манєвци с попом (Сучава, 1490 *BD* I, 419).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* от **Манєвци** (1490 *BD* I, 419).

МАНЄВЪ *ч.* (14) *(назва села у Волинській землі)* Маниво: а што матка и⟨а⟩ша дєржит отчину н⟨а⟩шу и сєла *Манєв...* старый Манєв, Тараж (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); а кн⟨ѧ⟩зь Сємєн Городок оузѧл и Манєвъ со всѣми присєлки (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); а к моєй роуцѣ мнѣ постоупила дѧдинаѧ моѧ... имѣньє на имѧ Манєвъ (Вільна, 1482 *AS* I, 79).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Манєвъ** (1475 *AS* I, 71; 1478 *AS* I, 76; 1482 *AS* I, 79); *род. одн.* **Манєва** (1475 *AS* I, 71; 1478 *AS* I, 76); *дав. одн.* **Маиєвоу** (1475 *AS* I, 71; 1478 *AS* I, 76); *знах. одн.* **Маиєв, Маиєвъ** (1463 *AS* I, 55; 1475 *AS* I, 70); *місц. одн.* **оу Манєвє** (1478 *AS* I, 76).

Див. ще ***СТАРИЙ МАНЄВ.**

***МАНЄТА** *див.* ***МОНЄТА.**

МАНЄЩИ, МЪНЄЩИ *мн.* (5) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсми ємоу... сєла на имѧ, на богданѣ гдє є(ст) баланъ... и повышє манєщи (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444); а дали єсми на то... бълошєщи и манєщи⟨и⟩ (Нямц, 1454 *Cost.* II, 516—517); а мы також и от нас єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу Пътроу Сєлищѣноул тоє прѧдрєчєноє сєло... на имѣ Мънєщи (Сучава, 1491 *BD* I, 467).

ФОРМИ: *наз.* **Мъиєщи** 3 (1459 *BD* I, 35; 1491 *BD* I, 467); **манєщи** 1 (1436 *Cost.* I, 444); *знах.* **маиєщи⟨и⟩** (1454 *Cost.* II, 517).

***МАНЄЩИИ** *див.* **МАНЄЩИ.**

МАНЗАЦИ, МЪНЗАЦЇИ, МЫНЗАЦИ *мн.* (5) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... потвєрдили єсми ємоу... сєла... на имѣ радєшани и на вѣр(х) любанѣ мынзаци (Сучава, 1494 *Cost.* I, 386); далижє и потвєрдили єсми... сєла на любанѣ на имѧ манзаци и... гдє были тємєшєщи (Васлуй, 1436 *DIR«A»* 469); а хотар томоу вышєписанномоу сєлоу на имѣ Мънзацїи... да єст от оусих сторон по старомоу хотароу (Сучава, 1489 *BD* I, 372).

ФОРМИ: *наз.* **манзаци** 1 (1436 *DIR«A»* 469); **Мънзацїи** 2 (1489 *BD* I, 371 372); **мынзаци** 2 (1434 *Cost.* I, 386; 1439 *Cost.* II, 41).

МАНИ *ч., невідм.* (2) *(особова назва, пор.* Маноуил): И оуставшє наши слоуги доума попшєскоу и мани⟨и заплатиль оуси исполна тоты... пинєзи⟩ (б. м. н., 1500 *SD* 7).

Див. ще **МАНКО, МАНЧЮЛОУ, МАНЧЮЛЪ, МАНЬ, МАНѢ.**

! МАНИТА *див.* ***МОНЄТА.**

МАНКО, МАНЬКО *ч.* (2) *(особова назва, пор.* Маноуил): а на розъѣздѣ были зємлѧнє... панъ манько ардєвовичь а осташь голобутъ (Зудечів, 1411 *P* 79); а при то(м) были... свѣдци... па(н) манко ардєвови (!) па(н) прокопъ нѧнєви(ч) (Зудечів, 1413 *P* 83—84).

ФОРМИ: *наз. одн.* **манко, манько** (1411 *P* 79; 1413 *P* 83).
Див. ще **МАНИ, МАНЧЮЛОУ, МАНЧЮЛЪ, МАНЬ, МАНѢ.**

***МАНОВЄЦЪ** *ч.* (1) манівець, непрямий шлях: И потомъ Мокрычане нас повели по своим граням мановицами по дубровѣ и по бору (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).
ФОРМИ: *ор. мн.* **мановицами** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

МАНОИЛ *див.* **МАНОУИЛ.**

***МАНОИЛЄЩИ** *див.* **МЪНЪИЛЄЩЇИ.**

МАНОИЛО *див.* **МАНОУИЛ.**

***МАНСТВО** *с.* (1) (*стч.* manstvo, *стп.* maństwo) васальна повинність: и подлу(х) того, яко пєрє(д)ковє наши олдовали и присѦгли и записали сѦ пану нашєму милостивому... кролєвн полскому... вѣрнѣ прїѦѦли, служили и своєи присѦгн и манства, якосѦ записали и присѦгою завѦзалисѦ полнїи дєржали, а мы такижь слюбили єсмы и олдовали и прнсѦгли (Сучава, 1434 *Cost.* II, 663—664).
ФОРМИ: *род. одн.* **маиства** (1434 *Cost.* II, 663).

МАНОУИЛ, МАНОИЛО, МАНОИЛ, МАНОУИЛО, МЪНЪИЛ *ч.* (115) (*особова назва, гр.* Μανοθήλ, *гебр.* Emmanoil) Мануїл, Мануйло: мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє то(т) истинныи башота маноуило прїидє прѣ(д) нами своєю доброю волєю... и дадє... сєло... манастырю о(т) нѣмца (Сучава, 1428 *Cost.* I, 228); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѣд нами... наши слоуги мънъил ⟨и брат єго Д⟩аноул и продали... половина сєло на Крълигътоури (Сучава, 1490 *BD* I, 432).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Маноило** 11 (1449 *Cost.* II, 386; 1453 *Cost.* II, 458; 1455 *Cost.* II, 562; 1460 *BD* I, 41; *Cost. S.* 34; 1461 *BD* I, 45; 1462 *BD* I, 52, 54; 1464 *BD* I, 84; 1466 *BD* I, 113); **Маноил, Маиои(л), Manoil** 3 (1463 *BD* I, 74; 1464 *DIR«A»* 517; 1465 *GL* 176); **Маиоуил** 1 (1466 *BD* I, 115); **маноуило** 1 (1428 *Cost.* I, 228); **мъиъил** 1 (1490 *BD* I, 432); *зам. род.* пана **Маноило** 8 (1453 *DIR«A»* 503; *Cost.* II, 446, 462, 466; 1455 *Cost.* II, 526, 549, 553; 1456 *ЭСФ*); *род. одн.* **маиоила** 77 (1432 *ДГВІН;* 1439 *Cost.* II, 62; 1445 *DIR«A»* 483; 1449 *Cost.* II, 380; 1454 *Cost.* II, 501; 1456 *Cost.* II, 569; 1459 *BD* I, 28; 1464 *BD* I, 86; 1467 *BD* I, 117; 1483 *BD* I, 269 і т. ін.); **маноуила** 10 (1436 *Cost.* I, 484; 1443 *Cost.* II, 120, 180; *ПГСММ;* 1452 *Cost.* II, 426, 432; 1453 *Cost.* II, 454, 472; 1467 *BD* I, 119); **Мъиъила** 2 (1466 *BD* I, 110; 1483 *BD* I, 269); **маиъила** 1 (1443 *Cost.* II, 129).

***МАНОУИЛЄЩИ** *див.* **МЪНЪИЛЄЩЇИ.**

МАНОУИЛО *див.* **МАНОУИЛ.**

***МАНЧОУЛЪ** *див.* **МАНЧЮЛЪ.**

МАНЧЮЛ *див.* **МАНЧЮЛЪ.**

***МАНЧЮЛОВЪ** *прикм.* (1): Тѣмь мы... дали и потвръдили єсмы ємоу... єдна част от Моуша дочка Манчюлова за ѯ̌ злати татарских, а дроуга чѦст от жєна Данчюлова... за ѯ̌ златы татарских (Сучава, 1479 *BAM* 61).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Маичюлова** (1479 *BAM* 61).
Пор. **МАНЧЮЛОУ, МАНЧЮЛЪ.**

МАНЧЮЛОУ *ч., невідм.* (2) (*особова назва, молд., пор.* Маноуил): и оу то(м) оуста(л) стоика и с҃нъ єго манчюлу и заплатили оу рукы иону ... исполна (Бирлад, 1467 *Cost. S.* 69); мы стєфа(н) ⟨воєвода⟩... знамєнито чини(м)... ожє... наши слоуги, по(п) ивоулоу и плємє(н)ни(к) єго, ма(н)чюлоу, с⟨лоужили на(м) право и в⟩ѣрно (Сучава, 1488 *Cost. S.* 127).
Див. ще **МАНИ, МАНКО, МАНЧЮЛЪ, МАНЬ, МАНѢ.**

МАНЧЮЛЪ, МАНЧЮЛ *ч.* (7) (*особова назва, пор.* Маноуил): а пан жоуржь далъ сыноу пєтрови, манчоулови за єго чѦст сєла викшинєць, одно сєло своє на имѦ корждановци (Сучава, 1429 *Cost.* I, 242); ТѦм мы видѣвшє єго правою и вѣриою слоужбоу до нас... дали и потвръдили єсми ємоу... єдино сєло... що бил коупил тоє сєло Аврам вистѦрник от Жоуржа Оничаноул... и от Манчюл... за т҃є злат татарских (Сучава, 1493 *BD* II, 21—22).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Маичюлъ, Маичю(л), Манчюл** (1470 *DIR«A»* 522; 1479 *BAM* 61; 1487 *BD* I, 312); *род. одн.* **Маичюл** (1493 *BD* II, 22); *дав. одн.* **манчюлоу, манчюлу** 2 (1467 *Cost. S.* 69); **маичоулови** 1 (1429 *Cost.* I, 242).
Див. ще **МАНИ, МАНКО, МАНЧЮЛОУ, МАНЬ, МАНѢ.**

***МАНЪИЛЪ** *див.* **МАНОУИЛ.**

МАНЬ *ч.* (5) (*особова назва, молд., пор.* Маноунл): тоє въсє що бы ємоу оурикъ съ въсѣмъ доходомъ ємоу... и братїамъ єго, макрѣ и михаилоу и жоуржоу и микоулоу и маню (Сучава, 1429 *Cost.* I, 290); кто о(т) ни(х) почнє(т) иначє, або оусхочє(т) оувєрноути или па(н) мнхаи(л) и єго наслѣ(д)кы или па(н) ма(н)... а то(т) заплати(т) завѣзкоу ви(ш)писа(н)ноую (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422).
ФОРМИ: *наз. одн.* **маиь, ма(и)** (1452 *Cost.* II, 422); *дав. одн.* **маию** (1429 *Cost.* I, 290; 1452 *Cost.* II, 422).
Див. ще **МАНИ, МАНКО, МАНЧЮЛОУ, МАНЧЮЛЪ, МАНѢ.**

МАНЬКО *див.* **МАНКО.**

МАНѢ *ч., невідм.* (2) (*особова назва, пор.* Маноуил): тѦм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали єсми єму... сєла... на имѣ... погориловци, що купилъ о(т) манѣ глобника (Сучава, 1455 *Cost.* II, 540); мы Стєфан воєвода ... знамєнито чиним... ожє... слоуга наш Доума... и сєстричичи єго... продали... єдно сєло... на имѣ Мънєщи, гдє бил дом отца их ман⟨ѣ⟩ (Сучава, 1491 *BD* I, 467).
Див. ще **МАНИ, МАНКО, МАНЧЮЛОУ, МАНЧЮЛЪ, МАНЬ.**

***МАНѢВСКИИ** *ч.* (1) (*особова назва*): Я кнѦзь Михайло Васильєвичь Избаразький съзнаваю сє... штож єсмо сѦ дѣлили з братєю отчиною нашою ... со кн⟨Ѧ⟩зємъ Сємѣном Манѣвским и со кн⟨Ѧ⟩з⟨є⟩мъ Фєдкомъ (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80).
ФОРМИ: *ор. одн.* **Маиѣвским** (1482 *AS* 1, 80).

МАРА *ж.* (7) (*особова назва, молд.* Марана): Пан Триколич дворник пишєт моєи панєи Нєгрити, и моєи дочци НѦгши, и оуноучати моєи Мара (Торговище, 1481 *BD* II, 358); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидє прѦд нами... Мара, дочка Нѣгина... н продали... єдно сєло на имѣ Оурджичѣнїи (Сучава, 1491 *BD* I, 488); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидошѣ прѦд нами... Юрїи и сєстра єго Мъроушка, сыновє Лѣхоула, оуноуковє Пєтр⟨ашк⟩о и Марѣ... и продали... єдно сєло... на имѣ Поулнєщїи (Васлуй, 1495 *BD* II, 57).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Мара** 1 (1491 *BD* I, 448); *зам. дав.* оуноучати моєи **Мара** 1 (1481 *BD* II, 358); *зам. ор.* съ своими сєстрами ма(г)да и **мара** 1 (1488 *ДГСВМЩ*); *род. одн.* **Мари** 1 (1490 *BD* I, 39); **Марѣ** 1 (1495 *BD* II, 57); *дав. одн.* **Мари** (1488 *ДГСВМЩ;* 1491 *BD* I, 449).

***МАРАМОУРЄШСКЫИ** *прикм.* (1) (*пор.* Марамуреш у Трансільванії): Сє азь пань радоуль вицашпань марамоурє(ш)скы(м) (!) и жоупань ба(н)ко... даємо вѣдомо... ажє балица воєвода и драгь мєщєрь съзидашє ц҃рковь въ имє с҃тго архаг҃гла михаила (Сігет, 1404 *ГМ*).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **!марамоурє(ш)скы(м)** (1404 *ГМ*).

МАРАНАѲТА *ж.* (1) (*арам.* Mārana-thā, *гр.* Μαραναθᾶ) відлучення від церкви, прокляття: а хто учнє(т) устоупатися н пакостити митрополитъ алибо хто инны да боуди на нємъ о(т) на(с) кля(т)ва в сє(и) вѣ(к) и в боудоущєй ана(ѳ)тєма и маранаѳта свты(х) апосто(л), и свты(х) о(т)цъ сєдми соборо(в) всєлє(н)ски(х) (б. м. н., 1481 *ГПМ*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **маранаѳта** (1481 *ГПМ*).

МАРЄГОРѢТА, МАРЄКОРѢТА *ж.* (6) (*особова назва, цсл.* Маргарѣта, *гр.* Μαργαρίτης) Маргарита: а тако(ж) пани марєкорѣта росоваѦ да(л) своє сєло сєрно(к) тучнѦкови н м҃ ко(п) прида(л) за куропотєники (Галич, 1418 *P* 89).

ФОРМИ: *наз. одн.* **марєгорѣта** I (1418 *P* 89); **марєкорѣта** I (1418 *P* 89); *дав. одн.* **марєкорѣтѣ** (1418 *P* 89); *знах. одн.* **марєкрѣту** (1418 *P* 89); *ор. одн.* **марєгорѣтою** (1418 *P* 89).

***МАРЄКРѢТА** *див.* **МАРЄГОРѢТА.**

МАРЄЛЄ *ч., невідм.* (2) (*особова назва, молд.* маре «великий»): И оуставше слоуга наш Тоадєр Марєлє и съ братанич (!) єго... и заплатил⟨и⟩... оуси исполна ⟨тоти⟩... пинѣзи (Сучава, 1490 *BD* I, 387).

МАРЄНА, МАРЄНѢ, МЪРЄНА *ж.* (19) (*особова назва, молд., пор.* Марина) Марина: А по єго животѣ, жон⟨ы єго⟩ Марєны, и оунукамъ єи Анушцѣ и Станѣ, и дѣте⟨м их⟩ и оунучатомь их... и въсєму роду их, нєпороушєно николиже на вѣкы (Сучава, 1424—1425 *DBAc* 19); А пак тоти дви привилии, що их дала Мърєна, дочка Тоадєра Продана, и нєпота єи Мърєна, дочка Лазора Продана, оу роуки господство ми... а аз господство ми єщє єсмъ их дал оби дви оу роуки молєбникоу нашємоу кир Паисїе єгоумєноу от Поут⟨н⟩и (Сучава, 1488 *BD* I, 348).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Марєна, Мърєиа** 8 (1462 *BD* I, 55; 1480 *BD* I, 241; 1483 *BD* I, 269; 1487 *BD* I, 291; 1488 *BD* I, 347, 348); **Марєиѣ** 2 (1448 *Cost.* II, 305); *род. одн.* **марєиы** (1427 *DIR«A»* 450; 1429 *Cost.* I, 248; 1438 *DIR«A»* 472; 1462 *BD* I, 55); *дав. одн.* **Марєии, ⟨мар⟩єии** 2 (1429 *Cost.* I, 249; 1470 *BD* I, 148); **Марєиы** 2 (1424—1425 *DBAc* 19; 1429 *Cost.* I, 248); *ор. одн.* **Марєиою** (1469 *BD* I, 138).

Див. ще **МАРИНА.**

***МАРЄНИНЪ** *прикм.* (1): мы алєксандръ воєвода... знамєнито чинимъ... ожє прїиде прѣд нами... аноушка дочка марєнина вавкармана барбовского... и продала... пєта часть села от бєрбєшти (б. м. н., XV ст. *НРРГ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **марєиина** (XV ст. *НРРГ*).

Пор. **МАРЄНА.**

***МАРЄНКА** *ж.* (3) (*особова назва, пор.* Марєна): А пан Нѧг паркалаб и дочка єго Марєн⟨ка⟩ (... — *Прим. вид.*) оу роуки паноу Фроунтєшоу столникоу (Сучава, 1488 *BD* I, 363).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Марєи⟨ка⟩** (1488 *BD* I, 363); *дав. одн.* **Мърєики** (1488 *BD* I, 363); *ор. одн.* **Мърєикою** (1488 *BD* I, 363).

МАРЄНѢ *див.* **МАРЄНА.**

МАРЄШ, МАРЄШЬ *ч.* (2) (*особова назва, молд., пор. стч.* Mareš): мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє тоти истиннїи наши слоуги Марєш и Доума Мълъєскоул... слоужили нам право и вѣрно (Васлуй, 1495 *BAM* 70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Марєш, Марєшь** (1495 *BAM* 70; *BD* II, 47).

МАРЖИНЫ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: того радї, мы... дали и потвръдили єсми ємоу отнины єго, села на имѣ опришещи на зелетинѧ... и маржины (Сучава, 1452 *Cost.* II, 432).

ФОРМИ: *наз.* **маржины** (1452 *Cost.* II, 432).

МАРЖИНѢНЄ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣ(м) мы... дали єсми ємоу... єдино село оу юкаша, село на имѧ маржинѣнє (Сучава, 1440 *Cost.* II, 65).

ФОРМИ: *наз.* **маржинѣиє** (1440 *Cost.* II, 65).

***МАРИБОРКЪ** *ч.* (1) (*назва фортеці ордену хрестоносців, стп.* Malbork, *свн.* Marburg, Marienburg) Мальборк: Єстли бы мистръ... с нами оу которыи хотѣлъ оустоупити тадынки о єднанье покоя ижбыстє з ва(с) нѣкоторыи паны радныи выбравши к на(м) рачили зослати к мариборкоу (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *дав.* **мариборкоу** (1447—1492 *ЛКБВ*).

МАРИНА, МЪРИНА, МЪРИНЪ *ж.* (54) (*особова назва, гр.* Μαρῖνα): Азъ рабь бжїи... именємъ стефанъ... коупи(х) съ тєтраєу(г)ль за своѫ дїѭ... и за дїѭ... сновь мои(х) димитра и михаила и Марины и Марїѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); Я пан Волчко Хренницкій объявляю и чиню ведомо... отдал есми... дочку мою Марину за пана Пашка Посяговецкого ему за жону (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2—3); И оу том також прїидоша... Мърина, дочка Оанца Брълича... и сєстра єи Аноушка... и оуноукове их Мърина... и... НастѦ... и продали свою правою отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Марина, Мъриа, Мъринъ** 21 (1480 *BD* I, 237; 1481 *BD* I, 248; 1488 *BD* I, 361; 1489 *BD* I, 376; 1490 *BD* I, 391; 1492 *Cost. S.* 161; 1493 *Cost. D.* 45; 1495 *BD* II, 55; *ПГВСР;* 1499 *BD* II, 130 і т. ін.); *зам. род.* сыновє **Мъриа,** за доушоу... **Мариа** 3 (1470 *BD* I, 147; 1489 *BD* I, 367; 1495 *ПГВСР*); *род. одн.* **мариии, Мърини** 2 (1464 *Cost. S.* 59; 1495 *BD* II, 53); **Марыиы** I (1497 *РИБ* 684); **мариы** I (1401 *ЗКЄ*); *дав. одн.* **Мариии, Мъриии** 24 (1481 *BD* I, 249; 1487 *BD* I, 291; 1488 *BD* I, 347; 1489 *BD* I, 376; 1490 *BD* I, 392; 1491 *BD* I, 491; 1492 *Cost. S.* 161; 1493 *Cost. D.* 45; 1495 *BD* II, 55; 1499 *BD* II, 154 і т. ін.); *знах. одн.* **Мариу** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2).

Див. ще **МАРЄНА.**

МАРИЦЪ *ж., невідм.* (2) (*особова назва, пор.* Марїє): єдна част от того села да єст Мариць, дочки Симиноу (Васлуй, 1495 *BD* II, 53).

***МАРИШЄЩИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣм мы... дали и потвръдили єсми єму села... що проминѣли съ бєцєю и да(л) чѦ(с)ти жони є(г) о(т) маришєши (Сучава, 1455 *Cost.* II, 549).

ФОРМИ: *род.* **маришєщи** (1455 *Cost.* II, 549).

МАРИЯ, МАРЇА, МЪРЇА, МАРЬѦ, МАРЯ, МАРѦ *ж.* (74) (*особова назва, гр.* Μαρία, *гебр.* Магуам): Азъ рабь бжїи... именємъ стєфанъ... коупи(х) съ тєтраєу(г)ль за своѫ дїѭ... и ро(д)тєль мои(х) ан(д)реа и марїѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); тѣмъ мы... дали єсмы... двѣ селѣ на имѦ бънила и южинци станчоулови опро(ч) бънила, а кръстъ и жонѣ єго марїи южинци (Сучава, 1428 *Cost.* I, 221); Се я пани Вохнова пани Мария с своими детми, с паномъ Ивашкомъ и с паномъ Васкомъ, посваталися есмо с паномъ Юшкомъ Камкою за его сестренца (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); пакь оу то(м) оучинили єсмы въ за дїїє стопочивши(х) прє(д)ко(в)... наши(х), и... за здравїе... г(с)пж(д)и нашєи мрїи (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мария, марїа, мърїа** 3 (1436 *Cost.* II, 698; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1497 *Cost. S.* 208); **МарьѦ** 3 (1482 *AS* I, 79); **Маря, ма(р)я, МарѦ** 7 (1488 *AS* I, 242; 1496 *ВМКФС;* XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1497 *РИБ* 683); *зам. род.* храмъ оуспенїе... богородица ... **Марїа,** да є(ст) проклѦтъ о(т)... двы **марїа,** храмъ... прїснодѣвы(и) **мрїа** 6 (1443 *ДГСМПБ; ПГСММ;* 1446 *P* 154; 1466 *BD* I, 105; 1473 *BD* I, 181; 1488 *ДГСПМ);* храмъ оуспенїе... приснєдеви марїѦ I (1462 *Cost. D.* 10); *род. одн.* **Марїи, м⟨а⟩рїи, мрїи** 23 (1448 *Cost.* II, 352; 1458 *Mih. Doc.* 121; 1471 *ДГСМПБ;* 1476 *BD* I, 211; 1488 *BD* I, 348; 1490 *ДГСХМ;* 1492 *BD* I, 510; 1497 *BD* II, 100; 1499 *BD* II, 147; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **марїѫ** 2 (1401 *ЗКЄ*); *дав. одн.* **Марїи, марїи, м⟨а⟩рїи, мрїи, мърїи, мърии** 18 (1428 *Cost.* I, 221; 1433 *Cost.* I, 350; 1446 *P* 154; 1455 *Cost.* II, 774; 1481 *BD* I, 248; 1489 *Cost. S.* 133; 1493 *Cost. S.* 176; 1495 *BD* II, 76; 1497 *Cost. S.* 208; 1499 *АЛМ* вип. 2,36 і т. ін.); **Мари** 8 (1485—1500 *AS* I, 120; 1487 *AS* I, 87; 1490 *AS* I, 92; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27, 28; 1494 *AS* I, 101); **Марьи** 1 (1482 *AS* I, 79); *ор. одн.* **Марѣєю** 1 (1492 *AS* III, 23); **Марьєю** 1 (1482 *AS* I, 79); **Марєю** I (1497 *AS* I, 85).

Див. ще **МАРЇЄ.**

МАРЇЄ, МЪРЇЄ *ж., невідм.* (9) (*особова назва, молд., цсл.* Мария, *гр.* Μαρία, *гебр.* Магуам) Марія: мы Стефа(н) воєвода... знамєнито чини(м) (...— *Прим. вид.*) аноушка и марїє, дъщери камаринєви жаловали єсми и(х) осо(б)ною нашєю мл(с)тєю (Сучава, 1479 *ПГВСА*); И оуставшє Мърїє, дочка Бръсанова, и съ своим братаничєм... та заплатили оуси тоти пинѣзн (Сучава, 1495 *BD* II, 76); И пак оу том и

оу тотжє часъ такожъ пріиде... дръгълинъ... н дала она... половина сєлище... на имѧ половина от Гълєщи... паноу Или комису, опроче... от братанича єго от Мърїє (Васлуй, 1497 *BD* II, 119).

Див. ще **МАРИЯ.**

МАРКО, МАР'КО *ч.* (17) *(особова назва, цсл.* Маръкъ, Маръко, *гр.* Μᾶρκος, *лат.* Marcus): а piszal krolowei pisar Marco (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); мы петръ воєво(д)... чини(м) знамєнито... ожє то(т) истиныи слоуга на(ш), вѣрныи панъ марко, слоужилъ намъ право и вѣрно (Сучава, 1448 *Cost.* II, 359); перъво сего... продали были есмо вси корчмы Въруцькіе ... Маръку на тры годы за сто копъ и за шестьдєсятъ копъ грошей широкихъ (Радомль, 1487 *РИБ* 227); y ia tam na tuiu zemlu wyiechał pospołu z panom Markom (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

с в ѧ т ы и м а р к о (I) *див.* **СВѦТЫИ I.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **Марко, марко, Мар'ко, мар⟨к⟩о, Marco** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1442 *Cost.* II, 101; 1448 *Cost.* II, 359; 1454 *АЛМ* 12; 1466 *AS* I, 63; 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1479—1480 *Cost. S.* 104; 1483 *BD* I, 269; 1487 *BD* I, 312; 1490 *Пам.*); *дав. одн.* **марку, Маръку, Marku** (1479 або 1480 *Cost. S.* 105; 1487 *РИБ* 227; 1500 *ДПЖН*); *ор. одн.* **Markom** (1500 *ДПЖН*); *місц. одн.* **по марку** (1388 *P* 39).

***МАРКОВЪ** *прикм.* (3): a prv tom byly... s pana markowy ruki służebnycі namisnyka beresteyskaho (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

м а р к о в о с є л и щ є (1) *(назва селища у Молдавському князівстві):* тъмъ мы... дали и потвръдили єсми имъ... сєла... на рєбричи... где бы(л) стоѧ(н) долѣ и пониже марково сєлищє (Сучава, 1443 *Cost.* II, 179).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **markowa** (1500 *ДПЖН*); *знах. одн. с.* **марково** (1443 *Cost.* II, 179); *род. одн. ж.* **markowy** (1500 *ДПЖН*).

Див. ще ***МАРКОВЪ СТАВЪ.**

Пор. **МАРКО.**

***МАРКОВЪ СТАВЪ** *ч.* (3) *(назва села у Волинській землі)* Маркостав: къ володимирю о(т)ступаєтьсѧ... о(т) єоуфимкова сєла до маркова става от маркова става по львовъскую дорогу къ скоморохомъ (б. м. н., 1366 *P* 14); и я... записую... по своей души Марков Ставъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *род. одн.* **маркова става** (1366 *P* 14); *знах. одн.* **Марков Ставъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

МАРКОНЄ *с., невідм.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тъмъ мы... потвєрдили єсми єго очи(н)оу... сєла... грозещи и марконє (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

***МАРМОУРЄВЪ** *прикм.* (1): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тоты... наши... слоуги, сыновє Мармоурєвы от Брълъзєла, на имѣ Тома и... Жоуржа, слоужили нам право и вѣрно (Сучава, 1467 *BD* I, 118).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **Мармоурєвы** (1467 *BD* I, 118).

МАРТА *ж.* (11) *(особова назва, цсл.* Маръѳа, Маръта, *гр.* Μάρθα, *гебр.* Marta): азъ рабь бжїи... имєнємъ стєфанъ... коупи(х) съ тєтраєу(ѓ)ль за своѫ дшѫ и подроужїа ми марѳѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); И оуставши Марта, паны пана Михоула Андроиника, та заплатила оуси тоти вишєписаны пинѣзи (Сучава, 1462 *BD* I, 52); и тиж єсми ємоу дали и потвръдили она (!) сєлишчє... що ємоу продали тоє сєлишчє аноушка н марта, дъщєри мъдръжакови (Сучава, 1493 *Cost. S.* 176).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Марта, марта** (1462 *BD* I, 52; 1490 *BD* I, 390, 403; 1493 *Cost. S.* 176); *дав. одн.* **Марти** (1462 *BD* I, 52; 1490 *BD* I, 390, 403); *знах. одн.* **марѳѫ** (1401 ЗКЄ).

! МАРТИ ⟨МАРТИНЪ⟩ *див.* **МАРТИНЪ.**

МАРТИН *див.* **МАРТИНЪ.**

МАРТИНЕЦЪ, МАРТИНЄЦЬ *ч.* (6) *(особова назва, пор.* Мартинъ): а тыи люди о(т)чичи мои, на имѧ микоула... пєтрашєць, опона(с) мартинєць... мають єму потому служити, ка(к) єсть в тои зємли обычан (Луцьк, 1490 *Пам.*); Тежъ жаловалъ намъ тотъ Мартинецъ на Богдана, штожъ деи онъ... пограбилъ челядь и иныи статки домовыи (Вільна, 1498 *АЛМ* 159).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мартиинецъ** 2 (1498 *АЛМ* 159); **мартинєць** 1 (1490 *Пам.*); *знах. одн.* **Мартиица** 1 (1498 *АЛМ* 159); **Мартынца** 1 (1498 *АЛМ* 159); *ор. одн.* **Мартыицомъ** (1498 *АЛМ* 159).

***МАРТИНОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* жалова(л) намъ писаръ нашъ... на воєводича троцкого на пна о(л)бры(х)та ма(р)тиновича кгасто(л)товича штожъ о(н) встоупається въ єго ловы любецъкии (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **ма(р)тиновича** (1499 *ВФ*).

МАРТИНОВСКЫ *див.* **МАРТИНОВЬСКИИ.**

***МАРТИНОВЪ** *прикм.* (1): У Полоной у пана Мартинове одъ накладного воза по полу грошу давати (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **у Мартиинове** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

Пор. **МАРТИНЪ.**

МАРТИНОВЬСКИИ, МАРТИНОВСКЫ *ч.* (3) *(особова назва):* а ти доконали н осоудили па(н) хр(с)чєнъ мартиновскы па(н) олъдрихъ медускы (Галич, 1401 *P* 66); а тои рѣчи свѣдъцн панъ стриєць воєвода галицкии... панъ хрщнъ мартиновьскии (Галич, 1409 *P* 74).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мартиновскы** 1 (1401 *P* 66); **мартиинов(с)ки(и), мартиновьскии** 2 (1404 *P* 70; 1409 *P* 74).

***МАРТИНЦОВЪ** *прикм.* (1): И мы очевнсто приказали Богдану, абы то все имъ поотдавалъ и тую землю Проселкову а Мартинцову, што отецъ его Остафѣй далъ тому Проселку, присудили есмо Богдану Остафіевичу имѣти (Вільна, 1498 *АЛМ* 159).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **Мартиицову** (1498 *АЛМ* 159).

Пор. **МАРТИНЕЦЪ.**

МАРТИНЪ, МАРТИН, МАРТЫНЪ *ч.* (20) *(особова назва, гр.* Μαρτῖνος, *лат.* Martinus): а при томъ были исвѣдъци панъ судивои староста кракувъскии... панъ мартинъ лютковъскии (Бохур, 1377 *P* 24); а на то свѣдковє... пан мартин боуръ, пан каспарь (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); А при том были: пан Богдан Сєнкович Гостский... а пан Мартин Хрєбтович дворѧнин королєв (Луцьк, 1487 *AS* I, 85); мартинъ жалова(л) на микоулоу и(ж) ємоу вынѧ(л) ис калиты осмь копъ гро(ш)и квалъто(м)ъ (XV ст. *BC* 31 зв.); Панъ Литаворъ Хребътовичъ... а панъ Ѳедко... брали личбу въ мытника Менъского въ Мартина Янъчелевича (Вільна, 1499 *PEA* III, 34).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мартиинъ, мартиинъ, Мартии, мартин, Марти(н),** ма(р)тиинъ 10 (1377 *P* 24; 1386 *P* 31; 1456 *Cost.* II, 791; 1487 *AS* I, 85, 86; 1497 *ПМХ;* XV ст. *BC* 24 зв., 31 зв., 32; 1499 *AS* I, 118); **Мартынъ** 1 (1498 *ГВКЛ* 22); **! марти** 1 (XV ст. *BC* 32); *род. одн.* **Мартиина** 1 (1499 *PEA* III, 34); **Мартына** 1 (1498 *ГВКЛ* 22); *дав. одн.* **мартиину, ма(р)тиноу, Martynu** 4 (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 2-а пол. XV ст. *СПС;* 1499 *ВФ*); *знах. одн.* **мартиина** 1 (XV ст. *BC* 24 зв.); **Мартыина** 1 (1498 *АЛМ* 169).

Див. ще **МАРТЇЄ, МАРЦИНЪ.**

МАРТЇЄ *ч., невідм.* (1) *(особова назва, молд., цсл.* Мартинъ, *гр.* Μάρτιος, *лат.* Martius): мы Стєфа(н) воєво(д)а... знамєнїто чини(м)... ожє... дали и потвєрдили єсми томоу стомоу монастироу... пасика... где осади(л) мартїе (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10).

Див. ще **МАРТИНЪ, МАРЦИНЪ.**

МАРТОР *ч.* (4) *(молд.* мартор «свідок», *гр.* μάρτυρος) свідок: а при то(м) мартори наши бояри: панъ доума браеви(ч) дворни(к) и панъ ста(н)чоулъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 362); А при том єсми мартор сам господство ми выше⟨писа⟩н⟨ны⟩ Стєфан воєвода, и наш митро⟨пол⟩ит кир Ѳєоктист (Бирлад, 1460 *BD* I, 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мартор** (1460 *BD* I, 41); *наз. мн.* **мартори** 2 (1448 *Cost.* I, 362; 1453 *Cost.* II, 458); **мартоури** 1 (1455 *Cost.* II, 562).

МАРТОРИА, МАРТОРІА, МАРТОРІѦ, МАРТОРИѦ, МАРТОРЫА, МАРТОРЫИ, МАРТОУРІА, МАРТОУРІѦ, МАРТОУРИѦ *ж.* (31) 1. (*молд.* мэртурие «свідчення», «свідоцтво», *гр.* μαρτθρία) свідчення, свідоцтво (1): а на то є(ст) марто(р)їа г(с)(д)во ми стефа(н) воєво(д)а и панове наши па(н) дума браєви(ч) (Сучава, 1466 *DIR«A»* 519);

от мартоуриоу (2) на підставі свідчень, на основі показань свідків: а они и тое привилїе дали оу наших роукахъ, що єсмо били ми им оучинили от мартоуриоу (Сучава, 1491 *BD* I, 452); великая марториѦ (26) *див.* **ВЄЛИЌИЙ** [1] 3.

2. свідки (2): а при томь были мартуриѦ па(н) оана дворникъ, пань журжь о(т) ⟨ф⟩ратевци (Баня, 1418 *Cost.* I, 127); А при том марторїа сам господства ми выш(є)писанны Стефан воєвода, и наши бояре (Ясси, 1459 *BD* I, 32).

ФОРМИ: *наз. одн.* **марториа, марторїа, марто(р)їа, martoгуа, марториѦ, марторїѦ** 16 (1459 *BD* I, 32; 1464 *BD* I, 84; 1465 *GL* 176; 1466 *DIR«A»* 519; 1467 *Cost. S.* 69; 1469 *BD* I, 138; 1470 *BD* I, 141; 1471 *ДГСМПБ;* 1472 *Cost. S.* 88; 1474 *РГС* і т. ін.); **марторыа** 1 (1462 *BD* I, 54); **марторыи** 1 (1464 *DIR«A»* 517); **мартоурїа, мартоу⟨рї⟩а, мартуриѦ, мартоурїѦ** 13 (1418 *Cost.* I, 127; 1461 *BD* I, 45; 1466 *BD* I, 113; 1470 *BD* I, 150, 153; 1472 *BD* I, 170; 1479 *BD* I, 224; *Cost. S.* 98; 1480 *BD* I, 241); *знах. одн. зам. род.* от **мартоуриоу** (1491 *BD* I, 452).

Див. ще **МАРТОРИЄ.**

МАРТОРИЄ *ж., невідм.* (1) ◇ вєликая мартоиє *див.* **ВЄЛИЌИЙ** [1] 3.

Див. ще **МАРТОРИА.**

МАРТОРИѦ *див.* **МАРТОРИА.**
МАРТОРІА *див.* **МАРТОРИА.**
МАРТОРІѦ *див.* **МАРТОРИА.**
МАРТОРЫА *див.* **МАРТОРИА.**
МАРТОРЫИ *див.* **МАРТОРИА.**

МАРТОУРИѦ *див.* **МАРТОРИА.**

***МАРТОУРИСАТИ** *дієсл. док.* (2) (*молд.* мэртуриси «признаватися») (о чім і без додатка) свідчити (про що), засвідчувати (що): И оу томъ он оустал та ⟨при⟩вєлъ прѦд нами оуси свои околнїн мєжиѦши, та визнали и мартоурисали и они аже єст так (Сучава, 1480 *BD* I, 239).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **мартоурисали** (1480 *BD* I, 239); *важ.-ум. сп. 3 ос. мн.* **аби... мартоурисали** (1480 *BD* I, 239).

МАРТОУРІА *див.* **МАРТОРИА.**
МАРТОУРІѦ *див.* **МАРТОРИА.**
***МАРТОУРЬ** *див.* **МАРТОР.**

***МАРТЪ** *ч.* (82) (*цсл.* маръть, *гр.* μάρτιος, *лат.* martius) *(назва місяця)* березень: А писанъ листъ... мцѦ марта зі оу днь стго олєксѣѦ (Смотрич, 1375 *P* 20); Писан... месяца марта тридцатого дня (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9); данъ в києво (!) марта в лѣто 6973 (Київ, 1465 *ДГСОС*); Писанъ въ кракове, март⟨тъ⟩ 23 день, инъдик⟨т⟩ъ 7 (Краків, 1489 *РИБ* 438); матєи писа(л), въ ясо(х), в лто зи м(с)ца марта зі днъ (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *наз. одн.* мар⟨тъ⟩ 1 (1489 *РИБ* 438); *зам. род.* **март, мар(т)ъ, ма(рт), мар(т), мрт** 8 (1423 *Cost.* I, 154; 1448 *P* 149; 1493 *BD* II, 6, 28; *Cost. D.* 46; *Cost. S.* 177; 1497 *DC* 8; *Cost. S.* 209); *род. одн.* **марта, мрта, м(р)а** 18 (1375 *P* 20; 1392 *Cost.* I, 8; 1402 *Cost.* II, 621; 1423 *Cost.* II, 157; 1435 *МЭФ;* 1456—1481 *P* 164; 1465 *ДГСОС;* 1482 *BD* I, 261; 1493 *BD* II, 20; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **мартіа, мартія, мартіѦ** 10 (1434 *Cost.* II, 670; 1479 *BAM* 62; 1488 *BD* I, 325; 1489 *BD* I, 378; 1490 *BD* I, 433; 1493 *BD* II, 22; 1495 *BD* II, 74; 1497 *BD* II, 113; *Cost. S.* 224; 1500 *BD* II, 176); *ск. н.* **мар, ма(р)** 14 (1435 *Cost.* II, 692; 1442 *Cost.* II, 93; 1479 *BD* I, 222; 1490 *BD* I, 398; 1492 *Cost. S.* 162; 1493 *BD* II, 4; 1495 *БСКИ;* 1497 *BD* II, 107; *Cost. S.* 212; 1500 *Cost. S.* 235 і т. ін.); **мр, м(р)** 31 (1434 *BD* II, 37; 1443 *Cost.* II, 121; 1454 *P* 163; 1465 *BD* I, 88; 1487 *BD* I, 294; 1490 *BD* I, 397; 1493 *BD* II, 15; 1495 *BD* II, 77; 1500 *BD* II, 174 і т. ін.).

***МАРТЫНЕЦЪ** *див.* **МАРТИНЕЦЪ.**

МАРТЫНЪ *див.* **МАРТИНЪ.**

МАРОУШКА, МЪРОУШКА *ж.* (42) (*особова назва, пор.* Мария): што бы емоу оурикъ съ оуеѣмъ доходомъ и жони єго мароущѣ... и въеємоу родоу и(х) нєпороущєно николи на вѣкы (Сучава, 1433 *Cost.* I, 353); прото(ж) мароушка ставши оу то(т) нареченны де(н) и приеѣгла прѦд(д) нами... рекучи та(к) аже ива(н) исъ своими братїами нѣ(ст) оуноукы ку(п)чичеви ани єн самои марушци ани ми(х)нови (Васлуй, 1474 *РГС*); И оустах азь господство мы и заплатих оуси вышеписанныи пинѣзи с̃ злат татарскых оу роукы Мароушкы, дочци Настини, и плєменици єи, дроугои Мар'шкы, дочци Олчини (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **марушка, мароушка, мъроушка, мару(ш)ка, мъроу(ш)ка** 19 (1453 *Cost.* II, 458; 1474 *РГС;* 1490 *Cost. S.* 141; 1492 *BD* I, 509; 1493 *BD* II, 18; *Cost. S.* 175; 1495 *BD* II, 57, 59; 1497 *Cost. S.* 212; 1499 *BD* I, 152 і т. ін.); *зам. род.* от **Мароушка** 3 (1462 *BD* I, 65; 1479 *BAM* 61; 1491 *BD* I, 456); *род. одн.* **марушки** 2 (1474 *РГС*); **марушкыи** 1 (1474 *РГС*); *дав. одн.* **марушци, мъроушци** 5 (1474 *РГС;* 1490 *Cost. S.* 141; 1491 *BD* I, 451; 1493 *Cost. S.* 175); **Мароушцѣ, мароушцѣ** 2 (1433 *Cost.* I, 353; 1443 *BAM* 41); **марушки, Мъроушки** 3 (1474 *РГС;* 1495 *BD* II, 57; 59); **Мароушкы** 2 (1499 *BD* II, 154); **Мар'шкы** 1 (1499 *BD* II, 154); *знах. одн.* **марушку** (1474 *РГС*); *ор. одн.* **Мароушкою** 1 (1469 *BD* I, 138); *зам. знах.* тѣгали... на **марушкою** 1 (1474 *РГС*).

***МАРОУШЧЄНЪ** *див.* **МЪРОУШЧИН.**

МАРЦИНЪ *ч.* (2) (*особова назва, стп.* Marcin) Мартин: мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣзденский... марцинъ с калинова сирадски... марцинъ с лавска познанский... слюбуємы и слюбили єсмы словомъ и рукою вшитци (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **марцинъ** (1433 *P* 122).

Див. ще **МАРТЇЄ, МАРТИНЪ.**

MARCZKO *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Марко): A na to swidczy... pan Woith Haliczkj Marczko pan Drobisz Sczethen Holowicz (Галич, 1413 *GL*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Marczko** (1413 *GL*).

МАРШАЛЕКЪ *ч.* (1) (*стч.* maršálek, *стп.* marszałek, *свн.* marschalc) *(службова особа з більшими чи меншими повноваженнями, якій підлягали нижчі рангом виконавці)* маршалок: А при томъ были тые панове: панъ Петрашъ Монтикгордовичъ, маршалекъ земли Литовской, панъ Судивой, намѣстникъ Ковеньскій... и иныхъ много добрихъ людей (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **маршалекъ** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

Див. ще **МАРШАЛОКЪ.**

МАРШАЛЌО *див.* **МАРШАЛОКЪ.**

МАРШАЛЌОВЪ *прикм.* (1) маршалка, маршалків: приказъ па(н) андрѣевъ дчюсина маршалковъ (Київ, 1433 *P* 119).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **маршалковъ** (1433 *P* 119).

МАРШАЛОКЪ, МАРШАЛОК, МАРЪШАЛОК, МАРШАЛЌО, МАРШѦЛЌО, МОРШАЛЌО, МАРЪШАЛЪКО *ч.* (104) (*стч.* maršálek, *стп.* marszałek, *свн.* marschalc) *(службова особа з більшими чи меншими повноваженнями, якій підлягали нижчі рангом виконавці)* маршалок: а притом были евѣдци, пан петръ неоря, воєвода судомирскыи, пан яшко колочко маршалок королюв (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а свѣдкове на то панъ хрщенъ судомирски(и) панъ збыгнѣвъ маршѦлко (Львів, 1399 *P* 59); А при томъ были свѣдъки ... пан Казарин, маршалок Луцкое землѣ, пан Иванъ Волотовичъ (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); а при то(м) бы(л) оць нашь

ннкола архиман(д)ритъ печєрскыи оуставни(к)... и наши моршалкы кнАзь глѣбь дмитрїєви(ч) боАринъ нашь алєксан(д)ро самотєчи(ч)... и ины боАрє наши и слоугы при то(м) были (Київ, 1446 *Р* 154); а при том был... пан Катоуна маршалко кн⟨А⟩зА Ивановъ Острозкого (Острог, 1463 *AS* I, 56); Старостѣ луцкому, маршалку Волынское земли, князю Семену Юревичу (Вільна, 1495 *АЛРГ* 55); Панъ Литаворъ Хребътовичъ, маршалокъ, а панъ Θедко, писаръ, брални личбу въ мытника Менъского въ Мартина Янчелевича (Вільна, 1499 *РЕА* III, 34);

маршалокъ дворный (9) *(начальник всіх урядників двора феодала)* придворний маршалок: При томъ были: во⟨евода⟩ Вил⟨енскій⟩, панъ Мих⟨аило⟩ Рад⟨ивиловичъ⟩... мар⟨шалокъ⟩ двор⟨ный⟩ нам⟨ѣстникъ⟩ Они⟨кштенскій⟩ панъ Гр⟨игорій⟩ Ос⟨тиковичъ⟩ (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); Прав⟨илъ⟩ мар⟨шалокъ⟩ двор⟨ный⟩ нам⟨ѣстникъ⟩ Мер⟨ецкій⟩ и Ут⟨енскій⟩, кн⟨язь⟩ Михаилъ Львовичъ ⟨Глинскій⟩ (Краків, 1500 *АЛМ*, вип. 2,59); маршалокъ земскій (14) *(намісник, який від імені князя чинив суд на місці; у Волинській землі йому підлягали також усі збройні сили)* маршалок земський: воленъ естъ панъ Петръ Ланевичъ Кнрдеевичъ Мылский, маршалокъ земъский... во всемъ именъи продати, и променяти, и заставити и по души дати (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); А при томъ были... воєвода троцкий маръшалок земъскнй пан Ян Юрьевич... пан Григорєй Станкович Остиковича (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

ФОРМИ: *наз. одн.* **маршалок, маршалокъ, мар⟨шалокъ⟩, маршало(к), маръшалок** 53 (1361 *AGZ* 6; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1444 *AS* I, 40; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1463 *AS* I, 55; 1475 *AS* I, 69; 1482 *AS* I, 80; 1491 *AS* I, 97; 1497—1498 *АЛРГ* 80; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59 і т. ін.); **маршалко, марша(л)ко, маръшалъко, marschałko** 9 (1377 *Р* 24; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1443 *Р* 145; 1448 *Р* 149; 1458 *ОЖДМ;* 1463 *AS* I, 56; 1483 *ВОРСР* 178; 1490 *Пам.*); **маршАлко** 1 (1399 *Р* 59); **моршалко, моръша(л)ко** 2 (1446 *Р* 152; 1487 *ВОРСР* 178); *ск. н.* **мар, ма(р), мр, м(р)** 17 (1495 *АЛРГ* 55; *ВК; ВМЗД;* 1496 *АЛРГ* 69, 71; *ВМКФС;* 1497 *ПКИП; ПМХ;* 1498 *ГВКОО*; 1499 *ВФ*); *род. одн.* **маршалка, маршалъка** (1445 *Р* 151; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1487 *AS* I, 86; 1488 *AS* I, 241, 242; 1494 *AS* I, 102); *дав. одн.* **маршалку, маршалкоу, marszałku, марша(л)коу, маршалъку, ма(р)шалъкоу** (1467 *СП* № 13; 1475 *AS* I, 71; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1487 *АМЛ*; 1489 *АМВ;* 1491 *AS* I, 97; 1495 *АЛРГ* 55; 1498 *АЛРГ* 81; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 8; 1499 *АЛМ* вип. 2,36 і т. ін.); *знах. одн.* **маршалка, marszałka, маръша(л)ка, ма(р)шалъка, маръшалъка** (1467 *BD* II, 297; 1494 *BD* II, 386, 388; 1495 *ВМЗД;* 1496 *ПДВКА* 60; *ПДСВВ*; *ПСВВ* 192 зв.); *ор. одн.* **марша(л)ко(м), маршалъкомъ** (1467 *СП* № 13; 1488 *РИБ* 424); *наз. мн.* **маршалки** 1 (1495 *РИБ* 621); **! моршалкы** 1 (1446 *Р* 154).

Див. ще **МАРШАЛЕКЪ.**

***МАРШАЛЪСТВО** *с.* (1) виконування обов'язків маршалка, сан маршалка: Старосте Луцькому, маршалъку Волынъское земъли... и инымъ, хто потомъ будетъ отъ насъ Лучоскъ и маршалъство Волынъское землн и Володимиръ деръжать (Судомир, 1488 *РИБ* 424).

ФОРМИ: *знах. одн.* **маршалъство** (1488 *РИБ* 424).

МАРШАЛКО *див.* **МАРШАЛОКЪ.**

***МАРЪКО** *див.* **МАРКО.**

***МАРЪТИНОВАЯ** *ж.* (1) *(особова назва):* а о(т) пани маръткновоє никоторого вспоминаньА коу о(т)цоу нашому и намъ нє было (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **маръткновоє** (1499 *ВФ*).

МАРЪШАЛОК *див.* **МАРШАЛОКЪ.**

МАРЪШАЛЪКО *див.* **МАРШАЛОКЪ.**

***МАРЫНА** *див.* **МАРИНА.**

МАРЫШЄВЪЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* а хотарь имъ... о(т) марышєвъци валъ щто (!) по пєрєкъ полА до сєрета (Роман, 1392 *Cost.* I, 7).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* о(т) **марышєвъци** (1392 *Cost.* I, 7).

МАР'КО *див.* **МАРКО.**

МАРЬА *див.* **МАРИЯ.**

МАРЯ *див.* **МАРИЯ.**

МАРА *див.* **МАРИЯ.**

***МАРΘА** *див.* **МАРТА.**

МАСКЄВИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва)*: и княз Михайло самъ к Луцъку на съем приехалъ, а п. Михайло Маскевичъ передо мъною сталъ тутъ же (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Маскевичъ** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

Див. ще **МАСКОВИЧЪ.**

МАСКО *ч.* (3) *(особова назва)*: а при то(м) были свєдоки... па(н) маско гулєвн(ч) а па(н) ива(н) волотови(ч) (Луцьк, 1438 *Р* 139); а при томъ были добрые люди: панъ Взячъ, земенинъ Володимеръский... а мешчане Володимерские: панъ Тинъ Горчица а панъ Маско (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627—628).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Маско, маско** (1438 *Р* 139; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628).

МАСКОВИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва)*: А при томъ были свядцы: пан Михаило Масковичъ, пан Гришко Борисковъскій (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Масковичъ** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

Див. ще **МАСКЄВИЧЪ.**

МАСТЄРЪ *ч.* (3) (*стп.* majster, *свн.* mejster, *лат.* magister) ремісник, майстер: и варє ку(л)ко кожохари соу(т) оу ты(х) сє(л) или бу(д) какии мастєры щобы монастирю бы(л) то(т) вє(с) прихо(д) (Поляна, 1448 *DIR«A»* 491); а тако(ж) тоты люди да имаю(т) слободу, или мастровє, иму(т) бы (!) кожухари или бу(д) какы мастєръ... да нє да(ст) ты(х) люди ни да(н), ни посаду (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мастєръ** (1453 *Cost.* II, 461); *наз. мн.* **мастєры** 1 (1448 *DIR«A»* 491); **мастровє** 1 (1453 *Cost.* II, 461).

Див. ще **МИСТРЪ** [2].

***МАСТѢКЫРОУЛЪ** ч. (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣ(м) мы... дали и потвръдили єсми ємоу... сєла... фратещи, на чорно(м) потоцѣ, и мастѣкыроу(л) (Сучава, 1455 *Cost.* II, 553).

ФОРМИ: *знах. одн.* **мастѣкыроу(л)** (1455 *Cost.* II, 553).

***МАСЬКОВЪ** *прикм.* (1): просилн нас... пана Маськовы сыны... быхъмо ихъ розделили ку ихъ отчини (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **Маськовы** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

Пор. **МАСКО.**

МАТЄИ, МЪТЄИ *ч.* (36) (*особова назва, цсл.* Матъθєи, *гр.* Ματθαῖος, *лат.* Mathaeus, *гебр.* Matithyāh) Матвій: И оуставши наши слоуги Тоадєр и Ион... и заплатили оуси готовими пинАзми оу роуки... Матею (Сучава, 1479 *BD* I, 223—224); Николай жалова(л) на матея же ємоу яко(ж) прїятєлеви конА позычилъ здорово(г) на дорогѫ а коли(ж) емоу засА вернѫ(л) а то(т) конь хрома(л) (XV ст. *ВС* 23 зв.); матєи писа(л) въ ясо(х) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *наз. одн.* **матеи, Мътеи** 14 (1492 *АЛМ* 81; 1495 *BD* II, 42, 46, 56, 69; ПГВСР; 1499 *BD* II, 145, 161; XV ст. *ВС* 23 зв.; 1500 *Cost. S.* 231); *зам. род.* в. п. **Мътеи** 7 (1487 *BD* I, 305, 310, 312; 1488 *BD* I, 318, 324, 343, 364); *род. одн.* **матеа, МътеА, матєА** 9 (1486 *DC* 144; 1487 *BD* I, 307, 309, 517; 1488 *BD* I, 325, 348; *ДГСВМ*; *ДГСПМ*; *Cost. S.* 127); *дав. одн.* **Матею** 3 (1479 *BD* I, 223, 224; 1487 *BD* I, 306); **матеєви** 2 (XV ст. *ВС* 23 зв., 31); *знах. одн.* **матєя** (XV ст. *ВС* 23 зв.).

Див. ще **МАТЕЮ, МАТЇИ, *МАТФВИИ, МАТФЄЙ, МАЦѢИ, МЪТЇАШЬ.**

МАТЄРЄ *див.* **МАТИ** [1].

***МАТЄРИЗНА** *ж.* (3) спадщина по матері: а по смрти пакъ єго дѣтї волны во имѣнїи очины и матєризны алѣ нє дроугоє жоны (XV ст. *СЯ* 41).

ФОРМИ: *род. одн.* **матєризны** (XV ст. *ВС* 31 зв.; *СЯ* 41); *знах. одн.* **матєризноу** (XV ст. *СЯ* 41).

***МАТЄРИНЪ** *прикм.* (1) материн: Лавринъ жалоуєтсѧ на мартина ижь ємоу мтрь заби(л)... мы сказоуємь оу томь члонѣкоу голова матєрина заплатїть (XV ст. *ВС* 24 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **матєрина** (XV ст. *ВС* 24 зв.).

МАТЄРЪ *див.* **МАТИ** [1].

***МАТЄРЬ** *див.* **МАТИ** [1].

МАТЕЦКИЙ *ч.* (1) (*особова назва*): А при том былъ... панъ Андрушко Матецкий (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV,154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Матецкий** (1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).

МАТЄЮ, МЪТЄЮ *ч., невідм.* (5) (*особова назва, молд., цсл.* Матъѳєи, *гр.* Ματθαῖος, *лат.* Mathaeus, *гебр.* Matithyāh) Матвій: А на то єст вѣра... бояр наших... в. п. Андрєика чашни(к)а, в. п. Мътею столника (Сучава, 1486 *BD* I, 290); Писал Матєю оу Соч(а)вѣ (Сучава, 1499 *BD* II, 136).

Див. ще **МАТЄИ, МАТЇИ, *МАТФВИИ, МАТФЄЙ, МАЦѢИ, МЪТЇАШЬ.**

МАТИ [1], **МАТЄРЪ, МАТЄРЄ** *ж.* (90) мати, матір (84): Милостїю Божіею и Пречистыя Єго Матерє... я Семенъ С колковъ... уписалъ... въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастыру родители наши (Київ, 1398 *ДГПМ*); мы Стефан воєвод(а)... знаменито чиним... оужє (!)... прїидоша перед нами... пан Юрїи Шербич и матерє єго Федка и сестра єго Аноушка (Сучава, 1467 *BD* I, 120); а (з)нати и(м)... нашєго патрїа(р)шєского благословенїѧ, а велики(х) Господарей свои(х) владѣющи(х)... кїево(м) бго спасаємымъ градо(м) онъже наречєтсѧ мати Градово(м) (!) роускїе земли, а нє инако (б. м. н., 1481 *ГПМ*); М⟨и⟩л⟨о⟩стью божею и пречыстое єго матери Я кн⟨А⟩г⟨и⟩ни Семеновѧ кн⟨А⟩г⟨и⟩ни Настасьѧ... чинимъ знаменито... записую мужу своєму... имѣньѧ Заборол, а Городок (Степань, 1489 *AS* I, 89); коли мти оу дѣтєи оумрє(т) опѣка(л)нїкъ и(х) нє можеть дѣди(ч)ства прода(т) (XV ст. *ВС* 35); А кто бы хотѣл тое пороушити, таковыи да єст проклѣть от господа бога... и от прѣчистїа єго матерє (Гирлов, 1499 *BD* I, 163);

Б о ж а я м а т и (1) *див.* **БОЖЇИ;** л а я т и д о м а т е р и (2), л а я т и м а т е р и (1), м а т е р и л а я т и (1) *див.* **ЛАѦТИ;** П о к р о в а М а т е р е Б о ж о е (1) *див.* **ПОКРОВА.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **мати, мти** 8 (1408 *Cost.* I, 61; 1428 *Cost.* I, 228; 1475 *BD* I, 203; XV ст. *ВС* 35; *СЯ* 9, 40 зв.; 1481 *ГПМ*); **мть** 1 (XV ст. *ВС* 28); **мтрь** 1 (XV ст. *ВС* 28); **матерє** 1 (1467 *BD* I, 120); *зам. род.* отъ... **мтрь** 6 (1400 *DIR«A»* 433; 1408 *Cost.* I, 61; 1409 *DIR«A»* 437; 1411 *Cost.* I, 95; *Mih. Alb.;* 1435 *Cost.* II, 689); отъ... **матєръ, мтрь** 3 (1435 *Cost.* II, 680; 1439 *Cost.* II, 59; 1457 *BD* I, 5); ! **маєⷮ** 1 (XV ст. *ВС* 14 зв.); *род. одн.* **матери, мтри** 17 (1444 *Cost.* II, 208; 1448 *Cost.* II, 352; 1452 *Cost.* II, 462; 1454 *Cost.* II, 502; 1466 *BD* I, 105; 1483 *AS* I, 82; 1486 *DC* 144; XV ст. *ВС* 29; *СЯ* 9; 1489 *AS* I, 89 і т. ін.); **Матере, матерє, мтере** 31 (1398 *ДГПМ;* 1403 *RS* 338; 1415 *Cost.* I, 117; 1429 *DIR«A»* 455; 1440 *Mih.* 208; 1453 *Cost.* II, 454; 1460 *DIR«A»* 515; 1479 *BD* I, 222; 1487 *BD* I, 311; 1499 *BD* II, 163 і т. ін.); **мтры** 1 (1448 *DIR* № 10 b); ! **смр(с)ти** 1 (XV ст. *ВС* 7 зв.); *дав. одн.* **матєри, мтри** 6 (1433 *Cost.* I, 350; 1455 *Cost.* II, 774; 1470 *BD* I, 148; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; *ВС* 10; 1488 *BD* I, 342); **матере** 2 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1467 *BD* I, 120); *знах одн.* **матерь, мтрь** 5 (XV ст. *ВС* 7, 19, 24 зв., 27); **матї** 1 (1458 *BD* I, 6); *ор. одн. зам. род.* за доуши **матерю** єи 1 (1470 *BD* I, 147); *місц. одн.* **прї (по) матери, мтри** (XV ст. *ВС* 26 зв., 27 зв.; *СЯ* 40 зв.; 1474 *РГС*).

Див. ще ***МАТИЯ, МАТКА** [1].

***МАТИ** [2] *див.* **ИМАТИ** [2].

***МАТИ СЄ** *див.* ***ИМАТИ СЯ.**

***МАТИ СЯ** *див.* ***ИМАТИ СЯ.**

***МАТИ СѦ** *див.* ***ИМАТИ СЯ.**

***МАТИЯ** *ж.* (1) мати, матір: а на то вѣра моѧ вѣра матиы нашеї кнѦгынѣ мушаты вѣра сына нашєго ⟨олєксандра⟩ (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14).

ФОРМИ: *род. одн.* **матиы** (1393 *Cost.* I, 14).

Див. ще **МАТИ** [1], **МАТКА** [1].

МАТЇИ, МЪТЇИ *ч.* (4) (*особова назва, цсл.* Матъѳии, *гр.* Ματθίας, *лат.* Matthias, *гебр.* Matithyāh) Матвій: Се я Янъ... продалъ есмы доброволно... землью свою питомую... и съ тою землицею, которую купилъ есми у Мацка Вовлковлянина, ксензью Матѣю, бискупу Виленьскому (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); А на то єст... в. п. Матїа столника... и вѣра боѦрь нашнх оусихъ, великих и малих (Сучава, 1488 *BD* I, 345); Пис(а) Мътїи дїяк оу Соч(а)вѣ (Сучава, 1495 *BD* II, 74).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Матїи, Мътїи** (1490 *DC* 147; 1495 *BD* II, 74); *род. одн.* **Матїа** (1488 *BD* I, 345); *дав. одн.* **Матѣю** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

Див. ще **МАТЄИ, МАТЄЮ, *МАТФВИИ, МАТФЄЙ, МАЦѢИ, МЪТЇАШЬ.**

МАТКА [1] *ж.* (38) (*стч.* matka, *стп.* matka) мати, матір (23): про тъ жь Азъ...присѦглъ єсмъ бгу н мтцѣ божиюи и оусѣ(м) свѦтымъ (Кременець, 1434 *Р* 130); а докул матка н⟨а⟩ша жива она имает своих сєл поживати (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); И мы въ томъ князя Костентина оправили, и дѣда, и отца его, и матку его, и его самого при чсти есмо зоставили (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); Мы... слюбуєм... прєз бога живаго и матци божїи... имѣти... мир (Гирлов, 1499 *BD* II, 419—420);

д р у г а я м а т к а б о ж ь я (2) *(назва церковного свята, також календарна дата)* друга пречиста: а имаю... дати ту сто купъ о(т) сєѣ маткы бжьѣ што приѣдеть на другую матыки (!) бжьѣ (Львів, 1421 *Р* 92); м а т к и б о ж и и (3) *(назва церковного свята, також календарна дата):* а нмаю пану Ивашкови дати ту сто купъ о(т) сєѣ маткы бжьѣ што приѣдеть на другую матыки (!) бжьѣ (Львів, 1421 *Р* 92); А какъ поветрее почалосѧ велми от последнее Матки Божи, ино дьякъ умер, писати было некому (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79); м а т к а б о ж ь я (2) церква, побудована на честь богоматері: Мы кнѦ(з) литовьскии... чинимъ свѣдочно... што жь былъ братъ нашь кнѦ(з) юрьии корьѦтови(ч) прндалъ млинъ къ цркви къ матцѣ бьи оу смотричи то и мы... потвєрживаємъ того своимъ листомъ (Смотрич, 1375 *Р* 20); Сє яз кн⟨А⟩зь Василєй Федорович Острозский: иже отец мои кн⟨А⟩зь Федоръ ставил ц⟨є⟩рков матку б⟨о⟩жею на клаштор тому законоу св⟨А⟩того Доминика (б. м. н., 1443—1452 *AS* I, 39); м а т к и б о ж и и п є р в о є (5), п є р в о ѣ м а т ъ к и б о ж и ѣ (1) *(назва церковного свята, також календарна дата)* перша пречиста: пнсанъ листъ... оу поньдѣло(к) пьрьдъ маткн бжиѣ а̄ днь(м) (Галич, 1409 *Р* 74—75); а рокъ ему в тыи мыта увезатисѧ перед Маткою Божее днем первое за неделю, а держати ему тыи мыта три годы до того ж року до Матки Божее днѦ первое за неделю (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83); и з ч Ѧ т ь е м а т к и б о ж ь є и (1) *див.* ***ИЗЧѦТЬЄ;** р о ж є с т в о м а т к и б о ж и и (1) *див.* **РОЖДЄСТВО.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **матка, ма(т)ка** (1463 *AS* I, 55; XV ст. *РИБ* 610; *ВС* 7 зв., 27 зв.); *род. одн.* **матки, Матки, матьки, матыки** 13 (1400 *Cost.* II, 619; 1409 *Р* 75; 1418 *Р* 89; 1421 *Р* 92; 1439 *Cost.* II, 713; 1463 *AS* I, 55; 1488 *РИБ* 222; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1497—1498 *АЛРГ* 79; 1498 *АЛРГ* 83); **маткы** 3 (1421 *Р* 92; 1448 *Cost.* II, 305); *дав. одн.* **матцѣ, мтцѣ** 3 (1375 *Р* 20; 1434 *Р* 130; 1495 *АЛМ* 83); **матце, матьце, мтцє** 4 (1435 *Р* 133; 1470 *AS* I, 67; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV,

27, 29); **матци** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); *зам. внах.* прєз бога живаго и **матци** божіи 1 (1499 *BD* II, 420); *внах. одн.* **маткоу, матку** (1443—1452 *AS* I, 39; 1449 *Cost.* II, 746; 1495 *АЛМ* 83, 84); *ор. одн.* **маткою** (1463 *ГГЯ;* 1470 *AS* I, 67; 1498 *АЛРГ* 83).

Див. ще **МАТИ** [1], ***МАТИЯ.**

МАТКА [2] *ж.* (II) (*молд.* матка «русло ріки») річище, русло річки: тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали и потвєрдили єсми ємоу... мѣсто о(т) мли(н) на ма(т)ки шаковци и хлабникъ, що є(ст) више гроуєцѣ (Сучава, 1451 *Cost.* II, 403); хотар... старою маткою жєрав⟨ца д⟩олоу пониже от Хрънещи, до где оупадает жєравєц оу Бръладъ (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* до **матка** потока (1479 *BD* I, 221); *знах. одн.* **маткоу** (1468 *BD* I, 128; 1489 *BD* I, 374; 1492 *BD* I, 510; 1495 *BD* II, 63); *зам. род.* почєнши от **маткоу** Башіа (1492 *BD* I, 510); *ор. одн.* **маткою** (1468 *BD* I, 128; 1495 *BD* II, 63); *місц. одн.* **на матки, ма(т)ки** (1451 *Cost.* II, 403; 1458 *BD* I, 24; 1475 *BD* I, 206).

***МАТРУХЪНА** *ж.* (I) *(особова назва, пор.* Мотроуна): Се я пани Вохнова пани Мария... даю и дала есми... дотце своей панъне Матрухъне... селце на имя Ставокъ (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Матрухъне** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

Див. ще ***МАТРУШКА.**

***МАТРУШКА** *ж.* (I) *(особова назва, пор.* Мотроуна): Се я пани Вохнова пани Мария з своими детми... посваталися есмо... за пана Стецка за Шишкинича, мою девку панъну Матрушку (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Матрушку** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

Див. ще ***МАТРУХЪНА.**

***МАТУСОВЪ** *прикм.* (I): и єщє єсми дали... брату пана михула писарѦ, єдно село на саннои що было вла(д) матусово (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **матусово** (1443 *Cost.* II, 131).

МАТОУШИЦА *ж.* (I) *(особова назва):* мы иліа воєвода... чини(м) знамєнито... ожє ⟨т⟩ота ис⟨тиннаа⟩ матоушица жаловали єсми єи особною нашєю мл(с)тїю (Сучава, 1433 *Cost.* I, 350).

ФОРМИ: *наз. одн.* **матоушица** (1433 *Cos..* I, 350).

***МАТФВИИ** *ч.* (I) ◇ с в Ѧ т ы и м а т ф в и и *див.* **СВѦТЫИ** I.

ФОРМИ: *місц. одн.* **по матфвиѣ** (1436 *Cost.* II, 707).

Див. ще **МАТЄИ, МАТЄЮ, МАТЇИ, МАТФЄЙ, МАЦѢИ, МЪТЇАШЬ.**

МАТФЄЙ, МАТФѢИ, МАѲЕИ *ч.* (5) *(особова назва, цсл.* Матъѳєи, *гр.* Ματθαῖος, *лат.* Mathaeus, *гебр.* Matithyāh) Матвій: пєрвыи поручни(к) кнѦ(з) михаило євнутєви(ч)... матфѣи оусови(ч) семєникъ кнѦ(з) михаиловъ (б. м. н., 1392 *P* 46—47); тѣмъ мы... дали єсми ємоу... сєло... на баши где маѳєи сиди(т) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541); А при том был... пан Матфей дворѦнин пана старостин (Луцьк, 1487 *AS* I, 86—87); И тыми разы пишетъ къ намъ, што жъ она Якубу того именья не полецала во опеканье, але принела (!) того Матѳея своею доброю волею въ тое именье за сына место (Краків, 1489 *РИБ* 437—438).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Матфей** I (1487 *AS* I, 87); **матфѣи** I (1392 *P* 47); **маѳеи** I (1437 *Cost.* I, 541); *знах. одн.* **Матѳея** (1489 *РИБ* 437); *ор. одн.* **Матѳеемъ** (1489 *РИБ* 437).

Див. ще **МАТЄИ, МАТЄЮ, МАТЇИ, *МАТФВИИ, МАЦѢИ, МЪТЇАШЬ.**

***МАТЪКА** *див.* **МАТКА** [1].

***МАТЪѲЄЄВЪЩИНА** *ж.* (I) *(назва земельного володіння у Київській землі):* Олисє(и) зємлю дє(р)жить Матъѳєєвъщиноу а с тоє зємли даєть дєсѦть ведє(р) мєдоу дани (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Матъѳєєвъщииоу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

МАТЫСЯ *ч.* (I) *(особова назва):* Матыся, кановникъ Виленьск⟨ій⟩ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Матыся** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

***МАТЫЯШЪ** *див.* **МЪТЇАШЬ.**

***МАТЫѦСЪ** *див.* **МЪТЇАШЬ.**

МАТЬФѢЄВИЧЬ *ч.* (I) *(особова назва):* а на то послуси... дмитръ матьфѣєвичь панъ нѣвъступъ столпувьскии (Перемишль, 1366 *P* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **матьфѣєвичь** (1366 *P* 12).

***МАТѢИЧИЧЬ** *ч.* (I) *(особова назва):* А сє Ѧ король казимиръ краковьскии и куѦвьскии... далъ есмь слузъ своєму иванови дворище заньво (так.— *Прим. вид.*) матѣичича (Казимир, п. 1349 *P* 3).

ФОРМИ: *род. одн.* **матѣичича** (п. 1349 *P* 3).

***МАТѲЕИ** *див.* **МАТФЄЙ.**

***МАХАЛСКИИ** *прикм.* (2) *(назва гатунку фландрійського сукна, що вироблялося в місті Мехелен):* послано кнѦзю великомоу тѳє(р)скомоу. ..ѣ поставы соукна маха(л)ского (б. м. н., 1488 *УКТ*).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **маха(л)ского** I (1488 *УКТ*); **!ма(л)ско(г)** I (1488 *УКТ*).

МАХНА *ж.* (I) *(особова назва):* мы па(н) ива(н) срѣ(м)скыи староста рускыи вызнава(м)... ижє пришедши прєд на(с)... пани махна узвертовская и о(т)ступила узвартова панѣ яхнѣ кыискои (Львів, 1414 *P* 85).

ФОРМИ: *наз. одн.* **махна** (1414 *P* 85).

МАЦИНА *ч.* (3) *(особова назва):* а на потвержєньє прнложилъ тому листу свою печать пано мацина (Львів, 1400 *P* 61); А сє я Некраш Колчєєвич из братьею своєю на имѦ из Мацыною и с Мамаєм съзнаваєм сим н⟨а⟩шим листом... иж єсмо отчизну... свою продали кн⟨Ѧ⟩зю Михайлу Олєксандровичу (Кременець, 1497 *AS* I, 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мацина** (1400 *P* 60, 61); *ор. одн.* **Мацыиою** (1497 *AS* I, 112).

МАЦКО *ч.* (2) (*особова назва, пор.* Мацѣи): А при томъ были могоричници: на нмя Войтко, Конюшій Волковискій, и сь сыномъ Миколаємъ... а Мацко Волковянинъ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мацко** (1451 *АкЮЗР* II, 106); *род. одн.* **Мацка** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

***МАЦЪ** *ч.* (I) *(особова назва):* жаловали на(м) мещанє новгоро(д)скиє на (и)мѦ ма(ц) а иванъ носовичъ на татарина богдана собачку (Вільна, 1495 *ВСоб*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ма(ц)** (1495 *ВСоб.*).

***МАЦЫНА** *див.* **МАЦИНА.**

МАЦѢИ *ч.* (3) (*особова назва, стп.* Maciej) Матвій (2): Мы бискупи мацѣи премыски(и) и офанасѣи... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь... мєжн кролє(м) влодиславомъ... мєжи панєю Адвигою отиною пилецкою... о волость о зальсиє... на многи(х) роцѣхъ прєд на(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70); мы войцехъ... ярцибискупъ гнѣзденский... мацѣи з бѣлАвъ брезенский... слюбуємы и слюбили єсмы словомъ и рукою вшитци (Ланчиця, 1433 *P* 122—123);

с в Ѧ т ы и м а ц ѣ и (I) *див.* **СВѦТЫИ** I.

ФОРМИ: *наз. одн.* **мацѣи** (1404 *P* 69; 1433 *P* 122); *місц. одн.* **по Мацѣи** (1403 *ДГМ*).

Див. ще **МАТЄИ, МАТЄЮ, МАТЇИ, *МАТФВИИ, МАТФЄЙ, МЪТЇАШЬ.**

МАЧКОВЦИ *мн.* (I) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсмы ему и потвръдили... села... на имѦ прокопинци, где бы(л) проко(п) и васи(л) ватамань, и съ млиномь и мачковци и съ пасѣкою (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459).

ФОРМИ: *наз.* **мачковци** (1436 *Cost.* I, 459).

***МАЯТИНЪ** *ч.* (2) *(назва річки у Молдавському князівстві):* а мы... дали и потвръдили... сєло що на Маятинєх, на имѦ Хирова (Сучава, 1495 *BD* II, 82).

ФОРМИ: *місц. мн.* **на Маятинєх** (1495 *BD* II, 82).

МАѲЕИ *див.* **МАТФЄЙ.**

***МЄДВЄДИА** *ж.* (I) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы.... дали єсмы ємоу... шєстъ села... три на

вєрхъ мє(д)вєдиа, гдє є(ст) ⟨стєпань вата⟩мань... ⟨и⟩ три мѣста о(т) поустыни (Сучава, 1429 *Cost.* I, 280).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* на вєрхъ **мє(д)вєдиа** (1429 *Cost.* I, 280).

***МЕДВИЖИИ** *прикм.* (1) ◇ Медвижа могила (1) *(назва урочища у Волинській землі):* а поля есмь ему дали и уехали своей земълѣ — по конец лозы нивъка на долини, а оттоля к Медвижи могили (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

ФОРМИ: *дав. одн. ж.* **Медвижи** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

***МЄДЄЛѢНИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы ⟨ви⟩дѣвшє их правою слоужбою до нас... (...сєла.— *Прим. вид.*) на имѣ Прочєлничи... и Богданєщи... и Мєд⟨єлѣ⟩н⟨и⟩ (б. м. н., 1490 *BD* I, 434).

ФОРМИ: *наз.* **Мєд⟨єлѣ⟩н⟨и⟩** (1490 *BD* I, 434).

МЄДЄЛѢНОУЛЬ *ч.* (4) *(особова назва):* и оуставшє наши слоуги, пьтюль и... пєтръ... и оуико их, нєгриль мєдєлѣноуль, та заплатили оусє исполна, тоты вышєписанныи пинѣзи (Ясси, 1495 *Cost. S.* 193).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мєдєлѣноуль** (1495 *Cost. S.* 193); *дав. одн.* **мєдєлѣноулоу** (1495 *Cost. S.* 193, 194).

МЄДЄНИЧАРЬ *ч.* (3) *(особова назва, серб.* maħиòничар «чародій», «знахар»): И оуставшє нашь вєрнїи пань, михоуль мєдєничарь, и заплатиль оуси... тоты... пинѣзи... оу роукы... сими (Васлуй, 1497 *Cost. S.* 223).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мєдєничарь** (1497 *Cost. S.* 223); *дав. одн.* **мєдєничарю** (1497 *Cost. S.* 223).

***МЄДЖИѦШЬ** *див.* ***МЄЖЇАШЬ.**

***МЄДИЦКИИ** *прикм.* (1): а половицю тѣхъ пѣнѦзии наложили єсмы на твоѣ роботы... на домъ на мєдицкии (б. м. н., 1386—1418 *P* 35).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **мєдицкии** (1386—1418 *P* 35).

Пор. ***МЄДЫКА.**

***МЄДОВЫИ** *прикм.* (10) ◇ дань мєдовая (4), ⟨дань⟩ мєдовая (4), медовая дань (1) *див.* ***ДАНЬ**[1]; дачка медовая (1) *див.* ***ДАЧКА.**

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **мєдовая** (1478 *ЗРМ*); *род. одн. ж.* **мєдовоє** (1478 *ЗРМ*); *знах. одн. ж.* **мєдовоую** (1478 *ЗРМ*); *ор. одн. ж.* **медовою** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1470 *AS* I, 67; 1493 *АЛРГ* 56; 1498 *ГВКОО*); *ор. мн.* **мєдовыми, медовыми** (1401 *АкВАК* III, 2; 1470 *AS* I, 65; 1490 *ЗХП*).

МЄДУСКЫ *ч.* (1) *(особова назва):* а ти доконали и осоудили па(н) хр(с)чєнъ мартиновскы па(н) олъдрихъ мєдускы (Галич, 1401 *P* 66).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мєдускы** (1401 *P* 66).

МЄДЪ *ч.* (83) **1.** *(натуральний бджолиний)* мед (75): Сє Ѧ кн̃зъ долголдатъ долголдатови(ч)... даю... по своєи д̃ши... с̃тмоу николє поустыньскомоу иониноу манастырю тоую зє(м)лю на имѦ то(л)столѣсьско(г) конона а идє(т) с нє(г) колода мєдоу и съ всєми пошлинами (Київ, 1427 *P* 108); А також никто от наших бояр или дєсєтник да нє смѣ брати дєсѦтиноу от пчєл, ани бєрбєницю мєдоу, ани пасичници бантовати ни оу чєм (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 8—9); а я кн⟨Ѧ⟩зь Семен Юрьевич маю придати ку св⟨Ѧ⟩тому Иоанну к Голшаном полумерокъ меду (Степань, 1489 *AS* I, 89); и съ тое земли бортное маеть онъ дань давати... по давъному — и со всими ихъ службами, и съ пошлинами... и з насадкою меду (Вільна, 1499 *РИБ* 777);

мєдъ прєсныи (3), присныи мєдъ (1) натуральний мед: А кто оусхочєт тих люди соудити... или мито от них брати, от оусєго их товароу: или от риба свижаа... или пак от воскоу или от присного мєдоу, коли имоути продавати... или пак гдє боудоут коуповати... вєздє да єст имъ слободно и бєз мито (Сучава, 1466 *BD* I, 96); Бил намъ чолом земѦнин киевский Анъдрей ПрѦжовъский и поведил... штож люди его... на имѦ Шершневичи издавна даивали в ключъ Киевъский ведро меду пресного и бил намъ чолом, абыхъмо тое ведро меду отпустили ему (Мереч, 1496 *АЛРГ* 69).

2. *(легкий хмільний напій, виготовлений із бджолиного меду)* питний мед (4): А питъ могоричь оу аньдръка оу дому лысого за двѣ гривнѣ вѣснии мєду за гривну а пива за гривну (Перемишль, 1366 *P* 12); а єщє єсми имъ дали волю што бы собѣ дєржати, оу сочавѣ, один домъ, а оу том домоу корчмоу нє дєржати, ни пива варити, ни мєд (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мєдъ, med, мє(д)** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1448 *ДГПР;* бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 92 зв.); *род. одн.* **мєдоу, мєду, меду, мд(оу)** (1366 *P* 12; 1408 *Cost.* II, 633; 1427 *P* 108; 1458 *BD* I, 9; 1463—1478 *РЕА* I, 35; 1470 *AS* I, 67; 1488 *УКТ;* 1496 *АЛРГ* 69; XV ст. *ВС* 6 зв.; 1499 *РИБ* 776 і т. ін.); *знах. одн.* **мєдъ, мєд, мє(д)** (1410 *АкВАК* XI, 5; 1429 *DIR«A»* 455; 1434 *Cost.* II, 670; XV ст. *ВС* 19; 1454 *Cost.* II, 508); *ор. одн.* **медомъ** (1471 *BD* I, 159; 1494—1495 *АЛРГ* 60).

***МЄДЫКА** *ж.* (4) *(назва села у Перемишльській землі)* Медика: тогды на роцѣ напрє(д) рєчєнымъ стронамъ в мєдыцѣ в нєдѣлю на вутр(и)є с̃т(г)о луки євангєлиста... осудили єсмы и осужѦємъ ажє г(с)дрь нашь кроль влодиславъ... ближши(и) єсть к тому мѣсту... нижли тыи пани Ѧдвига и єи дѣвка алжбѣта (Медика, 1404 *P* 70); оу мєдыцѣ оу н̃длю оу чєтвєртую по вєлицѣ дни (Медика, 1415 *P* 87).

ФОРМИ: *місц. одн.* **в (оу) мєдыцѣ** 3 (1404 *P* 70; 1407 *P* 72; 1415 *P* 87); **! в иєдыцѣ** 1 (1404 *P* 70).

МЄДЫНЄСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А тому свѣдъци панъ миколаи стпичєникъ... волочєко мєдынєский ины(х) мно(г) добрыхъ (Галич, 1418 *P* 89).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мєдынєский** (1418 *P* 89).

МЄДЫНѦ *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі):* а кн⟨Ѧ⟩зю Сємєну досталсѦ город Колодєн а сєла: Чєрнєхов... Мшанєц, МєдынѦ (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **МєдынѦ** (1463 *AS* I, 54).

МЄЖ *див.* **МЄЖИ.**

МЕЖА *ж.* (8) *(границя між двома земельними володіннями)* межа: и то, господару, помню... о суды межа, головщина, о сокольее гнѣздо, о бобры, зъ еремя (!) (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); а обрубъ земленый тому именицу моему... от реки Стыра межою мимо нивы дворища Ляхова и межою конецъ нивъ подворищныхъ Хренницкихъ (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); и я подлугъ листу гдрского обедвѣ тые нивки отехалъ к цркви Бжіей... и границу есми положилъ Плоской ниве... от дороги на право межею великою по конецъ Вздвиженское нивы (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); у hranyciu y mezu samy iesmo promezy sebe polozyly y kopcy zasypaly (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **межа** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); *род. одн.* **mezy** (1500 *ДПЖН*); *знах. одн.* **mezu** (1500 *ДПЖН*); *ор. одн.* **межою, mezoiu** 3 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1500 *ДПЖН*); **межею** 1 (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

МЕЖДОУ *прийм.* (13) *(цсл.* мєждоу) *(з ор.) (виражає просторові відношення — вказує на два або кілька об'єктів, між якими щось знаходиться або відбувається дія)* між, поміж (5): а хотарь ... на стлъпъ што є(ст) мєж(д)оу краиничєщи и фєтоєщи (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121—122); тѣмъ мы... дали єсми ємоу... сєлищє фоундєщо(м) *мєждоу* попо(м) мирчомъ и длъгымъ пєтромъ и на бръладѣ єдно мѣсто мєждоу лєоуринцємъ и бъксънєщъ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444); Тѣм мы... дали и потвєрдили єсми ємоу... одино сєло... мєждоу ⟨Грьм⟩єщи и ⟨Рогошєщи⟩ (Сучава, 1480 *BD* I, 246).

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) (8): тѣмь мы... дали єсмы ємоу... сєло нєгоєщи мєждоу тотоєщи и мєждоу лєвєть миклооуша (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111); мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимъ... ожє прїидоша прѣд нами... архимандрить Бистричъскаго монастира, и съ въсѣми яжє о христѣ братїами ... и дали господствоу мы пєть сєль: єдно иа краковѣ... мєждоу Грїєлєщь и мєждоу Лоупшєю, дроугоє на Сєрєтѣ (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

Див. ще **МЄЖИ, МЄЖОУ, ПОМЄЖИ, ПРОМЄЖИ, ПРОМЄЖУ.**

МЄЖИ, МЄЖІ, МЄЖЄ, МЄЖ, МѢЖИ, МЄЖЫ *прийм.* (235) **1.** *(з ор.)* (209) **1.** *(виражає просторові відношення— вказує на два або кілька об'єктів, між якими щось знаходиться або відбувається дія)* між, межи (38): исыпали могилу мєжи дубо(м)ъ а мєжи буко(м)ъ на полку (Галич, 1404 *Р* 68); тыи городы цєцунь а хмєловъ с тыми волостми и сєлы которыи жь к нимъ прислушають которыи жь городы лєжать мєжи нашею зємлею рускою и волоскою даємы и дали єсмы єму на вѣки (Ланчиця, 1433 *Р* 125); хотар... чєрєс Смила на ⟨є⟩дноу кръницоу що єст мєжи Портар(и) и мєжи Дроужєщи, и на могилоу копаноу (Бирлад, 1495 *BD* II, 63); *(відповідає сучасній конструкції з прийменником* с е р е д *з род.)* (1): А ко млину границѦ горѣ смотричємъ до мосту а доловъ смотричємъ што дуброва мєжи ходорковымъ сєломъ (Смотрич, 1375 *Р* 20);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) (19): хотаръ... до оусти потока, мєжє полѣны оурѣклєва и роускова (Сучава, 1453 *Cost.* II, 455); боѦрин пан Юрїи Шєрбич и матєрє єго... дали... монастирю от Хомора... половина от тоє поле... мєжи бродовє под Бохотиномь (Сучава, 1467 *BD* I, 120); ТѦм мы... далїї... єсми ємоу... сєла... и на верх Смилѣ млин гдє был млин Дєлцагъ Пєтра, оу Боуковѣнє, мєжи млиюм Воулпашєвѣмъ и мєжи Жоуржа Плєшана и мєжи млина Щєфоулова и мєжи млина Плєшаноулова, да оучинит пан Щєфоулъ млин (Сучава, 1468 *BD* I, 130); а мы такождєрє и от нас єсмы дали и потвърдили слоузъ нашемоу Томи Салгє... тоє... село... на имѣ оу Салчє, мєжи Иоаньш Триколєскоул и мєжи Гъжоанє (Ясси, 1495 *BD* II, 69).

2. *(виражає об'єктні відношення)* **а)** *(вказує на два або кілька об'єктів, між якими встановлюються якісь відносини)* між, межи (ким, чим) (63): А сє докончанье мєжи королємь польскымь и кнѦзємь дмитриемь (б. м. н., 1366 *Р* 14); ~ ~ бжьєю млтью и добрыхъ людии прьязнью исталасѦ торгувлѦ мєжи добрыми людми мєжи бояры и мєжи крилошаны ~ стго ивана (Перемишль, 1378 *Р* 25); Мы... слюбуємы... ижь вшитки оурѦды и зъєднанья и записы што пасаныи (!) ми- ~ ха(л) бучатски... мєжи наияснѣишимъ кнжатємъ и паномъ... вло(д)славомъ... кролємъ полскимъ... и нами... с однои стороны а мєжи прєможнымъ стєцкомъ воєводою... з другои стороны прерє(ч)ныи владиславъ кроль и дѣти єго... боронити держати нєпорушно на вѣки ховати имѣють (Ланчиця, 1433 *Р* 123); а за болшєє потвержденїє присѣгали єсми мєжи собою и клѣли сѣ єсми на ч(ст)ный кр(с)тъ ~ и на оуси сти и записали сѣ єсми мєжи собою, подъ нашими печатми (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); а наши записы и присѦги не боудоут с тым, оу изминоу (sic.— *Прим. вид.*) и миръ мєжи нами нє роушит сѦ (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра крижєвницкого... которыми(ж) напрє(д) оузновлѦєть и оуспоминаєть свои первѣишии листы Выкладаючи оны нѣ в которы(х) члонцє(х) ины(м) обычає(м) и розоумо(м) нижлисѦ оны сами в собѣ маю(т) а особно в то(м) какъ бы васъ мєжи нами з одноє стороны а мєжи собою и тѣжь съ свои(м) закоио(м) крижєвничи(м) з дроугоє стороны... коу єдианью покоя хотѣлъ бы мѣти (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А сє мы... вызнава(м)... ажє што коли єсми имали мєжи нами мєрзѦчку ис паномъ михайломъ... и єсми смирилисѦ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); Такь иж мєжи нами и межи прєрєченым наияснѣишим паном Яном Олбрахтом... и освѣцонимы кнєжати панєм Алєксандрєм... и кнєжатєм Жигмонтом... и нашимы потом боудоучимы, из обохъ сторон, имаєт быти покоуи и мир вѣчнїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) (3): коли сюю правъдоу сѦкъ промєжи собою вчинимъ потомъ отъ сєго часоу мєжи тебє и нами лєшєє доброты иного дєла иє боудєть (б. м. н., 1484 *ЯМ*); Прото г(с)дръ нашъ Стєфанъ воєвода... прыятєльство и любовъ оутвє(р)жаєть мєжы єго мл(ст) и мєжы вашу мл(с)ть (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152);

б) *(вказує на середовище, в якому відбувається дія)* між, межи (ким, чим), серед (кого, чого) (82): а што можє причинити болшє мєжи тѣми вжитки то на своє полѣпшѣньє (Львів, 1370 *Р* 18); тогды я па(н) староста пєтрашь с зємлѦны оучинили єсмы мєжи ими завитыи рокъ на (вы)вєдѣньє граници (Галич, 1401 *Р* 65); а тако(ж) су(д)ци о(т) ясо(х)... щобы нє имали дила судити ты(х) лю(д)... бу(д) какоє дило пригоди(т)сѦ мєжи ти лю(д)ми щобы и(х) судили калугєри (Поляна, 1448 *DIR*«*A*» 491); и мы пє(р)во сєго высылали та(м) того мєжы ними смотрѣти, ма(р)шалъка нашого намѣстника ли(д)ского, пана станислава пє(т)рашковича а... пана якуба дово(и)новича, и они та(м) выє(з)дили и того мєжи ними смотрєли (Вільна, 1495 *ВМЗД*); ино ми видѣвши межє ними доброє и(х) воли и то(к)мє(ж) и по(л)ною заплатоу, а ми тако(ж)дєрє и о(т) на(с) єсми дали и потвердили слузъ нашєму, глигору... тоє прѣ(д)рєчєноє половина о(т) половина сєло, о(т) ри(ш)кани (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234);

в) *(вказує на сукупність осіб, з-поміж яких одна виконує дію або на яку спрямована дія)* з-поміж, з-посеред (кого) (3): кто мєжи ими оукажєть твєрдѣишимъ листомъ... тотъ зыскалъ (Галич, 1401 *Р* 65); и ти(ж) слюбує(м) имъ дати и поставити и дали иа граници оу хотиии... два паиы справє(д)ливы(х) и имєнованни(х), которы имутъ они мєжи нашими паны мо(л)давскыми выбирати (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); и росказали єсмо воды(н)скому с ты(х) свѣтковъ ~ осмина(д)ца(ти) члвко(в) выбрати, кого бы о(н) мєжы ними хотѣлъ (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

II. *(з род.)* (26) **1.** *(виражає просторові відношення — вказує на два або кілька об'єктів, між якими щось знаходиться або відбувається дія)* між, межи (ким, чим) (8): оув озера оу кроуды мєжи городна и мєрє(ч) (б. озера Круди, 1400 *Р* 62); А сє я панъ лєнко староста Зоудєчовьскій Свѣдчю... ажє єсмо розъѣхалі границю... мєжі острова и дроховічь (б. м. н., 1424 *Р* 104); а мы... дали и потвръдили... сєло... на имѦ Хирова, и що єст межи Дєрєнєвь и мєжи Гришан (Сучава, 1495 *BD* II, 82);

(відповідає сучасній конструкції з прийменником с е р е д *з род.)* (1): што межи твоєъ зємлѣ суть кнѦ(ж)ниѦ волости давали выходъ бѣлои ордѣ то намъ нашє даитє (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

2. *(виражає об'єктні відношення)* **а)** *(вказує на два або кілька об'єктів, між якими встановлюються якісь відносини)* між, межи (ким, чим) (7): оу другомъ пакъ лѣтѣ стала мєжи на(с) замѦтнѦ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); Про тожъ, єстли ваша милость такъ чынили, ваша милость делайтє яко знаєтє, какъ мєжи васъ доконъчаньє было (б. м. н., 1499 *BD* II, 448—449);

(відповідає сучасній конструкції з прийменником на *із знах.)* (2): Нинє пакъ длѦ иашєго бра(ц)ства... добримъ ласкавымъ окомъ посмотри мєжи тєбє и мєжє мєнє длѦ васъ и насъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*);

(відповідає сучасній безприйменниковій конструкції із знах.) (1): И тые Токаревскіе рекли... а то земли наши и васъ дей о томъ смотрѣли межи насъ намѣстникъ Берестейскій панъ Янъ Пасутичъ, а намѣстникъ Мельницкій панъ Александръ (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85);

б) *(вказує на середовище, в якому відбувається дія)* **між,** межи (ким, чим), серед (кого, чого) (5): Сєло Щє(р)бовъ а в томъ сєлє слоугъ трииа(д)цать а чоты(р)надъцаты(и) отамо(н) а половица мєжи и(х) оубоги(х) а вро(ч)ны(х) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91); а коли(ж) наидоуть иашоу ласкоу тогды... боудоуть мєжи своєъ братїи во чти быти (XV ст. *ВС* 24 зв.); И тєжъ абы ихъ люди съ чоужыхъ зємль мєжы

єго людей мєжы Волохъ абы нє было (Вільна, 1498 *BD* II, 412);

в) *(вказує на об'єкт, на який спрямована дія) (відповідає сучасній безприйменниковій конструкції із знах.)* (1): а мєжи тыми городы и мєжи нашею зємлєю роускою то границѣ будуть вѣчныи наипервѣи мєжи нашимъ городо(м) снѦтиномъ а мєжи шєпинци которыи жь шєпинци к волохомъ прислушають *мєжи* тыхъ рѣка колочинъ дѣлить (Ланчиця, 1433 *P* 125).

3. *(виражає часові відношення)* під час (чого) (1): аче(и) да(л) бы богъ шобы нє загибло хрєстиянъство мєжы вашоє мл(с)ти днєхъ (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152).

Див. ще **МЕЖДОУ, МЄЖОУ, ПОМЄЖИ, ПРОМЄЖИ, ПРОМЄЖУ.**

***МЄЖИЄВИЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Київській землі)*: мы великий кнѦз Швитрикгайл... чиним знамєнито... иж... мы... даєм и дали єсмо тому прєдрєчєному Каленику... сєло Боурковцы... а Мєжиєвичи (Київ, 1437 *AS* I, 33—34).

ФОРМИ: *знах.* **Мєжиєвичи** (1437 *AS* I, 34).

МЕЖИНОСОВИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва)*: А при мнѣ былъ... княз Петръ Михайловичъ Межиносовичъ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Межиносовичъ** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

МЄЖИРЄЧЄ *див.* **МЄЖИРѢЧЬЄ.**

***МЄЖИРЄЧЪЄ** *див.* **МЄЖИРѢЧЬЄ.**

МЄЖИРѢЦКИЙ, МЄЖИРѢЦИКИИ *прикм.* (2): Мы воицєхъ з бжиєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣзднєнский... вАнцєнць съ шамотулъ мєжирѣцкий доброкгостъ с колна каменьскии... слюбуємы и слюбили єсмы... стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *P* 122—123); ино оузрѣвши нєвиность мою велимужинии панови... на имѦ па(н) вАцєньць исъ шѦмоту(л) па(н) мєжирѣцикии староста рускихъ зѣмль... выбавили мѦ бго(м)... ис того Ѧтства (Кременець, 1434 *P* 130).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **мєжирѣцкий, мєжирѣцикии** (1433 *P* 122; 1434 *P* 130).

Пор. **МЄЖИРѢЧЬЄ.**

МЄЖИРѢЧЬЄ, МЄЖИРЄЧЄ *с.* (9) *(назва села у Волинській землі)* Межиріччя: Такжє што придали єсмо кн⟨Ѧ⟩зю Федору сєло Бродов, а такжє Радоселки, Радогоща, Межиречъє (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); ино я послє пана своєго живота при том остала Мєжиречи, што пан мой мєнѦл со кн⟨Ѧ⟩зєм Иваном Острозким (Луцьк, 1487 *AS* I, 85).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Межирѣчьє** 1 (1466 *AS* I, 60); **Мєжиречє** 1 (1487 *AS* I, 85); *знах. одн.* **Межиречє, Мєжиречъє** 4 (1396 *AS* I, 20; 1487 *AS* I, 85, 86); **Мєжирѣчьє** 2 (1446 *АкЮЗР* I, 18; 1466 *AS* I, 60); *місц. одн.* **при Межиречи** (1487 *AS* I, 85).

***МЄЖИѦШЬ** *див.* ***МЄЖЇАШЬ.**

МЄЖЇ *див.* **МЄЖИ.**

***МЄЖЇАШЬ** *ч.* (28) *(молд.* межиеш, *серб.* међаш «сусід») сусід: То єст вєс хотаръ тои поустыни, коуда панъ Кръстѣ Чорныи хотарил ⟨с стар⟩ыми моужми и съ околными мєжїаши (Сучава, 1438 *DBAc* 27); Ино мы... єсми ємоу оучи⟨ни⟩ли закон подлюг земскаго права, аби он привєл к намъ оуси свои околнїи мєжиѦши, аби и они вызнали и мартоурисали о том ажє єст так (Сучава, 1480 *BD* I, 239); А пак хотарь Тлъвєщ⟨є⟩м... да єст по коуда хота⟨рил пан...⟩ и пан Динга питарь и съ мєжїАши (Гирлов, 1499 *BD* II, 155).

ФОРМИ: *наз. мн.* **мєжїаши, мєжїяши, мєжиѦши** 4 (1446 *ПГСПМР;* 1453 *Cost.* II, 445; 1459 *Cost. S.* 22); **мєжыяшы** 1 (1496 *BD* II, 402); **мєжиѦшєвє** 1 (1460 *Cost. S.* 34); *род. мн.* **мєжыашы(и)** (1464 *DIR«A»* 517); **! мєжаши(м)** (1467 *Cost. S.* 69); *знах. мн.* **мєжїаши, мєжиѦши** (1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 258); *ор. мн.* **мєжїаши, мєжиаши, мєжіяши, мєжиѦши, мєжияши, мєжїѦши** 11 (1438 *DBAc* 27; 1452 *Cost.* II, 422; 1462 *BD* I, 66; 1464 *DIR«A»* 517; 1481 *BD* I, 259; 1492 *BD* I, 510; 1493 *Cost. S.* 175; 1494 *BD* II, 33; 1497 *BD* II, 100; 1499 *BD* II, 155 і т. ін.); **мєджиѦши** 1 (1472 *BD* I, 177); **мєжїѦшїи** 1 (1470 *BD* I, 153); **мєжиѦшє** 1 (1493 *BD* II, 27); **мєжїашми, мєжияшми** 2 (1455 *Cost.* II, 525; 1461 *BD* I, 45).

***МЄЖЇЯШЬ** *див.* ***МЄЖЇАШЬ.**

МЄЖОУ, МЄЖЮ *прийм.* (2) *(з ор.) (виражає об'єктні відношення — вказує на середовище, в якому відбувається дія)* між, межи, поміж (ким) (1): коли(ж) оу томъ роздѣлѣ три годы и три м(с)ци с оупокоємь живоуть... тогды да и на вѣкы вѣчныи жа(д)на(г) соуда мєжю собою нє маютъ (XV ст. *ВС* 32 зв.);

(у грамотах молдавських канцелярій — зі знах. зам. ор.) (виражає просторові відношення) між, межи, поміж (чим) (1): а хотарь... от полѣноу попєрєкъ на филпѣ мєжоу два пѫть могила (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37).

Див. ще **МЕЖДОУ, МЄЖИ, ПОМЄЖИ, ПРОМЄЖИ, ПРОМЄЖУ.**

МЄЖЫ *див.* **МЄЖИ.**

***МЄЖЫЯШЬ** *див.* ***МЄЖЇАШЬ.**

МЄЖЮ *див.* **МЄЖОУ.**

***МЕЗКИРЪ** *ч.* (4) *(особова назва, лит.* Mìšgiris, Mìšgirdas): а землю есмо присудили Мезкирю... и король его милость нашого суда не пересужывалъ, велѣлъ таки его милость Мезкиру тую землю держати (Вільна, XV ст. *РИБ* 610).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мезкир⟨ъ⟩** 2 (XV ст. *РИБ* 609); *дав. одн.* **Мезкиру** 1 (XV ст. *РИБ* 610); **Мезкирю** 1 (XV ст. *РИБ* 610).

***МЕЗКИРЬ** *див.* ***МЕЗКИРЪ.**

***МЕЗОЧЪ ВЕЛИКИЙ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)*: даемо... господину отцу владыце... село наше Бусчу, зъ дворысчомъ Борсчовскимъ, Мезочъ Малый и Великий, Будорожъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3).

ФОРМИ: *знах. одн.* **⟨Мезочъ⟩ Великий** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***МЕЗОЧЪ МАЛЫЙ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)*: даемо... господину отцу владыце... село наше Бусчу, зъ дворысчомъ Борсчовскимъ, Мезочъ Малый и Великий, Будорожъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Мезочъ Малый** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

МЕЗЬ *ч.* (1) *(особова назва)*: Билъ намъ чоломъ наместникъ звѦголскии Яцъко Мезь и просил в нас во Вруцъком повете человека на имѦ Лазорка Мошъкевича из его сынми, из братаничи его (Мереч, 1496 *АЛРГ* 71).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мезь** (1496 *АЛРГ* 71).

МЄЛЄНТИИ *ч.* (1) *(особова назва, усл.* Мелетии, *гр.* Μελέτιος) Мелетій: А сє дьяци стєпанъ мєлєхови(ч) мєлєнтии куцєви(ч) семєнъ понахиди(ч) иванъ кузми(ч) (Львів, 1370 *P* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мєлєнтии** (1370 *P* 18).

***МЄЛЄХОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва)*: А сє дьяци стєпанъ мєлєхови(ч) мєлєнтии куцєви(ч) семєнъ понахиди(ч) иванъ кузми(ч) (Львів, 1370 *P* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мєлєхови(ч)** (1370 *P* 18).

МЄЛЄШКА *ч.* (1) *(особова назва, пор. усл.* Мелетии): тѣмъ мы... дали єсми ємоу... двѣ сєлѣ на бєрхѦчѣ, на имѦ гдє домь єго, другоє на мєлєшковоу потокъ, гдє єст тадорь мєлєшка (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 26).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мєлєшка** (1438 *Cost.* II, 26).

Див. ще **МЄЛЄШКО.**

МЄЛЄШКО *ч.* (1) *(особова назва, пор. усл.* Мелетии): поручни(к) кнѦ(з) михаило євнутєви(ч)... озарьѦ мишютинъ мєлєшко стєпанъ зазъба (б. м. н., 1392 *P* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мєлєшко** (1392 *P* 47).

Див. ще **МЄЛЄШКА.**

МЕЛЕШКОВИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва)*: Я, Ивашко Иличъ, намѣстникъ Волковыйскій, а Ивашко Мелешковичъ (Вільна, XV ст. *РИБ* 609).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мелешковичъ** (XV ст. *РИБ* 609).

***МЄЛЄШКОВЪ** *прикм.* (1) ◇ мєлєшковъ потокъ (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* тѣмь мы... дали єсми ємоу... двѣ селѣ на бєрхAчѣ, на имA гдє домь єго, другоє на мєлєшковоу потокъ, гдє єст тадорь мєлєшка (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 26).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **на мєлєшковоу** (1438 *Cost.* II, 26).

Пор. **МЄЛЄШКА, МЄЛЄШКО.**

МЄЛИС ‹?› (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* того радї... и дали и потвръдили єсми ємоу... села на имѣ опришєщи... и маржины и мєли(с) (...— *Прим. вид.*) (Сучава, 1452 *Cost.* II, 432).

МЄЛНАѦ *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі):* кн‹A›зю Семѣну Избаразкому... достал сѦ Ивачовъ, а Янковци... а МєлнаA, а ВозоваѦ (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80).

ФОРМИ: *наз. одн.* **МєлнаѦ** (1482 *AS* I, 80).

***МЄЛНИКЪ** *ч.* (1) *(назва міста у Берестейській землі)* Мельник: а кто поидєть съ сею грамотою чєрєз дорогычинъ чєсъ (!) мєлникъ и чєрєс бєрестиє до лучьска торговатъ ис торунA Aзъ кнAзь кєстути нє вєлю ихъ заимати (б. м. н., п. 1341 *P* 2).

ФОРМИ: *знах. одн.* **мєлникъ** (п. 1341 *P* 2).

***МЄЛЪ** *див.* ***МѢЛЪ.**

МЕЛЬНИЦКІЙ *прикм.* (4): И тые Токаревские рекли: ...васъ дей о томъ смотрѣли межи насъ намѣстникъ Берестейскій панъ Янъ Пасутичъ, а намѣстникъ Мельницкій паиъ Александръ... и насъ въ томъ одправили (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); Ja Fedko Januszkowicz pysar wełykoho kniazia alexandra namisnyk Zyzmorski szto iesmy kupył ymineyco w namysnyka melnyckoho pana nemiry hrymayłowycza folwarky... y zemlam tych folwarkow hranycia mne iest z burmystrom mista Beresteyskoho (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Мельницкій** (1495 *АЛМ* 85); *род. одн. ч.* **melnyckoho** (1500 *ДПЖН*); *дав. одн. ч.* **мє(л)ни(ц)кому** (1495 *ВМЗД*); *місц. одн. ч.* **в мє(л)ни(ц)комъ** (1497 *ПКИП*).

Пор. ***МЄЛНИКЪ.**

! МЄМЄНОУ ‹СЄМЄНОУ› *див.* **СЄМЄНЪ.**

***МЄНА** *див.* ***МѢНА.**

***МЄНДЛИ-КГЄРЄИ** *ч.* (1) *(особова назва, тюрк.* mengli «що має родимку», girej — диастичне ім'я кримських хаїв): Такъ же ваша милость абы єстє знали, бо послали єсмо нашого посла до Мєндли-КгєрєA, царa Перекопъского (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

ФОРМИ: *род. одн.* **Мєндли-КгєрєA** (1499 *BD* II, 449).

***МЄНИТИ** *дієсл. недок.* (9) (*стп.* mienić) **1.** називати (що) (1): продали єсмо... землю ... з бортным дѣревом и с пашнею из сєножатми и з доубровами и з боры и лѣсы и з бобровыми гоны и со всAкими иными поплатки и податми которымъ колвєк именєм могоут иазваны, або мѣнєны быти (Друцьк, 1492 *AS* III, 23);

називати (кого ким), видавати (кого за кого) (3): которыи себє мєнїть нє по правдѣ сказа (!) алю(б) соуже(н) (XV ст. *ВС* 7).

2. казати, твердити (що) (2): О пороучникоу онъ(ж) мєни(т) пєрє(д) (!) пєрвєишаго долъжника заплачо(н) (XV ст. *ВС* 31);

(що, за що) претендувати (на що) (2): Ачъ которая жонъка мєни(т) собѣ дѣди(ч)ство прилоучаючи вєномъ а дєсAть лє(т) нє о(т)была алюбо заме(ш)кала... тогды... тая жонъка истратила (XV ст. *ВС* 21); Обычай злостївїи бы(л) слоужебнїчїи, колї и(х) прівожєно до забїты(х) на дорозє тогды онї и(х) лоупилї с гго имєнїя оу которомъ былї забиты мѣнA(т) собѣ за кровно (XV ст. *ВС* 25).

3. *(тільки 3 ос. одн.)* становить (1): Ино тыми разы длA нєкоторого моєго нѣдостаткоу єщє єсмо в кнAзA ВасилA... взAли сємдєсAт коп грошей широких... то вжо мѣнит сто коп грошей широких (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **мєнить, мєнїть** 3 (XV ст. *ВС* 6 зв., 7, 22 зв.); **мѣиит** 1 (1492 *AS* III, 23); **мєии(т)** 3 (XV ст. *ВС* 21, 29, 31); *3 ос. мн.* **мѣнA(т)** (XV ст. *ВС* 25); *інф. пас.* **мѣнєиы быти** (1492 *AS* III, 23).

Див. ще ***ИМЄНОВАТИ СѦ, ИМЄНОВАТЬ, *МЄНИТИ СѦ, *МЕНОВАТИ.**

***МЄНИТИ СѦ** *дієсл. недок.* (6) **1.** (ким) називатися (ким), видавати себе (за кого) (3): а хто сA мєни(т) шлA(х)тичо(м) а нє з родоу шлAхо(т) (XV ст. *ВС* 18 зв.).

2. казати, твердити (*із з'ясувальним спол.* щ о) (1): а бѫдє(т) ли хто иньшии мєни(л)сA право имє(т) къ тои очине имєє(т) прїити прє(д) соу(д)єю а ouказа(т) своє право (XV ст. *ВС* 22 зв.);

вважати себе (ким) (1): Иди(к) жалова(л) на фа(л)ка и(ж) єго потщїва(л) собакою своєю а собака єго укоусила а с тго мєнїлъсA хро(м) (XV ст. *ВС* 27).

3. (зробити що) визватися (1): янъ то(г) мєнилъ сA досвє(т)чить (XV ст. *ВС* 19).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **сѦ мєнить** 1 (XV ст. *ВС* 8); **сѦ мєии(т)** 1 (XV ст. *ВС* 18 зв.); **мєнїтсѦ** 1 (XV ст. *ВС* 18 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **мєнилъ сѦ, мєни(л)сѦ, мєнїлъсѦ** (XV ст. *ВС* 19, 22 зв., 27).

Див. ще ***ИМЄНОВАТИ СѦ, ИМЄНОВАТЬ, *МЄНИТИ, *МЕНОВАТИ.**

! МЄНО ‹МЄНСКИИ› *див.* ***МѢНСКИИ.**

***МЕНОВАТИ** *дієсл. недок.* (3) (*стп.* mianować) **1.** викликати поіменно, називати поімеино (2): мы право оуставлAємъ на то коли(ж) очичи в чюжеи земли боудоуть мєнова(н) прє(д) соудомъ тогды соудья слоужебнїко(м) єго имаєть зазвать триичи къ правоу абы о(т)повєда(л) (XV ст. *ВС* 16).

2. (що) казати, твердити (1): мы Свыдрыгайло, Великій князь чинымо знаменито... ижъ, прышовшы передъ насъ... Карпъ Ивановичъ Микулинскій, билъ чоломъ, покладалъ передъ нами лыстъ отъ князя Василія Сангушковича... и дворанъ наших... што есмо имъ... велилы... крывду его, што менуетъ одъ землянъ Браславскихъ и бояръ Хмельныцкихъ, розсудыты (Новоселица, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **меиуетъ** (1430 *ГВКЛ* 7); *перф. пас. 3 ос. мн.* **! монованы** 1 (XV ст. *ВС* 20); *майб. пас. 3 ос. мн.* **боудоуть мєиова(и)** 1 (XV ст. *ВС* 16).

Див. ще ***ИМЄНОВАТИ СѦ, ИМЄНОВАТЬ, *МЄНИТИ, *МЄНИТИ СѦ.**

МЄНТОРТ *ч.* (2) (*особова назва, лит.* Mintartas): коли держал Слоиим пан Копач (и) брат єго паи Мєнторт, мы єзъджывали тоут в ловы (Луковиця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мєнторт** (1478 *AS* III, 17); *род. одн.* **Мєнторта** (1478 *AS* III, 17).

***МЄНТОРТОВЪ** *прикм.* (1) ◇ Мєнтортовъ оуголъ (1) *(назва місцевості у Троцькому воєводстві):* И мы... казали єсмо свѣтком присAгноути, они обвєли от Бєрезоє к Бєрежкам, ажъ к Мєнтортовоу оуглоу и Золотєєвоу (Луковиця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **Мєитортовоу** (1478 *AS* III, 17).

Пор. **МЄНТОРТ.**

МЄНШИ *присл. в. ст.* (1) менше: а надѣю маю(ч) и дооуѳаю(ч) ва(м) иже в таковы(х) рѣча(х) длA чти и доброго нашєго ничого мєнши вы ка(к) оии та(к) миого чинили ~ єсте (!) и радили (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **МНѢ.**

Пор. **МАЛО, НАМНЄ.**

***МЄНШИИ** *див.* **МЕНЪШЫЙ.**

***МЕНЪСКИИ** *див.* ***МѢНСКИИ.**

МЕНЪШЫЙ, МѢНЬШЇИ *прикм. в. ст.* (18) **1.** *(за віком)* менший, молодший (14): А се мы кнзи Василиевичи, отчичи Збаразскии: князь Михайло а князь Семень Меньшин (!)... сознаваемъ... ижъ мѣняли есмо и з дядкомъ и своимъ... отчиною своею (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); и я єсми подѣлил сA з братомъ своимъ мѣншымъ со

кн⟨А⟩з⟨є⟩мъ Семѣномъ Избаразким самъ своєю волѣю доброю и єго тѣж доброю волѣю вѣчно и непорушно (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80); просили нас два братя рожоная: старейшый панъ Баръсанъ на имя Анъдрей, а другий Баръсанъ панъ Яцко, менъшый братъ, пана Маськовы сыны, и просили насъ, быхъмо ихъ розделили ку ихъ отчини (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); такъ рекъши присАгоу свою выписавши присАжъны(и) листъ написавъ тагиревымъ менъшимъ братомъ ... послалъ єсми (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

2. *(за становищем у суспільстві, у феодальній ієрархії)* менший (2): Brat wasz menszyy welikyy kniaż **Ż**ykhimont czelom biet (Липиишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142); нїскоє поклонєнїє бїровоу о(т) брашова, о(т) мєншаго прїятелъ г(с)ва ти, шо(л)тоуза хърлѣ о(т) бръла(д) (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675).

3. *(за кількістю)* менший (1): а бѫдоуть ли ты(и) речи оу мєньши(х) пенєзА(х) проданы тогды имєєть за сА о(т)дати до(л)жнїкоу (XV ст. *ВС* 18);

меншої вартості (1): а боудоуть ли тыи пенєзи оу меньши(х) ре(ч)хъ ни(ж)ли емоу до(л)жно а возмєть оу томь нєкоторы(и) закла(д) тогды маєть оу томь досы(ть) имє(т) (XV ст. *ВС* 18).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **менъшый, menszyy** 2 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); **мѣиьшїи** 1 (XV ст. *ВС* 23); **! Меньшин** 1 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); *род. одн. ч.* **мєншаго** (1434 *Cost.* II, 675); *дав. одн. ч.* **мѣншому** 4 (1482 *AS* I, 80, 81); **менъшему** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *ор. одн. ч.* **мєнъшимъ** 1 (1484 *ЯМ*); **мѣншымъ, мѣншым** 2 (1482 *AS* I, 80); *знах. одн. ж.* **мєиъшую** (1484 *ЯМ*); *ор. одн. ж.* **менъшею** (1484 *ЯМ*); *місц. мн.* **оу мєньши(х)** (XV ст. *ВС* 18).

Пор. ***МАЛЫЙ.**

***МЄНЬШИИ** *див.* **МЕНЪШЫЙ.**

! МЕНЬШИН ⟨МЕНЬШИИ⟩ *див.* **МЕНЪШЫЙ.**

***МЄНѦТИ** *див.* ***МѢНЯТИ.**

***МЄРА** *див.* ***МѢРА.**

***МЄРЄЄЩЇИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали и потвръдили єсмо имъ... на бръладѣ блажари и мерещи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323, 324); Тѣмъ мы... дали и потвръдили єсми им... єдно село на Бръладѣ... Мерєещїи (Васлуй, 1495 *ВАМ* 70—71).

ФОРМИ: *знах.* **Мерєещїи** 1 (1495 *ВАМ* 71); **мерещи** 1 (1448 *Cost.* II, 324).

МЄРЄЦКИЙ *прикм.* (10): Пр⟨авилъ⟩ м⟨а⟩р⟨шалокъ⟩ н⟨а⟩м⟨естникъ⟩ М⟨е⟩р⟨ецкій⟩, п⟨а⟩нъ Ст⟨аниславъ⟩ Гл⟨ебовичъ⟩ (Троки, 1494 *РИБ* 561); Прав⟨илъ⟩ мар⟨шалокъ⟩ двор⟨ный⟩ нам⟨ѣстникъ⟩ Мер⟨ецкій⟩ и Ут⟨енскій⟩ кн⟨язь⟩ Михаилъ Львовичъ ⟨Глинскій⟩ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 59).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **мерецкий, мерец⟨кій⟩, Мер⟨ецкій⟩, М⟨е⟩р⟨ецкій⟩** 5 (1494 *АЛМ* 54; *РИБ* 561; 1496 *АЛРГ* 69; 1499 *AS* I, 118; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59); *ск. н.* **мер, ме(р)** 5 (1496 *АЛРГ* 71; *ВМКФС;* 1497 *ПКИП;* 1499 *ВФ; ГОКІР*).

Пор. ***МЄРЄЧЬ.**

***МЄРЄЧЬ** *ч.* (4) *(назва міста у Троцькому воєводстві)* Мереч: оув озера оу круды межи городна и мере(ч) по роствѣ х(с)вѣ оу пАтокъ (б. озера Круди, 1400 *Р* 62); Писан в Меречи, април 27 день, индиктъ 14 (Мереч, 1496 *АЛРГ* 71).

ФОРМИ: *род. одн.* **мере(ч)** (1400 *Р* 62); *місц. одн.* **в (оу) Мечи** (1401 *Р* 64; 1496 *АЛРГ* 69, 71).

***МЄРЄЩИ** *див.* ***МЄРЄЄЩЇИ.**

***МЄРЗЄЧКА** *див.* ***МЄРЗѦЧКА.**

***МЄРЗѦЧКА** *ж.* (13) (*стп.* mierziączka) образа; ворожа дія (9): а мы...про то жь єго...о тую исную мєрзАчку и шкоду воєваную намъ и корунѣ нашои оучинєную о(т) єго о(т)ца правого чинимы и о(т)пущаємы єму все тымъ иашимъ листомъ (Ланчиця, 1433 *Р* 121); Мы стефанъ воєвода знаємо чинымъ... што... оучинили єсмы вѣрною покороу... илїашоу воєводѣ, мл(с)тивє пристоу⟨пн⟩ли єсмы и поклонили сА єсми яко г(сд)ноу нашємоу и братоу старшємоу и ты предьрєченнымъ мєрзАчкы(м) (!) о(т) оусєго сер(ди)цА о(т)поустили єсмы (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 678—679); а мы єсмы простили пана Михаила... и пана Доумоу... и нє имаєм имь оуспомѣноути никакых от мимошєдших рѣчеи и мєрзАчкы, що противко нам стоАли, николи ни оу чєм, на вѣкы (Сучава, 1468 *BD* II, 306); и тыми часы єго милость вишерєченнїи крал... нам въси мєрзАчкы и шкоды и кривды, которїиж єсмо єго милости часоу прєминоулего оучинили, отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

имати мєрзАчку (1) *див.* **ИМАТИ**[2]; имѣти мєрзєчку (2) *див.* **ИМѢТИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **мєрзА(ч)ки** (1457 *Cost.* II, 809); *знах. одн.* **мєрзАчку** 2 (1433 *Р* 121; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **мєрзєчку, мєръзєчку, мєръзєчъкоу** 3 (1435 *Cost.* II, 679; 1457 *BD* II, 257; 1460 *BD* II, 270); *род. мн.* **мєрзАчо(к)** (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); *дав. мн.* **! мєрзАчкы(м)** (1435 *Cost.* II, 679); *знах. мн.* **мєрзАчкы** 4 (1468 *BD* II, 306; 1499 *BD* II, 419, 420); **мєрзАчки** 1 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.).

***МЄРТВЫИ** *прикм.* (3) мертвий, неживий (1): А кто о(т)имєть о(т) цркви сто николы судитсА со мною передъ бгмь єгда придєть праведныи судии хотА судити живымь и мртвымь (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8—9);

◇ мертвыи товаръ (2) будь-який об'єкт торгівлі, крім худоби: а тако(ж) ты(х) люди да є(ст) и(м) слобо(д)но о(т) доброво(л)но ходити съ хорнцо(м) или с солєю или по рибу или живы(м) товаро(м) имє(т) ходити или мртвы(м)... а мыто да нє да(ст) ни гро(ш) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461—462); а кто оусхочєт тих люди соудити... или мито от них брати от оусєго их товароу... или живих товаръ или мєртвих... вездє да єст имъ слободно и бєз мито (Сучава, 1466 *BD* I, 96).

ФОРМИ: *ор. одн.* **мртвы(м)** (1453 *Cost.* II, 462); *род. мн.* **мертвих** (1466 *BD* I, 96); *дав. мн.* **мртвымь** (бл. 1350 *Р* 9).

***МЄРЪЗЄЧКА** *див.* ***МЄРЗѦЧКА.**

***МЄРЪЗЄЧЪКА** *див.* ***МЄРЗѦЧКА.**

***МЄРЪКА** *див.* ***МѢРКА.**

МЄСЄХНЪ *ч.* (1) *(особова назва):* мы илїа воєвода... знаємо чини(м)... ожє.. нашъ вѣрныи панъ данъ мєсєхнъ слоужилъ пръждє... родителю нашємоу... а днє(с) слоужитъ намъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1436 *Cost.* I, 487—488).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мєсєхиъ** (1436 *Cost.* I, 487).

***МЄСЄЦЪ** *див.* ***МѢСѦЦЬ.**

***МЄСНЇИ** *див.* ***МЯСНЫИ.**

МЄСТО[1] *див.* **МѢСТО**[1].

МЕСТО[2] *див.* **МѢСТО**[2].

***МЄСТЦЄ** *див.* **МЄСЦО.**

***МЄСТЬСКИИ** *див.* ***МѢСТЬСКИИ.**

МЄСЦО *с.* (39) **1.** *(визначена частина простору)* місце (28): слюбоуємъ такѣжъ и слюбили єсми и обАзоуємы сА тимъ нашимъ листомъ, ижъ какъ рихло прєреченыи панъ владиславъ... прїидетъ до рускы(х) землъ, прєре(ч)ины стєфаиъ воєвода нашъ, имаєтъ прїихати обличнѣ, а присАгъ олду своєго и записоу потвердити, на мѣстци и часоу положенного ему листы албо єго послы (Сучава, 1434 *Cost.* II, 666); И о(т) веръховины єє котора Впадаєтъ В днѣстръ з обоу двоухъ Стороиъ тое ръчки Каменици землю Держати Маєтъ по самоую Соухоую Каменицю С подоймиными тамъ того мѣсцА По ръчъкоу рашъковъкоу (Прилуки, 1459 *Р* 171); а еще подънялся ему панъ Барсанъ... ставъ засътавити ниже Гуговъского ставу у подобномъ месъци, трохъ локоть узъвышки а чотыри поперекъ (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); нєкоторы(и) из наши(х) пано(в) коли(ж) то на ва(л)цє є(ст) имъ мєсцо дано боудє(т) а онї того мєсца нє смотрАть иє дєржа соромоу а иидє(с)

становA(т) (XV ст. *ВС* 10 зв.); слоубоуємъ и обецахомъ... абихом мы... на мисцѣ оу Коломыи, абыхом сѣ съ єго милости видѣли и голдовали (Новий Град, 1479 *BD* II, 351).

2. пристановище (2): Також и мы... нє имаєм такового чловѣка пріимити ани мѣстца ани пожившєнїA нигдє нє имаюм ємоу давати оу нашєи зємли, ани оу кого от подданних наших (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

3. *(земельна ділянка)* місце (5): Билъ намъ чоломъ... панъ Григорей Исаевичъ Громыка, о тымъ, што перво сего дали есьмо ему *мѣстце* городское и зъ малою улочкою на будованье двора его въ мѣстѣ Виленскомъ (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); Я Андрушко Русинович... вызнаваю... продал есми чаруковъского подворA мѣстъцє в околном *(в ориг.* воколном.— *Прим. вид.)* городѣ в Луцку... кн⟨є⟩г⟨и⟩ни Мари Семеновой Ровєнской на вєчность (Луцьк, 1494 *AS* I, 101); Я макси(м) харитонови(ч) горкавы(и)... сознаваю симъ мои(м) листо(м) прода(л) єсми мѣстцо своє коморноє на мѣстє подлє болницкоє коморы оринѣ андрѣєвѣ жєнѣ (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 9);

(угіддя) місце (1): а тыє вєрхоу писаныє мѣсьца придаль єсми из жоною моєю... стмоу николѣ к дольсзкои (!) цркви вѣчно и нєпороушно (Перевали, 1440 *Р* 142);

◇ н а м ѣ с ц є (кого) (1) замість: мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знаменито... ажє єсмо оумолвили и с паны и с коруны по(л)скоA, которижє сA иснимали с нами... на мѣстцє володислава, королѣ по(л)ского (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729);

и м ѣ т и м ѣ с ц є (1) *див.* **ИМѢТИ**; н а п о л н о у м ь м ѣ с т ь ц и (1) *див.* ***ПОЛНЫИ** [2].

ФОРМИ: *наз. одн.* **мєсцо** (XV ст. *ВС* 10 зв.); *род. одн.* **мѣсца** 2 (XV ст. *ВС* 32 зв., 33 зв.); **мѣстца** 3 (1499 *BD* II, 420, 421; бл. 1500 *ПИ* № 9); **мєсца** 1 (XV ст. *ВС* 10 зв.); **мєстца** 2 (XV ст. *ВС* 10 зв., 11); **мѣсцA** 1 (1459 *Р* 171); *дав. одн.* **мистцю** (1453 *Cost.* II, 765, 766); *знах. одн.* **мѣсце** 3 (1462 *BD* II, 284, 285); **мѣстцє, мѣстъцє** 6 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1445 *Cost.* II, 729; 1448 *Cost.* II, 734; 1494 *AS* I, 101); **мистцє** 4 (1453 *Cost.* II, 765, 766; 1455 *Cost.* II, 774); **мѣстцо** 1 (бл. 1500 *ПИ* № 9); *місц. одн.* **на (оу) мѣстци, мѣстьци** 4 (1434 *Cost.* II, 666; 1445 *Cost.* II, 729; 1467 *BD* II, 297); **! мѣтци** 1 (1434 *Cost.* II, 664); **мѣстьцA** 1 (1467 *BD* II, 297); **месъци** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); **мисцѣ** 1 (1479 *BD* II, 351); *род. мн.* **мистє(ц)** (1453 *Cost.* II, 765); *знах. мн.* **мѣсьца** 1 (1440 *Р* 142); **месца** 1 (XV ст. *ВС* 13 зв.); **мистцA** 1 (1468 *BD* II, 302); *місц. мн.* **на месце(х)** (XV ст. *ВС* 13 зв.).

Див. ще **МѢСТО** [1].

***МЕСЪЦЄ** *див.* **МЄСЦО**.

***МЄСЬКИИ** *див.* ***МѢСТЬСКИИ**.

***МЕСЯЦЪ** *див.* ***МѢСAЦЬ**.

***МЄСAЦЬ** *див.* ***МѢСAЦЬ**.

***МЕТАТІ** *діесл. недок.* (2) (що) кидати: Теż, jestliby chto kak na szkołu... metał, tot majet' staroste naszomu zapłatiti dwa funty percu (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); Kak ze i tymi razy, kudy Rattia szłab ich, cerkwi naszy zhli, Bozeie tiło wyymaia, mecza na ziemliu, nohamy toptali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **metał** (1388 *ZPL* 105); *дієприсл. одноч.* **mecza** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

***МЄТЄЩИ** *мн.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* ⟨мы алєкс⟩андръ воєвода... чинимъ зна⟨менито⟩... ⟨ожє⟩... дали єсмы имы єдно ⟨мѣсто на тазловѣ подли рѣкы⟩... выше мєтєщь (Сучава, 1424 *Cost.* II, 956).

ФОРМИ: *род.* **мєтєщь** (1424 *Cost.* II, 956).

МЄТИ *див.* **ИМѢТИ**.

МЕФТОД ⟨МЕФТОДИИ⟩ *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* **Меѳодии**, *гр.* **Μεθόδιος**): хота(р)... до опріша⟨ни⟩... камо є мєфтод... *(в ориг. розірвано.— Прим. вид.)* сторрони (!) до ⟨обър⟩шїє (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

***МЄХОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Я по(п) порѣчкы иа имA исидо(р) ис своими с сынми... били єсмо чєло(м) є(г) мл(с)ти штобы є(г) мл(с)ть пожалова(л) на(с) зємлєю црковною... половиною... со ива(н)цо(м) мєховичо(м) (б. м. и., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **меховичо(м)** (1498 *ЧІАФ*).

***МЄХОВЩИНА** *ж.* (1) *(назва земельного володіння у Волинській землі):* я по(п) порѣчкы на имA исидо(р) ис своими с сынми... били єсмо чєло(м) є(г) мл(с)ти штобы є(г) мл(с)ть пожалова(л) на(с) зємлєю црковною оу порѣчьи на имA мєхо(в)щиною (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **мєхо(в)щиною** (1498 *ЧІАФ*).

***МЄЧИТОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі):* кн⟨A⟩зю Василью осталсA город Збараж, а к тому села: Янковцы, Обаринцы... Зволохи под Мечитовомъ (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Мечитовомъ** (1463 *AS* I, 54).

***МЄЧНИКЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* тѣм мы... дали єсми ємоу... сєла... на имA милотинєщїи и гдє осадилъ татоу(л) м(ч)никь (Сучава, 1442 *Cost.* II, 93).

ФОРМИ: *наз. одн.* **м(ч)ииkь** (1442 *Cost.* II, 93).

***МЄЧОВЫЙ** *прикм.* (1) завданий мечем, мечовий: Кол(ж) кмє(т) па(н)у алюбо шлA(х)тичю раиоу оучини(т) двє алюбо три за ка(ж)ноую раноу єї а соудови єї а боудє(т) ли си(нъ)евая рана а кровава за мєчовжю раноу соуди(м) (XV ст. *ВС* 30 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **мєчовжю** (XV ст. *ВС* 30 зв.).

***МЄЧЬ** *ч.* (10) *(ручна зброя)* меч (6): а... отъ крамныхъ рѣчєи, отъ шапокъ, отъ ногавици, отъ корды, отъ мєча, отъ гривны по три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); Иди(к) жалова(л) колї спа(л) на (до)розє прїшо(д) Ѳа(л)ко и оузAлъ ємоу мє(ч) и тоболы а оу тоболє(х) три ско(т)ца гро(ш)и (XV ст. *ВС* 26 зв.); Почєнши гдє єстъ головноє мыто... от коси, и от єєрпи... мечи, и от иншии рѣчи дробних щож ко крамоу слоухают, а от того от оусєго щобы платили оу Сєрєти мыто от гривноу три гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273);

(у переносно-узагальненому значенні) зброя (4): а насъ слюбилъ вел⟨и⟩ки казимиръ по томоужь всємоу вышеи писаномоу боронити мєчомъ и послы, и со всєю радою и со всими людми поддаными зємли литоввскоѣ (!) , тъ (!) каждого нашого нєпрыAтєлA (Сучава, 1442 *Cost.* II, 717); крал... и братїя єго... зємлю нашю молдавскоую... с каждои стороны, мечєм и радою и людмы и съ въсєю их милости моцєю... боудоут боронити (Гирлов, 1499 *BD* II, 420).

ФОРМИ: *род. одн.* **мєча** (1408 *Cost.* II, 632); *знах. одн.* **мєчь, мє(ч)** (XV ст. *ВС* 17 зв., 26 зв.); *ор. одн.* **мечєм, мєчє(м)** 2 (1453 *Cost.* II, 766; 1499 *BD* II, 420); **мечомъ** 1 (1442 *Cost.* II, 717); *наз. мн.* **мечи** 1 (1460 *BD* II, 273); *род. мн.* **мєчи** 1 (1434 *Cost.* II, 669); *ор. мн.* **мечи** (1476 *BD* II, 337).

МЄША *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє... оучинили єсмо въ задоушїє... родїтєлєи наших... и дали єсми ... монастироу цигане на имѣ: Микоула съ чєлѣдєю, и Татоул съ чєлѣдєю... и Мєша съ чєлѣдєю (Сучава, 1487 *BD* I, 310).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мєша** (1487 *BD* I, 310).

***МЄШКАНЄ** *с.* (1) *(місце для проживання)* притулок: Мы панъ моужыло боучацеки... вызнаваємъ... и(ж)... хотячи пана михаила канцлиря молдавско(г) намъ... приятєлємъ... оучыиити... дали єсми ємоу оу ка(ж)доую єго пригодоу того бжє нє даи коли бы ся ємоу пригодило выти исъ зємли мо(л)давскоєи пєре(д) каки(м) натискомъ оу снятинѣ оу горо(д) мєшкаиє съ єго паиєю съ є(г) дитками и съ слоугами (Снятин, 1454 *Р* 162—163).

ФОРМИ: *знах. одн.* **мєшкаиє** (1454 *Р* 163).

***МЄШКАНЬЄ** *с.* (2) (*стч.* měskánie, *стп.* **mieszkanie**) зволікання, затримка: и тако(ж) коли прїидє(т) мє(д) и жито нашєго монастырѣ о(т) побратъ на цоцори(н) бро(д) що бы провозници провозили єго бєз никоторого мAшкаиїа (Побрат, 1448 *ДГПР*); и записъ єго мл(с)ть шлє(т) вами къ

г(с)дрю вашємy... безь мѣшканья (б. м. н., 1496 *ОПСВВ* 62).

ФОРМИ: *род. одн.* **мѣшканья** 1 (1496 *ОПСВВ* 62); **мѧшканїа** 1 (1448 *ДГПР*).

МѢШКАТИ *дієсл. недок.* (13) проживати, мешкати: Umyslili jesmo s papy radami naszimi i dali prawa i wolnosti... meszkajuczim w tom panstwie naszom, kotoryi sut' nizej w tom liste naszom wypisany (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); па(к) ли бы оусхоти(л) оу коропци мѣшкати ино ємоу дає(м) мѣсто коропєцъ съ мытомъ съ млино(м) и сєло стѣнкоу к томоу причыняє(м) (Снятии, 1454 *Р* 163); и тая Ганка мешкала на той дѣльницы мужа своего на вдов⟨ъ⟩емъ стол⟨ь⟩цы до тыхъ часовъ, поки пошла замужъ за Юшка Можейковича (Троки, 1494 *РИБ* 560); алє таковаго чловѣка... их милости мают єго вѣгнати и вѣпоудитн проч из их милости зємлѧх, абы нє мѣшкал ни жадного часоу под их панством, ни явно ани потаємно (Гирлов, 1499 *BD* II, 420—421).

ФОРМИ: *інф.* **мѣшкати, мѣш⟨кати⟩** (1449 *Cost.* II, 747; 1454 *Р* 163; 1499 *BD* II, 421, 422, 443); *теп. 3 ос. мн.* **мѣшкаютъ** (1389 *РЕА* I, 26); *перф. 3 ос. одн. ж.* **мешкала** (1494 *РИБ* 560); *майб. 3 ос. одн.* **боудє(т) мѣшкати** (1454 *Р* 163); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы...** **мѣшкал** (1499 *BD* II, 421); *дієприкм. акт. теп. дав. мн.* **meszkajuczim** (1388 *ZPL* 103).

Див. ще **ПОМЕШКАТИ, *ПРОМѢШКАТИ.**

***МѢШТЄР** *див.* **МѢЩЄРЬ.**

***МѢШЧАНИНЪ** *див.* **МѢЩАНИНЪ.**

МѢЩАНИН *див.* **МѢЩАНИНЪ.**

МѢЩАНИНЪ *див.* **МѢЩАНИНЪ.**

МѢЩАНЇНЪ *див.* **МѢЩАНИНЪ.**

МѢЩЄРЬ *ч.* (3) (*молд.* мештер, *мад.* mester) магістр: Сє азь пань радоуль вицашпань марамоуре(ш)скы(м) (!) и жоупань ба(н)ко... даємо вѣдомо... ажє балица воєвода и драгь мѣщєрь съзидашє цр҃ковь въ имє с҃тго архаггла михаила (Сігет, 1404 *ГМ*); И по сем прошоу твоѧ милость... аби єси лишил слоуга наш Михаю мѣштєр, аби пришол до нас съ мєчи и съ оружїє, аби нам били на погане (Васлуй, 1476 *BD* II, 337).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мѣщєрь** (1404 *ГМ*); *знах. одн.* **мѣштєр** (1476 *BD* II, 337).

Див. ще **МИСТРЪ** [1].

МЖАЧИЧЪ, МЖАЧИЧЬ *ч.* (3) *(особова назва):* а при томъ были пановє: пан Ивашко Калєникович... а пан Гринко Мжачичь (Кременець, 1469 *AS* I, 64); ино тых свѣтков которыижъ в том привили написаны: пана Ивашкова Калєниковича... пана Гринка Мжѧчича, всих печати привѣшоны к томоу листоу (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мжачичъ** 1 (1469 *AS* I, 64); **Мжачичь** 1 (1478 *ЗРМ*); *род. одн.* **Мжѧчича** (1491 *AS* I, 94).

***МЖУРОВИЧЪ** *див.* **МЖЮРОВИЧ.**

МЖЮРОВИЧ *ч.* (3) *(особова назва):* А панъ олєхно юрьєвичь Жюсичь продалъ єсмь дѣдиноу и отьчиноу свою паноу дробышю мжюровичю сєло на имѧ конюхи (Острог, 1458 *ОЖДМ*); Я пан Олєхно Юрєвич чиню знакомито: ...продал єсми отчину свою и дединоу на имѧ Ивану Дробишоу Мжуровичоу озєрєнскоє дворищо (Острог, 1464 *AS* I, 57).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мжюровичъ** (1463 *AS* I, 56); *дав. одн.* **мжюровичю** 1 (1458 *ОЖДМ*); **Мжуровичоу** 1 (1464 *AS* I, 57).

МЖЮРУВЪСКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были и свѣдъци панъ ходько быбєлъскии панъ мичко мжюрувъскии (Перемишль, 1390 *Р* 176).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мжюрувъскии** (1390 *Р* 176).

***МЖѦЧИЧЪ** *див.* **МЖАЧИЧЪ.**

МИ [1] *див.* **МЫ** [1].

МИ[2]**, МЫ** (1001) *(енклітична форма дав. одн. особового займенника у присвійній функції)* мій, наш: мы їо алєксандрь воєвода гнь зємли молдавскои и брать г(с)птвами жоупань богдань знаємо чинимы... ожє... никоула... слоужить намь правою и вєрною слоужбою (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); а на то є(ст) вѣра нашєго господства вишеписаннаго мы алєксандра воєвода и вѣра възлюбленаго ми сына илїаша воєводи и вѣра дѣтєи наши(х) и вѣра болѣръ наши(х) молдавски(х) (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224); А на то єсть вєликаѧ марторїѧ сам господства вишеписанного мы Стефана воєводы, и син наш Алєксандрь, и пископ наш кир Тарасиє от Долнєго тръга (Сучава, 1464 *BD* I,84); А на то є(ст) вѣра нашєго г(сд)ва вишеписа(н)ного, ми стефана воєво(д)а, и снъ г(сд)вами, бо(г)дана (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

МИГАЛЬ *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Михаилъ): Сию книгоу писа(л) дѧкь мигаль пыхынскы изь диакомь иваномь (б. м. н., 1492 *ЗОЄ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мигаль** (1492 *ЗОЄ*).

! МИГИЛУ ⟨МОГИЛУ⟩ *див.* **МОГИЛА** [1].

МИЄРЛЪ, МЇЄРЛЪ, МЫЄРЛЪ *ж., невідм.* (4) *(особова назва):* И оуставшє наши слоуги Тоадєр и плємєник єго Сима и сестра єго Миєрлъ та заплатили оуси тоты вышеписаннїи пинѣзи (Сучава, 1492 *BD* I, 506).

МИК [1] *див.* **МИКЪ** [1].

! МИК [2] ⟨МИКОЛАЄВИЧЬ?⟩ *ч.* (1) *(особова назва):* Прит. был под. нам. бл. пн. Мик. *Мик.*, мр. двор., нм. кєр (Мереч, 1496 *АЛРГ* 69).

МИКА *ж.* (8) *(особова назва, молд.* микэ «мала»): А пак оу том також прїидоша прѣ⟨д⟩ нами... слоуга наш Пътроу... и дочки єго Соръ и Софията и Мика... и продали... єдино сєло... на Вєлико(м) Тазловє (Сучава, 1491 *BD* I, 452); а мы такождєрє и от нас єсми дали и потвръдили Мики тоє прѧдрєчєнноє сєло (Васлуй, 1495 *BD* II, 57).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мика** 3 (1491 *BD* I, 452; 1493 *CVD* 6; 1495 *BD* II, 57); *зам. дав.* дочкам єго Соръ и... **Мика** 4 (1491 *BD* I, 452; 1493 *CVD* 6; 1495 *BD* II, 42, 57); *дав. одн.* **Мики** (1495 *BD* II, 57).

***МИКАЧЬ** *ч.* (12) *(особова назва):* а на... потвєрждєнїє... вѣра пана доуми спатарь микачѧ (Байчани, 1454 *ПГПММ*); а на то є(ст)... вѣра пана доуми микача (Сучава, 1456 *Cost.* II, 569).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мика(ч)** (1455 *Cost.* II, 559, 562; 1456 *ЭСФ*); *род. одн.* **микача** 8 (1454 *Cost.* II, 509 1455 *Cost.* II, 540, 544, 550, 553, 564; 1456 *Cost.* II, 569; *Mih.* 213); **микачѧ** 1 (1454 *ПГПММ*).

МИКИТА, МИКЫТА *ч.* (5) *(особова назва, цсл.* Никита, *гр.* Νικήτης): а кнзѧ юрьевы(х) боѧръ бы(л) при то(м) пань патрикѣи краєвскии ... а па(н) микита (Острог, 1458 *ОЖДМ*); и вы... тымъ вашымъ посломъ Микитою дьякомъ, до насъ прыслали єстє (б. м. н., 1498 *BD* II, 409).

ФОРМИ: *наз. одн.* **микита, Микита** 3 (1458 *ОЖДМ*; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1485—1500 *AS* I, 121); **Микыта** 1 (1475 *AS* I, 141); *ор. одн.* **Микитою** (1498 *BD* II, 409).

Див. ще **НИКИТА.**

***МИКИТИНО** *с.* (1) *(назва маєтку у Вітебській землі);* и за тоую сто коп грошей широких продали єсмо Єго Милости дворец наш... который жє дворец и зємли выслоужил отєць мой дѧдковщиноу свою Микитино на кнѧзи Иванє Юрьєвичи (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Микитино** (1492 *AS* III, 23).

***МИКИТИНЪ** *прикм.* (2): писа(н)... в домоу в пана микитинѣ (Острог, 1458 *ОЖДМ*);

микитино дворищє (1) *(назва земельної ділянки у Перемишльській землі):* а приписалъ єсмь микитино дворищє т кому (!) жь дворищю къ пєремышльскому (Казимир, п. 1349 *Р* 3).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **в микитинѣ** (1458 *ОЖДМ*); *знах. одн. с.* **микитино** (п. 1349 *Р* 3).

Пор. **МИКИТА.**

МИКЛАШЪ *ч.* (5) (*особова назва, стч.* Miklaš, *пор.* Миколаи): Жаловала намъ бояриня... Анна Петрашовая, на невестку свою Ганку, штожъ мужъ тое Ганки Миклашъ съ

нею детей ничого не имели и за тымъ вмеръ, ее оставившы на своей дѣл⟨ъ⟩ницы (Троки, 1494 *РИБ* 560); y pan nemyra prysłał ko mni... służebnyka swoieho tohoz mykłasza (Тришин 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Миклашъ, Mykłasz** (1494 *РИБ* 560; 1500 *ДПЖН*); *знах. одн.* **mykłasza** (1500 *ДПЖН*).

Див. ще **МИКЛОУШЪ.**

МИКЛОУШЪ, МИКЛЪОУШЪ, МЫКЛЪОУШЬ, МИКЛООУШЪ, МИҀЛЪОУШЬ, MIKLOVSZ *ч.* (16) *(особова назва, молд., мад.* Mikloš, *серб.* Mikluš, *пор.* Миколаи): а ву тото сєло што на дупелнои могылы братъ єго миклоушъ нє имаєтъ ниодно дѣло (Сучава, 1411 *DIR«A»* 439); Ино мы... такождере и от нас єсмы дали и потвърдили... паноу Или комисоу тоє... сєлищє... где был Миклъоушь Ҁатина (Гирлов, 1499 *BD* II, 160).

ФОРМИ: *наз. одн.* **миклоушъ, миклъоушъ, миклооушъ** 5 (1411 *DIR«A»* 439; 1421 *Cost.* I, 142; 1437 *Cost.* I, 541; 1442 *Cost.* II, 96; 1443 *BAM* 41); **миклъоуш, миклоу(ш)** 2 (1421 *Cost.* I, 142; 1491 *BD* I, 449); **Миклъоушь** 1 (1499 *BD* II, 160); **Мыклъоушь** 1 (1499 *BD* II, 160); **Mikłovsz** 1 (1413 *GL* 48); *зам. дав.* продала слоугам нашим **Миклъоуш** и братоу єго Янкоу 1 (1491 *BD* I, 448—449); *род. одн.* **Миклооуша, Миклъоуша** (1414 *Cost.* II, 111; 1472 *BD* I, 172); *дав. одн.* **Миклъоушоу** 1 (1491 *BD* I, 449); **Миклооушеви** 1 (1431 *Cost.* I, 317); **Miklvschovy** 1 (1413 *GL* 48).

Див. ще **МИҀЛАШЪ.**

МИҀЛЪОУШАНИ *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотар тою част сєла от Миклъоушани да єст по старомоу хотароу, коуда из вѣка оживали (Васлуй, 1472 *BD* I, 172).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* от **Миклъоушани** (1472 *BD* I, 172).

МИҀЛЪОУШЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы... дали єсми ємоу... сєла на имѦ кориєщїи и миклъоушєщи (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *наз.* **миклъоушєщи** (1420 *Cost.* I, 135).

МИҀЛЪОУШЬ *див.* **МИҀЛОУШЬ.**

МИҀЛЪОУШЬ *див.* **МИҀЛОУШЬ.**

МИҀЛѦ, МИҀЛѢ *ч.* (15) *(особова назва, молд., пор.* Миколаи): мы алєксандръ воєвода... дали єсми попу нашему юзъ два сєла на имѦ миклѦ о(т) бахну на тоутовѣ и баланъ о(т) стрымба (Баскаківці, 1431 *Cost.* I, 315); тѣмъ мы... дали єсми ємоу... на тоутовѣ двѣ сєла где є(ст) миклѦ о(т) бахноу и где є(ст) баланъ о(т) стрымба (Сучава, 1434 *DIR«A»* 463); ⟨ино⟩ мы видѣвшє мєж(и) ними ⟨их⟩ доброи воли... а мы такождере и от нас дали и потвръдили слоугамъ нашим Тоадєроу, сыноу Миклѣ Бълчєскоула, и Драгот⟨ъ⟩ Воулпєскоуль тоє... сєло (Сучава, 1495 *BD* II, 82); мы Стєфан воєвода... знаменито чинними (!)... ожє пріиде пръд нами... слоуга наш Иван, сынъ Данчоула... и продал свою правою отниноу... от оурика дѣдов єго Тоадєра Бещь и Миклѣ (Васлуй, 1497 *BD* II, 110—111).

ФОРМИ: *наз. одн.* **миклѦ, Миклѣ** (1431 *Cost.* I, 315; 1433 *Cost.* II, 650; 1434 *DIR«A»* 463; 1436 *DIR«A»* 469; 1495 *BD* II, 39); *род. одн.* **Миклѣ** 7 (1448 *Cost.* II, 300, 306; 1495 *BD* II, 82; 1497 *BD* II, 111); **Микли** 3 (1493 *CVD* 6).

***МИКОВЪ** *прикм.* (2): тѣмъ мы... дали и потвръдили єсми имъ... на ребричоарѣ сєло попа миковѣ (Сучава, 1443 *Cost.* II, 179);

с є л и щ є м и к о в о (1) *див.* **СЄЛИЩЄ** 1.

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **миково** 1 (1427 *Cost.* I, 193); **миковѣ** 1 (1443 *Cost.* II, 179).

Пор. **МИҀЪ** [1].

МИКОЛАЙ, МИКОЛАѢ *ч.* (38) *(особова назва, цсл.* Николаи, *гр.* Νικόλαος) Микола: А при томъ были свѣдци панъ миколай спичникъ воєвода снѦтиньскии панъ гѣрко (Коломия, 1398 *P* 57); Мы ильѦшь воєвода ... записуємъсѦ тымъ пношѦмъ што к намъ з литъвы приєхали на нашю службу... пну миколаю пну михалови инъшимъ єжь суть с ними и будуть (Сучава, 1433—1443 *АРМ*); А при томъ были могоричници: на имя Воитко, конюшій Волковискій, и съ сыномъ Миколаємъ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); А при томъ были добрые люди: панъ Взячъ, земенинъ Володимеръский... а войтъ Володимерский панъ Миколай (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627—628); и на(д)то еще Θє(д)ко сла(л) ся на пна миколая радивиловича воєводоу вилєньского (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Миколай, миколай, М⟨и⟩к⟨олай⟩** 20 (1398 *P* 57; 1404 *P* 69; 1411 *P* 80; 1424 *P* 106; 1445 *Cost.* II, 729; 1467 *BD* II, 297; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1495 *РИБ* 621; 1497 *РИБ* 684; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **Миколаѣ** 1 (1421 *P* 92); *ск. н.* **м(к), ми(к), Мик., Мк.** 7 (1493 *АЛРГ* 56; 1495 *ВК;* 1496 *АЛРГ* 69; *ВМКФС;* 1499 *ВФ; ГОКІР*); *род. одн.* **мико(ла)я** (1455 *Cost.* II, 769); *дав. одн.* **миколаєви, мїколаєви** 3 (XV ст. *ВС* 31, 31 зв.); **Миколаю, миколаю** 3 (1433—1443 *АРМ;* 1495 *ВМБС;* 1499 *РИБ* 776); *знах. одн.* **миколая, мїколая** (1499 *ВФ;* XV ст. *ВС* 23); *ор. одн.* **Миколаємъ** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

Див. ще **МИҀОУЛ, МИҀОУЛА, НИКОЛА, НИКОЛАЕ, НИҀОЛАИ.**

МИҀОТ *див.* **МИҀОТЪ.**

***МИҀОТА** *ч.* (1) *(особова назва, молд.* мик «малий»): А на то єст... ⟨в. п. Ми⟩коты пръкалаба нѣмєцкого (Сучава, 1495 *BD* II, 82).

ФОРМИ: *род. одн.* **⟨Ми⟩коты** (1495 *BD* II, 82).

Див. ще **МИҀОТЪ.**

***МИҀОТИНЪ** *прикм.* (1): а на то є(ст)... вѣра пана грозѦ микотина пръкалаба орхєиского (Сучава, 1486 *DC* 144).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **микотиина** (1486 *DC* 144).

Пор. ***МИҀОТА.**

МИҀОТИЧЪ *ч.* (19) *(особова назва):* а хотарници были панъ мынзу(л)... и микотичъ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*); А на то єст вѣра... бояр наших... в. п. Грози Микотич(а) пръкалаба орхєиского, в. п. Іон Сєкаръ пръкалаба новоградского (Сучава, 1491 *BD* I, 449).

ФОРМИ: *наз. одн.* **микотичъ** (1446 *ПГСПМР*); *род. одн.* **микотича, М⟨ик⟩отича, Микотич(а), Микоти(ч)** 13 (1479—1480 *Cost. S.* 105; 1480 *BD* I, 243; 1482 *BD* I, 262; 1484 *BD* I, 279; 1487 *Cost. D.* 7; 1488 *BD* I, 325; *BD* II, 247; *ДГСПМ; Cost. S.* 127; 1490 *BD* I, 388; 1491 *BD* I, 449 і т. ін.); **Микотич** 5 (1487 *BD* I, 296, 517; 1488 *BD* I, 348; 1490 *BD* I, 398).

МИҀОТЪ, МИҀОТЬ, МИҀОТ *ч.* (106) *(особова назва, молд.* мик «малий»): А на то єст... в. п. Микота пръкалаба новоградского (Сучава, 1483 *BD* I, 270); А на то єст... в. п. Микотъ пръкалаба нємєцкого (Васлуй, 1495 *BD* II, 53—54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Микотъ** 2 (1491 *BD* I, 453; 1494 *BD* II, 33); *зам. род.* в. п. **Микотъ, Микоть, Микот** 88 (1484 *BD* I, 283; 1487 *BD* I, 222; 1490 *BD* I, 437; 1491 *BD* I, 449; 1492 *BD* I, 506; *Cost. S.* 162; 1493 *BD* II, 6; 1494 *BD* II, 33; 1495 *BAM* 71; *BD* II, 39 і т. ін.); *род. одн.* **Микота** 16 (1483 *BD* I, 270; *Cost. D.* 31; *Cost. S.* 122; 1484 *BD* I, 277; 1486 *BD* I, 290; *DC* 144; 1487 *BD* I, 296; 1488 *Cost. S.* 127; 1490 *Cost. S.* 141; 1491 *BD* I, 464 і т. ін.); **микотѣ** 1 (1489 *Cost. S.* 133).

Див. ще ***МИҀОТА.**

МИҀОУЛ, МИҀОУЛЬ, МИҀОУЛО *ч.* (25) *(особова назва, молд., пор.* Николаи) Микола: тѣмъ мы... дали єсмы имъ... тръ⟨м⟩єдечїи на коуцитнои где былъ братоулъ микоуль (Сучава, 1427 *Cost.* I, 193); И оуставше слоуга наш Микоуль Мъкъоута заплатил оуси тоты вишєписаннїи пинѣзи... оу роукы Іоноу Батиноу (Васлуй, 1497 *BD* II, 109); чътвртое сєло єсми имь дали на Ховрълѣти, на имѣ Нѣгомирєщи... що смо коупили тоє сєло от Филиппа и от Тоудорана... оуноуковє Микоула Оргоає (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Микоул, Микоуль, микоуль, микоу(л)** 7 (1427 *Cost.* I, 193; 1448 *Cost.* II, 324; 1455 *Cost.* II, 562;

1456 ЭСФ; 1466 *BD* I, 114; 1497 *BD* II, 109); **Микоуло** 1 (1456 *Cost.* II, 791); *род. одн.* **Микоула, микоула** (1448 *Cost.* II, 306; 1454 *Cost.* II, 509; *ПГПММ;* 1455 *Cost.* II, 540, 544, 550; 1456 *Cost.* II, 569, 578; *Mih.* 213; 1499 *BD* II, 162 і т. ін.); *дав. одн.* **микоулоу, мику(л)** (1429 *Cost.* I, 290; 1442 *Cost.* II, 101; 1466 *BD* I, 114; 1497 *BD* II, 109).

Див. ще **МИЌОЛАЙ, МИЌОУЛА, НИЌОАРЪ, *НИЌОМАНЪ, НИЌОРЪ, НИЌОУЛА.**

МИЌОУЛА, МЇЌОУЛА *ч.* (15) *(особова назва, молд., пор.* Миколай) Микола: тѣ(м) мы... потвєрдили єсми ємоу... сєла на имѣ боучюмѣни... а дроугоє пониже то(р)митєщи, где є(ст) микоула жоудє (Сучава, 1434 *Cost.* I, 386); Я пань микоула дѣди(ч) до(л)зский и перєва(л)ский ... придалъ єсми своєго имѣнья дольска дєсѦтиноу озимины и вєснины дєсѦтоую копоу (Перевали, 1440 *P* 142); Мартинъ жалова(л) на микоулоу колї ора(л) своє полѦ тогды оупоустїлъ мошьноу а в нєи три ско(т)ци микоула сєючи тоє полѦ и нашолъ тоую мошноу с тыми гро(ш)ми (XV ст. *BC* 32); а тыи люди о(т)чичи мои, на имѦ микоула, ильѦ юрєць, данило... пє(т)ко мають єму потому служити ка(к) єсть в тои зємли обычаи (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **микоула, мїкоула** (1434 *Cost.* I, 386; 1435 *Cost.* I, 403; 1440 *P* 142; 1443 *Cost.* II, 126; 1444 *DIR«A»* 481; 1445 *DIR«A»* 483; 1487 *BD* I, 310; XV ст. *BC* 32; 1490 *Пам.*); *род. одн.* **микоулы** (1448 *Cost.* II, 300); *дав. одн.* **микѫлє** (XV ст. *BC* 32); *знах. одн.* **микоулоу** (XV ст. *BC* 31 зв., 32).

Див. ще **МИЌОЛАЙ, МИЌОУЛ, НИЌОАРЪ, *НИЌОМАНЪ, НИКОРЪ, НИЌОУЛА.**

МИЌОУЛЄЩИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотар Микоулєщем коуда им хотарил пан Албоул и пан Лазѣ (Сучава, 1461 *BD* I, 45).

ФОРМИ: *наз.* **Микоулєщи** (1461 *BD* I, 45); *дав.* **Микоулєщем** (1461 *BD* I, 45); *знах.* **Микоулєщи** (1461 *BD* I, 45).

МИЌУЛИНИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва):* Господину господару великому королю слуга твой Василей Микулиничъ твоее милости, господару своему, низко чоломъ бьетъ (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Микулиничъ** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

МИКУЛИНСЌІЙ *ч.* (3) *(особова назва):* Мы, Свыдрыгайло... чинымо знаменито... ижъ, прышовшы передъ насъ земянинъ нашъ... Карпъ Ивановичъ Микулинскій, билъ чоломъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Микулинскій** (1430 *ГВКЛ* 7); *род. одн.* **Мыкулиискоѓо** (1430 *ГВКЛ* 7, 9).

***МИЌУЛИНЦИ** *мн.* (2) *(назва села у Подільській землі)* Микулинці: а потомъ... повелъ... до Цецулыны долыны, где есмо застали людей Салискыхъ, которыи поведылы, же вправо грунтъ Салискій, а влево до Микулинецъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *род.* **Микулинецъ** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); **Мыкулынець** 1 (1430 *ГВКЛ* 8).

***МИЌОУЛИНЪ**[1] *прикм.* (1): и єщє єсми потвєпотвєрдили (!) нашєм(оу) монастирю оуси монастирски цигане на имѣ сны владовы... и сны микоулини (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **микоулини** (1470 *DIR«A»* 522).

Пор. **МИЌОУЛА.**

***МИЌОУЛИНЪ**[2] *ч.* (1) *(назва присілка у Волинській землі)* Микулин: И мы... даємъ и дали єсмо ємоу... присєлокъ боръ бринъ... а микоулинъ а клишевъскоє (Луцьк, 1452 *P* 161).

ФОРМИ: *знах. одн.* **микоулинъ** (1452 *P* 161).

МИЌУЛИНЬСЌИИ *див.* **МЫКУЛЫНСЌІЙ.**

МИКОУЛИЦА, МИКОУЛИЦѢ *ч.* (2) *(особова назва, пор.* Миколаи): мы стєфанъ воєвода... чинимъ знамєнито... оже... дали єсми монастирю о(т) полѣни, три чєлѦ(д) циганскы на имѦ славъ хръловѣнъ и костє чрънїславовъ зѦтъ и микоулицѣ (Сучава, 1434 *DIR«A»* 464); єщє єсмы ємоу дали шєсть чєлѣ(д) циганскы(х), на имѣ брълада и доумитра... и микоулица (Сучава, 1446 *Cost.* II, 238).

ФОРМИ: *наз. одн.* **микоулица** 1 (1446 *Cost.* II, 238); **микоулицѣ** 1 (1434 *DIR«A»* 464).

***МИКОУЛИЦИНЪ** *прикм.* (2) ◇ полѣна микоулицина *див.* **ПОЛѢНА**[1].

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **микоулицииа** 1 (1472 *Cost. S.* 87); *зам. знах.* да осадѦт ... полѣну **микоулицина** 1 (1472 *Cost. S.* 88).

Пор. **МИЌОУЛИЦА.**

МИКОУЛИЦѢ *див.* **МИКОУЛИЦА.**

МИЌУЛИЧИ *мн.* (3) *(назва села у Волинській землі)* Микуличі: А што есми на брата своего мовилъ штобы не з делного платилъ за Микуличы, ино ся есми доведалъ, што и з делъного платилъ (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); И мы... тое имѣніе на имя Микуличи дали есмо ему, и его жонѣ... вѣчно и непорушно (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54).

ФОРМИ: *наз.* **Микуличи** (1494 *АЛМ* 54); *знах.* **Микуличы** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

***МИЌУЛИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ были добрыє людє па(н) васко люби(ч)... панъ стєцко микоули(ч) (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **микоули(ч)** (1478 *ЗРМ*).

МИЌОУЛО *див.* **МИЌОУЛ.**

МИЌОУЛОВ *прикм.* (1): мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито... ожє тоть истинїи слоуга наш Мирча, сынъ Микоулов Оргоанє, прїидє прѣд нами... та жаловал намъ вєликою жалобою (Сучава, 1480 *BD* I, 238—239).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Микоулов** (1480 *BD* I, 238).

Пор. **МИЌОУЛ.**

***МИЌОУЛЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѦ(м) мы... дали єсми и(м)... сєлищ(є на имѣ) станово и пони(ж) микоу(л) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316).

ФОРМИ: *наз. одн.* **микоу(л)** (1448 *Cost.* II, 316).

МИЌОУЛЬ *див.* **МИЌОУЛ.**

МИЌОУШАНИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* И мы... дали єсми ємоу... (сєла) на имѦ Микоушани и... Кълинєщи (Болгари, 1441 *DBAc* 34—35).

ФОРМИ: *наз.* **Микоушаии** (1441 *DBAc* 35).

МИЌШИКЪ *ч.* (1) *(особова назва, стч.* Mikšik, *пор.* Миколаи): а при томъ были исвѣдъци... панъ клѦвко панъ микшикъ инъдриховъ снъ (Бохур, 1377 *P* 24).

ФОРМИ: *наз. одн.* **микшикъ** (1377 *P* 24).

МИЌШИНЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѦ(м) мы... дали єсми и(м)... сєла на имѣ кълимънєщи... и на Ѧланѣ микшинєщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316—317).

ФОРМИ: *наз.* **микшииєщи** (1448 *Cost.* II, 317).

***МИЌШИНОВЪ** *прикм.* (3): тѦ(м) мы... дали єсми и(м)... єдно мѣсто о(т) поустини и на Ѧланѣ микшинєщи дѣтємъ ми(кшино)вы (!) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316—317);

микшинова пасика (2) *(назва пасіки у Молдавському князівстві):* и мы... потвєрдили єсми имъ... сєла на тоутовѣ... и микшинову пасику на сухои (!) потоцѣ (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 51—52); тѦ(м) мы... дали єсми и(м)... сєла на имѣ кълимънєщи... (и) микшинова пасика (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **микшинова** (1448 *Cost.* II, 316); *знах. одн. ж.* **микшинову** (1439 *Cost.* II, 52); *дав. мн.* **!ми(кшиио)вы** (1448 *Cost.* II, 317).

МИЌШОУНОУ *ч., невідм.* (2) *(особова назва):* И оуставше слоуга наш Лазор Микшоуноу şi au plătit toţi mai sus scrişi bani, 120 zlati tătărăşti (Сучава, 1490 *BD* I, 394).

МИКЪ[1], **МИКЬ, МИК, МЫК** *ч.* (53) *(особова назва, стч.* Mik, *пор.* Миколаи): а на то вѣра... хорѦєца мика и дѣтїи єго (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); а па(н) микъ дѣдошицкий о(т)повѣдилъ (так.— *Прим. вид.*) ажє єсть то моє к дѣдошичє(м) поле и доуброва сѦхово (Зудечів, 1428 *P* 111);

И оуставшє слоуга наш Иван та заплатил оуси тоти пинѣзи... оу роуки Стани, дочки Мика Опинтѣлъ (Васлуй, 1497 *BD* II, 115).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Микъ, микъ, Микь, Мик, Ми(к)** 24 (1428 *P* 111; 1430 *P* 116; 1434 *Cost.* I, 374; 1435 *МЭФ* 2,3; 1456 *ЭСФ;* 1459 *BD* I, 32; 1460 *Cost. S.* 34; 1461 *BD* I, 45; 1490 *BD* I, 396; 1497 *BD* II, 119 і т. ін.); *зам. род.* а на то вѣра... **Мик, Микь, Ми(к)** 7 (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 37; 1454 *Cost.* II, 501; 1456 *Mih.* 213; 1457 *BD* I, 4; 1458 *BD* I, 6; *DIR«A»* 512); вѣра паиа **мык** 1 (1460 *Cost. S.* 41); *род. одн.* **Мика, мика** 16 (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 37; 1403 *RS* 338; 1411 *Cost.* I, 85; 1458 *BD* I, 20; *BD* II, 262; 1459 *BD* I, 28; *Cost. S.* 22; 1460 *DIR«A»* 515; 1497 *BD* II, 115 і т. ін.); *дав. одн.* **микови** (1428 *P* 111; 1430 *P* 116); *знах. одн.* **мика** (1428 *P* 111; 1430 *P* 116); *ор. одн.* **микомъ** (1436 *Cost.* I, 481).

***МИКЪ**[2] *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тА(м) мы... дали єсми и(м)... селищ(є на им)ѣ становo... и мъчюкъ и пони(ж) ⟨м⟩икъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316).

ФОРМИ: *наз. одн.* ⟨м⟩**икъ** (1448 *Cost.* II, 316).

МИКЫТА *див.* **МИКИТА.**

МИКЬ *див.* **МИКЪ** [1].

***МИКѪЛА** *див.* **МИКОУЛА.**

МИЛАХА *ч.* (1) *(особова назва):* а на то свѣдци пано Ашко мазовшанинъ ... воїтъ ілвовскыи кундратъ микола и милаха (так.— *Прим. вид.*) лабанєского снъ (Львів, 1400 *P* 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **милаха** (1400 *P* 61).

! МИЛАШОВА ⟨МИХАИЛАШОВА⟩ *див.* ***МИХАИЛАШОВЪ.**

МИЛЄ *присл.* (1) (*стп.*, *стч.* mile) ласкаво, прихильно: А сет *(в ориг.* сє(т).— *Прим. вид.)* мы Стефань воєвода... вызнавамы и оузАвлАмы ис тым то нашимь свѣтлымь и справєдливым и милє выписанымь маистатомь каждомоу добромоу, и доуховномоу и свецкомоу... ажє мы и слюбоуємь и слюбили єсми... королєвѣ полскомоу... абыхомь мы их милости вєрни и подьдани были на вєки (Сучава, 1468 *BD* II, 300—301).

***МИЛЄВЪ** *прикм.* (2) ◇ М и л є в ъ с т а в ъ (2) *(назва ставка у Молдавському князівстві):* а мы такождєрє и от нас єсмо дали и потвръдили слоузѣ нашємоу Балши тоє прАдрєченноє село на Подразѣ на имѣ Дръгоушанїи, мало више Милєва ставоу (Сучава, 1491 *BD* I, 468).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Милєва** (1491 *BD* I, 468).

МИЛЄЩИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали и потвръдили єсмо имъ... сєла на кородѣ, на имѣ пъткъещи... и пониже где жоудє оулиоу, на имѣ милєщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323).

ФОРМИ: *наз.* **милєщи** (1448 *Cost.* II, 323); *ор.* **ми(л)єщи** (1448 *Cost.* II, 323).

МИЛИ *див.* **МИЛЫИ.**

МИЛИШЄВЪ *ч.* (1) *(особова назва):* мы боАрє... алєксандра воєводы... станисла(в) милишєвъ, бо(б) оприша(к)... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... сєстрѣ господарА нашєго королА по(л)ского (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142).

ФОРМИ: *наз. одн.* **милишєвъ** (1421 *Cost.* I, 142).

МИЛЇИ *див.* **МИЛЫИ.**

***МИЛЇЯНОВЦИ** *мн.* (1) *(назва села на Буковині) суч.* Малинівка: тѣмъ мы... дали єсми ємоу... сєло милїяновци (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *знах.* **милїяновци** (1437 *Cost.* I, 541).

МИЛКА *ж.* (1) *(особова назва):* мы Стефан воєвода... знаменито чиним ...ожє прїидоша прАд нами... слоуга наш Иванко Левич и братаничи єго Фєдора и Милка и продали... єдно сєло... господствоу мы за сѝ злат татарских (Сучава, 1492 *BD* I, 509).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Милка** (1492 *BD* I, 509).

***МИЛКОВЪ** *ч.* (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсми єму... єдно сєлище на милковѣ, на имА лумирАни (Сучава, 1435 *Cost.* I, 402—403).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на милковѣ** (1435 *Cost.* I, 403).

МИЛОВАТИ *дієсл. недок.* (17) **1.** (кого) бути милостивим, виявляти милість (до кого) (15): Тые вси села, отъиасъ ку церкви Божой прыданые, маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый... и вси наступъники его вечъно и непорушно... благихъ миловати, а злобныхъ казиити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); а мы такѣ жь... о(т)пущаємы єму всє тымъ иашимъ листомъ слюбуючи прєрє(ч)ного стефана воєводу... нашєю ласкою надѣлАти и миловати (Ланчиця, 1433 *P* 121); И тогди кроул єго милость прєдрєченїи и братїя єго милости прєрєченїи имали бы нас Стефана воєводоу, и кнѣгиню нашю и дѣти наши... и⟨съ⟩въсѣми нашими слоугами и подданнимы нашимы, миловати и в ласцѣ и въ чти дєржати (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

2. (що) дбати (про що), доглядати (кого) (1): И щоби сѣ єстє нє сварили за моєю имєнїю... алє прАчтє и милоуитє кони и кобили и овци и свини и оусє товар коулко єст (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

3. (кого) шанувати (1): А мы па(к) слюбоуємъ... здєржати и попо(л)нити по(д)лу(г) того нашєго саюбоу (!)... яко(ж) оусАкому стато(ч)ном(у) хр(с)тїанину прислушає(т) бѣ миловати и справє(д)ливость оуховати (Серет, 1453 *Cost. II*, 766).

ФОРМИ: *інф.* **миловати** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3; 1433 *P* 121; 1448 *Cost.* II, 305; 1453 *Cost.* II, 766; 1468 *BD* II, 302; 1499 *BD* II, 422); *теп. 2 ос. одн.* **милоуєшъ** (1481 *BD* II, 365); *3 ос. одн.* **милоуєтъ** (1448 *Cost.* II, 305); *перф. 1 ос. мн.* **єсми миловали** (1456 *ГПХМ;* 1475 *BD* I, 200); *3 ос. мн.* **миловали** (1468 *BD* II, 302); *майб. 1 ос. мн.* **хочоум... миловати** (1457 *BD* II, 257; 1460 *BD* II, 270; 1468 *BD* II, 306); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы... милова(л)** (1453 *Cost.* II, 765); *нак. сп. 2 ос. мн.* **милоуитє** (1481 *BD* II, 358).

***МИЛОВЪШИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Милуші: мы вєликии кнѣзь швитрикгалъ олькгирдови(ч) чини(м) знамєнито... иже видѣвъ и знамєнавъ служьбу на(м) вѣрную... пана ходька и мы... дали єсмо єму и записали... сєла миловъши оу луцко(м) повѣтє на рецѣ на стырє а другоє сєло оу тырыско(м) (!) повѣтє задыбы (б. м. н., 1446 *P* 152).

ФОРМИ: *знах.* **миловъши** (1446 *P* 152).

***МИЛОСЄРДИЄ** *с.* (3) **1.** прихильність (2): мы кнА(з) дмитрии олгѣрдови(ч) чинимъ знамени(т)... иже имѣючє чистоѣ мысли мл̃срдиє и по(ж)даниє к вєлико(м) королєви володиславу польско(м)... тому истому королєви володиславови... слюбуємъ дєржати цѣлую правду и чиста вѣра (Молодечно, 1388 *P* 43); а такѣ жь мы видѣвшє єго мл̃срдьє к намъ и доброволноє пристанье дали єсми приятєлю нашому милому стєфанови воєводѣ зємлѣ молдавскои нашѣ листы (Ланчиця, 1433 *P* 124).

2. ласка, милість (1): тогды што на(м) єго мл(с)ть повєли(т)... а мы тоє имаємь оучинити по(д)лу(г) милосєрдиА господарского и по(д)лу(г) моци нашєи (Хотин, 1455 *Cost.* II, 775).

ФОРМИ: *род. одн.* **милосєрдиА** (1455 *Cost.* II, 775); *знах. одн.* **мл̃срдиє** 1 (1388 *P* 43); **мл̃срдьє** 1 (1433 *P* 124).

***МИЛОСЄРДЬЄ** *див.* ***МИЛОСЄРДИЄ.**

МИЛОСТ *див.* **МИЛОСТЬ.**

МИЛОСТИ *див.* **МИЛОСТЬ.**

МИЛОСТИВЄ *присл.* (1) (*стп.* miłościwie, *стч.* milostivě) щиро: мы стєфанъ воєвода знаємо чинымъ... вло⟨д⟩їславоу, кролєви по(л)скому... што... оучинили єсмы вѣрною покороу... брату нашєму... илїашоу воєводѣ, мл(с)тивє пристоу⟨пи⟩ли єсмы и поклонили сА єсму (!) яко г(сд)ноу нашємоу и братоу старшємоу (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 678—679).

МИЛОСТИВЫИ, МИЛОСТИВЫ *прикм.* (52) **1.** *(шанобливий епітет)* милостивий (45): што єсми милостивыи королю казалъ написати овесъ вшитокъ што єсмы выбрали на зємлѧнохъ, и мы то вчинили твою казнь (б. м. н., 1386—1418 *Р* 34); господарѧ нашего милостивого королѧ влодислава єго приказанъемь то єсмы вчинили (Перемишль, 1390 *Р* 175); про тъ жь Азъ... приступаю и приступилъ єсмъ ку... королю полско(м) пану моєму милостивому... ис тыми горо(д)... и зємлѧми што жь тыми ра(з) оу моюмъ держѧнию су(т) (Кременець, 1434 *Р* 130); а таки(ж) на(ш) милостивы па(н) имає(т) на(м) тоту мл(с)тъ оуказати и оудилати, котроу(ю) оудила(л) отєць єго мл(с)ти, стары коро(л) нєбо(ж)чи(к), дидови нашем(у) и бра(т) єго мл(с)ти о(т)цєвъ нашем(оу) (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); Господару нашому милостивому Казимеру, Божъю милостью королю Полскому и великому князю Литовъскому, Рускому, Прускому и иныхъ (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); Милостивый королю! Прошоу твое милости, оучини ми право съ Каменъчаны о мои щкоды (б. м. н., 1481 *BD* II, 365).

2. *(милосердний)* милостивий (6): а хотя бы есть мѣлъ ишiй вступати въ тые дѣла и той рушати нашъ записъ, тотъ ся розсудить со мною на ономъ страшномъ судѣ передъ Милостивымъ Богомъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); алє абы милостивый богъ потвєръдилъ нашы прысяги... абы видєли оуси наши мєжыяшы, аже єсми оусємъ прыятєлємъ твоєй милости прыятєль (б. м. н., 1496 *BD* II, 402).

3. *(прихильний)* ласкавий, милостивий (1): А коли бы... нє достало нам господарѧ нашего Стефана воєводы, а мы нє имаим ни жадного держати сѧ... господарѧ, мимо волю... нашего милостивого королѧ и Короуноу (!), абы они намь *милостивы* были и подли нас стали (Сучава, 1462 *BD* II, 289).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **милостивыи, милостивый, мл(с)тивыи, милостивы(и)** 8 (1436 *Cost.* II, 701; 1448 *Cost.* II, 733, 737; 1453 *Cost.* II, 766; 1481 *BD* II, 365; 1496 *BD* II, 402); **милостивы** 4 (1453 *Cost.* II, 766; 1455 *Cost.* II, 774, 775); *род. одн. ч.* **милостивого, мл(с)тивого** 9 (1390 *Р* 175; 1436 *Cost.* II, 698, 702; 1448 *Cost.* II, 737; 1453 *BD* II, 765, 766; 1462 *BD* II, 289; 1479 *BD* II, 351); **мл(с)тиваго** 1 (1436 *Cost.* II, 702); *дав. одн. ч.* **милостивомоу, милостивому, мл(с)тивомоу, милос⟨т⟩ивом(у)** (1386—1418 *Р* 34; 1393 *Cost.* II, 607; 1434 *Cost.* II, 663; 1435 *Р* 132; 1436 *Cost.* II, 697; 1453 *Cost.* II, 765; 1462 *BD* II, 289; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; XV ст. *ВОРСР* 179; 1479 *BD* II, 351 і т. ін.); *знах. одн. ч.* **милостивого, мл(с)тївого** (1453 *Cost.* II, 765, 766); *ор. одн. ч.* **Милостивымъ, мл(с)тивы(м)** 3 (1401 *АкВАК* III, 2; 1434 *Cost.* II, 664; 1483 *ВОРСР* 178); **милостывымъ** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); *кл. ф. одн. ч.* **милостивый, милостивыи** (1386—1418 *Р* 34; 1481 *BD* II, 365); *наз. мн.* **милостивы** (1462 *BD* II, 289).

Пор. **НАИМИЛОСТИВѢИШIИ, НАИМИЛОСТIВШIИ, *НАИМИЛОСТНИИШИИ.**

***МИЛОСТIВЫИ** *див.* **МИЛОСТИВЫИ.**

***МИЛОСТЫВЫИ** *див.* **МИЛОСТИВЫИ.**

МИЛОСТЬ, МИЛОСТЪ, МИЛОСТ, МИЛОСТИ *ж.* (1645) **1.** *(благовоління, прихильне ставлення)* милість, ласка (8): ~бжьею ~млтью и добрыхъ людии прьязнью исталасѧ торгувлѧ межи добрыми людми межи бояры и межи крилошаны ~стго ивана (Перемишль, 1378 *Р* 25); И того ради приймете отъ вседержителя Бога благодать и милость, а отъ нашого смиреня благословенье и молитву (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); И пак тоты истины Сєди-Ахматови сыновє, што соут нинѣчє по божiи милостi оу наших роуках, и ис дроугими тємники и оуланы, а мы имаємо их твєрдо и остаточно держати, оу твєрдои и оу вѣрнои роуцѣ (Сучава, 1462 *BD* II, 292);

оу милости ⟨держати⟩ (кого) (1) милостиво ставитися (до кого): Алє вас хочєм держати и оу великои милости и ласцѣ держати и чти, равно с нашими наивышшими болѣры (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 309);

з бога милостiю (1) *див.* **БОГЪ**[1]; божиєи милости (12), милостибожии (5), з (из, съ) божєи милости (16), из милости божии (1), божiєю милостiю (100), милостiю божiєю (550), з божiєю милостiю (3), за божьєю милостию (1) *див.* **БОЖIИ**; жаловати милостию (198), милостию жаловати (1) *див.* ***ЖАЛОВАТИ**[2]; пожаловати милостiю (2) *див.* ***ПОЖАЛОВАТИ** 2.

2. *(милосердя)* милість (1): обычаи имею(т) лакомiи соудья коли за вiноу которого оубого (!) а коли шлѧ(х)тича закла(д) бероуть нє имєючи жа(д)ное мл(с)ти мєжi собою то(г) дєлѧ(т) (XV ст. *ВС* 11);

◊ ваша (єго, єє, ихъ, наша, твоя) милость *(шанобливий титул)* (745) ваша (його, її, їх, наша, твоя) милість: а половицю тѣхъ пѣнѧзии наложили єсмы на твоѣ ~роботы яко жє твоя ~млсть оусказовалъ до насъ слуги своєго и листы своєми казалъ єси, на домъ на мєдицкии (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); мы алєксандръ воєвода, господарь зємли молдавскои, ис нашими зємлѧны, паны молдавскыми... слюбили єсмы и ислюбуємъ и потвержѧє(м).. ис симъ листомъ наши(м) господареви нашему... королєви польскому... тотъ листъ, што єсмы дали єго мл(с)ти в камѧици, коли сѧ єсмы голдували и записали єго мл(с)ти (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); про то(ж) прошу твою мл(с)тъ, учини на(м) правду за тоты люди (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675); то вже все тое именiе мое Колнятичи, якъ ся само въ собе маетъ, вѣчно и непорушно єго милости и кнегини ее милости и ихъ милости дѣтямъ (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); а там корол єго милостъ имает нас листы и мистатоу (!) вьсєго потвєрдити (Сучава, 1462 *BD* II, 284—285); и кн⟨ѧ⟩зь Михайло положил листъ передъ королем єго м⟨и⟩л⟨о⟩стью а рєклъ: тым обычаємъ записал сѧ ты с моим отцємъ передъ добрыми свѣтки (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); Милостивый королю! Прошоу твою милость за кнѧжьноу Штєфаны (!) воєводы; о томъ бы король єго милость росмотривши, штобы пропоустилъ мои послы чєрезъ свою зємлю до кнѧзѧ московъского (б. м. н., 1481 *BD* II, 365); и били єсмо чоломъ их милости о их милости печати (Ставків, 1491 *AS* I, 97); А далє(и) казалъ єго мл(с)ть твоє(и) мл(с)ти повєдити ижъ о(т)чынє єго мл(с)ти зємля(м) граничънымъ и подданънымъ єго мл(с)ти вєликии крывды и втиски деются отъ твоєє мл(с)ти зємли (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*); Про тожъ, єстли ваша милость такъ чынили, ваша милость дєлайтє яко знаєтє (б. м. н., 1499 *BD* II, 448—449); и и(х) мл(с)ть на моє чолоби(т)є печа(т) приложи(ли) (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *наз. одн.* **милость, милостъ, милост, miłost, milost, милости, мл(с)ть, мл(с)тъ, мл(с)ти, мл(ст), милсть, ~млть, м⟨и⟩л⟨о⟩сть, м⟨и⟩л⟨о⟩ст** 183 (1386—1418 *Р* 35; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106; 1449 *АЛМ* 8; 1455 *Cost.* II, 775; 1462 *BD* II, 284; 1470 *AS* I, 67; 1481 *AS* I, 77; 1490 *Пам.;* бл. 1500 *ПИ* № 2 і т. ін.); *ск. н.* **мл(с), мил., м.** 19 (1449 *АЛМ* 8; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9; 1494 *АЛМ* 54; 1495 *АЛМ* 128; 1496 *АЛМ* 128; 1498 *АЛМ* 169; 1499 *ВФ* і т. ін.); *зам. род.* от єго **милость, милостъ, мл(с)ть, мл(с)тъ** 8 (1456 *ПМВП;* 1457 *Cost.* II, 809; 1467 *BD* II, 297; 1468 *BD* II, 305); *зам. дав.* королю єго **млсть, мл(с)тъ** 8 (1434 *Р* 130, 131; 1445 *Cost.* II, 729; 1457 *Cost.* II, 809); *зам. ор.* съ єго... **милость,** межы єго **мл(ст)** 2 (1479 *BD* II, 351; 1493 *ПОСВВ* 152); *род. одн.* **милости, miłosti, milosthi, мылости, мл(с)ти, млстї, м⟨и⟩л⟨о⟩сти** 291 (1388 *Р* 42; 1399 *Р* 59; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1424 *Р* 99; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1445 *Cost.* II, 726; 1455 *Cost.* II, 774; 1468 *BD* II, 302; 1481 *BD* II, 364; 1499 *BD* II, 450 і т. ін.); **милосты, miłosty, mylosty** 3 (1395 *GL* 166; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142; 1433—1443 *АРМ*); *ск. н.* отъ короля **е. м., мл(с)** 10 (1449 *АЛМ* 8; 1494 *АЛМ* 54; 1495 *АЛМ* 83, 88; *ВМБС;* 1496 *АЛМ* 128; 1498 *АЛМ* 169);

зам. ор. съ его **милости** 1 (1479 *BD* II, 351); божїю (нашїю) **милости, мл(с)ти** 7 (1414 *Cost.* I, 111; 1435 *DIR«A»* 465; *Cost.* II, 681, 687; 1457 *Cost.* II, 810; 1459 *BD* I, 35; 1462 *BD* 1, 67); *дав. одн.* **милости, м⟨и⟩л⟨о⟩сти, мл(с)ти, miłosti, мл(с)ти, miłosty, milosty** 153 (1388 *SL* 678; 1407 *Cost.* II, 629; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1449 *АЛМ* 8; 1457 *Cost.* II, 809; 1468 *BD* II, 301; 1479 *BD* II, 351; 1490 *Пам.;* 1499 *BD* II, 420 і т. ін.); *ск. н.* **мил., м.** 8 (1449 *АЛМ* 8; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9—10; 1495 *АЛМ* 83); *знах. одн.* **милость, м⟨и⟩л⟨о⟩сть, мл(с)ть, мл(с)тъ, мл(ст)** 16 (1434 *Cost.* II, 675; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1453 *Cost.* II, 765; 1475 *AS* I, 72; 1476 *BD* II, 337; 1481 *BD* II, 365; 1489 *AS* I, 89; 1493 *ПОСВВ* 151 зв.; 1498 *BD* II, 414; 1499 *BD* II, 447 і т. ін.); **милости, мл(с)ти** 3 (1445 *Cost.* II, 726; 1485 *BD* II, 372; 1493 *ПОСВВ* 152); **мылосты** 1 (1430 *ГВКЛ* 9); *ор. одн.* **милостию, милостїю, мл(с)тию, мл(с)тїю, м⟨и⟩л⟨о⟩стию, m⟨y⟩ł⟨o⟩styju, мло(с)тїю** 760 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI 1; 1361 *AGŻ* 6; 1378 *ЗНТШ* LI, 4; 1400 *DIR«A»* 433; 1415 *Cost.* I, 116; 1429—1430 *BAM* 25; 1445 *Cost.* II, 230; 1462 *BD* I, 63; 1483 *BD* I, 267; 1500 *Cost. S.* 233 і т. ін.); **милостью, мл(с)тью, мѣтью, милостъю, мл(с)тъю, м⟨и⟩л⟨о⟩стью** 90 (1375 *P* 20; 1404 *P* 67; 1427 *P* 108; 1436 *Cost.* I, 459; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1452 *АкЮЗР* I, 20; 1475 *AS* I, 69; 1487 *AS* I, 87; 1493 *АЛРГ* 55; 1499 *BD* II, 449 і т. ін.); **милостю, мл(с)тю, мло(с)тю, мл(ст)ю** 21 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1447—1492 *ЛКНКВ;* 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 16; 1459 *ЗНТШ* XI, 13; 1463 *AS* I, 54; 1478 *AS* III, 16; 1482 *BD* I, 265; 1493 *ПОСВВ* 151 зв.; 1495 *БСКИ*; 1498 *ДГПМ* і т. ін.); **мл(с)тїею, м(лс)тїею, млтїею, !м(с)тлїею** 5 (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 36; 1403 *ДГАА;* 1456 *DIR«A»* 511; 1459 *Cost. S.* 21); **мл(с)тею** 2 (1456 *ПМВП;* 1489 *ПГВСА*); **милостыю** 1 (1442 *Cost.* II, 716); **! милостїом** 1 (1475 *BD* II, 336); **! мл(с)тья** 1 (1451 *ДГШХ*); *ск. н.* **мл(с)то, мил., м.** 45 (1388 *P* 36; 1495 *АЛМ* 84; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 8; 1498 *АЛМ* 169); *зам. род.* от нашею **милост⟨ї⟩ю** 1 (1475 *BD* I, 200); *місц. одн.* **по (оу, при) милости, милостї, мл(с)ти** 8 (1446 *DIR«A»* 485; 1462 *BD* II, 292; 1470 *BD* II, 309; 1475 *AS* III, 14; 1479 *BD* II, 351; 1495 *ВМБС;* XV ст. *ВС* 11; 1496 *ОПВВД*); *кл. ф. одн.* **милость, мл(с)ть, miłost, мл(с)тъ, мл(ст)** 29 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1435 *Cost.* II, 679; 1496 *BD* II, 402, 403; *ПДВКА* 60; *ПСВВ* 192 зв.; 1499 *BD* II, 448 і т. ін.); **! miłost** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); *наз. мн.* **милости** 4 (1491 *AS* I, 97; 1494 *AS* I, 102; 1499 *АСД* VI, 2; *BD* II, 421); **милосты** 1 (1499 *АСД* VI, 3); *род. мн.* **милостей** 1 (1499 *АСД* VI, 2); *знах. мн.* **мл(с)ти** 1 (1402 *Cost.* II, 621); *наз. мн. зам. ор.* **милости** (1499 *BD* II, 423).

МИЛОТИНЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... дали єсми ємоу... сєла... на поли на имѧ милотинєщїи и на краковѣ гдє бы(л) са(с) да(н) (Сучава, 1442 *Cost.* II, 93).

ФОРМИ: *наз.* **милотинєщїи** (1442 *Cost.* II, 93).

***МИЛОШ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., серб.* Милош, *стч.* Miloš, *пор. слов.* Милослав): Пан Триколич дворник пишет моєи панеи Негрити... и Милош... и въсѧм моим милим братїямъ и пріателем (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Милош** (1481 *BD* II, 358).

***МИЛОШЄВИЧИ** [1] *мн.* (1) *(назва села у Троцькому воєводстві):* они обвели от Березое к Берєжкам... а зъ дроугое стороны от Милошевич з Ивашковцы по дорогоу (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *род.* **Милошєвич** (1478 *AS* III, 17).

***МИЛОШЄВИЧИ** [2] *мн.* (1) *(назва людей за місцем проживання):* и поставила передъ нами пани Василева Озєричанъ и Милошевичъ и Волчковичов (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *знах.* **Милошевичъ** (1478 *AS* III, 17).

МИЛЧИН *ч.* (3) *(особова назва):* А хотар томоу вышеписанномоу сєлоу ... на имѧ Милчинєщїи, где был Милчин щєфан, да єст почєнши от Томина хотара (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Милчин** (1499 *BD* II, 148).

МИЛЧИНЄЩЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотар томоу вышеписанномоу сєлоу що на Кръligатоурѣ на имѧ Милчинєщїи, где был Милчин Щєфан, да єст почєнши от Томина хотара (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

ФОРМИ: *наз.* **Милчинєщїи** (1499 *BD* II, 147, 148).

МИЛЫИ, МИЛЫ, МИЛИ, МИЛЇИ *прикм.* (82) *(епітет чемності)* милий, ласкавий: Мы дмитрии инѣмъ имєнємъ корибу(т)... чинимъ то знаємо всѣмъ... иже ... велєбному г(с)пдрю володиславу королєви польскому литовьскому и ру(с)скому... бра(т) нашєму милому... голдовали єсмо вѣрно и право (Краків, 1388 *P* 40—41); а тыхъ всѣхъ записовъ потвержаємъ симъ нашимъ листо(м) ижь имѣєть нашь милыи приятѣль стєфанъ воєвода прєрє(ч)ныи дѣти его и намѣстковє свою зємлю волоскую всю держати во всѣхъ своихъ границахъ (Ланчиця, 1433 *P* 124); мы романь воєвода... чинимо знамєнито... оже... панъ дидрихъ боучаскыи... приѧлъ мѧ къ его вєлєбности въ мѧсто сына... и слюбилъ ми и записалъ сѧ стоѧти подли насъ съ оусею своєю радѣ и съ оусею своєю моци, что єго милости милый богъ далъ (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); и ти(ж) слюби(л) на(м) ~млы отєцъ, па(н) мужило, быти ка(ж)дому нашмоу *(в ориг.* нєшмоу.— *Прим. вид.)* непрятєлю непрїатє(л) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); Стєфан воєвода, божїєю милостїю господаръ зємли молдавскои, пишєм шолтоузоу от Брашєва, прїателю нашемоу миломоу (Васлуй, 1476 *BD* II, 337); и мы тогды вашей милости, для прыятеля нашого милого, нашого посла до великого князя московъского послали (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **милый, милыи, милы(и)** 10 (1388 *P* 39; 1393 *P* 51; 1433 *P* 123, 124; 1442 *Cost.* II, 716; 1448 *Cost.* II, 305; 1449 *Cost.* II, 746; 1481 *BD* II, 364; 1493 *ОПВВ* 152); **милы, ~млы** 7 (1449 *Cost.* II, 746, 747; 1456 *ЭСФ*; 1457 *Cost.* II, 810, 811; 1468 *BD* II, 302); **милїи** 1 (1481 *BD* II, 358); **мили** 1 (1448 *Cost.* II 305); *род. одн. ч.* **милого, ~млого, ~млго, мило(г)** (1395 *Cost.* II, 612; 1400 *P* 62; 1433 *Cost.* II, 651; 1435 *Cost.* II, 679; 1445 *P* 148; 1448 *Cost.* II, 734; 1449 *Cost.* II, 746; 1456 *ГПХМ;* 1462 *BD* II, 289; 1499 *BD* II, 447 і т. ін.); *дав. одн. ч.* **милому, миломоу** (1388 *P* 40; 1395 *Cost.* II, 612; 1400 *Cost.* II, 625; 1433 *Cost.* II, 652; 1448 *Cost.* II, 305; 1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 289; 1479 *BD* II, 351; 1493 *ПОСВВ* 151 зв.; 1496 *ПСВВ* 192 і т. ін.); *знах. одн. ч.* **милого, ~млого** (1436 *Cost.* II, 706; 1448 *Cost.* II, 305; 1457 *Cost.* II, 809, 811; 1462 *BD* II, 289; 1493 *ПОСВВ* 151 зв.; 1496 *BD* II, 402); *ор. одн. ч.* **милым, милымъ** (1445 *Cost.* II, 725; 1448 *Cost.* II 305; 1449 *Cost.* II, 746; 1462 *BD* II, 289; 1463 *BD* II, 295); *наз. мн. ч.* **милии** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); **~млы** 1 (1457 *Cost.* II, 808); *дав. мн.* **мылимъ** 1 (1447 *Cost.* II, 731); **милим** 1 (1481 *BD* II, 358); *ор. мн.* **милыми** (1455 *Cost.* II, 774); *кл. ф. мн.* **милии** (1422 *P* 97).

Пор. **НАИМИЛѢИШЇИ.**

МИЛЬЧИНЬСКИѢ *ч.* (1) *(особова назва):* А на то были свѣдци... панъ Миколаѣ Мильчиньскиѣ, панъ Андрѣи Ревоутъ (Львів, 1421 *P* 92).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мильчиньскиѣ** (1421 *P* 92).

***МИЛЬЧЬ** *ч.* (1) *(назва поселення у Волинській землі)* Миляч: Въ Золочовѣ не надобе... въ Мильчи, у Вербои не надобе (давати мыта) (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ Мильчи** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

МИЛѢИЧИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* мы кнѧ(з) фє(д)оръ любортови(ч) чинимо то знамєнито си(м) свои(м) листо(м)... аже приида прє(д) насъ и прє(д) паны па(н) ивашко дѣдошицкии милѣичичь жаловалъ и позвалъ па(н) татомира

балицко(г) аже ємоу побраль па(н) татомирь вєпрѣ оу чєрно(м) лѣсѣ (Зудечів, 1413 *Р* 82—83).

ФОРМИ: *наз. одн.* **милѣичичь** (1413 *Р* 82).

***МИЛѢТИНЪ** *ч.* (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* а хотаръ оуси(м) ти(м) чєтырємь сєломь почєнше о(т) гдє падає(т) бєлошєва заподїа оу милѣти(н) (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168); и еще єсми єму дали и потвърждаємъ єм(у) села на милѣтинѣ нижє о(т) шипове о(т) тополи (Сучава, 1445 *Cost.* II, 211—212).

ФОРМИ: *род. одн.* **милѣтииа, милѣ⟨тина⟩** (1425 *Cost.* I, 168; 1436 *Cost.* I, 444; 1443 *Cost.* II, 144; 1445 *Cost.* II, 212); *знах. одн.* **милѣти(н)** (1425 *Cost.* I, 168, 169); *місц. одн.* **на милѣтинѣ** 3 (1443 *Cost.* II, 144; 1445 *Cost.* II, 211); **на милѣтинн** 1 (1425 *Cost.* I, 168).

МИЛѦ *ж.* (8) *(міра відстані близько 7 км)* миля: даемо... отцу владыце... село наше Бусчу... зъ лесами, подъ Дубно на две мили и ку Дерманю (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2—3); А про то про єго вѣрную службу дали єсмы єму годлѣ полє што же лежитъ о(т) бохур болшє милѣ (Бохур, 1377 *Р* 24); а оу дво(р)цы в королево(м) милѦ отъ города в... томъ дво(р)цы жонъка з дє(т)ми сама чєтвєрта (б. м.н., XV ст. *ИК*); а па kriposth szemu listhu... nasu peczath priwisili jesmo w nasom sely w Hlynienich za Lwowom cztiry myly protyw manastiriie Uneyowa (Глиняни, 1395 *GL* 166).

ФОРМИ: *наз. одн.* **милѦ** (XV ст. *ИК*); *род. одн.* **милѣ** 1 (1377 *Р* 24); *наз. мн.* **myly** (1395 *GL* 166); *наз. дв.* **мили** (1322 *АрхЮЗР* I/IV, 4).

МИМО, МЫМО *прийм.* (12) **I.** *(з род.)* (7) **1.** *(виражає об'єктні відношення — вказує на особу, яку не охоплює дія)* крім, окрім (6): такъже слюбуюмъ имъ... мимо ихъ ни одны(х) г(с)дрєи собъ нє искати (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); єго бъ нє даи што(с) пригоди нашєму г(с)дрю вєликому кнѦ(з) витовту по єго животѣ нє имамъ искати иныхъ г(с)дровъ мимо нашєго г(с)дрѦ вєликого королѦ влодислава (Мереч, 1401 *Р* 64); Наипєрво иж никого иного за пана нашєго мимо рєчєнного пана нашєго Казимира кролѣ... нє хочєм имѣти ани слоужити (Сучава, 1462 *BD* II, 289).

2. *(виражає просторові відношення)* повз, мимо (чого) (1): а обрубъ земленый тому имениц моему... от реки Стыра межою мимо нивы дворища Ляхова (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

II. *(із знах.)* (5) **1.** *(виражає об'єктні відношення — вказує на обставини, без яких дія не повинна мати місця)* без (чого) (1): А коли бы... нє достало нам... Стєфана воєводы, а мы нє имаим ни жадного держати сѦ... господарѦ, мимо волю... королѦ (Сучава, 1462 *BD* II, 289).

2. *(виражає просторові відношення — вказує на предмет, біля якого відбувається дія)* повз, мимо (чого) (3): одътоль уверхъ рички Дидовки, до гостинця Винницкаго, а гостынцемъ, мымо лозу Мохнатую, у лево... где есмо засталы пана Кмыту (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); а болото от Новаго ставу, мимо Бѣйче, около городища, мимо Галичаны (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18);

◇ поустити мимо сѦ (1) *див.* **ПОУСТИТИ.**

***МИМОШЄДШИЙ** *прикм.* (4) минулий: И нє имаєм оуспомѣноути николи на вѣкы до нашего живота о мимошедшых рѣчєх и члѣнкохъ (Баків, 1457 *BD* II, 257); Алє вас хочєм дєржати и оу великои милости и ласцъ дєржати и чти... н нє имаємъ тоби оуспоминатѣ о ми⟨мо⟩шєдших рѣчєх, до нашего живота (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 309).

ФОРМИ: *род. мн.* **мимошедших** 1 (1468 *BD* II, 306); **мимошо(д)ши(х)** 1 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); *місц. мн.* **о ми⟨мо⟩шєдших** 1 (1470 *BD* II, 309); **о мимошєдшых** 1 (1457 *BD* II, 257).

***МИМОШЄДШЫЙ** *див.* ***МИМОШЄДШИЙ.**

***МИМОШОДШИЙ** *див.* ***МИМОШЄДШИЙ.**

***МИНА** *див.* ***МѢНА.**

***МИНАТИ** *дієсл. недок.* (1) минати, обходити (що): А которыи бы гости хотели мыто нашо объежъдчати новыми дорогами, минаючи мыто нашо, и ты бы ихъ отъ того устегалъ (!) (Краків, 1487 *РИБ* 226—227).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **минаючи** (1487 *РИБ* 227).

Див. ще ***МИНОВАТИ.**

***МИНДРЯ** *див.* **МЫНДРѦ.**

МИНИВИДЪ *ч.* (1) *(особова назва, лит.* Min(i)vydas): А при томъ были свѣдоки, рада наша... воевода Виленскій панъ Минивидъ... и иные наши князи и панове (Вільна, 1492 *АЛМ* 31).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Минивидъ** (1492 *АЛМ* 31).

МИНИГАЙЛО, МИНКГАЙЛО, MINKHAJŁO *ч.* (3) *(особова назва, лит.* Mingáila): A pritomo byli tyje swetkowe: kniaź Fedor wojewoda Łuckij... i teź Minkhajło i z Oszmeny (Луцьк, 1388 *ZPL* 108—109); Пры томъ были люди зацные: ѳедорь княжа... такъ тежъ Минкгайло з Ошмены (Луцьк, 1389 *PEA* I, 28).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Минкгайло, Minkhajło** 2 (1388 *ZPL* 108—109; 1389 *PEA* I, 28); **Минигайло** 1 (1388 *Р* 44).

МИНКО *ч.* (3) *(особова назва, пор.* Мина, *гр.* Μηνᾶς): А сє Ѧ панъ Ѧнъ щькотьский... свѣдчю... ижь прида пьрьдъ на(с)...филь мѦковичь и своєю братьєю и на имѦ изъ гринько(м) сочивьчичьмъ и с минько(м) (Галич, 1409 *Р* 74); тѣмъ мы... дали єсмы имъ... на высокои доуброві села гдє є(ст) ватамань минко (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *наз. одн.* **минко** (1428 *Cost.* I, 233; 1429 *Cost.* I, 269); *ор. одн.* **минько(м)** (1409 *Р* 74).

***МИНОВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) минати, обходити: Ѧ... дала єсми єму ... имєне... ограничоноє почонши посєрєд Мухотолок... минуючи Свєдники аж до вєлицкого ставу по грєблю до соколскоє дороги (Ровно, 1488 *AS* I, 141—142).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **минуючи** (1488 *AS* I, 142).

Див. ще ***МИНАТИ.**

***МИНОЗЮЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* а на то єстъ вѣра... паиа ивана минозюла (Дольний Торг, 1444 *DIR*«*A*» 481).

ФОРМИ: *род. одн.* **минозюла** (1444 *DIR*«*A*» 481).

***МИНТОВТОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Старостѣ Луцкому пану Михаилу Минтовтовичу (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 8).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Минтовтовичу** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 8).

***МИНУТА** *ж.* (2) *(стп., лат.* minuta) копія без печаті, що не має законної сили: и мы казали и(мъ) тотъ листъ судовы(и) пана ивано(в) вѦжєвича пєрє(д) нами положити, и они того листа судового пєрє(д) нами нєположыли, ии(ж)-ли повѣдили на(м), што(ж) дє(и) тотъ листъ вписа(н) єстъ в книги судовыи и минуту выписаную с тыхъ кни(г) пєрє(д) нами вказывали (Вільна, 1495 *ВК*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **минуту** (1495 *ВК*); *місц. одн.* **в мииутє** (1495 *ВК*).

***МИНУТИ** *дієсл. док.* (2) *(про час)* минути, пройти: а мнѣ королєви помагати оль на годъ минєть дмитриєвъ днь (б. м. н., 1366 *Р* 14); коли боудєть хто о злодѣиство ожалованъ оуставлѦємь ижє в го(д) того обжалованнаго имаєть моць къ правоу позва(т) ачь го(д) минє(т) а хоче(т) тоую рє(ч) обнови(т) тогды имєє(т) добрыми почасными лю(д)ми досвє(т)чить ижє справєдливє тоую рє(ч) вєдє(т) (XV ст. *ВС* 18—18 зв.).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **мииєть** 1 (1366 *Р* 14); **минє(т)** 1 (XV ст. *ВС* 18).

Див. ще ***ПРОМИНУТИ.**

***МИНЬКО** *див.* **МИНКО.**

***МИНѢТИ** *див.* ***МѢНЯТИ.**

***МИНѢЯ** *ж.* (1) *(гр.* μηναῖον, *цсл.* минѣя) *(книга з текстами церковних відправ на кожен день місяця)* мінея: застали єсмо оу стго спса на красно(м)... єваньгєльє кованоє... книга златоустъ паремья минѣи и м(с)ци є (б. м. н. 1429 *Р* 114).

ФОРМИ: *знах. мн.* **минѣи** (1429 *P* 114).

МИР *див.* **МИРЪ**[1].

***МИРЗА** *див.* **МЫРЗА.**

МИРЗѦ *див.* **МЫРЗА.**

***МИРИШЧЄВО** *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы... дали єсми ємоу... сєло миришчєва (!) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *знах. одн.* **! миришчєва** (1437 *Cost.* I, 541).

МИРКЛИ *ч.* (1) *(особова назва)*: первыи поручни(к) кнѦ(з) михаило евнутєви(ч)... кнѦ(з) федоръ миркли бра(т) єго дмитрии ли(пѦ)та бра(т)ша (б. м. н., 1392 *P* 46).

ФОРМИ: *наз. одн.* **миркли** (1392 *P* 46).

МИРНО, МИРЪНО *присл.* (2) мирно: алє коли... оускочє(м) поєхати перє(д) нашєго милостиєого пана приєхати, а на(ш) наяснєишїи и милостивы(и) па(н) имає(т) на(с) глєитовати своими чотырми вєликими паны и радцами и(с) короуны... абы на(с) мирно глєитовали ... и(с) нашєи граници до нашєго милостивого пана королѦ єго мл(с)ти (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); и ваша бы милость сихъ пословъ, нашого а и московъского, пропустили миръно чєрезъ вашєй милости зємли (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

***МИРОГОЩЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Мирогоща: Въ Золочовѣ не надобе... въ Мирогощи не надобе... давати мыта (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ Мирогощи** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

МИРОСЛАВ *ч.* (6) *(особова назва)*: A na tho swidoczstwo daliesmo panu Mirosławowi list swoi pieczathy swoy na twerdosth (Галич, 1413 *GL* 48); мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє тота ... НастасїѦ... дали и потвърдили єсмы єи... сєла на имѣ: Стънилещїи... и Кръстєщїи на Молдавѣ, гдє бил Мирослав (Сучава, 1493 *BD* II, 31).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мирослав, Mirosław** (1413 *GL* 48; 1493 *BD* II, 31); *дав. одн.* **Mirosławu** 2 (1413 *GL* 48); **Mirosławowi** 1 (1413 *GL* 48); *знах. одн.* **Mirosława** (1413 *GL* 48).

***МИРОСЛАВЄЩИ** *див.* **МИРОСЛЪВЄЩИ.**

***МИРОСЛАВИЧЪ** *ч.* (2) *(особова назва)*: и мы досмотрєвшы того С паны радою нашою... и к то(и) о(т)чинє єго єсмо припустили, и казали были єсмо и(х) поделити, око(л)ничому смолє(н)скому Ивашку кра(в)цоу а васку Мирославичу (Вільна, 1495 *БСКИ*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Мирославичу** (1495 *БСКИ; ВК*).

***MIROSŁAWOW** *прикм.* (1): po kolie iemu toth woiczicz wiwił z starimy ludmy, po tolie pana Mirosławowo w wiky i dithy ioho (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **Mirosławowo** (1413 *GL* 48).

Пор. **МИРОСЛАВ.**

МИРОСЛЪВЄЩИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы... дали єсмы ємоу оу нашєи зємли три села, єдно сєло на васлоуи ... а дроугоє сєло Мирославєщи по(д) рѣдо(м) (Сучава, 1429 *Cost.* I, 290); И мы... жаловали єсми єго оусобною нашєю милостїю и дали єсми ємоу... ⟨сєла⟩ — на имѦ Микоушани... Мирослъвєщи и Кълинещи (Болгари, 1441 *DBAc* 34—35).

ФОРМИ: *наз.* **Мирослъвещи** (1441 *DBAc* 34); *знах.* **Мирославєщи** (1429 *Cost.* I, 290).

МИРРЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: а мы такождєрє ... єсмы дали и потвърдили слоугам нашим Жоуржи и Кръ⟨мѣти и бр⟩атоу єго... тоє... сєло... на имѣ Миррещїи, гдє был Иван Мїериоул (б. м. н., 1495 *BD* II, 87).

ФОРМИ: *наз.* **Миррещїи** (1495 *BD* II, 87).

***МИРСЌИИ** *прикм.* (1) *(цсл.* мирьскыи*) (у знач. іменника)* миряни̑н: и своимъ тывуномъ приказуемъ судовъ церковныхъ не судити, ибо мирскимъ не просчено отъ закона Божыя доступоватыся въ тые рады (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *дав. мн.* **мирскимъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

МИРЧА, МИРЧѦ *ч.* (83) *(особова назва, молд., серб.* Мирче, *болг.* Мирча, *пор. слов.* Мирослав): Иоанъ Мирча Воевода милостия Божїа Господарь (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*); И оу том також прїидоша прѦд намы... братаничи Настини Мирча н сєстра єго Стана... и продали свою правоую отнинoу (Сучава, 1499 *BD* II, 135).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мирча, мирча** 11 (1403 *ДГМ;* 1434 *Cost.* II, 666; 1464 *BD* I, 84; 1480 *BD* I, 238; 1483 *BD* I, 269; 1491 *BD* I, 445; 1492 *BD* I, 509; 1495 *BD* II, 53; 1499 *BD* II, 134, 135); **мирчѦ** 2 (1433 *Cost.* II, 650; 1448 *Cost.* II, 737); *зам. род.* в. п. **мирча** 6 (1434 *DIR«A»* 463; 1443 *Cost.* II, 149; 1490 *BD* I, 391; 1491 *BD* I, 445, 447); *род. одн.* **Мирчи** 53 (1434 *Cost.* I, 386; 1437 *Cost.* I, 536; 1438 *DBAc* 27—28; 1439 *Cost.* II, 32; 1440 *Cost.* II, 65; 1442 *Cost.* II, 88; 1443 *BAM* 41; 1448 *DIR* № 10a; 1449 *Cost.* II, 380; 1495 *BD* II, 53 і т. ін.); **Мирчѣ** 7 (1435 *Cost.* I, 403; *МЭФ;* 1436 *DIR«A»* 469; 1438 *Cost.* II, 15, 27; 1441 *DBAc* 35, 37); *дав. одн.* **Мырчи** 2 (1499 *BD* II, 135); **Мирчи** 1 (1480 *BD* I, 239); *ор. одн.* **мирчомъ** (1436 *Cost.* I, 444).

МИРЧЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: али да єсть Мърини и Фєдки сєло Мирчещїи (Сучава, 1490 *BD* I, 392).

ФОРМИ: *наз.* **Мирчещїи** (1490 *BD* I, 392).

***МИРЧИНЪ** *прикм.* (2): Тѣ⟨м⟩ мы... дали и потвръдили єсми ємоу... сєло на имѣ Пъшканїи... що жє он коупил тоє сєло от оуноуки Трифа Гълкъви на имѣ сыновє Мирчинїи, на имѣ Фътоул и Иван (Сучава, 1480 *BD* I, 237); Чътврътоє сєло єсми имь дали... на имѣ Нѣгомирещи... що смо коупили тоє сєло от Филиппа и от Тоудорана и от сестри их от (...М.—*Прим. вид.*) ирчини, оуноукове Микоула Оргоае (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **Мирчиинїи** 1 (1480 *BD* I, 237); **⟨М⟩ирчини** 1 (1499 *BD* II, 162).

Пор. **МИРЧА.**

МИРЧѦ *див.* **МИРЧА.**

МИРЪ[1], **МИР** *ч.* (75) **1.** *(мирні, дружні відносини)* **мир,** злагода (21): а они ти(ж) бы имѣли засъ остєрєгати пановє наши и опасовати, ка(к) сами себе, абыхо(м)... могли ти(ж) дву зє(м) дєржати с обу(х) стро(н) за єдно в мирѣ, в ла(с)ци и справє(д)ли⟨во⟩сти (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); Того радї мы видѣвши мєжє ними добрїи токмєж и лагодоу и вѣчны мир, а мы такождєрє єсми дали и потвєрдили... паноу Пєтроу... сєло имєнємъ Брътїещїи на ⟨Сє⟩рєтѣ (Сучава, 1473 *BD* I, 187); а па(к) привилїе, що имали слоуга на(ш), ⟨моуша и⟩ калина, о(т) наши(х) оуиковє, о(т) илїяша и о(т) стєфана воєводовє, коли били оу миру... а они дали оу ру(к) слузѣ нашему, глигорови (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

на мироу стоати (1) підтримувати добрі, дружні відносини: даємъ вашєи мл(с)ти виданїє, ажє мы и с нашимъ братомъ, стєфано(м) воєводою, исъеднали сѣ и помирили сѣ єсми и маємъ на томъ мироу стоати, иа вѣкы вѣчны (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); имати мир (1), имати миру (1), миръ имати (2) *див.* **ИМАТИ**[2].

2. *(відсутність війни)* мир (4): а єго, бжє не даи, аж бы сѦ що стало над нами самыми, алибо над нашими паны, а зємлѦмъ миръ правы дєржати и вѣчны (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); Такь иж мєжи нами и межи прєчєненым наяснѣишим паном Яном Олбрахтом, кралєм полскым... из обохъ сторон, имаєт быти покоуи и мир вѣчнїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

мирний час (1): да єст имь слободно и доброволно и бєзь забавѣ прїехати до нашєи зємли съ оусим вашим торговлею и товаром, торговати и коуповати слободно и доброволно и бєзь забавѣ и пагоубѣ, хотѣ оу мироу хотѣ оу размирицоу (Сучава, 1475 *BD* II, 329);

имѣти (мєти) миръ (3), миръ мєти (1) *див.* **ИМѢТИ.**

3. *(спокій)* мир (2): такєжъ и посло(м) ваше(и) мл(с)ти и купцо(м) да є(ст) зємля г(с)дра нашого воєводы о(т)творена (!) ходити слобо(д)но и доброво(л)но и в миру и бє(з) погоубы бу(д) на котороую сторону коуды имъ боудє(т) надобє (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

4. мирний договір, мир (7): а которыи бы нє хотилъ на томъ изьєднанїю стоати и миръ пороушити, а ваша мл(ст)ъ и каждыи добрыи на того стояти и казнити, яко виноватого и яко прѣстоупника (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); въ томъ нашы записи и нашы прысѣги да нє боудєть нашомоу старшомоу противъ въ измѣноу, въ томъ нашъ миръ да нє роушыт сѦ (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); ажъ нє станєть ся промєжы вами зъ вєликимъ князємъ Алєксанъдромъ миръ, ты и до насъ прысылаєшъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 409);

мироу дєлати (1), мир вдєлати (1), мир оудилати (1) укладати (укласти) мир, забезпечувати (забезпечити) мир: о(т) си(х) часо(в) имає(т) єго мл(с)тъ на(с) ласкаво миловати и оборонити и опасти и ми(р) и покои оудилати о(т) нашихъ нєприѦтєлєвъ послы своими и мєчє(м) своимь (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); Што твоя мл(с)ть присла(л) єси свои(х) пословъ... мєжи нами мироу вєчного дєлати и записы чинити и мєжи нашими зємлѦми якосѦ и годи(т) мєжи двєма г(с)дрєма хрє(с)тия(н)скима... и єстли похочєтє ваша мл(с)ть ми(р) и записъ к намъ вдєлати намъ г(с)дръ нашъ вєлє(л) до сєбє о томъ вєдати дати (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 60—61); взяти миръ (2), миръ взяти (8) *див.* **ОУЗѦТИ**; просити мироу (3), просити миръ (1) *див.* **ПРОСИТИ** 1; стати на мир (1) *див.* **СТАТИ**[1]; оучинити (вчинити) миръ (5) *див.* **ОУЧИНИТИ** 2; чинити миръ (1) *див.* **ЧИНИТИ** 1.

5. перемир'я (7): а миръ о(т) покрова бц҃ѣ до иванѦ дн҃є до купалъ а о(т) иванѦ дн҃є за ·в· лѣ(т) (б. м. н., 1352 *P* 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **миръ, мир** (1352 *P* 6; 1437 *Cost.* II, 709; 1442 *Cost.* II, 716, 719; 1445 *Cost.* II, 726; 1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 419); *род. одн.* **мироу, миру** 10 (1352 *P* 6; 1447 *Cost.* II, 732; 1457 *Cost.* II, 810; 1496 *ОПВВД; ПДВКА* 60; *ПДСВВ;* 1499 *BD* II, 421, 443); **мыроу** 1 (1499 *BD* II, 421); *дав. одн.* **миру** (1352 *P* 6); *знах. одн.* **миръ, ми(р), мир** 15 (1352 *P* 5; 1435 *Cost.* II, 682; 1445 *Cost.* II, 726; 1453 *Cost.* II, 766; 1456 *ЭСФ;* 1457 *Cost.* II, 809; 1461 *BD* I, 45; 1473 *BD* I, 187; 1496 *BD* II, 402; 1499 *BD* II, 420 I т. ін.); *зам. місц.* были оу **миръ**, были оу **мирь** 2 (1480 *BD* i, 239; 1497 *BD* II, 116); *місц. одн.* **оу (въ, на, по) мироу, миру** 20 (1352 *P* 6; 1435 *Cost.* II, 682; 1464 *DIR«A»* 517; 1475 *BD* II, 329; 1488 *BD* I, 323; 1490 *BD* I, 390; 1494 *BD* II, 35; 1496 *ОПВВД; ПДСВВ;* 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **в мирѣ** 1 (1457 *Cost.* II, 810).

***МИРЪ**[2] *ч.* (2) (*цсл.* миръ) світ: Писанъ въ великомъ Луцку, лета отъ создания мира 6830, индикта семого, месеца декабря 8 дня (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); П⟨и⟩сан оу Вилни, м⟨ѣ⟩с⟨Ѧ⟩ца април⟨Ѧ⟩ а҃ д⟨є⟩нь, от созданѦ мироу ⟨Ѕ҃Ц҃⟩П҃Ѳ҃ (Вільна, 1482 *AS* I, 80).

ФОРМИ: *род. одн.* **мира** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); **мироу** 1 (1482 *AS* I, 80).

МИРЪНО *див.* **МИРНО.**

***МИРЬ** *див.* **МИРЪ**[1].

***МИСА** *ж.* (3) миска: от коси, и от сєрпи, циновии рѣч(и), миси, конвици... мєчи, и от иншии рѣчи дробних щож ко крамоу слоухают, а от того от оусєго щобы платили оу Сєрєти мыто от гривноу три гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273); а въ тои клѣти скарбу не было ничого, толко зброи были и мисы зламаныи (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *наз. мн.* **мисы** 2 (1498 *АЛМ* 163); *зам. род. мн.* от... **миси** 1 (1460 *BD* II, 273).

! МИСАИМЪ *див.* ***МИСАИЛЪ.**

***МИСАИЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Мисаилъ, *гр.* Μιςαήλ, *гебр.* Mišāel): мы Стєфа(н) воєво(д)а... чини(м) знамєнито... ожє... дає(м) и дали єсми сє(с)на(ш) листъ нашєму манастирю о(т) воронєц идєжє є(ст)... нєгумє(н) по(п) мисаи(м) (!) (Сучава, 1472 *ДГСВМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **! мисаи(м)** (1472 *ДГСВМ*).

! МИСИНА ⟨МАКСИНА⟩ *див.* **МАКСИНЬ.**

МИСКО *ч.* (3) (*особова назва, пор.* Михаилъ або Мисаилъ): А то свѣдци: пань Андрѣяшь староста Рускои зємлѣ... пань Миско Тяптуковичь (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); А при томъ были сведъки... пан Миско Гулевичъ, пан Дениско Мокосѣевичъ (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); а на то свѣдковє... пан каспарь, пан миско писарь (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Миско, миско** (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1456 *Cost.* II, 791).

***МИСКОВЪ** *див.* ***МЫСКОВЪ.**

***МИСКЫИ** *прикм.* (1) міський: А на то свѣдковє... пановє бръгарє и радци Ливовскыи... на имѣ: пан Климєнтъ... пан Нимантъ, мис⟨кыи⟩ писаръ (Сучава, 1460 *BD* II, 276).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **мис⟨кыи⟩** (1460 *BD* II, 276).

***МИСЛЬ** *див.* ***МЫСЛЬ.**

! МИСТАТОУ ⟨МАЄСТАТОУ⟩ *див.* ***МАЄСТАТЪ.**

MISTICZKJ *прикм.* (1) міський: A pisał Iwan Diak Misticzkj pissar v wieky Amin (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Misticzkj** (1413 *GL* 48).

***МИСТИЧЬ** *див.* **МѢСТИЧЬ.**

***МИСТО** *див.* **МѢСТО**[1].

***МИСТРОВЪ** *прикм.* (6) (*стч.* mistrový) магістрів: Порозоумѣти можєтє в тои мѣре какъ много правды тыито мистровы листы в собѣ мѣли (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **мистровы** (1447—1492 *ЛКБВ*); *знах. мн. ч.* **мистровы** (1447—1492 *ЛКБВ*).

МИСТРЪ[1] *ч.* (10) (*стч.* mistr/mistř, *стп.* mistr/mistrz, *лат.* magister) (*голова ордену хрестоносців*) магістр: мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра крижєвницкого послѣднє ва(м) посланыи. Которыми(ж) напрє(д) оузновлѦєть и оуспоминаєть свои пєрвѣишии листы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мистръ** (1447—1492 *ЛКБВ*); *род. одн.* **мистра** (1447—1492 *ЛКБВ*); *дав. одн.* **мистрови** (1447—1492 *ЛКБВ*); *знах. одн.* **мистра** (1447—1492 *ЛКБВ*); *ор. одн.* **мистро(м)** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **МЄЩЄРЬ.**

МИСТРЪ[2], **МИСТРЬ** *ч.* (4) (*стч.* mistr/mistř, *стп.* mistr/mistrz, *лат.* magister) (*ремісник*) майстер: на то да имаю(т) слободу... ни на горо(д) на(ш) да нє робѦ(т) или боу(д) мис(т)ръ какы боудє(т) оу ты(х) вышєписанны(х) сє(л) и кожокарь или кузнєцъ или боу(д) какы мистръ никто да нє имаєтъ ни єдно дѣло до ни(х) (Побрат, 1448 *ДГПР*); си(х) гробы чини(л) мистрь Іа(н) (б. м. н., 1480 *DC* 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мистръ, мис(т)ръ, мистрь** (1448 *ДГПР;* 1480 *DC* 8).

Див. ще **МАСТЄРЪ.**

***МИСТРЪ**[3] *див.* ***КОЗИЙ МИСТРЪ.**

МИСТРЬ *див.* **МИСТРЪ**[2].

***МИСТЦЄ** *див.* **МЄСЦО.**

***МИСЦЄ** *див.* **МЄСЦО.**

МИСѢ *ч.* (14) (*особова назва, пор.* Мисаилъ): а на то є(ст)... вѣра пана миси (Сучава, 1435 *Cost.* I, 424); Пан Триколич дворник пишєт... оуноукоу моємоу Михоуци, и Миси такождєрє оуноукоу моємоу ... и въсѦм моим милим братїямъ и прїатєлєм (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мисѣ** (1436 *Cost.* II, 701); *род. одн.* **миси** 8 (1435 *DIR«A»* 465; *Cost.* I, 424; 1437 *Cost.* I, 530; 1438 *DBAc* 28; 1439 *Cost.* II, 35, 42, 46; 1440 *Cost.* II, 66); **мисѣ, ми⟨сѣ⟩** 4 (1436 *Cost.* I, 455, 482, 484; 1448 *Cost.* II, 306); *дав. одн.* **Миси** (1481 *BD* II, 358).

***МИСЮТИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): жалова(л) на(м)... курило иванови(ч) ... на стєпана є(р)молича а на старого мисютича... што(ж) они нє хотѦ(т) єму у во(т)чинє дѣлєницы дати (Вільна, 1495 *БСКИ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **мисютича** (1495 *БСКИ*).

МИСЯЦЪ *д*ив.* ***МѢСѦЦЬ.**

***МИСѦЦЪ** *див.* ***МѢСѦЦЬ.**

***МИСѦЦЬ** *див.* ***МѢСѦЦЬ.**

***МИТЕЛЬНО** *див.* ***МЫТЄЛЬНО.**

МИТЄЩІИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: а ми, тако(ж) єсми и(м) дали и потвєрдили... о(т) на(с) оури(к) тоє прѣ(д)рє(ч)ное сєло, на имѣ митєщіи (Сучава, 1483 *Cost. D.* 30).

ФОРМИ: *наз.* **митєщіи** (1483 *Cost. D.* 30); *знах.* **митєщіи** (1483 *Cost. D.* 30).

***МИТИН** *прикм.* (1): Ино тыми разы... єщѣ єсмо в кнАзА ВасилА... взАли сємдесАт коп грошєн широких... и за тоую сто коп грошей широких продали єсмо... зємлю пашноую... оу гранєх, почонши: по Митин роубєж Чирчинский, а по Торокан и Полонкоу (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Митии** (1492 *AS* III, 23).

МИТКО *ч.* (7) *(особова назва, пор.* Дмитрии): А при томъ были могоричници: на имя Войтко, конюшій Волковискій... Пашко и Митко Ошєменци (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); А при том были люди добрыи: Пан Михайло Олєксандрович Загоровский... а пан Митко Кривцєвъ (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); Билъ намъ чоломъ... князь Олехно Василевичъ Глазына и просилъ въ насъ... села, на имя Давыдкова Сковородина и братаничовъ его... а Деменътисова Ковалева на селищохъ и брата его Митька... и ихъ товарышовъ... (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Митко** (1451 *АкЮЗР* II, 106; 1458 *ОЖДМ;* 1475 *AS* III, 14; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1485—1500 *AS* I, 121); *род. одн.* **Митка** (1451 *Р* 158); **Митька** (1499 *РИБ* 776).

МИТКОВИЧ *ч.* (2) *(особова назва):* а при том был вєликого королА зємАнин пан Мишко Глоускій, а пан Пашко Миткович воєвода острозкїй (Острог, 1463 *AS* I, 56); а тыи пѣнАзи брали єсмо чєрєс роуки боАрина Єго Милости Рамана (!) Митковича (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Миткович** (1463 *AS* I, 56); *род. одн.* **Митковича** (1492 *AS* III, 23).

МИТКОВЪ *прикм.* (1): первыи поручни(к) кнА(з) михайло євнутєви(ч)... ондрѣи митковъ пасыно(к) (б. м. н., бл. 1392 *Р* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **митковъ** (бл. 1392 *Р* 47).

Пор. **МИТКО.**

МИТНИК *див.* **МЫТНИКЪ.**

МИТО *див.* **МЫТО.**

! МИТРИПОЛИТОВЫМЪ ⟨МИТРОПОЛИТОВЫМЪ⟩ *див.* ***МИТРОПОЛИТОВЪ.**

***МИТРОПОЛИИ** *див.* ***МИТРОПОЛІЇ.**

***МИТРОПОЛИИНЪ** *прикм.* (1) належний до митрополії: Сє азь раб владыкы моєго ісу христа Іо Стєфан воєвода... зиамєнито чиним... ожє прїидоша прАд нами... Мърєна... и дроугаа Мърєна... и дали они господствоу ми... єдино сєло на имѣ Грєковє... що же коупил тоє сєло отєцъ их Тоадєр Продан от нашєго митрополита ѳєоктиста Соучавского (!), от оурика митрополиина (Сучава, 1488 *BD* I, 347).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **митрополиина** (1488 *BD* I, 347).

Див. ще ***МИТРОПОЛСКИИ.**

МИТРОПОЛИТ *див.* **МИТРОПОЛИТЪ.**

МИТРОПОЛИТА *ч.* (1) (*цсл.* митролитъ, *гр.* μητροπολίτης) митрополит: А писанъ листъ въ Холъмѣ, месеца июлия во 27 день, въ лѣто 6948, инъдикта во 3. Исидоръ митрополита (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5).

ФОРМИ: *наз. одн.* **митрополита** (1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5).

Див. ще **МИТРОПОЛИТЪ.**

***МИТРОПОЛИТОВЪ** *прикм.* (2) митрополітів, митрополичий: Я ларио(н) игоумє(н) пересопницки(и) вызнаваю си(м) мои(м) листо(м)... што(ж) ог(с)дрь (!) коро(л) єго мл(с)ть пожалова(л) мєнѣ... ты(м) имє(н)ємъ, которое(ж) придано к цркви бо(ж)єи... з дозволє(н)єм ог(с)дрА (!) королА єго мл(с)ти и с митрополитовы(м), и вл(д)ки лоуцкого никифоровы(м) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); с господарА королА єго мл(с)ти дозволє(и)є(м) из митриполитовы(м) (!)... мєнА(л) єсми с ыгумєно(м) перєсопницки(м), з ларионо(м) ты(м) всє(м) своимъ имє(н)є(м) иа имА дА(д)ковичи... на є(г) имє(н)є на црквное, на имА на чємери(и) (Луцьк, 1490 *Пам.*)

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **митрополитовы(м)** 1 (1467 *СП* № 13); **!митриполитовы(м)** 1 (1490 *Пам.*).

Див. ще **MITROPOLICZ.**

МИТРОПОЛИТЪ, МИТРОПОЛИТЬ, МИТРОПОЛИТ *ч.* (87) (*гр.* μητροπολίτης) митрополит: а коли бъ дасть стану митрополитомъ я за то слюбоую и хочю дати... моєму милому г(с)дрю королю двѣ стѣ гривєнъ рускихъ а тридцАть коніі (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*); Благословенье Ісидора, митрополита Киевского и всея Руси... старостамъ холмъскимъ и воєводамъ... такъ-же и заказникомъ и всимъ православнымъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5); а хто учнє(т) устоупатися и пакастити (!) митролитъ алибо хто инны да боуди иа нємъ о(т) на(с) кля(т)ва в сє(и) вѣ(к) и вбоудоущей (б. м. н., 1481 *ГПМ*); а... дворници боуд от которого митрополита или єпископа, а они да нє имают ни жадное дило до тих попов (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *наз. одн.* **митрополитъ, митрополить, митрополит, митрополи⟨т⟩, митропол⟨ит⟩** 19 (1449 *Cost.* II, 392; 1455 *Cost.* II, 562; 1456 *Cost.* II, 583; 1460 *BD* I, 41; 1464 *BD* I, 83; 1466 *BD* I, 95; 1470 *BD* I, 141; 1473 *BD* I, 187; 1488 *BD* I, 347 і т. ін.); **mytropołyt** 1 (1465 *GL* 176); *род. одн.* **митрополита** (1408 *Cost.* I, 61; 1438 *DIR«A»* 472; 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5; 1455 *Cost.* II, 540; 1459 *BD* I, 27; 1462 *BD* I, 67; 1467 *BD* I, 123; 1470 *BD* II, 310; 1488 *BD* I, 347; 1490 *BD* I, 419 і т. ін.); *дав. одн.* **митрополитоу** 3 (1445 *Cost.* II, 236; 1461 *BD* I, 45; 1490 *BD* I, 420); **mytropołytu** 1 (1465 *GL* 176); *знах. одн.* **митрополита** (1458 *DIR«A»* 512; 1481 *ГПМ*); *ор. одн.* **митрополитомъ, митрополитомь, митрополито(м), митрополитом** (1398 *ЗЛЕІК;* 1456 *ЭСФ;* 1466 *BD* I, 105; 1467 *BD* I, 122; 1468 *BD* II, 301; 1470 *BD* I, 147; 1471 *ДГСМПБ;* 1472 *BD* I, 169; 1473 *BD* I, 186; 1490 *DC* 146 і т. ін.); *місц. одн.* **при митрополитѣ** (1408 *Cost.* I, 61); *наз. мн.* **митрополити** (1471 *ДГСМПБ*); *род. мн.* **митрополитовъ, митрополитов, митрополито(в)** (1468 *BD* II, 305; 1471 *ДГСМПБ;* 1490 *DC* 148); *дав. мн.* **митрополито(м)** (1449 *Cost.* II, 392; 1481 *ГПМ*); *ор. мн.* **митрополиты** (1471 *ДГСМПБ*).

Див. ще **МИТРОПОЛИТА.**

MITROPOLICZ *прикм.* (1) (*цсл.* митрополищь) митрополичий, митрополитів: A na to swidczy... Waszko Hołowenczicz, Ihnat krechowicz Mitropolicz namisznik (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Mitropolicz** (1413 *GL* 48).

Див. ще ***МИТРОПОЛИТОВЪ.**

***МИТРОПОЛІИ** *ч.* (12) *(гр.* μητρόπολις*) (церковна округа, підпорядкована митрополитові)* митрополія: тако(ж) даємь и потвєржаємь нашємоу митрополїю млины що соу(т) на мо(л)давѣ ни(ж) романова трьга исъ валилами (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512); Тоє въсє вишєлисанноє да єст от нас оурик нашємоу митрополию от Радовцєх (Сучава, 1481 *BD* I, 257).

ФОРМИ: *род. одн.* от **митрополїю, митрополию** (1479 *DC* 140, 141; 1481 *BD* I, 256, 257); *дав. одн.* **митрополїю, митрополию** (1458 *DIR«A»* 512; 1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257).

Див. ще ***МИТРОПОЛІЯ.**

***МИТРОПОЛІЯ** *ж.* (25) (*гр.* μητρόπολις*) (церковна округа, підпорядкована митрополитові)* митрополія (24): тако(ж) оуси оубоги да слоухаю(т) нашєи митрополїи и ино(г) су(д)цА да нє имає(т) ихъ соудити развѣ митрополита или єго протопопа (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512); а митрополит наш ѳєоктист коупил па⟨к⟩ на тих пинѣзи нашєи митрополїи от Соучавѣ от Ротимпана дроугоє сєло (Сучава, 1488 *BD* I, 347);

дати митрополью (1) *див.* **ДАТИ** 5.

ФОРМИ: *род. одн.* **митрополїи** 3 (1458 *DIR«A»* 512; 1473 *BD* I, 186); **митрополи** 1 (1465 *DIR«A»* 518); **mytropołyi**

1 (1465 *GL* 176); **мыитрополїи** 1 (1473 *BD* I, 187); *дав. одн.* **митрополїи, мїтрополїи** (1464 *BD* I, 84; 1465 *DIR«A»* 518; 1488 *BD* I, 342, 343, 347, 356, 357); *знах. одн.* **митрополїю, митрополию** 3 (1481 *BD* I, 256, 257; 1488 *BD* I, 355); **!митрополею** 1 (1479 *DC* 140); **митрополью** 1 (1398 *ЗЛЕІК*); *місц. одн.* **оу митрополїи** (1479 *DC* 140; 1488 *BD* I, 342, 356).

Див. ще ***МИТРОПОЛЇИ.**

***МИТРОПОЛСКИИ** *прикм.* (2) (*цсл.* митропольскыи) належний до митрополії: мы Стефань воєвода... чиним знамєнито... ожє прїиде... наш митрополит сочавскїи... и съ въсѣми своими калоугєри и цръковники митрополскими, и продал... паноу Тадороу Проданоу... одно сєло митрополскоє, на имѣ Гриковє (Сучава, 1464 *BD* I, 83).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **митрополскоє** (1464 *BD* I, 83); *ор. мн.* **митрополскими** (1464 *BD* I, 83).

Див. ще ***МИТРОПОЛИИНЪ.**

***МИТРОПОЛЬЯ** *див.* ***МИТРОПОЛЇЯ.**

***МИТРОШЬ** *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Митрофанъ або Дмитрии): а тыи люди о(т)чичи мои, на имѧ микоула... митро(ш), пє(т)ко маютъ ємоу потому служити ка(к) єсть в тои зємли обычаи (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **митро(ш)** (1490 *Пам.*).

***МИТОУТЄЛОУЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): мы Стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє тоти истинныи слоуга на(ш), михоу(л) пожар (sic.— *Прим. вид.*)... и бра(т) єго, митоутєлоу(л)... жаловали єсмы и(х), особною нашєю мл(с)тїю (Сучава, 1491 *Cost. D.* 36—37).

ФОРМИ: *наз. одн.* **митоутєлоу(л)** (1491 *Cost. D.* 37).

Див. ще ***МИТОУТЄЛЪ.**

***МИТОУТЄЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва, молд.* мититэл «малий»): а слоузѣ нашємоу, фръчи, и братоу єго, митоутєлоу... да є(ст) роусчорїи и доумбръвица, где би(л) жоуде жоуржоу (Сучава, 1491 *Cost. D.* 37).

ФОРМИ: *дав. одн.* **митоутєлоу** (1491 *Cost.* D. 37).

Див. ще ***МИТОУТЄЛОУЛЪ.**

***МИТЬКО** *див.* **МИТКО.**

МИТЮКОВЦИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє дали єсмы монастирєви... два сєла на имѧ митюковци и брашовци (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*).

ФОРМИ: *наз.* **митюковци** (1411 *Mih. Alb.*).

МИХАЄЩИ, MICHAJESZCZYI *мн.* (3) (*назва села у Молдавському князівстві*): А митрополит наш... коупил за тоты пинѣзи... дроугоє сєло... на имѣ Михаєщи (Сучава, 1464 *BD* I, 83—84); a my takoze jesmi dały ot nas toje wysze pysannoje seło Mychajeszczyi (Сучава, 1465 *GL* 176).

ФОРМИ: *наз.* **Михаєщи** 1 (1464 *BD* I, 84); **Michajeszczyi** 1 (1465 *GL* 176); *знах.* **Mychajeszczyi** (1465 *GL* 176).

***МИХАИЛАШЄВИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): а на то є(ст)... вѣра пана юрша михаилашєвича (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472—473).

ФОРМИ: *род. одн.* **михаилашєвича** (1453 *Cost.* II, 473).

***МИХАИЛАШЄВЪ**[1] *прикм.* (5): а на то... вѣра пана михаилашєва и дѣтєи єго (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56); тѣм мы... дали и потвръдили єсми єму о(т)нином жони є(г), оноука михаилашєва, сєла на имѣ шизкоуци... и мали(н)ци (Сучава, 1456 *Cost.* II, 577).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **михаилашєва** (1407 *Cost.* I, 56; 1408 *Cost.* I, 61; 1409 *DIR«A»* 437; 1411 *DIR«A»* 439; 1456 *Cost.* II, 577).

Див. ще ***МИХАИЛАШОВЪ.**

Пор. **МИХЪИЛАШ.**

МИХАИЛАШЄВЪ[2] *ч.* (1) (*особова назва*): мы пановє господарѣ нашєго, илїи воєводы, на имѧ... пань іоанъшъ о(т) шимоуза и панъ сима михаилашєвъ о(т) изгѣрцъ... вызнаваємь... ижє повынни єсмы єго воли пристати и заоуждыи вирнѣ послоушни быти (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).

ФОРМИ: *наз. одн.* **михаилашєвъ** (1436 *Cost.* II, 701).

***МИХАИЛАШОВЪ** *прикм.* (1): а на то вѣра пана милашова (!) (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **! милашова** (1409 *Cost.* I, 65).

Див. ще. ***МИХАИЛАШЄВЪ**[1].

Пор. **МИХЪИЛАШ.**

***МИХАИЛАШЪ** *див.* **МИХЪИЛАШ.**

МИХАИЛО *див.* **МИХАИЛЪ.**

МИХАЙЛОВАѦ *ж.* (7) (*особова назва*): Жаловала сѧ пани ВасилєваѦ Копачєвича на пани Михайловоую Нацєвича, мовечи, ижъ она з ымєнѧ своєго Зєлви за мост пєрєходечи, сєножати косит и попасю пасет (Луковиця, 1478 *AS* III, 17); Дали есмо монастыръ Пречистое Богоматери на Пересопницы кнегини Михайловои Василевича Чорторыскои, кнегини Марїи (Краків, 1499 *АЛМ* вип. 2,36).

ФОРМИ: *наз. одн.* **МихайловаѦ** (1478 *AS* III, 17; 1494 *AS* I, 101); *род. одн.* **Михайловы** 1 (1494 *AS* I, 101); **Михайловоє** 1 (1478 *AS* III, 17); *дав. одн.* **Михайловои** (1499 *АЛМ* вип. 2,36); *знах. одн.* **Михайловоую** (1478 *AS* III, 17).

МИХАЙЛОВИЧЪ, МИХАЙЛОВИЧЬ, МИХАЙЛОВИЧ *ч.* (11) (*особова назва*): пєрвыи поручни(к) кнѦ(з) михаило євнутєви(ч) кнѦ(з) василии михаилови(ч) (б. м. н., бл. 1392 *P* 46); ино князь Федоръ его милость Михайловичъ Чорторыскій, староста Луцкій, тое мое имѣніе въ пана Василя выкупилъ зъ моее воли (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); А при мнѣ былъ... князь Петръ Михайловичъ Межиносовичъ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); a pry tom były... służebnyci namisnyka beresteyskaho pana stanysławow Mychayłowycza Fedka (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Михайловичъ, Михайловичь, Михайлович, михаилови(ч)** (бл. 1392 *P* 46; 1449 *АЛМ* 8; 1451 *P* 157; 1452 *P* 161; 1461 *AS* I, 54; 1463 *AS* I, 55; 1491 *AS* I, 94; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); *род. одн.* **Mychayłowycza** (1500 *ДПЖН*); *дав. одн.* **Михайловичу** (1449 *АЛМ* 8).

МИХАИЛОВЦИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы... дали єсмы ємоу... зємлю о(т) пустини осадити себѣ сєла на имѧ козарєвци и ползаловци и вѣдинци... и на чоухри михаиловци оу каменного бродоу (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *наз.* **михаиловци** (1431 *Cost.* I, 317).

***МИХАИЛОВЪ**[1] *прикм.* (8): а на то... вѣра пана станислава ротомпана вѣра пана михаилова (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*); а хотаръ томоу сєлоу... о(т) пана михайловыхъ сєлъ и о(т) лѣса по старомоу хотарю о(т) въсѣхъ сторонъ (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196); а по ее животе ближним моимъ всѣ тые именя, сестренцомъ моим, князя Михайловым детемъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); И мы пну Станиславу старостє жомои(т)скомоу прывилє(и) дя(д)ка своєго пана миха(и)ловъ казали пєрє(д) нами положыти (Вільна, 1499 *ВФ*);

м и х а и л о в ъ д є н ь (2) (*назва церковного свята, також календарна дата*) день святого Михайла, михайлів день: на то жъ дали єсмы грамоту (с)... оу суботу по михаилове дни на завьтриє (б. м. н., 1387 *СП* № 12); хто имаєть ста(д) конная алюбо жерєбѦчья имаєть по(д) стороже пастивть о(т) юрьева диѦ до мїхаилова днѦ (XV ст. *ВС* 37 зв.).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **мїхаилова** (XV ст. *ВС* 37 зв.); *знах. одн. ч.* **миха(и)ловъ** (1499 *ВФ*); *місц. одн. ч.* **по михаилове** (1387 *СП* № 12); *наз. одн. ж.* **михаилова** (1411 *Mih. Alb.*; бл. 1458 *P* 169); *род. мн.* **михайловыхъ** (1427 *Cost.* I, 196); *дав. мн.* **Михайловым** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

Пор. **МИХАИЛЪ.**

МИХАИЛОВЪ[2] *ч.* (1) (*особова назва*): пєрвыи поручни(к) кнѦ(з) михаило євнутєви(ч)... матфѣи оусови(ч) сємєникъ кнѦ(з) михаиловъ онципоръ с брато(м) (б. м. н., бл. 1392 *P* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **михаиловъ** (бл. 1392 *P* 47).

***МИХАЙЛОВЪСКИИ** *прикм.* (1): Ино мы ...дали єсмо ему, со всими ихъ землями пашными... и з бортною земълею церъковною Михайловъскою (Вільна, 1499 *РИБ* 777).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **Михайловъскою** (1499 *РИБ* 777).

МИХАИЛЪ, МИХАИЛО, МИХАИЛЬ, МИХЪИЛЪ, МИХЪИЛО, МИХЪИЛ *ч.* (373) (*особова назва, гр.* Μιχαήλ, *гебр.* Mikhāel) Михайло (369): А повелѣньємь бл҃говѣрнаго ї хр(с)толюбиваго кнѧзѧ великого михаїла кєдиминовича (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8); а при томъ оуздаванъѣ были бояре землѧнє... панъ михаило потрутовичь панъ гаврилъко дробышєвычь со двѣма с҃нма сєньковича два михаило а ивашко (Перемишль, 1378 *Р* 26); їо роман воєвода землѣ молдавскої... ис нашими боѧры чинимъ то вѣдомо... ожє тотъ слуга наш тодоръ исъ своєю братиєю, сыновє бѣлого драгомира, дмитро, пєтръ, михаило, жюржь слоужили намъ ис правою вѣрою и слоужатъ (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); а слоузе нашомоу Михаилоу с того имєня слоужити нам вєрно бєзо льсти и хитрости до своєго живота (Луцьк, 1444 *AS* I, 40); А на тоє єсми сєло ПьѦн кн⟨Ѧ⟩зєм их м⟨и⟩л⟨о⟩сти кн⟨Ѧ⟩зю Михайлу и кн⟨Ѧ⟩зю КостѦнтину Ивановичомъ листъ мой дала (Острог, 1481 *AS* I, 77); ино в прывильи о(т)ца нашого стоить што(ж) далъ дя(д)ку єго паноу миха(и)лу тоє имєньє любчо (Вільна, 1499 *ВФ*); мы князь Михайло Ивановичь Юрьевичь прыдалисмо на храмъ Пречистой Богоматеры землю бортную Измаловскую (Мстиславль 1500 *АСД* II, № 4);

святыи михаилъ (4) *див.* **СВѦТЫИ** 1.

ФОРМИ: *наз. одн.* **Михайло, михаило** 99 (1368 *Р* 16; 1386 *Р* 31; 1393 *Cost.* I, 13; 1404 *Р* 70; 1418 *Cost.* I, 127; 1433 *Cost.* II, 650; 1451 *Р* 159; 1466 *AS* I, 61; 1482 *AS* I, 79; 1500 *АСД* II, № 3, 4 і т. ін.); **Михаилъ, Михаиль, Михаи(л)** 25 (1407 *Cost.* I, 56; 1433 *Cost.* I, 364; 1439 *Cost.* II, 41; 1445 *DIR«A»* 483; 1446 *Cost.* II, 238; 1448 *Cost.* II, 313; 1452 *Cost.* II, 422; 1453 *Cost.* II, 472; 1455 *Cost.* II, 562; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59 і т. ін.); **Михъил, Михъилъ** 2 (1494 *BD* II, 34; 1495 *BD* II, 40); **Михъило** 1 (1478 *BD* I, 218); *ск. н.* **мих., ми(х)** 2 (1429 *DIR«A»* 455; 1498 *ГВКОО*); *зам. род.* от... оуика их **Михъилъ** граматика, дочки **Михъилъ** Тоудора 3 (1490 *BD* I, 400; 1495 *BD* II, 57, 64); *зам. дав.* вєлѣли єсми жупану **михаилъ** логофєт(оу); слоузѣ нашє(моу) **михаи(л)** логофє(т); ємоу и братмоу (!) **михаиль** 3 (1400 *DIR«A»* 433; 1453 *Cost.* II, 492, 496); слоугам Васкови... и **Михъилъ** 3 (1494 *BD* II, 34; 1495 *BD* II, 40, 41); *род. одн.* **михаила, михаїла** 107 (бл.1350 *Р* 8; 1398 *ДГПМ;* 1414 *DIR«A»* 111; 1420 *Cost.* I, 136; 1435 *DIR«A»* 465; 1451 *Р* 159; 1458 *ОЖДМ;* 1487 *АМЛ;* 1492 *AS* III, 23; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **Михъила** 4 (1483 *BD* I, 275; 1495 *BD* II, 55); *дав. одн.* **Михайлу, Михаилоу** 98 (1404 *ГМ;* 1425 *Cost.* I, 169; 1436 *DIR«A»* 469; 1447 *Cost.* II, 274; 1456 *ЭСФ;* 1457 *BD* II, 257; 1466 *ОБРН* 128; 1475 *AS* I, 70; 1487 *AS* I, 85; 1499 *РИБ* 777 і т. ін.); **Михъилоу** 1 (1494 *BD* II, 34); **Михаилови** 1 (1403 *RS* 338); *знах. одн.* **Михаила, Michaiła** (1413 *GL* 48; 1415 *Р* 87; 1454 *Р* 162; 1456 *ЭСФ;* 1458 *Cost.* II, 815; 1468 *BD* II, 305; 1475 *AS* I, 70; 1482 *AS* I, 80; 1494 *BD* II, 386; 1497 *AS* I, 112 і т. ін.); *ор. одн.* **Михаиломъ, Михаилом** (*бл.* 1386 *Р* 30; 1459 *Р* 174; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.; 1463 *AS* I, 54; 1478 *AS* I, 76; 1487 *AS* I, 85; 1497 *AS* I, 112); *місц. одн.* **по михаилѣ** (1398 *Р* 58).

Див. ще **МИХАЛЪ, МИХОУЛЪ.**

***МИХАЇЛЪ** *див.* **МИХАИЛЪ.**

МИХАЛ *див.* **МИХАЛЪ.**

МИХАЛЄВЪ *ч.* (1) (*назва присілка у Галицькій землі*) Михайлевичі: о(т)мѣну єсмо єму дали... джюровъ со трими присѣлки колоколинъ михалєвъ чєрємхово (Краків, 1394 *Р* 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **михалєвъ** (1394 *Р* 54).

МИХАЛЄТСКЫИ *ч.* (1) (*особова назва*): мы пановє господарѣ нашєго илїи воєводы, на имѧ... панъ богоушъ михалєтскыи и панъ хотко мамоуринскыи... вызнаваємь тымъ то наши(м) листомъ... колижъ... илїашъ всєвода... кролю по(л)скомоу... голдь вырности и присѣгы... оучини(л)... мы такожє повынни єсмы єго воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).

ФОРМИ: *наз. одн.* **михалєтскыи** (1436 *Cost.* II, 701).

МИХАЛКО *ч.* (8) (*особова назва, пор.* Михаилъ): а при томъ были и свѣдъци панъ ходько быбєлъскии... воитъ пєрємышльскии михалко и вєли было добрыхъ при томъ (Перемишль, 1390 *Р* 176); Z hramotami waszymi Michałko wasz pryiechał k nam (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); Здє нам жалоуєт слоуга наш Михалко, ажє єстє єго промытили бєз виноу, та єстє ємоу оузѧли д҃ зла(т)и оугръскїи (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 369).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Михалко, михалко, Michałko** (1390 *Р* 176; 1401 *Р* 66; 1409 *Р* 74; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1467 *Cost. S.* 68; 1480—1484 *BD* II, 369); *дав. одн.* **михалкови** (1467 *Cost. S.* 69).

***МИХАЛКОВИЧИ** *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*): мы великій князь Швитригайло... чинимъ знаменито... Ижъ даемъ и дали есьмо... въ Луцкомъ повѣтѣ Михалковичи а Прусы (Луцьк, 1446 *АкЮЗР* I, 18).

ФОРМИ: *знах.* **Михалковичи** (1446 *АкЮЗР* I, 18).

***МИХАЛКОВЩИНА** *ж.* (1) (*назва земельного володіння у Київській землі*): из... миха(л)ковщины харьковщины пѧ(т)дєсѧ(т) грошєи на пєчєрьскии домъ (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

ФОРМИ: *род. одн.* **миха(л)ковщины** (бл. 1458 *Р* 167).

***МИХАЛКОВЪ** *прикм.* (1) ◇ Михалкова нивъка (1) (*назва ділянки землі у Волинській землі*): а поля єсмь ему дали и уехали своей земълѣ... от могилы к Стырову болонью конец Михалковы нивъки (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Михалковы** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

Пор. **МИХАЛКО.**

***МИХАЛОВЪ** *ч.* (1) (*назва села у Польщі*): Мы воицєхъ з б҃жиєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣздєискии... миколаи з михалова панъ и староста краковский судивой з остророга познанский... слюбуємы и слюбили єсмы словомъ и рукою вшитци (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *род. одн.* **михалова** (1433 *Р* 122).

***МИХАЛЧЕ**[1] *с.* (2) (*назва потоку у Молдавському князівстві*): и заплативше господство мы оусє исполна, а господство мы... дали єсми томоу свѧтомоу мо⟨нас⟩тироу тотоу вышєписанноую пасикоу... на краи боуковини, на поток на Михалчѣ (Ясси, 1497 *BD* II, 99—100).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Михалчѣ** (1497 *BD* II, 99, 100).

Див. ще ***МИХАЛЧЄВ** (Михалчєв поток).

***МИХАЛЧЕ**[2] *с.* (2) (*назва села на Буковині*) Михальча: Сє азь... ї҃о стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали и потвръдили єсми с҃тои нашєи єпископупїи о(т) радъвцє(х) ... н҃ ц҃рко(в) ис попи... щожє били дани тоти... ц҃ркви... о(т) дєда нашєго... а҃ ц҃рковь о(т) миха(л)ча (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *род. одн.* **миха(л)ча** (1490 *ДС* 147); *місц. одн.* **оу Михалчю** (1490 *BD* I, 420).

***МИХАЛЧЄВ** *прикм.* (1) ◇ Михалчєв поток (1) (*назва потоку у Молдавському князівстві*): А хотар тои пасици... долоу дорогою до Михалчєв поток на єдин бєрест знамєнан (Ясси, 1497 *BD* II, 100).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Михалчєв** (1497 *BD* II, 100).

Див. ще ***МИХАЛЧЕ**[1].

МИХАЛЪ, МИХАЛЬ, МИХАЛ *ч.* (26) (*особова назва, стч.* Michal, *стп.* Michał): А при томъ были зємлѧнє исвѣдъци панъ ходько быбєльскии ... панъ михалъ оугринъ ваповєцкии (Перемишль, 1391 *Р* 45); мы пановє боѧрє, панъ брату(л)... и панъ михалъ... слюбуємъ и слюби(л) єсми за нашє(г) г(с)дрѧ, стєфана воєводу зємли молдавскоѣ (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 609—610); а на тъ свѣдци... михаль

жильховскыи воїтъ (і)лвовскыи кундратъ (Львів, 1400 *Р* 61); а А па(н) михалъ бучачєкии (!) староста галицєки (!) даю сии свои листъ пани марєкорѣтъ росовои на свѣдоцество подъ своєю пєчатью (Галич, 1418 *Р* 89); А на то свѣдковє... пановє бръгарє и радци Ливовскыи... на имѣ: пан Климентъ, пан Михал (Сучава, 1460 *BD* II, 276); Я кн⟨А⟩зь Семєн Васильєвичь Збаразкий и я кн⟨А⟩г⟨и⟩ни ВасильєваА Збаразкаа со кн⟨А⟩земъ Михаломъ изгодила сА о кн⟨А⟩зА Солтановоу дєльницю (Манів, 1478 *AS* I, 75—76).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Михалъ, михалъ, Михаль, михаль, Михал, Миха(л), Michał** (1391 *Р* 45; 1400 *Р* 61; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1413 *GL* 48; 1418 *Р* 88, 89; 1433 *Р* 122, 123; 1434 *Р* 130; 1435 *Р* 132, 134; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1460 *BD* II, 276 і т. ін.); *дав. одн.* **михалови** (1433—1443 *АРМ*); *знах. одн.* **Михалѣ** (1475 *BD* II, 336); *ор. одн.* **Михаломъ, михаломъ** (1433 *Р* 123; 1478 *AS* I, 76).

Див. ще **МИХАИЛЪ, МИХОУЛЪ.**

МИХАЮ *ч.* (3) (*особова назва, молд., цсл.* Михаилъ, *гр.* Μιχαήλ, *гебр.* Mikhāel): тѣ(м) мы... потвєрдили єсми ємоу... сєла на имѣ боучюмѣни... и на вер(х) стражницѣ, где є(ст) жоудє михаю (Сучава, 1434 *Cost.* I, 386); И по сем прошоу твоА милость, яко иашего прїАтєлѣ, аби єсми лишил слоуга наш Михаю мєштер, аби пришол до нас съ мечи и съ оръжїє (Васлуй, 1476 *BD* II, 337).

ФОРМИ: *наз. одн.* **михаю** 1 (1434 *Cost.* I, 386); *зам. знах.* **Михаю** 1 (1476 *BD* II, 337); *дав. одн.* **михаєви** (1437 *DIR* № 8).

Див. ще **МИХЪОУ.**

***МИХЄЄВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Билъ намъ чоломъ бояринъ нашъ Ивашко Полозовичь и поведилъ передъ нами, штожъ кнехиня (sic. — *Прим. вид.*)... Маря Пинская и... князь Василей Семеновичъ... дали ему имен⟨ь⟩ище на имя Теребенское и къ тому придали ему Кривичи съ трема ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ки, на имя Заспичи а Носовичи а Михеевичи (Городно, 1497 *РИБ* 683).

ФОРМИ: *наз. мн.* **Михеевичи** (1497 *РИБ* 683).

***МИХИЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор.* Михаилъ): прїидє къ г(с)во ми посо(л) о(т) брашєва и о(т) бръсѣ, на имА па(н) дє(к)хано(с) и па(н) боургоуръ михи(л) (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709).

ФОРМИ: *наз. одн.* **михи(л)** (1437 *Cost.* II, 709).

! МИХИО *див.* **МИХНО.**

***МИХЛИЛАШЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* а на то є(ст) вѣра г(с)ва ми вышєписаннаго алєкса(н)дра воєводы и...вира пана михлилаша и дѣти є(г) (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 169).

ФОРМИ: *род. одн.* **михлилаша** (1425 *Cost.* I, 169).

***МИХЛИНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Михлин: мы вєликии кнѣзь швидрикгаилъ литовьскии... чини(м) знакомито... иже... даємъ и дали єсмо тому прє(д)рєченому пану андрѣю за єго вѣрную службу сєло михлинъ оу луцкомъ повѣтє (Київ, 1433 *Р* 118).

ФОРМИ: *знах. одн.* **михлинъ** (1433 *Р* 118).

МИХНЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... дали єсмы ємоу... четири сєла... на имА попєщїи где є(ст) домъ єго и фынтынѣле и михнєщи... и полѣна от боуковины (Сучава, 1426 *Cost.* I, 178).

ФОРМИ: *наз.* **михнєщи** (1426 *Cost.* I, 178).

МИХНИН *прикм.* (3): мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... оже тот истиннїи слоуга наш Тома, сынъ Михнин... жаловали єсмы єго особною нашєю милостїю (Сучава, 1492 *BD* I, 504); А пак оу том також прїидє прАд нами... слоуга наш Тома, сынь Михнин... и продал свою правоую отниноу от своєго пак праваго оурика (Ясси, 1497 *BD* II, 99).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Михнин** (1492 *BD* I, 504; 1497 *BD* II, 99).

Пор. **МИХНѢ.**

МИХНО *ч.* (9) (*особова назва, пор.* Михаилъ): а то свѣдци мѣстичи панъ кнєфль михно воитъ ярославскии (Львів, 1370 *Р* 18); тоє оусє вышєписаноє да є(ст) марушци и плємєню єи михнови и дѣтє(м) их (Васлуй, 1474 *РГС*); Ино я после пана своєго живота при том остала Мєжиречи, што пан мой мєнАл со кн⟨А⟩зем Иваном Острозким, подлуг оурАду пана моєго и зъ зАтєм своим с паном Михном ОмєлАнским и з дочкою своєю Марєю (Луцьк, 1487 *AS* I, 85).

ФОРМИ: *наз. одн.* **михно** 2 (1370 *Р* 18; 1475 *AS* I, 72); **! михио** 1 (1464 *AS* I, 57); *зам. знах.* тѣгали... на **ми(х)но** сѣъ грози(н) ку(п)чича 2 (1474 *РГС*); *дав. одн.* **ми(х)иови, михиови** (1474 *РГС*); *ор. одн.* **Михном** (1487 *AS* I, 85).

***МИХНОВЪ** *прикм.* (2): того ра(д) ива(н) исъ своими братїами... сѣ о(т)пустили на марушку... аби она... присѣгнула рєкучи та(к) ажє ива(н) ~снъ васко(в) о(т) хородни(к), исъ своими братїами нѣ(ст) оуиуки ку(п)чичєви ани єи марушкыи ани михнови (Васлуй, 1474 *РГС*).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **михиови** (1474 *РГС*).

Пор. **МИХНО.**

МИХНѢ *ч.* (2) (*особова назва, молд., пор.* Михаилъ): тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали єсми и(м)... єдно мѣсто на имА стръминоаса и где є(ст) баланъ и михнѣ о(т) бахиѣ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 41); тѣм ми... дали и потвєрдили єсми ємоу... отчиноу женѣ єго, марини, половиноу сє(л), що о(т) топоровцє, що она коупила ис михнею, за свои пинѣзи (Сучава, 1464 *Cost. S.* 59).

ФОРМИ: *наз. одн.* **михнѣ** (1439 *Cost.* II, 41); *ор. одн.* **михиєю** (1464 *Cost. S.* 59).

***МИХОДРИЧЄВЪ** *прикм.* (1): А хотар томоу вышєписанному сєлоу... да єст... право чєрєс полє... що єст оузли Миходричєва дома (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Миходричєва** (1499 *BD* II, 148).

***МИХОДРЯ** *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсмы имъ... двѣ сєлѣ на имА лоукавєцъ и панковци и съ оусими полѣнами и съ лѣсы... и миходрєю (Сучава, 1428 *Cost.* I, 202).

ФОРМИ: *ор. одн.* **миходрєю** (1428 *Cost.* 1, 202).

***МИХОНОВЩИНА** *ж.* (1) *(назва земельного володіння у Київській землі):* в томъ жє присєлъкоу зємлА поустаА Михоно(в)щина полазомъ єє лазятъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Михоно(в)щина** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

МИХОУЛ *див.* **МИХОУЛЪ.**

***МИХОУЛОВ** *прикм.* (2): И дворь пана Михоулов, що єст на Серєти... єсми им... вєрноули (Сучава, 1468 *BD* II, 306); мы Стефан воєвода знаменито чиним... оже прїидоша... Магда, дочка Михоулова... и оуноуковє єи... и дали... єдно сєло на Виннои... слоугам нашим Работъ и сєстри єго Соръ (Сучава, 1493 *BD* II, 14).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Михоулов** (1468 *BD* II, 306); *наз. одн. ж.* **Михоулова** (1493 *BD* II, 14).

Пор. **МИХОУЛЪ.**

МИХОУЛЪ, МИХОУЛЬ, МИХОУЛ *ч.* (84) (*особова назва, цсл.* Михаилъ, *гр.* Μιχαήλ, *гебр.* Mikhāel): єщє єсмы дали имъ... сєла, на имА где былъ лацко, дроугоє где єс(т) михоулъ и паничъ (Сучава, 1426 *Cost.* I, 182); михулъ граматикъ писа оу васлуи влѣ(т) S̃C̃M̃Z̃ (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 52); а иа болшєє потвєрѫдиниє сємоу нашємоу листоу вєлѣли єсми нашємоу вѣрномоу паноу, михоулоу логофєтоу, на тои печа(т) иашоу привѣсити (Ясси, 1449 *Cost.* II, 392); и за тым єшчє до нас прислал пан нашь кроль єго милость свои послы... такыж нас просАчи... абыхом простили пана Михоула и бра⟨та⟩ єго пана Доумоу (Сучава, 1468 *BD* II, 305); И оуставшє слоуга наш, михоул чокан, та заплатил оуси тоти пинѣзи (Сучава, 1489 *Cost. S.* 133); И оу том також прїидоша прАд намы... слоуга наш Гоурбан... и... Настѣ, попадїА попа Михоула от Бани... и продали свою правоую отниноу... паноу Жоуржоу гоуменикоу за сто злат татарскых (Сучава, 1499 *BD* II, 135).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Михоулъ, михоулъ, михулъ, Михоуль, Михоу(л), михоул, михъу(л)** 27 (1426 *Cost.* I, 182; 1427 *Cost.* I, 193; 1438 *Cost.* II, 15; 1455 *Cost.* II, 562; 1470

DIR«A» 522; 1475 *Cost. D.* 3; 1487 *BD* I, 308; 1489 *Cost. S.* 133; 1495 *BD* II, 40; 1497 *Cost. S.* 223 і т. ін.); *зам. род.* за доуша... чєдо любимоє **Михоуль, Михоу⟨л⟩** 2 (1476 *BD* I, 211, 215); *зам. дав.* дали оу роуки братоу єго, **Михоул** 6 (1487 *BD* I, 308; 1488 *BD* I, 354; 1489 *Cost. S.* 133; 1495 *BD* II, 40); *зам. ор.* съ **Михоул** 1 (1488 *BD* I, 317); *род. одн.* **Михула, Михоула** (1443 *Cost.* II, 131; 1455 *Cost.* II, 540; 1456 *Cost.* II, 569; *Mih.* 213; 1462 *BD* I, 52; 1478 *BD* I, 219; 1490 *Cost. S.* 141; 1491 *BD* I, 458; 1494 *BD* II, 34; 1499 *BD* II, 135 і т. ін.); *дав. одн.* **Михоулоу, михоулоу, Михулу** 12 (1443 *Cost.* II, 129; 1449 *Cost.* II, 392; 1470 *BD* II, 309; 1475 *Cost. D.* 3; 1481 *BD* I, 258; 1488 *BD* I, 317; 1491 *Cost. D.* 37; 1493 *BD* II, 14; 1495 *BD* II, 41; 1497 *Cost. S.* 223 і т. ін.); **Михоулови** 7 (1436 *DIR«A»* 469; 1443 *Cost.* II, 120, 131; 1497 *Cost. S.* 223); *знах. одн.* **Михоула** 2 (1462 *BD* I, 70; 1468 *BD* II, 305); **Михул** 1 (1476 *BD* I, 217).

Див. ще **МИХАИЛЪ, МИХАЛЪ.**

МИХОУЦА *ч.* (3) (*особова назва, молд., пор.* Михаилъ): Пан Триколич дворник пишєт... оуноукоу моємоу Михоуци (Торговище, 1481 *BD* II, 358); И оуставшє слоуга иаш Жоуржа Поуцѣноул та заплатил оуси тоти пинѣзи... оу роуки... Тоадєроу Тоуркоулоу и братоу єго Михоуци (Васлуй, 1497 *BD* II, 107).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Михоуца** (1497 *BD* II, 107); *дав. одн.* **Михоуци** (1481 *BD* II, 358; 1497 *BD* II, 107).

МИХЪЄЩЇИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): А митрополит наш ѳеоктист коупил... дроугоє сєло на имѣ Михъещїи на Бръдъцєл (Сучава, 1488 *BD* I, 347).

ФОРМИ: *наз.* **Михъєщїи** (1488 *BD* I, 347).

МИХЪИЛ *див.* **МИХАИЛЪ.**

МИХЪИЛАШ *ч.* (5) (*особова назва, молд., пор.* Михаилъ): а на то... вѣра пана михаилаша (Сучава, 1412 *DIR«A»* 440); И оуставшє наши слоуги пан Поуречє спътар и Михъилаш и Копач, та заплатили оуси тоти ри злат оу роуки Станчюлоу Стъростєскоул (Сучава, 1491 *BD* I, 458).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Михъилаш** 1 (1491 *BD* I, 458); *зам. дав.* слоугам иашим и... сєстри их... и **Михъилаш** 1 (1491 *BD* I, 459); *род. одн.* **михаилаша** 1 (1412 *DIR«A»* 440); **Михъилаша** 1 (1491 *BD* I, 459); *дав. одн.* **Михъилашоу** (1491 *BD* I, 458).

МИХЪИЛО *див.* **МИХАИЛЪ.**

МИХЪИЛЪ *див.* **МИХАИЛЪ.**

МИХЪОУ *ч., невідм.* (7) (*особова назва, пор.* Михаилъ): мы Стєфанъ воєвода... чиним знамєнито... ожє тот истиныи слоуга нашъ пан Тъмпа и сыновє єго... Анкоул и Михъоу, слоужили намъ правою и вѣрною (*в ориг.* слоужили намъ правою и вѣрною *повторюється.— Прим. вид.*) слоужбою (Сучава, 1443 *BAM* 41); А на то єст... в. п. Михъоу спатарѣ (Сучава, 1473 *BD* I, 182); А на то великаѧ марториє... пан Михъоу спатарь, пан Юга вистїарник... и иныи въси наши молдавскыи боѧрє (Ясси, 1476 *BD* I, 209).

Див. ще **МИХАЮ.**

***МИХЪОУЛЪ** *див.* **МИХОУЛЪ.**

МИЧЕКЪ *ч.* (1) (*особова назва, стч.* Miček, *пор.* Миколаи): А при томъ были свѣдци: панъ Янъ Краковскій съ Тарнова... панъ Мичекъ Штанъ, подсудокъ Судомирскій (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мичекъ** (1408 *АкЮЗР* I, 6).

Див. ще **МИЧКО.**

МИЧЄЩИИ, МИЧЄЩЇИ *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): а господство ми... дали єсмо томо⟨у⟩... монастиро⟨у⟩ от Вѣликїи Тазлов... тотоу вишєписанною полѣноу... гдє било сєло на имѣ Мичєщии (Сучава, 1491 *BD* I, 452).

ФОРМИ: *наз.* **Мичєщии, Мичєщїи** (1491 *BD* I, 451, 452).

МИЧКО, МЫЧКО *ч.* (6) (*особова назва, стч.* Miček, *пор.* Миколаи): а при томъ были и свѣдъци панъ ходько быбелъскии панъ мичко мжюрувъскии (Перемишль, 1390 *P* 176); а свѣдковє на то панъ хрщєиъ судомирски(и)... панъ мичко кухмистръ вожикъ (Львів, 1399 *P* 59); а єщє при томъ были послы съ львова, што съ нами сєсє дѣло доконали, мычко куликовьскыи и зимиръстамъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мичко** 5 (1390 *P* 176; 1391 *P* 45; 1399 *P* 59; 1400 *P* 61; 1404 *P* 70); **мычко** 1 (1408 *Cost.* II, 633).

Див. ще **МИЧЕКЪ.**

МИЧКОВА *ж.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы... дали єсмы ємоу... зємлю о(т) пустини осадити себѣ сєла на имѧ козарєвци и ползаловци и вѣдинци и мичкова (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мичкова** (1431 *Cost.* I, 317).

***МИШИНЪ** *прикм.* (1): тѣмъ мы... дали єсми ємоу... васковцїи, мишино сєло, ажє мишѣ загубиль своє имѣнїє оу хитлѣньствы (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **мишино** (1435 *DIR«A»* 465).

Пор. **МИШѢ**

МИШКО *ч.* (12) (*особова назва, пор.* Михаилъ): а при том был... пан Мишко Глуский (Берестя, 1448 *AS* I, 44); А при том были... мєщанє бєрестейскии: Марко Гаврилович а Мишко Товдикинович (Берестя, 1466 *AS* I, 62—63); а тын люди о(т)чичи мои, на имѧ микоула... ива(н) з брато(м), мишко(м)... мають єму потому служити ка(к) єсть в тои зємли обычаи (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мишко** (1448 *AS* I, 44; 1458 *ОЖДМ;* 1463 *AS* I, 56; 1465 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 61, 63; 1482 *AS* I, 81); *род. одн.* **Мишка** (1475 *AS* I, 70); *ор. одн.* **мишко(м)** (1490 *Пам.*).

МИШКОВИЧ *ч.* (4) (*особова назва*): А при том были... пан Єско Мишкович, а пан Ромєйко (Київ, 1437 *AS* I, 34); А при том моємь записном листу был... ловчїй королєвь пан Янъ Мишкович (Добучини, 1487 *AS* I, 239).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мишкович** (1437 *AS* I, 34; 1451 *AS* I, 44; 1487 *AS* I, 239); *род. одн.* **Мишковича** (1437 *AS* I, 33)

***МИШКОВЩИНА** *ж.* (2) *назва земельної ділянки у Волинській землі*): И мы, того досмотревшы... тые есмо два слѣды, Мишковщину и Петровщину, Ганци есмо присудили (Троки, 1494 *РИБ* 560—561).

ФОРМИ: *род. одн.* **Мишковщины** (1494 *РИБ* 560); *знах. одн.* **Мишковщину** (1494 *РИБ* 560).

***МИШКОВЪ** *прикм.* (1): а прито(м) были... горностай ключни(к) киє(в)ский а пана мишко(в) снъ котовича богда(н) (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **мишко(в)** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

Пор. **МИШКО.**

***МИШУТИНИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): жаловалъ на(м) бояринъ смолєнски(и), коурило ивано(в) сы(н) сємєнова на дѧ(д)ковичо(в) свои(х) на о(р)тюха... а на фє(д)ца Мишутинича... што(ж) нє хотѧ(т) дати єму ровного дєлу оу во(т)чинѣ (Вільна, 1495 *ВК*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Мишутинича** (1495 *ВК*).

***МИШЧИЧЬ** *див.* **МЫШЧИЧЪ.**

МИШЬ *ч.* (4) (*особова назва, пор.* Михаилъ): а имать мишь служити кролєви стрѣльцємь на каждую воину (Перемишль, 1390 *P* 176).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мишь** (1390 *P* 175, 176); *дав. одн.* **мишєви** (1390 *P* 175, 176).

Див. ще **МИШѢ.**

МИШѢ *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Михаилъ): тѣмъ мы... дали єсми ємоу... васковцїи, мишино сєло, ажє мишѣ загубиль своє имѣнїє оу хитлѣньствы (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мишѣ** (1435 *DIR«A»* 465).

Див. ще **МИШЬ.**

МИШЮТИНЪ *ч.* (1) (*особова назва*): пєрвыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч)... озарьѧ мишютинъ (б. м. н., бл. 1392 *P* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мишютинъ** (бл. 1392 *P* 47).

МЇЄРИОУЛ, МЇЄРЇОУЛ *ч.* (2) *(особова назва):* а мы такождєрє и от нас єсмы дали и потвръдили слоугам нашим... тоє... сєло... на имѣ Миррєщїи, гдє был Иван Мїєрїоул (б. м. н., 1495 *BD* II, 87).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мїєриоул, Мїєрїоул** (1495 *BD* II, 87).

МЇЄРЛЪ *див.* **МИЄРЛЪ.**

МІЕТ *див.* **ИМѢТИ.**

МІҀLOVSZ *див.* **МИҀЛОУШЪ.**

***МЇҀОЛАИ** *див.* **МИҀОЛАЙ.**

МЇҀОУЛА *див.* **МИҀОУЛА.**

***МЇТРОПОЛЇЯ** *див.* ***МИТРОПОЛЇЯ.**

МІСНАJESZCZYI *див.* **МИХАЄЩИ.**

***МЇХАИЛОВЪ** *див.* ***МИХАИЛОВЪ** [1].

***МІХЫЛОВЪ** *прикм.* (1): печѦт кнѦзѦ міхылово (!) євнютєвича (Краків, 1386 *CEV* 9).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **! міхылово** (1386 *CEV* 9).

Пор. ***МИХИЛЪ.**

МЛИН *див.* **МЛИНЪ.**

***МЛИНОВНЫЙ** *прикм.* (3) *(про місце на річці)* придатний для спорудження водяного млина: а мы такождєрє єсми дали и потвєрдили слоузѣ нашємоу Станчюлоу аоурарю тоє прѦдрєчєноє мисто м⟨л⟩иновноє на Брѣдъцєл (Сучава, 1484 *BD* I, 286).

ФОРМИ: *наз. одн. с. зам. род.* коупил того миста **млиновноє** 1 (1484 *BD* I, 286); *знах. одн. с.* **млиновноє, м⟨л⟩иновноє** 2 (1484 *BD* I, 286).

МЛИНОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Млинівці: Кн⟨А⟩зю Семѣну Избаразкому... достал сѦ Ивановъ... а Млиновци (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80).

ФОРМИ: *наз.* **Млиновци** (1482 *AS* I, 80).

МЛИНЪ, МЛИНЬ, МЛИН, МЛЫНЪ *ч.* (231) млин (208): ана продала пєтрашкови радъцѣовьскому свою дѣднину и вотнину оу вѣки и дѣтємъ єго полъ става и со млиномъ и сь коръчмою (Перемишль, 1359 *P* 10); а кого коли исъпрѦчють людии к собѣ оу томъ мѣстѣ оу млина тыѣ люди далъ єсмъ имъ со всѣмъ правомъ (Смотрич, 1375 *P* 20); Про то я... зєписала есми, подлугъ слова мужа моего, князя небощика умовы: десятину къ светому Спасу къ Кобрыню, и зъ млына, што на рѣцѣ на Кобринцѣ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Сє азь панъ радоуль вицашпань марамоурє(ш)скы(м) (!) и жоупань ба(н)ко... даємо вѣдомо... ажє балица воєвода и драгъ мєщерь... дадошє о(т) своєго оурика три сєла манастирю и єдинъ млинъ (Сігет, 1404 *ГМ*); И оу томъ жє хотар⟨є да оучинит⟩ъ сєбѣ млинъ гдє оузмогоутъ (Сучава, 1438 *DBAc* 27); А к томоу оу мозыри придали єсмо ємоу сєло смоліговичи... з лѣсы с пасєками... со млыны... И со всѣми пожитки (Луцьк, 1452 *P* 161); А тамъ є(з)ди(л) єсми до коузмина ставовъ глѦдєти ино въ ку(з)минє ставъ со млыномъ алє споущать єго нє(ль)за (б. м. н., XV ст. *ИК*); и мы... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє имєнємъ ЗвѦгол... ... даємъ и записуємъ... из боры, из борътѦми, ис синожатмч... из млины и их вымилки (Вільна, 1499 *AS* I, 117);

(назви млинів у Молдавському князівстві): м л и н Б є ц и н (2): Ино ми... єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу Борчи... тоє... сєло... на имѣ Бєцєщїи, гдє бил млин Бєцин (Васлуй, 1497 *BD* II, 111); м л и н ъ В о у л п а ш є в ь (1): ТѦм мы... далї... єсми ємоу... сєла... и... млин гдє был млин Дєлцаг Пєтра... межи млином Воулпашевѣмъ и мєжи Жоуржа Плєшана (Сучава, 1468 *BD* I, 130); м л и н ъ К о с и ц и н ъ (1): А хотар да єст... почъньши от пискоу Бахлоуи... до млина Косицина (Сучава, 1468 *BD* I, 127); м л и н о н и ч к о в ъ (1): ино мы видѣвши мєжє ними доброє их воли... а ми... и от нас єсми ємоу дали и потвръдили и тоє половина сєло, от батърєщи... и тиж єсми ємоу дали и потвръдили она селишчє... на бахлоуєцѣ, гдє бил млин оничковъ (Сучава, 1493 *Cost. S.* 176); м л и н ъ П л є ш а н о у л о в ъ (1): ТѦм мы... далї... єсми ємоу... сєла... и... млин... межи млина Щєфоулова и межи млина Плєшаноулова (Сучава, 1468 *BD* I, 130); м л и н ъ Щ є ф о у л о в ъ (1): ТѦм мы... далї... єсми ємоу... сєла... и... млин... межи млина Щєфоулова и межи млина Плєшаноулова (Сучава, 1468 *BD* I, 130); м л и н ъ с н о в и д о в с к и и (1) *(назва млина у Галицькій землі):* и мы тако жъ... паноу михаилоу придає(м) нашы двѣ сєлѣ... исъ млиномъ сновидовски(м) (Снятин, 1454 *P* 163); б р а т а н о в ъ м л и н ъ (1) *див.* **БРАТАНОВЪ**;

доход від млина (14): мы алєксандръ воєвода... чины(м) знамєнито... ожє тотъ истинны слоуга на(ш) крачунъ пурчелєску(л)... дали єсмы ємоу... сєло єго поурчелєщи... и половина *млина*... въ томъ селѣ и ащє би инны млинъ оучинилсѦ оу томъ потоцѣ такожъ да боудєтъ половина отнина, ⟨а половина⟩ особою (!) *млина* да будєтъ дъщєрємъ микоулови (Сучава, 1429 *Cost.* I, 239); па(к) ли (бы) хоти(л) оу коломыи мєшкати ино придали єсми по(л) млина и мыта по(л) коломыско(г) (Снятин, 1454 *P* 163); я боулга(к) лисичи(н) сы(н) а михаило во(л)чкови(ч) чини(м) знамєнито... што(ж) нєбожчикъ оцѣ мои па(н) лисица записа(л) бы(л) стому николє поусты(н)скомоу манастырю половиноу селища ивани(н)цо(в) и половиноу пашни и сєножатєи и половиноу млына со вси(м) половиноу што к томоу сєлищоу издавна слоухало (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **млинъ, млинь, млин, мли(н)** 12 (1429 *Cost.* I, 239; 1437 *Cost.* I, 541; 1447 *Cost.* II, 273; 1453 *Cost.* II, 445; 1455 *Cost.* II, 549; 1468 *BD* I, 130; 1469 *BD* I, 134; 1492 *Cost. S.* 162; 1493 *Cost. S.* 176; 1497 *BD* II, 111 і т. ін.); **млынъ** 1 (XV ст. *ИК*); *зам. род.* от **млинъ, мли(н), млинь, млин** 9 (1442 *Cost.* II, 101; 1451 *Cost.* II, 403; 1453 *Cost.* II, 445; 1456 *Cost.* II, 569; 1479—1480 *Cost. S.* 105; 1484 *BD* I, 285; 1495 *BD* II, 44; 1497 *BD* II, 112); *род. одн.* **млиna** 20 (1375 *P* 20; 1429 *Cost.* I, 239; 1431 *Cost.* I, 317; 1448 *Cost.* II, 355; 1454 *P* 163; 1458 *DIR«A»* 512; 1468 *BD* I, 127; 1493 *Cost. S.* 176; 1495 *BD* II, 43; 1497 *BD* II, 118 і т. ін.); **млына** 4 (1401 *АкВАК* III, 2; XV ст. *ИК;* 1499 *ПИ* № 3); *дав. одн.* **млину** 5 (1375 *P* 20, 28; 1448 *Cost.* II, 359; 1458 *DIR«A»* 512; 1469 *BD* I, 134); **млиновы** 1 (1453 *Cost.* II, 445); **млинови** 1 (1445 *Cost.* II, 212); *знах. одн.* **млинъ, млинь, мли(и), млин** 39 (1375 *P* 20; 1404 *ГМ;* 1429 *Cost.* I, 269; 1438 *DBAc* 27; 1448 *Cost.* II, 342; 1457 *BD* I, 4; 1468 *BD* I, 130; 1479 *Cost. S.* 98; 1490 *BD* I, 394; 1499 *BD* II, 135 і т. ін.); **млина** 1 (1437 *Cost.* I, 541); *ор. одн.* **млиномъ, млиномь, млино(м), млином** 36 (1359 *P* 10; 1378 *P* 26; 1408 *Cost.* I, 61; 1436 *Cost.* I, 459; 1449 *Cost.* II, 385; 1458 *DIR«A»* 512; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1480 *BD* I, 246; 1490 *BD* I, 442; 1497 *BD* II, 117 і т. ін.); **млыномъ, тлупом** 5 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; XV ст. *ИК*; 1465 *GL* 176); *наз. мн.* **млины** 3 (1446 *ПГСПМР;* 1448 *Cost.* II, 313); **млиновє** 1 (1462 *Cost. D.* 11); *зам. род.* от **млины** 3 (1446 *ПГСПМР;* 1472 *BD* I, 169, 170); от **млини** 1 (1488 *BD* I, 355); *род. мн.* **млиновъ, млино(в), млинов** (1445 *P* 148; 1448 *Cost.* II, 313, 314, 324; 1468 *BD* I, 130); *дав. мн.* **млиномъ, млиномь, млино(м), млином** 7 (1446 *ПГСПМР;* 1448 *Cost.* II, 313, 314; 1462 *Cost. D.* 10; 1468 *BD* I, 130; 1473 *BD* I, 181); **млина(м)** 1 (1458 *DIR«A»* 512); *знах. мн.* **млины** 20 (1429 *Cost.* I, 258; 1435 *Cost.* II, 682; 1443 *Cost.* II, 120; 1445 *Cost.* II, 211; 1446 *Cost.* II, 251; 1452 *Cost.* II, 422; 1457 *BD* I, 4; 1458 *DIR«A»* 512; 1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257 і т. ін.); **млини** 4 (1466 *BD* I, 95; 1473 *BD* I, 181; 1475 *BD* I, 200; 1488 *ДГСПМ*); *ор. мн.* **млины** 17 (1421 *Cost.* I, 142; 1424 *P* 100; 1433 *P* 119; 1437 *P* 136; 1445 *P* 148; 1447 *Cost.* II, 288; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1462 *Cost. D.* 10; 1492 *АЛМ* 30; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **млини** 10 (1468 *BD* I, 126; 1479 *BD* I, 221; 1488 *BD* I, 356; 1489 *BD* I, 376, 377; 1491 *BD* I, 464; 1499 *BD* II, 153, 154); **млыны, мълыны** 14 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1434 *P* 128; 1437 *AS* I, 34; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1452 *P* 161; 1466 *AS* I, 62; 1468 *BD* I, 125 і т. ін.); **млынами** 1 (1498 *ГВКОО*); *місц. мн.* **на млино(х)** (1453 *Cost.* II, 461, 492; 1454 *Cost.* II, 517; *ПГПММ;* 1456 *ГПХМ;* 1458 *DIR«A»* 512; *ПГСММЦ*).

***МЛЫНАРЬ** *ч.* (2) мельник, млинар: Ѳра(н)ци(к) а Ѳа(л)ко индри(х) три(и) братєнїкы дєржали одно(г) млынарѧ... Ѳа(л)ко жаловалъ на индриха и(ж)бы ємоу млынарѧ не исправєдливє выда(л) (XV ст. *ВС* 23—23 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **млынарѧ** (XV ст. *ВС* 23, 23 зв.).

***МЛЫНИСЧЕ** *див.* ***МЛЫНИЩЕ.**

***МЛЫНИЩЕ** *с.* (2) місце біля млина: узривъши есмо знаменитую намъ служъбу... пана Петра Ланевича кирдеевича Мылского... мы... дали есмо ему... село Вербяев... с полмы, з ролями, з гаи... з ловы, з ловищи, з ловисками, з реками, з речищами, с озеры, с озерищи, со млины, со млынищи (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); будутъ воны тое село... держати... и зъ лесами изъ борами, и зъ дубровами... и зъ ставами и зъ ставищами зъ млынами з млынисчами и зъ ихъ вымелками (Троки, 1498 *ГВКОО*).

ФОРМИ: *ор. мн.* **млынищи** 1 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); **млынисчами** 1 (1498 *ГВКОО*).

МЛЫНЪ *див.* **МЛИНЪ.**

***МЛЬДОВСКИИ** *див.* **МОЛДАВСКЇИ.**

МЛѢЧКО *ч.* (2) (особова назва): пан Млѣчко печат приложил (Добучини, 1487 *AS* I, 240).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Млѣчко** (1487 *AS* I, 239, 240).

***МНИХЪ** *ч.* (3) (*цсл.* мънихъ) монах: дали єсмо на вѣки тои млинъ и мѣсто оу млина къ цркви и тымъ мнихомъ казателєвого закону (Смотрич, 1375 *Р* 20); а по сємоу записаню нєнадобѣ вступати сѧ свѣтским попом в тот клѧштур, лише мнихом (б. м. н., 1443 — 1452 *AS* I, 39).

ФОРМИ: *дав. одн.* **мниху** (1443 — 1452 *AS* I, 39); *дав. мн.* **мнихомъ, мнихом** (1375 *Р* 20; 1443 — 1452 *AS* I, 39).

Див. ще ***МОНАХ.**

***МНОГЛѢТНЫ** *прикм.* (1) довголітній: Бъдага (sic.— *Прим. вид.*) прости и дамоу дароуе жнвот вѣчны издє многлѣтны живот (б. м. н., 1464—1496 *Gh. S*).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **многлѣтны** (1464—1496 *Gh. S*).

МНОГО *присл.* (53) багато (52): а притом были свѣдци... много было доброи дружины при том (Судомир, 1361 *AGZ* 6); иныхъ много было при томъ добрыхъ люди полѧнъ и руси (Львів, 1399 *Р* 59); жалуютъ намъ брашєвлѣнє, аже по ти(х) сторонъ много ишкоды чинѧтъ людємъ и(х) (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 677—678); Пишемъ вашей милости, ижъ билъ намъ чоломъ попъ Вавила отъ светого Спаса отъ Столъпа, а сказываетъ, что же дей обидъ чинитъся ему велъми много (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); але коли боудєтъ намъ надобы или соукно или инаѧ торговлѣ, или много или мало, а мы алибо наши мытници абы торговали и заплатоу дилавши и надобное оузѧти (Сучава, 1460 *BD* II, 275); ино таѧ зємля много залєгла поуста ничого с нєє нє хоживало (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93); Але видимо оу томъ листу твоєє милости много рєчей прыложено, яко мы нє жедали такового листоу отъ твоєє милости и имели єсмо о томъ много рєчей исъ послы твоєй милости (б. м. н.. 1496 *BD* II, 401);

дуже (1): kolizby nineczy tot wasz posoł iechał czerez naszuiu zemliu k niemu, ludiem by zdiesie mnoho serdcia upało motwiliby: koroł za nim stoit a uze nas iemu widaiet (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

МНОГОГРѢШНЫИ *прикм.* (2) (*цсл.* многогрѣшьнъ) дуже грішний, многогрішний: а пана самашко(в) (так.— *Прим. вид.*) приказъ писа(л) многогрѣшныи сна(к)сарь вєликого кнзѧ писарь (Острог, 1437 *Р* 137); а прика(з) кнзѧ борисо(в)... многогрѣшныи снакъсарь писа(л) (Луцьк, 1438 *Р*139).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **многогрѣшныи** (1437 *Р* 137; 1438 *Р* 139).

***МНОГЫИ** *прикм.* (44) численний (42): Сє Ѧзъ Федоръ данильєвичь исъ братомъ своимъ михаиломъ дала єсва правду... королю польскому л(и)товскому дѣди(ч) и ру(с)кому (так.— *Прим. вид.*) иныхъ многихъ зємль господарєви (б. м. н., бл. 1386 *Р* 30); nekotoryże naszy uże u ich zemli a dannyje wołosty mnohyie prystalisia k nam, dadsia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); почонъ здавна и досюлѧ, съ вашими прєдъки наши прєдъки отъцы и дѧди наши, коли были оу приѦзьни и въ братъстве ино мєжи ними тогды многиє доброты были (б. м. н., 1484 *ЯМ*); а къ нєдругомъ єго къ Охъматовымъ дєтємъ посылаєшъ... да и въ ыныхъ дєлєхъ во многихъ по докончанью и по крєстъному цєлованью єму нє исправляєшъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

(у знач. іменника) багато хто (1): и многыи нєисправнє бралї а людємь крывъды чинїлї (XV ст. *ВС* 22);

◇ **на миозѣ** (1) за високу ціну, дорого: никто да нѣ волєнъ продаті ѫ ни на мнозѣ ни на малѣ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **миого** (1448 *Cost.* II, 305; 1480—1484 *BD* II, 369); *місц. одн. с.* **на мнозѣ** (1401 *ЗКЄ*); *наз. мн. ч.* **многыи** 1 (XV ст. *ВС* 22); *наз. мн. ж.* **многиє, mnohyie** 2 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1484 *ЯМ*); **мно(г)** 1 (1449 *Cost.* II, 385); *род. мн.* **многыхъ, многы(х)** 10 (1388 *Р* 36; *SL* 678; 1404 *Cost.* II, 625; 1407 *Р* 72; 1411 *Р* 76; 1422 *Р* 97; 1433 *Cost.* II, 650, 652; *1*436 *Cost.* II, 697; XV ст. *ВС* 12 зв.; 1467 *BD* II, 297 і т. ін.); **многихъ, многих, многи(х), mnohich, mno(h)ich, (многи)хъ** 18 (бл. 1386 *Р* 30; 1389 *РЕА* I, 28; 1394 *Р* 53; 1399 *Р* 59; 1403 *ДГМ;* 1408 *АкЮЗР* I,6; 1413 *ОБРН* 115; 1433 *Р* 120; 1439 *Cost.* II, 712; 1478 *ОБРН* 130 і т. ін.); **многъ(х)** 1 (1407 *Р* 72); *зам. дав. мн.* и ины(х) **многы(х)** зємлѣмъ господаръ 1 (1435 *Cost.* II, 681); *дав. мн.* **многымъ** 1 (1435 *Cost.* II, 687); **многимь, многим, многи(м)** 3 (1435 *Cost.* II, 678; 1468 *BD* II, 301; 1479 *BD* II, 351); *знах. мн. ч.* **многих** (1478 *AS* III, 17); *місц. мн.* **на (во) многихъ, многи(х)** (1404 *Р* 70; 1499 *BD* II, 448).

***МНОЖИТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) збільшуватися, множитися: а пєнєзї даваю(т) на запїсы а лїхвы нє дають два годы штобы сѧ и(м ли(х)ва множила (XV ст. *ВС* 29 зв.).

ФОРМИ: *баж.-ум . сп. 3 ос. одн. ж.* **штобы сѧ... множила** (XV ст. *ВС* 28 зв.).)

МНѢ *присл. в. ст.* (1) (*цсл.* мьнє) менше: а мы сказоуємь штобы то было очїщєнїє двєиа(д)цє(т)ма свє(т)кома добрыма а нє мнѣ (XV ст. *ВС* 32).

Див. ще **МЄНШИ.**

Пор. **МАЛО, НАМНЄ.**

***МНѦТИН** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* М'ятин: Сє я кн(Ѧ)зь Юри Василєвич Острозского продал єсми... пєрвоє село МнѦтин, дроугоє село Головчичи... со всем с тым, што к тым селам здавна тѦгнєт вѣчно и нєпорушно (Берестя, 1448 *AS* I, 44).

ФОРМИ: *знах. одн.* **МиѦтин** (1448 *AS* I, 44).

МНѦТИНЬСКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были свѣтки добрыи людє кнзь глѣбъ ивановичь панъ михаило нѦкевичь панъ нєлюбъ панъ игнатко мнѦтиньскии слоуги королєвы (б. м. н., 1463 *ГГЯ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мнѦтиньскии** (1463 *ГГЯ*).

! МОВЖДЫ ⟨ЗАВЖДЫ⟩ (1): а ми мовжды (!) бы єсмо были хотѣли коу досвѣтьчѣнью и(х) правды алюбо хитрости о(т)сю(л) с короуны нѣкоторыи паиы радныи коу покоушѣнью таковы(х) тадынковъ к ва(м) до кнзьства вєликого послати кдыжь с короуны до проусъ тѦгне(м) з божьею помочью (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. **ЗАВЖДЫ.**

***МОВИЛА** *ж.* (1) (*молд.* мовилэ «пагорб») могила, пагорб: тѣ(м) мы... дали єсми єму два сєла оу нашєю зємлю оу молдавско(м) (!) подли мови(л) юка(ш), на имѣ жидєщїє и авєрщиє (Сучава, 1438 *Cost.* II, 7).

ФОРМИ: *род. одн.* **мови(л)** (1438 *Cost.* II, 7).

Див. ще **МОГИЛА** [1].

МОВИТИ, МОВИТЬ *дієсл. недок. і док.* (40) (що кому) говорити, казати, сказати, мовити (29): Teź jestliby... nahabał... mowiaczi, iżby jemu swoju zastawu zastawił (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); ведже оны не хотилы, мовячи: «не поѣдемъ тамъ (!)» (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); а мовили пєрєд

нами и рукоу дали собѣ с того нє выступити, тверъдо дєржати (Луцьк, 1463 *AS* I, 56); И Нагорка и Шпица... въступили съ нимъ у еднан⟨ь⟩е... и мовили намъ, абыхмо имъ того еднанья допустили (Краків, 1489 *РИБ* 433); Борисъ мовилъ: ты ми первей примовилъ; а Костянтинъ мовилъ: ты мя первей назвалъ татемъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); и Θє-(д)ко мови(л) пєрє(д) нами штожъ тыи люди зъдавна осочники бывали того двора любєцького звєръ сочывали на ты(х) пано(в) котории пєрє(д) тымъ тотъ дворъ любєчъ дєръжывали (Вільна, 1499 *ВФ*);

(о що) говорити, казати (про що) (3): я маю зо всими тыми о отчизнє своєй мовити и оправовати єи (Луцьк, 1494 *AS* I, 101); тогды они хотѦ(т) сами с ни(м) о то мовити а сво(и) су(д) очистити (Вільна, 1495 *ВМЗД*);

(на кого) наговорювати, обвинувачувати (кого) (7): А што есми на брата своего мовилъ, штобы не з делного платилъ за Микуличы, ино ся есми доведалъ, што и з делъного платилъ (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); И мы Бориса спытали: мовилъ ли еси на него тые слова, жебы онъ семь волостей нашихъ закралъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83);

(проти чого) заперечувати, оскаржувати (що) (2): а мнѣ хвє(д)цє па(ш)ко(в)ои дохновича напроти(в)коу то(г) ничо(г) нє мови(ти) ани дѣтє(м) мои(м) и ни бли(ж)ны(м) мои(м) з родоу моє(г) (Луцьк, 1490 *ЗХП*); И Борисъ передъ нами рекъ: мовилъ деи ему противъ его словъ, што мя онъ назвалъ лихого батька сыномъ зрадичомъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *інф.* **мовити, мови(ти)** 7 (1490 *ЗХП;* 1492—1493 *ПВФЧ;* 1494 *AS* I, 101; 1495 *АЛМ* 84; *ВМЗД*); **мовить** 1 (1495 *АЛМ* 83); *теп. 1 ос. одн.* **мовлю** (1495 *АЛМ* 83); *3 ос. одн.* **мовить** 2 (XV ст. *РИБ* 609, 610); **мовитъ** 1 (1498 *АЛМ* 169); *перф. 1 ос. одн. ч.* **мовилъ** 3 (1495 *АЛМ* 83; 1498 *АЛМ* 163); **єсми... мовилъ** 1 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *2 ос. одн. ч.* **мовилъ** 1 (1495 *АЛМ* 83); **мовилъ... еси** 1 (1495 *АЛМ* 83); *3 ос. одн. ч.* **мовилъ, мови(л), мовил** (1475 *AS* I, 70; 1495 *АЛМ* 83, 84; 1498 *АЛМ* 159; 1499 *ВФ*); *3 ос. одн. ж.* **мовила** (1495 *ВМБС*); *1 ос. мн.* **єсмо... мовили** (1496 *BD* II, 405); *3 ос. мн.* **мовили** (1463 *AS* I, 56; 1489 *РИБ* 433; 1495 *АЛМ* 83, 88); *майб. 1 ос. одн.* **буду мовити** (1495 *АЛМ* 84); *3 ос. мн.* **хотѦ(т)... мовити** (1495 *ВМЗД*); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **абы... мовили** (1494 *BD* II, 387); *нак. сп. 2 ос. одн.* **мовъ** (1495 *АЛМ* 84); *дієприсл. одноч.* **мовичи, мовѦчи, mowiaczi** 3 (1388 *ZPL* 103; 1430 *ГВКЛ* 7; 1499 *AS* I, 117); **мовечи** 1 (1478 *AS* III, 17); *предик. пас. дієприкм.* **мовєно** (1462 *BD* II, 284).

Див. ще **МОЛВИТИ.**

МОГИЛА[1], МОГЫЛА, МОГИЛЪ *ж.* (173) могила, пагорб (108): а хотарь имъ нижни о(т) марышевъци... на ту сторону серєта оу нижнимъ коньци полѦны могыла (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); а ту исыпали могилу мєжи дубо(м)ъ а мєжи буко(м)ъ на полку (Галич, 1404 *P* 68); А потол заѣхали имъ колтовєцкое пєрєхрєстьє а по вєликоую могилу (Зудечів, 1411 *P* 79); тамъ же одъ той могылы у гору рички Вышни, где пришлисмо и пришедши тамъ где впадаетъ ричка Дидовка и тамъ засталысмо пана Даныла (Новоселица, 1430 *ГВКЛ* 8); пытали єсмо Старыхъ боярь... што была зємлѦ о(т)шла о(т) склѣнѦ къ блудову оу десѦтину ино то єсмо опѦтъ привєрнули къ Склиню по высокую могилу ѣдучи к пустомыту (Луцьк, 1445 *P* 150); мы стефа(н) воєво-(да)... знамєнито чини(м)... о(ж) пріидо(ш) пръ(д) нами... млбнык̃ наши (!)... а(р)хїма(н)дри(т) Бистрьїческого монастиръ... и испроси(л) о(т) на(с) себе потвръжденіє съ оури(к) на и(х) старое бранище хота(р)... о(т) доуба... просто чєрєсъ полѣ на могїлоу а толѣ (!) могїлоу простї на роуптоуроу (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121); А хотар томоу... сєлоу... да єст... от новою могилоу що єст выше Вїєксоурїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 148);

(назви могил у Молдавському князівстві): м о г и л а Д о м н є в а (1): А хотарь тоє сєло... до могила До⟨м⟩нєва (Сучава, 1479 *BD* I, 221); м о г и л а д о у п н а т а (1): а хота(р) тои половина сєло... наи (sic.— *Прим. вид.*) краи рѣдю моги(л) доу(п)ната (Сучава, 1488 *Cost. S.* 127); м о г и л а р о у с о в а (1): а хотарь... дѣломъ проутовѣ(м) на могылу роу(с)овоу та тѣмь дѣломь на... могылоу малоую (б. м. н., 1415 *Cost.* I. 121—122); в о р л о в а я м о г и л а (2) *див.* ***ВОРЛОВЫИ**; Г р и ц е в а м о г и л а (1) *див.* ***ГРИЦЄВЪ**; д о д о в а м о г ы л а (1) *див.* ***ДОДОВЬ**; д у п є л н а я м о г ы л а (2), м о г и л а д о у п л ѣ н а я (1) *див.* ***ДУПЄЛНЫИ**; д о у р н а я м о г и л а (2) *див.* ***ДОУРНЫИ[1]**; Z b o r n y i M o h y ł y (1) *див.* ***ЗБОРНЫИ**; м о г и л а к о п а н а (22), к о п а н а м о г и л а (26) *див.* **КОПАТИ**; М е д в и ж а м о г и л а (1) *див.* ***МЕДВИЖИИ**; Р о с к о п а н и ц а - м о г и л а (1) *див.* ***РОСКОПАНИЦА**; р о т ы м п а н о в а м о г и л а (1) *див.* ***РОТОМПАНОВЪ**; ч у д о в а м о г и л а (1) *див.* ***ЧУДОВЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **могила, моги(л)** 16 (1392 *Cost.* I, 7; 1400 *Cost.* I, 37; 1414 *Cost.* I, 111; 1446 *Cost.* II, 270; 1488 *ДГСПМ; Cost. S.* 127; 1492 *Cost. S.* 162 і т. ін.); **могыла** 2 (1392 *Cost.* I, 7); *зам. род. одн.* оу єдна **могила**, до **могила** До⟨м⟩нєва 2 (1479 *BD* I, 221); *зам. знах.* оу єдна **могилъ** копана 2 (1479 *BD* I, 221); *род. одн.* **могилы** 10 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2, 3; *бл.* 1400 *Cost.* I, 27, 37; 1404 *P* 68; 1423 *DIR«A»* 447; 1429 *Cost.* I, 280; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); **могили** 8 (1491 *Cost. D.* 37; 1492 *BD* I, 510; *Cost. S.* 162; 1493 *BD* II, 27; 1497 *BD* II, 100); **могыли** 3 (1415 *Cost.* I, 121; 1424 *Cost.* I, 162; 1425 *Cost.* I, 173); **могылы** 4 (1400 *DIR«A»* 433; 1430 *ГВКЛ* 8); **мохили, мохил(и)** 2 (1466 *BD* I, 110; 1468 *BD* I, 128); **мохи(л)** 1 (1456 *Cost.* II, 882); *зам. знах.* хотарь... є(ст)... поутємь на дроугои **могылы** 2 (1400 *DIR«A»* 433); *дав. одн.* **могили** 1 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); **могилы** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *знах. одн.* **могилоу, могилу, могїлоу** 80 (1393 *Cost.* I, 13; *бл*, 1400 *Cost.* I,27; 1411 *P* 79; 1425 *Cost.* I, 168; 1428 *Cost.* I,209; 1445 *P* 150; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1490 *ДГСХМ;* 1493 *BD* II, 15; 1499 *BD* II, 148 і т. ін.); **могылоу, мог⟨ылоу⟩** 6 (1400 *DIR«A»* 433; 1415 *Cost.* I, 121; 1424 *Cost.* I, 162); **мохилоу** 1 (1468 *BD* I, 128); **мохи(л)** 1 (1425 *Cost.* I, 168); **! мигилу** 1 (1425 *Cost.* I, 168); *зам. род.* от (до) **тон могилоу, могїлоу** 16 (1425 *Cost.* I, 168; 1428 *Cost.* I, 209, 224; 1446 *Cost.* II, 270; 1458 *Mih. Doc.* 121; 1488 *BD* I, 356; *ДГСПМ;* 1492 *BD* I, 510; *Cost. S.* 162; 1495 *BD* II, 63; 1499 *BD* II, 148); от... **мог⟨ы⟩лоу** 1 (1456 *Cost.* II, 569); до **мохилоу** 1 (1425 *Cost.* I, 168); *місц. одн.* **на могилы** 1 (1400 *DIR«A»* 433); **на могылы** 4 (1400 *DIR«A»* 433; 1411 *DIR«A»* 439); *наз. мн.* **могилы** (1425 *Cost.* I, 169); *род. мн.* **mohył** 1 (1420 *AS* I, 25); **моги⟨...⟩** 1 (1446 *ПГСПМР*); *знах. мн.* **могилы** 1 (1446 *ПГСПМР*); **могили** 1 (1493 *BD* II, 15); *ор. мн.* **могылами** (1438 *DBAc* 27).

Див. ще ***МОВИЛА.**

МОГИЛА[2], МОГЫЛА, МОХИЛА *ч.* (86) *(особова назва)*: А на то єст ... в. п. Мохила чашника (Сучава, 1490 *BD* I, 437); И оустал пань Могила чашник та заплатил оуси тоти пинѣзи рл злат оу роуки Стани (Сучава, 1491 *BD* I, 447); А на то єст... в. п. Могыла чашника (Гирлов, 1499 *BD* II,155).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Могила** 3 (1491 *BD* I, 447; 1499 *BD* II, 425, 444); **Мохила** 1 (1491 *BD* I, 464); *зам. род.* в. п. **Могила** 38 (1491 *Cost. S.* 153; 1493 *ПГВСП;* 1494 *BD* II, 37; 1495 *ВАМ* 71; 1496 *BD* II, 93; 1497 *BD* II, 96; 1499 *BD* II, 144; XV ст. *НРРГ;* 1500 *BD* II, 173; *Cost. S.* 231 і т. ін.); **Мохила, мохила** 41 (1490 *BD* I, 437; 1491 *BD* I, 449; *Cost. S.* 157; 1492 *BD* I, 505; 1493 *BD* II, 33; 1494 *BD* II, 38; 1495 *BD* II, 39; *Cost. S.* 194; 1497 *Cost. S.* 209; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **Могыла** 1 (1499 *BD* II, 155); *зам. дав. одн.* нашємоу вѣрномоу паноу **Могила** 2 (1491 *BD* I, 447).

***МОГИЛИЦА** *ж.* (3) пагорбок, могилка, невелика могила: а хотаръ... є(ст) ... чєрє(с) вєликою долиноу та дѣломъ на вєликоую могилоу на столпъ... а о(т) толѣ обєрнєтъ

попєрєкъ чєрє(с) долиноу по(д)ли могилици попєрєкъ на липоу що є(ст) поспо(л) с тополєю (Сучава, 1446 *ПГСПМР*); а хота(р) тои поустини на верхъ долины... до оусти сто(л)пъ, нижє могилицоу, та прости на дѣ(л), на малои могилици, та чєрє(с) долини, на могилоу великою (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).

ФОРМИ: *род. одн.* **могилици** (1446 *ПГСПМР*); *знах. одн. зам. род.* ниже **могилицоу** (1453 *Cost.* II, 445); *місц. одн.* **на могилици** (1453 *Cost.* II, 445).

Див. ще ***МОГЫЛКА.**

***МОГИЛКИ** *мн.* (1) *(назва урочища у Волинській землі):* а обрубъ земленый тому именицу моему... межою конецъ нивъ подворищныхъ Хренницкихъ до Могилокъ и Язвинокъ (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *род.* **Могилокъ** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

МОГИЛЪ *див.* **МОГИЛА** [1].

***МОГІЛА** *див.* **МОГИЛА** [1].

МОГОВИЩЄ *с.* (1) ◇ Моговищє малоє (1), ⟨Моговищє⟩ великоє (1) *(назва луки в Перемишльській землі):* И къ тымъ дворищомъ, што суть поля того зобопулъ лѣса Стручина, лука Моговищє малоє и великоє, што къ тому городищу слушало, даємъ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Моговищє** (1408 *АкЮЗР* I, 6).

***МОГОРИЧНИКЪ** *ч.* (1) свідок при угоді, якого частують учасники угоди: А при томъ были могоричници: на имя Войтко, конюшій Волковискій, и сь сыномъ Миколаємъ, Пашко и Митко (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *наз. мн.* **могоричници** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

МОГОРИЧЬ *ч.* (3) (ар. macharidż «витрати») *(початунок для свідків якоїсь угоди)* могорич: А питъ могоричь оу бысицкого оу дому за копу грошій (Перемишль, 1359 *Р* 10); А питъ моричь (!) в олеша оу дому за полъ гривны грошовъ (Перемишль, 1378 *Р* 26).

ФОРМИ: *наз. одн.* **могоричь** 2 (1359 *Р* 10; 1366 *Р* 12); **! моричь** 1 (1378 *Р* 26).

***МОГОШЄВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмжє мы... даємъ и дали єсми панїи нѣги... ⟨сєло на⟩ имѧ прѣдрєченныѧ половина сєла могошєва (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 14—15).

ФОРМИ: *род. одн.* **могошєва** (1438 *Cost.* II, 15).

Див. ще **МОГОШЄЩИ.**

МОГОШЄЛОВЪ *прикм.* (1): И такожъ прїидє прѣ(д) нами и пръ(д) нашими боѧрє грозавъ снъ могошєловъ о(т) виннѣ... и продалъ своѧ чѧ(ст), половина сєла оу ⟨могошєва⟩ (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 14).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **могошєловъ** (1438 *Cost.* II, 14).

МОГОШЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)* прото(ж) мы... дали єсми на(ш) ли(ст)... на то... щобы ходили добровольно... и щобы неплатили мыто... ни оу васлуй, ни у цоцори(н) бро(д), а ни оу могошещи, а ни оу романовоу тръгоу (Котнари, 1454 *Cost.* II, 508).

ФОРМИ: *наз. зам. місц.* оу **могошещи** (1454 *Cost.* II, 508).

Див. ще ***МОГОШЄВЪ.**

МОГЫЛА [1] *див.* **МОГИЛА** [1].

МОГЫЛА [2] *див.* **МОГИЛА** [2].

***МОГЫЛКА** *ж.* (2) пагорбок, могилка, невелика могила: о(т) бортного доубьѧ попєрє(к) доубровы к могылка(м) о(т) могыло(к) попєрє(к) рѣки соукилѧ к дорозѣ (Зудечів, 1413 *Р* 83).

ФОРМИ: *род. мн.* **могыло(к)** (1413 *Р* 83); *дав. мн.* **могылка(м)** (1413 *Р* 83).

Див. ще ***МОГИЛИЦА.**

***МОГЫЛНОЄ** *с.* (1) *(назва села у Віленському воєводстві):* Сє азъ... ан(д)рє(и) владимирови(ч)... о(т)писалъ єсмь своєи женѣ Кнгни марїи и свои(м) дѣтє(м) и єє дѣтє(м) свою очиноу, и свою выслоугоу... имѣнїє пръвоє, а иноу (!) словєнескъ могылноє... каменецъ. логожескъ (Київ, 1446 *Р* 154).

ФОРМИ: *знах. одн.* **могылноє** (1446 *Р* 154).

***МОДРОУЗЪ** *ч.* (4) *(особова назва молд., пор. болг.* Мъ̀дро): А на то єст... в. п. Илїаша Модроуза (Сучава, 1458 *BD* I, 6); А на то єст вѣра... Иляша Модроуза (Сучава, 1460 *BD* II, 270).

ФОРМИ: *род. одн.* **Модроуза** (1458 *BD* I, 6; *BD* II, 262; *DIR«A»* 512; 1460 *BD* II, 270).

МОЄНЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и ми дали єсми ємоу... двѣ селѣ иа имѧ моенещи и тътєщи (Сучава, 1439 *Mih.* 205).

ФОРМИ: *наз.* **моєнєщи** (1439 *Mih.* 205).

***МОЖЕЙКОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* и тая Ганка мешкала на той дѣльницы мужа своего на вдов⟨ъ⟩емъ стол⟨ь⟩цы до тыхъ часовъ, поки пошла замужъ за Юшка Можейковича (Троки, 1494 *РИБ* 560).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Можейковича** (1494 *РИБ* 560).

***МОЗЫРЬ** *ч.* (2) *(назва міста у Київській землі):* А к томоу оу Мозыри придали єсмо ємоу сєло смолиговичи данники Из данью И со всѣми тыми дохо(д) И приходы што к тымъ сєломъ Исъстародавна слоушало и тѧгло (Луцьк, 1452 *Р* 161); Пысанъ въ Мозыри, октоврія трынадцятого дня (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 23).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу (въ) Мозыри** (1452 *Р* 161; 1498 *ГВКЛ* 23).

МОИ *займ.* (658) *(вказує на те, що належить особі оповідача або має відношення до нього)* мій: А по семъ ненадобе вступоватись ни детемъ моимъ, ни внучатомъ, ни всему роду моему до века, ни въ люды церковныя, ни во вся суды ихъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); Сє жє коли ~сна моєго изьмлтсѧ (так.— *Прим. вид.*) валфромѣя а по єго животѣ кого ~бъ избьрєть (так.— *Прим. вид.*) и ~стыи никола тому всє (то) што к цр(к)ви прєдалъ єсмь и своєю братиєю (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8); Я Семенъ с колковъ по повелѣнію господина цтя моего уписалъ есми въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастыру родители наши (Київ, 1398 *ДГПМ*); ⟨а на⟩ то вѣра моѧ вышєписаннаго алєксандра воєводы и вѣра дѣтеи моихъ и вѣра брата моєго жюпана богдана (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56); а вонъ нє досмотривши моєѣ вѣрноѣ служибы (!) и вєлѣлъ мѧ имить бє(з) моєѣ вины и бє(з) права чєрє(с) намолъвоу моихъ (нє)приѧтюлъ и вєлѣлъ мѧ былъ избавить горла моєго и жоны моеѣ и дѣтии моихъ имѣниѧ моєго и чти моєѣ (Кременець, 1434 *Р* 129—130); И на то давалъ зятю моему и дочце моей сесь лист под моею печатью (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); и Их Милость на мою прозбоу то вчинили и пѣчати свои приложили к семоу моємоу листоу (Дрyцьк, 1492 *AS* III, 24); A па twerdost toho diła y peczat iesmo swoyu pryłozył k semu moiemu łystu (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **мои, мой, мо(и)** 73 (1366 *Р* 14; 1398 *ЗЛЕІК;* 1424 *Р* 104; 1454 *AS* III, 10; 1461 *AS* I, 54; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1478 *AS* III, 17; 1489 *РИБ* 431; 1496 *BD* II, 401; 1499 *BD* II, 449 і т. ін.); **!мо** 1 (*бл.* 1386 *Р* 30); *род. одн. ч., с.* **моєго, моего, моє(г)** 80 (бл. 1350 *Р* 8; 1376 *Р* 22; 1398 *ДГПМ;* 1407 *Cost,* I, 56; 1434 *Cost.* II, 667; 1443—1452 *AS* I, 39; 1448 *Cost.* II, 305; 1453 *Cost.* II, 453; 1466 *AS* I, 60; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **мойго** 1 (1490 *ЗХП*); *дав. одн. ч., с.* **моєму, моємоу, ⟨мо⟩емоу, moiemu** 84 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI,3; *бл.* 1386 *Р* 30; 1398 *ЗЛЕІК;* 1434 *Р* 130; 1448 *Cost.* II, 305; 1465 *AS* I, 57; 1475 *AS* I, 72; 1485—1500 *AS* I, 121; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **моимоу** 2 (1490 *ЗХП*); *дав. зам. род. ч.* владыкы **моемоу** 1 (1491 *BD* I, 451); *знах. одн. ч.* **мои** 12 (1434 *Р* 130; п. 1450 *ПИ* № 9; 1466 *AS* I, 63; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1481 *AS* I, 77; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1492 *AS* III, 24; 1495 *АЛМ* 89; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1496 *BD* II, 402); **моєго** 3 (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1484 *ЯМ*); *ор. одн. ч., с.* **моимъ, моимь, моим, мои(м)** (*бл.* 1386 *Р* 30; 1401 *Р* 64; 1415 *Cost.* I, 116; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1461 *AS* I, 53; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1481 *AS* I, 77; 1488 *AS* I, 88; *бл.* 1500 *ПИ* № 2 і т. ін.); *зам. ор. мн.* **ис моимъ**

сынъми 1 (1392 *Cost.* 1,7); *місц. одн. ч., с.* **въ (оу, на, по, при) моємъ, моемь, моєм, моє(м)** 27 (1386 *P* 33; 1398 *ДГПМ;* 1427 *P* 108; 1435 *P* 133; 1449 *АЛМ* 8; 1466 *AS* I, 61; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1481 *AS* I, 77; 1489 *AS* I, 89; 1499 *АСД* VI, 2 і т. ін.); **по моюмъ** 2 (1434 *P* 130, і31); *зам. ж.* **оу моємъ** земли 1 (1437 *DIR* № 8); *кл. ф.* **мои** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); *наз. одн. с.* **моє** (1428 *P* 111; 1449 *АЛМ* 8; 1489 *AS* I, 89); *знах. одн. с.* **моє** (1385 *P* 28; 1427 *P* 108; 1443—1446 *P* 147; 1466 *AS* I, 61; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1484 *ЯМ;* XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; поч. XV ст. *ВОРСР* 177; *P* 76; бл. 1500 *ПИ* № 2 і т. ін.); *наз. одн. ж.* **моя, моѧ** 32 (1392 *Cost.* I, 8; бл. 1400 *Cost.* I, 27; 1407 *Cost.* I, 56; 1440—1492 *АкЮЗР* II 105; 1449 *АЛМ* 8; 1454 *AS* III, 10; 1465 *AS* I, 57; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1492 *AS* III, 23; 1498 *АЛМ* 169 і т. ін.); **моа** 3 (1400 *DIR«A»* 433; 1401 *RIR;* 1411 *Cost.* I, 84); *род. одн. ж.* **моєѣ** 14 (1385 *P* 28; 1434 *P* 129, 130, 131; 1466 *AS* I, 60, 61; 1467 *СП* № 13; 1487 *AS* I, 239); **моєе** 10 (1449 *АЛМ* 8; 1454 *AS* III, 9, 10; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27, 29; 1495 *ВМБС*); **моеи, моей, моеи, moiey** 11 (1448 *Cost.* II, 305; 1454 *AS* III, 10; 1455 *Cost.* II, 774; 1470 *AS* I, 67; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1482 *AS* I, 79; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1500 *ДПЖН*); **моѣ** 3 (1435 *P* 132); *дав. одн. ж.* **моеи, моеи** 28 (1400 *Cost.* II, 619; 1435 *P* 132; 1454 *AS* III, 10; 1470 *AS* I, 67; 1481 *BD* II, 358; 1490 *AS* I, 92; 1496 *AS* I, 244; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; бл. 1500 *ПИ* № 2 і т. ін.); **! моеей** 1 (1488 *AS* I, 242); **моюи** 1 (1434 *P* 130); *знах. одн. ж.* **мою** 24 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1398 *ДГПМ;* 1402 *Cost.* II, 623; 1434 *P* 130; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1478 *ЗРМ;* 1488 *AS* I, 242; 1494 *AS* I, 101; 1495 *ВМБС* і т. ін.); **! моу** 1 (1498 *АЛМ* 163); *ор. одн. ж.* **моєю** 19 (1385 *P* 28; 1392—1393 *РФВ* 171; 1400 *Cost.* II, 619; 1440 *P* 142; 1454 *AS* III, 9; 1470 *AS* I, 67; 1482 *AS* I, 79; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1492 *AS* III, 23; 1495 *АЛМ* 89 і т. ін.); *зам. знах.* за **моею** именїю 1 (1481 *BD* II, 358); *місц. одн. ж.* **на (по, у) моеи, моей** 14 (1411 *Cost.* II, 638; 1444 *AS* I, 41; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2, 3; 1489 *AS* I, 89; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27, 28, 29; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); **при моюи** 3 (1434 *P* 130, 131); *наз. мн.* **мои, moyi** 15 (1454 *AS* III, 10; 1466 *AS* I, 62; 1470 *AS* I, 65; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1478 *AS* I, 76; 1486 *АкЮЗР* I, 295; 1487 *AS* I, 85, 1490 *Пам.;* 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **моѣ** 4 (1466 *AS* I, 60); **мое** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); *наз. мн. ч.* **мои** 17 (п. 1349 *P* 3; 1392—1393 *РФВ* 170; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1466 *AS* I, 62; 1467 *СП* № 13; 1470 *AS* I, 65; 1475 *AS* I, 72; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1487 *AS* I, 85; 1494 *AS* I, 101 і т. ін.); **моѣ** 2 (1466 *AS* I, 61; 1487 *AS* I, 239); *наз. мн. ж.* **мои** (1487 *AS* I, 85; 1494 *AS* I, 101); *род. мн.* **моихъ, моихь, моих, мои(х)** 24 (1392 *Cost.* I, 8; 1398 *ДГПМ;* 1407 *Cost.* I, 56; 1427 *P* 108; 1459 *P* 171; 1466 *AS* I, 62; 1475 *AS* I, 72; 1484 *ЯМ;* 1487 *AS* I, 85; 1492 *AS* III, 23 і т. ін.); **! мои** 1 (1484 *ЯМ*); *зам. знах. мн.* єси да(л) оу **мои(х)** роу(к) 1 (1449 *Cost.* II, 385); *дав. мн.* **моимъ, моимь, моим, мои(м), moim, moyim** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1427 *DIR«A»* 450; 1446 *P* 154; п. 1450 *ПИ* № 9; 1461 *AS* I, 54; 1470 *AS* I, 67; 1481 *AS* I, 77; 1482 *AS* I, 81; 1488 *AS* I, 242; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); *знах. мн.* **мои** 5 (1388 *ZPL* 108; 1435 *P* 132; 1449 *Cost.* II, 385; 1479 *BD* I, 222; 1498 *АЛМ* 169); **моѣ** 2 (1434 *P* 130); *знах. мн. ч.* **мои** 5 (1449 *Cost.* II, 385; 1467 *СП* № 13; 1481 *BD* II, 365; 1490 *Пам.*); **моѣ** 1 (1366 *P* 14); **мое** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); **моихъ** 1 (1495 *АЛМ* 84); *знах. мн. ж.* **мои** 3 (1481 *BD* II, 365; 1487 *AS* I, 239; 1498 *АЛМ* 163); *ор. мн.* **моими** (1400 *Cost.* II, 619; 1401 *P* 64, 1436 *Cost.* II, 698; 1440 *P* 142; 1454 *AS* III, 10; 1470 *AS* I, 67; 1490 *Пам.*); *місц. мн.* **при моих** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *кл. ф. мн. с.* **!мое** стада (XV ст. *ОБРН* 141).

***МОИЖѢКЪ** *ч.* (1) *(особова назва, лит.* Mažeikà, Mažeikis): А сє А кнА(з) лєвъ вызвали єсмы с литовъскоѣ землѣ два братєньцА тутєниА а моижѣка (Львів, 1443—1446 *P* 146).

ФОРМИ: *знах. одн.* **моижѣка** (1443—1446 *P* 147).

МОИКА *ч.* (15) *(особова назва, молд., пор.* Моисии): мы илїа воєвода и братъ господства ми стефанъ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє тоты истинны слоуги наши панъ мо⟨и⟩ка дворникъ глотныи и братъ єго панъ тадоръ спътаръ слоужили намъ право и вѣрно (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 449); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тоты истины слоугы наши вѣрны Моика и брат єго Костє слоужили намъ право и вѣрно (Сучава, 1467 *BD* I, 117).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Моика, мо⟨и⟩ка** (1436 *Cost.* I, 449; 1443 *Cost.* II, 179; 1449 *Cost.* II, 386; 1456 *ЭСФ;* 1467 *BD* I, 117); *род. одн.* **Моики, моик⟨и⟩** 7 (1452 *Cost.* II, 426, 432; 1453 *Cost.* II, 454, 468, 473, 496; 1454 *Cost.* II, 501); **моикы, мо⟨и⟩кы** 3 (1442 *Cost.* II, 93; 1443 *ДГСПМН; Cost.* II, 149).

Див. ще ***МОИКО.**

***МОИКО** *ч.* (3) *(особова назва, молд., пор.* Моисии): а на то є(ст)... ⟨вѣра⟩ пана м⟨ои⟩ка и ⟨брата єго тадора⟩ (Сучава, 1442 *Cost.* II, 97); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѣд нами... Попычка и нєпот єго Микоул... и продали слоугам нашим Моико⟨ви и⟩ братоу єго... одно мѣс⟨то⟩ на поустини на Кръличътоурѣ (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 114).

ФОРМИ: *род. одн.* **моика, м⟨ои⟩ка** (1442 *Cost.* II, 97; 1453 *Cost.* II, 446); *дав. одн.* **Моико⟨ви⟩** (1466 *BD* I, 114).

Див. ще **МОИКА.**

! МОИЛОНИ ⟨МОИ УЛАНИ?⟩ (1): Му(р)тазино слово королю братоу моємоу Моилони (!) ску(р)мань Шикомъ уланомъ бєз нашєи воли на (и)мА тємєщовъ сынъ Євачъ// добрій слуга мой тамъ упалъ (б. м. н., 1484 ЯМ — *РИБ* 351).

Див. **МОИ, *ОУЛАНЪ.**

МОИМЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣм ми... дали и потвєрдили єсми єму у нашєи земли мо(л)давскои правую о(т)нину жены єго магды сєла на имѣ моимєщи и сръби (Сучава, 1472 *DIR«A»* 528).

ФОРМИ: *наз.* **моимєщи** (1472 *DIR«A»* 528).

***MOJSEJEW** *див.* ***МОИСѢЄВЪ.**

***МОИСИЄ** *с.* (3) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* И такождєрє ⟨прїи⟩дє ⟨прАд нами⟩ Соръ, дочка Лацка от МоисїА... и продала... едино сєло на МоисїА, на имѣ Воултоурєщїи, тиж слоузѣ нашємоу паноу Лоупє (Сучава, 1487 *BD* I, 516).

ФОРМИ: *род. одн.* **МоисїА** (1487 *BD* I, 516, 517); *місц. одн.* **на МоисїА** (1487 *BD* I, 516).

Див. ще ***МОИСИЯ.**

***МОЙСИКОВИЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Київській землі):* Я Семенъ с колковъ... записалъ есми на своемъ имѣніи въ домъ Пречистой въ годъ же въ годъ, копу грощи взять въ Мойсиковичахъ а въ лѣсникахъ при моемъ животѣ и о послѣ моего животѣ (!) кто иметъ тое имѣнія держати (Київ, 1398 *ДГПМ*).

ФОРМИ: *місц.* **въ Мойсиковичахъ** (1398 *ДГПМ*).

***МОИСИЯ** *ж.* (1) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* и дал Ивоул Богданоу... привилиє от старого Алєксандра воєвод⟨ї⟩, що им пишєт на три сєла от Моисии к от Соикы (Сучава, 1461 *BD* I, 45).

ФОРМИ: *род. одн.* **Моисии** (1461 *BD* I, 45).

Див. ще ***МОИСИЄ.**

МОЙСѢЄВЦЫ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* кн(А)зю Василью осталсА город Збараж, а к тому сєла: Янковцы... Мойсѣєвцы, Волочища (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Мойсѣєвцы** (1463 *AS* I, 54).

***МОИСѢЄВЪ** *прикм.* (2) ◇ м о и с ѣ є в а д о л и н а (1) *(назва сільськогосподарського угіддя у Перемишльській землі):* сѣножать на моисѣєвѣ долинѣ обьѣздна и зємлА ролнаА (Казимир, п. 1349 *P* 3); к п і h і M o j s e j e w y (1) *див.* **КНИГА** 1.

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **на моисѣєвѣ** 1 (п. 1349 *P* 3); *знах. мн. ж.* **Mojsejewy** 1 (1388 *ZPL* 106).

! МОИЧЄСВОУЛЪ *див.* ***МОИЧЄСКОУЛЪ**.

***МОИЧЄСКОУЛЪ** *ч.* (7) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра болѣ⟨ръ⟩ наши(х)... вѣра пана тадора моичєскоула, вѣра пана хринъ спатаръ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 317); а на то є(ст) вѣра... тадора моичєскоула (Сучава, 1453 *Cost.* II, 494).

ФОРМИ: *род. одн.* **моичєскоула** 6 (1448 *Cost.* II, 317, 324, 343, 355; 1453 *DIR«A»* 503; *Cost.* II, 494); **! моичєсвоула** (1448 *Cost.* II, 314).

***МОИЧИНЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* ми боѦрове... на имѦ па(н) нѣгои... и панъ тадоръ моичи(н)... и иншїи пановє... Ѧвно чини(м)... гды(ж) ... пєтръ воєво(д)... королеви полском(у)... повинною слоужбою вѣчне записа(л) сѦ и обовѦзалъ про тожъ мы... и цѣловали єсмы и оучинили, иже хочємъ вшитки слоужбы и оуставично(с)ти... и... слюбы... пилнєю (!) смотрити, и стєрєчи и вѣрнє... держати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738).

ФОРМИ: *наз. одн.* **моичи(н)** (1448 *Cost.* II, 737).

МОИШ *ч.* (3) *(особова назва, молд., пор.* Моисеи): тѣмь мы... дали єсмы єму... два сєла... щобы єму было оурикъ съ оусимь доходомь и брату єго моишу философу (Сучава, 1423 *Cost.* I, 156); Тѣмь ми видѣвшы єго правоую и вирѣноую слоужбоу д⟨о⟩ нас... дали и потвєрдили єсмы ємоу... сєла єго праваѦ отнина, на имѣ сєлам на Рєбричѣ: где бил дворъ Доуми Чорѣного... и где бил Моиш философъ на Рєбричи (Сучава, 1462 *BD* I, 64—65); А пак привилїє дѦдов их Оана Попши и Моиша философа, що имали они от дєда нашєго от Алєксандра воєводи на тоє сєло, а она єст оу роукы Сима Гоурєшоу (Сучава, 1495 *BD* II, 80).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Моиш** (1462 *BD* I, 65); *род. одн.* **Моиша** (1495 *BD* II, 80); *дав. одн.* **моишу** (1423 *Cost.* I, 156).

МОИША *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до нас... дали и потвръдили єсми ємоу... єдна сєлища... на имѣ гдє бил Сана от Моиша (Сучава, 1488 *BD* I, 345).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **Моиша** (1488 *BD* I, 345).

***МОИШЄВЪ** *прикм.* (1): тѣмь мы... дали єсмы єму... сєло моишєво..., щобы єму было оурикь съ оусимь доходомь и брату єго моишу философу (Сучава, 1423 *Cost.* I, 156).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **моишєво** (1423 *Cost.* I, 156).

Див. ще ***МОИШОВЪ**.

Пор. **МОИШ.**

***МОИШЄГАЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва, лит.* Máišiagala): Мы кнѦ(з) дѣвдъ дмитриєви(ч)... озарьичи дѣвдъ и Ѧковъ моишєга(л)... тым то листомъ чинимы знамєни(т)... како кєды... кнѦ(з) вєлєбныи дмитрии инѣмъ имєнє(м) кориб(т)... королєви польскому... вѣрность права... слюби(л) а мы имєнємъ и моча вши(х) землѦнъ єго повелѣниємъ єго ислюбуємы за нєго (Лучиця, 1388 *P* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **моишєга(л)** (1388 *P* 38).

МОИШЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... дали и потвръдили єсми ємоу... сєла, на имѣ гдє дворъ єго, бранищєри... и моишєщи (Сучава, 1455 *Cost.* II, 553).

ФОРМИ: *наз.* **моишєщи** (1455 *Cost.* II, 553).

***МОИШИНЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсмы имъ... селище добрїиново... и моишинци на юкашоу гдє былъ виногра(д) (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *знах.* **моишинци** (1429 *Cost.* I, 269).

***МОИШОВЪ** *прикм.* (1): Тѣмъ ми видѣвшы єго правоую и вирѣноую слоужбоу д⟨о⟩ нас... дали и потвєрдили єсми ємоу... сєла єго праваѦ отнина... що коупил Никоар⟨ъ от Ил⟩кы, и от сини Моишова (Сучава, 1462 *BD* I, 64—65).

ФОРМИ: *род. одн. зам. род. мн. ч.* **Моишова** (1462 *BD* I, 64—65).

Див. ще ***МОИШЄВЪ.**

Пор. **МОИШ.**

***МОКВИНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Моквин: великій князь Швитригаило... чинимъ знаменито... ижъ видѣвъ намъ службу вѣрную... пана Петрашка Ланевича Мыльского, и мы... даемъ и дали есмо... Сенно село, данное со всимъ, што къ нему слушаеть здавна въ границахъ... Хобовщина отъ Шупкова... отъ Моквина Гурба... и во всихъ его границахъ (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *род. одн.* **Моквина** (1445 *АкЮЗР* 1, 17).

МОКОСѢЕВИЧЪ *див.* **МУКОСѢЕВИЧЪ.**

***МОКРЕЦЪ** *див.* ***МОКРЕЦЬ.**

***МОКРЕЦЬ** *ч.* (2) *(назва села у Київській землі)* а о(т) дороги(н)ки волокою к мокрицю по тоу сторо(н)оу мокрица к тєсновцє (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *род. одн.* **мокрица** (бл. 1458 *P* 167); *дав. одн.* **мокрицю** (бл. 1458 *P* 167).

МОКРОУЛ *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор. болг.* Мокре): Пан Триколич дворник пишєт моєи панєи Негрити, и моєи дочци НѦгши... и братоу ми Драготъ Тъмъшаноул... и Козма Мокроул, брат Солтанов, и въсѦм моим милим братїямъ и прїатєлєм (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мокроул** (1481 *BD* II, 358).

***МОКРЪЈ** *прикм.* (1) мокрий: I teź moh by... wziati imenem zastawy, wsiakije reczi, ktoryje by byli jemu zastaweny... ot tych to reczej źadnoho habania neczineczi, wyniawszi odnoje kriwawoje, mokroje chusty swietoje, ktorych źadnym obyczajem ni odin prijmowati ne majet (Луцьк, 1388 *ZPL* 103—104).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **mokroje** (1388 *ZPL* 103).

***МОКРЫЦКИИ** *прикм.* (1): а што Мокрыцкии пропаши ⟨и⟩ сеножати, тєе есми казалъ Мокрычанемъ робити (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* **Мокрыцкии** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

Пор. ***МОКРЕЦЬ.**

***МОКРЫЧАНЕ** *мн.* (8) *(назва людей за місцем проживання, пор.* Мокрець): И я есми з людми добрыми порозумелъ, ижбы тые люди господарскии Мокрычане с паномъ Янчииским ото болшей того тяжи не мели (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *наз. мн.* **Мокрычаие** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *дав. мн.* **Мокрычаиемъ** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); *знах. мн.* **Мокрычанъ** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); *ор. мн.* **Мокрычаны** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

***МОЛБА** *ж.* (1) прохання, мольба: тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною службою до на(с) и мо(л)бою жаловалї єсмы єго особною нашєю мл(с)тїю (Васлуй, 1436 *DIR«A»* 469).

ФОРМИ: *ор. одн. зам. знах.* видѣвшє єго **мо(л)бою** (1436 *DIR«A»* 469).

Пор. **МОЛИТИ** 2.

МОЛВИТИ *дієсл. недок. і док.* (10) (*цел.* млъвити) говорити, казати, сказати, мовити (що) (4): тогды они... оуздали пану вѦтславу со всѣми обьѣзды того дворища по своєи доброи воли и за иныѣ молвили абы в добромъ покои в(ж)ити тѣхъ вжковъ (!) пану вѦтславу (Львів, 1370 *P* 18); Usłyszawsza to wsi zapłakali i mołwili: «woleli bychmo, sztob i nas korol sam kaznił» (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); а николи нє хочеми быти оу ради смо(л)вы... гдє бы коли... кролѣ полского... лихоє оу волотство ражєно, а любо молвєно (Львів, 1436 *Cost.* II, 698);

(проти кому, чому) заперечувати (*проти чиїх вчинків, проти чого*), виступати (проти кого, чого) (5): а коли быхомъ противъ тому молъви(л) то быхомъ молъвили противъ нашєи чти (Сучава, 1433—1443 *APM*); а возємши волы имає(т) на на(с) свои пѣнѦзии прави(т) прєдъ королємъ а мы противъ єм(у) нє имаємъ ништо мо(л)ви(т) (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.);

(перед ким) виступати проти (кого), заперечувати (1): а мои мили отець и мы такождє щобихмы нє могли молвити пєрєдъ нашємъ милымъ королємъ полскымъ... и пєрєдъ

оусєю полскою радою (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305—306).

ФОРМИ: *інф.* **молвити** 1 (1448 *Cost.* II, 305); **мо(л)ви(т)** 1 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); *перф. 3 ос. мн.* **молвили, mołwili** (1370 *P* 18; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **быхми мо(л)вили** 2 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **быхомъ молъвили** 1 (1433—1443 *АРМ*); **быхомъ... молъви(л)** 1 (1433—1443 *АРМ*); *3 ос. мн.* **mołwiliby** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *предик. пас. дієприкм.* **молвєно** (1436 *Cost.* II, 698).

Див. ще **МОВИТИ.**

МОЛДАВА [1], **МОЛДОВА** *ж.* (46) *(назва річки у Молдавському князівстві)* Молдова: а хотарь ємоу є(ст) на могилы що на чоунго(х) о(т) поли простѣ на молдава (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); а хотарь тѣмъ сєломъ почєнши о(т) молдави чєрє(с) лоугъ на оусти пєрєкопа (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450); и єще к томоу єсми придали къ манастырю посадоу що є(ст) на молдавѣ съ въсѣмъ приходомъ що приходитъ с тои посады (Сучава, 1439 *Cost.* II, 31); тако(ж) даємь и потвєржаємь нашємоу митрополїю млины що соу(т) на мо(л)давѣ ни(ж) романова трьга и съ валилами (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512); а хотарь монастироу о(т) воронє(ц) почєнши о(т) мо(л)довоу о(т) проти(в) воронєца где падає(т) оу мо(л)дови (Сучава, 1490 *ДГСХМ*); а хотар тои части от сєло от Мълинь, ⟨що⟩ за Молдавою, да єст також... по старомоу хотароу (Сучава, 1499 *BD* II, 136).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мо(л)дова** 1 (1458 *DIR«A»* 512); *зам. знах.* чєрєз (на) **Молдава** 2 (1400 *DIR«A»* 433; 1473 *BD* I, 184); *род. одн.* **молдави** 2 (1427 *DIR«A»* 450; 1499 *BD* II, 136); **молдавы** 1 (1408 *Cost.* I, 61); **Молдавѣ** 2 (1499 *BD* II, 136); *зам. ор.* за **Молдавѣ** 1 (1488 *BD* I, 342); *знах. одн.* **Молдавоу, Мо(л)давоу** 2 (1473 *BD* I, 183; 1490 *ДГСХМ*); *зам. род.* о(т) **Мо(л)довоу** 1 (1490 *ДГСХМ*); *ор. одн.* **Молдавою** (1400 *DIR«A»* 433; 1408 *Cost.* I, 61; 1427 *DIR«A»* 450; 1499 *BD* II, 135, 136); *місц. одн.* **на Молдавѣ, на мо(л)давѣ** 27 (1427 *DIR«A»* 450; 1439 *Cost.* II, 31; 1446 *Cost.* II, 270; 1453 *Cost.* II, 453; 1461 *BD* I, 45; 1470 *DIR«A»* 522; 1473 *BD* I, 183; 1482 *BD* I, 263; 1487 *BD* I, 294; 1493 *BD* II, 31); *зам. знах.* падає(т) **оу мо(л)дови** 1 (1490 *ДГСХМ*).

***МОЛДАВА** [2] *ж.* (1) *(Молдавське князівство)* Молдавська земля: азь... іо алєксандрь воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали и потвєрдили єсми обро(к) нашємоу монастирю о(т) молдавице... доколѣ дасть намъ бъ госвати въ молдавѣ (Сучава, 1453 *Cost.* II, 453).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ молдавѣ** (1453 *Cost.* II, 453).

Див. ще **ЗЄМЛѦ** (молдавская зємля), ***ЗЄМЯ** (зємѦ молдавскаѦ).

***МОЛДАВИСКИИ** *див.* **МОЛДАВИЦКІИ.**

МОЛДАВИЦА *ж.* (40) *(назва річки у Молдавському князівстві)* Молдовиця (29): мы александръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсмы мыто молдовицкое монастиреви бл҃гвѣщєнїю прч(с)тои бц҃и што на молдовици оурикъ со оусимъ доходо(м) на вѣкы вѣчныѦ (Сучава, 1409 *DIR«A»* 437); мы илїа воєвод⟨а⟩... чини(м) знамєнито... ажє... дали єсми монастырю нашємоу що є(ст) на молдавици... да даваєми на каждыи го(д) по дєсѣтъ бочокъ вина (Сучава, 1439 *Cost.* II, 31); Тое въсє вышеписанное да єст⟨ь⟩ от нас оурикь исъ въсѣмь доходомь с⟨вя⟩тому монастирю нашєму от Молдавица (Сучава, 1473 *ШКН* 165);

(назва монастиря на річці Молдовиці) (2): также и г(с)во ми даємъ воскъ о(т) оуси кръчма(х) о(т) бани да прислоухає(т) к тои стои манастиръ къ стои цркви о(т) молдавици всѦ(м) приходо(м) (б. м. н., 1458 *DIR«A»* 513);

(назва митниці на річці Молдовиці) (9): А кто имѣтъ повєзти сукно, до быстрици, до угоръ, у сочавь, отъ гривну по три гроши... а у молдавици отъ гривну полъвтора гроша (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); А коли сѦ воротит ис Оугоръ, оу Молдавици от каждого тєрха по в҃ гроши а оу Бани тиж от каждого тєрха по в҃ гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **от Молдавица** (1473 *ШКН* 164, 165); *род. одн.* **Молдавици, м(л)давици, ! м(л)давци** 15 (1434 *ДГСММ;* 1447 *Cost.* II, 281; 1451 *Cost.* II, 401; 1453 *Cost.* II, 453—454; 1454 *ПГПММ;* 1456 *Cost.* II, 582; 1458 *DIR«A»* 513; *ПГСММЦ;* 1473 *ШКН* 165, 166 і т. ін.); **молдавице** 3 (1443 *ПГСММ;* 1453 *Cost.* II, 453, 454); **молдавицѣ** 1 (1449 *Cost.* II, 379); **молдавиць** 1 (1454 *Cost.* II, 508); *знах. одн. зам. род.* о(т) **молдавицоу, мо(л)давицоу, м(л)дав(и)цу** (1449 *Cost.* II, 379; 1453 *ПГОВ;* 1458 *ПГСММЦ*); *місц. одн.* **на (оу) молдавици** 12 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1439 *Cost.* II, 31; 1443 *ПГСММ*; 1454 *Cost.* II, 508; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 274; 1462 *BD* I, 70); **иа молдовици** 1 (1409 *DIR«A»* 437).

МОЛДАВИЦКІИ *прикм.* (3) який стосується митниці на річці Молдовиці (1): мы алєксандрь воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсмы мыто молдовицкое монастиреви бл҃гвѣщєнїю прч(с)тои бц҃и што на молдовици (Сучава, 1409 *DIR«A»* 437);

який стосується монастиря на річці Молдовиці (2): Пнс(анъ) оу свѦтом монастыри Молдависком (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70—71); А на то єст вєликаѦ марторїѦ... поп Ѳєодорь Бистрицкїи, поп Ясафъ Немецкїи, поп Анастасиє Молдавицкїи (Сучава, 1464 *BD* I, 84).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Молдавицкїи** (1464 *BD* I, 84); *місц. одн. ч.* **оу Молдависком** (1462 *BD* I, 71); *знах. одн. с.* **молдовицкое** (1409 *DIR«A»* 437).

Пор. **МОЛДАВИЦА.**

МОЛДАВСКІИ, МОЛДАВЬСКИИ, МОЛДАВСКИ, МОЛДАВСКЫ *прикм.* (1656) молдавський (583): Влодиславу... кролю польскому оусє сєрд(є)ч(н)є покланѦниє о(т) пєтра воєво(д) молдавьского (Сучава, 1388 *SL* 678); мы панъ алєксандръ воєвода молдавскы и наши слугы, пановє воласкыя, зємлѦны молдавьскыя... и оуси боярє молдавсцїи чинимы знаємо... владиславу... королю польскому... слюбуємы и ислюбили єсмы (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); А на то єст вѣра нашего господства вышеписанного Илїа воєводы и Стефанъ воєводы... и въсѣхъ боѦръ наших молдавскых и вєликих и малых (Васлуй, 1436 *ВАМ* 33—34); А сєт мы Ѳєоктисть, митрополит молдавскїи, и съ оусими доуховными и пак и свѣцкими паны молдавскими... вызнавами... ажє мы слюбоуємъ... вєлєбномоу Казимирови, королеви полскомоу (Сучава, 1462 *BD* II, 288—289); И оустала Станка та заплатила оуси тоти вищєписаних пинѣзи р҃ злати татарских оу роуки Анни... пєрєд нами и пєрєд нашими оусими молдавскими болѣри (Сучава, 1480 *BD* I, 244); А на то єсть... вѣра въсѣх боярь нашихъ молдавскыхъ, и вєликых и малихь (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

молдавская зємля (5), зємля молдавская (1067) *див.* **ЗЄМЛѦ** 4; зємѦ молъдавьскаѦ (1) *див.* ***ЗЄМЯ** 2.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Молдавскїи, молдавьскии, мо(л)давскїи** 3 (1393 *Cost.* II, 607; 1456 *ГПХМ;* 1462 *BD* II, 288); **молдавскы** 2 (1402 *Cost.* II, 621; 1404 *Cost.* II, 625); **молдавски** 1 (1448 *Cost.* II, 738); **! молдавь** 1 (1388 *P* 37); *род. одн. ч.* **молдавского, молдавьского, молдавско(г)** 3 (1388 *SL* 678; 1454 *P* 162; 1462 *BD* II, 283); *дав. одн. ч.* **молдавьскому** (1411 *P* 77); *знах. одн. ч.* **молдавъско(г)** 1 (1436 *Cost.* II,706); **молдавскыи** 1 (1401 *RIR*); *місц. одн. ч. зам. знах. ж.* оу нашєю зємлю **оу молдавско(м)** (1438 *Cost.* II, 7); *наз. одн. ж.* **молдавскаѦ, молдавьская** 6 (1435 *Cost.* II, 689; 1436 *Cost.* II, 706; 1448 *Cost.* II 738; 1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 276; 1485 *BD* II, 371); **мо(л)давска** 1 (1453 *Cost.* II, 766); *род. одн. ж.* **молдавскои, молдавъскои, молдавьскои, молъдавскои, молъдавьскои, молдавскої, мо(л)давскои, мо(л)да(в)скои** 754 (1393 *Cost.* I, 13; 1400 *DIR«A»* 433; 1415 *Cost.* I, 121; 1428 *Cost.* I, 233; 1439 *Cost.* II, 31; 1451 *Cost.* II, 401; 1462 *BD* II, 283; 1475 *BD* I, 199; 1487 *BD* I, 292; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **молидавскои** 1 (1415 *Cost.* I, 116); **молдав(с)кое, молдавъскоє, молдавьскоє, молъдавъскоє** 6 (1395 *Cost.* II,

612; 1442 *Cost.* II, 719; 1493 *ПОСВВ* 151 зв.; 1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 449); **молдавскоєи** 4 (1454 *P* 163); **молдавскоѣ, молдав(с)коѣ** 7 (1395 *Cost.* II, 612; 1442 *Cost.* II, 716, 717; 1448 *Cost.* II, 737, 738); **молдавскые** 1 (1430 *REV*); **молдавскы** 1 (1436 *Cost.* II, 697); **мо(л)давстѣи** 1 (1458 *Mih. Doc.* 123); **молдов⟨ъское⟩** 1 (1442 *Cost.* II, 719); **мльдовскои** 1 (1464—1496 *Gh. S*); **мо(д)вскои, м(л)дскои** 2 (1444 *DIR«A»* 481; 1453 *ПГОВ*); **! м(олдав)скон** 1 (1459 *Cost. S.* 21); **молд..., мо(л)да...** 2 (1400 *DIR«A»* 433; 1493 *ПГВСП*); *зам. знах. одн. ж.* землю **молдавскои** 1 (1485 *BD* II, 371); *дав. одн. ж.* **молдавскои** (1499 *BD* II, 419, 420, 422, 423); *знах. одн. ж.* **молдавскоую, молдавъскоую** 7 (1448 *Cost.* II, 366; 1481 *BD* II, 364; 1499 *BD* II, 420, 422, 423); *зам. род. одн. ж.* до нашєи земли **мо(л)давскую** 1 (1457 *Cost.* II, 809); *ор. одн. ж.* **молдавскою, мо(л)давскою, мо(л)да(в)скою, мо(л)давъскою, молдавьскою** 8 (1392 *Cost.* I, 7; 1455 *Cost.* II, 774; 1456 *ЭСФ;* 1468 *BD* II, 301; 1496 *ОПСВВ* 61; 1499 *BD* II, 420, 423); *зам. род. одн. ж.* г(с)п(да)ръ земли **мольдавьскою** 1 (1400 *Cost.* I, 37); *місц. одн. ж.* **в (оу, по, на) молдавскои, мо(л)давскои, мо(л)да(в)скои, молдавьскои, mołdawskoi** 178 (1393 *Cost.* I, 13; 1407 *Cost.* I, 56; 1415 *Cost.* I, 121, 1423 *Cost.* I, 154; 1432 *Cost.* I, 331; 1441 *DBAc* 40; 1453 *Cost.* II, 494; 1466 *BD* I, 110; 1475 *Cost. D.* 3; 1499 *BD* II, 424 і т. ін.); **оу молдовскои** 1 (1414 *DIR«A»* 441); **оу молдавстѣи** 1 (1445 *Cost.* II, 230); **оу молдавски** 1 (1456 *Cost.* II, 569); *наз. мн. ч.* **молдавскїи, мо(л)давскїи, м⟨олд⟩авскии** 5 (1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 289; 1466 *BD* I, 115; 1472 *Cost. S.* 88; 1479 *BD* I, 224); **молдавски** 2 (1472 *BD* I, 170; 1480 *BD* I, 241); **молдавскы** 1 (1434 *Cost.* II, 665); **молдавскыи, молд(авскы)и** 3 (1472 *BD* I, 172; 1473 *BD* I, 187; 1476 *BD* I, 209); **молдавьскыя** 1 (1404 *Cost.* II, 625); **молдавсцїи** 1 (1404 *Cost.* II, 625); **молдавстїи** 1 (1433 *Cost.* II, 650); *род. мн.* **молдавских, молдавскихъ, молдавьских, молдавьскихь, молдавъскихъ** 197 (1392 *Cost.* I, 8; 1407 *Cost.* I, 57; 1419 *DIR«A»* 444; 1433 *P* 121; 1443 *Cost.* II, 126; 1454 *Cost.* II, 509; 1466 *BD* I, 96; 1473 *ШКН* 165; 1483 *Cost. D.* 31; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **молдавскых, молдавскыхъ, mołdawskych, молдавскыхь, молдавскы(х), мольдавскы(х)** 165 (1401 *RIR;* 1409 *Cost.* I, 70; 1420 *Cost.* I, 136; 1429 *Cost.* I, 270; 1439 *Cost.* II, 60; 1453 *DIR«A»* 503; 1465 *DIR«A»* 518; 1479 *Cost. S.* 98; 1487 *BD* I, 312; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **молдавскыих, молдавскыи(х)** 2 (1441 *DBAc* 38; 1425 *Cost.* I, 173); **мо(л)давск(х)** 1 (1474 *РГС*); *дав. мн.* **молдавскым, мо(л)давскы(м)** (1462 *BD* II, 285; 1491 *BD* I, 491; *Cost. D.* 37); *знах. мн. ч.* **мо(л)давскии** (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); *ор. мн.* **молдавскими, мо(л)давскими, мо(л)да(в)скими** 126 (1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 289; 1470 *BD* I, 150; 1476 *BD* I, 208; 1481 *BD* I, 248; 1487 *BD* I, 291; 1489 *BD* I, 376; 1491 *BD* I, 472; 1495 *BD* II, 40; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **молдавскыми, мо(л)давскыми, молда(в)скыми** 35 (1407 *Cost.* II, 628; 1462 *BD* I, 52; 1479 *Cost. S.* 98; 1486 *BD* I, 289; 1493 *CVD* 6; 1494 *BD* II, 32; 1495 *BD* II, 55; *Cost. S.* 193; 1497 *BD* II, 116; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **молдавскымы, mołdawskymy** 4 (1465 *GL* 176; 1492 *BD* I, 505; 1499 *BD* II, 135); **молдавскимы** 2 (1491 *BD* I, 448; 1495 *ПГВСР*).

Пор. ***МОЛДАВА** [2].

***МОЛДАВЪСКИИ** *див.* **МОЛДАВСКЇИ.**

! МОЛДАВЬ *див.* **МОЛДАВСКЇИ.**

МОЛДАВЬСКИИ *див.* **МОЛДАВСКЇИ.**

***МОЛДАВЬСКЫИ** *див.* **МОЛДАВСКЇИ.**

МОЛДОВА *див.* **МОЛДАВА** [1].

***МОЛДОВИЦА** *див.* **МОЛДАВИЦА.**

***МОЛДОВИЦКИИ** *див.* **МОЛДАВИЦКЇИ.**

***МОЛДОВЪСКИИ** *див.* **МОЛДАВСКЇИ.**

***МОЛДОВ'СКИИ** *див.* **МОЛДАВСКЇИ.**

МОЛЄБНИКЪ, МОЛЄБНИКЬ, МОЛЄБНИК, МОЛЄБЪНИКЪ, МОЛЄБЪНИК *ч.* (55) (*цсл.* мольбьникъ) *(enimem духовної особи)* богомолець, заступник перед богом: мы стефанъ воєвода... знаємо чинимъ... оже то(т) истинныи молєбиикъ нашъ по(п) юга слоужи(л) прѣжде стопочившомоу ѡцоу нашємоу право и вѣрно (Сучава, 1434 *Cost.* I, 386); А на то єст велика мартоурїа самь господства ми вышєписанны Стєфань воєвода... и молєбници наши, игоумени от оусих наших монастирь (Сучава, 1470 *BD* I, 150); мы Стєфан воєвода... знаменито чинимь... оже прїидоша прѣд нами... молєбникь нашь кир попь Григорїе... и съ вѣсѣми яже о христѣ братїами и дали господствоу мы пєть... сель (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз. одн.* **молєбникъ, молєбиикь, молєбник, молєбъникъ, молєбъник, мл̃єбиикъ, мл̃єбии(к), молєбни(к), моле(б)ни(к)** 41 (1434 *Cost.* I, 386; 1443 *Cost.* II, 185; 1462 *Cost. D.* 10; 1470 *BD* I, 147; 1471 *DIR«A»* 527; 1475 *BD* I, 203; 1481 *BD* I, 256; 1486 *DC* 144; 1488 *BD* I, 342; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **мл̃бнькь** 1 (1458 *Mih. Doc.* 121); **! моле(б)ни(к)** 1 (1490 *DC* 148); **! молє(б)нн(м)** 1 (1490 *DC* 146); **! моле(к)** 1 (1479 *DC* 140); *род. одн.* **молєбника** (1490 *BD* I, 419, 420); *дав. одн.* **молєбникоу** (1443 *Cost.* II, 185; 1488 *BD* I, 348, 356; 1491 *BD* I, 453); *ор. одн.* **молєбником** (1490 *DC* 146); *наз. мн.* **молєбници** (1470 *BD* I, 150); *дав. мн.* **молебником, мо(л)бнико(м)** (1456 *ГПХМ;* 1467 *BD* I, 121).

! МОЛЄБНИМ *див.* **МОЛЄБНИКЪ.**

***МОЛЄБНЫКЬ** *див.* **МОЛЄБНИКЪ.**

МОЛЄБЪНИК *див.* **МОЛЄБНИКЪ.**

МОЛЄБЪНИКЪ *див.* **МОЛЄБНИКЪ.**

! МОЛЄК *див.* **МОЛЄБНИКЪ.**

***МОЛЄЩИ** *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотар тои половини села от Молєщи що соут под Орхєєм, нижнои части, да єст от оусєго хотара половина (Ясси, 1497 *BD* II, 98).

ФОРМИ: *род.* **Молещи** (1497 *BD* II, 98).

! МОЛИДАВСКИИ *див.* **МОЛДАВСКЇИ.**

***МОЛИНЪ** *ч.* (1) *(назва поселення у Волинській землі)* Малин: А въ Молинѣ, въ Мительни не надобе, въ Жуковѣ одъ воза по грошу, а одъ коня не надобе ... мыта давати (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ Молинѣ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***МОЛИТВА** *ж.* (2) молитва: Милостїю Божіею и Пречистыя Єго Матере и молитвами святыхъ и преподобныхъ отецъ нашихъ Печерскихъ я Семенъ с колковъ... уписалъ есми въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастиру родители наши... и записалъ есмн на своемъ имѣнїи в домъ Пречистой въ годъ же в годъ, копу гроши взять въ Мойсиковичахъ (Київ, 1398 *ДГПМ*); И того ради приймете отъ вседержителя Бога благодать и милость, а отъ нашого смиреня благословенье и молитву (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *знах. одн.* **молитву** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI 5); *ор. мн.* **молитвами** (1398 *ДГПМ*).

МОЛИТИ *дієсл. недок.* (5) **1.** (за кого, за що) молити (бога), молитися (богові) (4): Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые, маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый, владыка Луцкий и Острозский, и вси наступъники его вечъно и непорушоно, а за насъ и чада наша Господа Бога молитн (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); И благословляю вашу милость, чтобы есте о томъ опѣканье имѣли... и что-бы и нынѣ... та богомолъя стояла с покоемъ, а тотъ бы попъ отъ нее прочь къ иной церкьви не шелъ, жилъ бы туто и молилъ Бога, никимъ не обиженъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); и да є(ст) о(т) на(с) тои бо(л)ници на каждоую годиноу ф̃аспра обрѣтаАщи(м) (!) сѧ в тои бо(л)ници и да молѣ(т) ба за дшоу ро(д)телєи наши(х) и за наше здравиє и за здравиє дѣтєи наши(х) (Сучава, 1471 *DIR«A»* 527).

2. (кого) благати, молити (1): Того ради молимо вас яко наши прїАтєли добрїи, оучините за нашоу волю та верните тоти д̃ злат(и) (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 369—370).

ФОРМИ: *інф.* **молити** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); *теп. 3 ос. одн.* **молитъ** (1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5); *1 ос. мн.* **молимо** (1480—1484 *BD* II, 370); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... молилъ** (1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5); *нак. сп. 3 ос. мн.* **да молѣ(т)** (1471 *DIR«A»* 327).

Див. ще ***ПОМОЛИТИ СѦ.**

***МОЛНИЦА** *ж.* (2) *(назва села на Буковині)* Мольниця: а на то вѣра... мика о(т) молници (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433).

ФОРМИ: *род. одн.* **молници** (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 37).

МОЛОАТЄЦЪ, МОЛОВАТЄЦЪ *ч.* (4) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* а хотаръ томоу монастирєви поченши на долоу гдѣ упадаєтъ моул⟨о⟩ватецъ оу вышневецъ, та горѣ вышневцемъ ⟨до в⟩ерха и полѦны (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248); а хотаръ... є(ст)... телицею долоу до оустїю молоатецъ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*); А хотаръ тои пасици: почєнши из долоу гдѣ оупад⟨а⟩єть Моловатєцъ оу Вышнивецъ, та гори Вишнивцем до вєрха (Сучава, 1470 *BD* I, 148).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Моловатєцъ** 1 (1470 *BD* I, 148); **моул⟨о⟩ватєцъ** 1 (1429 *Cost.* I, 248); *зам. род.* до оустїю **молоатєцъ** 1 (1446 *ПГСПМР*); *род. одн.* **моловатцу** (1470 *DIR«A»* 522).

МОЛОВАТИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* а хотары тѣмь сєломь... на терновскоу полѣноу, отъ киприяновы полѣны, моловати ємоу на быковци, отъ малого лоужка и къ поросѣчои (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *наз.* **моловати** (1420 *Cost.* I, 135).

***МОЛОДЄЧНО** *с.* (1) *(назва міста у Віленському воєводстві)* Молодечно: а дана грамо(т) в молодєчнѣ в сєрєду дєкабрѦ s̃i дн̃ь (Молодечно, 1388 *P* 44).

ФОРМИ: *місц. одн.* **в молодечнѣ** (1388 *P* 44).

***МОЛОДОСТЬ** *ж.* (3) *(малолітство)* молодість (2): Єсть въ обычаи зємлї нашои колі и мт̃рь умрє тогды дєти бѣроуть половиноу о(т) о̃ца оусєго имєнїя а пріїгожаєтсѦ такымъ дѣтємь оу моло(до)стї частокро(т) свою дѣ(л)нїцю истратїть (XV ст. *BC* 28);

изостати оу молодостї (1) *див.* **ЗОСТАТИ**[1].

ФОРМИ: *род. одн.* **молодости** (XV ст. *BC* 21 зв.); *місц. одн.* **оу молодостї, моло(до)стї** (XV ст. *BC* 28; *СЯ* 40 зв.).

***МОЛОДЫИ** *прикм.* (14) **1.** *(у сполуч. з особовою назвою)* с̃ин (1): мы вєликии кн̃зь швитрикаило олкердови(ч) чыни(м) знамєиито... порадившесѦ єсмо с нашыми кн̃зми и паны... вернoули єсмо слоузѣ нашємоу хомѣкови молодомоу на имѦ сєнкови єго очыноу смордовь (Луцьк, 1451 *ДГШХ*).

2. малолітній (1): коли(ж) дєтї молодыи ни(ж) двоуна(д)цетї ле(т) изостаноуть по мтри алюбо бє(з) о̃ца на(м) (!) сѦ кривда какаѦ кри(в)да оучини(т) прїидоуть в розоумъ и в лєта своя могоутьсѦ правова(т) о сво(и) кри(в)ды (XV ст. *BC* 26 зв.).

3. нижчий рангом, молодший (4): мы илїа воєвода, господаръ зємли молдавскои, ис нашими дѣтми и с нашею братиєю и с нашею радою, старою и молодою, знаємо чинимъ... аже мы... владиславоу, кролєви польскомоу... и слюбоуємъ и слюбили єсми (Сучава, 1435 *Cost.* II, 686—687); мы Стефань воєвода... вызнавамы и оузѦвлѦмы... аже мы и слюбоуємь и слюбили єсмы, съ оусими нашими паны, и старыми и молодыми... Казимировѣ... королєвѣ полскомоу (Сучава, 1468 *BD* II, 301);

⟨б о я р и и ъ⟩ м о л о д ы и (8) *див.* **БОЯРИНЪ.**

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **молодому** (1451 *ДГШХ*); *наз. одн. ж.* **молодаи** (1435 *Cost.* II, 687); *ор. одн. ж.* **молодою** (1435 *Cost.* II, 686; 1462 *BD* II, 289); *наз. мн.* **молодыи** 1 (XV ст. *BC* 26 зв.); *наз. мн. ч.* **молодии** 1 (1435 *Cost.* II, 689); *ор. мн.* **молодими** 3 (1463 *BD* I, 73; 1464 *DIR«A»* 517; 1467 *BD* I, 122); **молодыми** 3 (1464 *BD* I, 83; 1468 *BD* II, 301; 1470 *BD* I, 147); **молодимы, mołodymy** 2 (1465 *GL* 176; 1469 *BD* I, 138).

***МОЛЧАНЇЄ** *с.* (6) позбавлення кого права оскаржувати судовий вирок, заборона домагатися чого судовим шляхом (1): Юреи пыталъ фра(н)цика ка(к) бы давио ємоу позычилъ фра(н)ци(к) о(т)повєда(л) ємоу болє нижьли четыри лѣта мы фра(н)цикови мо(л)чанїє на вєкы колі сѦ оу чєтыри лєта нє оупомїна(л) то страти(л) (XV ст. *BC* 22);

◇ м о л ч а н ї є т в о р и т и (кому) (1) позбавляти кого права оскаржувати судовий вирок, забороняти домагатися чого судовим шляхом: коли бы до(л)жникъ рєклъ тоє имєнїє што ты дрьжишь є(ст) мнѣ бли(ж)шєє бо тотъ што тобѣ прода(л) а мнѣ бы(л) до(л)женъ первїє ни(ж)ли ты коупилъ а колижь такыи боудѣ(т) колї... молчалъ три лѣта и три м(с)ци тогды ємоу мо(л)чаны (!) твори(м) на вєкы вѣчныи (XV ст. *BC* 35); м о л ч а н ї є ч и н и т и (1), м о л ч а н ї є о у ч и н и т и (кому) (1) позбавляти кого права оскаржувати судовий вирок, забороняти домагатися чого судовим шляхом: а мы то єму осужѦє(м) а панѦмъ Ѧдвизѣ и алжбѣте вєчноє молчѦние чинимы (Медика, 1404 *P* 70); фалко жалова(л) о дєди(ч)ство на индриха Индри(х) сѦ заложилъ давнымъ записамъ (!) и досвє(т)чилъ сѦ(д)я єго оправилъ а Ѳа(л)кови молъчанїє оучинилъ (XV ст. *BC* 23); и м а т и м о л ч Ѧ н и є (1) *див.* **ИМАТИ**[2]; к л а с т и м о л ч а н ї є (1) *див.* ***КЛАСТИ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **мо(л)чанїє, молъчанїє** 3 (XV ст. *BC* 22, 22 зв., 23); **молчѦние** 2 (1404 *P* 70; 1421 *P* 94); **! мо(л)чаны** 1 (XV ст. *BC* 35).

Пор. ***МОЛЧАТИ.**

! МО(Л)ЧАНЫ *див.* ***МОЛЧАНЇЄ.**

***МОЛЧАТИ** *дієсл. недок.* (4) (о чім і без додатка) не заперечувати (проти чого, без додатка) (3): а мы имиє(м) о то(м) мо(л)чати (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142);

не домагатися судовим шляхом (чого) (1): коли(ж) ты(и) три лѣта и трї м(с)ца мо(л)ча(л) тогды имєє(т) вєкы вѣчныи молъча(т) (XV ст. *BC* 34 зв.— 35).

ФОРМИ: *інф.* **мо(л)чати** 1 (1421 *Cost.* I, 142); **молъча(т̃)** 1 (XV ст. *BC* 35); *перф. 3 ос. одн. ч.* **молчалъ, мо(л)ча(л)** (XV ст. *BC* 35).

***МОЛЧѦНИЄ** *див.* ***МОЛЧАНЇЄ.**
***МОЛЪВИТИ** *див.* **МОЛВИТИ.**
***МОЛЪДАВСКИИ** *див.* **МОЛДАВСКЇИ.**
***МОЛЪДАВЪСКИИ** *див.* **МОЛДАВСКЇИ.**
***МОЛЪДАВЬСКИИ** *див.* **МОЛДАВСКЇИ.**
***МОЛЪЧАНЇЄ** *див.* ***МОЛЧАНЇЄ.**
***МОЛЪЧАТИ** *див.* ***МОЛЧАТИ.**
***МОЛЬДАВСКЫИ** *див.* **МОЛДАВСКЇИ.**
***МОЛЬДАВЪСКИИ** *див.* **МОЛДАВСКЇИ.**
***МОЛЬДАВЬСКИИ** *див.* **МОЛДАВСКЇИ.**

***МОМОТЛИВЫИ** *ч.* (2) *(особова назва):* продали єсмо мыто лоуцъкое... ша(х)ноу пєгоховичоу а сенькоу момо(т)ливомоу на три годы (Краків, 1487 *АМЛ*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **момо(т)ливомоу** (1487 *АМЛ*).

МОМОУ *ч., невідм.* (1) *(назва лісу у Молдавському князівстві):* а по єго съмрти гдѣ є(ст) єго до(м) на иєвирѣ половина того села оу ли(с) момоу (Сучава, 1432 *Cost.* I, 343).

МОНАСТИР *див.* **МОНАСТИРЪ.**

***МОНАСТИРСКИИ** *див.* **МОНАСТИРСКЇИ.**

МОНАСТИРСКЇИ *прикм.* (53) (*цсл.* маиастырьскыи) **1.** *(що належить монастиреві)* монастирський (37): што бы въ тѣхъ пасѣкахь десѦтина нє брана о(т) монастирскы(х) пчелъ (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325); а тако(ж) тоти люди ис тѦ(х) монастїръскы(х) сєлъ да нє имае(т) иикто о(т) наши(х) пано(в) и оурѦдникo(в) соудити и(х), ни оу чє(м), ни оу которо(м) дѣлѣ (Ясси, 1449 *Cost.* II, 391); А хотарь тимь млиномь монастиръскимъ от Серетскаго тръга да єст коуда нмъ хотарил пан Ивашко, комис наш (Сучава, 1473

BD I, 181); мы Стефаи воєвода... знамєнито чиимь... оже прїидоша... попь Григоріе, ігоумень и архимандрить Бистричъскаго монастира ... и измѣнили съ господство мы правоую монастирскоую отниноу от праваго монастирскаго оурика (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

л ю д и м о н а с т и р с к и є (2), м о н а с т и р с к и е л ю д и (4) *див.* **ЛЮДИ** 2.

2. *(який стосується монастиря, має відношення до монастиря)* монастирський (10): комоу имє(т) сѣ видѣти, аже имаѣтъ кривда о(т) ты(х) людєи ис тѦ(х) сєла(х), а о(н) да и(х) ишчє(т) прѦ(д) игоумєно(м) о(т) нѣмца и прѦ(д) оурѦдникы монастиръскыи, а иного соудцѣ да нє имаютъ (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); мы алєксандръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали єсми монастырю нашємоу... да осади(т) сєло, оу монастырскы(х) хотаръ, около монастирю, где имє(т) любити (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461); а тоти... десѣтници... що би нє имали жа(д)ного дила до хотаръ монасти(р)ского (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45); и даєм и дали єсми сєс наш листъ на то: варє кого он пошлєт от слоуг монастирских ... с потрѣбами *монастирскими* до Кєлїи... а мито да нє имают платити (Путна, 1471 *BD* I, 158—159).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **монастирскїи** (1463 *Cost. S.* 45); *род. одн. ч., с.* **монасти(р)ского** 1 (1463 *Cost. S.* 45); **манастирского** 1 (1471 *BD* I, 159); **монастирскаго** 1 (1500 *BD* II, 173); близь винограда **монастирьскаа** 1 (1476 *BD* I, 215); *дав. одн. ч., с.* **манастирскомоу, маиастир(с)кому** 2 (1454 *ПГПММ;* 1458 *ПГСММЦ*); **монастирском(у)** 1 (1456 *DIR«A»* 511); *знах. одн. ч.* **монасти(р)скїи** 1 (1488 *ДГСПМ*); **монастирскыи** 1 (1457 *BD* I, 4); **манастирскы** 1 (1456 *Cost.* II, 582); *наз. одн. с.* **монастирскоє** (1459 *DIR«A»* 514; 1463 *Cost. S.* 45; 1482 *BD* I, 264); *род. одн. ж.* **монастирскои** (1455 *Cost.* II, 559); *знах. одн. ж.* **монастирскоую** 1 (1500 *BD* II, 173); **монастирскою** 2 (1470 *BD* I, 158; 1482 *BD* I, 263); *наз. мн. с.* **монастирска** (1446 *Cost.* II, 253, 263); *род. мн.* **монастирских, монастирски(х)** 7 (1471 *BD* I, 159; 1472 *DIR«A»* 530; 1490 *BD* I, 120); **манастирски(х)** 2 (1463 *Cost. S.* 45); **монастирскых, моиастирскы(х), монастїръскы(х)** 3 (1431 *Cost.* I, 325; 1449 *Cost.* II, 391; 1457 *BD* 1,4); **монастырскы(х)** 1 (1453 *Cost.* II, 461); *зам. знах. одн.* оу вє(с) хотаръ **монастирскы(х)** 1 (1456 *Cost.* II, 582); *дав. мн.* **моиастирскимъ, монастирски(м), монастирьскимъ** 3 (1447 *Cost.* II, 288; 1448 *DIR«A»* 491; 1473 *BD* I, 181); *зам. род. мн.* о(т) **монастирски(м)**... сє(л) 1 (1490 *DC* 148); *знах. мн.* **монастирски(х)** 3 (1459 *DIR«A»* 514; 1467 *Mih. Doc.* 125); **монастырскіе** 1 (1500 *АСД* II № 3); *знах. мн. ч.* **монастирски** 2 (1470 *DIR«A»* 522, 523); **моиастырскыи** 1 (1454 *Cost.* II, 517); **монастирьскыи** 1 (1446 *Cost.* II, 251); *знах. мн. с.* **монастирска** (1470 *DIR«A»* 522); *ор. мн.* **монастирскими** 1 (1471 *BD* I, 159); **манастырскыми** 1 (1435—1436 *Cost.* I, 495); *місц. мн.* **оу монастирских, монастирски(х)** 3 (1467 *Mih. Doc.* 125; 1472 *DIR«A»* 530); **монастиръскы(х)** 1 (1449 *Cost.* II, 391).

***МОНАСТИРСКЫИ** *див.* **МОНАСТИРСКЇИ.**

МОНАСТИРЪ, МОНАСТЫРЬ, МАНАСТИРЬ, МОНАСТИР, МОНАСТЫРЪ *ч.* (508) (*цсл.* манастирь, монастырь, *гр.* μοναστήριον) *(релігійна община монахів або монахинь)* монастир (424): и зходечи зъ того свѣта, князь Иванъ нєбощикъ, мужъ мой, говорилъ намъ и казалъ записати по души своей къ манастыру Светому Спасу въ Кобрыни — село Корчичи (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а тия села дадоше прѣ(д) намн и на нашє вѣданїє ис полємь и съ лѣсомь и съ водою и съ въсѣмь прижитко(м) да боудоуть манастироу (Сігет, 1404 *ГМ*); Се язъ кнѦзь олєксанъдро володимировичь и своию кнѦгинєю московъкою и своими дѣтми далъ єсмь дєсѦтину с(с)тѣ (!) бци оу лаврошєвъ манастырь ис турцѦ оу вѣки (Лаврашів, 1429 *Р* 113); и також ты(х) людєи и никто да нє смѣетъ соудити николи, але да и(х) соудѣть оурѣдники о(т) того монастирѣ, а иного соудцоу да нє имаютъ николи на вѣки (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); я ларио(н) игоуме(н) пересопиицки(и) вызнаваю си(м) мои(м) листо(м)... што(ж) о҃г(с)дрь (!) коро(л) єго мл(с)ть пожалова(л) меиѣ б҃гомо(л)ца своє(г) ты(м) манастире(м) с҃тое п҃рч(с)тое оу пересопнници, и ты(м) нме(н)ємъ, которое(ж) придано, к ц҃ркви бо(жи)єи, с҃тому манастырю, на имѦ чемєри(н) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); маеть настоятель того моиастыра Светое Пречыстое въ Пустынцѣ... тую землю... какъ здавиа было, по тому, завѣдати, а за насъ Бога просыты (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 4);

земельний наділ та господарські угіддя, що належали общині монахів або монахинь (54): грань... зъ леса Лютыцею... въ стависче бобровое... черезъ пусчу нашу и ловиска... за монастыръ Дубинский (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2); пани хонька васковая дАдьковича жєна... продала єсть тотъ *мунастырь* за к҃гривєиъ сєребра вѣсного имєнемь иванови губцѣ протодьякоиови с҃тго ивана... а иванъ губъка... купилъ єсть тотъ мунастырь, имєнємь калениковъ ц҃ркъв с҃тоѣ б҃ци оуспѣньє причистоѣ изъ блг(с)влѣнъємь пискупа ларивона... а тому *мунастырєви* нє о(т)лучѦтисѦ о(т) с҃тго ивана оу вѣки (Перемишль, 1378 *Р* 25—26); а хота(р) томоу монастирєви о(т) стримтоуры хотаромъ горѣ до верха (Сучава, 1423 *Cost.* I, 233); а въ гай далъ есми ему у пулъ гаю за манастыремъ Помостича, потреб ему бчола водити (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); а братаичю их Томи и сєстри єго Анни а они сѣ достали сєла оу их част половина от Гълєщєци и третѣѦ част от Пънчєци и половина от монастирь и съ половина полѣни (Сучава, 1490 *BD* I, 403); Дали есмо монастыръ Пречистое Богоматери на Пересопницы кнегини Михайловои Василевича Чорторыскои кнегини Маріи, а увязати ее въ тотъ монастыръ велѣли есмо дворенину нашому Федку Гулневу (Краків, 1499 *АЛМ* вип. 2, 36);

(місце, де розташована церква та житлові будівлі монахів) монастир (5): а па kriposth szemu listhu nasemu nasu peczath priwisilijesmo w naszom sely w Hlynienich za łwowom cztiry myły protyw manastiriie Unyeowa (Глиняни, 1395 *GL* 166); Пис(а) оу свѦтомоу монастирю Поутєнскомоу... іермонах тах(а) Паисїє (Путна, 1476 *BD* I, 212);

м о н а с т ы р ь к а л є н и к о в ь (1) *(назва монастиря у Перемишльській землі):* а про то та пани хонька... оуздала єсть тотъ мунастыръ калениковъ иванови губцѣ... со всѣмъ обѣздомъ и со всѣми границѦми и землєю и сѣножатьми и зъ гаими... и со всѣми оужитки (Перемишль, 1378 *Р* 26); м о н а с т ы р ь к р а с н о с е л ь с к и и (1) *(назва Спаського Красносельського монастиря під Луцьком у Волинській землі):* Сє азъ па(н) олиза(р) кирдѣеви(ч) марша(л)ко волы(н)ско(и) землѣ... записоуває(м)... сєло... доросы(н)... намасты(р) (!) кра(с)носе(лс)ки(и) по(д) лоуцко(м) (б. м. н., 1483 *ВОРСР* 177—178); м о н а с т ы р ь н и к о л с к и и п о у с т ы н с к и и (1) *(назва монастиря святого Миколи Пустинського у Києві):* а то(т) дє манасты(р) пєче(р)скїи з приделами своими мн(с)тыре(м) николски(м) поусты(н)ски(м) в кїєвѣ и з ынши(ми) трема монастыри... и то(т) мн(с)тыр пече(р)скїи былъ звєко(в)... самъ в себѣ ставропигїя (б. м. н., 1481 *ГПМ*); П е ч ѥ р с к и и м о н а с т ы р ь (7), м о н а с т ы р ь П е ч ѥ р с к и и (8) *(назва Києво-Печерського монастиря):* а при томъ были старци Печерского манастыра Дублянски Іона Авраамъ ключникъ (Київ, 1398 *ДГПМ*); а пи(с)на въ кїєвѣ въ обитѣли ц҃рьстѣи въ печєрьско(м) монастыри прѣстыѦ б҃ца и при(д)бны(х) (!) о҃ць антонїа и Ѳео(д)сїа (Київ, 1446 *Р* 155); а в то(т) манасты(р) пече(р)скїи нивче(м) нє встоупатися Митрополито(м) кїевски(м) а нє Крилико(м) (!) Соѳеискимъ никаки(м) дѣломъ вечно (б. м. н., 1481 *ГПМ*); Г҃ноу и о҃цоу

нашемоу Ѳиларетоу архимандритоу печерскомоу єже о Хѣ из братиєю старци пє(ч)рска(г) монастырѧ (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*); м о н а с т и р ь П о у с т ы н с к и и (1), п о у с т ы н с к и и м а н а с т ы р ь (2) *(назва монастиря святого Миколи Пустинського у Києві)*: Сє ѧ кнзь долголдать долголдатовн(ч)... даю... стму николє поустиньскому ионину манастырю тоую зе(м)лю на имѧ то(л)столѣсьско(г) конона (Київ, 1427 *P* 108); Я, Андрей Александровичъ, намѣстникъ лидскій, державца Кіевскій на тот часъ што гдрь нашъ король его млсть далъ игумену и старцом стого великого Николы мнстря Пустынского двѣ нивки городское земли... и я подлугъ листу гдрского обедвѣ тые нивки отехалъ к цркви Бжіей к стому Николе (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); Я боулга(к) лисичи(н) сы(н) а михаило во(л)чкови(ч) чини(м) знамєнито... што(ж) нєбожчикъ оць мои... записа(л) бы(л) стому николє поусты(н)скомоу манастырю половиноу сєлища ивони(н)цо(в) (б. м. н., 1499 *ПИ* № 3); м а н а с т ы р ь С є р г и є в ъ (1) *(назва Трої-це-Сергієвського монастиря у Московському князівстві)*: мы кнгины (!) олєкса(н)довиѧ (!) наста(с)я кие(в)скиѧ... придали єсмо оу до(м) стыя тр(о)ци к манастырю Сєргиєвоу двѣ волости наших (Київ, 1459 *P* 174); в р ъ з а р є в ъ м о н а с т ы р ь (2) *див.* ***ВРЪЗАРЄВЪ**; А ц к о в ъ м о н а с т ы р ь (1) *див.* ***ЯЦКОВЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **монастиръ, монастир** 5 (1428 *Cost.* I, 233; 1429 *Cost.* I, 269; 1454 *Cost.* II, 513; 1491 *BD* I, 464; 1500 *BD* II, 173); **монастирь** 2 (1411 *Mih. Alb.*; 1499 *BD* II, 156); **манасты(р), мана(с)ты(р)** 2 (1481 *ГПМ;* XV ст. *ВОРСР* 179); **мн(с)ты(р)** 1 (1481 *ГПМ*); *зам. род.* ис того **монастиръ** 1 (1444 *Cost.* II, 208); **монастирь** 3 (1458 *Mih. Doc.* 121; 1490 *BD* I, 403); *зам. місц.* въ том **монастиръ** 1 (1470 *BD* I, 155); оу **монастыръ** 1 (1448 *ДГПР*); в **манастирь** 1 (1476 *BD* I, 216); *род. одн.* **монастира** 10 (1490 *BD* I, 419, 420, 436; *ДГСХМ;* 1491 *BD* I, 453; 1499 *BD* II, 162; 1500 *BD* II, 173); **монастыра** 3 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1500 *АСД* II, №4); **манастыра** 1 (1398 *ДГПМ*); **манастырѧ** 1 (1404 *P* 68); **монастырѧ** 1 (1498 *ЧІАФ*); **мнстря** 1 (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); **мн(с)тыря** 2 (1481 *ГПМ*); **монастирѣ, монастирѧ** 29 (1411 *Mih. Alb*; 1429 *Cost.* I, 248; 1443 *Cost.* II, 185; 1458 *Mih. Doc.* 121; 1470 *BD* I, 141; 1472 *ДГСВМ;* 1475 *BD* I, 200; 1481 *KI;* 1487 *BD* I, 312; 1491 *BD* I, 449 і т. ін.); **манастирѣ** 3 (1463 *Cost. S.* 45; 1471 *BD* I, 159; 1481 *UKP*); **! мостирѣ** 1 (1446 *DIR«A»* 485); **монастырѣ** 4 (1420 *Cost.* I, 135; 1429 *DIR«A»* 455; 1448 *ДГПР*); **manastirie** 1 (1395 *GL* 166); **монасты(р)** 1 (XV ст. *ВОРСР* 179); **монастир** 1 (1491 *BD* I, 473); **монастирю** 1 (1453 *Cost.* II, 461); *зам. дав.* єсми дали **монастира** от Поутнои въ задоушіє предков наших 1 (1490 *BD* I, 421); *дав. одн.* **монастирю** 153 (1415 *Cost.* I, 116; 1429 *DIR«A»* 455; 1437 *Mih.* 203; 1446 *Cost.* II, 251; 1453 *DIR«A»* 503; 1456 *ГПХМ;* 1466 *BD* I, 106; 1470 *BD* I, 153; 1482 *BD* I, 263; 1499 *BD* II, 147 і т. ін.); **монастырю** 41 (1422 *DIR ltg.* № 35; 1438 *DBAc* 28; 1439 *Cost.* II, 31; 1448 *ДГПР;* 1452 *DIR«A»* 500; 1454 *Cost.* II, 501; 1455 *Cost.* II, 531, 561; 1456 *DIR«A»* 511; 1458 *BD* I, 6 і т. ін.); **манастырю** 21 (1415 *P* 87; 1427 *P* 108; 1439 *Cost.* II, 31; 1444 *DIR«A»* 481; 1459 *P* 174; 1467 *СП* № 13; 1486 *АкЮЗР* I, 295; 1490 *Пам;* 1499 *ПИ* і т. ін.); **манастирю** 13 (1404 *ГМ;* 1441 *DIR«A»* 477; № 3 1444 *DIR«A»* 481; 1453 *ПГОВ;* 1456 *Cost.* II, 582; 1460 *Cost. S.* 41; 1463 *Cost. S.* 45; 1478 *BD* I, 219 і т. ін.); **! манастрю** 1 (1443 *Cost.* II, 128); **монастироу** 70 (1415 *Cost.* I, 116; 1427 *DIR«A»* 450; 1431 *Cost.* I, 325; 1454 *Cost.* II, 508; 1466 *BD* I, 105; 1475 *BD* I, 203; 1487 *BD* I, 310; 1490 *BD* I, 419; 1497 *BD* II, 100; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **монастыроу** 2 (1398 *ДГПМ;* 1400 *Mih.* 208); **манастироу** 3 (1404 *ГМ;* 1448 *DIR* № 10 b); **манастыру** 6 (1401 *АкВАК* III, 2; 1446 *AS* III, 5); **мн(с)тырю** 1 (1481 *ГПМ*); **монастирєви** 24 (1409 *DIR«A»* 437; 1411 *DIR«A»* 439; 1428 *Cost.* I, 233; 1431 *Cost.* I, 325; 1447 *Cost.* II, 289; 1460 *DIR«A»* 515; 1462 *Cost. D.* 12; 1470 *BD* I, 147; 1487 *BD* I, 312; 1490 *BD* I, 421 і т. ін.); **монастырєви** 4 (1409 *Cost.* I, 71; 1422 *DIR fig.* № 35; 1427 *DIR«A»* 450; 1458 *BD* I, 6); **манастирєви** 2 (1439 *Cost.* II, 46); **мунастырєви** 2 (1378 *P* 26); **монаст...** 1 (1446 *ПГСПМР*); **монастирію** 1 (1453 *Cost.* II, 453); **! намасты(р)** 1 (1483 *ВОРСР* 178); *знах. одн.* **монастиръ, монастир, монасти(р)** 38 (1424 *Cost.* II, 956; 1434 *Cost.* I, 391; 1443 *ДГСПМН;* 1447 *Cost.* II, 288; 1456 *ГПХМ;* 1466 *BD* I, 105; 1469 *BD* I, 134; 1475 *BD* I, 200; 1490 *BD* I, 419; 1497 *BD* II, 100 і т. ін.); **монастырь** 1 (1499 *АЛМ* вип. 2, 36); **монастирь** 11 (1470 *BD* I, 150; 1472 *BD* I, 170; 1473 *ШКН* 164; 1475 *Cost. D.* 3; 1487 *BD* I, 312; 1488 *ДГСПМ;* 1489 *BD* I, 377; 1490 *BD* I, 403; 1491 *BD* I, 467; 1499 *BD* II, 162 і т. ін.); **монастыръ, монастыр, монасты(р)** 9 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1453 *DIR«A»* 503; 1458 *BD* I, 6; 1459 *BD* I, 34; 1499 *АЛМ* вип. 2, 36; XV ст. *ВОРСР* 179; 1500 *Cost. S.* 230); **манастыр, манасты(р)** 3 (1446 *AS* III, 5; 1481 *ГПМ*); **манастырь** 1 (1429 *P* 113); **мн(с)ты(р)** 1 (1481 *ГПМ*); **манастиръ** 1 (1462 *Cost. D.* 10); **мунастырь** 2 (1378 *P* 13, 26); **мунастыръ** 1 (1378 *P* 26); **монастирѣ** 1 (1475 *BD* I, 200); **монастира** 1 (1490 *BD* I, 421); *ор. одн.* **манастырємъ, манастыре(м)** 3 (1394 *P* 54; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1467 *СП* № 13); **манастирємъ** 1 (1456 *Mih.* 213); **манастиромь** 1 (1470 *DIR«A»* 522); **монастырємъ, монастырєм** 2 (1424 *P* 99; 1473 *BD* I, 183); **мн(с)тыре(м)** 2 (1481 *ГПМ*); *місц. одн.* **оу (на) монастири** 4 (1471 *BD* I, 159; 1476 *BD* I, 217; 1487 *AAR;* 1499 *BD* II, 148); **оу (въ) монастыри** 2 (1446 *P* 155; 1462 *BD* I,71); **на манастыри** 2 (1440 *P* 142; 1499 *ПИ* № 3); **у монастырѣ** 2 (1398 *ДГПМ;* 1401 *АкВАК* III, 2); **оу монастирѣ** 1 (1457 *BD* I, 5); **оу монастырю** 1 (1476 *BD* I, 212); **оу монастыр** 1 (1470 *BD* I, 148); **оу манастырь** 1 (1476 *BD* I, 216); *наз. мн.* **монастирєвє** (1462 *Cost. D.* 11); *род. мн.* **монастирєи** (1464 *BD* I, 83); *знах. мн.* **монастири** (1491 *BD* I, 473); *ор. мн.* **монастыри** (1481 *ГПМ*).

Див. ще **МОНАСТИРѢ.**

***МОНАСТИРЪСКИИ** *див.* **МОНАСТИРСКЇИ.**

***МОНАСТИРЪСКЫИ** *див.* **МОНАСТИРСКЇИ.**

МОНАСТИРЬ *див.* **МОНАСТИРЪ.**

***МОНАСТИРЬСКИИ** *див.* **МОНАСТИРСКЇИ.**

МОНАСТИРѢ, МАНАСТИРЯ *ж.* (39) *(релігійна община монахів або монахинь)* монастир (19): мы илїа воєвода... чини(м) знамєнито... ажє... дали єсми нашємоу манастыри стомоу възнє(с)нїю о(т) нємца єдно сєло ... на имѧ сєвковцн (Сучава, 1438 *DIR«A»* 472); мы алєксандръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали єсми монастыри нашемоу о(т) нѣмца... нашоу землю що є(ст) подли нємца (Ясси, 1455 *Cost.* II, 525); И оу том також прїидоша прѧд нами и прѧд нашнми бояре... кир поп Паисїє ι архимандритъ и съ въсѣми братїѧми от Поутєнскои монастири... и продали свою правоую отнинноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 153);

земельний наділ та господарські угіддя, що належали общині монахів або монахинь (9): а хотаръ... о(т) монас‹тирѣ п›опєрєкъ на трънавкоу (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248); тѣ(м) мы... дали и потвєрдили єсми ємоу... правоє єго о‹т›ниноу и выкоуплєнїє, село на имѣ бозїанїи на вєрхъ албънєю и съ монастирєю и съ обама поточки, щоже ємоу продали тоє сєло и монастиръ плємєнници єго (Сучава, 1446 *Cost.* II, 247); а хотаръ томоу сєло и тои манастиры да єст по старимы своимы хотари, коуд‹а› из вѣка оживали (Сучава, 1460 *Cost. S.* 41); мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито *(в ориг.* знамєнимто.— *Прим. вид.)*... ожє прїидошѧ прѧд нами... слоуга наш Татоул от Бръзотъ... и продал от своєго оурика и от своєго хотара єдно мѣсто от поустини на Бръзотѣ, на имѣ гдє монастиръ была (Дольний Торг, 1470 *BD* I, 113); А хотар... прости чєрєс сєлищє под старом монастири... на копаноу могилоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 148);

(місце, де розташована церква та житлові будівлі монахів) монастир (11): пи(с) тадо(р) оу манастиря о(т) полѣны (Поляна, 1448 *Cost.* II, 366); бл҃гочтивьи г(с)п(д)рь въсєи зємли мо(л)дав(с)кои ю стєфань воєвода... създа и сътвори тоурнь съ и моур около манастирѣ (Путна, 1481 *KI*); пса(н) оу с҃тго вєликого чю(до)творца николы в манастыри оу поусты(н)цє (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **монастирѣ** 1 (1466 *BD* I, 113); *зам. місц.* пи(с) тадо(р) **оу манастиря** о(т) полѣны 1 (1448 *Cost.* II, 366); *род. одн.* **монастири** 3 (1490 *BD* I, 420; 1499 *BD* II, 153, 156); **монастирѧ, монастирѣ, монас⟨тирѣ⟩** 5 (1429 *Cost.* I, 248; 1470 *BD* I, 148, 153; 1490 *BD* I, 420; 1499 *BD* II, 154); **от монасти(р)** 1 (1458 *Mih. Doc.* 121, 123); **манастирѣ** 1 (1481 *KI*); *род. молд.* **монастирєи** 1 (1463 *Cost. S.* 45); **манастирєи** 1 (1463 *Cost. S.* 45); *дав. одн.* **манастиры** 1 (1460 *Cost. S.* 41); **! монастиръ** 1 (1458 *DIR«A»* 513); **монастыри** 2 (1455 *Cost.* II, 525); **монастири** 5 (1453 *Cost.* II, 445; 1491 *BD* I, 464; 1499 *BD* II, 148, 154); **манастыри** 1 (1438 *DIR«A»* 472); **монастир** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122); **монасти(р)** 1 (1458 *Mih. Doc.* 123); *ор. одн.* **манастирєю** 1(1460 *Cost. S.* 41); **монастирєю** 1 (1446 *Cost.* II, 247); *місц. одн.* **оу (въ) монастири** 4 (1471 *BD* I, 159; 1476 *BD* I, 217; 1487 *AAR;* 1499 *BD* II, 148); **в манастыри** 1 (1499 *ПИ* № 3); **оу монастирѣ** 1 (1457 *BD* I, 5); **оу монастыр** 2 (1448 *ДГПР;* 1470 *BD* I, 148); **! въ монастирь** 1 (1476 *BD* I, 216) **оу монасти(р)** 1 (1448 *DIR«A»* 491); *род. мн.* **монастирь, монастир** (1470 *BD* I, 150, 152).

Див. ще **МОНАСТИРЪ.**

***МОНАСТЇРЪСКЫИ** *див.* **МОНАСТИРСКЇИ.**

***МОНАСТЫРСКІИ** *див.* **МОНАСТИРСКЇИ.**

***МОНАСТЫРСКЫИ** *див.* **МОНАСТИРСКЇИ.**

МОНАСТЫРЪ *див.* **МОНАСТИРЪ.**

***МОНАСТЫРЬ** *див.* **МОНАСТИРЪ.**

***МОНАСТЫРЯ** *див.* **МОНАСТИРѢ.**

***МОНАХ** *ч.* (1) (*гр.* μοναχός) монах: ⟨и⟩с⟨пис⟩ах ⟨м⟩онах Иларионь (Молдовиця, 1462 *BD* I, 71).

ФОРМИ: *наз. одн.* **⟨м⟩онах** (1462 *BD* I, 71).

Див. ще ***МНИХЪ.**

***МОНЄТА** *ж.* (17) (*стп.* moneta, *лат.* moneta) гроші, які мають обіг у державі, грошовий знак (3): коли(ж) оди(н) г(с)дрь вси(х) єсть тогды од(н)а манита (!) маєть быти з ра(до)ю пановъ наши(х) которая(т) (!) имєєть быти вѣчно и добраѧ и годѧчая а была любапрїимна вси(м) людє(м) (XV ст. *BC* 34 зв.);

монєта чєская (2), чєская монєта (10) *(монета чеської чеканки)* чеська монета: Я Гринко Болобанъ вызнаваю... штожъ продалъ есми имѣне свое набытое Всекрево пану Федку Юнковичу... за полтораста копъ маниты (!) ческое (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); А сє я Нєкраш Колчєєвич из братьєю своєю... продали... двоє *(читаємо* двє.— *Прим. вид.)* сєлища на имѧ Доубища вєчно за шєстьдєсѧт копъ грошєй чєскоє монєты (Кременець, 1497 *AS* I, 112); краковская монѣта (1) *див.* **КРАКОВСКИИ**; литовская монѣта (1) *див.* **ЛИТОВСКИЙ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **! манита** (XV ст. *BC* 34 зв.); *род. одн.* **монѣты** 5 (1424 *P* 102; п. 1450 *ПИ* № 9; 1454 *AS* III, 10; 1491 *AS* I, 97); **монєты** 6 (1470 *AS* I, 65; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1475 *AS* I, 72; 1485—1500 *AS* I, 120; 2-а пол. XV ст.*СПС;* 1497 *AS* I, 112); **манєты** 2 (1475 *AS* III, 14; 1488 *AS* I, 88); **! маниты** 1 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); *місц. одн.* **о монїтє** (XV ст. *BC* 8 зв., 34).

МОНИВИД *див.* **МОНИВИДЪ.**

МОНИВИДОВИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва):* а при томь были свєдоки... кн҃зь олєксандръ иванови(ч) носъ пань ивашко монивидовичь (Київ, 1433 *P* 119); А при томь были свєдоки кнаѧзи и паны рада наша... пань ивашко монивидовичь пань юрша (Луцьк, 1434 *P* 128).

ФОРМИ: *наз. одн.* **монивидовичь** (1433 *P* 119; 1434 *P* 128).

МОНИВИДЪ, МОНИВИД *ч.* (6) *(особова назва, лит.* Mañ(i)vydas): пєрвыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч)... охрѣмъ братьѧ єго тєрєшко ондрюшко никонъ василєи дмнтриєви(ч) монивидъ (б. м. н., бл. 1392 *P* 46—47); А при томъ были сведъки, наша верная рад⟨а⟩: владыка луцкии Феодосий, панъ Монивидъ, панъ Юрша (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); А при тои рєчи были свєдки наша ⟨ра⟩да: пан Монивид староста подолский и крємєнєцкий, а пан Юри маршалок н⟨а⟩шь (Луцьк, 1444 *AS* I, 40).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Монивидъ, Монивид, мониви(д)** (бл. 1392 *P* 47; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1437 *P* 136; 1438 *P* 138, 141; 1444 *AS* I, 40).

***МОНЇТА** *див.* ***МОНЄТА.**

МОНТИГИРДОВИЧЪ, МОНТИКГОРДОВИЧЪ *ч.* (2) *(особова назва):* А при томъ были тые панове: панъ Петрашъ Монтикгордовичъ, маршалекъ земли Литовскои, панъ Судивой, намѣстникъ Ковенскій (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); А при томъ были свѣдоки... маршалокъ земскій панъ Петръ Монтигирдовичъ, панъ Виленскій панъ Судивой (Вільна, 1492 *АЛМ* 31).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Монтигирдовичъ** 1 (1492 *АЛМ* 31); **Монтнкгордовичъ** 1 (1451 *АкЮЗР* II, 106).

МОНТОВТОВИЧ *ч.* (5) *(особова назва):* мы кн⟨ѧ⟩зь Василєй, кн⟨ѧ⟩зь Сємєн... сознаваєм...: дѣлили єсмо отчину свою промєж сєбє пєрєд паном Михайлом Монт⟨о⟩втовичом старостою Луцким (Луцьк, 1463 *AS* I, 54); а то свѣдомо паноу Михаилоу Монтовтович(оу), старостѣ Лоуцком(у) (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Монтовтович** (1463 *AS* I, 55; 1474 *AS* I, 69; 1475 *AS* I, 69); *дав. одн.* **Монтовтович(оу)** (1475 *AS* I, 71); *ор. одн.* **Монт⟨о⟩втовичом** (1463 *AS* I, 54).

***МОНѢТА** *див.* ***МОНЄТА.**

МОРДВИНА *ж.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсми ємоу... сєло по(д) каражиномъ мордвина, єщє сєло пониже мордвина по(д) каражнномъ на доброуши гдє соу(т) кръници (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* пониже **мордвина** 1 (1437 *Cost.* I, 541); *зам. знах.* дали сєло ... **мордвина** 1 (1437 *Cost.* I, 541).

МОРДВИНЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ былъ... Васько Дробишевичъ, а Мордвинъ Когановичъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мордвинъ** (1401 *АкВАК* III, 2).

***МОРЄ** *с.* (7) море: велики самодєржѧвнъи мл(с)ти бжн гнъ їо романь воєвода обладаѧ зємлєю молдавьскою о(т) планины до морѧ даль єсмь ис моимъ сынъми олєксанъдро н богданъ слузѣ нашему иванышю... за єго вѣрную службу г҃ сєла на сєрєтѣ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); и о(т) того сєла на низъ днѣстромъ до морѧ к зємли волоскои тѧгнєть (Ланчиця, 1433 *P* 125); А Сочавскоє мыто нигдє да нє платѣтъ, лишє оу Сочавѣ, хотѣ бы за морєм ходили (Сучава, 1458 *BD* II, 262).

ФОРМИ: *род. одн.* **морѧ** (1392 *Cost.* I, 7; 1393 *Cost.* I, 13; *Cost.* II, 607; 1433 *P* 125); *ор. одн.* **морємъ, морєм, морє(м)** (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 262).

***МОРЕВИЧЬ** *ч.* (2) *(особова назва):* А потомъ Борисъ мовилъ передъ нами на князя Костентина ижбы онъ бояръ нашихъ Смоленскихъ Бубна, а Дуденка Суморока, а Моревича земли моцно за себе забралъ, а съ того намъ жадное службы нѣтъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *род. одн.* **Моревича** (1495 *АЛМ* 83).

***МОРИНО** *с.* (1) *(назва села у Віленському воєводстві):* Сє язъ вєлнкыї кнѧ(з) дмитриї олгирдовичь... далъ єсмь сто(ї) б҃ци гнидковича лукно... ї озєра ї морино (б. м. н., 1336 *P*33).

ФОРМИ: *знах. одн.* **морино** (1386 *P* 33).

!МОРИЧЬ *див.* **МОГОРИЧЬ.**

МОРОЗОВЦЫ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* кн⟨А⟩зю Василью остлсѧ город Збараж, а к тому села: Янковци... Морозовцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Морозовцы** (1463 *AS* I, 54).

***МОРОЗОВЪ** *прикм.* (1): продали єсмо пану мартину кгасто(в)товичю сѣлища наши на имѧ крѣхає(в) а к тому сѣлищю зѣмли бортные алѣкса(н)дро(в)ская игнато(в)ская а грицева а морозова (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **морозова** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

Пор. ***МОРОЗЪ.**

***МОРОЗЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы князь Семенъ Александровичъ дали есмо село Жердеву боярину нашому пану Андрѣю Морозови (Київ, 1459 *ЗНТШ* XI, 13).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Морозови** (1459 *ЗНТШ* XI, 13).

***МОРОУНА** *ж.* (1) (*молд.* морун «білуга») білуга: мы Стефан воєвода... знамєнито чиннмъ... ожє... дали и потвєрдили єсмо вичныи оброк томоу свѣтомоу монастироу от Побратъ, да имают на каждіи год от нас по ї бочкы вина и два мажи рыби, єдына мажа мороун а дроуга коропина (Сучава, 1466 *BD* I, 105).

ФОРМИ: *род. мн.* **мороун** (1466 *BD* I, 105).

МОРХИНА *ж.* (1) *(особова назва):* василь окоуличъ даєть двѣ вєдрѣ мєдоу... гринь даєть вєдро мєдоу, морхина даєть двѣ вєдрѣ мєдоу (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *наз. одн.* **морхина** (бл. 1458 *P* 167).

МОРШАЛКО *див.* **МАРШАЛОКЪ.**

***МОРЪШАЛКО** *див.* **МАРШАЛОКЪ.**

***МОРЬСКЫИ** *прикм.* (1) морський: А оли(ж) по(до)дны(м) пано(м) лю(ди) одно имєє(т) быть а од(н)го права поживать абы (нє) были какъ морьскы(и) дивъ потрєбно єсть абы однакїи соудъ былъ какъ крако(в)скыи зємли (XV ст. *BC* 34 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **морьскы(и)** (XV ст. *BC* 34 зв.).

***МОСКВА** *ж.* (6) *(Велике князівство Московське)* Москва: А бори(с) в то(т) ча(с) на мо(с)квѣ бы(л) в по(и)маньи (Вільна, 1495 *ВМБС*); А што всказалъ ижъ шлєть своєго посла до свата своєго до вєликого кнзя ивана васи(л)евича жадаючы абы г(с)дръ нашъ далъ єго послу добровольное проєханье чєрє(з) єго мл(с)ти панъства до москвы и о(т)толє зася до волоское земли и г(с)дръ єго мл(ст) вєлики(и) кнѧ(з) да(л) єго послу проєханье чєрє(з) свою зємлю до москвы и отъто(л) засѧ до ихъ зємли до волохъ (б. м. н., 1496 *ОПВВД*).

ФОРМИ: *род. одн.* **Москвы** (1496 *BD* II, 405; *ОПВВД; ПЧФГ* 35); *місц. одн.* **на москвѣ, мо(с)квѣ** (1495 *ВМБС*).

МОСКВЇЧЬ *ч.* (1) уродженець або житель Великого князівства Московського, Москвич в лѣто≠з̃ в̃ мца сє(п) ки прѣстависѧ васılиа москвїчь ивановъ сн̃ь Всѧково (Сучава, 1494 *ДБСН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **москвїчь** (1494 *ДБСН*).

***МОСКОВСКИИ** *прикм.* (20) *(який стосується Великого князівства Московського)* московський: а ѧко ко(л) тако(ж) ислюбили бы(л) єсмо кнѧ(з) дмитрню московьско(м) и правду дали оужь ѣдє(м) н хоче(м) сѧ порожни оучинити тоѣ прав(д)ы про(т) абы коро(л) бы(л) бзпечнѣшии оу нашєи службѣ и оу правдѣ (Молодечно, 1388 *P* 43); И тако(ж) и сва(т) нашъ вєлики(и) кнзь московски(и) иванъ васи(л)євичъ тесть вашеє мл(с)ти присла(л) до насъ свои(х) пословъ о томъ абы(х)мосѧ з вашею мл(с)тю пото(к)мєли и ми(р) вєчны(и) взѧли (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 60); маєть онъ съ тыми Єго послы єхати чєрєзъ нашо панъство до границы московъскоє... тоюжъ дорогою до волоское границы (Вільна, 1498 *BD* II, 412); И нашого посла послали єсмо посполъ зъ московъскимъ посломъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **московски(и), моско(в)ски(и)** (1496 *ПДВКА* 60; *ПСВВ* 192 зв.); *род. одн. ч.* **московъского, моско(в)ского** (1481 *BD* II, 365; 1496 *ПСВВ* 192 зв.; 1498 *BD* II, 413; 1499 *BD* II, 447, 448, 449); *дав. одн. ч.* **московьско(м)** (1388 *P* 43); *знах. одн. ч.* **московъского** (1499 *BD* II, 449); *ор. одн. ч.* **московъскимъ** (1499 *BD* II, 448, 449); *род. одн. ж.* **московъскоє** (1498 *BD* II, 412); *знах. одн. ж.* **московъскую** (1498 *BD* II, 412).

***МОСКОВЪКА** *ж.* (1) уродженка великого князівства Московського московка: Сє язъ кнѧзь олєксанъдро володнмировнчь и своию кнѧгинею московъкою и своими дѣтми далъ єсмь дєсѧтину с(с)тѣ (!) бцн оу лаврошєвъ манастырь ис турцѧ оу вѣки (Лаврашів, 1429 *P* 113).

ФОРМИ: *ор. одн.* **московъкою** (1429 *P* 113).

***МОСКОВЪСКИИ** *див.* ***МОСКОВСКИИ.**

***МОСКОВЬСКИИ** *див.* ***МОСКОВСКИИ.**

МОСОРЄВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* кн⟨А⟩зю Василью остлсѧ город Збараж, а к тому села: Янковцы... Мосорєвцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Мосорєвцы** (1463 *AS* I, 54).

МОСОРИ *мн.* (2) *(назва земельної ділянки у Волинській землі):* Ино мы тыє дворища мосори потвє(р)жаємъ єму си(м) наши(м) листо(м) вєчно и нєпорушно и єго жонє и и(х) дєтє(м) (Берестя, 1497 *ПКИП*).

ФОРМИ: *наз.* **мосори** (1497 *ПКИП*); *знах.* **мосори** (1497 *ПКИП*).

***МОСОРЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі):* Я... дала єсми єму... имєнє... ограничоноє почонши посєрєд Мухотолок... по Стохот; Стохотомъ почєнши от Мосора половицею рєки... аж до вєлицкого ставу по грєблю (Ровно, 1488 *AS* I, 242).

ФОРМИ: *род. одн.* **Мосора** (1488 *AS* I, 242).

***МОСТ** *див.* ***МОСТЪ.**

!МОСТИРѢ *див.* **МОНАСТИРѢ.**

***МОСТЪ** *ч.* (18) міст (14): грань... отъ монастыра речкою Чолницею до мосту, на дорозе зъ Дубисчъ до Своза (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2); а хотарь ємоу... по потокоу горѣ до моста драгомира бранищѣрева о(т) того моста прости... на краи вышнєи доубровоу (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); а иноє люди новыє а и тыє дають коли сѧ мєдь родить а и тоутъ мостъ чинивали (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); Пани Михайловѧ повєдила, ижъ за вєликого кнѧзѧ Швитрикгайла коли мой пан сына крєстил оу пана Василѧ, Яцка, дозволил чєрєз мост оу боудованє, оу дєрєво, сєножати єздит (Луконица, 1478 *AS* III, 17); Я... дала єсми єму... имєнє.. ограничоноє почонши посєрєд Мухотолок рекою Лютицею до мосту и великому гостинцу... по Чортов Ставок (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242);

(назви мостів у Молдавському князівстві) м о с т ь В є ц и н (1): А хотарь тои половина сєло... до Чорном потокоу оу мость Вєцин (Сучава, 1488 *BD* I, 356); м о с т ъ г р ъ л а н н ч ь (1): а хотары тѣмъ сєломь... на мостъ гръланичь (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135);

Л ю б е ц к и и м о с т ъ (1) *див.* ***ЛЮБЕЦКИИ**; п и н ь с к ы и м о с т ъ (1) *див.* **ПИНСКИИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **мосту** 6 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2; 1375 *P* 28; 1389 *PEA* I,26; 1473 *ШКН* 165; 1488 *AS* I, 242); **моста** 4 (1400 *DIR«A»* 433; 1473 *BD* I, 183); *дав. одн.* **мостоу** (1478 *AS* III, 17); *знах. одн.* **мостъ, мость, мост, мос(т)** (1366 *P* 14; 1420 *Cost.* I, 135; 1424 *Cost.* II, 956; бл. 1471 *ЛКЗ* 92; 1478 *AS* III, 17; 1488 *BD* I, 356).

***МОСТЬ** *див.* ***МОСТЪ.**

МОТИШЄЩЇИ *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві):* а ми такожє єсми дали и потвєрдили нашємоу вѣрномоу бояриноу, паноу Шєфоулоу Чєрнатоу, тоє вишєписанноє сєло Мотишєщїи (Сучава, 1463 *BD* I, 74); Тѧм мы... далї и потвєрдили єсми ємоу... села на имѣ... Чєрнъшєщїи... Мотишєщїи (Сучава, 1468 *BD* I, 130).

ФОРМИ: *наз.* **Мотишєщїи** (1463 *BD* I, 73, 74; 1468 *BD* I, 130); *знах.* **Мотишєщїи** (1463 *BD* I, 74).

МОТОВИЛОВО *с.* (1) *(назва земельної ділянки у Київській землі):* я вслчько бодє(н)ковьский Исвоими дє(т)ми... вызнаває(м)... н(ж)... продали єсмо пану мартнну кгасто(в)товичю сѣлища наши на имѧ крѣхае(в) а к томоу сѣлищю зѣмли бортные алѣкса(н)дро(в)ская игнато(в)ская а грицева а морозова а оушако(в)ская а мотовилово (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мотовилово** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

МОТОЛОВИЧИ *мн.* (1) *(назва присілка у Київській землі):* а ещо къ грежаномъ присєлокъ мотоловичи в томъ сєлє три слоуги а чєтыри данъники (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *наз.* **мотоловичи** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

***МОТОСЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали и потвръдили єсмо имъ... сєла на кородѣ... обѣ части, и по тои сторонѣ, межи мотосєщи и межи витезєщи, єдно мѣсто о(т) поустини, да осадютъ сєло (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323).

ФОРМИ: *ор.* **мотосєщи** (1448 *Cost.* II, 323).

МОТРОУНА *ж.* (1) *(особова назва, молд., цсл.* Матрона, *гр.* Μοτρώνα, *лат.* Matrona) Мотря, Мотрона: мы алєксандрь воєвода... чинимъ знамєнито... ожє тоти истинныи слоугы наши сыновє стана лоукавєцкого, юриє и козма и сєстра ихъ мотроуна и сыновє шєрбкови... слоужили намъ и(х) предковє правою н вѣрною слоужбою (Сучава, 1428 *Cost.* I, 201—202).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мотроуна** (1428 *Cost.* I, 202).

***МОХИЛА**[1] *див.* **МОГИЛА**[1].

МОХИЛА[2] *див.* **МОГИЛА**[2].

***МОХНАТЫИ** *прикм.* (1) ◇ л о з а М о х н а т а я *див.* ***ЛОЗА.**

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **Мохнатую** (1430 *ГВКЛ* 8).

МОХОРИЦЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... знамєиито чиним... ожє тоти истинїи наши слоуги... жаловали єсми их... дали и потвръдили єсми им оу нашєи зємли оу молдавскои... села... на имѣ... Шєрбєщїи... и Мохорицїи понижє оустїє Пожерити (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *наз.* **Мохорицїи** (1495 *BD* II, 59).

***МОХОТОЛОКИ** *див.* ***МУХОТОЛОКИ.**

***МОХЪ** *ч.* (2) ◇ в є л и к и и м о х ъ *див.* **ВЄЛИКИЙ**[1] 1.

ФОРМИ: *знах. одн.* **мохъ** (1458 *Р* 167); *ор. одн.* **мхо(м)** (1458 *Р* 167).

МОЦ *ж.* (30) (*стч., стп.* тос) **1.** *(реальні умови, засоби)* спроможність (5): тогды што на(м) єгѳ мл(с)ть повєли(т) и чимь на(с) его мл(с)ть пожалуєть... а мы тоє имаємь оучинити... по(д)лу(г) моци нашєи (Хотин, 1455 *Cost.* II, 775); И коли боудєт пана нашего короля приказаніє... абыхомь єго милости помоч и послоушенство оудилали... а мы имаємь оудилати... подлоуг моци нашєи (Сучава, 1468 *BD* II, 301); Також и... крал... и братїя єго... землю нашю молдавскоую... завжды, по их милости моци, боудоут боронити (Гирлов, 1499 *BD* II, 420).

2. дійова сила, чинність (3): на инши час подобны имает єго милость дєн и мѣсце отложити, з моцью и без пороушєня *(в ориг.* пороушєна.— *Прим. вид.)* нинѣшного листоу и присѧгы нашои првимѣнѣнной (Сучава, 1462 *BD* II, 285); п р ы м о ц ы з а х о в а т и (1) зберегти чиниість: а заплативши заруки, предся сєс лист мои пры моцы захован быти маєт в кождого права (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

3. правомочне повноваження (4): а мы з нашимї паны з нашєю ра(до)ю маєть (!) того досмотрєти. а єсть лї аже нє боудемъ тамъ тогды шесть алюбо чєтыри наменъ прїлоучаємъ соу(д)н алюбо по(д)соу(д)ковъ што имають тоую ре(ч) осоуди(т) нашєю моцью (XV ст. *ВС* 12 зв.);

w т о с у (чиїй) (1) в розпорядженні (чиєму): a wsiakije reczi ruchomyje, abo ne ruchomyje majet' byti w naszoj mocy (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); и м а т и м о ц ь (4), м о ц ь м а т и (1) *див.* **ИМАТИ**[2].

4. збройні сили (10): въ всєи покори и почєстъно(т)н оучинили є(с)ми къ сєи слоужбѣ томоу исномоу паноу нашємоу мл(с)тивомоу, паноу владиславоу, кролєви... и єго намѣстко(м) колко кро(т) боудє(т) потрѣбизна, на вѣкы вѣчнїи часы, съ въсѣю нашєю моцїю и радою... на каждыи ча(с) ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); слюбоуєм... єго милости кролю и по том боудоучим и Короуни полскои и зємлѣм и панством єго милости помагати, головою нашею н людми и моцами нашими, против каждомоу непрїятелю кролѣ єго милости (Коломия, 1485 *BD* II, 371—372); Мы... Стєфан воєвода, сам своєю парсоуною, и съ оусєю нашєю моцю и землєю нашєю молдавскою... боудоум (!) єхати на тоурецкого чъсарѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

п р и х о д и т и м о ц ь ю (1) *див.* ***ПРИХОДИТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **моц** (1499 *BD* II, 420, 424); *род. одн.* **моци** 5 (1455 *Cost.* II, 775; 1457 *Cost.* II, 811; 1462 *BD* II, 285; XV ст. *ВС* 13 зв.; 1468 *BD* II, 301); *зам. ор.* съ оусєю своєю **моци** 1 (1448 *Cost.* II, 305); *знах. одн.* **моць, моц** (XV ст. *ВС* 18, 19 зв.; *СЯ* 41 зв.; 1499 *BD* II, 424); *ор. одн.* **моцю, моцью, моцъю** 6 (1462 *BD* II, 285; XV ст. *ВС* 12 зв., 15; 1499 *BD* II, 420, 423); **моцєю** 2 (1499 *BD* II, 420, 422); **моцїю** 1 (1436 *Cost.* II, 698); *місц. одн.* **по (в, w, при) моцы, тосу** 2 (1388 *ZPL* 104; 1475 *AS* I, 72); **моци** 1 (1499 *BD* II, 420); *ор. мн.* **моцами** 1 (1485 *BD* II, 372); **моцамы** 1 (1499 *BD* II, 423).

Див. ще ***МОЧЬ.**

МОЦНЄ, МОЦНѢ *присл.* (5) (*стч.* тоспё, *стп.* тосnie) **1.** силою, насильно (1): И мы Бориса Семеновича пытали: маешь лн ты, Борисе, о томъ на него доводъ, штобы онъ нашн бояре забралъ моцне за себе съ имѣни, и намъ службы не было (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

2. твердо, непохитно (4): а которыижь то листы и записы хочемъ... въ оусѣхъ члонцѣхъ и положєнїехъ и оукладѣхъ... моцнѣ дєржѧти и ховатн вѣрно (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712—713); Тоє вѣсе... слюбоуємъ... Яноу Олбрахтоу... и братїям єго... моцнє и непороушєннє... имаємо дръжати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

Див. ще **МОЦНО** 1, 3.

МОЦНО, МОЦЪНО *присл.* (10) (*стч., стп.* тосно) **1.** силою, насильно (8): А потомъ Борисъ мовилъ передъ нами на князя Костентина, ижбы онъ бояръ нашихъ Смоленскихъ... земли моцно за себе забралъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); Жаловали намъ кнгни федоровая федоровича Соколи(н)ская исъ сыномъ свои(м)... на... пана богдана сопєжича рєкомо бы онъ и(х) выгна(л) з ымєиє(и) и(х) о(т)чинъны(х)... моцно бє(з) ка(ж)дого права (Берестя, 1496 *ВМКФС*); Што прысылалъ єси къ намъ своєго посла Богуша дьяка... повєдаючы намъ... што жъ онъ зъ доконъчаньѧ своєго н крестъного цєлованьѧ вамъ выступилъ и люди свои моцно вослалъ оу вашу землю и шкоды вамъ вєлнкии поделалъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

2. правомочно (1): тогды па(н) пtрашь пиликовичь не моглъ быти к тому розьизду але полѣтилъ своѧ села тисмѧнчаны и тото(т)ъ розьиздъ прѧтелю (так. — *Прим. вид.)* своєму пану Аньчѣчєви зубрєви себє мѣсто моцно о добытье и о страчѣньє (Галич, 1404 *Р* 68).

3. твердо, непохитно (1): А симъ нашимъ листомъ потвержѧємъ... и такы листы што коли єсмы дали и што єсмы сѧ ими записали и с нашнми паны моцно, крѣпко и бєз порушенья держѧти и полнити... во сѣмъ (!) положенїю и во всѣхь словѣхъ (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638).

Див. ще **МОЦНЄ.**

***МОЦНЫИ** *прикм.* (7) (*стч.* тоспу, *стп.* тоспу) **1.** могутній (4): ино оузрѣвши невиность мою велимужнии (!) панови (!) свѧтоѣ коруны польскоѣ... выбавили мѧ... моцною рукою свѧтоѣ коруны польскоѣ ис того ѧтсва (так. — *Прим. вид.)* (Кременець, 1434 *Р* 130); ино оузрєвшо (!) невиность мою велємужнии пановє свтоє коруны полскоє...

выбавили мѧ... моцною рукою сѵтоє коруны польскоє ис того нѧтьства (Черняхів, 1435 *Р* 132); И тогды крал вышеписанныи и съ єго милости братїями... имают нам помочи съ въсєю их моцєю и силамы их моцнимы, абыхмо добывали опєт засѣ нашю очизноу зємлю молдавскоую (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

2. законний, правомочний (2): а заплатившы тую вину, предся сяя моя продажа у всякого права маеть быти моцна (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106); мы хочємь бє(з) ouраза бы того хто тыи свѣткы ведѣ жебы соудья свидє(ч)ство и(х) прїнѧ(л) а ихъ свїдє(ч)ство моцно (XV ст. *ВС* 20).

3. непохитний, стійкий (1): мы такоже... обицоуєм... при тоумъ то паноу и паноу владиславоу, кролѣ полскомоу... оуставичнє, пороушныи (!) моцнии, вичнїе остати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **моцнєго** (1499 *BD* II, 421); *наз. одн. с.* **моцно** (XV ст. *ВС* 20); *наз. одн. ж.* **моцна** (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106); *ор. одн. ж.* **моцною** (1434 *Р* 130; 1435 *Р* 132); *наз. мн.* **моцнии** (1436 *Cost.* II, 702); *ор. мн.* **моцнимы** (1499 *BD* II, 422).

***МОЦОКЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* вѣра господствами вышє писаного александра воєводы... вѣра пана моцока дворщика (б. м. н., XV ст. *НРРГ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **моцока** (XV ст. *НРРГ*).

МОЦНѢ *див.* **МОЦНЄ.**

***МОЦЪ** *див.* **МОЦ.**

МОЦЪНО *див.* **МОЦНО.**

***МОЦЬ** *див.* **МОЦ.**

***МОЧ** *див.* **МОЧИ.**

***МОЧИ** *дієсл. недок. і док.* (157) **1.** *(мати змогу)* могти (44): аже самъ нє можєть заплатити тотъ истиньныи што жє оуложать єго оу вину, хочєть ли самъ король заплатити за нь а єго дѣдичьство собѣ оузѧти (б. м. н., 1352 *Р* 6); а што може причинити болше межи тѣми вжитки то на своє полѣпшѣньє яко жь торговлѧ исталасѧ (Львів, 1370 *Р* 18); тогды па(н) пѣрашь пиликовичь нє моглъ быти к тому розьизду алє полѣтилъ своѧ сєла... Аньчѣеви зубреви сєбє мѣсто моцно о добытье и о страчѣньє (Галич, 1404 *Р* 68); н такожъ дали єсми ємоу одноу пасикоу... на имѧ воробиєва пасика и такожъ варє где имє(т) мочи поставити соби млины на котовцѧ, онъ да постави(т) боу(д) колко (Нямц, 1443 *Cost.* II, 120); а є(с)ли жє нє могоуть вси(х) соудо(в) осоудити того днѧ тогды хочємь то(г) абы... дроугого днѧ соудъ скончанъ тако(ж) полоудня (XV ст. *ВС* 13); Лишє, боже того нє даваи, боудєм ли тогдн оу которои нємоци, та нє мочи мєм самы єхати заєдно з ными, он бы тогди имал єхати заєдно с ными сынь наш Богдан воєвода (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

бути спроможним (21): па(н) ивашко дѣдошнцкии нє могль очистити листовь своихъ (Зудечів, 1413 *Р* 83); а ваша мл(ст) можєтє само порозумєти як боудоуть мыслити ваше(и) мл(с)ти и приятєли и нєприятели (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.);

бути здатним (1): И князь Костянтинъ передъ нами рекъ: вѣдаешь ли на мене што, мовъ теперь передъ господаромъ е. м. и я ся радъ того всего передъ е. м. справить, а потомъ ты можешь пріятелей моихъ направити або накупити на мене (Вільна, 1495 *АЛМ* 84).

2. *(мати право)* могти (76): а за избѣга можєть єго добыти и выдати (б. м. н., 1352 *Р* 6); I tez moh by... wziati imenem zastawy, wsiakije reczi, kotoryje by byli jemu zastawieny (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); а выволилъ то па(н) колѣ филь мѧковичь и своєю братьєю... ижь оу тои половици дѣднины... што... купилъ панъ кола нь можь(т) габати фнль а ни єго братьѧ (Галич, 1409 *Р* 74); можєть собѣ полѣпшивати и росширивати и осадити и примножити (Київ, 1433 *Р* 119); а такожє нїкто николи на вѣкы никотори(м) привилиє(м) да нє може(т) добнвати на сиє нашє прнвилїе (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517); и мы тую зє(м)лю чыгиревщину богдану єсмо присудили за(н)жє нємогуть татаровє зє(м)ль свои(х) продава(ти) вѣчно бє(з) призволєньѧ о(т)ца нашого (Вільна, 1495 *ВСоб.*); Коли мти оу дѣтєи оумрє(т) опѣка(л)нїкъ и(х) нє можєть дѣди(ч)ства прода(т) ани граничи(т) доколѣ дѣти прїидоуть лѣ(т) до розоумоу (XV ст. *ВС* 35); и єстли похочєтє ваша мл(с)ть ми(р) и записъ к намъ вдєлати намъ г(с)дръ нашъ вєлє(л) до себе о томъ вєдати дати... ачъ пакъ хотѧ и ты(х) пословъ о(т) себе о(т)поустилъ будє(т) и о(н) ихъ наза(д) може(т) к собє вє(р)нути (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).

3. *(у сполуч. з інфінітивом — вказує на ймовірність, можливість дії, вираженої ним)* могти (15): то всє єсмо потвєрдили... со всѣми оужитки што нынѣки сут, и потом могуть быти (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а далъ єсмь єму... со всѣми оужитки, што нинѣки могуть быти (Бохур, 1377 *Р* 24); а тые земли продалъ есми... со всѣми ужитки, которые нинѣчи суть или напотомъ могуть быти (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); И такиж потвєржаєм слюбоуєм и обєцѣєм, иж... старыи записы... которыи... могли бы быти, а противкоу паноу нашємоу кролю... тоты записы оумарѣмо тым то листомъ (Сучава, 1462 *BD* II, 285); н мы... ємоу имѣнє... даємъ... зо всими доходи которыи ... и потомъ... розумом або мудростю ч⟨є⟩л⟨о⟩в⟨ѣ⟩ческою могут розмножены быти (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).

ФОРМИ: *тер. 2 ос. одн.* **можешь** (1495 *АЛМ* 84); *3 ос. одн.* **может, можетъ, możet, mozet** 15 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1411 *Cost.* II, 638; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1437 *AS* I, 34; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1458 *BD* I, 24; 1478 *АрхЮЗР* 4/1, 8; 1492 *АЛМ* 30 і т. ін.); **може(т)** 15 (1445 *Cost.* II, 236; XV ст. *ВС* 5 зв., 8 зв., 15 зв., 33 зв., 38; *ИК; СЯ* 39 зв. , 40; 1496 *ПДВКА* 61 і т. ін.); **можєть, мо(ж)ть** 30 (1352 *Р* 6; 1433 *Cost.* I, 359; 1437 *Р* 136; 1445 *Р* 150; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1451 *Р* 156; 1452 *АкЮЗР* I, 21; XV ст. *ВС* 8; 1462 *BD* II, 293 і т. ін.); **можь(т)** 1 (1409 *Р* 74); **може** 1 (1370 *Р* 18); *1 ос. мн.* **можємъ, mozem, може(м)** (1352 *Р* 6; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1435 *Cost.* II, 679); *2 ос. мн.* **можетє** (1447—1492 *ЛКБВ;* 1493 *ПОСВВ* 152; 1496 *ПСВВ* 192 зв.); *3 ос. мн.* **могоуть** 14 (1361 *AGZ* 6; 1370 *Р* 18; 1377 *Р* 24; 1409 *Р* 74; 1418 *Р* 89; 1451 *АкЮЗР* II, 106; XV ст. *ВС* 13, 26, 26 зв.; 1495 *ВСоб.* і т. ін.); **могутъ, могут, mohut, могоу(т)** 8 (1413 *GL* 48; 1432 *ДГВІН;* 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1492 *AS* III, 23; XV ст. *ВС* 7, 26, 36; 1499 *AS* I, 118); **! моугоуть** 1 (1418 *Р* 89); **могоу** 1 (XV ст. *ВС* 9); *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсми могъ** (1481 *BD* II, 364); *3 ос. одн. ч.* **могъ, мо(г)** 2 (1389 *PEA* 1, 27; 1464 *DIR«A* 517); **моглъ** 5 (1404 *Р* 68; 1455 *Cost.* II, 561; XV ст. *ВС* 27; 1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* II, 275); **могль** 3 (1413 *Р* 83; 1421 *Р* 95; 1430 *Р* 116); *3 ос. мн.* **могли** 1 (1418 *Cost.* I, 127); **моглы** 1 (1467 *BD* II, 297); *майб. 1 ос. одн.* **мочи имоу** (1415 *Cost.* I, 122); *3 ос. одн.* **мочї имєт, мочї имє(т)** 4 (1434 *Cost.* I, 386; 1456 *ЭСФ; Cost.* II, 569); **имєтъ мочи** 1 (1420 *Cost.* I, 135); **име(т) мочи** 1 (1443 *Cost.* II, 120); **моч мєтъ** 1 (1445 *Cost.* II, 726); *1 ос. мн.* **мочи мємъ, мочи мєм** 2 (1445 *Cost.* II, 726; 1499 *BD* II, 423); **мо(ч) мє(м)** 1 (1457 *Cost.* II, 809); **мо(ч) име(м)** 1 (1457 *Cost.* II, 809); **буде(м)... мочи** 1 (1411 *Cost.* II, 638); **! боудоум мочи** 2 (1499 *BD* II, 420, 424); **мочї име(м)** 2 (1456 *ЭСФ*); **мочи моум** 1 (1499 *BD* II, 423); *3 ос. мн.* **мочи иму(т), мочї имоут** (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760; 1453 *Cost.* II, 462; 1458 *BD* II, 262); *баж.-ум. сп. 1 ос. одн. ч.* **єстли бы... мог** (1494 *AS* I, 101); *3 ос. одн. ч.* **moh by** 1 (1388 *ZPL* 103); **jestli by moh, jestli by... moh** 2 (1388 *ZPL* 106); **моглъ ли бы** 1 (XV ст. *ВС* 19); **што бы моглъ** 1 (1399 *Р* 59); **бы... моглъ** 1 (1456 *ЭСФ*); **абы... могль** 1 (1456 *Cost.* II, 791); **щоби... моглъ** 1 (1466 *BD* I, 106); *3 ос. одн. с.* **бы(х) сѧ... могло** (1457 *Cost.* II, 810); *1 ос. мн.* **абыхо(м) могли, абыхо(м)... могли** 3 (1456 *ЭСФ;* 1457 *Cost.* II, 810); **щобихми... могли** 1 (1448 *Cost.* II, 305); **абыхмо могли** 1 (1496 *BD* II, 402); **быхмо могли** 1 (1499 *BD* II, 449); **быхо(м) могли** 3 (1457 *Cost.* II, 809, 810); **бы ...моглы** 1 (1499 *BD* II,

421—422); **бы могли** 1 (1448 *Cost.* II, 734); *3 ос. мн.* **бы могли** 2 (1457 *Cost.* II, 809, 810); **могли бы** 1 (1462 *BD* II, 285); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да... може(т)** (1445 *Cost.* II, 236; 1464 *DIR«A»* 517).

Див. ще ***ОУЗМОЧИ.**

***МОЧИЛО** *ч.* (1) *(копанка, озерце, взагалі місце для мочіння конопель, льону)* мочило: а тако ємy дає(м) и дали єсмо со млины с полми, съ рольѦми, съ сѣножатми съ луками съ паствами съ водами, и съ ихъ истоки, съ рѣками съ потоки съ кръницѦми съ ставы съ озеры съ мочилы со всѦки(м) — тєкучи(м) и стоѦчи(м) водами (б. м. н., 1424 *P* 100).

ФОРМИ: *ор. мн.* **мочилы** (1424 *P* 100).

***МОЧЇ** *див.* ***МОЧИ.**

***МОЧЬ** *ж.* (5) **1.** *(реальні умови, засоби)* спроможність (2): тогды коли на(с) обошлють и оупомѦнуть кро(л) влодисла(в) и ихъ послєднии, имамы помагати подлу(г) всєѣ нашєѣ мочи, противy всѣхъ ихъ непріѦтєлии (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612).

2. правомочне повноваження (1): а мы имєнємъ и моча вши(х) зємлѦнъ єго повєлъниємъ єго ислюбуємы за него и за єго дѣти ижє со всєю своєю зємлєю и с городы вѣре(н) будє(т) королєвн (Лучиця, 1388 *P* 39).

3. збройні сили (2): мы пановє и боѦрє зємлѣ молдав(с)кои ... слюбуюмъ и слюбили єсми... вєлєбному кролєви, володиславy... вєрнымъ быти н помагати со всєю нашею (м)чью... противъ кролѦ оугорьского, противъ воєводы басарабьского, противъ турковъ (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612).

ФОРМИ: *род. одн.* **мочи** (1395 *Cost.* II, 612, 613); *ор. одн.* **мочью, (м)чью** 2 (1395 *Cost.* II, 612); **моча** 1 (1388 *P* 39).

Див. ще **МОЦ.**

МОШЄНКА *ч.* (2) *(особова назва):* А на то послуси кнѦзь юрьии глѣбовичь белзьскии... панъ пєтръ мошєнка (Львів, 1368 *P* 16); а сє бояре пѣтръ мошєнка ходко лоєви(ч)... то вшитко свидци (Львів, 1370 *P* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мошєнка** (1368 *P* 16; 1370 *P* 18).

МОШЄНСКИЙ [1] *ч.* (1) *(особова назва):* А при том были... пан Ромейко, а пан Михайло Мошєнский (Київ, 1437 *AS* I, 34).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мошєиский** (1437 *AS* I, 34).

***МОШЄНСКИИ** [2] *прикм.* (2) ◇ л ѣ с ъ м о ш є н с к и и *див.* **ЛѢСЪ.**

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **мошєньского** (1440 *P* 142); *ор. одн. ч.* **мошєнски(м)** (1440 *P* 142).

Пор. ***МОШНОЄ** [1], ***МОШНОЄ** [2].

МОШЄНЧИЧЬ *ч.* (6) *(особова назва):* а· сє Ѧзъ па(н) пєтрашь староста галицкый и снѦтинскы свѣдочю (!) то своимъ листомъ... ижє пришєдъ пєрєд мѦ васко мошєнчичь и позвалъ коундрата борснічѦ о границю о вашичиньскоую (Галич, 1401 *P* 65); а сведци цнин пановє... па(н) васко мошєнчи(ч) ива(н) чєрноусови(ч)... им жє честь и вѣра лєжнть (Львів, 1412 *P* 81); А при то(м) были свѣдцї па(н) дмитръ ходоровьскыи... па(н) яцко мошєнчичь (Зудечів, 1430 *P* 116).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мошєичичь** 4 (1401 *P* 65; 1428 *P* 111; 1430 *P* 116); **мошєичи(ч)** 2 (1412 *P* 81; 1421 *P* 94).

Див. ще ***МОШОНЧИЧЬ.**

***МОШЄНЬСКИИ** *див.* ***МОШЄНСКИИ** [2].

***МОШКЕВИЧЪ** *ч.* (2) *(особова назєа):* Ино мы того человека Лазарка Мошкевича из его сынъми, из его братаичи дали ему из данью и со всими ихъ землѦми пашными и бортными (Мереч, 1496 *АЛРГ* 71).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Мошкевича, Мошъкевича** (1496 *АЛРГ* 71).

***МОШНА** [1] *ж.* (3) (*цсл.* мошьна) калитка, гаманець, капшук: Мартинъ жалова(л) на микоулоу колї ора(л) своє полѦ тогды оупоустїлъ мошьноу а в нєи три ско(т)ци микоула сєючи тоє полѦ н нашолъ тоую мошноу с тыми гро(ш)ми марти (!) оупомина(л) абы ємоу вєрноулъ а о(н) то(г) прєлъ мы сказоуємь **микѫлє** самомоу о(т)прїсАчь и(ж) нє вѣда(л) ты(х) гро(ш)и анн мошны (XV ст. *BC* 32).

ФОРМИ: *род. одн.* **мошны** (XV ст. *BC* 32); *знах. одн.* **мошноу, мошьноу** (XV ст. *BC* 32).

***МОШНА** [2] *ж.* (2) *(назва маєтку в Київській землі):* Жаловалъ намъ князь Костентинъ Крошинскій на Бориса, звалъ мя, господару, Борисъ татемъ... абыхъ я семь волостей твоєи милости... закралъ безъ данины отца вашое милости и вашое милости... и тежъ абыхъ переималъ былъ въ него въ Мошне (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ Мошие** 1 (1495 *АЛМ* 83); **въ Мошнѣ** 1 (1495 *АЛМ* 83).

МОШНИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а сє бортници пашко бортикъ **(!)** и съє мєлина юрко мошничь (Львів, 1370 *P* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мошничь** (1370 *P* 18)

***МОШНОЄ** [1] *с.* (1) *(назва земельної ділянки у Волинській землі):* А коу томоу придаль єсми на тоую цркъвь островь мошноє (Перевали, 1440 *P* 142).

ФОРМИ: *знах. одн.* **мошноє** (1440 *P* 142).

***МОШНОЄ** [2] *с.* (1) *(назва озера у Волинській землі):* А коу томоу придаль єсми на тоую цркъвь островь мошноє и озєро *мошноє* (Перевали, 1440 *P* 142).

ФОРМИ: *знах. одн.* **мошноє** (1440 *P* 142).

***МОШОНКА** *ж.* (1) *(назва урочища у Волинській землі):* я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село... противъ островов нашихъ: Переделокъ и Струги... и Тополного, и Мошонки, и Свинки (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).

ФОРМИ: *род. одн.* **Мошоики** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***МОШОНЧИЧЬ** *ч.* (3) *(особова назва):* Мы бискупи мацѣи прємыски и офанасѣи владыка прємыски... юрьи мошончи(ч) бра(т) его васко... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь мєжи наши(м) г(с)дрмъ кролє(м)... с однои строны мєжи панею Адвигою отиною пилецкою... с другоѣ строны о волость о залѣсиє... на многи(х) роцѣхъ прєд на(м) воднла(с) (Медика, 1404 *P* 69—70); А сє я панъ Васко Мошонъчьчи (!) свѣдчю то своѣмъ листомъ... оже оузѦлъ єсмъ оу пана Ивашка сто купъ оу Гулєвича (Львів, 1421 *P* 92).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мошончи(ч)** 2 (1404 *P* 70; 1415 *P* 87); **! Мошонъчьчи** 1 (1421 *P* 92).

Див. ще **МОШЄНЧИЧЬ.**

! МОШОНЪЧЬЧИ *див.* ***МОШОНЧИЧЬ.**

***МОШЪКЕВИЧЪ** *див* ***МОШКЕВИЧЪ.**

***МОШЬНА** *див.* ***МОШНА** [1].

***МОЩАНИЦА** *див.* **МОЩЄНИЦА.**

МОЩЄНИЦА *ж.* (7) *(назва поселення у Волинській землі)* Мощаница: жаловал пєрєд нами пан Фєдко Канцлєр... на Данила на Волошка, а рєк: ты сєдншъ на моєй зємли на стоупєнской, на Мощаницы (Ступно, 1444 *AS* I, 41); На Мощеницы нє надобе Въ Степани одъ верхового а одъ пѣшого не надобе, коли водою провадятъ (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мощєиица** (1444 *AS* I, 42); *знах. одн.* **Мощєницоу** (1444 *AS* I, 42); *місц. одн.* **на Мощєницы** 2 (1444 *AS* I, 42; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); **на Мощаницы** 2 (1444 *AS* I, 41, 42).

***МОЩИ** *мн.* (1) (*цсл.* мощи) мощі: г(с)и помози рабу своєму юрью болковичю создавшєму цркъвь и олтарь стаго архиєрѣя х(с)ва николы пєрєнєсѣнье ч(с)тныхъ єго мощин сну своєму валфромѣю (б. м. н., бл. 1350 *P* 8).

ФОРМИ: *род.* **мощии** (бл. 1350 *P* 8).

МОЩОНА *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі):* и мы... даемъ и дали есмо... Сенио село, данное со всимъ, што къ нему слушаеть здавна въ гранѣхъ, какъ се в собѣ маеть сама отчина, въ грани Хобовщина отъ Шупкова... а отъ Яблонна Лескова, отъ Моквина Гурба, а Мощона Прожоръ, и во всихъ его границахъ (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мощона** (1445 *АкЮЗР* I, 17).

МОЯНЪ *ч.* (1) (*особова назва, молд., цсл.* Моисии, *гр.* Μωυσῆς, *гебр.* Mōsheh): мы илїа воєво(д)... чини(м) знамєнито... ожє тотъ ис(т)иныи слоуга и болѣринъ нашъ вѣрныи, панъ жоуржъ моянъ слоужилъ намъ право и вирно (Сучава, 1439 *Mih.* 205).

ФОРМИ: *наз. одн.* **моянъ** (1439 *Mih.* 205).

МОЯТИНИ *мн.* (3) (*назва місцевості у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы... дали єсми ємоу... єще силищє поу(д) (sic.— *Прим. вид.*) мъятинами гдє роужи(ч) сиди(т) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541);

вишнїи моятини (1) *див.* **ВЫШНІИ**; нижнїи моятини (1) *див.* **НИЖНЇИ**.

ФОРМИ: *наз. зам. род.* оу... **моятини**, оу... **мояти(н)** (1437 *Cost.* I, 541); *ор.* **мъятинами** (1437 *Cost.* I, 541).

МРОЧКО *ч.* (2) (*особова назва*): А при томъ былъ... панъ Михайло Дробишъ, а Мрочко (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); А при том моємъ записном листу был... Сєнко Простоупчичь, Пронко, а Мрочко (Добучини, 1487 *AS* I, 239).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мрочко** (1401 *АкВАК* III, 2; 1487 *AS* I, 239).

МРЪЗА *див.* **МЫРЗА**.

***МСТИСЛАВЛЬ** *ч.* (2) (*назва міста у Віленському воєводстві*) Мстиславль: Данъ во Мстиславли (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *місц. одн.* **во Мстиславли** (1500 *АСД* II № 3).

***МСТИСЛАВОВИЧЬ** *ч.* (1) (*особова назва*): Тыми жъ разы а другий записъ Романа Мстиславовича, на Купечовъ и инные села наданье святой Пречистой Володимерское епископии, осмотрели въ томъ светомъ евангелии (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

ФОРМИ: *род. одн.* **Мстиславовича** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

МСТИТИ *дієсл. недок.* (2) (кому, на кого) мстити (кому), мститися (на кому): chotiab pak ty chotieł peremirya toho s szwitrykhayłom, no my tebe ne prypustym a tych obid nikak ne mozem na sebe połozyty, sztobychmo im ne mstyli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); а мы єщє слюбили имъ мстити на и(х) ворого(в), що мо(ч) имє(м) наиболшє досѣгнути (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

ФОРМИ: *інф.* **мстити** (1457 *Cost.* II, 809); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **sztobychmo... mstyli** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

***МСТИШИН** *ч.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Мстишин: и я... записую матце своей пане Анне Немириной: Мстишин, Полганов, Коршево (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Мстишин** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

МОУДРИЧКА, МѪНДРИЧКА *ч.* (8) (*особова назва, пор.* Мындрѧ): мы алєксандръ воєвода ... знаємо чинимъ... ожє тотъ истинныи слуга и бояринъ нашъ панъ Балица мудричка служилъ пєрєжнїимъ господарємъ и оц҃ю нашєму правою и вѣрною службою (Сучава, 1403 *RS* 338); а на то є(ст) вѣра ...пана мѪдричкы (Сучава, 1428 *Cost.* I, 233).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мудричка, мудри(ч)ка** 2 (1403 *RS* 338; 1421 *Cost.* I, 142); *зам. род.* вѣра пана **му(н)дричка, мѪндричка** 2 (1420 *Cost.* I, 136; 1423 *Cost.* I, 157); *род. одн.* **мѪдричкы** (1426 *ВАМ* 22; *Cost.* I, 182; 1428 *Cost.* I, 233); *знах. одн. зам. род.* вѣра пана **мудри(ч)ку** (1422 *ДГОБ*).

Див. ще ***МАНДРИЧКА**.

***МУДРОСТЬ** *ж.* (2) мудрість: бл҃гоізволениемъ мудр҃тію бга оц҃а всемогущаго по(д)писана бысть сия капли⟨ца повелѣні⟩емъ великодержавного короля пресветлого казимира (Краків, 1478 *ОБРН* 130); и мы ємоу... имѣнє... даємъ.... зо всими доходы и зо всими потрєбами, которыи... которымъ коли обычаємъ съ стародавна прислухали и нинє сут и потомъ, которымколвє розумом або мудростю ч⟨є⟩л⟨о⟩і⟨ѣ⟩чєскою могут розмножєны быти (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).

ФОРМИ: *ор. одн.* **мудростю** 1 (1499 *AS* I, 118); **мудр҃тію** 1 (1478 *ОБРН* 130).

***МОУДРЫИ**[1] *прикм.* (2) мудрий, розумний: знамєнитосто чинимы... ижє мы романъ воєвода молдавьскии... з доброі и з мудроі рады своіхъ слугъ и пановъ нашихъ... слюбили єсми и слюбуємъ... вѣрна служьба служити (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); Моудрым и плємєнитым и въсѣкои чести достоиным нам жє драгим приѧтєлєм, въсѣмь Брашовѣномь (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **мудроі** (1393 *Cost.* II, 607); *дав. мн.* **моудрым** (1475 *BD* II, 336).

***МОУДРЫИ**[2] *прикм.* (1) (*майстерно вироблений*) тонкий: Почєнши гдє єстъ головноє мыто, на складѣ оу Соучавѣ... от крамных рѣчєи, що соут розмаити рѣчи, почєнши полотно литовскоє и кросєнскоє и моудроє, и от бархатоу... щобы платили... мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **моудроє** (1460 *BD* II, 273).

МОУЖ *див.* **МОУЖЬ**.

***МОУЖАБОИСТВО** *див.* ***МОУЖЄБОИСТВО**.

***МОУЖАТКА** *ж.* (1) (*стч.* mužatka, *стп.* mężatka) заміжня жінка: мы оуставлѧємь моужамъ запи(с) ро(ч)ный а оудовамъ за шєсть лѣ(т), а моужа(т)комъ за дѣсѧ(т) лѣ(т) (XV ст. *ВС* 33).

ФОРМИ: *дав. мн.* **моужа(т)комъ** (XV ст. *ВС* 33).

***МОУЖЄБОИСТВО** *с.* (11) (*стч.* mužebojstvo/mužobojstvo, *стп.* mężobójstwo) убивство: Во дав'ны(х) часо(в) обычаи бы(л) коли кмє(т) кмѣтѧ забнлъ тогды дав'шї трн гривъны гро(ш)и бы(л) пороженъ моужабоиства алє то нє было досыть за тоую простоупкоу мы оуставлѧємь за тоє моужобо(и)ство городоу томоу д҃ гривны а прїятєлємь ближьнимь шєсть гривєнъ (XV ст. *ВС* 24).

ФОРМИ: *род. одн.* **моужабоиства** (XV ст. *ВС* 24); *знах. одн.* **моужєбоиство** 4 (XV ст. *ВС* 24, 33); **моужобо(и)ство** 1 (XV ст. *ВС* 24); **моу(ж)боис(т)во** 1 (XV ст. *ВС* 33); **моу(ж)оубоиство** 1 (XV ст. *ВС* 24 зв.); **! моужоиство** 1 (XV ст. *ВС* 24); *місц. одн.* **о моужєбоиствѣ** 1 (XV ст. *ВС* 7); **о моу(ж)бо(и)ствє** 1 (XV ст. *ВС* 8 зв.).

***МУЖИКОВИЧЬ** *ч.* (1) (*особова назва*): што жє мишь мужикови(ч) дєржалъ та дворища оу тѣшькови(ч) королювъ слуга и мы єсмы тому исному мишєви... дали єсми фєцєви(ч) дворищє и бугданъчича оу иовосѣльцєхъ на вѣки... за єго дворища (Перемишль, 1390 *Р* 175—176).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мужикови(ч)** (1390 *Р* 175).

МУЖИКЪ *ч.* (2) (*особова назва, стп.* Mężyk): а при то(м) свѣдци были кнѧзь ѧнъ арцибискупъ льв(овс)ки па(н) м(... —*Прим. вид.*)жи(к) из дубровы (Медика, 1415 *Р* 87); Мы воицєхъ з б҃жнєи м҃л(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскни... янъ мужикъ з дубровы лвовскии воєводы марцинъ с лавска познанскии... слюбуємы и слюбили єсмы... воєводамъ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мужикъ, м⟨...⟩жи(к)** (1415 *Р* 87; 1433 *Р* 122).

МУЖИЛО, МОУЖЫЛО *ч.* (7) (*особова назва*): Мы панъ моужыло боучацски(и) староста снятински(н) па(н) бартошъ боучацски(и) староста по(д)лски(и) посполиты(и) Вызнаваємъ симъ нашымъ листомъ... и(ж) ... дали єсми ємоу... оу снятинѣ оу горо(д) мєшканє (Снятин. 1454 *Р* 162—163); и тн(ж) слюби(л) на(м) м҃лы отєцъ, па(н) мужило, быти ка(ж)дому нашмоу (*в ориг.* нєшмоу.— *Прим. вид.*) нєпрятєлю нєпрїатє(л) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); Мы слюбоуємь... пєрєд паном Камєнєцким паном Моужилом, старостою Снѧтинским и Коломыиским (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мужило** 3 (1457 *Cost.* II, 808, 809, 810); **моужыло** 1 (1454 *Р* 162); *род. одн.* **мужила** (1455 *Cost.* II, 769; 1457 *Cost.* II, 809); *ор. одн.* **Моужилом** (1462 *BD* II, 292).

***МОУЖНИИ** *див.* ***МОУЖЬНИИ**.

***МОУЖОБОИСТВО** *див.* ***МОУЖЄБОИСТВО**.

! МОУЖОИСТВО *див.* ***МОУЖЄБОИСТВО.**
***МОУЖОУБОИСТВО** *див.* ***МОУЖЄБОИСТВО.**
МОУЖЪ *див.* **МОУЖЬ.**

***МОУЖЫКЪ** *ч.* (1) *(феодально залежний селянин)* селянин, мужик: видѣлосѐ намъ и паномъ радѐ нашо(и) штожъ по всѣму вєликомоу кня(з)ствоу нигдѐ па(н)скии моужыки лововъ своихъ нємають (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. мн.* **моужыки** (1499 *ВФ*).

МОУЖЫЛО *див.* **МУЖИЛО.**

МОУЖЪ, МОУЖЬ, МОУЖ *ч.* (57) **1.** *(дружина)* чоловік, муж (46): Про то я... записала єсми по души моего мужа, небощика князя подлугъ слова мужа своего, къ манастыру Светого Спаса двѣ корчмы вольныхъ у Кобрыни (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); що бы имъ оурикь съ оусѣмъ доходомъ и дѣтємъ єго що имаєтъ и дѣтємъ настиным що съ добрѣчино(м) и сноу єи що є(ст) о(т) дроуга єи моужа (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196); Се я пани Вохнова пани Мария... а даю и дала есми ... дотце своей панъне Матрухъне мужа своего дидину и отчину, селце на имя Ставокъ (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); О женѐ которои моужъ оумрѐ(т) а причомъ маѣть заста(т) (XV ст.*ВС* 31 зв.); и Бори(с) рѐкъ бы(л) в жоны моеѐ на єѐ вѣно запи(с) што є(и) му(ж) єѐ пѐ(р)вы(и) записа(л) (Вільна, 1495 *ВМБС*);

м о у ж а п о н А т ь (2) вийти заміж: коли(ж) моу(ж) оумрѐ о(т) жены... а хочѐ(т) ли иньшєго моужа понА(т) тогды... дѣтємь очина всѐ испо(л)на прїидѣ(т) (XV ст. *ВС* 31 зв.); м о у ж а о у з А т ь (1) внйти заміж: мы сказоуємь и(ж) такая дѣвка бѣзъ волї опѣкальнїка своєго имѐѣть собѣ моужа оузА(т) (XV ст. *СЯ* 41 зв.).

2. *(мужчина)* чоловік (1): даємъ ва(м) вѣда(т) всѣмъ... и(ж) хто будѐ(т) ва(с) (!) дєржа(т) чєлА(д) нємецкую мужѐ(в) ли жоно(к) ли робАт ли бы єстѐ при нашєи мл(с)ти воли (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*).

3. *(знатна людина)* муж (2): а да(н)н сєи листъ чєрєз руки вєлѣбно(г) мужа донина подканцлѣрєго кролевства (по)лско(г) (Медика, 1415 *Р* 87); а кому сѣ оузри(т) кри(в)да на ты(х) люди, а о(н) да ище(т) и(х) прА(д) старицѣ (!), алибо прА(д) свои моужи, иного су(д)цѣ да нѐ имаю(т) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 462).

4. *(лише у мн.)* люди (5): Swidoczno budeth kaszdomu kto koły nasziy list vzozdrith... oze ꝓriszodszy muzowe spasczenie załowali na Pana Mirosława szczoby on kurolowszcziznu derzał pod soboyu (Галич, 1413 *GL* 48); пытали єсмо Старыхъ боярь и мужєи старыхъ што была землА о(т)шла о(т) склѣнА къ блудову оу дєсАтину (Луцьк, 1445 *Р* 150); Мы пытали пани Василѐвоѐ, єстли в тѐбѐ єщо люди? Она поставила боАр, моужей многих, которыи перед нами поведили:... на том хочєм... присАгноути (Луконица, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мужъ, моужъ** 7 (1401 *АкВАК* III, 2; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1487 *РИБ* 437; XV ст. *ВС* 31 зв.; 1494 *РИБ* 560); **мужь, моужь** 7 (1487 *AS* I, 239; XV ст. *ВС* 8; *СЯ* 9, 40, 41); **моуж, моу(ж), му(ж)** 6 (1487 AS I, 239; 1490 *ЗХП;* XV ст. *ВС* 31 зв.; 1495 *ВМБС); род. одн.* **моужа, мужа** (1401 *АкВАК* III, 2; 1415 *Р* 87; 1427 *Cost.* I, 196; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1489 *AS* I, 89; 1494 *РИБ* 560, 561; XV ст. *СЯ* 41 зв.; 1495 *ВМБС*); *дав. одн.* **моужоу, мужу** 3 (1489 *AS* I, 89; 1490 *ЗХП*; 1494 *РИБ* 560); **мужєви** 1 (1487 *AS* I, 239); *знах. одн.* **моужа, мужа** (1401 *АкВАК* III, 2; XV ст. *ВС* 31 зв.; *СЯ* 41 зв.; 1489 *AS* I, 89; 1490 *ЗХП*); *ор. одн.* **моужємъ, мѫжємь** (XV ст. *ВС* 21 зв.); *місц. одн.* **прї моужи** (XV ст. *СЯ* 40 зв.); *наз. мн.* **моужєвѐ** 1 (XV ст. *ВС* 33); **muzowe** 1 (1413 *GL* 48); *род. мн.* **мужєи, моужєи** 3 (1445 *Р* 150; 1478 *AS* III, 17); **мужѐ(в)** 1 (1447—1492 *ЛКНКВ*); *дав. мн.* **моужомъ** (XV ст. *ВС* 33); *знах. мн.* **моужѐй** (1478 *AS* III, 17); *ор. мн.* **моужми** 1 (1438 *DBAc* 27); **моужи** 1 (1453 *Cost.* II, 462).

***МОУЖЬНИИ** *прикм.* (3) чоловіків (1): Мы сказоуємь по смрти моужьнє женє только вѣно оузА(т) а остатокъ всєго имєнїя дѣтємь воздасть (XV ст. *СЯ* 40);

н є в ѣ с т а м о у ж н а (2) *див.* **НЄВѢСТА.**

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **о (по) моужнє, моужьнє** (XV ст. *ВС* 6 зв., 21; *СЯ* 40).

***МОУЖЬЧИНЪКА** *ч.* (2) хлопець: Коли прїгодить нєкоторомоу оцоу дроую (!) жону понАть а имєють с нею дѣвкы а с пєрвою жоною моужьчинькы тогды снвє по смрти оцѣвѣ мають дѣвъкы замоу(ж) выдать по(д)лоугъ обычая зємьско(г) (XV ст. *СЯ* 41).

ФОРМИ: *знах. мн.* **моужьчинькы** (XV ст. *СЯ* 41); *дав. мн.* **моужьчинъко(м)** (XV ст *СЯ* 40 зв.).

***МОУЖЬЧИНЬКА** *див.* ***МОУЖЬЧИНЪКА.**

***МУЗСКИИ** *прикм.* (6) чоловічий: О панє(х) алюбо о панна(х) которыи(ж) позывають ко(г) алюбо которын панєи и паненъ бытность длА крєпостї и(х) вынєты соуть о(т) збора лю(д)ска(г) и моузького абы нє мєлї оутїскоу моузьско(г) (XV ст. *ВС* 12); а какъ зъ нихъ одинъ зомретъ а не заставитъ по собе сыновъ и щадковъ музского полу то его половица того села Осекрова на того маетъ спасти которыйся останетъ и на его счадки музского полу (Троки, 1498 *ГВКОО*).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **музского, моузьско(г)** 5 (XV ст. *ВС* 12; 1498 *ГВКОО*); **моузького** 1 (XV ст. *ВС* 12).

***МОУЗЬКИИ** *див.* ***МУЗСКИИ.**

***МОУЗЬСКИИ** *див.* ***МУЗСКИИ.**

МУКОБОДЫ *мн.* (2) *(назва маєтку у Волинській землі):* Што перъво сего жаловалъ намъ... панъ Литаворъ Хребътовичъ на земянъ Дорогицькихъ, ... абы они земли его забрали въ томъ его именьи, которое мы ему дали въ Дорогнцькомъ повете, на имя Вышъково а Мукободы (Краків, 1489 *РИБ* 432—433).

ФОРМИ: *наз.* **Мукободы** (1489 *РИБ* 433); *знах.* **Мукободы** (1489 *РИБ* 433).

МУКОВИЧЪ ‹МОУКОСѢЄВИЧЪ?› *ч.* (1) *(особова назва):* а при нас в тотъ часъ былъ... панъ Гринко Муковичъ (sic.— *Прим. вид.*) (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Муковичъ** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

МУКОСЕЕВИЧЪ *див.* **МУКОСѢЕВИЧЪ.**

МОУКОСЄА *ч.* (1) *(особова назва):* а при том был... пан Гринко МоукосєА (Берестя, 1448 *AS* I, 44).

ФОРМИ: *наз. одн.* **МоукосєА** (1448 *AS* I, 44).

МУКОСѢЕВИЧЪ, МУКОСѢЕВИЧЬ, МУКОСѢЕВИЧ, МУКОСЕЕВИЧЪ, МОКОСѢЕВИЧЪ *ч.* (12) *(особова назва):* волни во въсехъ тыхъ нменъяхъ кому отдати, и продатн, н променити пан Иван Мукосъевичъ и его близкии по немъ будучии (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); А при томъ были свѣдки наша рада вѣрная владыка Луцкій Ѳеодосей... панъ Дениско Мукосеевичъ (Луцьк, 1446 *АкЮЗР* I, 18); и мы подлѣ г‹о›сп‹о›д‹а›рьского приказанья пытали єсмо свѣтков:... пана Гринка Моукосѣевича, пана Лютика (Луцьк, 1475 *AS* I, 70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мукосѣевичъ, Мукосѣевич** 4 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1445 *АкЮЗР* I, 18; 1465 *AS* I, 57; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); **Мукосѣевичь** 1 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103); **Мукосѣеви(ч)** 1 (1438 *Р* 139); **Мукосеевичъ** 1 (1446 *АкЮЗР* I, 18); **Мокосѣевичъ** 1 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); *род. одн.* **Мукосѣевича** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); *дав. одн.* **Мукосѣевичу** 1 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); **мукосѣєвичю** 1 (1445 *Р* 150); *знах. одн.* **Моукосѣевича** (1475 *AS* I, 70).

Див. ще **МОУКОСѢИЧЬ.**

МОУКОСѢИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва):* А при том был: пан Михайло Цѣдилович хороужий лоуцкий, а пан Дѣнись Моукосѣичь (Острог, 1466 *AS* I, 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Моукосѣичь** (1466 *AS* I, 61).

Див. ще **МУКОСѢЕВИЧЪ.**

***МОУЛОВАТЄЦЪ** *див.* **МОЛОАТЄЦЪ.**

***МУНАСТЫРЪ** *див.* **МОНАСТИРЪ.**

***МУНАСТЫРЬ** *див.* **МОНАСТИРЬ.**

***МУНДРИЧКА** *див.* **МОУДРИЧКА.**

МОУНТЄ *с.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а ми тако(ж) єсми далї и потвєрдили тоє прѧ(д)рєчєноє сєло на имѧ моунтє слоузѣ нашємоу иоанишю изьѧ-єцю (Сучава, 1466 *DIR«A»* 519).

ФОРМИ: *наз. одн.* **моунтє** (1466 *DIR«A»* 519).

МУНТЧЄЛЪ *ч.* (1) *(назва височини у Молдавському князівстві):* А єщє єсмы єму дали трєтїє сєло оу Слава на мунтчєлъ (Сучава, 1403 *RS* 338).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* сєло... на **мунтчєлъ** (1403 *RS* 338).

***МОУНТѢНСКЇИ** *див.* ***МОУНТѦНСКЫИ.**

***МОУНТѢНСКЫИ** *див.* ***МОУНТѦНСКЫИ.**

***МОУНТѢНЪ** *ч.* (2) (*молд.* мунтен «житель Мунтенії») горянин: а мы такождєрє и от нас єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу Жоуржи Поуцѣноу... сєло на краи Доуброви, гдє били Моунтѣнє По⟨у⟩цѣнє (Васлуй, 1497 *BD* II, 107).

ФОРМИ: *наз. мн.* **Моунтѣнє** (1497 *BD* II, 107).

МОУНТѦ *ч.* (1) (*особова назва, молд.* мунте «гора», «купа»): мы стєфанъ воєво(д)... знамєнито чини(м)... ожє... дали єсми... монастрю ... тата(р), на имѧ... моунтѧ съ чєлѧдми своими... чоуна(к) съ чєлѣдми своими (Сучава, 1443 *Cost.* II, 128).

ФОРМИ: *наз. одн.* **моунтѧ** (1443 *Cost.* II, 128).

***МОУНТѦНСКЫИ** *прикм.* (4) мунтянський, валаський: а мунтѧньскыи воскъ и брашєвъскыи слободно имъ єсть (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); А моунтѣнскыи воскъ и оугорскыи имъ слободно ис зємли вывєсти (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **моунтѧнскыи, мунтѧньскыи** 2 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 670); **моунтѣнскыи** 1 (1460 *BD* II, 275); **моунтѣнскїи** 1 (1456 *Cost.* II, 791).

***МОУНТѦНЬСКЫИ** *див.* ***МОУНТѦНСКЫИ.**

МОУНЧЄИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣмъ ми видѣвшы єго правоую и вирьноую слоужбоу д⟨о⟩ нас... дали и потвєръдили єсми ємоу... сєла... на имѣ... Борисєщи... и Моунчєи, гдє бил город Доумы Чоръного (Сучава, 1462 *BD* I, 64—65).

ФОРМИ: *наз.* **Моунчєи** (1462 *BD* I, 65).

***МОУНЧЄЛОВЪ** *прикм.* (1) ◇ п о т о к ъ М о у н ч є л о в ъ *див.* ***ПОТОКЪ** [1].

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **Моунчєловом** (1473 *BD* I, 183).

Див. ще ***МОУНЧЄЛОУЛЪ.**

МОУНЧЄЛОУЛ *ч.* (1) *(назва поляни у Молдавському князівстві):* Тѣм мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до нас... дали єсми ємоу и потвръдили... сєло на имѣ Бєркишєщїи... и поѧна Моунчєлоул съ монастырєм (Сучава, 1473 *BD* I, 183).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Моунчєлоул** (1473 *BD* I, 183).

***МОУНЧЄЛОУЛЪ** *ч.* (2) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* А хотарь томоу сєлоу... до потока Моунчєлєлоуи (Сучава, 1473 *BD* I, 183).

ФОРМИ: *род. молд.* **Моунчєлєлоуи** 1 (1473 *BD* I, 183); **Моунчєлоулоуи** 1 (1473 *BD* I, 183).

Див. ще ***МОУНЧЄЛОВЪ** (п о т о к ъ М о у н ч є л о в ъ).

***МОУНЧЄЛЬ**[1] *ч.* (2) (*молд.* мунчел «горб») горб, пагорок: а азь г(сд)во мн... дали и похилнли и потвє(р)днлн єсмо того сєло на нмѣ ши(л)биканїи... и соуха вєликаѧ о(т) оустїѧ до самого вє(р)ха и съ оусими полѣнами и моу(н)чєли ко(л)ко и(х) по нєи (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*).

ФОРМИ: *ор. мн.* **моунчєли, моу(н)чєли** (1488 *ДГСВМЩ*).

***МОУНЧЄЛЬ**[2] *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видивши правдоу и слоужбоу вѣрноую... пана ⟨алєксандра спатара⟩ вратили єсми єго отчнноу, ты(х) двѣ сєли вышєп⟨иса⟩нны(х) и такождє сєло моунчє(л) (Сучава, 1436 *Cost.* I, 455).

ФОРМИ: *знах. одн.* **моунчє(л)** (1436 *Cost.* I, 455).

***МОУР** *ч.* (1) *(кам'яна огорожа)* мур: стєфань воєвода... създа и сътвори тоурнь съ(и) и моур около монастирѣ (Путна, 1481 *KI*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **моур** (1481 *KI*).

МОУРГОЧ *ч.* (2) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним ... ожє прїидоша... наши слоуги Костє Моургоч и сєстричич єго Гаврил... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1490 *BD* I, 400).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Моургоч** (1490 *BD* I, 400); *дав. одн.* **Моургочю** (1490 *BD* I, 400).

МОУРГОУ *ч., невідм.* (2) *(особова назва):* И оуставшє слоуга наш ⟨То⟩ма Пригорча запла⟨тил⟩ оусє исполна тоти... пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу Оана Моургоу (Сучава, 1487 *BD* I, 304).

Див. ще ***МОУРГЬ.**

***МОУРГЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали и потвєрдили єсми ємоу... сєло на имѣ Глодѣни... повышє от Моурга (Сучава, 1462 *BD* I, 61).

ФОРМИ: *род. одн.* **Моурга** (1462 *BD* I, 61).

***МОУРГЬ** *ч.* (1) (*особова назва, молд.* мург «гніднй»):а г(сд)вомы оу то(м) оуста(х) та пожалова(х) нашоу слоугоу, па(н) їо(н) моургь, за єго правоую и вѣрноую слоужбоу (Сучава, 1491 *Cost. S.* 156).

ФОРМИ: *знах. одн.* **моургь** (1491 *Cost. S.* 156).

Див. ще **МОУРГОУ.**

МОУРДЖАНЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы... дали и ⟨потвєрдили єсми є⟩моу... сєла на имѣ: гдє бил дворъ Крєцъви на Яланѣ, и Моурджанїи, гдє єст домъ ⟨єго⟩ (Сучава, 1466 *BD* I, 110).

ФОРМИ: *наз.* **Моурджанїи** (1466 *BD* I, 110).

МОУРСѢ *ч.* (1) (*особова назва, молд.* мурсэ «медовий напій»): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ож(є) тот истины наш вѣрны слоуга, пан Влад Моурсѣ, слоужил нам право и вѣрно (Сучава, 1469 *BD* I, 135).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Моурсѣ** (1469 *BD* I, 135).

***МУРТАЗА** *ч.* (5) (*особова назва. перс.* mortazä «вибраний», *араб.* razija «хотіти», «бажати»): Ярълыкъ отъ цара моурътазы Казимироу братоу отъ му(р)тазы цара поклонъ, рєкъши слово то єсть (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **моурътазы, му(р)тазы** (1484 *ЯМ*).

***МУРТАЗИНЪ** *прикм.* (1): Му(р)тазино слово королю братоу моємоу (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **Му(р)тазино** (1484 *ЯМ*).

Пор. ***МУРТАЗА.**

***МОУРЪТАЗА** *див.* ***МУРТАЗА.**

***МУСИТИ** *дієсл. недок.* (1) *(бути повинним)* мусити: пакъ ли тотъ кто имєть жити, у томъ домѣ, бы хотѣлъ нѣшто отъ тѣхъ дєржѣтн, тогды муситъ (? — *Прим. вид.*) съ мѣстомъ тєрпѣти (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **муситъ** (1408 *Cost.* II, 633).

***МОУСТЯ** *ч.* (2) *(особова назва):* а трєтѣа част от тѧхжє сєл да єст Исаю, сыноу Оани Моусти (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *род. одн.* **Моусти** (1495 *BD* II, 59).

***МУТВИТИЩЕ** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Мутвиця: Узривъши есмо знаменитую намъ служъбу... пана Петра Ланевича Кирдеевича Мылского... и мы... дали есмо ему... село Твердынъ, а Мутвитище въ Луцъкомъ повете (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Мутвитище** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

***МУТВИЧЬНЫИ** *прикм.* (1) ◇ м у т в и ч ь н ы и п о т о к ъ (1) *(назва потоку у Перемишльській землі):* а и єщє далъ єсмъ нѣзы (!) на днѣстрѣ о(т) мутвичьного потока до стєпаньча пєрєвоза (Казимир, п. 1349 *P* 3).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **мутвичьного** (п. 1349 *P* 3).

***MUCHAWEC** *ч.* (2) *(назва потоку у Берестейській землі):* y hranyciu y mezu samy iesmo promezy sebe połozyły y kopcy zasypały poczonszy od toiey wełykoyi dorohy

szto od mista ydet berehom muchawca po połowyne chworyszczy (Трншин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *род. одн.* **muchawca** (1500 *ДПЖН*); *дав. одн.* **muchawcu** (1500 *ДПЖН*).

***МУХОТОЛОКИ** *мн.* (2) *(назва місцевості у Волинській землі):* я... дала єсми єму... имєнє... ограничоноє почонши посєрєд Мухотолок рєкою Лютицєю до мосту и вєликому гостинцу... минуючи Свєдники... соколскою дорогою алиж оу Мохотолоки (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242).

ФОРМИ: *род.* **Мухотолок** (1488 *AS* I, 242); *знах.* **Мохотолоки** (1488 *AS* I, 242).

***МУЧЄНИКЪ** *ч.* (9) мученик: Въ лѣто шєститисѧчноє и ѿи сотноє дєвѧносто трєтєє на памѧть стаго мучєника єфимьѧ на канунѣ проводъв(ъ) оу (су)боту (б. м. н., 1385 *P* 28); оу нашюмъ дворѣ оу мєдыцѣ оу дє(н) свѧто(г) мучєника дмитриѧ под лѣты розъ(с)тва хр(т)ова а лѣтъ и оу ли(т) и сємоє лѣто (Медика, 1407 *P* 72); И боуди ємоу клѧтва, о(т) ба оца и сна и ста(г) дха... и о(т) всѣ(х) мчнкь и прпбны(х) и бгоносны(х) о(т)ць антонїа и ѳєо(до)сїа пєчєрьскы(х) (Київ, 1446 *P* 154); а азь г(сд)во ми... и дали и похилили и потвє(р)дили єсмо того сєло... томоу стомоу нашємоу монастироу о(т) воронєцъ идєжє є(ст) хра(м) стго и славного м(ч)нка вєликаго и побѣдоносца гєо(р)гїа (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **мучєника, muczenyka** 3 (1385 *P* 28; 1407 *P* 72; 1465 *GL* 176); **м(ч)нка** 2 (1413 *P* 84; 1488 *ДГСВМЩ*); *ск. н.* **мчн.** 1 (1413 *ОБРН* 115); *знах. одн.* **мчнка** (1386 *P* 31); *род. мн.* **мучєникъ** 1 (1403 *RS* 338); **мчнкь** 1 (1446 *P* 154).

***МОУЧЄНИЦЯ** *ж.* (1) мучениця: мы стєфа(н) воєвода... чини(м) знамєнито ... ожє... дали и потвєрдили єсми митрополїю нашєму о(т) романова тръга идєжє є(ст) храмь стои м(ч)нци параскєви сєла оу нашєи зємли оу молдавскои на имѣ лєоукоушани (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512).

ФОРМИ: *дав. одн.* **м(ч)нци** (1458 *DIR«A»* 512).

МОУША, МОУШѪ *ж.* (29) *(особова назва):* Азъ рабь бжїи... имєнємъ стєфанъ... коупи(х) съ тєтраєу(г)ль за своѫ дшѫ... и сєстръ мои(х) моушѫ и станѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); а тоє привилїє вишєписа(н)ны(х) прє(д)ко(в) нашы(х) изгиноули о(т) роукы кръстини сна пантєлєєва и панєи єго моуши (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517); И оуставши наши слоуги Сима и брат єго Оника та заплатили оуси тоти вишєписаннїи пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу Сими Бєнѣ и сєстри єго Моуши (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Моуша** 11 (1464 *DIR«A»* 517; 1487 *BD* I, 291; 1489 *BD* I, 376; 1493 *BD* II, 18; 1495 *BD* II, 64; *Cost. S.* 193; 1497 *BD* II, 116; *Cost. S.* 223; 1499 *BD* II, 153; 1500 *BD* II, 176 і т. ін.); *зам. род.* от... **Моуша** 2 (1472 *BAM* 61; 1489 *BD* I, 376); за дшѫ... сєстръ мои(х) **моушѫ** и станѫ 1 (1401 *ЗКЄ*); *зам. дав.* **Моуша** 1 (1499 *BD II*, 154); *род. одн.* **моуши** (1464 *DIR«A»* 517); *дав. одн.* **Моуши** (1464 *DIR«A»* 517; 1487 *BD* I, 291; 1489 *BD* I, 376; 1493 *BD* II, 18, 19; 1495 *BD* II, 76; *Cost. S.* 193; 1497 *BD* II, 116, 117; *Cost. S.* 223; 1500 *BD* II, 175).

МОУШАТ *див.* **МОУШАТЪ.**

МУШАТА[1] *ч.* (7) *(особова назва):* а то єсмо дали пану ивану мушати н єго дѣтємъ и єго оунучатомъ и єго ближнимъ по нємъ будущимъ (Луцьк, 1445 *P* 150); А при томъ были добрыє людє па(н) васко люби(ч) писа(р) королєвски(и) па(н) ива(н) мушата (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мушата** (1445 *P* 150; 1478 *ЗРМ*); *род. одн.* **мушаты** (1445 *P* 150); *дав. одн.* **мушати** 2 (1445 *P* 150); **мушатѣ** 1 (1445 *P* 150).

***МУШАТА**[2] *ж.* (1) *(особова назва):* а на то ...вѣра матиы нашєї кнѧгѣнѣ мушаты (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14).

ФОРМИ: *род. одн.* **мушаты** (1393 *Cost.* I, 14).

***МОУШАТИНЪ** *прикм.* (2): И оу том також прїидоша... дочка Моушатина, и... дочка Грози Коуфта... и продали свою правоую отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Моушатина** (1499 *BD* II, 153); *дав. одн. ж.* **Моушатини** (1499 *BD* II, 154).

Пор. **МУШАТА**[1].

МУШАТИЧЪ, МУШАТИЧ *ч.* (4) *(особова назва):* А при том былъ... пан Пєтръ Мушатич (Ровно, 1483 *AS* I, 82); А при томъ былъ князь Иванъ Путятичъ, а панъ Петрушко Мушатичъ (Луцьк, 1495 *АЛМ* 89).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мушатич, Мушатичъ** (1483 *AS* I, 82; 1488 *AS* I, 242; 1490 *AS* I, 92; 1495 *АЛМ* 89).

МОУШАТЪ, МОУШАТ *ч.* (55) *(особова назва):* И оу том оуставши наш вѣрныи пан Моушат дворник и заплатил он въси тоты вышєписанныи пинѣзи (Ясси, 1476 *BD* I, 208); А на то єсть... в. п. Моушата (Васлуй, 1495 *BD* II, 43).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Моушатъ, Моушат** (1476 *BD* I, 208; 1483 *Cost. S.* 121); *род. одн.* **Моушата** (1491 *BD* I, 467; 1492 *BD* I, 506; 1493 *BD* II, 4; *CVD* 6; *Cost. D.* 45; *Cost. S.* 176; 1494 *BD* II, 33; 1495 *BAM* 71; *BD* II, 249; *Cost. S.* 194; *ПГВСР* і т. ін.); *дав. одн.* **Моушатоу** (1476 *BD* I, 208; 1483 *Cost. S.* 121).

МОУШИН *прикм.* (2): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... Иванко, сынь Моушин и... Єфросина, дочка Роужина... жаловали єсмы их особною нашєю милостїю (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249); мы Стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м) ... ожє прїидоша прѣ(д) нами... сновє моушини (Сучава, 1500 *Cost. S.* 233—234).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Моушин** (1495 *BD* II, 249); *наз. мн. ч.* **моушини** (1500 *Cost. S.* 234).

Пор. **МОУША.**

***МУШЧИЧЬ** *див.* **МЫШЧИЧЪ.**

МОУШѪ *див.* **МОУША.**

***МЦЄНСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Мценськ *у Смоленській землі):* жаловали намъ кнгни фєдоровая фєдоровича Соколи(н)ская исъ сыномъ свои(м) кнзємъ фєдоро(м) фєдоровичо(м) Соколи(н)ски(м) на намєстника мцє(н)ского и любу(ц)кого пана богдана сопєжича (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **мцє(н)ского** (1496 *ВМКФС*).

МШАНЄЦ *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі):* а кн⟨ѧ⟩лю Сємєну досталсѧ город Колодєн а сєла: Чєрнєхов... Мшанєц (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мшанєц** (1463 *AS* I, 54).

***МШАНЄЦЪ** *ч.* (1) болото, поросле мохом: и мы... дали єсмо ємоу сєло липоую оу пєрємильскомъ Повѣтє С обѣма бєрги ставоу И со млиномъ И со мшанцо(м) С мытомъ (Луцьк, 1451 *P* 158—159).

ФОРМИ: *ор. одн.* **мшанцо(м)** (1451 *P* 159).

! МЪ *див.* **МЫ**[1].

МЪГДЪЛИНЪ *ж.* (4) *(особова назва, молд., цсл.* Магъдалыни, *гр.* Μαγδαληνή) Магдалина: И оуставшє Мърїє... и съ своим братаничєм... та заплатили оуси тоти пинѣзи... оу роуки Мъгдълини, дочки Пєтра спътарѣ (Сучава, 1495 *BD* II, 76).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мъгдълинъ** (1495 *BD* II, 73, 76); *дав. одн.* **Мъгдълини** (1495 *BD* II, 74, 76).

МЪГДЪШАНЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мы такождєрє и от нас єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу Илы Нашфъ тоє прѣдрєчєноє сєло... на имѣ Мъгдъшанїи (Сучава, 1490 *BD* I, 396).

ФОРМИ: *наз.* **Мъгдъшанїи** (1490 *BD* I, 396).

МЪГОУРА *ж.* (1) *(молд.* мэгурэ «горб») пагорб, могила: Хота(р)... до об⟨рьшї⟩є мъгоура (Корочин Камінь, 1458 *Mih.Doc.* 121—122).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* об⟨рьшї⟩є **мъгоура** (1458 *Mih. Doc.* 122).

***МЪДРЪЖАКОВЪ** *прикм.* (1): и тиж єсми ємоу дали и потврѣдили она селишче... що ємоу продали тое селишче аноушка и марта, дъщери мъдрѣжакови (Сучава, 1493 *Cost. S.* 176).

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* **мъдрѣжакови** (1493 *Cost. S.* 176).

***МЪЗЪРЪЄСКОУЛЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* и заплати(х) азъ г(сд)во ми оуси тоти вишеписанїи пинѣзи... оу роуки... шандроу га(р)доу и ... шоушманоу... снове костє мъзърѣескоула (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **мъзърѣескоула** (1488 *ДГСВМЩ*).

МЪКЪОУ *ч., невідм.* (4) *(особова назва, пор.* Мақавеи): и тиж єсми ємоу дали и потврѣдили она (!) селишчє, на бахлоуєцѣ, на имѣ селишче мъкъоу влада и съ мистом от млина (Сучава, 1493 *Cost. S.* 176); Мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидє прѧд нами... Іон Батин от Соучавѣ... и продал... половина село на имѣ Кълимънєщїи... та продал слоузѣ нашємоу Микоулоу Мъкъоу (Васлуй, 1497 *BD* II, 108—109).

МЪЛАЮ *ч., невідм.* (2) *(особова назва, молд.* мэлай «пшоняний корж»): и оуставши наши слоуги да(н)чоу(л) и бра(т) єго драго(т)ъ и тєсть єго мълаю... та заплатили оуси испо(л)на тоти вишєписа(н)нїи пинѣзи (Сучава, 1493 *ПГВСП*).

***МЪЛЄЩИ** *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотарь тои половинѣ селоу от Мълєщи да єсть по старомоу хотароу, коуда из вика оживали (Сучава, 1479 *BD* I, 228); Тѧм ми видѣвше их правою и вѣрною слоужбоу до нас... дали и потвєрдили єсми им... села на имѣ: Обрѣшїа... и половина от Мълєщїи (Сучава, 1483 *BD* I, 272).

ФОРМИ: *род.* **Мълєщи** 1 (1479 *BD* I, 228); **Мълєщїи** 1 (1483 *BD* I, 272).

***МЪЛЄЩЇИ** *див.* ***МЪЛЄЩИ.**

***МЪЛИНИ** *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотар тои части от село от Мълинь, ⟨що⟩ за Молдавою, да єст також третаѧ част от колико єст част Оани Бъешескоула, и по старомоу хотароу (Сучава, 1499 *BD* II, 136).

ФОРМИ: *род.* **Мълинь, мълин** (1499 *BD* II, 135, 136).

***МЪЛИНИНЪ** *прикм.* (6): а па(к) фе(д)ка и сєстри єи мърина и гинда до(ч)ки мълиннни... привилїє що имали они о(т) на(с) же на тое сєло коли соби били роздѣлили они тако(ж) єи дали оу роуки слоузѣ нашємоу вѣрномоу паноу тоадєроу писарєви нашємоу (Ясси, 1495 *ПГВСР*).

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* **Мълинини, мълинин(и)** 3 (1495 *BD* II, 53; *ПГВСР*); *зам. дав.* до(ч)камъ **мълинини** 1 (1495 *ПГВСР*); *дав. мн.* **Мълинєм** 1 (1495 *BD* II, 76); **мълином** 1 (1495 *BD* II, 76).

Пор. **МЪЛИНЪ²**.

МЪЛИНЪ¹ *ч.* (1) *(особова назва, молд.* мэлинэ «черемха» (ягода), «малина»): мы Стєфан воєвод чиним знамєнїто ... ожє приидоша прѣд нами... Мълинъ и Выша и зѧт их Ивашко Витолтєскоул... и дали... слоугам нашим... села що имъ дал... оу(и)ко их (Сучава, 1458 *BD* I, 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мълинъ** (1458 *BD* I, 20).

МЪЛИНЪ² *ж.* (6) *(особова назва, молд.* мэлинэ «черемха» (ягода), «малина»): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тоти истиннїи слоуга наш Миклѣ и сєстри єго Мълинъ и Боурае и Грѣка... жаловали єсмы их особною нашею милостїю (Васлуй, 1495 *BD* II, 39); И оу том також прїидоша прѧд нами... Мърина... и... сынове Ивашка Коуфта, и оуноука их Мълинъ, дочка Лазорова (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мълинъ** (1495 *BD* II, 39, 53; 1499 *BD* II, 153); *зам. род.* сыновом **Мълинъ** (1495 *BD* II, 53); *дав. одн.* **Мълини** (1495 *BD* II, 53: 1499 *BD* II, 154).

* **МЪЛИНЪ³** *див.* ***МЪЛИНИНЪ.**

* **МЪЛИНЬ** *див.* ***МЪЛИНИНЪ.**

! МЪЛНЫИ ⟨МЛИНЪ⟩ (1): О братїи што єдинъ мълныи (!) имаю(т) (XV ст. *BC* 23).

Див. **МЛИНЪ**.

МЪЛОУРЕ *ж., невідм.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы ... дали и потвєрдили єсми єго очи(н)оу... оу мълоуре где оанчѣ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

МЪЛЪЄСКОУЛ *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тоти истинїи наши слоуги Мареш и Доума Мълъєскоул и Сима... слоужили нам право и вѣрно (Васлуй, 1495 *BAM* 70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мълъєскоул** (1495 *BAM* 70).

***МЪЛЫНЪ** *див.* **МЛИНЪ.**

***МЪНДРЄЩИ** *див.* **МЪНДРЄЩЇИ.**

МЪНДРЄЩЇИ *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнїто чини(м)... ожє... дали и потвєрдили єсми томоу стомоу монастироу села... на имѣ... мънդрєщїи, на орбикоу (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10); И досталосѣ мъринки, дочци мъндринї ... село на имѣ мъндрєщїи, на сиретѣ, гдє били балинци (Сучава, 1492 *Cost. S.* 161).

ФОРМИ: *наз.* **мъндрєщїи** (1462 *Cost. D.* 10; 1492 *Cost. S.* 161); *род.* **мъндрєщи** (1467 *Mih. Doc.* 125).

***МЪНДРИНЪ** *прикм.* (5): и єщє оустали мъринка, дочка мъндрина, и братаничи єи... та дали *(в ориг.* продали.— *Прим. вид.)* мърини... за тоє сєло... єщє ѱ злат татарских (Сучава, 1492 *Cost. S.* 161); а мы також и от нас єсми дали и потвръдили... сестричичєм Мъндринѫм... село на имѣ Тъвєщїи (Сучава, 1493 *BD* II, 19).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **мъндрина** (1492 *Cost. S.* 161); *дав. одн. ж.* **мъндринї** (1492 *Cost. S.* 161); *дав. мн.* **Мъндриним, Мандриним** (1493 *BD* II, 18, 19).

Пор. **МЫНДРѦ**.

МЪНДРИЧИНЪ *ч.* (1) *(особова назва):* тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... єщє село гдє би(л) драгомиръ мъндричинъ (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мъндричинъ** (1437 Cost. I, 541).

МЪНДРѢ *див.* **МЫНДРѦ.**

МЪНЄЩИ *див.* **МАНЄЩИ.**

***МЪНЗАТОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тоти истинїи наши слоуги Гаврил и братїѧ єго Никита ı Ион, сынове Негрити, дочка Пътра Мънзатоула, слоужили нам право и вѣрно (Сучава, 1489 *BD* I, 371).

ФОРМИ: *род. одн.* **Мънзатоула** (1489 *BD* I, 371).

МЪНЗАЦЇИ *див.* **МАНЗАЦИ.**

МЪНЪИЛ *див.* **МАНОУИЛ.**

МЪНЪИЛЄЩЇИ *мн.* (5) *(назва селища у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали и потвєрдили єсми єго очи(н)оу... селище маноуилєщи ⟨и съ⟩ коуѦни (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342); мы Стєфан воєвода ... знамєнито чинимь... ожє прїидоша прѣд нами... молебникъ нашь кир попь Григорїє... и съ въсѣми яжє о христѣ братїами... и дали господствоу мы петь сель:... сєло Бираино, и сєло Влъксаново, и сєло Маноуилєщи (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз.* **мънъилєщїи** (1487 *Cost. D.* 7); *род. молд. зам. дав.* **мънъилєщилор** (1487 *Cost. D.* 7); *знах.* **Маноуилєщи, маноуилєщи** 2 (1448 *Cost.* II, 342; 1500 *BD* II, 173); **Маноилєщи** 1 (1499 *BD* II, 162).

МЪРЄНА *див.* **МАРЄНА.**

***МЪРЄНКА** *див.* ***МАРЄНКА.**

МЪРЗЄ *ч., невідм.* (1) *(особова назва, молд., тюрк.* mîrza, *ар.* amîr «князь», *перс.* zadə «син»): А на то єст велика мартоурїѧ... Мързє сынь Станчюл (б. м. н., 1470 *BD* I, 153).

Див. ще **МЫРЗА**.

МЪРИНА *див.* **МАРИНА.**

МЪРИНИНЬ *прикм.* (4): мы Стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє тоти истинныи... снвє мъринини.. дали и потвръдили єсми и(м)... и(х) праваѧ о(т)нини (Сучава,

1491 *Cost. D.* 36—37); И оуставшє слоуга ⟨наш Тоадєр⟩... и сестра єго Стана та заплатили оуси тоти пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу Юрши, сыноу Мъринин(оу) (Ясси, 1497 *BD* II, 96).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Мърининъ** (1497 *BD* II, 96); *дав. одн. ч.* **Мъринин(оу)** (1497 *BD* II, 96); *наз. одн. ж.* **Мъринина** (1493 *BD* II, 31); *наз. мн. ч.* **мъринини** (1491 *Cost. D.* 3).

Пор. **МАРИНА.**

МЪРИНКА *ж.* (8) *(особова назва, пор.* Мариια): И оуставщє наши слоуги Данчюл и брат єго Жоуржа и сєстри их Мъринка и Олта та ⟨за⟩платили оуси тоти пинѣзи...оу роуки Тома (Сучава, 1489 *BD* I, 367); и досталосѣ мъринки... сєло на имѣ мъндрещїи, на сиретѣ (Сучава, 1492 *Cost. S.* 161); а мы такождєрє... єсмы дали и потвърдили слоузѣ нашємоу Иванка и сестрам єго Нѣгши... и... дочка Мъринкъеи, тоє... половина сєло от Шєкан (*б. м. н.*, 1494 *BD* II, 38).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мъринка** (1489 *BD* I, 367; 1492 *Cost. S.* 161); *род. одн.* **Мъринкъеи** (1494 *BD* II, 38); *дав. одн.* **Мъринки** (1489 *BD* I, 367; 1492 *Cost. S.* 161).

МЪРИНЪ *див.* **МАРИНА.**

МЪРЇА *див.* **МАРИЯ.**

МЪРЇЄ *див.* **МАРЇЄ.**

МЪРМОУРѢНЄ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тъмъ мы видѣвши ихь правою и вѣрною слоужбою до нас... дали и потвердили єсми имь их отниноу правоую на имѣ Мърмоурѣнє (Сучава 1467 *BD* I, 118—119).

ФОРМИ: *наз.* **Мърмоурѣнє** (1467 *BD* I, 119).

МЪРОУШКА *див.* **МАРОУШКА.**

МЪРОУШКИН *прикм.* (2): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тоты... Жоурка Пинтєчє... и братїа єго Юрїи Баико и Сава, сыновє Мъроушкини... жаловали єсмы их особною нашею милостїю (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Мъроушкин** (1495 *BD* II, 59); *наз. мн. ч.* **Мъроушкини** (1495 *BD* II, 249).

Див. ще **МЪРОУШЧИН.**

Пор. **МАРОУШКА.**

МЪРОУШЧИН *прикм.* (4): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... прїидоша... Лазоръ, сынъ Мъроушчин, съ своими братїами... и продали свою правою отниноу (Сучава, 1483 *BD* I, 269); а ми такождєрє и от нас єсми ємоу дали и потвръдили и тоє половина сєло, от батърещи, чѧст мароушчєна, како да єст ємоу от нас оурик (Сучава, 1493 *Cost. S.* 176).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Мъроушчин** (1483 *BD* I, 269); *род. одн. ч.* ⟨мъ⟩**роу(ш)чина** (1490 *Cost. S.* 141); *наз. одн. ж. зам. знах.* потвръдили... чѧст **мароушчєна** (1493 *Cost. S.* 176); *наз. мн. ч.* **мъроушчини** (1492 *Cost. S.* 161).

Див. ще **МЪРОУШКИН.**

Пор. **МАРОУШКА.**

МЪРЧЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали и потвръдили єсмы им... два сєла на Брълади на имѣ Мърчещїи и Грижливїи (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

ФОРМИ: *наз.* **Мърчєщїи** (1495 *BD* II, 249).

***МЪРЪЦЄИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнїто чини(м)... ожє... дали и потвєрдили єсми томоу стомоу монастироу сєла... на имѣ... блъгарє и мъръце(ї) и дръманещїи (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10); и(н)и никто да нєсмѣєть ты(х) монастирски(х) люди... о(т) блъгарє и о(т) мъръцеи... соудити а ни глобоу ис ни(х) брати (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125).

ФОРМИ: *наз.* **мъръце(ї)** (1462 *Cost. D.* 10); *род.* **мъръцєи** (1467 *Mih. Doc.* 125).

***МЪРЪЦЄЇ** *див.* ***МЪРЪЦЄИ.**

***МЪСТАКИНОУЛЪ** *див.* **МЪСТЄКѪНОУЛ.**

МЪСТЄКѪНОУЛ *ч.* (2) *(назва болота у Молдавському князівстві):* А хотарь томоу сєлоу... право д⟨о⟩оустї⟨а⟩ Черленои, идєжє єст блато Мъстєкѫноул (Сучава, 1473 *BD* I, 183—184).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мъстєкѫноул** (1473 *BD* I, 184); *род. одн. молд.* **Мъстакиноулоуи** (1473 *BD* I, 183).

***МЪСТИСЛАВСКИЙ** *ч.* (1) *(особова назва):* какжє тот Єго Милости боѦрин Раман о тыи пѣнѦзи мѦл со мною право пѣред намѣстникомь кнѦзѦ Михайла Єго Милости Мъстиславского Тетєринским, Тораномъ Гармановичом и тоую тридцат коп грошей широких правом поискал (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *род. одн.* **Мъстиславского** (1492 *AS* III, 23).

МЪТЄИ *див.* **МАТЄИ.**

МЪТЄЮ *див.* **МАТЄЮ.**

МЪТЇАШЬ, МЪТЇЯШЬ, МЪТЇАШ, МЪТЇЯШ *ч.* (17) *(особова назва, молд., стч.* Matyáš, *мад.* Mátyas, *цсл.* Матѳеи, *гр.* Ματθαῖος, *лат.* Matthaeus): милостивый королю! Што еси прислалъ МатыѦса бискоупа о шъкодоу Каменицкоую до насъ, а мы єсмо добрє зрозоумели тымъ рєчамъ (*б. м. н.*, 1481 *BD* II, 365); Писал Мътїашь въ Соучавѣ (Сучава, 1491 *BD* I, 450); што твоя милость присылалъ къ намъ своихъ пословъ, дворъника своєго пана Дчоуржа и писара своєго Матыяша (*б. м. н.*, 1496 *BD* II, 407).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мътїашь** 1 (1491 *BD* I, 450); **Мътїа(ш), Мътїаш, Мътїа⟨ш⟩, Мътї⟨аш⟩** 7 (1491 *BD* I, 469, 492; *CVD* 4; *Cost. S.* 157; 1493 *BD* II, 31; *CVD* 7; 1494 *BD* II, 33); **Мътїяшь** 2 (1494 *BD* II, 35, 37); **Мътїяш, Мътїя(ш)** 3 (1491 *Cost. D.* 38; 1492 *BD* I, 505, 507); *знах. одн.* **Матыяша** 1 (1496 *BD* II, 407); **МатыѦса** 1 (1481 *BD* II. 365); *ор. одн.* **Матыяшомъ** (1496 *BD* II, 401).

Див. ще **МАТЄИ, МАТЄЮ, МАТЇИ, *МАТФВИИ, МАТФЄЙ, МАЦѢИ.**

МЪТЇИ *див.* **МАТЇИ.**

МЪТЇЯШ *див.***МЪТЇАШЬ.**

МЪТЇЯШЬ *див.* **МЪТЇАШЬ.**

***МЪЦЪЮЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд.* мац «кишка»): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже... Мърїє Билка... и... Роуска, дочка Оника Мъцъюла... жаловали єсмы их особною нашєю милостїю (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

ФОРМИ: *род. одн.* **Мъцъюла** (1495 *BD* II, 249).

МЪЧКАТЬ *ч.* (1) *(особова назва, молд.* мэшкат «крупний»): И дали и потвръдили єсмы нашєи митрополїи о(т) до(л)нєго тръга идєжє є(ст) хра(м) стои параскєви єи пнтомы цигане на имѣ мъчкать и своими дѣтми и челѣдию и каба и своими дѣтми и челѣ(д)ю (Сучава, 1465 *DIR«A»* 518).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мъчкать** (1465 *DIR«A»* 518).

***МЪЧКЪТЄЩИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* и єщє єсми дали... монастироу... цръков оу Мъчкътещ с попом (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *род.* **Мъчкътєщи** (1490 *DC* 148); *місц.* **оу Мъчкътєщ** (1490 *BD* I, 420).

МЪЧЮКЪ, МѪЧЮКЪ *ч.* (2) *(особова назва, молд.* мэчукэ «булава»): и мы ...потвердили єсми имъ... села... гдє бы(л) ходко и мѪчюкъ (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 51—52); тѦ(м) мы... дали єсми и(м)...села... и... силище... (и)воула... и мъчюкъ и пони(ж) ⟨м⟩икъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мѪчюкъ** 1 (1439 *Cost.* II, 52); *зам. род.* силище... ивоула... и **мъчюкъ** 1 (1448 *Cost.* II, 316).

***МЪЯТИНЇ** *див.* **МОЯТИНИ.**

МЫ[1] **МИ** *займ.* (3640) **1.** *(множинний, вказує на особу оповідача разом з іншими особами)* ми (183): што іестє просили насъ абыхомъ васъ пустили (до лучцька гърговать) чєрез берестие... мы хочемъ ради то учинити вамъ (*б. м. н.*, п. 1341 *P* 2); на сє(мъ) на всє(м) мы два исъ братомоимъ (так.— *Прим. вид.*) цѣлуєва крстъ што жь нама всє то исправити косподарєви (!) нашєму (*б. м. н.*, бл. 1386 *P* 30); мы бискупи мацѣи прємыски и офанасѣи владыка прємыски па(н) Анъ дѣди(ч) тарнов(с)ки староста ру(с)ки.... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь мєжи... кролє(м) влодислабомъ пол(с)кимъ... мєжи панею Адвигою отиною пилецкою... о волость о залѣсиє и о тычи(н) мѣсто... на многи(х)

роцѣхъ прєд на(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70); Usłyszawsza to wsi zapłakali i mo wili: «Woleli bychmo, sztob i nas korol sam kaznił, kak ieho wolia» (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); а то єсмо собє подєлили ровно вѣчно и нєпорушно и никоторому з нас нє въступатисѧ нивчию дѣлницу (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); што тыи приѧтєли промєжи нами наидоуть, то намь тєрпѣти на обѣ сторонѣ (Вільна, 1482 *AS* I, 79); Мы боярє зємли молдавскои, рада господарѣ нашєго Стєфана воєводы: Іон Тъоутоул логофєт... доумша постєлник, Могила чашник, Фроунтєш столник... и иныи боярє що при том были (Сучава, 1499 *BD* II, 443—444).

2. *(пошанний, вказує на особу оповідача — представника верхівки феодального суспільства)* ми (3457): Ащє ли хто... сия ... повеления княжения нашего переступитъ дерзнетъ, десять тисечей рублей на насъ и на епископа да казнится и отъ Бога проклятъ будетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮРЗ* 1/VI, 3); Мы панъ янъ дѣдичь тарнувъскии староста рускии познавами то нашимъ листомъ (Перемишль, 1390 *P* 175); Мы вєликии кн҃зь витовтъ дали єсмо сюю нашу грамоту бєдриху што дєржить о(т) насъ двѣ сєлищи (Турейськ, 1429 *P* 112); Мл(с)тїю бж҃їєю, мы стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє то(т) истин(н)ыи слуга на(ш) вѣрныи, па(н) миху(л) соулжаръ на(ш), и (є)го братїа... служили на(м), право и вѣрно (Сучава, 1475 *Cost. D.* 3); Милостїю божїєю мы Стєфан воєвода, господарь зємли молдавскои, знамєнито чиним ис сим листом нашим въсѣм кто нан оузрит или чтоучи єго оуслышит (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *наз.* **мы, ту, мьї** 1530 (п. 1341 *P* 2; 1361 *AGZ* 6; 1388 *P* 39; 1409 *DIR«A»* 437; 1420 *AS* I, 25; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1455 *Cost.* II, 525; 1471 *DIR«A»* 527; 1496 *BD* II, 401; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **ми** 105 (1378 *ЗНТШ* LI, 4; 1439 *Cost.* II, 35; 1448 *Cost.* II, 737; 1458 *BD* I, 24; 1467 *BD* I, 122; 1475 *BD* I, 206; 1483 *BD* I, 272; 1489 *Cost. S.* 133; 1493 *Cost. S.* 176; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **! мыи 1** (1459 *Cost. S.* 21); **! мъ, мь** 2 (1481 *ГПМ;* 1490 *DC* 148); **! ма 1** (1453 *DIR«A»* 503); *род.* **нас, насъ, нась, на(с), nas, насо** 740 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1389 *PEA* 1, 27; 1402 *Cost.* II, 621; 1433 *Cost.* II, 594; 1446 *Cost.* II, 247; 1456 *Cost.* II, 791; 1467 *Mih. Doc.* 125; 1475 *AS* I, 70; 1490 *BD* I, 437; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); *зам. дав.* имаєт **нас** листы... потвєрдити 1 (1462 *BD* II, 285); *дав.* **нам, намъ, nam, намь, на(м), намо** (1352 *P* 6; бл. 1386 *P* 30; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1420 *Cost.* I, 135; 1438 *DBAc* 28; 1442 *Cost.* II, 719; 1452 *Cost.* II, 432; 1466 *BD* I, 96; 1479 *BD* I, 228; 1500 *АСД* II, № 4 і т. ін.); *знах.* **нас, насъ, нась, на(с), nas** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1388 *P* 42; 1409 *P* 74; 1429 *Cost.* I, 242; 1442 *Cost.* II, 716; 1453 *Cost.* II, 765; 1463 *AS* I, 55; 1475 *AS* I, 70; 1487 *РИБ* 434; 1500 *АСД* II, № 4 і т. ін.); *ор.* **нами, намї** 448 (1391 *P* 45; 1409 *P* 74; 1418 *Cost.* I, 127; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1456 *Mih.* 213; 1465 *АкВАК* III, 4; 1478 *AS* III, 17; 1489 *РИБ* 432; 1497 *BD* II, 123; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **намы, namy** 11 (1430 *ГВКЛ* 7; 1465 *GL* 176; 1474 *РГС;* 1498 *ГВКЛ* 22; 1499 *BD* II, 130, 135, 144, 160, 423); **на(м)** 3 (1404 *P* 70; 1414 *P* 85); *зам. дав.* записалъ сѧ чинити добро **намы** 1 (1448 *Cost.* II, 305); *місц.* **на (пры, по, оу) нас, насъ, на(с)** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1407 *Cost.* I, 57; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1436 *Cost.* II, 706; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1480 *BD* I, 245; 1487 *РИБ* 435; 1495 *ВМБС;* 1499 *РИБ* 777; 1500 *АЛМ* вип. 2,59 і т. ін.); *дав. дв.* **иама** (бл. 1386 *P* 30; 1457 *Cost.* II, 810)

МЫ[2] *див.* **МИ**[2].

! МЫ[3] *див.* **МЫТО.**

МЫЄРЛЪ *див.* **МИЄРЛЪ.**

! МЫИ[1] *див.* **МЫ**[1].

! МЫИ[2] *див.* **МИ**[2].

***МЫИТРОПОЛЇЯ** *див.* ***МИТРОПОЛЇЯ.**

МЫК *див.* **МИКЪ**[1].

МЫКЛЪОУШЬ *див.* **МИКЛОУШЪ.**

МЫКУЛИНСКИ *див.* **МЫКУЛЫНСКІЙ.**

***МЫКУЛИНСКІЙ**[1] *див.* **МИКУЛИНСКІЙ.**

***МЫКУЛИНСКІЙ**[2] *див.* **МЫКУЛЫНСКІЙ.**

МЫКУЛЫНСКІЙ, МЫКУЛИНСКИ, МИКУЛИНЬСКИИ *прикм.* (5): а при томъ оуздаванъѣ были... панъ ходько быбєльскии... попъ микулиньскии федуть (Перемишль, 1378 *P* 26); Мы, Свыдрыгайло... чинымо знаменито... ижъ... Карпъ Ивановичь Микулинскій... покладалъ передъ нами лыстъ отъ князя Василія Сангушковича... и дворанъ нашихъ... што есмо имъ первей сего велилы именя его *Мыкулинскіе* объихати, грани положыты и крывду его, што менуетъ одъ земянъ Браславскихъ и бояръ Хмельныцкихъ, розсудыты (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **микулынскій** 2 (1430 *ГВКЛ* 8, 9); **Мыкулински** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); **микулиньскии** 1 (1378 *P* 26); *знах. мн. с.* **Мыкулинскіе** (1430 *ГВКЛ* 7).

Пор. ***МИКУЛИНЦИ.**

***МЫКУЛЫНЦИ** *див.* ***МИКУЛИНЦИ.**

***МЫЛИИ** *див.* **МИЛЫИ.**

***МЫЛОСТЬ** *див.* **МИЛОСТЬ.**

МЫЛЬСКИИ, МЫЛСКИИ, МЫЛСКІЙ *ч.* (10) *(особова назва):* а даемъ, и потвержаемъ тому первей писаному пану Петрашку Ланевичу Мыльскому верху менованныя мѣста вѣчно и непорушно (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 18); А при томъ были свѣдки... Маско Гулевичъ, а панъ Петрашъ Мылскій, маршалокъ земскій (Луцьк, 1452 *АкЮЗР* I, 21).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мыльскин, Мылскии, Мылскій** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *AS* III, 5; 1451 *AS* I, 45; 1452 *АкЮЗР* I, 21; *АрхЮЗР* 8/IV, 61); *род. одн.* **Мыльского, Мылского** (1445 *АкЮЗР* I, 17; 1445 —1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); *дав. одн.* **Мыльскому, Мылскому** (1445 *АкЮЗР* I, 17, 18; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13).

МЫМО *див.* **МИМО.**

***МЫНДРИНО СЄЛО** *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* а хотаръ мындрину сєлу и сєлиши съ всѣми своими старыми хотарми, куды из вѣка оживали (Сучава, 1435 *Cost.* I, 403).

ФОРМИ: *дав. одн.* **мындрину сєлу** (1435 *Cost.* I, 403).

Див. ще **МЫНДРИНЬ ДВОРЪ.**

МЫНДРИНЬ ДВОРЪ *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною службою (!) до на(с) ... дали єсми єму оу нашєи зємли сєла на имѧ мындринь дворъ на сєрєти и съ своими прикутками... и єдно сєлищє на милковѣ (Сучава, 1435 *Cost.* I, 402—403).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мындринь дворъ** (1435 *Cost.* I, 403).

Див. ще ***МЫНДРИНО СЄЛО.**

МЫНДРѦ, МЫНДРѢ, МЪНДРѢ *ч.* (53) *(особова назва, молд., слов.* мѫдръ) : а на то є(ст)... вѣра пана миндрѣ ⟨жомотатєва⟩ и дѣти єго (Сучава, 1428 *Cost.* I, 209—210); мы илїа воєвода... чини(м) знамєнито... ажє... болѣринъ нашь вѣрныи на имѣ панѫ алєксандро *(в ориг.* алєксандо.— *Прим. вид.)* спатарь... ⟨тѣгалъ сѧ съ пано⟩мъ мындрєю за свою отчиноу и добылъ на ⟨п⟩аноу мындри свою отчиноу (Сучава, 1436 *Cost.* I, 454); и оустал наш слоуга Мъндрѣ Ивоул и съ своими братаничи... та заплатили оуси тоти р҃к злаг татарских (Сучава, 1493 *BD* II, 18—19).

ФОРМИ: *наз. одн.* **МындрѦ, Мындрѣ** 3 (1433 *Cost.* II, 650; 1436 *ВАМ* 29); **Мъндрѣ** 1 (1493 *BD* II, 19); *род. одн.* **Мындри** 25 (1432 *Cost.* I, 331; 1433 *Cost.* I, 350; 1435—1436 *Cost.* I, 494; 1436 *Cost.* I, 455; 1437 *Cost.* I, 536; 1438 *DBAc* 27; 1439 *Cost.* II, 42; *Mih.* 206; 1441 *DBAc* 38; 1442 *Cost.* II, 88 і т. ін.); **мындрѣ** 13 (1433 *Cost.* I, 354; 1436 *ВАМ* 29; *Cost.* I, 450, 460; 1437 *Cost.* I, 515; *Mih.* 203; 1438 *Cost.* II, 15, 27; 1441 *DBAc* 35; 1455 *Cost.* II, 540); **Мъндри, м⟨ъ⟩ндри** 5 (1432 *ДГВІН; Cost.* I, 338; 1435 *DIR«A»* 465; *Cost.* I, 424; 1438 *Cost.* II, 8); **миндри** 1 (1442 *Cost.* II, 97); **миндрѣ** 1 (1428 *Cost.* I, 210); *дав. одн.* **мъндрѣ** (1493 *BD* II, 18, 19); *ор. одн.* **мындрєю** (1436 *Cost.* I, 454); *місц. одн.* **на мындри** (1436 *Cost.* I, 454).

***МЫНѢВЪ** *прикм.* (1) ◇ с є л н щ є м ы н є в о *див.* **СѢЛИЩЄ** 1.

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **мынєво** (1448 *Cost.* II, 324).

МЫНЗАЦИ *див.* **МАНЗАЦИ.**

***МЫНЗОУЛЪ** *ч.* (12) (*особова назва, молд.* мынз «жеребець», «хлопчак»): а на то є(ст) вѣра... пана мынзоула (Сучава, 1443 *Cost.* II, 141); а хотарници были панъ мынзоу(л) н петришоръ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*); ми боѦрове... на имѦ... панъ иванъ баича(н) и панъ иванъ мынзоу(л)... Авно чини(м)... гды(ж)... петръ воєво(д)... паноу казимировѣ... и єго короу(н) полскои... по винною слоужбою вѣчне записа(л) сѦ и обовѦзалъ про тожъ мы... слюбоуемъ... иже хочемъ... слюбы, которыѦжъ... петръ воєво(д)... королєви полскому... оучини(л)... вѣрне... держати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мынзу(л), мынзоу(л)** (1446 *ПГСПМР;* 1448 *Cost.* II, 737); *род. одн.* **мынзоула, (мынзоу)ла, мы(н)зоула** (1443 *Cost.* II, 141; 1448 *DIR* № 10 а; *Cost.* II, 314, 317, 324, 343, 353, 355, 359, 365).

***MYNCAR** *ч.* (1) (*стп.* mincarz, *стч.* mincieť, *свн.* münzer) *(урядник, що займався розміном грошей)* міняйло: I też żeby myncare w kniaźstwe naszom ustaweny... s fałszіwymi penezmi... imati ne smeliby (Луцьк, 1388 *ZPL* 108).

ФОРМИ: *наз. мн.* **myncare** (1388 *ZPL* 108).

МЫРЗА, МЫРЗѦ, МИРЗѦ, МРЪЗА, МЬРЗА *ч.* (22) (*особова назва, тюрк.* mirza, *ар.* amir «князь», *перс.* zada «син»): А на то єст вєлика мартория ...пан Станчоул пръкалаб бѣлоградскы и сынъ єго пань Мыр(зѦ) (Ясси, 1469 *BD* I, 138); А на то великаѦ марторие... пан Станчоул и сынъ єго пан МырзѦ (Ясси, 1476 *BD* I, 209).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мырза** 3 (1470 *BD* I, 141; 1471 *ДГСМПБ.* 1472 *BD* I, 172); **Мир(за)** 1 (1470 *BD* I, 156); **МырзѦ, Мыр(зѦ)** 3 (1469 *BD* I, 138; 1473 *BD* I, 187; 1476 *BD* I, 209); **МирзѦ** 2 (1470 *BD* I, 150; 1474 *РГС*); **мръза** 1 (1472 *Cost. S.* 88); **Мърза** 1 (1472 *BD* I, 170); *зам. род.* в. п.... **Мырза** 1 (1469 *BD* I, 136); *род. одн.* **Мырзы** 3 (1470 *BD* I, 148; 1471 *BD* I, 164; *DIR«A»* 525); **Мырзи** 3 (1473 *BD* I, 184; 1475 *BD* I, 206; *Cost. D.* 4); **Мирзы** 1 (1469 *BD* I, 134); **Мръзи** 1 (1473 *BD* I, 182); *знах. одн. зам. род.* вѣра... **мырзоу** 1 (1470 *DIR«A»* 522); **мръзоу** 1 (1472 *Cost. D.* 26).

Див. ще **МЪРЗЄ.**

***МЫРЗИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* А на то ест(ь)... вѣра пана Станчюла и с(ы)на его пана Мырз(и)чя (Сучава, 1473 *ШКН* 165).

ФОРМИ: *род. одн.* **Мырз(и)чя** (1473 *ШКН* 165).

МЫРЗѦ *див.* **МЫРЗА.**

***МЫРЛЄКОВЪ** *прикм.* (1) ◇ с є л и щ є м ы р л є к о в о *див.* **СѢЛИЩЄ** 1.

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **мырлєково** (1434 *Cost.* I, 374).

***МЫРЪ** *див.* **МИРЪ**[1].

***МЫСКОВЪ** *прикм.* (3): А штом был узялъ пенезей тридцать гривенъ у Игнатка Путивельского за мой стат, што у мене взялъ мой стат дяди моего пана Мисковы, и я тых пенезей не взялъ у Игнатка (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29);

М ы с к о в ъ г о р б ъ (2) *(назва пагорбка у Подільській землі):* А отъ долины Лоточной... до Мыскова горба, а з Мыскова горба до потоку и долыны Бучачной — усе улево грунтъ до Почапынець (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Мыскова** (1430 *ГВКЛ* 8); *знах. мн. ч.* **Мисковы** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

Пор. **МИСКО.**

МЫСЛИТИ *дієсл. недок.* (6) 1. (о чім і без додатка) думати, міркувати (про що) (3): Нє єсть то ди(в) ани новина иже писа(л) такии ръчи которыи писа(л) ка(к) нашь неприятель... *мыслѦ* и оумысло(м) неприятелски(м) жадая а хотѦ своими льстивыми писмы мысли ваши... оувєсти оу вотпѣньє (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); ино мы яко панъ хрєстиянъски(и) з божьєю помо(ч)ю з братьею нашою хочомъ о томъ мыслити абы нє былъ втнскъ хрестиянъству о(т) поганъства (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152); а ваша мл(ст) можетє сами порозоумєти якъ боудоуть мыслити ваше(и) мл(с)тн и приятєли и неприятєли ((б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

2. *(без додатка)* замишляти (що), мати намір (робити що проти кого) (1): а пакъ ли бы нашь г(с)подарь нынѣшнии и потомъ будучии што бы мыслили, а любо хотѣли починати противъ г(с)подарѦ кролѦ... тогды мы имамы нашихъ г(с)подарии о(т) того внимати и нє датн имъ и бронити (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613);

д о б р о є м ы с л и т и (1) *див.* **ДОБРЫЙ** 4; л и х о г о м ы с л и т и (1) *див.* **ЛИХИЙ** 2.

ФОРМИ: *інф.* **мыслити** (бл. 1386 *P* 30); *майб. 1 ос. мн.* **хочомъ ... мыслити** (1493 *ОПВВ* 152); *3 ос. мн.* **боудоуть мыслнти** (1496 *ПСВВ* 192 зв.); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **што бы мыслили** (1395 *Cost.* II, 613); *дієприсл. одноч.* **мыслѦче** I (1392—1393 *РФВ* 170); **мыслѦ** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***ПОМЫСЛИТИ, *ПРОМЫСЛИТИ, *РАЗМЫСЛИТИ, *РОЗМЫСЛИТИ, *ОУМЫСЛИТИ, *ОУМЫСЛИТИ СѦ.**

***МЫСЛЪ** *див.* ***МЫСЛЬ.**

***МЫСЛЬ** *ж.* (5) помисел, намір: а што ми оускаже(т) осподарь мои тоє радъ чиню и всєю мыслью моєю и до живота (б. м. н., бл. 1386 *P* 30); мы кнѦ(з) дмитрии олгърдови(ч) чинимъ знамєни(т) тымъ листо(м) иже имѣючє чистоѣ мысли мл̃срдиє и по(ж)даниє к велико(м) королєви володиславу польско(м)... слюбуемъ держати цѣлую правду и чиста вѣра (Молодечно, 1388 *P* 43); нє єсть то ди(в) ани новина иже писа(л) такии ръчи которыи писа(л) ка(к) нашь неприятєль и кролє(в)ства нашєго мыслѦ и оумысло(м) неприятелски(м) жадая а хотѦ своими льстивыми писмы *мысли* ваши противоу намъ завжди чистє а вѣриы... оувєсти оу вотпѣньє (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **мысли** (1388 *P* 43); *знах. одн.* **мыслъ** (1435 *Cost.* II, 679); *ор. одн.* **мыслью** 1 (бл. 1386 *P* 30); **мислїю** 1 (1429 *Cost.* I, 248); *знах. мн.* **мысли** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***ПОМЫСЛЪ, *ПРОМЫСЛЪ, ОУМЫСЛЪ, *ОУМЫШЛѢЧЬЄ.**

***МЫТЄЛЬНО** *с.* (2) *(назва поселення у Волинській землі):* А въ Молинѣ, въ Мительни не надобе, въ Жуковѣ одъ воза по грошу, а одъ коня не надобе (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); мы вєликиї кнзь швїтрикга(л) свѣдомо чинимъ... иже дали єсмо и запїсали лєнькови зарубичю таѦ села в луцкої зємли... мытєльно а долгиє шии (Житомир, 1433 *P* 126).

ФОРМИ: *знах. одн.* **мытєльно** (1433 *P* 126); *місц. одн.* **въ Мительни** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

МЫТНИКЪ, МЫТНИК, МЫТНЫКЪ, МИТНИК *ч.* (30) *(збирач мита)* митник: Cocziemo (!) jestliby tak zaisto mytnik szto brał na nich, az by jako rozbojnik karan był (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); а кто имєтъ купити скотъ или бараны... нє надобѣ нигдѣ мыто дати, нижь тамъ гдѣ купилъ и возмєть печать отъ мытника (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); про то(ж) ни оди(н) на(ш) бояри(н), а ни мытни(к) ни дєпо нашєи зємли да нє смѣє(т) имъ тоє порушити (Сучава, 1448 *Cost.* II, 741); нехай мыто нашо и промыто вѣдають мытъники наши (Судомир, 1488 *РИБ* 222); Панъ Литаворъ Хребътовичъ, маршалокъ, а панъ Ѳедко, писаръ, бралиличбу въ мытника Менъского въ Мартина Янъчелевича (Вільна, 1499 *PEA* III, 34).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мытникъ, мытник, mytnik, мытни(к), мы(т)ни(к)** 11 (1388 *ZPL* 105; 1448 *Cost.* II, 741; 1449 *Cost.* II, 386; 1452 *Cost.* II, 760; 1455 *Cost.* II, 772; 1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 275; 1470 *DIR«A»* 523; 1471 *BD* I, 159; 1472 *ДГСВМ* і т. ін.); **мытныкъ** 1 (1437 *DIR* № 8); **митник, митни(к)** 3 (1454 *Cost.* II, 513; 1457 *BD* I, 4); *род. одн.* **мытника** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 274; 1480—1484 *BD* II, 369; 1499 *PEA*

III, 34); *дав. одн.* **мытникоу** 1 (1480—1484 *BD* II, 370); **митникоу** 1 (1480—1484 *BD* II, 369); *наз. мн.* **мытники, мытънники** 3 (1487 *АМЛ; РИБ* 226; 1488 *РИБ* 222); **мытници, мы(т)ници** 5 (1456 *Cost.* II, 791; 1458 *DIR«A»* 512; 1460 *BD* II, 275; 1461 *AS* I, 54; 1470 *DIR«A»* 523); **митници** 1 (1488 *BD* I, 342); *зам. род.* о(т) наши(х) **мытници** 1 (1453 *ПГОВ*); *род. мн.* **мытниковъ, мытников, мытнико(в)** 6 (1456 *ПМВП;* 1496 *АЛРГ* 78; 1497 *АЛРГ* 79; 1497—1498 *АЛРГ* 80); **мытни(к)** 1 (1437 *Cost.* II, 709).

МЫТО, МИТО *с.* (355) **1.** *(оплата за товар, який привозили й продавали на місці або тільки провозили через державні чи феодальні границі)* торгове мито (183): А мыта не примышлѧти но какъ из вѣка пошло (б. м. н., 1366 *P* 14); A jestliby kotoryje reczi kramnyje wez, majet myto płatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); а кто имѣтъ купити скотъ или бараны... не надобѣ нигдѣ мыто дати, нижь тамъ гдѣ купилъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а о(т) сукна и о(т) плотна и о(т) въсє торговлю имаю(т) платити мыта, яко бы(л) право издавно (Сучава, 1448 *Cost.* II, 741); а мыто имъ брати подавномоу, а мають намъ тоє мыто платити всє широкими грошъми (Краків, 1487 *АМЛ*); А також крал єго милость и кнѧз великїи литовскїи да имают лишити коупцем нашим... абы ходили торговали слободно и доброволно, заплативше правоє своє мыто (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

2. *(місце, де збирали мито)* митна застава, митниця (172): тоє всє єсмо потвердили... съ всѣми границями... исъ рѣками, исъ мыты, исъ ловищи, исъ потоки... со всѣми оужитки (Судомир, 1361 *AGZ* 6); и мы... даємъ и дали єсмо тому пре(д)реченому пану андрѣю... сєло михлинъ... со всимъ с тымъ што к тымъ сєломъ з вѣка здавна слушало и слушаєть... со млины и с мыты И з болоты и с рудами (Київ, 1483 *P* 118—119); И где иму(т) класти рибоу, оу ти(х) возо(х), или буду(т) проданна *мыта* или нє продана, а мито да нє даду(т) нигдє, оу нашеи земли, али да иду(т) доброво(л)но бє(з) въсѣко(и) забави (Сучава, 1454 *Cost.* II, 513); А мнѣ кн(ѧ)зю Михайлу Васильєвич‹у› Избаразкому достал сѧ город Вишнѣвець и с мѣстѣчком и с тым сєлом, што под мѣстѣчкомъ, и з мытомъ вышнѣвѣцким (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81); А которыи бы гости хотели мыто нашо объежьдчати новыми дорогами, минаючи мыто нашо, и ты бы ихъ отъ того устегалъ, нехай бы ездили старыми дорогами (Краків, 1487 *РИБ* 226—227); А которыи бы купци хотели *мыта* объежьдчати новыми дорогами, ажъ бы еси ему на тых помоч давал: нехай он ихъ встѧгаеть и мыта на них берет по давному (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мыто** 41 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1443 *ПГСММ;* 1448 *Cost.* II, 324; 1456 *Cost.* II, 788; 1460 *BD* II, 273; 1487 *АМЛ;* 1488 *РИБ* 222; 1489 *AMB;* 1498 *АЛРГ* 82 і т. ін.); **мито** 1 (1453 *ПГОВ*); **! мы** 1 (1453 *Cost.* II, 462); *зам. род.* без **мито** 2 (1466 *BD* I, 96); почєнше **мыто** 1 (1447 *Cost.* II, 281); *зам. місц.* на **мито** или на броду 1 (1446 *DIR«A»* 485); *род. одн.* **мыта, myta** 40 (1388 *ZPL* 105; 1408 *Cost.* II, 632; 1429 *DIR«A»* 455; 1444 *Cost.* II, 508; 1456 *Cost.* II, 789; бл. 1471 *ЛКЗ* 92; 1487 *АМЛ;* 1489 *AS* III, 22; 1495 *АЛМ* 128; 1499 *PEA* III, 34 і т. ін.); **мита** 1 (1488 *BD* I, 342); *дав. одн.* **мытоу** (1447 *Cost.* II, 281; 1487 *АМЛ; РИБ* 227; 1488 *РИБ* 222; 1489 *AMB;* 1495 *АЛРГ* 55; 1498 *АЛРГ* 82, 83); *знах. одн.* **мыто, myto** 121 (1388 *ZPL* 105; 1408 *Cost.* II, 630; 1422 *DIR fig.* № 35; 1434 *Cost.* II, 668; 1448 *Cost.* II, 741; 1460 *BD* II, 273; 1470 *DIR«A»* 523; 1487 *АМЛ;* 1494—1495 *АЛРГ* 59; 1499 *BD* II, 273 і т. ін.); **мито** 15 (1439 *Cost.* II, 59; 1452 *Cost.* II, 759; 1454 *Cost.* II, 513; 1457 *BD* I, 4; 1458 *BD* I, 9; *DIR«A»* 512; 1466 *BD* I, 96; 1471 *BD* I, 159; 1472 *ДГСВМ;* 1488 *BD* I, 342 і т. ін.); *ор. одн.* **мытом, мытомъ, мыто(м), mythom** 13 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1435 *Cost.* II, 682; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1451 *P* 159; 1454 *P* 163; 1455 *Cost.* II, 531; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1482 *AS* I, 81; 1488 *РИБ* 223; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **митом, мито(м)** 2 (1458 *BD* I, 8; 1459 *Cost. S.* 22); *місц. одн.* **на мытѣ** 15 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669, 670; 1456 *Cost.* II, 788, 789; 1460 *BD* II, 273, 274); **на мыти** 2 (1456 *Cost.* II, 790, 791); **на мыты** 1 (1460 *BD* II, 276); **в мытє** 1 (1487 *АМЛ*); **на мыти** 2 (1456 *Cost.* II: 790, 791); *наз. мн.* **мыта** 3 (1454 *Cost.* II, 513; 1498 *АЛРГ* 83); **мита** 1 (1457 *BD* I, 4); *род. мн.* **мытъ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); *знах. мн.* **мыта, myta** 12 (1366 *P* 14; 1388 *ZPL* 105; 1408 *Cost.* II, 630; 1434 *Cost.* II, 668; 1448 *Cost.* II, 741; 1460 *BD* II, 272; 1470 *DIR«A»* 523; 1489 *AMB;* 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1498 *АЛРГ* 83 і т. ін.); **мита** 1 (1466 *BD* I, 96); *ор. мн.* **мыты** 18 (1361 *AGZ* 6; 1421 *Cost.* I, 142; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *P* 119; 1437 *AS* I, 34; 1438 *P* 138; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1454 *P* 163; 1470 *AS* I, 65 і т. ін.); **мыти** 2 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1461 *AS* I, 54); *місц. мн.* **о (по, оу) мытах, мытахъ, мыта(х)** 4 (1408 *Cost.* II, 630; 1434 *Cost.* II, 667; 1453 *ПГОВ;* 1454 *Cost.* II, 508); **оу митахъ** 1 (1457 *BD* I, 4); **на мито(х)** 2 (1446 *DIR«A»* 485; 1472 *ДГСВМ*); **по мыто(х)** 1 (1437 *Cost.* II, 709); **на мытехъ, мытехь** 2 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); **! на** краиных **мыта** 1 (1460 *BD* II, 275); **!оу мита** 1 (1466 *BD* I, 96); *зам. род. мн.* **противъ** тых **митах** 1 (1457 *BD* I, 4).

Див. ще **МЫТЪЦЄ.**

***MYTROPOŁYA** *див.* ***МИТРОПОЛІЯ.**

***МЫТЪНИКЪ** *див.* **МЫТНИКЪ.**

МЫТЪЦЄ *с.* (2) проїждже мито: на го(д) со всимъ з десѧ(т) копъ гроше(и) при(и)дєть того мытъца (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мытъцє** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); *род. одн.* **мытъца** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв).

Див. ще **МЫТО** 1.

***MYCHAJESZCZYI** *див.* **МИХАЄЩИ.**

МЫХОВЪ *прикм.* (2) ◇ л и с ъ М ы х о в ъ *див.* **ЛѢСЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Мыховъ** (1430 *ГВКЛ* 8); *знах. одн. ч.* **Мыховъ** (1430 *ГВКЛ* 8).

МЫЧКО *див.* **МИЧКО.**

***МЫШКА** *ч.* (2) *(особова назва):* а даємъ тому пре(д)реченому пану петроу инакъ мышцє кухъмистру вѣчно и непорушно (Луцьк, 1438 *P* 138).

ФОРМИ: *дав. одн.* **мышцє** (1438 *P* 138).

МЫШЧИЧЪ *ч.* (8) *(особова назва):* мы великыи князь швитрикгаилъ... чини(м) знаменито... ижь видѣвъ и знаменавъ службу на(м) вѣрноую... нашєго вѣрного слуги пана петра мышьчича нашєго кухъмистра и мы... дали єсмо ему и записали... сєла оу кременецко(м) повѣте (Луцьк, 1438 *P* 138); А се я, Богдан Холоневский Мышчичъ, сознаваю моимъ листомъ: делилъ есми з братомъ своимъ и з Дмитромъ отчизною нашою Холоневомъ (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); а такъ имѣня верху писаная дали есмо пану Петру Мышчичу (Вільна, 1492 *АЛМ* 31).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мышчичъ** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *род. одн.* **мышьчича** 1 (1438 *P* 138); **мишчича** 1 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); **Мушчича** 1 (1492 *АЛМ* 30); *дав. одн.* **Мышчичу** 3 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1492 *АЛМ* 31); **Мушчичу** 1 (1492 *АЛМ* 30).

***МЫШЬЧИЧЬ** *див.* **МЫШЧИЧЪ.**

! МЬ *див.* **МЫ**[1].

МЬРЗА *див.* **МЫРЗА.**

***МЬСТА** *ж.* (1) ◇ м ь с т ѫ у ч и н и т и (1) помститися: нє боронилъ петръ своєго живота алє мьстѫ учинилъ (XV ст. *ВС* 19).

ФОРМИ: *знах. одн.* **мьстѫ** (XV ст. *ВС* 19).

Див. ще ***ПОМСТА.**

МЬСТИШИНЬСКЫЙ *ч.* (1) *(особова назва):* а на то єсм(ь) приложилъ свою печать и бць мои вл(д)ка лучьскыи арсєнии кнѧзь данилии... иванъ мьстишиньскыи (б. м. н., 1366 *P* 14).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мьстишиньскыи** (1366 *P* 14).

МѢЖИ *див.* **МЄЖИ.**

***МѢЗНАЯ** *ж.* (2) *(назва річки у Троцькому воєводстві):* и па(н) яку(б) с пано(м) рачко(м)... границы и(м) завели

по тыи рѣчки по мѣзную а по кривицоу и по каме(н)ны(и) бро(д) (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **мѣзноую, мѣзную** (1495 *ВМЗД*).

***МѢЛЪ** *ч.* (2) *(назва місцевості у Молдавському князівстві)* а хотарь тѣмъ два селомь... прости дѣломь на доуб оу мела (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121); Тѣмъ мы видѣвше ихъ правою и вѣрною слоужбою до нас... дали есми имъ оу нашеи земли села на имѣ Роусещи под Мѣломъ и на Серетъ Склипотещи (Сучава, 1443 *ВАМ* 41).

ФОРМИ: *род. одн.* **мела** (1415 *Cost.* I, 121); *ор. одн.* **Мѣломъ** (1443 *ВАМ* 41).

***МѢЧА** *ж.* (5) угода про обмін; заміна: ино за то не имаю(т) опоминати (!) ни еди(н) на дроугого за тотоу миноу... и ни тѣгати съ никто не имаєть (Сучава, 1442 *Cost.* II, 88); а естли А ис тое мены выстоуплю, а любо дѣти мои, а любо бли(ж)нии мои из родоу моего теперь и напото(м), а мели бы тоую мѣноу роушАти... тогды королю его мл(с)ти двѣсте роублевъ заплачоу (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *род. одн.* **мены** (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); *знах. одн.* **миноу** 1 (1442 *Cost.* II, 88); **меноу** 1 (1467 *СП* № 13); **мѣноу** 1 (1490 *Пам.*).

Див. ще ***ОТМѢНА.** ***ПРОМИНѢНЇЄ.**

***МѢНИТИ**[1] *дієсл. док.* (1) (що) обмінятися (чим): знаменито чиним... ож(є)... пан Петрашко.. и съ тежчею (!) своєю... потокмили сА съ нашим игоуменом архимандритом Ѳеодором... и мѣнили села своа (б. м. н. ., 1470 *BD* I, 152—153).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **мѣнили** (1470 *BD* I, 153).

Див. ще **ЗАМѢНИТИ, *ЗАМѢНИТИ СѦ, *МѢНЯТИ, *МѢНЯТИ СЯ, ПРОМЄНИТИ 1, ПРОМЕНЯТИ.**

***МѢНИТИ**[2] *див.* ***МЄНИТИ.**

***МѢНСКИЙ** *прикм.* (4): Я Василей Волчкович из братомъ своим Львомъ боАрє г(о)с(по)д(а)рьскии мѣнского повѣта, вызнаваєм... штож... продали есмо кн(А)зю Костентину к имѣню єго милости Тарасову отчизну нашу (Ставків, 1491 *AS* I, 96—97); Панъ Литаворъ Хребътовичъ, маршалокъ, а панъ Ѳедко, писаръ, брали личбу въ мытника Менъского въ Мартина Янъчелевича (Вільна, 1499 *РЕА* III, 34).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **І мено** (1497 *РИБ* 684); *род. одн. ч.* **мѣнского** 2 (1491 *AS* I, 96; 1494 *РИБ* 560); **Менъского** 1 (1499 *РЕА* III, 34).

Пор. ***МѢНСКЪ.**

***МѢНСКЪ** *ч.* (1) *(назва міста)* Мінськ: а коли жона твоА мовила перє(д) пано(м) воєводою съ ива(ш)ко(м) совою в мѣнску и тои де(и) третєе части неповедала абы ивашку совъ в то(м) запису записана была (Вільна, 1495 *ВМБС*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **в мѣнску** (1495 *ВМБС*).

***МѢНШЫЙ** *див.* **МЕНЪШЫЙ.**

***МѢНЬШЇИ** *див.* **МЕНЪШЫЙ.**

***МѢНЯТИ** *дієсл. недок.* (9) (чим, чим з ким на що) мінятися, обмінюватися (чим, чим з ким): я ларио(н)... мѣнА(л) есми с пано(м) петро(м) яновичо(м)... ты(м) свои(м) име(н)є(м)... на имА чємери(н)... на єго име(н)е на дА(д)ковичи (Луцьк, 1467 *СП* № 13); А мѣняли есмо своею доброю волею, а ни жадной наглости (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); с господарА королА єго мл(с)ти дозволе(н)є(м) и з митрополитовы(м) (!)... менА(л) есми с ыгумено(м) пересопницки(м), з ларионо(м) ты(м) все(м) своимъ име(н)є(м) на имА дА(д)ковичи (Луцьк, 1490 *Пам*).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **минѣют** (1470 *BD* I, 153); *перф. 1 ос. одн. ч.* **менА(л) есми** 1(1490 *Пам*); **мѣнА(л) есми** 1 (1467 *СП* № 13); *3 ос. одн. ч.* **менАл** (1487 *AS* I, 85, 86); *1 ос. мн.* **мѣняли есмо** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

Див. ще **ЗАМѢНИТИ, *ЗАМѢНИТИ СѦ, *МѢНИТИ[1], *МѢНЯТИ СЯ, ПРОМЄНИТИ 1, ПРОМЕНЯТИ.**

***МѢНЯТИ СЯ** *дієсл. недок.* (2) мінятися (чим з ким): а на той часъ, коли ся есмо мѣняли: Ивачевский ставъ былъ не заставленъ (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **ся есмо мѣияли** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

Див. ще **ЗАМѢНИТИ, *ЗАМѢНИТИ СѦ, *МѢНИТИ[1], *МѢЧЯТИ, ПРОМЄНИТИ 1, ПРОМЕНЯТИ.**

***МѢНѦТИ** *див.* ***МѢНЯТИ.**

***МѢРА** *ж.* (6) *(одиниця виміру сипких тіл)* міра (2): а на Глушыцы съ тыхъ селецъ къ двору нашому меру ржы сеють а меру овса (Вільна, 1499 *РИБ* 776);

◇ ⟨м е р а⟩ о в с я н а я (1) назва данини від орних земель, що сплачувалася вівсом і съ тое земли бортное маеть онъ давати Светому Михайлу по давъному — и со всими ихъ службами, и съ пошлинами, и съ посощиною, и з мерою ржаною и овсяною, што к двору нашому... шло (Вільна, 1499 *РИБ* 777); м е р а р ж а н а я (1) назва данини від орних земель, що сплачувалася житом: и съ тое земли бортное маеть онъ давати Светому Михайлу по давъному — и со всими ихъ службами, и съ пошлинами, и съ посощиною, и з мерою ржаною и овсяною, што къ двору нашому... шло (Вільна, 1499 *РИБ* 777); к о т о р о ю м ѣ р о ю (1) в будь-який спосіб, буд -яким чином: а хтобы мел того имѣнА под кн⟨є⟩гинею искати... также либо хотеллибы пан Василеи Хрибтович (!) которою мѣрою подлє подвурА своєго мою отчизну стиснути... ино кн⟨є⟩г⟨и⟩ни єе милости *(в ориг.* мл.— *Прим. вид.)* ненадобє ничого с тыми мовити, нижли я маю зо всими тыми о отчизне своей мовити и правовати еи (Луцьк, 1494 *AS* I, 101); в т о и м ѣ р є (1) щодо цього, в цьому відношенні: Порозоумѣти можетє в тои мѣрє какъ много правды тыито мистровы листы в собѣ мѣли (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); п о д ъ т о ю м є р о ю (1) таким же чином: А ты бы прыятель нашъ такежъ рачылъ намъ записъ свой дати такимъжо обычаемъ а подъ тою мерою и подъ тыми словы, и присегу свою намъ вделати изъ сыномъ своимъ... передъ... нашыми послы (б. м. н., 1496 *BD* II, 407).

ФОРМИ: *знах. одн.* **меру** (1499 *РИБ* 776); *ор. одн.* **мѣрою** 1 (1494 *AS* I, 101); **мерою, мєрою** 2 (1496 *BD* II, 407; 1499 *РИБ* 777); *місц. одн.* в **мѣрє** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***МѢРКА.**

***МѢРКА** *ж.* (2) *(одиниця виміру сипких речовин)* мірка: Про то я... записала есми... десятину къ светому Спасу къ Кобрыню, и зъ млына, што на рѣцѣ на Кобринцѣ, десятую мѣрку отъ жита (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а на горинє Ставъ што небожъчикъ семенъ заставилъ а стоупа а с того млына идеть на городъ меръкн (б. м. н., XV ст. *ИК*).

ФОРМИ: *род. одн.* **меръки** (XV ст. *ИК*); *знах. одн.* **мѣрку** (1401 *АкВАК* III, 2).

Див. ще ***МѢРА.**

***МѢСАЦЪ** *див.* ***МѢСѦЦЬ.**

***МѢСЄЦЪ** *див.* ***МѢСѦЦЬ.**

***МѢСИЦЪ** *див.* ***МѢСѦЦЬ.**

***МѢСТИЦКИЙ** *прикм.* (1) міський, городський: а про лѣпшыюю твердость я макси(м) би(л) чоло(м) п(н)оу войтоу и боурмистро(м) и рАдца(м) штобы и(х) мл(с)ть приложи(ли) печа(т) мѣстицкоую к семоу листу (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **мѣстицкоую** (бл. 1500 *ПИ* № 2).

Див. ще ***МѢСТЬСКИЙ.**

МѢСТИЧЬ, МѢСТИЧ *ч.* (12) *(житель міста)* міщанин, городянин: о(т) кнАзА о(т) кєстутА и о(т) кнАзА о(т) либорта у торунь к мѣстычемъ (б. м. н., п. 1341 *Р* 2); коупилъ панъ ганько сварць мѣстичь лвовскии старшии в олешка оу (оу *написано двічі.— Прим. вид.*) малечковича дѣдичьство на щирку (Львів, 1368 *Р* 15); ани мы(т)ници щобы и(м) мыто не оузАли ни да(н) да не дадоу(т) съ иними мистичи ни по(д)во(д) ни на млино(х) наши(х) да не робА(т) (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512); Я пан Дробышь Мжюрович мѣстич острозкїй коупил есми оу пана Олехна Чоускы имѣнье... на имА Конюхи а Озерѧны (Острог, 1463 *AS* I, 56).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мѣстичь** 1 (1368 *Р* 15); **мѣстич** 1 (1463 *AS* I, 56); *наз. мн.* **мѣстичи, мѣстич⟨и⟩, мѣсти⟨ч⟩** 4 (1370 *Р* 18; 1434 *Cost.* II, 667; 1449 *Cost.* II, 386; 1461 *AS* I, 54); **мистичи** 1 (1455 *Cost.* II, 525); *род. мн.* **мѣстичовъ** (1368 *Р* 16); *дав. мн.* **мѣстычемъ** (п. 1341 *Р* 2); *знах. мн.* **мистичи** (1455 *Cost.* II, 526); *ор. мн.* **мѣстичи** 1 (1366 *Р* 12); **мистичи** 1 (1458 *DIR«A»* 512).

МѢСТО[1], **МЄСТО** *с.* (203) (*цсл.* мѣсто) **1.** *(визначена частина простору)* місце (17): А которыи по нашєм животѣ от наставникъ ⟨и от братїи свѦтаго⟩ мѣста сего, кто нє боудєт стоати въ семъ нашєм токмѣжи, таковыи да боудеть (...—*Прим. вид.*) є боудєт (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); а прото(ж) соудъ... имєєть дать вола(т) слоужебнїкомъ явнє, ижа (!) по(д) такы(м) повѣтомъ а на коємь мѣстѣ оу такыи днь книгы правыи положєны о(т)варєны (XV ст. *СЯ* 43); а имъ ничто да *(в ориг.* никто даа.— *Прим. вид.)* нє заборонено, и без мито, боуди гдє и оу котором мѣстѣ (Сучава, 1466 *BD* I, 96); А хотар томоу выш⟨є⟩рєченомоу сєло Стецканїи... на врѣх горь правою мѣст (!), где оударьєт въ оубрѣшїя Слатины (Сучава, 1493 *BD* II, 6); а по них, кто боудєт намѦсник томоу свѦтомоу мѦстоу, також да дрѣжат по вышєписаин⟨омоу⟩, до колѣ боудєт стояти и свѦтыи монастирь (Гирлов, 1499 *BD* II, 156);

(ділянка землі) місце (103): дали єсмо на вѣки тои млинъ и мѣсто оу млина къ црквы и тымъ мнихомъ казатєлєвого закону (Смотрич, 1375 *Р* 20); а єшчє єсмы дали томоу монастиреви мѣсто г(д)є любить собє содити (!) виногра(д) (Сучава, 1409 *Cost.* I, 69); И дали есмо тому предписаному пану Ивану Мукосьевичу верхуменова⟨ныя⟩ мѣста вѣчно и непорушно ему, и его дѣтемъ, и его внучатомъ, и его ближнымъ счетькомъ (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); а даємъ... пану андрѣю волотовичю верху менованая мѣста вѣчно и непорушно (Київ, 1433 *Р* 119); ТѦ(м) мы... дали єсми ємоу, оу нашоу бранищоу, оу бохотинѣ, єдно мѣсто о(т) поустини, на имѣ потока козїѦ, подли монастирскои пасикы, да осади(т) собѣ сєло, у конець писка (Сучава, 1455 *Cost.* II, 559); и тиж єсми ємоу дали и потвръдили она (!) сєлишчє, на бахлоуєцѣ, на имѣ сєлишчє мъкъоу влада и съ мистом от млина на бахлоуєцѣ, где был млин оничковъ (Сучава, 1493 *Cost. S.* 176); а съ того двора з местомъ ему ие служит и подводъ и плату жадного не давати (Городно, 1497 *РИБ* 684);

оцєловомѣсто (1) *див.* ***ОЦЄЛОВЪ**; пїатриномѣсто (1) *див.* ***ПЇАТРИНЪ**;

землеволодіння, маєток (2): I... iesmo k waszoy miłosty ne odnowa psali, sztoz dannaia mista wsia otniata w nas: med, srebro, kunicy, wsiakaia dań (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); а ти(ж) о шкоды оубогы(х) кроле(в)скы(х) и мѣста кроле(в)ско(г) казали єсмо оуси(м) люде(м) воротити, кто що буде(т) бра(л) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

2. *(торгова площа)* торг, базар (2): Жаловали намъ вси шевци Луцкіе на мѣщанъ... Луцкихъ, штожъ деи они купуютъ въ мѣстѣ кожи малые неварунковые телятины, баранины, козины, а передъ тымъ деи здавна того не бывало (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88); я макси(м) харитонови(ч) гаркавы(и) мѣщани(н) кие(в)ски(и) сознаваю симъ мои(м) листо(м) прода(л) єсми мѣстцо свое коморное на мѣсте подле болницкое коморы оринѣ андрѣевѣ женѣ (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2);

съ мѣстомъ тєрпѣти (2) платити податок за торгівлю чим: а єщє єсмы имъ дали волю што бы собѣ держали, у сочавѣ, одинъ домъ, а у томъ дому корчьму не держѦти, ни пива варити, ни меду... пакъ ли тотъ кто иметь жити, у томъ домѣ, бы хотѣлъ нѣшто отъ тѣхъ держѣти, тогды му-ситъ (? — *Прим. вид.*) съ мѣстомъ тєрпѣти (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); пак тот што имєт жити оу тот домъ бы хотѣлъ нѣшто от тѣх держати, тогда имоут с мѣстом терпѣти (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670); тѣгноути ис мистомъ (2) *див.* **ТѦГНОУТИ**.

3. *(великий населений пункт)* місто (45): Теż jestliby... ot mesta do mesta, ot poweta do poweta, abo ot odnoje zemli do druhoje zemli wezli by czerez myta, niczoho na nich ne majet' brano byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); а мы єсми дали... стефаноу воєводи... городъ келїю и с мыто(м) и съ озєры, що к томоу городоу слоухаютъ, и мисто васлоуи и волостъ, що к томоу мистоу слухаєтъ (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); па(к) ли бы оусхоти(л) оу коропци мєшкати ино ємоу дає(м) мѣсто коропецъ съ мытомъ съ млино(м) и сєло стѣникоу к томоу причыняє(м) (Снятии, 1454 *Р* 163); оу Житомири оу мєстє ко(р)чомъ два(д)цать (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); а и самъ бы еси имъ ни въ чомъ кривъды нє чинилъ и коръчмы бы еси своей и не держалъ въ месте, и заповедалъ бы еси слугамъ своимъ и мещаномъ, штобы коръчмы въ месте не варили и по селомъ (Судомир, 1488 *РИБ* 222); y tez postupyłsia mnie druhoho pola uhoł swojeho do dorohy kotoraja ydet od mista k moiemu dworcu y druhoie dorohy stoieź dorohy od mista ydet k muchawcu k moim ludem (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

misto Beresteyskoje (3) *(назва міста)* Брест: pry tom były... radcy mista beresteyskoho (Тришин, 1500 *ДПЖН*); мѣсто Виленское (1) *(назва міста)* Вільна: Билъ намъ чоломъ... панъ Григорей Исаевичъ Громыка, о тымъ, што перво сего дали есьмо ему мѣстце городское и зъ малою улочкою на будованье двора его въ мѣстѣ Виленскомъ (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); мєсто нємєцькоє (1) місто, управління в якому здійснювалось згідно з нормами Магдебурзького (німецького) права: мы оуставлѦємь... гдє боуде(т) знайдены боудоуть в сєле(х) алюбо в месте(х) немецькы(х) имають быти инѦты и выведены а имають быти по(л)скымь правомь осоу(жє)н(и) (XV ст. *ВС* 25 зв.); мєсто Пинское (1) *(назва міста)* Пінськ: и тежъ дали ему въ месте Пинскомъ огорода своего дворъ собе поселити (Городно, 1497 *РИБ* 683); ивовскоемѣсто (1), мѣсто Ливовское (1) *див.* **ЛВОВСКИИ**; луцкоемѣсто (1), мєсте Луцкое (1) *див.* **ЛУЦКИИ**; Овруцкоеместо (1) *див.* ***ОВРУЦКИИ**; стольноемѣсто (1) *див.* ***СТОЛНЫЙ**;

◇ замѣсто (3) (кого, чого) замість: Про тожъ, коли она его въ тое именье приняла за сына место своею доброю волею ... и онъ нехай тое именье держить и имъ ся опекаетъ (Краків, 1489 *РИБ* 438); увъ мѣста (1) (кого, чого) замість: И мы пожаловали его и дали есмо ему тыи дворища самому пахати и люди садити у въ отчичовъ мѣста на тыхъ пустыхъ земляхъ (Краків, 1454 *АЛМ* 12): на всѣхъ мѣстєхъ (3) повсюди, всюди: тогды А слюбою (!) имъ веренъ быти и служи(т) на всѣхъ мѣстє(х), бєзо лсти, без хитрости (sic.— *Прим. вид.*) (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); Тиж от сего часоу и на потоум далшїи часы слюбоуєм... Казимироу кролю и свѦтои его короунѣ полскои... пожиточности их на всѦх мѣстѦх диати и правовати (Сучава, 1462 *BD* II, 284); ни на (о у) которомъмѣстѣ (2) ніде: того ради колико возовъ пошлю(т) о(т) нѣмецкого монастырь... щобы о(т) ни(х) нигдє нє оузъли мыта по нашеи земли ни на которо(м) мѣстѦ (б. м. н., 1429 *DIR«A»* 455); и тако(ж)... да сѦ нє оумѣшаю(т) соу(д)ци о(т) я(с)... ни глобы брати... и ни соудити тоты лю(д) ни оу которо(м) мѣстѣ (Побрата, 1448 *ДГПР*); до тыхъмѣстъ (3) а) до того часу, доти (2): И онъ имаєть держати тыѣ двѣ дѣлници мои дѣдины и отчизны моєѣ... до тых мѣстъ, докол ємоу отложит двѣ тисѦчи золотых, кто боудєт ближнїй к тым двѣма дѣлницам (Добучини, 1487 *AS* I, 239); б) до цього часу, досі (1) : Билъ чоломъ королю е. м. бояринъ Кіевскій Пирхайло, штожъ давно ему дана волость Олевско, и онъ тое волости ещо и до тыхъ мѣстъ не держалъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9); оттыхъмѣстъ (3) від цього часу: Мы дмитрии инѣмъ именємъ корнбу(т)... чинимъ то знаємо... иже о(т) ты(х) мѣстъ... чистаѦ вѣрность и полна будемъ держа(т)... тому истому королє-

ви... и корунѣ полскои (Краків, 1388 *P* 40—41); имєт быти... мир... от тых мѣсть и на по том (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мѣсто** 8 (1443 *Cost.* II, 185; 1458 *Mih. Doc.* 122; 1462 *BD* I, 70; 1468 *BD* I, 127; 1476 *BD* I, 211, 216, 217); **мєсто** 1 (1468 *BD* I, 127); **! мѣсть** 1 (1429 *Cost.* I, 269); *зам. род.* повышє оцєлово **мѣсто** 2 (1436 *Cost.* I, 459; 1458 *Mih. Doc.* 122); *зам. дав.* а хотар томоу **мѣсто** от сєло 1 (1472 *Cost. S.* 88); *зам. ор.* дадох... сєло... и съ **мѣсто** за пасикоу 1 (1491 *BD* I, 464); *зам. місц. одн.* **оу мѣсто** оу Черновцєх 1 (1490 *BD* I, 420); *род. одн.* **мѣста** 11 (1404 *P* 70; 1408 *Cost.* II, 630; 1436 *Cost.* I, 450; 1448 *Cost.* II, 313; 1457 *Cost.* II, 810; 1458 *DIR«A»* 512; 1462 *BD* I, 70; 1463 *BD* II, 295; 1476 *BD* I, 212; 1495 *BD* II, 63); **миста, mista** 8 (1432 *ДГВІН;* 1490 *DC* 147; 1500 *ДПЖН*); **места, mesta** 3 (1388 *ZPL* 104, 105; 1499 *АЛРГ* 94); *зам. знах.* бил коупил пан короую того **миста** млиновное 1 (1484 *BD* I, 286); *дав. одн.* **мѣсту, мѣстоу, мѦстоу** 15 (1404 *P* 70; 1424 *Cost.* II, 956; 1448 *Cost.* II, 313; 1451 *Cost.* II, 403; 1462 *BD* I, 70; 1466 *BD* I, 113; 1476 *BD* I, 211; 1495 *BD* II, 63; 1499 *BD* II, 156 і т. ін.); **мистоу** 2 (1421 *Cost.* I, 142; 1435 *Cost.* II, 682); *знах. одн.* **мѣсто, мѦст⟨о⟩** 47 (1375 *P* 20; 1400 *Cost.* I, 26; 1428 *Cost.* I, 209; 1439 *Cost.* II, 52; 1448 *Cost.* II, 359; 1454 *P* 163; 1466 *BD* I, 110; 1487 *BD* I, 516; 1492 *BD* II, 510 і т. ін.); **мисто** 12 (1421 *Cost.* I, 142; 1432 *ДГВІН;* 1435 *Cost.* II, 682; 1448 *Cost.* II, 313; 1484 *BD* I, 285, 286); **мєсто, mesto** 10 (1444 *AS* I, 42; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV 11; 1468 *BD* I, 130; 1469 *BD* I, 134; 1489 *РИБ* 437, 438; 1496 *ПЧФГ* 36); **! мѣст** 2 (1493 *BD* II, 6); *ор. одн.* **мистомъ, мистомь, мистом** 3 (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 276; 1493 *Cost. S.* 176); **мѣс омъ, мѣстом** 2 (1408 *Cost.* II, 633; 1434 *Cost.* II, 670); **местомъ** 1 (1497 *РИБ* 684); *місц. одн.* **оу (въ, на) мѣстѣ, мѣстѦ** 7 (1375 *P* 20; 1404 *ГМ;* 1410 *АкВАК* XI, 5; 1429 *DIR«A»* 455; 1448 *ДГПР;* 1466 *BD* I, 96; 1495 *АЛМ* 88); **на (въ, оу) мєстє, месте** 9 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92; 1484 *РИБ* 351; 1488 *РИБ* 222; 1497 *РИБ* 683; 1498 *ГВКЛ* 22); **мѣсти** 1 (1490 *AS* I, 92); **на мѣстє** 1 (бл.1500 *ПИ* № 2); **на мѣстѫ** 1 (XV ст. *СЯ* 43); *наз. мн.* **мѣста** 1 (1457 *Cost.* II, 811); **миста, mista** 2 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1449 *Cost.* II, 747); *род. мн.* **мѣстъ, мѣсть** 7 (1388 *P* 41; 1436 *Cost.* I, 450; 1462 *BD* II, 284; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9; 1487 *AS* I, 239; 1499 *BD* II, 419, 420); **мистъ** 1 (1453 *Cost.* II, 765); **мєстъ** 2 (1429 *Cost.* I, 269; 1487 *РИБ* 435); *зам. ор.* **съ мѣстъ** 3 (1468 *BD* I, 125, 126); *дав. мн.* **мѣстомъ** 2 (1429 *Cost.* I, 280; 1445 *Cost.* II, 729); **мєстомъ** 1 (1496 *ПДВКА* 61); *знах. мн.* **мѣста** 10 (1429 *Cost.* I, 280; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *P* 119; 1436 *Cost.* I, 444; *Cost.* II, 706; 1437 *P* 136; 1445 *АкЮЗР* I, 18; 1446 *АкЮЗР* I, 18; *P* 152; 1454 *АЛМ* 12); **мєста** 1 (1443 *Cost.* II, 179); *ор. мн.* **мѣсты** 2 (1401 *P* 64; 1436 *Cost.* II, 706); **мѣсти** 1 (1436 *Cost.* II, 698); *місц. мн.* **по мѣста(х)** 1 (1453 *ПГОВ*); **на мѣстѦх** 1 (1462 *BD* II, 284); **на мѣстє(х)** 1 (1400 *Cost.* II, 619); **на (оу) мисти(х), мистихъ** 2 (1443 *Cost.* II, 119; 1449 *Cost.* II, 746); **на (в) мєстє(х)** 3 (XV ст. *BC* 6, 13 зв., 25 зв.); *зам. род. мн.* прїити... до их милости зємлѦх **и мѣстах** 1 (1499 *BD* II, 422); *знах. дв.* **мѣстѣ** 2 (1435 *Cost.* I, 403; 1436 *ВАМ* 33); **мєстѣ** 1 (1429 *Cost.* I, 280).

Див. ще **МЄСЦО, *НОВОЄ МЄСТО.**

МѢСТО², **MESTO** *прийм.* (2) *(з род.) (виражає об'єктні відношення)* (кого, чого) замість: I też jestliby... na imenie, abo na listy panow znamenitych peniazej by pozyczil... my... mesto inszich zastaw imenie zastawlenoje naznamenujemo (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); тогды па(н) п҃трашь пилнковичь нє моглъ быти к тому розьизду алє полѣтилъ своѦ сєла тисмѦнчаны и тото(т)ъ розьиздъ прѦтєлю (так.— *Прим. вид.*) своєму пану Ѧньчѣєви зубрєви сєбє мѣсто моцно о добытьє и о страчѣньє (Галич, 1404 *P* 68).

Див. ще **ВЪМѢСТО.**

***МѢСТСКИ** *див.* ***МѢСТЬСКИИ.**

***МѢСТЦЄ** *див.* **МЄСЦО.**

***МѢСТЦО** *див.* **МЄСЦО.**

***МѢСТЪЦЄ** *див.* **МЄСЦО.**

***МѢСТЫЧЬ** *див.* **МѢСТИЧЬ.**

! МѢСТЬ *див.* **МѢСТО¹.**

***МѢСТЬСКИИ** *прикм.* (5) міський (4): о поустынї сєльскои алюбо мєстьскои (XV ст. *BC* 23 зв.); Вызнаваємъ симъ нашымъ листомъ... и(ж)... дали єсми ємоу... мєшканє... и придали єсми ємоу по(л) мыта и мли(н) мѣстски (Снятин, 1454 *P* 162—163);

братьство мєстьскоє (1) *див.* **БРАТСТВО.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **мѣстски** (1454 *P* 163); *місц. одн. с.* **о мєстьско(м)** (XV ст. *СЯ* 9 зв.); *місц. одн. ж.* **о мєстьскои 2** (XV ст. *BC* 7, 23 зв.); **о мєськои** 1 (XV ст. *BC* 23).

Див. ще ***МѢСТИЦКИИ.**

***МѢСТЬЦЄ** *див.* **МЄСЦО.**

***МѢСТЬЧѦНИНЪ** *див.* **МѢЩАНИНЪ.**

***МѢСТѢЧКО** *с.* (2) містечко: А мнѣ кнѦ⟨зю⟩ Михайлу Васильєвич⟨у⟩ Избаразкому достал сѦ город Вишнѣвєць ис мѣстѣчком и с тым сєлом, што под мѣстѣчкомъ, и з мытомъ вышнѣвѣцким (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81).

ФОРМИ: *ор. одн.* **мѣстѣчкомъ, мѣстѣчком** (1482 *AS* I, 81).

***МѢСЦЄ** *див.* **МЄСЦО.**

***МѢСЧАНИНЪ** *див.* **МѢЩАНИНЪ.**

***МѢСЧѦНИНЪ** *див.* **МѢЩАНИНЪ.**

***МѢСЬЦЄ** *див.* **МЄСЦО.**

***МѢСЯЦЪ** *див.* ***МѢСѦЦЬ.**

***МѢСѦЦЪ** *див.* ***МѢСѦЦЬ.**

***МѢСѦЦЬ** *ч.* (389) *(одиниця виміру часу)* місяць: Писанъ въ великомъ Луцку, лета отъ создания мира 6830, индикта семого, месеца декабря 8 дня (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а по о(т)повѣдѣньи стояти миру за мѣсѦць (б. м. н., 1352 *P* 6); А писанъ листъ оу смотричи... м҃цѦ марта з҃і (Смотрич, 1375 *P* 20); а на крипость тому и на потвєржиньє вєлѣли єсми нашю пєчат вєликую привѣсити оу нашємъ городѣ оу сочавѣ оу лѣта шєсто чисачиє (!) ц҃ и а҃ мисѦцѦ ноѦбрѦ оу иї дєн (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14); П⟨и⟩сан оу Києвє, под лєт⟨ы⟩ рожєства Х⟨ри⟩с⟨то⟩ва а҃ лєт и ӯл҃з лєт, м⟨є⟩с⟨є⟩ца октѦбр⟨а⟩з҃і дєн (Київ, 1437 *AS* I, 34); писа(н) в острозѣ и м҃ца июнѦ г҃і дн҃ь на завт(р)ѣє Ѧрмарка в домоу в пана микитинѣ (Острог, 1458 *ОЖДМ*); докончали шию каплицю письмомъ м҃ця октября въ... (Краків, 1478 *ОБРН* 131); Писа Іон Попович оу Ясох в лѣто ≠ зи, мѣсѦца мартїя к҃є дєнь (Ясси, 1500 *BD* II, 176).

ФОРМИ: *род. одн.* **мѣсѦца, мѣсяца** 163 (1398 *ДГПМ;* 1402 *Cost.* II, 621; 1433 *P* 119; 1445 *АкЮЗР* I, 18; 1457 *BD* I, 5; 1469 *BD* I, 136; 1478 *AS* I, 76; 1485 *BD* II, 372; 1500 *BD* II, 176 і т. ін.); **мѣсєца** 5 (1403 *RS* 338; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1465 *АкВАК* III, 4; 1491 *AS* I, 97; 1500 *АСД* II, № 3); **месяца, mesiaca** 6 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 19; 1494 *BD* II, 389); **мисяца, мисѦца, м⟨и⟩с⟨Ѧ⟩ца, mis(ia)ca** 6 (1440 *P* 142; 1465 *GL* 176; 1487 *AS* I, 241; 1488 *AS* I, 242; 1494 *АЛМ* 54; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59); **месеца, м⟨є⟩с⟨є⟩ца, м⟨єсє⟩ца** 12 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1389 *РЕА* I, 28; 1437 *AS* I, 34; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1454 *AS* III, 10; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1480 *BD* I, 238; 1488 *AS* I, 88; 1495 *РИБ* 621; 1499 *РИБ* 777 і т. ін.); **мисѦцѦ, misiacia** 3 (1393 *Cost.* I, 14; 1420 *AS* I, 26; 1421 *AS* I, 27); **мѣсѦцѦ, мѣсяця** 3 (1392—1393 *РФВ* 171; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1466 *AS* I, 61); **м⟨ѣ⟩с⟨а⟩ца** 1 (1487 *AS* I, 240); **мѣсица** 1 (1497 *Cost. S.* 224); **м(с)ца, мсца, м҃ца** 144 (1400 *Cost.* I, 37; 1407 *DIR«A»* 434; 1422 *P* 98; 1434 *Cost.* II, 670; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1452 *P* 161; 1460 *Cost. S.* 41; 1471 *DIR«A»*

527; 1486 *DC* 144; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **м(с)цѧ,мцѧ, мсця, мця** 18 (1375 *P* 20; 1386 *P* 31; 1407 *Cost.* II, 629; 1413 *ОБРН* 116; 1433 *P* 127; 1439 *Cost.* II, 713; 1445 *P* 151; 1448 *Cost.* II, 735; 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1478 *ОБРН* 131 і т. ін.); **мѣ-(с)цѧ** 1 (1392 *Cost.* I, 8); **мѧсца** 1 (1428 *Cost.* I, 202); **м(с)цѣ** 1 (1442 *Cost.* I, 101); *знах. одн.* **мѣсѧць** 4 (1352 *P* 6; 1433—1443 *АРМ;* 1476 *BD* I, 212; 1479 *BD* II, 351); **м(с)ць, мць** 2 (XV ст. *СЯ* 43; 1491 *BD* I, 460); **mesiec** 1 (1388 *ZPL* 106); *знах. мн.* **мєсѧци** 1 (XV ст. *ВС* 34 зв.); **мєсеци** 1 (XV ст. *ВС* 20 зв.); **м(с)ци, мци** 11 (1429 *P* 114; XV ст. *ВС* 16, 21 зв. 22,22 зв., 34 зв., 35, 38 зв.; *СЯ* 42, 42 зв.); **м(с)цѣ** 1 (1448 *Cost.* II, 734); *знах. дв.* **м(с)ца** (XV ст. *ВС* 8 зв., 35); *ор. дв.* **мѣсѧцъма** (1462 *BD* II, 285).

МѢТИ *див.* **ИМѢТИ.**

МѢЩАНИНЪ, МѢЩАНИНЪ, МѢЩАНИНЬ, МѢЩАНИН, МѢЩАНІНЪ *ч.* (42) *(житель міста)* міщанин, городянин: I tez żeby myncare... s fałszіwymi penezmi... sami czerez posła naszoho wojewody, i też czerez meszczan, kotorym kolwe obyczajem, takowych imati ne smeliby (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); мы алєксандръ воєвода... чинимъ знаменито... оже єсмы доконали съ радуѧми (!) и съ мѣстьчѧны илвовского мѣста и съ усѣмъ поспольствомъ ихъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); а кнзѧ юрьєвы(х) боѧръ бы(л) при то(м) пань патрикѣи краєвскии... а па(н) томко мѣщанинъ лоуцкии а панъ ѧцко берєстиискии мѣщанинъ (Острог, 1458 *ОЖДМ*); и тыми разы тые мєщанє вроуцъкиє... просили насъ абыхмо єщо имъ тые ко(р)чмы на колико годо(в) продали (Краків, 1489 *АКВ*); А с нами в тот часъ были панъ Олехно Скорута... и мещанинъ кіевскій Ганко, и иншїи (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); Я макси(м) харитонови(ч) горкавы(и) мѣщани(н) кие(в)ски(и) сознаваю симъ мои(м) листо(м) прода(л) єсми мѣстцо своє коморноє... оринъ андрѣєвъ женъ (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мѣщанинъ, мѣщанинь, мѣщани(н)** 3 (1458 *ОЖДМ;* бл. 1500 *ПИ* № 2); **мєщанинъ, мєщанїнъ, мєщанин** 5 (1467 *AS* 63; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1495 *ВК;* XV ст. *ВС* 18 зв.); *род. одн.* **мєщанина, мєщанїна** (1498 *ЧІАФ;* XV ст. *ВС* 29); *дав. одн.* **мєщанину** (1494—1495 *АЛРГ* 59); *знах. одн.* **мѣщанина** (1495 *АЛМ* 88); *наз. мн.* **мѣщанє, мѣсчанє** 6 (1465 *АкВАК* III, 4; 1495 *АЛМ* 88, 89; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1499 *BD* II, 154); **мєщанє, мєшчанє** 8 (1466 *AS* I, 63; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1487 *РИБ* 227; 1489 *АКВ;* 1495 *BD* II, 63; *ВСоб.*); *род. мн.* **мѣщанъ** 1 (1495 *АЛМ* 88); **мєщан** 1 (1490 *AS* I, 92); *дав. мн.* **мѣщаномъ, мѧсчаном** 4 (1495 *АЛМ* 88; 1499 *BD* II, 154); **мєщаномъ** 2 (1488 *РИБ* 222; 1489 *АКВ*); **мѣсчѧномъ** 1 (1445 *Cost.* II, 729); *знах. мн.* **мѣщанъ** 2 (1495 *АЛМ* 88); **meszczan** 1 (1388 *ZPL* 108); *ор. мн.* **мѣщаны** 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); **мѣстьчѧны** 1 (1408 *Cost.* II, 630); **мещаны** 2 (1389 *РЕА* I, 27).

***МЯСНЫЙ** *прикм.* (5) *(призначений для зберігання, продажу м'яса)* м'ясний (2): а ещє єсмы имъ дали волю што бы собѣ держѧли, у сочавѣ, одинъ домъ, а у томъ дому корчьму не держати, ни пива варити, ни меду, ни мєснїи ни (? — *Прим. вид.*) ѣткы держѧти (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); а оу том домоу корчмоу нє держати, ни пива варити, ни мед, ни мѧсныи клѧткы (? — *Прим. вид.*) держати, ни хлѣба продати (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670);

◇ мясные запусты (3) *(тиждень перед великим постом)* масниця, запусти: А рокъ имъ тые корчмы почати варыти — на мясные запусты великого поста (Радомль, 1487 *РИБ* 228); а почати имъ тыє ко(р)чмы варити на рокъ на мѧсныє запоусты великого поста какъ трєти(и) годъ вы(и)дєть пє(р)вое ихъ коупли (Краків, 1489 *АКВ*).

ФОРМИ: *знах. мн.* **мясные, мѧсныє** 3 (1487 *РИБ* 228; 1489 *АКВ*); **мєснїи** 1 (1408 *Cost.* II, 633); **мѧсныи** 1 (1434 *Cost.* II, 670).

МѦКОВИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва):* а выволилъ то па(н) колѣ филь мѧковичь и своєю братьею... ижь оу тои половици дѣднины и оу другои што пьрвоє купилъ панъ кола нь можь(т) габати филь а ни єго братьѧ (Галич, 1409 *P* 74).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мѧковичь** (1409 *P* 74).

МѦСНИКЬ *ч.* (1) м'ясник, різник: И також єсмо дали и потврѣдили *(в ориг.* и потврѣдили *повторюється.— Прим. вид.)* томоу... монастироу ѣ фалчоу и три фєртали винограда... пооузли тыхже виноградовь, що был дал... монастироу пан Юга вистїѧрник, що же был ои коупил тот виноград от Жоурковь мѧсникь, сына Киш Ласлъоу от Хрълова (Гирлов, 1499 *BD* II, 147—148).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от... **мѧсникь** (1499 *BD* II, 148).

***МѦСНЫЙ** *див.* ***МЯСНЫЙ.**

***МѦСОПУСТНЫЙ** *прикм.* (1) ◇ суботa мѧсопустная *див.* ***СУБОТА.**

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **мѧсопустную** (1401 *P* 64).

***МѦСОПУСТЪ** *ч.* (1) *(цсл.* мѧсопоустъ) *(передостання неділя перед великим постом)* заговини, пущення: а мы слубоуємо (так.—*Прим. вид.*) ему... тѣхо ѯ тисѧчи рублю воротити исполна ѓ того лѣта на мѧсопусто (Луцьк, 1388 *P* 37).

ФОРМИ: *знах. одн.* **мѧсопусто** (1388 *P* 37).

Див. ще *** МѦСОПУСТЫ.**

*** МѦСОПУСТЫ** *мн.* (2) *(передостання неділя перед великим постом)* заговини, пущення: ѩхо же ждати имаєть намо о(т) тыхо мѧ(с)пусто за ѓ лѣта (Луцьк, 1388 *P* 37).

ФОРМИ: *род.* **мѧ(с)пусто** (1388 *P* 37); *ор.* **мѧсопусты** (1388 *P* 37).

Див. ще ***МѦСОПУСТЪ.**

*** МѦСТО** *див.* **МѢСТО[1].**

***МѦСЧАНИНЪ** *див.* **МѢЩАНИНЪ.**

*** МѦСѦЦЪ** *див.* ***МѢСѦЦЬ.**

***МѦТЄЛЬ** *ч.* (2) (*свн.*mantel, *лат.* mantum) рід верхнього одягу, плащ: Тъ(ж) оустављѧємъ хто с коимъ имєєть границю о лъ(с) а воидѣ(т) чєрє(с) границю оу лє(с) а то(т) єго застанєть має(т) оу него оузѧ(т) за пєрвоє застатье сокироу а въдроугоє застанѫ(т) любо мѧтєль алюбо соукню (XV ст. *ВС* 37).

ФОРМИ: *знах. одн.* **мѧтєль, мѧтє(л)** (XV ст. *ВС* 29 зв., 37).

***МѦШКАНЇЄ** *див.* ***МЄШКАНЬЄ.**

***МѫДРИЧКА** *див.* **МОУДРИЧКА.**

***МѫЖЬ** *див.* **МОУЖЬ.**

МѫНДРИЧКА *див.* **МОУДРИЧКА.**

МѫЧЮКЪ *див.* **МЪЧЮКЪ.**

АКАДЕМИЯ НАУК УКРАИНСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК

СЛОВАРЬ СТАРОУКРАИНСКОГО ЯЗЫКА
XIV—XV вв.

В ДВУХ ТОМАХ

ТОМ I

А — М

(На украинском языке)

Составители
ДМИТРИЙ ГРИГОРЬЕВИЧ ГРИНЧИШИН,
УЛЬЯНА ЯРОСЛАВОВНА ЕДЛИНСКАЯ,
ВАЛЕНТИНА ЛЕОНИДОВНА КАРПОВА,
РОЗАЛИЯ ИОСИФОВНА КЕРСТА,
ЛЕВ МИХАЙЛОВИЧ ПОЛЮГА,
МИХАИЛ ЛУКИЧ ХУДАШ

Друкується за постановою вченої ради Інституту суспільних наук АН УРСР

Редактори
О. А. Дітель, І. І. Маркевич, Н. С. Редичук

Оформлення художника
Р. К. Пахолюка

Художній редактор
О. Г. Ком'яхов

Технічний редактор
М. А. Притикіна

Коректори
Л. В. Малюта, О. С. Улезко

Інформ. бланк № 43

Здано до набору 28.06. 1974. Підп. до друку 30.06. 1977.
Формат 84×108¹/₁₆. Папір друк. № 1. Літ. гарн.
Вис. друк. Ум. друк. арк. 66,36. Обл.-вид. арк. 108,84.
Тираж 9500 пр. Зам. 7-371. Ціна 8 крб. 60 коп.

Видавництво «Наукова думка», 252601, Київ, МСП, Репіна, 3.

Надруковано з матриць Головного підприємства республіканського виробничого об'єднання «Поліграфкнига» Держкомвидаву УРСР, Київ, на Книжковій ф-ці ім. М. В. Фрунзе, Харків, вул. Донець-Захаржевська, 6/8.

СЛОВНИК
СТАРОУКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
XIV — XV ст.
У ДВОХ ТОМАХ